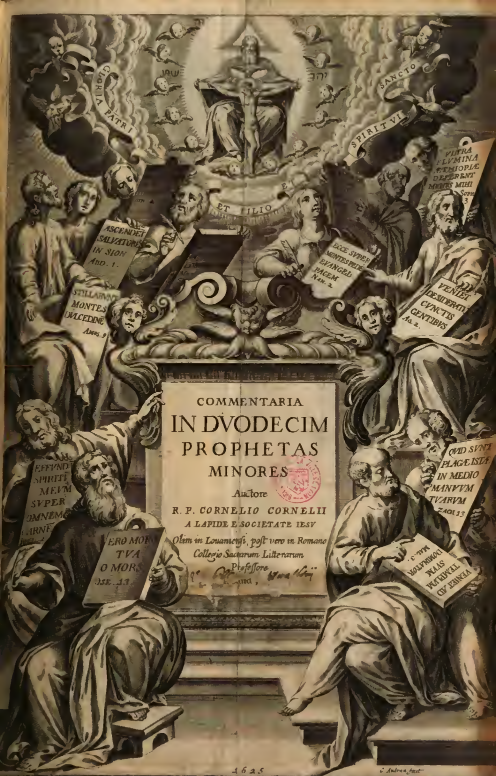

COMMENTARIA IN DVODECIM PROPHETAS MINORES.

GLORIA PATRI
ET FILIO
ET
SPIRITVI
SANCTO
VLTRA
FLVMINA
ÆTHIOPIÆ
DEFERENT
ASCENDET
SALVATORES
IN SION
Abd. 1.
ECCE SVPER
MONTES PEDES
EVANGEL
PACEM
Nah. 2.
MONTES
DVLCEDINE
Amos 9
VENIET
DESIDERATVS
CVNCTIS
GENTIBVS
Ag. 2.
COMMENTARIA
IN DVODECIM
PROPHETAS
MINORES
Auctore
R. P. CORNELIO CORNELII
A LAPIDE E SOCIETATE IESV
Olim in Louaniensi, post vero in Romano
Collegio Sacrarum Litterarum
Professore
QVID SVNT
PLAGÆ ISTÆ
IN MEDIO
MANVVM
TVARVM
Zach 13
SPIRITV
MEVM
SVPER
OMNEM
TVA
VENIET AD
TEMPLVM
SVVM
DOMINATOR
Mal. 3.
1625

SANCTISSIMÆ TRINITATI INCREATÆ ET CREATÆ IN CHRISTO IESV TRINVM PROPHETARVM IVBILVM ET VOTVM.

I. N tibi ô S. Trinitas, nouus & numerosus quaternorum Cherubinorum ternio τρὶς τετραφώνως, triplici inquam quaternarum vocum choro te celebrantium, consonóque dissonarum linguarum concentu tibi cum Seraphinis iugiter acclamantium: *Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus Sabaoth.* Hi sunt duodecim Prophetæ, tui præcones & Musici, duodecim scilicet Apostoli, Euangelistæ & Choraules veteris Testamenti, qui in ternos quaterniones, quasi ternos cœlestis Musices choros distributi te ambiunt, tibique famulantes circumstant, ac in quadriga Cherubica triplicata S. Triadis nomen & gloriam toto orbe discurrentes, concinendo circumferunt. Hisce ego eos cõmentando ἀντιφώνως cum alternante Seraphinorum choro succino: *Sanctus Deus, Sanctus fortis, Sanctus immortalis. Plena est omnis terra gloria tua.* Suscipe hosce meos in tuos Prophetas labores: suscipe mea, exilia licet, tuæ Celsitudinis præconia. *De ventre enim matris meæ Deus meus es tu: in te proiectus sum ex vtero.* Ita S. Ignatius tertius à S. Petro Antiochenus Episcopus, *visionem Angelorum per responsorios hymnos sanctam Triadem laudantium vidit, & modum visionis Antiochenæ Ecclesiæ tradidit. Vnde ad omnes Ecclesias ista traditio promanauit: Et hæc est ratio hymnorum responsoriorum*, ait Socrates, nimirum, *Felix beatarum mentium otium, iuge piæ doxologiæ est negotium; quique semel in diuinitatem se mersit animus, nonnisi eius deliciis & laudibus pascitur:* in quibus proinde recitandis & explicandis S. Trinitati sit omnis honor, Ecclesiæ decor, lectoribus sapor, mihi labor. Lib. 6. Hist. c. 8.

Hocce ergo Sanctissima Trinitas, & trina Vnitas, vnáque Deitas nouum sit iubilum, quo tibi duodecim melodis Prophetarum, quasi Musicorum vocibus iubilo in nouo hoc sancti anni Iubilæo, quod tertium in vita hac mihi cernere ageréque ad plenam culparum veniam, gratiam & sanctimoniam indulsisti: quo pariter ternos tuos, 270 Prophetarum, & Ecclesiæ hostes, inauditis penè à sæculo præliis &

triumphis, per ternos Reges tuis auſpiciis protritos, vel ſubactos cernimus, gratulamur & iubilamus. Turcarum innumeras copias, robúrque formidabile, per Sereniſſimum Poloniæ Regem SIGISMVNDVM III. IAGELLONIDEM, & S. Caſimiri abnepotem, Moſchorum & Tartarorũ vindicem tot cladibus attriuiſti, vt ſi cæteri Principes ei ſuppetias tuliſſent, iam actum eſſet de Ottomannorũ imperio. Porrò exceſſit ille libens patrio & auito Suetiæ regno ne fidem, Deúmque perderet: hanc tui cauſa exiguæ ditionis iacturam, amplis illi in Moſcouia, Polonia, Liuonia, Vvalachia, Ruſſia, Aſia triumphis, & imperiis centuplo fœnore compenſaſti.

Inſuper Reges præcipuos arcto inter ſe matrimoniorum vinculo colligaſti; ſimúlque omnibus idem ſtudium hæreſis ſeditioſæ & rebellis extirpandæ aſpiraſti. Indidiſti enim eis hanc ſapientiam, vt clarè cognoſcerent enerue & imbelle eſſe regnum, in quo ciues inter ſe de religione digladiantur, vbi hæretici pro ſua perfidia vſque ad mortem dimicant, perfidéque non tantùm ciues, ſed & Principes ſuos produnt, perdúntque. Fidei enim & religionis diſſidium, neceſſariò parit Eccleſiæ & Reip. diſſidium, idque internecinũ, vt Rex orthodoxus regni ſui Dominus & Rex trãquillè non ſit, quamdiu in eo talis graſſatur hæreſis, & hæretici, qui & ſeditiones conflare, & Turcæ aditum patefacere, & vicinos Principes ad bellum ſollicitare ſolent. Qua ratione enim Regi ſuo fideles ſint, qui Deo ſunt iniurij, blaſphemi, infideles? Qua ratione Principi fidem ſeruent, qui fidem Chriſto, & Eccleſiæ datam violarunt, & aſſiduè ac pertinaciter violant, quique ſuam hanc perfidiam rebellione armant & propugnant? Non id ipſorum, non naturæ, non indolis, ſed phreneſis, hæreſis inquam ſeditioſæ & infidæ eſt vitium. Aperuiſti Regum oculos, vt id liquidò cernerent, ideóque ſinguli in Caluiniſmum, vt regni ſui peſtem inſurgerent. Ita dediſti CHRISTIANISSIMO Galliarum Regi LVDOVICO XIII. S. Ludouici hæredi & æmulo ſupra ætatem animos, & vires, vt vrbes, & arces plurimas quas Hugonotti inſederant, armata manu eis extorqueret, cæteras penè omnes ad deditionem cogeret, quod nemo maiorum cogitare, nedum aggredi auſus fuerat. Ita FERDINANDVM Imperatorem inuictũ, ſpem & columen Germaniæ, tot tantíſq; victoriis, iiſque continuis decoraſti, vt te pro eo manifeſtè pugnãte illud Iulij Cæſaris, imò verò propatrui ſui Caroli V. Imperat. iure dicere poſſit: *veni, vidi, vicit Chriſtus*. Et illud Deboræ Iud. 5. *Noua bella elegit Dominus, portas hoſtiũ ipſe ſubuertit*, &c. *De cælo dimicatum eſt contra eos: ſtellæ manentes in ordine & curſu ſuo aduerſus Siſaram pugnauerũt*. Inſtar fulminis enim victor eius exercitus, DVCE BAVARO, quaſi rediuiuo Iuda Machabæo, peruaſit, ſubegítq; Auſtriam, Bohemiam, Morauiam, Sileſiam, Hungariam, Palatinatum vtrumque, ex iiſq; hæreticorum Patriarchas Huſſitas, ac rebellionum faces

Calui

Caluinistas expulit & profligauit: qua in re suas quoque egregiè præstitere partes insignes ex Italis Belgisque Duces, cum validis copiis ab Optimo Rege Catholico opportunè in auxilium submissi; vt iam Germania putidis & pestiferis membris resectis libera, redintegrari, reualescere, pristinásq; vires & robur queat colligere; quibus in vnum collectis roborata non tantùm Turcis resistere, sed & eos bello lacessere & inuadere audeat; Hungariámq; hæresis dissidio perditam vnitis Germanorum, & vicinorum armis repetere, & recuperare valeat. Hæc eorum æterna erit gloria, hi immortales triumphi, hæc trophæa quæ in omne æuum perennabunt. Agite Principes generosi, pergite magnis animis, opus felicibus adeò auspiciis cœptum conficite, paribus studiis rebellem Caluini hæresim penè euulsam, stirpitus vbilibet eradicate.

III. Ista ergo magnifica Dei sunt opera, qui Principibus sibi fidelibus facit mirabilia magna solus; cui proinde tota Germania, tota Gallia, tota Polonia, imò totus orbis Christianus, ob tantas tamque recentes victorias, cum gratiarum actione canticum nouum concinat, totóque hoc Iubilæo cum Mose & Hebræis iubilet: *Cantemus Domino: gloriosè enim magnificatus est, equum & ascensorem proiecit in mare.* Eia S. Trinitas tribus virtutis tuæ lanceis, tua inquam potentia, sapientia & gratia trium hostium tuorum, pariter ac Prophetarum, Saracenorum inquam, Hæreticorum, & Schismaticorum mentes, cordáque feri & saucia, vt omnes sese tibi subdant, te agnoscant, credant, ament, glorificent: *Gloria Patri & Filio & Spiritui sancto, sicut erat in principio & nunc & semper, & in sæcula sæculorum.* Amen. Tunc tuæ Maiestati, & clementiæ verè & exultanter omnium gentium iubilis, illud regij Vatis oraculum iubilabimus: *Omnes gentes plaudite manibus, iubilate Deo in voce exultationis. Psallite Deo nostro, psallite: psallite regi nostro, psallite. Quoniam rex omnis terræ Deus: psallite sapienter. Iubilate Deo omnis terra, psalmum dicite nomini eius, date gloriam laudi eius. Afferte Domino patriæ gentium, afferte Domino gloriam & honorem: afferte Domino gloriam nomini eius.* Psal. 76. Psal. 65. & 95.

IV. Tu Rex sæculorum immortalis, inuisibilis, gloriosus, qui lucem habitas inaccessibilem, per Verbum incarnatum te mundo pandere, apparere & cerni; ac loqui, versari & conuesci nobiscum dignatus es: per illud nos tibi reconcilias & vnis: in illo diuitias gloriæ tuæ nobis ostendis; *vt dum visibiliter Deum cognoscimus, per hunc in inuisibilium amorem rapiamur.* Christus enim dum nostram carnem assumpsit, nobísque consanguineus & cognatus, imò frater fieri dignatus est, nos Deo concorporauit, ac S. Trinitatis affines effecit. Ipse ergo est salus nostra, honor noster, amor noster, deliciæ nostræ. Nimirum hoc manifestè *magnum est pietatis tuæ sacramentum, quod manifestatum est in carne, iustificatum est in spiritu, apparuit Angelis, prædi-* 1. Tim. 3.

catum est gentibus, creditum est in mundo, assumptum est in gloria. Hoc diuini tui consilij arcanum prioribus generationibus incognitum;& æternis temporibus tacitum reuelasti Prophetis, quasi aquilis cœlestibus, vt idipsum nobis discordi vocum concordia præcinerent. Hoc est Verbum infans,puer sapiens,Deus lactens,Christus crucifixus,qui factus est nobis sapientia,iustitia & redemptio. Hic est fidei nostræ axis, sapientiæ basis,sanctitatis apex, charitatis illicium, felicitatis centrum. Intonat de eo Michæas cap. 5. *Et tu Bethlehem Ephrata,paruulus es in millibus Iuda. Ex te egredietur qui sit Dominator in Israël: & egressus eius ab initio à diebus æternitatis.* Intonat Aggæus cap.2. *Adhuc vnum modicum est,& ego commouebo cœlum & terram, & mare & aridam. Et mouebo omnes gentes. Et veniet desideratus cunctis gentibus.* Consonat Malachias cap.2. *Statim veniet ad templum suum Dominator quem vos quæritis , & angelus testamenti quem vos vultis. Ecce venit, dicit Dominus exercituum. Et quis poterit cogitare diem aduentus eius? Et quis stabit ad videndum eum?* Succinit Zacharias cap.3. *Adducam seruum meum Orientem.* Et cap.9. *Tu quoque in sanguine testamenti tui emisisti vinctos tuos de lacu.* In Christo ergo ô increata S. Trinitas, tui viuam imaginem expressisti, & triadem creatam efformasti,quod admirans S.Ioannes Epist.1.cap.5. *Tres sunt,* inquit,*qui testimonium dant* (Verbo incarnato Christo Iesu) *in cœlo; Pater, Verbum & Spiritus S. Et tres sunt qui testimonium dant in terra; Spiritus,& aqua,& sanguis:& hi tres vnum sunt.*

Felix Bethlehem,felix Iudæa,felix Ierusalem, quæ non tãtùm Prophetas, sed & ipsum Verbum incarnatum gignere, videre & audire digna fuisti; quæ diuinis eius pedibus calcata, eius sermonibus,sudoribus,lacrymis,suspiriis, quin & sanguine pretioso irrigata, eum hospitem, imò ciuem & filium, Redemptorem & Saluatorem habere
Psal. 131. meruisti, scilicet: *Factus est in pace locus eius,& habitatio eius in Sion. Quæsiuimus locum Domino, tabernaculum Deo Iacob. Ecce audiuimus eam in Ephrata,inuenimus eam in campis syluæ. Introibimus in tabernaculum eius:adorabimus in loco vbi steterunt pedes eius.* Ibi suam ipse fundauit Ecclesiam,ibi refulsit aurora legis nouæ in splendoribus Sanctorum,Virginis Deiparæ, Apostolorum, Euangelistarum,ac primorum fidelium fide & charitate ardentium. Quocirca Christus sponsus hunc thalamum sibi adamans,indéque sponsam Ecclesiam alliciens:
Cant. 4. *Veni,*inquit,*de Libano*(de Ierusalẽ & Iudæa)*sponsa mea:veni de Libano,veni,coronaberis de capite Amana,de vertice Sanir & Hermon*(vtique Iudææ montium)*de cubilibus leonum,de montibus pardorum.* Idipsum præcinuit Zachar.cap.13. *In die illa erit fons patens* (gratiæ & baptismi) *domui Dauid & habitantibus Ierusalem, in ablutionem peccatoris & menstruatæ.Et erit in die illa,dicit Dominus exercituum, disperdam nomina idolorum de terra,& non memorabuntur vltrà.* Et cap. 14. *Stabunt*

pedes

pedes eius in die illa super montem Oliuarum, qui est contra Ierusalem ad Orientem. Et erit in die illa, exibunt aquæ viuæ de Ierusalem, &c. *Et erit Dominus rex super omnem terram: in die illa erit Dominus vnus, & erit nomen eius vnum.* Michæas verò cap. 4. *De Sion,* ait, *exibit lex.*

V. Infelices ergo & miseri Christiani, qui à suis incunabilis exulant, qui sanctam Vrbem sanguine Christi purpuratam, quæ aurora fuit Ecclesiæ primúmque eius regnum, à Turcis & Saracenis possideri, prophanari, & sacrilegè pollui cernunt & tolerant. Non tolerauit id Constantinus Imp. qui loca sancta Christianis restituit: cuius nutu & sumptu mater S. Helena Ierosolymam profecta, loca sancta religiosè venerata, in Bethlehem, monte Caluariæ, & Olįueti, alibique regia magnificentia templa & basilicas exædificauit. Quare cœpit tunc eò peregrinatio à fidelibus frequentari, confluentibus è toto orbe deuotionis ergo Christianis. Ipse S. Hieronymus relicta Roma in Bethlehem se transtulit, vt ad Christi incunabula viueret & moreretur; quem secuta S. Paula, magnum post se trahens nobilitatis Romanæ agmen, ibidem quatuor extruxit Monasteria, in quibus ipsa cum filia Eustochio Christi paupertatem, humilitatem & sanctitatem imitata, vitam egit religiosam & cœlestem. *Bethlehem ingressa,* ait S. Hieron. *& in specum Saluatoris ingrediens, me audiente iurabat, cernere se oculis fidei Infantem pannis inuolutum, vagientem in præsepi Dominum, Magos adorantes, stellam fulgentem desuper, matrem Virginem, pastores nocte venientes, vt viderent Verbum quod factum erat, & iam tunc Ioannis Euãgelistæ principium dedicarent: In principio erat Verbum, & Verbum caro factum est; mixtísque gaudio lacrymis loquebatur: Salue Bethlehem domus panis, in qua natus est ille panis, qui de cœlo descendit. Salue Ephrata regio vberrima, cuius fertilitas Deus est.* In epist. Paulæ.

Constantinum secutus Heraclius Imp. anno Domini 628. cœlestibus de Cosroë Persarum rege potitus victoriis, Crucē Christi ipsi ereptam, Ierosolymam victor reportauit, ac deposito regali cultu, detractísque calceis, & plebeio amictu indutus, illam propriis humeris retulit in eum montem, quo eam Saluator tulerat; ac in eodem Caluariæ loco statuit, vnde à Persis fuerat asportata. ita S. Trinitatis, Christíquè iniurias vltus Heraclius hasce de Persis vindicias dedit, imò reddidit Ierosolymæ. Ierusalem enim est ciuitas Dei electa, sancta & gloriosa, fundata in montibus sanctis, centrum & vmbilicus mundi, vrbs perfecti decoris, gaudium vniuersæ terræ, paradisus Orbis: quæ tanquam Regia inter omnes vrbes, velut caput in corpore, sicut Sol inter astra effulget, quasi Ecclesiæ militantis Capitolium, triumphantis typus & præludium. Post Constantinū & Heraclium Vrbanus II. Pont. æternum decus & gloriam sibi peperit (vnde & monumento eius hoc Elogiū inscripserunt: *Vrbanus II. Auctor expeditionis in Infideles*) cum Concilio apud Clarum-mōtem habito anno Domini 1095.

ita

ita Principes Galliæ ad recuperandã Ierosolymam à Saracenis iamdiu occupatam animauit, vt non dubitarent mori pro illa ciuitate, in qua Christus pro nobis mortuus est. Quare effecit vt trecenta hominum millia nomen in militiam Christi dederint, signúmque Crucis susceperint, atque inter illos multi Principes, Duces & Comites: in quibus eminuit Godefridus Bullonij Dux præstantis animi, religionis, & fortitudinis vir, qui quàm facilè terra sancta à Christianis recipi possit, ostendit, dum paruis copiis residuis Ierosolymam anno Domini 1099. expugnauit, feria sexta, hora qua Christus mortuus est; ipséque primus per muros in vrbem transcendens, primus deinde Ierosolymæ Christianus rex quasi nouus Dauid creatus, regnum in posteros sex reges per octoginta annos propagauit, idque merito suæ virtutis, pietatis & modestiæ, qua, vt alia prætercam, Christianis Principibus eum de more, regio diademate coronare satagentibus, humilitatis studio restitit, dictitans: *Nolle se aurea corona insigniri in vrbe sancta, in qua Christus Dominus pro nostra salute spineam tulisset: vnde ea contentus, illique reuerentiam exhibens regiã respuit, Regum optimus, lumen & speculum cæterorum*, ait VVilhelmus Archiepiscopus Tyri lib. 9. belli sacri cap. 9. Viuet Godefride, viuet Vrbane tua virtus & gloria, quamdiu sæculorum omnium viuet ÆTERNITAS.

Porrò orationem Vrbani, qua in Conc. Clarimontano omnes ad bellum sacrum accendit, recitat idem VVilhelmus, in qua inter cætera ait. *Hæc igitur salutis nostræ incunabula, Domini patriam, religionis matrem populus absque Deo, ancillæ filius Ægyptiæ possidet violenter, & captiuitatis liberæ filiis extremas imponit conditiones, quibus versa vice meritò seruire tenebatur. Saracenorum gens impia loca sancta, in quibus steterunt pedes Domini, iam à multis retro temporibus violenta premit tyrannide, subactis fidelibus, & in seruitutem damnatis. Ingressi sunt canes in sancta, profanatum est sanctuarium, humiliatus est cultor Dei populus, angarias patitur indignas genus electum, seruit in luto & latere regale Sacerdotium, princeps prouinciarum facta est sub tributo, ciuitas Dei. Templum Domini, de quo Zelans Dominus vendentes eiecit, ne domus Patris eius fieret spelunca latronum, facta est sedes Dæmoniorum. Templum Domini, vt ait Mathathias, quasi vir ignobilis, vasa gloriæ eius abducta sunt captiua: Ciuitas Regis Regum, quæ alijs regulas intemeratæ tradidit fidei, Gentium superstitionibus cogitur inuita deseruire. Sanctæ Resurrectionis Ecclesia, requies dormientis Domini, eorum fœdatur spurcitijs: loca venerabilia, quæ Dominum in carne susceperunt hospitem, signa viderunt, senserunt beneficia, facta sunt gregum præsepia, stabula iumentorum. Accingimini ergo, & estote filij potentes, vt pugnetis aduersus infideles: quoniam melius est mori nos in bello, quàm videre mala gentis nostræ & sanctorum.* Audite hæc Principes, audite Christiani summi

Pastoris vestri, Christi vicarij lamenta, imò oracula. Vrbani cœpta constanter prosecuti sunt Paschalis II. Gelasius II. Callistus II. Lucius II. Sed maximè Eugenius III. qui anno Domini 1143. vrgente Ludouico Rege Francorum & S. Bernardo, expeditionem in terram sanctam suscitauit, ac S. Bernardum ad omnes Galliæ & Germaniæ populos (qui eum vt Prophetam, vel Apostolum suscipiebant) in eam concitandos auctorauit: quare sequenti anno omnium consensu S. Bernardus totius belli Dux, & Princeps militiæ electus est. Verùm satis visum est Eugenio, si ille tuba Sacerdotali indiceret bellum, & tam verbis quàm literis Christianos ad id excitaret: quod illum felicissimè sequentibus innumeris signis & prodigiis præstitisse, testantur Acta vitæ ipsius, & Epistolæ ab eo conscriptæ, nec non & Otto Frisingensis; sed magis ipse rerum successus, dum non solùm Ludouicus Rex celebrato apud Verzelacum Conuentu, Crucem quasi belli sacri insigne, ab eodem S. Bernardo sumpsit vnà cum multis regni sui Principibus & Optimatibus, quos tam ingens populi multitudo secuta est, vt vacuarentur vrbes & castella; sed & eiusdem hortatu Conradus Romanorum Rex generali apud Spiram Conuentu indicto, æquè Crucem vnà cum fratre suo Henrico Duce Noricorum, aliisque Principibus & Nobilibus plurimis (etiam Polonis, adeóque Henrico Boleslai Regis fratre, teste Cromero lib. 6. Polon.) accepit: quibuscum etiam signati sunt nonnulli Episcopi, atque inter alios ipse Otto Frisingensis, virtutibus & meritis clarus. Qui demum addit, non solùm ex Romano imperio, sed etiam è vicinis regnis, putà Francia, Anglia, Pannonia innumeris populis ac nationibus hac expeditionis fama ad sumendam Crucem commotis, repentè sic totum penè Occidentem siluisse, vt non solùm bella mouere, sed & arma quempiam in publico portare nefas haberetur. vtinam nunc iterum S. Bernardus vel è cœlo, idem classicum fidelibus canat.

Ludouicum & Conradum æmulatus est S. Ludouicus, Francorum gloria dicam, an sanctitas? an verius vtrûque, qui in Palæstinam non tantùm copias transmisit, sed ipse quasi earum Dux, relicto auito solo & regno, per tot terrarum mariúmque spatia maximis impendiis, laboribus & conatibus semel & iterum traiecit, vt eam Saracenis extorqueret, & Christianis pristinis hæredibus assereret; sed cum peccatis fidelium exigentibus idipsum quod tanto conamine, virtute & animo moliebatur perficere non posset, mortem tamen in tam gloriosa expeditione oppetere anno Domini 1270. non dubitauit, fidénsque cygnæum cecinit: *Introibo in domum tuam Domine, adorabo ad templum sanctum tuum, & confitebor nomini tuo:* nimirum *tendit ad astra per aspera virtus:* quin & operis tam Christiani prosequendi, & perficiendi decus filiis posterísque suo exemplo, æquè

ac

ac testamento reliquit. Resuscita Domine hunc S. Ludouici zelum in Catholicis Regibus & Principibus, præsertim Turcæ limitaneis & confinibus, vt vnanimes in tantum opus conspirent; sed & remotiores excita, vt in partem tam gloriosi operis veniant, ac nominatim S. Ludouici sequaces hæredes & cognomines, vt victricia arma ab Hæreticis in Saracenos transferant, ac Francos cæterósque otiari nescios opere tam sancto occupent, ne ipsorum ardor quietis impatiens in bellum vel ciuile, vel Christianum quo sese inuicem collidant, turpémque dent maculam in gloriam suam, ac iram Dei in se concitent, erumpat; sed potiùs in Turcas, Tartaros & Saracenos, iuratos S. Trinitatis Christíque hostes, ad auitam & immortalem eorum gloriam sese exerat. Hoc nomen Christianissimum eis hæreditarium, hoc S. Ludouicus progenitor, hoc generosa indoles & animi celsitudo, hoc S. Ecclesiæ amor & fidei ardor, hoc victoriæ & trophæa contra Christi perduelles cœlitus data, hoc præsules, hoc Pontifices, hoc fideles omnes iure suo ab eis efflagitant.

Sapienter S. Catharina Senensis theodidacta (vti refert Raymundus Gener. Ord. Prædic. & ex ipso Ambros. Catharinus in eius vita) summos Pontifices Gregorium vndecimum & Vrbanum sextum anno Domini 1375. & sequent. acriter ad bellum Turcis inferendum extimulauit. Cúmque Pontifex regereret, illud in tot intestinis Principum Italiæ, aliarúmque regionum dissidiis importunum videri: institit illa, *imò verè*, inquit, *nunc maximè opportunum est, adeóque nullum efficacius remedium ad dissidia hæc tollenda suppetit, quàm si fœdus sanctum sanciatur, quo omnes paribus animis in communes Christi & Christianorum hostes conspirent: ibi suos animos & impetus, suos pugnandi ardores irásque effundent, eaque ratione priuatas ponent lites & odia.* Ita, vt alios taceam, Rogerius & Boëmundus fratres, Siciliæ, Apuliæ & Calabriæ Principes, continuò inter se de Principatu digladiantes, ab Vrbano II. fœdere bellóque sancto conciliati, arma fraterna in Saracenos verterunt: Boëmundus enim occupata Melphi cupiditate gloriæ incensus, cum duodecim millibus delectæ iuuentutis Italicæ in terram sanctam profectus, sua hac virtute animíque præstantia adeò fratrem Rogerium permouit, vt positis armis dixerit, sibi omnia cum fratre deinceps fore communia, ac statim Tancredum filium pugnandi cupidum, belli comitem fratri tradiderit, ait Platina in Vrbano II. Pari modo acerba Germanorum, Bauarorum, Belgarum, Polonorum dissidia sopita fuisse expeditione in terram sanctam duce Conrado Imper. narrat Otto Frising. lib.1. de gestis Friderici I. Imp. c.29. Sapienter Liuius lib.2. *Bella externa*, inquit, *sedant domesticas seditiones. Externus timor magnum concordiæ vinculum.* VII.

Idipsum peruidet metuítque Turca: quocirca omni ratione Christianos Principes à seseinuicem diuellere, ac inter eos lites & bella

serere

ſerere molitur: ea de cauſa dum vicinum aggreditur, cum remotioribus fœdus init, imò eos in vicinum concitat, itáque eum Chriſtianorum armis expugnat: quo facto remotiores gradatim eadem arte & fraude circumuentos, ac ab aliis deſertos aggreditur, occupat & ſubiugat. Fœdifragus enim ipſe cùm ſit, fœdus initum dum ei lubet, quæſita occaſione abrumpit: cùm ex aduerſo Chriſtiani, inſidioſi fœderis nomine magis quàm religione irretiti, vicinos ab eo inuaſos protegere non audeant; itáque ipſos eius prædæ exponant, mox & ipſi eius præda futuri. Norunt hiſtoriarum & rerum Turcicarum periti, Turcam ſubinde iurare ſuper libro Smegmatico, itáque impoſturam Chriſtianis facere, ac iuramentum violare dictitando, ſe ſuper libro ficto, non vero, ac proinde fictè, non verè iuraſſe. Quare iure ei regerant Chriſtiani: *Frangenti fidem fides frangatur eidem.* Nimirum fœdifragus fuit Baiazetes, qui Venetis contra pacta Coronem, Mattord, Mettonem & Naupactum ademit. Baiazetem imitatus nepos Solymannus, qui anno Domini 1537. totis viribus Italiam aggredi deſtinabat, ſed temeritate cuiuſdam Veneti trierarchæ offenſus, omnes iras & copias in Venetos ſibi fœderatos effudit, Corcyra ipſorum inſula longè latéque vaſtata, & inſulis Cycladibus direptis, negotiatoribúſque Venetis toto Turcico Imperio cum vniuerſis eorum opibus & pecuniis in prædam datis; inſuper eoſdem Nauplij & Epidaurici conceſſione, ac duabus in Dalmatia arcibus, Nadino & Lubiana, mulctauit. Solymanni enim erat vox: *dummodo regnem, nil moror: ſicut in cœlo vnus Deus, ita in terra vnus Solymannus eſt colendus.* Solymannum patrem æmulatus Selymus, fœdus iureiurando cum Venetis initum violans, eis Cyprum extorſit; quin & eis inſultans: *Barba*, inquit, *mihi à Venetis apud Naupactum abraſa ſuccreuit; ego verò eis brachium dextrum capta Cypro amputaui, quod nunquam recreſcet.* Annon hæc ſocietas leonina? Pari modo fecere & faciunt cæteri. Cùm enim ab origine fuerint ſintque Orbis prædones, toti opibus regníſque Chriſtianorum per fas & nefas inhiant. Interim letargo quaſi ſopiti altum dormiunt Chriſtiani; quia quiſque longè à ſe Turcam, & ſe ab eius iugo abeſſe autumat. Qua in re errant omnes grauiſſimè. Idem cenſebant olim Conſtantinopolitani, Trapezuntij, Thraces, Bulgari, Boſnij, Seruij, Hungari, cæteríque: at iam à Turca capti, errorem ſuum vident, & ſeriò, ſed ſerò, lugent. Turca in limine, & penè in viſceribus eſt Chriſtianorum omnium, & illi eum à ſe remotum dictitant! ô cæcitas! ô ſtupor! Nuper tempore Pij V. inhiauit Cretæ, Venetiis, totique Italiæ; Viennam ſemel iterúmque obſedit, inhians Auguſtæ, totique Germaniæ: ante triennium Poloniam ſe vnico prælio deuoraturum pollicebatur. Imminet ergo, & penè incubat Italiæ, Germaniæ, Poloniæ. Nunc ſilet, quia domeſticis diſtinetur diſſidiis: at occaſionem præſtolatur, ea

ē data

data ilico more suo imparatos Italos, Germanos, Polonos adorietur & opprimet. Vtinam periculum hoc adeò quàm certum est & præsens, conspiciant, & inito contra eum communi fœdere discutiant Christiani, dum res est integra, ne serò cum cæteris iam à Turca occupatis suum torporem, suáque dissidia accusent & defleant. Nunc cùm domi rebellione graui variáque agitatur; cùm in Persam omne exercitus robur transmisit, cùm puer est, cùm Ducibus, consilio & ærario destituitur; cùm Principes Catholici tot victoriis à Deo datis ad bellum sacrum inuitantur, tempus est opportunum eum inuadendi & profligandi: quod si prætcrire neglexerimus, serò pœnitentes illud requiremus. Nihil enim tam volucre est, quàm occasio: nihil leuius cùm se offert, penditur: nihil magis cùm abiit, desideratur: nihil periculosiùs amittitur: nihil difficiliùs recuperatur. Porrò quis dubitet Turcam Italiæ & Christianis imminere, cùm Tunetanum regnum ab eo occupatum à Sicilia, Epirum & Macedoniam à Dalmatia, Foroiulium à Dalmatia tenuissimo tractu videat disterminari? cùm Apollonia, Turcico oppido, Hydruntum regni Neapolis vrbem, antea quoque à Turcis possessam, vnius noctis spatio annauigari posse intueatur? Quid Hispanis, Italis, Gallis insidiosius Alligerio? Quid Fessa, Marroco, Biserta, & tot illa Afrorum vafrorum societate est infestius? An Gallia ergo expers? Nequaquam. Maria quæ vtramque eius partem alluunt, adeò Turcicis sunt infesta latrociniis, vt non ora, non sinus, non portus aliquis tutus & iis exploratus non esse videatur. Quocirca Ioãnes ille Tarnouius Comes, qui sæpius Poloniæ exercitibus victor præfuit, dictitabat, *omnia Polonica Comitia perpetuam belli Turcici meditationem esse debere.* Idem dicas de Comitiis Germanicis, Gallicis, Italicis, Hispanicis. Celebre est illud Græcorum apud Pachymerem lib. 5. historiæ: *Cum hostibus Crucis geratur bellum, vbi & victoria laudabilis est, & vinci salutare.* Item: *Pax colenda, vbi Dei iacturam non facimus; bellum gerendum, vbi religio periclitatur totáque Respublica.*

Quapropter vt ad Pontifices sacri belli feciales, imò tubicines redeam, Eugenij III. pro bello sacro zelum æmulati sunt succedentes ex ordine Pontifices, Alexander III. Lucius III. Vrbanus III. Gregorius VIII. Clemens III. Callistus III. Innocentius III. Honorius III. Gregorius IX. cui mox suffectus Innocentius IV. teste Platina, Onuphrio & aliis, legatos per Franciam & cæteras prouincias misit, qui fidelibus suaderent militiam Christi suscipere, & S. Ludouici signa castráque in terram sanctam sequi. Ad eandem Christianos incitauit Alexander IV. Vrbanus IV. Nicolaus IV. Innocentius VI.

Eugenius IV. verò Pontificatum iniens anno Domini 1431. in Turcas mari classem, terra exercitũ legato Iuliano Cæsarino Cardinale

misit,

misit, ac Duce Ladislao Poloniæ Rege triginta Turcarum millia vno prælio inter Hadrianopolim & Danubiũ cecidit. Tunc quoque Iohannes Hunniades à Ladislao Transyluaniæ præfectus, multos Amuratis exercitus deleuit, Moldauiam recepit: maximam Seruiæ & Bulgariæ partem victricibus armis percurrit.

Eugenio IV. succedens Nicolaus V. anno Domini 1447. vehementer institit, vt bellum communi omnium Christianorum consensu in Turcas decerneretur, quos iam parare arma contra Constantinopolitanos senserat: & ob eam rem Cardinalem Rutenum Constantinopolim miserat, qui Imperatori & ciuibus auxiliũ polliceretur, si ad Catholicam fidem, vt in Concilio Florentino promiserant, redire voluissent: sed illis in schismate persistentibus, iusta numinis vindicta Mahomet Turcarum Imp. Constantinopolim paulo post expugnauit anno Domini 1453. ac occiso Imp. Palæologo, crudelissimè vrbem ferro flammâque vastauit, teste Chalcondyla lib. 8. & aliis. Cuius rei labem Pontificatui suo impactam, dum abolere coactis in Turcas copiis studet Nicolaus, arthriticis doloribus extinguitur.

VIII. Nicolai studiis insistens successor Callistus III. creatus Põtifex anno Domini 1455. ilico Turcis bellum indixit. Repertum est in scrinio ipsius hac de re votum ante Pontificatum hisce verbis futuri præsagis conceptum: *Ego Callistus Pontifex Deo omnipotẽti voueo, & sanctæ indiuiduæ Trinitati, me bello, maledictis, interdictis, execrationibus, & demum quibuscumque rebus potero Turcas Christiani nominis hostes sæuissimos persecuturum.* Ea de causa ilico Prædicatores per totam Europam misit, qui Christianos omnes ad arma contra Turcas concitarent, quin & per legatos Vsumcassanum Persarum Regem contra eosdem accendit. Ipse sedecim triremes Romæ ædificatas in hostem misit, Ludouico Patriarcha Aquileiensi Præfecto, qui triennio maritima hostium Asianorum vexauit, insulas quasdam cepit, ac magnas clades hostibus intulit. Alphonsus autem Rex & Burgundiç Dux Crucis signum suscipientes, ituros se quoque in hostem profitebantur, vel armatos milites eò missuros. Iussit insuper Callistus in meridie campanæ sono fideles admoneri, vt orationibus eos iuuarent qui contra Turcas dimicabant. Hac ratione parta fuit illustris illa de ipsis victoria. Christiani enim Duce Ioanne Vaiuoda, adhortatore Ioanne Capistrano Minorita, apud Belgradum anno Domini 1456. sexaginta Turcarum millia ceciderunt, captis centum sexaginta bellicis tormentis: Mahometes Tyrannus saucius fuga salutem quæsiuit. Ea victoria Pontifex Festum, putà officium solenne Transfigurationis Iesu Christi die sexta Augusti instituit. Actum de crudelissimo hoste tunc fuisset, si Christiani Principes omissis intestinis odiis & bellis,

Platina; Onuph. Genebr. in Chronol. Suarez tom. 1. de Relig. lib. 2. cap. 5. Azor tomo 2. lib. 1. c. 15.

terra ac mari tantam victoriam prosecuti fuissent, sicut Callistus monebat & vrgebat: verùm dum illi segniter rem agunt, Turca resumptis viribus Trapezuntem priùs Imperatore interempto, Bosniam deinde Rege capto atque interfecto cepit. Præuidebat hæc è specula Callistus & gemebat, nec cessabat litteris & nunciis Principes Christianos adhortari, vt in tantis malorum periculis oculos aliquando aperirent, frustra remedia deinceps quæsituros, vbi iam hostis inualuisset. Vide hic quàm Pontificibus ex officio continua, & quasi hæreditaria fuerit cura sacri fœderis contra Turcas sanciendi.

Quapropter Callisto III. succedens Pius II. magni animi, sapientiæ, facundiæ & zeli vir, Conuentu Principum è tota Europa Mantuæ indicto, neruosa & efficaci oratione iisdem persuasit vt bellum communi omnium decreto Turcis indiceretur. Verùm decretum hoc infregerunt mox intestina bella, quibus Germani, Hungari, Britanni, Hispani, Itali in se mutuò arma verterunt. Stetit tamen in sententia animosus Pontifex, dumque classem, quæ passim in portubus superi inferíque maris ad tantum bellum fuerat ædificata, atque Venetorum Ducem belli socium Anconæ expectat, diutina & lenta febri afflictatus moritur anno Domini 1464. Pontificatus 6. sepultus in Basilica S. Petri cum hoc elogio: *Pius II. Pontifex Max. natione Tuscus, patria Senensis sedit annos sex. Breuis Pontificatus ingens fuit gloria. Oppugnatoribus Romanæ sedis intra atque extra Italiam restitit. Conuentum Christianorũ Mantuæ pro fide habuit. Catharinã Senensem inter Sanctas Christi retulit, &c. Cultor iustitiæ & religionis. Admirabilis eloquio. Vadens in bellum quod Turcis indixerat, Anconæ decessit: ibi & classem paratam, & Ducem Venetorum cum suo Senatu commilitones Christi habuit.*

Piò II. suffectus est Paulus II. anno Domini 1464. qui accepto nuncio Turcas capta Epiro in Illyricum iter parare, legatos misit ad Reges & Principes, eos oratum vt cõpositis rebus suis, de bello Turcis inferendo ad propulsandam iniuriam cogitarent.

Paulum II. excepit Sixtus IV. anno Domini 1471. qui vt Christianos Principes inter se dissidentes ad concordiam reuocaret, & sacro in Turcas fœdere sociaret, Bessarionem Card. Nicænum misit in Galliam, Rodericum Borgiam in Hispaniam, M. Barbum in Germaniam & Pannoniam, Oliuerium Carafam maritimæ 24. triremium classi præfecit: hisce se iunxere quinquaginta Venetorum, 24. Ferdinandi Regis Aragonum, adeò vt illis Turcæ ex Bosphoro in Ægeum mare obuiam prodire non sint ausi: Smyrna tunc in Asia capta, incolæque omnes abacti. Constans fama est, Christianos eo anno magnam Asiæ partem occupaturos fuisse, si ipsi mari, sicut Vsumcassanus Persarum Rex terra Turcas vexare

perre

perrexissent. Mox cum Scodra ditionis Venetæ oppidum, à Turcis oppugnaretur, Sixtus Scodranos commeatu & pecunia instruens ad hosti resistendum animauit. Rursum cùm Turca Hydrunte in Salentinis repente vi capta, Italiam omnem incredibili terrore complesset, Sixtus comparata classe hostem retrogredi compulit. Sub id tempus Cyprum occuparunt Veneti, ne in Turcarum potestatem veniret: Mahometes maximis viribus Rhodum oppugnans, eam fortiter tuente magno Rhodiensium equitum Magistro, re infecta discedere coactus est.

In Sixti IV. morientis locum suffectus Innocentius VIII. anno Domini 1484. omnes Christianos Principes frequentibus nunciis hortatus est, vt mutuis dissensionibus & bellis compositis, fœderibus iuncti Turcarum vires toto iam orbe formidabiles retunderent. Zizimum Sultanum Baiazetis Turcarum Imp. fratrem excepit, ac eius opera bellum Baiazeti inferre meditabatur; qui vt illud à se auerteret, quotannis Romam quadraginta aureorum millia ad alendum fratrem submisit, atque Pontifici dono dedit ferrum lanceæ, quò latus Christi in Cruce perforatum est, quod religiosè in Vaticana S. Petri Basilica asseruatur & visitur. Igitur ad vnum omnes ab Eugenio IV. vsque ad Alexandrum VI. ex ordine Pontifices, fœderi belloque sacro totis animi viribus incubuere, nimirum Nicolaus V. Callixtus III. Pius II. Paulus II. Sixtus IV. Innocentius VIII. Horum vestigiis institere Leo X. Adrianus VI. Paulus III. Pius IV. cuius opera Solymannus Melitensem obsidionem soluere coactus est.

IX. Atque vt cæteros taceam, horum, ac nominatim Pij II. & IV. tam spiritus quàm nominis hæres & æmulus Pius V. suis, suorúmque commodis neglectis, curas omnes ad publicam salutem conuertens, bellum sociale cum Rege Catholico & Venetis iniit, ac de Turcis memorabilem illam in sinu Lepantino victoriam retulit anno Domini 1571. Græciam, multáque alia iis erepturus si Ducum, nationúmque concordia constitisset, & expeditionem feliciter cœptam constanter prosecuta fuisset. Sed Christianis accidit quod Maharbal à Cannensi pugna dixit Hannibali: *Vincere scit Hannibal, at victoria vti nescit.* Hoc ergo illustrium Pontificum, Vrbanorum, Eugeniorum, Calixtorum, Piorum, cæterorúmq; penè omniũ ab Vrbano II. vsque ad Gregorium XIII. illustre fuit opus, hoc decus: quorum proinde nomen & gloria in terra apud homines, æquè ac in cœlo apud Deum & Angelos, Sanctósque in omne æuum perennabit. Vtique meminerant illi, se Pastores esse non Vrbis duntaxat, sed & vniuersi Orbis. Sciebant primas Pontificis curas esse debere, vt fidem, Ecclesiam, cultum & regnum Christi vbiuis gentium propaget. Sciebant Præsules Apostolici proprium

esse munus, imitari S. Petrum, cæterósque Apostolos, qui vel per se, vel per suos vniuersum mundum Christo subegerunt. Norant fideles, etiam infidelibus subditos, suas esse oues, sibi à Christo & B. Petro concreditas, ac proinde sui officij esse eas pascere, tueri, & in libertatem asserere. Quocirca muneri huic suo plenè satisfacere fategerunt, esto voluntati eorum & voto exitus non semper responderit, siue Imperatorum Græcorum perfidia; siue quia promiscua, inops & imbellis fideliū turba deuotione excita ad bellum concurrit; siue quod eadem acephala fuit & carens idoneo Duce; siue quia inter Duces concordia non constitit. Ad tantam enim expeditionem opus est vno summo, eoque insigni Imperatore, lecto & veterano milite, ac ærario solido: quæ tria Reges Christiani hoc tempore facilè præstare possunt. Auxilia deinde valida variæ prouinciæ & gentes vltro præbebunt. Sanè Christiani qui prouincias Turcæ subditas incolūt, durámque seruiunt seruitutem, quin & sola Christiana Turcarum mancipia multis subinde partibus ipsos Turcas numero superant, vti oculati testes referunt, adeóque hic Turca tria, ille decem, alius viginti possidet mancipia, quæ vt tyrannicum herile iugum excutiant, decertabunt vsque ad mortem; cùm seruitus Turcica eis ipsa morte sit acerbior. Exemplo sit Georgius Castriotus, qui anno Domini 1443. Amuratis iugum excutiens Epiri se Principem constituit, ac solus cum suis Epirotis per omnem vitam ἄσπονδον πόλεμον cum Turca gessit, multásque & magnificas de eo victorias reportauit. Vnde Turcis ita formidabilis extitit, vt ab eis Scanderbegius, id est, Alexander magnus sit nuncupatus; quin & solo eius nomine audito, eum scilicet aduentare, ilico velut viso fulmine diffugerent: de cuius gestis planè heroïcis libri tredecim extant. Coæuus & quasi collega ei fuit Ioannes Hunniades, cuius paulo antè memini, cognomento fulmineus, Turcarum terror pariter & fulmen, qui variis præliis facile millionem Turcarum cecidit; cuius hoc erat axioma: *Turcam à Christianorum prouinciis, putà ab Italia, Germania, Polonia longiùs esse submouendum, nec expectandum donec ipse Christianorum regiones inuadat; sed in Thraciam & Turciam Christianis esse transeundum, ibique cum eo confligendum; perinde ac Alexander magnus cum Dario in Asia, Hannibal cum Romanis in Italia, Scipio cum Carthaginensibus in Africa dimicarunt.* Hunniadis & Scanderbegij, æquè ac Ladislai asseclæ, imò successores sunt Reges & Principes Poloni & Hungari, qui vtpote Turcis & Tartaris contermini, cum eísque assiduè belligerantes & triumphantes, penè soli rem hanc conficient, si quis eis portionem pecuniæ ad tantum opus necessariæ suppediret, imò dumtaxar prænumeret: facilè enim ipsi eam deinde ex victorum spoliis, & prouinciarum, quas subiugabunt, tributis refundent. Atque videtur Deus idipsum nupera eorum tam

insigni

insigni victoria præsignificasse, adeóque inchoasse. Sanè apud Turcas in fatis est, & certum quasi oraculum, suum Imperium à Polonis euertendum. Quocirca hæc præ aliis expedita viris sapientibus videtur ratio sine molestia, sine inuidia, sine ambitione & discordia, quæ inter plures intercedere solet, omne hoc negotium absoluendi; Polonum enim Principem vltro sequentur non modò Cosaki, Turcarum terror; sed & plurimi Nobiles Poloni, Hungari, Germani, Itali, VValachi, Moschi, &c. suis expensis, spe gloriæ vel prædæ illecti. Sanè à Danubio ex VValachia, quæ Poloniæ adiacet, Constantinopolim vsque non nisi decem dierum est iter. Quare idipsum animo designabat Stephanus Battoreus, sapiens æquè ac magnanimus Poloniæ Rex, eáque de causa fœdus contra Turcam cum Philippo II. Hispan. Rege pepigerat, dictitans se eius fore stipendiarum: qui si vixisset, vtique vnus ille Turcam profligasset & imperio exuisset, præsertim Persa ex altera parte eundem inuadente. Polono enim & Persa ex fœdere in exitium Turcæ conspirantibus, Turca resistendo non est, sed succumbat & pereat oportet. Porrò Polonis ipsis Turcicum bellum penè est necessarium, tum vt Turcam finibus suis incubantem longiùs submoueant; tum vt perpetuos & furtiuos Tartarorum incursus à sese in Turciam auertant, ibíque aperto Marte cum vtrisque confligant, vti nuper feliciter & gloriosè effecerunt. Poloni ergo & Germani cum auxiliis S. Pontificis & Regis Catholici, VValachiam, Hungariam, cæteráſque prouincias nuper à Turcis sibi fraude ereptas, facilè recuperabunt. Huc claris suæ voluntatis indiciis nũc Polonos vocat Deus, quando mira eius prouidentia Tartari Turcis rebelles, Polonos in belli Turcis inferendi, imò iam illati societatem non tam inuitant quàm sollicitant, vti sollicitant & Persæ: quare Deum hoc euertendi Imperij Ottomannici decus, adeóque Imperium Oriẽtis Polonorum Principibus reseruasse & addixisse, ideóque Cosakos Constantinopoli imminere & inhiare, augurantur sapientes. Faxit Deus vt veri sint vates.

x. Proh pudor! proh scelus! Christiani in Christianos ob terræ angulum, ob exile honoris punctum internecinis odiis & præliis inter se decertant. A Christianis effunditur sanguis Christianus, Christi sanguine redemptus: madent manus Christianæ Christianorum sanguine, & carnem Christianam carni Christi consanguineam conscindunt, mactant, discerpunt. Vbi fides? vbi spes? vbi charitas? vbi philadelphia & amor fraternitatis? Christiani vno Christo patre, vna Ecclesia matre regenerati & alti; vna fide, vna spe, vna charitate consociati; vnius Dei, vnius religionis vinculo & sacramento constricti, sese quasi lupi spoliant, laniant, excarnificant. Hæc videt, & in sinu ridet Turca, ac quasi tigris

hinnulos de gleba graminis inter se arietantes, occupat, rapit & deuorat, nimirum Christianorum dissidia perdiderunt & Turcis prodiderunt Asiam, Græciam, Hungariam, aliáque opulentissima regna. Hoc est quod queritur Michæas: *Filius contumeliam facit patri, &c. & inimici hominis domestici eius.* Et Ieremias: *Omnes amici eius spreuerunt eam, & facti sunt ei inimici.* Et sponsa Cant. i. *Filij matris meæ pugnauerunt contra me.* Prophetæ ad vnum omnes non aliud penè vaticinantur, dolent & deplorant, quàm exitium terræ sanctæ, quòd ipsa ob fidei, morum & animorum dissidia Chaldæis, aliísque infidelibus tradenda sit; atque omnes hortantur, orant & obsecrant, vt qua vitam corrigendo, qua orando, qua armis propugnando, qua in vnam fidem & sententiam conspirando, tantam Ecclesiæ & Reipub. cladem auertant. Clamat Osee cap. 5. *Clangite buccina in Gabaa, tuba in Rama, vlulate in Bethauen.* Et Ieremias cap. 6. *Confortamini filij Beniamin in medio Ierusalem, & in Thecua clangite, & super Bethacarem leuate vexillum.* Idipsum non solis Iudæis, sed & Christianis insonant: magis enim Christianis quàm Iudæis suas scripsere prophetias; atque Christianis terra sancta magis propria, longéque sanctior, charior & venerabilior effecta est per Christum, B. Virginem, Apostolos, primitiuos fideles, primámque Ecclesiam, quæ ibi nata adoleuit, seque per totum orbem sparsit & propagauit. Quid ergo hæremus? Quid moramur? Prophetis obtemperemus, maiores nostros æmulemur: satagamus terram Christi Christo asserere; prima Ecclesiæ prædia illi restituere, domicilium S. Trinitatis sublatis execrandis sacrilegiis, illi reddere, eiusque laudibus consecrare.

Nunquam tanta à mille annis rei bene gerendæ spes affulsit, quanta nunc. Videtur Deus eam vltrò Christianis offerre & in manus dare, quando, vt alia taceam, Turcas animis cadere, copiis viribúsque minui, internecinis agitari discordiis, pauidos regni, sectæque suæ interitum expectare; Christianos verò animosos, hisce omnibus assurgere erigíque conspicimus, quando Catholicos Principes oppressa, vel suppressa rebellium hæresi dominari, arctóque inter se connubiorum vinculo fœderari, ac vniuersos zelo religionis agi accendíque cernimus & gratulamur. Quid enim debellata penè rebellium hæresi superest, nisi vt eius reliquias subigant, ac deinceps eius sororem, alteram inquam rebellis infidelitatis speciem, Mahometismum debellent? Ille iam effœtus consenescit, & sponte sua ad interitum ruit: peregit suum ipse sæculum, suam vixit ætatem, magnam vtique mille annorum, quibus stetit viguítque impia Mahometi lex; iisque elapsis occasurum olim Mahomet ipse prædixit: iam ergo decrepitus, occasui vicinus est: occidentem & prolabentem impellant dumtaxat & XI.

coniun

coniunctis manibus protrudant Christiani, & acta res est; ilico eius ruinam videbunt & exultabunt. Et sanè eam iam inchoatam conspicimus, dum assidua & Vatiniana eorum inter se dissidia, tumultus & seditiones intuemur. Falli enim nescit & nequit æternæ veritatis vox: *Omne regnum in se diuisum desolabitur.* Concidunt sese inuicem Turcæ, concisos occupent Christiani. Euigilent ergo, & occasione tam commoda vtantur. Vetus sapientum fuit, estque omen, Ianizerorum potentiam, indomitámque audaciam Ottomannicum perdituram Imperium. Id iam in procinctu est. Ipsi Turcæ dum vident se destitui Principe, milite, consilio, pecunia, concordia, animo, viribus, propalam profitentur de suo iam conclamatum esse Imperio. Ipsi Christianis vltrò se offerunt, ac tantùm non aduocant. Tot Christianorum millia miserè sub iugo Turcico gementia, passis manibus per sacra omnia opem nostram implorant, seque & fortunas omnes offerunt, vt iugum hoc excutiant. Hæc ipsa à tam dira tyrannide, & manicis ad pileum & libertatem vocata, si duntaxat eis arma suggerantur, ac Ducem qui bellum inchoet videant, ilico sequentur, ac penè sola rem conficient: quia in eam immane tributum quod Turcæ pendunt, conferent. Multi etiam inter Christianos, licet in fide heterodoxi, tamen quia Principibus suis fideles, & quia Christi professores, lubentes præsentem occasionem arripient, vt si inuitentur in societatem belli vltrò veniant, tum vt cõtra communem Christiani nominis hostem conspirent (*commune enim periculum concordia propulsandum est*, ait Corn. Tacitus) eiusq; iugum quàm longissimè à se amoliantur; tum vt Christianum Imperium propugnent & propagent; tum vt suas ditiones & fortunas ex opimis Turcarum spoliis augeant & locupletent.

Porrò agitur hic non modò de amplissimo & ditissimo Ottomannorum Imperio occupando, sed & de multorum millium, imò millionum animarum salute æterna, quæ sanè sine impio crudelíque socordia negligi nequit. Nunc enim magis quàm vnquam procliue & facile est Christianis, vt Turcæ adimant regna omnia suis maioribus per summum scelus erepta; vt Ecclesiæ, sibiq; restituant Asiam, Hungariam, Græciam, Macedoniam, Thraciam, Armeniam, Galatiam, Cappadociam, Epirum, Cyprum, Bethyniam, Pontum, Syriam, Palæstinam (primas vtique Orbis prouincias à S. Petro & Paulo ad Christum conuersas, eorúmque & Ecclesiæ prima quasi prædia & patrimonia) Ægyptum, Africam, Æthiopiam, totúmque Orientem. Quis hic dormitet? Quis non protinus euigilet? Quis non opes omnes & vires, omne ingenium & consilium in opus tantum, tantíque momenti offerat & conferat?

Quod si Persa (aut quis nouus Tamerlanes mundi terror, bellicosus & acer in armis) nobis otiantibus, aut dormientibus regiones illas

illas præoccupet, vti cœpit, sanè magno terrori euadet Christianis, eisque, vtpote duplo iam potentior, in armis exercitatior, tot victoriis insolentior, formidabiliùs quàm Turca imminebit, vt eum Monarchiam Europæ ambientem, ab vrbibus, tectísque nostris submouere non valeamus, quem à vicinis arcere non voluimus. Sanè videtur Deus Opt. Max. claris suæ mentis indiciis ostendere, se velle, vt bellum hoc sacrum capessamus, cùm occasiones vndique tam euidentes illius conficiendi, quales à mille annis non dedit, modò suggerit, vltróque offert: quas si elabi è manibus sinamus, nunquam amplius illæ redibunt. *Rerum occasiones tarditatem nostram & ignauiam non expectant*, ait sapienter Demosth. Philip. 1. Sed nisi ilico prehendantur cùm sese ostentant, diffugiunt & irreuocabiles sunt. *Fronte capillata est, à tergo occasio calua.* Earum neglectum grauiter vlcifcetur iustus omnium Iudex vindéxque Deus, atque illos ipsos dorso nostro dabit in flagellum, quos nunc vltrò in sinum offert vt subiiciat. Ita Chananæos Iudæis dedit in flagellum perpetuum, eo quod ipsi eos subigere & delere, sicuti iusserat Dominus, omisissent, ac pacis fœdera cum eis iniissent, vti videre est in tota Iudicum Historia; idque moriens eis prædixerat, & comminatus erat Iosue cap. 23. 13. *Vt sint*, inquit, *vobis in foueam, ac laqueum & offendiculum ex latere vestro, & sudes in oculis vestris, donec vos auferat atque disperdat de terra hac optima, quam tradidit vobis.*

Ambabus ergo vlnis acceptemus, & amplectamur præsens XII. hoc tam liberale Dei donum; vtamur occasione quam nobis in manum dat; subdamus Mahometanos nobis, ne cogamur eis colla subdere, eosque habere Dominos, imò Tyrannos & tortores, quos modo possumus habere subditos & supplices; Deo Opt. Max. ad id tam manifestis ostentis vocanti pareamus, ne in die Iudicij tantæ occasionis, totque millium animarum neglectæ, rigidam à nobis rationem reposcat rigidus munerum suorum, æquè ac occasionum, & bonorum operum exactor Christus Dominus. Si paruerimus, Prophetas honorabimus, Prophetarum votis satisfaciemus, Prophetarum oracula adimplebimus, adeóque Prophetas, Christum Dominum, Deiparam, Apostolos eorúmque fidem & religionem quasi exules postliminio terræ sanctæ restituemus; Angelos sanctos miro gaudio afficiemus, Dei hominúmque gratiam, & gloriam æternam nobis conciliabimus. Pecunia, neruus belli, deesse non poterit, si quælibet vrbs & prouincia vel modicum conferat. Vnus S. Ludouicus olim omnes belli sacri expensas per plures annos præstitit, nunc eas non præstabunt vniuersi Principes Christiani illo longè ditiores? præsertim si militaris pragmatica obseruetur, vt milites frugales sint in victu & vestitu; nec auro vel cyathis, sed ferro & hastis depugnent, vti

vti faciunt Turcæ & Tartari: quin & hostiles prouinciæ, vtpote diuites & vastæ si subigantur, exercitus nostros alent, vti priscorum Romanorum aluerunt. ita modò Asianus Bassa copias suas contra Ottomannos aluit ex ipsis Prouinciarum Ottomannicarum vectigalibus & tributis, idque copiosè & splendidè. ita olim Alexander Magnus nonnisi septuaginta talentis bellum orsus, spoliis hostium & gaza Darij se & milites omnes locupletauit. Idem fecere Iulius Cæsar, Scipio, Pompeius, Hannibal, Cyrus, Nabuchodonosor, ac nuper Saladinus, Tamerlanes, Ismaël Sophus, cæteríque magni Duces, qui hostium opibus suos ditarunt, séque vel Asiæ, vel Europæ, vel Orbis monarchas effecerunt. Soli penè Cosaki, si hæc præda illis offeratur, rem feliciter à se inchoatam conficient, nec aliud stipendium deposcent. Opes Asiæ offeruntur, spolia Orientis, quis ad manubias tam opimas non accurrat, imò aduolet?

Bessarion Card. memoriæ prodidit, Mahometem, qui duo Imperia, duodecim regna & trecentas vrbes, ipsamque Constantinopolim expugnauit, nonnisi duos milliones annui census habuisse: Quis Christianorum Regum non habet longè plures? Sed vna Constantinopolis capta dedit ei prædam sedecim millionum. Porrò facile erit Pontifici Max. solidum belli sacri ærarium in annos aliquot erigere, si à singulis Regibus & Principibus Christianis corroget id, quod quisque pro re tam pia, tam vtili, tam sibi & toti Reipubl. Christianæ necessaria, volens libensque conferet. Vnus Rex Catholicus pro suo fidei zelo, iam à 57. annis quotannis in Belgicum bellũ, in vnam inquam modicam prouinciam, plures milliones expendit, quid non impendet in totum Orientem, ipsamque Ierusalem, cuius ipse se hæreditario iure Regem indigitat? Rex quilibet conferat millionem, Princeps vel Resp. quælibet aliquam millionis portionem, exurget ærarium non tantùm sufficiens, sed & abundans. Omitto vltroneas mercatorum aliorúmque diuitum in tam pium bellum oblationes, pensiones opimis beneficiis, eleemosynas fidelibus in Iubilæo in hanc rem à Pontifice indicendas: ex quibus multorum millionum summa conflabitur. Si quilibet ditiorum vel aureum conferat, ex tot diuitum per totum Orbem millionibus, quot aureorum milliones consurgent? Taceo dispensationum, priuilegiorum, peccatorum aliorúmque mulctas, quæ piè ad tam pium opus exigi queunt & applicari. Sanè Innocentius III. Pont. quadragesimam redditutum partem Clericis omnibus in vsum belli sacri indixit. Regi verò Galliæ, & Regi Angliæ ita scribit & præscribit lib. 2. Epist. 239. *Tu ipse ad defensionem terræ sanctæ competentem in expensis tuis dirigas numerum bellatorum, quasi decimas saltem Christo persoluens; ita quod ex hoc diuinam gratiam possis plenius promereri.* Idem rursum Clericis per triennium vigesimam reddituum partem, in eundem finem sub

pœna

pœna excommunicationis indixit. Euntibus verò ad bellum ſacrum tributa, quin & vſuras creditoribus debitas relaxauit: ac generalem inter Chriſtianos toto Orbe pacem per quadriennium ſeruandam, ſub pœna Anathematis ſanxit. Paulus III. Carolo V. in Africam contra Saracenos caſtra mouenti, decimas omnium in Hiſpania beneficiorum attribuit. Pius V. Pontificios redditus omnes in vſum belli ſacri, ſimiliúmque piorum operum contulit, ideóque illuſtrem illam de Turcis apud Naupactum victoriam retulit.

Iam verò diſſenſionis, aut diſcordiæ inter nationes & Principes nunquam minus fuit periculum, quàm hoc ſæculo. Deus enim Opt. Max. nobis dedit Reges & Principes mirè Catholicos, optimos, piiſſimos, Sedi Apoſtolicæ ſummè addictos & deuotos (vt taceam omnes affinitate arcta inuicem deinctos) cuius proinde diſtributionem, arbitrium & ſententiam omnes promptè ſequentur. Sic ſæculo elapſo Alexander VI. Pontifex Indiarum limites diuiſit, propriόſque ſtatuit Hiſpanis & Luſitanis: hinc vtrorumque mira in iis concordia. Hæc ergo Sedes Apoſt. ſacræ huius expeditionis, vti aliàs ſemper fuit, ita & nunc erit Arbiter & Iudex, imò Choragus, Director & Moderator. Hęc cuique ſuas operas & prouincias partietur. Hæc ſpolia & lucra diuidet. Hac lites omnes iudicabit & componet. Hęc nouos Principes & Reges, ſi opus ſit, inſtituet & creabit. Atque iſta eſt propria huius æui gratia & felicitas, ad commune hoc Eccleſię negotium conficiendum vti maximè opportuna & accommoda, ita hoc fine à Deo prouiſa & donata. Denique obuia eſt concordiæ ratio, ſi quiſque ſeorſim loco ſibi commodo communem hoſtem inuadat, & quicquid ei adimit, iure belli occupet, ſibique vendicet.

Porrò experientia conſtat, omnem in debellando hucuſq; Turca difficultatem conſtitiſſe in diuiſione & diſſenſione Principum Chriſtianorum; adeóque Reipub. Chriſtianæ languorem tum prodiiſſe & ſe prodidiſſe, cùm Monarchia tranſiit in Polyarchiã: ſicut ex aduerſo Turcarum robur emicuit, cùm Polyarchiam Ottomannus in Monarchiam tranſtulit: quocirca Turcæ, cùm ſit Monarcha ſingulis Regibus potentior, à Chriſtianis reſiſti nequit, niſi ad Monarchiam redeant, vt Monarchæ infideli Monarcham fidelem opponant. Et quis hic magis idoneus, quàm Summus Pontifex? Beſſarion Cardin. ſapientiſſimus aſſerebat, *Turcam ſimilem eſſe lupo, qui cùm ſit pili concoloris, canes pilo diſcolores vel infinitos non metueret; paucis verò vnius pili conſpectis, protinus fugam adornaret.* Ita prorſus Chriſtianos Principes, licet plurimos & potẽtiſſimos, ſi diſcordes ſint, non metuit, ſed ridet Turca: paucos, ſi concordes ſint, reformidat & fugit. Quin & Solymannus ipſe Caroli V. æmulus & antagoniſta, vt Ferdinando Imper. Caroli fratre

ſe

ſe potentiorem oſtenderet, eius legato inſultans dixit: *Se eſſe draconem vnius capitis, ſed multarum caudarum*; *Ferdinandum vero & Chriſtianos eſſe draconem multorum capitum, ſed vnius caudæ.* q. d. Chriſtianorum Imperium eſt polyarchicum, ideóque diſcors & imbecille; meum verò eſt monarchicum, ideóque concors & validum. Igitur in hoc bello ſubdant ſe Principes Chriſtiani, vti faciunt, Romano Pontifici; atque hac ratione Monarchiam Chriſtianam redintegrabunt, eámque Turcica longè validiorem conſtituent, ac mari æquè ac terra Turcam inuadent, quod omnino faciendum cenſuit Carolus V. Porrò ne quis fidelis vel hæreticus ditiones Principum, eo tempore quo bellum ſacrum capeſſunt, quouis titulo inuaderet, Eugenius III. cauit ſub pœna Anathematis. Idem cauit Innoc. III. quem paulo antè citaui. Cauent & Principes fœderati: fœderis enim prima cõditio eſt, vt ſi quis vnũ inuadat, cæteri omnes eum quaſi publicum Chriſti, & Chriſtianæ Reip. hoſtem & proditorem perſequantur, ac regno, principatu, dominio, opibus rebúſque omnibus priuẽt & ſpolient. Det Deus, vt omnes omnino ad priſtinam vnionem & Monarchiam ab eo ſancitam, hoc Iubilæo reuertantur.

Quapropter de felici belli exitu optimè ſperandum eſt, & vix dubitandum, præſertim ſi vti Moſe orante Ioſue vincebat Amalec, ita & nos cum Machabæis numinis opem precibus, ieiuniis, ſancta vita, boniſque operibus aſſiduè nobis conciliemus: quarum rerum Iubilæum hoc illicium eſt, imò inchoatio & præludium.

XIII. Emitte ô ſanctiſsima Trinitas ex alto, per Verbi tui incarnati acerbiſsimos dolores, crucem & merita, Spiritum tuum ſanctum, ſpiritum ſapientiæ, conſilij, pietatis, & charitatis, vt omnes Fideles & Principes in tua fide, cultu & amore concordes ſtudeant reſiſtere, imò tuo regno ſubigere omnes Saracenos, Paganos & Infideles, vt tuum nomen & gloriam agnoſcant, & celebrent omnes gentes, vt omnis terra confiteatur nomini tuo ſancto. Dilexiſti *Domine portas Sion ſuper omnia tabernacula Iacob.* Vt quid ergo *Deus venerunt gentes in hæreditatem tuam, polluerunt nomen ſanctum tuum, poſuerunt Ieruſalem in pomorum cuſtodiam?* Terra in qua te laudauerunt patres noſtri, tradita eſt alienigenis, qui aſſiduè ſacrilego ore blaſphemant nomen tuum, & Chriſti tui. Locus in quo Chriſtus operatus eſt ſalutem in medio terræ, poſſidetur ab Antichriſtianis. Exurge Domine, vindica probrum tuum. Excita è Chriſtianis Machabæos, qui gentes conterant & conuertant, qui tibi tuam gloriam, Eccleſiæ ſuum Regnum, terræ ſanctæ auitam fidem & ſanctitatem aſſerant, ac poſtliminio reſtituant. Excitaſti nuper inuictum Poloniæ Regem, qui prælia hæc inchoaret:

tanta fortitudine, æquè ac felicitate, vt vnus ipse non solùm omnes Turcarum vires sustinuerit, sed & assiduis prælijs eos attriuerit, fregerit, & ad pacem coëgerit, planè vtique protriturus, si auxiliariis aliorum Principum copiis opibúsque suffultus, bellum hoc fuisset prosecutus. Sanè Christianis Regibus ipse vnus Deo auspice viam præiuit, strauítque, ac pariter ostendit, quàm facilè communis ille Ecclesiæ hostis hactenus cunctis formidabilis subigi imò deleri & exterminari possit, si Christiani Principes iunctis animis malint bellum in ipsum capessere, quàm inerti desidia, & priuatarum rerum respectu communibus incendiis deflagrare; si communibus viribus eum impetăt, diuersisque copiis & locis inuadant, vt non tantùm eum procul à suis finibus arceant, sed & planè profligent ac extirpent; si concordibus studiis in communi periculo, quod quisque potest præsidij, id in medium conferat. Ita res Christiana beata, inuicta & æterna hac concordia est futura. Idipsum ergo ingere & persuade cæteris Principibus, eosque sancto fidei & charitatis fœdere constringe, vt vnanimes, læti & alacres constanter prælientur prælium Domini, prælium Christi, prælium Patris & Filij & Spiritus sancti. Ita vbique terrarum seruiemus tibi humero vno, vno corde & ore; vbique tibi psallemus, vbique agemus Iubilæum, cum terra sancta, totúsque orbis ad pristinam fidem, ad pristinum herũ & Dominum suum reuertetur; vbique tibi in linguæ mentísque iubilo exultantibus animis & vocibus iubilabimus: *Gloria Patri & Filio & Spiritui S.* Hocce fidelium, hocce meum vnicum est votum, quod mihi ab olim ô S. Trinitas inspirasti, & inspirare non desinis, vt assiduè desiderem & obsecrem te pro excidio Mahometismi, Hęresis & Paganismi. Vtinam triplicem trium horum tuorum hostium ruinam ante mortem videre contingat, vt toto Orbe sit vnum Christi ouile, & vnus Pastor. Tunc vtique lætus occumbam canámque & iubilabo cum S. Simeone: *Nunc dimittis seruum tuum Domine, secundùm verbum tuum in pace. Quia viderunt oculi mei salutare tuum: Quod parasti ante faciem omnium populorum: Lumen ad reuelationem gentium, & gloriam plebis tuæ Israel.* Tunc pariter occinet S. Ioannes suum illud: *Vidi sanctam Ciuitatem Ierusalem nouam descendentem de cœlo, à Deo paratam sicut sponsam ornatam viro suo.* (Apoc. 21.) Tunc modulabitur Tobias illud cap. 13. *Ierusalem Ciuitas Dei luce splendida fulgebis, & omnes fines terræ adorabunt te,* &c. *Portæ Ierusalem ex sapphyro & smaragdo ædificabuntur, & ex lapide pretioso omnis circuitus murorum eius. Ex lapide candido & mundo omnes plateæ eius sternentur, & per vicos eius Alleluia cantabitur. Benedictus Dominus qui exaltauit eam, vt sit regnum eius in sæcula sæculorum super eam.* Amen. Tunc rursum psallet

regius Vates: *Omnes gentes plaudite manibus, iubilate Deo in voce
exultationis. Elegit nobis hæreditatem suam, speciem Iacob, quem dile-
xit. Magnus Dominus & laudabilis nimis in Ciuitate Dei nostri, in
monte sancto eius. Fundatur exultatione vniuersæ terræ mons Sion, la-* Psal.46.
tera Aquilonis, Ciuitas Regis magni. Deus in domibus eius cognosce- 47.96.97. 150.
*tur cùm suscipiet eam. Lætentur cœli & exultet terra, commoueatur ma-
re & plenitudo eius. Dominus regnauit, exultet terra, lætentur insulæ mul-
tæ. Adorate eum omnes Angeli eius, audiuit & lætata est Sion. Exul-
tauerunt filiæ Iudæ propter iudicia tua Domine. Viderunt omnes fines ter-
ræ salutare Dei nostri. Laudate eum in cymbalis bene sonantibus, lau-
date eum in cymbalis iubilationis: omnis spiritus laudet Dominum. Hal-
leluia.* Tunc exultabit Isaias: *Laudate cœli, quoniam misericordiam* c.44.23.
*fecit Dominus: iubilate extrema terræ, resonate montes laudationem,
saltus & omne lignũ eius: quoniam redemit Dominus Iacob, & Israël glo-
riabitur. Ecce isti de longè venient* (ad Ierusalem) *& ecce illi ab Aquilo-* c.49.12.
*ne & mari, & isti de terra Australi. Laudate cœli & exulta terra, iubila-
te montes laudem: quia consolatus est Dominus populum suum, & paupe-
rum suorum miserebitur. Surge, illuminare Ierusalem, quia venit lumen* c.60.14
*tuum, & gloria Domini super te orta est. Et ambulabunt gentes in lumi-
ne tuo, & reges in splendore ortus tui*, &c. Tunc buccinabit Sopho-
nias: *Lauda filia Sion, iubila Israël: lætare & exulta in omni corde filia* c.3.14.
*Ierusalem. Abstulit Dominus iudicium tuum, auertit inimicos tuos: rex
Israël Dominus in medio tui: gaudebit super te lætitia, silebit in dilectione
sua, exultabit super te in laude.* Tunc iubilabit Zacharias: *Exulta fi-
lia Sion, iubila filia Ierusalem. Ecce rex tuus veniet tibi iustus & salua-
tor*, &c. *quia lapides sancti eleuabuntur super terram eius. Quid enim bo-* c.9.5.
*num eius est, & quid pulchrum eius, nisi frumentum electorum & vinum
germinans virgines?*

Fac me voti mei, imò tui, compotem IESV Christe Saluator, amor noster. *Hæc est* enim, sicut ipse Patrem pro nobis precando dixisti, *vita æterna, vt cognoscant te solum Deum verum, & quem misi-* Ioan. 17.
sti IESVM Christum; ac vicissim Pater tibi promisit dixítque: *Filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula à me, & dabo tibi Gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ.* Tu quoque S. Dei Genitrix, Patris æterni filia, Verbi incarnati mater, Spiritus S. sponsa, quæ sola cunctas hæreses interemisti in vniuerso mundo, has quoque nostri æui interime. Affere tibi terram sanctam, quasi tuum natale solum, affere Hungariam, olim tibi clientem & supplicem, ideóque regnum Virginis nuncupatam; affere cæteras Prouincias: quia cunctarũ es Regina & Domina. *Tu enim* (ait S. Cyrillus hom. 6. contra Nestorium) *es pretiosa margarita orbis terrarum: tu lucerna inextincti luminis, corona virginitatis, sceptrum orthodoxæ fidei, templum indissolubile continens eum qui nusquam contineri*

potest, mater & Virgo. Per te Trinitas sanctificatur, per te Crux pretiosa dicitur. Per te exultat cœlum, lætantur Angeli & Archangeli, fugantur Dæmones, & homo ipse ad cœlum reuocatur; omnis creatura idolorum errore detenta conuersa est ad notitiam veritatis, & in toto orbe terrarum constructæ sunt Ecclesiæ. Te adiutrice gentes veniunt ad pœnitentiam. Per te vnigenitus Dei Filius, vera illa lux, effulsit sedentibus in tenebris, & vmbra mortis. Te Prophetæ prænunciarunt, te Apostoli summis laudibus celebrarunt. Dirige ergo vniuersos, ô inclyta maris stella, inter æstuantes huius sæculi fluctus, & turbines recto cursu ad orthodoxã fidem, virtutem, sanctitatem, & tandem ad portum salutis æternæ. Monstra te esse matrem monstrantium se tuos cupere esse filios. Da per potentes tuas ad Filium preces nobis omnibus, VIVERE DEO, VIVERE COELO, VIVERE ÆTERNITATI. DA CHRISTO FRVI, ILLI IVBILARE PER OMNIA SÆCVLA.

HOC EST ENIM OMNIS HOMO.

Amen.

Huc crux ducit Huc voluptas.

MVTIVS

MVTIVS VITELLESCVS SOCIETATIS IESV
Præpositus Generalis.

CVM Commentarios in duodecim minores Prophetas R. P. Cornelii a Lapide nostræ Societatis, aliquot eiusdem Societatis Theologi, quibus id commisimus, recognouerint, ac in lucem edi posse probauerint, facultatem concedimus, vt typis mandentur, si ita iis ad quos pertinet videbitur. In quorum fidem has litteras manu nostra subscriptas, & sigillo nostro munitas dedimus. Romæ 10. Octobris 1624.

Mvtivs Vitellescvs.

FACVLTAS R. P. PROVINCIALIS
in Prouincia Lugdunensi.

EGo Ioannes Forerivs Societatis Iesv in Prouincia Lugdunensi Præpositus Prouincialis, iuxta Priuilegium eidem Societati à Regibus Christianissimis Henrico III. 10. Maij 1583. Henrico IV. 20. Decembris 1606. & Lvdovico XIII. nunc regnante 14. Februarij 1611. concessum, quo Bibliopolis omnibus prohibetur, ne libros ab hominibus nostræ Societatis compositos absque Superiorum eius permissione imprimant, permitto Clavdio Landry Lugdunensi Bibliopolæ, vt opus Cornelii a Lapide in Prophetas minores, ad sex proximos annos imprimere ac liberè diuendere possit. Datum Lugduni 15. Ianuarij 1625.

Ioannes Forerivs.

APPROBATIO.

VT doctus, ita & Catholicus est iste eruditi, & docti R. P. CORNELII A LAPIDE IN MINORES PROPHETAS COMMENTARIVS, dignusque proinde prælo, in communem eorum qui sacras litteras tractant vsum. ergo prodeat. Lugduni 10. Decembris 1624.

F. ROBERTVS BERTHELOT Episc. Damasci.

FACVLTAS D. VICARII GENERALIS *Substituti.*

SIBI ipse instar est lapidis lydij R.P. CORNELIVS A LAPIDE, editis tot eruditis iuxtà & piis in sacram Scripturam COMMENTARIIS, quibus vt accedant etiam alia in PROPHETAS MINORES à Doctoribus approbata, & in lucem edantur, facultatem concedo. Lugduni die 13. Decembris 1624.

MENARD Vic. Gen. Subst.

SVMMA

SVMMA PRIVILEGII
à Christianissimo Rege concessi.

VDOVICI XIII. Galliarum & Nauarræ Regis Christianissimi, Priuilegio cautum est, ne quis in Regno suo aliisve locis ditioni suæ subiectis, intra proximos annos quinque, à die impressionis primæ inchoandos ac numerandos excudat, vendat, excudendum, vendendúmque quouis modo, & ratione curet librum qui inscribitur, *Commentaria in sex priores minores Prophetas R. P. Cornelij è Lapide è Societate* IESV, *in Academia Louaniensi sacræ Scripturæ Professoris*, præter CLAVDIVM LANDRY Bibliopolam Lugdunensem, aut illos quibus ipsemet concesserit. Prohibitum insuper eadem auctoritate Regia omnibus suis subditis eundem librum extra Regni sui limites imprimendũ curare, vel quempiam, vbicumque fuerit, ad id agendum impellere ac instigare, sine consensu dicti CLAVDII LANDRY. Idque omne sub confiscatione librorum, aliisque pœnis originali diplomate contra delinquentes expressis. Datum Parisiis die 27. Decembris 1624.

De mandato Regis

Signatum RENOVARD.

Die 25. Februarij anni 1625. hæc editio prima finem sortita est.

IN DVODECIM MINORES PROPHETAS

ARGVMENTVM.

ROLEGOMENA hic pauciora præmitto: quæ enim Prophetis maioribus præfixi, eadem minoribus seruiūt. Rem ergo aggredior: studeo enim breuitati, vt totā S. Scripturā octo vel nouem tomis complectar, quod viri sapientes postulant. Notat S. August. lib. 18. de Ciuit. c. 19. & Ruffinus præfatione in Oseam, duodecim Prophetas minores dici respectu quatuor maiorum, putà Isaiæ, Ieremiæ, Ezechielis, & Danielis, non eo quòd iis sententiarum grauitate, & rerum verborúmque maiestate cedant; sed ob sermonis & librorum breuitatem. Potuissent & ipsi patia maioribus volumina scribere, si voluissent: per multos enim annos munere concionandi, & prophetandi functi sunt, vti Oseas vsque ad annum ætatis nonagesimum strenuè hoc officio perfunctus est. Ex quo liquet, eos multa vaticinando, & concionando dixisse, quæ scriptis non tradiderunt; idque ex studio modestię & humilitatis, vt minores essent & haberentur, nec maioribus æquarentur. Quo studio impulsus humilis S. Franciscus, se & suos fratres minores esse, & nuncupari voluit. Vnde cum Cardin. Hostiensis, qui postea creatus Pontifex, Gregorius nonus dictus est, ab eo quæsisset: vtrùm sibi placeret, vt fratres sui promouerentur ad Ecclesiasticas dignitates; respondit: *Domine Minores ideo vocati sunt fratres mei, vt maiores fieri non præsumant. Si vultis vt faciant fructum in Ecclesia Dei, tenete illos & conseruate in statu vocationis eorum, & ad Ecclesiasticas prælationes nullatenus ascendere permittatis.* Ita refert S. Bonauentura in vita S. Francisci c. 6. Eodem studio & spiritu actus S. Paulinus Nolę Episcopus, vir nobilis genere, ingenio, virtute, sapientia, & eloquentia, quam mirè extollunt S. Hier. & August. rogatus vt scriberet in S. Script. respondit se minùs peritum esse, & indignum qui tam sublimes

Cur vocantur minores?

A & diuinos libros interpretaretur. Quare nunquam calamum huic operi admouere voluit, sed aliis minùs sublimibus epistolis & carminibus, quæ etiamnum extant, & viri doctrinam, æquè ac modestiam, religionem, mundíque contemptū testantur. Ita habet eius vita. Addit S. Chrysost. hom. 9. in Matth. *Multa, inquit, ex Propheticis perierunt monumentis: desides enim cùm essent Iudæi, nec desides modò, sed & impij, alia quidem perdiderunt negligenter, alia verò tum incenderunt, tum conciderunt. Et de prophanitate quidem tali Ieremias refert cap. 36. 23. De negligentia verò 4. Reg. 22. legimus, quoniam post multum temporis vix Deuteronomij volumen sit repertum, defossum quodam in loco ac pene deletum.*

B Itaque maluerunt hi nostri Prophetæ multis omissis, pauca tantùm, nimirum præcipua capita suorum oraculorum & concionum conscribere, quæ Iudæis dictorum à se, & ab iis audirorum, memoriam iugiter refricarent, quæque ipsi, æquè ac posteri, præsertim Christiani, ob prolixitatem non fastidirent; sed ob breuitatem auidè legerent. Verbo enim paucis, scripto toti consulitur posteritati. *Zacharias* (& quilibet doctor) ait Tertul. lib. de Idolol. c. 23. *loquitur in stylo, auditur in cera manus omni sono clarior, litera omni ore vocalior.* In hac ergo Prophetarum breuitate magna & prægnans est rerum copia, magnus di-

C cendi neruus, magnum pathos, densus & multiplex sensus. Audi S. Hieron. proœmio in Epist. ad Philem. *Sed, ait, mihi videntur dum Epistolam simplicitatis arguunt, suam imperitiam prodere, non intelligentes quid in singulis sermonibus virtutis ac sapientiæ lateat. Si autem breuitas habetur contemptui, contemnatur Abdias, Nahum, Sophonias, & alij duodecim Prophetæ, in quibus tam mira, & tam grandia sunt quæ feruntur, vt nescias vtrum breuitatem sermonum in illis demirari debeas, an magnitudinem sensuum.* Quocirca idem hic in proœmio, Oseam vocat commaticum, & quasi per sententias loquentem: breuibus enim sententiis

quasi per commata intercisis, multas magnásque res patheticè eloquitur; nimirum sapiens vti verum vno mentis cernit in ictu, ita idem enunciat, vnóq; denis, verbiq; dicit & dictat in ictu. Sed audi ipsummet S. Hieron. *Osee commaticus est, & quasi per sententias loquens. Ioel planus in principiis, in fine obscurior. Et vsque ad Malachiam habent singuli proprietates suas.* Et in prologo Galeato: *Duodecim*, ait, *Prophetæ in vnius voluminis angustias coarctati, multò aliud, quàm sonat in litera, præfigurant.* Hic ergo verum est istud quod de apibus cecinit Virgil. in Georg.

In tenuis labor, at tenuis non gloria.

Nam, vt ait Eccles. cap. 11. vers. 3. *Breuis*, Græcè μικρά, id est, parua *in volatilibus est apis, & initium dulcoris habet fructus illius.* Hinc ista vox apum:

S. Paulus corpore Tydeus, animo Hercules.

Magna etenim est nobis in paruo corpore virtus.

Vt Tydeo illi, pusillo mole corporea, sed mente gigantea, qui Tydeus fuit statura, sed animo Hercules, solertia Vlysses. Virtus enim compressa fit fortior, & maiores impetus plagásque aduersariis infligit. Apostolus, vti nomine, ita corpore Paulus fuit & pusillus; sed sapientia & spiritu excelsus, imò longolius. *Tricubitalis est*, ait sanctus Chrysost. *& cœlos sideráque transcendit.* Ita Prophetæ minores tricubitales sunt, si verba & sententias spectes; sed sapiétia & sensibus æthera transcendunt. Egregiè S. Paulinus Epist. I. inter sex quas scripsit ad Amandum: *Sicut mellis*, inquit, *gutta idem sapit, quod totus fauus; sic & in vno licet verbo stillicidium linguæ vestræ, totum sanctæ animæ vestræ saporem refert. Nec ideo margarita vilis est quia exigua, sed ideo magis pretiosa, quia & in exiguo modo magnum pretium habet. Sed & granum sinapis, quod minimum videtur in semine, maximum tamen extat in olere: ideo etiam breuis sermo vester, dulcedinem simul ac vigorem verbi cœlestis tenet.* Sic Alanus in Anti-Claudiano laudat Symmachum vrbis præfectum sub Theodosio Imp. à neruosa styli breuitate, dicens:

Symmachus in verbis parcus, sed mēte profundus:
Prodigus in sensu, verbis angustus: abundans
Mente, sed ore minor: fructu, non fronde, beatus,
Sensus diuitias verbi breuitate coarctas.

Non dubitat Poëta muscam exiguam cum rege componere:

An quisquam conferre neget cum Principe muscam?

In minimo eminet maximus.

Eminet in minimis maximus ipse Deus.

Tria parua, sed efficacia:

Vipera si memini, prima est, formica secunda,
Tertia cui propriè nectare lucet apis.
Non te parua culex, formica, aut vipera, non te
Vatis Bilbilici clarior esset apis.

Porrò Virgil. lib. 4. Georg. apim esse, vel habere quid numinis asserit:

Esse apibus partem diuinæ mentis, & haustus
Æthereos dixere: Deum namque ire per omnes
Terrásque, tractúsque maris, &c.

Homines statura parui, communiter magnanimi sunt. Cor membrorum minimum, ipsum tamen est quasi focus & arx corporis, & alterum quasi animal, primum viuens & vltimum moriens; vitæ, sensus & motus fons & origo: quin & animalia generosa, vt leo, paruum habent cor; quæ verò magnum habent, vt hyæna, lepus, ceruus, asinus, panthera, mustela, timida & pauida sunt, ait ex Aristot. Plinius lib. 11. c. 37. Adeo Deus & natura, paruos & parua amant: & in paruis vasis sua cimelia recondunt. *Nulli enim paruus*

A *est census, cui magnus est animus.* ait S. Leo serm. 2. de Quadrages. Quocirca Philosophus interrogatus, quid minimum esset simul & maximum; cum vnus dixisset esse oculum, eo quòd membrorum sit minimum, & tamen totum mundum, qui maximus est, visu comprehendat; respondit non esse oculum, sed cor, tum ob rationem iam allatam, tum quia cor non solùm mundum, sed & ea quæ supra mundum sunt, adeóque res infinitas mente, amore & affectu complectitur, nec vlla re nisi Deo, qui immensus est, repleri & satiari potest. Denique cor humilitate minimum, virtute & gloria est maximum, vti docet Christus Matth. 18. 4. & c. 19. 26.

B Præclarè Sapiens Prouerb. 30. 24. *Quatuor*, ait, *sunt minima terræ, & ipsa sunt sapientiora sapientioribus. Formicæ populus infirmus, qui præparat in messe cibum sibi. Lepusculus plebs inualida, qui collocat in petra cubile suum. Regem locusta non habet, & egreditur vniuersa per turmas suas. Stellio manibus nititur, & moratur in ædibus regis.* Sapienter quoque Manil. lib. 4. Astron.

Nec contemne tuas, quasi paruo in corpore vires.
Quod valet, immensum est. Sic auri pondera parui,
Exuperant pretio numerosos æris aceruos.
Sic adamas punctum lapidis pretiosior auro est.
Paruula sic totum peruadit pupula cœlum;
C *Quóque vident oculi, minimum est, cum maxima cernant.*
Sic animi sedes tenui sub sede locata,
Per totum angusto regnat de limite corpus.

Gaudet ergo natura, æquè ac Deus qui est natura naturans auctórque naturæ, magna, imò magnitudinē suam imminuere, contrahere & coarctare ad parua, vt ibi vnita densetur, eóque magis resplendeat, quò in minori minor esse gestit. Quid maius macrocosmo & vniuerso? hoc tamen Deus totum collegit in homine, dum eum microcosmum effecit. Quid sublimius Verbo æterno, Dei filio? hic tamen in infantili corpore integer inhabitare voluit, eíque se adæquauit.
D Hoc est Verbum abbreuiatum, portentum sæculorum, de quo Apostolus Rom. 9. 28. ait: *Verbum breuiatum faciet Dominus super terram.* Nam, vt de eodem vaticinatus est Isaias cap. 10. 22. *Consummatio abbreuiata inundabit iustitiam.* Quid magnificentius Christo, vero Deo & homine? & tamen ipse in exigua Eucharistiæ hostia, imò in quolibet eius puncto totum se sistit. Magnus ergo esse cupis? Deum imitare: ab eo viam & modum grandescendi disce: humilia, abbreuia, coarcta te, & magnus euades, Deóque similis. Sic Angelus in punctum loci se contrahit: sic & anima tota est in qualiber corporis particula. Sic Orator conuoluulum florem vocauit, rudi-
E mentum naturæ, lilium facere condiscentis: pari modo humilitas conuoluula est rudimentum animæ, qua ad apicem virtutum scandere condiscit. Denique aureum est istud Poëtæ:

Quicquid præcipies esto breuis, vt citò dicta
Percipiant animi dociles, teneántque fideles.

Et Cicero lib. de Orat. oratori hoc dicendi dat præceptum: *Satius est minus quàm nimis. Facilius enim cuiusque res in vnum contracta species, quàm diuisa temporibus, oculis animísque inhæret*, inquit Velleius Paterc. lib. 1. Hac de causa hi Prophetæ breues & contracti potiùs quàm fusi, & prolixi esse maluerunt.

Argumentum.

Argumentum minorum Prophetarum idem est

est quod maiorum, nimirum arguunt idololatriam, aliáque Hebræorum peccata, quæ Ieroboam erigendo vitulos aureos, quasi Deos in Dan & Bethel, inuexerat ad hoc, vt per schisma religionis, faceret & schisma regni decem tribuum à regno duarum, Iudæ scilicet & Beniamin, ne videlicet decem tribus occasione sacrorum & cultus diuini, ex lege celebrandi in Ierusalem, à se suóque regno ad duas tribus, & Regem Roboam redirent, vt patet 3. Reg. 12. 26. Deus ergo quasi pius pater, ad eos reuocandos misit Prophetas, qui tum decem tribus, tum duas reliquas hoc quoque idololatriæ contagio, ob vicinitatem & affinitatem decem tribuum, infectas, de hisce sceleribus corriperent, comminando eis captiuitatem Assyriacam & Babylonicam; itáque eas ad auitá patrum fidem & pietatem reuocarent, ac ad Dei cultum & amorem accenderent: qua de causa addunt vaticinia lætáque promissa de Christo, déque Ecclesia, sacramentis, gratia, omníque felicitate ab eo afferenda in nouo testamento: ideóque sæpe hi Prophetæ à Christo, Paulo & Apostolis citantur. Nam, vt sapienter ait S. August. in sententiis num. 214. *Stultus est qui non credit denunciationibus Prophetarum in paucis quæ restant, cum videat tam multa completa, quæ tunc non erant, quando prædicebantur implenda.*

Porrò facillimum est mutato tantùm nomine, quæ Iudæis hîc ob idololatriam, aliáque scelera ad literam intentant Prophetæ, tropologicè applicare Christianis, atque animæ cuilibet, quæ per peccatum à Deo ad suas cupiditates abit, ac præsertim ad hæresin, cui passim hæc tropolog. adaptat S. Hieron. nam, vt ipse ait in c. 14. Osee, gulosi Deus & idolũ est venter, auari mammona, hæretici sua hæresis, suúmque commentum & dogma, & ita de cæteris. Quocirca æquè Christianis, ac Iudæis sua oracula dictarunt & consignarunt Prophetæ.

Iam verò Prophetæ minores numero sunt duodecim, instar duodecim Patriarcharum, & duodecim tribuum ad quas mittebantur. Fuerunt enim ipsi Patriarcharum suppares, imò sui æui duodecim Patriarchæ, duodecim tribuum duodecim Doctores, duodecim Apostolorum duodecim prodromi & antitypi, imò veri veteris testamenti Apostoli, & Euangelistæ.

Meritò ergo Ecclesiasticus celebrans heroes Hebræorum, hoc elogio duodecim hosce Prophetas celebrat, & condecorat cap. 49. 12. *Duodecim Prophetarum ossa pullulent de loco suo.* q. d. Ossium & sepulchri, ac per consequens ipsorum duodecim Prophetarum virens semper, grata & florida sit memoria; nomen & fama eorum cum sepulchris & monumentis ipsorum perennet, vt videantur reuiuiscere, & magis viuere defuncti quàm cùm reipsa viuerent; adeo eorum laus, decus & gloria promanet ad posteros, imò permaneat in æternum, vt quoties posteri inspexerint eorum ossa & sepulchra, toties eorum virtutum & oraculorum gloriosam memoriam renouent & celebrent, dignósque prædicent quorum ossa inter Patriarchas & Apostolos, ad gloriam cœlestem resurgant in vniuersali hominum resurrectione. Est metalepsis: ossa enim ponuntur pro sepulcbro, sepulchrum pro sepultis, purà pro ipsismet Prophetis; nimirum contentum ponitur pro continente: & pullulare idem est quod semper vigere & florere. Causam subdit: *nam corroborauerunt* Iacob in fide & pietate vnius veri Dei & Messiæ, quem prædixerunt venturum: *corroborauerunt* inquam, tum vaticinando, tum suis meritis & precibus robur & auxilium Dei populo impetrando: *& redemerunt se in fide virtutis*, putà in fide non quali quali, sed valentissima & potentissima; vel *in fide virtutis*, id est, in fidelitate maximè strenua & efficaci *redemerunt*, id est liberarunt & immunes præseruarunt *se* ab omni culpa, pœna & calumnia: quia non nisi ea quæ Deus eis reuelabat, fideliter & constanter prolocuti & vaticinati sunt. Simili enim phrasi de Iosue, aliísque Iudicibus Israel dicit idem Eccles. c. 46. 13. *Et Iudices quorum non est corruptum cor, qui non auersi sunt a Domino, vt sit memoria illorum in benedictione, & ossa eorum pullulent de loco suo*, hoc est, vt explicans subdit, *& nomen eorũ permaneat in æternum, permanens ad filios illorum, sanctorum virorum gloria.* Ossa ergo hæc Prophetarum etiamnum pullulant, & pullulabunt vsque ad finem mundi dum ipsi per sua monumenta & oracula Christianis, Iudæis, omnibúsque gentibus assiduè prædicant, & prædicabunt Messiæ aduentum, eiúsque fidem, mores, spiritum, omnémque virtutem & sanctimoniam.

Mysticè S. Bern. serm. 2. ad Fratres in illud, *Hæc est generatio quærentium Dominũ, quærentium faciem Dei Iacob*, docet omnes verè religiosos, mysticè esse Propbetas, eo quòd perspicaci mentis acie eminus prospiciant superna, absentia & futura; quòd eorum mens, cogitatio & conuersatio in cœlis sit, indéque ex summo cœlorum vertice, quasi aquilæ, exiguum hoc terræ punctum respiciant & despiciant; quòd in altis æternitatis montibus commorentur, indéque sub se videant & rideant inanes honorum opúmque pompas, reges & principes quasi formicas intueantur; regnorum ortus & occasus, rerum omnium vicissitudines, temporum gyros & circumuolutiones, cunctósque seculi turbines, flexus & reflexus, quasi bullas nascentes & mox denascentes, contemplentur. Hi nimirum veri videntes, veri vates, veri mystæ sunt; cæteri cæcutientes, præsentia exigua conspicantur, futura, licèt maxima, non præuident; *in terrenis lynces, in cœlestibus talpæ. Magnum sanè*, inquit Bernard. *prophetandi genus, cui vos* (fratres suos alloquitur) *deditos esse conspicio; magnum prophetiæ studium, cui vos video mancipatos. Quid illud? Nempe iuxta Apostolum, non considerare quæ videntur, sed quæ non videntur, sine dubio prophetare est. Ambulare in spiritu, ex fide viuere, quærere quæ sursum, non quæ super terram, obliuisci quæ retrò sunt, extendi in anteriora, ex magna parte prophetare est. Alioqui quonam modo, nisi per spiritum prophetiæ, conuersatio nostra in cœlis est? Sic nimirum Propheta olim quasi non inter homines erant sui temporis, sed virtute & impetu quodam spiritus dies illos transilientes, exultabant vt viderent diem Domini; & videbant & lætabantur in ea.* Talis Propbeta, talis videns erat regius vates, sibi occinens: *Credo videre bona Domini in terra viuentium.* Talis S. Hilarion, teste S. Hieron. qui *monebat omnes præterire figuram huius sæculi; & eam esse veram vitam, quæ vita præsentis emeretur incommodo.* Talis Paulus, qui in tertium cœlum raptus exclamabat: *Non sunt condigna passiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis. Quod enim momentaneum est & leue tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis,*

Mysticè Propheta quis?

Et: *Fides eſt ſubſtantia rerum ſperandarum*, ergo futurarum, *argumentum non apparentium*, ergo obſcurarum & propheticarum. Fides eſt mente cernere bona cœleſtia, quæ oculis non vides. Talis videns & videntium pater erat Abraham, qui *fide demoratus eſt in terra repromiſſionis tanquam in aliena, in caſulis habitando cum Iſaac & Iacob, cohæredibus repromiſſionis eiuſdem. Expectabat enim fundamenta habentem ciuitatem, cuius artifex & conditor Deus.* Iuxta fidem & prophetiam defuncti ſunt Abel, Henoc, Noe, Iſaac, Iacob, Ioſeph, *non acceptis repromiſſionibus, ſed à longè eas aſpicientes & ſalutantes, & confitentes quia peregrini & hoſpites ſunt ſuper terram. Qui enim hæc dicunt, ſignificant ſe patriam inquirere. Ideo non confunditur Deus, vocari Deus eorum: parauit enim illis ciuitatem. Fide Moſes grandis factus negauit ſe eſſe filium filiæ Pharaonis, magis eligens affligi cum populo Dei, quàm temporalis peccati habere iucunditatem: aſpiciebat enim in remunerationem. Fide reliquit Ægyptum.* Quare? *Inuiſibilem enim tanquam videns ſuſtinuit.* Alij fidei & prophetiæ heroes, res ſperandas & futuræ gloriæ brauia ſpeculantes, pro iis *diſtenti ſunt, lapidati ſunt, ſecti ſunt, tentati ſunt, in occiſione gladij mortui ſunt. Circuierunt in melotis, in pellibus caprinis, egentes, anguſtiati, afflicti; quibus dignus non erat mundus, non ſuſcipientes redemptionem, vt meliorem inuenirent reſurrectionem.* Myſtici ergo Prophetæ ſunt, qui vita magis quàm voce, ſingulis inclamant: *Deorſum corpora, ſurſum ſint corda: deſpice terrena, cœleſtia ſuſpice.*

Quibus prophetarunt?

Iam QVÆRITVR PRIMÒ, Ad quas gentes propriè miſſi ſunt hi Prophetæ; quibus populis prophetarunt? RESP. Aliqui Prophetarum vaticinati ſunt duabus tribubus tantùm, putà Iuda & Beniamin, alij cæteris decem, alij vtriſque: idque nominibus Regum, ſub quibus ſe propheteſſe ſcribunt; aut nomine populi Iuda, vel Iſrael, aut aliis modis & circumſtantiis ſubindicant, imò ſæpe idipſum clarè exprimunt. Vbi rectè notat S. Hieron. in prœmio: quoties, inquit, ad decem tribus prophetia tenditur, ſub his nominibus ferè deſignatur, ſcilicet Ephraim, Samaria, Iſrael, Ioſeph, Ieſrahel, Bethel, Bethauen, & interdum Iacob; cum verò ad duas tantùm, tunc notantur nomine Iuda, Ieruſalem, Beniamin, domus Dauid, & aliquando Iacob. Porrò decem tribus vocantur Ephraim & Ioſeph: quia primus eorum rex Ieroboam, & multi deinceps oriundi fuerunt ex tribu Ephraim, qui fuit filius Ioſeph Patriarchæ. Dicuntur eædem Samaria & Ieſrahel: quia hæ duæ erant metropoles regni earundem. Dicuntur Iſrael & Iacob: quia poſterorum eius maior erant pars; vnde quaſi plures, parentis nomen ſibi appropriarunt. Iacob enim alio nomine vocatus eſt Iſrael. Geneſ. 32. 28. Dicuntur Bethel: quia in Bethel à Ieroboam erecti fuerunt vituli aurei, putà idola, quæ ipſi coluerunt. Vnde & Bethel dicta eſt per antiphraſin Bethauen, id eſt domus iniquitatis: quæ enim tempore Iacob vocabatur erátque Bethel, id eſt, domus Dei, Geneſ. 28. 19. à Ieroboam facta eſt Bethauen, id eſt, domus idoli & peccati. Porrò Prophetæ Iſraelitis, ob idola aliáque peccata minantur excidium, & captiuitatem Aſſyriacam, quam eis inflixit Salmanaſar anno ſexto Ezechiæ regis Iuda: Iudæis verò minantur excidium & captiuitatem Babylonicam, quã eis irrogauit Nabuchodonoſor anno vndecimo & vltimo Sedeciæ; ſub vtraque

A que verò repræſentant captiuitatem ſtragémque extremam, quam eiſdem inflixit Titus & Romani, ob occiſum ab eis Chriſtum. Illi ergo hæc facile eſt adaptare, mutato tantùm nomine Salmanaſar & Nabuchodonoſor in nomen Titi, & Chaldæorum in Romanorum.

Cur aliqui patres ſuos nominant, alij taceant?

Nota, initio horum Prophetarum aliquibus Prophetis addi nomina patrum & auorum, aliis non addi. Cauſam diſcriminis nonnulli hanc aſſignant, quòd ex traditione Hebræorum (quam refert S. Hieron. initio in Sophoniam, & S. Baſil. in Iſaiæ cap. 1.) patres & aui Prophetarum, qui in titulo eorundem nominantur, fuerint quoque Prophetæ; cæteri taceantur, eo quòd non

B fuerint Prophetæ. Sed hæc traditio incerta eſt & dubia, etiam ipſi S. Hieronymo; quinimò eam reiicit & confutat Paulus Burgenſis Hebræorum doctiſſimus, in Oſee cap. 1. Facilior ergo & magis conſona S. Script. ratio eſt, nomina patrum addi iis, quibus ad diſtinctionem & notitiam addere ea opus fuit. Plures enim eodem loci erant tunc viri illuſtres & ſapientes, qui vocabantur Oſee, Ioel, Ionas, Sophonias, Zacharias: hinc vt Prophetæ habentes eadem nomina ab illis ſecernerentur, addiderunt nomen patris, dicendo: Oſee filius Beeri, Ioel filius Phatuel, Ionas filius Amathi, Sophonias filius Chuſi, Zacharias filius Barachiæ. Hanc cauſam dat ſan-

C ctus Chryſoſt. initio comment. in Iſaiam, Theodor. initio comment. in Ioelem, & S. Gregor. hom. 2. in Ezech. Secunda cauſa eſt: patres aliquorum nominantur, eo quòd fuerint nobiles, vel virtute, ſapientia, officio & auctoritate illuſtres: horum enim nominatio Prophetis aliquam dignitatem, & fidem apud populum conciliabat. Ita S. Baſil. & S. Hieron. in Iſaiæ 1. Hac enim de cauſa regibus & regali proſapia ortis, quales fuerunt Iſaias & Daniel, patrum nomina (vel certè ſtirps regia) adiciuntur. Adde, nomina patrum aliquando iuuare ad Prophetæ intelligentiam, & ad quædam myſteria ſignificanda, quæ eleganter aperit S. Hieron. in

D cuiuſque Prophetæ initiis, quæque inferiùs ex eodem recitabo.

Eædem cauſæ ſunt, cur in aliquibus nomen patriæ recenſeatur, putà in tribus, ſcilicet Amos, qui oriundus fuit ex Thecua: Michæa, qui ex Moraſthi: Nahum, qui fuit Elceſæus. Ex patria enim quiſque facilè dinoſcitur, & ab aliis ſecernitur. Quod ergo Rabbini nonnulli, vt R. Dauid, cenſent eum cui patria non additur, fuiſſe Ieroſolymitanum, commentum eſt, & falſum eſſe patet in Iona, cui patria non additur, qui tamen fuit Gethæus, non Ieroſolymitanus, vt patet 4. Regum 14. 25.

Quãdo prophetarunt.

E QVÆRITVR SECVNDÒ De tempore & ordine duodecim Prophetarum: Quando nimirum, & quo ordine prophetarint?

Dico Primò: Aliqui Prophetæ non notant tempus quo prophetarunt, quia generales ſunt eorum prophetiæ, & ad omnia ſpectant tempora. Tales ſunt Abdias, Ioel, Nahum, Malachias, Ionas: Alij tempus prophetiæ exprimunt, quia eam aptant certo tempori, aut vt ex tempore adiecto facilius, & meliùs ipſa materia & ſeries prophetiæ intelligatur. Ita S. Baſil. in Iſaiæ 1. & Ruffinus initio comment. in Oſee. Secundò, aliqui tempus omittunt, quia breuitati ſtudent, æquè ac obſcuritati, vt videantur eſſe Prophetæ non hiſtorici, ac lectoris ſtudium exerceant & acuant.

acuant. Ita Christoph. à Castro lib.4. de Prophetis c.6. Tertiò, continua est traditio, ait S. Hieron. initio in Osee, & Ruffinus in caput 1. Ioëlis, medios Prophetas qui tempus non præferunt in titulo, prophetasse sub illis regibus (saltem sub extremo illorum) sub quibus prophetauit præcedens Propheta, qui temporis titulum præfert, excepto fortasse Ioële, qui non sub Ozia, Ioatham, Achaz & Ezechia, vti Osee, qui Ioëlem præcedit, sed sub Manasse ab Hebræis prophetasse perhibetur: & Habacuc, qui pariter sub Manasse prophetauit, non sub Ioatham, Achaz & Ezechia, vti Michæas & Nahum qui Habacuc immediatè præcedunt. Id patebit ex chronotaxi, quam mox subiiciam.

Dico secundò, probabile est hosce Prophetas omnes in Bibliis ordine temporis quo prophetarunt, esse collocatos. Hunc enim ordinem dedit eis tam Synagoga in Bibliis hebraicis, quàm Ecclesia in Bibliis latinis. Negat id S. Hieron. hic in prologo; sed locum eius vitiatum esse, liquet ex proœmio eiusdem in Ioëlem: quare pro *apud Hebræos*, legendum est *apud Græcos*. Græci enim in ordine Prophetarum à Latinis dissentiunt, sed Hebræi consentiunt. Quocirca vltimi fuerunt Zacharias & Malachias: hos enim fuisse vltimos patet ex lib. 1. Esdræ c. 5. vers. 1. & ex eorum titulo, in quo asserunt se prophetasse sub Dario Histaspis, qui post Cyrum quartus fuit Persarum rex. Primus ergo, qui ante omnes, etiam ante Isaiam prophetauit, fuit Osee. Ipse enim ita orditur: *Principium loquendi Domino in Osee*. cap. 1. vers. 2. Ita Euseb. in Chron. S. Hieron. & alij in Osee 1. vers. 2. Negant hoc nonnulli; vt Christoph. à Castro, censéntque Primum fuisse Abdiam: putant enim eum prophetasse tempore Iosaphat & Achab. Hi enim exciderunt Idumæos, vti prædicit Abdias, vt patet 4. Reg. 3. vers. 4. & 2. Paral. 20. 1. Secundum esse Ionam, qui prophetarit excidium Niniues, quod factum est sub Sardanapalo, anno octauo Azariæ vel Oziæ regis Iuda: Tertium esse Osee. Verùm hunc ordinem minùs verum videri, ostendam in Abdia & Iona. Certè in omnibus Bibliis hebr. græcis & latinis Osee primus ponitur; quin & ante Isaiam collocatur à Septuag. qui tamen in aliis nonnullis ordinem inuertunt. Nam in bibliis Septuag. duodecim Prophetæ hoc ordine collocantur, 1. Osee, 2. Amos, 3. Michæas, 4. Ioël, 5. Abdias, 6. Ionas, 7. Nahum, 8. Abacuc, 9. Sophonias, 10. Aggæus, 11. Zacharias, 12. Malachias. Deinde subnectuntur Prophetæ maiores, Isaias, Ieremias, Ezechiel, Daniel: ídque vel quia Osee tempore fuit primus; Osee autem in eodem libro annectuntur cæteri minores: vel quia minores maioribus oraculorum & sententiarum pondere non cedunt, eósque numero superant: sunt enim duodecim, cùm illi sint quatuor. Dixi *pene omnes*: quia si initium cuiusque Prophetæ spectes, putà annum quo quisque cœpit prophetare, præponendi sunt nonnullis Ionas & Nahum, & postponendus Ioël. Hoc enim ordine cœperunt prophetare: Primus omnium fuit Osee, 2. Ionas, 3. Amos, 4. Abdias, 5. Michæas, 6. Nahum, 7. Ioël, 8. Abacuc, 9. Sophonias, 10. Aggæus, 11. Zacharias, 12. Malachias. Id ita esse patebit ex harmonia, siue chronotaxi, quam mox subiungam. Vnde S. Chrysost. præfatione in Epist. ad Rom. probat in Epistolis S. Pauli non seruari ordinem temporis, quo sunt scriptæ; quia, inquit, is ordo non seruatur in Prophetis. Iam verò voluit Deus prophetare per duodecim prophetas, vt nemo de eorum veritate dubitare posset, vtpote cùm videt oraculum vnius cæterorum omnium oraculis confirmari, tótque habere testes, quot sunt Prophetæ. Blasphema enim & mendacissima apud Eusebium lib. 5. histor. cap. 13. est Apellis vox: *Prophetias se ipsas redarguere: esse enim eas à se inuicem discordes, mendaces, & sibi ipsis contrarias*; ac proinde à contrario spiritu & sibi repugnante editas.

Porrò scripserunt in minores Prophetas S. Hieronym. Cyrill. Theodor. Theophyl. Ruffinus; non ille Aquileiensis antagonista S. Hieronym. nam stylus dissentit. Et Gennadius, qui studiosè opera Ruffini Aquileiensis collegit, huius commentarij non meminit. Alius ergo fuit hic Ruffinus ab illo. Scripsit & in omnes, vno Osee excepto, Remigius Altisiodorensis, qui vixit sub annum Domini 880. sub Carolo Caluo Imp. Extat in Biblioth. SS. Patrum. Item Rabanus, Rupertus, Lyra. Hugo, Dionys. Et nouissimè ac exactissimè Christoph. à Castro, Gaspar Sanchez, & Franciscus Ribera, qui passim post literalem, minutim singulorum moralem sensum persequitur. Breuissimè scripserunt Emmanuel Sà & Ioannes Mariana, qui punctim multa tangunt. Hos omnes magno laboris & temporis impendio, à capite ad calcem perlegi, discussi, & in compendium redegi: ac pene decreueram post eos non scribere, iuxta illud: *In syluam ne ligna feras; ne sydera cælo, lucem soli, noctuas Athenis addas; vt videare Sapientum octauus, tertius Cato, quintus Euangelista*. Verùm multa alia vt hæc ederem impulerunt, nimirum, vt æquabili tenore commentarium in totam S. Script. pertexerem: sua enim cuique dicendi scribendíque est methodus, ab aliis omnibus diuersa & dispar. Rursum vt multa propria adderem. S. Scrip. enim est abyssus, quæ nullis scriptis, vel commentationibus exhauriri, imò nec penetrari potest. Insuper, quia multa docet, nouáque affert ætas & tempus. Proficit enim Ecclesia sapientia, ac velut aurora crescit sensim ad claram vsque meridiem. Alioqui de me sentio & dico, quod de se S. Bern. Epist. 87. ad Ogerum, postulantem à se institutionem rectè viuendi: *Itáne lanam quærit ouis à capra, molendinum aquam à furno, sapiens verbum à stulto*. Extant hic Romæ in Bibliotheca Vaticana & Medicea, versiones vetustæ Bibliorum duæ, Syriaca, & Arabica, eáque duplex, Antiochena & Alexandrina, quas vti subinde citaui in Prophetis maioribus, ita & hic citabo. Vtramque in latinum idioma transtulit Illustris. & Reuerendis. Dom. Sergius Risius Maronita, Archiepisc. Damascenus, cui Arabica lingua materna est, Syriaca familiaris; ea enim vtuntur Damasceni & Maronitæ in sacris. Citabo vtramque in locis difficilioribus & illustrioribus ad prophetas hosce vel illustrandos, vel locupletandos. Varietas enim hæc versionum antiquarum seruit ad S. Script. tum claritatem, tum copiam, quam ambiunt concionatores; quorum rogatu & commodo ad publicum bonum (cui omnes ad Dei gloriam consulere satagimus) hæc mihi edenda communicauit Illustris. Dom. Risius, cui proinde ea accepta referat lector. Nota est versio Pagnini; item Tigurina, quam Leo Hebræus & Theodorus Bibliander, aliique eorum Symmistæ Zuinglij asseclæ Tiguri in Heluetia concinnarunt, eámque commentariis breuibus illustrauit Fran-

ciſcus Vatablus, regius Hebrææ linguæ Pariſiis Profeſſor: quæ quia ab Hæreticis edita eſt, multáque nouat, & à vulgata ſtudio diſſidet, vt eam tacitè carpat, & ſubruat, hinc ſæpe lima & cenſura indiget.

Denique extat Targum, id eſt, Chaldaica paraphraſis in Prophetas (æquè ac in cæteros veteris teſtamenti libros) cuius auctor eſt R. Ionatham filius Vzielis; ſicut Targum Pentateuchi auctor fertur R. Aquila, qui Chaldaicè Onkelus dicitur, cæterorum verò R. Ioſeph cæcus. Verùm hæc paraphraſis in cæteris libris præterquam in Pentateucho (vbi tamen aliquos quoque næuos habet, vti rectè oſtendit Bellarmin. lib. 2. de verbo Dei cap. 3.) corrupta eſt aliquibus in locis, & fabulis meriſque Thalmudiſtarum nugis, de duobus Meſſiis, de tertio templo ædificando Iudæis, de liberatione à captiuitate Titi & Veſpaſiani, de lamentatione Dei, de aſcenſione Moſis in cælum, de tabulis legis ex ſapphiro throni diuini exciſis, &c. conſperſa. Quocirca Franciſcus Ximenius Cardin. & Archiepiſ. Toletanus, in editione Bibliorum Complut. profitetur in Procemio ſe ſolum Targum edere in Pentateucho. Verùm quia in cæteris libris nonnulla habet quæ valde fauent Chriſtianæ religioni, hinc illud ibidem quoque edidit Arias Montanus in editione Bibliorum Regiorum: vbi & Apologiam eiuſdem ſcripſit Franciſcus Lucas. Citabo illud frequenter ad verſionis vel illuſtrationem, vel copiam, exploſis fabulis Iudaicis.

QVÆRITVR TERTIÒ De phraſi & obiecto Prophetarum, nimirum quo ſtylo vtantur, & quod obiectum ſpectent, quidque ad literam ſignificent?

Vtuntur phraſi & ſtylo ſymbolico.

Dico Primò, omnes quidem Prophetas, ſed præcipuè hoſce duodecim minores abundare parabolis, ſymbolis, ænigmatibus: idque tum quia Prophetæ ſunt, ideóque propheticè, id eſt, obſcurè & ænigmaticè loquuntur: tum quia breues ſunt & conciſi: tum quia hoc poſcit maieſtas Spiritus ſancti, ne hæc eius oracula, quaſi patula & omnibus perſpicua, vileſcant, ſed velut arcana ſapientia plena, cunctis ſui venerationem, æquè ac ſtudium excitent: qua de cauſa Pythagoras, Heraclitus, Pherecydes, Plato & Ægyptij ſua dogmata per ſymbola & ænigmata tradiderunt. Quocirca Orig. hom. 7. in Exodum, cæleſtia eloquia comparat cum manna, quod cùm eſſet minutum & rotundum, plenum tamen erat interna ſuauitate, & vigore admirabili. Et R. Moyſes apud Galatin. lib. 5. cap. 6. *Scito, ait, quod clauis intelligentiæ vniuerſorum, quæ Prophetæ dixerunt, eſt intelligere parabolicas & metaphoricas ſimilitudines, ac ænigmata. Scis enim apud Oſeam cap. 12. dictum eſſe: In manu Prophetarum aſſimilabo. Et apud Ezech. cap. 17. Fili hominis ænigmatiza ænigma, & parabolиza parabolam ad domum Iſraël. Scis rurſus quod dicit Sapiens Prouerb. 25. Poma aurea in cancellaturis argenteis, verbum dictum ſecundùm ambas facies ſuas. Cancellatura argentea ſunt retiacula argentea, in quibus oculi ſunt minutiſſimi, penetrabiles tamen viſu. Eſt ergo ſenſus, quod verbum dictum ſecundùm ambas facies ſuas, id eſt, ſecundùm interiorem & exteriorem (putà myſticum & literalem ſenſum) eſt ſicut pomum aureum in retiaculo argenteo: ac ſi dicat, neceſſarium eſſe, vt ſit ſenſus exterior pretioſus & bonus velut argentum, interior verò multò melior ſicut aurum. Neceſſe quoque eſt, vt ſit aliquid in exteriori ſenſu quod ducat conſide-* A *rationem ad interiorem; quemadmodum pomum aureum veſtitum retiaculo argenteo, cum procul reſpicitur, vel abſque multo intuitu, totum videtur argenteum; cùm habens viſum acceſſerit prouocatus argenti decore, videbit profectò aureum pomum intus latere. Sic ſunt verba Prophetarum.* Hucuſque R. Moyſes. Extat hic Romæ in picturis perelegantibus Biblioth. Vaticanæ hieroglyphicum prophetiæ. Pingitur enim ipſa quaſi matrona velatis oculis; dextra tenet gladium euaginatum & tubam; ſiniſtra catenam, quæ è ſole ſupereminente deſcendit. Capiti imminet columba. Velati oculi ſignificant prophetiæ obſcuritatem; tuba clangorem prædicationis; gladius minas necis; catena ſeriem prouidentiæ omnes res & euentus B inter ſe aptè connectentis, quæ à ſole, id eſt, à Deo deriuatur. Columba index eſt Spiritus S. qui locutus eſt per Prophetas. Verè ergo dixit S. Chryſoſt. hom. 23. in Acta: *Abyſſus quæſtionum S. Scriptura eſt.* Et S. Auguſt. ſerm. 11. de verb. Dom. ſec. Matth. *Scriptura vbi aperta eſt famem paſcit; vbi obſcura, faſtidiū leuat.* Rurſum: *Scriptura vbi diluceſcit, ibi dulceſcit.* Vide Clementem Alexand. lib. 5. Strom. Vbi inter cætera docet, non tantùm Græcos & Ægyptios, ſed & barbaros hiſce ſymbolis vſos. *Aiunt,* inquit, *Idanthuram, Scytharum Regem (vt refert Pherecydes Syrus) Dario qui Iſtrum traiecerat, bellum minitantem ſymbolum miſiſſe pro literis, Murem, Ranam, Auem, Iaculum & Ara-* C *trum. Cùm autem de iis exorta eſſet dubitatio, Orontopagas tribunus militum dicebat eos tradituros imperium, coniectans ex Mure quidem domos, ex Rana aquas, ex Aue aërem, ex Iaculo arma, ex Aratro regionem. Xiphodres autem contra eſt interpretatus. Dicebat enim niſi tanquam aues euolauerimus, aut tanquam mures terram, vel tanquam ranæ aquam ſubierimus, illorum tela non effugerimus: non enim ſumus Domini regionis.*

Hinc liquet, quàm profundum, ſententioſum & elaboratum ſit hoc exiguum Prophetarum opus, vtpote in quo per ſymbola conſcribendo & concinnando, duodecim Prophetæ tanto tempore deſudarint: per omnem enim vitam non D ſcripſerunt aliud. Fertur Virgilius vix quindenos verſus per dies ſingulos compoſuiſſe, vt eos toto die lamberet, relamberet, limaret & expoliret, ideóque quælibet eius verba plena ſunt elegantiæ & doctrinę. Quocirca paruo hoc ſuo poëmate inter Poëtas primas tulit, iuréque habetur Poëtarum Princeps. Verum eſt illud Apuleij in Floridis: *Nulla res poteſt eſſe eadem feſtinata, ſimul & examinata; nec eſſe quiſquam omnium quod habeat & laudem diligentiæ, ſimul & gratiam celeritatis.* Idem ego in hiſce meis commentariis ſolitáque breuitate conſector, vt pauca ſcribam, ſed ſucculenta, ac diu ſæpiúſque per annos viginti quinque, quibus tertiò hoſce Prophetas in ſcholis E pertractaui, librata, diſcuſſa, & expenſa.

Dico Secundò, Prophetas aliquando ad literam loqui de Cyro, Nehemia, Zorobabele, &c. qui Iudæos è captiuitate Babylonica reduxerunt in patriam: aut de Dauide, Salomone, Ezechia, qui regnum Iſraëlis euexerunt tam opibus & gloria, quàm pietate & Dei cultu: allegoricè verò de Chriſto: aliquando tamen ad literam loqui de Chriſto, etſi cum alluſione aliqua ad Ezechiam, Dauidem, Zorobabelem, &c. Negabat id Theodorus Mopſueſtenus iudaizans & ebronizans (contendebat enim Chriſtū non eſſe Deum, ſed purum hominē) qui omnia auguſta de Chriſto oracula,

Error Mopſueſteni.

oracula, ad literam referenda esse censebat ad Aaronem, Zorobabelem, Dauidem & Iudæos; ab Apostolis verò & Euangelistis ea accommodari Christo sensu tantùm allegorico, vel accommodatitio. Quod eius dogma generatim recensetur & damnatur in Concil. Oecumen. quinto, quod fuit Constantinopol. 2. Act. 5. ac particulatim in Concil. Romano sub Vigilio Papa, quod extat in Biblioth. Vaticana, indéque illud transcripsit Antonius Augustinus, & noster Prado procemio in Ezech. sect. 3. ac Turrianus, vt ipse refert commentans in lib. 2. Constitut. Apostol. cap. 5. Porrò Concilium Romanum hæc affert exempla: Primum Ioël. 2. 28. *Effundam de spiritu meo super omnem carnem*: Mopsuestenus hoc interpretabatur de fauore quo prosecutus est Dominus exercitum Zorobabelis, pugnantem contra Scythas. Secundum Michææ 5. 2. *Et tu Bethlehem Ephrata paruulus es in millibus Iuda: ex te mihi egredietur qui sit dominator in Israël*: Mopsuestenus per dominatorem hunc accipiebat Zorobabelem. Tertium Malach. 3. vers. 1. *Ecce ego mitto Angelum meum: & statim veniet ad templum suum dominator*: Mopsuestenus per dominatorem accipiebat Esdram, vel quem similem, qui olim cultum Dei in templo Iudaico restituit. Quartum Amos 9. 11. *In die illa suscitabo tabernaculum Dauid quod cecidit, & reædificabo aperturas murorum eius*, &c. Mopsuestenus, *Hoc loco*, inquit, *Amos reditum è Babylone prædicit, quando Zorobabel ex stirpe Dauid regem habuerunt: Iacobus verò Actor. 15. 16. hunc locum ad Christum transtulit, in quo res est ad exitum verum perducta*. Quintum Zachar. 9. 9. *Ecce Rex tuus venit tibi*: Mopsuestenus hunc regem aiebat esse Zorobabel redeuntem cum suis è Babylone. Ita & alij nonnulli, quorum ratio erat, quia, inquiebant, gloriosius est Christo & Ecclesiæ præsignari personis & rebus, quàm verbis.

Sextum Psal. 15. 10. *Non derelinques animam meam in inferno*: Mopsuestenus id ad literam non de Christo, sed de populo Israël erepto ex periculis prædictum esse censebat. Rursum illa Psal. 21. *Foderunt manus meas & pedes meos. Dederunt in escam meam fel. Diuiserunt sibi vestimenta mea*; Mopsuestenus aiebat hæc ad literam nō de Christo, sed de Dauide esse prædicta propter tyrannidem Absalonis, qui regiam vrbem substantiámque peruaserat, & in terra omnia patris sui dinumerauerat; sed Euangelistam hæc ex euentu ad Christi traxisse personam. Quibus omnibus recitatis Vigilius Papa subiungit: *Qui hæc ita sapit, docet, credit aut prædicat, anathema sit*. De fide ergo est hæc loca ad literam non de Dauide, aut Iudæo aliquo, sed de Christo esse intelligenda. Similiter in Synodo 5. generali Actio. 5. vbi damnatur Mopsuestenus, de eo eiúsque erroribus ex Ecclesiastica historia Hesychij sic dicitur: *Prima elementa doctrinæ suæ ex Iudaico vaniloquio incipiens, codicem in prophetiam Psalmorum conscripsit, omnes de Domino (Christo) prædictiones abnegantem*. Quocirca iure S. Thom. præfatione in Psalmos, ait damnatum in quinta Synodo Theodorum Mopsuestenum, eo quòd doceret in veteri Scriptura & Prophetis nihil expressè haberi de Christo, sed ex sola quadam accommodatione.

De abusu S. Script. Porrò cauendi hic moderni nonnulli, præsertim Concionatores, qui à Prophetis & Patribus degeneres, nouum concionandi, nouum Prophetas explicandi & pertractandi modum commenti sunt. Vt enim apud populum plausum inueniat,

A verba S. Scrip. ad miros suos conceptus, sibi, vt videtur, ingeniosos & elegantes, violenter inflectūt & trahunt. Quapropter nec sensum literalem S. Script. & Prophetarum, nec mysticum, qui literali quasi basi & fundamento insistere, ipsíque appositè ex æquo respondere debet, sed ingenij sui speculationes parergas pro verbo Dei populo proponunt, imò supponunt. Hi enim non Dei, sed sua sensa populo pro diuinis venditant, ipsámquo S. Script. in alienas, imò in ipsi contrarias subinde expositiones detorquent; ac proinde eam temerant, illíque violentas manus inferunt: quæ sanè audax & grauis in Deum, eiúsque S. literas est irreuerentia & iniuria: graue probrum, & pene sacrilegium. Est enim ingens sacrarum literarum

B abusus & prophanatio. Vis exempla? accipe. Extat liber concionum, qui asserit Dauidem vxoria difficultate, vtpote re in hac vita molestissima, afflictum, quotidie pro ea, próque vxore orasse. Probat id ex vers. Psal. 37. vers. 69. *Deus in adiutorium meum intende*, id est, inquit, Deus in vxorē meam intende, fac eam facilem & morigeram: vxor enim vocatur adiutorium viri, vt patet Genes. 2. 18. *Faciamus ei* (Adæ) *adiutorium* (putà Euam) *simile sibi*. Spectatum admissi risum teneatis amici. Alterum audiui qui docebat, S. Script. asserere Mosen mortuum esse in osculo Domini: quia nimirum Deuter. 34. vers. 5. in Hebræo dicitur: *Moses mortuus super os Domini*: ergo, inquit, in osculo Domini. At quis nescit os Domini in Scriptura significare dictum, iussum, præceptum Domini? Quocirca noster, Chald. Septuag. & alij passim vertunt, *iubente Domino*. Tertius ex illo Thren. 1. 15. *Torcular calcauit Dominus virgini filiæ Iuda: idcirco ego plorans*, probabat B. Virginem conceptam esse sine peccato originali. Hunc enim loci sensum dabat: Christus torcular passionis præcipuè subiit pro B. Virgine, eíque illius merita singulariter applicauit, curando vt præseruaretur à peccato originali: ideirco ego Ieremias ploro, quòd conceptus sim in peccato originali, licèt in vtero ab eo fuerim expiatus: esto enim hac re sim superior cæteris hominibus qui in hoc peccato

Exempla.

C

D nascuntur, inferior tamen sum B. Virgine, quæ in eo nec nata, nec cōcepta est. Hæc erat ipsi demonstratio: quasi verò hîc de B. Virgine agatur, & non potiùs de impia Ierusalem, quæ à peccatis non fuit expiata, sed ob ea oppressa & exeisa. Torcular enim hoc fuit excidij Ierusalem, non passionis Christi. At, inquies, conceptus hi lepidi populo placent, videntúrque appositi & elegantes. Non audiat lepores hos Satyricus, ne subsannans exclamet: O lepidum, sed leporinum caput, quod vt plebis rudis & indoctæ aures mulceat, & se, & S. Script. facit fabulam; quod

Humano capiti ceruicem iungit equinam.

Et alter:

E *Id sibi negotij credidit solùm dari,*
Populo vt placerent quas fecisset fabulas.

Lepores hi illepidi sunt, elegantiæ inelegantes, facetiæ inficidæ, sales insulsi, fabulæ ineffabiles, imò infandæ. Quis Philosophorum ferret Aristotelem; quis Oratorum Ciceronem; quis Theologorum S. Thomam subtilibus explicationibus & commentis in alios, & ab eius mente alienos sensus torqueri? Qui hoc auderet, falsarius apud omnes audiret. Quis ergo ferat S. Script. quæ ipsius Dei ad homines est Epistola, vti ex S. August. ait S. Gregor. lib. 4. Epist. 84. ad Theodorum, in proprios conceptus, qui à mente Dei alieni sunt, rapi

& distorqueri? Quis rex sustineret præconē suas literas, sua edicta, aliena à sua mente explicatione interpretantem? Sanè in eum vt læsæ maiestatis reum animaduerteret. Et Deus sustinebit verbi sui præcones illud aliena, imò sibi aduersa interpretatione peruertete & adulterare?

Damnauit Ecclesia Origenem, quòd sui cerebri commenta fecerit S. literarum sacramenta, dum Euæ ex Adami costa formationem spiritaliter, arbores paradisi angelicam fortitudinem, tunicas pelliceas humana corpora; & plura similia mysticè interpretatus est, ac literæ veritatem fugiens ad mysticos sensus confugit, symbolicus semper interpres, ait S. Hieron. Atque hæc vna lapsus eius fuit occasio. Præclarè Cassiodorus de institut. diuin. lect. *Origenes*, inquit, *vbi bene, nemo melius: vbi malè, nemo peius*. Quare sic legēdus est, sicut Virgilius dum Ennium legeret, à quodam quid faceret interrogatus, respondit: *Aurum ex stercore quæro*.

Eadem damnat Hæreticos, qui S. Scripturæ cereum nasum assuunt, eámque in sua sensa volentem nolentem flectere & trahere conantur. Quis pariter non damnet Orthodoxos, qui eidem Scripturæ sensum attexunt quem ipsa non habet, imò non patitur? Hæresis est aliquid S. Scripturæ contrarium asserere: hæresis ergo est S. Scripturæ alienos ab eius mente, & contrarios sensus affingere. Hoc enim est reipsa disertè contrarium dicere eius, quod dicit & significare intendit S. Scriptura. Non enim S. Scriptura in syllabis & verbis, sed in sensu & sententia consistit. Quod enim est gladius ad vaginam, granum ad aristam, anima ad corpus, hoc est sensus genuinus ad ipsa verba S. Scripturæ. Si hunc sensum tollis, & alienū substituis, ipsam Scripturam exanimas, imò pro anima propria quam ei auellis, spuriam ipsi substituis. Hac de causa idipsum ne fieret, graui sanctione vetuit S. Tridentina Synodus, cuius verba mox recitabo, omnésque Patres. Vnus omnium instar sit S. Hieron. qui scribens in cap. 13. Isaiæ, vbi ad literam agitur de Babylonis excidio, taxat eos qui posthabito literali sensu ad allegoricos & mysticos confugiunt, qui cum literali non cohærent, nec ei superstruuntur: *Audiuimus*, inquit, *Medos, audiuimus Babylonem & inclytam in superbia Chaldæorum. Volumus intelligere quod fuit, & quærimus audire quod non fuit. Et hoc dicimus, non quod tropologicam intelligentiam condemnemus, sed quia spiritalis interpretatio sequi debeat ordinem historiæ, quod plerique ignorantes lymphatico in Scriptura vagantur errore.* Audiant hoc conceptuum aëriorum architecti: sciant se nodum in scirpo quærere, se mente concipere quod non est in rerum natura, se fabricare chimæram: quærunt enim sensum in Scriptura quem ipsa non habet, ac proinde in ea lymphatico vagantur errore. Hic ergo eorum cōceptus non est veritas, sed error phanaticorum, ideóque furor, si credimus S. Hieronymo. Monet S. Paulus Timotheum epist. 2. cap. 4. *Prædica verbum, argue, obsecra, increpa. Erit enim tempus cùm sanam doctrinam non sustinebunt, sed ad sua desideria coacervabunt sibi magistros, prurientes auribus.* Pariter hi sanam doctrinam, putà sensum genuinum non sustinent, sed eum quasi vulgarem fastidiunt, ac vt auditoribus, qui prurientes habent aures, se accommodent, pruriunt mente pariter & lingua. Pruritus hic arguit iudicium minùs solidum, mentem leuem, puerilem & curiosam, quæ talibus commentis, & figmentis pascitur; cùm

A solidum in S. Scripturæ germano sensu pabulum habeat, illúdque nauseans reiiciat: perinde vt stomachi malè sani, ventro turgidi & cacochymici, solidum vtilémque cibum fastidiunt, appetúntque cibos leues, fungosos, prauos & noxios. De Chrysippo argutiarum opifice verè dixit Cicero: *Chrysippi acumen in seipso frangitur & euanescit*. Ita acumina hæc aures plebis prurientes titillant, sed si discutiantur minùs vera, minùs germana inuenientur, & quasi fumi tenues vanescent in auras. Vbique enim verum est istud, Quæ nimis acuta & arguta, ea minùs sunt solida, & non rarò stolida. S. Scriptura pulcherrimas, æquè ac acutissimas, difficillimas & obscurissimas habet sentētias, & sensus de qualibet virtute & vitio, adeóque sensus
B eius sunt conceptus ipsius Spiritus S. vt quid ergo, exiles homuncionum imaginationes, futiles sæpe, & nugaces consectamur? Deus per Ieremiā cap. 23. acriter increpat pseudoprophetas, qui suis somniis prætendebant visiones, & verba Dei: *Audiui*, inquit, *quæ dixerunt Prophetæ prophetantes in nomine meo mendacium, atque dicentes: Somniaui, somniaui. Vsquequo istud est in corde Prophetarum vaticinantium mendacium, & prophetantium seductiones cordis sui? Propheta qui habet somnium, narret somnium; & qui habet sermonem meum, loquatur sermonem meum verè. Quid paleis ad triticum? dicit Dominus. Nunquid non verba mea sunt quasi ignis, dicit Dominus, & quasi malleus conterens pe-*
C *tras?* Arguit Deus Prophetas, qui cùm sui cerebri commenta populo venditarent, dicebant, Hæc dicit Dominus: iubétque vt eo, vtpote falso, omisso, dicant, Hæc ego commentus sum, hæc ego somniaui, hæ sunt paleæ meæ, Dei verò verbum est ignis, & malleus conterens petras. Itidem dicant & hi, Hic est conceptus meus, hoc commentum meum, non Dei, non S. literarum. Apostolus iubet Timotheo pastori & prædicatori Epist. 2. c. 2. *Sollicitè*, inquit, *cura teipsum probabilem exhibere Deo, operarium inconfusibilem, rectè tractantem verbum veritatis*: rectè, inquit, non prauè, non contortè, non fictè, nimirum vt primò sensum literalem S. Scripturæ genuinum tradas, deinde mysticum & moralem appositè illi inhærentem superstruas, & quasi inædifices. Vnusquisque, ait idem
D Paulus 1. Cor. 3. videat quomodo superædificet: alij enim aurum, argentum, lapides pretiosos superædificant; alij lignum, fœnum, stipulam. Sed hæc ignis in die Domini comburet: ipse autem saluus erit, sic tamen quasi per ignem. Quocirca S. Hieron. in c. 40. Ezech. *Eisdem*, ait, *lineis, & historia currit & tropologia: sed illa humilior est, ista sublimior*. Idem, vel quisquis est auctor, in cap. 3. Epist. 2. ad Corinth. *Ille*, ait, *verè spiritualis intellectus est, qui non verisimilibus coloribus pulchrum mendacium pingit, sed virtute rerum ipsam rem exprimit veritatis.* Et S. Greg. hom. 4. in Euang. *Tūc allegoriæ fructus suauiter carpitur, cùm priùs post historiam in veritatis radice solidatur.* Denique ex-
E tat hac de re graue iustúmque decretum Sacrosancti Oecumenici Conc. Tridentini sess. 4. quod sic habet: *Præterea ad coercenda petulantia ingenia decernit, vt nemo suæ prudentiæ innixus, in rebus fidei & morum ad ædificationem doctrinæ pertinentium, S. Scripturam ad suos sensus torquens, contra eum sensum quem tenuit & tenet S. mater Ecclesia, cuius est iudicare de vero sensu & interpretatione Scripturarum sanctarum, aut etiam contra vnanimem consensum Patrum, ipsam Scripturam sacram interpretari audeat, etiamsi huiusmodi interpreta-*

tiones

tiones nullo unquam tempore in lucem edendæ sint. Qui contrauenerint per ordinarios declarentur, & pœnis à iure statutis puniantur. Et inferiùs, agens contra eos qui sententias S.Scripturæ ad fabulosa,vana,adulationes &c.detorquent, iubet *vt omnes huius generis homines, temeratores & violatores verbi Dei, iuris,& arbitrij pœnis per Episcopos coërceantur.* Aduigilent ergo Episcopi,eorúmque vicarij,& idipsum strenuè exequantur,atque effrænem hanc nouos S. Scripturæ sensus effingendi, imò in Ecclesiis deprædicandi licentiam , coërceat,ideóque theatrales hosce mimos,comœdos, fabulones è sacris pulpitis deturbent , vel emendent, vt auctoritatis S. Scripturæ , quæ liber est ipsiusmet Dei, sint tutores & vindices , vtque ab Ecclesia scandalum hoc , & monstrum adeo fœdum & infame exterminent,meminerint huiusce rei se Deo reddituros rationem,quam exactam ab eis in hora mortis ipse iudex,vtpote S. Scripturæ auctor & dictator,exposcet.

Dispositio ad prophetiam prima est quies mentis.

QVÆRITVR QVARTÒ , Quis fuit habitus , quæ dispositio interna Prophetarum? Respond. Prima dispositio animæ fuit quies, tranquillitas & serenitas : per hanc enim anima liberatur ab omni turbatione , & tumultu passionum & cogitationum distrahentium in diuersa, ac colligitur in seipsam, vt planè plenéque possit intendere reuelationi diuinæ , quæ est causa prophetiæ.Ita S.Basil. procemio in Isaiam : *Prophetarum*,inquit,*pura ac pellucida anima , veluti specula facta diuina operationis , qua imaginem integram & inconfusam,nullâque ex parte turbatam carnis affectibus, repræsentabant. Nam omnibus quidem adest Spiritus S.verùm in his qui puri sunt affectibus , peculiarem vim ostendit.*Quocirca S.Hieron. in cap. 28.S.Matthæi:*In veteri ait, & nouo testamento hoc semper obseruandum est, quòd quando augustior aliqua apparuit visio , primùm timor pellitur , vt sic mente pacata possint quæ dicuntur audiri.* Ita Christus se post resurrectionem reuelans mulieribus, viam præmunit dicens : *Nolite timere*. Matth.28. & Gabriel oraculum de Ioanne Baptista nascituro daturus Zachariæ , Lucæ 1. 13. animum eius præparat abstergendo timorem , dicens : *Ne timeas Zacharia.* Vbi Theoph. auream dat regulam,&quasi indicem boni malíue spiritus: *Si mẽs*, inquit,*primùm turbatur,& statim timor soluitur,& iterum quiescit, reuera diuina visio est : si autem timor ac turbatio magis ac magis crescat , dæmoniaca visio est.*Hinc Cassianus,& alij rerum spiritualium magistri docent , hoc indicio consolationem angelicam ab illusione diabolica secerni & dinosci,quòd angeli primo aspectu terreant, mox terrore absterso animam sedent & consolentur : ex aduerso diabolus primò animam falsa consolatione mulceat,mox eandem multis pauoribus & angoribus impleat.

2.abstractio mentis.

Secunda dispositio fuit , animæ à sensibus & sensilibus abstractio , per crebram & assiduam orationem & meditationem. Hæc enim animam à rebus terrenis auellunt,& in Deum eleuant, vt eius inspirationi excipiendæ tota vacet & attendat.Rationem dat S.August.lib.10.de Trinit.c.4. nimirum,quòd anima , cùm sit limitatæ virtutis, non possit simul attendere rebus sensibilibus & diuinis,præsertim cum hæ ab illis multùm diuersæ,& quasi contrariæ sint : quocirca cùm attendit sensilibus , parùm ei restat virium , parúmque attentionis quod impendat diuinis:quò ergo minùs attẽdit terrenis & corporalibus, eò magis potest attẽdere spiritualibus & cœlestibus. Quocirca Patriarchæ maximè prophetarunt cùm morti essent vicini,vtpote quasi iam separati à curis,cogitationibus,& affectibus huius vitæ:vti prophetauit moriturus Iacob Genes. 49.& Moses Deuter.33.Vide de hac re S.Greg.4. dial.26. Ad hoc quoque iuuat psalmodia : hæc enim mentem excitat,eleuatque ad sublimia.Vnde Elisæus 4.Reg. 3.15.postulaturus Dei oraculũ, vocauit psaltem: *cúmque caneret psaltes,facta est super eũ manus Domini,& ait:Hæc dicit Dominus*,&c. Huc quoque facit fuga voluptatum carnis & sensuum : hæc enim mentem valde deprimit,incrassat & inquinat,vt cœlestes illuminationes & influxus cernere,excipere,haurire & gustare nequeat. Quocirca Moses ieiunio 40.dierũ purgauit corpus & mentem, ad excipienda Dei oracula & præcepta in Sina,Exodi 34.28.Huc quoque confert solitudo. Quocirca Orpheus & Zoroastres multis annis vixerunt in solitudine , vt supernis intenderent. Talibus competit illud quod de Tiresia canit Homerus,& ex eo Plato in Menone:

Hic solus sapit,ast illi volitant velut vmbræ.

3.Sanctitas.

Tertia est,sanctitas vitæ. Licèt enim Deus subinde impiis det donum prophetiæ quasi obiter , & per transennam : nam in die iudicij, vti docet Christus Matth. 7. 22. improbi nonnulli dicent: *Domine, Domine,nónne in nomine tuo prophetauimus* ? atque talis fuit Caiphas Ioannis 11. 51. & Balaam num.22.32.& Saul.1. Reg. 19. 24. qui eùm essent impij, prophetarunt : tamen donum prophetiæ continuum,& quasi habituale non solet dare nisi sanctis,vti videre est in hisce duodecim,qui omnes catalogo Sanctorum in Martyrologio ascripti sunt.Ratio est,Prima, quòd deceat tantum donũ (prophetæ enim sunt quasi os Dei) non dari nisi sanctis : impij enim eo non tantum indigni, sed & ad id inepti sunt. Secunda, quòd sanctitas,mentem eleuet,dispon átque ad Dei illustrationes hauriendas. Tertia, quòd Prophetæ mittantur à Deo vt sint Concionatores,qui quasi mallei contundant saxea hominum corda. Ad hoc autem sanctitas non vulgaris , sed eximia requiritur , putà ingens zelus, tum gloriæ diuinæ, tum salutis animarum promouendæ. Nam qua ratione peccator conuertat peccatorem ad vitam puram & sanctam? Quomodo frigidus accendet frigidum ? Calore & amore opus est , eóque ingenti, vt quis alium Dei amore inflammet : non aqua,sed ignis maior minorem accendit. Præclarè S.Chrysost.hom.in titulum Psalm.50. *Prophetæ*,inquit,*velut quidam pictores sunt virtutis* : virtus autem meliùs pingitur vita quàm voce. Viuacior enim est imago morum , quàm verborum. Quocirca Philo lib. *Quis rerum diuinarum hæres*: *Malum*, ait, *virum non est fas interpretem esse numinis , sed in solum sapientẽ hoc competit : quia is solus est instrumentum Dei, resonans ab eo contactum & pulsatum inuisibiliter.* Et Orig.lib.3. Periarch. cap.3. *Sanè*, inquit, *& immaculata animæ, si cum omni affectu omnique puritate se vouerint Deo , & alienas se ab omni dæmonum contagione seruauerint, & per multam abstinentiam purificauerint , & pys sacra religionis imbutæ fuerint disciplinis , participium per hoc diuinitatis assumunt , & Prophetiæ, ac cæterorum diuinorum donorum gratiam merentur.*

Prophetia cõtinua non datur nisi sanctis ob tres causas.

Prophetæ sunt pictores virtutis.

Modus assequendi prophetiam.

Præclariùs S. Basil. procemio in Isaiam : *Cùm anima,inquit,omni virtutis studio dedita, vehementis in Deum amore perpetuam Dei memoriam sibi impressam seruat,atque hac re primùm apparat sese*, vt

vt Deum habeat velut inhabitantem, ex vehementiſſima in Deum intentione, & arcano amore numine afflata, digna Propheta dono redditur, Deo diuinam virtutem impertiente, animique oculos aperiente ad intelligendas quas velit ſpeculationes. S. Maximus Centuria 1. de Charitate cap. 95. *Quemadmodum,* inquit, *ſol exoriens & mundum illuminans, cum ſeipſum, tum res à ſe illuminatas demonſtrat; ita quoque ſol iuſtitiæ purgato animo exoriens, & ſeipſum videndum exhibet, & rerum quæ à ſe facta ſunt, & deinceps fient, rationes demonſtrat.*

Quocirca S. Bernar. lib. de interiori domo cap. 69. in fine: *Certum,* ait, *ſignum tibi ſit, quæcunque es anima, quòd dilectum tuum minùs diligis, vel ab illo minùs diligeris, ſi ad theoricos illos exceſſus nondum vocaris, vel vocantem ſequi nondum merueris. Vis noſſe, quia ſublimitas diuinarum reuelationum ſit manifeſtum diuinæ dilectionis indicium? Iam non dicam, inquit, vos ſeruos, ſed amicos: quia omnia quæ audiui à Patre meo, nota feci vobis. Satage ergo Deum tuum intimè & ſummè diligere, & omni hora in diuinæ contemplationis gaudium ſummo cum deſiderio anhelare. Collige teipſam ad temetipſam, & in ſole diuinitatis deſiderio requieſce.* Prophetæ ergo Deo fuerunt familiariſſimi, eiúſque quaſi ſecretarij, interpretes & præcones.

Porrò inter cæteras virtutes, animam diſponentes ad illuſtrationem & reuelationem Dei, prima & maximè neceſſaria eſt humilitas. Nam, vt ait S. Laurent. Iuſtinian. lib. de connubio verbi, ſub finem, *cum humilitatis virtus animam compleuerit, deiecerit, liquefecerit, tunc incipiet dilatari dilectione, irradiari veritate, repleri lumine, eleuari ſpiritu. Hinc ſecretorum oritur reuelatio, Scripturarum declaratio, futurorum cognitio, ſenſuum corporalium alienatio.* Humilitas enim ſubiicit & ſubſternit mentem Deo, vt in eam illuſtrationes ſuas immittat. Vnde S. Gregor. lib. 1. Dialog. cap. 1. *Mens,* ait, *quæ diuino ſpiritu impletur, habet euidentiſſima ſigna ſua, virtutes ſcilicet, & humilitatem, quæ ſi vtraque perfectè in vna mente conueniunt, liquet quòd de præſentia S. Spiritus teſtimonium ferant.* Hoc eſt quod ait Sapiens cap. 7. 27. *Sapientia Dei per nationes in animas ſanctas ſe transfert, amicos Dei & Prophetas conſtituit.* Quinimò id per vmbram vidit, gentilis licèt, Ariſtoteles lib. de Diuinat. per ſomnium cap. 1. dicens: *Si diuinatio ſomniorum à Deo eſt, inconueniens eſt eam immittere quibuſlibet, & non optimis viris.* Hac ratione poſterioribus ſæculis multi Anachoretæ, & ſancti Spiritum propheticum adepti ſunt. Audi Ruffinum oculatum teſtem, præfatione in vitas Patrum lib. 2. *Vidimus,* ait, *apud eos multos Patres, cæleſtem vitam in terra agentes, & nouos quoſdam Prophetas, tam virtutibus animi, quàm vaticinandi officio ſuſcitatos, quibus ad teſtimonium meritorum nec ſignorum quidem, ac prodigiorum deerat efficacia. Cur enim hi qui nihil terrenum, nihil carnale cupiunt, non accipiant cæleſtium poteſtatem? Nonnullos namque eorum ita ab omni malitiæ cogitatione, ac ſuſpicione vidimus defæcatos, vt nec ſi aliquid mali adhuc gereretur in ſæculo meminiſſent. Tanta in eis inerat tranquillitas animi, tantúſque inoleuerat eis bonitatis affectus, vt meritò de eis dictum ſit: Pax multa diligentibus nomen tuum Domine.* Et mox, *Tanta namque in eis fides eſt, quod etiam montibus vt transferantur valeat imperare,* &c. *Sunt ergo ornati moribus, quieti, lenes, tranquilli, & charitatis vinculo velut quadam germanitate conſtricti. Ad æmulationem verò virtutum certamen ingens exercent & agones: ſtudet enim vnuſquiſque clementior altero, benignior, humilior ac patientior inueniri: ſi quis autem ſapientior cæteris fuerit, hic ita communis erga omnes & mediocris exiſtit, vt ſecundùm mandatum Domini, omnium minimus & omnium ſeruus eſſe videatur.* Ecce qua ratione, quibus virtutibus ſancti illi donum prophetiæ, & miraculorum meruerunt & obtinuerunt; quin & hodie merentur & obtinent.

Quatuor ſigna veri Prophetæ.

Denique quatuor ſunt indicia, quibus verus Propheta & prophetia à pſeudopropheta, falsíſque oraculis ſecernitur, & dinoſcitur. Primum eſt ſanctitas: Prophetæ enim erant viri ſancti: pſeudoprophetæ verò erant idololatræ, hæretici, impij, ſuperbi, vani, luxurioſi, &c. vti etiamnum ſunt. Secundum eſt, quòd vera prophetia conformis ſit verbo Dei, fidei & doctrinæ Eccleſiæ, eíque quaſi iudici ſe ſubmittit: pſeudoprophetia verò vtrique difformis eſt; quocirca nullius iudicium aut cenſuram admittit. Tertium eſt rei euentus: nam veræ prophetiæ reipſa eueniunt, falſæ neutiquam. Hoc ſignum dat Deus Deuter. 18. 22. Quartum, vera prophetia vtilis eſt ad ædificationem Eccleſiæ, prodéſtque pietati & moribus: pſeudoprophetia inutilis eſt, vana, curioſa, futilis, imò noxia & peſtilens. Ita S. Chryſoſt. hom. 19. in S. Matth. & S. Petrus apud S. Clementem lib. 3. Recognit. Accedunt non rarò miracula, quæ vera & ſolida patrant Prophetæ, ficta verò & ſimulata pſeudoprophetæ.

Prophetæ an vncti oleo?

QVÆRITVR QVINTÒ, Quiſnam fuit habitus exterior Prophetarum? Reſpond. Primò, nonnulli cenſent eodem ſacro vnctionis oleo ex eodem cornu, quo ex præſcripto legis inungebantur ſacerdotes & reges, inunctos quoque fuiſſe Prophetas. Verùm hoc de vnico dumtaxat Eliſæo legimus, ſcilicet eum iuſſu Dei vnctum ab Elia, itáque auctoratum & quaſi conſecratum Prophetam. Ita enim Eliæ iuſſit Deus 3. Reg. 19. 16. de cæteris id non legimus: imò Iſaias cap. 6. 7. ait ſe conſtitutum Prophetam tactu Seraphini, carbone ignito labia ſua tangentis, & purgantis: Ieremias verò voce diuina cap. 1. 4. eadem cæteri conſtituti & auctorati ſunt Prophetæ. Accedit, quòd aliqui remotè à Ieruſalem & templo, imò in Samaria & Bethel apud idololatras prophetarint, vbi non erat oleum ſacrum, quo vngi poſſent, nec idololatræ vnctionem hanc permiſiſſent. Quare non eſt veriſimile omnes Prophetas oleo ſacro vnctos, & conſecratos fuiſſe. Ita à Caſtro lib. 4. Prolegom. cap. 5. quin & S. Chryſoſt. hom. 1. in Epiſ. ad Roman. initio ad illa verba, *Seruus Ieſu Chriſti;* & S. Auguſt. lib. 1. Retrac. cap. 26.

Veſtiebantur ſacco.

Secundò, veſtis Prophetarum erat ſaccus, ſiue cilicium ex pilis hircorum, vel camelorum, vel equorum, &c. contextum. Patet id Iſaiæ 20. 2. *Solue,* inquit, *ſaccum de lumbis tuis, & calceamenta tua tolle de pedibus tuis.* Et Elias erat *vir piloſus, & zona pellicea accinctus.* 4. Reg. 18. Et Zacharias cap. 13. 4. loquens de falſis Prophetis habitum verorum aſſumentibus; *Nec operientur,* inquit, *pallio ſaccino,* Septuag. *veſte cilicina.* Vbi S. Hieron. aſſerit Prophetas, cùm prophetarent, induiſſe cilicium, vt populum incitarent ad pœnitentiam. Idem docet Clemens Alexand. lib. 3. Strom. Ita S. Ioannes Baptiſta pœnitentiæ præco, veſtitus erat cilicio è pilis camelorum, & zona pellicea. Matth. 3. 4. Porrò ſacco huic, ſiue tunicæ ſaccinæ vel cilicinæ iniiciebant pallium, vti patet de Elia,

qui

qui pallium suum iniiciens Elisæo, eum ad se sequendum & prophetandum vocauit, imò vi diuina compulit. 3. Reg. 19. 17. Id ipsum tradit Origen. hom. 13. in Numer. Incedebant ergo Prophetæ tali, vel simili habitu, quali iam Patres Capuccini, quasi contemptores mundi, & prædicatores regni vtræque cœlestis. Sic qui olim à gentilismo ad Christianismum conuertebantur, reiecta toga pallium induebant, quasi modestiæ professores, & mundi contemptores, vti Tertul. se fecisse narrat & gloriatur lib. de pallio. Subinde iussu Dei alia quoque oraculis suis conformia assumebant, & induebant, vti Ieremias cap. 27. 2. iussu Dei induit catenas & vincula, vt repræsentaret instantem captiuitatem, in qua vinciendi erant Iudæi aliæque gentes à Chaldæis. Eadem de causa iussus est Ezechiel cap. 12. 3. assumere habitum transmigrantis: & incedere raso capite cap. 5. 1.

Gestus Prophetarum quales?

Tertiò, victus Prophetarum fuit sobrius, adeóque vilis & asper; vox grauis, oculi in cœlum suspicientes, imò suspensi, vita austera & insolita, incessus motúsque omnis ad modestiam & pietatem compositus, factúsque ad commouendos & compungendos duros Iudæorum animos; ita vt viderentur esse homines noui & alterius sæculi, ac quasi angeli è cœlo venientes, & legati à Deo missi ad homines conuertendos. Hoc est quod ait Isaias cap. 8. 18. *Ecce ego & pueri mei, quos dedit mihi Dominus in signum, & in portentum Israël.* Ita Amos cibus erant sycomori, id est, ficus fatuæ & insipidæ, vt patet cap. 7. 14. Ezechielis c. 4. 12. panis hordeaceus subcineritius, & aqua; Danielis legumina: ea enim ipse refutatis cibis regiis poposcit, ideóque meruit donum prophetiæ, vt patet Daniel. 1. 17. Ioannis Baptistæ locustæ & mel syluestre. Matth. 3. 4. Sic & filij Prophetarum victitabant oleribus, vt patet 4. Reg. 4. cap. 39. Similis fuit victus & vita Christi & Apostolorum, iuxta illud Apostoli: *Castigo corpus meum & in seruitutem redigo, ne fortè cum aliis prædicauero ipse reprobus efficiar.* 1. Corinth. 9. 27. Et, *Bonum est non manducare carnem & non bibere vinum.* Rom. 14. 21. Apostolus enim fuit perfectionis magister, & magis opere quàm ore docuit non solùm præcepta, sed & consilia Euangelica, quale est non bibere vinum, nec edere carnem. Hinc rursum ait: *Vsque in hanc horam & esurimus, & sitimus.* 1. Corinth. 4. 11. Quocirca abstemium fuisse Paulum, & nunquam bibisse vinum censet Baron. anno Christi 36. Porrò S. Hieron. contra Iouini. cap. 10. cùm dixisset homines initio mundi, toto tempore quod diluuium præcessit, abstinuisse carnibus, æquè ac vino (eas enim post diluuium primùm concessas Noë Genes. 9. 3. qui & primus vitem plantauit, vinúmque ex ea elicuit) subdit: *Postquam Christus venit in fine temporum, & extremitatem traxit ad principium, nec repudium nobis dare permittitur, nec circumcidimur, nec comedimus carnes, dicente Apostolo: Bonum est vinum non bibere, & carnem non manducare. Vinum enim cum carnibus post diluuium dedicatum est.* Sic Egesippus, & ex eo S. Hieron. lib. de viris illustr. scribit de Iacobo fratre Domini: *Hic ex vtero matris suæ sanctus fuit, vinum & siceram non bibit, carnes nunquam manducauit.* S. Petrum lupinis, herbis & leguminibus victitasse, tradit S. Gregor. Nazianz. orat. de amore pauper. Sic & S. Marcum Alexandriæ cum suis Essæis quotidie ieiunasse, ita vt vespere duntaxat pane & sale, aut herbis vescerentur, ac aquam biberent, tradit Euseb. Ioseph. & Philo lib. de Essæis. Rursum S. Hieron. Epist. ad Lucinum Beticum, *Vtinam,* ait, *omni tempore ieiunare possemus, quod in Actibus Apost. diebus Pentecostes, & die Dominico Apostolum Paulum, & cum eo credentes, fecisse legimus.*

An Christus & Apostoli comederint carnes?

Ex quibus locis Vincentius Consentinus, Doctor & Prouincialis ordinis Minimorum, libello hac de re edito probare contendit Christum & Apostolos nunquam carnes comedisse; & ad illud quod obiici posset ex Lucæ 10. 8. *Manducate quæ apponuntur vobis,* respondet limitando, *quæ apponuntur,* scilicet vilia & modica, inter quæ carnes numerari nequeunt. Hoc cum grano salis accipiendum, nimirum hoc sensu, quod Apostoli abstinentiæ & ædificationis studiosi, vtpote perfectionis magistri, vitarint quantùm honestè poterant delicias, carnes, & vina; non tamen ea religione & voto, quo faciunt Minimi. Nam si necessitas cogeret, aut si pietas & vtilitas aliud suaderet, v. g. si inuitati commodè alium cibum habere non poterant, liberè carnibus vescebantur. Hoc enim poscebat vita illorum Apostolica, vt per totum orbem discurrere, & cum omnibus agere viuereque possent, vt omnibus omnia fierent. Vnde hoc eis permissum, imò præceptum est verbis iam citatis Lucæ 10.

Prophetæ angeli terrestres.

Denique mores, gestus & actiones omnes Prophetarum tales erant, vt viderentur esse homines cœlestes, & angeli terrestres. Ad hoc enim eos Deus mittebat in mundum, vt homines à terrenis cupiditatibus auocarent, & cœlestium desiderium eis imprimerent. Eadem de causa in mundum missus fuit S. Dominicus, qui quasi sui æui Paulus è cœlo lapsus, & verbo & vita omnes, etiam Prælatos & Cardinales, ad mundi contemptum, ac Dei amorem incitabat. Quocirca præter alia, ter singulis noctibus acriter ad sanguinem sese diuerberabat, vt peccata aliorum in suo corpore lueret; multas Albigensium persecutiones sustinuit, suáque patientia eos ab hæresi ad fidem conuertit: zelo martyrij, salutis animarum, & gloriæ Dei flagrabat. Orabat adeo ardenter, vt spiritus in Deum eleuatus eleuaret & corpus in aëre pendulum. Hinc proceres & plebeij eum vt virum diuinum audiebant, & vt angelum Dei sequebantur, beatósque se existimabant si vel eum contingere possent: plurimi in eius disciplinam se dantes, eúmque moribus exprimentes orbi admirationi & saluti fuêre. Circinatus enim ad illius normam Religiosus (quod de Philosopho dixit Tertul. lib. de Pallio) dum videtur, auditur: magis enim exemplo quàm verbo loquitur & concionatur. Socius ei à Deo datus est S. Franciscus, qui proinde animo oculísque in cœlum intentus, non aliud vita & voce, habitu & vultu concionabatur, quàm, *Ad cœlum, ad cœlum.* Audi S. Bonau. in vita eius cap. 4. *Euangelicus præco,* inquit, *ciuitates circuibat & castra, non in doctis humanæ sapientiæ verbis, sed in virtute spiritus annuntians regnum Dei. Videbatur intuentibus homo alterius sæculi: quippe qui mente ac facie in cœlum semper intentus, omnes sursum trahere conaretur.* Vnde & fructum ingentem subdit: *Nam prædicationis ipsius feruore succensi quàm plurimi, secundùm formam à Dei viro acceptam, nouis se pœnitentiæ legibus vinciebant, quorum idem Christi famulus ordinem fratrum de pœnitentia nominare decreuit. Conuertebantur etiam virgines ad perpetuum cælibatum:*

batum: inter quas virgo Deo chariſſima Clara, ipſarum pla'tala prima, tanquam flos vernans & candidus odorem dedit, & tanquam ſtella praſulgida radiauit. Multi etiam non ſolùm deuotione compuncti, ſed & perfectionis Chriſti deſiderio inſlammati, omni mundanarum vanitate contempta, Franciſci veſtigia ſequebantur: qui quotidianis ſuccreſcentes profectibus, vſque ad fines orbis terra celeriter peruenerunt. Et cap. 12. *Erat enim verbum eius velut ignis ardens, penetrans intima cordis, omniúmque mentes admiratione replebat; cùm non humana inuentionis ornatum pratenderet, ſed diuina reuelationis afflatum redoleret.* Et mox, *Tam efficacibus ſubitò cœpit verbis affluere, támque potenti virtute illorum mentes virorum ſublimium*(Papæ ſcilicet,& Cardinalium)*ad compunctionem inflectere, vt apertè clareret, quòd non ipſe, ſed ſpiritus Domini loquebatur. Neſciebat aliquorum culpas palpare, ſed pungere; nec vitam fouere peccantium, ſed aſpera increpatione ferire. Eadem mentis conſtantia magnis loquebatur & paruis, eadémque ſpiritus iucunditate paucis loquebatur & multis: omnis atas, omniſque ſexus properabat virum nouum mundo cœlitus datum & cernere, & audire.* Eius aſſeclæ fuere S. Antonius de Padua, de quo Auctor vitæ ita ſcribit: *Videbatur quaſi alter quidam prodiiſſe Elias, zelo Dei feruens, inſlammatúſque igne Spiritus S. ignitis ſermonibus accendebat, & vrebat auditorum tepida, torpentia, frigida & obſcura corda.* Item B. Petrus Martyr, cuius hoc continuum concionis erat thema, è noſtro Iona petitum, *Adhuc 40. dies, & Niniue ſubuertetur.* Et S. Bonauentura, S. Thomas, S. Bernardinus, S. Vincentius Fererius, aliique ſimiles oratores cœleſtes. Hoſce ſibi imitandos proponant noſtri Prophetæ, Concionatores inquam, & Doctores, qui Clerum & populum reformare, ſanctificare, ad cœlum deducere contendunt.

Homonymus & ſuppar S. Franciſco Aſſiſio fuit noſtro ſæculo noſter S. Franciſcus Xauerius, hoc anno Domini 1622. inter cœlites relatus, qui mente, oculiſque in cœlum defixus, non niſi cœlum cogitabat, aſpiciebat, prædicabat, ac quaſi homo cœlo lapſus ad cœlum omnes traducere ſatagebat. Huius enim vnius rei cauſa à Deo in mundum miſſus videbatur. Cœleſtia enim iugiter non tantùm contemplabatur, ſed & reipſa guſtabat & ſapiebat, vt ineffabiles illas cœlitum delicias præripere & prælibare videretur. Hinc illæ eius voces: *Satis eſt Domine, ſatis eſt. Deus cordis mei, & pars mea Deus in æternum.* Hinc ardens eius vultus inſtar Seraphini ſpirans amorem, imò ardorem diuinum effulgurans. Hinc illa corporis eius in oratione à terra eleuatio, vt inter cœlum & terram ſuſpenſus, ſpiritu ſecum rapiente molem corporis, in alta conſcenderet, vt videretur quod ait S. Greg. hom. 37. *angelorum choris intereſſe, cum beatiſſimis ſpiritibus gloria conditoris aſſiſtere, præſentem Dei vultum cernere, incircumſcriptum lumen videre, incorruptionis perpetua munere latari.* Quapropter patria exul, parentibus amicíſque orbus, quaſi terræ hoſpes & ciuis cœli, inter exteros, extremóſque Indos viuere & mori ambiuit, ſciens vtique eò ſe Deo viciniorem, quò à notis & amicis eſſet remotior. Deo ergo nixus, eius vnius amore inſtar fulguris, imò inſtar angeli tâta terræ mariſq; ſpatia, totúmque Orientē euangelizâdo celerrimè peruaſit. Xauerius enim (quod de S. Paulo Prophetarum & Apoſtolorū Patriarcha ait Chryſoſt. hom. 2. de eius laudibus) *in terra*

A *gradiens ſic ſe agebat in cunctis, quaſi Angelorum ſocietate frueretur. Paſſibili enim colligatus corpori, illorum perfectione gaudebat; tantíſque fragilitatibus ſubditus in nullo inferior ſupernis virtutib. apparere certabat. Quippe & pennatus totum docendo peruolauit orbem, & velut incorporeus labores omnes periculáque contempſit, ac quaſi iam cœlum poſſidens, tanquam cum ipſis iam incorporeis degeret, ita ingè mentis intentione vigilauit. Angelis quidem diuerſarum gentium cura commiſſa eſt, ſed nullus eorum ita creditum ſibi gubernauit populum, vti Paulus orbem,* & Franciſcus *vniuerſum illuminauit* Orientem. *Quàm hoc admirabile, cùm ex terrena lingua ſermo proſiliens velut oraculum, mortem fugauit,*

B *peccata diſſoluit, tenebras infidelitatis diſcuſſit, atque mutatione mirifica terram conuertit in cœlum? Hac de cauſa ad confuſionem & iniurias, quas ob prædicandi ſtudium ſuſtinebat, magis quàm ad honorum oblectamenta properabat, mortem potiùs quàm vitam appetens, paupertatem quàm opulentiá, & multò magis laborem deſiderans quàm alij requiem poſt laborem: ſtudioſiùs pro inimicis orans quàm alij aduerſus inimicos. Conuerſabat. enim orbem terrarum, quem nos peruertimus. Huius res ſtudio non tantum vrbes, gentes, exercitus, prouincias, pecunias, poteſtates velut arenam vilia reputauit, ſed & præ Chriſti dulcedine non angelorum, non archangelorum admiratus eſt dignitatem, nec quicquam ſimile concupiuit. Perfrui enim Chriſto, hoc illi vita erat, hoc mundus,*

C *hoc angeli, hoc præſentia, hoc futura, hoc regnum, hoc promiſſio, hoc bona videbantur innumera. Præter hac verò nihil in triſtium parte ponebat. Horum enim qua hic habentur nihil aſperum, nihil etiam ſuaue reputabat. Sic deſpiciebat vniuerſa qua cernimus, vt ſolet herba iam putrefacta contemni. Tyrannos verò ipſos, ac populos ſpirantes furorem, velut quaſdam culices aſtimabat. Mortem verò & cruciatus, & mille ſupplicia, quaſi ludū putabat eſſe puerorum, dummodo propter Chriſtum aliquid ſuſtineret. Tūc enim amplectebatur libēter, & decorabatur vinctus catena, magis quàm diademate coronatus. Etenim coarctatus carcere habitabat cœlum, ac libentius verbera excipiebat & vulnera, quàm alij brauia diripiunt:*

D *dolores non minùs quàm præmia diligebat, cùm ipſos vtique dolores loco duceret præmiorum: propterea enim illos & gratiam nominabat. Denique illi viuere Chriſtus erat & mori lucrum.* Hucuſque Chryſoſt. de Paulo, nos de Xauerio. Hæc Apoſtolatus Pauli & Xauerij inſignia, hæc prophetiæ decora, hæc heroica virtutum facinora, quibus infidelitatis monſtra, & vitiorum portenta vbique debellauit, imò in Euangelicæ veritatis & virtutum ſplendorem tranſmutauit, ac paucorum annorum ſpatio ſeipſum meritis, Europam & Indiam beneficiis, Societatem Ieſu exemplis, orbem fama, Eccleſiam gloria, cœlum ciuibus ſanctiſque quos eò tranſmiſit, impleuit & decorauit. En tibi

E ideam veri Prophetæ, veri Apoſtoli.

Quartò, de cœtu Prophetarum legimus 1. Reg. 10. 5. dictum Samuelis ad Saulem: *Cùm ingreſſus,* inquit, *fueris ibi vrbem, obuium habebis gregem Prophetarum deſcendentium de excelſo, & ante eos pſalterium, & tympanum, & tibiam; & citharam, ipſóſque prophetantes. Et inſilitet in te ſpiritus Domini, & prophetabis cum eis, & mutaberis in alium virum.* Hi Prophetæ erant viri religioſi, ſemoti à ſæculo, vacantes Dei laudibus, & pſalmodiæ, ideóque pſalterio, tympano, tibia & cithara, tum Deum laudabant, tum ſe inuicem ad laudes Dei concinendas prouocabant. Inter eos tamen erant aliqui

Cœtus & ſ... lij Prophetarum qui?

aliqui Prophetæ propriè dicti, vt Elias, Elisæus, &c. 4. Reg. 6. 1. Vnde S. Hier. Epist. 4. ad Rusticū, Religiosos & Monachos vocat filios Prophetarum. Horum enim in vita & moribus pii sunt imitatores & asseclæ, æquè ac Essenorum & Therapeutarum, tum eorum qui apud Iudæos ante Christum, tum eorum qui Christiani exstiterunt, quorum parens & dux fuit S. Marcus, de quibus Eusebius Ioseph. & Philo lib. de Essæis.

Porrò secedebant à populo Prophetæ, tum orationis & sanctitatis, tum auctoritatis causa. Nam, vt ait Tacitus, *Maior est rebus ex longinquo honor*; &, vt B. Petrus Damiani Epist. 4. ad Rustic. sicut pictura si procul absistat, inhianter & cum cupiditate prospicitur; si iuxta sit, contemptibilis iudicatur: ita ex secessu doctis & sanctis oritur apud omnes reuerentia; ex aduerso *munus præsentia finuit*.

Porrò, an aliqui è duodecim hisce Prophetis fuerint ex hoc cœtu Prophetarum, incertum est: certum est non omnes fuisse. Nam Amos. c. 1. 1. ab armentis raptus est ad prophetandum. Rursum eos certas non habuisse sedes & domos, liquet ex eo, quòd diuersis in locis, vrbibus & prouinciis prophetarunt. Alij enim in Iudæa, alij in Samaria, alij in Bethel, &c. prophetarunt. De Holda prophetissa legimus 4. Reg. 22. 14. eam Ierosolymis habitasse *in secunda*, scilicet in media vrbis parte. Ierusalem enim in tres partes, quasi vicos & regiones erat distributa, scilicet in primam, secundam siue mediam, & tertiam, vti patet ex eius chorographia. Tradunt Hebræi in secunda, vtpote quietiori & securiori vrbis parte, fuisse gymnasia, ibique habitasse viros literatos & studiosos. Quocirca verisimile est ibi pariter nonnullos habitasse Prophetas.

Etyma Prophetarum.

Denique nominum Prophetarum etymologias & significata ita paucis perstringit S. Hieron. præfatione in Ioëlem: *Osee*, inquit, *interpretatur* σώζων, *quem nos Saluatorem possumus dicere. Ioel* ἀρχόμενος, *id est, incipiens. Amos* βαστάζων, *qui apud Latinos portans dicitur. Abdias* δοῦλος κυρίου, *id est, seruus Domini. Ionas* περιστερά, *id est, columba. Micheas* ὅστις ὢν, *quod apud nos sonat, quis quasi, aut quis velut. Nahum* παράκλησις, *id est, consolatio. Habacuc* περιλαμβάνων, *id est, amplexans, siue luctās. Sophonias* κεκρυμμένος κυρίου, *hoc est, arcanus Domini. Aggæus* ἑορτάζων, *quem nos festiuū, siue solemnem possumus dicere. Zacharias* μνήμη κυρίου, *id est, memoria Domini. Malachias* ἄγγελός μου, *id est, nuncius meus. Quæ omnia quo sensu accipienda sint, in suis voluminibus differetur.* Attexit deinde etyma quatuor maiorum Prophetarum: *Isaias*, ait, σωτηρία κυρίου *dicitur, id est, salus Domini. Ezechiel* κράτος κυρίου, *id est, excelsus Domini. Ieremias* ὑψηλὸς κυρίου, *id est, excelsus Domini. Daniel* ἔκρινέ με κύριος, *id est, iudicauit me Dominus.*

Denique mores, vitam & mortem singulorum Prophetarum scripserunt S. Epiphan. Isidorus, & Dorotheus, quem multi censent fuisse Episcopum Tyri, & martyrem sub Iuliano apostata. Verùm Baronius vtrumque negat, rectéque ostendit Dorotheum hunc alium esse à Dorotheo qui fuit presbyter (non Episcopus) Tyri, martyrque à Iuliano effectus est annum agens ætatis 107. de quo in Martyr. die 5. Iunij. Consentit Bellarm. de Scrip. Eccles. asseritque Synopsin hāc Dorothei de vita Prophetarum plenam esse fabulis. Nam Priscam vxorem Aquilæ ponit inter 72. Christi discipulos, facitque Episcopum Colophonæ. Imò omnes quos S. Paulus in Epistolis suis nominat aut salutat, facit discipulos Christi. Vide de Synopsi Epiphanij & Isidori Bellarm. libro citato, Baronium, & Posseuinum in Bibliotheca.

Finis & fructus Prophetarum.

Qværitvr Sextò, Quis sit scopus, quis vsus, quis fructus Prophetarum? Resp. finis est, enarrare nobis ipsa sensa & arcana mentis diuinæ: fructus, docere nos sapientiam diuinam, æquè ac vitam cœlestem; docere nos sapere secundùm Deum, sapere diuina, viuere Deo, ex Deo, cum Deo B. Carolus Borromæus, Italiæ & nostri æui fulgor, & fulgur, asserebat hanc esse basin vitæ sapientis & sanctæ, nimirum semper & vbique tendere ad Deum, vt omnes actiones & passiones nostræ incipiant, dirigantur & desinant in Deum. Si vis, inquit, proficere in vita Christiana, perfici in doctrina, virtute & spiritu Christi, hæc tria obserua: Primum, quotidie incipere & inchoare te existima, vt scilicet eo feruore quotidie seruias Deo, ac si eo die primùm ei seruire inciperes. Secundum, in mente semper habeto Deum, & iugiter cogita te in eius præsentia versari: spectaculum enim facti sumus mundo & angelis & hominibus. Tertium, effice vt omnia tua opera tendant ad Deum. Ita habet auctor vitæ B. Borromæi lib. 8. cap. 18. *Indicabo tibi ò homo*, ait Michæas c. 6. 8. *quid sit bonum, & quid Dominus requirat à te: vtique diligere iudicium, & facere misericordiam, & sollicitum ambulare cum Deo tuo*, vt quasi altior terra, maior homine, cœli ciuis, par angelis cum Deo ambules, cum Deo iugiter verseris & agas, ex Deo omnes tuas cogitationes, sermones & actiones hauria, metiaris & dirigas. Sollicitudo hæc ambulandi cum Deo, multa magnáque complectitur, magnorum & heroicorum operum est parens, vti in Michæa ostendam. Prophetæ ergo sunt *os & oraculum Dei*, per quos secreta sua, sensa & placita mundo Deus reuelauit, præsertim quid credere, sperare, amare, agere debeamus, vt vitam beatam assequamur. *Multifariam* ait Paulus Heb. 2. 1 *multisque modis olim Deus loquens Patribus in Prophetis, nouissimè diebus istis locutus est nobis in filio.* Et Zacharias, Luc. 1. 70. *Sicut locutus est per os Sanctorum, qui à sæculo sunt Prophetarum eius.* Prophetæ ergo non ex se, sed ex Deo locuti sunt, fuerúntq; os eius & lingua. Quocirca docent ipsi nos sapientiam Dei, *scientiam sanctorum*, & prudentiam iustorum, vt eandem & alios doceamus, ac cum Ioanne Baptista paremus Domino plebem perfectam. D. Thom. 1. p. quæst. 1. art. 1. quærit, an præter scientias naturales necessaria sit alia reuelata & supernaturalis: ac respondet, omnino eam necessariam esse, quam deinde ponit basin totius Script. Sacræ, & Theologiæ, totiúsque doctrinæ & vitæ Christianæ. Causam à priori assignat, quòd finis noster & beatitudo supernaturalis sit, quam lumen naturale, ratio & scientia naturalis non cognoscunt, non attingunt, ac proinde ad eam eiúsque viam demonstrandam, necessarium est lumen reuelatum & supernaturale: fini enim supernaturali media supernaturalia danda & coaptanda sunt. Multa subtiliter de natura, de elementis, de animalibus, de homine, de vita œconomica & politica disseruerunt Gentilium Philosophi, sed hæc omnia intra naturæ fines consistunt, terræ limites non excedunt: aliis ergo doctoribus opus, qui viam in cœlum, iter ad Deum nobis commonstrent.

Tria ad proficiendum in virtute media.

strent. *Narrauerũt*, inquit Psaltes ps. 118. *mihi iniqui fabulationes: sed non vt lex tua*. Quæ Plato, quæ Pythagoras, quæ Socrates, quæ philosophi omnes de mundo, de motibus, de beatitudine scripserunt, fabulæ sunt, si cum lege tua, ô Domine, si eum oraculis, cum Prophetis tuis comparentur. *Vani*, inquit Sapiens cap. 13. 1. *sunt omnes homines, in quibus non subest scientia Dei*: hanc autem Dei scientiam enunciant Prophetæ. Ipse enim Deus per Osee cap. 12. 10. proclamat: *In manu* (in oraculo) *Prophetarum assimilatus sum*. Disertè verò Baruch veram sapientiam inuestigans c. 3. 14. *Audi*, ait, *Israel, disce vbi sit prudentia, vbi sit virtus, vbi sit intellectus; vt scias simul vbi sit longiturnitas vitæ & victus, vbi sit lumen oculorum & pax. Vbi sunt principes Gentium, &c. Qui in auibus cœli ludunt, qui argentum thesaurizant & aurum: exterminati sunt, & ad inferos descenderunt; viam autem disciplinæ ignorauerunt. Non est audita in terra Chanaan, neque visa est in Theman. Filij quoque Agar, qui exquirunt prudentiam quæ de terra est, negotiatores Merrhæ & Theman, & fabulatores, & exquisitores prudentiæ & intelligentiæ: viam autem sapientiæ nescierunt. Non est qui possit scire vias eius, sed qui scit vniuersa nouit eam, & adinuenit eam prudentia sua. Hic est Deus noster: hic adinuenit omnem viam disciplinæ, & tradidit illam* (per Prophetas) *Iacob puero suo, & Israel dilecto suo. Post hæc*, vt ore tenus hanc sapientiam doceret homines, *in terris visus est, & cum hominibus conuersatus est*, cùm scilicet *verbum caro factum est*.

Hic ergo fuit error, hæc caligo vitæ humanæ, quòd mortales quasi talpæ, terrã & terrena tantùm saperent, diuina verò, itérque ad diuinam beatitudinem ignorarent. Quinimo hic error etiamnum multos tenet Christianos, qui vitam suam instituunt secundùm prudentiam politicam & humanam, secundùm rationes naturales & temporaneas, vt honestè, decorè, honoratè, sapienter inter homines viuant, vt suam ætatem commodè transigant, eàque transacta cum Augusto Cæsare morituro dicant: Sat commodè, sat decorè personam nostram egimus: valete & plaudite. Interim non considerant, non prouident, non consulunt animæ suæ, saluti suæ, æternitati suæ. Ad hunc scopulum allidit, dissilit & perit maior hominum pars. Deus ergo huic malo mederi, húncque errorem dispellere volens, misit Prophetas, qui quasi videntes ea quæ remota, cœlestia, futura & æterna sunt, ex alta prophetiæ specula, quasi è cœlo, speculantes ostendant nobis viam ad salutem, erudiant nos sapere & viuere secundùm rationes, non naturales terrenas & temporaneas, sed supernaturales, cœlestes & æternas, quæ conscriptæ sunt viuúntque in mente Dei, quæque solæ mentem satiant & beant. Verissimum enim est illud August. Epist. 39. *Vincula huius mundi asperitatem habent veram, iucunditatem falsam: certum dolorem, incertam voluptatem: durum laborem, timidam quietem: rem plenam miseriæ, spem beatitudinis inanem*. Hoc est quod Zacharias de filio S. Ioanne Baptista, qui Prophetarum fuit vltimus, finísque legis & prophetiæ, ac Euangelij Christique Lucifer, canit: *Tu puer Propheta Altissimi vocaberis: praibis enim ante faciem Domini parare vias eius. Ad dandam scientiam salutis plebi eius, in remissionem peccatorum eorum: per viscera misericordiæ Dei nostri, in quibus visitauit nos oriens ex alto. Illuminare his qui in tene-*

A *bris & in vmbra mortis sedent, ad dirigendos pedes nostros in viam pacis*. Quapropter Prophetæ fuerunt quasi stellæ noctem orbis illuminantes, imò quasi soles mũdi. Nam, vt ait Orig. S. Scriptura & verbum Dei, quod præferunt Prophetæ, est sol, non corporalis hic & materialis, sed spiritalis & intelligibilis, mundum vniuersum illustrãs. Quantùm ergo cœlum superat terram, quantùm sol lumine & fulgore vincit candelam, & lampadem, tantùm oracula S. Scripturæ & Prophetarum superant sapientiam, & dogmata omnium Philosophorum. Viderat S. Petrus in transfiguratione Christi, cominus oculis corporeis gloriam Christi, vocem audierat suis auribus, *Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui: ipsum*

B *audite*; & tamen hanc ipsam visionem recensens Epist. 2. c. 1. 17. prophetiæ postponit: oculus enim perstringi potest, auris falli; sed prophetia perstringi aut falli nequit. *Hanc vocem*, inquit, *nos audiuimus de cœlo allatam, cùm essemus cum ipso in monte sancto. Et habemus firmiorem propheticum sermonem, cui bene facitis attendentes quasi lucernæ lucenti in caliginoso loco, donec dies elucescat & lucifer oriatur in cordibus vestris*. Lucifer est clarior illa Christi doctrina, putà fulgor Euangelij, succedens nocti tenebrarum gentilismi & Iudaismi, ducénsque ad claram meridiem beatæ æternitatis & visionis Dei. *Hoc primum intelligentes, quòd omnis prophetia propria interpretatione non fit.*

C *Non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia; sed Spiritu S. inspirati locuti sunt Sancti Dei homines*. Quocirca cœlesti luce hic opus, vt cœlestes Dei voces, cœlestes hosce Doctores capiamus & intelligamus. Eapropter cum S. Thoma meditatione & oratione magis, quàm studio hic nitendum & vtendum. Hinc S. Bernardi hoc fuit axioma. *Mens hominis sapientis quæ Deum diligit, non est in terra, sed in cœlo*: quia semper cœlestia considerat & desiderat. S. verò August. in psal. 64. *E cœlis*, ait, *misit ad nos epistolas Pater noster, ministrauit nobis Scripturas Deus, quibus epistolis fieret in nobis redeundi desiderium: quia peregrinationem nostram diligendo ad hostes facies posueramus, & dorsum ad patriam*. Et S. Greg. lib. 4. Epist. 84. ad Theodorum Medicum: *Imperator*,

D ait, *cœli Dominus hominum & angelorum, pro vita tua tibi suas epistolas transmisit: & tamen, gloriose fili, easdem epistolas ardenter legere negligis. Stude ergo quæso, & quotidie Creatoris tui verba meditare. Disce cor Dei in verbis Dei, vt ardentiùs ad æterna suspires, vt mens vestra ad cœlestia regna maioribus desiderijs accendatur. Tanto enim tunc maior ei erit requies, quantò modò ab amore conditoris sui requies nulla fuerit*. Ita S. Bernardus totus meditationi deditus, *confessus est aliquando sibi meditanti, vel oranti sacram omnem velut sub se positam, & expositam apparuisse Scripturã*, ait Auctor vitæ eius lib. 3. c. 3. De S. Francisco scribit S. Bonau. in eius vita c. 11. *Ad tantam*, ait, *mentis serenitatem inde-*

E *fessum orationis studium, cum continua exercitatione virtutum, virum Dei perduxerat, vt quamuis nõ habuerit S. literarum peritiam per doctrinam, æternæ tamen lucis irradiatus fulgoribus, Script. profunda miro intellectus scrutaretur acumine. Penetrabat enim ab omni labe purum ingenium mysteriorum absconditæ, & vbi magistralis scientia foris stat, affectus intrŏibat amantis*. Vnde & Doctor quidam Theologus admirans eius responsa, dixit: *Verè Theologia Sancti Patris istius, puritate ac contemplatione tanquam alis in altum subuecta, est quasi aquila volans:*

lans nostra verè scientia ventre graditur super terram. Nec absonum, si vir sanctus, Scriptura à Deo intellectum acceperat; cùm per imitationem Christi perfectam, veritatem ipsarum descriptam gestaret in opere, & per Spiritus S. vnctionem plenariam, doctorem earum apud se haberet in corde. Meditatio ergo, oratio, & sancta vita sunt claues S. Scripturæ & Prophetarum: & hi vicissim claues sunt cœlorum. *Nam Prophetarum & Scripturarum lectio cœlorum est reseratio,* ait S.Chrysost.hom.2.in verba Isaiæ, *Vidi Dominum*, &c. Idem conc.3. de Lazaro: *Fieri*, ait, *non potest, vt quisquam salutem assequatur, ni perpetuò versetur in lectione spirituali.* Ex quo infert, non tantùm Monachos, sed & laicos coniugatos debere lectioni S. Scripturæ vacare, idque eò magis; quò maioribus quàm Monachi distractionibus, tentationibus & periculis implicantur: *Vnde necesse est*, inquit, *indesinenter à Scripturis armaturam sumere.* Additque: *Vbicunque fuerint libri spirituales, illinc omnis expellitur vis diabolica, multáque inhabitantibus accedit consolatio: quia ipse etiam sacrorum librorum aspectus, segniores nos reddit ad peccandum. Rursum siue in sanctimonia perstiterimus, ex libris reddimur tutiores firmiorésque. Quod si accesserit sacra lectio, non aliter quàm in sacris adytis rebus diuinis vacans anima, sic repurgatur, meliórque redditur, Deo cum ipsa per illas Scripturas colloquente.* Et inferiùs: *Memento Eunuchi reginæ Æthiopum* (Act.8.) *qui cum esset homo barbarus, innumerísque distentus curis, nec intelligeret quæ legebat, legebat tamen in curru sedens* Isaiam Prophetam: *quod si in via tantum præstitit diligentiam, cogita qualis fuerit domi versans. Magna aduersùs peccatum munitio est Scripturarum lectio; magnum præcipitium, profundum barathrum Scripturarum ignoratio, magna salutis perditio*. &c. *Sicut mordent conscientiam, ita non parum afferunt vtilitatis animis eorum qui mordentur.* Auctor Imperfect. in S. Matth.hom.27. Prophetas nuncupat angelos & paranymphos Christi. *Ecce*, ait, *omnes Prophetæ ante faciem Christi transmissi sunt, & angeli sunt vocati: sicut scriptum est* Act. 7. *Qui accepistis legem in præceptis angelorum, & non custodistis.* Et superiùs: *Propheta est, de Christo prædicare. Propheta est, pro merito conuersationis & fidei prophetiam accipere. Propheta est, beneficium à Deo accipere. Propheta est, verbum ante tempus significare de Christo. Propheta est, vt ipse de Deo prophetet.* Et hom.41. *Via est Christus, quæ ducit ad vitam. Et viæ dicuntur omnes Prophetæ, & omnes Apostoli: hæ enim omnes viæ ducunt ad Christum: Christus autem ad Patrem; sic generalis & publica via est diabolus, quæ ducit ad mortem: & viæ sunt omnes professiones sæculi istius, vtputa professio philosophiæ* (vanæ, gentilitiæ & erroneæ) *vna est via: professio militiæ via altera, mundialis dignitas altera.* Quocirca S.Chrysost.hom.in titulum Psal.50. *Prophetæ*, ait, *velut quidam pictores sunt virtutis, ac militiæ qua contra peccata & diabolum decertamus.* Idem hom. 1. in cap.1. Isaiæ initio, docet prophetias esse oracula diuina, ac literas è cœlis delatas. Vnde hom. 4. in cap.6. Isaiæ, asserit *silentium Prophetarum esse signum iræ diuinæ.* Idem in c.8. Isaiæ: *Deus*, ait, *cōficit medicamentum prophetiæ, delinquentes erudiens præscientiam pœnarum, non item doctrice experientia earū, vt si quidem resipiscerent comminationibus auditis, experimentum euitarent intentati supplicij.*

Porrò in Prophetis non est quærenda eloquentia, sed sapientia. Audi memorabilem historiam, quam in hoc argumento sibi in iuuentute A obuenisse narrat S. Hieron. scribens ad Eustochium de custodia virgin. *Post noctium*, inquit, *crebras vigilias, post lachrymas, quas mihi præteritorum recordatio peccatorum ex imis visceribus eruebat, Plautus sumebatur in manus. Si quando in memetipsum reuersus, Prophetas legere cœpissem, sermo horrebat incultus: & quia lumen cæcis oculis non videbam, non oculorum putabam culpam esse, sed solis. Dum ita me antiquus serpens illuderet, &c. raptus in spiritu ad tribunal iudicis pertrahor, &c. Interrogatus de conditione, Christianum me esse respondi. Et ille qui præsidebat, Mentiris, ait, Ciceronianus es, non Christianus. Vbi enim thesaurus tuus, ibi & cor tuum.* Subdit deinde se acriter flagellatum, donec promitteret, & iuraret: B *Domine si vnquam habuero codices sæculares, si legero; te negaui.* Quâ de causa idem S.Hieron. proœmio in lib.3. Comment. in Amos: *In explanatione*, ait, *S. Scripturæ non verba composita & oratoriis floribus adornata, sed eruditio & simplicitas quæritur veritatis*: nimirum hisce sublimibus Prophetarum mysteriis congruit illud Manilij: *Ornari res ipsa vetat, contenta doceri.* Et illud Fabij: *A Philosopho si afferat eloquentiam, non aspernor; si non afferat, non admodum efflagitem. Res magnæ seipsis ornatæ sunt; non indigent fuco vt amentur.* Et S. Basil. Græcorum facundissimus ad Diodorum: *Lectionis*, ait, *inaffectata & incomposita simplicitas decora mihi videbatur, & conueniens professioni Christiani homi-* C *nis, cuius est non ad ostentationem magis scribere, quàm ad publicam vtilitatem.* Rursum S. Hieron. ad Damasum quæst.2. *Scio*, ait, *hæc molesta esse lectori, sed de Hebraicis literis disputantem non decet Aristotelis argumenta conquirere, neque ex flumine Tulliana eloquentiæ ducendus est riuulus, neque aures Quintiliani flosculis, & scholarum declamatione mulcenda: pedestris, & quotidianæ similis, & nullam lucubrationem redolens oratio necessaria est, quæ rem explicet, sensum edisserat, obscura manifestet, non quæ verborum compositione frondescat.*

Flagellatus S.Hieron. quòd prophanos legeret, non S.Script.

Porrò tanta est obscuritas & profunditas Prophetarum, vt singulæ pene eorum sententiæ ænigmata videantur: nimirum prophetia obscuritatem in sua ratione & essentia includit: eam ergo affectant Prophetæ. *Mira*, inquit S. August. lib. D 12. Confes. cap. 14. *profunditas eloquiorum tuorum, quorum ecce ante nos superficies blandiens paruulis, sed mira profunditas Deus meus, mira profunditas. Horror est intendere in eam, horror honoris, & tremor amoris.* In iis itaque verum est illud Auctoris Imperf. apud S. Chrysost. hom. 4. *Sicut in cœlo celatur Deus, sic in Scriptura absconditur.* Et sicut hoc cœlum omnes homines vident, Deum autem inhabitantem cernere nequeunt; sic & sacras literas omnes ferè legunt, non tamen omnes Deum veritatis in arcanis sensibus latentem intelligunt, nisi sapientiæ lumine illustrati. Quocirca Origenes assiduè versabat, meditabatur & scrutabatur S. Scripturas, indéque orbis doctor E & pene oraculum euasit, qui vtique maior extitisset, si minori affectu plausus orbis excipiens, minor esse voluisset. Audi de eo S. Hieron. ad Marcellam Epist.18. *Ambrosius, quo chartas, sumptus, notarios ministrante, tam innumerabiles libros verè Adamantius, & Chalcenterus noster explicauit, in quadam Epistola quam ad eundem de Athenis scripserat, refert, nunquam se cibum Origene præsente sine lectione sumpsisse: nunquam iisse somnum, nisi vnus è fratribus sacris literis personaret: hoc diebus egisse & noctibus, vt & lectio orationem*

Obscuritas Prophetarum.

exciperet: & oratio [illegible]nem. Quid nos ventris animalia tale vnquam fecimus? quos si vel secunda hora legentes inuenerit oscitantes, manu faciem defricantes continemus stomachum, & quasi post multum laborem, mundialibus rursum negotiis occupamur. Reddius & peritior in S. literis fuit Origenes; at nimis ingenio & studio suo confisus, in errores iusto Dei, qui excelsa deprimit sternitque, iudicio prolapsus, suo malo nos docuit non altum sapere, sed cum metu & reuerentia ad Deum Deique libros accedere, ipsi fidere, nobis ipsis diffidere: ab ipso humili prece assiduè poscere, vt in sacra sua adyta, sensaque mentis suæ nos introducere dignetur.

Iam pene à quadraginta annis sacro huic studio incumbo, à triginta annis non aliud ago, quin & continuè S. literas doceo: & tamen sentio quàm parùm in eis profecerim; longè plura me ignorare quàm didicerim, imò quò profundiùs eas scrutor, eò maiorem sapientiæ abyssum intueor. Vt clarè videam verum hic esse vetus Sapientis dictum: *Cum consummauerit homo, tunc incipiet.* O æterna veritas, & vera charitas, & chara claritas, Deus meus & omnia, cui suspiro die ac nocte, illumina tenebras meas (quas in dies in me maiores deprehendo) fulgore lucis tuæ irradia menti meæ in splendoribus Sanctorum, vt in lumine tuo videam lumen; quo & alios pariter illuminem, & tui amore inflammem. Reuela oculos meos, & considerabo mirabilia de lege tua, tu qui mentes & linguas infantium facis disertas.

Iacobi 1. 17. *Omne enim datum optimum, & omne donum perfectum desursum est, descendens à Patre luminum, apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio.* Profiteor palàm, dicóque cum S. August. lib. 1. Confess. cap. 15. *Ecce tu Domine, rex meus & Deus; tibi seruiat quicquid vtile puer didici; & tibi seruiat quod loquor, quod scribo, & lego, & numero.* Tibi enim, & tuæ gloriæ, tuæque Ecclesiæ vsibus laboro, scribo, viuo, non mihi, nec meis. Faue ergo, & cœptis meis radiis tui fauoris benignus aspira. Hominum iudicia aut plausus non moror: tibi enim soli placere cupio, & displicere timeo, dicóque cum Apostolo: *Mihi pro minimo est vt à vobis iudicer, aut ab humano die. Sed neque me ipsum iudico: qui autem iudicat me Dominus est.* Et cum S. Hieron. Præfatione lib. 2. Commen. in Osee: *Optarem illud mihi contingere, quod Titus Liuius scribit de Catone, cuius gloria neque profuit quisquam laudando, neque vituperando quisquam nocuit; cum vtrumque summis præditi fuerint ingeniis. Significat autem M. Ciceronem, & C. Cæsarem, quorum alter laudes, alter vituperationes supradicti scripsit viri. Dum enim viuimus, & in vase fragili continemur; videntur amicorum prodesse studia, & nocere æmulorum opprobria. Postquam autem reuersa fuerit terra in terram suam, & tam nos qui scribimus, quàm eos qui de nobis iudicant, pallida mors subtraxerit, & alia venerit generatio, primísque cadentibus foliis virens sylua succreuerit, tunc sine nominum dignitate, sola iudicantur ingenia, non honorum diuersitate, sed operum merito.* Si quid in me, meisque dictis & scriptis est veritatis, virtutis, pulchritudinis, totum, quantum quantum, tuum est, ô Sacrosancta Trinitas, quæ es prima, increata & fontalis veritas, virtus, pulchritudo. Ergo non nobis Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam. Omnia enim nostra bona, tua sunt dona. Si quid verò in me meisque est erroris, vitij, deformitatis, vt plurimum est, totum ex me est, totum mihi deputo, in me recipio, & supplex veniam posco. Tibi itaque laus, tibi decus omnis boni: mihi dedecus omnis mali, & confusio faciei meæ: tibi benedictio, & claritas, & sapientia, & gratiarum actio, honor, & virtus Deo nostro in sæcula sæculorum. Amen. Dixisti Domine tuis Apostolis & Prophetis, eorúmque asseclis & interpretibus: *Vos estis sal terræ, vos estis lux mundi.* Matth. 5. 13. Dixisti, ac dicendo sanxisti & effecisti. Nam, vt ait ibidem S. Hilarius, *Apostoli sunt rerum cœlestium prædicatores, & æternitatis velut satores, immortalitatem omnibus corporibus, quibus eorum sermo aspersus fuerit, conferentes.* Da Domine, vt eorum adinstar simus & nos cœli prædicatores, & æternitatis satores, vt instar salis mentes hominum terrenas & insulsas condiamus, eísque incorruptionem impertiamur; vt quicunque hæc legunt, ex S. oraculorum tuorum cognitione, ex tuarum promissionum minarúmque grauitate & pondere, illecebrosas terræ cupedias despiciant, ac cœlestium bonorum amore, & beatæ æternitatis desiderio studióque efficaci accendantur. Hoc vnum specto, hoc vnum postulo: huc omnis mea lectio & scriptio, huc omnis labor desudat, vt sanctum nomen tuum sanctificetur, tuáque sancta voluntas fiat sicut in cœlo, sic & in terra; ac sanctum tuum regnum gratiæ, gloriæ & felicitatis sempiternæ, vbi tu eris omnia in omnibus, nobis adueniat. Amen.

CANONES
IN PROPHETAS MINORES.

PRÆTER canones, quos maioribus Prophetis præfixi, hos minoribus pene proprios accipe.

Canon 1. Prophetæ in nominibus propriis hominum vel vrbium, alludunt ad eorum significata, tum ad elegantiam, tum ad vim & energiam: quocirca noster interpres sæpe pro ipsis nominibus hebraicis, eorum significata reddidit. Tale est primò, Osee 1. vers. 6. vbi Osee, cùm iussu Dei filiam ex fornicaria genuisset, à Deo audit: *Voca nomen eius Absque misericordia*, hebr. לא רחמה *Lo rachuma.* Hoc ergo erat nomen proprium filiæ. Verùm quia *lo rachama* significat *absque misericordia*, ac significatum hoc vrget hîc Deus, dicens: *Quia non addam vltra misereri domui Israel*; hinc interpres solerter vertit, *Absque misericordia.* Ibidem v. 9. cum Osee rursum ex ea genuisset filium, audit: *Voca nomen eius, Non populus meus.* Hebr. לא עמי *Lo ammi.* Hoc ergo erat nomen proprium filij. Verùm Interpres perspicax vidénsque ad nominis significatum alludi, rectè vertit, *Non populus meus.* Sequitur enim: *Quia vos non populus meus, & ego non ero vester.* Sic cap. 10. 5. *Vaccas*, inquit, *Bethauen coluerunt habitatores*

habitatores Samariæ. Ieroboam enim vaccas, siue vitulos aureos colendos erexit in Bethel, quod hebraicè idem est quod domus Dei, Genes. 28. 17. Verùm quia Ieroboam ibidem collocauit idola, hinc Osee & Prophetæ Bethel vocant Bethauen, id est, domum idoli. q. d. Vos Bethel mutastis in Bethauen, id est, vos ex domo Dei fecistis domum idoli & diaboli.

Secundò, tale est Michææ 1. vers. 10. *In domo pulueris puluere vos conspergite.* Pro *pulueris* hebraicè est עַפְרָה *Aphra*, quod est nomen proprium vrbis. Verùm quia *Aphra* significat puluerem, eóque alludit Propheta, hinc eleganter vertit noster: *In domo Aphra*, id est, *pulueris, puluere vos conspergite.* Et vers. 11. *Transite vobis habitatio Pulchra*, hebr. שָׁפִיר *Sapir*, quod est nomen vrbis; sed significat pulchram. Et mox: *Non est egressa quæ habitat in Exitu*, hebr. *in Saanan*, quod est nomen vrbis, sed exitum significat. Et vers. 12. *Infirmata est in bonum quæ habitat in Amaritudinibus*, hebr. in *Maroth*, quod est nomen vrbis; sed significat amaritudines. q. d. quæ habitat in Maroth, id est, in amaritudinibus, iuxta nomen suum infirmata & amaricata est. Et vers. 14. *Dabis*, &c. *domos mendacij in deceptionem regibus Israel*, hebr. אַכְזִיב *Aczib*, quod est nomen vrbis; sed significat mendacium, eóque alludit dicens: לְאַכְזָב *leaczab*, id est, ad mentiendum & decipiendum reges Israël.

Tertiò, tale est Zachar. 3. 8. *Adducam seruum meum Orientem*, hebr. צֶמַח *tsemach*, quod est nomen Christi; sed significat germen nascens, & oriens ex terra virgine, vti Christus ex matre Virgine sine patre natus est.

Quartò, tale est Genes. 26. 20. Vbi Isaac ex iurgio pastorum puteū vocauit *Calumniam*, hebr. עֵשֶׂק *Esec.* Hoc ergo erat nomen proprium putei. Et vers. 21. alium ob similem causam vocauit *Inimicitias*, hebr. שִׂטְנָה *Sitna.* Et vers. 22. tertium vocauit *Latitudo*, hebr. רְחֹבוֹת *Rechoboth, dicens: Nunc dilatauit nos Dominus.* Et vers. 33. quartum vocauit *Abundantiam*, hebr. שִׁבְעָה *Sabea. Vnde nomen vrbi impositum est* Bersabee, q. d. puteus saturitatis & abundantiæ.

Quintò, tale est 2. Reg. 8. 1. *Tulit Dauid Frenum tributi de manu Philisthiim*, hebr. *Tulit Dauid Metheghamma*, quod est nomen proprium loci, vel vrbis, significátque *Frenum tributi.*

Sextò, tale est 2. Reg. 21. 19. *A Deodatus filius saltus*, Hebr. *El chanan ben iaare*, quod fuit nomen proprium viri vnius ex fortibus Dauidis, sed *El* idem est quod Deus, *chanan* dedit, *ben* filius, *iaare* saltus.

Septimò, tale est Prouerb. 30. 1. *Verba congregantis filij vomentis.* Heb. *verba Agur filij Iake.* Agur enim fuit vir & Doctor, filius Iake, qui verba sequentia dictauit; sed *Agur* significat congregantem, *Iake* vomentem.

Octauò, tale est 1. Paral. 4. 22. *Qui stare fecit solem, virique mendacij, & securus, & incendens.* Heb. est: *Ioakim, & viri Kozba, & Ioas, & Saraph*, quæ sunt nomina propria virorum: vnde ea retinuerunt Septuag. Sequitur enim: *Qui Principes fuerunt in Moab.* Sed *Ioakim* idem est quod stare faciens, *Kozba* est mendacium, *Ioas* securus, *Saraph* incendens. Ibidem c. 2. vers. 55. *Cinæi venerunt de Calore patris domus Rechab.* Heb. *Cinæi venerunt de Chamath patre domus Rechab.* ita Septuag. Pagnin. & Tigurina; sed *Chamath* heb. significat calorem.

Nonò, tale est nomen Petrus: nam S. Petrus in Syria Syriaco nomine à Christo vocatus est Cephas, cùm priùs vocaretur Simon. Ioannis 1. 42. sed quia Syriacè Cephas idem est quod græcè & latinè Petrus, & petra, scilicet super quam Christus ædificauit Ecclesiam; hinc à S. Matthæo cap. 16. vers. 18. & veniens Romam à Romanis deinceps vocatus est Petrus: sicut Saulus vocatus est Paulus: Saulus enim est nomen Hebræum, Paulus Romanum.

Decimò, tale est quod Iob vltimo vers. 14. de tribus filiabus Iob dicitur: *Et vocauit nomen vnius Diem, & nomen secundæ Cassiam, & nomen tertiæ Cornustibij.* Heb. *& vocauit nomen eius Iemima*; id est, diem, aut pressiùs Diariam (*Iom* enim est dies: inde *Iemima* est diaria) *& nomen secundæ Ketsia*, id est, Cassiam, *& nomen tertiæ Kerenhaphuc*, id est, Cornu stibij. Hæ ergo tres filiæ propriè à Iobo vocatæ sunt, *Iemima, Ketsia, Kerenhaphuc*: sed interpres nominū earum significata reddidit, quia ad ea allusit Iob. Audi Nicetam: *Ideo*, inquit, *primam filiam Diem nominauit, quòd ab obscurissima ærumnarum nocte ad felicitatem restitutam diuinitus, quasi ad dies aspiciendam lucem esset reuocatus secundam Cassiam appellauit, quòd tam similis odoris quadam suauitate honorúmque voluptate frueretur. Tertiam Amalthea cornu* (sic enim vertunt Septuag.) *vocauit, quòd vitam deinde vixerit omni bonorum genere perefluentem.* Et Olympiodot. atque ex eo Vatab. Filias, ait, ita vocauit in monumentum vtriusque fortunæ, prosperæ & aduersæ, quasi iam ex tenebris ad diem & lucem, à fœtore sterquilinij in quo sederat ad fragrantiam; ex sordibus saniei & vlcerum ad nitorem & elegantiam rediisset. Vnde pro *cornustibij*, R. Abraham vertit *cornu, vel robur immutatum* (hoc enim significat heb. *haphuc*) scilicet ex infirmitate & aduersitate in hanc fortitudinem & felicitatem; priori & pristina longè maiorem. Tropol. Olympiod. Dies sumus, inquit, cùm lucifer Domini ortus fuerit in cordibus nostris: Cassia, cum suauis Christi odor progressu virtutum euadimus: Cornu stibij, vel Amaltheæ, cum spiritualiū charismatum vbertate complemur, & ad perfectionem properamus. Symbol. S. Gregor. per tres hasce Iobi filias accipit tres status generis humani. Qui enim lux fuimus conditi, & nunc redempti, inquit, sumus cassia, id est, fragrantes fortitudine, patientia & pœnitentia, erimus aliquando cornu stibij, in clangorem & exultationem æternæ laudis assumpti. Ita ipse in verba citata Iobi c. 42.

Metonymia crebrò vtuntur Prophetæ, æquè ac Poëtæ (vtrique enim sunt vates) metonymia enim inter omnes figuras & schemata est elegantissima. Sic ciuitas capitur pro ciuibus, Samaria pro Samaritis, Ierusalem pro Ierosolymitis, idolum pro idololatris, templum pro sacerdotibus, schola pro discipulis, Bacchus pro vino, peccarum Ieroboam pro cultu vitulorum aureorum, Isaias pro suis oraculis, Vulcanus pro igne, cœlum pro cœlitibus, terra pro terrigenis, Ceres pro frugibus, bene moratæ vrbes pro bene moratis incolis, mors pallida pro mortuis pallidis, sidera pro cœlo, penates pro domo, os pro vultu, cuspis pro telo, ignis pro excidio, arx pro vrbe, acies pro oculis, Mars pro bello, vertex pro capite, Tellus pro terra, Neptunus pro mari, Pluto pro inferis, vnda pro flumine, oliua pro oleo, toga pro pace, merces pro merito, peccatum pro supplicio, meritum pro præmio. Iuxta hoc schema Troiam in Latio consignat Virgilius, dum ita canit: CANON 2.

Non Xanthus tibi, non Simois, non Dorica castra
Defuerint, alius Latio iam partus Achilles,
Natus & ipse Dea. Vbi Latium Achillem vocat Turnum, Dorica castra Rutulos, Xanthum & Simoenta Anienem, Tiberim, &c.

Canon 3. Ablatiui, Infinitiui, Gerundia suis verbis iuncta, eorundem significationem adaugent, & actionem complent, simúlque important & indicant modum, quo ea fieri & peragi solet. Sic videndo videre, est clarè & dilucidè videre; quia visio fit media luce: audiendo audire, est rectè audire & percipere; quia auditio fit auribus excipiendo, & mente retinendo verbum quod profertur. Sic ore loqui, vel loquendo loqui, est cordatè vel præmeditatè loqui: quia verè verbum oris est id, quod corde, id est, mente præconcipitur & præcogitatur.

Canon 4. Oculus corporis significat oculum mentis, putà intellectum: sic & auris significat aurem mentis, putà voluntatem, quæ iussa audit úsque obedit. sic Matth. 13.9. dicitur: *Qui habet aures audiendi, audiat*, quasi dicat, Qui habet voluntatem obsequentem & morigeram, hisce meis dictis obsequatur & obediat. Geminatio enim eiusdem vocis, putà *auris & audiendi*, significat perfectionem & complementum actionis, vti dixi can. 3.

Canon 5. Metalepsis est crebra apud Prophetas hosce minores, qua verbum, vel nomen sumitur, non præcisè pro eo quod significat, sed pro eo quod inde consequitur: vt Osee 2.21. *Exaudiam cælos, & illi exaudient terram*, hoc est, ego respondebo cœlis in siccitate tacitè petentibus pluuiam, qua terram sibi subiectam irrigent, nimirum eos ipsos nubibus complendo: & vicissim cœli respondebunt terræ sitienti & petenti pluuiam, illam in eam distillando. Ex responsione enim intelligitur postulatio: hanc enim illa consequi solet: nemo enim respondet nisi rogatus. *Et terra exaudiet triticum, & vinum, & oleum: & hæc exaudient Iezrahel.* q. d. Iezrahel, id est, semen & populus Dei, putà Israëlitæ petunt triticum, vinum & oleum, illisque quasi dicunt, Eia date nobis copiam vestri, cibate & pascite nos; hæc vicissim dicunt terræ, Eia esto fœcunda, parturi nos, vt satiemus Iezrahel; terra rursum inuocat cœlum, Eia da mihi pluuiam, vt germinare possim triticum, vinum & oleum. Cœlum denique inuocat Deum, Eia Domine imple me nube, rore & pluuia, vt ea distillem in terram, eámque fœcundem. Deus exaudit cœlum, dando ei nubes & pluuiam: cœlum exaudit terram, distillando ea: terra deinde exaudit triticum, vinum & oleum, germinando & producendo ea: hæc denique exaudiunt Iezrahel, copiosè germinando & nascendo, dandóque se Iezraheli in messem & cibum. Itaque omnium votis satisfit à Deo, qui omne animal implet benedictione; sed debito ordine & gradatione iam dicta.

Canon 6. Prophetæ minores mira quadam harmonia maioribus concinunt: quia easdem pene res prænunciant quas maiores, putà captiuitatem Assyriacam & Babylonicam, aduentum Messiæ, Ecclesiæ sacramenta, &c. Voluit enim Deus oraculi sui tot testes dare, vt nemo de eo dubitare posset, cùm idem omnes prænuncient, ac in omnibus consonent, in nullo dissonent. Hoc enim inuincibile veritatis, veræque diuinationis est argumentum, quo passim vtuntur S. August. contra Manichæos, & Tertullianus contra Marcionem, vt probent auctoritatem tam noui, quàm veteris

A testamenti, ac vtriusque auctorem fuisse Deum, ex eo quòd per omnia vnum alteri pulchra, & discordi quadam concordia, velut voces diuersæ & discordes in musico concentu, consonet & consentiat. Sicut enim vmbra consentit, & ad amussim correspondet corpori, sic & vetus testamentum nouo. Hinc minores Prophetæ maioribus sunt quasi suppares; quod enim hi fusiùs & fluentiùs, hoc illi concisiùs & neruosiùs dicunt. Ita Michæas suppar & æmulus est Isaiæ, imò ad verbum subinde idem cum eo dicit; vt cum cap. 4. vers. 1. ait: *Et erit in nouissimo dierum mons domus Domini preparatus in vertice montium*, & cætera vsque ad vers. 4. Eadem pene ad verbum habet Isaias cap. 2. Rursum quod Michæas de castris
B Sennacherib ait cap. 5. 1. *Nunc vastaberis filia latronis, obsidionem posuerunt super nos*; hoc idem de iisdem ait Isaias, cap. 33. 1. *Væ qui prædaris, nónne & ipse prædaberis? & qui spernis, nónne & ipse sperneris?* &c. Sic quod ait Osee cap. 10. 8. *Et dicent montibus, Operite nos; & collibus, Cadite super nos*; hoc Isaias cap. 2. vers. 19. dicit: *Et introibunt in speluncas petrarum, & in voragines terræ à facie formidinis Domini, & à gloria maiestatis eius, cùm surrexerit percutere terram.* Sic prophetia Abdiæ contra Idumæos, eadem est cum prophetia Ieremiæ contra eosdem cap. 49. vers. 14. & seq. vt patet conferenti vtramque. Sic quod ait Nahum cap. 1. 15. *Ecce super montes pedes euangelizantis &*
C *annunciantis pacem*, totidem verbis habet Isaias cap. 52. 7. Sic quod ait Zacharias cap. 9. 9. *Exulta satis filia Sion, iubila filia Ierusalem: ecce rex tuus veniet tibi iustus & saluator*; iisdem verbis recenset Isaias cap. 62. 11. Similia sunt perplura.

Canon 7. Apud Prophetas præsertim minores creber est sarcasmus, id est, hostilis irrisio, vel iocus cum amaritudine: qualis est ille Pyrrhi ad Priamum iam iam occidendum apud Virgil. Æneid. 2.

--- Referes ergo hæc, & nuncius ibis
Pelidæ genitori: illi mea tristia facta,
Degenerémque Neoptolemum narrare memento.

Talis est Prouerb. 1. 25. *Despexistis omne consilium meum*, &c. *Ego quoque in interitu vestro ridebo, &*
D *subsannabo, cùm vobis id quod timebatis euenerit.* Sic regem Babylonis à Cyro cæsum irridet Isaias cap. 14. 12. *Quomodo cecidisti de cœlo lucifer, qui manè oriebaris?* Et Ezechiel regem Tyri cap. 28. 12. *Tu signaculum similitudinis, plenus sapientia & perfectus decore, in deliciis paradisi Dei fuisti*, &c. *donec inuenta est iniquitas in te: & eieci te de monte Dei, & perdidi te ô Cherub.* Talis est illa gentium vox de Ierusalem: *Lapidetur, & aspiciat in Sion oculus noster*, Michææ 4. 11.

Canon 8. Creber quoque est mycterismus, id est, subsannatio, siue irrisio cum suspensione nasi, ac risus Sardonius, de quo Cicero lib. 7. Epist. 26. ad Fabium Gallum: *Videris*, inquit, *mihi vereri ne*
E *si istum habuerimus, rideamus γέλωτα σαρδόνιον.* significans futurum, vt si Cæsar rerum potiretur, multis arridere atque applaudere cogeretur, quæ magnopere displicerent: μυκτὴρ enim græcè significat nasum, qui index est iræ, & irrisionis. Vnde Plinius lib. 11. cap. 37. *Et alter (nasus) homini tantum, quem noui mores subdola irrisioni dicauere.* Hinc nasum suspendere, est tacitè & vafrè irridere. Vnde Horat. lib. 1. serm. Satyr. 6.

Naso suspendis adunco.

Et Persius Satyra 1. de Horatio:

Callidus excusso populum suspendere naso.

Idem

Idem Satyra 5.

Disce, sed ira cadat naso, rugosáque sanna.

Et Martial. lib. 1. Epigram. 32.

Et pueri (dicaces) *nasum Rhinocerotis habent.* Hinc nasutus vocatur, qui doctè nouit alios irridere. Vnde Martial. lib. 13. Epigr. 2.

Nasutus sis vsque licèt, sis denique nasus.

Ita Cicero subsannat Verrem, comparans eum verri, id est, porco, Act. 3. *Homines*, ait, *negabant mirandum esse, ius tam nequam esse verrinum.* Verres enim & hominem, & suem significat; ac ius tam ciuile est, quàm suillum. Et Act. 6. *Siculi*, ait, *Sacerdotem exterabantur, qui Verrem tam nequam reliquisset.* Nā C. Sacerdos Siciliæ prætura abiens, successorem reliquerat Verrem; & sacerdos, id est, mactator reliquit verrem, id est, suem, quam non mactauit, vtpote victimam fœdam & Diis ingratam. Talis est Michææ 6. 3. *Popule meus quid feci tibi, aut quid molestus fui? responde mihi. Quia eduxi te de terra Ægypti, & de domo seruientium liberaui te, & misi ante faciem tuam Mosen, & Aaron, & Mariam?* q. d. Quid mali tibi feci ô Israël? Anne summa mea beneficia quæ in te contuli, maleficia æstimas, & vt talia mihi improperas? Liberaui te ex Ægyptio carcere, deduxi per Mosen vsque in Chanaan: hæccine mihi obiicis? non enim habes aliud quod mihi obiicias. Similis est Osee 7. 16. *Reuersi sunt vt essent absque iugo, facti sunt quasi arcus dolosus: cadent in gladio principes eorum à furore linguæ suæ. Ista subsannatio eorum in terra Ægypti.* Et Amos cap. 2. 13. *Ecce ego stridebo subter vos, sicut stridet plaustrum onustum fœno.* Et cap. 4. 12. *Quapropter hæc faciam tibi Israel: postquam autem hæc fecero tibi, praparare in occursum Dei tui.* quasi dicat, Occurre, si potes, Deo te inuadenti, cum illo manus confere, vim vi propulsa, si vales. Et Isaiæ 57. 13. *Cum clamaueris, liberent te cōgregati tui.* q. d. Reliquisti me ô Sion. Vade ergo ad Deos tuos: in tribulatione eos inclama: illi liberent te.

CANON 9. Solent Prophetæ post oracula excidij & cædū, subiungere carmen funebre, siue epitaphia, vel ad maius pathos, vel ad leniendum oraculi atrocitatem. Ita Michæas cap. 2. 4. Samariæ excindendæ hoc pangit carmen funerale: *In illa die sumetur super vos parabola, & cantabitur cāticum cum suauitate dicentium: Depopulatione vastati sumus, pars populi mei commutata est. Quomodo recedet à me, cum reuertatur qui regiones nostras diuidat!* Simile Babyloni & Balsasari pangit Isaias cap. 14. 4. Et Ezechiel Tyro cap. 26. 17. *Quomodo*, inquit, *peristi, quæ habitas in mari vrbs inclyta?* &c. Et Ægypto cap. 32. verf. 19. Et Ieremias Ierosolymæ in Threnis. Porrò primum orbis, & commune Patriarcharum epitaphium extat Gen. 5. 3. *Vixit Adam 930. annis & mortuus est. Vixit Seth 912. annis & mortuus est.* &c. Ita Dauid Sauli & Ionathæ occisis hunc planctum planxit 2. Reg. 1. 18. *Inclyti Israel super montes tuos interfecti sunt: quomodo ceciderunt fortes? Montes Gelboë nec ros, nec pluuia veniant super vos: quia ibi abiectus est clypeus fortium. Sagitta Ionatha nunquam rediit retrorsum, & gladius Saul non est reuersus inanis. Saul & Ionathas amabiles, & decori in vita sua, in morte quoque non sunt diuisi: aquilis velociores, leonibus fortiores.* Solebant enim in hoc carmine defunctorum virtutes & victorias decantare. Vnde Virgil. Egloga 5. Daphnidis, id est, Cæsaris, vel Quintilij Vari cædem deflens, hoc eius epitaphium, imò apotheosin canit:

A *Et tumulum facite, & tumulo superaddite carmen:*

Daphnis ego in syluis, hinc vsque ad sidera notus.

Et paulò ante:

Daphni tuum pœnos etiam ingemuisse leones
Interitum, montésque feri, syluæq; loquuntur.
Daphnis & Armenias curru subiungere tigres
Instituit (quia Cæsar sacra Liberi patris ex Armenia Romam transtulit) *Daphnis thyasos inducere Baccho,*
Et foliis lentas intexere mollibus hastas, &c.

Nimirum epitaphia hæc duplici fine inuenta sunt. Prior est, vt viuentibus sint mortis specula, eóque moneant vitam hanc esse comœdiam, in qua Epitaphiorum quatuor causæ. 1
B quisque personam agit vel rustici, vel regis, vel Pontificis, donec finiatur actio comica, vel tragica. Posterior, vt iisdem sint virtutum exempla, & incitamenta. Ita Virgil. 11. Æneid. 2

Ite, ait, egregias animas, quæ sanguine nobis
Hanc patriam peperere suo, decorate supremis
Muneribus.

Idipsum ad viuum in seipso repræsentauit moriens Augustus Cæsar, vti refert Sueton. in eius vita. Nam astantibus dixit: *Satisne, bellè, Amici, personam nostram egimus?* Illis respondentibus, *Bellè: Valete ergo*, inquit, *& plaudite*: ac reducta cortina animam exhalauit; significans vitam hanc esse fabulam, in eáque se egisse personam Imperatoris:
C eam se nūc in morte ponere, ac in terram, è qua formatus erat, redire; posteris autem fortunati Imperatoris effigiem relinquere, vt iure singuli ei succedentes sibi acclamari optent: *Augusto felicior, Traiano melior.* Tertiò, epitaphia hæc sunt heroicorum facinorum decora, æquè ac defunctorum monumenta, vt viuant in memoria charorum & posterorum, itáque æternitatem nominis consequantur: hanc enim ex instinctu naturæ optat & ambit homo; quod ipsum signum est immortalitatis & æternitatis animæ, ac resurrectionis: nisi enim ipsa æterna esset, non ambiret æternam sui memoriam: nam ideo in mentibus hominum semper viuere exoptat, quia in seipsa 3
D semper viuit sentitque, & gaudet se viuere in mentibus aliorum. Adde, cum natura hoc æternitatis desiderium animis hominum inseuerit, sequitur ipsos æternos esse. Natura enim nihil facit frustra, nec appetitus frustraneos inserit, aut à se insertos frustrari patitur. Denique quartā causam assignat S. August. scilicet vt pro defunctis fidelibus oretur. Audi eum lib. de cura pro mortuis cap. 4. *Non ob aliud, ait, Memoria, vel monumenta dicuntur ea, quæ insignita fiunt sepulchra mortuorum, nisi quia eos qui viuentium oculis morte subtracti sunt, ne obliuione etiam cordibus subtraherentur, in memoriam reuocant, & admonendo faciunt cogitari.* Et mox: *Cum itaque recolit animus,* 4
E *vbi sepultum sit charissimi corpus, & occurrit locus nomine martyris venerabilis, eidem martyri animam dilectam commendat recordantis & precantis affectus. Qui cùm defunctis à fidelibus charissimis exhibetur, eum prodesse non dubium est iis, qui cum in corpore viuerent, talia sibi post hanc vitam prodesse meruerunt.* Pergit deinde ostendere hæc monumenta non tantùm esse viuorum solatia, sed & mortuorum adiumenta: iisdem de causis quotidie in Martyrologio legimus Sanctorum eo die defunctorum agones, & triumphos.

Prophetæ minores, quia concisi sunt & pathetici, hinc affectibus abundant, eósque alternant & miscent, vt nunc peccatoribus minentur iram CANON 10.

Dei, nunc blandiantur; nunc terreant, nunc consolentur; nunc irascantur, nunc misereantur; nunc fulminent, nunc gemant; nunc rideant, nunc plorent: perinde vt videmus homines in ira, mœrore, gaudio, vel desperatione constituros, hosce affectus alternare: loquuntur enim quæcunque affectus varij & inter se pugnantes, putà nunc ira, nunc spes, nunc timor, nunc mœror, vicissim exurgentes suggerunt. Hac de causa abundant hyperbatis, aposiopesibus, emphasibus, aliisquo figuris patheticis, quæ vel indignationem, vel misericordiam concitant: hinc etiam sententiæ sequentes, subinde immediatè præcedentibus non sunt connexæ; sed eas quæ multò antè præcesserunt, respiciunt: vt Michææ 5.4.10. τὸ *Nolite credere amico*, non cohæret cum eo quod præcessit, *Nunc erit vastitas eorum*; sed cum eo quod superiùs dixit vers. 2. *Periit vir sanctus de terra*, &c. *Vir fratrem suum ad mortem venatur.*

Canon II.

Prophetæ desinunt in Christo.

Omnes Prophetæ pro fine & scopo habent Christum, in eúmque toti collimant. Quocirca sæpe ad eum auolant: & quod obseruatione dignum est, omnes, excepto Iona & Nahum, expressè in Christo desinunt, in eóque oracula sua finiunt, quasi ei coronidem operis sui assignantes. Primus enim Osee c. vltimo vers. 6. ita Christum pingit: *Ero quasi ros Israël: germinabit sicut lilium, & erumpet radix eius vt Libani.* Secundus Ioël cap. 3. vers. 18. ita concludit: *Et erit in die illa* (Euangelij) *stillabunt montes dulcedinem, & colles fluent lacte, & per omnes riuos Iuda ibunt aquæ*, &c. *Et Dominus commorabitur in Sion.* Tertius Amos cap. 9. 11. *In die illa*, inquit, *suscitabo tabernaculum Dauid* (putà regnum & Ecclesiam Christi) *quod cecidit, & reædificabo aperturas murorum eius*, &c. *Vt possideant reliquias Idumææ, & omnes nationes, eo quod inuocatum sit nomen meum super eos.* Quartus Abdias ita desinit: *Et ascendent saluatores in montem Sion, iudicare montem Esau, & erit Domino regnum.* Quintus Michæas ita finit: *Quis Deus similis tui, qui aufers iniquitatem & transis peccatum?* &c. *Reuertetur & miserebitur nostri, & deponet iniquitates nostras, & proiiciet in profundum maris omnia peccata nostra: dabis veritatem Iacob, misericordiam Abraham, quæ iurasti patribus nostris à diebus antiquis.* Christus enim est veritas & misericordia, olim promissa Abrahæ & Patribus. Sextus Abacuc ita clarè in Christo exultans conquiescit: *Ego autem in Domino gaudebo, & exultabo in Deo Iesu meo* cap. 3. 18. Septimus Sophonias cap. vltimo vers. 9. *Tunc*, ait, *reddam populis labium electum, vt inuocent omnes in nomine Domini, & seruiant ei humero vno. Vltra flumina Æthiopiæ, inde supplices mei filij dispersorum meorum deferent munus mihi.* Et vers. 14. *Lauda filia Sion, iubila Israel, lætare & exulta in omni corde filia Ierusalem*, &c. Octauus Aggæus ita concludit: *Ego mouebo cœlum pariter & terram. In die illa dicit Dominus exercituum, assumam te Zorobabel* (in Christo ex te nascituro) *fili Salathiel, serue meus, dicit Dominus; & ponam te quasi signaculum: quia te elegi.* Zorobabel enim hic repræsentat Christum, quasi pater filium. Nonus Zacharias cap. vltimo vers. 7. *Et erit*, ait, *dies vna, quæ nota est Domino: non dies, neque nox, & in tempore vesperi erit lux. Et erit in die illa, exibunt aquæ viuæ de Ierusalem. Et erit Dominus rex super omnem terram: in die illa erit Dominus vnus, & erit nomen eius vnum.* Decimus Malachias ita finit in Elia, qui secundum Christi aduentum præcurret: *Ecce ego mittam vobis Eliam Prophetam, antequam veniat dies Domini magnus & horribilis. Et conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorum.* Vndecimus Daniel pari modo cap. 12. oracula sua obsignat resurrectione & iudicio Christi. *Multi*, inquit, *de his qui dormiunt in terræ puluere, euigilabunt, alij in vitam æternam, & alij in opprobrium, vt videant semper. Qui autem docti fuerint fulgebunt quasi splendor firmamenti, & qui ad iustitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates.* Duodecimus Isaias simili argumento librum terminat: *Assumam ex eis*, inquit, *sacerdotes & Leuitas, dicit Dominus: quia sicut cœli noui & terra noua quæ ego stare facio coram me, dicit Dominus, sic stabit semen vestrum & nomen vestrum. Et erit mensis ex mense, & sabbathum ex sabbatho*, &c. Decimus tertius Ezechiel, cùm nouam Ierusalem, putà Ecclesiam Christi, descripsisset, in ea desinit, dicens: *Et nomen ciuitatis ex illa die, Dominus ibidem.* Decimus quartus Ieremias, Threnos ita claudit cap. 4. 20. *Spiritus oris nostri Christus Dominus, captus est in peccatis nostris, cui diximus: In vmbra tua viuemus in gentibus.* Ita Prophetæ, Apostoli, Sanctique omnes quodlibet opus in Christo incipiunt, in Christo finiunt & desinunt, eique quasi centro cordis sui dicunt cum S. Nazianzeno: *A te principium, tibi desinet*: vti S. Paulus omnes omnino Epistolas suas orditur à Iesu Christo, & pene omnes in eodem terminat. Vides hîc vt finis legis & Prophetarum, æquè ac Apostolorum & sanctorum sit Christus. Sicut enim is qui aliquid vehementer amat, de eo crebrò cogitat, loquitur, somniat; sic & Prophetæ quasi diuini amoris sauciati vulnere, quo futurum Messiam ardebant, omnes suos cogitatus, verba & facta eò flectebant, vt illum quærerent, illum sonarent; illius denique in quo vno salus & redemptio mundi posita erat, vitam, mores, & mysteria, vbicunque commodè possent, repræsentarent.

Canon III.

Verba S. Scripturæ & Prophetarum diuersos, imò contrarios subinde habẽt sensus, idque quia à diuersis, imò contraria sentientibus proferuntur; vel diuersas, imò contrarias causas, effectus aut fines respiciunt. Exemplum illustre est Ioan. 11. 50. vbi Caiphas de Christo ait: *Expedit vobis vt vnus homo moriatur pro populo, & non tota gens pereat.* quibus verbis Caiphas intendebat significare, expedire Iudæis vt Christum neci darent, ne Romani Iudæam, quæ Christum quasi Messiam regem Iudæorum Cæsari oppositum colebat, inuaderent; quod sanè politicum, scelestum, & diabolicum erat consilium: verùm Spiritus S. qui mouebat linguam Caiphæ, nõ cor, vt ait S. Chrys. per hæc eius verba longè aliud intendebat significare; nimirum, expedire vt Christus pro salute populi moreretur, ac morte sua redimeret Iudæos, omnesq; gentes; quod nõ intelligebat Caiphas. Vnde subdit S. Ioannes: *Hoc autem à semetipso non dixit sed cum esset Pontifex* (ideóque caput Ecclesiæ veteris) *anni illius prophetauit* (materialiter, non formaliter) *quòd Iesus moriturus erat pro gente, & non tantùm pro gente, sed vt filios Dei qui erant dispersi congregaret in vnum.*

Sic 4. Reg. 8. 10. Hazael consulens Elisæum, rogánsque an Benadad rex Syriæ à morbo reualesceret necne, ab eo audit: *Vade dic ei: Sanaberis: porrò ostendit mihi Dominus, quia morte morietur.* Si sanabitur, quomodo morte morietur? An verò iubet Propheta Hazaëli, vt regi suo mentiatur? Absit.

Abſir. Itaque duo contraria ſignificat hic Propheta, quorum vtrumque erat verum. Prius, morbum regis non eſſe lethalem. vnde ait, *Sanaberis*, ſcilicet quantum eſt ex parte morbi. q. d. Morbus tuus non eſt lethalis; morbo tuo non morieris; idque erat verum: poſterius, *morte tamen morietur*, ſcilicet non naturali, ſed violentam: nā Hazael regnum ambiens, & inuadens, verſ. 15. *tulit ſtragulum*, *& infudit aquam, & expandit ſuper faciem eius*, itàque ſuffocauit eum prætextu refrigerationis: *quo mortuo regnauit Hazael pro eo.*

Similis antiphraſis eſt 3. Reg. 22. 15. vbi Michęas Propheta conſultus ab Achab rege Iſraël, an oppugnatio vrbis Ramoth ſibi foret proſpera, necne, reſpondet: *Aſcende, & vade proſperè, & tradet eā Dominus in manus regis.* q. d. Quia vis aſcēdere, aſcende, optóque vt proſper hic ſit aſcenſus, vrbſque tibi tradatur: veruntamen per prophetiam ſcio contrarium euenturum: ſcio enim quia ibi occideris, vti paulò pòſt occiſus eſt. Eſt ergo ironia, vt notant ibidem Abul. & Vatab.

Huc facit quod ſcribit Ambroſ. Catharinus in vita S. Catharinæ Senenſis lib. 2. cap. 28. & 29. ipſi à Deo reuelatos eſſe duos ſenſus illius orationis Christi in horto: *Pater mi, ſi poſſibile eſt, tranſeat à me calix iſte; veruntamen non ſicut ego volo, ſed ſicut tu.* Matth. 26. 39. Senſus, inquam, nouos & diuerſos, imò in ſpeciem contrarios vulgari expoſitioni. Prior eſt, q. d. Pater mi, illico da mihi bibere calicem paſſionis; illum enim auidiſſimè ſitio: da vt illico patiar & moriar: ardor enim meus patiendi, nullas patitur moras, ne quidem horæ, vel inſtantis vnius: fac ergo vt illico per me tranſeat, ac deinde à me tranſeat calix iſte, vt per paſſionem meam abolita morte & peccato, illico redimam genus humanum, itàque ad te reuertar, vt te fruar, mi pater. Hoc enim Chriſtus optabat ſecundùm ſpiritum: optabat enim accelerare, & abſoluere opus redemptionis noſtræ, ad quod à Patre erat miſſus. Vnde ipſe ait: *Baptiſmo habeo baptizari, & quomodo coarctor vſquedum perficiatur?* Lucæ 12. 50. Et paulò ante paſſionem: *Deſiderio deſideraui hoc paſcha manducare vobiſcum.* Voluit enim dare exemplum S. Ignatio, Laurentio, Vincentio, aliiſque generoſis martyribus deſiderandi cruces, & ambiendi martyria. Secundùm carnem tamen optabat contrarium, nimirū, *tranſeat*, id eſt, auferatur à me calix paſſionis. Porrò hi duo ſenſus ſe inuicem compatiuntur: poterat enim Chriſtus vnum orare ſecundùm carnem, alterum ſecundùm ſpiritum. Si poterat, probabile eſt eum feciſſe. Nam ſi Apoſtolus ait 1. Corinth. 14. *Orabo ſpiritu, orabo & mente*; multò magis Chriſtus orās carne, orauit & ſpiritu: ſpiritus autem deſiderium erat contrarium deſiderio carnis: caro ergo hiſce verbis optabat transferri à ſe paſſionem, ſpiritus verò optabat eam accelerari, & celeriter pertranſire. Poſterior ſenſus illius orationis S. Catharinæ reuelatus, eſt hic: Videbat, inquit ipſa, Chriſtus Dominus multos fore ingratos ſuæ paſſioni, manſuros in peccatis, ac damnandos: hic erat ei ſummus dolor, hincque vocat ſuum calicem: q. d. Tranſeat à me calix iſte, id eſt, amoue à me hunc dolorem, hoc tormentum, purà hunc numerum damnandorum: fac vt omnes meæ paſſionis ita ſint participes, vt ſaluentur. Et ſi hoc Chriſtus abſolutè & efficaciter oraſſet, vtique impetraſſet, quia Pater nil negat Filio: ſed maluit Chriſtus ex reuerentia ſe conformare Patris voluntati & iuſtitiæ, ideóque ſubiunxit: *Veruntamen nō ſicut ego volo, ſed ſicut tu.* Ita S. Catharina. Hoſce S. Catharinæ Senenſis ſenſus citat, & ſequitur inter alios noſter Ludouicus de Pontes, Meditatione de oratione Chriſti in horto. Verùm hæc ſobriè accipienda ſunt, nec imitanda, niſi ex Dei reuelatione, vel aliunde conſtet illos ſenſus intentos fuiſſe à Spiritu S. qua in re peccant multi concionatores, qui ex cerebro ſuo fingunt ſenſus S. Scripturæ, ſæpe ipſi literæ & menti Spiritus S. contrarios; contra quos egi ſuperiùs quæſt. 3.

Simili modo vox carnis afflictiſſimæ eſt illa Iob, maledicentis diei ſuo c. 3. 2. *Pereat dies in qua natus ſum*; vox verò ſpiritus eſt: *Nudus egreſſus ſum de vtero matris meæ, & nudus reuertar illuc. Dominus dedit, Dominus abſtulit. Sicut Domino placuit, ita factum eſt. Sit nomen Domini benedictum.* Iob 1. 21. Sic vox carnis eſt illa Ieremiæ c. 20. 14. *Maledicta dies in qua natus ſum*, &c. *Quare de vulua egreſſus ſum, vt viderem laborem & dolorem, & conſumerentur in confuſione dies mei?* Vox verò ſpiritus: *Cantate Domino, laudate Deum: quia liberauit animā pauperis de manu malorum.* Ibidem verſ. 13. Sic ſæpe aliud caro noſtra orat, aliud per eandem orationem petit & impetrat Spiritus ſanctus. Nam, vt ait Apoſtolus Rom. 8. 26. *quid oremus ſicut oportet, neſcimus, ſed ipſe Spiritus poſtulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Qui autem ſcrutatur corda ſcit quid deſideret Spiritus: quia ſecundum Deum poſtulat pro ſanctis.* Pari modò in Scriptura ſolerter ſecernendæ ſunt ſententiæ fidelium & piorum, à ſententiis dictiſque infidelium & impiorum: vt Eccleſiaſtæ 3. 19. *Vnus interitus eſt hominis & iumentorum, & æqua vtriuſque conditio*, &c. *& nihil habet homo iumento amplius.* quæ verba S. Greg. lib. 4. dial. 4. Olympiad. & alij interpretes, cenſent dici à Salomone, non in perſona propria, ſed in perſona Epicureorum, negantium animæ immortalitatem. Sic in libro Iob ſolerter diſtinguenda ſunt verba Iob à verbis Eliphaz, aliorúmque amicorum eius: illa enim probantur à Deo, hæc improbantur, Iob vlt. verſ. 7. Simili modo in Euangelio S. Ioannis, ſecernenda ſunt verba Iudæorum Chriſto credentium, à verbis incredulorum. In eadem enim turba alij credebant Chriſto, alij non credebant, Vnde contraria ſentiunt & dicunt: illi enim probant, hi improbant dicta Chriſti. Quare videndum quid cuique ſit tribuendum. Hoc canone multas ſoluimus antilogias, multa loca in ſpeciem contraria conciliabimus.

Hebræum כִּי *Ki*, id eſt, *quia, quoniam*, ſæpe non cauſam ſignificat, nec rationale eſt, ſed exceptiuum, vel aduerſatiuū, vel ſermonis inchoatiuum, vel encliticum & ornatus dumtaxat gratia additum. Hinc Primò *Ki*, id eſt, *quoniam*, ponitur pro *quamuis*, Pſal. 77. 20. *Quoniam*, id eſt, quamuis, *percuſſit petram & fluxerunt aquæ*, &c. *numquid & panem poterit dare, aut parare menſam in deſerto?* Habacuc 2. 18. *Quid prodeſt ſculptile, quia*, id eſt, quamuis, *ſculpſit illud fictor ſuus?* CANON 13.

Secundò, *Ki*, id eſt, *quoniam*, eſt nota aſſeuerationis, & capitur pro *ſanè, certè, enimuerò.* Pſal. 17. 30. *Quoniam*, id eſt, enimuerò, *in te eripiar à tentatione.* Pſal. 51. 13. *Quoniam*, id eſt, ſanè, *ſi inimicus meus maledixiſſet mihi, ſuſtinuiſſem vtique.*

Tertiò, *Ki* ſæpe eſt nota initij ſermonis, & periodum inchoat, vti videre eſt in Pſalmis. Sic Lucæ 1. 61. dicitur: *Et dixerunt ad illum, quia nemo eſt in cognatione tua, qui vocetur hoc nomine.* Oſee 11. 1. *Quia puer Iſraël, & dilexi eum.*

Quartò,

Quartò, *Ki*, id est, *quia*, ponitur pro *quod*. Luc. 2.23. *Sicut scriptum est in lege Domini, quia*, id est, quod, *omne masculinum adaperiens vuluam, sanctum Domino vocabitur*.

Quintò, *Ki*, id est, *quia*, sumitur pro *porrò, adhac, insuper*. Sophon. 3.9. *Quia*, id est, insuper, *tunc reddam populis labium electum*.

Sextò, *Ki* ponitur pro אשר *ascer*, relatiuo, id est, *qui*. Genes. 4.25. *Posuit mihi Deus semen aliud pro Abel, quem* (hebr. *Ki*, id est, *quia*) *occidit Cain*. Exodi 13.17. *Non eos duxit Deus per viam terræ Philisthiim, quæ* (hebr. *Ki*, id est, *quia*, *vicina est*.

Septimò, *Ki*, id est, *quia*, est aduersatiuum, capiturque pro *sed*. 2. Reg. 16. 18. *Nequaquam, quia*, id est, *sed*, *illius ero, quem elegit Dominus*.

Octauò, *Ki*, est nota temporis, significans *quando, cum*. Genes. 4. 12. *Cum*, hebr. *ki*, *operatus fueris eam, non dabit tibi fructus suos*.

Nonò, *Ki* est exceptiuum, idem valens quod *nisi*. 1. Reg. 30. 17. *Et non euasit ex eis quisquam nisi*, heb. *Ki*, *quadringenti viri*. Est apocope: כי *Ki* enim ponitur pro כי אם *Kiim*, id est, nisi.

Decimò, *Ki* cum geminatur, est disiunctiuum, significans *aut, vel*, vt 3. Reg. 18. 27. *Aut*, heb. *Ki*, *sa diuersorio est, aut in itinere, aut certè dormit* vester Deus Baal.

Vndecimò, est negatiuum, significans *ne, non*. Isaiæ 30. 21. *Hæc est via, ambulate in ea, & non* (hebr. *Ki*) *declinetis, neque ad dexteram, neque ad sinistram*.

CANON 14. Post schisma Ieroboam & decem tribuum à duabus, earúmque rege Roboam, vsque ad captiuitatem Babylonicam, distinguuntur hæc duo nomina, Israël & Iuda. Israël enim decem, Iuda duas tribus significat. Post captiuitatem verò Babylonicam, Israël & Iuda pro eodem accipiuntur, scilicet pro duabus tribubus; tum quia in his solis perstitit familia & nomen Israëlis, id est, Iacobi Patriarchæ; cæteræ enim tribus toto orbe dispersæ fuerunt: tum quia multi fideles è decem tribubus, iunxerunt se Iudæ. Tribus ergo Iuda cæteras decem, quæ Israël vocabantur, complexa est. Ita S. Cyril. Ribera & Arias in cap. 12. Zachariæ vers. 1. Sic Zacharias pater Ioannis Baptistæ canit: *Benedictus Dominus Deus Israël*, id est, Iudæorum. Sic Christus ait se missum ad oues quæ perierunt domus Israël. Sic Euangelistæ sæpe nominant Israël, nec alium intelligunt, quàm populum Iudaicum, vtpote qui solus ex stirpe Israelis restabat, eratque hæres promissionum Abrahæ & Israëli, id est, Iacobo à Deo factarum.

CANON 15. Verba actiua Hebræorum sæpe non actionem & effectum, sed agendi virtutem, vim & potentiam significant. Sic Christus Ioannis 1. vocatur *Agnus, qui tollit peccata mundi: Lux quæ in tenebris lucet, & illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*, scilicet quantum in se est. q. d. Christus in se habet virtutem tollendi peccata, dispellendi tenebras, & illuminandi omnem hominem, nimirum, nisi ipse oculos claudat, & lucem hanc videre nolit, vti multi infideles & impij fecerunt, & faciunt. Simili modo dicimus: Hic ignis vrit; hæc aqua humectat, id est, habet vim vrendi, humectandi, &c. etiamsi sæpe nil vrat, nec humectet. Ita intellige illud Marci vltimo: *Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit*, scilicet quantum est ex natura & vi fidei, & baptismi; si nimirum is qui credidit, leges & præcepta fidei, ac spiritum baptismo acceptum sequatur, & exequatur in seruandis Christi mandatis. Et illud

A Ioan. 6. 55: *Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam*; scilicet quantum est ex vi Eucharistiæ; cui tamen peccator obicem suis peccatis ponere potest, eamque elidere. Sic sæpe Scriptura cum enarrat opera Dei, magis significat ea quæ facere potest, quàm quæ re ipsa facit, vt: *Qui respicit terram, & facit eam tremere: qui tangit montes, & fumigant*. Psal. 103. 32. *Qui præcipit soli, & non oritur: & stellas claudit quasi sub signaculo*: Iob. 9. vers. 7. Et clariùs vers. 6. *Qui commouet terram de loco suo, & columnæ eius concutiuntur*, hoc est, concutere & commouere potest. Sic Zacharias cap. 12. 12. dicit, quòd omnes familiæ Iudæorum videntes

B Christum in cruce confixum, plangent, id est, iure plangere poterunt & debebunt. Quem enim ad planctum non moueat Deus in cruce fixus: etiamsi de facto multi increduli eum non planxerint, sed subsannarint. Et Amos cap. 8. 10. *Conuertam*, inquit, *omnes festiuitates vestras in luctum, & omnia cantica vestra in planctum, & inducam super omne dorsum vestrum saccum, & super omne caput caluitium*. Non est necesse omnes sacco indui, aut omnia capita decaluari; sed sensus est q. d. Tanta erit clades, vt meritò omnes possint saccum induere, & caput decaluare. Et Isaiæ cap. 4. 1. *Apprehendent septem mulieres virum vnum in illa die*. Id factum nusquam legimus; sed sensus est q. d.

C Tanta erit cædes virorum, vt vix vnus maritus septem mulieribus reperiatur, ac consequenter vt septem mulieres pro vno marito certare possint, vel debeant, si more gentis suæ nubere velint.

Prophetæ, præsertim Zacharias, sæpe vtuntur apologis, tum ad obscuritatem, quæ propria est prophetiæ; tum ad elegantiam; tum ad excitandam auditorum torpentium, imò oracula Dei auersantium ùsque aduersantium, attentionem; sicut Demosthenes Iudicum oscitantium attentionem excitauit, narrando fabulam mulionis, de vmbra asini in ardente sole contendentis cum asini conductore. Ea enim est curiositas homi- CANON 16. Apologis vtitur Zacharias.

D num, vt ad fabulas & res nouas aures arrigant, ad graues & serias demittant, velut iniquæ sortis aselli. Insignis apologus est Ioas filij Gedeonis, dictatus ab eo contra Sichimitas, qui regem sibi crearant spurium & tyrannum Abimelech. Iudic. 9. 8. *Ierunt, ait, ligna vt vngerent super se regem, dixeruntque oliuæ: Impera nobis. Quæ respondit: Numquid possum deserere pinguedinem meam, qua & dij vtuntur & homines, & venire vt inter ligna promouear? Dixerúntque ligna ad arborem ficum: Veni, & super nos regnum accipe. Quæ respondit eis: Numquid possum deserere dulcedinem meam, fructúsque suauissimos, & ire vt inter cætera ligna promouear. Locutáque sunt ligna ad vitem: Veni & impera nobis. Quæ respondit eis: Numquid possum deserere vinum meum, quod lætificat Deum & homines, & inter ligna cætera promoueri? Dixeruntque omnia ligna ad rhamnum: Veni & impera super nos. Quæ respondit eis: Si verè me regem vobis constituitis, venite & sub vmbra mea requiescite; si autem non vultis, egrediatur ignis de rhamno, & deuoret cedros Libani*. Et Ioas.

E

Sensus est, q. d. Vos, ô Sichimitæ, elegistis vobis in regem Abimelech parricidam & tyrannum, quasi rhamnum, qui proinde vos punget & cruciabit. Iusto ergo Dei iudicio vobis eueniet, vt lis & bellum inter vos & Abimelech concitetur, quo & vos ipsum conficiatis, & ipse vicissim vos,

vos,vt vtrique pereatis. Tyrannus enim in suos, etiam nobilissimos, si, vt communiter fit,ob tyrannidem ei litem moueant, exitium immittit; quo tamen & ipse afflatur pariter,interitque, vti in plerisque tyrannis visum est. Verus Propheta fuit Ioas: nam Sichimitæ & Abimelech se inuicem confecerunt. Similis apologus est Ioas regis Israël,ad Amasiam regem Iuda se prouocantem ad bellum: *Carduus*, inquit, *Libani misit ad cedrum quæ est in Libano, dicens: Da filiam tuam filio meo vxorem. Transieruntque bestiæ saltus quæ sunt in Libano,& conculcauerunt carduum.* Apologum explicat dicens: *Percutiens inualuisti super Edom,& sublenauit te cor tuum: contentus esto gloria,& sede in domo tua: quare prouocas malum, vt cadas tu & Iudas tecum?* 4. Reg. 14. 9. Similis est Zachariæ 11. 2. *Vlula abies, quia cecidit cedrus.* q.d. Vlulate plebeij, quia ceciderunt magnates. Et vers.1. *Aperi Libane portas tuas,& comedat ignis cedros tuos*,hoc est, aperi ô Ierusalem portas tuas Tito & Romanis, qui domos tuas cedrinas comburent. Idem toto cap. 5. eleganti apologo describit captiuitatem Iudæorum in Babylone, per mulierem impositam amphoræ, & ab alis miluinis translatam in Sennaar, id est, in Babylonem. Plurimi similes sunt apud Zachariam & cæteros Prophetas,quos paulò pòst inter Hieroglyphica, vel Ænigmata,ordine recensebo.

A

CANON 17. Prophetæ subinde alludunt ad fabulas Gentilium & Poëtarum: tum quia hæ fabulæ apud Gentiles erant tritæ & celebres: tum quia subinde non tam fabulæ,quàm ænigmata, aut mythologiæ sunt, ad morum informationem compositæ: quales sunt fabulæ Æsopi, quæ magnam sapientiam & prudentiam continent. Ethicam enim docent per appositas rerum fictiones & fabulas. Hinc celebris fuit apud veteres Theologia μυθικὴ,id est,fabulosa (& Mythologi habiti sunt Philosophi, imò Theologi)de quibus Fulgentius librum scripsit;eiúsque meminit S. August.lib. 6. de Ciuit.cap.5.Et Euseb.lib.3. Præpar. cap.2. Sic Malachias cap.4. 2. dicens: *Orietur vobis timentibus nomen meum sol iustitiæ,& sanitas in pennis eius,* alludit ad fabulam phœnicis: quia phœnix symbolum est & ænigma solis, qui radiis suis quasi pennis vestitur,iisque vitam & sanitatem cunctis viuentibus impertit. Sensus ergo est, q.d. Orietur Christus, qui à morte rediuiuus quasi phœnix,id est,quasi sol salutaris, radiis gratiæ & gloriæ suæ, velut pennis contingens iustos mortuos & sepultos,eos à morte ad vitam suscitabit,sanabit,beabit & glorificabit. Sic Iudith cap.16.8. dicitur: *Nec filij Titan percusserunt eum*, Holophernem: Vbi alluditur ad fabulam Titanum, quos Poëtæ fabulantur fuisse gigantes, cœli & terræ filios,ac bellum gessisse cum Ioue, ab eóque fulmine adactos in tartara, de quibus Virgil. 6. Æneid.

Hic genus antiquum terræ,Titania pubes,
Fulmine deiecti fundo voluuntur in imo.

Non quòd fabulas Poëtarum approbet S. Scriptura,sed vt loquatur more vulgi, eiúsque sermone rem veram significet: quia *non bene possumus intelligere quod dicitur,nisi per ea vocabula quæ vsu didicimus,& errore combibimus*, ait S.Hieron. in cap.5.Amos vers.8. & S. Gregor. lib. 9.moral. cap.6. præsertim quando fabulæ ex S. Scriptura ortum ducunt, vti Perer. aliique viri docti censent,fabulam Titanum originem accepisse ex historia & factis gigantum Genes.6.4.& cap. 11.4.

B

C

D

E

Filij ergo Titan, per catachresin vocantur bellicosissimi & robustissimi gigantes, quales poëtæ nuncupant,censéntque fuisse Titanes. Vnde explicando subdit Scriptura Iudith 16. 8. *Nec excelsi gigantes opposuerunt se illi;sed Iudith filia Merari in specie faciei suæ dissoluit eum.* Ita S. Hieron.in cap.3.Epis.ad Galat.sub initium. Sic Isaias cap.34. 14. alludit ad fabulas Onocentaurorum & Lamiarum,vt ibi dixi. Sic Iob 42.14. filia Iob, quæ hebr.& à Nostro vocatur *Cornustibij*, à Septuag. nuncupatur *Cornu Amalthea*, quam Poëtæ fingunt esse capram altricem Iouis.Sic Iob 21.33. dicitur: *Dulcis fuit glareis Cocyti*: glarea est terra prope fluuium, arenosa & lapidosa. Cocytus est fluuius in Arcadia, à styge palude fluens, quem inferorum esse fluuium Poëtæ finxerūt; eo quod in illam paludem multa cadauera coniiciebantur, vt citò exederentur. Veterum enim sepulchra erant iuxta flumina, vt cadauera flumine consumerentur, eóque purgaretur aër. Sensus ergo est, q.d. Impio bene conuenit cum sepulchro: nihil enim ibi mali sentit,sed in eo dulciter & suauiter quiescit, vti Poëtæ fingunt defunctos quiescere in Cocyto. Mysticè S.Gregor.Impius, ait, dulcis est Cocyto,id est, diabolo & inferno, qui morte & pœnis improborum gaudet & pascitur. Alludit itaque Iob ad fabulam tritam Cocyti: dictus enim est Cocytus ἀπὸ τοῦ κωκύειν, id est, lugere: luctus enim conuenit mortuis. Hinc Cocytum fingunt vicinum Acheronti. Audi Virg.6.Æneid.

---Tenent media omnia syluæ,
Cocytúsque sinu labens circumuenit atro.

Et Claudian.

---Presso lachrymarum fonte resedit
Cocytus;Acheron tacitis obmutuit vndis.

Rursum Virgil.6.Æneid.

Acheron omnem Cocyto eructat arenam.

Vbi Seruius,ad Physiologiam hoc figmentū pertinere ait;quòd qui caret gaudio, sine dubio tristis est. Tristitia autem vicina luctui est, qui ex morte procreatur: rectè ergo in Cocytum per stygem arenas eructare suas Acheroniem fingit Virgil. Quocirca iure hæc quasi fabulosa ridet Cicero Tuscul.1. *Dic quæso,ait,num te illa terrent, triceps apud inferos Cerberus,Cocyti fremitus, transuectio Acherontis, mento summam aquam attingens siti enectus Tantalus?* Sic Amos cap.5.8.ait de Deo: *facientem Arcturum & Orionem.* Vbi alludit ad fabulas Poëtarum:ex illis enim imposita sunt nomina stellis.Vnde Virgil.

Arcturum,pluuiásque hyades, gemimósque Triones,
Armatúmque auro circumspicit Oriona.

Ex titulo prophetiæ sæpe colligere licet qualis sit futura,an tristis, an læta,an mixta. Nam cum titulus eius est משא *massa*,id est,onus,vel pondus, signum est euidens tristem fore. Onus enim significat pondus graue, & importabile vindictæ & pœnæ,ex certo & irreuocabili Dei decreto inferendum impiis,vt duram eorum ceruicem premat & curuet,vel frangat,qui Dei patientiam expectantem eos ad pœnitentiam contempserunt, & in sceleribus suis obdurati perstiterunt. Vnde sæpe significat plenum vrbis & gentis excidium, vt: *Onus verbi Domini in terra Hadrac, & Damasci requies eius.* Zachar.9.1. *Onus verbi Domini super Israël.* Zachar.12.1.Onus domus Achab, quo excisa est eius familia 4.Reg. 9. 25. Vide Ierem. 23.33.& sequent. Cum verò titulus prophetiæ est *visio*,vel certè *verbum Domini*, tunc ordinariè CANON 18.

læta

læta est, *& prospera pollicetur, siue post comminationem meliora promittit*, ait S.Hieron. in cap. 23. Ierem. sub finem. Cum denique titulus est, *Onus visionis*, vt Isaiæ 22. 1. aut, *Onus verbi Domini*, vt Malach. 1. 1. tunc partim tristis est, partim læta. Hic canon S.Hieron. crebrò verus est, non tamen semper. Nam visio exhibita Ieremiæ c. 1. & Ioëli cap. 1. & Amos cap. 1. & Nahum c. 1. nil ferè lætum habet, sed omnia tristia, ac proinde onus includit, vti rectè aduertit Ribera Osee 1. 1. Porrò solus Abdias prophetiam suam inscribit, & vocat Visionem: Nahum verò, Habacuc & Malachias eam inscribunt Onus: cæteri omnes Prophetæ minores eam inscribunt Verbum Domini. In decursu tamen prophetiæ, illam subinde visionem nuncupant, vt eius certitudinem indicent. Visus enim omnium sensuum est certissimus. Vnde Theophrastus apud Rhodig. lib. 10. 28. visum scitè appellauit formam sensuum: quia scilicet experimenta illorum ille solus quasi actuat, perficit & certificat. Et S.August. lib. 10. Confess. cap. 35. experientiam sensuum, & eorum quasi fidei resolutionem, in visu sitam esse docet: quocirca omnes sensus quasi oculatos exhibentes, dicere solemus: Vide vt sapiat, vide vt sonet, &c. Et Arist. gnome est lib. 2. Metaph. finem contemplationis esse veritatem visam: vnde & beatitudo nostra consistit in visione Dei. Prophetæ ergo abstracti à cæteris rebus, & mentis intuitum figentes in contemplatione vnius simplicis veritatis, habuerunt prægustum quendam & initium beatitudinis, iuxta illud Apostoli 1. Corinth. 13. *Videmus nunc per speculum & in ænigmate, tunc autem facie ad faciem*: quæ verba citans S. August. lib. 1. de Trinit. cap. 8. *Hic*, inquit, *nobis contemplatio promittitur, actionum omnium finis, atque æterna perfectio gaudiorum*.

In visum fit fidei sensuũ resolutio.

Canon 19. Ecstasis differt à prophetia.

Differunt prophetia & ecstasis. Prophetę enim sæpe viderunt futura sine ecstasi, subinde tamen fuerunt alienati à sensibus, raptique in ecstasin, vti contigit Adæ Genes. 2. 21. Abrahæ Genes. 15. 12. S.Petro Actor. 10. 10. & S. Ioanni in Apocalypsi (quæ ecstases ordinariè factæ sunt, fiúntque per angelos: hi enim sunt administri Dei) omnibus enim hisce locis græcè est ἔκστασις, quæ propriè est raptus mentis alienatæ à sensibus in aliquid sublimius. Vnde S.Greg. lib. 5. Moral. cap. 22. docet in ecstasi mentem à sensibus auulsam dormire mundo, sed laboriosius vigilare Deo. *Est* ergo *ecstasis dormitio vigilans, seu vigilia dormiẽs*, iuxta illud Cant. 5. *Ego dormio, & cor meum vigilat*. q.d. Sẽsus meus dormit, sed mens vigilat. Nota, S.Thom. quæst. 13. de veritate art. 2. ad vlt. & 2.2. quæst. 175. art. 3. ad 1. & in 2. Corinth. 12. lect. 1. docet, quod excessus mentis, ecstasis & raptus aliquando contingat sine alienatione mentis à sensibus, nimirum cùm quis exterioribus sensibus & rebus vtitur, sed tota eius intentio diuinis contemplandis & amandis vacat; qua ratione S. Dionys. cap. 4. diuin. nom. asserit, quod diuinus amor ecstasim facit: amor enim transfert amantem à se in Deum amatum. Anima enim magis est vbi amat, quàm vbi animat: magis est ergo in Deo, quàm in seipsa. Vnde S.Bonau. tract. de gradibus contempl. *Ecstasis*, ait, *est deserto exteriori homine, sui ipsius super se voluptuosa quædam eleuatio, ad super intellectualem diuini amoris fontem*. Aliter verò, & secundùm magis vsitatam significationem, *fit*, inquit S. Thomas, *dictus excessus mentis, ecstasis & raptus, cùm aliquis etiam actu ab vsu*

A *sensuum & sensibilium rerum abstrahitur, ad aliqua supernaturaliter videnda; idque per abstractionem à sensibus externis ad imaginariam visionem, vel ab imaginatione quoque ad intellectualem: & hoc iterum aut per intelligibiles immissiones, aut secundùm quod intellectus videt Deum per essentiam.* quod S. Thom. censet concessum S.Paulo in raptu 2. Corinth. 12. 2. sed contrarium est verius, scilicet S. Paulum non vidisse Dei essentiam, vti ibidem ostendi. Cæteris verò vt Adæ, Abrahæ, S.Petro & S.Ioanni censet ecstasim contigisse per abstractionem à sensibus, sed cum imaginaria visione, quod verum est, & liquet ex locis citatis Scripturæ. Ordinariè enim mens in cognitione vtitur phantasmatibus: vnde licèt rapiatur, habet tamen
B comites cogitationes phantasiæ.

Porrò opera dæmonis, imò vi morbi posse aliquem alienari à sensibus, rapique in ecstasin quasi naturalem, docet noster Delrio lib. 2. Disquis. Magic. quæst. 25. Vbi refellit Cardanum, qui asserit, *cum libeat, posse quempiam vi naturali rapi*; & Bodinum, qui censet, *in eiusmodi ecstasi animam reipsa migrare de corpore*. Denique S.August. lib. 12. de Genesi ad liter. cap. 26. *Cum rapitur*, inquit, *anima ad ea visa, quæ spiritu cernuntur similia corporalibus, omnino à sensibus corporis auertitur, amplius quàm in somno solet; sed minus quàm in morte.* Nam in somno non ita auertitur à sensibus, quin illi leui sono, motu pulsúque euigilent; in ecstasi
C autem nullum motum, sonum pulsúmque etiamsi acriùs vellicetur aut pulsetur, sentit: in morte verò auertitur non tantum à sensibus externis, sed etiam internis, imò à toto corpore, ita vt illud amplius non informet, nec animet aut viuificet.

Iam verò linguam, qua loquitur Deus animæ, & anima Deo, piè explicat S. Bern. serm. 45. in Cant. *Verbum & anima*, inquit, *habent linguas suas, quibus se alterutrum alloquantur, præsentésque indicent. Verbi lingua fauor dignationis eius: animæ verò, deuotionis feruor. Elinguis est anima atque infans, quæ hunc non habet, & non potest illi esse sermocinatio cum verbo: ergo cum huiusmodi linguam suam*
D *mouet, volens ad animam loqui, non potest anima non sentire. Viuus est enim sermo Dei, & penetrabilior omni gladio ancipiti, & pertingens vsque ad diuisionem animæ. Et rursum cum suam linguam anima mouet, verbum latere multo minus potest, non solùm quia vbique præsens, sed quia nisi ipso stimulante, deuotionis lingua minimè ad loquendum mouetur. Verbo ergo dicere animæ, Pulchra es, & appellare amicã, infundere est vnde amet, & se præsumat amari.* Et S.Gregor. lib. 5. mor. 20. explicans illud Iob cap. 4. 12. *Quasi furtiuè suscepit auris mea venas susurri eius: Venas*, inquit, *superni susurri auris cordis furtiuè suscepit, quia subtilitatem locutionis intimæ*
E *afflata mens, & raptim, & occultè cognoscit: nisi enim se ab exterioribus desideriis abscondat, interna non penetrat: occultatur autem vt audiat, & audit vt occultetur; quia & subtracta à visibilibus, inuisibilia conspicit; & repleta inuisibilibus, visibilia perfectè contemnit.* Cum ergo loquitur Deus animæ, & illa loquentem audit, non duæ actiones sunt, sed vna eadémque, quæ vt à Deo proficiscitur, vocatur locutio; vt recipitur in homine vocatur auditio. In phantasia loquitur Deus per angelos, in mente per se. Solus enim ipse illabi potest immediatè intellectui & voluntati, quod facere nequit angelus. Angeli autem in phantasia loquuntur, per motum humorum & spirituum animalium, in quibus deferuntur internæ rerũ species, nimi

Lingua Dei ad animam.

nimirum ita illos commiſcendo & componendo, vt hanc illamue ſpeciem, & conſequenter rem quam volunt, phantaſiæ, & per phantaſiam intellectui repræſentent. Varios locutionis Dei & Angelorum modos recenſet S.Gregor. 18. Moral.2.

CANON 20. Prophetia omnis cum ſit ſupernaturalis, expoſcit pariter lumen ſupernaturale, quod vulgò propheticum vocatur; ſicut enim ad viſionē corporalem tria requiruntur, ſcilicet 1. obiectum emittens ſui ſpeciem in oculum, 2. lumen obiectum illuminans, 3. ipſa viſio, putà oculus recipiēs ſpeciem, & per illam obiectum illuminatum inſpiciens & videns, eàque ratione viſionem in ſe eliciens & producens; ita pariter adviſionem propheticam requirūtur tria, ſcilicet 1. obiectum, putà res futura quæ præuidetur, 2. lumen propheticum mentem Prophetæ eleuans, vt quaſi ex alto eminus rem futuram videat, 3. ipſa viſio & cognitio rei futuræ. Porrò lumē propheticum non eſt aliud, quàm ipſa Dei illuſtratio & reuelatio, ſiue locutio interna qua mentem Prophetæ illuſtrat, eique reuelat futura: quæ partim Dei eſt, quatenus à Deo immittitur; partim Prophetæ, quatenus in eius mente recipitur, imò in ea°, & per eam vitaliter concurrentem à Deo producitur: quà Dei eſt, vocatur illuſtratio; quà Prophetæ eſt, vocatur viſio, auditio, cognitio, vt dixi in fine can. 19. Lumen ergo hoc, ſiue illuſtratio eſt inſtar coruſcationis, vel fulguris ſpiritalis mentem perſtringens & illuſtrans (iuxta illud Pſal. 76. 19. *Illuxerunt coruſcationes tua orbi terræ.* Et illud Pſal. 143. 6. *Fulgura coruſcationem & diſſipabis eos*) qua mēns certò cognoſcit rem futuram quæ à Deo reuelatur, & ſimul eam non à dæmone, ſed à Deo reuelari, vti fit in actu fidei: illius enim obiectum materiale eſt res reuelata, formale reuelatio diuina, vel ipſe Deus reuelans. Ideo enim fide credo Deum eſſe trinum & vnum, quia Deus ipſe, qui eſt prima veritas quæ nec falli nec fallere poteſt, id reuelauit. Quocirca Prophetæ excipientes Dei reuelationem, fide diuina tenebantur credere tam ſua oracula, quàm illa ſibi reuelata eſſe à Deo.

Lumen propheticum quid?

Similes illuſtrationes, quaſi coruſcationes ſentiunt ſæpe viri ſpirituales, præſertim vacātes orationi & contemplationi, quibus mens eorum partim illuſtratur, ad clariùs & ſublimiùs cognoſcenda attributa Dei, vaticinia Prophetarum, aliáque myſteria fidei & Scripturæ: partim amore Dei rerúmque cœleſtium afflatur, & accenditur. Similes ſentiunt ſubinde peccatores, cùm Deus eis immittit cogitationes & illuminationes pias de morte, de iudicio, de breuitate vitæ, de vanitate concupiſcentiarum, de inferno, de cœlo; quibus clarè vident ſe malè & imprudenter agere, ac in periculo ſalutis verſari, ideóque timore & dolore percelluntur, qui eos impellit ad pœnitentiam vitæque mutationē. Porrò iſtæ illuſtrationes menti non ſunt liberæ, ſed neceſſariò in ea recipiuntur, cùm Deus illas ei immittit: perinde ac viſio fulguris aperto, vel vigilanti oculo eſt neceſſaria, non libera: iis tamen receptis, libera manet mens, vt circa eas liberum fidei actum eliciat, liberéque credat illa eſſe vera, atque exinde alios liberos doloris, pœnitentiæ, amoris aliarúmque virtutum actus in ſe concipiat & efformet. Illuſtrationes enim, quas intellectui; & pij impulſus affectúſque, quos voluntati Deus immittit & indit, ſunt gratiæ præuenientes, & excitantes mentem pec-

Eſt neceſſarium, non liberū menti.

A cato, vel torpore ſopitam, vt euigilet, & iis liberè cooperetur, itáque in ſe actus pœnitentiæ, timoris, amoris & heroicarum virtutum producat. Pro talibus, vt ſcilicet crebrò eas nobis immittat Deus, continuè orare debemus. Ex iis enim omnis noſter profectus & ſalus pendet. Ita pro iis orat Pſaltes pſal. 12.4. *Illumina*, ait, *oculos meos, ne vnquam obdormiam in morte; ne quando dicat inimicus meus: Præualui aduerſus eum.* Pſal. 17.29. *Quoniam tu illuminas lucernam meam Domine: Deus meus illumina tenebras meas.* Pſal. 33.6. *Accedite ad eum & illuminamini.* Pſal. 66.1. *Deus miſereatur noſtri, & benedicat nobis: illuminet vultum ſuum ſuper nos.* Pſal. 75.5. *Illuminans tu mirabiliter à montibus æternis.* Iſaiæ 60.1. *Surge, illumi-*

Illuſtrationes piæ quā optandæ

B *nare Ieruſalem: quia venit lumen tuum, & gloria Domini ſuper te orta eſt.* Lucæ 1.79. *Illuminare his qui in tenebris, & in vmbra mortis ſedent.* Ioannis 1.9. *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.* Epheſ. 5.14. *Exurge qui dormis, & illuminabit te Chriſtus.* Pſal. 26.1. *Dominus illuminatio mea & ſalus mea, quē timebo?* Iob 11.17. *Quaſi meridianus fulgor conſurget tibi ad veſperam; & cum te conſumptum putaueris, orieris vt Lucifer.* Pſal. 96.4. *Illuxerunt fulgura eius orbi terræ.* Exechiel 1.13. *Hæc erat viſio diſcurrens in medio animalium ſplendor ignis, & de igne fulgur egrediēs. Et animalia ibant & reuertebantur in ſimilitudinem fulgoris coruſcantis.* Iob 36.29. *Si voluerit*, &c. *ful-*

C *gurare lumine ſuo deſuper.* Pſal. 89.17. *Sit ſplendor Domini Dei noſtri ſuper nos, & opera manuum noſtrarum dirige.* Iſaiæ 58.11. *Implebit ſplendoribus animam.* Habacuc 3.4. *Splendor eius vt lux erit.* Baruch 4.2. *Ambulabimus per viam ad ſplendorem eius.*

Ex dictis patet errare veteres Philoſophos, qui cenſuerunt diuinationem fieri naturaliter: nam in anima ineſſe vim fatidicam, putà virtutem diuinandi, præſertim dum ea morti vicina eſt, aut melancholia, mania, vel furore poëtico exagitatur. Ratio eorum erat, quòd anima habeat aliquid diuinitatis, ſitque quaſi diuinæ particula auræ: creata enim eſt ad imaginem Dei: ergo & diuinationis Deo propriæ, eſt particeps. Ita cenſuit Plato

CANON 21. In anima moribundi, vel maniaci non eſt vis diuinandi.

D dial. de natura: *Quòd*, inquit, *demētia humana Deus diuinandi vim dederit, illud argumento eſſe poteſt, quòd nemo dum ſana mentis eſt, diuinum & verum vaticinium vllum aſſequitur; ſed cum vel ſomno prudentis vis prepedita eſt, vel oppreſſa morbo, vel diuino aliquo raptu à ſua ſede dimota, fieri diuinatio ſolet.* Et in Apolog. pro Socrate, ex eius mente aſſerit, eos qui proximi ſunt morti ſolere diuinare. Et Ariſtot. in Problema. ſect. 30. probl. 1. *Multi*, inquit, *propterea quod ille calor ſedi mentis in vicino eſt, morbis veſania implicantur, aut inſtinctu lymphatico infereueſcunt; ex quo Sibylla efficiuntur, & Bacchæ, & omnes qui diuino ſpiraculo inſtigari creduntur, cùm ſcilicet id non morbo, ſed naturali in-*

E *temperie accidit.* Similia habet Cicero lib. 1. de diuinat. additque rationem. *Cùm eſt*, inquit, *ſomno ſeuocatus animus à ſocietate & contagione corporis, tum meminit præteritorum, præſentia cernit, futura prouidet. Iacet enim corpus dormientis vt mortuus, viget autem & viuit animus. Quod multò magis faciet poſt mortem, cùm omnino ex corpore exceſſerit: itaque appropinquante morte multò eſt diuinior.* Quocirca concludit triplicem eſſe diuinationem: *omnem enim diuinādi vim à Deo, à fato, & à natura dimanare.* Et lib. 2. *Sæpe audiui*, ait, *poëtam bonum neminem ſine inflammatione animorum exiſtere*

C *poſſe*,

posse, & sine quodam quasi afflatu furoris. Nam

Est Deus in nobis, agitante calescimus illo.
Impetus ille sacræ semina mentis habet.

Idem censuit Porphyrius, vti refert Iamblicus lib. de myster. Ægypt. §. de somniis diuinis. Videtur huic sententiæ fauere S. August. lib. 12. Confess. citatus à S. Thoma 1. p. q. 86. art. 4. ad 2. *Anima*, inquit, *habet quandam vim sortis, vt ex sua natura possit futura cognoscere: & ideo quando retrahitur à corporis sensibus, & quodammodo reuertitur ad seipsam, fit particeps notitiæ futurorum.* Sed rectè eum excusat, mentémque eius explicat ibidem D. Thom. dicendo, animam separatam à sensibus fieri aptam & dispositam, vt recipiat impressiones Dei, angelorum, vel dæmonum, ac per eas accipiat notitiam futurorum, quam non habet ex sepsa; & hoc dumtaxat velle S. Augustinum. Adde, quæsiui hæc verba studiosè in S. August. nec hactenus ea reperire potui. Illud tantùm reperi lib. 4. Confes. cap. 3. & lib. 7. 6. Mathematicos planetarios subinde diuinare, & futura prædicere, non arte, sed sorte, putà casu: quod verum est, nec ad rem præsentem facit, imò eius oppositum insinuat: inter multa enim quæ prædicunt, subinde casu verum tangunt, dicuntque: ergo non naturæ vi, non artis certitudine, sed sortis casu coniectant verúmque attingunt, quasi aleatores rei futuræ.

Hæc Philosophorum sententia est erronea, & repugnans non tantùm S. Scripturæ, sed & Philosophiæ. De fide enim est, prophetiam esse opus diuinum, & prænotionem futurorum contingentium esse dotem propriam Deo, adeóque esse notam & indicem diuinitatis. Nam, vt ait Tertul. Apolog. 20. *Testimonium diuinitatis est veritas diuinationis.* Vnde Deus cum idolis decertans, *Annunciate*, inquit, *quæ ventura sunt in futurum, & sciemus quia dij estis vos.* Isaiæ 41. 23. Et S. Petrus Epist. 2. cap. 1. *Omnis*, inquit, *prophetia propria interpretatione non fit: non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia, sed spiritu S. inspirante locuti sunt sancti Dei homines.* Hinc & Prophetæ omnes passim hunc titulum oraculis suis præfigunt: *Verbum Domini: Hæc dicit Dominus*, &c. Prophetia ergo est verbum à Deo præscitum & prædictum, non ab homine. Ratio physica est, Prima, quia futura contingentia sunt planè indeterminata: determinabuntur enim ab agente libero, cùm scilicet voluntas libera in tempore futuro, liberè ad alteram contradictoriorum partem se determinabit. Ergo impossibile est, vt homo, dæmon, vel angelus ea determinatè præsciat & præcognoscat; sed id est virtutis & omniscientiæ diuinæ, quæ infinita mentis suæ acie, & vi præuidet quid libera voluntas tali tempore, loco & circumstantiis sit electura, & determinatura. Secunda: Mens humana pendet à phantasia & sensibus. Nihil enim est in intellectu, quod nō fuerit prius in sensu, vt ait Aristot. At futura contingentia nullo sensu percipi possunt: ergo nec ab homine intelligi queunt, non magis quàm à cæco colores videri. Tertia: Quod non existit vel in se, vel in sua causa, ab homine & angelo cognosci nequit. At futura contingentia nec in se, nec in suis causis, vtpote adhuc futuris & indeterminatis, existunt. Ergo ab homine & angelo prænosci nequeunt. Ita S. August. lib. de Diuinat. dæmon. & S. Thom. 2. 2. q. 55. art. 1. ad 3.

Prophetia est verbū Dei reuelās rem futuram.

Porrò argumētum Platonis, & Ciceronis tantùm probat, animam cum morti vicina separatur

Maniaci quomodo diuinent.

A à sensibus, aut cùm amore, vino, igne, mania, bile, &c. incalescit, excitari & acui, vt quasi se supra se attollat, videátque & cognoscat ea, quæ alias non videret & cognosceret; sed intra terminos & limites naturæ. Vnde tunc præsagit ea, ad quæ vel ipsa bilis & humor inclinat, vel quorum causas & principia videt, vel quæ spiritus animales excitati & feruidi naturaliter ei suggerunt, vt patet in Poëtis. Quocirca viri prudentes simili praxi vtuntur, cum carmen, orationem, aut concionem, vel quid aliud componere volunt, curant enim, vt corpus & caput igne, somno, veste, &c. incalescat, itáque calente cerebro sua componūt. Calor enim excitat spiritus animales, qui excitati multos & insignes conceptus suggerunt; sed de-

B inde deferuescente calore, ea relegunt, seligunt, iudicant, digerunt. Ingenium enim in calore consistit, iudicium in frigore. Vnde iuuenes ingenio & inuentione pollent, senes iudicio & censura, vtpote qui habent sedatas passiones, frigidósque affectus. Adde, sæpe in maniacis immiscere se dæmonem, & suggerere ea quæ remota sunt, vel futura; illa enim præsciunt ex probabili, & subtili coniectura causarum præcedentium. Hac enim coniectandi vi & sagacia, mens eorum acerrima, præ homine prædita est: sanctis verò in morte suggerunt subinde angeli, vel Deus oracula de futuris, vti contigit Iacobo Genes. 49. & Mosi Deuter. 33. Altera Philosophorum ratio, petita

C ab imagine, non concludit. Anima enim est imago Dei naturalis, non supernaturalis: quocirca naturaliter tantùm naturalia Dei attributa repræsentat, & participat; qualia sunt intellectus, voluntas, memoria, cognitio, amor, libertas, &c. non verò supernaturalia; qualis est præuisio futurorum contingentium, vis patrandi miracula, charitas, gratia, gloria, beatitudo, &c. Adde, anima habet aliquid diuinationis, vti & diuinitatis, dum ex signis & causis præuiis præsagit futura naturaliter, sed sagaciter.

Prophetæ & scriptores hagiographi, dum ad certas prouincias, & gentes prophetant, aut loquuntur, consuetudines, ritus, leges, merces, &c. quin & multas voces illis gentibus proprias con- **Canon 22.**

D sultò vsurpant, vt eis se accommodent, vtque melius res suas eis dilucidas faciant. Ita S. Hieron. in Abdiam, scribit eum vsurpare vocem Assyriacam *Sepharad*, id est, *terminum*, quam ipse in textu Abdiæ vertit *Bosphorum*, quia de Assyriis erat sermo. Sic Daniel cap. 2. 3. & seq. multa ponit Babylonica nomina musicorum instrumentorum, æquè ac Magistratuum, vti sunt Satrapæ, Signæi, Adargazæi, Gedrebazi, Detrabazi, Tiphthazi. Sic Iob, quia in Arabia vixit, & Arabicè liber eius primitus conscriptus fuit; hinc multas voces, æquè ac consuetudines Arabicas vsurpat, vti testatur S. Hieron. in eius prologo. Idem ad Algasiam Epis. 151. quæst. 10. scribit Apostolū humanum diem

E nominare ex Cilicum lingua (erat enim ipse Cilix, putà Tharsensis) dum dicit 1. Corinth. 4. 3. *Mihi pro minimo est, vt à vobis iudicer, aut ab humano die.* Tale quoque esse καταβραβευέτω Coloss. 2. 18. Vide ibi dicta. Additque, *Multa sunt verba, quibus iuxta morem vrbis & prouinciæ suæ, familiarius Apostolus vtitur.* Rursum Prophetæ sæpe alludunt ad historias & gesta sui temporis, quæ tunc omnibus erant nota, nunc autem sunt incognita, eáque de causa subinde nobis obscuri sunt.

Prophetia propriè est de tempore futuro: per **Canon 23.**

cata

catachresin tamen ad præteritum quoque,& præsens sese extendit. Vnde Homerus Iliad. 1. ait, Calchantem vatem nosse omnia, præterita, præsentia & futura. Quod imitatus Virg. 4. Georg. ait:

--- Nouit namque omnia vates,

Quæ sint, quæ fuerint, quæ mox ventura trahantur.

Exempla dat S.Gregor.hom.1. in Ezech. *Prophetia, ait, de futuro est: Ecce virgo concipiet, & pariet filium. Isa. 7. Prophetia de præterito: In principio creauit Deus cælum & terram. De illo enim tempore dixit homo; quo non erat homo. Prophetia de præsenti, 1.Corinth. 14. Si autem omnes prophetent, intret autem quis infidelis, vel idiota, conuincitur ab omnibus, diiudicatur ab omnibus: occulta enim cordis eius manifesta fiunt, &c. Quod rectè prophetia dicitur, non quia prædicit futura, sed quia prodit occulta. Ventura etenim res occultatur in futuro tempore, præsens autem cogitatio absconditur in latenti corde:* vtriusque ergo notitia est paris virtutis, putà non humanæ, sed diuinæ. Sic Elisæus Propheta absens vidit Giezi petentem, & accipientem pecuniam à Naaman: *Nónne*, inquit, *cor meum in præsenti erat, quando reuersus est homo de curru suo in occursum tibi?* 4.Reg.5. Addit S. Greg. Prophetas præteritis ventura permiscere, itáque fecisse Mosen, *vt dum implentur ea quæ de futuro prædiceret, ostenderet etiam quia de præterito vera dixisset.*

Canon 24. Octo modi Prophetiæ.

Ex prædicto Canone 23. S.Greg. eadem hom. 1. in Ezech. colligit octo prophetiæ modos & species. Prima est: *Aliquando*, inquit, *spiritus prophetiæ ex præsenti tangit animum prophetantis, & ex futuro nequaquam tangit.* Dat exemplum: *Sicut Ioannes Baptista venientem Dominum videns, ait: Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi: sed cum iam moriturus esset, missis discipulis requirebat dicens: Tu es qui venturus es, an alium expectamus? In quibus verbis ostenditur, quia in terris quidem venisse redemptorem nouerat, sed an per semetipsum ad aperienda inferni claustra descenderet, dubitabat. Ex præsenti enim prophetia spiritu tactus fuerat, qui humanitatem mediatoris videns, & diuinitatem eius intelligens, confitebatur agnum qui peccata mundi tolleret. Sed tactus ex futuro non fuerat, quia aduentum illius in inferno nesciebat.*

Secunda: *Aliquando verò prophetiæ spiritus animum prophetantis ex futuro tangit, atque ex præsenti non tangit, sicut apertè libri Geneseos historia testatur, cùm Isaac Esau filium suum ad venandum misit, eius minorem filium Rebecca ad benedicendum supposuit, qui hædinis pellibus indutus, paterno palpatus corpus fraternum finxit. Cui ille minori filio, tanquam maiori, benedictionem dedit, quæque ei essent longè futura nunciauit: sed quis esset qui coram se assisteret, scire non potuit. Prophetiæ ergo spiritus ex futuro animum prophetantis tetigit, atque ex præsenti non tetigit, quando caligantibus oculis pater & ventura prædicebat, & præsentem filium nesciebat.*

Tertia: *Aliquando prophetantis animum ex præsenti, pariter & ex futuro tangit; quod ex eodem libro Geneseos liquidò docemur. In illo quippe scriptum est, quia cùm ad vitæ iam terminum propinquaret Iacob, & duos filios suos Ioseph fecisset assistere ante eum, vt ex benedictione illius possent longè pòst futura promereri, eius maiorem ad dexteram, minorem verò posuit ad sinistram. Cùmque ille oculis senectute caligantibus nepotes suos, quis prior, quisue esset minor, humano visu discernere nequaquam posset, ductis in obliquum brachiis, dexteram manum minori, sinistram maiori imposuit. Quod dum corri-*

A *gere filius vellet, ait: Non ita conuenit Pater; quia hic est primogenitus; audiuit: Scio fili mi, scio. Et iste quidem erit in populos, & multiplicabitur; sed frater eius iunior maior illo erit. Prophetiæ ergo spiritus ex præsenti, pariter & ex futuro, prophetantis animum tetigit, dum Iacob & ventura nunciabat, & eos quos corporeis oculis videre non poterat, ante se positos per spiritum discernebat. Sic Abiæ Prophetæ animum prophetiæ spiritus & ex præsenti, atque ex futuro tetigerat, cùm caligantibus oculis eam quæ se esse aliam simulabat, & vxorem Hieroboam esse cognouit, & quicquid ei futurum esset aperuit, dicens: Ingredere vxor Hieroboam; hæc dicit Dominus Deus Israël: Quia operatus es malè super omnes qui fuerunt ante te, & fecisti tibi Deos alienos &* B *conflatiles, vt me ad iracundiam prouocares, me autem proiecisti post corpus tuum, idcirco ego inducam mala super domum Hieroboam. Ex præsenti ergo, atque ex futuro pariter prophetantis animus tactus fuerat, qui & ingredientem deprehendere potuit, & ei ventura nunciare.*

Quarta: *Aliquando autem ex præterito, & ex præsenti, atque ex futuro pariter tangitur animus prophetantis: sicut Elizabeth venire ad se Mariam conspiciens, quia incarnatum verbum gestaret in vtero, agnouit; eámque iam Domini sui matrem vocauit, dicens: Vnde hoc mihi, vt veniat mater Domini mei ad me? De cuius conceptione per angelum quoque ad Ioseph dicitur: Quod enim in ea natum est,* C *de spiritu sancto est. Quæ videlicet Elizabeth dicit: Beata quæ credidisti, quoniam perficientur ea quæ dicta sunt tibi à Domino. Dicens enim: Beata quæ credidisti, apertè indicat, quia verba angeli quæ dicta ad Mariam fuerant, per spiritum agnouit; atque subiungens: Perficientur ea quæ sunt dicta tibi à Domino, quæ eam in futuro sequerentur præuidit. Simul ergo de præterito, & præsenti, atque ex futuro per prophetiæ spiritum tacta est, quæ & eam promissionibus angeli credidisse cognouit; & matrem nominans, quia redemptorem humani generis in vtero portaret, intellexit. Et cum omnia perficienda prædiceret, quid etiam de futuro sequeretur, aspexit.*

Quinta: *Aliquando verò prophetiæ spiritus ex* D *præterito tangit animum, nec tangit ex futuro: sicut in Paulo Apostolo apertè ostenditur, qui Discipulis dicit: Notum vobis facio fratres Euangelium, quod euangelizatum est à me, quia non est secundùm hominem: neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici; sed per reuelationem Iesu Christi. Vnde aliis quoque discipulis dicit: Secundùm reuelationem notum factum est mihi sacramentum. Qui tamen hoc ipsum Euangelium quod per reuelationem cognouerat, cùm Hierosolymam prædicaturus ascenderet, ait: Ecce ego alligatus spiritu vado in Hierusalem, quæ in ea ventura sunt mihi ignorans.*

Sexta: *Aliquando prophetiæ spiritus tangit ex futuro, nec tangit ex præterito: sicut in Helisæi facto* E *scriptum est, quia cum vnus ex filiis Prophetarum materiam succideret, huic ferrum securis in aquam cecidit, qui exclamauit: Heu heu Domine mi, & hoc ipsum mutuo acceperam. Dixit autem homo Dei: Vbi cecidit? At ille monstrauit ei locum. Præcidit ergo lignum, & misit illuc, natauitque ferrum. In quo videlicet prophetæ facto cognoscitur, quia qui requirit vbi ceciderat, quid esset facturus nouerat: sed tamen cùm requirit, constat, quia vbi ferrum cecidisset, ignorabat. Prophetiæ ergo spiritus Helisæi mentem ex futuro tetigerat, sed ex præterito non tangebat, qui & ferrum ex profundis demersum quia reuocaturus esset ad superficiem scire potuit; sed*

vbi ceciderat omnine nesciuit.

Septima: *Aliquando prophetia spiritus in præsenti ex parte tangit, & ex parte non tangit. Quod Petri Apostoli historia testatur, cum missi ad eum à Cornelio milites, ei sunt per spiritum nunciati. Scriptum quippe est: Et dixit spiritus ei: Ecce viri tres quærunt te. Ad quos ille descendens, & requirens dixit: Quæ causa est propter quam venistis? In cuius verbis ostenditur, quia eandem causam per spiritum non audierat, quam à militibus requirebat. In præsenti ergo mentem Petri spiritus ex parte tetigerat, & ex parte non tetigerat, qui & adesse milites dixit, & pro qua causa venerant, tacuit.*

Octaua: *Aliquando spiritus in futuro ex parte tangit; & ex parte non tangit: sicut Prophetarum filij de auferendo Helia ad Helisæum dicunt: Nunquid nosti quia hodie Dominus tollat dominum tuum à te? Quo tamen ablato sese per diuersa dispergunt, eúmque in rupibus & vallibus quærunt. In futuro ergo eorum mentem prophetia spiritus ex parte tetigerat, & ex parte non tangebat, quando eum quem tollendum nouerant, non inueniendum quærebant. Ex parte itaque tacti sunt, atque ex parte non tacti, qui & sciebant quòd tolli posset, & nesciebant quòd inueniri non posset. Idem quoque Helisæus per prophetiæ spiritum de futuro ex parte tactus est, & ex parte non tactus, cum Regi Israël diceret: Percute iaculo terram. Et cum percussisset tribus vicibus, & stetisset, iratus est contra eum vir Dei, & ait: Si percussisses quinquies, aut sexies, siue septies, percussisses Syriam vsque ad consumptionem; nunc autem tribus vicibus percuties eam. Qui itaque nouerat quia toties perccuteret Syriam, quoties percussisset terram; sed cùm ei diceret: Percute terram, quoties eam percussurus esset, ignorabat: quippe & indignatus est terram tertiò fuisse percussam; profectò constat quia, de futuro ex parte tactus fuerat, & ex parte non tactus, qui Syriam percuti prædixit, sed terram amplius percuti voluit.*

CANON 25. *Aliquando,* inquit ibidem S. Gregor. *prophetiæ spiritus Prophetis deest, nec semper eorum mentibus præsto est, quatenus cùm hunc non habent, & hunc agnoscant ex dono habere cùm habent. Vnde Helisæus cùm flentem Sunamitem mulierem à suis pedibus per Gyezi puerum auelli prohiberet, dixit: Dimitte illam; anima enim eius in amaritudine est, & Dominus celauit à me, & non indicauit mihi. Sic quoque cùm eum Iosaphat de futuris requireret, & prophetiæ ei spiritus deesset, Psaltem fecit applicari, vt prophetiæ ad hunc spiritus per laudem psalmodiæ descenderet, atque eius animum de venturis repleret. Vox etenim psalmodiæ cum per intentionem cordis agitur, per hanc omnipotenti Domino ad cor iter paratur, vt intentæ menti vel prophetiæ mysteria, vel compunctionis gratiam infundat.*

CANON 26. *Aliquando Prophetæ sancti dum consuluntur,* inquit ibidem S. Gregor. *ex magno vsu prophetandi quædam ex suo spiritu proferunt, & se hæc ex prophetiæ spiritu dicere suspicantur: sed quia sancti sunt, per Spiritum sanctum citius correcti, ab eo quæ vera sunt audiunt, & semetipsos quia falsa dixerunt, reprehendunt.* Ita Nathan, inquit S. Greg. Propheta fuit, quia occultum Dauidis adulterium & homicidium, ei reuelauit & redarguit; sed prædicens Dauidi fabricam templi, quasi Deus illud à Dauide vellet ædificari, errauit. Vnde mox de errore admonitus à Deo, eum correxit. *Qua in re inter Prophetas falsòs ac veros ista distantia est, quia Prophetæ veri si quid aliquando per suum spiritum dicunt, hoc ab auditorum mentibus per Spiritum S.*

A *eruditi citiùs corrigunt. Prophetæ autem falsi & falsa denunciant, & alieni à sancto Spiritu, in sua falsitate perdurant.*

Hæ voces, *non amplius, non vltrà*, in Scriptura & Prophetis sæpe non significant æternitatem, sed longitudinem temporis, scilicet rem illam non fore longo admodum tempore, etiamsi postea futura sit, scilicet post hominum tum viuentium mortem & memoriam. tunc enim videtur fore quasi aliud nouúmque sæculum, ad quod non se extendit vulgaris hominum sermo, vti nec vita, vel memoria. Sic de ortu Christi ait Isaias cap. 2. 4. *Nec exercebuntur vltrà ad prælium:* quia nascente Christo fuit pax vniuersalis in orbe, eáque durauit diu. Sic idem cap. 23. 12. ait de B Tyro: *Non adiicies vltrà vt glorieris.* Et Ezechiel de eadem cap. 26. vers. 13. *Sonitus cithararum tuarum non audietur amplius.* Et vers. 14. *Non ædificaberis vltrà*, scilicet ad longum tempus: nam postea reædificata est, & pristinam gloriam resumpsit: vnde ab Alexandro Magno rursum vastata est. Simili modo *æternum, sæculum, generatio generationis*, sæpe non æternitatem absolutam, sed temporariam & humanam, hoc est longum tempus denotant; vt cum lex Mosis dicitur fore æterna. vide can. 4. in Pentat. CANON 27.

Verba Hebræorum nunc actum perfectum, nunc continuatum, nunc inchoatum, nunc destinatum dumtaxat significant. v.g. credo, nunc significat credere destino, nunc credere incipio, C nunc credere pergo & in fide confirmor, nunc planè & perfectè credo, vt alibi ostendi. Rursum, id fieri dicitur, quod aptum est & procliue vt fiat: atque id facere dicitur quis, cuius faciendi potestatem habet; vt facio sit idem, quod possum facere. Sic Iob c. 9. 7. ait: *Qui præcipit soli, & non oritur*, id est præcipere potest. Et vers. 6. *Qui commouet* (id est, ad nutum commouere potest) *terram de loco suo, & columnæ eius concutiuntur.* Amos 9. 5. *Qui tangit terram, & tabescet. tangit*, id est ita tangere potest, vt tabescat. Plura vide apud Salmer. prolegom. 20. quin. 2. can. 12. Sic Prophetæ dicunt sub Christo abolenda omnia peccata; iustitiam, pacem, sanctitatem, omnémque virtutem toto orbe germinaturam: quia scilicet hoc natum D erat fieri, atque Christus idipsum, quantum est ex parte sua, effecit. Dedit enim nobis lytrum sanguinis sui, & gratiam suam potentem & copiosam, qua quisque omnia peccata abolere, omnésque virtutes menti inserere potest, si ea vti, eique cooperari velit; esto multi ea non aboleant, nec virtutes inserant, quia Christi gratiam respuunt, vel negligunt. Rursum, non simul & semel id fit, sed sensim, crescente anima, æquè ac Ecclesia, in fide & virtutibus. CANON 28.

Dicitur conditor, vel auctor rei, qui illam ornauit & auxit, etsi eam primus non fecerit. Sic Alexander Magnus dicitur conditor Alexādriæ, quia eam iamdiu conditam auxit, & decorauit, E eíque nomen suum indidit. Sic Nabuchodonosor de Babylone ait Daniel. 4. 27. *Nonne hæc est Babylon ciuitas magna quam ego ædificaui?* id est amplificaui & decoraui: nam Babylon diu ante condita est à Nemrod Genes. 10. 10. Sic Romulus dicitur condidisse Romam, cum tamen de Euandro, qui ante Romulum fuit, dicat Virgil. Æneid. 8. CANON 29.

Tunc rex Euandrus Romanæ conditor arcis.

Sic sæpe in Scriptura dicitur ædificasse locum, vel vrbem, qui eam collapsam, dirutam, vel vastatam

vastatam reædificauit, aut restaurauit.

Canon 30. Datiuus sæpe apud Hebræos per paragogen redundat, vt Cantic. 1. *Si ignoras te* (heb. *tibi*) *ò pulcherrima inter mulieres, egredere.* vbi *te*, & *tibi* redundant. Ibidem cap. 2. 10. & 13. *Surge & veni:* heb. *Surge tibi, veni tibi.* Sic Hebræi dicunt: *vade tibi*, id est, vade, abi. Sic Isaiæ 6. 8. *Quem mittam, & quis ibit nobis?* Nonnulli censent τὸ *nobis*, per paragogen addi ornatus causa; vbi & τὸ *sibi* Isaiæ 59. 16. *Saluauit sibi brachium suum*; esto alius istorum locorú sit sensus magis genuinus, vt ibidem dixi.

Canon 31. In Prophetis sæpe est climax, id est, scala, siue gradatio ad orationis tum elegantiam, tum energiam. Talis est Osee 2. 21. *Exaudiam cœlos, & illi exaudient terram; & terra exaudiet triticum, & vinum, & oleum: & hæc exaudient Iezrahel.* Talis est Ioëlis 1. 4. *Residuum erucæ comedit locusta, & residuum locustæ comedit bruchus, & residuum bruchi comedit rubigo.* Talis est illa, quæ septies iteratur Amos cap. 1. & 2. *Super tribus sceleribus Gazæ, & super quatuor non conuertam eum.* Similis est illa B. Petri Damiani serm. de S. Andrea: *Solum cor hominis capax est rationis & mysteriorum Dei. Cor est in pectore, anima in corde, mens in anima, fides in mente, Christus in fide; & hoc esse puto quod ait Apostolus: habitare Christum per fidem in cordibus vestris.* Et illa S. Gregorij hom. 29. in Euang. *Ecce iste venit saliens in montibus transiliens colles: nam de cœlo venit in vterum, de vtero venit in præsepe, de præsepi venit in crucem, de cruce venit in sepulchrũ, de sepulchro rediit in cœlum.* Porrò Gradatio, inquit Cicero ad Herenn. lib. 4. *est, in qua non ante ad consequens verbum descenditur, quàm ad superius conscensum est, hoc modo: Nam quæ reliqua spes libertatis manet, si illis & quod libet licet, & quod licet possunt, & quod possunt audent, & quod audent faciunt, & quod faciunt vobis molestum non est?*

Canon 32. Paradoxa crebra sunt apud Prophetas. Tale est Osee 1. 2. *Vade, sume tibi vxorem fornicationum, & fac filios fornicationum.* Et Osee 13. 14. *Ero mors tua ò mors, morsus tuus ero inferne.* Et Ionæ 1. 2. *Erat Ionas in ventre piscis tribus diebus & tribus noctibus.* Et Michææ 5. 2. *Ex te* (ò Bethlehem) *mihi egredietur, qui sit dominator in Israël, & egressus eius ab initio à diebus æternitatis.* Si enim egressus eius est ab æterno, quomodo fiet in tempore? Tale est: *Qui totum cupit, totum perdit: dimidium ergo plus est toto*, de quo dixi Habacuc 1. 15. Sic Zacharias cap. 5. 8. vidit impietatem quasi mulierem amphoræ inclusam, ferri in Babylonem. Et cap. 9. 17. vinum germinans virgines, cùm vinum incitet ad libidinem. Maximè verò paradoxa dicunt, cum vaticinantur de Christi incarnatione, vita, passione, resurrectione, Ecclesia, missione Spiritus S. Tota enim œconomia vitæ Christi plena est paradoxis, æquè ac doctrina & philosophia eiusdem. Quid enim magis apud mundi sapientes paradoxum & incredibile, quàm, *humilitas exaltat, paupertas ditat, ieiunium satiat, in luctu sita est consolatio, in cruce gaudium?* &c. Hæc tamen Christus palàm edicit: *Omnis qui se humiliat, exaltabitur: Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum: Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur: Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur: Beati estis cùm maledixerint vobis, & persecuti vos fuerint,* &c. *gaudete & exultate, quoniam merces vestra copiosa est in cœlis.* Matth. 5. 1. & sequent. *Prophetæ* enim fuerunt *viri portendentes*, vt ait Zachar. cap. 3. 8. & *portentum*

A *Israël*, vt ait Isaias cap. 8. 18. Sic Cicero scripsit sua, aut potiùs Stoicorum Paradoxa, id est, admirabilia, inquit, & contra opinionem omnium, nimirum hæc: Solum honestum esse bonum: virtute prædito nihil deesse ad beatè viuẽdum: æqualia esse peccata; & rectè facta (sed hoc nõ tam est paradoxum, quàm error exploratus Stoicorum) solum sapiẽtem esse liberum, & omnem stultum seruum; solum sapientem esse diuitem.

Plerǽque omnes veteris testamenti prophetiæ adimpletæ sunt vel ante Christum, vel per Christum. Excipio pauculas de Gog, Magog, Antichristo, iudicio & fine mundi, quæ extãt Ezech. 38. & 39. Daniel. 7. 25. & cap. 11. 36. & sequent. & cap. 12. Nonnulli tamen ex iis diuinarunt ad- Canon 33.

B huc futura. Primò, per accommodationem, vti Proclus Episcopus Constantinop. Theodosio iuniori contra Scythas pugnanti accommodauit ea, quæ Deus intentat Gog & Magog (nam hi erunt Scythæ & Tartari) Ezech. 38. 42. quia ex plagis cœlitus in Scythas immissis, probabiliter coniectabat eorum excidium, vti refert Socrates lib. 7. Histor. cap. 42. Secundò, per omen diuinum, vt cum S. Antonius, S. Franciscus, S. Martinus, Clodonæus, & alij, quorum exẽpla recensui Isaiæ 8. 20. iussu, vel instinctu Dei, ex lectione Prophetarum, vel S. Scripturæ primò occurrente acceperunt normã viuendi, vel didicerunt euentum belli, aut alterius rei futuræ. Dixi, instinctu

C Dei: quia alioqui id facere est superstitio, & tentatio Dei. Tertiò, per nouam prophetiam. Ita Ioachim Abbas Floriacẽsis scribens in Isaiæ cap. 13. & seq. Onus Babylonis, ait, tangit Romam; Chaldæorum, Alemanniam; Philistinorum, Lombardos; Moabitarum, Græcos; Tyri, Siculos; Ægypti, Francos, &c. vti dixi in fine procemij in Isaiam. Verùm in omnibus ipse obscurus & ænigmaticus est, in nonnullis falsus & fallens; esto à multis habitus sit Propheta. Ita sæculo præcedenti Hier. Sauanarola per oracula Amos, Zachariæ & Danielis, vaticinatus est aduersa & prospera, quæ intra centum annos euentura erant Florentinis; quòd Turcarum Imperator occupaturus esset Italiam & Romam, ac futurus Christianus, æquè ac cæteri Turcæ & Saraceni; quòd

D Pontifex cathedram è Roma translaturus esset Ierosolymam; quòd breui venturus esset Papa angelicus, qui totam Ecclesiam reformaret: quæ ita asseuerantèr asserebat, vt diceret ea sibi reuelata esse à Deo, & multos audientium visuros illa reipsa compleri. Sed experientia docuit in plerisque eum à vero aberrasse, & illusum fuisse, ac Florentiam paulò pòst expugnatam: vnde tandem ipse misero fine vitam conclusit. Vide Ambros. Catharin. lib. de prophetiis Sauanarolæ, & Raphaelem Volater. lib. 5. Geogr. in fine. Similis est liber propheticus, qui circumfertur nomine Methodij martyris, sed falsò: nam libri auctor non est Methodius martyr, Olympiæ in Lycia

E Episcopus, & postea Tyri; sed Methodius Cyrensis: in quo cum citetur Magister sententt. & alia non satis rationi consona, videri posset hic liber ab aliquo magno nebulone compositus, ait, Salmeron tomo 1. Proleg. 7. sub finem. Dixi *veteris testamenti*: nam in Apocalypsi, quæ est prophetia noui testamenti, multa prædicuntur adhuc futura, vti in ea ostendam: sed in ea multi errant, dum oracula eius generalia, & totam Ecclesiam spectantia, ad particulares homines, vel euentus detorquent. Egi Romæ cum quodam, qui inte-

grum volumen talium diuinationum, vel potiùs imaginationum coniecturalium in Apocalypsin conscripserat, ac nominatim quinam futuri essent Pontifices & Cardinales, ex ea se colligere iactitabat: Verè Comicus: *Amantes sibi somnia fingunt:* & sunt, qui indigent helleboro.

CANON 34. Multum valet ad genuinum sensum S. Scripturæ capiendum, capitum, sententiarum, & vocum eius apta vel coniunctio, vel dispunctio; systole, vel diastole. Exemplis res erit clara. Eccles. 24.20. multi Codices legunt: *In plateis sicut cinnamomum & balsamum aromatizans odorem dedi.* & ita etiamnum legitur in Officio Eccles. B. Virginis ad Nonam, sensu obscuro & difficili, quem Romana Biblia illustrant aliter dispungendo, nimirum sic: *Quasi platanus exaltata sum iuxta aquam in plateis. Sicut cinnamomum & balsamum aromatizans odorem dedi.* In plateis enim plantantur platani, non cinnama & balsama. Sic 1. Reg. 3.2. multi legunt: *Oculi eius* (Heli) *caligauerant, nec poterat videre lucernam Dei antequam extingueretur.* Quid hoc? Ergóne extincta lucerna in tenebris meliùs videbat Heli, quàm in luce ea splendente? Ergóne noctuæ similis erat Heli, & nóctiluca? Rem elucidant Romani Codices, dum ita legunt & dispungunt: *Oculi eius caligauerant, nec poterat videre: lucerna Dei antequam extingueretur, Samuel dormiebat in templo Domini.* Est periphrasis noctis, q.d. Cùm adhuc arderent lucernæ, & Samuel dormiret, apparuit ei Dominus: noctu enim ardebant lucernæ in tabernaculo, manè extinguebantur. Ita S. Hieron. Sic Aggæi cap. 2. versus primus referendus est ad finem capitis primi; alioqui enim manifestè pugnat cum versu secundo, qui proximè sequitur, vt patet intuenti. Similem diastolen esse Ierem. 28.1. censet S. Hieron. & alij, vt ibi dixi. Talia nonnulla sunt, quæ suis locis annotaui. Vbi nota, distinctio moderna capitum S. Script. non est facta à Prophetis, nec à Patribus Græcis aut Latinis, sed iis posterior & recentior est, vti fusè docet Sixtus Senensis lib. 3. Biblioth. in methodo partitionis. Excipio Psalmos, qui singuli seorsim dictati & scripti sunt. Patres enim citant S. Script. per citationem non capitum, sed historiarum, vel materiarum. Sic S. August. dicit se scripsisse Comment. à principio Genesis vsque ad eiectionem Adæ de paradiso, quod nos diceremus, in tria prima capita Genesis. S. Gregor. ait se scripsisse in lib. Regum, à principio vsque ad vnctionem Dauidis regis, quod nos diceremus, in quindecim prima capita lib. 1. Regum. Sic Elias Leuita Præfat. in Masor. ait olim legem totam, putà Pentateuchum, fuisse vnum Pasuc, id est, vnum tractatum sine incisione, vel diuisione. Hinc S. Hilar. scribens in S. Matthæum, eum distinxit in canones 33. & Ambrosius S. Lucam diuisit in 64. titulos. Beda verò in 93. capita, licèt Sixtus Senensis suspicetur hanc diuisionem ab aliis esse factam. Ammonius Alexandrinus, vel vt alij volunt, Eusebius Cæsareensis, aut Tatianus, pro numero materiarum concordiæ Euangelicæ, distribuit S. Matthæum in capita 350. Marcum in 235. Lucam in 345. Ioannem in 232. Porrò in Interpretibus Græcis à sexcentis annis, putà Euthymio, Oecumenio, Aretha, Andræa Cretense, Suida, in nouo Testamento capitum distributio inuenitur similis nostræ, sed ea paulò maior. Ergo paulò post illud tempus videtur facta ea capitum diuisio, quam nunc in Bibliis cernimus. Vnde illa

A vtuntur S. Thomas, Alensis, Albertus, S. Bonauentura, illísque coæui. Denique veteres, libros æstimabant numero versuum, non capitum: versus autem constabat sex dictionibus. Sic S. Hieron. præfat. in homil. Orig. super Cant. ait Origenem scripsisse in Cantica versus ferè viginti millia. Idem de Script. Eccles. ait Nazianzenum omnia opera sua cóclusisse versibus triginta millibus. Et Apol. in Ruffinum, ait Hilarium mutuatum ex Origene versus propè quadraginta millia: seipsum verò, dum exponeret Epist. ad Ephesios, dictasse quotidie versus mille. Ita Sixtus. Non mirum ergo si diuisio hæc subinde minùs apta, aut commoda sit, vti suis locis annotaui.

B Euphemismus græcis est boni ominiscaptatio; CANON 35. Rhetoribus est figura, qua nomina, vel res mali ominis in boni commutant, aut certè auertunt, & deprecantur; vt Terent. in Andria: *Si euenerit (quod Dij prohibeant) discessio.* Hæc non rarò occurrit in Script. Sic enim maledictionem & blasphemiam ob sui enormitatem & execrationem, non audent suo nomine nominare, sed per euphemismum eam contrario nomine vocant benedictionem: vt, *Benedixit*, id est maledixit, *Naboth Deum & Regem*, 3. Reg. 21.13. *Benedic*, id est, maledic, *Deo, & morere.* Iob 2.9. Sic in iuramento execratorio dicunt: *Hæc faciat mihi Deus, & hæc addat*; sed per euphemismum silét malum quod C quis sibi imprecatur, quasi rem tristem & mali ominis. Sic milites Dauidis à Nabal tondente oues petunt alimoniam, dicentes per euphemismum: *In die enim bona venimus.* 1. Reg. 25. 9. Huic vicinus est *Charientismus*, id est, vrbanitas, lepos & festiuitas sermonis; quæ figura est Rhetorica, qua dura dictu gratius proferuntur; vt si interrogantibus, nunquis nos quæsierit? responsum detur, Bona fortuna; exinde intelligitur nos neminem quæsisse. Sic roganti matri: Audio filium meum in bello esse captum, éstne verum? respondent amici eius dolorem festiuè leuantes, Nó, est redemptus: quo tacitè significant eum fuisse captum & malè habitum, sed iam esse re- D demptum. Sic Cicero pro lege Manilia, ne diceret consulares fasces esse captos, dixit esse redemptos. Sic sanatum esse vulnus libentiùs auditur, quàm illatum; instauratam esse domum, quàm dirutam; supplemento nouo refectas esse legiones, quàm occisis militibus imminutas. Sic ait Isaias cap. 40.1. *Consolamini, consolamini populo meus, &c. quoniam completa est malitia eius, dimissa est iniquitas eius.* quo tacitè significat eam fuisse malam & iniquam. Sic sapiés illa mulier Thecuitis, festiuè Absalonis scelus & fratricidium in se, suósque filios transtulit, vt ei à Dauide veniam impetraret. 2. Reg. 14.6. Sic Nathan Propheta, vt regem Dauidem de adulterio & homicidio Vriæ E corriperet, vsus est apologo diuitis, qui pauperi ouiculam rapuit, & mactauit, vt in eius enormitate rex videret immanitatem sui flagitij. 2. Reg. 12. 2. Atque hic est modus commodissimus corripiendi magnates, qui opibus & titulis superbi, non ferunt se apertè & in fronte reprehendi. Charientismi illustres extant in Epist. Valerij ad Ruffinum, qua ei suadet ne ducat vxorem, tomo 9. operum S. Hieron. Sic enim habet: *Pacuuius flens ait Arrio vicino suo: Amice arborem habeo in horto meo infelicem, de qua prima vxor mea se suspendit, postmodum secunda, iam nunc tertia. Cui Arrius: Miror te in tot successibus lachrymas inuenisse. Dij boni, quot tibi dispendia arbor illa*

suspen

suspendit. Da mihi & de arbore illa surculos, quos seram. Timeo ne & te oporteat arboris illius surculos mendicare, cùm iam inuenire non poterunt. Cato Vticensis dixit: Si absque fœmina posset esse mundus, conuersatio nostra non esset absque diis. Pheroneus rex ait Leontio fratri suo: Ad summam felicitatem nihil mihi deesset, si vxor mihi semper defuisset. Metellus Mario respondit, cùm eius filiam A *dote diuitem, forma nobilem, genere claram, fama felicem ducere noluit: Malo meus esse, quàm suus. Cui Marius: Imò ipsa tua erit. At ille: Imò virum oportet vxoris esse. Logicum est enim: Talia erunt subiecta, qualia permiserint prædicata. Lais Corinthia petiuit à Demosthene centum talenta pro consensu. At ille suspiciens in cœlum, ait: Non emo tanti pœnitere.*

HARMONIA CHRONOLOGICA DVODECIM PROPHETARVM.

HOc est, tabula Chronologica, per annos mundi & Christi consignans oracula duodecim minorum Prophetarum, conformis & subalterna illi, quam quasi probabilem tum Pentateucho, tum Prophetis maioribus præfixi. Scio varios variè hæc consignare, omnésque probabiliter; sed paucis annis, quibus vna Chronologia ab alia distat, additis, vel demptis, hæc tabula cuilibet computui & Chronologiæ seruiet.

Reges Iuda sibi continuò succedentes, sub quibus prophetarunt Prophetæ.

Ozias, vel Azarias regnauit annis 52.
Ioatham 16.
Achaz 16.
Ezechias 29.
Amon 2.
Iosias 31.
Ioachas mensibus 3.
Ioakim annis 11.

A Ioakim anno vndecimo finito, putà ab eius cæde, & filij eius Ioachin transmigratione in Babylonem, incipiunt anni 70. captiuitatis Babylonicæ, de quibus Ieremias cap. 25. 11. Vnde hinc annos prophetiæ suæ inchoat, & consignat Ezechiel in tota sua prophetia, vti ibidem dixi.

Ioachin mensibus 3.
Sedecias annis 11.

Anno 11. Sedeciæ Nabuchodonosor Ierusalem & regnum Iuda euertit, anno regni sui decimo octauo.

Regnauit post excisam Ierusalem Nabuchodonosor annis 26.
Vniuersim enim regnauit annis 44.
Et successit ei filius Euilmerodach, siue Balsassar, qui regnauit annis 34.

Balsassarem capta Babylone occidit Darius Medus & Cyrus.

Itaque post Balsassaré in Babylone regnauit Darius Medus anno 1.
Post Darium, Cyrus iam Monarcha regnauit annis 3.

In anno tertio Cyri finiuntur prophetiæ Danielis, qui vltimus omnium quatuor maiorum Prophetarum prophetauit.

Cyro successit Cambyses regnans annis 8.
Cambysi post magos (qui paucis mensibus regnarunt) successit Darius Histasp. qui regnauit annis 36.
Dario successit filius Xerxes, qui regnauit annis 20.
Xerxi successit filius Artaxerxes, à manu vna lon- B giore altera, cognominatus Longimanus, qui regnauit annis 40.

ANNO MVNDI 3136. ante Christum 814. qui fuit à diluuio annus 1479. à natiuitate Abrahæ annus 1187. ab exitu Hebræorum ex Ægypto annus 682. cœpit regnare in Ierusalem & Iuda Ozias, siue Azarias rex, regnauitque per 52. annos: sub quo prophetauit Osee, Ionas, Amos, & Isaias. Itaque Osee, qui fuit primus omnium prophetarum, cœpit prophetare sub initia regni Oziæ. Nam Isaias, qui eum secutus est, cœpit prophetare sub annum 17. Oziæ, vt habet Euseb. in Chronico, qui fuit annus ante Christum 797. Ionas verò C cœpit ante annum 14. Oziæ, vti mox ostendam. Insuper sub Ozia rege cœperunt Olympiades. Annus enim 40. Oziæ, qui fuit ante Christum 774. fuit annus primus Olympiadis primæ. Ante Olympiades autem omnia apud gentiles scriptores & historicos sunt incerta. Ab Olympiadibus enim cœpit apud eos historiæ fides. Audi Eusebium in Chronico ad Olympiadem primam: *Ab hoc tempore Græca de temporibus historia vera creditur: nam ante hoc, vt cuique visum est, diuersas sententias protulerunt.* Vnde Varro apud Censorinum de die natali cap. 21. duplicem ponit sæculorum ordinem, priorem à diluuio ad primam Olympiadem, eúmque vocat μυθικὸν, D id est, fabulosum: posteriorem ἱστορικὸν, id est, historicum. Prophetæ ergo nostri antecesserunt omnem gentilium historiam & sapientiam, æquè ac Romam. Roma enim condita est anno 23. post inchoatas Olympiades, vti passim docent Chronologi.

Olympiades cœperunt anno 40. Oziæ.

Osee ergo sub initia regni Oziæ, iussu Dei duxit vxorem fornicariam, & ex ea procreauit duos filios & vnam filiam: primum nominauit *Iezrahel*: secundam filiam, *Lo rachuma*, id est, *Absque misericordia*: tertium, *Lo ammi*, id est, *Nō populus meus*; vt tam factis, quàm verbis portenderet sanguinem Iezrahel breui vindicādum super domum Iehu; ac Israëlem ob fornicationem cum E idolis, aliáque scelera, grauissimè sine misericordia puniendum, atque cum vitulo aureo quem colebat in Dan & Bethel, transferendum in Assyriam. Post Oziam perrexit Osee prophetare sub Ioathan, Achaz & Ezechia, vt ipse ait cap. 1. 1. sed quid præcisè sub hoc, illóve rege prophetarit, ignoramus: quia ipse, vt & alij minores Prophetæ, sua oracula per annos regum sigillatim non consignant, vti consignant Ieremias, Ezechiel, Daniel, & subinde Isaias. Porrò sub hisce regibus Osee prædixit, Christum deuicta morte & inferno, die tertia resurrecturum; Synagogam Iudæorum, tanquam adulteram, à Deo repudian-

Osee quando cœperit prophetare.

dam; Ecclesiam verò ex gentibus, Christo per fidem sponsandam in sempiternum: denique Synagogam diebus multis fore sine rege & lege, sine sacerdotio & sacrificio, expectantem Messiam, ad quem in fine mundi conuertetur.

Ionas.

Paulò post Osee prophetauit Ionas contra Niniuen, nimirum regnante in Iuda Ozia, in Israël Ieroboam, vt patet 4. Reg. 14. 25. Quare necesse est Ionam prophetasse primis quatuordecim annis regni Oziæ: illis enim dumtaxat cum Ozia regnauit Ieroboam. Ipse enim vita & regno decessit anno 14. Oziæ, vt colligitur ex 4. Reg. 15. 1. iuncto cum cap. 14. vers. 23. Eodem tempore in Latio regnabat Procas Syluius, auus Romuli, & in Assyria Sardanapalus, qui videtur fuisse rex Niniues à Iona conuersus ad pœnitentiam. Ionas ergo præcessit Amos paucis annis. Amos enim cœpit anno 25. Oziæ, vt iam dicam.

Amos.

ANNO MVNDI 3161 ante Christum 789. qui fuit Oziæ regis annus 25. cœpit prophetare Amos. Cœpit enim *ante duos annos terræmotus* (vt ipse ait cap. 1. 1.) qui contigit anno 27. Oziæ. Prophetat autem vindictam Dei in Damascum, Philisthæam, Tyrum, Edom, Ammon, Moab, Iudam, & maximè contra Israël, id est, decem tribus, quibus ob idololatriam aliáque flagitia excidium per Assyrios intentat. Adhæc, tenebras è solis eclipsi, meridie futuras per totum orbem in passione Christi; ac per eum tabernaculum Dauidis collapsum restaurandum vaticinatur. Insuper in Bethel prædicat captiuitatem & excidium Israëlis. Quocirca ab Amasia sacerdote idolorum accusatur rebellionis, ac tandem vecte per tẽpora transfixus, martyr occumbit.

Paulò post Amos cœpit prophetare Abdias, qui Idumæis excidium per Chaldæos prædicit eo quòd ipsi perpetui fuerint Iudæorum hostes.

Michæas.

ANNO MVNDI 3188. ante Christum 762. cœpit regnare in Iuda Ioatham, filius Oziæ: sub quo cœpit prophetare Michæas, vt ipse ait c. 1. 1. Prædicit autem initio Samariæ & Israëlis excidium per Assyrios.

Roma quando condita.

ANNO MVNDI 3198. ante Christum 751. qui fuit regni Ioatham vndecimus, Roma condita est à Romulo, qui in ea regnauit annis 29. Quocirca solerter & appositè notat S. August. lib. 18. ciuit. 27. hosce Prophetas cœpisse prophetare sub exordia vrbis Romæ, quia eorum oracula Romanis, & gentibus Christi fidem amplexuris scribebantur. Audi eum: *Ezechias quippe rex Iuda eo vsque regnauit, ac per hoc per ea tempora, isti velut fontes prophetiæ pariter eruperunt, quando regnum deficit Assyriorum, cœpitque Romanorum; vt scilicet quemadmodum regni Assyriorum primo tempore extitit Abraham, cui promissiones apertissimæ fierent in eius semine benedictionis omnium gentium; ita in occidentalis Babylonis exordio, qua fuerat Christus imperante venturus, in quo implerentur illa promissa oracula Prophetarum, non solum loquentium, verùm etiam scribentium in tanta rei futuræ testimonium soluerentur. Cùm enim Prophetæ nunquam ferè defuissent populo Israël, ex quo ibi reges esse cœperunt, in vsum tantummodo eorum fuere, nõ gentium. Quando autem ea Scriptura manifestius prophetica condebatur, quæ gentibus quandoq; prodesset, tunc oportebat incipere, quando condebatur hæc ciuitas, quæ gentibus imperaret.*

ANNO MVNDI 3220. ante Christum 730. cœpit in Iuda regnare Ezechias: sub huius annum 7. vel 8. cùm iam euersa esset ab Assyriis Samaria, & Israël abductus in Assyriam anno sexto Ezechiæ, ita vt sola restaret intacta Ierusalem & Iuda, Michæas cap. 3. 12. prædicit quod Ierusalem à Chaldæis excindetur. *Sion*, inquit, *quasi ager arabitur, & Ierusalem quasi aceruus lapidum erit, & mons templi in excelsa syluarum.* vide Ierem. 26. 18.

Nahum.

Sub idem tempus prophetauit Nahum excidium Niniues, eo quod Niniuitæ post prædicationem Ionæ, in pristina scelera relapsi essent, vti dicam proœmio in Nahum.

ANNO MVNDI 3230. ante Christum 720. Ezechias in regno agebat annum decimum: sub hunc annum edidit Michæas illustre illud oraculum c. 5. 2. de Christo in Bethlehem nasciturо, vti ibidem ostendam.

ANNO MVNDI 3234. ante Christũ 716. Ezechias agebat annum regni 14. sub hunc annum Michæas protulit prophetiam illam c. 4. 1. de Ecclesia in Sion à Christo instituenda, vti ibidem demonstrabo.

Ioël.

ANNO MVNDI 3249. ante Christum 701. cœpit in Ierusalem & Iuda regnare Manasses rex impius: sub quo probabile est prophetasse Ioëlem quia ipse soli Iudæ (quasi Israële iam vastato anno sexto Ezechiæ) vaticinatur excidium ob idololatriam, & ob occisos ab eis Prophetas, quod factum est tempore & iussu Manassis. S. Hieron. tamen, Euseb. & alij permulti cẽsent, Ioëlem prophetasse longè anteriùs, scilicet paulò post Osee, sub Ozia rege. Porrò Ioël prædicit Iudæa instare vastitatem per noxias bestias, & hostes Chaldæos, quos sub specie locustarum, erucarum & bruchorum depingit; ideóque hortatur omnes, & præsertim sacerdotes, ad planctum, ieiunium & orationem; & conuersis magnam pollicetur prosperitatem, dandum Doctorem iustitiæ, Spiritum S. effusum iri super credentes, innocentes Dominũ saluos fore. Denique diem iudicij prænunciat, ac graphicè describit eius horrorem, & prodigia præuia; locum quoque significat, nimirum in valle Iosaphat peragendum esse.

Habacuc.

Sub Manasse etiam prophetauit Habacuc, qui pariter Manassi, ac toti Iudææ ob impietatem, extremam cladem per Chaldæos prænunciat.

Sophonias.

ANNO MVNDI 3306. ante Christum 644. cœpit regnare in Iuda Iosias: sub quo prophetauit Sophonias, vt patet cap. 1. 1. æquè ac Ieremias: quos secuti sunt Ezechiel & Daniel, qui prophetarunt sub Ioakim filio Iosiæ. Quocirca hi soli Iudæ, vtpote Israële iam sub Ezechia vastato, comminantur Dei vindictam: *Scrutabor*, inquit, Deus per Sophoniam cap. 1. 12. *Ierusalem in lucernis:* atque in typo excidij Ierusalem, æquè ac Niniues, orbis excidium, diémque horribilem iudicij graphicè depingit.

Nouem Prophetæ iam recensiti, prophetarunt ante excidium Ierusalem, & ante captiuitatem Babylonicam. Nam hæc contigit sub Ioakim & Sedecia filiis Iosiæ. Cæteri tres qui sequuntur, putà Aggæus, Zacharias & Malachias, prophetarunt post captiuitatem Babylonicam, postque reditum Iudæorum ex Babylone, qui contigit anno primo Monarchiæ Cyri. Quocirca

Aggæus.

ANNO MVNDI 3433. ante Christum 517. qui fuit annus secundus Darij Histaspis, Tarquinij Superbi, Romani septimi & vltimi regis, annus 27. ait S. Hieron. cœpit prophetare Æggæus, ac Iudæos hortari, vt templum à Chaldæis combustum reædificent. Aggæi oraculis excitati Iesus

Ponti

Pontifex & Zorobabel Dux, cum populo, templi fabricam ordiuntur, quibus Aggæus promittit tum frugum copiam, tum maiorem fore huius templi, quàm prioris Salomonici gloriam: Christum enim ex Zorobabel nasciturum, hoc templum sua præsentia, concionibus & miraculis condecoraturum.

Zacharias. Eodem anno, sed bimestri post Aggæum (putà mense octauo: Aggæus enim mense sexto) cœpit prophetare Zacharias, Aggæi adiutor, stimulans populum vt postpositis priuatis suis commodis & domibus, fabricæ templi insistat. Vnde vidit virum metientem ciuitatem cap. 2. 1. & Iesum Pontificem templi cap. 3. & candelabrum templi cap. 4.

ANNO MVNDI 3434. ante Christum 516. qui fuit annus regni Darij Histaspis tertius, Zacharias cap. 5. vidit amphoram in qua sedebat mulier nomine impietas, per aërem raptari in Babylonem. Et cap. 6. vidit quatuor quadrigas, repræsentantes quatuor imperia, & monarchias sibi inuicem ex ordine successuras; ac post eas Christum Christique regnum: *Ecce*, inquit, *vir Oriens nomen eius.*

ANNO MVNDI 3435. ante Christum 515. qui fuit annus quartus Darij Histaspis, Zacharias, vt ipse asserit cap. 7. 1. rogatus, an pristina captiuitatis ieiunia, ea iam soluta, adhuc seruanda forent? respondet, ea commutanda in festiuitates præclaras, ac Iudæos hortatur, vt in fabrica templi animosè pergant. Vnde cap. 9. monet, ne timeant Philistæos; eo quòd hi ipsis à Deo sint subiugandi; ac rursum promittens Christum, *Ecce*, ait, *rex tuus veniet tibi iustus & saluator: ipse pauper, & ascendens super asinam, & pullum filium asinæ.*

ANNO MVNDI 3437. ante Christum 513. qui fuit annus Darij Histaspis sextus, perfecta est templi fabrica: in cuius dedicatione Aggæus & Zacharias cecinerunt alleluia. Ita Epiphan. & Doroth. in eorum vita. Quocirca Zacharias sequentibus annis vaticinatur ea, quæ cap. 10. & deinceps enarrat, nimirum summam vrbis & templi fore felicitatem, per Machabæos Pontifices, Duces & Vindices populi: ac præsertim per Christum, qui in eo versabitur, & victimam pro hominibus se offeret Deo, ideóque à Iuda vendetur Iudæis 30. argenteis; percutietur vt pastor & dispergentur oues: denique perfossis manibus affigetur cruci. *Quid sunt*, inquit, *plagæ istæ in medio manuum tuarum? Et dicet: His plagatus sum in domo eorum qui diligebant me.* Zachar. 13. 6. Quocirca per Christum effundendum spiritum gratiæ, & fontem baptismatis super habitatores Ierusalem, omnésque gentes ad Christum & Ecclesiam concursuras prædicit & promittit.

ANNO MVNDI 3467. ante Christum 483. qui fuit annus Darij Histaspis 36. & vltimus, Aggæum & Zachariam diem obiisse tradunt Hebræi in Seder Olam, & innuunt S. Epiphan. & Doroth. in eorum vita.

ANNO MVNDI 3487. ante Christum 463. cœpit in Perside regnare Artaxerxes Longimanus, filius Xerxis: sub cuius annum 5. vel 6. prophetat Malachias. Prophetarum omnium vltimus, Malachias. contra vitia sacerdotũ & populi, præsertim quod contra legem vxores alienigenas duxissent. Nam anno sequenti putà septimo Artaxerxis, venit Esdras in Ierusalem, omnibúsque persuasit vt eas repudiarent. Insuper prædicit Malachias, sacrificia Iudæorum à Deo repudianda, ac eorum loco oblationem mundam Eucharistiæ à Christo sanciendam, quæ vbiuis gentium toto orbe offeratur & sacrificetur: denique Christum venturum ad templum quasi angelum testamenti, eiúsque præcursorem fore minorem angelum, scilicet Ioannem Baptistam: Eliam verò venturum ante secundum Christi aduentum, qui conuertet corda Patrum ad filios.

Ex dictis patet, hosce duodecim Prophetas vicissim & successiuè prophetasse per trecentos annos: tot enim fluxerunt ab Ozia rege Iuda vsque ad Artaxerxem Longimanum. Prophetarunt per 300. annos.

HIEROGLYPHICA EX DVODECIM MINORIBVS PROPHETIS EXCERPTA.

Ex Osee.

Cap. 1. vers. 2. *Vade sume tibi vxorem fornicationum, & fac filios fornicationum.* Ad literam iubet Deus Prophetæ, vt ducat meretricem in vxorem, indéque procreet filios, qui à matre infami vocentur filij fornicationum, id est, filij fornicariæ & meretricis: idque ad hoc, vt repræsentet idololatriam Israëlis. Osee enim repræsentat Deum, vxor meretrix Synagogam, filij Israëlitas. Vnde explicans subdit: *Quia fornicans fornicabitur terra à Domino.* q. d. Quia incolæ terræ, putà Israëlitæ, à Deo apostatabunt, & colent idola quasi amasios suos.

vers. 4. *Et peperit ei filium. Et dixit Dominus ad eum: Voca nomen eius Iezrahel: quia adhuc modicum, & visitabo sanguinem Iezrahel super domum Iehu.* Iezrahel, id est, semen Dei, repræsentat Israël, qui erat populus Dei. Osee ergo iubetur à Deo primogenitum suum vocare Iezrahel, vt per eum repræsentet stragem posterorum Iehu, regum Israël: q. d. Succidam posteros Iehu ob idololatriam, & quia ipsi Iezrahel, id est, pios Israëlitas, Deum verum colentes persecuti sunt, sicut succidi stirpem Achab in Iezrahel ob idololatriam, & quia ipse in Iezrahel pium Naboth occidit. Vnde subdit: *Et conteram arcum Israël in valle Iezrahel.*

vers. 6. *Et peperit filiam. Et dixit* (Dominus) *ei: Voca nomen eius Absque misericordia.* Causam subdit, scilicet vt suo nomine repræsentet, *quia non addam vltra misereri domui Israël, sed obliuione obliuiscar eorum.*

vers. 9. *Et concepit, & peperit filium. Et dixit: Voca nomen eius Non populus meus*, vt hic filius suo nomine Israëli assiduè in os ingerat, *Quia vos non populus meus, & ego non ero vester.*

Cap. 3. 1. *Dilige mulierem dilectam amico & adulteram, sicut diligit Dominus filios Israël.* *Et fodi*, id est, pretio conduxi, *eam. Et dixi ad eam: Dies multos expectabis me, non fornicaberis, & non eris viro; sed & ego expectabo te.* Quid hoc symbolum significet, explicat subdens: *Quia dies multos sedebunt filij*

filij Iſraël ſine rege, & ſine Principe, & ſine ſacrificio, & ſine altari, & ſine Ephod, & ſine theraphim: & poſt hæc reuertentur & quærent Dominum, &c. *in nouiſſimo dierum.*

Cap. 6. 3. *Quaſi diluculum præparatus eſt egreſſus eius: & veniet quaſi imber nobis temporaneus & ſerotinus terræ.* Chriſti aduētum, eiúſque gratiam & Euangelium rectè denotat per ſymbolum auroræ: ſicut enim hæc poſt longam noctem, lucis & diei omníſque boni eſt initium & cauſa, ita & Chriſtus: atque per ſymbolum imbris temporanei, qui ſementem rigat; ac ſerotini, qui meſſem impinguat & maturat: pari enim modo Chriſtus & ſemen gratiæ, & meſſem bonorum operum, ac gloriæ æternæ in nobis operatur.

Cap. 9. 9. *Profundè peccauerunt ſicut in diebus Gabaa.* q.d. Sicut Gabaitæ grauiſſimè peccauerunt, enormi ſtupro occidentes vxorem Leuitæ, illúdque inſano bello contra cæteras omnes tribus defendentes, quo proinde vſque ad internecionem cæſi ſunt, Iudic. 19. & 20. ita nunc Iſraëlitæ grauiſſimè peccant ſtupro ſpirituali, id eſt, idololatria: quia illam pertinaciſſimè retinent & tuentur, ideóque excindentur ab Aſſyriis.

verſ. 13. *Ephraim Tyrus erat fundata in pulchritudine.* q.d. Iſraël cum Deum coleret erat pulcherrimus, opulentiſſimus & fortiſſimus, vti eſt Tyrus, quæ in rupe ſita, & mari cincta, pulcherrima eſt, opulentiſſima & inexpugnabilis, omniúmque gentium aceolis & opibus, quaſi regina coronatur. At iam cùm Deum dereliquit, vaſtabitur, & perdetur vt Sodoma.

Cap. 10. 1. *Vitis frondeſa Iſraël: fructus adæquatus eſt ei.* q.d. Iſraël vitis eſt frondibus luxurians, & in eas totam ſe effundens; hinc ſimiles parit fœtus, folia nimirum inania, non ſolidos fructus. q. d. Iſraël frondibus abundat, fructu vacuatur: quia opes réſque externas conſectatur, internum verò in mente pietatis cultúſque Dei fructum negligit: fructus ergo eius eſt ventris, non mentis; carnis, non ſpiritus, putà opes, fruges, luxus, indéq; conſequens impietas & idololatria.

verſ. 11. *Ephraim vitula docta diligere trituram.* Idem dicit metaphora vitulæ, quod priùs dixit per metaphoram vitis. q.d. Ephraim diligit trituram, id eſt, fruges & opes, ideóque amat laborem triturandi, id eſt, colendi idola: quia per ea ſe putat haſce fruges nanciſci. Hinc facta eſt pinguis & obeſa: ſed ego collum eius pingue & craſſum domabo, faciámque vt Aſſyrij in illud inſcendant, eúmque frænent & regant, vti eques frænat & regit equum. Hoc eſt quod ait: *Aſcendam ſuper Ephraim.*

Cap. 11. 3. *Ego quaſi nutritius Ephraim: portabo eos in brachiis meis: & neſcierunt quod curarem eos. In funiculis Adam traham eos, in vinculis charitatis.* Funiculi Adam ſunt amor & beneficentia, quibus allici trahíque ſolent homines ad redamandum: illex enim & magnes amoris eſt amor.

Cap. 13. 3. *Idcirco* (quia ſcilicet vitulos aureos coluerunt, méque Deum ad iram concitarunt, excindam eos per Aſſyrios: vnde tunc) *erunt quaſi nubes matutina, & ſicut ros matutinus præteriens, ſicut puluis turbine raptus ex area, & ſicut fumus de fumario*; id eſt, de camino, qui in aëre mox diſpellitur & euaneſcit: pari enim modo ipſi in captiuitate diſpergentur.

verſ. 7. *Et ego ero eis quaſi leæna, ſicut pardus in via Aſſyriorum* (ab Aſſyriis enim quaſi pardis in Aſſyriam ducentur) *occurram eis quaſi vrſa raptis catulis, & dirumpam interiora iecoris eorum.* Solent enim leones & feræ prædam findere, & lacerare vſque ad cor, illúdque cum iecore primò deuorare. q.d. Pari modo ego cor, id eſt, mentem; & iecur, id eſt, appetitum & concupiſcentiam Iſraëlitarum triſtiſſimis cogitationibus, anxietatibus, melancholiis, pauoribus & mœroribus affligam, & quaſi diſrumpam.

verſ. 14. *Ero mors tua ô mors: morſus tuus ero inferne.* Chriſtus moriens fuit mors mortis, quia moriendo mortem occidit: momordit verò infernum, cum poſt mortem eo deſcendit, & Patres ex ipſo eduxit, ac vires inferorum & dæmonum confregit.

Cap. 13. 6. *Ero quaſi ros Iſraël: germinabit ſicut lilium, & erumpet radix eius vt Libani. Ibunt* (diffundent ſe) *rami eius, & erit quaſi oliua gloria eius, & odor eius vt Libani.* Iſraëlis, id eſt, fidelis & iuſti fœcunditatem, gratiam & felicitatem comparat 1. rori & irrorationi, 2. lilio, 3. cedro, pino aliiſque arboribus Libani proceris, latis & odoratis, 4. oliuæ pingui & fertili. Addit 5. *Conuertentur ſedentes in vmbra eius.* 6. *Viuent tritico.* 7. *Germinabunt quaſi vinea.* 8. *Memoriale eius ſicut vinum Libani.* q.d. Iſraëlitæ, id eſt, fideles veríque Chriſtiani, abundabunt omni annona ſpiritali verbi Dei & ſacramentorum, præſertim Euchariſtiæ; ideóque florebunt & creſcent omnibus virtutibus, bonis operibus & meritis.

Ex Ioële.

Cap. 1. 4. R*Eſiduum erucæ comedit locuſta & reſiduum locuſtæ comedit bruchus, & reſiduũ bruchi comedit rubigo.* q.d. Vna clades alteri ſuccedit, ſequens antecedentem continua ſerie excipit: Aſſyrij aſſiduis incurſionibus populantur, & vaſtant terram Iſraël. Loquitur enim de Aſſyriis figuratè, quaſi de locuſtis & bruchis agros & vineas depaſcētibus dicens: *Gens enim aſcendit ſuper terram meam fortis & innumerabilis: dentes eius vt dentes leonis, & molares eius vt catuli leonis. Poſuit vineam meam in deſertum, & ficum meam decorticauit.*

Cap. 2. 25. *Reddam vobis annos quos comedit locuſta, bruchus, & rubigo, & eruca, fortitudo mea magna quam miſi in vos.* q. d. Priſtinam cladem & vaſtitatem noua pace & vbertate ſarciam, & compenſabo.

verſ. 28. *Effundam ſpiritum meum ſuper omnem carnem, & prophetabunt filij veſtri & filiæ veſtræ.* Id factum in Pentecoſte Act. 2.

verſ. 30. *Et dabo prodigia in cælo, & in terra, ſanguinem, ignem & vaporem fumi*, in fine mundi, *antequam veniat dies Domini magnus & horribilis*, putà dies iudicij.

Cap. 3. 2. *Congregabo omnes gentes, & deducam eas in vallem Ioſaphat, & diſceptabo cum eis ibi.* In valle enim Ioſaphat, quæ eſt prope Ieruſalem, fiet iudicium, ac ſuper eam ſedebit in nube glorioſa Chriſtus Iudex.

verſ. 13. *Mittite falces, quoniam maturauit meſſis. Venite & deſcendite, quia plenum eſt torcular.* Meſſis eſt conſummatio ſæculi: tunc enim Angeli quaſi falce demetent homines, impióſque prement quaſi in torculari, *in valle conciſionis*, id eſt, in gehenna inferni.

verſ. 18. *In die illa ſtillabunt montes dulcedinem, & colles fluent lacte, & per omnes riuos Iuda ibunt aquæ, & fons de domo Domini egredietur, & irrigabit torrentem ſpinarum* Hebr. *torrentem Setim.* Ligna Setim erant imputribilia: vnde ex eis facta erat arca,

&

& tabernaculum; hinc significat Ecclesiam triumphantem & beatos. q.d. In cœlo omnia erunt plena dulcedinis, suauitatis & gaudij, & per beatissimos riuos, id est, choros laudātium Deum, aquæ voluptatum decurrent, & fons, id est, lumen gloriæ & visio beatifica de throno Dei egredietur, irrigans & beans omnes electos.

Ex Amos.

Cap. 3. v. 3. *NVnquid ambulabunt duo pariter, nisi conuenerit eis?* q. d. Sic ego non ambulabo cum Israële, quia ille mecum non conuenit, sed cum idolis.

vers. 4. *Nunquid rugiet leo in saltu, nisi habuerit prædam? Nunquid dabit catulus leonis vocem de cubili suo, nisi aliquid apprehenderit?* q.d. Sic Deus rugire non desinet contra Israël, donec eum quasi prædam capiat, & laniet per Assyrios.

vers. 5. *Nunquid cadet auis in laqueum terræ absque aucupe? Nunquid auferetur laqueus de terra antequam quid ceperit?* q.d. Sic Deus laqueum Assyriorum, quem quasi auceps tetendit Israëli, non auferet, donec eodem Israëlem capiat & strangulet.

vers. 6. *Si clanget tuba in ciuitate, & populus non expauescet?* Sic Deo clangente per Amos, ac indicente prælium & stragem, meritò expauescat Israël. Vnde hæc omnia hieroglyphica explicans, & applicans subdit: *Si erit malum in ciuitate, quod Dominus non fecerit? Quia non faciet Dominus Deus verbum, nisi reuelauerit secretum suum ad seruos suos Prophetas. Leo rugiet, quis non timebit? Deus locutus est, quis non prophetabit?*

vers. 12. *Quomodo si eruat pastor de ore leonis duo crura, aut extremum auriculæ, sic eruentur filij Israël qui habitant in Samaria, in plaga lectuli, & in Damasci grabato.* q.d. Sicut pastor leoni ex oue deuorata eripit duo crura, sic pauci Israëlitæ euadent manus Assyriorum, iique viles & inutiles, scilicet pauperes, & ægri macie morbóque confecti, qui in plaga, id est, latere & angulo lecti decumbūt, vel in Samaria, vel in Damasco.

Cap. 4. 13. *Formans montes, & creans ventum, & annuncians homini eloquium suum: faciens matutinam nebulam, & gradiēs super excelsa terræ. Dominus Deus exercituum nomen eius.* Est hypotyposis potentiæ & magnificentiæ Dei.

Cap. 5. v. 5. *Bethel erit inutilis.* Heb. *Bethel erit in Auen.* q.d. Domus Dei fortis fiet domus vanitatis, doloris & diaboli.

vers. 19. *Quomodo si fugiat vir à facie leonis, & occurrat ei vrsus, & ingrediatur domum, & innitatur manu sua super parietem, & mordeat eum coluber.* q.d. Samaritæ ex vno periculo in aliud, ex vno hoste in alium, v.g. ex Phul in Teglatphalasar, ex hoc in Salmanasar incident.

Cap. 7. 1. *Ecce fictor locustæ in principio germinantium serotini imbris, & ecce serotinus post tonsionem regis.* Locustæ sunt Assyrij, fictor est Deus, imber serotinus est Ieroboam, tonsio regis est vastatio Israëlis facta à Benadad. q.d. Post vastitatem Israëli inflictam à Benadad, res Israëlis per Ieroboam regem reflorescere cœperunt: sed ecce mox Deus immisit Phul & Assyrios, qui quasi locustæ eas depascerent.

vers. 4. *Et ecce vocabat iudicium ad ignem Dominus Deus, & deuorauit abyssum multam, & comedit simul partem.* q.d. Post Phul, qui mille talentis à Manahen rege Israël acceptis, sine noxa abiit, Deus iusto suo iudicio immisit Israëli *ignē*, id est, Salmanasar, qui ignito quasi ardore & impetu

A eum inuadens, deuorauit *abyssum multam*, id est, magnam multitudinem populi, putà tribum Ruben, Gad, & dimidiam Manasse, trans Iordanem humili loco, quasi in abysso habitantes: *Et comedit simul partem* Israëlis selectam, scilicet tribum Nephtalim, Azer & Zabulon, cis Iordanem commorantes.

Et ecce Dominus stans super murum litum (calce incrustatum, id est, elegantem & firmum) *& in manu eius trulla cæmentarij. Et dixit Dominus ad me: Quid tu vides Amos? Et dixi: Trullam cæmentarij. Et dixit Dominus: Ecce ego ponam trullam in medio populi mei Israël: non adijciam vltrà superinducere eum.* Trulla est cura & prouidentia, qua vers. 7.
B Deus murum Israëlis calce illiniuit, id est, speciosum, æquè ac fortem & hostibus inuictum effecit, quamdiu Israël Deo fidelis adhæsit. At nunc cùm infidelis ad vitulos aureos deflexit, Deus deponit trullam, id est, curam eiusdem, finitque eum inuadi ab Assyriis, & ruere in interitum.

Ecce vncinus pomorum. Et dixit: Quid tu vides Amos? Et dixi: Vncinum pomorum. Et dixit Dominus ad me: Venit finis super populum meum Israël. q.d. Sicut vncino poma ex arbore carpuntur, sic per Assyrios carpam Israëlitas, & in captiuitatem abducam. ita S. Hieron. Mysticè, poma sunt homines, quos vncinus, id est, mors carpit, nunc hunc, nunc illum, donec omnes colligat. Cap. 8. 1.

C *Ascendet quasi fluuius vniuersus, & eiicietur, & defluet quasi riuus Ægypti.* q.d. Sicut Nilus exundans opplet totam Ægyptum, eámque abluit & euerrit secum in mare, in quod defluit; ita Assyrij operient terram Israël, omnésque eius opes & incolas in cumulum colligent, eósque secum abducent in Assyriam. vers. 8.

Vidi Dominum stantem super altare, & dixit (angelo) *percute cardinem, & commoueantur superliminaria.* Iubet hic Deus Angelo, vt conuulso cardine euertat templum, ob auaritiam & scelera populi. Cap. 9. 1.

In die illa suscitabo tabernaculum Dauid quod cecidit, &c. Vt possideant reliquias Idumææ, & om- vers. 11.
D *nes nationes, &c. & stillabunt montes dulcedinem, & omnes colles culti erunt.* q.d. Regnum Dauidis collapsum restaurabo per Christum, faciámque vt ipse per fidem possideat Idumæā omnésque gentes, tanta donorum spiritualium vbertate & felicitate, vt montes & colles vina & mella fundere videantur. patet Actor 15. 16.

Ex Abdia.

ERit domus Iacob ignis, & domus Ioseph flamma, & domus Esau stipula. q. d. Iudæi & Israëlitæ subigent sibi Idumæos, sicut ignis subigit sibi stipulam. Vnde explicans subdit: *& succendentur in* vers. 18.
E *eis, & deuorabunt eos.*

Ex Iona.

ET erat Ionas in ventre piscis tribus diebus, & tribus noctibus. Sic erit filius hominis in corde terræ tribus diebus, & tribus noctibus. Matth. 12. 40. Post triduum piscis *euomuit Ionam in aridam* vers. 11. Sic Christus post triduum ex inferis rediuiuus & gloriosus resurrexit. Cap. 2. 1.

Et præparauit Dominus Deus hederam, & ascendit super caput Ionæ, vt esset vmbra super caput eius. Et lætatus est Ionas. Et præparauit Deus vermem, & percussit hederam, & exaruit, &c. Et per- Cap. 4. 6.

cussit

cussit sol super caput Ionæ, &c. Tropol.docet Deus omnes res & spes humanas esse vmbram hederæ, quam subitò vermis aduersitatis erodit, túmque homines in ea recumbentes ferit sol angoris & tribulationis. Qui ergo sapit, non in creatura aliqua, sed in creatore spes resque suas deponat. Ille iugę præbebit vmbraculum, ille iugis certúsque erit protector. A

Ex Michæa.

Cap.4.1. *ET erit in nouissimo dierum, mons domus Domini præparatus in vertice montium, & sublimis super colles: & fluent ad eum populi, & properabunt gentes multæ, & dicent: Venite ascendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Iacob, & docebit nos* B *de viis suis, & ibimus in semitis eius: quia de Sion egredietur lex, & verbum Domini de Ierusalem*. Est hieroglyphicum Ecclesiæ, quam Christus inchoauit in Sion. Hæc est enim ciuitas in monte posita, quam eminus intuentur omnes gentes, & ad eam confluunt, vt discant legem Dei & Christi, ac iuxta eam vitam Christianā & sanctam ineant in pace, concordia & gaudio Spiritus S. Vnde subdit: *Et concident gladios suos in vomeres, & hastas suas in ligones: non sumet gens aduersus gentem gladium, & non discent vltrà belligerare. Et sedebit vir subtus vineam suam, & subtus ficum suam, & non erit qui deterreat*, &c. *& regnabit Dominus super eos in monte Sion, ex hoc nunc & vsque in* C *æternum*.

vers. 8. *Et tu turris gregis nebulosa* (hebr. *Ophel*, quæ erat turris altissima iuxta templum, ideóque intuentibus apparebat caliginosa) *filia Sion, vsque ad te veniet, & veniet potestas prima regnum filiæ Ierusalem*. q. d. Tu ô Sion quæ turribus Ophel, gregis, & aliis celsis & nebulosis excelsa es, nebulosa & munita, felix eris & beata. Nam ad te primò veniet Christus, ipse primò in te regnabit, prima eius potestas & imperium tibi ab eo communicabitur, nimirū priscum & auitum regnum Dauidis, qui regnauit in Sion & Ierusalem, ipse quasi eius filius & hæres suscipiet, & restaurabit, D ac fortissimum efficiet, non corporale, sed spirituale; illúdque tibi consignabit. Ecclesia enim quæ cœpit in Sion; quasi regina regis Christi, dominatur omnibus Christianis toto orbe dispersis. Vnde subdit vers. 13. *Surge & tritura* (hostes tuos infideles, eósque tibi subige) *filia Sion: quia cornu tuum ponam ferreum, & vngulas tuas ponam æreas, & comminues populos multos, & interficies* (hebr. החרמתי *hacharamti*, id est, quasi anathemata consecrabis) *Domino rapinas eorum, & fortitudinem eorum Domino vniuersæ terræ*.

Cap. 5. 2. *Et tu Bethlehem* (sita in regione) *Ephrata* (id est, frugifera & fertili) *paruulus es in millibus Iuda: ex te mihi egredietur* (Christus) *qui sit dominator in* E *Israel: & egressus eius ab initio a diebus æternitatis*. Egressus Christi duplex, symbolum est duplicis natiuitatis Christi. Prior fuit in cœlo æterna, in qua Christus genitus est à solo Patre, fuitque ἀμήτωρ. Posterior est temporalis, in qua Christus natus est in Bethlehem ex Virgine Deipara, fuitque ἀπάτωρ.

Ex Habacuc.

Cap. 3. 4. *COrnua in manibus eius*. q. d. *Manus*, id est, potentia, operatio & vindicta Dei est cornuta, id est, valida, acris & penetrans. Mysticè, cornua sunt anguli & claui in manibus Christi crucifixi. Nam *ibi abscondita est* (diuinitas &) *fortitudo eius*. Vnde quasi in triumphum, *ante faciem eius ibit mors & egredietur diabolus ante pedes eius*, &c. *Incuruati sunt colles* (putà Reges & Principes) *mundi ab itineribus æternitatis eius*. In quemcúque enim locum pedem suum intulit Christi æternitas, & æterna Maiestas circumiens orbem, & euangelizans per Apostolos, illum, eiúsque principes sibi suæque fidei & cultui subiugauit.

Ex Sophonia.

VÆ prouocatrix & redempta ciuitas, columba. Cap. 3. 1. Columba symbolum est stoliditatis: quia ablatis pullis è nido, ad illum tamen reuertitur. q. d. Væ Ierosolymæ, quæ stolida est & excors vt columba: nam cum à me ex Ægypto, & aliàs sæpe sit redempta & liberata, ipsa tamen mei obliuiscitur, ad idola pergit, itáque me ad iram prouocat.

In igne Zeli mei deuorabitur omnis terra. Hic vers. 8. ignis zeli apparuit in Pentecoste, quando Spiritus S. in linguis igneis insedit Apostolis, per quos consumpsit, & deuorauit omnem terram gentilium & gentilismi. *Quia tunc reddam populis labium electum, vt inuocent omnes in nomine Domini, & seruiant ei humero vno*. Labium electum est lingua fidelis & Christiana, qua omnes gentes ab Apostolis conuersæ inuocant nomen Domini, eique seruiunt humero vno, id est, vnanimiter, summa concordia & charitate. Vnde de iis subdit:

Dominus Deus tuus in medio tui fortis, ipse saluabit; gaudebit super te in lætitia, silebit in dilectione vers. 17. *sua*. id est, in tui amore silenter & gaudēter conquiescet: *exultabit super te in laude*, laudando tuam fidem, constantiam, patientiam, martyrium, &c.

Nugas qui à lege recesserant, congregabo. Nugas vers. 18. vocat nugaces, leues & viles Iudæos, qui à lege recesserant, quos Christus in Sionem, id est, in suam Ecclesiam congregauit & adunauit.

Ex Aggæo.

ADhuc vnum modicum, & ego commouebo cœ- Cap. 2. 8. *lum & terram, & mare & aridam. Et mouebo omnes gentes, & veniet desideratus cunctis gentibus, & implebo domum istam gloria*. Desideratus est Messias, qui fuit gloria templi secundi, dum illud sua præsentia, doctrina & miraculis condecorauit. Commota sunt cœlum & terra, dum prodigia stupenda ediderunt in eius natiuitate & morte, quibus quasi clamabant se stupere hanc creatoris sui exinanitionem & dignationem, ac homines ad similem stuporem, gratitudinē, amorem & laudem Dei prouocabant. Vnde explicans subdit: *Magna erit gloria domus istius nouissima*, id est, templi Zorobabelis, *plusquam primæ*, putà templi Salomonis.

In die illa, dicit Dominus exercituum, assumam vers. 24. *te Zorobabel fili Salathiel, serue meus, dicit Dominus, & ponam te quasi signaculum: quia te elegi*. Signaculum, id est, sigillum, vel annulus signatorius; quia hic omnia obsignat & custodit, ac literis & edictis regiis dat fidem: vnde regi est ad manum, eiúsque digito inseritur: hinc symbolum est amoris, fidei, auctoritatis, honoris, excellentiæ, quæ Deus contulit Zorobabeli, dum ex eius stirpe

ſtirpe fecit naſel Chriſtum, quem ſtatuit ſuum in A orbe Legatú, Regé, Doctorem, Prophetam, Pontificem, Redemptorem, vt legem euangelicam, ſalutem & recounciliationem à Deo decretam, omnibus ſibi credentibus promulgaret, & reipſa conferret: *Hunc enim Pater ſignauit Deus.* Ioan. 6. 27.

Ex Zacharia.

Cap. 1. 8. *Ecce vir aſcendens ſuper equum rufum, & ipſe ſtabat inter myrteta quæ erant in profundo* (in valle, v. g. ad ripam Euphratis, cui adiacet Babylon:) *& poſt eum equi rufi, varij & albi.* B Hic vir fuit S. Michaël cuſtos Synagogæ: inſidet equo rufo, quaſi vindex, fuſurus ſanguinem hoſtium populi Dei: ſtat inter myrteta, id eſt, inter Prophetas pióſque Iudæos, qui in profundum captiuitatis & ærumnarum in Babylone fuerant demerſi. Sequuntur eum equi & equites rufi, id eſt, angeli præſides gentium quæ perſecutæ fuerant Iudæos: & albi, id eſt, angeli præſides gentium Iudæis beneuolarum: & varij, id eſt, Angeli præſides gentium variantium affectum, vt nunc Iudęis eſſent amicæ, nunc inimicæ. Omnes hi perluſtratis regionibus ſibi commiſſis, dicunt gentes omnes in pace degere. Vnde orat Michael, vt eadem C Iudæis detur: *Vſquequo*, inquit, *tu non miſereberis Ieruſalem? iſte iam ſeptuageſimus annus eſt* deſolationis vrbis & templi.

verſ. 19. *Ecce quatuor cornua,* &c. *Et oſtendit mihi Dominus quatuor fabros,* &c. *Hæc ſunt cornua quæ ventilauerunt Iudam per ſingulos viros, & nemo eorum leuauit caput ſuum. Et venuunt iſti deterrere ea, vt deiiciant cornua gentium, quæ leuauerunt cornu ſuper terram Iuda.* Quatuor cornua ſunt quatuor gentes degentes ad quatuor mundi plagas, quæ vexarunt Iudæos, ſcilicet ab Oriente Ammonitæ, ab Occidente Philiſthini, à Meridie Idumæi, ab Aquilone Aſſyrij & Chaldæi. Porrò quatuor fabri, ſunt quatuor angeli tutelares Iudææ, qui D haſce gentes & timore perculerunt, & perculſas proſtrauerunt.

Cap. 2. 5. *Ego ero ei* (Ieruſalem, & magis Eccleſiæ) *ait Dominus, murus ignis in circuitu.* q. d. Inſtar muri ignei cingam & tuebor Eccleſiã, ne quis hoſtis eam inuadat: ſicut Cherub flammeo gladio tuetur paradiſum. Geneſ. 3. Vnde ſubdit: *Et in gloria ero in medio eius.* q. d. Intrinſecus ciuibus ero conſolationi, & gloriæ: forinſecus verò hoſtibus, inſtar muri ignei ero terrori & vaſtitati.

verſ. 8. *Hæc dicit Dominus exercituum: Poſt gloriam miſit me ad gentes.* Eſt vox Chriſti. q. d. Olim ego Dei filius, gloriam meam oſtendi in Ieruſalem & Iudæis: nunc mittor à Patre in carnem, vt maiorem E gloriam oſtendam in Eccleſia, & gentibus Chriſtianis. *Qui enim tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei.*

Cap. 3. 3. *Et Ieſus Pontifex filius Ioſedec, erat indutus veſtibus ſordidis. Et ſtabat ante faciem angeli. Qui reſpondit, & ait ad eos qui ſtabant coram ſe* (angelos inferiores) *dicens: Auferte veſtimenta ſordida ab eo. Et dixit ad eum: Ecce abſtuli à te iniquitatem tuam, & indui te mutatoriis.* q. d. Abſtuli à te peccata tua, & reſtituo tibi Pontificatum, ideóque pro veſtibus ſordidis reddo tibi ſtolam Pontificiam, vt deinceps templum cultúmque meum inſtaures, in eóque Pontificatu fungaris. Alleg. Ieſus filius Ioſedec, repræſentat Ieſum Chriſtum, ob A peccata noſtra ſputis, & plagis in paſſione ſordidatum; ſed die tertia reſurgentem, & ſtola gloriæ circundatum.

Audi Ieſu ſacerdos magne, tu, & amici tui qui habitant coram te, quia viri portendentes ſunt, hebr. *viri portenti.* q. d. Tu ô Ieſu, Zacharias, Aggæus, &c. eſtis Prophetæ, & tam verbis, quàm factis portenditis Chriſtum, eiúſque Eccleſiam. Vnde ſubdit: *Ecce enim ego adducã ſeruum meum Orientem,* hebr. צמח *tſemach*, id eſt, germen oriens, ex Virgine & radice Ieſſe, purà Chriſtum. verſ. 8.

Quia ecce lapis quem dedi coram Ieſu: ſuper lapidem vnum ſeptem oculi ſunt. Ecce ego cælabo ſculpturam eius, ait Dominus. Lapis hic angularis & B fundamentalis templi, id eſt, Eccleſiæ, eſt Chriſtus. Septem eius oculi, ſunt ſeptem angeli primarij protectores Eccleſiæ: ſculpturæ, ſunt vulnera & ſtigmata Chriſto in paſſione inciſa, per quæ abſtulit iniquitatem terræ, vt ſequitur. verſ. 9.

Vidi, & ecce candelabrum aureum totum: & lampas eius ſuper caput ipſius: & ſeptem lucernæ eius ſuper illud: & ſeptem infuſoria lucernis, quæ erant ſuper caput eius. Et duæ oliuæ ſuper, id eſt, iuxta illud, *vna à dextris lampadis, & vna à ſiniſtris eius.* Candelabrum repræſentat lucidiſſimam Dei prouidentiam, qua futurum erat, vt mox candelabrum materiale, id eſt, templum à Iudæis reædificaretur. Lampas eſt ipſa diuinitas, & mens C diuina omniſcia. Septem lucernæ lucentes inſtar oculorum, ſunt ſeptem angeli primarij, adminiſtri & executores diuinæ prouidentiæ, præſertim in hac templi fabrica. Sic enim eas explicat Angelus verſ. 10. dicens: *Septem iſti oculi ſunt Domini; qui diſcurrunt in vniuerſam terram.* Septem infuſoria, id eſt, calami concaui inſtar canalium & fiſtularum, per quos oleum è lampade deriuabatur, & defluebat in ſeptem lucernas, totidem calamis inſiſtentes, ſignificant varias diuinæ prouidentiæ rationes, modos & influxus, quas ſeptem angelis adminiſtris ſuis communicat, vt eas exequantur. Duæ oliuæ, ſunt Ieſus Pontifex & Zorobabel Princeps, qui aſtant candelabro repræ- D ſentanti Deum, Deique prouidẽtiam, vt eam exequantur, templúmque reædificent, ac Eccleſiam, atque ac Rempublicam Iudæorum inſtaurent. Ita enim explicat angelus verſ. vltimo dicẽs: *Iſti ſunt duo filij olei, qui aſſiſtunt Dominatori vniuerſæ terræ.* Cap. 4. 2.

Alleg. Candelabrum eſt Eccleſia: Lampas eſt Chriſtus: Oleum eſt Chriſti ſanguis, merita & gratia. Hæc enim Chriſtus per ſeptem Sacramenta, quaſi infuſoria, influit in ſeptem lucernas, id eſt, in omnes fideles & Eccleſias. Duæ oliuæ, ſunt S. Petrus & Paulus, qui Chriſto aſſiſtunt quaſi primipili in fundanda & exornãda Eccleſia. Item Elias & Enoch in fine mundi, qui Iudæos gentéſque omnes ad Chriſtum conuertent; itaque E conſummationem & culmen imponent Eccleſiæ, tam militanti, quàm triumphanti.

Quis tu mons magne coram Zorobabel? in planum. q. d. Quis tu ô Sanaballat potens & ſuperbe, vt reſiſtas Zorobabeli in fabrica templi? complanare, deprime tuam potentiam & ſuperbiam. Non enim valebis Zorobabelem Deo nixum impedire, quo minus templum conſummet. Myſticè: Quis tu ô Satan potens & ſuperbe, vt Zorobabelis filio, id eſt, Chriſto & Chriſtianis reſiſtas in erigenda & propaganda Eccleſia? complanare: illi enim te calcabunt, & te inuito Eccleſiæ fabricam conſummabunt. verſ. 7.

Et educet lapidem primarium, qui in culmine

D emi

eminẽt. q. d. Zororabel culmen templo impo-net, illúdque consummabit. *Et exaquabit gratiam gratia eius.* q. d. Faciet Zorobabel vt gratia con-summationis templi, gratiæ inchoationis eiusdem commensuretur, & quasi ex æquo respondeat. Vnde explicans subdit: *Manus Zorobabel fundauerunt domum istam, & manus eius perficient eam.*

vers. 10. *Quis enim despexit dies paruos?* Dies paruos vocat, quibus parua & exilia templi fundamenta iaciebantur à pauperibus Iudæis, ita vt non viderentur ad culmen posse deduci, multò minùs æquare magnificentiam prioris templi à Salomone ædificati.

Et lætabuntur & videbunt lapidem stanneum in manu Zorobabel. q. d. Videbunt mox Zorobabelem perpendiculo dimetientem & perficientem fabricam templi, túmque lætabuntur quasi in die magno & mirabili. Lapis enim stannens est, qui funem perpendiculi distendit, vt rectà & ad libellam fabrica mensurari, & assurgere possit.

Cap. 5. 2. *Ego video volumen volans: longitudo eius viginti cubitorum, & latitudo eius decem cubitorum.* Volumen hoc continebat furta, periuria & scelera impiorum, æquè ac pœnas cuique pro mensura scelerum debitas, & imminentes: hinc volat, & quasi inuolat in fures, periuros, &c. præsertim qui opes à Dario, aliísque datas pro fabrica templi, in suos vsus sacrilegè conuertebant. Quocirca visum fuit egredi ex templo, vel circa illud volare: vnde & ei in mensura fuit par. Tabernaculum enim Moísis, quod erat instar templi, longum erat viginti cubitis, latum decem, tantundem longum & latum erat hoc volumen. Ita explicat Zacharias dum subdit: *Hæc est maledictio quæ egreditur super faciem omnis terræ: quia omnis fur sicut ibi scriptum est, iudicabitur; & omnis iurans ex hoc similiter iudicabitur.*

vers. 6. *Hæc est amphora egrediens. Et dixit: Hæc est oculus eorum in vniuersa terra. Et ecce talentum plumbi portabatur: & ecce mulier vna sedens in medio amphoræ. Et dixit: Hæc est impietas. Et proiecit eam in medio amphoræ, & misit massam plumbeam in os eius. Et leuaui oculos meos, & vidi: & ecce duæ mulieres egredientes, & spiritus in alis earum, & habebant alas quasi milui; & leuauerunt amphoram inter terram & cœlum. Et dixi ad angelum qui loquebatur in me: Quò istæ deferunt amphoram? Et dixit ad me: Vt ædificetur ei domus in terra Sennaar, & stabiliatur, & ponatur ibi super basem suam.* Amphora est mensura peccatorum, qua impleta Deus ea castigat & vindicat. Oculus omnium impiorum in eam respicit: quia impij non nisi ad suas cupedias & scelera respiciunt, itáque eam sensim adimplent, qua impleta, talento plumbi ipsa obtegitur; quo significatur grauis Dei vltio & sententia, quæ impietatem amphoræ, id est, mensuræ pœnarum, culpis parium, adæquat, & includit, vt eam euadere nequeat. Impietas est idololatria, aliáque crimina. Duæ mulieres, sunt Nabuchodonosor & Nabuzardan, qui quasi milui alati celerrimè & rapacissimè impietatem cum amphora, putà impios Iudæos, qui iam mensuram scelerum suorum impleuerant, transtulerunt in Babylonem, vt ibi quasi in sua sede, & regno commoretur impietas, tam quoad culpam, quàm quoad pœnam. Vide dicta Zachariæ 5.

Cap. 6. 1. *Ecce quatuor quadrigæ egredientes de medio duorum montium; & montes, montes ærei.* Quatuor quadrigæ sunt quatuor Monarchiæ, quarum vna

A alteri continuè successitque prodierunt è duobus montibus, id est, è celsitudine & arcana profunditate diuini consilij & prouidentiæ; cuius duæ sunt partes, quasi duo montes, scilicet sapientia & potentia, siue prædestinatio & executio: vtraque fortis & efficax instar æris, adeo vt nemo eis reluctari potuerit, aut possit.

In quadriga prima equi rufi, & in quadriga secunda equi nigri, & in quadriga tertia equi albi, & in quadriga quarta equi varij fortes. Equi rufi significant primam Monarchiam Chaldæorum, qui rufa veste, id est, purpurea & coccinea amiciebantur; quique erant rufi, id est, crudeles & sanguinarij, præsertim in Iudæos. Nigri significãt secundam Monarchiam Persarum: nigror repræ- vers. 2.
B sentat pauorem & horrorem, quem incusserunt Iudæis sub Cãbyse, & sub Assuero marito Esther, per dolos Aman. Albi significant Græcos, qui albati incedebant, ait Cyril. quique in Iudæos fuerunt clementes & beneuoli. Varij significant Romanos, quorum varium fuit regimen, nunc Monarchicum, nunc Aristocraticum, nunc Democraticum.

Equi nigri egrediebantur in terram Aquilonis. vers. 6. q. d. Persæ aggressi sunt & vastarunt impiam Babylonẽ. Vnde de iis subdit vers. 8. *Qui egrediuntur in terram Aquilonis, requiescere fecerunt spiritum* (Septuag. *furorem*) *meum in terra Aquilonis*, putà in Babylone, quæ Aquilonaris est Iudææ.

C *Et albi egressi sunt post eos.* Quia Alexander & Græci successerunt Persis, eósque cum suo rege Dario profligarunt iuxta Babylonem. *Et varij egressi sunt ad terram Austri.* q. d. Augustus & Romani inuaserunt Ægyptum, quæ Iudææ est ad Austrum, eámque deuictò apud Actium Antonio, & Cleopatra, quæ vltima ex Græcis, putà Ptolomæis, fuit Ægypti regina, sibi subiugauit, eáque ratione extinctis planè Græcis, eorum Monarchiam ad se transtulit.

Sumes aurum & argẽtum, & facies coronas duas, vers. 11. vnam Pontificiam, alteram ducalem; *& pones in capite Iesu filij Iosedec, sacerdotis magni*, vt significes deinceps Pontifices fore duces, & Principes Iudæorũ: ac magis, vt allegoricè Iesus filius Iosedec, id est, iustitiæ Dei, repræsentet Iesum Christũ
D fore summum orbis Pontificem, æquè ac regem. Vnde de eo subdit: *Ecce vir Oriens* (Chald. *Messias*) *nomen eius. Et subter eum orietur* multitudo fidelium & sanctorum: *Et ædificabit templum*, id est, Ecclesiam tam militantem, quàm triumphantem *Domino: & ipse portabit gloriam*, &c. gloriosè resurgens, & ascendens cum triumpho in cœlum, ibique residens ad dexteram Patris, quasi Rex regum & Dominus dominantium.

Et habitabo in Ierusalem: & vocabitur Ierusalem Cap. 8. 3. *ciuitas veritatis, & mons Domini exercituum, mons sanctificatus.* Ierusalem typus est Ecclesiæ, quæ est columna & firmamentum veritatis; ac mons sanctitatis, tam doctrinæ, quàm vitæ diuinæ. Vnde
E subdit:

Ecce ego saluabo populum meum de terra Orientis, & de terra occasus solis. vers. 7. Hoc est quod Iudæis ait Christus de gentibus: *Multi venient ab Oriente & Occidente, & recumbent cum Abraham, & Isaac, & Iacob in regno cælorum.* Matth. 8. 11. Vnde & subdit Zacharias vers. 23. *Apprehendent decem*, id est, multi *homines ex omnibus linguis gentium, & apprehendent fimbriam viri Iudæi* (id est, confitentis Deum, & credentis in Christum eúmque prædicantis, putà Apostoli, virique Apostolici)

liti) *dicentes : Ibimus vobiscum : audiuimus enim quoniam Deus vobiscum est.*

verſ. 19. *Ieiunium quarti*(menſis)*& ieiunium quinti, & ieiunium ſeptimi, & ieiunium decimi, erit domui Iuda in gaudium & lætitiam,& in ſolemnitates præclaras.* Hæc fuerunt ſymbola ieiunij quatuor temporum, quod vſurpat Eccleſia, vti docet S.Leo.Vide dicta Zach.8.19.

Cap.11.12. *Et dixi ad eos: Si bonum eſt in oculis veſtris, afferte mercedem meam;& ſi non,quieſcite. Et appenderunt mercedem meam triginta argenteis. Et dixit Dominus ad me : Proiice illud ad ſtatuarium, decorum pretium quo appretiatus ſum ab eis. Et tuli triginta argenteos:& proieci illos in domo Domini, ad ſtatuarium.* Zacharias hac actione ſua ſymbolica, per viſionem ipſi,vt videtur, in mente à Deo obiecta & efformata, repræſentauit venditionem Chriſti, qua Iudas eum vendidit triginta argenteis; quod proinde per ironiam vocat decorum, id eſt, vile & infame pretium. Vnde iuſſu Dei proiecit illud in templo, vt eo à ſtatuario, id eſt, à figulo emeretur ager in ſepulturam peregrinorum. Matth.27.3.

Cap. 13. 1. *In die illa erit fons patens domui Dauid, & habitantibus Ieruſalem in ablutionem peccatoris & menſtruata.* Fons hic eſt Chriſtus in cruce lancea & clauis perforatus,ex quo ſcaturiuit Baptiſmus, Euchariſtia,cæteráque ſacramenta; ac omnis gratia:quibus abluitur peccator,& menſtruata,id eſt, peccatrix. Peccatum enim eſt menſtruum, id eſt, ſordes & virus animæ. Vnde hunc fontem explicans ſubdit:

verſ. 6. *Et dicetur ei : Quid ſunt plagæ iſtæ in medio manuum tuarum? Et dicet: His plagatus ſum in domo eorum*(putà in Iudæa & Ieruſalem) *qui diligebant me.* q.d. Has plagas mihi inflixerunt mei ciues & cognati,putà Iudæi, qui erant populus colens & diligens Deum, & conſequenter me. Ego enim ſum Deus & Dei filius.

verſ. 7. *Framea ſuſcitare ſuper paſtorem meum, & ſuper virum cohærentem mihi,dicit Dominus exercituum.* Eſt vox Dei patris, qua ſignificat ſuo decreto occidendum eſſe Chriſtum. q. d. Iubeo tibi ô framea,ô gladie(ſub quo clauos,lanceam,flagella,& omnia mortis inſtrumenta, per ſynecdochen intellige)vt ferias & occidas Chriſtum, qui eſt vir cohærens mihi, & paſtor quem dedi meis fidelibus, vt ipſi eius morte redimantur. *Percute* ergo *Paſtorem, & diſpergentur oues.*

Cap.14.4. *Et ſtabunt pedes eius in die illa ſuper montem Oliuarum,qui eſt contra Ieruſalem ad Orientem: & ſcindetur mons Oliuarum ex media parte ſui ad Orientem, & ad Occidentem prærupto grandi valde, & ſeparabitur medium ad Aquilonem, & medium eius ad meridiem.* Symbolum eſt Chriſti ex monte Oliueti aſcendentis in cœlum, indéque mittentis Apoſtolos in quatuor mundi plagas. Anagog. Chriſto ibidem cõſidente ad iudicium, findetur totus mons, vt impios, æquè ac Antichriſtum, abſorbeat,mittátque in tartara.

verſ. 7. *Et erit in die illa:non erit lux, ſed frigus & gelu. Et erit dies vna quæ nota eſt Domino, non dies, neque nox,& in tempore veſperi erit lux.* Ad literam dies hic fuit tempus perſecutionis Antiochi Epiphanis; qua Iudæis afflictis dies videbatur non eſſe dies,ſed nox. Verùm veſpere, id eſt, in fine perſecutionis ſucceſſit lux,id eſt,lætitia & conſolatio per victorias Iudæ & Machabæorum. Anag. dies iudicij,qui ſoli Deo eſt notus, ita erit horridus, vt ſub illud tempus ſol obſcurandus ſit, & ſtellæ de cœlo caſuræ:ſed veſpere, id eſt, in fine eius, ſuccedet ſanctis lux beatitudinis & gloriæ æternæ.

Et erit in die illa : exibunt aquæ viuæ de Ieruſalem:medium earum ad mare orientale, & medium earum ad mare nouiſſimum:in æſtate & hyeme erũt. Alludit ad fontes Gihon,qui ad Occidentem; & Cedron, aliόſque qui ad Orientem cingebant & decorabant Ieruſalem. Per hos intelligit Machabæos, qui ſuis præliis & victoriis, quaſi fontes aquas viuas conſolationis, lætitiæ, & rerũ abundantiæ attulerunt Iudæis. Parabolicè ſignificantur Apoſtoli, qui è Ieruſalem exeuntes in totum orbem emanarunt aquas gratiæ,& doctrinæ Euãgelicæ. Anagog. ſignificantur gaudia beatorum ex viſione Dei, quaſi ex fonte manantia. Vnde huc alludens S.Ioannes Apocal. 22. 1. in deſcriptione cœleſtis Ieruſalem : *Et oſtendit mihi*, inquit, *fluuium aquæ ſplendidum tanquam cryſtallum, procedentem de ſede Dei & agni,*&c. verſ. 8.

Et omnes qui reliqui fuerint de vniuerſis gentibus, quæ venerunt contra Ieruſalem, aſcendent ab anno in annum, vt adorent regem Dominum exercituum, & celebrent feſtiuitatem tabernaculorum. Tenuiter id factum à Machabæis, qui Idumæos, Philiſtæos, aliáſque vicinas gentes coëgerunt ad ſuſcipienda ſacra Iudaica,eorúmque feſta colenda.Plenè id factum ab Apoſtolis,qui omnes gentes conuerterunt & induxerunt ad celebranda feſta Chriſtiana,adumbrata per Iudaica; ac præſertim vt myſticè agant feſtum tabernaculorum, nimirum vt quaſi peregrini degant in hoc mundo,tanquam in tabernaculo;ac fide, ſpe & charitate iugiter contendant ad patriam cœleſtem. verſ.16.

In die illa erit quod ſuper frænum equi eſt, ſanctum Domino. q. d. Machabæi phaleras equorum, aliáſque manubias hoſtium conſecrabunt Deo, quaſi victoriæ auctori.Idem facient de ſuis ſpoliis & opibus Principes, Reges & Imperatores conuerſi ad Chriſtum:quorum primus fuit Conſtantinus, qui proinde ad literam clauũ ſanctum quo crucifixus eſt Chriſtus, impoſuit fræno equi ſui, tum ad oſtendendam ſuam fidem & pietatem in Chriſtum, tum vt eius ope communitus in præliis, victoria potiretur. verſ.20.

Et erunt lebetes in domo Domini,quaſi phialæ coram altari. q.d. Ob victorias Machabæorum,multi confluent ad ſacrificandum Deo; hinc plurimas adducent lebetes ad coquendas carnes victimarum,quos deinde relinquẽt templo, Deóq; conſecrabunt:ita fiet, vt tot ſint lebetes ſanctificati, quot phialæ;ac lebetes in nitorem & ſanctitatem phialarum quaſi tranſeant. Myſticè, lebetes ſunt corda fidelium, in quibus igne charitatis excoquitur quicquid carnale eſt, vt fiant ſancta inſtar thymiamatis quod eſt in phialis, iugiter exhalantia incenſum orationis & laudis Deo. Hinc de S. Magdalena canit Eccleſia:

Fit ex lebete phiala,
In vas tranſlata gloriæ,
Ex vaſe contumeliæ.

q. d. Priùs erat lebes concupiſcentiæ, deinde facta eſt phiala continentiæ & pœnitentiæ.

Ex Malachia.

Cap. 1. 11. A*B ortu enim ſolis vſque ad occaſum magnum eſt nomen meum in gentibus:& in omni loco ſacrificatur & offertur nomini meo oblatio munda.* heb. מנחה *mencha*, id eſt, ſacrificium farreum, purâ

farinæ & panis, Leuitici 2. quod erat typus Eucharistiæ, quæ hic ad literam significatur, & prædicitur in lege noua fore non tantùm sacramentum, sed & sacrificium.

Cap. 3.1. *Ecce ego mitto angelum meũ, & præparabit viam ante faciem meam. Et statim veniet ad templũ suum dominator quem vos quæritis, & angelus testamenti quem vos vultis.* Duos hic angelos prænunciat Malachias, vnum communem & priorem, qui sit præcursor posterioris. Hic est S. Ioannes Baptista, qui fuit angelus, id est, legatus Christi; idque ante faciem eius, id est, coram eo: quia Christum præsentem populo ostendit, & digito demonstrauit. Alterum angelum testamenti, putà Christum, qui fuit angelus, id est, legatus Patris ad sanciendum nouum testamentum, id est, fœdus inter Deum & homines. Hic post Ioannem concionantem, & præsertim incarceratum venit ad templum, ibique prædicauit & miracula patrauit, quibus comprobauit se esse angelum testamenti, putà Messiam. Vnde de eo sequitur: *Ecce venit, dicit Dominus exercituum. Et quis poterit cogitare diem aduentus eius? Et quis stabit ad videndum eum?* q. d. Ecce ego Malachias eminus in spiritu eum aduentantem conspicio. Et quis comprehendat, imò quis appendat, ponderet & penetret pro dignitate, vti meretur, eius in carnem aduenientis dignationem, charitatem, potentiam, sapientiam, maiestatem, gloriam? Quis vero coram tanta maiestate consistere queat? quis tantã lucem irretortis oculis intueri valeat? Quis hominum impurorum coram tanta puritate, imò igne conflante & purificante illæsus consistat?

vers. 2. *Ipse enim quasi ignis conflans, & quasi herba fullonum.* q. d. Christus instar ignis conflabit, & instar herbæ saponariæ, qua fullones expurgãt pannos, emundabit ab omni peccato & immunditie suos fideles, præsertim sacerdotes.

Et sedebit conflans, & emundans argentum. Et purgabit filios Leui, & colabit eos quasi aurum, & quasi argentum: & erunt Domino sacrificia offerentes in iustitia. q. d. Christus quasi aurifex, igne diuino excoquet suos sacerdotes, vt niteant instar argenti, & splendeant instar auri, itaque iusta & sancta Deo offerant sacrificia. Aaronici enim sacerdotes fuerunt terreni, Christiani verò sunt argentei & aurei. vers. 3.

Cap. 4.1. *Ecce dies veniet succensa quasi caminus: & erunt omnes superbi, & omnes facientes impietatem stipula: & inflammabit eos dies veniens, dicit Dominus exercituum, quæ non derelinquet eis radicem & germen.* Dies hæc est dies iudicij, *succensa* igne, tum conflagrationis mundi, tum gehennæ, tum acris examinis & iudicij diuini, in qua impij cum omni sua gloria, opibus, deliciis & pompis funditus excindentur, & comburentur vt stipula, cuius nulla radix superest, aut germen; ita tamen vt illæsi ipsi semper perdurent in igne, ad pœnam continuam & æternam.

vers. 5. *Ecce ego mitto vobis Eliam Prophetam, antequam veniat dies Domini magnus & horribilis. Et conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorum, ne fortè veniam & percutiam terram anathemate.* Hinc patet Eliam Thesbitem, vt habent Septuag. cum Enoch venturum ante diem iudicij, vt Iudæos conuertat. Elias ergo cor, id est, mentem, fidem, & deuotionem patrum erga Christum venturum reducet, imprimétque filiis, vt cor, id est, mens, fides & deuotio filiorum erga Christum iam præsentem, imitetur & sequatur cor, id est, mentem, fidem & spem patrum; ne veniens Christus ad iudicium, incolas terræ terrenis bonis affixos perdat anathemate, id est, pleno excidio & exterminio; sed credentes in se saluet beétque.

ÆNIGMATA

Ex Osee.

Cap. 1.10. T erit in loco vbi dicetur (dicebatur) eis: Non populus meus vos, dicetur eis, Filij Dei viuentis. Et congregabuntur filij Iuda, & filij Israël pariter, & ponent sibi caput vnum, & ascendent de terra. Est ænigma vocationis Iudæorum, & gentium ad fidem & salutem per Christum. Hi enim antea non erant populus Dei, sed per fidem in Christum facti sunt populus Dei, & filij Dei, vtrique Iudæi & Israëlitæ, cùm scilicet vnum caput sibi posuerunt Christum, & cum eo ascendere cœperunt mente, & conuersatione sancta de terra in cœlũ.

vers. 7. *Quia magnus dies Iezrahel.* q. d. Celeberrimus & felicissimus erit dies ille, quo Iezrahel, id est, semen & filij Dei antea dispersi, per Christũ vnigenitum Dei filium congregabuntur in vnam Ecclesiam, nunc militantem, postea triumphaturam in cœlis.

Cap. 2.15. *Dabo vallem Achor* (id est turbationis) *ad aperiendam spem.* q. d. Turbatio & desperatio erit occasio, & initium spei: vbi omnia videbuntur perdita & desperata, ibi affulgebit spes salutis. Deus enim in arctis extremisque difficultatibus maximè adesse solet, suísque aperire viam ad euadendum.

Exaudiam cœlos, & illi exaudient terram. Et terra exaudiet triticum, & vinum, & oleum, & hæc exaudient Iezrahel. q. d. Dabo cœlis pluuiam, quam tacitè poscunt, vt eam communicent terræ, quæ per eam fœcundata dabit triticum, vinum & oleum, quo alatur Iezrahel, id est, populus Dei: Iezrahel enim poscit triticum, &c. triticum poscit terram fœcundam, terra fœcunda poscit pluuiam è cœlo. Horum omniũ votis satisfacit Deus, dum facit vt cœlum impluat terræ, ex eáque producat fruges, ad alendum Iezrahel. vers. 21.

Laqueus facti estis speculationi, & rete expansum super Thabor. Speculationem vocat populũ speculandum, siue speculationi & custodiæ sacerdotum & procerum commissum. q. d. Vestrum erat speculari, præmonere, itáque auertere pericula à populo: at vos pro specula vidẽm facti estis laqueus; quia verbo & exemplo eum idolis implicastis & illaqueastis, itáque in ruinam & exitium egistis: perinde ac venatores reti capiunt & illaqueant feras, & aues in monte Thabor. Cap. 5. 1.

Deuorabit vos mensis. Aquila, *neomenia*, id est, noua luna, putà nouus rex, nouum imperium; quæ sub luna, cum luna, & instar lunæ mutantur & innouantur. vers. 7.

Viuificabit nos post duos dies, in die tertia suscitabit nos. Ad literam primus dies, est captiuitatis Cap. 6. 3.

Assyria

Assyriacæ: ſecundus, Babylonicæ: tertius, redemptionis & libertatis per Cyrum, & multò magis per Chriſtum. Allegoricè primus dies fuit paſſionis Chriſti; ſecundus ſepulturæ, tertius reſurrectionis, quo ſeipſum, noſque in ſeipſo à morte ad vitam Chriſtus ſuſcitauit. Tropol. q. d. Citò Deus pœnitentem ſua gratia viuificat; & patientem in tribulatione citò conſolatur & liberat.

verſ. 5. *Propter hoc dolaui in Prophetis, occidi eos in verbis oris mei.* q. d. Iudæi erant duri vt marmora: conatus ergo ſum eos dolare, & ſcalpere per Prophetas, aſſiduè eos tundens & pulſans, nunc minando, nunc blandiendo, adeo vt Prophetas tot oraculis, verbis & concionibus fatigarim, & quaſi enecarim; ſed fruſtra: ſcalpra enim mea hebetaui, & Prophetas meos tantùm non occidi; at ipſi marmora manent, ſculpi ſcalpíque nolunt.

Cap. 7. 8. *Ephraim factus eſt ſubcineritius panis, qui non reuerſatur.* Qui non inuertitur, ideóque ab igne aduritur. q. d. Iſraël quaſi panis ſubcineritius, manet in ſuo cinere & ſordibus idololatriæ, nec ſe ab iis auertit, vt per pœnitẽtiam redeat ad Deum: quocirca igne Aſſyriaco ſenſim comburetur & conſumetur. Vnde ſubdit: *Comederunt alieni robur eius*, putà fruges & opes eius diripuerunt, & deuorarunt Aſſyrij: *& ipſe neſciuit*, ipſe non aduertit ſe conſumi, & tendere in ruinam.

Cap. 8. 7. *Ventum ſeminabunt, & turbinem metent.* q. d. Sicut qui ſerit ventum, metit turbinem, quem cauſat ventus in terram iactus & concluſus: ita qui ſeminant idololatriam, ſuperbiam aliáque ſcelera, metent turbinem calamitatum & ærumnarum, quarum cauſa eſt idololatria, ſuperbia, &c. Vnde affini adagio idem explicans ſubdit:

Culmus ſtans non eſt in eo, germen non faciet farinam. q. d. Sicut ex vento ſeminato naſci nequit culmus conſiſtens, germénque creſcens in granum quod faciat farinam: ita & ex idololatria, & ſuperbia naſci nequit aliquid boni, quod operantem paſcat & reficiat; ſed potiùs omne malum, quod eum cruciet, affligat & mille moleſtiis curíſque exagitet.

verſ. 8. *Iſraël factus eſt quaſi vas immundum*, putà matula, in quam Aſſyrij, aliæque gentes ſuas ſordes coniiciant. ita S. Hieron.

verſ. 9. *Iſraël eſt onager ſolitarius ſibi.* q. d. Iſraël iugum Dei & legis excuſſit: vult eſſe liber, ſibique, vt lubet, viuere, inſtar aſini feri & ſylueſtris.

Cap. 9. 8. *Speculator Ephraim cum Deo meo: Propheta laqueus ruinæ factus eſt.* q. d. Propheta qui debebat eſſe ſpeculator populi, verſaríque cum Deo, & ex eius ore loqui, hic factus eſt populo laquens ruinæ: quia ſuis falſis oraculis, & doctrinis populum induxit in exitium & ruinam.

verſ. 14. *Da eis Domine. Quid dabis eis? Da eis vuluam ſine liberis, & vbera arentia.* q. d. Inflige Iſraëlitis pœnam raram & acrem, ſcilicet ſterilitatem & orbitatem, vt vel filios non concipiant, vel ſi conceperint, lactare & educare nequeant; ídque quia in filiis ſuperbierunt, iíſque ſacrilegè abuſi ſunt, immolando eos Moloch.

Ex Ioële.

Cap. 2. 20. *EVm qui ab Aquilone eſt procul faciam à vobis.* Scilicet Nabuchodonoſorem, & Holophernem, qui ex Aquilonari plaga, putà Chaldæa & Aſſyria veniunt, auertam ab Iſraële. Myſticè, diabolum auertam à fidelibus. Ipſe enim eſt frigidus Aquilo, qui ſuo frigore omnia bona deſiccat, acediam & torporem piorum operum inducit.

Ex Amos.

SVper tribus ſceleribus Damaſci, & ſuper quatuor non conuertam eum: eo quod triturauerint in plauſtris ferreis Galaad. q. d. Ob tria, id eſt, multa ſcelera Damaſci, ſed maximè ob quartum, quia ſcilicet crudeliter ſæuiit in Iſraëlitas, putà Galaaditas, triturando eos quaſi triticum, non parcam ei; ſed pariter in eum ſæuiam, & acriter eum puniam. Cap. 1. 3.

Nunquid currere queunt in petris equi, aut arari poteſt in bubalis? quoniam conuertiſtis in amaritudinem iudicium, & fructum iuſtitiæ in abſynthium. q. d. Equi & bubali ſequuntur naturæ ductum: vnde nil faciunt naturæ repugnans, v. g. vt equi currant in petris, vt bubali indomiti iugo domentur, & arent. At vos ô Iſraëlitæ, naturas rerum inuertitis; quia facitis naturæ repugnantia: nam iuſtitiam in iniuſtitiam, virtutem in vitium, dulcedinem in amaritudinem conuertitis. Cap. 6. 13.

Qui ædificat in cælo aſcenſionem ſuam, id eſt, thronum, ad quem ſancti è terra aſcendunt; *& faſciculum ſuum ſuper terram.* Faſciculum vocat colligationem trium elementorum, aëris, aquæ & terræ. Myſticè, faſciculus Dei eſt Eccleſia, fide, lege & charitate Dei conſtricta, & colligata: Eccleſia, inquam, tum mixta & militans, tum electa & triumphans. Cap. 9. 6.

Ex Michæa.

QVia de mercedibus meretricis congregata ſunt, & vſque ad mercedem meretricis reuertentur. q. d. Quia Samaria ſuas opes collegit ex idololatria (hæc enim eſt meretricatus ſpiritalis) hinc eædem ad idololatras, putà ad Aſſyrios raptores deuoluentur. Cap. 1. 7.

Adhuc hæredem adducam tibi quæ habitas in Mareſa. Eſt ſarcaſmus: hæredem enim vocat Aſſyrios, qui vaſtabunt & hæreditabunt Mareſa, cæteráſque vrbes Iudææ. Vnde ſubdit: *Vſque ad Odollam veniet gloria Iſraël.* q. d. Gloria Iſraël propulſa quaſi ab Aſſyriis, qui eius vrbes capient, fugiet vſque ad Odollam, quæ eſt in finibus Iudææ, ibique cadet & extinguetur, cùm Odollam capiet Aſſyrius. Ergo tu, ô Samaria, æquè ac tu, ô Iudæa, *decaluare & tondere* (in ſignum extremi luctus) *ſuper filios deliciarum tuarum* (Sept. *ſuper filios tuos delicatos*) *dilata caluitium tuum ſicut aquila*, quæ ſeneſcens toto corpore deplumatur & decaluatur: *quoniam captiui ducti ſunt ex te.* verſ. 15.

Adhuc ignis in domo impij theſauri iniquitatis, & menſura minor iræ plena. q. d. Adhuc ignis cupiditatis, toties à nobis prophetis repreſſus & reſtinctus, quaſi ſopitus reuiuiſcit, inardeſcit & increſcit, nimirum theſauri qui ex iniquitate comparantur, & vſus menſurarum quæ iuſto ſunt minores, ſed ira Dei plenæ: quia quod eis deeſt in pondere, hoc Deus ſupplebit & implebit ſua vindicta, oneréque ſupplicij. Cap. 6. 10.

Ex Nahum.

QVia ſicut ſpina ſe inuicem complectuntur; ſic conuiuium (id eſt, cœtus conuiuarum, ſiue conuiuæ) *eorum pariter potantium, conſumentur quaſi ſtipula ariditate plena.* q. d. Conuiuantes & Cap. 1. 10.

 compo

compotantes Assyrij, qui in symposiis instar coronæ è spinis contextæ & implexæ, sibi inuicem in orbem sociantur, dum mensas & vina coronant: hi, inquam, ab angelo, & à Medis, quasi stipula aridissima comburentur & consumentur.

Cap. 3. 16. *Plures fecisti negotiationes tuas, quàm stellæ sint cœli: bruchus expansus est & auolauit.* q. d. Sicut bruchus sole calente alas expandit & auolat; ita merces & opes tuæ, ô Niniue, quæ numero certant cum stellis, persequente te Chaldæo, à te ad eum euolabunt.

vers. 17. *Custodes tui quasi locustæ, & paruuli tui quasi locustæ locustarum, quæ considunt in sepibus in die frigoris: sol ortus est, & auolauerunt.* q.d. Sicut locustæ tam magnæ, quàm paruæ, nocturno frigore torpentes, solis radiis excitatæ, & calefactæ auolant, ita tui duces & milites, ô Niniue, qui te custodiebant, veniente Chaldæo aufugient.

Ex Sophonia.

Cap. 1. 7. PRæparauit Dominus hostiam, sanctificauit vocatos suos. Hostia pro peccato immolanda diuinæ vindictæ, est impia Ierusalem. Sacerdotes eam immolaturi, sunt Chaldæi, quos Deus ad hoc vocauit, & *sanctificauit*, id est, auctorauit, designauit, & quasi consecrauit ministros & executores suæ iustitiæ, & sententiæ.

vers. 12. *Scrutabor Ierusalem in lucernis.* q. d. Scrutabor Iudæos in speluncis se abdentes, per Chaldæos, qui eos vbique inuestigabunt, vt occidant, vel capiant. Vnde subdit: *Et visitabo* (puniendo) *super viros defixos in fæcibus suis*, putà in peccatis suis. q.d. Sicut vinum iugiter residens in fæcibus suis, fit olidum, vapidum & insipidum; ideóque ab œnopola ab iis depromitur, & in aliud vas transfertur: ita Iudæi in Iudæa degentes in otio, & rerum abundantia lasciuiunt & luxuriant, putent & fœtēt; quocirca eos inde transferā in Babylonem.

Dies iræ dies illa, dies tribulationis & angustiæ,
vers. 15. *dies calamitatis & miseriæ, dies tenebrarum & caliginis, dies nebulæ & turbinis, dies tubæ & clangoris.* Dies hæc ad literam, est dies excidij Ierusalem per Chaldæos. Alleg. est dies mortis, & dies Iudicij. Vnde de ea subdit: *In igne Zeli eius deuorabitur omnis terra; quia consummationem cum festinatione faciet cunctis habitantibus terram.* Deus enim iudex & vindex, quasi zelotes impulsus zelo iustitiæ, honoris & amoris sui, ad vindicandum iniurias sibi irrogatas, acriter puniet Iudæos, & fideles, qui quasi sponsæ ab eo adamatæ, eo spreto, cum creaturis adulteratæ sunt.

Ex Zacharia.

Cap. 10. 4. EX ipso (Iuda) *angulus, ex ipso paxillus, ex ipso arcus prælij, ex ipso egredietur omnis exactor simul.* Hæc sunt quatuor ænigmata principis, putà Machabæorum, & mysticè Apostolorum. Princeps enim primò est angulus Reipublicæ, vtpote qui omnia eius latera stringit, continet & roborat. 2. est quasi paxillus, quia ex ipso omnium subditorum fortunæ, res & spes pendent, quasi ex paxillo. 3. est quasi arcus, hostes Reip. sternens & profligans. 4. est exactor, id est, victor, qui victis leges, iura & tributa imponit.

Cap. 11. 1. *Aperi Libane portas tuas, & comedat ignis cedros tuas.* q.d. Aperi, ô Ierusalem, portas tuas Tito & Romanis, qui domos tuas cedrinas comburent. Libanus enim est ænigma Ierusalem & templi:

A tum quia ex cedris pinísque Libani erant constructa: tum quia vt Libanus arboribus, ita Ierusalem populis abundabat.

Vlula abies, quia cecidit cedrus. Vlulate plebeij, quia ceciderunt magnates, qui vos protegebant: illis ergo cadentibus, cadetis & vos. Vnde explicans subdit: *Quoniam magnifici vastati sunt.* vers. 2.

Et assumpsi mihi duas virgas, vnam vocaui Decorem, & alteram vocaui Funiculum: & paui gregem. vers. 7. Duæ virgæ pastorales, siue duplex pedum significat duplex regimen Dei. Primò enim rexit Iudæos amore, sceptro quasi decoris, per promissa & beneficia, dedítque Principes & Pontifices beneuolos & beneficos; quales fuerunt ante Zachariam Moses, Iosue, Dauid, &c. post eum Machabæi, & maximè Christus. Verùm quia Iudæi his recalcitrarunt, hinc fracto sceptro decoris, assumpsit sceptrum funiculi, quo cœpit eos regere terroribus, minis, vinculis & flagellis, præsertim post Christum, ac tandem planè eos abiecit, tradiditque vastandos Tito & Romanis, vti in sequentibus docet Zacharias.

B

Et dixit Dominus ad me: Adhuc sume tibi vasa pastoris stulti, vers. 15. id est, improbi; qui gregem negligit, imò expilat, vt se vnum pascat & ditet. Huius vasa, id est, instrumenta, sunt machæra, vel culter ad iugulandum oues; baculus ad confringendum earum crura; laqueus ad eas strangulandum; cithara, quam neglectis ouibus pulset, vt se oblectet. Vnde subdit:

C *O pastor & idolum, derelinquens gregem.* q.d. vers. 17. Tu, ô stulte & improbe pastor, non es pastor, sed vmbra & idolum pastoris. Habes nomen & pedum, sed curam & vigilantiam pastoris non habes. Tales fuere Iason, & Menelaus tempore Machabæorum, atq; Annas, Caiphas & Scribæ tempore Christi. Talis erit Antichristus in fine mundi, qui volet adorari vt idolum & numen.

Ecce ponam Ierusalem in superliminare crapulæ Cap. 12. 2. *omnibus populis in circuitu.* Alludit ad profanationem templi factam sub Antiocho, adeo vt in eo comessationibus & scortationibus vacarent, vt patet 2. Machab. 6. Quocirca templum iam non erat templum, sed popina, ganea & domus crapulæ, ita vt in eius superliminari tituli loco scyphus, quasi insigne compotationis & crapulæ, exponi potuerit, & fortè reipsa expositus sit. q.d. Græci, & nonnulli Iudæi ex domo Dei fecerunt domum crapulæ: ego faciam, vt quasi ebrij in illam impingant, vtque à Machabæis cædantur, & iam non vino, sed sanguine suo inebrientur: propinabo eis calicem tremoris, stuporis & soporis (hæc enim omnia significat hebr. רעל *raal*) vt eo consopiti æternum somnum dormiant.

D

Ponam Ierusalem lapidem oneris cunctis populis: vers. 3. *omnes qui leuabunt eum, concisione lacerabuntur.* Alludit ad palæstram Gentilium, quam impius Iason in Ierusalem induxit, in qua certabant disco, id est, massa plumbea, vel saxea, quis scilicet eam altius eleuare, vel longius proiicere posset, qua sæpe lacerabantur manus leuantium, imò ipsi leuantes subinde opprimebantur. q.d. Certant Græci, vt Iudæos, quasi discum & lapidem oneris è Iudæa in Græciam proiiciant; sed ego faciam, vt ab eodem per Machabæos lanientur & opprimantur.

E

Ex Malachia.

ORietur vobis timentibus nomen meũ sol iustitiæ, Cap. 4. 2. *& sanitas in pennis eius: & egrediemini, & salietis*

litiis sicut vituli de armento. Alludit ad ænigma phœnicis:huius enim sunt pennæ. Phœnix enim est auis solaris,quia symbolum est solis.q.d.Christus ex morte rediuiuus orietur vobis, ô iusti, quasi phœnix, id est, quasi sol iustitiæ post occa- A sum exoriens,qui suis radiis, quasi pennis expansis,vobis irradians, à morte vos resuscitabit, ac gloria beatitudinis & dote agilitatis donabit, vt vegeti,læti & felices exiliatis, sicut exiliunt vituli bene pasti & saginati.

ADAGIA.

Ex Osee.

Cap. 2. 6. vers. 9. *Epiam viam tuam spinis.* Hoc est, impediam ne curras ad tuos amasios, putà ad idola.

Liberabo lanam meam & linum meum. Auferam à te vestes laneas & lineas, quibus abuteris ad cultum idolorum. Significat creaturas inuitè seruire impietati, ideóque ab impiis quasi captiuari : quia creatæ sunt & destinatæ ad hunc finem, vt seruiant piis in cultu Dei. Ab hac captiuitate liberat eas Deus, dum illas impiis adimit,& transfert ad pios vel homines, vel vsus.

vers. 13. *Visitabo super eam dies Baalim.* Puniam eum ob cultum Baal.

vers. 14. *Lactabo eam,& ducam in solitudinem,& loquar ad cor eius.* Seducam eam ab amasiis,& solus cum sola agam,eique abblandiar. C

vers. 19. *Sponsabo te mihi in sempiternum : & sponsabo te mihi in iustitia & iudicio, & in misericordia & miserationibus.* Assumam te mihi in sponsam cum summa misericordia,æquè ac iustitia,qua te tuebor,& hostes tuos prosternam.

Cap. 3. 1. *Diligunt vinacia vuarum.* Peccator relicta vua pingui & plena,id est, vero summóque bono, diligit vinacia, id est,folliculos vuæ passæ, putà picta & ficta bona, falsas delicias, falsos honores, falsas opes,falsa gaudia.

Cap. 4. 2. *Sanguis sanguinem tetigit.* Cædes cædibus adduntur,peccata peccatis cumulantur.

vers. 11. *Fornicatio & vinum,& ebrietas auferunt cor*, id est,rationem,iudicium,mentem,spiritum, hominémque dementant & infatuant. D

vers. 15. *Si fornicaris tu Israël, non delinquat saltem Iuda*, habens Dei templum, Deóque quasi dedicatus & intimus. *Quoniam sicut vacca lasciuiens declinauit Israël.* Israël vt vacca lasciuiat,Iuda in Dei lege consistat vt leo.

Cap. 5. 3. *Ego scio Ephraim, & Israël non est absconditus à me.* q.d. Ego sum cardiagnostes, ideóque video intimas Israëlitarum cogitationes, desideria, & propensiones in fornicationem & idololatriam. Vnde sequitur: *Quia nunc fornicatus est Ephraim, contaminatus est Israël : quia spiritus fornicationum in medio eorum.*

vers. 5. *Respondebit arrogantia Israël in facie eius.* q. d. Arrogans fastus Israëlis,Deique contemptus publica clade sternetur & punietur; hæcque humiliatio & pœna ostendet eius scelera ; eique interroganti,cur adeo punior? in faciem non voce,sed facto & reipsa respondebit : Quia tam arrogans fuisti.q.d.Pœna respondebit culpæ,pœna culpam prodet totique orbi demonstrabit. Vnde sequitur: *Et Israël,& Ephraim ruent in iniquitate sua.* E

vers. 12. *Ego quasi tinea Ephraim,& quasi putredo* (heb. teredo) *domus Iuda.* q.d. Vti tinea molli lentóque, sed certo morsu corrodit vestem, ac teredo lignum: ita ego corrodam & consumam Israëlitas & Iudæos.

B *Ego quasi leæna Ephraim,& quasi catulus leonis domus Iuda.* q.d. Laniabo Israëlitas quasi leæna, & Iudæos quasi leunculus. vers. 14.

Misericordiam volui,& non sacrificium:& scientiam Dei plusquam holocausta. q.d. Requiro internam pietatem,non externam;actus non ceremonias ; victimas mentis, non carnis ; cordis, non oris. Cap. 6. v. 6.

Omnes adulterantes quasi clibanus succensus à coquente. Sicut adulterandi libido adulterando increscit,magísque accenditur; ita libido colendi idola in Israëlitis, ipsa eorum cultura magis increuit,& incensa est instar fornacis, quam succendit pistor; ita vt viderentur in idola furere & insanire. Cap. 7. 4.

C *Factus est Ephraim quasi columba seducta, non habens cor.* Sicut columba stolida sinit sibi pullos auferri,& ad eundem nidum redit : rursum, ob escam in retia se dat,sinitque se capi: ita Israëlitæ stolidi implorant opem deorũ & Assyriorum, à quibus vident se sensim spoliari, & vastari agique in exitium. vers. 11.

Facti sunt quasi arcus dolosus. Videbantur Iehu & Israëlitæ, euerso Baal, studia sua directuri ad stabiliendum Dei cultum; sed ecce resilierunt ad colendos vitulos Ieroboam. vers. 16.

Ipsi regnauerunt & non ex me : principes extiterunt, & non cognoui. q. d. Reges Israël fecerunt schisma à domo Dauid, & regnarunt in Israël, non me auctore,sed populo tumultuante, & deD ficiente à Roboam. Ego enim vnum institui regnum,putà Iuda,nõ Israël: ego sum auctor vnius Synagogæ & regni, non duplicis: odi enim diuisionem & schisma, præsertim tendens ad idololatriam. Cap. 8. 4.

Sacrificia eorum quasi panis lugentium. q. d. Israëlitæ idololatræ, & mœrentes in captiuitate offerunt,& comedunt victimas immundas & illegitimas,æquè ac lugubres & funestas, quale est epulum funebre. Cap. 9. 4.

Facti sunt abominabiles sicut ea (idola, & meretrices Beelphegor,id est,Priapi obscœnissimi) *quæ dilexerunt.* Cap. 9. 10.

Seminate vobis in iustitia (heb. *iustitiam*, id est, opera pia,iusta & sancta) *& metite* (id est, certò E metetis) *in ore misericordiæ.* heb. *iuxta os misericordiæ*, scilicet Dei. *Os* symbolum est capacitatis & amplitudinis.q.d. Amplissimam à Deo recipietis mercedem, gratiam & misericordiam, tantam scilicet,quanta decet os,id est, amplitudinem misericordiæ Dei. Cap. 10. 12.

Innouate ergo vobis nouale. q. d. Cor vestrum, euulsis vitiorum spinis & loliis, quasi nouale, id est nouum agrum Deo præparate, vt in eo ipse serat copiosa suæ gratiæ & misericordiæ semina.

Arastis impietatem, iniquitatem messuistis. q. d. Hactenus arastis, & seminastis impietatis semina & opera, ideóque pœnas iniquitati debitas messuistis: *ac comedistis frugem mendacij.* q. d. Paucas vers. 13.

tenuésque comedistis fruges, ideóque mendaces & fallaces: quia spem magnæ segetis, quam dabant in germine, in messe non præstiterunt.

Cap. 11.9. *Deus ego, & non homo.* q. d. Homo regitur ira, ego iram moderor & rego: homo offensus spirat vindictam, ego misericordiam: hominis cogitationes sunt naturales, terrenæ & depressæ; meæ sunt supernaturales, cœlestes, & transcendentes omnem angelorum intellectum: homo est inconstans & mutabilis, ego constans & immutabilis.

vers. 12. *Circundedit me in negatione Ephraim: Iudas autem testis descendit cum Deo, & cum sanctis fidelis.* q.d. Cùm Ephraim, id est, decem tribus, abnegauit Dei cultum, & coluit vitulos aureos, tunc Iudas, id est, duæ tribus Deo fideliter, cum sanctis sacerdotibus aliísque fidelibus adhæsit, ac quasi descendit cum Deo: Deus enim parte sui regni & Ecclesiæ ab Ephraim quasi spoliatus, descendere & deprimi videbatur: illi tamen in hoc descensu & contumelia, fidelis comes & assecla fuit Iudas. Iudas ergo fidem & amicitiam suam stabilem Deo in hac persecutione, & tribulatione probauit. Vulgò enim fieri solet illud Poëtæ:

Cùm fueris felix, multos numerabis amicos;
Tempora si fuerint nubila, solus eris.

Cap. 12.1. *Ephraim pascit ventum, & sequitur æstum.* q. d. Israël facit rem futilem, perinde ac si quis ventos vellet pascere & regere, quasi oues; imò rem noxiam, perinde ac si quis persequeretur æstum: eum enim non comprehendet, nec lædet, sed potiùs ab eo lædetur & vretur. Colit enim idola varia & noxia, in iisque spes suas reponit; ob quæ vastabitur & comburetur.

vers. 7. *Chanaan in manu eius statera dolosa.* q. d. Israël iam non est Israël, sed Chanaan, id est, mercator fraudulentus: in manu enim eius est statera dolosa; quia per iniqua pondera & mensuras decipit ementes & vendentes, ac iniqua lucra aucupatur.

vers. 11. *Si in Galaad idolum, ergo frustra erant in Galgal bobus immolantes.* q.d. Si Galaditæ, id est, Israëlitæ experti sunt suos deos esse *idolum*, id est, rem vanam & noxiam, ideóque se cum iis excisos esse, & in vanum abiisse: ergo frustra eosdem colunt Iudæi in Galgal: pariter enim sentient eos esse idolum, id est, rem vanam & noxiam, cum eóque excindentur & euanescent.

Cap. 13.9. *Perditio tua Israël: tantummodò in me auxilium tuum.* q.d. Excidium tuum tibi, tuísque sceleribus ascribe, non mihi, meæque sæuitiæ: ego enim tantùm tibi auxiliari possum, idque desidero, si pœnitere & ad me redire velis. Tuum ergo exitium habes ex te: ex me verò non nisi auxilium.

vers. 11. *Dabo tibi regem in furore meo, & auferam in indignatione mea.* q.d. Non est quod speres auxilium à regibus tuis, Ieroboam & posteris eius: quia sicut eos tibi iratus dedi, ita & iratus auferam, tradámque vnà tecum Assyriis. Id fecit Deus in Osee vltimo rege Israël.

Cap. 14.3. *Dicite ei* (Deo, quem offendistis) *Omnem aufer iniquitatem, accipe bonum* (id est, da veniam, gratiam omnéque bonum, quod rursum per gratiarum actionem à nobis accipias. Vnde subdit) *& reddemus vitulos labiorum nostrorum*, putà laudem & hymnodiam labiis nostris expressam. Præscribit Propheta Israëli pœnitenti formulam confessionis & deprecationis.

vers. 10. *Quis sapiens, & intelliget ista? intelligens, & sciet hæc? quia rectæ viæ Domini, & iusti ambulabunt in* A *eis.* q.d. Soli sapientes, id est, fideles & iusti intelligunt vias legésque Domini, ac in eis ambulant rectè in cœlum: cæteri, infideles scilicet & impij, insipientes sunt: quia vias Dei practicè non cognoscunt, nec in eis ambulant, sed in eis impingunt corruúntque in scelera, ac deinde in supplicia, putà in gehennam.

Ex Ioële.

A A A diei: quia prope est dies Domini, putà dies excidij Samariæ, & typicè totius mundi. q.d. Instar extrema clades vrbi & orbi, *& quasi vastitas à potente veniet.* Vnde de eodem ait c. 2. 1. Cap. 1.15.
B *Canite tuba in Sion, vlulate in monte sancto meo, conturbentur omnes habitatores terræ: quia venit dies Domini, quia propè est dies tenebrarum & caliginis, dies nubis & turbinis: quasi mane expansum super montes, populus multus & fortis.* q.d. Sicuti summo manè sol expandit spargítque radios in montes, eósque præoccupat: ita Assyrij summa celeritate aduolarunt, & præoccuparunt mentes Israëlis, antequam eos aduentare scirent & sentirent Israëlitæ.

Ante faciem eius ignis vorans, & post eum exurens flamma: quasi hortus voluptatis terra coram eo, & post eum solitudo deserti: neque est qui effugiat eũ. q.d. Exercitus Assyriorum ita omnia vastabit, ac C si ignem cuncta afflantem ante se præferret, & post se exhalaret, ita vt terram, quæ antea erat florens quasi paradisus, redigat in solitudinem & vastitatem. Hinc: Cap. 2.3.

A facie eius contremuit terra: moti sunt cœli, Sol & Luna obtenebrati sunt, & stellæ retraxerunt splendorem suum. Hæc propriè fient in fine mundi; sed impropriè facta sunt in excidio Israëlis: quia scilicet Israëlitis pauore perculsis, cœli & terra inuerti, concuti & obscurari visa sunt. Est hypallage. vers. 10.

Ex Amos.

QVi conuertitis in absynthium iudicium. Qui D iniustas, amaras, & acerbas fertis sententias in pauperes & innocentes, itáque eos quos iuuare & consolari debebatis, exacerbatis & mœrore conficitis. Cap. 5.7.

Qui subridet vastitatem super robustum. Qui ludens, & quasi subridens immittit plagas in robustos, quibus eos vastat & conculcat. vers. 9.

Pro eo quod diripiebatis pauperem, & prædam electam tollebatis ab eo, domos quadro lapide ædificabitis, & non habitabitis in eis: vineas plantabitis amantissimas, & non bibetis vinum earum. vers. 11.

Prudens in tempore illo (excidij, considerans iustum Dei iudicium & vindictam) *tacebit, quia tempus malum est.* vers. 13.

E *Aufer à me tumultum carminum tuorum, & cantica lyræ tuæ non audiam.* Quia Deus quærit cantica cordis, non oris; planctum mentis, non vocis. vers. 23.

Et reuelabitur quasi aqua iudicium, & iustitia quasi torrens fortis. q.d. Dei iusta vindicta vos obruet, instar torrentis longè latéque exundantis, qui omnia secum conuoluit & abripit. vers. 24.

Væ qui opulenti estis in Sion, & confiditis in monte Samariæ; optimates capita populorum, ingredientes pompatice domum Israël. Qui dormitis in lectis eburneis, & lasciuitis in stratis vestris. Qui comeditis agnum de grege. Qui canitis ad vocem psalterij. Bibentes vinum in phialis, &c. & nihil patiebantur super contritione Ioseph (populi sui.) *Quapropter* Cap. 6.1.

nunc

nunc migrabunt in capite transmigrantium (in captiuitatem Assyriacam) *& auferetur factio lasciuientium. Iurauit Dominus Deus in anima sua*, &c.
vers. 12. *Quia ecce Dominus mandabit, & percutiet domum maiorem*(decem tribus)*ruinis* (excidio pleno & perpetuo) *& domum minorem scissionibus*. id est, duas tribus scindet & carpet ; sed non delebit : quinimò post 70. annos captiuitatis Babylonicæ, eas sibi & patriæ restituet.
Cap. 7. 14. *Non sum Propheta, & non sum filius Prophetæ, sed armentarius ego sum, vellicans sycomoros. Et tulit Dominus me cum sequerer gregem, & dixit Dominus ad me: Vade, propheta ad populum meum Israël*. Ita stulta & ignobilia mundi eligit Deus, implétque suo spiritu, vt confundat nobiles & sapientes.
Cap. 8. 11. *Emittam famem in terram, non famem panis, neque sitim aquæ, sed audiendi verbum Domini*. q. d. Redigam Israël in obsidione Samariæ ad tantas angustias, vt Prophetas, quos antea spreuit, vndique conquirat, vt ex iis sciscitetur oraculum de futuro obsidionis euentu, an, & quomodo manus Assyriorum possit euadere.
Nunquid non vt filij Æthiopum vos estis mihi filij Israël? Quia sicut Æthiopes colore, ita vos moribus atri estis, deformes, obdurati & immutabiles. Cap. 9. 7.

Ex Abdia.

Dicis (ô Edom) *in corde tuo: Quis detrahet me* (ex rupe in qua securus habito) *in terram? Si exaltatus fueris vt aquila, & si inter sidera posueris nidum tuum, inde detraham, te dicit Dominus*. vers. 3.

Ex Iona.

Qui custodiunt vanitates frustra, misericordiam suam derelinquunt. q. d. Qui colunt idola, quique voluptates suas à Deo vetitas sectantur, derelinquunt Deum, à quo omnem misericordiam, & omne bonum expectare debent. Cap. 2. 9.
Adhuc quadraginta dies, & Niniue subuertetur. Cap. 3. 4.

A D A G I A.

Ex Michæa.

Cap. 1. 5. *Quod scelus Iacob? nónne Samaria? & quæ excelsa Iudæ? nónne Ierusalem?* q. d. Samaria quasi metropolis, quæ decem tribubus debebat esse dux fidei & religionis, facta est eisdem dux idololatriæ, æquè ac Ierusalem Iudæ, siue duabus tribubus.
vers. 8. *Super hoc plangam & vlulabo, vadam spoliatus & nudus: faciam planctum velut draconum, & luctum, quasi struthionum*. q. d. Miserabiliter, & inconsolabiliter plangam excidium Samariæ.
vers. 10. *In domo pulueris* (hebr. *in Aphra*) *puluere vos conspergite*. q. d. Aphra, vrbs Samariæ, rectè vocatur Aphra, id est, puluis : quia in puluerem ab Assyriis est redigenda. In ea ergo quasi in domo pulueris, vos ô Samaritæ, puluere vos conspergite, & lugete excidium eius & vestrum.
Cap. 2. 13. *Ascendet pandens iter ante eos; diuident & transibunt portam, & ingredientur per eam: & transibit rex eorum coram eis, & Dominus in capite eorum*. q. d. Christus præibit pandétque viam fidelibus suis in Ecclesiam, tum militantem, tum triumphantem.
Cap. 3. 6. *Propterea nox vobis pro visione erit, & tenebræ vobis pro diuinatione: & occumbet sol super Prophetas, & obtenebrabitur super eos dies*. q. d. Quia vos ô pseudoprophetæ, non lucem, id est, veritatem, sed noctem & tenebras, id est, mendacia prophetastis, prædicendo impiis pacem, id est, prospera: idcirco puniam vos, faciámque vt visiones, id est, prophetiæ vestræ vertantur in noctem, tum falsitatis, vt omnibus appareat eas fuisse tenebras, id est, errores & figmenta : tum calamitatis & excidij. Redigam enim vos in eas angustias, vt sol vobis pauidis & attonitis occumbere, diésque in meridie obtenebrari videatur.
vers. 8. *Veruntamen ego repletus sum fortitudine spiritus Domini, iudicio & virtute, vt annunciem Iacob scelus suum, & Israël peccatum suum*. Doctori & concionatori necessaria sunt hæc tria : 1. fortitudo, id est, libertas, & constantia docendi & arguendi peccata, & peccatores potentes : 2. iudicium, id est, veritas, æquitas & discretio : 3. virtus, id est, efficacia dicendi.
Qui ædificatis Sion in sanguinibus, & Ierusalem in iniquitate. q.d. Qui domos magnificas in Ierusalem ædificatis ex iniustis vectigalibus, donis, vsuris, contractibus, fraudibus, rapinis & oppressionibus pauperum. Vnde explicans subdit: *Principes eius in muneribus iudicabant*, &c. vers. 10.
Propter hoc causa vestri (ob vestras rapinas & scelera) *Sion quasi ager arabitur, & Ierusalem quasi aceruus lapidum erit; & mons templi in excelsa syluarum*. q. d. Demoliar Sionem, & in ea domos vestras; quia eas ædificatis ex rapinis & sanguine pauperum. Vrbs enim plectitur, propter ciues: & templum igni destinatur, propter impios & sacrilegos indigenas. Satius enim est illud dari igni, quàm sceleri, excidio, quàm sacrilegio, hosti Chaldeo, quàm idololatræ & homicidæ Iudæo. vers. 12.
Popule meus quid feci tibi, aut quid molestus fui tibi? responde mihi. Quia eduxi te de terra Ægypti, & de domo seruientium liberaui te, & misi ante faciem tuam Moysen, & Aaron, & Mariam? q.d. Estne hoc maleficium quod mihi imputas, nimirum beneficium, quo te è carcere Ægyptiaco redemi, & ex mancipio effeci ingenuum & liberum? Est mycterismus. Cap. 6. 3.
Indicabo tibi ô homo, quid sit bonum, & quid Dominus requirat à te: vtique facere iudicium (iustitiam) *& diligere misericordiam, & sollicitum ambulare cum Deo tuo*. Sicut reus supplex, & sollicitus ambulat cum iudice, à quo veniam & vitam petit: & sicut famuli solliciti ambulant cum dominis suis, à quibus victum & omnia bona sperāt. vers. 8.
Humiliatio tua in medio tui. In te residet tam culpa, quàm pœna afflictionis tuæ. vers. 14.
Væ mihi; quia factus sum sicut qui colligit in autumno racemos vindemiæ: non est botrus ad comedendum. q.d. Heu mihi: nam ego Michæas prædicatione mea excolui vineam Iuda; sed oleum & operam perdidi: vix vnum alterúmue conuerti: diabolo & idolis cedunt botri grossi & plurimi: Cap. 7. 1.

Deo & mihi pauculi acini. Multi enim sunt vocati, pauci verò electi.

vers. 4. *Qui optimus in eis est, quasi paliurus, & qui rectus, quasi spina de sepe.* q. d. Optimus inter Iudæos, nocens est & aculeatus, pungitque & lædit vt paliurus & spinæ: cogitate ergo quales sint cæteri, quales pessimi.

vers. 5. *Ab ea quæ dormit in sinu tuo, custodi claustra oris tui.* q. d. Vxori ne reueles secreta tua: prodet enim te, vtpote infida & garrula: *Nam inimici hominis domestici eius.*

vers. 8. *Ne lateris inimica mea* (ô æmula Idumæa) *super me* (Ierusalem, quæ vastata sum à Chaldæis) *quia cecidi: consurgam cùm sedero in tenebris: Dominus lux mea est. Iram Domini* (captiuitatem 70. annorum in Babylone) *portabo, quoniam peccaui ei, donec causam meam iudicet: educet me in lucem* (in libertatem per Cyrũ, & magis per Christum) *videbo iustitiam eius*, iustam vindictam in Chaldæos, aliósque fidelium tyrannos.

vers. 18. *Quis Deus similis tui, qui aufers iniquitatem, & transis peccatum reliquiarum hereditatis tuæ? Reuertetur & miserebitur nostri: deponet iniquitates nostras. & proiiciet in profundum maris omnia peccata nostra. Dabis veritatem Iacob, misericordiam Abraham, quæ iurasti patribus nostris à diebus antiquis.* q. d. Tu, ô Domine Deus, verè & fideliter præstabis libertatem per Cyrum, & magis per Christum Iacobo, id est, Iacobæis, siue Iudæis, quam misericorditer olim promisisti, & iurasti Abrahæ cæterísque Patriarchis, te daturum posteris eorum.

Ex Nahum.

Cap. 1. 9. NOn *consurget duplex tribulatio*, id est, vt Septuag. *non vindicabit bis in idipsum in tribulatione.* q. d. Deus idem scelus non punit bis, ita S. Cyril. & Theoph.

vers. 15. *Ecce super montes pedes* (gressus, aduentus: huius enim symbolum & causa sunt pedes) *euangelizantis & annunciantis pacem: celebra Iuda festiuitates tuas, & redde vota tua: quia non adiiciet vltrà vt pertranseat in te Belial, vniuersus interiit:* Belial hic ad literam est Sennacherib: allegoricè est diabolus: tropologicè est peccatum: anagogicè est mors, quæ tolletur in resurrectione, qua sublata beati in cœlo celebrabunt perenne festum & Iubilæum.

Cap. 2. 11. *Vbi est habitaculum leonum, & pascua catulorum leonum?* Vbi est Niniue, quæ erat lustrum leonum, id est, tyrannorum, qui prædabantur omnes gentes, earúmque spolia & opes distribuebant suis catulis, id est, filiis & optimatibus? q. d. Euersa est & expilata à Chaldæis, sicut ipsa euertit & expilauit alias.

Cap. 3. 1. *Væ ciuitas sanguinum, vniuersa mendacij dilacerationе plena: non recedet à te rapina.* q. d. Væ ciuitati Niniue, quæ tota est sanguinaria, mendax, plena rapinis & prædis: quia sicuti prædata est, & lacerauit alias gentes; sic pariter ipsa lacerabitur, eritque præda Chaldæis.

vers. 4. *Propter multitudinem fornicationum meretricis speciosæ, & gratæ, & habentis maleficia, quæ vendidit gentes in fornicationibus suis, & familias in maleficiis suis.* q. d. Excindetur Niniue ob idololatrias suas, superstitiones & veneficia, quibus infecit & imbuit omnes gentes sibi subiectas.

vers. 8. *Nunquid melior es Alexandria populorum, quæ habitat in fluminibus? aquæ in circuitu eius; cuius diuitiæ, mare: aquæ, muri eius: Æthiopia fortitudo eius.* q. d. Ne fidas tuis viribus & opibus ô Niniue: nam Alexandria quæ te est fortior & opulentior, vtpote adiacens mari & aquis cincta, iis se tutari non poterit, sed capietur à Chaldæo: pariter ergo ab eo capieris & tu.

Ex Habacuc.

Cap. 1. 6. ECce *ego suscitabo Chaldæos, gentem amaram & velocem, ambulantem super latitudinem terræ &c. Leuiores pardis equi eius, & velociores lupis vespertinis, &c. Volabunt quasi aquila festinans ad comedendum.* In pardo notatur Chaldæorum sæuitia, in lupo voracitas, in aquila rapacitas: in omnibus velocitas.

vers. 13. *Quare non respicis super iniqua agentes, & taces deuorante impio iustiorem se? Et facies homines quasi pisces maris, & quasi reptile non habens principem?* q. d. Cur permittis, ô Domine, Nabuchodonosorem quasi balænam impunè grassari, nósque quasi pisciculos tyrannicè opprimere & deglutire? Cur nos quasi lumbricos, sinis ab eo iniustè calcari & proteri?

vers. 16. *Propterea immolabit sagenæ suæ, & sacrificabit reti suo: quia in ipsis incrassata est pars eius, & cibus eius electus.* Sagenam & rete vocat arma, vires & castra Nabuchodonosoris, quibus quasi retibus ipse illaqueabat, & capiebat gentes instar piscium. q. d. Ipse sibi suísque viribus, non Deo, ascribit suas victorias. Vnde eas habet pro numine: quocirca ipse vt Deus, in statua aurea quam erexit, Daniel. c. 3. coli & adorari voluit.

Cap. 2. 1. *Super custodiam meam stabo, & figam gradum super munitionem, & contemplabor vt videam, quid dicatur mihi.* q. d. Ego disputans & argumentans cum Deo, cur sinat impios Chaldæos vastare populum Dei; vt meam thesin quasi munitionem propugnem, stabo vigil in excubiis, vt argumenta Dei excipiam, eáque aliis argumentis, si possim, repellam & refellam.

vers. 2. *Et respondit mihi Dominus, &c. apparebit in finem, & non mentietur: si moram fecerit, expecta illum: quia veniens veniet, & non tardabit: iustus autem in fide sua viuet.* q. d. Tandem Deus puniet Chaldæos, & è Babylone liberabit Iudæos, scilicet post 70. annos: quare si moram fecerit, expectate eum; quia certò veniet, idque breui. Nolite ergo in ista mora esse impatientes, increduli, & diffidentes de hisce Dei promissis; sed in eorum fide & spe vestram captiuitatem, & ærumnas generosè sustentate, alacrésque viuite.

vers. 6. *Væ ei qui multiplicat non sua? vsquequo & aggrauat contra se densum lutum?* q. d. O miser Nabuchodonosor, cur rapis alienas opes? quid enim hæ sunt aliud, quàm densum lutum, quo te oppleS & aggrauas?

vers. 11. *Quia lapis de pariete clamabit.* q. d. Lapides, ligna & tigna quæ rapuisti, vel ex rapto emisti, ad superba tua palatia exstruenda; propalam omnibus inclamabunt tuam auaritiam & rapinã, ideóque te iustè à Deo puniri, vastari & disperdi.

vers. 18. *Quid prodest sculptile, quia sculpsit illud fictor suus, conflatile & imaginem falsam?* q. d. Quid in idolo tui Beli confidis? Hoc enim non est numen, sed numinis imago falsa, quam plastes finxit. *Dominus autem in templo sancto suo: sileat à facie eius omnis terra.*

Cap. 3. 16. *Ingrediatur putredo in ossibus meis, & subter me scateat, vt requiescam in die tribulationis, vt ascendam*

dam ad populum accinctum nostrum. q. d. Veniant A in me omnes ærumnæ,omnes morbi , omnes afflictiones, vt in die illa horrenda excidij Babylonis , communem Chaldæorum cladem euadam, & ascendam ad populum accinctum ad iter, cum eóque sospes redeam in Iudæam. Alleg. vt in die excidij mundi, diéque iudicij sim securus , & ascendam ad populum electorum , iam accinctum ad iter in cœlum.

vers. 18. *Ego autem in Domino gaudebo,& exultabo Deo Iesu meo*,id est,liberatore & saluatore meo,tum è Babylone , tum mysticè à peccato & gehenna. *Deus Dominus fortitudo mea , & ponet pedes meos quasi ceruorum,& super excelsa mea deducet me victor*,in Ierusalem tum terrestrem, tum cœlestem, *in psalmis canentem.* B

Ex Sophonia.

Cap. 2. 9. M*Oab vt Sodoma erit , & filij Ammon quasi Gomorrha , siccitas spinarum & acerui salis, & desertum vsque in æternum.* Est periphrasis extremæ vastitatis & desolationis, qua Moab & Ammon regiones olim florentes , per Chaldæos conuertendæ erant in spineta,& aceruos salis instar Sodomæ. Causam subdit vers. 10. *Hoc eis eueniet pro superbia sua : quia blasphemauerunt, & magnificati sunt super populum Domini.* hebr. *Magnificarunt*,scilicet os & linguam, subsannãdo Iudæos cum vastarentur à Chaldæis , & blasphe- C mando , ac dicendo , quod Deus eorum non potuisset eos contra Chaldæos tutari.Quocirca *horribilis*,hebr.terribilis,*erit Dominus super eos,& attenuabit omnes deos terræ , & adorabunt eum viri de loco suo,omnes insulæ gentium.* Hoc impletum est per Euangelium Christi,& prædicationem Apostolorum.

vers. 13. *Ponet speciosam* (Niniuen) *in solitudinem ; &c. Hæc est ciuitas gloriosa habitans in confidentia, quæ dicebat in corde suo : Ego sum , & extra me non est alius. Quomodo facta est in desertum , cubile bestiæ?* q. d. Niniue,vrbs illa inclyta , superba & gloriosa,orbis Domina, à Chaldæis vastabitur , ita vt in ea deinceps non habitent homines , sed bestiæ D & feræ.

Ex Aggæo.

Cap.1.6. S*Eminastis multum,& intulistis parum ; comedistis,& non estis satiati: bibistis , & non estis inebriati : operuistis vos , & non estis calefacti ; & qui mercedes congregauit , misit eas in sacculum pertusum.*Causam dat v.9. *Quia domus mea deserta est, & vos festinatis vnusquisque in domum suam.* q.d. Quia vos prætulistis vestras domos & commoda Deo,indéque neglexistis fabricam templi , vt illud maneret desertum ; hinc Deus punit vos sterilitate & penuria,vt agri,horrea, vineæ & cellaria vestra sint arida, deserta & squalida, nec vos satient aut reficiant. Vnde vers. 11. *Vocaui*,inquit, E *siccitatem super terram , & super montes , & super triticum,& super vinum*,&c.

Ex Zacharia.

Cap. 1. 12. E*T respondit Angelus Domini,& dixit : Domine exercituum vsquequo tu non misereberis Ierusalem & vrbium Iuda, quibus iratus es? Iste iam septuagesimus annus est.*Hi 70. anni sunt desolationis,siue excidij Ierusalem & templi,qui inchoantur anno 18.Nabuchodonosoris,& finiuntur anno secundo Darij Histaspis,quo hæc dixit Angelus : ac proinde diuersi sunt ab annis 70. captiuitatis Babylonicæ. Hi enim finiuntur anno primo Cyri,& inchoantur anno vndecimo Ioakim , vel vt alij,anno tertio eiusdem.

O ô fugite de terra Aquilonis. Putà de Babylone,quæ est confusio errorum & vitiorum , ideóque rursum breui capietur , & vastabitur à Dario Histaspis.Tropol.fugite de mundo,qui plenus est pompis, vanitatibus , erroribus , concupiscentiis, ærumnis,periculis. Cap. 2. 6.

Nunquid non iste torris est erutus de igne. q. d. Iesus filius Iosedec rediens à captiuitate, est quasi torris vstulatus & fuliginosus, è fornace Babylonia erutus,id est, miser, squalidus & pauper. Cur ergo tu,ô Satan,ei aduersaris, vt eum planè comburas & disperdas , ne tẽplum cultúmque meum quasi Pontifex restauret? Cap.3. 2.

In die illa , &c. vocabit vir amicum suum subter vineam,& subter ficum. q.d. Tempore Christi & Euangelij erit summa pax,lætitia & communicatio,vt fideles inter se bona habeant communia, in iísque conuiuentur,tum corporaliter,tum potiùs spiritualiter in Eucharistia,vita, doctrina & gratia Christi.Ipse enim est nostra vitis & ficus. vers. 10.

Et factum est sicut locutus est (Deus) *& non audierunt:sic clamabunt,& non exaudiam.* q.d. Lege talionis par pari referam: ipsi me vocãtem noluerunt audire , vicissim ego quoque eos in necessitate me inuocantes non exaudiam. Zach.7.13.

*Domini est oculus hominis , & omnium tribuum Israel.*q.d.Deus est *oculus*,tum actiuus , & videns omnes gentes, æquè ac tribus Israël , iísque prouidens:tum passiuus & visus,q.d. Deus est obiectum oculi : Deus est in quem oculum intendunt omnes homines , ab eo sperantes opem & omne bonum.Sic Ægyptij Deum & numen, siue prouidentiam , pingebant quasi oculum baculo insistentem.Baculus significat sceptrum,putà dominium & potestatem regiam ; oculus , vigilantiam & prouidentiam Dei. Zach.9. 1.

Exulta satis filia Sion,iubila filia Ierusalem.Ecce rex tuus veniet tibi iustus & saluator:ipse pauper,& ascendens super asinam , & super pullum filium asinæ. vers. 9. Rex est Christus,qui in die Palmarum quasi rex certò debellaturus dæmones, peccata & mortem, triumphans ingressus est Ierusalem, vectus asina. Matth.21.5.

Tu quoque in sanguine testamenti tui emisisti vinctos tuos de lacu,in quo nõ est aqua. q.d.Tu, ô Christe, merito & pretio sanguinis tui , quo sanciuisti nouum fœdus inter Deum & homines , liberasti Patres in limbo detentos , vt tecum resurgerent, & ascenderent in cœlum. vers. 11.

Et suscitabo filios tuos, Sion , super filios tuos, ô Græcia, & ponam te quasi gladium fortium. Et Dominus Deus super eos videbitur,& exibit vt fulgur iaculum eius : & Dominus Deus in tuba canet , & vadet in turbine Austri. q.d. Apostoli ex Sione, id est, è Iudæa oriundi , erunt quasi gladius fortis,arcus,iacula fulgurantia , lapides fundæ, tubæ & turbines Dei , quibus Græcos,id est , omnes gentes clangore,&potenti virtute Euangelij prosternet , sibique subiiciet. Vnde de iisdem subdit. vers. 13.

Quia lapides sancti eleuabuntur super terrã eius. q.d. Apostoli erunt quasi lapides sancti , in titulum & trophæum victoriæ, de toto mundo partæ,erecti & eleuati ; vt quisquis eos viderit, vel nominari audierit , cogitet & stupeat tantam eorum vers. 16.

rum gratiam & vim, qua pauci totum orbẽ Christo subegerunt.

vers. 17. *Quid enim bonum eius est, & quid pulchrũ eius, nisi frumentum electorum, & vinum germinans virgines?* q.d. Apostoli eorúmque asseclæ tantæ erunt virtutis, tantáque patrabunt, non vi sua, sed ope Dei, qui omne suum bonum & pulchrum eis communicabit, scilicet S. Eucharistiam, quæ eos quasi frumentum alet, roborabit; & velut iuuenes agiles, electos & validos reddet; ac quasi vinum cœleste, eos virgines, cœlestes & angelicos efficiet.

Cap. 10.3. *Posuit eos quasi equum gloriæ suæ. Eos*, scilicet Machabęos pugnaces & victoriosos. Mysticè Apostolos. Sic equus gloriæ Christi fuit S. Paulus. Vnde de iis subdit vers. 5. *Et erunt quasi fortes conculcantes lutum viarum in prælio, & bellabunt; quia Dominus cum eis.* Et vers. 12. *Confortabo eos in Domino, & in nomine eius ambulabunt.*

Cap. 12.6. *In die illo ponam duces Iuda sicut caminum ignis in lignis, & sicut facem ignis in fœno, & deuorabunt ad dexteram & ad sinistram omnes populos in circuitu.* q.d. Ponam Machabæos quasi caminos & faces, qui omnes gentes in circuitu succendant, sibique subiiciant. Alleg. Dabo Apostolos, qui instar ignis totum mundum amore Dei inflammabunt.

vers. 8. *Et erit qui offenderit ex eis in die illa*, vt resurgat fortior, *quasi David: & domus David quasi Dei, sicut angelus Domini in conspectu eorum.* q. d. Iudæi qui metu Antiochi à fide apostatarint, videntes Machabæorum victorias, animos resumẽt, & fortiores resurgent instar Dauidis post lapsũ. Rursum proceres & posteri Dauidis, erunt validi quasi angeli Dei. Hoc verum in Machabęis, verius in Apostolis & Christianis.

vers. 10. *Effundam super*, &c. *Ierusalem spiritum gratiæ & precum, & aspicient ad me quem confixerunt.* Est prophetia de Christo in cruce spinis, clauis & lancea transfixo, quem Iudæi pij aspexerunt cum intimo dolore & compassione, precantes Deum, vt tam indignam filij sui & Messiæ necem auerteret, & vlcisceretur.

vers. 11. *In die illa magnus erit planctus in Ierusalem, sicut planctus Adadremmon in campo Mageddon.* q. d. Magno planctu plangent mortem Christi, sicut olim planxerunt necem Iosiæ, qui occisus est in Mageddo, iuxta Adadremmon vrbem, ita dictam à copia malogranatorum.

Ex Malachia.

Cap. 1.3. *Dilexi Iacob, Esau autem odio habui.* Quia scilicet Iacobæos è Babylone in patriam reduxi, Idumæos autem in captiuitate reliqui. Vnde explicans subdit: *Posui montes eius in solitudinem, & hereditatem eius in dracones deserti.* Et vers. 4. *Isti ædificabunt, & ego destruam: & vocabuntur termini impietatis, & populus cui iratus est Dominus vsque in æternum.* Alleg. Iacob, id est, sanctos & electos dilexi, & elegi ad vitam æternam: Esau, id est, impios & reprobos odio habui, & damnaui ad gehennam. Vide dicta Rom. 9. 13.

Filius honorat patrem, & seruus Dominum suum: si ergo pater ego sum, vbi est honor meus? Et si Dominus ego sum, vbi est timor meus? vers. 6.

Maledictus dolosus, qui habet in grege suo masculum, & votum faciens immolat debile Domino: quia rex magnus ego, dicit Dominus exercituum, & nomen meum horribile in gentibus. Deo enim summo & optimo, summa & optima sunt danda, præsertim quæ illi voto promissa sunt. vers. 14.

Labia sacerdotis custodient scientiam, & legem requirent ex ore eius: quia angelus Domini exercituum est. Angelus, id est, nuncius & legatus, vt vertit Vatab. quem scilicet Deus legat ad homines, vt eis suam voluntatem & legem enonciet. Cap. 2.7.

Ego Dominus, & non mutor. Sum immutabilis, ideóque non reuoco mea decreta, promissa & minas. Cap. 3.6.

Dixistis: Vanus est qui seruit Deo: & quod emolumentum, quia custodiuimus præcepta eius, & quia ambulauimus tristes coram Domino exercituum? Ecce nunc beatos dicimus arrogantes: siquidem ædificati sunt facientes impietatem. Est vox impiorum negantium numen & prouidentiam Dei, eo quod videant pios in hoc mundo deprimi, impios exaltari. Hisce respondet Propheta: *Et attendit Dominus, & audiuit* hosce sermones impiorum prouidentiam Dei impugnantium, & piorum eam defendentium: *& scriptus est liber monumenti*, id est, memoriæ, *coram eo timentibus Dominum, & cogitantibus nomen eius.* q.d. Deus in memoria & mente sua, quasi in libro conscripsit omnium hominum dicta & facta, eáque in die iudicij leget, & cuique pro merito præmium vel pœnam decernet: præmium, scilicet timentibus & assiduè cogitãtibus Dominum. Nam *hi erunt mihi*, ait *Dominus exercituum, in die qua ego facio*, id est, faciam, scilicet iudicium, *in peculium*, hoc est populus peculiaris, peculiariter à me electus, dilectus & exaltatus, quem omnibus meis bonis beabo & glorificabo: *& parcam*, id est, miserebor, indulgens & munificus ero *eis*, *sicut parcit vir filio suo seruienti sibi.* Quocirca in die iudicij *videbitis, quid sit* differentiæ *inter iustum & impium, & inter seruientem Deo & non seruientem ei.* vers. 14.

COMMEN

COMMENTARIVS
IN OSEE.

ARGVMENTVM.

Osee idem quod Iosue, Iesus, vti & Isaias.

OSEE vti oraculis, factis & moribus, ita & nomine præfigurat, imò repræsentat Christum, vti notat S. Hieron. & Leo Castrius hic. Osee enim idem est quod Iosue,& Iesus, id est, Saluator: vnde Iosue antè vocatus est Osee, vt patet Numer. 13. 17. Sicut ergo Iosue in ducatu & regimine populi, Isaias in prophetia & gestis, ita pariter & Osee sua voce & vita repræsentauit Christum: ac proinde hi tres idem nomen, putà Iesu, prætulerunt. Ab eadem enim radice ישע *iasça*, id est, saluauit, deducitur nomen Iosue, vel Iesus, id est, saluator; & nomen Isaias, id est, salus Dei; & nomen Osee, id est, saluans populum, nimirum sanctitate doctrinæ suæ, æquè ac precum & morum, vitæque exemplo. Vbi nota, *Osee* propriè hebr. significare *Salua*: hebr. enim הושע *Hoscea* est imperatiuus hiphil, à rad. *iasça*, significans *Salua*. Appositè: Osee enim optat oratque Dominum, dicens: Salua nos Domine ab Assyriis, Chaldæis, & præsertim à peccato & morte per Messiam, quem missurus es. Huic optioni respondit Deus mittendo Iesum, id est, Saluatorem postulatum.

Prophetat Iudæ & Israëli.

Fuit ergo ipse iuxta nomen suum Osee, id est, saluator, quia salutem populi sui quà orando, quà prædicando, quà sanctæ vitæ exempla dando procurauit, æquè ac Iosue pugnando, de quo ait Eccles. cap. 46. 2. *Qui fuit magnus secundum nomen suum in salutem electorum.* Ac proinde vterque typus fuit Iesu Christi. Hinc & noster hic fuit filius *Beeri*, id est, *putei mei*, quia ex Deo quasi puteo hausit aquas doctrinæ cælestis, quas in Iudæos, velut agros aridos effunderet, iuxta illud Isaiæ 12. *Haurietis aquas in gaudio de fontibus saluatoris.* ita S. Hieron. hic, & Epist. 151. ad Ruffinum.

Porrò Osee tam ad Iuda, quàm ad Israël siue decem tribus prophetat: vnde vtriusque reges in titulo præfigit.

Synchronos Isaiæ, imò Prophetarũ primus.

Osee fuit synchronos Isaiæ, ait S. Hieron. imò ante Isaiam Prophetarum primus, vt patet cap. 1. 2. Osee ergo cœpit prophetare sub initium regni Oziæ vel Azariæ, ante Olympiades, & ante Romam conditam: cùm Albæ regnaret Procas Sylvius, auus Romuli. Itaque Osee prænunciat Israël, id est, decem tribus excindendas ab Assyriis, quòd primum regem suum Ieroboam, eiúsque posteros in idololatria vitulorum aureorum se-

A cuti sint: Iudam verò ab hac Assyriorum clade immunem seruandum, quòd Prophetarum vocibus obtemperans resipuerit, secutúsque suum regem Ezechiam idola abiecerit templúmque purgarit, licèt postea ad eadem redierit; ideóque sub Sedecia à Chaldæis vastatus sit. Quocirca Christum saluatorem & cõsolatorem ei, aliísque fidelibus miseris & afflictis, qui sunt veri Israëlitæ in spiritu, esto non in carne, promittit. Primò ergo prædicit Israëlitarum carnalium excidium & reprobationem, ac spiritualium Israëlitarum, præsertim gentilium, vocationem & electionem; idque reipsa repræsentat, dum Dei iussu ducit vxorem meretricem, ex eáque gignit proles, quibus dat nomina, 1. *Iezrahel*, 2. *Absque misericordia*, 3. *Nõ populus meus: quia*, inquit, *vos non populus meus, & erit in loco vbi dicetur eis, Non populus meus vos: dicetur eis, Filij Dei viuentis.* Secundò, continua

B oratione idololatriam aliáq; peccata populi acriter insectatur, minando ei Dei plagas & excidium tantum, vt dicant *montibus, Operite nos; & collibus, Cadite super nos.* Tertiò, Dei clementiam, gratiam & gloriam pœnitentibus promittit. Hinc ait cap. 13.14. *Ero mors tua, ô mors, morsus tuus ero inferne.* Et cap. 14. 6. *Ero quasi ros, Israël germinabit sicut lilium*, &c.

Censet Alcazar. Apoc. 5. vers. 2. angelum fortem, qui ibi inducitur, ad literam esse Osee Prophetam. De angelo enim hoc ibidem ita legimus: *Et vidi angelum fortem prædicantem voce magna: Quis est dignus aperire librum & soluere signacula eius?* Quibus verbis alludit Ioannes ad illud Osee 14. 10. *Quis sapiens & intelliget ? intelligens & sciet hæc ? quia recta via Domini, & iusti* An angelus de quo Apoc. 5.

C *ambulabunt in eis: præuaricatores verò corruent in eis.* Liber enim ille signatus Apocal. 5. continet vias tam piorum, qui legem Domini sequendo beantur; quàm impiorum, qui eam spernendo damnantur. Iure autem Oseas nuncupatur Angelus fortis, tum ob robur animi, quo primus concionando perfregit glaciem duricordium Iudæorum, & profligauit idola ac vitulos aureos: tum quia Epiphan. in eius vita scribit, eum verborum suorum vi, ingentem quercum in duodecim partes diuisisse, vt probaret Dominum venturum cœlitus in terram, hócque fore signum aduentus eius: *Si quercus*, inquit, *in Selom findatur à seipsa in portiones bis senas, & fierent totidem quercus. Et accidit ita.* Hæc appositè dicuntur, veráque sunt in sensu non literali; sed mystico. Nam

ad literam angelus ille Apoc. 5. non fuit homo, sed verus & propriè dictus angelus, vti ibidem ostendi.

ſt comma-cus, quia athetieus.

Porrò patheticus eſt Oſee, ideóque commaticus, vt ait S. Hieron. hoc eſt conciſus. Agit enim perſonam Dei, qui quaſi ſponſus ſponſam Synagogam deperiens, eámque in adulterio deprehendens, grauiſſimos concitat affectus; hinc indignationis & minarum, inde amoris & zeli. In-

A de pariter obſcurus eſt, tum quia affectus plenè non eloquitur, ſed per Apoſiopeſin ob pathos incidit; tum quia verum eſt iſtud Poëtæ: *Breuis eſſe laboro, obſcurus fio:* tum quia profundus eſt. *Oſee Propheta quantò profundiùs loquitur, tantò operoſiùs penetratur*, ait S. Auguſt. lib. 18. ciuit. 28.

Denique Oſee obedientia & vitæ ſanctitate illuſtris ab Eccleſia Sanctorũ catalogo aſſcriptus eſt 4. Iulij. Vide Epiph. Doroth. & Iſidor. in vita Oſee.

CAPVT PRIMVM.

SYNOPSIS.

Iubetur Oſee vxorem ducere fornicariam, & fornicationis ex ea filios procreare, vt hoc ſuo facto & connubio repræſentet Synagogam, putà Iſraëlitas, religionem & fidem vni Deo datam violaſſe, & ad idola quaſi adulterinos Deos declinaſſe. Obedit Propheta & meretricem ducit, ex eáque gignit tres proles, quarum prima dat nomen Iezrahel, *id eſt, ſemen Dei; ſecunda* Lo rachuma, *id eſt, abſque miſericordia; tertia* Lo ammi, *id eſt, non populus meus; quibus Iſraëlis impietatem, ideóque punitionem & repudium velut in quotidiana imagine Iudæis obiicit: quæ deinde fuſiùs per ſequentia capita proſequitur. Denique verſ. 10. promittit ſpiritalem Iſraëlem innumerabilem, fore populum Dei & filios Dei viuentis.*

Verſ. 1.] Verbum Domini, quod factum eſt ad Oſee filiũ Beeri, in diebus Oziæ, Ioathan, Achaz, Ezechiæ regum Iuda, & in diebus Ieroboam filij Ioas regis Iſraël.

Verſ. 2.] Principium loquendi Domino in Oſee: & dixit Dominus ad Oſee: Vade, ſume tibi vxorem fornicationum, & fac tibi filios fornicationum: quia fornicans fornicabitur terra à Domino.

ERBVM *Domini quod factum eſt ad Oſee filium Beeri.*] Eſt hic titulus prophetiæ, præfixus non ab Eſdra (vti aliqui putarunt) qui poſt captiuitatẽ reſtituiſſe & reſtauraſſe dicitur codices S. Scripturæ; ſed ab ipſomet Oſea, vti & tituli cæterorum Prophetarum ab ipſiſmet, prophetiis eorum præfixi ſunt, quibus teſtabantur ſe eſſe earum auctores, ſéque eas à Deo per reuelationem accepiſſe; cui proinde omnes credere & fidem adhibere debeant. *Verbum* ergo idem eſt quod oraculum, prophetia, ſermo Domini, vt vertit Chald. Addit Caiet. in illud Lucæ 3. *Factum eſt verbum Domini ſuper Ioannem*: Diuina, inquit, inſpiratio, inſtructio & miſſio, vocatur verbum Domini: verbum ergo non tantùm prophetiam, ſed & miſſionem ſonat. Hoc enim Dei verbo mittebantur ad populum, eíque hæc Dei oracula edicere iubebantur. Hoc ergo verbo conſtituebantur legati Dei, Prophetæ, Doctores & præcones ad populum. Cur prophetia nunc vocetur verbum, nunc viſio, dixi can. 1. in Prophetas maiores.

Ad Oſee filium Beeri.] Hebræi, & ex eis Lyran. Arias & Guadalupenſis cenſent hunc Beeri eſſe Beera, qui fuit princeps tribus Ruben, ac à Teglathphalaſar captus ductus eſt in Aſſyriam 1. Paral. 5. 6. Verùm obſtat ratio temporum: nam Oſee & pater eius Beeri diu præceſſerunt Teglathphalaſar. Oſee enim cœpit prophetare initio regni Oziæ: Teglathphalaſar verò inuaſit Sama-

B riam, ex eáque captiuos abduxit anno Oziæ 52. vt patet 4. Regum 15. verſ. 27. & 29. Accedit quod S. Epiphan. Dorotheus & Iſidorus in vita Oſee, aſſerunt Oſee fuiſſe oriũdum ex tribu Iſſachar, non Ruben. Quare fabuloſum eſt quod tradit R. Dauid & ex eo Vatab. Oſee & cæteros Prophetas qui nomen patriæ non præferunt, fuiſſe Ieroſolymitas.

Allegor. Allegoricè S. Hieron. Oſee, inquit, id eſt, Ieſus, eſt filius Beeri, id eſt, putei mei, hoc eſt, Dei Patris. Deus enim Pater non eſt ciſterna nũc aquis plena, nunc vacua & ſicca; ſed eſt quaſi puteus perennes viuáſque ſcaturiens aquas, tum generationis filij, tum ſapientiæ, & bonorum omnium, quę ſuo filio communicauit & iugiter communicat, quibus ipſe per Oſee alióſque Prophetas & Apoſtolos, Iudæorum & gentium ſiccitatem rigat, humectat & fœcundat.

C Aliter Leo Caſtrius: Beeri, inquit, idem eſt quod *in lumine meo.* Significat ergo Ieſum, qui quaſi lumen de lumine, eſt verbum à Patre & in Patre exiſtens. Verùm ſic dicendum fuiſſet בְּאוֹרִי *Beori*, non *Beeri*, vti rectè aduertit S. Hieron.

In diebus Oziæ, Ioathan, Achaz, Ezechiæ regum Iuda, & in diebus Ieroboam filij Ioas Regis Iſraël.] Nominat reges tam Iuda quàm Iſraël; quia tam contra Iudam, quàm contra Iſraël, id eſt, decem tribus prophetat, magis tamen contra Iſraël: vnde toties nominat Ephraim, Iſraël, Bethel, Bethauen, quæ non niſi Iſraël, id eſt, decem tribus ſignificant. ita S. Hieron. Athanaſ. in Synopſi, & Euſeb.

D in lib. de appellationibus librorum propheticorum. Hinc patet primò, has prophetias licèt breues, ſucceſſiuè tamen & per longum tempus fuiſſe dictas, deinde ſcriptas. Secundò, Oſee fuiſſe primum Prophetarum, vti mox oſtendam, ac diutiſſimè prophetaſſe, nec tantùm prædixiſſe, ſed etiam vidiſſe excidium decem tribuum à ſe prædictum: hoc enim contigit anno ſexto Ezechiæ. ita S. Hieron. & Ruffin. Quocirca tradunt Hebræi Oſee prophetando ſuperaſſe annos nonaginta, quibus multa dixit quæ non ſcripſit; multa etiam à populo rebelli perpeſſus, confeſſionis, id eſt, Annis 90. prophetauit Oſee.

est,lenti, sed longi martyrij palmam obtinuit.

Ieroboam.]Hic non fuit primus rex Israël,qui schisma fecit sub Roboam 3.Reg. 12.20. sed eo longè fuit posterior,nimirum fuit pronepos Iehu regis Israël,cui Deus 4.Regum 10.3. promiserat regnum vsqoe ad quartam generationem, itáque præstitit. Nam Iehu successit filius Ioachas, huic Ioas,hoic Ieroboam hic,huic Zacharias, quem regno ac vita spoliauit Sellum: in quarto ergo rege suæ prosapiæ, putà in Zacharia, defecit stirps regalis Ieho 4.Reg.15.10.

Nominat Osee præter reges Ioda etiam Ieroboam regem Israël, vt significet se tam, imò magis,contra Israël, quàm contra Iudam prophetare. Sed cur è regibus Israël solum nominat Ieroboam,omittens Zachariam, Sellum, Manahem, Phacee, Phaceam & Osee,qui in Israël regnarunt eo tempore, quo in Iuda regnabant Ozias, Ioathan, Achaz & Ezechias ? nam anno sexto Ezechiæ, qui fuit annus nonus Osee, euersum est ab Assyriis regnum Israël. Respond. varij varias dant causas, sed vera & genuina est, vt Propheta indicet se non extremo, nec medio tempore regni Oziæ vel Azariæ, (vtpote qui 52. annos regnauit) sed eius initio prophetare cœpisse. Nam anno Ieroboam regis Israël 27. cœpit in Iuda regnare Ozias: Ieroboam autem regnauit 41. annis: vnde sequitur vltimos tantùm quatuordecim annos Ieroboam concurrere cum primis quatuordecim annis Oziæ, quibus simol regnarunt,Ieroboam in Israël,Ozias in Iuda,quibus necesse est prophetasse Osee: cœpit enim cùm vterq; simul regnaret. Vide 4.Regum 14.23.& 4.Reg.15.vers.1. Tunc quoque putà paulò post Osee, prophetare cœpit Amos sub vtroque boc rege,vti ipse ait c.1.vers.1. ita Arias, Ribera & à Castro. Ex dictis sequitur,Osee prophetasse excidium Samariæ & regni Israël ferè nonaginta annis (tot enim sunt ab initio regni Oziæ vsque ad sextum Ezechiæ, qoo capta est Samaria) antequam illud contingeret: excidium verò Ierusalem & Iuda prædixit circiter 224. annis (tot enim sunt à primo anno Oziæ vsque ad vltimum Sedeciæ, quo euersa à Chaldæis est Ierusalem) antequam eueniret. Nam excidium Ierusalem posterius fuit excidio Samariæ 134. annis.Ita tempestiuè Deus peccatores præmonet de imminenti plaga, dátque significationem vt fugiant à facie arcus, eúmque pœnitendo euadant, ne querantur se seriùs esse monitos. Ita centum annis ante diluuium iussit Noë fabricare arcam, & monere homines de instante diluuio. Hinc rursum sequitur, Osee cœpisse prophetare paulò ante Isaiam. Nam Isaias cœpit anno 17. Oziæ, vti habet Euseb. in Chronico.

Cœpit 90. annis ante excidium Samariæ, & 224. ante excidium Ierusalem.

vers. 2. *Principium loquendi Domino in Osee.*] Duplex hic est sensus literalis. Prior, quasi dicat, Primò omnium ante Isaiam, Ioëlem aliósque Prophetas locutus est Dominus ipsi Osee,vel ad Osee. Vnde sequitur, Osee fuisse primum omniũ Prophetarum. Negat hoc Christ. à Castro; sed asserunt S.Hieronym. Ruper.Haymo,Vatab. Alber. Hugo Cardin. Dion.hic, & S.Basil. ac Ruffin. in Isaiæ cap. 1. Idque confirmant Hebræa, prout nunc punctantur. Sic enim habent: *Principio locutus est Dominus per Osee*,vt vertit Vatab.Iam enim punctant דבר *dabber*, id est, *locutus est* in præterito, cum noster & Septuag.legerint in infinitiuo *dabber*, id est, *loquendi*. Fauet insuper nostra versio. Nam *principium loquendi Domino* (subaudi *fuit*) *in Osee*,idem est quod, Principium loquendi Dominus sumpsit fecitque in Osee,siue primò loqui cœpit in Osee.

Secundus sensus est,quasi dicat: Hoc est principium quo Dominus cœpit loqui cum Osee, scilicet illud quod sequitur: *Sume tibi vxorem fornicationum*,&c. Ita quoque explicat S.Hieron. Theodor.Haymo, Hugo, Lyran. à Castro & Vatab.qui rursum sic vertit: *Initio quo locutus est Dominus per Oseam,dixit ad ipsum Oseam: Vade,sume tibi vxorem*,&c.quasi dicat: Aduerte, ô lector, & admirare qoale principium oraculis suis dederit Deus,nimirum iubẽdo Osee ducere meretricem, vt hoc ipso meretricios populi mores repræsentaret & carperet.

Verùm hoc sensu cæteri omnes Prophetæ idem principium vsurpare potuissent,ac pari modo dicere: Principium loquendi Domini in Isaia, Abdia,Ioël,&c.Iam autem nemo alius hoc dicit, sed solus Osee. Signum ergo est eum non tantùm hunc sensum,sed vel maximè priorem,qui soli ei competit,exposcere.

Domino.] Id est,*Domini*. vtrouis enim modo ex Hebræo vertas; significantiùs tamen *Domino*: τὸ enim *Domino* significat causam & auctorem principij loquendi,quasi dicat: Dominus principium & quasi fundamentum oraculorum suorum dedit,& iecit in Osee.

In Osee.] Interiùs inspirando illi ea quæ faceret & diceret populo. Secundò,*in*,id est, *ad Osee*, vt vertunt Septuag. Vatab.& alij. Tertiò,*in*,id est, per Osee ad populum. Quartò,*in*,id est, cũ Osee. Hæc enim omnia significat Hebr. *beth* præpositionis.

Vade, sume tibi vxorem fornicationum.] Id est, multis fornicationibus deditam & infamem, insignem fornicariam, publicam meretricem vel in taberna,vel in lupanari, vel alio loco corpus pro turpi lucro cuilibet prostituentem. Simili Hebraismo vocatur vir sanguinum,vir dolorum, vir misericordiæ,vir virtutis is, qui valde est sanguinolentus, valde dolens, insigniter misericors, insigni virtute præditus. Iubetur ergo Osee ducere famosam meretricem,eámque sibi legitimo copulare matrimonio, ac filios ex ea procreare, vt hoc symbolo quasi verbis & sermone reali, carpat apostasiam & idololatriam populi sui. Propheta enim hic Deum refert; vxor fornicaria Synagogam,id est,populum Israël siue decem tribuum, vt patet ex sequent. fornicatio enim hic,& passim apud Prophetas significat peccata,præsertim idololatriæ;qua Israëlitæ,relicto Deo sponso suo, licentioris vitæ desiderio, idolis voluptatibúsque suis quasi amasiis adhærebant. Ita enim explicat Propheta,dum mox causam huius sui connubij à Deo præcepti subnectens,subdit: *Quia fornicans fornicabitur terra*,id est, quia Israëlitæ valde addicent se idololatriæ, prono & communi impetu proruent ad colenda idola, quasi dicat: Ego Deus te,ô Osee, habere volo vxorem fornicationi hactenus addictissimam, vt designem vxoré meam, putà Synagogam mysticè fornicariam,id est, idololatram esse & fore, vt quod cœpit esse sub Ieroboam,deinceps sit magis. ita S. Hieron. Chald. & alij.

Errant ergo illi qui censent, hoc loco iuberi Prophetę vt fornicetur,vt scilicet accedat ad meretricem manentem meretricem, ita vt eam non ducat in vxorem. vnde colligunt, fornicationem esse licitam. Hic enim est error manifestus, quem

1. Error. Osee non inbetur fornicari.

Græcis attribuit Alphonsus à Castro lib. 7. contra hæres. verbo fornicatio: fornicatio enim non tantùm in nouo, sed & in veteri testamento iure naturali & diuino fuit prohibita, vti ostendi in fornicatione Thamar, Genes. 38. vers. 16. ex communi Patrum & Interpretum sententia. Et fusiùs 1. Corinth. 6. vers. 9.

Denique iubet Deus Prophetæ: *Sume tibi vxorem*; ergo iubet vt eam matrimonio sibi copulet, non vt cum ea fornicetur. ita passim Patres & Interpretes.

Dices, S. Thom. 1. 2. quæstione 100. art. 8. ad 3. & 2. 2. quæst. 154. art. 2. ad 2. Caiet. & nonnulli Thomistæ dicunt Osee fornicatum esse, & tamen non peccasse, quia Deus matrimonij rerúmque omnium Dominus cum eo dispensauit, eique dedit potestatem & ius in corpus meretricis. Hæcque omnia putant significari verbis Dei ad Prophetam, quibus ait: *Sume tibi vxorem*, non matrimonij, sed *fornicationum*.

An Deus possit dispensare vt fornicatio sit licita.

Respon. disputant Theologi an Deus dispensare possit in lege naturæ, putà in Decalogo: ac varij variè respondent. Primò Occam in 2. quæst. 19. ad 3. & 4. dubium, Gerson in trac. de vita spirituali lect. 1. Corol. 10. in Alphabeto 61. litera E, & Almainus trac. 3. Moral. cap. 15. asserunt Deum in omni omnino præcepto Decalogi & legis naturæ posse dispensare, imò Occam ait, Deum posse præcipere odium Dei, facereque vt illud non sit malum, sed bonum. Ratio eorum est: omne peccatum, inquiunt, ideo est peccatum, quia voluntate Dei prohibitum est. Si ergo Deus velit vt aliquid non sit peccatum, hoc ipso non erit peccatum.

Secunda est S. Bonauenturæ in 1. distinct. 47. quæst. 4. Scoti in 3. distinct. 37. quæst. 1. §. *Hic dicitur*, & Gabriel in 3. dist. 37. quæst. 1. art. 2. concl. 5. Deum posse dispensare in præceptis secundæ tabulæ, non verò primæ, putà posse in iis quæ tangunt proximum, non verò in iis quæ tangunt Deum.

Tertia est Durandi in 1. dist. 47. q. 4. num. 16. Deum posse dispensare in præceptis affirmatiuis secundæ tabulæ, non verò in negatiuis.

Verùm dico, Deum in nullo præcepto legis naturæ directè & formaliter posse dispensare. Ratio est, quia lex naturæ continet & præcipit id quod natura sua & intrinsecè bonum est: quocirca quæ contra eam fiunt, natura sua & intrinsecè mala sunt, non quia voluntate Dei prohibita, sed quia suapte natura contraria & dissentanea sunt naturæ & rationi naturali. Sicut enim res possibiles sunt possibiles, non quia Deus voluit eas esse possibiles, sed quia ex se nō implicat contradictionem vt esse possint; eodem modo opera contra legem naturæ suapte natura sunt mala, non quia Deus voluit ea vt mala prohibere, sed quia ex seipsis naturæ rationali, vt rationalis est, contraria sunt & repugnantia. Cùm ergo Deus non possit pro voluntate sua mutare naturas rerum, non poterit etiam mutare legem naturæ, vt quod illa dictat esse conueniens rationi esseque bonum, Deus decernat nōn esse conueniens esseque malum. Quocirca nullus, ne Deus quidem, facere potest vt odium Dei sit bonum, vel licitum (hoc enim repugnat non tantùm rationi & naturæ, sed & ipsi diuinitati) vt furari, mœchari, mentiri liceat: furari enim est accipere rem alienam inuito domino: mœchari est turpiter vti fœmina non sua, sed aliena: mentiri est contra mentem loqui & fallere. Hæc autem intrinsecè & natura sua ita mala & praua sunt, vt nequeant esse bona & honesta. Quocirca Deus vti hæc non potest suadere, ita nec facere, nec præcipere, multò minùs velle & efficere vt sint honesta & licita. Hinc patet falsam esse primam sententiam, eiúsque fundamentum. Non enim ideo fornicatio est mala, quia Deus ita vult, eámque odit; sed potiùs ideo eam odit, quia ipsa in se suáque natura est inhonesta & turpis. Sicut ergo creaturæ suā existentiam habent à voluntate Dei, suam verò possibilitatem habent ab ipsa natura Dei; posito enim quod sit Deus omnipotens, naturaliter sequitur & quasi resultat quod possit creare hominem, equum, &c. ac consequenter quod illæ creaturæ sint possibiles, quæ sine Deo essent impossibiles: ita pariter lex positiua, tam diuina quàm humana, pendet & fit à voluntate Dei; lex verò naturalis deriuatur à lege æterna, quæ est in mente & ratione Dei. ita S. Thomas, Caiet. Richardus, & ex iis Gabriel Vasquez 1. 2. disput. 179. num. 12. Indirectè tamen & materialiter potest Deus in iisdem dispensare, nimirum mutando materiam rei præceptæ, itáque eam subtrahendo legi naturæ & obligationi Decalogi. Hoc autem ferè fit in præceptis duntaxat secundæ tabulæ, non verò primæ, vti dixerunt auctores secundæ sententiæ. Explico: potest Deus mihi dare ius in bona, corpus, & vitam alterius, & tunc licitè potero illi eripere bona, quod aliàs fuisset furtum; vti corpore alterius, quod aliàs fuisset mœchatio; occidere alterum, quod aliàs fuisset homicidium. Sic Deus iussit Hebræis Exodi 12. 36. vt spoliarent Ægyptios, quia hoc ipso eis dedit bona Ægyptiorum, fecitque vt illa iam non essent Ægyptiorum, sed Hebræorum: quocirca Hebræi ea occupantes, non aliena, sed sua occuparunt, sua, inquam, ex donatione Dei, qui est summus omnium, imò vitæ necísque dominus. Sic hic dedit Osee ius in corpus fornicariæ, & hoc ipso fecit vt illa esset sua vxor, non aliena. Quocirca vtens ea Osee non est fornicatus, sed actu maritali in coniugio illi quasi suæ vxori est copulatus. Sic si Deus alicui præciperet, vel permitteret ire ad lupanar, ibique copulari meretrici semel duntaxat, ad prolem ex ea suscitandam, illa copula iam non esset fornicatio, sed esset actus coniugij temporarij: copularetur enim non alienæ, sed suæ, ac consequenter vxori saltem temporariæ ex dispensatione Dei, Deus enim potest remittere obligationem, qua se vxor marito in coniugio ad perpetuam fidē obligauit, ideóque potest dispensare in matrimonij vinculo, ac facere vt non sit perpetuum, sed temporarium, quamdiu scilicet ei libuerit; præsertim quia potest educationem prolis, ob quam matrimonium requirit perpetuitatem, vel negligere tanquam eius dominus, vel aliis modis procurare. Ita olim dispensauit cum Iudæis in matrimonio, cùm eis permisit dare vxoribus libellum repudij, quo verè soluebatur matrimonium, ita vt vterque cōiunx quasi liber & solutus posset cum alio aliud coniugium contrahere. Sicut ergo tunc maritus quolibet tempore, imò post primam copulam poterat vxorem repudiare; ita posset & nunc copulari semel cum vna, ac mox illam dimittere, si Deus pari modo nunc cum illo dispensaret.

Censet ergo S. Thom. Osee iussu & dispēsatione Dei cum fornicaria copulatum fuisse tantùm copula temporali (ideóque eam copulam per catachresin

tachresin vocat fornicationem) non verò matrimonio stabili & perpetuo. Itaque opinatur hanc Osee vxorem fuisse temporariam, & matrimonium cum ea temporarium, scilicet ad aliquos actus generationis, & ad tres proles ex ea generandas: deinde dimisisse illam, itáque solutú fuisse temporarium cum ea matrimonium. Ergo docet S. Thom. Osee accessisse ad fornicariam, non tanquam ad concubinam, sed tanquam ad vxorem, licèt temporariá tantùm: censet enim Deum cum eo dispensasse, vt ad tempus duntaxat cum ea contraheret, eáque vteretur vt sua; censet ergo Osee non esse fornicatum, sed vsum matrimonio licèt temporali tantùm. Verba eius sunt: *Osee accedens ad vxorem fornicariam vel mulierem adulteram, non est mœchatus nec fornicatus: quia accessit ad eam quæ sua erat secundùm mandatum diuinum, qui est auctor institutionis matrimonij.* Quomodo verò hic eius actus matrimonij vocetur fornicatio explicat 2.2.q.154.art.2.ad 2. *Osee*, ait, *nō peccauit fornicando ex præcepto diuino, nec talis concubitus propriè fornicatio debet dici, quamuis fornicatio nominetur* (dum dicitur: *Sume tibi vxorem fornicationum*) *referendo ad cursum communem*; quo scilicet communiter à vulgo vocatur fornicator, qui cum fornicaria ad tempus copulatur, & expleta libidine eam deserit. Vnde liquet D. Thomam docere, quòd Osee hic non sit fornicatus, sed cum fornicaria quasi sua vxore, concedente & dispensante Deo, ad tempus sit copulatus. Verùm verius est quod passim censent alij Doctores & Interpretes, scilicet Osee non temporarium, sed stabile & perpetuum cum fornicaria iniisse coniugium. Ideo enim iubetur eam ducere vxorem: atque ex sequentibus patet eum per quatuor, imò plures annos illi cohabitasse; nam dicitur ex ea tres proles genuisse, eásque deinde per eam lactasse & educasse. Quo fit vt nulla hic fuerit dispensatio, sed sola iussio Dei: licitè enim poterat Osee fornicariam in vxorem accipere, sed non tenebatur: vt ergo teneatur, iubet & obligat eum Deus.

Instabis: Vxor hæc fornicaria repræsentat Synagogam idololatrantem; atqui hæc post connubium cum Deo initum redit ad sua idola: ergo & hæc fornicaria post connubium cum Osee, rediit ad suas fornicationes; alioqui enim non ex æquo repræsentaret Synagogam, nec typus responderet antitypo. Resp. Simile per omnia non est simile; sed in eo tantùm, in quo collocatur similitudo: quocirca non est necesse in allegoriis & typis, vt omnes circumstantiæ temporis, modi, actionis, &c. respondeant rei significatæ, sed ex tantùm in quibus fit repræsentatio, & comparatio significantis cum significato, putà typi cum antitypo. Ita hic iubetur Propheta ducere fornicariam, vt per hoc repræsentet Synagogam esse fornicariam. In eo ergo tantùm ponitur hic comparatio & similitudo, quòd sicut Propheta ducit fornicariam, ex eáque gignit proles, quæ à probro matris vocantur filij fornicationum, id est, fornicariæ: ita Dei vxor, id est, Synagoga, sit fornicaria, id est, idololatra, similésque sibi gignat & educet filios, putà idololatras. Nec enim hæc res licitè aliter repræsentari potuit. Non enim potuit Deus præcipere Prophetæ fornicationem, vt ad fornicariam accederet tanquam non suam, sicut Synagoga idola colebat & Deos non suos: aut vt post copulam & proles, remitteret eam ad lupanar, & ad sua stupra. hoc enim fuisset peccatum. Erat er-

A go hic matrimonium Osee cum fornicaria (etiam ex sententia S. Thomæ, saltem temporarium) ac consequenter filij fornicationum vocantur filij ex matrimonio hoc nati; ideóque verè non erant filij fornicationum, sed tantùm hoc nomine vulgò censebantur & nominabantur; ob præcedentes ante connubium matris fornicationes. Simpliciter ergo & in genere: iubetur hic Propheta per vxorem fornicariam repræsentare Synagogæ idololatriam, abstrahendo à tempore & loco, vbi & quando; an ante connubium cum Deo, an pòst eam perpetraret. Adde, Iudæos post hanc Osee prophetiam, putà post punitionem & excidium à Chaldęis illatum, postquam puniti & pœnitentes connubium cum Deo per Esdram renouarunt,
B ampliùs non redisse ad sua idola, sicut vxor hęc Osee post connubium cum eo, non legitur redisse ad suas fornicationes. Verum est, maiorem esse speciem fornicationis, & consequenter similitudinis, si cum D. Thoma quis dicat, non stabile, sed temporarium fuisse matrimonium: sed ex altera parte, res ipsa turpior & magis inhonesta appa-ret: videtur enim reuera esse fornicaria copula, & simulatum tantùm matrimonium.

2. Osee non asciuit sibi filios adulterinos, sed suos procreauit.

Errat Secundò Haymo, qui vxorem fornicationum interpretatur vxorem, quæ post matrimonium, ex priori fornicandi habitu rursum cum aliis procis fornicetur, id est, adulteretur; ex éisque gignat filios, qui proinde vocantur filij for-
C nicationis, id est, ex adulterio nati, quos Propheta iubeatur sibi asciscere & educare, æquè ac matrem retinere & alere. Hoc enim fuisset non tantùm infame, sed & scandalosum; ideóque illicitum: visus enim fuisset Propheta vxorem in adulteriis fouere, eísque consentire. Vnde edicit Sapiens: *Qui tenet adulteram, stultus est & impius*, Prouerb. 18. vers. 22. vide Sanchez lib. 10. de diuortio disp. 13. Quocirca infamis, & publicum orbis probrum fuit Claudius Imperat. eo quòd eius vxor Messalina publicè scortaretur. Ita Sueton. in Claudio: & M. Antoninus Philosophus ob Faustinam coniugem, quæ in continuis stupris versabatur: cúmque de ea re moneretur, amicique
D suaderent vt eam repudiaret, si nollet occidere, effœminatè respondit: *Si vxorem dimittimus, reddamus & dotem*: dotis nomine significans Imperium, quod ab Antonino Pio Patre Faustinæ, ita volente Adriano Imperat. adoptatus acceperat. Ita Iulius Capitolinus in Antonino.

3. Osee non duxit idololatram.

Errant tertiò, Lyran. & Burgen. qui fornicationem hic mysticè accipiunt pro idololatria, putántque Osee hic iuberi vt ducat vxorem fornicationum, id est, gentilem & idololatram. Ratio eorum est, quia hæc vxor repręsentat Synagogam idololatrantem; ergo ipsa quoque vxor fuit idololatra. Resp. negando consequentiam. Idem enim non repræsentatur per idem, sed per simile: atque
E Prophetæ solent repræsentare idololatriam per fornicationē; quia hęc illius aptissimum est symbolum, speculum & imago. Ita S. Hieron. Theod. Haymo, Hugo & passim Interpretes. Quocirca cùm Deus Prophetę ait: *Sume tibi vxorem fornicationum*, fornicationem literaliter vt sonat accipit: cùm verò huius iussionis causam & symbolum subdit, explicátque dicens: *Quia fornicans fornicabitur terra*, fornicationem mysticè accipit, pro idololatria: quia illam symbolicè per verá & realem fornicationem vxoris Prophetæ, repræsentari iusserat.

Quæres, an verè & realiter hæc gesta sint, an

verò tantùm per visionem imaginariam; siue, an reuera Osee duxerit fornicariam, ex eaq; genuerit filios fornicationum, an verò Deus idipsum tantùm in imaginatione illi repræsentarit, vt videretur sibi eam ducere, & ex ea gignere; quomodo somniantes videntur sibi facere ea, quę somniant? Visionem tantùm fuisse censent Chaldęus & Rabbini nonnulli, quos sequuntur Origenis sectatores, teste Ruffino, Haymo, Isidorus, Burgensis & Vatab. imò S. Hieron. idipsum censet scribēs in Ezechiel. 4. Et hic in procemio, *Osee, ait, audiens à Domino, Accipe uxorem fornicariam, non frontem rugat, non mœrorem pallore testatur, non verecundiam mutato genarum rubore demonstrat: sed pergit ad lupanar & scortum ducit ad lectulum. Et non instruit illam pudicitia matronali, sed se luxuriosum & nepotem probat. Qui enim adhæret meretrici vnum cum ea corpus efficitur. Quis sapiens & intelliget ista?* ac postea respondet, insértque hęc typicè & figuraliter esse interpretanda. Ratio ergo fundamentalis huius sententiæ est hęc, quia res turpis & indigna fuisset, si vir sanctus & Propheta duxisset scortum.

Verùm longè verius est quod communiter censent alij omnes Patres & Interpretes, rem hāc non per visionem, sed realiter esse peractam. Ita Theodor. Cyrill. Hebræi, Arias, Hugo, Dionys. & alij hic, ac S. August. lib. 3. de doctrina Christ. cap. 12. & lib. 22. contra Faustum cap. 23. S. Basil. in Isaiæ 8. Irenæ. lib. 4. contra hęr. cap. 37. S. Thomas loco citato & alij passim, imò idem censet hic S. Hieron. vti videbit qui verba eius accuratè expenderit. Ait enim more suo, historiam hanc ad antitypum esse referendam, id est, Osee duxisse fornicariam non ex eius amore & libidine, sed vt Christi & Ecclesiæ cōiugium repręsentaret. Hoc ergo, non aliud, voluit, cùm dixit, hoc Osee factum typicè & figuraliter esse interpretandum. Ratio huius sententiæ est, quia hoc exigit simplex narratio præcepti diuini & facti, putà obedientiæ Prophetæ; aliàs enim cùm visio est, solet id exprimere, vel signo aliquo indicare Script. vt patet Apoc. 1. vers. 4. Ezech. 40. 1. & alibi. Adde, nominatur hic maritus, scilicet Osee; vxor, scilicet Gomer; vxoris mater, scilicet Debelaim; tres eius proles, scilicet *Iezrabel, Lo ammi, Lo rachuma*, quæ omnia significant non esse parabolam, sed veram historiam. Causa est, quòd populus in idolis & peccatis suis obdormierat, itáque ordinarias increpationes & monitiones Prophetarum spernebat, imò non audiebat: voluit ergo Deus reali & portentosa prophetia, iubendo scilicet Prophetæ ducere fornicariam, ex eáque proles procreare, populum in peccatis dormientem à somno scelerum excitare, & cōmouere ad pœnitentiam. Eadem de causa iussit Isaię cap. 20. vt ipse cum esset vir nobilis & magnæ auctoritatis, nudus per vrbem Ierusalem media luce discurreret, vt hoc portento omnium oculos in se conuerteret, ac reipsa daret eis typum & speciem imminentis spoliationis & excidij, itáque populum ad lamenta conuerteret. Eadem de causa iussit Ezechieli cap. 4. stercore boum vesci, vt eo instantem vrbi famem & cladem pręmonstraret.

Ad argumentum respondeo, Dei iussionem & auctoritatem abstersisse ab hoc Prophetę connubio omnem infamię & turpitudinis maculam, pręsertim quia assumebatur ad prophetiam & rei futurę sacramentum. Adde, non esse turpe, sed sanctum & honestum fornicariā ducere hoc fine, vt ipsa vitam turpem cum honesta, fornicationem cum matrimonio commutet; imò confessarij solent, & debent concubinariis suadere vt concubinatum in connubium vertant.

Ita S. August. lib. 22. contra Faust. cap. 80. respondet Manichæis impugnantibus vetus testamentum, & obiicientibus illi, quòd in eo fornicatio Prophetæ sit imperata. Respōdet enim S. August. Non imperata est fornicatio, sed meretrix relicta fornicatione in castum & sanctum coniugium assumpta est, de quo mox plura.

Idem Gentilibus respondet hîc S. Hieron. eísque similia Gentilium exempla opponit. *Qua ratione*, inquit, *prædicent virum eruditissimum Xenocratem, qui Polemonem luxuriosissimum iuuenem, & inter psaltrias atque tibicines & impudicas mulieres ebrium, & hedera coronatum fecit obedire sapientiæ; & adolescentem turpissimum mutauit in sapientissimum Philosophorum? Cur Socratem ad cœlum leuent, qui Phædonem ex cuius nomine Platonis liber est, de lupanari, ob crudelitatem & auaritiam domini, multorum libidini seruientem, in Academiam transtulerit? Et quicquid illi de Philosophiæ magistris responderint, nos ad Prophetæ defensionem referemus.*

Et fac tibi filios fornicationum.] τὸ *fac* non est in Hebræo, nec in Septuag. nec in Syro, nec in Arabico. Sic enim habent: *Accipe tibi matrem fornicationum, & filios fornicationum.* Vnde primò aliqui *filios fornicationum* propriè accipiunt filios ex fornicatione procreatos, quos velut testes fornicationis maternæ, Osee cum matre iubeatur vt suos recipere, alere, & quasi adoptare, quæ ingens erat ignominia & pœna Prophetæ, idque ad hoc; vt per hæc repræsentaret pari modo Synagogam peperisse filios idololatras, quos tamen Deus quasi Patriarcharum suósque filios, cum ignominia & dolore alat in Ierusalem. Ita explicant Theod. Hugo, Lyran. & Arias.

Filij fornicationum qui?

1. expositio.

Verùm hos filios non fuisse adoptiuos, sed naturales; nec antea genitos, sed à Propheta ex fornicaria generandos, patet ex sequen. Ait enim: *Et abiit* (Osee) *& accepit Gomer filiam Debelaim, & concepit & peperit ei filium.* &c. Vox ergo, *fac*, licèt expresse non sit in Hebræo, tamen subauditur; imò includitur in voce, *accipe*. Accipere enim ex vxore filios, Hebræis idem est quod suscipere & procreare. Verbum enim לָקַח *lacach*, id est, accipio, sumo, tollo, apud Hebræos est amplissimæ significationis. Ita S. Hieron. August. Basil. Vatab. & alij superiùs citati.

Secundò, Ribera censet vocari filios fornicationum, id est, fornicariæ; quia erant filij matris idololatræ. Verùm hoc superiùs refutaui. Idololatria enim est fornicatio mystica; non literalis, de qua hic agitur. 2.

Dico ergo, filij procreandi ab Osee ex legitimo cum fornicaria coniugio, vocantur filij fornicationum, id est, filij matris, quæ antea tota fornicationibus fuit dedita. Hanc enim suam turpitudinem & infamiam prolibus afflabat mater, quæ fuerat publica meretrix; nec eam matrimonium subsequens apud populum detergere & delere poterat. A matre ergo proles infamiæ notam & fornicationis nomen sortiuntur. Ita S. Hieron. & alij iam citati. 3. genuina.

Adde vocantur hi filij fornicationum, quòd & ipsi in fornicationem futuri sint procliues, hócque vitium, háncque libidinosam indolem vnà cum natura à matre fornicaria sint hausturi & suncturi. Hoc enim aptè respondet rei significatæ.

Hi

Hi enim filij libidinosi, significant Iudæos mysticè libidinosos, id est, in idola procliues: vnde iis æquè ac matri exitium intentat cap. 2. 4. dicens: *Filiorum eius non miserebor, quia filij fornicationum sunt.* Ita Emmanuel Sa, Mariana, & Pineda lib. 1. de rebus Salom. cap. 4. num. 3. Simili enim phrasi in Scrip. vocantur filij obedientiæ diffidentiæ, superbiæ ij qui in obedientiam, diffidentiam, superbiam sunt valde propensi, adeo vt ex ipsa obedientia, diffidentia, superbia geniti & procreati videantur. Vnde Syrus vertit: *Sume tibi mulierem quæ fornicatur; & filios qui fornicantur: quia fornicando fornicabitur terra de post Dominũ*, à Domino.

Meretrices indolem suam proli communicant.

Vbi moraliter nota vitia parentum, præsertim matrum transfundi in filios. Vitiata enim matre, vitiatur semen, quod vitiat prolem quæ ex semine formatur. Quocirca sponsis qui quærunt sponsas, valde inquirendum est non tam an sponsæ sint opulentæ & pulchræ, quàm an sint castæ, honestæ, virtuosæ, ne si sint incestæ, inhonestæ, vitiosæ; similes generent proles. *Iusti ergo mores*, ait Antiphanes Philos. *sunt peculium præstantissimum, & dos omni auro nobilior.*

Id ita esse docent Physici & Medici, ipsáque ratio & experientia. Hac enim de causa passim in libris Regum, Salomonis, Abiæ, Iosaphat, Manassis aliorúmq; Regum matres studiosè nominantur, quia à matre pendet indoles & educatio prolium vel in bonum, vel in malum; & qualis est mater, talis est & proles: præsertim quia proles sequitur affectum & amorem, quem magis in matre, quàm in patre experitur. Causam dat Arist. lib. 9. Ethic. 7. Magis, inquit, à matribus amantur proles, quia generatio earum laboriosa est; & magis sciunt eas esse suas. Ita Spartani teste Plutarcho in Apoph. Lacon. continentes fuerunt, fortésque in bellis & laboribus, quia matres habebant viragines, quæ ex institutione Lycurgi continentiæ laboribus & duritiei tam se, quàm proles assuefaciebant. Vnde Gorgon Leonidæ vxor cuidam sibi exprobrãti: *Vos Spartanæ solæ viris vestris imperatis*, respondit: *Quia solæ viros parimus.* Hinc filius meretricis vocatur is, qui habet mores meretricios. Ita Saul Ionatham filium suum pro Dauide intercedentem, vocat filium *mulieris vltro virum rapientis*. 1. Reg. 20. 30. id est, filium meretricis, quasi dicat: Meretricius es, quia mater tua fuit meretrix. Aut quasi dicat: Non videris filius meus; sed filius adulteræ, quia Dauidem hostem meum magis amas, quàm me; quasi mater tua non ex me, sed ex Dauide te genuerit, ideóque Dauidis amorem tibi ingenerarit. Ita Agrippina Neronis mater in libidines fuit effusa adeo, vt & Neronem ad sui incestum prouocaret, ideóque quale libidinis & crudelitatis monstrum, Neronem, orbi dedit? Ita ex Corn. Tacito Sabell. lib. 2. Enn. 7. Heliogabalus Imper. græcæ meretricis filius, ab ea suam spurcitiem & obscœnitatem hausit. ita Lamprid. & Rodigin. lib. 11. c. 13.

Quin & Salomon trecentarum vxorum maritus, & septingentarum pellicum concubinus, matrem habuit Bersabee adulteram. Semiramis Ninum filium ad stuprum compellauit, ideóque ab eo interfecta est, si credimus Ctesiæ, quem citat Sabell. lib. 1. Enn. 1.

S. Aphra martyr, antea meretrix (quæ à Narcisso Ierosolymorum Episcopo à turpi & immundo quæstu reuocata fuit) matrem habuit Hilariam, quæ solis lenociniis sibi victum comparabat. Ita habet eius vita.

Venus incesta incestuosissimi Iouis fuit filia, ait Ouid. 10. Metamor.

Iulia Cæsaris Augusti filia, libidinum paternarum fuit æmula, teste Sueton. in Augusto. Hac de causa; æquè ac ob ignominiam spurij iure canonico arcentur sacerdotio, súntque irregulares. Sacerdotium enim angelicam puritatem requirit.

Simili modo infantes dum sugunt, nutricum indolem, affectus, & vitia vnà cum lacte sugere & imbibere multis exemplis ostendi Genes. 21. vers. 7.

Denique filios matribus quàm patribus similiores naturam efficere solere, tum corpore, tum moribus docent Arist. lib. 2. de gener. anim. cap. 4. & in probl. lib. 10. cap. 12. ac Hippocrates de Genitura. Quocirca pium æquè ac prudens est nonnullarum vrbium institutum, vt impudicarum matrum spuriæ proles per magistratum à matribus auellantur, ne matres vitiatam in semine filiorum indolem, magis vitiata educatione prauóque exemplo corrumpant; ac grauibus matronis alendæ tradantur, quæ deprauatam natiuitatem graui seueráque institutione castigent & reforment, quales videmus Romæ in Hospitali S. Spiritus, & in Monasterio S. Catharinæ de Funariis. Simili modo in aliis vrbibus spuriotrophia erecta & dotata sunt.

Cur Osee iussus ducere fornicariam? 1. Causa.

Quæres, quibus de causis voluit Deus vt Propheta fornicariam duceret, ex eáque filios procrearet? Respond. literalis causa primaria est ea, quam paulò antè dedi, vt nimirùm hoc quasi viuum speculum daret Iudæis, in quo clarè conspicerent & contemplarentur suam turpitudinem & idololatriam. Secundaria fuit, charitas; vt scilicet fornicariæ pudori & conscientiæ consuleret, dum eam commutat in vxorem. 2. Ita S. August. lib. 22. contra Faustum cap. 80. *Quid*, ait, *aduersum clementiæ veritatis* (qua Christus, qui est veritas, dixit Pharisæis, *Meretrices & publicani præcedẽt vos in regno cælorum*) *quid inimicum fidei Christianæ si meretrix relicta fornicatione in castum coniugium commutetur? Et quid tam incongruum & alienum à fide Prophetæ, quàm si non crederet omnia peccata impudicitiæ dimissa esse in melius commutata? Itaque cùm meretricem Propheta* (Osee) *fecit vxorem, & ad vitam corrigendam mulieri consultum est, & figura sacramentum, de quo mox loquemur, expressum.* Subdit deinde ibidem, & fusiùs c. 89. Manichæos carpsisse hoc factum Osee, non quia infame, sed quia ipsi matrimonia damnabant, malebántque liberi fornicari, quàm prole grauare vterum vxoris, & se onere illam alendi: ideóque fingebant Deum, siue diuinæ substantiæ partem, in prole quasi ligari & vinculis constringi.

Insuper voluit hic Deus Prophetæ obedientiam exercere æquè ac patientiam, *vt quantò illa* (vxor) *sordidior est, tantò sit Propheta patientior, qui talem vxorem duxerit*, ait S. Hieron. præsertim 3. quia Osee erat iuuenis, virgineus, sanctus, & in flore ætatis, æquè ac puritatis & virtutis, dum meretricem duxit: fuit enim hæc prima eius prophetia quam habuit initio regni Oziæ, ac deinde prorogauit vitam per annos 52. Oziæ 16. Ioathan, totidem Achaz, peruenitque ad tempora Ezechiæ. Iuuenis ergo, dum duxit fornicariam, fuerit oportet. Allegorica causa est, vt Osee per connubium cum fornicaria repræsentaret simile, sed mysticum, idque duplex, Christi coniugium: Prius cum carne nostra, quæ erat fornicaria, id est, caro peccati, quam deputatam sibi vniuit & despondit

Allegor.

per incarnationem. Ita S. Ambros. lib. 2. de Apolog. Dauid, cap. 10. mysticè explicat non tantùm hoc Osee connubiũ, sed & Dauidis adulterium. *Ad Prophetam*, inquit, *dictum est: Vade, accipe tibi vxorem fornicariam. Dominus iubet cum ea quæ fornicaria fuerit esse coniugium, cuius coniugij fructus est Christus. Namque filio qui ex fornicatione* (id est, ex vxore Osee quæ antea fuerat fornicaria) *est natus, à Domino nomen impositum est Iezrahel, quod est diuina generatio. Si ergo pia illa copula fornicariæ, & iam ista vtique pia societas adultera copula est*, &c. Et mox: *Ex disparibus copulis contubernium pium factum est, quando scilicet verbum caro factum est. non sunt legitima consortia diuinitatis & carnis. Suscepit carnem Deus, assumpsit animam, per inusitatam nec legitimam incarnationem consortium fecit. esse legitimum, vt sit Deus omnia in omnibus*. vnde nomen filij est Iezrahel, id est, semẽ Dei, vel brachium Dei. Christus enim est brachium, id est, virtus Dei, vti eum vocat Isaias cap. 53. 1. Christus etiam est semen Dei, quia non ex semine viri, sed ex Spiritu sancto conceptus & natus est. Quocirca Tertul. lib. de carne Christi cap. 18. & 19. *Dei filius*, inquit, *ex patris Dei semine, id est, Spiritu, vt esset hominis filius, caro ei sola erat ex hominis carne sumẽda sine viri semine: vacabat enim viri semen apud habentem Dei semen*. Et cap. 19. *Quid est ergo? non ex sanguine, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo natus est*. Ita & Leo Castrius, qui tamen perperam contendit hunc sensum solum esse literalem, & alios omnes excludit. Obiter hic nota, Spiritum S. propriè non esse semen Dei. Deus enim nullum ex se semen decidit, vti facit homo: impropriè ergo & per catachresin Tertul. Spiritum S. vocat semen Dei, quia scilicet ipse diuina virtute à Patre & Filio accepta fecit in virgine, quod in vxore facit semen viri; vocatur ergo semen, quia fuit loco & vice seminis: formauit enim & organizauit corpus Christi in virgine, vti embryonis corpus in vtero matris ex eius semine & sanguine coagulat, coagmentat, format, & organizat semen virile.

Posterius Christi connubium est cum Ecclesia, quod Osee suo hic repræsentat. Ita S. Ambros. lib. de Salomone cap. 5. *Meretrix*, inquit, *ista Ecclesiæ typus est, aliquando in gentibus constituta, idolorum cultibus vitiata, quam vana superstitionis stupra polluerant, quam falsorum Deorum adulteram fecerat multitudo: lasciuósque ac turpes incompositis motibus saltus, nemorum & lucorum inculta lustrabat, dedita luxuriæ, pompæ Gentilium mancipata. Hanc posteaquam Dominus noster Iesus Christus puro baptismatis fonte perfudit, ablutionem & criminis accepit & nominis*. Ita & S. Aug. lib. 22. contra Faustin. cap. 89. ac S. Prosper lib. de prædictionib. & promiss. c. 15. par. 2. imò S. Paulus Rom. 9. 24. In huius rei typum Moses duxit vxorem Æthiopissam Num. 12. 1. *contra quam*, inquit S. Hieron. in procemio, *Aaron & Maria, carnale sacerdotium Iudæorum & prophetia litera seruiens, mussitant, & offendunt Deum. Quæ dicit in cantico canticis: Fusca sum & formosa filia Ierusalem*. Christo ergo venienti in mundum dixit iussitque Pater: *Sume tibi vxorem fornicariam*, putà Ecclesiam ex gentibus, ex eáque procrea filios, qui sint filij fornicationum, id est, matris gentilis, sed ex patre, vtpote filio Dei, sint & ipsi filij Dei, ex quibus multi ad pristinam matris fornicationem sunt redituri, id est, concupiscentias suas secuturi & peccaturi, ideóque à Deo puniendi & reiiciendi.

Mira sanè misericordia & dignatio fuit Osee ducentis fornicariam, sed longè maior Christi carnem & Ecclesiam nostrã arctissimè sibi vnientis & despondentis, vt eam depuraret, sanctificaret, glorificaret, & quasi diuinam redderet; túmque Osee, id est, Iesu & Saluatoris nomen adeptus est. Ita Osee æmuli, & Christi sectatores sunt, qui ad dura, vilia & abiecta quæuis sese demittunt, & quoslibet labores & dolores subeunt, vt animas cum concupiscentiis fornicantes, sordidas & horridas conuertant, purásq; efficiant, & ad Deum sponsum reducant.

Vnde tropologica causa est, vt hoc exemplo doceret Deus Osee, id est, prædicatores, confessarios, aliósque zelo proximorum flagrantes abducere animas à Satana, carne & peccato; eásque per pœnitentiam & castimoniam despondere Christo, vti Paulus Corinthios despondit epist. 2. c. 11. vers. 2. Anima enim peccatrix est fornicaria, imò adultera, gignitque filios fornicationum, id est, opera luxuriæ, gulæ, superbiæ. Tropol.

Vnde S. Hieron. in procemio, per fornicariam hanc tropologicè accipit S. Magdalenam; quam pœnitentẽ sibi Christus despondit. *Hæc*, inquit, *est meretrix & adultera, quæ in Euangelio pedes Domini lauit, crine detersit, & confessionis suæ honorauit vnguento*. Et inferiùs: *Hæc est meretrix de qua loquitur Dominus ad Iudæos: Amen dico vobis, meretrices & publicani præcedent vos in regno Dei. Ista meretrix* (Raab Iosue 2.) *exploratores meos duos, fortissimos iuuenes, quorum alterum in circumcisionem misi, alterum ad gentes, humanitate suscepit, abscondit studio, leuauit in tectum, operuit lini stipula. Quæ cæsa persecutionibus, & lota in baptismate immutat colorem, & de tetro in album vertitur*.

Quia fornicans fornicabitur terra.] Hoc est impensè & continuò fornicabitur Israël, id est, decem tribus. De his enim loquitur, non de Iuda, vt patet ex sequent. Nam futurum iunctum participio vel gerundio eiusdem verbi, Hebræis significat actus vehementiam, & continuationem, siue consuetudinem. Fornicationem hic mysticam intellige, putà idololatriam: hic enim Deus symbolum siue parabolam applicat, & explicat, quasi dicat: Iussi te, ô Osee, ducere fornicariam, & ex ea generare filios fornicationum, vt per hoc Iudæis repræsentem quòd ipsi pari modo mysticè fornicabuntur, id est, amabunt coléntque idola me vero Deo relicto.

Vers. 3.] Et abiit, & accepit Gomer filiam Debelaim: & concepit, & peperit ei filium.

Vers. 4.] Et dixit Dominus ad eum: Voca nomen eius Iezrahel, quoniam adhuc modicum, & visitabo sanguinem Iezrahel super domum Iehu, & quiescere faciam regnum domus Israël.

Vers. 5.] Et in illa die conteram arcum Israël in valle Iezrahel.

E*T abiit & accepit Gomer filiam Debelaim.*] vers. 3.
Perperam Hugo & Dionys. per diastolen legunt *De Belaim*, quasi *Belaim* sit nomen proprium

prium loci, ex quo oriunda fuerit Gomer. *Debelaim* enim vnam eſſe vocem, eámque Hebræam patet ex Hebræo. *Debelaim* ergo eſt nomen matris Gomer, ait S. Hieron. & Rupert. licèt aliqui velint eſſe nomen patris eiuſdem. Notat vxorem ex nomine & ſtirpe, vt ſciamus hanc eſſe hiſtoriam, non viſionem. Suſpicatur Sanchez Debelaim quoque fuiſſe fornicariam, tum quia tacetur nomen mariti eius, tum quia talis fuit eius filia Gomer: nam *ſicut mater, ita & filia eius*, ait Ezech. cap. 16. 44. Appoſitè vxor vocata eſt Gomer, & parens Debelaim: Gomer enim heb. idem eſt quod conſummatio vel conſumptio; Debelaim idem eſt quod duæ maſſæ ficuum aridarum. quo ſignificatur conſumendam & vaſtandam eſſe Synagogam; *quæ conſummata in fornicatione atque perfecta filia voluptatis, quæ fruentibus ſuauis videtur & dulcis* ait S. Hieronym. eo quòd animo & corpore idolis & voluptatibus ſeruierit. Debelaim enim, id eſt, ficus geminæ, ſymbolum eſt voluptatis & dulcedinis geminæ. Vnde Vatab. *Gomer*, ait, *ſignificat conſumptionem, & Debelaim palatas duas, quibus animi & corporis voluptates intelliguntur, quæ pariunt conſumptionem & interitum*, iuxta illud Apoſtoli: *Qui ſeminat in carne, de carne metet corruptionem*. Poteſt quoque hæc geminæ voluptas accipi ſpiritus & carnis, ſiue ambitionis & ventris; putà gulæ & libidinis. Ex his enim duabus oritur omnis concupiſcentia, omne peccatum, omnis ruina hominum. Eſt ergo elegans hic gnome: Gomer eſt filia Debelaim, id eſt, corruptio eſt filia ficuum, putà eſt filia voluptatis, pœna eſt filia culpæ: hæc enim quaſi mater illam parit; vti enim ficui & pomo vermis, ita & amori ac voluptati dolor, putor & pudor innaſcitur. Præclarè Valer. libr. 9. cap. 1. *Campana*, ait, *luxuria inuictum Hannibalem armis ſuis, illecebris amplexata, vincendum Romano militi tribuit*.

Tropol. corruptio eſt filia voluptatis.

Denique Arias per geminas ficus ad literam accipit geminum regnum Hebræorum, ſcilicet Iſraël & Iuda: vtrumque enim idolis & cupediis ſuis erat deditum, ideóque excidio à Deo addictum. Licèt enim hæc prophetia capitis primi propriè & primariò ad Iſraël (hunc enim vocat Iezrahel verſ. 4.) dirigatur, tamen ſecundariò & conſequenter ad Iuda Iſraëlis æmulum & aſſeclam quoque dirigitur.

verſ. 4. *Voca nomen eius Iezrahel.*] Oſee iubetur à Deo primum filium ſuum ex fornicaria vxore genitum vocare Iezrahel, vt per eum Hebræis repræſentet cladem imminentem Iezraheli, id eſt, Iſraëli, ſiue decem tribubus.

Iezrahel hebr. quadruplex habet etymon, & quatuor ſignificat 1. Iezrahel dicitur quaſi יִזְרַע אֵל *zera el*, id eſt, ſemen Dei. 2. quaſi זְרוֹעַ אֵל *Zeroa el*, id eſt, brachium Dei. 3. quaſi יַזֶּה רַע אֵל *iazze ra el*, id eſt, aſperget malum vel contritionem Deus, 4. quaſi יִזְרַע אֵל *Zara el*, id eſt, ſparget vel diſperget Deus, ſcilicet Iſraëlitas, vt captiui eant in Aſſyriam & ſpargantur per totum orbem. Rurſum Iezrahel notat Iſraël, imò idem eſt cum Iſraël, ſi literam ז commutes in ש, & ע in א affine.

Iezrahel ſignificata quatuor.

Nota, Iezrahel erat vrbs regalis, & metropolis decem tribuum, ait S. Hieron. erátque terminus tribus Manaſſe & Iſſachar, ſita in pede montis Gelboe ad Occidentem, inſigni turri & ſpecula, qua per totam Galilæam vſque ad Carmelum, Thabor, Libanum, ac vltra Iordanē patebat proſpectus, illuſtris. Iuxta hanc vrbem erant campi amœniſſimi & fertiliſſimi, ac vallis vaſtiſſima, quæ plus quàm decem millibus paſſuum tendebatur, quæ ab vrbe vicina, vallis Iezrahel dicebatur; ſicut viciſſim vrbs à valle fertiliſſima dicta eſt Iezrahel, id eſt, ſemen Dei, quod ſemen in meſſe vberrimum, putà centuplum redderet, vt videretur eſſe ſemen Dei, & à Deo benedictum. Ante vrbem erat vinea & ager Nabot, qui adhuc temporibus Borchardi & Breidembachij oſtendebatur, vti ipſi ſcribunt in deſcriptione terræ ſanctæ. Porrò Deus iubet Oſee, vt ſuum primogenitum ab hac vrbe & valle vocet Iezrahel, vt per eum repræſentet Iſraël. Vnde cauſam nominis ſubdit dicens:

Quoniam adhuc modicum & viſitabo ſanguinem Iezrahel ſuper domum Iehu.] Iehu nominat, quia eius poſteri tum regnabant in Iſraël, erántque propagatores idololatriæ. Regnabat enim tunc Ieroboam, qui fuit tertius à Iehu: Iehu enim ſucceſſit Ioachas filius, huic Ioas, huic Ieroboam, huic Zacharias qui occiſus eſt à Sellum, in eóque ſtirps Iehu exciſa eſt.

Ex verbis Oſee liquet, & omnes fatentur, alludi hic ad hiſtoriam Achab, Iezabel, Nabor, & Iehu. Iezabel enim vxor Achab per calumniam curauit occidi Nabot in Iezrahel, vt eius vineam ibidem ſitam inuaderet & poſſideret. Quocirca Deus per Eliſæum vnxit Iehu in regem, iuſſitque ei vt hoc ſcelus eodem in loco vindicaret. Iehu ergo occidit Iezabel, & curauit eam ſepeliri in agro Iezrahel. Inſuper omnes filios Achab iuſſit occidi in Samaria, eorúmque capita ad ſe mitti in Iezrahel 4. Reg. cap. 9. & ſequen.

Iam Primò Arias verba textus ſic explicat, quaſi dicat: Voca ô Oſee filium tuum Iezrahel, id eſt, brachium Dei, quia ſicut ego Deus brachio meo in Iezrahel effudi ſanguinem Iezabel & filiorum eius, ita eodem effundam ſanguinem poſterorum Iehu, quia Achabo & Iezabeli ſimiles ſunt in ſcelere. Hic ſenſus alienior videtur. Sanguis enim Iezrahel in genitiuo hic accipiendus eſt, quaſi ſanguis Iezrahelis, velut perſonæ cuius ſanguis effunditur; non in datiuo vel ablatiuo, quaſi ſanguis Iezrahele vt brachio, vel inſtrumento effuſus. 1. explic.

Secundò Theodor. quem ſequitur noſter Emmanuel, Iezrahel, inquit, id eſt, ſemen Dei eſt Iſraël, qui eſt populus Dei, putà decem tribus. Sanguis autem in Scriptura vocatur homicidium, & per catachreſin quoduis enorme peccatum & ſcelus, quale hic eſt idololatria, præſertim quia idololatræ non rarò fundebant ſanguinem occidendo pueros, alióſque homines, eóſque immolando Moloch, Baal, aliſque idolis, atque ſemper occidebant animas tum ſuas, tum ſuorum. Hic ſenſus myſticus potiùs videtur, quàm literalis. 2.

Tertiò Ruper. Vatab. & Anton. Fernan. in viſione 1. lect. 3. exponunt quaſi dicat: Puniam ſanguinem Iezabelis & filiorum eius à Iehu effuſum in Iezrahel; quia licèt me iubente id feceris, tamen ipſe in illa cæde non tam ſtuduit meæ voluntati, quàm ſuæ ambitioni ſeruire; vt ſcilicet occiſo ſemine regio, ipſe regnum inuaderet, & quaſi Tyrannus regnaret. Hic ſenſus non ſatis reſpondet Scripturæ, quæ ob hoc factum laudat Iehu, eique regnum promittit vſque ad quartam generationem 4. Reg. 9. & ſequen. 3.

Quartò Chriſt. à Caſtro, Iezrahel, inquit, eſt Iſraël eiúſque primus rex Ieroboam, cæterique eius reges: quaſi dicat, Vindicabo ſanguinem Iezrahel, id eſt, 4.

id est, Israëlitarum effusum per Ieroboam & cæteros Reges, præsertim oriundos è familia Iehu, eo quòd ipsi pios Israëlitas renuentes ire in Dan & Bethel ad adorandos eorum vitulos aureos, occiderunt. Id enim fecisse Ieroboam patebit c. 5. quocirca euertam domum Iehu, totúmque regnum Israël. Verùm hoc incertum est: nusquam enim legimus quòd Iehu renuentes adorare idola occiderit. Hic tamen sensus, vti & alij iam recensiti, quasi accessorij & partiales locum habere & admitti possunt, súntque probabiles. Sed quærendus est sensus principalis & genuinus.

genuinus. Dico ergo, quia verba Prophetæ manifestè alludunt ad stragem domus Achab editam à Iehu in Iezrahel, eique similem minantur; hinc primus & principalis sensus hic est, q.d. Ego Deus, ô Iehu elegeram te vt idololatriam inuectam à Ieroboam, & promotam ab Achab & Iezabel in Israël euerteres; ideóque te regem constitui, iusśique vt occideres & sepelires omnes posteros Achab, ídque in valle Iezrahel, eo quòd ipse in eadem fidelem meique cultorem Nabot interemerat. Quod si id non faceres, sed eis occisis foueres nihilominus eorum idola, scires te similem horribilem, imò horribiliorem Dei vindictam experturum. At tu quasi vecors & temerarius, huius seueræ vltionis Dei contra Achab, cuius ipse minister & carnifex fueras, oblitus, in eundem lapidem impegisti, eadem idola coluisti. Hoc est enim quod dicitur 4. Regum 10.29. *Deleuit itaque Iehu Baal de Israël; veruntamen à peccatis Ieroboam, qui peccare fecit Israël, non recessit, nec dereliquit vitulos aureos. Visitabo* ergo *sanguinem Iezrahel super domum* tuam, hoc est, domui tuæ similem plagam & stragem inducam, qualem tu meo iussu induxisti super domum Achab in Iezrahel. Itaque sicut tu filiorum eius omnium sanguinem effudisti, ita & omnium tuorum effundetur, omnésque posteri tui regno & vita spoliabuntur; ac paulò pòst, putà post quadraginta annos totus Israël qui te in idololatria secutus est, vel occidetur, vel captiuus abducetur in Assyriam. Quocirca vt hoc Israëlitis ô Osee repræsentes, iubeo vt filium tuum voces Iezrahel, eísque explices ideo eum vocari Iezrahel, vt meminerint Iezabelis & filiorum Achab occisorum & sepultorum in Iezrahel ob idololatriam; sciántque se ob eandem causam pari modo occidẽdos, vt quoties nominarint vel audient nominari nomen filij tui Iezrahel, toties eis recurrat & redeat in mẽtem strages domus Achab, facta in Iezrahel, & eorum similis propediem facienda, quam ego hic per te eis intento. ita Mariana & alij. Vnde Iezrahel, æquè ac Sodoma, prouerbialiter significat ingentem vindictam, ingens excidium, ait Sanchez.

Vbi nota, pro *visitabo* Syrus vertit, *vlciscar*: heb. est פקדתי *pakadti*, quod valde generalis & augustæ est significationis; nec tantùm vindicare, vlcisci & punire significat, sed in genere idem est quod requirere, recensere, imponere, inducere. Sensus ergo est quasi dicat, *Visitabo*, id est, requiram *sanguinem Iezrahel super domum Iehu*, dicámque: Cur tu ô Iehu effudisti sanguinem domus Achab in Iezrahel? nónne id fecisti meo iussu quia idololatræ erant, & idololatriæ duces in Israël? Quare ergo tu nõ es veritus eadem idola colere & propugnare? Esto ergo eis similis in pœna, quibus fuisti similis in culpa: illorum sanguis à te effusus est; tuus quoque effundatur: stirps illorum exci-

A sa est; & tua excindatur. *Visitabo* ergo, id est, requiram & recensebo ac annumerabo supplicia domus Achab domui tuæ, dicámque: Ecce Achab peccauit in tot tantísque idolis & sceleribus, tu ô Iehu in totidem peccasti. Quocirca sicut Achab tot plagis, omniúmque (putà septuaginta) filiorum strage puniui, ita & totidem plagis te puniam: ac sicut numerum culparum, ita & plagarum Achab, tibi tuæque domui annumerabo & accensebo, hoc est, inducam & infligam.

Hic est sensus principalis, cui tamen cæteri annexi & connexi sunt. Itaque secundam Theodoreti expositionem & quartam Christ. à Castro hic iam addas, hoc modo quasi dicat: Quia tu ô Iehu,
B instar Achab, piorum Israëlitarum Deum verum colentium, tuósque vitulos aureos spernentium, qui erant Iezrahel, id est, semen, hoc est, populus Dei, sanguinem effudisti; & quia omnes Israëlitas ad sanguinem, id est, ad enorme scelus idololatriæ compulisti, ideo instar Achab sanguis tuorum omnium effundetur. Et sicut sanguinem Nabot ab Achab effusum, in Achabi domo omnem eius stirpem occidendo vltus sum, ita & sanguinem fidelium à te & tuis effusum in tua familia, eam euertendo, vlciscar; graue enim crimen, & in cœlum clamans vindictam est occisio innocentis, præsertim fidelis & sancti. Nam, vt ait S. August. in Psal. 9. explicans illud: *Sedet in insidiis*, &c. *vt interficiat innocentem*; *Innocentem interficere est ex*
C *innocente facere nocentem*, quæ est peruersio tam iustitiæ, quàm naturæ.

Dices, Sanguis posterotum Achab effusus est in Iezrahel, non ob eius idololatriam, sed quia ipse ibidem effuderat sanguinem Nabot, vt eius vineam occuparet. Ergo hæc non rectè adaptantur sanguini posterorum Iehu effundẽdo ob idololatriam. Respond. Antecedens esse falsum. Hæc enim strages inducta est domui Achab ob idololatriam, vti disertè dicitur 4. Regum 21.22. & 26. determinatio verò loci, quòd scilicet fieret in Iezrahel, facta est ob occisum ibidem Nabot, qui erat idolorum hostis, & vnius veri Dei cultor.

Nam ad idololatriæ pœnam hæc omnia spe-
D ctare, patet ex eo, quòd ea de causa iubeatur Osee ducere fornicariam, & gignere filios fornicationum, vt idololatriam Israëlitarum repræsentet. Vnde ait: *Quia fornicans fornicabitur terra*, mysticè scilicet cum idolis, idcóque ei sanguinem & exitium intentat.

Huc pertinet explicatio quam ex Chaldæo afferunt Haymo, Hugo, & Albertus, quæ talis est: Visitabo, id est, imputabo sanguinẽ domus Achab à Iehu effusum in Iezrahel, ipsi Iehu eiúsque domui, eo quòd ipse eadem idola coluerit, ob quæ filios Achab occidit eiúsque stirpem euertit; ac proinde opere ipso ostendit se iniquè & iniustè occidisse idololatras; nec tam paruisse Dei iussui,
E quàm secutum esse suam ambitionem & tyrannidem, vti dixit Vatab. cùm ipse æquè ac illi fuerit idololatra. Itaque sanguis Iezrahel cõtra ipsum reuertetur, & in eius domum recurret: meruit enim ipse qui iniquè idololatras occidit, vt eius, vtpote pariter idololatræ, domus & stirps tota similiter excindatur, vt sicut ipse idololatras gladio puniuit, ita & eius idololatria gladio puniatur & succidatur. In Iezrahel pulchra est annominatio ad eius etymon, quasi dicat, Visitabo sanguinem Iezrahel, id est, seminis & populi Dei, putà piorum Israëlitarum, quos afflixerunt & occiderunt Achab (vt patet 4. Reg. 9.7.) & Iehu, super

eorum

eorum domum & familiam, eróque eis Iexrahel, A id eſt, יזיע רע אל *uzza ra el*, id eſt, inducens malum & contritionem Deus, putà conteram & euertam eos.

Alleg. Denique Septuag. & poſt eos Arabicus, planè aliter vertunt, nimirum: *Vlciſcar ſanguinem Iſraël ſuper domum Iuda.* Suſpicor cum S. Hieronymo in eis typographicum eſſe mendum, & pro *Iſraël* legendum eſſe *Iezrahel*, ac pro *Iuda Iehu.* Sic enim habent Hebr. Chald. Latina, & Syrus. Perperam ergo Leo Caſtrius ex verſione Septuag. & ex eo quòd non dicit Propheta, Viſitabo vitulos Ieroboam, ſed, *Viſitabo ſanguinem Iezrahel ſuper domum Iuda*, contendit hæc ad literam accipienda eſſe de excidio Iudææ & Ieroſolymæ per Ti- B tum. Senſum enim eſſe, quaſi dicat: Sanguinem Iezrahel, id eſt, Chriſti (hic enim dicitur Iezrahel, id eſt, ſemen Dei; quia non ex ſemine viri, ſed ex Spiritu ſancto eſt conceptus) à Iudæis occiſi vlciſcar ſuper Iuda, euertẽdo Ieruſalem & Iudæam per Romanos. Perperam, inquam: nam ex toto contextu liquet hic agi de idololatria Iſraël, eiúſque punitione per Aſſyrios, non de excidio Iudæ per Titum. Hic ergo eius ſenſus myſticus eſt & allegoricus, iſque congruus, non literalis.

Tropol. Moraliter diſce hic, quàm ſeuerè puniat Deus illos, qui Dei iudicia & caſtigationes impiorum non æſtimant, nec propter eas ad Dei timorem & vitæ mutationem inducuntur, ſed eadem peccata perpetrant, ob quæ vident alios à Deo caſtigari, imò ſe iuſſu Dei alios caſtigaſſe, quales ſunt impij Principes, Iudices, Prætores, Prælati, Prædicatores, &c. qui ea quæ in aliis puniunt, ipſimet perpetrant. Hac enim de cauſa excidium minatur Deus domui Iehu, quòd peccata Achab, quæ per eum caſtigauerat, non deuitarit. Qui enim tam manifeſtis & acribus diuinæ vindictæ exemplis non emendantur, merentur vt eandem ſubeundo, aliis ſtatuantur in exemplum.

Simili modo & ſenſu dixit Lamech Geneſ. 4. 24. *Septuplum vltio dabitur de Cain, de Lamech verò ſeptuagies ſepties.* Geneſ. 4. 24. q. d. Si Cain qui vnum occidit ſeptuplum, id eſt, multipliciter punitus eſt; ergo ego Lamech, qui duos occidi, quique pœnam Caini vidi, nec tamen ab eius peccato abſtinui, 77. id eſt, longè grauiùs & multipliciùs puniendus ſum. Ita S. Chryſoſt. ibidem. Sic & Ezechiel cap. 16. vt & alij Prophetæ, Iudæ intentat excidium, eo quòd habuerit legem & tabernaculum Dei (ideóque vocat illum Oolla) ac conſequenter debuerit caſtigare idololatriam Iſraëlis, ſiue decem tribuum (quas proinde vocat Ooliba) & tamen hoc adeo non fecerit, vt etiam dum videret Iſraëlem puniri & excindi à Deo, nihilominus in eius ſcelere & idololatria perſtiterit. Talibus meritò intonat Apoſt. Rom. 2. 1. *Propter quod inexcuſabilis es ô homo omnis qui iudicas. In quo enim iudicas alterum, teipſum condemnas. Eadem enim agis, quæ iudicas. Exiſtimas autem hoc ô homo, qui iudicas eos qui talia agunt, & facis ea, quia tu effugies iudicium Dei?* Et verſ. 21. *Qui ergo alium doces, teipſum non doces: qui prædicas non furandum, furaris: qui dicis non mœchandum mœcharis: qui abominaris idola, ſacrilegium facis?* &c.

Et quieſcere faciam regnum domus Iſraël.] Id eſt, abolebo & euertam regnum Iſraël, ſiue decem tribuum. Ita Vatab. domum vocat tribum & gentem. Hebræi enim ſub Roboam in duas quaſi tribus & gentes fuerunt diuiſi, ſcilicet in Iſraël & Iuda. Præſtitit id Deus paulò poſt hanc prophetiam, ſed ſenſim & paulatim. Hæc enim prophetia facta eſt vltimis annis Ieroboam, qui fuit pronepos Iehu, & pater Zachariæ. Zacharias autem tantùm ſex menſibus regnauit, occiſus à Sellum: ac paulò pòſt regnum Iſraël inuaſit Phul rex Aſſyriorum, eique tributum indixit: deinde Teglathphalaſar, qui cepit & tranſtulit in Aſſyriam tribum Ruben, Gad, & dimidiam Manaſſe. Denique Salmanaſar, qui anno nono Hoſee vltimi regis Iſraël (qui erat annus ſextus Ezechiæ regis Iuda) Samariam cepit, totúmque regnum Iſraël euertit. Poſt Ieroboam ergo & Zachariam circiter 40. anno (mendosè codex S. Hieron. habet B 49.) euerſus & captus eſt Iſraël. Vide hiſtoriam 4. Regum 15. & ſeq.

Et in illa die conteram arcum Iſraël in valle Iezrahel.] Arcum vocat robur, vires, arma, milites Iſraëlitarum, ſiue decem tribuum. Ita S. Hieron. Ruper. Haymo, Lyra. Hugo & alij. Malè ergo Arias per Iſraël accipit duodecim tribus, putà tam Iuda, quàm Iſraël. verſ. 5.

Quæres, quando & quomodo in valle Iezrahel contritum ſit regnum Iſraël? nihil enim de eo in Scriptura legimus. Aliqui per Iexrahel accipiunt Samariam: ad illam enim confluxit totus populus imminente Aſſyrio, ibidémque ab eo victus & captus eſt. Verùm nuſquam vallis Iezra- C hel capitur pro Samaria, præſertim quia Samaria ſita erat in monte, non in valle. Meliùs ergo alij cenſent ex hoc loco Prophetæ, ante excidium Samariæ & gentis, Iſraëlitas de more collatis ſignis conflixiſſe cum Aſſyriis in vicina valle Iezrahel. Hæc enim longiſſimè patet, & aptiſſima erat conflictui. Ibi ergo ſuperati & cæſi ſunt Iſraëlitæ ab Aſſyriis, qui deinde victoriam proſecuti Samariam obſederunt, & euerterunt cum toto regno. Ita S. Hieron. Cyrill. Theod. Haymo & alij Interpretes. Vnde Borchar. Breidemb. & ex eis Adrichomius in deſcriptione terræ ſanctæ, de hac valle ita ſcribit: *Vallis Iezrahel lata duobus milliaribus* (ſed multò longior) *quæ & planicies Galilea. In* D *valle hac ſeu planicie intermedia magni & multi habiti ſunt conflictus. Hic enim pugnauit Gedeon contra Madianitas, Iudic. 6. & 7. Et Saul contra Philiſthæos 1. Reg. 31. Item Achab contra Syros, 3. Regum 20. & poſtea Tartari ibi conflixerunt contra Saracenos.*

Porrò aptè Deus ſtatuit vt Iſraël in Iezrahel cæderetur. Eſt enim magna vis & emphaſis in verborum & rerum tum vicinitate, tum alluſione. quaſi dicat, Olim ô decem tribus eratis Iſraël, id eſt, populus dominans Deo, cùm pietatẽ veſtri Patris Iacob ſecuti vni Deo ſeruientes, ab eo impetrabatis benedictionem & omne bonum quod petebatis, qua de cauſa Iacob vocatus eſt Iſraël, E Geneſ. 32. verſ. 28. Eratis pariter tunc Iezrahel, id eſt, ſemen & populus Dei. At nunc Deo rebelles & apoſtatæ, cùm ad idola deflexiſtis, non eſtis Iezrahel, id eſt, ſemen Dei; nec Iſraël, id eſt, dominantes Deo; ſed Deus iam iam dominabitur vobis, quaſi hoſtis dominans, ſæuiens & graſſans in vrbe quam capit & vaſtat.

Ipſe ergo cædet vos per Aſſyrios in valle Iezrahel: tum quia ibidem cæſa eſt ſtirps Achab idololatræ, quem vos imitati eſtis: tum quia huic loco aptè conuenit triplex etymon Iezrahel, quod recenſui initio capitis. Eò enim alludit, quaſi dicat: In hac valle ſentietis Iexrahel, hoc eſt 1. זרוע אל *zeroa el*, id eſt, brachium Dei vos feriens & occidens

occidens, 2. quia ibidem erit Iezrahel, hoc est, יזה רע אל *izza ra el*, id est, asperget in vos malum & contritionem Deus, 3. ibidem erit Iezrahel, id est, זרה אל *Zara el*, hoc est, dispergens vos Deus in Assyriam, omnémque ventum & plagam orbis. Alium sensum affert Leo Castrius: Vallis, inquit, Iezrahel, id est, seminis Dei, purà Christi, est Ierusalem; quia Christus in Ierusalem docuit, vixit, crucifixus & mortuus est: quasi dicat, Adhuc modicum, id est, post paruum tempus, scilicet 40. post Christi crucem anno *visitabo sanguinem Iezrahel*, hoc est, Christi à Iudæis crucifixi, *super domum Iehu*, id est, super decem tribus: *& conteram Israël*, id est, Iudæos omnes tam ex decẽ, quàm ex duabus tribubus, *in valle Iezrahel*, id est, in Ierusalem per Titum. Succreuerant enim post captiuitatem decem tribus ex residuis captiuitatis, itáque tam regnum Israël, quàm Iuda deletum est à Tito & Romanis. Verùm hic sensus non est literalis, vt ipse contendit; sed allegoricus & mysticus, isque appositus. Si enim Deus sanguinem Iezrahel, id est, Israël vindicauit tam atrociter in domo Iehu; quidni atrocissimè vindicaret sanguinem vnigeniti filij sui in gente Iudaica, tam perfidè & sceleratè ab ea trucidati?

Tropol. pari modo vindicabit Deus & puniet Christianos impiè viuentes, qui vt ait Apost. Heb. 10.29. *Filium Dei conculcauerint, & sanguinem testamenti pollutum duxerint, in quo sanctificati sunt, & spiritui gratiæ contumeliam fecerint. Horrendum est incidere in manus Dei viuentis.*

Vers.6.] Et cõcepit adhuc & peperit filiam. Et dixit ei: Voca nomen eius, Absque misericordia: quia non addam vltra misereri domui Israël, sed obliuione obliuiscar eorum.

Vers.7.] Et domui Iuda miserebor, & saluabo eos in Domino Deo suo: & non saluabo eos in arcu, & gladio, & in bello, & in equis, & in equitibus.

vers. 6.

vers. 6. Secunda proles Osee quid significat?

E*T cõcepit adhuc, & peperit filiam.*] Quia Israëlitæ duri erant & obstinati, hinc multis Prophetarum ictibus tundendi erant. Priori ergo filio & oraculo tristi additur hic secundum oraculum & portentum æquè triste & minax, imò tristius & minacius; quasi secundus aries, qui ferrea eorum pectora feriat & quatiat. Audi S. Cyrill. lib.6. Glaphyrorum: *S. Oseas*, inquit, *meretricem duxit vxorem, neque infames deprecatus est nuptias, & passus est se esse patrem infamium liberorum, quorũ nomina fuerunt, Non populus meus, Non consecuta misericordiam. Prophetarum prædictionibus aduersabantur Israëlitæ, neque recipiebant, neque legebant legem Dei. Iubebat ergo Deus facere ea quæ velut pictura essent rerum futurarum, vt velut in tabula quadam futura planè & apertè depingerentur, vt in aures & in oculos vel nolentium incurrerent, vt qui saperent deligerent potiora; vt quos possent ab impietate abducerent.* Quoties enim Israëlitæ has proles Prophetæ, toties seipsos quasi in imagine intuebantur; & quoties eas nomine suo compellabant, toties seipsos suáque fata sibi à Deo decreta nuncupabant & recensebant; verbi gratia, cùm vocantes hosce pueros dicebant, Veni huc *Lo rachuma*, id est, *absque misericordia*; adesdũ *Lo ammi*, id est, *non populus meus*, tacitè sibiipsis dicebant & cogitabant, *Mutato nomine de te fabula narratur.* Tu es quem puer hic repræsentat, tui ille personam gerit. Tu ergo es non populus Dei, tu es absque misericordia, quẽ Deus reiecit & reprobauit.

Cur filia non filius?

Filiam.] Filia hæc idem repræsentat quod primus Osee filius Iezrahel, scilicet Israëlis siue decem tribuum vastationem. Sed cur primus est filius, secunda filia? Resp. causa physica est, quia solent coniuges nunc filios nunc filias generare. Causa symbolica est prima, vt repręsentet tam viros, quàm fœminas, vtpote idololatriæ participes hac clade inuoluendas. Secunda: filia repræsentat infirmitatem & debilitatem Israëlitarum, qua ob peccata non tam viri, quàm fœminæ facti Assyriis non potuerunt resistere. ita S. Hieron. Chald. Cyrill. Haymo, Hugo & Rabbini. Tertia: hi tres filij repræsentant idem, scilicet Israëlitarum cladem & excidium; sed simul repræsentant huius cladis tres quasi partes & gradus. Itaque primus Iezrahel repræsentat stragem stirpis Iehu, vti expressè dicitur vers.4. nam regnante ea stirpe validum adhuc & quasi masculum erat regnum Israël. Iehu autem stirps excisa est in Zacharia abnepote, quem occidit Sellum Tyrannus. Secunda filia repræsentat statum debilem & infirmum, quem habuit regnum Israël post Zachariam sub Sellum, Manahem, & Phacea regibus Israël; quando Salmanasar multis rapinis, cladibus, & captiuitatibus ita attriuit & attenuauit regnum Israël, vt iam inclinaret ad ruinam. Tertius filius repræsentat plenam gentis stragem & regni excidium sub Phacee penultimo, & sub Hosee vltimo rege Israël. ita Isidorus, Clarius & R. Dauid. Phacee enim rex impius & crudelis centum Iudæorum millia occidens, & Ierusalem cum Rasin rege Syriæ obsidens, concitauit in se suúmque regnum Israël iram Dei, eiúsque excidium accelerauit, vti prædixit Isaias cap. 8.6. & sequent. Possent quoque tres hæ proles repræsentare tres reges Assyriorum, scilicet Phul, Teglathphalasar, & Salmanasar, qui vastarunt & carpserunt regnum Israël, donec Salmanasar capta Samaria illud planè euertit.

Et dixit (Deus) *ei* (Osee) *voca nomen eius, Absque misericordia*: vt per hanc prolem significes Israëlitas misericordia Dei indignos & incapaces, iusto Dei decreto certo exitio esse destinatos; vnde explicans subdit: *Quia nõ addam vltra misereri domus Israël.* Septuag. *non addam vltra vt diligam eos*, quasi dicat: Sæpius antehac Israëlitis ob peccata afflictis & pœnitentibus misertus sum, dum eis misi Gedeonem, Sampsonem, Dauidem, aliósque reges & iudices, siue vindices populi: at nunc quia peccandi & idololatrandi finem nullum faciunt, & quia in sceleribus suis sunt obstinati & impœnitentes, eorum ampliùs non miserebor, sed sine vlla spe veniæ aut misericordiæ, tradam eos gladio & igni Assyriorum.

Hebr. pro *Absque misericordia* est לא רחמה *Lo rachuma*. Hoc ergo fuit nomen proprium filiæ Osee. Censet Arias τὸ *lo*, id est, *non*, scilicet, *miserebor*, ad Israël siue decem tribus spectare; τὸ verò *rachuma*, id est, *misericordiam consecuta*, spectare ad Iuda: de quo subdit: *Et domui Iuda miserebor*: quia Iuda ex captiuitate rediit, non Israël. verùm hoc subtilius est, quàm solidius, τὸ enim *Lo rachuma* vnicum est nomen, vnúmque significat, scilicet Israëlis derelictionem à Deo: quare τὸ *Lo* à *rachuma* diuelli nequit. De Israële enim propriè hic agitur, non de Iuda: obiter verò tantùm

additur

additur illud: *Et domui Iuda miserebor*, vt per hoc Israëlis pœna augeatur, dum se solum exitio destinatum, sibique vindictam, Iudæ verò vicino & fratri suo misericordiam parari audit.

Sed obliuione obliuiscar eorum.] Hebr. כִּי נָשֹׂא אֶשָּׂא לָהֶם *Ki naso essa lahem*, quod variè vertitur. Hebr. enim נָשָׂא *nasa* varia significat, scilicet portare, tollere, eleuare, parcere.

Quocirca Primò Chald. vertit: *Si resipuerint parcendo parcam eis.* Sed hæc versio repugnat nomini, *Absque misericordia.*

Secundò Vatab. vertit: *Tollendo tollam eos à facie mea.*

Tertiò R. Dauid: *Eleuando eleuabo super eos*, scilicet, hostes Assyrios.

B Quartò Septuag. non verbotenus, sed sensum reddentes vertunt: *Aduersans aduersabor eis*; vel potiùs vt alij legunt: *auersans auersabor eos.*

Quintò alij: *Exportando exportabo eos* in captiuitatem.

Sextò alij: *Decipiendo decipiam eos*, vel, *seducendo seducam eos.* Hebr. enim *nasa* si *sin* habeat punctum in dextro cornu, significat seducere, decipere.

Septimò noster & alij vertunt: *Obliuiscendo obliuiscar eorum*, id est, planè & omnino obliuiscar eorum; eradam eos ex mea memoria, vt nunquam amplius velim de eis cogitare aut loqui. Hebr. enim *nasa* per *he* significat obliuisci. Literæ enim *aleph* & *he* apud Hebræos sunt commutabiles, & sæpe vna pro alia ponitur.

C Nota catachresin: in Deo enim propriè nullius rei est obliuio, vtpote qui summa pollet sapientia, cuique omnia & præterita & futura obiectiuè semper præsentia sunt: dicitur tamen obliuisci, cum abiicit, negligit, & derelinquit aliquem, ita vt hominibus videatur eius esse oblitus. Sicut ergo irasci dicitur cum punit; recordari cum benefacit; dormire cùm differt vel pœnam, vel præmium, ita obliuisci, cùm negligit & abiicit. Pulchrè S. Aug. lib. 1. Cōfess. cap. 4. *Amas* (inquit, ô Domine) *nec æstuas; zelas & securus es; pœnitet te, & non doles; irasceris & tranquillus es: opera mutas, nec mutas consilium.*

Mor. obliuio Dei quantū malum.

D Moral. ingens est pœna peccatoris cùm Deus illius obliuiscitur: quia signum est eius impœnitentiæ & obstinationis, æquè ac derelictionis & reprobationis diuinæ. Talis ergo nihil gratiæ, nihil sapientiæ, nihil boni expectare potest à Deo, à quo quasi à sole omnis lux & omne bonum dimanet necesse est. Causa huius obliuionis Dei est, quòd peccator prius obliuiscatur Dei; quæ ei omnium malorū est causa. Vnde vt hanc sui obliuionem Deus populo excutiat, clamat per Ieremiam, cap. 2. 31. *Nunquid obliuiscatur virgo ornamenti sui, aut sponsa fasciæ pectoralis suæ? populus verò meus oblitus est mei diebus innumeris.* & Isaias cap. 17. 1. *Oblitus es Saluatoris tui.* Et cap. 51. 13. *Oblitus es Domini factoris tui.* Et cap. 44. 21. *Memento horum Iacob & Israel quoniam seruus meus es tu: formaui te, &c. ne obliuiscaris mei.* Ex aduerso E orat Psaltes psal. 12. 2. *Vsquequo Domine obliuisceris mei in finem?* Et Psalm. 41. 10. *Quare oblitus es mei, & quare contristatus incedo dum affligit me inimicus?* Porrò hanc pœnitentiam infligit Deus peccatori iustè & congruè: qui enim obliuiscitur, lege talionis meretur vicissim vt Deus eius obliuiscatur.

Vis ergo vt Deus tui non obliuiscatur, sed iugiter recordetur? Noli eius obliuisci, sed ingiter

A eius recordare, semper eum ante oculos & in mente habe. Hinc B. Catharinæ Senensi hoc dogma dedit Christus: *Filia recordare mei, & ego recordabor tui. De me semper cogita, & ego de te pariter cogitabo.* ita habet eius vita. Quocirca S. Dominicus suis edicebat, *vt cōtinuò cum Deo, vel de Deo loquerentur.* & S. Thomas Aquinas dicere solebat: *Religiosus non est, qui non semper in mente habet Deum.* Hoc est quod clamat Psaltes psalm. 63. 7. *Miserationum Domini recordabor.* Et Ieremias c. 51. 50. *Recordamini procul Domini.* Ita Ionas in ventre ceti cap. 2. 8. *Cum angustiaretur, ait, in me anima mea, Domini recordatus sum, vt veniat ad te* vers. 7.
oratio mea; & mox Deus vicissim eius recordatus *dixit pisci, & euomuit Ionam in aridam.* Rursum B Psaltes fructum huius memoriæ significat dum ait psalm. 76. 4. *Memor fui Dei, & delectatus sum.* Et psal. 113. 12. *Dominus memor fuit nostri, & benedixit nobis.* Ergo cum Isaia cap. 26. 8. assiduè dicamus: *Domine nomen tuum & memoriale tuum in desiderio animæ. Anima mea desiderauit te in nocte: sed & spiritu meo in præcordiis meis manè vigilabo ad te.*

Et domui Iuda miserebor.] Quia Iuda licèt ali- vers. 7.
quos habuerit impios reges, & nonnullos è populo; multos tamen habuit fideles & pios reges, quos secutus est populus: vt Iosaphat, Oziā, Ezechiam, Iosiam, & præsertim Dauid, cui Deus promisit & iurauit psal. 88. misericordiam & regnum stabile, ac Christum ex eius semine nasciturum. C Israël verò cum omnibus suis regibus à primo Ieroboam, vsque ad vltimum Hosee per annos 256. continuè coluit idola, putà vitulos aureos in Dan & Bethel; ideóque Deus eius misereri noluit, sed eum funditus excidit. Secundò, quia ex Iuda nasciturus erat Christus, ita enim decreuerat Deus. vnde subdit, *Et saluabo*, &c. Nota, in Deo nulla est passio, sed sola omnísque virtus. Misericordia ergo qua virtus, est in Deo, non qua passio. Misericordia enim in Deo est affectus beneuolentiæ, quo cupit succurrere miseriæ nostræ, eámque leuare & tollere, vel certè mitigare. In hominibus verò est virtus, & simul est passio, concitans teneritudinem animi, compassionē & sensum miseriæ alienæ, lachrymas, planctum, &c. quę D in Deo esse nequeunt. Deus enim est ἀπαθὴς & impassibilis. Quocirca verè Lactan. lib. de Ira Dei cap. 16. reprehendit eos, qui nullum animi motum, nullum affectum putant esse in Deo, ac subdit: *Et quia sunt aliqui affectus qui non cadunt in Deum, vt libido, timor, auaritia, mœror, inuidia, omni prorsus affectu eum vacare dixerunt: his enim vacat, quia vitiorum affectus sunt: eos autem qui sunt virtutis, id est, ira in malos, charitas in bonos, miseratio in afflictos, quoniam diuina potestate sunt digna, proprios, & iustos, & veros habet.*

Misericordia qua virtus est in Deo, non qua passio.

Vnde & Ecclesia orat: *Deus cui proprium est misereri semper & parcere*, &c. In Deo ergo est verus & proprius actus misericordiæ, æquè ac E charitatis, sapientiæ, aliarúmque virtutum. Deus enim cùm sit vita, habet hosce actus vitales virtutum; sed hi non sunt in eo accidentia, vti sunt in nobis, sed sunt idem cum eius essentia. Hæc enim cùm sit immensa, & infinitæ virtutis, perfectionis, actiuitatis (est enim ipsa actus quidam immensus & efficacissimus) in se continet & absorbet omnes actus virtutum, qui in angelis & hominibus sunt diuisi & discreti, quia finiti & terminati. Sicut ergo mare absorbet omnia flumina, nec iis augescit vel intumescit, quia vastum est & quasi im-

mensum,vt eius respectu flumina sint instar guttæ, quam illico sorbet; ita & diuinitas est mare quod omnes dotes & perfectiones sorbet, aut potius in se continet. Rursum,sicut diuina essentia ob sui immensitatem eadem est cum Patre,& eadem cum Filio, & eadem cum Spiritu S. quæ sunt tres personæ distinctissimæ & realiter diuersæ;ita multò magis eadem essentia diuina idéticatur cum intellectu,voluntate, amore, aliisque potentiis & actibus diuinis tum circa se,tum circa creaturas. Cùm enim ipsa quaquauersum plenè & planè sit infinita, hinc nihil prorsus ei addi potest:quia quicquid cogites vel optes, iam ante in ipsa extitit, illúdque ipsum communicat creaturis sine vlla sui imminutione vel mutatione. Tanta enim est in ipsa omnis boni plenitudo, vt nulla fingi possit accessio;tanta firmitas,vt nulla diminutio.Quicquid ergo in tota multitudine angelorum, hominum, & creaturarum omnium sparsim habetur boni, id totum in Deo est collectum in simplicem vnitatem, idque sine limitatione & infinitè. Hinc fit vt Deus per simplicissimam suam essentiam formaliter sit sapiens, iustus, misericors, &c. adeóque sit ipsa sapientia, bonitas,iustitia,misericordia,&c. Ipsa ergo essentia Dei per se præstat sola,quod in creaturis præstant bonitas,sapientia misericordia, aliæque plurimæ & diuersissimæ virtutes,sed modo eminentissimo & illimitato. Quis iam non amet hoc bonum in quo omne bonum? imò quis amet aliud bonum,quod cum eo comparatum vmbra est, & potiùs priuatio boni quàm bonum?

Et saluabo eos in Domino Deo suo.] Id est, per Dominum,ope & viribus non ipsorum, sed Domini. Nota hebraismum, Hebræi enim de se loquuntur in tertia persona ac si de aliquo alio loquerentur.Sic dicitur Genes.19.24.*Dominus pluit super Sodomam ignem à Domino*,id est,à se ipso. Et Num. 12. 7. *At non talis seruus meus Moses, qui, &c. palàm Dominum*,id est,me,*videt*.

Chald. vertit: *Saluabo eos per verbum Domini Dei sui*, id est, per Dei promissionem fidelem & firmam, qua salutem à se promissam reipsa præstabit. Mysticè per *verbum*, id est, per filiú suum, qui ex Iudæis carnem assumet & homo nascetur; quasi dicat:Saluabo eos per Iesum,id est, saluatorem mundi. Ita & S.Hieron.& S.Hilar. lib. 4. de Trinit.sub finem,imò Leo Castrius ad literam putat Prophetam hic loqui de Christo, qui salutem attulit Iudæ,id est, credentibus; & repulit Israël, id est, incredulos. Verùm patet ex dictis hæc allegorica esse,non literalia. Porrò licèt hæc verba sint generalia & communia toti S. Trinitati, tamen mysticè appropriari possunt filio: illi enim appropriatur salus,liberatio & redemptio. Quæres, de qua salute Iudæ ad literam loquitur hic Propheta? Primò S.Hieron.Cyrill.Haymo,Theodor.Ruper.Lyran.Hugo & Vatab.putant eum loqui de ea qua liberauit Ezechiam, & duas tribus à manu Sennacherib, occidendo in eius castris vna nocte per angelum 185. millia Assyriorum 4.Reg.19.

Secundò, & potiùs loquitur Propheta de salute, quam Iudæis attulit Cyrus liberans eos è captiuitate Babylonica. Hæc enim longe maior magísque optata, iucunda, plena, & vniuersalis omnium fuit salus: & in hac rectè Iuda opponitur & anteponitur Israëli, qui núquam ex captiuitate Assyriaca rediit. Ita iidé auctores paulò antè citati.

Nota, duas tribus, scilicet Iuda & Beniamin,

A sub Cyro eos laxante ex Babylone rediisse in Iudæam,certum est ex 1.Esdræ cap. 1. Idem de decem tribubus quæ ante duas abductæ erant in Assyriam, scilicet eas inde rediisse in Samariam, censent S.Cyrill.in Osee 11. Theodor. & Theophyl. in Osee 3. Verùm contrarium, scilicet has ex Assyria nunquam rediisse patet ex hoc loco, & ex 3.Reg. 17.23. & ex Iosepho lib. 11. antiq. cap.5. Estque communis S.Hieron. hic & in Malach. 2. Catholicorum æquè ac Hebræorum omnium sententia.

Dices,eas redituras prædicit hic Osee vers. 11. & cap.11.vers.8. & sequen. & cap. 12. vers. 9. & cap.14.vers.6.ac Ezechiel cap. 37. vers. 16.& 22. & Ieremias cap. 50.4. ac Tobias cap.14.vers.6.di- An decem tribus ex Assyria redierint

B cens: *Propè erit interitus Niniue, & fratres nostri qui dispersi sunt à terra Israël reuertentur ad eam.* Respond.Osee,Ieremias, Ezechiel loquuntur de reditu & libertate spirituali(non corporali)quam multi ex Israëlitis,æquè ac ex Iudæis, adepti sunt per fidem in Christum, de quo plura inferiùs. Tobias verò loquitur de reditu Iudæorum non in Samariam, sed in Ierusalem. Ait enim: *Domus Dei quæ in ea incensa est iterum reædificabitur; ibique reuertentur omnes timentes Deum, & relinquent Gentes idola sua, & venient in Ierusalem & inhabitabunt in ea.* Fateor tamen non paucos ex Israëlitis siue Samaritis, excisa Niniue vbi detinebantur captiui,fugisse in Ierusalem,ibique cum

C Iudæis in templo coluisse Deum: & hoc videtur innuere Tobias, cùm post excisam Niniuen statim subiungit: *Et fratres nostri qui dispersi sunt à terra Israël, reuertentur ad eam.* Verùm hæc reuersio fuit priuata paucorum fugientium, non communis & publica; quia nec auctoritate publica Assyriorum vel Chaldæorum,nec communi consilio & conspiratione Israëlitarum peracta est (vti Iudæorum reuersio è Babylone facta est auctoritate Cyri, & communi populi consensu duce Nehemia & Esdra) sed quisque vel mansit in Niniue,vel rediit in Iudæam, vel aliò migrauit prout cuique libuit, vel commodius fuit. Simili modo anterius non pauci Israëlitæ fideles & pij, fugientes idololatriam Ieroboam & cladem Is-

D raëli instantem,ex Samaria fugerunt in Iudæam, ibique sedem fixerunt, vt patet 2. Paral. 11.56. & cap.15.vers.9.& cap.30.vers.1. & ex Iosepho lib. 8.antiq.3.Hi cum Iudæis in Babylonem abducti, indéque cum iis reducti,postea valde multiplicati sunt.Multi etiam in ipso excidio Samariæ profugerunt in vicinam Iudæam: multi etiam pauperiores relicti sunt in Samaria, ad eam colendam,cùm cæteri ducerentur in Assyriam: sicut in excidio Iudææ & Ierosolymæ,Chaldæi in ea reliquerunt aliquot Iudæos vt essent vinitores, agricolæ,&c.vt patet 4.Reg. vlt. 12. Vnde his, putà ex Zabulon & Nephthalim prognatis,prædicauit Christus Matth. 4. 15. & ex his plerosque Apo-

E stolos elegit, vt patet Psal. 67. 28. & Isaiæ 9.1. Hinc & Anna Prophetissa quæ erat ex tribu Aser habitabat in Iuda & Ierusalem Lucæ 2.36.

Vers. 8.] Et ablactauit eam, quæ erat Absque misericordia. Et concepit, & peperit filium.

Vers. 9.] Et dixit: Voca nomen eius: Non populus meus: quia vos non populus meus,& ego non ero vester.

*Vers.*10.

Vers. 10.] Et erit numerus filiorum Israël quasi arena maris, quæ sine mensura est, & non numerabitur.

vers. 8. ET ablactauit eam.] Hæc ablactatio filiæ typicè significabat pari modo Israëlitas priuandos esse lacte, id est, doctrina, oraculis promissis, lege, gratia, omnique fauore & consolatione Dei. ita S. Hieron. Haymo, Lyran. & Vatab. ac iugi captiuitati tradendos, in qua Gentilium cibis, moribus & ritibus sustentarentur. Ita Ruper. & à Castro.

vers. 9. *Et concepit & peperit filium*, putà tertiam prolem. *Et dixit ei*, scilicet Deus Osee, vt patet vers. 4. *Voca nomen eius, Non populus meus.*] Nomen ergo tertiæ prolis erat לא עמי *Lo ammi*, id est, *non populus meus.* Iam Primò, Ruffinus & Albertus putant hanc prolem significare duas tribus, putà Iudæos in Babylonicam captiuitatem à Deo abiectos: Vatab. & Arias eosdem à Tito & Romanis planè excisos. Verùm hoc cap. vaticinatur Propheta excidium Israëlis, siue decem tribuum; non duarum, siue Iudæorum. De his enim paulò antè contrarium dixit vers. 7. nimirum: *Domui Iuda miserebor, & saluabo eos.* Secundò, alij putant hic significari Cuthæos, id est, Assyrios, qui ex Cuth aliisque locis à Salmanasar translati sunt in Samariam, cùm ipse inde Israëlitas in Assyriam abduceret. Cuthæi enim non fuerunt populus Dei, quia cum Deo Israël coluerunt idola Assyriorum, vti dicitur 4. Reg. 17. 41. Verùm Cuthæi non fuerunt Israëlitæ, sed Gentiles. Pergit ergo Propheta prophetare de excidio & vastitate Israëlis, siue decem tribuum, earùmque omnimodam abiectionem & reprobationem à Deo, tertiæ huius prolis nomine repræsentare iubetur, quòd scilicet Israël amplius non sit futurus populus Dei, sed gentium & idolorum, atque inter gentes victurus, ibique prole & robore crescens, quasi puer masculus in gentilismo vir fortis & robustus sit cuasurus. Ita S. Cyrill. S. Hieron. Theod. Chald. Ruper. Haymo & alij. Sic ex aduerso Isaias cap. 8. 3. à Deo iubetur vocare filium suum, *Sear Iasub*, id est, reliquiæ conuertentur; vt significet reliquias Iudæorum ad Deum, & Christum conuertendas, vti ibidem dixi. Talia nomina prophetica, & quasi omnia à Deo indita crebra sunt in Scriptura: vt, *Tu es Petrus, & super hanc Petram ædificabo Ecclesiam meam*, Matth. 16. 18. Sic Christus Iacobum & Ioannem vocauit Boanerges, id est, filios tonitrui, tonantes scilicet & fulminantes. Sic Isaias cap. 8. 1. nomen pueri Emmanuelis dicit fore: *Accelera spolia detrahere, festina prædari.* Simili schemate dixit Horatius:

Sunt Mecænates, non deerunt Flacce Marones.

Et Virgil. Eclog. 4. Iulium Cæsarem 23. vulneribus in curia confossum vocat Daphnidem, eiúsque apotheosin canit:

Candidus insuetum miratur limen Olympi,
Sub pedibúsque videt nubes, & sidera Daphnis.
Ipsa sonant arbusta, Deus, Deus ille, Menalca.

Porrò Gentiles sæpe ab euentu vel præsenti, vel futuro nomina accipiebant, vel commutabant. Sic apud Græcos teste Cicero. lib. de Orat. Tyrannus, postea ab eloquentia Euphrastes, tandem à diuinitate loquendi Theophrasti nomen inuenit. Philosophorum Homerus, qui ab auo Aristoclis nomen acceperat, à pectoris latitudine, vel potiùs à latissima felicissimi ingenij ad disputandum copia;

Plato prius vocatus Aristocles.

A Plato fuit appellatus teste Plut. in Platon. Apud Romanos ille Tyrius, qui prius Malchus, quod prisca Hebræorum & Phœnicum lingua regem sonat, dicebatur, demum Longino Cassio præceptore suo id volente, à Regum purpura Porphyrium se trãsnominauit. ita Porphyrius in vita Plotini. Ita & Imperatores recens creati noua accipiebant vel nomina, vel cognomina. Seuerus Afer vt populo Romano placeret, Pertinacis; Iulianus vt militibus voluptuariis satisfaceret, Commodi cognomen accepit. Ita Herodia. lib. 2. Sic nunc in Sacramento Confirmationis cuique licet nomen suum permutare: quin & in ingressu Religionis multi illud permutant, vt v. g. apud Franciscanos

B Francisci, apud Dominicos Dominici, apud Benedictos Benedicti nomen accipiant, vt fundatorum ordinis sui virtutes cum nomine semper ob oculos ponant, easque æmulari & moribus exprimere conentur.

Quia vos non populus meus, & ego non ero Deus vester.] Heb. *Ego non ero vobis*, scilicet, Deus, gubernator, tutor, prouisor, nutritor, pater, mater, vti hactenus fui. Quanta sit felicitas & benedictio esse populum Dei, Deúmque habere patrem; ex aduerso quanta sit infelicitas non esse populum Dei, Deúmque habere hostem, fusè describit Moses in Leuitico toto cap. 26. & in Deut. toto c. 28. Mysticè hæ tres proles significant tres gradus Mysticè tres proles fuot tres gradus peccatorū.

C peccati, & tres gradationes peccatoris, quibus sensim ruit in gehennam. Prima enim proles Iezrahel, id est, semen Dei, scilicet perditum & effusum, ac quasi occisum, vti dixit vers. 4. significat primum gradum peccati, quo peccator suis illecebris intentus negligit & non curat monitiones, conciones, inspirationes Dei, ideóque Deus illas suámque gratiam sensim ei subtrahit. Hinc descendit ad secundum gradum, qui est impœnitentia & obstinatio, vt sit absque misericordia. Inde ruit ad tertium, vt non sit è populo Dei, sed à Deo reprobatus trudatur in gehennam.

Et erit numerus filiorum Israël quasi arena maris, quæ sine mensura est, & non numerabitur.] Hic vers. 10. aliò transit Propheta, & à tristibus ad læta de more se conuertit. vnde Hebræi & Lyranus hic in-

D choant caput secundum. Quocirca minùs rectè Theodor. & Cyrill. hæc connectunt præcedentibus per exaggerationem hoc sensu, quasi dicat, Firmum manet manebitque meum decretum de excidio Israëlis, etiamsi ille crescere vt arena maris, fieretque innumerabilis. Nam contrarium significat *vt & erit.* & quæ sequuntur. Itaque hoc loco assurgit Propheta ab Israële carnali ad spiritualem, à bonis terrenis ad cœlestia & diuina. Ne quis enim obiiciat, dicátque: Quomodo, ô Propheta, prædicis Israël perdendum & excindendum, cùm Deus Abrahæ promiserit, semen eius, putà Israëlem, fore instar arenæ maris innumerabilem Genes. 22. 17? occurrit & respondet, id verum eatúmque esse & fore, sed in Israële spiritua-

E li, non carnali.

Quæres, quando & per quem impleta sit hæc prophetia? Primò, Hugo censet impletam esse per Ezechiam, qui 2. Paral. 30. vndequaque Israëlitas euocauit ad colendum Deum in Ierusalem, itemque per Iosiam, qui instituit solemne pascha ad quod tam Israëlitæ, quàm Iudæi vndique confluxerunt. Hi ergo tunc caput vnum sibi constituerunt, scilicet piùm regem Iosiam, vel Ezechiam. Israëlitæ quando saluati, & quo?

Verùm Ezechias conuocauit Israëlitas initio regni sui, cum nondum esset excisa Samaria, nec

dispersi Israëlitæ. Osee autem loquitur hic de Israëlitis iam dispersis, imò reiectis à Deo rursum congregandis. Iosias verò post excisam Samariam eos dispersos quidem congregauit, sed paucos; at Osee ait eos fore innumeros.

Secundò Ruffinus, Theod. & Hugo putât impletam esse sub Cyro: tunc enim Israëlitæ mixti Iudæis duce Zorobabele è Babylone redierunt in Ierusalem. Verùm & hi perpauci fuerunt.

Dico ergo, prophetiam hanc impleri cœptam esse à Christo, qui tam Israëlitis quàm Iudæis per se euangelizauit, prædicauit enim in Galilæa & Samaria, ac nominatim in terra Zabulon & Nephthali, vt ait S. Matth. cap. 4. 15. indéque suos euocauit & collegit Apostolos. Rursum paulò pòst Samaria per Philippum recepit verbum Dei, quocirca eò missus est S. Petrus & S. Ioannes Actor. 8. Adde, in dies plures ex Israël conuertuntur. Denique omnes Israelitæ conuertentur in fine mũdi, vt ait Apostolus Rom. 11. 26. túncque perfectè implebitur hæc Osee prophetia. Ita S. Hieron. & Christoph. à Castro hic. Verùm quia hi Israelitæ sunt erúntque pauci, nec possũt dici innumerabiles, hinc

Dico secundò, sub Israelitis intelligi quoque Gentiles conuersos ad Christum, in iisque perfectè impleri hanc prophetiam. Hi enim sunt innumerabiles, & hi sunt veri Israelitæ secundùm spiritum, non secundùm carnem; quia secundùm fidem sunt filij Abrahæ & Israelis, & consequenter benedictionis & bonorum à Deo vtrique promissorum hæredes. Per fidem enim cooptantur in familiam Abrahæ & Israelis, ideóque vocantur & coram Deo sunt filij Israel: sicut filij adoptati ciuiliter, vocantur & sunt filij & hæredes adoptantis. Sensus ergo est quasi dicat, Licèt dixerim Israelitas secundùm carnem exterminandos & proiiciendos à Deo, tamen promissio Abrahæ facta Genes. 22. 17. qua ait: *Benedicam tibi, & multiplicabo semen tuum sicut stellas cœli, & velut arenam, quæ est in littore maris*, non excidit: nec erit irrita: quia eorum loco in familiam Abrahæ succedent & adoptabuntur alij qui ex gentibus credent in Christum, erúntque filij Abrahæ secundùm fidem & spiritum: hi enim erunt instar arenæ maris quasi innumerabiles. Id ita esse patet Primò, quia Apostolus Rom. 9. 25. disertè hunc Osee locum explicat de gentibus, ex eóque contra Iudæos probat non solùm Iudæos, sed & gentes Christi vocationis & gratiæ participes fore: *Quos*, inquit, *vocauit nos non solùm ex Iudæis, sed etiam ex gentibus, sicut in Osee dicit: Vocabo nõ plebem meam, plebem meam: & non dilectam, dilectam; & non misericordiam consecutam, misericordiam consecutam. Et erit in loco vbi dictum est eis: Non plebs mea vos; ibi vocabuntur filij Dei viui.* Deinde Israëlitas, siue Iudæos quoque vocandos & saluandos per Christum sed paucos, nõ innumerabiles, probat ex Isaia dicente: *Isaias autem clamat pro Israël: Si fuerit numerus filiorum Israel tanquã arena maris, reliquiæ saluæ fient, &c.* Quid clarius?

Dices, Osee verba ad literam intelligenda sunt de Israelitis naturalibus, Apostolus verò per analogiam & similitudinem tantùm accommodat ea gentibus: quia vti Israelitæ, ita & gentiles nõ erant populus Dei, sed à Christo vocati facti sunt populus Dei, vti explicant S. Chrysost. Theoph. & Christ. à Castro. Verùm hoc dici nequit. Nam Apostolus didacticè loquitur, & contra Iudæos scholasticè argumentatur, probátque ex hoc loco Osee gentes vocandas à Christo: ergo de gentibus verè & propriè locutus est Osee. Alioqui enim respondissent Paulo Iudæi, hócque eius argumentum elusissent dicendo: Osee loquitur de Israëlitis tantùm, non de gentibus: ergo tu, ô Paule, perperam & falsò trahis, imò detorques eius verba ad gentes.

Secundò, quia Apostolus clarè alibi docet benedictionem Abrahæ & Israëli promissam, ac bona quæ Israëlitis eorum posteris per Christum promittunt Osee aliique Prophetæ, non pertinere ad carnales Israëlitas, sed ad spirituales, id est, ad credentes tam ex gentibus, quàm ex Israëlitis: optimus autem Interpres Prophetarum est S. Paulus. Audi eum clarè id pronunciantem Rom. 9. 6. itáque soluentem & explicantem similia veteris testamenti loca à Iudæis obiecta: *Non autem quòd exciderit verbum* (promissio posteris Abrahæ & Israelis facta) *Dei: non enim omnes qui ex Israël sunt, Israëlitæ: neque qui semen Abrahæ, omnes filij: sed in Isaac vocabitur tibi semen, id est, non qui filij carnis, hi filij Dei: sed qui filij sunt promissionis, æstimantur in semine*, &c. Et Galat. 3. 6. *Abraham credidit Deo, & reputatum est illi ad iustitiam: cognoscite ergo quia qui ex fide sunt, ij sunt filij Abrahæ. Prouidens autem Script. quia ex fide iustificat gentes Deus prænunciauit Abrahæ dicens: Quia benedicentur in te omnes gentes. Igitur qui ex fide sunt, benedicentur cum fideli Abraham.* Ergo hæc Osee promissio pertinet ad gentes Israëlis fidem imitantes & credentes in Christum.

Tertiò, hæc est communis Patrum expositio; scilicet per Israël hic tam intelligi gentes, quàm Israelitas naturales ad Christum conuersos. Ita S. Hieron. Cyrill. Ruffinus, Haymo, Hugo, Albertus, & alij hic, ac S. August. lib. 22. contra Faustum cap. 89. & sæpe alibi, Cyprian. lib. 1. testimon. contra Iudæos cap. 19. Tertul. lib. 4. contra Marc. cap. 16. Irenæus lib. 1. cap. 4. Prosper lib. 2. de vocat. gentium cap. 18. Primas. Anselm. & S. Thom. in Rom. 9.

Deniq; id ipsum verba sequentia planè significant, quibus ait eos qui aliquando non erant populus Dei, vocandos filios Dei viuentis, congregandos in vnã Ecclesiam sub vno capite Christo, ascensuros de terra, foréque hunc magnum diem Iezrahel, quæ omnia magis Gentibus fidelibus, quàm Israëlitis conueniunt.

Vers. 11.) Et erit in loco vbi dicetur eis: Non populus meus vos: dicetur eis: Filij Dei viuentis.

Vers. 12.) Et congregabuntur filij Iuda, & filij Israël pariter: & ponent sibimet caput vnum, & ascendent de terra: quia magnus dies Iezrahel.

vers. 11. ET *erit in loco vbi dicetur*) Id est, dicebatur tam à Deo, quàm ab hominibus. Ita Vatab. vnde Septuag. vertunt, *vbi dictum est eis*) *Non populus meus vos: dicetur eis: Filij Dei viuentis.*] Locum hunc intellige non Chaldæam, in quam abducti erant Iudæi, vti vult Alber. nec Ierusalem & Iudæam, vti censent Haymo & Hugo; sed quemcunque locum in toto orbe vbi fuerint fideles & credentes Christo. Ita ex Chald. S. Hieron. & S. August. lib. 1. ad Simplic. quæst. 2. imò S. Petrus Epist. 1. c. 2. Scribens enim Christianis dispersis

per

per Bithyniam, Pontum, Galatiam, Asiam. &c. quibus ipse euangelizauerat, graphicéque explicans hæc Osee verba, ait: *Vos genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis. Qui aliquando non populus, nunc autem populus Dei: qui non consecuti misericordiam, nunc autem misericordiam consecuti.* Locus ergo hic est Ecclesia Christi vbiuis gentium & toto orbe dispersa.

Filiatio Dei quæ & quanta?

Fily Dei viuentis:] Maxima est hæc hominis dignitas & sublimatio, per quam fimus diuinæ consortes naturæ, ait S. Petrus. Verè S. Leo serm. 6. de Natiuit. *Omnia*, inquit, *dona excedit hoc donum, vt Deus hominem vocet filium, & homo Deum nominet patrem.* Quocirca idem serm. 1. de Natiuit. docet hominem debere imitari Deum patrem, eiúsque mores induere, vt vitam agat diuinam, non terrenam, non animalem. *Agnosce*, inquit, *ô Christiane dignitatem tuam, & diuinæ consors factus naturæ, noli in veterem vilitatem degenere conuersatione redire.* Et serm. 6. *Genus electum & regium regenerationis suæ respondeat dignitati: Diligat quod diligit pater, & in nullo ab auctore suo dissentiat, ne iterum dicat Dominus illud Isaiæ c. 1. Filios enutriui & exaltaui, ipsi autem spreuerunt me;* sed sequatur illud Christi Matth. 5. *Estote perfecti sicut & pater vester cœlestis perfectus est.* Hi ergo *non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt*, similes vnigenito Dei, cui Pater ab æterno dixit: *Filius meus es tu, ego hodie genui te.* Porrò τὸ *viuentis* habet emphasin; quasi dicat, Non sunt deorum mutorum & mortuorum, non idolorum; sed Dei veri & viuentis filij, qui est ipsa vita diuina & increata, eámque illis aspirat & communicat.

Nota, in hac generatione & filiatione Pater est Deus, semen est gratia præueniens, mater est voluntas ei consentiens & cooperans, proles est homo iustus, anima est charitas. Rursum exemplar huius filiationis est filiatio verbi Dei: sicut enim Deus pater ab æterno genuit filium sibi consubstantialem & æqualem per omnia, ita illius adinstar in tempore gignit filios, qui per gratiam sint id quod filius Dei est per naturam. Nostra ergo filiatio est imago filiationis diuinæ. Hoc est quod ait Apostolus Rom. 8. 29. *Quos præsciuit & prædestinauit conformes fieri imaginis filij sui, vt sit ipse primogenitus in multis fratribus.* Et cap. 7. 14. *Quicunque spiritu Dei aguntur, ij sunt filij Dei. Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timore; sed accepistis spiritum adoptionis, in quo clamamus: Abba, Pater.* Idipsum probat subdens: *Ipse enim spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quòd sumus filij Dei. Si autem filij, & heredes: heredes quidem Dei, coheredes autem Christi: si tamen compatimur, vt & conglorificemur.*

Fit per Spiritum S. qui personaliter datur filiis Dei.

Porrò vt hanc Dei adoptionem profundiùs inspiciamus, ambiamus & suspiciamus, notandum est, in ea non tantùm animæ infundi gratiã, charitatem, aliáque dona Spiritus S. sed etiam ipsum Spiritum S. qui est primum & increatum donũ, quod Deus donat hominibus. Potuisset Deus in iustificatione, per gratiam & charitatem infusam nos tantùm facere iustos & sanctos, illáque magna fuisset Dei gratia & beneficentia, etiamsi nos in filios suos non adoptasset: sed hac nõ contentus, voluit nos ita facere iustos, vt simul faceret & adoptaret in filios. Rursum hanc adoptionem facere potuisset, dando nobis solam charitatem, gratiam & dona creata: gratia enim est participatio diuinæ naturæ in summo gradu, quantum scilicet deitas à creatura non tantùm naturaliter, sed & supernaturaliter participari potest. Maius itaque primò fuisset hoc Dei beneficium. Verùm eo non contenta immensa Dei bonitas, voluit simul nobis dare seipsam, ac per se nos sanctificare & adoptare. Quocirca Spiritus S. sponte sua se annexuit suis donis, gratiæ & charitati, vt quandocunque ea infundit animæ, simul cum eis & per ea infundat seipsum personaliter ac substantialiter, iuxta illud Apostoli: *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum S. qui datus est nobis.* Rom. 5. 5. Quocirca Apostolus eum vocat *Spiritum adoptionis. Nõ enim*, inquit, *accepistis spiritum seruitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus: Abba Pater. Ipse enim spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quòd sumus filij Dei: si autem filij, & hæredes: heredes quidẽ Dei, coheredes autem Christi: si tamen compatimur, vt & conglorificemur.* Roman. 8. 15. Et, *Quicunque spiritu Dei aguntur, ij sunt filij Dei.* Ibidẽ vers. 14. Et, *Quoniam autem estis filij, misit Deus spiritum filij sui in corda vestra clamantem: Abba, Pater.* Galat. 4. 6. Hæc ergo est summa Dei nostri dignatio, æquè ac nostra summa dignitas & exaltatio, quia recipientes charitatem & gratiam, simul recipimus ipsam personam Spiritus S. quæ se sponte charitati & gratiæ inserit, & annectit, ac per ea nos inhabitat, viuificat, adoptat, deificat agitque ad omne bonũ. Vis maiora? Accipe. Spiritus S. descendens personaliter in animam iustam, secum adducit cæteras diuinas personas, Patrem & Filium, vtpote à quibus separari nequit. Tota ergo Trinitas personaliter & substantialiter venit ad animam quæ iustificatur & adoptatur, in eáque quasi in suo templo manet & inhabitat, quamdiu illa in iustitia perdurat, iuxta illud 1. Ioan. 4. 16. *Qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo.* Et 1. Cor. 6. 17. *Qui adhæret Domino, vnus spiritus est.* Hoc est quod Christus moriturus, in diuinissima illa oratione ad Patrem rogauit & impetrauit, dicens: *Vt omnes vnum sint, sicut tu Pater in me, & ego in te, vt & ipsi in nobis vnum sint.* Ioan. 17. 21. vt scilicet Spiritum S. vnum & eundem participent, & in ipso vniantur, & per ipsum cæteris personis diuinis: itáque in ipso omnes vnum sint: quia Spiritus S. qui ab omnibus participatur, & qui in omnibus est, vnus & idem est. Vnde omnes in vnica re indiuidua vnum sunt, scilicet in Spiritu S. sicut tres personæ diuinæ vnum sunt in vna natura diuina, eáque singulari & indiuidua. ita explicat S. Cyril. lib. 11. in Ioan. cap. 26. S. Athanas. orat. 4. contra Arrian. & ex eis Toletus. In iustificatione ergo & adoptione, animæ infunditur gratia & charitas, ac cum iis Spiritus S. tótaque deitas, & S. Trinitas, quæ se hisce suis donis substantialiter quasi annexuit & inclusit, vt nos sibi substantialiter vniat, sanctificet, deificet & adoptet: qua adoptione primò accipimus summam dignitatem filiationis diuinæ, vt reipsa non tantùm accidentaliter per gratiam, sed & quasi substantialiter per naturam simus filij Dei, & quasi dij. Deus enim suam naturam realiter nobis communicat & donat. Secundò per eandem quasi filij accipimus ius ad hæreditatem cœlestem, putà ad beatitudinem omniáque Dei patris nostri bona. Tertiò, per eandem nanciscimur miram dignitatem operum, & meritorum, vt scilicet opera nostra quasi filiorum Dei substantialium, vt ita dicam, maximæ sint dignitatis, valoris & pretij, ac planè commensa & condigna suo præmio, putà æternæ vitæ & gloriæ

cœlesti, vtpote quasi procedentia ab ipso Deo, Spirituque diuino, qui nos inhabitat, ad eaque nos impellit, iisque cooperatur.

Ex dictis sequitur Primò, quòd iustitia inhærens, siue gratia iustificans, per quam sanctificamur & adoptamur in filios Dei, non sit vna simplex qualitas, vt quidam imaginantur; sed multa complectatur, scilicet remissionem peccatorum, fidem, spem, charitatem, aliaque dona, ac ipsum Spiritum S. donorum auctorem (ac consequenter totam S. Trinitatem.) Hæc enim omnia in iustificatione infusa accipit homo, vt ait Concilium Trid. sess. 6. c. 7.

Deum substantialiter nouo modo inesse iusto.

Sequitur Secundò, falli eos, qui in iustificatione & adoptione censent dari Spiritum S. duntaxat quoad sua dona, non autem quoad suam substantiam & personam. Contrarium enim docet S. Bonauen. in 1. sentent. dist. 14. art. 2. quæst. 1. qua tota ostendit Spiritum S. non tantùm in effectu, sed etiam in propria persona, quasi donum increatum iustis dari, vt sit eorum perfecta possessio. Idem docet Magister sentent. lib. 1. dist. 14. & 15. ex S. Augustino & aliis. Et Scotus, Gabriel, Marsilius ibidem. Idem clarè asseuerat S. Thomas 1. p. quæst. 43. art. 3. & 6. & quæst. 38. art. 8. Vbi ostendit Spiritus S. nomen propriũ esse donum, quia ipse donatur omnibus iustis. S. Thomam sequuntur eius discipuli, ac nostri P.P. Vasquez, Valentia, & maximè Suarez lib. 12. de Deo trino & vno cap. 5. num. 8. 11. 12. qui inde infert, quòd Spiritus S. nouo modo secundùm substantiam suam incipiat præsens esse in anima iusti, quo antè non erat, citatque pro hac sententia S. Leonem, S. August. S. Ambr. adeóque eam certam esse asserit, vt contrarium dicere censeat esse errorem. Probátque ex S. Scriptura: 1. Corinth. 6. *Membra vestra templum sunt Spiritus S. quem habetis à Deo.* Rom. 5. *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris, per Spiritum S. qui datus est nobis.* 1. Ioan. 4. *Qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo.* Ioan. 14. *Quem mittet Pater in nomine meo.* Et, *Apud vos manebit & in vobis erit.* Et, *Ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus.* Et Ioan. 16. *Si abiero mittam eum ad vos.* Rationem dat Suarez, num. 12. *Quia,* inquit, *dona gratia vi sua & quasi connaturali iure, postulant realem ac personalem præsentiam Dei in anima, per talia dona sanctificata: quia si per impossibile fingamus, Spiritum S. non esse aliàs realiter præsentem intra animã, eo ipso quòd anima talibus donis afficeretur, ipsemet Spiritus S. veniret ad eam per præsentiam personalem, & maneret quamdiu gratia in illa duraret.* Simili modo, inquit, verbum præsens est humanitati Christi, vt si per impossibile antea non fuisset illi præsens, iam per vnionem hypostaticam illi fieret personaliter & intimè præsens. Addit deinde rationem moralem: quòd scilicet per gratiam fiat perfectissima amicitia inter Deum & hominem, quæ postulat præsentiam amici, putà Spiritus S. qui manet in anima amici sui, vt illi intimè vniatur, in eáque tanquam in templo suo resideat, colatur, ametur & adoretur.

Ex hac communicatione ipsiusmet personæ Spiritus S. & diuinitatis, sequitur animæ summa cum eo vnio, eleuatio & quasi deificatio, ac consequenter adoptio perfectissima, scilicet non tantùm per gratiam, sed & per substantiam diuinam; quia per eam non tantùm ius ad hæreditatẽ Dei patris, sed & naturæ diuinæ participationem, ipsúmque Spiritum S. ac Dei filiationem nõ tantùm accidentaliter, sed quasi substantialiter, eo sensu quo paulò antè dixi, adipiscimur. Sicut enim apud homines propriè pater dicitur, qui naturam suam filio communicat; sic Deus, dãdo nobis cum donis & per dona Spiritum S. naturam suam diuinam communicat, eoque modo propriè & perfectè nos facit & adoptat in filios. Vnde S. Basil. hom. de Spiritu S. ait sanctos propter inhabitantem Spiritum S. esse Deos. Dictum enim est illis à Deo: *Ego dixi Dy estis, & filij Excelsi omnes.* indéque probat Spiritum S. esse Deum. *Necesse est enim,* inquit, *diuinum esse spiritum, & ex Deo esse, qui diis diuinitatis est causa.* Iam sicut prioris adoptionis per gratiam causa formalis est ipsa gratia, ita huius secundæ adoptionis, quæ fit per communicationem ipsius Spiritus S. causa formalis est ipse Spiritus S. animam iusti inhabitans, medium verò est ipsa gratia.

Sequitur Tertiò, quòd adoptio nostra licèt in se vna sit, virtute tamẽ sit duplex. Prior est, qua adoptamur in filios Dei per charitatem creatam, & gratiã animæ infusam. Hæc enim est summa participatio diuinæ naturæ. Posterior est, qua per gratiam adipiscimur ipsum Spiritum S. eiúsque naturam diuinam; ac per eum quasi deificamur, & in filios Dei adsciscimur. Porrò vtraque hæc adoptio hic inchoatur per gratiam, sed in cœlo perficietur & solidabitur per gloriam æternam; qua hæreditatis Dei possessionem reipsa nanciscemur (idque firmè & immobiliter, sine vllo timore vel periculo eam vnquam amittendi) Deóque intimè vniemur & fruemur per visionem beatificam, qua nouo modo Deus seipsum substantialiter animæ beatæ communicabit, illique intimè & suauissimè illabetur, séque insinuabit. De hac ait Apost. Rom. 8. 23. *Ipsi intra nos gemimus adoptionem* (id est, adoptionis, putà hæreditatis ad quam adoptati sumus, possessionem) *filiorum Dei expectantes.* Et S. Ioan. Apoc. 21. vers. 3. *Ecce, ait, tabernaculum Dei cum hominibus, & habitabit cum eis. Et ipsi populus eius erunt, & ipse Deus cum eis erit eorum Deus.* Et vers. 7. *Qui vicerit, possidebit hæc, & ero illi Deus, & ille erit mihi filius.*

Sequitur Quartò, quod sicut Christus est filius Dei naturalis, tum qua Deus per generationem æternam, tum qua homo per vnionem hypostaticam; ita nos simus filij Dei adoptiui, sed longè nobiliùs, quàm sunt filij adoptiui hominum. Illi enim nihil physicum recipiunt à patre adoptante, sed tantùm denominationem moralem, per quam ius ad eius hæreditatem consequuntur: nos verò recipimus à Deo gratiã, & cum gratia ipsam Dei naturam, vt sicut apud homines pater propriè dicitur, qui alteri communicat suam naturam humanam, generátque hominem; ita Deus dicatur pater non tantùm Christi, sed & noster: quia naturam suam nobis communicat per gratiam, quam Christo communicauit per vnionem hypostaticam, vt eius fratres nos efficeret, iuxta illud Rom. 8. 29. *Quos præsciuit & prædestinauit conformes fieri imaginis filij sui, vt sit ipse primogenitus in multis fratribus.* Et Ioan. 1. 12. *Dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine eius: qui non ex sanguinibus, &c. sed ex Deo nati sunt.*

Morale de dignitate filiorum Dei.

Moral. Ex his disce, quantum, & quàm inæstimabile sit filiationis & adoptionis diuinæ beneficium. Pauci illud tantæ dignitatis esse sciunt, quantæ iam esse ostendi: pauciores illud ponderant eo pondere quod meretur. Sanè quisque in

se

se illud venerabundus admirari deberet, ac Doctores & prædicatores illud populo, eo modo quo iam exposui, explicare & inculcare, vt fideles & sancti sciant se esse templa animata Dei, seque Deum ipsum in corde portare; ac proinde diuinè cum Deo ambulent, dignè cum tanto hospite conuersentur, qui vbique eos comitatur, vbique adest, vbique intuetur. Meritò Apostolus 1. Corinth. 6. 19. *An nescitis, ait, quoniam membra vestra templum sunt Spiritus sancti qui in vobis est, quem habetis à Deo, & non estis vestri? Empti enim estis pretio magno: glorificate & portate Deum in corpore vestro.* Et S. Leo serm. 1. de Natiuit. *Agnosce, ait, ô Christiane dignitatem tuam, & diuinæ consors factus naturæ, noli in veterem vilitatem degenere conuersatione redire. Memento cuius capitis & cuius corporis sis membrum. Reminiscere quia erutus de potestate tenebrarum, translatus es in Dei lumen & regnum. Per baptismatis sacramentum Spiritus sancti factus es templum. Noli tantum habitatorem prauis de te actibus effugare, & diaboli te iterum subiicere seruituti: quia pretium tuum sanguis est Christi, qui in veritate te iudicabit, qui in misericordia te redemit.* Et S. August. serm. 24. de Tempore, tomo 10. *Prima, ait, natiuitas ex masculo & femina: secunda natiuitas ex Deo & Ecclesia. Ecce ex Deo nati sunt. Vnde factum est, vt habitaret in nobis. Magna mutatio: ille factus caro, iste spiritus. Quid est hoc? qualis dignatio fratres mei? Et erigite animum ad speranda & capienda potiora, nolite adiicere cupiditatibus sæcularibus. Pretio empti estis: propter vos verbum caro factum est, propter vos qui erat filius Dei, factus est filius hominis, vt qui eratis filij hominum, efficeremini filij Dei.* Idem in Psalm. 52. *Filij, ait, hominum sunt, quando malè faciunt: quando bene, filij Dei. Hoc enim facit Deus ex filiis hominum filios Dei, quia ex filio Dei fecit Deus filium hominis. Videte quæ sit illa participatio diuinitatis! Filius enim Dei particeps nostræ mortalitatis effectus est, vt mortalis homo fiat particeps diuinitatis suæ. Qui tibi promisit diuinitatem, ostendit in te charitatem.*

Audi & S. Cyrillum Ierosol. catechesi 7. *Hoc itaque, ait, cognoscentes spiritualiter conuersemur, vt adoptione Dei digni efficiamur. Qui enim spiritu Dei ducuntur, isti sunt filij Dei, &c. Ne fortè & illud nobis dicatur: Si filij Abraham essetis, opera Abraham faceretis. Si enim eum patrem vocamus, qui opus cuiusque sine personæ acceptione iudicat, non sine timore, incolatus seu peregrinationis nostræ tempus transigemus; non diligentes mundum, nec ea quæ in mundo sunt. Qui enim diligit mundum, non est dilectio Patris in illo. Itaque dilectissimi Patrem cœlestem per opera glorificemus, vt videant opera nostra bona, & glorificent Patrem nostrum qui in cœlis est. Omnem sollicitudinem nostram in illum proiiciamus: scit enim Pater noster, quibus opus habeamus.*

Audi & S. Ambros. lib. 5. de fide cap. 3. *In quibus*, inquit, *Deus filium suum ad imaginem suam cernit, eos per filium adsciscit in gratiam filiorum: vt quemadmodum per imaginem ad imaginem sumus, sic per generationem filij in adoptionem vocemur.* Et mox: *Estote perfecti, sicut & pater vester cœlestis perfectus est. Quod si ille secundum plenitudinem maiestatis suæ perfectus est, nos autem perfecti secundum virtutis accedentis profectum.*

Hoc est quod admirans stupénsque Christianis inculcat S. Ioan. Epist. 1. cap. 3. vers. 1. *Videte, ait, qualem charitatem dedit nobis Pater, vt filij Dei nominemur & simus. Charissimi, nunc filij Dei sumus: & nondum apparuit quid erimus. Scimus quoniam cum apparuerit, similes ei erimus: quoniam videbimus eum sicuti est.* Cogita in humanis quanta sit dignitas esse filium Principis, Regis, Imperatoris (hic enim filius hoc ipso dignior est cæteris omnibus totius regni hominibus) & scito idem in diuinis esse, censeri filium Dei. Esse ergo filium Dei in immensum amplius est, quàm esse Regem, Pótificem, Imperatorem, Dominum cœli & terræ; imò quàm esse Angelum, Archangelum, Cherubinum, Seraphinum. Quàm ergo hæc filiatio Dei ambienda, quàm suscipienda, quàm sollicitè conseruanda, & si amissa sit, recuperanda? Quantæ pro ea à quolibet iusto gratiæ Deo agendæ? Quanta fiducia, amore & reuerentia ipse iustus cum Deo, quasi filius cum patre, iugiter agere & versari debet? Nimirum cum Noë, Enoch, Abraham, in generatione sua sit perfectus, ambulétque cum Deo, & angelis potiùs sit familiaris, quàm hominibus. Verè S. Cyprian. lib. de spectaculis. *Nunquam, inquit, humana opera mirabitur, quisquis se cognouerit filium Dei. Deiicit se de culmine generositatis suæ, qui admirari aliquid post Deum potest.* Idem tract. de orat. domin. *Quando, ait, Deum Patrem dicimus, quasi filij Dei agere debemus; vt quomodo nos nobis placemus de Deo Patre, sic sibi placeat & ille de nobis. Conuersemur quasi Dei templa, vt Deum in nobis constet habitare; & qui cœlestes & spirituales esse cœpimus, non nisi spiritualia & cœlestia cogitemus & agamus.*

Congregabuntur filij Iuda & filij Israël.] Tum naturales, putà Iudæi & Israëlitæ, qui conuertentur ad Christum; ita S. Hieron. Haymo, Alber. Vatab. Arias & à Castro: tum filij Iuda & Israël secundùm spiritum, putà gentiles qui familiæ Iudæ & Israëlis accensebuntur, in eámque transibunt imitando Abrahæ fidem in Christum; itáque erũt eius filij adoptiui: *congregabuntur*, inquã, in vnam Christi Ecclesiam. Scio S. August. locis citatis & Lyran. hæc duo distinguere, & per Israël accipere gentes, per Iudam Iudæos: ex aduerso S. Hieron. & Ruper. per Iudam accipere gentiles, per Israël Iudæos ad Christum conuersos: sed puto hac distinctione opus non esse. Cùm enim per Israël & Iuda fundamentaliter intelligantur veri Israëlitæ & Iudæi, qui ad Christum conuertentur; symbolicè verò & mysticè gentiles ad Christum conuertendi, qui tam Iudæis quàm Israëlitis conuersis in vna eadémque Ecclesia associabuntur, non video ad quid, vel quomodo in gẽtibus fidelibus ea distinguere debeamus, aut possimus. Quocirca censeo in gentibus Israël à Iuda non secerni; sed gentes tam Iudæ, quàm Israëli fideli & credenti in Christum associari & accenseri, ac proinde eas tam Iuda, quàm Israël vocari. vers. 12.

Et ponent sibi caput vnum.] Putà Christum ducem & ductorem, eiúsque vicarium Romanum Pontificem.

Et ascendent de terra.] Alludit ad reditum è captiuitate Babylonica, vti notant Chald. Theodor. & Hugo, quasi dicat: Vti olim Iudæi in Babylone depressi, & quasi mancipia curuato collo & capite incedentes, dum per Cyrum liberi effecti sunt, inde erecto capite exultabundi exierunt & ascenderunt in Ierusalem, ita è simili captiuitate spirituali, qua sub peccato & dæmonis potestate incarcerati tenebantur Iudæi, Israëlitæ, & gentes, per Christum liberabuntur, indéque exibunt & alacres ac lætabundi ascendent pergent-

que in terram promissam, putà in Ierusalem; id est, in Ecclesiam tum militantem in terris, tum per eam ad triumphantem in cœlis.

Vocatur hic transitus ab infidelitate, Gentilismo & Iudaismo, ad fidem & Ecclesiam ascensus, tum quia fuit è tenebris & carcere in lucem & ciuitatem, putà in Ecclesiam sublimem, & in admirabile lumen Dei, vt ait S. Petrus. Secundò, quia fuit transitus à seruitute in libertatem: serui enim curui, depressi & quasi descendentes; liberi verò ceruice erecta, & quasi ascendentes incedunt.

Tertiò, vox *ascendere* notat Christianorum vitam non esse terrenam, vti est infidelium; sed cœlestem, eósque à terris mente & cõuersatione conscendere in cœlum: *nostra enim conuersatio in cælis est*, vt ait S. Paulus.

Quartò, addit Lyran. & Ribera, voce ascédendi significari incrementum & propagationem fidei & Ecclesiæ, quasi dicat, *Fideles ascendent de terra*, id est, crescent sensim, latéque se per vniuersum orbem spargent & propagabunt instar fontis, qui è terra exiliens eructat aquas, sed modicas, quæ tamen partim continua fontis eructatione, partim aliorum fontium & riuulorum confluxu ita crescunt, vt ingentem lacum vel flumen efficiant. Sic ascẽdere pro crescere capitur Ierem. 46.6. Vbi de Pharaone, eiúsque copioso exercitu dicitur: *Quis est iste qui quasi flumen ascendit, & velut fluuiorum intumescunt gurgites eius? Ægyptus fluminis instar ascendit, & velut flumina mouebuntur fluctus eius, & dicet: Ascendens operiam terram.* Et de Nabuchodonosoris copiis cap. 47.2. *Ecce*, inquit, *aquæ ascendunt ab Aquilone, & erunt quasi torrens inundans, & operiens terram.* Sic Ezech. cap. 19. 3. ait: *Eduxit vnum de catulis suis, leo factus est*, pro *eduxit* heb. est, *ascendere fecit*, id est, exaltauit eum & promouit in regem. Et Psaltes psalm. 96.9. *Nimis exaltatus es*, heb. *nimis ascendisti* (ô Domine) *super omnes deos*; hoc est præ omnibus gentium diis tuum robur & gloriam exaltasti & dilatasti.

Magnus dies Iezrabel quis?

Quia (heb. כִּי *ki*, quod sæpe non est causale, sed assertiuum & admiratiuum, idémque valet quod *sanè, equidem, profectò*) *magnus est dies Iezrabel.*] *Magnus*, id est, celeberrimus, iucundissimus & felicissimus. Sic Romani magnos dies vocabant eos qui magnis molestiis, longísque laboribus & miseriis finem dabant, ideóque erant lætissimi, optatissimi & faustissimi. Sic de hoc eodem Osee die, putà de diebus Messiæ, cecinit Sibylla apud Virgil. Ecloga 4.

Incipient magni procedere menses.

Sic Mathematici magnum annum vocant eum, quo septem planetæ expletis propriis cursibus sibi concordant, de quo Cicero lib. 2. de Natura Deorum. Magnus, inquit, annus est, qui tenet duodecim millia quingentos quinquaginta quatuor annos, post quos Platonici dicebant omnium rerum fore reditum & reuolutionem. Ita Christus reduxit magnum annum, dum omnia reparauit, & ad primæuam originem & felicitatem reduxit. Ex aduerso dies parui vocantur dies humiliationis, paupertatis & angustiæ, Zachar. 4. 10. *Quis*, inquit, *despexit dies paruos?* quibus scilicet Zorobabel parua & exilia iecit noui templi fundamenta.

Iam *Iezrabel*, id est, semen Dei, vocatur populus Dei, siue Ecclesia ex Iudæis, Israëlitis, & gentibus congregata, cuius caput est Christus, quem

A Apostolus Galat. 6. 16. vocat *Israël Dei*. Sensus ergo est quasi dicat: Equidem magnus, illustris, faustus, admirabilis, & térque quatérque beatus erit ille dies, illud sæculum, quo Israëlitæ & Iudæi tum naturales, tum mystici & adoptiui, putà Gentiles conuersi ad Christum, antea dispersi & errabũdi, congregabuntur in vnum, vt fiant *Iezrabel*, id est, vnus populus, vna Ecclesia, putà filij Dei viuentis, vt ponãt sibi vnum caput Christum, & ascendere incipiant de terra in cœlum. O quàm felix, quàm nouus & nunquam visus, quàm clarus & gloriosus erit, quantámque mutationem singulis fidelibus totique orbi inducet dies ille, quo *lo ammi* fiet *ammi*, id est, non populus meus, fiet populus meus; quo *lo rachama* fiet
B *rachama*, id est, ea quæ erat absque misericordia plena erit gratia & misericordia Dei. Ita Alber. Haymo, Hugo, Lyran. & Vatab. O quàm salutaris, augustus, cœlestis & beatus erit dies ille, sæculum illud quo nascetur, prædicabit, & regnabit *Iezrabel*, id est, filius Dei, putà Christus Dominus; qui *Iezrabel*, id est, semen benedictum, putà plurimos filios fideles, sanctos & gloriosos Deo pariet per prædicationem & cœlestem vitam, tum suam, tum Apostolorum suorum. Ita S. Hieron. Ruper. Alber. Leo Castrius, Emmanuel & Mariana.

Hinc dies hic *Iezrabel* accipi potest dies Incarnationis, Natiuitatis, Passionis, Resurrectionis,
C Ascensionis Christi, ac Pentecostes, siue missionis Spiritus S. & prædicationis Apostolorum per totum orbem. Hisce enim omnibus Christus operatus est & operatur indies salutem nostram, nósq; Deo generauit & generat: vnde Haymo magnum diem Iezrahel interpretatur totum tempus Christianismi, putà totum quod fluxit à Christo fluétque ad finem mundi: toto enim hoc tempore generatur & propagatur Iezrahel, id est, Ecclesia siue populus Dei.

Hinc Primò Leo Castrius hic, & S. Cyrill. in glaphyris lib. 5. hæc intelligunt de die Incarnationis & Natiuitatis Christi: Magnus, inquiunt, dies Iezrahel, quia de Iezrahel, id est, de semine
D Dei, putà de Spiritu S. conceptus est filius Dei; de quo dixit Psaltes: *Hæc dies quam fecit Dominus.* Et Paulus: Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis. Et Ieremias cap. 31. 22. *Creauit Dominus nouum super terram: femina circumdabit virum.* Et Isaias cap. 9. 6. *Paruulus natus est nobis, & filius datus est nobis: & factus est principatus super humerum eius: & vocabitur nomen eius, Admirabilis, consiliarius, Deus, fortis pater futuri sæculi, princeps pacis.* Quin & Sibylla apud Virgilium Ecloga 4. de eo ita canit:

Magnus ab integro sæclorum nascitur ordo:
Iam redit & virgo, redeunt Saturnia regna,
Iam noua progenies cœlo demittitur alto,
E *Chara Deûm soboles, magnum Iouis incrementum.*
Tu modò nascenti puero, quo ferrea primum
Desinet, ac toto surget gens aurea mundo,
Casta faue Lucina.

Secundò, magnus erit dies Iezrahel, quo scilicet in cruce dirissima passurus & moriturus est filius Dei *pro gente, & non tantum pro gente, sed vt filios Dei qui erant dispersi, congregaret in vnum*, ait S. Ioan. cap. 11. 52. Hi enim sunt *Iezrahel*, id est, *semen cui benedixit Dominus*. Isaiæ 61. 9. de quo idem Isaias ait cap. 6. vers. 13. *Semen sanctum erit id, quod steterit in ea.*

Tertiò, magnus erit dies Iezrahel, quo scilicet semen Dei, id est, Christus resurget & reuiuiscet.

A *Magnus*, inquit Ruper. *erit dies, & magna illustratio seminis Dei, quod est Christus; seminis, inquam, resurgentis ex mortuis, cum quo consurgentes utique ascendent de terra, faciendo quod ait Apostolus: Si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite, vbi Christus est in dextera Dei sedens: quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram. Mortui enim estis, & vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. Sic nimirum prima ascensione facta, quæ est resurrectio prima, tandem ascendent corpora quoque de terra, quæ erit resurrectio secunda; & sequentur caput suum sicut membra capiti coniuncta, & sicut ipse Christus expressit dicendo: Vbicunque fuerit corpus, illuc congregabuntur & aquilæ.*

B Hinc Quartò, magnus dies Iezrahel erit dies iudicij & resurrectionis, quo Christus iudex discernet semen Dei à semine diaboli; putà electos à reprobis, illósque ad beatam & gloriosam vitam euocabit, secúmque ducet in cœlum ad triumphum æternum. ita Cyrill. *Magnus, ait, reuera dies Christi, quo omnes vita functos excitabit, & descendet quidem de cælo, sedebit autem super throno gloriæ suæ, & reddet vnicuique iuxta opera sua*: Vnde de hac die ait Ioël cap. 2. 11. *Magnus dies Domini & terribilis valde, & quis sustinebit eum?* Et vers. 31. *Sol conuertetur in tenebras, & luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini magnus & horribilis.* C *Et erit omnis qui inuocauerit nomen Domini, saluus erit: quia in monte Sion & in Ierusalem erit saluatio, sicut dixit Dominus, & in residuis, quos Dominus vocauerit.* Hi ecce sunt Iezrahel.

Rursum Iezrahel significat brachium Dei. Ita hi omnes dies sunt Iezrahel, id est, dies & opera magni brachij, id est, magnæ virtutis & potentiæ diuinæ. ita Arias. Similimodo magnus fuit dies Madian, quo scilicet Gedeon contriuit Madianitas, & ab eorú iugo Hebręos liberauit, qui dies fuit typus huius diei Christi redéptoris nostri, de quo proinde canit Isaias cap. 9. 4. *Iugum oneris eius & virgam humeri eius, & sceptrum exactoris eius* (putà D diaboli, ô Christe) *superasti, sicut* (Gedeon) *in die Madian.* Vbi nota, in hac eadem valle Iezrahel, Gedeon Madianitas prostrauit, vt dicitur Iudic. 6. 33. vt planè eò alludere videatur hic Propheta. vide quæ de die Madian dixi Isaiæ 9. 4.

Hic est ergo magnus dies Iezrahel, quo per Christum incarnatum magnum illud mysterium vocationis & adoptionis fidelium peractum est, quod in omnibus suis epistolis Apostolus ita stupet & admiratur. Vnde Ephes. 2. 11. gentes ad gratiarum actionem & iubilum excitans: *Memores, inquit, estote quòd aliquando vos gentes*, &c. *eratis* A *sine Christo, alienati à conuersatione Israël, & hospites testamentorum, & promissionis spem non habentes, & sine Deo in hoc mundo. Nunc autem in Christo Iesu vos, qui aliquando eratis longè, facti estis propè in sanguine Christi.* Et mox: *Ergo iam non estis hospites & aduenæ, sed estis ciues sanctorum & domestici Dei.* Hinc rursum attonitus exclamat: *O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei! Quàm incomprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius!* Rom. 11. 33.

Tropol. Magnus dies Iezrahel Ecclesiæ est, quo multi ad illam conuersi facti sunt Iezrahel; id est, semen, hoc est, filij Dei. Talis fuit dies quo Constantinus Magnus conuersus conuertit orbem sibi subiectum. Tropol. B Magnus dies genti, vel vrbi est, quo ab Hæreticorum, vel Turcarum iugo liberata, transiit in libertatem filiorum Dei, & in regnum Christi; vt illum iugiter recolere debeat; ac gratulabúda cum Psalte canere: *Hæc dies quam fecit Dominus: exultemus & lætemur in ea.* Sic magnus dies fideli animæ est, quo baptizata & fidelis effecta est; quo relapsa in peccatum per pœnitentiam ad Dei gratiam rediit; quo è seculi turbinibus ad statum perfectionis à Deo euocata est; quo professionem emisit; quo sacerdotio initiata est, &c. Hisce enim diebus vel simpliciter, vel excellentiùs facta est Iezrahel, id est, semen, siue C filia Dei; vt meritò illos quotannis recurrentes cum ingenti gratiarum actione, laude & iubilo celebrare debeat, ac canere cum B. Virgine: *Magnificat anima mea Dominum. Et exultauit spiritus meus in Deo salutari meo. Quia fecit mihi magna qui potens est: & sanctum nomen eius. Fecit potentiam in brachio suo.*

Sic magnus dies Iezrahel fuit, quo Iudith occidens Holophernem, patriam liberauit, quem proinde Hebræi annuo festo celebrarunt, vt patet Iudith vlt. vers. 31. Sic magnus fuit dies Iezrahel, quo Esther Iudæos neci destinatos eripuit, quem proinde annuo festo phurim, id est, sortium D recoluerunt posteri. Esther cap. 9. vers. 26. & 31. Sic magnus fuit dies Encæniorum, id est, dedicationis templi, tum factæ primitus per Salomonem 3. Reg. 8. tum restauratæ per Esdram 1. Esdræ 6. & postea per Iudam Machabæum 1. Machab. 4. 52. Sic magnus fuit dies cæsi à Iuda Nicanoris, annuúmque festum, 1. Machab. 7. 49. Sic magnus fuit dies cœlitus dati Aaroni, & sub Iuda Machabæo recuperati ignis sacri, quo comburendæ erant victimæ, 2. Machab. 1. 18. Sic magnus dies, imò annus, fuit quinquagesimus, putà Iubilæus, Leuit. 25.

CAPVT SECVNDVM.

SYNOPSIS.

Iubet Deus argui Israëlem de Idololatria & ingratitudine, quòd nimirum vinum, frumentum, linum, &c. quæ acceperat à Deo, accepta tulerat idolis; vnde se ea ablaturum minatur, quódque visitabit super eum dies Baalim. Hinc secundò prædicit Israëlis pœnitentiam; ac consequenter vers. 14. promittit quod eum lactabit, ducet in solitudinem & loquetur ad cor eius, eritque vir eius. Denique vers. 18. Percutiam, *inquit*, cum eis fœdus: Et sponsabo te mihi in sempiternum. Et seminabo mihi eam in terra, & miserebor eius, quæ fuit absque misericordia.

Vers. 1.

Verſ. 1.] Dicite fratribus veſtris: Populus meus: & ſorori veſtræ, Miſericordiam conſecuta.

Verſ. 2.] Iudicate matrem veſtram, iudicate; quoniam ipſa non vxor mea, & ego non vir eius, auferat fornicationes ſuas à facie ſua, & adulteria ſua de medio vberum ſuorum.

Verſ. 3.] Ne fortè expoliem eam nudam, & ſtatuam eam ſecundum diem natiuitatis ſuæ: & ponam eam quaſi ſolitudinem, & ſtatuam eam velut terram inuiam, & interficiam eam ſiti.

Verſ. 4.] Et filiorum illius non miſerebor: quoniam filij fornicationum ſunt.

Verſ. 5.] Quia fornicata eſt mater eorum, confuſa eſt, quæ concepit eos: quia dixit: Vadam poſt amatores meos, qui dant panes mihi, & aquas meas, lanam meam, & linum meum, oleum meum, & potum meum.

verſ. 1. DICITE *fratribus veſtris.*] Hæc videntur pertinere ad finem capitis primi: vnde S. Hieron. Lyran. Vatab. & alij hæc connectunt cum cap. 1. & caput ſecundum inchoant à verbis proximè ſequentibus, *Iudicate matrem.* Planè enim alludit ad tres proles Oſee, ſcilicet, *Iezrahel, Lo ammi, & Lo rachuma:* quaſi *Iezrahel*, id eſt, ſemen Dei, loquatur fratri ſuo *Lo ammi*, id eſt, non populus meus, & eum conſoletur, eique congratuletur de tam felici mutatione, quâ à Deo iam factus ſit *Ammi;* id eſt, populus meus; itémque ſorori ſuæ *Lo rachuma*, id eſt, abſque miſericordia, quòd iam ſit *Rachuma*, id eſt, miſericordiam conſecuta: vndè ex Hebræo ſi pro puncto *tſere* ſubſtituas *chirec*, vt pro אֲחֵיכֶם *achechem*, legas אֲחִיכֶם *achichem*, vertas: *Dic fratri veſtro*, æquè ac, *Dic ſorori veſtræ;* ſed eodem res redit, ſiue in ſingulari, ſiue in plurali vertas, fratri, vel fratribus; ſorori, vel ſororibus; tuæ, vel veſtræ: ſingula enim hæc filiorum nomina licèt voce ſint ſingularia, ſignificatione tamen & repræſentatione ſunt pluralia: ſignificant enim ſemen Dei, & populum Iſraëliticum, in quo hominum erat multitudo & pluralitas.

Hinc patet fratres & ſorores hic vocari eos, quos cap. 1, 10. vocauit filios Iſraël & filios Dei viuentis. Iam, cùm ex dictis cap. 1. pateat, hos tres Oſee filios ſignificaſſe primò Iſraëlem, ſiue decem tribus, ob impietatem à Deo deſertas; ſecundò, gentes paris impietatis & idololatriæ; ſed quæ, æquè ac Iſraëlitæ poſtea per gratiam Dei ad Chriſtum conuerſæ, factæ ſunt populus Dei, & miſericordiam conſecutæ; hinc ſenſus hujus loci eſt, quaſi dicat: O vos viri Iuda, qui eſtis fideles Dei populus, nolite abiicere decem tribus & gentes; qui fratres veſtri ſunt per Dei prædeſtinationem, vocationem & gratiam, per quam ad Chriſtum ſunt conuerſi; vocate ergo eos, Populum meum & miſericordiam conſecutum, qui olim erant & vocabantur, Non populus meus, & abſque miſericordia. Nam τὸ *dicite fratribus*, ſcilicet Iſraëlitis, eſt vox Iudæ. Hic enim fuit frater Iſraël: quia duæ

A tribus erant fratres duodecim tribuum: aut, ſi mauis, eſt vox Iezrahelis: hic enim fuit frater *Lo ammi, & Lo rachuma.* Iam per Iuda aut Iezrahel intelligit primos fideles Chriſto credentes. Hi enim fuerunt ex Iuda & ex Iſraël: hi enim mirè gauiſi ſunt, cùm viderunt Samaritas, Galilæos, & gentes ad Chriſtum conuerti: iiſque quaſi iam fratribus ſuis in Chriſto & Eccleſia applaudebant, eóſque vocabant fratres & populum Dei, ac miſericordiam conſecutum, vti eos vocat S. Petrus Epiſt. 1. cap. 2. 10. & S. Paulus Rom. 9. 25.

Hunc ſenſum expoſcunt nomina *Ammi*, id eſt, populus meus; & *Rachuma*, id eſt, miſericordiam conſecuta: his enim planè alludit ad finem capitis primi, vbi Iſraëlitis iam conuerſis ad Chriſtum B hæc nomina indidit. Ita cenſent S. Hieron. Albert. Hugo, Haymo, Lyran. Iſidor. Vatab. & Arias. Audi S. Hieron. qui ita explicat, quaſi dicat: *O homines tribus Iuda, nolite deſperare decem tribuum ſalutem; ſed eam quotidie & ſermone, & voto, & literis ad pœnitentiam prouocate: quia frater veſter appellatur & ſoror; frater ex eo quòd dicitur, populus meus: ſoror ex eo quòd appellatur, miſericordiam conſecuta.* Deinde aliter explicat, hæc applicando Iudæis: *Qui*, inquit, *in Chriſtum creditis & eſtis tam ex Iudæis, quàm ex gentibus, dicite fractis ramis & priori populo, qui proiectus eſt: Populus meus, quia frater tuus eſt: & miſericordiam conſecuta; quia ſoror tua* C *eſt: cùm enim intrauerit plenitudo gentium, tunc omnis Iſraël ſaluus fiet.* Additque tropol. *Hoc idem nobis præcipitur, ne hæreticos penitus deſperemus; ſed prouocemus ad pœnitentiam, & illorum ſalutem germanitatis optemus affectu.*

Verùm quia in bibliis Latinis & Græcis hæc diuelluntur à fine capitis primi, ita vt ab his incipiat caput ſecundum, hinc iuxta hanc diſtinctionem aliter hæc explicanda ſunt, cum Chald. & Chriſt. à Caſtro, nimirum vt ſpectent ad ſequentia, *Iudicate matrem;* quaſi Propheta hic redeat ad initium cap. 1. ac per eum iubeat hic Deus Prophetis, & piis quibuſlibet viris Iſraëlitis, vt dum D adhuc retinent nomen populi Dei, & miſericordiam conſecuti, plebem Iſraëliticam matrē ſuam, cuius ſinguli ipſi ſunt membra ac filij, iudicent; id eſt, moneant, & coarguant; ne ſi in ſua impietate perſeueret, & ſibi & filiis interitum pariat. Vnde Chald. vertit: *Propheta dicite fratribus veſtris: Popule mi, conuertimini ad legem meam, & congregationis veſtræ miſerebor.* Senſus ergo eſt, quaſi dicat: Vos ô Prophetæ dicite fratribus veſtris, ſcilicet iis, qui ſunt veri Iſraëlitæ, id eſt, Dei cultores; qui proinde ſunt, & vocantur *Ammi*, id eſt, populus meus; & ſororibus veſtris, ſcilicet mulieribus, quæ ſunt veræ Iſraëlitides; ideóque ſunt & vocantur *Rachuma*, id eſt, miſericordiam conſecuta; vt iudicent, id eſt, arguant, & increpent E matrem ſuam, ſcilicet Synagogam, ſiue cœtum Iſraëlitarum colentium idola; eique denuncient ex me & meo nomine, quòd ipſa iam non ſit vxor mea, nec ego maritus eius: auferat ergo fornicationes, id eſt, idololatrias ſuas, vt mereatur ad me redire, & in gratiam thorúmque recipi. Vnde Syrus vertit: *Vocate fratres veſtros, Populum meum, & ſorores veſtras miſericordiam conſecutas, inite iudicium* (iudicate) *cum matre veſtra.* Et Arabicus Antiochenus: *Dicite, Popule meus, fratri veſtro, & ſorori veſtræ dilectæ, & iudicium decernite ad matrem veſtram.* Et Arabicus Alexandrinus diuerſis verbis, ſed eodem ſenſu: *Dicite fratribus veſtris* (Iudæis infidelibus) *Vos non populus meus; & ſorori veſtra,*

vestra, quod non est misericordiam consecuta: mute indicium cum matre vestra.

Sorors vestra.] Hebr. est *iod plurale* לַאֲחוֹתֵיכֶם *laachotechem*: vnde Vatab. Pagnin. & alij recentiores vertunt, *sororibus vestris*. Sed eodem res redit, siue in singulari, siue in plurali vertas, vt paulò antè ostendi. Congruentiùs tamen noster Interpres vertit in singulari: quia vna erat filia Gomer, nomine *Lo rachuma*, soror *Iezrahel* & *Lo ammi*, filiorum Osee: ad illam enim alludit. Porrò *iod* istud additur voci huic etiam in singulari, vt patet Cantic. 8. 8. *Quid faciemus sorori nostræ* hebr. לַאֲחוֹתֵנוּ *laachotenu*.

vers. 2. *Iudicate matrem vestram.*] Hic propriè iuxta S. Hieron. & alios permultos, quos paulò antè citaui, incipit caput secundum. Hic enim redit Propheta à sæculo Christi de more ad suum, & ad suos Israëlitas, putà ad sui sæculi deprauatos mores, scilicet vt Israëlitas qui toti idololatriæ dediti ruebant in exitium, increpet & ab ea reuocet.

B

Quæritur, quænam hæc mater? Aliqui accipiūt Iudam & Ierusalem, siue Synagogam duarum tribuum, quasi hic Propheta increpet duas tribus, sicut primo cap. increpauit decem. ita Ribera, vt sensus sit, quasi dicat: Vos, ô pij Iudæi, qui pios Israëlitas vocatis fratres, & pias Israëlicides sorores; arguite Ierusalem & Synagogam, siue cœtum populi, qui in ea est, quæ est quasi mater vestra (ad vos enim loqui cœpi) arguite, inquam, eam, eo quòd iam cœperit imitari decem tribus, & cùm esset vxor cultrixque Dei, iterum se adulteriis, id est, idololatriæ sordibus inquinarit: ne idem illi faciam, quod feci decem tribubus; scilicet vt eam repudiem & abiiciam. Hoc enim facere planè cogito & destino.

C

Meliùs alij per matrem accipiunt Samariam, siue Synagogam Israëlitarum. Alludit enim ad Gomer vxorem Osee, quæ fornicando repræsentabat idololatriam Israël, vti dixi cap. 1. 2. Iubet ergo Propheta, vt *Ammi* & *Rachuma*, id est, fratres & sorores, putà fideles Israëlitæ & Israëlitides arguant hanc matrem suam de infidelitate & idololatria. vnde vers. 4. ait, *Et filiorum eius nō miserebor, quia filij fornicationum sunt: quia fornicata est mater eorum*, vbi planè notatur Gomer, eiúsque filij, id est, Israëlitæ impij. Denique vers. 13. & 14. expressè nominantur eius filij, scilicet *Iezrahel, Lo ammi, Lo rachuma*. Pergit ergo Propheta hic insectari Israëlis idola. Iam sensus est idem quem paulò antè dedi; illum ergo hic repete & applica, mutato tantùm nomine Iuda in Israël. ita S. Hieron. Chald. Alber. Hugo, Arias & alij. Hinc patet Prophetam hic increpare Israëlitas idololatras sui æui, non autem Iudæos qui erant futuri tempore captiuitatis Babylonicæ, vt vult Theodor. multò minus Iudæos futuros tempore Christi. Alleg. tamē hæc rectè iis adaptes hoc sensu, quasi scilicet hic veri Israëlitæ, putà Apostoli, iubeantur increpare Synagogam, eo quòd Christū sponsum suum non reciperet nec agnosceret. ita Haymo & Vatab.

D

Iudicare pro accusare. Nota, pro *iudicate*, alij vertunt, *litigate*, id est, iudicio contendite, litem ei intentate, Vatab. *expostulate*. Iudicare ergo hic non est sentētiam ferre; sed accusare, siue partes accusatoris agere: hoc enim significat heb. רִיבוּ *ribu*. Est catachresis, vel metonymia; ponitur enim causa pro effectu, antecedens pro consequente; scilicet accusatio pro iudicio, siue lata sententia, hæc enim certò fereoda est in reum certum & confessum, putà in publicos idololatras Israëlitas, sicut ex lege Deuter. 13. 6. certa & lata erat sententia mortis, putà lapidationis, in adulteram. Sententia ergo de iure lata, & per iudicem certò ferenda, habetur moraliter quasi iam lata.

A

Septuag. vertunt κρίθητι, id est, *iudicamini cum matre vestra*, eodem sensu: qui enim iudicio contendit cum parte aduersa, vti facit actor siue accusator cum reo, hic dicitur cum eo iudicari, id est, in iudicio disceptare, in iudicio agitari & ventilari, vt à iudice sententiam vel fauorabilem, vel aduersam excipiat. Aliter à Castro: *iudicamini*, inquit, id est, vos inuicem arguite & increpate. sed prior expositio est genuina, eámque exposcit vox heb. *ribu*, & consensus cæterorum Interpretum.

Vt auferat fornicationes suas à facie mea, & adulteria.] Tritum est in Scriptura apud Prophetas, fornicationes & adulteria vocari idololatriam, eiúsque actus, præsertim sacrificia, quia per hæc anima, vel gens, relicto Deo sponso suo, copulatur idolo & dæmoni, quasi fornicario & adultero. Fornicatio ab adulterio distinguitur quasi genus à specie, fornicatio enim est copula tam cum soluta, quàm cum coniugata: adulterium, cum coniugata tantùm. Aliter S. Hieron. *Fornicaria*, inquit, *est qua cum pluribus copulatur, adultera quæ vnum virum deserens, alteri iungitur*. Hinc Psal. 37. cum Psaltes dixisset vers. 25. *Quid mihi est in cœlo, & à te quid volui super terram?* pro quo Hebr. S. Hieron. & Aquila habent: *Quis mihi est in cœlo, & tecum nolui in terra*, scilicet habere aliū sponsum, amicum, & adiutorem, vt exponit Theodor. & vt Chald. socium; Arnobius legit: *Quid mihi restat in cœlo, & à te quid volui super terram?* quasi dicat: Ego Christus in terra positus, ita cœlestem vitam egi, vt cùm in cœlum ascendero, nil mihi superest, quod in terra positus non impleuerim: nil enim præter te ô Deus meus volui super terram; nihil ergo in terra relinquo nisi obedientiam & adimpletionem voluntatis tuæ; nihil in cœlo nisi amorem & cultum tui: tu enim es omne quod in cœlo & in terra volo & adamo: subdit vers. 27. *Quia ecce qui elongant se à te peribunt, perdidisti* (perdes) *omnes qui fornicantur absque te*, qui scilicet à te sponso suo, tuáque fide, amore, & cultu desciscunt, adhærendo idolis vel creaturis, quasi adulteris. *Quorum anima*, inquit Arnob. *alterum ducit Deum*, (quasi maritum) *aut à veritatis & sanctitatis coniugio se falsitate & iniquitate commiscet.* Quocirca subdit & infert Psaltes vers. 28. *Mihi autem adhærere Deo bonum est*, græcè προσκολλᾶσθαι, id est, mihi agglutinari Deo bonum est. Triplici vinculo, inquit S. Bernard. anima colligatur Deo. 1. honestate & promissione, quasi fune. 2. timore inferni, quasi clauis, de quo dicitur Psal. 118. *Confige timore tuo carnes meas: à iudiciis enim tuis timui.* 3. amore, quasi glutino.

E

A facie mea.] Est emphasis, quasi dicat: Non pudet te, ô impudens meretrix & adultera, quòd me vidente, & in oculis meis forniceris. Scis me zelotypum & non metuis, ne te in flagranti delicto confodiam, siderem aut fulmine afflem?

Et adulteria de medio vberum suorum.] Per hæc grammaticè intelligit illecebras & signa adulterij; putà omnē ornatum & gestum meretricium. Solent enim meretrices nuda ostentare vbera, eáque onerare floribus, gemmis, bullis, vnguentis, philtris & amatoriis carminibus, vt amasios in sui concupiscentiam illiciant. Denique contrectatione vberum inchoatur, accenditur, & expletur libido.

libido. Iam per hæc literaliter intelligit ornamenta faciei,capitis,pectoris,bullas,annulos, torques, aliáque quæ ad vbera gestabant in honorem idolorum, ac præsertim medallia & imagines idolorum,quas è collo suspensas, vel in lamina cælatas ad pectus deferebant. Idipsum poscit sponsus à sponsa,sed sancto & casto amore dicens,Cantic.8. *Pone me vt signaculum super cor tuum, vt signaculum super brachium tuum*, quasi dicat : O sponsa, cor tuum æquè ac brachium mei imagine obsigna, mei imaginem cæla & gesta tam in bullis appensis ad cor,id est,ad pectus,quàm in armillis appensis ad manus & brachia, vt hæc tibi iugem mei memoriam & amorem refricent & ingerant, vt assiduè non aliud,quàm me cogites & ames.

vers. 3. *Ne fortè expoliem eam nudam, & statuam eam* B *secundum diem natiuitatis suæ.* } *Diem natiuitatis* Israëlis vel Synagogæ, vocat ortum vel propagationem primam gentis Israëliticæ in Ægypto : in Mose enim, & cum Mose quasi orta est Synagoga,creuit & adoleuit, ac quasi pubes desponsata est Deo,quando in Sina per Mosen à Deo legem, & cæremonias,& ritum sacrorum, quibus Deum coleret,accepit. Ita S. Hieron. Theodor. Ruper. Haymo, Hugo & alij. Paulò aliter Arias: censet enim ortam Synagogam in Chaldæa, cùm Abrahamεius parens ibidem ortus est. Verùm ibi non tam gens ipsa,quàm gentis pater, putà Abraham, ortus est.

Nuditatem vocat, tum inopiam & paupertatem Israëlis in Ægypto,vbi affligebatur, viuebat & victitabat quasi mancipium Ægyptiorum,tum infirmitatem & impotentiam eiusdem, quâ quasi inermis & imbellis, carénsque duce,se tutari non poterat; ideóque Pharaoni erat in prædam & rapinam:tum quòd destitutus lege, religione, tabernaculo, Prophetis, à Deo quasi derelictus & nudus,omníque veste tam corporali, quàm spirituali destitutus videretur. Sensus ergo est, quasi dicat : In Ægypto Israël natus est nudus, miser, pauper,imbellis,abiectus, informis; carens rege, duce,lege,religione,Synagoga,Rcpub. imò Deo, omníque bono; expositus prædæ & neci, ac in- D fanticidio Pharaonis : Ego eius miserrimi commiseratus,eum per Mosen collegi, liberaui, eduxi, armaui,spoliis Ægyptiorum ditaui,manna paui,lege & sacris instruxi, in Synagogam & Rempub. efformaui, mihíque eam despondi. At illa iam diues facta, luxúque abundans, lasciuire & recalcitrare cœpit, fornicari & idola colere, me aspernari. Itaque moneo, vt pristinæ suæ conditionis, meæque beneficentiæ memor resipiscat, alioqui eam derelinquam, sinámque reuolui in primæuam infantiæ suæ miseriam & nuditatem; vt sit sine opibus, sine rege,sine lege,sine Deo; vt vastetur & spolietur ab Assyriis,omnibúsque bonis & rebus suis nudetur. Hoc est quod subdit: E *Ponam eam quasi solitudinem;eam*, scilicet terram, & consequenter gentem Israël; desolatio enim gentis, est desolatio terræ : & vicissim desolatio terræ,est desolatio gentis. Quocirca Osee, aliíque Prophetæ de Israële nunc loquuntur quasi de gente, nunc quasi de regione & terra: vnde subdit : *Et statuam velut terram inuiam.* Hebr.& Septuag. *terram sine aqua.* Chald.*terram desertam:* hæc enim est inuia, *& interficiam eam siti*, quasi dicat : Faciam eam arentem & siticulosam ita vt siti enecetur tam terra,quàm gens, quæ eam incolit. Cùm enim agri & prata carent aqua,itáque sitiunt & arescunt,nullas dant fruges, nullam segetem,nullos fructus, nulla germina , ac consequenter iumenta & homines tunc suo pabulo potúque destituti,sitiunt & tabescunt. Hoc idem schema Synagogæ,quasi puellæ recèns natæ, nudæ & miseræ,à Deo vestitæ,ditatę,& desponsatæ, ac deinde lasciuientis, adulterantis & idololatrantis;ideóque à Deo rursum derelinquendæ, ac per Chaldæos denudandæ & vastandæ, graphicè & fusè proponit Ezechiel cap.16.& Ierem.cap.2. vide ibi dicta. Tropol. pari modo Deus gentes & animas sui olim cultrices, si eo spreto ad hęresin, aliáque scelera deflectant, omnibus suis gratiis, beneficiis & donis denudat ; itáque facit, vt incultæ & inutiles iaceant, ac redigantur in solitudinem: punítque eas siti, id est, desiderio voluptatum,quas obtinere nequeant; vt instar Tantali sitientes aquas videant & tangant;sed eas ore contingere, & haurire nequeant: rursum siti, id est, desiderio felicitatis, quam assequi non possunt: vera enim & solida felicitas solis iustis à Deo destinatur & obtingit.

Secundò, sicut in locis aridis sunt feræ, quæ venenum ab immodico æstu trahunt virulentissimum,vti sunt serpentes & dracones, eorúmque variæ species; ita anima arida & sitiens non parit nisi cupiditatum feras,& vitiorum venena. Tertiò,terra arida generat mõstra ; vnde de Libya dicitur:*Semper Libya aliquid mali affert*, & de Africa : *Semper Africa aliquid noui parit.* Rationem C dat Aristot.lib. 2.de Gener.animal.c.5.quòd cùm regio sit æstuans & arida, paucos habeat fontes, ad quos sitis leuandæ causa congregantur animalia & feræ,ibique inter se commiscentur, itáque è commixtione diuersarum specierum generentur monstra; & è monstrorum commixtione noua rursum procreantur monstra, fœtúsque biformes, imò triformes & quadriformes:ita anima cum relicto sponso Deo, vagatur per opum, honorum, deliciarum amores, innumera parit peccatorum monstra, vti videre est in aulis, ciuitatibus,imò & collegiis Clericorũ & Monachorum,in quibus dominatur ambitio,auaritia, gula, libido,&c. ita Sanchez.

Et filiarum illius non miserebor.] Notat parabolicè filios Gomer,putà *Iezrahel*, *Nõ populus meus*, vers. 4. *Absque misericordia*, & per eos ad literam intelligit Israëlitas idololatras, Synagogæ idololatrantis filios; vti dixi cap.1. Horum dicit Deus se non miserturum; sed eos per Assyrios excisurum,*quia filij fornicationum sunt*, id est,quia imitati sunt matrem suam in idolorum cultu,quem ab ea didicerunt & imbiberunt. Alioqui enim si sola mater peccasset, filiique innoxij fuissent & pij,sola mater merita fuisset supplicium,nõ filij: *Anima enim quæ peccauerit, ipsa morietur ; & filius non portabit iniquitatem patris*, vti sancit Deus Ezech.18. 20. ita S.Hieron.Chald.Theodor.& Lyran.Nota,per matrem intelligit Synagogam, id est, primores & senes Synagogæ; hos enim quasi duces, iuniores & populus in idolorum cultu sequebantur. vnde subdit:*Quia fornicata est mater eorum*; quasi dicat, Principes suo exemplo,institutione & iussu docuerunt, imò compulerunt populum secum fornicari,& idola colere.

Confusa est quæ concepit eos.]Primò, Rupert. & vers. 5. Albert.*confusa est*,inquiunt, confusione non verecundiæ,sed ignominiæ:quia in peccato(adulterij, id est,idololatriæ) deprehensa est.

Secundò & melius,cõfusa est,quia spe sua frustrata est; quia id quod sperabat non obtinuit.

Sperabat

Sperabat enim luxuriari cum ſuis amaſiis, id eſt, idolis & idololatris, ab iiſque ditari; ſed Deus ei iter ad illos intercluſit. Hoc eſt enim quod ſubdit, *Quia dixit: Vadam poſt amatores meos*; ſed à Deo viam intercipiente audit: *Sepiam viam tuam ſpinis.* Sic ait Apoſtolus, *Spes non confundit*, id eſt, non fruſtratur hiantem & ſperantem; ſed eum certò deducit ad rem ſperatam. Sic ſæpe Pſaltes orat, dicitque: *In te Domine ſperaui, non confundar in æternum*; id eſt, ſpe mea non excidam; ſed certò à te aſſequar, quod à te ſpero. Spes enim & ſperans pudefit & confunditur, cùm ſpe ſua deluditur, nec rem ſperatam aſſequitur.

Quia dixit: Sequar amatores meos.] Meretrix hæc, ait S. Hieron: *in tantam venit impudentiam, vt audiret per Ieremiam: Facies meretricis facta eſt tibi, impudorata es tu. An non eſt hoc duræ frontis, & meretriciæ impudentiæ, vt in ſuo ſcelere glorietur, & dicat: Sequar amatores meos, vadam ad idola, quæ mihi & ad victum, & ad veſtitum neceſſaria præbuerunt?* ita quoque Theodoret. Haymo & Vatab.

Alij per amatores intelligunt ipſos Gentiles, quorum idola Iſraël colebat, ſperans ab eis protectionem & auxilium contra hoſtes; vt ſuis agris & bonis ſecurè frui, indeque honeſtè, imò lautè viuere poſſet. Ita Chald. Haymo, Hugo & Iſidor. nec malè. Nam Prophetæ, amatores vocant tam idololatras, quàm eorum idola; vt patet Ezech. 16.36. Sed eodem res redit: ab idolis enim, quaſi diis, alimoniam, ab idololatris amicitiam & ſubſidia ſperabant Iſraëlitæ.

Qui dant panes mihi.] Hebr. *panem meum*: per panem Hebræi ſignificant quemlibet cibū, quodlibet opſonium, quaſuis delicias: *& aquas meas*, tum fontium, tum pluuiarum, ad irrigandam & fœcundandam terram. nam de potu mox ſequetur. *Lanam meam & linum*, ex quibus veſtes laneas, & lineas mihi meiſque conficiam: *oleum meum*, quo vtar ad cibum, ad lumen, & ad vnctionem: *& potum meum*, tum vini, tum ſiceræ, quæ fiebat tunc ex aqua in farinâ tritici & hordei elixa & cocta (quâ etiamnum vtuntur Tranſalpini, vocántque cereuiſiam) nunc ex contuſis pomis, pyris, ceraſis aliiſque fructibus; quin & ex herbis, ſaluia, cicorio, origano, &c. & ex radicibus, atque ex inciſione arborum: inde enim lachryma copioſa ſtillans, potum dat; vti fit in Braſilia, quæ proinde multis in locis alio non vtitur potu.

Verſ. 6.] Propter hoc ecce ego ſepiam viam tuam ſpinis, & ſepiam eam maceria, & ſemitas ſuas non inueniet.

Verſ. 7.] Et ſequetur amatores ſuos, & non apprehendet eos: & quæret eos, & non inueniet, & dicet: Vadam, & reuertar ad virum meum priorem: quia bene mihi erat tunc magis quàm nunc.

Verſ. 8.] Et hæc neſciuit, quia ego dedi ei frumentum, & vinum, & oleum, & argentum multiplicaui ei, & aurum, quæ fecerunt Baal.

Verſ. 9.] Idcirco conuertar, & ſumam frumentum meum in tempore ſuo, & vinum meum in tempore ſuo, & liberabo lanam meam & linum meum, quæ operiebant ignominiam eius.

Verſ. 10.] Et nunc reuelabo ſtultitiam eius in oculis amatorum eius: & vir non eruet eam de manu mea.

Verſ. 11.] Et ceſſare faciam omne gaudium eius, ſolemnitatem eius, neomeniam eius, ſabbatum eius, & omnia feſta tempora eius.

Verſ. 12.] Et corrumpam vineam eius, & ficum eius: de quibus dixit: Mercedes hæ, meæ ſunt, quas dederunt mihi amatores mei: & ponam eam in ſaltum, & comedet eam beſtia agri.

Verſ. 13.] Et viſitabo ſuper eam dies Baalim, quibus accendebat incenſum, & ornabatur inaure ſua, & monili ſuo, & ibat poſt amatores ſuos, & mei obliuiſcebatur, dicit Dominus.

Propter hoc.] Hic verſus, & proximè ſequens recto ordine collocandi eſſent immediatè ante verſ. 14. *Propter hoc ecce ego lactabo eam.* Sic enim omnia optimè cohærent. Primò enim Deus ſponſæ ſcelera recenſens ei pœnam infligit; illa afflicta de more confugit ad ſuos deos; ſed Deus viam ſepit & intercludit; illa ergo pœnitens ad Deum reuertitur: Deus miſericors eam pœnitentem & reuertentem excipit, dicitque: *Propter hoc ecce ego lactabo eam.* Hic enim eſt rectus ordo, quem paſſim videmus ſeruari in reconciliatione coniugum. Quocirca nonnulli hos duos verſus, ſextum ſcilicet & ſeptimum, parentheſi intercludendos cenſent. Eſt enim hic vehemens pathos ſponſi Dei, indignantis ſponſæ ob adulteria; in quo proinde affectus ex vehementia & copia inciduntur, miſcentur & turbantur. verſ. 6.

Sepiam viam tuam ſpinis.] Syrus: *Sepiam viam tuam ſpina*, ſcilicet Arabica, quæ acuta, denſa & multa eſt in Palæſtina. Senſus eſt, quaſi dicat: Quia tu, ô Synagoga, confugis ad deos gentium, quaſi frumentum, lanam, linum, omnéque bonum petis, non à me, ſed à tuis amaſiis, puta idolis & idololatris; idcirco ego tibi viam ad eos intercludam, nimirum tot calamitatibus te premam, tanta hoſtium incurſione & obſidione te cingam, vt ad tuos amaſios egredi, opémque ab eis poſcere non valeas. Fecit hoc Deus, cùm in Samariam immiſit Phul, Teglathphalaſar, & Salmanaſar reges Aſſyriorum. Hi enim ſuis copiis omnes vias ita obſidebant, vt Iſraëlitæ neque in Syriam, neque in Ægyptum, neque in Ammonitidem, Damaſcum, Idumæam profugere poſſent.

Moral. Deus ſepit & obſtruit vias peccatoribus, cum eos à peccatis, morbo, ærumnis, odiis, perſecutionibus (hæ enim ſunt ſepes & maceria, quibus Deus iter eis ad peccata, intercludit) cohibet, vel ipſas occaſiones peccatorum aufert; quæ ingens eſt Dei miſericordia; licèt peccatori ſuas delicias concupiſcenti, ingrata & exoſa. Ita Adamo ſuperbienti, & ex ligno ſcientiæ boni & mali ambienti omniſcientiam & diuinitatem, Deus ſepiuit viam, ponés ante paradiſum Cherubim, cum flammeo & verſatili gladio, qui cuſtodiret para- Mor. Deus obſtruit vias peccatorum.

 diſi

diti prohiberet; ne ad lignum sciētiæ boni & mali posset accedere. Ita sepit viam libidinosis, dum occultas eorum libidines orbi pandit, & prodit; percutiens eos lue gallicâ, vt publicè confundantur, subeántque grauem cruciatum æquè ac ignominiam & infamiam: hæc enim est sepes & maceria, qua à peccatis cohibentur, vitámque emendant. Sic sepiuit viam Israëlitis fornicantibus cum filiabus Moab, occidendo 24. millia, Numer. 25. 9. & Sodomitis, afflando eos igne cœlesti, Genes. 19. Ita sepit gulosis viam ad delicias & vina, dum eos paupertate, vel morbo affligit; vt ad omnem cibum nauseent: vti fecit filiis Israël, desiderantibus carnes pro manna, Numer. 11. 20. & 34. Sic sepit auaris viam ad lucra, dum merces per naufragium perdit, aut per piratas & latrones diripit. Sic ambitiosis sepit viam ad honores, dum eis patronorum, per quos promoueri sperabant, fauorem & gratiam aufert; vt eis sint odio, quibus antea erant in deliciis: dum eis æmulos opponit, dum eis alios maiori pollentes dexteritate, prudentia, gratiâ, anteponit. vti quotidie in aulis & sæcularium, & Ecclesiasticorum Principum fieri videmus. Hæ sunt sepes, hæ maceriæ, quæ assiduè eis inclamant: *Fily hominum, vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium*, imò spinas & cruces? Audi S. Gregor: 34. Moral. cap. 2. & hom. 36. in Euang. *Spinis electorum via sepiuntur, dum dolorum punctiones inueniunt in hoc, quod temporaliter concupiscunt. Quasi interposita maceria vis eorum obuiat, quorum nimirum desideria perfectionis difficultas impugnat. Horum profectò anima amatores suos quærunt, & non inueniunt; dum sequendo malignos spiritus, nequaquam eas, quas appetunt, huius sæculi voluptates apprehendunt. Tunc dicit: Vadam ad virum meum priorem*, id est, ad Deum: *quem tunc mens vniuscuiusque desiderat, cùm multiplices amaritudines, velut quasdam spinas inuenit in eis delectationibus, quas temporaliter concupiscit. Nam dum aduersitatibus mundi, quem diligit anima, morderi cœpit, tunc pleniùs intelligit, quantò illi cum priori viro melius fuit. Eos ergo quos voluntas praua peruertit, plerumque aduersitas corrigit*, vti correxit filium prodigum fame pereuntem, Lucæ 15. 17.

vers. 7. *Et semitas suas.*] Quibus ad idola & idololatras currebat) *non inueniet*, vtpote spinis à me obseptas. Est enallage personæ, crebra apud Prophetas. Transit enim à secunda persona in tertiam, à *tuas* in *suas*. vnde explicans subdit: *Et sequetur amatores suos, & non apprehendet eos.* quasi dicat, Implorabit opem idolorum & gentium, quibus religione & fœdere se deuinxit; sed nó obtinebit, tum quia ipsæ vias medias spinis à me interclusas transire non poterunt; tum quia sine me imbelles sunt, & inualidæ ad opitulandum. Quocirca Synagoga omni eorum spe destituta, ad se & ad Deum redibit & dicet: *Vadam & reuertar ad virum meum priorem* (ad Deum) *quia benè mihi erat tunc magis, quàm nunc.* Comparat deos gentium amatoribus, eo quòd Synagogam comparauerit meretrici.

Tropol. Tropol. hoc dicit & sentit anima pœnitens, dum videt se à suis amasiis, id est, sociis, voluptatibus, applausibus, derelictam & deceptam. Tunc enim dimittat illas; & ad Deum, in quo antea veram experta est requiem & gaudium, recurrit. Ita ad Christum recurrit Magdalena, filius prodigus, S. Paulus, S. Matthæus, & alij. Pulchris apologis fallaciam harum amasiarum declarat Damascenus in historia Barlaam & Iosaphat c. 12. & 13.

vers. 8. *Et hæc nesciuit.*] Redit ad vers. 5. eò enim hæc pertinent, vti dixi initio vers. 6. quasi dicat, Synagoga coluit Deos dicens, Hi dāt mihi panes, aquas, lanam, linum, oleum; & tam impudens fuit, vt nesciret, id est, non recognosceret, me illi hæc dedisse, quin & argentum, & aurum, quod ipsi dedi, cōsecrauit Baal, ex eísque fecit simulachra Baal. In voce, *nesciuit*, est catachresis: Sciebat enim Synagoga se habere à Deo; sed *nesciuit*, id est, scire noluit, non agnouit, ita se gessit, ac si nesciret, ita Vatab. Sic Terent. in Andria ait: *Tu edepol si sapis, quod scis nescias*, id est, nescire te simulabis.

Tropol. S. Hieron. Panis, inquit, Hæreticorum est luctus perpetuus: aqua, cœnosa doctrina, quæ etiam baptizatos suffocant: lana & linum, simulata sanctitas & munditia, quia veniunt in vestimentis ouium: oleum est adulatio, vnde dicitur: Oleum peccatoris non impinguet caput meum. Potus, S. Scriptura, quam illi peruertunt.

Quæ fecerunt Baal.] *Baal* est datiui casus, vt patet ex articulo Hebræo *lamed* לַבָּעַל *lebaal*, quasi dicat, Quæ fecerunt, id est, obtulerunt, & accepta tulerunt ipsi Baal, quasi eorum auctori & datori; vel quæ dedicarunt ipsi Baal. Sic facere Latinis idem est quod sacrificare; vnde τὸ *quæ*, non tantùm ad argentum & aurum, sed & ad frumētum, vinum, & oleum referri potest: hæc enim faciebant, id est, offerebant & libabāt Baal. vide Ezech. 16. 17. Secundò, *quæ fecerunt*, id est, ex quibus fabricarunt & ornarunt *Baal*. Vnde ex Hebræo verti potest, *Aurum fecerunt Baal*, quasi dicat, Ex auro Dei, & à Deo accepto, fabricarunt idolum Baal: facere enim aurum, vel argentum, est illud cælare, polire, aut in vas vel effigiem aliquam efformare: infectum enim dicitur, quod rude est & impolitum. Audi Isidorum lib. 15. cap. 17. *Tria sunt genera argenti, & auri, & æris: signatum, factum, infectum. Signatum est, quod in nummis est; factum est, quod in vasis, & signis: infectum, quod in massis, quod & graue dicitur, id est, massa.* Tropol. peccatores suas cupiditates faciunt suos deos. Vnde S. Hieron. in psal. 80. 10. *Non erit in te Deus recens. Cui Deus, ait, vetus est, Deus ei recens est: quotcunque vitia habemus, quotcunque peccata, tot recentes habemus Deos. Iratus sum, ira mihi Deus est; vidi & concupiui mulierem, libido mihi Deus est. Vnusquisque enim quod cupit & veneratur, hoc illi Deus est.* Ita fornicatores corpus, vires, opésque quas à Deo acceperunt, mancipant suis veneribus. Vnde Syrus vertit: *Ex eo (auro & argento) fecerunt Baal.* Arabicus: *Conflauit ea Baal.* Porrò Baal, siue Baalim, siue Bel, Bal, & Belus, erat Iupiter Belus, qui fuit Deus primus Chaldæorum, de quo plura dixi Genes. 10. vers. 9. & Daniel. 14. 2.

Tropol. Tropol. Origenes hom. 2. in Cant. per aurum accipit sensum & intellectum; per argentum facundiam & gratiam sermonis; quæ dum ad vanam gloriam, vel ad lucra sectanda, non verò ad Dei gloriam, & animarum salutem expendimus, tunc ea Baalim offerimus. *Dedi*, inquit Orig. *vobis sensum & rationem, qua me Deum, & sentire possetis, & colere: vos autem sensum & rationem, quæ in vobis est, ad colanda dæmonia transtulistis.* Simile est Ezech. 7. 20. vide ibi dicta. Glossa verò ex Haymone: *Per vinum, inquit, lætitia spiritualis signatur, quam non in hoc sæculo, sed in Deo habere debuerunt; per oleum, sensus illuminatio; per argentum nitor eloquij; per aurum præceptum dilectionis Dei, & proximi: in quibus omnibus non Deum; sed dæmones venerabantur.* Similia habet S. Greg. 3. p. pastor. admon. 25.

Idcirco

vers. 9. *Idcirco conuertar, & sumam frumentum meum.*] Conuertar ab amore in odium, à beneficentia in vindictam; conuertar, inquam, ab alimonia qua tam liberaliter eam alui, dedique frumentum, vinum, &c. ad puniendum eam sterilitate, & fame; vt ex prophetia hac, & ipsa eius experientia discat, sciátque meum esse frumentum, & vinum, illáque à me dari, non ab idolis: *sumam* ergo, *& auferam frumentum meum in tempore suo*, putà in tempore messis; *& vinum meum in tempore suo*, putà in tempore vindemiæ. quasi dicat, Faciam vt parum frumenti in messe, & parum vini in vindemia colligant, aut si multum collectum sit, euanidum sit, parúmque det panis & vini; aut certè incendio, grassatione hostili, alióue modo illud disperdam.

Et liberabo lanam meam & linum meum.] *Liberabo*, scilicet, quasi è captiuitate, qua detinentur ab iniquo vel iniusto possessore. vnde Chald. vertit: *Detraham vestem sericam & byssinam, quam dederam ei ad operiendum ignominiam suã.* Septuag. *Auferam linteamina mea, & vestimenta mea, ne tegant ignominiam eius; ignominiam*, id est, nuditatẽ; hanc enim significat heb. עֶרְוָה *erua*, & hęc est turpis & ignominiosa, quasi dicat, Spoliabo & nudabo eam vestibus, nudámque ignominiosè ad ludibrium exponam, vt ab omnibus rideatur & illudatur. Est prosopopœia: tanquam enim lana & linum inuitè seruirent ingratis & impiis idololatris, quasi iniustis possessoribus; inde ea dicit se liberaturum. Ergo τὸ *liberabo*, significat quod creaturæ coactè seruiant impiis, superbis, & ingratis, Deus enim eas creauit ad hunc finem, vt homini seruirent ad cognoscendum & amandum Deum, earum creatorem & largitorem. Quocirca dum hoc suo fine, ad quem conditæ sunt, priuantur, imò contra Deum assumuntur ad superbiam & luxum, naturaliter idipsum auersantur, captiuantur, & vim patiuntur, ac reipsa dolerent, gemerent, & de iniuria protestarentur, si sensum haberent. Hoc est quod ait Apost. Rom. 8. 20. *Vanitati enim creatura subiecta est, non volens; sed propter eũ qui subiecit eam in spe.* Et mox: *Scimus enim quod omnis creatura ingemiscit, & parturit vsque adhuc.*

Creaturæ inuitè seruiunt impiis.

Deus ergo creaturas ita gementes sub hac seruitute liberat, dum impiis eas aufert, & piis eas tradit, aut facit eas sibi, suóque obsequio, ad quod conditæ sunt, & ad quod naturaliter propendent, totóque naturæ pondere feruntur, impendi.

Audiui in Belgio celebrem concionatorem, qui calumniatoribus nonnullis obiectãtibus Clericos & Religiosos quosdam lautè viuere, pro concione respondit, primò, hanc esse calumniam & mendacium: secundò, esto id verum esset, non esse iniquum; sed secundùm ordinem rerũ: Deus enim creauit creaturas vt seruirent piis, non impiis; famulis, non hostibus. Quocirca, inquit, si panis, si vinum, si oua, si perdices loqui possent, clamarent: Comedant nos viri sancti, serui Dei nostri, non comedamur ab inimicis Domini nostri. Substantia nostra, caro nostra incorporetur sanctis, vt in iis ad gloriam resurgat, non peccatoribus: in illis enim resurget ad gehennã. Quæ enim creatura non malit esse in cœlo & gloria, quàm in inferno & igne?

Hac de causa in fine mundi, & maximè in die iudicij omnes creaturæ, quasi vindices creatoris sui, insurgent in impios, eósque disperdent. Hoc est enim quod ait Sapiens, cap. 5. 21. *Pugnabit cum eo orbis terrarum contra insensatos. Ibunt directè emissiones fulguris & tanquam à bene curuato arcu nubium exterminabuntur. Et à petrosa ira mittentur grandines, & flumina concurrent duriter. Contra illos stabit spiritus virtutis, & tanquam turbo venti, diuidet illos.*

vers. 10. *Et nunc reuelabo stultitiam eius.*] Septuag. *immunditiam*, Vatab. *turpitudinem*, Pagn. *spurcitiam*, Chaldæus *ignominiã eius*, propriè heb. נַבְלוּת *nablut*, significat rem stolidam & stultam, vnde de Nabal marito stolido, appositè dixit Abigail vxor Dauidi: *Ne ponat, oro, Dominus meus rex cor suum super virum istum iniquum Nabal: quoniam secundum nomen suum stultus est, & stultitia est cum eo*, 1. Reg. 25. 25.

Porrò stultitia Israëlis siue decem tribuum (de his enim loquitur, vt antè dixi) erat hæc, quòd relicto Deo optimo patre, & prouisore, à quo percipiebant frumentum, vinũ, linum, omniáque bona, colerent muta & surda idola, eísque suũ frumentum, vinum, &c. ascriberent, & accepta referrent: quæ sanè ingens erat stoliditas, ingratitudo, & impietas. Hanc reuelaturum se toti orbi minatur hic Deus, idque reipsa præstitit, cùm Israëlem bonis omnibus nudauit, eúmque prædæ, captiuitati, & irrisioni Assyriorum (quorum deos Israël colebat) exposuit.

Similis est stultitia cuiusque peccatoris; vtpote qui creaturam creatori, terram cœlo, diabolum Deo, infernum paradiso, peccatum sanctitati, malum bono præfert.

vers. 11. *Et cessare faciam omne gaudium eius.*] Quia cessare faciam omnes fruges eius; item omnia sabbatha, omnésque dies festos eius; vt sequitur; in his enim feriari, gaudere, & recreare se solent Iudæi æquè ac Christiani.

vers. 12. *Et corrumpam.*] Vatab. *deuastabo*, tum per grandinem & procellas, tum per Assyrios *vineã eius, & ficum.* quasi dicat, Non tantùm vuas & ficus; sed & ipsas vineas, ipsásque ficuum arbores excindam, & demoliar. Causam subdit: *De quibus dixit: Mercedes* (meretricatus, id est culturæ idolorum) *hæ meæ sunt, quas dederunt mihi amatores mei.* quasi dicat, Excindetur quia fruges & opes quas ego ei dedi, ipsa ingratè & stolidè acceptas retulit suis idolis.

Et ponam eam in saltum.] Ribera ex Hebræo, Chaldæo, & Septuag. contendit legendum *ea*, scilicet vineam & ficum: verùm Romana legũt *eam*, scilicet Synagogam, & terram Israël; hæc enim ab Assyriis vastata, data est bestiis terræ deuoranda; huic enim continuè loquitur, eámque peccati coarguit: minùs ergo genuinè S. Hieron. Theod. & Lyran. Ierusalem, cuíusque excidium hîc significari volunt: nam, vt dixi, agit hic Propheta de decem, nõ de duabus tribubus. Septuag. pro יַעַר *iaar*, id est, saltum, vel syluam, legentes עֵד *aad*, id est, testimonium, vertunt: *Ponam eam in testimonium*, vt scilicet toti orbi attestetur quanta sit Dei in sceleratos ira, iustitia, potentia & vindicta.

vers. 13. *Et visitabo super eam dies Baalim.*] Quasi dicat, Puniam *dies*, id est, peccata illis diebus, putà idolorum festis, commissa, quibus ornabat se, coluitque Baalim, id est, varios gentium deos, festiuis sacrificiis, & vestibus, vti sequitur. ita Chald. Haymo, Hugo & Vatab. Nota, Baal heb. primò significat dominum à *rad.* בָּעַל *baal*, id est, dominatus est: inde secundò significat sponsum & maritum, maritus enim est caput, & dominus vxoris suæ, 1. Corinth. 11. 3. hinc tertiò, gentiles suum Iouem vocabant Baal, quasi dominum cœli & terræ. Baal in plurali habet Baalim, quasi dicas, multi

domini, multi mariti, multi dij: hos multos opponit solitudini, & singulari *Baali*; vti mox dicam.

Mysticè dies Baalim qui

Aliter S. Hieron. quasi dicat: Faciam vt illis ipsis festis diebus, quibus colebat Baalim, puniatur & excindatur. Sic tropol. dies Baalim sunt, quibus quis seruit Veneri, Mammonæ, spiritui superbiæ & ambitionis, quasi Baalim, id est, amasiis dominis & heris, imò diis suis. Hos Deus visitat cùm peccatorem punit lue Venerea, paupertate, amissione honoris, & status.

Rursum visitat dies Baalim, cùm peccatorem licèt pœnitentem, punit tribulationibus, rebus aduersis, desolationibus; & præsertim tentationibus pristinorum peccatorum, ad eum quasi ad veterem amicum recurrétium; vti S. Maria Ægyptiaca, totidem annos, putà 17. quot peccarat, obscœnis cogitationibus tentata fuit. Idem passim aliis contingit, Vide S. Bern. serm. 3. & 4. in Cant.

Quibus accendebat incensum.] *Quibus*, scilicet Baalim, putà idolis: *& ornabatur inaure sua, & monili suo*; quasi meretrix, quæ se adornat & fucat amasiis suis, Iudæi enim in festis cultiores induebant vestes, ad cultum festi & idoli sui; vti & faciunt Christiani, sed in honorem Dei, & sanctorum quorum festa colunt.

Vers. 14.] Propter hoc, ecce ego lactabo eam, & ducam eam in solitudinem: & loquar ad cor eius.

Vers. 15.] Et dabo ei vinitores eius ex eodem loco, & vallem Achor ad aperiendam spem: & canet ibi iuxta dies iuuentutis suæ, & iuxta dies ascensionis suæ de terra Ægypti.

Vers. 16.] Et erit in die illa, ait Dominus: vocabit me: Vir meus: & non vocabit me vltrà, Baali.

Vers. 17.] Et auferam nomina Baalim de ore eius, & non recordabitur vltrà nominis eorum.

Vers. 18.] Et percutiam cum eis fœdus in die illa, cum bestia agri, & cum volucre cæli, & cum reptili terræ: & arcum, & gladium, & bellum conteram de terra: & dormire eos faciam fiducialiter.

Vers. 19.] Et sponsabo te mihi in sempiternum: & sponsabo te mihi in iustitia, & iudicio, & in misericordia, & in miserationibus.

Vers. 20.] Et sponsabo te mihi in fide: & scies quia ego Dominus.

Vers. 21.] Et erit in die illa: Exaudiam, dicit Dominus, exaudiam cœlos, & illi exaudient terram.

Vers. 22.] Et terra exaudiet triticum, & vinum, & oleum: & hæc exaudient Iezrahel.

A *Vers.* 23.] Et seminabo eam mihi in terra, & miserebor eius, quæ fuit absque misericordia.

Vers. 24.] Et dicam non populo meo: Populus meus es tu: & ipse dicet, Deus meus es tu.

Propter hoc ecce ego lactabo eam.] Difficile est τὸ *propter hoc*; quæ enim est causa, imò quæ consequentia & connexio dicere, Vxor adulterata est, ideóque puniam & perdam illam, propterea lactabo eam? Primò, aliqui sic connectunt & exponunt; quasi dicat, Quia Israël tam grauiter peccauit, quia tam grauiter errat & delirat, quia in tantis versatur animæ miseriis & periculis salutis, vt mihi miserationem potiùs moueat, quàm iram & bilem; hac de causa ego post eius castigationem, iram in misericordiam vertam; & ostendam ei diuitias potentiæ & misericordiæ meæ; nimirum lactabo eam, & loquar ad cor eius; itáque eam ad me conuertam, & reducam. ita Ribera. Secundò, Lyran. hæc connectit cum initio capitis: *Dicite fratribus vestris, Populus meus: & sorori vestræ, Misericordiam consecuta.* vers. 14.

B

Verùm dico esse hic hysterologiam, vti ostendi vers. 6. Hæc ergo verba, *Propter hoc ecce ego lactabo eam*, referenda & connectenda sunt cum vers. 6. & 7. Sic enim omnia ordinatè cohærent, & fluunt. Sensus ergo est, quasi dicat: Dixi vers. 6. & 7. *Sepiam viam eius spinis*, vexabo & castigabo eam; ne scilicet sponsa mea Synagoga, gentes & deos alienos adire & colere possit: vnde ipsa in se reuertetur, pœniténsque vitæ prioris, dicet: *Vadam & reuertar ad virum meum priorem. propter hoc*, quia scilicet ipsa pœnitens ad me redit; *ecce ego lactabo eam*, quasi dicat: Ego priorum eius scelerum oblitus, eam redeuntem excipiam, quasi sponsus amantissimus, & in eius amplexus ruam, vt ruit pater in amplexus filij prodigi ad se redeuntis, Lucæ cap. 15.

C

D Præclarè S. Bernardus serm. 83. in Cant. docet tantum esse sponsi Dei nostri amorem, vt anima quantumcunque vitiis corrupta, adhuc per amorem castum & sanctum possit redire ad nuptias, & thalamum sponsi. *Magna*, inquit, *res est amor, sponsa res & spes verum est amor. Hoc sponsa abundat; hoc contentus est sponsus; nec is aliud quærit; nec illa aliud habet. Hinc ille sponsus, & sponsa illa est.* Et inferiùs: *Quid tantum et sponsa, & sponsa amaris? Quidni ametur amans?* vide sequentia.

Ecce ego lactabo eam.] Ruffinus, *Lactabo*, inquit, id est, dabo manna Hebræis in deserto: manna enim dicitur lac, quia lacti erat simile in colore, & sapore. Verùm hoc manna olim dederat Deus; hîc autem ait, *lactabo*, in futuro. Rursum, *lactare*

E hic non significat lac dare, vel lacte nutrire; sed est verbum frequentatiuum, deriuatum à primitiuo lacio: cuius significatio patet ex compositis allicio, illicio, pellicio, & ex frequentatiuis lacto, illecto, delecto: lactare ergo idem est, quod allicere, suadere, pellicere, & velut lacte dato inescare decipere, & capere: vti docet Sextus Pompeius lib. 10. Sic vulgò dicimus: Herus meus hac spe me lactat, magnis promissis lactor; &c. Sic Prouerb. 1. dicitur: *Si te lactauerint*, id est, pellicere & seducere voluerint, *peccatores, ne acquiescas eis*. Et hoc significat hebr. פתה *pitha*, vnde græcum πείθω, id est, suadeo, persuadeo. Quocirca Septuag. vertunt

ἐγὼ πλανῶ αὐτὴν, *Ego seduco eam, & ponam eam* A *quasi desertum.* Vatab. *Ego pelliciam eam.* Syrus: *Ecce decipio eam.* Arabicus: *Errare faciam eam.* Arabicus Alexand. *Perdam eam.* Alij, *Ego inescabo eam*, sicut pisces & aues data esca inescantur, itáque capiuntur. Iam primò, Theodor. & Theoph. hoc in malam partem accipiunt, atque ex Septuag. hunc dant sensum, quasi dicant: *Ecce ego faciam eam seduci, & erroribus implicari, ac labi; vt ducatur in captiuitatem* (in Assyriam) *& captiuam factam his omnibus bonis faciam destitui.* Verùm hæc in bonam accipienda esse, & significare læta promissa, non tristia & minas, docent passim alij Interpretes; & patet ex sequentibus. Ait enim: *Loquar ad cor eius, dabo ei vinitores eius, canet ibi iuxta dies iuuentutis suæ: vocabit me, Vir meus, auferam nomina Baalim: percutiam cum eis fœdus: sponsabo te mihi in sempiternum. Lactabo* ergo *eam*, id est, suadebo, alliciam, & quasi pio dolo inescabo, & decipiam eam; vt vltro idola sua contemnat, & mihi quasi sponso & Deo suo se totam addicat & mancipet. Vnde Chald. vertit: *Ecce ego subiiciam eam legi, & operabor illi miracula, & grandia facinora, qualia edidi illi in deserto.* Hoc est quod ait Ezech. cap. 36. 25. *Dabo vobis cor nouum, & spiritum nouum ponam in medio vestri, & auferam cor lapideum de carne vestra, & dabo vobis cor carneum.*

Mor. quomodo lactet Deus suos.

Tropol. ita Christus lactabat S. Magdalenam, C vt opes, delicias, veneres, & quicquid est in mundo fastidiret; vt famam & iudicia Pharisæorum contemneret, qui putabant eam non tantùm deceptam, sed & insanam, cùm in publico conuiuio Christi pedes lachrymis lauit, & capillis tersit. Sic lactauit Deus S. Antonium, Hilarionem, Franciscum, Claram, tótque nobiles & diuites, qui spretis sæculi oblectamentis, religiosam & austeram pœnitentiæ vitam amplexi sunt, & in dies amplectuntur, quos mundani deceptos, imò fatuos æstimant. Ita lactatus S. Paulus dicebat: *Domine quid me vis facere?* Actor. 9. Et, *Mihi mundus crucifixus est, & ego mundo.* Et, *Viuo ego, iam non ego, viuit verè in me Christus.* Ita lactauit primos D Christianos & martyres; vt dulcedine diuinæ cōsolationis, & amore Christi pro eis crucifixi illecti, imò ebrij procurrerent ad martyria, ambirent ignes, bestias, cruces; ac in ipsis catastis, craticulis, & ignibus exultarent; tyrannísque & tortoribus insultarent, vti videre est in vita S. Ignatij, Laurentij, Vincentij, Agathæ, & aliorum plurimorum.

Israël ductus in solitudinem quam?

Et ducam eam in solitudinem.] Alludit Primò ad sponsam adulterantem, quæ turbis sese inferens, & per multorum adulterorum cubilia & lupanaria diuagata, tandem pœnitens à marito domum reducitur, quasi in solitudinem; vt ibi sola cum solo marito degat. Secundò, alludit ad Synagogam Hebræorum, quæ in Ægypto turbis Ægyptiorum, & idolorum; putà Apis, Isidis, Osiridis, Canopi, Hammon, & aliorum plurimorum commista, iussu Dei à Mose educta est in desertum Sina; ibique à Deo legem, tabernaculum, & religionem accipiens, in sponsam, id est, Ecclesiam & Rempub. ab eo electa & assumpta est. Sensus ergo est, quasi dicat: Sicut olim te ô Israël vagantem, & meretricantem cum turba Gentilium, & deorum Ægypti, inde eduxi in solitudinem; ita pariter nunc ex turba Assyriorum, Medorum, Chaldæorum, Persarum, Parthorum, inter quos captiuus & dispersus diuagaris, nunc horum, nunc illorum deos colens, ducam te in solitudinem, qua itur in Iudæam & in Ierusalem, vt per illam te in patriam sedem & religionem, quasi in solitudinem reducam. Erant enim Iudæi in Iudæa à gentibus separati; imò post excidium, Iudæa erat solitudo. Hoc est quod ait Ezechiel cap. 20. 34. *Educam vos de populis, & congregabo vos de terris, in quibus dispersi estis, &c. Et adducam vos in desertum populorum, & iudicabor vobiscum ibi facie ad faciem; sicut iudicio contendi aduersum patres vestros in deserto terræ Ægypti*: qui locus huic nostro persimilis est, eúmque explicat. ita Chald. Haymo & alij.

Tertiò, & potiùs, ducam eam in solitudinem, hoc est, ducam Synagogam, putà Israëlitas, ab ido- B lolatria Ægyptiā & Assyria æquè ac à superstitione Iudaica, ad Ecclesiam Christi, in qua quasi sponsus solus cum sola segregata iam à pristinis amasiis & peccatis, & à multitudine ac tumultu sæculi, cum illa agam blandè & secretè; illam protegam, illi miracula faciam, qualia olim feci Hebræis in deserto.

Nota, hunc locum R. Salomon & Iudæi accipiunt de solo reditu, ex captiuitate Babylonis: tunc enim multi Israëlitæ cum Iudæis redierunt in Ierusalem, nec deinceps nominarunt aut coluerunt Baalim: sed quieti & læti Deo vero seruierunt. Christiani verò permulti, vt S. Hieron. Cyrill. Ruffin. Theodor. Theoph. Lyran. Vatab. Arias, Ribera & alij, hæc accipiunt de redemptione hominum è captiuitate Diaboli, facta per Christum.

Verùm mediam sententiam ego sequor, dicóque Prophetam alludere ad reditum è captiuitate Babylonica, eúmque obiter perstringere; sed sub eo quasi tenui typo, potiùs significare reditum è captiuitate diaboli, per redemptionē Christi. Ita Theodor. *Hæc*, inquit, *typicè & adumbratè sub Zorobabel acciderunt: expressiè verò, & veritate ipsa, vbi Christus se hominem fecit.* Idque patet ex verbis & promissis Prophetæ, quæ augustiora sunt, quàm vt Israëlitis, usque paucis è Babylone cum Iudæis redeuntibus, conueniant. Talia sunt: *Arcum, & gladium, & bellum conteram de terra, & dormire eos faciam fiducialiter.* Nam Iudæi Babylone redeuntes, mox seruierunt Persis, Græcis, Romanis. Et *Sponsabo te mihi in sempiternum.* Et *Dicam non populo meo: Populus meus es tu; & ipse dicet: Deus meus es tu.* Quod Apost. Rom. 9. 25. & S. Petrus Epist. 2. 1. 10. de populo Christiano explicant.

Quæres, cur Ecclesia vocetur solitudo, cùm in ea sit gentium multitudo? Respond. Primò, quia ipsa colit vnum Deum, qui solus verus est Deus; ideóque est Baal, vel Baali vers. 16. Hunc enim opponit Baalim, id est, multis amasiis, dominis, & diis, quos Israël coluit in Ægypto, & in Assyriā. E In Ecclesia ergo est solitudo Dei, & consequenter solitudo fidei, & solitudo religionis; cum apud idololatras, & hæreticos, sit multitudo & confusio vti deorum, ita & errorum, & sectarum. Hoc est quod ait Apost. Ephes. 4. 5. *Vnus Dominus, vna fides, vnum baptisma.* Hinc consequenter Ecclesia est sola, id est, vna, cùm hæretici & idololatræ plurimas, sibique inuicem contrarias habeant Synagogas & congregationes.

Ecclesia vocatur solitudo. Cur

1. causa.

Secundò, quia sicut Deus Hebræos duce Mose deduxit per mare rubrum mersis Ægyptiis, in desertum Sina; ibique eos in suam Synagogā efformauit, dando legem & sacerdotiū; ita & Christianos per mare rubrum sanguinis Christi in 2.

baptiſmo, merſis peccatis & vitiis, deducit in Eccleſiam; ibique eis dat ſuas leges, & ſacra.

3. Tertiò, ſicut Hebræos in deſerto aluit manna, & aqua ex petra; ita Chriſtianos in Eccleſia alit Euchariſtia, aliiſque ſacramentis & gratiis, ac conſolationibus ſpiritualibus.

4. Quartò, ſicut Hebræis in deſerto dedit victoriam contra Amalec, Og, Sehon, aliòſque hoſtes; ita Chriſtianis in Eccleſia dat victoriam contra dæmones, carnem, & mundum.

5. Quintò, ſicut Hebræos per deſertum duce columna ignis per noctem, & nubis per diem, protexit ab æſtu & procellis; eóſque illuminauit & deduxit in terram promiſſam: ita Chriſtianos in Eccleſia per deſertum huius vitæ deducit, duce Spiritu S. qui in aduerſis eos illuminat & inflammat, in proſperis protegit & humiles facit, vt ſecuri tendant in terram viuentium, promiſſam in cœlis.

Mor. de bono ſolitudinis. Tropol. Deus verè pœnitentes deducit ad ſolitudinem, ibique eos diuinis donis exercet, & perficit, vbi ſcilicet ſeparati ſunt ab omni ſæculi, illecebrarum, & hominum turba & tumultu. Ita Magdalenam ſeparauit à turba, fecitque vt ſe ſequeretur in ſolitudinem; ac poſt mortem & reſurrectionem deduxit eam in ſolitudinem, montémque vicinum Maſſiliæ, vbi in Bauma peccata priſtina deflens, cum Chriſto & angelis verſabatur; vitam angelicam magis quàm humanã agens. Sanè, qui è peccatis emergere, vitámque ſeriò emendare & mutare volunt, neceſſe eſt, vt à turba declinent, & in ſolitarium locum, ſaltem ad tempus, ſe recipiant; vbi & priſtina vitia dediſcãt, & occaſiones peccatorum diſtractionúmque declinent; & meditationibus ſanctis, piíſque exercitiis inſiſtentes, diſcant qua ratione & modo vitam corrigere debeant; denique vbi à Deo viſitentur, illuminentur, & corroborentur in hoc melioris vitæ propoſito. Nam, vt ait Iob cap. 12. *Ad me dictum eſt verbum abſconditum, & quaſi furtiuè ſuſcepit auris mea venas ſuſurri eius.* Loquitur enim Deus, ait S. Dionyſ. lib. de diuin. nom. aut per lumen quoddam, aut per inſpirationes internas, rarò verò per vocem ſenſibilem. Vt quis ergo eum audiat, recipiat ſe in ſolitudinem, & ſilentium, vbi mentem & aures à rebus aliis auulſas introuertat, & ad Deum qui in centro cordis eſt reflectat: ibi ſilentem eius ſibilum & ſuſurrum excipiet. Quæ cauſa mouit Carolum V. Imper. vt abdicatis tot regnis in ſolitarium locum ſe reciperet, vbi liber à curis & turbis, totus ſibi & Deo vacaret, atque ad inſtantem mortem vitámq; beatam ſe compararet, vti reipſa præſtitit perſtititque vſque ad vitæ finem. Quocirca Franciſcus Boria, olim ſub eo Dux Gandiæ, in eius funere rogatus, vt oratione funebri illi parentaret, hoc thema propoſuit, Caroló que adaptauit: *Elongaui fugiens & manſi in ſolitudine*, oſtendens quàm piè & ſapienter egiſſet, qui mundũ priùs reliquiſſet quàm mundus ipſum, quod propediem futurum erat. Nouum hoc, & orbi noſtro ſæculo inauditũ fuit tanti viri exemplum. Maior fuit Carolus in ſua eremo quàm in imperio: quia maior mundo, æquè ac ſeipſo. ita noſter P. Sacchinus tomo 2. Annal. Societatis Ieſu, ad annum Domini 1558. Caroli aui ſui ſenſa animi ſecutus eſt Philippus III. Hiſpan. Rex, moriens hoc anno Domini 1621. licèt enim vitam iuſtè, innocenter, & piè traduxiſſet, adeo vt hoc obſirmatum haberet, malle ſe omnibus regnis priuari, quàm ſciẽter Deum

A vel venialiter offendere; tamen in mortis agone penitius rationem regni adminiſtrati Deo mox reddendam conſiderans, & expaueſcens, in has voces & vota erupit: *Vtinam nunquam fuiſſem Rex, vtinam annos quos in regno egi, exegiſſem priuatus in eremo. Vtinam vitam ſolitariam cum Deo duxiſſem in Thebaide. Quam nunc ſecurius morerer? Quam fidentius ad Dei tribunal pergerem?* Ita habet eius mors typis vulgata, & teſtantur quotquot ei interfuere. Audit Loth in Sodomorum incendio: *Salua animam tuam, noli reſpicere poſt tergum, neque ſtes in omni circa regione; ſed in monte ſaluum te fac*, Geneſ. 19. Ita S. Ioannes Baptiſta ſeceſſit in deſertum, vt ibi verbo & exemplo prędicaret pœnitentiam, eóque ab vrbium ſtrepitu ſeuocans

B turbas, omnibus inclamabat: *Pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnum cœlorum.* Ita Chriſtus Dominus inchoaturus opus ſuæ prædicationis, & noſtræ redemptionis, ſibi à Patre impoſitum, à Spiritu S. ductus eſt in deſertum, ibique ad illud quadraginta dierum meditatione, oratione, & ieiunio ſe comparauit, Matth. 4. eodémque prædicaturus turbas eduxit, vti & Apoſtolos in montem, apicem Euangelij eos docturus, Matth. 5. 1. Solitudo enim facit mentem quietam, ſibi præſentem, collectam, eámque compungit cogitatione rerum cœleſtium & æternarũ. Ita S. Hieron. pœnitens abiit in ſolitudinem Syriæ, & ad il- Ex S. Hieron.

C lam inuitans Heliodorum, epiſtolam hoc epilogo quaſi celeuſmate concludit: *O deſertum Chriſti floribus vernans! ô ſolitudo in qua illi naſcuntur lapides, de quibus in Apocalypſi ciuitas regis magni extruitur! O eremus familiarius Deo gaudens! Quid agis frater in ſæculo, qui maior es mundo? quamdiu te tectorum vmbra premunt? quamdiu fumoſarum vrbium carcer includit?* Tertul. lib. de pallio cap. 5. *Seceſſi*, inquit, *de populo, vnò vnicum mihi negotium eſt, nec aliud nunc curo quàm ne curem. Vita meliore in ſeceſſu fruare, quàm in promptu*, id eſt, in publico. *Nemo alij naſcitur, moriturus ſibi.* S. Baſilius Ex S. Baſilio. cum S. Gregor. Nazian. in eremo orationi & ſtu-

D dio ſacrarum literarum vacans, ſcripſit tractatum de laudibus eremi, quem ſic inchoat: *Solitaria vita cœleſtis doctrinæ eſt ſchola, ac diuinarum artium diſciplina. Illic Deus eſt totum, quod diſcitur; via, qua tenditur: totum, per quod ad ſumma veritatis notitiam peruenitur. Eremus eſt paradiſus deliciarum, vbi ſpirant ornamenta virtutum; ibi roſa charitatis igneo rubore flammeſcunt: ibi lilia caſtitatis niueo candore candeſcunt; cum quibus etiam humilitatis viola: ibi myrrha mortificationis, non ſolùm carnis, ſed, quod glorioſius eſt, propriæ voluntatis exudat: & thus aſſiduæ orationis indeſinenter emanat.* Et paulò pòſt: *O eremus ſanctarum mentium delectatio, & intimi guſtus inexhauſta dulcedo. Tu caminus ille Chaldaicus, vbi ſancti pueri feruentis incendij vi-*

E *res orationibus reprimunt, & extinguunt. Tu fornax, vbi ſuperni regis vaſa formantur, & ad perpetuum nitorem malleo pœnitentiæ percuſſa, ac lima ſalutiferæ correctionis craſa, peruenunt. O cella negotiatorum cœleſtium apotheca. Felix commercium, vbi terrenis cœleſtia, tranſitoriis mutantur æterna.* Et inferiùs: *O cella ſpiritalis exercitij mirabilis officina, in qua humana anima creatoris ſui imaginem in ſe reſtaurat, & ad ſua redit originis puritatem. Tu das vt homo mundo corde Deum conſpiciat, qui ſuis obuolutus tenebris, Deum & ſeipſum prius ignorabat. Tu facis vt homo in mentis arce conſtitutus, cuncta ſub ſe videat terrena defluere, ſemetipſum quoque proſpiciat in ipſa rerum labentium decurſione tranſire.*

re. O cella castrum Dei, turris Dauid, angelorũ spectaculum, palæstra fortiter dimicantium. O eremus mors vitiorum, fomes & vita virtutum. Tibi Moyses dedit bis accepta legis decalogum. Per te Helias nouit Domini pertranseuntis aduentum. Per te Helisæus duplicem magistri sortitus est spiritum. Tu scala illa Iacob, quæ homines vehis ad cælum, & angelos ad humanum deponis auxilium. O vita eremitica, balneum animarum, purgatorium sordidorum; cella nempe est conciliabulum Dei & hominum. Et sub finem: *O eremus mundi persequentis felix effugium, laborantium quies, mœrentium consolatio, ab æstu seculi refrigerium, peccandi repudium, reclusio corporum, libertas animarum, exedra gemmarum cælestium, curia cælestium senatorum; vbi victor dæmonum, socius efficitur angelorum: exul mundi, heres est paradisi: abnegator sui, sectator est Christi.*

Ex S. Bernardo.

S. Bernard. epistol. ad Fratres de Monte Dei: *Cella,* ait, *& cæli habitatio cognatæ sunt: sicut enim cælum & cella adinuicem videntur habere aliquam cognationem nominis, sic & pietatis. A celando enim cælum, & cella nomen habere videntur: & quod celatur in cælis hoc & in cellis. Quod quæritur in cælis, hoc & in cellis. Quidnam est hoc? vacare Deo, frui Deo. Quod cum secundum ordinem piè, & fideliter celebratur in cellis, audeo dicere, Sancti angeli Dei cellas habent pro cælis, & æquè delectantur in cellis, ac in cælis.* Et paulò pòst: *A cella in cælum sæpe ascenditur: vix autem vnquam à cella in infernum descenditur: quia vix vnquam nisi cælo prædestinatus, in ea vsque ad mortem persistit.* Et inferiùs: *Cella terra sancta, & locus sanctus est, in qua crebrò fidelis anima cum verbo Dei coniungitur, sponsa sponso sociatur, terrenis cælestia, humana diuinis vniuntur. Siquidem sicut templum sanctum Dei, sic cella est serui Dei.* Et, *In templo enim & in cella diuina tractantur, sed crebriùs in cella.* Idem tract. de modo bene viuendi ad sororem, cap. 58. *Si,* ait, *propter Deum in terra vitaueris societatem virorum, per Deum in cælo habebis societatem angelorum.*

Porrò hic secessus maximè quærẽdus est ei, qui deliberat de vitæ statu, dubitátque quem capessere debeat. Docet id S. Bernar. epist. 107. in fine, Thomam Præpositum, vt si cupiat cœli vocẽ audire, secedat. *Huic,* ait, *voci Dei tui, dulciori super mel & fauum si preparas aurem interiorem, fuge curam exteriorem, vt expedito & vacante interno sensu, dicas & tu cum Samuele: Loquere Domine, quia audit seruus tuus. Vox hæc non sonat in foro, sed nec auditur in publico: secretum consilium, secretũ quærit auditum. Auditui tuo gaudium pro certo dabit & lætitiam, si sobria aure perceperis.* Hoc modo se præparabat Dauid, cùm dixit: *Audiam quid loquatur in me Dominus, quia loquetur pacem in plebem suam, & super sanctos suos, & in eos qui conuertuntur ad cor:* id significans, quòd Deus non loquatur iis, qui extra cor sunt in res externas effusi; sed iis, qui se recipiunt ad interna cogitanda.
E B. Petrus Damian. epist. ad Teuzonẽ ait, se quendam sanctum Eremitam consuluisse de se, suóque statu; an sibi expediret, Ecclesiæ scilicet & proximis seruire in Cardinalatu & Episcopatu Ostiensi: an verò iis abdicatis recipere se ad monasteriũ, eo quòd vitam illam actiuam sentiret spiritum suum distrahere & minuere, eiúsque profectum impedire. Cui Eremita: *Quid prodest lucernæ si aliis luceat, & ipsa se flamma vorax absumat?* Quocirca Petrus relicto Episcopatu & Cardinalatu ad suum monasterium rediit ibique totus suæ saluti & perfectioni vacauit. Hæc enim erat prima

A eius vocatio, putà monastica.

Iam verò non sufficit solitudo corporis, si desit solitudo mentis, ad quam illa ducit, si nimirum mens per ea, quæ vidit vel audiuit, diuagatur, totúmque mundum cogitando oberret. Deus, inquit S. Bern. serm. 40. in Cant. est spiritus: requirit ergo à nobis solitudinem spiritalem magis, quàm corporalem. *Sola,* inquit, *indicitur tibi mentis & spiritus solitudo. Solus es si non communia cogites: si non affectes. Præsentia, si despicias quod multi suspiciunt, si fastidias quod omnes desiderant, si iurgia deuites, si damna non sentias, si non recorderis iniuriarum. Alioquin nec si solus corpore es, solus es.* Et paulò superiùs docens quomodo anima fiat sponsa Dei: *Omnino,* inquit, *supra te est angelorum*
B *Domino desponsari. Annon supra te, adhærere Deo, atque vnum spiritum esse cum eo? Sede itaque solitarius sicut turtur, nihil tibi & turbis; etiam ipsum obliuiscere populum tuum, & domum patris tui, & concupiscet rex decorem tuum. O sancta anima sola esto, vt soli omnium serues teipsam, quem ex omnibus tibi elegisti. Fuge publicum, fuge & ipsos domesticos. An nescis te verecũdum habere sponsum, & qui nequaquam suam velit tibi indulgere præsentiã præsentibus cæteris? Secede ergo, sed mente, non corpore, sed intentione, sed deuotione, sed spiritu.* S. Greg. 30. Moral. 12. explicans illud Iob 39. *Quis dimisit onagrum liberum in solitudinem, & vincula eius quis soluit? Viri,* inquit, *contemplatiui quasi onagri soli-*
C *tudinem mentis inhabitant, & liberi à secularium negotiorum tumultibus, Deum sitiunt. Quid enim prodest solitudo corporis, si solitudo defuerit cordis? Itaque bene conuersantibus primùm solitudo mentis tribuitur, vt exurgentem intrinsecùs strepitum terrenorum desideriorum premant; vt ebullientes ab infimis curas cordis, per superni gratiam restringant amoris, omnésque motus importunè se efferentium leuium cogitationum, quasi quasdam circumuolantes muscas, ab oculis mentis abigant manu grauitatis, & quoddam sibi cum Domino intra se secretum quærant, vbi cum illo exteriori cessante strepitu, per interna desideria silenter loquantur.* Denique scripsit Cornelius Musius, illustris nostro æuo Delphis in Hollandia Christi martyr, carmen doctum in
D laudem vitæ solitariæ, cui hanc patheticam dat clausulam:

Viue vt vis, sed cum ægrotabis
Iustis lachrymis damnabis
Omnes mundi infulas.
Et cum morti propinquabis,
Tunc, sed serò prouocabis,
Ad beatas cellulas.
O beata solitudo,
O sola beatitudo,
Piis secessicolis.
Quàm beati candidati,
Qui ad te volant alati,
Porrò à mundicolis.

E Notatu dignum est quod scribit Ioannes Mauburnus Abbas Liuriacensis in Roseto 1. cap. 3. sub finem, nimirum varios ordines variis de causis à primæua sanctitate & splendore decidisse, vt Cluniacenses propter otium, Cistercienses propter negotia nimia ruralia, Præmonstratenses ob nimia Missarum & chori onera; Mendicantes ob nimiam cum sæcularibus familiaritatem, quia nimis se populo immiscuerunt, iuxta illud Psalm. 105. 35. *Commisti sunt inter gentes, didicerunt opera eorum, & factum est illis in scandalum:* Benedictinos ob nimias opes, iuxta illud: *Filia ampla*

dotatæ

dotationis, suffecauis matrem deuota Religionis. Addit, præ cæteris in suo nitore & vigore stetisse Carthusienses ob studium solitudinis & silentij, ac ob strenuam obseruantiam visitationum. Vnde hæc tria carmine complexus, ait:

Per tria si, si, vi, Carthusia permanet in vi, id est, vigore.

Si est silentium, *si* solitudo, *vi* visitatio. Episcopus enim, Rector, superior visitans subditos, corrigit eos si prolapsi sint; si stent integri, vigiles & constantes eos conseruat. Silentium & solitudo faciunt Primò, ne subditi suas murmurationes & tentationes inuicem communicent & affricent. Secundò, ne mentem terrenis & vanis phātasmatibus, quæ concupiscentiarum sunt excitamenta, impleant. Tertiò, disponunt animum vt satus diuinos excipiat. Deus enim hoc suū balsamū non infundit nisi animo libero, puro, à fæcibus terræ secreto, & soli Deo attendenti. Hoc enim dignum & iustum est. Audi Thomam Theodidactum lib. 1. de Imitat. Christi cap. 20. *Dixit quidam: Quoties inter homines fui, minor homo redij. Nemo securè apparet, nisi qui libenter latet. Nemo securè loquitur, nisi qui libenter tacet. Nemo securè præest, nisi qui libenter subest. Qui se abstrahit à notis & amicis, appropinquabit illi Deus cum angelis sanctis. Maximi sanctorum humana consortia, vbi poterant, vitabant, & Deo in secreto viuere eligebant.*

e Gentili- us.

Idipsum Gentiles per vmbram viderunt, suaserunt, & reipsa præstiterunt. Scipio Africanus teste Plutar. in eius vita, dicebat, *nunquam se minus esse solum, quàm cùm solus esset; nec vnquam minus otiosum, quàm cùm otiosus esset.* Alius ex aduerso aiebat, *nunquam se minùs hominem esse, quàm cum inter homines versaretur.* Ptolomæi vt habetur in eius vita, in prologo Almagesti, hæc erat gnome: *Securitas solitudinis dolorem remouet, pauor multitudinis consolationem aufert.* Cicero senescens, forensis vitæ pertæsus Tusculum secessit; ibiq; philosophatus est, ac Tusculanas quæstiones, quibus alterum Senecam se exhibet, conscripsit. Seneca Epist. ad Lucilium, cap. 7. dans ei præcepta honestæ & beatæ vitæ: *Quid tibi*, inquit, *vitandum præcipuè existimem, quæris? Turbam. Nondum illi tutò te commiseris. Ego certè confiteor imbecillitatem meam, nunquam mores quos extuli, refero. Aliquid ex eo quòd composui turbatur, aliquid ex his quæ fugaui, redit.* Et mox: *Inimica est multorum conuersatio. Nemo non aliquod nobis vitium aut commodat, aut imprimit, aut nescientibus illinit. Nihil verò est tam damnosum, quàm in aliquo spectaculo desidere. Tunc enim per voluptatem facilius vitia subrepunt. Quid me existimas dicere? Auarior redeo, ambitiosior, luxuriosior; imò verò crudelior & inhumanior, quia inter homines fui.* Et inferiùs: *Socrati, Catoni & Lælio excutere mentem suam dissimilis multitudo potuisset: adeo nemo nostrum qui maximè concinnamus ingenium, ferre impetum vitiorum tam magno comitatu venientium potest, conuictor delicatus paulatim eneruat & emollit; vicinus diues cupiditatem irritat; malignus comes quantumuis candido & simplici, rubiginem suam affricat.* Et paulò pòst: *Recede in te ipsum quantum potes, cum his versare qui te meliorem facturi sunt: illos admitte, quos tu potes facere meliores. Mutuò ista fiunt, & homines dum docent, discunt. Non est ergo quod gloria publicandi ingenij te producat in medium, vt recitare istis velis. Cui ergo, inquis, ista didici? Tibi didicisti. Democritus ait: Vnus mihi pro populo est, & populus pro vno. Alius cùm quæreretur ex illo, quò tanta diligentia*
A *artis spectaret ad paucos peruentura: Satis*, inquit, *mihi sunt pauci; satis est vnus, satis est nullus. Epicurus cùm vni ex consortibus studiorum suorū scriberet: Hæc*, inquit, *ego non multis, sed tibi: satis enim magnum alter alteri theatrum sumus.* Et cap. 8. *Secessi non tantùm ab hominibus, sed etiam à rebus, & primùm à rebus meis. Duriùs tractandum est corpus, ne anima malè pereat. Contemne omnia, quæ superuacuus labor velut ornamentum ad decus ponit. Cogita in te præter animum nihil esse mirabile, cui magno nihil magnum est.* Nonne hæc aurea sunt? nonne quot sententiæ, tot margaritæ?

Qui ergo ad vitam solitariam vel monasticam à Deo vocantur, hac solitudine iugiter gaudeant, vitámque angelorum agant in Dei laudibus: ac
B ea vtantur non tantùm ad suam, sed & ad aliorum salutem, orando, docendo, concionando, scribendo &c. pro suo quisque talento. Non enim sibi solis sunt nati, sed & aliis. Atque ea est perfecta contemplatio, quæ in actionem dimanat: hæc enim illam fouet, delectat, perficit & consummat. Qui verò ad vitam actiuam destinantur, subinde ad solitudinem hanc se recipiant, mentémque à curarum tumultu reuocent, & se sibi reddant; vt interquiescat tam corpus, quàm spiritus: vtque errata sua multiplicia introspiciant & corrigant; vtque Deo se vniant, ab eóque ad cor loquente nouum lumen, nouas vires & animos hauriant, ad labores vitæ illius molestæ sustinendos, & dif-
C ficultates omnes fortiter superandas, propter Ecclesiæ & Reipub. publicum bonum. Memorabilis hac in re fuit Thomas à Kempis, auctor libri de Imitatione Christi, anno Domini 1441. qui inter fratres sui ordinis occupatus, cum iisq; colloquens, quoties sentiebat cœlestis sponsi vocem & inspirationem, se quasi sponsam ad colloquium euocantem, humiliter, sed liberè fratribus valedicens & secedens, aiebat: *Charissimi fratres oportet me secedere: est enim, qui in cella me expectat.* Illico ergo in cellam se proripiens, deuotè instar Samuelis inquiebat: *Loquere Domine, quia audit seruus tuus.* ita habet eius vita à viro graui ipsi coæuo conscripta. Lege caput 20. lib. 1. & videbis profunda eius sensa de amore solitudinis &
D silentij, ac asseres eum in cella ex Dei instinctu hausisse illum cœlestem spiritum, quem ipse cuique eius libellum legenti iugiter exhalat & afflat. Denique Hugo de S. Vict. lib. 4. de Arca Noë cap. 4. *Scrutemur*, ait, *Scripturas, & inueniemus vix aut nunquam Deum locutum fuisse in multitudine; sed quotiescunque innotescere voluit aliquid hominibus, non gentibus & populis, sed vel singulis, vel admodum paucis, & à communi hominum frequentia segregatis, vel per nocturna silentia, vel in campis & solitudinibus, & montibus & vallibus se manifestauit. Sic locutus est cum Noë, cum Abraham, cum Isaac, cum Iacob, & Mose, Samuele, Dauid, & omnibus Prophetis.* Ac paulò pòst: *Quid est quod*
E *semper loquitur in secreto Deus, nisi quod nos ad secretum vocat? Et quid quod cum paucis loquitur, nisi vt nos colligat siue vniat?*

Et loquar ad cor eius.] Sensus est Primò, quasi dicat: Loquar ei interiùs, non exteriùs; loquar ei in mente & voluntate, non in aure, ingerendo ei suæ ingratitudinis & peccatorum pudorem, terrorem, odium, ac spem veniæ, & desiderium & amorem melioris vitæ; vt ad sponsum suū Deum pœnitens redeat.

Secūdò, quasi dicat: Cor eius verbis meis mulcebo, flectam, & ad me, meique amorē & cultum

conuer

conuertam. Vnde Leo Hebræus vertit; *Loquar in cor eius*. Hoc est, quod ait Ezechiel c. 36. 26. *Dabo vobis cor nouum & spiritum nouum*. Vide ibi dicta.

Tertiò, ex Hebr. propriè vertas: *Loquar secundum cor*, id est, affectum *eius*, quasi dicat: Alloquar eum blandis verbis & plenis consolatione, quasi sponsus sponsam ad me reuertentem; quibus eius cor, id est, amorem & affectum lactabo, vt præcessit, mulcebo, & ad me rapiam. Sicut Isaias c. 40. 2. ait: *Loquimini ad cor Ierusalem*, id est, *consolamini eam*, vti præcessit. Vnde Syrus vertit: *Demulcebo cor illius*. Arabicus: *Loquar in corde eius, & detrimentum non ingredietur intellectum illius*, vti fit ab amasiis carnalibus & fallacibus. Sic Genes. 34. 3. de Sichem consolante Dinam à se violatam, dicitur: *Tristémque delinuit blanditiis*, heb. *locutus est ad cor puellæ*. Sic Booz consolatus est Ruth: *& locutus est ad cor eius*, Ruth. 2. 13. Fecit hoc Deus Synagogæ per Esdram, vt patet lib. 2. c. 8. vers. 10. vbi Esdras legens populo legem, illi flenti dixit: *Ite, comedite pinguia, & bibite mulsum, &c. quia sanctus dies Domini est, & nolite contristari, gaudium enim Domini est fortitudo nostra*. Sed maximè fecit id Ecclesiæ per Christum & Apostolos, præsertim in Pentecoste mittendo Spiritum S. quasi paracletum, id est, consolatorem fidelium, in quo, vt ait Apost. Rom. 8. *clamamus: Abba Pater*. Vnde ipse hoc spiritu plenus & exultans, in omnibus suis laboribus & tribulationibus iubilabat dicens: *Benedictus Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi, Pater misericordiarum, & Deus totius consolationis, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra*. & cap. 12. 9. *Libenter gloriabor in infirmitatibus meis, vt inhabitet in me virtus Christi: propter quod placeo mihi in infirmitatibus meis, in contumeliis, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustiis pro Christo. Cum enim infirmor, tunc potens sum*. Ita Deus Eremitas in sua austera vita, Magdalenam & pœnitentes in suis lachrymis, martyres in tormentis consolatus est, adeo, vt illi omnibus epulis præferrent. Hoc est quod ait Isaias 30. 27. *Computrescet iugum à facie olei*: vide ibi dicta.

Mysticè, loquitur Deus ad cor sanctorum, qui se totos illi despondent, imò consecrant, dum student illi per omnia placere, illi iugiter inhærere, cum illo ambulare & colloqui. His enim præsentem se sistit quasi sponsus, loquitur, erudit, consolatur, *quasi præsens*, ait Richar. Victor. in Cantica (explicans illud cap. 3. 4. *Paululum cum pertransissem eos, inueni quem diligit anima mea*) *illuminatur animus, & quasi ex adueniente fonte interni gustus dulcedinem, intelligentiam spiritualem, fidei illuminationem, spei augmentum, charitatis incentiuum, compassionis affectum, iustitiæ zelum, delectationem virtutum. Habet in oratione cum Deo familiare colloquium, audiri se sentiens, & plerumque exaudiri, fitque id faciens cum Deo loquens, & audiens quid loquatur in ea Dominus Deus, in oratione Deum rogans, & interdum compungens*. Ecce hæc loquitur ad cor sponsæ sponsus, facitque eam loqui, vt ei postulanti eadem largiatur. Idem docet S. Bern. serm. 57. & 58. in Cant. vbi explicans illud: *En dilectus meus loquitur mihi: Surge, propera amica mea*; ait Deum in anima deuota loqui humilitatem, patientiam, fraternam charitatem, obedientiam, pacem, mortificationem vitiorum, compunctionem, omnémque sanctimoniam. *Porrò*, inquit, *hoc igne consumpta omni labe peccati, & rubigine vitiorum, sicut iam emundata ac serenata conscientia, sequatur subita quædam atque insolita latitudo*

A *mentis, & infusio luminis illuminantis intellectum, vel ad scientiam Scripturarum, vel ad mysteriorum notitiam, quorum alterum propter nos oblectandos, alterum propter proximos ædificandos tibi dari, ocius procul dubio, ut sentimus, est. Ita Richard. ... lumen in Christum ... & tanquam meridiem*. Subdit, sponsum hortari sponsam, id est, viros perfectos ad regimen imperfectorum, vt ex eis vitia extirpent, & virtutes inserant, dicendo: *Surge, propera amica mea*. Idem serm. 74. *Viuum, & efficax est Dei verbum, mox vt intus venit, expergefecit dormientem animam meam, mouit & molliuit & vulnerauit cor meum, quoniam durum lapideúmque erat, & male sanum. Cœpit quoque*

B *euellere & destruere, ædificare & plantare, rigare arida, tenebrosa illuminare, clausa reserare, frigida inflammare, nec non & vertere praua in directa, & aspera in vias planas, ita vt benediceret anima mea Domino, & omnia quæ intra me sunt nomini sancto eius*.

Et dabo ei vinitores eius ex eodem loco. Ita & vers. 15.
Chald. qui proinde in Hebræo legit cum nostro ... *coremeha*, id est, vinitores eius. Alii aliis punctis legunt ... pro *keramecha*, id est, vineas eius. Vnde & Septuag. verterunt, *Possessiones eius*, quasi dicat: Vineam quæ in terra Chanaan *eodem loco*, puta in solitudine, de qua præcessit, incipiunt, quæ que Israëlitis abstulerunt Assyrii vers. 12. restituam eis

C ibidem, ita Vatabl. & mysticè, per Christum restituam eis gratiam & dona Spiritus sancti, qui est pignus hereditatis æternæ, Ephes. 1. 14. hæ enim sunt vineæ, quas fideles hic possident inchoatè, sed planè possessuri sunt in cœlo, ita Arias. Verùm eodem redit sensus, siue vineas legas, siue vinitores: vbi enim est vinea, ibi est & vinitor, & vice versa. Quocirca Sanchez censet hic alludi ad ritus nuptiales, in quibus dos sponsæ data, erat dotalis ager: ita enim Deum hic suæ sponsæ, puta Synagogæ in dotem dare vineam fertilissimam Engaddi: illam enim vel eandem, vel vicinam esse valli Achor. Vnde eò alludi Cantic. 1. 14. *Dilectus meus in vineis Engaddi*. Et Cantic. 8. 11. *Vinea*

D *fuit pacifico in ea, quæ habet populos*; Hebr. in *Baal hamon*. Idem enim videtur locus, qui hic vocatur *vallis Achor*, & ibi *Engaddi*, ac *Baal hamon*. Vallis Achor hic ergo præ cæteris Iudææ locis meminit Osee, quia hæc fuit velut prima dos à Deo data Synagogæ; per quam quasi accepit spem, & arrham totius Chananææ breui possidendæ.

Aptiùs tamen noster legit, *vinitores*; id est, vinitores eius: vinea enim Dei erat olim Synagoga, nunc est Ecclesia, vt patet Isaiæ 5. 7. *Vinea Domini exercituum, domus Israel est*. Et Matth. 21. 33. vinitores sunt Prophetæ & Apostoli. Vnde Chald. vertit: *Constituam ei inde gubernatores eius*. Sensus

E ergo est, quasi dicat: Sicut olim vineæ meæ, id est, Synagogæ, puta Israëli exeunti ex Ægypto dedi curatores & cultores, puta Mosen, Iosue, & Aaron; ita postea eidem redeunti ex Assyria & ex Babylone, dabo similes, puta Esdram, Nehemiam, Aggæum, Malachiam, &c. ac tempore Christi dabo ei Apostolos, Euangelistas, aliosque pastores & doctores, qui primi erunt *ex eodem loco*, puta oriundi ex Israële æquè ac Moses, Esdras, &c. nam postea eorum successores erunt alieni & peregrini, vti prædicit Isaias cap. 61. 5. puta Gentiles conuersi ad Christum, cùm scilicet Ecclesia per Gentes sparsa & propagata fuerit. Hi ergo erunt vinitores maximè seduli & strenui, qui assiduè Ecclesiam, puta fideles, custodient, dirigent, corrigent,

gent, excitabunt, vt fructus bonorum operum, quibus vitam æternam mereantur, proferant; perinde ac vinitores vineam solent plantare, dirigere, putare, ablaqueare, &c. vt vuarum copiam proferat. Ita S. Hieron. Emmanuel, Mariana & alij passim. Moraliter discant hic pastores & Prælati, se esse vinitores suæ parochiæ vel diœceseos, illámque tanta cura & assiduitate excolere debere, quanta vinitor excolit vineam.

Vallis Achor aperit spem quo modo?

Et vallis Achor ad aperiendam spem.] Vallis Achor sita est iuxta Iericho: dicta est *Achor*, id est, turbationis, eo quòd Hebræis duce Iosue ingredientibus terram promissam, ob sacrilegiũ Achan, ibidem Israël turbatus sit & cæsus ab hostibus. Nam Iosue cap. 7. 25. dixit ad Achan: *Quia turbasti nos, exturbet te Dominus in die hac, indéque vocatum est nomen loci illius, Vallis Achor vsque hodie.* Erat hæc vallis amœna, compascua, & fœcunda, vt patet Isaiæ 65. 10. Vnde Israël ingrediens in Chanaan, in ea primùm ex longa quadraginta annorum peregrinatione conquieuit, séque refecit & recreauit.

Pro, *ad aperiendam spem*. hebr. est, *ad*, vel, *in ostium spei*, vt vertit Vatab. Pagn. R. Dauid, & alij. Sic Latini dicunt, aperire fores amicitiæ, cùm cui ad eam aditum vel occasionem præbent. Theodot. vertit, *Ad aperiendam* ὑπομονὴν, id est, *sustinentiam & expectationem eius*. Heb. enim תקוה *tecua* significat filum, lineam & extensionem; indéque per metaphoram longam spem & expectationem: spes enim est quasi linea, qua se animus sperantis ad rem speratam extendit & prolongat, dum ad eam sperando anhelat. Hoc spectasse videtur Chald. dum vertit: *Ad delicias animæ*. Anima enim rem speratam adipiscens, ea deliciatur. Mirum est Septuag. & Syrum vertere: *Ad aperiendam intelligentiam*, vel vt Syrus, *sensum suum*; quod tamen Theodor. & Theoph. congruè sic exponunt, quasi dicant: Sicut ex pœna Achan, & conturbatione Israël in valle Achor, ob furtũ Achan, intellexit & didicit Israël timere Deum, eiúsque plagas & vindictam; ita pariter ex captiuitate Babylonica didicit eundem revereri, eíque obedire; multò magis exinde Christiani timent Christum, eiúsque legi parent, ne in vallem Achor, id est, perturbationis & gehennæ, vbi nullus est ordo, sed sempiternus horror inhabitat, detrudantur; sicut Achan in vallo Achar lapidatus & combustus est. Ita moraliter ex aduersis eruditur anima, & deuenit ad consolationem speratam.

Porrò nostræ versionis multiplex est sensus. Primò, à Castro explicat, quasi dicat: Sicut in valle fertilissima, quæ postea à peccato & punitione Achan, dicta est Achor, Israël ex longo itinere recreatus est, & vberrimos terræ promissæ fructus prælibare & gustare incepit; indéque intellexit quanta esset totius terræ illius vbertas, eámque certa spe concepit & quasi deuorauit: ita pariter eadem vallis Achor, prima eidem ex Babylone redeunti occurrit, in qua requiescat, & primitias fructuum terræ cum gaudio prælibet: ac tempore Christi Israëlitis ex captiuitate diaboli redeuntibus, & ingressis terram Euangelicam, prima occurret eadem vallis, putà Ecclesia Ierosolymitana, omni virtutum genere florens: indéque aperietur ianua spei, simili modo totum orbem subiiciendi Christo & Euangelio, ex eóque vberrimos virtutum fructus colligendi. Nam ex vbertate vallis illius, tanquàm ex vngue leonem, & ex filo glomum, eruerunt, collegerunt, & in-

A tellexerunt vbertatem terræ reliquæ, quam inuolutè cognouerant & sperabant. Vnde Chald. vertit: *Vallem Achor ad delicias animæ*. illas enim gustarunt primi Christiani, qui cum Apostolis primitias spiritus hauserunt. Idem experiuntur qui vitam malam in bonam, aut bonam in meliorem & perfectiorem commutant: sentiunt enim miram animæ quietem, suauitatem, consolationem, ac ex illa coniiciunt longè maiorem sentire eos, qui prouecti sunt; & maximam, qui post luctam in cœlis coronantur; *vbi erit vita sine morte, sine errore veritas, sine perturbatione felicitas*, ait S. August. Enchir. 23. ex quo spem concipiant idem sibi euenturum, si perseuerent.

Hic sensus appositus est; sed non plenus, nec
B adæquatus: non enim explicat, nec applicat, cur hæc vallis dicatur Achor: in voce enim Achor magna est emphasis, vti omnes interpretes docent. Quocirca,

Secundò, Vatab. putat hîc esse antithesin vallis Achor & Ecclesiæ, quasi dicat: Non erit in ista mutatione, putà in Ecclesiæ fundatione, tale initium, quale fuit in ingressu terræ sanctæ: illic enim fuit turbatio; hic, nempe initio Ecclesiæ, læta & prospera erunt omnia.

Tertiò, optimè S. Hieron. quem sequuntur Haymo, Ruper. Lyran. Ribera, & alij, censent hîc alludi ad factum Iosue, qui Achan sacrilegum occidit, omniáque quæ eius erant, igne consumpsit;
C indéque potitus est vrbe Hai, totáque Chananæa. Significat ergo quod *in prima Israëlis victoria*, inquit S. Hieron. *mœror in gaudium commutatus sit: ibique aperta est spes, vbi fuerat desperatio; vt punitis his qui peccauere in Christo, & commisere sacrilegium, saluentur ex eis qui blasphemantes Iudæos fuerint detestati, & quantum in se est, interfecerint.* quasi dicat: Olim in valle Achor punito Achan conturbatio in quietem, & in spem conuersa est desperatio Israëlis. Ita & tempore Christi punientur Iudæi sacrilegi, & Christicidæ; túmque salutis spem concipient veri Israëlitæ, qui eorum incredulitatem & scelus fuerint detestati; & quantum
D in se est, sustulerint. Iosue enim fuit typus Iesu Christi; Achan Iudæorum incredulorum; vallis Achor, Iudææ & Ierusalem. Quocirca Beda, & ex eo Haymo: *Sicut*, inquit, *occiso Achan populi perturbatore, omnis Israël spem concepit hostes suos deuincendi, eorúmque vrbes capiendi; ita destructa Ierusalem per Romanos, Apostolis cæterísque credentibus aperta est spes victoriæ, de vniuerso mundo reportandæ*, vt scilicet gentes subiicerentur Christo & Ecclesiæ. Moraliter hîc significatur Primò, Ecclesiam ob scelera impiorum, præsertim sacrilegorum puniri & turbari; ideóque illam impios plectere & expellere debere, túmque fore ei om-
E nia prospera: sic enim punito Achan, Israël habuit maximas victorias contra Chananæos. Sic ergo ait S. August. quæst. 8. in lib. Iosue, *Disciplina sancitur, vt non se solum quisque curet in populo, sed inuicem adhibeant diligentiam, & tanquam vnius corporis & vnius hominis, alia pro aliis sint membra sollicita.* Sicut enim manu furis peccante & furante, totum eius corpus plectitur: ita fit & in corpore politico, putà in Ecclesia, vt scilicet Deus eam castiget ob membrorum, id est, fidelium paucorum, & subinde vnius enormia peccata. Vallis ergo Achor, est vallis iustitiæ & vindictæ; ac consequenter spei.

Secundò, hîc docemur pœnitentiam aperire ostium spei & salutis: pœnitentia enim est vallis

Achor,

Achor, quâ mens timore Dei percellitur. Nam, vt ait Albert. & Dionys. *Interfecto Achan, debilitas populi versa est in fortitudinem, paupertas in abundantiam, tristitia in gaudium, & hæc omnia in valle pœnitentiæ seu contritionis promittuntur in ea enim aperitur ex perceptione præsentium bonorum spes futurorum.*

Tertiò, discimus hic Deum permittere Ecclesiam & fideles tentari, vexari, turbari extremè, & ad restim quasi adigi; túncque si ipsi in spe, & inuocatione Dei persistant, celerem & admirabilem afferre opem: vallis enim Achor, est humiliatio & tribulatio, quæ est ianua spei. Ita Christo crucifixo & occiso, turbati sunt Apostoli & Ecclesia, illáque videbatur peritura; sed mox tertio die Christus resurgens, eam in miram lætitiam & spem erexit.

Moral. ex desperatione oritur spes.

Ita sub Diocletiano summa erat fidelium persecutio: iurauerat enim ipse se illos extirpaturum, aut imperium depositurum, quod proinde de facto deposuit. Et ecce subitò Deus affuit, ac per Constantinum Ecclesiæ libertatem & triumphum dedit. Idem passim in particularibus Ecclesiis, congregationibus, Ordinibus, & fidelibus quibusque semper fuit, & etiamnum est videre. Qui ergo est in valle Achor, id est, in turbatione, tentatione & persecutione, stet in fiducia Dei, sciátque certò vicinam esse consolationem, Deúmque mox aperturum ostium spei & salutis. Hoc est Dei paradoxum: *Vallis Achor aperit ostium spei*, nimirum desperatio (res desperata) parit spem, turbatio quietem, tentatio gaudium, tribulatio coronam, lucta triumphum. Sic sæpe desperatio victis est stimulus & causa victoriæ. Hinc ait Abner ad Ioab in conflictu nimis se suósque vrgentem: *An ignoras quod periculosa sit desperatio?* 2. Reg. 2. Hinc illud in prœliis aureum præceptum: *Hosti fugienti auream sterne pontem.* Qui enim desperant de vita & salute, extrema tentant, & in rabiem acti, ne inulti moriantur, victores secum in exitium trahunt. Talibus enim *vna in audacia est spes salutis*, ait Tacitus lib. 4. Vnde Ouidius lib. 3. de Ponto cap. 7.

Proximus huic gradus est bene desperare salutem,
Séque semel vera scisse perisse fide.

Et Seneca in Medea:

Qui nihil potest sperare, desperet nihil.

Et alius:

Vnica spes victis est desperare salutem.

Verè Thriuerius Apophtheg. 50. *Qui in summo*, inquit, *periculo omnem liberationis spem abiicit, Deum etiam malo duce comparat, qui militis oblectatur interitu, aut exercitum in præcipitio collocat.*

Quocirca Abbas Isidorus apud Sophron. in prato spirit. cap. 110. dicebat: *Dæmonum opus est vt cùm animas in peccatum deiecerint, tunc nos in desperationem præcipitent, vt perfectè nos perdant: semper enim dæmones dicunt animæ: Quando morietur & peribit nomen eius? At pœnitens è contra clamabat: Non moriar, sed viuam & narrabo opera Domini. Ipsi impudentes rursum clamant: Transmigra in montem sicut passer. Idcirco & nos ad illos dicere debemus: Nam & ipse Deus meus, & saluator meus, adiutor meus, non emigrabo.*

Idem Isidorus dæmoni suggerenti ei desperationem, ac dicenti: *Quoniam post hæc omnia ituros es in tormenta*, respondebat: *Quamuis ego in tormenta mittar, tamen vos subtus me inuenio*: teste Ruffino in vitis Patr. lib. 3. num. 101. cui similia refert num. 102. & sequenti.

Porrò causa cur Deus suos permittit ad extrema adigi, est, vt planè diffidant sibi omníque opi creatæ, ac toti fidant Deo, in eúmque se totos coniiciant; quod dum faciunt, non potest non succurrere. Ipse enim promisit dicens: *Quoniam in me sperauit, liberabo eum: protegam eum, quoniam cognouit nomen meum*, psal. 90. 14. Hoc est quod Propheta ait ad Iosaphat regem hostibus circumsessum 2. Paral. 20. 15. *Nolite timere, nec paueatis hanc multitudinem: non est enim vestra pugna, sed Dei: non eritis vos qui dimicabitis, sed tantummodo confidenter state, & videbitis auxilium Domini super vos.* Sic & Moses Hebræos à Pharaone cinctos, ac pauidos animans, ait Exodi 14. 13. *Nolite timere: state & videte magnalia Domini quæ facturus est hodie: Dominus pugnabit pro vobis, & vos tacebitis.* Hoc est quod canit Psaltes psal. 21. 5. *In te sperauerunt patres nostri, & liberasti eos: ad te clamauerunt, & salui facti sunt; in te sperauerunt, & non sunt confusi.* Et Ecclesiast. cap. 2. 11. *Respicite filij nationes hominum, & scitote quia nullus sperauit in Domino, & confusus est.* Et Iob 13. vers. 15. *Etiamsi occiderit me, in ipso sperabo.* quasi dicat: Dum spiro spero, & viuens, & moriens spero in Deo meo. Et Iosue cæsus ab hostibus cap. 7. 9. *Quid facies*, inquit, *nomini tuo magno?* & Psaltes rursum psal. 113. 9. *Non nobis Domine non nobis, sed nomini tuo da gloriam.* Idem securus & exultans in Deo: *Dominus*, ait, *illuminatio mea, & salus mea, quem timebo?* psal. 26. 1. vide sequentia.

Hoc est quod Græci dicunt, θεὸς ἀπὸ μηχανῆς & Latini, *Deus ex machina, Deus ex improuiso apparens.* Et Eurip. in Oreste: *Apollo in medius in tumultibus apparens, res turbatissimas subitò componit.* Sic Priamus apud Homerum Iliade ω.

Numen adhuc aliquod dextram mihi obtendit amicam.

Et adagium vetus: *Adhuc aliquis Deus respiciet nos.*

Alleg. Leo Castri (licèt ipse id putet esse literale) vallis Achor, id est, passio & turbatio Christi, ac nominatim vallis Gethsemani, vbi orans captus est Christus, turbatíque sunt & fugerunt Apostoli, facta est credentibus spes & ianua vitæ æternæ; per illam enim redempti & saluati sumus.

Et canet ibi iuxta dies iuuentutis suæ,] Septuag. & Syrus: *Et humiliabitur ibi*, Symmach. *Et affligetur ibi*: Theodotion: *Respondebit ei.* Aquila, *Et audiet.* Chald. *Dedent sese ibi verbo meo.* Noster, Vatab. & alij melius vertunt: *Et canet ibi*, licèt enim Hebr. ענה *ana* & humiliari, & affligi, & respondere, & audire, & canere significet: & licèt Israël in Ægypto à Pharaone afflictus sit: tamen hic non agitur de afflictione, sed de liberatione, & ob eam lætitia & cantu, quasi dicat: Sicut olim Synagoga Israëlis liberata à Pharaone medio in mari rubro, cecinit alternis choris Deo carmen eucharisticum dicens: *Cantemus Domino, gloriosè enim magnificatus est: equum & ascensorem proiecit in mare*, Exodi 15. ita pariter canet cùm ex Assyria, & ex Babylone liberata à Cyro redibit in patriam; ac multò magis cùm è captiuitate peccati & diaboli liberata à Christo redibit in Ecclesiam, vt tendat in patriam & Ierusalem cœlestem: canet, inquam, quasi alternis choris, his præcinentibus, aliis succinentibus, tanquam exultans de tanto dono, tripudians & triumphans. ita S. Hieron. Vatab. & alij. Simili modo anagogicè beati in cœlo qui mare huius sæculi feliciter quasi victores transierunt, cantant canticum Mosis & Agni Apoc. 15. 3.

Nota,

Nota, *dies iuuentutis* Synagogæ, vocat tempus Mosis, quo illa recèns nata, euocata à Deo ex Ægypto, & educta per Mosen, lætabunda cecinit, gratiásque egit Deo, Exodi 15. vnde explicans subdit: *Et iuxta dies ascensionis suæ de terra Ægypti*. Vox enim, &, est ἐπεξηγητικὴ, idémque valet quod *id est*.

vers.16. *Et erit in die illa ait Dominus: vocabit me, Vir meus, & non vocabit me vltra, Baali.*] Ita legendum cum Heb. Rom. & Septuag. non *Baalim*. Nota, *Baali* idem est quod dominus meus; habens vel possidens me, maritus meus. Et sic vocabant vxores Hebrææ maritos suos, dicentes: *Baali*, id est, Domine & marite mi; peto hoc vel illud abs te. vnde idē est *Baali*, quod אישי *isci*, id est, vir meus: quo sensu Arabicus vertit: *Vocabunt me Baali & non Baalim*. Verùm quia Baal in plurali addita litera, m, puta Baalim, significat deos & idola; & quia Baal, siue Bel, & Belus, Deus erat gentium idololatrarum; hinc in odium idololatriæ, & ad eius extirpationem, nomen hoc abolet Deus, *ne dum Israel aliud loquitur, alterius recordetur; & virum nominans, idolum cogitet*, ait S. Hieron. quasi dicat: Esto sim vester Baal, id est, Dominus & maritus; nolo tamen me hoc nomine compelletis, ne videar esse Baal, vel Baalim, id est, Deus Chaldæorum, Tyriorum, & aliarum gentium. Simile esset si diceret: Nolo à vobis vocari Iehoua, vel Ioua (vt Caluinus, Castalieus, & alij nouantes vertunt vocántque Deum) ne me Iouem æstimetis: quasi dicat: Israëlitæ Babylone redeuntes, & multò magis credentes in Christum, adeo Baalim, id est, idola detestabuntur, vt nec nominare ea velint, nec memores eorum futuri sint per labia sua. ita Rupert. Haymo, Dionys. Vatab. Emmanuel & alij. Vnde Syrus vertit: *Vocabit me, Vir meus, & non Baal meus*.

Deus vult vocari vir non Dominus, Cur? 1.

2. Aliter R. Salomon, Lyran. Leo Castrius, Mariana, Isidorus, & Arias exponunt, quasi dicat: Israël in lege noua compellabit me *Isci*, id est, vir meus; quod amoris est nomen: sponsum enim amantissimum significat; non Baali, quod timoris & dominatus est nomen: Baal enim significat herum, siue dominum imperiosum, vxori & aliis herili iure dominantem. Sic Augustus Cæsar noluit vocari Dominus, eò quòd domini ad seruos referantur, vt tyranni, non vt Reges in subditos, qui eis sint id quod est pastor ouibus. Dominus enim & seruus correlatiua sunt. Hoc est quod ait Apost. Rom. 8, 15. *Non accepistis spiritum seruitutis iterum in timore, sed spiritum adoptionis filiorum Dei*. Iudæis ergo Deus fuit Baal, id est, Dominus: Christianis est *Isc*, id est, vir & sponsus. Verùm priorem sensum exigit id quod sequitur: *Et auferam nomina Baalim de ore eius, &*

vers.17. *non recordabitur vltrà nominis eorum*. Potest tamen hic secundus sensus vt accessorius & allu-

3. siuus admitti: Ad varia enim alludunt Hebrææ voces. Vnde voce *Isci*, id est, vir meus, allusio esse potest ad אש *esc*, id est, ignis. quasi dicat, Deum inuocabis nomine *Isci*, id est, vir meus; quasi *esci*, id est, ignis meus, amor meus. Deus enim noster ignis consumens est, totus amor, totus ardor: ardet enim amore nostri. Quocirca Hebræi dicunt virū vocari *Isc* ab אש *esc*, id est, ignis, eò quòd

4. calidæ sit naturæ & igneæ complexionis, cùm femina sit aqueæ & phlegmaticæ. Ita in Pentecoste Deus ostendit se esse *Esci*, id est, ignem nostrum, quando in specie ignis, & linguarū ignearum descendit in Apostolos; iisque dedit cor igneum, & linguam igneam. Alij, vt Forsterus,

A censent virum dici heb. *isc* à verbo יש *iesc*, id est, *est*, vel *existit*; eò quòd vir prior sit essentia seu existentia femina: femina enim ex viri costa formata est, indéque dicta est אשה *isca*. quasi virago, aut potiùs vira à viro: vt vt est, sicut Latinis vir dicitur à virtute, græcis ἀνὴρ ab ἀνδρεία, id est, fortitudine, ita Hebræis *Isc* significat virum, qui ætate, auctoritate, dignitate, virtute, robore, iudicio & gloria non tantùm feminis, sed & iuuenibus, omnibúsque plebeiis præstat & anteponitur. vir ergo idem est quod *virilis*, præstans, illustris. Sicut ergo homo dicitur *Adam ab adama*; quasi terrenus à terra, luteus à luto; & אנוש *enosc* ab infirmitate, quasi desperatæ vitæ; & breui moriturus: ita ex aduerso dicitur *isc* à robore, præstantia,

B virtute: quocirca appositè hic iubet Deus se à Synagoga vocari *isc*, vtpote qui omnibus rebus præstet & tēpore, & dignitate, & potentia, & prouidentia. Ipsius enim nomen est Iehoua; siue, *Ego sum qui sum*: Et, *qui erat, & qui est, & qui venturus est*, Apocal. 1. 4. Et sic appositè opponitur Baalim, id est, idolis; quæ non habent esse verum, sed fictum; suntque dij non veri, sed mendaces. *Idolum enim nihil est in mundo*, ait Apost. 1. Cor. 8. 4. vide ibi dicta.

Et percutiam cum eis fœdus in die illa, cum bestia agri.] Pro *cum eis*, Heb. & Septuag. habent *eis*. vers. 18.
vnde S. Hieron. in comment. legit: *Percutiam fœ-*

C *dus inter eos, & bestias*. Loquitur de Synagoga siue Israële nunc in singulari, nunc in plurali: quia in populo sunt multi. Theodor. & Theoph. putant hæc præstita Israëlitis Babylone redeuntibus. Hi enim Deo auctore fœdus & pacem habuerunt cum bestiis, id est, cum barbaris; puta cum Persis, Græcis, & Romanis: item propriè cum bestiis, inquit Theoph. quia Deus effecit vt feræ & bestiæ fruges eorum non consumerent aut læderent. Verùm hæc leuia & exilia fuerunt: quare plenius & perfectiùs hæc eis præstita sunt per Christum. Vbi nota: symbolicè hic bestiæ significant homines barbaros & truces: volucres significant timidos, & ambitiosos: reptilia denotant vafros &

D ventri deditos. quasi dicat: Hi omnes per Christum & Apostolos contrariis virtutibus exculti & mansuefacti, pacem inibunt & colent tam cum Deo, quàm inter se. Hoc est quod prædixit Isaias cap. 11. 6. *Habitabit lupus cum agno, & pardus cum hædo accubabit*, &c. Hinc & S. Petrus Actor. 10. 13. mittendus ad Cornelium aliósque gentiles, vidit linteum plenum quadrupedibus, serpentibus, & volatilibus, audiítque: *Occide, & manduca*: ex quo intellexit gentibus esse prædicandū Euangelium, easque conuertendas ad Christum. ita S. Hieron. Theodor. Haymo, Alber. Hugo, Vatab. Ribera & alij. vide dicta Isaiæ 2. 4.

Insuper Apostoli aliique nonnulli illustres san-

E cti, vt S. Antonius, Franciscus, verè & propriè acceperunt à Christo potestatem in serpentes, scorpiones, pisces, aues & bestias terræ, Lucæ 10. 19. Ita Rupert. Isidor. & Arias. Verùm hoc paucorum fuit priuilegium: prius verò omnibus fidelibus est commune. Prior ergo sensus est genuinus & plenius.

Et sponsabo te mihi in sempiternum.] Quasi dicat: Israëlem olim ob adulteria, id est, idololatriam repudiaui, & Assyriis in prædam dedi: at iam Babylone reduces, & longè magis tempore Christi veros Israëlitas, eos scilicet qui ex Israële, & ex gentibus ab infidelitate & impietate conuertentur, credéntque in Christum, adsciscam mihi in vers. 19.
sponsam;

sponsam, purà in Ecclesiam, quam nunquam repudiabo, sed mihi copulabo in æternum; ideóque vt sponsalia hæc & connubium confirmem, sanciámque in æternum, dotem ei excellentem & multiplicem dabo, qua exornata non possit non mihi iugiter placere, vt eam cogar semper amare, & vt coniugem retinere. Dotes hæ sunt iustitia, iudicium, misericordia & fides. Rectè Theodor. Ruper. Lyran. Arias & alij passim ex τὸ *in sempiternum*, inferunt hic agi de Ecclesia Christi. nam Synagoga est repudiata, & esse desiit. Sensus ergo est, quasi dicat: Synagogam mihi desponsabo vsque ad Christum, túncque per Christum vertam eam in Ecclesiam, quæ erit mihi sponsa æterna. Hinc patet Ecclesiam nunquam in fide defecisse, nec posse deficere.

Et sponsabo te mihi in iustitia & iudicio. } Primò Sanchez explicat quasi dicat: Regam te & in officio (hoc enim est iustitia & iudicium) continebo, ac viuendi leges præscribam, quasi maritus vxori, quomodo filia in officio continetur à patre, à quo leges accipit, quas sequatur, vtpote qui illius pudori & honori consulit, déque rebus omnibus necessariis prouidet. Cui per patrium nomen, ac potestatem licet admonere liberè, atque etiam seuerè, si quando in eo quod ius exigit coniugale, peccauerit. Maritus enim succedit in locum patris, quem sponsa relinquit, vt totum amorem & studium in maritum transferat. Vnde Ierem. 3. 4. à Deo sponso audit Synagoga: *Amodo voca me: Pater meus, dux virginitatis meæ.* Hæc ergo est mutua inter sponsum & sponsam iustitia, siue officium. Rursum, quasi dicat: Iustificando te, & iudicando, siue vindicando te in sponsam accipiam. Iustitia enim hîc Primò significat iustificationem Ecclesiæ & fidelium, qua Deus eis infundit iustitiam, id est, gratiam, charitatem, cæteràsque virtutes, quibus abolentur peccata, & constituuntur iusti gratique Deo, Deique filij & hæredes; imò vxores & sponsæ, vt hic ait Propheta. Iudicium significat ius & sententiam iudicialem, quam pro Ecclesia tulit Deus contra diabolum, qui vt Tyrannus eam iniustè possidebat, eique dominabatur. Secundò, iustitia & iudicium cùm iunguntur in Scriptura, significant duas partes, siue duo officia iusti iudicis & iudicij. Iudex enim per iustitiam iustos defendit, eísque dat, & conseruat, id quod est ipsorum: per iudicium verò iudicat & condemnat impios, qui iustos iniustè vexant & persequuntur. quasi dicat: Ego te, ô Ecclesia, ô sponsa, te tuáque semper tuebor, ego hostes & persecutores tuos puniam & disperdam.

Et in misericordia & miserationibus. } Est hendiadys: quasi dicat, In misericordia summæ miserationis, in misericordia maxima, vtpote profecta ex intimis visceribus, & ex viscerali commiseratione: hanc enim significat heb. רחמים *rachamim*. Est hæc secunda arrha & dos sponsæ, qua Deus eam in æternum sibi despondet; nimirum intima miseratio & summa misericordia illi à Deo exhibita, & iugiter exhibenda. Hoc est quod ait Paulus Tit. 3. 5. *Non ex operibus iustitiæ quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam saluos nos fecit per lauacrum regenerationis & renouationis Spiritus S. quem effudit in nos abundè per Iesum Christũ.* Hæc sunt viscera misericordiæ Dei, quæ in nos effundit per Christum, Lucæ 1. 78.

vers. 10. *Et sponsabo te mihi in fide.* } Tertia dos sponsæ est fides. vnde tertiò repetit τὸ *sponsabo*, vt certam, plenam, perfectam, & in æternum duraturam desponsationem sanciat, & significet. Quocirca Chald. vertit: *Consolidabo & stabiliam fidẽ meam in te.* Sicut enim in matrimonio est mutua corporum traditio; ita hîc sponsa se tradit Deo, ac vicissim Deus se tradit sponsæ, vt in ea thronum sibi æternum constituat, in quo quasi rex & iudex habitet & sedeat, ac iudicium exerceat, iustos tuendo, impios puniendo. Vnde thronus hic Dei quatuor virtutibus quasi columnis fulcitur, nimirum iustitia, iudicio, misericordia, & fide. Sic Psal. 88. 15. *Iustitia & iudicium præparatio* (id est, fulcimentum: hoc enim significat heb. מכון *machon*) *sedis tuæ.* Et Prouerb. 20. 28. *Misericordia & veritas custodiunt regem, & roboratur clementia thronus eius.* Porrò fides hæc in Deo est fidelitas & constantia in promissis, quæ in Scriptura vocatur veritas. Per hanc enim Deus sponsæ asseuerat nuptias has cum illa fore perpetuas, nec vllo repudio diuellendas. ita à Castro. In sponsa verò accipi potest, tum eadem fidelitas, qua sponsa se fidelem promittat & præstet suo sponso, vt nil præter eum amet; tum fides Christiana, quæ est initium iustitiæ & gratiæ, per quam desponsentur Deo. Hæc enim Christi fides initio Ecclesiæ maximè inculcanda fuit, vt homines crederent in Deum incarnatum & crucifixum, itáque fierent fideles, & sponsæ Dei ac Christi. Vide de desponsatione animæ cum Deo ea quæ dixi 2. Corinth. 11. 2. ad illa verba: *Despondi vos vni viro virginem castam exhibere Christo.* Intuere hic amorem & zelum sponsi Dei in sponsam Synagogã. Meritò S. Bern. serm. 5. de dedicat. Eccles. citans hæc Osee verba subdit: *Si non fecit ille quod sponsus, si non tanquam sponsus amauit, si non zelatus est tanquam sponsus, noli acquiescere sponsam te arbitrari.*

Porrò Philo Carpathiorum Episcopus ordinatus à S. Epiphanio, tempore Arcadij & Honorij Imper. scribens in Cãtica Cant. tomo 1. Biblioth. SS. Patrum, explicans illud Cant. 3. 11. *Egredimini & videte filiæ Sion, regem Salomonem in diademate, quo coronauit illum mater sua in die desponsationis illius*, docet Christum ter, siue tribus diebus sibi despondisse Ecclesiam. Primò, dum incarnatus est: tunc enim sibi carnem nostram, & per eam hominum Ecclesiam cœtúmque hypostaticè copulauit. Secundò, in passione: tunc enim suo sanguine Ecclesiam lauit, sibique in sponsam emit. Tertiò, in Pentecoste: tunc enim desponsationis arrham Ecclesiæ dedit, nimirum Spiritum S.

Denique hac Osee sententia, quasi formula sponsaliorum, Christus Dominus S. Catharinam Senensem in sponsam assumpsit, eámque sibi visibiliter despondit. Rem miram narrat Auctor grauis vitæ eiusdem, P. Raymundus, qui Generalis fuit Ordinis S. Dominici Magister, S. Theologiæ Doctor, & S. Catharinæ Confessarius. *Vt posset*, inquit, *sponso cœlesti, immutabili quodammodo & inuiolabili fidelitate semper manere subiecta, valde aspirabat ad perfectum fidei gradum, dicens cum Apostolis: Domine, adauge mihi fidem, eámque adeo in me perfice, vt nulla possit vi aduersantium concuti vel prosterni. Cúmque sæpe illi id oranti, sæpe etiam respondisset Dominus: Desponsabo te mihi in fide; tandem in Bacchanalibus, aliis ventris festa celebrantibus, ipsa se inclusit in suam cellulam, non respiciens in vanitates & insanias falsas, sed ardentissimè petens à Domino eam, quam diximus, fidei perfectionem. Et quia verissimè dixit Propheta: Delectare in Domino; & dabit tibi petitiones cordis tui;*

Christus ei, apparuit cum sanctissima matre sua & aliquot Sanctis, & eam mirabili modo sibi despondit, hortatúsque est eam, vt deinceps ageret viriliter, & incunctanter ea, quæ ex diuina prouidentia ipsi facienda incumberent. Post hanc autem desponsationem cœpit Dominus eam sensim trahere ad hominum consortium, & cõsuetudinem. Volebat enim eius opera vti ad multorum hominum promouendam salutem. Ex hac desponsatione secuta est mira virginis cum Christo familiaritas & vnio. Nam etiamsi familiæ & ægris seruiret, *nihil ab æterni sponsi cõspectu, amplexibúsque recedebat. Versa enim propemodum erat in naturam videbatur incredibilis quædam habilitas, & promptitudo mentem suam cum Christo coniungendi, etiam quouis loco & tempore, nec ab hac felicissima coniunctione vllo actu externo impediebatur, semper & vbique tendens ad cœlestia. Vnde fiebat, vt propè innumeris vicibus extra se raperetur.*

Porrò causam desponsationis & quasi meritum, hanc dedit Christus: *Quia tu,* inquit, *spreuisti vanitates mūdi, amplexa es crucem & pœnitentiam, quæris summum & æternum bonum, atque hisce diebus Bacchanalium, quibus mundani vacant gulæ & luxuriæ, tu studes mortificationi & orationi, ideo ego te mihi desponsabo.* Modus ritúsque fuit hic: *B. Virgo accipiens dexteram Catharinæ, extendendo eius digitum annularem precabat à Filio, vt illam sibi desponderet. Annuit Christus, ac accipiens Catharinæ dexteram, digito eius annulum sponsalitium* (qui etiamnum Romæ seruatur in Monasterio Virginum Dominicarum in Magnanapoli, vbi eum clarè intuitus sum) *inseruit, dicens: Ecce ego qui sum Creator & Saluator tuus, te mihi despondeo in fide, quæ perdurabit in te ex hac hora semper immutabilis, donec nuptiis æternis tibi in cœlo coniungar, vbi videbis me facie ad faciem, mēque perfrueris. Superest ergo, vt viriliter decertes, & in robore fidei, quam tuo cordi infixi, superes omnes illecebras & angustias mundi, omnes stimulos carnis, & omnem tentationem inimici.* Ita Raymundus in vita S. Catharinæ Sen. quam in Italicum idioma transtulit Ambros. Catharinus lib. 1. cap. 23.

vers. 21. *Exaudiam cœlos.*] Nimirum mandādo id quod mando per Ezech. cap. 38. 8. *Vos montes Israël ramos vestros germinetis, & fructum vestrum afferatis populo meo Israël.*

Nota Primò, ad emphasin & elegantiam hic in cœlis, &c. proponi prosopopœiam per gradationem, quasi dicat: Cœli appetitu naturali, quo terræ, hominum totiúsque vniuersi, cuius ipsi pars sunt, bonum & commoda desiderant, videntur à me Deo poscere nubes & pluuiam; ego illam eis annuam, statímque dabo; & sic consequenter cœli respondebunt votis terræ sitientis, & pluuiam fœcundam desiderantis, eam distillando; & terra satisfaciet votis tritici multipliciter crescere cupientis; & triticum explebit vota Iezrahel, id est, seminis & populi Dei, qui hasce fruges exoptat. Hæc gradatio significat tum miram fertilitatem bonorum, etiam temporalium, quam populo suo pollicetur Deus, tum subordinationem cōgruam, & ordinatam causarum secūdarum seriem à Deo institutam, qua infimæ à mediis, mediæ à summis, summæ à Deo pendent & reguntur, quam Gentiles fatum, fideles harmoniam mundi appellarunt, de qua Iob 38. vers. 37. *Concentum cœli quis dormire faciet?* Sic hic Israëlis, id est, populi Dei, vita pendet & sustentatur à tritico, hoc à terra, hæc à cœlo, hoc à Deo; vnde pro, *exaudiam*, hebr.

A est ענה *ana*, quod vt dixi inter alia significat respondere, & canere alternis. Vnde hic vertas: *Respondebo cœlis*, vel, *illis præcinentibus succinam*, & accinam: cœli enim postulando canent Deo: Domine, da nobis pluuiam vt terra producat triticum, vinum, & oleum, quo alatur Iezrahel, id est, populus tuus, cui nos & omnia creata seruire decreuisti. Respondebit & succinet Deus: Æquum mihique gratum postulatis; idipsum præstabo. Amo enim Iezrahel, id est, Israël, quasi sponsam charissimam. Vnde moraliter hic aduertit Pineda in Iob 37. vers. 3. quod vniuersitas creaturarum cum suo creatore conspirans in commoda hominum, præsertim fidelium & sanctorum, videatur mirabilem concentum efficere, & vt Sa- Concentus creaturarum.

B piens ait cap. 19. 17. *sicut in organo sonus sonum custodire*, quasi dicat: Sicut cùm in musico instrumento sonus vnius chordæ ex variatione modulationis & toni, aliam & aliam efficit harmoniam in gratiam audientium; ita Deo ludente in elementis Ægypti, elementum suam naturam & ordinem retinens, iunctum alteri, in eius conditionem & vsum transisse visum est, ad punitionem Ægyptiorum, in gratiam Hebræorum. Nam iumenta Hebræorum terrestria transeuntia mare rubrum à Deo diuisum, videbantur piscium naturam induisse, & natantia, putà ranæ, in terra degentia Ægyptios affligebant, ac si fuissent terrestria. Simili schemate ait Euripides apud Arist. 8.

C Ethic. cap. 1. *Cum est sicca tellus, ipsa certè tunc imbrem amat.*

Cum turget æther imbre, cum caluus tumet,
Affectat, vt telluris in sinus cadat.

Tollit hic Deus prius maledictum, quod Israëli adulteranti cum idolis intentauit vers. 9. *Sumam frumentum meum in tempore meo.* De Iezrahel dixi cap. 1. 4. Chaldæus censet Iezrahel hic significare populum Dei antea dispersum, nunc à Deo in Ecclesia collectum & benedictum.

Nota Secundò, hic esse continuam allegoriam. Alludit enim ad Israëlem ex Assyria & Babylone redeuntem in Iudæam, cui Deus dedit pluuiam, triticum, oleum & vinum, vti notant S. Hieron. Theodor. Theoph. Albert. & Hugo: sed sub his

D allegoricè significat Deum tempore Christi pro votis fidelium eis abundantiam gratiæ, Sacramentorum, concionum, omniúmque donorum spiritualium daturum, ita S. Hieron. & Ruper. Vterque sensus est literalis; sed prior est quasi typus & vmbra posterioris; vnde ad illum tantùm alludit, cúmque obiter perstringit; intendit verò per eum significare posteriorem, in eóque hæret, seséque explet, vti fieri solet in allegoria. Deus enim & populus Dei, putà veri Christiani, parui æstimant omnia bona temporalia & caduca. Hi enim didicerunt à Christo calcare terrena, & amare cœlestia, eísque toto affectu inhiare, vt viuant æternitati. Hinc symbolicè ex Theoph. Leo Ca-

E strius, Vinum, ait, & frumentum, id est, Eucharistia, aliáque Sacramenta exaudient Iezrahel, id est, semē vel brachium Dei, putà Christum, qui conceptus est de Spiritu sancto, quique est virtus & brachium Patris, vt scilicet ipsa Sacramenta faciant opus suum, quod est fideles Christi purgare, sanctificare, pascere, roborare: Christus enim est qui per ea hæc operatur in fidelibus. Rursum Deus Pater Christi causâ è cœlo depluit in Ecclesiam vbertatem bonorum spiritalium. Idem Castrius ex S. Aug. Exaudiam, inquit, cœlos, id est, cœlites, putà Angelos & Sanctos, qui pro Iezrahel, id est,

id est, fidelibus militantibus Deum precantur: & cœli, id est, sancti exaudient terram, id est, Ecclesiam, vt à Deo pluuias cœlestium bonorum Iezrabeli, id est, fidelibus impetrent. Ante Christum enim eiúsque sanctos, iustum erat cœlis ne pluerent: Mandabo, inquit Deus, nubibus cœli ne pluant super terram. ita ipse ad literam, ego symbolicè. Hinc & anagogicè Cyrill. *Exaudiam cœlum, inquit, id est, munerum meorum largum dispensatorem faciam cœlum, siue cœlicolas, vt & ipsi misericordiam consecutos exhortari possint. Et tunc planè terra exaudiet frumentum, vinum & oleum, id est, fructum ferent qui sunt in terra, spem vitæ, lætitiæ, hilaritudinis. Et typus quidem vitæ frumentum est, vinum autem lætitiæ, oleum hilaritatis & bonæ habitudinis.*

Vers. 23. *Et seminabo eam mihi in terra.*] *Seminabo*, id est, instar seminis spargam ipsam, ait Vatab. quasi dicat: Ego Ecclesiam, eiúsque Apostolos & Principes spargam per totam terram, vt illi per semen doctrinæ & martyrij sui multam fidelium & sanctorum segetem producant. ita Haymo & Rupert.

Nota, vox *eam* grammaticè non refert *Iezrabel*, vtpote masculinum; sed *matrem eius*, putà Synagogam: de ea enim egit hoc capite. Alludit & obiter perstringit, vti iam dixi, Israëlitas è Babylone redeuntes in Iudæam, vbi instar seminis iacti in terram vbertim creuerunt & propagati sunt. Ita Chald. Theod. Theoph. & alij. Simile est Ieremiæ 51. 27. vide ibi dicta. Nota τὸ *seminabo*, significat abiectionem & mortificationē seminis, putà Apostolorum & posterorum. Nam, vt ait Christus Ioan. 12. 24. *Nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet: si autem mortuum fuerit, multum fructum affert. Non minuitur*, ait S. Leo serm. 1. de S. Petro & Paulo, *Ecclesia persecutionibus, sed augetur: & semper dominicus ager segete ditiore vestitur, dum grana quæ singula cadunt, multiplicata nascuntur.* Idem fit in qualibet anima fideli & sancta.

Et miserebor eius quæ fuit absque misericordia.] Hæc explicata sunt cap. 1. 6. Tantùm nota, pro *miserebor*, &c. Vaticana Biblia legunt: *Diligam non dilectam.* Hebr. enim רחם *tacham*, significat intimum affectum tam dilectionis, quàm miserationis & misericordiæ. Vnde S. Paulus citans hunc locum Rom. 9. 25. vtrumque ponit. Ait enim: *Sicut in Osee dicit: Vocabo non plebem meam, plebem meam: & non dilectam, dilectam: & non misericordiam consecutam, misericordiam consecutam:* quod enim Paulus dicit: *Vocabo nō plebem meam, plebem meam*; Osee dicit: *Dicam non populo meo: Populus meus es tu.* Præponit enim ea Paulus, quæ Osee postponit. Porrò quod addit Paulus: *Et erit in loco vbi dictum est eis, Non plebs mea vos, ibi vocabuntur filij Dei viuentis*, non ex hoc capite, sed ex cap. 1. vers. 10. desumpsit. Ibi enim dixit Osee: *Et erit in loco vbi dicetur eis: Non populus vos, dicetur eis: Filij Dei viuentis.*

CAPVT TERTIVM.

SYNOPSIS.

Iubetur Osee adulteram domum suam abducere, cum eáque pacisci vt ibi multo tempore cælebs sedeat, nec fornicetur, nec ad virum suum redeat; ac per hoc repræsentat Israël multo tempore fore sine Deo, sine idolis, sine lege, sine rege, sine theraphim; sed in nouissimo dierum reuersurum ad Dominum.

Vers. 1.] Et dixit Dominus ad me: Adhuc vade, & dilige mulierem dilectam amico & adulteram: sicut diligit Dominus filios Israël, & ipsi respiciunt ad deos alienos, & diligunt vinacea vuarum.

Vers. 2.] Et fodi eam mihi quindecim argenteis, & coro hordei, & dimidio coro hordei.

Vers. 3.] Et dixi ad eam: Dies multos expectabis me; non fornicaberis, & non eris viro: sed & ego expectabo te.

Vers. 1. ADHVC *vade.*] Iubetur hic Osee amare & pretio conducere, inque domum suam inducere adulteram: quia prior fornicaria Gomer non planè repræsentabat Israëlis adulteria, id est, idololatrias cum diis gentium quasi adulteris commissas, spreto vero amico, putà Deo.

Quæres, contra quos hoc signum assumitur, siue quosnam repræsentat hæc adultera? Duodecim tribus repræsentare censet S. Hieron. & Lyran. Duas tantùm, putà Iuda & Beniamin significare censent alij, vt sicut Ezechiel cap. 23. per duas sorores meretricantes notauit omnes Hebræos idololatrantes, putà per Oolla decem tribus, per Ooliba duas; ita hic Osee per Gomer fornicariam cap. 1. significet decem tribus, per adulteram verò hoc capite significet duas, quæ decem in idolorum cultu secutæ & imitatæ sunt. ita Haymo, Ruper. Albert. Hugo, Vatab. Ribera & Sanchez.

Verùm meliùs Chald. Theod. Theoph. & à Castro, censent hic eosdem notari, qui capite primo notati sunt: putà Israëlem, siue decem tribus. Hisce enim comminatur ob idololatriam plenum excidium & desolationem; vt sint sine rege, sine lege, Deo, Repub. &c. quod ita euenisse post Samariæ excidium anno sexto Ezechiæ regis peractum cernimus: cum ex aduerso duæ tribus Babylone redeuntes habuerint Duces, legem, & Rempub. vsque ad excidium per Titum, quod non ob idololatriam, sed ob occisum Christum perpessæ sunt, & etiamnum perpetiuntur.

Dilige mulierem dilectam amico.] Ita & Chald. S. Hieron. & alij passim: legunt enim in Hebr. רע *rea*, id est, amico. Verùm Septuag. aliis punctis legentes רע *ra*, id est, malum, vertunt: *Dilige mulierem diligentem mala*; scilicet adulteria: & ita

legunt Theod. & Theoph. vtpote Græci, qui proinde græcam versionem Septuag. sequuntur: sed eodem redit sensus.

Quæres, quænam hæc? an Gomer quam duxit Osee cap. 1. an quæ alia? Primò Ruffinus, Ribera, & aliqui alij censent fuisse Gomer, quæ, inquiunt, post coniugium cum Osee, trésque proles ex eo susceptas, adulteris se miscuerat: vnde Osee eius repudium cogitabat. Sed Deus eam recipi, diligi, & retineri renouato & redintegrato per nouum contractum cum ea matrimonio, iubet; vt hoc facto repræsentet Synagogam Deo desponsam; licèt adulterantem diligi à Deo, eámque ipsum post adulteria idololatriæ amare, & retinere sibi sponsam. Ratio est, quia Osee non potuit aliam adulteram, quæ alterius esset vxor, in vxorem ducere: fuisset enim hoc nouum adulterium: debuisset ergo illa ad priorem verúmque maritum remitti (eius enim erat vxor) non ab Osee duci. Secundò, Chald. S. Hieron. Cyrill. Theodor. Hugo, Isidor. Paulus à Palatio, à Castro, Emmanuel & alij, censent hanc mulierem non fuisse Gomer, sed aliam (vti verba textus innuunt, præsertim *τὸ adhuc*, & *fodi*, id est, emi: ergo hactenus non erat empta nec comparata) quæ à viro suo discedens adultera effecta sit, quam Osee iubetur à scelere reuocare; & emere non in vxorem, sed in ancillam, ac domi retinere castam; vt nec cum viro, nec cum adultero copuletur; donec post multum tempus ad virum suum reuocetur, & in eius gratiam thorúmque redeat. Audi S. Hieron. *Propheta diligit adulteram, & tamen non ei matrimonio copulatur, neque fornicatione coniungitur, sed tantum diligit delinquentem.* Hoc enim verba Osee significant vers. 7. *Et dixi ad eam: Dies multos expectabis me: non fornicaberis, & non eris viro: sed & ego expectabo te.* quod deinde explicans, & ad scopum per eam propheticè repræsentatum applicás, subdit; *Quia dies multos sedebunt filij Israël sine rege, &c. & post hæc reuertentur & quærent Dominum Deum suum.*

Tertia sententia, quam Theoph. Ruper. (qui vult hanc fuisse sororem Gomer) Vatab. Sanchez & alij sequuntur, media est; nimirum mulierem hanc aliam fuisse à Gomer, emptámque ab Osee in sponsam & vxorem, non in ancillam. Hoc enim significat *τὸ dilige mulierem*, quasi dicat: Duc in vxorem, & vt vxorem dilige. Rursum *τὸ expectabis me, sed & ego expectabo te*, vnde liquet eam ab Osee fuisse desponsatam, vt fieret vxor; sed Osee consummatione coniugij & copula abstinuisse ad longum tempus, quo expleto, ei copulatus est; vt repræsentaret pari modo Synagogam multo tempore fore sine rege, lege, Deo, eóque expleto, ad Dei amplexus redituram. Osee enim videtur hic personam Dei gerere, mulier Synagogæ, coniugium & copula religionis & cultus Dei. Ergo fuit hæc vxor Osee, sicut Synagoga erat vxor Dei. Vnde sequitur, virum eius priorem sub quo adulterata erat, iam fuisse mortuum, aut certè per libellum repudij ei à viro ob adulteria datum, scissum & solutum fuisse prius eam eo coniugium, ita vt iam soluta potuerit nubere Osee Prophetæ. Hæ sententiæ probabiles sunt; sed secunda probabilior, ob nostram versionem, quæ vertit: *dilectam amico*, id est, marito: sequitur enim: *Sicut Dominus Deus diligit filios Israël.* quasi dicat: Sicut hæc mulier, licèt multùm dilecta à marito, tamen adulteratur; ita filij Israël, licèt multum dilecti à Deo, tamen copulantur idolis. Ami-

A cus ergo hic non potest accipi adulter, sed maritus; talis enim erat Deus respectu Synagogæ. Hinc sequitur mulierem hanc habuisse amicum, id est, maritum superstitem, ac proinde non potuisse appeti ab Osee in vxorem, sed tantùm in ancillam, aut potiùs Osee eam perditam & profugam adamasse ex charitate, vt proximam, eique dedisse pretium & hospitium, vt adulterare desineret. ita auctores citati, ac nominatim per amicum hunc, accipiunt maritum, non adulterum Chald. Lyran. Isidor. Paulus à Palatio, Arias, Guadalupensis, Vatab. & alij multi: licèt S. Hieron. Theodoret. & Theoph. ex Septuag. intelligant adulterum. Et sic *rea*, id est, amicus vel socius, significat maritum Ierem. 3. 20. *Quomodo si contemnat mulier amatorem suum*, hebr. *rea*, id est, amicum, purà maritum.
B Hic ergo amicus gerit typum Dei, non Osee, qui tantùm mulieris huius est conductor.

Porrò Chald. Isid. & Vatab. censent hæc facta esse in Osee non realiter, sed tantùm in spiritu per visionem imaginariam. Meliùs Theod. à Castro, & alij, censent reipsa ab eo esse facta & patrata. vide dicta cap. 1. vers. 1.

Et adulteram.] Septuag. Complut. & Regia legunt *καὶ μοιχαλίδας*, id est, *& adulteras*, sed corruptè: legendum enim cum Codice Vatic. S. Hieron. & Theoph. *καὶ μοιχαλίδα*, id est *& adulteram*. Patet ex Hebræo, Syro, Arabico, & aliis. Vide hic tenerum Dei cor, quo amat & sequitur pec-
C catores à se auersos.

Moral. S. August. hom. 38. inter 50. *Euelle*, ait, *cor tuum ab amore creaturæ, vt inhæreas creatori, quia si amas illa quæ fecit, adulter es & quæres iram, quia amicitia huius sæculi inimica est Deo. Quicunque ergo voluerit esse amicus huius sæculi, inimicus constituitur Dei. Anima deserto creatore, amans creaturam adultera est. Illius enim amore nihil castius, nihil delectabilius. O anima vt illius amplexibus digna sis, dimitte ista, & illi inhære gratis. Nam inde dixit Psaltes psal. 72. Mihi adhærere Deo bonum est, ideóque versum priorem præmisit dicens: Perdidisti omnes qui fornicantur abs te.*

Et diligunt vinacea vuarum.] Pro *vinacea*, heb.
D est אֲשִׁישֵׁי *ascisce*, quod Chald. Lyran. Marinus, Forsterus, R. Dauid & ex eo Vatab. & Pagn. vertunt *œnophora*, vel *lagenas vuarum*. quasi notetur hic idololatrarum gula & ebriositas. Solebant enim idololatræ in suis sacrificiis & festis solemnioribus epulari & potare, imò præsentibus certam vini & cibi mensuram distribuere, vti & fecit Dauid cùm arcam transtulit in Sion 2. Reg. 6. 19. Hinc & Septuag. vertunt *πέμματα*, id est, bellaria, panes ex simila factos & placentas, quæ idolis offeruntur, ait S. Hieron. & Theoph.

Vinacea sunt folliculi vuarum.

Verùm melius S. Hieron. Vatab. & alij vertunt *vinacea*. Nam & Aquila vertit *παλαιά*, id est, *vetusta*; & Symmac. *ἀκάρπους*, id est, *infrugiferos*, siue
E aridos & steriles vuarum folliculos: vinacea enim sunt folliculi siue pelliculæ vuarum, quæ in torculari expressâ vua, vinóque defluente remanent. Vnde Hebr. vocantur אֲשִׁישִׁים *ascisim*, quasi dicas *ima*, seu *fundamenta*, quæ in torculari subsidunt; à rad. אָשַׁשׁ *ascase*, id est, fundauit. ita Columella lib. 6. cap. 3. (vbi vocat *siccata vinacea*) & Varro lib. 3. de re rustica cap. 11. & Cato cap. 10. & Plinius lib. 17. 22. Eadem vocantur *lora*; *quod lota acinis ac pro vino operariis datur hyeme*, ait Varro lib. 1. cap. 54. & Plinius lib. 14. 10. *Non possunt*, ait, *iure dici vina, quæ Græci deuterias appellant, Cato & nos loram, maceratis aqua vinaceis; sed*

tamen

tamen inter vina operaria numerantur. Audi & Hugonem: *Vinacea, ait, sunt pelliculæ, botrus plures racemi, racemi plures vua. acinum granum, glarea liquor.* Significat ergo hic Propheta idololatras idolis suis obtulisse hæc vinacia, inquit Theod. & Theoph. aut potiùs acri sarcasmo perstringit eos, quòd relicto domi vino puro & præstanti, adirent idola & idolothyta, vbi ob aduenarum turbam singulis dabatur lora ex vinaceis aqua dilutis, non vinum: vnde tropol. vinacea & inanes vuarum folliculi significant res vanas & futiles, in quibus nihil est succi, nihil medullæ, nihil boni, quales erant idola, & idolothyta, aliáque quæ amabant Israëlitæ relicto Deo: omnis enim peccati voluptas inanis est, insipida & exsucca, non solida, non satians. Hinc Hugo: *Vinacea*, inquit, *sunt dæmones, qui creati in magna pinguedine Spiritus S. sed per superbiam arefacti, proiecti sunt de cœlo. Nam Deus in eis, ait S. August. fuit simul & largiens gratiam, & condens naturam*; sed effusâ gratiâ per peccatum, mansit natura vacua, quasi vinaceum. Sic, ô peccator, cùm sectaris honores & dignitates, vina & venetes, vinacea sectaris, folliculos inanes, & mero aëre aut vento turgidos sectaris. Vescebaris in domo Dei pane cœli, pane angelorum; nunc vagus & profugus cum filio prodigo ambis siliquas porcorum. Quod enim in tritico sunt siliquæ, hoc in vuis sunt vinacea. Itáne, ô stolide, mundo te credis, qui pro tritico siliquas, pro vino loram tibi propinat? Argentum tuum versum est in scoriam, vinum tuum mistum est aqua, imò aqua est mera, eáque putrida. Quin ad patrem, ad Deum tuum redis? Innitat te ille ad mensam suam vino & deliciis instructissimam, ac clamat: *Venite, comedite panem meum, & vinum quod miscui vobis*, Prouerb. 9. 5. *Ego sum panis viuus, qui de cœlo descendi: Si quis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternum*, Ioan. 6. vers. 51. *Quid enim bonum eius est, & quid pulchrum eius, nisi frumentum electorum, & vinum germinans virgines?* Zachar. 9. 17. *Venite, & bibite, & inebriamini charissimi*, Cant. 5. 1. Quin accedis, quin accurris? vt sentias dicásque cum sponsa: *Introduxit me rex in cellaria sua: exultabimus & lætabimur in te.* Pulchrè S. Bern. in sentent. *Vinum*, inquit, *gratia est, quod ex botro Cypri, id est, conditoris largitate decurrit: & hoc est mustum quo sponsi filij inebriantur, quod mittitur etiam in vtres nouos.* Et rursum: *Triforme vinum est in scypho Dei: rubicundum in longanimitate sanctorum quod latificat Isaac in agricultura: album in remuneratione iustorum, quo ebriatur Noë: nigrum & acidum in damnatione prauorum, quod Iesus gustat sed non vult bibere.* Et ex hoc vino, ait idem trac. de diligendo Deo, *sobria illa ebrietas vero, non mero, ingurgitans: non madens vino, sed ardens Deo.* Et serm. 18. in Cant. *Orando bibitur vinum lætificans cor hominis, vinum spiritus quod inebriat, & carnalium voluptatum infundit oblinionem.*

vers. 2. Fodi, id est, emi eum. *Et fodi eam.*] Id est, conduxi, comparaui eam, ita Septuag. Chald. S. Hieron. Hugo, Lyran. Vatab. Arias, & alij passim. Vnde Syrus vertit, *emi eam.* Arabicus, *conduxi eam.* Nota hebr. כרה *cara* propriè significat fodere, excindere, excauare: inde per metalepsin significat comparare vel emere. Olim enim quisque fodiebat sibi cryptas ad habitationem & ad sepulturam, ac multò magis vineas, agros, puteos, & cisternas, quibus maximè in Mesopotamia locisque vicinis (vbi habitarunt Patriarchæ Israëlis) ob terræ siccitatem & calorem indigent, indéque tot & tanta iurgia pastorum Isaac cum pastoribus Abimelech ob hosce puteos, Genes. 26. vers. 17. 20. 22. adeo vt etiamnum viatores ibidem ad puteos communes anhelent, & diuertant, æquè ac in Europa anhelant ad hospitia, vt mihi retulit oculatus testis R. P. Marietus. Puteos ergo olim fodiendo sibi comparabant, vt patet Genes. 50. 5. & alibi. Hinc *fodere* significat *emere, comparare*, vt Deuter. 2. 6. pro, *Aquam emptam haurietis*, hebr. est, *Aquam fodietis ab eis argento*, id est, emetis argento, emptámque haurietis. Addit S. Hieron. Haymo & Lyran. Osee vti hoc verbo fodiendi, quia alludit ad vinacea iam dicta. Israël enim erat quasi vinea, quæ fodi solet. Vnde cap. 2. vers. 15. dixit: *Dabo ei vinitores ex ea.* Quocirca Leo Castrius: Fodi, inquit, & pastinaui vineam, impendens in fossores quindecim argenteos. Secundò, Forsterus: *Cara*, inquit, significat fodere & scindere, indéq; emere: quia ementes & vendentes dextras inuicem percutiendo quasi discindunt, earúmque discissione & diuisione stipulantur venditionem vtriusque esse factam, ratámque emptionem significant. Tertiò, Arias: *fodi eam*, id est, emi in seruam perpetuam: huic enim fodi & perforari solebant aures, iuxta legem Exodi 21. 6. & Deuter. 15. 16.

Vnde Nota, licèt Ruffin. & Ribera paulò antè citati, censeant hanc feminam ab Osee fuisse emptam in vxorem: apud veteres enim, etiam Hebræos, sponsi & mariti emebant sponsas & vxores, tum ab earum parentibus, tum ab ipsismet, dando eis pro dignitate cuiusq; munera: ac sponsæ vicissim dotem dando, ea sibi maritos coemebant. Ita Dauid emit Michol centum præputiis Philisthinorum, Iacob Rachelem emit seruitio septem annorum, Genes. 29. 18. Sephora emit Mosen sanguine filij, quem circumcidit, Exodi 4. 25. vide ibi dicta. Idem mos fuit apud Romanos, vt patet ex Cicerone oratione pro Murena, & Gellio lib. 18. 6. atque apud Græcos: vnde Iliad. 9. Agamemnon Achilli offert filiam sine ἕδνων, id est, donis, quæ sponsi solent dare sponsis. Vnde ab Ouidio dona iugalia vocantur, ab aliis sponsalia. Sic ergo Osee hic videtur emisse vxorem. Tamen verius est, ipsum eam non emisse in coniugem, sed conduxisse in ancillam, ad hoc vt adulteris & adulteriis abstineret. Vnde Septuag. vertunt: ἐμισθωσάμην αὐτὴν, id est, *mercede & pretio conduxi eam.* μισθὸς enim est merces. ita S. Hieron. Albert. Hugo, & alij suprà citati.

Quindecim argenteis.] Scilicet siclis. Siclus autem pendebat quatuor drachmas Atticas, id est, semiunciam, putà quatuor regales Hispanicos, siue quatuor Iulios Italicos, vti dixi Exodi 30. 13. Ergo siclus argenteus erat florenus Brabanticus, & quindecim sicli quindecim floreni Brabantici.

Coro hordei.] Corus, hebr. חמר *chomer* (diuersus est ab עמר siue *gomor*, quæ mensura erat victus diurni, Exodi 16. vers. 16.) erat mensura continens 30. modios. ita S. Hieron. & Epiphan. lib. de mensuris, qui ait, corum continere triginta modios, eísque cameli onus. Addit Paulus à Palatio, corum siue chomer esse onus asinarium, quod scilicet fortis asinus ferat, indéque dici *chomer* à חמור *chamor*, id est, asinus. *Antiquissimum*, ait Plinius lib. 18. 7. *in cibis hordeum fuit in Atheniensium ritu apparet, & gladiatorum cognomine, qui hordearij vocantur.*

Et dimidio coro hordei.] Hebr. est לתך שערים *letech seorim*, quod mirum est Septuag. vertere

νίβελ οἴνου, id eſt, lagenam vini: *ſeorim* enim hordeum ſignificat, non vinum. Et cæteri interpretes verterunt ἡμικόρου, id eſt, medium corum; hoc eſt quindecim modios hordei. ita S. Hieron. Epiphan. & alij.

Porrò empta fuit hæc vxor dimidio coro hordei: quia olim confarreatione nuptiæ contrahebantur, cum certis verbis coram teſtibus ſolemni ſacrificio, in quo panis farreus adhibebatur, in manum conueniebant, ait Vlpianus; quod à Romulo inſtitutum fuiſſe teſtatur Dionyſ. nam farreatio illa ſignificabat vitæ communionem: quocirca diffarreatio apud Feſtum eſt diſſolutio matrimonij confarreatione contracti. ita Vlpian. lib. 9. Inſtit. Plinius lib. 18. cap. 3. & ex iis Pineda lib. 5. de rebus Salomonis cap. 2.

Quæres, quidnam hæc ſignificent? Primò Chald. S. Hieron. Hugo, Lyran. & alij cenſent quindecim argenteis ſignificari decimamquintam diem primi menſis Niſan, putà Paſcha, quo Hebræi ſanguine Agni paſchalis à morte, quam inferebat angelus percutiens primogenita Ægyptiorum, redemerunt ſuos primogenitos; ideóque deinceps eoſdem quinque ſiclis redimere ſunt iuſſi. Corus & dimidius, id eſt, 45. modij ſignificant 45. dies quibus ex Ægypto peruenerunt ad montem Sina, vbi legem acceperunt, in qua ſanxit Deus primitias hordei ſibi offerri altera die Paſchatis, inquit Chald. Verum eſto eò alludi poſſit, tamen hæc iam pridem tranſacta erant: hic autem eſt prophetia de futuro, quæritur ergo quid in futurum portendant?

Secundò, Arias cenſet quindecim argenteis ſignificari quindecim Prophetas tam maiores, quàm minores, qui Iſraëli prædicarunt eúmque conduxerunt ad pœnitentiam: corus ſiue chomer, inquit, eſt cumulus; *ſeorim* eſt hordeum, item turbo & tempeſtas, 45. modij ſunt 45. pœnæ quas Deus Iudæis Leuit. 26. intentauit, ſi legem violarent, quas Propheta hic Iudæos ſubituros ſignificat. Alij alia afferunt, ſed impertinentia, quæ vide ſi lubet apud Chriſt. à Caſtro.

Simpliciùs dicendum videtur, hoc pretium taxatum fuiſſe huic mulieri ad annuum victum: ad hunc enim Romani deſignabant modios ſuos 48. quos efficiunt Hebræorum modij 45. putà corus cum dimidio. Vnde Terentius in Phormione docet, quod ſerui quatuor modios in menſe accipiebant pro victu: iam multiplica quatuor per duodecim (tot enim ſunt menſes in anno) habebis modios 48. quæ erat menſura annui victus Romæ. Porrò hordeum & hordeaceus panis erat cibus ſeruorum, ancillarum & pauperum; apud Hebræos etiam adulterarum: vnde mulier de adulterio accuſata, ait S. Hieron. iubetur accipere gomor farinæ hordeaceæ, Num. 5. 15. Per hæc ergo omnia ſignificat Propheta, quòd Deus Iſraëlitis ob peccata ſeruituri deſtinatis, & quaſi iumentis terrenis (horum enim pabulum eſt hordeum) dabat bona terrena, ſed cum labore & pauca, putà tanta quanta ad victum ſufficiunt tale enim eſt corus cum dimidio hordei ad victum annuum, ac quindecim ſicli ad veſtitum & cætera neceſſaria; idque ad hoc, ne cogantur gentes & idola ſequi, ſicut olim faciebant, ſed ſciant ſe non omnino à Deo eſſe derelictos, quinimò eius in ſe curam, alimoniam & bonitatem agnoſcant, & ſpe maiorum donorum ad Deum reuertantur. quod fiet in nouiſſimo dierum, vt dicitur verſ. 5. Hoc eſt quod ait Apoſtolus Rom. 11. *Non repulit Deus*

A *plebem ſuam quam præſciuit*, ſed expectat donec in fine *omnis Iſraël ſaluus fiat*. ita Ribera, à Caſtro & alij. Moral. de pretio hoc vide S. Hieron hic, & S. Ambr. lib. 4. Epiſt. 39. & lib. 9. Epiſt. 77.

Et dixi.] Propheta conduxit adulteram pretio quindecim argenteorum, & ſeſquicoro hordei, nunc conductionis pacta & conditiones quas ab ea exigit, illi proponit. verſ. 3.

Prima eſt, *Dies multos* (putà annum integrum: hunc enim Hebræi vocant יָמִים *iamim*, id eſt, dies; quia annus eſt omnium dierum complexio & reuolutio: & ad annuum victum dederat ei pretium, vti iam dixi) *expectabis me*, heb. *ſedebis mihi*, vel mecum, quaſi dicat, Per annum apud me habitabis & deſidebis, nec vagaberis per domos

B & hoſpitia tuorum amaſiorum. ita Theodoret. Theoph. Pagn. & alij. vnde Iſidor. & Vatab. exponunt quaſi dicat: *Multos dies in luctu ſedebis quaſi vidua*. Oſee hic repræſentat non Deum, ſed Salmanaſar, qui Iſraëlitas in Aſſyria quaſi in hoſpitio captiuos detinuit. Noſter vertit: *Expectabis me*, quia reſpicit rem ſignificatam, ad hoc enim ſedebat domi Prophetę, vt expectaret tempus quo ab eo reconciliaretur, & reduceretur ad maritum. ita S. Hieron. Haymo & alij.

Secunda eſt, *Non fornicaberis*: hic enim fuit præcipuus ſcopus Prophetæ, nimirum vt auocaret eam à fornicatione. vbi nota inſignem eius charitatem & zelum animarum. Ita S. Ephrem

C celebrat zelum & ſolertiam Abramij Eremitæ (in eius vita) qui Mariam neptem ſuam in fornicationem lapſam, indéque publicè in hoſpitio meretricantem re cognita inſecutus, magno labore æquè ac induſtria inde abduxit, & in eremum ad priſtinam vitæ ſanctitatem perennémque pœnitentiam reduxit. Ita B. P. N. Ignatius Romæ monaſterium S. Marthæ extruendum curauit, vt in eo reciperentur mulierculæ, quæ à turpi quæſtu abductæ vitam in melius mutare vellent, ipſéque exiſtens Generalis illas eò deducebat. Cúmque ei obiiceretur in illis operâ perdi, quòd facilè ad vomitum redirent: *Minimè ſanè*,

D inquit Ignatius, *ſed ſi omnibus vitæ meæ curis atque laboribus id poſſim efficere, vt vel vnam noctem peccato vacuam præterire illarum aliqua velit, omnes ego quidem neruos contendam, vt vel illo tam exiguo tempore Deus & Dominus noſter non offendatur, etiamſi ſciam illam ſtatim ad ingenium redituram*. ita Ribaden. lib. 3. vitæ eius cap. 9. Nimirum clarè perſpiciebat quantum malum, quanta Dei offenſa & iniuria ſit vnum peccatum mortale, vna fornicatio, ad quam proinde auertendam quilibet Dei zelotes omnes vires corporis & animi contendere & impendere debeat.

Tertia eſt, *Et non eris viro*, id eſt, nulli viro nu-

E bes, aut copulaberis; & cõſequenter nec ad tuum virum (ille enim te ob adulteria negligit & ſpernit) redibis, eive copulaberis; multo minus mihi, qui ſum meus tui cuſtos, hoſpes, & conductor.

Quarta eſt, *Et ego expectabo te*. Heb. *Et ego ad te*, ſcilicet reſpiciam & veniam; vt ſuo tempore, putà poſt annum, te ex hoc meæ domus hoſpitio educam, & ad maritum reducam. Noſter vertit *expectabo*, quia reſpicit rem ſignificatam, quaſi dicar, Expectabo vt tu pœnitens conuertaris, túmque ego te marito reſtituam. ita Chald. S. Hieron. Haymo, Hugo & Lyran. Aliter Ribera, Expectabo, inquit, te vt tecum copuler, & ex te rurſum liberos procreem. Cenſet enim hanc fuiſſe Gomer vxorem Oſee, à qua ipſe ad tempus iuſſu Dei abſtinue

abstiouerit, iusseritque eam domi sedere quietam, nec fornicari; sed expectare se, suúmque thorum ad quem denuo eam reuocaturus erat, vt repræsentaret quòd Deus qui Synagogam Iudæorum iam quasi dereliquerat, data interim frugali sustentatione bonorum temporalium, expectaret eam vsque in finem mundi, vt tunc ei rursum desponsetur, eique liberos procreet. Aliter quoque Vatab. Pagn. & Arias: vertunt enim: *Non eris viro, nec etiam ego ad te*, supple, ingrediar, vt tecum copulet. Significationem & causam harum conditionum explicat Osee, & applicat Israëli dom subdit:

Vers. 4.] Quia dies multos sedebunt filij Israël sine rege, & sine principe, & sine sacrificio, & sine altari, & sine ephod, & sine theraphim.

Vers. 5.] Et post hæc reuertentur filij Israël, & quærent Dominum Deum suum, & Dauid regem suum: & pauebunt ad Dominum, & ad bonum eius, in nouissimo dierum.

vers. 4. *Quia dies multos sedebunt.*] Desolati & dispersi, ideòque lugentes, afflicti, & squalidi *fily Israël sine rege*, &c. Primò Rabbini, Ruffin. Albert. & Hugo, hæc accipiunt de captiuitate Babylonica duarum tribuum, vsque ad eius laxationem per Cyrum. Verùm obstat quòd in illa captiuitate habuerint hæ tribus pontificem, scilicet Iosedech: item legem & iudices, vt patet Daniel. 13.5. quin & regem Ioachin, & principes Zorobabel & Salathiel: insuper altare, vt patet Baruch 1.10. & Sacerdotes ac Prophetas, vt Danielem, Ezechielem, &c. atque Deum colebant; quæ tamen omnia hic eis desore prædicitur. Rursum Zorobabel aut Salathiel non potest dici Dauid rex. ita S. Hieron. Cyrill. Rupert. & S. August. 18. ciuit. 28.

Secundò, R. Dauid hæc contigisse putat tempore Machabæorum & Herodis: tunc enim subacti fuerunt Iudæi ab Antiocho Epiphane eiúsque posteris, qui sacra Iudæorum profanarunt, & pontificatum vendebant; ac licèt tunc Machabæi essent Principes, non tamen erant legitimi, quia oriundi ex tribu Leui, non Iuda, cui sceptrum dedit Deus, Genes. 49.10. Verùm errat: tunc enim sub Machabæis maximè floruit religio, virtus & fortitudo Iudæorum, erántque ipsi legitimi Principes, vtpote à toto populo electi. Nec obstat locus Genes. 49.10. vti ibi ostendi.

Tertiò, S. Hieron. Cyrill. Haymo, Hugo, Lyran. Paulus à Palatio, Vatab. Ribera, Sanchez & passim alij, ac S. August. 18. ciuit. 28. censent hæc pati Iudæos nunc, putà post Christum, & passuros eadem vsque ad finem mundi. Iam enim carent rege, sacerdotio, altari, &c. Verùm hoc patiuntur Iudæi ob occisum ab eis Christum, non ob idololatriam; quod tamen asserit hîc Propheta. Rursum, hucusque Propheta egit de Israëlitis, id est, decem tribubus, non de duabus, putà Iudæis: Iudæorum enim dixit se miserturum, cap. 1.7. fateor tamen à pari ad eos hæc posse extendi. vnde

Quartò dico cum Theodor. Theoph. Chaldæo, & à Castro, Prophetam pergere loqui de Israëlitis, id est, decem tribubus, ac prædicere earum excidium, & desolationem duraturam vsque ad finem mundi. In Assyriá enim abducti, inde nunquam redierunt, nisi perpauci mixti Iudæis; sed sparsi, & incogniti vagantur etiamnum toto orbe: vnde carent rege, lege, repub. sacerdotio, &c. seruiúntque viles, pauperes, & miseri aliis gentibus & principibus, vti mulier illa (quæ horum erat typus) sedebat apud Osee desolata, quasi vidua, carens marito, omníque alia ope diuina & humana, habens solam tenuem sustentationem quam dabat illi Osee. Hoc est quod eis pariter prædixit Azarias Propheta 2. Paral. 15.3. *Transibunt multi dies in Israel absque Deo vero, & absque sacerdote, doctore, & absque lege.* quasi dicat, Excisa Samaria ab Assyriis anno sexto Ezechiæ regis Iuda, Israëlitæ captiui erunt & profugi, carebúntque tam repub. quàm Ecclesia; tam rege, quàm pontifice; tam curia, quàm templo; tam ciuili iure, quàm sacro.

Sine altari.] Heb. est מצבה *matsba*, id est, statua: vnde Leo Hebr. Isidor. Arias, Pagnin. & alij vertunt: *sine idolis.* Verùm melius vertit noster: *sine altari*, ita enim vertunt Septuag. altare enim directè & correlatiuè respondet sacrificio, quod antecessit. Hinc & Chald. vertit: *Neque erit in Samaria excelsum*, scilicet altare. *Matsba* enim significat omne id quod erigitur, statuitur, firmatur, quale in primis est altare à radice נצב *natsab*, id est, *stetit*: & in hiphil הציב *hitsib*, id est, *statuit*, erexit, firmauit.

Sine ephod.] Ephod, siue superhumerale, erat primaria vestis pontificum, vti dixi Exod. 28.6. Vnde significat pontificatum & sacerdotium Israëli auferendum, vti iam pridem ablatum est. ita S. Hieron. Theodoret. Theophyl. Hugo & Lyran. quocirca Septuag. vertunt: *sine sacerdotio.* Verùm quia in *sine sacrificio, & sine altari*, sat significauit auferendum pariter sacerdotium, hoc enim sine altari & sacrificio esse nequit; hinc pressius & melius per ephod accipiemus oracula & prophetiam, quæ fiebat per vrim & thummim positis in ephod, vti dixi Exodi 28.30. significat ergo ab Israële auferendos Prophetas & pontifices, qui per vrim & thummim dent oracula, & consulti respondeant de futuris. ita S. Cyrill. Theodoret. & Theoph.

Sine theraphim.] Quæres, quid est theraphim? Primò Iudæi censent fuisse sacras imagines, quibus priuandæ erant decem tribus in Assyriaca captiuitate; vnde Aben-ezra & alij Rabbini ex hoc loco colligunt sacras imagines non fuisse Iudæis vetitas, sed tantùm profanas & idololatricas. Sileat ergo Lutherus & hæretici, qui volunt theraphim fuisse sacras imagines similes imaginibus Catholicorum, vnde eas esse vetitas, quia alibi passim Scriptura vetat & damnat theraphim. Legant hi fabulones Bellarm. lib. 2. de Sanctis. — Theraphim quid. 1. sent.

Secundò, Arias & Caiet. in Iudic. 17. & Oleaster in Genes. 31. 19. censent esse imagines quas certo astrorum situ conficiebant Astrologi, vt ex iis loquentibus, responsáque dantibus cognoscerent futura. Vnde R. Eliezer in suis capitulis cap. 36. *Quare*, inquit, *vocantur theraphim?* ac respondet: *Adducebant hominem primogenitum & mactabant, eique caput abscindebant, atque hoc sale & aromate condiebant, ac inscribebant super laminam nomen cuiusdam spiritus immundi. Porrò supponebant nomen illud sub lingua ipsius, eámque reponebant in pariete, atque coram eo accendebant lucernas & adorabant eum: ipse verò alloquebatur eos.* Et Aben-ezra in Genes. 31. Theraphim, ait, erant — 2.

hominum imagines, ad superiorum virtutum & cœlorum influxum suscipiendum. Sic & Lyran. in Iudic. cap. 17.

3. Tertiò, alij Rabbini censent esse instrumenta quædam ærea, ad horarum partes internoscendas, seu esse horologia, cylindros, astrolabos.

4. Quartò, Monceius lib. 1. de vitulo aureo c. 18. & 20. putat theraphim fuisse Cherubim, alij Seraphim. vnde Cedrenus referens historiam Iudic. 17. pro theraphim habet Seraphim. Chaldæi enim ita dicunt: nam pro litera, s, ponunt, t, vt pro *scalos*, id est, tria dicunt *thelath*: pro *sces*, id est, sex, dicunt *scet*: pro *mescalim*, id est, prouerbia, dicunt *methalim*: pro *matseca*, id est, fusile, *matheca*, pro *scaar*, id est, ianua, dicunt *therah* cum metathesi, è qua Græcorum θύρα, & Germanorum *thur*, inquit Serarius in Iudic. 17. quæst. 5. Hinc & S. Hieron. Theraphim, ait, sunt Cherubim & Seraphim, siue alia quæ in templi ornamenta iussa sunt fieri. hæc enim omnia per synecdochen significantur in sui parte, putà in theraphim, hoc est, Cherubim & Seraphim. ita & Haymo, Albert. Hugo & Dionys.

5. Quintò, Christ. à Castro, Sanchez & Leo Castrius censent theraphim esse vrim & thummim, quæ erant duo lapides, vel duo simulachra, vt putat Christ. à Castro in rationali pontificis, dantia oraculum & responsa consulentibus. Probant, quia Septuag. & Aquila vertunt, *illuminationes*, vel, *manifestationes*: sic autem iidem vertūt vrim & thummim Exodi 28. vers. 30. Verùm hoc vti nouum, ita parum verisimile videtur: præsertim quia hoc periculosum valde fuisset apud Iudæos, si imagines vidissent, vel audissent loquentes & vaticinantes. Erant enim ipsi in imaginum adorationem & idololatriam propensissimi.

genuina. Quocirca dico Primò, theraphim significat imagines siue simulachra. Patet, quia ita vertit noster 1. Reg. 19. 16. in statua quam pro Dauide profugo supposuit vxor Michol. vbi Septuag. vertunt κενοτάφια, id est, statuas repræsentantes, mortuum hominem, sed inanes & euanidas, cùm ipsum corpus hominis non adsit, sed absit. Secundò, quia Aquila vertit μορφώματα, id est, figuras seu imagines; Chald. צַלְמָנַיָּא *tsalmenaia*, id est, similitudines & simulachra.

Dico Secundò, hinc consequenter theraphim, sicut & simulachra sumuntur pro idolis, quia priscæ imagines præsertim apud Iudæos, vix fiebant nisi diis & idolis. Patet, quia noster Interpres & alij Genes. 31. 19. Iudic. 17. 5. Ezech. 21. 21. & alibi passim theraphim vertunt idola. Hæc dicuntur theraphim, vel à rad. רָפָה *rapha*, id est, demittere, vt vult Marinus & Forster. quod idololatræ coram iis se demitterent & humiliarent, ea adorando: vel à Chaldæo תרף *teraph*, id est, putrescere, exprobrare, & probris afficere. vnde Chaldæi *beth hatturpha*, id est, domum turpitudinis, vocant phanum idoli, & fortè inde manauit Latina vox turpis & turpitudo, ait Serarius loco citato. Theraphim ergo idem est quod turpe, probrosum, immundum, putridum & putrefactione dignum; tale enim est idolum, quod proinde hebr. vocatur stercus & sordes: vel potius theraphim dicta sunt à seraphim & cherubim, de quo mox plura.

Porrò theraphim hic, vti & alibi significare idola, ex eo colligitur, quòd per τὸ *sine theraphim*, explicat illud quod de muliere dixit vers. 3. *Non fornicaberis, & non eris viro.* quasi dicat: Volo te ô mulier domi meæ degere solam ita vt nec adulteris, nec marito tuo copuleris; vt repræsētes quòd Israëlitæ post excidium pari modo sedebunt sine sacrificiis & altari, vt non colant Deum verum, quasi maritum suum & sine theraphim, vt nō colant deos alienos, quasi adulteros: significat ergo Israëlitas longo tempore non colituros Deum verum, nec theraphim, id est idola.

Dico Tertiò, theraphim significat idola, tum quà deos, tum quà dabant oracula, & consulentibus respondebant de futuris euentis. Patet, quia Ezech. 21. 21. de rege Babylonis dicitur: *Interrogauit idola* (heb. *theraphim*) *exta consuluit.* Et Zachar. 10. 2. *Quia theraphim locuta sunt, & diuini viderunt mendacium.* vnde & Chald. hic vertit: *Non erit qui responsum reddat.* Idem patet Iudic. 17. 5. & cap. 18. 20. in theraphim Michæ. Secundò, quia Septuag. pro *theraphim*, vertunt δήλωσιν & manifestationem; & Aquila φωτισμὸν, id est, illuminationem, hoc est, prophetiam & oraculum. Denique Rabbini *theraphim*, inquiunt, *sunt imagines futura pronunciantes.*

Theraphim ergo erant simulachra & idola, quæ idololatræ domi habebant, inuocabant, & in omnibus difficultatibus dubiisque consulebant, quasi Lares & Penates suos. Sic Rachel furata est theraphim, id est, idola & Lares patris sui, Genes. 31. 19. Sic Micha habuit teraphim, quasi Penates suos, Iudic. 17. vers. 5. Itaque significatur hic quod Israël in captiuitate carebit theraphim, id est, diis patriis, Laribus & Penatibus suis, putà vitulis aureis, & Baalim, quos colebat in Samaria: licèt enim mistus Gentibus coluerit earum idola, tamen hi non erant eius theraphim, id est, dij patrij, Lares & proprij Penates quos coluerat in Samaria. Ita Hebræi, Lyran. Vatab. Pagn. Isidor. Arias, Serarius loco citato, & alij. Simili modo Gentiles coluerunt suos Lares adeo vt etiam post excidium domo & vrbe fugientes, eos secū peregrè asportarent, vti Æneas excisa Troia extulit secum idola patria, quasi Lares suos: quod tacitè irridens Virgil. ait:

Ilium in Italiam portans victósque Penates.

Hinc narrant Gentiles, quod cum Troiæ in honorem Palladis arx, & in eius summo templum illi ædificaretur, è cœlo ceciderit Palladiū, id est, Palladis simulachrum ligneum mouens oculos & hastam quam manu gestabat, vt scribit Seruius. Hoc Palladium sibi locum in eo templo delegit, móxq; oraculum ab Apolline datum est, Troiam excindendam si Palladium hoc ex vrbe efferretur. Quocirca Diomedes & Vlysses clanculum occisis custodibus, illud extulerunt; ac paulò post à Græcis capta est Troia. ita Ouid. 5. Fastor. & Virgil. 2. Æneid.

Fatale, inquit, aggressi sacrato auellere templo
Palladium, &c.

Palladium enim erant Penates Troiæ. Et S. Aug. in lib. de ciuit. ridet hosce deos vrbiúmque tutores, qui oculos habent & non vident, pedes & non ambulant, manus & non possunt opitulari. *Tales, inquit, fuerunt præsides & custodes Capitolij, qui cum seipsos non possent defendere, quantò minus valebant ciuitatem tueri.* De his ait Plautus:

Ego Lar sum familiaris ex hac familia,
Vnde exeuntem me aspexisti.

Inde Lararium vocabatur locus siue oratorium in quo theraphim, id est, Lares & dij domestici seruabantur & colebantur. Scribit Lampridius Alexandrum Seuerū Imper. in Larario rem diuinam manè factitasse ad effigies deorum, in quibus

habebat

habebat Abrahamum & Christum: in secundo autem Larario habebat simulachrum Virgilij & Ciceronis.

Iidem dicti sunt Penates, *siue à penu ducto nomine (est enim omne quo vescuntur homines penus) siue ab eo quòd penitus insident, ex quo etiam penetrales à Poëtis vocantur*, inquit Cicero lib. 2. de natura deorum: Et Macrob. lib. 3 Saturn. cap. 4. *Penates, ait, esse dixerunt per quos penitus spiramus, per quos habemus corpus, per quos rationem animi possidemus.* Vnde Plaut. in Merc. *Ego mihi alios Penates deos persequar, alium larem.* Et Terent. in Phormione: *At ego deos Penates hinc salutatum domum diuertar.*

Hinc rursum suspicari quis potest, theraphim ortum habere à cherubim & seraphim, vti superius dixi. Cum enim gentes viderent Iudæos tanta veneratione prosequi Cherubim & Seraphim, tum post fabricam arcæ & cherubim per Mosem, tum ante eam. Nam ante eam Genes. 31. Rachel dicitur furata theraphim, id est, idola patris sui: atque ab initio mundi cherubim positi erant ad custodiam paradisi; denique ex traditione Adæ, Noë, Abrahæ, filij & nepotes eorum ante Mosen cognoscebant & venerabantur angelos, seraphim & cherubim: inde Gentiles suspicati sunt hæc esse eorum numina & deos tutelares; vnde ipsi pariter suos Lares & Penates nonnihil immutata & corrupta voce (vti fieri solet, cùm voces è primæua lingua in aliam peregrinam transferuntur) pro seraphim & cherubim vocasse videntur theraphim, præsertim Chaldæi, qui litera t gaudent, & s, in t commutant, vti initio dixi. Hinc & theraphim sæpe iunguntur cum ephod, vti hoc loco, & Iudic. 17. 5. & cap. 18. vers. 4. 17. & 20. constat enim ephod vestem fuisse sacerdotalem Iudæorum.

vers. 5. *Et quærent* Israëlitæ, siue decem tribus, tot centenorum annorum desolatione & derelictione afflicti, pœnitentes, & resipiscentes, *Dominum Deum suum, & Dauid regem suum. Dauid*, id est, Messiam, siue Christum Dauidis filium, & in regno (non temporali, sed spiritali Ecclesiæ) successorem. ita Chald. S. Hieron. Hugo, Vatab. Isidor. Arias & alij passim. ita Christus vocatur Dauid Ezech. 34. 23. *Suscitabo super ferum meum Dauid.* Ieremiæ 30. 9. *Seruient Dauidi Regi suo, quem suscitabo eis*, & alibi, vti docet S. August. tomo 4. lib. de octo Dulcitij quæstionibus quæst. 5. & vltima, ac fusè Galatin. lib. 3. cap. 23. nomina enim parentum apud Hebræos sæpe patronymicè sumuntur pro filijs & posteris.

Et pauebunt ad Dominum, & ad bonum eius.] Pauor in Scriptura cùm Deo & rebus diuinis tribuitur, significat summam venerationem & reuerentiam: quasi dicat, Summa reuerentia prosequentur & colent Dominum. Septuag. vertunt: *Stupebunt in Domino, & in bonis eius.* Porrò *ad Dominum*, id est, audito nomine Domini, quasi dicat: Solo nominis diuini auditu perculsi & attoniti, eum reuerebuntur. Bonū autem hîc significat Dei ergà Israëlitas largitatem & beneficentiam, quam Deus fidelibus per innumeras gratias, dona & beneficia demonstrat, & testatissimam facit, ita vt fideles iis visis in Dei tam liberalis & benefici admirationem & stuporem rapiantur: quasi dicat, Israëlitæ mira deuotione & reuerentia venerabuntur Dei bonitatem & magnificentiam; quia videbunt tam magnifica dona & beneficia ab ea sibi, licèt tam diu rebellibus, post tot sæcula exhiberi, iuxta promissa Abrahæ & Patribus facta. Vnde Primò, particulatim S. Hieron. Albert. & Hugo per *bonum* accipiunt Iesum Christum quem vnigenitum suum (ac consequenter omnia dona per eum & cum eo) nobis donauit Deus Pater. Secundò, Haymo, Albert. & Arias per *bonum* accipiunt Spiritum S. hic enim est primum & increatum bonum & donum Patris & Filij, qui omnia creata dona in se complectens, ea vbertim in nos effundit. Tertiò, alij per *bonum* accipiunt Eucharistiam: in hac enim summam bonitatem, opes & gratias nobis in dies ostendit & communicat Deus Pater, & Christus Dominus, iuxta illud Zachariæ 9. 17. *Quid est bonum eius, & quid pulchrum eius, nisi frumentum electorum, & vinum germinans virgines?*

In nouissimo dierum.] In fine mundi, quādo sub aduentum Antichristi, maximè post eum occisum Israëlitæ & Iudæi qui ei viuenti & regnanti adhæserant, partim memores concionum & miraculorum Eliæ & Enoch, partim aliorum concionatorum exhortatione cōuertentur ad Christum, vti dixi Apocal. 11. tunc enim omnis Israël saluus fiet, Rom. 11. 25. ita S. Hieronym. Haymo, Albert. Hug. Lyran. & alij passim. Secundò, Isidor. & à Castro hæc facta putant in incarnatione, & primo aduentu & prædicatione Christi, scilicet inchoatè: tunc enim pauci ex Israël conuerti cœperunt. Errant alij, qui hæc præstita putant in laxatione Iudæorum è Babylone facta per Cyrum.

CAPVT QVARTVM.

SYNOPSIS.

Causas iræ Dei & vindictæ in Israëlem recenset, maledictum, mendacium, homicidium, furtum, adulterium, &c. quorum omnium origo fuit, quòd in eo non esset scientia Dei. Rursum horum omnium causam vers. 8. assignat ignorantiam & malitiam sacerdotum, qui peccata populi adulando fouebant, vt pro iis hostias ab eo acciperent. Tertiò, vers. 19. arguit Israëlis lasciuiam & libidinem, ideóque ei ignominiosum excidium & captiuitatem comminatur.

Vers. 1.] Audire verbum Domini filij Israel, quia iudicium Domino cum habitatoribus terræ: non est enim veritas, & non est misericordia, & non est scientia Dei in terra.

Vers. 2.] Maledictum, & mendacium, & homici

homicidium,& furtum, & adulterium inundauerunt, & sanguis sanguinem tetigit.

Vers. 3.] Propter hoc lugebit terra, & infirmabitur omnis qui habitat in ea, in bestia agri, & in volucre cœli: sed & pisces maris congregabuntur.

Vers. 4.] Veruntamen vnusquisque non iudicet: & non arguatur vir: populus enim tuus, sicut hi, qui contradicunt sacerdoti.

Vers. 5.] Et corrues hodie, & corruet etiam Propheta tecum: nocte tacere feci matrem tuam.

Vers. 6.] Conticuit populus meus, eo quòd non habuerit scientiam: quia tu scientiam repulisti, repellam te, ne sacerdotio fungaris mihi: & oblita es legis Dei tui, obliuiscar filiorum tuorum & ego.

Vers. 7.] Secundum multitudinem eorum sic peccauerunt mihi: gloriam eorum in ignominiam commutabo.

vers. 1. VDITE *verbum Domini filij Israel.*] Hinc patet Prophetam adhuc alloqui decem tribus. ita Chald. S.Hieron. Hugo, Vatab. & alij: hæ enim vocantur Israël, & Ephraim vers. 17. licèt aliqui, vt Haymo & Arias, hæc accipiant de duabus tribubus, eo quòd vers. 15. nominet Iuda; sed id facit obiter, per subitam depressionem, imò per comparationem & oppositionem ad Israël, id est, ad decem tribus. Alij denique, vt Ribera, hęc accipiũt, tam de Israël quàm de Iuda, id est, de duodecim tribubus, quod non est improbabile; licèt primum quod dixi sit probabilius, magísque proprium & connexum.

Quia iudicium Domino cum habitatoribus terra.] *Iudicium*, id est, accusatio & expostulatio, vnde Chald. vertit: *disceptatio*, quasi dicat: Habet Deus quod in iudicio accuset, iustéque expostulet cum incolis Samariæ. ita Vatab. & alij.

Non est enim veritas.] Id est, fidelitas, siue fides promissorum & factorum: quasi dicat: Israëlitæ non seruant fidem, sed dolosi sunt & fraudulenti: decipiunt enim & fraudant proximos suos. ita passim Interpretes. Solus Alber. quem sequitur Dionys. accipit veritatem morum & vitæ, qua scilicet vita dicitur vera, id est, recta, iusta & conformis suæ regulæ, putà rectæ rationi.

Non est misericordia.] Quasi dicat: Non est qui misereatur, & miserendo subueniat egenti & afflicto. ita Haymo, Hogo, Vatab. Arias, ac S. Cyprian. Epist. ad Demetrianum: vbi & addit: *De sterilitate, aut fame quereris, quasi famem maiorem siccitas quàm rapacitas faciat, quasi non de captatis annonarum incrementis & pretiorum cumulis flagrantior inopia ardor excrescat. Quereris cludi imbribus cœlum, cum sic horrea cludantur in terris. Quereris minus nasci, quasi qua nata sunt, indigentibus prabeantur. Pestem & luem criminaris, cum peste ipsa & lue detecta sint, vel aucta crimina singu-*

A *lorum; dum nec infirmis exhibetur misericordia, & defunctis auaritia inhiat ac rapina; idem ad pietatis obsequium timidi, ad impia lucra temerarij, fugientes morientium funera, & appetentes spolia mortuorum; vt appareat in agritudine sua miseros ad hoc forsitan & derelictos esse, ne possint, dum curantur, euadere.* Ita sanè & hodie sæpe immisericordia est causa miseriarum priuatarum, & publicarum.

Et non est scientia Dei in terra.] *Et*, id est; *quia* (hoc enim significat hebr. *vau*) quasi dicat: Defectus scientiæ Dei, quasi luminis practici, est causa cur deficiat misericordia & veritas, siue fidelitas. Porrò scientiam Dei accipe non speculatiuam, sed practicam qua cognoscimus, æstimamus, & reueremur Dei numen, prouidentiam, iustitiam,
B vindictam, & cádeóque hæc Dei sciẽtia cum eiusdem timore, amore, cultu & obedientia coniuncta est. Hæc enim est scientia, sapientia & prudentia quam passim commendat Scriptura, præsertim in Prouerbiis, Ecclesiastico, & aliis libris sapientialibus, quasi dicat: Non est qui Deum practicè cognoscat, putà qui eius maiestatem & prouidentiam apprehendat, & æstimet vti par est, qui eum timeat, colat, & reuereatur; vt cogitans eius prouidentiam qua punit impios, & præmiat pios, studeat ei placere; ideóque vacet operibus piis, & abstineat ab impiis: de quo ait S.Ioan. Epist. 1. c. 2. 4. *Qui dicit se nosse Deum, & mandata eius non custodit, mendax est.* Vnde Chald. vertit: *Non est qui*
C *ambulet in timore Domini.* Sic & S. Cyrill. & S.Cyprian. lib. ad Demetrianum. Quòd enim homines à peccato absterret, & ad bonum impellit, est Numinis metus & reuerentia: hoc si tollas, homines impunè fræna laxabunt suis concupiscentiis, & ruent in omnia scelera. Hoc est quod queritur Psaltes psal. 13. *Dixit insipiens in corde suo: Non est Deus:* hac de causa *corrupti sunt, & abominabiles facti.* Ex aduerso S. August. serm. 112. de Temp. *Cognitione*, ait, *Dei nihil melius est, quia nihil beatius est, & ipsa vera beatitudo est. Vnde & Saluator ad Patrem ait: Hac est autem vita aterna, vt cognoscant te vnum verum Deum, & quem misisti Iesum Christum.* Et mox: *Beata siquidem vita, est cognitio diuinitatis: cognitio diuinitatis, virtus boni operis est: virtus boni operis, fructus est aterna beati-* Beatitudo est nosse Deum.
D *tudinis. Qui vult cum Deo semper esse, frequenter debet orare & legere. Nam cum oramus, ipsi cum Deo loquimur: cùm verò legimus, Deus nobiscum loquitur.* Idem scripsit librum de beata vita, quo toto docet non aliud esse beatam vitam, quàm perfectam Dei cognitionem. S.Bern. tract. de interiori domo in fine: *Deum*, ait, *cognoscere, plenitudo est scientia: plenitudo autem huius scientia; plenitudo est gloria, consummatio gratia, perpetuitas vita. Ad huius verò scientia plenitudinem, opus est potius intima compunctione, quàm profunda inuestigatione: suspirius, quàm argumentis: lachrymis, quàm sententiis: oratione, quàm lectione: calestium potius contemplatione, quàm terrestrium occupatione.* Idem lib. de con-
E scientia, docet multos quærere scientiam, paucos conscientiam, cùm vera scientia consistat in pura & sancta coram Deo conscientia.

Maledictum & mendacium.] Chald. vertit: *Peierant incola huius terra, mentiuntur, &c. committunt adulteria perfringunt* (scilicet septem mandatorum Dei) *& sanguis sanguinem tangit, cades cadem excipit.* Sic & Vatab. Alij vertunt, & explicant: *Maledictis, calumniis, conuitiis & execrationibus insectantur proximos.* ita Theoph. Haymo, Lyra. & Hugo. Vtrumque significat hebr. אלה *ala*, sed vers. 2.

magis

magis patet: ostendit enim non esse veritatem in terra ex contrario, quia scilicet in ea regnat *alah*, id est, periurium execratorium, vt vertunt Septuag. quasi dicat: Execrantur, dicuntque: Dispeream, terra mihi dehiscat si hoc non sit verum; vel si hoc non fecero, & mentiuntur fidémque fallunt, idcóque sunt periuri.

Immundauerunt.] Chald. & Vatab. *Eruperunt instar diluuij*, quod omnes aggeres & sepes sua vi diffringens & disrumpens, campos implet & opplet aquis. hoc enim est hebr. פרצו *paratsu*: pari enim modo Israëlitæ suis sceleribus, plurimis & maximis diffringebant omnia iura iustáque Dei, atque omnia replebant furtis, fraudibus, adulteriis, cædibus, &c.

Et sanguis sanguinem tetigit.] Septuag. *Sanguines in sanguinibus miscent.* Sic enim legit Codex Vatican. Hebr. ad verbum est: *Sanguines in sanguines tetigerunt. In sanguines*, id est, *sanguines*. Verba enim contactus apud Hebræos construuntur cum *beth*, id est, *in*. Dicunt enim, percutere in manu, pro, percutere manum; occidere in animam, id est, occidere animam. Sanguis in Script. significat Primò homicidium, per metonymiam, qua obiectum ponitur pro actu; putà sanguis, pro effusione sanguinis: indéque extenditur per catachresim ad quamuis vim, fraudem, & iniuriam proximo illatam: hæc enim viam sternit ad homicidium, eiúsq; est quasi inchoatio: vnde prohibetur quinto Decalogi præcepto, *Non occides*. Secundò, significat omnem contaminationem, pollutionem & immúditiem: sanguis enim effusus omnia contaminat, polluit, cruentat & fœdat. Tertiò, per synecdochen significat quodlibet scelus: quia enim maximum scelus in proximum est homicidium, hinc ab eo, vtpote famosiori, sumitur denominatio, vt quodlibet aliud facinus à pari vel simili vocetur sanguis. Hisce omnibus modis hic accipitur.

Primò ergo Vatab. exponit; *Sanguis sanguinem tetigit*, id est, cædes cædi fuit continua, vel cædes cædem tetigit: quasi dicat, Sunt continuæ cædes in Samaria, mutuis vulneribus sese passim interficiunt. Sic Latinis priscis alternum dare sanguinem dicebantur qui se inuicem vulnerabant. Vnde Seneca in Thyeste:

Quis vos exagitat furor
Alternum dare sanguinem,
Et sceptrum scelere aggredi?

Vnde Syrus vertit: *Sanguinem sanguine miscuerunt.* Arabicus: *Sanguinem super sanguinem effuderunt.* In Hebræo maior est emphasis. Habet enim in plurali, *Sanguines tetigerunt sanguines*, quasi dicat: Tanta est effusio sanguinis, vt non guttatim is stillet, sed instar riui & torrentis decurrat, atque ad sanguinem alibi effusum confluat, efficiátque quasi lacum sanguineum, & campos sanguinantes. Inde vir sanguinum vocatur homicida & latro, vti Dauid vocatur à Semei 2. Reg. 16. 7.

Secundò, Rupert. sanguinem accipit pro commixtione seminis & sanguinis (semen enim est sanguis optimus, & planè percoctus) consanguineorum, quasi dicat: Consanguinei inuicem sanguinem, id est, semen commiscent, inuicem incestant & polluunt.

Tertiò plenissimè, Chald. S. Cyrill. S. Hieron. Haymo & Hugo sanguines accipiunt pro peccatis, quasi dicat: Addunt peccata peccatis, scelera sceleribus accumulant. Audi S. Gregor. hom. 11. in Ezech. *Sanguis sanguinem tangit, quando peccatum peccato additur; vt ante Dei oculos adiunctis iniquitatibus anima cruentetur. Paulus Apostolus ait: Vt impleant peccata sua semper. Ioannes quoque per angelum docetur: Qui nocet, noceat adhuc: & qui in sordibus est, sordescat adhuc.* q. d. Domus, vici, fora, templa, muri, agri peccatis inundant & exundant.

Quæres, cur sanguis sit symbolum peccati? Respond. Primò quia effusio sanguinis, putà homicidium, inter homines censetur grauissimum esse peccatum. Secundò, quia sanguis est sedes & instrumentum concupiscentiæ, quæ est causa peccati. Sanguis enim subministrat materiam tam libidini, quàm iræ & superbiæ, eaque accendit & inflammat. Vnde sanguis est symbolum carnalis sensus & cupiditatis, vti ex Theod. docui Leuit. 17. vers. 11. Tertiò, quia sanguis Iudæis ex lege erat immundus & abominabilis, nec eo licebat vesci; idque in odium & detestationem homicidij, Leuit. 17. 10. Rursum, sanguis menstruatarum & naturaliter & ex lege immundissimus erat, Leuit. 15. 19. & sequent. Tale est & peccatum quod est menstruum, & teterrimum virus animæ. Quartò, quia peccatum occidit animam, eiúsque quasi sanguinem & vitam effundit.

Peccatū vocatur sanguis ob 4. analogias.

Alleg. Theoph. & ex eo Leo Castrius (qui hunc sensum affert quasi literalem) Iudæi sanguini Prophetarum miscuerunt sanguinem Christi, Apostolorum, & Martyrum; dum eos æquè ac Prophetas occiderunt, vti Christus eis obiicit Matth. 23. 33. Rursum, iidem, ait Castrius, Christum inter duos latrones crucifixerunt, vt crederetur esse latro. Sic ergo sanguinem Christi sanguini latronum miscuerunt.

Propter hoc lugebit terra.] Hic pœnam tot tantisque sceleribus debitam intentat. Ait ergo: *Lugebit*, id est, vt Chald. *vastabitur & desolabitur terra*, vt metaphoricè lugere videatur; sicuti ex aduerso prata ridere dicuntur, cùm germine, floribus, & fructibus vernant. ita Lyran. Arias & Vatab. Secundò, *lugebit* metonymicè, quia vastata luctum incolis inducet. ita Haymo & Hugo. Quocirca huius luctus terræ effectum subdit dicens: vers. 3.

Et infirmabitur.] Id est, languebit, fame conficietur, tabescet & morietur. ita Chald. Est metonymia: ponitur enim antecedens pro consequente, putà infirmitas pro morte.

Omnis qui habitat in ea, in (id est, *cum*) *bestia agri, & in* (id est, *cum*) *volucre cœli.*] Quasi dicat: Desolatâ terrâ non tantum homines, sed & bestiæ auésque, quin & pisces morientur; tum quia hæc omnia ex terræ frugibus viuunt; iis ergo sublatis emorientur: tum quia per hæc omnia punitur à Deo homo peccans, qui est eorum dominus.

Et pisces maris congregabuntur.] Id est, deficient & morientur. ita Septuag. & Chald. Congregari, id est mori. Cur?

Quæres, cur defectus animalium & mors, vocatur congregatio? Respond. Primò, quia animalia etiam fera, vt leones, ceerui, lupi, apri, sparsa per agros & syluas dum periculum mortis sentiunt, naturæ instinctu solent congregari in vnum agmen, vt simul iuncta validius periculo resistant. Secundò; quia pisces cum ob vitium aquarum, aëris, aliáue de causa (vt ob fœturam, vel cùm balæna grauida onus ventris sentiens agitat seipsam, totúmque mare, & consequenter omnes pisces) aliò migraturi sunt, solent congregari in vnum agmen, itáque simul proficisci; vnde tunc piscatores qui id præsentiunt, eos piscari solent; vti

quotan

quotannis stato tempore videmus fieri piscationem halecum, mugilum, salmonum. Tertiò, Ribera & alij exponunt: *Congregabuntur*, scilicet ad multitudinem & congregationem mortuorum; id est, tabescent & morientur. Hinc enim illa trita phrasis, *Apponi vel congregari ad patres*, id est, mori. Est metalepsis, vel metonymia: ponitur enim consequens pro antecedente; scilicet descensus in sepulchrum & limbú, pro morte præuia. Quarta & genuina, quia Hebræum אסף *asaph* significat congregare, colligere, auferre. Sic enim poma dicuntur congregari vel colligi, dum carpendo auferuntur. Sic pisces congregantur in sagenam, dum expiscando auferuntur. Vnde Lucilius:

Rule hinc, & colliges omnia furtim.

B Congregare ergo vel colligere, idem est quod auferre.

Porrò hæc mors vel descensus piscium in desolatione terræ contingit partim naturaliter; siccitas enim & combustio terræ arefacit torrentes & riuos, qui alebant pisces; partim & potiùs iusto Dei iudicio; qui hominum impiorum terra & aqua, bestiis & piscibus abutentium luxum castigat omnium defectu & desolatione. Hoc est quod minatur Isaias Ægyptiis cap. 19. 5: *Arescet aqua de mari, & fluuius desolabitur atque siccabitur: & deficient flumina: & mœrebunt piscatores.* Ita in historiis legimus, & hoc sæculo vidimus, in Francia, Scotia, Hollandia vrbes olim piscatione & piscibus diuites, postquam hæresim admiserunt, piscibus emorientibus, vel aliò commigrantibus sterilitate & paupertate à Deo vindice punitas. Refert Platina sub Victore 3. Pont. ob peccata illius æui, pisces tam in mari quàm in fluminibus defecisse. Idem Hiberniæ contigisse, sed precibus S. Malachiæ correctum esse, in eius vita scribit S. Bernar. Sic ex aduerso Christus semel & iterum ingentem copiam piscium adduxit in retia S. Petri, vtpote fidelium Principis. Lucæ 5. 6. & Ioan. 21: 6. Theodor. per aues accipit diuites, qui in pisces, id est, pauperes grassantur, eósque consumunt: sed hoc mysticum est, non literale.

vers. 4. *Veruntamen vnusquisque non iudicet* (id est, non expostulet, vt vertit Vatab. non increpet) *& non arguatur vir.*] Quasi dicat: Nemo increpet & arguat homines huius regionis: frustra enim id faciet, nam monenti obstrepunt & contradicunt. ita S. Hieron. Lyran. & Vatab. loquitur quasi desperans de eorum emendatione, simúlque significat eos planè indignos esse monitione & correptione, ait Rupert. Audi S. Hieron: *Prouocati erant ad iudicium Dei filij Israël, vt causas dominicæ indignationis audirent, & præterita peccata cognoscerent, propter quæ hostibus traderentur. Nunc quia in scelere perseuerant, & impudenti Deum fronte contemnunt, audiunt: Non necesse est vt veniatis ad iudicium, vt in vestris flagitiis arguamini: quia tantæ estis impudentiæ, vt nec conuicti quidem, pudorem habeatis & verecundiam; sed contradicatis mihi, quasi si discipulus magistro, sacerdoti plebecula contradicat.*

Populus enim tuus sicut hi qui contradicunt sacerdoti.] Vatab. *sicut hi qui litigant cum sacerdote*, quasi dicat: Israëlitæ contradicunt mihi & Prophetis sicut improba & impudens plebs contradicit sacerdoti, cum eóque litigat. ita S. Hieron. Alleg. Iudæi contradixerunt Christo, qui est summus sacerdos, dicentes: Non habemus regem nisi Cæsarem, ait Leo Castrius. Secundò, τὸ *sicut*, potest accipi vt nota non similitudinis, sed veritatis,

A vti est Ioan. 1. 14. quasi dicat: Populus tuus est obstreperus & vitiligator, vti decet eum qui litigat & iurgatur cum suis sacerdotibus. Quocirca Arias sic exponit, quasi dicat: Nemo est qui arguat populum. Nam sacerdotes quorum est eum arguere, æquè improbi sunt. Vnde si hi populum increpent, ille recalcitrat, & scelus sceleri regerit, illud occinens:

Væ tibi tu nigra dicebat cacabus olla.

Et corruet hodie.] Id est, breui: quasi dicat, Iam iam tibi, ô Israël, imminet ruina & calamitas captiuitatis Assyriacæ; tibi, inquam, & tuis pseudoprophetis, qui tibi quasi nunquam vastandæ falsò abblandiebantur. ita Chald. S. Hieron. Theodor. Lyran. & Isidor. vers. 5.

B Alij pro *hodie*, vertunt, *interdiu*, aliterque sequentia dispungentes, sic transferunt: *Corruet igitur interdiu*; id est, palàm, media luce, non per tenebras & insidias, *corruet & Propheta tecum nocte*; id est, in sua calamitate & strage, æquè ac ignorantia, imprudentia, & inopia consilij. ita Chald. Vatab. Pagnin. Isidor. & Arias. vnde sequitur:

Nocte tacere feci (præ pudore & confusione) *matrem tuam.*] Putà Synagogam, siue Samariam. quasi dicat: Puniam eius obstreperam contradictionem silentio, vt se excusare, imò loqui nec audeat, nec possit. *Nulla flendi maior est causa, quàm flere non posse*, vel metu tyranni fletum prohibentis, vel præ grauitate mali, quæ oculis

C mentique stuporem inducit. *Cum miserrimum sit flere, quàm infelix sum, cui ne hoc quidem licet?* ait Seneca lib. 1. controu. 1. Noctem vocat tempus calamitatis & excidij, putà captiuitatis, cædis & spoliationis Samariæ: fortè etiam quia noctu capta est ab Assyriis. Vnde hebr. est: *nocte, & tacere feci*, vel compescui *matrem tuam*. quasi dicat: Cùm nox erit, tunc tacebit. Rursum hebr. דמיתי *damiti*, verti potest cum Vatab. Pagn. & aliis *succidi*, quasi dicat: Nocte succidi matrem tuam. Tertiò, verti potest cum Septuag. *Nocti assimilaui matrem tuam*. quasi dicat: Ita cladibus obruetur, vt dies videatur esse nox, vtque ipsa nocti tenebrosæ & horri-

D dæ similis esse videatur.

Conticuit populus meus.] Vatab. *Ad silentium redactus est, vel succisus est populus meus; eò quòd non habuerit scientiam* Dei, de qua vers. 1.

Quia tu scientiam repulisti, repellam te, ne sacerdotio fungaris mihi.] Scientiam vocat Dei legísque diuinæ studium & cognitionem, non tantùm speculatiuam, sed & practicam, vti dixi vers. 1. vnde Chald. vertit: *Quia tu repulisti timorem Dei, repellam te*, &c. Nota primò, alloquitur Synagogam siue populum Israël: vnde de ea loquitur nunc in genere masculino, nunc in feminino dicens: *Oblita es legem Dei tui*, quasi dicat: Repellam te, ô Is- vers. 6.

E raël, ne vllus ex filiis tuis, aut ex cœtu tuo sit mihi sacerdos. Maximè tamen alloquitur ipsos sacerdotes, vt patet ex sequentibus. Nam vers. 8. ait, *Peccata populi mei comedent*, scilicet sacerdotes: ita Chald. & Arias. Iam sacerdotium intelligit non falsum & idololatricum, institutum à Ieroboam, vt vult Alber. hoc enim non *mihi*, id est, Deo; sed vitulis aureis fuit dicatum: sed verum & diuinum. Sensus ergo est, quasi dicat: Quia tu ô Israël, & maximè vos ô sacerdotes sparsi per Israëlem, vt eum Dei cultum & timorem doceretis, repulistis studium meæ legis; hinc ex lege & pœna talionis vobiscum agam; nimirum quia vos legem meam adeo neglexistis, vt nec eam legeretis, nec ipsos legis libros haberetis; ego vicissim vobis ipsam legem,

legem, ſcientiam, ſacerdotium, omnémque mei cultum & religionem auferam; vt quaſi ad atheiſmum & paganiſmum redigamini. Ex ſacerdotio enim pendet totius populi fides, cultus, & religio. Eo ergo ablato neceſſe eſt vt hæc pariter auferantur & pereant. Ingẽs ergo pœna quam Deus Iſraëli hic ſocordi in ſui cultu comminatur, eſt ſacerdotij ablatio. Videant nunc Reſpubl. hæreticæ, quæ ſacerdotes & ſacerdotium Chriſtianum exterminant, quàm non tantùm illis & Chriſto, ſed & ſibi ipſis ſint iniuriæ: hoc enim ipſo auferunt ſibi Dei fidem, Dei Eccleſiam, Dei cultum, verámque religionem. Denique Arabicus vertit: *Quia tu es qui dilexiſti ſæculum, & conſolationem eius, & ego repellam te, ne fungaris mihi ſacerdotio,*
B quod notent ſacerdotes, ne ſe implicent rebus ſæcularibus, vt monet Apoſtolus, ſi Deo ſeruire & frui velint. Rurſum ex hac Oſee ſententia, Synodus ſeptima generalis probat arcendos eſſe Epiſcopatu indoctos, qui carent S.Script.ſcientia, vt
verſ.7. habetur diſtinct.38.cap.*Omnes*.

Secundum multitudinem eorum ſic peccauerunt mihi.] *Eorum*, ſcilicet, *filiorum*, vt præceſſit. quaſi dicat: Multiplicaui Iſraëlitas ſicur ſtellas cœli, ſed quò plures fuerunt, eò plùs peccarunt, & grauiùs; vt quot Iſraëli filios dedi, tot mihi videar hoſtes genuiſſe. Ipſe enim eos educat in mei odio, & in idolorum amore, cultúque. Quocirca, *gloriam eorum in ignominiam commutabo*, quaſi dicat: Auferam eis filios (hi enim ſunt gloria parentum, præ-
C ſertim in lege veteri) quod eis erit valde probroſum & ignominioſum. Ita S.Cyrill. Theodor. & Theoph. Secundò, S.Hieron. explicat, quaſi dicat: *Quot homines habuit Iſraël, tot aras extruxit dæmonibus, in quorum victimis peccauit mihi. Propterea gloriam eorum, in qua gloriabantur ſibi, cùm Deo idola præferebant, in ignominiam commutabo; vt & ſacerdotes capiantur, & populi. Siquidem ſacerdotes peccata populi mei comedunt: quia cùm eum peccare perſpexerint, non ſolùm non arguunt, ſed laudant, atque ſuſtollunt, ac beatos prædicant.* Tertiò, Chald. *vi eorum*, ad opes & prouentus refert. vertit enim:
D *Sicut multiplicaui eis prouentus, ſic ipſi multiplicauerunt contra me peccata.* Ita ſæpe videmus non tantùm laicos, ſed & ſacerdotes ex opibus inſoleſcere & luxuriari, iuxta illud Deute.32.15. *Incraſſatus eſt dilectus, & recalcitrauit.* Quocirca appoſitè, ait S.Ambroſ. *Diuitiæ de vitiis nomen acceperunt*, quia diuitiæ vitiorum ſunt fomes.

Verſ. 8.] Peccata populi mei comedent & ad iniquitatem eorum ſubleuabunt animas eorum.

Verſ. 9.] Et erit ſicut populus, ſic ſacerdos: & viſitabo ſuper eum vias eius, & cogitationes eius reddam ei.

Verſ. 10.] Et comedent, & non ſaturabuntur: fornicati ſunt, & non ceſſauerunt: quoniam Dominum dereliquerunt in non cuſtodiendo.

Verſ. 11.] Fornicatio, & vinum, & ebrietas auferunt cor.

Verſ. 12.] Populus meus in ligno ſuo interrogauit, & baculus eius annunciauit ei: ſpiritus enim fornicationum decepit eos, & fornicati ſunt à Deo ſuo.

A *Verſ.* 13.] Super capita montium ſacrificabant, & ſuper colles accendebant thymiama: ſubtus quercum & populum, & terebinthum, quia bona erat vmbra eius: ideo fornicabuntur filiæ veſtræ, & ſponſæ veſtræ adulteræ erunt.

Verſ. 14.] Non viſitabo ſuper filias veſtras cùm fuerint fornicatæ, & ſuper ſponſas veſtras cùm adulterauerint: quoniam ipſi cum meretricibus conuerſabantur, & cum effeminatis ſacrificabant, & po-
B pulus non intelligens vapulabit.

Peccata populi mei comedent.] *Comedent*, id eſt, comedere ſolent: futurum enim Hebræis ſæpe ſignificat morem, conſuetudinem actionis. Peccatum in Scriptura tripliciter ſumitur. Primò, pro peccato propriè dicto. Secundò, metonymicè pro pœna peccati. Tertiò, pro hoſtia pro peccato; vt cùm ait Apoſtol. 1.Corinth.5.21. *Eum qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum*, id eſt, hoſtiam pro peccato, *fecit*. verſ. 8.

Triplex ergo hic affertur ſenſus. Primus, quaſi dicat: Sacerdotes comedent, id eſt, luent pœnas peccatorum populi, quorum cauſa fuêre ſua diſ-
C ſimulatione: efficiam ergo vt quæ comederunt peccata, & quorum ipſi fuerunt cauſa, euomant cum viſceribus, inquit Chriſt. à Caſtro. Vnde & Theodor. ſic exponit, quaſi dicat: *Metent quæ ſeminerunt, & ſuorum peccatorum fructum vindemiabunt.* Verùm cum hac explicatione non rectè cohæret id quod ſequitur: *Et ad iniquitatem eorum ſubleuabunt animas eorum.*

Peccata populi comedunt ſacerdotes tripliciter.

Secundus, quaſi dicat: Peccata, id eſt, hoſtias pro peccato à populo oblatas comedunt ſacerdotes, in iiſque conuiuantur & epulantur. Vnde S.Bern. ſerm.77. in Cant. *Peccata*, inquit, *populi mei comedent, quaſi dicat: Peccatorum pretia exigunt, & peccantibus debitam ſollicitudinem non im-
D pendunt. Quem dabis mihi de numero præpoſitorum, qui non plus inuigilet ſubditorum vacuandis marſupiis, quàm vitiis extirpandis?* Vnde Proſper. lib.2. de vita contemplat. cap.10. ex hoc loco docet grauiter peccare eos, qui ex bonis Eccleſiæ locupletari volunt. *De Clericis*, inquit, *dicit Spiritus S. Peccata populi mei comedunt: ſed ſicut nihil habentes proprium non peccata ſed alimenta quibus indigere videntur accipiunt; ita poſſeſſores non alimenta quibus abundant, ſed aliena peccata ſuſcipiunt.*

Tertius, *Peccata populi comedunt*, qui precibus & victimis ſuis ea abolent & conſumunt. ita Ruffinus, & alij. Verùm hæc eſt laus ſacerdotis, non probrum, de quo hic agitur.

E Dico ergo, ſenſus eſt quaſi dicat: Sacerdotes *peccata populi mei comedunt*, non ea conſumendo per orationes & oblationes, vti par erat (hoc enim eorum officium, æquè ac oblationes fidelium poſcunt & exigunt) ſed ea laudando, diſſimulandò, & in ſe ſuámque conſcientiam ac caput ea ſuſcipiendo. Ita enim agendo quaſi hauriebant & abſorbebant peccata populi, erántque cauſa vt illa multiplicarentur, idque ad hoc vt *peccata*, id eſt, hoſtias pro peccato plurimas à populo acciperent & comederent. Dicebant enim adulando, & extenuando peccata populi: Illud nullum, vel leue eſt peccatum; Deus ſcit nos eſſe fragiles & infirmos: tales ergo ſciens tolerat, iiſque compati-

tur:non ergo ſitis anxij, ego illud in me ſuſcipio, ego pro te ſatisfaciam Deo;& vt ait Theoph. *ſuper nos ſit condemnatio*, vti Iudæi dicentes Pilato: *Sanguis eius ſit ſuper nos, & ſuper filios noſtros.* ita S.Hieron.Haymo,Ruper.Hugo,Lyran. Ribera & alij.Et S.Gregor.hom.17.in Euang. *Cur*, inquit, *peccata populi comedunt, niſi quia peccata delinquentium fouent, ne temporalia ſtipendia amittant?* Et Arias: *Optant*,inquit, *magnam peccatorum eſſe copiam, quæ ſuam illis mercem cum quæſtu compendióque ſuppeditent.* Sic apud Iapones peccata populi comedunt ſacerdotes, quos ipſi Bonzios vocant,qui cuilibet omnium ſcelerum impunitatem ſpondent, dummodo eis largas det oblationes & eleemoſynas: huiúſque ſponſionis ſuæ dant ſyngraphas, quas morituri ſecum deferunt ad ſepulchrum,quaſi eas exhibituri iudici & vindici Deo. ita habent epiſtolæ Iaponicæ.

Duo ergo hac phraſi ſignificat Propheta,adeóque peccatum accipit dupliciter:ſcilicet propriè, & metaphoricè,pro hoſtia,pro peccato:hanc enim offerebant, & ex parte comedebant ſacerdotes iuxta legem Leuit.7.verſ.7,eò ergo alludit, quaſi dicat: Hi ſacerdotes ex lege comedunt peccata, id eſt, hoſtias pro peccato à populo oblatas; & quia auari ſunt & guloſi, inhiant hiſce oblationibus & hoſtiis, ideóque ipſa peccata populi extenuando & adulando ſorbent,& deglutiunt, & vt ait S.Iob bibunt quaſi aquam iniquitatem. Ita ſorbebat peccata Henrici Octaui regis Anglicus ille palpo, qui regi volenti ducere Annam Bolenam,quæ putabatur Regis eſſe filia ex pellice, ac roganti quantum peccatum eſſet cognoſcere matrem & filiam, reſpondit: Tantum, quantum ſi quis deuoret pullum cum matre,putà cum gallina,vti refert Sanderus lib. 1. de ſchiſmate Anglicano.Hunc ſenſum poſcit id quod ſequitur.

Et ad iniquitatem eorum ſubleuabunt animas eorum.] Hebr.ad verbum præciſè ſic habent:*Peccata populi mei comedent* ſacerdotes:*& ad iniquitatem eorum*(ſcilicet ſacerdotum,id eſt,ſuam)*eleuabunt*,vel *portabunt animam eius*, ſcilicet populi,in quo quia ſunt multi,hinc noſter, vertit in plurali,*eorum*,ſcilicet populorum:quaſi dicat, Sacerdotes reſpuentes Deum,Deíque ſcientiam, epulantur in hoſtiis & oblationibus populi, indulgent genio & ventri: & ad hanc ſimiléſque iniquitates ſuas imitandas inuitant,erigunt, & inducunt animas populi verbo & exemplo. Vnde ſubdit: *Et erit ſicut populus,ſic ſacerdos*, quaſi dicat: Sacerdos qui populum præire debebat virtute, par eſt ei, imò præit eum in ſcelere. Hinc Secundò, R.Dauid,Vatab.Arias ſic explicant,quaſi dicat:Inhiant, & auidè expectãt iniquitates populi,ſiue vt contra legem peccet populus,vt exinde ab eo hoſtias pro illis peccatis expiandis accipiant, quibus epulentur: inhiant ergo peccatis populi, quaſi inde toti pendeant & viuant; nam ſubleuare animam hebr. ſignificat erigere animam in ſpem, ſperare, inhiãre, vt patet Ezech. 24. 25. & alibi. Tertiò, Haymo:*Subleuant*,inquit,*dicentes: Quoniam populus Dei eſtis, ex genere Abraham deſcendiſtis, propter illius amicitiam parcet vobis Deus, ſi peccaueritis ei.* Et Ribera ſic explicat. q.d. Sacerdotes addunt animos popularibus ad hoc vt magis peccent,dum peccatis eorum conniuent, ea palpant, iiſque adulantur. Quartò alij *ſubleuant* exponunt per *exonerant*,quaſi dicat:Sacerdotes animas oneratas peccatis adulando ſubleuant,alleuiant, exonerant.ita S.Hieron.Haymo,Ruper.Hugo,Lyran. & alij. Quintò,pro *ſubleuabunt*,Septuag.vertunt, *accipient*,quaſi dicat:Sacerdotes pro iniquitatibus populi accipiunt,id eſt,offerunt Deo animas ſuas, ſeipſos deuouendo iræ Dei pro populo. ita Cyrill. Verùm primus ſenſus maximè genuinus eſt ac deinde ſecundus,& tertius. Porrò Cyrill.pulchrè docet ſacerdotes debere ſe,orando & ſanctè viuendo,hoſtiam Deo pro peccatis populi offerre. *Talis enim*, ait, *poteſt populum qui in offenſam Dei incurrit,legémque Dei violauit,in gradum priſtinum reſtituere.*

Verſ. 9. *Et erit ſicut populus,ſic ſacerdos.*] Hebr. *Et erit* (vel *& eſt*) *ſicut populus, ſicut ſacerdos.* Eſt hebraiſmus. Hebræi enim ſimilitudinem exprimunt nota ſimilitudinis, putà τὸ *ſicut* apponendo vtrique rei comparatæ, vel ſimili: *quod* latinus Interpres aptè latina phraſi reddidit vni apponendo τὸ *ſicut*, alteri τὸ *ſic*,quod reſpondet voci *ſicut*,éſtque redditio ſimilitudinis.Senſus eſt, quaſi dicat: Similis eſt eritque populus ſacerdoti, & ſacerdos populo; qualis populus, talis ſacerdos, & vice verſa. Hoc enim exigit non tantùm ipſa notæ ſimilitudinis reciprocatio,vt vult Martin. Martines lib.8. hypotypoſ. cap. 8. ſed & ipſa ſimilitudinis ratio: ſimile enim eſt ſimili ſimile, & vice verſa: ſimile enim eſt relatiuum æquiparantiæ. Siue ergo dicas,*Sicut populus ſicut ſacerdos*, ſiue dicas, *Populus eſt ſicut ſacerdos*, idem dicis, idémque ſignificas: ſimilis,inquam, eſt in culpa. Vnde Vatab. vertit: *Hinc fit vt ſit talis populus, qualis ſacerdos*: ac conſequenter ſimilis erit in pœna. Hanc enim ſententiam infert tum ex eo quod proximè præceſſit,ſcilicet: *Peccata populi mei comedent*(ſacerdotes) *& ad iniquitatem eorum ſubleuabunt animas eorum*, quibus verbis ſacerdotes æquantur, imò præferuntur populo in culpa; tum ex eo quod paulò antè dixit, *Gloriam eorum in ignominiam commutabo*;quaſi dicat:Nulla erit differentia inter ſacerdotes & plebeios: nam omnes erunt captiui citra delectum; & ob id omnes afficientur ignominia & contumelia. *Eximiorum enim & magnatum rationem hoſtes habere non ſolent*, ait Procop.in Iſaiæ 24.2.vnde & ſequitur: *Et viſitabo ſuper eum vias eius.* Nam ſacerdotes erant decus & gloria Iſraëlis;vtpote conſecrati Deo, & mediatores inter Deum & populum. Debebant ergo hãc ſuam gloriam tueri antecellendo populo tum in legis ſcientia, tum in ſanctitate Deíque cultu. At quia neutrum præſtiterunt, ſed populo tam in ignorantia,quàm nequitia fuerunt pares,imò ſuperiores; hinc iiſdem pares,imò ſuperiores fuerunt in pœna & ignominia. ita S.Hieron. Haymo & Hugo. Simili modo dicas de indiſciplinatis clericis & religioſis: Qualis laicus, talis clericus: qualis ſæcularis,talis religioſus. Tolle habitum,hunc ab illo non diſcernes: quia eadem vtriuſque eſt lingua,ſermo,actio,vita & mores.

Præclarè vrget hunc locum S. Gregor. hom, 17.in Euang.& 2.par.Paſtor.cap.7. Verè S.Chryſoſt. *Sacerdotes multi,ſacerdotes pauci:non omnis ſacerdos ſanctus, ſed omnis ſanctus eſt ſacerdos*, ſcilicet myſticus qui myſticas laudis,orationis,& ſanctorum operum hoſtias Deo offert. Audi & Gilbertum Abbatem in append. ad ſerm. S.Bernardi in Cant.ſerm. 13. *Factus eſt ſacerdos ſicut populus,vt licentius populus ſicut ſacerdos fiat, Mundo ſe monachi ſtudio conformant, & qui in mundo ſunt errorem ſuum noſtrorum ſatis verſutè, & nimis verè tuentur exemplo. Mutuis ad vitia ſeſe aut informant aut fouent exemplis paſtores,populi,ſæculares & religioſi:*

giosi: promptuaria plena sunt huiusmodi, eructantia ex hoc in illud aut turpis, aut tepida conuersationis spiritum pestilentem. Heu quàm auido cordis ore prauum hunc attrahimus spiritum,& corrumpentem haurimus auram? Iesu bone quando erit si tamen aliquando erit, sicut fides integra, sic & incorrupti mores.

Et visitabo super eum vias eius.] Quasi dicat: Puniam eius actus & peccata. Viæ enim in Scriptura vocantur actus, modus viuendi, tenor vitæ, conuersatio: per hæc enim mens incedit, sicut per vias corpus.

Et cogitationes eius reddam ei.] Hebr. מעלליו *maalalav* significat studia, machinationes, molitiones, opera hæc ergo vocantur hic cogitationes, scilicet ipsæ machinationes scelerum: has reddit Deus peccatori, cùm illum propter easdem ex æquo punit & affligit.

Vers. 10. *Et comedent, & non saturabuntur.*] Pauperes spiritu, qui esuriunt & sitiũt iustitiam, saturabuntur, ideóque beati prædicantur à Christo, Matth. 5. 6. At hi auari sacerdotes & epulones, qui peccata populi comedunt, iisque inhiant inexplebili auiditate, iusto Dei iudicio ad tantam famem redigentur in captiuitate Assyriaca, vt eam saturare & explere nequeant. ita Theop. & Arias, qui addit: *Qui hostias capiant, ipsi in hostias conuertentur,* vt spolientur & mactentur ab Assyriis.

Secundò, Ribera & Arias, quasi dicat: Licèt gulæ, ventri, & sceleribus se immergant, nũquam tamen desiderium suum explebunt. Nam vt ait S. Hieron. & ex eo Haymo, *voluptas insatiabilis est, & quanto magis capitur, tantò plus ventribus sui famem creat. Econtrario beati esurientes & sitientes iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur. Sicut iustitia saturat, sic iniquitas substantiam non habens, vana comedentes fraude deludit, & vteros deuorantium vacuos derelinquit.* Voluptas est insatiabilis.

Alieniùs Theodor. Comedent, inquit, pœnas & supplicia, at nunquam iis saturabuntur, id est, nunquam illa desinent: quia vnum alteri continuò succedet.

Fornicati sunt & non cessauerunt.] Chald. Vatab. Pagnin. Arias & Isidor. hæc accipiunt de corporali fornicatione, de qua sequitur: *Fornicatio & vinum, & ebrietas auferunt cor.* vnde vertunt: *Scortabuntur, & non prorumpent.* Syrus, *non sunt multiplicati*, id est, non crescent, non augebuntur filiis, quasi dicat: Quærunt liberos, ideóque non tantùm vxoribus, sed & meretricibus copulantur: sed Deus puniet eos sterilitate, vt filios non procreent: sicut paulò antè eosdem, quia epulones, puniuit fame, vt eam saturare nequeant. Congrua enim & iusta pœna fornicantium est *ἀτεκνία* & sterilitas illiberis, vt qui ex matrimonio ad proles à Deo instituto eas procreare nolunt, ex meretricibus eas procreare cupientes non possint, aut si procreent, prauæ sint & miseræ, breuisque æui; vti hodierna sæpe docet experiẽtia. Hoc est quod dicitur Sapient. 4. vers. 3. *Spuria vitulamina*, græcè *μοσχεύματα*, id est, propagines, & noui surculi, *non dabunt radices altas*, quod clarè explicans cap. 3. v. 16. ait: *Filij adulterorum in inconsummatione erunt*, id est, inconsummati erunt, nec peruenient ad perfectam ætatem: *& ab iniquo thoro semen exterminabitur.* Secundò, & meliùs S. Hier. Theod. Cyrill. Theoph. Haymo, Hugo & Lyran. hæc accipiunt de fornicatione mystica, id est, de idololatria: de hac enim continuè agit hic Propheta, de eàque statim, causam huius sui dicti dans, subdit:

A *Quoniam dereliquerunt Dominum.* Sẽsus ergo est, quasi dicat, Comedent, & non saturabuntur: quia fornicati sunt cum idolis, & non cessauerunt, nec sua fornicatione saturati sunt; sed inexplebili libidine fornicari, id est, idololatrare continuè perrexerũt. *Vires*, inquit S. Hieron. *in fornicatione deficiunt, & fornicandi desiderium non quiescit.* vnde pro, *non cessauerunt*, heb. est לא יפרצו *lo iiprotsu*, id est, *non sunt diuisi*, scilicet à sua fornicatione, suísque amasiis, putà idolis; sed iis iugiter copulati sunt: radix enim פרץ *parats* significat diuidere. Inde locus in quo Deus pro Dauide pugnans, diuisit & dispersit Philisthæos, dictus est *Baal Pharasim*, id est, habens diuisionem, quasi dicat: Planities diuisionum, vel campus fracturæ & rupturæ, dicente Dauide: *Diuisit Dominus inimicos meos coram me, sicut diuiduntur aquæ*, 2. Reg. 5. 20. Vterque sensus verus & genuinus est. Fornicatio enim hic & in sequent. tum propriè pro scortatione, tum mysticè pro idololatria capitur. Ratio est, quia illa huius erat non tantùm imago & symbolum, sed comes quoq; & assecla, imò & instrumentum. Idola enim, præsertim Beelphegor, siue Priapum colebant fornicatione, omníque obscœnitate, etiam infanda & Sodomitica cum effeminatis, vt patebit vers. 14.

B *Quoniam Dominum dereliquerunt in non custodiendo.*] Scilicet eius legẽ & præcepta. ita S. Hieron. Hugo, Albert. Lyran. & alij. Heb. habent: *Quia deseruerunt Dominum ad custodiendum*, id est, quia deseruerunt custodire Dominum, siue custodiam Domini. Custodia Domini Hebr. vocantur leges, præsertim cæremoniales Domini. Hæ vocantur custodia per metonymiam, quia summè obseruandæ & custodiendæ sunt; vt qui eas custodit, Deum ipsum qui eas sanxit, quique iis colitur & honoratur, custodire videatur. vnde Chald. vertit: *Quia cultum Domini dereliquerũt, & non custodierunt*: & Vatab. *Quia deseruerunt Dominum, quò munus eum* (id est, eius iussa) *obseruarent.* Sicut ergo aulici & stipatores, putà Heluetij, summa curà iugiter custodiunt Principem, & omnia quæ eum tangunt, nec faciunt aliud tota vita: ita nos, præsertim sacerdotes, custodire decet cultum ritúsque sacros Dei. Sic Sapien. 6. 19. dicitur: *Cura disciplinæ dilectio est: & dilectio custodia legum illius est: custoditio autem legum, consummatio incorruptionis est.* Alludit ad Leuitas, qui dicuntur in tabernaculo excubare, & custodire custodias Domini, id est, tabernaculum, vasa, ritúsque Domini, Leuit. 8. 33. Numer. 1. 53. & cap. 3. 32. 36. 38. & cap. 8. 26. & cap. 18. 4. 5. 8. & alibi. Custodia, id est lex. Cur?

C

D Quocirca minùs rectè Cyrill. & Theop. sic exponunt, quasi dicat: Dereliquerunt Dominum, vt custodirent vias suas malas, ebrietatem, fornicationem, &c. Et Ruper. qui ex aduerso, *Non custodierunt se*, inquit, *ne seruirent peccatis.*

E *Fornicatio, & vinũ, & ebrietas auferunt cor.*] *Fornicatio*, tum corporalis, iũgitur enim vino & ebrietati; tum quæ inde consequi solet spiritalis, id est, infidelitas & idololatria aufert cor, id est, mentem, rationem, iudicium, animum, ac hominem demẽtat, facítque vecordem, ita Theod. Theoph. & alij. Idque tum quia ipsa fornicatio est fœda & vesana, ac repugnans rectæ rationi: tum quia corporalis subiicit hominem meretriculæ, quæ vesanis cupiditatibus agitur; spiritalis verò subiicit hominem idolo & dæmoni, qui est iuratus eius hostis: tum quia exhaurit & perdit eius opes, famam, sanitatem, conscientiam. Ita Dalila Philisthæa vers. 11.

na cor, vires & vitam eripuit Sampsoni: Ita septingentæ concubinæ Salomonis dementarunt Regem sapientissimum, eúmque ad sua idola colenda pertraxerunt, & perdiderunt 3. Reg. 11. Porrò fornicario & peccatori excordi cor restituit timor Dei, iudicij & gehennæ. Deus enim per timorem cor pulsat, & ad vitam spiritalem excitat, Nam vt ait Sapiens Ecclesi. 25. *Qui timet Dominum, conuertetur ad cor suum.* Iustos verò & generosos, sed dormitantes vel incogitantes, excitat Deus per amorem & beneficia: vt Dauidis cor excitauit 2. Reg. 7. cùm dixit: *Reuelasti aurem serui tui dicens: Domum ædificabo tibi: propterea inuenit seruus tuus cor suum, vt oraret.*

Mor. libido eripit luxurioso cor.

Moral. Disce hic, quàm bruta sit libido, quæ præ aliis vitiis homini, etiam sapienti & Principi, cor & mentem eripit. Quocirca Diogenes teste Laërtio lib. 6. dicebat *scorta esse regum reginas*, quod reges dementarent, ac ab illis quicquid collibuisset, peterent & impetrarent; ideóque in ipsos reges quasi regnum, imò tyrannidem exercerent. Reges enim à populo non semper obtinēt quod exigunt; at scorto nihil negatur. Idem Diogenes dicebat scorta similia esse mulso lethalibus venenis temperato; eò quòd afferrent quidem initio voluptatem, sed quam perpetuus dolor consequeretur. Quocirca Demosthenes Corinthi postulans à Laide famosa meretrice corporis copiam, cùm illa pro nocte stipularetur drachmarum decem millia, deterritus magnitudine pretij, mutauit sententiam dicens: *Nō emo tanti pœnitere*, significans inhonestæ voluptati comitem esse dementiam, æquè ac pœnitentiam.

Xerxes iratus Babyloniis quòd à se defecissent, postquam illos in suam potestatem redegit, vetuit ne ferrent arma, sed psalterijs, tibijsque canerent, scorta alerent, caupones haberent, quò voluptatibus euirati & excordes, non molirentur denuo defectionem, testis est Plutarc. in Apophtheg. regum.

Demetrius Phalereus cùm vidisset iuuenem luxuriosum: *Ecce, ait, quadratam statuam, habentem formā, ventrem, pudenda, & barbam.* Ita Brusso, lib. 3. cap. 33.

Hæc gentiles, quid iam dicant Christiani, quibus maior à Christo puritas & sanctitas indicitur, quibúsque magis nota est libidinis turpitudo, noxa & vindicta æternorum ignium? Præclarè Salomon sua experientia & periculo (ideo enim fortè damnatus est, eius enim salus est dubia) edoctus: *Vinum, inquit, & mulieres faciunt apostatare sapientes.* nam, vt ait Poëta,

Nox & amor, vinúmque nihil moderabile suadent;
Illa pudore caret, Liber amórque metu.

Præclarè S. Ambros. lib. 4. in Lucam cap. 4. *Nec minorem, ait, febrem amoris esse dixerim quam caloris. Itaque illa animum, hæc corpus inflammat. Febris enim nostra auaritia est, febris nostra libido est, eò quòd ignitæ sint cupiditates.* Et mox: *Vehementior tamen est animi quàm corporis febris, & ideo pro animi voluntate corporis salus plerumque contemnitur, nec à periculis abstinetur.* Affert exemplum illustre: *Theotimus cùm graui oculorum incommodo laboraret, & amaret vxorem, interdicto sibi à medico facultate coeundi, cupiditatis impatiens atque impetu libidinis raptus: Vale, inquit, amicum lumen.* In æstu ergo cupiditatis sciens se oculos amissurum, maluit illos amittere, quàm libidine abstinere. An non libido ei cor mentémque eripuerat? Vtique,

A idque sensit cùm libido deferbuit, & oculos amisit: tunc enim errorem cæcitatémque suam deflens, sed serò, nec libidinis voluptatem retinere, nec oculos perditos recuperare valuit.

Appositè quoque tres illi Heroes custodes Darij regis, cùm inter se quærerent & disputarent quidnam esset fortissimum? primus eorum respondit: *Forte est vinum: Alius, Fortior est Rex. Tertius Zorobabel: Fortiores sunt mulieres: super omnia autem vincit veritas*, 3. Esdræ 3. 10. Mulieres ergo sunt Sirenes, quæ socios Vlyssis sua forma & cantu inescarunt, dementarunt, & perdiderunt.

B Vis remedium? Vnicum est in fuga: *Fugite fornicationem*, ait Apostolus, fugite aspectum vocémque mulierum. Illustre hac de re exemplum extat in vita S. Martiniani apud Surium, qui grauiter & crebrò tentatus à mulieribus, vt eas effugeret toto orbe factus est profugus: cuius hic iugis erat stimulus: *Fuge Martiniane.* Denique fornicatio eripit homini cor, id est, mentem & cerebrum; quia in ipso eius actu homo videtur esse impos sui, æstuare & furere instar epileptici. Vnde Philosophi nonnulli dixerunt actum venereum esse meram epilepsiam; præsertim quia ille si frequentetur, realiter hanc inducit, vti experientia vidi, & ratio physica clarè id demonstrat. Quocirca Alexander Magnus licèt ab adulatoribus audiret se esse filium Iouis, tamen hominem se fateri coactus: *Ex vsu, inquit, Veneris, & ex somno manifestè me esse hominem, coniicio.* ita Plutarch. in eius

C vita.

Vinum & (& capitur pro, id est, ita Emmanuel) ebrietas auferunt cor.] Septuag. hæc aliter dispungunt & vertunt, nimirum: *Fornicationem, vinum, & ebrietatē suscepit cor populi mei*: verùm alij passim dispungunt, & vertunt vti noster Interpres. Hebr. ad verbū est: *Fornicatio, vinum, & mustum* (vel vt Vatab. vertit, *potus inebrians, capiunt*, vel accipiunt, vel eripiunt *cor*. Alludit heb. תירש *tirosc*, id est, mustum, siue vinum recèns expressum, ad *radi.* ירש *iarasc*, id est, possedit & occupauit; eò quòd cum crassum sit, turbidum, bulliens, & fumosum, statim occupet & possideat cor, id est, arcem mentis, faciátque hominem ebrium & amentem. Notat originem idololatriæ, omnisque mali fuisse

D comessationes & compotationes: hæ enim eripiunt mentem, & iudicium rectæ rationis, simúlque libidinem inflammant, itáque hominem præcipitant in fornicationem, aliáque scelera, ac tandem in infidelitatem & idololatriam; eius enim Deus est venter. Id ita esse, patet ex prima hominum post diluuium propagatione. Cùm enim vinum inuentum fuit à Noë, mox ipsi, & multò magis eius posteris cor ad se rapuit, & mentem eripuit; adeo vt plerique omnes ad vitia, imò ad idololatriam deflexerint. Noe enim moriens, gemens, freménsque vidit pene totum orbem, id est, omnes suos posteros impios & idololatras, vti dixi Genes. 9. sub finem capitis. Hinc nonnulli

E notarunt vinum à Noë inuentum, adeo auidè citóque ab omnibus arreptum tentúmque fuisse, vt ipsum eius nomen in omnes linguas transierit, idémque quod priùs, apud omnes, licèt iam linguis diuisos, remanserit. Vinum enim heb. dicitur יין *iain*, vel *ien*: inde Ianus (putà Noe) vini inuentor: inde græcum οἶνος: inde Latinum *vinum*: Gallicum *vin*: Italicum, Sclauonicum, & Hispan. *vino*: Germanicum, Anglicum, & Belgicum *Wijn*: & ita de cæteris gentibus & linguis. Porrò quàm vinum & deliciæ eripiant cor, non tantùm Prophetæ, sed

& gen

Mer. vinum eripit cor.

& gentium Philosophi docuerunt.

Antisthenes quodam prædicante delicias: *Hostium*, inquit, *filiis contingat in deliciis viuere*, vt rem amentem & pestilentem detestans delicias, quas plerique pro summo bono complectuntur. ita Laërtius lib. 6. de vitis Philosoph. cap. 1.

Diogenes apud Laërtium eodem lib. distomachabatur in eos, qui pro bona valetudine diis munera offerrent, & in ipso sacro omnibus voluptatibus se obruentes perderent. Idem eos qui per luxum in coquos, nepotes, scorta & adulatores facultates suas profunderent, similes dicebat arboribus per præcipitia nascentibus, quarum fructus homo non gustaret, sed à coruis & vulturibus ederentur: sentiens eos qui gulæ ventrique seruiunt, non esse homines.

Socrates apud Laërtium lib. 2. cap. 5. aiebat esse turpe, si quis sua sponte seruiens voluptatibus talem se faceret, quales nemo domi suæ vellet habere seruos. Talibus autem nullam salutis spem reliquam esse, nisi si pro eis deos comprecarentur alij, vt bonos dominos nancisci possent, quando prorsus decretum esset seruire: indicans nullos fœdiorem & miseriorẽ seruire seruitutem, quàm qui & animo & corpore seruirent voluptatibus. Idem admonebat, voluptates non aliter quàm Sirenas esse prætereundas, obturata aure instar Vlyssis, ei, qui properat vt Itacham, id est, virtutem veluti patriam conspiciat.

Plato cùm videret Agrigentinos magnis impensis ædificare, eodémque modo cœnare: *Agrigentini*, inquit, *ædificant quasi semper victuri, & comedunt quasi semper morituri*. ita Ælian. lib. 12.

Arcesilaus Scytha percunctanti, quî fieret vt ab aliis sectis multi deficerent ad Epicureos, ab Epicureis nulli desciscerent ad alios: *Quoniam*, inquit, *ex viris Galli fiunt, ex Gallis viri nequaquã*. Gallos dixit sacerdotes Cybelis euiratos, quasi diceret: In voluptatem proniores sumus, quàm in virtutem, cùm tamen hæc ex feminis viros, illa ex viris feminas efficiat. Ita Laert. lib. 4. cap. 6. Idem respondit B. Thomas Morus cuidam roganti, cur tam multi ad Lutheri hæresin voluptuariam deficerent.

Cato senior vinoso cuipiam & guloso eius familiaritatem ambiẽti abnuit, causámque addidit: *Quia*, inquit, *viuere non possum cum eo, qui meliùs & subtiliùs palato, quàm corde sentit*. ita Brusso. lib. 3. cap. 7.

Tiberius Cæsar Attilio Butæ viro prætorio, cum ad inopiam per luxum redactus eam deploraret: *Serò*, inquit, *experrectus es*. Dormiunt nimirum temulentiæ ac luxui dediti veriùs, quàm viuunt. Nam *vita mortalium vigilia est*. Ita Seneca in epistol.

Scipio Æmilianus Censor declaratus, audiens iuuenem, placentam ex melle in vrbis formam compactam, Carthaginémque nuncupatam conuiuis diripiendam dedisse, equo priuauit. Rogatus cur? *Quia*, inquit, *me prior Carthaginem diripuit*. Quo dicto militem damnauit ignauum & vecordem, qui gulæ deditus eum placentis potius melle conditis, quàm contra hostes pugnaces belligeraret. Ita Brusso. lib. 3. c. 1.

Sed accipe propria vini & crapulæ. Pythagoras dicere solebat: *ebrietatem esse insaniæ meditationem*. ita Maximus serm. 30.

Leontychidas Spartiata rogatus cur parum biberent Spartiatæ: *Ne*, inquit, *alÿ pro nobis consultent*: quasi dicat, Nequit prudenter de rebus consultare, cui sanum iudicium à vino ablatum est. ita Plutar. in Lacon.

A Astyages cùm rogasset Cyrum, cur vinum non hausisset? *Quia*, inquit, *metuebã, ne in cratere mixta venena forent. Etenim cum tu in natalitiis amicum adhibuisti, perspicuè didici eum vobis venena infudisse. Et quo pacto*, inquit ille, *ô fili, hoc dignouisti? Quod videbam vos*, respondit, *neque corporis esse, neque mentis compotes*. Ita Xenophon in Pædia.

Androclides vir sapiens ad Alexandrum Magnum vino deditum dixit: *Vinum potaturus, rex, memento te bibere terræ sanguinem: cicuta hominum venenum, cicuta est vinum*. ita Brusso. lib. 1. c. 19.

De Bonoso bibacissimo, qui postea Imperator creatus est dixit Aurelianus: *Non vt viuat, sed vt bibat natus est*. ita Vopiscus in Aureliano. Idem

B Bonosus se suspendit: ac roganti cuipiam quis esset suspensus, respondet alter; non hominem esse, sed amphoram. Æschines dicebat, *Speculum formæ est æs* (olim enim specula fiebant ex ære polito) *vinum autem animi*, nihil enim tam occultum in corde, quod ebrius non effutiat. ita Maxim. serm. 30.

Luxuriosa res est vinum & tumultuosa ebrietas. Prouerb. 20. 1.

Cui væ? cuius patri væ? cui rixæ? cui fouea? cui sine causa vulnera? cui suffusio oculorum? Nenne his qui commorantur in vino, & student calicibus epotandis? Ne intuearis vinum quando flauescit, cùm

C *splenduerit in vitro color eius, ingreditur blandè, sed in nouissimo mordebit vt coluber, & sicut regulus venena diffundet*. Prouerb. 23. 29.

Noli regibus ô Lamuel, noli regibus dare vinum: quia nullum secretum est, vbi regnat ebrietas. Prouerb. 31. 4.

S. Basil. & Ambros. dicunt ebrietatem esse voluntariam insaniam. Amplius ait S. Bern. lib. de modo bene viuendi cap. 25: *Multi, ait, per vinum à dæmonibus capti sunt, nec est aliud ebrietas, quàm manifestissimus dæmon*. Et paulò antè: *Ebrietas corpus debilitat: ebrietas generat perturbationem mentis, auget furorem cordis, ita alienat mentem, vt homo nesciat seipsum*.

D Monachus quidam Ægyptius interrogatus, cur assiduè sibi voluptates subtraheret? respondit: *Subtraho eas mihi, vt iræ causam & occasionem præcidam. Scio enim illam semper de voluptatibus belligerare, mentémque meam perturbare, & cognitionem ipsam fugare*. Ita Niceph. lib. 11. hist. cap. 43.

Populus meus in ligno suo interrogauit.] Probat quòd fornicatio & ebrietas auferant cor, ex eo quòd homines deducant ad idololatriam, vt idola lignea, surda, cæca, muta & inania interrogent quasi deos suos, & consulant de futuris rerum euentis. Aut potiùs sensus est, quasi dicat: Adeo luxus & libido tam fornicandi, quàm idololatrandi dementauit eos, vt à lignis & baculis ora-

E cula poscant.

Quæres quodnam sit hoc lignum? Primò, Chald. Ruper. & Lyran. respondent esse ligneum idolum. Secundò Isidor. esse Pseudoprophetas quos consulebat populus. Hi metaphoricè vocantur lignum, quia eis quasi ligno & scipioni innitebatur vulgus. Tertiò, meliùs S. Hieron. Haymo, Hugo & Vatab. per lignum hoc accipiunt baculum diuinatorium, eo enim quasi instrumento diuinabant. vnde Septuag. vertunt: *In symbolis eorum interrogabant*: erant enim hi baculi superstitionis & diuinationis symbola. Hinc & subdit: *Et baculus eius* (ab eo interrogatus) *respon-*

dit ei. Nota, veteres Chaldæi, eósque secuti Hebræi vtebantur ῥαβδομαντείᾳ & βελομαντείᾳ, id est, diuinatione per virgas & sagittas. Ita Nabuchodonosor dubitans an Ierusalem, an Philadelphiá oporteret bello appetere, accepit duas sagittas, quarum vni inscripsit nomen Ierusalem, alteri nomen Philadelphiæ; deinde sorte eas commiscuit, vnámque eduxit, cui cum videret inscriptum nomen Ierusalem, coniecit illam sibi primò esse expugnandam, Ezech. 21. 21. vide ibi dicta. Rursum sagittas iaciebant in altum, & aspiciebant quò illæ caderent: an antrorsum, an retrorsum; an ad dextram, an ad sinistram, eóque sibi pergendum esse coniectabant. ita Theoph. Tertiò, Moses Sampsonis filius, in explicatione præcepti negatiui 51. commemorat huiusmodi ritum: decorticabant baculum ligneum vno tantùm ex latere, tum in aërem proiiciebant; si primo iactu apparuisset superior pars decorticata, at secundo iactu superior pars adhuc vestita, prosperum successum augurabantur: sin è contra primùm pars vestita, infelicem: si vtroque iactu vestitum vel nudatum latus superius fuisset, mixtum euentum sibi pollicebantur: & hoc ab Osee hic notari & carpi. Vide Rodiginum lib. 4. cap. 29. & Delrio lib. 4. Disquis. Magic. cap. 2. quæst. 7. sect. 1. sub finem, & sectione 3. sub initium.

Spiritus enim fornicationum decepit eos.] Aliqui per hunc spiritum accipiunt stimulum carnis, putà vehementem inclinationem & impulsum ad fornicandum. Huc accedit Cassian. collat. 7. cap. 32. qui ex Sereno Abbate docet spiritum fornicationis esse dæmonem incitantem ad fornicationem: licèt enim dæmones sint incorporei, & quisque eorum homines ad quælibet vitia sollicitet, tamen vt sit inter eos aliquis ordo, vtque ordinatiùs, ideóque potentiùs & efficaciùs homines oppugnent, ipsimet inter se operas & vitia distribuerunt; ita vt hi præsint huic vitio, ad illúdque sollicitent; isti illi, alij alteri; inde enim in Scrip. vocari videntur spiritus iræ, superbiæ, gulæ, luxuriæ, &c. Sic Moabitides puellæ deceperunt Hebræos, dum eos primò induxerunt vt secum fornicarentur; deinde vt idolum suum Beelphégor colerent, itáque Dei iram & plagam eis acciuerunt, Numer. 25.

Secundò, *spiritus fornicationum* est ardor & impetus animi, incitans eum ad idololatriam. ita Theodor. Theoph. Arias & alij. Hoc spiritu quasi œstro acti vesani Israëlitæ ruebant ad idola colenda, vti fornicator ruit ad scorta; vti patet ex Prophetis, qui passim in hunc ardorem inuehuntur & detonant. Vnde sequitur: *Et fornicati sunt cum Deo suo.* quasi dicat: Fornicando; id est, idololatrando desciuerunt à Deo, Deique cultu. Vterque sensus huic loco congruit, vti dixi vers. 11. sed posteriorem magis intendit Spiritus S.

vers. 13. *Super capita montium sacrificabant.*] Hæc capita sunt quæ à loci altitudine excelsa vocantur passim in libris Regum. *Et super colles accendebant thymiama,* id est, incensum, suffitum. græcè enim θυμιᾶν significat suffire, suffumigare, adolere incensum: & hoc significat hebr. קָטַר *katar*: thymiama ergò hîc non tantùm est illud compositum ex stacte, onyche, galbano, & thure, quod Deus iussit adoleri in altari thymiamatis Exodi 30. 34. sed etiam thus, ambra, & quodlibet incensum edens suffitum.

Quia bona, amœna, iucunda *erat vmbra eius.*] Idem de arbore populo candida (hanc enim signi-A ficat hebr. *libne*: sunt enim & populi nigræ) ait Virgil. Egloga 9.

Hic candida populus antro
Imminet, & lenta texunt vmbracula vites.

Ideo fornicabuntur filiæ vestræ.] Quasi dicat: In pœnam vestræ fornicationis, tum corporalis, tum spiritalis, scilicet idololatriæ, Deus permittet, vt filiæ vestræ corporaliter fornicentur, tum cum amasiis suis, tum cum hostibus vestris, putà Assyriis; qui eis abutentur, cùm eas captiuas abducent: nec eas impediet aut puniet: quo fiet vt magis & magis fornicentur, ac maiori dolore & ignominia vos afficiant, animósque vestros vulnerent. ita Theodor. Haymo, Alber. & Hugo.

Secundò, Chald. Vatab. & Pagnin. vertunt in B præsenti: *Ideo fornicantur filiæ vestræ.* quasi dicat: Quia vos fornicamini, hinc vestro exemplo fornicantur & filiæ ac sponsæ vestræ, præsertim quia absunt ab ædibus & oculis vestris, ac versantur apud excelsa in locis syluosis & amœnis, quæ scelus illectant; vt sicut vos fidem frangitis Deo, ita iusto Dei iudicio frangant & sponsæ fidem vobis datam. Lex enim est talionis:

Frangenti fidem fides frangatur eidem.

Pro *sponsæ* hebr. est כַּלּוֹת *callot*, quod verti potest cum Chald. Theoph. & Vatab. *nurus*, id est, vxores filiorum vestrorum, quasi dicat: Hæ fidem frangent datam filiis vestris, fornicãdo cum adulteris; sicut vos fidem fregistis Deo datam, forni-C cando cum idolis: itaque tam vos, quàm filios vestros, maritos suos pudore & mœrore afficient & conficient.

Non visitabo.] Id est, deseram, negligam, peccare impunè permittam. ita S. Hieron. Theodor. Hugo, Lyran. aut vt Isidor. & Vatab. quasi dicat: Non puniam tam seuerè vt vos, filias & sponsas vestras cùm adulterauerint. Causam subdit: *Quoniam ipsi cum adulteris conuersabantur.* Est enallage personæ: ex indignatione enim quasi auertens faciem ab ipsis, mutat secundam personam in tertiam dicens: *Ipsi,* id est, vos ipsi, quasi dicat: Quia vos relictis filiabus & vxoribus, aditis meretrices; cum D eísque scortamini; hinc ipsæ vestro exemplo irritatæ, & à vobis derelictæ, pari modo & iure relictis vobis adibunt amasios & adulteros, cum eísque fornicabuntur. Hebr. habent: *Quoniam ipsi cum meretricibus separabantur,* id est, separatim relictis filiabus & vxoribus conuersabantur & scortabantur: licèt Marinus in lexico hebr. יִפָּרֵדוּ *ipparedu*, id est, separabuntur, deriuet à פֶּרֶד *pered*, id est, mulus (qui sic dicitur, quòd sit generatione separatus) quasi dicat: Mulos, id est, spurios gignent; vel quasi dicat: Ad instar mulorum abutantur matrimonio, non generandi causâ, sed explendæ libidinis ergo duntaxat. Porrò meretrices hæ erant sacerdotissæ Beelphégor, id est, Priapi, & sua prostitutione eum colebant; ait S. Hie-E ron. Cyrill. & Theodor. de quibus 3. Reg. 15. 13. aut Veneris cultrices, vt vult Alber. quæ sedentes ad eius templum aduentantibus se prostituebant, vti dixi Baruch 6. vers. 42. vers. 14.

Moraliter disce hîc proles & vxores imitari parentes & maritos in scelere; Deúmque horum peccata, prolium & vxorum peccatis & ignominia vlcisci. Ita vltus est adulterium Dauidis scelere Absalonis, qui vxores Dauidis Patris sui incestauit 2. Reg. 12. 11. Mor. Deus punit peccata patrum peccatis filiorum & vxorum.

Præclarè Iuuenalis Satyra 4.

Et quod maiorum vitio sequiturque minores,
Et nitidis maculam ac rugam figit ita rebus,

Quæ

Quæ monstrant ipsi pueris, tradúntque parentes.
Si damnosa senem iuuat alea, ludit & hæres
Bullatus, paruóque eadem mouet arma fritillo.
Sic natura iubet.

Quocirca illud in mente recondant parentes:

Et peccaturo obsistat tibi paruulus infans.

Et illud Plauti in Pseud.

Probum patrem esse oportet, qui gnatum suum
Probiorem, quàm ipsus fuerit postulet.

Denique illud Verini:

Et verbo & facto paruis sit regula natis,
Optima sitque omni tempore norma pater.

Sanè pueri dum circa mores inconditos monentur vel arguuntur, illam quasi naturâ insitam excusationem regerunt: A patre hoc didici: Id mater me docuit: Sic faciebat mater mea, sic pater: vulgò dicitur, *Mali corui, malum ouum.* Audiui non rarò parentes grauiter querentes de filiis, quòd essent spurci, vinosi, maledici, ceruicosi, inobedientes, intractabiles. Quibus ego: Parentes horum sæpe sunt causa: quia ipsi iisdem vitiis addicti filiis prauo exemplo præeunt, illósq; eadem verbis & factis docent. Si ergo cuperent filios mores corrigere, ipsi priùs suos corrigerent, quibus illos dedocerent ea, quæ antè docuerant.

Ita Augusti Cæsaris libidines & sordes imitatæ sunt duæ Iuliæ, filia, & neptis, quę proinde publicum illi probrum extiterunt: vnde ipse tertiam adoptauit, Agrippam; sed & hanc mox ob sordes abdicauit: nec aliter tres illas, quàm tres vomicas, seu tria carcinomata sua appellare solebat: quin & testamento cauit, ne mortuæ in sepulchrum suum inferrentur. Denique exclamare solebat illud Homericum:

O vtinam calebs vixissem, orbúsque perissem.

Ita Sueton. in eius vita. Eadem, imò maior est ratio vxorum, quàm filiorum. Nam, vt ait Seneca epist. 95. *improbus est, qui ab vxore pudicitiam exigit, ipse alienarum corruptor vxorum*: vxor enim mariti adulteri exemplo ipso incitata, aut imitari se putat, aut vindicari, ait Quintil. Quocirca de multis dici potest, quod de Clyténestra ait Ouid. lib. 1. de arte amandi:

Dum fuit Atrides vna contentus, & illa
Casta fuit: vitio est improba facta viri.

Et illud Euripidis de eadem:

Stulta quidem sumus mulieres, non nego:
Cum autem insit hoc animis, peccat maritus
Fastidiens connubia, imitari vult
Mulier virum, & alium parare amasium.

Denique Aristot. in Oeconom. *Primum itaque,* inquit, *leges sint viro ad vxorem, vt iniuria cesset; sic nec ipse iniurias patietur:* alioqui talionem repédet ei vxor, & lege talionis se tuebitur.

Et cum effeminatis.] Hi erant viri siue scorta mascula, vti sunt pueri pathici, sacerdotes Priapi, qui mollitie & venere succuba Sodomitis seruiendo, ex viris quasi feminas se efficiebant, ideóque vocantur effeminati. vnde Aquila vertit ἐνηλλαγμένους, id est, mutatos, scilicet ex officio virili, in femineum: Septuag. τετελεσμένους, id est, consecratos, scilicet Priapo aut Veneri: Theodotio κεχωρισμένους, id est, separatos à vulgo, quasi sacerdotes Priapi. ita Cyrill. qui ait, Erant viri, sed in feminas mollicie mutati, qui muliebri vociferatione & cymbalis vtentes, facésque ferentes circumcursabant. Sic & Theodor. Rupert. Haymo, Hugo, Lyran. & alij, qui & addunt aliam causam cur vocentur effeminati, quia, inquiunt, multi ex illis castrabantur, fiebántque eunuchi; vt ad

A venerem tantùm passiuam valerent, quasi feminæ, non actiuam. Porrò hosce viros succubos Beelphegor, id est, Priapo consecratos fuisse in Israël & Iuda, patet 3. Reg. 14. 24. & 4. Reg. 23. 7. Sed audi S. Hieron. *Nos,* ait, *effeminatos vertimus. Hi sunt quos hodie Romæ matri non deorum, sed dæmonum seruientes, Gallos vocant: eò quòd de hac gente Romani truncatos libidine in honorem Atys (quem eunuchum meretrix fecerat) sacerdotes illius mancipârint: propterea autem Gallorum gentis homines effeminantur, vt qui vrbem Romam ceperant, hac feriantur ignominia. Istiusmodi idololatria erat in Israël, colentibus maximè feminis Beelphegor, ob obscœni magnitudinem, quem nos Priapum possumus appellare.*

B Secundò tamen non minùs aptè pro effeminatis, vertas meretrices. Has enim propriè significat heb. קְדֵשׁוֹת *Kedesçot*, quod est femininum: viri enim & mares masculinè vocătur קְדֵשִׁים *Kedescim* (possunt tamen & hi femininè vocari *Kedesçot*, per catachresin quia erant effeminati, vti iam dixi.) Fauet S. Hieron. *Sciendum,* inquit, *quod in præsenti Kedesçot, meretrices* ἱερείας, *id est, sacerdotes Priapo mancipatas vocet.* Verùm rectè suspicatur Ribera in Codice S. Hieron. esse mendum librariorum, & legendum esse: ἱερεῖς, *sacerdotes Priapo mancipatos vocet*, ne secum pugnet: nam paulò antè eos viros vocauit. Erant ergo viri sexu, sed meretrices & feminæ abusu libidinis & naturæ.

C Fauet & Symmachus qui ἑταίρας (id est, socias, amicas, amasias) propriè meretrices appellauit. Sic & Theoph. *Initiatos,* inquit, *huiusmodi vocat sacros mystas, dignos iam arcanis apud illos sacris iudicatos, seu perfectiores: qui mares esse visi femellæ fuerunt; cymbalis vtentes, femineisque vlulatibus circumibăt triuia, Beelphegor sacramenta perficientes.* Et Chald. qui vertit: *Cum scortis comessantur & potant.* vbi nota Hebræis plus est *Kedesça*, quàm זֹנָה *zona*: *Zona* enim significat quamlibet meretricem, *Kedesça* verò famosam, publicam, quasi lupanari iam auctoratam & consecratam: hæc enim dicitur *Kedesça*, id est, sancta, per antiphrasim, quia spurcissima & fœdissima, ac spurcitie sua infamis & celebris. Rursum *Kedesça*, id est, sancta vocabatur meretrix, quæ Priapo aut Veneri erat consecrata

D quasi sacerdos, quales hæ erant.

Et (id est, idcirco, scilicet ob scelera iam recensita) *populus non intelligens vapulabit:*] Cùm scilicet tandem à me punietur, excindetur, & in captiuitatem, putà in Assyriă ducetur. ita S. Hieron. Tigurina vertit: *Et populus qui intelligere noluit varius iactabitur malis.* Vatablus: *Populus non intelligens peribit, vel corruet, quasi dicat: Populus ignorans Deum, corruere solet. Aut stupore afficietur, cum scilicet sentiet tanta Dei flagella, qui licet sit misericors, est tamen & iustus in puniendis peccatis,* & tarditatem supplicij grauitate compensat.

Heb. יִלָּבֵט *labat* propriè significat impingere, offendere, ruere, vapulare. R. Dauid vertit *peruer-*

E *tetur.* R. Ioseph *claudicabit.* Thargum *capietur.* R. Salomon *laborabit, fatigabitur.* Pagnin. *festinabit, anceps erit & dubius, nesciens quò se vertat.*

Vers. 15.] Si fornicaris tu Israël, non delinquat saltem Iuda: & nolite ingredi in Galgala, & ne ascenderitis in Bethauen, neque iuraueritis: Viuit Dominus.

Vers. 16.] Quoniam sicut vacca lasciuiens

declinauit Israël: nunc pascet eos Dominus, quasi agnum in latitudine.

Vers. 17.] Particeps idolorum Ephraim, dimitte eum.

Vers. 18.] Separatum est conuiuium eorum, fornicatione fornicati sunt: dilexerunt afferre ignominiam protectores eius.

Vers. 19.] Ligauit eum spiritus in alis suis, & confundentur à sacrificiis suis.

vers. 15. *Si fornicaris tu Israël, non delinquat saltem Iuda.*] Ab Israël sermonem conuertit ad Iuda, eúmque monet vt memor templi & regni Dei (in Iuda enim regnabat Deus per posteros Dauidis, ibique suam habebat domum & templum) non imitetur Israël fornicando, & fornicatione sua honorando & colendo Beelphegor, aliósq; deos, id est, dæmones.

Galgala vbi & qualis? *Et nolite ingredi in Galgala.*] Galgala locus erat & ciuitas inclyta, distans à Iordane stadiis quinquaginta, à Iericho stadiis decem: miraculis & religione patrum sancta & illustris. Nam primò hîc transito Iordane castra longo tempore posuerunt filij Israël, ibique prima publica facta est gentis circumcisio. Ibi enim Iosue circumcidit omnes masculos Hebræorum, qui per 40. annos peregrinationis nati erant in deserto, ibique primum in Chananæa Pascha celebrauit: vnde in Galgala Hebræi adierunt quasi possessionem terræ promissæ. Nam deficiente manna, ibidem primum comederunt de frugibus terræ. Inde locus nomen accepit, dictúsque est Galgala, Iosue 5. 9. vbi sic legimus: *Dixitque Dominus ad Iosue* (peracta circumcisione) *Hodie abstuli opprobriũ Ægypti à vobis*: quia hodie vos à vita & moribus incircumcisorum Ægyptiorum, per circumcisionem transtuli in sanctam meam legem & gẽtem: ideóque *vocatum est nomen loci illius Galgala*. Galgala enim vel Gilgal, vel Galgal, vel vt S. Hieron. vocat Golgol, heb. idem est quod amotio & ablatio; scilicet præputij, & consequenter opprobrij, & gentilismi Ægyptiorum, radix enim גלל *galal* significat deuoluere, remouere, auferre: inde geminata litera *ghimel ghilgal*, vel *galgal*, idem est quod deuolutio, remotio, ablatio.

Secundò, in Galgala Iosue accepit omen victoriæ & possessionis Chananææ: videns enim angelum euaginatum habentem gladium, perrexit ad eum, & ait: *Noster es an aduersariorum?* audiuitque ab eo: *Nequaquam, sed sum princeps exercitus Domini, & nunc venio*, vt tibi Chananæam subiugem. *Solue calceamentum tuum de pedibus tuis: locus enim in quo stas, sanctus est*, Iosue 5. 13.

Tertiò, in Galgalis Iosue reposuit duodecim lapides, quos tulerat de medio Iordanis alueo, idque vt ibi essent in perpetuum monumentum transitus miraculosi, quo duodecim tribus sicco pede per Iordanem transierant in Chananæam Iosue 4. 20. vnde S. Hieron. in Epitaphio S. Paulæ ait, hosce lapides ibidem visos à S. Paula. Hi duodecim lapides repræsentant duodecim tribus, & patriarchas; ac consequenter duodecim Apostolos, quasi duodecim petras & fundamenta Ecclesiæ Apoc. 21. 14. ita Tertul. lib. 4. contra Marcio. c. 13.

A Quartò, in Galgalis per multos annos constitit tabernaculum Dei, cum arca & propitiatorio: vnde ibidem Samuel iudicabat populum, ibique Saulem secundò in regem vnxit 1. Reg. 10. 8. Ibi quoque Agag regem Amalec occidit 1. Regum 15. 33.

Quintò, Elias & Eliseus frequenter versabantur in Galgalis, ibique prophetabant, & faciebant miracula 4. Reg. 2. 1. & c. 4. 38.

Hac de causa idololatræ idola sua iam inde ab initio statuerunt in Galgalis; vtpote loco sancto adeo, & celebri. Nam tempore Aod, qui tertius à Iosue fuit Iudex Israëlis, erant idola in Galgalis: vt patet Iudic. 3. 19.

B Vbi nota, dæmonem esse simiam Dei, ideóque coli velle vbi cultus fuit Deus; tum vt Deum possessione sua excludat, tum vt celebrior sit eius honos & veneratio. Idcirco Antichristus sedem regiam constituet in Ierusalem, vti ostendi Apocal. 11. 8. ibique in templo sedebit, & coletur vt Deus, tum vt habeatur verus rex Sionis, id est, Messias, successor Dauidis & Salomonis: tum vt profanet vrbem olim sanctam, & pro templo Dei suum constituat: tum vt euertat monumenta omnia passionis, resurrectionis, & ascensionis Christi, cuius ipse erit hostis, & Antichristus. Sic experientia constat dæmonem maximè insidiari monasteriis tum virorum, tum feminarum, vt magum vel magam, lubricam, turbulentam, &c.

C aliquam in illud inducat, quæ cæteras omnes vel turbet, vel inficiat, vt vbi maximè cultus fuit Deus, colatur ipse, itaque Deum suo templo quasi expellat, & eóque se vindicet.

In Bethauen.] Bethauen vrbs fuit Iudææ, sed ignobilis, sita iuxta Bethel, de qua Iosue 7. 2. & de ea hic loqui Prophetam censet à Castro. Verùm S. Cyrill. Hieron. Theoph. Theod. Haymo, Lyran. Vatab. & alij passim, putant ipsam Bethel vocari Bethauen: tum quia ei erat vicina; tum quia Bethel erat celeberrima: primò, sanctitate & pietate, postea idolis & idololatria. Ieroboam enim vitulos aureos collocauit in Dan, & Bethel, quasi in duobus regni limitibus, ibique hisce vitulis per se sacrificauit. Nota, Bethel priùs dicta est

D Luza, ob copiam nucum & amygdalarum (hæc enim heb. vocantur לוז *luz*) à Iacobo verò patriarcha, qui ibi vidit Deum scalæ innixum, & angelos per scalam ascendentes & descendentes, vocata est Bethel, id est, domus Dei, Genes. 28. 19. Bethel est Bethauen, id est, domus idoli.

Eadẽ à Prophetis per antiphrasin vocatur *Bethauen*, id est, *domus iniquitatis*, vt vertit Theodotion; aut *domus nihili*, vt vertit Symmachus & Aquila. Septuag. pro און *auen* per crasin legentes און *on*, vertunt, *domus doloris*, vel *domus idoli*: quia in ea erat templum, in quo colebantur vituli aurei Ieroboam. Id ita esse patet Amos 5. 5. vbi Propheta eadem pene verba, quæ hîc habet Osee, vsurpat aitque: *Nolite quærere Bethel, & in Gal-*

E *galam nolite intrare*, &c. *quia Galgala captiua ducetur, & Bethel erit inutilis*, heb. *auen*. Bethel ergo est Bethauen. Monet itaque Iudam, putà duas tribus, ne adeant idola vicina posita in Galgalis, & in Bethel. Dico vicina, quia Galgala & Bethel erant in sorte tribus Beniamin, vt patet Iosue 18. vers. 12. & 22. ideóque ea potius nominat, quàm Dan aut Samariam. Dicit autem: *Ne ascendatis in Bethauen*, quia Bethel sita erat in loco alto. ita Vatab. Tropol. Bethel fit Bethauen, cùm regnum, populus, vrbs, vti Anglia, Scotia, Dania à fide & cultu Dei ad hæresim descisci; cùm templa in

stabula,

ſtabula, monaſteria in armamentaria, hoſpitalia in tabernas & ganeas conuertuntur; quibus competit illud Ieremiæ, & Christi: *Domus mea domus orationis vocabitur: vos autem fecistis illam ſpeluncam latronum*, Matth. 21.13. Rurſum ſancta anima fit Bethauen, cùm à Dei gratia per peccatum excidit, tunc enim à regno & dominio Dei, tranſit in ius & poteſtatem diaboli.

Nota Prophetam hic, & deinceps vſque ad finem capitis, maximè loqui duabus tribubus: ad illas enim conuertit ſermonem v. 15. dicens: *Si fornicaris tu Iſraël, non delinquat ſaltem Iuda.*

Neque iuraueritis: Viuit Dominus.] Quaſi dicat: Ne iuretis per vitam idoli, quod eſt in Galgalis, vel in Bethel, ei attribuendo nomen *Dominus*, hebr. *Iehoua*, quod eſt nomen incommunicabile, & proprium Deo vero. Iuramentum enim eſt actus latriæ: iurando enim per aliquem, teſtabantur eum eſſe infallibilem, primam & increatam veritatem; ac conſequenter eſſe numen & Deum: eum enim iurantes in teſtem ſuæ aſſertionis vocabant, dicentes v. g. Viuit Dominus, quòd hoc illúdue fecerim, aut faciam, quaſi dicerent: Iuro per Deum, vitámque Dei, quòd hoc illúdue feci, aut faciam. Sicut ergo paulò antè vetuit cultum idoli, ita hic vetat iuramentum per idolum: hoc enim eſt proteſtatio & inuocatio numinis, Deique veri. ita Theod. Albert. Hugo, Lyran. & alij.

Alij exponunt, quaſi dicat: Ego Deus & Dominus, ſiue Iehoua veſter, nolo vt per me meámque vitam amplius iuretis, cùm ſitis idololatræ; nolo vt ore quod inuocatione idolorum polluiſtis iuretis, nominetis, & inuocetis, itáque polluatis nomen ſanctũ meum. ita S. Hier. Cyrill. Theoph. Haymo, Iſidor. Vatab. & alij. Verùm hæc expoſitio non rectè cohæret cum eo, quod præceſſit; *Nolite intrare in Galgala, & ne aſcenderitis in Bethauen*; huic enim annectit: *Neque iuraueritis: Viuit Dominus*: hæc enim tria pari caſu, tenore, & nexu dicuntur, vt patet ex Hebræo. Eodem ergo ſpectant; ſcilicet ad hoc ne colant idola in Galgalis & Bethauen, néue per ea iurent. Alioqui quæ eſſet connexio dicere: Nolite colere idola in Galgalis & Bethauen, &, Nolite iurare per nomen meum? Contrarium enim potiùs dicendum eſſet, hoc modo: Nolite colere nec iurare per idola, quæ ſunt in Galgalis; ſed potiùs colite me, & iurate per nomen meum.

vers. 16. *Quoniam ſicut vacca laſciuiens declinauit Iſraël.*] Proponit Iudæ petulantiam & laſciuiam Iſraëlis, quaſi rem fœdam, indignam, & Dei indignationem exitiúmque gentis prouocantem; vt Iuda aliena inſania & periculo ſapiat, illúdque declinet, quaſi dicat: Iſraël carens cerebro laſciuiat vt vacca; at tu ô Iuda, perſta in Dei lege, quaſi leo: huic enim te aſſimilat Geneſ. 49.10. ita S. Hier. Theod. Theoph. Haymo & alij.

In Hebræo eſt elegans paronomaſia: *Sicut vacca vel vitula* סֹרֵרָה פָּרָה *ſarera farar Iſrael*, q. d. Sicut vacca rebellis rebellauit Deo Iſraël. ita Vatab. *Sarera* enim ſignificat vaccam quæ laſciuia vel œſtro agitatur, ideóque indomita & rebellis iugum omne excutit, & quaſi furens huc illúcque diſcurrit.

Quocirca Septuag. vertunt: *Sicut vacca aſilo percuſſa infaniuit Iſraël*: aſilo, id eſt, œſtro; vti ex Virgilio docet S. Hieron. ſic enim canit Virgil. lib. 3. Georg.

Eſt lucos Silari circa, ilicibúſque virentem

A *Plurimus Alburnum volitans, cui nomen aſilo*
Romanum eſt, œſtron Graij vertere vocantes,
Aſper, acerba ſonans: quo tota exterrita ſyluis
Diffugiunt armenta.

Aſilum ſignificat furorem Hebræorum, quo impetu inſano ferebantur & ruebant ad cultũ idolorum. Noſter generalius, magíſque propriè & adæquatè vertit *laſciuiens*: non enim ſolo œſtro, ſed & paſtu, amore, aliiſque de cauſis laſciuiunt vaccæ. vnde Chald. vertit: *Sicut bos qui ſaginatur & recalcitrat, ſic rebellat Iſrael propter multitudinem bonorum*, iuxta illud Deuter. 32. 15.: *Incraſſatus eſt dilectus, & recalcitrauit*, &c. Noſter verò meliùs vertit *vacca*, quàm *bos*: tum quia, hebr. פָּרָה *para* vaccam ſignificat, non bouem; tum quia B feminæ omnium pene animantium magis laſciuæ ſunt, petulcæ, & deliræ, quàm mares, vti docet Ariſtot. lib. de Phyſiognomia, & ex eo Auguſt. Niphus, qui huiuſce rei phyſicas rationes adducit: *Magis malefica*, inquit Ariſtot. *ſunt feminea maſculis, & proteruiora, & minus defenſiua.* Rurſum: *Maſculina natura ſunt fortiore, & iuſtiore genere: feminina autem ſunt timidiora, & iniuſtiora natura.* Feminina tamen quia minus habent cerebri, iudicij, animi & virium, hinc natura id aliunde compenſante, plus habent affectus, paſſionum, procaciæ & impudentiæ: hiſce enim illa ſupplet. Denique Propheta comparat Iſraëlem vaccæ, non C cani vel aſino: Primò, quia coluit vaccas, putà vitulos aureos, vocatur vacca potiùs, quàm vitulus, ad maiorem confuſionem: quia ſic miro fornicationis modo à vitulis ſubigebatur, quibus viſibiliter adorando ſe ſubſternebat: inuiſibiliter verò ſuam animam tauro, id eſt, dæmoni proſtituebat. Secundò, quia Deus eius erat venter, & vt ait Dauid, *prodiit quaſi ex adipe iniquitas eorum*. Tertiò, quia eius laſciuia commutanda erat in iugulationem, iubilus in mugitum & planctũ. ita Ruffin. Rupert. & ex iis Delrio Adagio 977. Denique quia vitulabatur & laſciuiebat, vti vaccæ & vituli quos colebat.

D *Nunc paſcet eos Dominus quaſi agnum in latitudine.*] Id eſt, in loco lato & ſpatioſo. quaſi dicat: Sicut agnus qui ſaginatur, latiſſimè in paſcuis vberrimis paſci ſinitur, vt impinguatus ſtatim mactetur: ita Deus ſinit Iſraëlem bonis affluere & laſciuire, vt ſit præda Aſſyriis, ab eiſque ſpolietur & iuguletur. ita S. Hieron. Vatab. & Lyran.

Secundò, alij, quaſi dicat: Iſraël captiuus ibit in Aſſyriam, vbi non laſciuiet vt vacca; ſed ducetur quò hoſtes volent, agetúrque ad nutum Aſſyriorum tanquam agnus manſuetus. ita Haymo, Hugo & à Caſtro. Aut, ſicut agnus manſuetus vbique matris vbera requirit; ita Iſraël in captiuitate domitus & manſuefactus, me meáque vbera requiret. ita Theod. & Theoph.

E Tropol. S. Hieron. per Iſraël hæreticum, per Iudã fidelem & Eccleſiaſticum accipit. *Si, ſemel*, inquit, *fornicaris hæretice, ſaltem tu, Eccleſiaſtice, non delinquas: nec ingrediaris in Galgala, hæreticorum conciliabula, vbi peccata omnia reuelantur, & inſtar porcorum voluntantur in cœno* (alludit enim Galgala ad גָּלָה *gala*, id eſt, reuelauit, & ad גָּלַל *galal*, id eſt, reuoluit, volutauit) *ne te aſcendere putes ad ſuperbas & arrogantes falſorum dogmatum fictiones. Non eſt enim ibi domus Dei, ſed domus idoli. Sicut enim vacca percuſſa aſilo, percuſſi ſunt hæretici ardentibus diaboli ſagittis, & legis notitiam reliquerũt: ideo paſcentur in lata & ſpatioſa via, quæ ducit ad mortem; & patientia Domini bonique paſtoris eos*

nutriet

nutriet ad interitum. Idem mutato nomine hæretici adaptes ambitioso, luxurioso, auaro, & cuilibet peccatori.

verſ.17. *Particeps idolorum Ephraim, dimitte eum.*] Quasi dicat: O Iuda, dimitte Ephraim, id est, Israël, putà decem tribus, quæ sunt participes cultus & mensæ idolorum: comedunt enim idolothyta, scilicet carnes & cibos idolis immolatos: noli ergo eum imitari, noli cum eo participare in idolis & idolothytis. ita S.Hieron. Theoph. Hugo, Lyran. & alij. Minus rectè Ruper. & Vatab. censent hæc esse verba Dei ad Prophetam, quasi dicat: Luseris operam si ad pœnitentiam inuitaris Ephraim: dimitte ergo eum cum suis cupidinibus & idolis: grauissima enim est pœna dimitti à Deo, & tradi sibi suisque concupiscentiis.

verſ.18. *Separatum est conuiuium eorum.*] Dat causas Iudæ, cur Israëlis commercium & societatem vitare debeat: Prima est hæc, quasi dicat: Quia illorum cultus, religio, & conuiuium à tuo, ô Iuda, separatum & diuersum est: tu enim abstines cibis lege Leuit. 11. vetitis; illi sine scrupulo iis vescuntur: tu participas ex hostiis pacificis Deo immolatis; illi participãt & comedunt idolothyta. ita S.Hieron. Alber. & Hugo: tu post epulas castum te conseruas; illi epulis distenti ardent in libidines. Hoc est quod sequitur: *Fornicatione fornicati sunt.* Pro *separatum est conuiuium* hebr. est סָר סָבְאָם *sar sobeam*, id est, recessit potatio vel compotatio, id est, conuiuium eorum, Hebræi enim vocant *misto*, id est, compotationem, vti & græci συμπόσιον à communione potus, quod Latini à communione victus & cibi vocant conuiuium. Est metaphora à vinis acidis. Nam recedere venustè ab Hebræis vsurpatur de vino, quando in vappam resoluitur. Vnde & Græci tale vinum ἐξεστηκός, Cicero *vinum fugiens*. Flandri *afgaende Wyn* vocant. Chald. R. Dauid Vatab. Pagnin. & alij recentiores vertunt: *Putruit* vel *fætuit potus eorum*, quasi dicat: Vinum eorum erat olim vinum *cor*, id est, coloratum, odoratum, sapidum; iam per scelera eorum recessit à suo colore, odore, sapore; factúmque est decolor, putidum, acidum, quasi dicat: Lætitia eorum in tristitiam versa est, gaudia in luctum, epulæ in absynthium.

Mirum est Septuag. vertere: *Prouocauit Chananæos.* quod sic explicat S. Hieron. quasi dicat: *Tantum studium habuit Israel in idolorum cultu, vt non imitatus sit Chananæos, id est, Ethnicos, sed ad imitationem sui eos prouocauerit errore.*

Denique Isidor. vertit: Recessit ebrietas & crapula eorum; quasi Israëlitis hic tacitè obiiciatur, quod vsque ad crapulam & vomitum sese ingurgitarent.

Dilexerunt ignominiam protectores eius.] Altera ratio qua vrget Propheta Iudam, vt recedat ab Israële, quia, inquit, *protectores*, id est, dij quos colunt, vel vt Chald. Hebr. Pagnin. & Vatab. principes eius, qui sanciunt idololatriam, fornicationem, crapulam, illúmque ad ea inducunt verbo & exemplo, iisdem non nisi ignominiam & probrum ipsi accersunt. Itaque per ignominiam intellige probrosam & ignominiosam tam idololatriam, cum S.Hieron. Haymone, Hugone & Lyrano; quàm gulam & fornicationem cum Aria & Chaldæo, qui vertit: *Fornicationem dilexerunt, vt venirent sibi in ignominiam proceres eorum.*

Legit Interpres הֵבִיא *habo*, id est, afferre: iam aliis punctis legunt הֵבוּ *habu*, id est, afferte, date. Vnde vertunt: *Diligunt, date ad ignominiam, clypei eius,*

A id est, protectores eius qui eum tuentur vt clypei, quasi dicat: Protectores & principes Israëlis, diligũt munera dicúntque, Date date nobis dona, quod est illis, æquè ac populo ignominiosum. ita Vatab. Pagnin. Isidor. Rabbini. Aut vt Arias, *date*, scilicet vina & delicias, quasi dicat: Assiduè postulant vina & delicias, quasi Epicurei, quæ est summa ignominia. Verùm hæc versio obscurior est, ac textui nonnulla addit & supplet: nostra verò clarior, planior, magisque adæquata est, ideóque verior & germanior.

Ligauit eum spiritus (id est ventus, siue turbo) *in alis suis.*] Septuag. *Turbo spiritus sibilabit in alis eius*, quasi dicat: Turbo diuinæ indignationis & vindictæ, quasi alis suis colligabit Israëlem, siue verſ.19.

B Synagogam, eámque auferet in captiuitatem Assyriacam; ibique celerrimè disperget in omnes mundi plagas: sicut turbo contorquere, iactare, & dispergere solet paleas. Aut quasi dicat: Quocunque ventus perflauerit, eò secum deferet alligatum Israëlem: quare celerrimè hinc auolabit, quasi impulsus velocissimo & rapidissimo vento. Ventis enim dantur alæ per metaphoram, ob velocitatem: vnde & pinguntur alati, æquè ac angeli, ait Isidor. lib. 7. Etymol. cap. 5. Hinc Ouid. 1. Metam.

Emittitque Notum, madidis Notus euolat alis.

Sic aquæ pluuiæ dicuntur in nubibus, non tantùm includi, sed & ligari, Iob 26. vers. 8. vt nisi simul cum nubibus, moueri & discurrere non

C possint. Nubes enim sunt pluuiæ vehiculum. ita Pineda ibidem. Vnde Syrus vertit: *Colligabitur spiritus in alis eorum.* Arabicus Antiochenus: *Venit spiritus inflexus* (retortus) *in alis eius.* Arabicus Alexandrinus: *Flauerunt venti ex alis eius.*

Est Poëtica descriptio captiuitatis. ita Ruffin. Theodor. Theoph. pro *ligauit*, hebr. est צָרַר *tsarar*, id est, ligauit, constrinxit, contorsit, arctauit, afflixit, tribulauit. Cyrill. & Theoph. pro אוֹתָהּ *otha*, id est, *eam*, aliis punctis legunt אַתְּ *atta*, id est, *tu*: vnde vertunt: *Turbo spiritus tu es in alis eius*, quasi Propheta loquatur Deo, dicátque eum esse ipsum turbinem, qui auferet Israëlem: aut vt Cyrill. quasi

D dicat, Tu Iuda fuisti Israëli quasi turbo spiritus in alis volueris: cum enim Israël vidit te, qui habes templum, tam inertem & supinum, iisdémque peccatis illigatum, magis citiúsque apostatauit.

Ex aduerso S. Hieron. Haymo, Alber. Hugo & Lyran. per spiritum hunc accipiunt diabolum, quasi dicat: Diabolus est qui impellit Israëlem ad Idololatriam, aliáque scelera, adeo vt videatur ei mentem & voluntatem colligasse, eáque astrinxisse idolis. Sic dæmon peccatorem alligat amasiæ, vino, ambitioni, itáque ligatum agitat & raptat quasi mancipium, quocunque vult, vti magas & sagas tam corpore, quàm spiritu raptat vbilibet.

E Secundò, Leo Hebr. vertit: *Ligauit ventũ in alis suis.* quod Vatab. exponit, quasi dicat: *Ventus constrictam tenebat illam congregationem* (hanc enim significat hebr. אוֹתָהּ *otam* quod est femininum) *Israelitarum in alis suis, & ita eos aliò transferet*, putà in captiuitatem Assyriacam: alas enim vocat oras & sinus vestium, quasi Israël in iis ligatum habeat ventum siue turbinem, qui eum ita alatum celerrimè transferat in Assyriam. Vnde & Symmach. vertit: *Ligauit ventum in alis ventis*, quod explicans S. Hieron. *Ligauit eos Diaboli spiritus in alis suis, qui circumferuntur omni vento doctrinæ, & stabiles in Ecclesia pedes permanere non possunt.*

Secundus hic sensus coincidit cum primo: siue enim dicas Israëlem in Assyriam abreptum alis turbinis

turbinis iræ Dei, siue alis turbinis sui, eodem res redit: turbo enim Israëlis non est alius, quàm turbo iræ Dei, quem scilicet ei ira Dei indidit & impressit, vt eum auferat in Assyriam; sicuti vis iacientis lapidem, & vis iacti lapidis, eadem est. Iaciens enim vim suam lapidi iacto imprimit, vt eum proiiciat quò vult: vis ergo hæc tam est hominis iacientis, quasi efficientis; quàm lapidis iacti, quasi recipientis & patientis. Denique hebr. *ota*, id est, eam, aliqui referunt ad ignominiam, quasi dicat: Turbo iræ Dei ligauit ignominiam in

A alis Israëlis, vt illam excutere nequeat. vnde subdit: *Confundentur à sacrificiis suis*, id est, ob sacrificia quæ idolis obtulerunt.

Tropol. disce hic peccata creare turbinem qui peccatores ignominiosè dispergat, & tandem deturbet in tartara. Quocirca Zacharias cap. 5. vers. 7. vidit mulierem, cui nomen erat impietas, amphoræ insidentem, à duabus mulieribus habentibus alas milui, & spiritum in alis, rapi in Babylonem, quæ est symbolum gehennæ. vide quæ de funibus & vinculis peccatorum dixi Isaiæ 5. 18.

CAPVT QVINTVM.

SYNOPSIS.

Vocat Deus ad iudicium sacerdotes & primores, eósque accusat quòd laqueus fuerint populo, eúmque suis idolis & sceleribus implicarint: quia spiritus, *inquit*, fornicationum in medio eorum. *Hinc eis cum populo, & cum Iuda, qui Israëlis scelus secutus est, hostile excidium intentat, dicens vers. 5.* Respondebit arrogantia Israël in facie eius: ruet etiam Iudas cum eis. *Denique vers. 12. ait se eos quasi tineam & cariem corrosurum, ac vers. 14. quasi leænam discerpturum.*

Vers. 1.] Audite hoc sacerdotes, & attendite domus Israël, & domus regis auscultate: quia vobis iudicium est, quoniam laqueus facti estis speculationi, & rete expansum super Thabor.

Vers. 2.] Et victimas declinastis in profundum: & ego eruditor omnium eorum.

Vers. 3.] Ego scio Ephraim, & Israël non est absconditus à me: quia nunc fornicatus est Ephraim, contaminatus est Israël.

Vers. 4.] Non dabunt cogitationes suas vt reuertantur ad Deum suum: quia spiritus fornicationum in medio eorum, & Dominum non cognouerunt.

vers. 1. VDITE *hoc sacerdotes.*] Increpat primò sacerdotes, deinde populum, præsertim primores populi, demum regis aulicos & principes Israëlis de idololatria: hanc enim sacerdotes & primores abolere, & populum dedocere debebant, eúmque docere verum Dei cultum. Per sacerdotes S. Hieron. Haymo, Hugo, Ribera, & alij accipiunt pseudosacerdotes idolorum in Israël: hi enim non erant veri & legitimi; tum quia non erant ex tribu Leui; tum quia erãt idolorum; tum quia non à Deo, sed à Ieroboam idololatra rege constituti 3. Reg. 12. 28. possunt tamen accipi veri Dei sacerdotes. Hi enim sparsi erant per Israël, vt eum in Dei cultu continerent; sed cùm Ieroboam vitulos suos induxit, non tantùm populus, sed & sacerdotes regis sui imperium secuti, vitulos hosce & Baalim coluerunt, aliósque colere docuerunt, imò compulerunt.

Quia vobis (Septuag. *ad vos*) *iudicium est.*] Quasi dicat: Vos Deus vocat ad iudicium, & condemnationem; vt scilicet vos ob idololatriam in iusto

B iudicio accuset, & condemnet ad excidium inferendum ab Assyriis. Iudicium ergo hic 1. propriè sumi potest 2. impropriè, per catachresin pro disceptatione, accusatione, redargutione, increpatione, quæ fieri solet in iudicio 3. metonymicè pro condemnatione, quasi dicat: Adeste in iudicio Dei vt vestram sententiam & condemnationem audiatis. ita S. Hieron. Theodor. Theophyl. Hugo, Ribera & alij. Aliter Chald. & Isidor. quasi dicat: Quia vestrum est iudicium, id est, quia ad vos spectat iudicare, quia polletis auctoritate in iudiciis; hinc adeste in hoc Dei iudicio; verùm nõn vt iudices, sed vt rei.

Quoniam laqueus facti estis speculationi, & re-
C *te expansum super Thabor.*] *Pro speculationi* hebr. est *mitspha, vulgò maspha*, quod Vatab. Arias, Pagnin. & passim hebraizantes ac nouantes accipiunt vt nomen proprium vrbis. Maspha enim fuit vrbs sita in monte, eáque celebris: nam in ea fuit arca testamenti; vnde eò conueniebat populus ad orationem. Hinc & Samuel in Maspha iudicabat populum 1. Reg. 7. 20. In Maspha quoque habitauit Godolias, & Ieremias, Ierem. 40. 41. Vertunt ergo hebraizantes: *Nam laqueus facti estis in Maspha, & rete expansum super Thabor*, idque dupliciter exponunt. Primò, Vatab. Kimchi & Pagn. subaudiendo vocem *sicut*, exponunt quasi dicat:
D Vos scandalo & offendiculo estis populo, vt eum capiatis & inducatis ad idololatriam, indéque in exitium & ruinam; sicut venatores laqueos extendunt in Maspha, & retia in Thabor, ad capiendas aues & feras. Secundò Arias exponit, quasi dicat: Ieroboam in Maspha & Thabor statuit speculatores & custodes, qui capiebãt Israëlitas euntes Ierusalem ad templum, eósque cogebant ire in Dan vel Bethel, ibique adorare vitulos aureos Ieroboam. Verùm vt alia omittam, huic versioni obstat, quòd Maspha non erat in Israël, vbi regnabat Ieroboam; sed in Iuda, vbi regnabat Roboam, vti docet S. Hieron. in locis Hebr. Adrichom. & passim alij.

Quocirca noster à Castro censet vrbem hanc Maspha, aliam fuisse ab ista Maspha Iudææ, ac

fuisse

fuisse sitam in Israël, putà in monte Galaad. Mons enim Galaad dictus est Mitsphe vel Maspha, id est, specula; vel vt Septuag. vertunt, ὅρασις, id est, visio ex eo quòd Laban sanciens fœdus cum Iacob, ibi Deum, quasi speculatorem, in testem & vindicem sui fœderis per iuramentum vocarit, vt dixi Genes. 31. 48. Itaque censet à Castro, Ieroboam speculatores constituisse in Galaad, qui populum auerterent à templo, & cogerent adorare in Dan & Bethel. Hic sensus probabilis & plausibilis videtur.

Verùm obstat Primò, quòd de his speculatoribus in libris Regum, & in tota Script. nulla fiat mentio; aliquid tamen de iis innuitur Osee cap. 6. 9. vti eo loco dicam. Secundò, quòd Galaad nusquam vocetur Maspha, nisi Genes. 31. 48. idque tantùm in Hebræo. Tertiò, quòd Mitspha hic in Hebræo habet articulum datiui casus: sic enim hebr. ad verbum habent: *Quia laqueus fuistis ipsi Maspha, & rete expansum super Thabor*. Malè ergo recentiores vertunt in Mitspha, vel super Mitspha: Mitspha enim hic est datiui casus. Quartò, quia Septuag. Chald. S. Hieron. planè consentiunt nostræ versioni, vertúntque: *Quia laqueus facti estis speculationi*, vel speculæ. Itaque *Maspha* hic est nomen non proprium vrbis, sed appellatiuum, significans speculationem, vel speculam.

Speculatio qua? Quæres, quænam est hæc speculatio? Primò, S. Hieron. exponit, quasi dicat: Facti estis laqueus pro speculatione, eo sensu quem mox afferam. Hebr. enim *lamed* in *lemitspa*, subinde significat *pro*. Secundò, abstractum hic accipi potest pro concreto, more Hebræo: speculatio ergo accipi potest pro populo speculato, seu vestræ, ô sacerdotes & Principes populi, curæ & speculationi commisso, quasi dicat: Vos ô primores (hos enim alloquitur) qui debebatis speculari, excubare, & custodire populum in cultu Dei, eundem verbis & exemplis pertraxistis ad idololatriam. Sic Ezechiel à Deo constitutus est speculator populi cap. 3. 17. vide ibi dicta. ita Cyrill. Alber. Hugo, Emmanuel, Mariana & Lyran. Aut certè *speculationi*, id est, prophetiæ, hoc est, Prophetis, quasi dicat: Vos ô Israëlitæ facti estis laqueus Prophetis & doctoribus, quia eis insidias tenditis, eósque capitis & occiditis. ita Chald. Theodor. Theophyl. *Maspha* ergo, id est, speculatio, significat vel *mitsphe*, id est, speculatum, scilicet populum; vel *tsophim*, id est, speculatores, scilicet Prophetas; perinde ac si dicas, Laqueus facti estis episcopio, id est, Episcopo, & subditis Episcopo. vnde Syrus vertit: *Laquei enim facti estis speculatori*.

Quocirca allegor. Cyrill. hæc accipit de Iudæis Christo (hic enim est speculator & Episcopus animarum nostrarum, vt ait S. Petrus Epist. 1. cap. 2. vers. vlt.) eiúsque verbis & factis vbique insidiantibus, vt eum in necem & crucem agerent, vti tandem fecerunt. Sic & Leo Castrius, qui putat hunc esse sensum literalem; adeóque de Christo totum hoc caput, imò totum Prophetam explicat ad literam, in quo hallucinatur. De Christo enim Propheta loquitur allegoricè, non literaliter. Nota in Heb. pulchra est paronomasia inter משפט *mispat*, id est, iudicium, & מצפה *mitspha*, id est, speculationem, quasi dicat: *Vobis mispat*, id est, *iudicium est*, hoc est, cito vos ad iudicium; quia fuistis laqueus *lemitspha*, id est, speculationi. Rursum inter פח *pach*, id est, laqueus, & מצפה *mitspha*, id est, specula, quasi dicat: Pro specula facti estis laqueus: vestrum enim erat speculari, & præmonere ac custodire populum; sed vos ipsi eum illaqueastis, & in laqueum, id est, in captiuitatem hostium induxistis, iuxta expositionem S. Hieron. primo loco assignatam. Perinde ac si Latinè ludas, ac dicas: Vos speculatores facti estis expilatores, aut spiculatores; vos tutores traditores; vos curatores proditores; vos defensores direptores; vos pastores perditores; vos Episcopi apostatæ. Ita Synodus generalis V. Actione 5. ex verbis S. Cyrilli, hunc Osee laqueum ait esse Theodorū Mopsuestenum, & similes hæresis & falsitatis doctores.

Et rete super montem Thabor.] Subaudi voculam *sicut*, quasi dicat: Sicut venatores rete tendūt auibus & feris in Thabor, ita vos insidias tetendistis vel populo, vel Prophetis & Prædicatoribus. Porrò Thabor, vel, vt Septuag. & Ioseph. vocant, Itabyrius, mons est pulcherrimus in medio Galilææ campo, mira æqualitate ex omni parte rotundus: in vertice viginti sex stadiorum campestris planicies patet: cœli temperie est saluberrimus: vineis, oliuis, aliísque arboribus fructiferis vndique consitus. Rore perpetuo vuidus: arborum frōdibus, & versicoloribus herbis semper viridis, atque suaui omnigenum florum odore fragrantissimus. Hinc magna ferarum, maximéque auium in eo est frequentia, quarum & grato concentu amœnissimus est, & venatu celebris: vnde in eo venatores retia tendebant, vt ait hic Osee. Denique totus hic mons pascendis oculis, reficiendísque animis natus, factúsque videtur: ideóque eum Christus Dominus meritò delegit tum orationi, tum transfigurationi suæ, in quo sole lucidior & niue candidior refulgens coram Mose & Elia, cœlestis beatitudinis & gloriæ specimen aliquod discipulis suis dedit. ita Borcard. Bredembach. & Adrichom. in descript. terræ sanctæ. Tropol. Theoph. speculatores, id est, Episcopi, Pastores & Prælati, quorum erat inuigilare saluti subditorum, eis fiunt rete, cum vel falsa doctrinâ, aut prauis consiliis, vel moribus & exemplis eos secum implicant, trahúntque ad scelera, & in ruinam; idque in Thabor, quod nomen hebraicè significat, puritas, vel veniens lumen, ait S. Hieron. quia in ipsa sacerdotij pulchritudine, animis fœditatem afferunt; in ipsa puritate inquinant; in ipso lūmine tenebras offundunt; in ipsa celsitudine in profundum plebem præcipitant, ait Sebast. Barrad. lib. 7. cap. 5. Vnde Arabicus Antiochenus vertit: *Quia facti estis laqueus in offensionem, & quasi rete expansum super abyssum*. Et Arabicus Alexandrinus: *Iam facti estis sicut laquei in locis insidiarum, & sicut cibus qui ponitur in venationem in nemoribus animalium*.

Thabor qualis.

vers. 2. *Et victimas declinastis.*] Scilicet à Deo, eiúsque templo, & altari Ierosolymitano, ad idola eorúmque aras erectas in Dan & Bethel: idque *in profundum*, scilicet impietatis. Vnde Chald. vertit: *Sacrificant idolis largissimè*. Hebræi enim sumunt verba pro aduerbiis. ita Ribera. Hebr. ad verbum habent: *Victimam declinantes profundauerunt*, id est, in profundum scelerum abierunt, profundè descenderunt, in fundum idololatriæ prolapsi sunt; & vt ait Osee cap. 9. vers. 9. *profundè peccauerunt*. Eadem phrasi vtitur Isaias cap. 31. 6. *Conuertimini sicut in profundum recesseratis*. (hebr. *sicut profundastis*) *filij Israel*. Et cap. 30. 33. dicitur Tophet, id est, gehenna, profunda & dilatata; hebr. *profundauit & dilatauit se*. ita S. Hieron. Alber. Lyran. Arias, Ribera & alij. Aliter Vatab. & Clarius, qui per profunditatē intelligūt calliditatem & vet

& versutiam, quasi dicat: Apostatæ qui declinant à vera religione, rationem subtilem & callidam inuenerunt immolandi diis alienis: dicunt enim se colere idola in honorem Dei. Sic Galli dicunt: *Veyla vn homme profond*, cùm callidum & astutum denotare volunt.

Septuag. hæc referunt ad rete quod præcessit, vertunt enim: *Qui cupiunt venationem cõfixerunt*; vt hebr. *profundauerunt*, idem sit quod, profundè vel retia in terram, vel lanceas & venabula in corpora defixerunt, scilicet venatores: legẽdum enim *confixerunt*, vt habet editio Romana Caraffæ, S. Hieron. Theodor. & Theophyl. non *timuerunt*, vt habent Cõplut. & Regia. Syrus vertit: *Et venatores qui venantur operuerũt laqueos*, q. d. Capti sunt laqueis suis, quos aliis tetenderunt: *ego autem erudiam* (corripiam) *eos omnes, ego scio*. Mysticè S. Gregor. hom. 4. in Ezech. *Sunt*, ait, *nonnulli qui idcirco se in prece lamentis afficiunt, vt aut terrena commoda acquirant, aut hominibus sancti videantur. Quid hi nisi victimas in profundum deferunt? qui per hoc quod in imo sunt quæ requirunt, orationis suæ sacrificium deorsum deponunt.*

Et ego eruditor eorum.] Quasi dicat: Profundè peccant, cùm tamen ego nunquam destiterim eos corripere per Prophetas & erudire, ne tantum scelus patrarent. ita S. Hieron. & Septuag. qui vertunt: *Et ego magister eorum.* Minus rectè vertit Lyran. *Et ego cognitor eorum*, quasi dicat: Non pudet eos peccare in mea præsentia; ego enim omnium eorum scelera cognosco & video. Nam hebr. מוסר *musar*, non significat cognitionem, sed correptionem, obiurgationem, castigationem: vnde disciplina & castigatio puerorum vocatur *musar*. Quocirca Chald. vertit: *Ego adduco correptiones*, vel *castigationes super omnes illos*, quod Theod. & Theoph. exponunt per futurum, quasi dicat: Ego castigabo eos excidio, puniam eos captiuitate.

vers. 3. *Ego scio Ephraim.*] Id est, vt rhytmicè more Hebr. quasi per carmen antistrophum explicat, dum subdit: *Et Israël non est absconditus à me*; aut potiùs Ephraim vocat tribum regiam & capitalem; Israëlem verò reliquas nouẽ, quæ Ephraim idololatriam & imperium secutæ sunt: distinguit enim Ephraim ab Israël vers. 5. quasi dicat: Noui ingenium & indolem Israëlis, quòd scilicet in idola sit propensissimus, & à me maximè auersus, quódque idololatriam & vitulos Ieroboam, qui fuit primus eorum rex ex tribu Ephraim, mox prono animo secutus sit adeóque altè animo suo impresserit, vt eum quasi contribulem suum totus populus, omnésque deinceps reges in scelere imitati & assectati sint; nec vllis Prophetarum monitis aut minis ab eo reuocari possint, nisi excidio conterantur, & captiuitate dura eorum corda frangantur. ita S. Hieron. Theod. Ruper. Alber. Arias, Lyran. & Vatab.

Tropol. hîc nota, Deum cognoscere & præuidere intimas & secretissimas mentium cogitationes, desideria, propensiones, intentiones. vnde in Script. vocatur cardiagnostes: quia scrutatur renes & corda. Quocirca Isaias cap. 29. 15. grauiter redarguit impios, qui putant se Deum latere, dicentes: *Quis videt nos, & quis nouit nos?* quod tantundem est, ac si *figmentum*, inquit, *dicat fictori suo: Non intelligis*, nõ me cognoscis. quod impium est. Dei enim est creaturas suas quas ex nihilo creauit & finxit, regere & conseruare: ergo qui eas creauit, eas pariter intimè cognoscit, penetrat & peruidet. Præclarè Sapiẽs Prou. 15. 11. *Infernus*, ait, *& perditio coram Domino, quanto magis corda filiorum hominum? perditio*, id est, damnatio æterna, quasi dicat: Nouit Deus ima inferni; & qui, quot, quantúmque ob scelera sua sint damnandi, aut damnati: ergo multò magis nouit secreta cordium cuiusque. Ita valet, stringítque hoc argumentum à maiore ad minus, quasi dicat: Cùm in cubili, imò in corde occultissimè peccas, cùm te latere credis, adeo Deum non lates, vt simul ipse videat pœnas, quas præcisè mereris, quásque ipse tibi in gehenna pro illo crimine præparauit. Tu peccas, & inanem concupiscentiam exples, interimque non cogitas gehennã & ignes æternos, qui tibi à Deo parantur. Hoc est quod grauiter & significanter ait Apost. Hebr. 4. 12. *Viuus est sermo Dei, & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti, & pertingens vsque ad diuisionem animæ ac spiritus; compagum quoque & medullarum, & discretor cogitationũ & intentionum cordis. Et non est vlla creatura inuisibilis in conspectu eius: omnia autem nuda & aperta sunt oculis eius.* vide ibi dicta. Atque hæc est causa cur Deus præuideat & præcognoscat omnia contingentia futura, omnésque actus voluntatis liberos futuros, vel absolutè, vel conditionatè, si videlicet in tali, vel tali rerum serie, talibúsque circumstantiis voluntas poneretur, quid ipsa factura & electura esset: quia scilicet ipse præuidet, & planè comprehendit totam voluntatem, omnésque eius occultas affectiones & propensiones, vti & circumstantiarum rerúmque omnium, itáque videt ipsam positam & compositam cum tali gratia, tentatione, aliísque circumstantiis certò & infallibiliter, sed liberè ad hoc, illúdve se determinaturam. Qui enim causam comprehensiua cognitione cognoscit & comprehendit, comprehendit & omnes eius effectus actúsque, etiam liberos.

vers. 4. *Non dabunt cogitationes suas vt reuertantur ad Dominum.*] Aliter verti potest ex Hebræo, scilicet, *Nõ permittent opera eorum* (impia & idololatrica, quibus assiduè vacant) *vt reuertantur ad Dominũ.* ita Chald. & Vatab. cui aptè cohæret quod sequitur.

Quia spiritus fornicationum in medio eorũ.] Quasi dicat: Ita dediti sunt idololatriæ, vt videantur spiritu & œstro idololatrãdi agi & furere, vti vaccæ actæ œstro furẽtes discurrũt, & à bubulco reuocari compescíque nequeũt. Aliter Vatab. intelligit enim spiritum Pseudoprophetarum, q. d. Decepti sunt à Pseudoprophetis, illorúmque doctrina & spiritu idololatrico imbuti, in idola insaniunt.

Vers. 5.] Et respondebit arrogantia Israël in facie eius: & Israël & Ephraim ruent in iniquitate sua, ruet etiam Iudas cum eis.

Vers. 6.] In gregibus suis & in armentis suis vadent ad quærendum Dominum, & non inuenient: ablatus est ab eis.

Vers. 7.] In Dominum præuaricati sunt, quia filios alienos genuerunt: nunc deuorabit eos mensis cum partibus suis.

Vers. 8.] Clangite buccina in Gabaa, tuba in Rama: vlulate in Bethauen, post tergum tuum Beniamin.

Vers. 9.] Ephraim in desolatione erit in die correptionis: in tribubus Israël ostendi fidem.

Vers. 10.] Facti sunt principes Iuda quasi assumentes terminum: super eos effundam quasi aquam iram meam.

vers. 5. *Et respondebit arrogantia Israël in facie eius.*] Arrogantiam vocat superbiam Israëlis, qua spernens Deum, sequebatur idola: rursum arrogantia hic sumitur pro pœna culpæ arrogantiæ debita, quasi dicat: Punietur hæc arrogantia Israëlis ita vt pœna respondeat culpæ, eíque publicè, quasi in faciem dicat: Ecce, quia, ô Israël, tam arrogans fuisti & rebellis in Deum tuum, hinc meritò nunc ab eo humiliaris & plecteris. Hinc Vatab. & Pagnin. vertunt: *Testificabitur fastus Israëlis contra eum*, idque *in faciem eius*. Vnde explicans subdit: *Et Israël & Ephraim ruent in iniquitate sua*. Quocirca Septuag. pro *respondebit*, vertunt: *humiliabitur iniuria* (iniuriosa in Deum arrogantia) *Israël in faciem eius*. Chald. *Deprimetur gloria Israël ipsis videntibus. Respondebit* ergo, id est, ex æquo punietur & humiliabitur, vt conquerenti iustè respondere possit, eum ita puniri, quia fuit tam arrogans. Nam pœna debetur & commensuratur, itáque ex æquo respondet culpæ ac peccanti; sicut præmium virtuti, merces labori, fructus agricolæ, vti ait Iacob ad Laban, Genes. 30. vers. 33. quò hic alluditur. ita S. Hieron. Theodor. Alber. Hugo, Lyran. & Ribera.

In facie.] Id est, palàm, publicè, ipsis aliísque omnibus videntibus, & iustum Dei iudicium ac vindictam approbantibus. ita Chald. Theoph. & alij iam citati. Aliter Arias, qui τὸ *in facie*, putat significari impudentiam, quasi dicat: Arrogantia & fastus Israëlis cernitur & relucet in facie eius, oculis & superciliis inflatis, altis & tumidis, iuxta illud Isaiæ 3. 9. *Agnitio vultus eorum respondit eis.* vide ibi dicta. Verè dixit B. Cæsarius Episcop. Arelat. hom. 23. *Quisquis superbus est, damone plenus est.*

Moral. libido est pœna superbiæ. Moraliter S. Gregor. lib. 26. moral. cap. 13. ex hoc Osee loco docet luxuriam esse pœnam arrogantiæ: *Occultam*, inquit, *culpam sequitur aperta percussio; vt malis exterioribus interiora puniantur, & cor publicè corruat, quod latenter tumebat.* Probat id ex eo quod Osee hic dixit: *Spiritus fornicationum in medio eorum*, eiúsque causam assignans subdit: *Et respondebit arrogantia Israël in faciem eius*; *ac si diceret: Culpa quæ per elationem mentis in occulto latuit, per carnis luxuriam in aperto respondit. Proinde per humilitatis custodiam seruanda est munditia castitatis. Si enim pie spiritus sub Deo premitur, caro illicitè super spiritum non leuatur. Habet quippe spiritus commissum sibi dominium carnis, si tamen sub Deo recognoscit iura legitima seruitutis. Nam si auctorem suum superbiendo contemnit, iure & à subiecta carne prælium suscipit.* Probat id exemplo Adæ, qui mox vt inobediens contra Deum superbiuit, stimulum carnis sensit; ideóque erubescens, membra foliis ficus contexit; *vt superatus disceret, quid elatus amisisset.*

Et Israël & Ephraim ruent in iniquitate sua.] Hæc est responsio realis, non verbalis; de qua iam dixit: *Et respondebit arrogantia Israël in facie eius*. Distinguit Israël ab Ephraim, vti corpus à capite, regnum à metropoli. Tribus enim Ephraim dedit primum regem Ieroboam, multósque deinde eius successores Israëli: vnde Ephraim continebat imperium & regnum Israëlis, sine decem tribuum, eratque erat quasi caput & metropolis. Sensus ergo est, quasi dicat: Decem tribus ruent cum suo capite, putà cum suo imperio, cum sua tribu regali Ephraim, eiúsque rege & regno, idque *in iniquitate sua*, id est, meritò iniquitatis, propter iniquitatem suam. Sic enim præpositio, *in*, Hebræis sæpe significat meritum vel demeritum, idémque valet quod propter, vti legenti psalmos notissimum est.

Ruet & Iudas cum eis.] Quasi dicat: Etiam duæ tribus, siue regnum Iuda ruet; quia Israëlis idololatriam secutum est.

In gregibus suis & armentis.] Quasi dicat: Positi in calamitate, & ab hoste circumdati, quærent Deum per victimas gregum & armentorum; sed frustra: nec enim eum inuenient; vtpote qui derelinquentes se pariter dereliquerit. ita S. Hieron. Hoc est enim quod subdit: *Ablatus est ab eis.* Chald. *Subduxit se maiestas eius ab eis.* Allegor. quasi dicat: Iudæi post Christum volent Deo offerre pristinas gregum victimas, iísque Deum placare; sed frustra: ipse enim recessit ab eis ad Christianos, & gregum victimas in Eucharistiam corporis Christi commutauit. Ita Theoph. & Leo Castrius.

vers. 6.

Quia filios alienos genuerunt.] *Alienos*, scilicet à Deo, Deique cultu; siue quos ab infantia in idololatria educarunt, aut Moloch aliísque idolis per ignem consecrarunt. Hi enim me non cognoscunt, nec ego illos vt meos cognosco, sed vt alienos æstimo. ita S. Hieron. Cyrill. Alber. Hugo & Clarius. Huc accedit Ruper. & Lyran. qui per filios alienos intelligunt discipulos; familiares, aut subditos, quos ipsi docebant suam idololatriam. vers. 7.

Secundò, Cyrill. Theodor. Theophyl. Clarius Emmanuel & Mariana, censent vocari filios alienos, quos ex alienigenis, putà ex filiabus gentium, quarum connubia eis erant à Deo vetita Exodi 34. 16. & Deuter. 7. 3. procreabant. vnde Chald. vertit: *In verbum Domini perperam egerunt, quia filios de filiabus gentium sibi statuerunt.*

Nunc deuorabit eos mensis.) Quasi dicat: Per singulos menses irruet in eos hostis & plaga, eósque percutiet & vastabit. Vnde Chald. vertit: *Nunc adducam aduersus eos populos per singulos menses, qui populabuntur fructus terræ eorum.* Et Arabicus Antiochenus: *Nunc deuorabunt eos latrones, & gentem eorum.* Et Arabicus Alexandrinus: *Comedet eos Assur, & omnia bona eorum.* ita S. Hieron. Haymo, Hugo, Vatab. Emmanuel & alij: & patet ex 4. Reg. 15. 19. & 29. sub Phul, Teglathphalasar, & Salmanasar crebras fuisse irruptiones Assyriorum in Samariam. Rursum Deum plagas alias & alias successiuè & continuè in Israëlitas immisisse, significat illud Ioëlis 1. 4. *Residuum erucæ comedit locusta, & residuum locustæ comedit bruchus, & residuum bruchi comedit rubigo.*

Secundò, Clarius & Vatab. per mensem, synecdochicè accipiunt breue tempus. Declarat, inquiunt, illud *nunc*, quod dixerat, cum dicit *mensis*, quasi dicat: Post tempus menstruum, id est, breuissimum, perituri sunt cum suis facultatibus: aut, hoc mense vastabuntur & deuorabuntur. Videtur enim Propheta hæc dixisse iamiam imminente hoste & clade: vnde subdit: *Clangite buccina in Gabaa.* hic sensus planus videtur & facilis.

Tertiò,

Tertiò, Lyran. Mariana & Arias ex R. Salomone, per mensem accipiunt *Ab*, id est, Iulium: censent enim in Iulio captam & excisam esse Samariam cum regno Israël. Sed hoc incertum est: certum est eodem mense Iulio combustam esse Ierusalem cum templo à Chaldæis, totúmque regnum Hebræorum, siue posterorum Israëlis 4. Reg. 25. 8. illi ergo certius hæc attribuas.

Denique Septuag. pro *mensis*, vertunt *rubigo*; videntur ergo pro חדש *chodes*, id est, mensis, legisse חסיל *chasil*, id est, rubigo. Aquila verò vertit *neomenia*, fortè quia censuit primo die mensis excisam esse Samariam. Hæc Aquilę versio illustrem dat allegoriam & tropologiam. Neomenia enim, siue nouilunium, quod erat Hebræis prima dies mensis (hunc enim inchoabant à noua luna) symbolicè repræsentat nouum imperium, ac consequenter mutationem status, gentis & regni, quasi dicat: Breui veniet neomenia, id est, nouus Monarcha, putà Salmanasar & Nabuchodonosor, ac nouum eorum imperium, quod deuorabit Israëlitas & Iudæos, veterémque eorum gentem, mores & regnum. *Nouus enim rex, noua lex, noua plebs*, vt vulgò dicitur. Et hoc significat hebr. חדש *chodes*, scilicet innouationem, nouitatem, à rad. חדש *chadas*, id est, innouauit, nouum fecit: inde enim neomenia, siue calendę vocantur *chodes*, eò quòd tum fiat innouatio lunæ, & consequenter mensis lunaris, quo vtebantur Hebræi. Itaque omnes res humanæ, omnes gentes, omnia imperia sub luna sunt, & reguntur à luna, id est, à vicissitudine, mutabilitate, & quasi à fortuna. Sunt ergo lunatica, ac instar lunæ, & cum luna citò decurrunt, transeunt, & finiuntur in nouilunio, dum scilicet nouus rex, nouúmque imperium assurgit. Quocirca mulier illa cœlestis Apocal. 12. 1. Ecclesiam & fideles repræsentans, lunam habet sub pedibus: quia fideles & sancti terrâ sunt altiores & lunâ, id est, omni rerum temporalium mutabilitate, ac cum S. Paulo mentem & conuersationem habent in cælis.

Cum partibus suis.] Septuag. *Et cleros eorum: cleros*, id est, sortes, putà terras & agros, quæ sortitò cuilibet tribui & familiæ obuenerant, Iosue 15. vnde Leo Hebr. vertit: *Cum agris suis.*

vers. 8. *Clangite buccina in Gabaa, tuba in Rama.*] *Buccina* erat è cornu cornea: *tuba* ex ære ærea; subinde ex argento argentea, quasi dicat: Adest hostis, imminet prælium, vel obsidio: ergo clangite & conuocate populum ad arma, vt hosti resistat. Nota, Gabaa & Rama vrbes erant celebres in tribu Benjamin, vicinæ, & in monte sitæ: vnde & nomen acceperunt. Rama enim significat excelsum, Gabaa collem. Quocirca Septuag. vertunt: *Clangite tuba super colles, resonate in excelsis.* Porrò Benjamin Iudæ adhæsit, fuerúntque hæ duæ tribus vnitæ sceptro & familiæ Dauidis tempore Roboam, cùm ab ea decem reliquæ tribus fecerunt schisma, electo rege Ieroboam. Hisce ergo post Israëlem exitium denunciat, explicat enim illud quod dixit: *Ruet & Iudas cum eis*, quasi dicat: O duæ tribus, ne putetis vos immunes fore à clade & excidio Israëlis; quin potiùs tubis clangite: video enim in spiritu imminere bellum & excidium decem tribubus, quæ colunt idola in Bethel ac Bethauen: video pariter quòd iis abductis, in vos quasi vicinos sese conuertet hostis, vósque pariter vastabit & excindet. ita S. Hieron. Hugo, Lyran. Ribera, à Castro, & alij. Hac de causa cùm dixisset: *Vlulate in Bethauen*, quæ vrbs erat

A decem tribuum, subdit: *Post tergum tuum Beniamin*, quasi dicat: Post Bethauen, quæ tibi à tergo est ô Benjamin, te hostis quasi flamma proserpens pariter inuadet & corripiet:

Nam tua res agitur paries cum proximus ardet.

Aliam causam cur in Gabaa & Rama clangere iubeat, dat Chald. dum vertit: *Buccinate, prophetate venturos contra eos populos interfectores, eò quòd crearunt regem super se Saulem, qui erat de Gabaa Beniamin, &c. & eò quòd minimè susceperint verba Samuelis Prophetæ, qui erat de Ramatha.* Verùm esto hæc de Saule & Samuele vera sint, tamen remotiora sunt; nec de iis hic agitur, sed de præsenti idololatria, ob quam Israëlitæ puniendi erant excidio ab Assyriis, & Iudæi à Chaldæis.

B *Vlulate.*] Hebr. הריעו *hariu*, id est, vociferamini, conclamate; scilicet ad arma, eò quòd hostis adsit. Vnde Vatab. vertit *clangite* Septuag. *prædicate in domo ὤν*; aut *vociferamini*, quasi de re iam desperata & conclamata, quòd scilicet hostis iam expilet & incendat vrbem, omnésque trucidet: tunc enim solet audiri clamor & vlulatus puerorum & feminarum: & hoc videtur voluisse noster, dum vertit *vlulate*. ita Ruper. Haymo, & Albert. Porrò Septuag. vertunt *in domo ὤν*, in quo Græci interpretes se torquent; sed dico Septuag. pro בית און *beth auen*, per crasin legisse בית און *beth on*. Idem ergo est *Bethauen*, id est, domus iniqui-

C tatis, putà idoli, quod *Bethon*, id est, *domus doloris*. Idolum enim & scelus hebr. vocatur labor & dolor, quia eius est causa. Ex *Bethauen* ergo, id est, ex domo peccati, itur in *Bethon*, id est, in domum doloris tum præsentis, tum æterni; putà in gehennam.

Post tergum tuum Beniamin.] Quasi dicat: A tergo tibi instat, & imminet hostis ô Beniamin; iam enim expugnat Bethauen, quæ tibi à tergo adiacet. ita Clarius, Vatab. & alij. Hebr. est: *Post te Beniamin*, scilicet est hostis in Bethauen. Mirum Septuag. vertere ἐξέστη, id est, mente excessit, vel in mentis stuporem & ecstasin raptus est Beniamin.

D *In die correptionis.*] Punitionis, vindictæ, & excidij. Refer hæc verba tum ad id quod præcedit: vers. 9.
Ephraim in desolatione erit. ita Hebr. Chald. Septuag. & Latina Romana, quasi dicat: O quantum desolabitur Ephraim in die excidij! tum ad id quod sequitur: *In tribubus Israël ostendi fidem*, quasi dicat: In die excidij *ostendi*, id est, ostendam fideles & veras fuisse meas minas, quibus per Prophetas eis hoc excidium intentaui & prædixi; ostendam ergo eis meam fidem, id est, veritatem seu fidelitatem: fiet enim excidium quod prædixi, & comminatus sum. ita S. Hieron. Theodor. Theophyl. Arias & Ribera. Alij tamen hæc à sequentibus dirimunt, ac tantùm ad id quod præcedit referunt. Vnde id quod sequitur *ostendi*,

E propriè accipiunt in præterito, quasi dicat: Sæpius fideliter admonui decem tribus de excidio futuro, nisi resipiscerent: liberaui ergo fidem meam per fidelem admonitionem: ideo me accusare, sèque excusare non possunt, quòd à me non fuerint præmonitæ. Hisce ergo verbis occludit eis os: fidem enim vocat sinceram, amicam & fidelem præmonitionem. ita Chald. Clarius, Vatab. & à Castro. Hic sensus appositus est, magisque respondet distinctioni Bibliorum Hebr. Chald. Græcor. & Latinorum Rom.

Facti sunt Principes Iuda quasi assumentes terminum.] Scilicet alienum, putà alieni agri & fundi, id est, *transferentes*, vt vertunt Septuag. ac Sy- vers. 10.

rus,& promouentes terminum, id est, lapidem, stipitem, vel columnam terminalem (quo agri proprij limitantur,& ab alienis diuiduntur) scilicet ad hoc, vt eos, vel eorum partem suis agris & fundis adiungant: quod est peccatum iniustitiæ & furti, vetitum lege Dei, Deuteron. 19. 18. Solebant enim veteres vel lapide in terram defosso, vti etiamnum fit, vel erecta columna, aut titulo fundos suos limitare, vt constaret quousque eorum fundus porrigeretur, ne ab alio inuadi aut occupari posset. Hic lapis limes, & signum diuidens agrum ab agro, vocabatur terminus. Hinc Terminus gentilibus erat Deus, in cuius tutela credebant esse fines agrorum, cuius festa dicebantur Terminalia. Tales deos Terminos passim Romæ, quasi antiquitatis monumenta, in hortis magnatum asseruari & exponi videmus. Iam sensus hîc est multiplex. Primò, quasi dicat: Principes Iuda transferunt terminos agrorum, & alienos agros inuadunt, suisque contra ius & fas adijciunt. ita Chald. Vatab. Arias & à Castro. Verùm esto huc alludat, & quasi obiter hoc eorum scelus perstringat, tamen omnia præcedentia & sequentia aliò, scilicet ad idololatriam spectant.

B

Secundò, S. Hieron. Haymo, Hugo, Lyran. Mariana & alij exponunt, quasi dicat: Principes Iuda, ipsique Iudæi gaudent decem tribus esse abductas ab Assyriis, vt ipsi suos terminos protogare eorúmque terram occupare possint. Verùm hoc parum credibile est de Ezechia pio rege, sub quo decem tribus abductæ sunt. Rursum, esto id fecisset, licitè fecisset. Iustè enim potuisset Iudas Israële abducto, eius terram occupare. Erat enim eius proximus hæres, eique vt frater fratri succedere poterat & debebat. Tota enim Chananæa data erat à Deo Iacobo, & posteris eius; vnde si qui ex eis moriebantur, vel abducebantur, fratres in eorum possessiones succedebant. Denique obstat ratio priori sententiæ opposita.

C

Tertiò ergo, meliùs sic exponemus, quasi dicat: Principes Iuda similes sunt raptoribus, qui terminos suos transferunt, vt alienos inuadant. Pari enim modo ipsi terminos fidei & cultus mei, meæque Ecclesiæ transferunt, volúntque sibi adiungere & copulare deos gentium, eorúmque cultus templa & aras, ipsásque Gentes & Synagogam infidelium. ita Theop. Theodor. & Theodorus Antiochenus, qui ait: *Transferunt terminos meos, & iura, honorem qui mihi debetur in idola transferentes, more eorum qui contra ius alienos terminos transferunt.* Hoc enim exigit vox *quasi*: hæc enim significat eos non esse propriè translatores terminorum, sed tantùm illis esse similes. Addit Ribera, quasi dicat: Iudæi non contenti adorare idola, quæ erant in Iudæa, transierunt quoque in alienos terminos, vt in Bethauen, quæ erat decem tribuum; imò in Assyriam, vt earum idola colerent, templáque & aras victimis suis implerent; imò vt idola hæc ex Assyria traducerent in Iudæam, vti fecit Achaz 4. Reg. 16. vers. 10. & 18. Hunc sensum exposcunt sequentia, sequitur enim: *Quoniam cœpit abire post sordes*, id est, idola. Et clariùs vers. 13. *Et abiit Ephraim ad Assur, & misit ad regem vltorem.* Iudæi enim, æquè ac Israëlitæ, pressi ab hostibus, ad vicinas gentes opem postulantes confugiebant; vtque eam impetrarent, eis in fide & religione se sociabant, eorúmque idola colebant, imò transferebant in Iudæam: vnde hoc passim redarguit Ieremias, Ezechiel, Osee, hic, aliíque Prophetæ. Hac de causa noster vertit,

D

A

non *transferentes*, sed *assumentes terminum*: quia idola hæc Gentium assumebant sibi Iudæi quasi Deum suum tutorem & terminalem, qualis Romanis erat Deus Terminus. Prophetæ enim minores loquuntur concisè, ænigmaticè & parabolicè, ideóq; obscuri sunt, quia paucis verbis multa significant, & ad multa alludunt.

Tropol. *assumentes terminum* in fide, sunt Hæretici, qui transgredientes terminos religionis à Patribus sancitos, assumunt sibi quasi idolum hæresin Lutheri, Caluini, &c. In moribus verò, qui transgredientes iustitiæ aut charitatis terminos Decalogo sancitos, assumunt sibi concubinas, vsurpant fundos, domos, & prædia aliena. Rursum qui actionum suarum scopum & finem sibi præfigunt, non Dei honorem, sed suum; qui ambiunt dignitates & prælaturas; qui nomen & famam non in cœlis, sed in terris aucupantur; qui familias suas præter ius & fas euehere & extollere moliuntur.

Denique Arabicus Alexandrinus vertit: *Tanquam qui immutati sunt in funibus suis*: olim enim agros & fundos dimetiebantur funibus. Arabicus verò Antiochenus: *Facti sunt principes Iuda, tanquam qui dimissus est cum aliis suis*, Videtur respicere ad id quod dictum est cap. 4. 19. *Ligauit eum spiritus in alis suis.*

Super eos effundam quasi aquam iram meam.] vers. 10.
Quasi dicat: *Hostium multitudine velut inundatione quadam fluminis* (aut torrentis) *occupabo eos*, ait S. Hieron. Et Theodor. vnde à Castro: *Effundam, ait, super eos quasi diluuium indignationem meam.* Videtur alludere ad diluuium Noë, quo Deus omnes impios obruit. Verùm quia ait, *aquam*, non flumen, non torrentem, non diluuiū; hinc secundò simpliciùs cum Vatab. & Ribera accipiemus de aqua, quæ è vase euerso & inuerso tota effunditur, ita vt vix gutta hæreat aut restet; aqua enim tota est liquida & fluida, quia nihil habet glutinosum aut viscosum, quod vasi adhæreat, vti habet oleum, lac, mel, &c. quæ proinde si effundantur, sui partem vasi adhærentem relinquunt. quasi dicat: Sicut aqua ex vase inuerso vniuersa simul effunditur, ita ego meã excandescentiam totámque furorem meum, simul & semel in eos effundam. Sic Christus Psalm. 21. 15. ait: *Effusus sum sicut aqua*, quasi dicat: Omnes vires, spiritus, & sanguinem effudi instar aquæ effusæ. Sic Israëlitæ cincti à Philisthæis, pœnitẽtes inuocarunt Dominum, *hauseruntque aquam & effuderunt in conspectu Domini*, quasi dicerent: Sumus coram te Domine vt aqua ista effusa. vnde sequitur: *Atque dixerunt: Tibi peccauimus Domine.* Quocirca Chald. vertit: *Et impleuerunt aquas, & effuderunt cor suum in pœnitentia.* Et S. Gregor. in illum locum: *Quid enim, ait, est aquam haurire, nisi de profunda animi pœnitentia confusione fluenta lachrymarum producere?* &c.

E

Vers. 11.] Calumniam patiens est Ephraim, fractus iudicio: quoniam cœpit abire post sordes.

Vers. 12.] Et ego quasi tinea Ephraim, & quasi putredo domui Iuda.

Vers. 13.] Et vidit Ephraim languorem suum, & Iuda vinculum suum: & abiit Ephraim ad Assur, & misit ad regem

vltorem,

vltorem:& ipse non poterit sanare vos, nec soluere poterit à vobis vinculum.

Vers. 14.] Quoniam ego quasi leæna Ephraim,& quasi catulus leonis domui Iuda:ego ego capiam & vadam:tollam, & non est qui eruat.

Vers. 15.] Vadens reuertar ad locum meum: donec deficiatis , & quæratis faciem meam.

Calumniam patiens est Ephraim.] Calumniam Hebræi vocant oppressionem, siue ab hoste , siue ab accusatore fiat, siue à quo alio , vim aut iniuriam faciente : hanc enim significat עשק *oscec.* quasi dicat : Israël opprimetur ab Assyriis iniustè, vtpote tyrannis ; iustè tamen respectu suorum scelerum, Deique iusti vindicis : vnde *fractus est iudicio* , tum iusto Dei, tum iniusto Assyriorum. ita S.Hieron.Haymo,Hugo & Lyran. Alludit ad iudicium in quo quis per calumniam falsorum testium, aut iniusti iudicis opprimitur , damnatur,plectitur.vnde pro *fractus* heb.est רצוץ *retsuts*, id est,concussus,oppressus , conculcatus , stratus, prostratus est. Sic enim hic quasi Iudex erat tyrannus Salmanasar, qui Israëlitas iniustè concussit,oppressit, spoliauit.occidit. Iudicium ergo hic est vindicta & supplicium per iudicium quasi irrogatum,quod ex parte Dei erat iustum iustáque scelerum vltio, ex parte Salmanasar iniustum : ei enim non nocuerant Israëlitæ.

B

Secundò, Vatab.iudicium propriè accipit,quasi dicat : Israël vi opprimetur & iniquis iudiciis apud gentes , inter quas erit captiuus. Sic enim fieri solet peregrinis,præsertim captiuis. Cum ergo Israëlitæ oppressi ab Assyriis iudicio cum eis contenderent, suúmque ius & res in eo repeterent, ab Assyrio iudice quasi exteri & captiui repellebantur , & causa Assyrio oppressori adiudicabatur.

Tertiò,Septuag. censent hic denotari crimen Ephraim, ob quod Deus in eum iram effundere decreuit.vnde vertunt : *Oppressit Ephraim aduersarium suum,conculcauit iudicium; quia cœpit abire post vana*, putà post idola. Iniuria enim in Deum per idololatriam,est origo iniuriæ,oppressionis & iniustitiæ in proximum: sicut ex aduerso qui fideles sunt Deo, fideles sunt & proximo. Nimirum pro עשוק *asouc*,id est , calumniá patiens, Septuag. alio puncto legerunt עשק *ascoc*,id est, opprimere, calumniam facere; sic pro רצוץ *retsuts*, id est, fractus,legerunt רצץ *ratsots*,id est,frangere; hoc est, oppressit, fregit. Hebræi enim infinitiuis vtuntur pro præterito.

D

Quia cœpit abire post sordes.]Id est , post idola. Hæc enim Scriptura vocat sordes & stercora:quia sunt numina vilissima & putidissima ; vt ea adducat in odium & contemptum. Secundò , Chald. vertit : *Quia abiit vt erraret post mammona iniquitatis*:quasi dicat : Ideo Ephraim vim patitur & iudicio opprimitur,quia ipse pari modo pro muneribus in iudicio oppressit pauperes insontésque damnauit.

E

Tertiò, Clarius,Arias, Vatab.& Pagnin. vertût: *Quia cœpit abire post præceptum*;sicque exponunt, quasi dicat : Ephraim volens & vltro secutus est præceptum Ieroboam de adorandis vitulis, quos proinde adorauit. In Hebr. enim iam legitur

A צו *tsau*, id est, præceptum. Verùm aliter legerunt prisci,Septuag.Chald.S. Hieron.& alij , nimirum צא,& eliso ו quiescenti, צא *tsi*,id est,sordes , stercora , putà idola. Hæc enim Septuag.. vocant *vana*.

Et ego quasi tinea Ephraim.] Quasi dicat : Sensim per Assyrios carpam,corrodam,consumam & perdam decem tribus : *Et quasi putredo* , hebr. רקב *rachab*, id est, teredo, (& sic aliqui hic legendum censent cum R. Dauid : teredo enim respondet tineæ quæ præcessit)vel caries(hæc enim est putredo ossium & lignorum, quæ ea corrodit & consumit)*domui Iuda*,quasi dicat : Decem tribus per Assyrios consumam citiùs, vti tinea pannum,vtpote mollem,citò exedit;duas verò tribus tardiùs,vti caries lignum, vtpote durum , tardiùs erodit.ita S.Hieron.Lyran.Vatab.Porrò Septuag. vertunt : *Ego quasi conturbatio Ephraim , & quasi stimulus domus Iuda*.Syrus : *Ego ero quasi commotio Ephraim, & commotio domus Iuda*. Arabicus Antiochenus: *Ego qui perturbaui Ephraim,& ego tanquam mordens domum Iuda*. Arabicus Alexandrinus:*Et ego deturbabo Ephraim*. Ita & hodie Deum videmus instar tineę familias,vrbes,& prouincias sceleratas sensim sine sensu corrodere , depauperare & consumere. Idem tropol. sentit fidelis, clericus & religiosus in anima, dum peccat , aut in Dei obsequio suóque officio intepescit : nunc enim hanc gratiam, virtutem & fortitudinem, nunc illam,nunc aliam sibi auferri persentiscit. *vers.* 12.

C

Nota , appositè Deum comparat tineæ & teredini, quia Israëlem eiúsque idololatriam vocauit sordes:tinea enim & teredo inuadunt vestem aut lignum , non sanum & elimatum , sed vetustate, puluere,aliísque sordibus obsitum,squalidum, & quasi emaciatum.Nam tineas ex puluere , situ & putredine nasci docet experientia. vnde Plinius lib.11.cap.35. *Idem*,ait,*puluis in lanis & veste tineas creat, præcipuè si araneus vnà includatur : sitit enim,& omnem humorem absorbens,ariditatem ampliat.* Et Horat.lib.2.sermon.Satyr.3.

Cui stragula vestis,

Blattarum ac tinearum epulæ,putrescat in arca.

Hinc homini sordido tineas minatur Martial. libr.2. Voluptas est tinea, ob 4.analogias

Non metuas mortem Neuole,sed tineas.

Quocirca tropologicè tinea aptè repræsentat homines carni & voluptati deditos ; hos enim ipsa voluptas quasi tinea consumit. Vnde S. Gregor. explicans illud Iob cap. 4. 19. *Qui habitant domos luteas,qui terrenum habent fundamentum,consumentur velut à tinea*,sic ait : *Tinea quippe damnum facit,& sonitum non facit:ita iniquorum mentes , quia damna sua considerare negligunt, integritatem quasi nescientes perdunt. Amittunt namque à corde innocentiam,ab ore veritatem, à carne continentiam,& per accessum temporis ab etate vitam.* Sed id non sentiunt,*dum toto desiderio curis temporalibus implicantur,Quasi ergo à tinea consumuntur, quia sine sonitu culpæ morsum tolerant,dum quanta detrimenta vitæ & innocentiæ patiantur , ignorant.* Rursum tinea , ait idem Gregor. 18. moral.11. *sibi domum corrumpendo ædificat*,ita gula & luxuria carnem in qua exoritur,corrumpit. Insuper tinea chartas & pannos sine vllo cuiusquam fructu , ac tandem seipsam consumit;itidem facit gula &luxuria.Extat hac de te elegans ænigma tineæ :

Littera me pauit,nec quid sit littera noui.

In libris vixi:nec sum studiosior inde.

Exedi Musas,nec adhuc tamen ipsa profeci.

Denique tinea clanculum rodens pannos, significat occultum Dei iudicium, indéque occulta damna & strages, vti notat Pineda in locum Iob citatum.

vers. 13. *Et vidit Ephraim languorem suum.*] Putà suum imperium infirmari, languescere, deficere, & ad occasum tendere.

Et Iudas vinculum suum.] Hebr. מָזוֹר *mazor*, id est, colligationem suam, hoc est, plagam suam pannis obuolutam & obligatam. Significat plagam & cladem quam accepit Iuda à Rasin rege Syriæ, & à Phacee rege Israël, qui multos Iudæos abduxerunt 4. Reg. 15. 38. & cap. 16. vers. 5. & 6. ita S. Hieron. qui secundò addit, per vinculum hoc posse accipi colligationem & consociationem, qua Iuda Israëli in idololatria & scelere fuit colligatus; aut potius conspirationem & coniurationem, qua Rasin & Phacee contra Achaz & Iudam coniurarunt. Porrò Ephraim vt hanc plagam suam sanaret, *abiit ad Assur*, quasi ad medicum & chirurgum, hoc est, misit legatos ad regem Assyriorum, petens ab eo opem & protectionem. Id fecit Manahem rex Israël, mittens ad Phul regem Assur mille talenta argenti ad hoc, vt suum regnum confirmaret & protegeret, 4. Reg. 15. 19. ita S. Hieron. Haymo & Hugo. Rursum id fecit Hosee vltimus rex Israël, qui se quasi vasallum subdidit Salmanasar, pendens ei annuum tributum, vt sub eius alis tutò & quietè viueret & regnaret, 4. Reg. 17. 3. Ita Theoph. & Arias.

Et misit ad regem vltorem.] *Misit*, scilicet Iudas, vt solueret vinculum suum, de quo paulò antè dixit. Alternè enim Propheta hic loquitur de Israël & de Iuda, vt patet ex antecedentibus
Rex vltor quis? & sequentibus. ita S. Hieron. Cyrill. Haymo, Dionys. Arias, Ribera & alij, qui sic exponunt: Iudas, inquiunt, id est, Achaz rex Iudæ, pressus & quasi obsessus à Rasin rege Syriæ & Phacee rege Israël, misit legatos & munera opis petendæ causa ad Teglathphalasar regem Assur, 4. Reg. 16. vers. 7. Hunc ergo vocat Propheta regem vltorem; Aquila & Theodot. *Iudicem*; Symmach. ὑπερμάχοντα, id est, *defensorem* (vindicare enim, vel vlcisci, apud veteres significabat defendere, & ita subinde capitur in Scriptura, vti dixi Rom. 12. 19.) quia erat Monarcha potentissimus, ita vt ad eum quasi tutorem & vindicem omnes Principes & Reguli confugerent. Hebr. est יָרֵב *iareb*, id est, qui vlciscetur, id est, vltor. Chald. *vt adduceret vltum eos.* Septuag. Syrus, Arabicus, Vatab. Pagnin. Arias & Clarius retinent hebr. *iareb*: sed falluntur in eo, quod putent illud nomen esse vrbis Assyriæ, in qua hic rex regnarit. Sic Gedeon à *iareb* dictus est *Ierobaal*, id est, vltor vel vindex Baal, eo quòd destructo ab eo altari Baal, Ioas pater vt eum contra vim vicinorum tueretur, dixerit: *Vlciscatur se de eo Baal, qui suffodit aram eius*, Iudic. 6. 31. Videtur ergo alludere ad Gedeon, æquè ac ad Ieroboam: vterque enim fuit *iareb*, id est, vltor, iudex & vindex Israëlis: ille contra Madianitas, hic contra Roboam: ab eo enim oppressus Israël, misit ad Ieroboam, postulans eum libertatis suæ vindicem & Principem, 3. Reg. 12. 20.

Minùs rectè Chald. Theod. & Lyran. per regem vltorem accipiunt *Sua* regem Ægypti, ad quem confugit Hosee rex Israël, pressus à Salmanasar, ideóque ab eodem cum toto regno captus & euersus est, 4. Reg. 17. 4. hæc enim pertinent ad Iuda, non ad Israël, vt dixi. Adde, *Sua* impotens erat, nec potuit Israëlitas tutari. Vnde non rectè vocatur rex *Iareb*, id est, iudex & vindex.

Mysticè, aliqui, ait S. Hieron. per regem *Iareb*, id est, vltorem, accipiunt Christum, qui peccatores saluare non poterit in die iudicij, sicut scriptum est: *In inferno quis confitebitur tibi?* Allegor. Theophyl. & Leo Castrius, per regem vltorem accipiunt Romanos, quorum opem inuocauit Hircanus Pontifex & Iudæi, sed ab eis per Titum excisi sunt; aut certè Iulianum Apostatam, qui Christianis infensissimus, in eorum odium se fecit Iudæorum vindicem, eísque templum restaurare aggressus est; sed frustra: Deus enim immisso in fabricam igne, opus consumpsit. ita Socrates lib. 3. 20.

Quoniam ego quasi leæna Ephraim.] Quasi dicat: Rex vltor non poterit vos ab hoste liberare; vers. 14
quia ego Deus sum qui hostes immitto & roboro, imò ego sum vester hostis, qui quasi leæna inuado Ephraim. Aptè Dei vindicta comparatur leænæ: quia hæc fortissima est & ferocissima, præsertim cum peperit alítque catulos; ad quos, omnibus inuitis & frustra obsistentibus, prædam quam cepit & discerpsit, domum asportat. Docent Physici, & ex eis Gesnerus in leone, leonem tam esse ferum, vt ad retundendam eius feritatem indita ei sit à natura febris quartana, qua iugiter laborat, quámque abstinentia superat. Hæc enim ei est medicina, cui horologium est fames & venter. Hebr. שַׁחַל *scachal* significat bestiam quamuis trucem & efferatam, qualis est leo. Septuag. vertunt pardalim, quæ velocissima est & sæuissima. ita S. Hieron. qui addit: *Vt quicquid sæuum in bestiis est, hoc in Dei indignatione cognoscat. Nihil panthere velocius, nihil leone fortius. In panthere velox per Assyrios regni Samariæ significatur interitus: & in leone fortissimum contra Ierusalem & Iudam aliquanto pòst tempore ostenditur regnum Chaldæorum,* &c. *vt fiat* (Deus) *quasi panther, vertatur in leonem, mutetur in bestias.* Vnde subdit: *Ego ego capiam & vadam; tollam, & non est qui eruat.*

Ita Dei comparatur leænæ cur?

Nota, sicut vers. 12. Deum quasi tineam opposuit sordibus Israëlis, ita hic appositè Deum quasi leænam opponit regi vltori, ad quem recurrebat Israël: hoc enim fortior est leæna; sic & Deus fortior erat Teglathphalasare.

Et quasi catulus leonis domui Iuda.] Hi enim catuli solent esse audaciores, vtpote ignari periculorum & insidiarum: ac ferociores, vtpote auidiores sanguinis, quem recèns degustarunt, præsertim quia feruet & bullit in iuuentute sanguis. Quocirca Iudas aggrediens hostes, comparatur catulo leonis; quiescens verò, leoni, Genes. 49. 9. *Catulus leonis Iuda. Ad prædam fili mi ascendisti: requiescens accubuisti vt leo.* Iusti quoque confidentia comparatur catulo leonis Prouerb. 28. 1. *Fugit impius nemine persequente: iustus autem quasi leo* (hebr. כְּפִיר *kephir*, id est, leunculus) *confidens absque terrore erit.* Leunculus enim animosus est & sæuus, quia iugiter ei latrat stomachus; ac fame, æquè ac specie & forma, orísque rictu & rugitu, videtur esse quasi latrator Anubis, præsertim cum grandescit, fitque leo.

Vadens reuertar ad locum meum.] Vti solent vers. 15.
leænæ laniata fera raptáque præda in speluncam reuerti, eámque ibi cum catulis deuorare: ita ego per Assyrios & Chaldæos tam Israëlitas, quàm Iudæos prædabor, eósque in captiuitatem abducam, ibique eos seruitute, tributis & oneribus consumam & quasi deuorabo. ita Haymo, Arias & Vatab.

Chald.

Chald. vertit: *Auferam maiestatem meam, & in locum sanctitatis meæ reuertar, qui est in cœlis, donec norint se peccasse.* quasi dicat: Deseram Iudæos cum templo, & quasi oblitus eorum tradénsque eos hostibus, abibo in cœlum: hic enim est locus solij & gloriæ Dei, ex quo eminus spectat reorum carceres & supplicia. ita S. Cyrill. Hieron. Theodot. & alij. Vatab. hæc refert ad caput sequens, hicque inchoat caput 6. cum eo enim cohærent, eóque spectant, vti mox patebit.

Donec deficiatis.) Hebt. עַד אֲשֶׁר יֶאְשְׁמוּ *ad iescemu*, id est, donec peccatum suum & culpam agnoscant. ita Chald. Vatab. Clarius, Arias & alij. אשם *ascam* enim peccare & peccatum significat.

Verum *ascam* subinde ponitur pro שמם *scamam*, id est, desolauit: ordines enim verborum imperfectorum sæpe apud Hebræos inter se commutantur, v.g. defectiua *Pe aleph*, quale est *ascam*, commutantur cum duplicantibus secundam, quale est *scamam*. Vnde Septuag. vertunt: *Donec dispereant.* Noster: *donec deficiatis.* Hic sensus priori subseruit, eúmque antecedit. Iudæi enim per cla-

A dem & excidium excitati peccata sua agnouerūt, & pœnitentes ad Deum redierunt, vti patet ex libro Baruch. Huc enim tendunt plagæ omnes à Deo in vrbes, gentes, familias & homines immissæ, vt scilicet iis sternat eorum superbiam, vtque eor concupiscentiis obstructum & obduratum aperiat, cruciet & sauciet, quo afflicti sua scelera Deúmque vindicem agnoscant, ad eúmque pœnitentes recurrant; cum videant non esse alium qui plagas hasce depellere, malisque tantis succurrere possit, iuxta illud psal. 15. *Multiplicatæ sunt infirmitates eorum, postea accelerauerunt.* Dum ergo flagellaris à Deo, non ad Assyrios, id est, non ad Principes & potentes, qui te è manibus Dei

B eripere non possunt, sed ad Deum ipsum cum Dauide & Niniuitis recurre; ac supplex dicito: *Miserere mei Deus secundùm magnam misericordiam tuam. Tibi soli peccaui & malum coram te feci.* Ita mulcebis iram Dei, ac flagellum ex manibus irati extorquebis, pristinúmque eius fauorem, gratiam & opem tibi conciliabis & restitues.

CAPVT SEXTVM.

SYNOPSIS.

Promittit afflictis Christum redemptorem, qui eos viuificabit tertia die, quique orietur quasi diluculum, & quasi imber temporaneus & serotinus. Inde vers. 4. redit ad sua tempora, & accusat duritiem Ephraim, quòd eum per Prophetas dolare voluerit, sed ipse omnes dolabras respuerit: item immisericordiam, cum Deus misericordiam velit, non sacrificium. Denique vers. 8. inuehitur in Galaaditas, qui Dei cultores euntes in Ierusalem in via occidebant.

Vers. 1.] In tribulatione sua manè consurgent ad me: Venite, & reuertamur ad Dominum.

Vers. 2.] Quia ipse cepit, & sanabit nos: percutiet, & curabit nos.

Vers. 3.] Viuificabit nos post duos dies: in die tertia suscitabit nos, & viuemus in conspectu eius. Sciemus, sequemúrque vt cognoscamus Dominum: quasi diluculum præparatus est egressus eius, & veniet quasi imber nobis temporaneus, & serotinus terræ.

vers. 1.

IN *tribulatione sua consurgent ad me.*] Hæc pertinent ad finem capitis quinti, vnde eò hæc referunt Hebræi, Chald. & Pagnin. & caput sextum inchoant ab illis verbis: *Venite & reuertamur ad Dominum.* Vatab. verò caput sextum inchoat à vers. vlt. cap. 5. vti ibi dixi. Sed eodem omnia recidunt, indicántque initium huius capitis connexum esse cum fine cap. præcedentis, hoc modo & hoc sensu: Reuertar ad locum meum, ait Dominus, donec tribulatione afflicti & deficientes Israëlitæ culpam suam agnoscant, & quærant faciem meam. Cum enim fuerint in tribulatione manè consurgent ad me. Hinc patet tribulationem hic intelligi tum eam, quam passi sunt Israëlitæ in captiuitate Assyriaca, tum eam quam passi sunt Iudæi in captiuitate Babylonica. ita S. Hieron.

C Theod. & Theoph. vtramque enim vtrisque comminatus est cap. præcedenti vers. 5. dicens: *Israël & Ephraim ruent in iniquitate sua, ruet etiam Iudas cum eis.* Et vers. 12. *Ego quasi tinea Ephraim, & quasi putredo domui Iuda.* Vnde eius remedium quærens tam Israël quàm Iuda, *abiit ad regem vltorem, & ipse*, inquit Propheta, *non poterit sanare vos*: quocirca opem humanam ab iis desperantes, in tribulatione recurretis ad me Deum vestrum, vti hic dicitur.

Aliter Arias, qui per tribulationem accipit captiuitatem Iudæorum, quam passi sunt à Tito & Romanis. Verùm illius nulla cap. præcedenti facta est mentio: nec in illa Iudæi conuersi sunt syncerè ad Dominum, nec Deus tertia die illos viuificauit; quin potiùs eos excidit & internecione deleuit.

D *Manè.*] Id est, citò, maturè, festinè petentes à me vt eos tribulatione liberem: putà manè hoc symbolicum fuit, cum transacta nocte captiuitatis, impletísque eius septuaginta annis à Deo decretis, Iudæi excitante eos in spem Daniele, Esdra, Haggæo, aliísque Prophetis, ad vicinam sub Cyro liberationem anhelantes, supplices à Deo eam postularunt & impetrarunt: manè enim & aurora Iudæis captiuis fuit spes vicinæ liberationis, mox expletis 70. annis præstandę per Cyrum.

Mysticè S. Hieron. *manè*, inquit, id est, cùm ortum fuerit eis lumen pœnitentiæ per facem fidei. Alleg. Lyran. *manè*, ait, id est, in prædicatione Ioannis Baptistæ, qui quasi lucifer & aurora præiuit Christum solem iustitiæ, exhortans homines ad pœnitentiam, vt per eam illos ad Christi gratiam

 & iusti

& iustitiam præpararet, Tertul. lib. 4. contra Marc. 43. hæc accipit de mulieribus piis, quæ afflictæ ob mortem Christi, venerunt manè ad monumentum vt eum vngerent: vnde meruerunt primæ videre eum resurgentem, qui mirè eas consolatus est. Verum hic sensus est accommodatitius.

vers. 1. *Venite.*] Suhaudi, dicentes, & se inuicem adhortantes: *Venite & reuertamur ad Dominum: quia ipse cepit*, hebr. טרף *taraph*, id est, rapuit, vel abripuit nos, quasi dicat: Non Salmanasar, non Nabuchodonosor, sed Deus vindex fuit, qui ob scelera nostra, per Salmanasar & Nabuchodonosor nos vinctos abripuit in Assyriam & Babylonem: vnde ipse solus potest nos liberare, & plagam hanc sanare, vti se sanaturum promisit, ideoque breui reipsa sanabit. Respicit ad illud quod dixit cap. præcedenti vers. 14. *Ego quasi leana Ephraim: ego capiam & vadam: tollā, & non est qui eruat*: & vers. 13. *Ipse* (rex vltor, putà Assyrius) *non poterit sanare vos, nec soluere poterit à vobis vinculū*; sed ego solus qui illud vobis induxi, vnde subdit: *Percutiet & curabit nos*, heb. יַחְבְּשֵׁנוּ *iachbescenu*, id est, obligabit nos, putà fasciis vulnera nostra alligabit, itaque curabit. Vnde Septuag. vertunt, μοτώσει: μότα enim, ait S. Hieron. *appellantur linteola qua inseruntur vulneribus, vt putridas carnes comedant, & extrahant purulentias: artisque medicorum est grandia vulnera longo sanare tempore, & per dolorem reddere sanitatem. Percutit ergo nos Dominus, & curat nos: quia quem diligit corripit, & non solùm curat, sed & viuificat post duos dies.* Sic & isagoge Galeno adscripta; vbi μότος dicitur esse quadruplex: τρεπτός, id est, tortilis: ξυστός, id est, rasilis, quòd de rasa linteorum materia formaretur: τιλτός, id est, concerptilis, à concerptu vellicatùque materiæ: ἐλλυχνιωτός, quod ex ellychnio conflaretur. Interpres Biblior. Regior. μοτώσει vertit, *turbabit nos*: quia chirurgus vt vulnus curet & pus eximat, penicillo illud expurget, turbet & radat oportet; vt deinde μότον, siue ellychnium sanans inserat. Eleganter S. August. in Psal. 50. *Illa*, ait, *est vox Domini: Ego percutiam, & ego sanabo. Percutit putredinem facinoris, sanat dolorem vulneris. Faciunt hoc medici, secant, percutiunt, & sanant: armant se vt feriant, ferrum gestant & curare veniunt.*

Morale. Tribulatio est telum Dei, quo fugientes ad se retrahit. Moral. disce hic tribulationem esse telum Dei, quo Deus homines à se fugientes, & abeuntes in ruinam, ad se & ad salutem reuocat. Tribulati enim hoc telo confixi, prostrati & humiliati, ponunt fastum, culpam agnoscunt, & pœnitentes poscunt à Deo veniam; qui mox supplicibus parcit, eósque vlnis maternis amplectitur. Hoc est quod ait Psalm. *Sagitta tua infixæ sunt mihi, & confirmasti super me manum tuam.* Psalm. 37. 3. Ita S. August. in Psalm. 21. serm. 2. docet Deum esse medicum, qui tribulatione quasi medicamento curat vitia nostra. *Sub medicamento*, inquit, *positus vreris, secaris, clamas: non audit medicus ad voluntatem, sed ad sanitatem.* Et lib. 1. de verbis Domini serm. 18. *Bibe*, ait, *amarum calicem: tu enim tibi fecisti. Præcepta illa mea qua sano data sunt tam dulcia, tam lenia, contempta sunt: cœpisti laborare, sanari non potes nisi amarum bibas calicem tentationum, tribulationum, angustiarum & passionum. Bibe vt viuas. Et ne responderes et languidus, Non possum, non fero, non bibo, prior bibit medicus sanus, vt bibere non dubitaret ægrotus. Quid enim amarum est in tali poculo quod ille non biberit?*

A *Si contumelia, prior audiuit cum dæmones expelleret: In Beelzebub eiicit dæmonia. Si dolores amari sunt ligatus, & flagellatus, & crucifixus est. Si mors amara est, etiam mortuus est. Si genus mortis exhorrescit infirmitas, nihil illo tempore fuit ignominiosius quàm mors crucis.* Idem serm. 3. de Machabæis: *Totus mundus fornax aurificis est. Ibi iustus tanquam aurum, impij tanquam palea. Ibi tribulatio sicut ignis, ibi Deus sicut aurifex. Pius Deum laudat, aurum rutilat, impius Deum blasphemat, palea fumat: iste purgatur, ille vastatur eodem igne; Deus in vtroque laudatur.* Idem in Psalm. 40. *Patitur quis tribulationes, docetur amare meliora per amaritudinem inferiorum, ne viator tendens ad patriam, stabulum amet pro domo sua.*

B Idem lib. de vera innocentia: *Cum Dominus permittit, aut facit vt aliqua tribulatione vexemur, etiam tunc misericors est: qui exercitans fidem, & differens adiutorium, non auxilium negat, sed desiderium mouet.* Idem Epist. 87. *Res prospera donum est consolantis, res autem aduersa donum est monentis Dei.* S. Gregor. in moral. *Aurem cordis*, inquit, *tribulatio aperit, quam sæpe prosperitas huius mundi claudit.* S. Chrysostom. homil. 4. de pœnitentia, tribulationem vocat aratrum: *Illo ergo*, inquit, *cerda scindamus, vt si qua dolosa herba, & improba cogitatio nobis insit, radicitus eā euellamus, vt puras pietatis seminibus terras exhibeamus.* Idem hom. 4. de diuite & paupere: *Nisi tentatio, in-*

C *quit, nec corona: nisi certamina, nec brauia: nisi stadia, nec honores: nisi tribulatio, nec remissio: nisi hyems, nec æstas. Et hoc non tantùm in hominibus, sed & in seminibus intueri licet. In his enim multam pluuiam, multam nubium collisionem, multam glaciem fieri oportet, si vernās spica exurgere debet. Cum ergo ingruit hyems animarū, feramus & nos in hac hyeme, vt in æstate metamus.* Hic fuit sensus, hæc praxis Sanctorum omnium; Saræ, Tobiæ cap. 3. 21. *Hoc habet pro certo omnis qui colit te, quod vita eius si in probatione fuerit, coronabitur: si autem in tribulatione fuerit, liberabitur.* Ioh cap. 5. 17. *Beatus homo qui corripitur à Deo: increpationem ergo Domini ne reprobes, quia ipse vulnerat, & medetur: percutit, & manus eius sanabunt.* Psaltis Psal. 15. 4.

D *Multiplicata sunt infirmitates eorum, postea accelerauerunt.* Salomonis Prouerb. 3. 11. *Disciplinam Domini fili mi ne abiicias, nec deficias cum ab eo corriperis: quem enim diligit Dominus, corripit, & quasi pater in filio complacet sibi.* Ieremiæ, cap. 31. 18. *Castigasti me, & eruditus sum quasi iuuenculus indomitus.* Ionæ, cap. 2. 8. *Cum angustiaretur in me anima mea, Domini recordatus sum.* Danielis, cap. 11. 35. *Et de eruditis ruent, vt conflentur, & eligantur, & dealbentur.* Zachariæ, cap. 13. 9. *Vram eos sicut vritur argentum, & probabo eos sicut probatur aurum.* Malachiæ, cap. 3. 2. *Ipse enim quasi ignis conflans, & quasi herba fullonum: & sedebit conflans & emundans argentum; & purgabit*

E *filios Leui, & colabit eos quasi aurum & quasi argentum.* Quin & Philo cum aliis Iudæis apud C. Caligulam accusatus ab Appione, quòd Cæsari diuinos honores non tribueret, eiectus ex aula, sociis Iudæis respondit: *Bono animo nos esse oportet, quibus iratus est Caius: quia necesse est adesse diuinum, vbi humanum cessat auxilium.* Ita Euseb. lib. 2. histor. cap. 5. Denique S. Bern. in sententiis. *Tribulatio*, ait, *tria confert. Exercitium, ne virtus amoris, otij tepore frigescat. Probationem, vt nostra constantia fortitudo, ad exemplum hominibus innotescat. Præmium, vt iuxta tribulationis*

modum

modicum, immensum gloriæ pondus accipiat. Sobdit deinde totidem remedia. *Aduersitati, ait, tria sunt opponenda. Electorum agones & angustiæ, quas patiuntur qui piè viuunt. Redemptoris afflictiones & molestiæ, quas ei fauissimi principes intulerunt. Dispositio moderatricis iustitiæ, cuius altitudinem, quasi virga Ioseph summitatem non discutere, sed adorare debemus.*

Vers. 3. *Viuificabit nos post duos dies.*] Primò Hebræi sic exponunt, quasi dicat: Post duos, id est, paucos dies Deus liberabit nos Babylone, in qua captiui, afflicti, & quasi mortui, & vt ait Ezech. cap. 37. quasi ossa arida in sepulchro degimus: liberans ergo nos ab hac morte ciuili, putà captiuitate, *viuificabit nos*, vt videamur nobis resurgere in libertatem, quasi in nouam vitam. Sicut enim seruitus, carcer, mœror, sunt mors qoædam ciuilis & moralis, ita libertas, lux & lætitia est vita moralis & ciuilis: *non enim viuere, sed vigere & valere est vita*, ait Poëta. Verum id locum habet in solis Iudæis, non in Israëlitis: hi enim ex Assyria nunquam liberati sunt. De vtrisqoe autem egit, & agit Propheta. Adde, Catholicos omnes hæc referre ad Christum. Fateor tamen ad liberationem Iudæorum è Babylone per Cyrum hic alludi, eámque obiter & allusiuè perstringi. Loquitur enim Israëlitis, quorum primus dies fuit tempus captiuitatis Assyriacæ, & Iudæis, quorum fuit secundus æquè miser dies captiuitatis Babylonicæ: post quos successit tertius dies lætus & faustus redemptionis & liberationis, quam inchoauit Cyrus, perfecit Christus.

Viuificauit nos Christus die tertia quo sensu?

Secundò ergo Patres & Interpretes Orthodoxi omnes, docent hic prædici Iudæis & Israëlitis aduentum Christi redemptoris. Hunc enim eis in captiuitate afflictis identidem ingerebant Esdras, Zorobabel, Haggæus, Zacharias, Iesus filius Iosedec, aliíque sacerdotes & Prophetæ. Sensus ergo est, quasi dicat: Sustinete, ô Hebræi, modicum, sperate, inuocate Deum: quia post duos dies, id est, post breue tempus ipse vos liberabit, inchoatè per Cyrum, sed plenè & perfectè per Christum (à Cyro enim ad Christum assurgere, & subitò quasi auolare solent Prophetæ, vti dixi Isaiæ 45. 8.) qui Abrahæ, nobísque à tot sæculis promissus est saluator & redemptor. Ipse enim nos à peccato, morte & inferno liberabit, ac gratiæ, vitæ & cœlo restituet; itáque viuificabit nos vita sancta, cœlesti & diuina. Sic *duo dies* sumuntur pro paucis & breuibus, Numer. 9. 22. *Si verò biduo* (id est, pauco tempore) *aut vno mense, vel longiore tempore fuisset* (columna nobis) *super tabernaculo.* Sic & cap. 11. 19. Isaiæ 17. 6. & alibi. Tempus ergo 591. annorum (tot enim fuerunt à captiuitate Babylonica, vsque ad natiuitatem Christi) vocatur hic duo dies: quia Deo (& Prophetis in lumine Dei eleuatis) respectu æternitatis suæ, & respectu æternæ & cœlestis salutis afferendæ per Christum, *mille anni sunt sicut dies hesterna quæ præteriit*, vt ait Psaltes Psal. 89. 4. Hinc eodem respectu & sensu ait de Christo Aggæus, cap. 2. 7. *Adhuc vnum modicum* est, &c. *& veniet desideratus cunctis gentibus.* Ita Cyrill. Arias, Vatab. à Castro & alij. Itaque tempus natiuitatis & primi aduentus Christi, putà tempus gratiæ, noui testamenti & Christianismi, vocatur hic dies tertia, tum qoia breui erat aduentura, tum quia plenam vitam, lætitiam, lucem, cumulúmque (hunc enim significat ternarius) bonorum omnium erat allatura: tum quia post primam diem legis naturæ,

A & secundam diem legis Mosaïcæ, immediatè quasi tertia erat successura: propriè verò post primam diem captiuitatis Assyriacæ, & secundam captiuitatis Babylonicæ, quasi tertia erat hæc dies liberationis futura, vti paulò antè dixi; tum qoia alludit hic Osee ad diem tertium quo Christus à morte resurrexit. Vnde dico

Tertiò, planè respicit hic Propheta ad resurrectionem Christi, quæ tertio die à passione eius facta est, eámque hic significat & prophetat. Liberatio enim & redemptio Israëlitarum & Iudæorum, æquè ac nostra, facta per Christum, completa & planè perfecta fuit in eius resurrectione: hæc enim eios fuit terminus & coronis. In ea er-
B go Christus plenè nos viuificauit, tum quia in ea plenè nos redemit & sanctificauit, tum quia ipsa nostræ resurrectionis est causa, tam exemplaris, quàm efficiens: vnde in ea Christus nos secum quasi viuificauit, & suscitauit ad vitam beatam & immortalem. Vnde Arabicus Antiochenus vertit: *Sanabit nos post duos dies, & in tertia surgemus, & manebimus* (habitabimus) *in conspectu eius*, coram eo. Et Arabicus Alexandrinus: *Ipse est qui sanabit nos, & liberabit nos post duos dies, & in tertia stabimus viui coram eo.* Hoc est quod ait Apost. Rom. 4. 25. *Qui traditus est propter delicta nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram.* Et Ephes. 2. *Cum essemus mortui peccatis conuiuificauit nos Chri-*
C *sto, cuius gratia estis saluati, & conresuscitauit, & consedere fecit in cœlestibus in Christo Iesu.* Ex resurrectione enim Christi tam certam habemus fidem & spem nostræ resurrectionis, ac si iam cum ipso de facto resurrexissemus. vide ibi dicta. Ita hunc locum passim intelligunt Patres, qui ex hoc loco probant resurrectionem Christi & nostram, vt S. Hieron. Theod. Haymo, Hugo, Lyran. Emmanuel, Mariana & alij hic, Origen. hom. 5. in Exod. Tertul. lib. 4. contra Marc. 43. Cyprian. lib. 2. contra Iodæos cap. 25. Lactan. lib. 4. 19. Cyrill. Ierosol. catech. 14. Aoguft. lib. 18. ciuit. 28. Roffin. in expos. symb. Gregor. hom. 20. in Ezech. Nyssæn. lib. de cognitione Dei, qui tres putant hæc di-
D ci in persona sanctorum qui resurrexerunt cum Christo Ierosolymis, ibique multis apparuerunt, Matth. 27. 53. Idem docuerunt veteres Hebræi apud Galatin. lib. 8. 22. Et R. Moyses in Beresith Rabba, id est, Genesi magna, explicans illud Genes. 22. *Die autem tertia eleuatis oculis vidit locum procul*, dicit: *Multa sunt in S. Script. dierum trinitates, quarum vna est resurrectio Messiæ.* Vnde illud 1. Corinth. 15. 4. *Et quia resurrexit tertio die secundum scripturas*, Anselm. ibi, & Doroth. in vita Osee, exponunt de hac scriptura Osee: nec enim alibi dies tertius resurrectioni Christi præscribitur. Accedit Isidorus Pelus. qui lib. 2. Epist. 112. sic legit: *Tunc mors lugebit fortiore morte deuicta. Sa-*
E *nabit nos post duos dies: in tertio resurgemus, ac viuemus cum eo*; atque explicat de resurrectione Christi in qua & suam, & nostram mortem ipse superauit & profligauit.

Porrò hos tres dies ita consignant Orig. loco iam citato, S. August. serm. 90. de tempore, & alij, primum diem numerant eum, quo passus & crucifixus est Christus: secundum, quo sepultus est & descendit ad inferos: tertium, quo resurrexit. Aliter Ribera: Primus, inquit, dies fuit, decima quarta luna, qua post celebrationem paschæ & institutionem Eucharistiæ, in horto orans captus est, patíque cœpit Christus. Secundus est luna decima quinta, putà parasceue, qua passus & occisus est.

est. Tertius est luna decimasexta, qua resurrexit. Verùm sic sabbathum esset luna decimasexta: hoc enim succedit lunæ 15. siue parasceuæ; cum tamen constet Christum non sabbatho, sed dominico die resurrexisse. vide Interpretes in Matth. 12. vers. 40.

Tertia die Christus resurrexit ob sex causas.

Porrò Christus resurrexit præcisè tertio die, variis de causis. Prima est, quia Ionas cap. 2. tribus diebus fuit in ventre ceti, & hoc facto portendit Christum tribus diebus fore in sepulchro, ac tertio die resurrecturum, vti ipse tertio die viuus è ventre ceti prodiit. Hanc causam dat Christus Matth. 12. 40. Secunda, quia Christus idipsum prædixerat Ioan. 2. 19. *Soluite, ait, templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud.* Tertia, quia si caro eius diutius mansisset in sepulchro, fuisset corrupta. Hoc autem non decebat, iuxta illud Psal. 15. 10. *Non dabis sanctum tuum videre corruptionem.* Quarta, ne videretur quis alius resurrexisse. Quinta, quia Christus moriendo mortem destruxit: decebat ergo, vt in morte diu non teneretur, sed mox quasi eius domitor & triumphator gloriosè resurgeret. Sexta, quia vita Christi hominis fuit diuina, & inter res omnes creatas nobilissima: decebat ergo eam peracta redemptione & satisfactione nostra, illico restaurari, præsertim quia diuinitas semper, etiam in morte, mansit tam corpori, quàm animæ Christi coniuncta. Quod enim semel assumpsit, hoc nunquam dimisit. Audi S. Leonem serm. 1. de Resurr. *Ne turbatos discipulorum animos longa mæstitudo cruciaret, denunciatam tridui moram tam mira celeritate breuiauit, vt dum ad integrum secundum diem, pars primi nouissima, & pars tertij prima concurrit, & aliquantum spatio temporis decideret, & nihil dierum numero periret.* Et mox: *Tam velox incorrupta carnis viuificatio fuit, vt maior ibi esset soporis similitudo, quàm mortis. Quoniam deitas, quæ ab vtraque suscepti hominis substantia non recessit, quod potestate diuisit, potestate coniunxit.* Moralis causa fuit, vt doceret crucem & mortem fidelium breuem fore, & quasi triduum respectu beatæ æternitatis. Ergo quasi animat eos ad crucem & mortem, quod ex ea quasi ex somno secum mox resurrecturi sint ad vitam æternam.

Mysticè tres dies qui?

Mysticè, varij variè tres hosce dies annumerant. Primò S. August. serm. 90. de tempore: *Tres, ait, dies non incongruè possumus dicere, Patrem, & Filium, & Spiritum S. quia & Pater dies est, & Filius dies est, & Spiritus S. dies est; & hi tres, vnus dies.* Viuificauit nos Pater, creando & dando naturam: Filius, redimendo, & dando suum sanguinem: Spiritus S. sanctificando & dando gratiam & iustitiam. Secundò, Fulgentius apud Albertum, primum diem numerat quo ab æterno à Deo Patre genitus est Filius: secundum, quo in tempore ex virgine natus est homo: tertium, quo è sepulchro resurrexit. Tertiò alij: primus, inquiunt, dies est natiuitatis Christi 2. passionis 3. resurrectionis. Quartò Lyran. & R. Salom. per tres dies tria templa, eorúmque tempora accipit: Primus, inquit, dies fuit tempus templi Salomonici, cui successit nox captiuitatis Babylonicæ: secundus templi Zorobabelis, cui successit nox excidij Titi & Romanorum: tertius templi Christi, id est, Ecclesiæ semper duraturæ.

Tropol.

Tropol. S. Bernar. Tres dies, ait, significant triplicem vitam; primam naturæ & culpæ, putà peccati originalis: secundam gratiæ: tertiam gloriæ: nam serm. 72. in Cant. explicans illud Cant. 2. *Di-*

A *lectus meus mihi, & ego illi, qui pascitur inter lilia, donec aspiret dies & inclinentur vmbræ*, sic in fine ait: *Cum igitur duo in nobis præcedant dies, vnus quidem inspirans pro corporis vita, alter verò respirans in sanctificationis gratia, porrò tertius superſit in resurrectionis gloria, claret profectò aliquando implendum in corpore quod præcessit in capite, magnum vtique pietatis sacramentum, & Prophetæ testimonium, qui ait: Viuificabit nos post duos dies, in die tertia suscitabit nos, & viuemus in conspectu eius.* Et fusiùs serm. 2. in vigilia Natiuit. *Tres, ait, dies sunt de quibus legimus: Viuificabit nos post duos dies, in die tertia resuscitabit nos; vnus sub Adam, alter in Christo, tertius cum Christo. Vnde & ibi subditur: Sciemus, sequemúrque, vt cognoscamus Dominum.*

B *Et hoc dicitur: Cras egrediemini, & Dominus erit vobiscum. His enim dicitur, qui dimidiauerunt dies suos, in quibus perit dies in qua nati sunt, quæ est dies Adæ, dies peccati, cui Ieremias quoque maledicebat: Maledicta dies in qua natus sum: omnes enim in illa nascimur. Vtinam pereat in nobis omnibus dies illa, dies nebulæ & caliginis, dies tenebrarum & turbinis, quam nobis fecit Adam.* Deinde agens de secundo die gratiæ Christi: *Ecce*, ait, *illuxit nobis dies redemptionis nouæ, reparationis antiquæ, felicitatis æternæ. Hæc est dies quam fecit Dominus, exultemus & lætemur in ea: quia cras egrediemur. Vnde, nisi de conclaui huius sæculi, de ergastulo huius corporis, de compedibus necessitatis,*

C *curiositatis, vanitatis, voluptatis? Quid enim spiritus nostro cum terrenis, &c. Agite diem istum in Christo, vt ambuletis sicut & ipse ambulauit.* Tertium deinde explicans ait: *O Iuda & Ierusalem nolite timere, cras egrediemini, id est, quàm cito à corpore exierit anima, omnes simul affectiones, omnia desideria, quibus per vniuersum interim mundum dispersa & ligata tenebatur, dissoluentur; & egredietur de visco hoc, & Dominus erit vobiscum, &c.* Idem rursus serm. 5. inter paruos: *Viuificabit, ait, nos post duos dies, scilicet cognitionis & conuersionis: in die tertia suscitabit nos voce verbi incarnati per primam suam resurrectionem: & viue-*

D *mus in conspectu eius viuificati per passionem, serenius illuminati per miraculorum cognitionem: sequemúrque vt cognoscamus Dominum, instructi per doctrina conuersionem.*

Anagog. S. Hieron. quem sequuntur Alber. Hugo & Clarius, putant hic notari tres Christi aduentus: primum *in humilitate*, cùm natus est homo: *secundum in gloria*, cùm resurrexit: *tertium in habitu iudicantis*; itàque dies tertia erit dies iudicij & resurrectionis vniuersalis, qua sancti resurgent ad vitam & gloriam æternam. Vnde Chald. vertit: *Vita donabit nos in diebus consolationis qui venturi sunt, & in die resurrectionis mor-*

E *tuorum suscitabit nos, & viuemus cum eo.*

Et die tertia suscitabit nos.] Explicat quod dixit, *Post duos dies*: hoc enim idem est quod, *die tertia*: Vnde Lactan. loco iam citato, *Viuificabit*, inquit, *nos post biduum die tertio.* Sic & Tertul. Theodor. Clarius, Arias & à Castro hic, & S. Gregor. ac Origenes superius citati. Quis sit hic dies tertius, iam dixi. Pro *suscitabit*, Hebr. est יְקִמֵנוּ *iekimenu*, quod Hebræi & Chaldæus vertunt, *stare faciet, fulciet, sustentabit nos.* Sed alij passim vertunt: *Suscitabit nos*; sequitur enim, *& viuemus*; & præcessit, *viuificabit nos.* Agitur ergo hic de suscitatione ad vitam, non de sustentatione in vita.

Et viuemus in conspectu eius.] Primò Theodor. Theoph. & Rupert. exponūt quasi dicat: *Viuemus*, scilicet

scilicet vita gloriæ & beatitudinis, præsertim cum post generalem resurrectionem in corpore glorioso resurgemus; tunc enim non tantùm Deum oculis mentis videbimus facie ad faciem, sed & Christum oculis corporeis. Verùm quia sequitur, *Sciemus, sequemúrque vt cognoscamus Dominum*, hinc meliùs hæc accipiemus de vita gratiæ; quasi dicat: Viuemus in eius (Dei & Christi) gratia & cura quam habet de nobis, imò in eius cõspectu: videbimus enim tum facie ad faciem, & vicissim videbimur ab eo, ac proinde illi vt nos intuenti semper placere conabimur, itáque eum eiúsque leges & doctrinam sequemur in sancta conuersatione, vt in dies eum magis magísque cognoscamus amemus, colamus, donec eum assequamur, & videamus facie ad faciem in cœlis. ita S.Hieron. Albert. Hugo, Lyran. Arias, Vatab. Ribera & à Castro. Vbi nota, τὸ *in conspectu eius*, tripliciter exponi potest: Primò, quasi dicat: Viuentes videbimus eum facie ad faciem, inquit Vatab. putà Christum in carne natum.

Secundò, quasi dicat: Ita sanctè viuemus, vt semper simus memores nos in eius præsentia oculísque versari, ac proinde ei per omnia placere & obsequi studebimus; quomodo Enoch, Noë, aliíque viri sancti & perfecti dicuntur ambulasse cum Domino, Genes. cap. 5. 22. & cap. 6. 9. vide ibi dicta.

Tertiò, quasi dicat: Securi & felices viuemus in conspectu eius, scientes eum iugiter nos intueri, curare, regere, tueri, qui antea cum viueremus in peccatis, oculos, mentémque & curam à nobis auerterat. τὸ enim, *in conspectu eius*, opponit ei quod dixit cap. 5. v. vlt. *Reuertar ad locum meum donec deficiant, & quærant faciem meam*, siue, vt ait Ieremias, cap. 7. 15. *Proiiciam vos à facie mea, sicut proieci fratres vestros vniuersum semen Ephraim.* Sicut enim Deus Cainum Genes. 4. 14. omnésque impios proiicit à facie sua, ita ex aduerso pios iugiter in oculis & mente habet. Quocirca id sibi suísque exposcens Dauid orabat Psalm. 122. 2. *Sicut oculi ancillæ in manibus dominæ suæ, ita oculi nostri ad Dominum Deum nostrum, donec* ipse vicissim oculos suos benignè conuertat ad nos & *misereatur nostri*. Sicut enim sol quæcunque luce sua, quasi oculo aspicit, ea illustrat, calefacit, viuificat, lætificat, fœcundat; ita prorsus facit & Deus, qui est sol increatus & immensus. Hinc rursum Psaltes passim orat dicens: *Respice in me & miserere mei*; respiciendo enim misereris & benefacis: *non auertas faciem tuam à me: ne proiicias me à facie tua: ostende mihi faciem tuam: faciem tuam Domine requiram.* Item: *Illustra faciem tuam super seruum tuum*, Psalm. 30. 17. *Dominus illuminet vultum suum super nos*, Psal. 66. 2. *Faciem tuam illumina super seruũ tuum*, Psalm. 118. 135. quasi dicat, Lucidam, id est, serenam, lætam, hilarem, benignam, amicam & beneficam mihi faciem vultúmque ostende, non atram, seueram, tristem, iratam, minacem.

Quartò, *viuemus*, id est, erimus viuaces, sani, vegeti, alacres, fortes, gloriosi. Hæc enim omnia complectitur vita, quasi mater & radix omnium. nam vt ait Martial. lib. 9. Epigram. 69.

Non est viuere, sed valere vita

Et Seneca:

Mortis habet vices
Lentis quæ trahitur vita gemitibus.

Hinc gloria beatorum vocatur vita æterna.

Quasi diluculum præparatus est egressus eius.] Quasi dicat: Christi natiuitas & ortus, quo è cœlo in terram nascendo & conuersando egredietur à Deo, paratus est instar auroræ: quia vt aurora depellet tenebras ignorantiæ & peccati, ac Israëlitas omnésque homines luce suæ doctrinæ & sanctæ vitæ collustrabit. Hoc est quod ait Apost. Rom. 13. *Nox præcessit, dies autem appropinquauit.* Pro *præparatus est*, hebr. est נָכוֹן *nachon*. id est, firmiter & certissimò præparatus, ac fixo Dei decreto confirmatus est, putà in Dei prædestinatione, aduentus Christi. ita S.Hieron. Theod. Rupert. Hugo, Lyran. & Vatab.

Anagog. Isidor. hæc accipit de gloria resurrectionis, qua Christus cœpit toti orbi velut aurora coruscare, suámque vim & fortitudinem exercere, iuxta illud Psal. 109. 3. *Tecum principium in die virtutis tuæ in splendoribus sanctorum*, quasi dicat: Princeps eris, ô Christe, in die, non humilitatis & crucis, sed in die virtutis, id est, potentiæ & regni tui, cum splendore, gloria & maiestate sanctissima & sacratissima, quæ apparebit in tua diuina resurrectione, ascensione, sessione ad dexteram Patris, missione Spiritus S. & conuersione omnium gentium.

Christi generatio est q. aurora ob quinque analogias.

Nota, Christi ortus tum diuinus, tum humanus, rectè comparatur auroræ, Primò, quia sicut aurora est prima diei lux, ita primum opus Dei Patris fuit generatio æterna filij. per auroram ergo significatur eius antiquitas & æternitas, iuxta 1. illud Psal. 109. 3. *Ex vtero ante luciferum genui te.* pari modo primum opus redemptionis nostræ fuit eius generatio humana, siue incarnatio. Vnde S.August. Iustin. contra Triphon. illud, *Ex vtero ante luciferum genui te*, sic exponunt, quia, inquiũt, ex solo vtero virginis, sine viri semine ante luciferi ortum, post mediam noctem genitus & natus est Christus. Addit Tertul. libr. 5. contra Marc. c. 9. Sicut in diluculo apparent stellæ, sic in diluculo quo natus est Christus, stella noua Magis apparuit, indicans eis Christi quasi auroræ ortum.

Secundò, sicut aurora solem tegit, & quasi parit, ita caro Christi nascens tegebat eius diuini- 2. tatem, eámque nobis secum afferebat, & quasi pariebat.

Tertiò, sicut aurora est lux exigua, quæ crescit 3. vsque ad meridiem; ita & creuit Christus infans ætate, sapientia & gratia apud Deum & homines, vsque ad crucem.

Quartò, sicut in aurora producitur ros ex 4. aëre, qui herbas & plantas irrorat, vegetat & fœcundat; ita & Christus ex cœlo per virginem opera Spiritus S. prodiit, qui animas peccato mortuas sua gratia irrorans viuificat, & bonis operibus meritísque fœcundat. vnde pro *Ex vtero ante luciferum genui te*, Hebræa, Symmach. Aquila & V. editio habent: *Ab aurora tibi ros adolescentiæ tuæ.* Alij vertunt: *Ab aurora rorem genui te.* Sic Isaias comparat Christi generationem rori c. 45. 8. dicens: *Rorate cœli desuper.* vide ibi dicta. Rursum ros adolescentiæ Hebræis idem est, quod flos & decor adolescentiæ. Ros ergo Primò designat suauitatem, hilaritatem & dulcedinem Christi. Secundò, eius generationem cœlestem ex virgine, sicut ros nascitur ex aurora virtute cœlesti, ait R.Hadarsan. Vnde ex Hebræo verti potest: *Ex vtero auroræ ros iuuentutis tuæ.* Tertiò, gratiarum copiam, quæ instar roris in Christum effusa est. Hinc Chald. vertit: *Misericordia Dei præsto erunt tibi tanquam ros, sedebunt confidenter nati tui.* Vnde

Christus genitus q. ros.

ex

ex hoc loco probat Vatab. & Suarius 3.p.tomo 1. disp.18.sect.3. plenitudinem gratiæ animæ Christi infusam esse in vtero, putà in primo cõceptionis eius instanti. Sic ergo Christus genitus vt ros, fuit filius auroræ, id est, Patris æterni quà Deus, & matris virginis quà homo. Hinc sumpsit Trismegistus suum illud: *Deus cum maris & fœmina vim haberet, peperit verbum*: atq; ex eodẽ Lactan. lib.4.13. docet quod Deus est ἀπάτωρ & ἀμήτωρ, ac proinde oportuisse vt bis nasceretur filius, in prima spiritali natiuitate ἀμήτωρ, in secunda carnali ἀπάτωρ. Insuper per rorẽ significatur filium esse tam patri, quàm matri consubstantialem: ros enim eiusdem substantiæ est cum materia ex qua fit. ita Molina 1.p.q.27.art.1.disput.2. Denique noster Maldon. (cui fauet Caietan. & versio Chaldæi iam recitata) commentans in psalm. 109. sic exponit: Ex vtero, id est, ex baptismo tibi ô Christe nascetur ros pueritiæ, id est, multitudo puerorum; vel ros adolescentiæ & iuuentutis, id est, multitudo adolescentium & iuuenum, putà fidelium & Christianorum: ros enim in copia gignitur, totámque terram quasi operit: est enim instar minutissimæ pluuiæ, siue stillarum, quæ frequentissimè & creberrimè cadunt. Rursum, ros significat gratiam largam fidelibus hisce Christi filiis datam. Sensus ergo est, quasi dicat: Generatio, progenies & posteritas tua, ò Christe, non erit carnalis, sed spiritalis, eáque copiosa tum numero, tum gratia, qualis est roris.

5. Quintò, sicut auroræ lux hominibus, qui cæcis longæ noctis tenebris fatigantur, optatissima est, gratissima & iucundissima, ita & hominibus sedentibus in tenebris & in vmbra mortis exoptatissimus, & faustissimus fuit Christi ortus. Hinc enim est istud quod ait Iob cap.11.17. *Cum te consumptum putaueris, orieris vt Lucifer*. Et S. Petrus Christum, Christique Euangelium vocat luciferum Epist.2.c.1.19. *Donec dies illucescat, & lucifer oriatur in cordibus vestris.*

Et veniet quasi imber nobis temporaneus & serotinus.] Imber temporaneus, vel tempestiuus in Palæstina est, qui cadit in autumno iactis in terra seminibus, vt ea radices figant in terra, & germinare incipiãt: serotinus, qui cadit in vere vt segetem incrasset, impinguet & maturet. Dicitur ille tempestiuus, quia est sementis; hic serotinus, quia est segetis & messis. In Syria enim tota æstate vix pluit, sed sudi sereníque sunt dies. ita S. Hieron. & Vatab. vtrique Christum comparant Prophetæ; quia æquè vt illi optatus aduenit, terrámque, id est, hominum animas fœcundauit & viuificauit.

Vers. 4.] Quid faciam tibi Ephraim? quid faciam tibi Iuda? misericordia vestra quasi nubes matutina, & quasi ros manè pertransiens.

Vers. 5.] Propter hoc dolaui in Prophetis, occidi eos in verbis oris mei: & iudicia tua quasi lux egredientur.

Vers. 6.] Quia misericordiã volui, & non sacrificium: & scientiam Dei, plusquàm holocausta.

Vers. 7.] Ipsi autem sicut Adam transgressi sunt pactum, ibi præuaricati sunt in me.

Quid faciam tibi Ephraim.] *Parentis in perditos filios monstrat affectum*, ait S. Hieron. iuxta illud Isaiæ 5. *Quid est quod vltra debui facere vineæ meæ, & non feci?* & Michææ 6. *Popule meus quid feci tibi?* Redit hic Propheta ad sua tempora, ac mores incorrigibiles Hebræorum sui æui, ob quos à Deo destinati sunt excidio, vti ait in sequentibus. Hic ergo ostendit ipsos suæ perditionis esse causam, non Deum, qui de ea dolet, eámq; omnibus modis auertere conatus est, pulsando assiduè animos eorum duros & rebelles per Prophetas, nũc minis, nunc promissis, nunc flagellis; ita vt ex parte sua omnia adhibuerit, quæ eos sanare, & ad salutem tam animæ quàm corporis perducere poterant. Quocirca moral. Dionys. Carth. *Hæc*, ait, *possunt esse verba clementissimi Dei ad Christianos peccatores temporalia congregantes, & labiis tantùm confitentes, vel aliis vitiis implicitos, quos Deus ad pœnitentiam indesinenter inuitat, eorum damnationi velut compatiens. De quo dicit Apostolus, quòd vult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. Hinc & S. Petrus Epist.2.cap.3.* ait: *Patienter agit Dominus propter vos, nolens aliquos perire, sed omnes ad pœnitentiam reuerti. Cui consonat Isaias cap.30. Propterea, inquit, expectat Dominus vt misereatur vestri. Non ergo diuitias bonitatis & longanimitatis eius contemnamus. Mallet etiam Christus animarum amator denuo crucifigi quàm sineret quempiam (quantum in se est) condemnari.* Hæc ergo voluntas in Deo sincera est, seria, & quantum est ex eius parte, efficax: est ergo volũtas non signi tãtùm, vt quidam volunt, sed beneplaciti: alioqui enim fictè & simulatè Deus ageret, dum inuitat peccatores ad se tanto dolore & affectu, si eum tantùm in ore & verbis haberet, non in mente & corde. quod cogitare est nefas, de quo plura cap.11.9.

Misericordia vestra.] Heb. חסד *chesed* significat pietatem & misericordiam, indéque sanctitatem; huius enim signum & causa est misericordia. vnde *chasidim* vocantur viri misericordes & pij. Sensus est quasi dicat: Quid faciam vobis, ô Hebræi? obstinati enim estis in vestris sceleribus, nec pia mea monita & inspirationes in mentem admittitis: licèt enim aliquando aliqua pietatis & misericordiæ in proximos egentes, & miseros vos tangat cogitatio & sensus, tamen is instar nubis & roris matutini, qui statim ad ortum & calorem solis euanescit, subitò præterit & pertransit. quasi dicat: Pietas & misericordia vestra inconstans est, instabilis & euanida. ita Chald. Ruper. Lyran. Vatab. & Arias. Secundò, alij hic accipiunt misericordiam Dei, non Iudæorum, quasi dicat: Ego Deus cuperem vestri, ô Iudæi, misereri, idque assiduè & continuò; sed vos hanc meam voluntatem & misericordiam vestra nequitia dispellitis, æquè ac ventus subitò dispellit nubes, & sol oriens subitò sorbet rorem. ita S. Hier. Theoph. Hugo & Ribera. Priori sensui magis fauet id quod sequitur: *Misericordiam volo, & non sacrificium.*

Propter hoc dolaui in Prophetis.] Pro *dolaui* heb. est חצבתי *chatsabti*, id est, excidi, succidi, occidi, ac tribuitur lignis & lapidibus, dum cæduntur vt dolentur & quadrentur: vnde Septuag. vertunt: *Propterea succidi* (Syrus, *dilaceraui*: Arabicus, *messui*) *Prophetas vestros*, quod S. Hieron. Haymo, Rupert. & Hugo exponunt de falsis Prophetis, quasi dicant: Occidi pseudoprophetas qui vos à me, & à pietate vera abducebant ad impietatem & super

vers. 4.

vers. 5.

superstitionem, vt qui causa erroris fuerant prospera promittentes, interfecti verterentur in occasionem salutis, ait S. Hieron. ita Deus per Heliam occidit 450. Prophetas Baal. 3. Reg. 18. Leo Castrius verò, vti & Theophyl. accipiunt veros Prophetas, sicque exponunt quasi dicat: Occidi, id est, occisioni & neci certæ exposui meos Prophetas, dum eis iussi vt assiduè vestram impietatem redarguerent. Sciebam enim ideo illos à vobis occidendos. Aut vt Vatab. & à Castro, quasi dicat: Obtudi Prophetas meos, & quasi enecaui: nam eos fatigaui assiduis stimulis, adeo vt eos quasi ad necem redegerim, iugiter scilicet eos impellendo & pulsando, vt vos assiduè monerent & pulsarét, nunc minis, nunc promissis. Verùm quia Hebræa habent, *in Prophetis*, itaque vertit noster, Chald. & B alij, hinc melior & illustrior sensus erit, si hanc dolationem ad populum referamus. vnde S. Hier. quem sequuntur Haymo, Alber. & Hugo, sic exponit: *Dolaui vos in Prophetis* (id est, per Prophetas) *& verbis terribilibus comminatus sum, scalpellum, ignes & cauteria protuli, vt quem clementem contemnebatis, timeatis offensum.* Explicat & probat id quod dixit: *Quid faciam tibi Ephraim?* tua enim pietas & misericordia leuissima est, impietas solidissima, & durissima instar marmoris & adamantis: propterea eam frangere & dedolare conatus sum per Prophetas, sed frustra: nā dū marmora isthæc silice duriora sculpere nitor, hebetaui dolabras & scalpra mea, scilicet ministros & Pro- C phetas meos; nam *occidi eos in verbis oris mei*, quasi dicat: Continuis oraculis, monitis & iussis eos fatigaui, & confeci: hæc enim magno eis stabant: oportuit enim illos sæpius cum sermone omnia bona, & vitam ipsam simul exponere & profundere: sed obdurauerunt marmora, cælari recusant, nihil profecimus tanto labore, tantis impendiis, nolunt effingi ad imaginem Dei homines ipsius figmenta. Similis est querela, & pathos Dei per Ieremiam cap. 6. 27. *Probatorem dedi te in populo meo robustum*, &c. *æs & ferrum: vniuersi corrupti sunt. Defecit sufflatorium, in igne consumptum est plumbum, frustra conflauit conflator: malitiæ enim eorum non sunt consumptæ. Argentum reprobum vo- D cate eos: quia Dominus proiecit illos.* vide ibi dicta. ita Hieron. Prado in Ezech. 24. 12. Emmanuel, Mariana, & alij.

Et occidi eos in verbis oris mei.] S. Hieron. hoc æquè ac præcedens refert ad Iudæos, quasi dicat: *Occidi negligentes in verbis oris mei, vt antè peccatores verborum terrore punirem, quàm captiuitas immineret.* quasi dicat: Occidi eos, non reipsa, sed verbis & minis. Melius & efficacius alij, *vt dolaui ad Iudæos*, *vt verò occidi* ad Prophetas referunt. ita Lyran. Arias, à Castro & Prado iam citatus. Sensus est, quem paulò antè dedi.

Et iudicia tua quasi lux egredientur.] Quasi dicat: Dolaui & occidi vos ad hoc, vt *iudicia*, id est, iu- E stitiæ vestræ instar lucis orirentur ac splendescerent. Sicut enim sol per radios splendet, ita iudicia & leges Dei per opera emicant, ait à Castro. Secundò, Vatab. quasi dicat: Res tuæ feliciter & prosperè tibi cesserunt. Sicut enim tenebræ infausta, ita lux prospera & fausta significat. quasi dicat: Propter Prophetas quibus te dolaui, cumulaui te beneficiis meis. verùm *iudicia* non significant beneficia. Tertiò ergo aptissimè, quasi dicat: *Et*, id est, idcirco, *iudicia tua*, id est, condemnatio tua velut in luce clara videbitur, & apparebit omnibus esse iusta, tuúmque scelus esse inexcusabile,

A vtpote obstinatum post tot Dei monita, dolationes & verbera. ita S. Hieron. Theod. Hugo, Lyran. Arias & alij.

Quia misericordiam volui, & non sacrificium.] vers. 6.
S. Hieron. hic, & S. Chrys. Hilar. & Euthym. in Matth. cap. 9. 13. accipiunt misericordiam nō hominum, sed Dei, quasi dicat: Iucundius mihi est misereri vestri, quàm à vobis sacrificia recipere; magis delector vestra euersione & salute, quàm victimis. Fauet Christus Matth. 12. 7. Cum enim Pharisæi carperent Apostolos, quod sabbatho vellerent spicas, vt fami suæ succurrerent, Christus eis hæc Osee verba obiicit, dicens: *Si autem sciretis, quid est, Misericordiam volo, & non sacrificium; nunquam condemnassetis innocentes*, quasi dicat: Si scivetis quanta sit Dei misericordia, sciretis pariter gratius ei esse, ad famem pauperum subleuandam velli spicas in sabbatho, quàm sabbathum tam rigido ab operibus otio, cum tanta meorum fame obseruari. Verùm sic non rectè cohærent hæc cum præcedentibus, quibus minatus est eis iudicia, id est, condemnationem; nec cum sequentibus, *Et scientiam Dei plusquam holocausta.* hæc enim scientia est hominum: ergo & misericordia. Adde, non congruè misericordiam Dei cum victimis hominum comparari.

Melius ergo hæc accipiemus de misericordia, id est, eleemosyna & beneficentia hominū in proximos egentes & miseros. ita Chald. Theodoret. Theophyl. Haymo, Alber. Lyran. Arias, Vatab. & S. August. lib. 10. ciuit. S. Cyprian. lib. 3. contra Iudæos cap. 5. & alij, imò Christus Matth. 12. 7. Sensus enim eius est, quasi dicat: Permisi discipulos meos famentes sabbatho vellere spicas, quia misereor eorum, cupióque vt fami suæ succurrant. Scio enim Deo gratiorem esse misericordiam quàm otium sabbathi, imò sacrificium: hoc ergo à me discite, mecúmque misericordiā hanc in discipulos meos famentes induite & exercete, vt eos non accusetis ob sabbathum violatum, sed ob famem leuatam excusetis, eisque compatiamini.

Nota Primò, vox *quia* dat causam præcedentium, præsertim eorum quæ dixit vers. 4. vbi accusauit eorum misericordiam, qua vnā scelera sua expiare, Deúmque placare poterant, quod esset instabilis & fallax, eo quod mox in solitam immisericordiam & crudelitatem (idololatria enim crudelis est, æquè ac hæresis) relaberentur. quasi dicat: Commendaui vobis misericordiam, & immisericordiam accusaui, quia illa Deo gratissima est, hæc exosa & ingratissima: misericordiam enim Deus mauult & præfert sacrificio. Erant enim Iudæi, vti immisericordes in proximos, ita misericordes & propensi ad sacrificia & oblationes externas, quasi in illis tota pietas Deique reconciliatio consisteret, putantes si illa præstarent, omnia sibi fore secura, Deúmque eorum scelera dissimulaturum: quem errorem eis hic Deus adimit, asserens contrarium, nimirum: *Misericordiam volo, non sacrificium.* Et Christus Matth. 23. 23. *Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, qui decimatis mentham, & anethum, & cyminum, & reliquistis quæ grauiora sunt legis iudicium, & misericordiam, & fidem.*

Nota Secundò, ex eo quod ait, *non sacrificium*, putarunt aliqui vetera sacrificia Deo non placuisse, imò ei exosa fuisse. Sed hic est error: erant enim ab eo instituta & præcepta toto Leuitico, eráque actus religionis & latriæ Dei. Itaque *non*

non sacrificium, idem est quod, *quàm sacrificium*, vti vertunt Septuag. Chald. & alij. Hebræi enim quia carent comparatiuo, hinc eum exprimunt per negationē eius quod minus est. Itaque quod Hebræi dicunt, *misericordiam volo* (id est, amo, cupio, diligo, opto, hoc enim est Heb. חפצתי *chaphatsi*) *non sacrificium*, hoc Latini dicunt: Misericordiam malo quàm sacrificium, vel misericordiam præopto, prælligo, præfero, præpono sacrificio. vnde S. August. lib. 10. de Ciuit. cap. 5. *Vbi scriptum est*, inquit, *Misericordiam volo magis quàm sacrificium, nihil aliud quàm sacrificium* (mysticum misericordiæ) *sacrificio* (propriè dicto) *prælatum oportet intelligi*.

Misericordia præstat sacrificio. Cur? Quæres, quomodo reuera misericordia præstet sacrificio? Resp. & dico Primò: Actus sacrificij, vti manat à religione & deuotione interna, melior & nobilior est actu misericordiæ. Patet, quia ille Deum, hic hominem spectat: ille est actus religionis & latriæ; hic misericordiæ, quæ est virtus moralis: religio autem præstat omnibus virtutibus moralibus: est enim cultus ipsius Dei, ita S. Th. 2. 2. q. 81. art. 6.

Dico Secundò: Misericordia tamen præstat sacrificio externo, quia illud in lege veteri secundùm se, siue ex opere operato Deo non placebat, sed tantùm ex deuotione offerentium: misericordia autem per se placet Deo. Et hoc intendit hic Propheta. Iudæi enim immisericordes summam sanctitatem, pietatem & placationem Dei ponebant in externis hisce sacrificiis, quasi per se Deo placerent, eúmque placarent victimæ ouium & boum. Hoc Deus hic reprehendit per Osee, vti & per Isaiam cap. 1. 11. *Quo mihi multitudinem victimarum vestrarum? &c. quiescite agere peruersè, &c. Subuenite oppresso.* & Ierem. 7. 21. *Holocaustomata vestra addite victimis vestris, & comedite carnes: quia non locutus sum cum patribus vestris, & non præcepi eis, &c. de verbo holocaustomatum & victimarum.* Et Psal. 49. 13. *Nunquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo?* Et Psal. 50. 18. *Quoniam si voluisses sacrificium, dedissem vtique: holocaustis nō delectaberis.* Simili modo dicitur 1. Reg. 15. 22. *Melior est obedientia quàm victima.* Et Psalm. 50. 19. *Sacrificium Deo spiritus contribulatus.* Simili ergo modo verè dici posset, charitatem, humilitatem, obedientiam, pœnitentiam internam volo, non sacrificium, id est, præfero sacrificio externo. Rursum, licèt sacrificium nobilius sit ratione obiecti, quod est honor Dei, tamen ratione necessitatis sæpe nobilior est misericordia, ideóque præferenda, adeo vt tunc malum esset sacrificare, vg. cum ægroto est ministrandum. Sic Christus reprehendit filios, dicentes parentibus egentibus *corban*, hoc est, munus illud Deo offerre præstat, quàm dare tibi ô pater, Matth. 15. 5. Sic S. August. damnat parentes, qui bona sua dant monasterio, cum habeant filios indigentes, adeóque talium oblationes ipse refutare solebat, vti refert Possidonius in eius vita c. 24. Tertiò, quia misericordia sæpe imperatur à charitate, eámque includit: constat autem actus charitatis nobiliores esse actibus religionis. Vbi nota, per sacrificium hic omnem cultum externum, vt cultum sabbati Matth. 12. 7. intelligi: per misericordiam verò, omnia opera charitatis & pietatis internæ: hanc enim significat hebr. חסד *chesed*, idque patet ex eo quod subdit: *Et scientiam Dei plusquam holocausta.* Vnde Pineda lib. 4. de rebus Salom. cap. 11. sic explicat: *Misericordiam*, id est, animum bene erga me affectum *volo*, *non sacrificium*. Quartò, misericordia præstat sacrificio, si misericordia referatur ad cultum Dei, & imperetur à virtute religionis; tunc enim sunt duo actus, vnus elicitus à misericordia, alter imperatus à religione, qui duo præstant vni religionis & sacrificij.

Moral. de præstantia misericordiæ. Moraliter disce hic, quanta sit excellentia misericordiæ, quámque ea grata sit Deo; qui eam præfert suis sacrificiis. Ratio est, quia ipsa est virtus diuina & propria Deo. Summum enim bonum summè est misericors & beneficum. hinc ait Psaltes: *Miserationes eius super omnia opera eius.* Et Ecclesia orat: *Deus cuius proprium est misereri semper & parcere.* Præfert ergo Deus ea quæ per misericordiam homini conferuntur iis, quæ ipsi per sacrificium donantur, tum quia iis non indiget, iísque nihil honoris aut gloriæ ei accrescit; tum quia plus quærit hominis vtilitatem quam suam, quod puri est amoris, quódque gloriosius est & summè magnanimum, planéque regium & diuinum. Hinc B. Nazianz. orat. de cura pauperum: *Esto*, inquit, *calamitosis Deus.* Et S. Cypria. tract. de orat. dominica: *Quando*, ait, *quis miseretur pauperis, Deum fœnerat: & qui dat minimis, Deo donat; spiritaliter Deo suauitatis odorem sacrificat.* Neque enim, ait idem tract. de opere & eleemosyna, *promereri misericordiam Domini poterit, qui misericors ipse non fuerit.* Vnde inferiùs docet, in fame misericordiam esse cibo præponendam, exemplo viduæ, quæ primò fecit panem Heliæ, deinde sibi & filiis, 3. Reg. 17. *Esurientibus*, ait, *liberis alter prius pascitur, neque in penuria & fame cibus, ante quā misericordia cogitatur.* S. Chrys. hom. 36. ad popul. *Misericordia*, ait, *maior est gratia quàm mortuos suscitare.* Idem hom. 51. in Matth. docet pluris esse misericordiam facere, quàm templa magnifica condere: *hoc enim templum* (viuum, putà pauperum) *illo* (materiali) *est multò præstantius.* Et hom. 53. *Misericordia*, ait, *ars quædam liberalis est, in cœlis habens officinam, & non hominem sed Deum magistrum possidet. Hæc nobis mansionem in cœlo ædificat, & æterna tabernacula præparat.* S. August. lib. de Eleemosyna: *Hæ*, ait, *sunt, hostia gratissima, misericordia, humilitas, confessio, pax & charitas.* Idem lib. 9. de ciuit. cap. 5. *Cicero*, ait, *in Cæsaris laude locutus est, dicens: Nulla de virtutibus tuis nec admirabilior, nec gratior est misericordia.* Idem serm. 54. de resurrectione Domini: *Vide*, ait, *si non magnam Deus tibi dat misericordiæ mercedem. Si dimittis homini in quo te læsit homo hominem, & Deum tibi ignoscet in quo offenditus homo Deum.* Idem tract. de auaritia & luxuria: *Ego*, inquit, *Dominus accepi, ego reddam: Esuriui, & dedisti mihi manducare, &c. Terram accepi, cœlum dabo: temporalia accepi, æterna restituam: panem accepi, panem dabo; sed cœlestem & æternum: hospitium accepi, domum dabo: æger visitatus sum, salutem dabo: in carcere visitatus sum, libertatem dabo, &c.* Idem serm. 103. de tempore: *Multæ sunt genera miserationum, quæ cum facimus adiuuamur, vt dimittantur nobis nostra peccata: sed ad nihil est maius, quā ex corde dimittimus quæ quisque peccauit.* Auctor sermon. ad fratres in eremo serm. 5. *Sola*, ait, *misericordia ad Deum deduxit hominem, sola Deum deduxit ad hominem, sola Deum humiliauit hoc sublimat.* Quocircà Iosaphat rex apud Damasc. in histor. c. 36. relicto regno tendēs ad vitam anachoreticam, Barachiæ, quem sibi in regno substituerat, valedicens, hoc ei primū dedit præceptum,

non suum, sed Christi: *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur.* Et rursum: *Estote misericordes, sicut & pater vester cœlestis misericors est. Hoc enim preceptum,* inquit, *potissimum ab iis exposcitur, qui in summo imperio constituti sunt, vt eum imitentur à quo potentiam acceperunt. Hac porrò in re maximè quis Deum imitabitur, si misericordia nihil potius antiquiúsque habeat. Huc accedit, quod subditos nihil aquè ad beneuolentiam alliciat, vt beneficij gratia egentibus concessa.*

S. Ioannes, qui à misericordia, Eleemon, id est, misericors, vel Eleemosynarius est dictus, omnes miseros iuuabat, & vesperi lachrymabatur, si nemo afflictus eo die opem eius postulasset. Hinc ditatus à Deo est bonis tam temporalibus, quàm spiritalibus.

Porrò originem huius suæ virtutis ita ipse aliis enarrat apud Leontium: *Mihi,* ait, *cum essem quindecim annos natus, & versarer in Cypro, quadam nocte puella quadam apparuit in somnis eximia pulchritudine, splendide vestita, & eleagina corona in capite redimita. Cum verò prope me stetisset, & manu latus pupugisset, me territum è somno excitat. Rogans autem eam, quænam esset, & vnde veniret, & quomodo ausa esset accedere ad me dormientem. Illa autem subridenti & læto vultu me hilariter & placidè intuens: Sum, inquit, prima ex filiabus magni regis. Si tu me tibi amicam paraueris, potero te ei efficere familiarem: nulli enim maior est apud eum, quam mihi, fiducia: quoniam ei, vt è cœlo descenderet in terram, & carnem acciperet humanam, ego persuasi. Ego vero cum ad me rediissem, & id quod visum fuerat mente versarem, iudicabam eam esse misericordiam: statim ergo surgens, iui solus ad Ecclesiam: & fio obuiam pauperi, qui erat nudus, & valde affligebatur frigore. Ei, cum me mea veste exuissem, eam trado, apud me dicens: Sciam, an sit verum, & non deceptio, sed quod à me est visum: & priùs quàm venissem in Ecclesiam, ad me accedens vir quidam candidatus, tradit mihi auri centum nummos, qui mox euanuit. Tunc intellexi visionem non esse phantasiam, sed apertam visionem.* Vnde ipse deinceps in misericordiæ opera ita se effudit, vt in iis fuerit exemplum & portentum orbis. Dictitabat autem se cum quid erogaret, mox à Deo duplum, imò centuplum recipere. Proinde eius hæc erant axiomata.

1. *Non est iustum vllius alterius rei curam nos gerere priùs quàm Christi. Ite ergo per vrbem, & sigillatim describite dominos meos.* Cúmque rogarent sui, quos suos vocaret dominos? *Quos vos,* inquit, *pauperes & mendicos soletis appellare, eos ego dominos meos & adiutores nomino. Nam ij soli mihi possunt opem ferre, vt à Christi regno non excidam.*

2. *Si nobis qui homines sumus, licet omnino ad Deum accedere absque vllo intercessore, & de quibus volumus eum rogare; quomodo nō ipsi quoque nostris conseruis portas aperuerimus, absque vllo impedimento? & non cuilibet, cui est opus, benignam aurem prabuerimus?* Scimus enim, qua mensi fuerimus mensura, eadem nobis remetiendum.

3. Sophronius videns eum quadam die tristem, causam rogans audiuit: *Hodie miserandus Ioannes non ab aliquo vllam accepit mercedem, neque vllum vel minimum piaculum potuit offerre Christo pro multis & magnis suis delictis.* Quid hoc minus illo Titi Imper. *Hodie non regnauimus, quia neminem affecimus beneficio?*

4. *Christus iubet dari cuivis petenti: si autem dicitis, vos esse alicuius alterius, qui imperat vt examinetis*

A *vitam & statum mendicantium, sciatis quod neque Christus, neque humilis Ioannes opus habet curiosis ministris.*

Si nostra essent qua dantur, & ea à nobis illata essent in mundum, fortè aliqua venia danda esset ei, qui parcè vteretur. Si autē Dei sunt omnia qua sunt, eius omnino iussum in iis que sunt eius, seruare oportet. 5.

Si subit vos timor ex incredulitate, ne fortè multitudo impensarum superet Ecclesiasticos reditus, ego ne tantillum sustinebo esse socius vestra modica fidei. Persuasum enim habeo, quod etiamsi totus mundus veniret simul Alexandriam, egens beneficentia, hos Dei thesauros nequaquam in angustum redigeret. 6

Hæc omnia narrat Leontius in eius vita. Palla-
B dius in Lausiaca cap. 115. narrat Eleemonem monachum adeo in omnes fuisse misericordem, vt etiam libros venderet, eorúmque pretium mox in pauperes erogaret. Rogatus cur id faceret, dixit: *Qui possum meo persuadere magistro, me eius artem accuratè didicisse, nisi illo ipse vsus fuero ad artem rectè exercendam?*

Et cap. sequenti Bisarionem ab eadem virtute commendat, quod nudum pauperem vestiret suo habitu ipse interim nudus; quin & Euangelium vendiderit vt pauperi subueniret dicens: *Vt illic habeamus fiduciam, propter obedientiam vendidi ipsum sermonem, qui mihi semper dicebat: Vende qua habes, & da pauperibus.*

C Et cap. 118. celebrat Melaniam Romanam, quod in totum orbem fuerit benefica: & Olympiadem neptem Ablauij Præfecti cap. 144. quòd omnia sua in pauperes erogaret.

Denique vt alia omittā, viuum & ardens misericordiæ speculum, æquè ac spiculum nobis est Christus Dominus, qui per viscera misericordiæ suæ visitauit nos oriens ex alto, vt nostris miseriis, quæ plurimæ erant & grauissimæ, subueniret. Quamobrem hæc ipsa tota in nos effudit, tum in incarnatione, tum in vita, tum in cruce, vt verè dixerit Isaias cap. 53. 4. de eo: *Verè languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit,* Vis ergo viuam misericordiæ effigiem, intuere Christum in cruce, vbi totus est miseria quia totus est
D misericordia nostra. Nec tantùm in cruce, sed & post mortem per omnia sæcula, imò in æternum totum se per misericordiam in suos effundit: *se nascens enim dedit socium, conuescens in edulium, se moriens in pretium, se regnans dat in præmium.* Nascendo enim curauit miserias natiuitatis & vitæ nostræ, eas in se suscipiendo, moriendo curauit miserias peccatorum nostrorum, pro iis satisfaciendo; conuescendo dandóque se in Eucharistia ad manducandum, curat singulorum infirmitates & passiones animæ, cibando eam alimonia cœlesti; regnando curat miseriam mortis & mortalitatis, dando corpus suo conforme, putà immor-
E tale & gloriosum. Sanè qui miserias infinitas animæ suæ, æquè ac corporis clarè perspicit, vidérque eas per singula momenta à Christo curari nouis & infinitis miserationibus, non potest non eas admirari, æmulari, in eásque transformari, vt iugiter canat cum Psalte: *Misericordias Domini in æternum cantabo.*

Et scientiam Dei plusquam holocausta.] Scientiam Dei practicam intellige, putà coniunctam cum interna Dei reuerentia, pietate, charitate, misericordia. Opponit enim internam pietatem externæ; putà holocaustis. Vnde sequitur, hebr. חֶסֶד *chesed* hic non tantùm misericordiam, sed

quoslibet veræ & internæ pietatis actus denotare, & comprehendere, vti superiùs dixi. *Chesed* enim propriè significat pietatem tum in Deum, tum in homines, putà pium & propensum affectum, benignitatem, beneficentiam, gratiam, charitatem, beneuolentiam, gratitudinem, sanctitatem siue bonitatem. Inde enim חסיד *chasid*, id est, pius, vocatur vir bonus & sanctus. Et *chasida* vocatur ciconia, auis pia in parentes, ideóque pietatis symbolum. ita à Castro hic, & Marinus, Forsterus, Pagnin. & alij in lexicis. Sic Ionæ 2.9. dicitur; *Qui custodiunt vanitates* (idola) *frustra misericordiam suam* (hebr. חסדם *chasdam*, id est, pietatem suam erga Deum, & consequenter erga homines) *derelinquunt*: vbi *chesed* propriè significat Dei timorem & cultum.

vers. 7. *Ipsi autem sicut Adam* (primus parens in paradiso violans pactum cum Deo, eiúsque conditionem & legem de non comedendo pomo vetito) *transgressi sunt pactum.*] Quasi dicat, Imitantur parentem suum, putà primum legis & pacti Dei præuaricatorem, ideóque sicut ille paradiso expulsus est, ita & ipsi terra sua, quæ instar paradisi est, putà Iudæâ, expellentur. ita S. Hieron. Cyrill. Rupert. Hugo & Lyran. Addit Clarius: Sicut Adam non fame pressus, non concupiscentia incitatus, sed mera sua lubentia pomum vetitum comedit, ita hi peccant ex mera petulantia.

Secundò Septuag. τὸ *Adam* acceperunt vt nomen commune, non proprium, significans hominem; vnde vertunt: *Ipsi verò sunt sicut homo præuaricans testamentum*, vel *fœdus*. Sic & Vatab. & Clarius: sed hi duo cum Theodor. vertunt in genitiuo: *Ipsi autem transgressi sunt fœdus meum sicut hominis*, id est, vt fœdus ictum cum homine. quasi dicat: Non pluris fecerunt fœdus mecum initum, quàm si cum homine iniuissent: vnde ex leuitate mox illud resciderunt & violarunt. Aut vt Arias, quasi dicat: Ipsi externis victimis me colunt, quasi cum hominibus agerent, qui non vident cor, falluntur: ego enim sum cardiagnostes, ideóque internam pietatem & misericordiam volo, non sacrificium.

Ibi præuaricati sunt in me.] τὸ *ibi* quadrupliciter exponi potest. Primò, *ibi*, scilicet in Adamo, quasi dicat: Ex eo tempore quo Adam peccauit, cœperunt præuaricari in me: insigniter ergo hanc Adæ præuaricationem imitati sunt, imò continuarunt. Secundò, *ibi*, scilicet in paradiso, quasi dicat: In terra sua, putà in Iudæa, quæ amœna & fertilis erat instar paradisi terrestris, in qua ego eos benignè collocaueram, vti Adamum in paradiso, *ibi*, inquam, paradiso hoc suo, meáque benignitate abusi & lasciuientes recalcitrarunt. ita S. Hieron. Chald. & Vatab.

Tertiò, *ibi*, scilicet in suo sacrificio & holocausto, quod vel idolis cum idololatria, vel mihi cum impia mente & conscientia scelerata offerunt. Quartò & genuinè, *ibi*, scilicet in transgressione qua pactum meum transgressi sunt, sicut Adam *præuaricati sunt in me*, quia hoc pactum mecum, non cum angelo, non cum homine iniuerunt.

Vers. 8.] Galaad ciuitas operantium idolum, supplantata sanguine.

Vers. 9.] Et quasi fauces virorum latronum, particeps sacerdotum, in via interficientium pergentes de Sichem: quia scelus operati sunt,

A *Vers.* 10.] In domo Israël vidi horrendum: ibi fornicationes Ephraim: contaminatus est Israël.

Vers. 11.] Sed & Iuda pone messem tibi, cùm conuertero captiuitatem populi mei.

Galaad ciuitas operantium, id est, fabricantium, ornantium & colentium *idolum.*] Galaad erat mons celebris terræ sanctæ, ita dictus à fœdere inito inter Laban & Iacob, Genes. 31.48. qui cessit in sortem tribubus Ruben & Gad. Inde ciuitas in eo ædificata dicta est pariter Galaad, & ab altitudine Ramatha, ex qua ortus est Iephte Iudic. 11. vers. 8. Galaad quæ?

B 1. & Ramoth Galaad, in qua vnctus fuit Iehu in Regem 4. Reg. 9. 1. Hæc erat ciuitas refugij, vt patet Iosue 21.36. & 1. Paral. 6. 78. ideóque in ea erat multitudo sacerdotum. Quocirca ob vrbis celebritatem idololatræ posuerant in ea sedem idololatriæ, templúmque & aras idolis exædificarant, vti hic significat & taxat Propheta, quasi dicat: Galaad ciuitas sacerdotalis & sancta, facta est metropolis idololatriæ & iniquitatis, adeo vt ad eam tota composita factáque videatur. ita S. Hieron. Chald. vertit: *Galaad ciuitas vim inferentium.* hebr. enim און *auen* significat iniquitatem, indéque violentiam, vti & idololatriam. Vtraque enim in-

C signis est iniquitas.

Supplantata sanguine.] Quasi dicat: Galaad supplantabitur, capietur & vastabitur ob sanguinem piorum Deum colentium, quem ipsa idololatra copiosè & iniustè effudit. Est emphasis in verbo *supplantata*, quasi dicat: Ipsa supplantauit, & per dolos ac insidias deiecit Dei cultores; hinc ipsa pari modo supplantabitur, decipietur & deiicietur in ruinam. Vnde hebr. est, *Supplantata à sanguine*; & ita latinè legendum hic contendit Ribera. Ita reipsa factum est, vt Galaad quæ prima erat in scelere, prima pariter esset in clade & excidio. Nam quia Syris erat vicina, hinc prima expugna-

D ta est ab Assyriis tempore Phacee, 4. Regum 15. 29. ita S. Hieron. Haymo, Hugo, Ribera & alij.

Hinc Secundò, pro *Supplantata à sanguine*, Leo Hebr. vertit, *Oppressa sanguine*; Hebræi & Pagnin. *Fœdata sanguine*; Chald. *Dolosè effundens sanguinem*; Lyran. *Insidiatrix sanguinis*, quasi dicat: Galaad ita dedita fuit insidiis & cædibus piorum & innocentium, vt eorum sanguine quasi supplantata, oppressa & submersa videatur: natauit in sanguine alieno & innocenti, iam natabit in sanguine suo & nocenti.

Tertiò Septuag. pro מדם *middam* legentes מים *maim*, vertunt, *perturbans aquas*, id est, sanam do-

E ctrinam, vti faciunt idololatræ & hæretici, inquit Theodor.

Alleg. Galaad, id est, tumulus testimonij, est Ierusalem polluta sanguine Prophetarum, Christi & Apostolorum, aliorúmque eius testium, quos ipsa cum suis Scribis & Sacerdotibus occidit & tumulauit, vti eis obiicit Christus Matth. 23.29. ita Leo Castrius ad literam, ego allegoricè.

Et quasi fauces virorum latronum.] Quasi dicat: Galaaditæ habent fauces hiantes ad prædam instar latronum, imò luporum: sitiunt enim sanguinem & cædem innocentium. Sic de voraci famelico ait Silius lib. 3. vers. 9.

Immanes fauces diducit hiatu.

Legit Interpres in hebr. חך *chicke*, id est, fauces,

iam

iam legunt alio puncto חִכֵּי chacke, id est, expectare, inhiare; vnde vertunt: *Sicut latrones qui expectant virum*, vt eum occidant vel spolient, putà qui prædæ inhiant. ita R. Dauid, Pagnin. Vatab. & alij. Alio casu & syntaxi, sed eodem redeunte sensu, vertit Chald. *Sicut obseruat vir latrunculos, consociati sunt ipsi & sacerdotes eorum*, quasi dicat: Deicolæ euntes ad templum in Ierusalem, ita timebant & cauebant Galaaditas eorúmque sacerdotes, vt viator timet & cauet latrunculos.

A

Aliter Haymo & Alber. per fauces enim metaphoricè accipiunt strictos ingressus vallium aut collium, in quibus latere solent latrones, & insidiari viatoribus, eósque inopinantes repente aggredi. Sic enim vocantur fauces terræ, fauces portus, fauces scopuli, fauces Orci, de quibus Virgil. 6. Æneid.

B

Vestibulum ante ipsum primísque in faucibus Orci.

Ita Græci pauci numero expectarunt Xerxé cum innumeris copiis ad fauces Thermopylarum, ibique eum ceciderunt. Sic ergo sensus est, quasi dicat: Galaaditæ insidebant fauces montium, vt euntes Ierosolymam caperent, spoliarent, occiderent. Vnde Symmac. vertit: *Fauces tua quasi viri insidiatoris.*

Verùm hebr. *chicke*, fauces hominis, non terræ significat: à radice enim חָכָה *chaka*, id est, expectare, anhelare, inhiare, deducitur nomen חֵךְ *chec*, id est, palarum, gulæ, fauces, eo quòd cibo inhient: sunt enim ipsæ quasi os stomachi, scilicet interior pars gulæ, vbi os angustatur tenditque in stomachum, quam partem Græci & Latini laryngem, vel pharyngem vocant. Vnde de ea Plin. lib. 11. 37. *Summum gula*, inquit, *fauces vocantur, extremum stomachus.* Hæ enim fauces magis significant auiditatem inexplebilem cædis & sanguinis, quàm illæ montium & vallium. Sic Cæsar apud Lucan. Pompeium comparat tigridi, quæ assueta sanguini ferarum, semper eum sitit:

C

Sic & Syllanum solito tibi lambere ferrum,
Durat Magne sitis: nullus semel ore receptus
Pollutas patitur sanguis mansuescere fauces.

Porrò Septuag. pro כְּחַכֵּי *kechacke*, aliis punctis legentes כֹּחֲכֶם *cocachi*, vertunt: *Fortitudo tua quasi viri piratæ*, quasi dicant: Summa vi & fortitudine inuadis transeuntes in Ierusalem, vti faciunt piratæ: כֹּחַ *coach*, enim est vis, virtus, & fortitudo.

D

Particeps sacerdotum.] Putà, Galaad habens fauces latronum, particeps & socia fuit sacerdotum, qui in via interficiebant *pergentes de Sichem*, quasi dicat: Galaaditæ fuerunt socij sacerdotum Bethel, putà idolorum & vitulorum aureorum, qui Deicolas euntes à Sichem in Ierusalem in Paschate, Pentecoste, & Scenopegia, vt iuxta legem Deum in templo adorarent, trucidabant vel per se, vel per submissos à se sicarios. ita S. Hieron.

E

Hebr. iam ad verbum habent: *Sicut latrones qui obseruant virum, ita conspiratio sacerdotum in via qua itur Sichem, trucidant*, scilicet viatores. Pro *conspiratio* Vatab. vertit *congregatio*: Pagnin. *collegium*. Alij *societas*. Notatur hic sceleris atrocitas & imperium. Nam vbi in illud multi conspirant, nihil non perficiunt. Armata enim tot manibus, tótque consiliis impietas, omnia perfringit & sternit.

Pergentes de Sichem.] Hebr. שְׁכְמָה *schema*, id est, in Sichem: hoc enim significat ה locale. ita Vatab. & Arias. Verùm dico ה hic non esse locale, sed terminatiuum nominis proprij. Vrbs enim hæc dicta est *Sichem*, vel addito ה *Sichima*. Vnde Septuag. & Symmach. vertunt: *Interfecerunt Sichima*; id est, *Sichimitas*. Noster verò, quia hic fit mentio viæ in Ierusalem, rectè subaudiens præpositionem מִן *min*, id est, *de*, vertit, *Pergentes de Sichem*. Hi enim idololatræ non occidebant euntes in Sichem, sed ex *Sichem* euntes in Ierusalem. Sichem enim vrbs, dicta à Sichem Principe, qui vitiauit Dinam Iacobi filiam Genes. 34. 2. tempore Christi dicebatur Sichar, quam Christus per mulierem Samaritanam conuertit Ioan. 4. 5. deinde dicta Neapolis, hodie Napoloza. Errant qui putant ad has insidias allusisse Christum Lucæ 10. in parabola euntis è Ierusalem in Iericho, qui incidit in latrones. Nam Iericho erat ad Orientem Ierosolymæ, Sichem verò ad Septentrionem. Quare nulla erat via, quæ ex Ierusalem per Sichem tenderet in Iericho. Nominat Sichem præ aliis vrbibus, tum quia ex Samaria, quæ erat metropolis decem tribuum, recta erat via in Ierusalem per Sichem: tum quia Sichem religione erat celebris: in ea enim habitarunt Abraham & Iacob, cuius & puteus ibidem ostenditur: in ea quoque sepultus est Ioseph, Iosue 24. 32. Rursum Sichem erat iuxta montes Hebal & Garisim, in quibus Moses proclamauit legem, & benedictiones eam seruantibus, & maledictiones eam præuaricantibus Deuter. 27. vers. 4. Hinc multi Sichimitæ in cultu Dei perstiterunt, cum alij declinarunt ad vitulos Ieroboam. Hinc quoque peregrini visentes loca sancta, visebant (vti etiamnum visunt) Sichem & Ierusalem. Sicut Christiani in Italia visitant Lauretum & Romam: tum denique quia iuxta Sichem erat Dan & Bethel, vbi Ieroboam posuit vitulos aureos. Ibi ergo erat sedes idololatriæ: ac consequenter ibi vigebat persecutio in pios & fideles euntes in Ierusalem, quos in via intercipiebant & malè mulctabant.

Porrò Chald. Aquila, Theodot. Vatab. Clarius & Pagnin. τὸ *Sichem* accipiunt vt nomen, non proprium, sed appellatiuum, significãs humerum. Vnde vertunt: *Turma, vel conspiratio sacerdotum in via interficit humero vno*, id est, consensu vnanimi, pari studio & conatu. Sic enim fures & milites dum conspirant in domus vel vrbis expilationem, vno quasi humero ferunt scalas, trabes, aliaque instrumenta quibus turres conscendant, aut ostia sternant ad irrumpendum & prædandum. Aquila vertit in accusatiuo: *Participatio sacerdotum in via occiderunt*, id est, amputabant, *humeros*, *viatorum* euntium in Ierusalem.

Quia scelus operati sunt.] Quasi dicat: Insidiantur Galaaditæ Deicolis eósque occidunt, quia totos se sceleribus dediderunt. Pro *scelus* hebr. est זִמָּה *zimma*, id est, piaculum, nefas, abominatio, putà scelus horrendum & execrabile. Disce hic moraliter, quantum scelus sit impedire opera pietatis, ac remorari eos qui tendunt ad salutem & ad Dei cultum, v. g. ad statum perfectionis. Vnde S. Hieron. hæc applicans hæreticis: *Nos dicamus*, inquit, *hæreticos* (tu dic libertinos aliàs catholicos, vsurarios & sanniones operum piorum) *intercludere viam ne de Sichem, id est, de bonis operibus pergamus in Ierusalem, id est, in Ecclesiam. Isti sunt quasi fauces latronum, & interficiunt eos qui per humus facule viam ad veritatem pergere cupiunt. Sichem interpretatur humus, id est, humeri: in humeris opus intelligimus: & omnes falsi sacerdotes abscondunt viam, & occidunt homines malis operibus, ne perueniant Ierusalem. Quod autem humerus opus*

significet, illud ostendit Ierem. 32. iuxta Septuag. Da cor tuum in humerum tuum, hoc est, quæ intelligis verte in opera. Et de Issachar legimus Genes. 49. quod supposuerit humerum suum ad laborandum, & vir agricola sit. Quocirca S. Chrys. lib. 3. contra vituper. vitæ monast. hunc ponit nonum & summum malitiæ gradum. Primus, ait, malitiæ & impietatis gradus est, iumenta & pecora ipsa inimicorum errantia, vel lapsa negligere. Secundus & maior, inimicis ipsis, si qua re egeant, non subuenire. Tertius, proximos ignotos aspernari. Quartus, despicere familiares. Quintus, non solùm corpora, sed etiam animas fratrum pereuntes negligere. Sextus, ipsos filios pereuntes negligere. Septimus, nec eos per se curare, nec alios qui curent comparare. Octauus, prohibere insuper eos qui sponte iuuare illos velint. Nonus, non modò eos à salute arcere, sed etiam eorum salutem vltrò oppugnare. Hoc est quod tam sedulò monet & præcipit Apost. 1. Thessal. 5. 19. *Spiritum nolite extinguere.* vide ibi dicta, ac præsertim mirum hac de re exemphum Prætextatæ, quod refert S. Hieron. Epist. 7 ad Lætam.

Nouem gradus impietatis.

vers. 10. *In domo Israël*, putà in regno decē tribuum, *vidi horrendum*, putà *fornicationes Ephraim*, scilicet idola & vitulos aureos, quos induxit Ieroboam rex oriundus ex Ephraim; quémq; tribus Ephraim quasi ciuem & regem suum secuta est, & mox totus Israël. hoc est quod ait, *Contaminatus est Israël*, Pro *horrendum* hebr. est שַׁעֲרוּרִיָּה *scaaruria*, idem quod *scaarurit*, sed per auxesin quid amplius & maius significat, vti notat Marinus in lexico. Vatab. vertit, *Pollutiones*, inquinamenta. Pagnin. & Marin. *turpitudinem*, fœditatem. Noster Ierem. 5. 3. *mirabilia. Stupor*, inquit, *& mirabilia facta sunt in terra.* Hic verò propriè vertit *horrendum*, quod horripilationem excitet, faciatque vt pili & crines audientium ex horrore erigantur: שֵׂעָר *sear* enim pilum significat; & inde *Seirim* vocantur satyri pilosi & hirsuti. Talis est idololatria, præsertim communis totius gentis, Deo olim addictæ & deuotæ, quæ vnum hominem, putà Ieroboam secuta est, Deo omnium Domino relicto & spreto.

vers. 11. *Sed & Iuda.*] Hæc verba connectenda sunt cum præcedentibus hoc modo: *Contaminatus est Israël, sed & Iuda.* ita Hebr. Chald. & Septuag. Iuda enim secutus est idola Israëlis.

Pone messem tibi.] *Pone*, scilicet, ô Israël, vel potius, tu ô Iuda, quasi dicat: O Iuda tu etiam capieris, æquè ac Israël, quia eius scelera imitatus es: nec tu, vt putas, pones & recondes messem tuam, quia eam hostis Chaldæus vastabit: is enim metet ea quæ tu seminasti: pones tamen & recondes tibi messem, quæ ex spicis decidius per tot annos captiuitatis tuæ sponte & copiosè succrescet, cum te è captiuitate reduxero per Cyrum, quasi dicat: Ante ne ponas, quia hostes id non permittent; tunc verò pones: tu enim redibis è captiuitate, non Israël, qui in ea iugiter manebit. Osee enim concisè loquitur, & paucis multa complectitur, vti dixi in procemio. ita Hugo, Dionys. Ribera & Lyran. qui sic breuiter & planè exponit: Relinque messem tuam in tempus quo conuertam captiuitatem tuam, & nunc ei ne implicetis: tunc enim messem colliges, licèt nunc captiua ducaris. Simili schemate Virgil. in persona pastoris Mantuani, finibus suis à milite veterano pulsi, ait Eclog. 1.

Post aliquot mea regna videns mirabor aristas.
Impius hæc tam culta noualia miles habebit?
Barbarus has segetes? en quo discordia ciues
Perduxit miseros! en queis consevimus agros!

Secundò, Haymo & Hugo per messem intelligunt filios, quasi dicat: Pone messem, id est, genera filios, quos demetat, id est, capiat, vel occidat hostis Chaldæus. Sed huic expositioni non consentiunt, nec cohærent sequentia: *Cum conuertero captiuitatem populi mei.* Licèt enim id Ruffinus sic exponat, quasi dicat: Tu quoque ô Iuda, demeteris, cum captiuitas populi mei Israël conuertetur ad te, vt tu similiter capiaris; tamē id non respondet hebraismo, quo conuertere captiuitatem significat liberare è captiuitate, non verò in captiuitatem ducere.

Tertiò, Arias hæc refert ad tempora Christi, quasi dicat: Demetetur Iudæa à Tito & Romanis, cum captiuitatē generis humani è potestate diaboli soluam per Christum. hoc allegoricum est. Adde, ponere messem significat metere, non demeti. Est enim actus eius qui metit, non qui metitur; vnde Septuag. vertunt τρυγᾶν, id est, vindemiare.

Recentiores aliter vertunt, ideòque aliter explicant: pro *pone* enim legunt שָׁת *scat* in præterito, id est, posuit, vnde vertunt: *Etiam Iudas posuit, vel posuit messem*, vel plantarium: quod primò aliqui sic explicant, quasi dicat: O Iuda tuis sceleribus continuis paras tibi demessionem, id est, excidium, cum conuertenda erat captiuitas populi mei, id est, dum ego cogito de captiuitate tua auertenda. Vnde Theod. & Theoph. ex Septuag. legunt: *Sed & Iuda dimisit messem suam*, putà suas segetes & opes, quia secutus est idola Israëlis, ideóque à Chaldæis spoliatus & excisus est.

Secundò, Clarius vertit & explicat, quasi dicat: Etiam, ô Iuda, Ephraim posuit plantulam tibi, vel contra te. Nam plantauit tibi lucos, & docuit idololatriam, quæ te effecit ne te conuerterem, sed à me abiectus abires in captiuitatem.

Tertiò, Vatab. putat hîc notari factum Ieroboam, quo restituit Damascum & Emath Iudæ 4. Regum 14. 25. & 28. quasi dicat: Ephraim, id est, Ieroboam filius Ioas, rex in Ephraim, posuit tibi, ô Iuda, plantarium in Damasco & Emath: ipse enim has vrbes tibi restituit, in quas Iudæos incolas plantauit tunc, cum conuertit captiuitatem populi, cum scilicet iugum regis Syriæ à populo suo, putà ab Israële depulit & excussit: & tamen tu, ô Iuda, cum accepisses tantum à Deo beneficium, ei ingratus fuisti, eum spreuisti, & deos gentium tibi adsciuisti.

Cum conuertero.] Vsque dum conuertam: hebr. enim est בְּשׁוּבִי *besubi*, id est, in, vel ad conuersionem captiuitatis *populi mei*, id est, tuam, ô Iuda. Est hebraismus: Hebræi enim eum quem alloquuntur, sæpe compellant in tertia persona, vti faciunt & Germani, dum honoris causa dicunt: Dominus hoc dicat, vel faciat, id est, tu ô Domine hoc dicas, vel facias.

CAPVT SEPTIMVM.

SYNOPSIS.

Describit nequitiam & malitiam Iehu, & Israëlis idololatrantis, comparando eam primò furno succenso, secundò fermento v. 4. & pani subcineritio v. 8. tertiò columbæ seductæ non habenti cor v. 11. quartò arcui doloso v. 16.

Vers. 1.] Cum sanare vellem Israël, reuelata est iniquitas Ephraim, & malitia Samariæ, quia operati sunt mēdacium: & fur ingressus est spolians, latrunculus foris.

Vers. 2.] Et ne fortè dicant in cordibus suis; omnem malitiam eorum me recordatum: nunc circundederunt eos adinuentiones suæ, coram facie mea factæ sunt.

Vers. 3.] In malitia sua lætificauerunt regem: & in mendaciis suis Principes.

Vers. 4.] Omnes adulterantes, quasi clibanus succensus à coquente: quieuit paulum ciuitas à commistione fermenti, donec fermentaretur totum.

Vers. 5.] Dies regis nostri: cœperunt Principes furere à vino: extendit manum suam cum illusoribus.

Vers. 6.] Quia applicauerunt quasi clibanum cor suum, cum insidiaretur eis: tota nocte dormiuit coquens eos, manè ipse succensus quasi ignis flammæ.

Vers. 7.] Omnes calefacti sunt quasi clibanus, & deuorauerunt iudices suos: omnes reges eorum ceciderunt, non est qui clamet in eis ad me.

vers. 1. CVM *sanare vellem Israël. reuelata est iniquitas Ephraim.*] Multi hæc accipiunt de tempore Ieroboam, qui fecit schisma à Roboam, factúsque rex decem tribuum induxit idola, putà vitulos aureos in Israël, quasi dicat: Cum sanare vellem Israël à sceleribus & idololatria quam induxit Salomon, colens deos concubinarum suarum alienigenarum 3. Reg. 11. 3. tunc erupit Ieroboam ortus è tribu Ephraim, qui vitulos aureos erexit in Dan & Bethel, quem secuta est tota Samaria operans mendacium, id est, colens idola vitulorum. ita S. Hieron. Cyrill. Haymo, Hugo, Lyran. Clarius & Ribera. Huc accedūt Theod. Theoph. Arias & Sanchez; qui hæc accipiunt de Ieroboam, cæterísque omnibus regibus Israël: hi enim Ieroboam ducem in scelere & idololatria sunt æmulati. Verùm obstat, quòd tempore Ieroboam necdum erat Samaria: quia illa condita est post sexaginta annos ab Amri patre Achab 3. Reg. 16. 24. Rursum, Deus tunc sanare volebat non solùm Israël, sed magis Iuda, qui erat fons mali & idololatriæ: nec tunc reuelata est, quasi antea latuisset abscōdita iniquitas Ephraim, sed esse & existere cœpit.

Dico ergo Prophetam loqui de tempore Iehu: sub Iehu enim cœpit prophetare. vnde eum nominat initio prophetiæ dicens cap. 1. 4. *Adhuc modicum, & visitabo sanguinem Iezrahel super domum Iehu.* Per Iehu enim Deus volebat sanare & extirpare idololatriam: vnde iussit ei 4. Reg. 9. 61. euertere Baal & domum Achab, eiúsque prophetas 450. occidere; quod & præstitit Iehu initio regni. Verum mox metuens idem quod Ieroboam, ne scilicet si populus ad Deum eiúsque templum in Ierusalem rediret, pariter ad regnum regémque Iuda rediret, hac de causa in idololatriam relapsus est, populóque vitulos aureos Ieroboam colendos proposuit. Quocirca in eum hic detonat Deus.

Porrò Deus hic personam medici induit, qui chirurgum sibi asciuit Iehu ad resecanda putrida membra Israëlis, & reliqua sananda. Alludit enim ad Ramoth Galaad, vbi rex creatus est Iehu 4. Reg. 9. 1. & sequent. In Galaad enim erant aromata & pharmaca optima, æquè ac chirurgi & medici. vide de ea dict. Ierem. cap. 8. 22. *Nunquid resina non est in Galaad? aut medicus non est ibi? Quare igitur non est obducta cicatrix filiæ populi mei?* vide ibi dicta. Sensus ergo est, quasi dicat: Cum per Iehu quasi chirurgum meum in Galaad sanare vellem vulnus idololatriæ Israëlis, ideóque per eum resecassem Achab & Iezabelem (quæ vtpote Tyria, fuerat fax & incentiuo cultus Baal Dei Tyri) eiúsque prosapiam, putà septuaginta filios; videbatur iam euersum regnum idololatriæ, omnésque idololatræ timentes Iehu quasi vindicem & excisorem Baalicarum, diffugiebant aut latitabant: sed ecce Samaria, quæ erat metropolis in Ephraim, putà consiliarij Regij aliique politici in Samaria, fraudulenter suggesserunt & suaserunt Iehu stabilire cultum vitulorum in suo regno, si illud statúmque suum conseruare vellet. Hoc enim exigere politiam; alioquin enim populum, si permitteretur redire ad Dei cultum in Ierusalem, pariter rediturum ad pristinum eius sceptrum & regnum, putà ad stirpem Dauidis. Hoc consilio politico & tyrannico ictus captúsque Iehu, in eorum sententiam concessit, cultúmque vitulorum restituit & sanxit. Tunc ergo reuelata est malitia Samariæ, à Iehu paulò antè compressa; ideóque latitans, postquam scilicet Samaritæ subdolè peruerterunt Iehu in suam idololatriam; idque paulò ante hunc Osee prophetiã, ipse enim prophetauit sub Ieroboam pronepote Iehu, vt patet ex proœmio.

Ita etiamnum videmus politicos suadere Principibus hæresin, vt statum & principatum suum tueantur, vel adaugeant: ita hæresis inuecta in Hollandiam, qui enim in ea dominari cupiebant, hæresin induxerunt hoc prætextu, quòd si Hol-

 landi

landi Catholicam fidem permitterent, certò iugum Hispanicum essent subituri: Catholici enim, inquiebant illi, scrupulo conscientiæ adacti ad suum auitum & legitimum Principem, putà ad regem Hispaniæ, redire volent: vt ergo excludamus Hispanum, excludamus fidem Catholicam oportet. Idem fuit paralogismus Elizabethæ reginæ Angliæ. Cum enim ipsa ob natales spurios, & à Pontifice Romano damnatos, incapax esset regni, vt fulmen Pontificis & Pontificiorum auerteret, regnúmque sibi stabiliret, schisma fecit à Pontifice & fide, ac hæresim inuexit: ideóque Deus illico succidit eius regnum stirpémque, vti olim succidit domum Ieroboam, Acab, Iehu, aliorúmque regum, qui cultum Dei abiecerunt, & cultum idolorum sanxerunt. Idem euenit Hollandis, qui cum caput sibi præciderint, acephali sunt, ac inter se hæresibus odiísque internecinis digladiantur, quibus sese consument, nisi ad vnitatem priscæ religionis, æquè ac reipub. & ad caput auitum redeant. Det eis Deus idipsum sapere.

Veritas triplex.

Quia operati sunt mendacium. In Script. vti triplex est veritas, mentis, oris & operis: mentis, cum eius cognitio adæquatur & conformis est suo obiecto, putà cum mens res cognoscit prout verè à parte rei sunt: oris, cum verba conformia sunt menti: operis, cum opera conformia sunt suæ regulæ, putà rectæ rationi, officio & legi: ita ex aduerso triplex est mendacium, scilicet mentis, oris, & operis: mentis, est error quo mens difformis est suo obiecto, putà quo falsò iudicat de re: oris, est mendax locutio, qua contra quàm in mente sentit, proloquitur: operis, est scelus quo homo deuiat à suo officio, à recta ratione & lege. Tribus hisce modis hic accipi potest. Samaritæ enim inuehentes idololatriam, & falsam religionem, inuehebant menti errorem in fide; blasphemiam in lingua, qua spernebant Deum & laudabant idola; scelus in opere, putà in sacrificio & externo cultu idolorum.

Propriè ergo mendacium, significat hic cultum falsum & mendacem idolorum, ipsúmque idolum. Idolum enim est numen & Deus mendax: cum enim sit lapis vel lignum, mentitur se esse Deum, séque opponit Deo, qui est veritas verúmque numen. ita S. Hieron. Haymo, Hugo, Theodor. Theophyl. & alij. Quocirca *Socrates dicebat se malle adorare canem quàm idolum*, eò quòd canis cùm sit opus naturæ, idque viuum, dignior sit idolo, quod est opus artis, idque inanime. Idem aiebat se mirari, quod cum simulachrorum artifices id summo studio conniterentur, vt lapis quàm simillimus homini redderetur, non pariter hoc curarent, ne ipsi lapidibus similes & viderentur, & essent. Hoc est quod ait Propheta Psalm. 113. *Simulachra gentium argentum & aurum, opera manuum hominum: oculos habēt & non vident: aures habent & non audiunt, &c. similes illis fiant qui faciunt ea, & omnes qui cōfidunt in eis.* Diogenes teste Laërtio lib. 6. solebat subindo adire simulachra, & aliquid ab eis petere. Demirantibus cur id faceret: *Vt consuescam*, inquit, *non commoueri, si quando ab hominibus non impetro quod peto.* Idem rogatus à tyranno, cuiusmodi ære potissimum oporteret fieri simulachra? *Ex eo*, inquit, *ex quo fusi sunt Harmodius & Aristogiton*; innuens illa cum ipso esse tollenda, quod illi tyrannicidæ fuerint. Idem dicebat *bonos viros esse deorum simulachra*. Deorum cum sint optimi, naturæ proprium est benefacere omnibus, nocere

A nemini. Hæc imago meliùs relucet in sapientibus ac bonis viris, quàm in statuis, cum dij sint incorporei. Fabius Hannibalis domitor, capto direptóque Tarento, scribæ percuntanti quid de statuis templorum statuisset? *Relinquamus*, inquit, *Tarentinis deos iratos.* ita Plutarch. in Apophth. Roman.

Secundò, vt Clarius & Arias, sicut facere veritatem in Script. est facere id quod officium cuiusque requirit, ita facere mendacium est facere contra officium & debitum. Sic diabolus mendax *in veritate*, id est, in officio, subiectione & fide quam Deo debebat, *non stetit*, Ioan. 8. 44. Sensus ergo est, quasi dicat: Consiliarij & primores Samariæ transgressi sunt officium suum, fidémque

B quam Deo & Reipub. debebant. Debebant enim Regi Iehu suadere veram religionem, verúmque vnius Dei cultum; at ipsi induxerunt eum in idololatriam, indéque in excidium & ruinam, tum suam, tum gentis totius & regni. Mentiebantur enim regnum Iehu stabile fore, si populum domi in cultu vitulorum contineret, vt non iret in Ierusalem. Mentiebantur, inquam: nam omne regni firmamentum est vera religio, vera fides, vnus Dei cultus. Docet hoc S. Aug. in lib. de ciuitate Dei, quos hoc argumento conscripsit, vbi lib. 1. c. 33. ait: *Scipio non censebat felicē esse Rempub. stantibus mœnibus, ruentibus moribus*, inter quos primas tenet religio & pietas. Et libr. 2. 18.

C enarratis vitiis quæ Romam gentilem inuasere & pene perdidere, addit, eius imperium cruce Christi firmatum esse & stabilitum. Ait enim: *In ista colluuione morum pessimorum, maximè venire ac subuenire debuit cœlestis auctoritas, quæ voluntariam paupertatem, continentiam & beneuolentiam, iustitiam atque concordiam, verámque pietatem persuaderet, caeterásque vitæ luminosas validásque virtutes, non tantùm propter istam vitam honestissimè gerendam; nec tantùm propter ciuitatis terrenæ concordissimam societatem, verùm etiam propter adipiscendam salutem sempiternam, & sempiterni cuiusdam populi cœlestem diuinámque Rempub. cui nos ciues adsciscit fides, spes, charitas.* Et mox: *Deus enim sic ostendit in opulentissimo & præclaro imperio Romano, quantùm valerent ciuiles etiam sine vera*

D *religione virtutes, vt intelligeretur hac addita fieri homines ciues alterius ciuitatis, cuius rex veritas, cuius lex charitas, cuius modus æternitas.*

Tertiò, aliqui vertunt: *Quia sibi mutuò non seruant fidem*: qui enim fidem Deo non seruant, nec seruāt homini: quocirca vbi est hæresis, ibi pariter grassantur fraudes & doli. Castrius hoc refert ad Samaritas, qui contra fidem Achab regi datam, occiderant 70. eius filios, cum Iehu id iuberet 4. Reg. 10. 7. Verùm hos occidi iusserat Deus: ergo magis ob idololatriam, quàm ob hāc cædem eos per Prophetam his redarguit, præsertim quia periculum erat, ne impij parentis idola impiæ

E proles sequerentur. Taxat tamen quoque Propheta hanc cædem ob perfidiam, vti inferius dicam.

Et fur ingressus est spolians, latrunculus foris. Ⅎ τὸ *&*, explicat *mendacium*, idémque valet, quod *id est*: aut certè *&*, id est, *ideo*, quasi dicat: Quia Samaritæ fraudulenter & mēdaciter suaserunt cultum vitulorum regi Iehu (S. Hieron. cum aliis, vti dixi initio capitis, hæc attribuit regi Ieroboam) ideo ipse Iehu secutus eorum fraudulenta consilia, clanculum in regni gubernacula ingressus est vt fur, dissimulans occultam suam ut quidam & idololatriam,

lolatriam, at vbi rerum planè potitus est, quasi latro publicè grassatus est, cogens omnes ad sua idola, & nolentes spolians, vel occidens. Sic Nabuchodonosor vocatur latro Ierem. 18. vers. 22. vide ibi dicta.

Secundò, sic exponas, quasi dicat: *&*, id est, idcirco fures & latrones tum domestici, tum externi inuadunt vrbes & agros Israëlitarum, eósque vastant & expilant. Nam dum in Repub. eliminatur vera religio, subintrant furta, latrocinia, omniáque scelera, vti hæc in Galaad & Samariam subintrasse dixit cap. præcedenti vers. 9. ita Chald. Lyran. & Arias. Rursum, Deus in eos Syros & Assyrios, qui eos vastarent, immisit, vti dicitur 4. Regum 10. 32. ita Theodor. Theoph. Dionys. & Ribera. Hi enim in libris Regum vocantur latrunculi, id est, prædones, grassatores, quos Belgæ vocant *vrybenters*. Septuag. vertere solent μονοζώνους, id est, vnius, scilicet eximiæ, zonæ, quasi dicant, excellentes bello, & qui cingulo eximio à cæteris differunt, egregieque sunt accincti & armati. ita Suidas. Hebr. enim גְּדוּד *gadud*, significat accinctum & expeditum militem. Sic & olim milites vocabantur latrones, vel ἀπὸ τοῦ λατρεύειν, id est, à seruiendo, vt vult Festus lib. 10. vel à latendo, quia ex insidiis more latronū hostes adoriuntur. Nota, Iehu hic primò comparatur furi & latroni: secundò vers. 4. pistori succendenti furnum idololatriæ, eiúsque fermento fermentanti populum: tertiò columbario seducenti & capienti columbas vers. 11. quartò arcui doloso vers. 16. quia euertendo Baal, videbatur idola euersurus, & mox ea restituit.

vers. 2. *Et ne fortè.*] Quasi dicat: Ne cogitent & querantur me in memoriam reuocare præterita parentum suorum peccata, ac propterea filios plectere ex vindicta magis, quàm ex desiderio sanandi eos, enumerabo illis modernas eorum machinationes impias, quas hisce diebus coram facie mea impudenter perpetrarunt, vt eas negare vel excusare non potuerint. ita S. Hieron. Haymo, Hugo, Lyran. Ribera & Arias.

Septuag. hæc referunt ad præcedentia, vertúntque: *Vt concinant quasi canentes in corde suo*, id est, vt S. Hieron. vt quasi socij consentiant cum fure & latrone, & cum eis quasi canant eandem cantilenam: vel vt Theodor. vt videntes tantas suas clades gemant canántque threnos, non publicè, ne hostis eos subsannet, vel acriùs puniat; sed tacitè in corde suo.

Tertiò, Chald. vertit: *Nec interim reputant in cordibus suis, omnia ipsorum maleficia manifesta esse coram me; mox circumuenient eos opera eorum mala* (id est, vindicta & supplicia operum malorum) *quæ coram me aperta sunt*, quasi dicat: Breui fiet, vt videant me opera eorum cognoscere, & videre; cum scilicet sentient mea verbera & flagella. ita Vatab.

vers. 3. *In malitia sua lætificarunt Regem.*] Ieroboam, ait S. Hieron. vel potiùs Iehu, quasi dicat: Sua mala & impia voluntate applauserunt Iehu eiúsque principibus, deficiendo à suo rege Achab, eiúsque familia regia, ac in gratiam Iehu colendo vitulos pro Baal; item perfide occidendo 70. filios Achab fidei suæ commissos, & 40. fratres Ochoziæ: hanc enim defectionem & perfidiam vocat mendacia. Licèt enim Iehu à Deo per Prophetam vnctus & creatus rex, mandante Deo, eos occidi iusserit, tamen Samaritæ ignorabant Dei iussu hæc fieri. Secretò enim vnxerat Propheta Iehu in regem: quo-
A circa non Dei iussu, sed metu Iehu tyranni eos occiderunt, ideóque iniustè & perfidè. Septuag. vertunt, *Reges*: non enim soli Iehu, sed & antecessoribus & successoribus eius in idololatria consenserunt. Ita solet vulgus mobile adulari regibus, & ad eorum libitum mutare fidem & religionem instar arundinis, vti hodie in Germania fieri videmus. Quàm verum est illud:

Regis ad exemplum totus componitur orbis!

Quocirca melior esse nequit oratio; quàm illa qua oratur pro Regibus & Principibus, tum Ecclesiasticis, tum sæcularibus, vt eos prudentes, pios & strenuos vel largiatur, vel efficiat Deus. Hoc est quod inculcat Apost. 1. Timoth. 2. 1. *Ob-*
B *secro igitur primò omnium fieri obsecrationes, &c. pro regibus & omnibus qui in sublimitate sunt, vt quietam & tranquillam vitam agamus in omni pietate.*

Viderunt idipsum Gentiles. Euripidis est hæc vox: *Gubernari oportet malos à bonis, & parere se melioribus: si verò impios in ciuitate promoueris, sursum atque deorsum vita nostra inopinatò tota peruertetur.* Platonis ista: *Sutores si praui & perditi sint, quanquam dissimulent, nihil inde periculi ciuitati imminet: custodes verò legum & ciuitatis si non reuera sint, sed videantur tantum, vrbem totam funditus perdunt.* Velleij Paterculi: *Princeps optimè faciendo docet; cúmque sit imperio maximus, exemplo est maior.* Neoptolemi apud Sophoclem in
C Philoct.

Principibus omnia, quos penes rerum fuit
Summa, imputo: nam vrbs à magistratu, à duce
Exercitus dependet: exemplo ducum
Peccant frequenter milites.

Hoc est quod clamat Ecclesiast. cap. 10. 2. *Secundum iudicem populi, sic & ministri eius: & qualis est rector ciuitatis, tales & inhabitantes in ea. Rex insipiens perdet populum suum.* Hinc Arabicus hoc loco vertit: *Lætati sunt reges eorum in iniquitate, & principes eorum in mendacio: & fiducia eorum sicut sues grunniunt, & sicut qui pastam conficit, & expectat eam donec fermentetur, sic erunt dies regum ipsorum.* Et Syrus: *In malitia sua lætificauerunt reges,*
D *& in malitia sua omnes principes eorum: exardescunt quasi clibanus ardens in decoctionem.*

Omnes adulterantes.] Id est, omnes idololatrantes. Est metaphora à pistore furnum accendente, quasi dicat: Israëlitæ instar furni accensi æstuant libidine & ardore colendi idola. ita S. Hieron. Cyrill. Vatab. Vnde Hebr. habent: *Omnes illi adulterio* (idololatria) *incalescunt, vti fornax succensa à pistore.* Hebræi enim coquentem vocant pistorem, vti & veteres Latini. Vnde Festus Pompeius: *Cocum, ait, & pistorem apud veteres eundem fuisse accepimus.* Grammaticè significat libidinem & concupiscentiam adulterandi, ipso adulterij actu non extingui, sed quasi fornacem iniectis sarmentis vers. 4.
E magis accendi. Vnde Salonius in Parab. Salom. qui extat tomo 1. Bibliothecæ SS. Patrum, sic explicat illud Prouerb. 30. *Sanguisugæ duæ sunt filiæ dicentes, Affer affer; & nunquam satiantur.* Sanguisuga diabolus est qui semper sanguinem sitit, id est, ad peccata homines trahere cupit, & sitim peccandi incessanter accendit: duæ filiæ sunt luxuria & auaritia, quæ diaboli sitim & ardorem imitantur, dicentes, Affer affer: quia sicut ille nunquam peccando satiatur, sic nec luxuria & auaritia. Nam quantò quisque magis luxuriatur & fornicatur, tantò amplius delectatur. Similiter quantò quisque diuitias sibi accumulat, tantò magis eas semper augmentat. Hinc & S. Gaudentius Episc. Brix.

tempore S. Ambrosij, tomo 1. Biblioth. SS.Patrum tract.13.ad Neophytos: *Semper, inquit, assiduitas luxuriam carnis non cohibet, sed accendit dicente Propheta: Omnes fornicantes, velut ardens clibanus corda eorum. Prædatoris quoque rapacitas non comprimit auaritiam, sed irritat. Scriptum est enim: Qui amat pecuniam, non satiabitur pecuniis,* Eccles.5. Sic gulosus gula, iratus ira, superbus honore,&c. magis inflatur & accenditur. Nam

Quo plus sunt potæ plus sitiuntur aquæ.

Quieuit paululum ciuitas à commistione fermenti donec fermentaretur totum.] Quasi dicat: Sicut pistor fermentum indit massæ farinæ, ac deinde succensa fornace quiescit: mox enim fermentum quietè & tacitè proserpit per totam massam, eámque suo acore inficit & fermentat: quo facto pistor in fornacem succensam massam infert, in eáque coquit panem (vnde Syrus vertit: *Cessabit de ciuitate conficiens pastam donec fermentetur.*) ita Iehu noluit vim facere populo. *Quicquid enim necessitate fit, citò soluitur; quod voluntate arripitur, perseuerat,* ait S.Hieron. Iehu ergo non coëgit populum ad colendos vitulos, sed permisit idololatras sensim & occultè fermentum idololatriæ suæ per populum spargere, donec eius permissione & conniuentia, imò beneuolentia, totus populus hoc scelere inficeretur & corrumperetur: tunc eo conuocato suo decreto cultum vitulorum sanxit, quod populus auidè excepit, faustáque regi acclamauit. Ita totus ab eo in clibanum succensum, id est, in impetum & ardorem, imò furorem idololatrandi coniectus est, atque idololatria publica ardénsque instar fornacis ab eo succensæ exarsit. ita S.Hieron. Cyrill. Alber. Hugo, Lyran. & Ribera. Eleganter hunc Osee locum tractat Petrus Abbas Cellensis anno Domini 1181. lib. de panibus cap. 4. in fine, tomo 8. Biblioth. SS. Patrum: *Etiam quiescens Ægyptius ab operatione exteriori,* inquit, *dum non animaduertit, fermentatur. Sicut pasta, non solum cum ei admiscetur fermentum, fermentatur; sed multò magis cum à commixtione cessat qui commiscuit, & ipsa pasta bene cooperta quasi quiescens obdormit: sic animo concepta malitia, etsi videatur aliquanto tempore (fortè, quia deest occasio) à malo opere cessare, eo tamen quasi acrius sæuit in corde, quo non transit in opere. Vnde Oseas: Paululum ciuitas cessauit à commixtione fermenti, donec fermentaretur totum, q. d. Vt studiosius cogitatum perpetret malum, callidius pro tempore retrahit manum. Consitum enim stuparum superiniectione incendium, non dormit, sed serpit; non extinguitur, sed reficitur: sic voluntas mala, velut flamma latens, vorat tandem superpositos necessitatis, & reiicit velut torrens, dilationum obices.* Vnde infert: Ergo religionem professus, periculosè gustat sæculi fermentum. Audit Nouitius verbum sæculare, ambitiosum, illecebrosum, non mouetur; sed phantasia excepit fermentum, quod in cella menti recurret, eámque ad sæculum repetendum, ad ambitionem, ad nuptias sollicitabit, & fortè expugnabit. Idem videmus in pueris & puellis innocentibus.

Ad hanc Osee sententiam pertinet illud Oedipi: *Ab inquieto sæpe simulatur quies.* Sic tropol. Hæretici, ait S.Hieron. initio quiescunt & omnia pacificare promittunt, sed occultè sua docent, itáque cancer paulatim serpit in populos. Addit S. Hieron. ex Hebræorum traditione, Ieroboam (de eo enim ipse hæc accipit, vti dixi; ego de Iehu) cùm subitò religionem nouare non auderet,

A metu seditionis & rebellionis, occultè quosdam submisisse qui populum excitarent, vt à Rege peteret Deum domesticum, putà Lares & Penates, scilicet vitulum quem coluerant in Ægypto: id ita factum libentibus illis, sed maximè rege Ieroboam. *Ergo,* inquit, *similes erant clibano ardenti paratæ ad coquendum si quid immittas: ardebant enim cupiditate.* Ita Elizabetha regina Angliæ, teste Sandero de Schism. Anglic. restitutam à Maria sorore sua Regina fidem catholicam in Anglia, succedens ei primo anno regni sui subuertit, constituens magistratus hæreticos, qui in parlamento hæresin restitui peterent, imò decernerent. Politicè, Principes sapientes & boni hoc Ieroboam, vel Iehu consilium imitentur, sed in bono. ita Al-
B phonsus Aragonum rex, teste Guicciardino, cum cogitaret bellum, aut quid aliud moliretur, priusquam deliberationes animique sui cogitata intelligerentur, tacitè per suos rumorem spargebat, regem his illisue de causis meritò talia moliri debere. Hinc fiebat, vt magno omnium applausu & laude, consilia & molimina eius probarentur, cum publicè proponebantur ea, quę iam omnium calculis, & quasi præiudiciis iusta, aut necessaria habebantur.

Hebr. est hendiadys: *Quieuit à ciuitate, à commistione,* id est, quieuit rex à commistione, id est, deprauatione ciuitatis, quod in re idem est cum eo quod vertit Noster: *quieuit ciuitas,* rege videli-
C cet quiescente, & tacitè dissimulante, *à commistione,* id est, à corruptione & deprauatione regis aperta. ita Ribera. Hebr. enim מעיר *meir,* idem est quod *à ciuitate.* Recentiores vertunt, *ab excitando,* scilicet, quieuit furnarius, vt furnum accendat, húncque dant sensum: Quibus in locis furni sunt publici, solent fornarij noctu vicatim inclamare mulieres & excitare, vt pastam subigant: quas postquam excitare quieuerunt, furnum interim accendunt, tamdiúque vehementer calefaciunt, donec fermentatam pastam & in panes conformatam ipsæ afferant, vt coquatur in furno vehementissimè calido; cuius calori comparat hic Propheta feruentissimum idololatrarum studium in colendis idolis. Sunt, inquit, vt fornax à furnario
D accensa, quam accendere solet statim, postquam cessauit excitare mulieres subigendæ pastæ causa, quæ tantisper vehementissimè æstuat, donec à mulieribus inferatur panis. ita Vatab. & Clarius ex R. Dauid. Hæc versio consentit cum eo quod præcessit: *Omnes adulterantes quasi clibanus succensus à coquente,* illúdque explicat. Verùm iuxta nostrum Interpretem est hic alia similitudo, eáque valde apposita: sicut enim prius ardorem idololatrandi Iehu & Israëlis comparauit fornaci succensæ, ita hic comparat fermento, quod totam massam illico peruadit. Vnde eadem comparatione vtitur Apost. 1. Corinth. 5. *Nescitis quia modicum fermentum totam massam corrumpit? Expur-*
E *gate vetus fermentum, vt sitis noua conspersio.* Quanquam eodem res redit, & secundus sensus primum continet & includit. Iehu ergo fuit quasi furnarius, qui fornacem idololatriæ accendit, tum permittendo vitulos aureos, tum sua conniuentia excitando alios, qui fermentum idololatriæ in massam, id est, in cœtum populi spargerent, qui dum totus eo infectus fuit, Iehu eam publico decreto, templo & cultu in hanc idololatriæ suæ fornacem intulit, & percoxit.

Deniq; Pagnin. vertit: *Cessauit pistor à ciuitate,* id est, vt Chald. vertit, *migrabit citò à ciuitatibus suis.*

Alleg.

Alleg. Leo Castrius (licèt id ipse putet esse literale) hæc refert ad Iudæos, qui fermento iræ & superbiæ tumidi, cum plebem corrupissent, Christum cruci affigi à Pilato postularunt, & impetrarunt. Sic ait Plautus: *Mea vxor propter illam tota in fermento iacet*, id est, præ ira tumet & turget, vti fermentum eleuat & tumefacit pastam.

vers. 5. *Dies regis nostri.*] Est mimisis: imitatur enim & exprimit vocem populi applaudentis, & congratulantis tam Regi, quàm diis suis, putà vitulis à rege sancitis & erectis, quasi dicat: Populus cum iam omnino ferméto idololatriæ esset corruptus, acclamauit regi Ieroboam, ait S. Hieron. vel potius regi Iehu dicens: Hæc est dies regis nostri, scilicet regalis, læta & fausta (sic ait Psaltes: *Hæc dies quam fecit Dominus, exultemus & lætemur in ea*) túmque & ipsi Principes cœperunt furere quasi ebrij, & comessantes Deique obliti idola colere: túmque ipse rex *extendit manum suam* (ad calices) cum *illusoribus*, id est cœpit agere idem quod illusores iam dicti, putà Principes eorúmque asseclæ, qui Deo, aut potius Regi vanis laudibus & acclamationibus illudebant, quasi dicat: Libenter cœpit cum eis potare, illudere, scurram agere, laudare idola, spernere Deum. ita S. Hiero. Haymo, Hugo, Lyran. Ribera & alij. Vide hic, vt magis adulatio, quàm hostis Reges & principes perdat. ita Mariana.

Nota hebr. לֵץ *lets*, quod noster illusorem vertit, significat hominem superbum, irrisorem, qui omnia diuina & humana irridet, planè corruptũ; pestilentem, qui quasi pestis alios inficit & corrumpit, quales sæpe sunt in aulis, qui Principes etiam bonos omnino immutant & deprauant. Aliter Chald. Arias, Pagnin. & Vatab. exponunt enim quasi dicat: Die illo quo regem inaugurarunt, cœperunt Principes cum eo compotare, indéque iugiter vacant compotationi, non Reipub. aut vt Clarius, ægrotare eum fecerunt propinantes ei lagenam vino plenam, vt eum assuefacerent potationi, itáque eneruarent, mentémque & consilium ei adimerent, vt cum potatoribus assiduè potaret, cum nugatoribus nugaretur, cum illusoribus aliis illuderet. Hebr. enim הֶחֱלוּ *hechelu*, significat tam ægrotare, quàm incipere. Rursum pro חֲמַת *chamat*, id est, furere (est enim infinitiuus à rad. יָחַם *iacham*, id est, incaluit, iratus est, furit) ipsi legunt חֵמֶת *chemet*, id est, vtrem lagenam.

vers. 6. *Quia applicauerunt quasi clibanum cor suũ, cum insidiaretur eis.*] Vò *quia* causam dat, cur Ieroboã, vel potius Iehu tam facilè populum totum, putà omnes Israëlitas induxerit ad cultum idolorum; scilicet vitulorum. Causa est hæc, quia Israëlitę in corde & mente erant corrupti, & libidine, id est, amore idololatriæ æstuabant: vnde cum rex Iehu insidiaretur eis, vt eos pelliceret ad idololatriam, ipsi ei mox applauserunt, corque suum quasi clibanum idololatria æstuantem aperuerunt & applicuerunt, ideóque totius populi communi consensu & decreto vitulorum cultus receptus, sancitus & stabilitus est. Quocirca rex Iehu priùs anxius & timens, ne aliqui ex populo voluntati & idololatriæ suæ resisterent, cognita populi mente & consensu dormiuit, id est, securus fuit instar hominis qui tota nocte dormit, *coquens eos*; id est, permittens eos per se coqui, hoc est, fermentari planè, massámque impietatis efficere: vnde sicut pistor per noctem fermentata massa, manè eam infert in furnum quem eadem nocte calefecit, quémque rursum eodem manè extremo igne &

A flamma calefacit: ita Iehu populum in idololatriæ furnum consentientem & volentem iniecit; imò *manè ipse succensus quasi ignis flamma*, quasi dicat: Ipse Iehu non tantùm quasi pistor flammam idololatriæ, qua idololatras percoqueret, succendit sed & quasi conuersus in ipsam flammã, inflammauit omnes Israëlitas. Quocirca hac flamma *omnes calefacti sunt quasi clibanus* summo ardore, quo instar ignis *deuorauerunt iudices suos*, vers. 7. alliciendo & cogendo eos, vt & ipsi furentem populum sequerentur, cum eóque idola colerent, imò suo decreto colenda præciperent: hinc & *omnes reges eorum*, qui Ieroboam, aut potiùs Iehu secuti sunt, in eundem impietatis furnum *ceciderunt*. ita S. Hieron. Albert. Haymo, Hugo, & Lyran.

B Nota, amor ardens vocatur ignis, & clibanus succensus: quia amor ciet motum cordis vehementem, qui causat calorem in homine, imò feruorem & æstum. Vnde Iob 31. dicitur, *Ignis est vsque ad perditionem deuorans*: Et istud sapientis: *Qui non zelat, non amat.* Amor est ignis & ardor.

Quocirca Epictetus rogatus ab Adriano Imper. *Quid est amor?* respondit: *Otiosi pectoris molestia, in puero pudor, in virgine rubor, in femina furor, in iuuene ardor in sene risus.* Cur Venus Vulcano nupta dicitur? *Vt ostendat amorem ardore incendi.* Hinc Virgil. de Didone amante Æneam Æneid. 4. *Et cæco carpitur igne. Vritur infelix Dido. Ardens, amans Dido.* Et alibi:

C *Est molles flamma medullas*
Interea, & tacitũ viuit sub pectore vulnus.

Porrò amor, quia ignis est & calor, hinc emollit & liquefacit partes corporis: & quia eo calore resoluuntur spiritus vitales & animales, adiuuante ad eam resolutionem & consumptionem vehementi cogitatione, quæ fixa est in re amata; hinc ex amore vehementi sequitur deliquium, & languor, totiúsque corporis infirmitas: ad quam iuuat tristitia, & ægritudo animi de absentia rei amatæ. Vide Richard. de S. Victore lib. de gradibus charitatis cap. 4. & lib. de gradibus violentæ charitatis, vbi fusè explicat, quomodo amor vulneret, liget, liquefaciat, deliquium & languorem adducat. Hos amoris æstus & effectus sentiebat

D sponsa, dicens Cantic. 2. *Fulcite me floribus, stipate me malis, quia amore langueo.* Et cap. 8. *Lampades eius lampades ignis atque flammarum.*

Secundò, Chald. & alij hanc flammam censent esse insidiarum, iniuriæ & violentiæ in proximos, quæ ex flamma idololatriæ proserpere & exoriri solet. Chald. enim sic vertit: *Instar clibani ardet cor eorum in insidiis suis: tota nocte prorumpit furor eorum, vsque manè æstuat in morem ignis flammigeri*; quasi dicat: Vt si pistor noctu succenso furno dormit vsque manè, túmque rursum ignem furni suscitat & auget, quo furnus succensus nouas & scintillantes emouit flammas; ita Israëlitæ noctu quiescunt, cogitantes & meditantes modos insidiandi & nocendi proximo, vsque manè: tum

E enim quisque surgit, vt quasi ignis succensus insidias & noxas noctu meditatas in proximũ euomat, & opere consummet: quocirca Israëlitæ *omnes calefacti sunt* hac malignitate *quasi clibanus*, vt regi Iehu placerent, ideóque *deuorauerunt*, id est, occiderunt *iudices suos* & *omnes reges*, id est, 70. filij Achab regis *eorum*, manu ipsorum cæsi *ceciderunt*: *non est qui clamet in eis ad me*: quasi dicat: Nullum eis spatium dederunt ante mortem conuertendi se ad Dominum, eúmque inuocandi, sed subitò omnes trucidarunt, itáque tam animas

mas quàm corpora eorum perdiderũt. ita Theod. Theoph. Arias & Vatab.

Tropol. rex impius, qualis fuit Ieroboam, est pistor cacodæmonis; Regi enim omnes subditi applicant cor suum quasi clibanũ succendendum. videat rex quem ignem iniiciat, cœlestémne diuini amoris, an tartareum vitiorum. Rex impius tartareum iniicit, eóque panes suauissimos, id est, peccata coquit cacodæmoni, qui parem illi gratiam referet. nam in inferno clibanum ei succendet, quo in æternum ardeat. ita Sebast. Barrad, lib. 9. c. 12. concor. Euang.

Vers. 8.] Ephraim in populis ipse commiscebatur: Ephraim factus est subcineritius panis, qui non reuersatur.

Vers. 9.] Comederunt alieni robur eius, & ipse nesciuit: sed & cani effusi sunt in eo, & ipse ignorauit.

Vers. 10.] Et humiliabitur superbia Israël in facie eius, nec reuersi sunt ad Dominum Deum suum, & non quæsierunt eum in omnibus his.

vers. 8. *Ephraim in populis ipse commiscebatur.*] Dat causam tantorum scelerum, quasi dicat: Causa cur Ephraim, id est, Israël succensus fuerit vt fornax impietatis, est, quod fœdus & amicitiam inierit cum vicinis populis & gentibus, cum iisque conuersans eorum impietatem & scelera imbiberit, iuxta illud psal. 105. 35. *Commisti sunt inter gentes, & didicerunt opera eorum, & seruierunt sculptilibus eorum,* &c. ita Theod. Vatab. & Arias.

Ephraim factus est subcineritius panis, qui non reuersatur.] Quasi dicat: Sicut pasta quæ sub cineribus iuxta ignem coquitur, si non vertatur, insensibiliter exuritur & consumitur; ita & Israël in cineribus & sordibus idololatriç manens, nec per pœnitentiam se conuertens ad Deum, exuretur ab hostibus. *Nam comederunt alieni robur eius, & ipse nesciuit*, quasi dicat; Assyrij paulatim vires Israëlis atterent, eúmque expilabunt, quod tamen ipse non aduertet, putã se in ruinam & exitium tendere, séque à Deo puniri ob eum derelictum per cultum vitulorum. ita Cyrill. Theodor. & Theophyl. Vel *nesciuit*, id est, non sapuit, non resipuit. vnde Chald. vertit: *Similis est domus Ephraim subcineritio pani, qui antequam versetur comeditur,* vel à famelico, vel potius ab igne quo coquitur; *diripuerunt populi substantias eorum.*

Israël subcineritius panis. Cur. Nota, in pane subcineritio multas notat Israëlis cõditiones. Primò pertinaciam, scilicet cum cinere, id est, sordibus vndique esse circumdatum, in iisque perdurare, nec ab iis recedere & reuerti ad Deum, etiam dum ab eo igne tribulationis excoquitur. ita S. Hieron. Cyrill. Theod. & Theoph. Vnde tropol. S. Gregor. lib. 32. moral. 7.

Tropol. *Factus est, ait, Ephraim quasi panis subcineritius qui non reuersatur. Ex natura quippe bene condita est nobis intentio, quæ surgat in Deum, sed ex conuersatione nequiter assueta inest voluptas, quæ præsens premat in sæculum. Panis autem subcineritius ex ea parte mundior est, quam inferius occultat; atque ex ea parte sordidior, qua desuper cinerem portat. Quisquis ergo intentionem qua Deum debuisset quærere, negligit, quasi more panis subcineritij mundiorem partem inferius premit: & cum curas sæculi libenter tolerat, quasi congestum cinerem superius portat.* Et lib. 11. cap. 6. *Si terrenarum cogitationum cinerem à mente excutimus, quasi panem subcineritium reuersamus.*

Secundò, celerem vindictam & exitium: panis enim sub cinere coquitur, non in furno, à pauperibus & famentibus, vt statim ab eis comedatur: rursum panis ille si nõ vertatur, mox exuritur; sic & Israël statim ab Assyriis deuoratus & exustus est. ita Chald. Albert. & Vatab.

Tertiò imprudentiam, quod scilicet Israël in cupidinibus suis sordidis & exitiosis residens, non verterit se in alteram partem, vt videret clades, & exitium ob illas sibi imminens. ita Clarius. Cupiditates enim & peccata sunt instar panis subcineritij, qui duas habet facies, siue superficies; inferiorem, qua terræ; superiorem, qua igni & cineribus adhæret; ita peccati facies inferior est voluptas terrena, quam intuetur & arripit peccator, superior est cinis, id est, mors & ignis, hoc est pœna & gehenna quæ voluptaté peccati certò quasi à tergo sequitur, eíque connexa est: hanc non intuetur peccator: vnde ab ea imprudens & incautus cum minimè putat comprehenditur, & exuritur. Quocirca Syrus vertit: *Ephraim factus est placenta paruuli, decocta est, comesta est.* q. d. Mox vt facta & cocta, comesta quoque est. Sic enim pueri placentam mox vt cocta est comedunt. Arabicus Alexandrinus: *Ephraim factus velut locus combustus, & ipse non mutatur.* Arabicus Antiochenus: *Ephraim erat succensus non reuertens.*

Comederunt alieni (Assyrij) *robur eius.*] *Robur*, vers. 9.
id est, fruges & opes eum roborantes: *panis enim cor hominis confirmat*, psalm. 103. 15. Mysticè, alieni sunt dæmones, qui vires animæ, suggerendo cupiditates, eneruant, eo non aduertente. vnde ait: *Et ipse nesciuit, aduersarios amicos putans, & deuoratores suos arbitrans esse conuiuas,* ait S. Hieron. Sic & S. Gregor. 34. moral. cap. 3. Quocirca rectè S. Bern. serm. 2. de quadrag. id adaptat religioso, qui in exteriora cor effundit, itáque eius robur spirituale dissipat & perdit. *Miser, ait, homo, qui totus pergens in ea quæ foris sunt, & ignarus interiorum suorum, putans aliquid se esse cum nihil sit, ipse se seducit. Sicut aqua effusus sum (ait Psalmista in persona hominis) & dispersa sunt omnia ossa mea. Et alius quidam Propheta: Comederunt, inquit, alieni robur eius; & ignorauit. Exteriorum quippe superficiem intuens, salua sibi omnia suspicatur; non sentiens vermem occultum, qui interiora corrodit. Manet tonsura, vestis necdum mutata est, ieiuniorum regula custoditur, statutis psallitur horis: sed cor longè est à me, dicit Dominus. Attende solerter quid diligas, quid metuas, vnde gaudeas, aut contristeris: & sub habitu religionis animum sæcularem, sub pannis conuersionis inuenies cor peruersum.*

Sed & cani effusi sunt super eo.] Quasi dicat: Iam Israël captiuitati & excidio proximus est, vti homo senex & canus morti: Israël canescit, senescit, tendit ad interitum. Est catachresis. *Et ipse ignorauit*, se excidio proximũ, multò magis ignorauit se ob derelictum Deum, & ob idola excindendum. ita S. Hieron. Aliter Haymo, Hugo & Lyran. quasi dicat: Israël peruenit ad canitiem, mortem & excidium: itáque tunc cœpit sapere, & agnoscere suam culpam causámq; excidij. Nemo enim tam insipiens est, qui non in morte sapiat. Sic Ptolomæus, vt habetur in eius vita præfixa Almagesto, dicere solebat: *Vltima promissiones hominis cana sunt,* id est, sapientes, seriæ, æquè ac serę

& vlti

A & vltimæ. Verùm cum hac explicatione non rectè cohæret τὸ *& ipse ignorauit.* Tropol. Tropol. S. Hieron. hæc referens ad Hæreticos, aliósque impios: *Comederunt*, inquit, *alieni, id est, dæmones robur eius: sed & cani effusi sunt in eo, imò effloruerunt, id est, multo errauit tempore, & nihilominus ignorauit senectutem & vetustatem suam, de qua scriptum est Heb. 4. quod veteratur & senescit prope exterminium est. Et si ad iustum verum, & ad Ecclesiasticum dicitur Sapien. 4. Cani hominis sapientia eius; quare non dicatur ad iniquum & ad hæreticum: Cani hominis stultitia eius? De hac senectute Daniel dicebat ad Presbyterum: Inueterate dierum malorum. Vnde & in libro Pastoris (si cui tamen placet illius recipere lectionem) Herma primùm videtur Ecclesia cano capite; deinde adolescentula & sponsa crinibus adornata.* Appositè ergo hæc Osee verba Pelagio hæresiarchæ seni, & inueterato malorum dierum, cum iam ipse hæresin antea occultatam detegeret, ac instar Cain vagabundus eandem per Ægypti monasteria spargeret, adaptat & intorquet B. Isidorus Pelusiota, scribens ad eum sub annum Domini 405. lib. 1. Epist. 314. *Cani*, inquit, *effusi sunt in Ephraim, & ipse ignorauit, vitiosis nimirum affectibus iuuenescens. Eodem modo tibi quoque ingens annorum turba caniciem inuexit, & tamen rigidum & inflexum animum habes, ex alio monasterio in aliud migrans, atque omnium mensas perscrutans & explorans.*

vers. 10. *Et humiliabitur Israël in facie eius.*] Heb. *respondebit ergo fastus Israelis ei in faciem*, id est, testificabitur contra eum palam & apertè, quòd scilicet iustè ob superbiam deprimatur & euertatur. vide dicta c. 5. v. 7.

Vers. 11.] Et factus est Ephraim quasi columba seducta non habens cor: Ægyptum inuocabant, ad Assyrios abierunt.

Vers. 12.] Et cùm profecti fuerint, expandam super eos rete meum: quasi volucrem cœli detraham eos, cædam eos secundùm auditionem cœtus eorum.

Vers. 13.] Væ eis, quoniam recesserunt à me: vastabuntur, quia præuaricati sunt in me, & ego redemi eos: & ipsi locuti sunt contra me mendacia.

Vers. 14.] Et non clamauerunt ad me in corde suo, sed vlulabant in cubilibus suis: super triticum & vinum ruminabant, recesserunt à me.

Vers. 15.] Et ego erudiui eos, & confortaui brachia eorum: & in me cogitauerunt malitiam.

Vers. 16.] Reuersi sunt vt essent absque iugo, facti sunt quasi arcus dolosus: cadent in gladio principes eorum, à furore linguæ suæ. Ista subsannatio eorum in Terra Ægypti.

vers. 11. *Et factus est Ephraim quasi columba seducta non habens cor.*] *Cor*, id est, mentem sensum, prudentiam. Simile adagium est apud Suidam, *Columba sedens*: hæc enim simplex, facilè seducitur & capitur vel à miluo, vel ab aucupe. Pro *seducta* hebr. est פתה *potha*, id est, flexilis, facilis, seductilis. Septuag. ἄνους, id est, insipiens, *amens*, vti legit Isidor. Pelus. lib. 4. Epist. 137. Aquila & Symmac. *decepta*. Leo Hebræus, *stolida*, quæ scilicet facilè se sinit capi & decipi, quia simplex & carens corde, id est, intelligentia & sagacitate; rursum corde, id est, cordato animo & memoria. Vnde Syrus vertit: *Factus est Ephraim quasi columba puella* (paruæ ætatis, ideóque ignara, inexperta & seductilis) *cui non est cor*, animus, animique fortitudo. Arabicus Alexandrinus: *Factus est Ephraim vt aues insipientes, & non est illi intelligentia.* Arabicus Antiochenus: *Factus est Ephraim sicut columba, non habens intellectum, neque cor.* Nam Primò, columba cum Columba excors. 1.
B singulis mensibus oua pariat & pullos excludat, videátque singulos è columbario & nido continuè auferri, ad eum tamen obliuiosa & stolida iterum iterúmque, & millies redit; ibique rursum oua fouet, pullos excludit, qui iterum auferantur. Secus faciunt aliæ aues, quæ ouis aut pullis sublatis aufugiunt, nidúmque mutant: ita Israël licèt videret se spoliari, suásque proles capi nunc à Phul, nunc à Teglathphalasar, nũc à Salmanasar regibus Assyriorum, tamen identidem ad Assyrios recurrebat opem postulans. Nota, Arist. lib. de Generat. & par. animalium docet, nec columbam, nec vllum animal quod sanguinem habeat, posse viuere sine corde: cor hic ergo non physicè, sed
C symbolicè accipiendum pro sensu & sapientia, qua præ reliquis auibus carent columbæ. Id maximè verum est in columbis Syriæ, quæ ita nidum & columbarium suum adamant, vt etiamsi per centum milliaria & amplius ab eo abducantur, & in peregrina ignotáque regione constituantur, tamen vel ex odoratu, vel ex sagacitate & instinctu naturæ cognoscentes vbi sit suum columbarium, si liberè ex alto auolare sinantur, mox ad illud directè paucis horis contento volatu reuolent: vnde Syri columbis pro nunciis & veredariis vtuntur, vti oculati testes mihi retulerunt, de quo plura cap. 11. 11. Tales erant Israëlitæ in Syria, qui opes suas in idola stolidè profundebant, quin & filios proprios idolo Moloch comburendos quasi insani tradebant, atque ob
D hæc vastabantur ab Assyriis: ipsi tamen spoliati opibus & orbati filiis, sine vllo quasi doloris aut dispendij sensu redibant ad sua idola, æquè ac ad Assyrios, eorúmque opem & amicitiam ambiebant: quod æquè vecors & stultum erat, ac si quis lupo ouem aut prolem committeret. Erat ergo Israël excors, ingens sine medulla pepo, & cucurbita. ita S. Hieron. Chald. Theod. Theoph. Hugo, Arias, Ribera, Mariana & alij.

Secundò, columba est vecors & excors, quia, 2.
vt ait Arias, cum reliquæ aues retia caueant & aucupem fugiant, columba tamen adeo stupida est, vt propter obiectam escam, præsertim tempore niuis, sponte in retia incurrat. mox enim vt videt
E abeuntem eum qui retia tetendit, in illa ad escam deuolat. Rursum S. Basil. Epist. 175 ad Iulittam: *Ars*, ait, *quædam est aucupandi columbas, videlicet talis: vbi vnam ceperunt, quæ capiendæ illis student, cicurem illam reddunt, & ad humanum conuictum assuefaciunt. Deinde vnguento alas illius perungunt, sinúntque coniungi agrestibus: illa verò per vnguenti fragrantiam agrestem illum ac liberi passus gregem, ad possessionem transfert eius, cuius ipsa domestica est. Bene olentes autem sequuntur & reliquæ, atque ita in potestatem columbarij veniunt.* Prudentius

quoque in Hamartigenia, luculenter omnes modos enumerans, quibus ab aucupibus columbæ decipiuntur, ostendit totidem ferè illusionibus hominum animas à dæmone in tartara detrudi. Hinc & Christus Matth.10.16. monet, vt simplicitatem columbæ cum serpentis prudentia copulemus, eáque illam acuamus & custodiamus, vt scilicet ita simus simplices, ne aliis noceamus; sed & prudentes, ne aliorum insidiis capiamur prudentia enim sine simplicitate, calliditas est: simplicitas sine prudentia, stultitia est. Hinc Prudentius Euam à serpente deceptam columbæ comparat:

Eua columba fuit tum candida, nigra deinde
Facta per anguinum malesuada fraude venenum.

Insuper columba domestica à columbis alterius columbarij, sibilóq; aucupis illecta, in illud sponte sese infert, seséque capi permittit. Denique solent aucupes exoculatam columbam in reti ponere, quæ subsultans & in reti ludens, eóque se illaqueans, ad idem cæteras columbas alliciat. Ea Græcis παλεύτρια, teste Suida, dicitur à παλεύειν, quod est seducere, seu in laqueum inducere. Vnde Aristophan. in Auibus, loquens de columbis, ait: *Et cogit paleutriam agere* (columbas) *alligatas in reti.* Similes paleutrias anates vidi in Belgio, quæ in lacubus & paludibus iungentes se anatibus syluestribus, eas abducebant in retia, magna herorum voluptate & quæstu. Ita Israëlitæ sponte in laqueos & aucupes, putà in Assyrios & Ægyptios incurrebant, se suáque illis dedebant, hostésque suos æstimabant amicos. Hoc est quod explicans subdit Osee: *Ægyptum inuocabant, ad Assyrios abierunt. Et cum profecti fuerint, expandam super eos rete meum, & quasi volucrem cœli detraham eos.* Id maximè verum fuit in Hosee vltimo rege Israël: hic enim cum esset tributarius Salmanasar regis Assyriorum potentissimi, stolidè tebellauit, ac contra eum implorauit opem Sua regis Ægypti: quare indignans Salmanasar, Samariam cum rege & regno euertit, 4.Reg.18.10.

Moraliter, tales sunt qui occasiones peccatorum, v.g. societatem puellarum, aut prauorum sociorum non vitant, imò ambiunt. Vnde corruunt in peccata & gehennam. Quid stolidius quàm sponte Assyrio, id est, dæmoni se dedere, quàm sponte in ruinam æternam se præcipitare? ita Theoph. Verè S.August. lib. 1. Confess. 13. *Quid est miserius misero non miserante seipsum?* Sapienter monet S.Ephrem Ode in eos qui assiduè peccant & rarò pœnitent, tomo 1. *Fuge*, ait, *scorpionem, cuius nosti stimulum: fuge serpentem, cuius exploratam habes perniciem. Qui secundò in eundem impegerit lapidem, cæcus est aut mente captus.*

Tertiò, columba notat ingratum erga bene de se meritum. Nam mas vbi robustior euaserit, ex consortio matris patrem expellit, itáque ei connubio iungitur, ait Horus hierogl. 54. & Aldrouandus in columba pag. 418. Sic Israël ingratus fuit Deo optimè de se merito, eúmque expulit è thoro matris suæ, putà Synagogæ, quam sua idololatria constuprauit & conspurcauit.

Quartò, columba est vecors, quia vt docet Plinius lib. 10. cap. 36. & ex eo Sanchez sibi in colorum varietate mirè placet; vnde vt eam columbæ in pennis suis alisque ostentent, inani quadam iactantia eas inter se collidunt & implicant, vt resonent strepitúmque edant. Ad strepitum excitantur accipitres, qui aduolant, eásque implicitis alis auolare non potentes, facilè capiunt. Ita dum

A vanæ gloriæ, suæque pulchritudini indulgent, vltrò sibi mortem adsciscunt: sic & Israël sua superbia, iactando suas opes, suæque terræ fertilitatem & amœnitatem, illexit Assyrios ad eam inuadendam & capiendam. Sic & hodie multis venustas & ostentatio est causa ruinæ, & interitus. Verè Poëta:

Sed tacitus pasci si posset coruus, haberet
Plus dapis, & rixæ multo minus inuidiæque.

Denique Israëlem imprudentem comparat columbæ seductæ & insipienti, quia est & columba sapiens, de qua dicitur: *Quis dabit mihi pennas, sicut columbæ, & volabo, & requiescam?* &c. *cuius penna deargentata, & posteriora dorsi eius in pallore auri*, Psal.67. ita S.Hieron.

B Symbolicè, cor est bulla pectoris, & bulla est cordis symbolum. Bullam enim gestabant nobiles in pectore, vt eam inspicientes se homines & rationales cogitarent, si corde & mente excellerent. Rursum cor arcano sermone notat consilium, ait Pierius hierogl. 34. & vicissim bulla Macrobio dicitur ἀπὸ τῆς βουλῆς, id est, consilio: tam ergo bulla, quàm cor, symbolum est, monitor, indéxque consilij. Hinc Salomon orat 3. Reg.3.9. *Dabis seruo tuo cor docile*, id est, sapiens plenúmque consilio, *vt populum iudicare possit.* Ex aduerso carent corde Principes & subditi, qui sine ratione & consilio regunt aut reguntur, qui non animaduertunt quid eligant, quid faciant, C quem finem sit res habitura, in quas difficultates & ærumnas se coniiciant; sed temerè obiecta voluptatis opum aut honorum esca, eam inuadunt cum iactura vitæ, status & animæ. Sic Iudæis ait Ierem. c.5. 21. *Audi populę stulte qui non habes cor.* Et Sapiens Prouerb. 6. 32. *Qui autem adulter est, propter inopiam cordis perdet animam suam.* Et cap. 11. 12. *Qui despicit amicum, indigens corde est.* Et c.10. 13. *Virga in dorso eius qui indiget corde.* Sic Plautus ait de muliere: *Cui pectus sapiat; nam cor non potest:* quia nullum habet. Sic Tertull. lib.4. c.10. contra Marcionem ait, eum nec cor, nec cerebrum habere.

Symbolicè.

Videtur ergo peccator, qui stultè & imprudenter parua præ magnis, caduca præ solidis, momen- D tanea præ æternis ambit & amplectitur, non habere cor: quia illud ei eripuit Plutus, Venus, fastus, &c. Exempla ad literam illustria suppetunt. Narrat ex Prospero Gabriel Incino canon. Eccl. Lateran. serm. 1. de puritate cordis, rem miram de diuite auaro, qui cum mortuus esset, hæredes aperuerunt corpus, ac singula lustrantes, non inuenerunt cor: quod vndequaq; requirentes, tandem in cumulo nummorũ eius aureorum reconditum & sepultum inuenerunt: quin & dæmonem specie draconis cordi assidentem, illúdque discerpentem viderunt, eúmque sibi dicentem audierunt: *Hoc aurum & argentum est pretium cordis, quod mihi vendidit amicus vester, idcóque* E *iure meum est, eóque pro arbitratu vti possum.* Simile est quod in vita S. Antonij de Padua legimus: cùm enim ipse orationem funebrem haberet in funere diuitis cuiusdam auari, vrgerétque verba Christi: *Vbi est thesaurus tuus, ibi est & cor tuum*, enthusiasmo actus: Inspicite, ait, mortui thesaurum, videbitis quàm hoc Christi dictum sit verum: ibi cor diuitis inuenietis. quare illud in eo quæsiuerunt, & inuenerunt. Eleganter verbísque neruosis docet S.Bernard. lib. de natura & dignitate amoris cap. 1. impios & carnales non habere cor hominis, illúdque in ventrem eorum diffluxisse,

xisse, & mutatum esse in brutum. Applicans enim eis illud Psal. 21. *Factum est cor meum tanquam cera liquescens in medio ventris mei*, subdit: *In angusta quippe corporis parte cor locatum est, vbi quasi medium superiorum sensuum arcem, & corporis inferioris sicut populi humilioris, quasi quandam regeret & dispensaret Remp. totámque circumquaque cogitatuum & actionum regionem; sed ad concupiscentia carnalis ignem degeneri quadam mollitie liquescens, totum diffluxit in ventrem, & in medium ventris, videlicet non sapiens nisi ea quæ ventris sunt, & de ventre in ventris inferiora omnia confundens, omnia degenerans, omnia adulterans, amoris naturalem affectum peruertens in brutum quendam carnis appetitum; non solùm quæ non licet appetentem, cum contumelius corporis in passionibus ignominiæ sed adeo oblitum suæ antiquæ generositatis, vt quis creatus erat Deo soli, à corruptis & corruptoribus suis æstimetur esse potius luxuriæ naturale domicilium, & vitiorum omnium prostibulum. Infelices qui tantum natura reclamante sibi viluerunt, vt animæ suæ locum qui proprius Dei creatoris erat, & nulli creaturæ communicabilis, sedem Satanæ, sedem spurcitiarum & omnis immunditiæ constituerent.*

Ægyptum inuocabant, &c.] Quasi dicat: Nunc Ægyptiorum, nunc Assyriorum opem inuocare solent Israëlitæ. vnde mox de more rursum eam inuocabunt: *& cum profecti fuerint expandam super eos rete meum*, vt ab Assyriis reti quasi capiantur, à quibus opem sperabant. patet 4. Reg. 15. 29. & cap. 17. 24. ita Theodor. rete vocat exercitum Assyriorum. Hine secundò, quasi dicat: cum Hosee opem Sua regis Ægypti inuocabit, *abierunt*,
vers. 12. id est, abibunt & captiui ducentur Israëlitæ *ad Assyrios*. ita S. Hieron. Verùm sic *τὸ abierunt*, non respondet *τὸ*, *cum profecti fuerint expandam super eos rete*. Nam hoc sensu rete expansum erat à Deo antequam abirent & proficiscerentur in Assyriam, quia hoc reti capti & abducti sunt.

Tropol. Ægyptios & Assyrios inuocant, qui non Dei, sed hominum fauorem ambiunt, iis adulantur, dant muneta, vt præbendam, vel statum ad quem aspirant assequantur, sed Deus super eos expandit rete, putà fastidia, molestias, æmulationes, ignominias, morbos, mortem, &c. quibus illaqueantur, & miserè viuunt, & contabescunt.

Quasi volucrem cæli detraham eos.] Quasi dicat: Detraham Israëlitas ex altissima & munitissima vrbe Samariæ (hæc enim ædificata erat in mõte Somer, indéque vocata est Samaria 4. Reg. 16. 24.) quam dabo expugnandam & vastandam Assyriis, perinde ac aues arte aueupum, putà per immissos falcones, ex altissimis arboribus detrahuntur, capiuntur & occiduntur.

Secundum auditionem.] Quasi dicat: Sicut olim audiuit & monitus est Israël à Mose Deuter. cap. 27. & cap. 28. scilicet se puniendum à Deo, si ab eo deflecteret ad deos Gentium, ita nunc ab eo punietur & cædetur. ita Vatab. Clarius & à Castro. Aliter alij, quasi dicat: Sicut totus eorum cœtus auditus est inclamare & poscere opem deorum & gentium, ita totum pariter cædam & plectam. ita S. Hieron. Haymo, Hugo & Lyran.

vers. 13. *Ego redemi eos.*] Liberaui eos tum ex Ægypto, tum ab aliis hostibus, putà Madianitis per Gedeonem, Philisthæis per Sampsonem, Ammonitis per Iephte, &c. *Et ipsi locuti sunt contra me mendacia*, quasi dicat: Ipsi tamen hanc redemptionem non mihi, sed vel idolis, vel aliis gentibus mendaciter ascripserunt, mentiti sunt quod dij gentium eos saluassent, non ego. ita S. Hieron. Chald. Theod. Cyrill. Vatab. & alij. Sic Hebræi educti ex Ægypto cum Moses abesset, acciperétque legem à Deo in Sina, fabricarunt sibi vitulum, putà Apin, eique acclamarunt: *Isti sunt dy tui Israël, qui te eduxerunt de terra Ægypti*, Exodi 32. 8.

Vlulabant.] Quasi dicat: Israëlitæ vlulabãt præ miseriis & ærumnis, putà præ defectu tritici & vini, præ fame, siti, &c. nescientes aliud quàm gemere & plorare, nec memores tunc opem meam esse implorandam. ita Arias, Ribera & à Castro. Secundò, S. Hieron. Theophyl. Hugo & alij, quasi dicat: Vlulabant more gentilium bacchantium aut furentium, qui vlulatu & horrendis clamoribus deorum opem exposcunt, putantes quod iis aures deorum ferient & pertundent, vti fit apud homines. vers. 14.

Super triticum & vinum ruminabant.] Non dicit, comedebant, sed ruminabant, vt eos similes bestiis ostenderet, ait S. Hieron. quæ non faciunt aliud quàm comedere & ruminare, id est, cibum comestum in os regerere, rursúmque mandere, itáque iugiter cibum ex ore in stomachum, & ex stomacho in os mittere & remittere, quasi dicat: Non aliud cogitant, non aliud somniant, quàm escas & ventrem, modúmque ea comparandi, ob hoc plorant, ob hoc vlulant, dicentes cùm patribus suis: *Quis dabit nobis carnes ad vescendum? Recordamur piscium quos comedebamus in Ægypto: in mentem nobis veniunt cucumeres & pepones*, Num. 11. 4. De cætero non cogitant à quo ea petere, aut si eis donentur, cui gratias agere debeant; quia *recesserunt à me*. Hinc omnia tribuunt fortunæ, aut diis suis, non meæ prouidentiæ. ita Vatab. Clarius & Arias. Aliter S. Hieron. & Chald. quasi dicant: Præ copia tritici & vini, quæ ruminãt quasi bestiæ, recalcitrarunt & recesserunt à me. Verùm quia vlulabant præ fame, hine potiùs inopia laborabant, quàm copia. Pro *ruminabant*, hebr. est, יתגוררו *itgorara*, quod & recentiores vertunt, conueniebant, congregabant se. Septuag. verò, conscidebant se, scilicet cultris ad placandos deos, vt ab iis impetrarent triticum & vinum. Sic enim fecerunt Sacerdotes Baal ad eliciendum ignem è cœlo, 3. Reg. 18. 28. ita Cyrill. & Theoph. qui addit, Virilia sibi amputabant, vt sanctiùs diis ministrarent, vt faciebant cultores Rheæ matris. Noster optimè vertit, *ruminabant*. quia hoc rectè significat gulam Hebræorum, ob quam murmurare & vlulare solebant: & *itgoraru* id propriè significat. Nam גרון *garon* est guttur, inde גרר *gorer* idem est quod gargarizo, guttur mulceo, vel proluo, vti Philoxenus, teste Arist. in Ethicis, optabat sibi guttur gruis, vt diutius cibi potúsque voluptatem & delicias sentiret. Et Alciatus hoc dat emblema gulosi:

Gurgulione gruis, tumida vir pingitur aluo,
Qui larum, aut manibus gestet onocrotalum.

Ita Forsterus, Marinus, & passim Hebræi in Lexicis, docent quod גרה *ghera* significet pabulũ præmansum, quod animal ex imo trahit & denuo ruminat, quasi dicas, trahenda, seu rumen. radix enim *gor*, vel *gorer*, vel *gara*, significat trahere, attrahere, quod in bestiarum stomacho & ore est ruminare, indéque deducitur *garon*, & גַּרְגֶּרֶת *gargheri*, id est, guttur, gurgulio, eo quòd gutture trahitur & retrahitur cibus, æquè ac halitus, instar serræ, quæ proinde ab eadem radice, à continuo tractu & retractu hebr. dicitur מגרה *meghera*, quasi dicas,

dicas,trahatguloñibus enim terra, æquè ac horologium, est gula & venter.

vers. 15. *Et ego erudiui eos.*] Docui eos legem viámque salutis per Mosem. Secundò, *erudiui*, id est, reprehendi & castigaui prauos eorum mores per Prophetas: hoc enim significat hebr. יסרתי *iisarti*. ita Leo Hebræus. Tertiò, Arias; *Erudiui*, inquit, id est, instar medici dedi, dóque eis sana consilia & remedia. Quartò, *erudiui* eos ad bellum, putà constrinxi & accinxi eos gladio, inquit Vatab. sequitur enim: *Et confortaui brachia eorum*, vt hostes suos debellarent. Sic ait Dauid Psal. 143. 1. *Qui docet manus meas ad prælium, & digitos meos ad bellum.* Erudiui ergo eos, & roboraui tot tantísque modis: id est, at *ipsi in me cogitauerunt malitiam*, vt mihi rebellarent, ac deos gentium sequerentur & colerent.

B

vers. 16. *Reuersi sunt* ad pristinum suum ingenium, prauámque indolem & mores, *vt essent absque iugo.*] Vt scilicet essent filij Belial, effræncs, exleges, rebelles, qui omne legis Deique iugum, quasi vaccæ indomitæ, excutiunt. vnde Chald. vertit: *Auersi sunt vt deficerent à lege.* Legit Interpres cũ Chaldæo על *ol*, id est, iugum, iam legunt על *al*, quod Rabbini, Vatab. Pagnin. & Clarius vertunt, excelsus, altissimus, à rad. עלה *ala*, id est, ascendit in altum. Vertunt ergo: *Reuertuntur, at non ad altissimum*, sed ad vitulos aureos. Videtur notare Iehu, qui cùm euertisset Baal, videretúrque Deum verum culturus, mox rediit ad vomitum, iterúmque cultum vitulorum, quos Ieroboam erexerat, restituit. Septuag. vertunt: *Reuersi sunt in vanum*, id est, ad idola. Tropol. ad vanas opes & honores sæculi. Alleg. Christus erudiuit Iudæos, sed ipsi ab eo auersi, eius legem excusserunt, & sagittis linguæ suæ eum confixerunt, clamantes: *Crucifige, crucifige eum.* ita ex Cyrillo Leo Castrius.

C

Facti sunt quasi arcus dolosus.] Qui scilicet, cum suam sagittã mittere & iaculari videatur in vnam partem, in quam à iaculante dirigitur, eam diuertit & in aliam partem, imò in ipsum iaculantem, eam reflectit & retorquet, vel ex se, vel quia collimat & iaculatur in materiam duram, aut validam, quæ missam sagittam resilire facit in iacientem, vti accidit militibus Eugenij Tyranni, pugnantibus contra Theodosium Imperat. quod miraculum ita celebrat Claudianus in eius panegyr.

Arcus dolosus quis?

D

Te propter gelidis Aquilo de monte procellis
Obruit aduersas acies, reuolutáque tela
Vertit in auctores, & turbine reppulit hastas.

Parimodo Israël & Iehu, cum à me dirigeretur ad excidium Baal & idolorum, reflexus est in me, meúmque cultum excidit, & statuit aras vitulorum, eásque suo arcu propugnauit. Propriè arcus dolosus, siue prauus, distortus & obliquus est, qui inter iaculandum aliò mox vertitur (vel à vafro iaculatore, vel ob fabricam arcus ita compositam, vel casu, vel ob defectum arcus) quàm in directum quò tenditur & respicit, sicque aliũ, vel etiam ipsum iaculantem nec opinantem, dimissa ferit sagitta. vnde Illyrica versio psal. 77. 57. habet: *Conuerterunt se in arcum inuersum*, quales arcus arte fiunt, in quibus semicirculus cum sagitta in aduersam partem leui ferri motu reflectitur, inscíumque iaculantem configit. ita Fenella Kenethum regem Scotorum occidit porrigens ei pomum aureum, ita fabrefactum, vt quicunque illud tetigisset, statim multis telis è pomo prosilientibus transfigeretur, vti narrat Cardan. lib. 12. de rerum variet. cap. 56.

A

Arcus dolosus, ait S. Hieron. *est qui percutit dirigentem & vulnerat Dominum*: ita Israël qui contra gentes, earúmque deos se armare debebat, aduersus se, suúmque Deum armatus est. Seipsum enim lædit, qui Deum offendit. Vnde tropologicè S. Gregor. 27. Moral. 27. Conuertitur, ait, in arcum prauum arrogans Doctor, quia dum contra elationem verba facit, in seipso sagittas figit; sicut arcus peruersus ipsum à quo intenditur, percutit, quod vulgò dicitur, *Cornicum oculos configere.* Addit S. Cyrill. Deus, ait, tetendit Israëlem, pugnans cum tyrannide diaboli, quasi proprium arcum aduersus idololatriam, quæ vniuersum mundum occupauerat: verùm ipsi conuersi sunt in contrarium, scilicet in Dei contumeliam & contemptum, ait Ruffinus. Alludit ad psalm. 77. 9. *Filij Ephrem intendentes & mittentes arcum, conuersi sunt in die belli*: & ad arcum Iehu, quo dolosè occidit Ioram regem Israël, clamantem: *Insidiæ Ochozia*, 4. Reg. 9. 23.

Rursum Israël est arcus dolosus, quia aliò mittit sagittas fiduciæ & orationis suæ, scilicet ad idola, me relicto, ad quem eas mittere debebat, ait à Castro. Secundò, arcus dolosus est, qui videtur tensus & paratus ad iaculandum, cum sit remissus & ineptus. vnde Theodor. legit & Septuag. *Facti sunt vt arcus non contentus*, sed laxatus, qui nullam perniciem hostibus infert: quanquam versionis Septuag. vera lectio sit contraria, scilicet *Facti sunt quasi arcus intensus.* quod S. Hieron. sic tropologicè de hæreticis explicat: *Quia*, inquit, *semper parati sunt ad pugnas, & contentiones in perniciem audientium.* Iidem sunt arcus dolosus, vt habet nostra versio, *quia sicut eorum hæresiarcha Iudas instructi de scripturis sanctis aduersus Dominum legis, & Prophetarum, & Euangelij verba vertunt*: deprauant enim scripturas, eísque Deum earum auctorem, ipsámque eius fidem & veritatem impugnant, quibus rectè competit illud psal. 77. 57. *Conuersi sunt in arcum prauum.* vbi S. Aug. *Arcus*, inquit, *peruersus non pro nomine Domini, sed contra nomen Domini, iuxta illud: Non erunt tibi dij alij præter me. Per arcum autem significat animi intentionem.*

Hinc Tropol. arcus prauus vel dolosus sunt, qui intentionem quam in Deum dirigere debebant, dirigunt ad creaturas, v. g. qui ieiunia, orationes, eleemosynas, quæ dirigere debebãt in Dei honorem, dirigunt ad auram popularem. ita Gualdalupensis. Tropol.

Rursum arcus dolosus sunt, qui per immanem ingratitudinem opibus & potentia sua abutuntur aduersus illos, quorum opera fuerunt ea consecuti; vti de Eutropio & Habundantio narrat Claudianus lib. 1. in Eutrop. Ita Delrio adagio 946. Sic maledicus lingua ferit Deum, qui eam dedit ad sui laudem. Sic homicida manu quasi ferit Deum datorem, dum Dei imaginem, putà hominem occidit. Sic omnis qui peccat, vel ingenio suo, vel facundia, vel opibus, vel aliis naturæ aut fortunæ dotibus à Deo datis, contra Deum pro dæmone pugnat.

E

Cadent in gladio (Assyriorum) *Principes eorum* (Israëlitarum) *à furore linguæ suæ.*] Quia scilicet furente & indignante insana lingua, blasphemias in me, pro suis idolis certantes, euomuerunt, eum ab iis opem contra hostes peterent, me spreto. ita S. Hieron. Haymo, Albert. Hugo & Lyran. vnde Chald.

Chald. vertit: *Propter prauitatem linguæ eorum.* Septuag. *propter imperitiam* (id est, stoliditatem) *linguæ eorum*, qua dicunt ligno: Deus meus es tu; & lapidi: Tu me genuisti, ait Cyrill. Aliter Vatab. & Arias: furorem enim Dei accipiunt, quasi dicat: Cadent, quia maledica sua lingua concitarunt furorem Dei, qui eos disperdet.

Ista est subsannatio eorum in terra Ægypti.] Quasi dicat: Hic est mos olitanus, hæc auita indoles eorum. Sic enim me deriserunt, & subsannA runt olim habitantes in Ægypto, colentésque Apin. Vnde Chald. vertit: *Ista sunt opera eorum dum essent in terra Ægypti.* ita S. Hieron. Theoph. Alber. & Hugo. Aliter Clarius & Vatab. Subsannationem enim passiuè capiunt, quasi dicat: Ridebuntur ab Ægyptiis, cum ab eis opem poscent; dicent enim: Ite ad Dominum Deum vestrum, ite ad vestros Assyrios; illi vos iuuent: aut vt Lyran. ridebûtur ab ipso Deo, iuxta illud ps. 2. 4. *Qui habitat in cælis irridebit eos, & Dominus subsannabit eos.*

CAPVT OCTAVVM.

SYNOPSIS.

Minatur Deus Israëli excidium, quòd Ieroboam posterósque eius, se inconsulto, crearit reges, cum eísque vitulos aureos coluerit. Vnde ait: Ventum seminabunt, & turbinem metent. *Secundò, taxat quòd amicitiam Assyriorum ambierit, & dato tributo emerit, ideóque ab illis ipsis excindendum prædicit, excisis pariter vrbibus & delubris, quæ magnificè ædificaueras tam Iudas, quàm Israël. Nota, Israëlem, eiúsque opera & idola comparat 1. vers. 6. aranearum telis. 2. vers. 7. vento & turbini, ac culmo euanido. 3. vers. 8. vasi immundo, id est, matulæ. 4. vers. 9. onagro.*

Vers. 1.] In gutture tuo sit tuba; quasi aquila super domum Domini: pro eo quòd transgressi sunt fœdus meum, & legem meam præuaricati sunt.

Vers. 2.] Me inuocabunt: Deus meus cognouimus te Israël.

Vers. 3.] Proiecit Israël bonum, inimicus persequetur eum.

Vers. 4.] Ipsi regnauerunt, & non ex me: principes extiterunt, & non cognoui: argentum suum & aurum suum fecerunt sibi idola, vt interirent.

Vers. 5.] Proiectus est vitulus tuus Samaria, iratus est furor meus in eos. Vsquequò non poterunt emundari?

Vers. 6.] Quia ex Israël & ipse est: artifex fecit illum, & non est Deus: quoniam in aranearum telas erit vitulus Samariæ.

vers. 1. IN *gutture tuo.*] Quasi dicat: Admoue tubam ori tuo, aut potius, maxima voce & clamore tubali, ac si tubam haberes in gutture, proclama & expectora id quod sequitur, scilicet: Veniet hostis *quasi aquila super domum Domini.* Sic Isaiæ cap. 58. 1. ait, iubétque Deus: *Clama, ne cesses, quasi tuba exalta vocem tuam.* Septuag. vertunt: *In sinu eorum quasi terra.* Cur ita verterint nescire se fatetur S. Hieron. nec enim quid tale est in Hebræo. Suspicor pro שֹׁפָר *sophar*, id est, tuba, eos legisse עָפָר *aphar*, id est, puluis terræ; & pro חִכְּךָ *chickecha*, id est, in gutture tuo, legisse חֵיקְךָ *chekecha*, id est, in sinu tuo. Theodor. refert istud ad finem capitis præcedentis, hoc sensu: *Subsannatio ista recidet in sinum eorum: fient enim quasi terra inuia: nam* hostis veniet *quasi aquila.* Porrò Theodor. miscens B versionem Theodotionis versioni Septuag. legit: *Quasi terra inuia sicut tuba.* Syrus vertit: *Tonitruum tuum velut tuba* (sit) *& quasi aquila super domum Domini.* Arabicus: *Et erat in foraminibus eorum quasi terra, & quasi aquila in domo Domini.*

Quasi aquila super domum Domini.] Subaudi veniet, aduolabit, insiliet hostis. Hunc enim comparat aquilæ, quæ in sublime elata, ex improuiso instar tormenti inuolat in prædam, putà in agnos, capras, lepores. Per aquilam multi intelligunt Nabuchodonosor: hic enim domum Domini, id est, templum vastauit & incendit; idemque ab Ezechiele cap. 17. 3. Ieremiæ cap. 48. 40. & Habacuc cap. 1. vers. 8. comparatur aquilæ. ita S. Cyrill. Theodor. Hieron. Theoph. Alber. Hugo, Lyran. C Vatab. & Ribera. Verùm Nabuchodonosor euertit regnum Iuda, non Israël, de quo continuè hic agitur.

Secundò, Arias accipit Sennacherib, qui post excisos Israëlitas inuasit Ierusalem & templum. Alij accipiunt Salmanasar, qui euertit *domum Domini*, id est, Israël, qui erat populus quem inhabitabat Dominus.

Tertiò, à Castro hic explicat, quasi dicat: Veniet Salmanasar tantis copiis & animis, vt videatur non tantùm Samariam, sed & Ierusalem templúmque excisurus: vnde ex Hebræo vertas, *Quasi aquila vsque ad domum Domini*, putà vsque ad Iudam & templum veniet, sed Deo adhuc parcente Iudæis & templo, eúmque ab illis auertente, Iu- D dam & templum reipsa non inuadet. Denique aliqui per *domum Domini* accipiunt phanum vitulorum: hoc enim idololatræ vocabant domum, id est, templum Domini.

Quartò & meliùs, iungendo primam expositionem cum secunda, per aquilam intelligas hostem in genere, tam Chaldæum, quàm Assyrium, putà Nabuchodonosorem, qui Iudam & templum; ac Salmanasar, qui Israëlem euertit. Loquitur enim Propheta breuis confusè & concisè, miscétque subinde Iudam cum Israële, & vtrique hostes excidiúmque intentat: esto crebrius vaticinetur Israëli, vti hic mox ad eum resilit. Israëlis

enim excidium fuit præuium, vicinum, & affine, ac quasi præludium excidij Iudæ; eò quòd tam Iudæi, quàm Israëlitæ transgressi sint fœdus legémque Dei, vt sequitur.

Porrò *domus Domini* hic vocatur templum, quod ex sui origine, Deique institutione commune erat Iudæ & Israëli; hinc symbolicè tam Israël, quàm Iuda, erat domus Domini: quia in vtroque populo à se electo per sui cultum & templum habitabat Deus. Sic Ierem. 12. 7. dicitur: *Reliqui domum meam, dimisi hereditatē meam*, id est, reliqui Iudæam. Et cap. 11. 15. *Quid est quod dilectus meus in domo mea* (in terra sancta) *fecit scelera multa?* Sic passim apud Prophetas populus Dei vocatur domus Iacob, domus Israël, domus Iuda. Sensus ergo est, quasi dicat: Veniet hostis Assyrius & Chaldæus cum magno impetu, feritate & velocitate aduolans quasi aquila ad prædam, vt domum Domini, id est, terram sanctam, tam duarum, quàm decem tribuum dirripiat, imò ipsum Dei templum succendat. cur Chaldæi comparentur aquilæ, dixi Ezech. 17. 3.

Quintò & optimè, totus hic versus sic connecti (vti in Biblijs passim sine dispunctione media connectitur) explicarique potest: *In gutture tuo sit tuba, quasi aquila*, supple clange & exalta vocem tuam *super domum Domini*. Clangor enim propriè aquilarum vox esse dicitur. Vndè auctor Philomelæ:

Dum clangunt aquilæ, vultur pulpare probatur.

An clangant aquilæ?

Et Homer. Iliad. μ. *Ipsa verò (aquila) clangens volabat flatibus venti*. Quidam aquilæ vocem vocarunt reboatum, propter strepitum grauem in auibus alterius speciei, maximè nocentibus, tam inimicum adeóque terribilem, vt earum feratur tardare motum & obtundere, qualis sanè regiam auem decebat: quin & draco ipse clangorem aquilæ audiens, terrore perculsus intra latebras suas mox se abscondere dicitur. Verùm hoc verum est tantùm in degeneri aquila, quam vulturinam, vel subaquilam vocant. Nam vera aquila tantùm abest vt vocem aliquam edat, aut canat, vt mutam penè Physici tradant, aut vix vocalem; idque ex animi magnitudine, qua fame & siti superior, animæ affectus & cupiditates regere & moderari nouit: voces enim huiusmodi plerumque intemperantis impotentísque animi affectus, putà inopiam, aut cupiditatem, aut timorem, aut lætitiam indicant. ita ex Plinio & Æliano Aldrouandus in Aquila pag. 33. Quin & Arist. lib. 9. hist. anim. cap. 32. melanæetum, siue pullam aquilam, quam liberalem vocat, inuidiæque expertem, ideo non clangere nec murmurare autumat, quia modesta minimèque petulans, affectus moderari ac cohibere meliùs possit quàm cæteræ. Hic sensus planus & appositus videtur. Iubetur enim Propheta tuba clangere instar aquilæ, vt repræsentet clangorem tubarum Chaldæorum & Assyriorum, qui quasi aquilæ feroces inuolabunt in Samariam, Iudæam & templum. Vnde hùc videtur alludere Ioan. Apoc. 8. 13. *Et vidi, & audiui vocem vnius aquilæ volantis per medium cælum, dicentis voce magna: Væ, væ, væ habitantibus in terra.* Hæc enim aquila erit Propheta, prædicens orbi calamitates imminentes sub tempora Antichristi; vti Osee hic prædicit clades Israëli instantes. vide dicta Apocal. 8. Porrò in Scriptura non rarò aquila vocatur subaquila, vt Matth. 24. 28. *Vbicunque fuerit corpus* (cadauer) *illic congregabuntur & aquilæ*, scilicet vulturinæ, siue subaquilæ: vera enim aquila,

quia generosa, non cadauer quærit, sed prædam viuam; nec comedit nisi quod ipsa necauerit; teste Arist. Plinio, alijsque Physicis. Alleg. Leo Castrius: Aquila, ait, significat Titi & Romanorum exercitum ac vexilla; in his enim præferebant aquilas, quasi dicat: Romani vastabunt Ierusalem & templum, in eóque sua vexilla, putà aquilas collocabunt, ob cæsum à Iudæis Christum.

Me inuocabunt, cum sibi exitium imminere senserint, *dicéntque: Deus meus, cognouimus te Israël.*] Quasi dicat: Nos qui sumus Israël, id est, Israëlis, putà Iacobi Patriarchæ filij & hæredes, inuocamus opem tuam: quia cognouimus & coluimus te, ô Deus noster: tu enim nobis tui cognitionem & cultum per Mosem & patres nostros indidisti. Verè Lactantius lib. 1. cap. 1. *Nullus*, ait, *suauior est animæ cibus, quàm cognitio veritatis*, præsertim primæ & increatæ. Dicit *meus* in singulari, pro noster: quia respicit nomen *Israël*, quod pariter est singulare quoad vocem, sed plurale quoad significatum: significat enim totum populum. Vnde ait, *Inuocabunt* in plurali. Hic à toto cætu Hebræorum, tam duarum, quàm decem tribuum, descendit ac salit Osee ad vnam eius partem, putà ad Israël, id est, decem tribus: cōtra has enim maximè prophetat; eò quòd ipsæ idololatriæ & schismatis fecerint initium eo ipso tempore, quo viuebat & hæc prædicabat Osee; cum duæ tribus post mortem Osee, sub Achaz & Manasse regibus ad idola deflexerint. ita S. Hieron. Cyrill. Theodor. Haymo, Hugo, Ribera & alij. Chald. vertit: *Omni tempore in quo adducō super eos angustiam, erant coram me dicentes: Nunc certò cognoscimus quod non sit nobis Deus præter te: redime nos, quia sumus populus tuus Israël.* Sed frustrà clamabunt, méque inuocabunt: causam subdit, dicens: vers. 2.

Proiecit enim Israël bonum.] Deum scilicet, eiúsque fidem & religionem. Deus enim est omne bonum, tam suum, quàm nostrum, vt ei singuli meritò dicere debeamus cum S. Francisco: *Deus meus, amor meus, & omnia.* Secundò, *proiecit Israël bonum* virtutis & pietatis, æquè ac diuinitatis meæ. Idcirco ego pariter à me abiiciam & proiiciam eum, quo facto, *inimicus persequetur eum.* Causam primam & fontem mali subdit, dicens: vers. 3.

Ipsi regnauerunt & non ex me.] Primò taxatur hic populus, quòd inconsulto Deo reges sibi crearit proprios, eósque schismaticos; vnde & statim cum eis à Deo ad idola vitulorum defecit, tamque schisma à fide, quàm à domo Dauidis fecit 3. Reg. 12. ita S. Hieron. Theophil. Theod. vbi nota pro *regnauerunt*, Hebr. & Chald. est המליכו *himlichu*, id est, regnare fecerunt, reges sibi constituerunt. Quocirca Origen. hom. 4. in lib. Iudic. & Cyprian. Epist. 55. legunt: *Sibimet regem constituerunt, & non per me principem, & non per consilium meum.* Clariùs Chald. *Regem sibi crearunt, & non ex sententia mea: constituerunt sibi principes, sed non ex voluntate mea.* Porrò Origen. & S. Hieron. putant hic notari Saulem, cum populus à Samuele regem peteret. Tunc enim Deus dixit Samueli: *Non te abiecerunt sed me, ne regnem super eos.* Verùm hoc factum iam exoletum erat, & emendatum per Dauidem, quem Deus ipse Sauli substituit, regémque à Samuele vngi iussit: nec Saul fuit causa schismatis & idololatriæ, sed tam Iudam, quàm Israëlem, in vnius Dei cultu continuit. vers. 4.

Meliùs ergo idem S. Hieron. Cyrill. Theodor. Haymo, Lyran. Hugo, Ribera cum Rabbinis, censent,

sent hic notari Ieroboam: hic enim ab Israële creatus fuit rex, fecitque schisma tā à Roboam & stirpe Dauidis, quàm Deo, eiúsque cultu & templo, erigendo vitulos aureos in Dan & Bethel.

An Ieroboā fuerit rex, an tyrānus?

Dices, Ieroboam à Deo per Ahiam Silonitem Prophetam designatus fuit rex. Scisso enim pallio in duodecim partes, dixit ei Ahias 3. *Tolle tibi decem scissuras. Hæc enim dicit Dominus: Ecce ego scindam regnum de manu Salomonis, & dabo tibi decem tribus.* Quocirca Abulen. in 3. Reg. 12. quæst. 8. & 9. censet decem tribus licitè fecisse schisma à Roboam, & elegisse Ieroboam in regem. Ratio eius est; quia, inquit, ipsæ tribus liberæ erant, populúsque liber; Roboam autem volebat eas in seruitutem redigere, easque regere vt tyrannus, non vt rex: poterant ergo ab eo recedere, & nouum regem sibi creare. Populus enim vel respub. principibus & regibus dedit imperium in se, putà potestatem & ius regendi populum, sed certis iustísque conditionibus; vnde & potest illud iisdem auferre, vel imminuere, si ipsi eo abutantur & tyranni euadant. Non enim populus absolutè se dedit regi, vti quis dat aurum vel equum amico, ita vt omne suum ius in eum trásferat, nec vnquam illud reuocare possit; sed certis pactis interuenientibus, inter quæ primum est, vt iustè ab eo regatur, vtque contra hostes ab eo defendatur, quod si id negligat aut violet rex, potest populus reuocare potestatem quam illi dedit, eúmque regno deponere. ita Abulen.

Regē fuisse cēset Abul.

Pro responsione notā, duplex de Ieroboam est sententia, vtraque probabilis. Prior asserit eum creatum esse regem tam à Deo, quàm à populo: posterior censet eum creatum à solo populo, non à Deo.

A Deo creatum censet Pineda.

In primis ergo Pineda libr. 1. de rebus Salomonis cap. 3. ita respondet: Ieroboam, inquit, accepit à Deo ius regni super decem tribus ministerio Ahiæ Prophetæ, dicentis 3. Reg. 11. 37. *Te autem assumam, & regnabis super omnia quæ desiderat anima tua, erisque rex super Israël.* Sed postea suffragiis populi non tam cepit ius regni, quàm possessionem 3. Reg. 12. 20. *Cum audisset Israel quod reuersus esset Ieroboam, miserunt & vocauerunt eum congregato cœtu: & constituerunt eum regem super omnem Israël.* Quod non tam pertinet ad ius regni, quàm ad solennitatem quandam inaugurandi regis; atque regij muneris exercendi. Qua ratione Origen. Cyprian. Theop. & Theodoret. docent accipiendum hoc Osee 8. 4. *Ipsi regnauerunt, & non ex me*, id est, me inconsulto, suo tantum libito & cupiditatis temeritate regem constituerunt Ieroboam. Queritur enim Deus non de ipso Ieroboam, cui diuinitus ius regni collatum fuerat, sed de decem tribubus, quæ ira potiùs & animi impatientia, quàm idonea aliqua ratione ductæ à domo Dauid defecerant, & alteri se regi regendas permiserant. vnde in Hebr. pro, *regnauerunt*, est המליכו *himlichu*, id est, regnare fecerunt, regem crearunt. ita ipse.

Alij à populo.

Alij ex aduerso, & fortè probabilius censent, Ieroboam non à Deo, sed à populo creatum esse regem, idque Deum tantùm prædixisse 3. Reg. 11. 37. nam illa verba, *regnabis, erisque rex*, prædictio sunt tantùm & promissio regni, non verò eius donatio, regisque creatio: regni, inquam, dandi à populo per eius schisma & defectionem à Roboam, quod tantum permittere & non impedire intédit Deus, quia per illud punire volebat idololatriam Salomonis, vti ipse eidem prædixerat 3. Reg. 11. 11.

A Quod ergo ait, *Te autem assumam*, idem est, quod, te autem assumi faciam, ita animos populi resque omnes disponam, sic atque prouidentia dirigam vt assumaris in regem tu, non alius. Idipsum, non aliud, neq; amplius significat Deus, dum ait 3. Reg. 12. 24. *A me factum est verbum hoc*, putà schisma Israëlis, quo nouum regem sibi creauit. Huic sententiæ planè fauet nostra versio hic, quæ habet: *Ipsi* (scilicet Ieroboam, & posteri eius reges Israël) *regnauerunt & non ex me.* Hebræum enim *himlichu*, tam significat regnarunt, quàm regnare fecerunt: sæpe enim sumitur in significatione Kal, esto sit Hiphil. Fauet & historia libri Regum: nam cùm cap. 11. Dominus tantùm prædixerit

B & promiserit Ieroboam regnum dandum per populum, nusquam autem de facto ipsum vnxerit, aut crearit regem; sed cap. 12. solum populus faciens schisma à Roboam per se inconsulto Deo eum regem constituerit, planè videtur à solo populo, non à Deo ipse creatus fuisse rex. Populus autem creando eum regem peccauit quia temerè, sine consilio & consensu Dei id fecit. Debebat enim in re tam graui ex prisco more consulere Deum per Pontificem, vel per Prophetam. Deus enim instituerat regnum Hebræorū per Samuelem, volueratque vnum esse, non duo. Hebræi enim erant populus & regnum Dei: ac proinde regnum hoc non tantùm humanum erat, vti est

C aliarum gentium; sed & spirituale & diuinum. Peccarunt ergo Israëlitæ qui inconsulto Deo hoc regnum immutarunt, & merè humanum effecerunt, ac diuiserunt, nouúmque regem sibi crearunt: sic peccaret populus & clerus si Pontificem, etiam tyrannicè regentem deponeret. Pontifex enim à Deo auctoritatem accipit & potestatem, non ab Ecclesia; ideóque à solo Deo deponi potest. Ieroboam quoque peccauit: quia licèt sciret à Deo prædictum & promissum sibi regnum, tamen illud iniit sine Deo, neque vnctus fuit à Pontifice, aut Propheta, sed solius populi tumultuantis vocibus & acclamationibus creatus, illud acceptauit & vsurpauit. Secus est de Ie-

D hu, qui schismate iam facto, & regno Israëlis iam instituto, à Deo creatus & vnctus est rex per Prophetam 4. Regum 9. 6. Quod ergo Deus per Ahiam dicit Ieroboam 3. Reg. 11. 31. *Scindam regnum de manu Salomonis, & dabo tibi decem tribus*, intellige non actiuè per me, sed obiectiuè & permissiuè per Israëlem, putà per populū. Obcæcans enim eius oculis & animis imprudens, & tyrannicum responsum & regimen Roboam, quo fiet vt ipse ab eo auersus, conuertat se ad Ieroboam, eúmque creet: quod ego permittam, vt puniam peccata tam Salomonis, quàm Roboam. Sicut ergo Christus ait, ob hominum malitiam & infirmitatem necesse esse vt fiant scandala, væ ta-

E men homini illi per quem scandalum venit: ita posita duritie Roboam, & auersione populi ab eo, necessum quasi erat alium, putà Ieroboam à populo regem creari; væ tamen illi, qui huius creationis fuit causa & scandalum: Deo enim irato, ideoque inuito ea facta est: vnde Israëlitæ non leguntur Deum consuluisse, nec ex eius oraculo aut directione, sed motu proprio & temerario regem sibi subitò creasse. ita S. Hieronym. Theodor. Cyrill. Vatab. Ribera, à Castro & alij. Prædixit ergo Deus Ahiæ, & Ieroboam, eum regem futurum per tumultum populi, non verò ipse per se eum regem constituit. Taxat itaque Deus hic Primò populum, quòd sine suo nutu

regnum Dauidis vnum à se constitutum, in duo diuiserit, quódque ab eo fecerit schisma, ac nouum sceptrum & regnum sibi erexerit, creando sibi regem Ieroboam; præsertim quia per hoc schisma prauidebat etim inducturum schisma in fide, & idololatriam. Itaque peccauit populus contra ius non humanum, sed diuinum, ac consequenter contra religionem, non contra iustitiam. Iure ergo queritur Deus, quod reges in Israël non regnarunt ex se, vti regnarunt reges Iuda: quia ipse non instituit regnum Israel, vti instituit regnum regésque Iuda.

Secundo, taxat ipsos Reges Israel, quod non ex Deo, sed ex se regnarint: quia scilicet aliqui ex eis tyrānicè regnum inuaserunt, vt Zamri, Amri, Sellum, Manahem, Phaceia, Phacee & Hosee, sub quibus hæc prophetauit Osee 4. Regum 15. & sequent. Alij verò, vt Ieroboam, Iehu &c. licèt à Deo viderentur designati vel electi, tamen non tam ex diuina auctoritate & voluntate, quàm ex propria cupiditate & regnandi libidine regnum inierint: vnde & statim ad idola defecerunt, vt sequitur. Quocirca Septuag. vertunt: *Ex semetipsis regnauerunt, & non ex me: principes extiterunt, & non indicauerunt mihi.* Denique regnarunt, id est, regnum administrarunt non ex me, id est, non iuxta meam legem & volūtatem, sed iuxta suam tyrannidem & impietatem, præsertim quia per leges & edicta sua sanxerunt idololatriam. ita Sanchez.

Tropol. ambitiosi non regnant ex Deo. Tropol. hæc facile est adaptare tyrannis, qui regnum vel inuadunt, vel legitimè adeptum tyrannicè administrant, præsertim qui hæreses, schisma, sacrilegia in regnum inuehūt. Rursum iis qui ex ambitione potiùs, quàm virtute imperium regiménque ambiunt, & capessunt principatum vel prælaturam, contra quos ait S. Gregor. 1. par. Past. cap. 1. *Dominus per Prophetam queritur dicēs: Ipsi regnauerunt, & non ex me: Principes extiterunt, & ego ignoraui. Ex se namque & nō ex arbitrio summi rectoris regnant, qui nullis fulti virtutibus, nequaquam diuinitus vocati, sed sua cupidine accensi, culmen regiminis rapiunt potius, quàm assequuntur. Quos tamen internus iudex & prouehit, & non cognoscit: quia quos permittendo tolerat, profectò per iudicium reprobationis ignorat.* Et S. Bern. de conuers. ad cleric. cap. 27. taxans clericos ambientes prælaturas: *Tollitis,* inquit, *& non accipitis clauis. De quibus Dominus queritur per Prophetam: Ipsi regnauerunt, & non ex me: Principes extiterunt, & ego non vocaui eos. Vnde tantus prælationis ardor, vnde ambitionis impudentia tanta, vnde vesania tanta præsumptionis humanæ? Audetne aliquis vestrum terreni cuiuslibet reguli, non præcipiente, aut etiam prohibente eo, occupare ministeria, præripere beneficia, negotia dispensare? Nec tu Deum putes, qua in magna domo sua à vasis ira aptis in interitum sustinet, approbare. Multi quidem vocantur, sed considera quis vocetur.*

Aptiùs hæc adaptat S. Cyprianus Fortunato & Felicissimo, aliisque schismaticis, qui cathedram Pontificiam S. Cornelij legitimi Papæ conuellere, & inuadere moliebantur. vnde scribens ad Cornelium Epist. 3. lib. 1. habet hanc auream sententiam: *Neque enim aliunde hæreses obortæ sunt, aut nata sunt schismata, quàm inde quòd sacerdoti Dei non obtemperatur, nec vnus in Ecclesia ad tempus iudex vice Christi cogitatur: cui si secundùm magisteria diuina* (notent hoc hæretici) *obtemperaret fraternitas vniuersa, nemo aduersum sacerdotum collegium quicquam moueret: nemo post diuinum iudicium, post populi suffragium, post coepiscoporum consensum, iudicem se iam non Episcopi, sed Dei faceret: nemo dissidio vnitatis Christi Ecclesiam scinderet, nemo sibi placens ac tumens seorsim foris nouam hæresim conderet.* Et inferius: *Planè Episcopi* (schismatici) *non de voluntate Dei fiunt, sed qui extra Ecclesiam fiunt, sed qui contra dispositionem & traditionem Euangelij fiunt, sicut ipse Dominus in duodecim Prophetis ponit & dicit: Sibimet regem constituerūt, & non per me.*

Reges à Deo dari. Viderunt idipsum per vmbram gentiles, qui reges & Principes legitimos à Deo dari creariq́ue asserunt. Ita Callimachus: *Ex Ioue sunt reges.* Et Homerus passim reges vocat διογενεῖς, Ioue genitos; & διοτρεφεῖς, quasi Iouis alumnos. Romulus quoque primus Romanorum Rex hanc legem sanxit, *vt nemo regnum magistratúmque iniret, nisi auctor fieret Deus ipse*, vti refert Pompon. Lætus de Magistr. Rom. Titus Imper. teste Suetonio in eius vita cap. 9. duos patricios in necem suam coniurantes non occidit, sed monuit vt desisterent: *principatum fato dari* inquiens, *frustráque tentari facinus potiundi spe, vel amittendi metu.* Plinius in Panegyr. Traiani: *Principem*, ait, *dat Deus, qui erga genus humanum vice sua fungitur.*

Non cognoui.] Practicè, id est, non approbaui Principes Israëlis. ita S. Hieron. Vatab. & alij paulò antè citati. Sic dicet Christus reprobis: *Nescio vos*, id est, auersor vos, Matth. 25. 12. similes phrases plures recenset S. Greg. lib. 2. Moral. 4.

Argentum suum & aurum suum fecerunt sibi idola.] Quasi dicat: Ex auro & argento suo conflauerunt sibi idola, *vt interirent*, id est, ad interitum eorum; vel, vnde interibunt. τὸ enim *vt* euentum & effectum significat, non causam. Hebr. habent in singulari, *vt excinderetur*, id est, vt interiret, scilicet argentum & aurum eorum, cum ab hoste Assyrio vel rapietur, vel incendio consumetur. Quare minùs rectè hoc aliqui ad homines referunt eo sensu, quasi dicat, Totam copiam auri & argenti contulerunt in fabricam idolorum, ita vt multum de suis opibus detraxerint. Hebr. enim כרת *carat* significat excindere, succidere, perdere, & ad hostes pertinet. vnde sequitur, *Proiectus est vitulus tuus*, quem ex auro tuo fabricasti.

Moral. propriè auari aurum & argentum faciunt suum idolum: quia illud præ rebus omnibus adamant, quærunt, tuētur, Deóque sæpe præferunt: vnde auaritia ab Apostolo vocatur idolorum seruitus, Ephes. 5. 5. vide ibi dicta.

vers. 5. *Proiectus est vitulus tuus Samaria.*] Hebr. *proiecit* (scilicet Deus) *vitulum tuum, ô Samaria*, quia fecit vt tecum caperetur ab Assyriis. Septuag. legentes aliis punctis זְנַח *zenach*, in imperatiuo, vertunt: *Proiice vitulum tuum, ô Samaria.* R. Dauid & Arias vertunt: *Elongabit se à te*, vel, *proiiciet se vitulus tuus*, putà Apis, quem colis, quem amas, in quo omnem spem tuam reponis. Hebræi enim carent casibus: vnde עֵגֶל *eghel* tam est *vitulus* in nominatiuo, quàm *vitulum* in accusatiuo. Porrò præterita accipe pro futuris: *proiectus est*, id est, proiicietur: *proiecit*, id est, proiiciet. Est enim prophetia.

Vsquequo non poterunt emundari? Quasi dicat: Quamdiu durabit ista obstinata voluntas vitulos & idola colendi? vtique vsque ad excidium & captiuitatem Assyriacam. *Quæ tanta insania*, ait S. Hieron. *me dante locum pœnitentiæ, illos ad sanitatem nolle reuerti?* Chaldæus nectit hæc præceden

cedentibus, itàque vertit: *Exarsit furor meus in eos, quamdiu non potuerunt* (quia obstinatè noluerunt) *se purgare* ab idololatria. Hebr. est: *Vsquequando non poterunt innocentiam*, supple comparare sibi Israëlitæ, id est, quamdiu impuris & immundis animis erunt propter idololatriam? ita Vatab. A

vers. 6. *Quia ex Israël & ipse est.*] Quasi dicat: Israelis opus & figmentum est hoc idolum vituli, putà Apis Ægyptij, vti & alia idola aliarum gentium stulta figmenta sunt. patet ex sequentibus. Hunc enim vitulum Primò finxerunt Ægyptij: inde Hebræi exeuntes ex Ægypto, eundem formarunt in deserto, Exodi 32. 4. Hos imitatus Ieroboam eundem conflauit, cum fecit schisma à Roboam & Iuda. Sensus est, quasi dicat: Apis nō est Deus, B non est numen, nil ex se habet diuinitatis aut potentiæ; sed Deus effectus, & formatus est à stultis Ægyptiis & Israelitis.

Quoniam in aranearum telas erit vitulus.] Probat Apin non esse Deum, quia ab Assyriis disperdetur. quasi dicat: Licèt aureus hic vitulus, quasi Deus iam magnificat ab Israelitis, tamen breui ab hostibus exterminabitur, & difflabitur vt tela araneæ, siue vt fila in autumno per aërem volantia, quæ per ventum in atomos & in auram dissoluūtur & abeunt. Vult dicere: Idolum est opus inutile, vile, euanidum; ac proinde se, suósque cultores adiuuare impotens, planéque infirmum & inualidum.

Pro *telas aranearum* hebr. est שְׁבָבִים *scebabim*, C quod R. Dauid, Arias & Vatab. vertunt, *scissilia, fragmenta, frusta*: Chald. *asseres*; Symmach. *instabile*, V. editio, *vagus & fluctuans*, Septuag. πλανῶν, id est, *seducens* vel *decipiens*. quasi dicat: Assyrij confringent & captiuum abducent Apin, qui Israëlitas seducit. R. Dauid, R. Abraham, & ex eis Pineda in Iob 18. vers. 5. vertunt, *scintillas*. quasi dicat: Samaritæ fecerunt vitulum æreum, splendentem & scintillantem: sed scintillæ splendoris in suos cultores desæuient, velut scintillæ ignis. Insuper ipsi velut leuissimæ scintillæ statim peribunt, & extinguentur. Moral. peccator per vsuras, fraudes &c. parans sibi opes, præbendas, dignitates magnis laboribus & molestiis, quid nisi telas aranearum texit? quæ mox vento casuum humanorum, ac præsertim mortis difflabuntur & euane- D scent, nec eum in Dei iudicio tegere aut vestire poterunt; imò quæ quasi scintillæ ignem gehennæ illi succendent. vide dicta Isaiæ cap. 59. v. 6.

Vers. 7.] Quia ventum seminabunt, & turbinem metent: culmus stans non est in eo, germen non faciet farinam: quod & si fecerit, alieni comedent eam.

Vers. 8.] Deuoratus est Israël: nunc factus est in nationibus quasi vas immundum.

Vers. 9.] Quia ipsi ascenderunt ad Assur, E onager solitarius sibi: Ephraim munera dederunt amatoribus.

Vers. 10. Sed & cum mercede conduxerint nationes, nunc congregabo eos: & quiescent paulisper ab onere regis & Principum.

Vers. 11.] Quia multiplicauit Ephraim altaria ad peccandum: factæ sunt ei aræ in delictum.

Vers. 12.] Scribam ei multiplices leges meas, quæ velut alienæ computatæ sunt.

Vers. 13.] Hostias offerent, immolabunt carnes, & comedent, & Dominus non suscipiet eas: nunc recordabitur iniquitatis eorum, & visitabit peccata eorum: ipsi in Ægyptum conuertentur.

Vers. 14.] Et oblitus est Israël factoris sui, & ædificauit delubra: & Iudas multiplicauit vrbes munitas: & mittā ignem in ciuitates eius & deuorabit ædes illius.

Ventum seminabunt, & turbinem metent.] Quasi dicat: Frustra laborarunt colendo Apin: nullum enim ex eo fructum capient, nisi turbinem excidij & captiuitatis. Nota pulchram metaphoram, ab agricola seminante & metente mutuatam, quæ crebra est in Script. nam seminare significat operari; metere, mercedem operis recipere; ventus, opus inane, sterile, futile; turbo, calamitatem, scilicet captiuitatem. ita Mariana & alij. Rursum, alluditur ad ventum, qui quasi semen intra terram ex exhalationibus conceptus & genitus, cùm in lucem & aërem eruperit, ciet puluerem, turbinémq; infestum excitat. Significat ergo hoc adagium, laborem idololatrarum & impiorum in colendis suis idolis non tantùm esse frustraneum, sed & noxium. Quid enim fructus speret qui ventum seminat, nisi terræ motum & pulueris nubem? horum enim causa est ventus in terra conclusus. vnde Arabicus Alexandrinus vertit: *Seminauerunt ventum, & in perditione auferentur: non implebitur manipulus de hordeo.* Arabicus Antiochenus verò: *Seminauerunt planities maceres eorum, vt pasceretur* (vitulus Samariæ, de quo præcessit) *eis: nō fuit autem illis arundo, neque virtus ad faciendum.* Notat Anton. Ferdinand. in vision. 13. sect. 1. quòd turbo puluerem dissipans appositè quadret in tribulationes quibus homo iactatur, homo, inquam, qui est puluis & cinis à primæua illa maledictione peccati. vnde est illud psal. 1. 4. *Non sic impij, non sic, sed tanquam puluis quē proiicit ventus à facie terræ.* vbi S. Hilar. *Vt sit*, inquit, *pœna ludibriosa: leuissimus quippe terra puluis, palea, & huiusmodi alia quisquilia nihil aliud sunt, quàm rapidis ludibria ventis.* Et quid est homo post peccatum, nisi merum ludibrium tentationum & calamitatum vndique ingruentium, eúmque huc illúcque raptantium. Hoc est quod ait Isaias cap. 21. 1. excidium Babyloni miserrimum denuncians: *Onus deserti maris; sicut turbines venient de terra horribili.*

Quærit S. Gregor. in illud Iob 38. 1. *Respōdens autem Dominus Iob de turbine dixit*, cur Deus de turbine sit locutus? ac respondet: quia flagellato loquebatur: durabat nempe illa adhuc tempestas malorum, qua Deus flagellabat Iob: idcirco non alius flagellanti è quo loqueretur conueniebat thronus, quàm turbo.

Tropol. Tropol. ventum seminant, & turbinem metunt, qui bonum operantur vt inanem gloriam, vel quæstum sordidum aucupentur; hæc enim vt turbo

turbo mille curarum, sollicitudinum & dolorum flatibus æstibúsque eos exagitat. ita Cyrill. Sic ferè & Theoph. quem audi: *Seminans in carne, & ex carne corruptionem metens, ventis corrumpenda, lenia & vacua seminat, à spiritu, seu flamine nequitiæ noxam hanc recipiens. Nec iam robore præstat, vt faciat opus animam alens. Nec enim dicere cum D. Paulo potest: Omnia possum in eo qui me confortat, Christo. Si vnquam quicquam operetur boni, non iuxta diuinum hoc scopum faciens, sed ad humanam quandam gloriam, vel aliam rationem non commendabilem, dæmonibus istud impertit.* Vbi nota Theophyl. de more sequi versionem Septuaginta. Septuag. enim sic vertunt: *Corrupta vento seminauerunt, & subuersio eorum suscipiet ea:* quod tropologicè de hæreticis explicans S. Hieron. *Isti*, inquit, *ventum seminant, siue ἀνεμόφθορα, quæ à vento corrupta sunt semina, quæ medullam non habent, quam Græci ἐντεριώνην vocant: & idcirco vacua seminantes, inania vacuáque recipiunt: imò seminantes in carne, de carne metunt corruptionem, & circumferuntur omni vento doctrinæ.* Ita sementi seges respondet.

Culmus stans non est in eo, germen non faciet farinam.] Ex Septuag. S. Cyrill. legit & explicat, quasi dicat: *Similes erunt manipulo spicarum carentium granis, quæ inutiles sunt ad conficiendum panem.* Adagium est simile priori, imò prioris pars & explicatio, quasi dicat: Idololatræ ventum seminant, & turbinem metent: quia ex semine eorum non nascetur culmus & germen, quod crescat & maturescat in grana & segetem, vt ex ea fiat farina & panis edulis; sed totus culmus in germen & inanem spicam abibit. quasi dicat: Omne opus eorum, putà cultus idolorum, nullum eis afferet fructum, nil opis diuinæ, nil consolationis, nil boni pariet; ac nominatim culmum, & germen faciens farinam, id est, messem & segetem, rerúmque copiam & opes, quas ab hisce suis diis sperant, eis non dabit. Vnde Chald. vertit: *Omnes eorum opes & segetes deprædabitur hostis*; vel disperdet Deus, vt fiant extremè pauperes. Est synecdoche: ex culmo enim & germine segetem, omnésque opes intelligendas relinquit. ita S. Hier. & Ruffin. quem audi. *Apud te*, inquit, *nihil fertilitatis firmitatísque remanebit, vt solet in culmo, cuius proceritas per aliquam aëris iniuriam spicæ plenitudinem non creauerit. Ita igitur & tu nihil emolumenti consequeris, nec vlla cultura respondebit industria.*

Tropol. Loquitur, vt dixi, de idolis & idololatris; à pari tamen & simili hoc adagium adaptes, ait Delrio, adagio 948. ostentationi virtutis non solidæ, rebúsque modicè duraturis, nec ad felicem exitum peruenturis; quales esse solent diuitiæ malè partæ, immodicæ diligentiæ, studia intemperata, præcocia puerorum ingenia, conciones, disputationes & scriptiones supra vires, supra doctrinam & ingenium. De quibus verum est istud Ptolomæi dictum prol. in Almagestum: *Qui scientiam suam vltra astutiam quæ in ipso est extendit, est sicut pastor debilis cum multis ouibus:* has enim regere, pascere & impinguare nequit. Quocirca S. Gregor. lib. 8. Moral. cap. 28. tropologicè hæc Prophetæ verba hypocritis adaptat: *Culmus*, inquit, *germen non habet, cùm vita virtutum meritis caret. Farinam culmus non facit, cùm is qui in præsenti sæculo proficit, nil subtilitatis intelligit, nullum boni operis fructum reddit. Sed sæpe & cum fecerit, hanc alieni comedunt: quia & cum bona opera hypocritæ ostendunt, de his malorum spirituum vota satiantur. Qui enim per hæc placere Deo non appetunt, nequaquam agri dominum, sed alienos pascunt. Fæcundo itaque hypocrita & neglecto palmiti similis, seruare fructum non valet, quia botrus boni operis in terra iacet. Sed tamen hac ipsa vecordia sua pascitur* (vt ait Iob) *quia pro bono opere à cunctis honoratur, cæteris præeminet, subiectus hominum mentes tenet, maioribus locis attollitur, fauoribus nutritur: sed tunc se stultè egisse intelliget, cùm pro delectatione laudis sententiam diuinæ correptionis acceperit.*

Denique Leo Castrius per culmen & germen non faciens farinam, accipit diram famem, qua à Deo puniti sunt Iudæi ob occisum Christum, quando obsessi à Tito fame extabuerunt, adeo vt & matres comederent filios.

Deuoratus est Israël.] Opes Israëlis, vires, fama & gloria attrita & absumpta sũt ab Assyriis, quasi dicat: Israël mistus idolis & gentibus, proprium & nobile Israëlis nomen amisit, factúsque est *quasi vas immundum*, sordibus & fæcibus plenum, putà matula, vt omnium gentium sordes, ignominiam & probra vnus exciperet. matulam enim verterunt alij Interpretes, teste Ruffino. Idem rectè dicas de quouis fideli peccatis inquinato & polluto. *Immundum vas siue inutile*, vt vertunt Septuag. *Hebræi matulam vocant*, ait S. Hieron. *quo ad proiicienda stercora vti solemus.* Et Ruffinus: *Nunquam*, ait, *Israël honesto delegatus officio est, vt post libertatis ac dominationis insignia, saltem inter seruos liberaliter censeretur; sed quasi vas ad naturæ requisita compositum, ita contumeliarum sordibus implebatur.* Sic Varro, Plautus, & alij hominem vilissimum & sordidum vocant matulam, dicúntque, *non homo est, sed matula.* Vnde & Martial. vers. 8.

Dispeream si tu Pyladi præstare matellam
Dignus es, aut porcos pascere Pirithoi.

Ita Iudæi ob cæsum Christum à Romanis capti, & ad stercora exportanda damnati, stabularij & matularij effecti sunt. Vnde Iuuenal. Satyra 3.

Iudæi, quorum cophinus, fœnúmque supellex.

Quin & fœtorem genti toti proprium contraxerunt, quem non nisi baptismo eluere possunt, si conuertantur ad Christum. Vnde à Poëtis fœtentes appellantur, & tales experientia sentimus. Ita Martialis lib. 4. Epigr. 4. fœtentem Iudæorum halitum coniungit cum exhausta palude, cum aqua sulphurea, cum fumante lychno, cum vulpino stercore, cum viperino cubili. Et Fortunatus lib. 5. Carm. Epist. ad Gregorium:

Abluitur Iudæus odor baptismate diuo,
Et noua progenies reddita surgit aquis.
Vincens ambrosios suaui spiramine rores,
Vertice perfuso chrismatis efflat odor.

Scortæ matulæ diaboli. Pari modo peccatores, præsertim scorta, sunt hominum, imò diaboli matulæ, ait Delrio adagio 949. venter enim gulosi & luxuriosi quid aliud est, quàm matula, quàm latrina, quàm cloaca? Dum ergo hanc per diem sæpe visere, inspicere & olfacere cogitur, cogitet talem esse ventrem, & multò magis talem esse animam suam. Huc pertinet illa meditatio S. Bernardi: *Cogita, ô homo, quid fuisti, quid es, quid eris? Fuisti sperma fœtidum: es vas stercorum: futurus esca vermium.* Ita tentationem gulæ superauit B. Iacoponus, carnes putidas identidé applicando ori & naribus: ac libidinis ignem superauit odorando cadauer purulentum mulieris adamatæ monachus ille in vitis Patr. lib. 5. tract. 5. de fornicatione §. 22.

Porrò quàm hoc nomen & obsequium matulæ vile & infame sit, docuit adolescens Spartanus, qui vt refert Plutarch. in Apophtheg. Lacon.

ab

ab Antigono captus ac venditus, paruit quidem in omnibus emptori quæ non essent indecora ingenuis: cæterum iussus afferre matulam, detrectauit obsequium, addens: Non seruiam. Surgente domino puer, Senties, inquit, quem emeris, simúlque conscenso tecto sese præcipitem dedit, malens mori, quàm tam viliter seruire.

vers. 9. *Quia ipsi ascenderunt ad Assur, onager solitarius sibi.*] Quasi dicat: Israël petiit opem ab Assyriis ad hoc, vt quasi onager, id est, asinus syluester omne iugum legis Dei excuteret, viuerétque libet, ac faceret quicquid libet more onagrorum, & more gentium quibus idola hanc peccandi dant licentiam. ita Theodor. Theoph. Arias, Vatab. Ribera & à Castro. Hinc iusto Dei iudicio Israël derelictus, solus erit vt onager, destitutus tam Assyriorum, quàm Dei quem dereliquit auxilio. Idem dicas de hæresi & hæretico. Aliter S.Hieron.& ex eo Haymo, Hugo & Lyran. *Ascenderunt*, inquit, id est, *ascendent imitantes onagrum solitarium, nequaquam vt oues pasti à Domino, sed malè abutentes libertate sua, & educti in captiuitatem.* quasi dicat: Ascendent Israëlitæ captiui in Assyriam, quia voluerunt viuere vt onagri liberi, & absque iugo disciplinæ; ideóque Assyriorum amicitiam & opem magnis muneribus & tributis coëmerunt. vnde Chald. vertit: *Ascendent ad Assyrios pro eo quod ambulauerint in voluntate animæ suæ, tanquam onager efferus.* Septuag. vertunt: *Germinauit* (fructificauit, fœtus produxit) *apud semetipsum Ephraim.* Tradit enim Oppianus, onagrum marem ita esse zelotypum, vt pullos suos dentibus exsecet, ne generare queant, vt ipse solus onagra sua fruatur. Vnde & vocatur solitarius: licèt enim feminarum agmine stipatus incedat, tamen eis solus imperare & frui vult, nec alium marem riualem, vel æmulum patitur. Incedit ergo solus non ab onagrarum, sed ab onagrorum conuictu. Audi Solinum Polyhist. cap. 30. *Africa onagros habet, in quo genere singuli imperitant gregibus feminarum; æmulos libidinis suæ metuunt. Inde est quod grauidas suas seruant, vt in editis maribus, si qua facultas fuerit, spem generandi morsu detruncent: quod cauentes feminæ in secessibus partus occulunt.* Idem tradit Plinius lib. 8. c. 30.

Allegor. Leo Castrius: Israël, ait, post occisum Christum est onager solitarius, quia solus in suo errore & perfidia Iudaica pertinaciter persistit, nec cum cæteris gentibus omnibus in religione cultúque Dei communicat.

Tropol. hæc facilè adaptes superbis, præsertim apostatis à fide, vel ordine. vnde Rupert. *Onager*, ait, *id est, agrestis asinus hominem stultum atque superbum significat, sicut in Iob cap. 11. 12. scriptum est: Vir vanus in superbiam erigitur, & quasi pullum onagri liberum se natum putat.* Et inferiùs: *Onager ergo dicitur, id est, asinus. sed superbus: asinus per stultitiam; sed infrenis, & præsepij dominici contemptor, vel ignarus præ superbia: solitarius, à rectore Deo profugus, & solus, vtpote Dei desertor, & à Deo desertus.* vide & S.Gregor. in citatum S. Iob locum lib. 10. Mor. c. 15.

Ephraim munera dederunt amatoribus.] Assyriis, quorum opem & amicitiam ambiebant, ideóque eorum idola colebant. Sic enim Phul regi Assyriorum in tributum dederunt mille talenta, ideóque Manahem rex Israël singulis indixit tributum quinquaginta siclorum, 4. Reg. 15. 19. & 20.

vers. 10. *Sed & cum mercede conduxerint nationes.*] Quasi dicat: Quia muneribus & mercede conduxerunt Assyrios, hinc ne frustra conducti videantur, *nunc* contra ipsosmet Israëlitas, in excidium Samariæ *congregabo eos.* ita Arias, Clarius, Vatab. & Pagnin. Dicit *eos*, & non *eas* (vti dicendum erat; respicit enim *nationes*) quia hebr. גוים *goim*, id est, *nationes*, est masculinum. Secundò planiùs per *eos* accipias Ephraim, id est, Israëlitas. ita Chald. S. Hieron. Theod. Haymo & Lyran. quasi dicat: *Nunc congregabo eos*, scilicet Israëlitas in Samariam aliásque vrbes, vt in iis præsidiis Ægyptiorum adiuti contra Assyrios se muniant, ibíque quiescant paululum à tributo & muneribus, quæ pendebant regi Assyriorum & principibus: sed B modica erit hæc quies: nam mox sequetur, vt ab Assyriis ob rebellionem indignantibus obsideantur, expugnentur & vastentur. vide 4. Reg. 17. Ita hæretici vt excutiant iugum fidei & Catholicorum Principum, implorant opem Turcarum: itaque paululum videntur quiescere à iugo & onere; sed mox longè grauius iugum Turcicum subeunt, vti in Hungaria factum & fieri videmus & lugemus.

Nota, pro *quiescent*, vti vertit Noster & Septuag. hebr. est ויחלו *vaiachelu*, quod si à חול *chul* deducatur, significat dolere, cruciari: si à חול *chol*, in Hiphil significat incipere. vnde Arias & Pagnin. vertunt: *Dolebunt & cruciabuntur paululum* C *propter onus regis & principum.* quasi dicat: Modicum dolebunt ob tributum quod pendunt Assyriis, sed paulò pòst longè magis dolebunt, cum ab eisdem vastabuntur. Alij verò vertunt: Incipient paululum ab onere regis & principum, putà à tributo quod eis pendunt, supple *liberi esse & quiescere*, vt vertit Noster. Rursum Clarius vertit: *Incipient eos onerare* (tributis) *tam rex quàm Principes.* Et R. Dauid, Vatab. & Pagnin. *Incipient conqueri & murmurare paululum propter onus regis & principum*, putà propter tributum. quasi dicat: Iam incipiunt grauari & queri ob tributa, sed multò magis querentur, cum mox excindentur & abducentur in captiuitatem. Ita impij, inquit à D Castro, incipiunt degustare in oneribus quibus grauantur, æterni exilij instantis, & carceris gehennalis angustias & supplicia.

Quia multiplicauit.] Quasi dicat: Habuit Israël vers. 11.
sat idolorum & altarium, quid opus fuit ea ad insaniam multiplicare, & cumulare peccata peccatis, vt sibi iram Dei, vindictam & excidium accelerarent? Quocirca multipliciter punietur. Verè S.Ephrem tract. de timore Dei tom. 3. *Cui*, ait, *non placet ministrare Domino vni, seruiet multis: & qui non vult subesse Præfecto vni, subijcietur multis.*

Scribam ei multiplices leges meas, quæ velut alie- vers. 12.
na computatæ sunt.] Hic expletur sensus prioris sententiæ aliàs pendentis, quasi dicat: Quia mul- E tiplicauit Israël altaria, idcirco & ego multiplicabo leges capitales contra eum. Nota, alludit ad Scripturam legis in lapidibus factam à Mose, iussu Dei Deuter. 27. & 28. ídque ad perpetuam legis memoriam apud Israëlitas, vt eam, eiúsque præmia, si eam obseruarent, ac pœnas, si eam negligerent, cordi imprimerent, ac iugiter præ oculis haberent. Sensus ergo est, quasi dicat: Leges meas, earúmque pœnas multiplices olim scripsi per Mosen in lapide; at iam scribam eas in dorso Israëlitarum virga & stylo ferreo; nimirum multiplices illas plagas à Mose descriptas infligam eis gladio hostili, eo quòd leges meas, quasi alienas, obliti neglexerint & contempserint. Leges ergo

hic

hic pœnales intellige, putà pœnas lege decretas iis qui eam violent. est metonymia. Ita Ruffinus. Sicut enim vir pius est quasi lex viua, quæ suis moribus clamat quid facto opus, quid lex, quid Deus, quid religio poscat, vt docet S. August. lib. de Mendacio cap. 15. & S. Gregor. hom. 10. in Ezech. *In sanctorum*, ait, *vita cognoscimus, quid in Scriptura legere debeamus.* Et Philo lib. de Abraham, ait legem scriptam esse commentarium vitæ sanctorum: ita impius à lege punitus est lex viua, inclamans cæteris vt impietatem fugiant, ne in easdem pœnas incurrant. Sic fur suspensus, è patibulo reipsa omnibus inclamat: Cauete à furto, ne suspendamini sicut ego. Tradit Herodotus lib. 2. Assyrios depinxisse regis Sennacherib cladem & cœlestem vindictam cum hoc lemmate: *In me intuens pius esto.* Et Virgil. 6. Æneid.

Phlegyásque miserrimus omnes
Admonet, & magna testatur voce per vmbras:
Discite iustitiam moniti, & non temnere Diuos.

Aliter Vatab. & alij recentiores vertunt, nimirum: *Præscripseram eis* רִבּי *rubbe*, id est, *multiplicitates* vel *excellentiora*, vel *axiomata legis meæ, sed reputarunt ea ceu quid alienum*. quasi dicat: Dedi legem Israëli quasi margaritam, eámque digito meo conscripsi: at ipse quasi alienam eam respuit, tanquam ad eum non pertineret. Quid ergo vltrà ei faciam? scribam aliam legem? Nequaquam: quia pari modo eam spernet. ita S. Hieron. & Syrus, qui vertit: *Scripsi illi multitudinem legum mearum, & velut aliena computauit ipsa verba mea.*

Verùm hic sensus non cohæret cum τὸ *quia*, nec cum versu præcedenti; additque notam interrogationis, qua carent Biblia: legunt enim hæc assertiuè, non interrogatiuè. Verisimiliùs Sanchez hæc accipit quasi ironicè dicta à Deo, ac si Deus suum consilium reprehendat, quod laboret de corrigendis Israëlis moribus, cum tamen ipsi nihilo idcirco futuri sint meliores. q. d. Scilicet scribam Israëli nouas leges, quas æquè vt veteres contemnet: non scribam. Similis ironia est Isaiæ 26. 11. *Misereamur impio, & non discet iustitiam facere.* Et apud Virgil.

En queis consevimus agros!
Insere nunc Melibæe pyros pone ordine vites.

Sic vulgò dicitur: *Ale luporum catulos, & canes qui te lanient.*

vers. 13. *Hostias* (victimarum & *oblationum mearum*, vt addunt Hebræa) *offerent, immolabunt carnes & comedent, & Dominus non suscipiet eas.*] Hebr. *Dominus non volet illa*, vel *non delectabitur illis.* quasi dicat: Si quando mihi sacrificarunt, non idolis, hoc fecerunt vt vescerentur sacrificatis, non ad me placandum. ita Vatab. Nota, Samaritæ cum idolis colebant quoque Deum verum & auitum, eique subinde sacrificabant, vt patet 4. Reg. 17. 33. Verùm quia id faciebant, non propter Deum, vt eum colerent, sed ad hoc, vt inde epularentur & opipara instruerent conuiuia, hac de causa reprehẽdit hic eos Deus, eísque minatur excidium. ita S. Hieron. Vatab. Ribera, à Castro & alij.

Ipsi in Ægyptum conuertentur.] Quasi dicat: Cogentur fugere & reuerti in Ægyptum. Ita factum: nam post excidium Samariæ multi Israëlitæ ex illo elapsi, vt se saluarent fugerunt in Ægyptum, ibíque mortui sepulti sunt in Memphi, vt patebit cap. 9. 3. ita S. Hieron. Theoph. Theodor. Arias & Vatab. Idem fecerunt Iudæi post excidium Ierusalem, vt patet Ieremiæ cap. 44. 12. Ægyptus enim erat iuge, & commune Israëlis re-
A fugium & asylum. Secundò, S. Hieron. sic quoque exponit q. d. Ipsi reuertentur ad eum viuendi modum, quem tenuerunt in Ægypto: colent enim idola & vitia gentium induent, sicut fecerunt in Ægypto. Tertiò, Lyran. & Sanchez q. d. Reuertentur in Ægyptum, hoc est, talia breui apud Assyrios patientur, qualia ipsorum patres passi sunt ab Ægyptiis, scilicet duram seruitutem, ministeria sordida, pauperiem, famem, &c. vt more Hebræo subintelligatur nota similitudinis *sicut, velut.* Ipsi ibunt in Assyriam, velut in nouã Ægyptum, hoc est, nouum carcerem. Primus sensus planissimus est, eique fauet vers. 6. cap. sequentis: *Ægyptus congregabit eos, Memphis sepeliet*
B *eos.*

Oblitus est Israël factoris sui.] Dei creatoris sui, vers. 14.
qui eum sibi populum peculiarem fecerat, & selegerat ex omnibus gentibus, vti eidem prædixit & exprobrauit Moses in Deuter. toto c. 32. præsertim vers. 18. *Deum qui te genuit dereliquisti, & oblitus es Domini creatoris tui.*

Et ædificauit delubra.] Putà templa, vel phana idolis, spreto Deo: spes enim suas omnes collocauit in idolis. Delubra dicta sunt loca ante aras, quòd in iis essent labra, id est, conchæ & vasa ad abluenda mortuorum cadauera, inquit Asconius in Diuinat. vel vt alij, à diluendis tum cadaueribus, tum manibus sacerdotum ante sacrificium.
C Quocirca delubra erigebant iuxta magnatum sepulchra, ibique captabant in somnis oracula per necromantiam. vnde Isaias cap. 65. 4. *Qui habitant*, inquit, *in sepulchris, & in delubris idolorum dormiunt*, ad captandam diuinationem. Festus verò delubrum dici putat quasi delibratum, id est, decorticatum fustem, quem pro Deo venerabantur. Seruius autem: Delubrum, inquit, dictum est, quod vno tecto plura complectitur numina, vt est Capitolium, in quo est Minerua, Iupiter, Iuno.

Et Iudas multiplicauit vrbes munitas.] Iis, non Deo, confidens se fore tutum ab hoste Chaldæo. Idcirco ego *mittam ignem in ciuitates eius, & de-*
D *uorabit ædes* (hebr. אַרְמְנוֹת *armenot*, id est, palatia, ædes magnificas) *illius.* fecit id Deus per Nabuchodonosor. ita S. Hieron. Hugo, Lyran. & alij, licèt Haymo & Hugo hæc quoque facta putent per Sennacherib, qui cepit omnes vrbes munitas Iuda, excepta Ierusalem. Ciuitates & palatia, tum Iuda, tum à pari Israëlis intellige: sicut enim vtrumque culpauit de obliuione & neglectu Dei, ita vtrumque pariter reum damnat ad excidium, & incendium vrbium & ædium. Minùs ergo rectè aliqui *ciuitates* referunt ad Israël, palatia ad *Iudam*: quia, inquiunt, Osee vsurpat hebr. Israël in genere masculino, Iuda in feminino; subaudit enim terram Iuda. Verùm hæc ratio non subsistit: nam Osee hic Iudam vsurpat in genere
E masculino, dicens: *Iudas* הִרְבָּה *hirba*, id est, *multiplicauit vrbes*: *hirba* enim verbũ est masculinum; femininè enim, dicendum fuisset הִרְבְּתָה *hirbeta*, vti norunt hebraicè periti. Rursum cum ait, *mittam ignem in ciuitates*, planè intelligit eas de quibus paulò antè dixit, *Iudas multiplicauit vrbes*: in Hebræo enim vtrobique est eadẽ vox עָרִים *arim*. Ergo ciuitates intelligit Iudæ. Si quis tamen hæc distinguere velit, meliùs cum Aria vice versa, *ciuitates* ad Iudam, *ædes* vel palatia ad Israël referret; אַרְמְנוֹת *armenot* enim, id est, palatia, vel domus augustæ & templa, sunt הֵיכָלוֹת *hechalot*, id est, basilicæ, delubra, templa, quæ paulò antè dixit

ædificasse

ædificasse Israël. Verum, vt dixi, verius est eodem pertinere ciuitates, & ædes siue palatia, scilicet primò ad Iudam, deinde à pari ad Israël. vnde & Septuag. vertunt: *Mittam ignem in ciuitates eius, & deuorabit fundamenta illius*: fundamenta enim sunt ciuitatum, quæ cum ciuitatibus deuorabit immissus ab hoste ignis. Porrò de Iuda, æquè ac de Israële, loquitur Propheta nunc in genere feminino, intelligens terram, vti cum dicit אַרְמְנוֹתֶיהָ *armenoteha*, id est, ædes illius femininè; nunc masculinè, intelligens populum, vt cum dicit הִרְבָּה *hirba*, id est, multiplicauit; & עָרָיו *arav*, id est, vrbes eius, cum affixo, siue pronomine masculino.

CAPVT NONVM.

SYNOPSIS.

Israëli in frugibus & opibus lasciuienti, deósque gentium quasi earum datores ludis & festis colenti, minatur captiuitatem, in qua panem lugentium & pollutum comesturus sit. Secundò, vers. 9. docet quod imitentur parentes suos, qui coluerunt Beelphegor, Numer. 25. & Gabaitas, qui vxorem Leuitæ stupro enecarunt. Hinc vers. 11. minatur eis cædem filiorum, vuluam sine liberis, & vbera arentia, quódque eos in perpetuum deserens & abdicans tradet hostibus, vt planè excindantur, fiántque toto orbe vagi & profugi.

Vers. 1.] Noli lætari Israël, noli exultare sicut populi: quia fornicatus es à Deo tuo, dilexisti mercedem super omnes areas tritici.

Vers. 2.] Area & torcular non pascet eos, & vinum mentietur eis.

Vers. 3.] Non habitabunt in terra Domini: reuersus est Ephraim in Ægyptum, & in Assyriis pollutum comedit.

Vers. 4.] Non libabunt Domino vinum, & non placebunt ei: sacrificia eorum quasi panis lugentium, omnes qui comedent eum, contaminabuntur: quia panis eorum animæ ipsorum, non intrabit in domum Domini.

Vers. 5.] Quid facietis in die solenni, in die festiuitatis Domini?

Vers. 6.] Ecce enim profecti sunt à vastitate: Ægyptus congregabit eos, Memphis sepeliet eos: desiderabile argentum eorum vrtica hæreditabit, lappa in tabernaculis eorum.

Vers. 7.] Venerunt dies visitationis, venerunt dies retributionis: scitote Israël stultum Prophetam, insanum virum spiritualem, propter multitudinem iniquitatis tuæ, & multitudinem amentiæ.

Vers. 8.] Speculator Ephraim cum Deo meo: Propheta laqueus ruinæ factus est super omnes vias eius, insania in domo Dei eius.

vers. 1. NOLI *lætari Israël.*] Quasi dicat: Ne exultes, ô Israël, ne publica festa, ait Chald. tripudia & ludos instituas, vti instituunt gentes in honorem deorum, quorum cultũ nunquam dereliquerunt, cùm ab eis abundantiam opum, victoriam, aut aliud insigne beneficium accipere se putant: quia tu *fornicatus es*, id est, coluisti idola, itáque auersus es *à Deo tuo*: ergo tibi lugendum est iugiter, non exultandũ. ita Chald. Hugo, Clarius & alij. Aliter Arias, quasi dicat: Noli lætari, ô Israël, vt cæteri populi; quia tu iam dispersus per captiuitatem, non amplius es populus, sed mancipium & fæx populorum omnium.

Dilexisti mercedem.] Scilicet meretriciam, vt nimirum pro mercede idola coleres super areas, id est, pro areis tritici: merces ergo fuerunt areæ tritici; quasi dicat: Fornicatus es cum idolis quasi meretrix, pro pretio & mercede tritici, vt scilicet idola darent tibi eius copiam. Vnde Chald. vertit: *Dilexisti seruire idolis pro omnibus areis frumẽti.* quasi dicat: Vbicumque erat spes frumenti, lucri, aut copiæ rerum, ibi quasi meretrix, illarum spe idolis te substernebas, eáque colebas, sperans te ab eis ditandum; ideóque iustè à Deo hac mercede, purà frugibus & opibus priuaberis, vt sequitur. ita S. Hieron.

Secundò, *super*, id est, *apud omnes areas tritici fornicatus es*, purà coluisti idola: quia in ipsis areis, æquè ac in torcularibus, vel iuxta eas, tripudia & ludos instituebant in gratiarum actionem, laudãdo deos suos, quòd copiosam messem aut vindemiam dedissent. Ita S. Hieron. Hugo, Lyran. & Arias; q. d. Plena horrea, & copiosam messem, quã Deus tibi dederat, tu non Deo, sed idolis acceptam tulisti, iisque festa & ludos instituisti, quæ summa est ingratitudo, æquè ac impietas. ita Theodor. & Theoph. ac S. Cyril. quem audi. *Solebant*, ait, *Gentiles cum incipienda erat aratio sacrificare dæmonibus, petentes fertilitatem: item cum metendum erat, & vindemia calcanda, libabant & sacrificabant canentes odas* ἐπιληνίους (vindemiales) *in summa lætitia. Accusat ergo nunc Dominus Israël, qui hoc idem faciebat, quod gẽtes, quæ Deum non cognouerant. Fornicatus es ergo, inquit, dilexisti munera, &c. petisti non à Deo, sed ab idolis fertilitates agrorum, quas tibi non dederunt; hoc enim significat, Area non cognouit eos, &c.*

vers. 2. *Area & torcular non pascet eos.*] Quasi dicat: Quia Israël dilexit areas & horrea messis, eáque petebat & accepta referebat, non mihi eorum

datori, sed idolis, qui nihil in ea iuris & potestatis habent; idcirco ego hæc Israëli ingrato & impio auferam, faciámque vt nec area det frumentum, nec torcular vinum quod pascat eos: quocirca *vinum mentietur eis*, quasi dicat: Vineæ quæ eis multas vuas, multum vini promittere videbantur, fallent eos, & parum vel nihil vuarum & vini proferent; itaque spe sua eos frustrabunt; quinimo faciam vt vastentur ab Assyriis: vnde *non habitabunt in terra Domini* & Chananæa, quam Deus eis promisit & dedit; sed *reuersus est* (reuertetur) *Ephraim*, putà Israël excisus & profugus, *in Ægyptum*, *& in Assyriis* captiuus *pollutum comedit*, hoc est, comedet idolothyta, ac cibos lege Leuit. 11. vetitos, ideóque immundos. ita S. Hieron. Chald. Theoph. Haymo, Hugo, Lyran. & alij. Vide dicta cap. 8. 8. Erat ingens probrum ac pœna, æquè ac peccatum apud Iudæos, pro pane sancto comedere pollutum. Vnde Machabæi excarnificari maluerunt, quàm suilla carne lege vetita vesci 2. Machab. 6. 18. Sic & Daniel. cap. 1. 8. & 5. Petrus Actor. 11. 8. exhorruerunt cibos gentilium immundos. Simile est illud Horatij lib. 2. Epist. 2.

Verùm vbi oues furto, morbo periere capellæ,
Spem mentita seges, bos est enectus arando.

vers. 4. *Non libabunt Domino vinum.*] Quasi dicat: Non Deo, sed idolis & dæmoni sacrificabunt & libabunt, &c, vt ait Apost. 1. Corinth. 10. 20. bibent *calicem dæmoniorum* (id est, dæmonibus oblatum) non Domini. ita S. Hieron. Haymo, Arias, & Vatab. Secundò & potiùs, quasi dicat: Puniam eos sterilitate & fame, vt ne quidem habeant vinum quod Deo in sacrificiis libent, patet ex paulò antè dictis. Nota, Deus in Leuitico & Num. 15. sanxit, vt in omni sacrificio carneo, putà ouis, capræ & bouis adhiberentur libamina, quasi condimenta, putà panis, vel simila oleo conspersa, sal & vinum. Sacrificium enim erat quasi conuiuium Dei. Vnde victimæ in Scriptura vocantur panis, id est, cibus Dei. In conuiuio autem requiritur tam cibus, putà panis, & caro cum sale, quàm potus, putà vinum; quod in honorem Dei vel in terram effundebatur, vel à sacerdotibus bibebatur, hócque vocabatur libare, & libamen. Vnde & Christus in sacrificio Eucharistiæ instituit speciem panis, quasi cibum; & speciem vini, quasi potum libandum, id est, hauriendum à sacerdote in honorem Dei. Vide dicta in Leuit. & Numer. 15. Nota Secundò, videntur Israëlitæ, saltem sapientiores, errorem & dementiam suam in cultu vitulorum agnouisse, & damnasse; ac voluisse Deo vero sacrificare, cui sacrificarant patres eorum. Vnde de eis ait Deus cap. 8. 2. *Me inuocabunt Deus meus, cognouimus te Israël.* Verùm, quia non ex toto corde ad Deum se conuertebant, sed partim Deo in occulto, partim vitiis & idolis in publico, vt communi populo se accommodarent, seruiebant; hinc Deus eos eorúmque victimas respuit & reprobat. ita ferè Sanchez. Vnde sequitur:

Et non placebunt ei.] Quasi dicat: Hostiæ & sacrificia Israëlis deficiente libamine, putà vino, non placebunt Deo, quia imperfecta & illegitima, & quia ab idololatris oblata extra Ierusalem & templum in Assyria, vbi captiuus detinetur Israël. Hebr. *non dulcescent ei*, id est, non erunt Deo dulcia & iucunda, sicut iniucundum & ingratum est epulum, in quo deest vinum, in quo editur tantùm, non bibitur. Vnde subdit:

A *Sacrificia eorum quasi panis lugentium.*] Supple immunda erunt, æquè ac tristia & insuauia, vti sunt prandia lugentium; tum quia carentia vino; tum quia ab idololatris oblata inter idola & idololatras, sæpe etiam ipsis idolis, vti censet S. Hieron. & Cyrill. estque valde verisimile: tum quia contra legem, extra templum & Ierusalem in Assyriaca captiuitate oblata, in qua Israël degit mœrens & lugens, ac proinde festa & sacrificia sua latè & festiuè celebrare nequit, vti fecit in Ierusalem & templo. Nota, explicat hic cibum Israëlis *pollutum*, de quo dixit vers. 3. per panem lugentium, qui scilicet comedi solet in exequiis & funeribus, quæ Græcis *περίδειπνα*, id est, lugentium cœnæ dicuntur; Latinis *parentalia*, quod B parentibus mortuis immolentur, ait S. Hieron. iisque hæc quasi vltima iusta & pietatis officia soluantur. Porrò hic panis & cibus Iudæis immundus erat; nam Numer. 19. vers. 11. 14. & 16. sancit Deus, vt omnes contaminentur, sintque immundi per septem dies, qui mortuum tetigerint, aut funeri interfuerint, aut ex pane epulóue funebri comederint. Panis ergo luctus, siue domus funestæ, tangentes & comedentes funestabit, & contaminabit. Significat ergo totam vitam Israëlis in Assyriaca captiuitate, fore continuam quandam quasi funebrem & feralem cœnam: in qua squalens & mœrens comedet cibos gentium pollutos, eiúsque oblatio non feriis, sed inferiis erit C aptior; inquit Ruffin. Albert. Hugo, Vatab. & Arias.

Tropol. S. Hieron. Hæretici, ait, qui nonnisi lucra & symposia aucupantur, omniáque deliciarum causa faciunt; vt populum decipiant, & domos deuorent viduarum, habent panem lugentium, id est, verba mortifera, quibus iniquitatem loquuntur contra Dominum, qui panis non ingreditur in domum Domini. Sic omnis peccator comedit panem lugentium, quia ei nihil est lætum, etiamsi epuletur & tripudiet; non enim potest esse vera lætitia, vbi est mala conscientia. Hæc enim vermem rodentem & remorsum pungentem semper secum defert.

Quia panis eorum animæ ipsorum.] Scilicet, erit, D quasi dicat: animæ, id est, concupiscentiæ, & gulæ suæ consulunt, & satisfaciunt sacrificando, non autem sacrificant vt Deum, vel idola colant: ac propterea indigni sunt vt panis, id est, victimæ eorum *ad domum Domini*, id est, ad templum deferantur; quod proinde me puniente à Chaldæis igne succendetur: in Assyria autem & Chaldæa *ad domum Domini* deferri non poterunt; quia nulla erit ibi domus Domini. ita S. Hiero. Theophil. Hugo, Arias, Ribera & alij.

Tropol. hæc rectè adaptes sacerdotibus indignè sacrificantibus, non pietatis; sed lucri & gulæ causa: horum enim sacrificium, licèt ex parte hostiæ, putà filij Dei, sit Deo gratissimum; tamen E ex parte offerentium est quasi qui patri filium necat, ipsúmque se offerentem occidit. Est ergo panis lugentium. vnde Chald. vertit: *Sacrificia eorum erunt instar panis abominabilis.* ita Delrio adagio 951. Rursum Theoph. hæc adaptat sacrificio quòd fit ex iniustè partis: hoc enim est panis lugentium, quia est de bonis oppressorum, ideóque lugentium. Tristis oblatio displicet Deo.

Symbolicè hic disce, Deo non placere oblationes & victimas, quæ tristi, lugubri & melancholico animo ei offeruntur, sed hilarem datorem diligere, vt ait S. Paul. 2. Corinth. 9. 7.

Hermes

Hermes Episcopus & Martyr, S. Pauli discipulus, in lib. Pastoris, quem probauit S. Dorothæus, Damasus, & multi veterum, visione 5. mandato 10. narrat sibi apparuisse angelum in figura pastoris, & inter alia dixisse: *Tristitia omnium spirituum nequissimus est, & pessimus seruus Dei, & omnium spiritus exterminat, & contribulat spiritum S. & oratio tristis non habet virtutem vt ascendat ad altare Dei. Quoniam tristitia sedes in corde eius. Cùm ergo mixta fuerit oratio viri cum tristitia, hæc non patietur orationem mundam ascendere ad altare Dei. Sicut enim vinum aceto mixtum, eandem suauitatem non habet: sic & tristitia Spiritus S. mixta, eandem orationem mundam non habet.* Hoc est quod ait Aaron, lugens in strage filiorum: *Quomodo potui placere Domino in ceremoniis mente lugubri.* Quocirca Cassianus collat. 9. cap. 3. docet, quòd ad rectè orandum, itæ præ omnibus, ac tristitiæ perturbatio funditus ex animo sit eruenda.

vers. 5. *Quid facietis in die solemni, in die festiuitatis Domini?*] Primò sensus est, quasi dicat: in captiuitate non poterit Israël celebrare festum Paschæ, Pentecostes, & similia, quæ cum gaudio celebrabat in Ierusalem. Ita Theodor. Arias, & Lyran.

Secundò & neruosiùs, S. Hieron. Haymo, Albert. Hugo, Clarius & alij exponunt, quasi dicat: Festa pristina non celebrabitis, ô Israëlitæ, in templo, vtpote positi in captiuitate, sed facietis perenne festum & solemnitatem vindictæ meæ, quo scilicet publicè puniam vos captiuitate, paupertate, & gladio. Hæc enim dicitur solemnitas Domini, quia in ea solemnis Dei iustitia & gloria totò orbe splendebat, & ab omnibus gentibus celebrabatur. Sic ait Ierem. Thren. 2. 22. *Vocasti quasi ad diem solemnem, qui terrerent me de circuitu.* Ex eadem phrasi & tropo, impij excindendi & occidendi in hac Dei solemnitate, vocantur hostiæ & victimæ, quæ immolantur iustitiæ Diuinæ; ac Assyrij & Chaldæi, qui eos occidunt & immolant, vocantur sacerdotes Dei. Sic ait Isaias cap. 34. 6. *Victima Domini in Bosra, & interfectio magna in terra Edom. &c. quia dies vltionis Domini, annus retributionis iudicij Sion.* Hinc bellum contra impios vocatur sanctum, militésque sancti, quasi auctorati & consecrati à Deo sacerdotes. Sic ait Ierem. cap. 6. 4. *Sanctificate*, ô Chaldæi, *super eam* (Ierusalem) *bellum.* Vide ibi dicta.

Anagog. S. Cyrill. lib. 4. in Ioannem cap. 35. quasi dicat: Vos, ô impij, qui spreuistis viam arduam, laborésque virtutis, non poteritis ingredi solemnitatem cœnæ & beatitudinis cælestis. Dicet enim vobis paterfamilias, Quomodo intrastis huc absque veste nuptiali?

vers. 6. *Ecce enim profecti sunt à vastitate.*] Id est proficiscentur & fugient in Ægyptum, propter excidium & vastitatem Samariæ. Vide dicta c. 8. 8.

Ægyptus congregabit eos, Memphis sepeliet eos.] Memphis, nunc Caitus, vulgò Alcairo dicitur; aut potius Memphis vetus fuit è regione Cairi, ab alia parte fluminis Nili. vide dicta Ierem. 44. 1. S. Hieron. Haymo, Alber. & Hugo hæc accipiunt de Iudæis, qui occiso Godolia, quem Chaldæi præfecerant Iudææ, timentes eorum vindictam, fugerunt cum Ieremia cap. 43. 7. in Ægyptum. Verùm hic non agitur de Iudæis, sed de Israëlitis, id est, Samaritis: eorum ergo excidium & fuga in Ægyptum hic prædicitur, quódque morituri & sepeliendi sint in Memphi.

A *Desiderabile argentum eorum vrtica hæreditabit.*] Per vrticas significat longam fore captiuitatem & Samariæ vastitatem, quasi dicat: Domos splendidas, quas Samaritæ magno argento comparauerant, vasisque argenteis & pretiosis exornauerant, ac in quibus suos thesauros argentúmque condiderant, vastabit & radet Assyrius vsque ad solum, adeo vt in eo tribuli, lappæ & vrticæ germinent. ita S. Hieron. Haymo, Alber. Arias. Vnde Chald. vertit: *In domo desiderabili argenti eorum vrtica degent.*

Lappa in tabernaculis eorum.] Pro *lappa* Septuag. vertunt *spina*. Alij, *tribuli*. Est enim lappa spinosa teste Dioscor. lib. 3. cap. 98. flosculum habens aculeis plenum, qui iniectus in vestem tenaciter adhæret, quo ludo solent pueri delectari. Cuius tria sunt genera, ait Perottus. Nam quædam dicitur canaria, quæ est exigua, canibus adhærens. Altera maior est, & philanthropos appellatur, quod vestibus hominum adhærens, eos amare videatur. Tertia appellatur personata, & maxima est, nascitúrque iuxta riuos & flumina. Folia habet ampliora cucurbitis: ideóque veteres ea vtebantur ad personatus faciendos. Porrò Plinius lib. 21. 17. *Notabile, ait, est in lappa quæ adhærescit, quoniam in ipsa flos nascitur non eminens, sed intus occultus, & intra se germinat, velut animalia quæ in se pariunt.* Hebr. חוח *choach* propriè hamum significat, indéque omnem plantam spinosam, quæ instar hami tenet & capit id cui applicatur. Vnde noster Interpres nunc lappam, nunc carduum, nunc tribulum, nunc paliurum vertit.

Venerunt dies visitationis.] Id est, punitionis & excidij, qui erunt *dies retributionis*, quibus Deus rependet eis supplicia pro sceleribus. ita Syrus. vers. 7.

Scitote.] Legit Interpres ידעו *vdeu* in Imperatiuo, iam legunt ידעו *ied eu* in futuro, id est, scient. Septuag. verò legerunt ירעו *sarea*, id est, *affligetur Israël sicut Propheta insaniens.* Sensus est, quasi dicat: Nemo vobis adulctur, nemo vos decipiat; nam instant dies castigationis & supplicij vestri: proinde scitote nunc, vel, tunc ipsa experientia scietis, stultos fuisse & insanos Prophetas, qui vos non capiendos nec excindendos, sed securè & lætè victuros, omniáque prospera pollicebantur; me verò, Isaiam, Ioëlem, & similes fuisse veros Prophetas, qui cladem hanc & stragem vobis prædiximus.

Secundò, S. Hieron. & Lyran. censent, hic ipsummet Israël vocari Prophetam stultum, quasi dicat: Scitote, vel tunc scient omnes, Israël fuisse Prophetam stultum & insanum, hoc est multa effutientem temerè, instar insani & furore quodam, aut spiritu perciti: quia ipse securitatem & fausta omnia sibi promittebat, cùm ecce iam captus & vastatus sit.

E Tertiò, S. Hieron. rursum, Haymo, Albert. & Hugo, hæc intelligunt de veris Prophetis, quasi dicat: Scitote & aduertite nunc, vel tunc scietis & aduertetis, Prophetas qui excidium minabantur, quos vos stultos vocabatis, an insani fuerint, an potiùs viri spirituales, id est, afflati Spiritu S. Primus sensus & secúdus aptiores & planiores sunt. Comparat enim populum auiculis, pseudoprophetas aucupibus, prædicationem eorum laqueo. ita Vatab.

Virum spiritualem.] Id est, Prophetam. Hunc enim Hebræi vocant *virum spiritus*, id est, spiritu Dei afflatum. Pro *virum spiritus*, vertas, *virum venti*; & pro *spiritualem*, *ventosum*, id est, vanum

& mendacem. Sic Ierem. 5. 13. ait: *Propheta fuerunt in ventum locuti, & reſponſum* (oraculum, prophetia) *non fuit in eis.* Syrus: *Cognoſcet Iſraël ſtultum Prophetam inſanum, virum qui amictus eſt ſpiritu ſoliditatis.* Arabicus: *Conſumetur Iſraël vt veſpera perturbata, aut ſicut homo indutus ſpiritu malo.*

Propter multitudinem iniquitatis tuæ, & multitudinem amentiæ.] Quaſi dicat: Habuiſti falſos ſtultóſque Prophetas qui te deciperent, & in exitium agerent; quia id merebatur multa tua iniquitas & amentia, qua Deum tuum, eiúſque veros Prophetas ſemper ſpreuiſti: aut vt Hieron. Prado in Ezech. 13. verſ. 3. q. d. Propheta quidem veſter ſtultus fuit; ſed in hanc amentiam præcipitarunt eum iniquitates veſtræ, atque odium Dei veſtris impietatibus conceptum. Pro *amentia* Hebr. eſt משטמה *maſtema*, quod R. Dauid, Vatab. & alij recentiores vertunt odium, iram, furorem (nam ira furor breuis eſt) radix enim שטם *ſatam* ſignificat odiſſe, inimicari, aduerſari: odium ergo eſt amentia, & odire Deum ſumma eſt amentia. Senſus eſt quaſi dicat: Adhæſiſti idolis, eorúmque falſis Prophetis; quia odiſti Deum, eiúſque Prophetis aduerſatus es; quæ ſumma eſt veſania & dementia.

verſ. 8. *Speculator Ephraim cum Deo meo: Propheta laqueus ruinæ* (hebr. *aucupis*, qui auem capit agitque in ruinam) *factus eſt ſuper omnes vias eius, inſania* (hebr. *maſtema*, id eſt, *odium*, vti iam dixi) *in domo Dei eius.*] Primò Theodor. ſic explicat, quaſi dicat: Ephraim per legem & Prophetas, quos à Deo accepit, conſtitutus quaſi ſpeculator & doctor gentium omnium, vt eas doceret verbo & exemplo Dei cultum, viamque virtutis & ſalutis. At ipſe factus eſt eis laqueus, dum inſanè coluit idola & vitia idololatrarum.

Secundò Vatab. quaſi dicat: Ephraim fecit ſibi ſpeculatorem, id eſt, pſeudoprophetas, eóſque vult audire ſimul cum Deo ſuo, quaſi dicat: Vult audire & colere tam idola, quàm Deum, tam falſos quàm veros Prophetas, quæ eſt mera inſania.

Tertiò Chald. & Lyran. quaſi dicat: Speculator Dei, id eſt, verus Propheta eſt in Iſraël: at Iſraël ei laqueum tetendit, vt eum interficiat, itáque concitat ſibi odium Dei, qui hunc ſpeculatorem in domo, id eſt, Eccleſia ſua conſtituit.

Quartò & genuinè, quaſi dicat: *Speculator cum Deo meo*, id eſt, Propheta qui debuerat ſecundùm Deum, & quaſi à Deo auctoratus & conſtitutus Propheta, aut qui dicebat ſe Deo familiarem & ab eo miſſum, ideóque debebat Iſraëli vera prædicere & docere, ac hoſtes & imminentia mala ex alta prouidentiæ ſuæ ſpecula proſpicere, præmonere & auertere, hic eum illaqueauit, & quaſi laqueus aucupis eum decepit ſua falſa prophetia & doctrina, qua inter alia prædicabat quaſi acceptum ex ore Dei, Iſraëli nihil timendum eſſe ab hoſte & vaſtitate. itáque cauſa fuit, vt Iſraël perduraret in ſuis viis, id eſt, impiis actionibus, ac præſertim in ſua idololatria; quæ ſumma eſt *inſania*: nam *in domo Dei eius*, id eſt, in templo idoli eius, quod ipſe colit vt Deum ſuum, incitat eum ad adorandum idolum, id eſt, ligna & lapides. ex his enim compactum eſt idolum. Speculator ergo hic eſt Pſeudopropheta, & falſus falláxque doctor. At quis? S. Hieron. Haymo, & Hugo accipiunt Ieroboam. Hic enim creatus rex illaqueauit populum, eúmque coëgit adorare vitulos aureos à ſe erectos in Dan & Bethel. Secundò, Albert. & Dion. Carthuſ. accipiunt Ahiam

A Silonitem, qui licèt eſſet verus ſpeculator, id eſt, Propheta Dei, tamen per accidens factus eſt laqueus Iſraëli, quia prædixit, & quaſi promiſit regnum impio Ieroboam, qui cauſa fuit idololatriæ & ruinæ Iſraëlis. Tertiò, planiùs & pleniùs accipias quoſuis falſos Prophetas. Hi enim mentiebantur ſe à Deo miſſos, itáque illaqueabant & decipiebant populum. Hi quoque ſunt ſtulti Prophetæ & inſani, de quibus dixit verſ. præcedenti.

Tropol. hæc rectè adaptes Tertulliano, Lucifero Calaritano, Origeni, aliiſque viris ſapientia & virtute illuſtribus. Hi enim fuerunt quaſi oraculum Dei, & quaſi ſpeculator cum Deo conuer- B ſans; ſed per apoſtaſiam & lapſum facti ſunt laqueus in Eccleſia; multóſque fideles ſecum traxerunt in ruinam, quibus rectè competit verſio Arabica verſ. 11. *Ephraim quaſi auis volauit, & eminentia* (claritas, nobilitas) *eorum quaſi vallis, & quaſi vada.* Tropol.

Verſ. 9.] Profundè peccauerunt, ſicut in diebus Gabaa: recordabitur iniquitatis eorum, & viſitabit peccata eorum.

Verſ. 10.] Quaſi vuas in deſerto, inueni Iſraël: quaſi prima poma ficulneæ in ca- C cumine eius, vidi patres eorum: ipſi autem intrauerunt ad Beelphegor, & abalienati ſunt in confuſionē, & facti ſunt abominabiles, ſicut ea quæ dilexerunt.

Verſ. 11.] Ephraim quaſi auis auolauit, gloria eorum à partu, & ab vtero, & à conceptu.

Verſ. 12.] Quod & ſi enutrierint filios ſuos, abſque liberis eos faciā in hominibus: ſed & væ eis cùm receſſero ab eis.

D *Verſ. 13.*] Ephraim, vt vidi, Tyrus erat fundata in pulchritudine: & Ephraim educet ad interfectorem filios ſuos.

Profundè peccauerunt ſicut in diebus Gabaa.] verſ. 9. Heb. eſt *profundarunt*, Syrus, *profundum petierunt*, id eſt, in profundum, putà in baratrum ſcelerum prolapſi ſunt; &, vt Vatab. profundam fecerunt defectionem, ex qua ſcilicet emergendi vix videtur vlla eſſe ſpes, aut poſſibilitas; & vt Prado in Ezechiel. 13. 3. quaſi dicat: Ex profundo & imo corde, ex toto affectu receſſerunt à Deo, & coluerunt idola. Porrò dies Gabaa S. Hieron. Hay- E mo & Hugo referunt ad tempus, quo Saul creatus eſt rex in Gabaa, cùm populus inuito Deo à Samuele regem ſibi poſtularet; quaſi dicat; Vti Iſraël olim Saulem, ita nunc Ieroboam me inuito regem ſibi conſtituit. Melius idem Hieron. Cyrill. Theop. Lyran. Vatab. Ribera & alij, hæc referunt ad enorme ſtuprum à Gabaitis commiſſum in vxorem Leuitæ, ob quod omnes cæſi ſunt. vide Hiſtoriam Iudic. c. 19. & 20. Sēſus ergo eſt, quaſi dicat: Sicut profundè, id eſt, prauiſſimè peccarunt viri Gabaa; & Beniaminitæ, fœdo & inſano ſtupro occidentes vxorem Leuitæ, illúdque deinde contra alias omnes tribus pertinaciſſimè defendentes ſtolido bello, quo omnes penè

vſque

vſque ad internecionem totius tribus Beniamin occiſi ſunt: ita nunc Iſraëlitæ grauiſſimè peccant ſtupro ſpirituali, id eſt, idololatria publica, & communi omnibus decem tribubus, illámq; pertinaciſſimè tuentur & defendunt, nec vllis Prophetarum monitis aut minis ab ea auocari ſe ſinunt; quin potiùs Pſeudoprophetarum vocibus & oraculis in ea confirmari, & perfici gaudent: quocirca à Deo excindentur vt Gabaitæ.

verſ. 10. *Quaſi vuas in deſerto inueni Iſraël.*] Quaſi dicat: Elegi Iſraël, eduxique per Moſen ex Ægypto in deſertum, fuitque ipſe mihi chariſſimus & in delitiis, vti ſolent eſſe viatori in deſerto fame, ſiti & fatigatione afflicto, vuæ repertæ, & *prima poma ficulnea,* id eſt, primæ & præcoces ficus (pomum enim Latinis ſignificat fructus omnes qui molliori ſunt cortice) quæ Ieremiæ 24.2. vocantur *præcoqua*, alibi *primitiuæ*, vel *primi temporis.* Septuag. Iſaiæ 28. 4. vertunt *præmaturas.* Hæ enim, quia poſt longam eorum carentiam auidè expetuntur, in prouerbium abierunt, ſignificántque rem valdè deſiderabilem, diúque expetitam primos enim fructus, præſertim ficus, mirè concupiſcimus: quia iis, vtpote immaturis, diu, putà toto anno abſtinuimus. Immaturitas enim, & mora cupiditatem acuit, vt vbi primùm maturuerint, aut ſeſe oſtenderint, cupidè arripiantur. Simili modo ego Iſraëlem inopem & famelicum in deſerto manna de cœlo alui. At ipſe ingratus & recalcitrans, me ſpreto defecit ad Beelphegor, id eſt, Priapum, eúmque adorauit, Num. 25. 1. vide ibi dicta. ſenſus ergo eſt, quaſi dicat; Iſraël colens nunc vitulos, imitatur parentes ſuos, qui primitus coluerunt Beelphegor. ita Chald. Albert. & Arias. Ita quoque explicant S. Hieron. Theod. Theoph. Rupert. Haymo, Hugo & Lyran. niſi quod ipſi per *patres* accipiant *Abraham, Iſaac, Iacob,* non *Moſen.* Verùm hi non fuerunt in deſerto. Nota, pro *quaſi prima poma ficulnea,* Septuag. vertunt, *Sicut ſcopum in ficu temporaneũ.* Sicut enim ſcopus, id eſt, ſpeculator rem longè venientem annunciat, ita præcox ficus maturitatem, vti eruditè annotauit Billius in orat. 32. Nazian.

Abalienati ſunt in confuſionem.] Quaſi dicat; Conuerterunt ſe ad colendum pudendum idolum Priapi, quod vti obſcœnum, ita per obſcœnas libidines & fornicationes colebant. ita S. Hieron. Cyrill. Theod. Theoph. & Lyran.

Et facti ſunt abominabiles: ſicut ea quæ dilexerunt.] Putà, ſicut idolum Priapi erat fœdiſſimum & abominandum; ac ſicut abominandæ erant meretrices Madianitæ quas dilexerunt, & cum quibus fornicabantur; quæ eos ad cultum Priapi illexerunt. vnde Arias & Vatab. vertunt: *Facti ſunt abominabiles ſecundùm amorem earum,* ſcilicet, meretricum, id eſt, ſicut meretrices hæ, amórque earum & fornicatio erant abominabiles. Sic ait Pſaltes pſal. 113. 8. *Similes illis* (ſimulachris & idolis) *fiant qui faciunt ea,* quaſi dicat, Idoloplaſtæ & idololatræ fiant trunci, ſtipites, ſtupidi ingenio, omnique ſenſu homine digno, ac viribus deſtituti, clauſis & mortuis mentibus, ait S. Aug. & Hieron. tales enim ſolent eſſe idololatræ, idolis ſuis ſimiles. Hinc ſcholaſticè rectè docet D. Thomas 1.2. q. 18. art. 2. actus humanos ſumere ſpeciem ex obiectis, vt ſi obiectum ſit bonum, actus ſit bonus; ſi obiectum ſit malum & abominandum, actus ſit malus & abominandus, idque in tali ſpecie virtutis vel vitij, cuius eſt obiectum: obiectum enim à voluntate amatum & cõcupitum, ſuam bonitatem vel malitiam in eandem transfundit. Arabicus vertit: *Illuſi ſunt in operibus ſuis, & aſſimilati ſunt amenti.* Peccator ergo eſt ſtultus & amens.

Moral. Diſce hic, quòd voluntas noſtra natura ſua ſit quaſi chamæleon: ſicut enim ille rerum omnium quibus ſe applicat, colorem induit, præter rubrum & candidum, inquit Plin. lib. 8. c. 33. ideóque in omnes formas & ſpecies ſe tranſmutat: ſic & voluntas omnium rerum ſpeciem & faciem quaſi induit, quibus ſe per amorem iungit & applicat. Hinc dixit vir ſapiens: *Quod per voluntatem reſolutè & efficaciter vis, hoc abſolutè es.* Vis reſolutè eſſe humilis, hoc ipſo humilis es: vis eſſe temperans, caſtus, obediens, patiens; ſi id efficaciter vis, de facto es temperans, caſtus, obediens patiens. Hoc eſt quòd ait S. Auguſt. epiſt. 52. ad Macedonium: *Non faciunt bonos vel malos mores niſi boni vel mali amores.* Sicut ergo facti ſunt abominabiles, qui dilexerũt peccata; ita facti ſunt, fiúntque ſpecioſi & gratioſi, qui diligunt Deum ſpecioſiſſimum & gratioſiſſimum. Nam, vt ait S. Auguſt. tract. 2. in epiſt. 1. Ioannis, *talis eſt quiſque, qualis eſt eius dilectio. terram diligis? terra es: Deum diligis? Quid dicam? Deus eris.* Amor enim transformat amantem in rem amatam. vnde *anima,* ait S. Auguſt. *magis eſt vbi amat, quàm vbi animat:* & viciſſim res amata magis eſt in amante, quàm animante. Quocirca Cato Cẽſorius amantis animum dicebat in alieno corpore viuere, vti refert Plutarch. in eius vita. Et Plato aſſerebat omnes qui perditè amarent, in ſuo & proprio corpore mortuos eſſe, eò quòd in alieno viuerẽt, vti refert Fulgoſ. lib. 7. cap. 2. Et Panetius Philoſophus, amorem turpem aiebat eſſe rem impotentem, alteri emancipatam, vilem ſibi, vti refert Bruſſon. lib. 1. c. 2. Eius enim officium non eſt aliud, quàm corpus proprium & creaturas alias, putà carnes, panes, vina, delicias, &c. in putredines deuorando, vel voluptuando conuertere. Hæc eius vtilitas, imò vilitas; hæc eius poteſtas, imò infirmitas; vt per eum noſtra ſanies tranſeat affluenter: non enim facere valet, vt maneat. Hoc eius ſtudium, hæc eius beatitudo; vt voluptatum creaturum ſordibus affluat, quibus votiuè ſuccumbit, corrumpente eum per illas diabolo: qui mirè gaudet de hominis deceptione & interitu, cum rei creatæ quam turpiter homo adamat, imago ei maneat impreſſa, tanquam ſimulachrum in templo ſuo; cui non bouem, non hircum, ſed animam rationalem & corpus, id eſt, ſeipſum totum peccator immolat, cum ea fruitur. An non ergo abominabilem ſe facit, cum ſe pro vili delectatione, eáque momentanea, putri carni, imò teterrimo dæmoni ſe mancipat, & ſeruum addicit? quando creaturas quas fœdè diligit, ac cum eis ſeipſum in putidas vomicas carnimomata, aliáſque ſordes & putredines tranſmutat. Ex aduerſo anima amans Deum, fit ſpiritalis, angelica, diuina, & in Deum illi inhærendo tranſit. Vnde S. Ambroſ. lib. de Iſaac & anima cap. 3. *Tunc,* ait, *nos oſculatur Dei verbum, cum cor noſtrum lumine cognitionis illuminat, & amore bonitatis inflammat, vt adhæreat ipſi, & vnus cum ipſo ſpiritus efficiatur.* Neruoſiùs S. Gregor. explicans illud Cant. 1. 1. *Oſculetur me: Cum eius* (ſponſi, ait ſponſa.) *oſculum ſentio, ſubita mutatione me derelinquo, & in eius ſimilitudinem illico liquefacta transformer.* Amor enim eſt motus & impulſus, quo amans fertur in rem amatam, eique ſe vnit, & in eam ſe

Volũtas eſt chamæleon.

transformat. Secus est in intellectu & intellectione. Hic enim non tendit extra se, sed res intellectas per species & cognitionem ad se trahit, sibi imprimit & incorporat, vt docet S. Thom. 1.2. q. 22. art. 2. Denique ex hoc loco & similibus, rectè probant Theologi quòd actus peccati trãsiens, post se relinquat in anima peccantis maculam habitualem peccati, per quam ipsa formaliter fit exosa & abominabilis Deo. ita Ioannes Salas 1.2. q. 86. initio.

vers. 11. *Ephraim quasi auis auolauit, gloria eorum à partu.*] Est hebraica metathesis, siue verborum transpositio: sic enim illa ordinanda sunt: Gloria Ephraim quasi auis, id est, velocissimè auolauit à partu, &c. Gloriam vocat filios: hi enim sunt parentum decus & gloria, vti dicitur Prouerb. 10.8, Sensus ergo est; quasi dicat: Filij Ephraim in quorum multitudine, specie & robore ipse gloriabatur, citò morituri sunt; alij *à partu*, cum scilicet primùm prodierint in lucem; alij *ab vtero*, quia scilicet abortiui erunt, quasi dicat: Faciam vt matres pariantur aborsum, fœtúsque suos abortiant; alij *à conceptu*; quia semen conceptum mox diffluet, vt ex eo embryo formari nequeat; quasi dicat: Puniam vxores vestras sterilitate & vitio matricis, faciámque vt fœtum non concipiant, aut conceptum abortiant, aut natum mox perdant.

vers. 12. Hunc esse sensum patet ex sequentibus: *Quod etsi enutrierint filios suos, absque liberis eos faciam*, quasi dicat: Quod si filios aliquos procrearint & educarint, illos vel gladio hostili, vel peste, aut morbo occidam, vt ad ætatem maturam nõ perueniãt, nec computentur *in hominibus*. Idem patet ex vers. 14. vbi dicit: *Da eis vuluam sine liberis, & vbera arentia*. ita S. Hieron. Chald. Vatab. Arias & alij. Aliter Theod. Haymo & Lyran. quasi dicat: Ephraim citò quasi auis auolabit in captiuitatem Assyriacam, qui gloriabatur de sobole copiosa, de vtero conceptúque fœcundo.

Aliter quoque Theoph. quasi dicat: Ephraim citò quasi auis auolauit, & recessit à viis & moribus patrum suorum: quia gloriam suam non in me, sed in prole, partu & conceptu vbere constituit. Hinc ego illam ei adimam & succidam.

Tropol. Tropol. *Gloria Ephraim à partu, ab vtero, à conceptu transit*, inquit Iulianus Arch. Toletan. qui in Nahum exstat tomo 2. Bibl. SS. Patrum, *quandò mens prius honore, gloria quasi semidea, pro fama infamiam, pro gloria miseriam, odium pro gratia, contemptum pro reuerentia, lucrum pro iactura, inediam pro copia iusto Dei iudicio recipit. Partus est operatio, venter intentio, conceptus cogitatio. Gloria igitur Ephraim auolat à partu, à conceptu, ab vtero, quando prius splendidè forinsecus viuentium, & de vita extrinseca honestate in se gloriantium inhonestatur actio, corrumpitur intentio, fœdatur cogitatio.* de quo plura vers. 14.

Arabicus Antiochenus vertit: *Ephraim quasi auis volauit, & eminentia* (claritas, nobilitas) *eorum quasi vallis, & quasi vada.* Arabicus Alexandrinus: *Ephraim velut auis volans, & quasi dolor parturientis sic gloria eorum, quia enutrit filios suos vt exterreat filiis hominum: væ illis, quia recesserunt à viis meis.*

Sed & væ eis cum recessero ab eis.] Est gradatio: primò enim minatus est eis, quod sobolem impediret ne nasceretur: secundò, quod natam occideret, & hic tertiò minatur eis omnimodam desolationem, indéque vastitatem & excidiũ, quasi dicat: Væ eis cum eos orbabo non tantùm filiis, sed & mea cura & prouidentia, atque à me

A abdicabo; tunc enim inuadent eos perdéntque Assyrij.

Nota, est hîc duplex lectio: prior בְּשׂוּרִי *besuri*, per *Sin*, quod idem est cum *Samech*, id est, *cum recessero*. ita legunt & vertunt noster Aquila, Symmac. Ionathan Chaldæus paraphrastes (quem Galatinus lib. 1. de arcan. fidei cap. 3. asserit 42. annis præcessisse Christum) qui vertit: *Væ eis cum sustulero maiestatem meam ab eis*. R. Dauid, R. Abraham, R. Salomon, Vatab. & alij. Posterior, בְּשָׂרִי *besari*, id est, caro mea; vnde vertunt: *Væ eis cum caro mea ex eis*. ita Septuag. & Theodot. quos sequuntur Græci, vt Cyrill. Theod. Theoph. Doroth. in Synopsi, Cyrill. Ierosol. catechesi 12.

B Quocirca Theodor. & Theoph. putant hic esse prophetiam de incarnatione Christi; imò Raymundus quem citat Lyran. sic legit: *Væ eis, incarnatio mea ex eis*; quasi dicat: Væ nunc Israëlitis cùm excindentur ab Assyriis, sed longè magis væ eum ex eis carnem ego Christus assumam: tunc enim ipsi me, licèt cognatum suum, persequentur & occident, ideóque à Tito, & Romanis funditus delebuntur, & in æternum desolabuntur. Sic & Lyran. Burg. Mariana, Galatin. lib. 1, cap. 8. & Leo Castrius, qui contendunt Iudæos hunc locum corrupisse, ac pro *besari*, id est, *caro mea*, scripsisse *besçuri*, id est, *cum recessero*; idque, quia verbum Incarnatum oderunt & repudiarunt. Verùm id perperam dicitur Primò: nam Christus carnem sumpsit ex Iudæis, non ex Israëlitis.

C Secundò, quia passim in Bibliis scribitur בשורי *besuri*, per *Vau*, quod nequit esse in בשרי *besari*, id est, caro mea, vt patet intuenti. *besuri* ergo, id est, *cum recessero*, legendum est, non *besari*, id est, *caro mea*. Tertiò, quia versionem hanc vulgatam, qua legimus, *cum recessero*, recepit & probauit Ecclesia à mille annis: impium autem est dicere, Ecclesiam vitiata & falsa versione vti.

Quocirca Cyrill. & Theoph. aliam meliorem, & vulgatæ editioni viciniorem huius versionis Septuag. dant interpretationẽ, scilicet hanc: *Audistis*, inquit Theoph. *Propheta minis Dei aduersus Israëlem precatur, ne vel ipse, vel sui contribules, & secundum carnẽ cognati, sint participes futuræ istius iræ. Idcirco inquit: Caro mea ex ipsis, hoc est extra*

D *ipsos. Longè quasi ab ipsis remouear, & ego, & caro mea sive cognati & contribules.* Sic Apostolus Iudæos vocat *carnem suam*, id est, cognatos secundùm carnem, Rom. 11. 14. Simili modo Cleon in tragæd. apud Senec. Iasonem à communi culpa cœtúque eximit, dicens:

Procúlque vestro purus à cœtu stetit.

Ephraim, vt vidi, Tyrus erat.] Quasi dicat: Ephraim, prout ego ipse vidi, par erat Tyro in opibus, prosperitate, fortitudine, munitione, copia prouentuum, omniq; decore & gloria, cùm Deum coleret eiúsque legem seruaret, inquit Chald. quia sic vallabatur Dei auxilio, sicut Tyrus mari, ait S. Hieron. At quia nunc Deum relinquit, sibi fususque idolis præsidens; hinc omnem ei gloriam Deus adimet, ac præsertim filios, in quibus ipse adeò solet gloriari, dabit tum in bello pugnantes, tum post bellum victos & captos, occidendos Assyriis eorúmque regi. Hunc enim vocat *interfectorem*. ita S. Hieron. Albert. Lyran. Vatab. & alij. Tyrus olim erat quod nunc Venetiæ. De gloria Tyri dixi Isaiæ 23. & Ezech. 26. Huc accedit Vatab. qui sic vertit & explicat: Vidi Ephraim sicut Tyrum, putà primò florentem pace rerúmque copiam, mox ob idololatriã vastatum. Secũdò, Arias

vers. 13. Ephraim vt Tyrus quomodo.

E

putat

putat esse antithesin Ephraim & Tyri, quasi dicat: Esto Tyrus ad Ephraim, putà ad tribum Aser pertineret, vt patet Iosue 19.29. tamen vidi Ephraim à Tyro, toto cœlo differre: vidi enim Tyrum florentissimã opibus & prolibus, Ephraim verò ei vicinum vidi vtrisque orbatum & desolatum.

Tertiò, Aquila, Symmac. & Theodot. pro *Tyrus* vertunt, *petra*: hãc enim significat hebr. צור *tsor*, indéque vrbs in petra fundata dicta est hebr. *Tsor*, Chald. *Tor*, Græcè & Latinè *Tyrus*; quasi dicat: Ephraim erat vt arx munitissima, putà vt petra & scopulus durissimus, qui fixus in terra omnes cõtemnit procellas, turbines & ventos, putà omnes hostium incursus: sed quia in Deũ peccauit, Deus ei vires robúrque adimet, vt filios cogatur tradere Assyriis mactandos. ita S. Hieron.

Quartò, Septuag. pro ר legentes ד, putà pro צור *tsor*, id est, Tyrus, ציד *tsud*, id est, venatio vel captura, vertunt: *Ephraim, sicut vidi, in θήραν id est, venationem vel captionem, præbuit filios suos, vt educeret ad interfectionem.*

Nota, Deus Ephraim, id est, Israëli intentat filiorum necem & orbitatem præ cæteris ærumnis; tum quia ipse in iis gloriabatur & præfidebat, quasi ob eorum & ciuium copiam esset inexpugnabilis; vnde eos vocauit gloriam Ephraim v. 11. tum quia Ephraim filiis suis abusus erat non tantùm ad fastum, sed & ad idololatriam; eos enim immolauerat idolo Moloch: iure ergo iisdem à Deo spoliatur & orbatur: tum quia imitabatur fornicationem & idololatriam Gabaitarum, & parentum colentium Beelphegor. Fornicationis enim congrua & propria pœna est ἀτεκνία, siue liberorum orbitas, vti dixi cap. 4. 10.

Vers. 14.] Da eis Domine. Quid dabis eis? Da eis vuluam sine liberis, & vbera arentia.

Vers. 15.] Omnes nequitiæ eorum in Galgal, quia ibi exosos habui eos: propter malitiam adinuentionum eorum, de domo mea eiiciam eos: non addam vt diligam eos, omnes principes eorum recedentes.

Vers. 16.] Percussus est Ephraim, radix eorum exsiccata est: fructum nequaquam facient. Quod & si genuerint, interficiam amantissima vteri eorum.

Vers. 17.] Abiiciet eos Deus meus, quia non audierunt eum: & erunt vagi in nationibus.

vers. 14. *Da eis Domine.*] Pœnas & supplicia quæ merentur. Sed quas? *Quid*, inquam, *dabis eis*? quas pœnas in particulari decet me iis imprecari, & te, ô Domine, iis infligere? Vtique vt filios, quos perditè amant, quibúsque abutuntur, perdant, itáque summè crucientur. *Da* ergo *eis vuluam sine liberis, & vbera arentia*. quasi dicat: Puni vxores Ephraim sterilitate, vt liberos non concipiãt, aut si quos conceperint & pepererint, lactare & nutrire nequeant, vbera enim arentia sunt, quæ lacte carent. Sic nimirum eis occasionem fastus & idololatriæ, quam per filios committunt, præcides, ô Domine: sic pariter tolles stirpem tibi inuisam. ita S. Hieron. Cyrill. Chald. Theoph. Haymo, Hugo, Lyran. & alij. Solus Arias hæc in bonum accipit, quasi Deus hic pœnam Israëlitis decretam moderetur & imminuat, vt sensus sit: Ne Israëlitæ nimis crucientur, videndo filios iam maturos ab Assyriis capi & interfici; fac, ô Domine, vt illi vel non concipiantur, vel concepti & nati mox tabescant & moriantur. Paulò aliter quoque Vatab. vertit, nimirum sine interrogatione, sic: *Da eis Domine quod daturus es: da eis vuluam abortientem & vbera arentia.* Arabicus Alexandrinus: *Da eis, ô Domine, secundùm retributionem eorum; & da eis non parturientes, & mammam arentem.* Arabicus Antiochenus: *Ephraim vidi sicut statu quo vidi sterilem. Da eis Domine vuluam non parturientem, & vber siccum.* Syrus: *Da eis Domine id, quod das* (dabis) *eis: da illis matricem illiberem, & vbera arida.*

Moral. disce hic Deum punire parentes orbitate filiorum, dum ipsi matrimonio turpiter, vel prolibus superbè vel impiè abutuntur ad Dei offensam: ex aduerso Deum pios parentes sæpe donare ægregia multáque sobole. Exemplum est pia Anna, eiúsque æmula Phenenna: hæc enim in filiis superbiens, Annámque sterilem irridens, ab ea supplantata est: Deus enim Annæ filium dedit Samuelem Prophetam, ac insuper quinque alias proles. 2. Reg. 2. 21. vnde ipsa gratias agens Deo carmen eucharisticum cecinit, dicens: *Exultauit cor meum in Domino, & exaltatum est cornu meum in Deo meo: dilatatum est os meum super inimicos meos* (Phenennam, eiúsque filios & asseclas, mihi sterili insultantes) &c. *donec sterilis* (vti ego) *peperit plurimos, & quæ multos habebat filios, infirmata est.* Tradunt Hebræi, & ex eis S. Hieron. Abul. Vatab. & alij, Phenennæ tot mortuos esse filios, quot nascebantur Annæ. Celebris est apud Gentiles Niobe, quæ septem filiis totidémque filiabus pulcherrimis superbiens, séque Latonæ præferens, ab Apolline Latonæ filio filiis & filiabus omnibus interfectis orbata, præ dolore attõnita obmutuit, ac velut lapidescens malis diriguit, vti describit Ouid. 6. Metamorph. & Statius lib. 5. Sic Augustus, Tiberius, Caligula, Nero, Domitianus, Traianus, Adrianus, cæterique pęnè omnes Imperatores gentiles, ob libidines & fastum sobole caruerunt, neque vllum ex se tanti imperij reliquerunt hæredem.

Mor. impij sunt illiberes.

Mysticè id verius est in anima, quæ ob virtutes Deique gratias & dona vanè gloriatur & superbit, quasi illa sua sint opera, non Dei munera. Hęc enim cum humilis agnosceret Deum datorem, eique gratias ageret, pulchra erat & florens rerum spiritualium copia, vt Tyrus: at iam superbiens, sibique præfidens deseritur à Deo sponso; itaque ab eo semen & lac gratiæ non accipit, vt opera bona parturiat; aut si acceperit & pepererit, ea lactet & nutriat: vbera enim animæ arent, id est, succo gratiæ & spiritus destituta sunt: vnde proles, id est, opera bona grandescere nequeunt, sed tabescunt & euanescunt. Idem maximè locum habet in Prædicatoribus, Prælatis, Confessariis, aliísque qui animas Deo parere satagunt. Dum enim puro zelo gloriæ Dei & salutis animarum id faciunt, florent filiorum spiritualium copia & fructu; dum verò se, putà plausum, lucra, aut commoda aucupantur, mox matrix eorum sterilescit, & vbera arescunt, vt nec filios in spiritu gignere, nec si quos genuerint, alere & promo-

Sic & anima Dei donis superbiens.

uere possint. Hoc est quod ait Christus: *Sicut palmes non potest ferre fructum à semetipso, nisi manserit in vite; sic nec vos, nisi in me manseritis.* Et mox: *Si quis in me non manserit, mittetur foras sicut palmes, & arescet, & colligent eum, & in ignem mittent, & ardet.* Ioan. 15. 4. omnis enim succus vigórque gratiæ, qua spiritaliter viuimus, vegetamur, crescimus, & fructificamus, deriuatur à Christo, quasi à radice & humo. Vide S.Greg. hom. 17. in Euangelia. Præclarè S.Bernard. serm. 51. in Cant. *Ingratitudo*, inquit, *inimica est animæ, exinanitio meritorum, virtutum dispersio, beneficiorum perditio. Ingratitudo ventus vrens, siccans sibi fontem pietatis, rorem misericordiæ, fluenta gratiæ.* Idem trac. de interiori domo cap. 41. *Superbia*, inquit, *sicut est origo omnium criminum, ita est ruina omnium virtutum. Sola superbia contra cunctas animi virtutes se erigit, & quasi generalis ac pestifer morbus omnes corrumpit.* Idem serm. 54. in Cant. *Argumentum superbiæ, priuatio est gratiæ.* Ex aduerso, argumentum humilitatis, est copia gratiarum. Si quem ergo videris priuari gratia & donis suis, scias eum esse superbum; si verò aliquem videris iis abundare & crescere, scito eum esse humilem. Humilitas enim est mater & conciliatrix donorum; quorum dissipatrix est superbia. Deus enim humilibus dat gratiam, quam superbis aufert.

vers. 15. *Omnes nequitiæ eorū in Galgal.*] In Galgal enim Israëlitæ abiecerunt omne regimen Dei, tam politicum, quàm sacrum. Politicum, quia à Deo regi nolentes, in Galgal petierunt à Samuele dari sibi regē, qui proinde dedit eis Saulem. Sacrum, quia in Galgal statuerunt idola, quæ spreto Deo coluerunt. ita S.Hieron. Theod. Hugo, Lyran. Vatab. & alij, de Galgal vide dicta c. 4. 20.

Quia ibi exosos habui eos.] Hebr. כי *ki*, id est, *quia*, sæpe non causam significat, sed encliticum est, & ornatus causa additur, imò subinde effectum significat. Ita capitur hic, quasi dicat: *Quia*; id est, idcirco ibi cœpi eos odio habere & auersari. ita Ribera, à Castro & alij.

De domo mea eiiciam eos.] Putà de templo, vt explicat Chald. vel potiùs de terra sancta, quæ tota erat quasi vna domus & familia Dei, in qua sub eius alis & protectione securi, & felices degebant Israëlitæ, quasi filij sub parentis cura. vnde in ea habebant nomen Israëlis & populi Dei: ibi quoque Deus suos Prophetas, quasi paterfamilias ad eos erudiendos & formādos mittebat. *De domo ergo mea eiiciam eos*, vt alieni à me abeāt captiui ad gentes, & idola quæ coluerunt. ita S.Hieron. Theop. Lyran. Arias & alij.

Non addam vt diligam eos.] id est, *non amplius diligam eos*, vt vertit Vatab. Nam vt sequitur, & vt ait S. Hieron. *abiecit eos Deus omnium Prophetarum, quia non audierunt eum: & vagi erunt in nationibus, non habentes altare, non sedem, non principem, donec ad Christum conuertantur.*

Omnes principes eorum recedentes.] Quasi dicat: Omnes reges Israël à primo Ieroboam vsque ad vltimum Osee, à Deo ad vitulos aureos recesserunt.

Percussus est Ephraim, radix eorū exsiccata est.] vers. 16.
Comparat Ephraim arbori, priùs frondibus & fructibus luxurianti, postea percussæ aerugine & arescenti, quòd radix eius siccata sit, ideóque fructum producere non valēti, quasi dicat: Ephraim, id est, populus Israël, instar arboris percussæ & arescentis in radice, paucos vel nullos proferet fructus, id est, filios. patet ex sequenti. Vnde Chald. vertit: *Domus Israël similis est arbori, cuius radix vredine percussa est deorsum, & siccatur folium eius sursum, fructum non faciet.* Porrò radix Israël accipi potest fœcunditas illi à Deo indita cum Ruffin. & Lyran. vel regia potestas, siue reges & principes cum Theod. & Theoph. Hi enim instar radicis sustentabant, & vegetabant totum populum. Vnde Arias appositè: Radix, inquit, est rex, truncus est regia tribus Ephraim, folia & rami cæteræ nouem tribus, quasi dicat: Vltimus Samariæ rex (qui est quasi radix) putà Hosee cum Samaria, totaque tribu Ephraim, quæ est quasi truncus arboris, vastabitur à Salmanasar: vnde ab eodem mox vastabuntur cæteræ omnes (quæ sunt quasi rami) vt planè arescat, vtpote siccata radice, regnum & respub. Israël; adeo vt etiamsi aliquos *genuerint, interficiam amantissima*, vel vt Vatab. & alij vertūt, *desiderabilia vteri eorum*, id est, charissimos filios, qui erant eorum desiderium & delicię, vnde Chald. vertit: *Interficiam viscerum eorum pulchritudinem.* Proles enim sunt parentum pignora, & quasi viscera.

Mysticè, radix regni & reipub. est Deus. Hic enim regnum & respub. sustentat, auget, florere & fructificare facit. ita S.Hieron. qui rursum per radicem accipit Patriarchas Israëlis, putà Abraham, Isaac & Iacob. Hi enim licèt in se viui, aridi tamen, & quasi mortui erant suæ soboli degeneri, putà Israëlitis idololatris: quia eos auersabantur, nec eos merito & prece sua iuuabant.

Abiiciet eos Deus meus, non illorum: *quia non audierunt eum: & erunt vagi in nationibus.* Hoc est quod deplorat Ieremias Thren. 1. vers. 8. *Peccatum* (fornicationis spiritalis, putà idololatriæ. Loquitur enim de Ierusalem quasi de virgine meretricante) *peccauit Ierusalem: propterea instabilis facta est*, quasi dicat.

Æthereі scelus hoc agrè tulit ira mariti,
Inque suam vetuit te remeare domum,
Indè vaga hùc illùc incertis sedibus erras:
Nulla tibi domus est, cum sit vbique domus.

CAPVT DECIMVM.

SYNOPSIS.

Primò comparat Israëlem viti frondosæ, sed fructibus vacuæ; quòd Dei opibus abusus sit ad augendum cultum idolorum, ideóque minatur ei excidium, quòdque idolum eius, putà vitulus aureus, deferetur munus regi vltori, scilicet regi Assyriorum; tantásque strages & ærumnas, vt dicturi sint montibus, Operite nos; & collibus, Cadite supra nos. *Additque id iure fieri, quia priscum est hoc Israëlis peccatum, putà ex diebus Gabaa, in quo pertinaciter persistit, quod non*

non nisi excidio extirpari potest. Secundo v. 11. comparat eum vitulæ amanti trituram, id est, fruges & opes, vnde ait: Hactenus arastis impietatem, iniquitatem messuistis; nunc sapite, ac seminate in iustitia, vt metatis in ore misericordiæ. Deinde hortatur vt nouale cordis sui innouent, & præparent ad gratiam quam afferet Christus, iustitiæ doctor ac dator. Denique vers. 14. Si in impietate persistent, minatur quod Bethel, id est, idola Bethel perdent eos; sicut Beth Arbel, id est, domus Gedeonis perdidit Salmana cum Madianitis.

Vers. 1.] Vitis frondosa Israël, fructus adæquatus est ei: secundum multitudinem fructus sui multiplicauit altaria, iuxta vbertatem terræ suæ exuberauit simulachris.

Vers. 2.] Diuisum est cor eorum, nunc interibunt: ipse confringet simulachra eorum, depopulabitur aras eorum.

Vers. 3.] Quia nunc dicent: Non est rex nobis: non enim timemus Dominum: & rex quid faciat nobis.

Vers. 4.] Loquimini verba visionis inutilis, & ferietis fœdus: & germinabit quasi amaritudo iudicium super sulcos agri.

vers. 1. ITIS *frondosa Israël.*] Pro *frondosa* hebr. est בקק *bokec*, id est, euacuans, quia scilicet se totam in frondes effundit, in eásque succum suum exhaurit & euacuat, vt nil, vel parum supersit quod in fructus & vuas transferat. Vnde Chald. & Vatab. vertunt, *Vitis vacua.* vel *dissipata*, id est, *succo carens & humore.* Sic Nahum. 2. 2. dicitur: *Vastatores dissipauerunt eas*, hebr. eleganter *bekakim bokekim*, id est, euacuatores euacuarunt eos, hoc est prædatores prædati sunt eos. Hinc & *Aquila*, ait S. Hieron. *bokec interpretatus est ἔνυδρον, quam nos aquosam, vel ἔξυδρον possumus dicere, eo quòd vini perdat saporem: Symmachus ὑλομανοῦσαν, quæ tota in frondibus creuerit: vites enim quæ putatæ à vinitore non fuerint, in flagella (id est, palmites) frondésque luxuriant, & humorem quem debuerant in vina mutare, vana frondium & foliorum ambitione disperdunt. Talis fuit Israël crescens in multitudine populorum, & non reddens fructus agricolæ Deo.* Addit deinde aliam, imò contrariam interpretationem: *Vitis*, inquit, *frondosa, siue iuxta Septuag. εὐκληματοῦσα, id est, bonas habens propagines & flagella fructifera, multos botros attulit; & vuarum fæcunditas ramorum magnitudinem coæquauit: sed hæc quæ priùs talis erat antequam offenderet Deum, postea abundantiam fructuum vertit in offensæ multitudinem; vt quanto plures haberet populos, tanto plura ædificaret altaria; & abundantiam terræ numero vinceret idolorum.* Hæc deinde more suo tropologicè appositè adaptat hæreticis: hi enim similes, imò peiores sunt idololatris. Ratio huius diuersæ, imo contrariæ versionis & explicationis est, quòd *bokec*, idem sit, quod *euacuans se.* Iam autem vitis se euacuare potest in frondes solas (ita vt nil, vel parum possit suppeditare fructibus & vuis) aut partim in frondes, partim & magis in vuas, itaque erit frondosa, simulque fructifera. Sic Israël olim tempore Patriarcharum erat fructifer, id est, affluebat tum vuis & fructibus, æquè ac hominibus, iuxta illud psalm. 78. *Extendit palmites suos à mari vsque ad mare:* tum pietate, Dei cultu, bonísque operibus. ita S. Hieron. Haymo, Hugo, Lyran. & alij. Sic ait Isaias cap. 5. *Vinea Domini sabaoth domus Israël est, & viri Iuda germen delectabile.* vnde *fructus adæquatus est ei*, id est, fructus eius respondit palmitum, id est, familiarum multitudini; tot tulit fruges, quot numero incolarum alendo sufficerent.

Verùm prius verisimilius est: *bokec* enim propriè euacuantem se, id est, vacuam & euanidam significat, vt vertit Symmach. Aquila, Chald. & Vatab. quin & Septuag. nam εὐκληματοῦσα idem est quod, bonos habens palmites, surculis luxurians, κλήματα enim à Theophrasto, Columella & aliis vocantur palmites & pampini vitis, vel fasciculus sarmentorum vitis: vnde ex eo fiebant κλήματα, id est, virgæ centurionales, quibus scilicet centuriones cædebant milites delinquentes. Hinc Macrobius vocat vitem cēturionalem: lege enim Romana sancitum erat, vt ciues non virgis cæderentur, sed sarmentis vitium, teste Liuio lib. 57. Huc facit quod Plutar. in Apophthegm. & ex eo Valer. Maxim. lib. 6. cap. 4. scribunt, Pompilium Lænam à Romanis missum ad Antiochum Epiphanem, vt eum iuberent recedere ab Ægypto, nec pugnare in Ptolomæos, cum Antiochus moram faceret, deliberans quid esset responsurus, Antiochum κλήματι, id est, virga circumscripsisse, eíque dixisse: Non exibis hoc circulo, nisi respōsum des mihi & Romanis. εὐκληματοῦσα ergo idem est, quod frondosa & pampinosa.

Itaque de hac vinea in frondes euanescenti, id est, de Israële in opes bonáque terræ effuso ait: *Fructus adæquatus est ei*, id est, eum fructum tulit, quem promittebat pampinorum & sarmentorum lascivia, scilicet nullum verum & solidum, quia totus abiit in frondes & surculos, totus terrenis bonis inhians, iísque & prolibus luxurians, atque ea idolis accepta referens spreuit Deum, itáque nullū pietatis, timoris Dei & sanctitatis fructum dedit; non vuas religionis, sed labruscas protulit idololatriæ. ita S. Hieron. Vatab. Arias, Prado in Ezech. cap. 15. vers. 2. fructus enim respondens & adæquatus viti frondosæ, sunt frondes & labruscæ. Vnde Vatab. vertit: *Ponétne*, vel, *afferétne fructum?* quasi dicat, Non, nisi foliatum & futilem. Alij vertūt: *Fructus mentietur illi.* id est, fallet eum & frustrabit sua spe. Hebr. enim ישוה *sesaune*, id est, *adæquatus est*, שוא si à *sane*, id est, mendacium deducatur, significat, *mentietur.* Aliter Arabicus Alexandrinus vertit: *Vitis florida habens ramos est Israël: multi sunt fructus eius in templis eorum*, putà multæ in idolis victimæ & impietates. Arabicus Antiochenus: *Israël quasi vitis fertilis, & fructus eius fertilis est ei.* Syrus: *Vitis pampinorum* (pampinosa) *Israël, quæ fecit fructus secundum multitudinem fructuum eius, multiplicauerunt altaria.* Iuxta hos Sanchez sic explicat, q. d. Israël quasi vitis, vti frondes, ita & fructus multos protulit, & opibus abundauit, sed has omnes suis idolis impendit, plures impensurus, si plures habuisset. Alij quasi dicat. Vitis euacuat, id est, dementat Israëlem.

lem. Nam *fornicatio & vinum auferunt cor*, cap. 4. 11. Sic Ierem. cap. 51. 2. ait, *sebokeku*, id est, euacuabunt terram eius. Chald. hæc ad captiuitatem refert, vertit enim: *Vitis vastata est Israël, quæ erat plantata cùm legem exequeretur: & fructus respondet ei. Nam opera eius mala facient vt exulet.* Vitis ergo vastata similem fructum feret, scilicet exilium & captiuitatem.

Vinea est Ecclesia & anima ob varias analogias.

Alleg. vinea est Ecclesia, & tropologicè anima quæuis fidelis, idque Primò, quia antiquis, præsertim Patriarchis, potissimum prædium erat vinea. Ita Noë mox à diluuio plantauit vineam, Genes. 9. 20. Sic Deus Israëlitis in terra promissa promisit vineta, Deuter. 6. 11. Sic sponsa Cant. 8. 11. hæreditatem suam vineam: *Vinea*, ait, *mea coram me est*, quasi dicat: Mihi charissima est & vicinissima, in ea vel iuxta eam dego, illa oculis meis semper obuersatur. Solebant enim veteres, vti & moderni, in atrio domus ad ianuam plantare vineam, ad vmbram, & ad amænitatem. Est enim vinea quid medium inter hortum & agrum: nam hic quæstuosus est, ille deliciosus; vinea & quæstuosa, & deliciosa. Secundò, quia vinea maximè fructifera est: tum quia vinum fert, quod Deum lætificat & homines, Iudic. 9. 13. tum quia nulla arbor vite feracior, si eius tenuitatem spectes: tum quia multæ vineæ bene excultæ copiosum dant fructum, vti fuit illa, de qua Cato, quæ ex singulis iugeribus dabat decem vini culeos, *efficaci exemplo*, ait Plinius lib. 14. 4. *non maria plus temeraria conferre mercatori, non in rubrum littus Indicùmue merces petitas, quàm sedulum ruris larem.* Hinc sapientia sese deprædicans: *Ego*, ait, *quasi vitis fructificaui*, Eccles. 24. 23. Talis vitis fuit S. Polycarpus, discipulus S. Ioannis Apostoli, Christianorum in Asia doctor, pater, & dux ad martyrium, de quo proinde verè Poëta:

Fructificas Polycarpe Deo, more, ore, & amore:
A fructu meritò nomen & omen habes.

Nimirum polycarpos poscit, amat & prouehit Deus, non polyphyllos; fructiferos, non frondosos. Denique vinum quod profert vitis, ita vires hominis reficit & recreat, vt non tantùm lac senum, sed lignum vitæ, imò vita hominis dici possit. Tertiò, quia vinea iucundissima est, siue ordines vitium, siue pampinos, siue botros vernantes & rubescentes spectes. Quocirca sponsa sponsum ad ambulandum per vineam inuitat in Canticis. Denique musti ex vuis recens expressi tanta est vis, vt lagenas & vasa sæpe diffringat, vt homines non tantùm ebrios, sed & mentis impotes, & quasi amentes efficiat. Ita Ecclesia & anima fidelis, Primò est prædium Deo charissimum: Secundò, fertilissimum bonorum operum: Tertiò, amœnissimum: Quartò, efficacissimum: licèt enim exterius instar ligni vitis sit vilis & despecta, interius tamen habet succum viuificum, putà spiritum Christi, quo languidi & quasi emortui reuiuiscunt, incalescunt, aliósque Dei amore inflammant ad ardua virtutum opera. Hoc ergo est vinum germinans virgines, id est, castos & immortales: virgo enim viuido roseóque colore florescens, iuuentæ nunquam senescentis & immortalis vitæ est symbolum. ita Prado loco citato. Et Bernard. serm. 63. in Cantic. *Viro sapienti*, ait, *sua vita vinea est, sua mens, sua conscientia: nil quippe incultum desertúmve in se sapiens derelinquet.* Et mox: *Cui virtus vitis, cui actio palmes, cui vinum testimonium conscientiæ, cui lingua torcular expressionis sermo, cogitatio, conuersatio, & si quid aliud est*

A *ex eo, quòd ni totùm Dei agricultura, Dei ædificatio est, & vinea Domini Sabaoth?* Vinea ergo hæc non tantùm frondosa, sed & florens, fructifera & vinosa est. Idem serm. 65. Ecclesiam vocat vineam *grandem nimis*, Domini plantatam manu, redemptam sanguine, rigatam verbo, propagatam gratia, fœcundatam spiritu. Et serm. 60. *Si vinea anima fios, opus, odor opinio est, fructus quid? Martyrium. Et verè fructus vitis, sanguis est martyris. Quid ni mustum rubens, probatum, pretiosum, planè de vinea Sorec, torculari passionis expressum?* Denique vide eundem lib. de passione Domini, qui totus est de mystica hac vite & vinea. Explicans enim illud Ioan. 15. *Ego sum vitis vera*, docet Christum esse veram vitem, cuius proinde præcisionem, circumfossionem vincula, culturam & speciē Christo
B accommodat deinde cap. 8. & seq. septem vitis huius folia mystica recenset: mox cap. 16. eiusdem flores. *Habuit*, inquit, *vitis ista vera nō vnius, sed omnium florum speciem, violam humilitatis, lilium castitatis, rosam patientiæ & charitatis, & florem abstinentiæ quem crocum appellamus.* De his dicitur in Cant. *Fulcite me floribus, stipate me malis, quia amore langueo.* Et, *Botrus Cypri dilectus meus mihi in vineis Engaddi.*

Secundùm multitudinem fructus sui multiplicauit altaria.] Fructus vocat frondes; non enim vuas, sed frondes proferebat hæc vitis, vti paulo
C antè dixi. Per frondes intelligit filiorum, frugúmque copiam, quasi dicat; Quanto plures habebat ciues & opes Israël, tanto plura ædificauit idola & altaria; quia instar vitis frondosæ, in ea totus effluxit. ita S. Hieron. Theod. Theoph. Chald. Lyran. & Vatab. In Hebr. est elegans paranomasia inter טוֹב *tob*, & הֵיטִיבוּ *hetibu*, quasi dicat: Secundùm bona terræ fecerunt bona idolis, quasi earum largitoribus, vt quo plus bonorum ab iis se accipere putabant, eo plus iis impenderent. Sic ait de Deo frugum Virgil. Eclog. 7.

Nunc te marmoreum pro tempore fecimus, at tu,
Si fœtura gregem suppleuerit, aureus esto.

D Hoc est quod subdit hic Propheta: *Iuxta vbertatem terræ exuberauit simulachris.* Ita impij Deo reddunt mala pro bonis, & beneficia vertunt in maleficia, ac fruges in gladios, diuitias in vitia, quibus contra auctorem eorum pugnant pro diabolo.

Diuisum est cor eorum.] Hebr. *Diuisit cor eorum.* vers. 2.
Septuag. *Diuisit corda sua*, quia scilicet Israël, putà Samaritæ, separarunt mentem suam Primò à Deo, Deíque lege, ait Chald. & Theoph. Secundò, à sese inuicem, q. d. animis & odiis inter se dissident, dum hi hæc, illi illa idola, alij alia inducere conantur. ita S. Cyrill. Theodor. Alber. & Hugo. Simili modo inter hæreticos perpetua videmus schismata & iurgia, quæ parit superbia. Cùm enim
E fastu tumeant, nolunt aliorum hæreses sequi, esséque eorum discipuli: sed ipsi nouorum dogmatum auctores & magistri esse satagunt. Porrò Hugo putat hic notari schismata inter Israël & Iuda, siue inter Roboam & Ieroboam, ac consequenter inter Deum & vitulos aureos: hos enim coluit Israël, illum Iuda. Verùm hoc remotius est: vicinius S. Hieron. Haymo & Albert. putant hic significari schisma inter Hosee vltimum regem Israël, & populum, dum populus vitulos, rex Deum colendum censeret: sed huius schismatis in Scriptura nulla est mentio, imò de Hosee rege dicit 4. Reg. 17. 2. *Fecítque malum coram Domino*, quia, vt videtur, coluit vitulos aureos, non Deum.

Tertiò,

Tertiò, *diuisum est cor eorum in seipsis*, dum partem eius Deo, partem idolis dare volunt. Cupiunt enim tam Deum, quàm idolum colere, vt vtrumque habeant propitium, vt patet 4. Reg. 17. 33. ita Lyran. Sic Romani colebant deos omnium gentium, vt omnes haberent propitios & fauentes, ne si quem negligerent, eum contra se concitarent, vti Troiani colendo Venerem, concitarunt contra se Iunonem, vti narrat Virgil. 1. Æneid. Putabant enim inter Deos esse lites & bella, vti sunt inter homines.

Nunc interibunt.] Quasi dicat, Idcirco iam iam excindentur & desolabuntur, vt vertunt Septuag. diuisio enim & schisma est causa ruinæ & interitus. Verùm enim est illud Christi: *Omne regnum in se diuisum desolabitur.* Secundò, cum Chald. Aria & Vatab. verti potest, *Nunc delinquent*, quasi dicat: Insigne delictum & enorme flagitium est, hæc cordis eorum diuisio à Deo & proximis, imò à seipsis. Hebr. enim אָשַׁם *ascam* & delinquere, & desolari, siue excindi & interire significat.

Ipse, scilicet Deus, *confringet* per Assyrios *simulachra eorum*, Israëlitarum. ita S. Hieron. Theodor. Theoph. Alber. & Vatab. Hebræi enim sæpe suppositum subticent, & ex circumstantiis subintelligendum & supplendum relinquunt. Secundò, *ipse*, id est, *ipsum*, scilicet, cor diuisum: לֵב *leb* enim, id est, *cor*, hebr. est masculini generis, æquè ac *ipse*: vel certè *ipse*, scilicet Israël, qui diuisit cor suum, vt habent Hebræa, quasi dicat: Ipse dissensus animorum, ipsa discordia, ipsa schismata & factiones perdent eos, tradéntque hosti, qui simulachra, æquè ac domos & vrbes eorum euertet. ita à Castro. Vnde sequitur.

vers. 3. *Quia tunc dicent: Non est rex nobis*, &c.] Quasi dicat: Cum viderint aduentare Assyrios, ac Samariam obsidere, nec Hosee regem suum posse eis resistere, tunc dicent: Non est rex qui nos possit tueri: rex noster perinde est, ac si non esset rex, idque iustè accidit nobis, quia non timemus, nec colimus Dominum, sed idola. Deo enim, qui est rex regum & dominus dominantium, irato, quis mortalis rex iuuare & saluare poterit? ita Lyran. & Vatab. Vnde Secundò S. Hieron. Theodor. & Albert. exponunt quasi dicat: Cum Osee rex capietur ab Assyriis, dicet Israël: Iam orbati sumus rege; quia Deum Regem regum reliquimus. Tertiò, à Castro, quasi dicat: Deus qui solet nos regere, esséque rex noster, nos deseruit, quia non coluimus eum: quid ergo opis nobis conferet Hosee rex miser, & ruinæ proximus? Denique Hugo & Arias exponunt, quasi dicat: En regnum Israël quod inuito Deo instituimus, iam succisum est: quia Deum non timuimus. Quid ergo illud nobis profuit, aut proderit, quod nos secum trahit in ruinam?

Mor. viri regni sine Deo est inualida.

Moral. discant hic Resp. & Reges, omnem eorum potentiam esse imbellem & inualidam, nisi Dei cultu & ope fulciatur. Hoc professus Salomon 3. Reg. 2. 24. *Viuit, ait, Dominus, qui firmauit me, & collocauit me super solium Dauid patris mei.* Et Dauidi ait Deus psalm. 88. 36. *Semel iuraui in sancto meo si Dauid mentiar: semen eius in æternum manebit; & thronus eius sicut sol in conspectu meo.* Quocirca Dauid moriens Salomoni hæc vltima dedit monita: *Obserua custodias Domini Dei tui, vt ambules in viis eius, &c. vt confirmet Dominus sermones, quos locutus est de me, dicens: si custodierint filij tui vias meas, & ambulauerint coram me in veritate in omni corde suo, & in omni anima sua, non auferetur tibi vir de solio Israël.* Quin imo Moses moriturus, ex ore Dei de regibus ita sanxit Deuter. 17. 18. *Postquam sederit* (rex) *in solio regni sui, describet sibi Deuteronomium*, &c. *legétque illud omnibus diebus vitæ suæ, vt discat timere dominum Deum suum, & custodire verba, & ceremonias eius*, &c. *vt longo tempore regnet ipse, & filij eius.* Hoc ipsum æterna sapientia edicit Prouerb. 8. 15. *Per me reges regnant.* Hinc de Iosaphat pio rege dicitur 2. Paral. 2. *Fuit Dominus cum Iosaphat, quia ambulauit in viis Dauid patris sui*, &c. *confirmauítque Dominus regnum in manu eius*, &c. *factæque sunt ei infinitæ diuitiæ, & multa gloria.* Hac de causa Agapetus rectè monuit Iustinianum Imperatorem, vti refert Baron. tom. 7. in Iustin. *Sceptrum*, inquit, *imperij cum à Deo susceperis, cogitato quibusnam modis placebis ei, qui id tibi dedit, eúmque omnibus hominibus ab eo sis prælatus, præ omnibus eum honorare festina.* Viderunt idipsum Gentiles. Scribit Plinius de viris illustr. cap. 2. Numam Pompilium secundum Romanorum regem, ferum populum *religionis institutione & vtilibus legibus domuisse, suúmque regnum ita firmasse, vt pendente eius regno nemo illi bellum mouerit.* Apud Liuium lib. 44. est illa vox C. Marcij: *fauere pietati fideique deos, per quæ populus Romanus ad tantum fastigij peruenit.* De Agesilao Spartanorum duce ita scribit Xenophon in eius laudibus: *Existimabat diuina auxilia non minùs in hostili, quàm amicè in solo imploranda esse.*

Loquimini verba visionis inutilis.] Legit Interpres דַּבְּרוּ *dabberu* in Imperatiuo, id est, *loquimini*: iam legunt דִּבְּרוּ *dibberu* in præterito, id est, locuti sunt. Chald. vertit in præsenti, *loquuntur verba violenta*: quia Hebræi carent præsenti, & pro eo vtuntur præterito. Rursum, pro *visionis inutilis*, hebr. est אָלוֹת שָׁוְא *aloth scau*, id est, *iuramenti mendacis*, vel futilis & *inutilis*. Solebant enim Prophetæ suas visiones, siue prophetias confirmare iuramento, dicendo: *Viuo ego, dicit Dominus*, id est, iuro per vitam meam; aut potiùs se diris deuouendo, dicere; *hæc mihi faciat Deus, & hæc addat, si mentior.* Hebr. enim *alot*, significat iuramentum execratorium, maledictionem & imprecationem tristium: Talis ergo visio & prophetia vocatur *ala*, id est, execratio: quia fiebat cùm execratione. Sensus est ergo, quasi dicat: Loquimini sanè, & iactate verba Pseudoprophetarum, qui afferunt suas visiones, eásque iurando & deierando confirmant, sed mendaces & futiles. Pollicentur enim omnia prospera, nec timendos esse Assyrios, sed mentiuntur & decipiunt vos, agúntque in ruinam. Est ironia: ridet enim & subsannat eos, quòd falsis Prophetis & seductoribus fidem habeant in suam perniciem, loquuntur enim visiones, sed futiles & mendaces, putà non Dei oracula, sed cerebri sui somnia. ita S. Hieron. Haymo, Hugo, & alij.

vers. 4.

Fœdus ferietis.] Hæc sunt *verba visionis inutilis*, seu oracula Pseudoprophetarum. Dicebant enim: *Ferietis*, vel ferite *fœdus*, scilicet cum diis vestris, æquè ac Regibus, iurando & deuouendo vos diris, si vnquam eos, eorúmque schisma deseratis, & ad Deum domúmque Dauid in Ierusalem & templum redeatis. ita Vatab. Arias & Clarius. Secundò, ferite fœdus cum Assyriis, aut cum Ægyptiis: si hoc feceritis, omnia erunt vobis secura & prospera. ita ipsi. At fallunt: nam instat vobis amaritudo captiuitatis. vnde de ea subdit:

Et germinabit quasi amaritudo iudicium super sulcas

ſulcos agri.] Pro *amaritudo* hebr. eſt ראש *roſc*, quod ſignificat venenum, amaritudinem, téſque venenatas & amariſſimas, vti eſt fel, virus ſerpentum (vnde Chald. vertit, *caput ſerpentum maleficorum*) colocyntides, abſynthium, &c. Septuag. vertunt *germen*, ſcilicet amarum & noxium. Senſus ergo eſt, quaſi dicat: *Iudicium*, id eſt, ſupplicium Iſraëlis *germinabit*, & prodibit quaſi *amaritudo*, id eſt, amaræ & noxiæ herbæ, v.g. abſynthium, *ſuper ſulcos agri*, vbi copioſiùs germinant, vtpote terra ſulcata & elaborata. quaſi dicat: Vti noxiæ herbæ copioſè germinant in terra culta; ita copia ſuppliciorum germinabit in Iſraël, qui in agro tam terræ; quàm cordis duxit ſulcos non pietatis, ſed impietatis: hiſce enim cor ſuum ſulcauit, id eſt, ſtudioſè & data opera peccauit, ſculpendo & colendo idola, ac Deum Deique legem & minas ſpernendo; idque ex eo, quòd credidit Pſeudoprophetis diecentibus, eum ſi id faceret, fœdúſque cum idolis feriret, tutum & ſecurum foré. ita Theodor. Theoph. Arias, Vatab. & S.Hieron. qui & addit de hac amaritudine ſupplicij: *Vt qui ſeminauerunt copioſè in gaudio, copioſè metant in lachrymis, qui riſerunt, fleant; qui habuerunt conſolationem, lugeant.* Alludit ad minas & execrationes Moſis Deuter. 28. 28. *Ne fortè ſit inter vos vir aut mulier, familia aut tribus, cuius cor auerſum eſt hodie à Domino, vt vadat & ſeruiat diis illarum gentium, & ſit inter vos radix germinans fel & amaritudinem, cúmque audierit verba iuramenti huius, benedicat ſibi in corde ſuo dicens: Pax erit mihi, & ambulabo in prauitate cordis mei. Et Dominus non ignoſcet ei, ſed tunc quàm maximè furor eius fumet, &c.* imò haſce minas in Iſraële iam implendas Oſee hîc prædicit. Secundò, *iudicium*, id eſt, vindicta *ſuper ſulcos agri*, accipi poteſt ſterilitas inducta agris, quaſi dicat: Deus puniet vos agrorum ſterilitate, vt licèt ſulcati & ſeminati, non proferant ſegetem, ſed potiùs ſpinas, tribulos, lolia, herbáſque amaras & venenatas.

Verſ. 5.] Vaccas Bethauen coluerunt habitatores Samariæ: quia luxit ſuper eum populus eius, & æditui eius ſuper eum exultauerunt in gloria eius, quia migrauit ab eo.

Verſ. 6.] Siquidem & ipſe in Aſſur delatus eſt, munus regi vltori: confuſio Ephraim capiet, & confundetur Iſraël in voluntate ſua.

Verſ. 7.] Tranſire fecit Samaria regem ſuum quaſi ſpumam ſuper faciem aquæ.

Verſ. 8.] Et diſperdentur excelſa idoli, peccatum Iſraël: lappa & tribulus aſcendet ſuper aras eorum: & dicent montibus: Operite nos; & collibus: Cadite ſuper nos.

Verſ. 9.] Ex diebus Gabaa peccauit Iſraël, ibi ſteterunt: non comprehendet eos in Gabaa prælium ſuper filios iniquitatis.

Verſ. 10.] Iuxta deſiderium meum corripiam eos: congregabuntur ſuper eos populi, cùm corripientur propter duas iniquitates ſuas.

Vaccas Bethauen coluerunt habitatores Samariæ.] vers. 5.
Bethauen eſt Bethel. Bethel enim, id eſt, domus Dei, dicta eſt, ob viſum ibi à Iacobo Deum ſcalæ innixum. Eadem deinde dicta eſt Bethauen, id eſt, domus iniquitatis, vel idoli, ob vitulos aureos quos ibi adorandos propoſuit Ieroboam. Vaccas ergo, ſiue iuuencas, vocat hoſce vitulos. Vnde Septuag. hic vertunt *vitulum*; & de eo mox ſequitur: *Quia luxit ſuper eum* (vitulum) *populus.* Pro quo nota, vitulus hic fuit Apis, ſiue Serapis, Deus Ægyptiorum. Hunc enim cum Ægyptiis coluerunt Hebræi degentes in Ægypto, ideóque Deus, vt eos ab hoc idolo auelleret, iuſſit Moſi vt eos educeret ex Ægypto in Sina: vbi cum Moſes accepturus legem, diutius cum Deo hæreret in monte, mox populus volens redire in Ægyptum, Apin, putà vitulum aureum, quaſi ducem viæ ſibi conflauit, Exodi 32. 4. Eundem renouauit & reuocauit Ieroboã, faciens ſchiſma à Deo, & à domo Dauid. lege hiſtoriam 3. Reg. 12. 28. Porrò Ieroboam non vnum, vti videtur velle S.Hieron. Haymo, Rupert. Hugo & Lyran. ſed plures erexiſſe vitulos patet, tum 3. Reg. 12. 28. tum quia hic eos vocat vaccas in plurali. vaccæ ergo Bethauen, ſunt duo vituli aurei, quos fecit Ieroboam, vnúmque poſuit in Bethel, alterum in Dan. Dan ergo, æquè ac Bethel, vocatur hic Bethauen, id eſt, domus idoli. Tropol. peccator qui carni, abdomini, ventri & veneri indulget, colit vitulos & vaccas Bethauen, cum iiſque vitulatur, fitque quaſi vitulus. Sicut enim vituli & vaccæ ſtupidi ſunt, petulci, iugum ſubeunt, terram aratro ſubigunt, & collum oneri ſupponunt: ita & carnales ſtupidi fiunt mente, laſciuiunt, labores maximos ſubeunt vt ſuis deliciis fruantur, onera grauiſſima & penè importabilia ſuſcipiunt, fœno paſcuntur, totique in terram & terrena proiecti ſunt. Nota, Scriptura hos deos nunc vocat vitulos, nunc vitulas, vel vaccas. Primò, quia Patres quos citaui Exodi 32. 4. docent eos non fuiſſe integros vitulos, ſed tantùm capita vitulina, ita vt Aaron Hebræis tantùm conflauerit caput vituli. vnde an is mas eſſet, an femina, putà an vitulus, an vitula, vix dignoſci poterat. Secundò, quia valde veriſimile eſt, ſi è capite ſexus dignoſci poterat, fuiſſe vitulas potius quàm vitulos: tum quia Herodot. lib. 2. id docet: *Boues mares*, inquit, *eoſdémque mundos, ac vitulos vniuerſi Ægyptij immolant: fœminas eis immolare non licet, vtpote Iſidi conſecratas. Nam Iſidis ſimulachrum muliebre eſt bubulis præditum cornibus, quemadmodum Io Græci deſcribunt, bouéſque feminas omnes iidem Ægyptij venerantur ex omnibus pecudibus longè plurimum:* tum quia hebr. vocantur עֶגְלוֹת *eglot* femininè, id eſt, vitulæ, vti vertunt Septuag. 3. Reg. 12. 28. ac Ioſeph. lib. 8. Antiq. cap. 3. ſiue vaccæ, vti vertit noſter hic. *Vaccas* ergo nouellas accipe, id eſt, vitulos adultos, aut potiùs adultas: vitulus enim vti & bos, aſinus, equus, ouis, camelus, & cætera animalium nomina vtrumque ſexum putà tam femioam, quàm marem ſignificant. Hæc ſententia valde probabilis eſt: contraria tamen, ſcilicet fuiſſe vitulum potiùs quàm vitulam, non eſt improbabilis, eámque videtur ſequi S.Hieron. Rupert. Vatab. & Arias. Ratio eſt, quia paſſim vocatur vitulus; hic tantum vocatur vacca ad irriſionem. Apis ergo, ſiue Serapis, erat bos, vel vitulus

corpore

corpore nigro, candida fronte, habens in tergo albam notam vel maculam, vti dixi Exodi 32.4.

Coluerunt.] Heb. est יָגוּרוּ *saguru*, id est, timuerunt, hoc est, coluerunt & venerati sunt, vt vertit Noster, Chald. & alij: nam *primus in orbe deos fecit timor.* Hinc in Scriptura timor Dei, significat venerationem & cultum Dei. Timor ergo hic est reuerentia Dei. ita S. Hieron. Theodor. Haymo & alij. Aliter Vatab. Arias, Pagnin. & Clarius, quasi dicat: Samaritæ videntes ab Assyriis vastari Bethel & vitulos suos, pauebunt, timentes quod & ipsimet propediem simili clade vastabũtur. Septuag. vertunt, *morati sunt*: גור *gur* enim significat propriè peregrinari, morari, degere: inde גֵר *gher* est peregrinus: & quia peregrini peregrè, apud exteros & incognitos sunt timidi & pauidi, hinc *gur* significat quoque timere, pauere. Vertunt ergo Septuag. *apud vitulum domus ὢν* (pro אָוֶן *auen* enim, legunt ipsi per crasin און *on*) *morabuntur habitatores Samariæ.* Hinc & Vatab. vertit: *Ad vitulas Bethauen concurrent Samaritæ.*

Quia luxit super eum populus eius.] *Eum*, scilicet vitulum, vt vertunt Septuag. Itaque quas ante vaccas vocauit, hic vitulum vocat, ob causas iam dictas: & quia voluit substantiam tantùm idoli, non sexum, non numerum significare, scilicet quòd esset bos, siue vitulus, non equus, non hircus, non aries. Sẽsus ergo est: *Luxit*, id est, lugebit populus super vitulum Deum suum, cùm scilicet videbit eum ab Assyriis capi, & captiuum auehi in Assyriam: lugebunt *& æditui eius*, putà sacerdotes & custodes vituli eiúsque templi, qui antea *exultauerunt in gloria eius*, cum ipse ab omnibus coleretur: *quia gloria* hæc vituli *migrauit ab eo.*

vers. 6. *Siquidẽ & ipse* (vitulus) *in Assur* (Assyriam) *delatus est munus regi vltori.* Septuag. *Et ipsum vincientes duxerunt xenia regi.* quasi dicat: Vitulum hunc captiuum, quasi munus & xenium insigne obtulerunt Assyrij regi suo. Nota Primò, τὸ *quia* hic non causam significat, sed euentum. Heb. enim כִּי *ki* sæpe tantùm consequentiæ & ornatus causa additur, idémque valet quod *hinc, hac de causa, idcirco.* Secundò, post τὸ *æditui*, more Hebræo subauditur relatiuum אֲשֶׁר *ascer*, id est, *qui.* Tertiò, regem Assyriorum vocari vltorem, id est, vindicem, Symmach. ὑπερμάχοντα, id est, præsulem & defensorem, ob causam quam dedi cap. 5. vers. 13. Alleg. Tertull. lib. 4. contra Marc. cap. 42. *Osias*, inquit, *de Christo prophetauit: & vinctum eum ducent xenium regi*; nempe cum Pilatus eum misit ad Herodem. Sed perperam; donum enim hoc fuit idolum, putà vitulus aureus, qui nequit esse typus Christi.

Confusio Ephraim (Ephraimitas, id est, Israëlitas, siue Samaritas) *capiet; & confundetur Israël in voluntate sua.*] Heb. מֵעֲצָתוֹ *meatsate*, id est, *à consilio suo*, vt vertunt Septuag. Vatab. & alij.

Quæres, quænam hæc confusio, quæ voluntas, quodnam consiliũ? Primò, S. Hieron. Theod. Theoph. Haymo & Hugo: *Tradunt*, inquiunt, *Hebræi vitulos aureos à sacerdotibus furto esse ablatos, & pro his æneos & deauratos repositos. Cum igitur lugeret populus tempore necessitatis & angustiæ, etiam vitulos aureos inter munera cætera Assyriis regibus, & maximè regi Sennacherib ab Israël esse directos; exultabant æditui quod fraus eorum nequaquam posset argui & deprehendi. Et hoc est quod ait: Æditui eius, scilicet vituli, super eo exultauerunt in gloria populi, hoc est, in vitulo quem habebant pro gloria; quia migrasset ab eo, id est, à populo, & trāslatus esset ad Assyrios. Siquidem ipse delatus est munus regi vltori, statimq; sequitur: Confusio capiet eos, &c. Deprehensa enim fraus vitulorum deauratorum, regi Israël literis indicatur; & vnde se placere existimauerant, inde vel maximè confunduntur, & offendunt eos quibus munera miserant, existimantium nõ furto sacerdotum, sed fraude regum atque consilio hoc esse perfectum.* Additque S. Hieron. *Legimus 4. Reg. 15. 19. regem Israël Manahem regi Assyriorum Phul mille talenta argenti misisse, vt ei praberet auxiliũ, inter quæ nonnulli arbitrantur etiam vitulos aureos esse directos.* Consilium ergo hoc sacerdotum fuit, quòd suaserint regi Israël, vt vitulos deauratos mitteret dono regi Assyriorum, vt sic fraus eorum lateret, qua ipsi furati vitulos aureos, supposuerant æneos deauratos: confusio & pudor eorundem fuit, cùm fraus eorum detecta per regem Assyriorum, redũdauit in caput regis Israël, & tandem in caput ipsorummet sacerdotum. Aliter Theoph. opinatur enim sacerdotes suasisse principibus, vt vitulos hosce mitterent in Assyriam, quòd sperarent eos ab Assyriis adorandos: sed confusi sunt: nam Assyrij eos confregerunt. Aliter & Theod. Consilium, ait, hoc fuit de mittendo vitulo in donum Sua regi Ægypti, vt is Israëlitas tueretur contra Salmanasar. Sed confusi sunt: nam & vitulum perdiderunt, & à Sua adiuti non sunt.

Verùm hæc omnia incerta sunt, & fabulas Rabbinicas olent, præsertim quia Osee satis significat, vitulum hunc non datum, sed captum ab Assyriis cap. 8. 5. *Proiectus est*, inquit, *vitulus tuus Samaria.* Et hic vers. 2. *Ipse confringet simulachra eorum.* Et vers. 8. *Disperdentur excelsa idoli, peccatum Israël.*

Dico ergo: Voluntas hæc & consilium Israëlis fuit, quod vitulum quasi numen suum elegerint, & Deo vero prætulerint, eique, non Deo, seruire voluerint, sperantes eius ope se tutos fore ab Assyriis: sed confusi sunt: nam vastati sunt cum vitulo, qui ab Assyriis captus & irrisus, in donum oblatus fuit regi vltori, putà Salmanasar, qui vltus est defectionem Israëlitarũ tam à Deo, quàm à se; quod scilicet contra fœdus secum initum confugissent ad Sua regem Ægypti. ita Lyran. Arias, Vatab. Ribera, à Castro & alij.

Tropol. S. Gregor. explicans illud S. Iob c. 21. 16. *Consilium eorum longè sit à me; Quod est*, inquit, *iniquorum consilium, nisi terrenam gloriam quærere, æternam negligere; salutem temporalem cum damno interiori appetere, & dolores transitorios ad æternos gemitus commutare?*

Transire fecit Samaria regem suum.] Hebr. נִדְמֶה vers. 7.
nidme, quod primò verti potest, *excindetur in Samaria rex eius*, scilicet rex Samariæ, putà Hosee occidetur in ea. ita Vatab. Secũdò, *Similis est cum Samaria rex eius spuma, quæ est in superficie aquarum*, quasi dicat: Rex cum regno instar spumæ dissipabitur & euanescet. ita Arias. Tertiò, *In silentium redacta est*, vel *obmutefacta est*, id est, periit, disperiit *Samaria cum rege suo.* ita Forster. Quartò, noster passiuum *nidme* accepit pro actiuo דָמָה *dama*, vel *dimma*, id est, excidit. vnde vertit, *Trãsire fecit.* Septuag. *abiecit.* fortè pro נִדְמָה *nidma* legerunt נִדְפָה *niddepha*, id est, impulit, propulit, propulsauit Samaria regem suum quasi spumam: spuma enim ab vnda & fluctu propriè propelli dicitur, quasi dicat: Samaria idola colendo trãsire fecit, impulitque in exitium regem suum quasi spumam. Suo enim scelere apud Deum meruit

& effecit, vt regnum ſuum cum rege ab eo exſcinderetur, & tranſiret celerrimè, euaneſceretque vt ſpuma aquæ propulſa & diſpulſa à fluctibus. Rurſum, quaſi dicat: Cum rex populo in idololatriam propenſo obſecundaret; & hic ſceleris auidus regi aſſentiretur & aſſentaretur, fecit populus, quem aquæ multæ repræſentabant, regem ſuum perire quaſi ſpumam ex ſe natam, eam ſcilicet in ſeipſo, velut in aqua conſumens, perdens & euaneſcere faciens. Aliter Sanchez qui per regem accipit idolum, putà Moloc, vel vitulos aureos, quos ſecum perdiderunt Samaritæ.

Nota, pro *ſpumam* hebr. eſt קצף *ketſeph*, quod propriè ſignificat ebullitionem & efferueſcentiam; inde iram ebullientem; inde bullam & ſpumam. Septuag. vertunt φρύγανον, quod interpres *cremium* vertit, putà ſarmenta, ſtipulæ, omniaque ignis fomenta ad cremandum facilia, quibus fornax incenditur, vel torretur aliquid atque frigitur: à frigendo enim vocatur φρύγανον. ita ex Columella & Plinio S. Hieron. Hæc enim ſarmenta vel ſtipulæ, inſtar ſpumæ ab aqua propelluntur, & ſi accenſa ſint, ab ea mox extinguuntur, ait Theod. Symmachus vertit, ἐπίζεμα, *volens oſtendere feruentis illa ſuperiores aquas, & in ſpumam bulláſque ſurgentes, quas Græci πομφόλυγας vocant*, ait S. Hieron. Syrus vertit: *Reiecit Samaria regem ſuum quaſi paleam*, vel *quaſi teſtudinem* (pro *ghelo* enim aliis punctis legi poteſt *gole*) *ſuper faciem aquæ.* Arabicus Antiochenus: *Deſpexit Samaria regem ſuum quaſi herbam ſuper aquas*, v. g. algam. Arabicus Alexandrinus: *Suſtulit Samaria regem ſuum ſicut ſpumam, quæ eſt ſuper faciem* (ſuperficiem) *aquarum.*

Vers. 8. *Et diſpergentur excelſa.*] Altaria, ſacella & templa (hæc enim Iudæi more gentilium erigebant in montibus, locíſque excelſis) *idoli*, putà vituli aurei in Bethel erecti, quod eſt *peccatum Iſraël.* peccatum vocat non actum, ſed obiectum peccati, putà idololatriæ.

Et dicent Iſraëlitæ in excidio Samariæ per Salmanaſar, *montibus: Operite nos.*] Quaſi dicat. Tanta erit clades & cædes Iſraëlitarum, tantus clamor, pauor & horror Aſſyriorum, vt qui poterunt abdant ſe in ſpeluncas & cauernas: qui non poterunt, optent montibus & collibus operiri & contegi, ne hanc ſtragem videant & ſentiant; *vt nemo futurus ſit*, ait Theoph. *qui non malit obrui aut terra diſcedente, aut repentino montium caſu, quàm mala ab hoſtibus admiſſa ſuſtinere.* Et Cyrill. *Dicent*, inquit, *montibus, in quibus idola colebant: Cadite ſuper nos, & anticipate crudelitatem Babyloniorum, & captiuitatis extremam miſeriam.*

Nota, ad literam; vt patet ex antecedentibus & ſequentibus, hæc intelligi de excidio & calamitate extrema, ac deſperata decem tribuum, cum ab Aſſyriis exciſa eſt Samaria. ita S. Hieron. Cyrill. Ruffin. & alij. Alleg. verò hic dari typum calamitatis & excidij, tum Ieruſalem per Titum & Romanos, quæ tanta fuit, vt in cryptas & cloacas ſe abderent Iudæi, teſte Ioſepho; excidium enim Samariæ fuit typus & præludium excidij Ieruſalem: vnde eidem hæc accommodat Chriſtus Lucæ 23.30. ita S. Hieron. Haymo, Theoph. & Hugo, imò Rupert. vult hunc eſſe ſenſum literalem; ſed perperam: tum totius orbis in fine mundi. Vnde eidem hæc adaptat S. Ioannes Apocal. 6.16. Simile eſt Iſaiæ 2.19. *Introibunt in ſpeluncas petrarum, & in voragines terræ à facie formidinis Domini.* Sic in Troadibus vidua Hectoris occultans filium in ſepulchro, ait ei:

Fata ſi miſeros iuuant,
Habes ſalutem: fata ſi vitam negant,
Habes ſepulchrum.

Quod Malchus Monachus, teſte S. Hieron. in eius vita, herum inſequentem fugiens, abdenſque ſe in ſpeluncam, ſibi adaptans: *Si*, inquit, *Dominus miſeros iuuat, habemus ſalutem: ſi deſpicit peccatores, habemus ſepulchrum.*

Anagog. hæc planè plenéque congruunt damnatis in gehenna, qui optant mortem, vt pœnas euadant, & mori nequeunt. De quibus S. Bern. lib. 5. de conſid. cap. 12. *Horreo*, ait, *vermem mordacem, & mortem viuacem. Horreo incidere in manus mortis viuentis, & vitæ morientis. Quis det illis ſemel mori, vt non moriantur in æternum? Qui dicunt montibus, Cadite ſuper nos: & collibus, Operite nos, quid niſi mortem mortis beneficio aut finire, aut euadere volunt? Denique inuocabunt mortem, & non veniet*, ait S. Ioan. Apoc. 9. Vnde Arabicus vertit: *Et dicent montibus, & rupibus, & collibus: Cadite ſuper nos.*

Vers. 9. *Ex diebus Gabaa peccauit Iſraël.*] Quaſi dicat: Priſcum & inolitum eſt hoc idololatriæ Iſraëlis peccatum, olitana & pertinax hæc in eo eſt labes & macula, quæ proinde non niſi igne & excidio purgari & euelli poteſt.

Quæres, quinam ſunt dies Gabaa? Primò, Chald. hæc refert ad Saulem, qui creatus eſt Rex in Gabaa: peccauit enim Iſraël petendo regem contra voluntatem Dei: quaſi dicat: A tempore Saulis peccauit Iſraël, & Deo rebellare cœpit: in Gabaa ergo tam populus, quàm rex, ſteterunt coram Domino, imò contra Dominum; & tamen non comprehendit eos prælium ſuſceptum ſuper, id eſt, contra *filios iniquitatis*, putà Philiſthinos incircumciſos & infideles. quaſi dicat: Licèt Iſraël peccauerit creando regem Saulem, tamen Deus eum non deſeruit, nec tradidit Philiſthæis, ſed potiùs eos illi ſubiugauit. Nam vt dicitur 1. Reg. 14. 52. *Erat bellum potens aduerſus Philiſthæos omnibus diebus Saul.* At Iſraël tantæ Dei clementiæ immemor & ingratus, ab eo deſciuit ad idola. Ergò acriter ab eo punietur. Hoc eſt enim quod ſubdit: *Iuxta deſiderium meum corripiam eos.* Verùm in creando Saule rege non peccauit ſolus Iſraël, de quo hic agitur, ſed & Iuda: nec ſub Saule, aut poſt Saulem ſub Dauide & Salomone à Deo deſciuit ad idola, ſed ſub Roboam.

Secundò ergo, meliùs alij hæc referũt ad tempora Iudicum, putà ad tempus quo ſtuprum in Gabaa eſt commiſſum à Beniaminitis in vxorem Leuitæ, ob quod omnes pene in prælio deleti ſunt, Iudic. 19. 20. Senſus ergo eſt, quaſi dicat: Ex eo tempore, quo viri Gabaa & Beniaminitæ ſcelus in Leuitam, eiúſque vxorem admiſerunt, peccauit Iſraël, ſcilicet idololatria publica, putà colendo idolum à Micha erectum in vrbe Dan, Iudic. 17. 5. & cap. 18. 30. Nam vtramque hiſtoriam, putà ſtuprum Gabaa & idolum Michæ eodem tempore contigiſſe, patet Iudic. 17. 1. nimirum ſtatim poſt tempora Ioſue, viuente adhuc Caleb, ſub Othoniele, vt docent Hebræi, S. Hieron. Ruffin. Ruper. Theodor. Theoph. Lyran. à Caſtro & alij. Vnde & Ioſephus vtrumque morti Ioſue illico ſubnectit, ante hiſtoriam Iudicum. Idque demonſtratur ex eo quod Phinees filius Eleazari filij Aaron iam tum viuebat, vti ibidem dicitur c. 17. 6. & cap. 18. 1. & cap. 20. 27. & ex eo quòd Ionathan filius Gerſon, filij Moſi, conſecratus fuerit

ſacerdos

sacerdos idoli Michæ, vti dicitur cap. 18. 30. Rursum, quòd tum necdum ab Israëlitis expugnata esset Ierusalem, vti dicitur 19. 10. Cum igitur Ierusalem expugnatio narretur initio libri Iudic. c. 1. sequitur stuprum Gabaa & idolum Michæ contigisse ante tempora Iudicum, & historias eorum libro Iudicum esse præponendas. vide Abulens. ibidem. Porrò nominat scelus & stuprum Gabaa, potiùs quàm idolum Michæ, quia illud enorme erat, infame & execrabile, non tantùm coram Deo, sed & coram hominibus: & quia stuprum hoc mysticè repræsentabat idololatriam. Hæc enim in Scriptura vocatur fornicatio, adulterium, &c. Denique, quia hæc duo vicina & coniuncta sunt: libido enim est mater idololatriæ, æquè ac hæresis; & vice versa idololatræ sunt libidinosi, ac Gabaitæ vtrumque fuisse videntur, & ex vno vitio in alterum prolapsi.

Tertiò, pro *ex diebus*, hebr. est מימי *mime*, quod verti potest, *præ diebus Gabaa* peccauit Israël, quasi dicat: Grauiùs peccauit Israël colendo idola, quàm Gabaitæ violando vxorem Leuitæ: grauiùs ergo punientur quàm illi; cúmque illi pene ad internecionem deleti sint, multò magis Israël internecione delebitur. ita Vatab. & Sanchez. Aliter Clarius, quasi dicat: O Israëlitæ grauiùs nunc peccastis colendo vitulos Ieroboam, quàm in diebus Gabaa per stuprum: illud enim pauci Gabaitæ commiserunt, totus verò reliquus Israël illi restitit, scelúsque publico bello vindicauit. Hic autem nullus est qui idololatriæ vitulorum resistat, sed omnes in eam conspirant. Ego ergo Deus sceleris, æquè ac honoris mei vindex exurgam, omnésque vos sontes plectam per Assyrios.

Ibi steterunt.] Quasi dicat: A diebus Gabaa, in idololatria Michæ immobiles perstiterunt, vt patet Iudic. 18. 30. & 31. æquè ac Gabaitæ in defensione stupri. ita Theodor. & Theoph. perstiterunt, inquam, vsque ad Ieroboam, qui idololatriam in vitulis suis renouauit & auxit. Aliter Ruper. & Lyran. quasi dicat: Cum Israëlitæ vindicassent stuprum Gabaa, ibi steterunt, nec perrexerunt vindicare grauius scelus, putà idolum Michæ, vti facere debebant. Aliter & Clarius, quasi dicat: In Gabaa vnanimiter steterunt Israëlitæ ad vltionem sceleris, & conspirarunt ad vindicandum stuprum.

Non comprehendet eos in Gabaa prælium.] Est hebraismus: cum enim ait, *in Gabaa*, subauditur particula similitudinis *sicut*, quasi dicat: *Comprehendet* Israëlitas *prælium*, at *non* tale quale fuit Gabaitarum, vel sicut fuit *in Gabaa super*, id est, contra *filios iniquitatis*, putà Gabaitas, qui abusi erant vxore Leuitæ; sed longè grauiùs, quo scilicet planè excindetur tam Samaria, quàm rex & regnum totum Israël.

Aliter à Castro, quasi dicat: In Gabaa filios iniquitatis, id est, Gabaitas non comprehendit prælium Israëlis: quia primo & secundo prælio Israël à Gabaitis victus, & cæsus est. Verùm obstat quod ait, *comprehendet* in futuro: loquitur ergo de futuro, non de præterito. Adde, sensum illum videri extra propositum, & difficulter toti sententiæ adaptari.

vers. 10. *Iuxta desiderium meum corripiam eos.*] Quasi dicat: Cum omnes stent & conspirent in prisca idololatria, quam cœperunt à tempore Michæ, desidero & aueo eos insigniter corripere & castigare. Meo ergo nutu & prouidentia *congregabuntur super eos populi*, Assyrij, *cum corripientur*, id

A est, punientur *propter duas iniquitates suas*, putà duos vitulos (est metonymia: idololatria enim ponitur pro ipso idolo) quos coluit, scilicet vnum in Bethel, quam vers. 5. vocauit Bethauen, alterum in Dan, vbi primitus fuit idolum Michæ in diebus Gabaa, vti innuit vers. 9. ita S. Hieron. Haymo, Albert. Hugo, Lyran. & Clarius: qui secundò duas iniquitates accipiunt duplicem idololatriam, scilicet vnam priscam idoli Michæ in diebus Gabaa, alteram recentem vitulorum Ieroboam. Tertiò, Arias exponit, quasi dicat: Gabaitæ vnam stupri iniquitatem admiserunt, hi verò duas, putà fornicationem & idololatriam. Quartò, S. Hieron. addit vnam iniquitatem esse, quòd non coluerit Deum; secundam, quòd coluerit vitulos. Simile B est Ieremiæ 2. 13. Interpres noster hebr. באסרם *esram* accepit quasi deriuatum à יסר *iasar*, id est, corripere. Ordines enim verborum imperfectorum, qualia sunt אסר *asar* & יסר *iasar*, sæpe commutantur, ita vt vnum ab alio modos & tempora mutuetur. Recentiores verò propriè *esram* ab אסר *asar*, id est, vincire, ligare deriuant; vnde vertunt: *Cum colligarem*, vel coniunxerint *se. in duabus iugeribus, vel sulcis*; húncque dant sensum, vt sit metaphora à iugo, vel à pari boum arantium, quasi dicat: Sicut duo boues vno iugo constringuntur ad arandum, & ad sulcandos agros, v. g. duo iugera; ita Israël & Iuda cōspirabunt in eandem idololatriam, putà ad colendos duos vitulos C aureos. Cum ergo vterque sic conspirauerit, tunc vtrumque, quasi duos boues colligatos, cædam & mactabo. Addit Chald. quasi dicat: Sicut Israëlitæ laborarunt in cultu duorum vitulorum, ita ipsimet capti & constricti ab hostibus, quasi duo illi vituli arabunt: damnabit enim eos hostis, quasi boues & mancipia ad aratrum, & ad agricolationē. vbi aduerte, pro *iniquitates* hebr. est עונת *onoth*, quod Chald. R. Dauid. Vatab. & alij vertunt *iugera*, vel *sulcos*. Verùm aliis punctis legendum est עונות *auonoth*: aut certè *onoth* per crasin ponitur pro *auonoth*, id est, iniquitates; ita enim vertunt Septuag. Noster, Arias, Pagnin. Forster. in lexico & alij. nusquam enim alibi *ona* significat iugerum, aut sulcum.

D *Vers.* 11.] Ephraim vitula docta diligere trituram, & ego transiui super pulchritudinem colli eius: ascendam super Ephraim, arabit Iudas, confringet sibi sulcos Iacob.

Vers. 12.] Seminate vobis in iustitia, & metite in ore misericordiæ, innouate vobis nouale: tempus autem requirendi Dominum, cùm venerit qui docebit vos iustitiam.

Vers. 13.] Arastis impietatem, iniquitatem E messuistis, comedistis frugem mendacij: quia confisus es in viis tuis, in multitudine fortium tuorum.

Vers. 14.] Consurget tumultus in populo tuo: & omnes munitiones tuæ vastabuntur, sicut vastatus est Salmana à domo eius qui iudicauit Baal in die prælij, matre super filios allisa.

Vers. 15.] Sic fecit vobis Bethel, à facie malitiæ nequitiarum vestrarum.

vers. 11. *Ephraim vitula docta diligere trituram.*] Sicut A vers. 1. Israëlem comparauit viti frondosæ, sed fructibus vacuæ; ita hic eundem comparat vitulæ, quæ arauit impietatem, & messuit iniquitatem: in eaque metaphora persistit vsque ad finem capitis. Porrò alludit ad multa: 1. in voce *Ephraim*, id est, frugifer, fertilis, ad fertilitatem terræ Ephraim. 2. in *vitula* ad aureos vitulos, vel potius vitulas, siue vaccas, vti dixit vers. 5. quas colebat; quasi dicat: Ephraim colendo vitulas vitulatur, œstroque insaniæ agitur quasi vitula. 3. *docta*, id est assueta, vt vertit Vatab. & alij. Vnus Lyran. vertit *stimulata* quod eodem reduci potest: consuetudo enim illi erat pro stimulo. Alludit ad Apim, id est, vitulum, quem Israël in Ægypto coluit, indeque eius cultui se assuefecit, eique pertinaciter adhæsit in Chanaan. Rursum ad fruges B copiosas Ægypti, quibus Israël inescatus in Ægypto, ad eas earúmque triturationem, æquè ac ad Apim, quasi earum datorem iugiter anhelabat. 4. pro *trituram* hebr. est לָדוּשׁ *ladusç*, id est, ad triturandum; putà ad excutiendum grana è segete. In Palæstina enim, æquè ac in Italia; Canariis, aliisque regionibus grana excutiunt; non homines ligneis flagellis, vti faciunt Germani & Galli, sed boues & vaccæ, siue pedibus & vngulis segetem calcando & terendo; siue vt ait S. Hieron. ferreos orbes super aceruum segetum trahendo. 5. in voce *docta*, & *diligere*, significantur vitulas ad hanc laboriosam trituram condoceri per pabulum, quod ex C area capiunt, sed sensim: sæpe enim laxantur; itaque spe pabuli discunt sponte ad aream, & ad triturandum redire; eo quod dum triturant, subinde segetem ore carpere, ex eaque edere sinuntur, iuxta legem Deuter. 25. 4.

Sensus ergo huius allegoriæ est, quasi dicat: Ephraim instar vitulæ amantis trituram & triturationem, eique assuefactæ, didicit idola colere, & idololatriæ se assuefecit; ac licet subinde ea dimiserit, tamen mox ad ea recurrit: quia per ea sibi frugibus ditari, diuésque fieri & prosperari videbatur. Vnde labores & molestias, quas in idolorum cultu sustinet, vel non sentit, vel facilè superat: quia ex eo putat se frui libertate, opibus, re- D rúmque copia. Ita Ruper. Haymo, Lyran. Hugo. Notat S. Hieron. τὸ *docta*, significare consuetudinem & amorem. *Ephraim*, inquit, *similis est vaccæ, vel vitulæ, quæ à iuuentute sua didicit aream terere, & ferreos orbes super aceruum segetum trahere, vt palea à tritico separentur: & non solùm didicit, verùm nimia consuetudine cœpit amare quæ didicit, &c.* Aliter explicat Vatab. quasi dicat: Ephraim mauult triturare, quàm arare, id est, mauult comedere quàm laborare: vnde est instar vitulæ saginatæ pinguis & obesus. Et alij: Ephraim, inquiunt, amat trituram, id est, regnum, quo trituret, id est, sibi subdat, & tributis exhauriat alias E tribus & gentes. Hinc

Tertiò, Septuag. pro *trituram* vertunt *contentionem* & vexationem: *Ephraim*, inquiunt, *vitula docta diligere* νεῖκος, id est, *contentionem*: sicut enim tritura affligit & vexat segetem, ita contentio vexat homines, præsertim subditos. Aut potiùs, vt Theodor. Cyrill. Theoph. & S. Hieron. contentio hæc est cum Deo. Sicut enim vitulus triturans contendit cum segete, vt ei grana adimat & excutiat; ita Israël contendebat cum Deo, nec eius iugum suscipere volebat, sed illud excutiebat. Quocirca ego, inquit Deus, collum eius obesum & superbum premam, & subigam per Assyrios.

A Versioni Septuag. consentit Chald. qui vertit: *Similis est domus Israël vitulæ quam arare docent, & non discit.* Perperam Leo Castrius pro νεῖκος legit νίκος, id est, victoriam, quasi dicat: Ephraim assuetus fuit non domari & vinci, sed vincere, vt ait S. Cyrill. Sensus tamen eodem redit.

Verùm prima expositio est genuina. Est enim adagium, significans indolem, vsúmque & morem Israëlis, quo assuetus libertati, gulæ & ventri, ardenter & constanter diligebat idola; quasi per ea libertatem & gulam suam expleret. Alludit ad ingenium meretricum: hæ enim sunt, & vocantur vitulæ lascivientes. Meretrices enim assuetæ amasiis, scortationi & symposiis, ad ea iugiter redeunt, nec vllis vel amicorum monitis, vel ama- B siorum contumeliis, vel lue venerea, dolore & sordibus, vel infamia &c. ab illis auocari se sinunt, sed ad illa semper reuertuntur velut canis ad vomitum, etiamsi cum dolore, labore & confusione turpitudinem suam expleant. Sic & Israël assuetus idolis, & idololatrarum gentium commerciis, cum quibus epulabatur, quibúsque se ditari putabat, nullis Dei minis, plagis, aut probris ab iis auocari poterat; sed quasi vitula & meretrix lasciuiens, cum iis comessabatur & scortabatur assiduè. ita Martinus de Roa lib. 3. singul. cap. 13. & Delrio adagio 954.

Moral. hinc disce, quanta sit vis consuetudinis præsertim meretriciæ. Vulgò & verè dicitur: *Con-* C *suetudo est altera natura.* Et Sapiens Prouerb. 22. 6. *Adolescens iuxta viam suam, etiam cùm senuerit non recedet ab ea.* Vnde S. Gregor. lib. 20. Mor. 16. *Vitula*, ait, *tritura laboribus assueta, relaxata plerumque ad eumdem laboris vsum, etiam non compulsa reuertitur. Ita prauorum mens huius mundi seruitiis dedita, & rerum temporalium fatigationibus assueta. etiamsi sibi liberè vacare liceat, subesse tamen terrenis sudoribus festinat, & vsu misera conuersationis trituram laboris quærit, vt à iugo mundanæ seruitutis cessare non libeat, etiamsi liceat.* Et hom. 10. in Ezechiel. *Nonnulli*, ait, *vt in hoc mundo aliquid esse videantur, terrenis laboribus insudant, insistunt causis, permiscentur iurgiis. Et quamuis se corpore* D *deficere inter labores sentiant, amore tamen terrenarum rerum deuicti, delectabiliter fatigantur. Quibus per Prophetam dicitur: Ephraim vitula docta diligere trituram, &c. Rogant vt premantur, graue se incurrisse periculum quietem putant.* Talibus congruit illud Iobi cap. 30. 7. *Qui inter huiusmodi lætabantur, & esse sub sentibus delicias computabant.* Et illud Isaiæ 5. 18. *Væ qui trahitis iniquitatem in vinculis vanitatis, & quasi vinculum plaustri peccatum.* vide ibi dicta. Vide & S. August. lib. 8. confess. cap. 5. vbi se à concubinatu, cui assueuerat, non potuisse expedire narrat, etiamsi is displiceret, ideóque gemeret & suspiraret, donec efficaci Dei gratia tactus, nodum hunc quo concubi- E næ alligabatur discidit. Sic & hodie qui tractant animas, audiunt sæpe concubinarios, vsurarios, ebriosos, &c. suam infelicitatem plangentes, sibique indignantes, quin & verè pœnitentes, qui tamen data occasione ad vomitum statim redeunt. Nam, vt ibidem ait S. August. *Ego suspirabam ligatus non ferro alieno, sed mea ferrea voluntate. Velle meum tenebat inimicus, & inde mihi catenam fecerat & constrinxerat me. Quippe ex voluntate peruersa facta est libido; & dum seruitur libidini, facta est consuetudo; & dum consuetudini non resistitur, facta est necessitas. Quibus quasi ansulis quibusdam sibimet innexis, vnde catenam appellaui, tenebat me*

Mor. de vi consuetudinis.

obstrictum

obstrictum dura seruitus. Nota secundò, Israëlem vocari vitulam, quia vitulando cum vitulis, vitula potius erat quàm homo.

Pulchrè Boëtius lib. 4. Consol. phil. prosa 3. ostendit, quomodo vitium hominem sua humanitate deiiciat, & in bestiam transformet: *Auaritia*, inquit, *feruet alienarum opum violentus ereptor? Similem lupi dixeris. Ferox atque inquietus, linguam litigiis exercet? cani comparabis. Insidiator occultus surripuisse fraudibus gaudet? Vulpeculis exæquetur. Ira intemperans fremit? Leonis animum gestare credatur. Pauidus ac fugax non metuenda formidat? Ceruis similis habeatur. Segnis ac stupidus torpet? Asinum viuit. Leuis atque inconstans studia permutat? Nihil ab auibus differt. Fœdis immundisque libidinibus immergitur? Sordida suis voluptate detinetur. Ita fit, vt qui probitate deserta, homo esse desierit, cum in diuinam conditionem transire non possit, vertatur in belluam.*

peccator non est homo, sed bestia.

Et ego transiui super pulchritudinem colli eius.] Vatab. *Et ego transiui ceruicem eius pinguem*, quasi dicat: Quia Ephraim, id est, Israël, pertinaciter diligit trituram idolorum, ex eáque facta est pinguis & obesa, vti ipsa putat; *&*, id est, *idcirco* ego transiui, id est, transibo super pulchrum pinguéque collum eius, & tumentes eius ceruicum toros iugo imposito edomabo, ait S. Hieron. scilicet per Assyrios. Nota, transit Deus cum plagas infligit, hinc transire in Scriptura significat punire. ita transiuit per domos Ægyptiorum occidens primogenita eorum, indéque sancitum & nuncupatum est Pascha, Exodi 12. 12. ita S. Hieron.

Ascendam super Ephraim.] Vti solet eques ascendere super equum; hoc enim est Heb. ארכיב *arkib*, quasi dicat: Deinceps omnino Israëlem mihi subiugabo, faciámque vt Assyrij inscendant in collum eius, perinde ac Sapores Persarum Rex conscensurus equum, Aureliani Imp. dorsum, quasi scabellum prius inscendebat. Idem fecit Tamberlanes Baiazeti Turcarũ Imperatori. Simili schemate ait Ieremias c. 46. 20. *Vitula elegans atque formosa Ægyptus: stimulator* (hostis & vastator Nabuchodonosor) *ab Aquilone veniet ei.*

Arabit Iudas.] Nota Hebræam metaphoram, qua arare significat operari & colere. Heb. enim חרש *charasch* significat operari, arare, & fabricare. Dicit ergo, quòd cum Deus vltor ascendet super Ephraim, id est, cum decem tribus subiugabit Assyriis, trahétque eas captiuas in Assyriam, tunc Iudas, id est, duæ tribus hanc Israëlis cladem videntes, sibique de eadem metuentes, resipiscent, & sub Ezechia pro rege aratrum legis resument, ideóque persistent in terra sua, ibique colent Deũ verum: ac *confringent sulcas*, id est, opera & idola *Iacob*, putà Israëlis, siue decẽ tribuum; ita Theod. & Theoph. Aut quasi dicat: Iacob, id est, reliqui ex decem tribubus profugi ex Samaria, confugient ad Iudam, cum eóque in vnum populum coalescent, & conspirabunt in verum vnius Dei cultum, vti in agricolatione conspirant agricolæ, dum vnus arat, alter sulcos & glebas confringit. ita S. Hieron. Haymo, Albert. Lyran. & alij. Huc accedit Vatab. vertit enim: *Iuda arabat, Iacob confringebat ei glebas*; quod tamen alij paulò aliter accipiunt, quasi dicat: Ephraim, id est, Israël dilexit trituram, id est, regnum: At Deus subiiciet illum tribui Iudæ, & Iudas arabit tanquam paterfamilias, Iacob verò, siue Israël confringet ei glebas, quasi minister & famulus. Duo ergo hic significantur: prius, quod Israël profugus conspirabit cum Iuda in vnum sceptrum, vnámque religionem: posterius, quod in hac re minor erit Iudâ, eique subditus subseruiet. Iuda enim tenuit sceptrum, iuxta promissa Iacobi Patriarchæ Genes. 49. 10.

Vers. 12. Misericordia triplex.

Seminate vobis in iustitia, & metite] (id est, metetis certissimè. Imperatiuum enim vsurpant Hebræi pro futuro, cum eius certitudinem, quasi illa sit in manu nostra, denotare volunt) *in ore misericordiæ*.)Hebr. *ad os misericordiæ*: & ita legit Origen. tract. 12. in Matth. & S. Ambros. lib. de Naboth. cap. 7. Iam misericordia tripliciter accipi potest: Primò, vt idem sit quod iustitia, & significet opera pia, iusta & sancta, quasi dicat: Date operam iustis, piis & sanctis operibus; metetis enim & recipietis præmium in ore, id est, secundùm mensuram misericordiæ, hoc est, eorundem sanctorum operum. ita Chald. Theoph. Haymo, Hugo, Dionys. & alij. Os enim hebr. sæpe significat capacitatem, proportionem, mensuram: vnde לפי *lephi*, id est, *ad os*, idem est quod *secundùm, iuxta, pro ratione, mensura* vel *merito* operum, cum de iis agitur, vti norunt Hebraicè periti, & docent Marinus, Pagninus & alij in lexicis. Sic Exodi 12. 4. dicitur. *Assumet vicinum iuxta* (hebr. *lephi*) *numerum animarum, quæ sufficere possunt ad esum agni.* Et cap. 16. 16. *Colligat vnusquisque ex eo* (manna) *quantum sufficit ad vescendum*, hebr. *lephi achlo*, id est, *secundum os cibi eius*, hoc est iuxta edacitatem eius, quantum os eius potest capere & comedere. Sic & Genes. 47. 12. de Ioseph dicitur: *Alebat eos omnémque domum patris sui, præbens cibaria singulis*, hebr. לפי הטף *lephi hattaph*, id est, *secundùm os paruuli*, hoc est, quantum quisq; etiam paruulus, comedere poterat. Porrò misericordia in Scriptura sæpe sumitur pro sanctitate & iustitia, putà pro operibus sanctis & piis: quia propria sanctorum virtus & index est misericordia, vti ostendi Daniel. 4. 14. & 2. Corinth. 9. 8. Sensus ergo est, quasi dicat: Exercete vos in actibus misericordiæ & iustitiæ, id est, quarumlibet virtutum, & referetis mercedem amplissimam *secundùm os*, id est, amplitudinem misericordiæ & piorum operum, quæ exercuistis. Explicat enim id quod dixit vers. præcedenti: *Arabit Iudas, confringet sibi sulcos Iacob*; vnde persistens in metaphora arationis & agricolationis, explicans subdit: *Seminate vobis in iustitia, & metite in ore misericordiæ* quasi dicat, Quantum iustitiæ, id est, pietatis, misericordiæ, cæterarúmque virtutum quasi arando seminaueritis, tantum messis & præmij ex iis percipietis. Huic Prophetæ adagio simile est illud S. Ephrem in serm. ad fratres tomo. 2. *Post formicam apis, post laborem requies* & fructus, post tribulationem refrigerium, quasi dicat: Post labores formicæ colliges mel, & fauos apis. *Acerbitatem enim laboris dulcedo quietis excipit, & asperitatem vitæ gaudium.* Sic Christus *fauos post fella* (crucis & passionis) *gustauit*, ait Tertull. lib. de Corona militis cap. 14.

Secundò, planiùs misericordia hic propriè accipi potest, & ad Deum referri, quasi dicat: *Seminate in iustitia*, hebr. *iustitiam*, vel *ad iustitiam*, hoc est, iustitiæ & sanctitatis semina, putà pia de Deo ritè colendo desideria, & proposita cordi vestro inserite, vt inde opera iusta & sancta germinent, sicque metetis eorum segetem, id est, mercedem amplissimam, quam Deus *in ore misericordiæ*, id est, iuxta misericordiam suam immensam, quæ merita nostra superat & vota, vobis promittit,

mittit,& reipsâ præstabit.ita Vatab. qui vertit:*Seminate vobis ad iustitiam,metite beneficentiam*:scilicet Dei. Et Septuag. *Seminate vobis in iustitia, vindemiate fructum vitæ.* Huc accedit explicatio Riberæ:*Seminate*,inquit,*opera iusta*, *& metetis in ore misericordiæ*,id est, quantum misericordia voluerit,hoc est,largissimè. Os enim subinde pro voluntate capitur,vt cum dicitur: *Percussit eos in ore gladij*, id est, quantum gladius percutere & occidere valebat & volebat, quasi dicat, Omnes occidit,nemini pepercit. Hæc explicatio subtilior videtur: planius & solidius dixerimus os significare amplitudinem, capacitatem, quantitatem, mensuram,quasi dicat: Seminate opera pia & sancta, & metetis secundùm os, id est, secundùm capacitatem & amplitudinem misericordiæ Dei, hoc est, amplissimam ab eo mercedem recipietis, tantam scilicet, quanta decet Deum Deique misericordiam,quæ amplissima est, vtpote diuina & immensa. Quocirca ex Hebræo verti potest cum Marino:*Metite ori misericordiæ,ori*, id est, amplitudini, hoc est amplissimè. Vnde Syrus vertit: *Seminate vobis iustitiam, & metite os misericordiæ*. quasi dicat: Ex semine iustitiæ metetis os ipsius misericordiæ & gratiæ, vt illud totum, quantum quantū est, metatis & capiatis. Porrò misericordia hæc est remissio culparum præcedentium,& pœnarum eis debitarum, ac præsertim instantis excidij & captiuitatis. quasi dicat: Parcet vobis Deus,nec finet vastari;quin&bonis temporalibus ac spiritualibus vos cumulabit, vt iis cumulatus est Iudas sub Ezechia pio rege, ac liberatus de manu Salmanasar & Sennacherib.

Tertiò, S. Ambros.lib. de Nabot c. 7. iustitiam accipit pro misericordia, vti accipitur Psal. 111. 9. *Iustitia*,id est, misericordia & eleemosyna *eius manet in sæculum sæculi*, & alibi. Et misericordiam propriè capit pro eleemosyna; quasi dicat: Studete misericordiæ & eleemosynæ, & amplam eius mercedem recipietis,iuxta illud 2. Corinth. 9.6. *Qui parcè seminat,parcè & metet; & qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet.* Sed audi Ambros. *Bonorum enim fructus munerum,in eos ipsos qui contulerunt conuertuntur, & gratia liberalitatis in auctorem boni operis redit. Denique scriptum est: Seminate vobis ad iustitiam. Esto spiritalis agricola,sere quod tibi prosit. Bona satio in corde viduarum. Si terra tibi reddit fructus vberiores quàm acceperit, quanto magis misericordia remuneratio reddet multiplicioria quàm dederis.* Deus enim liberalior est, quàm sit terra vel natura. Si ergo terra ex vno semine dat centum, imò subinde trecenta grana; multò magis Deus pro vna eleemosyna dabit centum, trecentas, imò mille? Rursum bonum opus semen est meritoris. Humilias te, inde incitaris ad magis te humiliandum. Oras, magis cupis orare. Das eleemosynam,plura dare exoptas. Nam vti somnus somnum,ita virtus virtutem adsciscit: labor laborem, vigiliæ vigilias pariunt, vti aiebat S. Dominicus Loricatus.

Quartò, pro misericordia hebr. est חסד *chesed*, quæ vox tam pietatem, quàm misericordiam significat. vnde vertit Marinus: *Metite ori pietatis.* Propriè enim hic agitur de operibus piis, quibus colitur Deus, quæ contraria sunt operibus impietatis, quibus Iudæi coluerunt idola, de quibus subdit vers. 13. *Arastis impietatem, iniquitatem messuistis*, quasi dicat: Estote iusti & pij in Deum, & Deus vicissim pius, fidelis ac beneficus erit in

A vos: sicut antea cùm impij eratis in Deum, Deus pariter quasi iniquum, id est, minus humanum & maleficum se vobis exhibuit. Primus sensus, & magis secundus, planissimus & plenissimus est, hùncque quartum in se complectitur. Quartò fauet Arabicus, dum vertit: *Inquirant Dominum, & veniat fructus iustitiæ eorum.*

Symbolicè S. Hieron. Haymo, Arias & Hugo, sic exponunt: Seminate in lege, & metetis in gratia, quasi dicat: Studete legi, ô Israelitæ, ita præparabitis vos ad gratiam Christi. Lex enim Mosis fuit lex iustitiæ & rigoris, lex verò Christi est lex gratiæ, amoris & liberalitatis. vnde subdit: *Tempus autem requirendi Dominum.*

B Anagog. S. Bern. de Conuers. ad Clericos cap. 15. seminate in gratia, & metetis in gloria: seminate in terra cum labore, & metetis in cœlo cum iubilo. *Nec enim, inquit, opera nostra transeunt, vt videntur, sed temporalia quæque velut æternitatis semina iaciuntur. stupebit insipiens, cum ex hoc copioso semine copiosam videbit exurgere messem.* Nota opera bona esse semina beatę æternitatis. Idem serm. de S. Benedicto: *Seminemus, inquit, hominibus exemplum bonum per aperta opera: seminemus angelis gaudium magnum per occulta suspiria. Seminate & vos, quia tam multi ante vos seminauerunt: fructificate, quia vobis seminauerūt. O genus Adam, quàm multi seminauerunt in te, & quàm pretiosum semen, quàm malè peribis, & quàm meritò si perierit in te tantum semen, simul & seminantium labor. Seminauit in terra nostra tota Trinitas, seminauerunt*
C *angeli pariter & Apostoli, seminauerunt martyres, confessores & virgines, &c. Seminauit Pater panem de cœlo, Filius veritatem, Spiritus S. charitatē. Apostoli ibant, & flebant mittentes semina sua; venientes autem venient cum exultatione, portantes manipulos suos. Duo manipuli sunt quos quæris, honoris scilicet, & quietis. Qui seminauerunt laborem & vtilitatem, metent honorem pariter & quietem.*

Innouate vobis nouale.] Nouale est ager nouus, cum scilicet is excisis spinis, loliis herbisque noxiis, primò colitur & seritur, quasi dicat: Euellite è corde vestro lolia cupiditatum & spinas vitiorum, quæ crebrò repullulant, vt innouati, velut nouus ager, semen diuinum gratiæ & virtutum
D excipiatis. Vatab. vertit: *Arato vobis arationem.* sicque explicat, quasi dicat. *Interim preparate corda vestra ad aduentū Christi.* Septuag. vertunt: *Illuminate vobis lumen scientiæ.* id est, vt Theop. illustrate lucernam mentis vestræ lumine cognitionis Dei, deficientes ab idolis, eorúmque tenebris & erroribus. Hebr. enim ניר *nir* sulcum & deriuationem tam luminis, quàm fluminis, æquè ac agrorum significat. Quocirca rectè S. Clemens Rom. lib. 2. Const. Apost. cap. 5. *Habe, inquit, curam verbi Episcope, vt possis omnia secundùm verbum interpretari, ac multa doctrina populum tuū copiosè nutrias, & illustratione legis illumines. Accendite vobis, ait Dominus, lumen cognitionis dum tem-*
E *pus est.*

Moral. ex hac versione Septuag. docet S. Ambros. cognitionem sui debere præcedere cognitionem Dei, nec nisi per illam, pérque bona operā ad hanc perueniri. Audi eum in Psal. 118. octonario primo: *Seminate vobis ad iustitiam, vindemiate ad fructum vitæ, illuminate vobis lumen cognitionis: nec priùs illuminate, sed seminate: nec solum priùs seminate ad iustitiam, sed etiam vindemiate, inquit, ad fructum vitæ, & sic illuminate lumen cognitionis, vt perfectus non solùm consistis, sed* Mor. cognitio sui est via ad cognitionem Dei.

etiam

etiam receptis fructibus approbetur. Per lumen enim cognitionis S. Ambros. hic: & clarius lib. de Isaac cap. 4. accipit perfectionem charitatis. Plenius verò & pientius S. Bern. serm. 37. in Cant. *Seminate,* ait, *vobis ad iustitiam, metite spem vitæ, & tunc demum illuminate, vobis* (ait) *lumen scientiæ. Vltimā posuit scientiam tanquam picturam, quæ statum habere nequeat super inane; & inde illa duo præmisit, & subiecit illis, tanquam si solidum aliquid picturæ substerneret. Securus iam intendam scietiā, si vita prius per beneficium spei securitatem accepere. Tu ergo seminasti tibi ad iustitiam si ex vera notitia tui euigilasti timere Deum, temetipsum humiliasti, fudisti lachrymas, eleemosynas profudisti, ieiuniis & vigiliis afflixisti corpus, si pectus tunsionibus, cælos clamoribus fatigasti. Hoc siquidem seminare est ad iustitiam. Semina sunt bona opera, bona studia, semina lachrymæ sunt. Ibant, inquit, & flebant mittentes semina sua.* Idcirco metent manipulos gloriæ, quin & statim metunt spem vitæ & gloriæ futuræ. Et Epistola 108. *Veram scientiam,* inquit, *soli Christi discipuli, id est, mundi contemptores Dei munere assequuntur. Nec enim hanc lectio docet sed vnctio: non litera, sed spiritus; non eruditio, sed exercitatio in mandatis Domini. Seminate,* inquit, *vobis ad iustitiam, metite spem vitæ: illuminate vobis lumen scientiæ. vides, quia non rectè proditur ad lumen scientiæ, nisi iustitia germen præcedat ad animam, ex quo formetur granum vitæ, & non palea gloriæ.* Huc accedit S. Hilar. qui in Ps. 118. sic legit & explicat: *Serite in iustitia* (Alij legunt, in iustitiam) *vosmetipsos, & metite vos in fructu* (Alij, in fructum) *vitæ, & illuminate vos in lumine scientiæ. Non illuminatio primum, sed satio nostra præcepta est; vt cum ante nosmetipsos, id est, vitæ nostræ vsum, in spem fructuum seuerimus, deinde cum quæ sata sunt messuerimus, tunc nos lumine scientiæ illuminemur. Tenendus igitur hic ordo est sationis, messis & illuminationis. Plures enim nostrum illuminari se priusquam serere ac metere festinant, cum satio atque messis quædam consequendi luminis præparatio sit.*

Tempus autem requirendi Dominum, cum venerit qui docebit vos iustitiam.] quasi dicat: Cum venerit Christus doctor iustitiæ, tunc erit tempus inquirendi ea quæ Dei sunt & salutis: illud ergo obseruate, ô Israëlitæ, & ne sinatis illud vobis elabi & effluere. ita S. Hieron. Haymo & Hugo, qui censent Prophetam hic de more auolare ad Christum.

Secundò, Lyran. hæc de Ezechia explicat: hic enim reduxit populum ad Dei cultū, itáque fuit doctor iustitiæ, sed inchoatè & imperfectè, ac quasi in typum Christi, qui plenè & perfectè idipsum præstitit.

Tertiò, pro *cum venerit,* ex Heb. Septuag. Vatab. & alij vertunt: *Donec veniat, & depluat super vos iustitiam.* quasi dicat: Nunc est tempus quærendi Dominum vósque præparandi ad aduentum Messiæ; ille enim veniens docebit vos, imò dabit veram iustitiam, qua coram Deo iusti sitis, filij & hæredes regni eius. vnde Chald. vertit: *Recipite vos ad timorem Domini: nunc enim reuelabitur, & afferet vobis iustitiam.* ita veteres Hebræi apud Galatin. lib. 3. cap. 29. Theoph. Varab. & alij.

Mor. de vsu temporis.

Moral. disce hic vti tempore gratiæ & salutis, dum datur. Nam post hoc tempus non erit aliud gratiæ, sed iustitiæ. Pulchrè S. Ephrem tract. de Morte tomo 1. *Nemo,* ait, *finitis nundinis mercaturam exercet: neque ille qui post certamina accedit, coronatur: neque qui iam confecto bello venit, laudem consequitur. Meritò ergo nec is qui vita iam exacta post mortem pietatem exercet, pius esse censendus est.* Ponderent hoc tempiperdæ.

vers. 13.

Arastis impietatem.] Hebr. חרש *charas*: significat 1. arare 2. fabricare 3. machinari. vnde Primò exponas, quasi dicat: Ager quem arastis hactenus, & semen quod seminastis, fuit impietas, ac consequenter seges nō fuit alia quàm impietas, quasi dicat. Nihil cogitastis aliud, quàm impietatem impietati addere, scelera sceleribus cumulare. Secundò, q. d. in corde vestro extirpastis sulcos & semina pietatis, cognitionis cultúsque Dei, ac duxistis & seminastis semina impietatis & idololatriæ: idcirco *iniquitatem messuistis,* putà fraudes, dolos, omnéque nefas in Deum & proximū operati estis. Ex corde enim impio & iniquo, non nisi impietatis & iniquitatis fructus & opera proueniunt. Rursum, quasi dicat: Ex impietate in Deum prodiit omnis iniquitas in proximum, vti docet Apost. Rom. 1. 28. & 29. ita S. Hieron. Tertiò, iniquitas accipi potest pro pœna iniquitatis, putà pro deprædatione, & captiuitate. q. d. Perpetrastis culpam iniquitatis, hinc eius pœnam, putà spoliationem ab Assyriis & captiuitatem luitis & sustinetis. ita Theoph. Opponit enim Propheta hunc vers. 13. versui 12. quasi dicat: Hactenus arastis & seminastis impietatem, ideóque iniquitatis huius pœnas messuistis: deinceps ergo sapite & seminate in iustitia, vt metatis misericordiam & beneficentiam Dei: alioqui si persistatis in scelere, certò vastabimini & excindemini, vt sequitur.

Comedistis frugem mendacij.] Id est, mendacem & fallacem. Nota, fructus & fruges dicūtur mentiri, cum tantum non reddunt, quantum in germine promittebant, putà cum seges siccitate vel aurugine in agro deperit, aut in horreis à vermibus, aut vento aëréue corrupto atteritur, consumitur & euanescit. quasi dicat: Simili modo vos, ô Israëlitæ, ex vestra impietate & idololatria non percipietis pacem, prosperitatem, rerum copiam; quæ sperabatis, quæque pseudoprophetæ vobis promittebant.

Omnis impius edit fructū mendacij.

Tropol. omnis gulosus, omnis auarus, omnis luxuriosus, omnísque impius comedit fructum mendacij. Nam vt ait S. Hieron. *gulosus cor habet in ventre, lasciuus in libidine, cupidus in lucro.* Lucrum autem mendax est, libido mendax, gula mēdax: nec enim satiant appetitum, nec veram afferunt delectationem, sed fucatam, vmbraticam & euanidam. vnde Psaltes psal. 3. *Filij hominum vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium?* Præclarè S. Gregor. hom. 36. in Euang. docet hoc distare inter delicias corporis & cordis, quod *corporales,* inquit, *deliciæ cum non habentur, graue in se desiderium accendunt, cum verò auidè eduntur, comedentem protinus in fastidium per satietatem vertunt. At contra spiritales deliciæ cum non habentur, in fastidio sunt, cum verò habentur, in desiderio, tantóque à comedente amplius esuriuntur, quanto & ab esuriente amplius comeduntur. In illis appetitus placet, experientia displicet; in istis appetitus vilis est, & experientia magis placet. In illis appetitus saturitatem, saturitas fastidium generat: in istis autem appetitus saturitatem, saturitas appetitum parit. Augent enim spiritales deliciæ desiderium in mente, dum satiant: quia quantò magis earum sapor percipitur, tanto amplius cognoscitur quod auidius ametur: &*

idcirco non habita amari non possunt, quia earum sapor ignoratur. vide eundem lib. 10. moral. cap. 16. Accedit, quod carnales deliciæ spiritales & veras excludant, iisque viam obstruant, dum ipsæ per omnes sensus occupat, totúmque hominem possident. Quocirca asserit verè S. Hieron. *animas in nimio sanguine & adipibus quasi luto inuolutas, nihil tenue, nihil cœleste, sed semper de carnalibus eructare, & ventris ingluuiem cogitare.* Tertiò, deliciæ & diuitiæ sunt mendacium, quia pro delectatione ingerunt, desinúntque in fastidium & cruciatum tam animæ, quàm corporis. Ita Cicero pro Cœlio: *Amores, ait, & deliciæ maturè & celeriter deflorescunt, & in omnibus rebus, voluptatibus maximis fastidium finitimum est.* Et Boëtius lib. 3. Metro. 7,

Habet omnis hoc voluptas,
Stimulis agit fruentes,
Apiúmque par volantum
Vbi grata mella fudit,
Fugit, & nimis tenaci
Ferit icta corda morsu.

Quocirca Epictetus Arr. 120. *Dignus est*, inquit, *Deorum conuiua, qui rebus creatis moderatè vtitur; qui verò licitas etiam voluptates contemnit, non tam conuiua Dei est, sed consors.*

Quia confisus es in vijs tuis.] In operibus tuis impiis, ac præsertim in cultu idolorum. Est enallage numeri: transit enim à plurali numero ad singularem, quia loquitur populo, qui singularis est, si cœtum spectes; pluralis, si capita & homines.

vers. 14. *In multitudine fortium tuorum.*] Tum ciuium, tum amicorum gentilium, tum idolorum: idcirco *consurget tumultus in populo tuo*, eum te inuadent hostes Assyrij, *& omnes munitiones tuæ vastabuntur.*

Sicut vastatus est Salmana à domo (à familia, seruis & militibus, *eius qui iudicauit.* (ita legendum cum Hebr. & Rom. non *vindicauit*, vti legunt nonnulli codices Latini) *Baal.*] Puta à domo Gedeonis. Comparat enim excidium Israëlis futurum per Salmanasar regem Assyriorum, excidio Madianitarum, quorum princeps erat Salmana, facto per Gedeonem, Iudic. 8. a. & Psal. 82. 12. ita S. Hieron. Cyrill. Ruffin. Theodor. Rupert. Alber. Hugo & alij passim. Sensus ergo est, quasi dicat: Sicut Gedeon cecidit Salmana idololatram, hostē populi Dei; ita Salmanasar cædet Israëlem, ob idola quæ coluit in Bethel.

Nota Primò, Salmana quem occidit Gedeon scribitur per *Tsade*, hic verò Salmana scribitur per *Scin*. vnde hunc esse diuersum ab illo contendit Lyran. cum Chaldæo, qui proinde Salmana hic accipiunt vt nomen, non proprium, sed appellatiuum significans pacificum, idémq; quod Salomon. Sic enim Turcarum Imperator vocatus est Solymannus, id est, Salomon, vtrumque enim nomen ab eadem radice שלם *scalam*, id est, pacificus fuit, deducitur. vnde vertunt: *Sicut vastari solet pacificus per insidias belli*, vel ab insidiatore in bello, sic vastabitur Israël. Verùm auctores iam citati asserūt vnanimiter, hunc Salmana esse eundem cum illo quem occidit Gedeon, idque mox clariùs patebit. Nec obstat, quod hic per *Scin*, ille per *Tsade*, scribatur: quia hæ duæ literæ vicinæ sunt & commutabiles. vtraque enim includit σίγμα, licèt illud in *Tsade* addito. t. roboretur & durescat, idémque valeat quod ts.

Arbel quid? Nota Secundò, pro *qui iudicauit Baal*, hebr. est vna vox ארבאל *arbel*, quod variè à variis explicatur. Primò Chald. & Lyran. vti iam dixi, vertunt *insidias*; vel *insidiatorē*, à rad. ארב *arab*, id est, insidiatus est. Secūdò, alij censent esse nomē propriū principis, vel vrbis, de qua 1. Mach. 9. 2. dicitur: *Castra posuerunt in Cassaloth, quæ est in Arbellis*; húncq; dant sensum: Sicut Salman, id est, Salmanasar, primo anno Hoseæ regis Israël, vastauit vrbem Arbel crudelissimè, ita vt infantes corā matribus, & matres coram infantibus collideret; sic Deus vastabit Israël & Samariam. Licèt enim hęc historia in Scriptura non narretur, tamen tempore Oseæ erat apud omnes vulgata & celebris. Porrò vrbs hæc dicta est Arbel, aut ab ארבע *arba*, id est, quatuor, & אל *El*, id est, *Deus*, vel *fortis*, quod in ea celebres extarent & colerentur quatuor dij, vel quatuor Heroes: sicut dicta est *Cariat arbe*, id est, ciuitas quatuor, scilicet Gigātum, Iosue 14. 15. aut ab ארב *arab*, id est, insidiatus est, & אל *el*, id est, Deus, vel Deo. ita Arias, Vatab. & Alarinus in lexico. Syrus pro *Arbel* legit *Il*, vel *El*, id est Deus. vnde vertit: *Sicut vastatio Salma de domo El in die prælij.*

Verùm dico, *Arbel* idem esse per crasin quod *Ierobaal* (vt vertunt Septuag. vnde perperam in Complut. æquè ac in Arabico vtroque legitur *Ieroboam*, pro *Ierobaal.*] id est, Gedeon. ita auctores iam citati. Audi S. Hieron. *Arbel idipsum significat quod & Ierobaal, sed breuiori disertiorique sermone.* Arbel enim, idem est quod litigator, vel iudex Dei, putà Baal: idem significat Ierobaal: ריב *rub* enim idem est quod litigauit, contendit, iudicauit; *Baal*, est Deus Baal. Ex eo enim quòd Gedeon iudicauit, id est, damnauit, & infirmum conuicit esse Baal, dum eius aram euertit, dictus est Ierubbaal, dicente Ioas patre Gedeonis: *Vlciscatur se de eo Baal* (si est Deus) *qui suffodit aram eius.* Iudic. 6. 31. Rursum Gedeon dicitur *Arbel*, id est, insidiator Dei: quia Deum Baal clanculum noctu per insidias euertit.

Matre super filios allisa.] Quæres, vnde hoc petitū? Resp. S. Hieron. scriptum esse Iudic. 8. *Sicut fecit absque liberis mulieres gladius tuus, sic absque liberis erit inter mulieres mater tua.* Verùm id non reperitur Iud. 8. Sed 1. Reg. 15. 33. sunt enim verba Samuelis ad Agag regem Amalec, cum eum occidi mandaret. Lapsus ergo memoria videtur S. Hieron. Dico ergo, id in libro Iudicum & historia Gedeonis non narrari, reipsa tamen accidisse, vti hic asseritur. nimirum fuit tantus pauor, consternatio & confusio in castris Madian, dum Gedeon & socij eius clangerent tubis trecentis, & faces trecentas ardentes ostentarent, vt vel gladiis Madianitarum in sese inuicem conuersis, vel festinatione & trepidatione fugientium, matres cum filiis alliderētur. ita Ribera, Emmanuel, Mariana & alij.

Sic fecit (id est, faciet) *vobis Bethel.*] Quasi dicat: Sie vos punient & cædent non tam hostes Assyrij, quàm *Bethel*, id est, peccata, à vobis commissa, putà idola adorata in Bethel, sicut Salmana punitus & cæsus est à *Beth Arbel*, id est, à domo & exercitu Gedeonis. In Hebræo est elegans paranomasia, & antithesis inter *Beth Arbel* & *Bethel*, quasi dicat: Sicut cecidit & prostrauit Madianitas idololatras *Beth Arbel*, id est, domus Gedeonis, qui fuit *rub*, id est, iudex & vindex *El*, id est, Dei falsi, putà Baal; ita cædet vos *Bethel*, id est, domus Dei veri, quam vos violastis & fecistis *Bethauen*, id est, domum idoli: propter facile vers. 15.

sacrilegia enim commissa in Bethel excindemini. A vnde subdit: *A facie malitiæ nequitiarum vestrarum*, id est, propter pessimas nequitias vestras, quibus polluistis Bethel, id est domum Dei. Hac de causa ait Isaias cap. 31. 9. *Dixit Dominus, cuius ignis est in Sion, & caminus eius in Ierusalem.* vide ibi dicta.

Simili elegantia & tropo Isaias Ierusalem vocat Ariel, in eáque voce variè ludit cap. 29. v. 1. & 2. dicens: *Væ Ariel, Ariel, ciuitas quam expugnauit Dauid, &c. Et circumuallabo Ariel, &c. Et erit mihi quasi Ariel.*

CAPVT VNDECIMVM.

SYNOPSIS.

Inculcat Deus, & in os inicit Israëli amorem & beneficia à se ei ingiter præstita, vt ostendat eius ingratitudinem, quòd à se ad vitulos aureos desciuerit. Puer, *inquit*, Israël, & dilexi eum, & ex Ægypto vocaui filium meum. Et ego quasi nutritius Ephraim, & portabam eos in brachiis meis. In funiculis Adam traham eos, in vinculis charitatis. *Quocirca ingrato captiuitatem & iram intentat, quam tamen ita misericordia temperat, vt ei reditum in patriam spondeat. Ab hac clade eximit Iudam, quia ipse fidelis à parte Dei stetit cum sanctis Leuitis.*

Vers. 1.]Sicut manè transiit, pertransiit rex Israël. Quia puer Israël, & dilexi eum: & ex Ægypto vocaui filium meum.

Vers. 2.] Vocauerunt eos, sic abierunt à facie eorum: Baalim immolabant, & simulachris sacrificabant.

Vers. 3.] Et ego quasi nutritius Ephraim, portabam eos in brachiis meis: & nescierunt quod curarem eos.

Vers. 4.] In funiculis Adam traham eos, in vinculis charitatis: & ero eis quasi exaltans iugum super maxillas eorum: & declinaui ad eum vt vesceretur.

Vers. 5.] Non reuertetur in terram Ægypti, & Assur ipse rex eius: quoniam noluerunt conuerti.

Vers. 6.]Cœpit gladius in ciuitatibus eius, & consumet electos eius, & comedet capita eorum.

Vers. 7.] Et populus meus pendebit ad reditum meum: iugum autem imponetur eis simul, quod non auferetur.

Vers. 1. SICVT *manè transiit, pertransiit rex Israël.*]Chald. Arias, Pagnio. & Vatab. hæc verba referunt ad finem præcedentis capitis, quia eò pertinere videntur.

Verùm noster, Septuag. & passim veteres Græci & Latini, ab hisce verbis inchoant caput vndecimum. Hebr. est: *In aurora*, (vel *instar auroræ*: ב enim, id est, *in*, sæpe sumitur pro כ, id est, *instar*, *sicut*) *planè excisus est rex Israël.* quasi dicat: Sub initium regni Hosee, rex Israël cum Samaria & regno excindetur ab Assyriis. Comparat Hosee auroræ, quia aurora medium quid est inter noctem & lucem & tenebras, éstque post ... & lucis: ita post longas ærumnas ... quas Israël sustinuerat ab Assyriis, ... Hosee rege respirauit, & in spe melioris sortis se erexit, præsertim cùm Sua rex Ægypti B videretur illi opitulaturus: sed hæc spes velociter instar auroræ, sole oriente & auroram fugante, pertransiit & euanuit. ita S. Hieron. Cyrill. Ruffin. Theodor. & Theoph. Simili modo Israëlis regem comparauit spumæ cap. præcedenti C vers. 7. cùm ait: *Transire fecit Samaria regem suum quasi spumam super faciem aquæ*, vbi pro *transire fecit* in Hebræo est idem verbum quod hîc, scilicet נדמה *nidme*, quod, vt ibi dixi, variè exponi potest.

Secundò, S. Cyrill. per manè accipit experrectionem Dei ad vindictam, qui ante dissimulans peccata Israëlis, dormire videbatur. *Cum*, inquit Cyrill. *Deus nondum peccata aliquorum punit, dormire dicitur, vt ait Ieremias: Ne, inquit, sis Domine tanquam somno dormiens, aut tanquam vir non potens saluare. Et Dauid: Surge Domine. Et alias videns auxilium Domini: Surrexit, inquit, tanquam dormiens. Manè itaque vocat hoc tempus ipsius velut euigilationis in eos: manè enim solemus euigilare.* Verùm prior sensus, & allusio est aptior: manè enim hic tribuitur regi pertranseunti, non Deo euigilanti: quanquam hoc cum illo coniunctum est. Ideo enim rex manè pertransiit & excisus est, quia Deus in eius excidium euigilauit.

Tertiò, nonnulli ex eo quod sequitur, *Ex Ægypto vocaui filium meum*, id est, Christum, vti D explicat S. Matth. cap. 2. 15. hæc omnia de Christo ad literam accipiunt, quasi dicat: Christus in mundo nascetur quasi aurora, sed & citò transibit vt aurora: post tres enim prædicationis annos redibit ad Patrem. Ergo, ô Israëlitæ, venientem studiosè excipite, eiúsque tempus diligenter obseruate. Ego enim vos, quasi Abrahæ amici mei filios, dilexi, ideóque ex Ægypto vocaui filium meum, vt vos eius præsentia, doctrina & gratia frueremini.

Verùm ad Hosee regem hæc pertinere ad literam, non ad Christum, patet ex eo quod ait, E *Pertransiit rex Israël.* Idem patebit ex sequentibus: toto enim capite agitur de iudicio & excidio Israëlis. Vnde moraliter disce, reges terrenos similes esse auroræ, quæ aurea videtur, sed mox euanescit: eorum enim vita est quasi vapor, vt ait S. Iacobus Epist. cap. 4. ad modicum parens: vapor, inquam, aurea quadam honoris regiæque pompæ luce perfusus. Somnia sunt hominum regna,

regna, ideóque meritò in somnis à Nabuchodonosoro, Chaldæorum, Persarum, Græcorum & Romanorum imperia visa sunt. Daniël. 2. Quid ergo sunt dignitates, status & sceptra? nonne aureus quidam nubium color, temporis momento euanescens?

Quia puer Israël.] Vox *quia* more hebræo redundat, vti dixi cap. 10. 17. vnde Leo Hebræus vertit: *Quando Israël adhuc puer erat dilexi eum*, cùm scilicet in Ægypto degeret, & quasi oriretur, crescerétque populus Israël, essétque paruus, imbellis, ignorans, afflictus quasi puer, ex tunc dilexi eum, curámque eius egi, & quasi puerum per Mosen inde liberaui & eduxi. ita S. Hieron. Vatab. & alij.

Secundò tamen, τὸ *quia* propriè vt causale accipi potest, quasi dicat: Quia Israël in Ægypto erat puer tenellus, sui impos, se regere impotens, neglectus ab omnibus, ab Ægyptiis oppressus & neci destinatus, opisque indigus; hac de causa eum dilexi, & enutriui quasi mater. Solet enim puerorum paruitas, imbecillitas & pericula, matres allicere ad eorum amorem & curam. ita Theoph.

Adde, *dilexi eum*, quia *puer erat*, eò quòd esset filius Iacobi Patriarchæ, quem puerum, imò in vtero adhuc existentem dilexi, dicens Malach. 1. 2. *Iacob dilexi, Esau autem odio habui.* & Genes. 25. 23. *Maior seruiet minori*, putà Esau Iacobo, nimirum Idumæi seruient Iacobitis, id est, Israëlitis. Sicut ergo Iacobum puerum, ita & filium eius Israëlem puerum dilexi. Denique τὸ *quia* connectit hæc præcedentibus, q. d. Rex Israël cum suo populo transit, id est, breui transibit & interibit, quia Israël, quem à puero dilexi, ex Ægypto eduxi, alui & nutriui vt mater, huic meæ dilectioni & beneficiis ingratus & rebellis, me spreuit, & ad Baalim declinauit.

Et ex Ægypto vocaui filium meum.] *Et*, id est, idcirco, quasi dicat: Quia Israël puerum dilexi, idcirco eum quasi filium meum, ex Ægyptia seruitute per Mosen euocaui & eduxi. ita Septuag. & Chald. qui vertunt: *Ex Ægypto vocaui filios eius*, scilicet Israëlis: licèt enim in Hebræo sit בני *beni*, id est, *filium meum*, tamé hoc in re idem est quod, *filios eius*: filij enim Israëlis erant filij Dei; & quia Israël, vt ait S. Hieron. *singulariter dicitur, sed pluraliter intelligitur*, vtpote populus: fortè etiam Septuag. & Chald. pro *beni* legerunt בניו *banav* id est, filios eius, vti opinatur Maldon. in Matth. 2. 15. Porrò populum suum Deus vocat filium, dicens Exodi 4. 22. *Filius meus primogenitus Israël.* Et, *Dimitte filium meum vt seruiat mihi.* ita S. Hieron. Theod. Theoph. Ruper. Hugo, Lyran. Arias, Vatab. hic, Iansen. Maldon. Barrad. & alij in Matth. 2. 15. Et patet ex iis, quæ hic antecedunt & sequuntur: hæc enim spectant populum Israël. Hic enim dicitur filius Dei primogenitus, quia dilectus ab eo fuit vt primogenitus, & solus primò electus ex omnibus gentibus, vt esset Dei peculium, resp. regnum, sacerdotium.

Dices, quomodo ergo S. Matth. cap. 2. 15. ait hoc Osee oraculum impletū esse in Christo puero, cùm ex Ægypto reuocatus est in terram Israël? Iulianus Apost. teste S. Hieron. hic, hoc obiiciebat Christianis, vt S. Matthæum vel falsitatis, vel inscitiæ argueret. Respondet Primò Iansenius in Matth. 2. id impletum esse in Christo per accommodationem, quia quod dictum est de populo Israël, rectè Christo quasi simili aptari & A accommodari potest: perinde atque si quis de filio qui patri percharus est, diceret:

Omnis in Ascanio chari stat cura parentis.

Verùm hoc liberius dicitur, & pene temerariè, inquit Suarez loco mox citando: nec enim prophetiæ impleri dicuntur, nisi cum eueniunt ea quæ per eas prophetata sunt. Quare aliud est accommodari, vel aptari Scripturam, aliud eam impleri. Igitur prophetia propriè impleri dici nequit, nisi cum fit quod ipsa in sensu vel literali, vel allegorico futurum prædicit, vti docent communiter Interpretes.

Secundò, Eusebius lib. 9. de demonstr. Euang. cap. 4. Lyran. & Dionys. censent hunc locum ad literam intelligi de Christo. Verùm ex antece- B dentibus & sequentibus patet, hic agi de populo Israël. Dices, duplicem hic esse sensum literalem, vnum de populo, alterum de Christo. ita Prado procem. in Ezech. sect. 8. & 9. Respond. id minus congruè dici, tum quia cætera non spectat Christum, sed populum; in sensu enim literali omnia & singula congruere debent rei de qua agitur; secus est in allegorico: tum quia populus Israël fuit typus Christi. Ergo ad literam sermo est de populo, typicè de Christo. Sensus enim literalis non est typicus, sed typici figura & imago: populus enim Israël exulans in Ægypto, Christi ibidem exulaturi figura fuit; sicut nunc corpus my- C sticum Ecclesiæ, corporis naturalis Christi figura est.

Tertiò ergo, meliùs dicemus ad literam hanc sententiam impletam esse in populo Israël per Mosen educto ex Ægypto, allegoricè verò & typicè in Christo puero reducto ex Ægypto: licèt autem hic sensus sit allegoricus, tamen est priore literali dignior, potior & magis intentus à Spiritu S. populus enim Israël in hoc reditu ex Ægypto gessit typum Christi, præsertim, quia Christus illius populi fuit pars & propago, eáque nobilissima. Hac de causa ait *filium meum*, non *filios meos*, vt denotet Christum. Neque hoc mirum aut no- D uum est: nam magis noua & insolens videtur allegoria, qua Sina & Sion, item Sara & Agar significant duo testamenta, vetus & nouum, vti explicat Apostolus Galat. 4. 24. ita S. Hieron. Ribera & alij initio citati, ac S. Chrysost. & Theoph. in cap. 2. Matth. atque Franc. Suarez 3. p. q. 37. art. 4. disput. 7. sect. 1. & Gabriel Vasquez 1. p. q. 1. art. 10. disput. 14. c. 4.

Obiicit Osiander in cap. 2. Matth. Fieri nequit vt populus Israël innumerabilis, vnius hominis sit figura: ergo in sensu allegorico hic locus nequit accipi de Christo. Resp. negando Antecedens. Si enim vnus homo potest repræsentare totum populum ex se generandum, vti Patriarcha; sicut de Iacob & Esau dicitur Rebeccæ matri Ge- E nes. 25. *Duæ gentes sunt in vtero tuo*, &c. vel sibi subditum, vti Rex repræsentat regnum; cur vice versa vnus populus vnum hominem, quasi Patriarcham & Regem, ac præsertim Christum Dominum repræsentare non possit? ita Patres passim & Doctores. Porrò qua ratione populus Israël fuerit figura Christi peregrinantis in Ægypto, & inde redeuntis, fusè explicat Ruper. in locum citatum Matth. 2.

Ex hoc loco ostendit S. H[illegible] quædam non haberi in versione Septuag. quæ [illegible]entur in Hebræo, ideóque se nouam ex Hebræo versionem edidisse, idque ei obtrectantibus obiicit. *Qui* inquit, *detrahunt nostræ translationi, vydeant scripturam*

ram de qua Euangelista hoc testimonium sumpserit, & interpretatus est de Domino Saluatore quando de Ægypto reductus est in terram Israël: & cum monere non quiuerint desinant rugare frontem, adducere supercilium, crispare narem, digitis concrepare.

Vers. 1. *Vocauerunt eos.*] Ex Ægypto & idololatria Moses, Aaron, aliique Prophetæ, vt eos ad auitum Dei cultum reducerent; sed ipsi licèt *sic*, id est, adeo & toties vocati & inuitati, *abierunt à facie eorum*, id est, obuerterunt eis terga, euntes ad Baalim. Vnde planè vertunt Septuag. *Sicut vocaui eos, ita abierunt à facie mea.* Hebræi enim sæpe subaudiunt voculam *sicut*, & similes, quasi dicant: Vti ego eos vocaui, ita ipsi impudentes auerterunt se à me; quanta fuit mea benignitas & assiduitas in vocando, tanta fuit eorum durities & contumacia in resistendo, & respuendo meam vocationem. ita Chald. Cyrill. Hieron. & alij. Potest Secundò *sic* accipi pro *propterea*, quasi dicat: Quia ego vocaui eos toties, propterea abierunt, vti solent facere pueri proterui & refractarij, qui eo quòd vocentur à parentibus, vt hoc illudue faciant, idcirco rebelles auertunt faciem & abeũt: qua expositione significatur Israëlis maior, plenâque obduratio & peruicacia. Sic hebr. כן *ken*, id est, *sic*, sumitur pro עלכן *alken*, id est, *super sic*, hoc est, *propterea*, psal. 60. 9. *Misericordiam & veritatem eius quis requiret? sic* (id est, propterea, idcirco) *psalmum dicam nomini tuo.* Ioan. 4. 6. *Iesus autem fatigatus ex itinere sedebat sic* (id est, idcirco, quia scilicet fatigatus) *super fontem*, vti exponunt Tolet. & Maldon. ibidem. Sic enim vulgò dicimus, *Venit fessus & ita* (id est, ideo) *consedit.* Quin & Cicero 4. Tuscul. *Sic*, inquit (id est, idcirco) *ivt simul virtutes, continentia, grauitatis, iustitia fides defecerunt.*

Aliter Arias: Vocauerunt ait, id est, inuocauerunt Israëlitæ *eos*, scilicet deos gentium: *sicque abierunt* videlicet vt non tantùm eos inuocarent, sed & iis sacrificarent: vnde sequitur: *Baalim immolabant. Abierunt*, inquam, *à facie*, id est, ante faciem *eorum*, vti solet grex ouium ire ante faciem pastoris, populus ante Episcopum, milites ante ducem, filij ante parentes. Verùm de diis gentium nulla hic præcessit mentio.

Baalim.] id est, diis gentium, putà idolis, nimirum vitulo aureo, Exodi 32. 4. & Beelphegor, siue Priapo, Num. 25. 1. *immolabant.* Quia enim Deus primarius Chaldæorum, Tyriorum, Carthaginensium, &c. erat Baal, vel Bel, siue Belus; hinc quoslibet deos vocarunt Baalim in plurali.

Vers. 3. *Et ego quasi nutritius Ephraim, portabam eos in brachiis meis.*] Legit Interpres זרועתו *zerootai*, id est, *in brachiis meis*, iam addito *vau* legunt זרועתיו *zerootav*, id est, *brachiis eius.* Pro *nutritius* hebr. est תרגלתי *tirgalti*, quod Rabbini, Vatab. Arias, & alij hebraizantes dicunt poni pro הרגלתי *hirgalti*, id est, incedere feci, in pedes erexi, ambulare docui, pedetentim deduxi, vti faciunt nutrices, dum infantes deducunt docéntque incedere. Vnde vertrunt: Ego Ephraim, id est Israëlem puerum deduxi, & ambulare docui per desertum. Aut vt Vatab. Ego sensim & pedetentem eum deduxi, ne conficeretur labore viæ. Alij vertunt: *Ego dedi padagogum Ephraim* (putà Mosen) *qui portaret eos super brachia sua*, quasi alludat ad illud Mosis, *Vt dicas mihi: Porta eos in sinu tuo, sicut portare solet nutrix infantulum*, Numer. 11. 12.

Verùm meliùs magísque præcisè vertit Noster, *nutritius*, id est, nutritor, vel nutrix. Hoc enim

A propriè significat תרגלה *tirghelet*, & addito iod paragogico תרגלתי *tirgalti* (quod planè diuersum est ab *hirgalti*, id est, incedere feci: hoc enim verbum est, illud nomẽ; deducitur enim à רגל *reghel*, id est, pes. Vnde Marinus in lexico vertit, *pedatio*, q. d. *Itio*, vel *ambulatio mea erat ad Ephraim*) *tirghelet* ergo est nutrix, quæ pedes infantum format & firmat, eósque deducit, docet & assuefacit incessui. Vnde Septuag. vertunt, συνεπόδισα, id est, colligaui pedes, scilicet fasciis infantilibus, quod etiam est nutricum, ait Theoph. Iam sensus est is, quem dat S. Hieron. *Narrat*, inquit, *Deus, quo Israël amore dilexerit, secundum illud Deuter. 1. 31. Portauit te Dominus Deus tuus, vt solet homo gestare*

B *re paruulum filium suum, in omni via per quam ambulasti, donec veniret ad locum istum. Et in alio loco* (Deuter. 32. 11.) *Expandit alas suas, & assumpsit eum, atque portauit in humeris suis.* Et psal. 79. 2. *Qui deducis velut ouem Ioseph. Ego*, inquit, *qui pater eram, nutritius factus sum, & paruulum meum in vlnis meis ipse portabam, ne læderetur in solitudine, & ne vel æstu, vel tenebris terreretur, in die nubes eram, in nocte ignis columna, vt quos protexeram, meo illustrarem & sanarem lumine: cúmque peccassent, & fecissent sibi vituli caput, dedi eis locum pœnitentiæ, & ignorauerunt quod curarem eos, vt vulnus idololatriæ quadraginta annorum spatio obducerem, & pristinæ redderem sanitati.* Quod ergo

C subdit, *Et nescierunt*, idem est ac si dicat, Et tamen post tot beneficia, quibus quasi nutrix eos educaui, ipsi hæc officia prouidentiæ & maternæ curæ meæ erga se non agnouerunt, sed me spreto dixerunt vitulo: *Hi sunt dij tui Israël, qui te eduxerunt de terra Ægypti*, Exodi 32. 4.

Portabam eos in brachiis meis.] In deserto enim per Mosen per columnam ignis & nubis, per manna, per vestium eorundem conseruationem, &c. tam suauiter & benignè Deus Iudæos tractauit & deduxit, ac si quasi nutrix eos brachiis suis portasset.

In funiculis Adam traham eos, in vinculis charitatis.] Adam hic accipi potest vel vt nomen Vers. 4.

D proprium protoplasti, vel vt commune, significans *hominem*. Si vt proprium, sensus erit quem dat S. Hieron. quasi dicat: Sicut ex amore Adamum naturâ simul ac gratiâ, & amicitia mea donaui, ita & vos posteros eius donabo. Adam enim ex mea gratia est vester Protogenes & Archigenes, id est, humanæ generationis princeps. Aut vt noster Prado in Ezech. cap. 6. vers. 9. Funiculi, inquit, sunt dolores: illis enim quasi funibus homo arctatur & constringitur, iuxta illud psal. 17. 6. *Dolores* (hebr. חבלי *ehable*, id est, funes) *inferni circumdederunt me, præoccupauerunt me laquei mortis.* Hebræum enim *chebel* funiculum, ligamen, vinculum, indéque dolorem, quasi ligantem & vin-

E cientem significat. Sensus ergo est, quasi dicat: Ego Israëlitas per dolores & afflictiones, quos ab Adamo parente suo hæreditarunt, ad me traham, quæ sunt mei erga illos amoris pignora. Vnde sequitur: *In vinculis charitatis*, id est, in vinculis quibus soleo ad me allicere charissimos filios, quæ sunt castigationes & flagella.

Secundò, alij passim *Adam* accipiunt vt nomen commune, vertúntque, *hominis.* ita Aquila, Syrus, Symma. Theodot. & Septuag. quasi dicat: In funiculis quibus solent homines ligari & trahi, nempe amore & beneficiis, traham illos ad me. Vnde Chald. vertit: *Sicut moris est trahi filios dilectos, traxi eos fortitudine charitatis.* Arabicus: *Attraxi*

traxi eos pugillo protractionis meæ. Alludit ad cap. A
10. 11. *Ephraim vitula docta diligere triturani,* quasi dicat: Vitulæ lasciuientes, qualis est Israël, trahuntur funibus canabinis, vel ferreis; at ego Ephraim, licèt subinde mihi renitentem, nolo vt bestiam tractare, traherèque inuitum fune verberum & tertorum; sed vt hominem (non seruum, sed filium) traham eû funiculis amoris: illis enim trahi solent homines, præsertim ingenui, & filij. ita S. Hieron. Vatab. Emmanuel, Mariana & alij. Porrò S. Hieron. per *hominem* specialiter accipit Patriarchas, Abraham, Isaac, & Iacob. *Curaui*, inquit, *eos propter funiculos, & vincula charitatis, quibus mihi Abraham, Isaac & Iacob astrinxeram.* Hi enim fuerunt parentes Israëlis, ob quos Deus Israëlem amabat & curabat. Verùm planiùs quilibet homines accipi possunt: omnes enim trahuntur amore. B

Tertiò, nonnulli funiculos Adam, id est, hominis, actiuè accipiunt, non passiuè, id est, non quibus homo trahitur à Deo, sed quibus homines sancti, putà Abraham, Isaac, & Iacob traxerunt Deum in sui, suæque familiæ & gentis amorem, vt eam diligeret, & eligeret ex omnibus gentibus in suam Ecclesiam & regnum. Verùm prior sensus est magis genuinus.

Quartò, Hebr. חֶבֶל *chebel* verti potest corruptio, vastatio. Vnde Septuag. vertunt: *In corruptione hominum extendi eos in vinculis charitatis meæ*, quasi dicat: Esto sint peccatis infecti & corrupti, tamen adhuc conabor eis mederi ex charitate, sicut medicus ægro, v. g. contracto volens mederi, extendit membra eius contracta, alligans ea vinculis, non vt eum affligat & torqueat, sed ex charitate vt sanet. C

Nota Primò, *traham* potest propriè accipi vt futurum, quasi dicat: Licèt Israël me offenderit, tamen adhuc traham illum ad me. Verùm melius accipias pro præterito: *Traham*, id est, traxi: clariùs enim liquet, quod Deus traxerit eos in deserto, quàm quod post tempora Oseæ eos tracturus sit: paulò enim post eos vastauit, & tradidit Assyriis; & quia sequitur: *Declinaui ad eum*, &c. in præterito. ita S. Hieron. Septuag. Chald. Rupert. Hugo, Lyra, Dionys. Arias & Sanchez. Præcessit enim præteritum: *Portabam eos in brachiis meis.* Rectè S. August. in Psal. 3. vers. 6. *In prophetia*, ait, *bene miscentur futura præteritis, quo vtrumque significetur.* D

Nota Secundò: tractus & funiculi significant copiam, æquè ac suauitatem amoris, qua Deus homines ad se trahit: *Magnes enim amoris est amor.* Hoc est quod ait S. August. de sua ad Deum conuersione & tractu, lib. 9. Confess. 1. *Quàm suaue mihi subitò factum est carere suauitatibus nugarum, & quas amittere metus fuerat, iam dimittere gaudium erat. Eiiciebas enim eas à me tu vera & summa suauitas, eiiciebas & intrabas pro eis omni voluptate dulcior.* Idem August. serm. 2. de verbis Apostoli tomo 10. *Nemo venit ad me, nisi pater qui misit me traxerit eum: Non dixit*, inquit, *duxerit, sed traxerit. Ista violentia cordi fit, non carni. Quid ergo miraris? crede, & venis, ama, & traheris. Non arbitreris istam asperam molestámque violentiam; dulcis est, suauis est; ipsa suauitas te trahit. Nónne ouis trahitur, cum esurienti herba monstratur? Et puto quia non corpore impellitur, sed desiderio colligatur: sic & tu veni ad Christum. Ad illum enim qui vbique est, amando venitur, non nauigando.* E

Nota Tertiò: Ruffinus funiculos Adam censet esse beneficentiam, qua Deus Adamum post peccatum prosecutus est, dans ei cibos illaboratos, & sponte nascentes; sic vice versa funiculos Israëlis esse manna, & aquam de petra, quæ ei sine satione & fossione in deserto Deus dedit, quibus quasi charitatis vinculis cum alligauit: quæ fuerunt typus Eucharistiæ. Vnde

Allegor. traxit nos Christus in funiculis Adam, cum pro nobis factus est Adam, id est, homo, caro nostra, & frater noster, vt docendo, patiendo, & moriendo pro nobis, nos ad se & ad Deum traheret, ac terrenum Adam redimeret, transformaret, faceretque cœlestem; cùmque hominum mores, tam corporis, quàm animæ curauit, inquit Theoph. & Ruper. ac præsertim cùm quasi nutritius Ephraim, corpus & sanguinem suum nobis dedit in Eucharistiâ. Hic enim est funiculus Adam, quo nos sibi Deóque astrinxit. Est enim Christus in Eucharistia *amor amorum*, vt ait S. Bern. serm. de Cœna Domini. ita Delrio Adagio 956. Audi & S. Hieron. *In tantum dilexi, & tam demens pastor fui, vt morbidam eum humeris meis ipse portarem: ipsi verò ignorauerunt, quod mea illos passione curarem; & qui amator sum omnium hominum, traherem eos ad credendum in vinculis charitatis.* Allegor.

Symbolicè, Paulus à Palatio: Funiculi Adam, ait, sunt leges veteres datæ Iudæis, & multò magis nouæ datæ Christianis: hæ enim ligant, id est, obligant populum quasi funiculi, súntque Adam, id est, hominum, non bestiarum: quia humanæ sunt, & rectæ rationi ac æquitati conformes. Eædem sunt vincula charitatis: quia finis legis est charitas, vt scilicet nos ducat ad amorem Dei & proximi. Tales & debent esse leges humanæ, scilicet vincula charitatis, non tormina cupiditatis: quia publicæ vtilitati, non propriæ auiditati seruiant oportet. Symbolicè.

Tropol. disce hic amorem esse telum violentissimum, quod hostes expugnat, immo immutat, & ex inimicis facit amicos. Errat hic mundi sapientia, quæ hostem odiis, maleficiis, & plagis vult vincere, cum iis magis accendatur odium & hostilitas. Vera ratio vincendi hostem est, eum vincire amore, & vincere beneficiis. Vidit hoc Philippus Macedo, qui, vt testatur Plutar. in eius vita, cum Capitaneum quendam haberet, qui iugiter illi eiúsque famæ detraheba[t], censeréntque amici eum terrore & minis compescendum, Philippus aliis armis vtens, misit ad eum magnam pecuniæ vim, addens, si plura cuperet, se plura daturum. Hoc dono vincta est eius lingua, victa maledicentia, ac qui prius Philippum carpebat, nunc eum laudabat & in cœlum euehebat. Mirabantur amici doni ignari tantam in calumniatore mutationem, quibus Philippus: *En, ait, in mea manu est facere, vt detractores mei sint laudatores.* Idem obsessurus arcem in rupe sitam, cùm lui dissuaderent, dicerentque eam esse inaccessam, ideóque inexpugnabilem, rogauit, num asinus onustus auro eò ascendere posset: asserentibus viam patere asino: Ergo, inquit, accessu & expugnatu facilis est. Quare submissâ ingenti auri vi arcis præfectum sibi deuinxit, fecitque vt arcem sibi dederet. Nimirum *validius & facilius aureis hastis pugnatur, quàm ferreis.* Norunt hoc sapientes principes & Duces. Docuerat id Philippum Apollo Pythius, dum ab eo consultus respondit: Tropol. amor est telum violentissimum.

Si telo ex auro pugnaueris, omnia vinces.

Seneca

Seneca Epist. 9. ad Lucill. *Si vis amari, ama.* Et Poëta:

Vt præstem Pyladen, aliquis mihi præstet Orestem.
Hoc non fit verbis: Marce vt ameris, ama.

Præclarè S. Chrysost. hom. 13. ad pop. explicans illud Christi, *Omnia ergo quæcunque vultis vt faciant vobis homines, & vos facite illis*, ait: *Vis beneficia capere? confer beneficium alteri: vis laudari? lauda alium: vis amari? ama: vis partibus primis potiri? cede illas prius alteri.*

Et ero eis quasi exaltans iugum super maxillas eorum.] *Ero*, id est, *eram*: sicut paulò antè *traham*, id est traxi. Sequitur enim, *& declinaui* in præterito. Iam quoad sensum, Alber. explicat, quasi dicat: Faciam vt maxillæ eorum premantur iugo Assyriorum. Vnde Symmach. vertit: *Putauerunt quod imponerem iugum super maxillas eorum.* Iugum scilicet, vel hostis, vel legis meæ, quam ipsi æstimant durissimum esse iugum. Meliùs alij contrariè exponunt, quasi dicat: Exaltabo, id est, auferam ab eis iugum aliarum gentium. Tertiò Septuag. vertunt: *Ero eis quasi dans alapas homo super maxillas eius*, quod explicans S. Hieron. *Quia*, inquit, *non sua sponte currebant, sed vinclis funibus trahebantur, paululum maxillas eorum verberaui, non puniens, sed corrigens & emendans. Iudex lacerat carnes, torquet funiculis, flagellis atque ignibus cruciat: qui autem pater est, lasciuientem filium palma percutit manus.* Sic & Cyrill. & Theod. per alapam hominis accipiunt castigationem leuem, qua Deus quasi pater leniter castigat suos, quasi pueros: *quem enim diligit Deus, castigat.* Imò aliqui hæc accipiunt de alapa qua pater leniter tangit maxillas pueri, quasi applaudens ei poppysmo blandientis, vt doceat Dei alapas non esse aliud, quàm plausus quosdam, & manuum collisiones, quibus equisones, seu poppyzontes voce simul & manuum tractatione equos animare solent, & indomitos cicurare, vti Deus hic cicurauit Israëlem. ita Delrio adagio 957. Quare minùs rectè Leo Castrius hæc refert ad alapam à milite datam Christo in passione, coram Caipha pontifice; præsertim quia ipse contendit, in Hebræo pro *exaltans* עול *ol*, id est, *iugum*, legendum esse *exaltans* יד *iad*, id est, *manum*, scilicet ad dandam alapam, quod est contra omnes codices.

Sed quæres, qua ratione & qua allusione ad rem rusticanam, in nostra versione dicatur: *Ero eis quasi exaltans iugum super maxillas?* Nec enim rustici exaltant iugum super maxillas, sed super collum, vel cornua boum. Primò, Ruffinus censet alludi ad boues qui trahunt currus, *In quibus*, inquit, *iuga cum soluuntur, eriguntur*: cum enim boues è curru soluuntur & abeunt, eleuatur currus temo, qui pariter secum eleuat iugum. Verùm solutis bobus solet & iugum eorum solui, nec dimitti alligatum temoni. Adde, hic magis ad boues arantes, vel triturantes, quàm ad currum trahentes respici. Alludit enim ad id quod paulo antè dixit cap. 10. 11. *Ephraim vitula docta diligere trituram, & ego transiui super pulchritudinem colli eius: ascendam super Ephraim, arabit Iudas, &c.*

Secundò, alij censent respici ad morem rusticorum, qui ad singulos sulcos eleuant iugum boum ad caput & cornua, ne eo collum nimis incalescat & grauetur. De eo enim sic præcipit Columella lib. 2. cap. 2. *Sulcum longiorem facere quàm pedum 120. contrarium est pecori, quoniam plus æquo fatigatur, vbi hunc modum excessit. Cum*

A *ventum erit ad versuram, in priorem partem iugum propellat, & boues inhibeat, vt colla eorum refrigescant, quæ celeriter conflagrant, nisi assiduè refrigerentur; & ex eo tumor; ac deinde vlcera inuadunt.* Ita Figuerius. Verùm hæc spectant eleuationem iugi ad caput & cornua, non verò ad maxillas, quod quærimus.

Tertiò, verisimilius Sanchez censet per iugum hic significari capistrum, quod os boum & maxillas tegit & stringit; ne inter arandum germina carpant: hoc enim capistrum alligatur iugo, ne boues caput demittant, sed eo erecto incedant. Hoc enim faciendum esse docet Columella loco citato, *vt boum colla*, inquit, *minus labefactentur, iugúmque melius aptatum ceruicibus insideat.* B Cùm enim boues ab arando vel triturando cessant, eleuatur & aufertur iugum, vnáque capistrum quod erat ori & maxillis alligatum; imò subinde inter arandum & triturandum agricolæ laxant eleuántque capistrum à maxillis, vt boues caput demittere, & germina vel grana quæ triturant carpere, & edere possint. Sub iugo ergo hic intellige frænum siue capistrum: hoc enim propriè tangit maxillas, & eleuatur supra eas, vt boues comedere possint. Vnde & sequitur: *Et declinaui ad eum cibum, vt vesceretur.* q. d. Israël quasi traxit iugum meum peregrinans per desertum 40. annis: sed cum aliquid laboris & molestiæ subiuit, in tam diuturno & difficili itinere, C ego sic eum releuaui & refeci, sicut agricola solet laborantem bouem, à quo iugum & laborem amouet, vt suis se temporibus pabulo reficiat & restauret.

Quocirca optimè Hebræa vertit Chald. *Verbum meum fuit sicut bonus agricola, qui alleuat humerum boum, & relaxat* (frænum) *in maxillas eorum.* Alludit enim ad vitulos, vel boues arantes & triturantes (huic enim comparauit Israël cap. 10. 11.) quibus iugum ceruici, capistrum ori imponitur, vt assiduè arent vel triturent, nec ab hoc opere diuertere possint os segeti, vel cibo admouendo: hos agricola, si clemens & benignus sit, subinde à iugo soluit aut laxat, vt quiescant & comedant. quasi dicat: Pari modo ego ceruicem D Israëlis iugo, maxillas capistro liberaui, dum in deserto hostium arma & iugum ab eo auerti, fecique vt à labore itineris sæpe interquiesceret, *& declinaui*, id est, demisi è cœlo manna, quo *vesceretur.* ita S. Hieron. Exaltatur ergo iugum super maxillas, cum ab illis attollitur & aufertur, aut vt Vatab. cum more rusticano è collo boum aufertur, & in cornibus eorum suspenditur, vt per maxillas dependeat & defluat. Sic enim respirant boues, & refocillantur aliquantulum in mediis arandi & triturandi laboribus. Alleg. Christus exaltat & aufert à nobis iugum peccati, dæmonis, & concupiscentiæ dicens: *Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos*, Matth. E 11. 28. Aut enim tentationes & difficultates tollit, aut sua gratia ita eas emollit, vt hoc earum iugum non videatur maxillas stringere, neque collum arctare.

Et declinaui ad eum vt vesceretur.] Id est, vt Symmach. & Vatab. *declinaui ad eum cibum*: hunc enim significat Heb. אכיל *ochil*, quod alij vertunt, *Comedere faciam*, putà tum bona terræ Chanaan, tum manna, quo Israëlem alui in deserto. ita S. Hier. Chald. Haymo, Alber. Lyra. & alij. Allegor. per manna accipe Eucharistiam, qua Christus suos alit, de qua ait S. Hieron. *Declinaui* (ego

Christus) *ad eos, deferens regna cælorum, vt cum eis vesceret assumpta forma hominis: siue dedi eis esum corporis mei, ipse & cibus & conuiua.*

Pro *declinaui* hebr. est אַט *at*, quod per apocopen ponitur pro אַטֶּה *atte* futuro hiphil, à rad. נָטָה *nata*, id est, declinauit. Aliqui *at* accipiunt vt aduerbium, significans *quietè*, quasi dicat: Exaltaui iugum gentium abstulique à maxillis Israël, fecique vt quiesceret à bellis in Chananæa per Iosue, vtque quietè eius frugibus vesceretur. Sed hæc significatio & versio dubia est & incerta: Docti enim Hebræi censent *at* cum aduerbiascit, significare absconditè, clam, tectè, à rad. לָאַט *laat*, id est, abscondit.

Vers. 5. *Nō reuertetur in terrā Aegypti.*] Est hic oratio pathetica, ideóque confusa, in qua multa supplenda sunt. Deus enim hic induit pathos parentis, vel nutricis zelotypæ, quasi dicat: Ego tanta charitate, tot beneficiis affeci, & allexi ad me Israëlem: sed ille cor habet algidum, & à me auersum, ad me reuerti non vult, sed reuerti cogitat in Ægyptum, vt eius opem imploret cōtra Assyrios. Quid ergo? impune hoc feret? Non feret: sepiam viam eius spinis, faciámque vt viis ab hoste obsessis in Ægyptum reuerti nequeat, vtque Assyrius eas ex improuiso præoccupet, & in Assyriam captiuum abducat, sitque *Assur ipse rex* (imò tyrannus) *eius*. Vnde Chaldæus vertit: *Non reuertentur in terram Ægypti: sed Assur* (putà Salmanasar) *dominabitur eis*, ita S. Hieron. Albert. Lyran. & Hugo. Aliter Arias, quasi dicat: Debebant ire & opem implorate, non Ægypti, nec Assur, sed Domini Dei, vt τὸ *reuertetur*, non rem futuram, sed debitum & obligationem significet, idémque sit quod, *reuerti debet*, sic enim Hebræi subindè loquūtur dicentes, *Hoc non fiet*, id est, hoc fieri non debet.

Vers. 6. *Cœpit gladius.*] Quasi dicat: Iam Assyrij per crebras excursiones cœperunt vastare, & occidere Israëlitas, nec desistent donec *electos & capita*, id est, consiliarios (vt habent Hebræa) & principes eorum cum tota gente consumant. Id ita factum esse patet ex historia lib. 4. Reg. c. 15. & sequentibus.

Vers. 7. *Et populus meus Israël pendebit ad reditum meum.*] Quasi dicat: Israël animo pendulus sperabit & expectabit, vt ego de more rediens liberem eum ab Assyriis, qui velut recedens iam eum deserueram; sed falletur: quia enim ipse in sua contra me rebellione & vitulorum cultu persistit, faciam vt *iugum* Assyriorum *imponatur eis* omnibus *simul*, nemine excepto, *quod non auferetur*, sed erit perpetuum. ita S. Hieron. Alber. Haymo, Clarius & alij.

Secundò, quasi dicat: Israël pendet & hæsitat an ad me conuerti & redire velit, necne. ita Leo Hebræus & Chald. qui vertit: *Populus meus hæsitat se conuertere ad legem meam.* Accedit Arias, qui explicat quasi dicat: Israël superbus, & peruicax non vult prior me de reconciliatione compellare, sed expectat vt ego prior ei reconciliari postulem, quasi ego sim offendens & reus, ille offensus & actor.

Huc quoque accedit R. Dauid, quem sequitur Pagnin. & Vatab. qui Hebr. מְשׁוּבָתִי *mescubati*, quod noster vertit, *reditum meum*, vertunt *auersione*, vel *rebellionem meam*, húncque dant sensum: Israël in sua à me auersione vndique pressus angustiis, & hostibus hæsitat quid agere, quò confugere, cuius opem implorare debeat.

Nota, pro, *iugum imponetur ei*, Hebr. est, *Ad iugum vocabunt eum*. Legit interpres עֹל *ol*, id est, iugum, æquè ac Chald. qui vertit: *infirmitatē grauem incurrens simul*. Iam legunt alio puncto עַל *al*, id est, altus, excelsus, putà Deus. Vnde vertunt; *Ad altissimum vocabant eum*, quasi dicat: Prophetæ vocabant Israëlem vt ad Deū rediret. Septuag. vertunt: *Deus super pretiosa eius irascetur*.

Rursum pro *non auferetur*, Hebr. est, *non exaltabit*, vel *non exaltabitur*, scilicet iugum, id est, non auferetur à maxillis Israëlis, vti exposui vers. 4. Alij aliud suppositum verbi subaudiunt, scilicet Theod. *non exaltabit*, putà *eos Deus*. Chald. *non exaltabit*, supple *caput* Israël depressus ab Assyriis. Vatab. *non exaltabit*, supple *Israël Deum*, id est, non laudabit, nec celebrabit Deum, quia ab eo auertit se ad idola, quasi dicat: Hæsitat Israël an mecum in gratiam rediturus sit: & licèt Prophetæ eum crebrò vocent, vt ad Altissimum redeat, nemo tamen est qui ad Deum redeat, eúmque exaltet & colat.

Vers. 8.] Quomodo dabo te Ephraim, protegam te Israël? quomodo dabo te sicut Adama, ponam te vt Seboim? Conuersum est in me cor meum, pariter conturbata est pœnitudo mea.

Vers. 9.] Non faciam furorem iræ meæ: non conuertar vt disperdam Ephraim: quoniam Deus ego, & non homo: in medio tui sanctus & non ingrediar ciuitatem.

Quomodo dabo te Ephraim, protegam te Israël.] Vers. 8.
Pro *protegam* Hebr. est אֲמַגֶּנְךָ *amagghen*. Quod si à radice גָּנַן *ganan*, id est, tegere, obtegere, deducas, significat *protegam*, obtegam, & vt Septuag. ac Aquila vertunt, *scuto circundabo te*. Nonnulli tamen censent *amagghen* esse contrariæ significationis (talia enim sunt multa Hebræorum verba, quæ aliquando vnum, aliquando eius contrarium significant) vnde Theodotion vertit ἀφοπλίσω σε, id est, nudabo te, & *auferam à te* ὅπλον, id est, scutum, quo te ante protexeram, ait S. Hier. & Chald. *exterminabo te*.

Secundò, si *amagghen* à rad. מָגַן *magan*, id est, tradere, deducas, significat *tradam te*, scilicet hostibus Assyriis. ita Symmach. Leo Hebræus & Pagnin. Hi sensus licet verbotenus diuersi, imò contrarij, in eundem tamen sensum, quasi finem & scopum, collimant. Deus enim hic duas personas & duos affectus alternantes induit, scilicet amantis patris, qui filium peccantem punire ex amore refugit; & seueri iudicis, qui eum vt reum plectere destinat. Est enim in hac Dei interrogatione ingens pathos, in quo quasi luctatur amor cum dolore & ira, putà summa Dei misericordia cum eiusdē iustitia & vindicta. Deus enim, ait Cyrillus hic, quasi pēdulus se versat vtrinque, hæsitátque an protegere, an perdere debeat Israëlem tam perditæ & profligatæ vitæ, vt ostendat quàm eius misereri cupiat, si resipiscere velit, quámque inuitus ad eius impœnitentis exeidium descendat. Sensus ergo est quasi dicat: *Quomodo dabo*, id est, quid de te, vel tibi faciam, ô Israël? protegámne te more solito vt pater? At tua obstinata à me auersio & rebellio obsistit: tuáque scelera atrocia clamant in cœlum, & vindictam à me efflagitāt. Perdámne te per Assyros, vt Sodomam, Adamam,

Adamam, Seboim, vrbes Pentapoleos? at quomodo id paternus meus in te affectus patietur? Cum Sodomã perdidi, tactus fui dolore cordis intrinsecus: at nunc si te filium meum perdam, magis cor meum, quam tuũ, dolore sauciabo. Cor enim mihi findi, conuelli & dissecari (anthropopathῶs) videtur, si te, quem amaui vt filium, vt viscera mea, abiiciam, tradam Assyriis, vastem & disperdam. Quid ergo faciam? quo me vertam? vincet amor, an dolor? misericordia, an iustitia? Vincat amor, vincat misericordia. Ait ergo: *Conuersum est in me cor meum, pariter cõturbata est pœnitudo mea.* Leo Hebræus vertit: *Inuersum est in me cor meum, similque accensa sunt in me pœnitudines meæ.* quasi dicat: Dum ita mecum luctor, misericordia & pietate paterna vincor. Itaque cor meum conuerto, & inuerto, muto sententiam, reuoco decretum de excindendo prorsus Israële; ac quasi pœnitens conturbor intimo animi sensu, percellórque quod eum omnino perdere voluerim. Non ergo eum excindam vt Sodomam, sed castigabo vt filium: puniam, non vt perdam, sed vt emendem. *Non faciam furorem iræ meæ*, vt eum exterminem, prout scelera eius postulabant. Denique *non conuertar vt disperdam Ephraim.* ita S. Cyril. Hieron. Theod. Theoph. Albert. Hugo

Vers. 9. & alij. Causam subdit: *Quia Deus ego sum, & non homo.* quasi dicat: Non sum ego similis hominibus, qui in inferendo supplicio plerumque ex ira transiliunt metas iustitiæ: Deus sum, qui in puniendo non solùm metas iustitiæ æquare non soleo, sed citra illas me contineo, ait Anton. Fernan. visione 19. sect. 3. nimirum homo furore ebrius naturæ moderari nescit, ego scio: homo in vindictam se effundit; ego vindictã misericordia tempero, imo supero: in me enim misericordia superexaltat iudicio: quantùm ergo Deus homini, cœlum terræ eminet, tantùm magnifica & diuina clementia mea eminet iustitiæ & vindictæ, ipsísque omnibus hominum omnium sceleribus, quę tam facilè absorbet, quàm mare sorbeat guttam aquæ. ita S. Cyrill. Theod. & alij.

Aliter Chald. & R. Dauid, quasi dicat: Homo offensus reuocat promissa: at ego licèt offensus ab Israële, promissa tamen, quæ Abrahæ, Isaac, & Iacob, patribus eius feci, seruabo & opere præstabo.

Omnes ergo hæc in bonum accipiunt: vnus Arias hoc in malum accipit, quasi dicat: Fixum maneat decretum meum de excindendo Israële: *quia Deus ego sum, non homo.* quasi dicat: Quia sum Deus immutabilis, non homo, qui facilè flectitur mutátque sententiam. Verum perperam: cætera enim omnia hic non vindictam, & odium, sed summum amorem & clementiam spirant.

Mor. quàm decorum sit præuenire offensum. Moral. disce hic, quàm in offensis condonandis dispar sit sensus Dei & hominum. Homo offensæ vindictam machinatur, Deus reconciliationem. Homo punit vt perdat, Deus punit vt emendet. Homo passione & ira, Deus ratione & iustitia mouetur. Homo stultè reputat sibi fore dedecus, si prior reconciliationem postulet: Deus idipsum sibi honori ducit. Est hæc mundana, imò diabolica hominum magnanimitas, vt pertinaces sint in offensis & litibus: eáque de causa multi iugẽs alunt inimicitias, quia neutra pars vult prior reconciliationem, multò minus veniam, etiamsi offenderit prior, postulare. Concionatores eos dedoceant hanc mundi sapientiam, imò stultitiam & dementiam, ostendántque non dedecus, sed

A decus & laudem esse eximiam, si quis prior de reconciliatione aduersarium interpellet. Hoc enim signum est animi liberalis, iræ potentis, mansueti, humani, imò diuini. Deum enim ducem imitatur, qui prior nos peccatores sua gratia præuenit, & inuitat ad reditum in gratiam. Vide S. Chrysost. homil. de simultate & ira, tomo 5. vbi præclarè docet honorificum esse præuenire partem aduersam, eámque inuitare ad reconciliationem; eò quòd hæc reconciliatio & præuentio, sit heroica virtus, ingénsque bonum vtrinque, cuius causa & auctor est non rogatus, sed rogans. *Qui enim prior venit, is*, inquit, *totum lucrum anticipat: Si enim ab alio exoratus iram relinquis, illi imputatur, cuius precibus impetratum est. Non enim Deo obtemperans, sed illi gratificans legem adimplenisti.* Christus

B prior è cœlis descendit ad nos, vt nos ad se reuocaret. Christianus ergo est, & Christi assecla, qui idipsum imitatur. Pusilli & arcti animi est fouere iniurias, ampli & celsi, eas abolere. Vnde Moses postulans à Deo veniam rebellionis à populo admissæ: *Magnificetur ergo*, inquit, *fortitudo Domini, sicut iurasti, dicens: Dominus patiens & multæ misericordiæ, auferens iniquitatem & scelera*, Num. 14. 17. Sic Theodosius Imp. teste S. Ambr. serm. de eius obitu, beneficiũ se accepisse dicebat, cùm ignosceret: quin & Hadrianus, licèt gentilis, Imperator creatus dixit, sibi iam ereptam esse facultatem iniuriæ priuatæ vlciscendæ; quod Im-

C peratorem deceat non nisi publicas Reip. iniurias vindicare, priuatas verò cõdonare: eius enim dotem propriam esse clementiam. ita Sanchez ad vers. 7.

In medio tui sanctus, & non ingrediar ciuitatem.] Quasi dicat: Hostes crudeles dum ciuitatem obsessam capiunt, eam ingrediuntur, & vastant: non ita ego, non ingrediar vrbes tuas vt eas vastem: quia sanctus sum, & in medio tui habito, ideóque cupio te corrigere & correctum saluare. ita Ruffin. Ruper. & S. Hieron. Non ergo ponam te vt Sodomam, sed tui reliquias conseruabo, imò te totam, ô Ierusalem, sub Ezechia pio rege à Sennacherib tutabor & protegam. Hoc est enim

D quod prædixit Isaias cap. 36. 4. *Non ingredietur vrbem hanc, & non iaciet ibi sagittam.* Licèt enim hæc spectent ad Ephraim, tamen spectant quoque ad Iuda & Ierusalem, vti iam dicam: magis tamen spectant ad Ephraim. Vnde rectè noster Prado in Ezech. 4. 3. sic explicat: *In medio tui sanctus*, id est, hucusque àte cultus & honoratus fui, *& non ingrediar ciuitatem.* quasi dicat: Non ergo decet me ciuitatem Sichem (vel Samariam, quæ erat metropolis Ephraim) idolorum sentinam ingredi: quia decreui eius ciues seruare. Sustinet enim Deus personam Iudicis, qui aduertere animum non vult ad ea quæ plectere recusat; ac proinde non ingreditur loca sceleratorum, ne vi-

E dens scelera, vrgente iustitia cogatur ea punire.

Secundò, Hebræi, Haymo, Alber. & Hugo exponunt, quasi dicat: Ego in medio tui, ô Israël, moror & color, nec te sedémque meam derelinquam, vt ingrediar aliam ciuitatem vel gentem. Hinc R. Salomon, R. Abrahã, R. Dauid, & etiamnum Iudæi deliri existimant, Deum tantùm apud Iudæos habitare. Huc accedit Chald. qui de Ierusalem explicat, quasi dicat: Ierusalem est mea ciuitas, ibi habeo templum, in medio eius habito: nõ ergo illud deseram, vt aliud templum vel vrbem ingrediar. Licèt enim hæc spectent ad Israël,

raël, id est, ad decem tribus primariò, secundariò tamen spectant ad Iudam: vtrisque enim prophetat Osee: præsertim quia decem tribus priscum ex Dei institutione ius habebant ad Ierusalem, & ad templum, nec illud à se abdicare poterant, quantumuis ad idola deflecterent.

Tertiò, quasi dicat: Ego Deus dignor in medio tui habitare, ô Israël, esto nullam ingrediar ciuitatem, aut locum: tum quia omnibus locis sum præsens: tum quia loco non egeo, nec capior: sum enim toti orbi infusus, effusus, & circumfusus. ita Theod. & Lyra.

Quartò, aliter Sanchez, quasi dicat: In te, ô Ephraim, sunt aliqui sancti (vt Osee, Ioel, Amos, aliique Prophetæ) qui in Sodoma totáque Pentapoli non fuerunt; qui si non omnino cohibere, obtundere tamen possint districtum gladiũ vindicis iracundiæ. Quare non ingrediar ciuitates Ephraim eo modo, quo olim per angelos sum ingressus Sodomam, ad eius scelera videndum, & incendio vindicandum.

Moraliter, vide hic viscera charitatis, clementiæ, & dignationis Dei nostri, qua peccatores sceleratissimos, quales erant Israëlitæ, ad se trahere conatur in funiculis Adam, dolet & pœnitet, gemit & suspirat ex intimo corde, quòd eos castigare debeat, mutat & reuocat sententiam de eorum excidio. Audi S. Hieron. *In medio tui sanctus, & non ingrediar ciuitatem, hoc est, non sum vnus de his qui in vrbibus habitant, qui humanis legibus viuunt, qui crudelitatem arbitrantur iustitiam. Ius summum summa malitia est: mea autem lex, meáque iustitia est saluare correptos.*

Neminem Deus reprobat ex se, ante præuisa demerita.

Consideret ĕt hæc penitiùs Theologi illi, qui ponunt in Deo reprobationem, vel positiuam, vel negatiuam damnandorum, non ob eorum demerita, sed ex mero Dei beneplacito: censent enim Deum ante omnem præuisionem operum, imò ante præuisionem lapsus Adami & peccati originalis (vti illorum nonnulli volunt) ex hominibus hos, putà electos, absoluta & efficaci voluntate elegisse ad gloriam, illisque solis destinasse media, & auxilia congrua & efficacia ad salutem; cæteros verò omnes, vtpote damnandos, neglexisse, reprobasse negatiuè, & posuisse in serie damnandorum; ex quo infallibiliter fiet, vt hi ad vnum omnes damnentur; ideóque Deum negare eis auxilia congrua, imò (vt aliqui volunt) etiam sufficientia ad salutem, vtpote qui statuerit eos relinquere in massa peccato originali damnata, ideóque permittere eos labi in peccata actualia, in iisque obdurari & mori, itáque damnari.

Prob. 1.

Quomodo quæso hæc consentiunt cum verbis Prophetæ nostri, & cæterorum omnium, in quibus protestatur, imò iurat Deus, se ex animo cupere omnium hominum, etiam peccatorum & obstinatorum (quales erant hi Samaritæ) salutem, nolle se eorum mortem & perditionem; de eáque ex intimis visceribus dolet & ingemiscit, ideóque assiduè per Prophetas eorum scelera arguit, minatur pœnas, hortatur & inuitat ad pœnitentiam, promittens eis veniam & gratiam? Si quis rex aut princeps hæc omnia præstaret populo rebelli, nónne diceretur ab omnibus sincerè summéque cupere, vt populus ad se sibique reconcilietur, itáque mortem rebellibus debitam euadat, viuat & saluetur? At Deus longè melior, benignior & clementior, longè sincerior, longè veracior est quouis rege aut principe.

Sanè qui aliter sentiunt, videntur Primò Deo

A fucum vel hypocrisin ascribere, vt exteriùs dicat & promittat, quod interiùs non putat, vel vult. Si enim Deus damnandos omnes ante præuisionem demeritorum reiecit & reprobauit negatiuè, ergo interiùs in animo eos noluit saluare, imò voluit derelinquere vt perirent & damnarentur: ergo cum exteriùs per Prophetas dicit se velle eorum salutem, nolle mortẽ, simularè, & quoad speciem & apparentiam externam tantùm id dicit: non enim reuera & ex animo potest velle contradictoria, nimirum velle eorum salutem, eandémque simul nolle.

B Ficta ergo & simulata (quod cogitare horret mens Christiana, imò humana) erit illa Dei per Isaiam cap. 5. 4. ad Iudæos vox: *Quid est quod debui vltra facere vineæ meæ, & non feci? & Ieremiæ c. 2. v. 5. Quid inuenerunt patres vestri in me iniquitatis, quia elongauerunt à me, & ambulauerunt post vanitatem? Et v. 12. Obstupescite cœli super hoc. & portæ eius desolamini vehementer: duo enim mala fecit populus meus: me dereliquerunt fontem aquæ viuæ, & foderunt sibi cisternas, cisternas dissipatas.* Similibus querelis Dei plenus est Ieremias. Talia quoque sunt Prouerb. 1. 24. *Vocaui & renuistis: extendi manum meam, & non fuit qui aspiceret.* Ezech. 20. 31. *Conuertimini & agite pœnitentiam, facite vobis cor nouum, &c. Et quare moriemini domus Israël? quia nolo mortem morientis, dicit Dominus Deus: reuertimini & viuite.*

C Secũdò, hæc sententia valde coarctat Dei elementiam & bonitatem, scilicet ad solos electos, qui pauci sunt; circa alios verò omnes, qui plurimi sunt, facit eum rigidiorem quàm sit vllus rex, Turca aut Tartarus in populum suum. Absit crudelitas à Deo benignissimo. Insuper reprobationem, damnationem, obdurationem, & cõsequenter peccatorum patrationem, quæ inde sequitur, ascribit Deo optimo & sanctissimo, eiúsque prouidentiæ & curæ; cùm & Scripturæ, & rei natura doceat ea ascribenda esse peccatori. Cur Deo clementissimo illa tribuunt, à quo sunt alienissima, & non homini, cuius ea sunt propria? Clamat Osee cap. 13. 9. *Perditio tua Israël, tantummodo in me auxilium tuum.* Quàm ergo perperam dicunt nonnulli: Perditio tua, non tua, sed ex Deo est re-

D probante. Quid enim est reprobatio, etiam negatiua, nisi perditio, eáque extrema & æterna? Clamat Eccles. cap. 15. 11. *Non dixeris: Per Deũ abest à me sapientia & scientia salutis: quæ enim odit ne feceris.* q. d. Non per Deum, sed per te stat, quòd non capessas viam salutis, quia facis ea quæ Deus odit, ac proinde à via ista recedis. Si enim non facias illa quæ Deus odit, accederat ad te Deus & sapientia, siue scientia sanctorum. *Non dicas: Ille me implanauit*, id est, in errorem impulit: *Non enim necessarij sunt ei homines impij.* Iam si Deus ex se, ante præuisionem operum impios reprobauit, nonne rectè dicere poterunt impij: Non per me, sed per Deum stat, quod primus sim re-

E probatus ab eo: huic autem eius decreto resistere ego non potui, nec reprobationem eius euadere. Illi ergo imputanda est prima mei reprobatio, omnésque eius effectus, non mihi. Quis enim ego sum, qui resistam Deo, eiúsque prouidentiæ seriem frustrer & euertam?

Adde, reprobare, punire, damnare sunt actus iustitiæ vindicatiuæ: ergo non præcedunt, sed sequuntur & præsupponunt peccatum, & culpam reprobandi & damnandi. Princeps enim esset iniustus & tyrannus, si subditos impelleret vel

induceret ad peccata eo fine, vt eos posset punire, damnare, & occidere.

3. Tertiò, Christi filij Dei vnigeniti redemptionem, & œconomiam valde hi doctores extenuāt, eiúsque gratiam & gloriam imminuunt: nam eam ad paucos electos restringunt; cæteros ab ea re ipsa excludunt, etiamsi nomine tenus partem eius aliquam, aut potiùs apparentem aliquam vmbram ad eos extendere videantur. Iam ex aduerso, ex S. Scriptura & ex doctrina Patrum & Ecclesiæ constat, quòd Christus hac de causa incarnatus sit, laborauerit, sudauerit, passus, crucifixus, & atrocissima quæque perpessus sit, vt omnes omninō homines, etiam eos qui sua culpa damnantur, redimeret, vt omnibus gratiam non tantùm sufficientem, sed & copiosam ad salutem impetraret, pro eáque assiduè patrem orauit, atque ad eam omnes toto Euangelio ex animo inuitat. Hinc amarè fleuit super Ierusalem, dicens: *Quoties volui cōgregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, & noluisti?* Hac de causa per totum orbem misit Apostolos: quia scilicet, vt ait Apostolus 1. Timoth. 2. 4. *Omnes homines vult saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire.* Idcirco rursum singulis sæculis, imò singulis annis per vrbes singulas, vicos, & castella mittit Prædicatores, qui doceant & inuitent omnes ad eius gratiam & salutem: ergo neminem ab ea exclusit vel excludit, nisi nolentem venire.

4. Quartò, multi ex iis qui damnabūtur sunt baptizati, pœnitentes & iusti, in quibus omne peccatum, etiam originale, planè deletum, & abolitum est. Ergo Deus eos tunc odisse, reprobare, negligere aut deserere nequit; sed amat, iuuat, protegit & destinat vt fiant hæredes gloriæ, & regni sui, vti docet S. Scriptura, & Conc. Trident. quod inter cætera ait sess. 6. act. 11. Deum gratia sua non deserere iustum, nisi prius ab eo deseratur.

5. Quintò, ex hac sententia Deus videtur insidiari saluti omnium eorum qui damnantur. Nā ante omnem præuisionem decreuit eos reprobare, vtque hoc decretum sit infallibile & efficax, debet procurare illis passim offendicula & gratias inefficaces & incongruas, vt peccent iustéq; damnari possint, vti rectè argumentatur Gregor. de Valentia. Hoc enim inuoluit id quod dicunt auctores illius sententiæ, scilicet, Deū ante omnem præuisionem ponere reprobos in serie damnationis & damnandorum.

Quocirca viri sapientes non pauci auersantur ista dogmata, & præsertim reprobationem tam negatiuam, quàm positiuam ante præuisionem operum & finis vitę cuiusque, eámque è cathedris & pulpitis eliminandam censent, tanquam Dei æquitati, sanctitati, bonitati & clementiæ, æquè ac Christi redemptioni, meritis & charitati iniuriam; quæque hominibus teporem ad bona opera, & pronitatem ad peccata ingerat, ad eáque sollicitet. Sanè noui plures, qui ex illius sententiæ prædicatione & doctrina, vel in desperationem, vel in insaniam acti miseri vixerunt, aliquos etiam qui se occiderunt. Semper enim decretum Dei de sua salute vel damnatione, quasi fatum quoddam ineluctabile, idque dubium, & incertum, capiti suo impendens phantasiæ suæ obiicientes, nec illud excutere valentes, succubuerunt tandem, ac in diffidentiam, vel amentiam prolapsi sunt. Denique hæc sententia impulit Caluinum & hæreticos ad hoc, vt dicant Deum esse auctorem operum malorum, æquè ac est bonorum.

A Itaque sentiamus, dicamus, doceamus & prædicemus quod Prophetæ & Apostoli prædicarunt, scilicet Deum benignum esse in omnes; velléque & optare ex animo omnium salutem, ideóque reprobationis cuiusque causam esse peccata propria, non quæcunque, sed ea tantùm in quibus quis vitam finit; Deúmque neminem reprobasse, nisi quem in peccatis moriturum præuidit, vti docet S. August. lib. de corrept. & gratia cap. 13. & Prosper. in respons. ad cap. 2. & 3. Gallorum. Deus enim cuique hanc vitam dedit quasi stadium, in quo vsque ad mortem decurrat & decertet: si rite decertarit, eum eliget, coronabit & glorificabit: si nequiter, eum reprobabit &

B damnabit. Quamdiu ergo in hac vita sumus, in via, stadio & agone sumus, id est, in statu merendi gloriam, vel demerendi gehennam: in morte erit terminus, vti vitæ, ita & meriti vel demeriti. Quocirca in cuiusque arbitrio est quamdiu viuit, vel bene agere, itáque mereri & eligi ad gloriam; vel malè, itáque reprobari. Hoc est quod per Mosen Deuter. 30. 15. Deus Hebræis edixit: *Considera quod hodie proposuerim in conspectu tuo vitam, & bonum; & è contrario mortem & malum, vt diligas Dominum &c. & viuas.* Et Eccl. 15. 14. *Deus ab initio constituit hominem, & reliquit illum in manu consily sui. Adiecit mandata & præcepta sua: si volueris mandata facere, conseruabunt te. Ap-*

C *posuit tibi aquam & ignem, ad quod volueris porrige manum tuam. Ante hominem vita & mors, bonum & malum, quod placuerit ei dabitur illi.* Ita fecisse Deum cum Angelis & Adamo clarum est, & fatentur auctores illius sententiæ: ergo & idem facit cum hominibus post lapsum: per Christum enim homines lapsos erigere, & in pristinum, imò altiorem gradum restituere decreuit, & de facto restituere dignatus est, vti manifestissimum est in iis qui baptizati & iusti, imò magni sancti euaserunt, è quibus tamen postea nonnulli sua superbia, aliáve culpa perierunt, & etiamnū pereunt & damnantur. Hic sensus dignus est Deo, dignus Christo, dignus Ecclesia. Sentiamus ergo

D cum Sapiente de Deo in bonitate; à quo, vt ait Isaias cap. 28. 21. mala infligere vel inferre alienum est & peregrinum, proprium verò misereri & parcere. Nam, vt ait Psaltes, *Miserationes eius super omnia opera eius.* Et Sapiens, cap. 11. 27. *Parcis autem omnibus, quoniam tua sunt Domine, qui amas animas.* græcè significantius, φιλόψυχε. Ipse ergo est φιλόψυχος, & vt ait Apostolus Tit. 3. 4. φιλάνθρωπος, qui ex mero amore animas creauit, eásque perditas Christi sui sanguine redemit, ac proinde non vult eas perire, sed saluari, ideóque singulis gratias & media ad salutem sufficientia, imò copiosa & abundantia, ex immenso hoc amore quo eas prosequitur, sup-

E peditat; vt qui pereunt, non Deo, sed suæ ignauiæ, vel malitiæ id tribuere debeant, vti ait hic Propheta. Vide inter alios Gregor. de Valentia 1. p. q. 23. disp. 1. puncto 3.

Dices, Deus elegit hanc rerum seriem, in qua præuidebat hosce, putà reprobos omnes, peccaturos, ideóque damnandos: ergo voluit & intendit eos negligere, & reprobare ante omnem præuisionem operum. Cur enim eos posuit in hac serie rerum, in qua infallibiliter damnandi erant, nisi quia voluit eos abiicere? alioqui enim posuisset eos in alia serie, in qua præuidebat illos saluādos. Resp. negando consequentiam: inde enim à pari seque

sequeretur, Deum intendisse peccata reproborum, quia ea pari modo præuidit in tali serie, in qua eos posuit, certò futura. Hoc autem dicere est impium & blasphemum. Causa ergo cur eos posuerit in tali serie, non fuit illa, quòd intenderet eos reprobare aut damnare; sed quia liberum ei fuit eligere seriem quamcumque voluit, præsertim quia præuidebat Deus, quòd quamcumque seriem eligeret, semper aliqui cum communibus gratiæ auxiliis (noluit enim omnibus dare extraordinaria & potentissima: hoc enim quasi priuilegium paucis reseruauit) ex arbitrij libertate, facilitate, & fragilitate deficerent & peccarent, ideóque reprobarentur & damnarentur. Quod ergo hanc seriem de facto elegerit, in qua præuidebat hosce defecturos & damnandos, non illam, in qua præuidebat hosce in gratia perstituros & saluandos, sed alios defecturos & damnandos; hoc liberæ eius electionis & potestatis fuit: est enim ipse summus rerum omnium Dominus. Taceo occultas alias huius electionis causas, quas plurimas in mente sua habuit & habet: has enim homini scrutari nec possibile, nec fas est. Sufficiat nobis non fuisse hanc causam, quòd hos præ aliis vellet reprobare ante præuisionem operum, vti iam ostendi. Nam dedit eis, æquè ac aliis, communia gratiæ auxilia, cum quibus facilè bene viuere & saluari poterant & debebant (hócque volebat & intendebat Deus) sicut multi alij iisdem bene vixerunt, & saluati sunt. Tribuant ergo suæ libertati, fragilitati & negligentiæ, non Deo, nec Dei reprobationi, quòd gratiæ Dei cooperari strenuè, prout res tâta poscebat, noluerint, ideóque reprobati sint.

Vers. 10.] Post Dominum ambulabunt, quasi leo rugiet: quia ipse rugiet, & formidabunt filij maris.

Vers. 11.] Et auolabunt quasi auis ex Ægypto, & quasi columba de terra Assyriorum: & collocabo eos in domibus suis, dicit Dominus.

Vers. 12.] Circumdedit me in negatione Ephraim, & in dolo domus Israël: Iudas autem testis descendit cum Deo, & cum sanctis fidelis.

VERS. 10. *Post Dominũ ambulabunt,*] Quia Dominus *quasi leo rugiet,* suóque metu percellet cogétque omnes vt se sequantur, & post se ambulent. Id reipsa factum est Primò, cum Deus in vastitate, & captiuitate Israëlitarum rugiit & sæuiit quasi leo. Tunc enim multi ex iis plagis fracti, & pauore Dei perculsi ad Deum redierunt, eúmque in captiuitate Assyriaca coluerunt, & inuocarunt petentes veniam & liberationem. ita S. Hieron. Haymo, & alij.

Secundò, cum Ezechias conuocauit, & inuitauit Israëlitas in Ierusalem ad Dei cultum, 2. Paral. 30. Rursum & potiùs, cùm Iudæi è Babylone redierunt in Iudæam. Tunc enim multi ex Israël, id est, è decem tribubus Iudæis permisti, cum eis redierunt in Ierusalem, ibique in templo Deum coluerunt. Ita S. Cyrill. Theod. Chald, Albert. & Hugo.

Tertiò & maximè, Christo incarnato & prædicante, ac rugiente quasi leone tum per se, tum

A per Apostolos, multi Israëlitæ tam ex Samaria & Iudæa, quàm ex Ægypto, Assyria omnique mundi plaga ad eum conuersi sunt, & quasi columbæ aduolarunt, quos ipse collocauit in domibus suis, putà in particularibus Ecclesiis, vbi piè sanctéque Deo seruierunt, seruiunt & seruient. Ad Christum enim auolare hic Prophetam censent Hebræi, S. Hieron. & alij passim.

Nota, Christus per se & Apostolos euangelizans comparatur leoni, Primò, quia ipse vt leo terrore, & minis iudicij & gehennæ terruit peccatores, & reipsa in iudicio terrebit damnatos infligendo illis ignem æternum. Secundò, quia vti leo quasi rex dominatur cæteris feris & animalibus, ita Christus dominatus est Philosophis, sectis

B & erroribus tam Gentilium, quàm Iudæorum. Tertiò, quia summa auctoritate & maiestate loquebatur quasi leo. Quartò, quia summa & leonina fortitudine è captiuitate peccati, diaboli, & gehennæ veros Israëlitas eduxit.

Quia ipse rugiet, & formidabunt filij maris.] Id est, homines marini, v. g. insulani. sic Isaiæ 23. 10. Tyrus dicitur filia maris, quia insula. Aut *filij maris,* id est, Occidentis (mare enim mediterraneum est ad Occidentem Iudææ; hinc mare in Scriptura significat Occidentem) hoc est, Occidentales populi. q. d. Remotissimi quique Israëlitæ qui in Occidentem profugerant, æquè ac gentes Occi-

C dentales audito hoc leonis, id est, Dei & Christi rugitu, *formidabunt*, hebr. יחרדו *iecherdu*, id est, trepidabunt, eíque se subdent. Nam vt ait Amos cap. 3. 8. *Leo rugiet, quis non timebit?* Significat quod ad remotissimos quosque Israëlitas, æquè ac nationes, perueniet vox, terror, potentia, & dominans gratia Christi.

Aliter Theod. nam per filios maris accipit pisces. q. d. Tam horrendus erit Dei rugitus, vt pisces etiam fugituri sint, & in maris imo se abdituri.

Mysticè, Mare est sæculum hoc varium, æstuãs & tempestuosum: filij ergo maris sunt filij huius

D sæculi, quos Christus rugiens perculit & conuertit.

Et auolabunt quasi auis ex Ægypto, & quasi columba de terra Assyriorum.] Cùm scilicet ego Deus rugiam per Cyrum proclamando libertatem, vt Iudæi Babylone redeant in patriam, & multò magis cùm rugiam per Christum proclamando libertatem à peccato & gehenna, tunc Israëlitæ inter gentes dispersi vndique ad me confluent, scilicet à mari, id est, ab Occidente; ab Ægypto, id est, à meridie; & ab Assur, id est, ab Aquilone & Oriente, vt me duce redeant per Esdram in Iudæam, & multò magis per Christum redeant ad Ecclesiam, quæ est prima veráque eorum pa-

E tria, vbi eos *in domibus suis* & sedibus, putà in localibus Ecclesiis *collocabo*. Ita Chald. qui vertit: *Post Dominum ambulabunt, & verbum eius sicut leo erit qui rugit: statim enim ac rugiet congregabuntur exules ab Occidente. Sicut auis quæ apertè venit, sic venient qui in exilium acti fuerunt in terram Ægypti: & sicut columba quæ reuertitur ad columbare suum, sic redibunt qui deportati sunt in terram Assur.* q. d. Israëlitæ, æquè ac gentes leonis, id est, Dei & Christi augusta voce territi, & exciti, ad eum eiúsque fidem & sequelam confluent. VERS. 11.

Nota, per Assyrios & Ægyptios, quaslibet regiones & gentes accipit per synecdochen: hos tamen præ aliis nominat, quia eò fugerant, vel abducti

abducti erant Israëlitæ tempore captiuitatis, indéque quasi columbæ reuolarunt.

Auis Ægypti quæ? Quæres Primò, quænam sit auis Ægypti, & cur ei comparetur Israël rediens è captiuitate? Resp. esse ibin, vel accipitrem: vtraque enim Ægyptiis erat in honore, & sacra, imò diuinis honoribus colebatur. Per eam ergo significat Israëlis, non tantùm celerem reditum, sed & indemnitatem, ac dignitatem, honorem & reuerentiam, quibus ab hostibus ipsis dimissus honorificè & gloriosè in patriam sit reuersurus. Ægyptij enim, ait Strabo, è terrestribus tria coluerunt, scilicet bouem, canem & felem: è volatilibus duo, accipitrem & ibin: ex aquatilibus duo, lepidotum piscem & oxyrynchom. Accipiter auis est rapax, ab accipiendo dicta, ideóque celerrima. Vnde Æthiopes rem citò factam significaturi, pingunt accipitrem; quod hæc aliarum ferme omnium auis sit velocissima, ait Diodor. lib. 4. c. 5. Eadem à Virgilio 11. Æneid. sacra vocatur, dum ita canit:

Quàm facilè accipiter saxo sacer ales ab alto,
Consequitur pennis sublimem in nube columbam.

Porrò accipiter Ægyptiis erat in honore & veneratione. Primò, quia accipiter est hieroglyphicum solis, tum ob vim prolificam qua præditus est; est enim inter aues fœcundissimus: tum quia viuacissimus est: tum quia iubar radiósque solis firmiter intuetur: tum quia oculos & visum habet acutissimum. Vnde Plutarch. accipitrem interpretatur Osirim & solem. Origenes eundem vocat Apollinis nuncium: tum quia trigesimo quoque die feminæ solet coniungi æquè ac sol lunæ. Hinc & Zoroastres, teste Eusebio, dixit Deum accipitris habere caput. Deus enim est sol iustitiæ, Malach. 4. 2. Secundò, quia cæteræ aues dum in sublime tendunt, non rectò, sed obliquo feruntur tractu: solus autem accipiter sublimipeta rectò meatu volat. Tertiò, quia accipiter symbolum est animi alati, ac in altum cœlúmque euolantis, ac consequenter sacerdotis & sacerdotij; quod verum & legitimum solus Israël possidebat. Quartò, quia accipiter symbolum est gloriæ & victoriæ, tum quia agilitatis in volatu principatum obtinet: tum quia auis est pugnacissima & solertissima; quo fit, vt dimicans alias aues semper vincat, vincatur nunquam. Quocirca Darius Persarum rex, qui sibi totius orbis victorias promittebat, pallam gestabat auro distinctam, in qua accipitres tres velut rostris inter se concurrebant, inscripta hac voce, νικηφόρος, id est, victoriosissimus. Et Antiochus tot victoriis illustris, accipitris cognomine vocari gestiebat. Hæc & plura tradit Pierius Hierogl. 21. cap. 1. 6. & 19.

Ibis verò ita propria est Ægypto, vt alibi non reperiatur. Ibis autem est ciconiæ species, excelsa, rigidis cruribus, procero rostro. Hinc Ægyptus in obeliscis & nummis repræsentatur per ibin: tum quia ibis alibi quàm in Ægypto viuere nequit: tum quia Ægyptus habet speciem, Δ: vnde & delton vocatur; eandem habet ibis, tum in rostro, si illud patefaciat; tum in incessu, quo pedes ad æquales trianguli lineas dedocit. Porrò ibis Mercurio dicata erat, qui totius cordis & sermocinationis dominus habebatur: hine & cordis est symbolum, præsertim quia ibis mirificè cordi confert, vti asserunt medici: & quia ibis duas æquè drachmas ponderat, teste Plutarcho; quod vtrique pondus est cordis pueri recèns nati. Insuper ibis rostro purgans aluum, docuit homines

A vsum clysteris; hinc sanitatis & salutis est symbolum, præsertim, quia, vt ait Cicero lib. 1. de natura Deorum, *ibes maximam vim serpentum conficiunt, itáque auertunt pestem ab Ægypto, cum volucres angues, ex vastitate Lybiæ vento Africo inuectas, interficiunt atque consumunt: ex quo fit, vt illa nec morsu viuæ noceant, nec odore mortuæ.* Vnde Poëta vocat *saturam serpentibus ibim.* Hinc & scribit Iosephus lib. 2. Antiq. S. Mosen copiis Ægyptiorum à Pharaone præfectum, cum in Æthiopas castra moueret, quia per loca serpentibus plena profecturus erat, vim ibum ingentem papyraceis arcis inclusisse, iisque in serpentes immissis, ab iis illæsum in Æthiopiam penetrasse, eámque subiugasse. Hæc Pierius Hierog. 24.

B Quæres Secundò, cur auem Assyriorum vocat columbam, potius quàm aquilam & cur Israëlem reducem comparat columbæ, non alteri aui? Resp. Primò, quia volatus columbæ directus est, æquè ac constans. Secundò, quia apud Assyrios columbæ sacræ habebantur, & nefas erat eas occidere: vnde tanta ibi creuit harum volucrum copia, vt accedentium mercatorum ora peruolarent. Hac de causa ait hic Osee: *Et auolabunt quasi auis ex Ægypto, & quasi columba de terra Assyriorum.* Hinc & Tibullus lib. 1. Columbæ volatus qualis? Resp. 1. 2.

Quid referam, vt volitet crebras intacta per vrbes,
Alba Palæstino culta columba Syro.

C Testatur Euseb. lib. 8. præpar. 5. se cum ad Ascalonem Syriæ ciuitatem appulisset, miratum esse multitudinem columbarum, cúmque causam rogaret, audiuisse, lege apud eos columbarum vsum esse prohibitum. Causa fuit, quòd adulatores Semiramidis, reginæ primæ Assyriorum, finxerint eam commutatam in columbam, eaque specie eam quasi Deam coluerint. Quocirca Martial. lib. 13. de columba ita canit:

Ne violes teneras praduro dente columbas,
Tradita si Gnidiæ sunt tibi sacra Deæ.

Tertiò, quia columba timida, ad vmbram etiam accipitris celeriter auolat. Nam vt ait Poëta, 3.

Terretur minimo pennæ stridore columba.

D Ita Israëlitæ timidi data licentia à Cyro, statim è Babylone aufugerunt, & deinceps ad solum Babylonis & idololatrarum nomen trepidarunt, iuxta vetus prouerbium:

Timeo naufragus omne fretum.

Et,

Vitaret cœlum Phaëton si viueret.

Quartò, quia columbæ vnicè amant suum columbare, æquè ac nidum & pullos: vnde etiamsi alio abducantur, mox vt liberæ euadunt, eò statim reuolant: quocirca columbis vti solent in obsidione vrbium, quasi tabellariis. Obsessi enim per eas ad amicos vltro eitróque litteras transmittunt, & recipiunt. Ita iis vsus est Brutus in obsidione Mutinensi, de quibus Poëta: 4. Columbæ tabellariæ.

E *Quid vigil obsidio, quid arces*
Aut valla prosunt per spatia inuij
Eunte cœlo nuncio?

ait Plinius lib. 10. cap. 37. Ita Christiani Ptolemaidem obsidentes, per columbam tabellariam eam miro stratagemate obtinuerunt. Cùm enim per columbam Sultanus misisset litteras, quibus se breui obsidionem soluturú significabat, Christiani eam intercipientes, contrarias fictásque, Sultani nomine inscriptas litteras, per eandem in vrbem miserunt, quibus significabatur Sultanum aliis districtum vrbi succurrere non posse: ergo cum hoste optimis conditionibus componerent.

Ita obſeſſi vrbem Chriſtianis dediderunt, vti narrat Egnatius, & ex eo Aldrouandus prolegom. in Ornithol.

Quin & patresfamilias, vt docet Lipſius lib. 2. Saturnal. cap. 6. qui in theatrum aut circum ibant, vnde non tam citò dabatur reditus, columbas ſecum in ſinu ferebant, eáſque emittebant eum tabellis nuncias domum quid vellent, idque probat ex Varrone lib. de re ruſtica, qui ait: *Columbas redire ſolere ad locum licet animaduertere, quod multi in theatro è ſinu miſſas faciunt, atque ad locum redeunt, quæ niſi reuerterentur non emitterentur.* Id maximè verum in columbis Syriæ & Palæſtinæ; quæ etiamſi ad centum milliaria à columbari abducantur, ſi è loco alto liberè auolare ſinantur, ſtatim directè mira vel odoratus, vel naturæ ſagacitate, ad columbare ſuum paucis horis reuolant: quibus proinde etiamnum mercatores & ciues, vt merces aduectas aliáque nuncient, pro tabellariis vtuntur. Nam eas ſecum deferentes ad portus, vel ad alias vrbes, inde cum litteris domum ſemittunt, vti mihi Romæ narrarunt viri graues, qui in Syria vixerunt oculíſque idipſum conſpexerunt.

Idipſum fusè narrat & confirmat R. P. Stephanus Mantegazza ordinis S. Dominici, in ſuo Ieroſolymæ itinerario lib. 1. cap. 22. & 23. vbi narrat ſe id vidiſſe Cairi in Ægypto, additque in toto Oriente incolas columbis vti pro nunciis & veredariis, quibus carent, magno & pretij & temporis compendio, eáſque ad id edoceri: atque Godefridum Bullonium, qui terram ſanctam ante ſexcentos annos recuperauit, primúſque è Chriſtianis creatus eſt Ieroſolymæ rex, in obſidione Ieroſolymæ intercepiſſe columbam, quæ à Sultano cum litteris ad obſeſſos mittebatur: ipſum viciſſim columbam cum litteris miſiſſe ad obſeſſos in caſtello Heſaræ.

Hiſce ergo columbis ſuis rectè Iſraëlitas comparat Propheta. q. d. Auolabitis è captiuitate ad patriam, vti columbæ veſtræ alicubi detentæ auolant ad ſuum columbare & nidum. Tropol. fidelis amet Eccleſiam, religioſus ſuum ordinem, vti columba amat ſuum columbare, & ſi quo caſu inde abducatur, mox vt poteſt eò reuolet, vt dicat cum Iob cap. 29. 18. *In nidulo meo moriar, & ſicut palma multiplicabo dies.* Et cum Pſalte pſal. 83. 4. *Etenim paſſer inuenit ſibi domum, & turtur nidum, vbi ponat pullos ſuos:* mea autem domus eſt templum, meus nidus altare, de quo ſubdit: *Altaria tua Domine virtutum rex meus & Deus meus.* q. d. Altaria tua ſunt ad quæ anhelo, vti auis ad nidum ſuum. De his ait Iſaias cap. 60. 8. *Qui ſunt iſti qui vt nubes volant, & quaſi columbæ ad feneſtras ſuas?* vide ibi dicta.

Vers. 12. *Circumdedit me.*] Hic redit Oſee ad ſua tempora & ad priſtinas minas. Vnde Lyran. Arias, Pagnin. & Vatab. hinc inchoant caput 12.

Senſus ergo eſt q. d. Cupitis ſcire cauſam, cur non obſtante mea tanta miſeratione & amore, Ephraim æterna captiuitate, vti iugiter inclamo, damnandus ſit? Ea in promptu eſt, quia ſcilicet circumuenit me ſuo mendacio, negauit enim cultum mihi debitum; & reliquas tribus dolo: nam doloſè eas ſeduxit ad colendos vitulos aureos, quos mihi aſtutè ſubſtituit: *Iudas autem teſtis deſcendit cum Deo, & cum ſanctis fidelis.* q. d. Iudas autem non fecit ſic: quia eodem tempore ſub Ezechia pio rege, ſua fide, cultu & vita Deo adhæſit, ad ejúſque partes ab Iſraële neglectas, ideóque quaſi inferiores, *deſcendit teſtis* veritatis, putà diuinitatis Dei; itáque *cum ſanctis* tum Patriarchis & Prophetis, tum potiùs Sacerdotibus & Leuitis (hi enim in ſchiſmate Ieroboam retinuerunt cultum Dei, ideóque ex Iſraël ad Iudam & Ieruſalem confugerunt, vt patet 2. Paral. 13. 9.) *fidelis* Deo fuit, verámque eius religionem & obedientiam fideliter, ſtabiliter & conſtanter (hoc enim ſignificat hebr. נֶאֱמָן *neeman*) conſeruauit: ideóque cum excindetur Ephraim & Samaria, tunc Iudas & Ieruſalem ſtabit & florebit. ita S. Hieron. Haymo, Hugo, Emmanuel, Mariana & alij. Perperam Compluten. pro *fidelis* legunt *fidelibus*. Nota noſter Interpres legit עֵד *ed*, id eſt, teſtis, iam legunt עֹד *od*, id eſt, adhuc. Rurſum רָד *rad* accepit vt infinitiuum à יָרַד *iarad*, id eſt, *deſcendit*: iam accipiunt vt præteritum verbi רוּד *rud*, id eſt, dominatus eſt; vnde vertunt: *Iudas autem adhuc dominatur cum Deo.* ita Chald. Leo Hebræus, Lyran. & Pagnin. quaſi alludat ad luctam Iacobi cum angelo vices Dei gerente, cui cum præualeret Iacob, vocatus eſt *Iſraël*, id eſt, dominans Deo, Geneſ. 32. 28. Verùm eodem redit ſenſus. q. d. Cum Ephraim vaſtabitur, Iudas ſuum retinebit dominatum & ſceptrum: quia cum Deo conſentit & conſpirat; retinet enim eius fidem & cultum, quaſi teſtis eius fidelis: vnde regnat adiutus & protectus à Deo, adeóque à Deo & cum Deo regnare videtur. Dei enim regnum terrenum erat in Iuda, vti cœleſte eſt in cœlo. Vnde Chald. vertit: *Proles verò Iuda valida fuerunt in cultu Domini.* Et Arabicus Alexandrinus: *Iudas teſtis cum Deo remotus ab eis, & factus eſt fidelis & ſanctus.*

Aliter Arias & Alber. q. d. Iudas ſtetit in cultu Dei quaſi teſtis eius fidelis, etiam cum deſcendit de ſplendore regni, dum ſcilicet Ephraim, id eſt, Ieroboam potiorem regni partē occupauit, eámque ad vitulos aureos abduxit.

Rurſum Vatab. & Lyran. cenſent hic innui myſterium S. Trinitatis. Nam pro *fidelis*, vertit in datiuo: *& cum ſanctis fideli*: ac per *vò ſanctis*, accipit Deum qui præceſſit, in perſonis trinum, in eſſentia vnum. q. d. Iudas deſcendit cum Deo, cum Deo, inquam, qui ſanctiſſimus eſt, ac ter ſanctus in tribus perſonis (vt pluraliter vocari poſſit קְדוֹשִׁים *kedoſcim*, id eſt, ſancti: tum quia ſanctiſſimus eſt: tum quia in eo ſunt tres perſonæ ſanctiſſimæ) æquè ac fideliſſimus. Simili enim modo & cauſa Deus vocatur Eloim in plurali. Verùm primus ſenſus vti planiſſimus, ita maximè genuinus eſt. Porrò Septuag. hæc aliter diſpungunt, itáque vertunt: *Circumdedit me in mendacio Ephraim, & in impietate domus Iſraël & Iudas: nunc cognouit eos Deus, & populus ſanctus vocabitur Dei.* Septuag. ſequitur Syrus: *Circumdedit me Ephraim in mendacio, & domus Iſraël & Iuda dolo, donec deſcendit eum ipſe Deo populus ſanctus & fidelis.* Et Arabicus Antiochenus: *Conſiderate* (reperite modum) *quomodo remoueatis mendacium, ô domus Ephraim, & iniquitatem, ô domus Iſraël & Iuda; quoniam iam cognouiſtis Dominum, & vocabimini Deo populus ſanctus.*

Denique Hebræi hæc referunt ad tranſitum maris rubri, de quo hiſtoriam vel fabulam hanc narrant, ait S. Hieron. *In exitu Iſraël ex Ægypto, quando ex alia parte mons, ex alia rubrum mare, & ex alia Pharaonis cingebatur exercitu, & incluſus populus tenebatur; cæteris tribubus deſperantibus ſalutem, & aut reuerti in Ægyptum, aut bellare cupientibus, ſolus Iuda fideliter ingreſſus eſt mare: vnde &*

& regnum meruit accipere; & hoc esse quod nunc dicitur: Iudas testis sermonum Dei, & astipulator ac vindex descendit cum Deo in mare, & inter sanctos fuit fidelissimus, vt verbis iubentis crederet Dei.

Verùm quicquid sit de hac historia, certè de ea hic non agitur (esto eò alludi possit) sed de schismate Israëlis facto per Ieroboam, in quo Iudas fideliter perstitit in cultu veri Dei.

Mor. testes fideles Dei sunt Apostoli, Doctores & Martyres.

Moral. Iudas, id est, confessor & testis fidelis Dei, cum eo descendens in apostasia Israëlis, est verus Christianus, qui cæteris à fide, pietate, castitate vel iustitia metu pœnarum, vel spe opum & honorum deficientibus, in iis cum Deo & pro Deo constans vsque ad mortem persistit, cum iactura bonorum, famæ & vitæ. Sic toto pene orbe arrianizante, vnus pro fide Homusij inuictus stetit S. Athanasius, quasi Atlas Ecclesiæ, hæresimque profligauit, ac de ea triumphum egit. Horum dux & antesignanus est Christus, de quo ait S. Ioan. Apocal. 1. 5. *Qui est testis fidelis, primogenitus mortuorum & princeps regum terræ, qui dilexit nos & lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo:* Tribunus est Moses, dicens Deuter. 4. 26. *Testes inuoco hodie cælum & terram, citò vos perituros esse*, si à Deo ad idola desciscatis. Chiliarchæ sunt Apostoli, à Christo ad id deputati Actor. 1. 8. *Eritis mihi testes in Ierusalem, & in omni Iudæa & Samaria, & vsque ad vltimum terræ.* Signifer est S. Paulus, ad id à Christo electus Actor. 22. 15. *Eris testis illius* (Christi) *ad omnes homines eorum quæ vidisti & audisti.* Hinc ipse ait Rom. 1. 9. *Testis enim mihi est Deus, cui seruio in spiritu meo in Euangelio filij eius quod sine intermissione memoriam vestri facio.* Et Philip. 1. 8. *Testis enim mihi est Deus, quomodo cupiam omnes vos in visceribus Iesu Christi.* Et 1. Thessal. 2. 10. *Vos testes estis, & Deus, quàm sanctè, & iustè, & sine querela vobis qui credidistis fuimus.* Primicerius est S. Stephanus, vt patet Actor. 7. de quo proinde ait Paulus Actor. 22. 20. *Et cum funderetur sanguis Stephani testis tui, ego astabam & consentiebam.* Prodromus est Iosue c. 24. 22. *Testes*, inquit, *vos estis, quia ipsi elegeritis vobis Dominum, vt seruiatis ei.* Propheta est Samuel 1. Reg. 12. 5. *Testis*, ait, *est Dominus aduersum vos, & testis Christus eius in die hac, quia non inueneritis in manu mea quippiam* muneris, oppressionis, vel iniustitiæ aut criminis. Milites sunt Christiani, qui aliis ad hæresim, libidinem, aliáue scelera deficientibus, perstant in fide, continentia & virtute. Triarij sunt Martyres, qualis fuit Antipas, qui boui æneo includi, & cremari maluit, quàm Christi fidem negare. Apocal. 2. 13. *In diebus illis Antipas testis meus fidelis, qui occisus est apud vos.* Agmen claudent Elias & Enoch, Martyres Christi futuri, & occidendi ab Antichristo, Apocal. 11. 3. *Dabo*, inquit, *duobus testibus meis, & prophetabunt diebus* 1260. Atque vt veteres præteream, illustre, idque recens & domesticum habemus exemplum quadraginta martyrum è Societate nostra, quorum Prouincialis & dux fuit P. Ignatius Azebedo, qui anno Domini 1570. die 15. Iulij, missi in Brasiliam ad docendum & conuertendum barbaros, iuxta Palmam insulam intercepti à pirata Caluinista, Iacobo Soria, segregati à cæteris omnibus Laicis & Ecclesiasticis, qui eadem naui vehebantur, quia Iesuitæ ad vnum omnes pro fide Christi, próque constanti professione religionis suæ confossi pugionibus, sclopis & lanceis, in mare præcipitati sunt; cum Ignatius quasi dux, elata in altum imagine B. Virginis, hortaretur omnes ad mortem, & martyrium animosè obeundum: qui proinde capite gladio diffisso, immotus mortem operiens, tribus confossus lanceis vociferando cecidit: *Testes*, inquit, *appello mortales & angelos, me pro fidei Catholicæ Romanæ professione occumbere, à qua ne latum quidem vnguem resiliendum censeo*; sociósque respiciens: *Filioli*, inquit, *mei mortem ne expauescite, præliate fortiter prælium Domini: Deus vires suggeret, qui coronas ostentat. Illi gratias agite, qui vos ad eas vocat.* Ei proximus Didacus Andrada, cum pugionibus confossus in mare præcipitaretur: *Pugnemus*, inquit, *socij fortiter, sanguinis prodigi: Christi enim sanguine redempti sumus.* Quocirca duo è sociis infirmi, qui facilè latere potuissent, in pedes vltro è lectulo desiliunt, iniectáque veste seminudos se iugulúmque offerunt. Quin & Ioannes Sanctius, cum è Societate non esset, cæteris tamen sociis se adiunxit, vt hanc martyrij palmam aucuparetur; quam & obtinuit. Denique Emmanuel Aluarez martyrij ardore incensus, increpans hæreticos, multis plagis & vulneribus acceptis, contritis manibus, pedibus & ossibus, longa diutáque nece emoriens: *Mihi*, inquit, *ô fratres nolite compati, sed potius inuidete: profiteor enim palàm me nunquam tantum bonum, tam gloriosam mortem promeritum: quindecim annis seruiui Deo & Societati, oppidò quàm liberaliter Deus omnia obsequia mea, labores omnes hac nobili martyrij laurea compensat & remuneratur!* ita Petrus Ribadeneira in vita P. Francisci Borgiæ lib. 3. cap. 11. *Nimirum sanctorum vita est interpretatio Scripturæ.* ait S. Hieron. imò viua concio, lectorem delectans, docens & mouens.

Martyrij elogia.

Præclarè S. Clemens lib. 5. Constit. Apost. cap. 1. *Qui*, inquit, *propter nomen Domini Dei nostri damnatus est, hic est sanctus martyr, frater Domini, filius altissimi, receptaculum Spiritus sancti per quem illuminationem gloriæ Euangelij singuli fideles acceperunt, cum digni habiti sunt immortali corona, & testimonio passionum eius, ac societate sanguinis ipsius, vt conformarentur morti Christi in adoptionem.* Et S. Cypr. ad Fortunat. de Exhort. Martyr. *Martyrium*, ait, *est baptisma in gratia maius, in parte sublimius, in honore pretiosius: baptisma, in quo angeli baptizant: baptisma post quod nemo peccat: baptisma, quod fidei nostræ incrementa consummat: baptisma, quod de mundo recedentes statim Deo copulat.* Et in fine: *Clauduntur oculi in persecutionibus terræ, sed patet cælum: minatur Antichristus, sed Christus tuetur: mors infertur, sed immortalitas sequitur: occiso mundus eripitur, sed restituto paradisus exhibetur: vita temporalis extinguitur, sed æterna reparatur. Quanta est dignitas, & quanta securitas exire hinc lætum, exire inter pressuras & angustias gloriosum, claudere in momento oculos, quibus homines videbantur & mundus, & aperire eosdem statim vt Deus videatur & Christus?* Sicut balsami frutex incisus, balsamum stillat suauissimum, quo vulnera sanantur: ita Martyres secti & cæsi, virtutis suæ odorem & exemplum toto orbe sparserunt, quo infirmorum animi sanantur, & ad idem docus excitantur: de quibus S. Chrysost. hom. de S. Martyr. *Flamma*, ait, *illos vndique obsidente, ac scintillas in vlcera prosilientibus; & quasi fera crudelius vulnera vellicantibus, perinde atque si essent adamantini, & in alienis ista corporibus fieri cernerent, ita generosè, ac cum ea quæ illos decebat fortitudine, in confessionis verbis constantissimè perseuerabant, & in omnibus his malis durantes, simul & animi*

animi sui robur inuictum, & Dei gratiam egregiè præ se ferebant. Deinde eos, comparans soli: *Dum*, ait, *velut crocei quidam radij riui sanguinis vndique illis diffluerent eorúmque corpus multò, quàm cælum, sol ipse splendidius illustrarent.* S. Gregor. Nazian. vti citat S. Maximus serm. de patientia, apologum narrat arboris, quæ resecta pullulat, & cum ferro certat, & tãtùm abest vt moriatur, vt potiùs morte ipsa viuat, sectione germinet, ac decerpta succrescat. Arbor hæc ait Nazian. est *vir Philosophus, qui infortunijs illustratur, & molestia quoque in virtutis materiam transfundit, ipsísque aduersis venustatur.* Hunc Horatius Ode 4. lib. 4. ita pingit:

Duris vt ilex tonsa bipennibus,
Nigræ feraci frondis in algido,
Per damna, per cædes, ab ipso
Ducit opes animúmque ferro.

Ita *nimirum iuuat ire periclis ad Deum.* Scribit Plinius lib. 37. cap. 9. & Isidor. lib. 13. 16. alectoriam gemmam esse crystallina specie, magnitudine fabæ, quæ inuenitur in ventriculis gallorum gallinaceorum, eáque vsum Milonẽ Crotoniatem, in certaminibus inuictum fuisse. Vtut hoc sit talis alectoria est animi constantia, quæ omnia hostium tela illæsa excipit, & retundit, de qua Chrysost. apud Nicetam: *Beatus, ait, ille vndique petitus, firmius stetit, & sexcenta tela clypeo excipiens dediticnẽ non fecit, exhausit dæmonis pharetram, nec concidit, imò nec de gradu quidem* C *tantisper motus est.* Hic est amianthus lapis, qui impositus igni ignescit, sed exemptus candidatus apparet & purior, teste Plinio lib. 36. 19. Hic est salamandra, quæ in igne viuit: proinde eam pro insigni assumpsit Franciscus Primus Galliarum Rex, subscripto hoc distícho:

Vrsus atrox, aquilæve truces, & tortilis anguis
Cesserunt flammæ iam Salamandra tuæ.

Sed audi ipsos martyres è carcere scribentes, & buccinantes ad S. Cyprian. lib. 4. Epist. 12. *Quid gloriosius, quídue felicius vlli hominum poterit ex diuina dignatione contingere, quàm inter ipsos carnifices interritum confiteri Dominum Deum? quàm inter* D *sæuientia sæcularis potestatis varia & exquisita tormenta, etiam extorto, & excruciato, & excarnificato corpore Christum Dei filium, etsi recedente, sed tamen libero spiritu confiteri? quàm relicto mundo cælum petisse? quàm desertis hominibus inter angelos stare? quàm impedimentis omnibus sæcularibus ruptis, in conspectu Dei iam se liberum sistere? quàm collegam passionis cum Christo in Christi nomine factum fuisse? quàm immaculatam conscientiam de confessione nominis reportasse? quàm humanis & sacrilegis legibus contra fidem non obedisse? quàm veritatem publica voce contestatum fuisse? quàm ipsam quæ ab omnibus metuitur moriendo mortem subegisse? quàm per ipsam mortem immortalitatem consecutum fuisse? quàm omnibus* E *sæuitiæ instrumentis excarnificatum & extortum, ipsis tormentis tormenta superasse? quàm omnibus dilaniati corporis doloribus robore animi reluctatum fuisse? quàm sanguinem suum profluentem non horruisse? quàm supplicia sua post fidem amare cæpisse? quàm detrimentum vitæ suæ putare, non exisse? ô robora, ô nobiles triumphi!*

Quid superest nisi vt classicum Apostoli Heb. 12. 1. audientes, eorum virtutis æmuli, cum Iuda quasi testes fideles cum Deo descẽdamus in arenam, ac generosè pro Christo, religione & iustitia decertantes, eandem, vel similem martyrij palmam consequamur. *Ideóque & nos tãtam habentes impositam nubem testium, deponentes omne* A *pondus & circumstans nos peccatum, per patientiam curramus ad propositum nobis certamen, aspicientes in auctorem fidei & consummatorem Iesum, qui proposito sibi gaudio sustinuit crucem, confusione contempta.* Nemo se excuset, dicátque, Felicia ista martyrij tempora iam transierunt, desierunt persecutores, transiit Nero, Decius, Diocletianus: nam hostis nulli deest: persecutor iugiter te infestat, nunc dæmon, nunc caro, nunc mundus: cum his acriter confligere, hos supera, martyr eris. Si socios, si mulierculas ad obscœna te sollicitantes fortiter repudies, & cum Ioseph effugias, martyr eris pudicitiæ: si bonorum rapinas, fraudes, iniurias patienter sustineas, martyr eris patientiæ: si tui contemptum, depressionem, opprobria hilariter fe- B ras, martyr eris humilitatis: si superioris iussa varia, & ardua strenuè capessas & adimpleas, martyr eris obedientiæ. Ita B. Petrus Faber, primus B. Ignatij fundatoris nostri socius, ab eo per omnem vitam variis iussionibus mandatísque exercitus, tandem Romam reuocatus, licèt medici ob intensos calores iter dissuaderent, maluit obedire quàm viuere: vitam ergo quam in obedientia traduxerat, in obedientia posuit, ideóque inter alias in cœlo laureas hanc vnam præcipuam obtinuit, quod sit hostia obedientiæ. Post mortem enim apparens ipse cuidam personæ sanctæ, ostendit ei suam gloriam, cum lætissimus sæpius diceret, se C obedientiæ nomine mortem oppetiuisse, ideóque miris in cœlo gaudiis perfrui. Ita in eius vita lib. 2. cap. 28. narrat Nicol. Orlandinus, idque se accepisse ex litteris R. P. Andreæ Ouiedo Patriarchæ Æthiopiæ asseuerat. Hoc est quod ait S. Bern. serm. 2. in festo omnium sanctorum: *Martyrij vero genus est paupertas voluntaria*, multò magis castitas & obedientia. *Quid mirabilius, aut quod martyrium grauius, quàm inter epulas esurire, inter vestes multas & pretiosas algere, paupertate premi inter diuitias, quas offert mundus, quas ostentat malignus, quas desiderat noster ille appetitus? An non meritò coronabitur, qui sic certauerit mundum abiiciens promittentem, irridens inimicũ tentantem, &* D *(quod gloriosius est) de semetipso triumphans, & crucifigens concupiscentiam prurientem?* Idem serm. 1. in octaua Paschæ: *Memento, ait, & vnicum, & quotidianum esse baptismum, similiter & martyrium. Est enim & martyrij genus, & quadam effusio sanguinis in quotidiana corporis afflictione. Est & baptismus aliquis in compunctione cordis, & lachrymarum assiduitate.* Idem serm. de B. Virgin. in illud Apocal. 12: *Mulier amicta sole, & in capite eius corona stellarum duodecim*, duodecimam eius stellam & gemmam assignat *martyrium cordis.* Ipsa enim, vt idem ait serm. 4. in cœna Domini, fuit *martyr non ferro carnificis, sed acerbo dolore cordis: quàm amarè flebat quàm amarè dolebat* astãs Chri- E sto crucifixo? Idem in sententiis: *Martyrium sine sanguine triplex est, Parcitas in vbertate, quam habuit Dauid & Iob: Largitas in paupertate, quam exercuit Tobias & vidua: Castitas in iuuentute; qua vsus est Ioseph in Ægypto.* Idem docet S. August. serm. 250. de temp. *Contra mortifera*, inquit, *blandimenta luctemur, scientes in eo etiam quotidiana martyria Christianis non deesse.* Et S. Greg. hom. 35. in Euang. *Ferre, ait, contumelias, odientes diligere, martyrium est in occulta cogitatione.* Et S. Hieron. in Epitaphio S. Paulæ, eam vocat martyrẽ: *Nam, inquit, nõ solum effusio sanguinis in martyrio reputatur, sed & deuota quoque mentis seruitus immaculata, quotidianum martyrium est. Illa corona de rosis*

Martyrium est obedientia, constantia, mortificatio, castitas, &c.

& do

& de violis textur, ista de liliis. Quocirca sapienter S. Pachomius (vt habet eius vita) cuidam monacho volenti claustris egredi ad captandú martyrium: *Frater, inquit, monachi certamen fortiter & strenuè sustine, & cum vitam tuam nulli reprehĕsioni affinem ita gesseris, vt Christo placeas, habebis in cœlis communicationem martyrij.* Vide S. Cypr. (vel quisquis est auctor) tract. de duplici martyrio, passionis scilicet, & actionis, putà sanctæ vitæ: hac enim testimonium perhibemus Deo, illúmque glorificamus æquè ac illa: *Fidelis, inquit, tota vita martyrium, hoc est, testimonium reddat Deo, quod adeo negligendum nō est, vt nisi ea præcesserit, martyrium quod sanguine perhibetur, non sit martyrium. Frustra enim ceruicem prebueris carnifici, nisi prius occideris membra quæ sunt super terram, hoc est, affectus qui militant aduersus spiritum, odium, inuidiam, superbiam, libidinem, &c.* Quisquis ergo satagit esse Iudas, vt testis cum Deo descendat in arenam, & persistat cum sanctis eius fidelis. Huic enim vtraque corona promissa est, & debetur dabitúrque. Congruit enim, vt qui cum Deo & san- A ctis eius fidelis descendit in arenam, cum eis pariter gloriosus ad palmam ascendat in cœlum.

Denique præ cæteris, Ecclesia Martyribus annumerat eos, qui morbo laborantibus ministrantes ex charitate, eodem afflantur & emoriuntur. Exemplum illustre est in Martyrol. Romano die 28. Februarij, vbi sic legimus: *Alexandriæ commemoratio SS. Presbyterorum, Diaconorum, & aliorum plurimorum, qui tempore Valeriani Imper. cum pestis sæuissima grassaretur, morbo laborantibus ministrantes, libentissimè mortem oppetiere, quos velut Martyres religiosa piorum fides venerari consueuit.* Vbi Baronius ex Eusebio lib. 7. Histor. cap. 16. & sequent. citat S. Dionysium Alexandrinum Episcopum, B Epist. ad Hieracem, de eisdem sic loquentem: *Ex Patribus qui virtute erant præstantissimi, in hunc modum mortē oppetierunt, quorum nonnulli erant Presbyteri, alij Diaconi, quidam è populo, virtutis ergo multū laudati, adeo vt istud mortis genus, quod propter incredibilem pietatem & robustam fidem suscipiebatur, nihil à martyrij splendore abesse videretur.*

CAPVT DVODECIMVM.

SYNOPSIS.

Disceptat, litémque intentat Iudæ & Israëli, Primò, quòd pascat ventum implorando opem, non Dei, sed Aegyptiorum & Assyriorum. Secundò, quòd ingratus sit Dei beneficijs, tam Iacobo patri præstitis, vt quòd eum praelegerit & prætulerit Esau, quòd eum fecerit Israël, id est, dominantem Deo, &c. quàm sibi; vt quòd per Mosen eductus sit ex Aegypto. Tertiò, quòd Iudas videns vanitatem, & punitionem idololatriæ in excidio Israëlis, eam tamen non cauerit: vnde offensus minatur ei necem & opprobrium.

Vers. 1.] Ephraim pascit ventum, & sequitur æstum: tota die mendacium & vastitatem multiplicat: & fœdus cum Assyriis iniit, & oleum in Ægyptum ferebat.

Vers. 2.] Iudicium ergo Domini cum Iuda, & visitatio super Iacob: iuxta vias eius, & iuxta adinuentiones eius reddet ei.

Vers. 3.] In vtero supplantauit fratrem suum: & in fortitudine sua directus est cum angelo.

Vers. 4.] Et inualuit ad angelum, & confortatus est: fleuit, & rogauit eum: in Bethel inuenit eum, & ibi locutus est nobiscum.

Vers. 5.] Et Dominus Deus exercituum, Dominus memoriale eius.

Vers. 6.] Et tu ad Deum tuum conuerteris: misericordiam & iudicium custodi: & spera in Deo tuo semper.

VERS. 1. PHRAIM *pascit ventum.*] Primò S. Hieron. Alber. Clarius & Dionysius exponunt, quasi dicat: Ephraim C perdit oleum & operam, facítque rem inanem, inutilem, & futilem, imò noxiam, & impossibilem, dum relicto Deo ad idola & ad idololatras in afflictione & vastatione confugiens, ab eis sperat opem & salutem: perinde enim facit, ac si pastor ventum, velut gregem suum, vellet pascere, vt eo se aleret & sustentaret: hoc enim futile est & noxium (ventus enim homine est potentior, eíque flando noxam infert; imò impossibile. Pari enim modo Ephraim colit idola saxea, quæ iuuare nequeunt, imò nocent: prouocant enim iram & vindictam Dei. Secundò, ex Hebræo vertas: *Ephraim pascitur* D *vento.* Vnde R. Dauid explicat, quasi dicat: Ephraim colens vitulos, similis est homini aperienti os suum vento, & pascenti illum, ex quo non viuit. Pascor enim est verbum deponens, támque accusatiuum regit, quàm ablatiuum. Vnde Virg. lib. 4. Georg. ait, Apes pascuntur arbusta. Et lib. 3. *Pascuntur verò syluas.* Sic dicimus, Equus pascitur gramen, æquè ac, pascitur gramine. Itaque *Ephraim pascit ventum*, partim potest accipi actiuè, vt *pascit*, sit idem, quod pascitur vento. sic Ouid. ait lib. 2. Fastor.

E *Pascit ouis pratum, verbenas improba carpsit:*
Partim passiuè, vt *pascit*, sit idem quod, facit se cibum ventis, vt venti, putà Assyrij, eum deuorēt. Sic S. August. libr. 5. contra Cresc. explicans illud Prouerb. 6. 10. *Qui nititur falsis, hic pascit ventos: sed est, inquit, fit esca malis spiritibus.* Potiùs actiuè accipiendum hic videtur. Sic enim: qui vana spe lactatur, aut seipsum lactat, dicitur pascē vento,

vento, aut pascere & comedere ventum.

Tropol. ambitiosi pascuntur vento. Quid enim est honor, nisi popularis aura, & ventus in omnem partem mobilis, statimque euanescens? sunt ergo quasi chamæleontes, qui feruntur viuere & nutriri vento. ita Sanchez. Similia huic prouerbia sunt: Reti ventos venaris: cribro aquam hauris: in arena ædificas: in saxis seminas: ignem dissecas: littus aras: Æthiopem lauas: lapidem elixas: laterem abluis: aranearum telas texis: surdo canis: vndas numeras: arenam metiris: ferrum natare doces: aquam in mortario tundis: asinum sub fræno currere doces.

Et sequitur æstum.] Idem dicit alia similitudine. Pro *æstum* hebr. est קדים *kadim*, id est, ventus Orientalis, qui vrens est & noxius, putà Subsolanus, qui collaterales habet duos, sc. Vulturnum ad Septentrionem, Eurum ad Meridiem. Vnde R. Dauid intelligit Euroaustrũ. Chald. vertit *turbinem: Israël*, inquit, *seminat ventum, & metit turbinem.* Quin & S. Hieron. alibi sæpe *Kadim* vertit Notum, siue Austrum; imò Gen. 41. 6. vertit *vredinem. Kadim* ergo significat omnẽ ventum vrentem, ipsámque vredinẽ & æstũ, quem Lxx. vertũt καύσωνα, qui febres, inflãmationes, aliósque morbos causare, frugésque adurere & consumere solet. sic enim vertũt Septuag. *Spiritus malus* (id est, voluntas mala, ait Theod.) *persecutus est* καύσωνα, id est, æstum. *Israël*, inquit Gil. *appetiuit causõnẽ, cum possit se sub meam vmbrani recipere. Causonem*, id est, *æstum vocat calamitates incendentes, & inflammantes dolore.* Causon, inquit Aristot. morbus est, quo pars extima corporis leuicula febri calet, intima tamen feruentissimo calore æstuant. Et ab Hippocrate causon vocatur febris quam ardentem, & tertianam exquisitam vocamus. Et Celsus lib. 2. cap. 8. *Febrem*, inquit, *ardẽtem, quam Græci* καυσώδη *vocant, subitus horror excluit.* Sic sæpe in animi morbis, ait Delrio adagio 958. æstus venis alitur, & in anima immane incẽdium est luxuriæ, auaritiæ, vel iræ, vix se foris prodens, sed suo tempore lethale fouenti, & in publicam tandem vrbis & reip. erumpens conflagrationem.

Causon quid?

Talis est hæresis, præsertim Caluini, quæ suos asseclas zelotas facit errotis, atque quasi causon occultè serpens, in publicum tãdem ciuitatis, vel prouinciæ grassatur incendium, vti in Gallia, Scotia, Belgio aliísque regnis hoc sæculo vidimus. Hoc est quod ait S. Hieron. *Secũdùm tropologiam omnes heretici pessimo dæmonum spiritu continẽtur, de quo Eph. 6. Aduersus spiritualia nequitiæ in cœlestibus. Et immundus spiritus cum exierit ab homine, & requiem non inuenerit, septem alios spiritus nequiores se sibi copulat, & pristinam reuertitur ad domum. Spiritu ergo pessimo sequuntur* καύσωνα, *id est, ariditatem, siue ventum vrentem, qui contrarius est floribus, & germinantia cuncta* (virtutum opera) *disperdit: tota die inania vacuáque sectatur, nec proprio errore contentus est, sed multos discipulos, imò comites sua vanitatis erroris que multiplicat. Fœdus quoque facit cum Assyriis, quorum princeps est sensus magnus, vt quæcunque finxerit sæpemer simulasse videatur ea sapientia qua destruitur à Deo.* Hinc & Theoph. & ex eo Leo Castrius, per causonem accipit zelum Iudæorum contra Christum. Hoc allegoricum est, non literale vt ipsi volunt.

Tota die mendacium & vastitatẽ multiplicat.] Quasi dicat: Israël iugiter concinnat res & spes fallaces, quæ ei vastitatis & excidij erunt causa.

A S. Hieron. hæc refert ad Manahem regem Israël, qui tributo emebat opem Assyriorum, 4. Reg. 15. 19. Melius Lyranus, & alij referunt ad Osee vltimum regem Israël: hic enim primò fœdus iniit cum Assyriis, deinde cõtra eos implorauit opem Sua regis Ægypti, missis ei muneribus, 4. Reg. 17. 4. Porrò Lyran. hæc ita aptè distribuit: *Ephraim*, ait, *pascit ventum*, tribuendo tributa Assyrio; *sequitur æstum*, dum opem petit ab Ægypto: *mendacium multiplicat*, dum fœdus cum Assyrio abrumpit, negans ei pactum tributum: *& vastitatem*; hane enim illi attulit violatio, & negatio tributi.

Et oleum in Ægyptum ferebat.] Sub oleo per Synedochen cæteras fruges & munera intellige, B quæ Israëlitæ mittebant regi Ægypti, vt eius fauorem, & opem contra Salmanasar sibi conciliarent. ita S. Hieron. Chald. Arias & alij. oleum præ cæteris notat, quia illo excellebat Samaria (vti Romæ excellit oleum Tybure allatum) carebat Ægyptus.

Iudicium ergo Domini cum Iuda.] *Iudicium*, id est, iusta querela, iusta expostulatio. heb. est רִיב *rib*, id est, lis, disceptatio, accusatio iudiciaria. quasi dicat: Quia Iuda secutus est Israëlem in apostasia à Deo, & cultura vitulorum, idcirco litem ei intentat Deus, reúmque impicitatis in iudicio peragit. *Et visitatio super Iacob*, per Iacob accipe Israël, siue decem tribus. quasi dicat: Deus litem in- C tentat Iudæ, sed Israëli visitationem, id est, certam punitionem, qua eum visitet, id est, puniat & plectat: vterque enim est reus idololatriæ, sed Israël magis. ita Lyran. Vatab. Arias: licèt S. Hieron. Theodor. Hugo & alij, per Iacob accipiant Iudam, vt idem dicatur & repetatur alio nomine. Porro Lyra. τὸ *cum Iuda*, exponit *pro Iuda*. q. d. Litigat Dominus pro Iuda contra Iacob, vt ex pœna qua plectetur Iacob, sapiat Iudas, neċ eius scelera imitetur, sed resipiscat. Meliùs Arias q. d. Litigat Dominus cum Iuda, eúmque obiurgat, ne miretur Iacob, qui longè grauiùs peccauit, quod à Deo visitetur & plectatur. Optimè quasi dicat: Iudicium, siue litem intento Iudæ, quia eius scelus necdum liquidum est, quia necdum publi- D cum & commune: eget ergo inquisitione & examine, antequam sententiam in eum pronunciem, eúmque condemnem & plectam. Visitationem verò, id est, condemnationem, supplicium, & excidium intẽto Iacob, quia eius scelus est clarum, vniuersale & inexcusabile.

VERS. 2.

Similem differentiam & gradationem ponit Christus inter iudicium, & visitationẽ, putà gehennam, dum hanc & illud diuersis iræ gradibus, quasi pœnam commensam assignat. *Qui*, inquit, *irascitur fratri suo, reus erit iudicio: qui autem dixerit fratri, raca, reus erit concilio: qui autem dixerit, fatue, reus erit gehennæ ignis*, Matth. 22. Similis gradatio fuit in trina voce Doctoris Parisiensis E defuncti, qui in vita vulgò habitus sanctus, in exequiis, cùm ad illam lectionem ventum esset, *Responde mihi, quantas habeo iniquitates & peccata?* è feretro exurgens, primo die exclamauit: *Iusto Dei iudicio accusatus sum.* Secundo die: *Iusto Dei iudicio iudicatus sum.* Tertio die: *Iusto Dei iudicio condemnatus sum.* qua voce perculsus S. Bruno cum sociis, mundo rebúsque omnibus valedicens, in eremum secessit, & ordinem Carthusiensem instituit.

In vtero supplantauit (Iacob) *fratrem suum.*] VERS. 3. Esau. Iacob enim nascens tenebat plantas Esau, quo

quo significabat Deus, se Iacobum præeligere & prædiligere, ac prælaturam Esau primogenito, quódque Iacob prærepturus esset Esau ius primogenituræ & patris benedictionem, itáque eum supplantaret; indéque vocandus esset Iacob, id est, supplantator. vide dicta Genes. 25. 25. Ita S. Hierou. Theod. & Chald. qui ita vertit: *Nónne de Iacob patre vestro antequam natus esset prædictum est, quòd maior euaderet fratre suo?* Commemorat hic Propheta beneficia Iacobo olim in vtero, ante omne meritum ex mera Dei gratia præstita, itémque Iacobi sanctitatem, vt Israëlitæ posteri eius patrem imitentur, Deóque seruiant, & gratias agant. Hæc enim præelectio Iacob, qua à Deo prælatus est Esau fratri, magis ad posteros eius spectabat, putà ad Israëlitas, quos Deus præelegit & prætulit Idumæis posteris Esau. Nam alioqui Esau dum viueret, potentior, & ditior fuit Iacobo.

Et in fortitudine sua directus est cum angelo.] *Directus*, id est, feliciter luctatus est cum angelo: quia, vt vertunt Septuag. & Chald. *præualuit angelo* vicem Dei gerenti. vnde angelus hic in Hebræo vocatur *Elohim*, indéque Iacob vocatus est Israël, id est, dominans Deo, Genes. 32. 28. vide ibi dicta. Hinc & Tigurina versio habet: *Præualuit Deo, præualuit, inquam, angelo.* Verùm hebr. יָשַׂר *iáſçar*, propriè significat *directus est*, indéque

Vers. 4. congruè sequitur: *Et inualuit*, id est, præualuit *ad angelum*, id est, angelo, vel contra angelum: licèt in Hebræo hæc verba transposita sint. Est hoc secundum Dei erga Iacobum & Iacobæos insigne beneficium. Nota dirigi in Script. est prosperè agere, vt Psal. 139. 12. *Vir linguosus non dirigetur in terra.* & sæpe alibi. *Directus est* ergo Iacob cum angelo, id est, prosperè egit, rectè ei successit lucta cum angelo; quia vicit. Rectiùs forsan, *directus est cum angelo*, id est, non succubuit angelo, sed recta imperterrito vultu & pectore aggressus est eum, latus lateri quasi commiscens, ac fortiter stringens, iuxta illud Poëtæ:

Hæsit pede pes densúsque viro vir:

Et inualuit, id est, superior euasit & vicit, vt vertit Chald. nam angelus quasi victus dixit Gen. 32. 26. *Dimitte me.* Et Iacob arctiùs eum stringens respondit: *Non dimittam te*, &c.

In voce *directus* alludit ad nomen *Israël*, quod deduci potest dicique quasi יָשַׂר אֵל *ieſçar el*, id est, rectus Dei, vel cum Deo, vel apud Deum; etsi hæc non fuerit nominis origo, nec proprium etymon. Israël ergo dicitur hic directus, vel dirigens se cum Deo, quia non quomodolibet, sed recto & imperterrito vultu ac pectore adorsus est angelum, eúmque luctando vicit, vt per hoc significaretur eum intrepidum fore contra Esau & omnes hostes, eósque superaturum. Hinc Sap. 10. vers. 10. de eo dicitur: *Certamen forte dedit illi vt vinceret.* ita Anton. Fernand. visione 2. in præfatione, & visione 22. sect. 2. Vnde Syrus vertit: *Et potuit fortitudine angeli* (vt angelus) *fortitudine congressus est cum angelo.* Arabicus Alexandrinus: *Et corroboratus est in angelo.* Arabicus Antiochenus: *Restitit angelo, & potuit*, id est, præualuit.

Fleuit & rogauit eum.] Putà angelum, q. d. Iacob timens fratrem suum Esau contra se venientem cum quadringentis armatis, luctans cum angelo, supplex & flens petiit ab eo benedictionem, vt hoc fratris periculum ope angeli euaderet. Hæc de lachrymis & precibus Iacob in Genesi non habentur expressa, sed hic ea supplet Osee

A quasi ex traditione, vel ex reuelatione Dei accepta. ita S. Hierou. Theod. Haymo & Hugo. Vnde Aquila, Theodotiou & Symmach. vertunt: *Fleuit & deprecatus est me*, quasi Deus loquatur. Aliter R. Salomon, & ex eo Lyran. & Vatab. ipsi enim hęc de angelo, non de Iacob accipiunt. quasi dicat: Fleuit angelus, & suppliciter rogauit Iacobum, qui eum luctando tenebat, vt sineret se abire; quia aurora ascendebat. Verùm prior expositio est verior: flendi enim occasio erat in Iacobo, non in angelo. Iacob enim nolebat eum dimittere, nisi sibi benediceret, flénsque petebat hanc eius benedictionem: poterat ergo angelus ei benedicere, itáque dimisisset eum Iacob, ac liber abiisset angelus, vti de facto data ei benedictione ab eo

B dimissus liber abiit.

In Bethel inuenit eum.] Putà Iacob angelum, vel etiam angelus Iacobum: eodem enim res redit: significatur enim reciprocatio occurrentium, putà mutuus occursus Iacobi & angeli.

Est hoc tertium Dei in Iacob & Iacobæos beneficium, quòd scilicet Deus Iacobo, ob fratris iram profugo & misero, apparuerit scalæ innixus, eum consolans & confortans: indéque locus vocatus est Bethel, id est, domus Dei, dicente Iacobo: *Verè non est hic aliud nisi domus Dei, & porta cæli*, Genes. 28. 13. & sequent. qua visione significabat Deus, se Iacobi, & posterorũ eius Deum fore, tutorem & prouisorem in omnibus aduer-

C sis, æquè ac prosperis; séque Iacobo, id est, posteris eius terram illam lacte, & melle manantem daturum in hæreditatem. ita S. Hieron. Theod. Haymo, Albert. Hugo, Lyra. Dion. & alij. Nota Primò, pro *inuenit eum*, heb. est יִמְצָאֶנּוּ *iimtſaennu*, pro quo Aquila, Symmach. & Theodotiou, aliis punctis legentes יִמְצָאֵנוּ *iimtſaenu*, vertunt, *inuenit nos*, scilicet non in persona nostra, sed in persona patris nostri Iacob, in cuius lumbis continebamur, dum ei in Bethel apparuit Deus. Septuag. verò legẽtes יִמְצָאוּנִי *iimtſauni*, vertunt: *in domo on* (id est, idoli & vitulorũ, putà in Bethauen: hæc enim est Bethel, vti iam sæpius dixi) *inuenerũt me.* Perperam Lyra, legit: *inuenimus eum.*

Nota Secundò, Iacob bis inuenit & vidit Deũ,

D putà angelum Dei vicarium in Bethel. Primò enim vidit eum scalæ innixum, vti iam dixi: Secundò, dum è Mesopotamia rediens cum tota familia, iussu Dei ascendit in Bethel, ibique erigens altare, se suósque omnes obstrinxit ad iugiter colendum Deum, ac proinde à Deo accepit promissionem terræ Chanaan, & magnæ longæque posteritatis, audiuítque: *Cresce & multiplicare* Genes. 35. De hac secunda apparitione hic vel maximè agitur. Sequitur enim: *& ibi locutus est nobiscum*, scilicet Deus per angelum, promittens nobis in patre nostro Iacob Chananæam, & posteritatem iam dictam.

Aliter Vatab. ex Chaldæo, quasi dicat: *Ibi locu-*

E *tus est* Deus *nobiscum*, id est mecum (putà cum Osee Propheta) & cum Amos, iubens nobis, vt prædicatione nostra inuitaremus populum Israël ad pœnitentiam. Nam Amos cap. 7. 12. dixit Amasias pseudosacerdos Bethel ad Prophetam Amos: *Gradere, fuge in terram Iuda: in Bethel non adiicias vltrà vt prophetes, quia sanctificatio regis est.*

Et Dominus Deus exercituum, Dominus memoriale eius.] Vers. 5. Heb. est, Et *Iehoua Elohim* (id est, Deus) *exercituum, Iehoua* (inquam) *est memoria*, vel *memoriale eius.* Est hic multiplex sensus, isque congruus & illustris. Primò, quasi dicat: Deus in

Q Bethel

Bethel locutus est nobiscum, inuitans & iubens A vt eum coleremus: sed videte, ô Israëlitæ, ne ab idololatris decipiamini: ne, inquam, erretis in Deo falso (quales pseudoprophetæ & gentiles multos vobis obtrudunt, mihique per fraudem supponunt; vti diabolus pro Deo, perinde ac simia pro homine, se supponit, séque Deum ementitur) pro vero colendo. Ecce dico & repeto, nomen meum proprium est Iehoua: Deum ergo colite, qui est Iehoua, id est, ipsum Ens, & esse tam suum, quàm creaturarum omnium, putà qui est plenitudo entis, creator rerum omnium, pelagus essentiæ, sapientiæ, gloriæ, omnísque boni immensum. Alludit ad Exodi 3.14. *Qui est* (id est Iehoua) *misit me ad vos, &c. hoc nomen mihi est in æternum, & hoc memoriale meum in generatione & generationem.* q.d. O Israëlitæ ne colatis Apin Ægyptium B pro Deo: iste enim est vitulus, non Deus; sed colite me, qui sum Iehoua, id est, *sum qui sum*, vel, *qui est*, fuit & erit. Hoc nomen mihi est æternum: hoc ergo nomine mei memoramini, méque inuocate. ita Chald. Arias, & Lyran. Secundò, q.d. Deus qui Iacob prætulit Esau, aliáque beneficia ei & posteris præstitit, non est Baal, sed Iehoua: hoc est nomen & memoriale eius, quo coli & nominari vult. ita à Castro.

Tertiò, q.d. Iacob Deum verum, putà Iehoua, semper in mente & memoria quasi præsentem habebat, vel actu, vel virtute. Ergo & tu, ô Israël, patrem tuum imitare, iugémque Dei memoriam C conserua; ideóque ad Deum tuum conuertere, *misericordiam & iudicium custodi, & spera in Deo tuo semper.* ita Theodor. & Lyran. Quod vt faciliùs præstes, voluit Deus nomen suum patri tuo tibique imponere, vocando eum & te Israël, id est, dominans Deo, vt in hoc nomine iugiter Dei memoria apud te perseueraret, nec posses eius obliuisci, sicut tui nominis non potes obliuisci: ac proinde quoties patrem tuum vel te nominas, aut nominari audis, memoreris & recorderis *El*, id est, Dei tui, qui ita includitur in nomine *Israël*, vt ab eo separari nequeat: quàm ergo *El* includitur D in *Israel*, tam Deum in te tuáque mente include, vt ab eo nunquam oculos vel mentem auertas. ita S. Hieron. & Haymo: licèt enim hic in Hebræo nomen Dei sit *Iehoua*, non *El*, tamen reipsa *Iehoua* idem est quod *El*.

Moral. de præsentia Dei. Moraliter hic disce, quàm Dei iugiter memorari debeamus, vtpote qui nobis est præsentissimus vbique & intimus, magis quàm anima & spiritus vitalis, quo respiramus & viuimus. Ipse enim est in quo viuimus, mouemur, & sumus. Ipse est qui halitum nostrum manu sua continet. Ipse est qui mortem & vitam nostram tam præsentem, quàm æternam in potestate habet, à quo E pendemus vt radij à sole, vt vmbra à corpore, qui semper nos aspicit, semper in nobis operatur, denique est omnia in omnibus. Præclarè S. August. Epist. 3. ad Fortunatianum: *Deus*, ait, *totus oculus est, totus manus est, totus pes est. Totus oculus est, quia omnia videt: totus manus est, quia omnia operatur: totus pes est, quia vbique est.* Quocirca idem in soliloq. cap. 13. enumeratis perennibus Dei beneficiis: *Hac*, ait, *& multa alia beneficia fecisti mihi Domine Deus meus, vita animæ meæ, de quibus dulce esset mihi semper loqui, semper cogitare, semper tibi gratias agere, vt possim te pro omnibus bonis tuis laudare & amare.* Idem lib. 1. de verbis Domini serm. 6. *Sicut*, ait, *vita corporis anima est, sic vita animæ Deus. Sicut expirat corpus cum animam emittit, ita expirat anima cum Deum amittit.* Meritò ergo Psaltes psal. 76.4. *Memor*, ait, *fui Dei & delectatus sum.* Causam delectationis dat S. Bern. tractat. de diligendo Deo, dicens: *Iustum quippe est vt quos præsentia non delectant, præsto eis sit memoria futurorum; & qui de rerum fluentium qualibet affluentia desficiunt consolari, recordatio illos delectet æternitatis. Et hæc est generatio quærentium Dominum. Deo ergo quærentibus & suspirantibus præsentiam, præsto interim & dulcis memoria est, non tamen qua satientur, sed qua magis esuriant vnde satientur.* Hoc sapiebat Isaias cap. 26.8. *Domine nomen tuum & memoriale tuum in desiderio animæ. Anima mea desiderauit te in nocte, sed & spiritu meo in præcordiis meis de manè vigilabo ad te.* Et Ierem. Thren. 3.20. *Memoria memor ero, & tabescet in me anima mea.* vide ibi dicta.

Et (id est, idcirco) *tu ad Deum tuum conuerteris.*] Id est, conuertaris, vel conuertere. Est hebræa enallage: ponitur enim futurum pro imperatiuo. q.d. Tu ergo, ô Israël, ad Deum patris tui Iacob ab idolis redi & conuertere, quasi genuina Iacobi proles, hæréśque pacti ab eo cum Deo initi. Vers. 6.

Iudicium, id est, iustitiam *custodi.*] Transit enim à Deo ad proximum, vt ex honore & amore Dei id iubentis, proximo suum ius, equè ac misericordiam debitam præstet: veram enim fidem cultúmque Dei sequitur fides, id est, fidelitas erga proximum; sicut ex aduerso infidelitatē in Deum, sequitur infidelitas & iniustitia in proximum. Vnde subdit:

Vers. 7.] Chanaan, in manu eius statera dolosa, calumniam dilexit.

Vers. 8.] Et dixit Ephraim: Veruntamen diues effectus sum, inueni idolum mihi: omnes labores mei non inuenient mihi iniquitatem, quam peccaui.

Vers. 9.] Et ego Dominus Deus tuus ex Terra Ægypti, adhuc sedere te faciam in tabernaculis, sicut in diebus festiuitatis.

Vers. 10.] Et locutus sum super prophetas, & ego visionem multiplicaui, & in manu prophetarum assimilatus sum.

Chanaan in manu eius statera dolosa.] Hoc est vt Syrus, *statera dolosa* (Arabicus *statera oppressionum*) *est in manu Chanaan.* Hebræi enim repetunt Relatiuum, ponúntque cum suo Antecedente. q. d. Ephraim & est Chanaan, id est, mercator fraudulentus: in manu enim eius est statera dolosa & iniusta. Nota hic Ephraim, id est, Israël, sine decem tribus, vt sequitur, vocari Chanaan per catachresin, Primò, quia Israëlitæ impij erant vt Chananæi, vt potius filij Chanaan, quàm Iacob videtentur. Sic ait Danieli cap. 13. 56. Seni Susannæ castitati insidianti: *Semen Chanaan, & non Iuda.* Et Ezech. cap. 16.3. *Radix tua & generatio tua de terra Chanaan.* Sic Isaias cap. 1.10. Scribis & Iudæis ait: *Audite verbum Domini principes Sodomorum*, ita S. Hieron. Cyril. Theod. Ruper. Hugo, Dionys. Emmanuel & Mariana. Secundò, quia Chanaan hebr. significat mercatorem, vti vertit hic Leo Hebræus, Chald. Pagnin. Lyran. & Arias. Vnde Prouerb. Vers. 7.

A Prouerb. 31. 24. dicitur: *Cingulum tradidit Chananæo*, id est, mercatori. Chananæi enim terreni & auari, ob maris viciniam mercaturæ, & in ea fraudibus, dolis, furtis, & rapinis vacabant: inde hebr. כְּנַעֲנִי *kenaani*, id est, Chananæus, significat mercatorem. Alludit ergo Osee hîc ad dolos & fraudes mercatoris. q. d. Iacob pater tuus ob sanctitatem meruit vocari Israël, id est, dominans Deo; tu verò ô Ephraim non mereris hoc nomen, sed potiùs vocandus es Chanaan, quia habes mores Chananæorum, & quia defraudas proximos in pondere, vti facit mercator, præsertim Chananæus, qui dolosa statera defraudat ementes, vtens maiori pondere dum merces emit, minori dum eas vendit. Vnde Chald. vertit: *Ne sitis sicut mercatores, in quorum manibus sunt bilances dolosæ, rapinæ studentes.* B Sicut ergo serui vocantur *Phryges*, fures *Lacones*, gulosi & deliciosi *Sybaritæ*, infames *Ambrones*; ita impij & iniusti mercatores vocantur *Chananæi*, quorum vnicum est studium decipere, & quæstu iniusto ditescere, ideóque bilances habent fallaces, siue, vt ait Sapiens Prouer. 20. 10. *pondus & pondus, mensuram & mensuram*, id est, duplicia pondera, duplices mensuras. Tales etiamnum multi sunt inter Iudæos, qui meri lucriones nil nisi fœnerari norunt, quos proinde in spiritu præuidens Propheta, meritò Chananæos steteræ dolosæ vocauit; adeo vt si institorem auarum & fraudulentum pingere velis, pingas Iudæum instar Chananæi, cum bilance & ponderibus iniustis.

C Mor. de nimia lucri auiditate.

Tales pariter sunt non pauci mercatores, qui toti lucro inhiant. Fieri enim nequit, quin huiusmodi ex tanta lucri auiditate, sæpe extra metas iuris & iustitiæ ferantur. Quocirca de talibus ait S. Chrysost. hom. 38. in Matth. & habetur cap. 11. *Eiciens*, dist. 88. *Eiciens Dominus vendentes & ementes de templo, significauit quod mercator nunquam potest Deo placere: & ideo nullus Christianus debet esse mercator.* Loquitur enim de lucrionibus qui finem vltimum, summúmque bonum in lucro constituunt, parati peccare mortaliter vt lucrentur, vti exponit S. Thom. 2. 2. quæst. 77. art. D 4. quique fraudibus & periuriis negotiationem exercent, vti exponit noster Lessius lib. 2. de Iustitia cap. 21. dub. 1. Sic Thales Milesius assiduè in ore habuisse fertur: *Noli ditari nequiter: lucrum enim fraude partum, damnum est, non lucrum.* ita Laërt. lib. 1. de vitis Philos. cap. 1. Chilon Lacædemonius dicere solebat: *Damnum turpi lucro præferendum est: illud enim semel dolet, hoc autem semper.* Iactura facta sarciri facilè potest addita industria, infamia autem ex lucro iniquo cõtracta nunquam apud viros bonos diluitur. Et sic lucrum scelere partum, damnum est, non lucrũ. ita Laërt. lib. 1. cap. 4. Antiphanes dictitabat: *Vsuram quæstúmque breues habere delicias, longam autem calamitatem.* E Agesilaus fœneratorum chirographa publicè in foro combussit, dicens, *Nunquam se puriorem ignem vidisse.* ita Plutar. in Lacon. Alphonsus rex Aragon. teste Panorm. in eius vita, *fœnus* non aliud esse dixit, quàm *animæ funus*. Musonius: *Iupiter*, inquit, *non fœneratur, multò minus fœnerat.* q. d. Deus non accipit ad vsuram, multò minùs dat. Diuiniùs Psaltes psal. 70. 18. ait: *Quoniam non cognoui literaturam* (hebr. סִפְרוֹת *siphrot*, id est, ciphras, numeros, vt vertit Symma. & Rabbini, ac Septuag. γραμματείας, vel vt S. August. Arnob. & Chrysost. legunt, πραγματείας, id est, *negotiationem*, vti habet Roman. Psalterium) *introibo* A *in potentias Domini.* Vide ibi S. August. qui & in Psal. 123. *Lucrum*, ait, *fecisti, sed vt lucrum faceres Deum offendisti: acquisiuisti aurum, fidem perdidisti. De arca gaudes, de corde non plangis? plus perdidisti quàm acquisiuisti. Et perdidisti quod nec naufragio tibi potuisset auferri.* Et inferiùs: *Ille habet aurum, qui nouit vti auro: qui autem auro vti non nouit, habetur, & non habet; possidetur, & non possidet. Estote domini auri, & non serui auri: quia & aurum Deus fecit, & te super aurum ipse fecit. Aurum fecit ad subsidium tuum, te ad imaginem suam. Vide quod super te est, & calca quod infra te est. Quid ergo acquisiuisti? Tolle tecum ad inferos quod acquisiuisti. Cor tuum inane fidei ad pœnas exit, quod plenum fide ad coronam exiret.* B Mercator ergo hoc lucri studium temperet, & moderetur timore Dei, & desiderio opum maiorum & cœlestium, aureámque illam Sapientis sententiam menti inscribat: *Melius est parum cum timore Domini, quàm thesauri magni & insatiabiles*, Prouerb. 15. 16. Et, *Melius est parum cum iustitia, quàm multi fructus cum iniquitate*, Prouerb. 16. 8. Secundò, iugiter audiat sibi intonantem Apostolum: *Diuitibus huius sæculi præcipe non sublime sapere, neque sperare in incerto diuitiarum, sed in Deo viuo (qui præstat nobis abundè omnia ad fruendum) bene agere, diuites fieri in bonis operibus, facilè tribuere, communicare, thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum, vt apprehendant vitam æternam*, 1. Timoth. 6. 17. C Tertiò, crebrò ruminet illud Iob cap. 20. 15. de diuite impio & iniquo: *Diuitias quas deuorauit euomet, & de ventre illius extrahet eas Deus.* Et quod vulgò dicimus & cernimus:

De malè quæsitis non gaudet tertius hæres.

Denique illud Christi: *Stulte hac nocte animam tuam repetent à te; quæ autem parasti cuius erunt?* Lucæ 12. 20.

Chananæus est 1. Hæreticus.

Tropol. Primò, Chananęus est hæreticus. Chanaan quippe, ait S. Hieron. interpretari potest *quasi mouentes.* Et nota quòd dixerit *quasi mouentes*, & non, *mouentes. Mouentes* sunt eos, quos deceperint; *quasi mouentes sunt* eos, quos mouere tentauerint; sed quia fundati sunt supra petram, nullo D possunt turbine concuti, nec pedum suorum mutare vestigium. In istiusmodi Chananæi manu, id est, operibus, est *statera dolosa* & iniqua: quicquid enim hæreticus loquitur, Dei iustitiam non habet, & plenum est doli & fraudum. Hinc & eques equúsque niger Apocal. 6. 5. denotans hæresim, *habebat stateram in manu.* Vide ibi dicta.

2. Ambitiosus.

Secundò, statera dolosa est praua intentio, ambitio & cupido primatus. Audi Theodor. *Tu ô Ephraim, imitans malitiam Chanaan, iniquam mentis stateram habes. Iustitiam semper vilipendis, iniquam potentiam exoptas, in diuitiis elato spiritu es, & plurimum tibi arrogas in earum rationibus perscribendis.* Et Prosperum par. 2. de prædict. c. 24. E qui admonens Reges & Principes: *Ipsi*, inquit, *caueant qui has accipiunt potestates, si cupiditate dominantis, nec consulentis affectu suscipiunt: si ministrari eligunt, ac non potiùs ministrare, quod Dominus per seipsum, & per Prophetam Osee increpat dicens: Chanaan in manu eius statera iniustitiæ; dominationem enim elegit. Et in Euangelio ipse: Qui voluerit maior esse in vobis, erit vester seruus; sicut filius hominis non venit ministrari, sed ministrare.*

3. Auarus hypocrita.

Tertiò, Ruper. *Statera dolosa*, inquit, *est malitiosa terrenæ cupiditatis duplicitas.*

Quartò, statera dolosa ipsa malitia, & propositum deliberatum peccandi. Hoc enim, ait Ruffin.

eum suspensis ab vtraque parte ponderibus nefandè commutat, dicitur peccasse sub trutina, de quo Dauid Psal.61.10. Veruntamen mendaces filij hominum in stateris, vt decipiant ipsi de vanitate in idipsum. Cum ergo hoc sit præcipuum huiusmodi munus ingenij, vt quid obire debeas, quid vitare, perpendiculo rationis & momentis collationis examinet, profanatus populus veritatem in mendacio detinens, admouit quidem stateram negotiis sed dolosam, melioribus videlicet deteriora præponens, & noxius magis quàm vtilibus acquiescens.

Calumniam dilexit.] Leo Hebr. *Gaudet vim facere.* Septuag. *καταδυναστεύειν ἠγάπησεν, id est, opprimere per potentiam dilexit.*

Vers. 8. *Et dixit Ephraim: Veruntamen diues effectus sum, inueni idolum mihi.*] Idolum vocat suas opes & diuitias.q.d. Obstrepunt mihi Prophetæ, méque ob stateras dolosas culpant & arguunt: at ego has voces non moror, sed vt garritus graculorum despicio: habeo enim penes me idolum, id est, Deum fortissimum (putà Mammonam, id est, diuitias, quas mea vnius industria mihi peperi) quo præsente neminem timeo: quia omnibus bonis abundo. ita S.Hieron.

Nota pro *idolum* hebr. est און *on*, quod propriè significat iniquitatem, & *rapinam*, vt vertit Chald. aut *vim & robur*, vt vertit Arias & Vatab. Porrò Lyran. & Pagnin. vertunt *diuitias*, scilicet iniquè partas. Septuag. *requiem*: opes enim auaro sunt 1. idolum. 2. rapina. 3. omne eius robur. 4. eius diuitiæ. 5. omnis eius spes & requies; sed futilis, fallax & euanida. Ex Chaldæo aliqui sic vertunt & explicant: *Inueni vim mihi*, scilicet pecuniam, quæ quasi dominus mihi vim inferat, méque violenter opprimat. ita S.Gregor. Nazianz. Orat.24. initio: *Aurum, inquit, est occultus tyrannus, per quem multa sursum deorsúmque velut in talorum ludo iactantur.* quæ verba sic explicat Helias Cretensis: *Tyrannum vocat, quod auri cupidis vim afferre, eósque velut tyrannide opprimere possit. Inuisibilem verò propterea quod tacens, minimèque conspectum auaros subiiciat, ab eisque quæ decreuerit, per vim abducat.*

Omnes labores mei non inuenient mihi iniquitatem, quam peccaui.] q.d. Non poterit inueniri in meis negotiis, contractibus, ponderibus (esto scrutetur ea quisquis volet) vlla iniustitia qua peccauerim. Nota hic vocem diuitum, quos cæcauit cupiditas & auaritia, qui Deo suo, putà Mammonæ, & opibus superbientes & tumidi, omnia iusta & licita sibi putant. Vni enim intendunt lucro: hoc eorum idolum est, hoc eorum ius, siue per fas siue per nefas illud conquirant. ita Arias & Vatablus.

Tales etiamnum sunt inter Christianos, qui cum iugiter vsurarios, aliósque illicitos contractus ineant, nullum tamen sibi mouent scrupulum, imò in confessione sacramentali etiam hac de re rogati respondent, se nullos nisi licitos iniuisse. ita in lucro & auaritia occalluerunt & obsurduerunt.

Secundò, lucra mea *non inuenient iniquitatem*, id est, indicé qui ea iniquitatis & iniustitiæ damnare audeat: quia enim diues sum & potens, nullum iudicem timeo, aut si quem timeam, muneribus oculos eius excæcabo: ego enim nullius, omnes mea ope indigent.q.d. Non refert quomodo habeam opes, dummodo habeam. ita S. Hieron. & Alber.

Tertiò, Septuag. passiuè & contrariè vertunt: *Omnes labores eius non inuenientur ei, propter iniquitates quibus peccauit.*

A q.d. Malè parta citò dilabuntur. Et Chald. *Omnes diuitiæ vestræ non permanebunt vobis in die retributionis peccatorum*, iuxta illud Psal.75.vers.6. *Nihil inuenerunt omnes viri diuitiarum in manibus suis.*

Huic versioni nostram accommodat Lyran. quasi sit hic correctio Prophetæ. q.d. Vos, ô diuites, diuitiis vestris velut idolo confiditis & præfiditis; attamen scitote ex me, quod ipsæ quantumuis labore vestro partæ, non *inuenient* vobis *iniquitatem*, id est, expiationem iniquitatis.

Et ego Dominus Deus tuus ex terra Ægypti.] q.d. Ex eo tempore quo ex Ægypto te eduxi, sui ingis tui custos, dux, Deus, pater. *Adhuc te sedere faciam in tabernaculis.* q.d. Expectabo an pœnite- Vers. 9.

B re velis, ac proinde differam pœnam captiuitatis, quam tuis sceleribus decreui, faciámque te in tuis sedibus & vrbibus lætum habitare, & idcirco lætam festiuitatem Scenopegiæ, ea de causa olim institutam Leuit.23.39. quotannis de more celebrare, sicut hactenus illam celebrasti. ita S.Hieron. Quare minùs rectè Theodot. hæc accipit vt minas, ac contrariè exponit q. d. Quia immemor es liberationis tuæ, qua te eduxi ex Ægypto, è domo tua expellam te in Assyriam, vbi quasi exul in tabernaculis habitabis, ac mœrens recordaberis Paschatis, quo te ex Ægypto exultantem eduxi, aliarúmque festiuitatum, quas in patria festiuè celebrare solebas.

C Secundò, Alber. & à Castro hæc referunt ad reditum è captiuitate Babylonica: ex ea enim multi Israëlitæ cum Iudæis misti redierunt. q. d. O Israël ibis in captiuitatem ob tua scelera; at faciam vt inde redeas, túncque in memoriam reditus, & transitus felicis per desertum, celebrabis festum tabernaculorum, sicut olim illud celebrasti in memoriam exitus ex Ægypto, & transitus per desertum, quando scilicet Deus ipsos quadraginta annos te, duce columna ignis & nubis, per horridam solitudinem deduxit vsque in Chanaan.

Alleg. q.d. Tempore Christi faciam te habitare in tabernaculis, id est, in Ecclesiis, primò militantibus in terra, deinde triumphantibus in cœlo, vbi continuas & perennes ages festiuitates,

D longè lætiores, quàm olim egisti celebrando Pascha, Pentecosten, Scenopegiam, &c. ita Lyran. & Clarius, qui putant hunc esse sensum literalem.

Et locutus sum super (id est, *ad*, vt vertunt Septuag. Vatab. & alij) *Prophetas* vt te ad pœnitentiam, & consequenter ad festiuitatem hanc tabernaculorum inuitarent, ideóque visiones, prophetias & correptiones tibi ingerendas, eis *multiplicaui, & in manu Prophetarum assimilatus sum.* q.d. Per Prophetarum facta & verba varias formas & similitudines assumpsi, nunc monendo, nunc minando, nunc blandiendo. Rursum assimilaui me nunc pastori, nunc aurigæ, nunc patri, nunc regi, nunc sponso, &c. Denique iussi Prophetis, vt va- Vers. 10.

E rias figuras & similitudines induerent, quibus te permouerent ad emendationem. Sic Osee cap.1. iussi vt suo matrimonio assimilaret me sponso, ambienti sponsam fornicariam. ità S.Hier. Theodor. Lyran. & alij. Nota hebraismum: *in manu Prophetarum*, id est, per Prophetas; quasi per meum organum & instrumentum: manus enim est organum organorum, ait Arist. *In manu* ergo, id est, ministerio, opera, sermonibus *Prophetarum assimilatus sum.* q.d. Quis ego sim & qualis, quid velim, quid exigam, ex Prophetarum dictis & factis cognosci

cognosci potest: Prophetæ enim suis me actionibus gestisque, æquè ac verbis repræsentarunt; ac meæ non tantùm mentis voluntatisque, sed & indolis ac ingenij quandam quasi similitudinem & imaginem oculis hominum subiecerunt. ita Pineda lib. 7. de rebus Salom. cap. 13. Emmanuel & Mariana hic. Sic legatus repræsentat suum Principem, Apostolus Christum.

Alleg. q. d. Ego Christus meam incarnationem, humanitatem, passionem, &c. variis Prophetarum figuris adumbraui, assimilaui, & repræsentaui. ita S. Chrysost. hom. 58. in Genes. *Tunc*, ait, *quoniam initium & principia erant, in figura vnicuique illorum apparebat, sicut ipse per alium Prophetam dicit: Ego visiones multiplicaui, &c. quando autem dignatus est Dominus humanam firmam suscipere, & primitias nostras recipere, non putatiuam tantùm, neque apparentem, sed veram carnem induit.* Sic de Cyto ait Deus Isaiæ 45. 4. *Assimulaui te & non cognouisti me.* q. d. Feci te similem Christo, eiúsque typum: sicut enim tu Iudæos Babylone liberabis, ita Christus homines inferno liberabit: sed tu hoc non cognoscis. Hoc est quod ait Paulus Hebr. 1. 1. *Multifariam multisque modis olim loquens Deus patribus in Prophetis, nouissimè diebus istis locutus est nobis in filio*; vbi pro *multisque modis* Græcè est πολυτρόπως, id est, multis modis, formis, figuris, similitudinibus.

Vers. 11.] Si Galaad idolum, ergo frustra erant in Galgal bobus immolantes: nam & altaria eorum quasi aceruí super sulcos agri.

Vers. 12.] Fugit Iacob in regionem Syriæ, & seruiuit Israël in vxorem, & in vxorem seruauit.

Vers. 13.] In propheta autem eduxit Dominus Israël de Ægypto: & in propheta seruatus est.

Vers. 14.] Ad iracundiam me prouocauit Ephraim in amaritudinibus suis, & sanguis eius super eum veniet, & opprobrium eius restituet ei Dominus suus.

VERS. 11. *Si Galaad idolum, ergo frustra erant in Galgal bobus immolantes.*] Nota, Galaad erat vrbs & regio trans Iordanem pertinens ad decem tribus, putà ad Ruben & Gad; vnde primò occurrit Assyriis inuadentibus terram Israël, & ab eis expugnata est, 4. Reg. 15. 29. Galgal verò cis Iordanem erat, & spectabat ad tribum Iuda, ait S. Hieron. Porrò tam Galaad fuit celebris idolis, vt patet c. 6. vers. 9. quàm Galgal, vt patet cap. 9. vers. 15. Sermo est ad duas tribus, putà ad Iudam. q. d. Vos ô duæ tribus agnoscitis Galaaditarum vitulos esse idolum, id est, rem vanam, numen fictum & pictum, ideóque iniquum & impium (hoc enim significat און *auen*) eaque de causa vidistis aras illius dirui ab Assyriis, vertique in aceruos lapidum, terrámque eius desolari, ac desolatam aratro & sulcis subigi. cur ergo simile idolum, putà vitulos, siue boues frustra colitis, iisque immolatis in Galgal? Idcirco enim terra vestra in similes aceruos lapidum redigetur ac desolabitur, & aratro sulcisque à bobus subigetur. Ita S. Hieron. Lyran. Clarius & alij.

A Vnde ex Hebræo expressiùs sic verti potest cum Vatab. *Si in Galaad iniquitas, vel vanitas*, putà idolum iniquum & vanum *fuit, vtique vani facti sunt*, id est, idcirco in vanum abierunt, excisi sunt & euanuerunt: cur *in Galgal bobus* (vel boues) *sacrificarunt?* Hoc est *iudicium Iuda*, de quo dixit vers. 2. *Iudicium ergo Domini cum Iuda, & visitatio super Iacob.* q. d. Si Galaaditis idolum non profuit, sed obfuit, pariter & tibi, ô Iuda, idolum in Galgalis non proderit, sed oberit. In Hebræo est neruosa paronomasia in vocibus און *auen*, און *on*, & עון *auon*. Respicit enim ad v. 8. q. d. *Dixit Ephraim: Diues effectus sum, inueni idolum*, hebr. *on: omnes labores mei non inuenient iniquitatem*, hebr. *auon*.

B Huic respondet hic Galaad esse *auen*, id est, iniquitatem, vanitatem & *idolum*, ideóque laborem & dolorem, idque probat ex eo, quod eius aræ in aceruos & sulcos redactæ sint. Videtur ergo hæc prophetia edita ab Osee post vastatam ab Assyriis vrbem Galaad in tribu Gad, antequam ab eisdem vastaretur Samaria & Galgala, quæ erant trans Iordanem, cum cis cum esset tribus Gad & Galaad. ita Sanchez.

Secundò, pro *ergo*, hebr. est אך *ach*, id est, certè, vtique, ergo, veruntamen, *tamen*, vti legunt Biblia Plantin. & Haymo, qui proinde exponit, q. d. Si Galaad, id est, Israël colit idolum, ei ex parte condonandum est, quia templo & altari Dei caret: tibi tamen, ô Iuda, colenti eadem idola in Galgalis,

C condonandum non est: quia tu possides Dei templum, altare, sacerdotes, scribas, &c.

Tertiò, alij. q. d. Si vultis idola colere, ite in Galaad: ibi enim est sedes idololatriæ: nolite ergo ea colere in Galgalis; quia hic locus pertinet ad Iudam, & consequenter ad Deum, Deique templum.

Nam & altaria eorum quasi aceruí super sulcos agri.] q. d. Ne mihi negetis idolum Galaaditis fuisse vanum, frustraneum & noxium; en appello ipsa altaria idolorum. Hæc enim redacta sunt in aceruos & terram arabilem, vti iam dixi. Aliter Clarius, q. d. Miseri vbique aceruos lapideos colligunt, vt ex eis altaria idolis construant, & diis

D terminalibus immolant relicto Deo vero. Prior sensus est verus & genuinus. Sic enim in terris saxosis, qualis est Iudæa, solent eximi saxa, vt possint arari & sulcari, quod rustici vocant exossare agros: saxa enim sunt in agris, quod ossa in homine. Sic Persius Satyra vltima ait:

Exossatus ager iuxta est.

Fugit Iacob in regionem Syriæ.] *Fugit*, scilicet à VERS. 12.
facie Esau fratris sui, indignantis ob erepta sibi ab eo primogenita, Genes. 28. Redit Propheta ad ostendendam Dei prouidentiam & curam, quam habuit de Iacob patre Israëlitarum, & per consequens de ipsismet Israëlitis, vt demonstret eorum ingratitudinem, vtque eos ad Deum redamandum rursúmque colendum reuocet.

E *Seruiuit Israël in vxorem.*] q. d. Iacob pro vxore Rachel seruiuit Laban septem annis: *Et in vxorem*, id est, pro vxore altera, scilicet Lia, *seruauit*, id est, custodiuit & pauit oues Laban. Hic enim *seruauit* legendum cum Hebr. Septuag. & Rom. non *seruiuit*, vti paulò antè.

Sensus est: q. d. Deus sua prouidentia effecit, vt Iacob seruiens Laban ditaretur, tam in ouibus, quàm vxoribus ac prolibus, putà duodecim patriarchis, ex quibus vos prognati estis. Nota hebraismum; Hebræi enim per *beth*, id est, *in*, significant pretium: dicunt enim: Emi domum in ar-

gento, id est, argento; comparaui mihi opes in labore, id est, labore: seruiui in vxore, id est, pro vxore. hoc ergo est *beth* pretij: vel *in vxorem*, id est, ad, propter vxorem sibi comparandam.

Vers. 13. *In Propheta*, id est, per Prophetam, putà Mosen, *autem eduxit Dominus Israël de Ægypto & in Propheta* (per eundem Mosen) *seruatus est* à Pharaone aliisque hostibus.

Vers. 14. Quocirca *ad iracundiã me prouocauit Ephraim.*] Id est, Israël: quia tot beneficiis meis ingratus me spernit, & vitulos adorat *in amaritudinibus suis*, id est, in peccatis suis, præsertim idololatriæ, quæ mihi amaritudinem, id est, dolorem & bilem mouent. Loquitur anthropopathôs. Nota hic, peccata & idola vocari *amaritudines* Dei: quia maximè Deum offendunt, adeo vt si dolor, mœror, anxietas, imò mors & interitus in Deũ cadere possent, hæc non aliunde, nec alia sagitta, quàm peccato ei obuenirent.

Sanguis eius super eum veniet.] Sãguis in Scripe. vocatur homicidium, & metonymicè pœna homicidij, vti hic. quasi dicat: Occidetur vt reus, ac pœna suæ necis & sui interitus ipsi obueniet, ipsique imputabitur.

Et opprobrium eius, id est, pœnam opprobrij, *restituet ei Dominus suus.*] Scilicet pro opprobrio quo ipse Deum affecit, adimens ei diuinitatem, eámque sacrilegè transcribens idolis. Deus enim peccatum nullum, præsertim tam enorme, sinit inultum. Nam vt ait S. August. in Psal. 44. *Peccatum puniturus est* (Deus) *quia virga directionis est virga regni ipsius. Puniendum est peccatum: si puniendum non esset, nec peccatum esset. Præueni illum: non vis vt ipse puniat? tu puni.* Et mox: *Puniendum ergo erit aut à te, aut ab ipso. Tu agnosce, vt ille ignoscat.* Idem in Psal. 58. *Quid est*, inquit, *Operantem equitatem? quia hoc in te odisti quod & odit ille, vt incipias placere Deo, dum hoc in te punis quod displicet Deo. Nam non potest impunitum relinqui peccatum, quia verum est: Non misereaeris omnium qui operantur iniquitatem.* Idem in Psalm. 50 explicans illud: *Ecce enim veritatem dilexisti*, id est, inquit, *impunita peccata eorum, etiam quibus ignoscis, non reliquisti: veritatem dilexisti, sic misericordiam prærogasti, vt seruares & veritatem. Ignoscis confitenti, ignoscis sed seipsum punienti. Ita seruatur misericordia & veritas: misericordia, quia homo liberatur: veritas, quia peccatum punitur.* Vide eundem Epist. 122. ad Victorianum, vbi docet Deum nemini peccanti, ne sancto quidẽ parcere; ideóque permisisse Barbaris Italiam & Hispaniam inuadentibus, affligere etiam sanctos viros, & violare sacras virgines.

Deus nulli peccatum impunitum relinquit.

CAPVT DECIMVMTERTIVM.

SYNOPSIS.

Israëli minatur excidium, eo quod homines immolauerit vitulis, vt dispergatur, & euanescat quasi nubes, ros, gluma & fumus: quia Deus inuadet eum quasi leæna, pardus, & vrsa raptis catulis. Ergo perditio tua, id est, ex te est Israël: in me verò auxilium tuum. Secundò, vers. 14. auolat ad Christum, docétque quod Christus moriens eos, omnésque credentes à morte liberabit, & ex inferno educet: erit enim quasi ventus vrens, qui per ignem conflagrationis perdens mundum impium in die iudicij, cuique sortem pro meritis diuidet & retribuet.

Vers. 1.] Loquente Ephraim, horror inuasit Israël, & deliquit in Baal, & mortuus est.

Vers. 2.] Et nunc addiderunt ad peccandum: fecerúntque sibi conflatile de argento suo quasi similitudinem idolorum: factura artificum totum est: his ipsi dicunt: Immolate homines vitulos adorantes.

Vers. 3.] Idcirco erunt quasi nubes matutina, & sicut ros matutinus præteriens, sicut puluis turbine raptus ex area, & sicut fumus de fumario.

Vers. 4.] Ego autem Dominus Deus tuus ex terra Ægypti: & Deum absque me nescies, & saluator non est præter me.

Vers. 5.] Ego cognoui te in deserto, in terra solitudinis.

Vers. 6.] Iuxta pascua sua adimpleti sunt, & saturati sunt: & leuauerũt cor suum, & obliti sunt mei.

Vers. 7.] Et ego ero eis quasi leæna, sicut pardus in via Assyriorum.

Vers. 8.] Occurram eis quasi vrsa raptis catulis, & dirumpam interiora iecoris eorum: & consumam eos ibi quasi leo, bestia agri scindet eos.

Vers. 1. OQVENTE *Ephraim.*] Ephraim vocat Ieroboam, qui ortus fuit ex tribu Ephraim primúsque ex ea creatus est rex Israëlis. q.d. Dum loqui cœpit Ieroboam Ephraimita, ac incitare plebem ad idola, putà ad vitulos aureos colendos, *horror*, vel vt Symmach. & Theodotion, *tremor inuasit Israël*, vt regi idololatræ resistere non auderet, sed eius metu quasi tremore perculsus, Baal, id est, idola, putà vitulos aureos ab eo propositos coleret: *itáque mortuus est*, tam ipse, quàm rex eius, id est, captiuitati & morti temporali fuit addictus, ac multò magis spiritalem animæ mortem incurrit, perdens eum qui dicit: *Ego sum vita*, Ioan. 14.6. iuxta illud: Ezech. 18.20. *Anima quæ peccauerit ipsa morietur.* ita S. Hieron. Rupert. Hugo, Lyran. Emmanuel & Mariana. Ad literam, Baasa occidit Nabat filium Ieroboam; eiúsque stirpem euertit, ac

regnum

regnum ad se transtulit, 3. Reg. 15. 29. Aliter Arias: horrorem enim accipit auersionem à Roboam, quam populo impressit Ieroboam, proponens ei illius tyrānidem, & tributorum immanitatem, itáque à populo auersante Roboam, creatus est rex Ieroboam.

Secundò, pro *inuasit*, hebr. est נשא *nasa*, quod inter alia significat *extulit, alienauit*. Vnde Chald. & Vatab. sic vertunt & explicant; Olim cum ipse Ephraim Deum coleret, tremebant omnes dum ipse loqueretur, túncque extulit caput, factúsque est rex; sed postquam deflexit ad Baal, mortem incurrit, vitaq; & regno priuatus est. Per Ephraim intellige Ieroboam, vel ipsarmet tribum regiam: tribus enim Ephraim in Ieroboam & posteris, regnum in cæteras tribus obtinuit.

VERS. 2. *Et nunc addiderūt ad peccandū.*] Quasi dicat: Insuper peccata peccatis, idola idolis addunt & accumulant, nam *fecerunt sibi conflatile* (conflauerūt idolum) *de argēto suo*, vel auro, aliòve metallo, *quasi similitudinem idolorum*, hebr. *iuxta intelligentiam, vel conceptionem suam idolorum*, siue quam habebant de idolis, hoc est, prout cuique in mentem venit, prout quisque phantasia sua concepit, prout cuique visum fuit, vel libuit effingere, aut formare hoc vel illud idolum, tali vel tali specie, forma & figura; quod clarè noster vertit, *similitudinem idolorum*. Hæc enim eorum mentis conceptio, vel idæa non erat aliud, quàm idæa & similitudo idolorum. Vnde subdit: *Factura artificum totum est*, quasi dicat: Idolum nil habet numinis, vel diuini, sed totum est artificis idæa conceptum, & eiusdem manu fabricatum, dum ergo idolum adoras, idæam & phantasiam fabri adoras: illius enim est opus & imago; nec aliunde quàm ex hac eius officina prodiit: sicut enim artifex mente priùs concipit idæam domus quam fabricare cogitat, ac deinde iuxta eam domum construit, & fabricat; ita & idoloplastes, siue artifex idoli, priùs format sibi idæam idoli in mente, vt v. g. talem habeat mensuram, talem vultum, tales oculos, talem situm, &c. ac deinde iuxta eam illud ex argento, vel auro conflat & efformat. Hebr. ergo תבונה *tebuna* propriè intelligentiam significat, non idæam, à rad. בן *ban*, id est, intellexit; sed in re, intelligentia architecti, artificis & fabri non est aliud, quàm exemplar & idæa rei ædificandæ & fabricandæ, quam Hebræi propriè תבנית *tabnit* vocant, à rad. בנה *bana*, id est, ædificauit.

Hinc patet, magis subtiliter quàm solidè & genuinè, aliquos per *similitudinem idolorum* accipere *imagines idolorum*, quasi dicat: Quanta est Israëlitarum vanitas & stultitia, quod non tantùm ipsa idola, sed & eorum effigies ac imagines expingāt & exsculpant, easque colant quasi deos?

His ipsi dicūt: Immolate homines vitulos adorātes.] Vox *homines* est accusatiui casus, nō vocatiui, patet ex Hebr. זבחי אדם *zobeche Adam*: & ex Septuag. θύσατε ἀνθρώπους, id est, *immolate homines*, v. g. filios quasi victimas: *vituli enim defecerunt*. Sensus est quasi dicat: De idolis dicunt idololatræ, præsertim eorum Sacerdotes: Vos, ô Israëlitæ, qui vitulos aureos Ieroboā adoratis, immolate eis non tantùm oues & boues, sed & homines; quia id faciunt gentes, & quia id fecit Abraham, immolans Isaac filium suum, Genes. 22. Sed vera causa erat, quia dæmon sitit cruorem humanum, eorúmque necem sibi deposcit. Est neruosa antithesis inter vitulos & homines, quasi dicat: Quanta stupiditas est vitulis immolare homines, cum vituli quasi bestiæ homini seruire debeant, non homo vitulis? ita S. Hieron. Cyril. Hugo & alij. Aliqui tamen vt Lyran. Pagnin. Vatab. & Arias, τὸ homines accipiunt in vocatiuo, q. d. Vos ô homines, immolate victimas vitulis aureis, eos adorantes.

Nota pro *adorantes*, hebr. est ישקון *issakun*, id est, *osculantes*. Vnde Vatab. vertit: *Vos ô homines qui sacrificatis vitulis, osculamini eos*. Solebant enim idololatræ in signum venerationis & adorationis, osculari idolum, aut si id non possent, manum propriam loco idoli. Hoc est quod ait Iob c. 31. 27. *Si vidi solem cum fulgeret, &c. Et osculatus sum manum meam*, hoc est, si solem fulgentem adoraui osculando manum meam. Et Ezech. 8. 17. *Ecce applicant ramum ad nares suas*, quasi odorantes & osculantes Deum, cui ramus hic sacer erat. vide ibi dicta. Hinc adoro idē est quod ad ora applico, scilicet manum osculando. ita Plinius libr. 28. cap. 2.

Idcirco erunt quasi nubes matutina.] Culpæ intentat pœnam excidij, eámque celerem, acrem, & plenam, quam proinde quatuor parabolis explicat & exaggerat. Prima est: *Erunt*, inquit, (scilicet Israëlitæ qui vitulos adorarunt) *quasi nubes matutina*, quæ citò à sole oriente dissoluta, vel dispulsa interit. VERS. 3.

Secunda, *sicut ros matutinus præteriens*, quem scilicet sol matutinus statim sorbet, siccat & aufert.

Tertia, *sicut puluis turbine raptus ex area*: puluerem intellige, non arenæ, nec terræ, sed palearum frumenti trituratí, putà glumam & quisquilias palearum (has enim significat hebr. מוץ *mots*) quas ventus turbinis rapit ex area, & huc illúcque disflat. Pari enim modo Israëlitæ ex ista Samaria, ex ea quasi area sua abrepti sunt ab Assyriis in captiuitatem, indéque quaquauersum dispersi.

Quarta, *sicut fumus de fumario*, putà de funibulo, vel camino exit & propellitur, qui statim tenues vanescit in auras: ita è Samaria expellentur Israëlitæ in Assyriam. Pro *fumario* hebr. est ארבה *arubba*, quod Aquila *cataractam*, Symmach. *foramen*, Theodotion καπνοδόχην, id est, fumibulū vertit. Cataractam autem propriè vocant foramen in pariete fabricatum, per quod fumus egreditur, ait S. Hieron. Verùm Septuag. aliis punctis legentes ארבה *arbe*, vertunt *locustam*; quod explicans S. Hieron. Audiat, ait, Ephraim se ἀτμοῦ, id est, vapori, siue auræ & spiritui comparari, qui ita tenuis de ore locustæ egreditur, vt non sentiatur.

Ego autem Dominus Deus tuus fui continuò *ex terra Ægypti.*] Quasi dicat: Ex olitano tempore, quo ex Ægypto te per tot portenta eduxi, iugem tui curam gessi, te protexi, alui, prosperaui quasi Deus, imò pater tuus. Quocirca dixi, & mandaui tibi vicissim id quod sequitur, scilicet: *Deum absque*, id est, præter, *me nescies*, quasi dicat: Non agnosces, nec coles alium Deum quàm me: & *Saluator non est præter me*. Hebr. *Vau*, significans &, est causale. *Et* ergo, id est, *quia*, quasi dicat: Coles me, quia redemptor & saluator tibi nō est alius, quàm ego, qui ex Ægypto aliísque hostibus te saluaui & liberaui. ita Cyril. Theod. Lyran. & alij. VERS. 4

Ego cognoui, practicè, id est, amaui, benefeci, texi & direxi *te in deserto*. ita S. Hieron. Vnde Septuag. vertunt: *Ego te pasui in solitudine*, nempe dans manna de cœlo quotidie. Verè Psaltes VERS. 5.

Psal. 22. 1. *Dominus*, ait, *regit me* (hebr. *pascit me*, *vel est pastor meus*) *& nihil mihi deerit: in loco pascuæ ibi me collocauit.* A

Vers. 6. *Iuxta pascua sua adimpleti sunt.*] Quasi dicat: Cum tam largiter & miraculosè eos per manna, coturnices, & aquam de petra pascerem in deserto aridissimo, ac si in pascuis vberrimis eos collocassem; ipsi saturi mihi recalcitrarunt. ita Chald. itáque impleuerunt illud Mosis de se vaticinium: *Incrassatus est dilectus & recalcitrauit, incrassatus, impinguatus, dilatatus, dereliquit Deũ factorẽ suum*, Deuter. 32. 15. ita S. Hieron. Chald. Hugo, Lyran. & alij.

Vers. 7. *Et.*] Id est, *idcirco*. q. d. Quia ipsi mihi, se tam affluenter pascenti, ingrati & rebelles fuerunt, *idcirco ero eis quasi leæna*. Deum vindicem acerem & terribilem, ac consequenter Assyrios, quibus ad hanc vindictam vsus est Deus, comparat Primò leænæ, quæ sæuior est leone, præsertim dum catulos nutrit. Secundò, pardis *in via Assyriorum*, qui scilicet solent grassari in deserto, per quod ex Iudæa & Samaria itur in Assyriam. Notat captiuitatem per Assyrios factam: Assyrij enim quasi pardi, per hoc desertum Israëlitas vexando, onerando, & verberando quasi mancipia, deduxerunt in Assyriam. Hebr. est אשור *Assur*, id est, Assyrius, verùm Chald. Rabbini, Clarius, Arias, Pagnin, & Vatab. pro Assur legunt אשור *Asur*, id est, aspiciam, accingar ad prædam, insidiabor, à rad. שור *sur*, id est, aspexit, insidiatus est. Vnde vertunt: *Sicut pardus ad viam aspiciam, & insidiabor eis*, vt eos depræder & dilaniem.

Vers. 8. Tertiò: *Occurram eis quasi vrsa raptis catulis*, sæuiens in raptorem, & consequenter in obuios quosque. Mira est sæuitia vrsæ raptis catulis: quia mirus illius in eos amor. Vrsa enim catulos informes gignit, eósque deinde lambendo sensim format & perficit, quod non faciunt alia animalia. Vnde B. Isidor. Pelusiota, discipulus S. Chrysostomi, lib. 3. Epist. 267. legit: *Occurram eis vt vrsa anxia*. atque hoc simili significari vim Dei vltricem.

Tropol. si tantus est vrsæ amor in fœtus informes, tantúsque furor in eum, qui illos sibi eripit; quantus est amor Dei in suos fideles & filios, quantúsque furor in eos, qui illos malo exẽplo, vel prauis consiliis, illecebris, &c. à Deo auertunt, & in Venerem aliáque scelera pelliciunt? Sanè in tales sæuiet Deus magis, quàm vrsa in raptorem catulorum. Vide de vrsæ in catulos studio Plinium lib. 8. c. 36. & Ælian. lib. 2. c. 19.

Et disrumpam interiorà iecoris eorum.] Hebr. Chald. & Septuag. *disrumpam clausuram cordis eorum*. Leo Hebr. *Lacerabo pertinax cor eorum*. Alludit ad leones aliásque feras, quæ solẽt captæ prædæ corpus scindere & findere vsque ad cor, ipsúmque cor primò deuorare. Porrò hebr. לב *leb*, id est, cor, in Script. per Synecdochen significat interiora omnia, puta iecur, præcordia, aliáque viscera. Itaque noster Interpres maluit vertere *iecoris*, quàm *cordis*, quia iecur est sedes amoris & concupiscentiæ; ac proinde iustè à Deo punitur, & disrumpitur. Hac de causa in hymno Sabbathi, ad matutinas horas orat Ecclesia: E

Lumbos, iecúrque morbidum
Adure igni congruo.

quasi dicat: Cócupiscentiam adure, quæ in lumbis & iecore maximè residet.

Ita sentiunt quoque & loquuntur Philosophi & Poëtę, vt Plato & Horat. lib. 1. Ode 25. cum ait:

Cum tibi flagrans amor & libido
Sæuiet circa iecur vlcerosum.

Et lib. 4. Ode 1. ad Venerem:

Si torrere iecur quæris idoneum.

Et lib. 1. Epist. 18.

Non ancilla tuum iecur vlceret.

Rursum dirumpet Deus iecur, id est, vitam, felicitatem & gloriam Israëlitarum; horũ enim symbolum est iecur, vt dixi Thren. 2. 8.

Et consumam eos ibi sicut leo: bestia agri scindet eos.] *Ibi*, scilicet *in via Assyriorum*, ipsáque Assyria. ita S. Hieron. Lyran. & Vatab. Aliter Arias: *Ibi*, inquit, *id est, in corde*. quasi dicat: Sicut leo eos prædæ petit & vorat, adipémque & sanguinem B circa eos diffusum exugit, cætera verò membra permittit vrsis, lupis aliísque bestiis deuoranda: ita ego corda Israëlitarum immissis assiduis curis, mœroribus, anxietatibus & terroribus exedam & consumam: sed bestia agri, id est, Assyrij reliquas corporis partes scindent, & laniabunt. Hæc expositio apposita est, æquè ac erudita.

Moraliter, Deus credentibus & pœnitentibus est mater, aitque: *Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos*, Matth. 11. 28. *Incredulis verò & nolentibus agere pœnitentiam, panther, pardus, vrsa, & leo efficitur*, ait S. Hieron.

Vers. 9.] Perditio tua Israël: tantummodo in me auxilium tuum. C

Vers. 10.] Vbi est rex tuus? maximè nunc saluet te in omnibus vrbibus tuis, & iudices tui, de quibus dixisti: Da mihi regem, & principes.

Vers. 11.] Dabo tibi regem in furore meo, & auferam in indignatione mea.

Vers. 12.] Colligata est iniquitas Ephraim, absconditum peccatum eius.

D *Vers. 13.*] Dolores parturientis venient ei: ipse filius non sapiens, nunc enim non stabit in contritione filiorum.

Perditio tua Israël: tantummodo in me auxilium tuum.] *Tua*, id est, ex te, tuísque peccatis & dementitis tibi obuenit. quasi dicat: Tu ò Israël tibi es causa perditionis, id est, captiuitatis & excidij, non ego: quia in me non est perditio, sed auxilium tuum: nullus enim est qui tibi auxiliari possit & velit nisi ego. Tu vadis te perditum, ego non nisi tibi auxiliari, téque saluare opto & conor. Vers. 9.

Hinc Leo Hebr. Pagnin. & Vatab pro שחת *schachet*, id est, perdere, perditio, legentes שחתך *schichet*, id est, perdidit, excidit, deleuit, vertunt: *Perdidit te vitulus tuus, quem me relicto coluisti; sed in me auxilium tuum.* Perditio ergo hic non significat peccatum & culpam, sed peccati pœnam & excidium: hoc enim significat Heb. *schachet*. ita Septuag. S. Hieron. Lyran. Vatab. à Castro, Mariana & alij. Sensus ergo est, quasi dicat: Tu, ò Israël semper tua rebellione, idolis & sceleribus asciuisti tibi clades, ruinas, & mille calamitates: ego ex aduerso, quantum in me est, curaui & curo tuam salutem mittendo Prophetas, qui te ad pœnitentiam, qua clades imminentes euaderes, hortarentur: tibi ergo tuum excidium imputa, non mihi: Esto enim tandem occursurus sum tibi per Assyrios

tios quasi leo, pardus, & vrsa sæuiens; tamen tu ad hoc me cogis tua obstinatione & impœnitentia, quæ tanta est, vt ipsa volenti mihi tui misereri & parcere, quasi inuito flagellum quo castigeris extorqueat. Hinc Chald. vertit: *Cum vos deprauastis opera vestra, ô domus Israël, dominantur in vos populi: sed quoties conuersi estis ad legem meam, verbum meum fuit vobis præsidio.* Syrus verò: *Corrupi* (perdidi) *te Israël, quis adiuuabit te?* Arabicus Alexandrinus: *In perditione tua, ô Israël, quis est qui te adiuuet?* Arabicus Antiochenus: *Corrumpent te* (hostes, v.g. Assyrij) *quis est qui te adiuuet?*

Vbi nota, vox *tantummodo* licèt expresse non sit in Hebræo, tamen per antithesin intelligitur, duóque significat. Prius, Israëli nec ab Assyrio, nec ab Ægyptio, nec ab Hosee rege suo, nec ab vllo alio sperare debere auxilium, nisi tantù à Deo. Posterius, Dei tantùm esse auxiliari, non perdere: quasi dicat: Sicut tibi proprium est te perdere, ita Dei proprium est tibi auxiliari, téque saluare: per accidens enim ei est, & quasi alienum ab eo, si ob peccata cogatur te punire. ita noster Emmanuel Sa.

Secundò, S. Hieron. ex Hebræo hunc quoque dat sensum: *Dispereas Israël, quia nihil tibi reliquum est, nisi vt mea solùm clementia conserueris.*

Tertiò, Septuag. vertunt: *Corruptioni tua Israël quis auxiliabitur?* id est, captiuitati tuæ *& vltimæ seruituti quis eorum, quos tibi præsules æstimasti, poterit ferre auxilium?* ait S. Hieron. Vnde sequitur: *Vbi est rex tuus?*

Loquitur Propheta de perditione & auxilio primò corporeo & temporali, deinde spirituali & æterno. Hoc enim illo longè grauius, maximique momenti est. Vnde sequitur, perditionem, reprobationem, obdurationem, & damnationem, non esse propriè & per se ex Deo perdente, reprobante, obdurante, & damnante; sed ex homine peccante, séque in peccatis vsque ad finem vitæ obdurante. Ex aduerso prædestinationem, vocationem, & gratiam non esse ex præuiis prædestinatorum meritis; sed ex Deo prædestinante, vocante, & gratia sua prædestinatos præueniente. Hæc enim sunt auxilium Dei. Ita Theologi 1. p. quæst. 23.

Reprobatio est ex homine, prædestinatio ex Deo.

Quocirca licèt in prædestinatis non sit causa, vel ratio cur prædestinentur, tamen in non prædestinatis est ratio, seu causa cur non prædestinentur. Si enim Deus ex seipso motus, aliquos excluderet à beneficio prædestinationis, ipse esset prima causa perditionis illorum, cùm certum sit perituros qui non sunt prædestinati, ait Greg. de Valentia 1. p. q. 23. puncto 4. disp. 1.

Est ergo hæc sententia, *Perditio tua ex te Israël, tantummodo in me auxilium tuū*, generalis & vniuersalis, quam sic quasi per partes & parallela explices:

Captiuitas tua Israël ex te: redēptio tua ex me.
Interitus tuus ex te: salus tua ex me.
Mors tua ex te: vita tua ex me.
Malum tuum ex te: bonum tuum ex me.
Reprobatio tua ex te: prædestinatio tua ex me, qui semper ad ostium cordis sto & misericorditer pulso.
Derelictio tua ex te: vocatio tua ex me.
Miseria tua ex te: felicitas tua ex me.
Damnatio tua ex te: saluatio & beatificatio tua ex me.

Nam vt ait S. August. in sententiis num. 311. *Multa bona facit Deus in homine, qua non facit ho-*

A *mo: nulla verò facit homo, quæ Deus non facit vt faciat homo.*

Quod ergo nonnulli Doctores sic exponunt: *perditio*, id est, peccatum & culpa tua, qua te perdis, ô homo reprobe, est ex te, tuáque mala voluntate: perditio verò, id est, reprobatio & permissio peccati, ex qua infallibiliter sequitur peccatum, & damnatio, est ex Deo reprobante: Hæc, inquā, expositio, huic loco est impertinens: quia perditio, vti ostendi, hic pœnam significat, non culpam. Est & falsa, vt videtur: prima enim permissio primi peccati hominis in Deo, non est effectus reprobationis; nec à Deo reprobante; sed est effectus communis prouidentiæ, qua Deus causas secundas & liberas permittit suæ libertati, vt libe-
B rè bene faciant aut malè, prout voluerint. Hoc enim exigit hominis libertas, & suauis diuinæ prouidentiæ dispositio. Nam reprobatio non est causa peccati, sed potius eius effectus. Deus enim neminem reprobat ideo, vt peccet; sed omnem reprobum ideo reprobat, quia peccauit & reproba gessit, ideòque se reprobum & damnatione dignum effecit. Reprobatio enim est actus iustitiæ vindicatiuæ, quæ necessariò peccatum vindicandum & puniendum, quasi obiectū proprium præsupponit, non facit, nec causat. vide dicta c. 11. vers. 8. & 9.

C Præclarè S. Bern. serm. 8. in natali Domini: *Rectè*, inquit, *Deus non pater vindictarum, vel vltionum dicitur, sed pater misericordiarum, eo quod miserendi causam & originem sumat ex proprio, iudicandi vel vlciscendi magis ex nostro.* Et S. August. sententia 379. *Neminem*, ait, *Deus ad peccandum cogit: præuidet tamen omnes qui propria voluntate peccabunt. Cur ergo non vindicet iustus, quæ fieri non cogit præscius? Sicut enim nemo memoria sua cogit facta esse quæ præterierunt, sic Deus præscientia sua non cogit facienda quæ futura sunt. Et sicut homo quædam quæ fecit meminit, nec tamen omnia quæ meminit fecit; ita Deus omnia quorum ipse auctor est præscit, nec tamen omnium quæ præscit ipse auctor*
D *est; quorum autem non est auctor malus, iustus est vltor.* Clariùs idem Epist. 106. *Si Deus*, inquit, *quēquam immeritum damnare creditur, immunis ab iniquitate non creditur.* Et lib. de bono perseuer. cap. 8. *Qui liberatur, gratiam diligat: qui non liberatur, debitum agnoscat.* Et cap. 11. *Inuestigabilis ergo est misericordia Dei, qua cuius vult miseretur, nullis eius præcedentibus meritis; & inuestigabilis veritas* (id est, iustitia) *qua quem vult indurat, eius quidem præcedentibus meritis, sed cum eo cuius miseretur, plerunque communibus.* Et Epist. 105. *Quærimus causam prædestinationis, nec inuenimus: reprobationis autem causam quærimus, & inuenimus. Nam quibus Deus misericordiam non impertit, vt non impertiatur merentur.* Et lib. 1. ad Simplician.
E quæst. 2. *Ille cui subuenit, & ille quem deserit, ex eadem massa sunt peccatorum. Et quamuis debeat vterque supplicium, ab vno tamen exigitur, alteri donatur.* Ibidem asserit Esau odio habitum à Deo propter peccata. Cum ergo reprobatio sit odium; Deus autem nihil odiat in homine nisi peccata, vt ait S. August. Epist. 105. sequitur, Deum neminem reprobare nisi propter peccata. S. Augustinum sequitur S. Prosper ad capitula Gallor. in sententia super cap. 7. vbi dicit: *Grana Deus non priùs eos* (reprobos) *deseruit, quàm ab eis desereretur. Et quia hoc ipsi voluntaria sufficeros defectione præuidit, ideò in prædestinatione electione illos nō habuit.* Vtrumque secutus S. Fulgent. lib. 1. ad Monimum:

nimum: *Quæst*, inquit, *Monime chariſſime, vt hunc locum Apoſtoli diligenter attendas. Notum namque eſt, iram Dei dici non poſſe, niſi vbi creditur hominis iniquitas præceſſiſſe.* Deus enim cum reprobat dicitur ab Apoſtolo velle *oſtendere iram*, Rom. 9. 22. Idem docent Scotus, Herueus, Caietan. Ferrarienſis, Ioannes Maior, Syluester, Dom. Soto & alij, quos citat & ſequitur Ludou. Molina 1. par. quæſt. 23. art. 4. & 5. diſput. 5. Vaſquez, Bellarmin. Suarez & Gregor. de Valentia ibidem. Hi omnes aſſerunt Deum neminem reprobare niſi ob eius peccata, in quibus vitam finit.

Tropol. *perditio tua Iſraël*, non hoſtium, non infecti aëris, non concurſus ſiderum, non virium accenſi ignis, non armorum, non ducum, non hoſtium, nec exercituum validiſsimorum: hæc enim omnia imbellia & euanida forent, nec te perdere poſſent, niſi tu tuis peccatis iram Dei in te concitares, eámque in tui perditionem laceſſeres & euocares: tibi ergo eam aſcribe, tibi imputa, non hoſti. Idem dicat quælibet reſpub. ciuitas, & anima peccatrix, quæ ſuis ſceleribus Dei vindictam ſibi accerſit, ſuóſque hoſtes in ſuum exitium concitat & armat.

Rurſum idem S. Auguſt. lib. 2. de peccat. mer. & remiſſ. cap. 5. pulchra ſimilitudine idipſum explicat. Sicut, inquit, corporis oculus non adiuuatur à lumine, ſi oculum claudas, aut ſi eum à luce auertas, ita ſi te auertas à Deo, qui lumē eſt quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, aut ſi claudas mentis oculos, incurres in laqueos dæmonum & peribis: ſi verò te conuertas ad Deum, ille tuam mentem illuſtrabit, & te ad ſe conuertet. Itaque ô Iſraël, tua perditio ex te eſt, quia te auertis à Deo: ſalus tua tantummodo ex me, quia conuerſio ad Deum ex peccato à Deo incipiat neceſſe eſt. Hinc D. Thom. 1. 2. q. 112. art. 3. ad 2. ſic explicat: *Defectus gratiæ prima cauſa eſt ex nobis; ſed collationis gratiæ prima cauſa eſt à Deo, ſecundùm illud Oſee: Perditio tua ex te Iſraël, tantummodo in me auxilium tuum.*

Simili ſchemate de excidio Troiæ cecinit Poëta:

Non tibi Tyndaridis facies inuiſa Lacænæ,
Culpatúſue Paris; verùm inclementia Diuûm
Has euertit opes.

VERS. 10. *Vbi eſt rex tuus? Maximè nunc ſaluet te.*] q. d. Reges quos tibi petiuiſti & creaſti non poſſunt te ab inſtante Aſſyriorum excidio eripere & ſaluare; ſed ego ſolus, quem tu negligis & ſpernis. Probat id quod dixit v. præcedenti: *tantummodo in me auxilium tuum*. q. d. Reges & principes tui non poſſunt tibi in hac clade auxiliari: diſce ergo ipſa experientia, quod ego ſolus tibi opitulari poſſim.

Pro *vbi* hebr. eſt אהי *ehi*, quod Septuag. Chald. noſter, Leo hebr. & alij vertunt *vbi*. Aliqui tamen vertunt *ero*, quaſi *Ehi* ſit futurum ab היה *haia*, id eſt, *fuit*, vt ſenſus ſit: *Ero rex tuus nunc*. q. d. Nunc regam & frænabo te quaſi equum rebellem & indomitum. Verùm huic verſioni repugnant ſequentia, *ſaluet te*, &c. quæ de rege, non de Deo, accipienda eſſe liquet.

Et iudices (conſiliarij & principes, vt ſequitur) *tui, de quibus dixiſti*, 1. Reg. 8. 5. *Da mihi regem & principes*.] Hinc videtur, quod populus petens regem à Samuele (qui ei annuens iuſſu Dei, dedit Saulem) ſimul ab eo petierit iudices, quaſi regis conſiliarios; licèt hoc in hiſtoria lib. Regum non exprimatur.

VERS. 11. *Dabo tibi regem in furore meo.*] *Dabo*, id eſt, dedi tibi Saulem iratus, quod regem alium à me petere: item Ieroboam, cæteróſque reges Iſraël, quos proinde mox abſtuli, eo quod impiè viuerent. Simili modo breui auferam vltimum regem Hoſee pariter impium, & in eo, ac cum eo regnum tuum euertam. Verè S. Auguſt. in ſenten. ſententia 252. *Deus, ait, cùm male aliquid poſcitur, dando iraſcitur, non dando miſeretur.*

Vnde S. Hieron. & Lyran. ſic explicant: Dedi tibi Saulem primum regem in furore, & vltimum regem Sedeciam auferam pariter in furore. Aut potiùs, dedi Ieroboam primum regem tuum, ô Iſraël, in furore (de eo enim hic agitur, non de Sedecia & Iuda) & auferam vltimum regem tuum Hoſee in furore.

Nota, Ieroboam, cæteróſque reges ſequentes Iſraëli dedit Deus in ira, quia offenſus peccatis populi, voluit eum abijcere à Ieruſalem, temploque ac regno ſuo, quod erat in Iuda: vnde in pœnam peccatorum eius, dedit ei reges qui ſchiſma facerent à Iuda & Deo, populúmque ad vitulos aureos abducerent.

Probat quod dixit, Iſraëlem à regibus ſuis non debere expectare tutelam contra Aſſyrios & ſalutem: quia, inquit, ego reges hoſce dedi Iſraëli, non ex amore, ſed ex ira; ac proinde pariter auferam eos cum regno & populo ex ira. Quocirca ipſi non tam ſunt ſceptrum, quàm flagellum Dei: quia ſunt virga, qua Deus, non regat gregem ſuum, ſed caſtiget hoſtes ſuos. Verè dixit Liuius lib. 9. *Imperia malè parta, malè geſta, malè retenta obruuntur.* Hoc eſt quod ait Iob cap. 34. 30. *Qui regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi*: quæ verba explicans S. Gregor. lib. 25. Mor. 14. docet ſubditos non debere conqueri de regum & principum vitiis, ſed de ſuis proprijs, quia ob ea Deus iniquos eis dat principes. *Culpam ergo*, inquit, *propriæ magis accuſet operis, quàm iniuſtitiam gubernantis. Scriptum namque eſt: Dabo regem in furore meo. Quid ergo illos nobis præeſſe deſpicimus, quorum ſuper nos regimina ex Domini furore ſuſcipimus.* Vnde concludit: *Sic ergo ſecundùm merita ſubditorum, tribuuntur perſonæ regentium. Sic pro qualitatibus ſubditorum, diſponuntur acta regentium, vt ſæpe pro malo gregis etiam verè boni delinquat vita paſtoris.* Idem lib. 6. Epiſt. 7. *Ita*, ait, *ſibi regentium merita connectuntur & plebium, vt ſæpe ex culpa præcedentium deterior fiat vita ſubiectorum, & ſæpe ex merito plebium delinquat vita paſtorum.* Probat id exemplo Dauidis: *Ille enim Deo atteſtante laudatus, ille ſupernorum myſteriorum conſcius, tumore repente elationis inflatus, populum numerando peccauit, & tamen vindictam populus Dauid peccante ſuſcepit.* Cur hoc? *quia videlicet ſecundùm meritum plebium, diſponuntur corda regentium.* Vnde infert, ſubditos maximè debere orare tam pro regibus, quàm pro toto populi cœtu. Sic Deus Iudæis & improbis in fine mundi, dabit Antichriſtum regem in furore ſuo, vti docet ibidem S. Gregor. imò S. Paulus, *eo quòd charitatem veritatis*, inquit, *non receperunt, vt ſalui fierent, ideo mittet illis operationem erroris, vt credant mendacio*, 2. Theſſ. 2. 10. q. d. Quia Iudæi noluerunt recipere Chriſtum veracem, ideo mittet eis Deus Antichriſtum mendacem. Scelera ergo impiorum quæ in fine mundi erunt maxima, parturient quaſi Antichriſtum, eúmque à Deo regem extorquebunt.

Mor. Deus impiis impios dat reges.

Præclarè Plutarch. lib. de ſera numinis vindi-

cta cap. 4. docet impios Principes & Tyrannos dari à Deo, quasi carnifices, ad sumendum de impio populo pœnas. sicut enim fel hyenæ vtile est ad morbos sanandos, sic & sæuitia Tyranni, vel Magistratus, valet ad expurganda vitia populi: *Tale medicamentum*, inquit, *Agrigentinis fuit Phalaris, Marius Romanis, Orthagoras Myro, Chlisthenes Sycionis*. Hinc Theognides, cum videret vrbem fastu & luxu tumentem:

Vterum, inquit, *fert ciuitas hæc: timeo autem ne pariat*

Virum correctorem malæ insolentiæ vestræ.

Anastas. Nicænus quæst. 15. in Script. duo illustria refert exempla. Primum, cùm Phocas, inquit, Imp. quasi Tyrannus sæuiret in innocentes, Monachus quidam sæpe cum Deo expostulabat: *Cur Domine eum fecisti Imperatorem?* Cui responsum est cœlitus: *Quoniam non inueni peiorem*. Secundum: Monachus quidam hypocrita, sed sceleštus, angeli monitu creatus Thebaidis corruptissimæ Episcopus, cum ex sacro honore insolesceret, audiuit ab angelo: *Cur superbis, ô infelix? non es creatus Episcopus, quòd dignus sacerdotio sis, sed quod ciuitas tali digna erat Episcopo*. Quin & S. Ambros. in Apolog. Dauid, agens de eius lapsu: *Regum*, ait, *lapsus pœna populorum est: sicut enim eorum virtute seruamur, ita etiam errore periclitamur*. Porrò inter alia peccata, quæ impios Principes merentur, Deúmque ad eos dandum prouocant, excellit contemptus sacerdotum & sacrorum: hunc enim Deus tyrannide Principum castigat, inquit S. Cyprian. Epist. 67. ad Rogatianum, idque probat exemplo Samuelis. Huic enim dixit Deus: *Non te spreuerunt, sed me, atque vt hoc vlcisceretur excitauit eis Saul regem, qui eos iniuriis grauibus affligeret, & per omnes contumelias & pœnas superbum populum calcaret & premeret; vt contemptus sacerdos, de superbo populo vltione diuina vindicaretur.*

VERS. 12. *Colligata est iniquitas Ephraim.*] q. d. Scelus Israël repositum & reconditum est in scrinio memoriæ meæ, vti pecunia in arca & loculis colligatur & reconditur: colligatur, inquam, ne excidat, ideóque in mente mea *absconditum est peccatum eius*: quia in ea reseruatur ad tempus vltionis, quod breui aderit, vt puniatur. ita Chald. S. Hieron. Theod. Vatab. & alij. Alludit ad Deuter. 32. 34. *Nónne condita sunt apud me, & signata in thesauris meis?*

Moral. de Confessione. Tropol. nonnulli hæc referunt ad fideles, qui ex verecundia, aut superbia nolunt Confessario sua peccata confiteri: & ad Religiosos, qui nolunt superiori detegere suam conscientiam, animæque infirmitates & malas inclinationes. In his enim colligata est lingua, & consequenter iniquitas: sicut enim morbus ægri curari nequit nisi ipse eum detegat medico, ita nec vitia animi; quibus hoc proprium est, vt sola humilitate confessionis, & charitate, consolatione & instructione Patris spiritualis, vel sanentur, vel mitigentur, vti docet Cassianus, vitæ patrum, ipsáque experientia. Vnde sequitur: *Dolores parturientis venient ei*: quò enim diutius quis silet peccatum, eò difficiliùs illud pandit & expellit; sicut puella quæ fœtum mortuum vtero gestat, quò diutius eum tacet & dissimulat, eò difficiliùs parturiet; quia in dies magis is corrumpitur, vt à matrice & virtute pariendi eiici nequeat. Audi Cassian. Collat. 2. cap. 10. *Illico vt patefacta fuerit cogitatio maligna, marcescit, & antequam discretionis iudicium proferatur, serpens teterrimus velut è tenebroso & subterraneo specu, confessionis virtute protractus ad lucem, & traductus quodammodo, ac dehonestatus abscedit. Tamdiu enim suggestiones eius noxiæ dominantur in nobis, quamdiu celantur in corde.* Confirmat deinde idipsum exemplo Serapionis, qui solitus furari panem ad famem satiandam, furtum confitens, mox tentatione & fame omni liberatus est. vide & Dorotheum serm. 5. Huc spectat illud psal. 31. vers. 3. *Quoniam tacui inueterauerunt ossa mea*. Et Eccles. 4. 24. *Pro anima tua ne confundaris dicere verum. Est enim confusio adducens peccatum, & est confusio adducens gratiam & gloriam.* Et S. August. lib. de decem chordis: *Melior est modica amaritudo in faucibus, quàm æternus cruciatus in visceribus.*

Dolores parturientis venient ei, &c. *quia nunc non stabit in contritione filiorum.*] q. d. Israël dolebit vt parturiens, dum cernet filios suos ab Assyriis occidi & conteri. Pro *in contritione filiorum*, Pagnin. & Vatab. vertunt, *in confractione fœtuum*, id est, in ipso partu, & partus angustiis: per contractionem enim intelligit angustias vteri materni, ab effectu, eò quod fœtus illic confringantur. q. d. Grauissimas de Israële sumam pœnas, & tamen non resipiscet: nam est tanquam fœtus insipiens, qui non conatur statim egredi ex angustiis vteri materni, & prodire in lucem; sed illic diu moratur in confractione. Tam stolidi sunt peccatores, qui cum sint sæpe in extremis angustiis, in illis hærent, ab iisque confringuntur, & conteruntur, nec ad pœnitentiam & ad Deum recurrunt: quod si facerent, mox ab iis se expedirent: à Deo enim liberarentur. Aliter Ruper. & Arias. q. d. Ephraim non agnoscit suam culpam & scelus, dicitque, *Cuncti labores non inuenient mihi iniquitatem*: facit ergo sicut stolida puella, quæ cum fornicata sit, scelus occultat: sed dum ei partus angustiæ obueniunt, illud cum summo dedecore & dolore prodit: nam non stabit in contritione filiorum, id est, tantos in pariendo cruciatus & contritiones patietur, vt sustinere, & dissimulare nequeat; sed se parere vultu & voce prodat, imò proclamet. Pari modo accidet Israëli in excidio: tanta enim erit eius clades & dolor, vt omnes agnoscant eius scelus fuisse enorme, ob quod adeo punitur; licèt illud nunc neget & occultet. ita Ruper. Arias, & Sanchez quem vide.

Tropol. sicut puella fœtum, sic peccator peccatum concipit cum modica & breuissima voluptate, sed illud parturit & parit cum magno & longo dolore, præsenti & æterno. vide S. Hieron. hic ad vers. 15.

Vers. 14.] De manu mortis liberabo eos, de morte redimam eos: ero mors tua ô mors, morsus tuus ero inferne: consolatio abscondita est ab oculis meis.

Vers. 15.] Quia ipse inter fratres diuidet: adducet vrentem ventum Dominus de deserto ascendentem: & siccabit venas eius, & desolabit fontem eius, & ipse diripiet thesaurum omnis vasis desiderabilis.

De manu mortis liberabo eos.] Chald. vertit in præterito, *liberaui eos*. q. d. Hactenus sæpius Israëlitas pœnitentes, & me inuocantes liberaui ab hostibus, VERS. 14.

ſtibus,morte & excidio:at iam impœnitentes,mihique rebelles tradam hoſtibus & morti:imò ipſe ero eis mors,vt ſequitur. Verùm Hebr.Septuag. & alij paſſim legunt in futuro, *liberabo & redimam.* Secundò, Leo Hebræus & Clarius ſubaudiunt conditionalem voculam *Si*, vertúntque per ſubiunctiuom, q.d. Si populus Iſraël eſſet filius ſapiens & reſipiſceret à peccatis,ac ad me rediret, de faucibus inferni & mortis liberarem eum: at quia manet inſipiens & impœnitens, morti à me tradetur. Vbi nota,pro *mortis*, hebr.eſt שְׁאוֹל *ſceol*, id eſt,*inferni*,vt vertit Syrus; ſed eodem res redit: quia hæc duo tunc erant coniuncta. Nam ante reſurrectionem Chriſti, qui ibât in mortem,ibant pariter in infernum.

Verùm nec Hebr.nec Septuag.nec Chald.nec alij habent voculam *Si*, ſed legunt abſolutè *liberabo & redimam.* Hæc ergo eſt vera & genuina lectio.

Quæres,quis eius ſit ſenſus, & de qua liberatione hic agatur? Primò,Ruffinus hæc accipit de liberatione vrbis Ieroſolymæ è manu Sennacherib eam obſidentis, quæ facta eſt per angelum cædentem 185.millia Aſſyriorum,4. Reg.19.35. Verùm illa fuit liberatio Iodæ & Ieroſolymæ;hic verò agitur de liberatione Ephraim, id eſt,decem tribuum,vt patet verſ.1.

Meliùs Theodor.& à Caſtro, cenſent hic agi de liberatione è captiuitate Babylonica:licèt enim ea primariò fuerit Iudæorum, tamen ſecundariò fuit quoque Iſraëlitarum: multi enim ex iis miſcentes ſe Iudæis, eum iis è captiuitate,in Iudæam redierunt.In captiuitate enim erant quaſi in morte & in inferno, erántque ibi morituri & in infernum deſcenſuri, niſi Deus inde eos liberaſſet. Typicè autem agi hic de liberatione & redemptione Chriſti, qui moriens & reſurgens Patres è limbo & morte liberauit,vitæq́ue reſtituit. Simili ſchemate Eaechiel cap.37.1.per oſſium aridorum viuificationem,repræſentat liberationem Iudæorum è captiuitate, & typicè reſurrectionem mortuorum.

Verùm alij paſſim hæc non typicè, ſed ad literam accipiunt de Chriſto, qui ſua reſurrectione Patres inferno & morte liberauit, ſecúmque reſurgere fecit; ac in fine mundi omnes pariter à morte ad vitam reuocabit in vniuerſali reſurrectione. Tunc enim perfectè hoc oraculom implebit Chriſtus, qui inchoatè illud impleuit in ſua reſurrectione: in ea enim nos ſimul cum eo quaſi reſurreximus per fidem & ſpem.Ita cenſent S. Hieron. Haymo, Hugo,Ruper. Lyran. Vatab. Arias,Ribera & alij paſſim hîc,ac S. Auguſt.ſerm. 157. de Temp. Euſeb. lib. 4. demonſtr. cap.12. S.Gregor.hom.22. in Euang. & veteres Rabbini apud Galatin.lib.8.c.21. vbi refert verba R.Moſis Hadarſan, dicentis: *Ibat mecum Meſſias filius Dauid,quouſque perueni ad portas gehennæ, cúmque viderent captiui qui in gehenna erant, lumen Meſſiæ,gauiſi ſunt eum recipere,dicentes: Hic educet nos de his tenebris, ſicut dictum eſt Oſeæ 13. De manu inferi redimam eos, de morte liberabo eos.* Probatur hæc ſententia Primò:quia ita de Chriſto hæc explicat Apoſt.1.Corinth.15.54.dicens:*Cùm autem mortale hoc induerit immortalitatem* (in communi reſurrectione) *tunc fiet ſermo qui ſcriptus eſt: Abſorpta eſt mors in victoria. Vbi eſt mors victoria tua? Vbi eſt mors ſtimulus tuus?* Vbi manifeſtè citat verba Oſee hoc loco, vti mox pleniùs dicam.Secundò,quia id arguunt ipſa verba ſequentia: *Ero mors tua,ô mors,morſus tuus ero,inferne*,quæ vmbraticè tantùm, & tenuiter admodum conueniunt Cyro Iudæos è Babylone liberanti; propriè verò competunt Chriſto, victori & triumphatori mortis & inferni,vti liquet ex ipſis verbis,& paſſim docent Patres & Interpretes, adeo vt hic videatur communis eſſe fidelium & Eccleſiæ ſenſus,cui contradicere eſt nefas. Tertiò,quia Iſraëlitæ de quibus hic agi nonnulli cenſent, è captiuitate Aſſyriaca nunquam ſunt liberati, ſed in ea manſerunt.Ergo de iis dici nequit,*liberabo & redimam eos*: licèt enim aliqui cum Iudæis è Babylone redierint,tamen id per accidens fuit, illíque fuere perpauci. Hæc autem ſententia & promiſſio, *De manu mortis liberabo eos*, eſt generalis & vniuerſalis:ergo omnes ſpectat, & ad paucos arctanda non eſt.

Dico ergo, Prophetam hic de more ab Iſraëlitis ſui temporis auolare ad Chriſtum: ſolent enim Prophetæ triſtibus læta ſubiungere, ne populi animos in deſperationem adigant, ſed ad ſpem meliorum erigant. Illa autem læta ſunt, liberatio & redemptio faciēda per Chriſtum. Cùm enim hic Propheta plenum Iſraëlis prædixiſſet excidium,quæ erat res triſtiſſima, & extremæ deſperationis occaſio, vt hoc leniat cōſolatione melioris ſortis,vtque hoc quaſi fel melle iucunditatis dulcoret, ſubdit eos non tantùm è captiuitate,ſed & à morte ac inferno liberandos per Chriſtum: Chriſtum enim eos, ſi in ipſum credant, æquè ac alios omnes ſibi credentes, à morte & inferno liberaturum.

Fateor tamen alludi hic ad liberationem è captiuitate Babylonica,iuxta ſenſum ex Theodoreto paulò antè allatum; ita tameu vt in ea non ſiſtat Propheta, ſed eam obiter tantùm, quaſi vmbram perſtringat & præteruolet, ac mentis ſuæ aciem ſcopúmque figat in Chriſto, quem vnum ad literam ſignificare intendit. Simili modo Iſaias à Cyro auolat ad Chriſtum,dicens cap.45.8. *Rorate cœli deſuper,& nubes pluant iuſtum.* Vide can. 4.& 5.quos præfixi Prophetis maioribus.

Ero mors tua, ô mors, morſus tuus ero,inferne.] Rupert.lib.6. in Ioannem poſt medium, morſum paſſiuè accipit pro cibo qui mordetur & comeditur,ac talem fuiſſe Chriſtum, qui deſcendeus ad inferos, ſeipſo pauit,recreauit, & viuificauit Patres in limbo: *Quem*,inqoit, *agnum in cruce torridum, illa ſacratiſſima veſpera ſimul omnes in inferno poſiti velociter comederunt, impleta prophetia quæ dicit: O mors ero mors tua,morſus tuus, inquit, ero inferne:quem, inquam, agnum mortui in inferno comederunt, nos eundem manducamus*(in Euchariſtia)*vt in æternum viuamus.* Verùm hoc myſticum eſt,non literale neç genuinum.Potiùs enim morſus hic actiuè capitur, æquè ac mors, quo ſcilicet Chriſtus momordit infernum,æquè ac mori fecit mortem, eámque moriendo occidit. Hoc enim ſignificat vox Hebræa, vt mox dicam. Vnde & pro *morſus*, Septuag. vertunt *aculeus*, per qoem Ruper.rurſum hic & 1. Cor.15. accipit diuinitatem Chriſti.Ait enim:*Libera eos à morte. Sed quomodo id fiet? Mordebis me,ô inferne, & vt hamum deuorabis; ſed poſtea hamo diuinitatis meæ diſrumpam ventrem tuum, & exibo.ac ſimul exibunt Patres.Chriſtus eſt de quo ait Iob cap.40.20. An extrahere poteris Leuiathan hamo?* Hoc accommodatitium eſt & elegans: nam ad literam ſtimulus hic eſt mortis, non Chriſti: vertunt enim Septuag. *Vbi eſt mors ſtimulus tuus?* Ergo quoad ſenſum literalem,

teralem, Theodor. & à Castro per mortem & infernum accipiunt captiuitatem Babylonicam. q. d. E Babylone, quasi è faucibus mortis & inferni, Israëlitas liberabo, itaque ipsis quasi mortem interficiam, & infernum destruam. Chaldæus contrariè vertit: *Erit*, inquit, *verbum meum contra eos in necem, & verbum meum ad disperdendum*. q. d. Verbo & iussu meo per Assyrios occidam Israëlitas, trudámque in infernum. Huc accedit Clarius: vertit enim: *Ero pestes tuæ ad mortem, ero excidium tuum ad sepulchrum*. q. d. Consumam te, ô Israël, vsque ad internecionem, vsque ad mortem & sepulchrum. Verùm ex definitione Ecclesiæ, & Concilij Tridentini Sess. 4. sancientis, vulgatam versionem esse genuinam S. Scripturam; de fide certum est, hanc huius loci esse sententiam: *Ero mors tua, ô mors, ero morsus tuus, ô inferne*: sic enim habet vulgata versio. Certum pariter est, de Christo victore mortis & inferni hic esse sermonem, vti paulò antè probaui. Mors enim & infernus significant regnum mortis & inferni, quo mors per Adæ peccatum in orbem inducta, omnibus eius posteris dominabatur, vti docet Apostolus Rom. 5. 12. & sequentibus, ac in omnes mortuos ius & imperium exercebat, eósque inferno, quasi assectæ & carcerario suo dedebat, & mancipabat vsque ad Christi aduentum. Est prosopopœia: mors enim & infernus hic quasi duæ personæ, & duo reges inducuntur latè dominantes, quos regno & vita spoliauit Christus è morte & inferno resurgens, ac de vtroque triumphauit: mortem quidem, quia post resurrectionem mors nulla erit: infernum verò, quia post eandem nullum amplius poterit capere, & deuorare.

Symbol. Resur. phœnix & hydrus.

Hinc resurrectionis Christi & nostræ symbolum est Primò, phœnix, qui fertur emori, resurgere & iuuenescere: moriendo ergo occidit mortem, & suscitat vitam. Vnde illud Iob 29. 18. *Dixi: In nidulo meo moriar, & sicut palma*. Tertul. lib. de resurr. cap. 13. Vatab. R. Salomon & alij vertunt, *Et sicut phœnix multiplicabo dies*. Hic enim longæuus est, & in nidulo moritur.

Secundò, sicut hydrus crocodilum interficit, sic Christus mortem & tartarum. Audi B. Petrum Damiani lib. 2. Epist. 18. ad Cardin. *Hydrus*, ait, *animal est habitans in gurgitibus fluminum, crocodilis feraliter inimicum. Hic itaque cum viderit crocodilum aperto ore in crepidine fluminis dormientem, prouoluitur in limo luti, vt faucibus illius lubrico corpore facilius possit illabi. Tunc in eo crocodili dormientis perniciter insilit, quem ille desubitatus repente deglutit. Hydrus verò viscera eius cuncta dilaniat, donec eo iam prorsus extincto, de cadauere illius viuus & victor erumpat. Quid hic crocodilus, nisi figuram tenet mortis & tartari? Quid hydrus, nisi victoriam innuit Saluatoris? Limo ergo hydrus obuoluitur, dum Redemptor noster humana carnis luto vestitur. Hic ventrem ingreditur crocodili, quia Dominus claustra penetrauit inferni. Hic demolitur intima viscerum, & Dominus mortis euertit imperium. Ille corroso ac penetrato cadauere post victoriam redit, quia saluator noster postquam infernum moriendo momordit, cum triumphali de sepulchro gloria resurrexit. Vnde morti per Prophetam victor insultat: Vbi est, inquit, ô mors victoria tua? vbi est stimulus tuus? Et iterum: O mors ero mors tua: morsus tuus ero inferne*.

Citat hunc Oseæ locum S. Paulus 1. Corinth. 15. vers. 54. sed ex versione Septuag. hoc modo: *Vbi est mors victoria tua? Vbi est mors stimulus*

A *tuus*? Vnde patet hic duplicem esse ex Hebræo versionem, vtramque canonicam: tam enim nostra hic in Osee, quàm Septuag. quos sequitur Paulus, est canonica.

Vbi nota Primò, Hebræum אהי *ehi* significat *ero*, vt vertit Noster hic vers. 14. Secundò, vt R. Iona, *ehi* per metathesin sumitur pro איה *aie*, id est, *vbi*, vti vertunt Septuag. & Paulus 1. Corint. 15. 55. & ita τὸ *ehi* vertit noster, Septuag. & Chald. hic vers. 10.

Nota Secundò, pro *mors tua*, hebr. est דבריך *debareecha*, quòd si à דבר *deuer* deducas, significat *pestes tuæ*, q. d. O mors ero plenissima pestis & mors tua: &, vt Symmachus vertit, *ero plaga tua*.
B Sin à דבר *dauar*, id est, verbum, deducas, significat, *vbi verba tua*, vel *sermones tui*? vt vertit Aquila & V. editio. Septuag. vertunt δίκη, hoc est, causa; pro quo Paulus hic habet νῖκος, id est, victoria. Vnde putant aliqui Paulum apud Septuag. legisse νῖκος, vel νίκη, pro δίκη: sed omnia vetera exemplaria Septuag. interpretum, teste Hieronymo, habent δίκη, id est, causa: meliùs ergo dicemus, Apostolum immutasse verba, non sensum, cum pro *causa* posuit *victoriam*: græcum enim δίκη quatuor significat. Primò causam forensem, & vt Hieron. in Osee 13. vertit, contentionem. q.d. Vbi est, ô mors, causa tua contentiosa, qua in Dei iudicio homines ob peccatum mortis reos peragebas &
C vincebas? Secundò, significat δίκη sententiam. q. d. Vbi est ô mors, sententia tua, qua scilicet omnes tibi, id est, morti adiudicati sunt? Tertiò, significat ius. q. d. Vbi est ius quod olim habebas in omnes? Quartò, significat pœnam. q. d. Vbi est pœna illa durissima qua homines puniebas, & perdebas? & hoc quartum alludit ad hebræum *deuer*, id est, pestis; priora tria alludunt ad *dauar*, id est, verbum. Ex quibus patet in re causam idem esse quod victoriam.

Nota Tertiò, pro *morsus tuus* Hebr. est קטבך *katavcha*, quod Symmachus occursum vertit, Theodotion & V. editio plagam & conclusionem, Septuaginta κέντρον, id est, stimulus, aculeus,
D quo scilicet mors homines confodiebat & occidebat. Propriè *kataveha* significat excisionem, qua Christus mortem omnia succidentem succidit. Hoc enim est *katob*, scilicet euulsio, excisio, excidium, seu exitium, hoc est, lues subitò euellens & excindens, qualis est febris valida, pestis, apoplexia, quæ subitò mortem adfert, ipsáque mors subitanea, quæ hominem auellit & excindit.

Noster aptè vertit *morsum*. Vbi aduerte, *morsus* hic tam passiuè, quàm actiuè sumi potest. q. d. Ego Christus mordebor à te, ô mors, & ô inferne; sed ita, vt à te morsus te vicissim mordeam, ita vt à te quasi absorptus viscera tua disrumpam, itáque fideles electos educam è ventre tuo.

E Nota Quartò, pro *inferne*, vt habent hebræa & Noster, & græca 1. Corinth. 15. 55. ποῦ σου ᾅδη τὸ νῖκος; *vbi est ô inferne victoria tua*? interpres noster hic vertit: *Vbi est mors victoria tua*? eodem sensu: infernus enim & mors significant statum mortuorum: omnes enim olim ante Christum post mortem in limbum descendebant. Sic Act. 2. 24. & alibi, græcum θανάτου, id est, *mortis*, noster interpres vertit *inferni*. Eodem ergo redit versio Septuag. quam sequitur Paulus, cum nostra & hebræo. Sensus ergo est, Vbi est mors victoria & stimulus tuus, quo soles homines occidere, eísque dominari? quasi dicat: Periit, confractus est à Christo, qui est mors tua, ô mors, & morsus suo

R te,

te, ô inferne, disrupit & absorpsit.

Vbi aduerte: hoc cœptum est impleri cùm Christus resurrexit, & animas sanctorum è limbo reduxit, sicque ex inferis quasi morsu hanc partem abstulit. ita Anselm. & Orig. homil. 22. in Euangelia, & Aug. serm. 137. de tempore: perfectè autem implebitur in communi resurrectione, vt docet Apostolus. Pulchrè S. Hieron. in Epitaphio Nepotiani ad Heliodorum, mortem alloquens, illique cum Paulo insultans: *Qui*, inquit, *per Osee quondam tibi rigidus minabatur, Ero mors tua, ô mors, ero morsus tuus, inferne, illius morte tu mortua es, illius morte nos viuimus: deuorasti, & deuorata es, dùmque assumpti corporis Christi sollicitaris illecebra, & auidis faucibus prædam putas, interiora tua adunco dente* (vel vt alij legunt *vnco*) *confossa sunt. Gratias tibi Christe Saluator, tua agimus creatura, quod tam potentem aduersarium nostrum dum occideres, occidisti.*

Denique Syrus secutus Septuag. vertit: *Vbi est igitur victoria tua, ô mors? aut vbi est aculeus tuus, inferne?* Et Arabicus Alexandrinus: *Vbinam sententia tua, ô mors? & vbi spina tua?* putà stimulus tuus. Et Arabicus Antiochenus: *Vbi est causa tua* (lis tua, ius tuum) *ô mors? Et vbi telum* (vel gladius) *tuum, ô inferne?*

Mor. per Christum Christiani insultant morti.

Audi S. August. serm. 137. de tempore, & ex eo S. Gregor. hom. 22. in Euang. *Ero*, ait, *mors tua ô mors, ero morsus tuus, inferne: Id namque quod occidimus, agimus vt penitus non sit. Ex eo enim quod mordemus partem abstrahimus, partémque relinquimus: quia ergo in electis suis funditus occidit mortem, mors mortis extitit: quia verè ex inferno partem abstulit, & partem reliquit, non occidit funditus, sed momordit infernum. Ait ergo: Ero mors tua, ô mors, ac si apertè dicat: Quia in electis meis te funditus perimo, ero mors tua. Ero morsus tuus inferne, quia sublatis eis, te ex parte transfigo.* Celebrant veteres robur, victorias, & triumphos Achillis, Herculis, Sampsonis, Alexandri, Iulij Cæsaris & similiū, quibus nemo in hac vita resistere valuit: sed hi omnes à morte victi sunt, & ad inferos descenderunt. Solus Christus domitor est mortis & inferni. Vnde ait ipse Apoc. 1. 18. *Habeo claues mortis & inferni.* Et cap. 20. 13. *Mors & infernus dederunt* (Christo iudici) *mortuos suos. Et infernus & mors missi sunt in stagnum ignis.* Itaque in die iudicij mors & infernus in triumphum ducentur à Christo, eiúsque currum triumphalem sequētur, iuxta illud Abac. 3. 4. *Ante faciem eius ibit mors, Egredietur diabolus ante pedes eius.* Insuper fecit Christus, vt non tantùm ipse, sed & omnes eius milites & sequaces infernum & mortem vincāt, de iisque triumphent.

Præclarè S. Bernard. serm. 26. in Cant. describens mortem lætam & felicem Gerardi fratris sui: *Non*, inquit, *dubium quin ad illos ieris, quos circa medium extremæ noctis tua inuitabas ad laudem, cum in vultu & voce exultationis subitò erupisti in illud Dauidicum, stupentibus qui assistebant: Laudate Dominum de cœlis: Laudate eum in excelsis. Iam tibi, frater mi, nocte adhuc media diescebat, nox sicut dies illuminabatur. Prorsus illa nox illuminatio tua in deliciis tuis. Accitus sum ego ad id miraculi, videre exultantem in morte hominem, & insultantem morti: Vbi est mors victoria tua? Vbi est mors stimulus tuus? Iam non est stimulus, sed iubilus. Iam cantando moritur homo, & moriendo cantat. Vsurparis ad lætitiam mater mœroris, vsurparis ad gloriam gloriæ inimica, vsurparis ad introitum*

A *regni porta inferi, & fouea perditionis ad inuentionem salutis, idque ab homine peccatore.* Causam subdit: *Iustè nimirum, quia tu iniquè in hominem innocentem & iustum potestatem temeraria vsurpasti. Mortua es, ô mors, & perforata hamo quem incauta glutisti, cuius illa vox est in Propheta: O mors ero mors tua, morsus tuus ero inferne. Illo inquam hamo perforata, transeuntibus per medium tui fidelibus, latum lætúmque exitum pandis ad vitam. Gerardus te non formidat larualis effigies. Gerardus per medias fauces tuas transit ad patriam, non modò securus, sed & latabundus & laudans.* Ita S. Vincentius, Laurentius, Sebastianus, aliique Martyres tortoribus, tormentis, & morti per Christi gra-

B tiam & robur insultarunt. Ita SS. Confessores, Anachoretæ, Religiosi in morte exultarunt, & etiamnum exultant: quia mortem moriendo superant, & ad beatam immortalitatem transeunt, vti multis demonstrat noster Hieron. Platus lib. 1. de bono status religiosi cap. 31. Neque religiosi tantùm, sed & fideles quique. Hinc illæ eorum voces: *Mors Christianis ludus est. Maturus aui est, qui pro Christo potest mori. Vita mihi in tedio, mors in desiderio. Vita mihi non eripitur, sed in melius commutatur. Nunc mori desine, & viuere incipio.* In hac enim vita *propter te*, ô Domine, *mortificamur tota die.* S. Cyprianus audiens sententiam mortis: *Gratias*, inquit, *age Deo omnipotenti, qui me à vin-*

C *culis huius corporis dignatur absoluere.* Idem Epist. 1. ad Cornelium, laudans eius & populi Rom. in fidei confessione constantiam: *Intellexit aduersarius*, inquit, *milites Christi vinci non posse, mors posse, & hoc ipso inuictos esse, quia mors non timent.* Nam vt ait S. Bernard. trac. de natura & dignitate diuini amoris cap. 15. *Hunc transitum ad vitam miseri infideles mortem appellant, fideles autem quid, nisi Pascha? quia moritur mundo, vt perfectè viuat Deo: ingreditur locum tabernaculi admirabilis vsque ad domum Dei.*

Denique ex hoc loco, & ex 1. Petr. 3. 19. vbi dicitur Christus prædicasse inferis, Origenes, & nonnulli alij opinati sunt, Christum aliquando

D omnes damnatos ex inferno liberaturum, ac consequenter omnes damnatos aliquando fore saluandos. Ita censuit Marcion, Christum in suo ad inferos descensu omnes animas damnatas liberasse, vti referunt Iren. lib. 1. cap. 29. & Epiphan. hær. 24. sic multi putant animam Traiani Imperatoris, precibus S. Gregorij ex inferno fuisse liberatam. Et in nonnullis Patrum historiis (teste Niceta in orat. 42. Nazianzeni) refertur, Platonem apparuisse cuidam Christiano, qui ei sæpe maledicebat, ac dixisse: *Ego quidem peccatorē me esse non inficior; verùm cùm Christus in infernum descendit, nemo ante me ad fidem accessit.* Verùm hæc apocrypha sunt, fabulosa & hæretica, vti docet

E Bellarm. lib. 2. de purgat. cap. 8. Suarez 3. p. q. 52. art. 8. disp. 43. sect. 3. & alij.

Christus in limbo primum dedit iubilæum.

Christus ergo descendens ad inferos, solùm Patres è limbo, & animas purgatas, vel purgantes è purgatorio liberauit. Piè enim multi censent, Christum triumphatorem in suo descensu ad inferos, omnibus in purgatorio existentibus dedisse iubilæum, & primas indulgentias, nimirum plenariam culparum ac pœnarum remissionem. Sic enim solent reges cum alicubi inaugurantur, reos omnes è carceribus liberare. Hoc enim decet beneficentiam & magnificentiam noui Principis, vt felix sit regni auspicium, vtque opinionem clementiæ sibi conciliet. Vnde S.

Gregor.

Gregor.lib.13.mor.20. asserit Christum descendendo ad inferos liberasse omnes electos. Et S. August.serm.137.de temp. *De electis suis*,inquit, *nullum apud inferos reliquit*. Et S.Anselm. in Elucidario: *Omnes absoluit, & in gloriam duxit rex gloriæ*, iuxta illud Isaiæ 49.vers. 9. *Dicas his qui vincti sunt: Exite: & his qui in tenebris sunt: Reuelamini*. Huc quoque inclinat Marsil. in 3. quæst. 13. art. 2. dubio 3. Maior in 3. dist. 22. Gabriel ibidem dubio vltimo, Dom. Soto in 4. dist. 45. quæst. 1. art. 1. Gerson Alphabeto 83. lit. F. dicés, Christum fortè purgatorium euacuasse: licèt D. Thom. 3. p. q. 52. art. 8. & ibidem Suarez, suspicentur Christum non omnes purgatorio liberasse, sed aliquibus tantùm hanc gratiam indulsisse, nimirum illis solis, qui ad illam magis dispositi erant, v. g. qui singularem aliquam perfectionem fidei ac deuotionis erga Christum, vel passionem, aut gloriam eius habuerunt dum viuerent. Durius est quod censent Durand. in 3. dist. 22. q. 4. Richard. ibidem art. 3. q. 2. Abulen. paradoxo 5. cap. 118. Christum nil penitus indulsisse animabus purgatorij, sed tantùm illas liberasse, quę iam omne debitum pœnæ exoluerant.

Mors mors est concupiscentia.

Mysticè, S. August. lib. 83. quæst. 70. & Epist. 57. ad Dardanum, per mortem accipit concupiscentiam, siue fomitem peccati: hæc enim concupiscit & contendit contra spiritum: hanc enim morté, inquit ipse, peccato meruimus. Hæc mors & contentio auferetur in resurrectione & gloria cœlesti: nulla enim erit contentio inter carnem, & spiritum, cum mortale hoc induerit immortalitatem: *Mortem*, inquit, *significari arbitror hoc loco carnalem consuetudinem, quæ resistit bonæ voluntati delectatione bonorum temporalium fruẽdorum. Non enim diceretur, Vbi est contentio tua? si non restitisset & repugnasset. Ipsius contentio etiam illo loco describitur: Caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem. Hæc enim sibi inuicem resistunt & aduersantur, vt non quæcunque vultis, illa faciatis. Fit ergo per sanctificationem perfectam, vt omnis carnalis appetitus spiritui nostro illuminato & viuificato, id est, bonæ voluntati subiiciatur. Hanc autem mortem meruimus*. Et mox: *Ergo aculeus mortis peccatum est, quia peccato facta est delectatio, quæ iam possit resistere bonæ voluntati, & cum dolore cohiberi: quam delectationem, quia in defectu est anima deterioris effecta, iure mortem vocamus. Tunc itaque absorpta erit mors in victoriam, cum per sanctificationem in omni parte hominis perfectam delectatione spiritualium delectatio carnalis obruitur*.

Consolatio abscõdita est (heb. *absconditur*) *ab oculis meis*.] Ita Heb. Septuag. & alij passim. Perperam ergo Chald. & Theod. vertunt, *ab oculis ipsorum*, putà Israëlitarum cum excindentur. q.d. Auferam ab illis omnem consolationem, auferendo meam præsentiam & maiestatem, & consequenter omne bonum ab eis. Iam *abscondita est*, id est, breui certóque abscondetur.

Rursum pro *consolatio* hebr. est נֹחַם *nocham*, quod tria significat, consolationem, commiserationem, & pœnitentiam. Consolationem vertit noster & Septuag. at recentiores, vt R. Dauid, & ex eo Leo Hebr. Pagnin. & Arias vertunt pœnitudinem, q.d. Abscondetur, id est, non veniet in conspectum meum pœnitudo, hoc est, non mutabo sententiam meam de Israëlis excidio pœnitentia ductus, vti sæpe hactenus feci, sed sine vlla commiseratione certò & obfirmatè eum disperdam. Verùm quomodo hæc cohærent cum con-

A solatione summa quæ præcessit, *Ero mors tua, ô mors, morsus tuus ero, inferne*. Rursum hęc ad Christum spectant, non ad Israëlem, vti paulò antè demonstraui.

Dico ergo, sensus est quem dat S. Hieron. *Dum video & considero*, inquit, *duram mortis necessitatem (eo quòd nullus sit hominum qui viuat, & non moriatur) non valeo consolari, quicquid mente concepero dolorem meum non potest mitigare, cernentis charissima inter se nomina morte seiungi: ipse*, inquit, *infernus inter fratres diuidit*. q.d. Dum contemplor omnes homines mori & ad infernum descendere, dum video mortem omnia depasci, & fratres à fratribus separare, valde contristor: sed me consolor, dum ad Christum mortis domitorem oculos reflecto. Ille enim id quod promisit, *Ero mors tua, ô mors; morsus tuus ero, inferne*; sine dubio

B re ipsa præstabit. Huc accedit Lyranus, qui hanc accipit quasi vocem à morte per Christum suscitandorum, sed anxiorum, eo quòd nesciant suam sortem, an scilicet in die iudicij inter electos ad dextram, an inter reprobos ad sinistram collocandi sint, donec Christus iudex inter fratres diuidat, & cuique suam sortem, locum, & mercedem pro meritis attribuat. Hæc expositio huic loco congrua est, & apposita.

Quia ipse inter fratres diuidet.] *Ipse*, scilicet *infernus*, non captiuitatis Assyriacæ, vt vult Theodor. & Arias, q.d. Quia Ephraim fecit schisma, & Vers. 15.

C diuisit se à fratribus, putà à duabus tribubus, idcirco adducet Deus ventum vrentem, putà Salmanasar, qui eum in captiuitate diuidat & dispergat: sed infernus propriè dictus. Hic enim diuidit fratres viuos à mortuis, quos absorbet: ipsos etiam mortuos diuidit, dum vnus hoc loco, aliùs alio in inferno pro operum diuersione collocatur. Ita S. Hieron. & Haymo. Aliter Lyran. Ipse, inquit, scilicet Christus, diuidet in iudicio homines iustos ab iniustis, putà electos à reprobis.

Nota pro *diuidet*, vti vertunt Noster & Septuag. legentes in Hebr. יַפְרִיד *iaphrid*, iam in Hebræo legitur יַפְרִיא *iaphri*, id est, multiplicabit, crescet, fructificabit: vnde deducitur nomen

D Ephraim, id est, frugifer, crescens, multiplicans. Inde enim Ioseph filium sibi natum vocauit Ephraim, dicens: *Crescere me fecit Deus in terra paupertatis meæ*, putà in Ægypto, in qua fui incarceratus, pauper & miser, Genes. 41. 52. quam nomenclaturam confirmans & extendens Iacob, pater Ioseph, benedicens Ephraim dixit: *Semen illius crescat in gentes*, Genes. 48. 19. Alludit ergo *iaphri* ad *Ephraim*, de quo est sermo: q.d. Ephraim iuxta etymon suum erat Ephraim, id est, frugifer: creuit enim & germinauit in multam sobolem, iuxta benedictiones aui sui Iacob, quamdiu in cultu & lege Dei stetit: at quia iam ab eo desciuit, adducam ventum vrentem, qui omnia hæc

E eius germina arefaciat. ita Clarius & Pagnin. Aut vt Chald. *Quia*, inquit, *multiplicauerunt opera corrupta, ideo adducam regem fortem*, putà Salmanasar, qui eos puniat & perdat. Meliùs Vatab. & alij hoc de Christo accipiunt. q. d. Christus est Ephraim, qui *iaphri*, id est, multiplicabit electos suos in die iudicij, tum numero, tum gloria; vti in hac vita multiplicauit eos gratia, meritis & virtutibus. Optimè de inferno accipias. Hunc enim demonstrat pronomen *ipse*. q.d. Quia infernus in immensum creuit, itáque dilatauit os suum, vt maiorem hominum partem absumpserit, idcirco adducet vrentem ventum Dominus, &c.

Adducet ventum urentem Dominus.] Per ventum urentem Theod. accipit Cyrum, Arias & Clarius Salmanazar. hic enim Israëlitarum, ille Babyloniorum terram, venásque opum, omniáque desiderabilia & pretiosa quasi ventus urens siccauit, perdidit, & rapuit.

Verùm dico, ventum urentem esse Christum. q.d. Quia infernus fratres à fratribus diuisit, idcirco Deus pater Christum quasi Austrum urentem in orbem induxit, cum eum de inculto humus mundi deserto, æquè ac de inarato B. Virginis vtero, quasi de deserto suscitauit, vt venas mortis, putà peccata quibus ad mortem & infernum, quasi ad commumem plenúmque malorum fontem tendimus, siccaret & aboleret, ipsúmque fontem, putà mortem & infernum, desolaret, ac diriperet animas SS. Patrum & sanctorum, quas mors & infernus, vt supellectilem maximè pretiosam & desiderabilem, in thesauris suis habebat, & arctè retinebat. Ita S. Cyrill. Hieron. Ruper. Haymo & alij.

Rursum non incongruè Lyran. & Vatab. per ventum vrentem accipiunt ignem conflagrationis mundi, quem Christus quasi administrum

A præmittet, vt omnes mortis & inferni venas, putà peccata & peccatores, omnémque mundi concupiscentiam perdat & comburat. Hic enim ignis admixtum habebit ventum, quo propelletur per omnes mundi partes, vt vniuersa quaquauersum consumat. Ad Christum enim hæc omnia spectant. Ad eum enim auolare cœpit vers. 14. De eoque loqui pergit vsque ad finem capitis. Hisce enim omnibus describit Christi de morte & inferno victoriam, spolia & triumphum, ita tamen vt alludat ad Cyri, vel Salmanasar victorias, spolia & triumphos. Sicut enim hi impios perdiderunt, ita & Christus: & sicut Cyrus pios Babylone, ita Christus credentes in se à morte & inferno liberauit. Quare accommodatitium est; non

B literale, quod S. Hippolytus Episc. & Martyr trac. de consummat. mundi, initio, per ventum hunc vrentem intelligit Antichristum: *Ecquis,* inquit, *alius ventus vredinis à deserto, quàm Antichristus, qui temporibus suis deleturus est & desiccaturus venas aquarum, & fructus arborum, propterea quod homines amplexuri sunt opera eius? Itaque delebit eos, ipsique servient in impuritate ipsius.*

CAPVT DECIMVMQVARTVM.

SYNOPSIS.

Prædicit Samariæ exeidium, eo quòd toti Israëli fuerit dux idololatriæ. Hortatur ad pœnitentiam, eique formulam pœnitentiæ, confessionis & deprecationis præscribit, qua postea vsi sunt Israëlitæ conuersi ad Christum, quibus proindè vers. 5. veniam omnémque Dei gratiam, & benedictionem pollicetur, quam variis promissis & parabolis explicat & exaggerat: versu enim 5. auolat ad Christum, indéque vsque ad finem capitis felicitatem Israëlis, id est, populi fidelis & Christiani amplè fuséque describit.

Vers. 1.] Pereat Samaria, quoniam ad amaritudinem concitauit Deum suum: in gladio pereant, paruuli eorum elidantur, & fœtæ eius discindantur.

Vers. 2.] Conuertere Israël ad Dominum Deum tuum: quoniam corruisti in iniquitate tua.

Vers. 3.] Tollite vobiscum verba, & conuertimini ad Dominum: & dicite ei: Omnem aufer iniquitatem, accipe bonum: & reddemus vitulos labiorum nostrorum.

Vers. 4.] Assur non saluabit nos, super equum non ascendemus, nec dicemus vltra: Dij nostri opera manuum nostrarum: quia eius, qui in te est, misereberis pupilli.

Vers. 1. PEREAT *Samaria.*] *vt pereat* potest propriè accipi vt optatiuum, quasi Propheta conformans se voluntati Dei vindicis, ex zelo iustitiæ iustæque vindictæ ad sarciendum Dei honorem à Samaria violatum, optet vt ipsa dispereat. Meliùs tamè accipias optatiuum pro futuro, scilicet *pereat* pro *peribit*, vt sit pro-

C pheticum, ita Hebr. & Septuag. Sic & alibi optationes extremorum malorum in viris sanctis, pro prophetiis & prædictionibus eorundem accipiuntur, vt Psal. 68. 29. *Deleantur,* id est, delebuntur *de libro viuentium, & cum iustis non scribantur,* id est, non scribentur. Sensus ergo est, quasi dicat: Prima peccauit Samaria inducendo vitulos aureos, prima ergo & vltima punietur; prima in suis contribulibus, quos videbis ab Assyriis iugulari & vastari; postrema in seipsa, cum ab iisdem ipsa eiúsque populus iugulabitur & vastabitur, itáque disperibit.

Pro *pereat* hebr. est תאשם *tesçam*, quod & desolari sine perire, & peccare significat, quia sæpe peccatum est causa desolationis & perditionis. Vide Chald. vertit: *Peccati rea est Samaria.* Leo

D Hebr. & Pagn. delinquet, vel peccabit, id est, peccauit Samaria. Vtrumque sensum nexuit Symmach. dum vertit: *Pœnitebit*, id est, pœnam peccati luet *Samaria*, ideóque propriè pœnitebit eam peccati, sed serò.

Quia ad amaritudinem concitauit.] Leo Hebr. *exacerbauit Deum suum.* Septuag. ὅτι ἀντέστη πρὸς τὸν θεὸν, *quia restitit contra Deum.* Mira ergo est peccati acerbitas; vtpote quæ Deum benignissimum & dulcissimum amaricet & exacerbet.

Paruuli eorum elidantur.] Id est, elidentur, vt habent Hebr. putà ad saxa & muros, itáque occidentur.

Et fœtæ, id est, matres grauidæ & prægnantes, ita

ita Hebr. Septuag. & Chald. *eius discindantur*, id est, discindentur vnà cum fœtu quem vtero gestant. Vtrumque notat extremam iram, furorem & sæuitiam barbaram hostium Assyriorum, ac cõsequenter grauissimum scelus Samariæ, quod hãc in se Dei iram cõcitauit. Quocirca Helisæus prædicens Azaëli quod futurus esset Rex Syriæ, quódque paruulos Israëlis elideret, & prægnantes diuideret, conturbatus est vsque ad suffusionem vultus & fleuit, 4. Reg. 8. 11. Ita accidisse re ipsa Samariæ certum est ex hoc oraculo, etiamsi in libris Regum id non narretur.

VERS. 2. *Conuertere Israël ad Dominum.*] Nota hic alternantes Dei & Prophetæ affectus. A minis enim subitò transeunt ad blanditias, vt ostendant pietatem & clementiam Dei, quæ minatur non vt perdat, sed vt corrigat, saluet & ad se reducat Israëlem.

Moral. de plena ad Deum conuersione.

Moral. nota hic veram & plenam conuersionem esse, qua mens à venere, vino, aliisque cupediis, quas priùs adamabat, auersa, tota conuertitur ad Deum, illique tota copulatur & adhęret. Conuersio, ait Alber. & ex eo Sanchez hic, est mutatio situs, vt quæ sinistra sunt, dextra fiant; & contra sinistra, quæ dextra fuerant; quæ anteriora, posteriora; quæ superiora, inferiora. Ad quem locum & gradum nisi peruenerit qui sibi in pœnitentię nomine gratulatur, sanè ad Dominum vsque non perueniet. Auarus dextras, anteriores & superiores habuit opes terrenas & caducas; sinistras, posteriores & inferiores habuit opes spirituales & cœlestes: necesse est vt harum situm & ordinem conuertat, si Deo perplacere velit, vt scilicet ad dextram, ante & superiori loco constituat opes cœlestes; ad sinistram verò, posteriùs & inferiori loco terrestres. Vnde S. Gregor. in lib. 1. Reg. c. 7. lib. 3. *Perfectè*, inquit, *conuertitur, qui quod semel prauè egerat, plangit: quod rursum plangat, vltrà non repetit.* Et S. August. serm. 3. in Domin. 1. Quadrag. docet illum non esse conuersum, qui priorum vulnerum cicatrices aperit & resauciat. Idem lib. 8. de Genes. ad liter. cap. 12. *Tota*, inquit, *hominis actio bona est, conuerti ad eum à quo factus est, & ab eo iustus, pius, sapiens, beatúsque semper fieri, non fieri & recedere, sicut à corporis medico sanari & abire.* Cum enim quis sanatus est, recedit à medico, & manet sanus: cum verò quis à peccato sanatur, & conuertitur ad Deum, debet semper illi adhærere, ac dicere: *Mihi autem adhærere Deo bonum est: quia eius præsentia iustificatur, & illuminatur, & beatificatur, operante & custodiẽte Deo, dum obediens subiectóque dominatur*, &c. *eo autem absente, continuò tenebratur.* S. Bern. serm. 1. de S. Paulo, eum statuit exemplar perfectæ conuersionis. *Hæc planè fratres*, inquit, *perfectæ conuersionis est forma. Paratum*, inquit, *cor meum Deus, paratum cor meum. Domine quid me vis facere? O verbum breue, sed plenum, sed viuum, sed efficax, sed dignum omni acceptione. Quàm pauci inueniuntur in hac perfectæ obedientiæ forma, qui suam ita abiecerint voluntatem, vt ne ipsum quidem cor proprium habeant, sed quid Dominus velit, omni hora requirant, dicentes sine intermissione: Domine quid me vis facere? &c. Sic enim decet, sic omnino dignum est, non meam à te, sed à me tuam quæri, & fieri voluntatem.*

Corruisti in iniquitate tua.] Quasi dicat: Per, & propter iniquitatem tuam corruisti in tot ærumnas.

VERS. 3. *Tollite vobiscum verba.*] Scilicet mollia & lacrymosa, æquè ac pia & sãcta, quasi dona & munera gratissima, quæ Dei irati & exacerbati cor mulceant, leniant & ad misericordiam inflectant, putà verba humilitatis, pœnitentiæ, confessionis, deprecationis & laudis Dei, nimirũ *dicite ei: Omnem aufer iniquitatem*, pœnitet nos peccasse, condona ergo & condonando aufer quæsumus iniquitatem nostram. *Et accipe bonum*, tam animum nostrum, quàm verbum. quasi dicat: Accipe cor nostrum contritum, accipe bonum pœnitentiæ & deprecationis nostræ.

Secundò, *accipe bonum*, id est, effice vt malitia & iniquitate nostra sublata, per te bono gratiæ tuæ cum vita & salute donemur, vt sic deinceps bona nostra tum opera, tum sacrificia, nósq; totos quasi tibi deditos, tuósque in gratiarum actionem accipias. Vnde Chald. vertit: *Accipe nos tam bonos*, & tibi deuotos, simul & bona opésque quas tacitè à te petimus, vt ea tibi reddamus, túque ea à nobis in sacrificium, vel oblationem Eucharisticam accipias. *Accipe* ergo, id est, *da bonum*, quod vicissim à nobis accipias. Est metalepsis: ad blandiendum enim artificiosi mendici dicunt, Accipe, pon, da. quasi dicat: Da non tam nobis, quàm tibi: quia nos illud tibi reddemus, túque illud rursum à nobis in oblationem & gratiarum actionem accipies. Simili schemate dicitur Psal. 67. 19. *Ascendisti in altum, &c. accepisti dona in hominibus. accepisti*, id est, *dedisti* mittens Spiritum S. eiúsque dona in Apostolos in Pentecoste, rursus ab eis illa accepturus per laudem & Eucharistiam, vti explicat Apostolus Ephes. 4. 8. vide ibi dicta. Est ergo antithesis. quasi dicat: *Aufer iniquitatem*, & pro ea *accipe bonũ*, id est, confer gratiam, da iustitiam. Rursum aufer iniquitates, pœnas & mala ob eam nobis inflicta, vel infligenda, & pro eis confer bonum, putà tuum fauorem, beneficentiam, omniáque bona, tum corporalia, tum spiritualia, quæ tuis amicis conferre soles, vti patribus nostris nobísque olim, dum te coleremus, ea contulisti.

Et reddemus vitulos labiorum nostrorum.] Hic explicat quod dixit, *Accipe bonum*, bonum enim hoc, aut boni huius effectus & fructus sunt vituli, id est, hostiæ *labiorum*, putà Dei laudes & gratiarum actiones, quas pro venia bonísque à te acceptis, labiis nostris tibi offeremus, loco vitulorum. ita S. Hieron. Chald. Vatab. Arias & alij: vel vt alij, reddemus tibi vitulos, quos tibi labiis nostris vouimus & oblaturos promisimus. Ridiculè hæc accipiunt Iudæi, quasi dicat: Cùm ob vastatum templum nõn possimus Deo offerre vitulos veros & reales, offerimus ei vitulos labiales, putà lectionem Leuitici de sacrificiis in Synagogis, itáque satisfacimus Deo & legi, vti prædixit Osee. Septuag. vertunt, *fructus labiorum*. Hebr. enim פרים si punctes פָּרִים *parim*, significat vitulos; si פֵּרִים *perum*, significat fructus. Huc allusit Apost. Hebr. 13. 15. cum ait: *Per ipsum ergo offeramus hostiam laudis semper Deo, id est, fructus labiorũ confitentium nomini eius*; vox enim, *id est*, significat eum aliò, scilicet huc, alludere. Pręscribit hic Propheta Israëli, & cuiuis pœnitẽti formulam cõfessionis, pœnitentiæ & deprecationis, nimirum, vt dicant Deo, 1. *Omnem aufer iniquitatem.* 2. *Accipe bonum.* 3. *Reddemus vitulos labiorum nostrorum.* 4. *Assur*, &c. Hac vtamur in culpis & cladibus tum priuatis, tum publicis. Vnde S. Ambros. Epist. 28. ad Theodosium, per vitulos labiorum accipit confessionem peccatorum. *Erant*, inquit, *tũc* (tem-

pore Dauidis) *sacrificia pro delictis hæc nunc sunt sacrificia pœnitentiæ*, qua quasi cultro occidimus priores iniquitates & cupiditates, hominémque veterem cum dolore & pudore, vt nouus homo incipiat viuere Deo, legi & virtuti.

Vers. 4. *Assur non saluabit nos.*] q.d. Posthac non confidemus Assyriorum potentiæ, nec equitatui & equis gentium, præsertim Ægyptiorum, vti hactenus fecimus, Isaiæ 31. 1. Spem salutis non in hominibus, nec in gentibus, sed in te Domine collocabimus. ita S. Hieron. Cyril. Chald. & alij. Ægyptij enim valebant equorum copia & robore: vnde ex Ægypto equos acciuit Salomon 2. Paral. 1.16. Porrò equitatus & equorum copia vetita fuit Iudæis, eorúmque regibus Deuter. 17.16. B tum ne illis præsiderent & superbirent, tum ne equorum emendorum causa in Ægyptum redirent, itáque sensim in Ægyptiorum idololatriam & vitia relaberentur. vide dicta Deuter. 17. & Isaiæ 2.8.

Quia eius qui in te est misereberis pupilli.] q. d. Misereberis, ô Domine, Israëlis, qui quasi sine patre & matre, ac ab omnibus derelictus, quasi pupillus *est in te*, id est, tuus est, ac tuæ curæ relictus & creditus, ideóque in te vno omnes spes suas reponit: *tibi enim derelictus est pauper, orphano tu eris adiutor*. Sic 1. Petri 5.2. dicitur: *Pascite qui in vobis est*, id est, qui vobis creditus, & vestræ quasi pastorum curæ commissus est, *gregem Domini*. ita C S. Hieron. Theod. Cyril. & alij.

Secundò, pupillus *est in te*, ô Domine, per memoriam, miserationem & curam: sicut enim obiectum amatum est in amante per amorem, ita miser, v.g. pupillus, est in Deo miserante per misericordiam. Hebræa enim habent: *Quia in te est miseratio pupilli*. Septuag. *In te misereberis pupilli*. q.d. In te tuísque visceribus, ô Domine, intimam & visceralem compassionem, miserationem, & misericordiam habet pupillus: hoc enim significat ירחם יתום *ieruch† iatom*. Hæc ergo est ingens consolatio pupillorum & miserorum, quod in Deo, Deíque memoria, miseratione & prouidentia, quasi in Dei visceribus sint, in eáque securi viuant & habitent, iuxta illud Psal. 90.1. *Qui habitat in adiutorio Altissimi, in protectione Dei cœli* D *commorabitur*. Hucusque formula precationis Israëlis pœnitentis. Huic occurrit benignus Dominus ac respondet:

Vers. 5.] Sanabo contritiones eorum, diligam eos spontaneè: quia auersus est furor meus ab eis.

Vers. 6.] Ero quasi ros, Israël germinabit sicut lilium, & erumpet radix eius vt Libani.

Vers. 7.] Ibunt rami eius, & erit quasi oliua gloria eius, & odor eius vt Libani. E

Vers. 8.] Conuertentur sedentes in vmbra eius: viuent tritico, & germinabunt quasi vinea: memoriale eius sicut vinum Libani.

Vers. 9.] Ephraim quid mihi vltrà idola? ego exaudiam, & dirigam eum ego vt abietem virentem: ex me fructus tuus inuentus est.

A *Vers.* 10.] Quis sapiens, & intelliget ista? intelligens, & sciet hæc? quia rectæ viæ Domini, & iusti ambulabunt in eis: præuaricatores verò corruent in eis.

Sanabo contritiones eorum.] Hebr. משובתם *meschubatam*, id est, auersionem eorum, putà apostasiam qua à me ad idola desciuerunt: *Sanabo*, inquam, cùm pœnitebunt, dicéntque, *Omnem aufer iniquitatem*, &c. vti præcessit: quod fiet vmbraticè & typicè cùm è captiuitate dimittentur per Cyrum, inquit Ruffinus; planè verò & plenè fiet per Christum. q.d. Per Christum euangelizantem sanare incipiam, & sub finem mundi per eundem B indicantem & beantem perfectè sanabo contritiones, id est, vulnera Israëlitarum, quæ ex contritione vel confractione fieri solent, vulnera, inquam, animæ, putà auersionem à Christo & Deo. Faciam enim vt videant suas ærumnas esse pœnas auersionis suæ à me, indéque pœnitentes conuertantur ad me, Christúmque meum Saluatorem & Messiam suum agnoscant. Sequentia enim sublimiora sunt, quàm vt Cyro conueniant. Ergo ad Christum transit hic de more Propheta, suáque oracula concludit læto de Christo eiúsque redemptione nuncio. ita S. Hieron. Cyrill. Theod. Haymo, Vatab. & alij passim. *Diligam eos spontaneè*, putà sine eorum meritis, gratuitè & ex C mera beneuolentia. hebr. est נדבה *nedaua*, id est, animo liberali, regio, magnifico. Vnde Leo Hebr. vertit, *liberalissimè*. Vers. 5.

Ero quasi ros Israël.] Syrus: *Ero quasi ros Israëli, & germinabit quasi lilium*. Arabicus vterque: *Ero quasi ros Israeli, germinabit autem vt rosa*. q.d. Sicut ros herbas leniter humectat, & fœcundat, ita ego lege, doctrina & gratia mea suauiter irrorans Israëli, eum virtutibus & bonis operibus fœcundabo. ita S. Hieron. Theodor. & Vatab. Hinc Ægyptij, ait Horus Apollo lib. 1. Hierog. 35. doctrinam indicantes, cœlum pingebant rorem fundens, innuentes quòd sicut ros mollit herbas, non saxa, sic doctrina molliat & imbuat dociles, non stupidos, duros & indociles. Vers. 6.

D Secundò, q. d. Sicut ros è cœlo in terram noctu occultè descendit, ita ego Christus, qui sum filius Dei, è cœlo in vterum Virginis Israëliticæ occultè descendam, ex eáque carnem assumam, vt Israëlem saluem: perinde ac ros in vellus Gedeonis descendit, significans Gedeonem liberaturum Israëlitas de oppressione Madianitarum, Iudic. 6.37. Hoc est quod ait Isaias cap. 45.8. *Rorate cœli desuper, & nubes pluant iustum: aperiatur terra, & germinet saluatorem*. ita Ruper. Lyran. & veteres Rabbini apud Galatin. lib. 3. cap. 17. & lib. 9. cap. 11. Cur Christus comparetur rori & irrorationi, varias rationes & analogias assignaui Isaiæ 45.8.

E Tertiò, aliqui per rorem accipiunt Eucharistiam, in quam Christus silenter & latenter instar roris illabitur, germinátque lilia virginitatis, de quibus mox; præsertim quia manna, quod fuit expressus typus Eucharistiæ, erat quasi ros concretus & conglaciatus; imò Hebræi tradunt cum manna depluisse rorem, qui manna tegeret, sicut species panis in Eucharistia tegunt velántq; corpus Christi, de quo plura dixi Exodi 16. vers. 13. & sequent. Est ergo hic proportio analogica primi ad secundum, qualis est tertij ad quartum. Sicut enim se habet ros ad terram cui illabitur, eam

fœcun

fœcundando;sic se habet diuinitas, siue Verbum A ad humanitatem tum Christi, cui per gratiam vnionis hypostaticæ; tum nostram, cui per gratiam creatam & Eucharistiam illabitur, eam omnibus donis & bonis operibus fœcundans.

Moral. fidelis est liliũ ob septem analogias.

Germinabit, Leo Hebr. *florebit sicut lilium.*] q.d. Israël rore gratiæ meæ irroratus, crescet & florebit vt lilium: Primò, amplitudine & propagine. Sicut enim lilium mirificè crescit, séque propagat; ita Israël, id est, populus fidelis per Christum & Apostolos toto orbe propagatus est. Secundò, candore castitatis & puritatis vitæ. Tertiò, odore & fragrantia bonæ famæ. ita Cyril. & Theoph. Lilium, inquit, odoris fragrantiam habet, magnitudinem non habet, q.d. Sic vir doctus & sanctus B quo humilior est, eo maiorem virtutis & sapientiæ exhalat fragrantiam. Quartò, admirabili splendore virtutum: nam vt ait Theod. *admirationem concitat lilij* splendor: & Theoph. *Cum, ait, in Ecclesia videris aliquem bene viuere, & luce virtutum coram hominibus splendere, illum vocato lilium.* Quintò, sicut lilium folia sursum erigit, etiam inter nimbos & grandines; ita Israël, id est, Sanctus, cor in cœlum ad Deum erectum habet tam in aduersis, quàm in prosperis. ita Hebræi apud Galatin. lib. 4. cap. 17. Israël ergo, id est, fidelis & iustus similis est Christo, qui, vt ait S. Hieron. Cantic. 2. 5. *Ego flos campi, & lilium conuallium: sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias.* C Sicut enim Christus in mundi huius campo quasi lilium æstibus & imbribus laborum, persecutionum & dolorum, in medio spinarum, id est, Iudæorum expositus fuit, inquit S. Ambros. lib. de instit. Virg. cap. 14. ita & iustus. Sextò, lilium symbolum est spei. Hinc in Roman. Imperat. nummis ab altera parte visitur Deus, dextera lilium protendens, cum hac inscriptione, *spes publica*, vel *spes augusta*, vel *spes P. R.* teste Pierio Hierogl. 55. Vnde & Virgil. significans spem de Marcello conceptam, sic de eo canit 6. Æneid.

Nec puer Iliaca quisquam de gente Latinos
In tantum spe tollet auos.

Et mox:

D *Tu Marcellus eris: manibus date lilia plenis.*

Sicut enim lilium conuallium expositum est radiis solis corporei, ab iisque expectat & haurit spiritum, vitam, decorem, & omne bonum; illis enim vegetatur & viuificatur: ita & vir bonus, præsertim si sit excellens, radiis diuinæ prouidentiæ iugiter irradiatur, iisque alitur & augescit; ideo ab iis omne bonum sperat, & postulat. Septimò, Greg. Nyss. hom. 4. in Cant. & S. Ambros. lib. 1. de Virgin. *Lilium, inquiunt, inter spinas significat, castitatem & virtutem spiritualium nequitiarum sentibus obsideri; vnde nemo fructum referat, nisi qui cautus incedat.* Idem Ambros. lib. 3. de Virgin. explicans illud, *Lilium inter spinas: Nonne, ait, inter E asperitates laborum contritionésque animorum boni flos oderis assurgit? quia contrito corde Deus placatur.* Vide S. Bern. serm. 48. in Cant. vbi inter cætera ait: *O candens lilium, ô tener & delicate flos, increduli & subuersores sunt tecum; vide quomodo cautè ambules. Plenus est mundus spinis. In terra sunt, in aëre sunt, in carne tua sunt: versari in his, & minimè lædi, diuinæ potentiæ est, non virtutis tuæ.* Idem serm. 70. in Cant. *Quot, ait, virtutes, tot lilia. Hinc Christus se lilium appellauit, quòd totus versetur in liliis; & omnia quæ ipsius sunt, lilia sunt: conceptio, ortus, conuersatio, eloquia, miracula, sacramenta, passio, mors, resurrectio, ascensio; quid horum non candidum, & non suauissimè redolens? Porrò ortum candidauit incorrupta virginitas matris, conuersationem innocentia vitæ, eloquia veritas, miracula puritas cordis, sacramenta pietatis arcanum, passionem patiendi voluntas, mortem libertas non moriendi, resurrectionem fortitudo, ascensionem exhibitio promissionum.*

Et erumpet radix eius vt Libani.] Id est, iaciet Israël & fidelis radices suas ita profundas, vt cedri aliæque arbores Libani, quæ cum sint excelsæ & vastæ, ac ventorum flatibus agitentur, profundè iaciunt radices, nimirum quantum in auras consurgunt vertice, tantum radicem in ima demergunt, vt nulla tempestate quatiantur, sed stabili mole diu consistant, ait S. Hieron. q. d. Pari modo Israël in Dei præsidio tutus firmúsque per multa, imò omnia sæcula consistet, nec vllo hostium vel aduersæ fortunæ vento loco suo dimoueri poterit. ita S. Hieron. Vatab. & Chald. qui ita vertit: *Habitabunt in robore terræ suæ, sicut arbor Libani quæ diffundit suam propaginem.*

Secundò, Libanus hebr. significat thus. Vnde de thure sic explicat Cyril. *Erit Israël sic tutus & firmus, vti est thuris planta, quæ altè iacit radices: talis est mens credentium, qui non mouentur ventorum impulsu.* Talis fuit, & est cõstantia Martyrum.

Tertiò, Sanchez radicem metonymicè sumit pro germine è radice pullulante, quomodo Christus vocatur *radix Dauid*, id est, germen è Dauide quasi radice prognatum, Isaiæ 11. & Apoc. 22. Germen enim propriè erumpere dicitur, non radix, quæ sub terra se abscondit. Germen autem hoc Libano familiare esse cedrum, quæ est arbor procera & firma, ideóque immortalitatis & æternitatis symbolum. Vnde Persius: *Et cedro digna locutus*: quin & Plinius lib. 16. 40. cedrum & cupressum vocat arbores æternas, eo quòd vetustatem & cariem non sentiant. Sensus ergo erit q.d. Israël pene emortuus reuirescet vt germen cedri, vt eius ad instar in magnam celsitudinem & gloriam, eámque æternam excrescat. Verùm primus sensus videtur genuinus. Primò, quia Hebræa & Septuag. habent, *Mittet, vel proiiciet radices suas*: mittere autem vel iacere radices, est profundè eas in terra quaquauersum spargere & firmare. Secundò, quia si radices propriè accipias, habebis hic causam propriam eius quod sequitur: *Ibunt rami eius; ibunt*, id est, spargent sese longè latéque. Nam quantum arbor deorsum in profundum & latum mittit radices, tantum sursum in altum & latum spargit ramos, iuxta illud Virgil. 4. Æneid. de quercu:

Ipsa hæret scopulis, & quantum vertice ad auras
Æthereas, tantum radice ad tartara tendit.

Tertiò, quia ita seipsum in Comment. interpretatur S. Hieron. ipse enim est auctor versionis vulgatæ. Vnde huic sensui non obstat vox *erumpet*, quia radix non tantùm in germina, sed & in fibras suas erumpere dicitur: cùm enim ipsa quæ priùs videbatur arida & emortua, vim vitalem & vegetantem in se latentem foras emittit, & in fibras, quibus se in terra spargat & figat, exerit, erumpere dicitur.

Ibunt, id est, promouebunt se, crescent, diffundent se *rami eius.*] Per ramos accipit sobolem & liberos, præsertim spirituales. q.d. Israël magnam habebit sobolem filiorum, putà fidelium, quos ad Deum conuertet, æquè ac virtutum & bonorum operum. Vnde Chald. vertit: *Israëlitæ crescent filiis & filiabus.* VERS. 7.

Et erit quasi oliua gloria eius.] q. d. Erit Israël fœcundus, speciosus, & gloriosus instar oliuæ frondibus, & fructibus vndique circundatæ & quasi coronatæ. Hæc enim est gloria oleæ. Hoc est quod dicitur Psal. 127. *Filij tui sicut nouella oliuarum in circuitu mensæ tuæ.*

Mor. sanctus est oliua. Cur?

Nota Ecclesiam, & sanctum quemlibet vocari oliuam, ob fœcunditatem bonorum operum, ob præstantem charitatem, misericordiam, lenitatem, & splendorem virtutum. Horum enim symbolum est oleum. Sic de Elia & Henoch dicitur Apocal. 11. 4. *Hi sunt duæ oliuæ, & duo candelabra in conspectu Domini terræ stantes.* Et Ieremię 11. 16. de Israële dicitur: *Oliuam vberem, pulchram, fructiferam, speciosam vocauit Dominus nomen tuum.* vide ibi dicta. Addit Martin. de Roa lib. 4. singul. cap. 6. oliuam pacis, deditionis & obedientiæ esse symbolum: ramos enim oliuæ victoribus prętendunt deditirij, vti fecerunt Iudæi Christo, dum in die palmarum quasi Rex, victor & triumphator ingressus est Ierusalem: sicque explicat illud psal. 127. *Filij tui sicut nouella oliuarum in circuitu mensæ tuæ.* q. d. Filij tui tibi se submittent, eruntque obedientes, atque inter se non rixabuntur, sed concordes erunt & pacifici quasi oliuæ nouellæ. Chald. vertit: *Splendor eorum sicut splendor candelabri sanctitatis.* Candelabrum enim templi habebat lucernas septem ardentes oleo oliuarum.

Et odor eius vt Libani.] Per Libanum, montem, vel etiam thus accipe: לְבֹנָה *lebona* enim hebr. vocatur thus; inde mons thure, cedro, pino, aliisque resinosis & odoriferis arboribus abundans, vocatus est Libanus. Hinc Chald. vertit: *Odor eorum velut odor incensi aromatum.* Et Cyril. *Odor,* inquit, *eius vt thuris, odoris optimi est. Idcirco lex Moysis eum sacrauit Deo. Odoratus itaque est fructus electorum et vocatorum.* Et Theoph. *Significatur,* ait, *eum qui seipsum offert Deo mente & spiritu orans, instar Libani fragrantiam suauis odoris habere.*

Vers. 8. *Conuertentur sedentes in vmbra eius.*] q. d. E captiuitate reuertentur Israëlitæ, vt sedeant planè securi, stabiles, & fortunati in vmbra, id est, tutela Christi. ita Chald. S. Hieron. Ruper. Lyran. & alij passim. Pronomen enim *eius*, respicit Christum; ipse enim est dux Israëlis, id est, populi fidelis: de Christo enim continuo agit hic Propheta à vers. 5. vsque ad finem capitis.

Aliter à Castro: *Eius,* inquit, id est, Israëlis, q. d. Qui sedent in vmbra Israëlis, id est, qui se coniungunt Ecclesiæ & populo fideli, *conuertentur* à vita carnali ad Christum, eiúsque mores puros & sanctos induent.

Aliter & Arias: *Eius,* inquit, id est, Libani. q. d. Fideles conuertentur vt sedeant semper sub vmbra Libani, eiúsque suauissimo odore recreentur.

Viuent tritico.] q. d. Israëlitæ, id est, fideles tempore Christi abundabunt annona spirituali, qua affluenter & deliciosè pascant recreéntque animas; annonâ, inquam, tum verbi Dei, vt ait Chald. S. Hieron. & Theod. tum Eucharistiæ, vt ait Emmanuel. Hæc enim panem cœlestem, putà corpus Christi viuificum manducandum nobis exhibet sub specie panis triticei, & sanguinem eiusdem potádum præbet sub specie vini, de quo hic subditur: *Germinabunt quasi vinea, memoriale eius sicut vinum Libani.* Hoc est *frumentum electorum*, de quo Zachar. 9. 17. & panis vitæ, de quo Christus Ioan. 6. 50. *Hic est panis de cœlo descendens, vt si quis ex ipso manducet non moriatur.* & vers. 59. *Qui*

A *manducat hunc panem, viuet in æternum.* ita Haymo, Alber. & Lyran. Hinc & Septuag. vertunt: *bibent* (vel vt Romani codices Caraffæ legunt, *viuent*) *& inebriabuntur* (licèt Complut. legant *συμπιεσθήσονται*, id est, firmabuntur, vel *confortabuntur*) *tritico.* Triticum enim bibitur in potu ex eo confecto, putà in cereuisia, qua Transalpini vt vino deliciantur & inebriantur. Triticum ergo eis est cibus & potus, æquè ac Eucharistia fidelibus. Vnde S. Hieron. exponens Septuag. *Bibent & inebriabuntur tritico,* hoc est, ait, *rerum omnium abundantia. Quod autem ebrietas hic non euersionem mentis, sed copiam rerum omnium significet, versiculus ille declarat dicens: Visitasti terram, & inebriasti eam,* psal. 64. & *Ioseph conuiuium, in quo inebriasse* B *dicitur fratres suos, Gen. 43. Et Dominus loquens ad Apostolos: Comedite amici mei, & bibite, & inebriamini fratres,* Cant. 5. *Siue quia Dominus noster ipse est frumentum, & vinea, quicunque crediderit in eo, inebriari dicitur. Denique sequitur: Et efflorebit quasi vinea, memoriale eius sicut vinum Libani.* Eucharistiæ ergo effectus vnus è multis est, vt ex ea fideles fiant spiritualiter ebrij, iuxta illud Psal. 22. *Calix tuus inebrians quàm præclarus est?* Et psal. 35. *Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ:* vbi S. August. *Hoc calice,* ait, *inebriati erant Martyres, quando ad passionem euntes suos non agnoscebant. Quid tam ebrium, quàm non agnoscere vxorem flentem, non filios, non parentes? Nolite mirari,* C *ebrij erant. Vnde ebrij erant? Videte, acceperunt calicem vnde inebriarentur.* Idem in psal. 103. ad vers. 15. *Et vinum lætificet cor hominis. Videbitur,* inquit, *ista ebrietas in operibus vestris, videbitur in sancto amore iustitiæ, videbitur postremo in alienatione mentis vestræ, sed à terrenis in cœlum.*

Quin & Rabbini ex hoc, similibúsque locis agnoscunt, Messiam mutationem quandam miram in frumento facturum, putà transubstantiationem panis in corpus suum; hócque prædici psal. 71. 16. *Erit firmamentum in terra in summis montium, superextolletur super Libanum fructus eius: firmamentum* enim idem est, quod panis cor D hominis confirmans. nam hebr. est פסת בר *pissat bar*, quod Burgensis vertit, *Placentula frumenti.* R. Emmanuel, *vola,* id est, manus plena *frumenti:* propriè *pissat bar* est particula, libum, vel pugillus frumenti. S. Hieron. vertit: *Erit memoriale triticum.* Chald. *Erit substantificus panis.* Ionathan clarè: *Erit placenta tritici in vertice sacerdotum.* Denique veteres Rabbini verba hæc Psaltis exponunt de sacrificio panis delicatissimo, tempore Messiæ offerendo & comedendo. Leo Hebræus hic pro, *viuent frumento*, vertit, *reuiuiscent vt frumenta*; quod Vatab. exponit. q. d. Fidelès Christi gratia fortissimè ferent afflictiones & persecutio-E nes, iísque quasi viuificabuntur, vti triticum fert frigora hyemis; ex iísque vegetius & copiosius resurgit. Tribulationes ergo non enecant, sed viuificant fideles, eósque in vita spirituali corroborant, vt magnum in ea faciant incrementum, æquè ac fructum in proximis. Vnde Arabicus Antiochenus vertit: *Et viuent, & permanebunt sine peccato, & permanebit memoria eius sicut vitis, & sicut ligna* (arbores) *Libani, quæ sunt Ephraim: quid illi est cum idolis? Et ego qui corroboro eum velut arborem platani vberis*, quæ scilicet ramis & frondibus luxuriat. Et Arabicus Alexandrinus: *Et viuent & saturabuntur de tritico, & germinabit quasi vinea, & erit sicut incensum.* Denique de hoc vino quod germinat virgines, æquè ac de frumento iuuenum,

iuuenum, siue electorum, plura dicam Zachar. 9. 17.

Germinabunt quasi vinea.] q.d. Fideles latissimè, vberrimè, felicissimè instar vineæ felicis & fertilis propagabunt se ad hanc, non vpupæ, sed cygneam Dei vocem & promissionem. Nam vpupa, ait Horus Apoll. lib. 2. Hierogl. 88. canens ante tempus vitium, magnam vini bonitatem & copiam prænunciat. Vnde Ægyptij præsagium copiæ vini significantes, pingebant vpupam.

Memoriale eius.] Hebr. זכרו *zichro, id est, memoria eius sicut vinum Libani.* ita Syrus. q.d. Memoria & commemoratio Israëlis erit gratissima & suauissima, vti erat vinum crescens in Libano. Nam hoc præstantissimum fuisse, æquè ac odoratissimum ex afflatu arborum odoratarum, quibus abundabat Libanus, docent Geographi terræ sanctæ. Audi Burchardum in Antilibano: *Antilibanus,* ait, *distat ab ista ciuitate* (Sidone) *per leucam & dimidiam, & ibi habetur vinum delicatissimum, de quo dicit Propheta* (Osee hoc loco) *Memoriale tuum vt vinum Libani.* Quocirca Arabicus Alex. vertit: *Et erit sicut incensum:* vinum ergo Libani, est vinum incensi, putà odoratum sicut thus, vel incensum. Libanus enim hebr. significat thus, vel incensum. Vnde R. Dauid ex libro Asaph Medici, docet vinum Libani fuisse vinum *cot*, id est, colore, odore, sapore, imò & vi medica excelluisse. Certè Byblus vrbs est ad Libanum sita, quæ nomē dedit byblino vino, quod ab Hesiodo, Achæo, Theocrito & aliis celebratur. Denique Patres Societ. nostræ oriundi è Libano, putà Maronitæ, Romæ mihi asseuerarūt, vinum Libani etiamnum esse valde generosum & præstans, ideóque vim suam per multos annos conseruare. Adhæc, botros & vuas, è quibus exprimitur, esse ingentes, similes illis quas exploratores è terra sancta in vecte extulerunt Numer. 13. 24. Idem suadet situs loci. Libanus enim est in regione calida, frugifera, montosa & vitifera. Bacchus enim amat colles calidos. Quocirca Theodor. sic explicat: *Israëlitæ similiter vt vinum odoratum in Libano cultum, virtutis fragrantiam possidebunt; atque illinc manantem bonam existimationem quasi fructum percipient.* Et S. Cyril. *Talis,* inquit, *est omnis Christi sermo & doctrina;* item vitæ eius mysteria & sacramenta, præsertim Eucharistiæ, quæ sub specie panis & vini corpus & sanguinem Christi nobis exhibet. Hæc enim est memoria, & memoriale iuge Christi, de quo Psaltes psal. 110. 4. *Memoriam fecit mirabilium suorum misericors & miserator Dominus, escam dedit timentibus se;* & Christus ipse: *Hoc facite in meam commemorationem,* Matth. 26. 26. *Quotiescunque enim manducabitis panem hunc, & calicem bibetis, mortem Domini annunciabitis,* ait Paulus 1. Corinth. 11. 26. Sic de Iosiæ piissimi Regis fama dicitur Eccles. 49. 1. *Memoria Iosiæ in compositione odoris facta opus pigmentarij. In omni ore quasi mel indulcorabitur eius memoria, & vt musica in conuiuio vini.*

Aliter aliqui apud S. Hieron. nam per vinum Libani accipiunt vinum thure conditum. Verùm hoc insuaue est. Aliter & Chald. S. Hieron. & Haymo: nam per vinum Libani accipiunt vinum templi, quod sacrificiis adhibebatur vt libamen, dicitúrque Libani, quia ex vuis Libani confectum. Vnde Chald. vertit: *Erit memoriale bonitatis eorum fructificans & indeficiens, iuxta ac memoria tubarum clangoris super vino veteri, quod libari solet in domo sanctuarij.* Primus sensus vti simplex & planus, ita & germanus est; cui adde alium valde appositum, quem tradit Sanchez, nimirum vinum Libani vocari vinum aromatibus Libani cōditum, ideóque odoratum. Libanus enim adeo odoratis guttis, herbis & aromatibus abundat, vt pro ipsis odoribus vsurpetur. Tale est vinum myrrhatum, foliatum, nardinum. Addit Sanchez, vinum condiri solitum non solùm ad suauitatem gustus, & ad salubritatem corporis, sed etiam ad vim odoris, & vnguenti. Sic vinum in quo spica Cilissa, id est, crocus incoquitur, pro vnguento pretioso spargebatur in theatris. Sic ait Martial. in Amphith. Epigr. 3.

Et Cilices nimbis hic maduere suis.

Nimbi enim Cilicum sunt vina, quæ sibi odorem ex croci coctione traxerunt. Sensus ergo est, q.d. Israëlis nuper apud omnes gentes exosi, iam ad Deum conuersi tam grata erit memoria, eiúsque nomen & commemoratio tantam audientibus suauitatem inhalabit, quantam inhalat vinum aromate Libani conditum, siúe vnguentum fragrantissimum.

Vers. 9. *Ephraim* (supple, tot à Christo affectus beneficiis dicet; vt habent Hebræa & Chald.) *Quid mihi vltra idola?*] Quid mihi cum idolis? abeant in malam crucem: mihi deinceps solus Deus pastor & director erit, Christus amor meus. Septuag. vertunt: *Ephraim quid vltrà & idolis?* Huc allusit Apostolus 2. Corinth. 6. 15. *Quæ conuentio Christi ad Belial? Aut quæ pars fideli cum infideli? Qui autem consensus templo Dei cum idolis? Vos enim estis templum Dei viui.*

Aliter S. Hieron. & Alber. accipiunt hæc verba; scilicet, non vt Israëlis, sed vt Dei. q.d. Quid mihi, ô Ephraim, obiectas idola? vides esse idola, id est, res vmbratiles, & vanas; ea ergo desere; me vnum sequere & cole.

Ego exaudiam & dirigam eum (Ephraim, siue Israëlem) *ego vt abietem* (Arabicus; *vt platanum*) *virentem.*] Abies enim semper viret, nec hyeme folia amittit; vt docet Plin. lib. 16. 21. q.d. Vti abies arbor enodis, procera, semper virens, recta, semper directè in altum ascendit; ita ego Israëlem virtutibus semper virentem dirigam in cælum ad me, & ad vitam beatam. ita Ruper. Abies, inquit Plinius lib. 16. 10. *è cunctis amplissima est, & femina etiam prolixior* (est enim abies mas & femina) *materia mollior vtiliórque; arbore rotundior, folio pinnato densa, vt imbres non transmittat, atque hilarior in totum.* Talis est & Israël, id est, fidelis quem Deus facit virere semper, densari, & hilarescere gratia & virtutibus. ita S. Hieron.

Septuag. pro *abies* vertunt *iuniperus.* Hebr. enim ברוש *berosç,* & abietem, & iuniperum, & cupressum significat. vertunt ergo: *Ego sicut iuniperus condensa cooperiens.* Iuniperus enim, ait Cyril. adeo frondibus densatur, vt nec Solis radios, nec imbres, quantumuis vehementes, transmittat: sic & Deus Christúsque fidelibus suis in omni tentatione & tribulatione densam præstat vmbram & protectionem: licèt enim Virgil. iuniperi vmbram vocet grauem, nimirum dormienti sub ea; eadem tamen suauis est & tuta confugienti, vt imbrem vitet vel æstum, ait Delrio adagio 965. Addit Theod. *Iuniperus,* inquit, *semper viridis existit, nec putrescit, & coma redimitur aculeata. His ostendit, quod omni studio te curabo, ab omnique pernicie tutum efficiam, & inuadentem quasi quibusdam aculeis perterrefaciam.* Aculeos hosce, siue spinas aliter interpretatur Theoph. nimirū Deum esse

esse spinam, quia suis fidelibus, qui secundùm Deum cupiunt viuere, imperat vitam asperam, quæ eos pungat, & compungat ex consideratione iudicij extremi.

Ex me fructus tuus inuentus est.] Quasi dicat: Dixi quod faciam te pulchrum & virentem vt abietem; & ne putes te frondosum tantùm fore, non fructiferum, vti est abies, addo me insuper fructus bonorum operum, gratiæ & gloriæ tibi daturum. Eris ergo abies frondibus, vitis & oliua fructibus. ita Chald. S. Hieron. Lyran. & alij.

Moraliter, fidelis in verbis & præceptis sanctis sit abies, sed simul in operibus & fructibus sit B oliua. ita Iesus erat potens in opere & sermone. Cur? quia eius verba & dicta erant facta, quod docebat verbo monstrabat exemplo. Phocion teste Plutarcho in eius vita, dicentes & docentes bona, sed non facientes, aiebat similes esse cupressis, quæ cum sint sublimes & pulchræ, nullum tamen edunt fructum. Ita hic Osee ait, eos similes esse abieti virenti.

Vers. 10. *Quis sapiens & intelliget ista?*] Scilicet oracula mea: illa enim profunda & remota sunt à sensu hominum carnalium & impiorum, solisque iustis peruia. ita S. Hieron. & Rupert. aut potiùs *ista*, scilicet mysteria & promissa Christi. quasi di- C cat: Quàm pauci erunt Iudæi qui hæc Christi, qui est via, veritas & vita, mysteria credant, sapiant, ament & faciant.

Quia recta sunt via Domini.] Rectáq; ducunt in altum ad Deum rectissimum: vnde à solis rectis cognosci terique possunt. Soli enim *iusti ambulabunt in eis*; sed depressæ & curuæ in terras animæ, ac cœlestium inanes, quales sunt Iudæorum, has sapere & ingredi nequeunt; quin verò impingent *& corruent in eis*, præsertim cum detrudentur ruéntque in gehénam, eo quòd eas agnoscere noluerint, nec per eas ambularint.

Secundò, ex Hebræo sic verti potest cum Leone Hebræo, Vatab. Lyra. & Aria: *Si quis sapiens est,* D *intelligat ista; si quis prudens, cognoscat ea, quòd recta sint via Domini, & iusti in eis ambulabunt, præuaricatores verò corruent in eis.* quasi dicat: Qui sapiens est, intelligit & videt iusta esse opera & iudicia Domini, tam circa iustos, quàm iniustos; dum illos dirigit, fouet, & præmiat, hos negligit, reiicit & punit: iustum enim est quicquid à Deo fit. Vnde iusti qui soli sapiunt, ambulant, id est, obseruant vias Domini, laudántq; Deum in omnibus operibus suis: peccatores verò insipientes eas negligunt, spernunt, vituperant, ideóque corruent in eis.

Censet Alcazar ad hæc Osee verba alludere S. Ioannem Apoc. 5. 2. vbi ait: *Et vidi angelum fortem prædicantē voce magna: Quis est dignus aperire librum, & soluere signacula eius?* imò censet hunc angelum fortem esse ipsummet Osee, de qua re quid sentiendum sit dixi in procemio.

Moraliter: Pauci sunt qui viam in cœlum, itérque ad beatitudinem cognoscant & capessant. Meritò ingemuit Moses: *Gens absque consilio est, & sine prudentia. Vtinam saperent, & intelligerent, ac nouissima prouiderent,* Deuter. 32. 28. & Christus: *Intrate per angustam portam, quia lata porta, & spatiosa via est quæ ducit ad perditionem, & multi intrant per eam. Quàm angusta porta & arcta via est quæ ducit ad vitam, & pauci sunt qui inueniunt eam,* Matth. 7. 13. *Sequamur ergo Domine Iesu te, per te, ad te, quia tu es via, veritas, & vita: via in exēplo, veritas in promisso, vita in præmio,* ait S. Bern. serm. 2. de Ascensione. Mor. pauci viam in cœlum cognoscunt.

Porrò sapientum, putà fidelium, qui Christum sequuntur, felicitatem hic quatuordecim partim promissis, partim phrasibus & parabolis graphicè depingit omnibúsque spectandam, & amplectendam proponit Propheta. Nam 1. iis promittit v. 5. *Sanabo contritiones eorum.* 2. *Diligam eos spontaneè.* 3. *Ero quasi ros.* 4. *Israël germinabit sicut lilium.* 5. *Erumpet radix eius vt Libani.* 6. *Ibunt rami eius.* 7. *Erit quasi oliua gloria eius.* 8. *Odor eius erit vt Libani.* 9. *Conuertentur sedentes in vmbra eius.* 10. *Viuent tritico.* 11. *Germinabūt quasi vinea.* 12. *Memoriale eius sicut vinum Libani.* 13. *Ego exaudiam & dirigam eum, ego vt abietem virentem.* 14. *Ex me fructus tuus inuentus est.*

O stulti ergo filij Adæ, vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mēdacium? vt quid instar chamæleontis aëre & aura inani vos pascitis? ô stolidi, vt quid caduca solidis, exilia immensis, terrena cœlestibus, humana diuinis, momentanea æternis anteponitis? vt quid creaturam Creatori, amasiam Christo, Mammonā Deo antefertis? vt quid vilissima, breuissima, & fœdissima voluptate sempiternos gehennæ ignes, dolores & angores emitis? Pœnitebit vos, & in æternum pœnitebit; sed serò, & frustra. Sapite dum licet, operamini dum lux est, capessite gratiam dum offertur; ne cum fatuis virginibus in morte eam cum lachrymis requiratis, nec inueniatis; ne cum iis nuptiis cœlestibus exclusi, audiatis à Christo: *Nescio vos. Suspicite in cœlum*, despicite in tartara, Deum vindicem cogitate. viuite

ÆTERNITATI.

Appende mille annos contra Aeternitatem, imò millia millium, quid appendis cum infinito quantumcumque finitum? ait S. August. in Psal. 36.

COMMEN

COMMENTARIVS
IN IOELEM.

ARGVMENTVM.

[A] IOEL, ait Epiphan.lib. de vita & obitu Prophet. natus est in agro Bethor, de tribu Ruben. sic & Dorotheus in vita Ioëlis, nisi quod agrũ nuncupat Betomerõ in Ruben. R.Salomon putat Ioëlem fuisse filium Samuelis Prophetæ, qui vnxit Dauidem in regem; eo quòd eius filius vocetur Ioël à Iosepho 6.Antiq.3. Sed alius est iste Ioël à nostro: noster enim eo longè posterior fuit tempore, vt mox patebit. Censent nonnulli Ioëlem, æquè ac Osee, prophetasse tam contra decem, quàm con- [B] tra duas tribus, putà tam contra Samariam, quàm contra Iudam. Ita S.Hieron. ex sententia Hebræorum Epist. 103. ad Paulinum: *Ioël*, ait, *filius Phatuel describit terram duodecim* (licèt Albertus legat duarum) *tribuum eruca, brucho, locusta, rubigine vastante corruptam, & post euersionem prioris populi effusum iri Spiritum S. super seruos Dei & ancillas, id est, super 120. credentium nomina, & effusum iri in cænaculo Sion.* Ita & Theod. Remigius, R.Salomon, Lyra. Vatab. & alij recentiores Hebræi, qui putant Ioëlem vixisse, & prophetasse cum Elisæo [C] sub Ioram rege, ideóque cap.1. prophetare famẽ, quæ illo tempore tam Samariam, quàm Iudam afflixit, vt patet 4.Reg.6.25.

Ioël prophetat soli Iudæ. Verùm meliùs idem S. Hieron. præfatione in Ioëlem, censet Ioëlem solis duabus tribubus, Iudæ scilicet & Beniamin prophetasse. *Quomodo*, inquit, *in Osee Propheta sub nomine Ephraim ad decem tribus confertur vaticinium, quæ vel Samaria, vel Israël sæpe nominatur; sic in Ioël omne quod dicitur, ad tribum Iuda & ad Ierusalem pertinere credendum est, & nullam omnino Israëlis, id est, decem tribuum in hoc fieri mentionẽ.* Ita & Epiphan. [D] lib. de vita Prophetarum in Ioële, Hugo, Albertus, Haymo, Ribera, Dionys. à Castro, Sanchez, & alij: & patet ex verbis Ioëlis cap. 1. 13. *Plangite sacerdotes, vlulate ministri altaris.* & cap.2. 1.15. & 17. *Canite tuba in Sion. Inter vestibulum & altare plorabunt sacerdotes*, &c. Altare enim erat in Ierusalem, non alibi.

Quando? Porrò Ioël prophetauit eodem pene tempore quo Osee, sub Ozia, Ioathan, Achaz & Ezechia regibus Iuda, ait S.Hieron. Cyril. Theod. Ruffin. & S.Aug. lib.18. Ciuit. 27. licèt Hebræi in Seder Olam, & ex eis R. Dauid, Genebrardus in Chronol. Arias & à Castro hic, putent eum pro- [A] phetasse sub Manasse, ac consequenter post excidium Samariæ & decem tribuum: hoc enim contigit anno sexto Ezechiæ, qui fuit pater Manassis; idque verisimile fit ex eo, quòd Ioël solis duabus tribubus prophetet, non reliquis decem; eò quòd illæ iam essent excisæ & abductæ. Rursum ex eo quòd Scriptura dicat, Deum misisse Prophetas, qui Iudææ clades nomine Dei intentarẽt ob scelera Manassis, 4.Reg.21.10. & cap.23.26. videtur ergo ex his fuisse Ioël: ipse enim Iudææ clades hasce comminatur, æquè ac Ieremias cap. 15. 4. qui ob scelera Manassis eas irrogandas disertè asserit. Hæc sententia est valde probabilis: vnde & [B] in editione Septuag. Romana, Ioel post Michæã ponitur. Hinc & diem excidij Ierosolymæ ita viuè & horrificè depingit, vt quasi instantem, & penè præsentem oculis eum cernere videatur.

Ex dictis sequitur, Ioëlem comminari captiuitatem non Assyriam, qua vastata est Samaria; sed Babylonicam, qua vastata est Ierusalem & Iuda à Chaldæis.

Argumentum. Argumentum ergo Ioëlis est, prædicere Dei vindictam, & captiuitatem Babylonicam, indéque eius antitypum iudicium extremum, in quo re- [C] probi gehennæ, probi cœlo adiudicabuntur.

Primò ergo, cap.1. Iudæis excidium per Chaldæos comminatur, vtque hoc euadant, hortatur omnes ad lamenta & ad pœnitentiam.

Secundò, cap.2. pergit atrocitatem huius diei & excidij describere, indéque excitat omnes ad luctum, & publicas supplicationes. Deinde pœnitentibus reditum è captiuitate & Babylone pollicetur. Adhæc promittit aduentum Christi, qui Spiritum S. in suos fideles effundet. Inde transit ad secundum Christi aduentum, eiúsque signa præuia enarrat.

[D] Tertiò, cap.3. docet Christum in valle Iosaphat quasi Iudicem iudicaturum omnes gẽtes, ac damnaturum impios ad gehennam; pios verò translaturum in cœlestem Ierusalem, cuius delicias, gloriam & felicitatem describit.

Ioëlis etymon. Tropol. *Ioël* hebr. idem est quod *volens*, *incipiens*; vel *Domini descensus*: *Phatuel* verò pater eius, hebr. idem est quod *latitudo*, aut *ostium*, aut *suasio Dei*, vel *aperiens Deus*; vt moraliter significetur, quod qui ostium, suasionem & scientiam habuerit Dei, rectè incipit prophetare, vt cum Paulo possit dicere: *Os nostrum patet ad vos, ô Corinthy, cor nostrum dilatatum est*; quia audiebat à

Domino:

Domino: *Dilata os tuũ & implebo illud.* Ipsa enim oris adapertio non in hominis, sed in Dei potestate est, dicente eodem Paulo: *Ostium mihi apertum est magnum & euidens*, 2. Corinth. 6. ita S. Hieron. qui & in cap. 1. Oseę ait: *Ioel* idem est A quod *Dominus Deus*; vt Ioël per crasim idem sit quod *Iehoua el*, vel *Ia el*, quæ omnia sunt nomina Dei. Denique Ioël relatus est inter sanctos, ac Romano Martyrologio inscriptus legitur 13. Iulij.

CAPVT PRIMVM.

SYNOPSIS.

Iudaea excidium per erucam, locustam, bruchum & rubiginem, putà per varias hostium Chaldaeorum populationes praedicit. Hinc vers. 13. Sacerdotes & populum hortatur ad pœnitentiam & supplicationem, vt iis Deum sibi reconcilient, plagásque ab eo hic comminatas auertant.

Vers. 1.] Verbum Domini, quod factum est ad Ioël filium Phatuel.

Vers. 2.] Audite hoc senes, & auribus percipite omnes habitatores terræ: si factum est istud in diebus vestris, aut in diebus patrum vestrorum.

Vers. 3.] Super hoc filiis vestris narrate, & filij vestri filiis suis, & filij eorum generationi alteræ.

Vers. 4.] Residuum erucæ comedit locusta, & residuum locustæ comedit bruchus, & residuum bruchi comedit rubigo.

VERS. 2. VDITE *hoc senes.*] Initio Propheta hisce verbis sibi attentionem conciliat, quòd res (putà clades) graues, nouas, & ab hominum, quantumuis senum, memoria inauditas sit dicturus, quæ tamen Iudæos maximè tangant, vt eorum planè intersit hæc nosse, posterísque tradere, vt ipsi hisce patrum suorum flagellis moniti resipiscant, vnique Deo toto corde seruiant, cuius prouidentiam & vindictam in parentibus suis aspiciunt, itáque eandem euadant, eiúsque gratiam, & beneficentiam sibi concilient.

Si factum est istud.] Quod sequitur, quódque mox enarro.

VERS. 3. *Super hoc.*] De hoc *filiis vestris narrate*, iuxta præceptum Mosis Exodi 10.2. *Narres in auribus filij tui & nepotum tuorũ quoties contriuerim Ægyptios, & signa mea fecerim in eis, & sciatis quia ego Dominus.* & Psaltis Psal. 77.6. *Quanto mandauit patribus nostris nota facere ea filiis suis, vt cognoscat generatio altera filij qui nascentur, & exurgent, & narrabunt filiis suis: vt ponant in Deo spem suam, & non obliuiscantur operum Domini, & mandata eius exquirant.*

VERS. 4. *Residuum erucæ comedit locusta.*] Quatuor hic pestes & plagas recenset, & comminatur. Prima est *eruca*, Septuag. κάμπη, Chald. זחלא *zachala*, id est, vermis qui post pluuiam nascitur, ac per caules, olera, arborúmque folia repit, eáque pigro & lento, sed exitiali morsu arrodit & depascitur. Vnde heb. vocatur גזם *gazam*, id est, tonsor, rasor, rosor, excisor. Sic & eruca Latinè ab erodendo dicitur, ait Isidor. lib. 12. Orig. cap. 5. licèt Apuleius erucam ab hærẽdo dictam velit, quod brassicis, aliísque herbis quas occupat tenaciter adhęreat. Vnde Columella lib. 11. de re rustica cap. 3. *Erucæ, ait, vel manu colligi debent, vel matutinis tẽporibus frutices earum concuti: sic enim dum adhuc torpent nocturno frigore, si deciderint, non iterũ amplius in superiorem partem prorepunt.*

Quatuor plagæ. prima est eruca.

B

Secunda est locusta, quæ erucam superat acrimonia, volatu & numero. Vnde heb. dicitur ארבה *arbe*, id est, *plurima*, è rad. רבה *raba*, id est, *multus fuit*. ita Arias & Pagni. tanta est enim locustarum copia, vt volando solem cœlúmque operiant, cubando verò integras prouincias obtegant, vt nil nisi locustas videas; quin & maria volando tegant & transeant, vt vnã regionem depastæ, aliam C inuadant & aliam, singulas ex ordine deuorãtes. Vnde locustarum plaga fuit vna ex plagis grauissimis Ægypti, Exodi 10.4. Vide ibi dicta. Quocirca *locusta* dicta est quasi *loca vrens*, vel exustulans, inquiunt Grammatici: licèt Isidorus & Lyra. ita dictam velint, quod *longis sit pedibus*. Albertus Magnus verò, *locusta*, inquit, dicitur quasi *loco stans*. ita Aldrouandus in locusta. 2. locusta.

Residuum locustæ comedit bruchus.] Tertia est hæc plaga, putà bruchus, pro quo heb. est ילק *ielec* quod septies reperitur in Scriptura, & vbique noster bruchum vertit: Psal. 104.34. *Dixit & venit locusta* (hebr. *arbe*) *& bruchus* (heb. *ielec*) Ierem. 51.14. *Replebo te hominibus quasi brucho:* & v. 27. D *Adducite equum quasi bruchum.* Eodem modo vertit hic, & c. 2.25. & Nahum 3.15. *Deuorabit te vt bruchus. congregare vt bruchus, multiplicare vt locusta:* & v. 16. *Bruchus expansus est & auolauit.* 3. bruchus.

Dicitur *ielec*, id est, *ligurio*, quòd herbas lingat, lambat & rodat: radix enim. לקק *lacac*, significat lingere, lambere: vnde Aquila, teste S. Hieron. in Nahum cap. 3. vertit *comestor*.

Quæres, quid sit *ielec*, & *bruchus*? Primò, Suidas, & Scaliger exerc. 36. Bruchus, inquiunt, est κάμπη, id est, eruca, quam Lombardi *bruch*, Galli *bruyere* vocant; verùm erucam hic Ioel distinguit à brucho. Secundò, Ambr. Calepinus ex Sipontino, & nõnulla lexica latina & græca: bruE chus, inquiunt, est vermiculus similis locustæ, herbas erodens, sine alis. Verùm Nahum cap. 3. brucho dat alas. Tertiò, R. Dauid hic, censet bruchũ esse animalculum alatum instar crabronis, sed minoris quantitatis, quod arborum folia depopuletur, & in maxima multitudine vastet: vnde aliqui putant bruchum esse insectum illud rubea tunica vestitum (quod statis annis humidioribus turmatim enascitur) quam dum expandit alas ostentat, quibus volat in arbores, earúmque

que folia depascitur: solent id rustici colligere, & fossa facta sepelire, vti de brucho ait Isaias c.33.4. Verùm hoc insectum genus est scarabæi, non bruchi, nec ab vllo classico auctore vocatur bruchus. etiāsi pueri in Gallia bruchum, vel *bruyāt* vocent à bombo, quem volando edit, à quo & Flandri eum vocant *predicantem*.

Bruchus est pullus locustæ.

Dico ergo, bruchum esse paruam locustam, siue pullum locustæ: varij enim sunt locustarum gradus, &, vt ita dicam, species, secundùm earum ætates & incrementa distinctæ. Primò enim *locusta* relinquit semen: ex eo nascitur parua locusta instar vermis, qui vocatur *bruchus*: qui dum crescit & grandescit, ac modicis alis vestitur, vocatur *attacus*, vel *attelabus*. Hic rursum dum increscit corpore & alis, vocatur *ophiomachus*, qui dum mole corporis & alis perficitur, vocatur *locusta*. Vnde apposite ait Propheta: *Residuum locustæ comedit bruchus*. Locustæ enim cum grandiores sint, grandiora tantùm depascuntur, sed post se relinquunt pullos paruos, qui residuum, & minima germina quæque vsque ad radices stirpitus depascūtur. Id ita esse patet Primò, quia Septuag. Ierem. 51.14. & alibi, pro *ielec*, id est, brucho, vertunt ἀκρίδας, id est, locustas. Secundò, quia omnes Physici, & classici scriptores dicunt, bruchum esse speciem locustæ, vel locustam inchoatam & imperfectam. Vnde in Scriptura passim bruchus iungitur cum locusta, quasi proles cum matre. Et Aristot. lib. 5. histor. animal. cap. 29. bruchum nectit & subiungit locustæ. Sic & S. Hieron. in Nahum cap. 3. *Bruchus*, ait, *est animal nihil volare valens, ventri tantum studens: attelabus saltans potius, quàm volans paruis alis: locusta iam perfectas alas habens.* Alber. Magnus lib. 26. de animal. *Bruchus*, inquit, *est primus partus locustæ, & cum efficitur maior, vocatur archilabus* (corrige attelabus) *& quando perficitur, est locusta. Bruchus autem eo quòd immobilis est, totum depascitur vsque ad radices, nihil viroris relinquens.* Lyran. bruchū & locustam differre scribit sicut perfectū & imperfectum in eadem specie. *Bruchus*, ait Glossa, *vocatur fœtus locustæ antequam alas habeat: deinde cum paruum incipit volare, attelabus dicitur: cum verò plenè volat, locusta dicitur: multóque grauior est bruchus quam locusta, vel attelabus; quòd iacens in vno loco, radicitus comedit fructus.*

S. Chrysost. in illud Psal. 104.34. *Venit locusta & bruchus*: Locusta, inquit, & bruchus non simul existere solent: aut enim præcedens locusta bruchum parit, aut bruchus auctus in locustam tandem euadit. Βροῦχος, inquit Varrinus, est εἶδος ἀκρίδος, παρὰ τὸ βρύκειν, τὸ ἐσθίειν· τὸ αὐτὸ δὲ καὶ μάσταξ καλεῖται, παρὰ τὸ μασᾶσθαι: καὶ βροῦχος ἡ κάμπη, ἡ νεογενὴς, καὶ ἄπτερος ἀκρίς. *Bruchus*, inquit, *est species locustæ, ita dicta à vorando, quæ & mastax dicitur, à mandendo. Item, bruchus eruca primùm nata & locusta carens alis.* Sic & Hesychius in lexico ait, bruchum esse locustarum speciem, ac Cyprios viridem locustam vocare bruchum, Tarentinos attelabum.

Bruchus ergo dicitur vel à βρύκω, id est, comedo; vel à βρύχω, id est, dentibus strido & frendeo, vel à βρόχω, id est, sorbeo, deglutio, voto, inde βρόγχος est guttur: quia bruchus non videtur habere aliud quàm guttur & ventrem: pedes enim licèt oblongos, graciles tamen habet: vnde fortè Italorum *broccare* pro vorare; & Germanorum *bruchen*, quod consumere & conficere significat: & Belgarum *brocken*, quod est minutim cōscin-

A dere, ait Aldrouandus. Hoc etymon verius est, quàm illud quod dat Anonymus in Psalm. 104. dicens: Bruchus dicitur quasi βραχὺς, id est, breuis & paruus. Est enim paruus vermis à locusta generatus. Denique bruchos esse genus locustæ, censent Remigius, Pagninus, Forsterus, Marianus (qui illud gryllum vocat: gryllus autem est parua locusta cinerei, vel grisei coloris) in lexicis, Cælius lib. 3. cap. 25. Aldrouandus lib. de insectis, in locusta, qui & pag. 414. omnes locustarum species, ac nominatim bruchum depingit, eiúsque formam in imagine spectandam exhibet. Accedit Syrus, qui vertit: *Quod reliquit locusta non alata* (vermis corrodens frumentum in agro) *comedit locusta volans, & quod reliquit locusta volans, come-*
B *dit locusta parua* (vel locusta quę vocatur *separata*) *& quod reliquit locusta separata, comedit sarsur*, quę etiam est locustæ species, vt mox dicam. Vnde pater, Syrum per has quatuor Ioëlis plagas accipere quatuor locustæ species. Syro planè consentit Arabicus vterque. Dices, si bruchus est pullus locustæ instar vermis, carens alis, quomodo ergo Ieremias cap. 51.14. dat ei aculeum, eúmque vocat aculeatum; & Nahum cap. 3.16. dat ei alas, eúmque vocat alatum?

Resp. nomen bruchi subinde extendi ad alias lucustarum species, ac complecti attelabos & ophiomachos. Opponitur enim locustæ: ergo sicut locusta omnem perfectam, ita bruchus om-
C nem imperfectam locustam (quales sunt attaci, attelabi, ophiomachi, qui alati, & pedibus, & dētibus, & cauda aculeati sunt) significat. Sic agnos, hœdos, vitulos subinde vocamus, non tantùm pullos recenter natos, sed adultiores etiam & grādiores, putà iuuencos anniculos, vel biennes, vsque dum generare incipiant: imò Hebræi vaccas nouellas dum primò pariunt, vocant עֶגְלוֹת *eglot*, id est, vitulas. Id ita esse patet ex S. Hieron. qui est auctor versionis nostræ: ipse enim scribens in Nahum 3. per *selec*, quem hic vocat bruchum, accipit attelabum. *Attelabus*, ait, *quem significantius comestorem interpretatus est Aquila, parua locusta est inter locustam & bruchum, & modicis pennis re-*
D *ptans potius quàm volans sempérque subsiliens, & ob hanc causam vbicunque orta fuerit, vsque ad puluerem cuncta consumit: quia donec crescant pennæ, abire non potest.* Et mox: *Confertur exilienti attelabo*, &c. Hinc Aldrouandus lib. de insectis, cap. de brucho pag. 406. *Bruchus*, inquit, *S. Scriptura differt à brucho profanorum, sicut perfectum ab eo quod suam perfectionem necdum est cōsecutum.* Et Cœlius lib. 3. variar. lect. 25. docet locustas quaslibet rodentes sata, vocari bruchos, & attacos, & mastacas, vti est apud Nicandrum. Et Quinquarboreus in cap. 4. Amos, censet bruchum esse locustæ genus, quod præter numerum & copiam, volatu etiam præstet celeriore, & latiùs quàm cætera
E extenditur, pluresque agros celeriùs conficit, & consumit, ideóque à Ieremia vocari aculeatum. Quocirca Chald. hic pro *ielec* siue brucho vertit פִּרְחָא *pircha*, id est, motitans, cursitans, volitans, (radix enim פְּרַח *perach* significat motitauit se, volitauit, cursitauit) eo quòd huc atque illuc vastādo fruges cursitet, & subsiliat. Ex dictis patet, vocem bruchus significare infimam & minimam speciem locustæ, cum cæteræ omnes species numerantur; cum verò illæ subticentur, pro illis substitui, vt bruchus iam sit attelabus, iam ophiomachus, iam quælibet alia locustarum species. Quocirca cū Ieremias bruchum vocat aculeatum,

S &

& Nahum alatum, nomen bruchi extendunt ad attelabum, ophiomachum, aliásque locustæ maioris species: hasce species enarrat Moses Leuit. 11. 22. vbi earum esum Hebræis concedit.

Quarta plaga est rubigo. *Et residuum bruchi comedit rubigo.*] Quarta est hæc segetum & germinum pestis & plaga, scilicet rubigo. Hebr. est חסיל *chasil*, id est, perditor, depastor, absumptor, à rad. חסל *chasal*, id est, absumpsit, eo quod omnia vastet & perdat, ac nil reliquum faciat. Recentiores, Pagnin. Arias & alij, censent esse tertiam locustæ speciem, eámque voracissimam: primam enim vocauit Ioël bruchum, secundam locustam, tertiam *chasil*: itáque pro *chasil* vertunt *locustam* Septuag. & Noster Isaiæ 33. 4. & 2. Paral. 6. 28. Vnde nonnulli per rubiginem hic accipiunt animal: rubigo, inquiunt, est vermis qui maximè rorem sequitur. Hinc Aldrouandus in locusta, citans S. Hieron. Rubigo, inquit, rorem noxium sequitur, qui cum in folia depluit, sole superueniente animatur & viuit, variéque plantis nocet.

Suffragatur Syrus, qui pro *chasil* vertit *sarsur*, de quo Illustris. Dominus Sergius Risius, Archiep. Damascenus, natione Syrus, hæc mihi Romæ asseuerauit: Sarsur, inquit, est animal in Syria paruulum vt locusta, imò è genere locustarum; sed à locustis vulgaribus differt, quòd locustæ interdum, & certis quibusdam annis pro cœli & auræ temperie proueniunt; hoc autem continuum & perpetuum est. Estque duplex: eius enim vnum genus domesticum est, aliud syluestre. Quatuor prorsus vt locusta pedes habet, & alios duos paruulos quibus cibum ad se trahit & comedit. Colorem habet nigrum, & dorsum planum. Differt etiam à locustis, quòd syluestre valde nocet frumento & herbis, non autem arboribus vt locustæ, quæ ficuum & aliarum arborum corticem omnino corrodunt. Permolestum est ob sonum & strepitum, quem ingentem præcipuè noctu excitat, præsertim apud aquas in Ægypto, vbi post Nili inundationem vnà cum ranis procreatur & remanet; adeo vt vbi horum animalium copia fuerit, homines ob eorum strepitum, & damna quæ inferunt, habitare nequeant. Aliud eius genus est domesticum, habitans cum hominibus, quod in trabibus degit, earúmque puluere & excrementis vesci perhibetur, molestum quoque ob rumorem & strepitum.

Verùm pro Heb. *chasil*, hic vertunt *rubigo*, non locusta, Septuag. Chald. Vatab. & alij, æquè ac Psal. 78. 4. & alibi. Hebræa enim nomina, præsertim animalium, arborum, gemmarum, lapidum, &c. sunt amplæ & variæ significationis, nuncque vnum, nunc aliud significant. Quocirca *chasil*, vertunt nunc locustam, nunc bruchum, nunc rubiginem: rubigo enim non minùs quàm locustæ segetes absumit. Porrò rubigo, vel robigo Latinis significat vitium segetum, non locustam. Est

Quid? enim rubigo, siue aurugo, vel ærugo vitium segetum ex corrupto aëre, & quasi earum morbus regius, quo scilicet culmi pallescunt in modum auri vel æris, itáque paulatim arescunt & euanescunt. *Rubigo*, inquit Albertus hic, *est ros incensus ab aëre descendens, qui primò ad minij colorem, postea in fuliginem conuertit segetes marcidas, & in puluerem fœtidum versas, ac friabiles.* Agricolæ nebulam vocant. Dicitur rubigo à rubedine: quia rubras facit segetes, vti & metalla, cùm situm contrahunt. Hinc Apuleius lib. 3. Florid. *Profectò*, ait, *vt gladius vsu splendescit, situ rubiginatur, ita*

A *vox in vagina silentij condita diutino torpore hebetatur.* Et Plinius lib. 18. c. 17. *Rubigo maxima segetum pestis, lauri ramis in aruo defixis, transit in earum folia ex aruis.* A rubigine dicta sunt rubiginalia, id est, festi dies & sacra ad amoliendam rubiginem instituta à Gentilibus, quales sunt supplicationes amburbiales in diebus Rogationum apud Christianos, quæ eadem de causa peraguntur. Hinc Plinius lib. 18. c. 19. *Rubiginalia*, inquit, *Numa constituit, quæ nunc aguntur ad septimum Calen. Maij, quoniam tunc ferè rubigo segetes occupat.* Hæc de litera. Iam

Quæritur, quid hæ quatuor plagæ, putà eruca, locusta, bruchus & ærugo significent? & an literaliter vt sonant, an symbolicè sint accipiendæ? Quæritur, quid eruca locusta, bruchus, & ærugo significent?

B Multi eas vt sonant accipiunt, vt significet Ioël verè ab hisce animalculis ob scelera sua vastatam fuisse Iudæam, indéque sterilitatem ac famem ei inductam. Vnde censent hic prædici famem septem annorum, quam Helisæus quoque prædixit sub Ioram 4. Reg. 8. v. 1. & 2. Hanc enim famem aiunt fuisse inductam per erucas, locustas, bruchos & rubiginem per quatuor annos sibi inuicem succedentes, ac insuper durasse tres alios annos, quibus Deus clausit cœlum ne plueret. Ita Remigius, Ruffinus, Lyra. Vatab. Arias, R. Salomon, & alij Rabbini, Theodor. verò putat prædici hic sterilitatem & famem biennalem, quam prædicit Amos c. 4. 9. vbi minatur Israëlitis auruginem, siue rubiginem, & erucas, æquè ac Resp. primò, sterilitatem.

C Ioël hic. Verùm Ioël diu post Helisæum & Ioram prophetauit cum Osee, sub Ozia & posteris eius, vti dixi in procemio. Amos autem prophetat Samariæ, id est, decem tribubus, vt patet Amos 1. 1. non duabus, vti facit Ioël: nec meminit locustæ & bruchi, quæ nominat Ioël. Quare si ad literam hæc accipias, vti sonant, de ipsa eruca, brucho, locusta & rubigine, alio tempore in Iudæa illa contigisse necesse est. Multa enim comminantur Prophetæ, quæ omnia re ipsa accidisse credimus, etiamsi illa alibi non narrentur. Vnde Ioël, c. 2. 24. consolans suos hisce plagis afflictos, spe melioris sortis & fertilitatis: *Implebuntur*, inquit, *areæ frumento, & redundabunt torcularia vino, & oleo. Et reddam vobis annos quos comedit locusta,*

D *bruchus, & rubigo, & eruca, fortitudo mea magna, quam misi in vos, &c.* Ergo verè eis immisit erucas, locustas, bruchum & rubiginem. Adde hasce & plures alias plagas comminatus est Hebræis Moses Leuit. 26. 22. & Deuter. 28. 22. si ipsi Deum desererent, eúmque offenderent. Ergo cum eum tempore Ioëlis offenderint, ideóque excisi sint, verisimile est illas plagas Deum eis irrogasse, ac minas suas explesse. Insuper, naturale & ordinarium Dei flagellum est sterilitas, & fames inuecta per erucas, locustas, bruchos & rubiginem.

Præclarè S. Chrysost. hom. *Quod nemo læditur nisi à seipso: Omne*, inquit, *quod est in rebus, habet aliquid quo corrumpi possit ac lædi: lanam tinea,*

E *ouium greges lupus, vinum acetí permutatio, dulcedinem mellis amaritudo corrumpit: lolium segetibus nocet, grando vineam lædit, virgulta ac diuersa plantaria locustæ ac bruchi exercitus vastant, & singulis quibusque corporibus varia morborum species inferunt corruptelam.* Plinius lib. 11. 29. cùm ostendisset quàm ingenti copia locustæ vento sublatæ, gregatim maria volando tranent: *Tanquam*, inquit, *parum sit maria transisse, immensos tractus permeant, diráque messibus contegunt nube, multa contactu adurentes, omnia verè morsu erodentes, & fores*

quoque tectorum. Quanta damna locustæ variis A prouinciis intulerint, multis exemplis & historiis docet Aldrouandus in locusta pag. 422. & seq. Extat Emblema Alciati cum lemmate: *Nihil reliqui*, hoc carmine explicatum.

Scilicet hoc deerat post tot mala, denique nostris
Locusta vt raperent quicquid inesset agris.
Vidimus innumeras Euro duce tendere turmas,
Qualia non Atyla, castráque Xerxis erant.
Hæ fœnum, milium, farra omnia consumpserunt:
Spes & in angusto est, stant nisi vota super.

Hinc Ægyptiis locusta erat hieroglyphicum famis, ait Pierius lib. 28. Porrò refert Theodoretus in Philotheo, S. Aphraatem agrum cuiusdam supplicis sibi, aspersione aquæ benedictæ ab exercitu B locustarum, qui Persidem vastabat, tutatum esse, ita vt eum tangere non auderent. Idem fecisse S. Vincentium Fererium in agro Murisiæ, ciuitatis in Hispania, testatur auctor vitæ eius lib. 3. sub finem. Sic S. Theodorum prece sua locustas agros populantes enecasse, scribit Georgius presbyter in eius vita lib. 2.

Verùm esto hæ plagæ ad literam accipi possint vt sonant, tamen per eas symbolicè, & potiùs significantur hostes vastaturi Iudæam. Sic enim eas explicat ipse Ioël vers. 6. *Gens enim ascendit super terram fortis & innumerabilis, dentes eius vt dentes leonis.* Et vers. 15. *A a a dies: quia prope est dies Domini, & quasi vastitas à potente veniet.* Et cap. 2 1. *Venit dies Domini, dies tenebrarum*, &c. *quasi* C *manè expansum super montes, populus multus & fortis.* Et vers. 4. *Quasi equites sic current*, &c. Ita S. Hiero. Theod. Lyra. Hugo, Ribera, Emmanuel, Sanchez, & Mariana, qui ait: Vtrumque, scilicet fames & bellum, hic significatur. Est ergo hic ænigma, siue allegoria & parabola continua, significans hostem hosti successurum, cladem cladi vsque ad excidium, & internecionem Iudæorum. Simile est Isaiæ 24. 17. *Formido, & fouea, & laqueus super te, qui habitator es terræ. Et erit qui fugerit à facie formidinis, cadet in foueam: & qui se explicauerit de fouea, tenebitur laqueo.* Et Ierem. 48. 43. *Pauor, & fouea, & laqueus super te, ô habitator Moab. Qui fugerit à facie pauoris, cadet in* D *foueam: & qui conscenderit de fouea, capietur laqueo.* Et cap. 15. 2. *Qui ad mortem*, scilicet destinati sunt à Deo, *ad mortem*, supple ibunt: & *qui ad famem, ad famem: & qui ad captiuitatem, ad captiuitatem. Et visitabo super eos quatuor species, dicit Dominus: gladium ad occisionem, & canes ad lacerandum, & volatilia cœli, & bestias terræ ad deuorandum, & dissipandum: & dabo eos in feruorem vniuersis regnis terræ, propter Manassen filium Ezechiæ regis Iuda, super omnibus quæ fecit in Ierusalem*, quò fortè alludit hic Ioël. Simile est illud Homeri Odyss. ε.

Secundò, hostes, & clades alias aliis successuras.

Tradebat Notus hunc Boreæ quandoque vehendum.
Nunc rursum Zephyro iactandum tradidit Eurus. E

Et Iliad. τ.

Tristia perpetuò mihi tristibus excipiuntur.

Sic Ausonius in Epigram. eleganter hosce vocat *labores* (& dolores) *catenatos*, cum labor ex labore, dolor ex dolore seritur. Hinc adagium: *Malorum panegyris*, quo vtitur Pisides apud Suidam: *Omnes*, inquit, *simul malorum vt in panegyre, alios tenebat aliud infortunium.*

Huc spectat illud Diogenianum: *Mali thripes, mali rursum spes*, de duplici ac multiplici malo dici solitum. Thrips enim vermiculus est, qui lignis innascens, ea vitiat: ips item cornibus & vitibus infestus. Et illud Socratis apud Athenæum lib. 9. *Malis ter mala eueniunt.* Et illa, *Ilias malorum, thesaurus, & lerna malorum, agmen & mare malorum*, cum malum malo velut vnda vndæ, fluctus fluctui succedit, eúmque protrudit; quibus vtitur Euripides in Ione dicens: *Me miseram, vt ingens panditur thesaurus, ac penus malorum.* Et Æschylus in supplicibus:

Tantum malorum pelagus aspicio miser,
Vnde enatandi nulla spes alluceat.

In hoc pelago volutantur damnati in gehenna. Causa adagij est, quod sæpe erucis succedant locustæ, locustis bruchi, brucho ærugo, eáque ingentes calamitates afferant, idque agminatim instar exercitus, & aciei hostilis. Hinc castra Madian, quæ prostrauit Gedeon, comparantur locustis, Iudic. 6. 5. vti & Apoc. 9. 1. exercitus dæmonis in fine mundi afflicturus impios, turmis locustarum assimilatur. Adde, locustas, bruchos & erucas non raro præire, & prænunciare hostium aduentum, & bellorum strages, vt liquet ex historiis. Inde locusta ab Hesychio, Nicandro, Suida, Theocrito Edyl. 10. & aliis vocatur μάντις, id est, vates, vel diuinatrix & prænuncia, quòd semper famem prænunciet, & inferat, sæpe etiam hostium incursus & clades: licèt aliam quoque causam det Cœlius lib. 30. 22. *Mantis*, inquit, *locustæ genus est, quæ in stipulis enascitur, virens colore, corpore prælongo, pedibus item prælongis, quos & agitat assiduè. Aristarchus in Commentario Lycurgi scribit, locustam hanc si quod inspexerit animal, protinus illi quippiam prædicere mali: vnde mantis vocatur, quæ noxij molestique aspectus est: vel dicitur mantis, quod locustis aduentantibus præsagium sit ingruentis penuriæ.* Exempla pauca, sed rara è multis accipe, quæ recenset Aldrouandus pag. 425. Anno, inquit, Domini 1543. locustæ illæ quæ ab Oriente per Illyricum stupendis agminibus in Italiam conuolarunt, maximáque passim damna dederunt, Turcarum aduentum portendere visæ sunt. Nam & Turca Regium occupauit, Romæque trepidatum est, dum Hostiæ subsedisset. Nicæam cepit, Christianorum multa millia in seruitutem abduxit. Tamberlanes, referente Cranzio, Ierosolymam expugnare statuerat, sed cum bruchi exercitum eius vexarent, admonitum se interpretatus à Deo, ea de re temperauit. Primam expeditionem sacram (vt Sigonius testatur) Ierosolymitanam anno Domini 1096. Claramonte institutam, locustarum repente nata vis tanta præcessit, vt nubium instar Solis lucem adimerent. Mirum quod scribit Gregor. Turonen. duas acies locustarum per Auernum atque Lemouicum transeuntes, Romaniacum campum ingressas, ibidem prælio inter se conflixisse, ingentémque stragem edidisse, cum Clotarius cum Chranno filio suo esset pugnaturus, quem deinde victum vnà cum vxore & filiis comburi iussit.

Locustæ portendunt bella.

Sed quinam fuerunt hi hostes & vastatores Iudææ, quos per erucas, locustas, bruchos & rubiginem denotat, & repræsentat Propheta? Hebræi, & eos secuti S. Hieron. Ruper. Haymo, Hugo, Lyran. & Dionys. censent hic significari quatuor orbis monarchias, sibi inuicem succedentes, quæ afflixerunt Iudæos, scilicet per erucam significari Assyrios & Babylonios: per locustam Medos & Persas: per bruchos Græcos, ac præsertim Antiochum

Quinam hi quatuor hostes, & clades Iudæorum? Prima sententia.

Epiphanem, contra quem pugnarunt Machabæi: per rubiginem Romanos. Has enim quatuor monarchias simili modo recenset, & depingit Daniel cap. 2. & cap. 7. per quatuor bestias; ac Zacharias cap. 1. & cap. 6. per quatuor quadrigas. Verùm Persæ & Medi, vt Cyrus & Darius, Iudæos non afflixerunt, quin potius è Babylone eos liberarunt: afflixit tamen eos Cambyses, impediens fabricam templi, 1. Esdræ 2. Per rubiginem verò non intelligi Titum & Romanos, qui Ierosolymam exciderunt, patet ex eo, quod hisce plagis Propheta c. 2. 18. remedium afferendum dicit à Christo: Christus autem cladem Ierosolymæ per Titum illatam non reparauit, imò eam antecessit ac prædixit.

Secundò, Theodor. per quatuor hasce plagas accipit solos Assyrios & Babylonios, qui Israëlitas vastarunt, scilicet per erucam accipit Teglathphalasar, per locustam Salmanasar, per bruchum Sennacherib, per rubiginem Nabuchodonosor. Verùm primi duo tantùm vastarunt decem tribus, non duas, de quibus hic agitur. Ioel enim Iudæ duntaxat & Ierusalem vaticinatur, cladémque minatur, vti ostendi in proœmio; ac, vt ibidem dixi, videtur id fecisse sub Manasse, quando iam excisæ erant decem tribus.

3. Genuina. Tertiò ergo, aptiùs & veriùs S. Hiero. per quatuor hasce plagas accipit Nabuchodonosorem, qui in suis castris habebat varias gentes quasi erucas, locustas, & bruchos, quæ populatæ sunt ita Iudæam, vt quod vna relinquebat altera raperet, vel vastaret. Aut potiùs, magísque particulatim, appositè & genuinè per quatuor hasce plagas intellige quatuor expeditiones Nabuchodonosoris, quibus sensim magis & magis carpsit Iudæam & Ierusalem, donec eam excinderet: nimirum prima fuit anno primo regni eius (qui fuit annus tertius Ioakim regis Iuda) quo ipse instar erucæ terram perrepentis, leuiter tantum Iudæam tasit & perstrinxit. Nam duntaxat Ioakim regem cum Daniele & sociis Babylonem abduxit, Daniel. 1. 1. Secunda fuit anno octauo eiusdem (qui fuit vndecimus & vltimus Ioakim) quo turmas suas instar locustarum alatarum & validarum in Iudæam immisit, ac summa germina carpsit. Nam regem Ioakim rebellantem cepit & occidit, eíq; substituit filium Ioachin, quem post tres menses Babylonem abduxit, surrogans ei patruum Sedeciam. Tertia fuit anno decimo octauo eiusdem, qui fuit vndecimus Sedeciæ, quo instar bruchi residua germina, etiam minima, erosit. Nam totum populum vel occidit, vel cepit, vrbem excidit, regem Sedeciam excæcauit, filios eius necauit, regnúmque Iudæorum euertit. Quarta fuit, cum post quatuor menses submisit Nabusardan, qui vt rubigo templum incendit, æquè ac regiam, domósque Principum, omniàque in fauillas & cineres conuertit.

Huc accedit, imò in re pene eadem est, expositio Christophori à Castro, qui hasce quatuor plagas adaptat quatuor Iosiæ filiis, scilicet Ioachas, Ioakim, Ioachin, & Sedeciæ, qui ob scelera Manassis vastati & occisi, vel in captiuitatem abducti sunt: nimirum, vt eruca, quæ leuiter tangit terram, significet Pharaonem Nechao, qui Ioachas abduxit in Ægyptum, relinquens Iudæam intactam, imò præficiens illi Ioakim, fratrem Ioachas: locustæ significent latrunculos Chaldæorum, Syrorum, Moab & Ammon, qui instar locustarum turmatim inuaserunt Iudæam, & Ioa- A kim occiderunt: bruchus significet Nabuchodonosorem, qui post eos quasi pullus locustarum, putà bruchus, cepit Ierusalem, ac Ioachin pullum, id est, filium Ioakim, auexit in Babylonem: rubigo sit idem Nabuchodonosor, qui post vndecim annos rursum Ierusalem cum rege Sedecia cepit, templúmque ac palatia combussit, & quasi rubigo in fauillas redegit, regnúmque & Remp. Iudæorum funditus euertit.

Alleg. Alleg. Hugo de S. Victore scribens in hunc Ioëlis locum, per quatuor has plagas accipit quatuor persecutiones Ecclesiæ, quarum prima fuit Gentilium Imperatorum, Neronis, Domitiani, Decij, Diocletiani, &c. Secunda Arrij & hæreticorum, qui elati saliunt in alta quasi locustæ, quæ B priori cessanti, per Imperium Constantini, mox successit. Tertia malorum Christianorum, qui carnales sunt & ventres, vt bruchi. Quarta Saracenorum & Antichristi, quæ quasi rubigo ferro & flamma omnia vastat, & vastabit. Vnde easdem pene quatuor equis, scilicet primo albo, secundo rufo, tertio nigro, quarto pallido repræsentat S. Ioannes Apocal. 6. 2. & sequentibus, vt ibi dixi.

Tropol. Tropol. plagæ hæ sibi succedentes significant, quod vnum vitium alteri, imò subinde virtuti ipsi succedat, quodque vno abeunte, aliud nos oppugnet, vt residuum, quod prius reliquit, posterius depascatur & destruat: nimirum post erucam, quæ toto corpore repens in terra, repræ- C sentat libidinem, superatam, vel recedentem, succedit & inuadit nos volans locusta, id est, vana gloria & superbia. Locusta enim pedibus ambulare nescit, & cum alas vix habeat, volare nititur, ideóque inanes dat saltus. Sic & lucifer ambiit æqualitatem Dei, ad quam assurgere non potuit, sed corruit. Idem facit superbus. Post hanc sequitur ventrosus bruchus (totum enim eius corpus pene in ventrem colligitur) id est, gula. Post hanc succedit ignea rubigo, quæ quicquid tangit incendit, putà ira & impatientia, cuius flamma omnes virtutum fructus tabescunt. Quare residuum erucæ, id est, libidinis est castitas: residuum locustæ, id est, vanæ gloriæ, est humilitas: residuum bruchi, id est, gulæ, est sobrietas: D residuum rubiginis, id est, iræ, est patientia. Residuum ergo erucæ comedit locusta, & locustæ bruchus & bruchi rubigo: quia sæpe accidit, vt de continentia & castitate oriatur inanis gloria: humilitatem sequatur ebrietas & crapula: sobrietatem excipiat ira & impatientia. Ita Hugo loco citato, & S. Greg. lib. 33. moral. c. 27. Alij per rubiginem vel æruginem accipiunt auaritiam, quæ versatur in illis quæ ærugo & tinea demolitur: ærugo enim aurum & argentum depascitur. Porrò primum, putà luxuriam, docuit corrupta natura: secundum, putà superbiam, inuenit lucifer: tertium, scilicet gula, parentes nostros perdidit, Adamum & Euam: quartum gigantes & tyranni E à Cain prognati adinuenerunt.

Symbolicè, siue physicè, S. Hieron. per hæc quatuor accipit quatuor passiones & ægritudines animæ, putà gaudium, tristitiam, spem, & metum, quæ faciunt quasi quadrigam cursus & volubilitatis vitæ nostræ: mox enim gaudio succedit tristitia, tristitiæ spes, spei metus, hisque quatuor affectionibus continua successione agitatur & iactatur anima hominis, præsertim mundani & peccatoris. Symbol. sunt quatuor passiones animi.

Eruca repræsentat ægritudinem tristitiæ, locusta gaudium, bruchus metum, rubigo spem. Audi S. Hieron.

S. Hieron. *Has perturbationes vno, & nec pleno versiculo illustris Poeta comprehendit: Hi metuunt, cupiuntque (hoc de futuro) dolent, gaudéntque (hoc de præsenti) neque auras, inquit, respiciunt, clausi tenebris & carcere cæco. Qui enim perturbationum tenebris obuoluuntur, clarum sapientiæ lumen non valent intueri. Cauendum est igitur, ne ægritudo quasi eruca nos comedat, ne locusta vastet in gaudio, huc illúcque volitans, & gestiente lætitia per diuersa se iactans: ne bruchus, id est, pauor & futurorum metus radices sapientiæ deuoret: ne rubigo & desiderium futurorum res inutiles concupiscat, & nos perferat ad ruinam: sed vt in omnibus quatuor quadrigas, & quatuor cornua, & quatuor equos, rufos, & varios, & albos, & nigros, id est, vel aduersa, vel prospera, vel ex vtroque sociata frenis sapientiæ gubernemus.* Subdit deinde: *Ego reor erucam esse insipientem in animæ passionem; quæ tarda est & discurrere non potest, & mora ipsa ac pertinacia ebibit & exugit omnem virorem. quam si non occiderimus, in nobis crescet, & auolat, & nunc deuorat quicquid attigerit, nunc semesa dimittens pergit ad alia, reuerténsque ad pristinam sedem bruchus efficitur, vt non solum fruges, & folia, & cortices, sed & ipsam medullam deuoret tarditate.* Hisce verbis, vt hoc obiter notem, indicat S.Hieron. erucam esse vermiculum, qui crescens fiat bruchus, ac deinde euadat locusta. Sic & alij nonnulli, pullum locustæ vocant vermem, & erucam. Qui ergo mentis quietem & celsitudinem ambit, has passiones inter se iugiter confli-ctantes supprimat & edomet: sic erit imperturbabilis, quietus, excelsus, felix. vide dicta Apocal. 3. vers. 21. in fine.

Vers. 5.] Expergiscimini ebrij, & flete, & vlulate omnes, qui bibitis vinum in dulcedine: quoniam periit ab ore vestro.

Vers. 6.] Gens enim ascendit super terram meam, fortis & innumerabilis: dentes eius vt dentes leonis: & molares eius vt catuli leonis.

Vers. 7.] Posuit vineam meam in desertum, & ficum meam decorticauit: nudans spoliauit eam, & proiecit: albi facti sunt rami eius.

Vers. 8.] Plange quasi virgo accincta sacco super virum pubertatis suæ.

Vers. 9.] Periit sacrificium & libatio de domo Domini: luxerunt sacerdotes ministri Domini.

Vers. 10.] Depopulata est regio, luxit humus: quoniam deuastatum est triticum, confusum est vinum, elanguit oleum.

Vers. 11.] Confusi sunt agricolæ, vlulauerunt vinitores super frumento & hordeo, quia periit messis agri.

Vers. 12.] Vinea confusa est, & ficus elanguit, malogranatum, & palma, & malum, & omnia ligna agri aruerunt: quia cõfusum est gaudium à filiis hominum.

A *Expergiscimini ebrij* (propriè *à vino*, vt habét Septuag.) *& flete qui bibitis vinum in dulcedine.*] Chald. *vinum merum*, Pagn. & Vatab. *mustum* iam expressum: hoc enim est עָסִיס *asis*, à rad. עָסַס *asas*, id est, pressit, expressit: *quia periit*, hebr. *excisum est*, id est, breui excindetur *ab ore vestro*, per erucas, locustas, bruchos & rubiginem, id est, per Chaldæorum turmas, incursus & populationes, quas Deus vinetis, agrísque vestris immittet. ita Chald. Lyran. & Arias. Vers. 5.

Tropol. voluptates omnes, æquè ac passiones & perturbationes mentem inebriant, id est, dementant, recto iudicio priuant, sopiunt, excæcant, ac insensibilem suíque impotem efficiunt, perinde ac ebrietas hæc eadem causare solet in corpo- Mor. quàm passio mentem dementet.
B re & capite. ita S. Hieron. Remigius, Theodor. Albert. Hugo. Audi S. Hieron. *Nulla res ita inebriat, vt animi perturbatio. Est ira quæ iustitiam Dei non operatur, & furori proxima, mentis suæ impotentem facit, in tantum vt labia tremant, dentes concrepent, vultus pallore mutetur. rectéque illud laudatur Archita Tarentini, qui cùm villico suo esset iratus: Iam te, inquit, occiderem, nisi iratus essem. Quid referam de gaudio & voluptate, & maximè de amore, qui excæcat cordis oculos, & nihil aliud amantem nisi id quod amat, cogitare permittit? An non est dicenda ebrietas, cùm propter vile scortum, & ignominiosam corporis partem, animæ libertas in*
C *seruiles blanditias inclinatur? cùm laborem suum alterius facit esse delicias? cùm furto, scelere atque periuriis opes futura præparat voluptati? & cum videatur ab omnibus, se æstimat non videri, dummodo potiatur eo quod desiderat. Sed & auaritia excæcat animum eius cui nihil satis est, & muliebris amor, & dulcium cupido vitiorum.* Addit S. Hieron. Deum peccatori non rarò auferre hæc dulcia, quæ eum deceperant, *vt qui*, inquit, *Deum non cognouerant in prosperis, cognoscant in aduersis; & qui diuitiis malè vsi sunt, ad virtutes penuria corrigantur*, imò cogantur. Sicut ergo virtus est animæ sobrietas & sapientia, ita vitium quodlibet est
D animæ ebrietas & insania, quam causat vinum malitiæ, expressum ex vua cupiditatis, quod ei propinat dæmon. Audi & S. Gregor. 33. mor. 27. *Ebrij vocati sunt, qui mundi huius amore confusi, mala non sentiunt quæ patiuntur.* Quid est ergo dicere, *Expergiscimini ebrij & flete nisi somnum vestræ insensibilitatis excutite, & in deuastatione cordis tot sibi succedentibus vitiorum pestibus, vigilantibus lamentis obuiate?*

Gens enim.] S. Hieron. per gentem metaphoricè accipit locustas. Simili enim tropo de iis dixit Sapiens Prouerb. 30. 25. *Formica populus infirmus, lepusculus plebs inualida.* Et, *locusta regem non habet, sed egreditur vniuersa per turmas suas.* Et Apocal. 9. vers. 1. & seq. myriades exercitus dæ- Vers. 6.
E monis immittendi in impios in fine mundi, vocantur locustæ. Sic & Theod. Ruffin. à Castro, Mariana, Emmanuel & alij. Vnde cap. 2. Ioël locustas hasce comparat equis, equitibus, & quadrigis: *Quasi aspectus*, ait, *equorum aspectus eorum, & quasi equites sic current, &c. Velut populus fortis præparatus ad prælium.* Est ergo hic continua metaphora, siue allegoria. Nam toto hoc capite & sequenti, loquitur de exercitu Chaldæorum Iudæam populantium, sub allegoria locustarum, quæ agros vastare solent, & omnia obuia, quacunque eunt; *vt cùm locustas legeris, hostes cogites: cùm hostes cogitaueris, redeas ad locustas*, ait S. Hieron. Vnde consequenter populum Iudæorum

comparat vineæ & ficui, quas arrodere solent locustæ, iuxta illud Isaiæ 4.7. *Vinea Domini exercituum domus Israël est, & vir Iuda germen eius delectabile.* Locustæ ergo sunt Chaldæi: ficus & vinea sunt Iudæi & Iudæa. Hinc & Christus Lucæ 13.6. Iudæorum impiorum excidium significauit per ficum sterilem, quam pater familias iussit excindi: & Ieremias cap. 24. per ficus bonas & malas, significauit Iudæos bonos & malos. Sic Virgil. de formicis ait Georg. 4.

It nigrum campis agmen, prædámque per herbas Conuectat.

Dentes eius (gentis, putà locustarum, hoc est Chaldæorum) *vt dentes leonis.*] Quasi dicat: Chaldæi numero innumeri, robore fortissimi, gladiis quasi dentibus omnia lacerabunt & succident, ac si leones essent, & leoninis dentibus prædam auidè, celeriter, audacter, & crudeliter discerperent. Sic S. Ioannes locustis, id est, exercitui dæmonis in fine mundi, qui omnia vastabit, dat dentes leonum, Apoc. 9.8. vtique alludens ad has Ioëlis locustas, quasi præambulas & antitypas.

Et molares (dentes) *eius, vt catuli leonis.*] Ita & Septuag. & Chald. Catulum intellige grandiorem & prouectũ (hunc enim significat hebr. לָבִיא *labi*) qui vt iuuenis ferox & robustus, dentibus suis omnia molit, frangit, & comminuit. Habet enim dentes acutiores & firmiores, vtpote non attritos, sed recentes & integros. Vnde Scriptura dentes leunculorum celebrat, vt Iob. 4.10. *Rugitus leonis & vox leænæ, & dentes catulorum leonũ contriti sunt.* Horum enim dentes valentiores & violentiores sunt. Nam ob ætatem, & continuam prædæ lacerationem leonibus grandæuis dentes sæpe comminuuntur, vel excidunt, vti docet noster Pineda ibidem. Notat Theodor. quòd sicut locusta post se ducit bruchos minores, & graciliores; & sicut leo post se ducit catulos; sic Chaldæi bellicosi & strenui, secum ducunt alias gentes minùs fortes, minúsque in bello expertas, non minùs tamen feroces, & noxias, ad vastãdam Iudæam. Rursum, sicut per dentes, Chaldæorum gladios; sic per molares, balistas, arietes aliásque machinas, quibus concusserunt Ierosolymam, intellige. ita à Castro.

Tropol. Rupert. notat, per locustas hic nos doceri, quòd etiam infirmi, viles & abiecti, vti sunt locustæ, contra eos quibus Deus irascitur, robusti sint, inuicti, & sæui, Deo dante illis robur, animos & iras: vnde Deum per tales solere contundere fastum arrogantium, vti per locustas, ciniphes, muscas & ranas contudit arrogantiam Pharaonis tempore Mosis. Rursum, detractor vocatur locusta: blandus enim & gracilis videtur in narratione lepida, sed habet linguam & dentes leonis, vti docet noster Viegas Apocal. 9. vers. 8. com. 2. sect. 9. Denique de peccato quolibet dicitur Eccl. 21.3. *Dentes leonis dentes eius, interficientes animas hominum.*

Et ficum meam decorticauit.] Solent locustæ arrodere cortices arborum, quæ arborum succum & calorem quasi vestes fouent & continent. Vnde iis arrosis vel ablatis, rami quasi tunicis suis exuti, virore deperdito, albi fiunt & exsucci, & arescunt, ac quasi proiecti in terram corruunt. ita S. Hieron. Ficus significat sacerdotes & Principes, qui in populo Iudaico eminebant, sicut ficus in vinea, quique populum S. Script. sapore diuino, & legum sanctarum dulcedine, quasi ficus pascebant & recreabant, quos Chaldæi vel vita, vel libertate, vel opibus, quasi corticibus spoliarunt. ita Ribera.

Tropol. cortex & tegmen virtutum est humilitas, quam si tollas, peribunt omnes. ita S. Greg. cuius mox verba recitabo.

Et proiecit.] Tum fructus, cortices & folia, quæ arrosit; tum surculos, & ramos teneriores: hos enim arrodendo succidit, & deiicit locusta: ipsamque denique ficum omni sua veste spolians, & arefaciens talem efficit, vt à colono succidi, & in focum proiici debeat. Tales fuere Iudæis Chaldæi, æquè ac Christianis Hũni, Alani, Gothi, Wãdali, & etiamnum sunt Turcæ, qui quasi erucæ, bruchi, locustæ & rubigo, sibi ordine succedentes, orbem Christianum populati sunt, & etiamnum populantur.

Tropol. idem in animabus fidelium faciunt dæmones, ait S. Hieron. item hæretici, vt Lutherus, Caluinus: ac lenones, parasiti & morum corruptores. Hi enim omnes pietatis fructus, omnes cæremonias, quasi folia, omnem Sacramentorum efficaciam, quasi corticem arrodunt, omnémque Ecclesiæ, æquè ac animæ ornatum, opes, felicitatem & gloriam euertunt & dissipant, eámque faciunt inopem, aridam, desolatam & mortuam, instar ficus & vineæ à locustis erosæ, ac in desertum redactæ. Tropol.

Rursum, id in bonis operibus facit vana gloria. Audi S. Greg. 8. mor. 30. *Insidiantibus spiritibus* (dæmonibus) *Dei vinea in desertum ponitur, cùm plena fructibus anima humanæ laudis cupiditate dissipatur. Ficum Dei gens ista decorticat, quia seductam mentem in fauoris appetitum rapiens, quo hanc ad ostentationem pertrahit, tegmen* (quasi corticem) *quo vestitur, ei humilitatis tollit, eámque nudans expoliat,* &c. *Albi facti sunt rami eius: quia ostensa humanis oculis eius opera candescunt; de sanctitate nomen sumitur, cùm recta actio diuulgatur; sed subducto cortice rami arescunt: quia facta arrogantium humanis oculis ostensa, vnde placere appetunt, inde siccantur. Mens itaque quæ per iactantiam proditur, decorticata rectè ficus vocatur: quia & cãdida est per hoc quod cernitur, & siccitati proxima, per hoc quod tegmine corticis nudatur. Intus ergo seruanda sunt quæ agimus, si ab interno arbitro vicem recipere nostri operis expectamus.* Vana gloria bona opera decorticat.

Plange.] q.d. O Ierusalem dirè plange & lamentare, quòd à Deo spõso tuo, cui in adolescentia & virginitate tua (scilicet cùm primùm nascereris in Ægypto) nupsisti, sis deserta, & tradita hostibus Chaldæis; sicut virgo quæ recèns nupta fuit, amarissimè solet plangere cùm perdit virum suum, cui primò pubes effecta nupserat, quem proinde intimè & tenerrimè diligebat. Vnde Septuag. vertunt, ἄνδρα παρθενικὸν, id est, virum virgineum, cui scilicet se virginem in vxorem tradiderat: *Plange*, inquiunt, *super virginem* (id est, præ virgine, magis quàm virgo) *præcinctam cilicio, quæ plangit super virum suum virgineum*, quem mors ei abstulit. Vbi aduerte Hebr. *sac*, id est, saccum, Septuag. vertere cilicium. Erat enim saccus vestis aspera & lugubris lugentium, & pœnitẽtium, qua vtebantur in funere suorum luctus ergo, vel in publica calamitate pœnitentiæ causa, ad Deum propitiandum, vt is cladem auerteret. Simili modo Ezechiel cap. 16. 8. hortatur Synagogam ad pudorem & dolorem, quòd Deum spõsum suum dereliquerit, qui eam iuuenculam, & miseram, ac proiectam in Ægypto sibi despondit, vt reginam vestiens subtilibus, armillis, torquibus, ac corona Vers. 8.

rona in capite eam coronans. Sic & Ierem.c.2.2. *Recordatus,ait, sum tui miserans adolescentiā tuam, & charitatem desponsationis tua, quando secuta es me in deserto, in terra qua non seminatur.* Et cap.3.4. *Saltem amodo voca me: Pater meus, dux virginitatis mea tu es.* Porrò cubabant in sacco non solùm noctu, sed & per diem in graui calamitate, cùm Deo fiebant supplices, vt eum ad commiserationem hoc habitu commouerent. vide Sanchez hic.

Mor.de pœnitentia. Tropol.plangat anima quæ per peccatum deseruit Deum,cui in baptismo se despōderat, iuxta illud Apostoli 2.Corinth.11.2. *Despondi vos vni viro virginem castam exhibere Christo.* Hæc enim à Deo vicissim deserta, omni gratiæ & virtutum dulcore & decore spoliata, quasi vinea & ficus comesta à locustis, mancipata & prostituta est dæmoni, qui ea quasi scorto vilissimo abutitur pro sua libidine,& tyrannide ad omnem malitiam,iniuriam opprobrium, & miseriam. *Anima enim,*inquit Hugo de S.Vict. *est virgo cōditione natura, virgo priuilegio gratia,virgo quoque pramio gloria. Animam siquidem meretricem facit inordinata concupiscentia: castitatem ei reddit virilis pœnitentia: virginitatem sapiens innocentia. Fornicaria est igitur anima in prostibulo: coniugata in atrio: continens in domo: virgo in thalamo. In primo exponitur concupiscentia: in secundo opera facit pœnitentia: in tertio plangens virum,desiderio afficitur tristitia: in quarto virgineis secundatur amplexibus & osculis sapientia. Fornicaria igitur est anima per concupiscentia iniquitatem: casta per continētia humilitatem: continens per iustitia puritatem: virgo per contemplationis sublimitatem. Vir eius pubertatis Christus est,desponsator virginitatis.*

Pœnit. S. Fabiolæ. Ita peccatum suum planxit S.Fabiola, Romana matrona prænobilis, quæ marito adultero repudiato,alteri nubens, putans id sibi licere, eo mortuo errorem suum & culpam agnoscens, publicam egit pœnitentiam, ac omnibus suis in pauperes erogatis, seipsam in nosocomio ægrorum ministerio mancipauit. Audi de ea S.Hieron. in eius Epitaphio ad Oceanum: *Quis hoc,*ait, *crederet,vt post mortem secundi viri in se reuersa,* &c: *saccum indueret, errorem publicè fateretur, & tota vrbe spectante Romana,ante diem Pascha in Basilica quondam Laterani, qui Casariano truncatus est gladio staret in ordine pœnitentium, Episcopo, presbyteris, & omni populo collachrymantibus, sparsum crinem,ora lurida, squalidas manus, sordida colla submitteret?* Et inferiùs: *Non est confusa Dominum in terris,& ille eam non confundet in cælo. Aperuit cunctis vulnus suum, & decolorem in corpore cicatricem flens Roma conspexit: descendit de solio deliciarum suarum, & discalceatis pedibus transiuit fluenta lachrymarum: sedit super carbones ignis. Faciem per quam secundo viro placuerat, verberabat: oderat gemmas, linteamina videre non poterat, ornamenta fugiebat.* Et mox: *Omnem censum quem habere poterat (erat autem amplissimus, & respondens generi suo) dilapidauit ac vendidit; & in pecuniam congregatum in vsum pauperum praparauit, & prima nosocomium instituit. Quoties morbo regio & pædore confectos humeris suis ipsa portauit? quoties lauit purulentam vulnerum saniem,quam alius aspicere non valebat? Prabebat cibos propria manu, & spirans cadauer sorbitiunculis irrigabat,*&c. *Angusta misericordia eius Roma fuit. Peragrabat ergo insulas,& totum Hetruscum mare, sinū Ierosolymam nauigauit,*&c. Quare meritò S.Hieron. eam nuncupat *laudem Christianorum, miraculum Gentilium, luctum pauperum, solatium Monachorum.* Quin & S.Paula post conuersionem in Bethlehem commigrans,ita delicias vitæ prioris castigauit & plāxit, vt ieiuniis,lachrymis, aliisque pœnis pene se conficeret. *Mollia*, ait S.Hieron. in eius vita, *etiam in grauissima febre lectuli strata non habuit, sed super durissimam humum stratis ciliciolis quiescebat: si tamen illa quies dicenda est,qua iugibus pene orationibus dies noctésque iungebat, illud implens de psalterio: Lauabo per singulas noctes lectū meum, & lachrymis meis stratum meum rigabo: in qua fontes crederes lachrymarum: ita leuia plangebat peccata, vt illam grauissimorum criminū crederes ream. Cùmque à nobis crebriùs moneretur, vt parceret oculis, vt eos seruaret Euangelica lectioni, aiebat: Turpanda est facies, quam contra Dei praceptum purpurisso & stibio sape depinxi; affligendum corpus, quod multis vacauit deliciis: longus risus perpeti compensandus est fletu: mollia linteamina asperitate cilicij commutanda: qua viro & saculo placui, nunc Christo placere desidero.* Verè S. Gregor. hom.10. in Ezech. *In sanctorum vita cognoscimus*, inquit, *quid in Script.legere debeamus.* S. Paulæ.

Periit sacrificium & libatio de domo Domini.] Pro *sacrificium* hebr.est מנחה *mincha*,id est, sacrificium ex farre vel pane, de quo Leuit.2. *Libatio* erat oblatio libaminis,putà vini,&olei,quo sacrificia tum farrea, tum carnea condiebantur. quasi dicat: Quia locustæ, putà Chaldæi, vastarunt agros,vineas & oliueta Iudæorum, hinc periit frumentum, vinum & oleum, quod Domino de more sacrificaretur & libaretur. Quocircà *luxerūt sacerdotes*, tum quia periit cultus & oblatio Dei in templo; tum quia deficientibus oblationibus quibus viuunt (nec enim aliam habent hæreditatem) non habent vnde se sustentent. ita S.Hieron. Theod. Ribera,à Castro & alij. Vers.9.

Confusum est vinum.] Est prosopopœia. quasi dicat: Erubuit vinum & quasi pudore suffusum est, videns se non respondere votis & laboribus vinitorū,nec spei à se datæ. Vnde Septuag. vertunt: *Aruit vinum, aruerunt vites.* Hebræum enim הוביש *hobisc*, propriè est præteritum *hiphil* à rad. יבש *iabasc*, id est, aruit: sed quia ordines verborum imperfectorum apud Hebræos sæpe commutantur,hinc *hobisc*, potest deduci à בוש *bosc*. id est, confusus est, pudefactus est. Adde, si legas aliis punctis הביש *hubasc*. propriè significabit, *confusum est gaudium*, hoc est, periit, defecit, vt iam dixi. Vers.10.

*Vers.*13.] Accingite vos, & plangite sacerdotes, vlulate ministri altaris: ingredimini, cubate in sacco ministri Dei mei: quoniam interiit de domo Dei vestri sacrificium & libatio.

*Vers.*14.] Sanctificate ieiunium, vocate cœtum, congregate senes, omnes habitatores terræ in domum Dei vestri, & clamate ad Dominum.

*Vers.*15.] A a a, diei: quia prope est dies Domini, & quasi vastitas à potente veniet.

*Vers.*16.] Numquid non coram oculis vestris alimenta perierunt de domo Dei nostri, lætitia & exultatio?

Vers. 17.] Computruerunt iumenta in stercore suo, demolita sunt horrea, dissipatæ sunt apothecæ: quoniam confusum est triticum.

Vers. 18.] Quid ingemuit animal, mugierunt greges armenti? Quia non est pascua eis: sed & greges pecorum disperierunt.

Vers. 19.] Ad te Domine clamabo: quia ignis comedit speciosa deserti, & flamma succendit omnia ligna regionis.

B *Vers.* 20.] Sed & bestiæ agri, quasi area sitiens imbrem, suspexerunt ad te: quoniam exsiccati sunt fontes aquarum, & ignis deuorauit speciosa deserti.

Vers. 13. *Accingite vos.*] Scilicet saccis, siue ciliciis, vt dixit vers. 8. & *plangite sacerdotes*: vestrum enim est pro populo Deum propitiare planctu, precibus & pœnitentiis.

Vers. 14. Sanctificatur ieiuniũ dupliciter. 1. *Sanctificate ieiunium.*] Nota, sanctificare Hebræis propriè est segregare ab vsibus prophanis, & addicere sacris. q.d. Vos, ô sacerdotes, & Pontifices, ac Principes, segregate, designate & indicite tempus aptum ieiunio, illúdque cum toto populo purè & sanctè obite & celebrate, vt placetis Deum peccatis vestris offensum. ita Theod. Arias, & alij. Vnde Chald. vertit: *Decernite ieiunium.* Vatab. *indicite ieiunium.* Tertul. lib. de ieiuniis c. 16. *sancite ieiunium.*

2. Secundò, S. Hieron. Haymo, Hugo & Lyran. *Sanctificate*, inquiunt, id est, sanctum facite, & condite ieiunium per eleemosynas, preces aliáque pia opera, vt v.g. quod ieiunando subtrahitis ventri, detis pauperibus. Vnde S. Greg. hom. 16. in Euang. *Ieiuniam*, ait, *sanctificare, est adiunctis bonis aliis dignam Deo abstinentiam carius ostendere. Cesset ira, sopiantur iurgia. Incassum enim caro atteritur, si à prauis voluptatibus animus non* D *refrænatur, cum per Prophetam Dominus dicat: Ecce in die ieiunij vestri inuenitur voluntas vestra.* Et superiùs: *Illud ergo ieiunium Deus approbat, quod ad eius oculos manus eleemosynarum leuat, quod cum proximi dilectione agitur, quod cum pietate conditur. Hoc ergo quod tibi subtrahis, alteri largire; vt vnde tua caro affligitur, inde egentis proximi caro reparetur.*

Cultores & curatores qui. *Vocate cœtum,*] Symma. *Synodum*, Aquila *diem collectæ*, scilicet populi. quod fiebat in die festo, vt in die octaua Paschæ, & festi tabernaculorum. Vnde dies hæc octaua vocabatur heb. עֲצֶרֶת *atsara*, id est, cœtus, siue collecta populi. Septuag. κηρύξατε θεραπείαν, id est, *prædicate curationem*, id est, E ieiunium quo curantur peccata, ait S. Hieron. aut potiùs *curationem*, id est, orationem & supplicationem publicam, qua curetur Dei cultus, inuocatio & propitiatio: θεραπεία enim significat famulatum, obsequium, cultum. Vnde S. Dionys. de Eccles. hierar. cap. 10. monachos vocat θεραπευτάς, id est, cultores, & famulos qui iugiter assistunt & obsequuntur Deo. Quocirca Tertul. lib. de Ieiuniis c. 16. vertit: *prædicate officia curantia Deum*, additque: *Vade, & qui in idolis comendis, & in hac re* (alij melius legunt, *in aris*) *ornandis, & ad singulas horas salutandis adsistantur, curati-* A *onem facere dicuntur.* Curatio ergo idem est quod cultura, & curator idem quod cultor. Sic Parochi vocantur à vulgo curati, vel curatores, quia curant cultum Dei, gerúntque curam Ecclesiæ & Parochianorum. Ita ex Platone Leo Castrius hic, & Pammelius in Tertul. Sic apud Gentiles ait Tertul. *cùm stupet cœlum, & aret annus, nudipedalia denunciantur: magistratus purpuras ponunt, fasces retro auertunt, preces indigitant, hostias instaurant.*

A a a diei.] q.d. Væ diei quo Ierusalem vastabitur à Chaldæis, væ Ierosolymis, væ Iudæis in illo die. hebr. est vnica dictio dissyllaba אֲהָהּ *Ahah*, quæ est interiectio dolentis & desperãtis. Noster vertit vnica dictione, sed trisyllaba, *A a a*, tum B quia hæc apud Latinos & Europæos est vox, & suspirium summè afflicti: tum quia Hebræa aspiratio h sæpe per a vertitur, vt docet S. Hieron. in tradit. hebr. in Genesim: sic enim pro hebr. *Aharon* vertunt Aaron, pro *Habel*, Abel, pro *Halleluia* Alleluia. Vers. 15.

Iam quia in Hebræo *Ahah* duplex est h, & secundum est mappicatum in ventre, ac forte, quòd proinde sonare, & audiri debet, ita vt *Ahah* licèt vox sit dissyllaba, virtute tamen sit trisyllaba; hinc per duplex A noster vertit, cui adde primũ A in *Ahah*, habebis triplex *A a a*. Quocirca Septuag. trinam pariter pro *Ahah* habent vocem, ac ter repetunt, οἴμοι οἴμοι οἴμοι, id est, *oime, oime,* C *oime*, vel *hei mihi, hei mihi, hei mihi in diem*. Syrus & Arabicus vterque: *Heu, heu huic diei; quia proximus est dies Domini, & direptio à Deo veniet*, q.d. O tristem diem excidij, qui nobis imminet. Hinc Hugo de S. Victore per tria *A a a* putat significari trinam calamitatem, & cladem Iudæis à Deo per Chaldæos infligendam: *Tria siquidem*, inquit, *Babylonicæ captiuitatis fuerunt infortunia: templi scilicet euersio, vrbis destructio, populi transmigratio. q.d. A ciuitas destruetur: sed miserere ciuitati sanctificationis tuæ. A templum euertetur; sed audi Domine orationem quam serui tui orãt coram te hodie, vt sint oculi tui aperti super domum hanc die ac nocte. A populus tuus in captiuitatem duce-* D *tur, sed miserere Domine plebi tuæ super quam inuocatum est nomen tuum.*

Alleg. Alleg. Idem patheticè & eleganter refert hæc ad ruinam Iudæorum tempore Christi, & ad excidium eorum per Titum & Romanos, ob repudiatum, imò occisum ab eis Christũ. quasi dicat: *A veniet qui auertet iniquitatem à Iacob, & eripiet iugum ab Israël. A & non est ei species neque decor, & vidimus eum, & non erat ei aspectus. A & quasi absconditus vultus eius & despectus: vnde nec reputauimus eum, & putauimus eum quasi leprosum, & percussum à Deo & humiliatũ. A quia vidimus, & non cognouimus. A quia audiuimus, & contempsimus. A quia operantem bona accepimus, & pro no-* E *bis orantem interfecimus. Audiuimus verba, accepimus beneficia, vidimus miracula, sed a verba contempsimus: a beneficiis ingrati fuimus: a miraculis detraximus. Audiuimus docentem in monte; sed a surda aure transiuimus: inde dolor. Vidimus eũ turbas pascentem, sed a non curauimus: inde mœror. Vidimus eum pendentem in cruce, sed a contempsimus: & inde terror. Audiuimus doctrinam, accepimus vitam, vidimus mortem. Doctrina illius nostram cæcitatem illuminauit: a cui non obtemperauimus. Vita eius nostram informauit: a quam non recepimus. Mors eius mortem nostram captiuauit: a quam contempsimus, imò quam fecimus.* Idem concionator facilè

A facilè accommodet animæ quæ damnanda est in iudicio, tum particulari, tum vniuersali.

Tropol. Symbol. & Tropol. idem: *A a a, quia sunt mala quoque tria* Iudæorum, æquè ac quorúlibet peccatorum: *ignorantia, concupiscentia & miseria. Legis naturalis præuaricatio attulit ignorantiam: legis scriptæ transgressio inordinatam propagauit concupiscentiam: prophetiæ contemptus ministrauit miseriam. A præuaricata est lex naturalis: inde dolor; sed vindicatum est in ea captiuitate Ægyptiaca. A præuaricata est lex scripta: inde mæror; sed vindicatum est in ea captiuitate Assyriaca. A contemnitur prophetia: inde terror; sed & hoc disponis vindicare captiuitate Babylonica. A incidimus in miseriã quam vindicasti: a decidimus in concupiscentiam quam punisti: a incidemus in miseriam horrendam quam disposuisti.* Vnde causam doloris fusius explicans Ioël subdir, aitque Synagogam, æquè ac animam, peccando perdidisse omnes suas opes & delicias: *Periit*, inquit, *sacrificium, id est, mortificatio carnis, & libatio, id est, fletus compunctionis & regio, id est, serenitas conscientiæ: humus, humilitas cognitionis propriæ: triticum, amor iustitiæ: vinum, feruor sapientiæ: oleum, odor misericordiæ: ficus, dulcedo contemplationis & æternorum suauitas: hordeum, abiectio pœnitẽtiæ: agricola, tum efficaces concionatores & pastores, tum gemitus & motus confessionis: vinitores, desideria compunctionis & suspiria contemplationis: palma, contemptus terrenorum: malogranatum, tum charitas vnionis fraternæ, tum ardor & sitis præmiorum: malum simplex boni affectus: ligna alia, cæterarum virtutum sunt desideria; vel potiùs opera & profectus. His amissis confusum est gaudium; quibus possessis, ordinatum & gloriosum disponitur præmium.*

Quia prope est dies Domini.] Purà dies iudicij, & vindictæ Domini, quam in Ierusalem exeret per Chaldæos. *& quasi vastitas à potente veniet.* hebr. est pulchra & neruosa paranomasia כְּשֹׁד מִשַּׁדַּי *kesçod missçadai*, id est, quasi vastitas potens à vastante potente veniet: *sçadai* enim est nomen Dei, & Deum vel misericordem, vel potentem & vastantem significat, vti dixi Genes. 17.1.

Vers.16. *Coram oculis vestris.*] Ita & Septuag. licèt Heb. & Chald. habeant, *coram oculis nostris*: sed eodem redit sensus. q. d. Vobis & nobis spectantibus vastabitur Iudæa, ideóque alimenta, scilicet sacerdotum, purà sacrificia & oblationes *perierunt*, id est, peribunt *de domo* (rempló) *Dei nostri*, ac consequenter *peribit lætitia & exultatio*, qua in festis & sacrificiis exultare solebant, Deúmque festiuè colere psalmis, hymnis, organis, tympanis, &c.

Vers.17. *Computruerunt iumenta in stercore suo.*] q. d. Hæc Chaldæorum strages non tantùm homines, sed & iumenta affliget. Nam illa ob metum hostium Ierusalem obsidentium, educi non poterũt ad pascua, sed in stabulis & stercore suo, deficiẽte herba & fœno, fame morientur, contabescent, & computrescent. ita Remigius, Lyran. Albert. Ribera & à Castro. Pro *computruerunt* hebr. est עָבְשׁוּ *abesçu*, quod verbum hîc tantùm reperitur. Septuag. vertunt: *Subsultauerunt vitulæ in præsepibus suis*, non præ lasciuia, sed præ fame corruẽtes, pedésque ad terram allidentes, ait Theodor. Arabicus Antiochenus: *Vox animalium super præsepibus, & non saltant animalia, & greges boum plorant præ carentia pabuli.* Arabicus Alexandrinus: *Non gustant animalia, & armenta boum boant præ defectu pascuorum.* Syrus: *Dormierunt vitulæ ieiunæ* (incœnatæ) *in præsepibus suis.* Melius noster, R. Ionathan. R. Dauid & Abenezra vertunt, *computruerunt*, id est, putredine corrupta sunt.

Pro *iumenta* hebr. est פְּרֻדוֹת *perudot*. aut potiùs aliis punctis פִּרְדוֹת *pirdot*, id est, *mula*, à rad. פָּרַד *parad*, id est, diuisit, separauit, muli enim à patre & matre, purà ab equo & asina, specie distinguuntur. nec enim sunt equi, nec asini; sed tertia species, purà mulæ. Sub mulis, qui frequentes erant apud Iudæos (adeo vt filij Regum iis vterentur, vt patet 2. Reg. 13. 29.) equos, asinos, boues, cæteraque iumenta per synecdochen intellige. Septuag. vertunt, *vituli*: Chald. vertit, *dolia*: *Computruerunt* inquit, *dolia vini sub operculis suis.* Tigu-

B rina vertit, *semina* sparsa & sata in agro: *Computruerunt*, inquit, *semina dispersa subter glebas suas*, ac proinde ex tali sementi nulla sperari poterat messis.

Tropol. in stercore & fœtoribus libidinis suæ computrescunt luxutiosi, inquit Remigius, Albert. & Hugo, ac S. Gregor. 24. Mor. c. 6. vel iuxta aliam editionem 8. *Iumenta, ait, in stercore suo computrescere, est carnales homines in fœtore luxuriæ vitam finire. Non enim esse homines: sed iumenta declarantur, de quibus per Prophetam* (Ieremiam cap. 5.) *dicitur: Vnusquisque ad vxorem proximi sui hinniebat. Et de quibus Propheta alius* (Ezechiel cap. 23.) *dicit: Vt carnes asinorum carnes eorum, &*

C *fluxus equorum fluxus eorum.* Idem ad verbum habet Rupert. censétque id impletum in Iasone, aliisque apostatis, 2. Machab. 4. æquè ac hoc æuo in Luthero, Caluino, Petro Martyre, Bucero, aliisque ab ordine ad nuptias transuolantibus completum vidimus. Et S. Bern. serm. 10. in Psalm. 90. *Quomodo, ait, dicũt nobis carnales homines: Crudelis est vita vestra, non parcitis carni vestræ? Esto non parcamus semini, in quo ei magis parcere poteramus? Annon melius est illi renouari & multiplicari in agro, quàm in horreo putrefieri? Heu computruerunt iumenta in stercore suo. sic vos parcitis carni vestræ. Sumus nos crudeles interim non parcendo, at vos planè parcendo crudeliores: siquidem etiam*

D *nunc caro nostra requiescit in spe. videritis vos ipsi quid ignominiæ interim vestra sustineat, quid miseriæ eam maneat in futurum.*

Denique S. Hieron. *Computrescit*, inquit, *in stercore, cuius Deus venter est, & qui dicit: Manducemus & bibamus, cras enim moriemur.* Sicut enim luxuriosus in morbo gallico; ita gulosus in phlegmonibus, vomitu & sordibus suis putrescit. Et sic accipi potest versio Chaldæi: *Computruerunt dolia vini*, id est, ebriosi & gulosi ventripotentes, vt pote quorum venter dolium est. ita Delrio adagio 967.

Demolita sunt (vastata vel combusta à Chaldæis) *horrea.*

E *Dissipata sunt apotheca.*] Quasi dicat: Apothecæ in quibus grana & annona recõdebatur, euersæ sunt ab hoste; vel collapsæ ex incuria colonorum, eo quod non haberent frumenta quæ in illis reponerent, ac consequenter nec sumptus ad earum sarta tecta restauranda: *quoniam confusũ est* (exaruit, periit, vt dixi vers. 10.) *triticum.*

Quia non est pascua eis.] Veteres Latini vsurparunt pascuum in genere neutro; & in plurali pascua substantiuè; sed adiectiuè vocabant syluam, vel regionem pascuam, æquè ac agrum pascuum, & rura pascua. Hinc vox pascua adiectiua, scilicet regio, vel terra, transiit in substantiuũ. Script. enim tam vsurpat pascua pascuę in singulari, Vers.18.

quàm

quàm pascua pascuorum in plurali, vt psal. 22. 2. *In loco pascuæ ibi me collocauit.* Iob 39. 11. *Montes pascua sua.* 1. Paral. 4. 40. *Inueneruntque pascuas vberrimas.* Psal. 78. 13. *Oues pascuæ tuæ.* Isaiæ 37. 27. *Gramen pascuæ.* Ezech. 38. 18. *Reliquias pascuarum.* Denique Anton. Nebrissensis in dictionario, notat tam dici pascua pascuę, quàm pascua pascuorum. Desinant ergo nouantes nostrum Interpretem quasi illatinum suggillare, eique barbarismum impingere.

VERS. 19. *Ad te Domine clamabo.*] In tantis tamque immedicabilibus malis vnum superest confugium, vt scilicet tuam, ô Domine, opem implorem: tu enim solus potes & soles extremis malis mederi, cum à tuis toto corde inuocaris.

Quia ignis succensus ab homine comedit speciosa deserti.] q.d. Chaldæi succenderunt speciosas villas, hortos, arbores, segetes, &c. Iudæorum. ita S. Hieron. Theod. Ribera & alij.

Causam doloris & planctus, ait Hugo de S. Victor. *Subdit magna detrimenta. Detrimenta verò sunt hæc, putredo fœtida iumentorum, anxietas animalium, interitus pecorum, demolitio horreorum, apothecarum dissipatio, pascua inanitio quorum causa hæc est, speciosorum combustio, lignorum succensio, fontium exsiccatio.*

Mysticè idem: quatuor sunt speciosa deserti, purà bona spiritualia Ecclesiæ, & animæ sanctæ, quæ ipsa peccando deperdit, scilicet *precepta, exercitia, virtutes, charismata. Precepta sunt ad sanitatem: exercitia ad fortitudinem: virtutes ad formam: charismata ad audaciam. Lætitia est de transitoriis: exultatio de æternis. Hæc autem alimenta, quæ sunt exultatio & lætitia perierunt de domo Dei, id est, de Ecclesia: quia præcepta calcātur, virtutes cōtemnūtur, exercitia perierunt charismata recesserunt.*

Sed & bestiæ agri.] q.d. Non solus ego, nec soli homines, sed & bestiæ esurientes & sitientes, vti solet area sicca imbrem sitire, v.g. oues suo balatu, boues & vaccæ mugitu, asini ruditu, &c. ad te, ô Domine, suspiciunt & vociferantur, diuersis, ait Ruffin. faucium sonis, velut dissona consonantia, & musico concentu, tacitéque opem tuam implorant, postulantes à te in tanta fame & siti pabulum & potum: fontes enim *exsiccati sunt* à Chaldæis, qui eos vel obturauerunt, vel riuos eorum interruperunt & auerterunt, ne in vrbem influerent. ita S. Hieron. Theod. Lyra. VERS. 20.

Tropol. Ruper. Homines, ait, brutis similes sunt, qui ingemiscere nesciunt, nisi pro penuria cibi, nullum habentes dolorem de peccatis suis, & solum esse miserum sine dolendum reputantes, si ventri quippiam desit.

Rursum Hugo de S. Victore: *Iumenta, ait, sunt luxuriosi: armenta, curiosi: pecora gulosi: animalia, petulantes & cupidi: bestiæ, simplices & idiotæ: horrea, authentica eloquia: apotheca, expositorum volumina: pascua, passiones sanctorum & gesta: stercora sunt vitia & peccata: fontes aquarum, Doctores populorum: ignis, cupiditas: flamma, luxuria.*

CAPVT SECVNDVM.

SYNOPSIS.

Pergit horrorem diei excidij Ierusalem per Chaldæos, & sub eius typo allegoricè horrorem diei iudicij describere & comminari. Inde vers. 12. hortatur omnes ad pœnitentiam & planctum, vt Deum sibi reconcilient, itàque has eius minas euadant. Tertiò, vers. 18. pœnitentibus promittit salutem per Cyrum, & multò magis per Christum Doctorem iustitiæ, per quem effundet Spiritum sanctum in fideles. Denique vers. 30. dat signa prauia iudicio & Iudici Christo.

Vers. 1.] Canite tuba in Sion, vlulate in monte sancto meo, conturbentur omnes habitatores terræ: Quia venit dies Domini, quia propè est.

Vers. 2.] Dies tenebrarum & caliginis, dies nubis & turbinis: quasi manè expansum super montes populus multus & fortis: similis ei non fuit à principio, & post eum non erit vsque in annos generationis & generationis.

Vers. 3.] Ante faciem eius ignis vorans, & post eum exurens flamma: quasi hortus voluptatis terra coram eo, & post eum solitudo deserti, neque est qui effugiat eum.

Vers. 4] Quasi aspectus equorum, aspectus eorum: & quasi equites sic current.

Vers. 5.] Sicut sonitus quadrigarum super capita montium exilient, sicut sonitus flammæ ignis deuorantis stipulam, velut populus fortis præparatus ad prælium.

Vers. 6.] A facie eius cruciabuntur populi: omnes vultus redigentur in ollam.

Vers. 7.] Sicut fortes current: quasi viri bellatores ascendent murum: viri in viis suis gradientur, & non declinabunt à semitis suis.

Vers. 8.] Vnusquisque fratrem suum non coarctabit, singuli in calle suo ambulabunt: sed & per fenestras cadent, & non demolientur.

Vers. 9.] Vrbem ingredientur, in muro current: domos conscendent, per fenestras intrabunt quasi fur.

Vers. 10.] A facie eius contremuit terra, moti sunt cœli: sol & luna obtenebrati sunt,

sunt, & stellæ retraxerunt splendorem suum. A

Vers. 11.] Et Dominus dedit vocem suam ante faciem exercitus sui; quia multa sunt nimis castra eius, quia fortia & facientia verbum eius: magnus enim dies Domini, & terribilis valde: & quis sustinebit eum?

Vers. 1. LVLATE.] Non tam voce, quàm buccina. Hebr. enim est תריעו *tariu*, id est, *taratantara insonate*. Tigurina, *Classicum canite*, scilicet triste, & horrisonum, quale solet cani in aduentu hostium, in B prælio, in strage & exeidio. q. d. En aduentat hostis, adest Chaldæus, instat vrbi obsidio & vastitas: personate ergo tubis, tum vt ad arma, tum potiùs vt ad Deum in templum omnes confugiant, Deique opem implorent & impetrent; ac ibi habeant aut asylum, aut sepulchrum.

In monte sancto meo.] In templo & arce montis Sion.

Conturbentur, Tigurina, *contremiscant, omnes habitatores terræ*, nostræ, putà Iudææ; ac tremuli & consternati Dei auxilium vnanimes vna voce omnes inclament.

Vers. 2. *Quia venit dies Domini.*] Putà dies iudicij & vindictæ Domini, quam Dominus in Iudæos C exercebit per Chaldæos. Vnde hæc dies à Ioële vocatur *dies tenebrarum & caliginis, dies nubis & turbinis*, id est, summè funesta, tristis, nubila & calamitosa, in qua præ mœrore Iudæi caligabunt oculis, vt videatur meridies eis esse caligo, omniaque videantur sibi videre tenebrosa & atra. Sicut enim lux est symbolum & causa lætitiæ, & prosperitatis; ita tenebræ sunt symbolum tristitiæ, aduersitatis, & carceris, ac captiuitatis. Ad literam ergo loquitur de die excidij Ierusalem: tropol. de die mortis, iudicij & excidij orbis, cùm archangelus canet tuba nouissima, 1. Corinth. 15. 52. ita S. Hieron. Theodor. Albert. Hugo, Arias, Ribera & alij.

Quasi manè.] q. d. Vti manè quaquauersum se D spargit aurora, & prima lux solis, qui statim vt oritur omnia suis radiis illustrat, omniáque sua luce occupat; ita populus multus & fortis, nimirum locustæ hæ, de quibus dixi cap. 1. 4. putà Chaldæorum agmina, celerrimè omnes Iudææ montes occupabunt. Persistit enim in parabola & allegoria locustarum. *Hoc autem*, inquit S. Hieron. *de locustis dicitur, vt de hostibus intelligatur; vt dum locustas legimus Babylonios cogitemus.* ita & Theodor. Remig. Hugo, Clarius & alij, & patet ex seq. vbi eos comparat equis, & equitibus. Hisce enim similes sunt locustæ, non Chaldæi, qui non similes, sed ipsimet erant equites.

Aliter Arias, q. d. Sicut manè luce oriente & E occupante montes, tenebræ coguntur in valles; ita venientibus Chaldæis montésque occupantibus, tenebræ calamitatis & vastitatis cogentur in Iudæam & in Ierusalem. Illi ergo erit *dies tenebrarum & caliginis*, vt præcessit, cùm Chaldæis, aliisque gentibus erit manè lucidum, lætum & fœlix.

Similis ei non fuit à principio, & post eum non erit vsque ad annos generationis & generationis.] q. d. Per duas, vel per multas generationes & sæcula, nullus hostis nocentior fuit, aut erit Iudææ, quàm Chaldæi. Nam post plura sæcula, Romanos sub Tito & Vespasiano magis illi nocuisse, planéque eam euertisse & desolasse, liquet ex Iosepho, & ex moderna Iudæorum per totum orbem dispersione. ita Theodor.

Ante faciem eius ignis vorans.] q. d. Quicquid attigerit hic populus locustarum, putà Chaldæorum, idipsum totum ipse quasi flamma vorax consumet; ita vt ignem manibus præferre, eóque omnia afflare & concremare videatur, adeo vt omnia in solitudinem redigat, & post se non nisi carbones, & cineres relinquat. ita S. Hieron. Est catachresis. Vers. 3.

Aliter Sanchez, Ignis hic, inquit, est is qui præferebatur regibus & castris Chaldæorum, quasi comes & dux viæ: ignem enim vt Deum colebant Chaldæi. Ignis ergo erat eis quasi militare signum, minans & portendens incendia, cędes & strages. Idem à Chaldæis, iis euersis, acceperunt Persarum reges, quibus prælatum fuisse ignem docet Xenophon lib. 8. Cyripædiæ, Curtius lib. 3. & alij. Sic & Holopherni præferebantur lampades ardentes & ignitæ, Iudith. 10. 17. iuxta Septuag. Hunc ergo huius loci sensum dat: Præcedet castra hostilia in Iudæam properantia ignis vorax, proprium insigne Chaldæorũ: subsequetur alius, quem sparget hostis, vt Iudæam, quæ prius erat hortus voluptatis, comburat & desolet. Simili modo & causa vidit Ieremias cap. 1. ollam accensam, qua portendebatur aduentus Chaldæorum, qui omnia ferro & flammis erant vastaturi. S. Greg. Nazianz. orat. 15. ex Septuag. sic legit: *Anteriora eius, hortus voluptatis: posteriora autem, campus exterminij*; sicque explicat: *Ioel*, inquit, *hisce verbis deplorat terræ corruptionem, & famis cruciatum, tragicè pristinæ pulchritudini posteriorem deformitatem opponens.* q. d. Terra quæ prius erat florida & frugifera, postea effecta est arida & squalida, ac quasi exterminata.

Quasi aspectus equorum aspectus eorum.] q. d. Hæc castra locustarum, quæ repræsentant Chaldæorum agmina, erunt similia equis & equitibus. ita S. Hieron. Locusta enim speciem habet equi armati, & equitis cataphracti: vnde Italicè vocatur *cauallette*, id est, equulus. Huc alludit S. Ioan. in suis locustis futuris sub finem mundi Apoc. 9. 7. *Similitudines, ait, locustarum similes equis paratis in prælium.* & vers. 9. *Et habebant loricas ferreas, & vox alarum earum sicut vox curruum equorum multorum currentium in bellum.* Vers. 4.

Sicut sonitus (strepitus & crepitus) *flammæ ignis deuorantis stipulam.*] q. d. Sicut flamma stipulam allambens & succendens strepit & crepat, sic strepent hæ locustæ, id est, Chaldæi cùm arua Iudææ instar stipularum arrodent & adurent. Vers. 5.

Omnes vultus redigentur in ollam.] Chald. *Nigrescent quasi olla*, scilicet præ timore & pauore. Timor enim sanguinem reducit ad cor, vt illi quasi arci in periculo consulat; vnde extremæ partes velut exanimes & exsangues pallescunt, mox metu ingrauescente nigrescunt. Leuis enim metus pallorem; grauis, vti est mortis, nigredinem inducit, vt facies, inquit Ruffinus, *futura mortis lurido vestiantur: hinc non solùm pallescent, sed etiam penitus atrabuntur* (sic enim legendum cum Delrio adagio 969. non *attrahentur*.) sic Isaias c. 13. 6. de Babyloniorum clade ait: *Facies combusta facies eorum*, id est, nigrescunt pauore & mœrore: sicut enim lætitia vultus fit serenus & splendidus, ita tristitiâ & metu fuscatur, & obnubilatur, ait S. Hieron. & Theoph. Secundò, Theod. hæc refert ad

ad famem, quasi ad causam. q. d. Præ fame fient luridi & atri: item solis ardore, eum in Chaldæa quasi mancipia cogentur laborare in luto, & aliis sordidis ministeriis, ait Sanchez, præsertim cùm fient ollarij, caeabarij, ferrarij, fumarij, carbonarij, qui quàm atri sint, videre est in fodinis Leodiensibus.

Tropol. hic est typus, hic color decolor, hæc species, hæc facies peccatorum omnium eoram Deo & angelis eius.

Vers. 7. *Ascendent murum.*] Chaldæi. Nota, in parabolis miscetur res eum parabola; vnde quædam dicuntur in iis quæ magis propriè rei quàm parabolæ ipsi conueniunt. Tale est hic, ascendere muros Ierusalem, & per eos in vrbem obsessam irrumpere, quod magis Chaldæis, quàm locustis eorum antitypis, conuenit. Talia sunt & quæ sequuntur: *Vrbem ingredientur, in muro current, in domos conscendent.* & vers. 11. *Multa sunt nimis castra eius, quia fortia: viri in viis suis gradientur. Viri*, id est, singuli quasi viri fortes more exercitus, in acie & ordine suo procedent. Hebr. enim *vir* duo significat 1. *vir*, id est, vnusquisque, 2. *vir*, id est, fortis & virilis.

Ita locusta *egreditur vniuersa per turmas suas*, ait Sapiens Prouerb. 30. 27. *Hoc nuper*, inquit S. Hieron. *in hac prouincia (Iudæa) vidimus. Cùm enim locustarum agmina venerint, & aërem qui inter cœlum & terram est occuparint, tanto ordine & dispositione iubentis Dei volitant, vt instar tessellarum, quæ in pauimentis artificis figuntur manu, suum locum teneant, & ne punctum quidem, vt ita dicam, vngue transuersò declinent ad alteram.* Hoc est quod subdit Ioël: *Vnusquisque fratrem suum non coarctabit, singuli in calle suo ambulabunt.* Syrus: *Singuli in semita sua ibunt, de pondere* (grauitate) *iudicij sui cadent, & non ascendent ad summum.* Per has locustarum acies, ordinatam Chaldæorum aciem intellige.

Vers. 8. *Sed & per fenestras cadent.*] *Nihil enim locustis inuium est, cùm & agros, & sata, & vrbes, & domos, & cubiculorum secreta penetrent*, ait S. Hieron. vti fecerunt locustæ à Mose immissæ in Pharaonem & Ægyptios, Exodi 10. 14. Notat Chaldæorum impetum, impudentiam & audaciam; quòd quasi locustæ per fenestras portis elausis in domos Iudæorum irruituri sint.

Vers. 9. *Et non demolientur.*] Passiuè, id est, non lædentur, non saueiabunt se in hoc saltu per fenestras. q. d. Molem corporis sui armis grauati ad humum non allident, de mole & robore suo nihil hoc casu decerpent. Hoc signo notat eorum dexteritatem, & exercitationem in pugnando, saltando, &c. æquè ac audaciam, qua in ipsos hostium gladios intrepidi irruent; quin & illæsi, ex vsu & habitu saliendi & digladiandi. ita Sanchez. Posset quis suspicari pro *demolientur*, legendum esse *demorientur*, id est, vulnerabuntur adeo vt moriantur. Hoc enim significat Hebr. יִבְצָעוּ *ubiſau*. Verùm codices Latini, etiam antiquissimi quos Romæ inspexi, constanter legunt *demolientur*, id est, destruentur, & vt Septuag. apud S. Hieron. *consumentur*; idque latinum est, non barbarum. Veteres enim actiuè dicebant demolio, demoliui, pro destruo, destruxi; ac consequenter passiuè demolior, demolitus sum, pro destruor, destructus sum. Sic cap. 1. 17. dicitur: *Demolita*, id est, destructa, *sunt horrea*. Ita Alphenus in l. *Qui insulam*, in prin. ff. *Dominus*, ait, *insulæ, quia ædificia vitium facere diceret, demolieras eam.* Et Vlpianus in l.

A *Quid tamen*, §. 1. ff. *Quibus modis vsusfructus amit. Si demolitis*, ait *edibus testator alias nouas restituerit. Et ædificium demolitum*, in l. *Qui insulam*, in prin. ff. locat. Sensus ergo est q. d. Audaces Chaldæi prædæ auidi, clausis ostiis per fenestras irrumpent in domos, & non demolientur, id est, non concidentur, non lædentur, vel à se suisque armis in hoc saltu, vel ab incolarum, putà Iudæorum, se suásque domos defendentium, gladiis: tam enim fortes & dexteri erunt, vt saliendo in arma sua non impingant; tam terribiles, vt Iudæi eos inuadere non audeant, sed in latebras se abdant.

Nota, pro *fenestras* hebr. est שֶׁלַח *selach*, id est,

B immissio & emissio, putà fenestra, per quam lux & aër in domum immittitur, sordes verò in plateam emittuntur & eiiciuntur. Rursum, *selach* significat missile, putà telum, vel iaculum. Vnde Septuag. vertunt: *In iaculis cadent, & non consumentur.* Pagnin. & Vatab. *Super gladium decident se, & non sauciabuntur.* q. d. Chaldæi irruent in gladios Iudæorum, úsque non lædentur, sed eos sternent, suísque ipsorum gladiis eos confodient. Rursum, pro *demolientur* hebr. est יִבְצָעוּ *ubiſau*, quod significat vulnerare, item esse auarum, ambire pecuniam. Vnde Chald. vertit: *Ad locum ad quem missi sunt vadunt trucidantes, & non recipient pecuniam.* q. d. Chaldæi vitam Iudæis eripient, nec

C aurum ab eis pro lytro oblatum recipient. Arias & Tigurina vertunt: *Lucro non inhiant.* Sic & tropol. dæmones animas quærunt, non aurum. Denique disce hic, auaritiam apposité hebr. vocari בֶּצַע *betsa*, id est, vulnus: quia lædit & vulnerat proximum per vsuras, fraudes, iniquos contractus, &c. Nam, vt ait Philosophus, *Pecunia est anima & sanguis mortalibus.*

A facie eius (populi, de quo vers. 2.) *contremuit terra, moti sunt cæli.*] Est poëtica hyperbole, in qua partim alludit Propheta ad locustas, partim ad Chaldæos, per eas significatos. q. d. Tanta, támque numerosa & densa erit hæc locusta, id est, exercitus Chaldæorum: tantus pariter erit eius Vers. 10.

D horror & pauor in Iudæis, vt ipsis hoc metu perculsis & attonitis, per locustas hasce quasi nubes, pérque puluerem ab eis excitatum, sol & luna obuelari, & obtenebrari videantur (solent enim agmina locustarum ita densari subinde, vt dum volant expansis alis, solem cœlúmque obtegant:) quin & præ horrisono tubarum elangore, tympanorum, & tormentorum sonitu, equorum fremitu & cursu, vngularum ad saxa collisione, militum clamore & furore, *cælum ruere, terra fluctuare videatur*, ait S. Hieron. Remig. Albertus, Hugo, Ribera & alij. Simili modo Isaias cap. 13. 10. & 13. ait in excidio Babylonis Solem, lunam & stellas retraxisse suum lumen, cœlum fuisse turbatum,

E & terram motam de loco suo. Sic Psaltes psal. 17. poëticè pingit Deum descendentem ad vindictam impiorum, quasi cœlos, aëra, terram, totámque mundi machinam quatientem, &, vt Poëta ait, *qui nutu concutit orbem.* Vide can. 32. in Proph. maiores.

Secundò, Theodor. & Arias hæc non hyperbolicè, sed propriè accipiunt. Censent enim Deum ante exercitum Chaldæorum præmisisse procellas, fulgura, & tonitrua ad percellendum Iudæos. Hisce enim cœlum, id est, aër totus, æquè ac terra commouetur & quatitur, iuxta illud Virgilij Æneid. 4

Tonitru cælum omne ciebo.

A Rursum procellis hisce sol cœlúmque obducitur,& obtenebratur. Vnde sequitur:

VERS. 11. *Et*, id est, quia, *Dominus dedit vocem ante faciem exercitus sui.*] Id est, ante exercitum suum, purà ante Chaldæos. Vox enim Dei est tonitru, vt patet Psal.28.2.& seq. Alludit ad vocem ducis, qui suos milites ad instans prælium ingenti animo & voce cohortatur & acuit. q. d. Deus quasi dux belli milites suos, purà Chaldæos venientes in Iudæam per tonitru animabit ad bellum; Iudæos verò per idem percellet, & perterrefaciet, quia eius benignam vocem & inuitationem ad pœnitentiam audire noluerunt, eiúsque legatos, purà Prophetas, contempserunt: tonitru ergo Dei audient & sentient qui eius blandiloquia audierunt & spreuerunt. B Nota, Chaldæi hic vocantur milites & exercitus Dei: quia quasi lictores fuerunt iustitiæ, & vindictæ diuinæ exercitæ in Iudæos, aliásque Gentes. Licèt enim ipsi dominandi libidine, & spoliis ditandi se cupidine Iudæos, Gentésque tyrannicè inuaserint, ac proinde ad hoc directè à Deo excitari & positiuè immitti non potuerint: Deus tamen hanc eorum tyrannidem, libidinem & cupidinem directè permittere decreuit, réque ipsa permisit ad hoc, vt per eam Iudæorum Gétiúmque luxum, idololatriam, aliáque peccata castigaret. Vide can.36. in maiores Prophetas.

C Allegoricè, hæc veriora & maiora erunt in die mortis,& magis in die iudicij, cuius hic viua imago datur in excidio Ierosolymæ per Chaldæos. Itaque hæc dies erit tenebrarum & caliginis, qua locustæ, id est, dæmones innumeri armati peccatis nostris quæ in vita commisimus, animam inuadent, percellent, lancinabunt, & in extremas anxietates redigent, vt terra, aër ac cœlum nimis ei angustum videatur.

Et stellæ retraxerunt splendorem suum: Syrus,& Arabicus vterque: *Occidit lunæ* (fulgor) *stellarum.*

*Vers.*12.] Nunc ergo dicit Dominus: Conuertimini ad me in toto corde vestro, D in ieiunio,& in fletu,& in planctu.

Vers. 13.] Et scindite corda vestra,& non vestimenta vestra, & conuertimini ad Dominum Deum vestrum: quia benignus & misericors est, patiens & multæ misericordiæ, & præstabilis super malitia.

Vers. 14.] Quis scit si conuertatur,& ignoscat, & relinquat post se benedictionem, sacrificium & libamen Domino E Deo vestro?

Vers. 15.] Canite tuba in Sion, sanctificate ieiunium, vocate cœtum.

Vers. 16.] Congregate populum, sanctificate ecclesiam, coadunate senes, congregate paruulos, & sugentes vbera: egrediatur sponsus de cubili suo, & sponsa de thalamo suo.

Vers. 17.] Inter vestibulum & altare plorabunt sacerdotes ministri Domini, & dicent: Parce Domine, parce populo tuo:& ne des hereditatem tuam in opprobrium, vt dominentur eis nationes. Quare dicunt in populis: Vbi est Deus eorum?

Conuertimini ad me.] Qui auersi eratis à me, VERS. 12. & conuersi ad varias illicitásque vestras cupidines: *Conuertimini*, inquam, *in toto corde*, tota mente, tota anima, toto spiritu, toto affectu. Ego enim cordis & mentis sum creator & dominus, ideóque totum illud mihi dedi, imò reddi volo, nec patior ex eo partem aliquam quæ idolis, Veneri aut ventri detur, mihi surfurari. Vide S.Greg.lib. B 7.Moral.cap.12. ad illud Iobi: *Inuoluta sunt semita gressuum eorum*, vbi docet peccatores sæpe facere bona proposita, sed occurrente tentatione illico ad sua vitia relabi, quia cor non mutant, nec seriò & ex toto corde se ad Deum conuertunt. *Esse quippe humiles*, inquit, *sed tamen sine despectu: esse contenti propriis, sed sine necessitate: esse casti, sed sine maceratione corporis: esse patientes, sed sine contumeliis volunt: cumque adipisci virtutes quærunt, sed labores virtutum fugiunt, quid aliud quàm exhibere belli certamina in campo nesciunt, & triumphare in vrbibus de bello concupiscunt?* cum ex aduerso, vt ait S.Bern. humiliatio sit via ad humili- C tatem, passio ad patientiam, mortificatio ad castitatem, ieiunium ad abstinentiam. Vera ergo conuersio fit per solidum, serium & efficax voluntatis propositum de mutanda vita, si illud crebrò innouetur,& in opus conferatur. *Auersio à Deo*, inquit Hugo de S. Vict. *fit tribus modis, vanitate mundi, voluptate sui, curiositate proximi. At conuersio fit confessione oris, compunctione mentis, mortificatione carnis; vt scilicet in ore veritas, in mente puritas, in carne pudica sit sobrietas.* Porrò internam hanc cordis conuersionem, & compunctionem ostendite *in ieiunio*, quo puniatis peccata carnis & gulæ, *& in fletu & in planctu*, quo non tantùm lachrymis profusis defleatis, sed & cum gemiti- D bus, suspiriis, tunsione pectoris, complosione manuum, &c. ploretis & plangatis pristina scelera & cæcitatem vestram, ac ingratitudinem & iniurias mihi illatas.

Rectè enim Tertul.lib.de pœnit.cap.9. pœnitentibus hosce actus & gestus ex prisco Ecclesiæ more præscribit: *Exomologesis*, inquit, *prosternendi, & humilificandi hominis disciplina est, conuersionem iniungens misericordia illicem. De ipso quoque habitu ac victu mandat, sacco & cineri incubare, corpus sordibus obscurare, animum mœroribus deiicere, illa quæ peccauit tristi tractatione mutare: cæterum pastum & potum pura nosse, non ventris scilicet, sed animæ causa: plerumque verè ieiuniis preces alere, ingemiscere, lachrymari, & mugire dies noctésque* E *ad Dominum*. Idem lib.3.contra Marc. cap.18.ait, afflictos *in rebus attonitis, genibus positis, & manibus cadentibus pectus, & facie humi volutante orationem commendare debere.*

Conuertimini ergo *ad me in toto corde*, vt scilicet omnes affectiones in vnum Deum referatis. Audi S.Bern.serm.2.de Quadrag. *Attende solerter quid diligas, quid metuas: vnde gaudeas, aut contristeris & sub habitu religionis animum secularem, sub pannis conuersionis inuenies cor peruersum. Totum enim cor in his quatuor affectionibus est, & de his accipiendum puto quod dicitur, vt in toto corde tuo conuertaris ad Dominum. Conuertatur*

proinde amor tuus, vt nihil omnino diligas nisi ipsu, aut certè propter ipsum. Conuertatur etiam ad ipsum timor tuus, quia peruersus est timor omnis, quo metuis aliquid præter eum, aut non propter eum, sic & gaudium tuum & tristitia aque conuertatur ad ipsum. Hoc autem ita fiet, si non nisi secundum eum doleas, aut læteris.

Scindite corda vestra.]Solebant enim Iudæi in blasphemia & simili atroci scelere, æquè ac in graui luctu scindere vestimenta à capite vsque ad pectus, ait Arias, vt hac scissione ostenderent internum animi dolorem & displicentiam. Sed in multis hæc scissio erat mera ceremonia, hærens tantùm in veste, nec ex corde promanans. Iubet ergo Deus hic cor scindi, potiùs quàm vestem.

Quinque epitheta clementiæ Dei.

Quia benignus.] Quinque epithetis declarat immensam Dei pietatem & clementiam erga peccatores pœnitentes. Primum est, quod in eos sit *benignus*, hebr. חנון *chanun*, id est, misericors, gratiosus, benignus. Secundum est, quod in eos sit *misericors*, hebr. רחום *rachum*, id est, miserator visceralis, siue commiserans ex intimis visceribus. Tertium est, quòd sit *patiens*, hebr. ארך אפים *erech appaim*, hoc est, *longus*, id est, latis, *naribus*, hoc est longanimis, patiens, tardus ad vindictam, facilis ad veniam. Qui enim latas habent nares, tardè irascútur, & citò placátur: quia iræ fumos naribus efflát: ex aduerso קצר אפים *ketsar appaim*, id est, *angustis naribus*, significat facilem ad iram, & tardum ad veniam: quia iræ spiritus & fumos efflare nequit, sed reseruat, & in corde mentéque continet, vti dixi Exodi 34. 6. Quartum est, *multæ misericordiæ*, hebr. est, *multus pietate* & bonitate. Quintum, *præstabilis*, id est, placabilis & pœnitens *super malitia*, id est, afflictione & punitione, quam comminatus est peccatoribus, vt scilicet pœnitente homine pœniteat & Deum, nec minarum decreta iis infligat, sed ea reuocet & aboleat. ita Heb. Chald. S. Hieron. & alij. Hebr. enim est נחם *nicham*, id est, *pœnitens super malitia*, vt vertunt Septuag. & Vatab. *Deus*, ait Hugo Victor. *benignus est, quia iram inimicorum vertit in mansuetudinem, misericors, quia sæuitiam in pietatem: patiens, quia contemptum in compunctionem: multus misericordia, quia odium in dilectionem: præstabilis super malitia, quia baratrum desperationis in gratiam prouehit contemplationis.* Vnde Arabicus vertit: *Multa misericordia potentia eius, & gratia eius, & auertens malum.* Syrus: *cõuertens malitiam.*

Præstabilis id est, placabilis cur?

Nota hic rursum latinitatem, imò elegantiam nostri interpretis. Nam *præstabilis super malitia*, latinè ad verbum idem est, quod præstans, vel qui præstat, excellit & eminet malitiæ, hoc est, iræ & vindictæ; qui maior & melior est malitia, nec sinit se ab ea vinci aut regi, sed eam ipse vt dominus vincit & regit. ita Ribera. Ira enim est quasi fera tigris, & quasi indomabilis leæna: quis enim hominum furens ira & cholera, eam domet & regat? Ira ergo dominatur irato, eique habenas rationis & imperij excutit, imò verò eũ quasi mancipium sibi seruire & obsequi facit. Vnde Poëta:

Ira furor breuis est.

Et Cicero Tuscul. 4. *An, ait, est quicquam similius insaniæ quàm ira? Quàm bene Ennius initium dixit insaniæ: color, vox, oculi spiritus, impotentia dictorum atque factorum, quam partem habent sanitatis? Quid Achille Homerico fœdius? Quid Agamemnone in*

A *iurgio? nam Aiacem quidem ira ad furorem mortémque perduxit.* Deus autem tam potens, tam sanctus, tam mansuetus est, vt iræ & vindictæ suæ ad nutum imperet: tam præstans & excellens est eius bonitas, vt omnem malitiam tam culpæ, quàm pœnæ peccatoribus decretæ, omnem vindictæ cupidinem, omnem puniendi sententiam in eos latam, si pœniteant, mox reuocet & deleat. Vnde hebr. *nicham* verti potest *consolabilis super malitia*. q.d. Deus malitiam, id est, iram & vindictam, quantumuis trucem, amarissimam, & acerbissimam consolari, flectere & dulcorare potest, imò ipsam iram vertere in consolationem, & beneuolentiam summam. Quanta esset vis & dulcedo mellis, quod fel, imò mare

B felleum dulcoraret? Longè maior est vis bonitatis Dei, dulcorantis omnem malitiam & amaritudinem. Hác sibi proponant irati, in eáque quasi abysso iras suas mergant & sepeliant.

Porrò *præstabilis* Latinis idem esse quod præstans, excellens, eximium patet ex Cicerone lib. de Amicitia, vbi ait: *Nihil amicitia præstabilius esse putetis.* Et lib. 2. de natura deorum: *Nil melius mundo, nihil præstabilius, nihil pulchrius.* Et lib. 2. de orat. *Sumenda autem res* (oratori) *erunt aut magnitudine præstabiles, aut nouitate primæ, aut genere ipso singulares. Neque enim paruæ, neque vsitatæ, neque vulgares admiratione, aut omnino laude digne videri solent.* Et Gellius: *Chilo ait, præstabilis*

C *homo sapientia.* Sic Deus *præstabilis*, id est, præcellentis, eminentis & transcendentis est misericordiæ, quæ oritur partim ex eius celsitudine & magnitudine animi imménsa: verum enim est illud Ouidij lib. 3. tristium Eleg. 5.

Quo quisque est maior, magis est placabilis iræ,
Et faciles motus mens generosa capit.
Corpora magnanimo satis est prostrasse leoni,
Pugna suum finem cum iacet hostis habet.
At lupus, & turpes instant morientibus vrsi,
Et quæcunque minor nobilitate fera est.

partim ex eius infinita bonitate. Boni enim viri proprium est, ait Plato, opus suum non destruere,

D sed perficere: perficitur autem pœnitentia ex parte destructi, & remissione ex parte Dei. Quod videns Moses, inter alia arcana sibi ostensa in Sina, dum Deum corpore vestitum à tergo intueretur, exclamauit: *Dominator Domine Deus, misericors & clemens, patiens & multæ miserationis, ac verax, qui custodis misericordiam in millia*, id est, in mille generationes, &c. *qui reddis iniquitatem Patrum filiis ac nepotibus in tertiam & quartam generationem.* Quantum ergo mille excedit quatuor, tantum bonitas & clementia Dei excedit iustitiam. Hoc est quod Ecclesia profitetur dicens: *Deus cui proprium est misereri semper & parcere.*

E Vide dicta Exodi 34. 6.

Moral. de imitando Deo in 15. attributis.

Moral. fideli his hæc Dei sui, ad cuius imaginem creatus & per Christum recreatus est, attributa iugiter consideret, eáque imitari, induere, & moribus exprimere studeat: scripsit S. Thomas hac de re opusc. 62. quod inscribitur *de diuinis moribus*, quo docet quomodo quindecim attributa Dei æmulari debeamus, itáque fieri diuini. Primum, inquit, est immutabilitas. *Apud Deũ enim non est mutatio, nec vicissitudinis obumbratio*, Iac. 1. 1.
Et ideo immutabilia sunt opera eius secundùm essentiam, scilicet angelus, anima, cœlum & quatuor elementa: mutat quidem multa in mundo, sed omnis hęc mutatio est in creaturis, non in creatore, sæculares assiduè mutantur, & constantes

tes sunt in sua inconstantia. Sancti verò ten-
dunt iugiter ad mentis constantiam, vt nec ad-
uersis fracti, nec prosperis illecti à via recta de-
flectant. Insuper eundem semper in statu, inces-
su omnique conuersatione vitæ piæ tenorem
2. seruant. Secundum, omne bonum Deo placet,
omne malum displicet: ita & sanctis placet om-
ne bonum semper & vbique, & in qualibet crea-
tura, omnibúsque bonum, id est, gloriam Dei &
salutem proximi impugnantibus fortiter resi-
stunt, multò magis omni malo, id est, peccato.
3. Tertium, Deus præuidet & prouidet omnia: ita
sancti præuident tentationes, contra eásque se
muniût; item nouissima, putà mortem, iudicium,
itáque suis rebus & saluti æternæ prospiciunt.
4. Quartum, Deus patiens est, qui & solem suum
oriri facit super bonos & malos, ac pluit su-
per iustos & iniustos: ita & sanctorum propria
virtus est patientia, qua inimicos non tantùm to-
lerant, sed & amant, eósque benefactis obruere
& amicos reddere student. Rursum, patienter
sustinent tot scelera, tot rapinas, tot oppressiones,
tot strages & clades, publicas & priuatas, quæ in
hoc mundo fiunt; sicut Deus eadem sustinet. Hoc
enim commendat omnipotentiam Dei: non enim
est magnæ potentiæ iniquum in foueam inferni
demergere; sed misericordiam suam parcẽdo ma-
5. ximè, & miserendo manifestare. Quintum, Deus
est iustus, adeo vt quantum est ex parte ipsius,
nullus ex alterius malitia recipiat detrimentum.
Nihil enim nocet S. Michaëli casus Luciferi, nec
Iudæ malitia Petri charitatem imminuit: secus
faciunt mundani, qui vnius, v.g. religiosi aut cle-
rici peccatum, in totum ordinem & statum Ec-
clesiasticum refundunt: at sancti Dei iustitiam
6. imitantur. Sextum, Deus est rectus, nihil facit ex
priuato amore vel odio, nunquam propter iusti-
tiam misericordiam deserit, nec propter miseri-
cordiam iustitiam derelinquit: idem facere stu-
7. dent sancti. Septimum, Deus est liberalis, & com-
municat ex suo quicquid communicabile est,
etiam iis qui id non petunt, imò negligunt &
contemnunt. Ita angelis communicauit suã bea-
titudinem, Apostolis suam potestatem ligandi &
soluendi, Prophetis suam præscientiam, Doctori-
bus suam sapientiam, Martyribus suam fortitu-
dinem, Confessoribus suam constantiam inter
læta & tristia, virginibus suam puritatem: ac spe-
ciatim Mosi suam mansuetudinem, Iosepho suam
prouidentiam, Eliæ suum zelum, Sampsoni suum
robur, Salomoni suam prudentiam, Dauidi suam
misericordiam, B. Petro suam charitatem, S. Ioan-
ni suam castitatem, S. Paulo suam magnanimi-
tatem: sic & sancti oculos habent ad videndum
pro aliis, aures ad audiendum confessiones, os ad
prædicandum, pedes ad ambulandum, cor ad me-
8. ditandum pro aliorum salute. Octauum, Deus
est placabilis: nam pœnitẽtibus ita offensas, etiam
grauissimas, condonat, vt nunquam illarum re-
cordetur, eósque ita diligit, imò magis, quàm an-
te: ita & sancti iniuriæ obliuiscuntur, familiarita-
tem suam lædentibus non subtrahunt, imò om-
nia probra condonant, & pro exprobrantibus
9. orant. Nonum, Deus est benignus iis qui eum
grauissimè offenderunt, imò suis irrisoribus &
crucifixoribus, quos gratia sua præuenit, vocauít-
que ad pœnitentiam, gratiam & gloriam: ita ni-
hil facit Deo sic similem, ait S. Chrysost. atque
malignis & lædentibus esse benignum & clemen-
tem, cùm sit cumulus perfectionis inimicos di-

A ligere, & pro ipsis orare, vti fecit Christus in cru-
ce. Rursum, Deus à nemine exigit quicquam su-
pra vires in pœnitẽtiis, ieiuniis, orationibus, elee-
mosynis, omníque disciplina; sed paucis lachry-
mis & gemitu, imò corde dolente & cõtrito con-
tentus, omnia scelera indulget; sic sanctus nemi-
nem grauat supra vires, sed tãtùm exigit id, quod
facilè præstare potest. Decimum, Deus est verax 10.
in dictis & promissis, vt patet in oraculis hisce
Prophetarum: ita sanctus, verax & fidelis est, tum
Deo in fide, cultu, obedientia, ac votis; tum pro-
ximo in omnibus dictis & factis: quia *qui veri-
tatem odit, odit Christum*; & vt ait S. Chrysost. *ve-
ritatis proditor est non tantùm ille qui mentitur, sed
etiam qui liberè veritatem non pronunciat aut de-*
B *fendit, cum opus est*. Vndecimum, Deus non est ac- 11.
ceptor personarum, vt diuites & potentes præfe-
rat pauperibus & miseris, imò hos illis anteponit
& euehit; vti euexit Dauidem, Saulem, Gedeonẽ,
Iosue, &c. ad regnum & principatum. Et in do-
nis gratiæ non respicit naturæ dotes; atque in do-
nis gloriæ nil nisi merita intuetur. Deniq; æqua-
lis est ei cura de omnibus: ita & sanctus tam
amat, & curat pauperes quàm diuites, tã peregri-
nos quàm ciues, tam, imò magis, afflictos quàm
felices: nam æquè omnes iuuare, & ad salutem
dirigere satagit. Duodecimum, Deus nulla re tur- 12.
batur, sed in omnibus rebus, & euentis est æqua-
nimis: ita sanctus vitat omnem turbationem: quia
C modica, vel potius nulla gratia quiescere potest
in anima turbata. Hinc maledicta & malefacta
proximorum dissimulat, & cum Dauide quasi sur-
dus ea non audit, & quasi cæcus ea non videt:
quia totus in Deo, Deíque volũtate & dilectione
defixus est & cõquiescit. Decimumtertium, Deus 13.
non quærit commodum suum, sed in omni ope-
re creationis, conseruationis, gubernationis, re-
demptionis, &c. spectat bonum hominum & crea-
turarum: sic & sanctus non quærit quæ sua sunt,
sed purè Dei gloriam, & proximorum vtilitatem
in omnibus actibus suis procurat: quia quantò
magis & puriùs Deum respicimus, & quantò mi-
nùs nostram, magísque proximi vtilitatem atten-
dimus, tantò acceptabilius est Deo, & tantò vni-
D uersitati fructuosius est opus nostrum. Deci- 14.
mumquartum, Deus omnia bene & perfectè fa-
cit in operibus naturę, ęquè ac gratię, siue sit ven-
tus, siue pluuia, siue calor, siue frigus, siue sterili-
tas, siue vbertas, &c. pro illo tempore nil melius
fieri potest: quia immensa sua sapientia singula
perfectè suo tempore operatur: sic & sanctus
studet esse in singulis operibus suis perfectus,
quasi tota salus eius, & omnis laus Dei, ac vniuer-
sitatis vtilitas ex vno opere pẽderet; & quasi nun-
quam ad illud esset reuersurus, neque aliud opus
incepturus: vnde in eo conquiescit, donec illud
absoluat & compleat. Qui enim cupit auétque
absoluere, ideóque festinat, vt ad aliud se trans-
E ferat, minuit affectum & conatum operis, lasse-
scit, & facilè ab incœpto desistit. Decimumquin- 15.
tum, Deus non punit bis idipsum: idem facit san-
ctus, qui in hoc, & in reliquis vniuersis studet se
per omnia conformare sanctissimæ Dei volunta-
ti. Hæc summatim, quæ fusè D. Thomas opusc.
62.

Quis scit si cõuertatur.] Ita vertunt & Septuag. Vers. 14.
Vatab. & alij passim, licèt enim τὸ *si*, non sit in
Hebræo, tamen de more ex phrasi Hebræa sub-
intelligitur. Vox *si* significat dubitationem Pro-
phetæ de venia Iudæis, etiam pœnitentibus apud

 Deum

Deum impetranda: licèt enim certò sciret Deum pœnitentibus semper remittere offensam, id est, culpam & pœnam æternam; tamen sciebat pariter Deum non semper pœnitentibus remittere pœnam temporalem, qualis hic erat excidium Iudææ per Chaldæos à se decretum, & comminatum. De illa ergo dubitans Propheta, ait: *Quis scit si conuertatur, & ignoscat.* id est, an fortè ignoscat. q. d. Spero eum ignosciturum, & asserere & promittere non audeo. Simili modo Deus Dauidi pœnitenti culpam homicidij & adulterij remisit, non pœnam: nam eum puniuit morte filij, & priuatione regni in persecutione Absalonis, 2. Reg. 12. 10. ita S. Hieron. Theod. Ruffin. Rupert. & alij. Chald. ex Hebræo, omisso *si* vertit assertiuè, & paraphrasticè hoc modo: *Quis scit apud se esse peccata, discedat ab eis, & misericordia applicabitur ei, & quicunque pœnitentiam egerit, remittentur ei peccata sua; & recipiet benedictiones ac consolationes, & erit eius oratio sicut viri qui offert oblationes, & libamina in domo sanctuarij Domini.*

Et ignoscat. Hebr. ונחם *venicham*, id est, *& pœniteat*, hoc est, reuocet sententiam, non vastando Iudæam per Chaldæos, vti decreuerat.

Et relinquat post se benedictionem.] Est prosopopœia. Loquitur enim de Deo, quasi de homine offenso, qui pœnitentia amici à quo offensus est placatus, iram & offensam ponens, ad amicum redit blandus & serenus, imò cum munusculis & donis, quæ deinde abiens illi relinquit, tanquam symbola amicitiæ redintegratæ. q. d. Simili modo Deus vobis, ô Iudæi, relinquet benedictionē, id est, frugum & bonorum omnium copiam, ex qua illi in gratiarum actionem *sacrificium & libamen* offerent crebrò & largè offerre possitis. Paulò aliter *rò post se* explicat Christo. à Castro. q. d. Post suā vindictam, putà post 70. annos captiuitatis Babylonicæ.

VERS. 15. *Canite tuba in Sion.*] Vt sono tubæ omnes conuocetis ad publicam supplicationem, & litaniam ad tantam cladem auertendam. Iudæi enim ad populum conuocandū vtebantur tubis, ex præscripto Dei Num. 10. vers. 1. non campanis. Hæ enim propriæ sunt Christianorum: & initio quidem fuerunt minores, sed pace Ecclesiæ reddita per Constantinum, paulatim grandiores factæ: nomen autem campanarum acceperunt à loco, vbi primò maiores factæ sunt, nempe à ciuitate Nola in Campania: vnde & minores campanulæ, dicuntur nolæ. Ita Ration. diuin. offic. libr. 1. cap. 4. num. 1. Card. Baron. tom. 1. anno Christi 58. Iodous Lotichius in thesauro Theolog. verbo *Campana.*

Mor. de publicis litaniis. Ex hoc loco refellitur Lutherus, & eum secuti Magdeburgenses Centuria 3. cap. 10. in Tertulliano, qui processiones & litanias publicas referunt ad Montani hæretici ceremonias, & Tertulliani errores. Nam illas hoc loco Deus indici iubet per Prophetam, vti & Iosue cap. 6. 4. vbi per illas corruerunt muri Iericho. Easdem indixit Dauid 1. Paral. 13. 2. & Iosaphat 2. Paral. 20. 21. imò eas sanxit Christus suo facto & exemplo, dum publica populi processione ingressus est Ierosolymam in die palmarum, Matth. 21. 8. Ita Gregorius Magnus in publica lue & peste publicas litanias indixit, quibus auersa est ira Dei & plaga, vt ipse testatur lib. 11. Epist. 2. Et Carolus Magnus Imper. lib. 6. legum cap. 74. *Litania*, inquit, *maior more Romano septimo Calend. May celebretur.* Eandem sanxit Concilium Moguntinum habitum anno Christi 813. cap. 33. Ita anno 38. imperij Theodosij Imper. cùm Cōstātinopolis terræ motu quateretur, totus populus supplicans inclamauit *Kyrie eleison*, ac puer raptus in cœlum iussus est Episcopo & populo nunciare, vt litanias facerent, dicerentque: *Sanctus Deus, sanctus fortis, sanctus immortalis miserere nobis.* Proclus ergo Episcopus hac suscepta litania præcepit populo sic facere, & statim terræ motus cessauit, inquit Paulus Diaconus lib. 14. variar. histor. plura vide apud Iodocum Cocciū in thesauro Cathol. p. 2. lib. 3. art. 7. Verè S. Leo serm. 3. de ieiunio septimi mensis cap. 3. *Plenissima*, ait, *peccatorum obtinetur abolitio, quando totius Ecclesiæ vna est oratio, & vna confessio: si enim duorum vel trium sanctorum pio consensui, omnia quæ poposcerit, Dominus præstanda promittit, quid negabitur multorum millium plebi vnam obseruantiam pariter exequenti, & per vnum spiritum concorditer supplicanti?* Et Tertul. in Apologetico: Publica, ait, omniū oratione *quasi manufacta expostulamus, & vim facimus Deo. Sed hæc vis grata est Deo.*

Sanctificate ieiunium, indicite sanctum ieiuniū. VERS. 16. Vide dicta cap. 1. vers. 14. *vocate cœtum.* Mysticè S. Bern. serm. 4. de ieiunio quadrag. *Sint*, ait, *ieiunio nostro, vt facilè cœlos penetret, duæ alæ, orationis scilicet & iustitia*, vt reddas fratri vnitatem & pacem, quam debes. vnde ait: *Vocate cœtum. Quid est enim cœtum vocare? Vnitatem seruare, diligere pacem, fraternitatem amare. Superbus ille Pharisæus ieiunium habuit, ieiunium sanctificauit, qui nimirum & ieiunauit bis in sabbatho, & gratias egit Deo; sed non vocauit cœtum, dicens: Non sum sicut cæteri hominum, ideòque ala vna nitens ieiunium eius, non peruenit in cœlum. Vos ergo charissimi lauate manus vestras in sanguine peccatoris, & omnino solliciti estote vt alas duas habeat ieiunium vestrum, sanctimoniam scilicet, & pacem, sine qua nemo videbit Deum. Sanctificate ieiunium, vt pura intentio & deuota oratio diuina illud offerat Maiestati. Vocate cœtum, vt congruat vnitas, laudate Dominum in tympano & choro, vt concors sit mortificatio carnis.*

Sanctificate Ecclesiam.] q. d. Facite quà monendo, quà exhortando, quà minando, quà sanctæ vitæ exemplo præeundo, vt totus Ecclesiæ populus se Deo suo sanctum præstet, itàque eius offensam placet, eúmque sibi reconciliet. ita S. Hieron.

Congregate senes.] q. d. Congregate omnis ætatis, ordinis, & sexus homines, vt omnes clament in cœlum, flagitēntque misericordiam, eámque communi omnium voce, quasi armata manu, à Deo extorqueant. Nominat præ cæteris senes, quia hi effœta ætate solent esse puriores à vitiis carnis, & ob affectā debilem, q; valetudinē proniores ad preces & vota. Item paruulos & sugentes vbera, vt hi innocentes suo miserabili vagitu aures Dei pulsent, flectántque ad misericordiam. Sic de paruulis ab Herode occisis ait S. August. serm. 1. de innocentibus: *Miscebatur lamentatio matrum, & ad cœlum transibat oblatio paruulorum*, Deum concilians matribus totique Iudææ. Sic pullos coruorum lamentabili crocitatione, quasi naturali prece, poscere cibum à Deo, docet Psaltes psal. 146. 9. *Qui dat iumentis escam ipsorum, & pullis coruorum inuocantibus eum.* Et leunculos suo rugitu: *Catuli leonum*, inquit, *rugientes vt rapiant, & quærant à Deo escam sibi*, psal. 103. 21. Et vers. 27. De omnibus animalibus ait; *Omnia à te expectant, vt des illis escam in tempore.* Hæ enim sunt

ſunt quaſi naturales animalium obſecrationes, quibus tacitè ab auctore naturæ poſtulant cibum & potum ſibi congruum. Vnde Deus illorum conditor eas audit & exaudit, dum cuique eſcam prouidet & largitur. Adde, paruulos hos ſuo ploratu excitare parentes & vicinos, vt feruentiùs orent & plorent.

Egrediatur ſponſus.] q. d. Sponſi & ſponſæ complexibus & voluptate thalami abſtineant, ac dent ſe pœnitentiæ & lachrymis, adeántque Eccleſiam, vt vna voce omnes vociferentur in cœlum, flagitantes veniam. Docet hic Propheta, tempore publicæ calamitatis, pœnitentiæ & ſupplicationis coniugibus abſtinendum coniugio, vt melius ſe dent orationi, quod & docet Apoſtolus 1. Corinth. 7. 5. Et Miſſale Romanum iubet, vt paſtores hac de re moneant cõiuges, dum eos matrimonio coniungunt. Ita Nicolaus I. in reſpon. ad quæſt. Bulgar. cap. 50. ſcribit vt toto tempore quadrageſimæ, vtpote orationis & ieiunij, vſu coniugij abſtineant. Ita Noe eo abſtinuit toto tempore diluuij degens in arca, ídque volente Deo, vti ex S. Ambr. dixi Geneſ. 8. 16.

Symb. Hugo Victor. Sponſus, inquit, id eſt, ſapiens, *egrediatur de cubili ſuo, id eſt, de ſtudio ſapientiæ: & ſponſa de thalamo ſuo, id eſt, de priuilegio deſcendat contemplatiuæ gratiæ: & ſqualorem ſubeat pœnitentiæ, obtentu quærendæ veniæ.*

Vers. 17. *Inter veſtibulum & altare.*]Nota ex lib. 3. Reg. 6. templum Iudæorum propriè tantùm duas continuiſſe partes, ſcilicet Sanctum, & Sanctum ſanctorum; ſed ante ſe habuiſſe veſtibulum, ſiue porticum, quam Aquila vertit *πρόδρομον*, quaſi præuiam templo. hebr. vocatur אולם *vlam*, id eſt, colligatum & connexum templo. Symmach. vertit *προπύλαιον*, *q. d. ante fores, pro forium:* idque duplici de cauſa; prior, ad dignitatem baſilicæ, & ad maieſtatem incolarum. Hac enim de cauſa palatiis addi ſolent veſtibula, vt docet Vitruuius lib. 6. cap. 8. ſic Romæ ante baſilicam S. Petri, S. Laurentij, S. Clementis, S. Crucis, &c. videmus veſtibula, ſiue porticus ſuis columnis ſubnixas. Poſterior, ad aduentantium ſtationem. Vnde Macrobius lib. 6. cap. 8. *veſtibulum* dici putat quaſi *ve ſtabulum*, vel *ve ſtatio*: *ve* autem tum intenſionem ſignificat, tum minutionem. Nam vetus dicitur ab ætatis magnitudine, quaſi ve, id eſt, magna ætas: vehemens quaſi vi mentis inſtructum. Vecors autem & veſanus priuationem ſignificat ſanitatis & cordis. Ergo locum ante fores relictum dici putant veſtibulum à ſtationis exceſſu: quia in eo diu ſtabant aduentantes, domus Dominum ſalutaturi, expectantes audientiá. Et Gellius lib. 16. cap. 5. Veſtibulum dici putat, quaſi venientium ſtatio: Seruius verò, quòd ianuam veſtiat; vel quod Veſtæ conſecratum eſſet. Vnde nubentes puellæ limen non tangunt. Hinc Lucanus lib. 2.

Veſtibulum quod eius etymon.

Tranſlata vetuit contingere limina planta.

Porrò veſtibulum hoc templi ad magnificentiam habebat in altitudine 120. cubitos, vti docet Villalpando lib. 3. de templo cap. 46. Erat ergo inſtar ingentis turris: vnde in eius pinnaculo, hoc eſt, culmine, ſtatuit diabolus Chriſtum, eum tentans & dicens: *Mitte te deorſum.* q. d. Si tu es filius Dei, ergo hoc tuum eſt templum: mitte ergo te deorſum, vt illæſum te ſiſtas inter veſtibulũ & atrium ſacerdotum; illíque æquè ac laici, hoc miraculum videntes, te vt templi Dominum, Deíque filium agnoſcant & colant. ita Franc. Lucas in Matth. 4.

A Nam ante hoc templi veſtibulum, erat atrium ſacerdotum ſub dio: & in eo erat altare holocauſtorum: poſt hoc atrium ſacerdotum ſequebatur atrium extimum laicorum, quod ab atrio ſacerdotum diuidebatur muro trium cubitorum altitudinis, teſte Ioſepho lib. 8. antiq. 2. ita vt populus ſpectare poſſet ſacerdotes, holocauſta, cæteráque quæ fiebant in atrio ſacerdotum, nõ autem illud ingredi.

Iubet ergo hic Propheta ſacerdotibus, vt inter templi veſtibulum & altare holocauſtorum, id eſt, in atrio ſuo, ſed proximè ad veſtibulum & templum, ſupplices orent & plorent: ídque Primò, quia decebat eos proximè ad templum, in B tanta populi neceſſitate ſupplicare. Secundò, vt populus eos ſpectare poſſet, & eorum exemplo accendi ad communes preces, & complorationes. ita S. Hieron. Lyran. Ribera, à Caſtro, Villalpando & alij. Tertiò, quia ſacerdotes priùs ſacrificabant, & per victimas pro peccato, & holocauſta parabant ſibi aditum ad Deum, vt deinde accedentes ad veſtibulum templi, ſua vota precéſque Deo ſupplices offerrent: qua re tropol. ſignificabatur, accedenti ad orationem præmittendam eſſe mortificationem. Altare enim holocauſtorum ſymbolum erat mortificationis, templum orationis.

Denique in hoc loco à Ioële hic deſignato C occiſus eſt & martyr occubuit Zacharias Propheta, de quo Chriſtus Matth. 23. 35. *Vſque ad ſanguinem Zachariæ filij Barachiæ, quem occidiſtis inter templum & altare*, quod hic dicitur, *Inter veſtibulum & altare.* Veſtibulum enim templo erat connexum, & quaſi pars extima templi: quare nomine templi comprehendit illud Chriſtus. *Plorabunt*, id eſt, proſtrati, cineréque & ſacco operti plorent & dicant: *Parce Domine.* Hebræi enim ſæpe futurum capiunt pro imperatiuo vel ſubiunctiuo. ita S. Hieron.

Nota hic, ſacerdotum eſſe flere & plorare peccata populi. Ita olim pij ſacerdotes fluebant lachrymis in ſacrificio. Hac de cauſa ſudario vte- D bantur, vti etiamnum vtuntur. Audi Amalarium lib. 3. de Eccleſ. offic. cap. 24. *Propter effuſionem lachrymarum tergendam fertur ſudarium, vt in Martyrologio Bedæ legitur 19. Iulij, quod Pater noſter Arſenius propter redundationem lachrymarum tergendam, ſemper ſudarium in ſinu vel in manu habuerit. In manu ſiniſtra portatur, vt oſtendatur in temporali vita tædium nos pati ſuperflui humoris, hoc eſt, carnalis delectationis.* Porrò Beda in Collectan. agens de veſtibus ſacerdotum tomo 3, hoc ſudarium vocat mappulam, ſiue amapham, ita dictam, à mundando ſudore & humore; eámque ait ſacerdotem geſtare in ſiniſtra. Vnde videtur, quod mappula hæc fuerit manipulus: nam & ma- E nipulus videtur dici quaſi manus mappula; quódque in locum mappulæ, deficiente deuotione & lachrymis ſacerdotum, ſucceſſerit noſter manipulus. Quocirca Amalarius inter veſtes ſacerdotis non nominat manipulum, ſed eius loco ponit ſudarium. Hinc & ſacerdos induens manipulum ait: *Merear Domine portare manipulum fletus & doloris, vt cum exultatione recipiam mercedem laboris.* Manipulus ergo eum moneat compunctionis, deuotionis & lachrymarum priſcorum ſacerdotum.

Manipuli ſacerd. origo & vſus.

Ne des hereditatem tuam (populum tuum, de quo dixiſti: *Pars autem Domini populus eius, Iacob funiculus hereditatis eius*, Deut. 32. 9. &, *Eritis mi-*

bis in peculium de cunctis populis, Exodi 19. 5.) *in opprobrium, vt dominentur eis nationes*, Chaldæi.

Quare dicunt.] Id est, dicent. Septuag. *Ne dicant: Vbi est Deus eorum?* q.d. Si nos tradis Chaldæis, gentes & nos, & te, ô Domine, subsannabunt & blasphemabunt dicentes: Deus Hebræorum suos Iudæos deseruit, quia infirmus eos contra Chaldæos tutari non valuit; aut si valuit, immisericors & crudelis noluit. Auerte hæc probra à te, à nomine tuo glorioso.

Vers. 18.] Zelatus est Dominus terram suam, & pepercit populo suo.

Vers. 19.] Et respondit Dominus, & dixit populo suo: Ecce ego mittam vobis frumentum, & vinum, & oleum, & replebimini eis: & non dabo vos vltrà opprobrium in Gentibus.

Vers. 20.] Et eum, qui ab Aquilone est procul faciam à vobis: & expellam eum in terram inuiam & desertam: faciem eius contra mare Orientale, & extremum eius ad mare nouissimum: & ascendet fœtor eius, & ascendet putredo eius, quia superbè egit.

Vers. 21.] Noli timere terra, exulta & lætare: quoniam magnificauit Dominus vt faceret.

Vers. 22.] Nolite timere animalia regionis: quia germinauerunt speciosa deserti, quia lignum attulit fructum suum, ficus & vinea dederunt virtutem suam.

Vers. 23.] Et filij Sion exultate, & lætamini in Domino Deo vestro: quia dedit vobis doctorem iustitiæ, & descendere faciet ad vos imbrem matutinum & serotinum, sicut in principio.

Vers. 24.] Et implebuntur areæ frumento, & redundabunt torcularia vino & oleo.

Vers. 25.] Et reddam vobis annos, quos comedit locusta, bruchus, & rubigo, & eruca: fortitudo mea magna, quam misi in vos.

Vers. 26.] Et comedetis vescentes, & saturabimini: & laudabitis nomen Domini Dei vestri, qui fecit mirabilia vobiscum: & non cõfundetur populus meus in sempiternum.

Vers. 27.] Et scietis quia in medio Israël ego sum, & ego Dominus Deus vester, & non est amplius: & non confundetur populus meus in æternum.

VERS. 18. *Zelatus est.*] Zelabitur, id est, amore & zelo prosequetur *Dominus terram suam*, Iudæam: *& pepercit*, id est, parcet *populo suo*, cùm Cyrum fle-

A ctet, vt eos è Babylone in Iudæam liberos dimittat, scilicet postquam eos captiuitate septuaginta annorum punuierit, in eáque contritos, pœnitentes sibíque supplicantes, vti præcessit, audierit. Consolatur de more Propheta suos post minas & supplicia. vide can. 12. ita S. Hieron. & alij passim. Vnde Arabicus vertit: *Zelatus est Dominus terræ, & pepercit populo suo.*

Tropol. vide hic fructum contritionis & pœnitentiæ, quæ Deum non tantùm ad misericordiam & amorem, sed & ad zelum parcendi, & tuendi pœnitentes excitat & accendit. Quare meritò exclamat hic Hugo Victor: *O fructuosa & virilis pœnitentia. O virago amplectenda, mediatrix peccatorum fidissima. O secunda naufragij tabula. O* Elogia pœnitentiæ.
B *refugium pauperum, miserorum auxilium. Exulum spes, debilium fines, lumen cæcorum, petulantium virga, vitiorum fera, virtutum apotheca: quæ sola Iudicem flectis, conditorem arguis, omnipotentem sternis, dum vinceris vincis, dum cruciaris crucias, dum vulneras sanas, dum salubriter succumbis gloriosè triumphas. Tu sola cæteris silentibus, thronum gratiæ audacter conscendis.* Probat id & illustrat exemplis: *Dauid, inquit, manu ducens reconcilias, Petrum restituis, Paulum illuminas, Publicanum sumptum de telonio Apostolorum fidenter inseris choro: Mariam de prostibulo leuas in æthera, & iungis Christo: Latronem affixum patibulo adhuc vernantem sanguine inferos paradiso. Quid plura? Tui iuris est*
C *cælestis curia.* Et mox per antitheta, mala culpæ inflicta cap. 1. vers. 10. bonis (quæ sequuntur vers. 22.) pœnitentiæ opponens, & emendans: *Contra terræ vastitatem*, inquit, *ipsius opponit vbertatem: contra famem saturitatem: contra opprobrium gloriæ securitatem: contra crudelitatem & incursionem hostium, ipsorum fœtorem & interitum: contra sterilitatem fructuum, & arborum ariditatem, ipsorum germina & vbertatem: contra famem verbi & sitim doctrinæ, fontem vitæ inducit, & doctorem iustitiæ: contra tristitiam gaudium, contra confusionem solatium, contra contumeliam gloriam, contra mortem vitam, contra cinerem coronam.*

Respondit Dominus, per me Ioëlē hoc loco: *Ecce ego mittam vobis frumentum*, quod abstuli per eru- VERS. 19.
D cam, locustam, bruchum & rubiginem, c. 1. 4.

Et non dabo vos vltrà in opprobrium.] *Vltrà*, id est, in longum tempus, putà hoc sæculo, vel quamdiu durabit vestri memoria. Sic *τὸ non vltrà*, non perpetuum, sed longum, & immemoriale tempus significat 3. Reg. 10. 10. 4. Reg. 6. 23. & alibi.

Et eum qui ab Aquilone est.] Aquilonarem tyrannum *procul faciam à vobis.* VERS. 20.

Quæres, quisnam hic Aquilonaris? S. Hieron. Theod. Remigius, Albertus & Hugo accipiunt Sennacherib, quem Dominus longè fecit à Ierusalem: quia dum eam obsideret, angelus Domini Veniens ab Aquilone quis?
E vna nocte percussit centum octuaginta quinque millia militum: itáque eum fugere compulit, 4. Reg. 19. 35.

Verùm Ioël tota prophetia agit de vastitate Iudæis imminente, non à Sennacherib, sed à Nabuchodonosor & Chaldæis, vti iam sæpius dixi. Hic enim veniens ab Aquilone, id est, è Chaldæa, cepit & vastauit Ierusalem, ac Iudæos in captiuitatem Babylonem abduxit. Vnde Ieremias cap. 1. 14. comminans eius cladem, eundem vocat Aquilonem: *Ab Aquilone, inquit, pandetur malum super omnes habitatores terræ.* Hunc Deus procul fecit & abegit à Iudæis, dum eius filium, vel nepotem

potem Balsasarem cum vrbe Babylone, totóque regno per Cyrum euertit. Quocirca Chaldæi, qui tum in Iudæa degebant, illique præsidebant, vt patet Ierem. 40. 10. audita hac Balsasaris domini sui clade, perterriti fugerunt in inuias solitudines, partim versùs mare mortuum, situm ad Orientem Iudææ; partim versùs mare Mediterraneum situm ad Occidentem eiusdem, multique ex illis à Iudæis & Persis cæsi sunt, ita vt occisorum fœtor & putredo aërem compleret, sicque punita est eorum superbia & tyrannis, qua populum Dei superbè opprimebant. ita Theodor. & à Castro. Secundò, S. Hieron. & alij multi mox citandi, per hunc venientem ab Aquilone, meliùs & pleniùs intelligunt Holophernem, qui missu alterius Nabuchodonosoris regnantis in Niniue, Iudæos Babylone reuersos inuasit; sed euersus &

Est Holophernes. cæsus est à Iudith. De eo enim dicitur: *Venit Assur ex montibus ab Aquilone, in multitudine fortitudinis suæ*, Iudith. 16. 5. Cæso enim Holopherne, milites Assyrij fugerunt in inuia, dispersique sunt versùs mare Occidentale & Orientale. Iudæa enim ab occasu habet mare Mediterraneum, quod hic nouissimum dicitur, ab Oriente verò habet mare Galilææ, quod & Genezareth, & Tiberiadis dicitur; è regione cuius erat Bethulia, vbi fugati sunt Assyrij. q. d. Exercitum ingentem Holophernis, qui videbatur pertingere à mari Galilææ vsque ad mare Mediterraneum, quaquauersum in omnem mundi plagam dispergam. Probatur hæc explicatio ex eo, quòd post reditum populi è Babylone in Iudæam, in eáque pacem & copiam frugum, Deus promittit hanc de Tyranno ab Aquilone venturo victoriam: at nec in Scriptura, nec apud Iosephum, alium tunc ex Aquilone venisse legimus, nisi Holophernem. Adde, huic magis congruit, quod hic dicitur de fuga militum ad mare Galilææ & Mediterraneum, quàm Nabuchodonosori & Chaldæis. ita Ribera. Licèt enim Pererius in cap. 1. Danielis, Genebr. l. 2. Chronol. Canus lib. 11. de locis cap. 6. à Castro hic, Serarius in c. 1. Iudith, & nonnulli alij putent historiam Iudith contigisse ante captiuitatem Babylonicam sub Manasse rege Iuda, tamen Suidas verbo *Iudith*, & Iulius Africanus apud eundem S. August. lib. 18. de ciuit. 26. Euseb. in chron. Beda de Tempor. Rabanus, Hugo Card. Dionys. in Iudith cap. 1. Gerardus Mercator in Chronol. Ribera & alij multi putant post eam contigisse, regnante vel Cambyse, vel Dario Histaspis, vel eius filio Xerxe, de quo plura dixi in libro Iudith.

Christus est Auster, diabolus est Aquilo. Alleg. Aquilonaris hic Tyrannus est diabolus, qui quasi Boreas frigus, id est, acediam & torporem mentibus hominum immittit, hyemémque virtutum & bonorum operum inducit: sed hunc fugauit Christus, qui quasi Auster, calorem & feruorem mentibus Apostolorum & fidelium aspirauit. Vnde de eo dicitur Cant. 4. 16. *Surge* (trasi, abi) *Aquilo, & veni Auster: perfla hortum meum, & fluant aromata illius*, putà aromata virtutum, ait ibidem Theodor. & Nyssenus. Vnde Richard. de S. Victore ibidem addit: *Per Aquilonem enim colliguntur aquæ ne fluant; vnde dictus est Aquilo quasi aquas ligans*. Hinc & *Deus ab Austro veniet*, ait Abacuc cap. 3. 3. Porrò Hugo Victor. singula ita adaptat: Is qui ab Aquilone est *apostata angelus, qui per incarnationem Christi per verbum fidei, per gratiam baptismi expulsus est in terram inuiam, id est, in ariditatem gentilis & Iudaici populi*. Vnde Christus: *Cùm*, ait, *immundus spiritus exierit ab homine, ambulat per loca arida quærens requiem*, Matth. 12. 43. Pergit Hugo: *Mare Orientale sunt electi, nouissimum reprobi, facies intentio, extremum inclusio: vel mare Orientale sunt primitiæ electionis gentium, nouissimum credulitas Iudæorum: fœtor eius est mors Antichristi: putredo super eum sententia iudicij*. Vnde de his ait Isaias cap. vlt. vers. vlt. *Egredientur* (beati) *& videbunt cadauera virorum qui præuaricati sunt in me: & vermis eorum non morietur, & ignis non extinguetur. Et erunt vsque ad satietatem visionis omni carni*. Vide ibi dicta. Arabicus vterque vertit: *Occidentalem* (vel *Occidentem*) *expellam à vobis*. Sub Aquilone enim intelligitur ei vicinus Occidens, in quem tendunt reprobi: diabolus enim eos trahit in occasum; sicut sub Austro intelligitur ei vicinus Oriens, in quem tendunt sancti & beati.

Moraliter: terra est reproba anima, inuia est, quia sine visitatione angelorum: deserta, quia sine fructu virtutum, & semine morum: damnis expulsio est peccati confessio: mare Orientale, est mens per compunctionem amara, per deuotionem contemplationis Oriens facta: mare nouissimum, est mens fœtore conscientiæ amara, desperatione veniæ absorpta: facies eius astutæ intentio nocendi: extremum eius, furor, & insania triumphandi: fœtor est odium peccati, putredo contemptus mundi. Hucusque Hugo.

Mare Orientale & extremum eius vsque ad nouissimum.] Mare Orientale est mare Galilææ, vel potiùs mare mortuum, siue lacus Asphaltites, in quem versa est Sodoma & Pentapolis, dum cœlesti igne conflagrauit, quod proinde vocatur mare salsissimum, & ponitur limes Iudææ, siue terræ Iudæis promissæ ab Oriente, Num. 34. 3. sicut ibidem vers. 6. limes eiusdem ab Occidente ponitur mare magnum, siue Mediterraneum. ita S. Hieron. Albet. Lyran. Minùs rectè ergo aliqui per mare Orientale accipiunt Oceanum. Hic enim non tangit Iudæam, atque tam versùs Meridiem aliásque mundi plagas, quàm versùs Orientem porrigitur.

Loquitur hic iugiter Propheta de exercitu Assyriorum, vel Chaldæorum sub allegoria locustarum, atque alludit ad plagam locustarum, Ægypto à Mose inflictam. Has enim orante Pharaone tollens Moses, induxit ventum occidentalem, putà Zephytum, qui *arreptam locustam proiecit in mare rubrum*, Exodi 10. 19. Simili enim modo Deus Assyrios dispersit ex Iudæa, vt fugerent versùs eius limites, putà versùs mare mortuum, & ad mare Mediterraneum in exteras regiones.

Noli timere terra.] Iudææ scilicet. Iudææ enim, Vers. 21.
id est, eius incolis, putà Iudæis post reditum è Babylone promittit bona qualibet temporalia, eáque per antithesin malis singulis, quæ iisdem comminatus est cap. 1. vers. 4. & sequentibus, opponit. Ita S. Hieron. Theod. Hugo & alij. Mysticè, sub hisce temporalibus intelligit bona spiritualia per Christum danda, ad quæ sensim aspirgit: *Omnibus*, ait S. Hieron. *quibus supra comminatus fueras, nunc contraria pollicetur, & latis tristia mitigat, & lachrymas vertit in risum*.

Quoniam magnificauit Dominus vt faceret.] Hoc est magnificè Deus tecum fecit, id est, faciet, magnifica tecum facturus est, magna tua rerum damna maiori copia & magnificentia sarciet, imò obruet. Est Hebraismus: repetitur enim τὸ *vt faceret*, quod continetur in voce *magnificauit*.

Vers. 22. *Nolite timere animalia regionis.*] Quæ fame & defectu pascuorum squalentia & tabescentia, vt dixit cap. 1. vers. vltimo. *Quoniam germinauerunt speciosa deserti*, q.d. Post reditum è Babylone faciam vt germinent loca amœna, antea desolata & deserta, faciam vt prata, imò & steriles ericæ proferant pinguia pascua, & agri lætas segetes, quibus vos, ô animalia, pascamini, & impinguemini.

Ficus & vinea dederunt virtutem suam.] Id est, fructum vigoris sui, ait Chald. putà vigorosas, sapidas & succulentas vuas & ficus. Est metonymia. ponitur enim causa pro effectu, virtus, siue vigor pro fructu vegeto, & vigoroso.

Vers. 23. *Et filij Sion exultate & lætamini in Domino Deo vestro.*] Qui licèt omnium sit communis Dominus, tamen propriè se vestrum dumtaxat Deum ostendit, dando vobis tanta & tam magnifica dona, ac si vester tantùm esset pater, prouisor & procurator; cæteras verò gentes præ vobis negligeret. Porrò Sion, non carnalem, sed spiritualem hic accipit. Filij ergo Sion, sunt omnes filij Ecclesiæ Christi, omnes fideles & Christiani. Ad Christum enim salit & auolat Propheta. Hic enim est Doctor iustitiæ, vt iam dicam. Solent enim Prophetæ à solutione captiuitatis Babylonicæ, & libertate data per Cyrum, quasi à typo salire ad antitypum, putà ad solutionem captiuitatis humanæ è potestate diaboli; & libertatem filiorum Dei datam per Christum.

Quia dedit vobis doctorem iustitiæ.] Pro doctorem hebr. est מורה *more*, quod aliqui vertunt pluuiam, sicque hunc locum transferunt: *Quia dedit vobis pluuiam propter iustitiam.* Vnde appositè sequitur: *Et descendere faciet ad vos imbrem matutinum & serotinum.* Fauet versio Sept. *Quoniam dedit vobis escas* (triticum ex pluuia fœcundante agros) *in iustitiam*, q.d. Post reditum è Babylone dabit vobis Deus pluuiam, indéque messem & annonam copiosam, in præmium vestræ pietatis, & iustitiæ, vtque studiosius ei seruiatis in iustitia. ita S. Hieron. & Theod. Hinc & Syrus, & Arabicus vterq; vertit: *Dedit vobis cibum iustitia.*

Verùm meliùs *more* vertas *doctorem*. Primò, quia ita vertit S. Hieron. Chald. Vatab. Clarius, Arias & passim alij. Secundò, quia de pluuia mox subdit: *Et descendere faciet ad vos imbrem*: ergo hic *more* non imbrem, sed doctorem significat; alioqui esset tautologia, & idem bis diceretur. Tertiò, quia hebr. est, *Dedit vobis more ad iustitiam*, quod propriè de doctore accipi debet, non de pluuia: nec enim pluuia, sed doctor datur ad docendam iustitiam. Quartò, quia *more* semper alibi à Nostro, Sept. & aliis vertitur doctor, aut legislator: pluuia enim hebr. non *more*, sed יורה *iore* vocatur. ita Psal. 83. 8. *Etenim benedictionem dabit legislator*, heb. *more*, licèt R. Dauid ibi vertat: *Piscinas operiet pluuia.* Isaiæ 30. 20. *Et non faciet auolare doctorem tuum*, hebr. מוריך *morecha*. Et alibi passim. Vnde à *more* dicitur Syrum *Mara* (vnde *Maranata*, id est, *Dominus noster venit*) Arabicum *Mir*, id est, Magister, Dominus: vnde *Maria* idem est quod Magistra, Domina. Alludit tamen *more* ad תורה *thora*, id est, lex; & ad יורה *iore*, id est, pluuia: quia Hebræi doctrinam vocant rorem, vel pluuiam, eo quod illam doctor instar pluuiæ suauiter, sensim & guttatim instillet auribus & mentibus discipulorum, eásque sapientia irriget, lætificet & fœcundet. Vnde Moses Deuter. 32. 2. *Concrescat*, ait, *vt pluuia doctrina mea, fluat vt ros eloquium meum, quasi imber super herbam, & quasi* A *stillæ super gramina.* Quocirca in Hebr. hic est pulchra paranomasia inter *more*, id est, doctorem, *iore*, id est, pluuiam, & יורד *iored*, id est, descendere faciet. q.d. Deus dabit vobis *more*, id est, doctorem, qui *iored*, id est, descendere faciet, & quasi è cœlo stillabit in vos *iore*, id est, pluuiam cœlestis doctrinæ. Sic Isaias Christum comparat rori è cœlis descendenti & terram irroranti cap. 45. 8. *Rorate*, ait, *cæli desuper, & nubes pluant iustum.* vide ibi dicta.

Doctor iustitiæ quis? Quæres, quisnam hic doctor iustitiæ? Rabbini, quos sequitur Ruffinus, asserunt esse Ezechiam regem, qui populum excitauit ad pietatem Deique cultum 2. Paral. 30. Ideóque Ierusalem ab B obsidione Sennacherib liberauit. Alij volunt esse Iosiam, pium pariter regem, qui aras idolorum euertit. Verùm hic non agitur de Sennacherib, sed de Nabuchodonosor, vel Holopherne: hunc enim doctorem promittit post captiuitatem Babylonicam, vti dixi vers. 20. Adde, hic augustus titulus *Doctor iustitiæ*, in Scripturis non datur Ezechiæ, Iosiæ aut Prophetis, sed soli Messiæ, vt patet Isaiæ. 30. 20. & cap. 55. 4. *Ecce testem populis dedi eum, ducem ac præceptorem gentibus.* quò hic alludit Ioël, præsertim quia hic doctor in hebræo habet articulum, & vocatur המורה *hammore*, id est, ille eximius, & singularis orbis doctor, putà Doctor doctorum & Prophetarum omnium, quem singuli auidè expectamus, vtpote à Prophetis omnibus promissum. Vnde Ieremias cap. C 23. 6. loquens de Messia: *Hoc*, ait, *est nomen quod vocabunt eum, Dominus iustus noster.* Et Daniel. c. 9. 24. *Vt adducatur iustitia sempiterna, & vngatur Sanctus sanctorum*, putà Christus. Tertiò, quia sequentia vers. 28. *Effundam spiritum meum super omnem carnem, & prophetabunt filij vestri: & dabo prodigia in cœlo, &c. Sol conuertetur in tenebras, & luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini magnus & horribilis*, ad nullum nisi ad Christum pertinent.

Iisdem rationibus confutatur sententia Recentiorum Rabbinorum, quos sequuntur Lyran. Hugo, & Dionys. qui per doctorem accipiunt doctores, id est, Prophetas Iudæorum post captiuitatem Babylonicam, quales fuerunt Zacharias, Aggæus & Malachias: fateor tamen ad eos D alludi, eósque quasi obiter perstringi (alludit enim Ioël ad felicitatem populi Babylone redeuntis, cui dedit Deus frugum copiam. Vnde subdit: *Et implebuntur areæ frumento. Et reddam vobis annos quos comedit locusta*) sed ita, vt acies Prophetæ primariò & directè figatur, finiatur & expleatur in Christo: sicut Moses Deuter. 18. 18. promisit post se Prophetam, id est, Prophetas, & inter eos vnum eximium & singularem, putà Christum. Christus enim est vnus noster Magister, & Rabbi per excellentiam, vti ipse ait Matth. 23. 8. Ita Remig. Ruper. Haymo, Alber. Arias, Vatab. Ribera, à Castro & alij.

Imber matutinus & serotinus quis? E *Et descendere faciet Dominus ad vos imbrem matutinum & serotinum.*] Apud Prophetas imber matutinus vocatur, qui in autumno depluit, cum sementis fit in Iudæa, vt illius grana soluantur, & radices figant in terra. Serotinus, qui maturescente segete descendit in Aprili aut Martio. Ita Chaldæus, Rabbini, & passim interpretes. In Iudæa enim calida & sicca regione, tota æstate, id est, à Maio vsque ad Octobrem, per quinque menses non pluit, sed sudum iugiter & serenum est cœlum, tam nocte quàm die: vnde noctu in tectis

tectis sub dio dormiunt, vti à viris grauibus qui A ibi habitarunt accepi. Quocirca duplex ibidem est tempus pluuiæ, prius post æstatem cùm faciuntur semina, illúdque dicitur manè, siue matutinum respectu segetis quæ tunc è terra erumpit, vti manè in autora exurgit sol: posterius, ante æstatem, quod segetes incrassat & maturat, illúdque dicitur serotinum respectu matutini iam dicti. Segetes enim suum quasi habent diem, cuius aurora est germen & germinatio: vespera, seges & messis, cum scilicet in horrea conduntur.

Nota, per hunc imbrem significat messem, & fruges temporales copiosè dandas Iudæis post reditum è Babylone. ita S. Hieron. Theod. Remig. Alber. Hugo & Lyra. Verùm sub his tropicè & metaphoricè, longè magis intendit significare B fruges, & bona spiritualia danda per Christum. q. d. Christus doctor iustitiæ talem vobis doctrinam, & tantam vbertatem bonorum spiritualium dabit, qualis & quanta olim in veteri testamento, imbre illo matutino & serotino adumbrabatur. Ita Ruper. Haymo, Arias, Ribera, à Castro & alij. Id ita esse patet ex rationibus paulò antè allatis; & ex eo quod hæc bona promittat *in æternum*: æterna autem sunt bona spiritualia Christi, non temporalia Iudæorum. Quocirca imber matutinus, est prædicatio prima, fine doctrina, illustratio & gratia præueniens, quæ primò peccatorem conuertit, facitque iustum: serotinus, est illustratio, & gratia consequens, quæ iustum in iustitia C promouet, & ad perfectionem deducit, ac præsertim est donum perseuerantiæ. Hoc enim iustum ad gratiam consummatam, id est, ad gloriam & beatitudinem cœlestem perducit. ita S. Hieron. Arias, à Castro & alij.

Symbol. imber matutinus fuit vetus testamentum, quod prima pietatis semina pullulare fecit: serotinus, est nouum, quod veteris semina maturauit, & ad messem virtutum perduxit. ita S. Hieron. & Haymo.

Rursum Ruper. Matutinus, ait, imber fuit prædicatio Euangelij facta Iudæis à Christo & Apostolis: serotinus erit, quæ fiet ab Elia & Enoch in fine mundi, cùm omnis Israël saluus fiet.

VERS. 24. *Et implebuntur areæ frumento.*] Perstringit D obiter fertilitatem Iudææ post reditum è Babylone, sed per hanc intelligit præcipuè copiam charismatum & virtutum datam agris, & areis, ac olivetis & vinetis, id est, ecclesiis particularibus per Christum. Porrò *torcularia*, in quibus exprimitur vinum & oleum, sunt tum gymnasia, monasteria, collegia, aliáque asceteria: tum persecutiones & tribulationes, quibus vinum sapientiæ & fortitudinis; ac oleum consolationis diuinæ exprimitur & hauritur.

Torcular est cor perfectum. Tropol. *Torcularia*, ait Hugo Victor. *sunt ipsa corda inter spem & timorem posita, constantiam superius, patientiam inferius habentia: constantiam in tentatione, patientiam in tribulatione. Constantia* E *siquidem premit, & desuper arcet: patientia inferius iacet, & pondus sustinet. Inter hæc duo mens sancta quasi in torculari posita premitur, defæcatur, eliquatur. Premitur flagellis, defæcatur vitiis, eliquatur ab otiis. Premitur à calamitate, defæcatur ab iniquitate, eliquatur à vanitate. Hinc namque elicitur gemitus puræ confessionis: hinc fluunt lachrymæ anxiæ compunctionis: hinc manant suspiria secundæ deuotionis: hinc liquefiunt desideria suauissimæ dilectionis: hinc eliciuntur stillicidia limpidissimæ contemplationis. Frumentum est perfectio iustitiæ: vinum claritas spiritualis intelligentiæ: oleum suauitas purissimæ conscientiæ.*

VERS. 25. *Et reddam vobis annos quos comedit locusta, bruchus, &c.*] q. d. Præteritam inopiam, quam vobis intulerunt Chaldæi, tum literales, tum potiùs mystici, id est, dæmones & vitia, compensabo gratiarum & opum cœlestium vbertate. Vnde Chald. vertit: *Reddam vobis annos bonos pro annis quibus vexarunt vos populi, gentes & reges.* Chaldæi enim fuerunt *fortitudo mea magna.* Hebr. & Chald. *Exercitus meus robustus.* Alludit ad id quod de locustis significantibus castra Chaldæorum dixit vers. 11. *Dominus dedit vocem ante faciem exercitus sui: quia multa sunt nimis castra eius, quia fortia, & facientia verbum eius.*

Porrò per locustas & Chaldæos, intelligit exercitum spiritualium hostium. q. d. Ego Deus tentationes, peccata, dæmones, carnem & mundum, quasi hostes & prædones vestros immisi in vos (eo sensu & modo quo dixi can. 27. in Prophetas maiores) ad puniendam vestram superbiam, aliáque peccata priora. Hi vastarunt agros Ecclesiarum & animarum vestrarum, ac depasti sunt omne germen virtutum & bonorum operum. At iam idem ego placatus & reconciliatus vobis, omnia hæc damna sarciam, vobísque pristinam bonorum cœlestium copiam restituam, imò maiori fœnore cumulabo, vt dicatis cum Psalte psalmo 89. 15. *Lætati sumus pro diebus quibus nos humiliasti, annis quibus vidimus mala.*

Tropol. significatur hic vis pœnitentiæ, quæ lapso, sed pœnitenti, omnes priores virtutes, omnia priora merita restituit, vt docet S. Hieron. hic, ac S. Thom. & Theologi tract. de pœnitentia, ideóque facit vt homo lapsus semper ad maiorem gratiam resurgat: præter enim gratiam præteritam, quam omnē reducit, addit insuper propriam, tum virtuti, tum sacramento pœnitentiæ commensam. Vide Franc. Suarez opusc. 5. de reditu bonorum operum, vbi disp. 2. sect. 3. cum Io. Maiore, Gabriele, Ockam, Medina & Henrico à Gandauo docet, hunc reditum fieri vi pœnitentiæ non in altera vita, vti censuit Scotus & Durand. sed in præsenti, adeóque in eodem pœnitentiæ instanti; nec tantùm per actus pœnitentiæ prioribus virtutum actibus intensiores, vti censuit D. Thomas & Paludanus, sed etiam per actus eiusdem remissiores.

Symbol. Hugo Victor. *In aduentu*, ait, *Christi redduntur nobis anni quos præfatæ pestis deuorauerat: quia in eo nobis contra locustam veram, id est, contra fastum, dedit humilitatem dicens: Discite à me quia mitis sum & humilis corde: cōtra bruchum, id est, gulam, perfectam sobrietatem dicens: Videte ne grauentur corda vestra in crapula, & ebrietate, & curis huius vitæ: contra rubiginem, id est, iram, perfectam patientiam dicens: Si quis te percusserit in dexteram maxillam, præbe illi & alteram: contra erucam, id est, luxuriam, perfectam castitatem dicēs: Sunt lumbi vestri præcincti, & lucernæ ardentes in manibus vestris. Locustam igitur exterminauit dicens: Beati pauperes spiritu: beati qui lugent. Bruchum, dicens: Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam: beati misericordes. Rubiginem, dicens: Beati pacifici: beati mites. Erucam, dicens: Beati mundo corde.* Vides hic quatuor hæc animalia & pestes octo beatitudines depasci, eásque reduci per Christum, & per pœnitentiam.

VERS. 26. *Et comedetis vescentes, & saturabimini: & laudabitis nomen Domini.*] Ille enim dedit vobis escam,

cam, eámque talem, támque succulentam & copiosam, vt vos abundè saturaret, fortésque, vegetos & alacres efficeret. Moral. disce hic fruges, escas, omniáque bona naturalia, & multo magis supernaturalia, esse dona Dei, eorúmque laudem & gloriam non nostro labori, sed Deo, eiúsque beneficentiæ ascribendam. Qui secus facit, Deo quod suum est suffuratur, & se Dei donis indignum facit, iisque spoliari meretur. Deus enim est zelotes suæ gloriæ, vtpote quæ ei omni iure debetur; vnde ait ipse: *Gloriam meam alteri non dabo*, Isaiæ 48. 11. Quocirca S. Franciscus hoc mirè suis inculcabat, ac inter alia illud documentum dabat: *Quando*, inquit, *seruus Dei orans, visitatur diuinitus, dicere debet: Istam consolationem mihi peccatori & indigno de cœlo misisti Domine, & ego illam tua commisso custodia, quia thesauri tui me sentio esse latronem*, dum eius laudem & gloriam tibi suffuror, & mihi ascribo. ita S. Bonauent. in eius vita cap. 10.

Vers. 28.] Et erit post hæc: effundam spiritum meum super omnem carnem: & prophetabunt filij vestri, & filiæ vestræ: senes vestri somnia somniabunt, & iuuenes vestri visiones videbunt.

Vers. 29.] Sed & super seruos meos & ancillas in diebus illis effundam spiritum meum.

Vers. 28. *Et erit post hæc effundam spiritum.*] Hebræi hinc inchoant nouum caput. Iam iidem, & ex iis Ruffinus, sicut per doctorem iustitiæ vers. 23. acceperunt Ezechiam; ita spiritum à Deo effusum censent in eius nuncios, quos ipse misit, per totam Iudæam, vt omnes ad auitam fidem, Deique cultum reuocaret: S. Petrum verò in concione sua Acto. 2. tantùm hæc accommodasse suo tempori, eo quòd illi quoque congruerent; ac Ruffinus audaces vocat eos, qui contrarium censent: sed audacior est hæc eius censura, vtpote repugnans SS. Patribus, & Interpretibus pene omnibus, ipsique S. Petro Act. 2. 17.

Alij sicut per Doctorem accipiunt Doctores, putà Prophetas qui fuerunt post reditum è Babylone, v. g. Aggæum, Zachariam, Malachiam; ita per eosdem ardenter concionantes, putant effusum spiritum pietatis in populum. Verùm cum superius probatum sit, Doctorem iustitiæ intelligi Christum, sequitur ad illius tempora hæc pertinere, præsertim quia nunquam aliàs effusum Spiritum S. legimus. Adde, pro *Et erit post hæc*, S. Petrus Act. 2. vertit: *Et erit in diebus nouissimis*, putà in diebus Messiæ. Illius enim ætas, lex & tempus in Script. vocatur nouissimum: quia illi nulla alia lex, religio, vel Ecclesia succedet. De fide ergo est, hæc ad literã non de Ezechia, Aggæo, aut quouis alio, sed de Christo esse intelligenda. Ita enim definit Vigilius Papa in Conc. Romano contra Theodor. Mopsuestenum, vt dixi in proœmio.

Ait ergo, & promittit dicens: *Post hæc*, id est, post Christum doctorem, eiúsque mortem, & ascensum in cœlum, ego Deus effundam Spiritum S. in Pentecoste, ac deinceps; primo Ecclesiæ sæculo visibiliter in Apostolos, & Christi discipulos; sequentibus verò sæculis inuisibiliter eundem effundam in omnes, quotquot per baptismum in Christo renascentur, eiúsque Ecclesiæ incorporabuntur. De Pentecoste enim hunc locum explicat S. Petrus Acto. 2. 17. quem sequuntur omnes Patres, & Interpretes orthodoxi, vt S. Hieron. Cyril. Theod. Remig. Rupert. Albert. Haymo, Lyra. Hugo vterque, scilicet Cardinalis, & Victorinus, Dionys. Vatab. Arias, Clarius, Ribera, à Castro hîc, Chrysost. Oecum. & alij in Acto. 2. Didymus & Ambros. libr. 1. de Spiritu S. cap. 7. Iustin. contra Triph. Hilar. lib. 8. de Trinit. & alij. Quin & Rabbini, vt Chald. R. Salomon, R. David, R. Iesua apud Lyran. & Galat. lib. 8. cap. vlt. & alij hanc missionem Spiritus S. ad tempus Messiæ referunt. Porrò cum ait *Effundam*, loquitur idem qui dixit, *Mittam Doctorem iustitiæ*, scilicet Deus Pater; esto ipse simul cum Filio vti spirat, ita & mittat Spiritũ S. ita Chrysost. in Acto. 2. Hinc Cyril. Ierosol. catech. 17. censuit hîc loqui Christum, cui, inquit, Pater omnia dedit in manus, ac potestatem dandi Spiritum S. quem non ad mensuram accepit.

Nota, vox *effundam* significat vbertatem & copiam donorum Spiritus S. tum gratum facientium, vt gratiæ, charitatis, fortitudinis, aliarúmque virtutum; tum gratis datorum, vt prophetiæ, &c. effundendam in Apostolos & fideles. Vnde in Scriptura hæc effusio vocatur Baptismus, vt Matth. 3. 11. ait Ioannes Baptista de Christo: *Ipse vos baptizabit Spiritu S. & igni.* q. d. Ipse vos replebit Spiritu S. in eúmque eiúsque ignem quasi immerget, vti homo immergitur in aquam dum baptizatur. Et Christus ascensurus in cœlum Actor. 1. 5. ait: *Ioannes quidem baptizauit aqua, vos autem baptizabimini Spiritu S. non post multos hos dies.* Quocirca pro *effundam* Arabicus Antiochenus vertit: *Inundare faciam spiritum meum super vniuersos homines.* Et Arabicus Alexandrinus: *Inundabo de spiritu meo super omnes homines.* Sicut ergo flumen, vel mare turgidum exundat in agros, ita Spiritus S. in homines. Ita S. Chrysost. & Theoph. Act. 2. Audi Hugo. Victor. *Christus, ait, spiritum suum effudit, non Moysi abstulit, nec Eliæ rapuit, sed suum largiter distribuit.*

Nota τὸ *effudit. Primò enim fudit, secundò infudit, tertiò effudit. Fudit in paradiso, infudit in deserto, effudit in cœnaculo. In paradiso legem dando naturæ: in deserto præcepta & ceremonias legis scriptæ: in cœnaculo plenitudinem gratiæ. Fudit ergo primò rigando aream naturæ: secundò infudit torrentem doctrinæ: tertiò effudit fluuium gratiæ. q. d. In exordio mundi rigaui aridam naturam: in squalore deserti Mosi in sinũ stillam legis doctrinam, in plenitudine temporis vbertatem gratiæ effundam.* Et paulò pòst necessariam docet fuisse hanc effusionem: *Tria namque*, inquit, *erant hominis mala: ignorãtia boni, concupiscentia mali, malitia impœnitendi. Venit ergo filius, sapientia Dei & virtus; missus est paraclitus, benignitas ipsius. Sapientia fusa nemini fusfulit ignorantia: virtus infusa sordes purgauit concupiscentiæ: effusio spiritus mundauit feces malitiæ. siquidem sapientia illuminauit, virtus sanauit, benignitas sedauit. Quod Psalmista præuidẽs ait: Secundum multitudinem miserationum tuarum dele iniquitatem meam. Amplius laua me Domine ab iniquitate mea, & à peccato meo munda me. q. d. Dele fundendo, laua infundendo, munda effundendo: fundendo sapientiam ab oculis dele ignorantiam: infundendo virtutem ab intimis laua concupiscentiam: effundendo benignitatem à toto corpore extermina malitiam.*

Nota

Nota Secundò, pro *effundam spiritum meum*, S. Petrus Act. 2. 17. ait: *Effundam de spiritu meo*, vbi particula, *de*, significat hanc communicationem gratiæ, & donorum Dei prouenire à Spiritu S. tanquam Patre luminum. Rursum Spiritum S. partiri inter fideles sua dona, vt vni det gratiam docendi, alteri exhortandi, alteri miraculorum, &c. vti docet Apostolus Rom. 12. 6.

Nota Tertiò, Didymus & S. Ambros. lib. de Spiritu S. ex hoc loco probant Spiritum S. esse Deum: quia, inquiunt, non dicitur effundi à Deo, nisi quod de ipso participabile est. Angelus enim non dicitur effundi: quia cùm sit creatura, non est participabilis. Licèt enim charitas, donàque Spiritus S. dicantur effundi quoque à Deo, tamen nulla substantia, vel persona (qualis est Spiritus S.) dicitur effundi in animam mentémque; ita vt eam possideat, illuminet, sanctificet, satiet & impleat, nisi Deus: solus enim Deus menti illabi potest, eámque docere, ignire, implere, flectere & mouere quocunque vult. hoc enim nequit Angelus. Vbi nota, cum anima fit iusta & sancta, aut iustior & sanctior, non tantùm gratia & charitas, vel eius incrementum, sed ipse Spiritus S. adeóque tota Trinitas realiter per sanctificationem menti nostræ illabitur, in eaque inhabitat quasi in throno, & templo suo: perinde ac verbum assumens humanam naturam, eidem illapsum est personaliter, ita vt in illa habitaret plenitudo diuinitatis corporaliter, vt ait Apost. Coloss. 2. 9. Hoc est quod ait Christus Ioannis 14. 23. *Si quis diligit me, sermones meos seruabit, & pater meus diliget eum: & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus.* Sicut ergo beatis Deus realiter est præsens, cùm illis suam essentiam per visionem beatificam, & lumen gloriæ ostendit, eámque eis fruendam & possidendam communicat; sic & idem ipse est in anima sancta, ac proinde in ea suâ gratiâ, charitate, aliàque dona diuina diffundit: perinde ac sol vbi oritur, mox suam lucem, radios & calorem spargit. Posita ergo vltima dispositione ad iustitiam, v. g. contritione, statim subintrat in animam, quasi in templum suum, Spiritus S. totáque S. Trinitas, eam sanctificans, sibique quasi dedicans & consecrans; ac deinde eodem instanti temporis, sed posteriùs natura, eidem suam charitatem & gratiam communicat. Hoc significat *&* *ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus*. Est enim hæc summa Dei vnio cum anima sancta, qua nulla puræ creaturæ maior dari potest. Nam per eam simus diuinæ consortes naturæ, vt ait S. Petrus Epist. 2. cap. 1. 4. Vide hic, ô Christiane, dignitatem sanctitatis ad quam vocatus es, eámque omni studio consectare, conserua & adauge.

Spiritus S. realiter illabitur animæ sanctæ.

Denique Nazian. orat. 49. sub finem, probat Spiritum S. mitti à Filio de propria ipsius substantia, ex hoc loco: *Effundam de spiritu meo.* & ex illo Ioan. 16. *De meo accipiet & annunciabit vobis; ex eo vtique*, inquit, *quod est Filius, quia & Filius de eo, quod Pater, est.* q. d. Spiritus ex eo quod à Filio accipit, annunciabit; sicut Filius annunciat Spiritui S. ex eo, quod accepit à Patre.

Super omnem carnem.] Id est, super omnem hominem; per synecdochen enim pars capitur pro toto, caro pro homine, vt cum dicitur: *Verbum caro factum est, caro*, id est, homo: poterat dicere pariter: Verbum anima, id est, animatus homo factum est; sed maluit dicere, *caro*, tum vt significaret summam dignationem verbi, qua, vt ait

A S. August. Epist. 120. cap. 4. se humiliauit ad nostram carnem, quæ inter omnes animalium carnes miserrima est & infirmissima: tum quia morbus noster, putà concupiscentia, residet in carne: hanc autem curare venit cœlestis Medicus, putà Christus, æquè ac Spiritus S. vnde Græcis *σάρκωσις* vocatur incarnatio, & vt Tertul. ait lib. de carne Christi cap. 1. incorporatio, id est, viuificatio carnis corruptæ, ait S. Thom. tum denique quia per eam pro corde lapideo & duro, accepimus cor carneum, id est, molle, flexile, obediens, 2. Corinth. 3. 3. Sensus ergo est, q. d. Super omnem hominem Christo credentem cuiuscunque ætatis, sexus & status sit, effundam Spiritum S. in Pentecoste, & deinceps. Simpliciter itaque & planè capitur vox *omnem*: loquitur enim de fidelibus

B tantùm, credentibus & obedientibus Christo. Quocirca arctiùs nonnulli vocem *omnem* accipiunt, non pro singulis generum, quasi dicat: Effundam spiritum super omne hominum genus, putà super aliquos viros, aliquas feminas; aliquos iuuenes, aliquos senes; aliquos seruos, aliquos nobiles; non autem super omnes, id est, singulos. Nam super singulos discipulos suos effudit, & effundit iugiter Christus Spiritum S.

Nota, sicut Ioël & Prophetæ solis Iudæis propriè & directè promittunt doctorem iustitiæ, putà Messiam, ita iisdem solis Ioël hic promittit Spiritum S. ita Chrysost. Act. 2. Vnde sequitur: *Et*

C *prophetabunt filij vestri.* Verùm quia ex misericordia Dei gentes ascitæ sunt per fidem in familiam Abrahæ, putà in Ecclesiam & congregationem fidelium, hinc pariter benedictionum & promissionum Abrahæ à Deo factarum (inter quas prima est effusio Spiritus S. iustificatio & adoptio) sunt participes & hæredes, vti docet Apostolus Rom. 9. 10. & 11. Et hoc significat *τὸ super omnem carnem.* Quocirca in Cornelium Centurionem, aliósque credentes ex Gentibus effusus est Spiritus S. specie visibili, æquè ac in Apostolos & Iudæos, vt patet Act. 10. 44. ita S. Hieron. Theod. Alber. Lyra. & alij passim.

Moral. Spiritus S. ostendit suam munificentiam animúmque regium, dum in omnes indifferenter beneficus & liberalis est, nec priuatos habet

D amores & amicitias, sicque omnem excludit æmulationem & inuidiam, ait Chrysost. in Act. 2.

Et prophetabunt filij vestri.] Tum propriè futura prædicendo, vti fecerunt Apostoli, B. Virgo Luc. 1. 46. Zacharias, Anna & Elizabeth Luc. 1. 38. Philippus Actor. 21. 9. Agabus ibidem vers. 10. S. Ioan. in Apocalypsi, & alij in primitiua Ecclesia. Vide Bozium lib. 6. de signis Ecclesiæ cap. 12. tum ex Spiritus S. afflatu loquendo, & celebrando variis linguis Deum, quod Act. 2. 11. dicitur: *Audiuimus eos loquentes nostris linguis magnalia Dei.* Prophetare enim in Script. amplè capitur, pro docere, exhortari, orare, canere Dei laudes,

E miracula facere, &c. vti dixi 1. Corinth. 14. initio capitis. Sub prophetia ergo hic donū linguarum, aliaque Spiritus S. charismata intellige.

Senes vestri somnia somniabunt, & iuuenes vestri visiones videbunt.] *Somnia* intellige diuina & à Deo immissa, ideóque rerum arcanarum, vel futurarum præsaga, qualia fuerunt Pharaonis Genes. cap. 40. & 41. & Nabuchodonosoris Daniel. c. 2. & 4. Pari modo *visiones* accipe diuinas & propheticas. Appositè senibus ætate fessis, & in somnum propensis tribuit somnia; iuuenibus verò

excita

excitatis & vigilibus visiones, quæ in vigilia hominibus à Deo immittuntur. Deus enim sæpe se suáque oracula attemperat conditioni hominum, & cuique pro suo statu & gradu accommodè, & opportunè apparet; alioqui & senex Ioánes in Apocalypsi multas habuit visiones, & Paulus iuuenis somnia, vt patet Act. 16. 9. Per visiones ergo & somnia, quaslibet reuelationes, & prophetias accipe. Addit D. Thom. 2. 2. q. 174. art. 3. quòd licèt visio quæ fit vigilanti, in se sit perfectior somnio, quod fit dormienti; tamen quando in visione solùm videtur species & imago prognostica futurorum, nec auditur vox aut verbum illam explicans, quæ audiri solet in somnio (iuxta illud Moysis Num. 12. 6. *Si quis fuerit inter vos Propheta Domini, in visione apparebo ei, vel per somnium loquar ad illum*) tunc somnium diuinum est perfectius quàm visio. Vnde Moral. aliqui per filios, ac filias, accipiunt incipientes in fide & virtute: per iuuenes, proficientes: per senes, perfectos. Primi prophetant, dum bona indole dant spem frugis: secundi vident, dum meditando & orando clariùs diuina hauriunt: tertij somniant, ob passiones sedatas, mentémque pacatam. Hos tres gradus distinguit S. Ioannes Epist. 1. cap. 2. vers. 12. primisque assignat condonationem peccatorum, secundis victoriam in agone, tertiis Dei cognitionem. *Scribo*, ait, *vobis, filioli, quoniam remittuntur vobis peccata propter nomen eius: scribo vobis adolescentes & iuuenes, quoniam fortes estis, & verbum Dei manet in vobis: scribo vobis, quoniam cognouistis eum qui ab initio est.* De visione plura dixi can. 1. in Proph. de somnio Genes. 40. & Dan. 2.

Vers. 29. *Sed & super seruos meos & ancillas*, &c. *effundam spiritum.*] Hebr. Chald. & Septuag. *Et etiam super seruos & ancillas effundam de spiritu meo.* q.d. Non tantùm super vos, ô Iudæi, sed & super seruos & ancillas vestras, æquè ac meas, effundam spiritum meum. Ne quis enim putet solos heros & dominos Spiritum S. accepturos, addit illius participes fore quoque seruos & ancillas. Nullum enim quantumuis vilem & abiectum aspernatur Spiritus S. non enim est personarum acceptio apud Deum, Rom. 2. sed omnes promiscuè ad gratiam, & salutem vocat: omnibus enim dedit animam æquè nobilem, putà rationalem ad imaginem sui creatam, eámque ad suam gratiam, gloriam & felicitatem ab æterno destinauit. ita Hebræi, Cyril. Ierosol. catechesi 17. Ruffinus, & à Castro. Alij per seruos & ancillas, accipiũt gentes. Iudæi enim in lege veteri erant quasi filij Dei, gentes quasi serui; sed per Christum in filios sunt adoptati. ita Ruper. Ribera & alij.

Moral. illustris & perhonorificus titulus est, *Seruus Dei.* Seruire enim Deo regnare est. Hinc Psaltes psal. 115. 16. *O Domine, quia ego seruus tuus, & filius ancillæ tuæ.* Sic Abraham Genes. 26. 24. vocat se seruum Dei. Ita vocatur & Moses Num. 12. 7. Iob cap. 1. 8. Quin & Christus Isaiæ cap. 49. 3. Sic *Abdias* hebr. idem est quod *seruus Dei*, quo nomine vocatur vnus è duodecim Prophetis. Sic Paulus initio Epistolarum hoc titulo gloriatur: *Paulus seruus Iesu Christi.* Sic B. Virgo vocat se ancillam Dei: *Ecce*, ait, *ancilla Domini, fiat mihi secundùm verbum tuum*, Lucæ 1. Et B. Agatha Præsidi sibi obiectanti, Cur tu cum sis nobilis, seruilem viuis Christianorum vitã? respondit: *Christianorum humilitas & seruitus longè præstat Regum opibus & superbia.* Denique B. Dama-

A sus Epist. 2. ad Stephanum, S. Gregorius, & alij deinceps Pontifices hoc titulo: *Seruus seruorum Dei*, humilitatem, imò dignitatem suam significant.

Vers. 30.] Et dabo prodigia in cœlo, & in terra sanguinem, & ignem, & vaporem fumi.

Vers. 31.] Sol conuertetur in tenebras, & luna in sanguinem: antequam veniat dies Domini magnus, & horribilis.

Vers. 32.] Et erit: omnis qui inuocauerit B nomen Domini, saluus erit: quia in monte Sion, & in Ierusalem erit saluatio, sicut dixit Dominus, & in residuis, quos Dominus vocauerit.

Vers. 30. *Et dabo prodigia.*] Prodigium est id, quod porrò dicit, id est, futura prædicit, ait Cicero lib. 1. de diuinat. & ex eo S. August. lib. 21. ciuit. 8. *signum quo significatur aliud: illúdque in magnis est, & in cœlo; hoc in paruis, & in terris*, ait Hugo Card. Origenes verò in Ioan. τέρατα, ait, id est, prodigia *vocantur, quæ præter opinionem sunt, & humanam consuetudinem excedunt:* σημεῖα, id est, signa, C *quæ aliquid significãt*, & vt Ammon. ait in catena Græc. in Ioannem, *quando non fit aliquid præter naturam.* Verùm sæpe hæc duo confunduntur, idémque significant. Iam quoad sensum, Rabbini, qui hæc referunt ad Ezechiam, censent prodigia hæc re- (Prodigia hæc quando acciderunt) uera vti sonant accidisse in cœlo & terra, cùm angelus percussit castra Sennacherib, etsi in libris Regum id non narretur. Verùm hæc prodigia sunt Iudæorum commenta & figmenta: nec enim Script. nec Iosephus, nec Iosippus, nec quis alius, tunc prodigia aliqua in cœlo extitisse commemorat.

Secundò, Catholici nonnulli putant hæc prodigia contigisse, 1. in Christi natiuitate, cum stel- D la apparuit Magis, & angeli cecinerunt: *Gloria in excelsis Deo.* 2. in Christi resurrectione, cum angeli fulgurantes perculerunt milites custodes sepulchri Christi, ac consolati sunt Magdalenam eiúsque comites. 3. in passione Christi, cum sol vniuersali eclipsi toto orbe obscuratus est, terra contremuit, lapides scissi sunt, monumenta aperta, &c. tunc enim è latere Christi mortui, lancea militis aperto, exiuit sanguis & aqua, quæ ignem charitatis in discipulis & fidelibus accenderunt, idque ante diem resurrectionis Christi, qui Iudæis fuit horribilis. ita S. Hieron. Remig. Hugo. 4. in Pentecoste: tunc enim Spiritus S. in igne & linguis igneis apparuit & insedit Apostolis. ita E S. Hieron. Et videtur fauere S. Petrus Act. 2. 17. vbi agens de missione Spiritus S. in Pentecoste, allegat hæc prodigia Ioëlis: ergo illa circa tempus Pentecostes videntur edita, putà tempore passionis & resurrectionis Christi. Hæc expositio probabilis est, sed incompleta. Tunc enim cœperunt hæc prodigia, sed complebuntur sub diem iudicij, vti mox dicam.

Tertiò, S. Chrysost. & Oecum. hæc prodigia patrata putant paulò ante excidium Ierosolymæ per Titum: hic enim dies fuit Iudæis horribilis. Tunc enim plurimus Iudæorum fusus est sanguis, vrbs & templum igne combusta in fumum & vaporem abierunt. Et P. Prado in Ezech. 10. vers. 2,

Dabo,

Dabo, inquit, *Ierosolymæ tria supplicia*, scilicet, *sanguinem & ignem, & vaporem fumi, id est, cadem ciuium, ædificiorum incendium; & quod grauius est, veritatis ignorationem excæcationémque oculorum, quæ eadem tria in Psalmo 68. 25. Iudæis vaticinatus est Christus: Furor iræ tuæ comprehendat eos. Fiat habitatio eorum deserta, obscurentur oculi eorum ne videant.* Hanc autem cladem soli Christiani euaserunt, inuocantes nomen Domini: quia diuinitus præmoniti de vrbe excindenda, ex illa fuga se proripuerunt in alias regiones & vrbes, vti docet Euseb. lib. 3. histor. c. 5.

Quartò & genuinè, certum est hic agi de signis & prodigiis quæ præibunt diem iudicij extremi: hic enim erit dies magnus & horribilis. Et de eo hic agi patet ex sequentibus initio cap. 3. cui hæc connectenda sunt (imò Hebræi hęc referunt ad caput 3. vt dixi vers. 28.) *Quia ecce in diebus illis, &c. congregabo omnes gentes, & deducam illas in vallem Iosaphat, & disceptabo cum eis.* Hoc autem fiet in die iudicij. Porrò ante diem iudicij prodigia existent quæ prædixit Christus Matth. 24. 29. & Lucæ 21. 25. dicens: *Erunt signa in Sole, & Luna, & stellis: nam Sol obscurabitur, & Luna non dabit lumen suum, & stellæ cadent de cælo.* Rursum Luna videbitur sanguinea, Isaiæ 24. 23. item mare videbitur sanguineum Apoc. 8. 8. multus etiam fidelium ab Antichristo, & tandem ipsitis Antichristi, eiúsque exercitus Gog & Magog sanguis effundetur. Ignis erit fulgurum & stellarum cadentium de cœlo: rursum ignis conflagrationis mundi, quo omnia mundana in fumum & vaporem abibunt. Vnde Syrus & Arabicus fumum à vapore distinguunt, & quatuor prodigia assignant. vertunt enim: *Dabo sanguinem, & ignem, & vaporem, & fumum.* Vapor enim est exhalatio subtilior & albior, fumus verò densior & nigrior. Hæc signa prædicta sunt à S. Ioanne Apoc. cap. 8. & 9. ita Theod. Ruper. Lyra. Vatab. Arias, Ribera, à Castro hic, S. Chrysost. & Oecum. in Act. 2. Tertul. lib. 4. cõtra Marc. 39. Orig. tract. 30. in Matth. S. Thom. in cap. 24. Matthæi, & alij passim. Quin & S. Hieron. huc tandem inclinat, censétque hæc signa magis ad diem iudicij, quàm ad passionem Christi esse referenda. Causam horum signorum dat S. Chrysost. in Matth. 24. *Moriente*, ait, *patrefamilias domus turbatur, familia plangit, & nigris se vestimentis induit: sic humano genere, propter quod facta sunt, circa finem constituto, cœli mysteria lugent, & candore posito tenebris induuntur.*

Dices, quomodo ergo S. Petrus hæc prodigia refert ad Pentecosten Act. 2? Resp. S. Petrus recenset ea, non quasi tunc contigerint, sed hoc sensu q. d. Ne miremini, ô Iudæi, hęc Spiritus S. & linguarum ignearum prodigia, quæ cernitis in hac Pentecoste, videbitis enim maiora dari à Christo in vindictam infidelium in fine mundi. q. d. Aut ergo nunc in Christum credite, aut terribilem eius manum & vindictam tunc expectate. Ideo enim Propheta post doctorem Christum, & effusionem Spiritus S. statim subiungit hæc prodigia futura in fine mundi, vt significet post Christi legem nullam aliam esse expectandam, ideóque illam ab omnibus qui salui esse velint, capessendam. ita Ribera. Adde, hæc prodigia inchoari cœpisse tempore Christi: nam in eius passione obscuratus est Sol & Luna: in Pentecoste & deinceps Spiritus S. in specie ignis apparuit, &c. perfectè verò & completè fient in fine mundi. q. d. Ioël: ô Iudæi cum veniet Christus, licèt humilis & pauper, eum recipite: quia ipse effundet Spiritum S. in vos, dabitque prodigia benefica credentibus, malefica & horrifica incredulis, eáque inchoabit viuens; sed perficiet in fine mundi; quando pro igne Spiritus S. quem increduli respuerunt, dabit eis ignem conflagrationis mundi, indéque flammas gehennæ. Simili modo Iacob benedicens filiis suis ante mortem Genes. 49. quædam prædicit quę paulò pòst, quędam quæ post longum tempus sub Christo; quædam in fine mundi euentura.

Symbol. prodigia.

Symbol. Hugo Victor. *Sol*, ait, *est Christus, Luna Ecclesia: Sol in tenebras versus, Christus cruci affixus. Vnde de cæcitate Iudæorum Ieremias loquens Thren. 3. Dabis*, inquit, *eis Domine scutum cordis laborem tuum. Luna versa in sanguinem, Ecclesia est Christi imitans passionem. Sanguis professionem designat martyrum: ignis chorum virginum ardore dilectionis æstuantium. Vapor est frequens & deuota compunctio continentium. Dies magnus & horribilis, dies est passionis & resurrectionis: magnus fidelibus, horribilis nõ credentibus, horribilis iis qui dixerunt: Sanguis eius super nos & super filios nostros: magnus qui dixerunt: Verè filius Dei erat hic. Alter: Sol in tenebras versus, Christus est in cordibus electorum in articulo mortis obscuratus. Vnde & dixerunt: Nos autem sperabamus quòd ipse esset redempturus Israël. Luna in sanguinem versa, Synagoga est Christi passione cæcata.* Deinde per sanguinem accipit Iudæorum stragem sub Tito: per ignem, incendium vrbis & templi: per vaporem, Iudæorum per maria & insulas relegationem.

Tropol.

Tropol. *visio est propria cognitio sui, somnium excessus animi, prophetia contemplatio sponsi, cœlũ animus; terra caro: vel cœlum cõtemplatiuus; terra actiuus: vapor compunctio mentis, sanguis mortificatio carnis, ignis feruor dilectionis. Sol versus in tenebras, animus est in sui confusus cognitione: Luna in sanguinem, caro in sui mortificationem.* hucusque Hugo. Et inferiùs: *Post data in cœlo prodigia, post lucem propriæ cognitionis post fumum deuotæ compũctionis, post sanguinem iustæ mortificationis, post ignem perfectæ dilectionis sola restat suauitas contemplationis.* Hæc est inuocatio nominis Dei, de qua sequitur: *Quicunque inuocauerit nomen Domini, saluus erit.* hæc Hugo.

VERS. 31.

Antequam veniat dies Domini.] Dies huius vitæ sunt nostri, quibus agimus quod lubet: ille dies erit Domini, id est, iudicis, quo aliorum dierum nostrorum omnium rationes exiget; iuxta illud Psalm. 74. 3. *Cùm accepero tempus, ego iustitias iudicabo.* Sic dies singuli hebdomadę sunt scholarium, sed sabbathum est dies magistri, quo rationem profectus & modestiæ à singulis exigit, & negligentes petulantésque flagellat.

Dies iudicij magnus. cur

Magnus.] Magnus erit dies iudicij, quia Primò finem dabit orbi, sceleri, merito & demerito. Secundò, quia erit horizon temporis & æternitatis: hanc enim ab illo diuidet & disterminabit. Nam hic dies erit vltimus temporis, & primus æternitatis. Tertiò, quia magna in eo fient, nimirum Christus cum omnibus angelis descendet in vallem Iosaphat, ibique in magnifico throno sedebit Iudex: omnes homines qui vnquam fuerunt, sunt & erunt, coram eo iudicandi sistentur: omnium cogitata, dicta & facta exactissimè discutientur: de omnibus feretur sententia absoluta, & irreuocabilis per omnem æternitatem: sancti cœlo, impij inferno addicẽtur: statuetur chaos

magnum & medium, quòd in æternum hos ab illis secludet, vt impij nunquam Sanctos, nunquam cœlum, nunquam Deum visuri sint; sed carcere æterno conclusi igni cremabuntur, quádiu cœlum erit cœlum, quamdiu Deus erit Deus. Sic Osee 1. 4. vocatur magnus dies Iesrahel. Sic apud Romanos magnus dies vocabatur, qui dabat victoriam, belloque sine grauibus malis finem imponebat, vt docet Corn. Tacitus in vita Agricolæ, & Turnebus lib. 1. Aduers. c. 24.

Et horribilis.] Hebr. est נורא *nora*, quod Primò propriè deductum à radice ירא *iare*, id est, timuit, significat tremēdum, terribilem; & per catachresim mirabilem, gloriosum, augustum & reuerendum ob summam potestatem, æquitatem, maiestatem & gloriam. Hinc Chald. vertit דחילא *dechila*, id est, formidabilis. Secundò, *nora* deduci potest à ראה *raa*, id est, vidit, vt *raa* mutuetur tēpora à *iara*: sæpe enim ordines verborum imperfectorum apud Hebræos inter se commutantur, vt vnus ab alio suam inflexionem desumat: & tunc *nora* significat illustrem & manifestum. Vnde Septuag. vertunt ἐπιφανῆ, id est, clarus, conspicuus. Eos sequitur S. Petrus Act. 2. dicens: *Antequam veniat dies Domini magnus & manifestus.* Erit enim in die illa lux magna, & magna claritas Christi gloriosi, omniúmque eius angelorum & sanctorum. Et, *Ignis in conspectu eius exardescet*, Psal. 49. 2. quæ omnia reis & damnandis extremum horrorem incutient. Videbunt enim se, suáque in tanta luce latere non posse: videbunt se oculos & manus Iudicis nusquam euasuros: videbunt excusationi, simulationi, fraudi, appellationi nullum fore locum: videbunt gehennæ incendia flammantia sibi parata, & decreta in æternum, séque certissimè in illa præcipitandos.

Mor. de horrore diei iudicij.

Patheticè S. Basil. in illud Psal. 33. *Venite filij timorem Domini docebo vos*, horrorem huius diei describit, aitque: *Cum te appetitus inuaserit peccandi, velim cogites horribile illud & intolerabile Christi tribunal, in quo præsidebit Iudex in alto & excelso throno, astabit autem omnis creatura ad gloriosum eius conspectum contremiscens. Adducēdi etiam nos sumus singuli, eorum quæ in vita gessimus rationem reddituri. Mox illis qui multa mala in vita perpetrârunt, terribiles quidam & deformes assistent angeli, igneos vultus præ se ferentes, atque ignem spirantes, noctique vultu similes, propter mœrorem & odium in humanum genus. Adhæc, cogita profundum barathrum, & inextricabiles tenebras, & ignem carentem splendore, vrendique vim habentem, sed priuatum lumine: deinde vermium genus venenum emittens, & carnem vorans, inexplebiliter esuriens, neque vnquam saturitatem sentiens, atque intolerabiles dolores corrosione ipsa infigens. Postremò, quod supplicium omnium grauissimum est, considera opprobrium illud & confusionem sempiternam. Hæc time, & hoc timore instructus, animam à peccatorum concupiscentia, tanquam fræno quodam reprime.*

Exempl. Vdonis.

Huius horribilis diei schema, & viuam hypotyposin dedit Deus in iudicio Vdonis, Antistitis Marpurgensis. Cùm enim ille impurè & scandalosè viueret, cœlitus ad eum missa est vox:

Vdo, Vdo cessa à ludo, lusisti satis Vdo.

Eáque tertiò ab eo audita. Verùm cum ille, licèt ad horam perculsus, mox ad suas veneres rediret, citatus est ad tribunal Dei. Nam S. Mauricius euaginatum tenens gladium, in Ecclesia suæ (cuius Vdo erat Antistes) valenter exclamauit: *Omnes sancti quorum reliquiæ hic habentur, surgite, &*

A *venite ad iudicium Dei.* Mox maxima & præfulgida apparuit vtriusque sexus multitudo: Christus sole splendidior, stipatus B. Virgine, & duodecim Apostolis, regali solio consedit, iussitque Vdonem adduci. Raptus ille è lecto adductus est. Accusauit eum S. Mauricius, conclamarunt omnes: *Reus est mortis.* Tulit ergo Christus in eum sententiam mortis, quam executus S. Mauricius eum decollauit. Vidit hæc Canonicus quidam; simúlque alius conspexit animam eius à dæmonibus ad gehennæ incendia abripi, ibique maledicere diei natiuitatis suæ, suisque amasiis; ac manè clericis venientibus ad Ecclesiam, Vdonem in suo sanguine tabefactum ostendit. Porrò cruor Vdonis etiamnum adeo indelebiliter

B adhæret paulmento, vt quasi de essentia marmoris esse videatur. Cúmque creantur noui Antistites, ibidem oraturi prosternunt se, vt videntes Vdonis sanguinem, sibi caueant, ne fortè pereant sicut ille. Rem gestam fusè & graphicè narrant Nauclerus volum. 3. gener. 43. noster Canisius lib. 5. Marial. cap. 10. Fulgos. lib. 9. cap. 12. & alij.

Chrysaorij.

Simile iudicij schema, imò exemplum reale extat in Chrysaorio, cuius horribilem iudicij sui visionem, & mortem enarrat S. Greg. hom. 12. in Euang. & in Aulico Coēnredi regis Merciorum, apud Bedam lib. 5. Hist. Angl. c. 14. & in visione Mauricij Imp. qui ob peccata citatus ad Dei tribunal, petiit in hac vita potiùs puniri, quàm in futura, idque obtinuit: vnde à Phoca & imperio

Mauricij.

C & vita cum vxore & prolibus est spoliatus; vti narrat Eutropius lib. 17. Zonaras lib. 3. Nicephor. lib. 18. c. 40. & in visione Petri telonarij, qui auarus & immisericors, vidit se sisti Iudici Christo, omniáque peccata in vnam lancem reponi, in alteram verò vnam duntaxat eleemosynam suam, qua à manibus dæmonum liberatus, audiuit: *Recedens adde huic pani, & operare.* Quare vitam & mores mutans, totum se dedit operibus misericordiæ & charitatis, vti narratur in vita S. Ioannis Eleemosynarij. Quin & S. Hieron. raptus ad tribunal Christi, audiuit: *Ciceronianus es, non Christianus*; ideòque acriter vapulauit, vti ipse refert Epist. ad Eustochium, quæ incipit, *Audi filia.* Ecce vt vita sanctorum est commentarius legis scri-

Petri telonarij.

D ptæ, imò ipsa est lex viua, suis moribus edicens quid formidare & fugere, quid amare & prosequi debeamus. Graphicè quoque hunc Iudicij diem describit Daniel cap. 7. & S. Ioannes Apocal. 1. & Christus Matth. c. 24. & 25. & S. Petrus Epist. 1. c. 3.

S. Hieron.

Patheticè etiam S. Hieron. ad Heliodor. *Tunc*, ait, *ad vocem tubæ pauebit terra cum populis, tu gaudebis. Iudicaturo Domino lugubre mundus immugiet, & tribus ad tribum pectora ferient. Potentissimi quondam Reges nudo latere palpitabunt. Adducetur cum suis stultus Plato discipulis: Aristotelis argumenta non proderunt. Tunc tu rusticanus & pauper exultabis, & dices: Ecce Iudex, qui inno-*

E *lutus pannis in præsepio vagiit*, &c. Et S. Chrysost. in cap. 24. & 25. Matth. *In illo*, ait, *die nihil est quod respondeamus, vbi cœlum, terra, aër, aqua & totus mundus stabit aduersum nos, in testimonium peccatorum nostrorum: & si omnia taceant, ipsæ cogitationes nostræ, & ipsa opera specialiter stabunt ante oculos nostros, nos ante Deum accusantes.*

S. Bern. serm. de Virginibus: *Meritò*, ait, *dies illa dies iræ, dies calamitatis & miseriæ, dies tenebrarum & caliginis prædicatur, in qua*

Iudicij signum tellus sudore madescet:

In qua

Decidet è cœlis ignisque & sulphuris amnis;

Tartareúmque chaos monstrabit terra dehiscens. Ignis enim ante Dominum præcedet, & inflammabit in circuitu inimicos eius, quos tunc instar Sodomitarum inueniet nudos & intectos. Et paulò antè: *Canet tuba, ad cuius clangorem timebit mundus. Frager igitur tuba illius, dum tubabit angelus, dum expergiscentur homines, tartara etiam tenebrosa concutiet. Audient miseri qui ibi sunt, audient tunc qui nunc audiunt & facere nolunt: Exite obuiam ei: quando Dominus aduocabit cœlum desursum, & terram discernere volens populum suum ante se, & prudentes virgines ab infatuatis separare. Aduocabit cœlum desursum, vt virtutes illa cœlorum de suis sedibus moueantur, & omnes angeli cum eo ad iudicandum congregentur. Tunc plangent se omnes tribus terræ. Tunc dicent montibus: Cadite super nos; & collibus: Operite nos.* Idem in Cant. *Veniet dies illa, in qua plus valebunt pura corda, quàm astuta verba; conscientia bona, quàm marsupia plena: quoniam quidem iudex non falletur verbis, nec flectetur donis.*

S. Ansel. lib. de similitud. *A dextris*, ait, *erunt peccata accusantia, à sinistris infinita dæmonia, subtus horrendum chaos inferni, desuper iudex iratus, foris mundus ardens, intus conscientia vrens. Ibi vix iustus saluabitur. Heu miser peccator sic deprehensus quo fugies? latere enim erit impossibile, apparere intolerabile.* Quàm sapiunt, qui hunc diem semper præ oculis habent! & ad illum se, suásque actiones componunt, vt nihil dicant vel faciant, quod in illo die eis periculum salutis creare possit, quódque iustam Dei censuram & vindictam subeat. Nil, ait S. Ambros. in Offic. *est quod magis proficiat ad vitam honestam, quàm vt credamus eum iudicem futurum quem & occulta non fallunt, & indecora offendunt, & honesta delectant.* Ita S. Hieron. *Siue comedo, inquit, siue bibo, siue quid aliud facio, semper tuba illa insonat auribus meis: Surgite mortui, venite ad iudicium.* Hoc est quod Christus seriò præmonuit Lucæ 21. 36. *Vigilate omni tempore orantes, vt digni habeamini fugere ista omnia quæ futura sunt* (in die iudicij) *& stare ante filium hominis.* Hac de causa indictæ fuerunt olim nocturnæ vigiliæ & preces, quòd Christus ad iudicium media nocte venturus crederetur, iuxta illud Matth. 25. 6. *Media nocte clamor factus est, ecce sponsus venit, exite obuiam ei*, inquit S. Hieron. & Hilar. ibidem, & Lactan. lib. 7. c. 19. vide dicta Apoc. 6. in fine. Quocirca S. Bern. Epist. vltima hanc regulam vitæ sanctæ præfigit: *Talis studeas viuere, qualis affectas in extremo inueniri.*

VERS. 32. *Et erit quicunque inuocauerit nomen Domini, saluus erit.*] q. d. In die iudicij, ab hoc eius terrore, & horribili tot reorum & damnandorum sententia, liberabuntur, euadent (hoc enim significat hebr. פָּלַט *palat*) & saluabuntur veri Dei cultores, qui scilicet in hac vita Deum puro corde, in vera fide, spe & charitate coluerint, inuocarint, prædicarint & celebrarint. Hæc enim omnia significat vox *vocare*, vel inuocare apud Hebræos, nimirum omnem tam internum, quàm externum Dei cultum, publicámque veræ fidei & religionis professionem in eius Ecclesia. Ecclesia enim dicta est hebr. מִקְרָא *micra*, à קָרָא *cara*, id est, vocauit: græcè ἐκκλησία, ab ἐκκαλεῖν, id est, à vocando & inuocando; quòd à Deo vocata sit ad sincerum, & publicum eius cultum & inuocationem.

Inuocare nomen Dei quid?

A Vnde de ea subdit: *Quia in monte Sion*, &c. Porrò nomen Domini est ipse Dominus, quem per nomen inuocamus. Rursum, est ipse Christus, qui est nomen, id est, notio & definitio Patris, ait Cyrill. lib. 11. in Ioan. c. 20.

Symbol. nomen Dei est eius virtus, gloria, potentia omnisque perfectio. Hinc Psal. 8. 2. dicitur: *Domine Dominus noster, quàm admirabile est nomen tuum*, id est, tua sapientia, potentia, clementia, &c. *in vniuersa terra?* & B. Virgo canit: *Fecit mihi magna qui potens est, & sanctum nomen eius*: in incarnatione enim verbi omnis Dei sanctitas, virtus & perfectio eluxit.

B Moral. disce hic quàm Deo grata sit sui inuocatio, quámque inuocantibus adsit, opem & salutem afferat. Causa est, quod inuocans Deum fateatur suam miseriam & impotentiam, Dei verò gloriam & omnipotentiam, vtpote à qua auxilium sperat & flagitat. Sibi ergo honori ducit Deus, quòd quis ad se in tribulatione confugiat, & sua magis vti velit, quàm aliena ope & misericordia, iuxta illud Psal. 49. *Inuoca me in die tribulationis, eruam te, & honorificabis me*: quia qui Deum inuocat, fidem & spem in eo collocat, eúmque quasi facit Deum suum. Vnde Martialis lib. 8. Epigram. 24. docet Deos non tam fieri ab idoloplastis, quàm à cultoribus eos inuocantibus:

C *Qui fingit sacros auro vel marmore vultus,*
Non facit ille Deos, qui rogat, ille facit.

Hinc passim in Psalmis Psaltes Deum inuocat, eúmque in afflictione inuocari iubet. Nam Deus ipse promittit Ierem. 33. 3. *Clama ad me, & exaudiam te.*

Quia in monte Sion & in Ierusalem erit saluatio.] Per Sion & Ierusalem intelligit Ecclesiam, quam Christus primò etexit in Sion & Ierusalem. q. d. Qui fidem & pietatem Ecclesiæ, quam Christus docuit in Iudæa & Ierusalem, secuti fuerint, hi saluabuntur. ita S. Hieron. Theod. Rupet. Lyran. Arias & alij. Alludit ad Isaiæ 4. 3. *Et erit omnis qui relictus fuerit in Sion, & residuus in*

D *Ierusalem, sanctus vocabitur, omnis scriptus ad vitam in Ierusalem.* vide ibi dicta. Vnde subdit Ioël: *Sicut dixit Dominus*, scilicet tum mihi hic, tum Isaiæ cap. 4. & cap. 2. 2. tum aliis Prophetis.

Et in residuis.] Repete, *erit saluatio.* q. d. In die iudicij soli saluabuntur qui in Sion, id est, in Ecclesia Deum inuocarint, sanctéque coluerint: item residui, id est, reliquiæ Iudæorum, quæ in fine mundi à Deo vocatæ & electæ, Christo & Ecclesiæ aggregabuntur, itáque saluæ fient, vti docet Apostolus Rom. 11. 26. Secundò, à Castro explicat q. d. Qui superioribus sæculis Deum inuocantes in Christi gratia obierint, hi in die iudicij saluabuntur: insuper residui, id est, ij qui in

E persecutione Antichristi cæteris cadentibus, fortes steterint in fide & professione Christi, itáque superstites remanserint tantæ fidelium cladi & ruinæ.

Nota, pro *residuis* hebr. est בַּשְּׂרִידִים *basseridim*, quod Rabbini nonnulli, teste S. Hieron. putant esse nomen loci, putà montis vel vrbis. q. d. Cladem istius diei effugient qui profugerunt in Sion, in Ierusalem, aut in Seridim. Septuag. legerunt בְּשֹׂרִים *basscurim*, *id est, euangelizati*, *quos Dominus vocauit*, vti legunt codices Romani: licèt Theodor. legat *euangelizantes*, vel *annuncians* actiuè, & S. Hieron. *euangelizans*, vel *annuncians* in singulari, quod sic explicat: *Hos residuos Do-*

minus vocauit, siue euangelizauit eos quos vocauit: Sic enim Septuag. interpretati sunt. Omnes enim saluandi vel sunt euangelizantes, vel euangelizati; nemóque nisi per Euangelium Christi saluatur. Hoc enim virtus Dei, est in salutem omni credenti, vt ait Apost. Rom. 1. 16.

A Simile huic loco est, quod patheticè proclamat Isaias cap. 1. 9. Nisi Dominus exercituum reliquisset nobis semen (residuos, & reliquias aliquas, qui proseminarent & propagarent stirpem Israël) quasi Sodoma fuissemus, & quasi Gomorrha similes essemus. ita S. Hieron.

CAPVT TERTIVM.

SYNOPSIS.

Describit diem iudicij, pœnam reproborum, & gloriam electorum. Primò ergo docet, Christum in valle Iosaphat iudicaturum Tyrios, Sidonios aliásque gentes, quæ Iudæos & fideles afflixerunt, impiéque vixerunt. Secundò, vers. 13. mittit Christus angelos cum falcibus, qui demetant omnes gentes, eásque adducant in vallem concisionis; vbi Christo contra eas irato & rugiente, sol, luna & stellæ obscurabuntur, ac cæli & terra mouebuntur. Tertiò, vers. 17. docet Ierusalem cælestem tunc fore sanctam, felicem & gloriosam in æternum: Stillabunt, *inquit,* montes dulcedinem, & colles fluent lacte, *&c. Ita passim Interpretes. Quare minus rectè Mariana in fine capitis, suspicatur hoc capite describi ad literam stragem castrorum Sennacherib factam ab angelo 4. Reg. 19. 35. hanc enim factam esse prope Ierusalem in valle Iosaphat, ac sub eius typo depingi cladem impiorum in die iudicij. Fateor tamen ad stragem Sennacherib hîc alludi, eámque allusiuè perstringi.*

Vers. 1.] Quia ecce in diebus illis, & in tempore illo, cum conuertero captiuitatem Iuda & Ierusalem.

Vers. 2.] Congregabo omnes Gentes, & deducam eas in vallem Iosaphat: & disceptabo cum eis ibi super populo meo, & hereditate mea Israël, quos disperserunt in nationibus, & terram meam diuiserunt.

Vers. 3.] Et super populum meum miserunt sortem: & posuerunt puerum in prostibulo, & puellam vendiderunt pro vino vt biberent.

Vers. 1. VIA *ecce in diebus illis.*] In die extremi iudicij, de quo præcessit in fine cap. præced. *Cùm conuertero captiuitatem Iuda*, non Babylonicam, sed ea longè acerbiorem, eáque tantùm adumbratam, scilicet captiuitatem peccati & cæcitatis, qua Iudæi tenentur captiui, & occæcati sub iugo legis Mosaicæ, quam pertinacissimè retinent; quod fiet in fine mundi. q. d. Postquam Iudæos in fine mundi à Iudaismo conuertero ad Christianismum, & à seruitute Iudaica traduxero ad libertatem Euangelij, ad sortem, inquam, & gloriam filiorum Dei, *congregabo omnes gentes* ad iudicium extremum. ita S. Hieron. Ruper. & alij mox citandi.

Vers. 2. Quando gentes hæ iudicandæ? *Et deducam eas in vallem Iosaphat.*] Quæres Primò, quando, & vbi id factum? Primò, aliqui Rabbini censent hîc significari victoriam, quam Iosaphat rex Iuda consecutus est de Ammonitis, Moabitis & Idumæis, cùm illi ipsi mutua se cæde trucidarent; idque in valle Iosaphat, id est, iudicij, & vindictæ diuinæ, quam posposcit Iosaphat 2. Paral. 20. 12. dicens: *Ergo non iudicabis eos?* Verùm hæc vallis longè distabat à Ierusalem, erátque in

B Asasonthamar, quæ est Engaddi, vt ibi dicitur v. 3. Et licèt vers. 26. vocetur vallis illa benedictionis, nusquam tamen ab historicis, vel chorographis vocatur vallis Iosaphat. Adde, hæc victoria diu præcessit tempora Ioëlis, qui de futuro tempore vaticinatur hîc contra Tyrios, Sidonios & Ægyptios, non contra Ammonitas, Moabitas & Idumæos. Insuper sub Iosaphat nulla fuit captiuitas Iuda: imò Iuda tunc erat hostibus suis dominans, & formidabilis: iisdem rationibus refelluntur alij, qui hæc intelligunt de clade Sennacherib, cùm angelus cecidit in eius castris 185. millia, 4. Reg. 19. Fateor tamen hîc alludi ad hanc vallem & victoriam Iosaphat. q. d. Impij iudicabuntur & damnabuntur à Christo & sanctis eius in valle

C Iosaphat, sicut Moabitæ cæsi sunt à Iosaphat in sua valle, huius antitypa. Vnde & in valle Iosaphat, aliàs amœnissima, erat Tophet & gehenna, vbi cremabant filios idolo Moloc: quæ proinde erat viua imago inferni, & damnatorum qui igne æterno cruciantur, ad quem à Christo in eadem valle damnabuntur. ita Sanchez.

Secundò, Cyril. & Theod. hæc referunt ad tempora Esdræ & Nehemiæ: tunc enim Iudæi redierunt è captiuitate Babylonica. Verùm tunc nullæ gentes hostiles Iudæis cæsæ sunt in valle Iosaphat. Porrò toto cœlo errant Iudæi moderni, qui hæc accipiunt de captiuitate & clade Romana, qua ipsi à Tito & Vespasiano vastati sunt, quasi hic eis promittatur eius solutio & liberatio, cæsis Romanis, Gog & Magog in valle Iosaphat. Nam hæc non fuit captiuitas, sed excidium geotis, du-

D rabitque vsque ad finem mundi, vti prædixit Daniel cap. 9. 26. Vnde ipsi eandem nunc patiuntur per 1600. annos, nec affulget, vel vnquam affulsit eis vlla spes restaurationis. Adde, nullam hîc Romanorum fieri mentionem, sed Tyri, Sidonis & Ægypti.

Tertiò, Christiani aliqui hæc referunt ad tempora persecutorum Ecclesiæ, putà Neronis, Decij, Diocletiani, &c. à quibus liberauit eos Christus per Constantinum. Verùm tunc gentes omnes

nes congregatas in vallem Iosaphat, ibique cæsas nusquam legimus.

Dico ergo, certum est hæc spectare ad diem iudicij. De eo enim egit in fine cap. præced. cui hæc proximè subiicit Propheta, dicens: *Quia ecce in diebus illis, & in tempore ille*, vtique iam paulo antè à me designato, putà iudicij extremi. Tunc enim omnes omnino gentes congregabit Deus, & iudicabit in valle Iosaphat: nunquam enim aliàs Deus congregauit omnes gentes toto orbe dispersas. Ita S. Hieron. Ruper. Remigius, Haymo, Lyran. Vatab. Clarius, Ribera, à Castro & alij passim; quin & veteres Hebræi, quos citat S. Hieron. & Galat. lib. 12. c. 1.

Vallis Iosaphat quæ? Quæres Secundò; quænam, & vbinam sit vallis Iosaphat, in quam congregabuntur omnes homines, & ad quam è cœlo descendet Christus Iudex, vt in eo omnium iudicium peragat? Aliqui censent nomen *Iosaphat*, hic non esse proprium, sed appellatiuum, significans *Domini iudicium*; ac proinde non designare certum locum aut vallem, sed indefinitè significare locum iudicij, quisquis ille sit futurus. Vnde vers. 14. vocatur hæc vallis *concisionis*, quod in ea Deus concidet gentes. Ita Chaldæus, vertit enim: *Congregabo omnes gentes in vallem diuisionis iudicij*. Et S. Hieron. hic, & Epist. 142. ad Damasum, ait gentes congregandas in vallem iudicij Domini, hoc est in iudicium Domini profundum. Græcum enim κοιλάζω idem est, quod *deorsum ducam*. S. Hieronymum sequuntur Haymo & Albertus. Alij censent vallem Iosaphat certam esse vallem, sed adhuc innominatam & incognitam, quæ ab euentu, putà à iudicio Christi in ea peragendo, nominanda sit vallis Iosaphat, id est, iudicij Dei. Iosaphat enim idem est quod יהוה שפט *ie scaphat*, id est, *eris iudicium*, scilicet tali loco quem Deus nouit & decreuit. Sic locus in quo sedebit Antichristus, vocatur, id est, vocabitur *Apadno*, id est, palatium regale, Daniel. 11. 45. Sic locus in quo cædentur reges sub finem mundi, Apocal. 16. 16. vocatur, id est, vocandus dicitur, *Armagedon*, id est, anathema excidij, siue plenum excidium. Sic locus in quo cædetur Gog Ezech. 39. 11. nominatur, id est, nominandus prædicitur, Polyandrium, vel *vallis multitudinis Gog*. ita Ruper. Arias & Clarius.

Verùm meliùs, magisque genuinè cum Syro, Arabico vtroque & aliis, nomen Iosaphat hic accipias vt proprium. Est enim vallis Iosaphat sita inter Ierusalem & montem Oliueti, quam perluit torrens Cedron: *vbi hortus erat, in quo Iudas proditor tradidit saluatorem*, ait S. Hieron. in Ieremiæ 31. Ita V. Beda, Botchardus, Saligniacus, Adrichomius & alij in descriptione terræ sanctæ. *Vallis Iosaphat*, ait Adrichom. *quæ & vallis Cedron, & vallis montium vocatur, vallis est lata & profunda, inter Ierusalem & montem Oliueti intersecta, totam ab Oriente cingens vrbem, quam torrens Cedron transiens suis aquis egregiè fœcundat. In hac valle pij ac religiosi Reges Iuda Asa, Ezechias & Iosias templi combusserunt idola, eorùmque cineres in torrentem Cedron proiecerunt. Hac vallis communis totius ciuitatis erat cameterium, vbi vulgus & ignobiles sepeliebantur: extra vrbem enim Iudæis sepelire mos erat; ibique nunc Turcæ sepeliuntur. In hac quoque valle die illa cunctis mortalibus tremenda omnes vndique homines ad extremum iudicium sunt congregandi, vt à Christo iudice recipiant debita pro meritis præmia quisque suis. Vnde & vallis concisionis appellatur, quod ibi mali à bonis*

A *separabuntur. Tempore quo Christiani Palæstina potiebantur, erat hic Abbatia quædam, in qua Domina Melisendis Regina Ierusalem sepulta est.* In valle ergo Iosaphat erat villa Gethsemani, & hortus, in quo Christus orās sudánsque sanguinem, proditus à Iuda, captus est à Iudæis; & in eadem sepulta est B. Virgo Maria, vt notat Adricho. Porrò vallis hæc nomen accepit à Iosaphat rege, quòd eam ipse insigni titulo & fabrica, v.g. arcu triumphali post victoriam de Ammonitis & Idumæis, ornarit: vel quòd in ea mausolæum illi erectum sit, pulchra pyramide insignitum, vt tradunt Beda, & Saligniacus: licèt enim Iosaphat sepultus sit in Sion, vti dicitur 2. Paral. 21. 1. tamen mausolæum illi erigi potuit in hac valle, in quod fortè

B eius ossa translata sunt. Hæc sententia probatur Primò ex eo quod Septuag. Noster, & alij retinent nomen hebræum *Iosaphat* quasi proprium. Et sanè qui hebraicè sciunt, ex ipsa compositione & terminatione norunt Iosaphat esse nomen proprium, æquè ac Iosias, Ioannes, Iosue, &c.

Secundò, quia in hac valle Iosaphat, Ezechias, & Iosias idololatras & idola combusserunt, in typum quòd Christus in eadem iudicaturus esset infideles & impios, eósque in ignem gehennæ detrusurus. Tertiò, quia in eadem valle erat cæmeterium Ierusalem: ergo par est vt ibidem resurgant Ierosolymitæ, id est, fideles Ecclesiæ ciues iudicandi à Christo. Rursum in valle Iosaphat

C erat gehenna, in qua cremabant infantes idolo Moloc: ergo par est vt illi ibidem à Christo damnentur ad gehennam ignis æterni. Addit S. Thomas in Isaiæ 30. 33. Hebræos opinari ibidem esse fauces inferni, siue quædam infernalis incendij spiracula, qualia nonnulli opinantur esse in Æthna, Olla Vulcania, Vesuuio, Hecla, & similibus montibus qui flammas vomunt. Indicium afferunt, quòd ibi duæ palmæ iugiter fument, vti fumat Æthna. Verùm huius rei fides sit penes ipsos: apud Latinos enim nil tale legi. Quartò, quia vallem Iosaphat esse iuxta Ierusalem patet ex eo, quod vers. 16. subdit Ioël: *Dominus de Sion rugiet, & de Ierusalem dabit vocem suam.* Confirmatur, quia Ierusalem censetur esse medium terræ, in

D quo Deus, vt ait Psaltes psal. 73. 12. salutem operatus est, per passionem, mortem, & ascensionem Christi: ergo decet vt ibidem sancti fructum sanguinis & passionis eius, ac gloriam ascensionis participent. Quintò, quia Christus Ierosolymis vixit, docuit, miracula fecit, iudicatus & occisus est: ac in monte Oliueti, qui huic valli imminet, gloriam, & maiestatem suam ascendens in cœlum ostendit, ibique angeli eum rediturum ad iudicium prædixerunt Actor. 1. 11. dicentes: *Hic Iesus qui assumptus est à vobis in cœlum, sic veniet quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum.* Ergo decet & conuenit, vt in eadem iudicet incredulos & inobedientes sibi, qui tantæ eius chari-

E tati, redemptioni, doctrinæ & miraculis, quibus doctrinam suam cœlestem esse, séque à Deo missum Messiam & Saluatorem probauit, credere & obedire noluerunt. Iustum enim est, vt ibi Christus suæ gloriæ maiestatem ostendat, vbi summam ignominiam sustinuit; vtque ibi iudicet, vbi iudicatus est, & vindictam sumat de suis persecutoribus, aliisque omnibus qui suo sanguine vti noluerunt. ita S. Hilar. can. 25. in Matth. *Congregantibus, ait, angelis conuentum futurum in loco passionis ostendit: & dignè illic claritatis aduentus expectabitur, vbi nobis gloriam æternitatis passione cor-*

porea humilitatis operatus est. Ita & Remigius, Lyra. Vatab. Emmanuel Mariana hic, D. Thomas & Albert. in cap. 24. & 25. Matth. D. Soto, Paludanus & passim alij Scholastici in 4. dist. 47. aut 48. ac nominatim Suarez 3. p. q. 59. art. 6. disp. 53. sect. 3.

Porrò Christus Iudex non descendet in ipsam vallem Iosaphat, sic enim à tot hominum millionibus iudicandis videri non posset, sed in aërem huic valli & monti Oliueti incumbentem, & vicinum. Sedebit enim in nube lucida & gloriosa. Assidebit ei Virgo Mater, quæ in hac valle sepulta est & resurrexit: item Apostoli & viri Apostolici. In valle verò, locísque ei vicinis consistent homines iudicandi, circumstantibus angelis: sed electi & beati rapientur in nubibus obuiá Christo in aëra, vt ait Apostol. 1. Thessal. 4. 16.

Et disceptabo cum eis ibi.] Hebr. *& iudicabor*, id est, *iudicio contendam cum eis*, vt vertit Syrus Arabicus: *& deindicabo eas ibi pro populo meo.* Alludit per paronomasiá in voce וְנִשְׁפַּטְתִּי *nispatti*, id est, *iudicabor*, hoc est, disceptabo, ad nomen *Iosaphat*, quod hebr. significat *Domini iudicium*. q. d. In valle Iosaphat, id est, iudicij Domini, ego Christus, quasi Deus & Iudex, iudicio cōtendam cum omnibus gentibus, omnésque infideles & impios sceleris conuincam, & condemnabo, quod scilicet meam redemptionem vel non crediderint, vel neglexerint, vel aspernati sint. Atque inter cætera argumenta hoc proferam: Ecce ego resurgens à morte ex hoc monte Oliueti, publicè coram Apostolis, plurimísque discipulis in cœlum conscendi, vt ostenderem me è cœlis venisse, indéque à Patre æterno missum, eius legem & doctrinam cœlestem vobis tradidisse, ac per vera miracula confirmasse: ideóque eò me, peracto legationis & redemptionis officio, à Patre reuocari, & regredi, ac consequentet vitá meam fuisse innocentem & cœlestem, nec mortem crucis me meis peccatis promeritum, sed pro vestris eandem amplexum sponte subiisse. Cur ergo mihi non credidistis? cur meam redemptionem, & salutem non acceptastis? cur meæ legi non paruistis? Sanè nihil habetis causæ, quod vestræ incredulitati & inobedientiæ prætendatis, inexcusabiles estis: conuincit vos vestra ipsorum mens & ratio, iudicat & condemnat vos vestrum ipsorum iudicium, vestra ipsorum sententia, vestra conscientia vos reos & ingratos, mortem & gehennam promeritos; meuerò æquum, misericordem & pium esse proclamat. Christus ergo supra vallem Iosaphat in throno iudiciario consedens disceptabit, & indignans rugiénsque dicet impiis in valle consistentibus, & pauidis: Ecce ego in hoc ipso loco pro vobis laboraui, & atrocia passus sum: ecce hic in Getsemani pro vobis sudaui aquam & sanguinem, proditus & captus sum, ligatus quasi latro, tractúsque per Cedron in vrbem: ecce iuxta hanc vallem in domo Caiphæ, ac mox in domo Pilati, pro vobis iudicatus & damnatus ad mortem, flagellatus, spinis coronarus, colaphis cæsus, irrisus & consputus sum: ecce hic totam vrbem circumductus crucem baiulans tandem in Caluariæ monte pro vobis crucifixus sum: ecce hic nudus inter cœlum & terram suspensus, distensis manibus, pedibus, totóque corpore memetipsum pro vobis in victimam Deo Patri obtuli. Testis es Pilate, testis Anna, testis Caipha, testis Iuda, testes Pontifices, testes Iudæi, qui hoc ipso loco contra me contentis vocibus

Disceptatio Christi cum impiis in die iudicij.

A clamastis: *Reus est mortis: crucifigatur, crucifigatur.* Meministi Pilate, quòd quasi reus hic steterim coram tuo tribunali, & sententiam mortis à te acceperim; eùm tamen tu innocentem me scires, diceréśque: *Innocēs ego sum à sanguine iusti huius.* Meministi Caipha, meministis Pōtifices, quòd in concilio à vobis adiuratus: *Dic nobis, si tu es Christus filius Dei viui*, responderim: *Tu dixisti: verumtamen dico vobis: A modo videbitis filium hominis sedentem à dextris virtutis Dei, & venientem in nubibus cœli.* Mihi tamen non credidistis, imò subsannastis, & quasi blaspbemum condemnastis & crucifixistis. Ecce nunc dies illa quam vobis prædixi, & intentaui: ecce nunc sors mea cum vestra commutata, iudices sedistis, steti ego reus;

B nunc rei vos, Iudex ego. Nunc videtis me eū esse quem dixi, Messiam filium Dei, orbis Dominum & Iudicem: quomodo vos in me sceleratas manus immittere, quomodo sacrilegè filium Dei blasphemare, & occidere ausi fuistis? Cernite manus quas fodistis, pedes quos perforastis: cernite sacra stigmata, quæ corpori meo impressistis. Hæc vos iudicant, hæc contra vos clamant, hæc condemnāt. Ite ergo sacrilegi, ite deicidæ cum Lucifero in ignem æternum. Et vos, ò infideles, ò Turcæ, ò praui Christiani, hæc sciuistis, vel scire potuistis & debuistis; & tamen neglexistis, spreuistis meos labores, sudores, dolores: sanguinem testamenti pollutum duxistis: maluistis sequi vestras concupiscentias, quàm me, meámque do-

C ctrinam & legem: delicias, opes, honores momentaneos æternæ saluti à me promissæ prætulistis: gehennæ incendia minitantem me contempsistis. Ecce nunc videtis quem contempseritis: nunc cernitis minas meas non fuisse vanas, sed veras: promissa mea non vana, sed certa: nunc cernitis vanas & fallaces fuisse vestras amasias, diuitias, dignitates: nunc cernitis vos in earum amore fuisse stultos & insensatos: nunc gemitis & plangitis, nunc pectora tunditis; sed serò & frustra. Ite ergo improbi, ite ingrati, ite increduli, ite insensati, ite maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius à constitutione mundi.

D Vos verò, ò Apostoli, qui me hoc in loco damnari, flagellari, crucifigi, occidi vidistis, & tamen in me credidistis, me secuti estis vsque ad mortem & crucem: vos pariter, ò viri religiosi & Apostolici, qui meam paupertatem, humilitatē, mundi contemptum & crucem amplexi estis; quique meam fidem, doctrinam & religionem toto orbe propagastis: vos denique, ò fideles, qui me redemptorem vestrū credidistis, sperastis, amastis, coluistis, qui per omnia meę legi paruistis, qui Christianam, mēque dignam vitam egistis; qui sobriè, piè & iustè in hoc sæculo vixistis expectantes beatam spem, & hunc meum aduentum gloriæ magni Dei: Venite ò dilecti & electi, Venite ò be-

E nedicti Patris mei, possidete regnum cœlorum vobis paratum ante sæcula, ab omni æternitate. Et ibunt illi in ignem æternum, iusti autem in vitam æternam. Beatus qui hæc iugiter cogitat, præuidet & prouidet. Similem exprobrationem Christi Iudicis ad impios habet S. August. serm. 67. de temp. qui est de die Iudicij.

Hæc cogitabat S. Pelagia pœnitens, quæ à vanitate mundi conuersa per B. Nonnum Episcopum Heliopoleos, perpetuæ pœnitentiæ se addixit, ad eámque delegit hunc locum. Nam in monte Oliueti tugurium erexit, ex quo in Vallem Iosaphat

Exem. S. Pelagiæ.

ſaphat deſpectus eſt, vt iugem Chriſti patientis, æquè ac Iudicis venturi imaginem ſibi ob oculos poneret. Ita habet eius vita 8. octob. & Adrichom. in deſcrip. terræ ſanctæ.

B. Xauerij. Ad hanc quoque vallem B. Xauerius citauit Præfectum Malacæ, qui cupidine auri victus, iter eius in Sinas, ac conſequenter Sinarum conuerſionem impediebat: *Ego*, inquit, *nunquam poſthac illum, neque ille me viſurus eſt in hac vita, niſi cum apud ſummum illum Iudicem in valle Ioſaphat eum accuſaturus ſim, quòd improbiſſima turpiſſimáque cupiditate occæcatus, tantam animarum impedierit meſſem.* ita Turſel. in eius vita lib. 5. cap. 7. Ad eandem nos oraculo Ioëlis citat hic Deus, reipſa citaturus per archangelum, cum ille tubali voce omnes è monumentis euocabit ad tribunal Chriſti. Patheticè S. Cyrillus oratione de animæ exceſſu, quam fusè recitat noſter Raderus in viridario ſanctorum pag. 186. *Metuo*, inquit, *mortem, quoniam acerba mihi eſt. Metuo gehennam, quoniam æterna eſt. Metuo tartarum* (ita vocat gehennam frigoris & glaciei, qua æquè ac igne torqueri damnatos in inferno multi cenſent, moti illo Iobi cap. 24. 19. *Ad nimium calorem tranſeat ab aquis niuium.* ita ibidem Philippus presbyter, S. Thomas, Titelm. Stunica & alij) *quoniam nihil habet caloris. Metuo vermem veneniferum, quoniam æternus eſt. Metuo angelos iudicio præficiendos, quoniam immiſericordes ſunt. Metuo cum cogito illius diei terribile, & muneribus inexpugnabile cōſilium, tribunal horribile, iudicium incorruptum. Metuo flumen ignis ante tribunal illud fluens, vehementiſſimáque flamma torrens, & acutos enſes. Metuo ſeueriſſimas pœnas. Metuo ſupplicium finem non habens. Metuo tetram illam caliginem. Metuo profundas tenebras. Metuo infracta vincula, ſtridorem dētium, fletum inconſolabilem. Metuo ineuitabiles probationes. Nihil enim accuſationibus eget Iudex ille, neque teſtibus, neque demonſtrationibus, neque probationibus, ſed quæcunque fecimus, diximus, decreuimus, ea in medium adfert ob oculos nocentium. Tum nullus eſt qui adſit & pœnis eripiat, non pater, nō mater, non filius, non filia, non amicus, non defenſor, non pecuniarum largitio, non diuitiarum abundantia, non potentiæ faſtus: quin hæc omnia cineris ritu in puluerem abeunt, ſolúſque reus ex ſuis factis abſoluentem aut condemnantem ſuſtinet ſententiam.* Et inferiùs: *Tunc vbi huius mundi iactantia? vbi inanis gloria? vbi apparatus? vbi reges? vbi ornatus? vbi pecuniæ? vbi nobilitas? vbi delectatio? vbi corporis virilitas? vbi falſa illa & inutilis mulierum pulchritudo? vbi tunc veſtimentorum comptus? vbi qui cum tympanis & cithara vinum potant? vbi theatra? vbi venationes?* Et poſt nonnulla: *Acerbum eſt in igne eſſe, & clamare, neque ſubueniri. Inſuperabiles fauces, immenſus gurges, vbi incluſus quis & detentus euadere, aut aufugere nequeat: inſuperabilis cuſtodiæ murus, immites cuſtodes, tenebricoſus carcer, tetri Æthiopes, infracta vincula, inconuulſæ catenæ, diri ferique flamma illius miniſtri, graues illæ quæ ad ſupplicium adhibentur ſcuticæ, firmi vngues & infracti, duri nerui, turbida pix, atque torrens, fœtēs ſulphur, ignea illa cubicula: inextincta pyra, putidus viroſúſque vermis: inexorabile conſilium, inuictus grauis Iudex, inexcuſabilis defenſio: votis compuncti magnatum vultus, exoleti optimates, mendici reges, imperiti ſapientes, fatui oratores, demētes diuites: non audita falſa ſcribentium aſſentationes: manifeſta malitioſorum verſutia, perſpicuæ fraudatorum calliditates: væ improbis. Proſani, ſcelerati, & impuri ſunt in conſpectu Dei: væ contumacibus, contentioſis & turbulentis: væ periuris: væ helluonibus, quorum Deus venter eſt.*

Super populo meo & hereditate mea Iſraël.] Populum ſuum, ſiue Iſraël, vocat ſuos fideles & ſanctos. Horum enim typus erat populus Iſraël, olim à Deo electus, fidelis & ſanctus: illíque in eius à Deo & Chriſto apoſtatantis locum ſubrogati, & adoptati ſunt, vt docet Apoſt. Rom. 9. 8. nam vt idem ait Galat. 6. 16. *Quicunque hanc regulam* (Chriſti & Euangelij quod ego prędico) *ſecuti fuerint, pax ſuper illos, & miſericordia, & ſuper Iſraël Dei.* Vox *&* ſignificat *id eſt*, q. d. *Pax ſit ſuper illos*, id eſt, ſuper Iſraëlitas: quia illi ſunt veri Iſraëlitæ, non carne, ſed fide; & ſpiritu: ſequuntur enim fidem & virtutem Iſraëlis, Iſaaci & Abrahæ. Horum ergo diſperſionem, id eſt, perſecutiones, & exilia ſe vindicaturum hic dicit Deus. Senſus ergo eſt, q. d. In valle Ioſaphat diſceptabo cum infidelibus, & impiis, qui populum meum Iſraël, id eſt, fideles meos, & pios, veróſque Dei cultores afflixerunt, eóſque condemnabo & puniam æterna morte.

Et terram meam (populi mei, ideóque meam, illo eiecto, inter ſe) *diuiſerunt.*] Perſiſtit in typò & allegoria vaſtationis, & excidij Iudææ per Chaldæos; ſed per hoc intelligit expilationes, & iniurias fidelibus irrogatas. Sic enim Turcę Chriſtianorum prædia, & prouincias inuaſerunt, occuparunt, diuiſerunt: ſic Angli etiamnum Orthodoxorum bona confiſcant, & per mulctas exhauriunt, vti olim fecerunt Nero, Decius, Diocletianus, &c. quibus rectè competit id quod ſequitur: *Et ſuper populum meum miſerunt ſortem.* ſortitò inter ſe diſpertientes tam ipſum, quàm ipſius bona, vti milites Chriſti crucifixi veſtimenta eo inſpectante ſortitò inter ſe diuiſerunt, quæ ingens fuit contumelia & afflictio. Alludit ad ſortem quam iecit Aman ſuper Iudæos de die & menſe, quo eos trucidare deſtinabat, Eſther 3. 7. Arguit gentium turbam *ſuper tribus*, ait Hugo Victor. *De auaritia, de luxuria, de gula. De auaritia, quia ſuper populum Domini ſortem miſit. De luxuria, quia puerum proſtituit. De gula, quia pro vino puellam vendidit.* Vers. 3.

Tropol. *Dæmones terram Domini, id eſt, fidelem animam vitiis diuidunt; ſupérque populum virtutum, peccatorum ſortem mittunt. Tunc puerum, id eſt, puritatem mentis proſtituunt illicitis deſideriis. Tunc puellam, id eſt, cordis innocentiam vendūt, pro vino, id eſt, lætitia temporali & terreno delectamēto.* hucuſque Hugo.

Et poſuerunt puerum in proſtibulo.] q. d. Pueros populi mei poſuerunt in lupanari, vt ſcilicet ex eorum corpore expoſito pæderaſtis ad innaturalem & execrandam libidinem, lucrum & quæſtum facerent. ſic & puellas vendiderunt partim ad libidinem, partim ad ſeruitium, vt ex earum pretio vinum emerent, eóque gulam ſuam explerent. Vnde Hebræa ad verbum habent: *Dederunt puerum in meretricem*, vel pro meretrice, quam S. Hieron. vertere & vocare ſolet *proſtibulum*. Vnde in comment. hîc ait: *Poſuerunt puerum in proſtibulum*, hoc eſt, proſtituerunt puerum lenonibus quaſi ſcortum maſculum, *vt eum virilem cogerent mutare naturam*, vti fecit Iaſon 2. Machab. 4. 9. Sic & Theod. Remig. Ruper. Hugo & Vatab. Quocirca Arabicus vterque vertit: *Commutauerunt pueros in mercedem meretricum*, ſcilicet meretricibus ſubſtituendo pueros meritorios,

torios, ex quibus captarent turpem mercedem, A qualis solet dari meretricibus. Syrus verò vertit: *Dederunt pueros in mercedem adulterarum*, vt eis seruirent quasi famuli. Noster rectè vertit, *in prostibulum*. Prostibulum enim latinè non tantùm lupanar, sed & meretricem significat. Audi Plautum in Aulul. *Bellum & pudicum verò prostibulum populi*. Eadem dicebatur prostibula fœmininè. Audi Festum *Alicariæ meretrices appellabantur, in campis solitæ ante pistrina alicariorum versari quæstus gratia, sicut hæ quæ ante stabula sedebant, dicebantur prostibula.*

Secundò, Septuag. vertunt: *Puerum dederunt meretricibus*, scilicet pro pretio corporis earum sibi prostituti, q. d. Tam vili æstimarunt pueros B Iudæorum, vt eos loco pretij darent meretricibus pro vsu corporis earum, siue pro mercede meretricandi. ita Chald. Lyra. Vatab. Pagnin. Clarius, Arias, & à Castro. Huic sensui fauet hebr. בַּזּוֹנָה *bazZona*, id est, pro meretrice, sicut mox de puellis ait, eas venditas בַּיַּיִן *beiain*, id est, pro vino: vtrobique enim est *beth* pretij.

Tertiò, Hieron. Prado in Ezech. 16. vers. 15. *Posuerunt puerum in prostibulo*, hoc est, inquit, ad edulia in caupona prostituta, vt vendantur hospitibus, emenda & comparanda. q. d. Dederunt in pretium esculentorum puerum Iudæum captiuum, æquè ac pro vino dederũt in pretiũ puellam Iudæam. Hebr. enim זוֹנָה *Zona*, id est, prostibulum, significat propriè cauponam, quæ prostituit edulia, vel merces, vel operas suas, vel etiam C corpus, & tum vocatur meretrix. Verùm latinum prostibulum nunquam cauponam, nec esculenta venum prostituta significat. Primus ergo sensus est genuinus, eúmque exigit nostra versio latina: deinde secundus, qui valde congruit textui hebræo. Pauca hic, sed enormia in innocentes pueros, & puellos scelera, in die iudicij iudicanda & punienda recenset Propheta, atque per synecdochen sub his quæuis alia subintelligit. ita Lyranus.

Vers. 4.] Verum quid mihi & vobis Tyrus & Sidon, & omnis terminus Palæstinorum? nunquid vltionem vos red- D detis mihi? & si vlciscimini vos contra me, citò velociter reddam vicissitudinem vobis super caput vestrum.

Vers. 5.] Argentum enim meum & aurum tulistis: & desiderabilia mea & pulcherrima intulistis in delubra vestra.

Vers. 6.] Et filios Iuda, & filios Ierusalem vendidistis filiis Græcorum: vt longè faceretis eos de finibus suis.

Vers. 7.] Ecce ego suscitabo eos de loco, E in quo vendidistis eos: & conuertam retributionem vestram in caput vestrum.

Vers. 8.] Et vendam filios vestros, & filias vestras in manibus filiorum Iuda, & venundabunt eos Sabæis genti longinquæ, quia Dominus locutus est.

Vers. 9.] Clamate hoc in gentibus, sanctificate bellum, suscitate robustos: accedant, ascendant omnes viri bellatores.

Vers. 10.] Concidite aratra vestra in gladios, & ligones vestros in lanceas. Infirmus dicat: Quia fortis ego sum.

Vers. 11.] Erumpite, & venite omnes gentes de circuitu, & congregamini: ibi occumbere faciet Dominus robustos tuos.

Vers. 12.] Consurgant, & ascendant Gentes in vallem Iosaphat, quia ibi sede- B bo vt iudicem omnes gentes in circuitu.

Verum quid mihi & vobis Tyrus & Sidon, & omnis terminus Palæstinorũ?] Phrasis illa, *Quid mihi & vobis est?* auersantis, indignantis, abiicientis, reprobantis, & condemnantis est, quòd aduersus ipsum Deum bella mouere, odiáque & simultates exercere præsumpserint, cùm populum Dei persequebantur. Nam vt ait S. Hieron. *qui populum Dei persequitur, ipsum Deum persequitur; cuius est populus*. Vnde Christus Saulo ait: *Quid me persequeris? Ego sum Iesus, quem tu persequeris*, Act. 9. 4. Iam Haymo, Rupert. Arias, Vatab. & Ribera C censent Tyrum, Sidonem & Palæstinos hic ad literam capi metaphoricè, pro quibusuis impiis: ac vice versa per Iudæos, significari omnes pios & sanctos. Tyrus enim heb. idem est quod coarctatio, & Tyrij idem quod coarctantes, angustiantes, affligentes: Sidonij, idem quod venantes, scilicet ad mortem: Philisthini, idem quod conspergentes cinere, id est, luctum afferentes, vt notat S. Hieron. Alij, & melius, hæc propriè accipiunt: sicut enim Ioël ex multis sceleribus in die iudicij iudicandis, pauca tantùm per modũ exempli paulò antè recẽsuit, ex his cætera omnia synecdochicè subintelligens; ita & hîc ex omnibus gentibus tum iudicandis per modum exempli producit paucas & fama & vicinia & scelere apud Iudæos insigniores, atque ex his cæteras omnes D partim per synecdochen, partim per metaphoram intelligendas relinquit. Tyrij enim, Sidonij, & Philisthini fuere acres, & pene perpetui populi Dei, putà Iudæorum, hostes, in eósque sæpe crudeliter desæuierunt spoliando, occidendo & vendendo eos Græcis, id est, gentibus Asianis. Vnde contra eos tonant Prophetæ vno ore, & excidium per Chaldæos eis intentant, vt Isaias cap. 14. 19. & toto cap. 23. Ieremias toto cap. 47. Ezechiel toto cap. 27. & 28. Eadem de causa Ioël hic eisdem idem per Chaldæos temporale excidium (sed obiter perstringendo id tantùm) ac multò magis æternum in die iudicij, putà condemnationem & gehennam, intẽtat. ita S. Hieron. E Theodor. Remig. Lyra. Ribera & alij. Miscet ergo Ioël literam allegoriæ: quia mistim loquitur de hostibus Iudæorum sui temporis, & de hostibus fidelium & sanctorum quouis æuo. Sic Isaias cap. 14. miscet casum Balsasaris cum casu Luciferi; & Ezech. cap. 28. miscet casum regis Tyri cum casu Cherubini. vide can. 4. & 52. in Prophetas maiores.

Quare minùs rectè aliqui hæc referunt ad Tyrios, Sidonios & Palæstinos, qui tempore Titi & Romanorum Iudæos afflixerunt: Alij ad eos, qui

Christia

Christianos & nascentem Ecclesiam Christi in Iudæa Tyrios persecuti sunt; præsertim cum non legamus Tyrios, sed Iudæos ipsos persecutos fuisse Christum & Christianos. Sensus ergo est ad literam, q.d. Quid mihi vobiscum est, ô Tyrij, Sidonij & Palæstini, qui acerbi & continui fuistis hostes populi mei (Iudæorum) ac consequenter mei ipsius, qui populi huius mei tutor sum & Deus? Num vltionem de me, quod sæpe per Iudæos vos ceciderim, sumere vultis hoc ipso, quod cùm me non possitis, populum meum opprimitis, eiúsque aurum & opes diripitis; templum meum spoliatis, vt delubra Beli & idolorum vestrorum ornetis; ac Iudæos quasi mancipia venditis Græcis, id est, gentibus, vti fecit Nicanor 2. Machab. 8. 14? Sed agite, ecce ego vicissim vlciscar me, & hasce populi mei iniurias, ac talionem vobis rependam: suscitabo enim & liberabo populum meum de manu vestra, faciámque vt ille vestri dominetur, & vicissim filios vestros vendat Sabæis, qui sunt prædones notissimi, vt patet Iob 1. 15. licèt enim hoc reipsa factum alibi non narret Script. hic tamen futurum prædicit, vnde factum esse, nõ dubium: sic enim multa à Prophetis prædicta, facta non legimus, & tamen facta non dubitamus. Credimus enim oracula eorum fuisse vera, ac proinde reipsa impleta. Vide can. 41. in Prophetas maiores. ita Theod. Remig. Lyra.

Hic est sensus primus & quasi fundamentalis, sed sub hoc alium magis præcipuum intendit Propheta, nimirum per hæc Tyriorum, Sidoniorum & Palæstinorum scelera, & eorundem punitionem, significat similia crimina tum Turcarum & Saracenorum in Christianos, tum quorumuis impiorum qui pios persequuntur, quos Deus in die iudicij, cum suos fideles & pios à morte suscitabit ad vitam, & in libertatem gloriæ filiorum Dei asseret, puniet, & vendet Sabæis, id est, tradet cruciandos dæmonibus. Hisce enim Sabæi moribus & nomine erant similes. Sabæi enim per *Scin*, significat hebr. captiuitatem, vti vertunt hic Septuag. & captiuantes, quales sunt dæmones. Vnde & Arabicus Alexandrinus vertit: *Venundabunt eos in captiuitate, captiuitatem* (captiuos abducendos) *ad gentem remotam*. ita Ruper. Clarius, Arias, Vatab. Ribera & à Castro. Rursum Sabæi per *Sin*, hebr. significant epulantes, saturos à rad. שָׂבָע *saba*, id est, saturatus est; vel potantes, & ebrios, à rad. סָבָא *saab*, id est, potauit, vt sit Metathesis. Dæmones enim laniabunt impios in gehenna, eorúmque carnibus, sanguine & pœnis se pascent, & quasi inebriabunt. De iudicio enim extremo agit hic Propheta in præcedentibus, æquè ac in sequentibus: vnde symbolicè per tres, Tyrios, Sidonios & Palæstinos notantur hic tres, id est, omnes classes impiorum. Tyrus enim superba, & instar maris in mari eminens, notat superbos: Sidon mercaturæ dedita, venansque opes notat auaros: Palæstini, id est, cadentes, notant carnales, qui quasi porci corruunt in ventrem, & Venerem, ac volutantur in cœno gulæ & libidinis. Nam vt ait S. Ioan. Epist. 1. cap. 2. vers. 16. *Omne quod est in mundo, concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorum* (auaritia, siue cupiditas auri & argenti), *& superbia vitæ*. Hos Deus, eiúsque sancti iudicabunt & damnabunt in die iudicij, iuxta illud psal. 149. *Exultabunt sancti in gloria*, &c. *& gladij ancipites in manibus eorum ad faciendam vindictam in nationibus, increpationes in populis: ad alligandos reges eorum in compedibus, & nobiles eorum in manicis ferreis, vt faciant in eis iudicium conscriptum: gloria hæc est omnibus sanctis eius.*

Sabæi etymon.

Tyrij sunt superbi, Sidonij auari, Palæstini gulosi.

A

B

C

D

E

Et omnes termini Palæstinorum.] Ita & Tigurina, & alij passim. q.d. Et omnes fines omnésque regiones Palæstinorum. Verùm Septuag. Hebr. גְּלִילוֹת *ghelilot* retinuerunt quasi nomẽ proprium, verteruntque: *Et omnis Galilæa alienigenarum*, id est, Philisthinorum. Mirum hoc: nam nulla Galilæa fuit in Philisthæa: vnde in Hebræo non est alienigenarum, sed Palæstinorum. Audi S. Hieron. *Pro Galilæa in Hebræo scriptum est, geliloe, quod Aquila ὅρια, Symmachus terminos transtulit: ὅρια autem, id est, tumulum arenarum restrinxit ad littora Palæstina, non ad Galilæam Philistijm, quæ omnino nulla est.* Quare credo Septuag. qui id sciebant, voluisse retinere Hebr. nomine *gelilot*, vt Galilæa sit nomen appellatiuum, non proprium, significans fines, terminos: hi enim hebr. vocantur *gelilot*; indeque regio Galilæa nomen accepit, puta à reuolutionibus & molibus arenarum, quibus disterminatur: quia enim mari adiacet, hunc ab eo se diuidit, & tutatur congestis in littore arenarum tumulis: radix enim גָּלַל *galal* significat voluere, conuoluere. ita Andreas Masius in Iosue 13. vers. 2. Vbi pariter noster vertit: *Omnis Galilæa Philistijm & Gessuri*, Septuag. verò, Chald. & Rabbini vertunt *Omnes limites*, vel *littora Philisthinorum & Gessuri*.

Sabæis.] Sic & Aquila, & Symmachus: licèt Septuag. vertant, *in captiuitatem*, שְׁבִי *scebi* enim hebr. est captiuitas. Sabæi autem sunt vel Æthiopes, vel Arabes Arabiæ Felicis, de quibus Poëta: *Centúmque Sabæo thure calent aræ*. Duplex enim est Saba, vna in Æthiopia, altera in Arabia, vtraque longinqua, longéque distans à Iudæa, vti docte docet P. Pineda lib. 5. de rebus Salom. cap. 6. num. 3. & 4. vnde Preto Ioannes Imperator Abyssinorum, hoc titulo gloriatur: *Dominus Sabaim* (id est vtriusque Sabææ, & vtrorumque Sabæorum) *& successor Reginæ Saba*, quę cum muneribus venit ad Salomonem 3. Reg. 10. Porrò *Iudas*, inquit, *S. Hieron. promittunt sibi, quòd Iudæi filios filiásque vendant in vltimo tempore congregentur à Domino, & reducantur in Ierusalem. Nec hac felicitate contenti, ipsum Deum suis manibus Romanorum filios & filias asserunt tradituros, vt vendant eos Iudæi non Persis, & Æthiopibus, & cæteris nationibus, quæ vicinæ sunt, sed Sabæis, genti longissimæ: quia Dominus locutus sit, & populo suo vlciscatur iniuriam. Hæc illi, & nostri iudaizantes* (Chiliastæ) *qui mille annorum regnum in Iudæa sibi finibus pollicentur, & auream Ierusalem, & victimarum sanguinem, & filios ac nepotes, & delicias incredibiles, & portas gemmarum varietate distinctas* (de quibus Apocal. cap. 21.) *Nos autem dicamus, quòd suscitauit Dominus post aduentum suum, & quotidiè suscitat, & suscitaturus est eos, quos varius error eduxerat de finibus suis: pulchréque Suscitabo, ait, quasi iacentes & corruentes, vt qui iacebant in hæresi, stent in Ecclesia, reddens hæreticis quod fecerant, vt filios eorum & filias, quos in mysticis & carnalibus eruditos tradiderant in manus filiorum Iuda, id est, in manibus eorum qui Ecclesiarum principes exstiterunt; vt ad meliora conuersi, Ecclesiasticis dogmatibus incipiant esse subiecti.* Hoc tropologicum est: nam ad literam agit Ioël de impiis, quos in die iudicij æternæ seruituti & carceri Deus mancipabit.

Sabæi qui & vbi.

Clamate hæc in gentibus; proclamate hæc voce præconis apud gentes: *sanctificate*, Tigurina, *indicite*, VERS. 9.

tuo,Chald.*praeparate bellum.*] Est catachresis:quia A enim festa futura solebant apud Iudaeos sanctificari,id est , indici & praeconis voce publicari , vt ad ea quasi sancta populus se sanctè compararet; hinc sanctificare idem est quod indicere & proclamare. Vide dicta Ieremiae 6. 4. vnde Theodot. *Sanctificate bellum*,hoc est,inquit, *excitate pugnatores & segregate ad bellum : quoniam enim sanctus seipsum à sceleribus segregat, hinc omne quod segregatur ad aliquid,vocat sanctificare.*

Tropol. Hugo Victor. *Sanctificare bellum , est bellum sanctitate donare.nónne bellum sanctificatur, vbi virtus triumphat,& vitium necatur?*

Nota haec per ironiam dici.q.d.Defendite vos, ô Tyrij,aliaeque quaelibet gentes, quantum potestis ; at non euadetis iudicium meum , manum B meam , vindictam meam, quam exercebo in vos tum per Chaldaeos , tum potiùs per Christum & angelos in die iudicij.ita S.Hieron.Lyran.Clarius & Vatab. Addit Arias,omnes impios quasi classico euocatos , ruituros in bellum contra Christum & sanctos , ac properaturos in vallem Iosaphat, itáque instar furentium ruituros in suum exitium , quod ibidem eis inferet Christus. Verùm hoc parum est verisimile : nam morientur omnes ante iudicium , ac classicum archangeli audient: *Surgite mortui,venite ad iudicium.* Scient ergo se euocari ad iudicium,non ad bellum. Minùs etiam verisimile est quod censent Ruper. & Hugo,haec dici concionatoribus , vt bellum indicant peccatis & peccatoribus;aut viris sanctis,vt contra impios parent arma , de iisque se vlciscantur. Patet C enim ex sequen. haec ad impios in fine mundi ironicè dici. Vnde sequitur:

Ascendant.] Prodeant in praelium , acies suas explicent,arma viresque suas ostentent.

Vers. 10. *Concidite aratra vestra in gladios.*] Haec phrasis significat bellandi cupidinem , aequè ac necessitatem extremam , tantam scilicet , vt opus sit ex aratris fabricare gladios , quibus pro vita pugnetur , etiam à languidis & infirmis. Hoc est enim quod subdit:*Infirmus dicat : Quia fortis ego sum.*q. d. Infirmus in tanta necessitate infirmitatem excutiat,vires & arma suscitet:agitur enim de eius, & omnium aliorum capite & salute : ex aduerso D Isaias cap.2.4.significans pacem summam à Christo nascente orbi afferendam,ait : *Conflabunt gladios suos in vomeres,& lanceas suas in falces.* Simili phrasi tempus belli exprimit Virgil. 1.Georg.

Et curuae rigidum falces curuantur in ensem.

Et Ouidius lib.1.Fastor.

Sarcula cessabant,versique in pila ligones:
Factáque de rastri pondere cassis erat.

Et Martialis lib.14.Epigr.34.cuius titulus : *Falx ex ense:*

Pax me certa ducis placidos conflauit in vsus.
Agricolae nunc sum,militis ante fui.

Sic S. Paulum gladium persecutionis vertisse in vomerem Euangelij , cum ex lupo factus est E agnus,docet Tertul.contra Gnosticos c. 13. *Paulus Apostolus,inquit , de persecutore , qui prius Ecclesiae sanguinem fudit , postea gladium stylo mutans, & conuertens macheram in aratrum ; lupus rapax Beniamin,deinde afferens etiam ipse escam.*

Tropol. Hugo Victor.*Quid,ait,sunt aratra,nisi membra mortificata ? Quid est aratra in gladios concidere,nisi membra mortificata pro cura fidei, pro virtute verbi neci frequenter opponere ? Ligones sunt variae mentis compunctiones:lanceae sunt seuerae comminationes. Quid est autem ligones in lanceas concidere,nisi è varia mentis compunctione ardorem fidei, virtutem verbi , vim sententiarum concipere? Gladius est,de praesenti virilis conceptio:lancea , de futuris salubris comminatio.* Vnde sequitur:

Ibi occumbere faciet Dominus robustos tuos.] q. Vers. 11.
d. Quantumcunque,ô gentes,sitis armatae,quantumlibet fortes & pugnaces, tamen in valle Iosaphat caedemini à Domino,occumbetis , & in tartara detrudemini.Dicit *robustos tuos* , non vestros, quia loquitur collectiuè toti gentium populo, tanquam vni. Omnes enim hi Dei hostes & impij,vnus censentur reproborum coetus,vnus damnatorum populus.Sic saepe alibi Script. de iisdem loquitur nunc in plurali, respiciens singulos , qui sunt plures ; nunc in singulari , respiciens populum,qui est vnus.

Pro *occumbere faciet* hebr.est הנחת *hanchat* , id est , descendere fecit, hoc est,faciet. Propheticè enim praeteritum capitur pro futuro.Vnde Tigurina versio habet : *Ibi sternet Dominus heroës tuos.* Sic & Chald.& Pagninus. Rursum *hanchat* , potest accipi vt Imperatiuus. Vnde Vatab. vertit,& explicat : *Descendere fac , ô Domine.fortes tuos , vt scilicet contra gentes pro Ecclesia tua dimicent : vel descendere facies è coelis angelos tuos fortes*,iuxta illud Iudic.5.20. *De coelis dimicatum est contra eos.*

Septuag. aliter haec accipiunt : vertunt enim: *Mansuetus sit pugnator.*q. d. Fac , ô Domine , vt tui bellatores descendant de sua ferocia , ponant animos & iras , sintque mansueti , vt vindictam clementia temperent.fortè etiam pro *hanchat* legerunt הענה *haane*,id est , humilia , humiles fac & mites.

Nota, loquitur Ioël & Prophetae de die iudicij quasi de die praelij, quo Christus confliget & proteret reprobos,vtpote hostes suos,calcans eos quasi in torculari, & concidens eos in valle concisionis. Idem Christi praelium describitur Apocal,19.11.Sapien.5.18.Isaiae 66.vers.15.& 24.

Consurgant & ascendant gentes in vallem Iosaphat.] Sunt verba Christi omnes gentes euocantis,& citantis ad suum tribunal. q.d. Gentes vbilibet mortuae & sepultae , à morte & è sepulchro resurgant, pergántque in vallem Iosaphat : *Quia ibi sedebo vt iudicem omnes gentes.* ita S. Hieron. Ruper.Remig.Lytan.Hugo,Vatab. & alij. Dicit *ascendant* , Primò , quia ascendere Hebraeis idem est quod ire,pergere. Secundò,quia Ierusalem sita est loco alto , vt aliunde venientes eò scandere oporteat ; alioqui ex ipsa Ierusalem in vallem Iosaphat descenditur,non ascenditur. Tertiò , quia tribunalia iudicum solent esse loco sublimi & conspicuo , vt eò euntibus scandendum sit : sic Christi tribunal erit loco edito super vallem Iosaphat,vt gentes ad illud euntes, rectè ascendere dicantur. Quartò,ascendere Hebraeis est verbum militare & forense. Milites enim dicuntur ascendere in praelium , cùm pergunt contra hostem, cum eóque confligunt.ascendere enim significat aggredi rem arduam,ad quam animos erigere,viresque excitare , & acuere opus : tale autem est praelium,vel militare,vel iudiciale, putà quo reus cum testibus & iudice disceptat,& quasi confligit pro se suóque capite.

Vers. 12.

Vers. 13.] Mittite falces , quoniam maturauit messis:venite, & descendite , quia plenum est torcular , exuberant torcularia : quia multiplicata est malitia eorum.

Vers.14.

Vers. 14.] Populi populi in valle concisionis: quia iuxta est dies Domini in valle concisionis.

Vers. 15.] Sol & luna obtenebrati sunt, & stellæ retraxerunt splendorem suum.

Vers. 16.] Et Dominus de Sion rugiet, & de Ierusalem dabit vocem suam: & mouebuntur cæli, & terra: & Dominus spes populi sui, & fortitudo filiorum Israël.

VERS. 13. *Mittite falces.*] Loquitur hic Christus ad Apostolos aliósque qui secum sessuri sunt iudices in die iudicij, vt impios condemnent. ita S. Hieron. & Remig. vel potius ad angelos, qui demetent homines in fine mundi, ac mox eosdem resuscitabunt, & ducent ad tribunal Christi, ab eóque damnatos detrudent in tartara. q. d. Vos, ô angeli, demetite omnes homines viuentes, vt moriantur: quia *maturauit*, id est, matura est *messis*, id est, quia completus est electorum omniúmque hominum numerus, ac mundi sæcula à Deo præstituta iam euoluta sunt; ac proinde Deus illis finem imponere decreuit. ita Ruper. Haymo, Lyran. & Vatab. Propriè autem impiorum maturitas significat tempus eorum post felicem vitam decursam, cum nimirum illa in omni voluptate & turpitudine vsque ad maturam ætatem est transacta: tunc enim maturitas est tam ætatis, quàm iniquitatis, quasi segetis, quæ poscit manum & falcem messoris, vt in tartaro, velut horreo condantur. Huc allusit Christus Matth. 13. 39. *Messis, ait, consummatio sæculi est: messores autem angeli sunt.* Et mox vers. 41. *Mittet filius hominis angelos suos, & colligent de regno eius omnia scandala, & eos qui faciunt iniquitatem, & mittent eos in caminum ignis.* Huc quoque allusit S. Ioannes Apoc. 14. 15. vbi vidit tres angelos cum falcibus demetentes messem, & vindemiantes botros terræ. Ibidem P. Alcazar censet, primum angelum, qui vers. 15. dicit: *Mitte falcem tuam & mete: quia venit hora vt metatur, quoniam aruit messis terræ*, ad literam esse Ioëlem, qui hic idem dicit quod angelus ille Ioannis: secundum, qui vers. 17. vindemiat botros terræ, esse Mosen, qui est typus sapientiæ: tertium vers. 18. qui secundum admonet vt botros vindemiet, esse Eliam, qui est typus zeli: hæc enim demessio & vindemia terræ, erit opus summæ Dei sapientiæ, æquè ac zeli.

Porrò addit Alcazar, Ioëlem, æquè ac Ioannem, messi iungere vindemiam hoc sensu, q. d. Vos ô messores, id est, prædicatores Euangelici, strenuè prædicando insistite messi Dei colligendæ; neque enim vobis laborantibus & sudantibus deerit vini copia & affluentia; quæ vos reficiat & soletur. Nam cum vos totos in messem Domini impenderis, Dominus vicissim vindemiæ curam suscipiet, imò messem vestram illico in vineam maturam conuertet, & ex ea exprimet mustum delicatissimum. Nihil enim est quod prædicatores ita recreet, nullum vinum sapidius; quàm copiosa seges & fructus prædicationis ipsorum. Dum enim vident tot conuerti, adeo sanctos euadere, imò martyres fieri, bibunt vinum consolationis suauissimum. Verùm hic sensus nec est literalis, vt patet, sed potius literali, qui est de damnatione reproborum, aduersus & oppositus; ac consequenter nec est mysticus. Hic enim fundari debet in literali, eique congruè & ex æquo respondere, vt ei naturaliter insertus, & quasi innatus videatur.

Venite & descendite, quia plenum est torcular.] Botris & vuis in illud ergo vos, ô angeli, descendite, vt hasce vuas prematis & calcetis, vt habent Septuag. Torcular hoc, siue prælum plenum vuis, id est, impijs premendis & conculcandis, erit gehenna, siue infernus. Vnde Chald. vertit: *Conculcate interfectos.* Nota metaphoram: calcare enim torcular, in Scriptura significat vlcisci, & acres pœnas de reo sumere: quia sicuti torculari vinum, ita vindicta & supplicio sanguis, anima & vita exprimitur. Sic Thren. 1. 15. dicitur: *Torcular calcauit Dominus virgini filiæ Iuda.* Et Isaiæ 63. 3. *Torcular calcaui solus, &c. calcaui eos in furore meo, & conculcaui eos in ira mea.* Et Apoc. 19. 15. *Ipse*, Christus, *reget eas* (gentes infideles & impias) *in virga ferrea, & ipse calcat torcular vini furoris iræ Dei omnipotentis.* vide ibi dicta.

VERS. 14. *Populi populi.*] Hoc est plurimi populi, scilicet erunt in *valle concisionis*, id est, Iosaphat, vbi concidentur, id est, perdentur impij, iuxta illud Psalmi 128. *Dominus iustus concidet ceruices peccatorum.* ita S. Hieron. q. d. O quot populi, quot turbæ, ô quot gentes concidentur in valle Iosaphat. ita Vatab. Vnde Septuag. vertunt: *Sonitus auditi sunt in valle iudicij.* Hebr. enim המונים *hamonim* significat tumultus, & strepitus turbarum & populi multi. Vnde Syrus vertit: *Murmur* (fremitus) *clamoris in profundo cæsionum* (in valle congregationis populi.) Arabicus: *Hic est tumultus cæsorum, quorum incursus in valle Iosaphat.*

Nota hebr. חרוץ *charuts*, Primò verti potest *concisionis*. ita vertunt Aquila, Symmach. V. editio & noster. — Vallis charuts i. concisionis multiplicíter.

Secundò, *charuts* verti potest *tribulationis*, *triturationis*, vel tribulæ, siue trahæ ferratæ & dentatæ, instar serræ ad serrandum, qua grana ex aristis quasi serrando excutiuntur, triturantur, & à paleis separantur. Vnde Tigurina vertunt: *Turbæ, turbæ conueniunt in valle excussionis.* Alij, *in valle serrationis.* Chald. *in valle diuisionis iudicij.* Alij, *in valle concisionis*, id est, *separationis*, in qua scilicet boni à malis, triticum à palea, agni ab hædis separabuntur. ita Remigius & Lyran. Vbi nota, congruè respondet hæc tribula passiua impiorum tribulæ actiuæ eorundem, qua ipsi tribularunt in hac vita pios & iustos. Iustum est enim, vt tribulationem iniustam, quam aliis intulerunt, ipsi sentiant & subeant. Rursum, tribula hæc aptè respondet torculari, de quo præcessit. Tunc enim excutienda est, æquè ac exprimenda omnis impiorum felicitas, & humor pristinæ felicitatis, ait P. Pineda in Iob 24. vers. 24.

Tertiò, Vatab. vallis, ait, dicitur *charuts*, id est, concisionis, vel decisionis, id est, *iudicij definiti, determinati, & concisi.* Vnde Septuag. & Theodor. vertunt, *Δίκης κρίσεως*, id est, *causæ & iudicij.* Rursum vallis *concisionis*, id est, decurtationis & abbreuiationis, vt vertit Syrus hic & noster Isaiæ 10. 23. est vallis in qua concisus, curtus, breuis & exiguus conflabitur beatorum numerus. Vbi nota, pulchra est antithesis inter gentium omnium immensam multitudinem & concisionem, siue abbreuiationem: amputatis enim, resectis & reiectis impiis, quorum infinitus est numerus, colliget Deus breuem quandam iustorum & electorum summam & numerum, iuxta illud Isaiæ 10. 23. *Consummationem & abbreuiationem Dominus*

Deus

Deus exercituum faciet in medio omnis terræ: sicut in tritura reiectis paleis, pauca restant tritici grana.

Quartò, vallis *charuts* verti potest *vallis excisionis, consumptionis, excidij*, scilicet impiorum.

Quintò, *charuts* significat aurum concisum, vel confusum; aut potius præcisum, discretum & separatum; id est, expurgatissimum, quod obrizum vocant. Sicut ergo Romæ Vaticanus vocatur mons aureus, quia in eo crucifixus est S. Petrus Apostolorum Princeps; ita vallis Iosaphat vocari potest vallis aurea, tum quia sanctis & electis erit aurea & felicissima, æquè ac reprobis ferrea, & infelicissima; tum quia excoctis in iudicio sordibus peccatorum, purum aurum remanebit, inquit ex Hebræis S. Hieron. tum quia in iudicio, Christi iustitia, & sanctorum charitas & gloria fulgebit vt aurum.

Sextò, *charuts*, id est, concisus, vel præcisus, vocatur vir acutus, sollicitus, acer & strenuus. Vallis ergo *charuts*, verti potest 1. *vallis acuta*, vel aspera; nimirum reprobis, vti apud Louanium est *Asper collis*, ita dictus ab ascensu arduo olim & prærupto, in quo visitur imago miraculosa B. Virginis, quæ inde Aspericollensis nuncupatur. 2. *vallis sollicitorum & anxiorum*, vbi scilicet impij dicent montibus: *Cadite super nos, & collibus, Operite nos*. 3. *vallis acrium, fortium, & strenuorum*, vbi scilicet sancti Apostoli, virgines & martyres, qui fortiter vsque ad mortem pro virtute laborarunt & certarunt, à Christo iudice coronabuntur. ita P. Pineda in Salom. præuio lib. 4. cap. 18. Vbi nota: Hebræi non habent verba composita, sed ea per simplex significant, v. g. חרץ *charats* significat cædere cum suis compositis, putà concidere, excidere, præcidere, succidere, &c. Hinc tanta ex Hebræo sensuum varietas, & versionum multiplicitas, quæ magnam conceptuum rerúmque copiam concionatoribus subministrat, vti patet hic in *charuts*.

Vers. 15. *Sol & luna obtenebrati sunt.*] In die iudicij tam calamitoso & horribili: nō enim agit hic de signis iudicio præuiis: de his enim egit cap. 2. 30. sed de ipso iudicio, cùm ad illud omnes cogentur in vallem Iosaphat. Nota hyperbolicam hypallagen crebram apud Prophetas, qua dicunt, solem, lunam & stellas obscurandas esse, cum significare volunt magnitudinem & atrocitatem afflictionis, timoris & horroris. q. d. Dies ille (iudicij) tantæ calamitatis erit, vt hominibus ex illa attonitis & consternatis, ac ad vultum irati iudicis expauescentibus, sol, luna & stellæ deficere & obscurari videantur: Mœstis enim & pauidis omnia videntur tristia, mœsta & atra. Similis phrasis est Isaiæ c. 13. vers. 10. Amos 8. 9. & alibi. vide can. 32. in Isaiam. ita S. Hieron. Remig. & Ruper.

Addunt aliqui, reuera in die iudicij obscurandum esse solem, lunam & stellas, vt iudici creatori suo se conforment, eiúsque iram & indignationem partim induant, partim excipiant, eo quod impiis in suis sceleribus luxerint & seruierint, ideóque verecundentur, & quasi sibi timentes à vultu irati iudicis se abscondant, ita S. Hieron. aut quia tanta erit claritas Christi aliorúmq; corporum beatorum, vt suo fulgore offuscent lucem solis & stellarum. ita Remig. & Lyran.

Alij apud Orig. tract. 30. in Matth. censent solem & stellas obscurandas à fumo, qui prodibit ex igne conflagrationis mundi. Alij ex defectu nutrimenti: censent enim sicut lucerna alitur oleo, sic & solem & stellas vapore, simílique re ali, eóque deficiente extingui. sed hoc refellunt Physici.

Symbol. tenebræ solis. Symbol. Orig. ibidem: *Sicut*, inquit, *in dispensatione crucis* (dum Christus in cruce penderet) *sole deficiente tenebræ factæ sunt super vniuersam terram; sic signo* (cruce) *filij hominis apparente in cælo in die iudicij, deficiet solis lumen, & luna, & stellarum, quasi consumptum à multa virtute signi illius.*

Alleg. Haymo: Sol, ait, est Christus, luna B. Virgo, stellæ sancti, qui lucem, id est, serenitatem & fauorem vultus sui retrahunt à reprobis. Ex aduerso Orig. loco citato: Sol, ait, mundi huius est diabolus, luna est Ecclesia malignantium, stellæ sunt pseudoprophetæ & hæretici, qui quasi stellæ cadent de cælo, id est, de sua dignitate & gradu excidentes in die iudicij, quando sententiam damnationis à Christo accipient.

Tropol. Tropol. Hugo Victor. *Sol, ait, est mundi Philosophia: luna sæcularis potentia: stellæ cæteræ potestates subditæ. Sol ergò & luna in Iosaphat, id est, in humilitate iudicij obtenebrati sunt: quia ex quo sapientes huius mundi, potentes huius sæculi ad fidei claritatem accesserunt, statim sui erroris tenebras agnouerunt. Stellæ verò retraxerunt splendorem suum: quia dum discipulos Christi in causa fidei contemptum arripere mundi, & abiectionem sui, agonémque subire martyrij; dum eos fulgentes signis, ornatos prodigiis, gloriosos miraculis prospexerunt; mox ab elatione conuersi, à dignitate terrena prostrati, humilitatem Christi sectati, colla fidei subdiderunt.*

Vers. 16. *Dominus de Sion rugiet.*] Christus iudex impiis terribilis, tanquam leo de tribu Iuda Apoc. 5. 5. rugiet de Sion, vti leo rugit cum è specula speculatur, & prospicit hostem. q. d. Christus iudex sedens in aëre super vallem Iosaphat, & supra Sion & Ierusalem (hæc enim vicina sunt & contigua) spirans iras & ignes in impios quasi leo, fulmen, id est, sententiam æternæ damnationis horribili voce, & quasi rugitu in eosdem pronunciabit & intorquebit, adeo vt hac voce cœli & terra concuti, & tremere videantur, sicut ad rugitum leonis tremit tota domus. Est hyperbole. ita Lyran.

Mysticè Ruper. de Sion & de Ierusalem, id est, inquit, de medio angelorum & hominum beatorum, quibus in die iudicij cingetur, Christus rugiet in impios. Minùs rectè Arias vertit: *pro Sion & pro Ierusalem*, id est, pro vindicanda Ecclesia sua, suísque electis rugiet Christus contra sceleratos, qui eam afflixerunt.

Et mouebuntur cæli & terra.] Censent aliqui cælos & terram, totúmque orbem quasi conturbatum, & indignantem ad passionem sui Creatoris, in Christi cruce & morte fuisse concussum, & è suo centro conuulsum, parique modo concutiendum & conuellendum cùm Christus iudex eius sedebit in valle Iosaphat. Pugnabit enim cum illo orbis terrarum contra insensatos, Sapien. 5. vers. 21. Prius probant ex Matth. 27. vers. 51. vbi dicitur, quòd Christo pendente in cruce, non tantùm petræ scissæ, & monuméta aperta, sed & terra (vtique tota, putà globus ipse terræ) mota sit. Terra enim suo motu, & quasi sensu significabat, Christum qui patiebatur esse Deum, eúmque terram conquassare, terrámque ob tantum scelus in Dominum suum admissum, hominibus quasi indignari, in eósque vindicem insurgere.

Mysticè significabatur noua terra & nouus mundus fidelium, per Christum instituendus. Insuper commouenda fore per hanc Christi necem,

terra

terrea & saxea hominum corda ad pœnitentiam. Vtrumque probant ex illo Iob. 9. 6. *Qui commouet terram de loco suo, & columnæ eius concutiuntur.* ita censet Didymus in catena Græcorum Iob 1. 9. & fauet ibidem Philippus Presbyter, & Hugo Victor. hic, qui ait: *Vox Christi tam excelsa erit atque terribilis, vt cœlorum cardines & terrarum fundamenta quatiantur.*

Secundò, mouebitur terra, quia dehiscet & absorbebit reprobos, mittétque in tartara: mouebitur & cœlum, quia sinu suo excipiet beatos, eísque quasi applaudet. ita Lyra.

Tertiò, *mouebuntur cæli*, id est, cœlites, putà beati, ad exultandum & iubilandum, cum à Christo iudice audient: *Venite benedicti patris mei: & terra*, id est, reprobi terrigenæ & terræ filij, ad tundendum pectora, vellendum crines, complodendum manus & brachia, cum ab eodem rugiente audient: *Ite maledicti in ignem æternum.* ita Remigius & Haymo.

Et Dominus spes populi sui.] q. d. In illa die (iudicij) rugiente Christo contremiscent cœli & terra: populus autem eius, putà verus Israel, non carnalis, sed spiritualis, hoc est, fideles & sancti, securi & confidentes stabunt: nam confident in Deo suo, ab eóque sperabunt salutem, gloriam & regnum æternum: sperabunt, & obtinebunt. Deus enim erit *spes*, id est, complementum spei, siue adimplens & complens spem ipsorum. Idem erit eis *fortitudo*, corroborans eorum mentes & corpora, faciénsque ea immortalia, æterna, & gloriosa. Hoc est quod ait Sapiens cap. 5. 1. *Tunc stabunt iusti in magna constantia aduersus eos qui se angustiauerunt.*

Vers. 17.] Et scietis quia ego Dominus Deus vester, habitans in Sion monte sancto meo, & erit Ierusalem sancta, & alieni non transibunt per eam amplius.

Vers. 18.] Et erit in die illa: stillabunt montes dulcedinem & colles fluent lacte, & per omnes riuos Iuda ibunt aquæ: & fons de domo Domini egredietur, & irrigabit torrentem spinarum.

Vers. 19.] Ægyptus in desolationem erit, & Idumæa in desertum perditionis: pro eo quòd iniquè egerint in filios Iuda, & effuderint sanguinem innocentem in terra sua.

Vers. 20.] Et Iudæa in æternum habitabitur, & Ierusalem in generationem & generationem.

Vers. 21.] Et mundabo sanguinem eorum, quem non mundaueram: & Dominus commorabitur in Sion.

Et scietis quia ego Dominus Deus vester, habitans
Vir. 17. *in Sion.*] Promittit hic Deus Sioni & Ierosolymæ ingentia & multiplicia bona, quæ Iudæi carnales carnalia expectant in aduentu sui Messiæ. Accedunt iudaizantes Chiliastæ, qui ex hoc loco, & ex Apocalyp. 20. 4. putarunt post resurrectionem & diem iudicij, sanctos hic in terra, putà in Ierusalem cum Christo victuros in omnibus carnis

A deliciis, & in omni felicitate terrena per mille annos, quibus exactis eos rapiendos in cœlum ad æternam gloriam, vti dixi Apoc. 20. Verùm hic agi de Sione spirituali, non carnali, id est, de Ecclesia & electis Dei, non de Synagoga & Iudæis, déque spiritualibus eius bonis, non carnalibus, patet Primò ex eo, quòd hæc futura sint in fine mundi, cùm scilicet Christus in valle Iosaphat iudicabit omnes omnium sæculorum gentes, vti dixit vers. 1. 2. 12. Vnde vers. 13 iubet mitti falces, quibus omnes gentes demetantur. Quocirca, vt ait, sol & luna obtenebrati sunt, & stellæ retraxerunt splendorem suum, & mouebuntur cœli & terra, quæ omnia significant hæc futura in fine, commotione & mutatione totius mundi.
B Frustra ergo Iudæi hæc in hoc mundo, & in hac vita expectant.

Secundò, quia Dan. cap. 9. 26. prædixit euersionem Ierosolymæ & templi factam à Tito & Romanis, fore perpetuam & duraturam vsque ad finem mundi: ergo hæc non spectant ad Sionis & Ierusalem terrestris restaurationem. Tertiò, quia certum est multa hic non posse, nisi absurdissimè, ad literam carnaliter, vti sonant, accipi, sed accipienda esse mysticè. Talia sunt vers. 18. *Stillabunt montes dulcedinem, & colles fluent lacte, & per omnes riuos Iuda ibunt aqua, & fons de domo Domini egredietur, & irrigabit torrentem spinarum, &c.* Quartò, quia vers. 20. ait: *Iudæa in æter-*
C *num habitabitur, & Ierusalem in generatione & generationem:* ergo agit de Iudæa & Ierusalem cœlesti non terrestri: illa enim æterna erit, cum hæc sit temporalis.

Secunda sententia est S. Hieronym. Remig. Ruper. Hugo. & Vatab. qui hæc omnia vsque ad finem capitis referunt ad primitiuam Ecclesiam, & ad charismata Spiritus S. in Pentecoste, de qua dixit cap. 2. 28. *Effundam spiritum meum super omnem carnem.* *Montes* ergo, inquit Vatabl. *sunt Apostoli eorúmque successores: mustum, verbum Dei & doctrina Euangelica: itidem & lac: sed vinum robustis, lac paruulis datur. q. d. Apostoli assiduè docebunt Euangelium. Alueis & riui, sunt Ecclesiæ particulares: aqua viua, verbum Dei: fons aquæ*
D *viuæ, copia prædicationis Euangelicæ, & inexhausta illa doctrina Euangelij, vnde animæ fidelium irrigantur: domus Dei, Ecclesia. Egredietur autem opera prædicatorum. Torrens, Ecclesia: setim, genus cedri electi, quod vt cedrus nescit corruptionẽ: ita fideles viuẽt vita æterna. Ægyptus & Idumæa, omnes nationes quæ non receperunt Christum, quæ gratiis illis erunt vacuæ. Iuda & Ierusalem, Ecclesia militans, in qua fideles sunt veri Iudæi verè confitentes Deum. q. d. Licèt Ecclesia à multis opprimatur, tamen manebit inuicta. Et mundabo fonte baptismatis, vel sanguine Christi, sanguinem electorum, quem non mundaueram ante passionem Christi.*

E Verùm etsi hæc inchoatè facta sint, & fiant in Ecclesia militante, tamen plenè & perfectè fient in triumphante. De ea enim propriè agit Propheta. Omnia enim hæc consequenter & connexa erunt cum die iudicij, quod fiet in valle Iosaphat, de quo egit toto cap. hucusque. Subiungit ergo congruo ordine, iudicio & damnationi impiorum gloriam piorum & electorum, quam ipsi à Christo iudice in illa die accipient, eiusque copiam & magnificentiam per varias metaphoras describit. Idem rursum confirmatur ex eo, quòd S. Ioannes alludens, imò citans & interpretans Ioëlem, iisdem pene verbis describat cœ-

lestem Ierusalem cap. 21. vti patebit ex parallelis vtriusque, quæ mox combinabo. Ita explicát Remigius, Haymo, Ruper. Hugo, Lyra. Ribera, à Castro & alij.

Ierusalem cœlestis elogia. 1. De hac ergo cœlesti Ierusalem, siue cœtu beatorum triumphante dicit Ioël Primò, quòd eius ciues, putà beati, scient, id est, sentient, videbunt & gustabunt, quòd in ea, & in illis ipsis habitet Deus per gratiam & gloriam, illísque ibidem suas opes, felicitatem & magnificentiam ostendat & communicet, itáque eos beet, & ineffabili gaudio repleat. Hoc est quod huc alludens, totidem, imò pluribus verbis de eadem ait S. Ioannes Apoc. 21. 3. *Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, & habitabit cum eis. Et ipsi populus eius erunt, & ipse Deus cum eis erit eorum Deus.*

2. Secundò, quòd sit mons sanctus: quia sublimis est eius felicitas, æquè ac sanctitas, quod S. Ioannes Apoc. 21. 10. ait: *Et sustulit me in spiritu in montem magnum & altum.*

3. Tertiò, quòd sit Ierusalem sancta; quod S. Ioannes ibidem ait: *Et ostendit mihi ciuitatem sanctam, Ierusalem descendentem de cœlo à Deo.* Dicitur Ierusalem, id est, visio pacis: quia in visione Dei beati fruentur pace summa, amplissima & æterna, putà bonorum omnium affluentia. Hanc enim Hebræis significat pax. Dicitur sancta, quia in cœlesti Ecclesia non est macula vel ruga, vt ait Apost. Ephes. 5. vers. 27. sed plena puritas, plena integritas, perfecta sanctitas. Vnde de ea subdit: *Et alieni non transibunt per eam amplius.* Alludit ad alienigenas, putà Tyrios, Sidonios, Philisthæos, Chaldæos, Romanos, qui prophanarunt, & vastarunt Ierusalem. q. d. Pari modo Ecclesiam militantem polluerunt, vexarunt, & afflixerunt pagani, Saraceni, hæretici, impij; sed eam translatam in cœlum, & triumphantem non polluent, nec affligent amplius. Huic parallelum est quod ait Ioannes Apoc. 21. 27. *Non intrabit in eam aliquod coinquinatum, aut abominationem faciens.* Tropol. Hugo Victor. *Ierusalem*, ait, *id est, Ecclesia est sancta in sacramentis, in præceptis, in iudicijs, in consilijs, in promissis. Sacramenta siquidem eius sunt sine fæce: præcepta sine mole: iudicia sine lite: consilia sine zele: promissa sine fuco fallaciæ, sine zelo inuidiæ, sine lite controuersiæ, sine mole angariæ, sine fæce concupiscentiæ. Est ergo sancta, cuius est contemplatiuus intellectus, cœlestis affectus, spiritualis sensus, angelicus actus.*

4. Quartò, quòd in ea *stillabunt montes dulcedinem, & colles fluent lacte, & per omnes riuos Iuda ibunt aquæ, & fons de domo Domini egredietur, & irrigabit torrentem spinarum.* Huic respódet quod ait Ioannes Apoc. 22. 1. *Et ostendit mihi fluuium aquæ vitæ splendidum tanquam crystallum, procedentem de sede Dei, & agni, & ex vtraque parte fluminis lignum vitæ afferēs fructus duodecim, per menses singulos reddens fructum suum, & folia ligni ad sanitatem gentium.*

5. Quintò, *& Iudæa in æternum habitabitur, & Ierusalem in generationem & generationē.* Huic æquipollet id quod ait Ioannes cap. 21. 16. *Ciuitas in quadro posita est.* Et vers. 18. *Et erat structura muri eius ex lapide iaspide.* Et cap. 22. 5. *Nox vltra non erit,* &c. *Quoniam Dominus illuminabit eam, & regnabunt in sæcula sæculorum.*

Vers. 18. *Stillabunt montes dulcedinem.*] q. d. Tunc in montibus illis cœlestibus, putà in Sione cœlesti, quæ sita est & fundata in montibus, tum cœli empyrei, tum æternitatis & diuinitatis S. Trinitatis, implebitur illud toties de terra sancta lacte & melle manante promissum, ac decantatum; hoc est, tunc beatis in cœlo vita erit iucundissima, omnibus bonis & delicijs affluens: & omnes *riui Iuda*, id est, omnes potentiæ, omnes vires, omnes sensus, omnia ora, omnes linguæ sanctorum Deo confitentium & laudátium (hos enim hebr. significat Iuda) manabunt, scilicet perennibus aquis laudis, gratiarum actionis & iubilo, æquè ac voluptatum & bonorum omnium.

Symbolicè, à Castro per montes accipit tres personas diuinas, quæ creatis omnibus totíque mundo eminent, quasi diuini montes. Ex his enim omne genus suauitatis profluet in terram illam viuentium, qua inebriabuntur omnes beati: & colles beatorum spirituum fluent candidissimum lac cognitionis, & puritatis angelicæ: atque per omnes riuos, putà per cęteros beatos homines, fluent aquæ gaudiorum: quia omnes affluent Dei possessione & fruitione. Hoc est quod ait Psaltes psal. 35. 9. *Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ, & torrente* (non scypho, non poculo, sed torrente) *voluptatis tuæ potabis eos.* Torrens, ait ibidem S. August. tum impetum, tum copiam voluptatis significat. *Quoniam apud te est fons vitæ, & in lumine tuo videbimus lumen.*

Tropol. Hugo Victor. *Montes, ait, sunt contemplationum sublimia: colles innocentia opera, riui pœnitentiæ exercitia: dulcedo est perfecta dilectio: lac est sancta deuotio: aqua deuota compunctio. In illa ergo die, hoc est, in illa vnionis felicitate, sponsa per gaudium contemplationis dulcedinem accipit perfectæ dilectionis: à qua descendens, & ad seipsam rediens affluit lacte deuotionis: vnde sese præ amore supernorum crucians, immergitur aquis compunctionis, indéque egrediens per pœnitentiā exercetur asperam. Post hæc ad innocentia trahitur opera: demum ad contemplationis auolat fastigia, dicens: Quid enim mihi est in cœlo, & à te quid volui super terram?*

Et fons de domo Domini (de throno Dei) *egredietur.*] Fons hic, siue, vt S. Ioannes Apoc. 22. 1. vocat, fluuius procedens de sede Dei & agni, est profluuium bonorum, quod Deus emanat & effundit in beatos per sui visionem, & fruitionem beatificans, vti dixi Apoc. 22.

Et irrigabit torrentem spinarum.] Nota Primò, pro *torrentem* hebr. est נחל *nachal*, quod significat vallem angustam, indéque torrentem qui per eam decurrere solet. Vnde torrens hic metonymicè pro valle tali capitur: & Symmach. vertit vallem: sed maluit Interpres vertere torrentem quàm vallem, vt persistat in metaphora fontis, & eius exuberantiam ostendat. Nam vt ait S. Bern. in Meditat. cap. 4. *in torrente illius voluptatis nihil vltra appetet cumulata satietas, tanta erit felicitas. Ibi siquidem erit cumulus felicitatis, supereminens gloria, & superabundans lætitia.* Settim & torrens spinarum quid.

Secundò, pro *spinarū* Heb. & Chald. est *Settim*, illúdque quasi nomen proprium in Latina versione retinent Lyran. & Vatab. item Syrus, & Arabicus vterque, sed Theodot. Symm. & noster vertunt *spinarum*, Septuag. *funiculorum*, Nazian. orat. 40. in S. Baptisma *iuncorum*. Audi S. Hieron. *Septuag. transtulerunt torrentem funiculorum, id est, χειμάῤῥουν τῶν σχοίνων, quod aut funiculum significat, aut iuxta Ægyptios mensuram certi itineris. In Nilo enim solent naues funibus trahere certa habentes spatia, quæ appellant funiculos, vt labori defessorum recentia trahentium colla succedant.* Torrens ergo

ergo funiculorum, est torrens hæreditarius, quem scilicet funiculis dimetiuntur, & inter hæredes, putà cœli cives, diuidunt. Porrò *Settim* locus est trans lacum Asphaltitem in Moab, sex milliaribus distans à Liuiade vrbe, vbi filij Israël fornicati sunt, colueruntque Beelphegor, ideòque à Deo cæsi sunt, Numer. 25. 1. Ibi arbores nascentes, à loco dictæ sunt Settim: erántque hæc ligna Settim imputribilia, & vt vertunt Septuag. Exodi 25. 5. *ασηπτα*. Vnde Hebræi censent ea fuisse optimum cedrorum genus. Erant enim leuissima, fortissima, solidissima, pulcherrima, & tam graues arbores, vt latissima ex illis tabulata cæderentur, ait S. Hieron. quocirca ex illis facta erat arca testamenti, tabernaculum, eiúsque vasa, vti dixi Exodi 25. 5. Noster hic, & Isaiæ 41. 10. *Settim* vertit *spinam*, non quòd spina sit, sed quod spinæ albæ colore & foliis sit similis. Minùs ergo verisimile est quod censet Lyra Settim esse Cettim, id est, Græciam, vnde egressus dicitur Alexander Magnus 1. Machab. 1. 1. nam Settim per *Samech*, Cettim per *Caph* scribitur, & longissimè distat à Ierusalem. Nec placet quod ex R. *Saadia* scribit Arias, torrentem Settim esse torrétem qui in Iordanem influit iuxta vrbem Settim. Nemo enim chorographorum huius torrentis, vel vrbis meminit.

Ex dictis patet, hæc omnia non carnaliter, vt sonant, sed mysticè esse accipienda: nec enim vllus vnquam fuit, vel erit fons, qui de Ierusalem egrediatur, & tanto terrarum tractu transmisso, effundat se in campestria Moab, vbi est torrens & vallis Settim. Vallis ergo Settim, æquè ac arca & tabernaculum, facta ex lignis Settim, significant locum beatorum in cœlo empyreo, quem Deus in sua amœnitate, deliciis & pulchritudine in æternum conseruabit: quia fugiter velut fons perennis in illum, æquè ac in incolas eius, putà in beatorum animas & corpora, influet perpetuum virorem omnis gratiæ & gloriæ, vt fiant Settim, id est, immortalia & imputribilia, ac candicantia vt spinæ; instar fluuij irrigantis & fœcundantis paradisum, qui perennem ei virorem, & fructus amœnissimos afferebat, Genes. 2. 6. ita Rupert. Lyra. Ribera, Emmanuel & alij. vide dicta Apoc. 22. 1. & 2.

Alleg. S. Hieron. in apol. ad Pammachium pro lib. aduersus Iouinia. in fine: *Christus*, inquit, *virgo, mater virginis nostri, virgo perpetua, mater & virgo, &c. Hortus conclusus, fons signatus, de quo fonte ille fluuius manat iuxta Ioël, qui irrigat torrentem vel funium, vel spinarum; funium peccatorum, quibus ante alligabamur: spinarum, quæ suffocant sementem patrisfamilias.* B. Virgo ergo est fons, ex quo manauit fluuius, id est, Christus irrigans torrentem funium & spinarum, id est, peccatorum & vitiorum nostrorum.

Hinc mysticè Nazian. loco citato, per hunc fontem accipit baptismum: S. Hieron. hic, gratiam Spiritus S. quæ à Deo promanans, ex terra cordis spinas vitiorum euellit, & pro eis virtutes quasi arbores fructiferas inserit, vt spinas nostras, ait S. Hieron. *& vitia atque peccata, qua nullam frugem habuere iustitiæ, commutent in Domini noualia, & ariditatem nostram rigent aquis largissimis, & prosperis & vepribus flores virtutum multiplices germinemus: & in eo loco vbi quondam fornicatus est Israel, & initiatus est Beelphegor* (deo obscœnitatis) *lilia castitatis, & rosa pudoris ac virginitatis exuberent.* Sic & Remigius, Hugo, Arias.

A Vnde Hugo Victor. Torrens, ait, spinarum, est impetus, feruor & crudelitas gentium. Porrò fons de domo egressus torrentem spinarum rigauit, quando per Apostolos & eorum successores, Euangelica doctrina gentilem populum à crudelitate conuertit, fide initiauit, & ad baptismi gratiam perduxit.

Quæres, cur Settim significet locum beatorum? Resp. Primò, quia in Settim fuit vltima mansio Hebræorum in deserto, Num. 33. 49. vbi Settim vocatur Abelsatim, ex qua proximè ingressi sunt Hebræi in terram promissam. Vnde in eam ex Settim exploratores misit Iosue cap. 2. 1. Sicut ergo terra promissa typus erat cœli, sic & ei vicinum Settim. — Settim fuit typus cœli ob septem analogias.

B Secundò, quia in Settim, vt patet Num. 25. 1. Israël benedictus fuit à Deo per Balaam, magnificis multisque benedictionibus, quæ recensentur Numer. 23. & 24. qui fuit typus, simili modo sanctos in cœlis benedicendos à Deo omni benedictione cœlesti.

Tertiò, quia Balaam Numer. 24. 5. inter alias benedictiones, quas Deo afflatus Israëli imprecatur, affert hanc: *Quam pulchra tabernacula tua Iacob, & tentoria tua Israel, vt valles nemorosa, vt horti iuxta fluuios irrigui, vt tabernacula qua fixit Dominus, quasi cedri propè aquas. Fluet aqua de situla eius, & semen illius erit in aquas multas.* quæ optimè conueniunt mysticò Israëli & Settim, id est,

C cœlitibus & cœlo, eóque videtur hic alludere Ioël, dum ait: *Per omnes riuos Iuda ibunt aqua, & fons de domo Domini egredietur, & irrigabit torrentem spinarum.* hebr. *Settim.* S. Gregentius Archiep. Thephrensis Disput. cum Herbano Iudæo, tom. 4. Biblioth. SS. Patrum. legit *torrentem iuncorum*; & per *fontem* hûc accipit *inenarrabile illud gaudium & lætitiam inexplicabilem, & fruitionem, & odoris suauitatem Spiritus S. qua ex ipso prapotente Deo ineffabiliter & perenniter manat, & rigabit sanctorum agmina, & cor ipsorum tremenda illa & incomparabili suauitate implebit.* Hæc comparantur iuncis; quia sicut iunci, vtpote sicci & fungosi, fitiunt & bibunt aquam copiosam; ita sancti sitiũt & bibunt pelagus diuinæ voluptatis, iuxta illud:

D *Torrente voluptatis tuæ potabis eos.*

Quartò, ligna Settim imputribilia, significant corpora beatorum impassibilia. Rursum, sicut arca & tabernaculum compacta erant ex tabulis Settim, sic Ecclesia cœlestis compaginabitur ex sanctis & electis Dei: arca enim existens in Sancto sanctorum, habens super se propitiatorium, quasi thronum Dei, & vtrinque Cherubinos, Ecclesiæ cœlestis typum gessit.

Quintò, in Settim Phinees suo zelo occidens fornicantes, placauit Deum, expiauit scelus populi, & maledictionem plagámque ei à Deo immissam vertit in benedictionem, Numer. 25. 7. ita Christi zelus, quo aboleuit peccatum, & ab eo

E suos expiauit, in cœlo Settim, id est, spinas mortalitatis, & maledictionem laborum & dolorum, à Deo Adæ & posteris inflictam Genes. 3. 18. conuertet in benedictionem gaudiorum & bonorum omnium.

Sextò, in Settim Balaam dixit & prædixit de Israële: *Orietur stella ex Iacob.* Stella est Christus, qui licèt corporaliter ortus & natus sit ex Iacobæis, siue Israëlitis in Bethlehem, tamen spiritualiter & gloriosè orietur ex eis, imò præ eis post resurrectionem, quasi sol in cœlo, illuminans & beans omnes veros Israëlitas: stellæ enim pro-

prius locus est cœlum, non terra.

Denique iuxta Settim, putà in Cades, Moses è petra elicuit fontem aquarum decurrentem per solitudinem, & fortè per Settim, Numer. 20. 11. Rursum, Numer. 21. 16. Deus dedit Mosi & Hebræis puteum aquarum, cui ipsi accinuerunt: *Ascendat puteus, puteus quem foderũt Principes, & parauerunt duces multitudinis in datore legis, & in baculis suis.* Ad hæc loca, & aquas hasce videtur alludere hic Ioël in hisce riuis Iuda, & fonte Dei irrigante Settim; præsertim quia Chaldæus, & alij censent, petram illam Moysis, eiúsque fontem aquarum comitatam fuisse Hebræos per Settim, aliáque deserti loca, illúdque velle Apostolum 1. Corinth. 10. 4. cùm ait: *Bibebant autem de spirituali cõsequente eos petra.* Vide dicta Num. 21. vers. 19. Pari enim modo fons ille aquarum viuentium vbique comitabitur beatos in cœlo empyreo.

Vers. 19. *Ægyptus in desolatione erit.*] Nominat Ægyptum, quia ipsa superstitionis & idololatriæ fuit inuentrix & magistra, ideóque Iudæis & animo infesta, & exemplo ac vicinia suâ noxia, vtpote pelliciens eos ad suum Apim: húc enim Ieroboam expressit virulis aureis, quos in Dan & Bethel erexit, populóque quasi numina adorandos proposuit. Nominat Idumæam, quia perpetuò fuit æmula & hostis populi Dei, scilicet Iudæorum. Vnde Edom vel Idumæa heb. idem est quod terrena & cruenta: Misraim, id est, Ægyptus, idem est quod angustians, coarctans, tribulans, ait S. Hieron. sed sub his per synecdochẽ cæteras gentes idololatras, infideles & impias intelligit. q. d. Ægyptij, Idumęi, & eis in impietate similes cæteræ gentes perdentur, earúmque regiones tot peccatis pollutæ desolabuntur, atque ipsi ibunt in tartara in die iudicij, cùm Iudæi, id est, fideles confitentes & laudantes Deũ saluabuntur, ibúntque in Sion cœlestem.

Vers. 20. *Iudæa in æternum habitabitur.*] Patet hoc de terrena Iudæa, vt volunt Iudæi, non intelligi. Nam hæc in fine mundi pariter suum habebit finem: & quia S. Script. promittit Iudæis, æquè ac aliis gentibus, post hanc vitam, & post resurrectionem in fine mundi regnum æternum, & gloriosum in cœlis. Ergo necesse est hæc accipere de Iudæa & Ierusalem cœlesti, vti pluribus ostendi vers. 17. Cœlum ergo empyreum dicitur Iudæa, id est, confessio & laus Dei: quia in eo iugiter sancti Deum laudant, laudabúntque in æternum; & vt ait Tobias cap. 13. 22. *per vicos eius alleluia cantabitur.* Et Psaltes psal. 83. vers. 5. *Beati qui habitant in domo tua Domine, in sæcula sæculorum laudabunt te.* Hoc enim est otiosum eorũ negotium & negotiosum otium.

Idem cœlum, vel potiùs pars & ciuitas cœli, in qua simul quasi ciues degent beati, fruentes Deo & Christo, vocatur Ierusalem, id est, visio pacis, id est, possessio bonorum omnium, totiúsq; æternitatis, quin & ipsius Dei ac sanctissimæ Trinitatis. Hæc enim erit sors & hęreditas æterna sanctorum. Ibi enim Deus erit omnia in omnibus, iuxta illud Sapientis:

Te cernere finis,
Principium, rector, dux, semita, terminus idem.

Tropol. Hugo Victor. *Iudæa*, inquit, *& Ierusalem in æternum habitabuntur: Iudæa confessio, Ierusalem dicitur pacis visio. Mens enim deuota & perfecta, vel ad sui descendens cognitionem delicta confitetur Deo per humilitatem compunctionis: vel ad Dei* A *ascendens cognitionem, per gratiam contemplationis sublimatur ad visionem pacis; & tunc in voce exultationis & confessionis sonus in ea fit epulantis: nunquam fidelis anima deserit Iudæam: quia vel compuncta confitetur scelera, vel deuota gratias agit propter gratia munera, vel sublimata eructat hymnum recipiens præmia.*

Et mũdabo sanguinem eorum, quem (malè Compluten. legunt *quos*) *non mũdaui.*] Rabbini, vt R. Abraham & R. Kimchi, ex Hebræo sic vertunt & explicant: *Et mundabo*, id est, spoliabo Ægyptios suis opibus, eásque dabo Iudæis in aduentu Messiæ: at *sanguinem eorum* (ab eis iniustè in Iudæa effusum) *nõ mundabo*. q. d. Non condonabo eis cædes & strages Iudæis illatas, sed ob eas illos mor- Vers. 21.
B te puniam. Verùm hiulca, & torta est hæc versio & explicatio. Nam τὸ *sanguinem eorum*, pertinet ad *mundabo*, quod præcessit, non ad *nõ mundabo*, quod sequitur. Ergo supplendum est in hebr. de more relatiuum אשר *ascer*, id est, *quem*, sicq; cum nostro vertendum: *Et mundabo sanguinem eorum*, (putà Iudæorum & Ierosolymitanorum de quibus proximè fuit sermo, id est, fidelium & electorum meorum) *quem non mundaui.*

Iam tripliciter id exponi potest. Primò q. d. Sanguinem, id est, homicidia, & quæuis alia scelera (horum enim symbolũ in Script. est sanguis) quæ ante passionem Christi, & ante aduentum Spiritus S. non mundaui, eo adueniente in Pen-
C tecoste emundabo: lustrationes enim & cæremoniæ veteris testamenti corpus tantùm abluebant, & conscientiam non emundabant, Hebr. 9. 9. ita S. Hieron. & Arias, qui putant Ioëlem redire ad effusionem Spiritus S. de qua dixit cap. 2. 28. aut vt Haymo, q. d. Peccata quæ electi in hac vita perpetrarunt, nec plenè emendarunt, ego in morte, vel post mortem in purgatorio expiabo, vt mundati cœlum ingredi possint. Aut vt Ribera, q. d. Auferam peccata, & pœnam sanguinis Christi & Apostolorum à Iudæis, quem ipsi olim sibi imprecati sunt, dicentes: *Sanguis eius super nos, & super filios nostros*: nam sub diem iudicij conuertentur Iudæi ad Christum.

D Secundò, & meliùs Lyra. & Dionys. *mũdabo*, id est, mundum declarabo sanguinem seruorum meorum, ab Ægyptiis & Idumæis, aliísque tyrannis quasi immundum, & reum damnatum & effusum, quod antea non declaraui. Hebr. enim נקה *nicka* significat mundare, innocentem declarare, absoluere & eximere. Vnde Marinus in lexico hunc locum ita vertit: *Absoluam sanguinem quem non absolueram.* Syrus & Arabicus vterque: *Vlciscar sanguinem eorum, & non parcam*: qui enim non absoluit reum, ei non parcit, si sit iudex, vti hic est.

Tertiò & genuinè, q. d. In die iudicij *mundabo*, id est, vlciscar sanguinem fidelium meorum, in-
E iustè ab Ægyptiis aliísque impiis effusum, quem antea non sum vltus: quo facto *Dominus*, Christus, *commorabitur*, & gloriosè cum suis fidelibus regnabit perpetim *in Sion cælesti*. Vnde Chald. Septuag. Syrus, & Arabicus vterque pro *mũdabo* vertunt *vindicabo*. Hanc enim vindictam petunt animæ sanctorum dicẽtes: *Vsquequo Domine sanctus & verus, non iudicas & vindicas sanguinem nostrum?* Apoc. 6. 10. ita S. Hieron. Theodor. Remig. Hugo & à Castro. Planè enim respicit ad sanguinem de quo paulo ante dixit: *Pro eo quòd iniquè egerint* (Ægyptij & Idumæi) *in filios Iuda, & effuderint sanguinem innocentem in terra sua.* Nec

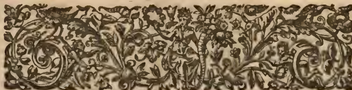
mireris

miretis *mūdare sanguinem* significare vindicare (A) sanguinem. Nam phrasi Scrip. terra recipiens sanguinem innocentem & iniustè effusum, eo ipso censetur pollui fierique immunda, à qua pollutione & immunditie mundatur & expiatur, dum à iudice & vindice puniuntur & plectuntur homicidæ qui eum effuderunt, vt patet Psal. 105.39. *Infecta est terra in sanguinibus*, Ierem. 2.24. *In alis tuis inuentus est sanguis animarũm pauperum*. q. d. Ob sanguinem fusum immunda es: ergo per vindictam emundabo te. Sic Salomon ait Banaiæ 3. Reg. 2.31. *Amouebis sanguinem innocentem qui effusus est à Ioab à me, & à domo patris mei: amouebis*, (B) vindicãdo eius homicidia, quibus occidit Abner, & Amasam, cúmque pari modo occidēdo. Ezech. 7.23. *Terra plena est iudicio*, id est, reatu *sanguinũ*. Isaiæ 26.2. *Ecce enim Dominus egredietur de loco suo, vt visitet iniquitatem habitatoris terræ contra eum, & reuelabit terra sanguinem suum, & non operiet vltra interfectos suos*: ad quem locum videtur alludere hic Ioël: idem enim dicit. Hac de causa iubebat Deus Iudęis, vt inuento cadauere alicuius occisi, magistratus vrbis vicinæ pro expiatione terræ offerret vitulã Deuter. 21. 3. vide ibi dicta. Clarissimè verò Ezechiel cap. 24.6. *Væ*, ait, *ciuitati sanguinum*, &c. *Sanguis enim eius in medio eius est super limpidissimam petram effudit illum*, &c. (C) *vt superinducerem indignationem meam, & vindictæ vlcisceret, dedi sanguinem eius super petram limpidissimam, ne operiretur*: quod explicãs vers. 13. *Immunditia*, ait, *tua execrabilis, quia mũdare te volui, & non es mundata à sordibus tuis; sed nec mũdaberis prius, donec quiescere faciam indignationem meam in te*, donec scilicet vindictam exeram in te: vindicta ergo sanguinis & scelerum, est eorundem emundatio & expurgatio.

Dices, hoc sensu potiùs mundatur terra, quàm sanguis innocentium in terram effusus. Resp. (D) vtrumque mundari. Nam sicut terra excipiens sanguinem iniustè effusum, censetur polluta, ita pariter sanguis ipse, iniustâ & impiâ hac sui effusione censetur violatus, maculatus, & pollutus: tum quia vis ei facta est, & iniuria ac læsio illata: tum quia maculam nominis & famæ apud homines incurrit: damnatus enim & effusus est quasi noxius & reus: vnde talem eum homines æstimarunt. Iam per vindictam vtraque hęc macula tol- (A) litur: nam & iniuria talione sarcitur, & infamia tollitur vindicta, qua declaratur eius innocentia hoc ipso, quo Deus iustè eum vindicat. Hac enim vindicta Deus declarat nocentes esse eos qui eum effuderunt, ac consequenter ipsum fuisse innocentem, & iniustè ab eis effusum.

Notent hoc Principes & iudices, scilicet, se dum puniunt homicidas, & sontes, emũdare sanguinem innocentium qui clamat vindictam in cœlum, ac simul expiare terram suam eo pollutam, eiúsque vindictam diuinam à suo capite & domo auertere. Ad hæc, se innocentibus occisis, quasi Manibus iusta persoluere & parentare; ac (B) diuinæ iustitiæ & vindictæ placabilem, & gratissimam hostiam offerre. Denique se imitari, imò præuenire iudicium rigidum Christi, quo omnes omnino sontes plectet in valle Iosaphat. Porrò cogitent se non tantùm sanguinem fusum, sed & fundendum emundare: dum enim homicidas plectunt, terrent maleficos, eorúmque audaciam, iras & rixas frænant, itáque multas multorũ cædes inhibent. Nam vt ait Apostolus, *Magistratus non sine causa gladium portat. Dei enim minister est, vindex in iram ei qui malum agit*, Rom. 13. 4. Meminerint oraculi diuini intentati Achab regi: *Quia dimisisti virum dignum morte* (Benadad re- (C) gem Syriæ, homicidam & hostem Israëlis) *de manu tua, erit anima tua pro anima eius, & populus tuus pro populo eius*, 3. Reg. 20.42. Quippe, vt ait Seneca, *delictorum impunitas homines audaciores facit ad malum*; & vt Cicero lib. 3. offic. *impunitas peccandi maxima est illecebra*. Veterem enim ferendo iniuriam, inuitas nouam. Quocirca Socrates apud Platonem lib. 2. de legibus asserit, *ciuitates optimè gubernari, cùm iniusti dant pœnas*. Idem dixit Solon teste Cicerone ad Brutũ, Theophrastus apud Stobæum cap. 41. rogatus quidnam vitam humanam conseruaret? respondit, *Beneficẽtia*, (D) *honor & pœna*. Lycurgus apud Ciceronem loco citato, censet Spartam omnésque resp. stare pœna & præmio. Quin & Democritus duos tantùm Deos credidit, pœnam & beneficium, ait Plin. libr. 2. cap. 17. Modestius Pius IV. Pont. emblema habuit laurum & virgam, hoc lemmate: *Pœna & præmium*. Denique Sapiens cap. 14.7. *Benedictum*, ait, *est lignum, per quod fit iustitia*.

Vindicta expiatur terra, & sanguis innocens effusus.

COMMENTARIVS
IN AMOS.

ARGVMENTVM.

SANCTVS Epiphan. in vita Amos, & Clemens Alexand.lib.1.Strom. censent Amos fuisse patrem Isaiæ: ipse enim cap.1.1. vocat se filium Amos. Verùm hunc Amos alium esse ab Amos patre Isaiæ, docent S.Hieron. S.Basil.in cap.1. Isaiæ, S.August. 18. ciuit.cap.27. Isidorus in vita Amos, & alij. *Amos Propheta*, inquit S. Hieron. *non est ipse, quem patrem Isaiæ Prophetæ legimus. Ille enim* אָמוֹץ *amoes scribitur per primam literam aleph & vltimam tsade, & interpretatur fortis atque robustus: hic verò* עָמוֹס *amos per ain & samech, & interpretatur populus auulsus.* Ex mox: *Fuit de oppido Thecue, quod sex millibus ad meridianam plagam abest à sanctâ Bethlehem, quæ mundi genuit saluatorem: & vltrà nullus est viculus, ne agrestes quidem casæ & furnorum similes, quas Aphri appellant mapalia. Tanta est eremi vastitas, quæ vsque ad mare rubrum, Persarúmque & Æthiopum, atque Indorum terminos dilatatur. Et quia humi aridæ atque arenosæ nihil omnino frugum gignitur, cuncta sunt plena pastoribus, vt sterilitatem terræ compensent pecorum multitudine. Ex hoc numero pastorum & Amos Propheta fuit, imperitus sermone, sed non sapientia. Idem enim qui per omnes Prophetas in eo Spiritus S. loquebatur.* ita S. Hieron. De solo arido dissentit S.Cyrill. qui censet Thecue fuisse irriguam, ideóque compascuam: *In qua, ait, gentes quamplurimæ pascunt pecudes: est enim propter amplitudinem, irrigationem, herbarúmque diuersitatem, ad ouium greges alendos percommoda.* Fuit ergo Amos rusticus & armentarius, indéque à Spiritu S. qui humiles exaltat, euectus ad prophetiam, æquè ac Dauid, & alij quos recenset Nazian. orat. 25. & S. Gregor. hom.30. in Euang. Hinc crebrò sumit similitudines à rure. Fabulantur R.Salomon & R. Dauid, terram Thecue, vtpote oliuarum fertilem progenuisse viros sapientes: regiones enim oleis abundantes gignere viros sapiẽtes, ideóque Amos locum originis nominare Thecue, vt inde liqueat eius sapientia. Verùm hæc eorum de more fabella est, fortè à gentilibus hausta, qui Mineruam, quæ Dea est sapientiæ, faciunt oliuæ inuentricem, iuxta illud Virgil. Georg.1.

Thecua vbit

Adsis ô Tegeæ pater, oleæque Minerua
Inuentrix.

In hoc deserto Thecue, vbi vixit Amos, vitam egerunt postmodum multi miræ sanctitatis monachi, qui à Saracenis sunt interfecti, vti narrat Cassian. collat.6. cap.1.

Amos apud Septuag. & in Codice Vaticano secundus est inter duodecim minores Prophetas, & proximè sequitur Osee: illi enim fuit coæuus, cum eóque prophetauit: cœpit enim prophetare anno vigesimoquinto Oziæ, vti ostendam cap.1. vers.1. Verùm Hebræi, æquè ac Latini, ponunt tertium; secundum enim collocant Ioël.

Argumentum Amos est: directè prophetat ad Israël, id est, ad decem tribus; sed obiter quoque ad Iudam, aliásque gentes: vtrique captiuitatem prænunciat, Israëli Assyriacam, Iudæ Babylonicam. Incusat Israëlis sceleta, ac nominatim immisericordiam, quòd fratres egenos ope & opibus non adiuuerit, sed vendiderit & oppresserit: ac tandem more Prophetarum læta tristibus subiungens, promissione Messiæ, qui libertatem, pacem, felicitatem, & quasi aureum sæculum sit allaturus, Israëlitas consolatur. — Argumentum Amos.

Prophetam Amos luculenter citat S. Stephanus disputans contra Iudæos Act. 7.42. Isidorus in vita Amos, scribit eum prophetasse sub Amasia rege Iuda, ab eóque percussum, & ab eius filio Ozia vecte transfixum & occisum. Verùm lapsus est memoria, & deceptus identitate nominum Amasiæ & Oziæ. Nam hic Amasias percussor Amos, non fuit Rex, sed sacerdos idolorum in Bethel, vt patet Amos 7. 10. Idipsum patet ex chronologia: Amos enim cœpit prophetare, non sub Amasia Rege, sed sub filio eius Ozia, vt ipse ait cap.1.1. ita Epiphan. in vita Amos, Rom. Martyrol. 31. Martij, Torniellus in Annal. anno mundi 3208. & alij passim. Amos, inquit Adrich. in descriptione terræ sanctæ, in Bethel prophetans contra Israëlem, vecte per tempora transfixus, in Thecua ex dolore expirauit, cuius sepulchrum ibi adhuc ostendebatur ætate S. Hieron. vti ipse scribit hic cap.1. & in Ierem. c. 6. & in locis hebr. Sed audi ipsum S. Hieron. *Amos aliquantulum exorsus est prophetare antequã Isaias* (vnde & Euseb. in Chronico, Amos, æquè ac Osee, præponit Isaiæ) *maximè autem contra decem tribus locutus est, pauca de duabus interserens. Hunc ablatum de numero pastorum misit Dominus, vt in Samaria prophetaret, quem Amasias sacerdos* (vitulorum in Bethel) *frequenter plagis afflixit: tandem filius eius Osee vecte per tempora transfixit. Post hæc semiuiuus in terram suam deuectus, post aliquot dies dolore* — Martyrium.

vulneris expirans, sepultusque est cum patribus suis.
Eadem habentur in Romano Martyrol. 31. Martij, vbi Amos sanctorum catalogo quasi martyr ascriptus legitur, Thecuæque sepultus dicitur. Eadem habent Isidorus, Dorotheus, ac Epiphan. in vita Amos, qui & causam martyrij addit, *quòd ipsum* (Osee) *de insidiis duarum iuuencarum ex auro suggillasset*, putà, quòd eum ob cultum vi-

A tulorum aureorum, quibus seducebat populum, increpasset. Arias censet Amos per biénium duntaxat prophetasse, scilicet quod præcessit terræ motum, & lepram Oziæ regis, ob quam regno est amotus, de quo cap. 1. 1. idque valde probabile esse censet Sanchez. Verùm incertum est an illi duo anni cap. 1. 1. tantùm initium prophetiæ Amos, an totam eius prophetiam spectent.

CAPVT PRIMVM.

SYNOPSIS.

Damasco ob tria & quatuor scelera, præsertim eo quòd sæuierit in Iudæos, excidium intentat. Idem facit Gazæ vers. 6. & Tyro vers. 9. & Idumæa vers. 11. & Ammonitis vers. 13.

Vers. 1.] Verba Amos, qui fuit in pastoribus de Thecue: quæ vidit super Israël in diebus Oziæ regis Iuda, & in diebus Ieroboam filij Ioas regis Israël, ante duos annos terræ motus.

Vers. 2.] Et dixit: Dominus de Sion rugiet, & de Ierusalem dabit vocem suam: & luxerunt speciosa pastorum, & exiccatus est vertex Carmeli.

Vers. 1. IN *pastoribus.*] Ita legunt Roman. Chald. Symmach. & V. editio. q. d. Amos fuit vnus è pastoribus Thecue. Minùs rectè Aquila vertit, ἐν ποιμανοτρόφοις, id est, in pastoralibus (& ita legunt Biblia Plantini, ac textus S. Hieron. in comment.) quia tunc subaudire, & supplere oportet substantiuum *locis*, vel *opilionibus*. Septuag. retinent nomen Hebraicum, quasi proprium loci, vertúntque: *Qui facti sunt in Accarim* quia pro ר legerūt ך putà pro נֹקְדִים *nokedim* נַקָּרִים *naccarim*. Vnde in Septuag. pro *accarim* legendum videtur *naccarim*. Quare perperam Theodor. & alij legunt *Cariathiarim*. Complut. *Accarpi*. Putant aliqui Amos non fuisse pastorem, sed mercatorem gregibus diuitem, qui sub se plures haberet suorum gregum pastores, qualis fuit Abraham, Iob, & Mesa rex Moab 4. Reg. 3. 4. qui in Hebræo vocatur נֹקֵד *noked*, æquè ac vocatur Amos hoc loco. Verùm idipsum refellit Amos cap. 7. 14. dicens: *Armentarius ego sum vellicans sycomoros, & tulit me Dominus cum sequerer gregem*: fuit ergo Amos bubulcus, vel vt S. Hieron. ait, opilio. Vterque hebr. vocatur *noked* (vnde *nekada* Esdræ cap. 2. vers. 48. id est, *Nicodemus*, ait Marinus in lexico) id est, punctator, inustor, hoc est, armentarius & pastor, qui pecudes suas propriis notis, punctis vel maculis inurit, vt eas ab alienis secernat, omnibúsque constet eas esse suas. Radix enim נָקֹד *naked* significat punctum, stigma, maculam, quæ pecudi inuritur vel imprimitur. Vnde S. Isidorus in vita Amos: *Amos*, inquit, *pastor & rusticus*, &c.

Mor. quod Deus euehat & eligat abiectos. Moral. disce hic, quod infirma mundi eligat Deus, vt confundat fortia. Virtus enim Dei in nostra infirmitate perficitur, 1. Corinth. 12. 9. Spiritus enim S. tam potens est, vt inopes, ignorantes & miseros euehat ad summam scientiam, dignitatem & gradum. Audi S. Gregor. hom. 30. in Euāg. *Ecce*, ait, *Dauid, Amos, Danielem, Petrum, Paulum,*

B *Matthæum intueor, & sanctus iste Spiritus qualis sit artifex, considerare volo; sed in ipsa mea consideratione deficio. Implet namque citharœdum puerum, & psalmistam facit. Implet pastorem armentarium sycomoros vellicantem, & Prophetam facit. Implet abstinentem puerum, & iudicem senum facit. Implet piscatorem, & prædicatorem facit. Implet persecutorem, & doctorem gentium facit. Implet publicanum, & Euangelistam facit. O qualis est artifex iste spiritus; nulla ad discendum mora agitur in omne quod voluerit. Mox enim vt tetigerit mentem, docet, solúmque tetigisse, docuisse est. Nam humanum animum subitò vt illustrat, immutat: abnegat hoc repente quod erat, & habet repente quod non erat.*

C *De Thecue.*] Vrbs erat Iudææ, ex qua oriunda fuit mulier sapiens & diserta, quam Ioab misit ad Dauidem, vt Absaloni reditum ab exilio impetraret, quæ inde dicta est Thecuitis, 2. Reg. 14. 4. *Thecua*, inquit Adrichom. in descrip. terræ sanctæ, *ciuitas est in monte sita: Vberrimis abundat pascuis: distat à Bethlehem milliaribus* (leucis, quarū quæque continet tria millia passuum: distabat enim à Bethlehem sex millibus passuum, vti initio dixi ex S. Hieron.) *duobus. Hanc Roboam muniuit ædificiis: de hac fuit Amos pastor.* Ait Guil. Tyrius lib. 8. belli sacri cap. 1. & 15. *etiam fuisse domicilium Prophetæ Abacuc. Est autem nunc Thecua vicus, ait S. Hier. in nono ab Ælia milliario, cōtra meridionalem plagam.*

D Mysticè, Thecua hebr. idem est quod clangor tubæ, vel buccinæ: quia vt ait S. Hieron. *verba Amos, quo tempore populus Israël auulsus erat à Domino, & aureis vitulis seruiebat, siue auulsus à regno stirpis Dauid, clara voce cecinerūt instar clangentis tubæ.* Amos enim hic classicum canit Chaldæis ad inuadendum, & puniendum Israëlem: vnde & nomine suo prophetat. Amos enim idem est quod populus auulsus, vt quoties Israëlitæ eum nominarent, meminissent se esse Amos, id est, populum à Deo & à Dauidis domo auulsum.

E *Quæ vidit* (quæ reuelatione diuina accepit: hæc enim reuelatio & prophetia vocatur visio, vel verbum Domini, de quo plura Isaiæ 1. 1.) *super Israël.* Potest verti *contra Israël*; sed meliùs *super Israël*: quia Amos non tantùm aduersa, sed & prospera Israëli prænunciat. *Primus Osee*, ait S. Hieron. *prophetat ad decem tribus, quæ appellantur Ephraim, Samaria, domus Ioseph, & Israel. Secundus Ioel ad Ierusalem & duas tribus, nullam omnino Israëlis faciens mentionem. Tertius Amos*

nequaquam ad Ierusalem, quæ regebatur à tribu Iuda, sed ad Israël & in Samaria prædicat. Idipsum patet ex cap. 7. 10. vbi dicitur: *Misit Amasias sacerdos Bethel ad Ieroboam regem Israël, dicens: Rebellauit contra te Amos in medio domus Israël, non potest terra sustinere vniuersos sermones eius. Hæc enim dicit Amos: In gladio morietur Ieroboam, & Israël captiuus migrabit de terra sua. Et dixit Amasias ad Amos: Qui vides gradere, fuge in terram Iuda, & comede ibi panem, & prophetabis ibi: & in Bethel non adiicies vltra vt prophetes.* Obiter tamen Amos etiam de aliis gentibus, ac de Iuda quasi per contentionem, & oppositionem prophetat: cum illis enim confert, componit, & opponit Israëlem.

In diebus Oziæ.] Regis Iuda, qui alio nomine Azarias dicitur: *Quando*, inquit S. Hieron. *apud Assyrios regnabat Sardanapalus, de quo insignis orator: Turpior, inquit, vitiis quàm nomine: & apud Latinos Procas Syluius, cui Amulius expulso Numitore Germano successit in regnum: quo interfecto, congregata pastorum & latronum manu, Romulus sui nominis condidit ciuitatem.* Ergo sub initia Romæ prophetauit hæc Amos. Porrò Ozias dictus est Azarias, id est, auxilium Dei: quia adiuuit eum Deus; vt occiso à rebellibus patre, regnum paternum occuparet, & victorias illustres contra Philisthinos, Arabes & Ammonitas obtineret, vti narratur 2. Paral. 26. vers. 7. & 16. Dictus est Ozias, id est, fortitudo Dei, eadem de causa: vel quia, vt ait S. Hieron. fortitudine Dei percussus fuit lepra, cùm vsurpans sacerdotium obtulit incensum.

Et in diebus Ieroboam.] Hic Ieroboam non est filius Nabath, qui peccare fecit Israël erectis vitulis aureis; sed filius Ioas, filij Ioathan, filij Iehu, ac consequenter pronepos eiusdem Iehu, sub quo prophetarunt Osee, Ioël & Amos, ait S. Hieron.

Synchronismus annorum Oziæ & Ieroboã. Nota ex 3. Reg. 14. 23. Ieroboam cœpit regnare anno 15. Amasiæ patris Oziæ, & regnauit quadraginta vnum annis; Amasias verò regnauit viginti nouem annis: desiit ergo Amasias regnare & viuere anno decimo quinto Ieroboam. Successit Amasiæ filius Ozias: sed quia puer erat trium dumtaxat annorum, per tutores administratum est regnum per tredecim annos, vsque ad annum vigesimum septimum Ieroboam: illo enim anno per se regnare cœpit Ozias, vel Azarias, cum iam sexdecim esset annorum, & regnauit deinceps quinquaginta duobus annis, vti dicitur 4. Reg. 15. 2. vnde sequitur, vltimis quatuordecim annis quibus in Israël regnauit Ieroboam, regnasse in Iuda Oziam; sic vt vltimi anni quatuordecim Ieroboam, coincidant cum annis primis quatuordecim regni Oziæ, quibus necesse est prophetasse Amos. ita Arias & Ribera hic. Meliùs alij, vt Torniellus in Annal. Caiet. in 4. Reg. 15. & à Castro hic, negant hoc interregnum inter Amasiam & Oziam, censéntque eundem annum Ieroboam nunc vocari decimum quintum, nunc vigesimum septimum: quia scilicet annus hic erat decimus quintus ab eo tempore, quo ipse post mortem patris solus regnauit: idem erat vigesimus septimus, sed ab eo tempore, quo viuente adhuc patre ab eo creatus rex, cum eo regnare cœperat: quo fit vt hi viginti septem anni inchoandi sint ab anno quarto Ioas, patris Ieroboam, quo ipse à patre regni consors factus, cum eo regnauit vndecim annis. Ex qua sententia sequitur, Ieroboam cum Ozia regnasse non tantùm quatuordecim, sed viginti septem annis, vti fusiùs dixi Isaiæ 7. 8. vnde & Amos regnantibus Ozia & Ieroboam, prophetauit hoc anno vigesimo quinto Oziæ, putà duobus annis ante terræ motum, qui contigit anno vigesimo septimo Oziæ, vti iam ostendam. Fauet Euseb. in Chronico, dum ad annum decimum septimum Oziæ, & sequentes annotat: *Prophetabant apud Hebræos Osee, Amos, Isaias, Ioël & Ionas Prophetæ.*

Ante duos annos terræ motus.] Huius terræ motus meminit & Zachar. cap. 14. 5. dicens: *Fugietis sicut fugistis à facie terræ motus in diebus Oziæ regis Iuda.*

Quæres, quis, quando, & qua de causa fuit hic terræ motus? Primò Lyran. secutus R. Salomonem, & Arias censent esse illum, de quo in visione Isaiæ cap. 6. cùm scilicet ipse vidit Deum sedentem in throno, & Seraphinos illi acclamantes *Sanctus*, dicitur: *Et commota sunt superliminaria cardinum à voce clamantium, & domus repleta est fumo.* Verùm obstat Primò, quod hæc fuerit visio imaginaria, Isaiæ menti obiecta, non autem realis terræ motus. Secundò, quòd hæc fuerit imaginaria concussio templi, & cœli (in templo enim cœlesti residebat Deus) non terræ. Tertiò, quòd illa visio contigerit anno quinquagesimo secundo Oziæ, quo ipse mortuus est, vt ait Isaias: tunc autem non regnabat, nec viuebat Ieroboam, vtpote qui mortuus fit anno decimo quarto, vel potiùs vigesimo septimo Oziæ, vti paulò antè ostendi. Respondet Lyran. visionem illam Isaiæ contigisse eo anno quo mortuus est Ozias morte, non naturali, sed ciuili, scilicet cum percussus lepra ob vsurpatum officium sacerdotale, templo, & hominum conuictu regnóque eiectus est, ac pro eo filius eius Ioathan regni administrationem suscepit. Vnde Chald. vertit: *In anno quo percussus est Ozias.* Verùm τὸ *mortuus*, ad literam mortem naturalem, non ciuilem significat, vti cæteri omnes Interpretes docent; qui proinde communiter censent, visionem illam Isaiæ exhibitam fuisse anno quinquagesimo secundo, & vltimo Oziæ.

Dico ergo, hunc terræ motum contigisse anno vigesimo septimo Oziæ, ac consequenter Amos hæc prophetantem bienio ante terræ motum, prophetasse ea anno vigesimo quinto Oziæ. Vnde ab hoc anno vigesimo quinto Oziæ, & ab hac prophetia Amos, Isaias cap. 7. 8. computat sexaginta quinque annos, post quos regnum Israëlis euertendum prædicit. Nam præcisè sexaginta quinque anni fluxerunt ab anno vigesimo quinto Oziæ, vsque ad annum sextum Ezechiæ, quo ab Assyriis euersa est Samaria & regnum Israël, vti ostendi Isaiæ 7. 8. Hæc sententia est communis doctorum, & Interpretum, putà Hebræorum, S. Hieronymi, Cyrilli, Remigij, Procopij, Ruperti, Hugonis, Lyrani, Clarij & aliorum. Accedit ferè Torniellus, & alij Chronologi, qui hunc terræ motum censent contigisse anno vigesimo quinto Oziæ, ac consequenter Amos biennio ante, putà anno vigesimo tertio Oziæ, cœpisse prophetare.

Porrò iidem omnes, excepto Torniello, & vno alteróue, secuti Iosephum lib. 9. Antiq. 11. addunt, hunc terræ motum contigisse ob factum Oziæ regis, quo ipse victoriis & secundis rebus inflatus, arrogauit sibi munus sacerdotale, obtulitque incensum in altari thymiamatis. Hunc enim regis factum Deus tribus plagis, æquè ac portentis puniuit, ait Iosephus. Nam Primò, mox vt Rex sacerdotibus, prohibentibus eum aditu altaris, minatus est mortem, *ecce tibi terra vehementer concutitur.* Secundò, *fisso superius templo, radius solis ex* regis

Terræ motus Amos quando?

Quatuor plagæ Oziæ.

regis ferit, quod è vestigio lepra contactum est. Tertiò, *eodem terræ motu ante urbem, in loco qui dicitur Eroge, dimidium montis ad Occidentem vergentis revulsum, per quatuor stadia volutum, obiectu demum Orientalis montis constitit, obstructa via publica, & oppressis ruina hortis regiis.* Hæc Iosephus, & alij iam citati ex ipso. Vide hic obiter, quàm acriter Deus superbos, præsertim sacrilegos & sacra inuadentes, puniat. Accessit quarta plaga, quòd rex lepra tactus templo & regno eiectus, vsque ad mortem vitam priuatam & separatam, iuxta legem egerit: quocirca regnum administrauit filius eius Ioathan. Hæc Script. & Iosephus.

Censent ergo Auctores citati, anno vigesimo septimo Oziæ eum adoleuisse incensum, ideóque percussum lepra, & terræ motu perculsum, è templo & regia secessisse, ac vixisse priuatum per annos viginti quinque, putà ad annum quinquagesimum secundum, quo mortuus est, successitque ei filius Ioathan, qui tum erat viginti quinque annorum. Vnde sequitur, Ioathan natum esse eodem anno vigesimo septimo, quo Ozias pater percussus est lepra. Quare necesse est dicere, Oziam per optimates deinceps regnum administrasse, donec Ioathan adolesceret & regeret: quod quia nusquam legimus, hinc aliqui de tota hac re dubitant, putántque hunc terræ motum ad peccatum & lepram Oziæ non pertinere, sed alio tempore, aliáque de causa accidisse, præsertim quia Iosephus loco citato innuit Oziam pauco duntaxat tempore fuisse leprosum. Ait enim: *Et cum aliquamdiu priuatus extra urbem vixisset, filio Iothamo Remp. administrante, mœrore tandem confectus obiit anno ætatis sexagesimo tertio, regni quinquagesimo secundo.* Vnde Torniellus in Annal. censet, Oziam lepra percussum anno quadragesimo octauo regni sui, cum iam Ioathan filius eius sedecim esset annorum, vt pro eo regnum administrare posset. Fauet tamen priori sententiæ tot Auctorum iam dictæ, quòd ipsa apposite combinet & conciliet Amos cum Isaia cap. 7. 8. ex eáque liquet Amos hęc prophetasse sexaginta quinque annis ante excidium Samariæ, putà anno vigesimo quinto Oziæ. Fauet etiam, quòd Script. 2. Paral. 26. 16. & 21. indicet Oziam citius lepra percussum, longiore tempore leprosum vixisse. Ait enim vers. 16. *Cum roboratus esset* (quod factum est victoriis, quas contra Philisthinos, Arabes, & Ammonitas primis viginti quinque, vt videtur, annis regni obtinuit, vt ibidem dicitur vers. 6. & seq.) *eleuatum est cor eius in interitum suum, & neglexit Dominum Deum suum, ingressúsque templum Domini adolere voluit incensum.* Et vers. 21. *Fuit igitur Ozias rex leprosus vsque ad diem mortis suæ, & habitauit in domo separata plenus lepra, ob quam eiectus fuerat de domo Domini:* vbi verba *vsque ad diem mortis*; & *habitauit*; & *eiectus fuerat*, indicant diutinam fuisse eius lepram, & separationem. Fauet tertiò, quod videatur Deus insolescentem iam Oziam voluisse præmonere per Isaiam & Amos, ne imitaretur scelera, & sacrilegia regum Israël, qui per se, & sacerdotes à se constitutos offerebant incensum suis diis, putà vitulis aureis in Dan & Bethel, 3. Reg. 13. 1. & 33. alioqui sciret se regno eiiciendum, sicut ob idem peccatum post sexaginta quinque annos excindendum erat regnum Israël cum suo rege. Viciſsim, vt reges Israël visa post biennium punitione & eiectione Oziæ ob vsurpatum sacerdotium, conijcerent sibi idem euenturum, veráque esse prophetias & comminationes excidij, quas Amos & Isaias eis intentarunt. Atque hęc videtur esse causa, cur Amos & Isaias tam præcisè tempus suæ prophetiæ consignent: Amos dicendo, *Ante duos annos terræ motus:* Isaias, *Adhuc sexaginta anni, & desinet Ephraim esse populus.* Fauet quartò, quòd de alio terræ motu, & diuerso ab hoc Oziæ, nec in Script. nec apud Iosephum, Iosippum, Eusebium, aliósque Historicos quicquam legimus. Ergo non videtur fuisse alius quàm hic Oziæ.

Denique Amos, vti nomine suo (Amos enim hebr. idem est quod *populus auulsus*, vt dixi) ita & hoc terræ motu significat motum animorum Israëlis, quo ipse auellens se à Deo & à regno Dauid, schisma & diuortium fecerat, erigens colénsque vitulos aureos, eáque de causa tunc, vti & aliàs sæpe, hunc terræ motum Deus immisit, vt simul minaretur terræ & populo, ciúsque exilium & excidium portenderet. Ita anno Domini 458. Antiochia, cum Nestorij schisma & hæresim amplexa est, ingenti terræ motu conquassata est, vt narrat ex Marcellino Baronius. Eodem Pontica regio ob Eutychetis hæresim concussa est anno Domini 499. vt idem narrat ex Theodoro Collectan. lib. 2. Ita cùm S. Ioannes Chrysost. in exilium pulsus est, Constantinopolis terræ motu contremuit, quo cubilis Imperatorij pars collapsa est. Vnde territus Imperator misso notario eum reuocauit; vt planè constiterit *propter iustum suum Dominum commouisse terram*, ait Pallad. in Dial. & Theodor. lib. 5. cap. 33. Ob eandem hæresim anno Domini 518. in Dardania assiduo terræ motu viginti quatuor castella vno momēto collapsa sunt, & ex iis duo cum omnibus, alia cum multis habitatoribus demersa; ac paulò pòst eodē anno Anastasius Imp. Eutychianus fulmine à Deo ictus interiit, ita Marcellin. in chronico. Hucusque titulus Prophetæ, nunc orditur suam prophetiam, aitque:

Terræ motus sūt pœnæ schismatis hoc enim indicat & punit schismo terræ.

De Sion rugiet.] q. d. Deus verus, cuius in Sione (non autem in Dan & Bethel, vti vos ô Israëlitæ, imò idololatræ, falsò præsumitis) est templum, solium, & oraculum ex propitiatorio à Cherubinis sustentato; hic, inquam, Deus potens, & acer sui templi, cultúsque & sanctitatis vindex, per me, pérque Osee, Isaiam, aliósque Prophetas, ex Sione & Iudæa à se missos, instar leonis rugiet, dum horribilem vastationis & excidij sententiam contra impios Israëlitas, aliásque vicinas gentes, ob varia earum scelera per nos proferet, & proclamabit. Simili sensu ait Isaias cap. 31. 4. *Quomodo si rugiat leo & catulus leonis super prædam suam, &c. sic descendet Dominus exercituum vt prælietur super montem Sion.* Et vers. 9. *Dixit Dominus, cuius ignis est in Sion, & caminus eius in Ierusalem.* q. d. Deus qui in Sione residet, ibiqne igne sacro & sacrificiis colitur, inde quasi leo rugiens exiliet grauis vltor in hostes suos, putà in impios, qui eius cultum & numen vel idololatria, vel aliis sceleribus violarunt. ita S. Hieron. Vers. 2.

Luxerunt.] Id est, lugebunt *speciosa pastorum*, scilicet pascua: per quæ metaphoricè intelligit speciosas vrbes & palatia, æquè ac agros & prata Iudææ. q. d. Sicut leone rugiente aufugiunt pastores cum gregibus, ideóque pascua deserta ac desolata lugere, & squalere videntur; ita Deo rugiente, & per Chaldæos sæuiente contra Israëlitas aliásque gentes, omnes eorum speciosæ vrbes & domus, æquè ac agri & campi vastabuntur & desolabuntur, cæsis, vel abductis eorum incolis & cultori

cultoribus, ita vt mœrere & lugere videantur. A Sicut enim metaphoricè agri prata ridere dicuntur, dum florent; ita & lugere, cum desolantur. ita Remig. Hugo, & Vatab. ac S. Hieron. qui notat, Amos, vtpote pastorem, appositè vti metaphoris desumptis à pascuis. *Naturale est, inquit, vt omnes artifices sua artis loquantur exemplis, & vnusquisque in quo trivit ætatem, illius similitudinem proferat. v. g. qui nauta est & gubernator, tristitiam suam comparat tempestati, damnum naufragium vocat, inimicos suos ventos contrarios appellat. Rursum prosperitatem & lætitiam auram placidissimam & secundis nominat ventos, tranquilla maria & æquora. E regione miles quicquid dixerit, scutum, gladium, loricam, galeam, lanceam, arcum, sagittam, mortem, vulnus & victoriam sonat. In ore Philosophorum semper* B *Socrates, Plato & Aristoteles. Oratores, Gracchos & Catones, Tullios & Hortensios in cœlum laudibus ferunt, &c. Sic & Amos qui pastor fuit, non in locis cultis, sed in lata eremi vastitate, in qua versatur leonum ferocitas, & interfectio pecorum, artis sua vsus est sermonibus, vt vocem Domini terribilem, rugitum leonum & fremitum nominaret, euersionem Israëliticarum vrbium pastorum solitudini, & ariditati montium comparans.* Hoc est quod vulgo dicitur:

Nauita de ventis, de bobus narrat arator.

Et Eccl. 38. 26. *Qui tenet aratrum, & qui gloriatur in iaculo, stimulo boues agitat, & conuersatur in operibus eorum, & enarratio eius in filiis taurorum,* &c. Denique Arabicus Antiochenus vertit: *Contristati sunt pastores gregum.* Arabicus Alexandrinus: *Lugent pascua pastorum, quia exsiccatum est caput Carmeli.*

Carmeli duo. *Exsiccatus est vertex Carmeli.*] *Duo*, ait S. Hier. *sunt montes hoc nomine. Alter, in quo fuit Nabal Carmelus, maritus Abigail, ad Australem plagam,* 1. Reg. 25. *Alter iuxta Ptolemaidem, qui prius vocabatur Acho, mari imminens, in quo Elias Propheta flexis genibus pluuias impetrauit. Si ergo de Carmelo dicit in quo habitauit Nabal, magis pastorum gregibus conuenit: quia est iuxta solitudinem. Sin autem de illo qui vicinus est littori, ad reges, &* D *ad superbiam pertinet regni Israël, quos imminente captiuitate instar montium desertorum dicit esse vastandos.* Vtrulibet ergo Carmelus hîc accipi potest, & vterque fertilis in prouerbium abiit, estque symbolum fertilitatis, abundantiæ & lætitiæ. Vnde lingua Punica, siue Arabica, quæ Hebrææ vicina est, adhuc hodie in Bætica, amœnissimæ & pulcherrimæ villæ vocantur *Carmenes*, ait Delrio adagio 970. Commodiùs tamen accipias de priore, qui pascuorum & pastorum erat. Ab eo enim Amos, vtpote pastor, pastoritiam duxit similitudinem. Sensus ergo est q. d. Israëlis, & vicinarum gentium Carmeli, id est, villæ, agri, vineæ, pascua, opes, copia & gaudium disperdentur per E Chaldæos. Rursum, in voce *vertex* notantur Reges, Regúmque arces, palatia, horti & villæ; & symbolicè potêtia, imperium & gloria destruenda à Babyloniis. Vnde Chald. vertit: *Desolabuntur habitacula regum, & desertum fiet præsidium arcium illorum.* Accedit Theodor. qui per verticem accepit tum Ierusalem, quæ erat caput & vertex Iudæorum; tum Samariam, quæ erat vertex Israëlis, siue decem tribuum, Isaiæ 7. 8. & 9. Denique Alber. & Hugo censent, hic ad literam prædici siccitatem, sterilitatem, & famem Israëli, & gentibus impiis immittendam & infligendam à Deo.

Porrò Carmelus hîc non tantùm notat agros & opes Iudææ, sed & aliarum gentium: omnis enim ager & locus fertilis, diues & speciosus, prouerbialiter vocatur Carmelus. Id ita esse patet ex sequentibus. Nam hanc propositionem: *Dominus de Sion rugiet*, &c: *& luxerunt speciosa pastorum, & exsiccatus est vertex Carmeli*, initio quasi thema propositum, sic in sequentibus explicat, de Damasco vers. 4. dicens, *Et mittã ignem in domum Azael, & deuorabit domos Benadad.* Speciosa ergo pastorum, & vertex Carmeli Damasci, sunt domus Azael & Benadad. Et de Gaza vers. 7. *Mittam ignem in murum Gaza, & deuorabit ædes eius.* Speciosa ergo pastorum, & vertex Carmeli Gazæ, sunt murus & ædes eius. Et de Tyro vers. 10. *Mittam ignem in murum Tyri, & deuorabit ædes eius.* Speciosa ergo & Carmelus Tyri, sunt murus & ædes eius. Idem de Idumæa dicit vers. 12. & de Ammon vers. 14. & de Moab c. 2. vers. 2. & de Iuda c. 2. vers. 5. & de Israël c. 2. vers. 6. 13. & 15.

Vers. 3.] Hæc dicit Dominus: Super tribus sceleribus Damasci, & super quatuor non conuertam eum: eo quòd triturauerint in plaustris ferreis Galaad.

C *Vers.* 4.] Et mittam ignem in domũ Azaël, & deuorabit domos Benadad.

Vers. 5.] Et conteram vectem Damasci: & disperdam habitatorem de campo idoli, & tenentem sceptrum de domo voluptatis: & transferetur populus Syriæ Cyrenem, dicit Dominus.

Vers. 6.] Hæc dicit Dominus: Super tribus sceleribus Gazæ, & super quatuor non conuertam eum: eo quòd transtulerint captiuitatem perfectam, vt concluderent eam in Idumæa.

Vers. 7.] Et mittam ignem in murum Gazæ, & deuorabit ædes eius.

Vers. 8.] Et disperdam habitatorem de Azoto, & tenentem sceptrum de Ascalone: & conuertam manum meam super Accaron: & peribunt reliqui Philisthinorum, dicit Dominus Deus.

Hæc dicit Dominus: Super tribus sceleribus (perperam Arabicus Antioch. vertit *regionibus*, vel *climatibus*) *Damasci, & super quatuor non cõuertam eum.*] Incipit Amos à minis, quas Deus gentibus Israëli inimicis intentat, eo quòd Israëlem afflixerint. Primò, vt ex hostium suorũ vindictâ sciat Israël, se Deo suo curæ & cordi esse. Secundò, vt ex pœna infidelium, putà Damascenorum, Gazensium, Tyriorum, Idumæorum, Ammonitarum & Moabitarum, suam, putà fidelium æstimet. *Si enim in viridi ligno hæc faciunt, in arido quid fiet?* ait Christus Lucæ 23. 31. Vatab. 3.

Quæres Primò, quid sibi vult τὸ *super tribus sceleribus Damasci, & super quatuor?* Tria & quatuor scelera Damasci quæ & quot.

Vatab. Clarius, Emmanuel & Mariana per tria & quatuor accipiunt septem, id est, plurima scelera Damasci. q. d. Damascus nullum facit finem peccan-

peccandi, sed iugiter scelera sceleribus accumulat: si tantùm bis aut ter peccasset, pepercissem illi; nunc quia non cessat, sed alia aliis iugiter addit, non paream ei. Septenarius enim in Script. symbolum est multitudinis & vniuersitatis, ex eo quòd septem diebus Deus omnia creauit, Genes. 1. & septem diebus hebdomadæ iugiter recurrentibus decurrant omnes dies, omniaque tempora. Sic dicitur Ecclesiastæ 11. 2. *Da partem septem, necnon & octo*, id est, omnibus indigentibus distribue partes panum & eleemosynarum. Prouerb. 24. 16. *Septies*, id est, frequenter *in die cadit iustus*. Zachar. 3. 9. *Super lapidem vnum septè oculi*, id est, multæ excubiæ. 1. Reg. 2. 5. *Donec sterilis peperit septem*, id est, multos filios. Psalm. 118. 164. *Septies in die laudem dixi tibi*. Hic sensus videtur planus: tria enim & quatuor faciunt septem, præsertim quia repetit *τὸ super*, dicens, *& super quatuor*: ergo hæc quatuor scelera alia sunt à tribus quæ præcesserunt: si alia, ergo iuncta tribus prioribus faciunt septem. Meliùs alij censent, hic quatuor tantùm Damasci scelera denotari: *τὸ* enim *quatuor* idem est quod *quartum*, vt vertit Syrus, & Arabicus. Hebræi enim sæpe numeros cardinales sumunt pro ordinalibus. Exempla sunt in hac eadem voce Prouerb. 30. 15. *Tria sunt insaturabilia, & quartum* (hebr. וארבע *vearba*, id est, *& quatuor*) *quod nunquam dicit: Sufficit*. Et vers. 18. *Tria sunt difficilia mihi, & quartum* (heb. *vearba*, id est, *& quatuor*) *penitus ignoro*. Similia sunt vers. 21. & 29. Porrò hac phrasi vtuntur ad auxesin, vt significent quarti eminētiam super tribus quæ præcesserūt. ita S. Hieron. Theodor. Remig. Haymo. Hugo. Lyra. & alij. Simile est illud Virgilij Ecloga 3.

Triste lupus stabulis, maturis frugibus imber,
Arboribus venti, nobis Amaryllidis ira.

q. d. Quartum & vltimum, putà iræ Amaryllidis nobis sunt tristissimæ. Et Theocritus Idyl. 8. ex quo more suo id mutuatus est Virgil. *Arboribus metuendum malum tempestas, aquis cœnum, auibus laqueus, feris agrestibus retia; viro autem tenera virginis amor*. q. d. Virginis amor præ cæteris omnibus viro metuēdus est: quia illi eripit cor & mentem. Tale est illud Prouerb. 30. *Tria sunt insaturabilia, & quartum quod nunquam dicit: Sufficit: infernus, & os vuluæ, & terra quæ non satiatur aqua; ignis verò nunquam dicit: Sufficit*. q. d. Ignis omnium maximè est insaturabilis. Et Prouerb. 6. *Sex sunt quæ odit Dominus, & septimum detestatur anima eius*, putà *eum qui seminat inter fratres discordias*. q. d. Hunc maximè odit Deus.

Sensus ergo est, q. d. Super tribus sceleribus Damasci, & maximè super quarto irascor, nec parcam, sed puniam illam: quodnā sit hoc quartum, explicat, dicens: *Eo quòd triturauerint in plaustris ferreis Galaad*. Similiter explicat quartum scelus Gazæ vers. 6. & quartum Tyri vers. 9. & quartum Idumææ vers. 11. & quartum Ammon vers. 13. & quartum Moab c. 2. 1.

Quæres Secundò, quænam sint hæc quatuor scelera Damasci? Rursum, An hic numerus scelerum sumendus sit definitè, an indefinitè? Definitè accipiunt Rupertus, Albertus, Lyran. Dionys. Palacius, & Arias, qui censent tria scelera esse idololatriam, incestum, homicidium: Albertus verò, esse rapinam, mulctam, & gladium, quibus Damasceni persecuti sunt & afflixerunt Israëlitas. Quartum verò exprimit Propheta dicēs: *Eo quod triturauerūt in plaustris ferreis Galaad*. Verùm tria

A priora non exprimit Propheta: quocirca illa ex cerebro Interpretum conficta videntur.

Dico ergo, tria & quatuor hic indefinitè sumi, & significare plurima scelera Damascenorū, quæ ipsi perpetrarunt sub Asael Rege, tum contra Hebræos, tum contra alias gentes, 4. Reg. 8. Ternarius enim familiaris est S. Scripturæ, & primus est numerus multitudinis: hine eius est symbolum. *Tria enim sunt omnia, & ipsum ter in omnem partem se effundit*, ait Arist. lib. 1. de cœlo c. 1. intellige *omnia*, non sola, sed prima: nec enim vnitas, nec duo, faciunt omnia, sed mox vt sunt tria, si ea singula adsint, dicimus adesse omnia. Vnde S. Chrysost. hom. 41. in Matth. explicans illud cap. 13. 33. *In farinæ satis tribus*: Tria, inquit, sata, sunt multa. Quando verò ternario vnitas additur, vt fiat quaternarius, tunc maxima multitudo, quæ communem & ordinariam superat, significatur. Sic Virgil.

Tria sunt omnia, cur?

B

O terque quaterque beati,

id est, plurimum beati, imò beatissimi. Et Seneca in Hippolyto; *O terque quaterque prospero fato dati*. Hinc & Deus vocatur *ter maximus, ter felix, ter sanctus*. Causa & origo huius rei & phrasis est, increatus ternarius, putà ipsa sanctissima Trinitas. hæc enim est sanctissima, felicissima, maxima, ac omnia, imò infinita bona in se complectitur, eáque ternariis à se creatis communicat, ideóque

C mentibus hominum, etiam Gentilium S. Trinitatem ignorantium, inseruit hanc augustam de ternario opinionem, vt cum Arist. libr. 1. de cœlo cap. 1. censerent ternarium esse principium multitudinis, eóque in arcanis vterentur, quasi sacratiore, quòd vehementior atque efficacior ad omnia putaretur, vti ait Plinius lib. 18. cap. 3. & Macrob. lib. 1. Satur. cap. 6. Hine priscis ternio, absolutissimus, & sacer erat, adeo vt quidquid ter dictum aut factum esset, id ratum & efficax haberetur. Hine & Galli per *tres*, id est, ter, significant superlatiuum, putà summum & maximum in suo genere. vt *tresben*, id est, optimus: *tressage*, id est, sapientissimus: *tresriche*, id est, ditissimus, &c. In-

Mysteria ternarij.

D super *ternarius ad quascunque controuersias dirimendas maximè idoneus est, vt qui principium, medium & finem in se contineat*, ait Dion. Halicar. lib. 3. Quocirca Plutar. tract. de Pythag. disc. tradit vnitatem à Pythagoræis Apollinem nuncupari, dyada (id est dualitatem) litem & audaciam, triada iustitiam & virtutem, quæ est medium duorum vitiorum. In ternario enim, aiebant, ipsum vnum est medium, quasi centrum & numen, quo æqua distributio regitur, & ad quod quasi finem refertur. Hinc ternarius est quasi circulus, & complexio omnium. In ternario enim est principium, medium & finis; vnde & tria sunt omnia. Et prisci Theologi vt designarent principium, medium

E & finem referenda esse in Deum, tria in sacrificiis offerebant. Et tria posita sunt à Philosophis in cultu Dei; adoratio propter reuerentiam; thus ob distributionem suauissimæ cognitionis diuinæ, & cœlestium ac terrestrium virtutum; hymnus secundùm Pythagoram, propter concentum cœli. Hinc Nicomachus: *Ter, ait, libant, & ter sacrificāt, qui vota sua petunt à Deo consummari*. Theocritus Idyl. 2.

Ter libo, ter & hæc pronuncio mystica verba.

Virgil. 4. Georg. de sacrif. Oceani:

Ter liquido ardentem perfudit nectare Vestam:
Ter flamma ad summum tecti subiecta reluxit.

Ouid. 3. Fast.

Ter

Ter caput irrorat, ter tollit ad athera palmas. Idem dicunt alij passim. Seraphioi ter clamant, *Sanctus, Sanctus, Sanctus*, Isaiæ 6.

Tres sunt virtutes Theologicæ, quibus Deum colimus, fides, spes, charitas. Tres partes pœnitentiæ, quibus eum conciliamus, contritio, confessio, satisfactio. Tria opera bona, quibus eum demeremur, oratio, ieiunium, eleemosyna. Arithmetica docet ternarium in qualibet re inueniri. Mundus enim est triplex, scilicet angelicus, corporeus, humanus. Anima tres habet potentias, intellectum, memoriam, voluntatem. Tres sunt angelorum hierarchię, & in singulis tres ordines. Tria eorum officia, purgare, illuminare, perficere. Triplex eorum cognitio: matutina, quæ est in verbo: vespertina, quæ est rerum in se: meridiana, quæ est aperta Dei visio. Castitas triplex, virginalis, vidualis, coniugalis. Cœlum triplex, empyreum, sydereum, aërium. In Sole sunt tria, substantia, radius & lumen: sic in Deo, qui est Sol increatus, sunt tres personæ, Pater, Filius & Spiritus S. In omni re sunt tria, essentia, virtus, operatio: vel entitas, species, ordo. In compositis est materia, forma & vnio. Tres sunt aëris regiones, infima, media, summa. In arbore & planta sunt tria, folia, flores, fructus. Ita in rebus omnibus S. Trinitas sui vestigia posuit, ex quibus eam agnosceremus & cootemplaremur. Tres in homine sunt spiritus: animalis, vitalis, naturalis. Tres animæ vegetatiuæ operationes: nutritio, augmentatio, generatio. Bonum est triplex: vtile, delectabile, honestum. Tres rerum sunt ordines: naturæ, gratiæ, gloriæ. Tres præcipuæ corporis partes: venter, cor, cerebrum. Tres causæ artificiales & artificum: efficiens, formalis, finalis. Philosophia triplex: Ethica, Physica, Mathematica. Syllogismi tres sunt propositiones: Maior, Minor, Cōclusio. Triplex lex: naturæ, Moysis, Christi. Tres temporis differentiæ & partes: præteritum, præsens, futurum. Locus triplex: summus, medius, infimus. Triangulus tres habet angulos, æquè ac lineas. Anguli sunt tres: rectus, acutus, obtusus. Quantitas corporis trina est: longitudo, latitudo, crassities. Denique omnia in ternario, putà in mensura, numero & pondere creauit & disposuit Deus, Sap. 11. vers. 21. Hæc & plura Petrus Bongus lib. de numeror. mysteriis, in ternario. Hisce ergo de causis ternarius symbolum est multitudinis, plenitudinis, perfectionis, vniuersitatis.

Ternarium Deus cuique rei insculpsit.

Itaque sensus huius loci est, ait S. Hieron. q. d. *Expectaui multo tempore, vt Damasceni de suis sceleribus agerent pœnitentiam, & ideo nolui punire peccantes, vt aliquando conuersi reciperent sanitatem: verùm quia tertiò & quartò eadem faciunt, cogor mutare sententiam, & plagis corrigere delinquentes.* Sic & Theodor. *Quod verò*, inquit, *super tribus & super quatuor, multitudinem significat, hoc est, vt subdit, infinitas iniquitates.* Sic & Ribera, Delrio adagio 971. aliique supra citati. Hic sensus appositus est, planèque genuinus videretur, si Propheta dixisset (*super tribus & quatuor sceleribus*) sic enim dicimus: *O terque quaterque beati.* Verùm quia tribus non iungit quatuor, sed potius quatuor à tribus separat & disiungit, dicens: *Et super quatuor*; hinc magis genuinus videtur sensus, quem quæst. 1. indicaui, nimirum vt *quatuor* sumatur pro *quarto*, sensusque sit: Quia Damascus tria, id est, plurima perpetrauit scelera, nec his contenta addidit quartum, præ cæteris omnibus insigne & enorme, hac de causa indigna planè

A est venia, ideòque non parcam, sed plectam eam. Aut vt à Castro, q. d. Cum semel, iterum & tertiò pepercerim Damasceois, quartò enormi sceleri, quod cæteris addiderunt, nequaquam parcam, sed puniam. Quartum hoc scelus est, quod subdit: *Eo quòd triturauerunt in plaustris ferreis Galaad.* Cur enim inter tot scelera hoc vnum exprimit, & subdit Propheta, nisi quia hoc quartum erat, & enorme. Idem facit, idémque vt quartum scelus Gazæ, Tyri, Edom, Ammon & Moab nominat, & taxat vers. 6. 9. 11. 13. & cap. 2. 1. Cum enim post *quatuor*, id est, quartum scelus, hoc vnum subiiciat, planè significat illud ipsum esse quartum. Omnino enim enorme, cæteràque

B omnia superans erat hoc scelus, quod inaudita crudelitate plaustris ferreis triturarent Israëlitas, putà Galaaditas.

Tropol. S. Hieron. *Primum*, ait, *peccatum est cogitasse quæ mala sunt: secūdum cogitationibus peruersis acquieuisse: tertium quod mente decreueris, opere complesse: quartum post peccatum non agere pœnitentiam, & in suo sibi complacere delicto. Hoc faciunt omnes haretici, qui non solum cogitant, & faciunt mala, sed doctrina sua quosque simplices decipiunt, & in morem Damascenorum, qui interpretantur sanguinem bibentes, eorum quos deceperint sanguinem bibunt.* Et Rupert. *Primum*, ait, *scelus est voluntas peruersa & tunc peccator moritur interius.*

Tropol.

C *Secundum, voluntatem opere compleuisse, & hoc facto mortuus est peccator, & foras elatus; sed adhuc suscitari potest, sicut illum iuuenem Dominus suscitauit, qui per portam ciuitatis mortuus efferebatur. Tertiū scelus est, opus in consuetudinem vertisse: & tūc peccator mortuus & sepultus est; sed adhuc ad vitam suscitari potest sicut Lazarum sepultum iam quatriduanum & fœtentem Dominus suscitauit. Quartum scelus est, in suo sibi peccato complacere. Deóque ad pœnitentiam reuocanti, & legi eius redarguenti superbia spiritu resistere. Hoc scelus diabolicū est. Est enim cor impœnitens, & rebellio, ac defensio scelerum.* ideóque planè venia indignum, & pene irremissibile.

D Denique Hebræi nonnulli, quos sequitur Georgius Venetus in problem. S. Script. tomo 5. num. 114. cēsent Amos hic significare, quòd difficilè cōuertātur ij, qui quater vel pluries in idem peccatum corruunt. q. d. Super tribus sceleribus conuertam eos, super quarto autem non conuertam, sed ipsos sibi, suisque sceleribus & consuetudini voluntariæ derelinquam. Hoc tropologicum pariter est, non literale vt ipsi censent.

Non conuertam eum.] Aliqui codices legunt *eam*, scilicet Damascum: sed Rom. Heb. & Interpretes passim legunt *eum*, scilicet populum. Hunc enim Damascus significat: metonymicè enim ponitur continens pro contento, ciuitas pro ciuibus

E & incolis. hebr. est לא אשיבנו *lo aschibennu*, id est, non faciam reuerti eum, non reducam eum. Vatab. *non reuocabo eum*, scilicet furorem meum, sed effundam & cōplebo eum in Damasco. Septuag. *non auersabor eos*, id est, non auertam faciē meam, inquit Theod. à Damascenis, sed iratos firmiter illum conuertam ad eos, vt iras meas in eos effundam. Vnde Arabicus subinde vertit: *Non reuertar ab eis.* Cùm enim Deus scelera alicuius vlciscitur, dicitur firmare in eum vultum suum: sic aduersò Dauid petens veniam & gratiam Dei, ait: *Auerte faciem tuam à peccatis meis.* Psal. 50. 11. Verùm quia nulla furoris, nec faciei Dei præcessit mentio, hinc Secundò & genuinè, *non conuertam eum*

(Dama

(Damaſcum,id eſt,Damaſci populum) ſcilicet ad me, ſeu ad veniam & miſericordiam meam; ſed eum in ſuis ſceleribus, æquè ac ira & vindicta mea,derelinquam. Vnde Chald.& Pagninus vertunt: *non parcam ei*,ſed acriter puniam. ita S.Hier. Alber.& Hugo. Hinc Syrus vertit: *Non retraham, non reuerti faciam ab eis*. Arabicus Antiochenus: *Non ero pœnitens ſuper eo*: vel, *non conuertam eũ in locum ſuum*.q.d. E captiuitate non reducam eum in ſolum patrium. Huc pertinet expoſitio Sanchez.q.d. *Non conuertam eum*,id eſt, non reuocabo eum à morte,quæ ex iudicio & decreto Dei tam certò ei eueniet, vt iudicari debeat iam aduenisse. Videtur ergo iam eſſe mortuus,quia certæ morti deſtinatus:ab hac ego eum non conuertam,id eſt,non reducam,non liberabo.

Tertiò Arias, *aſcibennu* vertit *retribuam ei*, hoc eſt,ſcelera eius vlciſcar, ſicque per interrogationẽ legit,& explicat: Nũquid ob tria & quatuor, id eſt, plurima ſcelera non retribuam ei? omnino retribuam,& plectam eum. Arabicus Alexandrinus vertit nouè: *Super tribus & ſuper quatuor ſceleribus Damaſci non ſum triſtitia affectus*.q.d. Peccata me non affligunt,ſed ipſum peccantem.Meliùs idem cap.2.1. *non differam,non prolongabo*, ſcilicet vindictam.

Impertinens eſt Ruperti expoſitio: *non conuertam eum*, ſcilicet verticem Carmeli,ad priſtinum ſuum virorem & fertilitatem. Erronea eſt R. Salomonis, qui ex hoc loco contendit tribus tãtùm vicibus peccatorem pœnitentem à Deo recipi, quartò non recipi. Quin & Theologi nonnulli, peccatorem quandoque adeo grauiter & ſæpe peccare cenſent, vt in pœnam Deus deneget illi auxilium ſufficiens ad pœnitendum: quo fit vt pœnitere, & conuerti nequeat. Id autem fieri, cum impleuit menſuram peccatorum à Deo determinatam,de qua accipiunt illud Matth.23.32. *Et vos implete menſuram patrum veſtrorum*. Verùm hoc de copioſo & efficaci auxilio verum eſt, de ſufficienti falſum: ſic enim peccator non eſſet amplius viator, ſed cum damnatis quaſi damnatus, vtpote priuatus auxilio neceſſario ad ſalutẽ, ſine quo impoſſibile eſt eum ſaluari, & neceſſe damnari.

Impunitas eſt ingens flagellum.

Moral.diſce hic grauem Dei eſſe punitionem, cum ipſe peccatores non conuertit, nec à peccatis reuocat, ſed in iis derelinquit & obdurat, vti obdurauit Pharaonem:tunc enim ruunt in interitum præſentem,& æternum, vti contigit Pharaoni Exodi 7.3.vide ibi dicta. *Impunitas incuriæ ſoboles, inſolentiæ mater,radix impudentiæ, tranſgreſſionum nutrix*,ait S. Bern. libr.3. de conſidet. cap.5.

Eo quod triturauerint in plauſtris ferreis Galaad.] Quartum, & ſummum hoc eſt ſcelus Damaſci, ideóque irremiſſibile quoad vindictam, ob hoc enim Deus Damaſcum deſtinauit gladio & excidio Aſſyriorum. q.d.Damaſcus tria,id eſt, plurima ſcelera perpetrauit: ea diſſimulaui, iiſque adhuc pepercissem. Verùm quia quartum addidit,tam crudele,& horrendum;hinc vlterius non parcam,ſed vltor exurgam,in eúmque deſæuiam, vti ipſe ſæuiit in Iſraëlem. Certa ergo eum manet vltio,certũ excidium. Nota,perpetua à tempore Ioſue fuere bella inter Syros,quorum caput erat Damaſcus,& Iſraëlitas:tum ob viciniam,tum ob diſparitatem fidei & morum. Syri ergo ſæpe afflixerunt Iſraëlem, diſſimulante Deo;ſed intoleranda fuit afflictio, qua eos plauſtris ferreis tri-

A turarunt, quam proinde Deus diſſimulare & decoquere non potuit. Hæc afflictio contigit ſub Azael rege Syriæ, illámque ei flens prædixit Eliſæus, cùm ei regnum promitteret: *Scio*, inquit, *quæ facturus ſis filiis Iſraël mala:ciuitates eorũ munitas igne ſuccendes, & iuuenes eorum interficies gladio,& paruulos eorum elides, & pregnantes diuides*,4.Reg.8.12. itáque factum eſſe patet ibidem cap.13.verſ.3.*Attriuerat*,inquit,*eos Rex Syriæ*.& verſ.7.*Interfecerat eos Rex Syriæ,& redegerat quaſi puluerem in trituram areæ*. Vnde perſpicuum eſt, ait Theod. *quòd Damaſceni in aream quandam mulieres Iſraëlitides prouecentes, rotis ferratis tanquam ſpicas crudeliter triturabant.*

B *In plauſtris ferreis.*]Heb. חָרוּץ *charuts* ſignificat traham,ſiue tribulam,qua ſuper ſegetem circumacta,grana ex ea excutiuntur, teruntur & triturantur. Vnde & tribula à terendo dicta videtur. Radix enim חָרַץ *charats* ſignificat ſtringere,excutere,concidere, excidere. Hebræi enim triturabant plauſtris ferreis & dentatis, quaſi tribulis. Hoc,ait S. Hieron.eſt genus plauſtri, quod rotis ſubter ferreis atque dentatis voluitur, vt excuſſis frumentis, ſtipulam in area conterat & comminuat. Vnde Septuag.vertunt: *Secuerunt in ſerris ferreis*. Symma.*in rotis ferreis*. Tigurina: *in raſtris ferreis*. Alij: *in carpentis ferratis*. Vatab. *in tribulis ferreis*.

Aliqui hæc metaphoricè accipiũt,vt hac phraſi tantùm ſignificetur acerbitas afflictionis, qua C Azael afflixit Iſraëlitas, vt eos *inſtar tribulorũ frumentum in areis triturantium, iugularet atque contereret*, inquit S. Hieron. & Clarius. Verùm alij paſſim idipſum propriè accipiunt: tum quia idipſum Azaëli prædixit Elizæus loco citato: tum quia enormis hic ſæuitia ſignificatur, & punitur, tum quia olim victores victos,præſertim infideles,ſæuos & barbaros ita mulctabant. Sic Dauid Ammonitas, eo quòd legatos à ſe miſſos violaſſent & ſubſannaſſent, *ſerrauit, & circumegit ſuper eos ferrata carpenta, diuiſitque cultris, & traduxit in typo laterum*,2.Reg.12.31.

Moral. de crudelitate.

Moral.diſce hic, quàm crudelitas Deo & hominibus ſit exoſa, quámque Deus par pari refeD rat,vt crudelis ſit in crudeles,imò eos ſimili quod aliis intulerunt,tormento occumbere cogat:quia crudelitas hæc iuſtitia eſt,iuſtáque vindicta. Hac de cauſa hic per Amos, æquè ac per Iſaiam cap. 14.29.& ſequent. Ieremiam cap. 47. & ſequent. Ezech. cap.25. & ſequent. alióſque Prophetas Philiſthinis, Idumæis, Tyriis, aliiſque gentibus acerrima ſupplicia intentat, eo quòd ſæuierint in Iſraëlem populum Dei. Quocirca Ariſtoteles ad Alexand.hoc ei dat documentum: *Parcè effunde humanum ſanguinem: quia hoc illius eſt, qui nouit ſecreta cordium*. Periander apud Auſon.

Multis terribilis caueto multos.

Caſſiod.in pſal.10. *Quid prodeſt crudelibus perſequi,quos vident perſecutionibus ſemper augeri?* ExoE ſa & exploſa fuit vxor Hannibalis, ipſeque Hannibal, qui inſpecta humani ſanguinis foſſa, pulchrum in ea ſpectaculum dixerũt. ita Fulgoſ.lib. 9.cap.11. Crudeli Syllæ dixit Q. Catul. *Cum quibus tandem victuri ſumus, ſi in bello armatos, in pace inermes occidimus?* ita Eutrop.in Sylla. Auguſtus Cæſar audito Herodis infanticidio: *Mallem*,inquit,*Herodis porcus eſſe quàm filius*. Porcos enim non mactabant Iudæi. ita Macrob. libr.2. Satur.cap.4.Neroniana vox eſt: *Me mortuo terra miſceatur incendio*. ita Dion Nicæus in vita Neronis.

ronis. Quocirca mater Neronis Agrippina, cum eius iussu occideretur, Centurioni ferrum stringenti ventrem ostendens, clamabat: *Hunc percute: hic est ferro fodiendus, qui portentum istud genuit.* ita Sueton. in Nerone. Hi sunt Phalarides, Mezentij, Maximini, Timones, Diocletiani. C. Caligula frequenter exclamare solebat: *Vtinam vniuersus populus Rom. vnicam ceruicem haberet*, scilicet ad eam vno ictu amputandam. ita Eutrop. Eiusdem fuit hæc vox: *Mementote mihi omnia in omnes licere.* Vitellius occiso Othone cum suis, dum eius asseclæ tabem cadauerum abhorrerent, dixit, *optimè olere occisum hostem, & meliùs ciuem.* Sed hic tandem religatis post tergum manibus, iniecto ceruicibus laqueo, veste discissa, seminudus in forum tractus inter ludibria, tandem apud scalas Gemonias minutissimis ictibus excarnificatus, cōfectúsque est, indéque vnco in Tiberim tractus. ita Fulgos. lib. 9. cap. 11. Sic miserè periit Deo vindice, imò se occidit Nero. Sic & miserè perierunt Caligula, Maximianus, Diocletianus, Hannibal, Herodes. Verè Thales Milesius, rogatus quid difficile vnquam vidisset, respondit, Tyrannum senem. Quocirca Phalaris tyrannus dicere solebat: *Ego qui expertus vtrumque sum, tyrannidi malim subesse quàm præesse. Subditus enim aliorum malorum securus, vnum tyrannum metuit: tyrannus autem & eos qui foris insidiantur, & illos per quos seruatur.* ita Stobæus serm. 47. Quidam tyrannicidam optans, Bruti statuę subscripsit: *Vtinam viueres*; quòd opera Bruti Tarquinius ex vrbe pulsus esset. Cæsaris statuæ hos versus subscripserunt:

Brutus quia reges eiecit, primus consul factus est.

Hic quia consules eiecit, rex postremus factus est.

Nec multò pòst Cæsar à Senatoribus viginti tribus vulneribus in curia confossus est. Mithridates vna epistola octoginta millia Romanorum in Asia, per vrbes negotiandi causa dispersa, interemit; tantámque prouinciam iniusto, sed non inulto, sanguine respersit. Nam à Romanis in eas angustias redactus est, vt veneno mortem sibi consciuerit. Quocirca ipse cum maximo cruciatu, veneno repugnantem (ex longo eius vsu) spiritum suum tandem succumbere coëgit. S. Cyprian. tract. de oratio. domin. ait, homines superare bestias crudelitate: leones enim pepercerunt Danieli in lacu, in quem eum coniecerát Medi: & cum Achab persequeretur Eliam, pauerunt eum corui, 3. Reg. 17. *O humana malitia*, inquit, *detestanda crudelitas fera parcunt, aues pascunt, & homines insidiantur & sæuiunt.* Idem ad Demetrianum sub Decio, & cum Decio ac Valeriano, persecutorem Christianorum: *Innoxios*, ait, *iustos, Deo charos domo priuas, patrimonio spolias, catenis premis, carcere includis, bestiis, gladio, ignibus punis. Nec saltem contentus es dolorum nostrorum compendio, & simplici ac veloci breuitate pœnarum: admoues laniandis corporibus longa tormenta, multiplicas lacerandis visceribus numerosa supplicia, nec feritas, neque immanitas tua vsitatis potest contenta esse tormentis: excogitas nou[illegible] ingeniosa crudelitas. Quæ hæc est insatiabilis carn[illegible]a rabies? quæ inexplebilis libido sæuiendi?* Sed & D[illegible]io vices repēdit Deus, effecitque vt à Gothis, quo[illegible] Arrianos effecerat, acie victus, fugiens in casam palustrem, ab eisdem igne subiecto concrematus sit. Valerianum verò Sapori Persarum regi captiuum tradidit, qui conscensurus equum eo pro scabello vtebatur. Denique septem illi Machabæi fratres, crudeliter ab Antiocho excruciati & frixi, eidem quasi leones insultarunt, & crudelem æquè necem ei quasi Prophetæ intentarunt, 2. Machab. 7. inter quos minimus natu vers. 31. *Tu verò*, ait, *qui inuentor omnis malitiæ factus es in Hebræos, non effugies manum Dei.* Et mox: *Tu autem, ô scelestè, & omnium hominum flagitiosissime, noli extolli vanis spebus, in seruos eius inflammatus: nondum enim omnipotentis Dei, & omnia inspicientis iudicium effugisti: nam fratres mei modico nunc dolore sustentato, sub testamento æternæ vitæ effecti sunt: tu verò iudicio Dei iustas superbiæ tuæ pœnas exsolues.* Verùs fuit vates: nam Antiochus paulò pòst acerrimo viscerum dolore, & fœtore intolerabili excruciatus, corrosus à vermibus, blasphemam animam dæmoni exhalauit, 2. Mach. 9.

Et mittam ignem in domum Azaël.] Putà in fa- Vers. 4.
miliam & posteros Azael. Iam enim Azael mortuus erat, & regnabat filius eius Benadad, de quo sequitur, vt patet 4. Reg. 13. 22. & seq. Ignem intellige, tum propriè dictum, solent enim victores dum vrbes rebelles capiunt & excindunt, ferro flammáque in eas grassari: tum acres pœnas & efficaces strages, ac excidium gentis & regni. Hoc enim in Script. per catachresin significat ignis, qui omnia depascitur & in cineres redigit. Porrò hæc strages Damasci facta est à Teglathphalasar rege Assyriorum, qui vocatus ab Achaz rege Iuda, presso & pene oppresso à Rasin Rege Syriæ, & à Phacee rege Israël, in auxilium, Damascum obsedit, cepit, excidit, Rasin occidit, Damasci ciues transtulit Cyrenen, vt patet 4. August. 16. 5. ita S. Hieron. Theod. Remig. Lyran. Arias & alij. Nominat Azael, quia is vixit, & afflixit Israëlem paulò antè tempore Amos, putà sub Ioachas, auo Ieroboam sub quo prophetauit Amos. Porrò Deus non puniuit Damascum & Azaelem statim, sed de more expectauit, vt posteri implerent mensuram peccatorum à se vindictæ præstitutam, quod factum est tempore Rasin: vnde tunc & filios, & patres in filiis puniuit, & euertit.

Et deuorabit domos (palatia) *Benadad.*] Benadad hic fuit filius Azaelis, 4. Reg. 13. 24. ac proinde diuersus à Benadad, qui pugnauit contra Samariam tempore Achab 3. Reg. 20. 1. Illum enim occidit Azael, eiúsque regnum occupauit 4. Reg. 8. 7. & seq. Porrò illo tempore multi Reges Syriæ vocati sunt Benadad. Adad enim, siue Adarezer fuit primus rex Syriæ, quem deuicit Dauid 2. Reg. 8. ab hoc successores dicti sunt Benadad, id est, filius, vel hæres & successor Adad. Iam strages hæc facta est, non sub Benadad filio Azaelis, sed sub nepote eius Rasin, vti iam dixi.

Et conteram vectem Damasci.] *Vectem*, id est, Vers. 5.
portas: hæ enim vectibus obserari solent. Rursum *vectem*, id est, robur, vt vertit Chald. (robur enim portarum est in vectibus: hinc vectis typus est roboris) putà Duces, milites, arma, animos, munitiones, annonam, quibus quasi vectibus se communierant, & inuictos putabant Damasceni: sed nil horum Deo, per Assyrios oppugnanti eos, resistere valuit, imò omnia ab eo contrita, illico prolapsa corruerunt.

Et disperdam habitatorem de campo idoli.] Damascus, eique adiacens planities, vocatur hic campus, isque idoli: quia idolis abundans, iisque addictissima, inquit S. Hieron. & Theodor. Tigurina & Arias vertunt: *De valle vanitatis.* Talis & fuit Damascus: quæ vanitati dedita, ideóque Deo puniente excisa & euanescens, toti orbi vanitatis speculum dedit. Septuag. & Theod. retinent vo-

cem

cem hebræam, vertúntque: *De domo On.* Symma. & V. editio: *De domo iniquitatis.* Aquila: *De domo inutili.* Eadem Damascus mox vocatur domus voluptatis, id est, deliciis affluens: in qua sceptrum tenebat rex Rasin, quando ea, illo occiso ab Assyriis euersa est. Pro *voluptatis* hebr. est עדן *Eden*: vnde græcum ἡδονὴ, id est, voluptas. Hinc pro *Eden* Septuag. vertere solent ἐδὲν; hoc tamen loco vertunt Charran: quia Eden regio, in qua situs erat paradisus terrestris, fuit in Mesopotamia, & locis vicinis, in quibus sunt Charræ, vrbs Parthorum, vbi cæsus est Crassus Romanus, vti ostendi Genes. 2. 8. Porrò Theod. idipsum sic exponit q.d. Non solùm Damascum, sed & accolas omnes, & eos qui ex Charran eo habitatum commigrarunt, captiuos efficiam. Complut. retinent *Eden*, sed B corruptè legunt *Adan*, vel vt Villalpando in cap. 27. Ezech. vers. 23. legit, *Adam*; eo quòd Eden fuerit locus Adami: ipse enim à Deo in Eden collocatus est. Hinc & Syrus vertit: *In domo Adon.* Porrò Damasci regio & ditio non longè abest à Mesopotamia, in qua fuit Eden & paradisus terrestris. Rursùm ipsa Damascus vrbs & regio amœna est, & fertilis: quocirca & ipsa suam habuit Eden vrbem, vel regionem, ad quam hic alludit Amos. Vnde de hac Damascena Eden loqui Ezechiel. cap. 27. 23. & Isaiam cap. 37. 11. censet Marinus in lexico, & alij nõnulli. Alludit ergo Amos ad Eden paradisi, & ad Adam, quem nonnulli à C Deo creatum censent in Damasceno agro, ex terra rubea, indéque dictum Adam. Adam enim, vel Edom, hebr. idem est quod rubeus, vel rufus, de quo dixi Genes. 2. 7. q.d. Sicut Adamum ob peccata expuli ex Eden paradisi, sic Damascenos ob scelera expellam ex sua Eden, id est, loco voluptatis. Addunt alij, in Damasco occisum esse Abelem à Cain, indéque nomen accepisse. Damascus enim hebr. idem est quod *sanguinem bibens* (ait S. Hieron. in cap. 27. Ezech.) scilicet Abelis. ita Sanchez. Sic etiamnum hodie Deus gentes suis regionibus, & priuatos suis ditionibus opulentis, & viridariis, ac paradisis deliciosis expellit ob eorum crimina, præsertim illis ipsis locis commissa, D vti vidimus in Belgio. Denique Arabicus vertit: *Et concidam elationem* (fastum) *de virtute* (robore) *eius.*

Et transferetur populus Syriæ Cyrenen.] Duæ vrbes dictæ fuerunt hebr. קיר *kir*, & latinè Cyrene. Prima fuit in Libya, à qua denominata est regio Cyrenaica, ait S. Hieron. & Strabo lib. 17. de hac ait Lucas Act. 2. 10. *Et partes Libyæ quæ est circa Cyrenen.* Secunda fuit in Media. Hic agitur non de prima, vt censuit S. Hieron. Remig. & Hugo; sed de secunda. Hæc enim Assyriis erat subiecta & vicina: vnde eò Syros expugnata Damasco transtulerunt Assyrij, 4. Reg. 16. 9. idque disertè asserit Ioseph. dicens lib. 9. 13. *Teglathphalasar Damascenos* (à se victos & expugnatos) *in superio-E rem Mediam destinauit.*

Dicta est Cyrene ab Hebræo, & Chaldæo (lingua enim Assyria & Chaldæa vicinæ sunt, & dialecti duntaxat linguæ Hebrææ) *kir*, id est, paries, murus; quòd egregiè murata & munita esset, quasi arx & propugnaculum regionis. Id ita esse patet ex Isaiæ 16. 7. vbi tertia *kir*, siue Cyrene in Moab, hebr. vocatur קיר חרשת *kir charescet*, id est, habens muros lateritios. Vnde noster vertit, *muros coctis lateris.* vide ibi dicta. Septuag. pro Cyrene vertunt ἐπίκλητος, id est, nominatus: *Transferetur*, inquiunt, *populus Syriæ nominatus*: quia hebr.

A קיר *kir*, id est, Cyrenen, acceperunt non vt proprium vrbis, sed vt appellatiuum: rursum *kir* censuerunt idem esse quod קרא *kira* per *Aleph*, id est, vocatio, nominatio. ita S. Hieron. Verùm *kira* est femininum, non masculinum. Meliùs ergo noster & alij vertunt vt proprium, *Cyrenen.*

Super tribus sceleribus Gazæ.] A minis & onere Damasci transit ad minas & onus Gazæ, & Philisthinorum, ob tria, id est, plurima eorum scelera, & quatuor, id est, quartum, scilicet, quòd *transtulerint captiuitatem perfectam*, de quo mox. Phrasim hanc iam explicui in onere Damasci vers. 3. Porrò Philisthæa quinque habuit vrbes, & satrapias, totidem satrapis, siue Principibus subiectas. Vrbium nomina sunt, Geth, ex qua natus est B Goliath, quem occidit Dauid; Accaron, Azotus, Ascalon, & Gaza, quæ Iudæis fuerunt infensissimæ, & perenne cum eis bellum gesserunt. Dicitur *Gaza* hebr. עזה *hazza*, vel *Gaza* (hebræum enim *Ain*, quia gutturale, imò pectorale, solet sæpe verti per g, vt patet in Gomor, Gomorrha, Phegor, in quibus pro g, hebr. est Ain) id est, fortis, à munitione. ita S. Hieron. & alij. Errat ergo Pomponius Mela lib. 1. de situ orbis c. 11. dum ait, huic vrbi inditum esse nomen Persicum, dicique Gazam, id est, ærarium: gaza enim persicè pecuniam opésque significat; eo quòd Cambyses, inquit, cùm Ægyptum inuaderet & spoliaret, in Gazam belli opes cõtulerit. Nam tempore Amos, C imò Mosis & Abrahæ, qui longè præcesserunt Cambysen, hæc vrbs vocabatur Gaza, vt patet Genes. 10. 19. & Deuter. 2. 23. Illud ergo etymon Gazæ quod affert Mela, verum esse potest de Gaza Mediæ (hæc enim Persis erat vicina) de qua Ptolom. lib. 6. c. 2. aut Æthiopiæ, de qua Ptolom. lib. 4. cap. 7. non Palęstinæ, vt ipse habet. Gaza postea dicta est Gazera.

Vsa1. 6.

Contra Gazam & Philisthæos prophetat quoque Ieremias c. 47. eísque excidium per Chaldæos intentat. Vide ibi dicta.

Tropol. S. Hieron. Gaza, inquit, hebr. idem est quod fortitudo, vel imperium. Edom est rufus, sanguinarius & terrenus. Azotus, vel vt hebr. *As-* Tropol.

D *dod*, idem est quod ignis vberis, siue patrui. Ascalon idem est quod ignis homicida, siue appensa & ponderata. Accaron idem est quod στείρωσις, id est, sterilitas; & ἐκρίζωσις, id est, eradicatio. Hisce omnibus significantur Iudæi (æquè ac hæretici) qui persecuti sunt fideles. Hi enim dicuntur Gazæi: quia fortitudinem scientiæ suæ, & imperium sibi repromittunt. Vocantur Azotus: quia vbera Synagogæ iam non lacte, sed igne sunt plena; & quæ mentitur ignem habere se patrui, eius vniuersa generatio ignibus deputanda est. Vocantur Ascalon: sicut enim ignis Domini saluos faciet eos, quorum corda penetrauerit; sic ignis iste qui de cœlo decidit quasi fulgur, qui succendit dia-E boli sagittas, quoscunque afflauerit interficiet. Vocantur Accaron: quia steriles sunt & eradicati, iuxta illud Osee 9. *Quid dabis eis? Da eis vuluam sterilem, & vbera arentia.* Vocantur Geth, id est, torcular, scilicet diaboli. Vocãtur Philisthiim, id est, cadentes poculo. Cum enim inebriati fuerint corruent, & in suo vomitu volutabuntur. hucusque S. Hieron. Pressiùs Rupert. *Gaza*, ait, *sonat fortitudinem, & Iudæorum designat rebellionem aduersus veritatem. Azotus interpretatur ignis vberis, siue patrui; & ardentem in illis significat inuidiam patris eorum diaboli, quæ exuberat in eis. Ascalon interpretatur ignis homicida, & homicidialem*

illorum furorem designat. Accaron, sterilitas, & inopiam illorum, quia fructum spiritus fugiunt, & paleam literæ sectantur, significat. Philisthum, potione cadentes, & illorum verè ebriosum hoc nomine intelligimus scandalum, iuxta illud Psal. 68. Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum, & in retributionem, & in scandalum: Obscurentur oculi eorum ne videant, &c.

Eo quòd transtulerint (Gazenses & Philisthæi) *captiuitatem perfectam*, id est, plenam & absolutam, ita vt vix vnum Iudæum reliquerint, quem non captiuum abduxerint: *vt concluderent eam in Idumea*. Vatab. *Et tradiderint eam ipsi Edom*. q.d. Philisthini omnes penè Iudæos abduxerunt, eósque vendiderunt Idumæis infensissimis Iudæorum hostibus, vt ibi velut æterno carcere clauderentur, sine vlla spe liberationis & libertatis, ibique agerent vitam seruilem & asperam in sordidis, duris & continuis laboribus, seminudi, famelici, afflicti, oppressi. Hæc enim est perfecta captiuitas. ita S. Hieron. Theod. Remig. Hugo, Lyran. Arias, Ribera, Sanchez & alij. Quando hanc captiuitatem ex Iudæa abduxerint Philisthæi, nec ex Scrip. nec ex Iosepho liquet. Nam quod Remig. & Hugo putant, eam contigisse in excidio Samariæ & decem tribuum: Alij, in excidio Ierusalem & Iudææ per Chaldæos: Alij, tempore Achaz 2. Paral. 28. vers. 17. & 18. falluntur. Hæc enim omnia contigerunt post tempora Amos: ipse enim prophetauit sub Ozia, qui fuit auus Achaz: captiuitas autem hæc eius prophetiam antecessit, eratque iam præterita, vti ipse hic ait. Pro *perfectam* hebr. est שלמה *sceloma*, id est, perfecta, vt vertunt noster, Aquila, Symmach. & Theodotion. Verùm Septuag. aliis punctis legentes שלמה *scelomo*, vertunt *Salomonis*. Iam captiuitas Salomonis, est captiuitas Iudæorum, qui fuerunt populus & posteri Salomonis: à Rege enim tam præclaro & illustri, splendorem & claritatem populi demonstrat, inquit Theod.

Et mittam ignem in murum Gazæ.] *Ignem*, id est, cladem & stragem; vel etiam ignem propriè dictum. Minatur Gazæ & Philisthinis excidium per Nabuchodonosor. Hic enim Philisthæos vastauit, vt patet Ieremiæ 25. 20. & c. 47. vers. 4. vide dicta illis locis.

Vers. 9.] Hæc dicit Dominus: Super tribus sceleribus Tyri, & super quattuor non conuertam eum: eo quòd concluserint captiuitatem perfectam in Idumæa, & non sint recordati fœderis fratrum.

Vers. 10.] Et mittam ignem in murum Tyri, & deuorabit ædes eius.

Vers. 11.] Hæc dicit Dominus: Super tribus sceleribus Edom, & super quattuor non conuertam eum: eo quòd persecutus sit in gladio fratrem suum, & violauerit misericordiam eius, & tenuerit vltrà furorem suum, & indignationem suam seruauerit vsque in finem.

Vers. 12.] Mittam ignem in Theman: & deuorabit ædes Bosræ.

Vers. 13.] Hæc dicit Dominus: Super tribus sceleribus filiorum Ammon, & super quattuor non conuertam eum: eo quòd dissecuerit prægnantes Galaad ad dilatandum terminum suum.

Vers. 14.] Et succendam ignem in muro Rabba: & deuorabit ædes eius in vlulatu in die belli, & in turbine in die commotionis.

Vers. 15.] Et ibit Melchom in captiuitatem, ipse, & principes eius simul, dicit Dominus.

Super tribus sceleribus Tyri.] A Philisthæis transit ad Tyrios, eisque præter tria, id est, plurima scelera, idem quartum de Iudæis in captiuitatem abductis obiicit; pœnámque eandem subiicit & intentat: *Non conuertam eum*, scilicet ad gratiam & veniam. q.d. Non parcam Tyro, sed *mittam ignem* in eam. Eadem scelera, idémque excidium per Chaldæos intentat Tyro Isaias c. 23. Ezechiel c. 27. Ieremias c. 47. 4. vide dicta illis locis. Vers. 9.

Eo quòd concluserint captiuitatem perfectam in Idumæa.] Hebr. לאדום *leedom*, id est, *ipsi Edom*. q.d. Quia captiuarunt omnes Iudæos, eósque vendiderunt Idumæis, qui nati sunt hostes Iudæorum, æquè ac Philisthini; cum quibus aliísque vicinis gentibus conspirarunt in excidium Israëlitarum, iuxta illud Psal. 82. 8. *Aduersum te testamentum disposuerunt tabernacula Idumæorum, & Ismaëlitæ. Gebal, & Ammon, & Amalec; & alienigenæ* (Philisthini) *cum habitantibus Tyrum.* ita S. Hieron. Theodor. Lyran. Hugo & alij. Porrò quando hanc captiuitatem intulerint Iudæis Tyrij, ignoratur, vti de Philisthinis dixi vers. 6. Albertus & Vatab. censent eam illis intulisse, quando illi fugientes è Iudæa, ob inuasionem Assyriorum & Chaldæorum, in Tyrum, quasi in asylum, à Tyriis capti & venditi sunt Idumæis. Remigius verò & Arias censent, Iudæos mercium causa venientes Tyrum à Tyriis comprehensos, venditósque fuisse. Theodor. autem: *Externi*, inquit, *Iudææ tribus vicini, continenter cum hac bellum gerentes, quos capiebant non aliis quàm Idumæis vendebant, qui illorum inimici, & maximi hostes erant.*

Et non sint recordati fœderis fratrum.] Quod scilicet Hiram rex Tyri pepigit cum Salomone rege Iudæorum: illud enim tantum támque arctum fuit, vt se inuicem fratres nominarent, vt patet 3. Reg. c. 5. & 9. ita S. Hieron. Theod. Hugo, & Lyran.

Aliter Vatab. *fœderis fratrum*, id est, quod debuerat esse inter fratres, putà inter Iacob & Esau, eorúmque posteros Israëlitas & Idumæos. q. d. Tyrij inter fratres excitarunt odia, nimirum Idumæos concitarunt contra Iudæos, dum eis Iudæos quasi seruos vendiderunt. Hoc scelus est ingens, mihique displicens; ideóque excidio Tyri illud puniam & vindicabo.

Mittam ignem in murum Tyri.] Ignis synecdochicè, vel catachristicè quamuis pœnam, stragem, & calamitatem significat, vt dixi vers. 4. Hæc vastatio Tyri facta est per Nabuchodonosorem, qui post tredecim annorum obsidionem, eam expugnauit & vastauit, vti docet Ezechiel c. 29. 18. & Ieremias cap. 27. 3. & cap. 47. 4. vide ibi dicta. ita S. Hieron. Remig. Hugo, Lyran. & alij passim. Vers. 10.

Super

Vers. 11. *Super tribus sceleribus Edom.*] A Tyriis transit ad Idumæos, idémque scelus persecutionis Iudæorum in iis culpat & plectit. Cœpit enim hoc dissidium ab ipso Esau, qui ob erepta sibi primogenita à Iacobo, eum internecino odio persecutus est: vnde factum, vt odium fratrum seruaretur in posteris, ait S. Hieron. nam illud cum semine prorogarunt, non tam ipse, quàm nepotes eius in posteros: quod tam acre & continuum fuit, vt Psal. 136. 7. Numer. 20. 18. & alibi, acerbè de eo querantur Prophetæ. Porrò, quàm hoc scelus Deo displicuerit, declarat hic ipse dicens: *Quòd persecutus sit in gladio fratrem suum* (alludit ad Genes. 27. 41. & magis ad Numer. 20. vers. 18. vbi Idumæi armati Israëlitas ex Ægypto tendentes in Chanaan, transitu prohibeurunt) *& violauerit misericordiam eius.* Tigurina: *Corrupit viscera miserationis suæ*, quibus scilicet debebat fratrem suum prosequi, eiúsque afflicti misereri. Septuag. *Quòd violauerit μήτραν*, id est, *matricem*, siue vuluam matris. (Hebr. enim רחם *rechem* & vuluam, & misericordiam significat, ait S. Hieron.) *in terris.* Iacob enim & Esau fuerunt gemini, & ex eadem Rebeccæ matrice eodem tempore prodierunt: vnde inter se dissidentes, videtur vuluam matris, ipsámque matrem violasse & lacerasse. Quocirca Romana editio Septuag. habet: *Quòd violauerit μήτραν*, id est, *matrem.* Et Symmachus: *Quòd violauerit viscera propria, vt obliuisceretur germanitatis, & obduraret viscera misericordia, fratrémque se esse nesciret, & contemneret vuluam Rebeccæ, quæ vno partu geminos edidisset infantes*, ait S. Hieron. Et mox tropologicè Idumæos, id est, terrenos & sanguinarios, ait, esse Iudæos, qui persecuti sunt fratres, id est, Christum, Apostolos, & Christianos. *Hi enim violauerunt misericordiam ac iura naturæ, obliti que sunt matris suæ Rebeccæ, quæ interpretatur patientia, & simul eos generauit in Christo, & dummodo nos interficiant, volunt igne comburi.* Denique Arabicus vertit: *Et esurire fecerunt anxios in terra eorum, & furtum rapuerunt testimonium debitum animis eorum.*

Mor. de fratrum discordia. Moral. nota hic, quàm displiceat Deo fratrum discordia, lites & bella, quámque seuerè illa puniat & vindicet. Arctissima enim in fratribus sanguinis coniunctio, iure naturæ, diuino & humano, summam postulat concordiam & amorem.

Frater enim dicitur, quasi *ferè alter*, ait Gellius lib. 13. & Cicero lib. 3. Epist. 7. *Fratris*, ait, *officium est, ergo fratrem cum ferè alterum nosci.* Hinc Salustius in Iugurtha: *Quis*, ait, *amicior, quàm frater fratri? aut quem alienum fidum inuenies, si tuis hostis fueris?* Quocirca Antisthenes, *fratres concordes* dicebat, *omni pariete esse fortiores.* ita Laërt. lib. 6. c. 1. Et Sapiens Prouer. 18. 19. *Frater*, inquit, *qui adiuuatur à fratre, quasi ciuitas firma.* Cain fratrem Abel occidens, à Deo maledictus, tremulus, vagus fuit & profugus, Genes. 4. 14. Et Ismaël, quia persecutus est fratrem Isaac, iussu Dei ab Abrahamo domo pulsus, & exhæredatus est. *Ismaël*, ait S. August. lib. 1. de vnico baptismo, & habetur dist. 56. can. Ismaël, *vt separaretur à populo Dei, non obfuit mater ancilla, Agar, sed fraterna discordia.* Pygmalion rex Tyri, quia Sichæum patruelem occidit, vt eius opibus potiretur, orbis fuit probrum, de quo Virg. 1. Æneid.

Pygmalion scelere ante alios immanior omnes,
Quos inter medius venit furor. Ille Sichæum
Impius ante aras, atque auri cæcus amore,
Clam ferro incautum superat.

Romulus Remum fratrem occidit, itáque, vt ait Lucan. 1. pharsl.

Fraterno primum maduerunt sanguine muri.

Quocirca Horat. Epod. 7.

Acerba, ait, fata Romanos agunt,
Scelúsque fraternæ necis,
Vt immerentis fluxit in terram Remi,
Sacer nepotibus cruor.

Antiochus Epiphanes Demetrium, fratris Seleuci filium, regno paterno exclusit: hinc inter vtrius que posteros, continua per ducentos annos fuerunt bella, altero alterum vicissim obtruncante, & pro eo regnante. Audi Plutarch. tract. de fraterno amore: *Antiochi, Seleuci, Grypi, Cyziceni, cùm non didicissent secundo à fratribus esse loco, sed purpuras ac diademata appeterent, seipsos inuicem, ipsámque adeo Græciam multis calamitatibus oppleuerunt.*

Iugurtha rex Numidarum, perfidè fratres regno spoliauit, ideóque à Mario Consule cæsus, captúsque, Romæ in carcere necatus est, vt patet ex Salustio in bello Iugurthino.

Verè Petrarcha Dial. 83. *Vt ferme nullus amor æquior fraterno, sic nullum, vbi inceperit, iniquius odium, nulla acrior inuidia. Sic paritas incitat animos, atque incendit, cum cedendi pudor, & amor excellentiæ ardentior, quo incunabulorum recordatio, & quæcunque beneuolentiam paritura viderentur, vbi semel à recto calle deflexum est, odium & contemptum pariunt.* Et Aristot. lib. 7. polit. 7. *Fratrum contentiones & iræ sunt acerbissimæ, & qui se maximè amant, hi se nimium oderunt.* Caracalla Imp. occidit fratrem Getam: ad mitigandam inuidiam parricidij, suasit ei Bassianus præfectus, vt fratrem Getam appellaret Diuum: *Sit*, inquit, *Diuus, dum non sit viuus.* Et sic fratrem in diuos retulit. *Ita regnandi cupiditas nescit iura pietatis*, inquit Spartian. Quocirca Deo vindice pari modo à Martiali Tribuno Caracalla obtruncatus est, cum paulò antè ei in somnis apparuisset pater cum gladio, dicens: *Vt tu fratrem tuum interfecisti, sic ego te interficiam.* ita Dion Cassius lib. 78. Histor. Romanæ.

Ex aduerso amor fraternus, Dei & hominum gratiam conciliat. Cyrus apud Xenophon. lib. 8. *Qui*, inquit, *ex eodem semine sunt orti, & nutriti ab eadem matre, & in eadem domo adoleuerunt, ab eisdem parentibus amati, eandem matrem, eundémque patrem appellant; quomodo hi non sint omnium inter se coniunctissimi?* Tales inter ethnicos fuere Agamemnon & Menelaus, Eumenes & Attalus, Ariamenes & Xerxes, Craterus, & Antigonus, Casander & Pitilaus, Castor & Pollux, ait Plutarch. loco citato. *Dulcior*, ait S. Chrysost. *nonne Deum est oratio, non quam necessitas transmittis, sed quam charitas fraternitatis commendat.* Fratrum amor quantum bonum.

Hierocles lib. de fraterno amore: *Sicut oculi*, inquit, *manúsque, si anima & mentis per se compotes fierent, reliquas partes omni studio curarent propter intercedentem ipsis communionem; quoniam ne ipsæ quidem functionem suam rectè administrare possunt citra præsentiam aliarum partium, ita nobis etiam qui homines sumus, & animam nos habere fatemur, omnibus viribus annitendum est, vt fratribus decenter vtamur. Magis enim quàm partes corporis, ad auxilium mutuum fratres compositi esse videntur.* q. d. Fratres quodammodo corporis tui partes sunt, sicut oculi tui, pedes, manus, &c. eos ergo dilige & iuua, vti pes iuuat manum, manus pedem. Intaphernis vxor Dario permittente vt vnum ex suis eligeret, cuius vitam sibi deposce-

get, fratrem elegit. Rege admirante, & causam sciscitante: *Alius*, inquit, *maritus, alij liberi, si Deus volet, possunt contingere; alium fratrem parentibus vita functis, non est quod sperem.* ita Plutar. loco citato, qui & addit. *Sicut*, inquit, *minores numeri additi maioribus, eos multiplicant, & vicissim multiplicantur ipsi; sic frater obsequens fratri euecto ad honores, auget illius dignitatem, & vicissim ornatur illius splendore.* Porrò Ioseph Abbas apud Cassian. collat. 16. cap. 6. Fraterni, ait, amoris primum fundamentum est, superbiam mundi contemptui habere: iniustum enim est, vt supellex vilissima pretiosissimæ rei, putà dilectioni fratris, præferatur. Secundum, vt vnusquisque suas resecet voluntates, ne se sapientem & consultum esse indicans, suis malit, quàm fratris definitionibus obedire. Tertium, vt sciat omnia, etiam quæ vtilia ac necessaria æstimat, postponenda bono charitatis & pacis. Quartum, vt credat nec iustis, nec iniustis de causis penitus irascendum. Quintum, vt aduersùs se iracundiam fratris, etiam sine ratione conceptam, eo modo quo suam, curare desideret, sciens æqualiter sibi perniciosam esse alterius tristitiam, ac si aduersùs alium ipse moueatur, nisi eam quantum in se est, de fratris etiam mente depulerit. Ita Pimenius Abbas in vitis Pat. lib. 7. c. 42. iussit fratribus, vt idolum lacesserent iniuriis: cúmque idolum nulla iniuria monerc-tur, ait: *Fratres ecce septem sumus: si vultis ergo pariter manere, vt lucrum animæ faciamus, sit idolum illud nobis in exemplum, nequando iniuriatur aliquis, irascatur; ne quando ab eo venia petitur, glorietur aut extollatur: quod si non ita vultis, vnusquisque vadat quò vult.* Præclarè S. Hieron. libr. 1. in Thren. cap. 3. *Ille verè & non ex parte perfectus est, qui & in eremo squalorem solitudinis, & in cœnobio infirmitates fratrum æquali magnanimitate sustentat.* Fratrum ergo & sororum concordia, suauissimum edit concentum in auribus Dei & hominum, adeóque sorores concordes, sunt quasi Musæ. Nam ob beneuolentiam & amorem sororium, Musæ quasi ὁμοῦ οὖσαι, id est, simul semper degentes, nuncupantur, ait Plutar. loco citato.

Amoris fraterni bases quinque.

Sorores concordes sunt Musæ.

Tales Musæ diuini consensus & concentus fuerunt SS. Fides, Spes & Charitas, tres filiæ S. Sophiæ, quæ tam sanguine, quàm sanctitate ac martyrio sorores, sicut in vita dilexerunt se, ita & in morte non sunt separatæ, quam gloriosam pro Christo obierunt die prima August. Tales S. Ruffina & Secūda die 10. Iulij: tales S. Nymphodora, Menodora & Metrodora sorores, virgines & martyres sub Maximiano 10. Septembris: tales S. Tarsilla & Æmiliana materteræ S. Gregorij, de quibus ipse homil. 38. in Euang. tales S. Pulcheria, Placilla, Arcadia & Marina, sorores Theodosij Imp. quas S. Pulcheria in aula quasi in cœnobio educauit, secúmque virginitatem Deo consecrare docuit. ita Cedrenus, Zonaras & alij, atque ex his noster Raderus in Aula Theodosij; vt meritò patres omnes in conc. Calcedonensi, Pulcheriæ iam Augustæ, vno ore acclamarint: *Noua Helena, munimen orthodoxorum, & gloria Ecclesiarum!* Tales Musæ & Musici cœlestes, fuere S. Ioannes & Paulus sub Iuliano Apostata, quos eadem fides & passio verè fecit esse germanos: tales S. Basilius & S. Gregorius Nyssenus: tales S. Gregorius Thaumaturgus & Athenagoras: tales S. Gregorius Nazianzenus & Cæsarius cum S. Gorgonia: tales septem fratres Machabæi 2. Mach. 7. tales septem filij S. Felicitatis, & totidem

A S. Symphorosæ, quos ardens charitas & in vita, & in morte coniunxit, ac simul omnes eadem martyrij laurea decorauit: tales Godefridus Bullonius & Balduinus eius frater, qui coniunctis animis & armis terram sanctam recuperarunt, primique Ierosolymæ reges coronati sunt: tales Iudas, Ionathas & Simon Machabæi, qui conspirantes, paucis copiis, sed vnitis, numerosos Antiochi exercitus profligarunt. Funiculus triplex difficilè rumpitur. Nota est Scilnri historia.

Et tenuerit vltra furorem suum.] Hebr. יטרף *iitroph*, id est, *& rapuerit*, id est, instar animalis rapacis sæuierit, ait Vatab. Septuag. vertunt: *Et rapuit in testimonium horrorem suum, & impetū suum custodiuit in victoriam*, id est, vt S. Hieron. legit, *in* B *æternum*, hebr. enim לנצח *lanetsach*, id est, *in victoriam*, idem est quod *in finem*, vt patet in inscriptione Psal. 4. 5. 6. 8. Complut. legunt ἐις νῖκος, id est, *in contentionem*, pro ἐις νῖκον, id est, *in victoriam*. Rursum pro לעד *laad*, id est, *vltra* vel *in secula*, vt vertit Syrus; vel *in æternum*, Septuag. & Arabicus legerunt לעד *laed*, id est, *in testimonium*. noster optimè *iitroph* vertit *tenuerit*: quia rapere vltra furorem suum, Hebræis idem est, quod eum seruare & retinere, nimirum ex furore rapere, sæuire & lacerare prædam, vel hostem: vel rapere furorem vltra metas humanitatis, & inhuma-C niter sæuire. Vnde Marinus in lexico vertit: *Eo quòd lacerarit in æternum furore suo.* Denique Heb. אף *appo*, & furorem, vt vertit noster, & horrorem, vt vertunt Septuag. significat: atque עברה *ebra*, tam indignationem, vt vertit noster, quàm impetum, vt vertunt Septuag. denotat. ita S. Hieron.

Mittam ignem.] Per Chaldæos & Nabuchodonosorem, vt patet Ierem. c. 25. 27. & Ezech. 27. Vers. 12.

Theman.] Vrbs est, & regio Idumææ, cuius rex fuit Eliphaz amicus Iob, qui inde dictus est Themanites. Distat à Petra vrbe Arabiæ quinque millibus passuū. In hac vrbe viguit studium sapientiæ, vt patet Baruch 3. 22. Tēpore S. Hieronymi villa erat. ita ipse in locis Hebr. Bor-D chardus, Bredemb. & alij in descript. terræ sanctæ.

Bosra.] Vrbs est in Idumæa, non longè à Theman, ita dicta à firmissima munitione, vel arce. Bosra enim hebr. idem est quod munita. Est alia Bosra in Arabia, & tertia in Moab. Est synecdoche: à parte enim præcipua, totam Idumæam intelligit.

Super tribus sceleribus filiorum Ammon.] Ab Idumæis transit ad Ammonitas, eodem stylo & censura. Ammon fuit filius Loth, nothus ex eius incestu cum filia: inde prognati dicti sunt filij Ammon, vel Ammonitæ: habitarunt in Arabia: Metropolis eorum erat Rabba, quæ postea dicta E est Philadelphia. ita S. Hier. & Theod. Vers. 13.

Eo quòd dissecuerit pregnantes (Syrus & Arabicus, *ventres pregnantium*: Arabicus verò Antiochenus: *Quia ferris ferreis secabant pregnantes*) Galaad.] Ne scilicet ex matribus grauidis filij nascerentur, qui terram occuparent; sed hæredibus & incolis deficientibus, ipsi terram eorum inuaderēt & occuparent. Vnde sequitur: *Ad dilatandum terminos suos.* Idem auaritiæ crimen, & cupidinem dilatandi suos terminos, obiicit Ammonitis Ierem. cap. 49. 1. *Nunquid, ait, non filij sunt Israël, aut hæres non est ei? cur igitur hæreditate possedit rex eorum Gad, & populus eius in vrbibus eius habitauit?* ita Theod. Remig. Hugo, & Lyra. ac S. Hieron. qui

qui censet Ammonitas dissecuisse prægnantes Israël eo tempore, quo regnabat Saul, cum scilicet Naas rex Ammon vastauit Iabes Galaad, 1. Reg. 11. licèt ibi dissectionis prægnantium non fiat mentio. Nota, pro *prægnantes*, hebr. est חרות *harot*, quod si ab הרה *hara*, id est, concepit, deducas, significat *prægnantes*: si ab הר *har*, id est, mons, significat *montes*. Vnde Arias, Vatab. & Pagnin. vertũt: *Eo quòd dissecuerunt montes Galaad*, vt scilicet ditionem tramontanam Galaaditarum suæ coniungerent: verùm Septuag. Chald. noster, Tigurina & alij iam citati, vertunt, *prægnantes*. Hoc enim est quartum enorme scelus, ob quod Ammonitæ à Deo excidio destinantur. Diuidere autem montes, nõ est enorme scelus; sed diuidere, siue secare prægnantes, vti fecit Azael rex Syriæ Israëlitis grauidis, 4. Reg. 15. 16.

Symbol. Villalpando in Ezech. 24. vers. 14. Prægnantes, ait, vocantur ciuitates munitæ & populosæ: has enim meritò prægnantibus compares, vtpote populis plenas.

Secare prægnantes Galaad mysticè quid

Tropol. S. Greg. 3. p. Past. cap. 25. *Galaad*, inquit, *id est, aceruus testimonij, est Ecclesia, quæ ore cunctorum fidelium de Deo quæ vera sunt testatur. Prægnantes autem Galaad vocantur animæ, quæ intellectum verbi ex diuino amore concipiunt, & si ad perfectum tempus veniant, conceptam animæ intelligentiam, boni operis ostensione paritura sunt. Terminum verò suum dilatare, est opinionis suæ nomen extendere. Secuerunt ergo prægnantes Galaad, ad dilatandum terminum suum: quia nimirum hæretici mentes fidelium, quæ iam aliquid de veritatis intellectu conceperant, peruersa prædicatione perimunt, & scientiæ sibi nomen extendunt: paruulorum quippe corda iam de verbi conceptione grauida, erroris gladio scindunt, & quasi doctrinæ sibi nomen faciunt.* Sic & S. Hieron. *Prægnantes, ait, sunt animæ credentium, quæ in principio fidei possunt dicere: A timore tuo Domine concepimus, & parturiuimus, &c.* Notent hæc illi, qui pusillos scandalizãt, atque eos, qui parturiunt meliorem vitam, seducunt, & partum spiritualem impediunt. Hi enim sunt homicidæ, non corporum, sed animarum, ac vt tales horrendè à Deo punientur, qui hác animarum à se creatarum & redemptarum ruinam ita sentit, sicut sentit mater dolorem, cum eius disrumpuntur viscera, vt fœtus tradatur lacerandus canibus. Ipse enim de suis ait: *Qui portamini à meo vtero, qui gestamini à mea vulua*, Isaiæ 46. 3.

Vers. 14.

In vlulatu in die belli.] Vlulatum tum tubarum, tum militum confligentium, ac victorum & occisorum, æquè ac vincentium intellige. Hinc Tigurina vertit: *In classico in die belli.* Vatab. *in vociferatione*, quæ scilicet fit sub conflictum. *Et in turbine.* Tigurina, *in tempestate*, id est, in valido impetu, in horribili incursu hostium. Hunc enim comparat turbini, qui rapit & vẽtilat paleas, æquè ac hostes hi ventilaturi erant Ammonitas. Hostes hi fuere Chaldæi, vt patet Ezech. 21. 20. Ierem. 27. 6. ita S. Hieron. Theod. Remig. Hugo & alij. Postea rursum vastati sunt Ammonitæ sub Antiocho, à Iuda Machabæo 1. Machab. 5. 6.

Vbi nota ex Iosepho: Nabuchodonosor anno 18. regni sui, qui fuit vndecimus Sedeciæ regis Iuda, cepit & vastauit Ierusalẽm: deinde quinto anno post, putà anno regni sui 23. vastauit Ammonitas, Moabitas, Idumæos, cœpitque obsidere Tyrum, quam post tredecim annos expugnauit, anno regni sui trigesimo quinto, vti ostendi Daniel. c. 2. initio.

Vers. 15.

Et ibit Melchom in captiuitatẽ.] Melchom, siue Melech, vel Moloch, erat idolum Ammonitarum, speciem habẽs regis, putà Iouis. Vnde *Melchom* heb. idem est quod *rex eorũ*, vt vertit Chald. & Vatab. Quis fuerit Melchom, an Iupiter, an Saturnus, dixi Leuit. 18. vers. 21. Septuag. in Vaticano, & apud S. Hieron. habent: *Et ibunt reges eorum in captiuitatem, principes eorum, & sacerdotes eorum simul.* Hæc de litera: nunc tropologiam totius capitis accipe.

Tropol. totius capitis.

Per hasce septem gentes, quæ persecutæ sunt Iudam, id est, animam & populum fidelem, significantur septem vitia capitalia, putà Primò per Damascum (quæ hebr. idem est quod sanguinis saccus, vel sanguinem potans) gula & gulosi, qui toti in carne & sanguine volutantur. Secundò, per Gazam, auaritia & auari, quorum totum robur est in gaza, id est, in auro & argento. Idem significat *Ascalon*, id est, vt vertit S. Hieron. in nomine hebr. in Acta, *ignis infamus*, vbi corrige, *ignis infamis* אש *esch* enim est *ignis*, קלון *calon* est *infamia*. Idem significat *Accaron*, id est, *sterilitas* (hãc enim parit auaritia) vel *eradicatio* (malè in S. Hieron. in nom. Heb. in Iosue legitur *eruditio*) *tristitia*, ait S. Hieron. hic. Tertiò, per Tyrum, superbia & superbi: Tyrus enim superba in mari eminebat quasi arx. Quartò, per Edom, id est, sanguinarium, ira & iracundi, qui in verba, verbera & cædes prorumpunt. Quintò, per Ammon, libido & libidinosi. Ammon enim ex incestu Loth cum filia natus est. Sextò, per Moab, de quo cap. sequenti vers. 1. inuidia & inuidi: Moab enim idem est quod *de patre*: quia ipse patris sui ex filia fuit filius, simul & nepos; ac consequenter Loth ei fuit tam auus, quàm pater. Sic inuidi, fratres excludunt, eorúmque locum, opes & nomen sibi arrogans, perinde ac nepotes non rarò excludunt patruos, imò fratres & parentes suos ab auita hæreditate. Septimò, Israël sunt acedia & acedi, qui ex pigritia ad paupertatem redacti, vendunt pro argento iustum, & pauperem pro calceamentis, vti de iis dicetur c. 2. vers. 6.

Cuiusque horum quatuor scelera sunt, quatuor gradus vitij cuiusque: scilicet Primus est, peccatum voluntatis. Secundus, operationis. Tertius, consuetudinis. Quartus, gloriationis, vti dixi vers. 3. ex S. Hieron. & Ruperto. Hosce omnes Deus disperdet in die iudicij, mittétque in ignem gehennæ, eo quòd pios persecuti sint, & fœdus fratrum ruperint, suscitãdo bellum inter carnem & spiritum, imò faciendo vt caro incarceraret & opprimeret spiritum, cui quasi frater, imò quasi seruus obsequi & seruire debuerat.

CAPVT SECVNDVM.

SYNOPSIS.

Ob tria & quatuor scelera Moab vers. 1. & Iuda vers. 4. & Israëlis vers. 6. cladem & excidium intentat, ac deinceps Israëli pergit exprobrare ingratitudinem, eo quòd cùm Chananaeam, expulsis Chananaeis, dono à Deo acceperit, insuper Prophetas & Nazaraeos; iis tamen ingratè contra Deum, Deique iussum abusus sit. Vnde minans subdit vers. 13. Ecce ego stridebo subter vos, *&c.*

Vers. 1.] Hæc dicit Dominus: Super tribus sceleribus Moab, & super quatuor non conuertam eum: eo quòd incenderit ossa regis Idumææ vsque ad cinerem.

Vers. 2.] Et mittam ignem in Moab, & deuorabit ædes Carioth: & morietur in sonitu Moab, in clangore tubæ.

Vers. 3.] Et disperdam iudicem de medio eius, & omnes principes eius interficiam cum eo, dicit Dominus.

Vers. 4.] Hæc dicit Dominus: Super tribus sceleribus Iuda, & super quattuor non conuertam eum: eo quòd abiecerit legem Domini, & mandata eius non custodierit: deceperunt enim eos idola sua, post quæ abierant patres eorum.

Vers. 5.] Et mittam ignem in Iuda, & deuorabit ædes Ierusalem.

Vers. 1. SVPER *tribus sceleribus Moab.*] Cap. 1. quatuor gentium quatuor scelera arguit, eisque punitionem meritam intentauit; nunc hoc capite tres alias gentes subnectit, putà Moab, Israël & Iuda, iisque singulis eodem schemate totidem scelera obiicit, & similem pœnam comminatur.

Eo quòd incenderit (Moab) *ossa regis Idumææ.*] R. David, Clarius, & Arias censent, hunc regem fuisse filiú regis Idumææ, qui à Mesa rege Moab in conflictu captus eo tempore, quo Mesa pugnabat contra Iosaphat regem Iuda, & contra regem Edom regémque Israël; quem tandem Mesa à tribus hisce regibus obsessus, & ad extrema redactus, ex ira & desperatione mactauit, & obtulit diis suis, eúmque quasi catharma & piaculum cum ossibus concremauit, & in cineres redegit in conspectu patris vrbem obsidentis: quo facto pater, putà Rex Edom, indignans regi Israël, quòd eum ad hoc bellum excitasset, quo in conspectu suo filius mactabatur & cremabatur, fœdus abrupit, & domum rediit, idque censent significari illis verbis 4. Reg. 3. 27. *Accipiénsque* (rex Moab) *filium suum primogenitum, qui regnaturus erat pro eo, obtulit holocaustum super murú.* vbi verò *filium suum*, exponunt *filium eius*, scilicet regis Edom. Hebr. enim *vau*, quæ est nota pronominis affixi, tam eum, quàm suum significat. Verùm Septuag. Chald. Hebræi, S. Hieron. Ruffin. Ruper. Lyra. Abulensis, Burgensis, Caiet. Vatab. Pagnin. quin & Philo Biblius, vetus Phœnicum historicus apud Euseb. lib. 4. Præpar. Euang. ac Iosephus lib. 9. Antiq. cap. 3. tradunt regem Moab 4. Reg. 3. immolasse filium suum, id est, propriú, non alienum, putà regis Edom. Cur id fecerit, varias causas afferunt Abul. 4. Reg. 3. & Perer. tomo 3. in Genes. cap. 22. num. 98. Meliùs ergo Hebræi S. Hieron. Ruffinus, Remigius, Alber, Hugo, Lyra. & Pererius loco iam citato, Riberà & à Castro censent, hunc fuisse ipsummet regem Idumææ, qui cum Iosaphat & Ioram pugnauit contra Moabitas, eósque obsidens in tantam desperationem coëgit, vt rex Moab filiú proprium diis suis immolaret, vt eorum opem in tanta necessitate imploraret & impetraret. Quocirca Moabitas tanto in regem Idumææ odio exarsisse, vt eius postea mortui & sepulti ossa effoderint, cremarint & redegerint in cineres. Addunt aliqui, Moabitas ex his cineribus calcem fecisse, eáque domos suas obliniuisse, vt perenne odium in Regem Edom testarentur. Vnde Chald. vertit: *Eo quòd combusserit ossa regis Idumaa, & obliuerit eis quasi calce domum suam.* Et hebr. לַשִּׂיד *lassid*, tam *in calcem*, quàm *in cineres* verti potest. Vnde & Syrus vertit: *Eo quòd incenderit ossa regis Idumaa vsquè ad calcem, vel cinerem.* Quo præcisè tempore & anno id fecerint Moabitæ, non narrat Script. nec Iosephus: sufficit ex hoc loco Amos constare, id contigisse & tempore Amos fuisse rem omnibus notam & celebrem, erant enim crebra bella inter regem Moab, & Edom, ob viciniam & confinia: & in aliquo horum victor Moab hanc iniuriam, & ignominiam intulit regi Edom.

Porrò minatur hic Deus, se Moabitarum odia, & crudelitatem in ossa regis Edom exercitam puniturum, vt ostendat se non tantùm Iudæorú, sed & aliarum gentium esse Deum creatorem, prouisorem & vindicem, vt quasi talis ob omnibus agnoscatur, timeatur & colatur. Porrò inhumanum est & probrosum valde exhumare mortuos, & illorum insultare cineribus: tum quia honor sepulchri sunt vltima iusta naturæ, quę defunctis decreuit viuorum pietas apud omnes penè gentes: tum quia hoc est cum mortuis dimicare, & eos rursus quasi interficere: tum quia animæ fit iniuria cùm eius corpus inhonoratur. Vnde Gentiles sepulchra dicabant, & sæpe inscribebãt *Dys manibus.* Hinc pessimè apud omnes audiuit Cambyses, teste Herodoto lib. 3. qui Amasis regis Ægypti iam defuncti effodit cadauer, illúdque flagris cædi, vellicari, & stimulis pungi iussit. Crudelis Sylla C. Marij ossa effossa dispersit, quod ne sibi iure talionis fieret, iussit se post mortem cremari. Idem eandem ob causam secu-

ti ſunt Romani, vt docet Plinius lib.7.c.54. Quin & Scythę cætera deſpiciẽtes, cum Darius eis metum vel inertiam exprobaret, quòd bellum declinarent, reſponderunt ipſum cogniturum animos & vires Scytharum, cum ad parentum ſuorum ſepulchra veniſſent: pro iis enim ſe vſque ad mortem prælia turos. ita Valer. lib.5. cap.4. Hac de cauſa Deus impio Ieroboam, aliiſque regibus Iſraël idololatris, quaſi pœnam extremam minatur, quòd oſſa eorum ſepulchris eruta proiicienda ſint canibus, Ierem. 8. 1. & Baruch 2. 24.

Hinc moraliter diſce, quantum nefas ſit mortuorum famam lacerare: fama enim pluris eſt quàm oſſa: oſſa laniant canes, famam detractores: canini ergo ſunt, & crudeliores canibus. ita Sanchez.

Vers. 1. *Mittam ignem in Moab.*] Per Nabuchodonoſorẽ, qui quaſi flagellum gẽtium omnium in manu Dei, quinto anno poſt exciſam Ieroſolymam percuſſit & vaſtauit tam Moabitas, quàm Ammonitas, teſte Ioſepho lib.10. Antiq. c.11.

Et deuorabit ædes Carioth.] Aliqui *Carioth* accipiunt vt nomen, non proprium, ſed appellatiuum, vertúntque *vrbes*. קִרְיָה *kirta* enim in ſingulari eſt vrbs: inde *Carioth* in plurali vocantur vrbes. Vnde Septuag. vertunt: *Fundamenta vrbium ſuarum diſperdet*. ſic & Chald.

Meliùs noſter, Tigurina & alij, Carioth accipiunt vt nomen proprium vrbis, & metropolis Moab. Sic enim accipit Ieremias c. 48. 21. Fortè vrbs hæc ab amplitudine dicta eſt Carioth, eo quod vrbes plures in ſe complecteretur, vti Praga, Cracouia, Leodium, Pariſij, tres imò plures vrbes in ſe continent.

Et morietur in ſonitu Moab.] Tigurina, *in fremitu*, q.d. In ſtrepitu horriſono expugnationis vrbis Carioth, & cæterarum Moabitidarum occidentur, & morientur Moabitę. ita Vatab. vnde explicans addit: *In clangore tubæ.* q. d. Tubis clangentibus, armis perſonãtibus, & hoſtibus vociferantibus cædentur Moabitæ, magno terrore & horrore.

Vers. 4. *Super tribus ſceleribus Iuda.*] A gentibus trãſit ad Iudam (id eſt, ad duas tribus, Iudam & Beniamin) qui gentium idololatriam & ſcelera imitatus eſt, imò ſuperauit, ideóque ei excidium per eundem Nabuchodonoſorem & Chaldęos comminatur.

Tropol. S. Hieron. *Auarus*, inquit, *aurum, guloſus ventrem, libidinoſus penem & Beelphegor colit: laſciua mulier, quæ cùm ſit in delicijs, mortua eſt, adorat venereas voluptates.* Hæc ſunt idola Iudę, id eſt, fidelium & Chriſtianorum.

Verſ. 6.] Hæc dicit Dominus: Super tribus ſceleribus Iſraël, & ſuper quattuor non conuertam eum: pro eo quòd vendiderit pro argento iuſtum, & pauperem pro calceamentis.

Verſ. 7.] Qui conterunt ſuper puluerem terræ capita pauperum, & viam humilium declinant: & filius ac pater eius ierunt ad puellam, vt violarent nomen ſanctum meum.

Verſ. 8.] Et ſuper veſtimentis pignoratis accubuerunt iuxta omne altare: & vinum damnatorum bibebant in domo Dei ſui.

Super tribus ſceleribus Iſraël.] A Iuda tranſit ad Iſraël, id eſt, ad decem reliquas tribus, quarum caput erat Samaria, eáſque pariter arguit, & plectit ob tria, id eſt, multa ſcelera, & ob quatuor, id eſt, quartum, quod eſt crudelitas & oppreſſio pauperum, nimirum, *eo quòd vendiderit pro argẽto iuſtum & pauperem.* Vers. 6.

R. Samuel Marochianus tract. de aduentu Meſſiæ c.6. & ex eo Galatin. lib.4. cap.24. & Arianus Finus libr.6. flagelli Iudæorum cap. 47. cenſent quartum ſcelus fuiſſe, quòd Chriſtum, qui iuſtus fuit per excellentiam & antonomaſiam, vendiderint triginta argenteis. Primum, inquiunt, ſcelus fuit, quòd vendiderint Ioſeph, Geneſ. 37. 28. propter quod puniti ſunt captiuitate Ægyptiaca. Secundum, quòd Dauidem, & in eo Chriſtum ſpreuerint, dicentes: *Nõ eſt nobis pars in Dauid:* atque adorauerint vitulos aureos, propter quod puniti ſunt captiuitate Aſſyriaca. Tertium, quòd filios ſuos immolarint Moloch & idolis, ac Prophetas eos arguentes occiderint, propter quod puniti ſunt captiuitate Babylonica. Quartũ, quòd Chriſtũ vendiderint & occiderint, propter quod planè exciſi, & deſolatione ſemper duratura vaſtati ſunt à Tito & Romanis. Verùm obſtat, quòd Chriſtus non ab Iſraële, vtpote iam abducto in Aſſyriam, ſed à Iuda venditus, & occiſus ſit. Quocirca potiùs Iudæ, quàm Iſraëli hoc ſcelus aſcribendum fuiſſet. Adde, quòd tempore Chriſti nec Iudæi, nec Iſraëlitæ coluerunt idola, quæ hic verſ.4. in Iuda arguit Propheta. Ad literam ergo loquitur de quolibet iuſto & paupere, ab Iſraëlitis iniuſtè vendito & oppreſſo: ſed quia inter hos excelluit Chriſtus, quem Prophetæ habent pro ſcopo, hinc ad Chriſtum quoque videtur acies Prophetæ finaliter dirigi. Primò enim Prophetæ taxant ſcelera ſui ſæculi, deinde ſub iis taxant ſimilia poſterorum crimina, maximè committenda tempore Chriſti contra ipſum Chriſtum. Prophetæ enim omnibus temporibus ſcripſerunt hęc oracula. Vnde & inter ſeptem gentium ſcelera, Amos hoc ponit vltimum, quaſi maximum: tale enim eſt venditio & occiſio Chriſti; præſertim quia non legimus Iſraëlitas alio tempore quàm Chriſti, vendidiſſe iuſtum & pauperem verè & propriè. Porrò hoc fuit ſcelus tam Iſraëlis, quàm Iudæ: quia poſt vaſtatã ab Aſſyriis Samariam, Iſraëlitæ cladi ſuperſtites fugerunt Ieroſolymam, & cum Iuda commixti coaluerunt in vnam gentem. Nam ab olim, putà à Patriarcha Iacob, Iſraël & Iuda, id eſt, decẽ tribus & duæ, fuerunt quaſi fratres: quocirca ſcelera hic Iſraëli aſcripta, ad Iudam quoque pertinent. Quartum enim ſcelus Damaſci, & cæterarum gentium, hic aſſignatur crudelitas: ergo eadem Iudæ quoque aſſignanda videtur: cúmque in oraculo Iudæ verſ.4. illa non inueniatur, ex onere Iſraëlis hoc verſu mutuanda eſt. Id clariùs patebit cap.3. verſ.1. vbi S. Hieron. & alij paſſim, per filios Iſraël intelligunt tam duas, quàm decem tribus. Iſraëli tamen potiùs, quàm Iudæ aſcribit eam Amos: quia ipſe directè, & propriè à Deo miſſus fuit ad Iſraëlem, non ad Iudam, ac prophetauit in Samaria & Bethel, non in Iudæa & Ieroſolyma: vnde in ſequentibus pergit prophetare contra Iſraëlem. Iſraëlis ergo onus vltimò ponit, illúdque aggrauat, vt de eo continua ſerie prophetet.

Senſus

Sensus ergo est, q. d. Quartum & grauissimum scelus Israëlis est, *quod vendiderit pro argento iustum*, id est, iustam iustorum, putà pauperum innocentium, causam & substantiam, vt eam in iudicio adiudicaret diuitibus, propter pecunias & munera accepta ab eis, qui illos illorúmque bona iniustè inuadebant, & à Iudice sibi dari deposcebant. Venditio ergo hæc iustorum tempore Amos, non fuit ipsorummet iustorum, vt censuit Remig. hoc enim eos fecisse nusquam legimus, sed prædiorum & opum eorundem, qua scilicet donis iudici oblatis peruertebant iudicium, ac emebant ab eo sententiam iniustam, per quam ipse eis adiudicabat bona pauperum. ita Chald. S. Hieron. Albert. Lyran. Clarius, Arias, Vatab. Ribera & à Castro. Propriè verò quartum hoc scelus Iudæ & Israëlis est, *quod vendiderit*, id est, venditurus sit *pro argento*, putà pro triginta argenteis, *iustum*, scilicet Christum, qui antonomasticè est iustus, quia Sanctus sanctorum. Christo enim propriè singula hæc verba competunt, & non alteri; & ad Christum, quasi ad scopum & amorem suum, data vel leui occasione & similitudine, subitò euolare solent Prophetæ. Est ergo hic duplex sensus, isque literalis, vel potiùs prior de iustis quibuslibet tempore Amos literalis, posterior de Christo allegoricus. Denique Arabicus vertit: *Eo quòd posuerunt contra veritatem pro argento & vestimentis.* q. d. Quia veritatem & iustitiam vendiderunt argento, & calceamentis, hoc est, vilissimo pretio.

Et pauperem pro calceamentis.] Hebr. est duale נַעֲלָיִם *nahalaim*, id est, pro duobus calceis, siue pro pari calceorum. Perperam R. Salomon, & ex eo Lyran. vertit: *Pro clausuris*. q. d. Sepem qua pauper claudebat agrum, eugebat diues dirui; vt eius agrum inuaderet, & suo, qui vicinus erat, copularet. Nam Septuag. Chald. & alij passim, *nahalaim* vertunt calceos. Remigius propriè id accipit, censétque Israëlitas vendidisse pauperes in seruos vicinis gentibus, vel ipsis etiam Israëlitis, idque vilissimo pretio, putà pro pari calceamentorum. Hoc scelus in iure vocatur plagium, quo scilicet homo liber rapitur, venditúrque in mancipium; quod proinde lege diuina morte punitur Exodi 21. 15. *Qui furatus fuerit hominem & vendiderit eum, conuictus noxæ morte moriatur.* Lege verò ciuili, putà lege Flauia punitur verberibus & plagis, à quibus reus dictus est plagiarius, & crimen plagium. Verùm hoc iam refutaui: neque verisimile est hominem liberum ab eis tam vili pretio, putà duobus calceis, venditum fuisse.

Meliùs ergo alij censent, pauperem hic dici venditum, eo quòd eius ius, causa & substantia sit vendita. Sic enim vulgò dicimus hominem vendi, dum in iudicio, vel extra iudicium eius status, vel iura venduntur. ita S. Hieron. Clarius, Vatab. Arias & alij paulò ante citati. Nota adagium, *pro calceamentis*, id est, exiguo & vili pretio. Sic vulgò etiamnum dicitur: Nō pluris eum facio quàm meos calceos: tanti eum æstimo, quanti veteres calceos: pro calceis istud dabo. ita S. Hieron. Sic Christus à Iudæis venditus est vili pretio, putà triginta argenteis, qui totidem florenos Brabanticos, vel aliquis; vel vt alij, dimidiam eorum partem, putà quindecim flor. Brab. conficiunt. florenus Brabanticus continet quatuor Iulios: quindecim ergo floreni faciunt sexaginta Iulios, putà sex aureos. Annon hoc vile pretium, quo Dominus vniuersorum æstimatus & venditus est? Minùs rectè Theodor. sic exponit, q. d. Iudices, Ad-

A uocati & Procuratores, ita affligebant pauperes causam suam agentes, vt cùm non haberent quod pro stipendio eis soluerent, sordida auaritia & tyrannide calceos eis exuerent, & raperent. Et Clarius, q. d. Diues inuadens agrum pauperis, cogebat illum renunciare iuri suo extracto calceo; iuxta morem Israëlitarum, qui narratur Ruth. 4. 7. Denique Arabicus vertit: *Fecerunt pauperem loco calceamentorum*, hoc est, vili æstimarunt, non ploris fecerunt quàm veteres calceos, vt vulgò dicitur.

Qui conterunt super puluerem terræ capita pauperum.] q. d. Deprimunt pauperes in iudicio, vt causa cadant; quin & extra iudicium eosdem deB iiciunt & conculcant, æquè ac conculcatur mancipium, vel bestia, quæ in puluerem deiicitur, ibique caput & capillos oppler luto & puluere, vt videatur tota esse puluerulenta. ita S. Hieron. Notat diuitum fastum, & sæuitiam in pauperes. Nam vt rectè aduertit P. Pineda lib. 6. de rebus Salomon. cap. 10. num. 14. apud insolentissimos diuites Israëlis res non erat insolens, vt oboios pauperes pro libidine pessundarent, & iniecto opprimerent pede, ac tantùm non suffocarent, animámque extorquerent. Vnde Septuag. vertunt: *Conculcabant super puluerem terræ, & pugnis percutiebant in capite mendicum.* Vatab. verò & Tigurina: *Anhelabant super puluerem terræ in caput tenuium.* q. d. Desiderant opprimere pauperes, quos libenter vident proiici in terram & loto oppleri. Chald. *Qui contemnunt quasi puluerem terræ caput mendicorum.* Alij: *Qui absorbent quasi puluerem terræ caput pauperum.* Hebr. enim שאף *schaaph* significat respirare, attrahere, anhelare, optare, inhiare, absorbere. ita Pagnin. Marinus, Forsterus, & alij in lexicis. — VERS. 7.

C

Et viam humilium declinant.] q. d. *Viam*, id est, ius, rem & causam pauperum in iodicio ob munera subuertunt, litémque & victoriam diuiti munera danti transcribunt. ita Theod. Vatab. & Arias. Vnde Chald. vertit: *Et vias obscuriorum peruertunt.* Secundò generalius, q. d. *Viam*, id est, consilia, instituta, conatus pauperum subuertunt, cōsque cogunt incœpto desistere, illisque sua potentia & iniquitate omnis boni aditum, & viam præcludunt. Tertiò simpliciùs, & magis connexè ad præcedentia: *viam humilium*, id est, humiles & pauperes viatores, vt sit hypallage, *declinant*, id est, deiiciunt, & in terram prosternunt, ac conculcāt. Hoc enim aptè respondet priori hemistichio, quo dixit: *Qui conterunt super puluerem terræ capita pauperum.* Solent enim Hebræi, in rythmis præsertim & carminibus, posteriori hemistichio idem aut quasi idem dicere, quod dixerant priori. Simile est Iob 24. 3. *Subuerterunt pauperum viam, & oppresserunt pariter mansuetos terræ.* Vbi vide P. Pinedam, qui decem expositiones illius affert. Aliter S. Hieron. q. d. *In tantum eleuantur superbiâ, vt nolint cum humilibus ambulare vel agere*: & Lyran. q. d. Cum in via occurrunt pauperi, ex fastu cogunt eum sibi cedere, & de via declinare. Mysticè Albertus. q. d. Pauperum bona diripiunt, itáque cogunt eos vel per impatientiam, vel per indigentiam à via virtutis, & iustitiæ declinare ad furta, aliáque scelera, vt victum sibi comparent. Primus sensus est literalis & genuinus: via enim in Script. sæpe rem, negotium, ius & causam significat.

D

E

Notent hæc Iudices & Aduocati, qui pauperes opprimunt, cùm ex iuramento eos tueri, imò ex officio — Mor. in aduocatos iura peruertentes.

officio causam eorum gratis agere teneantur. Audiant fulmen Dei Deuter.27.19. *Maledictus qui peruertit iudicium aduenæ, & pupilli, & viduæ. Et dicet omnis populus: Amen.* Rectè S.Ambros. in serm. *Iuste aduocato dicitur: Redde quod accepisti, quoniam contra veritatem fecisti, iniquitati adstitisti, iudicem fefellisti, iustam causam oppressisti, de falsitate vicisti.* Cassiod. in psal.73. *Hi*, ait, *sunt in conuiuiis scurræ, in exactionibus harpyiæ, ad fallendum vulpes, ad superbiendum tauri, ad consumendum minotauri. Hi sunt, quorum si nares afflauerit cuiuscunquam rubiginosi aura marsupij, confestim videbis illic oculos Argi, & manus Briarei, & Sphyngarum vngues, & periuria Laomedontis, Vlyssis argutias, Sinonis fallacias, fidem Polymnestoris, & pietatem pigri Leonis adhiberi.* Et Alanus lib. de conquestione B naturæ: *Si quis armatus est pecunia, tanquam loricis argenteis, torrentis impetum Tullianj, fulgur incursus Hectorei, robur virtutis Herculeæ, versipelles Vlyssis vilipendit astutias. Intantum enim habendi fames incaduit, vt Dialectica muta sit subtilitas, Rhetorica langueseat eiulatas, vbi nummorum perorat pluralitas. Nummus vincit, nummus regnat, nummus imperat vniuersis.* Hæc de rabulis litigiosis, auaris & iniquis: veri enim aduocati iuris tutores, pauperum patroni, noui Iones sunt.

Et filius, ac pater eius ierunt ad puellam.] *Eandem*, vt habent Septuag. notat Israëlitarum incestum, quòd filius socru, id est, vxore patris, vel potius nuru, id est, vxore filij abuteretur, inquit C S.Hieron. Remig. Hugo & Lyran. aut certè, eandem puellam & meretricem haberet vterque pro concubina: itaque *violarent nomen sanctum Dei*, exponendo illud infamiæ & ludibrio Gentilibus, dicentibus: Ecce quàm spurci & obscœni sunt Israëlitæ; quàm spurca ergo eorum fides & religio sit oportet: & qualis eorum Deus, qui ista tolerat, nec punit? Huius blasphemiæ causam dabant suo incestu Israëlitæ.

Vers.8. *Et super vestimentis pignoratis accubuerunt iuxta omne altare.*] Israëlitæ cœnaturi, vel conuiuaturi non sedebant ad mensam, sed iuxta eam discumbebant, id est, iacebant in lectulis, qui inde cœnatorij dicebantur. Ita discubuit in lectulo Christus in domo Simonis leprosi, cùm à tergo D ei Magdalena pedes lachrymis suis lauit. Taxat ergo eos, quòd immolantes victimas vitulis aureis in Dan & Bethel, ex iisque deinde iuxta altaris epulantes, discumberent in lectulis & vestibus, quas à pauperibus, præsertim nolentibus edere hosce vitulos, vi extorserant, quasi pignora pro debitis: aut quòd iis diuenditis ex pretio victimam & epulum instruerent: vnde ad illud accumbentes, censebantur ad vestes pauperum pignoratas discumbere, & super iis epulari; cum tamen Deus iussisset pignus pauperi ante noctem reddi, Deuter.24.12. ita Hebræi, & ex eis S.Hieron. Lyran. & Vatab. Peccabant ergo dupliciter, E Primò, quod has vestes eriperent pauperi. Secundò, quod iis colerent idola. ita Sanchez.

Aliter Septuag. qui per accubitum intelligunt concubitum. *Vestimenta*, inquiunt, *eorum ligantes funibus*, δεσμεύοντες, id est, *velamina faciebant adhærentia altari*, vt nemo eos ibi in idolio concumbentes & fornicantes videret. Sic enim Beelphegor colebant fornicando iuxta eius idolum & altare, vt patet Numer.25.1. ita Septuag. explicat S.Hieron. & Theodor. Vnde Syrus & Arabicus vertunt: *Colligauerunt vestimenta sua funibus, & fecerunt incessus coram templo meo, & biberunt vi-*A *num cum lusu in domo deorum suorum.*

Denique Clarius censet, eos dormiendo in vestibus hisce in pignus acceptis, captasse oraculum, vti Græci dormientes in pelle arietis Ioui immolati, captabant eius responsum, teste Herodoto lib.8. Talia fuerunt lectisternia Gentilium in fano Serapidis, Æsculapij, Podalyrij & aliorum, quibus incubantes somnia captabant, de quibus P. Delrio Disquisit. Magic. lib.4.c.3.quæst.6. Huc accedit explicatio Martini de Roa lib.2.singular.c.9. qui per vestes pigneratas accipit sacras, quibus se suis diis deuouebant & consecrabant. Erant hæ vestes, inquit, quæ quasi pignus deuotionis, aut mitrationis, diis consecrabantur; aut quæ ipsi mitrati deuotique tanquam insigne eius numinis, cui sese dicauerant, gestabant. Sic ait Cicero Philip.14. *Mars ipse ex acie fortissimum quemque pignerari solet*, id est, tanquam suum, sibique deuotum & debitum vsurpare. Et Sueton. in Claudio c.10. *Primus Cæsarum*, inquit, *fidem militis etiam præmio pigneratus*: id est, quasi pignore sibi obligans. Et Seneca lib.3.de Benef.c.4. *Nemo non victuram in animo suo memoriam dixit, nemo non deditum se, & deuotum professus est, & si quod aliud humilius verbum, quo se oppigneraret, inuenit*, id est, quo se illi consecratum aut deuotum significaret. Simili modo erant hę vestes diis eorum oppigneratæ, per easque seipsos diis suis oppignerabant & deuouebant. Subdit tamen Roa, pignora hic potiùs iudicialia significari, quæ iurisperitis ea dicuntur, in quorum possessionem quis à iudice mittitur: siue quæ aliquo iure cuipiam adiudicata, attributáque sunt, esto iniustè, vti hic fiebat. Ergo vestis pignorata non est aliud quàm vestis damnatorum, vt vinum etiam damnatorum, de quo sequitur.

Et vinum damnatorum (quos per calumniam, & vim damnarant ad spolium, vel ad mortem. Vnde Septuag. vertunt: *Vinum de calumniis bibebant.* Chald. *bibebant vinum rapinæ*, vtique expressum ex oppressione & conculcatione pauperum) *bibebant in domo Dei sui.*] q. d. Pauperes, præsertim Dei veri cultores, nec in Dan & Bethel, sed in Ierusalem sacrificantes, calumniis & falsis testibus circumuentos damnabant, bonisque mulctabant; ex quibus instituebant symposia, sequе inebriabant in suis idoliis, quasi hac idololatria, calumnia, rapina & ebrietate deos suos honoraturi, & Deum verum Iudæorum offensuri. ita S.Hieron. Theod. Lyran. & Vatab. Paulò aliter P. Prado in Ezech.23.vers.31. Bibebant, ait, vinum damnatorum, id est, vinum generosum, delicatum, pretiosum, quale propinari solet damnatis à familiaribus & amicis, vt animosiùs tolerent cruciatus, & supremum mortis agonem; quasi sola gula & ebrietas hic eis improperetur. Verùm prior sensus simplicior, plenior & neruosior est. Simile scelus impiis improperat Iob cap.24.6. *Agrum*, ait, *non suum demetunt, & vineam eius quem vi oppresserunt, vindemiant*, vti fecit Achab in agro Nabot, 3. Reg. 21. Porrò ex damnatorum bonis olim diis sacrificari consueuisse, docet Seruius in illud Æneid.4.

Simul Diuum templis indicit honorem.

Indici, inquit, *dicuntur, quia paupertas maiorum ex collatione sacrificabat, aut certè de bonis damnatorum, vnde & supplicia dicuntur.* Ac D. Isidorus lib. 6.ex Festo: *Supplicationes*, ait, *quæ sunt de bonis passorum supplicia.* Hinc etiam sacer homo, sacra bona, & sactum pro execrando sumptum, quia sacræ

ciæ res de bonis execrandorum fiebant. Audi rurſum Iſidorum,& ex eo Martinum de Roa lib. 2.ſingular.c.9. *Supplicium propriè dicitur, non qui quoquo modo punitur,ſed ita damnatur, vt bona eius conſecrentur,& in publicum redigantur. Nam ſupplicia dicebantur ſupplicamenta. & ſupplicium dicitur de cuius damnatione delibatur aliquid Deo: vnde & ſupplicare.* Vinum ergo damnatorum eſt, quod ex damnatorum mulcta & ſupplicio comparabatur; ex quo diis ſacrificare, ac proinde conuiuari etiam peracto ſacrificio veteres conſueuere.

Verſ. 9.] Ego autem exterminaui Amorrhæum à facie eorum: cuius altitudo, cedrorum altitudo eius, & fortis ipſe quaſi quercus:& contriui fructum eius deſuper,& radices eius ſubter.

Verſ. 10.] Ego ſum,qui aſcendere vos feci de terra Ægypti, & duxi vos in deſerto quadraginta annis, vt poſſideretis Terram Amorrhæi.

Verſ. 11.] Et ſuſcitaui de filiis veſtris in prophetas, & de iuuenibus veſtris Nazaræos: numquid non ita eſt filij Iſraël, dicit Dominus?

Verſ. 12.] Et propinabitis Nazaræis vinum:, & prophetis mandabitis, dicentes: Ne prophetetis.

Verſ. 13.] Ecce ego ſtridebo ſubter vos, ſicut ſtridet plauſtrum onuſtum fœno.

Verſ. 14.] Et peribit fuga à veloce, & fortis non obtinebit virtutem ſuam,& robuſtus non ſaluabit animam ſuam.

Verſ. 15.] Et tenens arcum non ſtabit, & velox pedibus ſuis non ſaluabitur, & aſcenſor equi non ſaluabit animam ſuam.

Verſ. 16.] Et robuſtus corde inter fortes nudus fugiet in illa die,dicit Dominus.

Vers. 9. *Ego autem exterminaui Amorrhæum.*] q.d. Ego duce Ioſue Chananæâ expuli Amorrhæos, aliaſque ſex gentes eius incolas, eámque dedi vobis,ô Iſraelitæ:hæccine ergo mihi rependitis?Recenſet beneficia eis præſtita,vt eorum ingratitudinem & apoſtaſiam acriùs arguat. Nominat Amorrhæos præ cæteris:quia hi tam ſtatura & robore, quàm ſæuitia & ſcelere ſuperabát cæteros Chananæos: E inde dicti ſunt Amorrhæi Hebr.id eſt,loquentes, ſiue famoſi & frequenti ſermone celebrati, ait S.Hieron. Vnde ſubdit: *Cuius altitudo cedrorum altitudo eius.* q.d. Amorrhæi alti & proceri erant inſtar cedri.q.d. Erant gigantes. Eſt hyperbole:& hebraiſmo redundat pronomen eius. Simile eſt illud Virg.

Abietibus iuuenes patriis, & montibus æquos.

Et fortis ipſe (populus Amorrhæus) *quaſi quercus:* de qua Seneca in Herc. Oeteo:

Gemit illa multo vulnere impreſſo minax,
Frangitque cuneos,reſilit excuſſus chalybs:

A *Vulnúſque ferrum patitur,& truncum fugit.*

Sic Lucan.lib.1.Pompeium aſſimilat quercui.Hæc enim eſt fortitudinis ſymbolum, ait Pierius Hiero. 51.Sic & Philo,ait S.Hieron.Eſau vocat δρύϊνον, id eſt,quercinum,roboreum, quaſi ex quercu exciſum:imò Feſtus à robore,id eſt,quercu,robur dictum putat. Senſus ergo eſt,ait Ruffinus,q. d. *Syluam gentium longa iam ætate preualidam, ita celſis verticibus comminantem, & profundis radicibus innitentem, ſedulus quaſi caſtrorum metator excidi,ne habitationis loma ſaltem impedimenta ſentirent. Quicquid ergo roboris fuerat, ſtirpitus amputaui.*

Et contriui fructum eius deſuper & radices eius B *ſubter.*] q.d.Penitus hunc populum euerti; inſtar cedri, cuius tam ſurſum rami quàm deorſum radices ſuccinduntur.Perſtat enim in metaphora & ſimilitudine cedri.Porrò per ramos & radices accipi poſſunt filij & patres.Deus enim volens gentem & ſtirpem tam impiam radicitus delere, iuſſerat Moyſi & Ioſue vt Chananæos omnes,etiam pueros & infantes,occiderent, itáque omne eorum ſemen abolerent,Deut.7.2.Ioſue 6. 21. Sapien.12.11. vbi Chananæi vocantur *ſemen maledictum.*ita Theodor.Remig.& Arias.

Et ſuſcitaui de filijs veſtris in Prophetas.] q. d. Vers. 11.
Filios veſtros impleui ſpiritu prophetiæ, feciſque Prophetas,eáque ratione tam filios veſtros,quàm C vos in filiis euexi & honoraui.

Et de iuuenibus veſtris nazaræos.] Repete *ſuſcitaui.* Nazaræi erant quaſi religioſi legis veteris, qui vt Deo meliùs vacarent, ex voto abſtinebant vino,& geſtabant cæſariem intonſam,ideóque dicti ſunt Nazaræi,id eſt,ſeparati à mundo,& addicti Deo.Vnde S.Nazianz.orat. in laudem S.Baſilij,religioſos noſtros vocat Nazaræos. Vide dicta Numer.6. Nota hic nazaræatum, id eſt,ſtatum religionis,& vocationem ad eam, vitámque in ea, eſſe opus Dei, quòd nec niſi Deo auctore ſuſcipi, nec niſi eo adiutore retineri poteſt. Inſuper eandem eſſe magnum Dei donum quo Deus honorat familias, eiſque benedicit, dum filios earum D in eum ſibi,quaſi in ſuam familiam,aſſciſcit, eóſque facit quaſi aulicos aulæ ſuæ cœleſtis; vt meritò parentes hoc Dei donum in filiis impedire & euertere non debeant,niſi Deo ingrati eſſe,eique reſiſtere velint; ſed potiùs de eo ſibi gratulari, Deóque gratias agere, ac filios eò impellere,eóſque Deo eorum creatori offerre,imò reddere,vti docent S.Baſil. in aſcet. S.Chryſoſt. lib.3. contra vituper. vitæ monaſt. S. Ambr. lib.1. de Virgin. S. Bern.Epiſt.111. vide P. Platum lib.3. de bono ſtatus religioſi c.35. & lib.2.c.12.13.14.15.16. & 19.

Et propinabatis eis vinum.] Ita legunt omnes Vers. 12.
Codices Latini,Græci,&Hebræi,in præterito.Vnde in Romanis vitio typographico irrepſiſſe videtur, *Propinabitis & mandabitis*, in futuro. Taxat enim præterita eorum ſcelera, nimirum quòd Nazaræis contra votum & profeſſionem eorum, propinarint vinum, & Prophetis à Deo miſſis ad prophetandum mandarint, dixerintque, *Ne prophetetis*, itáque Nazaræis & Prophetis, ipſique Deo eorum datori non tantùm ingrati,ſed & hoſtiliter obluctati fuerint. Qua de cauſa iratus eis vindictam, & excidium horribile comminatur. Notent hæc ij, qui Clericos & Religioſos ad ſua vota, & inſtituta violanda inuitant, & ſollicitant. Audiant fulmen Dei quod ſequitur: *Ecce ego ſtridebo, &c.*

Ex

Ex hoc loco, ait S. Hieron. *heresin suam Tatianus Encratitarum princeps statuere nititur, vinum asserens non bibendum; cum & lege praeceptum sit ne Nazaræi biberent vinum; & nunc accusentur à Propheta, qui propinent Nazaræis vinum.* Eandem ante sexennium renouauit phanaticus quidam in Hollandia, docens Christianis abstinendum esse vino & carne, quòd hisce vescens nequeat seruare castitatem: sed explosus ab œnopolis & lanionibus, ac à magistratu flagellatus, & in exilium pulsus, insaniæ suæ pœnas dedit.

Vers. 13. *Ecce ego stridebo subter* (malè quidam Codices legunt *super*. Hebr. enim est תַּחַת *tachat*, id est, *subter*, & Græcè ὑποκάτω, id est, *subtus*) *vos.*] Pro *stridebo* hebr. est מֵעִיק *meic*, quod Primò Chald. vertit actiuè: *Ecce ego adduco super vos angustiam, & angustiis afficiet vos in loco vestro, sicut angustiis premitur plaustrum onustum manipulis*, dum scilicet manipuli fœni, vel segetum laxi, ab auriga comprimuntur & stringuntur, vt currus capiat multos, itáque iustum onus suscipiat. Verùm Hebr. Græci, & Latini Codices legunt: *subter vos*, non *super vos*, vt dixi. Secundò ergo, alij sic vertunt: *coarctationem*, vel, *compressionem facio subter vos*, id est, coarctabo & angustiabo vos vndique, subtus & supra, sicut auriga densat & coarctat manipulos in curru, tam inferiores quàm superiores. q. d. Multiplicabo & densabo angustias vobis circumquaque, sicut stringuntur & densantur segetes in curru, præsertim imæ, quæ subtus sunt, vt aliis fiat locus, pluresque super eas possint iniici. Vnde Emmanuel & Mariana ex Chald. sic exponunt: *Stridebo*, id est, obsidione vos premam, sicut plaustrum premitur & coarctatur plenum manipulis. Hinc & Arabicus Alexand. vertit: *Ego deuoluam vos vt plaustrum voluens.* Tertiò & optimè vertit noster, cui consentit Tigurina, quæ sic habet: *En ego onustus nimium premor, strideóque sub vobis, perinde ac plaustrum onustum manipulis premitur, ac gemit*; quod explicans Vatab. *Conqueritur*, inquit, *Deus de Israëlitis, quòd eum onerent peccatis & sceleribus suis: hinc sequitur, quod & Deus eos in angustias ducturus sit, è quibus eluctari non possint.* Et R. Abraham: *Non est robur, vt feram vos; sed geme sub onere*, iuxta illud Isaiæ c. 1. vers. 14. *Laboraui sustinens.* Et c. 43. vers. 24. *Seruire me fecisti in peccatis tuis, præbuisti mihi laborem in iniquitatibus tuis.*

Optimè S. Hieron. *Idcirco*, inquit, *sicut plaustrum stipula, vel fœni onere prægrauatum, stridore & sonitu longè exululat, sic ego peccata vestra vltrà non sustinens, & quasi stipulam tradens incendio, clamabo & dicam: Peribit fuga à veloce*, &c. Hinc Syrus vertit: *Ecce ego anxius* (compressus) *sum* (ero) *subter vos, vti comprimitur* (angitur) *plaustrum plenum spicis.* Et Arabicus Antiochenus: *Ego deflectar ne sim vester index, eo modo quo voluitur plaustrum plenum arundinibus.*

Vox ergo *stridebo* tria significat. Primò, Deum quasi grauatum mole peccatorum Israëlitarum sub iis gemere: vnde ait, *subter vos.* Secundò, indignari & stridere, ac diras omnes impiis cum excidio intentare: stridor enim est is qui sequitur: *Peribit fuga à veloce*, &c. Tertiò, *stridebo*, id est, stridere faciam, premam, & affligam vos vt strideatis. Hebr. enim מֵעִיק *meic* est coniugationis *hiphil*, ac proinde planè actiuum. Vnde Chald. & alij vertunt, *coarctabo vos*, nimirum per Salmanasar & Assyrios, qui obsidebunt & vastabunt Samariam. Quocirca Ribera rectè sic exponit: *Stridebo subter vos*, id est, *in terra vestra audiri faciam magnum* A *stridorem, & molestissimum auribus vestris sonum*, putà clamorem hostium vincentium & exultantium, vlulatum verò vestrorum ciuium occumbentium, vel captiuorum. Ergo τὸ *stridebo*, non tam est vox & stridor Dei sub onere gementis, quàm indignantis, vindicantis & punientis. Gemitus enim in Deo non est signum animi fracti, aut imbecilli; sed infensi, sese intendentis, & excitantis ad plagam. Aliter enim gemit qui grauius portat onus, quàm vires ferant; aliter gladiator, aut lignator, qui tunc gemunt, cum se ad firmitatem & conatum intendunt: ille vt hostem feriat, hic vt quercum securi deiiciat. Sed in Deo videre est vtrumque, & gemitum ac stridorem ex fastidio, & ex offensione suspirium, quo se Dominus B excitat ad anhelatam plagam, ait Sanchez. Rursum *stridebo*, significat Deum hic comparari plaustro, non tam quatenus ipse hostes instar plaustri onusti premit & calcat, vti putant Abenezra, Lyran. & Palacius, quàm quatenus instar plaustri fœno onusti, quod ex fœni leuitate nũc in hanc, nunc in illam partem inclinando conquassatur, fremit & stridet. Vbi nota strepitum hostium, armorum, præliorũ & bellicæ vastitatis, rectè comparari stridori plaustri, quod re leui, putà fœno, vel stipula onustum magis stridet, quàm si lapidibus oneretur: lapides enim magis premunt, stringunt, onerant, ideóque firmiter degrauant plau- C strum, eiúsque succussionem & stridorem impediunt; contrarium per omnia facit fœnum: simul appositè voluptates peccatorum rectè comparantur rebus leuibus & vilibus, putà fœno & stipulæ, quæ statim marcescunt, arescunt, à vento rapiuntur, igne consumuntur: pari enim modo voluptates transeunt, marcescunt, & igne gehennæ comburuntur. Rursum pro *fœno* hebr. est עָמִיר *amir*, id est, manipulus, id est, manipuli, quibus significatur multitudo peccatorum. *Hoc est fœnum*, ait S. Hieron. *de quo Propheta Psal. 128. Fiant sicut fœnum ædificiorum; quod priusquam euellatur exaruit. Et, Omnis caro fœnum, stipula autem illa* D *est, super cuius incendio flebiliter Propheta Mich. c. 7. complorat dicens: Heu mihi, quia factus sum sicut qui colligit stipulam in messe, &c. Hoc est fœnum, & stipula, de quo & Apostolus loquitur 1. Corinth. 3. Ligna, fœnum stipula, vniuscuiusque opus manifestum fiet: quoniam in die Domini in igne reuelabitur.* Quocirca aliqui apud Vatab. sic vertunt: *Ecce ego gemere faciam* (vos) *sub vobis, id est, in locis vestris*, vel *stridere vos faciam*, scilicet sub onere tribulationum. *Meic* enim significat ita aliquid premere, arctare, grauare tot ponderibus & angustiis, vt res pressa & oppressa sub iis gemat & strideat instar plaustri nimis onusti. Et τὸ *sub vobis*, vel *subter vos*, Hebræis idem est quod *in loco vestro*, vt patet Exodi 16. 29. Abacuc 3. 16. & alibi. ita E S. Hieron. Remig. Hugo, Lyran. & alij. Consentiunt Septuag. qui vertunt: *Ecce ego voluo* (angustias & tribulationes) *subter vos* (in loco vestro) *sicut voluitur plaustrum plenum stipula*; ita vt eas fugere & effugere non possitis. Vnde subdit: *Et peribit fuga à veloce* &c. ita Theodor. & S. Hieron. *Voluere*, inquit, *se subter eos sicut plaustrum comminatur Deus, fœno vel stipula prægrauatum, vt quia frumentum non habent quod in horrea condatur fœnum eorum & stipula incendio concremetur.* Simili modo *stridula plaustra* dixit Ouid. lib. 3. Trist. eleg. 12. & Virgil. lib. 8. Æneid. *Stridénsque caminis stricturæ chalybum.* Et 4. Georg.

Stridere apes vtero, & ruptis efferuere costis.

Et Æneid. 1.

Cardo foribus stridebat ahenis.

Mor. stridor Dei. Moral. S. Greg. lib. 32. mor. c. 6. *Ecce ego stridebo subter vos, sicut stridet plaustrum onustum fœno: quia enim fœnum est vita carnalium, sicut scriptum est: Omnis caro fœnum, in eo quod Dominus vitam carnalium patitur, more plaustri fœnum se portare testatur. Cui sub fœni onere stridere, est pondera & iniquitates peccantium cum querela tolerare.* Addit Ruffinus: Queritur, ait, Deus, quia diu peccatem populum sustinebat, se oneratum instar plaustri, sed cui onus vilis materiæ contigisset. q.d. *Si plaustrum onustũ haberet aliquam discernendi facultatem, indignantius sine dubio strideret si vilia, quàm si pretiosa portaret. sic & Deus noster materem se sarcinam pronũciat experiri, eorum peccata tolerando, in quibus nihil queat de pretiosis studiis reperire, sed qui omnes ad vile fœnum; quod facile ignibus consumitur, accesserunt.* Et Rupert. Fœni, ait, similitudine vtitur, quia plaustrum fœni tardiùs progreditur, & ideo velociùs comprehenditur ab insequente, & celerrimè incendio absumitur.

Alleg. Christus stridebit contra reprobos in die iudicij dicens: *Ite maledicti in ignem æternum:* ibique instar ferri in igne, iugi follium flatu succenso, & stridentis, stridere eos faciet. nam vt ait Matth. 8. 12. *ibi erit fletus, & strider dentium.*

Vers. 14. *Et peribit fuga à veloce.*] Hęc verba accipi possunt dupliciter: Primò, quasi pendentia à verbo *stridebo*, quod præcessit, quasi stridor, vox & rugitus Dei contra impios Israëlitas, sit hic: *peribit* (pereat) *fuga à veloce.* Secundò, quasi non pendeant à verbo *stridebo*, sed huius stridoris Dei sint fructus & effectus, q.d. Cum stridebit Deus contra Israël, omnes communi clade inuoluet, à qua proinde velox eripere se non poterit velocitate sua, nec miles fortis bellica sua fortitudine, vel agilitate, &c. vt vitam suam tueatur & seruet. Id ita accidisse Israëli & Samariæ, cum eam vastauit Salmanasar, patet 4. Reg. 17. & 18. & 2. Paral. 5. Porrò S. Hieron. (& ex eo Remig. Alber. & Hugo) scribit Rabbinos singula hæc adaptare singulis regibus Israël, à primo Ieroboam vsque ad vltimum Hosee, hoc modo: *Peribit*, inquit, *fuga à veloce, quem Hebræi Ieroboam filium Nabath* A *intelligunt, qui prius in Ægyptum fugerat*, persequente eum Salomone 3. Reg. 11. *Et fortis nõ obtinebit virtutem suam, fortem Baasam interpretantur, qui fuit ad bella promptissimus. Et robustus non saluabit animam suam, hunc Amri sentiunt. Et tenens arcum non stabit, sive sustinebit, de Iehu filio Namsi, qui Ioram regem Israël sagitta percussit, dictum putant. Et velox pedibus suis non saluabitur, Manahem intelligunt, qui frustra festinans, regi Assyriorum dona direxit. Et ascensor equi nõ saluabit animam suam, hunc Phacee filium Romeliæ interpretantur, qui sancto Aram, id est, Syro, sub rege Achaz, Iudæa multa vastauit. Et robustus corde inter fortes nudus fugiet in die illa: solus Hosee, qui vltimus rex decem tribuum fuit, & errantem populum ad Dei cultum reuocare conatus est, quasi nudus egreditur de incendio: nudum autem vocat, quia sub ipso decem* B *tribus capta sunt.* Ita Hebræi apud S. Hieron.

Verùm priora ex his iam erant præterita: hic autem intentatur Israëli futura clades extrema, eiúsque exeidium, quod cœpit à Phul tempore Manachen, ac perfectum est à Salmanasar tempore Hosee 4. Reg. 15. 19. & 4. Reg. 18. 9.

Tenens arcum non stabit.) q.d. Sagittarij Israëlitarum, qui eminus iaciendo sagittas pugnãt, non consistent contra aduersarios, putà Assyrios. ita Vatab. Vers. 15.

Robustus corde inter fortes nudus fugiet.] Tigurina: *Qui inter heroes magnanimus est, nudus aufugiet in die illa*, putà proiecto clypeo, & ense, inermis. q.d. Viri fortes tam corpore, quàm animo, C non sustinebunt impetum Assyriorum, sed cadent animis, & proiectis armis terga vertentes aufugient. Hinc Septuag. vertunt: *Fortis non inueniet cor suum in potentatibus.* S. Hieron. legit: *Inter potentes nudus fugiet.* Ad literam agitur de Israëlitis fugientibus Assyrios, vt patet ex præceden. Quare minus rectè Isidor. Pelus. lib. 1. Epist. 55. ad literam censet hic agi de passione Christi, & per nudum intelligi adolescentem, qui *sindone coopertus ad nudum, carnificum Domini sæuitiam, relicta ipsius sindone, effugit.* Mysticè, censet notari hic viros religiosos, qui se terrenis nudant, vt leues & expediti à mortaliũ fæce, ad eam vitã quæ ab interitu remota est, quasi additis alis euolent.

CAPVT TERTIVM.

SYNOPSIS.

Prophetat Israëlem Assyriũ, & Deo, quasi leoni rugienti, & aucupi in prædam dandum. Secundò v. 9. aduocat Philisthæos & Ægyptios, vt videant scelera, indéque stragem Israëlis, quæ tanta erit, vt ex ea vix duo vel tres, iique miseri & ægri euadant: sed tam ipse, quàm eius idola & ara, ac palatia domúsque eburneæ diruantur.

Vers. 1.] Audite verbum, quod locutus est Dominus super vos, filij Israël: super omnem cognationem, quam eduxi de terra Ægypti, dicens:

Vers. 2.] Tantummodo vos cognoui ex omnibus cognationibus terræ: idcirco visitabo super vos omnes iniquitates vestras.

Vers. 3.] Nunquid ambulabunt duo pa- D riter, nisi conuenerit eis?

Vers. 4.] Numquid rugiet leo in saltu, nisi habuerit prædam? nunquid dabit catulus leonis vocem de cubili suo, nisi aliquid apprehenderit?

Vers. 5.] Numquid cadet auis in laqueum terræ absque aucupe? numquid auferetur laqueus de terra antequam quid ceperit?

Vers. 6.

Vers. 6.] Si clanget tuba in ciuitate, & populus non expauescet? si erit malum in ciuitate, quod Dominus non fecerit?

Vers. 7.] Quia non facit Dominus Deus verbum, nisi reuelauerit secretũ suum ad seruos suos prophetas.

Vers. 8.] Leo rugiet, quis non timebit? Dominus Deus locutus est, quis non prophetabit?

Vers. 1. FILII *Israël.*] S. Hieron. Remig. Hugo, Lyra. & alij, per filios Israël accipiunt omnes duodecim tribus, ac consequenter & Iudam, eo quòd sequatur: *super omnem cognationem quam eduxi de terra Ægypti.* Verùm ex sequent. vers. 12. & 14. liquet, Prophetam propriè loqui Israëli, id est, Samariæ & decem tribubus, ita tamen, vt sermonem moa dilatet, & extendat quoque ad Iudam. q.d. Vos ô Israëlitæ, quin & tu ô Iuda, adeóque omnes quos Deus eduxit ex Ægypto, qui cognati estis, vti sanguine, ita & scelere, futuri & similes in pœna stragéque, audite ex ore meo Dei iras, minas & onus, quod vobis imponit. ita Theod. Alber. Arias & alij.

Vers. 2. *Tantummodo vos cognoui ex omnibus.*] q.d. Vos, ô Israëlitæ, solos ex omnibus gentibus *elegi*, vt vertit Chald. mihi in populum, in familiares, & amicos, imò in filios, vt vos quasi pater alerem, tuerer, proueherem, & exaltarem. Subaudi cum Chald. Vatab. & aliis: Cur ergo à me ad vitulos aureos defecistis? *Idcirco visitabo* (puniam) *super vos omnes iniquitates vestras.*

Secundò, *cognoui*, id est, curaui, & euro vos, résque vestras per peculiarem prouidentiam, qua vobis legem dedi, tot miracula & bona contuli, pœnas & præmia proposui, texi & ditexi, imò tego & dirigo, ideóque bene agentibus mihique obedientibus prospera omnia, malè verò facientibus aduersa immitto, vt vos quasi pater castigem, eóque quasi fræno vos infrænem, & per viam virtutis ad me reducam, cum alias gentes præ vobis non cognoscere, id est, non curare & negligere videar, easque vt alienas à me, dimittam sequi desideria cordis sui, in futuro acerrima & æterna pœna eas puniturus. Magnum enim indicium animi verè paterni, & de filiorum commodis solliciti est, admouere aut ægrotanti cauterium, aut pigritanti aculeos, aut erranti flagellum, ait Sanchez.

Vers. 3. *Nunquid ambulabunt duo pariter, nisi conuenerit eis?*] Septuag. *nisi cognouerint se.* Aquila: *nisi constituerint inter se.* Quæres, quorsum dicitur, & quid significat hoc adagium, & quinque quæ sequuntur vsque ad vers. 6. Et quinam sunt hi duo simul ambulantes? Respondent Primò Theod. Remig. & à Castro in paraphrasi, hosce duos esse Deum & Assyrios. q.d. Deus & Assyrij pariter ambulant, pergúntque ad vestrum excidium, ô Israëlitæ. Deus enim est qui Assyrios in vos immittit, vt scelera vestra puniat. Idem censent significari sequentibus quinque adagiis: putant enim omnia eò spectare, vt significent nonnisi Deo vindicante hostes immitti, sicut duo non ambulant simul, nisi priùs inter eos conuenerit, & sicut leo non rugit, nisi capta præda, & sicut

A auceps non aufert laqueum, nisi capta aue, & ita de cæteris: nihil enim eorum fit, nisi posita conditione; sic nihil fit in cladibus & excidiis, nisi annuente & puniente Deo. Probant, quia Deus hæc adagia concludens, eorúmque scopum & sententiam indicans, subdit vers. 6. *Si erit malum in ciuitate quod non fecerit Dominus?* q.d. Hæc duo pariter, parique passu ambulant, Dominus & malum, siue numen & prouidentia, Deus & vindicta, putà castigatio impiorum: quia nec est Deus sine prouidentia, siue numen sine vindicta impiorum; nec aliqua eorum vindicta exercetur, sine Deo & numine. Hic sensus sublimis est, & moribus congruens.

B Secundò, Arias censet hos duos esse Iuda & Israël, siue duas tribus & decem. Rursum, esse Nabuchodonosor & Salmanasar. q.d. Iuda & Israël schismate à se videntur diuisi, sed tamen in idololatria & scelere consentiunt, & pariter ambulant ad colenda eadem idola. Idcirco pariter contra eos ambulabunt Nabuchodonosor & Salmanasar: ille vt Iudam, hic vt Israëlem puniat & perdat. Deus enim vtrumque immittet, & diriget ad idem vtriusque excidium.

Tertiò, Hugo, Lyra. & Vatab. per duos hos simul ambulantes, accipiunt Deum & Prophetam, v.g. Amos. q.d. ait Vatab. *Sicut duo nunquam aliquò simul proficisci solent ob aliquod negotium, nisi prius de eo conueniat inter ipsos; sic Propheta,*
C *per quos prædicam me visitaturum iniquitates vestras, vti iam dixi, non accedent ad vos vt hæc annuncient, nisi maximè illis mecum conueniat, vt de hoc vos admoneant. Hac enim similitudine voluit ostendere præstantiam prophetiæ, magnúmque esse inter Deum & Prophetas consensum. Vnde paulò post vers. 7. seipsum declarat his verbis: Quia non facit Dominus Deus verbum, nisi reuelauerit secretum suum ad seruos suos Prophetas.*

Quartò & congruentius, magísque genuinè Rupert. Clarius & Ribera censent, hos duos simul ambulantes esse Deum & populum Israël, q.d. Ego Deus ambulaui simul cum Israële, olim pio & obsequente, cùm scilicet eum quasi manu tenens eduxi ex Ægypto, & per desertum per-
D duxi in Chanaan: quia tunc ipse mecum conueniebat, sinebat se à me regi, meúmque ductum & legem libens sequebatur. At nunc me relicto ambulat cum diis alienis. Quocirca ego pariter nõ ambulabo cum eo: quòd ipse cum idolis conuenit, non mecum; sed potius contra eum vt hostis incedam, vti minatus sum Leuit. 26. 24. putà ambulabo cum eo, vti carnifex cum reo, quem ducit ad furcam; sicut leo ambulat cum præda quam discerpsit; auceps cum aue quam cepit; venator instructus laqueo cum fera quam illaqueauit. Rugiam enim in eum quasi in prædã meam, & per Amos aliósque Prophetas, certum & ineuitabile ei per Assyrios exitium prædicam & in-
E tentabo.

Vt hæc expositio explicetur & probetur, suppono, quòd sicut in fabulis & apologis (v. g. Æsopi) sunt tres partes, scilicet μῦθος, προμύθιον, & ἐπιμύθιον, id est, fabula, profabulatio & affabulatio: profabulatio est ipsa prælibatio & quasi prologus, significans in quos, & quorsum dicatur fabula: affabulatio est epilogus fabulæ, significans quid ex ea discere, quem fructum capere debeamus: ita pariter in adagiis, ænigmatibus & parabolis sint tres partes, putà parabola ipsa, proparabola & postparabola. Proparabola est ipse prolo- Tres partes parabolæ.

 gus

gus parabolæ, indicans eius finem & ſcopum, qualis eſt illa Lucæ 14.7. *Dicebat autem ad inuitatos parabolam, intendens quomodo primos accubitus eligerent.* q.d Scopus Chriſti in parabola ſequenti, quæ eſt de inuitatis, eſt, taxare ambitioſos, qui primas cathedras & diſcubitus primos ambiunt. Poſtparabola eſt concluſio parabolæ, ſignificans eius vſum & fructum, qualis eſt ibidem verſ. 11. *Quia omnis qui ſe exaltat humiliabitur, & qui ſe humiliat exaltabitur.*

Hoc ſuppoſito dico, horum ſex adagiorum ſiue parabolarum ſenſum venãdum eſſe ex proparabola, ſiue prologo qui immediatè præceſſit; & ex poſtparabola, quæ immediatè poſtea ſubiungitur. Prologus autem hic eſt: *Audite verbum quod locutus eſt Dominus ſuper vos, filij Iſraël, ſuper omnem cognationem quam eduxi de terra Ægypti, dicens: Tantummodo vos cognoui ex omnibus cognationibus terræ.* & maximè id quod mox ſequitur, & immediatè adagia hæc præcedit, nimirum: *Idcirco viſitabo ſuper vos omnes iniquitates veſtras.* q.d. Puniam veſtra in me ſcelera, eo quòd cùm ego eduxerim vos ex Ægypto, & vobiſcum iugiter quaſi pater ambulauerim, vos tamen ſuperbè & ingratè vertentes mihi dorſum, me ſpreto ambulaueritis cum idolis & vitulis aureis. Poſtparabola eſt verſ. 6. *Si erit malum in ciuitate quod Dominus non fecerit? quia non facit Dominus verbum, niſi reuelauerit ſecretum ſuum ad ſeruos ſuos Prophetas. Leo rugiet, quis non timebit? Deus locutus eſt, quis nõ prophetabit?* q.d. Vti in proparabola dixi, ita in poſtparabola dico & repeto, me, non alium, mala & clades vobis intentare per Prophetas, eáque mox reipſa per Aſſyrios inflicturum, vt in vos rugiam & ſæuiam, ſicut leo in prædam, eo quòd tanquam hoſtes contra me inceſſeritis, ambulantes cum idolis, qui ſunt iurati mihi inimici. Ecce hic videmus clarè tam prologũ, quàm concluſionem parabolæ ſignificare, eò ſpectare parabolas haſce, vt per eas indicet Deus, ſe olim cum Iſraële ambulaſſe quaſi patrem cum filio, eo quòd rectè illi cum eo cõueniret: at iam poſt eius apoſtaſiam, ſchiſma & idololatriam, ſe amicam illam præſentiam, & paternam curam opémque ab eo ablaturum, & contra eum inceſſurum, ac per Prophetas ſuos, ſtrages & exitium ei intentaturum, illúdque mox illaturum per Aſſyrios. Ergo hic eſt horum ſex adagiorum, & parabolarum ſcopus & ſenſus. Vbi nota, duo hic in poſtparabola ſignificat Deus: prius, nihil mali immitti ciuitati, v.g. Samariæ, niſi à Deo. Secundum, illud ipſum malum ſe ei non infligere, niſi priùs ipſam de eo præmoneat per Prophetas, vt vitam corrigat, & malum euadat, vtque ſciat malum, cùm id ei obuenerit, non aliunde quàm à Deo vindice, qui illud ei per Prophetas comminatus eſt, obuenire. Propheta enim hic vult fidem & auctoritatem, æquè ac certitudinem conciliare ſuæ prophetiæ ac minis, quæ ex Deo Iſraëli intentabit: auctoritatem, dicendo, Deum non facturũ quippiam mali Samariæ, niſi illud priùs ſibi reuelarit, & per ſe prænunciarit: certitudinem, dicendo, hæc ſua minacia oracula eſſe ſibi à Deo reuelata, eſſéque minas & verba ipſius Dei, qui eſt prima veritas, fallíque aut fallere nequit. Credant ergo Iſraëlitæ, has non eſſe minas verbales & inanes; ſed reales & efficaces, vtpote Dei irati & ſæuientis inſtar leonis. Quocirca hic ſe Propheta non conſtituit alterum, vel ſecundum à Deo, ſed quaſi eundem cum Deo, ſcilicet vt Dei os & tubã, quæ

A clangat & rugiat contra Iſraël, qui eſt alter; vel ſecundus à Deo. Duo ergo ambulantes hic ſunt, Deus per Prophetam minãs, & Iſraël minas haſce Dei excipiens. Iam ſecundùm hæc, reliqua quinque adagia ſigillatim explicãda & adaptãda ſunt. ſecundum ergo eſt, quod ſequitur: *Nunquid rugiet leo*, &c. ita S. Hieron. Emmanuel, Mariana & alij.

Alleg. S. Hieron. non poſſunt duo, putà Gentiles & Iudæi ambulare ſimul, niſi conuenerint in vna fide, vnóque capite Chriſto. Quod ſi diſcordia ſeparentur, ſtatim eos leo rugiens, & auceps diabolus inuadet & capiet.

Tropol. Rupert. Non poteſt Deus ambulare cum peccatore, ſi ille peccatum defendat. *Nos*
B *duo ſumus*, inquit, *ego qui arguo, vel corripio Deus, & Iſrael qui corripitur, nimirum non conuenit nobis, quia me corripientem Deum correptus Iſrael non audit. In hoc nobis animus diſconuenit: quia ego arguo, ille ſe defendit.* Et S. Auguſt. in pſal. 75. *Quamdiu*, inquit, *non confiteris peccata tua, quodammodo rixaris cum Deo. Quomodo enim non cum illo litigas, qui quod illi diſplicet laudas? Pſalmi vox eſt dicentis: Incipite Domino in confeſſione. Quid eſt, Incipite Domino in confeſſione? Incipite adiungi Deo. Quomodo? Vt hoc vobis diſpliceat, quod & illi diſplicet. Diſplicet illi vita tua mala, ſi placeat tibi, diſiungeris ab illo: ſi diſpliceat tibi, per confeſſionem illi coniungeris.*

C *Nunquid rugiet leo in ſaltu, niſi habuerit prædã?*] Vers. 4.
Leo eſt Deus, præda eſt Iſraël, rugitus ſunt minæ Prophetarum, Iſraëli excidium per Aſſyrios ex Dei iuſſu intentantium. q.d. Sicut leo famelicus rugit, dum in vnguibus, vel etiam in oculis habet prædam: rugit, inquam, vt iras & animos excitet, ad feram quã prædari vult inuadendam, aut ſi eam ceperit, ad eam contra lupos, vrſos aliáſque feras & homines tutandam, ne ſibi eripiatur; ita Deus rugit, indignatur & minatur per me alióſque Prophetas, vobis, ô Iſraëlitæ, quos iam inuadit per Aſſyrios, quóſque quaſi iam captos in manu habet, & proximæ cladi & captiuitati deſtinat. Sicut enim leo nunquam rugit,
D quin prædam capiat, laceret & deuoret, ita Deus non minatur obſtinatis pœnas, quin protinus illas eis infligat, eóſque cædat & mactet, vti vos, ô Iſraëlitæ, mactabit per Salmanaſar. Nota ex Ariſt. Plinio & aliis mox citandis, leo ſolet rugire bis, primò cùm famet, & quærit vidétque prædam: ſecundò, cùm eam capit: tum enim partim ira, ne ſibi eripiatur, partim fame & ingluuie frendens & murmurans rugit. Leo enim guloſus eſt & helluatur, ita vt partes integras oſſáque degluttiat, antequam dentibus ea comminuat. Vnde ita ſe infarcit, vt repletus ad biduum vel triduum non eſuriat, nec comedat ordinariè niſi alternis diebus, putà ſemel in biduo, vti docet Ariſt. lib. 8.
E hiſt anim. c. 5. Plinius lib. 8. c. 16. & Ælian. libr. 4. hiſt. anima c. 33. Hinc & ex ingluuie hac, halitus eius grauis eſt & fœtet. *Anima leonis virus graue*, ait Plinius lib. 11. c. 53. Simili modò rugiit Deus, tum ante excidium Iſraëlis, per Prophetas ei minando; tum in excidio, Iſraëlem per Aſſyrios concidendo, nec permittendo vt Ægyptij, aliúve eum ſibi eriperent. Magis tamen hic Propheta loqui videtur de rugitu leonis ante prædam, ſuas enim prophetias minaces per Amos, Oſee & alios editas de futuro & inſtante excidio, Deus hic comparat rugitui leonis. Adde, maior & horribilior eſt rugitus leonis cùm videt hoſtem, vt eum inuadat

Leo rugit bis cur.

uadat & prædetur, quàm dum eum capit & deuorat. Porrò dicitur tunc eam habere, tum quia eam habet oculis suis propositã, tum quia in spe certa eam habet. Sequitur tertium adagium secũdo simile.

Nunquid dabit catulus leonis vocem de cubili suo, nisi aliquid apprehenderit?] Tigurina: *Num catulus leonis vocem suam edit egressus de lustro, cum nihil prædæ cepit?* Repetitione hac Propheta Dei potentiam & oraculi certitudinem astruit. q.d. Si præda saluari nequit à leone, & à catulo leonis rugiente, quis vestrum, ô Israëlitæ, euadet manus Dei irati? Leoni subiungit catulos: quia hi, vtpote petulci & latrante semper stomacho, famelici rugiunt magis, iuxta illud Psal. 103. 21. *Catuli leonum rugientes, vt rapiant & quærant à Deo escam sibi.* Vnde in Script. ira Dei, æquè ac hostium acer insultus, comparatur rugitui leunculorum, vt Isaiæ 31. 4. *Quomodo si rugiat leo, & catulus leonis super prædam suam,* &c. *sic descendet Dominus vt prælietur.*

Vers. 5. *Nunquid cadet auis in laqueum terræ absque aucupe?*] Qui aui laqueum posuit, q.d. Non: sicut ergo auis non capitur laqueo nisi ab aucupe, ita & vos capiemini ab Assyriis, non alio id agente, quàm Deo, qui Assyrios quasi laqueum vobis posuit. Hebr. מוקש *mokes* significat illaqueatorem, putà aucupem, vt vertunt Septuag. noster & alij. Potest secundò cum Vatablo verti *offendiculum.* q.d. Sicut auis non cadit in laqueum sine offendiculo, id est, quin eo capiatur & stranguletur; sic nec vos cadetis in manus Dei & Assyriorum, quin ab eis capiamini & strangulemini. verùm quia illud significatur proxima parabola, hinc vt sit gradatio, simpliciùs noster & Septuag. vertũt, *Absque aucupe.* Sequitur ergo quartum adagium tertio connexum.

Nunquid auferetur laqueus de terra antequam quid ceperit?] q. d. Sicut laqueus à venatore non tollitur, nisi eo auem vel feram illaqueauerit & ceperit, sic nec ego tollam expãsum rete meum, putà Assyrios è Samaria, donec eam ceperint & vastarint: sed quasi auceps continuò assistam & intendam iis, quasi meis laqueis, nec desistam donec vos capiant & iugulent. Excludit omnia effugia impiorum & incredulorum, qui hæc eius oracula vel eleuabant, vel eludebant dicendo: Minæ hæ sunt solitæ Prophetarũ, sed minæ duntaxat, sicut parentes pueris ostentant virgam, non vt feriant, sed vt minis eos percellãt: veniet Assyrius, ostentabit se Samariæ, sed non audebit vrbem tam potentem & munitam aggredi: nobis ergo intactis & illæsis domum redibit. Hæc effugia, & has elusiones minarum & oraculorũ suorum succidit hic Deus, certóque denunciat Assyrium non recessurum à Samaria, donec eam capiat, sicut venator non tollit laqueum, donec eo auem constrinxerit. Nota minas Prophetarum & prædicatorum hic comparari rugitui leonis, reti aucupis & clangori tubæ vers. 6. Verè Nicetas in vita Alexij Com. *Laqueos,* ait, *& retia diuinæ prouidẽtiæ nemo euadere potest,* vti eosdem euadere nequiuit Pharao, Diocletianus, Maximianus Iulianus Apost. Valens Imp. aliique similes. Similem laqueum Iudæis intentat Dauid Psal. 68. 23. *Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum, & in retributiones & in scandalum.* Hæc est diuinæ iustitiæ venatio: sicut enim Principes viri apros lupósque, ita Dei vindicta venatur tyrannos & impios. Sic de Sedecia ait Deus Ezech. 12. vers. 13.

Extendam rete meum super eum, & capietur in sagena mea, per Chaldæos. Sequitur adagium quintum.

Vers. 6. *Si clanget tuba in ciuitate, & populus non expauescet?*] q.d. Sicut tuba tempore belli personante, & classico perstrepente, ac significante hostem adesse, paranda esse arma & aciem, fieri nequit quin populus metu hostis, & cladis, ac horrore clangoris bellici percellatur; sic multò magis vos, ô Israëlitæ, deberetis pauere & percelli ad voces hasce meas, quibus ex Deo classicum cano, ac hostem, ignem & flammam vobis prædico & intento. Clangor ergo tubæ, est prophetia: clangens est Deus: tuba est os Prophetæ: hostis est Assyrius: ciuitas, Samaria: populus, Israëlitæ metu percellendi & exanimandi.

Si erit malum in ciuitate quod Dominus non fecerit?] Hic est postparabola, siue conclusio & applicatio parabolarum præcedentium, q.d. Quinque parabolę quas iam recensui, significant malum, id est, afflictionem & cladem extremam afferendam Samariæ per Assyrios, nõ ab alio, quàm à Deo à quo apostatarunt, quémque irritarunt, præponendo ei vitulos aureos. Cùm ergo hæc clades vobis ô Israëlitæ, aduenerit, certò scitote à me illam vobis inferri: ideo enim ego solus illam per Prophetas vobis prædico & comminor, quia solus illam vobis infligã, non Baal, non Chamos, non quis alius inanium deorum. Vnde explicãs subdit: *Quia non facit Dominus,* &c.

Moral. disce hic, rapinarum, incendiorũ, stragum & calamitatum omnium, tum publicarum, tum priuatarum, quæ impiis & peccatoribus infliguntur, Deum esse auctorem. Deus enim gubernator vniuersi, iudex est & vindex omnium. Rectè Plutar. in Moral. *Vt amnes,* ait, *quidam repente se condunt sub terram, nihilominus eò perferuntur quò tendunt, ita numinum ira, licèt occulta, tamen in extremas calamitates auferunt aliquando nocentes,* etiam dum non cogitant *vltorem post caput esse Deum.* Et Horat.

Rarò antecedentem scelestum
Deseruit pede pœna claudo.

Mor. nil mali, nisi à Deo infligi.

Et Ierem. Thren. 3. 37. *Quis est qui dixit vt fieret, Domino non iubente? Ex ore Altissimi non egredientur nec mala nec bona? Quid murmurauit homo viuens, vir pro peccatis suis?* vide ibi dicta. Et c. 18. 11. *Ecce ego fingo contra vos malum.* Et Isaiæ cap. 45. 7. *Ego Dominus, & non est alter, formans lucem, & creans tenebras: faciens pacem, & creans malum.* Vide S. Basil. hom. *Quòd Deus non est auctor malorum,* vbi ostendit propriè nihil malum esse nisi peccatum: cuius auctor est voluntas creata, non Deus: cætera verò mala pœnæ, quæ vocantur, bona esse, non mala, præsertim quia per ea Deus interficit peccatum, & viuere facit iustitiam; aut potiùs facit hominem mori peccato, vt viuat iustitiæ. *Quantum enim,* inquit, *exterior homo noster corrumpitur, tantum interior renouatur. Non igitur alium interficit, & alium viuificat; sed eundem per ea quę interficit viuificat. Caro igitur percutitur, vt anima sanetur. Peccatum perimitur, vt iustitia viuat.*

Vers. 7. *Quia non facit Dominus Deus verbum, nisi reuelauerit secretum suum ad seruos suos Prophetas.*] τὸ *quia* potest accipi pro *veruntamen*, efficaciùs tamen accipias propriè, vt causale eius quod pręcessit. q.d. Non est malum in ciuitate quod non faciat Dominus: quia ipse omnia mala ciuitati euentura priùs reuelat Prophetis, & per eos illa

se ciuitati mox inflicturum comminatur: ergo cum mox illa ciuitati infligantur, ipse est, non alius, qui ea ciuitati quasi iudex & vltor infligit, vti comminatus est. Porrò Deus hanc cladem ciuitati Samariæ non inferet, nisi vobis, ô Samaritæ, per Prophetas præmonitis, idque duas ob causas. Prior est, ne causari possitis vos nunquam fuisse reprehensos. Posterior, vt cum istis eam ob scelera vestra vobis infligi, Deumque eorum vindicem eius esse auctorem: qua re Propheta declarat tum dignitatem, tum necessitatem sui muneris, puta prophetiæ, vt potè à Deo accepti, vt scilicet ipse esset quasi legatus Dei ad Israel, & inter eos internuncius, sequester & mediator: cum miseria sors Dei consilium, vt mox ostendam. Quocirca nota, verbum metonymicè significat rem, puta cladem verbo significatam & prædictam. Vnde mox idem vocat *secretum suum*, & vt Theodotion, *consilium suum*, puta arcanum eius decretum de clade hac inferenda. Septuag. vertunt *παιδείαν*, id est, eruditionem, vel potiùs vt S. Hieron. vertit *correptionem suam*, quo significant minas & plagas Dei non proficisci ex odio, sed ex amore paterno erga homines. Sicut enim pater corripit & castigat filium quem diligit, vt eum erudiat, sic & Deus peccatorem. Quapropter castigationem hanc inuitus, & quasi coactus infert, ideoque vt eam pœnitendo euadant homines, prius per Prophetas & prædicatores eam comminatur & prænunciat, quæ omnia miram Dei clementiam significant, ait S. Hieron. Ita ante diluuium præmonuit peccatores per Noë, qui ex de causa centum annis arcam fabricauit, vt per centum annos homines sciscitantes fabricæ huius causam, monerentur de instante diluuio, illudque pœnitendo auerterent & euaderent, vti excidium euaserunt Niniuitæ præmoniti à Iona. Sic per Moysen nullam Ægypto plagam inflixit, nisi prius per eundem de ea Pharaonem, & Ægyptios præmoneret, vt patet Exodi cap. 7. 8. & 9. Sic clades per Syros, Ammonitas, Madianitas & Philisthæos, quæ narrantur in libris Iudicum, Hebræis non intulit, nisi iis præmonitis per Iosue c. 24. pérque Deboram Iudic. 4. 4. & alios Prophetas. Sic excidium per Titum & Romanos Iudæis non irrogauit, nisi iis præmonitis per Christum Lucæ 19. 42. & Apostolos. Sic cladem extremam orbi non inferet, nisi præmissis Prophetis & Angelis, qui septem tubis insonantes eandem toto orbe proclamabunt, Apocal. c. 16. vers. 1.

Vers. 8. *Leo rugiet, quis non timebit?*] q. d. Quanto magis Deus rugiens & comminans ab omnibus timendus est? Vnde partim explicans, partim inferens subiungit: *Deus locutus est, quis non prophetabit?* Hæc enim propositio prioris est parallela partim explicatio, partim illatio & conclusio. q. d. Si leone rugiente omnes timent, ergo multò magis Deo fremente omnes timeant oportet, ac imprimis nos Prophetæ, qui primi hunc Dei in nobis loquentis rugitum audimus, illius metu perculsi mur, ideoque trepidi tacere non possumus, sed prophetamus & inclamamus omnibus, vt sibi caueant & prospiciant, ne eius præda fiant & ab eo discerpantur, præsertim quia ideo in nobis loquitur & rugit, vt nos eundem rugitum prophetando aliis promamus & exprimamus. q. d. Cum Deus nos Prophetas mittat, iubeatque prophetare, silere non possumus, ita S. Hieron. Emmanuel, Mariana & alij. Amolitur aliud incredulorum Israelitarum effugium, vel potius improperium.

A Improperabant enim, vt fugiret Prophetas, quòd ipsi tristia semper prophetantes Israeli, viderentur de eius clade gaudere, eique insultare. Respondet Amos, se inuitum hæc prophetare, cogique à Deo, nec posse se illi resistere. Deo enim loquente, mandante, & mittente Prophetam, quis non prophetet? quasi dicat, quis Dei imperium declinare audeat? Deus enim est quasi leo rugiens, qui Prophetam inobedientem, æquè ac populum rebellem, discerpat, sicut per leonem discerpsit Prophetam illum in re modica inobedientem, scilicet quòd contra iussum Dei cibum sumpsisset in Bethel, deceptus licet ab alio Propheta, qui Dei iussum suum reuocasse asserebat, 3. Reg. 13. 24.

B Sensus ergo est, q. d. Minæ meæ non sunt meæ, sed Dei: rugitus meus non est meus, sed Dei. Deus enim quasi leo rugit in mente nostra, & inde in ore nostro, vt vos perterreat; ne ergo nobis hæc tristia oracula imputetis. Deo enim loquente per mentem & os nostrum, tacere non audemus nec possumus. Rursum si leo fame, vel catulis raptis fremens, & rugiens è saltu incurrat in vrbem, quis eum eminus videns, non inclamet omnibus: Fugite, leo fremens imminet, prospicite vobis? quin ergo ego Amos videns Deum iratum in Samariam incurrere, vt eam disperdat, omnibus inclamem, vt sibi caueant? Hoc est quod Deus Ezechieli edixit c. 3. 17. *Fili hominis, speculatorem dedi te domui Israel, &c. Si dicente me ad impium: Mor-*

C *te morieris, non annunciaueris ei, &c. sanguinem eius de manu tua requiram.* Simile fuit responsum S. Aphraatis Eremitæ. Cum enim ipse egressus Eremo Arianis grassantibus resisteret, ac Valentem Imper. de arrianismo & persecutione orthodoxorum increparet, Valens autem ei obiiceret: Quid tu monache, qui vitam solitariam profiteris, silentio & quiete relicta, vrbem & forum ingrederis? respondit: Si virgo in thalamo abscondita, videret quempiam faces domui iniicientem, nonne à domo prosiliret, & inclamaret: Incendium, incendium, vt se suosque ab eo liberaret? ne ergo me reprehendas, quòd quietem reliquerim, sed teipsum

D reprehende, qui hanc flammam in domum Dei iniecieris, & non me, qui conor extinguere, ideoque omnibus inclamo, vt caueant à te, & à tua hæresi, qua quasi igne Ecclesiam Dei succendere conaris. ita refert Theodor. in Philotheo c. 8. Pari modo Amos obstrepentibus sibi Israelitis: Quid tu minaris nobis? armentarius es, non Propheta: quid nos flagellas? vade ad tua pascua, flagella tuos boues, respondet: *Leo rugiet, quis non timebit? Deus locutus est, quis non prophetabit?* Hoc est quod in eadem causa Iudæis respondit Ieremias c. 20. 9. *Factus est*, ait, *mihi sermo Domini in opprobrium,*

E *& in derisum tota die.* Et mox: *Et factus est in corde meo quasi ignis exæstuans, clausúsque in ossibus meis, & defeci ferre non sustinens.* Et cap. 6. 10. *Cui loquar? Et quem contestabor vt audiat? ecce incircumcisæ aures eorum, &c. Idcirco furore Domini plenus sum, laboraui sustinens.*

Quis non timebit?] Verè S. August. in sententiis num. 77. *Omnia quæ timentur, rationabiliter declinantur: Deus sic timendus est, vt ab ipso ad ipsum confugiatur*, scilicet ab ipso irato ad ipsum, clementem & placidum.

Vers. 9.] Auditum facite in ædibus Azoti, & in ædibus Terræ Ægypti: & dicite: Congregamini super montes Samariæ,

niæ, & videre insanias multas in medio eius, & calumniam patientes in penetralibus eius.

Vers. 10.] Et nescierunt facere rectum, dicit Dominus, thesaurizantes iniquitatem & rapinas in ædibus suis.

Vers. 11.] Propterea hæc dicit Dominus Deus: Tribulabitur, & circuietur terra: & detrahetur ex te fortitudo tua, & diripientur ædes tuæ.

Vers. 12.] Hæc dicit Dominus: Quomodo si eruat pastor de ore leonis duo crura, aut extremum auriculæ, sic eruentur filij Israël, qui habitant in Samaria in plaga lectuli, & in Damasci grabato.

Vers. 13.] Audite, & contestamini in domo Iacob, dicit Dominus Deus exercituum.

Vers. 14.] Quia in die cùm visitare cœpero prævaricationes Israël, super eum visitabo, & super altaria Bethel: & amputabuntur cornua altaris, & cadent in terram.

Vers. 15.] Et percutiam domum hyemalem cum domo æstiua: & peribunt domus eburneæ, & dissipabuntur ædes multæ, dicit Dominus.

Vers. 9. *Auditum facite in ædibus Azoti.*] Aduocat Deus vicinas gentes, putà Azotios & Ægyptios, in Samariam. Primò, vt, visis eorum sceleribus ac punitione, testes sint, vti beneficiorum multiplicium & insignium Israëlitis; tum in exitu ex Ægypto, tum in deserto, tum in Chananæa à Deo collatorum; ita & vindictæ mox ab eodem exercendæ in eundem, vtpote ingratum. Secundò, vt magis doleant Israëlitæ, videntes se gentibus hostilibus in probrum & ludibrium exponi, quódque hostes clades ipsorum videant & rideant, gaudeántque de eorum strage & excidio, iuxta illud Psal. 136.7. *Memor esto Domine filiorum Edom in die* (excidij) *Ierusalem: qui dicunt: Exinanite, exinanite vsque ad fundamentum in ea.* Porrò hoc schemate & artificio conatur Deus Israëlitas ad se reuocare, dum oculis eorum obiicit infamiam & probra, quæ laturi sunt à gentibus, si in apostasia pergant, ideóque à Deo per Assyrios vastentur.

Per Azotios, cæteros Philisthinos accipe. Est synecdoche. ita S. Hieron. Ruper. Hugo, Lyran. Arias & alij. Miratur, & meritò, S. Hieron. apud Septuag. pro Azotiis legi *in Assyriis*: videtur mendum librariorum.

Super montes Samariæ.] Hi montes imminent Samariæ, quæ fuit vrbs ab Amri rege ædificata in monte Somer, indéque & vrbs, & ab ea, vtpote Metropoli, tota regio dicta est Samaria: eam postea Herodes Ascalonita nominauit Sebasten, id est, Augustam, in honorem Augusti Cæsaris: perinde vt nunc vocatur Augusta Vindelicorum, Augusta Treuirorum, &c. Herodes enim eam à fundamentis instaurans, firmissimo muro per viginti stadia circundedit, & in eius medio templum maximum sesquistadij magnitudine, modis omnibus ornatissimum Augusto Cæsari dedicauit, & Sebasten nuncupauit. ita Ioseph. lib. 15. Ant. c. 10. & ex eo Adrichom. in Samaria.

Et videte insanias multas in medio eius.] Hebr. מהומת *mehumot*, id est, *tumultus*, & conturbationes ingentes, vt vertit Chald. Hinc Septuag. verterunt, *admirabilia*, quæ scilicet admiraturi erant Philisthini & Ægyptij, ad spectaculum hoc à Deo euocati.

Iam per *tumultus*, Arias accipit tumultus ciuium Samariæ, cùm ea capta ab Assyriis, ciues tumultuarint fugientes, sèque inuicem obtriuerunt, & ab instantibus Assyriis obtriti sunt. Meliùs de culpa, quàm de pœna hæc accipias. Vnde noster vertit *insanias*, scilicet in colendis vitulis aureis, ait Hieron. Ruper. Hugo & Lyran. aut *insanias*, id est, insanos tumultus & seditiones, quibus se inuicem obtruncarint. ita Theodor. Vnde Vatab. vertit, *consternationes multas*. Has enim significat hebr. *mehumot*. Hinc & sequitur, *& calumniam patientes*, vel vt Varab. *oppressos per vim & calumniam*, supple & reperte, *videte*.

Tropol. Insaniæ sunt figmenta Hæreticorum, ait S. Hieron. *dum vnusquisque fingit quod voluerit, & adorat figmentum suum; vt Marcion bonum Deum & vnum, Valentinus æonas triginta, & extremum Christum, quem appellat ἔκτρωμα, id est, abortiuum: vt Basilides, qui omnipotentem Deum portentoso nomine appellat ἀβραξάς, & eundem secundùm græcas literas & anni cursus numerum, dicit in solis circulo contineri.* Talia sunt hodie Caluini & Lutheri placita: hominem carere libero arbitrio, opera bona nil mereri, fidem solam iustificare, omnia opera sanctorum esse concupiscentia & peccato contaminata, Deum esse auctorem omnium operum, tam malorum, quàm bonorum; Christum in cruce quasi desperasse, & pertulisse pœnas damnatorum; vota castitatis Deo nuncupata esse impossibilia, nec seruanda; Deum præcepisse legem impossibilem? An non hæ insaniæ lymphaticorum, quibus nihil insanius vidit hæc ætas?

Thesaurizantes iniquitatem.] Iniquas opes, scilicet partas per vim, calumniam, furta, &c. Vnde Vatab. vertit: *Hi sunt qui thesaurizant rapinam, & prædam in palatiis suis*, congregant opes per fas & nefas, vt dicitur. Vers. 10.

Et rapinas.] Septuag. *Et miseriam*, Syrus, *Et pressuram*, angustiam. Vnde videntur ipsi hæc de pœna Samariæ accipere, cùm potiùs de culpa accipienda videantur, vti dixi.

Propterea hæc dicit Dominus, puniens tuas rapinas & scelera: *Tribulabitur & circuietur* (id est, cingetur obsidione, & circum circa obsidebitur ab Assyriis.) *terra.*] Ne quis effugiat. Tigurina vertit: *Angustiæ tibi erunt, idque vndique in terra*: quod explicans Vatab. *Hostis*, ait, *venturus est, & in circuitu terræ huius castra metabitur, ne quis possit effugere.* Loquitur hic Propheta tanquam attonitus magnitudine tribulationis & stragis futuræ, quam quasi præsentem spiritu prophetico intuebatur: propterea vtitur locutionibus concisis, multáque subticet & subaudit, vt admirationem & terrorem incutiat audientibus. Mirum est Septuag. hæc de Tyro accipere, eo quòd Hebr. צר *tsor* significet angustias, & petram angustam, indéque Tyrum in petra conditam. Vertunt enim: *Tyrus, & in circuitu terra tua deserta erit.* Agitur enim hic de clade Samariæ, non Tyri. Meliùs Vers. 11.

ergo Symmach. *tsir* vertit πολιορκίαν, id est, obsidionem: & Theodotion, *fortitudinem*.

Detrahetur ex te fortitudo tua.] Tigurina: *Deiiciet à te robur tuũ. Et diripientur palatia tua.* Vatab. *Hostis auferat tibi opes tuas, in quibus tuum belli robur consistit.* q. d. Assyrij rapient tuas opes, quas per vim, dolum & calumniam congessisti.

Vers. 12. *Quomodo si eruat pastor de ore leonis duo crura.*] Per pastorem, Deum; per leonem, hostem; per crura & extremum auriculæ, paucitatem Israëlis ab hoste seruandam intellige. q. d. Sicut pastor leoni rapienti & discerpenti ouem, aut bouem, aliquam ex eo partem, sed paruam & ad esum inutilem, v. g. duo crura, quæ leo non curat, eripit; sic aliqui Israëlitæ, sed pauci, iique infirmi, pauperes & viles ab hac eorum strage & captiuitate eruentur, ij scilicet, quos Assyrij contemnent, & vt quisquilias fæcésque plebis relinquent in Samaria ad colendum agros & vineas. ita Theod. Clarius, Arias, & Vatab. Ecce Amos, vtpote pastor, crebrò à re pastoritia sibi familiari petit similitudines.

Aliter, imò contrariè S. Hieron. censet enim hæc ironicè per sarcasmum dici. q. d. Israëlitæ præfisi robori Samariæ, & auxiliis Damasci, id est, Syrorum, putant quòd eruent & expedient se de manibus Assyriorum, sicut pastor ope canum de ore leonis extorquet, & eripit duo crura, &c. sed errant & falluntur. Verùm prior sensus, vti communior, ita simplicior est & verior. Deus enim post commendatam iustitiam, commendat hic suam misericordiam, eáque illam temperat. q. d. Non omnes omnino peribunt: nam aliqui seruabuntur, licèt pauci. Porrò per crura & ossa significat eos nudos ac spoliatos, vita vix salua, stragi communi eripiendos.

Rursum censet Theodor. duo hæc crura à pastore eripi, vt iis fidem faciat hero, pecus à leone esse laniatum, non à se venditum, aut furto sublatum.

Symbol. notat Rupert. duo crura & extremum auriculæ ad hoc reseruari, vt ex iis constet quale fuerit pecus deuoratum, an ouis, an bos, an equus: D sic videlicet ex paruis Iudæorum reliquiis, colligi quales fuerint ipsi ante peccatum, & ante Christum, atque illas ipsas fidem Christianorum confirmare, dum testimonium legis & Prophetarum nobis circumferunt, ex quibus Christum salutis auctorem cognoscimus, eundémque gentilibus demonstramus per Iudæorum, fidei nostræ hostium, libros & monumenta.

Tropol. S. Hieron. hæc applicat doctoribus & prædicatoribus: *In crure*, ait, *via ostenditur doctrinarum, in aure sacramenta dictorum. Vnde Apostoli absque calceamentis & vlla mortui animalis pellicula iubentur incedere*, Matth. 10. *Et ad credentes dicitur: Qui habet aures audiendi audiat*, Lucæ 8. In corporis ergo totius strage auris eripienda est, qua monita salutis audiamus; & crura, quibus in illis & iuxta illa ambulemus & conuersemur. Vnde Stephanus Cantuariensis in Sylua allegor. per duo crura accipit continentiam mentis & corporis, per extremum verò auriculæ perseuerantiam in obedientia: crura verò restringit & applicat Prælatis. *Sic* enim, inquit, *cùm multi sint Prælati, maior pars peribit, & consumetur à leone, scilicet diabolo, & parua reliquiæ saluæ fient per illum pastorem qui dicit: Ego sum pastor bonus.*

In plaga lectuli.] Id est, in latere vel angulo lecti. Sic enim quatuor plagæ mundi vocantur

A quatuor eius latera. Nam hebr. est פאת מטה *peath mitta*, id est, in angulo, latere, vel extremitate lecti: in angulo enim vtrinque corpus fulcitur; hinc meliùs & pleniùs in eo quiescit. Huc facit illud Thomæ à Kempis: *In omnibus requiem quæsiui, & non inueni, nisi in angello cum libello.* Porrò plaga vox est desumpta à Græcis. Hi enim πλάγια vocant latera & angulos transuersos. Rursum plagæ & plagulæ tapetes græcè dicuntur, latinè stragula. Vnde Varro de vita populi Rom. *Eburneis lectis & plagis sigillatis.* Et Liuius lib. 9. in bello Maced. *Luxuria*, ait, *peregrina origo ab exercitu Asiatico aduecta in vrbem: ij primùm lectos æratos, vestem stragulam pretiosam, plagulas, & alia textilia, &c. Romam aduexerunt.* Nec hoc longè abit ab Hebræo *pea*, id est, angulus, extremitas: stragula enim B sunt angulata, & in angulis signata & plagulis insignita. Sensus est: q. d. Pauci Israëlitæ, vt dixi, habitantes in Samaria, in eáque securè quasi in suaui lecti stragulo, vel angulo quiescentes eruentur à clade Assyriorum. Samariam vocat plagam, vel angulum lectuli, eo quòd instar lecti eleuata esset & montosa, æquè ac mollis, deliciosa, opulenta, indéque culta & populosa, vt videretur esse angulus & arx decem tribuum. Vnde in ea fidenter quasi in lectulo quiescebant, non timentes Assyrios, ita S. Hieron. & alij. Adde, per plagam accipi potest clima, situs & regio Samariæ. Hæc enim Hebræi vocant *pea*, id est, angulum terræ. Rursum, propriè Samaria sita erat in angulo respectu C Iudææ, & montium Samariæ vrbi imminentium, vt patet in tabula eius chorographica, quam exhibet Adrichomius, post paginam 24.

Iam Primò Chald. sic vertit & explicat: *Eruentur qui habitant in Samaria, in fortitudine potestatis & in Damasco innitentes.* q. d. Eruentur qui confidunt Samariæ munitioni, & opi Damascenorum ac Syrorum, in qua pariter quasi in grabato quiescunt & securi dormiunt.

Secundò Lyran. per plagam lectuli accipit Ierusalem, in qua erat templum, in quo quasi in lecto requiescebat Deus. q. d. Saluabuntur pauci ex D Israël, scilicet ij, qui profugerint in Ierusalem ad alas Dei & Ezechiæ regis, vel in Damascum ad alas Syrorum.

Tertiò Vatab. q. d. Cladem Assyriacam pauci effugient, scilicet ij dumtaxat, qui post lectum in angulo se absconderint: aut ægroti, qui in lectis decumbentes sua ægritudine mouebunt Assyrios, vt iis parcant. q. d. Assyrij parcent solis miseris, qui adeo pauperes erunt, vt bini vel terni in lecto, aut non tam in lecto, quàm in parte & angulo lecti requiescere cogantur.

Quartò Septuag. pro, *In plaga lecti & Damasci grabato*, vertunt, *Contra tribum & in Damasco, vt* E *iuxta tropologiam referamus tribum* (hebr. enim מִטָּה *mitta* lectum, sed si legas alio puncto מַטֶּה *matte*, virgam & tribum significat) *ad Iudam, & Damascum ad vocationem gentium, de quibus vnus grex factus est Domini: cuius sæpe oues leonum feritas laniat, de quorum faucibus vix duo crura, aut extremum aufertur auriculæ*, ait S. Hieron.

Quintò probabiliter P. Prado in Ezech. 24. vers. 40. hæc accipit de lectulis mensalibus. q. d. Qui habitant (quiescunt) *in Samaria in plaga lectuli*, id est, qui primos habent discubitus in lectis stratísque inter conuiuas. Nam pro *plaga* hebr. est *in angulo lecti*, id est, in capite, in loco primario. De quibus rursum dicit c. 6. 4. *Qui dormitis* (cubatis) *in lectis eburneis, & lasciuitis in stratis vestris.*

Ex

Ex his omnibus maximè genuina videtur tertia explicatio: tum quia vox *plaga*, vel angulus *lectuli*, ac vox *grabate*, significant hæc ad pauperes, & ægros pertinere. Hi enim iacent in grabatis & angulis: tum quia hi rectè comparantur cum duobus cruribus, & extrema auricula, leoni ereptis, alioqui enim non constabit similitudo Prophetæ, eiúsque vis & neruus, nisi his duo crura & extremum auriculæ adaptes. Sensus ergo totius huius versiculi est hic: Sicut pastor de veruece aut vitulo à leone deuorato eripit, seruátque duo crura, aut extremum auriculæ, ab illo carnibus iam satiato, vtpotè ossea & insipida, neglecta, vt ea ad herum deferat, quo demonstret vitulum non à se subductum, sed à leone laniatum: ita ex tota Samaria quasi è corpore politico, duo vel tres, id est, pauci duntaxat cladi illius eripientur, iique viles & inutiles, putà pauperes macie confecti, vt sola crura ossea habere videantur, & ægri, qui bini vel terni in eiusdem lecti & grabati lateribus decumbant, siue in Samaria, siue in Damasco. ita à Castro. Quocirca fortè idcirco Interpres pro hebr. *pea*, id est, angulus, vertit *plaga*, quæ & latus, & vulnus morbúmque significat, vt innueret eos in latere lectuli decumbere ex vulnere & morbo. q. d. Saluabuntur ij, qui ex plaga vulneris & morbi decumbunt in plaga, id est, in latere, & angulo lectuli. Propriè plagæ, vel plagulæ sunt commissuræ, siue assumenta, quæ tapetibus, casulis, stragulis, lectis, vestibus artexuntur vel assuuntur; pretiosæ (vti sunt effigies aureæ & gemmeæ in casulis) à diuitibus ornatus & splendoris ergo; sordes & viles à pauperibus necessitatis causa. Laceris enim stragulis, lectis & vestibus pauperes assuunt partes, putà plagulas, vt rupturam sarciant, præsertim ad angulos. Ibi enim facilius ob affrictum parietis, aliarúmque rerum, franguntur. Plaga ergo lectuli est angulus lectuli pauperis, assumento resarciti, & vt S. Franciscus dicere solet, rappeciati. Pauperes enim lectos habent non integros, sed plagulis tum maioribus, tum minoribus consarcinatos, instar centonum. Quare dormire in plaga lectuli, idem est qnod dormire in centone, aut potiùs in assumento & latere centonis, ita vt in altero lecti latere dormiat alius, vel plures. Sensus ergo est q. d. In Samariæ excidio saluabuntur soli pauperes & miseri, qui in centonibus gregatim ob paupertatem dormiunt.

Et in Damasci grabato.] Sicut Samariam lectum, sic Damascum vocat grabatum: quia Israëlitæ vexati ab Assyriis, miseri & afflicti confugiebant Damascum, ibique quasi ægri in lecto securè quiescebant, séque recreabant. Damascus ergo iis afflictis, fessis & ægris erat quasi lectus. ita S. Hieron. Ruper. Remig. Hugo & alij, *Vt quomodo qui fessus est reficitur in lectulo, sic illi fractis viribus vicinæ gentis* (Damasci) *auxilio roborarentur*, ait S. Hieron.

Perperam Recentiores, vt R. Dauid Pagnin. & alij, hebr. דמשק *dammesec*, id est, Damasci, accipiunt nō vt proprium, sed vt appellatiuum, quasi compositum ex ד *de* & משק *mesec*: mesec autem significat tibiam vel crus. Vnde vertunt, *in crure*, id est, pede vel sponda lecti; aut vt Arias, *in lecto mobili & agitabili*, vt eius agitatione ægro somnus

A conciliretur, vti matres agitant cunas infantium, vt hoc motu ipsi somnum concipiant. Vnde ipse exponit q. d. Assyrij iis solis parcent, qui ex graui longáque infirmitate decumbentes in lectulis, seipsos mouere, & ab vna parte in aliam conuertere non poterunt, sed instar puerorum moueri, & conuerti ab aliis debeant. Perperam inquam: nam hebr. non est *mesec*, sed *dammesec*, quod non aliud quàm Damascum significat, vti vertunt Septuag. Chald. Noster & alij. Adde ד *de* Hebræis non esse articulum, nec solere præfigi nominibus.

Tropol. lectus auari est mammona, lectus superbi honor, lectus gulosi mensa opipara, lectus luxuriosi cubilia & impudicitiæ, lectus acedi tor-

B por & somnus. Nam *sicut ostium vertitur in cardine suo, ita piger in lectulo suo*, Prouerb. 26. 14. Hi lecti varios habent angulos & stragula mollia, quæ quisque sibi fingit, captat & adaptat.

Audite.] Vos ô populi, ait S. Hieron. vel potius, vos ô Prophetæ, cladem ad quam non ego, sed Deus per os meum destinat domum Iacob, id est, posteros Iacobi siue Israëlis, putà decem tribus earúmque aras & delubra, in quibus colunt vitulos aureos in Dan & Bethel. ita Alber. Hugo, Arias & Vatab. Vnde Septuag. habent, *Sacerdotes audite*. sed rectè notat S. Hieron. *Puto*, inquit, *Septuag. ipsum verbum posuisse, quod quidam non intelligentes, pro* ἱερεῖς *aresç legerunt* ἱερεῖς, *id est, sacer-* VERS. 13.

C *dotes*. Ares enim noster Interpres, & alij ad versum præcedentem referunt, vertúntque lectulum; sed Septuag. huc referunt, retinéntque vt nomen proprium.

Et contestamini.] Id est, contestando Deum, eúmque in testem vocando prædicite & prædicate instans eis exitium, nisi ab idolis & sceleribus resipiscant.

Et percutiam domum hyemalem cum domo æstiua.] Ita & Aquila, Symmach. & Theodot. Verùm Septuag. vertunt: *Domum pinnatam, eo quod æstiola habeat per fenestras, & quasi pinnas ad magnitudinem frigoris repellendam*, ait S. Hieron. qui hac re significari putat, Israëlitas deliciosos *tantarum fuisse opum, vt duplices haberent domos, hyemales &* VERS. 15.

D *æstiuas, quarum aliæ* (hyemales) *versæ essent ad Aquilonem, aliæ* (æstiuæ) *ad Austrum, vt pro varietate temporum, frigoris & caloris cœlique temperiem preuiderent*. Sic Ierem. 36. 22. Ioakim dicitur fuisse in domo byemali mense nono. Ita in Belgio domos æstiuas in villis ad delicias comparatas, ob luxum in iis admissum, per bella hæc destruxit & misit Deus.

Mysticè idem S. Hieron. *Domus, ait, hyemalis erat regnum Israël, in qua frigus erat religionis & cultus Dei, variisque ventorum turbinei & sæua tempestas: & domus æstiua, Iuda & Ierusalem, in qua erat templum, & offerebantur holocausta manè & vesperè, & vigebat calor religionis.*

E *Et peribunt domus eburneæ.*] *Legimus in Achab regem Israël tantis fluxisse deliciis, vt domum sibi eburneam fecerit*, 3. Reg. 22. 39. ait S. Hieron. non quod fecerit eam ex ebore solido: vnde enim tantum eboris habuisset? sed quod illam ebore incrustarit: hæc enim vocatur domus eburnea, teste Plinio lib. 16. 43. vide Sanchez.

CAPVT

CAPVT QVARTVM.

SYNOPSIS.

Minatur Deus Israëlitis, quòd Assyrij leuabunt eos in contis, & reliquias eorum in ollis feruentibus. Deinde ob impura & sacrilega eorum sacrificia ait se eos percußisse sex plagis, scilicet fame, siccitate, vento vrente, aurugine, eruca, peste: denique pene eos subuertisse sicut Sodomam; eos tamen hisce plagis nihil meliores effectos, nec redisse ad se. Quocirca dira & extrema quæque illis intentat, additque: Præparare in occursum Dei tui, *qui creat montes, ventos, nebulas, &c.*

Vers. 1.] Audite verbum hoc vaccæ pingues, quæ estis in monte Samariæ: quæ calumniam facitis egenis, & confringitis pauperes: quæ dicitis dominis vestris; Afferte, & bibemus.

Vers. 2.] Iurauit Dominus Deus in sancto suo: quia ecce dies venient super vos, & leuabunt vos in contis, & reliquias vestras in ollis feruentibus.

Vers. 3.] Et per aperturas exibitis altera contra alteram, & proiiciemini in Armon, dicit Dominus.

Vers. 4.] Venite ad Bethel, & impiè agite, ad Galgalam, & multiplicate præuaricationem: & afferte manè victimas vestras, tribus diebus decimas vestras.

Vers. 5.] Et sacrificate de fermentato laudem, & vocate voluntarias oblationes, & annunciate: sic enim voluistis filij Israël, dicit Dominus Deus.

Vers. 6.] Vnde & ego dedi vobis stuporem dentium in cunctis vrbibus vestris, & indigentiam panũ in omnibus locis vestris: & non estis reuersi ad me, dicit Dominus.

Vers. 7.] Ego quoque prohibui à vobis imbrem, cum adhuc tres menses superessent vsque ad messem: & plui super vnam ciuitatem, & super alteram ciuitatem non plui: pars vna compluta est: & pars, super quam non plui, aruit.

Vers. 8.] Et venerunt duæ & tres ciuitates ad vnam ciuitatem vt biberent aquam, & non sunt satiatæ: & non redistis ad me, dicit Dominus.

VERS. 1. VDITE *verbum hoc vaccæ pingues.*] Hebr. *vaccæ Basan.* ita Septuag. Theodotion, Aquila & Hebræi passim. Verùm quia regio Basan pascuis opima, pingues alebat boues & vaccas, vt patet Deuter. 32.14. hinc rectè vertit noster, *vaccæ pingues*: & Symmac. *boues saginatæ.* Alij. *vaccæ lasciuientes.* Iam Theodor. per vaccas accipit mulieres Samariæ

A lasciuas, rapaces & imperiosas. *Vaccas*, inquit, *Basanitides, mulieres vocat luxu & voluptatibus diffluentes. Eiusmodi enim erant vaccæ Basanitides, ob pabuli copiam exultantes. Vnde fiebat, vt bona tenuiorum in rem suam conuerterent* (vti vaccæ depascebantur prata Basan) *atque viris, quibus ex diuina lege subdita erant, imperare non vererentur, in ordinémque eos redigi iuberent: qualis fuit Iezabel, viro* (Achab) *tanquam mancipio vtens.* Sic & Lyra. Arias & Vatab. Est enim vacca, muliebris ingenij, petulantiæ & salacitatis symbolũ. Vnde Ælianus lib. 4. c. 45. scribit, in Ægypto vaccam, simul & Venerem religiosè coli, eo quòd vacca affinitatem & conuenientiam cum dea habere existimetur: quin & vacca Veneri in Ægypto immolabatur, ait Girald. in Syntag. nam vt ait Colu- *Vaccæ Basan quæ*

B mella lib. 6. 24. vaccæ *post vernam pinguedinem gestientes, & pabuli immensitate exhilaratæ lasciuiunt.* Insuper *vacca quamuis plena fœtu, non expletur libidine.* Quocirca Amos hic describere videtur familias & domus impiorum, quæ sunt *sicut congregatio taurorum in vaccas* populorum, Psalm. 67.31.

Meliùs S. Hieron. Ruffin. Rupert. Albertus, Glossa, Hugo, Clarius & alij, censent hæc tam imò magis ad viros, quàm ad mulieres Samariæ spectare. viri enim, quia effeminati, lasciui & impudentes, vocantur vaccæ, vel vitulæ populorum psal. 67.31. Osee 10. 11. & alibi. Id patet ex sequentibus: *Ecce dies venient super vos*, scilicet vi-

C ri. Hebr. enim הם *chem* masculinum, viros notat: vaccas ergo Basan, vocat opulentos (vnde Chald. vertit, *diuites substantiarum*) & Principes Samariæ, qui bona pauperum depascebãtur, tum quia gulæ & ventri erant dediti, tum quia saginæ & mactationi destinabantur. Audi S. Hieron. *Loquitur ad Principes Israël, & optimates quosque decem tribuum, qui delicijs ac rapinis vacabant, vt audiãt sermonem Dei, & non aratores boues, sed vaccas pingues de armento se esse nouerint, siue quæ nutriantur in pascuis Basan, quæ sunt loca herbarum fertilissima, ac per hoc significat eos non agriculturæ, sed immolationi & esui præparatos.*

Porrò, cur hi vocentur vaccæ Basan, tres cau-

D sas adfert Ruffinus. Prima, quòd gloria ipsorum in ignominia erat terminanda. Basan enim hebr. confusionem & ignominiam significat. Secunda, quòd vox eorum humana in vaccinam, putà in mugitum, præ dolore erat commutanda. Tertia, quia Deus eorum erat venter, ac iugibus vacabant conuiuiis & symposiis, ideóque vt ait Psaltes, *prodiit quasi ex adipe iniquitas eorum.* Quartam adde, quòd vaccas, putà vitulos aureos, quasi deos coluerint. Vnde Rupert. per vaccas Basan accipit sacerdotes Bethel, qui visibiliter substrati

vitulis

vitulis quibus colebant, erant instar vaccarum inuisibiliter verò suas animas tauris infernalibus, id est, dæmonibus prostituebant. Hi enim dicebant Principibus: Date nobis victimas & oblationes, quas comedamus & bibamus; nos vicissim vos vestráque peccata expiabimus apud Deum, & excusabimus apud populum.

Tropol. S. Hieron. vaccæ Basan sunt hæretici Veneri & gulæ addicti, vti fuit Lutherus, Caluinus, Bucerus, &c. Item diuites & nobiles insolentes & rapaces, qui ex aliorum, præsertim pauperum, bonis sodtant, iísque luxuriantur.

Quæ dicitis Dominis, putà Regibus & Principibus *vestris: Afferte, & bibemus.*] q. d. Auferte spolia pauperum, vt inde vobiscum epulemur, & compotemus: vel vt S. Hieron. *Date nobis, & bibemus, id est, iubete tantùm, & nos cuncta vastabimus*, id est, *diripiemus*, inquit Chald. vt lictores, vel vt ebrij absorbebimus. Nā voce, *bibemus, ebrietatem eorum significat in vino atque luxuria, quæ statum mentis euertunt*, ait S. Hieron.

Tropol. idem dicunt iniqui Aduocati & Procuratores Iudicibus; Consiliarij, Scabini & Prætores Principibus & Magistratibus, æquè impiis. Hi enim quasi harpyiæ inhiant bonis populi, in eáque inuolantes illa inter se distribuunt, atque ex iis opipara conuiuia & symposia instruunt. Hoc scelus enorme, vti Rempub. euertit, ita horrendam certámque Dei iram & vindictam prouocat. Vnde subdit:

Vers. 2. *Iurauit Dominus Deus in sancto suo.*] Heb. בקדשו *becodsço*, id est, *in sanctitate sua*, hoc est, per sanctitatem suam. Heb. enim *beth*, id est, *in*, est nota iurantis. ita Chald. Symmach. & passim Hebræi. q. d. Iurauit Deus per semetipsum; ipse enim est summa & increata iustitia & sanctitas, quam vos, ô Iudices & Principes, in terra imitari & tueri debebatis, nunc autem eandem violastis & euertistis. Quocirca hæc Dei sanctitas iurat, se huius violationis, & vt ita dicam sacrilegij, acerrimum fore vindicem. ita S. Hieron. Remig. Rupert. & alij, qui insuper tres alios afferunt sensus. Primus est, iurauit Deus per sanctitatem, id est, per sanctum templum suum. Secundus, per filiū suum sanctum. Tertius, per sanctos Prophetas. Vnde Septuag. vertūt: *Iurauit Dominus per sanctos suos.* Verùm quod initio dixi, literale est & genuinum.

Quia ecce dies venient super vos & leuabunt vos in contis.] Septuag. Syrus & Arabicus, *in armis*. Symmac. *in clypeis*. Meliùs Theodotion, *in hastis*. q. d. Instant dies, quibus Assyrij vos, ô Samaritæ, contis & hastis suis configent. Vnde Tigurina vertit: *Auferet vos lanceis. Seruat vaccarum metaphoram*, ait S. Hieron. *vt quas esse pingues dixerat vaccas, earum carnes narret in contis, vel scutis esse portandas.* Fortè etiam alludit ad morem militum, putà ad feros sæuósque victores, qui capita cæsorum in lanceis gestant quasi in triumphum, vti faciunt Turcæ. Contus enim vocatur sudes & hasta longior, vel pertica oblonga nautarum, qua ipsi nauem protrudunt & dirigunt. vnde Virgil. 5. Æneid.

Et acuta cuspide conti.

Et reliquias vestras in ollis feruentibus.] Arabicus, *in ollis ardentibus*. Syrus, *in olla venatoris*. Heb. בסירות דוגה *besirot duga*, id est, in ollis piscium, quas scilicet piscatores seruant plenas feruenti aqua, vt pisces recentes, quos è mari extrahunt, illico coquant. q. d. *Sicut lebes feruentissimus mutos pisces pariter inuoluit, ita & vaccæ Basan absque vllo ordine captiuitatis miseriis opprimētur*, ait S. Hieron. Aut pressiùs & concinniùs, q. d. Sicut laniones capita boum & vaccarum à se mactatarum, longis contis & perticis ostentant, vt inde populus cognoscat qualis, quantáque vacca sit mactata, & ad eius carnes emendum accurrat, reliquias verò, putà hepar, stomachum, intestina coniicit coquítque in ollis feruentibus; ita & milites Assyrij capita, id est, optimates Samariæ à se occisos, vel captos ostentabunt, vt ex iis aliæ gentes coniiciant, qualis quantúsque fuerit Samariæ populus, quantáque de iis strages & victoria: reliquias verò, putà milites ciuésque, qui in arces, vrbes domósque munitas, aut in caueas & speluncas confugient, in illis ipsis quasi pisces in ollis feruentibus comburent. ita Lyran. & Dionys. *Sicut enim Ierusalem*, ait S. Hieron. *habens clausos populos & obsessos, assimilatur ollæ feruenti & plenæ carnium*, Ezech. 24. 3. *sic & vrbes Samariæ ollis feruentibus comparantur, quæ fame & pestilentia clausos populos exire compellant; & ire in captiuitatem.* Addit à Castro, q. d. Corpora eorum dilacerata, & in frusta concisa in feruentes ollas iniicient, vti fecit Antiochus Epiphanes Machabæis, 2. Machab. 7.

Aliter Ruper. & Remig. q. d. Assyrij Samaritas confusè sine vllo ordine in Assyriacam captiuitatem quasi in ollam conficient.

Secundò, Hebr. *besirot duga*, Pagnin. Vatab. & Clarius exponunt, *in hamis piscatoriis*. q. d. Sicut piscatores hamis pisces extrahunt ex mari, ita Assyrij suis armis vos extrahent ex Samaria, abducéntque in Assyriam.

Tertiò, Chald. vertit: *Eleuabunt vos in clypeis, & filias vestras in scaphis*, vel nauibus piscatoriis. q. d. Per naues quæ excauantur, & orbiculantur instar clypeorum, è Samaria auehent & ablegabūt vos in Cyprum, aliásque remotas insulas.

Quartò, R. Abraham & R. Dauid pro *ollis*, vertunt *spinis*: has enim quoque significat Hebr. *Sirot*, Iam *spinis*, id est, hamis: vel *spinis*, id est, contis, & lanceis acutis instar spinarum, vt more Hebræo idem dicat hemistichio posteriore quod dixit priore: vel *spinis*, id est, flagellis: ex spinis enim tyrāni faciebāt flagella, quæ quia suis aculeis carnes pungebant, lacerabant, & discerpebāt, vocabantur scorpiones, quos Roboam tyrannus minatus est populo dicens: *Pater meus cecidit vos flagellis, ego cædam vos scorpionibus*, 3. Reg. 12. 14.

Quintò, Arias pro *in contis*, vertit *in frigoribus*, sensúmque dat q. d. Assyrij vos, ô Samaritæ, quasi vaccas æstate lasciuientes transferent in regiones frigidas & algentes, vbi pro cibis non aliud habeatis quàm viles pisciculos, qui olim mancipiis dabantur in escam.

Denique Septuag. vertunt: *Tollent vos in armis, & eos qui vobiscum sunt in ollas feruentes pestilentes*: ἔμπυροι enim feruentes significat; pro quo aliqui legunt ἔρημοι, id est, desolati, vel desolatores: Complut. ἔμποροι, id est, mercatores. Vnde sic habet: *Tollent vos in armis, & eos qui vobiscum sunt in lebetes negotiatores pestilentes.*

Vers. 3. *Et per aperturas* (muri Samariæ, qui ab Assyriis eam obsidentibus arietibus diruetur & aperietur) *exibitis altera contra alteram.*] Id est, vna cum altera, vel vna post alteram, hoc est singuli, vel simul bini & terni, vel vicissim & ordine suo exibunt captiui abducti ab Assyriis. ita S. Hieron. Vnde Chald. vertit: *Confringent super vos muros,*

&

& educent vos quasi mulieres singuli ante se. Dicit, A
altera contra alteram, id est, alter contra alterum: quia persistit in nomenclatura vaccarum, qua eos vocauit vers. 1. solent enim vaccæ gregatim educi per portas, ita vt binæ, ternæ & quaternæ, simul egrediantur; aliæ pari ordine & turma sequantur. Aliter alij, q.d. *Altera*, scilicet *vacca*, *egredietur contra alteram*, scilicet aperturam muri. q.d. Quælibet egredietur per aperturam sibi oppositam: quo significat multas fore muri rupturas; sicuti de muris Iericho circumcirca corruentibus, ait Iosue cap. 6. 5. *Muri funditus corruent, ingredienturque singuli per locum contra quem steterint.* Vnde Vatab. vertit: *Egrediemini vnaquæque ante se, id est, per rupturam quæ prima vobis occurret.* Sic & Clarius, & Arias,

Et proiiciemini in Armon.] q.d. Assyrij abducêt vos in Armeniam, quæ adiacet Assyriæ. ita S. Hier. Chald. Symmach. Remig. Rupert. Hugo, & Clarius. Hebr. est הַהַרְמוֹנָה *habarmona*, quod Primò noster & alij iam dicti vertunt, *in Armon*, vel *in Armeniam*. Hæc enim ab Aram filio *Sem*, primo incola, dicta est *Aram*, vel *Harmon*: litera enim *Aleph* sæpe cum *He* commutatur. Secundò alij, *Harmona* per diastolen diuidunt. vnde Theodotion vertit, *in mõtem*. (*hor* enim heb. significat montem) *Mona*. Aquila, Syrus & Arabicus, *in montem Armona*. Septuag. *in montem Remnam*, vel vt Theodor. legit, *Armana*. q.d. Abducemini C
in montes Armeniæ. Hæc enim montosa est: vnde in eius montibus primùm quieuit & subsedit arca Noë, Genes. 8. vers. 4. imò à montibus dictam esse Hebr. Aram, siue Armeniam, q.d. Altam, excelsam, censent viri docti; eo quòd cæteris prouinciis omnibus excelsior & montosior sit. V. editio vertit, *in montem excelsum*.

Tertiò, recentiores, R. Dauid, Vatab. Arias, à Castro, Marinus & Pagnin. Harmon, vel Armon accipiunt vt nomen, non proprium, sed appellatiuum, significans palatium, domum excelsam, arcem: hebr. enim רָם *ram*, altum, celsum significat: vnde Abram vocatus est, quasi *Ab*, id est, pater, *ram*, id est, excelsus. Sensus ergo est q. d, D
Assyrius Samariam expugnando, obuiósque trucidando, vel capiendo, reliquos vestrum stringet & coget confugere, & coniicere se in arces munitas; sed frustra: nam & illas expugnabit, vósque capiet & trucidabit, Aliter Pagnin. vertit enim *Deuicietis palatium*, scilicet regis muro adhærens, vt per illud manus instantis Assyrij effugiatis.

Trop. Vaccæ Basan, id est, Hæretici proiiciuntur à dæmone in montes Armeniæ, id est, superbiæ. Omnis enim Hæreticus est superbus: quia suum iudicium præfert toti Ecclesiæ. Hinc Remman, idem est quod visio alicuius, ait S. Hieron. quia Hæretici non omnia Ecclesiæ dogmata carpunt, *sed partis alicuius scientiam sibi promittunt, vt proiiciantur, eo quòd scisse se credunt*: sui enim ingenij & iudicij lima postula limare volunt fidem & Ecclesiam. E

Vers. 4. *Venite.*] Est sarcasmus, id est, hostilis irrisio, q.d. Agite sacrilegi, vitulamini cum vitulis vestris in Bethel, cum idolis in Galgalis; satiate vos eorum victimis, ingurgitate vos vestris idolothytis: at scitote vos ibidem ab Assyrijs mactandos, quasi victimas Deo vltori: ita S. Hieron. Quocirca hunc sarcasmum candidè explicant Chald. & Septuag. dum assertiuè & increpando vertunt: *Ingressi estis in Bethel, & iniquè egistis in Galgala, multiplicastis impiè agere.*

Afferte manè victimas vestras.] q. d. Iuge sacrificium agni, quod ex lege solebatis manè & vespere offerre Deo vero Ierosolymis, nunc vitulatores illud ipsum manè offerte vitulis vestris. ita Clarius, Arias, Vatab. & alij. Quodnam & quale fuerit hoc iuge sacrificium, dixi Exodi 29. 38. Secundò, S. Hieron. putat per manè significari auiditatem, celeritatem & multitudinem sacrificiorum. q.d. Agite quod agitis, pergite summo manè ex ardore idololatrandi offerre victimas, vt alijs & alijs superuenientibus ante vesperã omnia absoluere possitis, ne dies citiùs vos deficiat quàm sacrificia & scelera vestra. Addit S. Hieron. *manè* notare victimas pridie immolatas, & contra legem seruatas in posterum manè. q.d. Vos ex B
lege Leuit. 7. 15. debebatis victimas eodem die comedere quo eas immolastis; at nunc contrà legem vel ex auaritia, vel ex crapula, quia scilicet tot victimas eodem die vorare non potestis, seruatis multas eorum reliquias in manè sequentis diei: nam & mox taxat eos, quòd contra legem fermentum offerrent in sacrificio.

Tribus diebus decimas vestras.] Septuag. *tertio die*, vel vt habet Codex Varican. *in triduum decimas vestras*. q.d. Vos contra legem Leuit. 7. 17. seruatis victimas in tertium diem. ita S. Hieron. Remig. & Hugo. Verùm lex illa Leuit. vetat tantùm victimas seruari, non decimas, de quibus hic agitur.

Secundò, Arias, Vatab. & Pagnin. vertunt: *Afferte ad tertium dierum*, id est, tertio die, hoc est, tertio anno decimas idolis vestris, iuxta legem Deuter. 14. 28. Nam dies apud Hebr. sæpe significat annum, vt Genes. 24. 1. *Erat Abraham senex, dierúmque* (id est, annorum) *multorum*. Verùm illa lex Deuter. non iubet afferri ad templum, sed tantùm domi suæ seruari decimas, easque tertio anno distribui in Leuitas, peregrinos, pupillos, & viduas, vti fecit Tobias c. 1. 7. *ita vt in tertio anno proselytis, & aduenis ministraret omnem decimationem.*

Dico ergo, propriè hic tres dies accipi: Iusserat enim Deus Hebræis Exod. 23. vers. 14. & 19. vt tribus diebus, siue festis præcipuis per annum, purà in die Paschatis, Pentecostes & festi tabernaculorum, adirent templum sacrificij & orationis causa: & tunc partim ad iter, partim ad oblationes & epulum sacrum (quo cum Leuitis ex victimis suis pacificis epulaturi erant coram Domino, id est, in templo coram arca & Sancto sanctorum in quo residebat Deus) ferebant secum vnam decimam suarum frugum & opum, quam ad hoc separare iubentur Deuter. 14. 22. itaque fecit Tobias, vt patet c. 1. 6. & 7. Idem fecisse Israëlitas in Bethel, quasi simias Iudæorum, docet hic Propheta. q.d. Agite, ter in anno, siue tribus præcipuis festis afferte decimas in Bethel vitulis, quas olim afferre solebatis Deo in Ierusalem. ita Ruper. Lyra. à Castro & alij.

Et sacrificate de fermento laudem.] *Laudẽ*, id est, *sacrificium laudis*, vt vertit Tigurina, seu *gratiarum actionis*. Vnde Aquila vertit, *Eucharistiam*. Vers. 5.
Hoc enim à fine vocatur hobr. תודה *toda*, id est, confessio, laus, gratiarum actio. Est ironia & sarcasmus. Irridet enim eorum sacrificia fermentata, ideòque impura: nam Iudæorum erant azyma & pura, idque ex præscripto Dei Leuit. 2. 11. & cap. 7. 12. & ita S. Hieron. Rupert. Lyran. & Hugo. Quare imperitè Græci nonnulli hunc locum citant, vt contra Latinos probent Euchari-

stiam

ſtiam celebrandam eſſe in pane fermentato, non azymo. Nam Amos non laudat, ſed culpat & damnat hic ſacrificium fermentatum.

Nota, nihil fermentatum inferri poterat altari; poterant tamen panes fermentati afferri tanquam donaria pro ſacerdotibus, vt ipſi illis veſcerentur, vti oſtendi Leuit. 7. 13. Quare minùs rectè Vatab. & Arias cenſent, in ſacrificio laudis potuiſſe offerri fermentum. Hoc enim diſertè vetatur Leuit. 2. 11.

Myſticè, fermentum eſt ſymbolum corruptionis & malitiæ, 1. Corinth. 5. 6. vnde Chald. vertit: *Colligunt ex rapina ſacrificium laudis. Quia de fermentato laudem immolat, qui Deo de rapina ſacrificium parat*, ait S. Gregor. hom. 22. in Euang.

Et vocate.] Celebrate, proclamate, & deprædicate veſtras victimas, quaſi liberales, ſpontaneas & *voluntarias* oblationes, ſed fruſtra. Nam Deus eas, vti impuras, & idololatricas, abominatur. ita S. Hieron. Ruper. Remig. & Hugo. Secundò, *Vocate*, id eſt, vt Vatab. *indicite voluntaria ſacrificia* & oblationes, æquè ac feſta vitulorum; atque in iis conuocate populum, vt voluntarias oblationes iis offerat, vt fecit Aaron in fabricatione & dedicatione vituli aurei, Exodi 32. 2. *Tollite*, ait, *inaures aureas de vxorum, filiorúmque & filiarum veſtrarum auribus, & afferte ad me. Fecitque populus quod iuſſerat, deferens inaures ad Aaron. Quas cùm ille accepiſſet*, &c. *fecit ex eis vitulum aureum.* Ita homines in rebus diuinis parci & auari ſunt, ſed in iis quæ ſpectant pompam, aut ventrem, putà in obſequio mundi & diaboli, profuſi ſunt, ſuáſque opes libenter & liberaliter exhauriunt. vnde Arias vertit: *Vota nuncupate.* Pagnin. *vocate ad ſolemnitatem, voluntaria congregari facite.* nam à קרא *kiru*, id eſt, vocate, dicta eſt מקרא *micra*, id eſt, connocatio, & cœtus populi, indéque ſolemnitas & feſtum. In feſto enim conuocabant *micra*, id eſt, Eccleſiam & cœtum populi ad celebrandam ſolemnitatem, & ad offerendum victimas ac alias quaſlibet oblationes.

VERS. 6. *Vnde & ego dedi vobis ſtuporem dentium* (perperam Arabicus vertit *benedictionem*) *in cunctis vrbibus veſtris.*] Ita & Chald. & Septuag. Stuporem dentium intellige ex fame. ſubdit enim quaſi explicando: *Et indigentiam panum in omnibus locis veſtris.* nam longa fames, vti hebetat ſopitq; appetitum, ita pariter contrahit gingiuas, itaque hebetat & ſtupefacit dentes. ita Ruffin. Vnde Hebr. נקיון *nikion*, ſignificat vacuitatem (vt dentes vacui ſint à cibo) & *munditiem dentium*, vti vertunt Aquila, Symmac. Theodotion, S. Hieron. Arias, Vatab. Pagnin. Marinus & alij. Cùm enim in fame & penuria dentes non habet quod mordeant & mandat, innocentes ſunt & mundi, indéque areſcentibus & contrahentibus ſe gingiuis & neruis hebetantur, conſtipantur & obſtupeſcunt, æquè ac oculi deficientibus ſpiritibus caligât & obſtupeſcunt: idcirco noſter, & Septuag. vertunt, *ſtuporem dentium*. Eſt metaleplis, niſi malis eſſe onomatopœiam, vt vox *nikion* ſuo ſono repræſentet ſonum & ſtridorem dêtium ſtupentium. Senſus eſt q. d. Quia vos me priuatis ſacrificiis mihi debitis, ego pariter priuabo vos pane & cibo neceſſario ad vitâ, faciámque vt dentes veſtri ex fame, & ex comeſtione fructuum immaturorum, qui acerbi ſunt & pontici, obſtupeſcât. Nota, *dedi*, ſcilicet propriè in præterito. ſæpius enim Deus per Eliam & Eliſæum Iſraëlitis, ob idola & ſcelera intentauit, & induxit ſiccitatem,

A indéque famem, vt patet 3. Reg. 17. & 4. Reg. 8. 25. ita S. Hieron. Theodor. Rupert. Hugo & Lyra, licèt Vatab. & Clarius propheticè accipiant *dedi* pro *dabo*, quaſi Deus hic comminetur famẽ futuram. Plenus foret ſenſus, ſi *dedi* amplè acciperes pro *do, dedi & dabo*. q. d. Ob idola & ſcelera veſtra ſæpius vobis induxi famem, & etiamnum indueo, ac in poſterum inducam, tum per me cohibendo pluuias, tum per hoſtes, præſertim Aſſyrios, populando vrbes & agros Samariæ. Verùm primum ſenſum expoſcit id, quod poſt hanc plagã aliáſque quatuor ſequentes ſingulis verſibus ſubdit, *Et non rediſtis ad me.* Et illud verſ. 12. *Quapropter hæc faciam tibi Iſraël*: quæ verba ſignificat famem hanc aliáſque plagas fuiſſe præteritas non futuras.

B Nota, quod ait, *ſtuporem dentium in cunctis vrbibus*, ſignificat communem & publicam fore hãc cladem & famem, vt non tam ſinguli, quàm vrbes integræ à ſe alienari & obſtupeſcere videantur. Eſt enim ſtupor alienatio quædam vel mentis, vel ſenſuum, quòd ſcilicet ſenſus conſtipentur. Sic ait Liuius lib. 5. *Priuatos deinde luctus ſtupefecit publicus pauor, poſtquam hoſtes adeſſe nunciatum eſt.*

Ego quoque prohibui à vobis imbrem, cùm adhuc tres menſes ſupereſſent.] Extraordinaria & miraculoſa fuit hæc ſiccitatis & ſterilitatis plaga, vtpote qua vna pars vrbis innocens & pia fuerit VERS. 7.
C compluta, non altera, quæ erat nocens & impia. Similiter ager heri iuſti fuerit compluctus, cum vicinus heri iniuſti pluuiam non ſenſerit, idque ad hoc, vt omnibus manifeſtò pateret, hóc diſcrimen Dei vindicis eſſe opus. ſic diſcriminauit Deus agros Geſſen, vbi erant Hebræi, vt non ſentirent plagas, quas cæteris agris Ægypti infligebat Moſes, Exodi 8. 22. Simile contigiſſe Græcij per merita & preces S. Franciſci, in eius vita c. 8. commemorat S. Bonauen. Cùm enim lupi & grandines agros vaſtarent, S. Franciſcus dixit ad indigenas: *Ad honorem & laudem omnipotentis Dei fideiubeo vobis, quòd peſtilentia hæc omnis abſcedet, & reſpiciens vos Dominus multiplicabit in*
D *temporalibus bonis, ſi mihi credideritis, miſereamini veſtri, vt veſtra confeſſione præmiſſa, dignos faciatis pœnitentiæ fructus. Iterum hoc annuncio vobis, quòd ſi beneficiis ingrati ad vomitum conuerſi fueritis, innouabitur plaga, duplicabitur pœna, maiori in vos ira deſæuiet. Ab illa vtique hora, pœnitentiam ad exhortationem ipſius agentibus illis, ceſſauerũt clades. Imò quod maius eſt, ſi quando vicinorum arua grando peruaderet, iſtorum terminis appropinquãs, terminabatur ibidem, aut in partem aliam diuertebat.* Porrò in Palæſtina tantus eſt ardor & ſiccitas, vt ſi deſit pluuia, hominibus & beſtiis ſiti pereundum ſit. *In his locis*, ait S. Hieron. *præter paruos fontes, omnes ciſternarum aquæ ſunt; & ſi*
E *imbres diuina ira ſuſpenderit, maius ſitis quàm famis periculum eſt.*

Quando hæc ſterilitas Amos contigerit, ignoratur. Nam quòd alij ad famem quæ contigit tempore Eliæ, alij ad eam quæ tempore Eliſæi, hæc referunt, non ſatis congruè id fieri videtur: nam illa ſiccitas & fames Eliæ, vti & illa Eliſæi, fuit vniuerſalis & æqua omnibus, ſine diſcriminatione nocentum & innocentum; hæc autem diſcriminabat noxios ab innoxiis. Rurſum illa Eliæ fuit trium annorum, Eliſæi etiam diutina extitit; hæc verò Amos fuit trium duntaxat menſium, illorum ſcilicet, qui præibant meſſem.

Cœpit ergo hæc ſiccitas in fine Aprilis, quando incipere ſolebat in Iudæa pluuia ſerotina, maximè neceſſaria. Hæc enim faciebat, vt germina creſcerent, & culmi euaderent in ſpicas, ſpicæque turgentes conciperent grana & parerēt triticum, quod ſine hac pluuia exaruiſſet, & in fronde ſola, ſine granis & fructu deſiiſſet. Erat ergo hæc pluuia ſerotina in Aprile, meſſis; ſicut matutina in Octobri, erat ſeminis, ſcilicet ad ſemina ſatáque riganda, vt radices figerent in terra. ita S. Hieron.

Notent hic agrorum domini & coloni, ſiccitatem & ſterilitatem agris immitti peculiari Dei prouidentia & vindicta. Cùm ergo eam ſentiunt, ad Deum per pœnitentiam precéſque recurrant, vti faciunt coloni Hiſpani, qui tempore ſiccitatis publicas proceſſiones & diuerberationes agricolarum indicunt, itáque ſæpe pluuiam à Deo reconciliato eliciunt, imò quaſi vi facta extorquent.

Tropol. S. Gregor. hom. 10. in Ezech. Dominus, ait, pluit ſuper vnam ciuitatis partem, non ſuper aliam, cùm facit vt vna pars populi, prædicationis verbíque Dei ſemina excipiat, non alia. Rurſum pars vna eiuſdem agri compluitur, non alia, cùm aliqui vnum vitium edomant, non aliud, v.g. gulam, ſed non iram; aut patientes ſunt, ſed auari remanent, aut caſti ſunt, ſed ſuperbi, &c.

Verſ. 9.] Percuſſi vos in vento vrente, & in aurugine, multitudinem hortorum veſtrorum, & vinearum veſtrarum: oliueta veſtra, & ficeta veſtra comedit eruca: & non rediſtis ad me, dicit Dominus.

Verſ. 10.] Miſi in vos mortem in via Ægypti, percuſſi in gladio iuuenes veſtros, vſque ad captiuitatem equorum veſtrorum: & aſcendere feci putredinem caſtrorum veſtrorum in nares veſtras: & non rediſtis ad me, dicit Dominus.

Verſ. 11.] Subuerti vos, ſicut ſubuertit Deus Sodomam & Gomorrham, & facti eſtis quaſi torris raptus ab incendio: & non rediſtis ad me, dicit Dominus.

Verſ. 12.] Quapropter hæc faciam tibi Iſraël: poſtquam autem hæc fecero tibi, præparare in occurſum Dei tui Iſraël.

Verſ. 13.] Quia ecce formans montes, & creans ventum, & annuncians homini eloquium ſuum, faciens matutinam nebulam, & gradiens ſuper excelſa terræ: Dominus Deus exercituum nomen eius.

VERS. 9. *Percuſſi vos in vento vrente.*] Tres hic nominat agrorum plagas, ventum vrentem, auruginem, & erucam germina depaſcentem, quæ æquè vt ſiccitas, ſterilitatem & famem afferunt. Ventus vrens, vel vredo, eſt Eurus æſtuans, qui ſuo æſtu omnem ſuccum ariſtarum & germinum deſiccat & adurit: vel Boreas, qui ſuo acerrimo frigore, nebula & pruina pariter ſegetes adurit & areſacit. Vnde dicitur frigus vrens. Audi Poëtam:

Illigat æquoream immodicè vis frigoris vndam,
Et prata algenti mordet aduſta gelu.

Quocirca Theodot. Symmac. & Aquila vertunt *ἀνεμοφθορίαν*, id eſt, corruptionem à vento, vel aërem corruptum: à Plinio lib. 18. c. 28. vocatur carbunculus in vitibus, eo quòd illæ vredinis quaſi carbone exuſtæ videantur: in ſegetibus ab eodem vocatur rubigo, à rubore quem culmis indit: à Theophraſto lib. 4. dicitur ærugo, quod colorem quaſi æneum ſegetibus afflet. Pagnin. & Vatab. vertunt *ariditas*, ab effectu, quem ſegeti inducit. Secunda plaga eſt aurugo, quæ propriè vitium eſt, & quaſi morbus regius ſegetum, cum ſcilicet culmi ex nimio humore (vnde hebr. vocatur ירקון *ierakon*, quaſi vireſcens) marceſcunt, & palleſcunt in modum auri vel æris; vnde & ærugo, ac rubigo dicitur: marcidæ verò areſcunt & euaneſcunt. Hinc à Theodotione vocatur *ὠχρίασις*, id eſt, pallor; ab Aquila, Symmacho, & Septuag. *ἴκτερος*, id eſt, morbus regius. hic enim color eſt in ictericis. Vnde vice verſa morbus regius, vel ictericus, à Cornelio Celſo & Apuleio vocatur aurugo, à colore auri quem in homine producit. Et quia idem color ex timore oritur, hinc Ierem. 30. 6. dicitur: *Conuerſæ ſunt vniuerſæ facies* (Iſraëlitarum ex nimio pauore) *in auruginem*. Vbi nota *ierakon*, id eſt, aurugo, vel ærugo, aut rubigo propriè oritur ex humore, quo marceſcunt ſegetes: quia tamē idem color, eadémque corruptio & areſactio ſegetum oritur ex vredine & æſtu (licèt Plinius loco citato contendat ex ſolo frigore oriri) hinc pariter vredo interdum vocatur aurugo, ærugo & rubigo, vti paulò antè dixi. Tertia plaga eſt eruca, de qua dixi Ioël is 1. 4.

VERS. 10. *Miſi in vos mortem in via Ægypti.*] Quinta eſt hæc plaga, ſed hominibus inflicta, ſcilicet *peſtis*, vt habent Hebr. & Chald. quam noſter vocat mortem, quia peſtis certam mortem affert. Adde, hebr. דבר *deber*, id eſt, peſtis, per catachreſin ſignificare famem, gladium, & quicquid inſtar peſtis exitiale eſt & mortiferum.

Quæres, quænam, & quando contigit hæc plaga? S. Hieron. Theodor. Ruper. Hugo, Lyran. & alij, putant contigiſſe Iſraëlitis illis qui mittebantur ad Ægyptios, vt ab iis poſcerent opem contra Aſſyrios: Vatab. & Arias illis, qui cum milite præſidiario ibant in Ægyptum, vt ibi coëmerent frumenta ad leuandam famem Samariæ. Hos enim in itinere partim peſte, partim à latronibus occiſos, ac cadauera eorum inſepulta & putida fœtorem exhalaſſe, qui poſt longam priorum moram, aliorum in eorum locum ſubmiſſorum nares offenderit. Veriſimilius Ribera & à Caſtro hæc referunt ad cladem quam Ioachaz rex Iſraël accepit à rege Syriæ, quæ tanta fuit, vt ex toto Iſraëlis exercitu nō ſuperfuerint niſi quinquaginta equites, 4. Reg. 13. 7. Tunc enim partim aër corruptus & æſtuans, partim ex tot cæſorum cadaueribus orta putredo, fœtorem, & peſtem ſuperſtitibus afflauit.

Dices, hæc clades contigit in Samaria, non in via Ægypti. Reſpond. Verum id eſt; quocirca ſubintelligenda videtur more Hebrǽo particula *ſicut*, ſicque vertendum cum Chaldæo: *Miſi in vos peſtilentiam* (Arabicus: *Percuſſi vos febribus, & malis inſipientibus*, incognitis) *ſicut in via Ægypti*; ſcilicet cum in deſerto patres veſtros ex Ægypto tendentes in Chanaan, ob eorum murmura, peſte, aliiſque plagis puniui & occidi, v.g. cum miſi ſerpentes ignitos, qui ardorem peſtiferum morſu

ſuo

suo eis inferrent, Num. 21. 6. Adde, fortè hoc prælium & hanc stragem contigisse in via, qua ex Samaria tendebant in Ægyptum; sicut enim nunc strata & trita est via Romana, via Mediolanensis, via Parisina; sic tunc celebris & publica erat via Ægypti, vt patet Ierem. 2. 18. Isaiæ 10. 24. vnde eam in tabulis chorographicis terræ sanctæ depingit Adricho, & alij.

Denique per hebraismum בדרך *bederech*, id est, *in via*, exponi potest per כדרך *kederech*, id est, *instar viæ, secundùm viam*, hoc est, secundùm rationem, modum & morem Ægypti. q.d. Puniam te peste ea ratione & acerbitate, qua puniui Ægyptios per Mosen: quinta enim plaga Ægypti fuit pestis adeo grauis, vt per eam occisi sint omnes equi, asini, cameli omniáque animantia quæ erant in tota Ægypto, vt patet Exodi 9. vers. 3. & 6. Sic *bederech*, id est, in via, accipitur pro *kederech*, id est, secundùm viam, id est, morem, Isaiæ 10. vers. 25. & 26. *Suscitabit*, ait, *super eum Dominus exercituum flagellum iuxta plagam Madian in Petra Oreb, & virgam suam super mare, & leuabit eam in via Ægypti*, id est, secundùm viam Ægypti, hoc est, secundùm modum quo per virgam Mosis percussit Ægyptum, eique decem plagas inflixit; simili modo percutiet Sennacherib & Assyrios, per Angelum occidens vna nocte 185. millia in eorum castris.

Vsque ad captiuitatem.] Chald. & Septuag. *cum captiuitate equorum vestrorum.* Videtur vt dixi alludere ad tempora Ioachaz quando Israëlitæ à Syris ita attriti sunt, vt solùm eis superessent quinquaginta equites, 4. Reg. 13.

Ascendere feci putredinem.] Hebr. enim באש *beosc*, significat putredinem, & fœtorem: sed Septuag. aliis punctis legentes באש *beesc*, id est, *in igne*, vertunt: *Adduxi in igne castra vestra.* ita Complut. licèt Romana legant *eduxi.*

Vers. 11. *Subuerti vos.*] Primò per Teglathphalasar regem Assyriorum, inquit Arias, qui cepit & euertit omnes vrbes Israëlis, vna excepta Samaria, 4. Reg. 15. 29. Id enim factum est sub annum 52. Oziæ, siue Azariæ regis Iuda, vt dicitur ibidem vers. 27. Amos autem cœpit prophetare anno 25. Oziæ, vti dixi in prooemio: facilè ergo fieri potuit, vt idem superstes sub annum 52. Oziæ, post cladem Israëli à Teglathphalasar illatam, hæc proloqueretur. Prophetæ enim per plurimos annos prophetarunt, vt Isaias annos 96. Ieremias annos 45. Daniel annos 76.

Secundò, per Syros, qui tum aliàs, tum maximè tempore Ioachaz, vti iam dixi, ita attriuerunt Israël, vt penè euerterint eum instar Sodomæ, paucis duntaxat euadentibus & reliquis. Id ita esse patet ex prophetia Ionæ, quæ refertur 4. Reg. 14. 26. *Vidit, ait, Dominus afflictionem Israël amaram nimis, & quod consumpti essent vsque ad clausos carcere & extremos, & non esset qui auxiliaretur Israëli. Nec locutus est Dominus, vt deleret nomen Israël de sub cœlo, sed saluauit eos in manu Ieroboam filij Ioas; qui restituit terminos Israël ab introitu Emath vsque ad mare solitudinis.* Quod enim hæc prophetia Ionæ ad tempora Ioachaz maximè spectet, non ad alia aliorum regum, vt volunt aliqui, patet ex serie & gestis Regum Israël. Nam Iehu, qui regnum Israël familiæ Achab ademit, & ad se transtulit, fuit bello potens & felix, sub eóque floruit regnum Israël. Successit ei Ioachaz, sub quo à Syris attritum est, vt dixi. Ioachaz successit filius Ioas, cui Elisæus per trinam sagittæ

A percussionem prædixit trinam victoriam contra Syros; quam re ipsa Ioas adeptus est, vt patet 4. Reg. 13. 18. & 25. sub Ioas ergo floruit pariter regnum Israël. Ioas successit filius Ieroboam, qui cœpit regnare ante Oziam regem Iuda, & cum eo regnauit quatuordecim vltimis vitæ suæ annis, de quo prædicit Ionas, quod ipse restituet collapsum statum Israël cunctis diebus Ioachaz, idque disertè ait Script. 4. Reg. 13. 22. *Igitur Hazael rex Syriæ afflixit Israël cunctis diebus Ioachaz.*

Denique Albertus hæc accipit propheticè de futuro. q.d. *Subuerto*, id est, subuertam Israël per Salmanasar. Hic enim anno sexto Ezechiæ cepit Samariam, & regnum Israël planè euertit. Sic & Ruper. qui accipit hæc de excidio Ierusalem; tum B per Chaldæos, tum per Titum & Romanos. Verùm patet ex dictis, hæc propriè pertinere ad Israël, id est, ad decem tribus; posse tamen extendi ad Iudam & Ierusalem non nego. Prophetæ enim qui Iudæ prophetarunt directè, indirectè quoque respexerunt Israël, & vice versa. Rursum hæc non ad futurum, sed ad præteritum tempus spectare, patet ex eo quod subdit Amos: *Et non redistis ad me. Quapropter hæc faciam tibi Israël.* Quod enim Ruper. respondet, hæc omnia præterita exponenda esse in actu inchoato, vel destinato, hoc modo: *Percussi, misi in vos mortem, subuerti, &c.* hoc est, percutere, mittere in mortem, subuertere vos decreui, & per Prophetas comminatus sum; sed C tamen vos has minas non curastis, nec redistis ad me. quocirca hæc faciam tibi Israël. Hæc, inquam, expositio dura & contorta videtur in tam multis præteritis, quæ omnia actionem realem, non destinationem, vel minas significant. Quapropter S. Hieron. Remig. Lyran. Clarius, Dionys. Ribera, à Castro & alij passim, hæc præterita propriè vt sonant accipiunt.

Sicut subuertit Dominus Sodomam.] q.d. Sicut ego subuerti Sodomam. Loquitur Deus more Hebræo de seipso in tertia persona honoris causa, vti faciunt Germani. Sic dicitur Genes. 19. 24. *Pluit Dominus à Domino sulphur & ignem super Sodomam*, id est, pluit à seipso: licèt Euseb. lib. 5. demonstr. c. 23. censeat Patrem hic loqui de Filio, q.d. Ego Pater subuerti Israël, sicut Filius meus D subuertit Sodomam. Sic multi exponunt illud Genes. 19. *Pluit Dominus à Domino*, q.d. Pluit Filius à Patre. vide ibi dicta.

Sicut torris.] q.d. Penè euersi & ad internecionem consumpti estis, instar Sodomæ; sed Deus miserens vestri, volénsque seruare reliquias seminis & gentis vestræ, manum suam hostésque cohibuit, & paucos hac clade eripuit, sicut ex incendio eripitur torris aliquis ambustus & fumigans.

Quapropter.] Quia scilicet sex plagis iam recensitis, putà fame, siccitate, vento vrente, aurugine, eruca, peste, quas tibi inflixi, non resipuisti, nec redisti ad me; sed iis instar Pharaonis magis E obduruisti; *hæc faciam tibi Israël*: hæc scilicet, quæ initio capitis comminatus sum, nimirum, *Leuabunt vos in contis, & reliquias vestras in ollis feruentibus, & proiiciemini in Armon.* ita à Castro. Verùm hæc minora videntur plagis quas iam inflixit, dicens: *Subuerti vos sicut subuertit Deus Sodomam*, &c. Hic autem grauiorem plagam se inflicturum minatur, eo quòd præteritas omnes contempserint. Quocirca neruosiùs & efficaciùs alij: *hæc*, inquiunt, scilicet dirissima, & atrocissima quæ indignans mente concepi, nec eloqui præ horrore Vers. 12.

possum. Loquitur enim anthropopathῶs, & ad pathos per aposiopesin verba minásque incidit, vti Virgil. Æneid. 1.

Quos egò, scilicet acerrimè puniam; *sed nunc motas præstat componere fluctus.*

Ita solent Hebræi in iuramentis, maximè comminatoriis & execratoriis, vti hac formula: *Hæc faciat mihi Deus & hæc mihi addat*, nec exprimunt quænam sibi addi vel fieri imprecentur; quasi non audeant illa nominare præ timore, & detestatione, vtpote mala horrenda & atrocia. Simili euphemismo, id est, bona ominatione, maledictionem & blasphemiam significant voce contraria, eámque vocant benedictionem, vt Iob 2. 9. 3. Reg. 21. 10.

Postquam autem hæc (has atroces plagas quas mente concepi) *fecero* (facere & infligere cœpero: significatur enim hic actus inchoatus) *tibi preparare in occursum Dei tui Israël.*] q.d. Si præteritæ plagæ tibi leues videntur, si hos contemnis satellites, si cum pedinibus pugnare dedignaris; en ego formans montes & creans ventos, &c. te inuadam quasi eques cataphractus, vires exeram, hastas telaque mea omnia in te contorquebo: obfirma pectus, clypeum apta, oppone te mihi, mecum manus consere, ictum dexteræ meæ declina aut sustine, si potes. Est sarcasmus. Vnde Symmach. & Aquila vertunt: *Cùm hoc fecero, preparare vt aduerseris Deo tuo.* ita Albertus, Arias, à Castro & Prado in Ezech. c. 5. vers. 8.

Ita suo Ioui occurrit vecors Caius Caligula Imper. qui iratus cœlo, quod turbidius suis pantomimis & spectaculis officeret, Iouem ad pugnam prouocauit, imò ad duellum internecinum, illud Homeri exclamans: *Aut tolle me, aut ego te.*

Secundò alij, iíque plurimi contrariè hæc accipiunt, quasi Deus hic Israëlem euersum, ne planè desperet, consoletur; inuitétque vt per pœnitentiam & conuersionem se præparet ad Deum (Deique clementiam & gratiam) præsertim post aliquot secula nasciturum in Bethlehem. eò enim censent assurgere Amos more prophetico. Vnde in sequentibus Dei omnipotentiam & magnificentiam graphicè describit, ne eius in carne paupertatem & humilitatem despiciat Israël, vti fecit. Quocirca Septuag. Syrus, & Arabicus vterque vertunt: *Veruntamen quia sic faciam, preparare vt inuoces Deum tuum Israël.* Et in sequentibus, pro, *Annuncians homini eloquium suum*, vertunt, *Annuncians in homines Christum suum.* Et Chald. *Præpara*, ait, *te vt suscipias doctrinam legis Dei tui Israël.* q.d. Præpara te, vt Deum carnem factum, in assumpta humanitate venientem toto mentis affectu excipias. ita S. Hieron. Remig. Albet. Hugo, Vatab. & Lyran. qui putant hanc prophetiam complendam in fine mundi: tunc enim omnis Israël conuertetur ad Christum, & saluus fiet, vt ait Apost. Rom. 11. Perperàm ergo Theodot. hæc refert ad Cyrum, qui Iudæos Babylone liberauit. Agitur enim hic non de Iudæis, sed de Israëlitis in Assyriam abductis, quos inde nec Cyrus, nec quis alius vnquam liberauit. Prior sensus videtur literalis & genuinus: posterior, quia plurimorum, probabilis & accommodus est, ac vel vt literalis, vel vt mysticus admittendus est, vti mox ostendam; vt sit antiphrasis, q.d. Occurre & resiste Deo irato & vindici si vales; sed quia id non vales; occurre ei vt saluatori humili & mansueto, venienti in carnem vt te redimat & saluet. Aut vt S. Hieron. q.d. *Petis vt te corrigerem quæ præteritus sermo*

A *descripsit: & quia noluisti reuerti ad me, faciam tibi quæ meo continentur arcano. Occidisti seruos meos quos ad te miseram, mittam nouissimè filium meum: tu autem iuxta consuetudinem tuam, qua semper voluntati Dei restitisti, prepara te vt contradicas; & aduerseris Deo tuo, iuxta illud quod scriptum est: Ecce hic positus est in ruinam & in resurrectionem multorum, & in signum cui contradicetur. Loquitur non præcipiendo, sed prædicendo, quasi arguens, & increpans; vt saltem correptus non faciat quod prædictum est.* Huic sententiæ fauet vox *postquam*, pro qua hebr. est עקב *ekeb*, id est, finis, vel merces: merces enim est finis operis & operantis. Vnde ex Hebræo sic vertas; *In fine*, vel vt Aquila, *postea*, vel vt Theodotion, *nouissimè occurre ei.* In fine enim

B sæculorum incarnatus est Christus, & in fine mundi eidem occurret Israël. Aut sic: *pro mercede*, qua ego te vt filium flagellaui, totque flagellis conatus sum te ad me reducere, pro hac, inquam, mea in te paterna cura, loco mercedis hoc saltem mihi da, vt cùm in carnem veniam, mihi occurras, méque vt tuum Messiam recipias. Vnde Ecclesia in officio Ecclesiastico hisce Amos verbis suos excitat, vt Christo occurrant. Causam subdit Propheta, immensam eius maiestatem, & potestatem: *quia*, inquit, ecce *ipse* est *formans montes*, &c. quod tropol. exponens S. Hieron. *Excelsus, ait, in excelsis est Dominus, & non habitat in humilibus qui excelsus est; sed creator montium ascendit in*

C *montes, in his qui municipatum habent in cælestibus, & in carne ambulantes non viuunt secundùm carnem, sed secundum spiritum.* Septuag. vertunt: *Firmans tonitruum*, ne scilicet orbem conquasset, vt suo fragore minari videtur.

Creans ventum.] Hebr. רוח *ruach* significat spiritum, animam, ventum. Vnde Primò Chald. Septuag. & Hieron. in comment. vertunt: *creans spiritum*, quod Macedoniani Hæretici negantes diuinitatem Spiritus S. auidè arripiebant, indéque probabant Spiritum S. non esse Deum; sed creaturam Dei, quos refutant S. Athanas. Epist. ad Serapionem, S. Basil. lib. 3. contra Eunomium, S. Hieron. hic, & S. Ambros. lib. 2. de Spiritu S. c. 7. V 2 2. 13.

D non enim agitur hic de Spiritu S. & cœlesti, sed de spiritu sublunari & corporeo: iungitur enim nebulæ, montibus, &c. Secundò, S. Hieron. Rupert. & Remig. vertunt: *creans animam*; vel vt Arias, *creans spiritus* & animos militares, id est, indens militibus audaciam & virtutem bellicam. Tertiò, Arabicus Alexandrinus vertit: *Ego sum qui firmaui tonitruum, & creaui spiritum.* Arabicus verò Antiochenus: *Et reduco in homines spiritum*, halitum.

Verùm optimè noster & Tertull. lib. contra Hermog. c. 32. ac Clarius, Vatab. Pagnin. aliíque Recentiores vertunt: *creans ventum.* Rectè enim venti iunguntur montibus, nebulis, &c. aliísque

E creatis sublunaribus, quæ cum homini obuiæ sint & admirabiles, ostendunt ei Dei creatoris potentiam & magnificentiam, præsertim venti, qui, cum eorum natura sit inuisibilis, & tamen sensibilis, origo incognita, motus item varius, sed status, & pro loco ac tempore fixus, rectè demonstrant se à Deo creari, regi, mutari ad eius nutum. Vnde Deus dicitur insidere & inequitare ventis psal. 17. 11. *Ascendit super Cherubim & volauit super pennas ventorum.* Et vetus turbinis vehebat Deum sedentem in solio cherubico Ezech. 1. 4. Quocirca angeli comparantur ventis Psal. 103. 4. *Qui facis angelos tuos spiritus* (subtiles, celeres & for- Venti ostendunt Dei magnificentiam.

tes

tes vt ventos) *& ministros tuos ignem vrentem.* Hinc & Deus dicitur ventos educere de thesauris suis Ierem. 10. 12. ac proinde ex iis Iob c. 28. vers. 25. ostendit Dei potentiam: *Qui,* inquit, *fecit ventis pondus, & aquas appendit in mensura.* Hinc & sancti inuitant ventos, vt opus magnificum Dei, ad laudandum Creatorem suum tam potentem, vt Psaltes psal. 148. 8. *Laudate Dominum de cœlis, &c. Ignis grando, nix glacies, spiritus procellarum, quæ faciunt verbum eius.* Nam, vt ait Seneca lib. 5. Natur. quæst. c. 18. *inter cætera prouidentiæ opera, hoc quoque aliquis vt dignum admiratione suspexerit. Non enim ex vna causa ventos aut inuenit, aut per diuersa disposuit. Primum, vt aëra non finerent pigrescere, sed assidua vexatione vtilem redderent, vitalémque terris. Deinde vt imbres terris subministrarent, iidémque nimios compescerent. Nam modò adducunt nubes, modò deducunt, vt per totum orbem pluuia diuidi possent. In Italiam Auster impellit, Aquilo in Africam reiicit: Etesiæ non patiuntur apud nos nubes consistere: iidem totam Indiam & Æthiopiam continuis per id tempus aquis irrigant.* Et Plinius lib. 2. c. 47. *Omnes venti vicibus suis spirant maiori ex parte, aut vt contrarius desinenti incipiat,* &c. *Sol & auget & comprimit flatus, auget exoriens, occidénsque comprimit. Meridianus æstiuis temporibus. Itaque medio diei aut noctis plerumque sopiuntur: quia aut nimio frigore aut æstu soluuntur,* &c.

Annuncians homini eloquium suum.] Hebr. מה שיחו *ma sicho*, id est, quænam sit meditatio, cogitatio, consilium, eloquium, opus suum. שיח *siach* enim significat meditationem, & rem meditatam, grauem & seriam, quam ore proloquimur & opere perficimus. ita vertūt Aquila, Symmach. Theodot. Chald. & passim Hebræi. Soli Septuag. verbi similitudine & ambiguitate decepti, ait S. Hieron. nimirum pro מה שיחו *ma sicho*, legentes משיחו *mesiicho*, id est, Messiam, vel Christum eius, vertetunt: *Annuncians in homines Christum suum*, per quem licèt Theodot. acceipiat Cyrum, omnes tamen alij accipiunt Christum Dominum. ita S. Athanas. lib. de fide vnit. & Trinit. Didymus lib. 2. de Spiritu S. Tertul. loco citato, Basil. lib. 4. contra Eunom. Ambros. lib. 2. de Spiritu S. cap. 7. August. lib. 18. ciuit. 2. imò Conc. Sardicense apud Socrat. lib. 2. c. 20. Quare non est credibile Septuag. hic esse deceptos, sed consilio ita vertisse; vel quia in Codicibus Hebræis tunc erat duplex lectio, vna *mesicho*, altera *ma sicho*; vel quia per *ma sicho*, intellexerunt significari *mesicho*. Messias enim, siue Christus, est patris meditatio, conceptio, dictio, eloquium & opus summum, immensum, increatum ac diuinum.

Est hic ergo duplex versio, est & duplex sensus; sed prior posteriori subordinatus. Prior, *annuncians homini eloquium suum.* q. d. Deus per Prophetas annunciat hominibus sua consilia, decreta & eloquia. ita S. Hieron. Remig. Ruper. Hugo & Lyran. Quocirca Syrus vertit: *Ostendens hominibus quid sit gloria* (laus) *sua.* Et Arabicus: *Mittens laudantem* (præcinentem) *in hominibus.* Quis enim Dei consilia, & gloriam agnitam nō laudet?

Posset quoque verti, ait S. Hieron. *Annuncians homini eloquium eius* (quia Hebræi idem habent pronomen reciprocum & absolutum. Nam per *vau* cum *cholem* significant tam *eius*, quàm *suum*) q. d. Deus nouit secretas hominis cogitationes, quid scilicet animo meditetur & destinet, imò illas ipsi, si bonæ sint vel indifferentes, ingerit &

A suggerit, eásque ipsi per internam inspirationem, vel aliis per Prophetas, enunciare & eloqui potest. ita Arias & Vatab.

Posterior est, *Annuncians homini eloquiū suum*, putà Christum, qui est vnicus patris conceptus, vnicum verbum, quo omnia dicit, creat, mandat & gubernat. Hoc enim Dei verbum & eloquium cætera omnia complectitur. Simile est Deuter. 18. 18. vbi Moses Prophetam, id est, Prophetas alios post se à Deo dandos promittit; sed inter eos vnum eximium & Principē, qui antonomasticè vocetur Propheta, putà Christus. Sensus ergo est q. d. Deus Pater annunciat per nos Prophetas, se ad homines missurum in carnem verbū suum, vt hominibus eius voluntatem, legem, salutem,

B gratiam & gloriam reuelet, eámque illis reipsâ conferat & impertiatur. Quocirca vos, ô Israëlitæ, huic Messiæ vestro venienti occurrite, in eum credite, sperate; illum amate, colite, sectamini; ipsi obedite: ita ipse vos ab ira Dei, à peccato, à morte, à gehenna, ab omni hoste liberabit. Ipse vos Dei amicos, filios & hæredes, ac beatos in æternum efficiet. Solent enim Prophetæ omnium captiuitatum, & miseriarum finem, & liberatorem statuere Christum. Vnde cùm multas clades multaque tristia prædixerunt, omnia hæc mitigant & dulcorant promittendo Christum. Christus enim est finis & scopus legis & Prophetarum. Confirmatur, quia pro *eloquium suum*, Aquila vertit,

C τὴν ὁμιλίαν αὐτοῦ, Symmach. τὸ φώνημα αὐτοῦ, Theodotion τὸν λόγον αὐτοῦ, id est, sermonem & verbum eius. Atque ex hoc loco & similibus videtur S. Ioannes sumpsisse nomen λόγος, quo sugitter vocat Christum dicens: *In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum.* Vbi pro *verbum*, græcè est λόγος: non quod vocem λόγος S. Ioannes acceperit à Theodotione, qui duobus sæculis S. Ioanne fuit posterior; sed quod Hebr. שיח *siach*, idem sit quod λόγος, ideóque Theodotion vertit λόγος. Denique Theophanes Nicenus in symbolo noui & veteris Testamenti, quem citat Turrianus lib. 2. de Hierar. ordin. c. 1. ex versione Septuag. censet hic esse prophetiam de Transfiguratione Christi. *Ecce,*

D inquit Amos, *firmans tonitru* (id est creans nubem, ex cuius collisu erumpit tonitru) *& creans spiritum, siue ventum*, ex cuius verberatione, cum intentione significandi, existit vox de qua subdit: *Et annuncians hominibus Christum suum*, scilicet cum vox Patris de nube intonuit: *Hic est filius meus dilectus in quo mihi bene complacui, ipsum audite*, Matth. 17. 5.

Faciens matutinam nebulam.] Ita propriè sonant Hebræa, quæ tamen alij variè vertunt. Primò Septuag. addentes *&*, vertunt, *faciens manè & nebulam.* Secundò Pagnin. *Qui facit auroram & tenebras*, id est, diem & noctem, læta & tristia. Tertiò Tigurina, *Qui auroram facit caliginem.*

E Quartò Clarius, *Qui facit auroram ex caligine*, id est, ex tenebris noctis, vt scilicet nocti succedat aurora & dies. Quintò alij ex aduerso, *Qui facit ex aurora caliginem*, id est, diem mutat in noctem, prospera in aduersa. Sextò, Arabicus vertit: *Creanti abyssum primò, & ascendi super altitudinem terra, & mittens laudantem* (præcinentem) *in hominibus.* Septimò, mysticè Chaldæus: *Qui preparat lumen iustis quasi lumen auroræ, & præparat tenebras impiis.* Porrò matutina nebula ostendit magnam Dei potentiam & sapientiam. Primò, quia hæc nebulam post noctes serenas subitò in au- Nebulæ commoda quinque.

rora producit per solem orientem, qui vapores & exhalationes è terra educens & eleuans, iis quasi nebula regit aëtem. Secundò, quia manè nebula maxima est & latissima, velátque, vestit & ornat totum horizontem instar tapetis. Tertiò, quia hæc nebula cingit & fasciat solem orientem, vti infans dum oritur & nascitur, fasciatur linteolis. Sic enim de prima nebula, primísque tenebris, recens creatum mundum & mare inuoluentibus, loquitur Iob c. 38.9. *Cum ponerem nubem vestimentum eius, & caligine illud quasi pannis infantia obuoluerem.* Vbi Auctor Catenæ: *Sicut*, inquit, *infantis panni sunt perquam commodi, sic etiam mari nubes ac nebula.* Quartò, quia hæc nebula Deum, quasi cum sole manè orientem, velat, vt homines eum intueri nequeant: sed eum vt inuisibilem suspiciant & reuereantur. Sic Virgil. l. 1. Æneid. ait de Ænea & Achate Heroibus:

At Venus obscuro gradientes aëre sepsit,

Et multo nebulæ circum Dea fudit amictu.

Quintò, quia hæc nebula est roscida & fœcunda. Producit enim manna & rorem, quo herbæ & sata irrorantur & impinguantur. Insuper calorem & halitum vitalem terræ, & terrestribus omnibus affert. Hinc experimur *nebulas nec æstate nec maximo frigore exsistere: rores neque gelu, neque ardoribus, neque ventis, nisi serena nocte*, ait Plin. lib. 2. c. 60. Quocirca ex nebula Dei magnificentiam celebrat Ierem. c. 10. 13. *Eleuat*, ait, *nebulas ab extremitatibus terræ*. Psalm. 147. 26. *Qui dat niuem sicut lanam, nebulam sicut cinerem spargit.* Eccles. 24. 6. *Ego* (Sapientia) *sicut nebula texi omnem terram.* Et c. 43. 15. *Aperti sunt thesauri, & euolauerunt nebulæ sicut aues.* Et cap. 50. 6. de Simone Pontif. dicitur: *Quasi stella matutina in medio nebulæ.*

Gradiens super excelsa terræ.] Putà super montes altissimos, & petras rupésque hominibus inuias, & inaccessas. q. d. Deus omnia terrena, quantumuis celsa & inaccessa maiestate sua peruadit & transcendit, suáque prouidentia continet & gubernat, ita vt ventos & turbines ciere, nebulas hostibus suis superbis & impiis offundere, montes transferre, & in valles deiicere possit. q. d. Deus est qui montes, ventos, fulgura, tonitrua, omnésque res sublunares, æquè ac cœlestes producit, temperat, regit. Vnde omnes creaturæ sunt exercitus Dei, qui illi ad nutum obediunt, sempérque ei præsto sunt, vt ad eius nutum ferantur, eiúsque inimicos & impios inuadant & sternant. ita S. Hieron. Albertus, Clarius & alij. Audi S. Hieron. *Praparare*, inquit, *in occursum Dei tui, vt venientem ad te Dominum tota auiditate suscipias. Iste est qui firmat tonitruum, sine montes confirmat: ad cuius vocem cælorum cardines, & terræ fundamenta quatiuntur. Ille est qui creat spiritum.* Quocirca Timæus Pythagoricus Deum vocat *mundum exemplarem.* Sicut enim mundus suo complexu omnia cingit, & stringit, sic & Deus. Ipse enim est maxima vniuersalisque natura, vbique præsens, omnia videns audiénsque, cuncta continens, nullius verò ambitu contenta. Ipse est mundus increatus sapientiæ, sanctitatis, intelligentiæ, vitæ, rationum, formarum; causa, fons, creator & rector cæterorum omnium. Quocirca Ægyptij, ait Euseb. lib. 3. de præpar. Euang. c. 3. Deum, quem ipsi *Eneph* vocant, pingunt humana forma, colore cæruleo, zonam tenentem & sceptrum, ac pennam gerentem in capite, ouum insuper ab ore producens. Testa enim oui, cœli omnia cingentis imaginé exhibet: vitellus, ignis: spiritus qui sunt in ouo, aëris: albumen, aquæ: terræ porrò symbolum sunt partes magis concretæ. Hierogl. Dei. 1.

Addit Euseb. aliud Dei hieroglyphicum. Illud est, homo complicatos habens pedes, vestem talarem, eámque auream, pilam capite sustinens, quo mundi forma, immobilis constitutio, rotunditas, & stellarum varietas significatur; eáque omnia regi à Deo sustentarique, & in Dei cognitionem mentes hominum perducere. Nam ex ventis, nebulis, montibus, aliísque creatis Deus agnoscitur, quasi ex vngue leo, quasi ex linea Apelles, quasi ex voce choraulis, quasi ex carmine poëta. Vnde S. August. Epist. 28. docet mundum hunc esse Dei carmen & canticum. *Si homo*, inquit, *carminis artifex nouit quas quibus moras vocibus tribuat, vt illud quod canitur succedentibus ac decedentibus sonis, pulcherrimè currat ac transeat: quantò magis Deus, nulla in naturis nascentibus & occidentibus temporum spatia, quæ tanquam syllabæ ac verba ad particulas huius sæculi pertinent, in hoc labentium rerum quasi mirabili cantico, vel breuius, vel productius quàm modulatio præcognita & præfinita deposcit, præterire permittit?* Insuper S. Dionys. cœlest. hier. c. 15. docet Deum designari per ventum, propter naturalem vim mouendi atque animãdi, & celerem insuperabilémque discessum, ac nobilium principiorum & finium incognitas & inuisibiles latebras. Pari modo Euseb. loco citato docet Ægyptios, vt Dei prouidentiam significarent, pinxisse Solem radiis circumfusum in naui, quæ aduerso flumine rapiebatur remis velísque incitata, ac deportabatur à substernente se crocodilo. Sic enim Deus quasi gubernator regit hanc mundi nauim, omniáque in eo animalia & inanima, quãtumuis fera, horrenda & vasta, edomat ac regit. Rursum Deus princeps temporum est, quasi Sol, qui vt ait Lucan. lib. 12. 2.

Tempora diuidit aui,

Mutat nocte diem, radiísque potentibus astra

Ire vetat, cursúsque vagos statione moratur.

Denique S. Paulinus natali 9. S. Felicis:

Est natura opifex Deus omnis & artis, in omni

Fons opere, & finis, faciens bona facláque seruans.

CAPVT QVINTVM.

SYNOPSIS.

Prædicit & plangit Samariæ vastitatem extremam & æternam, infligendam à Deo terribili, qui facit Arcturum & Orionem, ac subridet vastitatem super robustum, ob eius scelera, præsertim ob rapinas & oppressiones pauperum. Deinde v. 14. hortatur eam ad pœnitentiam. Nam vers. 21. asserit se eius victimas & cæremonias externas non curare, imò detestari.

Vers. 1.

Vers. 1.] Audite verbum istud, quod ego leuo super vos planctum : Domus Israël cecidit, & non adiiciet vt resurgat.

Vers. 2.] Virgo Israël proiecta est in terram suam, non est qui suscitet eam.

Vers. 3.] Quia hæc dicit Dominus Deus: Vrbs de qua egrediebantur mille, relinquentur in ea centū:& de qua egrediebantur centum, relinquentur in ea decem in domo Israël.

Vers. 4.] Quia hæc dicit Dominus domui Israël:Quærite me,& viuetis.

Vers. 5.] Et nolite quærere Bethel, & in Galgalam nolite intrare, & in Bersabee non transibitis : quia Galgala captiua ducetur,& Bethel erit inutilis.

Vers. 6.] Quærite Dominum, & viuite: ne fortè comburatur vt ignis domus Ioseph, & deuorabit, & non erit qui extinguat Bethel.

Vers. 7.] Qui conuertitis in absinthium C iudicium, & iustitiam in terra relinquitis.

Vers. 8.] Facientem Arcturum & Orionem,& conuertentē in mane tenebras, & diem in noctem mutantem : qui vocat aquas maris, & effundit eas super faciem terræ : Dominus nomen est eius.

Vers. 9.] Qui subridet vastitatem super robustum, & depopulationem super potentem affert.

Vers. 1. VDITE *verbum quod ego leuo super vos*(Chald.& Septuag. *Assumo contra vos*)*planctum.*]Est appositio.q.d. Audite verbum, id est, planctum & lamentum, siue lugubre carmen, quod ego pango & plango de instante excidio vestro, ô ciues Samariæ.Vnde Tigurina clarè vertit:*Audite sermonem istum,ô domus Israël,quem de vobis sumo, lugubre scilicet carmen*. Alij : *Audite verbum quod ego leuo super vos in planctum & lamentum.* Propheta ergo præuidens suorum cladem, commiserans & ingemiscens edit hoc lugubre carmen, quo publicè miseram Samariæ sortem iam imminentem deplorat. Simile carmen & lamentum E de Tyro, eiúsque rege & ciuibus excisis canit Ezechiel cap. 27. 2. & de Ægypto ac Pharaone euersis c.32. vers. 2. ac de Babylone & Balsasare à Cyro vastatis Isaias cap. 14.4. ac de Ierosolymæ excidio Ieremias in Threnis. Porrò lugubre hoc carmen, & quasi epitaphium Samariæ, est id quod mox subdit Propheta dicens:*Domus Israël cecidit*,&c.

Domus Israël cecidit.]Ita & Septuag.S. Hiero. in comm.Remig.Lyra.& alij. Licèt enim Hebr. בית *beth*,id est,domus,sit masculinū; נָפְלָה *naphela*

A verò,id est,*cecidit*,sit femininum, tamen in re & sensu est concordantia, nam per *beth*, id est, domum Israël,intelligit עדה *eda*,id est, synagogam, & congregationem populi, quæ est feminini generis, & rectè concordat cum feminino *naphela*, id est,cecidit. Comparat enim hic domum,id est, populum Israël, feminæ, putà virgini afflictæ & prostratæ. Immeritò ergo Massoretæ & Chaldæus, Hebræa aliter dispungentes, nimirum ponentes hypocolon post τὸ *domus Israël*, ita legūt: *Audite verbum istud,quod ego leuo super vos, planctum domus Israël : Cecidit, & non adiiciet vt resurgat virgo Israël.* Sed quomodocunque dispungas & legas,eodem redit sensus.

Cecidit.] Id est,cadet prostrata in terra sua ab B Assyriis Samaria,eiúsque regnum, adeo vt nunquam resurgat & reflorescat.Decem enim tribus, quarum fuit hoc regnum, abductæ in Assyriam, nunquam inde redierunt.

Virgo Israël.] Solent Hebræi vrbes & regna, Vers. 2. ob speciem, opes, & gloriam vocare virgines. Hinc Ierusalem vocatur virgo filia Sion, & de Babylone ait Isaias c.47.1. *Descende,sede in puluere virgo filia Babylon.* Sic Ægyptus vocatur virgo & filia Ierem.46.11. Virgo ergo Israël,est Samaria, eiúsque regnum speciosum & opimum, quod defloratum & vastatum ab Assyriis, simile fuit virgini regiæ olim ornatæ, nunc spoliatæ, violatæ,prostratæ & conculcatæ.Secundò, vocatur virgo, quia intacta à iugo hostis : nunquam enim antea Samaria ab Assyriis, aliísve gentibus subacta fuerat : sed eius regnum & respub. instar virginis, liberum & illibatum efflorescebat. ita Ruffin.Clarius & Arias.

Addit S.Hieron.& Theod. Samariā olim fuisse virginem,id est, puram in cultu Dei, cum in suis patribus Deum verum coluit. Sed hoc accipi debet de priscis patribus,qui schisma, quo diuisum & erectum est regnum Israël,præcesserūt. Nam cum schismate, adeóque cum regno Israël cœpit eius impietas & idololatria vitulorum aureorum, quos erexit primus Israëlis rex Ieroboam.

Proiecta in terram suam.] Hebr. נִטְּשָׁה *nittesça*, D quod Tigurina vertit:*Afflicta est ad terram suam.* Vatab. *Derelinquetur in terra sua.* Pagnin. & alij propriè: *Dimissa est in terra sua*.q.d. Cecidit virgo Israël,támque valido ictu ab Assyriis prostrata est,non qualitercunque, sed vsque in imā terram,vt iaceat humi toto corpore prona, planè afflicta, proiecta est quasi desperata, ab omnibus derelicta dimissáque, sine vlla ope & spe resurgendi:quia nec ipsa, vtpote conquassata & confracta, se erigere poterit ; nec rex Ægypti, ait Theod. aut quis alius:tanta est eius clades, adeo attrita,membris luxata, & diffracta est, vt nemo eam sibi restituere possit: perinde ac olla testacea allisa ad petram,dissilit & diffringitur, vt à nullo E figulo redintegrari queat.Vnde sequitur : *Non est qui suscitet eam.* Alludit ad medicos,qui videntes quem ex turri lapsum & omnibus membris confractum, vt curari & sibi restitui nequeat, eum vt desperatum humi iacentem dimittunt & derelinquunt. Physicè alludit ad virginem, quæ si lapsa & corrupta libidine virginitatem amisit,suscitari nequit, vt decus virginitatis recuperet. Vnde S. Hieron. ad Eustochium de custodia virginitatis:*Caue*, inquit, *quæso, nequando de te dicat Deus : Virgo Israël cecidit ; & non est qui suscitet eam. Audenter loquar:Cum omnia possit Deus, suscitare*

ſcitarè virginem non poteſt poſt ruinam: valet quidem liberare de pœna, ſed non vult coronare corruptam. Ruſum τὸ *ſuam*, auget cladem & mouet commiſerationem.q.d.Proiecta eſt, & afflicta in terra,non aliena & hoſtili,quod minùs mirum & miſerandum eſt; ſed in ſua, quam vnicè amabat, & à qua viciſſim quaſi à matre & nutrice amabatur & alebatur:ſicuti res miſeranda eſt, ſi filia occidatur in ſinu matris.

Vers. 3. *Vrbs de qua egrediebantur mille, relinquentur in ea centum.*] q.d. Tot cladibus afficientur Iſraëlitæ ab Aſſyriis, tum in obſidione triēnali Samariæ,4.Reg.18.10.tum ante & poſt eā, vt gladio, fame & peſte plerique omnes abſumantur, ita vt mille redigantur ad centum, & centum ad decem,adeòque ex tāto Iſraëlitarum numero vix decimus quiſque tantæ ſtragi ſuperſtes ſit.ita Remigius,Hugo, Arias & alij. Idem Iudæ comminatur Iſaias c.6.11. *Et dixi,*ait:*Vſquequo Domine? Et dixit: Donec deſolentur ciuitates abſque habitatore,& domus ſine homine,*&c. *Et adhuc in ea decimatio & conuertetur*,id eſt, ruſum erit in deprædationem,& oſtenſionem, vti ibidem explicat S. Hieron.

Tropol.de fabrica & ruina animæ. Tropol.ex Orig.hom.8.in Ioſue,Ribera:Vrbs, ait,eſt cuiuſque anima, quæ ædificatur à Domino ex lapidibus viuis,id eſt,ex virtutibus variis, de qua quiſque ſanctus pugnando eiicit peccatores, id eſt,cogitationes, & cupiditates prauas:ac contra eas ſanctificat bellum, hoc eſt,iis ſancto ſui odio mortificatis, ſanctum ſe efficit corpore & ſpiritu, vt mereatur venire in conſpectum Dei viuētis,& pro palma victoriæ virtutis merito coronari à Chriſto. Egrediebantur olim ex anima hac feruida, quæ Deo adhærebat, mille, id eſt, omnium virtutum opera, quaſi milites ſtrenui cum diabolo & vitiis pugnaturi: at poſtea cum cupiditate rerum terrenarum capta, feruorē hunc remittit, profert centum,numerum decuplo minorem;& ſi prius centum educebat, decem in ea relinquuntur: quia hæc remiſſio & declinatio animæ,non vnius alicuius,ſed omnium virtutum opera minuit, & omnibus modis efficit imperfectiora, idque ſenſim magis & magis, vt tandem planè ab iis ceſſet, totáque à Dæmone & vitiis opprimatur & poſſideatur, itáque in extremam ruinam & interitum abeat.

In domo Iſraël.]Domum vocat familiam,id eſt, Remp. & Synagogam Iſraël, in qua multæ erant vrbes,oppida & pagi.

Quia hæc dicit Dominus: Quærite me & viuetis.] *Quia* ponitur pro *igitur*.q.d. Hoc quod iam dictum eſt,accidet domui Iſraël propter idololatriam:agite igitur pœnitentiam, relinquite idola & quærite Dominum.Nā hebr. כִּי *ki*,id eſt, *quia*, ponitur pro *igitur,quocirca*, vel *verumenimuero:* Ki enim Hebræis ſæpe tātùm eſt initium,& exordium orationis. Poſt minas enim Deus hic inuitat Iſraëlem ad pœnitentiam,vt minis territus reſipiſcat.Paulò aliter Vatab.nam pro *quia*, vertit, *ſic enim* dixit Dominus (quærite me) volens ſcilicet reuocare ab idololatria, propter quam multa mala illi euentura erāt, niſi reſipiſceret & quæreret Dominum.

Vers. 5. *Nolite quærere Bethel.*] Vt colatis vitulos aureos,quos in Bethel erexit Ieroboam.

Et in Berſabee non tranſibitis.] Berſabee vrbs erat vltima terræ ſanctæ,eiuſq; terminus ad Meridiem, ſicut Dan erat eiuſdem terminus ad Septentrionem.Vnde de tota terra ſancta dicitur, à

A Dan vſque ad Berſabee:ita dicta à iuramento, & fœdere quod ibidem iuxta puteum Abrahā iniit cum Abimelech,dando ei ſeptem agnas. בְּאֵר *beer* enim hebr.eſt puteus; שבע *ſaba* per *ſin* iuramentum, per *ſcin* ſeptem ſignificat. Berſabee ergo idem eſt quod puteus iuramenti, vel puteus ſeptem, ſcilicet agnarum. Vide dicta Geneſ. 21. 31.

Pertinebat hæc vrbs ad tribum Simeonis, ſed quia Simeonis ſors erat exigua, eáque intra ſortem tribus Iudæ cōtinebatur, hinc Ioſue 15. 28. Berſabee ponitur inter vrbes Iuda. Hic multo tempore habitarunt Abraham,Iſaac & Iacob:vnde & vocatur oppidum Iſaac.Tempore S.Hieron.
B erat vicus grandis, in eóque erat præſidium Romanorum,& Vicus ſalutaris vocabatur:nunc Gibelina nuncupatur.ita Adrichom.in deſcrip.terræ ſanctæ. Porrò in Berſabee poſita erant idola, æquè ac in Bethel,& Galgalis, vt patet 4. Reg. 23.8. Vnde iubet hic Propheta, ne eò tranſeant, ad colenda ſcilicet idola. Quia enim Abraham in Berſabee oratorium Deo ſtatuerat, in quo eum inuocauerat,Geneſ. 21.33. hinc poſteri eius ibidem altare ſtatuerunt,at non Deo, ſed ſuis idolis.ita S.Hier.Theod.Remig.Hugo,Lyran.& alij. Vnus Arias aliter explicat,q.d.Ne colatis idola in Bethel & Galgalis:ita fiet, vt non abducamini in captiuitatem, nec per Berſabee tranſeatis in Aſ-
C ſyriam. Verùm ſic potiùs dixiſſet, *Et in Dan non tranſibitis.* nam per Dan, vtpote aquilonarē, ibatur in Aſſyriam;per Berſabee verò, vtpote meridionalem,ibatur in Ægyptum.

Quia Galgala captiua ducetur.]Galgala erat ciuitas duarum tribuum, purà ſortis Iuda;ſed vicina decem tribubus, & cum iis exciſa. In Hebræo eſt elegans agnominatio:*Galgal gale ugale*, id eſt, volubilitas voluendo voluetur,vel rota rotando rotabitur,vel migratio migrando migrabit. Galgal enim dicitur à גָּלַל *galal*,id eſt,voluit, deuoluit,migrauit.vnde Tigurina vertit: *Galgal tranſmigrans tranſmigrabit*.Pagnin. *Gilgal demigrando demigrabit.*

D *Et Bethel erit inutilis.*] Septuag. & Syrus, *Bethel erit quaſi non ſit.*Heb. *Bethel erit in Auen*, q.d. *Bethel fiet Bethauen*, id eſt, domus fortis fiet domus vanitatis, inanitatis (*inanis & vacua*, vt vertit Arabicus)& nihili, vel domus Dei fiet domus iniquitatis,& doloris luctúſque.

Tropol. per peccatum anima quæ erat Bethel, id eſt,domus & templum Dei, fit Bethauen, id eſt,domus ſcelerum & diaboli. Ruſum, domus cœli fit domus gehennæ, vt in ea ardeat in æternum. Hoc videt & ſentit anima peccatrix in hora mortis,quando opes,honores & deliciæ, quibus illecta Deum offendit, vertentur ei in nauſeam, opprobrium, miſeriam, & tormentum
E æternum.

Quærite Dominum & viuite.]Id eſt, & viuetis, vel vt viuatis.ita Vatab. & Pagnin. Vers. 6.

Ne fortè comburatur, id eſt,ardeat & deflagret, *vt ignis domus Ioſeph, & deuorabit* vicina, *nec erit qui extinguat Bethel*, hoc eſt, ignem immiſſum à Deo in Bethel, vt patet ex Hebræo & Græco. Pagn. & Vatab. vertunt: *Ne fortè diffindat vt ignis domum Ioſeph*:diffindat,inquit Vatab. id eſt, perrumpat & diſperdat. Ignis enim validiſſima quæque perrumpit & conſumit. Per Ioſeph intelligit Ephraim, qui fuit filius Ioſeph: per Ephraim autem intelligit decem tribus: quia Ieroboā primus earum rex, & regni conditor, fuit ex tribu Ephraim.

Ephraim. ita S. Hieron. Remig. Albert. Hugo & Vatab. Israël ergo nunc vocatur Ephraim, nunc Ioseph, nunc Iacob, nunc Samaria.

Vers. 7. *Qui conuertitis.*]Cohæret hæc cum initio versus præcedentis. q.d. Quærite Dominum vos, ô Israëlitæ, qui ab eo auersi conuertitis iudicium, eiúsque suauitatem & dulcedinem in absinthij amaritudinem. ita Ruper. Aliter Vatab. connectit enim hæc cum verbo *deuorabit*. q.d. Ignis hic deuorabit vos, qui conuertitis iudicium in absinthium. Is *iudicium* primò accipe propriè dictum. Sæpe enim Prophetæ culpant Israëlem, quod peruerteret iudicium adiudicando causam nocentibus, vtpote amicis, vel diuitibus & dantibus munera; atque innocentes, quia pauperes vel inimici, condemnando, quibus proinde æquitas & consolatio, quam quærebant ex iudicio, vertebatur in amaritudinem iniustitiæ & condemnationis, quæ illis acerba & amara erat instar absinthij. ita Ruper. Hugo & Lyra. Vnde explicādo subdit Amos: *Et iustitiam in terra relinquitis.* Tigurina: *Iustitiam in terra affligitis:* Vatab. *In terra iacere sinitis.*

Secundò, S. Hieron. *iudicium* generatim accipit pro iustitia & sanctitate, putà pro debito & officio virtutis, quod quisque Deo & proximo præstare debet. Sic sæpe Psaltes psalm. 118. ait, se fecisse iudicium, id est, quod æquum est, debitum & gratum Deo. q.d. Vos qui conuertitis virtutem in vitium, iustam & sanctam vitam in peccati amaritudinem, eáque quasi absinthio potatis Deum. Hinc peccata in Scriptura vocantur amaritudines, quia amaricant, exacerbant, offendunt & ad iram concitant Deum. Ita ait Osee c. 12. 14. *Ad iracundiam prouocauit me Ephraim in amaritudinibus suis.* Rursum, peccatum per catachresin vocatur fel, toxicum, absinthium: Primò, quia animam vellicat, lædit, occidit. Secundò, quia qui peccat, Deo quasi fel propinat. Tertiò, quia modicum mel & voluptas peccati æternum fel & dolores amarissimos peccatori accersit. Hinc ait Moses Deuter. 32. 32. *Vua eorum vua fellis & botri amarissimi. Fel draconum vinum eorum, & venenum aspidum insanabile.* Et S. Petrus ad Simonem Magum, Act. 8. 23. *In felle amaritudinis & obligatione iniquitatis video te esse.*

Peccatū est absinthium. Cur?

Huc pertinet expositio Ariæ, qui per iudicium accepit legem Dei. Hæc enim psalm. 118. & alibi sæpe vocatur iudicium, quia secundùm eam iudicandum est quid sit bonum, quid malum. q.d. Vos legem Dei, quæ suauior est melle & fauo psal. 18. vers. 11. ob vestras prauas concupiscentias & consuetudines, abominamini: quia æstimatis eam amaram vt absinthium, illámque vt talem apud alios depingitis & traducitis, itáque eos ab illa ad scelera vestra abducitis.

Tertiò, Septuag. hæc referunt ad Deum. sic enim vertunt: *Quærite Dominum & viuite, &c. qui facis in excelso iudicium, & iustitiam in terra posuit.* q.d. Quærite Deum, timentes iustum æquè ac rigidum eius, vtpote acerrimi vindicis, iudiciū. Et Arabicus: *Dominus faciens iudicium in altissimis, & ipse est qui fundauit iustitiam in terra, & operatur omne, & parat illud.*

Et iustitiam in terra relinquitis,] Iustitia idem est quod iudicium, de quo iam dixi. Hebræi enim versu posteriore explicant priorem. Aliter S. Hieron. Lyran. & Ribera. Hi enim per iustitiam accipiunt Deum, qui est iustitia essentialis & increata. q.d. Vos adoratis iniusta & fordida idola,

A relinquitis verò, imò in terra quasi iacentem contemnitis & conculcatis ipsam iustitiam, id est, Deum iustissimum & omnipotentem, vtpote *facientem Arcturum & Orionem, &c.* vnde & Chald. vertit: *Desierunt timere à facie Domini, qui facit Arcturum, &c.* Sed prior sensus, vti simplicior & communior, ita germanior est.

Facientem Arcturum.]Ribera ex Remigio hæc connectit cum verbo *relinquitis*: illud enim hic repetit. q.d. Relinquitis iustitiam, quin & ipsum Deum facientem Arcturum. Vnde Syrus vertit: *Dereliquerunt illum qui facit Arcturum & Orionem.* Rursum planè hæc referas ad vers. 6. *Quærite Dominum.* q.d. Quærite Deum creatorem, gubernatorem, iudicem & vindicem, æquè ac remuneratorem omnium; vtpote qui facit Arcturum, Orionem, &c. cætera enim hic intermedia, quasi per parenthesin interiiciuntur. Sensus est. q. d. Quærite Deum, non idola: solus enim Deus creat, gubernat, iudicat, vindicat, præmiat vniuersa, non idola. vnde Septuag. vertunt: *Qui facit omnia & transformat.* ita S. Hieron. Vatablus & Lyra. Quocirca si illum quæsieritis, viuetis etiam in mediis periculis & hostibus, securi & incolumes: ille enim potens est dare suis vitam, salutem & omne bonum: sin autem, moriemini, & ab hoste Assyrio excindemini: Deus enim immittet ignem in domum Ioseph, vt dixit vers. 6. ipse enim facit Arcturum, Orionem, cœlum & terram, & omnia quæ in eis sunt & fiunt. Vers. 8.

C *Arcturum.*]Ita Heb. כימה kima Arcturum vertunt Septuag. Iob. c. 9. 9. Pagn. Vatab. Arias hic. 2. Symmac. & Theodotion vertunt Pleiadas, siue Vergilias, quæ sunt septem stellæ in cauda Arietis, aut potius in tauro; & ita vertit noster Iob 38. 31. 3. Tigurina vertit Cynosuram, id est, vrsam minorem. 4. Arabicus & alij vertunt, suculas, quæ sunt in capite Tauri, & à Græcis vocantur hyadæ ab ὕειν, id est, pluere, eo quòd pluuias concitent. Alij aliter vertunt: Hebræa enim nomina arborum, animalium, stellarum plures earū species significant. Porrò Arcturus est vrsa minor, putà septem stellæ quæ sitæ sunt iuxta polū Arcticum, ideóque circa eas voluitur axis cœli, nobisque semper apparent & nunquam occidunt, inquit Albertus. Veriùs Arcturus est stella ingēs in sydere Bootæ, siue bubulci post caudam maioris vrsæ, indéque vocatur Arcturus q. d. Vrsæ cauda: ἄρκτος enim est vrsa, οὐρὰ cauda. Oritur Arcturus die quinta Septembris, ait Columella l. 2. c. 4. suóque ortu, æquè ac occasu, grandines & procellas ingentes concitat, ait Plinius libr. 2. c. 39. vnde Virgil. 1. Æneid.

Arcturus quis?

Vnde imber, & ignes.
Arcturum, pluuiásque Hyadas geminósque Triones.

Et Horat. lib. 3. Carm.

Stella micans radiis Arcturus nomine claro.

Et Cicero lib. 2. de natur. deorum ait, eam sitam subter præcordia Bootis, qui & Arctophylax, id est, custos vrsæ dicitur, quia eam sequitur quasi custos. Vnde Cicero ibidem:

Arctophylax vulgò qui dicitur esse Bootes,
Quod quasi temone adiunctam præ se quatit Arctum.

Et Ouid. 3. Fast.

Siue est Arctophylax siue est piger ille Bootes.

Horum omnium situs clarè patet inspicienti globum astronomicum: in eo enim pingitur Arcturus vt clara stella inter femora Bootis, siue

Arctophylacis,qui sequitur vrsam maiorem, siue plaustrum,vt vulgus vocat, eo quòd septem eius stellæ formam plaustri vel currus exhibeant. Porrò Arcturus acer est & vehemens in ciendis procellis. Vnde Plautus in Rudent.

Arcturus signum sum omnium, quàm acerrimum:
Vehemens sum exoriens, occidens vehementer.

Quocirca Plinius vim ordinariâ maiorem,& quasi diuinam in concitandis tempestatibus in Arcturo agnoscit lib.18.28. Et hoc innuit hic Propheta dicens: Deus est *qui facit Arcturum*, hoc est,qui vim tantam iaculandi nimbos, grandines, fulgetra ei indit, quantam quotannis cernimus & experimur. Iampridem enim Deus fecit,id est,creauit Arcturum,purà ab origine mundi; quare Propheta cum ait hic,*facientem Arcturum* in præsenti, non videtur de præterita eius creatione loqui.

Orion quid. *Et Oriona.*] Sic & Syrus, & alij passim. Arabicus verò vertit *Geminos*. Orion sidus est meridionale ante Taurum constans 28.stellis,& piogitur in globo astronomico quasi vir pede insistens lepori, inter Hyades & Syrium, siue canem maiorem. Dictus est,græcè Orion, ἀπὸ τοῦ ὀρίνειν, id est, turbare, eo quòd eius ortu oritur pariter hyems, & quia oriens nimbis & procellis aërem terràmque turbat. Inde hebr. dicitur כסיל *kesil*,id est, inconstans, eo quòd inconstans sit in micando, & inconstantiam auræ, purà serenitatis, & tempestatis adducat: nascitur nono mense, purà Nouembri, qui inde hebr. dicitur *kasleu*. In Nouembri enim magna est cœli inconstantia & intemperies, quam significat & inducit *kesil*,id est,Orion. Vnde Virgil.1.Æneid.

Cum subitò assurgens fluctu nimbosus Orion.

Hinc Poetæ fabulati sunt,Orionem,vel Vrionem filium esse Neptuni, itaque dictum ab vrina Iouis. Plautus Iugulam vocat, quod sit quasi armatorum gladius, stellarum fulgore (vnde noster Isaiæ 13. 10. hebr. *kesil* vertit *splendor*) terribilis. Ideirco ab Ouidio lib.4. Fastor. Orion vocatus ensifer. Hic si fulget, serenitatem; si obscurat, tempestatem denotat. Quocirca Horat. lib. 1. Carm.

Notus,inquit,*deuexi rapidus comes Orionis*,

Deuexum vocat,quia in deuexa cœli parte,id est, in occasu positum: comitem verò eius Notum facit, quia tempestatem & ventos secum fert Orion.

Sub Arcturo & Orione per synecdochen, reliquas stellas & astra omnia accipe. Vnde Symmach.pro Orione vertit *stellas*, Theodotion *vesperum*, qui secum stellas omnes adducit, vt idem hic dicatur quod Psal.146.4. *Qui facit multitudinem stellarum & omnibus eis nomina vocat*. Quamobrem Septuag. hic vertunt; *Omnia faciens & fabricans.*

Quæres,cur hæc duo astra præ cæteris nominat Propheta? Resp. Primò S. Hieron. quia hæc duo sunt celebriora & nobis notiora. Secundò, quia grandines,procellæ, &c. ab horridis sideribus exeunt,velut Arcturo, Orione & Hædis, ait Plinius lib.18. 28. Hæc ergo sidera cientia tempestates, iræ Dei sunt symbola: iram autem & vindictam hic Israelitis minatur Deus. ita Ribera & Pineda in Iob 9. 9. quæ sanè ratio huic loco valde congruit.

Tertiò,quia Orion præcipuum est sidus meridionale, Arcturus præcipuum Septentrionale; sub his ergo duobus omnia,purà tam meridionalia,quàm Septentrionalia comprehendit.

A Addunt aliqui, hæc duo iuuare ad producendos flores & fructus vernos. Vnde Iob 38. 31. pro eo quod nos legimus: *Nunquid coniungere valebis micantes stellas Pleiadas*(hebr. *kima*) *aut gyrum Arcturi*(hebr. *kesil*) *poteris dissipare?* sic transfert Pagninus: *Nunquid ligare poteris manibus tuis fructus delicatos Vergiliarum, vel serotinos fructus Orionis aperire facies?* & Tigurina: *Num prohibebis delicias Pleiadum, aut contractiones Orionis aperies?*

Quartò Christ. à Castro: Videntur,inquit,posse his duobus præcipuis sideribus æstatis & hyemis, significari quatuor anni tempora. Nam ver æstati adiungitur, hyemi autumnus. q.d. Qui facit quatuor anni tempora; sicut mox adiicit: *Qui facit mane*
B *tuor anni tempora; sicut mox adiicit*: *Qui facit noctem & hyemem*. Qui enim adeo facilè tempora commutat ex ortu siderum, æquè facilè à periculis eruet, & sortes infestas in felices faustásque commutabit, & captiuitatem instantem auertet.

Tropol. S. Greg. lib.9. Moral. c.6. *Arcturus*,inquit,*semper versatur, & nunquam mergitur: sic & Ecclesia persecutiones iniquorum sine cessatione tolerat sed tamen vsque ad mundi terminum sine defectu perdurat. Arcturus dum versatur, erigitur: quia tunc S. Ecclesia valentius in veritate reficitur, cùm ardentius pro veritate fatigatur. Quod post Arcturum per Oriones,nisi martyres designantur? Ex Orionibus igitur hyemis inhorruit, quia claresceute sanctorum constantia, frigida mens infidelium ad tempestatem se persecutionis excitauit. Oriones ergo cœlum edidit, cùm S. Ecclesia martyres misit. Qui dum loqui rudibus rectè ausi sunt, omne pondus ex frigoris aduersitate pertulerunt.* Subdit deinde; Post Oriones sequuntur Hyades, id est, doctores, qui post martyres doctrinæ suæ pluuia rigarunt Ecclesiam: nam post tria sæcula martyrum, sub Constantino cœpit quartum sæculum Doctorum. Syrus: *Conuertit in mane vmbras mortis*, id est, vmbras tristissimas, & tenebras densissimas.

Oriones sunt martyres.

C

Conuertentem in manè tenebras.] q. d. Qui tenebras noctis conuertit in mane & lucem auroræ, quâ noctem conuertit in diem, ac vicissim *diem*
D *in noctem mutat.* Vnde Pagnin. vertit: *Est qui conuertit in mane vmbram mortis, & diem in noctem tenebrescere facit.* Tigurina: *Qui tenebras mortis, id est, mortiferas conuertit in lucem matutinam, & diem nocte obtenebrat.* Nota tenebræ noctis hebr. vocantur צלמות *tsalmauet*, id est vmbra mortis, hoc est, maximæ & densissimæ, æquè ac horribiles, vti est vmbra mortis, in sepulchris, & in inferno. Porrò hæ vmbræ & tenebræ symbolicè denotant ingentia pericula, ait Theod. clades & ærumnas. q.d. Deus consolationem in desolationem, risum in luctum, prospera in aduersa, securitatem in timores, plausum in planctum commutat, & vice versâ desolationem in consolationem, &c. prout
E ei libuerit, & prout merentur vel demerentur homines.

Qui vitia sanat nocte in diem conuertit.

Ita Chæremon Abbas apud Cassian. collat. 13. cap. 12. hunc Amos locum explicat de mira mutatione cordium, quam facit sua gratia potens, æquè ac misericors Deus. *Quis*, inquit, *planè non miretur opera Dei, ac tam proclamet affectu: Quia ego cognoui quod magnus est Dominus; cùm si vel aliquem quempiam ex rapacissimo liberalem, ex prodigo continentem; ex superbo humilem, ex delicato ac tenero squalidum hirtùmque perstexerit, & egestate atque angustia præsentium rerum etiam voluntariè perfruentem? Istæ sunt prodigia quæ potius Deus super terram, quæ Propheta considerans, ad admirationem*

tionem eorum cunctos populos aduocat, dicens: Venite & videte opera Dei, quæ posuit prodigia super terram, auferens bella vsque ad fines terræ: arcum conteret, & confringet arma, & scuta comburet igni. Quod enim maius potest esse prodigium, quàm sub momento breuissimo ex rapacissimis publicanis Apostolos fieri, ex persecutoribus truculentis Euangely prædicatores patientissimos reddi, ita vt eam quam persequebantur fidem, etiam effusione sui sanguinis propagarent? Ista sunt opera Dei quæ se quotidiè vnà cum Patre operari Filius protestatur, dicens: Pater meus vsque modo operatur, & ego operor, Ioann. 5. De istis operibus B. Dauid in spiritu canens: Benedictus, inquit, Dominus Deus Israël, qui facit mirabilia magna solus, Psal. 71. De istis & Amos Propheta: Qui facit, inquit, omnia, & conuertit ea, & transmutat in matutinum vmbram mortis. Hæc nempe est mutatio dexteræ excelsi. Rursum Cassian. collat. 15. cap. 8. hasce mutationes mentium miraculis præfert, dicens: *Et reuera maius miraculum est, de propria carne fomitem eradicare luxuriæ, quàm expellere immundos spiritus de corporibus alienis. Et magnificentius signum est, virtute patientiæ truculentos motus iracundiæ cohibere, quàm aëreis potestatibus imperare: plúsque est exclusisse edacissimos de corde proprio tristitiæ morbos, quàm valetudines alterius febrésque corporeas expulisse. Postremò multis modis præclarior virtus, sublimiórque profectus est, animæ propriæ curare languores, quàm corporis alieni.* Causam dat. *Quanto enim hæc sublimior carne est, tanto præstantior eius est salus; quantóque pretiosioris excellentiorísque est substantiæ, tanto grauioris ac perniciosioris est & ruina.* Norent hoc qui in animabus conuertendis desudant: sciant se tot miracula patrare quot animas conuertunt, imò quot vitia extirpant; eáque non corporalia & transitoria, sed spiritalia & in omne æuum in cœlis ad perenne trophæum mansura.

Qui vocat aquas maris.] q. d. Qui calore solis euocat, & attollit in aërem vapores ex aquis maris, eósque resoluit in pluuiam; itáque *effundit eas* (aquas) *super faciem terræ: Dominus nomen eius.* Pro *Dominus* hebr. est *Jehoua*, id est, *Qui est*, vel τὸ ὤν, qui est ipsum esse, tum suum formale, tum causale rerum omnium, putà qui est plenitudo, vniuersitas & complexus entis, essentiæ & existentiæ; qui est Oceanus essendi, & immensum pelagus existendi. Suspicatur Sanchez Amos, vtpote rusticum, alludere ad rusticorum opinionem, licèt falsam, quæ censet iridem bibere & haurire aquas è mari, de qua Rhodigin. lib. 22. cap. 29.

Tropol. *S. Paulus*, ait S. Hieron. *quasi turbo violentus, & sæua tempestas, & tumentis maris gurges persequebatur & opprimere nitebatur Ecclesiam Dei. Qui vocatus à Domino, effusus est super faciem vniuersæ terræ, vt prædicaret Euangelium de Ierosolymis vsque ad Illyricum, &c. vt vsque ad Hispanias tenderet, & à mari rubro, imò ab Oceano vsque ad Oceanum curreret, imitans Dominum suum, & solem, de quo legimus: A summo cælo egressio eius, & occursus eius vsque ad summum eius; vt antè eum deficeret terra, quàm studium prædicandi.*

Vers. 9. *Qui subridet vastitatem super robustum.*] Hebr. est מַבְלִיג *mablig*, quod Primò Septuag. vertunt: *Qui diuidit contritionem super fortitudinem*, id est, qui varias contritiones quasi diuisas, & dissectas iaculatur in fortes & potentes, vt eos sternat; quíque, vt explicat Theodor. facilè infirmos corroborat, & robustos infirmat & conterit. Secundò Chald. Vatab. & Arias: *Qui fortificat debiles, eósque facit præualere robustis & fortibus.* Tertiò Lyran. *Qui contemnit vastationem à robusto factam; & depopulationem*, id est, populi stragem, *& abductionem è regno potenti facit.* Quartò Pagninus: *Qui roborat vastatorem super populum robustum.* Quintò Tigurina: *Qui contorquet vastatorem super fortem.* Sextò Arabicus: *Exaltans humilem super fortem, & infirmum super magnificantem se.* Et Syrus: *Qui præficit vilem* (abiectum) *forti, & humilem super excelsum* (eleuatum) *eleuat.* Hæ omnes interpretationes eodem tendunt, scilicet significant, Deum esse qui dat robur & victoriam cui vult, ac sæpe infirmos roborare, vt præualeant fortibus. Sic tropologicè ait S. Hieron. *Fortitudo corporis imbecillitas animæ est: rursum animæ fortitudo imbecillitas corporis est.*

Noster eodem ferè sensu, sed neruosiùs magísque propriè, cum Aquila vertit: *Qui subridet*, id est, Subridendo comminatur & immittit vastitatem. Iræ enim magnitudo subinde subridendo ostenditur, aut potiùs ab heroibus per risum dissimulatur, vti patet ex illo Virgil. Æneid. 10. Subrisus signum iræ despicientis aduersariũ.

Ad quem subridens mista Mezentius ira:
Nunc morere.

Ita Deus omnem humanam potentiam sibi aduersam subridet, id est, subridendo despicit, deridet & sternit. Risu ergo ostendit eam minorem esse sua ira, & indignam cui succenseat & irascatur; vti leo canes, lupos, vrsos non dignatur sua ira; sed si ei obsistant, quasi ludens & ridens eos discerpit. Sic Deus ludens in orbe terrarum, deridet fastum homuncionum, & subridens mactat impios, cum per homines debiles & infirmos, résque viles eos contundit, vti Pharaonem contudit per ranas, locustas, ciniphes & muscas. Hic est ludus, hic risus Dei omnipotentis. Hinc à Castro ita explicat: *Qui subridet*, &c. id est, qui solet quasi per risum extimulare debilem quemque in robustissimum, vt eum deuastet. Et Mariana: Deus, ait, *subridet*, id est, videtur ludere in nostris malis. Et Emmanuel: *Subridet*, id est, ridendo, vel deridendo facilè immittit *vastitatem.* Sic de struthione ait Iob cap. 39. 18. *Deridet equum & ascensorem eius.* Et de Leuiathan cap. 41. 20. *Quasi stipulam æstimabit malleum, & deridebit vibrantem hastam.* Et Psaltes de Deo ait psal. 2. 4. *Qui habitat in cælis irridebit eos.* Et psal. 36. 13. *Dominus autem irridebit eum.* Et Prouerb. 1. 26. *Ego quoque in interitu vestro ridebo.* Pulchrè verò Sapiens cap. 12. 25. cùm dixisset impios Chananæos impiè & insipienter instar infantium insensatorum vixisse, subdit: *Propter hoc tanquam pueris insensatis iudicium in derisum dedisti.* q. d. Velut puerilibus & ridiculis pœnis (putà per vespas & crabrones) eos quasi pueros, grauiter tamen & acriter puniuisti: vbi in græco pulchra est paranomasia inter παισὶν & ἐμπαιγμὸν. q. d. Ridiculos ridiculè irrisisti, pueros pueriliter lusisti & castigasti. Hoc est quod ait Claud. 2. in Eutr. *Subrisit crudele pater.* Sic felis subridet murẽ quem cepit, id est, subridens deuorat: nam antequam deuoret, cum eo quasi ridens gesticulatur & ludit. Sic est risus Sardonicus, risus equinus, risus caninus: equi enim & canes dum ringunt & mordere parant, dentes nudant quasi ridentes. Sic Iupiter, inquit Hesiodus, iratus Prometheo, quòd ignem è cœlo furatus in terram detulisset, risit risum subamarulentum. Dioscorides lib. 6. inter

venena

venena prodidit herbam, quæ latinè ranunculus, A græcè battachiòn dicitur, & à regione in qua copiosiùs prouenit, Sardoa, vel Sardonia nuncupatur, si poteur, vel comedatur, mentem adimere, labiisque contractis risus speciem præbere. Atque inde prouerbium de Sardònio risu. Strabo lib. 11. Geographiæ scribit, in Cambysene, quæ flumen Alazonium accolit, araneatum genus quoddam nasci, quod alios ridendo cogat emori, alios flendo, desiderio suorum. Quin & Arist. lib. 3. de partibus animalium, ait, ictu etiam traiecta præcordia in prœliis, risum attulisse subinde, idque accidere calore quem moueat vulnus. Iam verò *ridere de hoste risus est suauissimus*, ait Sophocles in tragœdia cui titulus, *Aiax flagellifer*. Ita lætatur non tantùm Deus, sed & iustus, cum videt vindictam peccatorum.

Porrò hebr. מַבְלִיג *mablig* significare *qui subridet*, patet ex Aquila, qui vertit μειδιῶν, id est, *subridens*; & ex S. Hieron. dum ait: *Propriè μειδίαμα dicitur; quod nos subrisionem possumus appellare, quando quis irascitur, & apertis paululum labiis subridere se simulat, vt ira ostendat magnitudinem.* Idem in caput Ierem. 8. vers. 18. Hebr. ait, מַבְלִיגִית *mabligit est μειδίαμα, quod nos interpretari possumus rictum oris dolore contracti, & habentis risus similitudinem, qualis est risus caninus & Sardonicus.* Iam quis non videt magis credendum Aquilæ & S. Hieron. quàm modernis indoctis & infidelibus Rabbinis?

Vers. 10.] Odio habuerunt corripientem in porta, & loquentem perfectè abominati sunt.

Vers. 11.] Idcirco pro eo quòd diripiebatis pauperem, & prædam electam tollebatis ab eo: domos quadro lapide ædificabitis, & non habitabitis in eis: vineas plantabitis amantissimas & non bibetis vinum earum.

Vers. 12.] Quia cognoui multa scelera vestra, & fortia peccata vestra: hostes iusti accipientes munus, & pauperes deprimentes in porta.

Vers. 13.] Ideò prudens in tempore illo tacebit, quia tempus malum est.

Vers. 14.] Quærite bonum, & non malum, vt viuatis: & erit Dominus Deus exercituum vobiscum sicut dixistis.

Vers. 15.] Odite malum, & diligite bonum, & constituite in porta iudicium: si fortè misereatur Dominus Deus exercituum reliquiis Ioseph.

Vers. 16.] Propterea hæc dicit Dominus Deus exercituum dominator: In omnibus plateis planctus: & in cunctis, quæ foris sunt, dicetur væ væ: & vocabunt agricolam ad luctum, & ad planctum eos qui sciunt plangere.

Vers. 17.] Et in omnibus vineis erit planctus, quia pertransibo in medio tui, dicit Dominus.

Vers. 18.] Væ desiderantibus diem Domini: ad quid eam vobis? dies Domini ista, tenebræ, & non lux.

Vers. 19.] Quomodo si fugiat vir à facie leonis, & occurrat ei vrsus: & ingrediatur domum, & innitatur manu sua super parietem, & mordeat eum coluber.

Vers. 20.] Numquid non tenebræ dies Domini, & non lux: & caligo, & non splendor in ea?

B *Odio habuerunt corripientem* (Prophetam) *in porta.*] Prophetæ enim prædicabant in publicis plateis, & magis in portis, tum ob confluxum hominum, tum quia in portis sedebant Iudices, Procuratores & Aduocati iniqui, peruertentes iudicia & causas pauperum, quos redarguebat Amos aliique Prophetæ. Iudæi enim sua tribunalia & iudicia exercebant in portis, quia ad eos liberè & facilè conuenire & confluere poterant, tam alienigenæ quàm indigenæ, tam coloni quàm ciues. Ita sanxit Moses Deuter. 21. 19. *Ducent*, inquit, *reum ad seniores ciuitatis & ad portam iudicij.* Ita C in portis prophetauit & prædicauit Ieremias cap. 17. 19. & Esdras lib. 2. cap. 8. 2. ita S. Hieron. Theodor. Lyran. Vatab. & alij passim. In portis ergo erat quasi forum, tum ciuile rerum venalium, tum iudiciale causarum forensium. Vnde Tigurina vertit, *in foro*. Audi S. Gregor. 21. Moral. 15. *Mos apud veteres fuit, vt ad portam sederent seniores, qui certantium iurgia iudiciaria examinatione discernerent, quatenus vrbem in qua concorditer oportet viuere, discordes minimè intrarent. Vnde & per Prophetam dicitur: Constituite in porta iudicium.* Quocirca subdit, portam subinde capi pro iudicio quod exercebatur in porta, vt cum Iob ait: *Cum viderem me in porta superiorem: in porta*, id est, in iudicio. Vers. 10.

D *Et loquentem perfectè abominati sunt.*] *Perfectè*, id est, perfectum & sanctum sermonem, vt vertunt Septuag. & Symmach. ac *immaculatum*, vt vertit Theodotion: Tigurina, *loquentem integra.* Est periphrasis Prophetæ.

Diripiebatis pauperem.] Septuag. *pugno percutiebatis pauperem.* Alij, spreuistis, confudistis & pudore affecistis; Pagnin. *Onerastis pauperem.* Propriè Tigurina, *conculcastis tenuem*, vt scilicet diriperetis & spoliaretis. Hebr. enim בּוֹשַׁסְכֶם *bosçes*, potest deduci à rad. בּוֹשׁ *bosç*, id est, confundere, pudefacere; & à rad. בּוֹס *bos* per *samech*, id est, spernere, calcare, conculcare, polluere, inquinare, diripere. Porrò *bosç* vicinum est alluditque ad בַּז *baz*, E id est, spoliare, prædari, diripere. Vers. 11.

Et prædam electam.] Septuag. *munera electa.* q. d. Iudices aliique potentes extorquebant à pauperibus dona, non vulgaria, sed selecta & pretiosa. Clarius Pagnin. Vatab. Arias & R. Dauid vertunt: *Et onus frumenti ab eo accepistis*, purà vi aut dolo extorsistis: onus intellige equi, vel hominis, quantum scilicet equus vel homo baiulus portare potest. Hebr. enim בַּר *bar*, & *electum*, & *frumentum* significat. Hinc iustam & congruam eius pœnam subiungit dicens: *Domos quadro lapide ædificabitis, & non habitabitis in eis: vineas plantabitis amantis*

amantissimas; & non bibetis vinum earum. Insta enim vindicta est, vt qui rapuit aliena, perdat sua. Æquum est, vt qui ex rapina domos & vineas comparat vel acquirit, eas non possideat, iis non gaudeat, earum vsu & gustu non fruatur, vti sæpe raptoribus & iniustis iusto Dei iudicio accidere videmus.

Vers. 12. *Quia cognoui multa scelera vestra, & peccata vestra fortia.*] *Fortia*, id est, grauia, grandia, crudelia, adeo vt meam clementiam vincant, ligent, & quasi obruant, illique iustam vindictam & flagellum è manu extorqueant.

Hostes iusti, id est, iustorum, supple eratis. Tigurina *constringentes*, Vatab. *affligentes iustum, accipientes munus.*] Vt reum nocentem ob munera absolueretis, & innocentem impotentem ad ea dandum condemnaretis. Pro *munus*, Septuag. Symmach. & Theodot. vertunt ἀλλάγματα, id est, commutationes. Porrò ἄλλαγμα iuxta idioma Script. pretium dicitur, ait S. Hieron. *Et pauperes deprimentes*, Septuag. *declinantes*, Symmach. *opprimentes in porta*, id est, in iudicio quod fiebat in portis.

Vers. 13. *Ideo prudens in tempore illo tacebit, quia tempus malum est.*] Tigurina: *Idcirco prudens hoc tempore silere cogitur; quandoquidem periculosum est.* q. d. Propter iniustitiam Iudicum, & imprudentiam hominum huius temporis odientium veritatem, tacent tum ipsi oppressi, ferúntque in silentio suas iniurias, & rapinas; ne, si clament aut conquerantur, grauiùs affligantur, inquit Arias; tum Prophetæ: irridentur enim eorum minæ & monita, nec illa monitio cederet ad emendationem, sed ad incrementum rapinarum & peccatorum, ita Remig. Alber. Lyran. & Vatab. Ita V. Beda lib. 3. Histor. Anglic. cap. 19. narrat S. Furseum raptum ad tribunal Christi, accusatum à dæmonibus, inter alia dicentibus: *Scriptum est; Nisi annunciaueris iniquo iniquitatem suam, sanguinem eius requiram de manu tua. Hic non annunciauit dignè peccantibus pœnitentiam*: verùm angelum sanctum pro eo respondisse: *De hoc tempore scriptum est: Prudens in tempore illo tacebit, quia tempus pessimum est: quando enim auditores despiciunt verbum, lingua etiam Doctoris præpeditur, dum videt quòd audita prædicatio despicitur.* Subdit Beda: *In omni contradictione dæmonum prævalida nimis extitit pugna, donec iudice Domino, triumphantibus eius angelis, contritis deuictisque aduersariis, immensâ claritate vir sanctus circumfusus est, sanctorum angelorum choris concinentibus: Nullus labor durus videri debet, nullum longum tempus, quo gloria æternitatis acquiritur.*

Secundò, magísque appositè S. Hieron. & Theodot. q. d. Idcirco, scilicet ob tot rapinas & scelera quæ iam recensui, prudens in tempore illo captiuitatis Assyriacæ, videns Israëlitas adeo horrendè à Deo puniri, non conquereretur, quia tempus malum est, quo scilicet Deus decreuit impios plectere & perdere; sed tacebit, probans & laudans iustum Dei iudicium, & impiorum supplicium, de hoc enim agit, vt patet ex præcedentibus. Nam alioqui Amos aliíque Prophetæ non tacebant, sed acriter reprehendebant sceleratos, eísque dira quæque minabantur; & scelesti ea contemnérent & riderent.

Vers. 14. *Sicut dixistis.*] Scilicet apud vosipsos, id est, sicut desiderastis. Nil enim aliud optabant, quàm Deum manere secum in terra, quam eis dederat: eo enim manente, mansuri erant & ipsi; eo abeunte,
A ipsi quoque abituri erant in captiuitatem. ita Lyran. & Clarius. Secundò, q. d. Præstate quod promisistis, scilicet vos quæsituros bonum, non malum, ad hoc, vt Dominus sit vobiscum: agite quæ dixistis, & facta verbis consentiant, vt mores malos in bonos conuertatis, quibus Deum vobis concilietis. ita Theodor. Prior sensus simplicior, secundus plenior est. Tertiò, nouè Ioannes Alba Electorum c. 23. sic explicat: *In tempore illo prudens tacebit*, q. d. Sapientes & principes populi ad silentium redigentur, & obmutescent, ac præ malorum pondere profunda silentia seruabunt. Sic dicitur 1. Reg. 2. 9. *Impij in tenebris conticescent*, hoc est, præ malis obmutescent. Et de Tyro euertenda ait Ezech. cap. 27. 32. *Quæ est vt Tyrus, quæ*
B *obmutuit?* id est, obmutescet. Et Sapien. 10. 21. *Sapientia aperuit os mutorum.* Mutos vocat afflictos Hebræos, & ob Ægyptiam seruitutem obmutescentes: vehemens enim dolor loquelam adimit. Horum Deus ora aperuit, cum dolorem ademit, & illos exhilarauit liberando ex Ægypto. Tunc enim eruperunt in hymnos laudésque Dei, ac cecinerunt: *Cantemus Domino; gloriosè enim magnificatus est: equum & ascensorem proiecit in mare*, Exod. 15.

Constituite in porta iudicium.] Scilicet iustum, hoc est, iustos iudices, qui munera non accipiant, sed pauperes & innocentes tueantur. Vers. 15.

Si fortè misereatur Dominus reliquijs Ioseph.] Id
C est, regno Israël, cuius institutor fuit Ieroboam, ortus ex Ephraim filio Ioseph.

In omnibus plateis erit planctus, & in cunctis Vers. 16.
quæ foris sunt, putà *in cunctis vicis*, vt vertit Vatab. & Arias, pagis & villis, *dicetur: Væ, væ*, hebr. הו הו *ho, ho*, id est, heu heu, quæ vox est gementis & plangentis stragem Samariæ. ita S. Hieron.

Vocabunt agricolam ad luctum, & ad planctum eos qui sciunt plangere, putà planctores, & planctrices, siue præficas, qui ad funus mortui vocabantur, vt eum voce, & gestu, & tibiæ sonitu plangerent, de quibus dixi Ierem. 9. 11. q. d. Tanta erit clades, vt omnes plangant, & vrbani & rustici: hi naturaliter more rustico, illi ex arte & vsu ciuili.

D *Quia transibo in medio tui.*] Quasi fulgur mo- Vers. 17.
mento omnia peruadens, percellens & sternens. Vnde Aquila vertit, *ἀνωφελείαν*, quasi citam & curationis minimè capacem calamitatem, ait S. Hieron.

Væ desiderantibus diem Domini.] S. Hieron. Vers. 18
Ruper. & Hugo, hæc intelligunt de Iudæis, æquè ac Israëlitis: Arias de solis Iudæis. Nam c. sequenti vers. 1. nominat Sionem, quæ erat vrbs & arx Iudæorum, ac hic vers. 21. agit de victimis Deo vero oblatis: hæ autem offerebantur in Iudæa, non in Israële. Sensus ergo est, ait S. Hieron. q. d. Dicunt impudentes Iudæi & Samaritæ: Veniat dies prædicta à Prophetis, veniat intentata captiuitas,
E dúmodo quod promittitur per Prophetas etiam restitutionis tempus consequatur. Non est enim tantum mali in captiuitatis iniuria, quantum boni in his quæ post captiuitatem Dominus pollicetur. Quibus Propheta respondet, eos falli & falsa præstolari. nam post 70. annos captiuitatis grauiores clades eis obuenturas. Cùm enim iugum Chaldæorum euaseritis, inquit, incidetis in vrsum, id est, Cyrum & Darium, à quo eruti occurretis colubro, id est, Alexandro Magno, & Antiocho Epiphani. Verùm ad Israëlitas solos hactenus fuit sermo, hique vocantur versu 15. reli-

quiæ Ioseph: hi etiam habuerunt sua altaria Deo vero dicata, quæ destruxit Achab & Iezabel, vti plangit Elias 3.Reg.19.10. Loquitur ergo Israëlitis, qui irridebant minas captiuitatis & excidij, quas eis intentabant Prophetæ, dicentes: *Manda remanda, expecta reexpecta*, Isaiæ 28. 10. Sensus ergo est, q.d. Vos, ô Israëlitæ, irridetis nostra oracula, & irrisoriè dicitis: Vbi est dies Domini? vbi est dies vindictæ & excidij, quam ad rauim inclamant & intentant nobis Prophetæ? veniat, veniat. Nam ad hanc diem & vocem iampridem occalluerunt aures nostræ: dies enim illa semper nobis obiicitur, & nnnquam venit. Quare minas hasce vt inanes spernimus: diem illum venturum non credimus, nec timemus. Et si veniat, nō adeo B horribilis erit, atque abibit vti venit: nec Deus populum suum derelinquet, sed paulò pòst restituet & restaurabit, vti vos, ô Prophetæ, promittitis. Quibus respondet Propheta, diem Domini fore terribilem, foréque diem nubis, caliginis & tenebrarum, id est, plenam miseriarum, tristitiæ & ærumnarum, ac omnia infausta & acerba allaturam. ita Theod. Lyra. & Vatab.

Vers. 19. *Quomodo si fugiat vir a facie leonis.*] Sensus est, Dies illa periculum ex periculo, cladem ex clade feret, perinde ac si quis leonem fugiens incidat in vrsum; & vrsum fugiens in domum, ibi mordeatur à colubro. q.d. In die illa omnia vbique erūt plena periculis & stragibus: nec foris nec domi C quis tutus erit; foris enim grassantur leones & vrsi, domi in parietinis & foraminibus latent angues. Rursum, minori periculo & malo succedet maius, sicut sæuior est vrsus leone. Leo enim supplicibus parcit & mortuis, vrsus nulli, quin & cadauera inuadit & laniat. Addit à Castro, per leonem intelligi Teglathphalasar, cui successit vrsus sæuior, scilicet Salmanasar, excurrens & populans agros Samariæ: vrsum excepit nocentior coluber, id est, idem Salmanasar Samariam euertens, regnúmque Israël excindens.

Vrsus, leo, coluber qui?

Alleg. Alleg. Rupert. hæc refert ad duplicem Christi aduentum: Leo, inquit, est Christus resurgens vt leo de tribu Iuda, à cuius facie fugerunt Iudæi: D sed in eundem incident quasi in vrsum, cùm secundò veniet vt Iudex orbis, quando Iudæi conabuntur se tueri, & abscondere in maceria & parietinis, hoc est, in lege Mosis iam pridē ruente & abolita: sed ibi comprehendet eos coluber, id est, Antichristus tyrannorum omnium sæuissimus, de quo dixit Iacob Genes.49. *Fiat Dan coluber in via, cerastes in semita.* Sic enim de Deo ait Ierem. Thren. 3.10. *Vrsus insidians factus est mihi, leo in absconditis.*

Tropol. Tropol. S. Hieron. Diabolus, ait, est leo, vrsus, coluber: putà leo in hac vita, vrsus in morte, coluber in gehenna: ibi enim damnatos mordet & cruciat vt aspis. Rursum Clarius: Væ, ait, illis qui E desiderant diem Domini, id est, diem mortis, vt præsentis vitæ mala euadant. nam incident in vrsum, id est, in terribile Christi iudicium; & in colubrum, id est, in gehennam, vbi ab vno dæmone & tortore incident in alium & alium iugiter. Denique hæc rectè Epicuræis, politicis & atheis adaptes, qui hic voluptuantur, ventríque & Veneri indulgent, ideóque sibi persuadere conantur animam hominis esse mortalem, & in morte eum corpore interituram. Hi enim non timent mortem, sed saturi & oppleti eam optant, vt in eā quiescant. Verùm in morte incident in vrsum & colubrum, id est, in dæmones, qui ostendent eis A animam esse immortalem, dum eam rapient ad æterna tormenta. Ibi agnoscent suam stoliditatem, cum dæmones eis obiicient testimonium ipsius animæ, dicéntque: Si nolebas credere S. Script. Ecclesiæ, consensui SS. Patrum & sapientum, qui omnes vno ore credunt & docent animam esse immortalem, debebas saltem credere animæ tuæ, quæ testatur se liberam, rationalem, creatam ad imaginem Dei, Deúmque fore suum iudicem & vindicem, præsertim iis, qui omnem hanc vitam in voluptatibus & sceleribus transegerunt. Vbi? nisi in altera vita, eáque æterna. Id clamauit, id iugiter occlamauit tibi conscientia tua. Clamorem eius surditate tua sopire voluisti, B at extinguere non potuisti: semper tibi hæsit scrupulus, semper dubitatio, semper metus, quid si anima sit immortalis? quid mihi post hanc vitam accidet? quas scelerum pœnas dabo? Stolide, in dubio tanto, ex quo sciebas æternitatem tuam pendere, eámque vel beatissimam, vel miserrimam, cur non tutiorem, cur non securiorem partem elegisti? Si dubites an via sit obsessa latronibus, aliam capessis, licèt longiorem & difficiliorem. Cur idem non fecisti in hoc cæco animæ biuio? Hoc dilemma (quo nuper politicus quidam moriens conuictus & conuersus est) te sapientiam & prudentiam docere debebat: Vel est numen, & vindex Deus post hanc vitam, vel non C est. Si non est, attamen si id credidero, non mihi nocebit, imò proderit: inducet enim me ad vitam honestam & homine dignam: si est, & ego illud non credidero, imò negauero, quas eius iras, quæ tormenta ab eo ob hanc perfidiam & blasphemiam expectare me oportet? Potiùs ergo illud credam & confitebor, cum illud credere nocere nequeat; non credere autem grauissimos cruciatus mihi accersere possit. Rursum, vel sunt præmia bonorum & supplicia malorum, vti ipsa ratio dictat, post hanc vitam, vel non sunt. Si non sunt, ea tamen credere, sperare & timere non oberit, imò proderit ad omnem virtutem: si sunt, & ego ea non credens turpiter & sceleratè vixe- D rim, vtique suppliciis hisce æternis mancipabor. Longè ergo satius & prudentius est, ea credere, quàm non credere. Vide Tertul. lib. de testimonio animæ.

Nunquid non tenebræ dies Domini, & non lux?] Vers. 20.
Tenebræ symbolum sunt aduersitatis, calamitatis & mœroris: lux verò prosperitatis, felicitatis & gaudij. q.d. Vt quid contemnitis, imò irridendo prouocatis & desideratis diem vindictæ Domini? nescitis illam diem vobis fore tenebrosam, id est, ærumnosam maximè, & luctuosam, in qua bonis, libertate & vita spoliabimini? in qua occidet vobis sol huius lucis, omnísque consolationis & boni, ac nox vna perpetua vobis erit dormienda, in E qua nullus erit splendor, sed vmbra mortis, & æterna caligo, mœror & desolatio.

Vers. 21.] Odi, & proieci festiuitates vestras: & non capiam odorem cœtuum vestrorum.

Vers. 22.] Quòd si obtuleritis mihi holocautomata, & munera vestra, non suscipiam: & vota pinguium vestrorum non respiciam.

Vers. 23.] Aufer à me tumultum carminum

num tuorum : & cantica lyræ tuæ non audiam.

Verſ. 24.] Et reuelabitur quaſi aqua iudicium, & iuſtitia quaſi torrens fortis.

Verſ. 25.] Nunquid hoſtias & ſacrificium obtuliſtis mihi in deſerto quadraginta annis, domus Iſraël?

Verſ. 26.] Et portaſtis tabernaculum Moloc veſtro, & imaginem idolorum veſtrorum, ſidus Dei veſtri, quæ feciſtis vobis.

Verſ. 27.] Et migrate vos faciam trans Damaſcum, dicit Dominus, Deus exercituum nomen eius.

VERS. 21. *Odi & proieci feſtiuitates veſtras.*]Eſt prolepſis. Occurrit enim tacitę obiectioni. q. d. Vos confidentes in templo eiúſque ſacrificiis, dicitis & ingeminatis: Templum Domini, templum Domini eſt apud nos. Deus non ſinet ſuum templum ab hoſtibus euerti, nec populum ſe tot victimis colentem, ab iiſdem capi & trucidari. Quibus Deus reſpondet : Fruſtra hæc iactatis , fruſtra in hiſce confiditis. Nam ego odi ſacrificia & feſta veſtra; odore & nidore eorum , dum cremantur , æquè ac thymiamatis incenſíque veſtri, nõ capior, imò offendor : quia ab hoſtibus meis, impiis & ſceleratis mihi offeruntur, iuxta illud Iſaiæ 1.13. *Incenſum abominatio eſt mihi: calendas veſtras , & ſolẽnitates veſtras odiuit anima mea: facta ſunt mihi moleſta, laborans ſuſtinens.* Illa enim ſacrificia valebant tantùm & placebant Deo ex opere operantis, non ex opere operato, vti placet ſacrificium legis nouæ. vide ibi dicta.

VERS. 22. *Et vota.*]Septuag. vertunt, *Et ſalutares* , ſcilicet hoſtias, putà pacificas , quæ pro pace & ſalute domus vel populi offerebantur , vel ſponte , vel ex voto. vnde noſter vertit, *vota pinguium veſtrorũ.* Hoc ſignificat hebr. מְרִיאֲכֶם *meri echem* : ſed Septuag. legentes aliis punctis מַרְאֲכֶם *marechem*, vertunt ἐπιφανείας, id eſt, apparitionis , vel præſentiæ veſtræ. q. d. Hoſtias ad quas offerendas vos Deo præſentes in templo ſiſtitis, non reſpiciam.

VERS. 23. *Aufer à me tumultum.* Septuag. *ſonitum* , S. Iuſtin. contra Triphon. *multitudinem carminum tuorum.*] Canebant Iudæi pſalmos Dauidis & cantica in templo in laudem Dei : ſed Deus ea hic faſtidit, vocátque *tumultum carminum:* Primò, quia eadem canebant idolis. Secundò , quia non prodibant ex interna deuotione , ſed ex vſu & vanitate. Tertiò, quia erant hominum impiorum. ita S.Hieron. Quartò, quia inconditis & confuſis vocibus tumultuariè boabant, vel vlulabant. Vnde Syrus vertit : *Transfer à me vocem iubilationis tuæ.*

Cantica lyræ tuæ non audiam.] Septuag. *Pſalmum organorum tuorum nõ audiam.* Pſalmos enim & cantica partim canebant voce , partim inſtrumentis muſicis, putà lyra, pſalterio, organo, &c. Putabant craſſi Iudæi , ſe ſua deliria lyrãdo tegere , ſe ſuaui concentu aures Dei irati mulcere; eúmque quaſi incantare, vti incantantur cerui & ſerpentes. Hinc Ægyptij hominem adulatione deceptum , ſignificabant per ceruum cum tibicine, ait Horus lib. 2. Hierogl. 87. Huius enim concentu capitur ceruus , & facilè in venatorum manus incidit. Simili modo Circe voluptuaria incantauit ſocios Vlyſſis, eóſque in porcos & beſtias conuertit, vti fabulantur Poëtæ : ſed Vlyſſes iis aures clauſit: vnde incantari non potuit. Verùm errabant: Deus enim canticis cordis, nõ oris, capitur.

Videant hic choraules & cantores Chriſtiani, ne in pſalmodia ex feſtinatione verſus præcipitent, pręmordeant, cum altero choro commiſceãt & confundant, ne audiant à Deo : *Aufer à me tumultũ carminum tuorũ.* Videant pariter, ne totam pſallendi deuotionem collocent in voce canora, in ſubtilitate modulandi , in agilitate tonos minuendi, &c. dum inſtar auium minuriunt, vt curioſorum aures titillent, ad ſe rapiant , & ab oratione auocent; ne audiant à Deo: *Cantica lyra tua non audiã.* pro quo Arabicus vertit: *Ne diſtinctionem* (varietatem, flexus & gyros) *faciatis mihi in vocibus laudum veſtrarum.* Quocirca diſcant illud Apoſtoli: *Pſallam ſpiritu, pſallam & mente.* Et illud S. Auguſtini, & S. Athanaſij quem citat S. Auguſt. lib. 10. Confeſſ. c. 32. *Tutius*, ait , *mihi videtur , quod de Alexandrino Epiſcopo Athanaſio ſæpe mihi dictum commemini, qui tam modico flexu vocis faciebat ſonare lectorem pſalmi, vt pronuncianti vicinior eſſet, quàm canenti.* Et mox: *Commoueor non cantu, ſed rebus quæ cantantur, cùm liquida voce & conuenientiſſima modulatione cantantur , magnam inſtituti huius vtilitatem agnoſco, vt per oblectamenta aurium, infirmior animus in affectum pietatis aſſurgat. Tamen cùm mihi accidit, vt me amplius cantus, quàm res quæ canitur, moueat , pœnaliter me peccare confiteor, & tunc mallem non audire cantãtem.* Idem in pſal. 30. concione initio, docet pſallenti induendos eſſe pſalmi cuiuſque affectus. *Si orat pſalmus*, inquit, *orate: & ſi gemit, gemite: & ſi gratulatur, gaudete: & ſi timet, timete. Omnia enim quæ hic conſcripta ſunt , ſpeculum noſtrum ſunt.* Idem in pſal. 42. initio: *Eius* (Chriſti) *vocem in omnibus pſalmis, vel pſallentem, vel gementem , vel lætantem in ſpe, vel ſuſpirantem in re, notiſſimam iam & familiariſſimam habere debemus , tanquam noſtram.* Idem in pſalm. 119. *Quàm multi*, inquit, *ſonant voce, & corde muti ſunt? Et quàm multi tacent labiis, & clamant affectu? quia ad cor hominis aures Dei, ſicut aures corporales ad os hominis , ſic cor hominis ad aures Dei. Multi clauſo ore exaudiuntur, & multi in magnis clamoribus non exaudiuntur. Affectibus orare debemus, & dicere: Multum peregrinata eſt anima mea : cum his qui oderunt pacem eram pacificus.* Hoc eſt quod Pſaltes ait pſal. 46. verſ. 2. & 7. *Iubilate*, ait , *Deo in voce exultationis. Pſallite Deo noſtro, pſallite, pſallite regi noſtro, pſallite. Quoniam rex omnis terræ Deus: pſallite ſapienter.* S. Auguſt. legit, *pſallite intelligenter:* quod explicãs S. Bern. ſerm. 7. in Cãt. *Attendite*, ait, *Principes veſtros* (angelos) *cum ſtatis ad orandum vel pſallendum, & ſtate cum reuerentia & diſciplina, & gloriamini, quia angeli veſtri quotidie vident faciem patris. Vſurpemus officium, quorum ſortimur conſortium. Dicamus eis: Pſallite Deo noſtro , pſallite: atque audiamus eos viciſſim reſpondentes : Pſallite regi noſtro, pſallite. Laudem ergo cum cœli cantoribus in commune dicentes , vtpote ciues ſanctorum & domeſtici Dei, pſallite ſapienter. Cibus in ore , pſalmus in corde ſapit, &c. Mel in cera, deuotio in litera eſt. Alioquin litera occidit , ſi abſque ſpiritus condimento glutieris. Si autem cum Apoſtolo pſallas ſpiritu,*

Mor. de cãtu, vt is grauis ſit.

ritu,

vitu, psallas & mente, cognoscas & tu de illius veritate sermonis quem dixit Iesus : Verba quæ locutus sum vobis spiritus & vita sunt. Idem de modo bene viuendi ad sororem c. 52. *Hoc,* ait, *tracta in mente, quod cantas in voce. Mens tua cum voce concordet, non aliud cogites, aliud cantes.* Et mox: *Psalmorum decantatio significat perpetuam laudem Dei in æterna gaudia, sicut scriptum est: Beati qui habitant in domo tua Domine, in sæcula sæculorum laudabunt te. Quicunque fideliter & intenta mente psalmos decantat, quodammodo angelis Dei sociatur. Quomodo? Quia homo illum pro modulo suo laudat in terris, quem angeli sine intermissione adorant & glorificant in cælis.* Et inferiùs: *Sacrificium laudis honorificabit me, inquit, & illic iter quo ostendam illi salutare Dei. Ac si apertiùs diceret: In psalmis est iter laudis, quo ad æternam laudem peruenire possis.*

Vers. 24. *Et reuelabitur quasi aqua iudicium.*] *Et*, id est, *idcirco*, scilicet ob scelera vestra iam recensita, impiaque vestra sacrificia & carmina, reuelabitur & profluet à Deo iudicium, id est, supplicium, quod ipse ex improuiso in vos immitter, sicut reuelatur & profluit aqua è fonte occluso & obturato, si is aperiatur, & multò magis ex torrente in valle aggeribus coarctato, si is increscat & exundet: tunc enim prata & campos obruit & sepelit.

Pro *reuelabitur* hebr. est יִגַּל *iggal*, quod si à radice גָּלָה *gala* deducatur, vt sit futurũ Niphal per apocopen, *iggal* pro יִגָּלֶה *iggale*, tunc significat *reuelabitur*: sin autem deducas à rad. גָּלַל *galal*, & per crasin גַּל *gal*, tunc significat *voluet*, *conuoluet*, *obruet*. Vnde Septuag. vertunt: *Voluetur sicut aqua iudicium, & iustitia sicut torrens inuius.* Pagninus: *Voluet se sicut aqua iudicium*, &c. R. Dauid: *Iudicium vltionis meæ quasi moles aquarum inundantium affluet, & reuoluetur ad vos.* q. d. Ira & vindicta mea instar torrentis furioso impetu exundantis vos inuoluet, obruet & auferet. Secundò, Tigurina, Arias & Vatab. vertũt per optatiuum, vocémque, &, capiunt aduersatiuè pro, *sed.* Vnde sic vertunt: *Sed profluat*, vel *deuoluat se, aqua instar, iudicium, & iustitia ceu torrens vehemens.* q. d. Corrigite vestra iudicia iniqua & oppressiones pauperum, quas paulò antè reprehendi vers. 7. neque iis ampliùs indulgete, sed ex aduerso colite iudicium & iustitiam, pauperes & innocentes protegendo: quod si feceritis, me vobis reconciliabitis, mináſque à me intẽtatas euadetis. verùm priorem sensum exigit versio nostra, Septuag. & Chaldæi: omnia enim hæc pœnam & vindictam inculcant.

Vers. 25. *Nunquid hostias & sacrificium obtulistis mihi in deserto quadraginta annis?*] Quibus peregrinati estis in deserto. q. d. Non.

Quæres, quomodo hoc sit verum? Respódent S. Hieron. Alber. Ruper. Hugo hic, & S. Chrysost. & Beda in Act. 7. Iudæos primo anno quo in paschate, putà in Martio, egressi sunt ex Ægypto, adorasse vitulum aureum quarto mense, puta vigesima quarta die Iunij: & ab illo tempore non sacrificasse Deo vero sponte sua, sed coactos à Deo & Mose. Verùm obstat, quòd mox ex adorationis vituli pœnituerit, Deóque reconciliati sint. vnde Deus cum eis fœdus iniit, ac tabernaculum sibi dedicari iussit anno secundo ab exitu ex Ægypto, mense primo, in qua dedicatione Hebræi multas victimas sponte obtulerunt Deo, vt patet Exodi 40. Leuit. 9. & 10. Numer. 7. Se-

A cundò ergo meliùs respondent alij, Hebræos post hanc dedicationem tabernaculi, & consecrationem Aaronis & filiorum eius in sacerdotes, nunquam, vel rarò obtulisse Deo solemne sacrificium in deserto, sicut in eodem non fuerunt circumcisi, vt patet Iosue 5. 7. quia versabantur in continua peregrinatione, nec certi erant de statione ad vnum diem: quia mox vt mouebatur ab angelo columna nubis incubans tabernaculo, debebant mouere castra & proficisci. vnde deinceps post caput 10. Leuitici, toto reliquo Leuitico, Numeris & Deuteronomio nusquam legimus eos sacrificasse. ita Lyran. Vatab. Arias & alij. Adde, Hebræos in deserto proclines fuisse in murmura, ac crebrò contra Deum & Mosem rebellasse, B atque ad idola quæ recenter in Ægypto coluerant rediisse.

Nota, vocantur hic quadraginta anni, cùm fuerint tantum 38. & aliquot menses. Nam secundo anno ab egressu ex Ægypto erectum est tabernaculum, & in eo obtulerunt victimas; deinceps verò nullas, vel raras: hi ergo duo anni ex quadraginta subtrahendi sunt. Solet enim Script. integros numeros consignare, etiamsi illis aliquid desit, vel supersit. Sic vocátur septuaginta discipuli Christi, cum fuerint 72. Sic Iudic. 9. 5. dicitur Abimelech occidisse septuaginta fratres, filios Gedeonis, cum fuerint tantum sexaginta nouem: nam vnus, putà Ioathan, fuga lapsus C euasit.

Et portastis tabernaculum Moloc (Deo, vti aliqui codices legunt) vestro, hebr. נְשָׂאתֶם *nesatem*, id est, eleuastis, erexistis, sustulistis in humeros vestros. S. Stephan. Act. 7. legit, *suscepistis*. Pro *tabernaculũ* hebr. est סִכּוּת *siccut*, quod Chald. & Vatab. censent esse nomen idoli. vnde vertunt: *Portastis Siccut regem vestrum.* Arias verò ex R. Iona: *Portastis, vel sustinuistis auscultationẽ regis vestri.* Theodotion vertit *visionem*. Verùm *siccut* incognitum est nomẽ, nec alibi reperitur. Pro *siccut* ergo alio puncto legendum סֻכּוֹת *succot*, id est, tabernacula. ita Septuag. Symmachus, noster, Tigurina, & Aquila, quia vertit *συσκιασμοὺς*, id est, vmbracula. D Quin & S. Stephanus Actor 7. 43. legit *tabernaculũ*. Deniq; pro *Moloc* Hebr. est מַלְכְּכֶם *malkekem*, id est, regis vestri, vel regi vestro, vt vertũt Symmach. Theodotion & Tigurina, putà Moloc. *Moloc* enim idem erat qui *Melchom*, vt vertit hic Aquila, & *Melech*, id est, rex summus hominúmque Deúmque, putà Iupiter, siue Deus Ammonitarum. Quis fuerit Moloc, dixi Leuitic. 18. 21.

Vers. 26.

Quæres, quando Israëlitæ portarunt tabernaculum Moloc eúmque coluerunt? Lyran. Vatab. Arias & à Castro, hæc propheticè accipiunt quasi futura: *portastis*, inquiunt, id est, *portabitis*. q. d. Transferam vos trans Damascum in Assyriam, E ibique Assyrij cogent vos captiuos humeris portare Moloc, aliáque idola vestra per ludibrium, quòd illi dij vani sint, qui vos à clade Assyriorum tutari non potuerint. Aut *portastis*, id est, portabitis & luetis supplicium excidij & captiuitatis, propter tabernaculum & idolum Moloc quod erexistis. Verùm hic sensus durus est: tam enim Hebræa quàm Septuag. Chald. & alij omnes vertunt, *portastis* in præterito: τὸ enim *portastis* pertinet ad 40. annos in deserto, qui præcesserunt. q. d. Quadraginta annis in deserto sacrificastis, non mihi, sed Moloc & idolis: Ita explicar S. Stephan. Act. 7. 41. *Et vitulum*, inquit, *fecerunt in diebus illis*,

lis, & obtulerunt hostiam simulacro; &c. *Conuertit autem Deus & tradidit eos seruire militiæ cœli* (stellis) *sicut scriptum est in libro Prophetarũ* (in Amos hoc loco) *Nũquid victimas & hostias obtulistis mihi in deserto quadraginta annis domus Israël? Et suscepistis tabernaculum Moloc.* Vbi vocula, *&*, aduersatiua est, capitúrq; pro *sed.* q. d. Non meum, sed Moloc tabernaculum & cultum suscepistis. Alij, vt Lyran. censent Hebræos coluisse Moloc, non in deserto, sed in terra sancta, vti fecit Salomon 3. Regum 11. vers. 5. verùm hoc huic loco non conuenire, patet iisdem rationibus iam allatis. Quare alij passim, vt S. Hieron. Theod. Remig. Ruper. & alij censent, Hebræos in deserto coluisse Moloc. Oecum. in Act. 7. putat eos coluisse Moloc tunc, quando Moses cum Deo agebat in monte Sina. Tunc enim conflarunt vitulum aureum, Exodi 32. Verùm quia id accidit paulò post egressum ex Ægypto, cùm necdum attigerant fines Ammonitarum, quorum Deus & idolum erat Moloc; hinc verius videtur quod ait Ribera, id eos fecisse Numer. 25. 1. dum fornicantes cum filiabus Moab coluerunt Beelphegor. nam Iosephus lib. 4. Antiq. 6. ait eos tunc non vnum, sed multos deos coluisse: & Ammonitæ vicini erant & cognati Moabitis: quocirca hi ab illis acceperunt idolum & cultum Moloc. Nec Moses id impedire potuit, sicut impedire non valuit cultum Beelphegor in populo furente, & Principibus populo consentientibus; imò illi in scelere præeuntibus, vt habetur Numer. 25. vers. 4. Licèt ergo id Moses in Pentateucho nõ scripserit, tamen id reuera contigisse patet ex Amos, & ex S. Stephano, qui vel traditione maiorum, vel reuelatione Dei id acceperunt.

Sensus ergo est q. d. Iam inde ab initio synagogæ vos, ô Israëlitæ, idola in deserto, & exinde nunquam ab eorum cultu planè recessistis. Ergo ego Deus detestor sacrificia vestra, etiam mihi oblata: quia me cum Moloc & idolis componitis & colitis. Quare excindam vos, vel minatus sum vers. 11. traducámq; per Damascum in Assyriam. Nota *τὸ portastis.* Iudæi enim more gentium, solenni pompa in tabernaculo secum circumferebant Moloc Deum suum, religionis & protectionis ergo, quasi viæ suæ comitem & ducem; sicut per desertum portarunt arcã & propitiatorium, in quo quasi throno residebat Deus. Sic gentes per viam secum duxisse tutelares deos docet Seruius in illud Æneid. 6.

Errantésque Deos, agitatáque numina Troiæ.

Sic Rachel furata idola patris sui, ea secum duxit in Chanaan, Genes. 31. 34. Iacob verò de Deo ait, *Socius fuit itineris mei,* Genes. 35. 3.

Et imaginem idolorum vestrorum.] Pro *imaginem* hebr. est כיון *kiiun*, quod retinuerunt in sua versione Aquila, Symmac. & Chaldæus. Quin & Syrus: *Portastis,* inquit, *tabernaculum Malchõ, & Keuan similitudinem* (imaginem, simulachrum, idolum) *vestram sidus quod fecistis vobis Deum,* R. Dauid, Pagnin. & Vatab. vertunt *placentam*, quam suis idolis offerebant. Theodotion vertit *σκοτασμοῦ*, id est, obscuritatem. Noster rectè vertit *imaginem*, vel statuam affabrè apparatam, concinnatam, & erectam ad cultum. Radix enim כון *kun*, significat parare, concinnare, firmare, erigere. Septuag. vertunt: *Sidus Dei vestri Rempham,* vel potiùs vt Romani Codices legunt, *Rephan.* Septuag. sequitur S. Stephanus Actor. 7.

Quæres, vnde Septuag. acceperunt *τὸ Rephan*,

A quod non est in Hebræo, nec in vllo interprete? Theod. Ribera & à Castro censent, eos *τὸ Rephan* de suo addidisse, vt nomen idoli exprimerent. verùm dico Septuag. Hebræum *Kiun* vertisse *Rephan*. Id enim expressè asserit S. Hieron. *Pro eo,* inquit, *quod in Septuag. legitur ῥαιφάν, Aquila & Symmac. ipsum Hebraicum transferentes, posuerunt Kiun.* Et patet: nam Hebræo *Kiun*, apud Septuag. non est vox alia quæ respondeat, nisi *Rephan*. Vbi aduerte Septuag. & ex eis S. Stephanum legisse Hebræas voces inuerso ordine, ac nonnullas trãsposuisse. sic enim legerunt: *Cocab elohechem Kiun tsalmechem asher asitum*, id est, *sidus Dei vestri Kiun* (pro quo ipsi verterunt *Rephan*) *figuras eorum quas fecistis.* Iam verò in Hebræo legitur: *Kiun tsalmechem cocab elohechem asher asitem*, id est,

B *Kiun* (quod noster vertit *imaginem, figurarum*, vel *idolorum vestrorum*, *sidus deorum vestrorum, quos, vel quæ fecistis.* Sed qua ratione Septuag. pro *Kiun* verterunt *Rephan*? Respondet Primò Christ. à Castro, id eos fecisse, quia idolum & sidus quod hebr. vocabatur *Kiun*, græcè vocabatur *ῥαιφάν*, à *ῥαιφάω*, id est, purè & castè viuo, eo quòd purè luceret; siue à *ῥαῶ*, id est, futura, eo quòd sidus hoc positum esset in idoli caluaria, ea parte, qua ipsa futuram habet & commissuram: aut vocari *ῥαμφὰν* à *ῥάμφος*, id est, rostrum, aut os, eo quòd sidus hoc in ore idoli positum esset. Verùm obstat, quod Repha, vel Rempham non videatur esse græca vox, sed Hebræa, aut Arabica, vel Persica.

C nam S. Stephanus loquẽs Hebræis hebraicè, non græcè, Actor. 7. vocat illud Rephan; aut potius significat, ab illis ipsis vocari & inuocari Rephan. Ait enim: *Sidus Dei vestri Rephan*, q. d. Vos Deum vestrum vocatis Rephan. Illi autem loquebantur hebraicè, nõ græcè; nec cum Græcis vllam adhuc communicationem habuerant.

Secundò ergo verisimiliùs nonnulli Hebræi periti respondent, *Kiun* idem esse, quod *Rephan*: Septuag. enim pro כיון *Kiun*, aliis punctis legisse כיון *Keuan*: & deinde mutatione vnius literæ similis in similem, puta כ in ר, pro *Keuan* legisse

D *Rephan*: aut certè errore librariorum & describtorum id factum esse, vt pro K scripserint R. ita Auctor thesauri Hebraici, Drusus & Forsterus in lexico, & aliqui similes, in fide licèt heterodoxi. Fauet huic coniecturæ, quod simili modo Nahum 3. 6. pro eadem litera ר Septuag. legerunt ר, nimirum pro ראש *kaesi*, id est, sicut ignis, alio punctò legerunt ראש *rosi*; id est, caput, princeps, vnde vertũt *ἀρχὰς*, id est, principatus. Sic pro Achan legunt Achar, pro Abimelech Achimelech, pro Casdin Chaldæi, vbi literam s in l transmutant, perinde ac Latini, dum pro *ὀδυσσεὺς* vertũt dicúntque Vlysses. Sic alibi crebræ sunt similes literarum metatheses. Sic hoc loco pro *Rephan*, Arabicus Alexand. vertit, *Bacham simulachrum quod fecistis vobis.* Verùm obstat huic sententiæ, quòd omnes codices Hebræi habeant *Kiun*, non *Re-*

E *phan*; ex aduersò omnes codices Græci & Latini Actor. 7. constanter habeant *Rephan*, non *Keuan*, aut *Kiun*. Non ergo est verisimile, solos Septuag. legisse in vno Hebræo codice *Rephan* pro *Keuan*, aut describtores pro *Keuan* in Septuag. descripsisse *Rephan*, præsertim cum tota Ecclesia in vulgata editione Act. 7. constanter legat *Rephã*, quasi hæc vera & genuina sit lectio. Accedit, quod in Hebræo apud Amos hoc loco non sit *Keuan*, sed *Kiun*, vti legit S. Hieron. Aquila, Symmac. & alij passim: *Kiun* autem procul abest à *Rephan*.

Romphan vel Repha quid?

Dico ergo cum Leone Castrio Apologet.li. 6. *Ktun* & *Keuan* idem esse quod *Rephan*, eo quod hoc idolum primitus nominatum & cultum ab Ismaëlitis & Persis (vti passim Interpretes confitentur, & Rabini tradunt) eorum lingua dictum sit *Kuan*, vel *Keuan*, quam vocem vt barbaram cum non intelligerent Hebræi, leui vnius literæ commutatione, sua lingua vocarunt illud *Rephan*, id est, gigantem: quomodo Syri Deum vocant gigantem sæculorum, quia ipse vt gigas omnia mundi, æquè ac temporum spatia, sua immensitate & æternitate ambit & complectitur: aut certè *Rephan*, id est, sanatorem. q. d. Hic est qui nos sanat & saluat. Vnde ab eadem Hebræa radice vocatur angelus Raphaël, q. d. Medicina, vel sanatio Dei. Aliqui codices pro *Rephan* legunt *Rompha*, quod hebr. dicitur רומפה *rumpo*, idémque est quod *celsitudo oris*: fortè idolum hoc habebat magnum altúmque os, vti habent pleraque idola prisca quæ dabant oracula. Talia enim vidi in Vaticano, ac tale est celebre illud quod iuxta Ecclesiam S. Mariæ in Schola Græca, siue in Cosmedin, Romæ visitur, & vulgò vocatur *Bocca de la verita*, id est, os, vel oraculum veritatis. Porrò licèt vulgus Hebræorum nomen barbarum *Keuan* verterit vocaritque hebraicè *Rephan*; *Rempham* & *Rompha*, doctiores tamen Hebræi retinuerunt originale *Keuan* quoad literas, & leui punctorum siue vocalium mutatione, hebræa voce vocarunt illud *Kiun*. Ita enim habet hic Amos, Aquila & Symmachus. Nam *Kian* deducitur à radice כון *Kun*, quod significat parauit, aptauit, rectus fuit, direxit, verificauit, certificauit, firmauit, perfecit, decreuit. Vnde *Kiun* idem est quod paratus, aptatus, erectus, perfectus, dans vera, certa & firma oracula ac decreta.

Quæres Secundò: Quis fuit hic *Rephan*? Girald. in Syntagmat. lib. de Hercule, censet Repham significare gigantem, ab hebr. Rapha, qui fuit pater gigantum. vnde hebr. gigantes dicti sunt Raphaim: Repham ergo esse nomen Herculis; qui etiam à Gentilibus dictus sit hebræa voce *Con*, vel *Conen*, id est, stator, vel erectus, excelsus; ita vt Hercules dictus sit *kon*, vel *kiun*, & *Rapha*; sicut Iupiter dictus est stator. Secundò, Hebræi recentiores censent esse Saturnum: quia is ab Arabibus, & Persis vocatur *Kiuan*, quod idem videtur esse cum *Keuan*, & *Rephan*. Tertiò, Ribera censet fuisse Iouem, qui habuerit stellam in vertice. Quartò, alij volunt fuisse Martem. Quintò, verisimilius S. Hieron. Remigius, Albertus, Beda, Lyran. & alij censent esse stellam Veneris, quæ manè præiens solem vocatur Lucifer, vespere sequens solem vocatur Hesperus. Probatur idipsum ex eo quòd hanc stellam quasi cœli reginam coluerint olim Syri, teste S. Hieron. in vita S. Hilarionis, & etiamnum colunt Saraceni: quin & Giraldus Syntag. 13. ex Æliano & aliis docet, Venerem Vraniam, id est, cœlestem, quæ non videtur alia esse quàm Lucifer, cultam fuisse ab Ægyptiis, Phœnicibus, & Assyriis. Huc eos pellexit splendor & fulgor Luciferi, quem ita depingit Ouidius:

Rephan est Lucifer.

Ecce vigil nitido patefecit ab ortu
Purpureas aurora fores, & plena rosarum
Atria, diffugiunt stellæ, quarum agmina cogit
Lucifer, & cœli statione nouissimus exit.

Porrò Lucifer dictus videtur *Kiun*, vel *Keuan*, à rad. כוה *cuua*, id est, ardere, vrere: quia habet speciem ignis. Vnde Poëta:

Hespere, qui luces cœlo iucundior ignis.

A Vnde pro *keuan* Arabicus vertit *Barbara*, quod est nomē arboris cortice rubeo, quale est lignum quod vulgo Brasilicum dicitur, quasi ex ea fabricarint idolum. Color enim rubeus est ardens & igneus, ideóque refert ardorem stellæ Veneris. Aut dicitur *kiun*, à radice כון *cun*, id est, dirigere, præparare; quòd solem vesperi sequens, manè verò præcedens, illum quasi dirigat, illique viam præparet. Luciferum ergo videntur coluisse Hebræi peregrinantes in deserto, tanquam ducem itineris, instar columnæ ignis & nubis; quia Lucifer auroræ, solis & diei dux est; solem enim adducit. Theodotion, & ex eo Oecumen. Actor. 7. *keuan*, vel *Rephan* vertit *obscuritatem*. q. d. Vos ô
B Hebræi lucem à stella hac Luciferi, quasi à Deo & idolo vestro, petitis, qui non est lux, sed tenebrosus & nocturnus, ipsaque obscuritas; ac proinde lumine suo ad viam vobis præire nequit; sed vos obscurat & excæcat, & in auia inuiáque abducit. Porrò verisimile est, idololatras hosce Luciferum figurasse quasi hominem excelsum & fulgidum, eique affixisse in fronte aut vertice stellam Luciferi; sicuti Romani statuæ Iulij Cæsaris stellam in vertice appingebant, teste Suetonio in vita eius cap. 88. & Plinio lib. 2. 25. Vnde Horat. lib. 1. Ode 12.

Micat inter omnes
Iulium sidus, velut inter ignes
C *Luna minores.*

Et virgil. Eclog. 9.

Ecce Dionæi processit Cæsaris astrum,
Astrum quo segetes gauderent frugibus.

Hinc patet Repham, vel Rempham alium fuisse à Moloc: nam Lucifer, siue sidus Veneris, aliud fuit à Moloc: vterque ergo fuit Deus Gentium, & Hebræorum, vti hic dicitur. Quare minùs rectè censent aliqui, vt Beda, Lyran. & Glossa, Rempham fuisse sidus, & stellam quæ affixa fuerit fronti, vel vertici Moloc. Non improbabiliter tamen Sanchez hic & Actor. 7. censet Moloc esse solem, Rempham Luciferum. Hinc stella, ait, Luciferi posita erat in fronte Moloc, quia Lucifer
D Solem orientem antecedit. Sol enim est Moloc, id est, rex stellarum. Hinc & Iudæi cum Moloc filios suos consecrarent, eos per ignem traducebant, quia solis igneam esse naturam putabant. Quocirca Reges Persarum censentes Solem esse Deum, Solis nomen sibi aut imaginem assumebant, quasi Dij quidam terrestres. Ita Sapor, vt tradit Marcellinus lib. 7. scripsit ad Constantium Imp. *Rex Regum Sapor, particeps siderum, & frater Solis & Lunæ, Constantio fratri salutem.* Hac quoque de causa ignem sibi præferri curabant, cuius speciem habet stella Luciferi. Ita Q. Curtius lib. 3. & Rhodiginus lib. 8. c. 2. tradunt in castris Regum Persarum, super tabernaculum Regis con-
E spicuam omnibus promicare solis imaginem crystallino inclusam globo, & illi ignem prælucere: quia enim Solem Persæ & Chaldæi colebant; hinc & ignem pro Deo coluere, vtpote qui viua sit solis imago. Hæc Sanchez.

Tropol. Repham, id est, Luciferum, colunt superbi, qui excellere, suámque lucem, id est, doctrinam & sapientiam ostentare satagunt, qui ambiunt honores & prælaturas mox perituras. Hi enim Luciferi ex Lucifero fient Hesperi, ex ortu ibunt in occasum, ex summo in imum, à luce in tenebras, vti facit stella quæ vocatur Lucifer; atque à cœlo in gehennam, sicuti contigit Lucifero angelo superbo. Hinc Lucifer variæ fortunæ

Repham colunt superbi.

A tunæ & sortis, ac inconstantiæ, æquè ac calamitatis est symbolum, vti dixi Isaiæ 14. 12. ad illa verba: *Quomodo cecidisti de cælo Lucifer, qui mane oriebaris?* Omnis ergo mundi honor & gloria, est stella cadens: splendet enim ad modicum vt Lucifer, sed mox occidit vt Hesperus, idque occasu æterno, & in omne æuum duraturo. Verè S. August. in illud psal. 89. *Dies nostri sicut aranea meditabuntur, Aranea, ait, texit tota die, & labor grandis est, sed effectus nullus; sic & vita hominum: possessiones quærimus, diuitias appetimus, procreamus filios, in regna sustollimur, & omnia facimus; & non intelligimus quod araneæ telam teximus*, & interim æternæ felicitatis, ad quam creati & vocati sumus, obliuiscimur. Ita Heliogabalus Imper. ait Lamprid. in eius vita, iubebat sibi deferri millena pondo (B) aranearum, proposito præmio, dicitúrque collegisse decem millia pondo, dicens, & hinc coniiciendum, quàm magna esset Roma. Quam multi hodie sunt Heliogabali, quam multi aranearum venatores, qui non aliud quàm opes & honores, id est, aranearum telas aucupantur!

Vers. 27. *Et migrare vos faciam trans Damascum.*] In Assyriam: eo enim ab Assyriis ex Samaria traductæ sunt decem tribus, vt patet 4. Reg. 17. 6. ita S. Hieron. Theod. Remig. Hugo, Arias & alij.

A Dices, quomodo S. Stephanus Actor. 7. 43. citans hunc locum, ait: *Et transferam vos trans Babylonem?* alia enim est Babylon, alia Damascus. Respondet ibidem Oecum. & Caiet. Damascum hic sumi, non pro vrbe, sed pro regione & ditione Damascena, quæ se extendebat vsque ad Babylonem. Verùm hoc non videtur verum: quia circum Babylonem quaquauersum latè dominabantur Babylonij Monarchæ, non Damasceni. Rursum S. Stephanus non ait, *Transferam vos Babylonem*, sed *trans Babylonem*: Damasceni autem nunquam trans Babylonem dominati sunt. Resp. ergo S. Stephanum citare Amos, non quoad verba, sed quoad sensum & rem. Nam reipsa decem tribus abductæ trans Damascum in Babylonem, etiam trans Babylonem in Mediam, Persiam, aliásque (B) regiones traductæ & dispersæ sunt. Salmanasar enim *transtulit Israël in Assyrios, posuitque eos in Hala & in Habor, iuxta fluuium Gozam in ciuitatibus Medorum*, 4. Reg. 17. 6. Vnde Tobias c. 1. 1. inuisit suos contribules captiuos in Rages, ciuitate Medorum. Idem docet Ioseph lib. 9. antiq. c. vlt. & lib. 11. cap. 5. ita S. Hieron. Beda, Ruper. Ribera, à Castro & alij. Porrò S. Stephanus id ex se, non ex Septuag. dixit. Septuag. enim hic habent vt noster, *trans Damascũ*, non *trans Babylonẽ*.

CAPVT SEXTVM.

SYNOPSIS.

Carpit Deus optimates, qui ex rapinis pauperum lasciuiebant in stratis, bibebant vinum in phialis, &c. & nihil patiebantur super contritione Ioseph (populi.) Quocirca vers. 8. iurat per animam suam, quòd illos funditus perdet & mactabit.

Vers. 1.] Væ qui opulenti estis in Sion, & (C) confiditis in monte Samariæ: optimates capita populorum, ingredientes pompaticè domum Israël.

Vers. 2.] Transite in Chalane, & videte, & ite inde in Emath magnam: & descendite in Geth Palæstinorum, & ad optima quæque regna horum: si latior terminus eorum termino vestro est.

Vers. 3.] Qui separati estis in diem malum: & appropinquatis solio iniquitatis.

Vers. 4.] Qui dormitis in lectis eburneis, & lasciuitis in stratis vestris: qui comeditis agnum de grege, & vitulos de medio armenti.

Vers. 5.] Qui canitis ad vocem psalterij: sicut Dauid putauerunt se habere vasa cantici.

Vers. 6.] Bibentes vinum in phialis, & optimo vnguento delibuti: & nihil patiebantur super contritione Ioseph.

Vers. 7.] Quapropter nunc migrabunt in capite transmigrantium: & auferetur factio lasciuientium.

Æ qui opulenti estis in Sion.] Hinc Arias putat, Prophetam hic ab Israële diuertere sermonem ad Iudam: hic enim erat incola Sionis & Ierusalem. Vnde ipse sic vertit: *Væ opulentis in Sion, &* (id est, sicut) *confidentibus in monte Samaria.* q. d. Sionitis idem væ imminet, quod hucusque intentaui Samaritis. Vox enim, *&*, quando duo similia nectit & iungit, est nota comparationis, idémque valet quod *sicut*, vt patet in Prouerbiis, singulis sæpe versibus. Vers. 1.

Ex aduerso Theodor. ex Septuag. putat, hic (D) sermonem esse ad solos Samaritas. Sic enim vertunt Septuag. *Væ spernentibus Sion*, id est, Samaritis, qui despiciunt templum Dei in Sion, vt extollant sua phana in Dan & Bethel. Verùm media hic viâ incedendum; vt vtrumque iungamus. Propheta enim hic directè & primariò pergit, vti cœpit, loqui Samaritis; secundariò tamen compellat quoque Sionitas & Iudæos. Id enim clarè significat, cum ait: *Væ qui opulenti estis in Sion, & confidentibus in monte Samaria.* Et quia vers. 6. & 8. vocat eos Ioseph, & Iacob, quibus nominibus propriè significantur Samaritæ. Denique clarè vers. 15. *Ecce*, inquit, *suscitabo super vos domus Israël*, &c. Propriè ergo Israëlem, id est, Samaritas hæc spectant, comitanter tamen ad Iudæos quoque qui Israëlis erant fratres tam scelere; quàm

sanguine, ideóque fratres pariter futuri in pœna & excidio, minas suas extendit Propheta, vt illos ab idololatria Israëlis, per eius cladem & stragem imminentem auertat. Vnde Chald. vers. 12. sic habet: *Percutiet regnum magnum Israel percussione forti, & regnum minus Iuda plaga remissiori.* ita S. Hieron. Remig. Hugo, Lyran. & Vatab.

Nota, pro *opulenti*, hebr. est השאננים *hasscaanannim*, id est, fertiles, diuites, abundantes, securi. Vnde S. Iustinus contra Triphon. vertit: *Væ qui delitiis affluitis in Sion.* Pagnin. *Væ quietis in Sion.* Vatab. *Væ tranquillis*, id est, vitam degentibus in summo otio. Radix enim שאן *scaan* videtur conflata ex ש אין *sce en*, id est, *qui nihil*, scilicet timent, nihil curant, nihil agunt. Rursum, quibus nihil deest, sed in summa pace & rerum affluentia securam, tranquillam, otiosam, & delicatam agunt vitam. Vnde R. Dauid vertit: *Væ diuitibus qui sunt quieti, qui fidunt quod nihil eis mali continget.* *Scaanan* ergo est diues, qui securè & deliciosè quiescit in suis opibus. Alij: *Væ insolentibus*: ex diuitiis enim & deliciis homines insolescunt, instar vitulorum in pascuis lasciuientium. Hoc spectasse videntur Septuag. Syrus & Arabicus, qui vertunt: *Væ spernentibus.* Insolentes enim fastum induunt, alіósque spernunt. Aut certè hebr. *hasscaanannim* deriuarunt à rad. אין *ain*, & per crasin *en*, id est, *non, nihil*, vt litera *scin* non sit radicalis, sed seruilis, idem valens quod אשר *ascer*, id est, *qui*, quasi *hasscaanannim* sint *annihilantes*, id est, nihili facientes, qui non æstimant & nihili faciunt suos vicinos & fratres. Hoc enim innuit græcum ἐξουδενοῦν, quod pariter ab οὐδὲν, id est, *nullus, nihil* deriuatur. q.d. Qui alios annullant, nullos putant, nihili pendunt. Nisi quis suspicetur Septuag. pro duplici *Nun*, legisse literam *Tet*, cuius character est quasi duplex *Nun*, putà pro השאננים *hasscaanannim*, legisse השאטים *hasscoatim*, id est, spernentes. Radix enim שאט *scaat* propriè significat spernere, despicere, contemnere, diripere.

Huc allusit Christus Lucæ 6. 24. dicens: *Væ vobis diuitibus, quia habetis consolationem vestram: væ vobis, qui saturati estis, quia esurietis.*

Optimates.] Hebr. נקבי *nekube*, id est, *perforati*, hoc est, nominati, famosi, celebres, quos vulgo dicimus currere per linguas & ora hominum, vti sunt optimates & principes.

Capita gentium.] Hebr. ראשית *rascit* significat principium, primitiua, primitias, præcipua, id est, duces & capita gentium, id est, populorum, putà decem tribuum Israël. q.d. Ad vos, ô optimates, qui estis capita Israelis, mihi est sermo. ita S. Hieron. Aut *gentium*, id est, gentilium, quia inter eos eminebat Israël, eiusque optimates, tanquam populus à Deo electus, Deique quasi primogenitus. Vnde Arias vertit: *Notatissimi primitiæ gentium.* Tigurina: *Celebratissimi primitiarum gentium.* Alij hæc referunt non ad optimates, sed ad montes Sionis & Samariæ. q.d. Væ opulentis habitantibus in montibus Sionis & Samariæ, qui montes nominati & famosi fuerunt ab olim, putà *ab initio gentium*, vt vertit Pagnin. vel vt Vatab. *à primitiis gentium*. q.d. Montes isti nominati sunt à gentibus nobilissimis: in Sion enim & in Samaria habitarunt Chananæi, Amorrhæi, Iebusæi aliæque gentes, vsque ad septem, antiquitate & robore celebres. q.d. Ego Deus dedi vobis, ô Hebræi, montes hosce inclytos, expulique propter vos priores incolas robustos & celebres, cur ergo iis contra me ad luxum, lasciuiam, & idololatriam superbè & ingratè abusi estis? Huic sensui fauent sequentia, vbi Sion & Samariam confert & præfert Chalanne, Emath, Geth, aliisque insignibus Gentium vrbibus.

Tertiò, Chald. vertit: *Væ opulentis, &c. qui imponunt nomen filiis suis secundum nomen filiorum gentium*, quasi hic taxentur Iudæi, quòd filiis suis imponant nomina gentilia gentium vicinarum, putà Ægyptiorum, Tyriorum, Moabitarum, &c. cum quibus commercia & fœdera inibant. Quod notent Christiani, qui suis filiis malunt gentilium, quàm Christianorum nomina indere. Quartò, Syrus vertit: *Seuncli* (designati) *sunt in capita gentium.* Arabicus Antiochenus: *Depacti sunt cum capitibus populorum.* Arabicus Alexandrinus: *Dilexerunt capita populorum*; *capita*, id est, primas dignitates & officia. Quintò, nouè vertunt Septuag. in codice Complut. *Vindemiaui principatus*, vel *principes gentium*. q.d. Sustuli principes Chananæos ex Sion & Samaria, vt vos, ô optimates Hebræorum, iis surrogarem. Vnde in codice Romano, & apud Iustin. contra Tripho. legitur: *Vindemiarunt* Israëlitæ *primitias*, vel *principatus*, id est, principes *Gentium, & ingressi sunt ipsi*, supple in eorum locum & gradum: fortè pro נקבי *nekube*, legerunt נקבתי *nakabti*, id est, perforaui, gladio traieci, occidi; vel נקמתי *nakamti*, id est, vindicaui, puniui; pro quo Septuag. vertunt *vindemiaui*, eo quòd agatur hic de montibus Sion & Samariæ vitiferis, in quorum vindemia hi principes opulenti luxuriabantur. q.d. Vindemiabo vos, sicut vos vindemiastis vineas Samariæ, in iisque vino & ventri indulsistis. *Et confiditis in monte Samariæ.* Ita Hebræa, Syrus & alij passim. Quare malè vertit Arabicus: *Qui confidunt in sideribus cæli.*

Ingredientes pompaticè domum Israël.] Domum vocat cœtum, congregationem, siue populum Israël adunatum. Pro *pompaticè* hebr. est להם *lahem*, id est, sibi, vel ad seipsos. Tanto enim satellitio & pompa incedebant, tanto fastu & ostentatione pedes figebant, tanto studio per famulos turbam submouebant, solique eum suis plateas occupabant, vt reliquis contemptis viderentur sibi soli ingredi & incedere; vti videmus & hodie nonnullos potentes, & nonnullas matronas etiam vulgares, ita pompaticè tanto syrmate incedere, vt ipsæ solæ pompæ, imo pauones, & pappi esse videantur. Hinc vocauit eos *capita gentium*, quòd Gentilium Principum quibus successerant, fastum, præsertim in incessu imitarentur, & referrent. ita Remig. Ruper. & S. Hieron. qui & addit: *Vt tumorem animi corpus ostendat; & pomparum ferculis similes esse videantur*, de quibus ita præcipit Cicero lib. 1. offic. *Cauendum est, ne tarditatibus vtamur in gressu mollioribus, vt pomparum ferculis similes esse videamur.* Recentiores vertunt: *Et ingressa est ad eos domus Israel.* ita Pagnin. Tigurina, Vatab. Rursum Chald. *Quibus innititur domus Israël.* Aut: *Et putant quod iungatur ad eos domus Israël.* Arabicus: *Ingressi sunt cum parte* (secta) *Israelis.* Syrus: *Captiuauerunt sibi filios Israël.* Verum nostra versio, vti clarior & simplicior, ita germanior, & neruosior est. Nam idem in incessu pompatico vitium apud Israëlitas & Israëlitides, taxat Isaias cap. 3. 16. *Pro eo, ait, quòd eleuatæ sunt filiæ Sion, & ambulauerunt extento collo, & nutibus oculorum ibant, & plaudebant, ambulabant, & pedibus suis composito gradu incedebant; decaluabit Dominus verticem filiarum Sion, &c.* vide ibi dicta. Præclarè Solon dicebat, *magnam curam incessus habendam.*

Incessus cura.

dam. Ex incessu enim colligitur animus: præceps arguit præcipitem, nimium lentus ignauum, pomparicus arrogantem. ita Laërt. lib. 1. cap. 4. imò Sapiens Eccles. 19. 27. tres indices animi assignat, vestitum, risum & incessum. *Amictus corporis*, inquit, *& risus dentium, & ingressus hominis enunciant de illo*. Quocirca Maximus Tyrius oratione 4. ita virtutem pingit: *Decora*, ait, *aspectu, incessu quieta, sermone musica, oculis placidis & clementibus*.

VERS. 2. *Transite.*] Perperam Arias vertit: *Transibitis in Chalanne*, id est, in Babyloniam captiui, & in Antiochiam, & in Geth vrbem Palæstinorum. Nusquam enim Iudæos Antiochiam, vel Geth abductos legimus.

In Chalanne.] Chalanne celebris poténsque B fuit ciuitas iuxta Babylonem, condita à Nemrod Genes. 10. 10. quæ postea aucta à Parthis, ad exhauriendam Babyloonem & Seleuciam, dicta est Ctesiphon, factáque regni Metropolis. vide Plinium lib. 6. 26. Sensus est. q. d. Transite, ô Hebræi, in Chalanne, Emath & Geth, vrbes maximas & potentissimas, atque videbitis quòd ipsæ non sint maiores, fertiliores & meliores terminis & regione vestra, quam ex meo dono possidetis. Aduertite ergo, quàm me spernendo, & idola colendo, ac peccata peccatis cumulando, in me ingrati & inhumani sitis, qui vobis dedi terram hanc, qua nulla est feracior nec præstantior. ita S. Hier. Theodor. Lyran. Vatab. & alij.

Hemath est & quotuplex: Prima sententia. *In Emath magna.*] Emath, quæ & Hemath, Amath, Hammath, Hebr. Chamath dicitur, ciuitas fuit potens, ita dicta, ait Ioseph. 1. Antiq. cap. 7. à conditore Amath, vel Amathæo, qui hebr. Chamati vocatur, fuitque filius Chanaan, filij Cham, Genes. 10. 18. Porrò duplex erat Emath, ait S. Hieron. Ribera & alij: vna maior, quæ hic vocatur magna, atque ab Antiocho conditore dicta est Antiochia, fuitque caput Syriæ. Altera minor, quæ ab Antiocho Epiphane dicta est Epiphania, & Reblata, iuxta Emesam, vbi à Nabuchodonosore excæcatus fuit Sedecias, 4. Reg. 25. 6. Vnde D Epiphaniam inter Apamiam & Palmyram, versùs Mesopotamiam ponit Ortelius in theatro orbis. *Hemath magna*, ait S. Hieron. *quæ nunc Antiochia nominatur. Magnam autem vocat ad distinctionem minoris Hemath, quæ appellatur Epiphania. Vnde vsque hodie pergentibus Mesopotamiam prima mansio vocatur Emmas, corrupto quidem vocabulo, sed pristini nominis vestigia retinens: cuius regio appellatur Reblata, in qua præsente Nabuchodonosor, regis Iudææ Sedeciæ interfecti sunt filij, & oculi illius excæcati*. Et in locis Hebr. *Emath*, ait, *Damasci ciuitas, quam oppugnauit Rex Assyriorum, &c. Diximus de hac & supra, quod nobis videretur hanc esse Epiphaniam iuxta Emesam, quæ vsque hodie Syro sermone sic dicitur*. Nota quod ait, *nobis videretur*: E non ergo certò id asserit, sed dubitanter & coniectando. Fauet huic opinioni, quòd etiamnum extet vrbs insignis nomine Emath, inter Tripolim, & Aleppo, vti Romæ accepi à Reuerendissimo D. Archiepiscopo Damasceno Maronita, & aliis qui recenter Syriam perlustrarunt, quæ sanè Emath eodem pene sita est loco, quo fuit veterum Epiphania, vt patet ex tabulis cosmographicis.

Secunda. Secundò, alij ex aduerso probabilius censent, Script. tantùm vnam ponere Emath, scilicet Antiochiam, sitam post Libanum, ad Orontem fluuium in Syria Damasci (vnde nunquam nominat A Emath minorem) in qua primum S. Petrus cathedram collocauit, atque Discipuli primitus vocati sunt Christiani. Hæc ab Amos, volente ex eius magnitudine ostendere magnitudinem Ierosolymæ, & Samariæ, dicta est *magna*, non respectu alterius minoris, sed quia amplissima fuit, adeo vt Strabo lib. 16. tradat eam fuisse tetrapolim, hoc est suo ambitu complexam quatuor ciuitates. Primam, inquit, Antigonus filius Philippi construxerat: alteram multitudo habitatorum: tertiam Seleucus Callinicus: quartam Antiochus Epiphanes, à quo Epiphania, sicut & Antiochia dicta est. Vnde liquet eandem ciuitatem nunc vocari Antiochiam, nunc Epiphaniam, nunc Reblata. Hinc Aquila hic vertit, *Epiphaniam*. Sic & Ioseph. 1. Antiq. 7. & à Castro hic. Quin & S. Hieron. in locis Hebr. videtur dicere Rabbath magnam, id est, Antiochiam, esse Epiphaniam, quanquam concisè & confusè loquitur. Iuxta hanc sententiam, omnia quæ in Script. de Emath dicuntur, accipienda sunt de Antiochia. Antiochia igitur fuit terminus terræ sanctæ ad Septentrionem: vnde eius longitudo in Script. ab introitu Emath (Antiochiæ) vsque ad torrentem, seu riuum Ægypti censetur. Hinc eo vsque peruenerunt exploratores terræ sanctæ missi à Mose, Num. 13. 22. Insuper Thou rex Emath, missis muneribus pacem à Dauide petiit & impetrauit, 2. Reg. 8. 9. sed Salomon Emath, C id est, Antiochiam expugnauit, & eiectis inde Chananæis restaurauit, validéque communiuit, 2. Paral. 8. 3. Obtinuerunt deinde eam Syri: sed Ieroboam rex Israël tempore Amasiæ regis Iuda, Ionæ Prophetæ verbis excitatus, eandem recuperauit & Israëli restituit. Deinde expugnauit eam Sennacherib 4. Reg. 18. 24. Hinc eius mentio crebra fit in Isaia, Ieremia, Ezechiele & Zacharia. Tenuit eam Nabuchodonosor, in eáque resedit dum castra eius obsiderent Ierosolymam, 4. Reg. 23. 33. & c. 25. 21. Postea ab Alexandro Magno occupata, & ab Antiocho illustrata sedésque regni facta. dicta est Antiochia. Ibidem Ionathas Machabæus contra Demetrium castra metatus fuit, 1. Machab. 12. 25. Demum Romani, ac tandem Saraceni eandem sui iuris fecerunt, vti etiamnum Turcis subiacet.

Tertia. Obiicit huic sententiæ Andreas Masius, exactus locorum terræ sanctæ indagator, scribens in Iosue 19. vers. 35. quod Emath à Zacharia c. 9. 2. & Ieremia cap. 49. 23. ponatur intra ditionem & terminos Damasci: Antiochia autem duobus gradibus cum dimidio, Epiphania verò sesquigradu altior Damasco collocetur à Ptolomæo; quousque non videtur se extendisse ditio & regnum Damasci: ergo Emath non videtur esse Antiochia, nec Epiphania, sed tertia aliqua vrbs post Sephaniam infra Iordanis ortum. Nam ibi ponitur Rebla (quæ dicitur fuisse in Emath Ieremiæ 39. 5.) Numer. 34. 11. eáque vicina erat Nephthalitis, quibus in sortem cecidit Emath Iosue 19. 35. Huic opinioni fauet Ortelius, qui in priscæ Chananææ descriptione ponit Chamath, siue Emath, iuxta Libanum & Sephaniá, inter Tyrum & Cæsaream Philippi: idem facit Adrichom. in descriptione terræ sanctæ. Videtur id valde probabile: nam Emath hæc fuit in tribu Nephthalim, cuius sors non videtur se extendisse vsque ad Antiochiam. Vnde Marinus in lexico, Emath Nephthaliam diuersam ponit ab Emath vulgata & communi, ex eáque prognatos dicit Cineos, vt liquet 1. Paral. 2. 55. vbi dicitur: *Hi sunt Cinæi qui vene-*

rant

runt de calore patris,hebr. *de Chamath*, vel *Emath*. Verùm Masij ratio non planè conuincit: nam ditio Damasci, æquè ác Israëlis, primitus longè admodum sese extendit, scilicet vsque ad Euphratem,vt patet Iosue 1.4. Deuter. 11.24. Imò non desunt qui censeant Damasci fines se extendisse vsque ad Babylonem, ideóque pro eo quod ait Amos c.5.27. *Transferam vos trãs Damascum*, S.Stephanũ Actor.7. dum citat verba Amos,dicere, *Transferam vos trans Babylonem*. Damascus enim totius Syriæ erat caput & domina. Magis vrget ratio Marini, quòd sors Nephthalim non videatur se extendisse vsque ad Antiochiam. Sic enim longè superasset sortes aliarum tribuum. Rursum,quòd ex Stephano lib.de vrbibus, constet plures vrbes(facilè decem)dictas esse Antiochias, quatuor verò Epiphanias, sed in diuersis prouinciis. Ergo pariter plures videntur fuisse Emath. Denique maximè vrget quod Iosue 1.4. Deuter. 12.24.pro Emath, terminus terræ sanctæ ponatur Libanus, imò vt Septuag.vertunt, Antilibanus, à quo vlterius progrediendo Antiochia distat itinere quinque dierum. quis credat vltra Libanum tanto spatio se extendisse fines Israëlis, imò vnius tribus Nephthalim? huic enim Emath attribuitur Iosue 19.35. Quocirca nulli chorographi terræ sanctæ, in eius descriptione ponunt Antiochiam quasi eius terminum, sed Libanum, & iuxta eum Emath,vt patet ex tabulis Adrichomij,Ortelij & aliorum.Emath ergo, quæ ponitur terminus terræ sanctæ ad Aquilonem, fuit vicina Libano,nec longè à Damasco: cui ex aduerso ad meridiem, terminus eiusdem terræ sanctæ ponitur desertum, scilicet Arabiæ, per quod transierunt Hebræi venientes ex Ægypto in Chanaan, ac præcisè torrens Rinocoluræ: sicut ad orientem terminus eiusdem ponitur Euphrates: ad occidentem mare mediterraneum. Tertia ergo hæc sententia chorographorum valde probabilis est. Sed quicquid de ea sit, consentiunt omnes, hic apud Amos per Emath magnam intelligi Antiochiam ad Orontem,illustrem & potentem Syriæ vrbem,quæ & Epidaphnis dicta est, à suburbano & vicino fonte Daphnes,lauris & amœnitate inclyto. Hæc dicta est Hebr. *Chamas*, *& Chamma* id est,Sol, quòd quasi Sol inter vrbes orientis effulgeret,vti postea effulsit in Christianismo,cum S. Petrus in eadem primò cathedram Pontificiam collocauit.

Et ad optima quæque regna horum.] Septuag. *Et ad optimas*,scilicet ciuitates, *de regnis istis*. q.d. Ite & lustrate optimas vrbes Syriæ, & videbitis Samariam & Sion iis præstare.vnde Arias, Pagn. & Vatab.vertunt: *Si meliora sunt regna horum regno vestro?*

Moral.de finibus piorum & impiorum. Mysticè,Israël sunt fideles & sancti:hi præ ceteris gentibus latiores habent terminos, eósque optimos:quia non exigui temporis limitibus,terræque puncto,vti impij & mundani, sed immensis æternitatis cœlique spatiis spes suas, finésque felicitatis suę,metiuntur,ita vt fidenter impiis dicere possint: *Si terminus vester latior termino nostro est*: Et illud Zach.4.10. *Quis vestrum despexit dies paruos* huius æui momentanei? Et illud Iob 24. 24. *Eleuati sunt ad modicum, & non subsistent, & humiliabuntur sicut omnia, & auferentur.* Et illud psal. 36.35. *Vidi impium superexaltatum, & eleuatum sicut cedros Libani: & transiui, & ecce non erat: & quæsiui eum, & non est inuentus locus eius.* Impij verò regerant piis & sanctis illud Baruch.

A 3.24. *O Israël quàm magna est domus Dei, & ingens locus possessionis eius! Magnus est & non habet finem, excelsus & immensus.* Ipsi verò gementes suam sortem defleant, eo quòd stultè parua magnis, breuis æternis, terrena cœlestibus prætulerint, dicántque illud Sap.5.8. *Quid nobis profuit superbia? aut diuitiarum iactantia quid contulit nobis? Transierunt enim omnia illa tanquam vmbra, & tanquam nuncius percurrens,& tanquã nauis,&c.* Quàm sapit qui cum Magdalena audit illud Christi:*Optimam partem elegit sibi Maria,quæ non auferetur ab ea in æternum.*

Qui separati estis in diem malum.] Scilicet captiuitatis & excidij.q.d. A Deo ob scelera vestra; quasi anathemata separati, & dicati estis mactationi & excidio.Secundò, efficaciùs hebr. מנדים Vers.3.
menaddim vertas actiuè, *separantes* vos ad diem
B malum.q.d. Ipsimet vos separatis, & deuouetis excidio,dum minas Prophetarum contemnitis,& vltrò in scelera ruitis, ob quæ quasi oues à Deo mactabimini:vnde Septuag.vertũt:*venientes*, vel, *qui venitis ad diem malum*.ita S. Hieron. Albert. Hugo & alij. Tertiò, Chald. Clarius, Vatab. & Rabbini vertunt:*Separãtes diem malum*, id est,qui à vobis separatis, & amoliri conamini diem excidij,quem Prophetæ intentant, vt liberiùs peccetis, dicentes illos falli, vel de futuris & longinquis sæculis loqui. vnde Tigurina vertit: *Qui in longinquum reiectis diem malum*. Pagnin. *Qui longinquum putant diem malum.* Nam vt ait Arist.2.
C Rhet. cap.5. *quæ longinqua sunt, non metuuntur: sciunt enim omnes fere vt moriantur, sed quia id prope esse non putant, ideo nullam curam suscipiunt.*

Et appropinquatis solio iniquitatis.]Solium iniquitatis,quod inducet Israëlitis diem malum, est regnum, tyrannis & solium imperij Assyriorum, qua Israëlitas iudicabunt,id est,vindicabunt, capient & punient,quasi submissi iudices & vindices à Deo, ad vlciscendam idololatriam aliáque scelera in Deum commissa.q.d. Vestris continuis sceleribus accersitis Assyrios, & acceleratis vestrum excidium. Sic tropologicè peccatores qui peccata peccatis cumulant, appropinquant solio
D Luciferi & inferno.ita S. Hieron. Albert. Hugo, Lyran.& S. August.lib.4.de doctr.Christi.cap. 7. vbi ex hoc loco Amos ostendit,quãta in S. Scrip. sit eloquentia, neruus & vis dicendi.

Secundò, Chald.Rabbini, Pagnin. Clarius & Vatab.iam citati,sic vertunt & exponunt per antithesin: Separatis & amouetis à vobis diem malum excidij, solium autem violentiæ & iniustitiæ (quo iniustè iudicatis,pauperésque opprimitis & spoliatis)prope adducitis.q.d. Vultis amouere à vobis pœnam; & interim acceditis ad culpam; cùm non possitis à vobis amoliri pœnã nisi priùs amolíamini culpam.

Tertiò,alij moraliter sic exponunt:Separatis à
E vobis diem malum, putà diem laboris, ideóque accersitis solium iniquitatis.q.d.Non vultis laborare,otiosi éstis & pigri,ideóque vos ditare vultis ex iniquitate, iniustitia & rapina pauperum, vt eorum bonis otiosè lasciuiatis & luxuriemini, vt sequitur.

Qui dormitis in lectis eburneis, & lasciuitis in stratis vestris.] Ad lasciuiam libidinis hæc referũt S.Hieron. Theodor. Remig. Hugo, Lyran.& S. August.lib.4.de doctr.Christ.c.7. q.d. Væ vobis lasciui & libidinosi:vnde pro *lasciuitis*, Vatab. & Pagnin. vertunt: *Indecorè se distendentes in stratis suis.* Vers. 4.

suis. Chald. *Qui submergunt se in stratis suis*. Secundò & aptiùs ad tricliniorum & mensarum luxum, putà ad pretiosos tapetes & stragula, quibus vestiebant cubicula & triclinia, & ad pretiosos toros & lectulos, in quibus molliter iacentes more gentis accumbebant mensæ, hæc referunt R. Dauid, Arias, à Castro & Prado in Ezech. c. 23. 41. Taxantur enim hic optimates & Iudices Israëlis, quòd ex rapinis pauperum luxu diffluerent, ac splendida & opipara instruerent conuiuia. Vnde sequitur: *Qui comeditis agnum de grege, & vitulos de medio armenti. Qui canitis ad vocẽ psaltery*, &c. *Bibentes vinum in phialis*. Epulæ enim & cantilenæ triclinio & mensę adhibentur, non cubili & veneri. Quocirca Septuag. hic vertũt: *Qui affluitis delicijs in stratis vestris*. B Ex Hebræo sic vertas: *Qui cubatis in toris eboris, & superfluitis in lectulis vestris*. q.d. Qui superbo, & superfluo apparatu, & ornatu condecoratis lectulos vestros. Rursum, superfluis ferculis & deliciis instruitis mensas, iisque distenditis ventres vestros, quod est peccatum luxus & gulæ, æquè ac lasciuiæ. vnde noster vertit, *lasciuitis*: sicut enim vituli bene pasti sunt petulci, & lasciuiunt saltitando, cornutando, erecta cauda cursitando: ita & conuiuæ bene saginati petulantes sunt, & quasi asoti lasciuiunt indecoris verbis & gestibus. Vnde Apostolus Ephes. 5. 18. *Nolite*, ait, *inebriari vino in quo est luxuria*, græcè ἀσωτία, id est lasciuia, qualis exercetur in saltationibus, choreis, psalteriis, &c. C item in pretiosis vnguentis, coronis, balneis, tum præuiis conuiuio, tum illud comitantibus & sequentibus. Vterque hic sensus huic loco congruit, & posterior priori subordinatur, in eúmque desinit: nam ex mensis itur ad cubilia, ex gula in venerem: venter enim mero æstuans despumat in libidinem.

Lectuli mẽsales quales.

Porrò lecti mensales dicti sunt lecti, à legendis herbis & stramentis, ex quibus olim fiebant, ait Varro. Iidem dicti sunt tori à tortis herbis, quę accumbentium humeris supponebantur, ait Isidor. libr. 2. Etymol. & Seruius in illud libr. 5. Æneid.

Proximus vt viridante toro consederat herba.

D Inde triclinium dictum à tribus lectis, in quibus veteres epulabantur. Insuper triclinia fieri, insterni & ornari solita ebore, auro & argento, docet illud lib. Esther c. 1. 6. in conuiuio Assueri: *Lectuli quoque aurei & argentei super pauimentum, smaragdino & pario stratum lapide, dispositi erant*. Idem docet Plinius lib. 33. c. 11. & Varro lib. 8. & Horat. lib. 2. Satyr. 6. dum ita canit:

——— rubro vbi cocco
Tincta super lectos canderet vestis eburnos.

Qui comeditis agnum de grege.]. De grege selectum, vt pinguiorem & meliorem cæteris.

Et vitulum de armento.] Selectum, pinguem & saginatum. E Hebr. *Et vitulum de medio saginarij*, id est, de loco saginæ, in quo saginantur & impinguantur. Is locus vitulis grádioribus sunt pascua: vnde noster 1. Reg. 28. 24. vertit, *vitulum pascualem*: vitulis verò tenerioribus est stabulũ, in quo, vtpote loco obscuro & quieto (tam enim quies quàm obscuritas facit ad concoctionem, ruminationem & impinguationem animalium) lacte, præsertim materno, saginantur & incrassantur.

Vers. 5.

Qui canitis ad vocem psaltery.] Septuag. ἐπικρατοῦντες, id est, *praualentes* (S. Hieron. legit ἐπικροτοῦντες, id est, *concrepantes*) *ad vocem organorum*. Hebr. הַפֹּרְטִים *happoretim*, id est, qui *particularizant ad* A *os nabli*, id est, qui propria & particularia cantica concinunt, eaque varia iuxta varium concentum nabli. ita Pagnin. & Vatab. vel, vt R. Dauid & à Castro, qui vocem variis incisionibus, minutionibus, tonis, inflexionibus & modulationibus incidunt, & variant instar philomelæ minuriẽtes. Taxat nimiam mollitiem & delicias musices in conuiuiis optimatum Israëlis, qui huic suæ musicæ prætexebant exemplum Dauid. Vnde subdit: *Sicut Dauid putauerunt se habere vasa cantici*, id est, instrumenta musica. q.d. Luxum suæ musices conuiualis excusant exemplo Dauidis; sed perperam: nam ille eam adhibuit ad Dei laudes, eámque grauem; hi verò ea molli & lasciua abutuntur ad gulam & luxuriam. ita S. Hieron. Mirum B est Septuag. vertere: *Sicut stantia putauerunt, & non sicut fugientia*. q.d. Putarunt has delicias fore stabiles, cùm sint fugaces & euanidæ. Aurea est hæc gnome, quam vrgens & exaggerans S. Chrysost. hom. 1. in Genes. *Et hæc*, ait, *cum experientia didicerunt, quasi stantia arbitrati sunt & manentia, & non quasi fugientia, hoc est, auolantia, & ne ad momentum quidem permanentia. Talia enim sunt humana omnia, & carnalia. nondum rectè aduenerunt, & auolarunt; tale quiddam sunt deliciæ, & tale quiddã humana gloria & potentia; tale quiddam diuitiæ, tale quiddam vniuersa huius vitæ prosperitas, nihil firmum habens, nihil subsistens, nihil fixum; sed magis quàm fluminum fluenta prætercurrit, undésque* C *ac solos relinquit eos qui illis inhiant. Atqui spiritualia sunt firma, immobilia, vicissitudinem non accipientia, ad omne sæculum se extendentia. Quãta igitur fuerit dementia mutantia cum immobilibus commutare, temporaria cum his quæ in sæculum duratura sunt, perpetuo manentia cum his quæ auolãt; & ea quæ nobis illic graue supplicium paritura sunt, cum his quæ in futuro sæculo felicitatem summam afferunt?*

Musica veterum in conuiuiis.

Nota, veteres Hebræos & Gentiles in conuiuiis ad recreationem conuiuarum adhibebant musicam, & vocum, & instrumentorum, quam, si moderata sit & honesta, laudat Eccles. c. 32. vers. 1. 2. 4. loquens enim de symposiarcha, siue mode- D ratore conuiuij: *Non impedias*, ait, *musicam. Gemmula carbunculi in ornamento auri, &* (sic est, sic ornat conuiuium) *comparatio*, id est, concentus *musicorum in conuiuio vini. Sicut in fabricatione auri* (in aureo annulo v.g.) *signum*, id est, sigillum & pala *est smaragdi: sic numerus*, id est, numerosa harmonia *musicorum in iucundo & moderato vino*. Et cap. 40. 20. *Vinum & musica lætificãt cor, & super vtraque dilectio sapientiæ. Tibia & psalterium suauem faciunt melodiã. super vtraque lingua suauis*. Idem vsus fuit tempore Christi, vnde Lucæ 15. 25. senior filius *audiuit symphoniã & chorum*, quibus pater celebrabat conuiuium ob filij iunioris reditum. Verùm Prophetæ subinde hanc E musicam carpunt, vel ob excessum, vel ob intemperantiam, vel quòd canerent cantica inhonesta, vel irrisoria: aut quod ita iis vacarent, vt negligerent curam Reip. & iustitiæ, imò ea adornarent & instruerent ex rapinis pauperum. Ita Isaias cap. 5. vers. 11. *Væ*, ait, *qui consurgitis manè ad ebrietatem sectandam*, &c. *Cithara, & lyra, & tympanum, & tibia, & vinum in conuiuiis vestris*; vt suauiùs & pleniùs vos inebrietis. Psal. 68. 13. *In me psallebant qui bibebant vinum*, id est, in me dictabát carmina: ego eram eorum cantilena, risus & fabula. Quocirca Apostolus Christianos monet de sua agape & conuiuio eucharistico: *Nolite*, ait, *inebriari*

ebriari vino, in quo est luxuria; sed implemini Spiritu S. loquentes vobismetipsis in hymnis & canticis spiritualibus, Ephes. 5.18. Idem mos apud Gentiles. Vnde Athen. lib. 14. de cœnis sapientum, docet lege & more maiorum sancitum esse, vt in conuiuiis canerentur deorum hymni, idque voce communi, omnibus pæana canentibus, ait Clemens lib. 2. pædag. 4. Quin & conuiuis tradebatur lyra, quam iuxta propinationes resignabant alternatim & transuersè: vnde ob obliquam & transuersam hanc lyræ circumlationem, carmina illa dicebantur σκολιά, id est, obliqua, de quibus Athenæus lib. 8. & lib. 15.

VERS. 6. *Bibentes vinum in phialis.*] Septuag. *vinum defæcatum.* Hoc enim bibitur ab opulentis in phialis aureis, aut vitreis, vt præstans & limpidum. Tigurina: *Qui bibunt vinum in pateris,* Vatab. *in vasis amplis & magnis.* q.d. Vinipotentes, qui ingentes pateras & crateres exhauriunt.

Vnguenta in conuiuiis cur. *Et optimo vnguento delibuti.*] Chald. *Excellentia pretiosorum vnguentorum vnguntur.* Hebr. est *capite vnguentorum*, id est, præcipuo aromate & vnguento, v.g. balsamo, de quo Iuuenal. Satyra 2.

Hirsuto spirant opobalsama collo.

Ex capite enim destuebant in faciem & collum. Veteres in conuiuiis adhibebant vnguenta, tum ad voluptatem, tum ad sanitatem; eo quòd cerebrum natura frigidum & concretum, suo fragranti odore, calore, & lenitate resoluant & recreent, inquit ex Aristot. Plutar. lib. de Iside; & Massarius apud Athenæum: *O felix*, inquit, *an non nostri sensus nostros qui sunt in cerebro, excitari suauibus odoribus, & puriores suauioresque effici, sicut Alexis ait: sanitatis maximâ partem bonos odores cerebro conciliare?* Hinc illud psal. 103.15. *Vt exhilaret faciem in oleo.* & psalm. 22.5. *Parasti in conspectu meo mensam aduersus eos qui tribulant me: impinguasti in oleo caput meum.* Ita Magdalena effudit vnguentum super caput Christi discumbentis Matth. 26.7. Et Christus Matth. 6.17. *Tu autem, ait, cum ieiunas, vnge caput tuum, & faciē tuam laua.* q.d. Vt tuum ieiunium dissimules & tegas, adhibe vnctionem & lotionem in conuiuio adhiberi solitam, quasi ex eo prodeas. Denique Ecclesiastes cap. 9.8. *Omni, ait, tempore sint vestimenta tua candida, & oleum de capite tuo non deficiat.* q.d. Indulge balneis & conuiuiis: nam vestes candidæ & oleum, symbola sunt balnearum & compotationum, eo quòd à balneis exeuntes albis vestibus induebantur, quas cœnatorias Romani vocabant, quòd cum ipsis in cœna mensæ accumberent. Ita Philo lib. de vita theoretica, tradit Iudæos in festis conuiuia albatos celebrare solitos. Idem de Romanis tradit Horat. lib. 2. Satyr. 2.

Ille Repotia, natales, aliosue dierum
Festos albatus celebret.

Iisdem de causis coronabant capita conuiuarum coronis rosaceis, myrteis, aliisque floribus & herbis odoriferis; simul ad hoc, vt cerebrum iis confortatum minùs læderetur vino, magisque testisteret ebrietati. Ita Ouid. Fast. 5.

Tempora sutilibus pinguntur tecta coronis,
Et latet iniecta splendida mensa rosa.

Rosa enim odoris sui prodiga, citissimè euaporatur: emittit enim odoris fluxum, indéque rosa à Græcis ῥόδον vocatur. q.d. fluens odor, ait Plutar. lib. 3. sympos. c. 3. qui & addit: *Quo fit vt etiam celerrimè marcescat: naturalem enim habet vim refrigerandi, aspectu igneum aliquid ostentans. Nam in superficie eius tenuis efflorescit calor, eò à frigere ex-*

A *pulsus.* Hic calor profusi odoris est causa. Vnde voluptuarii dicunt Sapien. 2.7. *Vino pretioso & vnguentis nos impleamus, & non prætereat nos flos temporis: coronemus nos rosis antequam marcescant.* Vide Plutarc. 3. sympos. probl. 1. Athen. lib. 5. Plinium lib. 21. c. 3. Meritò nimias in hisce delicias carpit hic Propheta: quia effeminant animos viriles, adigúntque ad dolos, rapinas aliáque scelera. Quocirca Epaminondas Dux Thebanorū, à quodam ad cœnam inuitatus, cum bellariorum obsoniorum, & vnguētorum mirum apparatum inuenisset, subitò recessit dicens: *Ego te sacrificare, non lasciuire putabam.* ita Brusson. lib. 2. c. 2. Et Cicero in Pisonem, de Gabinio: *Erant compti capilli, & madentes cincinnorum fimbriæ.* Et Tibullus

B lib. 3. Eleg. 7. *Iamdudum myrio madefactus tempora nardo.* Hinc videmr quod Hebræi, æquè ac Romani, incesserint nudo capite; alioqui enim indecorè illud perfusum fuisset vnguento. ita Sanchez.

Et nihil patiebantur super contritione Ioseph.] Tigurina: *Neque illis dolet quod Ioseph*, id est, regnum Israël, *atteritur.* q.d. Non compatiebantur calamitati, & paupertati multorum popularium suorum inter decem tribus, quæ hic à suorum regum patre & patriarcha vocantur Ioseph: nimirum hi optimates Israël ex rapinis pauperum se ditantes, conuiuantes, & lasciuientes, ærumnas populi tum priuatas, tum publicas non curabant,

C ac præsertim instans illi Dei iudicium & excidium Assyriorum, per sana consilia, per pœnitentiam & emendationem vitæ, per preces, per leges pias & sanctas non conabantur ab eo auertere & amoliri. ita S. Hieron. Theod. Lyra. Emmanuel, Mariana & Vatab. Addit S. August. lib. 4. de doctr. Christ. c. 7. *Ioseph* pro quouis fratre & proximo hic poni: quia in fratribus, inquit, Ioseph est celebris, vel in malis quæ pendit, vel in bonis quæ rependit.

Moral. hic innuitur, quòd voluptatis filia propria & genuina sit immisericordia, iuxta illud Prouerb. 12.10. *Nouit iustus iumentorum suorum animas, viscera autem impiorum crudelia.* Ita Sodomitæ ex deliciis crudeles euaserunt, iuxta illud Ezech. 16.49. *Ecce hæc fuit iniquitas Sodomæ*, &c.

D *superbia, saturitas panis, & abundantia, & otium ipsius & filiarum eius: &* (vnde) *manum egeno & pauperi non porrigebant:* quia putabant suo ventri, id est, gurgiti voluptatum, decessurum id, quod in eos expendissent. Ex aduerso piorum & sanctorum nota & virtus est misericordia. Vnde sanctus hebr. vocatur חסיד *chasid*, id est, misericors; & eleemosyna solet vocari iustitia, id est, sanctitas, vt psal. 111. vers. 9. *Dispersit, dedit pauperibus, iustitia* (id est, misericordia, eleemosyna) *eius manet in seculum seculi.* Vide S. Chrysost. cōcione 1. de Lazaro.

Ita videmus id quod deplorat hîc Amos, etiānum subinde fieri, nimirum vt optimates & ma-

E gistratus qui sua quærunt, suo genio indulgent, suis commodis student, ærarium in conuiuia expendunt, dies in epulis transigunt, tem pauperum & populi negligere, iura habere venalia, muneribus iustitiam vendere, pauperes opprimere, atque, vt verbo dicam, Remp. perdere, imò hosti, si is eam emere velit, prodere. ita olim de Roma luxu diffluente dixit Iugurtha, ait Brusson lib. 1. cap. 1. *O vrbem venalem, & citò perituram, si emptorem inueneris.* Nam vt ait Pythagoras apud Laërt. lib. 7, 1. in ciuitates primò deliciæ irrepunt, mox saturitas,

saturitas, deinde violentia, denique excidium. A Quocirca Sapiens Prouerb. 31.4. *Noli, ait, regibus, ô Lamuel, noli regibus dare vinum: quia nullum secretum est vbi regnat ebrietas: & ne fortè bibant & obliuiscantur iudiciorum, & mutent causam filiorum pauperis.* Et Ecclesiast. 10. v. 16. *Væ tibi terra cuius rex puer est, & cuius principes manè comedunt. Beata terra cuius rex nobilis est, & cuius principes vescuntur in tempore suo ad reficiendum, & non ad luxuriam.* Huic enim dediti, tam temperantiam & castitatem, quàm famam perdunt, vitámq; abbreuiant, & mortem accelerant.

VERS. 7. *Quapropter migrabunt in capite transmigrantium.*] q.d. Optimates Israël inter primos capientur ab Assyriis, ipsi quasi hirci gregis duces, du- B cent agmen captiuorum euntium in Assyriam, ita S. Hieron.

Et auferetur factio lasciuientium.] Factionem vocat cœtum optimatum qui in scelere, putà in rapinis, conuiuiis, luxu & lasciuia, simul conuiuantes & compotantes conspirabant. q.d. Ipsi factiones & symposia instituunt; sed ego Deus illas dissoluam & dissipabo. Septuag. vertunt, *hinnitum: Et auferetur*, inquiunt, *hinnitus ex Ephraim.* Est metaphora ab equis: sicut enim equi auena bene pasti & saginati hinniunt & lasciuiunt, ita & hi optimates. Hebr. est מִרְזַח *mirzach*, quod propriè significat conuiuium funebre in exequiis C mortui. q.d. Vestra conuiuia sunt funebria: quia ex rapinis pauperum quos emaciatis, itáque occiditis; ea instituitis. vnde Tigurina vertit: *Tunc recedet conuiuium luxuriosorum.* Syrus: *Auferetur gaudium à principibus eorum:* Arabicus: *Auferetur varietas* (ornatus & variegatæ vestes) *ab equitibus.* Vatab. & Pagnin. *Tunc appropinquabit luctus extensorum*, id est, eorum qui se extendere solebant in lectis eburneis, vt dixit vers. 4. Hebr. enim סור *sur* significat & recedere, & accedere. Hebræi enim verbũ simplex vsurpant pro omnibus compositis, eo quòd iis careant.

Factio tollenda sublato capite. Politicè hic nota: vt factio & rebellio gentis tollatur, tollendos esse optimates. Hi enim factionis sunt capita & duces. Id probè norat Tar- D quinius Superbus, qui nuncio dubiæ fidei ad filium nullas dedit literas, sed eo in hortum adducto summa papauerum capita baculo decussit: quo facto nunciato filius intellexit quid pater vellet, nimirum præcipi sibi, vt capita & optimates Gabinorum sibi resistentium demeteret, hoc est, vel occideret, vel in exilium relegaret. Ita refert Liuius decad. 1. lib. 1. Valer. Max. lib. 7. cap. 4. Plinius lib. 17. cap. 4. & 8. Idem suasit Trasybulus Milesiorum tyrannus Periandro Corinth. tyranno, qui eum per nuncium rogarat quid facto opus esset, vt securus regnaret? Respondit enim ipso facto: nam nuncio in messem maturam adducto, summas frumenti aristas baculo E decussit; ex quo cognouit Periander Principum capita tollenda, si tyrannide potiri vellet. ita narrat Arist. lib. 5. Polit. c. 9. & lib. 5. c. 10. & Laërtius in Periandro.

Vers. 8.] Iurauit Dominus Deus in anima sua, dicit Dominus Deus exercituum: Detestor ego superbiam Iacob, & domos eius odi, & tradam ciuitatem cum habitatoribus suis.

Vers. 9.] Quod si reliqui fuerint decem viri in domo vna, & ipsi morientur.

Vers. 10.] Et tollet eum propinquus suus, & comburet eum, vt efferat ossa de domo: & dicet ei, qui in penetralibus domus est: Nunquid adhuc est penes te?

Vers. 11.] Et respondebit: Finis est. Et dicet ei: Tace, & non recorderis nominis Domini.

Vers. 12.] Quia ecce Dominus mandabit, & percutiet domum maiorem ruinis, & domum minorem scissionibus.

Vers. 13.] Numquid currere queunt in petris equi, aut arari potest in bubalis, quo niam conuertistis in amaritudinem iudicium, & fructum iustitiæ in absinthium?

Vers. 14.] Qui lætamini in nihilo: qui diciris: Numquid non in fortitudine nostra assumpsimus nobis cornua?

Vers. 15.] Ecce enim suscitabo super vos domus Israël, dicit Dominus Deus exercituum, gentem: & conteret vos ab introitu Emath, vsque ad torrentem deserti.

Iurauit Dominus Deus in anima sua.] Per animam & vitam suam, dicendo: *viuo ego*, id est, iuro per vitam meam. VERS. 8

Detestor ego superbiam Iacob (Israëlis) *& domos eius odi.*] *Domos*, scilicet magnificas & superbas, quas ex vsuris & rapinis ædificant, cũ patres eius, Abraham, Isaac & Iacob in casis & tentoriis habitarint, quasi exules & peregrini in terra ac ciues cœli. Vnde hebr. est אַרְמְנוֹת *armanot*, id est, palatia. ita Chald. Ita Deus superbas domos Ioakim regis detestatur Ierem. 22. 13. dicens: *Væ qui ædificat domum suam in iniustitia; & cœnacula sua non in iudicio. Qui dicit: Ædificabo mihi domum latam, & cœnacula spatiosa: qui aperit sibi fenestras, & facit laquearia cedrina pingitque sinopide.* Hinc ei pœnam intentans vers. 19. *Sepultura*, ait, *asini sepelietur, putrefactus & proiectus extra portas Ierusalem.* Et Isaias cap. 5. 8. *Væ qui coniungitis domum ad domum: nunquid vos soli habitabitis in medio terræ?* vide ibi dicta.

Et tradam ciuitatem cum habitatoribus suis.] Hebr. *Tradam vrbem & plenitudinem eius*, hoc E est, Assyriis tradam Samariam & incolas eius. Hi enim vocantur eius plenitudo, quia eam suo numero, & turba implent & replent. Per ciuitatem enim intelligi Samariam probat Theodor. ex eo, quòd agat de decem tribubus: has enim vocat Ephraim, Iacob & Ioseph: harum autem caput & metropolis erat Samaria. ita & S. Hieron. Remig. & Hugo, qui tamen secundò per ciuitatem accipiunt Ierusalem, quæ erat caput Iacob, id est, duodecim, & postea duarum tribuum. Censent ergo excidium Ierusalem per Chaldæos, ac deinde per Titum & Romanos hic denotari. Vtramque expositionem conciliabis, si cum Lyrano dicas, per ciuitatem synecdochicè hic accipi ciuita-

tes quaslibet Hebræorum. Porrò directè loquitur Propheta de Samaria & decem tribubus, indirectè & comitanter de Ierusalem & Iudæis, vti dixi initio capitis.

Vers. 9. *Quod si reliqui fuerint decem viri in domo vna, & ipsi morientur.*] q. d. Si qui Israëlitæ in domo aliqua absconditi manus Assyriorum effugerint, aut ab eis vt pauperes, viles, vel ęgri derelicti fuerint, hi quoque in eadem domo peste aut fame morientur.

Vers. 10. *Et tollet eum*, id est, vnumquemque eorum (ita Septuag.) qui scilicet peste & fame mortui sunt, *propinquus*. Pagnin. & Vatab. *patruus suus*, vt comburat nepotis vel cognati sui cadauer, ossáque reliqua sepeliat. Hæc enim erant iusta funebria, quæ propinqui cognatis defunctis persoluebant, tam apud Hebræos, quàm apud Romanos.

Et comburet eum.] Hebr. ומסרפו *vmesarepho*, id est, *& comburens eum*: *saraph* enim siue per *samech*, siue per *sin* scribatur (hæ enim duæ literæ æquipollent) significat comburere. Vnde angeli vocantur Seraphim, id est, incendentes: quia Dei amore ardent, alióisque accendunt. Hinc Tigurina vertit, *vespillo*: huius enim erat cadauer curare, & more gentis comburere ac tumulare. Et Chald. *Tollet eum ab incendio propinquus eius ad efferendum.* Imperitè ergo Rabbini recentiores, quos sequitur Pagnin. & Vatab. vertunt, *auunculus eius*.

Hebræi, Græci & Romani cadauera comburebant.

Porrò combusta fuisse mortuorum Israëlitarum cadauera patet ex eo quod subdit, *vt efferat ossa* reliqua ex combustione cadaueris: ex quo patet Israëlitas ad vitandum cadauerum fœtorem, putrefactionem, tabem & luem, ne scilicet illa pestem viuis afflarent, ea combussisse. Idem fecisse Romanos norunt qui Romam viderunt. Romæ enim in priscis sepulchris passim ingentes vrnas testaceas conspicimus, in quibus cadauerum combustorum cineres seruabantur. Græcos quoque cremasse defunctorum cadauera docet Thucydides lib. 2. & Lucianus lib. de luctu: *Græcus*, ait, *exurit, Persa defodit.* Porrò fuerunt hac de re diuersæ sapientum sententiæ. Nam vt ait Seruius in lib. 11. Æneid. *Heraclitus qui vult omnia igne constare, dicit debere corpora in ignem resolui: Thales verò qui confirmat omnia ex humore procreari, dicit obruenda corpora, vt possint humore resolui.* Rursum Varro lib. de sepultura: *Heraclides*, ait, *Ponticus plus sapit, qui præcepit vt comburerent, quàm Democritus, qui vt in melle seruarent* (quasi resurrectura & rursum victura:) *quem si vulgus secutus esset, peream, si centum denariis calicem mulsi emere possemus.* Insuper Seruius in lib. 3. Æneid. Romanos crematione funerum vsos esse docet: *Romani*, ait, *contra faciebant comburentes cadauera, vt statim anima in generalitatem, id est, in suam rediret naturam.* Et Ouid. lib. 1. Trist. Eleg. 4.

Spiritus hic vacuas prius extenuandus in auras
Ibit, & in tepido deseret ossa rogo.

Et Silius Italic. lib. 10. in funere Pauli, vbi & causam assignat:

Hac Libiis: atque recèns crepitantibus vndique flammis,
Æthereas anima exultans euasit in auras.

Causam aliam dat Quintilian. declam. 10. *Dixerunt*, inquit, *animam flammei vigoris impetum perennitatémque non ex nostro igne sumentem, sed quò sidera volant, & quò sacri torquentur axes, inde venire, vnde omnium rerum auctorem parentémque spiritum ducimus, nec interire, nec solui, nec vllo mortalitatis affici fato: sed quoties humani pectoris carce-*

A *rem effregerit, & exonerata membris mortalibus leui se igne lustrauerit, petere sedes inter astra.* Christiani hanc cremationem sustulerunt, tum vt Dei sententiæ in Adam eiúsque posteros latæ Genes. 3. magis se conformarent: *Puluis es & in puluerem reuerteris*: tum vt naturam sequerentur, quę sponte corpora defuncta in elementa sua resoluit: tum maximè vt fidem & spem resurrectionis superstitibus ingererent. Ideo enim cadauera terræ commendabant quasi in depositum, quòd in die resurrectionis ea repetiturus sit Deus, vt resuscitet, & viuificet. Idem fecisse Iudæos fideles verique Dei cultores, patet Genes. 50. 3. & 25. Iosue 8. 29. 3. Reg. 13. 22. Tobiæ 1. 22. Ioan. 29. 43. Excipio funera Regum, quæ publica pompa cum B aromatibus honoris causa cremabantur. Israëlitæ verò etiam plebeiorum ossa cremabant, vel quia idololatræ gentium idololatrarum ritus sequebantur: vel quia in communi lue & peste, eandem reprimere ignéque purgare, ne in superstites proserperet, conabantur. Cadauera ergo cum tabe & peste comburebant. Post cremationem faciebant ossilegium: cognati enim & amici ossa cremati colligebant, & in æneam, auream, argenteam vel marmoream vrnam recondebant magna cura & cæremonia. Docet hoc Virgil. Æneid. 6.

Ossilegij ritus in funere.

Ossáque lecta cado texit Corinæus aheno.

Quin & suorum coniugum, fratrum, filiorum, parentum, si alibi defuncti essent, ossa in patriam C reuehebant. Vnde Ouid. in Scythia moriturus, ita de suis ossibus præcipit lib. 3. Trist. Eleg. 3.

Ossa tamen facito parua referantur in vrna.
Sic ego non etiam mortuus exul ero.

Ritum huius ossilegij describit Tibullus lib. 3. Eleg. 20. Primò enim docet lecta fuisse ab amicis & propinquis.

Ergo ego cum tenuem fuero mutatus in vmbram, &c.
Mœreat hæc genero, lugeat illa viro.
Pars quæ sola mei superabit corporis, ossa,
Incinctæ nigra candida veste legant.

Vbi Secundò docet, collectores ossium fuisse in- D cinctos, id est, soluta fluxáque veste more mulierum; & atratos, hoc est, nigra veste indutos. Insuper prius manus abluisse, dum ait: *Perfusæq; pias ante liquore manus.* Tertiò, in ossa collecta lac & vinum infudisse, ac deinde in linteo ea ventilasse, vt humor vini infusi exugeretur. Subdit enim:

Et primum annoso spargant collecta Lyæo:
Mox etiam niueo fundere lacte parent

(vt aptentur circulo lacteo, ad quem heroum animas post mortem deduci censebant Romani, teste Cicer. in som. Scip.)

Post hæc carbaseis humorem tollere ventis,
Atque in marmorea ponere sicca domo.

E Quartò, in ossa immisisse odores & aromata, ac denique lachrymas:

Illic quas mittit diues Panchaia merces,
Eoique Arabes, diues & Assyria.
Et nostri memores lachrymæ fundantur eodem.
Sic ego componi versus in ossa velim.

Sextò, matres & cognatæ ossa priùs in sinum colligebant, quàm ea in vrnam inferrent. Docet id Tibullus lib. 1. Eleg. 3.

Abstineas mors atra precor: non hic mihi mater,
Quæ legat in mœstos ossa perusta sinus.

Et Seneca Consol. ad Heluiam cap. 11. *Modò in eundem sinum ex quo tres nepotes emiseras, ossa trium nepotum recepisti.*

Porrò Augusti ossa, ait Sueton. in eius vita cap. 100.

A 100. legerunt primores equestris ordinis, tunicati & discincti, pedibúsque nudis. Hoc vltimum reuerentiæ Augusti datum: nam nudipedes fuisse aliorum ossium collectores, non legimus. Hæc Gentiles Gentilibus, quid iam faciant Christiani Christianorum, imò sanctorum & Martyrum ossibus & reliquiis? quo honore ea prosequentur?

Vers. 11. *Et dicet.*] Scilicet propinquus, qui quasi vespillo, siue pollinctor è domo mortuaria sibi cognatorum extulit ossa ad sepulturam: *dicet*, inquam, cùm à sepultura redierit, *ei qui in penetralibus*, id est, incolæ *domus* mortuariæ suos defunctos lugenti: *Nunquid adhuc est penes te* aliquis mortuus, cuius ossa efferam & sepeliam? *Et respondebit* incola domus: *Finis est*. q. d. Omnes mortui elati sunt, nemo restat præter me, qui meam orbitatem & solitudinem lugeo. Vnde Syrus vertit: *Et dicet illi: Non est, quoniam perierunt, pro eo quod recordationem non facerent in nomine Domini.*

Et dicet ei: Tace, & non recorderis nominis Domini.] Quæres, quis dicet? an incola domus, an propinquus vespillo? Et cur? Primò, Chald. Dicet inquit, propinquus, incolæ domus lamentanti suos defunctos, *tace*, noli flere: defunctus enim tuus iustè à Deo morte punitus est: quia Deum non colebat, Deique nominis oblitus, eum non inuocabat. Sic enim vertit: *Remoue* lachrymas & lamenta, *quia dum vita fruebatur* (cognatus tuus defunctus) *non fundebat preces in nomine Domini.* Secundò, S. Hieron. & Vatab. Solebant, inquit, in lamentis & ærumnis, v. g. in funeribus nominare, & inuocare nomen Domini: Israëlitæ verò adeo erant idolis addicti, vt nec in funere vellēt Deum verum nominare, & inuocare. Tertiò, Lyran. Sanchez & Ribera censent esse verba incolæ domus, qui ex impatientia dicat propinquo eum solanti, & vt Dei opem inuocet suadenti: Noli mihi refricare nomen Domini. Ipse enim horum funerum & malorum omnium mihi est auctor. Ita ex impatientia delirant impij, cùm, si saperent, in tribulatione ad Deum recurrerent, & omne suum refugium in eo collocarent. Imò Gentiles in afflictione suis diis, quasi eius auctoribus maledicebant, vti etiamnum faciunt Sinæ & Iapones, qui deos suos flagellant. Sic Æneas ob mortuam vxorem Æneid. 2.

Quem non incusaui amēs, hominúmq; Deúmque?

Sapienter enim Seneca lib. 8. declamat. *Diligentius*, ait, *dij coluntur irati.* Ita sapuit Iob à Deo tot flagellis exercitus, cùm dixit cap. 23. 3. *Quis mihi tribuat, vt cognoscam & inueniam illum, & veniam vsque ad solium eius?* Quartò, alij censent ex desperatione dici. q. d. Ne mihi nomines Deum, eúmque inuocare suadeas: periimus enim, actum est de nobis; nec ipsa salus si velit, nos seruare possit. Quintò, Ruffinus censet dici ex omine & terrore. Adeo enim malis à Deo inflictis perculsi erāt, vt vel Deum nominare non auderent, formidantes, ne si vel eum nominarent, nouam ab eo cladem & quasi nouum fulmen exciperent. Vnde Arabicus vertit: *Tacete, vt non nominetis in nomine* (nomen) *Domini.* Sextò, Arias & à Castro censent esse verba Amos, qui hoc epiphonemate ærumnas hasce extremas concludat. q. d. Dicet propinquus incolæ domus lugenti suorum funera: Tace, ne fleueris: *Et ne recorderis*, id est, nam tunc recordari non licebit *nominis Domini*. Tunc enim tanta omnes obruet calamitas & afflictio, vt non lubeat, nec liceat Deum nominare & inuocare. Sic sæpe iusto Dei iudicio accidit peccatoribus, qui vitam in deliciis transigunt, & pœnitentiam in mortem differunt, vt in morte tot curis, doloribus & angoribus opprimantur, vt Dei & salutis suæ obliuiscantur. Omnes penè hi sensus probabiles sunt: secundus tamen, tertius & quartus planiores sunt. Porrò contrariè vertit Pagninus: *Nos enim sumus assueti commemorare nomen Domini.* q. d. Vespillo solabitur incolam domus dicendo: Noli flere, sed de more inuoca nomen Domini.

Vers. 12. *Quia ecce Dominus mandauit* (id est, ordinauit, disposuit, decreuit, ac sicut decreuit, sic & exequetur, atque) *percutiet domum maiorem ruinis, & domum minorem scissionibus.*] Τὸ *quia* rectè cohæret cum sensu tertio Lyrani iam dato. B Verùm generaliùs referri potest ad omnia præcedentia. q. d. Tantæ clades & strages imminent tam Sioni, quàm Samariæ, quas à vers. 1. hucusque recensui, quia Dominus iustus iniuriarum suarum vindex *percutiet domum maiorem*, id est, regnum decem tribuum ac Samariam *ruinis*, id est, pleno interitu & perpetua captiuitate, vt planè corruat & pereat regnum Israël instar testæ casu diffractæ, quæ reparari & redintegrari nequit: *Domum minorem* verò, id est, regnum Sionis & Iudæ, *percutiet scissionibus*, id est, rupturas & scissuras ex eo auferet; partem eius scilicet occidendo, partem captiuando: sed has scissuras sarciet & restituet per Esdram & Nehemiam, cum annuente Cyro captiuos ex Babylone in Iudæam remittet. ita S. Hie- C ron. Chald. Remig. Ruper. Hugo, Lyran. Ribera & alij. Vnde Chald. vertit: *Et percutiet regnum magnum percussione forti, regnum verò minus plaga remissiori.*

Nota, pro *ruinis* Pagnin. & Vatab. vertunt *rimis*, vel fissuris, quasi hic Deus minetur Samariæ terræ motum, quo domus tam magnæ quàm paruæ findendæ, & rimas acturæ sint. Hebr. est רְסִיסִים *resisin*, quod Marinus, Forsterus & à Castro vertunt, *stillis*, vel *distillationibus*, quæ causant rimas & fissuras in domo, iuxta illud Cant. 5. 2. *Caput meum plenum est rore, & cincinni mei resisin*, id est, distillationibus, & *guttis noctium*. Sensus est, ait à Castro, q. d. Deus per Assyrios percutiet & subuertet omnes domos Samariæ, tam maiores, quæ D multis constant habitatoribus, sigillatim illos interimendo; quàm minores, quæ minùs possunt resistere, simul & semel eas confringendo. Verùm primus sensus iam datus, vti communior, ita verior & certior est. Vnde hebr. *resisin*, non tantùm complutiones & distillationes, sed & fracturas & contritiones validas significat: ita enim vertunt Septuag. Chald. & noster. Alludit enim רְסִיסִים *resisin* per *samech*, ad רְצִיצִים *retsitsin* per *tsade*, quod propriè fracturas, & contritiones significat omnium Hebræorum consensu. Adde, hic non agi de vnius Samariæ & decem tribuum, sed & de duarum, id est, omnium duodecim tribuum excidio. Hoc enim significant illa verba vers. 15. E Et *conteret vos ab introitu Emath vsque ad torrentem deserti.* Hic enim limes & terminus ponitur non decem sed duodecim tribuum, adeóque totius terræ promissæ, vti dixi vers. 2. ita S. Hieron. Porrò causam tanti vtriusque gentis excidij subdit, eius scelera, quòd scilicet iustitiæ, rerúmque naturam & ordinem peruerterit & subuerterit: ideo enim lege talionis mereri, vt & ipsa vtraque subuertatur & intereat. Ait ergo:

Vers. 13. *Nunquid currere queunt in petris equi, aut arari potest in bubalis?*] Hebr. est: *Num current in petra*

equi Num arabit (arator) *in bobus?* ſcilicet feris & indomitis, putà bubalis, vris, biſontibus: vnde noſter vertit, *in bubalis*. Nam aliis bobus cicuribus & domeſticis tam aratur, quàm equis. Porrò bubali olim tempore Amos, præſertim in Iudæa, feri erant & indomiti; vt iugum & aratrum excuterent. Vnde Martial. lib. 1.

Illa ceſſit atrox bubalus atque biſon.

Iam verò in Italia videmus eos eatenus cicurari, vt ſubiugales fiant, iugúmque currus admittant, & aratris ſeruiant. Senſus eſt q. d. Sicut impoſſibile eſt, vt in petris currant equi, & arent iugúmque ſuſcipiant bubali indomiti: ita impoſſibile eſt vos currere in via mandatorum Domini, quæ vobis dura & ſaxea videtur; aut ſubire iugum legis Dei: quia vos eſtis quaſi bubali indomiti, iugum omne excutientes. Ita libertas libertate perit. Qui enim renuit ſeruire Deo, cui ſeruire regnare eſt, ſeruiet ſuis concupiſcentiis, ſuæque præfractę voluntati & diabolo, quæ grauiſſima eſt ſeruitus. Quocirca Chriſtus repudiatis Iudæis, iugi euangelici impatientibus, quaſi bubalis, elegit gentes, quaſi boues cicures & domitos, dixitque illis: *Tollite iugum meum ſuper vos*: qui proinde vomere euangelicæ doctrinæ & vitæ terram infidelium proſcindentes, fructum regno Dei operati ſunt, magnámque animarum meſſem collegerunt. ita Ruper. qui putat ab Amos hic prædici Iudæorum, quaſi bubalorum, reprobationem; Gentium verò, quaſi cicurum, electionem.

Secundò, Recentiores paſſim repetunt τὸ *in petris*, ſicque facilè ad quoſuis boues hæc adaptant, hoc modo: *Nunquid current in petra equi? nunquid arabit arans bobus in petra?* q. d. Vos ô Iſraëlitæ perinde agitis, ac ſi in rupe quis equum ad curſum, aut bubalum, vel bouem ad arandum incitaret, hoc eſt, agitis omnia ordine inuerſo & præpoſtero. Sicut enim iſta naturæ repugnant, ita vos agitis repugnantia naturę, rationi & Deo: quia iudicium, id eſt, iuſtitiam, quæ naturæ, Deo & rationi conſona dulcis eſt, & placet, vertiſtis in peccati abſynthium & amaritudinem, quæ naturæ, Deo, & rationi diſſona amara eſt, & execranda. ita Pagnin. & Vatab. Rurſum, *ſicut non ſolent equi currere in petris, neque agricola arare in petroſis locis, cum nullus inde fructus ſit ſperandus; ſic ex tam impœnitenti vita veſtra, nequaquam felicitas erit ſperanda*, inquit Clarius. Vnde Syrus vertit: *Nunquid currunt ſupra petram equi, aut trahunt in ea aratrum*, vel *vomerem?*

Inſuper contra naturam eſt equi, inquit Palacius, *currere ſuper rupe, & contra naturam bouis eſt arare ſuper eadem rupe; ita idem contra naturam iudicis eſt, currere, & arare ſuper iniuſtitia. Si enim velint bos aut equus currere, vel arare ſuper petra, frangent crura, & pectora lacerabunt.* Parœmia hæc ergo tria ſignificat. 1. Iſraëlitas in ſua iniuſta & praua vita præpoſterè laborare. 2. inutilem laborem eúmque moleſtum ſuſcipere, ac rem impoſſibilem tentare. Sic ait Poëta;

Non profecturis littora bobus aras.

3. laborem hunc non tantùm fore inutilem eis, ſed & noxium ac exitialem. Hic ſenſus facilis eſt & planus, ac valde Hebræo conſonat. Simile prouerbium eſt: *Fronti ocream, tibiæ galeam applicas.*

Huc pertinet expoſitio Sanchez, qui cenſet eſſe amplificationem ab impoſſibili. Cùm enim quid inexpectatum aut valde abſurdum fieri videmus, dicimus in rerum natura nihil fore iam impoſſibile factu, q. d. Cum video quòd Iſraël

A Deum dulciſſimum amaricarit, & converterit in fel & abſynthium, quod videbatur impoſſibile, dico iam naturam rerum inuerti, vt deinceps equi curſuri ſint in petris, bubali araturi, quod hactenus credebam eſſe impoſſibile. Sic Ouidius videns ſe proditum ab amico intimo, quod putabat eſſe impoſſibile; ait iam nihil impoſſibile eſſe iudicandum. Sic enim canit lib. 1. Triſt. Eleg. 7.

Terra feret ſtellas, cœlum findetur aratro,
Vnda dabit flammas, & dabit ignis aquas.
Omnia naturæ præpoſtera legibus ibunt,
Párſque ſuum mundi nulla tenebit iter.
Omnia iam fient, fieri quæ poſſe negabam;
Et nihil eſt, de quo non ſit habenda fides.
Hæc ego vaticinor, quia ſum deceptus ab illo,
B *Laturum miſero quem mihi rebar opem.*

Et paſtor ille videns Niſam nympham ſpecioſam nupſiſſe Mopſo ſtolido, apud Virgil. Ecloga 8.

Mopſo Niſa datur, quid non ſperemus amantes?
Iungentur iam gryphes equis, æuóque ſequenti
Cum canibus timidæ venient ad pocula damæ.

Porrò idem preſſiùs hæc applicat Iſraëli, q. d. Non eſt ô Iſraëlitæ, quod putetis ciuitates veſtras eſſe inexpugnabiles ab hoſte, ſicut petræ ſunt inarabiles ab equis & bubalis: quia cum vos ſceleribus veſtris rerum naturam immutaueritis, & Deum ſuauiſſimum in fel conuerteritis; pariter ipſe ſoli locíque veſtri naturam immutabit, faciétque vt equi hoſtiles in petris veſtris currere, eáſque ſub-
C iugare, ac in iis bubali arare poſſint. Hæc expoſitio videtur concinna & plauſibilis.

Tertiò, S. Hieron. quem ſequuntur Remig. Albert. & Hugo, cenſent Iſraëlem ruinis, Iudam ſciſſionibus comparari, quia ſciſſa domus ſarciri poteſt, ruinæ verò debent reædificari, reſtaurari nequeunt: ruinas Iſraëlis comparari equis, qui nequeunt in petris currere; ſciſſiones Iudæ comparari bubalis, qui ſilueſtres boues ſunt, & tam indomiti, vt iugum ceruicibus non recipiant, & propter feritatem nolint arare. q. d. Vos ô Iſraëlitæ ſtolidiores, duriores & deteriores eſtis equis & bubalis. *Cum enim hi naturam ſuam mutare non poſſint, vos mutaſtis naturam Dei, vt dulcem ama-*
D *rum faceretis, & fructum iuſtitiæ eius in abſynthium verteretis, quæ eſt herba amariſſima.* Hæc expoſitio mutationem naturæ & repugnantiam non in Iſraëlitis eorúmque moribus, ſed in Deo conſtituit, quòd ſcilicet Iſraëlitæ ſuis ſceleribus irritando Dei naturam, quæ eſt ipſa clementia, eam quaſi commutarint in ſeueritatem & vindictam acerrimam.

Quartò, Ruffinus: Certum eſt, inquit, quòd nec bubalus iuga portet, nec per ſaxa equus ſponte incedat: vos autem, qui vos & iuga diſcuſſiſſe, & fræna rupiſſe gaudentes, videbamini vobis eſſe equi in luxuria, in virtute & libertate bubali, rebus probate quod ſpebus hauſiſtis, id eſt, quod
E nullis ſubiaceatis imperiis. Quod cum vtique in contrarium cadit, atque ad arbitrium hoſtium, pérque itinera aſperrima ingredimini; ac graues labores confracta ceruice toleratis, confiteamini neceſſe, nec equos vos eſſe, nec bubalos, nec quicquam præſidij ac virium ad opes veſtras comparaſſe. Senſus ergo Ruffini hic eſt: O Iſraëlitę iactabatis vos eſſe liberos, quaſi equos ſalaces & effrænes, qui non in petris, ſed in campis quò volunt currunt; & bubalos indomitos, qui iugum aratri excutiunt. At ego iugum captiuitatis per Aſſyrios veſtro collo impoſui, cogóque incedere & currere per petras & rupes, quaſi mancipia in

Babylonem. Ergo non estis equi effrænes, sed frænati; non bubali indomiti, sed domiti & capistrati. Verùm hæc expositio multa subaudit & supplet, quæ in textu non habentur. Quocirca prima & secunda expositio magis planæ sunt & genuinæ.

Quintò, Septuag. hæc omnia de equis, non de bubalis accipiunt. Vertunt enim: *Si persequentur in petris equi, si tacebunt ad feminas?* Hebr. enim יַחֲרוֹשׁ *iacharos*, & arare vt vertit noster, & tacere vt vertunt Septuag. significat. Rursum ipsi pro בַּבְּקָרִים *babbekarim*, id est, in bobus, videntur legisse בַּנְּקֵבִים *bannekebim*, id est, in feminis, ad feminas: vtrobique enim hebraicæ literæ sunt similes. Alludunt ad id quod vers. 7. verterunt: *Auferetur hinnitus equorum ex Ephraim*, pro quo noster vertit: *Auferetur factio lasciuientium*. Porrò versionis Septuag. hunc sensum dat Theodor. Sicut equi ad equas quas prospexerunt non tacent, sed adhinniunt, sic hostes Assyrij in vos, ô Israëlitæ, expeditissimo impetu & clamore, quasi hinnientes ad prædam, irruent & grassabuntur. Tropol. S. Hieron. per equos accipit dæmones, qui formidant viros, insaniunt in feminas, id est, homines molles & effeminatos. *Quando*, inquit, *virilem viderint animum & Dei fortitudine roboratum, non audent accedere, quando verò effeminatam mentem, vnguentis ac delicijs eneruatam, & in muliebrem versam mollitiem, statim insaniunt, & se tenere non possunt, & gestiunt ad libidinem.* Vnde Arabicus vertit: *Qui currere nimis faciunt equos in tædio, vt sileant* (quiescant) *à feminis.*

Quoniam conuertistis in amaritudinem iudicium &c.] *Iudicium & iustitia* Primò hic propriè accipi possunt, quasi dicat: Peruertitis iura & iustitiam in iudicijs, absoluendo diuites nocentes ob munera, & pauperes innocentes condemnando. Hoc enim taxauit c.4.1. Secundò, generatim pro eo quod æquum & iustum est. q.d. Pro æquo facitis iniqua, pro iusto iniusta & impia, pro honesto inhonesta, putà pro virtute vitia & scelera.

Vers. 14. *Qui lætamini in nihilo.*] Hebr. *in non verbo*, id est, *in non re*, in nihilo, *in eo quod non est aliquid*, vt vertit Pagnin. Sed Symmach. ἀλόγως, id est, frustra, absque ratione & causa. q.d. Qui exultatis in vestris idolis, quæ sunt res nihili, aut in vanis fluxísque opibus & voluptatibus, ac præsertim in potentia huius sæculi vestróque robore ac viribus, dicentes: *Nunquid non in fortitudine nostra assumpsimus nobis cornua?* id est, vires, animos & robur, quibus Remp. tueamur & hostes inuadamus. Ita superbi vires, quas à Deo acceperunt, imò quas non habent, sibi arrogant. Humiliùs & veriùs Psaltes psal.43.6. *In te*, ait, *inimicos nostros ventilabimus cornu, & in nomine tuo spernemus insurgentes in nobis*, in nos. Est metaphora à tauris, quorum audacia & robur est in cornibus. Vnde tauro rhinocerotem comparans Martial. in Amphith. sic ait:

Namq; grauem gemino cornu sic extulit vrsum,
Iactat vt impositas taurus ad astra pilas.

Sic Horatius ait vinum addere cornua, id est, animos virésque timido & pauperi. Nam lib.3. Ode 21. alloquens amphoram:

Tu, ait, spem reducis mentibus anxiis,
Virésque, & addis cornua pauperi

Sic Plautus ait: *Cornutam bestiam petis*, id est, lacessis animosum & paratum vlcisci. Et Moses Deuter.33.17. de Ioseph ait: *Cornua rhinocerotis cornua illius: in illis ventilabit gentes vsque ad terminos terræ.* Porrò quia opes dant animos virésque, súntque quasi cornua diuitum; hinc per *cornua* aliqui cum Chaldæo hic intelligunt substantiam & diuitias.

Tropol. peccator lætatur in nihili, id est, in rebus friuolis & euanidis. Hinc peccatum vocatur nihil: Primò, quia ipsum est res nihili, id est, vana, & nullius pretij vel momenti. Secundò, quia citò voluptas eius transit & euanescit. Vnde Psaltes psal.75.6. *Et nihil inuenerunt omnes viri diuitiarum in manibus suis.* Tertiò, quia peccatum peccatorem ducit ad nihil, id est, ad interitum & mortem, tum præsentem, tum æternam. Quartò, peccatum est nihil in genere moris & virtutis, quod est bonum morale: peccatum enim non est bonum, sed malum morale. Quintò, quia peccatum est priuatio boni: priuatio autem non est ens positiuum, sed negatiuum, putà nihil. Sextò, quia peccatum priuat Deo, qui est omnia & omnium opifex, sine quo factum est nihil: cum ergo peccatum & peccator sit sine Deo, sequitur ipsum esse nihil in genere moris. Audi S. August. in Soliloq. cap.3. & 4. *Nihil est mors: nam per ipsam ad nihilum tendimus, dum nos nihil facere per peccatum non formidamus. Et iustè quidem hoc Domine: nam digna factis recipimus, dum ad nihilum deuenimus tanquam aqua decurrens: quia sine te factum est nihil, & nos faciendo nihil, facti sumus nihil: quia sine te sumus nihil, per quem facta sunt omnia, sine quo factum est nihil. Væ mihi misero toties annihilato: quia tu verbum per quod facta sunt omnia, & ego sine te, sine quo factum est nihil.* Et c.5. *Miser factus sum, & ad nihilum redactus sum, & nesciui: quia tu es veritas, & ego non eram tecum. Ad nihilum duxerunt me iniquitates: quia tu es verbum per quod facta sunt omnia, sine quo factum est nihil: & ideo sine te factus sum nihil: quia est nihil, quod ad nihilum ducit. Quæcunque per verbum facta sunt, valde bona sunt. Quare bona sunt? quia omnia per verbum facta sunt, & sine ipso factum est nihil: quia nihil bonum sine summo bono est: sed malum est, vbi non est illud bonum, quod vtique nihil est: quia nihil aliud est malum, quàm priuatio boni: sicut nihil aliud est cæcitas, quàm priuatio luminis. Malum ergo nihil est: quia factum non est: sed qualiter malum est, si factum non est? Quia malum priuatio boni est per quod factum bonum est: esse ergo sine verbo, malum est; quod esse non est: quia sine ipso nihil est. Separari ergo à verbo, est esse sine via sine veritate sine vita; & ideo sine ipso nihil, & ideo malum: quia separatur à verbo, per quod facta sunt omnia valde bona. Separari autem à verbo per quod omnia facta sunt, nihil aliud est, quàm deficere, & à facto transire in defectum: quia sine ipso est nihil. Quoties ergo à bono demas, à verbo te separas: quia ipsum est bonum: & ideo nihil efficeris, quia sine verbo es, sine quo factum est nihil.* Et paulò pòst: *Si ergo nihil fui cum sine te fui, quasi nihil fui, & velut idolum quod nihil est, quod quidem aures habet, & non audit; nares habet, & non odoratur; oculos habet, & non videt.* Sic Ezechiel de Tyro peccatrice ait c.36. *Ad nihilum deducta es, & non eris in perpetuum.* Et de eius rege superbo c.28.20. *Nihili factus es, & non eris in perpetuum.* Et Apost. Galat.6.3. *Si quis, ait, existimat se aliquid esse, cum nihil sit, ipse se seducit.* Septimò, propriè & physicè peccatum est nihil, quia adhæret & lætatur in creaturis, eásque opponit & anteponit creatori: creaturæ autem si cum creatore comparentur, sunt vmbræ rerum, non veræ res, ideóque sunt nihil. Dei enim essentia & nomen est, *Ego sum qui sum.* q.d. Ego sum qui solus habeo ve-

Mor. peccator lætatur in nihili ob septem rationes.

Solus Deus est, creaturæ sunt vmbræ rerum.

rum, plenum, solidum, æternum & immensum esse: creaturæ verò à me participant vmbram tantùm huius veri esse; quia esse ipsarum tam est exile, diminutum, breue, fugax, instabile & caducum, vt si cum meo esse comparentur, potiùs dicendæ sint non esse, quàm esse. Consequenter creaturæ sicut non habent verum esse, sic nec habent verum bonum, sed vmbram tantùm boni: ens enim & bonum conuertuntur: quale ergo & quantum est esse, tale & tantum est bonum, quod intima entis est proprietas. Hinc Christus: *Quid, inquit, me dicis bonum? nemo bonus nisi solus Deus*, Lucæ 18. 19. q. d. Tu censes me esse merum hominem, non Deum: nosli ergo me vocare bonum; quia vera bonitas, sicut & vera entitas, non homini, sed soli competit Deo. Hinc & Philosophi docent, Deum in nullo esse prædicamento: B quia prædicamenta sunt series rerum dumtaxat creatarum. Deus ergo hæc omnia transcendens, solus vnum verúmque substantiæ rerúmq; omnium prædicamentum constituit, cuius respectu nostra prædicamenta, omnésque res eis contentæ, sunt tantùm vmbræ, imò nihil. Quod dixi de bono, idem dico de veritate, sapientia, potentia, iustitia, sanctitate aliísque attributis. Hæc enim in Deo habent verum esse, in creaturis vmbram essendi dumtaxat. Quocirca Deus in Script. vocatur *solus sapiens* Rom. 16. 17. *Solus potens* 1. Timoth. 6. 15. *solus immortalis* ibidem vers. 16. *solus Dominus* Isaiæ 37. 20. *solus bonus, solus præstans, solus iustus* 2. Machab. 1. vers. 24. *solus pius* C Apoc. 15. 4. *solus gloriosus* 1. Corinth. 1. 17. quia ipse solus habet veram, plenam, increatam, & immensam sapientiam, potentiam, bonitatem, &c. Peccator ergo, quia in creaturis delectatur, non in creatore, hinc delectatur in vmbra, in nihilo, non in ente vero: sed quia hæ vmbræ creaturarum in huius vitæ caligine homini cæco magnæ apparent, perinde vt occidente sole magnæ altæque cadunt de montibus vmbræ; hinc vmbras hasce ipse admiratur & sectatur instar canis Æsopici, qui visa vmbra carnis in aqua, eam inuasit (vtpote quæ maior carne apparebat in aqua) itáque carnem amisit, nec vmbram obtinuit. Eia Domine, aspiret dies tuæ claritatis æternæ, & in- D clinentur vmbræ huius caliginis, vanitatis & mortalitatis. Eia Domine, dispelle tenebras nostras, illumina oculos nostros, vt non vmbras honorum, opum & deliciarum, quæ quasi præstigiæ in terra aciem mentis nostræ præstringunt, sed ipsos veros honores, opes & delicias, quas in cœlis di- A ligentibus te abscondisti & præparasti ab æterno, fixo obtutu intueamur, amemus & ambiamus. Amen.

Nota peccatum hebr. vocatur אָוֶן *auen*, quod multa significat, scilicet mendacium, vanitatem, iniquitatem, laborem, fatigationem, afflictionem, idolum, nihil & nihilum. Hæc enim omnia in se reuera habet, imò reipsa est peccatum. Rursum אָוֶן *auen* per crasin est און *on*, id est, dolor, nimirum peccatum in se contrahit paritque omnem dolorem. Insuper אָוֶן *auen* per crasin est אֵין vel אַיִן, id est, *en* vel *ain*, hoc est, *non*, siue negatio entis omnisque boni. Hoc enim est peccatum, vti iam ostendi. *Auen* ergo est *Benoni*, hoc est, peccatum est filius, imò & pater doloris.

Gentem.] Assyrios, qui vastent Samariam; & Vers. 15.
B Chaldæos, qui vastent Ierusalem, itáque totam Chananæam: huius enim terminus Aquilonaris est Emath, Meridionalis est torrens Ægypti; putà riuus ex Nilo deriuatus de eremo veniens, qui Iudæam diuidit ab Ægypto, & inter Rinocoluran & Pelusium in mare influit. Vnde alibi sæpe vocatur torrens Ægypti, aliquando torrens deserti, aliquando fluuius turbidus, id est, Nilus, quia ex eo oritur & profluit. ita S. Hieron. Remig. Ruper. Hugo, Lyra. & Arias. Alij tamé, vt Theod. Vatab. à Castro, per gentes solos Assyrios accipiunt: censent enim hic agi tantùm de Samariæ & decem tribuum excidio, atque alludi ad robur C & potentiam Ieroboam regis Israël, sub quo prophetauit Amos. Hisce enim verbis obterit eius animos & vires, de quibus dicitur 4. Reg. 14. 28. *Reliqua autem sermonum Ieroboam, & fortitudo eius qua præliatus est, & quomodo restituit Damascum & Emath Iudæ in Israël, nónne hæc scripta sunt, &c.* Et vers. 25. *Ipse restituit terminos Israël ab introitu Emath vsque ad mare solitudinis.* Huic præfidentiæ & robori Ieroboam & Israëlis opponit se Deus per Amos, dicens totidem verbis, sed antistrophis: Ecce ego adducam Assyrios qui vastent Israël, ab Emath vsque ad mare solitudinis, imò vlteriùs vsque ad riuum Ægypti, & tunc videbunt quàm infirma fuerit eorum firmitas, quàm D inane robur, quàm vana & falsa præfidentia, cum eorum virtus in debilitatem, gloria in contumeliam, iactantia in gemitus & lamenta transibit. Vtraque sententia ita concilianda est, vt dicamus Prophetam primariò agere contra Samariam & decem tribus, secundariò contra Ierusalem & Iudæos, vti initio capitis ostendi. Quænam sit Emath dixi vers. 2.

CAPVT SEPTIMVM.

SYNOPSIS.

Videt Amos Primò locustam depascentem terram Israël. Secundò ignem in illam immitti, sed vtramque plagam deprecans precibus suis auertit. videt Tertiò Deum deponere trullam suæ curæ & prouidentia, qua incrustare & conseruare solebat murum Israëlis, indéque Israëlem ruere in interitum. Rursum vers. 10. Amasias accusat Amos apud Ieroboam, quasi seditiosum, eique suadet vt in Bethel non prophetet; sed redeat in Ierusalem. Cui respondet Amos, se non esse Prophetam, sed armentarium, à Deo tamen iussum prophetare in Bethel, quod cùm impedire velit Amasias, ex Deo intentat illi vxoris stuprum, liberorum necem, expilationem, exilium, totique Israëli captiuitatem & excidium.

Verſ. 1.] Hæc oſtendit mihi Dominus Deus: & ecce fictor locuſtæ in principio germinantium ſerotini imbris, & ecce ſerotinus poſt tonſionem regis.

Verſ. 2.] Et factum eſt: cùm conſummaſſet comedere herbam terræ, dixi: Domine Deus propitius eſto, obſecro: quis ſuſcitabit Iacob, quia paruulus eſt?

Verſ. 3.] Miſertus eſt Dominus ſuper hoc: Non erit, dixit Dominus.

Vers. 1. ECce *fictor locuſtæ.*] Fictor, id eſt, figulus, plaſtes & formator locuſtarum: hoc enim ſignificat hebr. יוצר *ietſer.* Alij legerunt aliis punctis יֵצֶר *ietſer*, id eſt, figmentum, plaſma. Vnde Chald. vertit: *Ecce creatio locuſtarum.* Septuag. *Ecce fœtus locuſtarum.* Tigurina: *Ecce examen locuſtarum*, q.d. Vidi Deum quaſi plaſten, fingere & formare ingens examen locuſtarum, ipſúmque examen ab eo iam formatum & productum inuadere terram Iſraël. Solus Arias vertit: *fingens exactores.*

Porrò heb. גבי *gobe* ſignificat locuſtas, eò quòd eleuent & exaltent pedes, à rad. גבה *gaba*, id eſt, exaltauit: *gobe* ergo, quaſi dicat, gibboſi (& vt Itali dicunt *gobi*) cruribus. Iam *gobim* plurale, in regimine habet *gobe.* Eſt enim hic quaſi regimen genitiui, nimirum, *locuſtæ in principio*, id eſt, locuſtæ principij, hoc eſt, primi temporis germinantis: tunc enim locuſtæ teneram herbam & germen, quo mirè delectantur, depaſcentes, ingens ſatis campiſque damnum inferunt. Nota, Prophetæ non tantùm per verba, purà per locutionem internam, excipiebant & audiebant oracula Dei, ſed ſubinde etiam videbant ideas, vel ſpecies quaſdam oculis, aut potiùs imaginationi ſuæ obiectas, per quas quaſi per ſymbola edocebantur à Deo de futuris rerum euentis. Hæ enim ſpecies ſignificabant, & ſymbolicè repræſentabant res futuras, vel arcanas. Sic Ieremias c. 1. 11. & 13. vidit virgam vigilantem, & ollam ſuccenſam, per quæ ſignificabatur Nabuchodonoſor, qui quaſi virga percuſſurus, & quaſi olla accenſa cōbuſturus erat Ieroſolymam. Sic Ezechiel cap. 1. vidit currum cherubicum, quaſi ſolium glorioſum iudicis & vindicis Dei. Sic Iſaias c. 7. 20. vidit nouaculam acutam, quæ repræſentabat Aſſyrios, qui quaſi nouacula raſuri erant terram Iſraël. Pari modo Amos hic vidit fictorem quendam & plaſten, qui agmina locuſtarum fingeret & formaret, vti figulus fingit vaſa vel animalia ex luto. Iam fictor hic eſt Deus, qui omnium animalium rerúmque eſt creator & plaſmator: hoc enim ſignificat hebr. יצר *ietſer.* Hic ergo examina locuſtarum, id eſt, innumeros milites Aſſyrios producit, & per turmas educit, vt terram decē tribuum depaſcantur & deuaſtent. Locuſta enim habet ſpeciem militis armati, volentis in ſilire in hoſtem. Similes locuſtas vidit Ioël cap. 1. 4. & 5. Ioannes Apocal. cap. 9. 1. & 2. vbi multa de iis dixi, quæ proinde hic non repetam. Porrò Lyran. Clarius, Vatab. & Arias, locuſtas hic propriè accipiunt, quaſi Deus famem & ſterilitatem, ex frumenti corroſione futura à locuſtis, minetur Iſraëli. hoc non eſt improbabile: ſub his tamen potius ſymbolicè intelligit Aſſyrios, qui populum corroſe-

A runt, id eſt, occiderunt, vel captiuarunt. Vnde Propheta eius clade ingemiſcens, ait verſ. 2. *Domine Deus propitius eſto, obſecro: quis ſuſcitabit Iacob, quia paruulus eſt?* id eſt, ad paucitatē redactus. Ita S. Hieron. Theodor. Remig. Rupert. Haymo, Dion. & alij paſſim.

Moral. Deus fingit pœnã commĕſam culpæ.

Moraliter nota τὸ *fictor*, ſignificare Deum artem & curam ſuam intendere in locuſtis efformandis, ſicut figulus omnem cogitationem & induſtriam adhibet in excogitando & effingendo vaſe figulino. In hiſce enim animalculis elucet ars & potentia diuina, *nec in vllo magis quàm in his tota natura eſt*, ait Plinius lib. 11. c. 2. Nimirum locuſtæ, apis, muſca, &c. ſi naturam, organa, membráque B omnia ſpectes, magnum mirúmque eſt Dei opus & artificium: ſin vſum conſideres, multo eſt malus. Nam Deus quaſi mirus artifex, locuſtas & muſcas ita fingit & format, vt per eas domet tyrannos & reges potentiſſimos (vti Pharaonem) ac grauiſſima eis inferat ſupplicia. Hoc eſt quod ait per Ieremiam cap. 18. 11. *Ecce ego fingo contra vos malum, & cogito cōtra vos cogitationem: fingo*, id eſt, excogito & formo ita appoſitè, vt malum & pœna ad amuſſim culpæ veſtræ reſpondeat, eámque ſuo modo & modulo adæquet: ſicut iudex excogitat ſupplicium ſceleri latronis congruum & commenſum. vide Tertul. lib. 1. contra Marc. c. 14. Sciant ergo coloni, ſciant ciues, cùm grando vuas percutit, cùm aurugo ſegetes afflat, cùm C tonitru & fulmen agros lædunt, cùm locuſtæ, erucæ, bruchi, &c. ſata depaſcuntur, ea à Deo immitti. Deus enim horum omnium eſt factor & fictor. Quocirca ignis, grando, nix, glacies, ſpiritus procellarum faciunt verbum eius, vt ad eius nutum feriant peccatores. Itaque procellis hiſce & creaturis non indignentur mortales, vti faciūt ſtolidi canes, qui lapidem quo appetiti ſunt inſectantur & mordent, non hominem iacientem, ſed ad creatorem & vindicem, qui eas fingit & format, oculos conuertant: ab eo veniam & indulgentiam ſcelerum humili confeſſione efflagitent. Qui enim ipſi obſtrepit & obmurmurat, maiorem in ſe eius iram prouocat. *Nam cum culpa ſua feriri ſe denegat, quid aliud quàm iuſtitiā fe-* D *rientis accuſat*, ait S. Greg. lib. 32. mor. c. 5. Cogitet ergo illud S. Pauli Rom. 9. 20. *Nunquid dicit figmentum ei qui ſe finxit: Quid me feciſti ſic?*

In principio germinantium ſerotini imbris.] Id eſt, in principio veris, cum omnia germinare ſolent per imbrem ſerotinum, id eſt, vernum. Heb. *in principio cum aſcenderet ſerotinus*, ſcilicet imber vernus, qui prima educit & creſcere facit germina. Maturinus enim imber Hebræis eſt, qui manè, id eſt, tempore ſementis depluit in Octobri, vt ſemina riget, ſoluat, & radicet in terra. Serotinus eſt, qui ſerò, id eſt, tempore ariſtarum & meſſis depluit in vere, vt ariſtas granis impleat, fœcundet & maturet. Aut potiùs, hunc ſerotinum ex- E plicat, dum ſubdit: *Et ecce ſerotinus poſt tonſionem regis*, q.d. Serotinum imbrem intelligo eum, qui poſtquam prima herba & gramina luxuriantia detonſa eſſent pro fœno, ad alendos equos regios, depluit, facitque vt detonſa herba repullulaſſet & retoreſceret, ac in culmos ſpicáſque euaderet. Senſus eſt, q.d. Deus has locuſtas, id eſt, Aſſyrios finxit & emiſit in terram Iſraël tempore verno, id eſt, illo quo res Iſraëliticæ à cladibus reſpirare, vernare, proſperari, & in ſegetem ingentem creſcere incipiebant, adeo vt Iſraëlitæ regi Aſſyriorum monarchæ tam potenti rebella-

re auderent, ita S. Hieron. Pro *serotinus* hebr. est לֶקֶשׁ *lekesc*, quod propriè significat imbrem serotinum: hûc enim significat מַלְקוֹשׁ *malcosc*, vti omnes Hebræi fatentur, quod ab eadem radice descendit, imò idem est cum *lekesc*. Pagn. tamen *lekesc* vertit, *herba serotina*; Tigurina, *herba renascēs & repullulans*: per quam Vatab. accipit fœnum autumnale, siue *cordum*, putà herbam quæ in pratis, postquam illa falce demessa sunt, succrescere solet, éstque apprime commoda ouibus; sicut vice versa fœnum vernum commodum est equis. q.d. Locusta hæc inuolauit in fœnum autumnale quo pasci solent oues, illúdque depasta magnam famem & cladem intulit ouibus. Alij, vt Clarius, meliùs per herbam serotinam accipiunt, non autumnalem, sed vernam, eam nimirum, quæ post primam graminis luxuriem & copiam resecta ad alimentum equorum regiorum mox repullulauit, ac in spicas & culmos succreuit: & sic hæc versio cum nostra in idem redit. Sensus enim est q. d. Deus finxit locustas in principio germinationis, quæ post demessionem in pabulum equorum regiorum factam, rursum imbre serotino repullulauit in culmos; ac tunc illum inuadens locusta radicitus depasta est.

Allegor. S. Cyril. in Zachar. c. 10. & S. Hieron. in Iob. 28. pluuia matutina fuit lex vetus data per Mosen, qua semina iacta per Patres legis naturæ germinabant: serotina verò est lex noua data per Christum, qua semina legis veteris germinantia maturuerunt, & ad perfectionem perducta sunt.

Et ecce serotinus post tonsionem regis.] Ita legendum cum Romanis, non, *post tonsorem gregis*, vti legunt nonnulli: sicque explicāt q.d. Locustæ hæ de more eo tempore enatæ sunt, quo depluente imbre serotino segetes (quas depascuntur) succreuerunt, & quo pariter tonderi solent oues, scilicet sub æquinoctium vernum, *in quo oues neque frigus, si lanam detraxeris, neque æstum, si nondum detonderis, sentiant*, ait Columella lib. 7. c. 4. Verùm legendum est, *post tonsionem regis* nō *gregis*. Hoc enim significat Hebr. אַחַר גִּזֵּי הַמֶּלֶךְ *achar ghizzi hammelech*. Secundò, Septuag. pro ז legentes affine ג, scilicet pro גִּזֵּי *ghizzi* גּוֹג *gog*, vertunt: *Et ecce bruchus vnus Gog rex*, vel vt Complut. *in Gog regem*. nam pro אַחַר *achar*, id est, *post*, legerunt אֶחָד *achad*, id est, *vnus*, atque *lekesc*, quod prius verterant *serotinus*, æquè ac noster & alij, hic vertunt *bruchus*: fortè pro *lekesc*, legerunt לֵקֵק *lekec*, id est, ligurio, qui omnia lambit & lingit, qualis est bruchus. Videntur ergo Septuag. bruchi innumerabilem multitudinem, Gog gēti sæuissimę comparasse, quæ terram Iudæam vastatura describitur, ait S. Hieron. Septuag. sequitur Arabicus Antiochenus, qui vertit: *Ostendit mihi Dominus, &* (quod) *ipse veniens cum pullis* (paruulis) *locusta, adueniens, currens. Et hæc est quæ iuit in terram Og regis Basan, ad comedendum herbam eius.* Et vicinius Arabicus Alexādrinus: *Locustæ congregata est, & efferuet* (ebullit) *de valle prima in principio hyemis, & ignis venit in fine æstatis: & ipse est Gog rex.* Tertiò Aquila pro *ghizzi* perperam legens עֲזָא *aza*, id est, *Gaza*, vertit: *Ecce serotinus post Gaza regem.* Quartò, S. Hieron. in comment. vertit: *Ecce post serotinum tonsor* (siue *tonsura*) *regis*, sicque explicat: *Ostendit*, inquit, *Dominus Sennacherib regem Assyriorum cum infinita exercitus multitudine, instar locustæ vniuersa tondentis esse venturum in principio imbris serotini, quando cuncta virent & cunctarum rerum abundantiam pollicentur. Has autem locustas, quæ primo vere populabant, bruchus innumerabilis sequebatur, qui veniebat post imbrem serotinum, & appellabatur tonsor, vel tonsura regis, eo quòd vniuersa vastauerit. Hunc tonsorem Isaias c. 7. 20. acutam nouaculam vocat, & statim explicat vocátque regem Assyriorum: nouacula igitur & tonsor regis, exercitus Chaldæorum est, qui in modum bruchi vniuersa populatus est.* Locusta ergo est Sennacherib cum suis agminibus; post quem sequitur bruchus, id est, Nabuchodonosor cū suis, qui relicta à Sennacherib vastauit. Ita & Theod. Remig. Haymo, Alber. & Hugo. Aliter Rupert. & Ribera: Locusta, aiunt, est Salmanasar, qui decem tribus vastauit: bruchus est Sēnacherib, qui duas tribus afflixit; sed orante Ezechia rege, per angelum cæsa sunt eius castra. Verùm hæc omnia propriè ad decem, non ad duas tribus spectare, colligitur Primò ex eo, quòd in Bethel, quæ erat decem tribuum, prophetabat Amos. Vnde vers. 13. ab Amasia inde iubetur egredi, & pergere ad duas tribus. Secundò, quia vers. 9. in tertia plaga comminatur regi Ieroboam & Israëli excidium: ergo prima vel secunda plaga nequeunt referri ad Sennacherib, qui duas tribus post excidium Ieroboam, & Israëlis afflixit. Tertiò, quia duas priores hasce plagas à se intentatas Deus placatus precibus Amos suspendit & remisit. Constat autem cladem à Salmanasar & Nabuchodonosor reipsa Iudæis fuisse inflictam, non autem suspensam, eámque fuisse integram & extremam. nam Salmanasar decem tribus, Nabuchodonosor duas euertit & abduxit. Denique in Hebr. & Latinis codicibus non habetur: *& ecce post serotinum tonsor regis*, vt legit S. Hieron. sed vice versa τὸ *post* transponitur, dicitúrque: *Et ecce serotinus post tonsionem regis*. quæ verba sensum S. Hieron. non admittunt, sed elidunt: significant enim serotinum imbrem non ante, sed post detonsam & demessam à ministris regis, pro eius equis, herbam, eam fecisse repullulare, ac tum in eam inuolasse locustam, vt eam depasceret, eo sensu quem iam subiungo.

Dico ergo, hęc tantùm ad decem tribus spectare. Illarum enim tres clades ab Assyriis inflictas, sibi ordine succedentes, totidem visionibus præuidit ac prædicit hic Propheta. Vnde ter repetit: *Hæc ostendit mihi Dominus.* Prima, quam hic describit, inflicta fuit à Phul, qui primus è regibus Assyriorum Israëlem inuasit. Huic ergo singulæ huius prophetiæ & visionis partes ex æquo respondent. Propheta eas concisè enarrat, aut potiùs conuoluit. Accipe eas explicatas & adaptatas. Vidit Amos 1. herbam primò germinantem & luxuriantem: illa significabat res Israëlis efflorescentes. 2. vidit eam tonderi & demeti à Rege: hic est Benadad rex Syriæ, qui valde afflixit Israëlem, eiúsque opes totondit & demessuit. 3. vidit *serotinum post tensionem regis*, hoc est, vidit herbam à rege Benadad demessam, per imbrem serotinum, id est, subsequentem repullulare & reflorescere. Id factum tempore Amos, per Ieroboam filium Ioas regem Israël, qui suo robore, & armis res Israëlis afflictas restituit, vt patet 4. Reg. 14. 25. Inde 4. vidit Amos in herbam repullulantem inuolare locustas à Deo formatas, eámque depasci. Id factum per Phul regem Assyriorum, qui regnum Israëlis restauratum & restitutum à Ieroboam, inuasit magno exercitu, regnante in Israële Manahem, sub finem regni Oziæ regis Iuda.

Iuda. 5. Amos præuidens hanc locustarum, id est, Assyriorum irruptionem, precatur Deum, vt cladem hanc ab Israële auertat: precatur & impetrat. *Misertus enim Dominus super hoc, dixit: Non erit.* Id ita contigisse patet: nam Manahem ex tributo quinquaginta siclorum singulis capitibus indicto, dedit Phul mille talenta argenti, quibus acceptis Phul *reuersus est, nec moratus in terra*, vt dicitur 4. Reg. 15. 20. ita à Castro quoad rem, licèt in modo non tam explicatè, nec tam adæquatè.

VERS. 2. *Et factum est cùm consummasset* (locusta) *comedere herbam terræ.*] *Cum consummasset*, id est, cœpisset consummare: significatur enim actus inchoatus, non perfectus. Sic dicitur Lucæ c. 2. 21. *postquam consummati* (id est, cœpti sunt consummari) *dies octo*, id est, die octauo. Sensus est. q. d. Cum in visione vidissem locustarum agmen incipere depascere terram Israël, adeo vt videretur eam omnino depasturum, & intellexissem à Deo per hoc significari, quod exercitus Phul, & Assyriorum planè expilaturus & vastaturus esset terram Israël, *dixi* ego Amos, tantam Israëlis vastitatem futuram præuidens, & ingemiscens: *Domine Deus propitius esto obsecro*, miserere Israëlis tui ita affligendi, & atterendi, eiúsque expilationem & stragem tantam auerte. Causam subdit: *Quis suscitabit Iacob, quia paruulus est? paruulus*, scilicet primò, numero, id est, paucus. Secundò, robore, quia infirmus & inualidus. Tertiò, opibus, quia pauper & miser. Sensus est: Quis eriget Iacob, id est, Israëlem, si permittas Phul cum atterere, exhaurire & accidere? q. d. Nisi auertas, ô Domine, hasce strages Phul, populus Israël ab eo ita accidetur & minuetur, ita fiet paruulus, id est, paucus, & modicus, vt instaurari nequeat, sed intereat & pereat. ita S. Hieron. Dicit, *paruulus est*, non quod iam esset, nam iam Israël per vires & arma Ieroboam recreuerat; sed *est* ponitur pro *erit*. Dicit tamen *est*, quia in symbolo locustarum terram depascentium, iam eum paruulum, id est, certò expilandum & atterendum videbat Amos.

VERS. 3. *Et misertus Dominus dixit: Non erit.*[Hæc plaga locustarum quam vidisti. q. d. Ego exoratus tuis & aliorum Prophetarum precibus, plagam hanc à me comminatam reuoco, faciámque vt non veniat locusta, id est, Phul, qui vastet terram Israël. Ita contigit: quia vastationem imminentem auertit & redemit Manahem rex Israël, dando Phul mille talenta argenti, vti superiùs dixi. Hic verum est istud Themistoclis apud Plutarch. in Apophtheg. *Perijssemus pueri, nisi perijssemus.* Perditus enim ad Deum confugiens, ab eo salutem & omne bonum impetrat; vti impetrauit Themistocles eaul, & profugus à Xerxe rege Persarum, nuper hoste suo, cum eius opem implorans, ab eo magnis donis ornatus & ditatus est. Ita hic perditio Israëlis præuisa à Propheta, mouit eum ad ardentes preces, quibus illi veniam opémque, ac dona Dei conciliauit.

Vers. 4.] Hæc ostendit mihi Dominus Deus: & ecce vocabat iudicium ad ignem Dominus Deus: & deuorauit abyssum multam, & comedit simul partem.

Vers. 5.] Et dixi: Domine Deus quiesce, obsecro: quis suscitabit Iacob, quia paruulus est?

A *Vers. 6.*] Misertus est Dominus super hoc: Sed & istud non erit, dixit Dominus Deus.

Hæc ostendit mihi Dominus.] Hæc est secunda ostensio Dei, & visio Prophetæ, qua vidit Deum iudicem mittere ignem in terram Israël, qui priùs abyssum, id est, molem magnam aquarum absumpsit; deinde partem terræ selectam; ac pari modo reliqua omnia cōbussisset, nisi Amos precibus suis iram ignémque Dei stitisset & repressisset. Hoc est enim quod ait: *Et ecce vocabat iudicium ad ignem Dominus.* Arabicus: *Vocauit in iustitia igneam.* Syrus: *Vocauit ad iudicandū in igne*, per ignem. sic & Septuag. Est prosopopœia. Tribuit enim Deus hic iudicio personam quasi Iudicis, aut lictoris, q. d. Deus iudicium, id est, sententiam suæ cōdemnationis & vltionis quasi iustum vindicem mittet ad ignem, quasi ad tormentum; vt scilicet ignem excitet, eóque consumat terram Israël; & deuoret *abyssum multam*. Tigurina *abyssum profundam*. Pagnin. *Voraginem magnam*; id est, populi, domorum & opum immensitatem; *& partem*, id est, portionem selectam & hæreditariam. vnde Chald. vertit, *hæreditatem*. q. d. Deus sæpius varijs supplicijs corripuit Israëlitas, at cùm vidit illos non resipiscere, decreuit tandem rem ad ignem reducere, & obduratos concremare. ita Emmanuel, Mariana & alij.

VERS. 4. B

C Secundò, Hebr. לָרִב *larib*, sic verti potest cum Tigurina & Aria: *Et ecce vocans ad litem*, vel *ad iurgium in igne Dominus.* q. d. Deus iuridicè citauit, & in ius ad suum tribunal vocauit terram Israël, prouocans ad ignem; atque illi litem intēdit, vt ageret eam ream ignis, & ad incendium damnaret. Tertiò, Vatab. vertit: *Et ecce vocabat Dominus ad litigandum cum igne.* q. d. Vocabat Dominus ad sese angelos ministros iustitiæ suæ, vt iudicio suo damnatos plecterent igne, hoc est incendio magno abyssum multam, id est, multam terræ regionem, & partem, scilicet regiorum prætorum absumerent.

Quæres, quodnam fuit hoc iudicium ignis? D Resp. Lyran. & Vatab. Deum immisisse in terram Israël ignem propriè dictum, aut vt alij ingentem solis ardorem, qui abyssum, id est, mare Galilææ siccaret, ac magnam frugum fructuúmque partem torreret & perderet. Tale fuit incendium quod sub Phaëthonte rege contigit tēpore Moysis, vti notat Euseb. in Chron. de quo multa fingunt & fabulantur Poëtæ. Incendium Phaëthōtis quod.

Audi Ciceronem lib. 3. officior. *Phaëthonti, inquit, filio Sol facturum se esse dixit quicquid optasset: optauit vt in currum patris tolleretur: sublatus est; atque is antequam constitit, ictu fulminis deflagrauit. Quanto melius fuerat in hoc promissum patris non esse seruatum?* Hinc dictus est Phaëthon, Ἀπὸ τῦ φάος, id est, à luce, & αἴθω, id est, vro, ait Seruius in illud Æneid. 5.

E

Auroram Phaëthontis equi iam luce vehebant.

Et Ouid. 2. Metamorph. fusè fabulam enarrans ait:

Tum verò Phaëthon cunctis è partibus orbem
Aspicit accensum, nec tantos sustinet æstus:
Et mox arbitrio volucrum raptatur equorum.
Sanguine tum credunt in corpora summa vocato
Æthiopum populos nigrum traxisse colorem.
Tum facta est Libye raptis humoribus æstu
Arida.
Arsit & Euphrates, Babylonius arsit Orontes.

Æstuat

Æstuat Alphæus, ripa Spercheïades ardent:
Quodque suo Tagus amne vehit, fluit ignibus aurum.

Et inferiùs Iouem fulmine afflantem Phaëthontem ita pingit:

Intonat,& dextra libratum fulmen ab aure
Misit in aurigam, pariterque animaque rotisque
Expulit,& sæuis compescuit ignibus ignes.
At Phaëthon rutilos flamma populante capillos
Voluitur in praeceps, longóque per aëra tractu
Fertur.

Hoc est quod pater ei prædixerat:

Phaëthon pœnam pro munere poscis.

Secundò, Arias per ignem accipit pestem, quam ait Deum immisisse Israëli, quæ abyssum, id est, magnam populi multitudinem, & partem optimatum & principum absumpserit.

Tertiò, S.Hieron.Remig.Ruper. Hugo & Ribera, censent post eladem decem tribuum prima visione Amos præsignificatam, hac secunda eius visione præsignificari cladem duarum tribuum,& excidium ac incendium Ierosolymæ infligendum à Nabuchodonosor & Chaldæis. nam cap. præcedenti vers. 1. & 2. significauit Amos, se non tantùm contra Samariam & decem tribus, sed etiam contra Sionem & duas tribus prophetare. Hæ enim deuorarunt abyssum, id est, ingentem populi multitudinem & opum, quæ erat Ierosolymæ (ipsa enim erat quasi abyssus & Oceanus hominum) ac partem, id est, templum: hoc enim erat pars & hæreditas Dei, æquè ac vrbis sanctæ. Sed huic expositioni obstat Primò, quòd hoc capite directè contra decem tribus, non contra duas vaticinetur Amos, vti ostendi vers. 1. Secundò, quòd Amos orans hanc cladem precibus suis auerterit: constat autem eum non auertisse excidium Ierosolymæ. Hoc enim de facto contigit, vtbique re ipsa inflictum est. Dices, Amos suis precibus impetrauit, vt hoc excidium sarciretur, scilicet vt Iudæi post 70. annos Babylone redeuntes testaurarent Ierusalem. Resp. id non sufficit. Nam Deus flexus precibus Amos, dixit: *Sed & istud non erit;* quæ verba significant plagæ non restaurationem, sed omnimodam cessationem & reuocationem. q.d. Plaga hæc à me comminata non eueniet, retinebo eam, ignem quem comminatus sum non immittam.

Quartò ergò & genuinè, iudicium hoc ignis in Israëlem exercuit Deus per Teglathphalasar regem Assyriorum, qui post Phul quasi ignis ingenti ardore & ferocia inuasit Israëlitas, atque abyssum multam, id est, innumeram turbam populi, putà tribus Ruben,& Gad, ac dimidiam tribum Manasse humiliore loco trans Iordanem, quasi in abysso sitas, insuper partem illam insignem Israëlis cis Iordanem positam, putà tribus Nephthalim, Aser & Zabulon, abduxit in Assyrios, 4. Reg. 15. 29. qui reliquas omnes pariter abduxisset, ac Samariam eum regno Israël euertisset, ni Deus flexus precibus Amos eius ardorem inhibuisset, ac reliquias Israëlis conseruasset. ita à Castro.

Mysticè, Christus Iudex vocabit iudicium ad ignem, id est, ignem ad iudicium, per hypallagen, vt ignis quasi lictor ipsi in die iudicij assistat, & damnatos ab ipso comprehendat, & conuoluat in tartara, iuxta illud psal. 96. 3. *Ignis ante ipsum præcedet, & inflammabit in circuitu inimicos eius.* Et psal. 49. 3. *Ignis in conspectu eius exardescet, & in circuitu eius tempestas valida.*

[Margin: Vocare iudicium ad ignem quid]

Audi S.Gregor. 33. Mor. c. 6. *Iudicium*, ait, *ad ignem vocatur, cum iustitiæ sententia ad pœnam iam æternæ concremationis ostenditur. Et multam abyssum deuorat, quia iniquas atque incomprehensibiles hominum mentes concremat, quæ nunc se hominibus etiam sub signorum miraculo occultant. Pars autem domus Domini comeditur, quia illos quoque gehenna deuorat, qui nunc quasi in sanctis actibus de electorum numero se esse gloriantur.*

Vers. 7.] Hæc ostendit mihi Dominus: & ecce Dominus stans super murum litum,& in manu eius trulla cæmentarij.

Vers. 8.] Et dixit Dominus ad me: Quid tu vides Amos? Et dixi: Trullam cæmentarij. Et dixit Dominus: Ecce ego ponam trullam in medio populi mei Israël: non adiiciam vltra superinducere eum.

Vers. 9.] Et demolientur excelsa idoli, & sanctificationes Israël desolabuntur: & consurgam super domum Ieroboam in gladio.

Hæc ostendit mihi Dominus.] Est hæc tertia huius capitis visio, qua Propheta videt Deum quasi cæmentarium stare cum trulla in manu, qua murum Israëlis oblinere & incrustare solebat, pertæsum iam scelerum Israëlis, deponere trullam, vt significet se curam & tutelam Israëlis, qua eum suis legibus, fide & cultu quasi muris, quos sua ope & defensione quasi trulla & calce oblinere & roborare solebat, ob eiusdem idololatriam & crimina deponere & abiicere; itáque eum resignare, & tradere Assyriis, qui eum ferro flammáque vastent. ita S.Hieron.Remig.Haymo, Hugo, Lyran. Ribera, Ferrandius in vision. c. 33. & alij. Vbi nota, maximæ Dei iræ pœnæque signum esse, cùm ipse à Repub. vel ab anima cuiusque abit, eam deserit & derelinquit: hoc enim ipso tradit eam hostibus, vtpote quibus illa sine Dei auxilio resistere nequit. VERS. 7.

Super murum litum.] Ideóque pulchrum aspectu & firmum robore. Hinc & Aquila, ait S.Hieron. vertit ἀδάμαντος, id est, stagnaturam, vel inunctionem, aut illituram, qua murus stagnatur, id est, inungitur, illinitur, incrustatur à cæmentario per trullam. Theodotion vertit τηκόμενον, id est, tabescentem. Hinc & Rupertus putat, Amos hic prædicere excidium Ierosolymæ per Titum & Romanos. Verùm obstat quod sequitur: *Et demolientur excelsa idoli.* Tempore enim Titi Iudæi non coluerunt idola. Agit ergo Amos de excidio Samariæ, post quinquaginta circiter annos futuro sub Hosee, anno sexto Ezechiæ regis Iuda.

Nota, murus litus est qui calce illinitur & incrustatur, non tantùm vt sit elegantior, sed etiam, idque magis, vt perseueret firmior contra nimbos & procellas. Muri enim malè illiti procellis quassantur, finduntur, & tandem in ruinam eunt, iuxta illud Ezech. 13. 11. *Dic ad eos qui liniunt absque temperatura quod casurus sit: erit enim imber inundans.* Trulla est instrumentum quo fabri lapides in fabrica componunt, ac calcem è vase hauriunt, & muro iniiciunt illinúntque. Murus ergo illitus trulla Dei, significat Israëlem dum à Deo oblinebatur

batur & incrustabatur, id est; tegebatur, roborabatur & protegebatur, stetisse integrum & inuictum contra omnes hostium insultus. Porrò trulla in manu Dei stātis super, id est, iuxta, prope (sic enim dicitur Lucæ 4.38. *stans super*, id est, iuxta *illam, imperauit febri*) murum, significat peruigilem iugémque Dei in tuendo Israële curam ac prouidentiam. Sicut enim cæmentarius cum trulla astat parieti, ex quo pluuia calcem deiicit, vt damna ruináſque omnes impacta trulla sarciat; ita pariter Israëli ab olim hucusque astitit Deus: sed iam offensus, & quasi desperans de restauratione tam ruinosi muri, id est, Israëlis, ponit abiicítque trullam suæ curæ & protectionis, sinítque eum ruere in interitum. Vnde ait: *Non adiiciam vltrà superinducere*, superlinere trulla & incrustare. Hebr. *Non adiiciam vt pertranseam eum*, scilicet eum oblinendo, sarciendo & roborando. q.d. Non pertransibo illum impunè sed puniam & occidam eum. Sic enim ait cap. 8.5. *Non adiiciam vltrà vt pertranseam eum*. Deus enim sua clementia, condonatione & gratia, quasi calce oblinit tegitque peccata, iuxta illud psal. 31.1. *Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata.* hebr. *Beati dimissi præuaricatione, & tecti, vel operti peccato*. Cùm verò Deus calcem & trullam ponit, sinit peccata cum peccatoribus quasi aperta & hiantia, vt pateant pluuiæ & nimbis, id est, diuinæ vindictæ ac hostibus, à quibus deiiciuntur & aguntur in ruinam. Ita hic Deus ponens trullam Israëlis, hoc ipso eum tradidit Assyriis. Significatur ergo hac depositione trullæ, vltima Israëlis derelictio & strages, ac extremum excidium illi infligendum à Salmanasar anno sexto Ezechiæ regis Iuda. Vnde symbolicè Clarius, per trullam & calcem accipit flagella & clades Israëli impactas à Deo, vt resipisceret, & rectus in fide cultúque Dei consisteret. Has iam deponit Deus, quia eum obduratum & impœnitentem statuit omnino deserere, & hostili ferro igníque tradere & resignare.

Secundò, pro *trulla* hebr. est אֲנָךְ *anac*, quod hic tantùm reperitur. Rabbini & hebraizantes moderni vertunt *perpendiculum plumbeum*, vel stanneum, aut *normam & amussim*, ad quam fabri ædificare solent, vt recta, æqualis & commensa sit fabrica & muri. ita R. Dauid, Lyran. Pagn. Arias; Vatab. vnde vertũt: *Ecce Dominus stans super murum perpendiculi, & in manu eius perpendiculum:* vel vt Tigurina: *Ecce Dominus constitit super murum ad normam extructum, & habebat normam in manu sua.* Quod eodem sensu, quem iam de trulla dedi, accipi potest. q.d. Dominus ponit, id est, deponit perpendiculum, ad quod ædificare & restaurare solebat murum Israëlis, hoc est, Dominus deponit reip. & regni Israëlis curam, sinítque illud ruere. Alij tamẽ, vt Vatab. & Arias, per perpendiculum accipiunt Dei iudicium, & iustæ vindictæ mensuram. q.d. Deus pro circulo, & curuatura suæ misericordiæ, applicuit Israëli perpendiculum suæ iustitiæ, vt eum ex æquo pro sceleribus puniat, vt deinceps non misericordiret ei parcat, sed iustè eum plectat. vnde Chald. vertit: *Ecce Dominus consistit super murum iudicij, & coram illo erat iudicium. Et dixit Dominus: Quid tu vides*
Vers. 8. *Amos? & respondi, iudicium. Dixit ergo Dominus ad me: Ecce ego iudicium exercebo in medio populi mei Israël, non addam vltrà vt dimittam eis.*

Tertiò, Symmach. Syrus, & Septuag. pro *trulla*, hebr. *anach*, vertunt *adamantem*. Aiunt enim: *Et stabat super murum adamantinum, & in manu eius adamas. Et dixit Dominus ad me: Ecce ego impono adamantem in medio populi mei Israël.* Hebr. enim *anach* nonnulli deducunt à radice נָכָה *nacha*, id est, percussit, vt *anach* sit idem quod *percussor*, qui scilicet alia omnia percutit & confringit, ac à nullo alio percutitur & confringitur, qualis est adamas. Hinc adamas symbolum est duri iudicij, ac rigidæ, irreuocabilis & ineuitabilis vindictæ, æquè ac perpendiculum, de quo iam dixi. Idem significat sartago ferrea, quam vidit Ezechiel cap. 4.3. scilicet firmum Dei decretum euertendi Ierusalem. Hoc enim opponit hic Israëli in sceleribus suis obfirmato & obdurato. Vnde Arabicus Alexandrinus vertit: *Ostendit quasi hominem stantem super arcem de lapide adamantino, & in manu eius lapis ex eo: & ego prosecto hunc lapidem in medio populi mei Israël, & non addam requirere eum, & peribit subsannatio.* Quare mirum est Arabicum Antiochenum pro adamante vertere *legem*, sensúmque dare contrarium. Sic enim vertit: *Et ecce ipse murus stans super respicientes. Et dixit mihi Dominus: Quid est hoc quod vidisti? Et dixi: Est lex. Et dixit Dominus mihi: Ecce ego confirmo legem in medio populi Israël, & non adiiciam declinare ab eo.*

Adamas symb. est Dei decretum rigidum.

Sensus ergo est q. d. Etiamsi animus, æquè ac murus Israëlis & Samariæ, sit durissimus & adamantinus, ego tamen vt adamas longè durior & fortior, eum confringam & conteram. Significat ergo adamas, cuilibet potentiæ etiam adamantinæ oppositam esse Dei omnipotentiam, & vindictam quouis adamante fortiorem, iuxta illud Zachar. 7. 12. *Et cor suum posuerunt vt adamantem, ne audirent legem & verba, &c. & facta est indignatio magna à Domino exercituum, &c. Et dispersi eos per omnia regna quæ nesciunt, & terra desolata est.* ita Fernandez in vision. c. 33. Simili modo Ezechiel c. 3. vers. 7. cùm audisset à Deo: *Domus Israël attrita fronte & duro corde* est, audit illico: *Ecce dedi faciem tuam valentiorem faciebus eorum, & frontem tuam duriorem frontibus eorum: vt adamantem & vt silicem dedi faciem tuam.* Malo enim nodo malus quærendus est cuneus, & mens ac facies adamantina adamantino malleo contundenda est. ita Theodot. Rursum, adamas significat rigidos, & ad misericordiam inflexiles sæuósque Assyrios. Hos enim imposuit Deus Israëli quasi malleos adamantinos, vt eum contunderent. Sic Ouidius lib. 4. Metamorph. dicit inferni aditus clausos esse adamante, vel vt Virgil. 6. Æneid. columnis adamantinis. Et Statius lib. 7. regias Martis fores obserat adamante; ac Horatius Marti dat loricam adamantinam, id est, inuictam & omnia vincentem. Vide quæ de adamante dixi Ezech. 3. vers. 9.

Audi & S. Hieron. hic ex Xenocrate: *Adamas, ait, sui nominis lapis est, quem nos indomitum possumus appellare, eo quòd 1. nulli cedat materiæ, ne ferro quidem. Nam si ponatur super incudem, & grauis ictu feriatur mallei, antea incus & malleus vulnus accipiunt, quàm adamas conteratur. 2. Cùm ignis omnia domet & vniuersa metalla consumat, reddit adamantem duriorem, vt ne paruulum quidem angulum vis nimij ardoris obtundat. 3. Vidi & in auro adamantem magnitudine milij, cúmque vicinum consumatur aurum longo vsu ac nimia vetustate, solus adamas non atteritur. 4. Nulla lima imminui potest, sed è contrario limam terit, & quicquid atterit, lineis sulcat. 5. Hic lapis durissimus & indomabilis, solo hircorum cruore dissoluitur, & missus in calidum*

dum sanguinem perdit fortitudinem suam (hoc tamen alij negant , vti dixi Ezech. 3.) 6. *Est autem paruus & indecorus, ferrugineum habens colorem , & splendorem crystalli.* 7. *Quatuor adamantis genera describuntur. Primus est Indicus: secundus Arabicus: tertius Macedonicus: quartus Cyprius , pro qualitate regionum plus vel minus duritiem possidentes.* 8. *Dicitur quoque in electri similitudinem venena deprehendere, & maleficis resistere artibus.* Deinde hæc symbolicè applicans Christo : *Talis , ait , est Dominus & Saluator , qui cùm in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo , sed semetipsum exinaniuit, &c. factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis. De quo Isaias scribit* c. 53. *Non est species illi, neque decor : vidimus eum, & non erat pulchritudo : despectum & nouissimum hominum, virum dolorum, & scientem ferre infirmitatem. Hic stat super murum adamantinum , id est, super sanctos & Apostolos suos, quibus donauit vt & ipsi adamantes vocarentur , & à nullo superati dicerent: Quis nos separabit à charitate Christi? tribulatio? an angustia? an persecutio? an fames? an nuditas? an periculum? an gladius? Certus sum , quia neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque instantia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare à charitate Dei, quæ est in Christo Iesu Domino nostro. Petrus quoque qui erat fortissimus adamas, portæ inferorum non præualuerunt aduersus eum* (hac de causa Pontifices Romani gestant crucem ex adamante, vt moneantur crucis Christi & S. Petri, ac vtriusque fortitudinis adamantinæ, eámque imitentur.) *Hic vir & Dominus qui stat super murum adamantinum, habet in manu sua adamantem , quia nisi Dei teneatur manu & illius valletur auxilio, omnem perdit fortitudinem , dicente Domino in Euang.* Ioan. 10. *Nemo potest rapere de manu patris mei. Et in tantum robustus est, vt dicatur ad eum : Si transieris per ignem , flamma non comburet te,* Isaiæ 43. *quantóque magis tentationibus cæditur, tanto fortior fit. & pro nomine saluatoris inter flagella lætatur. Cúmque à nullo superari queat, solo mortifera libidinis calore dissoluitur. Hæc enim sanguinis hircorum & ipsius hirci dicitur esse natura , vt sit ad libidinem calidissimus , & quod ignis edomare nequeat , solus illius dissoluat cruor. Ponit ergo Dominus huiusmodi adamantem in medio populi sui Israël , &c. vt omnia hæreticorum mysteria, domúmque Ieroboam , qui primus populum Dei separauit, percutiat gladio atque subuertat.*

S. Petrus est adamas.

Hactenus S. Hieron. quem secutus Viegas in c. 12. Apoc. commen. 5. sect. 2. Adamas, ait, est Christus in manu patris ; murus adamantinus est Ecclesia, super quam est Christus. Pater ergo Christum quasi adamantem in medio Gentiũ ac Principum misit, quem tamen nulla potentia frangere vnquam potuit ; quam inuictam fortitudinem ipse muro adamantino, id est , Ecclesiæ suæ communicauit , dicens S. Petro Ecclesiæ capiti: *Tu es Petrus . & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam,* Matth. 16. 18.

Et demolientur.] Passiuè , & actiuè, id est, destruentur & destruent Assyrij *excelsa idoli.* Excelsa , intellige phana , & altaria idolis dicata , in quibus iis sacrificabant. Hebr. *excelsa Isaac* : *Isaac*, id est, Israëlis, siue populi Israël , qui ab Isaac , & Iacob prognatus est. ita Vatab. vel vt Clarius & R. Dauid , dicuntur *excelsa Isaac* , quòd in iis ad similitudinem & memoriam Isaac à patre Abrahamo immolati, filios suos idolis, vti Moloc , im-

A molarent & concremarent. Meliùs Septuag. Arabicus, & Syrus *excelsa Isaac*, vertunt *altaria risus*, vel derisionis (Isaac enim hebr. risum significat, & à risu nomen accepit : quia nascens risum & gaudium ingens sterilibus parentibus attulit) id est, ridicula & deridenda, hoc est, *excelsa idoli*, vt vertit noster. Idola enim hebr. vocantur *Auen*, id est, res vanæ, leuiculæ, ludicræ; & *Elilim* , id est deiculi, siue dij leuiculi & ridiculi. Sic Ierem. cap. 10. 15. idolum vocat *opus risu dignum*. Et cap. 51. 18. *Vana, ait, sunt opera* (sculptilia idolorum) *& risu digna.* Quid enim magis ridiculum, quàm inanime idolum ex ligno , ære vel auro manu hominis efformatum, æstimare & colere vt Deum, vt Numen, quod omnia cognoscat, creet, gubernet? vi-

B de Baruch toto c. 6. Aliter Theodor. censet enim *aras risus* dici , quòd idololatræ apud eas conuiuiis , hilaritati , risibus , cantibus & lusibus vacarent, iuxta illud Exodi 32. 6. *Sedit populus manducare, & bibere, & surrexerunt ludere.*

Et sanctificationes Israël desolabuntur.] *Sanctificationes*, hebr. מִקְדְּשֵׁי *micdesce*, id est, *sanctuaria*, putà templa vitulis aureis in Dan & Bethel , aliisque vrbibus consecrata: quæ enim paulò antè vocauit *excelsa idoli* ab obiecto , hic à subiecto vocat *sanctuaria Israël.* ita Lyran. Vatab. Arias & alij : licèt Septuag. vertant *sacrificia* , Chald. *sacra*. Remig. Hugo & à Castro intelligũt ipsa idola, putà ipsos vitulos aureos. Verùm hebr. *micdesce* propriè si-

C gnificat *sanctuaria*, id est, templa. Significat ergo, Assyrios combusturos templa vitulorum & idolorum Israëlis, in quibus Deum ad iram & æmulationem prouocauerat.

Et consurgam super domum Ieroboam in gladio.] q.d. Trucidabo posteros Ieroboam , eiúsque stirpem regiam excindam. Ieroboam hic non est filius Nabat, auctor regni, schismatis & idololatriæ; sed alter eodem nomine , filius Ioas, nepos Iehu, pater Zachariæ. Id ita contigisse , patet. Nam Zacharias filius Ieroboam, occisus est à Sellum , qui regnum ab eius familia ad suam transtulit, 4. Reg. 15. 13. Vti Iehu eius proauo interminatus erat Deus 4. Reg. 10. 30. ita S. Hieron. Remig. Alber. Lyran. & alij. Quare minus rectè, & nimis amplè

D Theodor. per domum Ieroboam accipit totum regnum Israël. q.d. Regnum Israël cum suo rege Hosee excindam per Salmanasar, anno sexto Ezechiæ regis Iuda. Nam Hosee vltimus rex Israël, non fuit è domo & stirpe Ieroboam. Hæc enim iam succisa erat in vltimo ex ea Rege Zacharia.

Vers. 10.] Et misit Amasias sacerdos Bethel ad Ieroboam regem Israël, dicens: Rebellauit contra te Amos in medio domus Israël: non poterit terra sustinere vniuersos sermones eius.

E *Vers.* 11.] Hæc enim dicit Amos: In gladio morietur Ieroboam , & Israël captiuus migrabit de terra sua.

Vers. 12.] Et dixit Amasias ad Amos: Qui vides, gradere , fuge in terram Iuda : & comede ibi panem , & prophetabis ibi.

Vers. 13.] Et in Bethel non adiicies vltrà vt prophetes: quia sanctificatio regis est, & domus regni est.

Et

Vers. 10. *Et misit Amasias sacerdos Bethel ad Ieroboam.*] A Amasias Pontifex idolorum, putà vitulorum aureorum in Bethel, timens ne populus Israël oraculis & minis Amos perculsus idola abiiceret, & cultum veri Dei amplecteretur, itaque sibi oblationes & victimæ vitulis offerri solitæ decederent, ipséque Pontificatu, fortè etiam vita, priuaretur, tanquam pseudopontifex & pseudopropheta, hac de causa accusat Prophetam Amos apud Ieroboam regem, tanquam seditiosum & regni perturbatorem, quasi qui populum à Ieroboam auocare, & ad sceptrum Iuda traducere, & reuocare moliretur. Ita faciunt hodie hæretici, & politici in Anglia, Hollandia, Bohemia, &c. qui Catholicos & sacerdotes insectantur, eósque apud Magistratus accusant & calumniantur, reósque perduellionis agunt, quasi qui prætextu religionis reges & principes solio suo deturbare, aliósque reges & principes Catholicos inducere moliantur, & ad id plebem sollicitent. B *Rebellauit*, inquiunt, *contra te* nouus hic *Amos*, & vt Septuag. συστροφάς, id est, *congregationes & coniurationes facit contra te*: omnes enim congregationes ad verbum Dei, & ad Missæ sacrificium, æstimant esse coniurationes contra magistratum & statum politicum.

Vers. 11. *Hæc enim dicit Amos: In gladio morietur Ieroboam.*] Mentitur pseudopropheta. Non enim dixerat Amos: *In gladio morietur Ieroboam*, sed, *consurgam super domum Ieroboam in gladio*, scilicet occidendo, non ipsum Ieroboam, sed eius filium C Zachariam, vt dixi vers. 9.

Vers. 12. *Et dixit Amasias ad Amos.*] Cum videret Amasias pseudopropheta, regem Ieroboam suis criminationibus contra Amos non moueri, eúmque vt Prophetam habere ac reuereri, aggreditur ipsummet Amos, leni oratione & adulatione suadens ei, vt relicta Bethel transeat in Iudam: Noli, ait, mihi hanc facere iniuriam, cùm ego tibi non sim iniurius: noli inuadere parochiam & diœcesim meam, ego non inuado tuam: noli populum meum à me auocare, ego non auoco tuum. Ego Pontifex & Propheta sum in Israël & Bethel: tu ex Thecua vrbe Iudæ oriundus Iudæus es; vade ergo ad tuos Thecuitas, age Prophetam in Iuda: nil tibi cum meis Bethelitis. Hoc est quod sequitur: D *Qui vides*, id est, ô videns, ô Propheta Amos, *fuge in terram Iuda*. q.d. Ego tanquam amicus tibi amico suadeo fugam, quia in Bethel & Israël, vtpote vrbe & regione idolorum, Rex ipse, cæteríque omnes idololatræ tibi parant insidias, necémque machinantur. In Iuda verò securus eris, ac in pretio & honore habeberis, vtpote Propheta Domini. *Comede* ergo *ibi panem tuum*, id est, ibi exerce munus prædicandi, ex eóque æsimoniam & lucrum capta, vti ego capto in Bethel. q.d. Quietè & lautè ibi viue ex tua prophetia, ac sine me pariter in Bethel pacificè & splendidè viuere ex meo sacerdotio, oblationibus & victimis idolorum; neo mihi hanc offam tam pinguem è faucibus eripias. E ita S. Hieron. Remig. & Lyran. Addit Arias, q.d. Fuge in terram Iuda, vt ibi habeas panem, ac euadas famem quam Israëli obuenturam vaticinatus es.

Vers. 13. *Et in Bethel non adiicies vltrà vt prophetes; quia sanctificatio*, hebr. מקדש *micdasç*, id est, *sanctuarium regis est, & domus regni est.*] q.d. Bethel est locus sanctus dicatus vitulis aureis, in quo rex habet suum palatium, æquè ac templum & basilicam, in quo eosdem colit, quod est quasi domus sacra & phanum totius regni, ad quod orationis & sacrificij causa confluunt omnes Israëlitæ ex toto A regno decem tribuum. Bethel ergo est locus sacer, quem Rex suis idolis sibíque segregauit, & sanctificauit. Si igitur videat ipse & populus te contra illud illiúsque Deos vaticinari, planè metuendum est, ne capiat & occidat te. Quare consule tibi, & migra ex Bethel in Iudam. ita Remig. Albert. & Arias. Nota, templa à regibus in palatio, vel iuxta palatium, aut alibi, pro toto regno regio sumptu & magnificentia ædificata, dictæ sunt basilicæ, q.d. Regales, scilicet domus & delubra: βασιλεὺς enim græcis est rex. Ita Constantinus Romæ palatium suum Lateranum in templum conuertit, indéque vocata est Basilica Lateranensis, & B Constantiniana.

Secundò, Bethel erat sanctuarium Regis: quia à Ieroboam filio Nabat, primo rege Israël, in Bethel erecti sunt vituli aurei, eísque templum erectum 3. Reg. 12. 32. ita Lyran. & Arias.

Aliter S. Hieron. per regē enim accipit Deum, putà Baal, siue Iouem, qui est *Rex hominúmque Deúmque*. q.d. Bethel regi, id est, Baal est sacra & dicata, ne ergo in illam Deum Iuda, vtpote alienum & contrarium, concionando inducas.

Vers. 14.] Responditque Amos, & dixit ad Amasiam: Non sum propheta, & non sum filius prophetæ: sed armentarius C ego sum vellicans sycomoros.

Vers. 15.] Et tulit me Dominus cùm sequerer gregem: & dixit Dominus ad me: Vade, propheta ad populum meum Israël.

Vers. 16.] Et nunc audi verbum Domini: Tu dicis: Non prophetabis super Israël, & non stillabis super domum idoli.

Vers. 17.] Propter hoc hæc dicit Dominus: Vxor tua in ciuitate fornicabitur, & filij tui, & filiæ tuæ in gladio cadent, & humus tua funiculo metietur: & tu in ter- D ra polluta morieris, & Israël captiuus migrabit de terra sua.

Respondítque Amos, &c. Non sum Propheta.] Vers. 14. Septuag. *nō eram Propheta*, scilicet ex arte, instituto & professione mea. q.d. Officium meum non est prophetare, sed pascere armenta: Dominus tamen ab iis me abripuit, vt hæc vobis prophetem & annunciem, quo peracto rursum rediturus sum ad mea armenta. Alij enim Prophetæ, siue prædicatores, à puero vel à Deo, vel à parentibus, vel ab aliis Prophetis & prædicatoribus instituebantur & docebantur prophetare, id est, prædicare. E Amos verò à nullo fuerat institutus, nullas eiusmodi scholas frequentarat, sed ab armentis subitò raptus est à Deo, factúsque Propheta. ita S. Hieron. Albert. & Arias. Aliter S. Gregor. lib. 2. Moral. c. 41. Remigius & Hugo: putant enim eo tempore quo dixit hæc Amos, recessisse ab eo spiritum prophetiæ, vt verè dixerit Amos, *Non sum Propheta*, id est, nunc non habeo, non sentio spiritum prophetiæ. Hic enim spiritus per interualla Prophetas corripiebat, docebat, mouebátque ad prophetandum: Non enim erat permanens & stabilis, sed transiens & abiens. Verùm de hoc non agi-

tur hic: nec enim Amasias postulabat ab Amos, ne hoc instanti, sed vt deinceps nunquam ampliùs prophetaret in Bethel cõtra vitulos aureos. Prior ergo sensus genuinus est, cui adde secũdũ: *Non sum Propheta*, q.d. Ex arte prophetãdi non viuo, non aucupor lucrum, vt tu facis Amasia, quia viuo ex meis armentis. ita Sàchez. Tertiò, alij q.d. *Non sum Propheta* vestitu & habitu, quia vestitum meum rusticanum vt rusticus retineo. Prophetæ enim proprium habebant habitum, putà saccum, & cilicium, Zachar. 13.4.

Amos fuit armentarius & opilio. *Sed armentarius ego sum.*] Putà pastor boum, camelorum, mulorum, equorum, vel similium maiorum animalium. Hæc enim vocantur armenta, quia idonea sunt ad opus armorum, ait Festus: vel vt Valla, ab arando, quasi aramenta, indéque per crasin armenta. Vnde Aquila, Symmachus, & Theodotion vertunt βουκόλος, id est, vt Arias, *bubulcus*, vnde Bucolica vocantur carmina ruralia pastorum apud Virgilium. Hoc enim propriè significat hebr. בוקר *boker*, à rad. בקר *bacar*, id est, bos, q.d. boum custos. Secundò, Septuag. vertũt αἰπόλος, id est, *caprarius*, siue pastor caprarum, S. Hieron. *opilio*, id est, *pastor ouium*, vt vertit Arabicus, qui addit, *& agricola*. nã mox ait Amos: *Et tulit me Dominus cum sequerer gregem*, hebr. צאן *hatson*, id est, oues, vel capras. Grex enim propriè est ouium, caprarum, porcorum, & similium minorum animalium. ita S. Cyril. præfatione in Amos: *Amos*, ait, *fuit opilio, pastoritiis moribus & institutis educatus.* Et Nazian. orat. 25. *Quid ait Amos? nõnne caprarius erat, moréſque carpebat, cum Prophetæ illi delegatum est munus?* Hinc patet Amos & bubulcum fuisse, & caprarium, & opilionem. Nec id mirum: solent enim bobus & vaccis immisceri capræ & oues, cum iiſque ire ad campos pabulatum. Vnde Ouid. 4. Metam.

Mille greges illic, totidémque armenta per herbas

Pascebant.

Et Virgil. 3. Georg.

Hac satis armentis: superat pars altera curæ,

Lanigeros agitare greges, hirtáſque capellas.

Porrò officio Amos aptè respondet eius nomen: Radix enim עמס *amas*, significat onerare: inde Amos, ait S. Hieron. Epist. ad Paulinum, idem est quod *onustus*, scilicet gregibus, vel *onerans* & exonerans, scilicet boues & armenta.

Moral. disce hic, Deum eligere infirma & stulta mundi, vt in eis ostendat suam sapientiam & potentiam, ac per ea confundat sapientes & potentes mundi. Ita elegit pauperes, rudes & viles Apostolos, per quos fidei suæ totum subegit orbem. Ita S. Ioannes Baptista secutus humilitatem & verba Amos, negauit se esse Prophetam, dicens se meram esse vocem: *Ego*, inquit, *vox clamantis in deserto: Parate viam Domini*, Matth. 3.3. Quocirca à Christo meruit vocari plusquã Propheta, lucerna ardens & lucens, hominibus maior, par angelis, imò angelus, Matth. 11. vers. 9. 10. 11.

Pulchrè S. Aug. serm. 59. de verbis Domini: *Veni, ait, tu pauper, nihil habes, nihil vesti? sequere me, tam largo fonti vas inane admouendum est.* Et S. Hieron. Quia, ait, Amos humiliauit se, dicens, non sum Propheta, sed armentarius, hinc meruit illico spiritu prophetico donari, contra ipsum Amasiam, cui dura ex Deo supplicia liberè intentauit. Hic verum est istud. Psal. 8.3. *Ex ore infantium & lactentium* (rusticorum & rudium infantium) *perfecisti laudem propter inimicos tuos, vt destruas inimicum & vltorem.*

Vellicans sycomoros.] Sic & Theodotion, & Septuag. Id tripliciter accipi potest. Primò, q. d. *Vellicans*, id est, vellendo euellens & decerpens folia sycomororum, eáſque defrondans, vt earum frondibus pascam mea pecora. ita Remig. Alber. & Hugo. Tria, inquit Seruius in 1. Æneidos, sunt frondatorum genera: *Frondator, qui arbores amputat, & qui è frondibus manipulos facit hyemis tempore, animalibus ad pastum offerendos; & qui manibus vuium folia auellit, quò ardor solis vuam maturiorem reddat.* Secundò, *vellicans*, id est, auellens & colligens ipsos fructus sycomororum, putà ipsa sycomora, vt iis vescar. ita Pagnin. & Tigurina. Vnde aliqui hebr. בולס *boles*, vertunt *comportator, collector* sycomororum, quasi *boles* per metathesin idem sit quod סובל *sobel*, id est, portãs, comportans. Hinc Aquila vertit, ἐρευνῶν συκαμίνους, id est, scrutans sycomoros. Symmach. ἔχων συκαμίνους, id est, sycamina, vel sycomoros. Tertiò & propriè, *vellicans*, id est, vnguibus ferreis incidens & scalpens sycomora, & vt Hesychius ait, *pungens*, vt matura fiant: sycomora enim, quia dura, æquè ac amara admodum sunt, incidi scalpique solent, vt à sole penetrentur, maturescant & dulcescant, teste Theophrasto, Athenæo & Dioscoride lib. 1. c. 144. alioqui à culicibus corrumpuntur, ait S. Hieron. idque ad hoc, vt iis vescantur tum boues mei, inquit Vatab. tum ego ipse. q.d. Ego non propheto spe panis & lucri, vt tu facis, ò Amasia, sed sycomoris agrestibus contentus victito. Hæc mihi ad victum sufficiunt: quocirca mensis & bursis alienis non inhio, vt tu.

Sycomoros.] *Sycomorus*, vel inuersè *morosycus*, aut fœminine *sycomorea*, dicta est à σῦκον, id est, ficus, & μόρος, id est, morus, eo quod arbor hæc fici similis sit fructu, moro verò foliis: aut à μωρὸς per omega, id est, fatuus, q. d. ficus fatua, quod insipidi & fatui saporis sit. A Plinio lib. 13. 7. vocatur *ficus Ægyptia*, quòd in Ægypto sola repetiatur, inquit ipse, sed fallitur. Nam, vt alia taceam, frequens erat hæc arbor in Iudæa, vt patet ex hoc loco & aliis: crebra enim huius mentio est in Script. Porrò sycomorum ex Galeno, Dioscoride, Theophrasto, Celso, Plinio, ita describit Roellius lib. 1. de stirpib. c. 79. *Est arbor amplissima ficus similitudine, largo succo, foliis moro quàm proximis. Fructus ex argumento gustus ignauis cognominis, ternos aut quaternos anno fundit, eóſque non ramis vt ficus, sed caudice ipso gerit, similes caprificis, dulcioréſque grossulis, hoc est, primitiuis in fico pomis, sine granis interioribus. Nec maturescunt aliter quàm scalpendo ferreis vnguibus, magno prouentu eorum in Caria & Rhodo, locíſque prorsus pauperum tritici fracibus, populus in annona caritate pro pano frumentóque satisfaciunt. Tam restibilis pomi eius vbertas & copia est. Pomum ventri quidẽ amicum, sed minimam prabet alimoniam.* Hebr. vocatur שקם *sikem*, in plurali *sikamim*: inde Septuag. & Theodot. verterunt συκάμινος, & Latini sycaminus. Porrò S. Hieron. censet per *sikem* hoc loco Amos non significare sycomorum, sed mora quæ in rubis crescunt: *Nobis*, inquit, *(quia solitudo in qua morabatur Amos*, Thecue, *nullam huiuscemodi gignit arborem) magis videtur rubos dicere, qui afferunt mora, ac pastorum famem & penuriam consolantur.* Verùm omnes alij, quin & ipse S. Hieron. alibi passim, hebr. *sikem* vertit morum, vel sycomorum. Videtur ergo, quòd Thecue

Sycomorus quid?

eue tempore Amos abundarit sycomoris, sed iis vel excisis, vel arefactis caruerit tempore S. Hieronymi. Sic regionum natura & feracitas variis temporum mutationibus, aut culturæ defectu perit & immutatur. Olim Libanus cedris abundabat, nunc iis penè caret. Olim Iudæa erat terra lacte & melle manans, nunc lapidosa est & sterilis. Asia minor olim paradisus erat, nunc sub Turca multis in locis inculta squalet; quinimo vulgare dictum est: Quocunque pedem infert Turca, eodem sterilitatem inducit, vtpote agricolis ob eius tyrannidem diffugientibus.

Porrò sycomorum, vel sycaminum Syriæ, ita mihi Romæ descripsit Illustriss. Dominus Sergius Risius, Archiep. Damascenus, oculatus testis: Arbor, inquit, hæc in Syria frequēs, magna est & lata, sed moderatæ altitudinis, instar nucis non nimis altæ, dissimilis tamen foliis & cortice. Nam folia habet parua & rotunda; corticem planum & penè expolitum, in album colorem vergētem: fructus fert plurimos quidem, sed admodū paruos, qui mespilum forma & magnitudine referunt, vergúntque in rubedinem: dulces sunt, sed non adeo vt ficus. Dicitur autem hæc arbor *gemmayz*, indigna quæ in vineis aut hortis inter cæteras habeatur, eo quod ingratos & insuaues fructus producens, inutiliter sua magnitudine terram meliorum feracem occupet: quare in plateis vt plurimum, vel ad viam consistere solet, vulgo subiecta, vt quisque ex eius fructibus, vtpote abiectis, & nullius decoris, saporis aut pretij colligat quantum libuerit. Hinc in prouerbium abiit, vt de arbore, æquè ac homine inutili, vel non in loco, qui ei conuenit, commorante dicatur: *Est vt gemmayz in horto*: rhamnus inter quercus: anser inter olores. Hac de causa qui eius fructus colligunt, tenues, egeni & viles habentur. Quocirca paupertatem suam, humilémque conditionem & statum sponte confitetur hic humilis, sanctus & à Deo electus Propheta, dicendo se ex eorum numero & ordine esse, qui sycomoros colligunt, iisque victitant; vt inde eluceat mira Dei Opt. Max. qui ignobilia & infirma mundi eligit, vt confundat gloriosa & fortia, bonitas & magnificentia, quæ eum ex imo in summum euexit, & ex pastore ac bubulco Prophetam illustrem effecit.

Ex dictis liquet primò, sycomorum aliam esse arborem à caprifico: distinguit enim eas Dioscorides, & Ruellius verbis iam citatis: illa tamen huic est similis. vnde Theoph. & Euthym. Lucæ 19. 1. pro sycomoro legunt caprificum. Secundò, sycomorum in penultima scribi tam per omicron, quàm per ω mega, ideóque eam habere in carmine communem, id est, breuem & longam: breuem, quia morus arbor à Græcis plerisque scribitur per omicron: longam, tum quia μῶρος, id est, fatuus, scribitur per ω mega: tum quia morus arbor græcè scribitur quoque per ω mega in lexicis Hesychij, Henr. Stephani, Ioannis Scapulæ, atque ac à S. Luca c. 19. 1. vnde Poëta:

Cornáque & in duris hærentia mora rubetis.

Et patet ex etymo: dicta est enim arbor morus per antiphrasin, quasi minimè μῶρος, id est, fatua: nam vt ait Plinius lib. 16. 25. morus arborum est prudentissima, quia lædi se à frigore non sinit: vnde non nisi planè exacto frigore germen emittit, sed cum germinare incipit, intantū germinatio erumpit, vt vna nocte peragat etiam cum strepitu. Alij sycomorum dictam volunt à ficu & mora, eo quòd si vnum pomum ex ea decerpas, illico alterum sine mora protuberet: tātæ enim est fœcunditatis, vt vno anno septies fructus ferat. Verum hoc etymon latinum est, nec conuenit græco μῶρος, vel μωρός.

Symbolicè, sycomorus est crux Christi, eiúsque doctrina, quæ gentibus, & terrenis hominibus videtur fatua: sycomorus enim respondet arbori scientiæ boni & mali Adamo vetitæ: hæc enim à multis putatur fuisse συκῆ, id est, ficus. ita Theoph. & Beda in Lucæ 19. 1. Porrò Amos & viri sancti hanc sycomorum, id est, crucem, crucísque doctrinam vellicare, id est, mente & meditatione scalpere, & profundè expendere, ruminare & penetrare debent: quo magis id faciunt, eo magis eius dulcedinem, & arcana mysteria penetrant & gustant; præsertim cum simul vellicant affines sycomoros, id est, expendunt & minutim inspiciunt corpora martyrum à tyrannis vellicata, id est, scalptris, pectinibus, cultris incisa, laniata & lancinata. Huius rei symbolo Zachæus cupiens videre Christum ascendit in arborem sycomorum Lucæ 19. 1. vti ibidem notat Ambr.

Sycomorus est crux. cur?

VERS. 16. *Non stillabis super domū idoli.*] q.d. Ne ô Amos prophetes amplius in & contra Bethel, quæ olim fuit Bethel, id est, domus Dei, nunc à regibus nostris facta est Bethauen (vt tu ô Amos eam nuncupas) id est, domus idoli, putà vitulorum aureorum. Nota, vox *stillare* Prophetis est frequens, & metaphoricè significat effundere sensim, siue verba, siue res, eásque vel bonas & beneficas, vel malas & pœnosas. Doctor enim & concionator, quando cum rudibus vel duris agit, debet stillare, non profundere suum sermonem. si enim profundat, perdet: si stillet, sensim eos imbuet & emolliet. Verum est illud vulgi:

Stillare quid?

Stilla cauat lapidem, non vi, sed sæpe cadendo:
Sic homo fit doctus, non vi, sed sæpe studendo.

Id sciebat Moses, qui docens rudes & duros Hebræos Deuter. 32. 2. *Concrescat*, ait, *vt pluuia doctrina mea, fluat vt ros eloquium meum, quasi imber super herbam, & quasi stilla super gramina.* Id imitantur sapientes ludimagistri, qui pueros sensim lentéque docent. sicut enim vasa angusti otis stillando sensim implentur, effundendo verò parum vel nihil liquoris hauriunt, ita & ingenia puerorum.

Huc spectat exemplum memorabile S. Isidori Hispalensis Archiepiscopi, qui floruit tempore S. Gregorij Magni Rom. Pontificis, fuitque frater S. Leandri (cui S. Gregor. libros moralium dedicauit) ipsique in Archiepiscopatu Hispalensi successit. Hic enim in iuuentute à parentibus applicitus studiis, cum ingenio tardiore parùm in iis proficeret, etsi ingenti labore iis incumberet, cogitauit iis relictis alteri rei se dedere. Cúmque hæc cogitans staret iuxta puteum, vidit & considerauit in eius limbo, licet lapideo, sulcos, quos funes sitularum, longo earum attractu, in lapide sensim effecerant. Idipsum sibi applicans: si funes, inquit, lōgo vsu possunt excauare lapidem, quidni longo studio potero duritiem ingenij emollire, illique scientiam & doctrinam imprimere? Resumptis ergo ingenti animo libris, continua lectione & meditatione tantum in iis profecit, vt sui sæculi vir doctissimus in sacris æquè ac prophanis literis, quin & in linguis, latina, græca & hebraica euaserit, nec illo æuo haberet sibi parem; cui proinde Hispania & doctrinam, & semi-

naria, in quibus S. Ildephonsus, S. Braulius, aliique Prælati sancti æquè ac eruditi, fuerunt educati & instructi, debet. Ita habet eius vita apud P. Ribadeneiram & alios, die 4. Aprilis.

Secundò, vox *stilla* significat minas & pœnas præsentes, quas intẽtant sceleratis Israëlitis Prophetæ, esse tantùm guttam si comparentur cum pœnis inferni, vbi imber est & torrẽs, imò Oceanus ignis ardentis pice & sulphure, qui iugiter cremat, voluit & reuoluit damnatos, iuxta illud Iob 26.14. *Cum vix paruam stillam sermonis eius audierimus, quis poterit tonitruum magnitudinis illius intueri?* Hic ergo est stilla & sibilus, in inferno erit mare & tonitru iræ Dei.

VERS. 17. *Propter hoc hæc dicit Dominus: Vxor tua in ciuitate fornicabitur.*] q. d. Quia tu, ô Amasia, ob quæstum & lucra tua populum ad fornicationem spiritalem, id est, ad idololatriam impellis, mihique eam impugnanti resistis, idcirco congruè & iustè punieris hac ignominia & indignatione, vt videas, licèt fremens & frendens, vxorem tuam in ciuitate te relicto fornicari & adulterari, vel cum amasiis suis, vt vult Arias; vel cum hostibus tuis, putà Assyriis, à quibus capta vrbe violabitur. ita S. Hieron. Theod. Remig. & Hugo. Vnde S. Hieron. ex Symmacho vertit πορνευθήσεται, id est, *sustinebit fornicationem.*

Hæc prima Amasiæ est pœna, de qua S. Hieron. *Grandis, ait, dolor, incredibilisque ignominia, quando maritus in media ciuitate vxoris iniuriam prohibere non potest. Non est tantus dolor in filia constuprata, quantus in vxore polluta: maritus enim libentiùs audit vxorem interfici, quàm pollui.* Secunda est, filiorum strages: *Filij tui*, inquit, *& filiæ tuæ in gladio cadent.* Tertia est, spoliatio & bonorum priuatio: *Humus*, ait, *tua funiculo metietur.* q. d. Assyrij & Cuthæi inuadentes & occupantes Samariam & Bethel, tuos fundos agrósque funiculo inter se dimetientur, & diuident. Olim enim funiculis pro virgis mensoriis vtebantur, ad mensurandam & diuidendam terram. Hinc funiculus in Script. significat sortem hereditariam, siue portionem quæ cuique in hæreditatis diuisione sortitò obtingit, vt psal. 15. vers. 6. *Funes ceciderunt mihi in præclaris*, quod more suo, posteriore hemistichio explicat dicens: *Etenim hereditas mea præclara est mihi.* Deuteron. 32.9. *Iacob funiculus hereditatis eius.* q. d. Iacobæi, siue Israëlitæ sunt sors & hæreditas Domini. Iosue 17.5. *Ceciderũt funiculi* (id est, sortes) *Manasse decem.* Et vers. 14. *Dedisti mihi possessionem sortis & funiculi vnius.* Et cap. 19.9. *In possessione & funiculo Iuda.* Et vers. 29. *De funiculo Achzıba.* Quarta est: *Tu in terra polluta* (idololatria, infidelitate & sceleribus, putà in Assyria, ad quam captiuus duceris) *morieris.* Quinta, non tantùm tu, sed & totus *Israël*, quem tu decipis, & in idololatriam sceleráque adigis, captiuus *migrabit de terra* sua in Assyriam. ita S. Hieron. Cyril. Theodor. Remig. Rupert. Haymo, Hugo & alij.

CAPVT OCTAVVM.

SYNOPSIS.

Videt Amos vncinum pomorum, vt significet, quòd sicut vncino poma ex arbore carpuntur, ita Israëlitas ab Assyriis fore carpendos, & abducendos in Assyriam. Causam dat vers. 4. quòd pauperes oppresserint, eisque nimis carè & fraudulenter frumenta vendiderint, vtentes mensuris dolosis. Vnde vers. 9. tam atrox eorum fore excidium prædicit, vt Sol obtenebrescat, omnésque saccum & caluitium sibi inducant. Denique vers. 11. famem extremam tum corporalem, tum spiritalem eis intentat.

Vers. 1.] Hæc ostendit mihi Dominus Deus, & ecce vncinus pomorum.

Vers. 2.] Et dixit: Quid tu vides Amos? Et dixi: Vncinum pomorum. Et dixit Dominus ad me: Venit finis super populum meum Israël: non adiiciam vltrà vt pertranseam eum.

Vers. 3.] Et stridebunt cardines templi in die illa, dicit Dominus Deus: multi morientur, in omni loco proiicietur silentium.

VERS. 1. *Æc ostendit mihi Dominus.*] q. d. Post tot visiones & minas, Deus hanc quoque vncini pomorum addidit, vt tot comminationibus quasi ictibus repetitis dura Hebræorum corda molliret & flecteret. Sic de Pharaone & Ægyptiis, quos obduratos Deus mersit in mari rubro, ait Psaltes psal. 17.15. *Fulgura multiplicauit, & conturbauit eos.*

Ecce vncinum pomorum.] Hebr. כְּלוּב קָיִץ *Kelub Kaits*, quod Chald. Rabbini, Pagnin. & Tigurina vertunt *canistrum*, vel *corbem æstatis*, hoc est *fructuum æstiuorum*, qui scilicet in æstate maturantur & maturi colliguntur. Syrus: *Ecce signum finis*, legit enim קֵץ *kets*, id est, *finis*. Arabicus vertit, *vasa venationis*, & mox, *sagittam venationis*, vel capturæ. — Vncinus pomorum quid?

Meliùs noster vertit *vncinum pomorum*. Primò, quia agitur hic de instrumento quo poma attrahuntur & capiũtur: hoc autem est vncinus, non corbis: per vncinum enim significantur hastæ & arma Assyriorum. Secundò, quia hebr. *kelub* significat instrumentum venatorium & attractorium: deducitur enim à כֶּלֶב *keleb*, id est, canis: quia sicut canis venatur & capit leporem aliásque feras, sic *kelub* venatur capitque poma: vterque enim longus est, gracilis, & acuto rostro rictúque. Tertiò, quia Septuag. vertunt *vas*, id est, instrumentum *aucupis*. Et Ierem. 5. vers. 27. tam Septuag. quàm noster vertunt *decipulam*, qua decipiuntur & capiuntur aues. Quartò, quia vncinus pomorum multis in locis comprehendit & includit

includit corbem, non verò è contra corbis comprehendit vncinum. Vncinus enim pomorum est vncus, purà fustis ab vno latere incuruus & hamatus, alligatus, vel appensus corbi, quo hortulani attrahunt ramos, vt poma decerpant & iniiciant in corbem; aut quo corbem ad ramos suspendunt, vt ex iis lecta poma in illum inferant. Vidit ergo Amos vncinum, eique adiūctum corbem, ad colligendum poma. Per poma intellige quoque ficus, pyra, cerasa, pruna: omnes enim fructus, præsertim qui molliori sunt cortice, vocantur poma. Quinimo Plinius lib. 15. c. 22. etiam nuces pomorum genere comprehendit.

Symbol. Symbolicè, vncinus hic significat Dei iram & vindictam, qua Deus tempus captiuitatis populi Israël accelerabat, & quasi attrahebat, vt Israëlitæ quasi poma ex sua regione decerperentur, & caperentur ab Assyriis; quorum proinde arma bellica, quibus Israëlitas in potestatem redegerunt, rectè quoque per vncinum intelliguntur. Vnde explicans vncinum subdit: *Venit finis Israël.* ita S. Hieron. *Est*, inquit, *sensus: Sicut vncino rami arborum detrahuntur ad poma carpenda, ita ego proximum captiuitatis tempus attraxi.* Vnde Hebr. *kelub*, per metathesin alludit ad כבל *kebel*, id est, compes, vel catena ferrea, qua Israëlitæ captiui constringendi erant. Poma enim in æstate matura, symbolum sunt captiuitatis opportunæ, & punitionis tempestiuæ. q.d. Iam arbor Israëlitica maturos dat fructus, scilicet ficus pessimas (quales vidit Ieremias in Iuda cap. 24. 1.) restat ergo vt colligantur & conterantur. Sic Apocal. 14. 15. ait angelus vnus alteri: *Mitte falcem tuam, quoniam aruit messis terræ*, id est, quoniam adest tempus maturum & opportunum puniendi impios, vtpote cum ipsi mensuram peccatorum suorum iam impleuerint. Hoc est quod ait Ezechiel cap. 7. 6. *Venit finis: euigilauit aduersum te*, id est, maturo & opportuno tempore surrexit: quasi fructus æstiui, qui in æstate maturi sunt, sic maturatur tuum exitium, sic finis adest tibi: colliges enim fructum arboris quem plantasti, & frugem quam seminasti metes.

Vncus reorum supplic. Alludit vncinus ad vncum, quo olim vincti trahebantur, vel etiam feriebantur rei, & hostes prælio victi captique. Vnde Iuuenalis de Seiano à Tiberio Imp. capitis damnato Satyr. 10. ait:

Impactus Seianus ducitur vnco.

Et Cicero Philip. 1. *Vncus impactus est fugitiuo illi, qui C. Mary nomen inuaserat.* Idem pro C. Rabirio: *Nos à verberibus, ab vnco, à crucis denique terroribus neque res gestæ, neque acta ætas, neque nostri honores vindicabunt.* Et Horat. lib. 1. Carm. ode 35. ad Fortunam.

Te semper anteit sæua necessitas,
Clauos trabales, & cuneos manu
Gestans ahena, nec seuerus
Vncus abest, liquidúmque plumbum.

Lampridius in Commodo, scribit ipsi mortuo acclamatum à populo: *Qui senatum occidit, & templa spoliauit, vnco trahatur.* Et Suetonius in Vitellio, scribit eum post mortem vnco tractum in Tiberim. hoc summum erat probrum. Insuper vnco suspendebantur reorum, æquè ac martyrum, corpora, vti in Actis S. Sebastiani legimus, corpus eius inuentum in cloaca pendens ex vnco. Adhæc martyres vncis perinde ac vngulis lacerabantur, vti legimus in Actis S. Platonis & Pontiani martyrum. vide Gallonium de cruciatibus

A martyrum. Significat ergo vncinus, quòd Israëlitæ quasi captiui & damnati, vnco ab Assyriis trahendi sint vel ad necem, vel in captiuitatem. Secundò, vncino solent colligi paucula poma, quæ in arbore post excussionem sunt reliqua in ramis altioribus: vncinus ergo significat hic, Israëlitas post varias clades & strages Syrorum & Assyriorum reliquos, ad extremum vltimo plenóque exeidio vrbis & gentis vastandos, etiam illos qui in locis editis, munitis vel abstrusis, remotis & inaccessis degebant, à Salmanasar anno sexto Ezechiæ. ita Lyran. Emmanuel, Mariana & alij, vnde Chald. vertit: *Ecce vas plenum extremis æstatis fructibus*, q.d. Sicut collectis vuis extremisque agri, vel vineæ fructibus, deseritur ager, vel

B vinea, fructúsque in vase collecti domum asportantur; ita desolabitur Samaria, ciuésque eius vniuersi in Assyriam abducentur.

Idem significant Septuag. sed alia metaphora, caueæ scilicet, vel retis & aucupis: vertunt enim: *Ecce vas*, id est, instrumentum, *aucupis*, purà rete, cauea, vel bacilli visco infecti, vt ei se implicent aues. Auceps est Salmanasar, rete sunt eius castra & arma, quibus illaqueauit, cepit, & abduxit Israëlitas. Audi Theodoretum: *Visio, ait, hæc celerem & expeditam venationē Israël significat: sicut enim aues visco facilè capiuntur, sic ab Assyrius populus apprehendetur.*

Tropol. Rupert. Vncinus, inquit, est auaritia:

C rami & poma sunt diuites, eorúmque opes: pomum quippe res leuis est, maximéque pueros mulcet: viris autem, & maximè sanis, pro minimo est. Sic nimirum bona præsentis sæculi leuia sunt, & eos quidem qui sensu paruuli sunt nimis oblectant; sapientibus autem qui cœlestia sapiunt, contemptibilia sunt. Hinc primus homo cupiditatis crimen per quod periit, non per aurum, neque per argentum, sed per exiguum pomū commisit. Addit Rupert. Sicut hortulanus vncino sensim sine strepitu, ramum quò vult crebro motu contorquet, donec poma decerpat; sic auarus, fur & fraudulentus mille habet capiendi & attrahendi artes, quibus innectit & aduncat opes alio-

D rum adeo occultè & dolosè, vt ipsi sua damna nisi depauperati, seróque gementes, non sentiant: iuxta illud psal. 10. 9. *Insidiatur in abscondito quasi leo in spelunca sua: insidiatur vt rapiat pauperem, rapere pauperem dum attrahit eum. In laqueo suo humiliabit eum, inclinabit se & cadet, cum dominatus fuerit pauperum.*

Mysticè Ribera: Vncinus, inquit, est mors, quæ ramos & poma, id est, omnes hominis dotes, virtutes & vitia, quamuis recondita attrahit, vt à Deo carpantur, & suis locis singula collocentur. Distinctiùs Fernádius visione 28. Mors, inquit, variis vncinis, id est, variis morborum &

E casuum generibus, attrahit ramos, in quibus plura sunt poma, id est, familias in quibus plura sunt capita, eáque robusta & valentia, quæ à morte videntur remotissima.

Vita enim humana rectè comparatur pomis: Primò, quia sicut poma citò in gemmas erumpūt, crescunt, maturescunt, carpuntur: ita & homines. Secundò, sicut è pomis alia matura, alia immatura sponte decidunt, alia in arbore putrescunt, alia rubent; sed si aperias, vermibus plena, & corrosa inuenies: alia manu carpuntur, alia baculo & vi decutiuntur: ita hominum alij in ætate virili, alij in iuuenili naturali morte decedunt, alij in putri senectute; alij exteriùs rubent vt rosæ, sed intus sordi Vita hominis est pomum ob octo analogias.

sordibus & morbis scatent, alij in lecto, alij in bello, pugna, &c. violenta morte occumbunt. Hinc ait S. Iob 9. 26. *Dies mei pertransierunt quasi naues poma portantes*: hæ enim naues celerius aguntur cæteris, ne poma quæ citò putrescunt, corrumpantur antequam ad portum, vbi vendenda sunt, appellant. ita celerrimè transit æuum nostrum.

Tertiò, Varro lib. 1. de re rustica c. 35. pomum dictum esse censet eo quod potu indigeat: *Poma*, inquit, *quæ insita erunt siccitatibus, aquam addi quotidie vesperi: à quo, quòd indigent potu, poma dicta esse possunt*. Ita vita hominum potu non tantùm indiget, sed & abundat, ac deliciatur maximè.

Quartò, pomum Persicum in Perside, ob frigus veneni vim habere dicitur, eáque de causa in Italiam transmissum, vt incolis noceret. Verùm mutato solo mutauit naturam, & salubre repertum est, vt ait Columella

Pomis quæ barbara Persis
Miserat, vt fama est, patrijs armata venenis.
At nunc expositi paruo discrimine lethi;
Ambrosios præbent succos oblita nocendi.

Ita voluptas vitæ humanæ in se, & in solo quasi natiuo, venenata est: at si solum mutet, & in campum virtutis transplantetur, vitium ponit, & pro morte vitam & salutem affert.

Quintò, pomum rotundum gerit speciem orbis, qui rotundus est, & vitæ humanæ, quæ gyrat & in orbem semper recurrit. Quocirca anno Domini 1013. cum Henricus Imper. recèns creatus Romam ingrederetur, Benedictus Papa cum Clero & Senatu ei obuiam processit, eique insigne imperij obtulit: pomum id erat aureum, circum circa pretiosissimis gemmis distinctum, aurea cruce desuper eminente, vt dum illud respiceret, cogitaret, se sic debere imperare in mundo, vt illum crucis Christi vexillo subderet. Accepit pomum Imperator, ac manu tractans: *Nullis*, ait, *melius hoc pomum cernere & possidere congruit, quàm illis qui pompis mundi calcatis crucem Christi sequuntur*: ac proinde illico misit illud ad Cluniacense Monasterium in Gallia. ita Glaber, & Baron. anno Christi 1013. Sic in bulla aurea Caroli IV. c. 22. traditur & sancitur, vt in processione solenni, postquam creatus est Imperator, ante illum deferat ensem Dux Saxoniæ, sceptrum Marchio Brandeburgensis, pomum Comes Palatinus: pomum, quia sphæricum, repræsentat orbem. Vnde Chronicon Hirsang. in inauguratione Comitis Hollandiæ, tradit Imperatori inaugurato globum aureum in manum dari his verbis, quæ profert Palatinus Rheni: *Accipe globum sphæricum, vt omnes nationes Romano imperio subijcias, & Augustus gloriosus appellari valeas*. Se ergo, suúmque eor in manu Dei statuat Imperator, vt cum mundo gestet, regátque illum Deus: ac simul meminerit orbis imperium paruum esse & exile instar pomi & globi, si cum cœlesti regno comparetur. Ad illud ergo anhelet, séque & suos omnes transferre satagat. Sapienter S. Franciscus Xauerius lib. 2. Epist. 5. Ioanni III. Lusitaniæ regi (ac in eo cæteris Principibus & Prælatis) hoc salubetrimum dat consilium, vt quotidie per quadrantem horæ diuinam illam sententiam meditando: *Quid prodest homini si vniuersum mundum lucretur, animæ verò suæ detrimentum patiatur?* germanam eius intelligentiam à Deo petat, cum sensu animi interiore coniunctam; & simul omnium suarum precationum illam velit esse clausulam: *Quid prodest homini si vniuersum mundum lucretur*, &c. quoniam

A propiùs, inquit, quàm ille existimat, abest hora, qua illum Rex regum, & Dominus dominantium ad rationem reddendam euocaturus est, illud intonans: *Redde rationem villicationis tuæ*. Verus fuit vates: nam paulò pòst rex vita functus est.

Sextò, pomo sæpe venenum homini propinatur, aut alio modo mors affertur. Mirum hac de re exemplum narrat Cardan. de rerum variet. lib. 12. cap. 56. Cum, inquit, Kemethus rex Scotorum, Euthlinthum Fenellæ filium occidisset; tum etiam Malconum Druffum regem & affinem Fenellæ; illa statuam mira arte fabricari iussit, in cuius manu pomum aureum gemmis refertum erat, quod quicunque tetigisset, statim multis iaculis è pomo prosilientibus confodiebatur: eo regem nihil suspicantem inuitatum in Festicarij oppido occidit. Ita voluptas huius vitæ blandum est, sed exitiale pomum, quod inani quodam fulgore perstringit & illectat eorum oculos, quos decepturum & necaturum est: *Equo ne credite Teucri*. ita Nicol. Causinus lib. 11. parabol. histor. c. 5. Rursum si offeras puero pomum & simul aureum, puer pomum eliget præ aureo; quia pomi specie capitur, auri pretium non nouit. Annon ergo bis pueri senes, qui voluptatem virtuti, id est, mala bonis, terrena cœlestibus, caduca æternis, fallacia veris anteponunt? Verè pomum hoc illecebrosum est, dicitúrque malum. Quamobrem apud Martial. lib. 13. nuces pineæ ita viatorem affantur:

C *Poma sumus Cybeles, procul hinc discede viator,*
Ne cadat in miserum nostra ruina caput.

Præclarè S. Bernard. tract. de gradib. humilit. *Serpens Euæ*, ait, *porrigit pomum, & surripit paradisum. Hauris virus peritura, & perituros paritura. Perit salus, non desistit partus. Nascimur, morimur, ideóque nascimur morituri, quia prius morimur nascituri. Propterea graue iugum super omnes filios eius vsque in hodiernum diem.*

Septimò, est & alia pomi cum homine analogia, consideratione & commiseratione digna. Vides arborem florentem & floribus comptam, imò onustam; aduerte, ex quinquaginta floribus quibuslibet, vix vnus in pomum maturum euadet: antequam enim gemmescant, plurimi vel vento decussi, vel æstu arefacti, vel à vermibus arrosi, vel humore deficiente marcescentes decident: ex iis verò qui gemmescent, plurimi pariter antequam in poma maturescant, similibus casibus in terram corruent. Ita prorsus ex quinquaginta infantibus qui nascuntur, vix vnus in virum euadit, sed alij in infantia, alij in pueritia, alij in adolescentia moriuntur. Quis non lugeat, quis non gemat miseram hanc hominum sortem? Sapienter Philosophus ille: *Breuis*, ait, *vita prohibet suscipere longas spes, vel ad eas aspirare*.

Octauò, inter arbores *infirmissima est malus, maximéque quæ dulcis est*, ait Plinius lib. 17. 24. qui & addit: *Ægrotant aliquando & poma ipsa per se sine arbore, si necessarijs temporibus imbres, aut tepores, vel afflatus defuere: aut contra abundauere: decidunt enim, aut deteriora fiunt.* Idem lib. 17. c. 2. *Si*, ait, *cum defloruere protinus sequantur imbres, in totum poma deperount, adeo vt amygdala & pyri, etiam si omnino nubilum, austrinúsue flatus, auittant fœtus.* Pari modo quid inter animalia infirmius homine? qui catharro, id est, guttula aquæ suffocatur, æstu vritur, aura infecta pestem haurit, qui plurimis, imò innumerabilibus, & sæpe nouis, ac medicis ignotis morbis laborat. In solo hominis oculo morbos centum numerat & nominat Galenus

lenus lib. qui inscribitur *Introductio*, seu *Medicus*, cap. de oculorum affectibus. Verè S. Iob hæc expertus, hominem describens c. 14. 1. *Homo*, ait, *natus de muliere breui viuens tempore, repletur multis miseriis; qui quasi flos egreditur & conteritur, & fugit velut vmbra, & nunquam in eodem statu permanet.* Flos pomi mox vt effloruit, flauescit: pomum si decortices, aut scindas, antequam illud ori admoueas, illico cultrum nigrore inficit, vigorem perdit, marcescere incipit: ita & iuuenis ætate florenti & vultu roseo, mox deflorescit, pallescit, senescit. *Quasi vuas in deserto inueni Israel, quasi prima poma ficulnea in cacumine eius vidi patres eorum*, ait Deus Osee 9. 10. Annon ergo cœtus hominum est vncinus & corbis pomorum? Quotidie ex arbore aliqua aut cadunt, aut leguntur poma, donec omnia in corbem inferantur: quotidie aliqui hominum vita hac decedunt, & in cœtum mortuorum transcribuntur, donec omnes ad vnum sensim, sed breui temporis spatio, in eundem transferantur. Quocirca Cæsar à Ripa in Iconographia, mortem pingit cum falce, & vncino pomorum, ex hoc loco Amos: quia sicut falce omnia demetit, ita vncino omnia carpit, instar pomilegij & pomicarpij. Ite nunc iuuenes, florete, gaudete, exultate, dicite: Nos poma natamus, cras mergendi, cras morituri. Hæc considerans Cicero, gentilis licèt, sapienter censet animum ab omni voluptate caduca & terrena auocandum, atque in stabili & cœlesti defigendum: *Altè*, inquit ipse in somn. Scipion. *spectare si voles atque hanc sedem & æternam domum contueri, neque sermonibus vulgi dederis te, nec in præmiis humanis spem posueris rerum tuarum: suis te illecebris oportet ipsa virtus trahat ad rerum decus. Vestra quæ dicitur vita, mors est.* Idem quæst. 4. Academ. *Cogitantes superiora atque cœlestia, hæc nostra vt exigua & minima contemnamus.* Et Tuscul. 1. *Confer nostram longissimam ætatem cum æternitate, & breuissima reperietur: tunc erimus beati, cùm corporibus relictis cupiditatum & æmulationum erimus expertes.* Et in Catone Maiore: *Ex ipsa vita discedimus tanquam ex hospitio, non tanquam ex domo: commorandi enim nobis natura diuersorium, non habitandi dedit. Quis est, quamuis sit adolescens, cui sit exploratum se ad vesperum esse victurum? O dij boni, quid est in hominis vita diu? Mihi ne diuturnum quidem quicquam videtur, in quo est aliquid extremum. Cùm enim id aduenit, tum illud, quod præteriit, effluxit, tantùm remanet quod virtute & rectè factis sit consecutus. Horæ quidem cedunt, & dies, & menses, & anni, nec præteritum tempus vnquam reuertitur, nec quid sequatur sciri potest.* Rursum Tuscul. 1. *Duæ sunt viæ, vt ait Socrates, duplicésque cursus animorum è corpore excedentium. Nam qui se humanis vitiis contaminarunt, & se totos libidinibus dediderunt, iis deuium quoddam iter est seclusum à concilio Deorum: qui autem se integros castósque seruarunt, quibúsque fuit minima cum corporibus contagio, súntque in corporibus humanis vitam imitati Deorum, his ad illos, à quibus sunt profecti, facilis patet reditus.* Quid iam dicat, quid faciat Christianus?

Vers. 2. *Venit finis super populum meum Israël.*] Finis, id est, excidium Israëli à me decretum & præfinitum. In hebræo pulchra est paranomasia inter קיץ *Kaits*, id est, poma æstatis, & קץ *Kets*, id est, finis. Radix enim est קוץ *Kots*, quæ significat compungi, angustiari, affligi: inde קוץ *Kots*, significat spinam pungentem, & קיץ *Kaits* significat æstatem,

qua sol pungit, vrit & maturat fructus. q. d. Vncinus hic *Kaits*, id est, pomorum æstiuorum vrget te, ô Israël, vt sol æstiuus; & punget te vt *Kots*, id est, spina; ac denique tibi *Kets*, id est, finem & exitium adducet. Quocirca יהבקיץ *hekits*, id est, euigilauit & maturauit prauum tuum *Kaits*, id est, pomum æstiuum; & tua *Kots*, id est, spina; & tuus *Kets*, id est, finis, vt ait Ezechiel c. 7. 6.

Non adiiciam vlteriùs vt pertranseam eum.] Vt dissimulem peccata eius, vt eum sontem prætermittam & impunitum relinquam, vti pertransit prætor, cum scelera & sceleratos videns præterit & dissimulat. q. d. Tanta sunt crimina Israëlis, vt non possim vlteriùs conniuere, non possim tacere & parcere; sed illa sui enormitate & multitudine, quasi clamore iugi & valido cogant me ad ea vindicandum. ita S. Hieron. Theodot. Rupert. & alij.

Vers. 3. *Stridebunt cardines templi in die illa.*] Ita vertunt quoque Tigurina & Pagnin. q. d. Stridebunt cardines templi, cùm hostes violenter ianuas eius perrumpent, vt illud spolient & vastent. Rursum stridebunt ex crepitu postium conflagrantium, cùm templum ab hostibus incendetur, ait Theodor. Arabicus: *Calent altaria templi in die illa:* quia scilicet Israëlitæ templum idolis & sceleribus contaminarunt. Stridebunt ergo eius cardines, cùm illos illisis ariete, aut mallei hostiles frangent, aut reuellent; cúmque per illos agmina hostium in templum irrumpent. Aliter quoque Sanchez: Signum, ait, belli priscis erat, templi portas perfringere, iuxta illud Æneid. 7.

Sunt geminæ belli portæ, formidine Martis.
Has vbi certa sedet Patribus sententia pugnæ, &c.
Insignis reserat stridentia limina Consul.

Verùm hic mos fuit Romanorum, non Hebræorum. Adde agi hic de excidio vrbis & templi, non de belli signo. Ad verbum Hebræa vertas: *Vlulabunt cantica templi*, id est, cantica templi vertentur in vlulatus. Syrus: *Corruent laudationes* (cantica, fama & gloria) *templi.* Secundò Lyran. vertit: *Stridebunt cardines palatij*, scilicet regis & optimatum, cum hostes in illorum palatia irrumpent. Tertiò Chald. vertit: *Vlulabunt vice canticorum carmina palatij*, siue palatiorum, in quibus festinæ cantiones & musica instrumenta personare solebant. Et Vatab. *Vlulabunt cantica palatij.* Per cantica lætitiam intelligit. q. d. Cantica principum & potentum vertentur in vlulatum & mœrorem. Noster autem cum Septuag. & aliis iam citatis, meliùs vertit *cardines templi:* quia hebr. היכל *hechal*, propriè augustum & potens templum, siue basilicam significat, à rad. יכל *iachol*, id est potuit, præualuit, q. d. Basilica potens, cæterisque sua magnificentia præualens. Quartò, Septuag. vertunt: *Vlulabunt laquearia templi.* q. d. Tantus erit clamor hostium, & cæsorum ab iis in templo, vt totum templum vlulatu compleatur, ipsáque laquearia voces vlulantium instar echo reuerberantia, vlulare videantur. Sic & nostram versionem explicat, & cum Septuag. conciliat S. Hieron. *Stridebunt*, inquit, *cardines templi, siue laquearia. Hoc autem ὑπερβολικῶς accipiendum est, quod tam graue malorum pondus incumbat, vt ipsi quoque portarum cardines & excelsa laquearia vlulent, & incredibilem sentiant vastitatem.* Vnde patet, licèt hebr. שירות *sirot* passim alibi significet *cantica*, hîc tamen significare *cardines & laquearia* (ita enim vertunt Septuag. & S. Hieron. qui

hebraicæ linguæ erant peritissimi) fortè per onomatopœiam: vox enim *sciros*, refert & exprimit sonum cardinum stridentium, qui ipsorum quasi est cantus. Adde à rad. שור *sçur*, quæ recta intendere, extendere, canere, multáque alia significat, deducitur nomen שור *sçor*, id est, murus, & ædificium ex quo prospicitur, vel quod procurrit & foras extenditur: inde *sçiros* vocantur laquearia, quæ per totum templum supernè extenduntur, quæque in totum templum prospiciunt.

Quæres, de quo templo loquatur hic Amos? an de Ierosolymitano Dei, an de Bethelino idolorum? De Ierosolymitano accipiunt S. Hieron. Theod. & Ruper. Alij, & planiùs, accipiunt de eo quod erat in Bethel dicatum vitulis aureis. In Bethel enim degebat, & prophetabat contra vitulos aureos Amos, vt patet c. 7. v. 3. vnde hic vers. 2. celerem ei finem comminatur, qui & ei obuenit, cum Ierusalem multò tardiùs vastata sit. Sicut ergo Iudæi suum templum in Ierusalem vocabant *hechal*, id est, basilicam, ita eorum æmuli Samaritæ suum phanum in Bethel pariter nuncupabant *hechal*. Id ita esse patet ex vers. 7. *Iurauit Dominus in superbiam Iacob*. Iacob enim vocantur decem tribus, non duæ. Et ex vers. 14. *Qui iurant in delicto Samariæ, & dicunt: Viuit Deus tuus Dan*. Vnde liquet hæc dici contra Samaritas, eorúmque deos collocatos in terminis regni, putà in Dan & Bethel. ita Ruffinus, Lyran. Clarius, Arias & à Castro.

Multi morientur hebr. *multiplicabitur cadauer*, id est, multa erunt cadauera, multi occidentur, *in omni loco proiiciet tace*, id est, silentium. q. d. *Multi morientur, & capris habitatoribus, vel occisis, in omni loco proiicietur silentium*, ait S. Hieron. hoc est, summam vastitatem inducam, omniáque plena populo redigam in solitudinem. Est metalepsis: silentium enim ponitur pro strage & desolatione: ex occisione enim & strage sequetur desolatio, ex desolatione solitudo, ex solitudine silentium. Vnde Septuag. vertunt: *In omni loco iniiciam silentium*. Sic modò ait S. Hieron. *In toto orbe terrarum prouectum est silentium Iudæorum: vbicumque fuerint, mussitant potiùs quàm loquuntur*: oppressi licèt, mutire & hiscere non audent. Secundò, contrariè vertit & explicat Lyran. nimirum accipiendo *beth*, id est, *in*, pro *min*, id est, *à*, *ab*, sic vertit: *Ab omni loco prouenietur silentium*, quia in omni loco erit clamor tam hostium accidentium, quàm incolarum occisorum. Tertiò, Vatab. sic vertit: *Multiplicabitur cadauer in omni loco (qui) proiiciet dicet) tace*. q. d. Pollinctor qui curam habet proiiciendi cadauera in sepulchrum, agnoscendo iustam Dei vindictam in tanta Israëlitarum strage, dicet socio suo: Tace, noli conqueri de Domino Deo, quod tot nobis det funera: quia iustè hæc patimur propter idololatriam & peccata nostra. Verùm hic multa supplenda sunt, quæ non habentur in textu. Quartò, Tigurina vertit: *Multa cadauera (hostis) prosternet in omni loco, idque silentio*. Quintò, Arias hæc aliter dispungens, & ad Amasiam sacerdotem idolorum referens, sic vertit & explicat: Adeo multa erunt cadauera, vt in omni loco proiiciantur insepulta: at tu, ô Amasia, quia hisce meis oraculis & minis non credis, tace, & tacens expecta rei euentum. Videbis enim hæc omnia compleri, & tunc serò credes vel inuitus. Verùm primus sensus planus & genuinus est. Simili modo regio vmbræ mortis, id est, status & locus defunctorum, in quo summa est vastitas

A & horror, vocatur *terra silentium*, & hebr. *duma*, id est, *silentium*. Nam vt ait Ouid. 5. Fastor.

Mox etiam lemures animas dixere silentum.

Et Virgil. 6. Æneid.

Dy quibus imperium est animarum, vmbræque silentes,

Et Chaos, & Phlegeton, loca nocte silentia latè.

Et inferiùs:

Quæsitor Minos vrnam mouet ille silentum,

Conciliúmque vocat, vitásque & crimina discit.

Moral. disce hic, strepitum, & tumultum Israëlitarum congruè puniri contrario, solitudine & silentio. Sicut enim Medicorum in morbis axioma & praxis est, contraria contrariis curari, ita & iudex Deus contraria scelera contrariis suppliciis

Mor. strepitus pœna est silentium.

B curat, nimirum superbiam depressione, gulam fame, libidinem morbis & doloribus, accidiam laboribus & sudoribus, tumultum desolatione. Quia enim Israëlitæ magno strepitu, pompa, turba & tumultu celebrabant festa idolorum, putà vitulorum aureorum, eodémque inuadebant & vastabant bona pauperum, vt dicitur vers. 4. & 5. hinc pariter Deus congruè mulctat eos omnium rerum spoliatione, strage & vastitate. Simili modo apud Christianos, vrbes & prouincias in quibus magnus fuit rerum hominúmque luxus, merciúmque, vsurarum & fraudum turba, punit deprædatione & desolatione. Pari ratione & iure monasteria & ordines, in quibus abiecto silentio

C viguit dissolutio, garrulitas, detractio, murmuratio, inuidia, &c. punit silentio, sinendo ea ab hæreticis vastari, comburi & redigi in solitudinem. Exempla sunt in Gallia, Germania, Belgio, Anglia, in qua sola sub Henrico VIII. teste Sandero,

Millia dena vnus templorum sustulit annus.

In cæteris prouinciis similiter plurima monasteria funditus euersa videmus, atque in nonnullis causa publica fuit omnibúsque nota, nimirum silentij & disciplinæ religiosæ abiectio, vitáque Monachorum licentiosa, & plusquam sæcularis. Dicat ergo talibus Deus: Quia vos proiecistis disciplinam & silentium, ego silenno, quod vim à vobis

D patitur, succurram, illúdque in omni loco restituam, imò proiiciam, redigendo omnia in cineres campósque silentes.

Vers. 4.] Audite hoc qui conteritis pauperem, & deficere facitis egenos terræ.

Vers. 5.] Dicentes: Quando transibit mensis, & venundabimus merces, & sabbatum, & aperiemus frumentum: vt imminuamus mensuram, & augeamus siclum, & supponamus stateras dolosas.

E

Vers. 6.] Vt possideamus in argento egenos, & pauperes pro calceamentis, & quisquilias frumenti vendamus?

Vers. 7.] Iurauit Dominus in superbiam Iacob: Si oblitus fuero vsque ad finem omnia opera eorum.

Vers. 8.] Numquid super isto non commouebitur terra, & lugebit omnis habitator eius: & ascendet quasi fluuius vniuersus, & eiicietur, & defluet quasi riuus Ægypti?

Quando

Vers. 5.

Quando transibit mensis. ita Rom. Hebr. & Septuag. malè ergo Remig. Ruper. Hugo & Lyran. legunt *messis. & venundabimus merces* (Septuag. & *negotiabimur*) & *quando transibit* (ita Syrus) *sabbathum, & aperiemus frumentum*; Syrus, *horrea. Mensis & sabbathum* tripliciter accipi possunt. 1. synecdochicè pro quolibet tempore generatim. Hebræi enim tempus omne mensurabant & diuidebant per menses & sabbatha. 2. magis particulatim mensis, hebr. *chodes*, vocabatur Neomenia, id est, prima dies cuiuslibet mensis: & sabbathum propriè erat septima dies hebdomadæ. 3. specialissimè, mensis sacer erat mensis septimus, putà September, quò post collectas fruges totum penè mensem sacrum festúmque agebant, vti dixi Leuit. 23. 23. & sequent. ac proinde idem mensis erat sabbathum, non dierum, sed mensium: quia erat septimus mensis, isque festus. Iuxta primam mensis & sabbathi acceptionem, primus huius loci sensus erit hic: Quolibet mense & sabbatho, id est, quolibet tempore, quo vos, ô auari frumentipolæ, videtis frumentum vilis esse pretij, illud reconditis, vt tempus hoc transeat, & succedat post tempus copiæ tempus inopiæ, quo illud carius vendatis. ita à Castro & Vatab.

Triplex mensis & sabbathum.

Iuxta secundam acceptionem sensus secundus erit hic: Ita inhiatis lucro, vt doleatis aduenire festum Neomeniæ & sabbathi, ac optetis illa citò transire, vt illis transactis illico ad mercimonia & lucra vestra redeatis, ac de more vestro carè vendatis frumentum. ita S. Hieron. Theod. Ruffin. Remig. Lyran. & Ribera. Vbi nota auarorum mercatorum vota, qui nil nisi merces, mercatus & lucra somniant, quibus proinde omnis res diuina est longa, adeóque Missa dimidiæ horæ sæpe nimis est prolixa. Addit Sanchez: Calendas, inquit, siue primum mensis diem auidè expectabát auari mercatores: quia tunc pecunias dabant fœnori, & fœnebres exigebant vsuras, vt patet ex Plutarcho lib. de non fœuerando, & ex Horatio lib. 1. Satyra 3. vnde tunc debitorum, qui fœnus soluere non poterant, pignora vendebant, vel bona inuadebant. Huc refertur expositio Chaldæi & Pauli Burgensis, qui per mensem accipiunt non quemuis, sed embolismalem, qui scilicet tertio quoque D anno quasi decimus tertius, aliis duodecim anni mensibus addebatur ab Hebræis ad hoc, vt annum suum lunarem æquarent solari, vti dixi Exodi 12. 2. q. d. Quando transierit annus ille tertius longior, post quem ob additum mensem solet citiùs frumentum deficere, & cariùs vendi, nos illud carè vendemus. Rursum Chald. Burgensis, Albet. & Arias, sabbathum accipiunt non dierum, nec mensium, sed annorum, putà annum septimum remissionis, qui totus erat sacer & sabbathum, id est, festus. q. d. Quando transierit annus septimus quo serere non licet, vnde sequetur frumenti penuria, tunc carè illud vendemus; quasi hoc Propheta dixerit instante vel præsente E anno septimo & sabbathico, taxans abusus auarorum qui illo abutebantur ad turpia sua lucra.

Iuxta tertiam acceptionem tertius sensus erit hic: Quando transierit tempus messis, quo ob copiam vilius solet esse frumentum; pariter & mensis septimus, quo feriantur Iudæi, ac liberaliter fruges suas consumunt, mense octauo & sequentibus, cùm frumentum iam deficere incipit, nos illud pretio caro ad libitum vendemus. Hunc sensum afferunt quoque Remig. Alber. Ruper. Lyran. & Hugo. Fauet huic expositioni articulus

A hebraicus *he* additus voci *chodes*, qui certum mensem, cúmque cæteris illustriorem significat, qui sanè alius esse nequit quàm mensis septimus. Rursum fauet rei natura: post mensem enim septimum carius erat frumentum, idque ordinariè quolibet anno. Non enim videtur loqui Propheta de anno septimo, vel simili extraordinario & rariùs occurrente. Denique posset quis opinari, per mensem hic significari mensem messis, quo scilicet metebant nouas fruges, putà Maium, vel Iunium; ac per sabbathum significari festum Pentecostes, quo ex messe primos panes quasi primitias Deo offerebánt. Sabbathum enim Hebræis erat quintuplex. Primum dierum, putà septima dies hebdomadæ. Secundum hebdomadum, putà B septem hebdomades numeratæ à Paschate, quæ conficiunt quadragintanouem dies, quibus expletis sequens dies quinquagesima erat Pentecoste. Tertium mensium, putà septimus mensis, de quo iam dixi. Quartum annorum, putà annus septimus remissionis, qui proinde vocabatur sabbathicus, erátque festus. Quintum hebdomadis annorum: Septem enim hebdomades, siue septenarij annorum, faciunt quadraginta nouem annos, post quos annus sequens quinquagesimus erat Iubilæus, & totus sabbathum, id est, festum. Verùm quia statim à messe & Pentecoste erat copia frumenti, ac proinde illud vilis erat pretij, hinc aliud tempus hi auari mercatores hic notare C videntur, videlicet post septimum mensem, quando iam illud deficere, eiúsque pretium carius effici incipiebat.

Et aperiemus frumentum.] Aperiemus granaria tempore copiæ clausa, vt tempore penuriæ promamus, caréque pro libito nostro vendamus frumentum. Porrò quàm hoc Deo sit inuisum, docet ipse hoc loco, dum mox multas grauésque talibus pœnas intentat. Deum imitentur Principes & Magistratus, vt hosce monopolas, quasi mures tritici corrasores, imò corrosores, famem publicam afferentes capiant & plectant. Ita fecit B. Carolus Comes Flandriæ. Cum enim Lambertus Stratensis, frater Bertolfi Præpositi S. Donatiani, decimas in multos annos redemisset, plenáque horrea haberet, atque ingruente annonæ caritate ea egenis communicare nollet, iussit B. Carolus eius horrea effringi, triticique vim ingentem egenibus gratis admetiri. Qua de causa à monopolis ei in templo oranti sacrilegè mors violenta illata est, ipséque iustitiæ æquè ac annonæ publicæ tutor pro muneris sui fortiter obiti merito martyrij palmam tulit. ita habet eius vita nuper à Belgis edita, & Æmil. lib. 5. Celebris & sancta huius facti memoria etiamnum Brugis Flandrorum perdurat, vbi locus, in quo Comes occisus, mihi olim ostensus est.

Mor. in monopolas frumenti.

Exemp. D. Caroli.

Narrat Procopius lib. 3. Ioannem præfectum prætorio Belissarij, bello Vvandalico nauticum E panem, ne bis coctus pondere leuior redderetur, adhuc crudum ad publici balnei fornacem assari fecisse, ne quid ponderi decederet: at vix Methonem peruenisse, cùm panes dissolui cœpere, & militibus per modios distributi grauissimos morbos inuexere. Ita vnius auaritia totum exercitum afflixit, & penè perdidit. Ad hosce auaros Tantali fabulam ingeniosè transfert Horat. lib. 1. serm. Satyra. 1. qui

Congestis vndique saccis
Indormit inhians, & tanquam parcere sacris
Cogitur, aut pictis tanquam gaudere tabellis.

Porrò

Porrò Deus iusto iudicio auaros penuria punit, facitque vt frumentum quod auarè asseruant, à muribus corrodatur, vel tempestate aut naufragio mergatur, vel ab hostibus diripiatur, vel alio casu pereat. Memorabile est quod in vita S.Paulini legimus, cum Christi Imitatione & amore opes amplissimas in pauperes erogasse, & ex ditissimo factum pauperrimum. Cum quadam die pauper ab eo stipem peteret, dixit B. Terasiæ olim coniugi, nunc sorori suæ (cum ea enim viuebat in continentia) vt eam illi daret. Respondit Terasia, se non habere nisi vnicum panem. Iussit tamen Paulinus illum dari. Terasia timens ne in prandio non haberet quod apponeret Paulino, panem non dedit, sed seruauit. *Interea*, inquit Gregor.Turon.lib.de gloria Confess.c.107. *aduenerunt quidam dicentes se missos à dominis suis, vt illi annona ac vini deferrent speciem; sed pro hoc se moratos, quòd orta tempestas vnam eis cum tritico abstulerit nauim. Tunc vir Dei conuersus ad mulierem ait: Intellige te illi pauperi vnum panem fuisse furatam, & ideo hanc nauim esse mersam.* Ex aduerso dum idem Paulinus iam Nolæ Episcopus, adeo liberalis esset, vt cum fruges omnes erogasset in pauperes, tandem seipsum pro filio viduæ redimendo seruituti manciparet, paulò pòst Dei nutu à rege Wandalorum agnitus, cum suis ciuibus omnibus, atque onustis frumento nauibus Nolam est remissus: *sicque factum est, vt qui se in seruitium solum tradiderat, cum multis à seruitio ad libertatem rediret, illum videlicet imitatus, qui formam serui assumpsit, ne nos essemus serui peccati. Cuius sequens vestigia Paulinus, ad tempus voluntarie seruus factus est solus, vt esset postmodum liber cum multis*, ait S. Gregor. 3. Dialog. 1. Simile est quod narrat Leontius in vita S.Ioannis Eleemosynarij, de mercatore quodam opulento, cuius fruges & merces naufragio perierunt, qui cum hoc suum infortunium lamentans narraret S.Ioanni, audiuit ab eo: *Scias hoc tibi nulla alia de causa accidisse, nisi quod hæ nauis non iustè, non honestè à te esset acquisita.* Iussit ergo ei dari vnam ex nauibus Ecclesiæ, onustam viginti millibus modiorum frumenti: cum qua felicissimè nauigans mercator, appulit in Britaniam fame tunc laborantem, vbi moderato pretio vendens frumentum, Britannorum indigentiæ dum cōsulit, ipse ditatus est. Hoc est quod ait Sapiens Prouerb. 11. 24. *Alij diuidunt propria, & ditiores fiunt: alij rapiunt non sua, & semper in egestate sunt. Anima quæ benedicit impinguabitur, & qui inebriat ipse inebriabitur. Qui abscondit frumenta maledicetur in populis, benedictio autem super caput vendentium.* Et S. Paulus 2. Corinth. 9.6. *Qui parcè seminat, parcè & metet, & qui seminat in benedictionibus,* (beneficè, largiter, copiosè) *de benedictionibus & metet.* vide ibi dicta.

Quocirca grauiter & acriter monopolas insectans S.Ambros.lib.3.Offic.c.6. *Cur, ait, ad fraudem conuertis naturæ indulgentiam, quæ copiosas dat fruges? Cur inuides vsibus hominum publicos partus? Cur populis minuis abundantiam? Cur affectas inopiam? Cur optari facis à pauperibus sterilitatem? Cum enim non sentiant beneficia fœcunditatis, te auctionante pretium, te condente frumentum, optant potius nihil nasci, quàm te de fame publica negotiari.* Et mox: *Latrocinium hoc, an fœnus appellem? Captantur tanquam latrocinij tempora, quibus in viscera hominum durus insidiator obrepas. Lucrum tuum damnum publicum est. Ioseph sanctus omnibus aperuit horrea, non clausit. Rectè Salomon* (Prouerb. 11.) *Qui continet, inquit, frumentum, relinquet illud nationibus, non heredibus: quoniam auaritiæ emolumentum ad successorum iura nō peruenit. Quod non legitimè acquiritur, quasi ventis quibusdam, ita extraneis diripientibus dissipatur.*

Vt imminuamus mensuram, & augeamus siclū.] Pro *mensuram* hebr. est *epha*, quæ erat certa, vsitata & communis mensura, sub qua omnes alias per synecdochen intelligit. Porrò epha erat decima pars cori: corus autem continebat triginta modios Italicos: ergo epha continebat tres modios Italicos, & sex Hispanicos (modius enim Italicus duplus est ad Hispanicū.) Quocirca epha Hebræum idem erat quod medimnus Atticus, teste Iosepho lib.10.antiq.12. Rursum satum erat tertia pars ephæ, puta modius vnus Italicus. vide ea quæ dixi de mensuris in fine Pentateuchi. Notat non tantùm auaritiam, qua carissimè vendebant, sed etiam dolum & fraudem mercatorum, quo in vendendo mensuram minuebant, id est, mensura æquo minori rem quam vendebant emptoribus admetiebantur; è contrario verò augebant *siclum*, supponendo scilicet stateras dolosas, vt sequitur, quarum videlicet lanx altera in qua appendendus erat siclus (vt videretur an iusti esset ponderis) quem ementes pro merce empta soluebant, esset depressior & grauior, ita vt siclus alioqui iusti ponderis, his dolosis stateris appensus, iusto leuior videretur, ac per consequens illi drachmas aliquas argenti, vel auri, ementes adiicere deberent. ita Clarius, Ribera, Arias & à Castro. Olim enim omnis pecunia, præsertim cum rudis esset, nec signata, semper ponderabatur, & ad pondus annumerabatur, atque pro pondere maiori vel minori suum habebat pretium maius vel minus, vt patet Genes. 23. 16. Ierem. 32. 9. Isaiæ 55.2.

Secundò, S.Hieron. & Vatab. per siclum accipiunt, non monetā, sed pondus. Siclus enim hebr. idem est quod pondus. q.d. *Augeamus siclum*, hoc est, cum ememus merces, maiori æquo siclo, id est, pondere, eas ponderemus; cum verò easdem aliis vendemus, minori æquo pondere easdem appendamus. Vnde Vatab. vertit: *Diminuamus modium, & augeamus pondus, & peruertamus bilancem dolosam.* húncque dat sensum: *Vendamus triticum nostrum mensura æquo minori, & peruertendo supponamus bilancem dolosam.* q.d. *In his quæ mensura vendi solent, vt modio, vtemur mēsura æquo minori: in his verò quæ accipiemus, maiori æquo pondere vtemur.*

Tertiò, Remig. & Lyran. sic exponunt: *Augeamus siclum*, id est, augeamus pretium frumēti. q.d. Conspiremus in pretium iusto maius, vt nemo nostrum infra illud minoris vendat, ita vt cogantur emptores omnes pretio illo iniusto à nobis taxato merces nostras emere. quod vitium vocatur monopolium, de quo vide P.Lessium de iustitia & iure lib.2.cap.21. de emptione dubio 21. Quartò, Mariana explicat, q.d. Post vēditum frumentum & receptam pecuniā augeamus siclum, Id est, sicli pretium, vt sic crescat pretium pecuniæ, opésque nostræ.

Nota, *siclus*, hebr. idem est quod pondus, à rad. שקל *scakal*, id est, appendit, ponderauit. Sic græcè siclus dicitur σίκλος à σταθμός, id est, libra, pondus, statera. Siclus enim erat nummus vulgaris, communis & vsitatus, pōdere quatuor drachmarum, siue semunciæ, quo non tantùm pecunias, sed

sed & metalla, adeóque res quaslibet ponderabant. Valebat ergo siclus quatuor Iulios, siue quatuor regales Hispanicos. Iulius enim, æquè ac regalis, pendit drachmam argenti. Erat & siclus æreus, & aureus, eiusdem ponderis, sed pro materia maioris vel minoris pretij. vide quæ de siclo dixi Exodi 30.13.

VERS. 6. *Vt possideamus in argento* (id est, argento, pretio argenti. Hebr. enim *beth*, id est, *in*, est nota pretij) *egenos, & pauperes pro calceamentis.*] q. d. Vt hisce nostris artibus & fraudibus redigamus pauperes ad extremam inopiam, qua cogantur se vendere nobis in mancipia, itáque possideamus eos, vt nobis quasi iumenta seruiant, idque paruo pretio, imò pro pari calceamentorum.

Et quisquilias frumenti vendamus.] Pro puro frumento. Nota hic auarorum mercatorum varias artes & dolos, quibus alios expilant & se ditant. Primus est, quòd carissimè merces suas diuendant. Secundus, quòd minuant mensuras. Tertius, quòd augeant siclum, id est, pondus. Quartus, quòd supponant stateras dolosas. Quintus, quòd cogant pauperes non tantùm sua, sed & seipsos vendere pro calceamentis. Sextus, quòd frumentum mistum paleis, cicere, auena, atena, &c. vendant pro puro frumento. Vnde Arabicus vertit: *Vendemus vasirum purgationes*, id est, quod post sublatum frumentum scopis aream purgando, conuerritur & congeritur. Hinc ira Dei excitata detonat in eos, atque:

VERS. 7. *Iurauit Dominus in superbiam Iacob.*] id est, contra superbiam Israëlis, qua superbè dominatur pauperibus, eósque deprædatur. ita Septuag. S. Hieron. Theod. Remig. Hugo Lyran. & alij. Heb. pro *superbiam* est גאון *gheon*, id est, magnificentia, celsitudo, arrogantia. Vnde Chald. vertit: *Iurauit Dominus qui dedit magnitudinem Iacob.* Pagnin. *Iurauit Dominus per celsitudinem suam notam in Iacob.* Arias & Tigurina: *Iurauit Dominus per excellentiam ipsius Iacob.* q. d. Iurauit Deus per templum, quod erat gloria, præstantia, magnificentia, & quasi superbia Iacob. Sic ait Isaias cap. 60.15. *Ponam te in superbiam*, id est, in magnificentiam & gloriam *seculorum*. ita Vatab. & Prado in Ezech. c. 7.24. explicans illud: *Et quiescere faciam superbiam potentium*: Templum, inquit, vocat superbiam potentium, id est, arcem potentissimam, superbissimam, magnificentissimam & celsissimam. Prima versio & sensus nostri interpretis, vti hebræo congruentior, ita & neruosior est.

Si oblitus fuero.] Vox *si* est nota iurantis, & signum iuramenti execratorij apud Hebræos. q. d. Iurauit Deus dicens: Iuro per me, meámque veritatem, quod non obliuiscar hæc opera & scelera Israëlis, sed ea acriter puniam, adeo vt si eorum oblitus fuero, non habear verax, non habear Deus. Vox ergo *si* in iuramento vel impropriè capitur pro *non*, vel propriè si subaudias execrationem, v.g. hanc, Non habear Deus. Hanc enim Hebræi per euphemismum tam horroris, quàm boni ominis causa subticent, & subaudiendam relinquunt.

Vsque ad finem.] In perpetuum.

VERS. 8. *Nunquid super isto nō commouebitur terra.*] Scilicet vastitate, vt diripiatur & vastetur. Vnde Chald. vertit: *Desolabitur terra.* Secundò, Hebr. est תרגז *tirgaz*, id est, *cōtremiscet*, vt vertit Tigurina: Pagnin. *mouebit se.* q. d. Tanta sunt scelera Israëlis, tantæque ob ea illi clades imminent, vt meritò

A terra hæc audiens, sustinens & sentiens, quasi terrore & stupore perculsa contremiscere, omnésque incolæ plangere & eiulare debeant. Est prosopopœia: ad pathos enim terræ insensili sensum, indignationem, horrorem & tremorem attribuit. Omnes enim creaturæ sensu naturali sentiunt vocem & nutum sui creatoris, multóque magis eiusdem offensam & iram.

Et ascendet quasi fluuius vniuersus, & defluet quasi riuus Ægypti.] Aliqui, vt à Castro, per riuum accipiunt torrentem deserti, qui Iudæam disterminat à deserto & ab Ægypto, de quo dixi c. 6. vers. 15. q. d. Sicut hic torrens in mare defluit, & amplius non apparet, aquis eius à mari haustis;

B ita Israëlitæ haurientur ab Assyriis, ab eisque abducentur & dispergentur, vt amplius non appareant. ita à Castro, qui & citat pro hac expositione S. Hieron. & alios: sed in S. Hieron. idipsum non reperi: atque ille torrens deserti, torrens est & vocatur, non fluuius. Adde, riuus Ægypti non alius est quàm Nilus, vel riuus Nili. Vnde Septuag. pro *riuus*, vertunt *fluuius* Ægypti.

Melius ergo Clarius, Arias, Vatab. & alij passim, per fluuium intelligunt Nilum: hic enim paulò pòst vocatur riuus Ægypti, præsertim quia Nilus in septem riuos se diuidit, quibus per totidem ostia in mare defluit. Appositè autem adducit

C Nilū, potiùs quàm alios fluuios: quia Nilus quotannis exundans & restagnans, oblimat fertilémque facit Ægyptum (non enim pluit in Ægypto, sed vice pluuiæ est Nilus exæstuans.) Vnde messis Ægypti dicitur esse in Nilo, quasi in causa, iuxta illud Isaiæ 23.3. *In aquis multis semen Nili, messis fluminis fruges eius, & facta est negotiatio gentium.* Adde, Israëlitæ mercatores frumentū emebant ex Ægypto. Ægyptus enim ita fertilis erat, vt esset horreum Romanorum, imò totius Orientis. q. d. Quia vos, ô Israëlitæ, frumentum Niliacum in Ægypto vili pretio emptum recondītis, vt carè vendatis, quin & illud mixtis quisquiliis vitiatis, & iniustis mensuris dolosè diuenditis, hac de causa ego adducam exercitum Assyrio-

D rum, qui instar Nili copia sua inūdabit Israëlem, eúmque cum suo frumento & opibus euertet, & transferet in Assyriam. Alludit ergo ad ascensum, id est, incrementum Nili intumescentis & exundantis, qui deinde statim detumescit & subsidit, ac partim absorbetur à terra, partim refluit in suum alueum, & ex eo in mare delabitur. q. d. Pari modo ascendente exercitu Assyrio in terram Israël, vos pariter ascenderis, & ab eis in magnam turbam conglobabimini, & conglobati turmatim expellemini in Assyrios, ibique dispergemini. & absorbebimini, vt inter numerosissimam gentem dispersi, vix vlli esse appareatis. Vnde Chald. vertit: *Irruet in eam rex cum exercitu suo maximo sicut aquæ fluuij, & eluet eam omnem, expellétque habitatores eius vt fluuius Ægypti.* Alij actiuè, vertunt:

E *Et transcendit* (Assyrius) *sicut fluuius vniuersam illam* (terram Israël) *& deprimetur tanquam fluuius Ægypti.* q. d. Sicut terra Ægypti obruitur Nilo, sic terra Israël obruetur & opprimetur ab Assyriis. Rursum, sicut Nilus exundans euertit totam Ægyptum, omnes fruges & opes, sic Assyrij euertent omnes fruges & opes Israël. Secundò, Vatab. vertit: *Et ascendet tanquam amnis vniuersa ipsa* (terra Israël) *& pelletur* (loco suo) *& absorbebitur sicut fluuius Ægypti*, sicque explicat q. d. Terra Israël tota operietur aquis, & vertetur tota quasi in amnem. per aquam & amnem significat omnes clades & calamitates,

quibus

quibus illa quasi aquis obruenda erat ab ira & A vindicta diuina.

Tertiò, Clarius explicat, q.d. Sicut Nilus euomit ea quæ ipsi innatant, sic terra Israël euomet ex se Israëlitas, proiiciétque eos in Assyriam.

Nota τὸ *ascendet*, scilicet non *habitator*, sed *terra*: hebr. enim עָלְתָה *aleta*, cum sit femininum, respicit terram: terra ergo Israël ascendet, eiicietur & defluet: *terra*, id est, incolæ, fruges & opes terræ ascendent, id est, in cumulum redigentur, vt auferantur ab Assyriis hostibus & prædatoribus.

Hinc consequenter τὸ *vniuersus*, supple non *habitator*, sed *fluuius*, q.d. Sicut fluuius vniuersus, id est, totus in Ægypto collectus ascendit & in altum assurgit, ita pariter totus cumulus Israëlis abducendi ab Assyriis ingens erit, & in magnam B summam ascendet. Iam in Hebr. legitur כֻּלָּה *culla*, id est, *omnis illa*, scilicet terra Israël ascendet: sed noster Interpres aliis punctis legit כָּלָה *cala*, i. completus, perfectus, vniuersus, sc. fluuius ascẽdet. Sic etiam legerunt Septuag. vertunt enim: *Et ascendet quasi flumen consummatio, & descendet quasi fluuius Ægypti consummatio*, id est, tota & consummata multitudo, æquè ac substantia Israëlis: quod mysticè, vel potiùs accommodatitiè electis & reprobis adaptat S. Hiero. *vt qui egerit*, inquit, *pœnitentiam, ascendat cum fluuio scandente; qui autem perseuerauerit in delictis, descendat sicut fluuius Ægypti, & ingressus mare absorbeatur: ac per hoc ostendit superbiam Iacob, contra quam iurat Dominus, æternis suppliciis deuorandam.* C

Denique pro *defluet* heb. est נִשְׁקְעָה *niskea*, id est, demergatur in profundum, absorbeatur, eat in abyssum. Vbi nota, pro נִשְׁקְעָה legendum נִשְׁקְעָה, vti legendum docent Masoretæ: litera ergo *Ain* suppressa est vel vitio scriptorum, vel studio ab ipso Propheta, vt omnimodam demersionem innueret, inquit Marinus in lexico. Radix enim est שָׁקַע per *Ain*, id est profundari, demergi, ad ima trahi; non שָׁקָה per *He*, id est, irrigari, potari: sic enim dicendum fuisset נִשְׁקְתָה *nisketa* in genere feminino, eo quòd אֶרֶץ *erets*, id est, terra sit nomen femininum. Israël ergo ibit in abyssum perinde ac Babylon, de qua dicit Ieremias c. 51. vers. 63. & ex eo S. Ioannes Apocal. 18. 21. *Et sustulit vnus angelus fortis lapidem quasi molarem magnũ, & misit in mare dicens: Hoc impetu mittetur Babylon ciuitas illa magna, & vltrà iam non inuenietur.* D Postremò Syrus hoc loco vertit: *Ascendet quasi fluuius finis eius, & repellet* (opprimet) *& descendet sicut fluuius Ægypti*: Arabicus Alexandrinus; *Ascendet quasi fluuius, & descendet quasi Nilus Ægypti.* Arabicus Antiochenus: *Et adueniet finis eius quasi fluuius, & defluet & eiicietur quasi fluuius Ægypti.*

Vers. 9.] Et erit in die illa, dicit Dominus Deus: occidet sol in meridie, & tenebrescere faciam terram in die luminis. E

Vers. 10.] Et conuertam festiuitates vestras in luctum, & omnia cantica vestra in planctum: & inducam super omne dorsum vestrum saccum, & super omne caput caluitium: & ponam eam quasi luctum vnigeniti, & nouissima eius quasi diem amarum.

Vers. 11.] Ecce dies veniunt, dicit Dominus: & mittam famem in terram: non famem panis, neque sitim aquæ, sed audiendi verbum Domini.

Vers. 12.] Et commouebuntur à mari vsque ad mare, & ab Aquilone vsque ad Orientem: circuibunt quærentes verbum Domini, & non inuenient.

Vers. 13.] In die illa deficient virgines pulchræ, & adolescentes in siti.

Vers. 14.] Qui iurant in delicto Samariæ, & dicunt: Viuit Deus tuus Dan: & viuit via Bersabee: & cadent, & non resurgent vltrà.

Occidet Sol in meridie.] Non quòd reuera sol Vers. 9. Israëlitis occidet & abscondetur; sed quod nimio pauore & mœrore consternatis occidere & abscondi videatur. Pauor enim & mœror caliginem oculis, æquè ac menti inducit, vt mœrentes in meridie videantur sibi versari in tenebris, nec lucem solis conspicere. Hoc est enim quod explicans subdit: *Et tenebrescere faciam terram in die luminis*. ita S. Hiero. Theodor. & S. Chrysost. hom. 2. ad populum, vbi idipsum Antiochenis suo illo tempore contigisse asseuerat, eo quod ipsi ob violatam Theodosij Imp. imaginem pauidi & anxij, in horas singulas ab eius ira laqueos, furcas & ignes expectarent.

Secundò symbolicè, *occidet Sol in meridie*, id est, in summa prosperitate & felicitate Israëlis maxima ei accidet calamitas & captiuitas; vt sit parabolica catachresis: sol enim & lux sunt causa & symbolum lætitiæ & prosperitatis, æquè ac tenebræ calamitatis & tristitiæ. ita Remig. Rupert. Hugo, Lyra. & S. Greg. lib. 5. mor. cap. 1. Rursum Sol, id est, mens & ratio occidit irato & peccatori: quia tenebræ iræ & perturbationum animam eius occupãt, vt velut in nocte cæca positus, non videat quid agere debeat. ita Cassianus lib. 8. de Institutis Renunc. cap. 9.

Alleg. hæc de occasu & eclipsi solis, quæ per miraculum facta est in passione Christi, qua sol quasi pullatus incessit, & luxit necem sui creatoris, exponunt S. Hieron. Ruffin. Rupert. hic, & Euseb. lib. 10. de demonst. c. 6. S. August. lib. quæst. ex vtroque Testamento quæst. 15. Cyril. catech. 13. Tertul. lib. 4. contra Marc. c. 42. S. Cyprian. lib. 2. ad Quirinum c. 23. Isidor. lib. de passione Domini c. 45.

Et inducam super omne dorsum vestrum saccum, &c.] q.d. Efficiam vt omnes Israëlitæ induãt Vers. 10. saccum, & capita radant, eáque decaluent: saccus enim & caluitium apud Iudæos signa erant lugentium, & luctus maximi, vt patet Ierem. 6. 26.

Et ponam eam quasi luctum vnigeniti.] q.d. Affligam terram Israël grauissimè, itaque faciam vt acerbissimè lugeat: mortuo enim filio vnigenito parentes, & maximè mater luget inconsolabiliter.

Et nouissima eius (ponam) *quasi diem amarum.*] q.d. Efficiam vt nouissima & vltima Israëlis sint luctuosissima, & amarissima. Tropol. cogitet hoc peccator dum voluptuatur, quòd scilicet Deus in hora mortis omnes delicias in dolores & angores conuertet. verè Pythagoras: *Omnium, ait, malorum*

lorum maximum est voluptas, qua tanquam clauo ac fibula anima nectitur.

VERS. 11. *Emittam famem in terram, non famem panis, neque sitim aquæ, sed audiendi verbum Domini.*] q. d. Efficiam vt tempore obsidionis & expugnationis Samariæ, ita affligantur, angantur, inopésque sint mentis & consilij Israëlitę, vt Prophetas quos iam contemnunt, toto orbe perquirant, vt ex iis sciscitentur & audiant tum oracula de obsidionis exitu, tum consilia ad eam euadendam: an videlicet, quando & quomodo sint liberandi. Tropol. S. Basil. hom. de laudibus ieiunij in fine, citās hæc Michææ verba, *Non famem panis, sed famem audiendi verbum Dei*, subdit. *Quam ideo immisit iustus iudex, quòd perspiceret eorū mentem verorum dogmatum penuria macrescere, externum verò hominem supra modum pinguescere, & obesum fieri.* Sæpe enim Deus diuites & gulones punit fame & penuria cibi spiritalis, vt qui pinguescunt corpore, macrescant & emoriantur in spiritu; sicut ex aduerso pauperes & abstinentes ditat, & impinguat sua doctrina & gratia. Rursum hinc docet S. Gregor. 30. Mor. 35. *Sæpe*, inquit, *doctori verbum pro gratia tribuitur auditoris, & sæpe propter culpam auditoris subtrahitur sermo doctoris*, vt Ezechieli, cui ait Deus c. 3. 26. *Linguam tuam faciam adhærere palato tuo & eris mutus, quia domus exasperans est.*

VERS. 12. *Et commouebuntur à mari, &c.*] q. d. Calamitate iam dicta, & fame, id est, desiderio audiendi oracula commoti Israëlitę, vel mittent legatos in omnes terræ angulos, vt à mari Galilææ vsque ad mare mediterraneum Prophetam aliquem perquirant, qui hæc eis enunciet: fiet enim eis iuxta illud psalmi 73. 9. *Signa nostra non vidimus, iam non est Propheta, & nos non cognoscet amplius.* ita Chald. Lyran, & alij. Secundò S. Hieron. Remig. Hugo & Arias, hæc seosum vel literali, vel allegorice extendunt ad desolationem extremam Iudæorum, quam etiamnum ob occisum Christum patiuntur, & patientur vsque ad finem mūdi. Amos enim licèt directè prophetet contra decem tribus, indirectè tamen & comitanter prophetat quoque contra duas, putà contra Iudam & Beniamin. Sicut enim Iudas in scelere, sic & in vastitate similis fuit Israëli fratri suo. Huius ergo excidium illius fuit typus & præambulum. Audi S. Hieron. totum hunc locum Christo & Iudæis adaptantem: *Possumus hunc locum & in Domini passione intelligere, quando sol hora sexta retraxit radios suos, & pendentem in cruce Dominum suum spectare non ausus est: quando tenebris cuncta completibus, festiuitates eorum & cantica, Vespasiano Titóque superantibus, in planctum luctúmque mutata sunt: quando lachrymarum, & pœnitudinis, & cilicorum repleta sunt omnia; & capita habuere caluitium, quæ prius Nazaræorum decorata cæsarie comam Domino nutriebant. Tunc primogenitus filius Dei populus Israël, qui in vnigenitū & verè filium Dei miserat manum, æterno luctui traditus est. Nunc ergo illis habentibus tenebras qui repulerunt solem iustitiæ, nos qui sedebamus in tenebris & in vmbra mortis, vidimus lucem magnam, & illorum vniuersa festiuitas ad Ecclesiā translata est mysteria.* Et post pauca: *Illi dormierunt in meretricis Synagogæ genibus, & diabolo tondente derasi, virtutem capitis perdiderunt amittentes cum robore oculos*, instar Sampsonis. Et inferiùs: *Ablata est ab eis lex, & Prophetæ æterno conticuere silentio: mouentur à mari ad mare, & ab Oceano Britannico vsque ad Oceanum Atlanticum, id est, ab Occidente ad Meridiem, & ab Aquilone vsque ad Orientem toto orbe peregrini* (& vagi) *verbum Dei non valent inuenire.* Er mox famem verbi Dei explicans: *Quibus*, inquit, *ingerimus famem esse prædictam intelligentiæ spiritualis, in qua Christus cernitur, passio Domini & resurrectio reperitur. Circumeunt orbem & quærūt verbum Domini, & non inueniunt: quia verbum Domini negauerunt, quod factum est in manibus omnium Prophetarum, quod in principio apud Patrem erat, quod caro factum est & habitauit in nobis.*

In die illa deficient virgines pulchræ & adolescentes in siti.] q. d. Non tantum spiritualis, sed & corporalis fames & sitis eis obueniet: hac enim tabescent virgines innuptæ, æquè ac iuuenes, ita vt iis enectis nulla posteritatis sit spes, sed tota quasi gens intereat. Vnde Chald. vertit: *In illo tempore deliquium patientur cœtus Israël.* ita Theod. Albert. Lyra. & Clarius. VERS. 13.

Mysticè S. Hieron. *Deficient*, ait, *virgines, quia verbum Domini non inuenient. Ex quo intelligimus, quando doctrina non fuerit in Ecclesia, perire pudicitiam, castitatem mori, abire virtutes: quia non comederunt verbum Domini, quod qui comederit, saginatus eius cibo audiet per Salomonem; Iustus comedens saturat animam suam, anima autem impiorum esurient*, Prouer. 13.

Qui iurant in delicto Samariæ.] q. d. Ideo virgines, adolescentes & Israëlitæ omnes punientur fame, siti & morte, quia adorant, colunt & iurant per vitulum aureum, quem Ieroboam erexit, & collocauit in Dan quasi Deum Samariæ, eúmque oppoount & anteponunt Dei verbo. VERS. 14.

Et viuit via Bersabee.] Nota Israëlitas nō tantùm per vitulos suos in Bersabee erectos iurasse, sed etiam per viam, qua ad eos ibatur in Bersabee, quasi hæc sancta esset à sancto idolo. q. d. Punientur qui iurant per vitam viæ, qua itur in Bersabee, non quod via hæc viueret, sed vitam vel metaphoricam, vel metonymicam intelligunt. Metaphoricam, q. d. Viuat, id est, floreat, teratur & frequentetur iugiter via Bersabee. Sic enim ex aduerso viæ dicuntur mortuæ, vel lugere, cum neglectæ & desertæ iacent, iuxta illud Thren. 1. 4. *Viæ Sion lugent eo quòd non sint qui veniant ad solemnitatem.* Metonymicam, q. d. Viuat vitulus aureus Deus noster, ad quem ducit via tendens in Bersabee: viuat vitulus, cuius colendi causa tam longam inimus viam, vt à domo nostra eamus ad fines Israëlis: ibi enim sita erat Bersabee. ita Albertus & Lyra. Iurant per hanc viam, quia in illa multa erant sacella & aræ idolis erecta (eo quòd illis in locis diu versatus fuisset Abraham Patriarcha) quæ peregrinantes adibant. Id patet 4. Reg. 23. 8. vbi Iosias dicitur contaminasse *excelsa, vbi sacrificabant sacerdotes de Gabaa vsque Bersabee.* Addit Vatab. significari hic idololatrarū studium, qui sanctitatem constituebant in longitudine itineris, ideóque ab vno termino Iudææ peregrinabantur vsque ad alterum, putà à Dan vsque in Bersabee. quasi dicat: Viuit vigétque peregrinatio quæ incipit à Bersabee & desinit in Dan. In Dan enim & Bersabee quasi in duobus regni sui limitibus vitulos aureos collocauit Ieroboam, quasi tutelares Israëlis Deos. Arabicus vertit: *Iurant in indulgentia Samariæ, & dicunt, quod Dan est Deus tuus, & Bersabee.* Vide hic insanum idololatrandi studium, quo non tantùm idolo, vel templo,

templo,sed & viæ bene precantur, imò per illam quasi numen iurant.
Cadent (ob hanc idololatriam) *& non resurgent*
A *vltrà.*] q.d. Omnino & irreparabiliter corruent & peribunt. Ita contigit: nã decẽ tribus excisa Samaria abductæ in Assyrios nunquam inde redierunt.

CAPVT NONVM.

SYNOPSIS.

Videt Amos Deum stantem super altare, & iubentem angelo, vt percusso cardine illud euertat, ob auaritiam & scelera populi, quem se perquisiturum & perditurum asserit, etiamsi is se in cœlo, abysso, vel inferno absconderet. Secundò vers. 7. comparat Israëlitas Aethiopibus, Syris & Palæstinis, tam in culpa, quàm in pœna excidij & dispersionis. Tertiò vers. 11. se eos per Christum restauraturum promittit, daturúmque copiam frumenti & vini, adeo vt montes stillent dulcedinem.

Vers. 1.] Vidi Dominum stantem super altare & dixit: Percute cardinem, & commoueátur superliminaria: auaritia enim in capite omnium, & nouissimum eorum in gladio interficiam: non erit fuga eis. Fugient, & non saluabitur ex eis qui fugerit.

Vers. 2.] Si descenderint vsque ad infernum, inde manus mea educet eos: & si ascenderint vsque in cœlum, inde detraham eos.

Vers. 3.] Et si absconditi fuerint in vertice Carmeli, inde scrutans auferam eos: & si celauerint se ab oculis meis in profundo maris, ibi mandabo serpenti, & mordebit eos.

Vers. 4.] Et si abierint in captiuitatem coram inimicis suis, ibi mandabo gladio, & occidet eos: & ponam oculos meos super eos in malum, & non in bonum.

Vers. 5.] Et Dominus Deus exercituum, qui tangit terram, & tabescet: & lugebunt omnes habitantes in ea: & ascendet sicut riuus omnis, & defluet sicut fluuius Ægypti.

Vers. 6.] Qui ædificat in cœlo ascensionem suam, & fasciculum suum super terram fundauit: qui vocat aquas maris, & effundit eas super faciem terræ, Dominus nomen eius.

VERS. 1. IDI *Dominum stantem super altare.*] S. Hieron. Theod. Remig. Hugo, Lyran. Arias, Vatab. & Ribera censent, Amos hic prophetare excidium duarum tribuum, & templi Ierosolymitani per Chaldæos. Probant, quia eius restitutio, quæ facta est per Esdram & Nehemiam, promittitur vers. 11. Fauet Chald. qui non verbotenus, sed paraphrasticè ita vertit: *Vidi gloriam Domini conscendentis à Cherub, qui mansit super altare: nisi populus domus Israël conuertatur ad legem, extinguetur candela-*
B *brum, occidetur rex Iosias, & destruetur domus Dei,* putà templum, *& dissipabuntur atria, & vasa domus sanctuarij in captiuitatem ibunt.*

Probabilius est quod censet Ruffinus, Clarius & à Castro, Prophetam hic pergere prophetare contra decem tribus, ac consequenter hic prædicere excidium altaris & templi idololatrici, quod ipsæ sibi erexerant in Bethel. Probatur Primò, quia ad decem tribus propriè missus fuit Amos in Bethel, vt patet c. 7. 13. Secundò, quia cap. 8. egit contra decem tribus: ergo & hoc c. 9. Nam nihil est quod significet eum diuertere sermonem à decem tribubus ad duas; imò eum continuare sermonem ad decem tribus, patet ex vers. 5. qui idem est cum vers. 8. c. 8. Tertiò, quia vers. 8. & 9. ait se loqui de domo Iacob & Israël: sic autem post schisma Ieroboam vocantur decem tribus, non duæ, præsertim quia addit: *Concutiam*
C *in omnibus gentibus domum Israël.* Hoc autem verum est de decem tribubus, non de duabus. Decem enim traductæ in Assyriam, Mediam & Persidem, inde per omnes gentes sparsæ sunt, teste Iosepho: duæ autem traductæ in Babylonem, ibi manserunt, indéque post septuaginta annos sub Cyro reductæ sunt in Iudæam. Ad argumentum prioris sententiæ respondebitur vers. 11.

Quæres, quomodo vidit hæc Amos, an oculis corporis, an mentis? Corpoream fuisse visionem censent Alber. Arias & Euseb. l. de demonstr. c. 18. ac proinde censent angelum in corpore assumpto reipsa concussisse cardines templi, idque oculis corporeis vidisse Prophetam.

Verius est hanc visionem fuisse imaginariam, non corpoream, tum quia tales fuerunt communiter visiones Prophetarum: tum quia si visio hæc
D spectat templum Ierosolymitanum, vt multi volunt, non potuit hæc oculis corporeis videre Amos, vtpote qui longè ab eo aberat, agebátque in Bethel: tum quia non est verisimile Deum hic assumpsisse corpus humanum, in eóque visum ab Amos, præsertim cum id non fecerit Isaiæ c. 6. 1. vbi visus fuit ab Isaia oculis mentis, non corporis, sedere in throno excelso; nec Ezech. c. 1. 26. vbi visus fuit ab Ezechiele oculis pariter mentis insidere currui cherubico. Sanè si Deus voluisset videri oculis corporeis, id potiùs concessisset Isaiæ & Ezechieli, quorum visiones fuerunt augustissimæ, quàm Amos Prophetæ rusticano.

Super altare.] Vel thymiamatis, quod erat in Sancto sanctorum, vbi erat sedes & thronus Dei, vt vult Arias: vel holocaustorum, quod erat in atrio

atrio ante Sanctum, vt volunt Lyran. & Vatab. A
Samaritæ enim æmuli Iudæorum, templum simile Ierosolymitano, ac consequenter simile atrium, Sanctum, & Sanctum sanctorum, atque similia altaria thymiamatis & holocaustorum in Samaria, Dan & Bethel erexerunt. Porrò de altari Bethel potiùs, quàm Dan aut Samariæ, hic agi, liquet ex eo, quòd in Bethel vaticinabatur Amos, vtpote loco Samaritis sacratissimo; tum quòd Iacob Patriarcha in eodem sacrificasset, & vidisset Deum scalæ innixum, ideóque locum vocasset Bethel, id est, domus Dei: tum quòd Ieroboam primus Israëlis rex, schismatis & nouæ religionis auctor, in Bethel non tantùm altare vitulis aureis dedicasset, sed & ipse sua manu iisdem in eodem sacerdotis officio functus incensum adoleuisset, vt patet 3. Reg. 12. 33. tum quòd Iacobi & Ieroboami B
æmuli & asseclæ posteri eorum, reges Israëlis, in Bethel sacrificantes, ibi quasi commune regni sui phanum statuissent: vnde ab eis Bethel vocabatur, *sanctificatio regis & domus regni*, vti dixi c. 7. 18. In Bethel ergo, quasi in publico Israëlis idolio, visus est Prophetæ Deus templo & altari vltor insistere, ac iubere illud excindi, vnà cum idololatria & idololatrico Israëlis regno. Vnde appositè visus est hic Deus stans, quasi instans operi, scilicet subuersioni altaris & templi.

Et dixit.] Dominus vel Prophetæ Amos, vt opinatur S. Hieron. & Remig. vel potiùs angelo sibi assistenti, quasi voluntatis & operis sui administro, vti censet idem S. Hieron. Remig. Ruffinus, Theodor. & alij. Per angelos enim solet Deus C
vlcisci & plectere hostes suos. Angelo ergo dixit: *Percute cardinem*, scilicet templi, vt hac percussione symbolica & imaginaria menti Amos obiecta, repræsentes & significes, quòd Assyrij templum à cardine & ab imis fundamentis conuulsuri & subuersuri sint, vnà cum impio eius cultu & cultoribus Israëlitis. ita S. Hieron. Emmanuel, Mariana, & alij iam citati. Vnde Septuag. vertunt: *Percute propitiatorium.* Arabicus: *Percute panimentum.* Arabicus Alexand. *Percute Rationale Pontificis.* Heb. est *Percute* הכפתור *haccaphtor*, quod Tigurina vertit *limen*: Pagnin. & Vatab. *superliminare*, scilicet portæ templi. Propriè *caphtor* significat pomum (vt vertit Syrus), & sphærulam: & D
quia hæc sculpi solebant in liminibus, hinc significat limen. Noster hic vertit *cardinem*, non limen, vel superliminare, quia ab eo distinguitur. Sequitur enim: *Et commoueantur superliminaria*, hæc enim commoueri nequeunt, nisi commoto cardine æquè ac limine, cui supernè quasi insistunt. Cardo ergo dicitur *caphtor*, quia habet figuram sphærulæ, & quia sita vertebra tegitur. Radix enim כפר *caphar* significat tegere, inuoluere, operire. Iubet ergo Deus angelo, vt percutiat tam limen portæ templi, quàm cardinem liminis in quo ostium voluebatur, id est, aperiebatur & E
claudebatur, vt significet portam templi, ipsúmque templum, ac ingredientes in illud percutiendos & subuertendos ab Assyriis. Cardo enim est basis & fulcrum rei quam sustinet: vnde cardo dicitur quasi cor ianuæ, quo scilicet illa mouetur, ait Seruius in illud Æneid. 1. *Foribus cardo stridebat ahenis.* Hinc Romani coluerunt Deam Cardineam, quæ cardinibus præesset. Ita Seneca in Hippol. Ioui ait: *Celerique polum cardine versas.* Veriùs S. Anna mater Samuelis 1. Reg. 2. 8. *Domini, ait, sunt cardines terræ.* Et Sapiens Prouerb. 8. 26. *Adhuc terram non fecerat, & flumina, & cardines orbis terræ.* Porrò in cardine notatur stridor & horror conuulsi & ruentis templi; iuxta illud Statij Thebaid. 1.

Venti transuersa frementes
Confligunt, axémque emoto à cardine vellunt.

Et Virgil. Æneid. 6.

Tum demum horrisono stridentes cardine sacræ
Panduntur portæ.

Ita in passione Christi terram vniuersali terræ motu concussam, & è cardinibus fuisse conuulsam censent Didymus in catena Græcorum in Iob. c. 9. & alij. Pari modo multi censent, totum orbem in die iudicij concutiendum & è cardinibus conuellendum, idque significari illis verbis Christi Matth. 24. 29. *Et virtutes cœlorum commouebuntur.* Et Iob 9. 6. *Qui commouet terram de loco suo, & columnæ eius concutiuntur.* vide dicta Apocal. 6. in fine.

Et commoueantur superliminaria.] Syrus, *limina.* Hebr. ספים *sippim*, quod R. Dauid, & ex eo Pagnin. vertit: *Et contremiscent postes.* Tigurina: *Et commoueantur postes*, putà laterales, quos architecti vocant antas. Sed eodem redit sensus: concusso enim & conuulso limine & cardine ab angelo, necesse erat tam postes, quàm superliminaria quę postibus incumbebant concuti & commoueri, imò ruere. Significatur enim hic ruina portæ & templi. Vnde Arabicus vertit: *Commouebuntur portæ extrinsecæ.* Angelus enim tam validè quassauit cardines & portam, vt totus murus, ac consequenter totum templum illi incumbens ruere videretur. Arias & Euseb. lib. 1. de demonstr. c. 18. censent hæc realiter esse peracta, ac realem fuisse hunc terræ motum, eśque illum cuius meminit Amos cap. 1. t. vbi ex eo numerat & consignat annum suæ prophetiæ. Verùm ex dictis liquet, aliam fuisse hanc concussionem ab illo terræ motu: ille enim fuit realis, hæc verò fuit imaginaria.

Auaritia (Syrus, *dolus*) *enim in capite omnium.*] Causam excidij templi, vrbis & totius Israëlis assignat auaritiam. Pro *auaritia* hebr. est בצעם *betsaam*, id est, *auaritia eorum.* Radix בצע *batsa* propriè significat lædere & vulnerare. Hebræi enim vsuram & auaritiam vocant vulnus: quia tanquam gladius hominem vulnerat, & ipsius sanguinem exugit. Pari modo vsuram vocant נשך *nescech*, id est, morsum, quia mordet & lædit proximum: sicut Latini fœnus vocant quasi funus. Hinc Secundò Septuag. hebr. *betsaam* accipientes non vt nomen, sed vt verbum Imperatiui *Kal*, vertunt: *Disseca in capita omnium. Disseca*, scilicet tum gladio hostili, tum frustis postium & superliminarium ex percussione angeli dissilientibus. vnde alij legunt *disice*, q. d. Dissilientia frusta postium disice in capita eorum, iisque ea disseca. Quocirca Tigurina vertit: *Vniuersorum capitibus vulnus infligo.* Arias accipit vt nomen, sed pari modo vertit: *Concisio eorum in capite omnium.* Tertiò, Vatab. *betsaam* accipiens vt verbum præteriti temporis, vertit: *In frusta concidat eos* (nempe qui sunt) *in capite omnium*, id est, qui præsunt aliis omnibus. Hoc pertinet ad sacerdotes & magistratus; hos enim concidet Deus, vel angelus vice Dei: loquitur enim Deus, vel angelus de se in tertia persona. Hinc Pagninus pro *betsaam* legens in Benoni בצעם *botsam*, vertit in prima persona: *In frusta concidam eos, in capite omnes ipsos.* Hic sensus priori subordinatur hoc modo, q. d. Quia ipsi sua auaritia, putà suis vsuris & fraudibus vulnerarunt & conciderunt pauperes, idcirco pariter ipsi vulne-

rabuntur & concidentur ab hostibus. Hinc aliqui vertunt, *auaritia in capite omnium*, scilicet recidet, meritáque ab eis supplicia exiget: quæ versio valde consonat cum verbis præcedentibus & sequentibus. Vnde Arabicus vertit: *Percute caput vniuscuiusque, & reliqui eorum gladio interficientur.*

Porrò auaritia dicitur esse *in capite omnium*, quia omnibus dominatur, omnes possidet: omnes enim caput, sensus, curásque omnes eò intendunt, vt iniquis lucris se ditent, iuxta illud Ierem. 6.13. *A minore vsque ad maiorem omnes auaritiæ student.* Auarus enim dicitur quasi auidus, quod immensas opes aueat. Vnde P. Nigidius apud Gellium lib. 10. c. 5. *Auarus*, inquit, *appellatur, qui auidus æris est: sed in ea copula, E, litera detrita est. Item locupletem ait dictum, qui pleraque loca, hoc est, qui multas possessiones tenet.* Sic Threnor. cap. 1. vers. 5. dicitur: *Facti sunt hostes eius in capite*, id est, hostes dominati sunt Ierosolymæ. Auaritia ergò est *in capite*, non in calce; quia caput, id est, phantasiam animúmque occupat; itaque illi est infixa vt vix euelli possit; quia tenet arcem mentis, indéque quasi regina, imò quasi Dea omnibus cogitationibus, sensibus, potentiis, membris & actibus imperat tanquam mancipiis, cogitque ea sibi seruire, suum regnum propagare, lucra vbique captare, opes sine termino coaceruare. Hinc rursum ipsa est *in capite*, id est, est capitalis, & quasi caput auari, illi per omnia dominans, sicut caput dominatur toti corpori. Quocirca S. Paulus auaritiam nuncupat idolorum seruitutem, id est, idololatriam, Ephes. 5. 5. Auarus enim in mente gerit idolum quod adorat, scilicet pecuniam & plutum. Hoc idolum est ipsi numen & Deus, cui se substernit totúmque se mancipat. Ita videmus auaros nil somniare, nil cogitare, nil loqui, nil tractare nisi lucra, nisi *affer, affer*, Prouerb. 30. 15. Annon ergo auaritia est in capite auari? Secundò Lyran. Auaritia, ait, est in capite, id est, in regibus, ducibus, & sacerdotibus populi. Quàm enim hi deditì fuerint auaritiæ, patet tum ex Prophetis, tum ex Christo Matth. 15. vers. 5. & cap. 23. vers. 14. & 23. qui acriter eorum auaritiam inuehitur: sic & modernos Iudæos quoslibet totos vsuris & lucris intentos videmus. Porrò sacerdotum auaritiam hic propriè taxari patet ex vers. 1. *Vidi Dominum stantem super altare, & dixit: Percute cardinem.*

Notat fontem omnis mali, scilicet auaritiam, indéque manantes fraudes, & dolos. Nam vt ait Apost. 1. Timoth. 6. *radix omnium malorum est cupiditas.* vnde Sapiens Eccles. 10. *Auaro*, inquit, *nihil est scelestius.* Porrò hæc auaritia à summis manabat ad infimos; perinde vt vitia Principum & Prælatorum manant ad subditos. Simili modo B. Petrus Damiani lib. 2. Epist. 1. ad S.R.E. Cardinales, & S. Bern. de consid. ad Eugenium Pontif. & in declamationibus, docent omnia mala Ecclesiæ prouenire ex auaritia; háneque valde foueri & augeri cupiditate Ecclesiasticorum, & Prælatorum. Idq; verum esse luce clarius vidi dum agerem in prouinciis transalpinis. Quis enim laicus credat Pastori ex Euangelio concionanti bona terrena esse contemnenda, & cœlestia ambienda, si terrena ab eodem aliísque Prælatis ita appeti, tam studiosè congeri & conseruari cernat? Qua fronte Prælatus audebit suos hortari ad liberalitatem & eleemosynam, si ipse auarè suas opes recondat, & in pauperes sit immitis & immisericors? Quis non inhiet diuitiis, prædiis, officiis congerendis, si Ecclesiasticos videat beneficiis, pensionibus, redditibus, domibus, prædiis coaceruandis totos intendere? Clericus es, cur sortem non in cælo, sed in terra quæris? quo ore impudenter & mendaciter quotidie Deo, qui cor tuum auarum & terræ inhians intuetur, dicis: *Dominus pars hæreditatis meæ, & calicis mei, tu es qui restitues hæreditatem meam mihi?* Amon meritò obiicìet laicus Ecclesiastico, Deus Leuitis voluit esse sors & hæreditas, terram verò inter laicos, puta inter cæteras vndecim tribus, distribuit. Nostra ergo est terra, tu cœlum & Deum quære. Nobis laborandum est, vt opes comparemus, quibus nos, vxores, filios, filias, famulos & ancillas alamus; tu qui B solus es, cuius Deus est sors, eáque sufficiens & liberalis, cur plura semper appetis? vt quid studes ditandis adeo nepotibus, & cognatis ex patrimonio Christi? Itáne res sacras Ecclesiæ adimis, easque laicis tibi propinquis, carnalis & infidelis Domini dispensator impendis? Annon hoc furtum, imò sacrilegium? ait S. Bernard. Sanxit olim S. Vrbanus Pontifex & martyr anno Domini 233. qui S. Cæciliam, pluresque alios docuit, & animauit ad martyrium, ne bona Ecclesiæ in laicorum vsus impendantur, idque sub graui pœna: *Quia*, inquit, *hæc bona sunt oblationes fidelium, pretia peccatorum, & patrimonium pauperum*, vt habetur c. 17. q. 4. cap. *Attendendum.* Idem sanxerunt C alii Pontifices. Vnde S. Hieron. ad Pammach. *Pars* inquit *sacrilegij est, rem pauperum dare non pauperibus.* Res enim pauperum sunt res & bona Christi crucifixi. Quocirca omnes Doctores censent esse peccatum mortale, si quis Ecclesiasticus opes, quas ex beneficio suo percepit, relinquat cognatis laicis, iisque eos locupletet. Cur ergo tu immodicè, ait Doctor sapiens, beneficia beneficiis accumulas, pensiones pensionibus, itaque Ecclesiam ministris suis defraudas, vt paucos, eósque indignos habeat? cur patrimonium pauperum deuoras, vt amicos dites? Itáne demens es, vt animam tuam propter amicos damnare, & æternis D gehennæ incendiis addicere velis? stulte hac nocte animam tuam dæmones repetent à te, & quæ parasti cuius erunt? Amici quos ditasti te ex inferno non liberabunt: imò pro gratiis sannas & maledictiones tibi in inferno rependent, quod eis per opes fueris causa luxus, scelerum, indéque damnationis eiusdem. Euigilate Prælati, aperite oculos Ecclesiastici: Ne vos amor stolidus cognatorum infatuet, vt serò gematis in æternum, dicatisque: Heu, quàm fui fatuus, quàm insensatus, qui non pro me, sed pro alio ditando, animam meam vendidi, occidi, perdidi. Heu me, nepotes mei, cognati mei traxerunt me ad tartara. *Frater non re-* E *dimit, redimet homo? non dabit Deo placationem pro anima sua.* Deo nemo fucum suis ratiunculis efficiet. Quo maior es, eo maius das scandalum: quo potentior, eo potentius tormenta patieris: quia hæreditate possedisti sanctuarium Dei; imò fecisti vt gentes, vt laici venirent in hæreditatem Dei, & hæreditate possiderent sanctuarium eius; ideoque tam Catholicos, quàm Hæreticos à fide & salute auertisti, eósque sanctum Christi & Ecclesiæ eius Christianæ nomen blasphemare fecisti. Aspice ex alto sponsam tuam, ô Christe: maculam hanc è veste eius, imò tua, emunda. Vtinam vel sanguine meo illam eluas. Quàm libens occumbam, vt ipsa suo nitori & decori cœlesti restituatur. Mitte è cœlis angelum qui rursum percutiat cardinem

templi.

templi. Mitte nouum Ieremiam qui iterum intonet illud cap.6.12. *Extendam manum meam super habitantes terram, dicit Dominus. A minore quippe vsque ad maiorem omnes student auaritiæ: & à Propheta vsque ad sacerdotem cuncti faciunt dolum.*

Moral. de Auaritia.

Moral.disce quantum malum sit auaritia, quæ cum omnibus dominetur, omnes vulnerat, atque tam animæ auari, quàm corpori proximi lethale sæpe vulnus infligit. Narrat Sabellicus lib. 7. Enneade 9. Calipham Mahometanorum Pontificem, inter auri aceruos voluratum fame interiisse. Cùm enim Halao Tartarorum regis frater occupasset Babylonem, omnémque populum trucidasset, Caliphas, qui magnum thesaurum congesserat, comprehensus, cumulo auri sui impositus, & per multos dies asseruatus, inedia, vel sanè pretiosa fame consumptus est. Sic & Caium Caligulam pecuniæ auidissimum, inter immensos aureorum thesauros volutari solitum scribit Sueton. in eius vita c.43. qui iis non diu gauisus, paulò pòst miserabili nece occubuit. Auaritiæ symbolum est serpens græcè dictus dipsas, quòd inextinguibilem sitim morsu suo excitet. Dipsas, ait Lucian. lib. de dipsade, est serpens non adeo magnus, viperæ similis, violento ictu, veneno crasso, qui dolores inducit intolerabiles. Ardores enim immittit inextinguibiles, & putredines, ac totum corpus adurit incendio. Insuper qui ab illa icti fuerint, clamant perinde atque illi, qui in ignem conieceti sunt: quo plus bibunt, eo plus sitiunt; nec sitim extinxeris etiamsi totum Nilum, aut Danubium epotandum præstiteris. Ita & Ælian. lib. 6. de Animal. c. 51. Dipsas est auaritia, quæ inexplebili opum siti, æquè ac curis, doloribus, periculis & cædibus auaros incendit:

Nam

Crescit amor nummi quantum ipsa pecunia crescit.

Multo concitatior est auaritia in magnarum opum congestu collocata; vt flamma infinitò acrior vis est, quo ex maiore incendio emicuit, ait Seneca lib. 2. de Benef. c. 27. Tales fuerunt Æneanes, qui ex oraculo persuadebant fore vt patriam terram amitterent, si particulam aliquam largirentur, vt ait Plutarch. in quæst. Græcan. c. 14. Et illi de quibus Arnobius lib. 2. contra gentes: *Exercent*, ait, *auidum atque iniustissimum fœnus, & è miserorum sanguine supputandi se augent infami: millibus possessionum semper producunt fines, & quamuis prouinciis totas rus faciant vnum, pro arbore vna, pro sulco finium litibus terrum: cum amicis, fratribus, inexpiabiles suscipiunt simultates.* Verè Cyprian. Epist. 2. *Nec intelligit miser auarus*, inquit, *speciosa sibi esse supplicia, auro se alligatum teneri, possideri magis, quàm possidere diuitias atque opes. O detestabilis cæcitas mentium, & cupiditatis insana profunda caligo, cum exonerare se possit & leuare ponderibus, pergit magis fortunis angentibus incubare, pergit cumulis pertinaciter adhærere.*

S. August. septè axiomata de Auaritia.

Quocirca Patres omnes acriter auaritiam & auaros insectantur, ac imprimis S. August. cuius hæc de ea sunt axiomata. Primum: Auaritia duriora iubet quàm Christus. *Quid vis*, inquit in psal. 128. *ab auaritia possideri? dura iubet, lenia iubeo: onus eius graue, sarcina mea leuis est. Iubet auaritia vt mare transeas, & obtemperas. Iubet te vt ventis procellisque committas. Iubeo ego vt ante ostium tuum ex eo quod habes des pauperi. Piger es ad faciendum ante te opus bonum, & strenuus es ad transeundum mare: quia auaritia imperat, fervis*

A *quia Deus iubet, odisti.* Secundum, in psal. 30. conc. 3. *Dico auaro, quare inuocas Deum? vt det tibi lucrum. Lucrum ergo inuocas, non Deum. Ministrum lucri tui facis Deum. Vis vt tibi Deus. Deus si ad te venias sine auro & argento, non vis illum. Quod ergo tibi de his qua fecit Deus sufficit, cui Deus ipse non sufficit?* Tertium in psal. 38. *Vide ô auare, ne fortè dum colligis, colligaris; ne fortè cum vis esse prædo minoris, sis præda maioris. Non enim sentis te esse in mari, nec cernis minores pisces à maioribus deuorari. Dic mihi, thesaurizas; cui congregabis ea? Dicturus es: Filiis meis seruo. Hæc est vox pietatis, excusatio iniquitatis. Seruas transiturus transituris, imò verò transiens transeuntibus. Scis eum possessurum cui seruas, aut si nondum natus est, scis nasciturum? Seruas filiis, incertum est an futuris, an possessuris: nec reponis thesaurum vbi reponendus est. Thesaurizate vobis thesaurum in cælo.* Quartum in psal. 137. *Auaris etiam ipsa fœcunditas* (filiorum, quæ cæteris felicior est) *molesta est. Timent enim ne pauperes relinquantur, qui multi nasci potuerunt.* Quintum, Auctor serm. ad fratres in eremo, qui extant tomo 10. S. August. serm. 48. *O homo*, ait, *an ignoras quod radix omnium malorum auaritia est, & seruitus idololatria, mater vsura, genitrix somnia, fomes culpæ, æterna pœna via, nutrix gehennæ? O auaritia abyssus insatiabilis. Omnia in homine senescunt vitia, sola auaritia iuuenescit.* Deinde subdit, quàm fatuum sit filiis vel nepotibus thesaurizare, qui eos in morte deserunt. *O admirabilis infidelitas: ecce maritus dilectus ab vxore dilecta relinquitur, filius à matre proiicitur, & pater à filiis, & filij à patre sub terrâ recenduntur. Solus illo dimittitur, & quilibet ad propria reuertitur, & citò obliuioni traditus tanquam mortuus à corde.* Et sub finem: *Memorare nouissima tua, quia conceptus es in culpa, natus in pœna, viuens in miseria, & necessariò morieris in angustia.* Sextum lib. de conflictu virtut. & vitior. c. 16. *Auaritiæ morbus nunquam melius compescitur, nisi cum dies mortis sine fine meditatur, cum qualis post modicum in sepulchro futurus sit homo considerat. Hoc certè fixum manebat in illius* (S. Iob c. 25.) *corde qui dicebat: Homo putredo, & filius hominis vermis. Nudus egressus sum de vtero matris meæ, & nudus reuertar illuc. Et Apostolus: Nihil intulimus in hunc mundum, sed nec auferre quid possumus.* Septimum lib. de salutar. documen. c. 30. *Auarus vir inferno est similis: Infernus enim quantoscunque deuorauerit, nunquam dicit: Satis est; sic etsi omnes thesauri confluxerint in auarum, nunquam satiabitur.*

S. Ambros. sex axiomata de eadem.

S. Ambrosij hæc de auaritia axiomata sunt. Primum lib. 1. in Lucam sub finem: *Est ærugo mentis, cum secularium sordibus cupiditatum religiosa acies intentionis obducitur, aut fidei puritas decoloratur rubre perfidia.* Secundum lib. 2. Offic. c. 21. *Auaritia est velut quædam bonorum ariditas officiorum.* Tertium serm. in Domin. 8. post Pentec. docet auarum esse similem insanienti, eúmque semper aurum cogitare, omniáque in aurum conuertere, ac gratiùs aurum intueri quàm solem. Vnde concludit: *Caueamus exemplum diuitis istius, qui dum præsentes diuitias concludit, & de futuris sollicitudinem gerit, diuitiis pariter abreptus & vita, protrahitur ad tribunal horrificum, in quo accusatrix quondam eius assistit ipsa illa, qua & totius eius vita comes extitit, auaritia, defensor verò & intercessor nusquam vllus apparet.* Quartum serm. 13. *Qui pecuniam appetit, fidem perdit: qui aurum redigit, gratiam prodigit. Auaritia enim cæcitas est, error religio*

religionis inducit. Cæca, inquã, est auaritia, sed diuersis fraudum oculata ingeniis: non videt quæ diuinitatis sunt, sed cogitat quæ cupiditatis fiunt. Quintum in psal. 38. *Fides militat Deo, auaritia tentatori* (diabolo.) Sextum lib. 1. Offic. c. 49. *Sæpe quod auarus summa congesserit sollicitudine, præcipiti effusione dilapidat hæres luxuriosus, & diu quæsita turpis helluo, præsentium cæcus, futuri improuidus, quadam absorbet voragine.*

S. Isidori Pelus. Vt cæteros prætercam, S. Isidorus Pelusiota, S. Chrysostomi discipulus, monachorum Pelusiaci montis in Ægypto Abbas, doctrina & sanctitate illustris, sub Theodosio Iuniore anno Domini 440. Epistola 233. egregiè docet, quantum vulnus capiti totíque homini infligat auaritia, dum eum tantum non mutilat, & truncat oculis, auribus, pedibus, &c. Primò enim graphicè eam comparat hydræ, quæ ventrem habet inexplebilem, & Briareo centum manibus armato, ac Scyllæ, quæ omnia sorbet: *Deinde sirmma, belluina*, ait, *forma prædita, ignémque spirantis, ac sexcentas viperas crinium loco in capite habentis, perpetuo sibilantes ac mortiferum venenum euomentes: sexcentis item manus vnguibus abundantes, quarum opera alios laceras, alios sagittis impetit, ab aliis pecunias extorquet: ac denique sexcenta ora. Neque enim minatur duntaxat, aut calumnias struit, verùm etiam adulatur, ac seruilem in modum alloquitur, & peierat, turpísque quæstus causa innumeras occasiones excogitat.* Mox eius oculos depingit: *Oculos habet, non vt naturæ consentaneum est cernentes, aut quemquam verentes, non amicum, non fratrem, non cognatum, non benefactorem; verùm asperum quiddam & acre, atque crudele & inhumanum, ignémque obtuentes.* Paulò pòst aures & pedes ita describit: *Aures vsque adeo septas & obturatas habet, vt nec supplices preces, nec gemitus, nec fletus, nec vituperationes audiat. Tantum verò abest vt pennas habeat (quæ saturitatem designant) vt ne pedes quidem ipsi vir vllus cordatus tribuere queat. Neque enim ingredi, atque ab eo qui captus est secedere potest, verùm manus in omnes immittẽs, ferro quouis ac plumbo grauior insidet, vt omnia accipiat & omnes expilet, nunquam autem expleatur: verùm eorum quæ accipit multitudinem, fomitis & incitamenti materiam habeat, rerúmque acceptarum finem accipiendarum initium efficiat.* Vnde concludit: *Ecquis igitur acerrimo huiusmodi & inexplebili furore, atque innumera peccata, & maledicta, & dedecora, & intemperantias ac petulantias nobis constante capiatur? Ecquis animum inducat, tum in hac vita miserè viuere, vt dies noctésque velut flagris quibusdam laceretur, nec requiem vllam aut somnum sentiat, & in futura suppliciorum atque cruciatuum initiũ accipere. Quid autem initium dico? Hæc enim eos quos ceperit, tyrãno quouis acerbius torquet & excruciat, imò grauiorem eis pœnam infert quàm iis luant, qui ad metalla damnati sunt: nam illis confecto opere, somno ac quiete frui licet; his autem ea somni quoque portam velut aggesta terra obstruens, noctu quoque sæua illa & inhumana edicta proponit. Est ergo bellua tetra ignem spirans, oculis auribúsque capta, execranda, Deo inuisa, implacabilis & crudelis.*

Et nouissimum eorum.] *Nouissimum*, id est, vltimum, aut abiectissimum & vilissimum. q.d. Omnes Israëlitas vsque ad vltimum & vilissimũ gladio occidam. Loquitur enim de infinita multitudine quæ in Samaria, vel, vt alij volunt, in Ierusalem obsessa, & paulò pòst expugnanda, erat trucidanda. Est hyperbole: *Omnes*, id est, plerosque omnes: nonnullos enim euasisse, & cladi fuisse superstites constat; sed ij respectu cæsorum fuere perpauci.

Vers. 2. *Si descenderint vsque ad infernum, inde manus mea educet eos,*] Pro *descenderint*, hebr. est יחתרו *iachteru*, quod Septuag. passiuè vertunt: *Si defodiantur in infernum.* Pagnin. & Vatab. actiuè: *Si foderint in inferno.* q.d. Si Israëlitæ scrobem aut foueam foderint in inferno, vt in ea se abscondant à conspectu meo, inde extraham eos ad suppliciũ. Similiter, *Si ascenderint vsque in cœlum, inde detraham eos.* Est hyperbole: per foueam enim inferni accipit foueam profundissimam, adeo vt videatur vsque ad infernum descendere: per cœlum intelligit montes altissimos, qui suo vertice cœlum tangere videntur. ita S. Hieron. Chald. Lyra. & Arias. Aut certè propriè accipit cœlum & infernum. q.d. Si fieri posset vt in infernum descenderẽt, aut in cœlum ascenderent, inde tamen per Assyrios detraham eos. ita Vatab. Simili modo S. Iob immensitatem & omnipotentiam Dei, quam nemo euadere potest, describit c. 11. 8. *Excelsior, ait, cœlo est, & quid facies? profundior inferno, & vnde cognosces? Longior terra mensura eius, & latior mari.* Et Psaltes psal. 138. 7. *Quò ibo à spiritu tuo, & quò à facie tua fugiam? si ascendero in cœlum, tu illic es: si descendero in infernum, ades: si sumpsero pennas meas diluculo, & habitauero in extremis maris, etenim illuc manus tua deducet me.* Ita manu sua claudit homines & creaturas omnes, qui tribus digitis appendit molem terræ, & montes palmo ponderat.

Vers. 3. *Et si absconditi fuerint in vertice Carmeli.*] Duo erant Carmeli montes: vnus in Iudæa, vbi versati sunt Nabal & Dauid, 1. Reg. 25. 2. alter in Israël, imminens mari mediterraneo, vbi versatus est, & latuit fugiens à facie Iezabel Elias, Elisæus & filij Prophetarum. De eo videtur hîc agi: quia fit hic mentio maris, & quia in Israël & contra Israël vaticinatur Amos.

Et si celauerint, id est, celare conati fuerint (reuera enim nemo celari potest) *se ab oculis meis in profundo maris*, in insulis maris mediterranei, *ibi mandabo serpenti*, id est, hominibus feris & serpentinis, vt eos trucident, inquit Chald. & Arias. Sic Attila Hunnorum Rege vastante Italiam, direptísque Aquileia, Ticino & Mediolano, cùm infestus pergeret Romam, quam vtique cepisset, nisi occurrens S. Leo eum auertisset, multi ex Italia, vt Hunnorum manus euaderent, profugerũt ad mare, putà ad insulas & æstuaria barbaris inaccessa, ibique vrbem aduentantium, putà Venetorum condiderunt anno Domini 452. qui fuit Leonis Pontif. primi 13. Valentiniani Imp. 28. Marciani 3. Atque hæc est nobilis Venetiarum vrbis & Reipub. origo. ita Baron. anno Christi 452.

Secundò, Simplicius S. Hieron. Theod. Albert. & alij, propriè accipiunt hic profundum maris pro ipso fundo maris, vt vertit Vatab. Quamobrem Pagnin. transfert: *in pauimento maris*, hoc enim propriè hebr. significat קרקע *karka*, scilicet pauimentum, fundum, solum: deducitur enim per metathesin *à rad.* רקע *raka*, id est, firmauit, extendit, solidauit. Vnde *rakia* vocatur firmamentum. Quocirca Septuag. vertunt: *Si mersi fuerint ex oculis meis in fundamenta maris.* q.d. Etiãsi se mergant in fundum maris, vt ibi ab oculis, & ira mea se abscondant, ibi tamen videbo eos. Est hyperbole. *Et mandabo serpenti*, Septuag. *draconi*, hoc est

est pisci alicui ingenti & horrido, v. g. ceto, vt mordeat & deuoret eum, *mandabo*, id est, dabo illi hunc instinctum, & hanc phantasiam mordendi & deuorandi: bruta enim hunc phantasiæ instinctum sequuntur quasi legem naturæ sibi à Deo inditam. Sic ceto dedit instinctũ vt absorberet Ionam c. 2. vers. 1. ad quem hic alludi censet S. Hieron. Simili modo Deus dicitur mandare pesti, fami, gladio, cum ea excitat & immittit prouinciis vel vrbibus.

Tropol. S. Gregor. in Psal. 7. Pœnitent. *Quid est*, ait, *celari in profundo maris, nisi in altitudine delitescere desperationis? Celat verò se qui non confitetur peccata sua: non confitetur autem qui desperat de misericordia Dei: vel certè ille se ab oculis Dei celat, qui à mandatis eius auertitur. Oculi enim Domini spiritus Dei, qui legem, id est, mandata dedit. Qui ergo se ab oculis Dei in profundo desperationis celauerint, potestatẽ accepit diabolus vt eos mordeat, & vt in ventrem eos sua malitia inducat. Ipse est enim serpens cui dictum est: Terram comedes omnibus diebus vitæ tuæ.*

Vers. 4. *Et si abierint in captiuitatem corã inimicis suis, ibi mãdabo gladio, & occidet eos.*] q. d. Quòd si non fuerint occisi in Samaria, faciam vt occidantur in Assyria à suis hostibus, putà ab Assyriis. Sic Romani captiuos aliarum gentium, quos Romam ducebant in triumphum, post triumphum iugulabant. Secundò, Arias & à Castro gladium per catachresim accipiunt pro misera & ærumnosa vita & seruitute, quam acturi erant Israëlitæ in Assyria. Seruitus enim in iure æquiparatur morti, vocatúrque mors ciuilis. Nam Israëlitas in Assyria occisos non legimus. Verùm multa à Prophetis prædicta sunt, quæ expleta nõ dubitamus, etsi in historiis id scriptum non legamus. Prior ergo sensus vti literalior, ita genuinior, & communior est, putà S. Hieron. Remig. Alber. Lyran. & Vatab.

Et ponam oculos meos super eos in malum, & non in bonum.] q. d. Vbique eis malefaciam, vbique affligam & puniam, donec perdam eos. ita Vatab. Nota, negatio illa, *& non in bonum*, magnam auxesin continet. q. d. Nil boni, sed omne malum eis afferam & infligam.

Vers. 5. *Et Dominus Deus exercituum, qui tangit terram & tabescit.*] Arias, *& sterilescit*, siue fit sterilis. Tigurina, *& liquescit*. Pagnin. *& defluet*. Septuag. *& commouet eam*: quia vt ait S. Hieron. concutit fundamenta terræ. Hebr. נמוג *tamog* propriè significat *resolui, liquescere*, vti cera ad ignem, nix ad solem in aquam resoluitur & liquescit. q. d. Ne vanas Dei minas putetis, scitote eum tam esse terribilem, quàm omnipotentem: ipse enim solo attactu virtutis suæ, imò solo nutu facere potest, facitque interdum, vt terra tabescat & consumatur, vti dum dedit legem in Sina, mons Sina fumo & igne tabescere videbatur, Exodi 19. & 20. iuxta illud: *Qui tangit montes & fumigant*: aut facit vt terra in aquam mergatur, vel vertatur & diffluat, vti fecit in diluuio tempore Noë & in mari rubro dum per illud sicco alueo traduxit Hebræos, insequẽtem verò Pharaonem & Ægyptios redeuntibus aquis inuoluit & obruit. Sic sæpe insulas, & continentem mari mergit, & in mare conuertit. Simili modo, esto non eodem, Samariam per Assyrios vastabit, consumet, & quasi tabescere faciet. Hoc est quod dicitur psal. 17. 8. *Commota est & contremuit terra: fundamenta montium conturbata sunt, & commota sunt, quo-* A *niam iratus est eis.* Et vers. 16. *Et apparuerunt fontes aquarum, & reuelata sunt fundamenta orbis terrarum ab increpatione tua Domine, ab inspiratione spiritus iræ tuæ.* Et Isaiæ 64. vers. 1. *Vtinam dirumperes cælos & descenderes, à facie tua montes defluerent, sicut exustio ignis tabescerent, aqua arderent igni.*

Et ascendet sicut riuus.] Hunc versum iterat & repetit ex c. 8. 22. vbi eum explicui.

Qui ædificat in cælo ascensionem suam.] Hebr. מעלותיו *maalotav*, id est, *ascensiones* (ita Syrus) *suas*. Vatab. *gradus suos*. q. d. Qui fecit cœlum quod multis sphæris constat, quæ certum ordinem habent inter se, ac velut gradus, per quos ascenditur gradatim vsque ad cœlum summum & em- Vers. 6.
B pyreum. Probat omnipotentiam & sapientiã Dei ex rebus creatis, ac præsertim ex cœlis. Vnde Pagnin. *Qui ædificat in cælo sphæras eius, & elementa tria eius super terram fundauit.* Arabicus Alexandrinus: *Qui ædificauit cælũ & superiora, qui firmauit pactum suum super terram.* Secundò, ascensio, vel ascensiones, vocatur altissimum Dei palatium in cœlo, ad quod multis ascensionibus scandendum est. Vnde Chald. vertit: *Qui collocauit in excelso maiestatem gloriæ suæ.* ita Theodor. Lyran. Arias, Mariana & alij. Hinc & Arabicus Antiochenus vertit: *Qui ædificat cælum quasi tabernaculum, & præparatio eius in terra dirigitur.* Est me-
C tonymia: ponitur enim ascensio pro sui termino, putà cœlo, in quod ascenditur. Sic sæpe actio capitur pro loco, in quo actio exercetur, vt oratio pro oratorio, in quo oratur; cœnatio pro cœnaculo, in quo cœnatur; deambulatio pro ambulacro, in quo ambulatur. Sic congregatio, quies, ecclesia, mansio, habitatio, locum significant illis actionibus destinatum. ita Sanchez.

Mysticè, R. Haccados apud Galatin. lib. 7. c. 15. *Via, ait, aquilæ in cœlis, est rex Messias, qui post passionem suam ascendet in cœlum, sicut dictũ est Amos c. 9. Qui ædificat in cælo ascensionem suam.* Vnde & Tertul. lib. 4. contra Marc. c. 34. sic legit & expli-
D cat: *Ad quam* (resurrectionis promissionẽ) *ascensum suum Christus ædificat in cœlum, secundum Amos: vtique suis: vbi est & locus æternus, de quo Isaias: Quis annunciabit vobis locum æternum, nisi scilicet Christus incedens in iustitia?* Isaiæ 33.

Tropol. S. Hieron. Remig. & Hugo, per ascensiones accipiunt viros sanctos, quorum conuersatio in cœlis est, quique eò ascensiones in corde suo disponunt, vt ait Psaltes psal. 83. vers. 6. eúntque de virtute in virtutem donec videant Deum deorum in Sion. *Deus*, ait S. Hieron. *quotidie credentes de terris ad cœlum leuat, vt in illis conscendat. Ascẽdit Dominus in cœlum cum Enoch: ascendit cum Elia: ascendit cum Moyse, cuius sepultura locus, quia in cœlum ascenderat, in terra non potuit*
E *inueniri: ascendit cum Paulo in tertium cœlum.*

Et fasciculum (Syrus vertit *promissionem*: Arabicus Alexand. *pactum*; Arabicus Antioch. *præparationem*) *suum super terram fundauit.*] Primò, Lyran. Clarius & Vatab. Fasciculum, inquiunt, vocat colligationem trium elemẽtorum, putà ignis, aëris & aquæ, quæ in terra quasi basi & centro fundata sunt. Vnde Pagnin. vertit: *Et elemẽta tria eius super terram fundauit.* Hæc enim opponit ascensionibus, id est, sphæris cœlestibus. q. d. Sicut Deus ædificauit magnas multásque, & tot stellis illustres sphæras in cœlo, ita pariter in terra fundauit tria rerum omnium sublunarium elemẽta, ex quibus cætera omnia fabricauit, eáque apta

serie, ordine & nexu compaginauit, & quasi in vnum fasciculum colligauit. Hic sensus videtur genuinus. Celebrat enim Dei magnificentiam ex fabrica cœli & terræ. Vnde & sequitur: *Qui vocat aquas maris, & effundit eas* (vel per exundationem ex hoc suo alueo, vel per pluuiam ex nubium fasciculo) *super faciem terræ.* Ipse enim *ligat aquas in nubibus suis*, quasi in fasciculo, *vt non erumpant pariter deorsum*, Iob 26. 8. Secundò, Sanchez per fasciculum intelligit scabellum: in scabello enim est colligatio, vel lignorum & asserum, vel tomentorum & pannorum, putà cùm scabellum est puluinar, quod pedibus Principum substerni solet instar scabelli. q. d. Dei sedes & thronus est cœlum, scabellum verò est terra, & omnia quæ super eam sunt.

Tertiò, alij per fasciculum intelligunt legem multiplicem, qua Deus homines quasi colligat & coërcet; ac si eam violent, in ergastulo alligat & constringit.

Verùm primus sensus est genuinus. Heb. enim אגדה *agudda* propriè significat aggregationem, turbam, turmam, cögregationem, colligationem, fascem, conglobationem, globum, vt patet 2. Reg. 2. 25. quod vltimum huic loco optimè congruit. Mundum enim sublunarem vocat conglobationem, vel globum elementarem, sicut à Mathematicis idem vocatur globus, vel sphæra terrestris. Hic ergo globus vocatur fasciculus, Primò, ob rerum aggregationem: quia sicut fasciculus ex multis lignis, floribus, vel herbis componitur; ita & globus hic terrestris ex multis elementis, mixtis & compositis conflatur. In eo enim sunt variæ species herbarum, arborum, plantarum, animalium, auium, piscium, lapidum, gemmarũ, &c. mixtorum enim innumeræ sunt species. Simili modo de damnatis ait Isaias c. 24. 22. *Congregabuntur in congregatione vnius fascis* (instar fascis) *in lacum.* Secundò, globus hic vocatur fasciculus, ob rerum tam variarum, tam disparium, tam inæqualium, tam contrariarũ & inter se pugnantium coniunctionem, & amicam consociationem. Deus enim sphæram hanc ex tam variis & contrariis aptè colligauit, sicut fascis ex lignis tortuosis, rubis & spinis à perito baiulo aptè colligatur. Tertiò, fasciculus significat vnam esse mundi inferioris congregationem & rempub. in qua res diuersissimæ & plurimæ quasi in fasciculo alligatæ, & congregatæ sunt à Deo. Vnde rursum fasciculus significat Dei prouidentiam & curam, qua mundum hunc quasi suum fasciculum in hac vnione & colligatione tuetur & conseruat; ne elementum vnum destruat contrarium, ne lupi deuorent omnes oues, ne ignis omnia comburat, &c. Quartò, vocatur diminutiuè fasciculus, non fascis: quia in manibus Dei, qui, vt ait Isaias, tribus digitis appendit molem terræ, est instar exigui fasciculi. Quintò, quia ob sui elegantiam, in oculis & naribus Dei est quasi fasciculus aromatum, vel florum. Vnde fasciculus subinde idem est quod olfactoriolum. ita Cicero 3. Tusc. *Fasciculum*, ait, *ad nares admouebis, incendes odores, & sertis redimiri iubebis & rosa.* Et sponsa Cant. 1. *Fasciculus myrrhæ dilectus meus mihi.* Sextò, fasciculus significat singularum rerum & specierum inter se aptum ordinem & collocationem, vt quasi in fasce vno quæque suo loco appositè & congruè ordinata, & collocata esse videatur: in hoc enim ordine elucet mira Dei ordinatoris sapientia & prouidentia. Narrat Gellius

Globus terræ est fasciculus triplicitèr.

A lib. 5. c. 3. Protagoram ex baiulo per fasciculum factum esse Philosophũ. Cùm enim ipse in agro caudices ligni plurimos valde concinnè colligasset in vnum fasciculum, eúmque humeris portaret, occurrit ei Democritus Philosophus: *videt eum cum illo genere oneris tam impedito, ac tam incohibili facilè atque expeditè incedentem. Et propè accedit, & iuncturam positurámque ligni scitè perìtéque factam considerat; petitque vt paulùm acquiescat. Quod vbi Protagoras, vti erat petitum fecit; atque itidem Democritus aceruum illum & quasi orbem caudicum breui vinculo compressum ratione quadam quasi geometrica librari contineríque animaduertit. interrogauit, quis id lignum ita composuisset. Et cum ille à se compositum dixisset, desiderauit vti solueret, ac denuo in modum eundem collocaret. At postquam ille soluit, ac similiter composuit, tum Democritus animi aciem, solertiámque hominis non docti demiratus: Mi adolescens, inquit, cum ingenium bene faciendi habeas, sunt maiora meliorá-que quæ facere mecum possis. Abduxitque eum statim, secúmque habuit, & sumptum ministrauit, & philosophias docuit, & esse eum fecit, quantus postea fuit.* Si in Protagoræ fasciculo coordinationem lignorum, concinnitatem & ingenium mirabatur Democritus, quis non miretur in hoc Dei fasciculo, & globo sublunari adeo concinnam & sapientem tot generum, tot specierum, tot indiuiduorum diuersissimorum, imò inter se pugnantium dispositionem, connexionem & ordinem? Quis non exclamet cum Sapiente cap. 11. 21. & cum Apostolo Rom. 11. *O altitudo diuitiarũ sapientiæ & scientiæ Dei!* quàm appositè *omnia in mensura, numero & pondere disposuisti!* imò in vno quasi fasciculo colligasti!

(B and C margin letters appear beside this column.)

Mysticè, fasciculus hic est Ecclesia cœtúsque fidelium Israëlitarum, quos Deus fasciculo legis, æquè ac prouidentiæ suæ fortiter colligatos, in terra Chanaan collocauit & formauit, vti pepigit & promisit. Vnde Chald. vertit: *Et Ecclesiã suam in terra decorauit.* ita Ruffin. Hugo & Dion.

Fasciculus est Ecclesia.

Anagog. fasciculus hic est Sanctorum & electorum, vinculo charitatis in terra, & vinculo prædestinationis in mente Dei colligatus, de quo in Euangelio: *Ne timeas grex paruule, quia complacuit patri meo habitare in te*, inquit S. Hieron. qui & de eo ita loqui pergit: *Fasciculus vna Domini religione constrictus est: vnde & ipsa religio à religando, & in fascem Domini vinciendo nomen accepit.* Septuag. vertunt: *Repromissionem suam fundat super terrã, vt omnes illius repromissiones, quas* (de Christo & Christianis) SS. *Prophetæ suo ore cecinerunt, fundentur in terra, &c. vt quotidie peccato mortui, & vitiorum funibus alligati* (instar Lazari à Christo suscitati) *de sepulchro scelerum suorum iubeantur exire: quotidie sanguinis opera cõstringantur, &c.* Sic 1. Reg. 25. 29. Abigail ait Dauid: *Erit anima Domini mei custodita quasi in fasciculo viuentium: porrò inimicorum tuorum anima rotabitur in impetu & circulo fundæ.* q. d. Diuitissimè & securissimè viues: hostes verò tui ruent in interitum. nam res recondita in ligamine, quo ligantur inter vitæ, seu viui, ad hoc reconditur, vt seruetur inter viuos: quod verò ponitur in funda, ad hoc ponitur, vt funda illud eiaculetur, ait ibidem Caiet. Anagogicè id ipsum de electis & reprobis exponunt ibidem Eucherius & Angelomus. Fasciculus, inquiunt, viuentium est numerus prædestinatorum, idque primò, quia vt ait Eucher. fasciculus astringitur vt conseruetur, pari modo electi afflictionibus constrin

Fasciculus electorum cœtus.

constringuntur, vt Deo fidem seruent: reprobi vero, quia laxius viuunt, quasi lapides fundæ à Deo abiiciuntur. Secundò, quia vt ait idem Eucher. sicut fasciculus vinculo colligatur, ita sanctorum cœtus eadem fide & spe, eodémque charitatis nexu constringitur, & vno eodémque Dei præsidio vndique vallatur. Tertiò, quia sicut fasciculus florum in manu ad oblectationem gestatur, ita electos omnes Deus in manu sua gestat, & virtutum odore qui ex illis continuò efflatur, mirè delectatur. Quartò, quia sicut fasciculus non nisi ex certis asque selectis floribus conficitur; ita electorum numerus ex certis, iisque selectis, ac charitate omníque virtute præstantibus constituitur.

Qui vocat aquas maris.] Tigurina: *Qui euocat ad se aquas maris*, scilicet resoluendo aquas per calorem solis in vaporem, eúmque ad se sursum eleuando in mediam aëris regionem: vbi facit eum concrescere in nubem, & nubem vi solis resoluit in pluuiam, quam effundis super terram. ita S. Hieron. Theodor. Hugo, Lyra, & Vatab. solus Arias hæc accipit de exundatione maris, qua vicinam terram obruit. Symbolicè Chald. per aquas accipit turmas Assyriorum, quasi Deus hic Israëli minetur eorum aduentum.

Vers. 7.] Nunquid non vt filij Æthiopum vos estis mihi, filij Israël, ait Dominus? nunquid non Israël ascendere feci de terra Ægypti: & Palæstinos de Cappadocia, & Syros de Cyrene?

Vers. 8.] Ecce oculi Domini Dei super regnum peccans, & conteram illud à facie terræ: verumtamen conterens non conteram domum Iacob, dicit Dominus.

Vers. 9.] Ecce enim mandabo ego, & concutiam in omnibus gentibus domum Israël, sicut concutitur triticum in cribro: & non cadet lapillus super terram.

Vers. 10.] In gladio morientur omnes peccatores populi mei: qui dicunt: Non appropinquabit, & non veniet super nos malum.

VERS. 7. *Nunquid non vt filij Æthiopum vos estis mihi filij Israël?*] Primò Chald. vertit: *Nunquid non vt filij dilecti reputati estis vos coram me?* Videntur enim Æthiopes Iudæis, ob coloris differentiam & singularitatem, quasi quid rarũ & mirabile fuisse in pretio & in deliciis, vti etiamnum Principes in suis aulis aliũ Æthiopem, vel Pigmæum ad delicias, & ad ostentationem. Vnde & Numer. 12. 1. vxor Mosis Æthiopissa, à Chaldæo vocatur vxor pulchra: nisi dicas esse antiphrasin, pulchra, id est, atra & deformis. Et vice versa, Æthiops, id est, minimè Æthiops & niger, sed candidus & speciosus. Vnde sic ex Hebræo vertas: *Nunquid sicut filij Æthiopum vos mihi estis, ô filij Israël?* q. d. Minimè: nam Æthiopes sunt atri, deformes, inuisi; vos verò mihi estis candidi, formosi, gratiosi & dilecti. Porrò hanc dilectionem, æquè ac versum sic explicat Arias. q. d. Æthiopes sunt symbolum

seruitutis: ab olim enim à Noë seruituti sunt addicti, cum dixit Gen. 9. 25. *Maledictus puer Chanaan, seruus seruorum erit fratribus suis.* à Cham enim ortus est Chanaan, & frater eius Chus, qui fuit pater Æthiopum, qui inde hebr. vocantur *Chusim* Genes. 10. vers. 6. Vos ergo, ô Israëlitæ, fuistis quasi Æthiopes, cum ab Ægyptiis, aliísque gentibus dura seruitute premeremini, sed ego vos diligens ea vos liberaui, mihíque asciui. Æquum ergo est vt me redametis, mihíque quasi liberatori & Domino vestro seruiatis.

Secundò & aptiùs, Syrus & Arabicus hæc assertiuè accipiunt, q. d. Vos ô Israëlitæ similes estis Æthiopibus, quia sicut Æthiopes ex Ægypto traduxi in Æthiopiam (hæc enim sita est vltra Ægyptum, illique adiacens & quasi subiecta est) ita & vos ex Ægypto traduxi in Chanaan. Vnde explicans mox subdit: *Nunquid non Israël ascendere feci de terra Ægypti?* Huic etiam consonat quod præcessit: *Et fasciculum suum super terram fundauit.* q. d. Deus Israëlem quasi suum fasciculum & peculium ex Ægypto traduxit in Chanaan, ibique eum stabiliuit & fundauit. Item illud vers. 5. *Et defluet sicut flumen Ægypti.* Persistit enim in comparatione Nili & Ægypti. q. d. Nolite gloriari quod patrem habeatis Abraham: quia proximiores parentes habetis Ægyptios. Ibi enim nati sunt Moses, eiúsque coæui patres vestri, quos ex Ægypto traduxi in Chanaan; perinde ac Æthiopes ex eadem traduxi in Æthiopiam: vos ergo estis congeneres, & quasi fratres Æthiopum, tum origine & genere, tum moribus. Estis enim atri, deformes, indurati, & immutabiles in sceleribus vestris, vt non tam Abraham, quàm Æthiopum fratres & filij esse videamini, ideóque vos à me abiiciam tradámque Assyriis. Simili modo ait Ierem. c. 13. 23. *Si mutare potest Æthiops pellẽ suam, aut pardus varietates suas, & vos poteritis benefacere cum didiceritis malè.* Et Ezech. 16. vers. 3. *Pater tuus Amorrhæus, & mater tua Cethæa.* Vnde S. Hieron. *In omnibus*, ait, *Script. Æthiopes dicuntur qui penitus in vitia demersi sunt.* Ita S. Chrysost. hom. 11. in Matth. Lyra. Pagn. Vatab. & Ribera. Huc spectant vulgata adagia: *Æthiopem lauas*, id est, tentas rem frustraneam & impossibilem. Æthiops enim quantumuis lotione, quantumuis lixiuio non albescit: *Æthiopem ex vultu iudico.* Æthiops etiam nigrore vultus, intortis capillis, labris tumentibus, dentium candore præ se fert patriam suam. Nam veste mutare potest Æthiops, faciem non potest. Hinc Epigramma Luciani:

Abluis Æthiopem frustra: quin desinis artem?
Haud vnquam efficies nox sit vt alta dies.

Monebat Pythagoras, ne gustaremus de iis, quibus nigra est cauda, quo vetabat cum iis versari, qui nigri essent morum improbitate. Thren. 4. 7. *Candidiores Nazaræi eius niue, candidiores lacte*, nimirum cum purè viuebant, cum caste Deo colebant; at cum impurè & inceste, *denigrata est super carbones facies eorum.* Porrò licet quæuis improbitas vocetur nigredo, tamen propriè ita vocatur detractio, qua quis alienam famam, & suam conscientiam denigrat: quocirca niger vocatur insusurro, detractor, calumniator. ita in titulo ps. 7. Saul Dauidis insectator vocatur Chus, id est, Æthiops. Et Horat. Satyra 4. lib. 1.

Absentem qui rodit amicum, &c.
Hic niger est, hunc tu Romane caueto.

Hinc vulgare prouerbium: *Albus, an ater sit nescio.* Et:

Dat

Dat veniam coruis, vexat censura columbas. Candor enim candidi animi, nigror maligni est symbolum. Addit S. Hieron. Remig. Ruper. & à Castro, Deum hîc significare suam potestatem, & vltionem in gentibus transferendis & euertẽdis. q.d. Vos, ô Israëlitæ, non superiores, vt iactatis, sed pares per omnia estis aliis gentibus. Nã æquè ac Æthiopes, Palęstini & Syri à me creati, pari iure mihi subditi estis. Vnde pari prouidentia, qua illas gentes in suis prouinciis collocaui, collocaui & vos in Chananæa; atque pari iustitia, qua illas ex iisdem ob scelera expuli & contriui, etiam vos è Samaria expellam & conteram. Vnde subdit: *Ecce oculi Domini Dei super regnum peccans, & conteram illud à facie terræ.* Porrò quomodo & quando Æthiopes à Deo expulsi aut contriti sint, non liquet. Aliqui referunt hoc ad bellum quod Moses nomine Pharaonis gessit contra Æthiopes, quo eos subegit, vti narrat Ioseph. lib. 2. antiq. c. 5. Verùm historia hæc dubia est, quæ solo nititur Iosepho: atque idem addit, illo bello Mosen non contriuisse Æthiopes, sed ad pacem coëgisse, ac ducta regis Æthiopum filia in vxorem, amicum, imò generum ex ea recessisse.

Alij probabiliùs id referunt ad Asa regem Iuda, qui millionem Æthiopum cum suo duce Zara cecidit, 2. Paralip. 14. 9. & 13. Verùm hi cæsi sunt extra Æthiopiam, nec Asa Æthiopes coëgit mutare sedes, aut ex Æthiopia in aliam regionem traduxit. Hæ ergo historiæ notæ erant tempore Amos: vnde ipse de iis quasi tunc publicis loquitur; fortè etiam conscriptæ fuerunt in Chronicis illius æui, quæ iam non extant. Nam multi libri sacri, æquè ac prophani per tot annorum centurias, tótque vrbium & bibliothecarum exustiones aut vastationes, perierunt.

Et Palæstinos de Cappadocia.] Cappadoces, hebr. כַּפְתֹּרִים *caphtorim*, occuparunt Palæstinam, exclusis ab ea Heuæis primis incolis, vti narratur Deuter. 2. 19. & Ierem. 47. 3. vide ea quæ vtrobique dixi. *Et Syros de Cyrene.* q.d. Cyrenenses venientes ex *Kir*, vrbe & regione Assyriæ (vti dixi c. 1. vers. 5. malè ergo Theodor. censet *Kir* esse Haran, siue Charras vrbem Parthorum, in quam ex Vr, vrbe Chaldæorum, Deus traduxit Abraham cum Thare, Genes. 11. 27.) transtuli in Syriam Damasci, quæ priùs ab Aram filio Sem, vocabatur *Aram*; à nouis verò hisce incolis venientibus ex *Kir*, dicta est *Kiria*, indéque, vt nonnulli putant, euphoniæ causa *Syria*: sicut postea vice versa, cùm Teglathphalasar expugnauit Damascum, ex ea rursum transtulit Syros in Mediam & Assyriam, putà in Kir, ex qua olim venerant. Sensus est q.d. Ne blandiamini vobis, ô Israëlitæ, de mea in vos cura & prouidentia, qua vos olim eduxi de Ægypto, & collocaui in Chanaan. Nam pari modo Cappadoces collocaui in Palæstina, Kirenses in Syria; & tamen illos ob sua scelera Palæstina per vos expuli, hos Syria per Teglathphalasar expellam. Scitote ergo me idem vobis facturum, ni scelera vestra castigetis, vitámq; & mores emendetis. Nominat Palæstinos & Syros, quia his contermini tam situ, quàm moribus erant Israëlitæ: vnde tacitè eos taxat. Syri enim malè audiebant olim ob morum mollitiem. Vnde prouerbium: *Cum non sis Syrus, ne syrissa*, id est, ne sumas personam parùm decoram; aut, cum sis ingenuus, ne moribus agas seruum & barbarum. Est acutus iocus ex amphibolia verbi συρίζειν, quod significat & syrissare, & fistula canere. Et Cicero lib. 2. ad Q. fratrem: *Nos, ait, ita philologi sumus, vt vel cum fabris habitare possimus. Habemus hanc Philosophiam non ab Hymetto, sed ab area* (aliqui legunt hara) *Syra*, id est, à rusticana simplicitate.

Syriæ etymon.

Vers. 2. *Veruntamen conterens non conteram.*] q.d. Planè & omnino non conteram Israëlem, sed reliquias ex eo seruabo & saluabo.

Sicut concutitur in cribro.] Romæ enim, & alibi in Italia cribrant frumentum, cribróque pro vanno vtuntur. Idem videntur fecisse Israëlitæ, vti hic indicat Amos. q.d. Sicut cum frumenta ventilantur in vanno, vt vertit Tigurina, vel cribrantur in cribro, paleæ vel auolant, vel per foramina cribri decidunt in pauimentum, lapilli verò & grana remanent in cribro; ita electi & probi ex Israël seruabuntur, cæteri improbi peribunt. Vnde Theodot. *Nec verò sicut*, ait, *quàm agricola à quisquiliis & purgamentis frumentum secernit, ego etiam salute dignos seruabo, reliquos necandos tradam.* Metaphora cribri, ait S. Hieron. significatur ipsa terra Israël, cuius margines Deus magnitudine sua vtraque manu tenens, quasi cribrum huc illúcque concutiet, vt paleis ac sordibus peccatorum concussis, id est, labore & calamitate exagitatis, & in terram cadentibus, ac gladio morientibus, purum frumentum remaneat, quod in horrea condatur. Quocirca cum subdit Amos: *Et non cadet lapillus super terram*, per lapillum intelligit *granum*, vt vertunt alij: quia granum est durum instar scrupuli & lapilli. Est catachresis: vnde hebr. צְרוֹר *tseror* significat fasciculum, & sacculum; ac metonymicè res quæ in fasciculum colligi, aut in sacculum colligari solent, qualia sunt grana; item lapilli pretiosi aut pulchri, margaritæ, nummi aurei, argẽtei, &c. Radix enim צָרַר *tsarar* significat stringere, arctare, premere. Vnde *tseror* est res arcta, stricta, pressa, quæ in sacco vel loculo stringi, densari & arctari solet, qualis est triticum. Vnde Septuag. vertunt σύστρεμμα, id est, conuolutio, globus, coagmentum, compactile, putà *granum* maiusculum conglobatum & compactum, vt vertit interpres Complut.

Vers. 3.

Alij tamen lapillum hic propriè capiunt, idque variè. Primò, Ruper. censet hîc agi de cribro, non frumentario, sed murario, quo lapides à pulueribus secernuntur. hoc refellit Ribera. Secundò, Palacius lapillis censet significari improbos, qui per cribri foramina nequeant euadere manum & vindictam Dei, & ideo manu eiusdem sint è cribro eiiciendi, id est, ab hostibus occidendi, vel captiuandi; ac consequenter per triticum significari probos. Sed hoc rectè refellit Delrio adagio 981. Nam triticum per foramina cribri descendere, & secerni non solet; nisi per triticum non grana, sed farinam accipias: hæc enim à suis folliculis & glumis cribro transmissa secernitur.

Tertiò, Ruffinus censet purgantes triticum illi iungere lapillos in cribro, *Ad hoc*, inquit, *vt vim concussui addant marginibus illisi. & nihil de quisquiliis remanere patiantur.* Symbolicè verò, *nomine lapillorum eorum indicat firmitatem, qui malis haud facilè corrumpantur exemplis, vt illis temporibus Prophetas, & alios iustos fuisse legimus, qui cùm reliquum vulgus, vt ligna ac stipula deperirent, illi velut solidi, pérque hoc pretiosi lapides, permanebant, super quos meritò Ecclesia fundaretur.* ita & Sanchez. Quartò, Ribera putat Prophetam de more hic duas metaphoras iungere, scilicet vnam tritici, alteram lapillorum, atque à cribri & frumenti similitudine transire ad rem significatam, putà ad

domum

domum Iſraël, de qua immediatè antè dixit: *Concutiam in omnibus gentibus domum Iſraël.* ideóque nominare lapillos: lapides enim apti, imò neceſſarij ſunt ad domum Iſraël reædificandam. Verùm primus ſenſus quem dedi, vti ſimplicior, ita germanior eſt, eúmque exigit verſio Septuag. Aliter Ioannes Alba Electorum c. 61. Lapilli, inquit, ſiue lapides parui ſunt infimæ ſortis homines, pauperes, plebeij, totúmque ignobile vulgus. q. d. Vniuerſus populus ducetur captiuus; ac proinde non in terra ſua, ſed in captiuitate morietur. Solet enim inter homines loco infelicitatis haberi, quod quis extra patriam moriatur, præſertim in captiuitate. Explicat enim id quod præceſſit: *Concutiam in omnibus gentibus domum Iſraël.* Verùm hæc phraſis nuſquam eo ſenſu ſumitur, præſertim quia Amos non ait, ſuper terram ſuam, vel ſuper terram Iſraël, ſed abſolutè *ſuper terram*, quod tam de terra Aſſyriæ, quàm Iſraëlis accipi poteſt. Conſtat autem Iſraëlem in terra Aſſyriæ cecidiſſe & mortuum eſſe.

Verſ. 11.] In die illa ſuſcitabo tabernaculum Dauid, quod cecidit: & reædificabo aperturas murorum eius, & ea quæ corruerant, inſtaurabo: & reædificabo illud ſicut in diebus antiquis.

Verſ. 12.] Vt poſſideant reliquias Idumææ, & omnes nationes, eo quòd inuocatum ſit nomen meum ſuper eos: dicit Dominus faciens hæc.

Verſ. 13.] Ecce dies veniunt, dicit Dominus: & comprehēdet arator meſſorem, & calcator vuæ mittentem ſemen: & ſtillabunt montes dulcedinem, & omnes colles culti erunt.

Verſ. 14.] Et conuertam captiuitatem populi mei Iſraël: & ædificabunt ciuitates deſertas, & inhabitabunt: & plantabunt vineas, & bibent vinum earum: & facient hortos, & comedent fructus eorum.

Verſ. 15.] Et plantabo eos ſuper humum ſuam: & non euellam eos vltrà de terra ſua, quam dedi eis, dicit Dominus Deus tuus.

VERS. 11. *In die illa* (Chald. *in tempore illo*) *ſuſcitabo* (Septuag. *reſuſcitabo*, S. Iacobus Act. 15. *readificabo*, Syrus *erigam*, ſcilicet firmiter & ſtabiliter) *tabernaculum Dauid quod cecidit.* } Aliqui hanc ſuſcitationem factam eſſe cenſent ab Ezechia, qui poſt abductas ab Aſſyriis decem tribus anno ſexto regni ſui, earum reliquias profugas excepit, & in veri Dei cultu veráque Eccleſia confirmauit, 4. Reg. 18. & 19. Alij, vt Ruffin. & Chryſoſt. hom. 33. in Acta, eam factam cenſent eſſe ab Eſdra & Zorobabel, qui Cyro annuente Iudæos è Babylone reduxerunt in Ieruſalem, ibique eorum Rempub. & Eccleſiam reſtituerunt. Verùm hi à vero ſenſu aberrant. Nam exilis fuit vtraque hæc ſuſcitatio; ea autem quæ hic promittitur, ampla fuit & anguſta. Ait enim: *Readificabo eum ſicut in*

A *diebus antiquis, vt poſſideant reliquias Idumææ & omnes nationes.* Quandò quæſo Ezechias, aut Zorobabel poſſedit omnes nationes? Rurſum, quando factum iſtud: *Et ſtillabunt montes dulcedinem, & omnes colles culti erunt?* Adde Zorobabelem tantùm reduxiſſe duas tribus, æquè ac Ezechias duabus ferè tantùm imperauit: hic autem promittitur Iſraëlis, id eſt, decem tribuum inſtauratio. Reſpondeo ergo, hâc promiſſionem ad Chriſtum ſpectare, per eúmque expletam eſſe. Id ita eſſe clarè patet ex oratione S. Iacobi, qui Actor. 15. 16. in Concil. Ieroſol. hæc verba Amos de Chriſto, & gentium ad Chriſtum conuerſione interpretatur. S. Iacobum ſequuntur omnes Interpretes Orthodoxi. Quocirca idipſum ſub anathemate definiuit Vigilius Papa. Cùm enim hæc Amos verba Theodorus Mopſueſtenus ſic expli-
B caret: *Hoc loco*, inquit, *reditum è Babylone predicit, quando Zorobabel ex ſtirpe Dauid Regem habuerunt: Iacobus verò in Actis Apoſt. hunc locum ad Chriſtum tranſtulit, in quo res eſt ad exitum verum perducta*; hane eius explicationem ſub anathemate damnauit Vigilius Papa in Conc. Romano, quod habetur in Bibliotheca Vaticana, & ex ea tranſcripſit P. Turrianus ſuper lib. 2. Conſt. Apoſt. c. 5. eo quod locum, qui primariò & in ſenſu literali ſeu hiſtorico in Actis exponitur de Chriſto, aſſerat intelligendum eſſe in primo & literali ſenſu de Zorobabele; in ſecundo, & per transla-
C tionem de Chriſto: vbi, vt alia omittam, manifeſtè Theodorus errat, cum Zorobabel facit regem, qui tantùm dux fuit populi ex Babylone redeuntis. Pari modo idem Theodorus cenſebat, oracula omnia quæ ad literam de Chriſto edita ſunt, hiſtoricè ad Dauidem, Ezechiam, Zorobabelem & Iudæos ſpectare; ſed ex accommodatione, & ex rei euentu ab Apoſtolis & Euangeliſtis, duntaxat adaptari Chriſto. Hoc eſt quod ſub anathemate damnat Vigilius, & ante eum damnarat Synodus generalis quinta, quæ fuit Conſtantinopolitana ſecunda, vt patet ex eius Actione quinta, & ex Leontio, qui vixit tempore Iuſtiniani Imper. & Theodori errores recenſet. vide dicta in proœmio notat. 5. Propheta ergo hic de more, poſt ex-
D poſitam Dei vltionem, & deſolationem Iſraëlis, eius teſtaurationem, & conſolationem per Chriſtum afferendam ſubiungit. Tabernaculum ergo Dauidis, propriè & formaliter non ſignificat Eccleſiam (nec enim Dauid fuit Eccleſiæ ſacerdos, aut Pontifex) ſed regnum Dauidis, putà domum eius regiam, palatium & thronum regium. Orientales enim olim in tabernaculis ex ramis, corio, aut tabulis conſtructis degebant: inde quæuis domus aot palatium vocatur tabernaculum, præſertim quia Hebr. סכה *ſucca*, ad verbum idem eſt quod opertorium, velamentum, tegumentum, tectum; à rad. סכך *ſacach*, id eſt, velauit, operuit, te-
E xit; quod tam domui & palatio, quàm tabernaculo congruit. Tabernaculum verò propriè hebr. dicitur אהל *ohel*, id eſt, tentorium extenſum & expanſum, à rad. אהל *ahal*, id eſt, extendit, expandit. Vocat id tabernaculum, potiùs quàm palatium, tum quia Dauid in aſſiduis bellis exercitus communiter in tabernaculis caſtrenſibus degebat: tum vt ſignificet regnum hoc Dauidis mobile fuiſſe & temporaneum; Chriſti verò regnum ei ſucceſſurum fore immobile & æternum. Hoc enim promiſit angelus B. Virgini, dicens Lucæ 1. 32. *Regnabit in domo Iacob in æternum; & regni eius non erit finis:* tum quia alludit ad tabernacul-

Tabernaculum Dauid eſt regnum Chriſti, putà Eccleſia.

Mon-

Mosis in deserto, quod præerat, & quasi dirige- A bat omnia castra Hebræorum, quæ circa ipsum disposita erant: vnde erat typus Ecclesiæ peregrinantis & militantis. q. d. Sicut olim tabernaculum, & cum illo Moses & Hebræi per desertum peregrinati sunt, perrexerúntque in terram promissam; ita Ecclesia Christi per desertum huius vitæ peregrinatur tenditque in cœlum. Est ergo ipsa tabernaculum Dauidis, id est, Christi & Christianorum, Hebr. 13. 14.

Quocirca materialiter & reipsa regnum hoc Christi est Ecclesia: quia regnum hoc Christi spirituale est & Ecclesiasticum, quo nimirum Christus credentibus per fidem & gratiam dominatur. Itaque cum dicit: *Suscitabo tabernaculum Dauid*, reipsa dicit, suscitabo Ecclesiam, siue cœtum B populi fidelis, cui olim dominatus est Dauid. Porrò regnum hoc Dauidis, æquè ac Ecclesia fidelium, per varias rupturas cecidit, scilicet Primò, cùm Ieroboam decem tribus à regno Dauidis & ab Ecclesia cultúque Dei ad se & ad vitulos aureos traduxit. Secundò, cùm Israëlitæ à Syris, Philisthinis, Ægyptiis aliisque gentibus multoties fuerunt attriti. Tertiò, cùm decem tribus in Assyriam, duæ in Babylonem fuerunt abductæ. Quartò, eum Antiochus Epiphanes eiúsque posteri, tempore Machabæorum posteros Dauidis afflixerunt. Quintò, cum Herodes, sub quo natus est Christus, stirpem Dauidis regiam quasi extinxit, totúmque regnum ad se, putà ad alienigenam, transtulit. *In die* ergo *illa*, id est, in tempore illo, C quo per tot ruinas, ac tandem per tyrannidem Herodis, regnum Dauidis planè cadet & corruet, Deus, qui in rebus deploratis succurrere solet, mittet Messiam siue Christum, qui in tabernaculum hoc, quasi in propriam domum & in regnum auitum Dauidis patris sui, iure hæreditario succedet, illúdque restituet, imò augustius reddet, non dominio & dominatione temporali, sed spirituali, quæ sublimior & diuinior est. Christus enim tam Iudæos quàm Israëlitas in suum regnum suámque Ecclesiam asciuit & cooptauit, ac vice incredulorum, qui in illud ascribi noluerunt, surrogauit & adoptauit omnes gentes ex toto mundo, itàque fecit vt hoc regnum amplissimum totum orbem complecteretur, vt à Christo omnes vocentur Christiani, & profiteantur se Christi subditos & discipulos: gentes ergo loco Iudæorum huic Dauidis tabernaculo, quasi viui lapides, inædificatæ sunt, & vt ait Apostolus Rom. 11. 17. in hanc Dauidis Deique oleam insertæ sunt. ita S. Hieron. Remig. Hugo, Lyran. Vatab, Arias, Ribera, à Castro & alij passim.

Alleg. Alleg. tabernaculum Dauid est corpus Christi à Iudæis occisum per varias rupturas, id est, vulnera ei inflicta, quod Deus tertio die à morte ad vitam gloriosum suscitauit, de quo Christus ait: *Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud*. Ioan. 2. vers. 19. Christus enim vocatur Dauid, quia Dauidis filius & hæres, ita Theodor. & Cyrill. lib. 4. in Ioannem cap. 35. imò Rabbini apud Galat. lib. 8. cap. 22. vbi R. Nahaman hunc locum sic legit: *Suscitabo casulam Dauid deiectam*, id est, corpus Christi crucifixum resuscitabo, ex eóque probat Messiam moriturum, ideóque eum ab Hebræis vocari *Barnephels*, id est, *filium caducum*, asseuerat. Hinc consequenter S. Chrysost. hom. 16. in Ioannem, per tabernaculum Dauid accipit naturam humanam peccato Adæ collapsam, quam Christus assumens reparauit & restaurauit.

Ex dictis patet, perperam Iudæos hoc loco & similibus abuti, vt probent Messiam needum venisse, sed venturum, vt temporale Dauidis regnum restituat, ac Iudæos in illud quasi primores regni asciscat. Nam, vt alia taceam, Primò Amos hic propriè non agit de Iudæis, sed de Israëlitis, id est, decem tribubus (has enim vers. 8. 9. & 14. vocauit domum Iacob, & domum Israël) eisque post cladem restitutionem promittit, vt regno Dauidis, à quo per schisma exciderunt, rursum inserantur & vniantur. Frustra ergo hæc sibi attribuunt Iudæi moderni. Cúmque constet Israëlem nunquam ex captiuitate Assyriaca rediisse, aut rediturum, æquè ac Iudæi è captiuitate Titi & Romanorum per 1600. annos nunquam redierunt, nec redibunt; sequitur hæc de mystico Israëlis reditu, putà de gentium in Christum credentium, qui sunt Israëlitæ secundùm spiritum, non secundùm carnem, vt ait Apost. Rom. 9. vers. 8. conuersione & salute intelligenda esse, vti fusiùs probaui Danielis cap. 2. vers. 44. & Daniel. 9. vers. 24. Idem rursus patet ex eo quòd Deus similem restaurationem promittat Sodomitis, Assyriis, Ægyptiis, Ammon & Moab, qualem promittit hic & alibi Israëlitis: atqui illa non fuit temporalis, sed spiritalis per Christum: ergo talis quoque fuit Israëlitarum. Maior liquet Ezech. 16. 55. *Et soror, ait, tua Sodoma, & filiæ eius reuertentur ad antiquitatem suam*, id est, ad antiquam suam sedem, opes & gloriam. Constat autem Sodomam & vicinas vrbes cœlesti incendio eum omnibus suis incolis conflagrasse. Ergo hæc Sodomæ restitutio mysticè accipienda est, non ad literam vt sonat. Idem de Samaria promittit ibidem Ezechiel: constat autem Samaritas ad literam ex Assyriaca captiuitate non rediisse: ergo Samariæ hæc restitutio spiritualis per Christum, non literalis & temporalis accipienda est. Idem Assyriis & Ægyptiis, æquè ac Israëlitis promittit Isaias c. 19. 24. *In die illa erit Israël tertius Ægypto & Assyrio, benedictio in medio terræ*. Hoc ad literam vt sonat falsum est, nec admittent, aut patientur Iudæi sibi associari & æquari Ægyptios & Assyrios. Ergo mysticè id accipi debet. Idem Moa- D bitis promittit Ieremias c. 48. 47. *Et conuertam captiuitatem Moab in nouissimis diebus, ait Dominus*. Et Ammonitis c. 49. 6. *Et post hæc reuerti faciam captiuos filiorum Ammon, ait Dominus*. Ad literam autem nec Moabitæ nec Ammonitæ è Babylone redierunt. Ergo reditus hic mysticus est, putà conuersio ad Deum per Christum. Ergo pariter talis reditus & restauratio Israëlis intelligenda est. Simile est templum quod promittit Ezechiel c. 40. & sequen. scilicet magis mysticum quàm literale. Vnde c. 47. vers. 1. 8. 9. vidit ex eo egredi aquas, & sensim in fluuium ingentem crescere, cuius riuulo sanabantur & dulcorabantur aquæ maris mortui, quod in Scriptura vocatur salsissimum. quæ omnia mysticè accipienda E esse manifestum est. Disce hinc canonem, morémque Prophetarum; nimirum solent ipsi post tristia læta subiungere, post desolationem consolationem, post excidia & ruinas gentium earundem restitutionem per Christum. Ipse enim est Messias, putà salus, consolatio, gaudium & desiderium cunctarum gentium, Aggæi a. 8.

Refutatur Messias Iudæorum.

Secundò assero, hoc Christi regnum non tantùm esse spirituale, sed & temporale. Christus enim per Imperatores, Reges & Principes, Christianos dominatur, & imperat etiam ciuiliter toti

orbi Christiano. Denique in die iudicij ipse hoc regnum suum tam spirituale, quàm corporale, perficiet faciétque gloriosum, vt toti cœlo & terræ cum suis fidelibus dominetur in æternum, túmque plenissimè hæc & similes prophetiæ implebuntur.

Et reædificabo aperturas murorum eius.] Hebr. פרציהן *gadarti*, id est, *sepiam* vt vertit Pagnin. *instaurabo* vt Vatab. *sepe circundabo* vt Tigurina. q.d. Sarciam hiatus & aperturas murorum Dauidis & Israëlis. Nimirum Deus instaurauit ruinas Israëlis, eásque sarciuit multitudine gentium credentium Christo, quæ in locum Iudæorum & Samaritarum incredulorum successerunt; sicut dæmonibus labentibus è cœlo surrogauit homines, iisque instaurauit ruinas cœlestis Ierusalem. De fide enim, vocatione & electione gentium hunc locum explicat S. Iacobus Actor. 15. 16. Censet Ribera hanc prophetiam impletam esse post excidium templi & vrbis Ierosolymæ factum à Tito, tunc enim Iudæis in sua cæcitate persistentibus, & per totum orbem dispersis, eorum loco gentes in Ecclesiam esse ascitas. Verùm S. Iacobus Actor. 15. suo tempore, id est, mox à passione Christi, cum Paulus & Barnabas primi euangelizantes gentibus multos ex iis conuerterunt, impletam, id est, impleri cœptam asserit. Adde, non agi hic de Iuda & Ierosolyma, templique & vrbis excidio & ruina per Titum, præsertim quia Christus templum hoc, iam tum Iudaicum, sibique è diametro oppositum & resistens, non restaurauit, sed vetus Dauidis regnum & Ecclesiam legitimam. Fateor tamen post excidium Ierosolymæ pleniùs hanc prophetiam impletã esse: tunc enim S. Ioannes, qui vnus ex Apostolis superstes viuebat, ac viri Apostolici relictis Iudæis, vtpote iam euersis & dispersis, conuerterunt se ad prædicandum gentibus.

Sicut in diebus antiquis.] Sicut in diebus Dauidis & Salomonis. Dauidem enim nominauit paulò antè: & tunc maximè floruit, imò cœpit gloria regni Israëlis. ita Remigius. Sic antiqua sæcula vocabantur aurea, in quibus cum virtute florebat resp. de quibus Virgil. 6. Æneid.

Hic genus antiquum, Teucri pulcherrima proles,
Magnanimi Heroës, nati melioribus annis.

Vers. 12. *Vt possideant.*] q.d. Vt sicut Dauid subiugauit Idumæos, cæterásque vicinas gentes 2. Reg. 8. vers. 14. psal. 59. vers. 10. & 11. vbi dicitur: *In Idumæam extendam calceamentum meum*, id est, possessionem capiam Idumææ: hæc enim olim capiebatur immissione calceamenti in rem possidendam: ita Christus per Apostolos viróśque Apostolicos, Episcopos & presbyteros subinget sibi suæque fidei, & subiugatas possideat easdem gentes, imò totum mundum. Nominat Idumæos, quia sicut Esau internecino odio persecutus est Iacobum fratrem suum, ita & posteri eius Idumæi persecuti sunt posteros huius, putà Iacobæos & Israëlitas, eorúmque fuere hostes iurati & infensissimi. q.d. Idumæi sub Christo & per Christum ponent hæc auita odia, & cum Israëlitis conspirabunt in vnum Christi iugum & regnum. Rursum nominat *reliquias Idumeæ*, tum quia literaliter Dauid per Ioab cæsis plerisque Idumæis, eorum tantùm reliquias seruauit & subiugauit, vt patet 3. Reg. 11. 14. ac rursum paulò ante tempora Amos, cum Idumæa Iudæis rebellaret sibique proprium Regem constitueret, Amasias rex Iuda eandem rursum subegerat, itáque ceciderat, vt

A eius tantùm reliquiæ remanerent, 4. Reg. 14. 7. tum quia parabolicè sicut reliquias Israëlis, sic & reliquias Idumææ aliarúmque gentium, putà eas quæ crediderunt prædicationi Apostolorum, fert, tauit Christus, cæteris manentibus incredulis; & ob infidelitatem pereuntibus: paucos enim ad Christum conuerterunt Apostoli, si comparentur cum illis qui non fuerunt conuersi & perstiterunt in infidelitate. ita S. Hieron. & alij. Nota, Septuag. quos sequitur S. Iacobus Act. 15. hunc locum non verbotenus, sed paraphrasticè vertunt hoc modo: *vt quærant me reliqui hominum*. Per Idumæos enim Propheta synecdochicè quaslibet gentes & homines, præsertim à Christo alienissimas, intelligit. Vnde se explicans addit, *& omnes gentes*: hæ enim in regnum Christi ascitæ sunt,

B cùm illud requisierunt: nemo enim nisi volens & postulans in regnum Christi cooptatur. Quare quærere regnum Christi, idem est quod illud possidere, & ab eo possideri. Vnde ex Hebræo verti potest, *vt possideant*, scilicet regnum hoc Dauidis, id est, Christi, *reliquias Idumeæ, & omnes gentes*. Qui enim possidetur à Christo, vicissim possidet Christum, ejúsque regnum. Addunt aliqui, hebr. אדום *Edom* significare Idumæam, Septuag. verò aliis punctis legisse אדם *Adam*, id est, homo, ideóque vertere: *Vt quærant me reliqui hominum*.

C Verùm Septuag. vtpote quos sequitur S. Iacobus, & S. Lucas, veram & genuinam hic secuti sunt tam lectionem, quàm scriptionem. Ea autem habet *Edom*, id est, Idumæa; non *Adam*, id est, homo, præsertim quia exprimitur litera *Vau* quæ est in voce *Edom*, non verò in voce *Adam*. Propheta enim vti concionando pronunciauit, ita concionem & prophetiam suam exarãdo, scripsit *Edom*, non *Adam*. Aliter Ribera: Iudæa, inquit, id est, laudans & confitens olim Deum, post occisum à se Christum facta est Idumæa, id est, terrena & cruenta (Edom enim hebr. significat terrenum, ac rufum, rubrum, cruentum) sanguine Christi quem occidit; & hanc (Iudæam) per cæteros hominum

D significarunt Septuag. Sed hoc vti obscurius, ita & alienius arctiúsque videtur, vti fatetur ipse Ribera in Abdiam num. 6. Idumæa ergo hic propriè capitur, ac præ cæteris nominatur, quia vti natura loci (vtpote sita in rupe & monte) ac gentis robore erat munitissima, sic ad suscipiendum Christum, vtpote è Iudæis sibi inimicissimis prognatum, erat difficillima: cuius rei typo Dauid inuasurus eam psal. 59. 11. ait: *Quis deducet me in ciuitatem munitam? Quis deducet me vsque in Idumæam?* Et respondet: *Nonne tu Deus?* q.d. Non meis, sed Dei viribus id fiet. Id verius fuit in Idumæorum conuersione ad Christum. Vnde Amos pariter hic subdit: *Dicit Dominus faciens hæc*. Syrus, *omnia hæc*.

E *Eo quod inuocatum sit nomen meum super vos.*] q.d. Eo quod vocemini populus Dei, cœtus & Ecclesia Christi, putà Christiani; ac vicissim Christus vocetur vester Deus, Dominus & Pater, quæ ingens est gloria, æquè ac tutela & præsidium in omni re; vt meritò de hoc nomine tam nobili vobis gratulari, Deo gratias agere, & apud gentes gloriari possitis. Habetis enim nomen Dei, tanquam res propria illius, & cuius ipse propriè est dominus, quæque est eius peculium ipsique tota dicata.

Alij actiuè exponunt q. d. Eo quod inuocetis, id est, publicè colatis, celebretis, & prædicetis nomen Domini. hic sensus sequitur ex priori: ideo

 enim

enim vocantur Ecclesia Dei, quia Deum colunt & celebrant. Propriè tamen hæc phrasis priorem sensum significat, vt patet Isaiæ 4. 1. *Apprehendent septem mulieres virum vnum dicentes: Tantummodo inuocetur nomen tuum super nos:* q. d. Nō aliud à te petimus, quàm vt tu sis & voceris noster maritus, nósque simus & vocemur tuæ vxores; de cætero nos ipsæ nos alemus & vestiemus. Et Genes. 48. 16. ait Iacob de nepotibus suis Ephraim & Manasse: *Inuocetur super eos nomen meum*, id est, vocentur filij mei, & constituant duas tribos in Israël, vti constituunt cæteri filij mei, sicut de facto Ephraim & Manasse suam quisque tribum constituit, eámque ex nomine suo vocauit & denominauit, vt patet ex vers. 5. ibidem.

Vers. 13. *Et comprehendet arator messorem.*] q. d. Tāta erit fertilitas frugum, vt duret messis vsque ad tēpus arandi, & vindemia vsque ad sementem siue tempus seminādi, illúdque occupet: nō sufficies frugibus demetendis, sed nouæ sementis tempus vrgebit te manum aratro admouere, & copia vuarum ac vini adiget te vuis colligēdis & prælo exprimendis vacare, etiam tunc cum premet te tempus serendi. Audi Ruffinum, qui hic finit suum comment. in minores Prophetas: *Frugum quoque vos faciā vbertate gaudere, ita vt toto anno colligenda suppeditent, & ad vindemiæ tēpus messis nemo ista omnia procedat, vindemiam sementis excipiat, secundum illud psal. 64. 12. Benedices coronæ anni benignitatis tuæ.* coronam vocat continuationem illam fructuum toto anno, quæ annum vndique quasi cingit & coronat, quæq; homines continuò occupat ad eos colligendos & fruendos. Nota hæc typicè & figuratè dici: nam ad literam vult dicere, tantā fore copiam bonorum spiritualium tēpore Euangelij, vt ea capere & explicare nō possimus; tantam fore animarum conuersionem, vt nullum permittant agricolis, id est, Apostolis & presbyteris quietis tempus, sed ipsi agrum hūc Domini, putà Ecclesiam, assiduè excolere debeant, nunc arādo, nunc metendo, nunc vindemiando spiritualiter & mysticè, putà nunc docēdo & monendo, nunc baptizando, nunc reconciliando, nunc perfectiori statui consecrando, &c. ita S. Hieron. Ruper. Hugo, Lyra. Vatab. Ribera & alij. Audi S. Hier. *Sic, ait, sibi inuicem cuncta succedent, vt nulla dies sit absque frumento, vino & gaudio. In illo tempore plenis torcularibus vua calcabitur, & de Christi ac martyrum sanguine rubentia musta fundentur, & huiuscemodi calcator erit seminarium sermonis Dei, vt sanguis eorum magis clamet in mundo, quàm clamauit sanguis Abel iusti. Quicūque autem merito virtutum suarum ad montana conscenderit, melle sudabit, imò stillabit dulcedinem sermonis Dei, de quo scriptum est: Gustate & videte quàm suauis est Dominus. Et, Quàm dulcia eloquia tua gutturi meo, super mel & fauum ori meo. Et qui infra montes, imò secundi à montibus fuerint. (quos sponsus transilit Cantic. 2. & appellat colles) consiti erunt, & imitabuntur paradisum Dei, vt omnia in illis poma pendeant doctrinarum.* Idipsum clarè cernere fuit, & etiamnum est, in Apostolis & viris Apostolicis, vt S. Paulo, S. Vincentio Fererio, S. Antonio de Padua, S. Xauerio & aliis, qui serendo verbum Dei cum sanctitate, miraculis & efficacia concionādi, ita commouerunt populos fideles & infideles, vt cùm tempus adesset messis, id est, eos inserendi Ecclesię, putà baptizandi, confirmandi, absoluendi, &c. aliæ gentes vrbésque vicinæ inaudientes de hisce viris diuinis, eorúmque virtute & fructu, certatim eos ambirent, cogeréntque vt pari modo apud se sererent verbum salutis, illicóque ad se transirent. Perperam ergo Iudæi hæc ad literam, vt sonant, expectant sub suo Messia. Perperam quoque Theodor. hæc planè ad literam impleta censet in reditu è captiuitate Babylonica, cùm potius contrarium Iudæis tunc acciderit, putà sterilitas frumenti & vini, vt patet Aggæi 1. vers. 6. Adde, de Israëlitis hic agi, non de Iudæis, vti ostendi initio cap. Denique Iudęis non conuenit illud vers. 13. *Et plantabo eos super humum suam, & non euellam eos vltra de terra sua.* Nā Iudæi per Titum è Iudæa euulsi sunt, manebúntque vsque ad finem mundi, vti prędixit Daniel cap. 9. vers. vltimo.

Stillabunt montes dulcedinem, succum dulcem, putà mustum: hoc enim significat heb. עסיס *asis: & omnes colles culti erunt*, Septuag. *Consiti erunt*, scil. vineis & oleis. nam *Bacchus amat colles*. Hebr. est תתמוגגנה *titmogagna*, liquescent, id est, præ copia diffluent oleo & vino, aut lacte & melle, ex abundantia apum & pecorum, vt videantur, ait Ruffinus, effluere vina de rupibus, mella de montibus. Montes sunt Apostoli & viri Apostolici, qui stillarunt mustum dulcissimum euangelicæ doctrinæ, gratiæ, charitatis, lætitiæ, omniúmque donorum Spiritus S. Colles sunt concionatores, qui idem mustum, aut lac, id est, suauitatem doctrinæ effuderunt. Aut montes sunt Ecclesiæ magnæ & generales; colles, paruæ & particulares. Aut montes sunt homines gradu aut virtute eminentes; colles sunt parui & plebeij. q. d. Omnes tā parui, quàm magni, affluent doctrina & gratia euangelica. Alludit ad montes vinetis & oliuetis luxuriantes olim in Iudæa, æquè ac ad hortos quibus gaudebant & abundabant Syri. Syria, inquit Plinius lib. 20. cap. 5. *in hortis operosissima: inde quoque Græcis prouerbium, Multa Syrorum olera.*

Vers. 14. *Et conuertam.*] q. d. Reducam populum meum Israël, id est, fidelem credentem Christo, ex captiuitate Salmanasar, id est, diaboli & peccati, vt ædificent ciuitates, id est, Ecclesias, in quibus plantent vineas & hortos, id est, cœtus fidelium, ac corda piorum virtutibus & gratiis consita, quæ dabunt fructus & vinum operum suauissimorum & sanctissimorum. Hæc enim mysticè debere accipi, non ad literam, patet ex eo, quòd Israël, id est, decem tribus è captiuitate Assyria nunquàm redierint, nec redituræ sint. Est ergo continua metaphora, petita ab iis qui è captiuitate redeunt in patriam. Hi enim solent ædificare vrbes, plantare vineas & hortos.

Vers. 15. *Et plantabo eos super humum.*] Putà in Ecclesia, quæ fundata est super petram, & cui portæ inferi non præualebunt, Matth. 16. 18. Plenius id fiet in Ecclesia triumphāte in cœlo. ita S. Hieron. Albert. Ribera, à Castro, & alij. Et hoc fiet, quia Dominus Deus tuus, qui est omnipotens, id *dicit* & promittit, *cuius promissio lex naturæ est*, ait S. Hieron. putà firma & inuiolabilis est, vti est lex naturæ.

Domus spiritalis partes. Tropol. anima fidelis & sancta est tabernaculum Dauidis, id est, domus & templum Christi, iuxta illud 2. Corint. 6. vers. 16. *Vos estis templum Dei viui*, in quo pauimentum est humilitas, penuarium timor iudiciorum Dei, tectum charitas, caminus oratio, parietes quatuor virtutes cardinales, fortitudo, iustitia, temperantia & prudentia. Si tectum stillet, id est, soluta vel laxata sit charitas; si caminus, id est, oratio, corruerit; si pauimen-

uimentum confractum sit, id est, humilitas conuulsa; si parietes, id est, virtutes cardinales rimas vel ruinas egerint, illico singula hæc sarcienda & restauranda sunt, ne sensim crescentibus rupturis & ruinis tandem tota domus corruat, iuxta illud Sapien. 10. 18. *In pigritiis* (in tarda & pigra restauratione vnius tabulæ, vnius tegulæ, vnius claui) *humiliabitur* (corruet) *contignatio, & in infirmitate manuum perstillabit domus.*

Cuique sua vinea est conscientia.

Secundò, anima sancta est vinea Domini, ob multas analogias quas recensui Ezech. 15. Ita S. Bern. serm. 63. in Cant. *Viro*, ait, *sapienti sua vita vinea est, sua mens, sua conscientia. Nil quippe incultum desertúmue in se sapiens derelinquet: stultus non ita. Cuncta apud eum neglecta inuenies, cuncta tacentia, cuncta inculta & sordida.* Et inferiùs: *Bona vinea iustus, cui virtus vitis, cui actio palmes, cui vinum testimonium conscientiæ, cui lingua torcular expressionis. Vides apud sapientem vacare nihil: sermo, cogitatio, conuersatio, & si quid aliud est ex eo, quidni totum Dei agricultura, Dei ædificatio est, & vinea Domini Sabaoth?*

Quod ergo facit vinitor in vinea, hoc faciat cultor animæ in anima. Vinitor vites plantat, aggerat, rigat, ligat, putat, sarrit, ablaqueat, defrondat, vindemiat, torculari premit vt vinum exprimat. Eadem mysticè faciat, qui vineã animæ suæ vel alienæ excolit, quales omnes fideles esse debent. Hinc Christus Matth. 20. 1. singulis horis misit operarios in vineam suam. Et sponsa Cant. 1. 6. ait: *Posuerunt me custodem in vineis, vineam meam non custodiui.* Essentia ergo animæ est quasi vinea plantata in terra huius corporis, cuius potentię, putà intellectus, voluntas, memoria, &c. sunt quasi vites, quarum vinum sunt opera charitatis, misericordiæ. vites hæ alligandæ sunt palo crucis, cuius pedi foueam facimus, dum mortem instare cogitamus, & foueam sepulturæ meditamur. Seruanda est hæc vinea ab apro exterminatore de sylua, psal. 79. 14. id est, de vitio obscœnæ voluptatis, quod omnia bona exterminat; & à singulari fero, id est, à vitio superbiæ, quod singularem hominem facit: & à vulpe astutæ adulationis: & à lupo voracitatis: & à cane detractionis. Rursum rogãdus est Dominus, vt mittat pluuiam doctrinæ suæ, & calorem gratiæ suæ, & stercora, id est, memoriam mortis filij sui & SS. Martyrum, quibus hæc vinea ad fructum ferendum excitetur & impinguetur. Flores & folia sunt sancta desideria, & pia colloquia ac bene ædificãtes sermones, quibus anima quasi vinea reuirescit, ac producit lachrymas compunctionis, & suauem virtutis odorem emittit, iuxta illud Cantic. 2. 13. *Vineæ florentes dederunt odorem suum*: ac tandem edit & producit vuas maturrimas, & dulcissimas bonorum operum & virtutum omnium. Portò notandum quod scribit S. Bern. serm. 60. in Cant. *Audi*, inquit, *florescentibus vineis omne reptile venenatum cedere loco, nec vllatenus nouorum ferre odorem florum. Quod volo attendant nouitij nostri, & fiducialiter agant cogitantes qualem spiritum acceperunt, cuius primitias dæmones non sustinent. Si sic nouitius fuerint, quid erit absoluta perfectio?* Et mox: *Cæterum si vinea animæ flos, opus, odor, opinio est, fructus quid? Martyrium. Est verè fructus vitis, sanguis est martyrum.*

Flos vineæ fugat venenata.

Anima sancta est paradisus Dei.

Tertiò, anima est hortus, imò paradisus Domini, iuxta illud Cant. 4. 12. *Hortus conclusus soror mea sponsa. Emissiones tuæ, paradisus malorum punicorum cum pomorum fructibus, Cypri cũ nardo, &c. Surge Aquilo, & veni Auster, & perfla hortũ meum, & fluant aromata illius.* Et c. 5. 1. *Veniat dilectus in hortum suum, & comedat fructum pomorum suorum.* Et c. 6. 1. *Dilectus meus descendit in hortum suum ad areolã aromatum, vt pascatur in hortis, & lilia colligat.* Eccles. 24. 42. ait Sapientia: *Rigabo hortũ meum plantationum, & inebriabo prati mei fructum*, Num. 24. 6. Balaam videns agmina Israëlis exclamat: *Quàm pulchra tabernacula tua Iacob, tentoria tua Israël, vt valles nemorosa, vt horti iuxta fluuios irrigui, vt tabernacula quæ fixit Dominus, quasi cedri prope aquas.* Quod ergo facit hortulanus in horto vt eum excolat, hoc fidelis faciat in anima, vt in ea plantet nardum humilitatis, lilia castitatis, malogranata charitatis, heliotropium resignationis, qua suam voluntatem cum diuina conformet, cedrum spei & contemplationis, quercum constantiæ, hyacinthum cœlestium cogitationum & desideriorum, amarãthum crucis, thus orationis, myrrham mortificationis, rosas odoratas bonæ ædificationis & exempli, palmam contemptus mundi, humanæ laudis & vituperij, &c. Quoties ergo elicis vel exerces actum, præsertim heroicum, humilitatis, charitatis, mortificationis, resignationis, &c. toties illustrem nardum, speciosum malogranatum, insignem myrrham, præstans heliotropium, &c. offers Deo, eòque Dei hortum & paradisum quasi noua plãta, quasi illustri flore & fructu exornas, vt ei cum sponsa fidenter dicas: *In portis nostris omnia poma: noua & vetera, dilecte mi, seruaui tibi*, Cant. 7. 13.

COMMENTARIVS IN ABDIAM.

ARGVMENTVM.

OROTHEVS Episcopus Tyri, qui sub Cōstantino Magno vixit, & sub Iuliano Apostata grandæuus annorum 107. inter torméta martyr obiit, lib. de vita & morte Prophetarum: *Abdias*, inquit, *iste ex terra Sichem, agro Bethacaram, fuit discipulus Eliæ, & cum illius nomine multa passus esset, seruatus est. Tertius fuerat ex quinquagenariis, cui Elias pepercerat, descenderátque ad Ochoziam; ac ministerio Regis sui postea relicto, prophetiæ gratiam acquisiuit, mortuúsque est, ac sepultus cum patribus suis.* eadem habet S. Epiphan. in vita Abdiæ. Audi & S. Hieron hic. *Hunc* (Abdiam) *aiunt esse Hebræi, qui sub rege Samariæ Achab, & impiissima Iezabel*, 3. Reg. 18. 12. *pauit centum Prophetas in speluncis, qui non curuauerũt genu Baal. Hic igitur, quia centũ Prophetas aluerat, accepit gratiam prophetalem, & de duce exercitus fit dux Ecclesiæ.* Additque: *Sepulchrum eius vsque hodie in Sebaste* (vbi & Elisæus & Ioannes Baptista sepulti sunt) *veneratione habetur, quæ olim Samaria dicebatur. Hanc Herodes in honorem Augusti Cæsaris, græco sermone vocauit Sebasten*, id est, Augustam. Vbi nota, S. Hieron. non dicere hoc ex se, sed ex Hebræorum sententia: ex qua sequitur, Abdiam vixisse & prophetasse tempore Eliæ, sub Achab rege Israël, & Iosaphat rege Iuda; & fuisse primum omnium Prophetarum qui sua oracula scripserunt. Hanc Hebræorum sententiam sequuntur, vel potiùs citant S. Doroth. S. Epiphan. S. Isidor. Euseb. in Chronico (sed mendosè mendo librariorum, ait S. Aug. lib. 18. ciuit. c. 31.) Clemens Alex. 1. Strom. Ruper. Hugo, Lyran. Sanchez & à Castro in proœmio lib. 4. c. 3. Addit ex Hebræis Mariana, Abdiam hunc esse tertium pentacontarchum, quem Ochozias misit accitum Eliam; cui supplici Elias pepercit, 4. Reg. 1. 13. Inde enim videtur renunciasse aulæ, adhæsisse Eliæ, totúmque se Deo tradidisse, ac idcirco donum prophetiæ assecutus. Imò nonnulli censent Abdiam esse Obdiã, quem Iosaphat rex misit 2. Paral. 17. 7. cum Michæa & aliis, vt docerent in ciuitatibus Iuda. Vnde Septuag. ibi pro *Obdiam* legunt *Abdiam*. verùm ille Obdias dicitur fuisse Princeps, non Propheta: vnde alius fuisse videtur ab hoc nostro Abdia.

Abdias an discipulus Eliæ

Totum ergo fundamentum huius opinionis, nimirum quòd Abdias fuerit pentacontarchus A Achab regis Israël, nititur traditione Hebræorum. Hæc autem traditio incerta est & dubia. Nam R. Dauid & R. Abraham dicunt, non constare quo tempore prophetarit Abdias.

Probabilius ergo alij censent, Abdiam longè posteriùs vixisse & prophetasse, nimirum sub Ioatham, Achaz & Ezechia regibus Iuda, ac fuisse coæuum Osee, Ioëli, Amos & Michææ Prophetis, vti asserit S. Hier. initio cōmen: in Osee, Theod. Cyril. hic, Ribera in proœmio præludio 2. & alij. Prob. hæc sententia Primò, quia Osee cōmuniter ponitur primus Prophetarum, iuxta illud: *Principium loquendi Domino in Osee* c. 1. 2. Osee autem B cœpit prophetare sub Ozia & Ioathã, vt ibidem dicitur. Ergo Abdias non fuit primus, nec sub Iosaphat, sed sub Ioatham prophetauit. Secundò, quia Abdias ait vers. 1. *Audiuimus à Domino*, scil. ego & Isaias c. 21. & Amos c. 1. 11. stragem Idumææ. Ergo Abdias non antecessit Isaiã & Amos, sed eis fuit contemporaneus. Tertiò, si Abdias Propheta fuisset pentacontarchus Achab regis, vtique hoc non tacuisset Scrip. nec Iosephus, dum historiam illam Achab & Abdiæ fosè enarrant. Quartò, si Abdias sub Iosaphat prophetasset, prędixisset cladem Idumææ viciniorem, nimirum fa- C ctam ab Amasia rege Iuda 4. Reg. 14. 17. Iam autem eam non prædicit, sed illam duntaxat quæ facta est à Chaldæis. Ergo post Amasiam; sub Ioatham prophetauit; præsertim cum non multò ante tempora Iosaphat, Idumæi vastati & subacti sint à Dauide 3. Reg. 11. 15. vt non eguerint Propheta, nouóque excidio. Quintò, quia prophetia Amos eadem penè est cum prophetia Ieremiæ contra Idumæos c. 49. 24. Ergo sub tempora, non Eliæ, sed Ieremiæ prophetasse videtur. Sextò, quia à tempore Eliæ & Iosaphat vsque ad excidium Iudææ & Idumææ per Chaldæos, fluxerunt trecenti anni. quis credat Abdiam omissis aliis vicinioribus cladibus, prophetasse exci- D dium Idumææ post trecentos annos futurum? Deus ergo videtur Idumæos per Dauidem, Amasiam & alios castigare voluisse: verùm cum eos hisce flagellis emendari non videret, per Abdiam intentauit eis plenum vltimúmq; per Chaldæos excidium. Porrò causam excidij assignat eandem quam Amos & Ieremias, nimirum odium inueteratum & internecinum Idumæorum cōtra Iudæos, adeo vt ab hostibus profugos occiderint, vel spoliarint, imò Chaldæos in expugnatione Ierosolymæ opibus armísque adiuuerint. Quocirca

Resp. negatiuè.

circa eis idem ab eisdem Chaldæis exitium iure talionis intentat: Iudæis verò reditum è Babylone, & felicitatem tum temporalem, tum spiritualem sub Christo pollicetur. ita S. Hier. Theodor. Remig. Ruper. Alber. Vatab. Hugo & alij. Id ita accidisse patet: nã Nabuchodonosor anno quinto post excisam Ierusalem, qui fuit annus regni eius 23. inuasit & vastauit Idumæam, vti narrat Iosephus lib. 10. Antiq. c. 11. Rursum Idumæos adiuuisse Chaldæos in excidio Ierusalem, ideóque excisos esse patet 3. Esdræ 4. 45. *Et tu*, ait, *vouisti ædificare templum quod incenderunt Idumæi, quando exterminata est Iudæa à Chaldæis.* Et ps. 136. 7. *Memor esto Domine filiorum Edom in die Ierusalem, qui dicunt: Exinanite, exinanite vsque ad fundamentum in ea.* Addit R. Salomon Abdiã fuisse Idumæum, ideóque ad Idumæos missum, vt scelera suæ gentis liberiùs argueret. *Dicunt*, inquit, *Rabbini, Abdiam proselytum esse Idumæum. Dixit ergo Dominus: Ex ipsis adducam aduersus eos. Veniet Abdias, qui vixit inter duos impios, Achab & Iezabel, neque imitatus est mores eorum, & sumet pœnas de impio Esau, qui vixit inter duos iustos, Isaac & Rebeccam, & non est imitatus opera eorum.* Verùm S. Dorotheus, Epiphan. & alij initio citati, tradunt Abdiam fuisse Iudæum, putà Sichimitã, sicut & cæteri Prophetæ fuere Iudæi. Scribit S. Hieron. in epitaphio S. Paulæ, ipsam in Samaria, siue Sebaste visisse sepulchrum Elisæi, Abdiæ & Ioannis Baptistæ; *Vbi multis*, inquit, *intremuit consternata mirabilibus: namque cernebat variis dæmones rugire cruciatibus, & ante sepulchra sanctorum vlulare homines more luporum* (notent hoc nostri Hagiomachi) *vocibus latrare canum, fremere leonum, sibilare serpentum, mugire taurorum; alios rotare caput, & post tergum terram vertice tangere, suspensísque pede fœminis vestes defluere in faciem.* Ascriptus est Abdias catalogo sanctorum die 19. Nouemb.

Abdias typus Christi. Porrò *Abdias* hebr. idem est quod *seruus Dei*, vt nomine repræsentet Christum, qui formã serui induit, Deique seruus vocatur Isa. 42. 1. ait S. Hier. qui & in proœmio asserit, se iuuenem ante triginta annos scripsisse in Abdiam, eúmque mysticè exposuisse; quod redarguit, eo quod primò tradi debeat sensus literalis Prophetæ, eique de-

A inde congruè inædificari sensus mysticus. *Infans*, ait, *eram, necdum scribere noueram, titubabat manus, tremebant articuli. Nunc vt nihil aliud profecerim, saltem Socraticum illud habeo: Scio quòd nescio.* Et mox: *Liberè profitebor, & illud fuisse puerilis ingenij, & hoc maturæ senectutis.* Rursum omnium Prophetarum breuissimus est Abdias & minimus, *versuum supputatione, non sensuum*, ait S. Hier. & ex eo Ribera. Homines, inquit, pusilli ita ingenio & arte præstant, vt locus prouerbio datus sit, ἄνες ὁ μακρὸς, id est, amens qui longus. Arist. in physiognom. *Parui valde acuti sunt*, inquit, *motu enim sanguinis paruum locum continente, motiones quoque valde velociter accedunt ad sapere. Qui autem sunt*

B *valde magni, tardi. Motu enim sanguinis magnum locum continente, motus tardè accedunt ad sapere.* Ex quo rectè Ecclesi. c. 11. *Non laudes virum in specie sua, neque spernas hominem in visu suo. Breuis in volatilibus est apis, & initium dulcoris habet fructus illius.* Quid de bombycibus, quid de muscis & apibus dicam? Sanè S. Aug. lib. de duabus animabus contra Manichæos c. 3. & 4. non dubitat asserere, muscam præstantiorem esse sole: quia animam, vitam, motum, organáque omnia viuentium habet, quibus caret sol. Ita res paruæ plus vitæ & vigoris habent quàm magnæ. Quid remoram recenseam, qui cum sit paruus pisciculus, ingentes naues valido vento actas sistit & remoratur, si se

C eis applicet & affigat? Ita Deus excelsus in rebus paruis suam virtutem, sapientiam & magnitudinem ostendit. Abdias, inquit Hugo de S. Victore (qui in Abdiam scripsit more suo acutè & argutè, sed mysticè) *sermone simplex, & sensu multiplex: rarus in verbis, sed copiosus in sententiis, iuxta illud Eccl. 20. Sapiens verbis innotescit paucis. Prophetiam suã literaliter aduersus Idumæam dirigit, allegoricè contra mundum, tropologicè contra carnem stylum suum acuit. Saluatoris typum gerens, ipsius aduentum subtiliter introducit, per quem*

D *mũdus destruitur, per quem caro atteritur, per quem libertas redditur.* Quocirca meritò Isidor. lib. Alleg. S. Scrip. *Abdias*, inquit, *id est, seruus Domini, inter omnes Prophetas breuior numero verborum, sed gratia mysteriorum æqualis.* Vnde Abdiam ad verbum penè imitatur Ieremias c. 49. 24. & sequentibus.

CAPVT VNICVM.

SYNOPSIS.

Idumæorum superbiam arguit, quòd in rupe siti putarent se inuincibiles: vnde ex ea se illos per Chaldæos detracturum minatur. Secundò, vers. 10. excidij eius causam assignat, quòd in fratres suos Iudæos, ab hostibus afflictos, inhumani fuerint & crudeles. Tertiò, vers. 17. Sionidis id est, Iudæis è Babylone reditum, & imperium pollicetur, nimirum quòd per Machabæos Idumæis, Philisthæis, viciníśque gentibus, ac multò magis per Christum iisdem, totíque Australi plagæ dominabuntur.

Vers. 1.] Visio Abdiæ. Hæc dicit Dominus Deus ad Edom: Auditum audiuimus à Domino, & legatum ad gentes misit: Surgite, & consurgamus aduersus eum in prælium.

Vers. 2.] Ecce paruulum dedi te in Genti-

E bus: contemptibilis tu es valde.

Vers. 3.] Superbia cordis tui extulit te, habitantem in scissuris petrarum, exaltantem solium tuum: qui dicis in corde tuo: Quis detrahet me in terram?

Vers. 4.] Si exaltatus fueris vt aquila, & si inter sidera posueris nidum tuum: inde detraham te, dicit Dominus.

Vers. 5.] Si fures introissent ad te, si latrones per noctem, quomodo conticuisses? nónne furati essent sufficientia sibi? si vindemiatores introissent ad te, numquid saltem racemum reliquissent tibi?

Vers. 6.] Quomodo scrutati sunt Esau: inuestigauerunt abscondita eius?

Vers. 7.] Vsque ad terminum emiserunt te: omnes viri fœderis tui illuserunt tibi: inualuerunt aduersum te viri pacis tuæ: qui comedunt tecum, ponent insidias subter te: non est prudentia in eo.

Vers. 8.] Numquid non in die illa, dicit Dominus, perdam sapientes de Idumæa, & prudentiam de monte Esau?

Vers. 9.] Et timebunt fortes tui à Meridie, vt intereat vir de monte Esau.

Isai. 1.

VISIO *Abdiæ.*] Visio vocatur prophetia, videns Propheta. Eandem mox vocat *auditum.* Causas dedi Isaiæ 1. 1. C

Hæc dicit Dominus Deus ad Edom.] Hebr. *Leedom*, id est, *de Edom*, vel *ad Edom.* Esau, frater Iacobi gemellus, dictus est Edom, quia rufus; & Seir, quia pilosus: hinc posteri eius, putà populus Idumæus ab eo prognatus vocatur pariter Edom, & Seir. Porrò Hebræi tam antiqui, teste S. Hieron. quàm moderni, vt R. Dauid, R. Salomon, & similes constanter asseuerant, Idumæos esse Romanos. Primò, quia *Edom*, & per aphæresim *Duma*, est Roma, si literam ד in vicinam ר commutes. Secundò, quia tradunt ipsi, hoc est, fingunt, Iulium Cæsarem primum Rom. Imper. fuisse Idumæum. Addunt alij, Æneam fuisse Idumæum, atque ex Idumæa venisse in Ægyptum, inde in Libyam, inde Carthaginem, inde in Italiam, ibique Albam, ex qua prognata est Roma, condidisse. ita refert Arias. Origo huius opinionis, id est, fabulæ, fuisse videtur excidium, quod Iudæi passi sunt à Tito & Romanis: inde enim Romanos quasi hostes infensissimos vocarunt nouos Idumæos. Consequenter, cùm fideles & Christiani vocentur Romani, à suo capite Romano Pontifice, & Romana Ecclesia, quæ matrix est omnium Ecclesiarum; hinc Iudæi per Idumæos accipiunt Christianos, quos ex odio Christi infensissimos pariter hostes suos æstimant. Quare quæcunque contra Idumæos ab Abdia aliisque Prophetis dicuntur, censent dici contra Christianos, ac proinde expectant suum Messiam, qui hoc imperium Romanorum, id est, Christi & Christianorum euertat, ac Iudaismum restituat, Iudæósque opibus & honoribus quasi alter Salomon ditet & exaltet. ita refert Burgensis hic, & Galatin. lib. 4. cap. 18. Atque hæc est causa immanis odij in Christianos, quod eis quasi innatum videtur. Verùm hoc eorum somnium (vti vocat S. Hieron.) confutant omnes historiæ Græcorum, Latinorum, & omnium gentium, quæ Romam à

Iudæi censent Idumæos esse Romanos. cur?

A Romulo Italo & Albano conditam, Iulium Cæsarem ex familia Iulia Romana prognatú, Æneam Troianum fuisse, non Idumæum, asserunt. Porrò quantum Alba & Roma distet ab Idumæa, sciunt omnes. Ridiculum verò est, quod *Duma* trásforment in *Roma.* Literæ enim *Resch* & *Daleth*, licèt charactere sint similes, sono tamen & sensu sunt dissimillimæ. Perinde ergo faciunt, atque si *Cyrum* transformes in *Irum*, *medicum* in *mendicum*, *matres* in *mares*, ac (quod in metathesi earundem litterarum r & d planè simile est) si *Medum* in *merum*, *morum* in *medum*, *sedes* in *seres* transmutes. Longè faciliùs & proniùs Idumæos transformes in Iudæos, præsertim cum hi illorum sint fratres, vtrique enim prognati ex Iacob & Esau fratribus, B atque sede & regione sint vicinissimi. Quocirca Iudæos mysticè verè esse Idumæos, iam ostendam.

Ad litteram ergo hic, non Romanos, non Italos, sed Idumæos, id est, posteros Esau, degentes in montibus Idumææ iuxta Iudæam, Ammonitidem & Moabitidem, accipe.

Mysticè, Idumæi sunt infideles hostes populi fidelis, putà Iudæi, Pagani, Hæretici. Sicut enim Iacob fidelium, sic Esau & Idumæi infidelium sunt typus, vti docet Apostolus Rom. 9. 7. & 13. ita Euseb. lib. 5. demonstr. c. 24. Theodor. Rupert. S. Hieron. qui & ex etymo nominis analogiam affert: *Idumæa*, inquit, *terrena interpretatur, & propter colorem rubrum, cruenta quoque intelligi potest. Idcirco Saluator reportans ad Patrem de mundo* C *victoriam, quando angeli conclamabant: Aperite portas principes vestras, & introibit rex gloriæ. & in Isaia stupentes interrogabant: Quis est iste qui ascendit de Edom fuluida veste de Bosra, sic formosus in stola candida? &c. ipse loquitur in triumpho, exponens palmas crucis suæ: Torcular calcaui solus, & de gentibus non est vir mecum.*

Mysticè Idumæi sunt Iudæi.

Tropol. idem S. Hieron. *Sunt, ait, qui Idumæam ad carnem referunt, & aduersus illam pugnam animam æstimant prouocari, vt mortificantes membra nostra super terram, fornicationem, immunditiam, passionem, æternam in Christo victoriam consequamur.* Nam fratres Iacob & Esau assiduè inter se luctantes, sunt anima & caro. Caro enim concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus car- D nem, Galat. 5. 17.

Tropol. Idumæa est caro.

Rursum, Hugo de S. Victor. *Edom, ait, est terrenus, Esau sanguineus, Seir pilosus: sanguineus peccatis, pilosus negotiis, terrenus curis: sanguineus mundus vtique in idololatriis, pilosus in hæreticis, terrenus in carnalibus & pseudochristianis.* Et inferiùs ad vers. 17. *Iacob ter luctatus est cum Esau fratre suo, semel cum angelo. Primò in vtero, secundò de lentis edulio, tertiò de benedictionis paternæ oraculo. Noster Iacob, id est, luctator Christus, ter iam luctatus dicitur contra diabolum, quartò luctaturus pro certo creditur. Primò in vtero, secundò in patibulo, tertiò in sepulchro, quartò in extremo iudicio contra agmen hædorum & semen pessimum. In vtero immu-* E *nitate peccati, in patibulo acquisitione gloriæ & honore regni, in sepulchro immortalitate vitæ & gloria triumphi, in iudicio iure victoriæ & rigore iustitiæ.* Et mox: *Primò luctatus est pro te, vt tu diaboli fastum & eius regna vinceres: secundò; vt mundi luxum & gloriam superares: tertiò, vt carnis concupiscentiam & petulantiam sensuum expelleres: vltimam verò faciet luctam, vt prostratis omnibus spretis, victor possideas gloriæ coronam.*

Auditum.] Nota Primò, hæc esse verba non Dei, sed Prophetæ, vt patet Ierem. 49. 14. vbi eadem

dem verba ex Amos vsurpat, sibique applicat. A Vnde sequitur, hic esse hyperbaton, id est, inuersum ordinem. Nec enim hæc verba cohærent cum proximè præcedentibus. Sic ergo totus hic versus ordinandus est: *Visio Abdiæ ad Edom. Auditum audiuimus, & legatum ad Gentes misit: Surgite, & consurgamus aduersus eum in prælium. Hæc dicit Dominus Deus: Ecce paruulum dedi te in Gentibus*, &c. Verba enim Dei sunt hæc: *Ecce paruulum dedi te.* Verba autem Prophetæ sunt: *Auditum audiuimus*, &c. Aut certè hæc verba, *Auditum audiuimus*, &c. parenthesi intercipienda sunt. q.d. *Hæc dicit Dominus*, idque scimus, quia *auditum audiuimus* ab eo. ita Vatab. idque expeditius & planius videtur. Secundò *auditus* metonymicè B ponitur pro re audita. Vnde Chald. vertit *nuncium*, Tigurina *rumorem*, Vatab. *famam*. Tertiò, non dicit, audiui, sed *audiuimus*. q.d. Non ego solus, sed multi Prophetæ mecum hæc Dei contra Idumæos decreta audiuerunt, vel mox audient, putà Isaias cap. 21. 11. Amos cap. 1. 11. Ioël cap. 3. 19. Ieremias cap. 49. 7. Ezechiel cap. 25. 31. ita S. Hieron. Remig. Alber. Hugo, Lyran. Clarius & Arias. Septuag. tamen vertunt in singulari: *Auditum audiui à Domino.* & sic habet Ierem. cap. 49. 14. Vnde Hugo putat, *audiuimus* plurale, poni pro singulari *audiui*. Sensus est q.d. Audiuimus à Deo hoc nuncium, vel Deus nobis annunciauit se misisse legatum ad gentes, qui eis diceret: Surgite, armate vos ad bellum, vt coniunctis viribus & C armis Idumæos inuadamus & vastemus: τὸ enim *Surgite*, non est vox gentium se inuicem excitantium ad bellum, vti volunt Arias & Vatab. sed est vox legati, siue Dei qui per legatum gentes excitat, vt secum consurgant in prælium contra Idumæos. ita S. Hieron. Theod. Remig. & Lyran. idque patet ex ipsa serie narrationis & verborum contextu.

Legatum ad gentes misit.] Quæres quis hic legatus? Albertus & Arias censent fuisse legatos quos Nabuchodonosor misit ad gentes vicinas sibique subditas, vt coniunctis armis inuaderent Idumæam. Secundò, Hugo, Dionys. & à Castro, censent fuisse angelum, siue bonum, siue malum, D à Deo missum ad Chaldæos, vt eos concitaret ad excidium Idumæorum, iuxta illud psal. 77. 49. *Immissiones per angelos malos.* Tertiò, simpliciùs & planiùs dicemus esse catachresin, qua ipsa motio & concitatio Dei vocetur legatus. q.d. Deus concitauit Chaldæos ad bellum Idumæis inferendum, perinde ac si legatum ad eos misisset. ita Lyran. Ribera & alij. Id ita esse colligitur ex simili loco Isaiæ 5. 26. *Et eleuabit, ait, signum in nationibus, & sibilabit ad eum de finibus terræ: & ecce festinus velociter veniet.* Et cap. 7. 18. *Sibilabit Dominus muscæ quæ est in extremo fluminum Ægypti, & api quæ est in terra Assur:* vbi hæc euocatio Dei, E & concitatio Ægyptiorum, & Assyriorum ad bellum, vocatur sibilus, quo euocantur & concitantur muscæ & apes. vide ibi dicta. Verùm quia hic sibilus, hæc motio & concitatio Dei fieri solet per angelos, hinc non malè per legatum accipies angelos, iuxta secundam expositionem. Pari modo Nisus pugnandi auidus dixit ad Euryalum:

Dîne hunc ardorem mentibus indunt
Euryale, an sua cuique Deus fit dira cupido?

Porrò qua ratione Deus concitet reges, etiam Tyrannos ad bellum, vt vindictam suam per eos, licèt iniustos, in gentes impias exerceat, dixi canone 36. & 37. quos præfixi Isaiæ.

A Alleg. hic legatus est Christus, magni consilij angelus, qui prælio vicit Edom, id est, mundum, carnem, diabolum: & ad se, æquè ac ad hocce suum bellum, vocauit gentes. Vnde de vocatione gentium hunc locum accipit Euseb. lib. 5. demonstr. 24. ita quoque S. Hieron. Remig. Ruper. Hugo Cardin. & Hugo Victor. *Legatus iste*, ait Hugo Vict. *tria secum attulit: lucem, vnguentum, panem. Lucem cæcis, vnguentum ægrotis, panem famelicis. Lucem exposuit in monte, panem in cœnaculo, vnguentum in crucis patibulo. Christus namque mundum illuminauit pulsa ignorantia: ipse eum sanauit ordinata concupiscentia: idem ipsum in melius commutauit exterminata miseria. Vnde ipse in* B *Euangelio: Ego sum, ait, via, veritas & vita: via illuminando, veritas sanando, vita felicitando: primum contra ignorantiam, secundum contra concupiscentiam, tertium contra miseriam.* Et inferiùs docet legatum hunc loqui cæteris personis S. Trinitatis, ac dicere: *Surgite, & consurgamus aduersus eum in prælium.* q.d. *Surgat Pater hostem Filio potenter prosternendo, ego surgam sapienter nescium docendo. Pater vincula soluat humanæ captiuitatis: Filius tenebras illustret humanæ cæcitatis: Spiritus munera suggerat & desideria charitatis.*

Christus est legatus triplicitер.

Ecce paruulum dedi te.] Hæc verba pertinent Vers. 2. ad, *Hæc dicit Dominus Deus ad Edom.* Hic enim incipit prophetia & vox Dei contra Edom, vti paulò antè ostendi. Vatab. Lyran. & Hugo, præteC ritum *dedi* exponunt prophetice per futurum *dabo.* q.d. Ob superbiam puniam te, ô Edom, téque de fastigio gloriæ & magnitudinis tuæ deiiciam, faciámque paruulum. Verùm meliùs S. Hieron. Theod. Remig. Hugo, Arias, Pagnin. & alij, propriè accipiunt τὸ *dedi.* Exaggerat enim fastum Idumææ, quòd cum paruulus formatus sit à Deo, caput vsque ad sidera erigere velit. q.d. Feci te paruulum, tum numero, id est, paucum: tum opibus, id est, pauperem: tum robore, id est, inualidum & infirmum, vt vertit Chaldæus. Idumæi enim erant sicuti nostri Alpini, habitantes in monte & petra Seir: quare exigui erant, inopes & imbecilles. vnde sequitur:

D *Contemptibilis tu es valde.*] Septuag. *Inhonoratus tu valde.* Tigurina: *vehementer despectus*, id est, despicabilis, *es tu.* Arabicus: *Ecce paruulus appares in gentibus, & tu vilis es valde.*

Superbia cordis tui extulit te.] Chald. Tigurina & alij vertunt: *Superbia cordis tui decepit te*; & Vers. 3. sic vertit Noster Ierem. 49. 16. quia hebr. נָשָׂא *nasa*, si punctum ponas in dextro cornu ש, significat decipere; si in sinistro, significat efferre, extollere. Vtrumque verum: nam superbia extulit, & pariter decepit eum: sperantem enim sublimia duxit ad præcipitia. Porrò superbiæ causa erat quam subdit: *Habitantem in scissuris petrarum, exaltantem solium tuum.* q.d. Superbis, ô Edom, de E tuo robore, quia habitas in rupe prærupta & inaccessa, quasi ob eam sis tutus ab hostium incursu & inexpugnabilis: sed erras; Chaldæi enim Deo duce in rupem hanc conscendent, téque inde deiicient. Pro *in scissuris*, hebr. est בְּחַגְוֵי *bechagve*, quod Septuag. vertunt, *in foraminibus.* Pagnin. *in munitionibus.* Tigurina, *in cauernis.* R. Dauid, *in gyro & circulo*, putà in vertice rupis, eiúsque rotunda circunferentia: *chagve* enim potest deduci à חוג *chug*, id est, circulus. Rursum pro *exaltantem*, hebr. est מְרוֹם *merom*, id est, *celsitudine habitationis tuæ*, vt vertit Pagnin. Septuag. tamen vertunt vt Noster, *exaltantem.* Vnde videntur legisse מרים

 merim,

merim, quod est Benoni Hiphil. Sensus est q.d. Habitas ô Edom in locis abruptis, editis & inaccessis, ibique exaltas solium, id est, sedem, vel vt Chald. & Septuag. *habitaculum tuum*, ideóque superbis, putans te esse inuictum & insuperabilem. ita S. Hieron. Simili modo superbiebat Arimazes, qui in Sogdiana regione rupem inaccessam cum triginta armatorum millibus insidens, rogatus ab Alexandro Magno vt sese dederet, eum irrisit, rogauitque: *An Alexander volare posset?* Cui Alexander: *Faciam*, inquit, *proxima nocte vt credas Macedones volare posse.* Igitur trecentos iuuenes fortissimos ingentibus promissis excitatos, noctu per prærupta saxa & inuia, à tergo rupis verticem elam incredibili nisu ausúque conscendere iussit, ac per eos insciis hostibus rupem occupauit, & Arimazem cruci affixit. ita Q. Curtius lib. 7. de gestis Alexandri.

VERS. 4. *Si exaltatus fueris vt Aquila.*] Syrus: *Si te exaltaueris vt aquila.* Arabicus: *Si exaltatus fueris ad aquilam*, quæ in altissimis & inaccessis rupibus montibúsque nidificat, iuxta illud Iob cap. 39. vers. 28. *Eleuabitur aquila & in arduis ponet nidum suum: in petris manet & in præruptis silicibus commoratur.* Plinius lib. 10. 3. Hanc aquilæ speciem vocat melænaëton, *magnitudine minimam, colore nigricantem, viribus præcipuam. Sola*, ait, *sine clangore, sine murmuratione conuersatur in montibus.* Sunt enim aliæ aquilarum species, quæ amãt syluas & littora locáque plana, ibique nidulantur, teste Arist. lib. 9. de Animal. cap. 32. Hine Pindarus aquilam vocat reginam volucrum, delphinum piscium. Et Athenienses, ait Aristoph. accepere oraculum, se fore aquilas vrbium.

Aquilæ sunt sapientes superbi. Mysticè, Aquilæ, inquit Hugo Victor. sunt Philosophi & Sophistæ, dum cordis oculos ad solem iustitiæ erigunt, dum aciem mẽtis in ipsum veritatis radium irreuerberatè figunt. Sed aquila inde statim retrahitur: quia post acceptam veritatis insitam notitiam, elationis merito Philosophus & Sophista ad errorum caliginem reuertuntur. Hinc Apostolus Rom. 1. *Qui cum cognouissent*, inquit, *Deum, non sicut Deum glorificauerunt, aut gratias egerunt; sed euanuerunt in cogitationibus suis.* Ita & hodie aquilas, id est, viros doctos & sapientes ob superbiam è cœlo, id est, ex Ecclesia, vel certè è statu perfectionis detrahi videmus, & ruere in abyssum. Vtinam docti illud doctoris gentium intimis medullis infigant: *Scientia inflat, charitas ædificat.* Et illud: *Noli altum sapere, sed time.* Paruus enim, imò nullus, coram Deo est vir doctus sed superbus. Magnus, imò maximus coram Deo est, qui tam humilis est quàm doctus, in quo humilitas cum doctrina certat. quales fuere S. August. S. Thomas, S. Bonauentura & alij.

Et si inter sidera posueris nidum tuum, inde detraham te, dicit Dominus.] Est hyperbole. q. d. Etiamsi, ô Edom, in altissimis montibus, vti sunt Olympus, Atlas, &c. imò in ipso cœlo sedem figas, aut figere tibi videare, inde detraham te.

Nota, appositè vrbes rupibus impositas vocat nidos. Sic Paulus Æmilius dixit, *arces esse nidos tyrannorum*: vnde ipse illas è Græcia sustulit. Sic Cicero 3. de Orat. Ithacam in scopulis quasi nidum affixam dixit. Symbolicè Ruper. hæc adaptat iis, qui stemmatibus maiorum quasi petris; vnde excisi sunt, gloriantur. Hi enim & similes videntur sibi cæteros homines longè superare, & inter sidera habitare. Talis fuit demens iactantia Thrasonis illius, Lysimachi inquam, qui cum loca

Superbi fastus exempla.

A ad Thraciam vergentia obtinuisset, ingenti fastu dixit: *Nunc demum Byzantij ad me veniunt, postquam lancea cœlum attigi.* Ibi hominem falsè irridens Pasides Byzantius: *Recedamus*, ait, *ne ille lanceæ mucrone cœlum perforet.* vti refert Plutarch. in Fort. Alexan. lib. 2. Sic fastu turgidus Atreus in Thyeste apud Senecam intonat:

Æqualis astris gradior, & cunctos super,
Altum superbo vertice attingens polum.
Dimitto superos, summa votorum attigi.
O me cælitum excelsissimum,
Regémque regem, vota transcendi mea.

Eadem phrasi vtitur Ouidius:

Quo coniuge felix,
B *Et diis chara ferar, & sidera vertice tangam.*

Et Horat. lib. 1. carm.

Quod si me lyricis vatibus inseris,
Sublimi feriam sidera vertice.

Moral. Nota, quantus sit superbiæ & superborum fastus, nimirum vt putent se in cœlum in solium Dei posse conscendere, illúdque inuadere. Ideirco Deo, quasi riuales & æmuli gloriæ eius, maximè sunt exosi, & inuisi. Hinc de iis ait Iob cap. 20. vers. 6. *Si ascenderit vsque ad cœlum superbia eius, & caput eius nubes tetigerit, quasi sterquilinium in fine perdetur.* Ita supremus angelus, eiúsque antitypus Nabuchodonosor, vel Balsasar rex Babylonis, superbiens dixit: *In cœlum conscendam, super C astra Dei exaltabo solium meum*; sed illico audiuit: *Detracta est ad inferos superbia tua: subtus te sternetur tinea, & operimentum tuum erunt vermes*, Isaiæ 14. 31. & 13. vide ibi dicta. Mor. de fastu.

Annon Origenes, Tertullianus, Pelagius, &c. fuerunt quasi stellæ Ecclesiæ, & astra cœli, & tamen ob superbiam ciderunt in abyssum? quis non expauescat, quis non in imum se abiiciat & humiliet? Hoc est quod in fine mundi circa insignes viros diabolum per Antichristum facturum prædicit S. Ioannes Apocal. 12. 4. dum ait: *Cauda eius* (draconis) *trahebat tertiam partem stellarum*, id est, illustrium Sanctorum. Et Apocal. 8. 10. *Cecidit de cœlo stella magna ardens velut facu-* D *la.* quod Ticonius apud S. August. tomo 9. mysticè exponens sic ait: *De Ecclesia dicit cecidisse homines superbos & impios. Magnam verò stellam dixit quia persona malorum, & potestatem vel diuitias habentium.* Nam vt ait S. August. in psal. 146. (explicans illum versiculum, *Qui numerat multitudinem stellarum*) *sunt stellæ quædam lumina in Ecclesia consolantia noctem nostram, de quibus Apostolus dicit Philip. 2. In quibus apparetis tanquam luminaria in mundo: illas stellas numerat Deus, omnes secum regnaturos, &c. numeratos habet.* Idem in soliloquiis tomo 9. cap. 28. electos & impios ob sua scelera reprobandos comparat stellis, illos fixis, hos cadentibus, de iisque ait: *Attamen mors pecca-* E *torum pessima, illorum, inquam, quos, antequam faceres cœlum & terram, secundum abyssum multam iudiciorum tuorum occultorum, semper autem iustorum, præsciuisti ad mortem æternam, quorum dinumeratio nominum & meritorum prauorum apud te est, qui numerum arenæ maris dinumerasti, & dimensus es profundum abyssi, quos reliquisti in immunditiis suis, quibus omnia cooperantur in malum, & ipsa etiam oratio vertitur in peccatum, vt si etiam vsque ad cælos ascenderint, & caput eorum nubes tetigerit, & inter sidera cœli collocauerint nidum suum, quasi sterquilinium in fine perdentur.* Vnde exclamat: *Magna sunt hæc indicia tua Domine Deus, &c. quæ cum considero, contremiscunt omnia*

ossa mea: quoniam non securatur homo viuens super terram; vt seruiamus tibi piè & castè cunctis diebus vitæ nostræ in timore, & exultemus tibi cum tremore. Causam subdit: *Vidimus enim multos ascendisse primitus quodammodo vsque ad cœlos, & inter sidera nidum suum collocasse, postmodum autem cecidisse vsque ad abyssos, & animas eorum in malis obstupuisse. Vidimus stellas de cœlo cecidisse ab impetu furientis caudæ draconis, & eos qui iacebant in puluere terræ à facie subleuantis manus tuæ, Domine, mirabiliter ascendisse. Vidimus viuos morientes, & mortuos à morte surgentes, & eos qui inter filios Dei ambulabant in medio lapidum ignitorum quasi lutum ad nihil defluxisse.* Radicem tanti mali subdit: *Quare autem ista omnia, nisi quia in montem illum ascenderunt, in quem primus ascendit angelus, & descendit diabolus?* Mos enim est Dei, vt quò quis altiùs se erigit, eò profundiùs eum deprimat, quia superbiam execratur, iuxta illud Isaiæ 23. vers. 9. *Dominus exercituum cogitauit hoc, vt detraheret omnem superbiam, & in ignominiam deduceret omnes inclytos terræ.* Et, *Deposuit potentes de sede,* Luc. 1. 52. viderunt idipsum Gentiles: vnde Æsopus rogatus, quid faceret Deus? *Superbos*, inquit, *humiliat, & humiles exaltat.* quasi hoc vnum proprium sit Dei opus. Et Seneca in Hercule:

Dominare tumidus, spiritus altos gere,
Sequitur superbos vltor à tergo Deus.

Idem in Thyeste:

Vos quibus rector maris atque terræ,
Ius dedit magnum necis atque vitæ,
Ponite inflatos tumidósque vultus.
Quicquid à vobis minor expauescit,
Maior hoc vobis Dominus minatur.
Omne sub regno grauiore regnum est.
Quem dies vidit veniens superbum,
Hunc dies vidit fugiens iacentem.
Nemo confidat nimium secundis.

Quocirca sapienter Artàbanus monet Xerxem Regem apud Herod. lib. 7. *Vides, ait, vt animalia prægrandia fulmine feriat, neque cogitationibus insolescere finit Deus, quæ verò paruula sunt, ne tantillum quidem vellicat? Vides vt in maxima ædificia & arbores eiusmodi semper tela contorqueat? Amat enim Deus incidere omnia quæ eminent. Neminem enim sinit magni quippiam de se sentire præter seipsum.* Denique S. Hieron. ad Eustochium de custodia Virgin. *Cecidit*, inquit, *Lucifer, qui manè oriebatur, & ille qui in paradiso deliciarum nutritus est meruit audire: Si exaltatus fueris vt aquila, inde detraham te, dicit Dominus. Dixerat enim in corde suo: Super sidera cœli ponam sedem meam, & similis ero Altissimo. Vnde quotidie ad eos, qui per scalam Iacob somniantis descendunt, loquitur Deus: Ego dixi Dij estis, & filij Altissimi omnes. Vos autem sicut homines moriemini, & tanquam vnus de principibus cadetis.*

Mysticè R. Haccàdos apud Galatin. lib. 7. cap. 15. *Via, ait, aquilæ in cœlis est rex Messias, qui post passionem suam ascendet in cœlum, sicut dictum est Amos cap. 9. Qui ædificat in cœlo ascensionem suam.*

Vers. 5. *Si fures introissent ad te, si latrones per noctem, quomodo conticuisses?*] Pro *conticuisses*, hebr. est נִדְמֵיתָה *nidmeta*, à rad. דָּמָה *dama*, quod tria significat, scilicet assimilari, succidi, & conticescere. Vnde Primò Arias vertit: *Quomodo assimilatus esses*, hoc est, cui similis relictus esses? Vtique viro dispoliato & depauperato. Secundò, Pagnin. & Tigurina vertunt: *Quomodo esses excisus?* Septuag. *Vbi proiectus esses?* q. d. Quomodo tuis rebus & opibus priuatus esses? Aliter à Castro, contrariè enim exponit hoc modo: Anne omnino excisus esses? minimè: nam fures hi tantùm sufficientia sibi furati essent, cætera tibi reliquissent. Tertiò, noster vertit: *Quomodo conticuisses?* & Chaldæus: *Quomodo soporatus esses*, id est, instar soporati, vel soporem fingentis præ metu conticuisses? Sensus est, Si fures, vel latrones nocturni magna manu inuasissent tuas ædes, omnino conticuisses. Ita enim solent timidi, vel viribus impares tacere præ metu, ne si clament à furibus & latronibus occidantur. q. d. Quantò magis conticesces & obmutesces ex pauore, cùm te Chaldæi numerosissimi, validissimi, & infensissimi inuadent & spoliabunt; nec tantùm opes, sed & vitam auferent. ita S. Hieron.

Physicè hic nota: metus, quia spiritus & sanguinem reuocat ad cor in pauore confirmandum, hinc & pallorem extimis partibus, linguæque silentium inducit. ita Aristot. in physiognom. docet, vocem fortem signum esse fortis, remissam autem & imbecillem timidi. Idem lib. 4. Ethic. c. 5. *Magnanimi, ait, motus tardus esse debet, & vox grauis, & locutio tarda: contraria sunt in pusillanimi & timido.* Metus enim acuit, stringit ligátque os, linguam, mentem, memoriam, animam totúmque hominem. *Metus*, inquit Solinus Polyhis. cap. 7. *memoriam permisit.* Id videmus in scrupulosis, qui vmbras peccatorum timent, atque ex hoc timore fluctuante imaginatione & memoria sæpe non meminerunt eorum quæ egerunt, vel confessi sunt, imò obliuiscuntur se esse confessos; nec recordantur circumstantiarum, quæ eos in opere perpetrato vel in totum, vel ex parte maiori à peccato excusabant: quia peccatum & peccati metum duntaxat præ oculis habent, qui metus apprehensionem ita validam viuámque efficit, vt videantur se peccatum videre vbi non est, séque illud perpetrasse quod nunquam cogitarunt. Vt ergo scrupulos superent, securim ponant ad radicem opus, ac metum per contrariam audaciam ex consilio viri prudentis succidant. Secundò, in furibus notat clanculariam & timidam rapinam. q. d. Fures clanculum inscios & imparatos inuadunt & diripiunt: at Chaldæi non ita, palàm & aperto marte te inuadent ô Edom: præscies eorum aduentum, parabis te, aduentantes & insilientes videbis & senties, nec poteris iis resistere, imò nec fuga elabi vel euadere. ita Vatab.

Nónne furati essent sufficientia sibi?] Est noua antithesis. q. d. Fures non omnia rapiunt, sed ea duntaxat quæ sibi sufficiunt, cætera suis heris & locis relinquunt: at Chaldæi omnia tua abripient. Id declarat alia similitudine, vel potiùs antithesi vindemiatorum dicens:

Si vindemiatores introissent ad te, nunquid saltem racemum reliquissent tibi?] Vtique sub foliis latentes hinc inde racemos plures de more reliquissent: at Chaldæi scrutabuntur & diripient omnes & omnia, nihil relinquent. Est hyperbole: *Nihil*, id est, paucissima, vix quicquam. Erunt ergo exactissimi racematores, æquè ac vindemiatores tui, ô Edom. vnde sequitur:

Quomodo scrutati sunt Esau, inuestigauerunt abscondita eius?] q. d. Quàm operosè & exactè Chaldæi scrutabuntur omnia arcana & thesauros Idumæorum, eáque diripient? Pagnin. & Tigurina vertunt: *Quomodo peruestigata sunt ea quæ sunt Esau, & thesauri eius perquisiti?* q. d. Hoc factum est non tam humana solertia & voluntate, quàm Vers. 6.

diuina,

diuina, vt scilicet omnia quæ erant Idumæorum, etiam thesauri quos absconderant, exactissimo scrutinio à Chaldæis perquisita & inuenta sint. Ostendit Chaldæos non fortuitò, non sua sponte & motu proprio, sed Dei voluntate venturos & de Idumæis vindictam sumpturos, ideóque exactam & acrem fore hanc vindictam, vtpote diuinam potiùs quàm humanam. A

Vers. 7. *Vsque ad terminum emiserunt te omnes viri fœderis tui.*] q.d. Non tantùm Chaldæi hostes tui te vastabunt, sed & gentes vicinæ tibi amicæ & confœderatæ, v.g. Ammonitæ, Moabitæ, &c. se iungent cum Chaldæis hostibus tuis, tibique illudêt, ac te è terra tua eiicient vsque ad fines eiusdem, imò vsque in terram Chaldæorum. ita Chaldæus, S. Hieron. Remig. Albert. Hugo, Vatab. Clarius & alij passim. q.d. O Idumæi, prodêmini ab amicis vestris.

Aliter à Castro: censet enim hæc ad tempora Iosaphat regis Iuda, sub quo vixisse putat Abdiã, pertinere, quando nimirum Ammonitæ & Moabitæ confœderati Idumęis inuaserunt Iosaphat & Iudam, sed Deo pro Iosaphat & Iuda pugnante, ac vertente insidias eorum in ipsosmet, Ammonitæ & Moabitæ insurgentes in Idumęos eos conciderunt, ac deinde versi in seipsos mutuis concidêre vulneribus, vti narratur 2. Paral. 20. q.d. Si, ô Idumæi, vestra prudentia non potuistis auertere insidias Ammon & Moab amicorum vestrorum, quomodo auertetis extremã hostium stragem? Verùm in prooemio docui Abdiam diu post Iosaphat vixisse & prophetasse: non ergo agit de clade illius temporis; eò tamen alludit, illámque Idumæis refricat. q.d. Mementote, ô Idumæi, quid vobis fecerint Ammon & Moab amici vestri, cum quibus pacem & fœdus sanciebatis tempore Iosaphat: idem enim vobis facient tempore Chaldæorum, cum iisque vos vastabunt & illudent.

Illuserunt tibi.] Septuag. *Restiterũt tibi.* Pagnin. Tigurina & Vatab. *Seducent te & praualebunt contra te viri pacis tuæ, id est, qui tecum pacem inierant.*

Qui comedunt tecum ponent insidias subter te.] Sic & Septuag. Sed Pagnin. vertit: *Panem tuum comedentes ponent languorem subter te.* Tigurina: *Panis tuus sub te vulnus ponet*, hoc est, vt Vatab. *Viri panis tui infixerunt vulnus clam te*, id est, tibi imprudenti, nihil tale cogitanti, eo quòd existimares illos esse fideles. q.d. Qui tecum panem edebant domestici & familiares, siue stipendiarij tui, fraudulenter & proditoriè infixerunt tibi vulnus. D

Non est prudentia in eo.] Scilicet populo Idumææ. Est enallage personæ hebraica: transit enim à secunda ad tertiam. Dicit enim *in eo*, pro *in te.* q.d. Nescis, ô Edom, cauere tua pericula, nescis tibi consulere: quocirca venies in potestatem hostium proditione amicorum, tuáque improuidentia, æquè ac prauis cõsiliis. ita Vatab. Sic Deus infatuauit consilium Achitophel 2. Reg. 17. 14. Est enim consilium & prudentia, eiúsque intellectus & acceptatio, ingens donum Dei. E

Vers. 8. *Nunquid non in die illa, dicit Dominus, perdam sapientes de Idumæa?*] q.d. Adimam illis consilium & mentem, priuabo eos ratione & prudentia, vt nec imminentes hostes præsentiant aut præcaueant, nec præsentes auertere aut effugere possint, sed in eorũ manus incidant. Apud Idumæos enim olim viguit sapientia, vt patet ex Eliphaz Themanite, & aliis amicis Iob, qui fuerunt Idumæi. Theman enim fuit primaria vrbs Idumææ, ita dicta à Theman filio Eliphaz, filio Esau, Genes. 36. 11.

Et timebunt fortes tui à meridie.] Chald. *habitantes ad meridiem*, ideóque remotiores à Chaldæis, qui venient ex aduersa plaga, scilicet ex Aquilone. q.d. Timebunt fortes tui, etiam ij qui remotissimi sunt ab hoste. *Vt intereat vir*, id est, multitudo virorum fortium, *de monte Esau*, id est, de Idumæa quæ in montibus sita est, quam primus parens tuus Esau incoluit. Vers. 9.

Ex Hebræo verti potest ad literam cũ Septuag. *Pauebunt bellatores tui de Theman; & cum* Pagnino & Tigurina: *Formidabunt fortes tui, ô Theman vrbs Idumææ, eo quòd occisione excindetur quisque è monte Esau.* Verùm quia Theman hebr. & proprium est nomen, significans vrbem, & appellatiuum significans Austrum & Meridiem, hinc noster & Chald. vertunt: *Timebunt fortes tui à Meridie*, quod tamẽ eodem redit: nam vrbs Theman sita erat ad Meridiem. Nota hic modum quo Deus euertit reges, regna resp. & vrbes, cum eas punire vult, nimirum aufert à regibus & magistratibus prudentiam; à ciuibus & militibus animos, audaciam, & robur ad resistendum: vtroque enim pollebant Idumæi, æquè ac pater Esau. vtrumque eis abstulit Deus veniente hoste Chaldæo. Hoc est quod Isaias comminatur Ierosolymæ c. 3. 2. *Dominus exercituum auferet à Ierusalem & à Iuda validum, & fortem, &c. consiliarium & sapientem.* B C

Vers. 10.] Propter interfectionem, & propter iniquitatem in fratrem tuum Iacob, operiet te confusio, & peribis in æternum.

Vers. 11.] In die cùm stares aduersus eum, quando capiebant alieni exercitum eius, & extranei ingrediebantur portas eius, & super Ierusalem mittebant sortem: tu quoque eras quasi vnus ex eis.

Vers. 12.] Et non despicies in die fratris tui, in die peregrinationis eius: & non lætaberis super filios Iuda in die perditionis eorum: & non magnificabis os tuum in die angustiæ.

Vers. 13.] Neque ingredieris portam populi mei in die ruinæ eorum: neque despicies & tu in malis eius in die vastitatis illius: & non emitteris aduersus exercitum eius in die vastitatis illius.

Vers. 14.] Neque stabis in exitibus vt interficias eos qui fugerint: & non concludes reliquos eius in die tribulationis.

Vers. 15.] Quoniam iuxta est dies Domini super omnes gentes: sicut fecisti, fiet tibi: retributionem tuam conuertet in caput tuum.

Vers. 16.

Vers. 16.] Quomodo enim bibistis super montem sanctum meum, bibent omnes gentes iugiter: & bibent, & absorbebunt,& erunt quasi non sint.

Vers. 10. *Propter interfectionem & propter iniquitatem in fratrem tuum Iacob.*] Tigurina: *propter vim & iniuriam* (hæc enim significat hebr. חָמָס *chamas*) *qua affecisti fratrem tuum Iacob* (Iacobæos, putà Iudæos) *obteget te pudor.* Vim & interfectionem intelligit, speciatim eam, qua Idumæi iunxerunt se Chaldæis, cum eísque expugnarunt & vastarunt Ierusalem, vt dixi in proœmio.

Operiet te confusio.] Cum te videbis ab iisdem Chaldæis, quos adiuueras, pari modo vastari, nudari, spoliari, occidi. vox *operiet*, significat Idumæos planè & circumquaque confusione quasi veste cingendos & operiendos, iuxta illud psal. 108.19. *Induantur qui detrahunt mihi pudore, & operiantur sicut diploide confusione sua.* Est metalepsis: ponitur enim confusio pro excidio: ex excidio enim secuta est spoliatio, ex spoliatione nuditas, ex nuditate opprobrium & irrisio hostium, ex opprobrio confusio. Hoc est quod Idumæis intentat Ierem. cap. 25. 9. *Ponam eos in stuporem, & in sibilum, & in solitudines sempiternas.*

Et peribis in æternum.] Hoc est quod iisdem ait Ezechiel. cap. 35. 9. *In solitudines sempiternas tradam te, & ciuitates tuæ non habitabuntur.* Est hyperbole: æternum enim vocat longum & immemorabile tempus. Nam Idumæos vastatos à Chaldæis non planè, nec in omne æuum periisse, patet vers. 18. vbi Iudæi dicuntur combusturi Idumæos; & ex 2. Machab. 10. vers. 16. vbi Iudas Machabæus dicitur subegisse Idumæos; ac postea Tito obsidente Ierusalem, Idumæi tulerūt opem Iudæis, teste Iosepho lib. 7. belli cap. 15. Denique Daniel. cap. 11. 41. dicitur, quòd Edom euadet manus Antichristi: durabit ergo vsque ad Antichristum & finem mundi.

Vers. 11. *In die cum stares aduersus eum*, cum, ô Edom, stares armatus contra Israëlem & Ierusalē, *quando alieni* (Chaldæi) *capiebant exercitum eius, & extranei ingrediebantur portas eius* (capta Ierosolyma) *& super Ierusalem* (id est, super spoliis & ciuibus quos ceperant in Ierusalem) *mittebant sortem, tu quoque eras quasi vnus ex eis.* q. d. Tu pari modo quo Chaldæi inuadebas, spoliabas, capiebas, vastabas Iudæos & ciues Ierosolymæ. Nota, hæc præterita accipienda sunt propheticè pro futuris: *stares* pro stabis: *capiebant* pro capient: *ingrediebantur* pro ingredientur: *mittebant* pro mittēt: *eras* pro eris. Abdias enim præcessit excidium Ierusalem, illúdque hic prædicit, quódque in eo Idumæi adiuturi sint Chaldæos.

Vers. 12. *Et non despicies in die fratris tui.*] Septuag. omnia hæc futura vsque ad vers. 15. vertunt per imperatiuum: *Et non despicias diem fratris tui in die alienorum, & non læteris super filios Iuda in die perditionis eorum, & non magna loquaris in die angustiæ eorum*, &c. *neque stabis in egressibus eorum, vt perdas qui saluantur ex eis, neque concludes fugientes ex eis in die tribulationis.* quæ verba clara sunt. Iubent enim Idumæis, vt more suo Iudæis ampliùs non aduersentur, nec insidientur, nec de eorum clade gaudeant, nec iis insultent. sic & S. Cyril. & Tigurina. Hoc est quod monet Sapiens Prou. 24. 28. *Cum ceciderit inimicus tuus ne gaudeas, & in ruina eius ne exultet cor tuum, ne fortè* A *videat Dominus & displiceat ei, & auferat ab illo iram suam.*

Secundò, alij hæc futura vertunt per præteritum; *non despicies*, id est, despicere non debueras: *non lætaberis*, id est, lætari non debueras: *non magnificabis*, id est, magnificare os tuum non debueras, &c. contra fratres tuos Iudæos. Hic sensus valde congruit Hebræis, & Hebraismo. Hebræi enim futurum sæpe per debitum exponunt, vt Genes. 20. 9. dicit Abimelech Abrahæ in Hebræo: *Quæ non fient*, id est, quæ fieri non debent, *fecisti nobis.* Rursum hic sensus aptè congruit præcedētibus: præcedit enim, *Tu quoque eras quasi vnus ex eis*, cui rectè subnectit, *& non despicies*, id est, cum tamen fratrem tuum despicere non debuisses, B &c. ita Pagni. Arias, Vatab. & Prado in Ezech. 25. v. 13. Idipsum voluit Chaldæus, qui licèt verbotenus contrariè vertat, nimirum affirmatiuè, cum Hebræa & noster legant negatiuè, tamen reipsa eundem sensum reddit. Sic enim habet: *Et quia vidisti diem fratris tui, diem confractionis eius, & quia lætatus es super filios Iuda in die interitus eorum*, &c. q. d. Videre cum voluptate diem excidij Ierosolymæ, in eáque lætari non debueras, & tamen vidisti, & lætatus es: idcirco pariter & tu punieris & excinderis.

Tertiò, propriissimè & planissimè hæc omnia futura quasi minas & oracula, vti sonant, accipias. Toto enim hoc c. Abdias minatur excidium Idumæis. Quocirca hæc verba: *Et nō despicies*, &c. C non connectuntur proximè præcedentibus, sed paulò remotioribus, nimirum iis, *peribis in æternum.* q. d. Excinderis & peribis, ô Idumæe, túncque ampliùs non despicies, vt soles, Iudęos, nec in eorum clade lætaberis, sed tuiipsius clade occupatus & obrutus eiulabis, & lugebis inconsolabiliter. ita S. Hier. Theod. Ruper. Hugo, Lyra. & à Castro. Hunc sensum exigit versio Latina, quæ omnia hęc per futurum vertit, non per pręteritū, & sequentia. Sequitur enim: *Quoniā iuxta est dies Domini: sicut fecisti fiet tibi.* q. d. Vastaberis, nec ampliùs Iudęorum, sed tuis ipsius malis occupaberis & ingemisces: quia instat tibi dies Domini, putà dies vltionis & excidij per Chaldęos. Nota cū ait, *non despicies*, despicere hic non significat cōtemD nere, sed deorsum aspicere. Hebr. enim est אַל־תֵּרֶא *al there*, id est, non inspicies, non aspicies cum voluptate & gaudio. q. d. Cùm eris excisa & prostrata, ô Idumæa, non ampliùs è rupe tua cum voluptate despicies humi iacentem Ierusalem, vti antea eandem despiciebas. Sic consistēs in vertice mōtis despicit in valles, ait Ouid. 11. Metamor. Et Cicero de Arusp. resp. *Tollam altius tectum, non vt ego te despiciam, sed ne tu aspicias vrbem eam quam delere voluisti.* Et Plautus in Cistel. *Ad terrā aspice & despice, oculis inuestiga.* Et in Mil. *Me despexisse ad te per impluuium tuum fateor.* Sic Deus ex alto despicit agones & ærumnas nostras, dum nostri miseretur & succurrit.

E *In die peregrinationis eius.*] Quo scil. Iudas excisus & exul peregrinari cœpit apud exteros & alienos. Vnde Septuag. vertunt: *In die alienorum.* Tigurina: *In die quo aliena ei acciderūt.* Pagnin. *In die qua alienatus est.* Heb. enim נָכְרוֹ *nochro* propriè idem est quod, *in die alienationis*, id est, exilij & peregrinationis *eius.*

Non magnificabis.] q. d. Excisa non amplius magna, id est, superba, arrogantia & acerba loqueris Iudęis, non ampliùs arroganter eis insultabis, dicēdo: *Exinanite, exinanite* Ierusalem, *vsque ad fundamen*

damentum in ea. psal. 136. Sic magnificare sumitur pro insultare, psal. 11. v. 4. & 5. & psal. 54. 13. solēt enim insultantes magnificare, id est, dilatare os, diducere labra, quin & linguam exerere.

Vers. 13. *Neque ingredieris portam.*] Vt cum Chaldæis spolies & occidas ciues Ierusalē. *Neque despicies & tu in malis eius,* id est, non aspicies cum voluptate malum & calamitatem Iudææ. ita Vatab. & Pagn. Est hebraismus, putà *beth* contactus. Hebræi enim dicunt *aspicere in malis*, pro *aspicere mala.*

Et non emitteris.] Scilicet à Chaldæis, vt partem exercitus Iudæorum, vel venientem Ierosolymæ in subsidium, vel ex ea iam capta fugientem persequaris & comprehēdas. ita Septuag. Aliter vertit Chald. scil. *Non emittes*, vel non extendes, *manum tuam ad eius opes in die excidij eius*, vt eas rapias. Sic & Pagnin. & Vatab.

Vers. 14. *Neque stabis in exitibus.*] Scilicet in diuerticulis viarum, id est, vt Chald. Vatab. & Pagnin. *in biuio.* q. d. Deinceps non stabis in angulis & diuerticulis, vt interficias Iudæos stragem hostium fugientes; non opperieris eos amplius in biuiis, vt interimas residuos qui ex ipsis manus Chaldæorum euaserint, vti faciunt latrones.

Et non conclu des.] Residuos afflictos & anxios non capies, non arctabis ampliùs, vti olim fecisti. Pagnin & Vatab. *Non trades hosti superstites eius in die afflictionis.*

Vers. 15. *Quoniam iuxta est dies Domini super omnes gentes.*] S. Dorotheus in vita Abdiæ, citans hæc eius verba, sic exponit: *Dictum hoc est*, inquit, *superficie tenus* (ad literam) *contra Scythas, id est, contra Gog & Magog; certius autem & magis propriè Domino Christo conuenit; nam paulò post subiungit: Erit autem salus in monte Sion.* Verùm nulla hic Scytharum, Gog vel Magog est mentio; nec hi euerterunt Idumæā: imo Idumæa eorum manus euadet tempore Antichristi, vt ait Daniel c. 11. 41. Ad literam ergo diem Domini vocat, diem vindictæ & excidij Idumæis, aliisque gentibus, Iudæorum hostibus, à Deo per Chaldæos infligendi, vt patet Ierem. c. 25. 15. & cap. 27. v. 6. ita S. Hieron. Cyril. Theod. Hugo, Lyra. & alij passim. Alleg. dies Domini est dies iudicij, quo Christus Idumæos, id est, impios, mundanos & carnales damnabit, & detrudet in tartara.

Sicut fecisti fiet tibi.] Sicut afflixisti Iudæos, ita affligeris & vastaberis tu à Chaldæis: *retributionem tuam*, quod Iudæis fratribus tuis retribuisti, scilic. pro amore odium, cædes & spoliationem, retribuam tibi, & *conuertam in caput tuum.* Iustū enim est, ait Rhadamantus apud Arist. 5. Ethic. vt quod quis iniustè aliis intulit, idem subeat & patiatur, iuxta illud psal. 136. *Beatus qui retribuet tibi retributionem tuam, quam retribuisti nobis.* Nota hebraismum, conuertere, vel retribuere retributionem, idem est quod retribuere talionem, reddere par pari. Addit *in caput*, quia sicut caput est causa culpæ, ita & *noxa caput sequitur*: caput enim, vtpote in quo vigent omnes sensus, mens, & tota anima, maximè sentit totius corporis noxam & pœnam. Rursum, quia maxima pœna est quæ capiti ipsi tam sensibili infligitur, insuper ait: *Sicut fecisti fiet tibi*, pro, sicut fecistis sic fiet vobis, scil. ô gentes vniuersæ, vti præcessit: tum quia tritum tunc erat prouerbium, *Sicut fecisti fiet tibi*, quod tam singulis in singulari, quàm multis & omnibus in plurali applicari & explicari potest: tum quia inter gentes hostiles quæ afflixerūt Iudæos, prima & acerbissima fuit Idumæa. Ad illam ergo

A dirigit sermonem, sed sub ea quasi sub capite cæteras intelligit. ita S. Hieron. vnde explicans sub-dit:

Quomodo enim bibistis (ita legendum cū Hebr. & Rom. licèt Septuag. & quidam Latini legāt, *bibisti*) *super montem sanctum meum, bibēt omnes gentes iugiter.*] Bibere in Script. dupliciter, id est, contrariè sumitūr. Primò enim bibitur calix vini suauis, cùm quis exultat, conuiuatur, & dies festos agit. Secundò, bibitur calix vini amari, aut fellis & iræ Dei, cùm quis ob scelera à Deo ærumnis & suppliciis afficitur. Sic dicuntur peccatores bibere calicem furoris Dei. Iam primò aliqui, tam *bibistis*, quàm *bibent*, in malum accipiunt. Vnde Tigurina sic vertit: *Sicut vos qui estis in monte sancto*

B *meo bibistis, sic bibent omnes gentes.* q. d. Sicut vos, ô Iudæi, bibistis calicem iræ Dei, sic bibent omnes gentes, vt vastentur à Nabuchodonosor, sicut vos ab eodem vastati estis: quod Ruper. tropologicè applicans probis & improbis, fidelibus & infidelibus, sic explicat, q. d. Sicut pij bibunt calicē tribulationis, sic multò magis bibent impij eundem sibi propinatum à Deo, præsertim in die iudicij.

Simili modo explicat Theod. sed de Idumæis, non de Iudæis. q. d. Sicut vos, ô Idumæi, bibistis calicem afflictionis propinatum à Deo per Chaldæos, *super*, id est, *propter montem sanctum meum*, quia scilicet Sionem vastastis, & Iudæos afflixistis, sic pariter eundem bibent cæteræ gētes, quæ pari

C modo quo vos, Iudæos afflixerunt. Secundò, alij tam *bibistis*, quàm *bibent*, in bonum, scilicet vt lætitiam significent, accipiunt. q. d. Sicut vos, ô Idumæi, bibistis, id est, bibendo, conuiuia & festa agitando, lætati estis super, id est, propter expugnatum à Chaldæis montem Sion, sic super vos bibent, id est, bibendo exultabunt omnes gentes quæ erunt in Chaldæorum exercitu, cum vsque vos spoliabunt, vestrásque opes deuorabunt, & absorbebunt sanguinem vestrum, atque *ad extremum in cunctos veniente cruciatu ipsæ quoque erunt quasi non sint*, ait S. Hieron. Chald. Cyril. Haymo, Alber. Hugo, Lyran. Explicat enim illud quod dixit: *Sicut fecisti fiet tibi*: idque iugiter, scil. donec penitus te absorbeant & consumāt. Idumæi enim primò vastati sunt à Chaldæis, deinde à Iuda Ma-

D chabæo 2. Machab. 10. 16. iterum omnino domiti sunt ab Hircano Simonis (qui fuit Iudæ Machabæi frater) filio, teste Iosepho lib. 11. Antiq. 17. idq; vsque ad Iudæorum excidium per Titum, quando Idumæi iunxerunt se Romanis, & more suo se vlti vastarunt Iudæos, teste Iosippo Gorionide lib. 4. Histor. c. 4. Demum ab aliis & aliis Principibus ita attriti sunt, vt iam ne Idumæorum quidem nomen supersit.

Tertiò, alij aptiùs *bibistis* in bonum, *bibent* verò in malum accipiunt. q. d. Sicut vos, ô Idumæi, bibistis, id est, bibendo & epulando exultastis cum Chaldæis aliisque gentibus super clade Sionis, sic

E pariter omnes gentes, inter quas vos eritis primi & præcipui, bibent & absorbebunt tum calicem iræ Dei, eis propinatum à Deo, tum calicem sanguinis mutui. Inuicem enim se trucidabunt, donec omnes pereant, ita vt non sint amplius. nam Idumæos succiderunt Chaldæi, Chaldæos Persæ, Persas Græci, Græcos Romani. Et sic in omnibus verum erit vulgare prouerbium: *Sicut fecisti fiet tibi.* Ita quoque S. Hieron. Remig. Haymo, Hugo & alij. Fauent sequentia: gentibus enim excindēdis opponit Iudæos ab iis afflictos, iisque promittit restaurationem & salutem, dicens: *Et in Sion erit*

saluatio.

saluatio. Nam *bibent* non in bonum, vti censet secunda expositio, sed in malum accipi, patet ex eo quod subdit: *Bibent & absorbebunt, & erunt quasi non sint*. q.d. Bibent calicem iræ Dei, quo consumentur ita vt non sint. Vnde Septuag. Complut. habent *absorbebuntur*, licèt alij Codices, vt S. Hier. habeant *absorbebunt*, alij *ascendent*, alij *descendent*, *& erunt sicut non existentes*. Denique sic Abdiam explicat Ierem. c. 25. 15. *Sume*, ait, *calicem vini furoris huius de manu mea, & propinabis de illo cunctis gentibus: & bibent, & turbabuntur, & insanient à facie gladij*. Et c. 49. 12. agens de his ipsis Idumæis, & calice ab eis bibendo: *Ecce*, ait, *quibus non erat iudicium vt biberent calicem, bibentes bibent, & tu quasi innocens relinqueris? non eris innocens, sed bibens bibes*. Ludit in voce bibendi, ob causam moralem, quam mox afferam; sicut ludit Apostolus in voce peccatum, dicens: *De peccato damnauit peccatum*. Rom. 8. 3. Et 2. Corinth. 5. 21. *Eum qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit*. Rursum, per enallagen mutat personam secundam in tertiam, putà *bibistis* in *bibent*, vt significet Idumæos præcipuè bibisse, sed tamen cum eis bibituras omnes gentes, vti initio thematis proposuit vers. 15.

Voluptas post mel fundit fel. Moral. disce hîc, peccatorem qui bibit calicem voluptatis, bibiturum calicem afflictionis & vltionis Dei. Idem enim calix voluptatis & mellis, in fæces fellis & tribulationis desinit, iuxta illud psal. 74. 9. *Calix in manu Domini vini meri plenus misto. Et inclinauit ex hoc in hoc: verumtamen fex eius non est exinanita, bibent omnes peccatores terræ*. Scribit Herodot. lib. 3. & Athen. lib. 11. fluuium Hypanim è fontibus quinque dierum via exilem profluere ac dulcem. Deinde post aliorum quatuor dierum iter, perquam amarum. Talis est voluptas, talis eius γλυκύπικρον, id est, *dulce amarum*. *Amores & deliciæ celeriter deflorescunt, & in omnibus rebus, voluptatibus maximis fastidium finitimum est*, ait Cicero pro Cœlio. Et Boëtius lib. 3. metro 7.

Habet omnis hoc voluptas,
Stimulis agit fruentes,
Apiúmque par volantum,
Vbi grata mella fudit,
Fugit, & nimis tenaci
Ferit icta corda morsu.

Ita lege Dei æterna sancitum est, vt illicita voluptas pariat tædia, angores, fastidia, & vltricis conscientiæ furias, quasi præclarum sui relinquat authoramentũ: insuper supplicia & flagella, quibus eam Deus castigat in hoc sęculo, & in futuro, iuxta illud Apocal. 18. 7. *Quantum glorificauit se & in delicijs fuit, tantum date illi tormentum & luctum*. Vide ibi dicta. Ita Venus venusta apparet oculis, sed venenat animum: virtus verò quo minùs carneos captat oculos, hoc magis amoris est illex, sed sapiens, syncera & sancta.

Erunt quasi non sint.] Quasi non fuerint. vnde Pagnin. & Tigur. clariùs vertunt: *Erunt quasi non fuissent*, ac si nunquam in rerum natura extitissent.

Vers. 17.] Et in monte Sion erit saluatio, & erit sanctus: & possidebit domus Iacob eos qui se possederant.

Vers. 18.] Et erit domus Iacob ignis, & domus Ioseph flamma, & domus Esau stipula: & succendentur in eis, & de- A uorabunt eos: & non erunt reliquiæ domus Esau, quia Dominus locutus est.

Vers. 19.] Et hæreditabunt hi qui ad Austrum sunt, montẽ Esau, & qui in campestribus Philisthiim: & possidebunt regionem Ephraim, & regionem Samariæ: & Benjamin possidebit Galaad.

Vers. 20.] Et transmigratio exercitus huius filiorum Israël, omnia loca Chananæorum vsque ad Sareptam: & transmigratio Ierusalem, quæ in Bosphoro B est, possidebit ciuitates Austri.

Vers. 21.] Et ascendent saluatores in montem Sion iudicare mõtem Esau: & erit Domino regnum.

Et in monte Sion erit saluatio.] Est hic vsque ad finem capitis duplex expositio extrema, vna altera ex diametro opposita. Prior hæc omnia ad literam accipit de felicitate temporali Iudæorum è Babylone redeuntium, eáque partim sub Zorobabel & Esdra, partim sub Machabæis per quingentos annos, qui ab hoc reditu vsque ad Christum interfluxerunt, impleta esse censet. ita C S. Cyril. Remig. Hugo & alij. Accedunt Chald. R. Salomon & R. Dauid, qui hæc ad literam corporaliter implenda esse cẽsent à suo Messia venturo in fine mundi. Posterior ex aduerso, hæc tẽporaliter in Iudæis adimpleta esse negat: quare hæc omnia accipit symbolicè & parabolicè de redemptione & felicitate spirituali quam attulit Christus. Ita S. August. lib. 18. Ciuit. 31. Rupert. Lyran. Clarius, Arias & Vatabl. Verùm media sententia, quæ vtramque extremam iam dictam conciliat, vnit & includit, vera est, nimirum hæc ad literam accipienda esse de sospitate & prosperitate quæ Iudæis à Deo obtigit post reditum è Babylone. Idipsum enim sequentia fusè D & planè exigunt: tunc enim inchoata est hæc Iudæorum de Moabitis, Ammonitis & Idumæis victoria. Mysticè verò & plenè, per hanc prosperitatem temporalem adumbrari & significari Christi & Euangelij victoriam, qua Ammonitas, Moabitas, Idumæos, omnésque gẽtes sibi ac Deo subiecit: tunc enim plena fuit hæc victoria, planéque adimpleta quæ hic prædicuntur. Solent enim Prophetæ à typo ad antitypum auolare, putà à Zorobabel ad Christum, in eúmque desinere; ac in eo, felici vaticinio & quasi Euangelio prophetias suas terminare. ita S. Hieron. Theodor. Rupert. Haymo, Lyran. Burg. Hugo & alij passim. Vide can. 5. & 6. quos præfixi Isaiæ. E

Anagogicè, significatur hic salus, felicitas, gloria & triumphus danda electis in Sione cœlesti. Ait ergo Abdias: *Et in monte Sion*; Septuag. *in monte autem Sion erit saluatio*; Tigur. & Vatabl. *at in monte Sion erit euasio*, id est, reliquiæ euadent & seruabuntur. q.d. Cum Idumæi aliæque gentes bibent calicem iræ Dei, & à Chaldæis planè vastabuntur, tunc ex aduerso populus Dei, putà Iudæi & Sionidæ, qui eundem calicem gustarunt, sed non exhauserunt ad fæces, saluabuntur. Nam è Babylone post septuaginta annos captiuitatis reduces patriæ pristinæ libertati & felicitati à Deo restituentur. Vers. 17.

Mysticè verò & plenè, iidem à Christo in Sion prædicante è captiuitate maiori, putà peccati, diaboli & inferni, liberabuntur, omnique gratia & gloria donabuntur. Ita Auctores iam citati. Christus enim in Sion Ecclesiam nouam instituit, ad eámque vocauit omnes gentes, mittens ad eos Apostolos, qui eos fidei, gratiæ, & salutis à se partæ participes effecerunt.

Et erit sanctus.] Scilicet mons Sion; ob templum in eo reædificandum: vel *sanctus*, scilicet Deus, erit habitans in monte & templo Sion. Hebr. est, *& in monte Sion erit euasio*, id est, salus, *& sanctitas*. Iam *sanctitas* vel propriè accipi potest, vel figuratè pro templo. Templum enim Hebræi vocant קדש *kodesc*, id est, sanctitas, quia sanctissimum est, vtpote in quo Dei sanctitas habitat, & colitur per sancta sacrificia, Sacramenta, vota, preces, &c. Vnde Septuag. vertunt, *& erit sanctum*. Hinc prior pars templi vocabatur Sanctum, posterior Sanctum sanctorum. Sensus ergo est, q. d. Mons Sion erit Primò sanctus ob sanctum templum cultúmque Dei in eo restaurandum à Zorobabel & Esdra; Secundò, sanctior erit cùm Christus in eo prædicabit; Tertiò, sanctissimus erit cùm Christus in eo effundet Spiritum sanctum in Apostolos, qui hanc sanctitatem transfundent in totum orbem, ait Theodor.

Et possidebit domus Iacob eos qui se possederant.] *Domus Iacob* sunt familia, stirps & posteri Iacob, putà duæ tribus Babylone redeuntes. Rursum Hebr. מורשיהם *morescehem*, Primò, significat *hereditates suas*, quasi dicat, Iudæi redibunt ad suas possessiones quas ante captiuitatem habuerant in Iudæa. ita Pagnin. & Vatab. Secundò, significat *possessores suos*, id est, *eos qui se possederant*. ita Noster, Septuag. & Chald. quasi dicat, Iudæi possessiones suas, quas Idumæi aliæque gentes inuaserant & occuparant dum ipsi abducerentur in Babylonem, recipient exclusis Idumæis aliísque inuasoribus & iniustis possessoribus. Ita narrat Ioseph. lib. 11. Antiquit. 4. Darium Hystaspis, qui Cambysi filio Cyri in regno Persarum successit, dedisse Iudæis facultatem reædificandi templi, ac mandasse Idumæis, Samaritis & Syris, vt agros Iudæorum quos occuparant, ipsis, quasi auitis possessoribus restituerent. Nec tantùm Iudæi sua receperunt, sed & aliena, putà ditiones Idumæorum & vicinarum gentium, hostium suorum, inuaserunt & occuparunt. Qui enim inuadit aliena, meretur perdere sua. Id factum à Iuda Machabæo 1. Mach. 10. 16. & ab eius nepote Hyrcano, qui Idumæos omnino perdomuit & subiugauit. ita S. Hieron. Theodor. Remigius & alij. Mysticè, pleniùs & perfectiùs id factum à Christo & Apostolis, qui è Sione egressi Idumæos omnésque gentes veræ Sioni, id est, Ecclesiæ & Christo, subiecerunt. ita Lyran. Arias, Vatablus.

Vers. 18. *Et erit domus Iacob ignis, & domus Ioseph flamma, & domus Esau stipula.*] *Domus Iacob* sunt duæ tribus, vt dixi: *domus Ioseph* sunt decem tribus Israël: harum enim caput fuit Ephraim prognatus ex Ioseph, q. d. Duæ tribus, putà Iuda & Beniamin, cum illis qui è decem tribubus vel ante captiuitatem, vel post eam se Iudæ iunxerunt, & in eandem rempub. ac Ecclesiam cum eo in Ierusalem & Iudæa conspirarunt, inuadent Idumæam eámque succendent, ut sibi subdent, sicut ignis sibi subdit stipulam. Factum id literaliter à Iuda Machabæo, & Hyrcano, qui Idumæos ad circumcisionem compulit fecitque Iudæos, teste Ioseph. lib. 13. Antiq. 17. Vnde obsessa Ierusalem à Tito, viginti millia Idumæorum in Iudæorum auxilium venerunt, ait Ioseph. lib. 4. Belli cap. 6. ita S. Hieron. Theodor. Remig. & alij. Mysticè, id factum ab Apostolis, qui igne charitatis Christi combusserunt infidelitatem, vitia & idola Idumæorum, vt peccatis mortui, iustitiæ & Deo viuerent. ita Lyran. Arias, Vatabl. & alij.

Et succendentur (*domus Esau*, id est, Idumæi) *in eis*, putà per flammam Ioseph & ignem Iacob: *& deuorabunt*, Iacobitæ & Iosephitæ, *eos.*] Scilicet Esauitas & Idumæos.

Et non erunt reliquiæ (id est, *residuus*, vt vertunt Aquila & Theodotion; vel, *effugiens*, vt Symmachus) *domus Esau.*] Septuag. vertunt, *non erit πυροφόρος domus Esau*: πυροφόρος, id est, frumentarius, qui frumenta suggerat, qui habeat curam annonæ aduehendæ & admetiendæ: vnde Lucilius, qui Magni Pompeij magnus fuit auunculus, lib. 9. Satyr.

Frumentarius est, modium hic secum atq; rutellum
Vnà adfert.

Rutellum vel rutrum dicitur à radendo, ait Nonius, quòd frumentum modium superans abradat. Alij, ait S. Hieron. legunt πυρφόρος, id est, ignifer, qui gestare possit igniculum, idque longè verius est. Alludit enim ad id quod præcessit: *Erit domus Iacob ignis*, q. d. Domus Esau non feret, non sustinebit ignem domus Iacob, sed ei succumbet & comburetur.

Quæres Primò, quis sit hic πυροφόρος, vel πυρφόρος (hæc enim duo idem sunt) id est, ignifer? Primò, aliqui πυροφόρον accipiunt pro milite valido qui ignes spirat, & ignes tectis hostium iniicit. Ignis nomine, ait Theodor. vis ac robur intelligitur, q. d. Nulla vis Idumæis relinquetur. Ignifer quis?

Secundò, à Castro sic exponit, *non erit ignifer*, id est, superstes Idumææ, qui posteris vitæ generísque lampada tradat. In Script. enim generis propagatio vocatur lucerna: quia sicut lucerna ignem & lumen, sic generatio familiam conseruat. Vnde istud, *Vt remaneat lucerna* (id est, posteritas) *Dauid*, 3. Reg. 11. 36. Vbi est elegans allusio ad priscum ritum λαμπαδουχίαν, quo solebant in Promethei (hunc enim dictitant ignem è cœlis suffuratum, eundem in terras detulisse) ludis cursores defatigati, lampadem recentibus sibi vicissim succedentibus in manus dare, quasi symbolum humanæ propagationis, iuxta illud Lucretij:

Et quasi cursores vitai lampada tradunt.

Quod imitatus Plato lib. 6. de Legibus, scribit ciues oportere liberis generandis atque educandis operam dare, vt vitam quam ipsi à maioribus acceperunt, vicissim quasi tedam ardentem posteris tradant. Quare Græci fortè à Prometheo hoc prouerbium sumpserunt: *Non est pyrophorus*, id est, nullus est superstes, ne Prometheus quidem ignifer. Pyrophorus enim est Prometheus, qui solus diluuium Deucalionis euasit, ideóque igne cælesti genus humanum quasi alter Noë restaurasse fertur, vel potiùs fingitur. Si enim hic pyrophorus periisset, periisset planè genus humanum.

Tertiò & genuinè, Lusitius Legionensis, & ex eo Delrio adagio 984. per pyrophorum accipiunt priscum antesignanum & legatum castrorum, quem ita depingit Alex. ab Alex. lib. 5. Genial. c. 3. Ignifer quasi præsignis per ignem signifer.

Praualuit Græcorum mos, vt quoties procinctæ acies congredi parant, ante prima signa staret vates laureos ferens ramos & corollas; cui Pyrophoro dixere nomen,

nomen, quoniam lampada praeferret quem violare summum habebatur nefas, quod legati munere fungeretur. Accipit hoc Alex. à Suida voce πυρφόρος. qui & addit, vates hosce πυρφόρους fuisse sacerdotes, ideoque inuiolabiles, indéque manasse prouerbium: *Ne* πυρφόρος, id est, *ignifer, quidem superfuit*, quo vtebantur Graeci aequè ac Latini, dum crudelem aliquam stragem, in qua omnes ad vnum caesi essent, significare vellent. ita & Pollux, & Hesychius: *Pyrphorus*, inquit, *qui fert ignem, & solus seruabatur in bello.* Quin & Philo Iudaeus lib. 1. de vita Mosis, tantam Aegyptiorum in mari rubro fuisse stragem ait, *vt nec reliquus esset cladi vel ignifer, qui eam nunciaret.* Huc accedit S. Hieron. qui πυρφόρος interpretatur *frumentarius. Eos enim*, inquit, *quos nunc agentes in rebus vel veredarios appellant, veteres frumentarios nominabant.* q.d. Ne πυρφόρος, id est, frumentarius, putà veredarius, hoc est, nuncius, tantae Idumaeorum cladi supererit. Nam is vel ab hoste dedita opera relinqui solet ad eam nunciandam. Quocumque alludatur, certum est per πυρφόρον significari residuum & superstitem, vt notat Theodor. quia id significat Hebr. שריד *sarid*, itáque vertunt Aquila, Symmach. Theodot. omnésque Interpretes.

Idumaei quando perierint?

Quaeres Secundò, an, quando & quomodo reliquiae omnes Idumaeorum perierunt? Respondent aliqui, sensim omnes periisse, licèt quando perierint non constet. Periisse enim liquet ex eo, quòd iam ne Idumaeorum quidem nomen supersit: gens ergo periit, licèt ex ea pauci aliqui, iique pauperes & imbecilles, remanserint. Verùm obstat, quòd Abdias significet, à Iudaeis perdendos esse Idumaeos, ita vt ne vnus quidem eorum supersit. Hoc autem falsum esse videtur: nam eùm Iudaei excisi sunt à Tito, supererant Idumaei, imò venerunt in auxilium Iudaeorum, vti paulò antè dixi. Postquam autem Iudaei excisi sunt à Tito, non potuerunt delere Idumaeos. Resp. ergo, reliquias Idumaeorum periisse, quia Idumaei subacti ab Hyrcano ad vnum omnes circumcisi sunt; itaque desierunt esse Idumaei, & coeperunt esse Iudaei. Hoc est quod paulò antè dixit: *Possidebit domus Iacob eos qui se possederant.* & vers. 21. *Et ascendent saluatores in montem Sion iudicare domum Esau: & erit Domino regnum.* Vbi planè significat non perituros posteros Esau, sed iudicandos, id est, regendos, à Sionidis & Iudaeis, ita vt fiant Iudaei & regnum Dei. Mysticè verò, Idumaei conuersi ab Apostolis & viris Apostolicis, desierunt esse Idumaei, & coeperunt esse Christiani. Denique si qui noluerint, vel adhuc nolint conuerti, hi aut perierunt, aut peribunt in die iudicij, eùm Christus omnes infideles exterminabit & relegabit ad tartara.

Dices, Daniel cap. 11. 41. asserit Idumaeos fore tempore Antichristi, & ab eius tyrannide fore immunes. Resp. Idumaeos vocat incolas eius montis & rupis quem olim incoluerunt Idumaei, qui iam sunt alia gens, aliúdque nomen obtinent. Hi enim ob rupes & montes inaccessi, euadent castra & furorem Antichristi.

Vers. 19. *Et hereditabunt hi*, putà domus Iacob & Ioseph, id est, Iudaei, eos *qui ad Austrum sunt*, putà *montem Esau*, &c.] Vnde clarè vertit Tigurina & Vatabl. *occupabunt* domus Iacob & Ioseph, *Austrum, nempe montem Esau.* Nam Iudaea ad Austrum habet Idumaeam; ad Occidentem Philisthaeam; ad Aquilonem Samariam & Galilaeam; ad Orientem Galaad, Moab & Ammon. Vnde

A vers. 20. de Ierusalem dicitur: *Possidebit ciuitates Austri.* Verùm meliùs eum Nostro, Pagnino & Septuag. vertas, *Auster*, id est, *qui ad Austrum sunt possidebunt montem Esau: & campestria*, id est, *qui in campestribus habitant, possidebunt Philisthinos.* Hunc esse sensum patet, si quis intueatur Hebraea. *Sephela* enim est nomen proprium regionis campestris Iudaeae, vt patet ex tabulis Adrichom. quam rectè Campaniam verteris. Vnde & Tigurina posteriori parte huc inflectit; vertit enim, *& decliues campi* (id est, campestria) possidebunt *Palaestinos.* Rursum hunc sensum exigit id quod sequitur: *Et Beniamin possidebit Galaad.* Ergo Auster, vel ad Austrum, non sunt Idumaei, sed

B Iudaei. Hi dicuntur esse ad Austrum, non respectu Idumaeorum: horum enim respectu sunt ad Aquilonem; sed respectu Beniamin & aliorum Iudaeorum. Sensus ergo est q.d. Iudaei illi qui prae aliis magis ad Austrum vergunt, ideoque eorum respectu Australes vocari possunt, hi possidebunt Idumaeam, vtpote Australem pariter, ideoque sibi viciniorem; Iudaei verò qui Sepheta, id est, campestrem regionem incolunt, putà eam quae est circa Eleutheropolim, vel eam quae est circa Lyddam & Emaus, id est, circa Diospolim & Nicopolim, possidebunt vrbes & agros Philisthinorum, vtpote sibi viciniores, putà Gazam, Ascalonem, Accaron, Geth & Azotum: insuper tribum Ephraim, & reliquam Samariam, quae illis ab

C Oriente vicina sunt. Tribus verò *Beniamin possidebit Galaad*: illi enim vicina est Galaaditis. ita S. Hieron. Ribera & alij. Sensus ergo est q.d. Iudaei redeuntes è Babylone possidebunt circumcirca ad quatuor mundi plagas regiones vicinas hostium suorum, easque inter se congruè pro situ & vicinitate loci distribuent: vnde & Ezechiel eisdem illas distribuit cap. 47. Id ex parte & inchoatè impletum est per Machabaeos Iudam, Simonem, Ionatham, Hyrcanum, & Alexandrum Hyrcani filium. Hi enim subegerunt Idumaeos, item Philisthinos, putà Azotum, & Gazam, siue

D Gadaram, 1. Machab. 5. 65. & 68. & 2. Machab. 10. 16. 32. & seq. Item sortem tribus Ephraim, adeoque totam Samariam, quam Hyrcanus Simonis filius omnino subegit, exciso templo in monte Garizim Hierosolymae aemulo, teste Iosepho lib. 13. Antiq. cap. 17. & 18. item Galaaditem, 1. Machab. 5. 36. item omnes ditiones Chananaeorum vsque ad Sareptam, quae est inter Tyrum & Sidonem, hoc est, vrbes omnes maritimas Palaestinorum vsque ad Sidonem, nimirum Iamniam, Ioppen, Dor, Caesaream, Ptolemaïda, Tyrum ipsámque Sareptam, vt patet ex Iosepho 13. Antiq. 23. & ex Iosippo lib. 4. 12. Vnde & postea

E Augustus Caesar occupata Iudaea, haec omnia tamquam Iudaeae subiecta dedit Herodi Ascalonitae, eóque mortuo illa in quatuor tetrarchias diuisit, tradiditque filiis eius, quos tetrarchas constituit, Luc. 3. 1. Verùm quia Machabaei haec loca subiecerunt quidem, sed non occuparunt (nec enim in his locis habitarunt Iudaei, sed Philisthaei, Samaritae, Idumaei, &c.) quod tamen fore hîc significat Abdias, dicens: *Et hereditabunt & possidebunt*; hinc Secundò, pleniùs id impletum est mysticè ab Apostolis, qui fundata Ecclesia in Iudaea, inde exeuntes ad vicinos Samaritas, Idumaeos, Philisthaeos aliósque populos, omnes illi subiecerunt. ita Lyran. Arias, Vatab. & à Castro in paraphrasi: Apostoli, inquit, virique Apostolici distribuent sibi omnem circumregionem, quam Euangelico

bello Christo subijciat,& qui ad Meridiem exierint,perlustrabunt Idumæam; qui ad Occidêtem, terram omnem Philisthæorum; qui ad Septemtrionem, Galilæam & Samariam; at qui ad Ortum, possidebunt Christo Galaaditas & Arabes: nominatim verò *Beniamin*,id est, S.Paulus ortus ex tribu Beniamin, *possidebit Galaad*: quia ipse conuertit Arabiam,cuius pars est Galaad: nam,vt ipse ait Galat.1.17. *Abij in Arabiam*,vt ibi ex vocatione & officio meo de more prædicarem,Arabésque facerem Christianos.

Vers. 20. *Transmigratio exercitus huius filiorum Israël*, q. d.Exercitus, vel turma & multitudo hæc Israëlitarum transmigrans,hoc est quæ olim è Iudæa captiua à Chaldæis abducta transmigrauit in Babylonem,tandem inde feliciter & gloriosè rediens, possidebit *omnia loca Chananæorum*, putà totam illam plagam maritimam quæ excurrit *vsque ad Sareptam.*] Sidoniorum: quare plura possidebit post captiuitatem quàm ante eam possederat. ita S.Hieron.Cyril.Theodor. Haymo & Hugo. Pro *Sareptam* hebr.est צרפת *tsarphat*,per quod Hebræi, R.Salomon,R.Dauid,Lyra.Clarius, Pagn.Arias, Vatab.& alij accipiunt Franciam; hanc enim esse

Sarepta Gallia. Sareptam Galliarum,sicut illa Iudaica, in qua vixit Elias,dicta fuit Sarepta Sidoniorum, quia erat prope Sidonem;fortè ex eo,quòd hi Sareptani ex se coloniam duxerunt in Galliam,sicut Tyrij duxerunt Carthaginem & Tartessum in Hispania; aut ex siluis & officinis conflatoriis æris,ferri,laterum,&c.quibos Gallia abundarit.Inde enim dictam volunt Sareptam Sidoniorum: radix enim צרף *tsaraph* significat accendere,côflare:aut aliunde.nil enim certi hac de re afferri potest. Sic per

Chananæa Germania. Chananæos R.Dauid,Arias & alij accipiunt Alemannos: Chananæos enim postquam ex Chananæa per Iosue & Israëlitas eiecti,per varias gentes, putà Africam, Illyricum, & Germaniam dispersi sunt, dictos esse Alemannos. Alemannus enim germanicè idem est quod omnis vir,omnis gens. q. d. Prædicatores Euangelici Christo subijcient Africam,Illyricum,Germaniam, omnésque Chananæos,id est,gentes idololatras & impias, vsque ad Gallias, ad quas venit S.Magdalena, Martha, Lazarus, Maximinus, Martialis & alij,qui eas ad Christum conuerterunt Perperam Iudæi hæc exspectant corporaliter à suo Messia, nimirum vt omnes hasce regiones eis subijciat, quin & Galliam & Hispaniam, adeò vt Iudæi toti penè orbi dominentur.

Et transmigratio Ierusalem quæ in Bosphoro est, possidebit ciuitates Austri.] q. d. Hierosolymitani qui è Iudæa transmigrarunt in Bosphorum, reuersi in patriam possidebunt vrbes Australes,putà ciuitates suas, nimirum Iudææ, quæ respectu Babylonis & vicinarum regionum est Australis. Nota.Pro *Bosphoro* hebr.est ספרד *Sepharad*, quod vt nomen proprium retinuerunt Aquila, Symmach.& Theodor.&,vt videtur,Septuag.vertunt enim *Ephrata*. Suspicor cum Ribera in Septuag. legendum *Espharata*:sic enim habent Hebræa,& sic verterunt alij iam citati. Lyra. vult esse locum in Babylonia. Noster autem Hebræus, ait S.Hieron.dixit Bosphorum vocari *Sepharad*,fortè à סוף *soph*,id est,terminus,& רד *rad*,id est,descensus.vel

Bosphorus quis. ארץ *erets*.id est,terræ. Bosphorus enim est terminus Græciæ,Thraciæ, aliarúmque terrarum. Aut certè à *soph*,id est,terminus, *pered*, id est,diuisionis, quia diuidit duo maria & duas continentes oppositas, adeóque Asiam ab Europa discludit.

A Vnde & S.Hiero. addit,*Sepharad* Assyriacè significare vniuersaliter terminum. Adde,Hebr. בספרד *bisparad*, si consonantes spectes, idem penè est quod *Bosphorus*.Nam *beth* in *bisparad*,potest accipi vt radicale,non vt seruile significans *in*. Hinc & Chaldaicè *sephara* idem est quod terminus, limes,portus, statio; Arabicè verò est transitus siue traiectus: ספר *saphar* enim Arabicè idem est quod transiit, traiecit, nauigauit. Vnde & Melitenses (qui multas habent voces mutuatas à Syris & Arabibus) *sepharad* vocant traiectum siue tranationem boum;& *sepharbeim* vocant tranationem animalium: indéque nonnulli viri docti putant *Sepharuaim* fuisse vrbem iuxta Bosphorum,ita dictam à tranatione animalium per illas maris an-
B gustias, quam expugnauit Sennacherib Isaiæ 36. 19. Porrò Bosphorus est angustum mare,quod à bobus tranari potest,ait Plinius lib. 6. c. 1. ita dictus,quòd sit τοῦ βοὸς πορεία,id est,bouis iter & via. Bosphorus est duplex, vnus in Propontide, qui Chalcedonem à Constantinopoli breui freto diuidit:hic Thracius cognominatur. Alter in introitu Mæotidis paludis, qui à populis accolis Cimmerius dicitur,de quo Ouid.

Bosphorus & Tanais superant Scythiaque paludes. De Thracio hîc agi videtur. Eousque enim relegatos & dispersos fuisse Iudæorum captiuos in captiuitate Babylonica,docet S. Hieron.hîc,& in Zachar.c.10.Hebræi,Emmanuel, & Mariana,qui
C tamen censet Iudæos in Bosphorum relegatos ab Adriano Imper.non à Chaldæis. Alij tamen viri docti censent hîc agi de Bosphoro Cimmerio: in eo enim dominabantur Assyrij, indéque colligebant milites. Pontici enim & Cimmerij ex climate frigido & aspero,erant homines duri & asperi, ideóque in bellis sæui & acres. Vnde Diodorus Siculus lib.3.c.7.ait Sardanapalum prædidentem excidium ex oraculo dicente, Niniuen tunc capiendam cùm fluuius vrbi hostis fieret(tunc enim Tigris imbribus excrescens muros Niniues deieceerat ad stadia viginti) tres filios amandasse cum magna auri copia in Paphlagoniam ad Cottum Præsidem, ducum omnium sibi acceptissimum. Paphlagonia autem vergit ad Bosphorum & Pon-
D tum; quocirca Strabo hoc regnum vocat Bosphoranum. Eò ergo multos Iudæorum ab Assyriis & Babyloniis relegatos censent, qui in aspera regione ab asperis incolis dura patiebantur. Ibi enim est Cerberion mons & oppidum,Cocytus, Phlegethon & Tartarus: quocirca Homerus inferni sedem collocat apud Cimmerios, siue ob perpetuas tenebras,siue ob metallorum frequentes fodinas,siue ob valles opacissimas & hiberno soli inaccessas;adeò vt Gentiles côserent illic esse inferni ostium. Sicque accipiunt illud Isaiæ 28. 15. *Percussimus fœdus cum morte, & cum inferno fecimus pactum*,putà eom Cimmeriis & regno Bos-
E phorano,scilicet cum Assyriis regnâtibus in Ponto & Bosphoro. A tam sæua ergo & horrida captiuitate Iudæos liberandos prædicit Abdias;ac per hoc repræsentat, à morte & inferno nos liberandos per Christum:vt,sicut Iudæi ab Aquilone rigidissimo translati sunt ad Austrum calore suauissimom;ita à peccato, acedia & vitiis per Christum transferamur ad auram & flatum suauissimom Spiritus sancti, quæ nos amore Dei & virtutis faciat ardentes. Huc facit illud Tibulli lib. 3.eleg.5.

Elysios olim liceat cognoscere campos,
Lethæamque ratem,Cimmeriósque lacus,

infer

infernos scilicet & caliginosos. Et illud Ouid.
Bosphorus & Tanais superant, Scythiaq; paludes.
Et istud Lucani:
Sic fine iners Scythicas astringens Bosphorus vndas.
Porrò Plinius lib. 2. c. 15. asserit Bosphori Cimmerij latitudinem esse mille quingentorum passuum. Regni Bosphorani rex postmodum fuit Mithridates, eo spoliatus à Romanis.

Sensus ergo est, Iudæi qui in captiuitate Babylonica in Bosphorum translati sunt, inde cum cæteris Iudæis è Babylone redeuntibus reuertentur; & possidebunt ciuitates Austri, putà Iudææ patriæ suæ, quæ Australis est.

Porrò Hebræi, Chald. Syrus, Arabicus vterque, Iosippus filius Gorionis lib. 3. Histor. c. 15. & lib. 5. c. 25. R. Salomon, R. Dauid, Lyra, Clarius, Pagn. Arias, Vatab. Borgensis, à Castro, Emmanoel, Mariana, & alij multi per *Sepharad* accipiunt Hispaniam: & ita Rabbini vbicumque sint, Hispaniam vocant *Sepharad*. Hispania enim à Geographis & Poëtis priscis ponitur vltima pars orbis: vnde iuxta Compostellam locus est, qui dicitur *fines terræ*. Bosphorus ergo Hispanicus sunt Gades, siue fretum Herculeum, vulgò *strictum Gibratar*, vbi sunt columnæ Herculis, qui eas ibi posuit quasi fines suæ profectionis suarúmq; victoriarum: vnde eas superans Carolus V. mittendo classes in Americam, hoc sibi symbolum sumpsit, *Plus vltrà*, q. d. Superaui Herculem eiúsque columnas & terminos. Accedit, quòd multi censeant Hispanos oriundos ex Thubal, & Ibelis, vel Iberis habitantibus iuxta Bosphorum & Pontum Euxinum, indéque vocatos Iberos, vti dixi Genes. 10. 2. Fauet nomen *Sperida*, quo Græci, ait Arias, Hispaniam appellant; *Sperida* enim, si literas consonantes, quas solas considerant Hebræi, spectes, idem est quod *Sepharad*: licèt Græci Hispaniam vocent ἀσπίδα & Hesperiam, eo quòd Occidentalis sit regio. fortè à Græco ἀσπίδα Hebræi Hispaniam vocarunt *Sepharad*: Græcis enim vicini erant Phœnices & Iudæi. Audi rem miram ex Iosepho lib. 1. contra Appion. *Nam Gallos & Hispanos vsque adeò ignorarunt scriptores, &c. vt Hispanos qui tantam occiduæ terræ partem incolant, vrbem vnam esse putauerint; eo quod illæ gentes nullum haberent cū cæteris commercium.* Rursum fauet huic sententiæ quod Iosephus lib. 10. Antiq. c. 11. ex Megasthene asserit, Nabuchodonosorem post excisam Ierusalem subiugasse Hispaniam; videtur ergo plures Iudæorum eò transtulisse. Iuxta hanc sententiam sensus erit, q. d. Iudæi in Hispaniam traducti, inde cum cæteris Babylone redeuntibus sub Cyro reuertentur in ciuitates Austri, putà in Iudæam.

Mysticè, q. d. Apostoli è Iudæa in Hispaniam excurrent, atque ab Australi regione Gadium & prouinciæ Bæticæ, in alias Hispaniæ prouincias, indéque in Africam, imò in Brasiliam, Americam, Æthiopiam (hæ enim omnes sunt ad Austrum) traiicient, eásque omnes Christo subiicient, vti fecit S. Iacobus, S. Paulus, eorúmque successores. Magna enim gloria Ecclesiæ, æquè ac Hispanorum & Lusitanorum est, noui orbis, putà Indiarum Occidentalium & Orientalium, subiugatio & conuersio. Ita præter alios Acosta lib. 1. Indicæ Hist. c. 15. vbi ait, decere vt in Script. tantæ rei, putà Americæ, conuersio extet.

Impugnant hanc sententiam fusè Sanchez & Ribera (licèt qui huius compendium confecit, eam tueatur.) Primò, quia recentiores Hebræi tantùm Hispaniam vocant *Sepharad*. Respondeo potest, Chaldæum Interpretem esse veterem, item Iosippum, eósque à veterioribus id accepisse. Secundò, quia S. Hieron. *Sepharad* vertit Bosphorum, non Hispaniam, non Gades. Respond. Bosphorus græcè nomen commune est, & in genere maris angustias quæ à bobus tranari possunt, significat: Latinè maris angustiæ inter duas continentes, vocantur Porthmos, sicut ex aduerso terra angusta inter duo maria, vocatur Isthmus. Sicut ergo est Bosphorus Thracius, & alter Cimmerius, ita est & Hispanicus, putà Gades, æquè ac Indicus in freto Magellanico, & Arabicus & Persicus in sinu Arabico & Persico. Rursum Hebr. *Sepharad* Assyriacè teste S. Hieron. in genere terminum significat: fieri autem potest vt hoc nomen genericum appropriatum sit Hispaniæ, quia ipsa ab Occidente est finis & limes Europæ: post illam enim, adeóque post Gades sequitur Oceanus. Sensus ergo est q. d. Iudæi qui per omnes terminos, adeóque vsque ad Bosphorum dispersi sunt, ad Austrum, id est, in Iudæam, redibunt. ita S. Hieron.

Mysticè, Apostoli & viri Apostolici in terminis regionum, vt in Bosphoro Thracio, Cimmerio, Hispanico, &c. constituti, inde pergent ad prouincias Australes, eásque nomine Christi possidebunt. Christi enim salus & Euangelium à Chananæa per Meridiem cæteràsque plagas vsque in Galliam, Germaniam, Hispaniam, Africam, Americam transmigrauit, totúmque orbem peruasit.

Porrò *Sepharad* peregrinum, putà Assyriacum, esse nomen inde colligi potest, quòd Hebrææ radices sint triliteræ; quadriliteræ ergo, vti est *Sepharad*, sunt peregrinæ & ex alia lingua ascitæ; vel certè ex duabus radicibus Hebræis conflatæ sunt & compositæ. Id notant peritiores Hebræi. Rursum Hebræa, nomina suor communia multis, & plura significant. *Sepharad* ergo Bosphorum Thracium, Cimmerium, Magellanicum, & Gaditanum, indéque Hispaniam significat. Ipsa enim est terminus (quem significat *Sepharad*) continentis, quia maiori parte mari, tum Mediterraneo, tum Oceano cingitur. Et esto, post tempora Abdiæ ac Christi Hispania à Iudæis vocata esset *Sepharad*, tamen quia ab omnibus omnino Iudæis præteritorum sæculorum (quos nouimus) ita vocatur, credendum est ad eam quoque respexisse Abdiam; quia non tantùm hominibus sui æui, sed & nostri, sua scripsit oracula. Sic Isaias c. 49. vers. prædixit conuersionem Sinarum, eósque Hebraicè vocat *Sinim*, esto æuo Isaiæ non haberent hoc nomen, sed nostro, quo eius prophetiam expleri cernimus, vt ibi dixi.

Dices, Abdias prophetat hic de solis Iudæis; illi autē in Hispania pauci numero ad Christum fuerunt conuersi: reliqui in Iudaismo manserunt: vnde à Ferdinando & Isabella Hispania excedere sunt iussi. Respond. literam permulti Iudæi per vastationem Iudææ in Hispaniam aliásque oras dispersi, sub Cyro & Machabæis in Iudæam redierunt. Mysticè multi quoque ex iis ad Christum sunt conuersi. Multi enim ab Adriano Imp. Iudæa expulsi profugerunt in Hispanias. Imò Lucius Dexter, cui S. Hier. inscribit tractat. de Scriptor. Eccles. in Chronico nuper edito tradit, Iudæos Hispanos cùm inaudissent de prodigiis Christi & Apostolorum, misisse legatum ad eos, qui aliquos ex iis in Hispaniam mitti deposceret: vnde mox missum esse S. Iacobum, quem solis Iudæis in Hispania prædicasse censet quoque Baron. & alij,

 qua

qua de re plura dicam Actor. 1. Denique Iudæi & Israëlitæ non carnales, sed spiritales hîc intelliguntur, putà credentes in Christum. Hi enim sunt veri Israëlitæ, filij Abrahæ, & promissorum Dei heredes, vt docet Apost. Rom. 9. 6. & sequent.

Septé gentes septem vitia.

Tropol. Hugo de S. Victore per septem hasce gentes accipit septem vitia capitalia; quæ Iacob, id est, fidelis luctator, habitans in Sion, id est, in specula mentis, supplantat tum in se, tum in aliis per septem virtutes contrarias, & per septé dona Spiritus sancti, ac per septé petitiones orationis Dominicæ, septémque primas beatitudines. Primò ergo Esau & Idumæi odio Iudæorum flagrantes, denotát iram. Hanc supplantant ij *qui ad Austrum sunt*, putà qui vento calido & spiritu charitatis dilatati & accensi, omnes angustias omnéque frigus odij & iracundiæ suffocant. Secundò, Philisthiim, id est, conspersi cinere, vel ruentes potu (à radice נָפַל *naphal*, id est, cecidit, & שָׁתָה *satu*, id est, bibit, teste Pagnino in Interpret. nom. Heb.) denotant gulam & gulosos. Hanc supplantant qui *in campestribus* frugalitatis, temperantiæ & continentiæ degunt, ac oleribus & leguminibus campestribus potiùs, quàm carnibus & deliciis vrbanis vescuntur. Iidem tertiò subiguot & possident *Ephraim*, id est, superbiam; & quartò, *Samariam*, id est, inuidiam: Ephraim enim dedit reges superbos Israëli; Samaritæ inuidi fuerunt & æmuli Iudæorũ: Quintò, *Beniamin*, id est, filius dexteræ, purà strenuitas, diligentia & fortitudo. *possidebit Galaad*, id est, subiugabit acediam: Galaad enim idem est quod aceruus testimonij, vbi & Laban fessus destitit persequi filias suas, ac recessit à Iacob. Sextò, *transmigratio Israel*, id est, fideles, qui in terra peregrinos se æstimant, ac migrant in cœlum vt videant Deum, eiq; dominentur, possident omnia loca Chananæorũ & Sareptæ, id est, omnes auaritiæ artes & species subigunt. Chananæus enim idem est quod mercator, cuius propria est auaritia: Sarepta idem est quod conflatorium, in quo scil. conflatur aurum & argentum. Septimò, *transmigratio Ierusalem quæ est* in Sepharad, siue *Bosphoro*; id est, fideles, qui debellatis animi perturbationibus ad visionem pacis aspirant & transmigrant, ideóque à carnis deliciis longissimè recedũt, sensúsque omnes coarctant, & per bouinos labores edomant, hi, inquam, possidebunt ciuitates Austri, id est, omnes libidinis & carnalis concupiscentiæ æstus supprimunt & extinguent; itaque quasi saluatores, victores & triũphatores de Idumæis cæterisque hostibus deuictis, gloriosè ascendent in montem Sion, i. in cœlum, ibique cum Deo regnum felicitatis æternæ inibunt, quod hîc per gratiam, suíque & vitiorum victoriã inchoarunt.

Exercitus dictus ab exercendo.

Nota vocem *exercitus*, cùm ait, *Trãsmigratio exercitus huius filiorum Israël*: exercitus enim dicitur multitudo militum, eò quòd exercẽdo fit melior. Ita Vegetius lib. 2. de re milit. *Numerus*, inquit, *militum exercitatur: vnde & re ipsa ab opere exercitus nomen accepit, vt ei nunquam liceret obliuisci quod vocabatur*. Ita olim Romani (vti etiamnum strenui duces) milites suos, præsertim tirones, perpetuò in armis omnique labore & austeritate castrensi exercebãt. Audi Ciceronẽ Tuscul. 2. *Nostri exercitus primùm vnde nomen habent vides; deinde qui labor, quantus agminis, ferre plus dimidiati mensis cibaria, ferre si quid ad vsum velint, ferre vallum: nam scutum, gladium, galeam in onere nostri milites non plus numerant quam humeros, lacertos, manus: arma enim membra militis esse dicunt, quæ quidem*

A *ita geruntur aptè, vt, si vsus ferat, abiectis oneribus, expeditis armis vt membris pugnare possint. Quid exercitatio legionum? quid ille cursus, clamor, quanti laboris est? Ex hoc ille animus in prælijs paratus ad vulnera. Adduc parì modo inexercitatum militem, mulier videbitur*. Exercitatos hosce imitentur milites & pugiles Christi, vt non vno die, mense, vel anno, sed iugiter per omnem vitam arma tractẽt, corpus duris vigiliis, ieiuniis, laboribus; animũ piis orationibus, meditationibus, studiis, lectionibus exerceãt. Ita fient fortes & inuicti: ita aduersarios superabunt: ita aduersa omnia sibi subdent & seruire cogẽt. Hoc vnum faciebant olim Anachoretæ, qui inde Ascetæ, i. exercitatores, sunt appellati. Idem faciunt nunc Cœnobitæ & Religiosi.

B Rursum exercitus significat multitudinem. *Exercitum*, inquit Vlpianus, *dicimus non vnam cohortem, neque vnam alam, sed numeros multos militum*. Vnde Virgil. lib. 9. Æneid.

Iamq; omnis campis exercitus ibat apertis,
Diues equûm, diues pictai vestis & auri.

Ita miles Christi omnes sensus, omnes animæ potentias, omnes mentis dotes & vires in acie educat, eósque numerosissimis hostibus opponat. *Quoniam non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principes & potestates, aduersus mundi rectores tenebrarum harum, contra*
C *spiritualia nequitiæ in cœlestibus. State ergo succincti lumbos vestros in veritate, & induti loricam iustitiæ*, &c. Ephes. 6. 12. Vide quæ ibidem de panoplia militis Christiani annotaui.

Vers. 21.

Ascendent, q. d. Exurgent & venient in Sion, putà in Ierusalem *saluatores*, id est, propugnatores Iudæorum, quales erant Othoniel, Gedeon, Samson tempore Iudicum: *iudicare*, vt iudicent, id est, coërceant & subiiciant, *montem Esau*.] Putà Idumæam. Tales fuere Iudas, Simõ, Hyrcanus, Alexander, Aristobulus Assamonæi, vt superiùs dixi. *Iudicare* enim sępè idem est quod vindicare. Hinc in lib. Iudicum Iudices vocantur vindices populi Israël.

D Mysticè, saluatores fuêre Christus & Apostoli, qui Israëlis hostes, putà Idumæos, aliásque gentes expugnata idololatria & infidelitate subegerunt Christo, & Sioni, id est, Ecclesiæ Christianæ. ita Clarius, Vatabl. & alij, ac S. August. lib. 18. de Ciuit. cap. 31. Hi exierunt de Sion, id est, de specula, orationis scilic. In qua spiritu Dei animati, igneis verbis quasi telis sauciarunt, ac Dei amore accenderũt horridos Esauitas, i. infideles & peccatores.

Et tunc erit Domino regnum.] q. d. Tunc Dominus in hoc suo populo, & per eum aliis omnibus imperabit, atque ab eis subditis vicissim agnoscetur & coletur. Hoc inchoatè verum fuit in Machabæis, plenè in Ecclesia Christi militante, plenissimum erit in triumphante; *Cum subiecta*
E *fuerint illi* (Christo) *omnia, tunc & ipse Filius subiectus erit Patri, qui subiecit sibi omnia, vt sit Deus omnia in omnibus*, ait Apostolus 1. Cor. 15. 28. ita S. Hieron. & Hugo. Minùs rectè Septuag. Aquila, & Theodot. pro *saluatores* vertunt *saluati*. Hebr. enim מוֹשִׁיעִים *mosciim* est actiuum, & significat saluatores, non saluatos; illorum enim est iudicare, non horum.

Mor. de clementia.

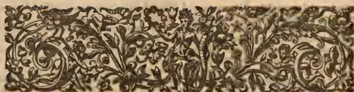
Moral. disce hîc primò, Deum semper vindictam clemẽtia temperare, imò superare, ac in eam desinere: hanc enim ostendit in Idumæos hostes suos, dum eos facit suum populum & regnum. Idem imitentur reges & principes. Huius rei hieroglyphi

roglyphicum in Antonini Pij priscis nummis videre est, fulmen in thoro collocatum. Inueniuntur alij, in quibus aquila fulmini insidet, cui ramus oliuæ est additus. Hoc in suo symbolo Carolus V. Imp. vsurpauit. Aquila signat imperium, fulmen vindictam, oliua clementiã; vt significet Imperatorem vindictam clementia & ratione moderari debere, nec nisi consultò eam torquere. Quærit Seneca natur. quæst. lib. 2. c. 63. *Quare*, inquit, *id fulmen quod solus Iupiter mittit placabile est, perniciosum verò id de quo deliberauit, & quod aliis quoque dijs auctoribus misit?* ac respõdet; *Quia Iouem, id est, regem, prodesse solum oportet, nocere autem non nisi cùm pluribus visum est.* Discant hoc Prælati & Principes, vt fulmen non suo animo indulgẽtes, sed prudentum consilio obsequentes, ac pene inuiti vibrent in noxios.

Regni Dei excellentia ex quatuor capitibus.

Rursum disce hîc, summam felicitatem hominis esse, si fiat Dei regnum, si Deus in eo eiúsque anima regnet, idque primò, quia Deus est rex æquissimus & benignissimus, ac proinde summa æquitate & suauitate imperat; secus est de tyrannis, quales sunt dæmon, mundus, & caro, qui iniqua & durissima imperiosè & tyrãnicè iubent animæ quam possident. De dæmone patet in magis & sagis, quibus imperat neces suorũ vicinorum, cognatorum & parentum, ac ni pareant, verberat eos maléq; mulctat, & tractat vt sua mancipia. De mundo liquet: quid enim non imperat mundus ambitioso, vt honores; auaro, vt opes cõsequatur? quas adulationes, quæ obsequia, quas vigilias, quas curas, quos metus, quas inuidias, quas simonias, quas fraudes, quas vsuras? De carne manifestũ est in gulosis & libidinosis, quibus caro fœdissima quæque imperat, quibus sæpè febres, luem veneream, morbósq; & cruciatus acerbissimos, ipsámque mortem sibi conciliant. Ex aduerso de Dei & Christi regno cecinit Psaltes psal. 44. 3. *Speciosus forma præ filijs hominũ: diffusa est gratia in labijs tuis.* & v. 5. *Specie tua & pulchritudine tua intende, prosperè procede & regna.* & v. 7. *Virga directionis* (recta, æqua) *virga regni tui, dilexisti iustitiã, & odisti iniquitatem.* Et psal. 71. 2. *Iudicare populum tuum in iustitia, & pauperes tuos in iudicio. Suscipiant montes pacem populo, & colles iustitiam*, &c. Et Isaias c. 11. 4. *Iudicabit in iustitia pauperes, & arguet pro mansuetis terræ.* Et c. 42. 3. *Calamum quassatum non conteret, & linum fumigans non extinguet, in veritate educet iudicium.* Secundò, quia regnũ hoc Dei consistit in gratia & virtutibus, putà fide, spe, charitate, &c. quæ sunt dona nobilissima animæ à Deo communicata, vt iis dirigatur ad Dei obsequium, summúmque suum bonum. Regit enim mentem Deus, cùm ei inspirat sui, id est, summi boni, cognitionem, amorem, desiderium, cultum, vnionem, &c. Iam quid melius quàm cognoscere primam veritatẽ, quid beatius quàm amare summam bonitatem, quid dignius quàm colere immensam maiestatem? Tertiò, quia hoc regnum dirigitur non ad Dei regentis, sed ad animæ quæ regitur vtilitatem, eámque maximam, nimirum, vt sanctè piéque viuendo mereatur gloriam & regnũ cœleste, in quo Deum omniáque Dei bona possideat in æternum. Hinc Apostolus Coloss. 1. 12. *Gratias*, ait, *agentes Deo, qui dignos nos fecit in partem sortis sanctorum, qui eripuit nos de potestate tenebrarum, & transtulit in regnum filij dilectionis suæ.* Quartò, quia regnum hoc subditos non facit

A viles, sed nobiles, imò reges, iuxta illud Apoc. 5. 10. *Fecisti nos Deo nostro regnum* (reges) *& Sacerdotes, & regnabimus super terram.* & 1. Pet. 2. 9. *Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis, vt virtutes annuncietis eius, qui de tenebris vos vocauit in admirabile lumen suum.* An nõ rex est, qui suis cupiditatibus & passionibus per Dei gratiam imperat? qui superbiam humilitate, auaritiam liberalitate, iram clementia, gulam temperantia, libidinem castitate coërcet, frænat, regit? An non rex est, qui per rationem, prudentiam, continentiam, memoriæ, voluntati, appetitui concupiscibili & irascibili, phantasiæ, oculis, auribus, linguæ, ori, cæterísque potentiis & membris sapienter æquè ac fortiter dominatur?
B Quare meritò quotidie à Christo iubemur orare, *Adueniat regnum tuum.* Vbi verè S. Cyprian. *Qui*, inquit, *renunciauit iam seculo, maior est & honoribus eius & regno; & ideò qui se Deo & Christo dedicat, nõ terrena, sed cœlestia regna desiderat*, imò *Deum ipsum*, quia in illo regnaturi sumus. Et S. Ambros. lib. 6. de Sacram. c. 5. *Si Deus in nobis regnat, locum habere aduersarius non potest. Culpa non regnat, peccatum non regnat, sed regnat virtus, regnat pudicitia, regnat deuotio.* Ergo ô Domine esto rex noster, legifer noster, regna in nobis, offerimus tibi animas nostras, omnésque eius potentias, dotes & limites, nos ipsi eas regere non possumus, vt eas tyranni mundus, caro, & dæmon regant,
C non volumus: tu, qui eas creasti, & tuo sanguine redemisti, illas ipsas vt tuum peculium, vt tuum regnum rege, qui solus regis sapienter, clementer, potenter æquè ac vtiliter & feliciter. Sensit hoc rex ille inclytus, qui dicebat psal. 22. 1. *Dominus regit me, & nihil mihi deerit, in loco pascuæ ibi me collocauit.* Et Apostolus, qui suis hoc vnum apprecatur: *Dominus autem dirigat corda vestra in charitate & patientia Christi*, 2. Thessal. 3. 5. Eia Domine rege cor nostrum, vt nemini obsequatur, nulli se tradat nisi tibi, vt à nemine nisi à te, tuáque charitate & patientia nobis aspirata dirigatur ad ardua quæque tui amore suscipienda, & dura omnia constanter toleranda. Rege pariter linguam nostram, vt nonnisi tuas laudes loquatur: rege manus, vt quæcumque tibi placita
D sunt tractent & peragant: rege pedes, vt inoffenso gressu ad omne bonum ferantur. Ad te cum sponsa in Canticis suspiramus & clamamus: *Trahe me post te: curremus in odorem vnguentorum tuorum. Dilectus meus mihi, & ego illi, qui pascitur inter lilia. Ego dilecto meo, & ad me conuersio eius. Pone me vt signaculum super cor tuum, vt signaculum super brachium tuum.* Hoc vnicum est animæ nostræ desiderium, hæc summa votorũ nostrorum, vt regnes in nobis per gratiam, & facias nos venire ad regnum tuum cœleste, vbi est visio tui manifesta, tui dilectio perfecta, tui societas beata, tui fruitio sempiterna; vt in vltimo illo & decretorio mundi die, qui erit horizon æternitatis
E beatæ & miseræ, dispescens electos à reprobis in omne æuum, à te exultantes audire mereamur: *Venite benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum à constitutione mundi, in quo nobis obtinget certa securitas, secura tranquillitas, tranquilla iucunditas, felix æternitas, æterna felicitas, vbi est amor perfectus, timor nullus, dies æternus, alacer motus, & vnus omnium spiritus*, ait sanctus Augustinus in Meditationibus capite vltimo.

COMMENTARIVS IN IONAM.

ARGVMENTVM.

SANCTVS Hier. epist. ad Paolin. *Ionas, ait, colūba pulcherrima naufragio suo passionem Domini præfigurans, mūdum ad pænitentiam reuocat: & sub nomine Niniue Gentibus salutem nunciat.* Quæres, quis, qualis & quando fuit Ionas? Hebræi nonnulli, quos sequitur S. Dorotheus in vita Ionæ, asserunt Ionam esse filium viduæ, quem mortuum Elias vitæ restituit, qui factus Propheta missúsque in Niniuen, postea assumpta matre fugit in Assyriam: cogitabat enim; Hoc pacto tollam probrum meum quod falsò contra Niniuen prophetando acquisiui. *Dedit prodigia super Ierusalem ac totam terram, lapidem videlicet miserabiliter clamantem quòd finis appropinquet, & quando ab omnibus gentibus Ierusalem calcaretur, quòd tunc ciuitas illa abolenda esset.* Hucusque Dorotheus. Idem per omnia, excepto lapide clamante, habet S. Epiphan. in vita Ionæ. Audi & S. Isidor. in Iona: *Ionas columba & dolens, filius Amathi de Geth ciuitate ad Gentium præconium mittitur, missus contemnit, contemnens fugit, fugiens dormit, propter quem periclitabatur nauis, sed sors dormientem reperit. Tradunt Hebræi hunc esse filium viduæ, quem à mortuis Elias suscitauit: cuius sepulchrum in quadam vrbium Geth in viculo demonstratur, qui est in secundo milliario Sephorim, itinere quo pergitur Tyberiadem.* Addunt Hebræi in Seder olam, & ex iis Mariana, Ionam fuisse illum adolescentem, quem Elisæus misit vt vngeret Iehu in regem, 4. Reg. 9. 1. quique laudauit Iehu ob excisam domum Achab, 4. Reg. 10. 30. Adiungunt alij, patrem Ionæ fuisse Abdiam Prophetam: hunc enim fuisse maritum viduę Sareptanæ.

Ionas non fuit filius Sareptanæ, quem suscitauit Elias.

Verùm quod hi Auctores censent Ionam fuisse filium viduæ Sareptanæ, ac consequenter vixisse tempore Eliæ, falsum est, & iisdem rationibus refellitur, quibus initio Abdiæ probaui, Abdiam non vixisse tempore Eliæ, & Achab regis Israël. Adde, Ionam hunc vixisse tempore Ieroboam, qui regnauit in Israël eo tempore, quo in Iuda regnabat Ozias, siue Azarias: sic enim habetur 4. Reg. 14. 25. *Ipse* (Ieroboam) *restituit terminos Israël ab introitu Emath non procul à Damasco, vsque ad mare solitudinis* (is est lacus Asphaltites) *iuxta sermonem Domini Dei Israël, quem locutus est per seruum suum Ionam, filium Amathi Prophetam, qui erat de Geth, quæ est in Hopher.* Hunc enim Ionam esse nostrum Prophetam patet; tum quia idem vtrobique nominatur eius pater Amathi, eadem patria Geth; tum quia id asserunt Ioseph. lib. 9. Antiq. cap. 11. S. Hieron. Theophyl. & passim alij hîc. Vbi obiter nota, Prophetas non scripsisse omnes suas prophetias, vel, si scripserint, aliquas periisse. Hæc enim prophetia Ionæ de vastatione Damasci & Emath, déque restitutione terminorum Israël facienda per Ieroboam, in libro Ionæ non exstat. Rursum ex verbis iam citatis liquet, Ionam oriundum fuisse ex Geth. Hæc autem Geth fuit vrbs; non illa Philisthinorum (Ionas enim Hebræus fuit, non Philisthæus) licèt id senserint Epiphan. Doroth. & Rupert. sed illa quæ est in Opher, pertinens ad tribum Zabulon. de qua S. Hieron. in Prologo: *Geth*, inquit, *in secundo Sephorim milliario, quæ hodie appellatur Diocæsarea, euntibus Tyberiadem haud grandis est viculus, vbi & sepulchrum eius ostenditur. Quanquam alij iuxta Diospolim, id est, Liddam, eum & natum, & conditum velint, non intelligentes, hoc quod additur Opher, ad distinctionem aliarum Geth vrbium pertinere, quæ iuxta Eleutheropolim, siue Diospolim hodie quoque monstratur.* Fuit ergo Ionas Zabulonites, putà Gethæus, non Sareptanus: ergo nec filius viduæ Sareptanæ.

Geth duplex est.

Ionas itaque tempore Abdiæ & præcedentium Prophetarum, scilicet Osee, Ioël & Amos sub Ieroboam, Azaria & posteris eorum prophetauit. ita tradunt Hebræi, S. Hieron. Theophyl. Eüseb. in Chron. Clemens Alex. 1. Strom. S. August. 18. Ciuit. 27. Abul. in lib. 4. Reg. cap. 9. q. 3. & alij. Porrò prophetauit Ionas nō prioribus annis regni Ieroboam, quibus regnauit cum Amasia rege Iuda, vti opinatur à Castro lib. 4. Processij cap. 3. sed posterioribus, quibus ipse regnauit cum Azaria filio Amasiæ. Nam sub Ieroboam & Ozia, vel Azaria, qui quinquaginta duobus annis regnauit, cœpit prophetare Osee, vt patet Osee 1. 1. qui fuit primus omnium Prophetarum.

Hinc sequitur, Ionam prophetasse paulò ante initia vrbis Romæ, putà regnante Sardanapalo, quem Gentilium Historici ponunt vltimum regem Assyriorum: Sardanapalus enim vixit tempore Ierobam regis Israël, & Oziæ regis Iudæ,

Quando prophetauit Ionas missus ad Sardanapalum.

quo

quo tempore Procas Syluius auus Romuli regnabat in Latio, teste Eusebio in Chron. S. August. lib. 18. Ciuit. 21. & S. Hieron. initio Comment. in Amos, de quo plura cap. 3. vers. 5. Ex hac chronologia magna lux oritur prophetiæ Ionæ. Ex ea enim videmus causam, cur Deus præter morem Prophetam Hebræum miserit ad Niniuitas Gentiles, & valdè remotos. Nimirum causa fuit, quòd eo tempore Niniuitarum mores erant corruptissimi, & flagitiosissimi, ita vt clamarent in cœlum poscerentque vindictam & fulmen, quod Deus hic eis per Ionam intentat. Id ita fuisse discimus ex eorum rege Sardanapalo: nam *Regis ad exemplum totus componitur orbis.* Sardanapalus enim fuit mollissimus & effeminatissimus, quem Arbaces Medis præpositus, inquit Iustin. lib. 1. *inuenit inter scortorum greges purpuram colo nentem, & muliebri habitu, cùm mollitie corporis & oculorum lasciuia omnes feminas anteiret, pensa inter virgines partientem. Quibus visis indignatus tali feminæ tantum virorum subiectum, ad socios refert quid viderit, negat se ei parere posse, qui se feminam malit esse quàm virum. Fit igitur coniuratio: bellum Sardanapalo infertur. quo ille audito non vt vir regnum defensurus, sed vt metu mortis mulieres solent, primò latebras circumspicit, mox deinde cum paucis & incompositis in bellum progreditur, victus in regiam se recipit, & extructa pyra se & diuitias in incendium mittit, hoc solo imitatus virum.* Inde à Græcis dictus est Sardanapalus, id est, morio. Proprium enim eius Assyriacum nomen erat Tonosconcoleros, teste Eusebio in Chron. & aliis. Hinc & Sardanapali nomen in prouerbium abiit, significátque hominem mollissimum & effeminatissimum. Ita Aristophanes in Auibus: *Quis*, ait, *hic Sardanapalus?* Moriens ipse hoc sibi epitaphium condidit:

Ede, bibe, lude, post mortem nulla voluptas.

Et:

Cùm te mortalem noris, præsentibus exple
Deliciis animum, post mortem nulla voluptas.

Vel, vt Cicero 3. Tuscul. *Quomodo*, inquit, *iucunda vita potest esse, à qua absit prudentia, absit moderatio? Ex quo Sardanapali opulentissimi Syriæ regis error agnoscitur, qui incidi iussit in busto:*

Hæc habeo quæ edi, quæque exaturata libido
Hausit, at illa iacent multa & præclara relicta.

Quid aliud, inquit Aristot. *in bouis, non in regis sepulchro inscriberes? Hæc habere se mortuum dicit, quæ ne viuus quidem diutiùs habebat quàm fruebatur.* Hinc Iuuenal. satyr. 3.

Et venere, & cænis, & plumis Sardanapali.

Regem imitati ciues opulenti, ventri & veneri se pariter dediderunt, indéque in omnia scelera prolapsi sunt, vt mererentur è cœlo siderari, vel à terra dehiscente sorberi. Mittitur ergo à Deo clementissimo Ionas, qui scelera hæc arguat, & imminens exitium comminetur. Ionas onus hoc

Series historiæ Ionę.

A detrectans fugit in Tharsis: sequitur eum à tergo Deus, procellam in mari excitat: nautæ iaciunt sortes, eæ indicant Ionam fluctuum causam. Mittitur ille in mare æstuans, sorbetur à ceto, in ventre ceti Deum inuocat, exauditur, liberatur, die tertio à ceto in littus euomitur. Sapit Ionas, Deo obediens vadit in Niniuen, contenta voce clamat: *Adhuc quadraginta dies & Niniue subuertetur.* Percelluntur Niniuitæ, resipiscunt, pœnitentiam agunt in cinere & sacco. Placatus Deus minas reuocat, vrbi parcit. Indignatur Ionas sua oracula non impleri, sed Deus per hederam & vermem docet eum, clementię esse pœnitentibus parcere.

B Nota: Postmodum Niniuitæ ad ingenium & scelera sua redierunt: vnde post Ionam missus est ad eos Nahum, qui iterum excidium eis intentaret, quod reipsa eis inflictum est, vt dicam Nahum 1. Hoc est quod Tobias moriens cap. 14. 12. filiis suis mandat, vt fugiant ex Niniue: *Video enim*, inquit, *quia iniquitas eius finem dabit ei.* Vbi Septuag. vti recitat S. Hieron. hic in prologo, vertunt, *fili ecce senui, & in eo sum vt reuertar de vita mea: tolle filios tuos, & vade in Mediam fili. Scio enim quæ locutus est Ionas Propheta de Niniue, quoniam subuertetur.* Vnde patet ad pœnitentiam Niniuitarum, Dei de eorum excidio sententiam non fuisse planè abolitam, sed C suspensam dumtaxat: ipsis enim ad scelera sua redeuntibus, Deus laxauit manum suam, sententiam reuocauit, & exitium à Iona comminatum eis inflixit.

Niniuitæ ad vomitū rediere.

Allegor. Ionas vnus ex omnibus Prophetis missus ad Gentes, atque à ceto absorptus, & tertio die restitutus, expressus fuit typus Christi Gentes vocantis, patientis & resurgentis, vt patet Matth. 12. 40. de quo plura inferius cap. 2. 11. Vnde S. August. 18. Ciuit. 30. *Ionas, ait, non tam sermone, quàm suâ quadam passione prophetauit, profectò apertius quàm si eius mortem & resurrectionem voce clamaret.*

Ionas typus Christi patientis & resurgentis.

D Denique Ionas vitæ sanctitate illustris, catalogo Sanctorum ascriptus est in Martyrol. die 21. Septemb. Idipsum patet ex visione, qua præter morem Prophetarum & veteris testamenti Sanctorum, quasi Sanctus sancto monacho ex hac vita emigranti apparuit. Recenset eam S. Gregor. lib. 4. Dialog. cap. 34. *Quidam*, ait, *noster Religiosus vir vita valdè laudabilis, cùm ante hoc quadriennium moreretur*, &c. *in hora exitus sui Ionam Prophetam, Ezechielem quoque & Danielem cœpit aspicere, eósque dominos suos ex nomine clamare: quos dum ad se venisse diceret, & depressis* E *luminibus eis reuerentiæ obsequium præberet, ex carne eductus est.* Porrò Ionam cum Christo resurrexisse inter sanctos Prophetas, qui fuerunt testes resurrectionis Christi, ac cum eo in anima & corpore gloriosum ascendisse in cœlum, probabiliter censent nonnulli. de quo plura cap. 2. sub finem.

CAPVT PRIMVM.

SYNOPSIS.

Deus mittit Ionam ad Niniuitas, ille fugit in Tharsis; Deus eum insequitur, ventum & procellam in mari excitat: nautæ iaciunt sortes vt causam, puta reum, deprehendant; sors indicat Ionam, ille fugæ culpam agnoscit, aitque, Tollite me & mittite in mare, & cessabit mare à vobis. *Mittitur in mare, & mox procella sistitur.*

Vers. 1.] Et factum est verbum Domini ad Ionam filium Amathi, dicens:

Vers. 2.] Surge, & vade in Niniuen ciuitatem grandem, & prædica in ea: quia ascendit malitia eius coram me.

Vers. 3.] Et surrexit Ionas, vt fugeret in Tharsis à facie Domini, & descendit in Ioppen, & inuenit nauem euntem in Tharsis: & dedit naulum eius, & descendit in eam vt iret cum eis in Tharsis à facie Domini.

Vers. 4.] Dominus autem misit ventum magnum in mare: & facta est tempestas magna in mari, & nauis periclitabatur conteri.

Vers. 5.] Et timuerunt nautæ, & clamauerunt viri ad Deum suum: & miserunt vasa, quæ erant in naui, in mare, vt alleuiaretur ab eis: & Ionas descendit ad interiora nauis, & dormiebat sopore graui.

Vers. 6.] Et accessit ad eum gubernator, & dixit ei: Quid tu sopore deprimeris? surge, inuoca Deum tuum; si fortè recogitet Deus de nobis, & non pereamus.

Vers. 1. *T factum est.*] Vocula *&* non habet hîc vim copulæ; nihil enim præcessit quod sequentibus copulet; sed more Hebræo dat narrationi & libro initium, eiúsque est index. Hinc Ezechiel quoque sic incipit: *Et factum est.* vide ibi dicta.

Verbum.] Chald. *verbum prophetiæ Domini.* Prophetia enim nunc dicitur *visio*, nunc *verbum Domini*, vt dixi Isaiæ 1.1.

Ad Ionam filium Amathi.] Ex hoc loco probare contendunt Hebræi, Ionam fuisse filium viduæ Sareptanæ, quia, inquiunt, fuit filius Amathi, id est, veritatis, eò quòd mater eo resuscitato ad Eliam eum suscitantem dixerit, *Nunc in isto cognoui quoniam vir Dei es tu, & verbum Domini in ore tuo verum est*, 3. Reg. 17.24. Verùm hæc friuola sunt. Clarum enim est ad literam non matrem, sed patrem Ionæ nominatum fuisse Amathi.

Allegor. Ionas est Christus, qui est filius Amathi, id est, veritatis: quia ipse Verbum est Patris & Sapientia genita; Deus enim veritas est, ait S. Hie-

A ron. Huius Ionæ filius est S. Petrus (fuit enim ipse Bar-Ionæ) cuius proinde veritas & fides numquam deficit, vti pro eo Patrem orauit & impetrauit Christus, Lucæ 22.32.

Surge, & vade in Niniuen.] *Niniue* hebr. Primò, idem est quod pulchra, speciosa, à rad. נוה *naue*, id est, species, pulchritudo. ita S. Hieron. & Pagnin. in interpret. nom. Hebr. Secundò, idem est quod habitata, frequens, plena populis & domibus, à rad. נוה *naua*, id est, habitauit. ita Pagnin. ibidem. Tertiò, præcisè & genuinè Niniue dicta est quasi Nini נוה *naue*, id est, Nini habitatio, Nini regia, Nini ciuitas. ita Serarius in Iudith c. 1. quæst. 6. Vnde & Niniue quandoque vocatur *Ninus*, quandoque *Nina*. Porrò Niniue fuit vrbs potentissima, in qua prima Assyriorum monarchia

Vers. 2. Niniues etymon & significatio.

B sedem suam fixit, tenuítque mille annos & ampliùs. Sita est non ad Euphratem, vti scribit Diodor. lib. 2. sed ad Tigrim fluuium, vti asserit Ptolemæus lib. 6. cap. 1. Plinius lib. 6. cap. 13. Herod. lib. 2. & alij passim. Conditam esse ab Assur filio Sem, filij Noë, censet Ioseph. lib. 1. Antiq. c. 7. & S. Hieron. in Locis Hebr. idque probant ex illo Genes. 10. 11. *Ex illa terra egressus est Assur & ædificauit Niniuen.* Verùm ibidem ostendi per *Assur* intelligi Ninum, qui fuit conditor regni Assyriorum. Ninus ergo ædificauit, & ex nomine suo nominauit Niniuē. ita docet Euseb. in Chron. Beda in Genes. quæst. 69. Strabo lib. 16. S. August. 16. Ciuit. 3. Diodor. lib. 2. & alij. Quanta & quàm ampla fuerit Niniue ostendam c. 3. Porrò mittit Deus Ionam in Niniuen, vt ostēdat se Deum esse

C non tantùm Iudæorum, sed & Gentium, earúmque curam habere & prouidentiam, etiamsi corruptissimæ sint & pessimæ. Ionas enim hîc mittitur in Niniuen quasi in nouam Sodomam. *In condemnationem Israëlis*, ait S. Hieron. *Ionas ad Gentes mittitur, quòd Niniue agente pœnitentiam illi in malitia perseuerent.*

Allegor. S. Hieron. *Christus est Ionas, hoc est, columba, siue dolens; vel quia Spiritus sanctus in specie columbæ descendit & mansit in eo; vel quia nostris doluit ipse vulneribus, & fleuit super Ierusalem: & liuore eius sanati sumus. Verè filius veritatis mittitur ad Niniuen pulchram, id est, mundum, quo nihil pulchrius oculis carneis aspicimus: vnde & apud*

D *Græcos κόσμος (mundus) ab ornatu nomen accepit, vt, quia Israël contempsit, totus Gentium mundus exaudiat. Et hoc propterea, quia ascenderit malitia eius coram Domino. Cùm enim Deus quasi quamdam pulcherrimam domum structuro sibi homini extruxerit, deprauatus est homo propria voluntate, &c. & extructa turre superbiæ, meretur ad se descendentem filium Dei; vt per pœnitentiæ ruinam conscendat ad cœlum, qui per tumorem superbiæ non potuit.* Rursum Christus misit S. Petrum & Apostolos quasi suos Ionas in mundum: sicut enim

Ionas

Ionas homo abiectuś & ignotus conuertit Niniuen vrbem potentissimam & maximam; ita Apostoli piscatores conuerterunt totum orbem.

Prædica in ea.] Non pœnitétiam, vt vult Arias, sed excidium, nimirum: *Adhuc quadraginta dies & Niniue subuertetur*, putabat enim Ionas hanc prophetiam esse absolutam, non comminatoriam. Vnde videns eam fuisse comminatoriam, Deúmque Niniuitis pœnitentibus parcere, indoluit cap. 4. 2.

Quia ascendit malitia.] q. d. Scelera Niniue tanta, támque publica & impudentia sunt, vt vindictam clament in cœlum, vt flagellum mihi extorqueant, vt silere, vt dissimulare vltrà non possim. Sic dicitur Genes. 19. 20. *Clamor Sodomorum* B *& Gomorrhæ multiplicatus est, & peccatum eorum aggrauatum est nimis.* ita S. Hieron. Theophyl. Remig. Vatabl. & alij. Punctim, sed neruosè S. Gregor. 3. parte Pastor. cap. 32. *Peccatum cum voce*, inquit, *est culpa cum actione: peccatum cum clamore, est culpa cum libertate.* Et S. August. in Enchiridio cap. 80. *Peccata*, ait, *quamuis magna & horrenda, cum in consuetudinem venerint, aut parua, aut nulla esse creduntur; vsque adeò, vt non solum non occultanda, verùm etiam iam prædicanda ac diffamanda videantur.*

Vers. 3. *Vt fugeret.*]

Quò fugis Encelade? quascumque accesseris oras
Sub Ioue semper eris.

Credidit & cecinit Ethnicus poëta 4. Trist.

C *Nil adeò validum est, adamas licet alliget illud,*
Vt maneat rapido firmius igne Iouis.
Nil ita sublime est suprâque pericula tendit,
Non sit vt inferius suppositúmque Deo.

Tu, ô Iona fidelis, imò Propheta, idipsum ignorasti? Deine omnipotentis oculos & manus te effugere posse credidisti? Non credo. Quid ergo fugis Deum? numquid non crebrò in templo psallentes Leuitas audisti? *Quò ibo à spiritu tuo, & quò à facie tua fugiam? si ascendero in cœlum, tu illic es, si descendero in infernum, ades. Si sumpsero pennas meas diluculo, & habitauero in extremis maris: etenim illuc manus tua deducet me, & tenebit me dextera tua*, psal. 138. 7.

Pulchrè S. Chrysost. hom. de Iona, docet Ionam D fugientem esse typum peccatorum, qui quasi ebrij non aduertunt quò eant, vbi pedem figant, sed cupiditatem sequentes propria præcipitantur insania.

Causa fugæ Ionæ. Censet Nazianzen. in Apolog. & S. Hieron. causam fugæ Ionæ fuisse pietatē nimiam in gentem suam, ne ea periret; prophetico enim spiritu Ionam cognouisse, tunc Israëlitas perituros, cùm Gentes credidissent; *eo quòd pœnitentia Gentium ruina sit Iudæorum*, ait S. Hieron. *Idcirco amator patriæ suæ non tam saluti inuidet Niniue, quàm non vult perire populum suum.* Et mox: *Dolet se solum electum, qui mitteretur ad Assyrios inimicos* E *Israel, & ad ciuitatem hostium maximam, vbi idololatria, vbi ignoratio Dei. Et, quod his maius est, timebat ne per occasionem prædicationis suæ illis conuersis ad pœnitentiam, Israël penitus relinqueretur.* Hinc Secundò, Lyra. & Clarius censent, Ionam extimuisse potentiam & magnificentiam vrbis & regis Niniue, eiúsque hostilitatem contra Iudæos, qualis ipse erat. Tertiò, veram & genuinam fugæ suæ causam dat ipse Ionas cap. 4. 2. *Numquid*, ait, *non hoc est verbum meum cùm adhuc essem in terra mea? Propter hoc præoccupaui vt fugerem in Tharsis. Scio enim quia tu Deus clemens*

A *& misericors es, patiens & multæ miserationis, & ignoscens super malitia.* Fugit ergo, quia præsumebat Niniuitas ad hasce Dei minas à se proclamandas pœnitentiam acturos, & Deum pœnitentibus parciturum, itáque se quasi falsum prophetam irridendum fore. Ecce quibus vmbris vanè vanus conturbatur homo. Quid times ô Iona nomen mendacis, cùm Deus idipsum non timeat? In eum hoc probrum recidet, non in te. ille enim est legans, tu legatus. Mendax non est qui minatur pœnam, si per minas mutanti vitam parcat. Hæc enim conditio mutat statum rei, ideóque excipitur. Quod enim minatur Deus, dicitque: *Adhuc quadraginta dies & Niniue subuertetur*, in-B tellige, si in sceleribus suis persistat, si vitam non mutet. Ideo enim minatur Deus, vt peccatores minis territi vitam corrigát, itáque pœnam comminatam euadant: *Quia nolo mortem morientis, dicit Dominus Deus, reuertimini & viuite*, Ezech. 18. 32. Ionam sequuntur concionatores, honoris sui, non diuini, studiosi; qui auram popularem aucupantur; qui ingenij sui theatrum, facundiæ suæ laudem venantur.

In Tharsis.] Nota, à Tharsis nepote Iaphet Genes. 10. 4. ortos esse Cilices, indéque Tharsus Ciliciæ vrbs nomen accepit. Porrò quia Tharsenses & Cilices tunc maris erant domini, & nauibus opibúsque potentes; hinc omnia vicina loca, maréque vicinum dictum est *Tharsis.* Inde extensa vocis significatione per synecdochen, purà C ex parte maris Tharsensis totum reliquum mare Mediterraneum, imò quoduis vastum mare, præsertim Carthaginensium (qui nauigatione fuerunt celebres) ac tandem ipse Oceanus dictus est *Tharsis.* Hinc & chrysolithus (gemma) quia coloris est marini, dictus est *Tharsis*, vti ex S. Hieron. Iosepho & aliis docui Isaiæ 2. 16. Tharsis quid?

Quæres, quid hîc significet *Tharsis?* Primò, S. Hieron. Chald. Ribera & alij per *Tharsis* accipiunt mare. Ionas enim pauidus, fugitiuus & vagus non certum locum, sed quemlibet obuium fugæ suæ destinabat, ideóque fugit ad mare; tantùm enim faciem Domini effugere satagebat. *Nō*, inquit S. Hieron. *Propheta ad certum fugere cupiebat locum, sed mare ingrediens quocumque pergere* D *festinabat: & magis hoc conuenit fugitiuo & timido, non locum fugæ otiosè eligere, sed primam occasionem arripere nauigādi.* Et mox: *Postquam illum* (Deum) *sensit in fluctibus, confitetur & dicit: Hebræus ego sum, & Dominum cæli timeo, qui fecit mare & aridam. Si autem ipse fecit mare & aridam, cur aridam relinquens, arbitraris te conditorem maris in mari posse vitare?* Nimirum volebat Ionas longissimè fugere à facie Domini, hinc fugit ad mare; qui enim ad mare & ad transmarinas regiones nauigant, videntur cælum & terram omniáque elementa mutare, & in nouum orbem traiicere. E Hic sensus erat Iudæorum: vnde remotissimas regiones vocabant *mare & insulas*; hinc Psaltes significans remotissimas gentes venturas ad Christum dicit, *Reges Tharsis* (id est maris) *& insulæ munera offerent*, psalm. 71. 10. & Isaias c. 66. 19. *Mittam ex eis qui saluati fuerint, ad gentes, &c. ad Insulas longè.* Addit S. Hieron. *Simulque instruitur* (Ionas) *per salutem conuersionémque nautarum, etiam tantam multitudinem Niniuæ simili posse conuersione saluari.* Allegor. de Christo *possumus dicere, quòd dimiserit domum & patriam suam, & assumpta carne quodammodo de cælestibus fugerit, veneritque in Tharsis, id est, in mare huius sæculi secundùm*

eundum illud psalm. 103. *Hoc mare magnum & spatiosum manibus.* Anagogicè idem S. Hieron. *Tharsis*, ait, *interpretatur contemplatio gaudij: veniens ad Ioppen Propheta, quæ & ipsa speciosam sonat, reȝ festinat ad gaudium, & quietis beatitudine perfruens totum se tradere theoriæ: melius esse arbitrans pulchritudine & varietate scientiæ perfrui, quàm per occasionem salutis gentium cæterarum, perire populum de quo Christus in carne generandus sit.*

Secundò, Theodor. & Theophyl. per *Tharsis* intelligunt Carthaginem. Sic & Vatab. per *Tharsis*, ait, intellige Tunetum, vel Carthaginem, vrbes Africæ. A Tuneto enim facilis est nauigatio in Ioppen, & vice versa à Ioppe Tunetum. Sic & Mariana per Tharsis accipit Carthaginem, aut Tunetum, quæ etiam Arabicè *Tharsis* vocatur. Rursum P. Pineda lib. 4. de Rebus Salomonis cap. 15. in fine, per *Tharsis* accipit Tartessum, & Bæticam, censétque Ionam voluisse fugere in Hispaniam, idque multis coniecturis probare contendit.

Tharsis est Tharsus vrbs Ciliciæ.

Tertiò, veriùs alij per *Tharsis* accipiunt Tharsum vrbem Ciliciæ, ipsamque Ciliciam. Vnde Tigurina vertit, *Tharsum.* Probatur Primò, quia Tharsis Primò, & propriè significat Tharsum & Ciliciam, vti paulò antè dixi. Secundò, quia qui volunt transfretare mare, necessariò sibi aliquem locum in confuso, quò transferantur proponunt, dicúntque sibi v. g. Volo transfretare in Italiam, vel in Africam, vel in Indiam. Nemo enim in mari habitare vult aut potest. Ergo & Ionas iuit ad mare, vt tenderet Tharsum, vel certè in Ciliciam in confuso, nullam certam vrbem animo destinans. Tertiò, id significant verba Scripturæ: *Inuenit nauem euntem in Tharsis.* Nauis enim non ibat ad mare, quia erat in ipso mari, sed per mare ibat in Tharsum. Rursum, *Descendit in eam vt iret cum eis* (nautis) *in Tharsis*: nautæ autem in certum locum, putà Tharsum, ire & nauigare destinabant, ergo & Ionas qui idem destinabat, & eòdem tendebat quò nautæ. Quartò, quia si mare voluisset significare Propheta, clarè dixisset, Fugir ימה iamma, id est, ad mare: *iam* enim significat propriè mare, non aliud. *Tharsis* autem ambiguum est, & propriè Tharsum, impropriè mare significat. Ita censent Iosephus lib. 9. Antiquit. cap. 11. Rheticius Augustod. apud S. Hieronym. epistola 134. ad Marcel. Tertullianus lib. de Fuga cap. 10. Abulensis, Lyran. à Castro, Villalpando in Ezech. 27. vers. 12. & alij. Dices, Quomodo ergo vers. 8. nautæ rogant Ionam: *Quò vadis*? Respond. Id rogant, quia certum & vltimatum terminum profectionis Ionæ ab eo discere volunt, vt sciant quò & quorsum vadat; sciebant enim eum ire secum in Ciliciam, & fortè Tharsum; sed nesciebant quò vltimatè, & cuius rei gratia tenderet. Tantum enim quærunt hoc, vt cognoscant viri statum, quis, qualis sit, quò tendat, quid agat, quid destinet. Id patet ex verbis nautarum: *Quod est opus tuum? quæ terra tua, & quò vadis, vel ex quo populo es tu?* q. d. Quò tendis? quid in hoc itinere agere cogitas? quem scopum tibi destinas? Hoc enim in curribus & nauibus à sese inuicem percunctari solent vectores.

A facie Domini.] q. d. Vt à loco vbi ei locutus erat Dominus, vbi ei suam præsentiam exhibuerat, fugeret in remotissimas regiones. non quòd putaret Ionas se ibi Deum latere posse; erat enim Propheta; sciebat ergo Deum esse vbique, & omniscium: sed quòd spectaret Deum se ita profugum & renitentem, ex remotissimis illis regionibus non reuocaturum, nec remissurum in Niniuen. Vbi nota. Facies Dei dicitur esse ibi, vbi Deus hominibus se & suam præsentiam, vel loquendo, vel miracula faciendo, vel opera diuinæ vindictæ aut clementiæ patrando exhibet. Sic dicitur psalm. 67. 2. *Exurgat Deus, & dissipentur inimici eius, & fugiant qui oderunt eum à facie eius. Sicut fluit cera à facie ignis, sic pereant peccatores à facie Dei.* Et psalm. 95. 9. *Commoueatur à facie eius vniuersa terra.* Et psalm. 96. 5. *Montes fluxerunt à facie Domini*, cùm ipse præsens eos concussit. Et psalm. 113. 7. *A facie Domini mota est terra, à facie Dei Iacob*, cùm ipse dans legem in Sina, montem ingenti terræ motu quassauit.

Rursum, quia Deus in templo Pontifici & Sacerdotibus, atque in Iudæa fidelibus, præsertim Prophetis, suam præsentiam exhibere solebat; hinc facies, id est, præsentia, Dei dicitur esse in Iudæa, & in templo. Vnde ait Psaltes psalm. 41. 3. *Quando veniam & apparebo ante faciem Dei?* in templo scilicet, ante Sanctum sanctorum, in quo super arcam, Cherubim & propitiatorium, quasi in throno residet Deus. Sic 1. Reg. 1. 22. Anna ait Elcanæ de Samuele puero: *Non vadam ad templum donec ablactetur infans, & ducam eum, vt appareat ante conspectum Domini, & maneat ibi iugiter.* & c. 2. 18. *Samuel autem ministrabat ante faciem Domini*, id est, in templo ante Sanctum sanctorum. Sic in Leuitico cap. 1. 5. c. 3. 1. c. 4. 4. c. 6. 7. c. 8. 28. & crebrò alibi dicitur Sacerdos stare, vel sacrificare *coram Domino*, hebr. *liphne*, id est, *ante faciem Domini*, putà in altari ante Sanctum & Sanctum sanctorum: fugit ergo Ionas *à facie Domini*, id est, è Iudæa in Tharsis, quia in Iudæa & templo Deus censebatur peculiari modo esse præsens per singularem sui cultum, prouidentiam & opem qua gentem suam respiciebat, & dirigebat; ac per oracula, quæ ferè dabat Prophetis in Iudæa, rarò extra Iudæam. ita Hebræi, Theodor. Lyran. Vatab. Mariana, & alij. Addit S. Cyrill. *Censebant aliqui potentiam & imperium Dei solis Iudææ finibus circumscribi, & in ipsam quasi compactum, ab aliis regionibus excludi*, &c. *Opinor hunc B. Prophetam tale quippiam secum cogitantem, à Iudæa ad vrbes Græciæ discessisse.* Verùm quis hoc credat de fideli erudito, imò Propheta?

Moral. discé hic, eum qui fugit à facie Dei vocantis & blandientis, incidere in faciem Dei indignantis & vlciscentis. ita Ionas fugiens Deum vocantem, incidit in cetum deuorantem. *Ionas*, inquit S. Gregor. lib. 6. Moral. c. 12. *in culpa deprehenditur, in profundum mergitur, ceto sorbente repente deuoratur, atque illuc gestante bellua peruenit, quò ire sponte contempsit. Ecce fugitiuum Dei tempestas inuenit, sors ligat, mare suscipit, bellua includit; & qui auctori suo obedire renititur, ad locum quò missus fuerat, suo reus carcere portatur. Comprehendit ergo Dominus sapientes in astutia eorum, quando & hoc in vsum suæ voluntatis redigit, per quod voluntas humana sibi contradicit.* Ionas sibi persuadens durum esse Dei imperium, fugit à Deo, qui sibi obedientium est tuta certáque salus, & credidit se ventis sæuientibus, mari instar Lunæ, à qua regitur, instabili; fluctibus in cælum sæpè sese attollentibus; nautis infidelibus, qui eum in mare proiecerunt; naui, quæ quatuor digitis è mari eminet, & à submersione mortéque non ampliùs distat, iuxta illud Poëtæ,

Mor. obediendum esse Deo vocanti.

I nunc,

I nunc, & ventis animam committe, dolato
Confisus ligno, digitis à morte remotus
Quatuor.

Tot enim limbus nauis mari eminet. Idem facit stultus stolidúsque peccator: relinquens enim creatorem spes suas figit in creaturis, in quibus nil nisi inquietum, turbulentum, periculosum inuenit, ac cetos & monstra; quæ eum deuorent. ita Sanchez.

Ex aduerso sapienter monet S. August. in psal. 70. *Qui vult*, ait, *fugere Deum iratum, fugiat ad placatum.* Ex Iona ergo docemur, quemque debere obedire Deo vocanti, eiúsque vocationem capessere; idque ad quod vocat amplecti & exequi. Dei enim est creaturas omnes, præsertim homines, regere & dirigere ad fines suos, iis viis & mediis quibus ipsi placuerit. Deus etiam omnium est dominus, homines verò eius serui sunt; illi ergo vocanti obedire debent; multò promptiùs & alacriùs quàm famuli principi vocanti obsequuntur: si quis enim id renueret, princeps eum illico domo sua exturbaret. Quidni idem facere iure suo possit, & de facto non rarò faciat Deus? Est enim hæc fuga, inobedientia & resistentia, Dei contemptus, iniuria & vilipensio, quam ipse vlcisci solet, vel in hac vita, vel in futura. Extat emblema Alciat. ordine 17. *Quà Dij vocant eundum:*

In triuio mons est lapidum: supereminet illi
Trunca Dei effigies, pectore facta tenus.
Mercurij est igitur tumulus: suspende viator
Serta Deo, rectum qui tibi monstrat iter.
Omnes in triuio sumus, atque hoc tramite vitæ
Fallimur, ostendat ni Deus ipse viam.

Hinc celebris Biantis gnome: *Sequere Deum*, ne te persequatur Deus. Nam, vt ait Seneca in Herc. Fur.

Sequitur superbos vltor à tergo Deus.

Et in Thyeste:

Res Deus nostras celeri citatas
Turbine versat.

Et Ouid. lib. 8. Metamorph.

Immensa est, finémque potentia cæli.
Non habet, & quidquid superi voluere, peractũ est.

Idem lib. 10.

Cedunt Iouis omnia regno.

Et lib. 5. Trist.

Plus valet humanis viribus ira Dei.

Ita Abraham Deum vocantem ex Vr Chaldæorum secutus est in Chanaan, nesciens quò iret, ideóque tot benedictiones & temporales & spirituales à Deo accepit, Genes. 12. 1. Hebr. 11. 8. Ita Moses Deum vocantem secutus, petiit à Pharaone missionem populi, ideoque tot signa & portenta patrauit, ac tandem Pharaonem cum toto exercitu mersit in mari rubro. Idem fecerunt Iosue, Gedeon, Samson, Dauid, Isaias, Daniel, Osee, aliíque Prophetæ. Ita in lege noua Christus secutus est Patrem vocantem ad prædicandum, & moriendum pro salute hominum. Ita Apostoli Christum vocantem ad labores & martyria secuti, facti sunt principes Ecclesiæ militantis & triũphantis.

Legimus in vita S. Athanasij, quòd, cum S. Alexander Episc. Alexand. animam ageret, successorem declarârit S. Athanasium. Ille hoc subodoratus fugit vt Ionas: vocauit eum Alexander aliquoties, at ille tacuit & se abscondit. Tum Alexander: *Fugis*, ait, *Athanasi, at non effugies.* Clerus enim & populus vim intulit S. Athanasio, cúmque munus Episcopale suscipere coëgit, qui

A videns tandem hanc Dei esse voluntatem, illi obsecutus munus suscepit, ideoque contra Arrianos columna, & hyperaspistes totius Ecclesiæ à Deo effectus est.

Tota ergo sapientia, tota felicitas, totum bonum hominis in eo situm est, vt per preces, considerationes, eleemosynas, ieiunia, &c. exquirat quid Deus à se fieri velit, in quo statu, gradu, officio, opere velit sibi ab eo seruiri; ac cognita Dei voluntate, illico eam exequatur. Illúdque vnicum & euidens signum est prædestinationis diuinæ, sequi Deum vocantem; sicut ex aduerso signum & causa reprobationis est, nolle Deum, sed suas inclinationes, voluntates & cupidines sequi. Hoc est enim quod ait Christus Ioan. 10. 17. *Oues meæ* B *vocem meam audiunt*, (ac consequenter hœdi & reprobi eandem non audiunt, id est, ei non obediunt) *& ego cognosco eas, & sequuntur me, & ego vitam æternam do eis, & non peribunt in æternum, & non rapiet eas quisquam de manu mea.* Quocirca qui sapit, & cui sua salus curæ est, hoc iugiter optet, hoc vnum oret, vt Deus eum dirigat iis viis, occupationibus, negotiis & mediis, quibus prædestinauit eum ad æternam salutem deducere, quibusque præsciuit eum certò & infallibiliter ad illam peruenturum. Hæ enim viæ à Deo cuilibet præparatæ & præordinatæ, securę sunt & certæ, ac proinde nec peccati habent scandalum, nec salutis periculum, quod habent cæteræ quas ho- C mines sine duce Deo, sibi velut sapientes præscribere & inire volunt: vti Ionas hîc fugiens Deum, perdidit patriam, templum, Deum, Ecclesiam, & penè vitam, dum pro solida terra æstuans mare, pro altari sacro profanum Tharsis elegit & accepit. Hoc est quod de Iacob, & quolibet sequente Deum dicitur Sapien. 10. 10. *Hæc* (sapientia & prouidentia diuina) *iustum deduxit per vias rectas, & ostendit illi regnum Dei, & dedit illi scientiam sanctorum, honestauit illum in laboribus, & compleuit labores illius.* Et vers. 17. de Hebræis quos per desertum duxit in terram promissam: *Reddidit iustis mercedem laborum suorum, & de-* D *duxit illos in via mirabili* (iter præiens per columnam ignis & nubis) *& fuit illis in velamento diei, & in luce stellarum per noctem transtulit illos per mare rubrum, &c.*

Descendit.] Ex montibus Zabulon (erat enim Ionas Zabulonites) in quibus sita est Nazareth, de quibus Guliel. Tyrius lib. 21. Belli sacri cap. 26. Inter hos montes vnus est Tabor, in quo transfiguratus est Christus: vel *descendit*, id est, abiit, profectus est, venit.

In Ioppen.] Portus est celebris totius Iudææ Hebr. vocatur *Iapho* (vnde hodie *Iaffa* dicitur) ad quem, ait S. Hieron. *Hiram rex Tyri ligna de Li-* E *bano ratibus transferebat, quæ Ierusalem terreno itinere perueherentur. Hic locus est, in quo vsque hodie saxa monstrantur in litore, in quibus Andromeda religata Persei quondam sit liberata præsidio.* Rursum Adrichom. in Descript. terræ sanctæ: *Ioppe*, ait, *quæ Iapho dicitur, id est, pulchritudo aut decor, vrbs antiquissima à Iaphet filio Noë ante diluuium condita, sita ad mare in edito promontorio* (*ex quo Ierusalem conspici potest*) *litore saxoso, alto & arduo, arce ac mœnibus munita valde. Portus autem impetuosissimus est, ob id ad excursus piraticos commodus: in quem vsum tempore Machabæorum sæpè est occupatus. In hac S. Petrus Tabitam à morte suscitauit, Act. 9. 20. ibique legatos à Cornelio Centurione accepit, didicitque per visum non solùm*

Iudæis, sed & Gentibus euangelizandam esse fidem Christi. Cinxit eam ann. Domini 1250. Ludouicus Francorum rex turribus & muris, in eamque peregrinantes in terram sanctam primum appellunt. Arbitratur Sanchez sanè probabiliter, Poëtas & Historicos Gentilium ex historia Ionæ fugientis in Ioppen, ibique à ceto sorpti, sed à Deo liberati, sumpsisse fabulam Andromedæ. Eam enim in Ioppe alligatam fuisse saxo, vt à marina bellua voraretur, sed liberatam à Perseo belluam occidente, tradit non solùm Ouidius 4. Metamor. sed & Plinius lib. 5. cap. 13. Solinus cap. 13. Polyhist. Mela lib. 1. cap. 11. & alij. Simili modo ex diluuio Noë finxerunt diluuium Deucalionis, ait S. Iustin. in Apol. contra Gentes. Sic Herculem non alium fuisse quàm Samsonem, censet S. August. lib. 18. Ciuit. 19. Hinc ille fatalis crinis, in quo regni sors & stabilitas sita erat, quem filia Scylla dormienti patri Nilo sustulit, & cum ea regnum ereptum patri ad Minoëm patris & patriæ hostem detulit. Origenes lib. 4. contra Celsum, asserit Platonem fabulas suas de hortis & campis Elysiis, de formatione hominis, de serpente, quas tradit in Symposio, ex Genesi Mosis mutuatum esse. Clemens Alex. lib. 2. Stromat. docet, quod Minos legislator Græcorum, quem dicunt nouem annis cum Ioue familiariter esse versatum, non alius sit quàm Moses, qui in Sina cum Deo colloquens, ab eo legem accepit. Sic Noë finxerunt esse Ianum bicipitem, qui duo vidit sæcula, & quasi duos mūdos. eundem transformarunt in Bacchum, eò quòd vitem & vinum inuenisset. Ex Lucifero è cœlis deiecto, formarūt Aten à Ioue cœlo depulsam, quæ res humanas turbaret & euerteret.

Fabula Andromedæ sumpta ex Ionæ.

Et dedit naulum eius.] nauis, q. d. Dedit pretium nautis pro vsu nauis qua vehebatur, putà soluit stipendium vecturæ, *quasi trāsfretare posset à Deo*, inquit Tertul. lib. de Fuga c. 10. vbi perperam ex fuga Ionæ, è qua retraxit eum Deus, probat non licere fideli fugere in persecutione. Aliud enim est fugere Deum, quod fecit Ionas; aliud fugere tyrannum & persecutorem; quod fecerunt Apostoli & Martyres.

Vers. 4. *Dominus autem misit ventum magnum in mare, & facta est tempestas.*] Ecce quomodo comprehendit Deus se fugientes in fuga, sapientes in suis consiliis, peccatores in suis conceptibus & peccatis, eósque ad se retrahit & reuerti cogit. Putabat Ionas in mari inuenire quietem, & ecce comprehendit eum tempestas à Deo immissa adeò valida, vt dicat Script. *Et nauis periclitabatur conteri*, ex allisione ad fluctus confringi, &c. vt Septuag. *διαλυθῆναι*, id est, *dissolui*; Pagnin. *& nauis putabatur conteri*, conterenda; Tigurina, *ita vt cogitare quispiam posset nauem esse conterendam*; Hebr. ad verbum est, *& nauis illa cogitabat conteri*, id est, qui ea naue vehebantur putabant se statim facturos naufragium. ita Vatbl. Huc spectat illud Poëtæ:

Pallasne exurere classem
Argiuûm, atque ipsos potuit submergere ponto,
Vnius ob noxam, & furias Aiacis Oilei?

Vers. 5. *Et clamauerunt viri ad Deum suum.*] q. d. Quisque inuocauit Deum suum. Erant enim in naui de more homines diuersarum regionum & religionum, putà ex variis gentibus quæ varios habebant Deos; quisque ergo suum suæque gentis Deum in tanto periculo inclamitat. Nota Hebraismum, איש *isch*, id est, *vir*, capitur pro *quisque*,

A & distributionem significat.

Tropol. notat S. Hieron. non tantùm Ionam puniri, sed & nautas, eò quòd Ionam recepissent. Sic & hodie qui apostatas à fide, vel Ordine receptant, cum iis pariter puniuntur. Disce hîc quàm noxia sit peccatorum societas. Sic S. Ambros. serm. de cathedra S. Petri docet, Apostolos iactatos fuisse tempestate propter Iudam. *Tranquillitas*, ait, *est, vbi solus Petrus nauigat, tempestas, vbi Iudas adiungitur: licet esset Petrus firmus suis meritis, perturbatur tamen criminibus proditoris. Vnius igitur delicto cunctorū merita quassabantur.* Atque hinc tam crebra sunt naufragia, ob peccata vectorum, præsertim quæ in naui committuntur.

B *Et miserunt vasa*, putà merces & onera quæ erant in vasis, *in mare.*] Ad nauem alleuiandam, Hebr. *vt alleuiaretur ab eis*. Hoc est quod ait Poëta: *Decidere iactu cœpit cum ventis*. Verè Chrysost. hom. 1. de pœnitent. *Nautæ*, ait, *iactum fecerunt, nauis verò nequaquam alleuiabatur.* Quare? *quia nihil tam onerosum & graue, quàm peccatum & inobedientia.*

Et Ionas descendit ad interiora nauis, quasi ad locum secretiorem & tutiorem: *& dormiebat sopore graui.*] Partim ex fatigatione itineris, quod fecerat veniendo ex Zabulon in Ioppen, partim & magis ex animi deiectione & mœrore. Sensit C enim Ionas remorsus conscientiæ de fuga sua, quasi Deus illum persequeretur, puniret & comprehenderet: vnde vt hos remorsus euaderet & sopiret, dedit se sopori. Mala enim conscientia parit mœrorem, mœror somnum, somnus enim mœrorem sepelit, cùm eius cogitationem & sensum adimit. Hinc Apostoli Christo eunte ad passionem, præ tristitia sopore correpti sunt, Matth. 26. ita S. Hieron. Theodor. Theophyl. & Hugo. Audi S. Hieron. *Conscius erat fugæ & peccati quo Domini præcepta neglexerat, & tempestatem ignorantibus contra se sæuire cernebat, ideo descendit ad interiora nauis, & tristis absconditur, ne quasi Dei vindices fluctus aduersum se videret intumescere.* D Tropol. idem, *Sopor*, ait, *Ionæ grauissimus, hominem significat erroris sopore torpentem, cui non sufficerat fugere à facie Dei, nisi quadam vecordia mens illius obruta ignoraret iracundiam Dei, & quasi securus dormiret, & profundissimum somnum roncha nare sonaret.* Peccator ergo veternum dormit, imò lethargum. hunc enim illi peccatum inducit. Vnde Christus illi inclamet oportet, *Lazare veni foras.*

Alleg. somnus Ionæ repræsentat somnū Christi in naui orta tempestate, à quo excitatus ventis imperauit & mari, Matthæi 8. Vbi S. Hieron. *Huius signi typum*, inquit, *in Iona legimus, quando cæteris periclitantibus ipse securus est, & dormit, & suscitatur, & imperio ac sacramento passionis suæ liberat suscitantes.* Licet enim Ionas, qua homo fu- E giens Deum, typus esset peccatoris; tamen idem qua Propheta, tam actis quàm verbis typum gerebat Christi.

Vers. 7.] Et dixit vir ad collegam suum: Venite, & mittamus sortes, & sciamus quare hoc malum sit nobis. Et miserunt sortes: & cecidit sors super Ionam.

Vers. 8.] Et dixerunt ad eum: Indica no-

bis

bis cuius causa malum istud sit nobis: quod est opus tuum? quæ terra tua? & quo vadis? vel ex quo populo es tu?

Vers. 9.] Et dixit ad eos: Hebræus ego sum, & Dominum Deum cœli ego timeo, qui fecit mare & aridam.

Vers. 10.] Et timuerunt viri timore magno, & dixerunt ad eum: Quid hoc fecisti? (cognouerunt enim viri quòd à facie Domini fugeret, quia indicauerat eis.)

Vers. 11.] Et dixerunt ad eum: Quid faciemus tibi, & cessabit mare à nobis? quia mare ibat, & intumescebat.

Vers. 12.] Et dixit ad eos: Tollite me, & mittite in mare, & cessabit mare à vobis: scio enim ego quoniam propter me tempestas hæc grandis venit super vos.

Vers. 13.] Et remigabant viri vt reuerterentur ad aridam, & non valebant: quia mare ibat, & intumescebat super eos.

Vers. 14.] Et clamauerunt ad Dominum, & dixerunt: Quæsumus Domine, ne pereamus in anima viri istius, & ne des super nos sanguinem innocentem: quia tu Domine, sicut voluisti, fecisti.

Vers. 15.] Et tulerunt Ionam, & miserunt in mare: & stetit mare à feruore suo.

Vers. 16.] Et timuerunt viri timore magno Dominum, & immolauerunt hostias Domino, & vouerunt vota.

Vers. 7. *Mittamus sortes.*] Notat S. Hieron. Theodor. Remig. & Lyran. nautas misisse sortes, quia videbant maris periti tantam támque repentinam in malacia marique quieto tempestatem non esse naturalem, sed subitò à Deo immissam sine præuiis signis, præter cursum & ordinem ventorum, siderum, temporis, aliarúmque causarum secundarum & naturalium; alioqui enim ad sortes non venissent, si causas naturales esse cognouissent.

Vnde moraliter ex Iona hîc discant nautæ & vectores, procellas sæpe à Deo immitti ob scelera quæ in naui fiunt, aut antea facta sunt. Ita Bias, nauigans cum sceleratis, dum periclitarentur in summa maris tempestate, aliis deos implorantibus, ait: *Silete, ne vos hîc nauigare sentiant dij*, vt refert Laërt. lib. 1. cap. 6. Idem cum pessimis nauigans incidit in piratas. Dicentibus illis: *Perimus, si agnoscamur. At ego*, inquit, *nisi agnoscamur, pereo.* Quocirca Plato asserebat, *fugiendum esse mare, perinde ac improbitatis magistrum.*

Sors triplex. Notat secundò S. Thom. 2. 2. q. 95. a. 8. triplicem esse sortem. Prima est diuisoria. Hæc licita est, & adhibenda quotiescumque non apparet

A ratio, cur alter alteri in re aliqua vel vtili, vel difficili debeat præferri. Sic fratres hereditates diuiduot sorte; sic milites inuadût oppidum iacta sorte, quæ gens vel acies primò inuadere debeat. Sic princeps in rebellione cùm multi sunt rei capitis, dat sortem, vt in quos sors ceciderit plectantur in exemplum reipub. cæteris parcat. Huc spectat contractus sortium, qualis est in lusu aleæ. Sic S. August. ep. 180. scribit sorte eligendum sacerdotem, qui tempore pestis vel persecutionis in vrbe maneat, & fidelibus res sacras & Sacramenta conferat; scilicet si cætera sint paria, vel aliter res hæc non possit commodè decidi. vnde in beneficiis Ecclesiasticis illicita est sors; hæc enim nô sorte, sed maximè idoneis sunt dan-
B da. Similis est ratio officiorum sæcularium; vnde & Aristot. lib. 1. Ethicor. carpit Athenienses, eò quòd magistratus sorte crearent.

Secunda est consultoria, qua per sortem inquiritur diuinum consilium, vt sciatur quid in negotio obscuro sit agendum: nam si euentus à casu expectetur, sors hæc diuisoria erit potiùs, quàm consultoria; vti patet in exemplis iam datis; nemo enim casum consulit. Consultoria illicita est: pertinet enim ad tentationem Dei, nisi Deus inspiret, (aut aliis mediis humanis deficientibus necessitas cogat suadeátque inuocato suppliciter Deo) illa vtendum, séque illam directurum, & per illam voluntatem suam declaraturum; vti fa-
C ctum est cùm Saül in regem sorte electus est, 1. Reg. 10. 20. & Matthias in Apostolum, Actor. 1. 26. Plura vide apud P. Lessium lib. 2. c. 43. de superstitione, dubit. 9. & Delrio de Magia, tract. de diuinat. ex sortibus.

Tertia sors est diuinatoria, qua inquiritur cognitio veritatis futuræ, vel præsentis, sed arcanæ & occultæ; qualis fuit hæc, qua quærebatur causa, & reus huius procellæ & tempestatis. Hæc pariter illicita est, nisi Deus inspiret ea vtendum, & per eam rem futuram vel arcanam indicare velit; vti indicauit furtum Achan per sortem, Iosue 7. 14. Vnde sortes hæ, siue sortilegia, æquè ac aliæ diuinationes & incantationes damnantur cap. 1. *de sortilegiis*, & 25. quæst. 5. c. *Sortes.* Cùm enim hîc occulta veritas non quæratur, nec acci-
D piatur à Deo, sequitur eam quæri & accipi à dæmone. Vbi dupliciter peccatur. Primò, quòd ineatur commercium cum dæmone, isque quasi doctor consulatur, qui mendax est & pater mendacij. Secundò, quòd in futuris tribuatur dæmoni prænotio futurorum, quæ soli Deo est propria: vnde dæmon tunc tacito quodam pacto & consensu inuocatur, tum vt sortes regat, & per eas quid futurum sit præsignificet; tum vt effectum præsignatum reipsa compleri procuret. Sic apud Suetonium & alios legimus, sortes Domitiano Cæsari interitum denunciasse; Alexandro Seuero autem nil tale speranti imperium: sorte enim illi hi versus Virgilij 6. Æneid. exierunt:

E *Tu regere imperio populos Romane memento.*

Talis fuit Pythagorica sors antiquissima, per quã victoria, vita, mors, fausti infaustique euentus diuinabantur per numerum nominum. Ille enim cuius nomen habebat litteras plures maiorisque numeri indices, prædicebatur fore victor; victus verò ille, cuius nomen pauciores litteras & minoris numeri indices continebat. Sic Patroclum ab Hectore vincendum, & Hectorem ab Achille superandum, numeris nominibus eorum inclusis diuinatum est, vti canit Terentius. imò,

quod mirum est, idipsum habetur apud V. Bedam tract. de Diuinatione mortis & vitæ, qui habetur in fine 2. tom. operum illius, vbi hac de re multa & mira, non credenda, nec practicanda, vtpote vana & superstitiosa, recensentur. Quare solerter aduertendum est, hunc tractatum non esse V. Bedæ, sed Petosyris (Gentilis astromantis, vt videtur) qui eum conscripsit, & misit ad Necepsum regem Ægypti, vt habet eius inscriptio. fortè hic tractatus inuentus fuit in scrinio Bedæ, vnde illi ab operum eius compilatore adscriptus & assutus est.

Nota tertiò. licet sors hæc nautarum fuerit superstitiosa, vti iam dixi, Deus tamen illam, licet malam, disposuit & ordinauit in bonum; ita enim eam temperauit & direxit, vt Ionas reus deprehenderetur, & culpam agnosceret, ac ad Deum rediret. Ideo enim excitauit tempestatem, vt iacta à nautis sorte Ionas quasi eius causa & reus caperetur. Simili modo direxit sortes, vel potiùs omen superstitiosum, quod captabant Philisthæi 1. Reg. 6. 9. dicentes, Si vacæ arcam Domini vehentes ascendant contra Bethsames, Deus Hebræorum hanc morborum plagam nobis inflixit; sin autem minimè, sciemus quia casu accidit. Fecit enim Deus vt vaccæ tenderent versus Bethsames. quo facto crediderunt Philisthæi non casu, sed à Deo sibi plagam immissam. Simili modo cap. 28. 15. cùm Saül consuleret Pythonissam, fecit Deus vt in eius præstigiis compareret Samuel, & Saüli interitum instantem prædiceret. Causam dat S. Chrysost. hom. 3. in ep. ad Titum, quòd Deus sortilegos & sacrilegos voluerit suis sortibus & ominibus reuincere, eáque in ipsorum caput retorquere, imò ipsorum accusatores constituere. *Deus*, inquit, *eos* (Philisthæos) *suo ore corripuit atque redarguit. Hoc ipsum & in Pythonissa muliere dicendum est, quia enim ei fidem adhibebat, idcirco per hãc Saül audire fecit quod se comprehensura essent mala.* Ex S. Hieron. *Fugitiuus* (Ionas) *sorte deprehenditur, non viribus sortium, & maximè sortibus Ethnicorum, sed voluntate eius, qui sortes regebat incertas.*

Porrò sortibus & sortilegiis etiamnum crebrò vtuntur nautæ infideles & Ethnici. Testimonio sit S. Franc. Xauerius, qui describens iter suum Iaponicum epist. prima quam ex Iapone dedit ad Socios Goam, ann. Domini 1548. 3. Nonas Nouembris, quæ habetur lib. 3. epist. eius ordine quinta: *Molestissimè ferebamus*, inquit, *quòd nauicularius & nautæ sortibus dæmonem identidem consulerent, vtrùm ex vsu esset in Iaponiam pergere, nec ne; & simul exquirerent, an secunda nauigatione cursum tenere possemus. & sortes modò læta, modò tristia edebantur.* Ac post multa de iisdem, cùm narrasset nauarchi filiam in mare iactatione nauis excussam ac submersam, subdit: *Inde Barbari ad idolum sacrificijs placandum versi, diem noctémque totam mactandis auibus apponendisque idolo epulis consumpserunt.* Disce hic sortibus iungi solere sacrificia ad conciliandum idolum, id est, dæmonem qui consulitur & rogatur vt per sortes respondeat. Pergit Xauerius: *Tum nauarcho cur filia sua interisset sortibus percontanti, sors editur: si Emmanuel noster in sentina perisset, eius filiam nequaquam fuisse perituram. Videtis profectò quanto in periculo versaremur, quorum vita ex diaboli sortibus penderet, eiusque satellitum voluntate.* Remediis deinde hisce vsum se scribit: *Sæpius à Deo precatus sum, &c. vt communis hostis illarum*

superstitionum auctori grauiores constitueret cruciatus, quoties nauarchum ad sortes ducendas, atque ad se pro Deo colendum impelleret. Et paulò pòst: *Certissimum præsidium est, vt contra hostem magno præsentique sis animo, tibi penitus diffidens & fretus Deo, vt videlicet in illo spes omnes ac vires tuas locatas habeas, ac nullo modo committas, vt tali ac tanto defensore ac patrono timere, aut de victoria dubitare videaris. Sæpius enim mihi minitans denunciabat venisse tempus vlciscendi doloris sui. Verùm cum nihil ille nocere cuiquam possit, nisi quoad Deus ipse permittat, magis eo tempore Dei diffidentia timenda est, quàm impetus inimici.* Additque Deum permittere diabolo, vt tentet timidos & diffidentes, non autem animosos & fidentes Deo, quibus omnem vim sortium & dæmonis infringit, eásque ita dirigit vt suæ gloriæ & suorum cõmodis seruiant.

Et cecidit sors super Ionam.] Syrus, *& ascendit sors Ionæ*, v. g. chartula nomine Ionæ inscripta primò educta est ex vrna. Sic alleg. milites sorte diuiserunt vestem Christi, ait S. Aug. lib. 4. de Symbol. ad catechum. c. 6.

Indica nobis, cuius causa malum istud sit nobis? Vers. 8.
cur vento & procellis hisce iactemur, & tantùm non obruamur? *Quod est opus tuum? Quæ terra tua?*] q. d. Indica nobis quid operis agas, de qua terra, de quo populo proficiscaris, quò abire festines? *Notanda breuitas*, inquit S. Hieron. *quam admirari in Virgilio solebamus:*

Iuuenes quæ causa subegit
Ignotas tentare vias? quò tenditis, inquit,
Quod genus, vnde domo? pacémne huc fertis, an arma?

Interrogatur persona, regio, iter, ciuitas, vti ex his cognoscatur & causa discriminis, putà periculi. Dicunt ergo: *Quod est opus tuum?* exercésne vsuras, rapinas, magiam, aut similem artem illicitam, qua tibi numen infestum reddideris? esne sacrilegus, atheus, magus, prædo, fœnerator, &c. *Quæ terra tua? vnde venis?* q. d. Venísne ex scelerata aliqua regione, cui dij marini ventique, aut cœlum ipsum, aut sidera pertinaciter infesta sint, atque ita tu diuino erga regionem tuam odio laboras? An populi tui fato vexaris, cui cœlum aduersam nauigationem & difficillimas tempestates semper parat? An verò tu patriam tuam diis charam improbè deseruisti, vel nefariè violasti, aut prodidisti, cuius sceleris pœnas à te superi exigunt? *Ex quo populo tu es*, vt eius populi crimine, aut fortuna, aut odio tu primùm, & nos deinde tui causa affligamur? Omnis enim hæc nautarum inquisitio eò spectat, vt Ionam ingenti aliquo scelere aut priuato, aut publico obligatum esse suspicentur, siue illud sit Ionæ, siue patriæ & populi, quod ea tempestas vlciscatur. ita Arias.

Et dixit ad eos: Hebræus ego sum.] q. d. Genere & gente Iudæus sum, non Gentilis. Hebræi nomen, inquit Arias, impositum est familiæ suæ à Semo Noë filio, cùm ipse traiecto Euphrate fluuio nouas sedes sibi quæsiuit, vnde de eo dicitur Gen. 10. 21. *De Sem quoque nati sunt patre omnium filiorum Heber.* Secundò, alij ab Heber patre Phaleg, cuius tempore facta est diuisio linguarum, cum in eius familia remanserit vsus linguæ Hebrææ, Hebræos dictos esse censent. Verùm non omnes posteri Heber, & multò minùs Sem dicti sunt Hebræi, sed tantùm ij, qui per Abraham descendunt. Tertiò ergo, meliùs alij censent, Abrahamum dictum esse Hebræum, id est, transitorem; eò quòd è Chaldæa transito Euphrate

phrate

phrate in Chananæam commigrarit: vnde primò omnium illi hoc nomen tributum est Genes. 14. 13. Ab Abraham ergo posteri vocati sunt Hebræi, æquè ac Abrahæi. Fuit hoc nomen olim gloriosum; vnde Apostolus 2. Corinth. 11. 22. *Hebræi sunt, & ego: Israëlitæ sunt, & ego: semẽ Abrahæ sunt, & ego.* Christus enim fuit Hebræus, B. Virgo & Apostoli, primíque Christiani fuerunt Hebræi.

Tropol. Arias, Ionas confessus est se esse Hebræum, id est, prætereũtem, id est, transgressorem legis & voluntatis diuinæ. Rursum Hebræum, id est, peregrinum & viatorem, qui continuò tendit ad mortem, & per mortem ad immortalitatem. Chald. & Septuag. pro ר legentes ד, purà pro עִבְרִי *ibri*, id est, Hebræus, legentes עַבְדִּי *abdi*, vertunt, *seruus Domini ego sum.*

Et Dominum Deum cœli. Pro *Deum* Hebr. est tetragrammaton *Iehoua*, q. d. Ego non idola, sed ipsum verum Deum Hebræorum Hebræus *timeo.*] Id est, colo. Nota in Script. cultus Dei vocatur *timor*, & *timere Deum*, est eum colere; tum quia *primus in orbe Deos fecit timor*; tum quia summa Dei maiestas maximè à nobis timorem & reuerẽtiam exigit. *Filius honorat patrem, & seruus Dominum suum: si ergo pater ego sum, vbi est honor meus? & si Dominus ego sum, vbi timor meus?* Malach. 1. 6. Timor enim non seruilis, sed filialis includit amorem & reuerentiam Dei, quasi summi Domini & patris nostri.

Vers. 10. *Qui fecit mare & aridam.*] Qui est Deus verus & solus, vtpote vniuersi creator, & dominus cœli, maris & terræ; qui proinde hanc tempestatem & procellam è cœlo, aëri, mari & terræ induxit: poténsque est nos mari mergere, æquè ac terra dehiscente nos absorbere: eam autẽ induxit ob meam inobedientiam & fugam. Hanc enim eis indicasse Ionam, patet ex eo quod sequitur: *Cognouerunt enim viri quòd à facie Domini fugeret, quia indicauerat eis.* Illa enim verba huc spectant. vnde & sequitur.

Et timuerunt viri timore magno.] Tum quòd Dei potentiam & vindictam à Iona expositam pertimescerẽt, præsertim quòd quisque sibi conscius esset se eam sæpiùs offendisse & irritasse; tum quòd non tam metuerent, quàm oculis cernerent, quòd Deus hic tam potens & offensus, Ionam fugientem insequeretur, eumque in naui sua comprehenderet: verebantur ergo ne & ipsi quasi receptatores Ionæ, cum eo pariter à Deo comprehenderentur, punirentur, & mergerentur. Sic enim dum Prætor furem & latronem insequitur, domúmque quam fur ingressus est inuadit, hospes & omnes qui in domo sunt metu percelluntur, ne simul cum fure à Prætore quasi socij & complices capiantur & plectantur. Multò enim magis idipsum timendum est apud Deum, qui subinde etiam in populo innoxio peccata aliquorum occulta punit & vlciscitur; vti furtum occultũ Achan puniuit in toto populo Hebræorũ inscio & innoxio, permittens eum cædi à Chananæis, quia *anathema in medio tui est Israël* (sic & in te ô nauis & nautæ, purà Ionas) Iosue cap. 7. vers. 13. ita S. Hieron. *Historia*, inquit, *ordo præposterus est. Quia enim poterat dici, Nulla causa timoris fuit ex eo quod eis confessus est dicens, Hebræus ego sum; & Dominum Deum cœli timeo, qui fecit mare & aridam; statim subnectitur, quòd idcirco timuerunt, quia eis indicauerat se Domini fugere conspectum, & eius non fecisse præcepta. Denique causantur & dicunt: Quid hoc fecisti? id est, si times Deum, cur fugis? si tanta potentiæ prædicas quem colis, quomodo te putas posse euadere?* Et rursum: *Timent autem timore magno, quod intelligunt sanctum & sanctæ gentis virum, de Ioppe quippe soluentes funem, Hebrææ gentis nouerant priuilegium, & tamen fugitiuum celare non possunt. Magnus est qui fugit, sed maior ille qui quærit: non audent tradere, celare non possunt.*

Et dixerunt ad eum, Quid faciemus tibi?] *Rogant*, inquit S. Hieron. *vt ipse remedio sit, qui auctor peccati fuerat: si culpa est quod te suscepimus, quid facere possumus ne Dominus irascatur? quid faciemus tibi? hoc est, interficiemus te? sed cultorem Domini seruabimus? sed Deum fugis. nostrum est præbere manus quod fieri iubeas; tuum est imperare, quo facto quiescat mare, quod nunc iram suo tumore testatur.* Vers. 11.

Et cessabit mare.] Id est, vt cesset. Est Hebraismus.

Quia mare ibat & intumescebat.] *Vt ostenderet vltionem creatoris se differre non posse*, ait S. Hier. & S. Chrysost. homil. de Iona. Sicut, inquit, seruus fidelis videns mancipium fugere, insequitur, nec quiescit donec illud apprehendat, reducat, & præsentet domino: sic & mare fugientem Ionam persequitur, nec cessat donec eum capiat, & Deo dedat.

Et dixit ad eos, Tollite me, & mittite in mare.] Vers. 12. Nota hîc primò Ionæ charitatem magnanimam, quâ, ne alij pereant; item pœnitentiã, quâ vt Deo offenso satisfaciat, ipse solus perire cupit. ita S. Hieron. Secundò, Ionam hæc dixisse ex instinctu Dei, quo sciebat Deum velle vt quasi piaculum & lustramentum mitteretur in mare; ideo enim à Deo tẽpestatem hanc esse excitatam. Hoc est enim quòd ait: *Scio enim ego quoniam propter me tempestas hæc*, &c. Alioqui enim nisi Deus eum vt fugitiuum ita sibi dedi poposcisset, nec nautæ potuissent eum mergere, nec ipse nautis potestatem se mergendi & occidendi dare. Porrò volebat Deus Ionam in mari mergi, quia fugiens Deum, ad mare confugerat; mare tibi ô Iona fuit in votis, mare pariter sit tibi tortor: in quo enim quis peccat, in eo & punitur. Alleg. tamen causa potior fuit, scilicet vt repræsentaret Christi passionem & resurrectionem. de qua mox plura.

Audi S. Chrysost. homil. 5. ad pop. *Ionas fugiebat terram, & Dei iram non effugiebat. Fugiebat terram, & in mare tempestatem induxit; nec tantùm nullum ex fuga bonum nactus est, sed etiam eos qui se susceperant in extremum periculum adduxit: vt discas quòd, sicut in peccatis viuenti neque nauigium prodest, sic peccato exutum neque mare perdit, neque bestiæ consumunt: veriùm & animal, & elementum incolume depositum Deo reddiderunt, & per omnia discebat Propheta esse mansuetus & humanus, & neque stultis nautis, neque feris vndis, neque bestijs crudelior esse. Rediit ergo, prædicauit, minatus est, persuasit, saluauit. Propterea ipsum nõ statim de nauigio ad vrbem perduxit. sed nautæ mari tradiderunt, mare ceto, cetus Deo, Deus Niniuitis, & per longum circuitum profugum reduxit.* Vide sequentia: vbi pulchrè docet peccatori non fugiendum esse à Deo, quia effugere est impossibile; sed mutandos esse mores prauos; hi enim vulneri causam dederunt.

Hoc Ionæ exemplum imitatus est S. Gregorius Nazian- S. Nazianz. Ionam imitatus.

Nazianzenus, cùm enim in Concil. Constantinop. orta esset dissensio inter Episcopos Ægyptios & Orientales, illis electionem Gregorij in Patriarcham Constant. impugnantibus, his defendentibus; ipse Synodum ingressus, cohortatus est omnes ad pacem, eiúsque causa quasi alterum Ionam deuouere se mari, & patriarchatui renunciare liberaliter obtulit. quod & ingenuè præstitit. Audi eum in carm. de vita sua:

Ego verò Iona facinus excelsum æmulor:
Me pro salute do lubens nostra ratis,
Licet excitati turbinis causa haud fiem:
Nos sorte captos mergite insano mari,
Nos hospitalis cetus excipiet: sit hoc
Concordiæ vobis initium; latitudinis
Locus hic vocetur, splendidior hinc surget mihi.

Alludit ad similem cessionem puteorum, quam Geraritis fecit Isaac Genes. 26.22. qui proinde tertium puteum pacificum vocauit *latitudo*.

Alleg. S. Hieron. *Apostoli, ait, deferentes in passione Christum quodammodo in fluctus præcipitabant. Iste Ionas dicit, Scio quia propter me tempestas grandis est super vos, quia me videntes venit vobiscum ire in Tharsis, id est, ad contemplationem lætitiæ nauigare, vt vos perducam ad gaudium, vt vbi ego sum & Pater, ibi & vos sitis. Idcirco sæuiunt, idcirco mundus fremit, me cupit deuorare mors, vt vos pariter occidat, & non intelligit quia velut in hamo escam capit, vt mea morte moriatur. Tollite me & mittite in mare, tempestas quæ propter me sæuit contra vos, me moriente sedabitur.*

Vers. 13. *Et remigabant viri, vt reuerterẽtur ad aridam.*] Nota hîc pietatem nautarum; nam, ne Ionam, licet id indicantem & se offerentem, mergant, petunt littus in quod eum exponant; itáque & ipsi, & sibi consulant. Propterea, ait S. Hieron. *nitebantur reuerti ad terram & effugere discrimen, ne sanguinem funderent; magis volentes perire, quàm perdere.* Verùm cùm vident se fluctus obluctantes non posse vincere, sed ab iis vinci, agiq; rem de omnium vita, satius ducunt vnum Ionam perire, quàm omnes. Mittunt ergo eum in mare, sed antequam id faciant, veniam à Deo precantur. Dicunt ergo:

Vers. 14. *Quæsumus Domine, ne pereamus in anima viri istius* *sti*, id est, vt Septuag. propter animam, id est, vitam, Ionæ, quem mergimus & perdimus; sed inuiti, coacti, & ab ipso quem perdimus iussi. Vnde explicando subdunt, *& ne des super nos sanguinem innocentem.*] q. d. Ne imputes nobis quòd istum innocentem coniecerimus in mare: licet enim nobis sit innocens, nostrúmque neminem læserit, tibi tamen est nocens; tu enim per sortes eum sontem declarasti.

Vers. 15. *Et tulerunt Ionam, & miserunt in mare.*] *Non dixit*, inquit S. Hieron. *Arripuerunt, non ait, Inuaserunt; sed Tulerunt, quasi cum obsequio & honore portantes miserunt in mare non repugnantem, sed* A *præbentem manus ipsorum voluntati.* Addit Arias ex Eleazaro quid memorabile: *In Eleazari*, inquit, *antiquissimi diuinorum librorum interpretis tractatu, qui circa autem Christi scripsisse dicitur, quantum hoc periculum à viris illis factum traditur, quo diuinum de ea re consilium diligentius exquireretur. Nam post priuatas deorum inuocationes, post tacturam factam, post eductas sortes, post orationem & deprecationem communiter susceptam, illud postremum sæpiùs tentauerunt, vt sublatum Ionam in mare vsque ad collum demitterent, rursúsque ad sese in nauim reciperent. auenisse verò ait, vt quoties demissus esset, mare conquiesceret; cùm autem receptus, rursum fremere & intumescere sentiretur. quo signo diuinæ voluntatis certiores facti, Ionam tandem in mare coniectum penitus demisere.* Nota. B Nautarum solicitudo in liberando Iona facit idipsum probabile & credibile.

Et stetit mare à feruore suo.] Cessauit à suo æstu, tumore & fluctibus, *quia inuenerat quem quærebat*, inquit S. Hieron. *velut si quis persequatur fugitiuum, & concito pergat gradu, postquam fuerit consecutus, desistit currere, & stat ac tenet quem apprehenderit: ita & mare quod absente Iona irascebatur, in visceribus suis desideratum tenens gaudet & conticet, & ex gaudio tranquillitas redit.* Sic alleg. inquit, Christo in mare passionis proiecto, stetit feruor idololatriæ, omnísque erroris; rediit tranquillitas fidei, orbis pax, secura omnia, & Gen-C tium conuersio ad Deum: sicut ergo Ionæ submersio, nauis est releuatio; ita Christi interitus, mundi est salus.

Nota. Licet cesset ventus, *sed tamen à vento qui fuit, vnda furit*: ita hîc post ventum furebat mare, donec iniiceretur Ionas; quo iniecto, illico quieuit, vt indicaret tempestatem hanc diuinitus excitatam pariter & sedatam, propter vnicum Ionam.

Et timuerunt viri timore magno Dominum.] q. d. Hoc maris æstuantis & illico sedati miraculo Vers. 16. D nautæ Deum illius auctorem cognouerunt, scilicet Deum Ionæ & Hebræorum esse verũ Deum, ad eiúsque fidem, timorem & cultum conuersi sunt. ita Hugo, Lyranus & Arias.

Et immolauerunt hostias, non tantùm spirituales precum & gratiarum actionis, vti censet S. Hieron. sed etiam corporales: mox enim post Ionam in mare missum, appulerunt ad littus, ibique hostias Deo Hebræorum immolarunt. Insuper *vouerunt vota.*] Offerenda in templo Hebræorum Hierosolymæ, iuxta legem & ritus quos à Scribis ibidem erant perquisituri: nec enim à Iona E iam misso in mare eos discere poterant. ita Theophyl. & Hugo. Quare non dubium omnes hosce nautas hoc miraculum, Deúmque eius auctorem deinceps vbiuis locorum prædicasse & celebrasse. Hinc aliquis suspicari posset nautas hos Deum Hebræorum colentes suscepisse iudaismum & factos esse proselytos.

CAPVT

CAPVT SECVNDVM.

SYNOPSIS.

Ionas missus in mare sorbetur à ceto, ibi pulchro carmine Deum inuocat & laudat, cuius proinde iussu tertio die euomitur in aridam.

Vers. 1.] Et præparauit Dominus piscem grandem vt deglutiret Ionam: & erat Ionas in ventre piscis tribus diebus, & tribus noctibus.

Vers. 2.] Et orauit Ionas ad Dominum Deum suum de ventre piscis.

Vers. 3.] Et dixit: Clamaui de tribulatione mea ad Dominum, & exaudiuit me: de ventre inferi clamaui, & exaudisti vocem meam.

Vers. 4.] Et proiecisti me in profundum in corde maris, & flumẽ circumdedit me: omnes gurgites tui, & fluctus tui super me transierunt.

Vers. 5.] Et ego dixi: Abiectus sum à conspectu oculorum tuorum: verumtamen rursus videbo templum sanctum tuum.

Vers. 6.] Circumdederunt me aquæ vsque ad animam: abyssus vallauit me, pelagus operuit caput meum.

Vers. 7.] Ad extrema montium descendi: terræ vectes concluserunt me in æternum: & subleuabis de corruptione vitam meam, Domine Deus meus.

Vers. 8.] Cùm angustiaretur in me anima mea, Domini recordatus sum: vt veniat ad te oratio mea ad templum sanctum tuum.

Vers. 9.] Qui custodiunt vanitates frustrà, misericordiam suam derelinquunt.

Vers. 10.] Ego autem in voce laudis immolabo tibi: quæcumque voui, reddam pro salute Domino.

Vers. 11.] Et dixit Dominus pisci: & euomuit Iouam in aridam.

Vers. 1. *T preparauit Dominus piscem.*] q. d. Fecit Deus vt piscis quasi satelles suæ vindictæ, æquè ac clementiæ præstò adesset iuxta nauim, qui Ionam exciperet & deuoraret vt vindex, & seruaret vt custos. Ionas ergo non diu natans, sed statim ex naui in piscem, eiúsque ventrem, æquè ac Christus ex cruce illico in sepulchrum descendit, inquit S. August. epist. 49. in fine. Hinc Septuag. vertunt, *& præcepit Deus ceto magno, & deuorauit Ionam.* A Hebræi enim præceptum vocant omnem ordinationem, dispositionem, prouidentiam. Pulchrè S. Chrysost. in psal. 96. *Dominus regnauit*, &c. docet feras & bestias Deo & Sanctis seruire. *Sic, ait, Ionæ cetus triduo subiugalis fuit, & quò intus gubernans, non quò ipse volebat ducens. quis pastor ita agnas suas placauit, vt Daniel efferos leones? quis rex tam pernices Indos habet, quàm Elias coruos? quis discipulum absque murmure ita hospitalitatem exercere docuit, vt Ionas cetum in mari? quorum armorum exercitus regem suum ita illæsum seruauit, & alienigenas ab impetu coërcuit, vt Chaldaicus caminus Chaldæos ciues vrbis exussit, & Hebræos seruauit?*

Piscem grandem.] Septuag. quos sequitur S. Matth. c. 13. 40. *cetum*. Nota, ceti nomen commune B est ad balænas, physeteres, orcas, pristas, lamias, thinnos, omnésque pisces prægrandes & cetaceos. Cetus enim, vt ex Aristot. docet Aldrouandus lib. 3. de Piscibus c. 32. propriè vocatur omne genus piscium, quod absque ouificatione viuos excludit fœtus, & verè respirat vero respirationis instrumento, pulmone inquam præditum. imò à Galeno & vulgo quilibet pisces prægrandes cetis accensentur; non quòd ceti sint, sed quòd ad eorum magnitudinem excrescant. Vnde licet carcharias, de quo mox, pulmonem non habeat, atque oua intra se concipiat; sed ita vt ea intra se viuificet, viuósque fœtus excludat, à Galeno tamen, Æliano & Oppiano inter cete recensetur.

Cetus Ionæ non fuit balæna.

Licèt ergo vulgus putet piscem hunc qui glutiuit Ionam fuisse balænam, negant tamen id Rondeletius C lib. 13. de Piscibus c. 52. & Vlysses Aldrouandus lib. 3. de Piscibus cap. 32. & ex iis Pineda lib. 4. de Rebus Salom. cap. 12. à Castro hîc & alij, eo quòd balæna arctiori sit gutture & ventriculo, nec facilè hominem integrum & illæsum glutire, & continere possit. Quod intellige de paruis & communibus balænis. nam maiores sunt instar montium, quæ facilè homines & boues integros glutiunt. Censent ergo ipsi piscem hunc fuisse illum, qui carcharias, & Canis, atque ab Italis & Nicandro aliísque vocatur *lamia*, qui ingens est, voracissimus & anthropophagus, rictúmque oris & guttur habet immane, prout ea depingit & in imagine spectanda exhibet D Aldrouandus lib. 3. de Piscibus cap. 32. pag. 381. Carcharias enim, siue Canis, est galeonum omnium maximus, magnitudine thinnos ipsos vincens, & in tantum aliquando excrescens, ait Rondeletius, vt currui impositus vix à duobus equis vehi possit. Quare euisceratus & in frusta dissectus, duobus aliquando curribus imponendus fuit. Addit Rondeletius, vidisse se mediocrem, qui mille libras ponderabat: Nicenses verò sibi testatos esse refert Gillius, sese istiusmodi piscem ad quatuor millia librarum accedentem cepisse, & in eiusdem ventre solidum hominem reperisse; similéque quid Massilienses sibi nar-

Sed carcharias.

rasse, comprehendisse inquam se Canem, in quo A loricatum hominem inuenissent. Vidit insuper Rondeletius in Santonico littore alium, cuius os & gula tanta erãt vastitate, vt hominem etiam obesum commodè capere potuisset: imò verò si os canis marini ita hians conseruetur, reliquo corpore contecto, canes terrestres illud ingredi, & ventriculum subire vt piscium reliquias deuorent. Hac de causa carcharias à nonnullis vocatur lamia ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ, id est, à gula & gutture, eo quòd magnum & quasi immane guttur habeat, sitque voracissimus. A qua ingluuie similiter lamiæ vocantur maleficæ illæ, quæ pueros & iuuenes ad se sua forma alliciunt, allectósque deuorant; quod, vt aiunt, Menippo Lucio contigisset, nisi grauis & prudentis viri consilium ab amore iuuenem deterruisset, dicendo, ὄφιν θάλπεις καὶ σε ὄφις, id est, *serpentem foues, & te serpens.* quod percommodè de eo dicitur, qui id amat, fouet, amplectitur, quod tandem certum ei exitium est allaturum, vti non rarò amasiis contingit. Hæc Rondeletius & Aldrouandus, qui proinde opinantur piscem qui Ionam deuorauit, fuisse carchariam siue lamiam; qui licèt propriè non sit cetus, cetum tamen dici ea phrasi qua quiuis vastus & immanis piscis vocatur cetus. In eo tamen dissentit Aldrouandus à Rondeletio, quòd Rondeletius censeat lamiam hanc eandem esse cum lamia Aristotelis lib. 5. hist. Animal. c. 5. & Plinij lib. 9. c. 24. Aldrouandus verò id neget, eò quòd lamiam Aristoteles & Plinius ponant planam, & planis piscibus cartilagineis annumerent, qualis non est lamia hæc vasta & immanis, quæ ab Aristotele κύων, id est, canis, nuncupatur, à Theophrasto lib. 4. hist. Plant. c. 8. Columella, & aliis vocatur Carcharias, quòd voracissimus impudénsque sit fur, quódque dentibus plurimùm valeat, eósque acutos & pectinatos habeat. κάρχαρος enim acutum asperúmque significat: vnde καρχαρόδοντα animalia, quibus acuti pectinatímque coniuncti dentes sunt, Aristoteli nuncupantur. Vetè S. August. epist. 49. quæst. 6. agens de ore ceti, qui degluriuit Ionam: *Quis, ait, non coniiciat quanto hiatu patebat os illud, quod velut ianua spelunca illius fuit?* Vide ibidem August. hanc Ionæ historiam defendentem contra Porphyrium, eam vt fabulosam irridentem. Allegoricè S. Ambros. in psalm. 43. Ionas, ait, est Christus, *qui propterea missus est in mare, vt exciperetur & deuoraretur à ceto, quò intra aluum ceti positus eius interiora vacuaret. de quo ceto hoc dictum sit, audi Iob dicentem cap. 3. Qui habet, inquit, magnum cetum captiuum reddere. Quis iste est? vtique cognosce cùm legis, quòd Dominus noster Iesus Christus captiuam duxerit captiuitatem; deuicto enim aduersario & inimico, nos qui captiui eramus, cœpimus libertatem possidere per Christum.*

Symbolicè, S. Hieronymus ad Heliodorum, in E Epitaphio Nepotiani, hæc accommodat morti, quæ fideles absorbet quidem, sed instar Ionæ quasi viuos retinet, ob spem resurrectionis, qua breui rediuiui surgent. *Deuorasti,* inquit, *Ionam, sed in vtero tuo viuus fuit,* iuxta illud Osee 13. 14. *Ero mors tua ò mors.* Denique miraculum hoc deuorationis & eiectionis Ionæ factum est non tam propter Ionam, quàm propter Niniuitas, vt illi per hoc miraculum Ionæ crederent: allegoricè propter Christum & Christianos, de quo plura cap. 3. 3.

Et erat Ionas in ventre piscis.] Multa hic miracula. Primum, quod venter piscis calidissimus Ionam non consumpserit, & in chilum conuerterit. Secundum, quòd Ionas ibidem viuere & respirare, aërémque frigidum attrahere potuerit. Tertium, quòd odor, qui in ventre ceti est olidissimus & intolerabilis, Ionam non exanimarit, quin potiùs ipse eum commodè tulerit. Quartum, quòd in hoc angustissimo & incommodissimo carcere non tantùm animæ, sed & mentis compos fuerit, spiritúque Dei afflatus insigne & pium carmen Deo cecinerit. Dei ergo hoc fuit opus, qui simili modò conclusum in materno ventre fœtum, tot mensibus sine cibo alit potu, sine egestionis, sine frigidæ respirationis vsu continet, ait Theoph. Quam rem licet frequentem meritò admirans Dauid, *In te,* inquit, *protectus sum ex vtero: de ventre matris meæ Deus meus es tu,* psal. 21. vers. 11. Qui ergo tres pueros in fornace Babylonia illæsos, idem Ionam in ventre ceti intactum seruauit. ita S. Hieron. — Quatuor miracula Ionæ in ceto.

B

Ex Iona Gentiles videntur sumpsisse fabulam sui Herculis. Finxerunt enim quòd Hercules à balæna sit deuoratus, & ex ea incolumis redierit, nisi quòd depilatus fuerit ob internam belluæ caliditatem. ita Theophyl. Et Lycophron in tragœdia Herculis, tradit Herculem, cùm rediret ex Colchide cum Argonautis inuento vellere aureo, tempestatem passum, & in mare lapsum à pisce deuoratum fuisse, ac post triduum saluum ex eo in mare proiectum. Arbitror eum hoc ex Iosepho lib. 9. Antiq. 11. sumpsisse, qui scribit Ionam à ceto euomitum in Ponto Euxino. Hoc enim videtur Lycophron ad Herculis personam transtulisse: nam nauigatio Argonautarum fuit in Ponto Euxino. ita Salmeron tom. 8. tract. 17.

C

Allegor. Theophyl, Ionas est Christus, nauis Synagoga Iudæorum, nauarchus Moses, nautæ Prophetæ, mare afflictiones nostris peccatis debitæ, sors voluntas Patris æterni, venter ceti sunt secreta mortis, sepulchri & inferni, in quibus triduo fuit Christus, & post triduum inde resurgens Gentibus pœnitentiam & Euangelium salutis annunciauit per Apostolos; tunc venti, id est, inspirationes & tentationes validissimæ dæmonum, sedati sunt; procellæ voluptatum maris, id est, sæculi huius, prostratæ sunt; pax & tranquillitas corporibus æquè ac animis fidelium reddita, dicente Christo: *Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis.* Hinc & Ionas hebr. idem est quod columba, vel q. d. יהוה יונה *iehoua ione,* id est, Deus laborans. — Allegor. Ionas est Christus.

D

Tribus diebus.] Causas huius ternarij assignaui Osee 6. 3.

Et orauit Ionas ad Dominum.] Angustiæ Ionam ad Deum redire eúmque inuocare compulerunt. Ita Deus suos redigit ad arcta, vt eum inuocent, & innocantibus illico adest & opitulatur. Vulgò dicitur: *Qui nescit orare, eat ad mare.* qui enim in eo nauigant, dum non nisi cælum & pontum vident, ventósque & fluctus qui ad sidera videntur eleuari, & mox in abyssum subsidere, vt videantur iam iam mergendi, & ad ima maris descensuri, illico discunt opem numinis & cælitum omnium implorare. Præclarè Nyssen. in exposit. Orat. Domin. Oratio Ionæ, inquit, cetum domum effecit, vt in ventre ceti commodè quasi in domo degeret & oraret. — Vers. 2.

Miratur Tertul. lib. de Oratione c. 14. *Quomodo, ait, oratio Ionæ de ventre ceti per tanta bestiæ viscera, ab ipsis abyssis, per tantam æquoris molem ad cælum*

cœlum potuit euadere? Hæc nimirum est vis orationis. hæc vis Dei, qui vbique præsens audit supplicum preces.

Vers. 5. *Et dixit.*] Est hoc Ionæ carmen lyricum, inquit Arias, tricolon tetrastrophon, simile illi Horatiano lib. 1. ode 36.

Et thure & fidibus iuuat
Placare, & vituli sanguine debito
Custodes Numidæ Deos.

Nisi quòd quartus versus breuior est in hunc modum:

Angustis nimiùm mihi rebus,
Te Dominum carmine supplice
Imis de barathris voco, &
Audiens vocem.

Clamaui de tribulatione mea.] Ionas cùm proiiceretur in mare, tanto sui periculo excitatus illico cœpit orare, & clamare saltem mente ad Dominum; sed statim deuoratus à ceto, vidénsque se in eius ventre, multò magis clamare perrexit. Vnde S.Hieron. ait, quòd Ionas *ex quo in mare præcipitatus vidit cetum, & tantam corporis molem, & immanes rictus aperto se ore sorbere, Domini recordatus sit, & clamauerit.*

Fabella R. Salomonis. Fabulatur hîc more suo R.Salomon, Ionam primò deuoratum à ceto mare, & quia ibi satis amplè & laxè degebat, non clamasse ad Dominum; Deum ergo iussisse ceto masculo vt Ionam euomeret in cetum feminam, putà in balænam fœtu plenam & grauidam, in qua cùm Ionas arctari se sentiret, cœperit clamare. Probat idipsum, quia vers. 1. piscis hic vocatur masculinè דָּג *dag*: ergo erat cetus mas, vers. verò 3. vbi dicitur, *Et orauit Ionas ad Dominum Deum suum de ventre piscis*, hebr. est femininum דָּגָה *daga*, id est, piscis femina. Verùm errat fabulo: nam vnum & eundem fuisse piscem qui sorbuit Ionam, & in quo Ionas clamauit, & qui eum post orationem euomuit, patet ex vers. vltimo, vbi piscis euomens Ionam in littus vocatur *dag* masculinè, non *daga* femininè. *Dag* ergo piscem tam feminam, quàm marem significat; perinde vt Latinæ voces piscis, auis, ouis, camelus, equus, asinus, bos, vitulus, &c. tam feminam, quàm marem significant: sic vicissim femininum *daga* quoslibet pisces, tam mares, quàm feminas significat, vt patet Isaiæ 50. 2. Numer. 11. 5. Ezech. 29. 4. Genes. 1. 26. Exodi 7. 20. Ezech. 47. 9. Sic Latinæ voces simia, mustela, vulpes, aquila, pica, columba, &c. licèt femininæ sint, tamen tam mares, quàm feminas suæ speciei significant.

Tropol. S.Gregor. in psal. 6. Pœnit. *De profundis clamaui ad te Domine: Clamauit*, inquit, *Ionas ad Deum de ventre ceti, de altitudine maris, de profundo inobedientiæ; & ad aures Dei oratio illius peruenit, qui exemerunt à fluctibus, eripuit à bestia, absoluit à culpa. Clamet & peccator, quem à Deo recedentem cupiditatum tempestas contriuit, quem malignus hostis absorbuit, quem præsentis sæculi fluctus inuoluit, agnoscat se esse in profundo, vt ad Deum sua perueniat oratio.*

Et exaudiuit me.] Nota. Ionas missus in mare oránsque Dominum, illico sensit præsentem eius opem, qua à mari, æquè ac à ceto illæsus seruabatur in eius ventre. Vnde ex instinctu Dei certius de sua salute, gratias agit Deo, carménque hoc magis eucharisticum, quàm euchеticum canit Deo liberatori.

De ventre inferi.] Putà de ventre ceti, quem hyperbolicè vocat *inferum*, ob magnitudinem, profunditatem & obscuritatem.

A *In corde maris.*] In medio siue profundissimo mari; illud enim amant & incolunt ceti, vtpote vastissimi: quod enim est in animali cor, hoc in mari est profunditas, in terra centrum. Vnde Christus Matth. 12. 40. post mortem dicitur fuisse tribus diebus in corde terræ, id est, in limbo Patrum, qui est circa infernum, & circa centrum mundi. ita S.Hieron. *Sicut cor*, inquit, *in medio est animalis, ita infernus in medio terræ esse perhibetur.* Vers. 4

Flumen.] Septuag. *flumina*, non quòd cetus hic per flumen aliquod in mare influens transierit, cuius influentis sonitum in ventre ceti audierit Ionas, vt Arias & aliqui alij volunt, sed *flumina* vocat ipsos fluctus, & aquarum affluentiam; ceto
B enim iam in mare se immergente, iam emergente, copia aquarum instar fluminum resonantium vndique in mare influebat, audiente Ionâ, inquit Theop. Albert. & à Castro. Ipse enim cursus & fluxus aquarum subinde vocatur flumen, vt apud Martialem lib. 1.

Et qui prima bibit deprensi flumina Nili.

Alij per flumen accipiunt mare, vt sit Miosis. Sic Aristot. in Meteor. nubes vocat flumen aëreum, siue oceanum per aëra fluitantem.

Nota. hoc Ionæ carmen valdè affine est verbis & sententiis psalmi 68. Dauidis, & ex eo bona ex parte depromptum videtur. Quod enim ibi dicitur vers. 4. *Laboraui clamans*, Ionas ait, *Clamaui de tribulatione mea.* Ibi vers. 2. dicitur, *Infixus sum in limo profundi, & non est substantia*: Ionas ait,
C *Proiecisti me in profundum in corde maris.* Ibi vers. 3. dicitur: *Veni in altitudinem maris, & tempestas demersit me:* Ionas ait, *Omnes gurgites tui & fluctus tui super me transierunt*, quem versum mutuatus est ex psal. 41. 8. Ibi Dauid dicit vers. 1. *Saluum me fac Deus, quoniam intrauerunt aquæ vsque ad animam meam:* hic Ionas ait, *Circumdederunt me aquæ vsque ad animam, abyssus vallauit me.* Quocirca tam Dauid, quàm Ionas typum gessit Christi patientis, eiúsque angustias, preces, vota & gemitus in se expressit.

Omnes gurgites tui.] Pagnin. *omnes vndæ tuæ*; Septuag. *omnes eleuationes tuæ*; Hebr. מִשְׁבָּרֶיךָ *misbarecha*, id est, *omnes contritiones tuæ*, puta omnes fluctus tui; qui naues & homines in iis nauigan-
D tes conterunt & confringunt. Accipe commodè τὸ *omnes*, scilicet quos tu ô Domine hîc propter me excitasti; alios enim alibi excitatos non sentiebat Ionas.

Ego dixi, Abiectus sum.] q. d. In tam miserabili statu constitutus, videbar mihi initio à te derelictus, depositus & perditus: at nunc per reuelationem quam mihi suggeris, nimirum quòd ex aluo ceti breui in terram saluus euadam, in spem certam erectus, animos resumo, tibi gratias quantas mens mea capere nunc potest, ago, maioresque agam in templo Hierosolymitano, ad quod me iturum eius rei gratia destino & voueo. ita Vers. 5.
E S.Hieron. Remig. Hugo & Clarius. Minùs rectè Arias, & Vatab. per *templum* accipiunt cælum; hoc enim anagogicum est, non literale: nec enim Ionas putabat se moriturum & per mortem iturum in cælum, vtpote qui certus erat se saluum exiturum è ventre ceti. vnde non dubium est, eum in Iudæam rediisse & templum visisse, vt in eo Deo gratias ageret pro tam miraculosa liberatione, votáque à se in ventre ceti nuncupata persolueret.

Circumdederunt me aquæ vsque ad animam.] Vers. 6
Septuag. *circumfusa est mihi aqua vsque ad animam.*

anim. q.d: Aquæ me ita vndique circumdabant, vt viderentur penetraturæ totum corpus meum, & petuasuræ per oculos & nares in caput, per os in stomachum omniaque intestina, per poros in singula membra, ita vt viderentur peruenturæ vsque ad ipsam animam, eamque mersuræ & oppressuræ, ni Deus eas cohibuisset, animamque meam seruasset: cetus enim assiduè hauriebat aquas, eisque implebat stomachum, quæ Ionam in eo degentem vndique circumdabant, & tantùm non submergebant. Vnde Vatab. exponit, *vsque ad animam*; id est, vsque ad separationem animæ, id est, *vsque ad mortem*, vt vertit Chald. q.d. Periclitatus sum extremè de vita, cùm essem in aquis maris; putabam enim me aquis vel mergendum, vel certè suffocandum, vtpote aëre ad respirandum necessario priuatus in ventre ceti calidissimo, & aquis oppleto.

B *Abyssus vallauit me.*] Pagnin. *vorago circumdedit me. Abyssus* enim vocatur aqua carens fundo, id est, vastissima & profundissima, quale est mare. Idem dicit; & aquarum circumdantium vastitatem aliis aliisque verbis exaggerat. Aliter à Castro: Abyssus, inquit, est maris profundum, puta fundus, q.d. Vsque ad maris pauimentum demisit me. Verùm Hebr. תהום *tehom* propriè significat non fundum, sed abyssum iam dictam.

Pelagus operuit caput.] Pro *pelagus* hebr. est סוף *suph*, quod propriè significat finem & terminum; inde iuncum, caricem, arundinem, algam quæ in extremitate maris & fluminum nasci solet; & quia his abundat mare rubrum, quod simul est terminus tum maris, tum Ægypti & Arabiæ, hinc illud hebr. vocatur *mare suph*. Ex triplici hoc significato triplex nascitur versio. Prima, *finis colligatus erat capiti meo*, id est, mors & exitium imminebat capiti meo. Secunda, *alga alligata erat capiti meo.* ita Pagnin. vel *carectum implicitum erat capiti meo.* ita Tigurina. vel *iuncetum erat fascia capiti meo*, ita alij, q.d. Cetus me secum implicabat iuncis & calamis qui in summo, & algis quæ in imo maris nascuntur. Aut, cetus deuorabat algam, quæ descendens in eius stomachum, me caputque meum implicabat. Plinius enim lib. 13. cap. 25. docet in mari non tantùm esse frutices & arbores, sed & prata ac siluas. Tertiò, Rabbini vertunt; *mare rubrum implicauit caput meum.* Vnde censent ipsi Ionam qui in Ioppe deuoratus fuit à ceto, ab eo vectum & eiectum fuisse in mari rubro, ad hoc vt Ionas vicinior esset Niniuæ, ad quam mittebatur à Deo. Audi R. Salomonem: *Ostensum est Prophetæ mare carectosum, & quomodo transiissent Israelitæ per medium eius. Erant enim pisci illi septem oculi qui Ionæ totidem fenestrarum vsum præbuerunt, & per illos contemplabatur & videbat quidquid erat in mari.* Voluit enim Deus Ionam afflictum & penè desperantem hac ratione consolari, & in certam opis Dei spem erigere. Verùm hæc est fabula: fic enim cetus spatio tridui (quo Ionas fuit in eius ventre) debuisset tranare totum mare Mediterraneum à Ioppe vsque ad Gades, inde circuire totam Africam, inde promontorium Bonæ spei, inde Mozambiquem, Quiloam, Melindem, Zocotoram; ac tandem tendere Adenum, vbi incipit sinus Arabicus siue mare rubrum, quod est iter dimidij anni & amplius. Respondet P. Pineda, qui sententiam Rabbinorum sequitur, & multis coniecturis tuetur lib. 4. de Rebus Salom. cap. 12. pisces carcharias, siue tuberones esse ve-

An Ionas eiectus in mari rubro?

A locissimos. Verùm nulla velocitas est tanta, quæ tantum iter triduo conficiat. Dico ergo, mare Phœnicium & Tyrium quod est iuxta Ioppen, vocari mare *suph*, id est, rubrum siue Erythræum, quia Phœnices ipsi dicebantur Erythræi, eo quòd orti & prognati essent ab accolis maris rubri, vti dixi Isaiæ 23. 16. Imò vox *Phœnices* non aliud significat quàm rubros, ait Strabo. Adde, iuxta secundam expositionem, quia *suph* idem est quod alga, iuncus, carectum, metonymicè quoduis mare finitum & limitatum vocari *suph*, quia est algosum, iuncosum, carectosum; & quia est finitum: *suph* enim finem significat. ita Pineda lib. 5. de Rebus Salom. c. 10. & alij. Vnde Chald. vertit, *mare carectosum suspensum erat capiti meo.*

B Porrò pro *operuit* Hebr. est חבוש *chabus*, quod duo significat. Primò, *alligatum est*, & sic propriè competit algæ vel iunco. Secundò, *impositum est*, & sic propriè competit pelago. Vnde Noster rectè sensum expressit, dum vertit, *pelagus operuit caput meum*, q.d. Sub vndis versor, vndæ vndique me tegunt & operiunt, nec tantùm vndæ, sed & ipse pontus quantus quantus est, ipsum pelagus vastum & quasi immensum capiti meo impendet, illudque tegit & operit.

Ad extrema montium descendi.]. Hebr. לקצבי *bekitsbe*, id est, ad fissuras, ad incisuras montium. Vers. 7.

C ita Septuag. & Tigurina; id est, ad extrema, ad fines montium. ita Noster, Pagnin. & Vatabl. fissuræ enim montium sunt fines & extrema montium, quæ in mari promontoria vocantur. q. d. Cetus hic natando vexit & duxit me ad rupes, montes & promontoria, eorumque fissuras & cauernas. Loca enim montosa ambiunt ceti, ibique ferè morantur, quia ibi mare est profundius. ita Theodor. Theophyl. & Vatabl. littus enim Ioppe (vnde Ionas soluerat) ex vtroque latere habet prominentes rupes, saxaque ingentia, quæ cùm de imo mari surgant, in mare excurrunt tamen, ait Hegesippus lib. 3. Excidij Hierosol. cap. 20. Hic ergo Ionas proiectus in mare, descendit

D in abyssum, ex qua erumpunt scopuli iam dicti, qui naufrago omnem enatandi & euadendi viam præcludunt, illique vocantur hîc à Iona *extrema montium*, ac mox *vectes*, siue repagula, tum maris, quod claudunt & quasi obserant; tum hominum, ne enatare, & in terram ac libertatem exire possint. ita Sanchez.

Terra vectes concluserunt me in æternum.] Quæ paulò antè vocauit *extrema montium*, hîc vocat *vectes terræ*; hisce enim rupibus, montibus & cauernis velut vectibus concludebatur Ionas, ne è ceto & mari emergere posset in æternum, nisi scilicet Dei potentia inde per miraculum eum eduxisset. Vnde Septuag. vertunt, *intrauit caput meum in scissuras montium, descendi in terram cuius vectes retinacula sempiterna.* Ecce quò descen-

E dit Ionas: ecce vnde Dei ope ascendit. Hic verum est istud: *abyssus* mei casus, descensus, miseriæ, *abyssum* tuæ, ô Domine, sublimitatis, celsitudinis, potentiæ, misericordiæ & gloriæ *inuocat.* Idem dicat qui tribulationibus premitur & penè obruitur. Quo enim maior est tribulatio, eo vicinior est Deus ad liberandum si inuocetur, iuxta illud Psaltis: *Tibi derelictus est pauper.* Sic Regularium claustra, ait Sanchez, quæ sæcularibus videntur esse carceres mortis, Religiosis perfugium sunt & portus, in quibus ipsi quasi in arca Noë securi, sæculares in æstu ac salo naufragantes aspiciunt.

Et

Et sublevabis.] q.d. Licet ego in abyssum descenderim ibi corrumpendus & moriturus, tu tamen Domine inde me educes & liberabis, faciésque ne moriar, sed saluus exurgam.

Allegoricè hæc omnia verissima sunt in Christo, eique hæc omnia adaptare perfacile est. ita S. Hieron.

VERS. 8. *Cùm angustiaretur in me anima mea.*] Chald. *cùm deliquio laboraret in me anima mea.* Videtur ergo Ionæ angor & angustia tanta fuisse, vt eum ad animæ deliquium deduxerit.

Alleg. Ionas, ait S. Hieron. repræsentat hîc angustias & orationem Christi in horto dum diceret, *Tristis est anima mea vsque ad mortem: Pater si possibile est, transeat à me calix iste.*

Vt veniat ad te oratio mea ad templum sanctum tuum.] In cœlum, q.d. Admisisti orationem meam ad te in cœlum, eam exaudisti, vnde & me liberasti.

VERS. 9. *Qui custodiunt vanitates frustra, misericordiam suam derelinquunt.*] Primò, Arias & aliqui alij pro הבלי *hable*, id est, *vanitates*, legentes חבלי *chable*, id est, *funes*; ac חסד *chesed*, quod Noster vertit, *misericordiam*, vertentes, *pietatem* (vtrumque enim significat) id est, impietatem per antiphrasin; sic transferunt, *qui custodiunt funes vanitatis, pietatem suam sacrilegam derelinquunt.* quod sic exponunt. q.d. Nautæ & Niniuitæ aliique Gentiles colentes vana idola, vbi intellexerint miraculum hoc Dei Hebræorum, quo me è ceto liberauit, relinquent suam impietatem & idololatriam, coléntque Deum verum Ionæ & Hebræorum.

Secundò, Theodor. exponit, q.d. *Nautæ idololatræ misericordiæ suæ obliti, me in mare projecerunt.* Verùm ex dictis cap. 1. liquet nautas fuisse pios & misericordes in Ionam, eumque inuitos & nonnisi iubente Deo & Iona misisse in mare.

Tertiò, meliùs S. Hieron. Rupert. & Vatabl. q.d. Qui custodiunt vanitates, id est, qui colunt idola, *misericordiam*, id est, Deum à quo misericordiam & omne bonum expectare debent, à se auertunt, mortémque & omne malum sibi conciliant. Vnde generaliùs iidem per *vanitates* accipiunt vanas & illicitas cupiditates, quæ nihil habent veræ & solidæ voluptatis aut fructus. q.d. Peccatores qui vanas suas cupedias quasi res pretiosissimas adamant & colunt (hoc enim innuit vox *custodiunt*) hi *suam misericordiam derelinquunt*, id est, in se sunt immisericordes & crudeles, quia mortem & exitium sibi accersunt. Hic sensus sapidus est & appositus: videtur enim generalis esse sententia & gnome. Vnde S. Hieron. *Cerne*, ait, *magnanimitatem Prophetæ in profundo maris, in ventre tantæ bestiæ æterna nocte coopertus, non cogitat de periculo suo, sed de natura rerum generali sententia philosophatur, Misericordiã, inquit, suam derelinquunt. Licet offensa sit misericordia, quam nos possumus ipsum intelligere Deum (misericors enim & miserator Dominus, patiens & multæ misericordiæ) tamen eos qui custodiunt vanitates non relinquit, non detestatur, sed expectat vt redeant. Illi verò sponte misericordiam, & vltro se offerentem, sponte propria derelinquunt.* Huc accedit P. Pineda, qui lib. 8. de Rebus Salom. cap. 1. num. 29. sic explicat, q.d. Ab idolorum mendacium & vanissimorum cultoribus nihil boni expectandum, quippe postulãt beneficia à mortuis,

A & deserunt ipsum bonorum fontem & largitorem Deum.

Quartò, propriè & genuinè, alludit ad nautas suos infideles, eorúmque sortes & idola: eos enim post missionem Ionæ in mare, & tempestatis cessationem agnouisse Deum Hebræorum, ad eumque esse cõuersos ignorabat Ionas, agens in ventre ceti. Vnde de iis quasi in sua idololatria persistentibus, ac similibus ait; *Qui custodiunt vanitates, misericordiam suam derelinquunt.* q.d. Nautæ & vectores idololatræ qui colunt vanas suas sortes & idola, liberati à tempestate & naufragio, ac misericordiam consecuti à Deo vero, illam non agnoscent, nec ei acceptam referent, aut gratias

B agent, sed ingrati in sua infidelitate & impietate persistent: vnde gratiam & misericordiam Dei tum præsentem, tum æternam à se auertent. Ego verò iam ex Dei ope & reuelatione certus de misericordia & liberatione mihi præstanda, eam agnosco, gratias ago Deo meo, ideóque mox vt liberatus fuero, & in patriam rediero, in voce laudis immolabo illi victimas pacificas, votáque quæ concepi illi reddam pleno mentis orisque iubilo; Itáque eandem Dei misericordiam ad noua semper beneficia mihi conferenda tum in hac vita, tum in futura, alliciam & prouocabo; prout nunc in ventre ceti eam inuocans allexi & conciliaui. ita Hebræi (quos sequitur Emmanuel & Mariana) ex quibus aliqui sic vertunt, *qui custodiunt vanitates, non recordantur beneficiorũ tanquam ingrati*; & Chald. qui vertit, *non instar Gen-*

C *tium idololatrarum, qua quæ ex loco conferatur illis beneficium nesciunt: at ego in laudem confessionis offeram oblationem meam coram te.* Hinc rursum aptè ex Hebræo verti potest, *qui custodiunt vanitates frustra, pietatem suam derelinquunt.* q.d. Qui suas sortes, sua idola, suas veneres frustra & in vanum colunt, hi impij & ingrati sunt in Deũ, à quo vitam, spiritum omnéque bonum acceperunt & accipiunt. Hunc sensum postulat antithesis Ionæ, quæ sequitur.

Ego autem in voce laudis, id est, laudando te, VERS. 10. *immolabo tibi.*] q.d. Idololatræ obliuiscuntur Dei, à quo tot bona percipiunt; at ego non obliuiscor, sed eucharisticas preces & victimas illi of-

D feram, atque quasi naufragus, & ex horribili naufragio eiectus, *vuida suspendam vestimenta* (quasi anathemata) *potenti maris Deo.*

Pro salute Domino.] Ita & Septuag. Verùm Pagnin. & Vatab. vertunt, *ipsa salus Domino*, id est, ad Dominum spectat. q.d. Nullus præter Dominum saluare potest, vti ipse solus in vẽtre ceti me seruat & saluat.

Et dixit (mandauit, ordinauit) *Dominus pisci, & euomuit Ionam in aridam.*] Censent nonnulli, VERS. 11. Vbi eiectus Ionas? vt Sulpitius lib. 1. hist. in Iona, & insinuat S. Gre-

E gor. lib. 6. Mor. cap. 12. verbis citat. cap. 1. 3. cetum euomuisse Ionam ad littora Niniuæ. Verùm hoc repugnat chorographiæ, ex qua liquet Niniuen abesse à mari centum leucis, & ampliùs. Secundò, Iosephus lib. 9. Antiq. 11. & ex eo Clarius, tradunt Ionam à ceto euomitum in Ponto Euxino, cui adiacet Constantinopolis. Verùm & hoc incredibile videtur; nam spatio tridui quo Ionas fuit in ventre ceti, non potuit cetus tanta terrarum, mariúmque spatia peragrare. A Ioppe enim vsque ad Pontum Euxinum interiacet tota Asia Minor; debuisset ergo cetus traoare totum mare Mediterraneũ: inde omnes Cycladas; inde totum

totum mare Ægæum, siue Archipelagum; inde Propontidem longam & anfractuosam; inde Bosphorum Thracium, ac sic ingredi Pontum Euxinum. quod iter nec tribus diebus, nec tribus septimanis, nec tribus mensibus confici potest. Longiùs abest à Ioppe mare rubrum, in quod eiectum Ionam Rabbini putant, sed falsò, vt dixi vers. 6.

Dico ergo, Ionam eiectum iuxta Ioppen (vnde soluerat) in littus Phœniciæ & Syriæ, indéque terrestri itinere rediisse in vicinam Iudæam, adiisséque templum in Ierusalem, ibique gratias Deo egisse, & vota sua persoluisse. Hoc enim tantum beneficium & miraculum ante omnia fieri poscebat. Rursus decebat eum ex terra sancta mitti & pergere in Niniuen, non ex Ponto Euxino, ad hoc vt constaret eum esse Prophetam Dei veri, cuius solium æquè ac Prophetæ erant in Ierusalem. Adde, ex Iudæa in Niniuen facilior & planior erat via. sola enim Mesopotamia interiacens transeunda erat, hæc autem plana est: ex Ponto verò Euxino transeundi erant montes ardui Armeniæ & Amanus, estque iter trecentarum leucarum vsque ad Niniuen. ita Mariana & alij.

Alleg. Ionas absorptus à ceto, & tertio die sibi & terræ redditus, expressiùs quàm vllus Propheta, non verbo, sed facto repræsentauit passionem & resurrectionem Christi. Quocirca Christus eandem probat & confirmat ex hoc Ionæ oraculo, Matth. 12. 40. Vnde S. Hieron. *Quod autem, inquit, scribitur, Euomuit, ἐμφατικῶς debemus accipere, quòd ex imis vitalibus mortis victrix vita processerit.*

Tota historia Ionæ applicatur Christo.

Audi S. August. singula adaptantem lib. 4. de Symbolo ad catechum. cap. 6. *Missus Ionas ad ciuitatem Niniuen vt eius finem prædicaret, missus est Christus à Patre vt finem mundi omnibus demonstraret. Fugit Ionas in Tharsis à facie Domini, fuga Ionæ velox transitus Christi, de quo dicit Propheta, Exultauit vt gigas ad currendam viam. Ascendit nauem Propheta fugiens, lignum Christus ascendit per mare huius sæculi transiens. Irruit tempestas magna in mari, perturbatio maris, perfidia Iudæorum. Data est sors vt Porpheta fugitiuus in mare mitteretur; sors data est super Christi vestimenta, vt vnitas omni mundo prædicaretur. Proiectus est è naui in mare Ionas, mors Christi in cordibus Gentium collocata est. Susceptus est à bestia Propheta custodiendus, non comedendus; audi hîc ipsius vocem Christi per sanctum Dauid, Non derelinques animam meam apud inferos, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem. In ventre bestiæ marinæ positus orauit Ionas, sanctus in inferno Christus descendens mortuos suscitauit. Tertio die Propheta littori incolumis est redditus, die tertia Christus de sepulchro surgens super cælos est exaltatus. Ad prædicationem Ionæ Prophetæ per pœnitentiam saluata est ciuitas; per Christi prædicationem sancta Ierusalem redempta est ciuitas.* Eleganter quoque Eusebius Emissenus hom. 1. de pascha pag. 261. vel quisquis est auctor: nam homilias istas non esse Eusebij Emisseni Syri, satis liquet ex stylo, qui non Syram, sed Latinam redolet phrasin, imò elegantiam. Baronius in annotat. ad Martyrol. Rom. die 16. Nouemb. opinatur esse Eucherij Lugdunensis, Bellarm. de Script. Eccles. tribuit Fausto Regiensi, alij Cæsario, alij Maximo Taurinensi; Galesinius in Martyrol. notat. 24. April. ascribit Eusebio Gallo. Certè ex ipsis homiliis liquet Auctorem fuisse Gallum ex monasterio Lirinensi, qui postea videtur creatus Episcopus. Hic ergo Auctor sic ait: *Ionas vt aiis Domini prædicaturus, ad magnam Niniuitarum destinatur vrbem, dicturus: Post quadraginta dies & Niniue subuertetur. Et Christus ad mundi mittitur ciuitatem; vt diem salutis & præfinitum iudicij tempus adnunciet. Ionas nauem expetit, Christus Ecclesiam. Ionas fluctibus agitatur, & Christus mundi turbinibus exercetur. Nisi Ionas perditioni detur, naufragæ nauis periculum non sedatur: sic & non liberatur Ecclesia, nisi Christi morte saluetur. Nautæ dimissuri Ionam, tamen verentur & dicunt: Domine, ne des super nos sanguinem innocentem: nónne nobis videtur nautarum imprecatio, Pilati esse confessio, qui tradit Christum, & tamen lauat manus suas, & dicit: Mundus ego sum à sanguine iusti huius? Quàm congruè per personam Gentilem fides Gentium prædicatur? Dicit itaque Ionas in oratione sua: Tolle igitur Domine animam meam, quia melior est mihi mors quàm vita. Dicat hoc veliùs Dominus noster Iesus Christus, Quia melior est mihi mors, quàm vita: id est, viuens vnam Iudæorum gentem vtpote incredulam, saluare non potui: moriar vt vniuersus mũdus vna morte saluetur.* Cætera deinde accommodans ita prosequitur: *Ionam cetus piscis excepit immersum, sed non contigit deuoratum; & quem malitia hominum perdidit, bestia esuriens custodiuit, plenus visceribus famem patitur, & in prædam quam absorbuit nil sibi licere miratur. Quis est iste, qui intra auidos ventres assumi potest, consumi non potest? Cibus est, corruptio non est: traditur perditionis profundo, & seruatur ipsius mortis obsequio. Quis est iste qui vastissimos sinus periculorum tutus ingreditur, & sub altitudine conclusus immensa atque mortifera, vitali aëre pascitur, & demissus in alienam rerum naturam, in vita exilio cum vita peregrinatur, in absolutione & conseruatione gentis vnius, & in Deum reconciliatione reparandi sæculi gloriam naufragus præfert, & mortis suæ superstes, annunciat venturam mundi salutem? Puto quòd hic est Dominus noster Iesus Christus, quem sæua mors inexplebilis belua in escam suam rapuit, & prædam suam captiua contremuit, contremuit inquam, nam etsi nouerat crucifixum, tamen quem non meminerat reum, non poterat tenere damnatũ: quia culpam non facit pœna, sed causa. Quasi solitum cibum perditum in mundi origine hominem deuorauit: sed magnam esse cibi ipsius dignitatem præsecata cognouit. Atque ideo diuinus sermo commemorat: Et præcepit Dominus pisci, & euomuit Ionam in aridam. Præcepit ergo bestiæ, præcepit morti semper esurienti, præcepit abyssis & inferno, vt mundo restituant Saluatorem. Euomuit autem hoc debemus accipere, quòd ex imis visceribus mortis victrix vita remeauerit, atque eam ex imis præcordiis inferni perditio exulcerata reddiderit.* Vide & Petrum Chrysologum Archiepisc. Rauennatem ser. 37. qui totus est de Iona & Christo.

Tropol. S. Chrysost. hom. 25. de amore proximi tom. 4. ex facto Ionæ docet, Prophetam, id est, prædicatorem & virum Apostolicum, non debere quærere suum honorem, suam quietē, sua commoda, sed Dei gloriam, & salutem animarum, cum suo incōmodo & periculo. Deus enim illi aderit, eúmque à periculo non tantùm saluũ, sed & gloriosum quasi multorum saluatorem, educet. Ionas enim fugiens periculum prædicationis

Tropol. qui curant animas periculis à Deo eximuntur.

tionis & salutis animarum, incidit in propriæ vitæ periculum, vtpote iactatus in mare. Idem verò in naui commune periculum in se suscipiens, & se & nauim saluauit. Fugit ergo vt homo, periculo verò se obtulit vt Propheta, ait Chrysostomus, idque cogitent & faciant quicumque à Deo & superiore mittuntur ad prædicandum hæreticis, Indis, Barbaris; ad audiendum confessiones, præsertim feminarum. Qua de re exstat illustre exemplum apud Palladium in Lausiaca cap. 55. de Abbate Elia, qui cùm trecentis monialibus præesset, ideòque sentiret stimulum carnis, præfectura earum se abdicauit, sed à tribus angelis eum in visione castrantibus iussus eam resumere, deinceps per quadraginta annos earum curam gessit cum tãta quiete & castitate, vt nunquam libidinis tentationem senserit. Nostræ Societatis fundator S. Ignatius dicebat: *Si Deus mihi optionem daret vel illico moriendi & eundi ad cœlum, vel adhuc viuendi, & eius gloriam promouendi, sed cum mea salutis incertitudine & periculo, eligerem adhuc viuere & Dei gloriam promouere: quia non dubito quin Deus omne hoc periculũ, quod eius amore despicio, in se suscepturus, illudque mihi longè magis assecuraret.* S. Xauerius in Mauricas insulas proficiscens, cùm amici hoc iter dissuaderent, proponerèntque pericula æstus, famis, barbarorum incolarum, qui ferro & veneno sæuiebant, etiam in suos, respondit longè maius periculum sibi creari, si Deo ad eas vocanti nõ obediret. Profectus ergo, in vna vrbe Tolo 25. hominum millia Christo adiunxit, tantáque animi lætitia perfruitus est, vt inde scribens dicat: *Hæc omnia pericula & labores vnius Dei causa sponte suscepti, thesauri sunt diuinis maximisque gaudijs refertissimi, vt hæ insulæ in primis appositæ ad oculorum aciem ex incundissima lacrymarum vbertate perdendam esse videantur. Equidem nunquam me tot, tantis, ac tam continuis animi voluptatibus circumfluere memini, prorsus vt omnem laborum & ærumnarum sensum obruant.* Nimirum sentiebat illud psal. 93. 22. *Secundùm multitudinem dolorum meorum in corde meo, consolationes tuæ lætificauerunt animam meam.* Et illud psal. 22. 4. *Nam & si ambulauero in mediò vmbra mortis, non timebo mala: quoniam tu mecum es.* Ita refert in eius vita Tursellinus lib. 3. cap. 2. & 3. Ratio est prima, quia, cùm Deus aliquem vocat ad officium, vel statum, cuius institutum est vacare saluti proximorum, simul dat gratiam & media ad hunc finem non tantùm necessaria, sed & commoda ac opportuna. Hoc enim poscit eius prouidentiæ suauis & exacta dispositio. Ita sponsam, id est, Ecclesiæ viros primarios, vocat Cant. 2. *Surge, propera amica mea,* Quòt *haud dubiè ad lucra animarum,* ait S. Bern. serm. 57. & 58. in Cant. Iis enim sponsus dicit id, quod Absalon suis seruis ait, *Nolite timere: ego enim sum qui præcipio vobis,* 2. Reg. 13. 28. Hoc sciebat S. Paulus, qui proinde intrepidus inferebat se periculis, dicens: *Sufficientia nostra ex Deo est, qui & idoneos nos fecit ministros noui testamenti,* 2. Corinth. 3. 5. Potens est enim Deus nos omni periculo eripere, vti eripuit Dauidem, psal. 5. 13. *Domine vt scuto bonæ voluntatis tuæ coronasti nos;* & S. Paulum, 2. Corinth. 1. 4. & Danielem de lacu leonum; & tres pueros de fornace Babylonis; & Ionam de ventre ceti.

Secunda: quia maius à Deo iudice nobis instat periculũ, si eius vocationem fugiamus vti fecit Ionas; si eius talentis nobis concreditis ad

A eius voluntatem & gloriam non vtamur. Nota est parabola serui defodientis talentum, qui damnatus à domino audiuit: *De ore tuo te iudico serue nequam,* &c. *quare non dedisti pecuniam meam ad mensam, vt ego veniens cum vsuris vtique exegissem illam?* Lucæ 19. 22. de quo vide S. August. lib. de Fide & oper. cap. 17. Huc facit illud S. Ambrosij lib. 1. Offic. cap. 3. *Videamus ne reddamus rationem pro otioso silentio. Est enim & negotiosum silentium,* vti fuit in Susanna silenter Deum inuocante, Daniel. 13. 35. *Et est silentium otiosum,* vti est eorum qui tenentur loqui, docere, corripere, exhortari alios. Sicut ergo libertas liberrate perit, quies quiete, otium otio; ita ex aduerso periculum non-nisi periculo propulsatur, ac pax inter hostes nõ-

B nisi bello paratur, & otium negotio.

Euomuit.] Hæc vox significat Ionam ita grauasse, arctasse, impedisse respirationem, & afflixisse ventrem ceti, vt coëgerit eum euomere, sicut stomachus cibum noxium à quo lancinatur & affligitur, cum violentia reiiciens euomit. Ita Christus descendens in mortem & infernum ita ea afflixit, vt non tantùm coëgerit ea se reuomere, sed etiam vt ea occiderit; perinde ac ichneumon per os intrans in ventrem crocodili, eum erodit & occidit, teste Plinio lib. 8. cap. 25. Hoc est quod ait Osee 13. 14. *Ero mors tua, ô mors, morsus tuus ero inferne.*

Ex hoc loco censent nonnulli, Ionam fuisse vnum è Sanctis qui resurrexerunt cum Christo,

C ac cum eo tam in corpore, quàm in anima gloriosi ascenderũt in cœlum, Matth. 27. 52. Si enim Adam, Noë, Abraham, Isaac, Iacob, Moses, Dauid, Iob resurrexerunt: ergo & Ionas. Nam ipse præ cæteris solus resurrectionem Christi tertio die futuram prophetauit, & reipsa repræsentauit, dum tertio die è ventre ceti, quasi è sepulchro rediuiuus surrexit. Ipse ergo aptissimus erat testis resurrectionis Christi, poterátque dicere Iudæis: Ego sum Ionas, qui olim resurrectionem Christi prædixi, ac proinde missus à Deo, vt idipsum iam peractum esse tester. Testor itaque hunc esse Christum à me prænunciatum, eúmque verè tertio die à morte suscitatum esse, sicut ego tertio die è ventre ceti suscitatus sum, vt hác eius

D suscitationem præfigurarem. ita Pineda in Iob cap. 19. 6. Vbi ex illis verbis Iob: *Et rursum circumdabor pelle mea, & in carne mea videbo Deum saluatorẽ meum,* probabiliter colligit, Iob resurrexisse cum Christo. Hic enim est Iesus, id est, saluator, quem se visurum prædicit, ob meritum tot tantarúmque afflictionum, quibus Christum patiẽtem repræsentauit.

Anagog. ex Iona è ceto rediuiuo probat resurrectionem corporum S. Irenæus lib. 5. contra hæres. c. 5. & lib. 3. cap. 22. vbi simul ex eodem ostendit magnificentiam Dei perfici in infirmitate & obedientia hominis. *Sicut enim,* inquit, *patienter* Ionas index resurrectionis.

E *sustinuit absorberi Ionam à ceto, non vt absorberetur & in totum periret, sed vt euomitus magis subijceretur Deo, & plus glorificaret Deum, qui insperabilem salutem ei donasset; & firmam pœnitentiam faceret ninnicis, vt conuerterentur ad Dominum, qui eos liberaret à morte, conterritos ab eo signo quod factum erat circa Ionam, quemadmodum Script. de his dicit: Et reuersi sunt vnusquisq; à via sua mala,* &c. *Sic ab initio patiens Deus hominem absorberi à magno ceto, qui fuit auctor præuaricationis, non vt absorptus in totum periret, sed præstruens & preparans adinuentionem salutis, quæ facta est à verbo per*

 signum

signum Ionæ his, qui eandem cum Iona de Deo sententiam habuerunt, & confessi fuerunt & dixerunt: Seruus Domini ego sum, & Dominum Deum cæli ego colo; vt inseparabilem homo à Deo percipiens salutem, resurgat à mortuis & clarificet Deum, &c. Et inferiùs: *Hæc ergo fuit magnanimitas Dei, vt per omnia pertransiens homo, & morum agnitionem percipiens, deinde veniens ad resurrectionem, & experimento discens vnde liberatus est, semper gratus existat Domino. Cognoscat autem semetipsum, quoniam mortalis & infirmus est, intelligat autem & Dominum, quoniam in tantum immortalis & potens est, vt & mortali immortalitatem, & temporali æternitatem donet.* Sic & Tertul. lib. de Resurrect. carnis cap. 58. eandem probat exemplo Ionæ; qui vixit in aluo ceti, *in quo*, inquit, *naufragia digerebantur*; & trium puerorum, qui in fornace Babylonia ab igne manserunt illæsi; atque Eliæ & Enoch, *Qui, ait, needum resurrectione dispuncti, quia nec morte functi; & hoc ipso iam æternitatis candidati, ab omni vitio, & ab omni damno, & ab* A *omni iniuria & contumelia immunitatem carnis ediscunt, eundem fides testimonium signant, nisi qua credi oportet hac futura integritatis esse documenta?* Quocirca Ionæ in ceto sepulto, indéque resurgenti similis fuit S. Maternus, S. Petri discipulus, qui ab eo missus cum S. Euchario & Valerio Treuirim ad euangelizandum, in ipso itinere Helli apud Selestadium febri valida correptus defunctus est. Socij ad S. Petrum regressi ab eo baculum acceperunt, quem S. Materno quadragesimo die à morte applicantes, eum resuscitarunt; ac postea ipse totidem annis superuixit, fuitque Apostolus & Episcopus Treuirensium & Coloniensium, quot diebus iacuerat in sepulchro, purà quadraginta. ita habet eius vita, & Chronica Leodiensium, & Otho Frising. lib. 3. B Chron. cap. 15. qui tamen pro diebus 40. ponit 34. Sicut ergo Ionas è ceto eiectus 40. diebus Niniuitis, ita S. Maternus resurgens 40. annis prædicauit Treuirensibus, aliísque Germanis & Gallis pœnitentiam.

Vel & Elias & Enoch.

Et S. Maternus.

CAPVT TERTIVM.

SYNOPSIS.

Ionas prædicat, Adhuc quadraginta dies, & Niniue subuertetur: *Niniuitæ cum suo rege agunt pœnitentiam in ieiunio, cilicio, & cinere. Hinc Deus eis parcit.*

Vers. 1.] Et factum est verbum Domini ad Ionam secundò dicens:

Vers. 2.] Surge, & vade in Niniuen ciuitatem magnam: & prædica in ea prædicationem, quam ego loquor ad te.

Vers. 3.] Et surrexit Ionas, & abiit in Niniuen iuxta verbum Domini: & Niniue erat ciuitas magna itinere trium dierum.

Vers. 4.] Et cœpit Ionas introire in ciuitatem itinere diei vnius: & clamauit, & dixit: Adhuc quadraginta dies, & Niniue subuertetur.

Vers. 1. *T factum est verbum Domini ad Ionam secundò.*] Videtur Ionas è ceto liberatus statim adiisse Ierusalem & templum, vt vota sua Deo solueret: simul sperabat Deum hac sua pœna & pœnitentia contentum fore, nec ampliùs vrsurum vt pergeret in Niniuen: cùm ecce secundò Deus eum mittit, aitque:

Vers. 2. *Surge, & vade in Niniuen, & prædica prædicationem* (minas excidij) *quam ego loquor.*] Septuag. *locutus sum* cap. 1. 2.

Allegor. sicut Ionas è ceto quasi resurgens prædicauit Niniuitis, ita Christus post resurrectionem suam per Apostolos prædicauit Gentibus. ita S. August. cuius verba recitaui cap. 2. vers. 11.

Vers. 3. *Et Niniue erat ciuitas magna.*] Hebr. & Septuag. *magna Deo*; Chald. *magna coram Domino*, id est, reuera magna, & *magna valde*, vt vertit Pagn. magnum enim est, non quod hominibus qui par- C uam mirantur, sed quod Deo Opt. Max. magnum videtur; ideóque Deus tanti Niniuen eiúsque salutem fecit, vt ea de causa eò miserit Ionam, & pœnitenti pepercerit, vti ipse ait c. 4. 11. ita Theodor. Errat Suidas verbo *Semiramis*, vbi ait Niniuen eandem esse vrbem cum Babylone: Niniue enim fuit regia Assyriorum, adiacens Tygri; Babylon Chaldæorum, adiacens Euphrati. S. Hieron. vertit, *Niniue erat ciuitas magna Dei*, id est, maxima, quæ enim Dei sunt, maxima sunt. Sic vocantur cedri & montes Dei, id est, maximi & altissimi. Aliter à Castro, *Dei*, inquit, id est, diuina, hoc est omnibus numeris absoluta, sicut Deo nihil deest, isque absolutus & perfectus quaquauersum D est.

Itinere trium dierum.] Ita & Syrus, & Arabicus vterque. Primò, S. Hieron. Haymo & Remigius id accipiunt de circuitu Niniues. Erat enim, inquit S. Hieron. *tanti ambitus vt vix trium dierum posset itinere circumiri.* Secundò, q.d. Itinere tridui opus erat ad hoc, vt quis omnes eius vicos & plateas perambularet. Vnde ex Hebr. verti potest, *Niniue erat trium dierum perambulationis.* ita Theoph. Lyra. Vatab. & alij. Verùm hoc exilius videtur, quàm vt ob id Niniue vocetur ciuitas magna Dei, cùm etiamnum multæ sint vrbes non adeò magnæ quæ tot habent flexus & reflexus; E tot plateas, vicos, fora, templa, circos, montes, &c. vt si quis omnia hæc lustrare velit, facilè triduum impendat.

Hinc Tertiò, Sanchez & alij censent Niniuen, purà vrbem cum suburbiis, quæ vtrimque longissima esse solent in magnis vrbibus, fuisse tantam, vt ad eam ab vno extremo ad aliud directa via peruadendam, opus fuerit itinere tridui. Hoc enim planè significant hæc verba: *Niniue erat ciuitas magna itinere trium dierum*, scilicet eundo ab vno extremo per medium ad aliud extremum. Vnde

Niniue quanta?

Vnde & *cœpit Ionas introire in ciuitatem itinere dies vnius.* Nota τὸ *cœpit introire*, scilicet in directum, non per flexus & reflexus viarum, multò minùs per circuitum murorum; non enim in muris, sed in plateis vrbis prædicabat Ionas. Fuit enim Niniue maior Babylone, cæterisque vrbibus omnibus quæ ante, vel post eam conditæ sunt, ait Ptolem. & Strabo, ideoque vocatur *ciuitas magna Dei.* Hinc & Diodorus Sicul. lib. 3. cap. 1. ait eam cùm à Nino primùm condita est, habuisse in circuitu stadia 480. id est, milliaria sexaginta, quæ conficiunt leucas Gallicas viginti: muros altos fuisse centum pedibus, & adeò latos, vt tres currus simul per eos incedere possent. Si tempore primæ conditionis suæ habuit in ambitu leucas viginti, quot habuit post centum, ducentos, trecentos annos, quibus semper accreuit Monarchis orbis in ea residentibus? Demus habuisse viginti circiter leucas in directo transitu, habuerit iter tridui: pedestre enim iter diurnum est septem leucarum. Adde, nonnullas fuisse vrbes, quæ longæ erant iter tridui: ergo magis id tribuendum Niniuæ, quæ fuit maxima. Antecedens patet Primò in Roma, *cuius muros Aurelianus*, inquit Vopiscus in eius vita, *sic ampliauit, vt quinquaginta propè millia murorum eius ambitus tenerent.* Si circumferentia murorum Romæ erat quinquaginta milliarium (milliare faciunt mille passus) ergo diameter, quæ est quasi tertia pars circumferentiæ, erat septemdecim circiter milliarium: ergo longitudo (hæc enim est diameter) Romæ, à porta in portam per medium vrbis, erat septemdecim milliarium, id est, sex ferè leucarum, quod est ferè iter vnius diei. Iam adde suburbia, quæ vtrimque tanta, imò maiora erant, habebis Romam cum suburbiis iter tridui & amplius complexam esse. Certè Plinius de Roma ait, *expatiantia tecta multas vrbes addidisse, Tybur*, (quod Roma distat penè octodecim milliaribus, id est, sex leucis) *Ocriculum, Ariciam.* Rursum *Nero*, ait Sueton. *Ostia tenus mœnia promouere, atque inde fossa mare veteri vrbi inducere* destinarat, etsi non perfecit. Ostia à Roma distat quindecim milliaribus. Insuper Dionys. de suo æuo scribit, *omnia loca circa vrbem habitata sine mœnibus esse, in quæ si quis intuens magnitudinem Romæ exquirere velit, frustra eum laboraturum, & hæsurum vbi desinat vrbs, vbi incipiat. Adeò suburbana*, inquit, *ipsi vrbi adhærent & annexa sunt, & speciem immensæ longitudinis exhibent spectanti.* Sume vel suburbia via Flaminia Ocriculum vsque, iter est integræ diei; sume ex aduersa parte via Appia versus Neapolim, tantumdem, imò amplius, (illa enim via ob Campaniæ delicias erat habitatissima, vt patet ex via Appia silice ingenti strata Neapolim vsque) facilè in Roma & suburbiis inuenies iter tridui. Quocirca à suburbiis tam latè patentibus, denominatæ videntur Suburbicariæ regiones: ita enim vocabantur omnes quæ vicinæ Romæ, intra centesimum ab ea milliare continebantur, vti eruditè docet noster Sirmondus lib. de hac re parte 1. cap. 5. Hinc Lucanus asserit Romam

Populus vrbisque frequentem
Gentibus, & generis, coeat si turba, capacem
Humani.

Et alius:

Vna domus vrbs est, vrbs oppida plurima claudit.

Lampridius scribit Heliogabalum seruis imperasse, vt omnes araneas colligerent in vrbe, atque

Romæ magnitudo.

A eos collegisse ad decem millia pondo. additque Heliogabalum subiecisse, *vel hinc intelligendum, quàm magna Roma esset.* Rursum Lipsius lib. 3. de Magnit. Roma. cap. 3. clarè probat Romæ fuisse facilè quatuor milliones hominum, vt paulatim Italia deserta esset, cùm, vt queritur Varro, mallent *manus mouere in theatro, quàm in aratro.* Idem Lipsius lib. 2. cap. 7. ex lapide Ancyrano docet sub Augusto censa esse *ciuium Romanorum capita quadragies centum millia*, id est, quatuor milliones, & insuper *sexaginta millia.* Sub Claudio verò Tacitus, & alij accensent *sexagies nouies centena, & sexaginta quatuor millia*; id est, penè septem milliones. Cogita quanta fuerit vrbs, quæ tot capiebat incolas, cùm Mediolanum, Neapolis, B Venetiæ, aliæque amplæ vrbes vix contineant tertiam millionis partem, puta trecenta millia ciuium.

Secundò, vrbs Tartariæ quæ *Quinzai* dicitur, complectitur iter trium dierum, & multò amplius. Nam id asserit M. Paulus Venetus oculatus testis lib. 2. de Rebus Orient. c. 64. & ex eo Ortelius in Theatro orbis in Tartaria: *Scribit*, inquit, *M. Paulus, quem circa annum Domini 1260. ibidem habitasse constat, Quinzai centena milliaria in gyro comprehendere. Idem Odericus asserit. Pontes lapideos habet duodecim millia, eosque tam altos, vt naues magna erecto malo subter eos transeant. Magnus Cham ibi stationum præsidium triginta* C *millium habet, vrbs admodùm magnifica est, & amœna: inde nomen quoque adepta est, cùm Quinzai cæli ciuitas interpretetur.* Idem, & ex eo Lipsius loco citato scribit, Quinzai famosum continere sexcenta millia familiarum. Idem M. Paulus cap. sequenti, ait tributum quod ex regno Quinzai annuatim magno Cham penditur, ascendere, sale tamen excepto, ad quindecim millia millium aureorum, atque sexcenta millia. quæ summa immanis est & inaudita.

Quinzai.

Minor est Chambalu, id est, regia, vel sedes Cham, id est, principis (sic enim Tartari suum principem & Imperatorem vocant) quæ, vt scribit M. Paulus lib. 2. de Rebus Orient. cap. 10. viginti quatuor milliaria Italica in ambitu habet. D Alij dant ei viginti octo: alij triginta duo. Noster Nicol. Trigautius lib. 4. de Rebus Sinar. cap. 3. & lib. 5. c. 12. validis coniecturis contendit Chambalu esse Pechinum, quæ est regia regis Sinarum, & Cataium esse regnum Sinarum.

Chambalu.

Tertiò, Babylon, inquit Diodorus lib. 2. Biblioth. c. 4. in circuitu habebat stadia 360. id est, milliaria Italica 45. leucas Gallicas quindecim. Altera Babylon in Ægypto, siue Memphis, quæ nunc Cayrus dicitur, Lutetiam Parisiorum quinquies magnitudine superat, inquit Ortelius, & per Nili ripas latissimè diffunditur, adeò vt Se- E lymus Turcarum Imperator eam à suis licèt expugnatam anno Domini 1516. ingredi non sit ausus. De eadem scribit Aristot. in Polit. lib. 3. c. 2. quòd, cùm expugnata esset, hostésque primam vrbis partem obtinerent, illi qui ex alia parte vrbis habitabant, tertio die nescierint vrbem esse captam.

Babylonis.

Thebæ in Ægypto, testibus Homero, Plinio, Strabone, Pomponio & aliis, centum portas, vel vt alij volunt, centum aulas habuerunt: totidem olim principum domos, solitæque singulæ, cùm opus erat, decem armatorum millia effundere. Celebratur & Moscua à magnitudine & multitudine domorum. Sigismundus Liber scribit ea-

Thebarum.

rum numerum fuisse 41500. Celebrantur & Parisij, vbi suburbiorum hodiernæ ruinæ octo leucarum ambitum superant. In America magnitudine excellunt vrbes Temixtitan & Panama.

Quòd si cui iter tridui in vnius vrbis Niniue diametro longitudinis nimiū videtur, is adiungat aliam diametrum latitudinis, quæ priorem secat, & cum ea facit quasi crucem. Magnitudo enim vrbis Romæ v. g. ex duabus lineis diametralibus sese intersecantibus petenda videtur; vna esset quæ duceretur à Vaticano, & terminaretur in porta Pia, qua itur ad S. Agnetem; altera duceretur à porta *del popolo*, & terminaretur in porta Capena, qua itur ad S. Sebastianum. Id congruentiùs de Niniue dicatur, eò quòd ipsa non rotunda fuerit, sed quadrangula, ac proinde ex duabus diametris sese ad angulos rectos intersecantibus, quarum extremæ terminantur in quatuor quadrati angulis, eius magnitudo, id est, longitudo & latitudo, dimetienda videatur. Sanè Aristot. 3. Polit. c. 2. indicat aliquas vrbes adeò esse magnas, vt non tam vrbes, quàm regiones muris circumdatæ dici debeant.

Mysticè. Mysticè, Niniue continens iter trium dierum, repræsentat tres mundi partes, Asiam, Africam, Europam, quas noster Ionas, id est, Christus, per se & per Apostolos obeundo, ad pœnitentiam & salutem conuertit.

Vanitas vrbium & mundi. Tropol. Vide quanta sit mutabilitas & vanitas rerum humanarum. Ecce Niniue olim maxima, ditissima & superbissima vrbs, iam adeò sepulta iacet, vt quæratur quo loco extiterit. Quare Niniuen veterem vix inuenies, nec nisi rura & rudera, *& campos vbi Troia fuit.* R. P. Ioannes Antonius Marietti, qui ante quinquennium missu Summi Pontificis Syriam & Mesopotamiam obiuit, Romæ mihi narrauit se fuisse in ciuitate adiacente Tigri, nomine *Mussal*, quam indigenæ dicebant esse Niniuen, indéque nō procul ostendebant sepulchrum Ionæ (quod magna Christianorum vndique confluentium concursu & deuotione visitari asserebant) adeò longum & latum, vt ex eo colligere liceat Ionam penè fuisse gigantem. Insuper ingentes ibi cerni murorum reliquias, veteris amplitudinis indices. Porrò vrbem à Christianis, Turcis atque Arabibus incoli, Armenos tamen ita ob rebellionem Turca attenuauit, vt vrbs iā & mœnibus careat, & ex quinque domibus vix duæ vel tres inhabitentur. Fieri potest vt veteri Niniue diruta, iuxta eam noua sit condita, dictáque Mussal; vti Hierosolymæ, Tyro, Tusculo, quin & Romæ ex parte contigit. quanquam ignoremus an verus & certa sit illa indigenarum Mussal traditio. Sanè sepulchrum Ionæ non in Niniue, vt ipsi asserunt, sed in Palæstina extare docent Epiphan. Doroth. & Isidor. in vita Ionæ, vti dixi in proœmio; nisi dicas Niniuitas hoc sepulchrum Ionæ, licet alibi defuncto & sepulto, erexisse quasi mausolæum, ad perpetuam tanti viri memoriam. Sed esto Mussal sit eadem vrbs cum Niniue veteri, nihil illa habet veteris eius magnitudinis & magnificentiæ. Idem est de Babylone, de Tani, de Ecbatanis, aliisque potentissimis olim vrbibus. Sic transit gloria mundi, sic transeunt vrbes, sic transeunt reges, sic transeunt homines. Platina in Felice II. Pontif. refert Constantium filium Constantini magni Imper. dum post susceptum imperium cum triumpho Romam aureo carpento ingrederetur, ciues obuiam factos veneratum esse, ac dictitasse illud Cyneæ

A Pyrrhi legati verum esse, *tot se videre reges in vrbe Roma quot ciues.* visis deinde palatiis, Pantheo, templis, columnis, aquæ ductibus, arcubus triumphalibus, &c. obstupuisse, ac tandem dixisse, *naturam vires omnes in vrbem effudisse.* Mox Hormisdam architectum suum interrogasse, quid de Roma sentiret, qui id tantùm sibi placere respondit, *quòd didicisset Romæ æquè mori homines ac alibi*, vt Philosophum decebat locutus. Verè Seneca: *Æquales omnes cinis, impares nascimur, pares morimur.* Quocirca sapienter monet S. Chrysost. hom. 32. in epist. ad Hebr. in morali, vt ædes ædificemus non in terris mox casuras, sed in cælis in æternum duraturas. *Nemo*, inquit, *in ciuitate quæ casura est sana mentis ædificat. Non ædificemus in* B *hoc mundo, post paululum enim casurus est, & cuncta perditum ibunt. Et quid dico quòd mundus casurus est? nos ipsi ante ruinam eius peribimus, & tormenta sæua patiemur*, &c.

Cœpit Ionas introire ciuitatem itinere diei vnius.] Vers. 4. *Ionas*, inquit S. Hieron. *præcepti & superioris naufragij memor, viam trium dierum, vnius diei festinatione compleuit.* Quod dictum S. Hieron. dupliciter accipi potest. Primò, q. d. Ionas distans à Niniue itinere trium dierum, vt Deo celerrimè obediret, totum hoc iter vno die peregit, eodémque die quo ex loco vbi eum cetus euomuit discessit, peruenit appulitque Niniuen. Secundò, q. d. Ionas adeò festinanter obiuit concionando totam Niniuen, vt vno die eam peragrarit, cùm alij C ad id exigant triduum. Verùm neuter sensus huic loco congruit. Non prior, quia littus Phœnicium, vbi à ceto eiectus est Ionas, distat à Niniue trecentis leucis: quod iter est vt minimum triginta dierum. Si cum Iosepho dicas eum eiectum in Pontum Euxinum; Respondeo, hic Pontus à Niniue distat centum triginta leucis, idque per arduos montes: ergo ab ea distat itinere tredecim dierum vt minimum. Non posterior, tum quia dicitur, *Cœpit introire ciuitatem*: ergò ipse tunc vias eius non compleuit, nec peragrauit, sed peragrare cœpit. tum quia iuxta illam expositionem dicendum fuisset; Ionas peragrauit ciuitatem die vno. Iam verò non hoc, sed oppositum dicitur, D scilicet, *Cœpit Ionas introire ciuitatem itinere diei vnius.* Quocirca aliam meliorem interpretationem subdit S. Hieron. dicens: *Quanquam sint qui ita simpliciter intelligant, quòd in tertia tantùm vrbis parte prædicauerit, & ad reliquam confestim prædicationis sermo peruenerit.* Sensus ergo est, q. d. Ionas ingressus est primam vrbis partem, quæ vno die poterat pertransiri: Ionas tertiam vrbis partem prædicans obiuit, eiúsque vicos & plateas concionando lustrauit. Ita Remig. Albert. Hugo, Lyra. Accedunt Theod. Vatabl. Arias & à Castro. Verùm hi censent Ionam non recta via processisse, sed per flexus platearum gyrasse, vicosq; obliquos obeundo circumcirca prædicasse.

E *Adhuc quadraginta dies.*] Ita Hebr. Chald. Aquila, Symmach. & Theodot. Quare versio Septuag. quos sequitur Orig. Chrysost. & alij Græci, atque Arabicus Alexandrinus, deprauata est. Habet enim, *Adhuc tres dies*: fortè librarij τεσσαράκοντα, id est, quadraginta, scripserunt per abbreuiationem; vnde alij describentes legerunt scripseruntque τρεῖς, id est, tres. Aut per ciphras, putà per literas, scripserunt μ, quæ index est quadraginta, & eroso; vel minus apparente altero eius apicolo, pro μ legerunt γ gamma, quæ index est trium: præsertim quia præcessit mentio trium dierum

dierum (hoc enim erat iter Niniue) quos confusione specierum, vel traiectione oculorum putarunt descriptores esse eosdem cum hisce diebus prædicationis Ionæ. Magna enim scriptorum aliquorum est ignorantia, magna aliorum oscitantia, magna aliorum in tantis voluminibus describendis fatigatio, vt facilè vnum pro alio supponant & scribant, vti egomet in dies experior. Aliqui censent Ionam per singulos dies minuisse numerum: nimirum primo die prædicationis suæ dixisse, Adhuc quadraginta dies: secundo, Adhuc triginta nouem dies: tertio, Adhuc triginta octo dies, & ita consequenter, donec perueniret ad tres vltimos, túncque dixisse: *Adhuc tres dies*, &c. scilicet *expectabo vos, num sitis pœnitentiam acturi*, ait Isidor. Pelus. lib. 4. epist. 149. Idque ex traditione sciuisse Septuag. & hîc exprimere voluisse. Verùm hæc coniectura dissonat à textu, qui constanter habet, *Adhuc quadraginta dies*; & incerta est, nec admodum probabilis. Non enim videntur Niniuitæ vsque ad vltimos tres dies distulisse pœnitentiam. Quocirca prudenter Theodor. *Credibile est*, inquit, *etiam Septuag. concordem aliis posuisse numerum* (quadraginta,) *sed qui initio scripserunt errasse in hoc, ac deinceps in omnia exemplaria permanasse errorem.* Porrò S. August. lib. 18. de Ciuit. cap. 44. censet genuinam lectionem esse, *adhuc quadraginta dies*; Septuag. verò vertisse, *adhuc tres dies*, vt mysterium quod hîc latet de Christo significarent. *Siue*, inquit, *per 40. dies, siue per triduum, idem ipse significatus est Christus, per 40. scilicet, quia tot dies peregit cum discipulis suis post resurrectionem suam, & ascendit in cælum: per triduum verò, quia die tertio resurrexit. q. d. In 40. diebus ipsum quære, in quo & triduum poteris inuenire: illud in ascensione, hoc in eius resurrectione reperies: quorum vnum per Ionam Prophetam, alterum per Septuaginta interpretum prophetiam, tamen vnus atque idem Spiritus dixit.* Hac fortè de causa S. Iustin. contra Tryph. vtramque lectionem iunxit & commiscuit. Legit enim: *Adhuc 43. dies*, &c.

Allegor. Ionas est Christus, Niniuitæ sunt Iudæi, Niniue est Ierusalem, quæ quadragesimo anno à prædicatione Christi euersa est à Tito & Romanis. ita Euseb. in Chron.

Morale de pœnitentia publica.

Mysticè, numerus quadragenarius est symbolum pœnitentiæ, de quo subtiliter philosophatur S. August. lib. 2. de Doctr. Christ. cap. 16. Hinc S. Gregor. in inguinaria lue & mortalitate Romana, qua extinctus est Pelagius Papa, cui Gregorius in Pontificatu successit, hortatus est populum ad pœnitentiam exemplo Ionæ & Niniuitarum, publicásque litanias, eásque septemplices indixit, quibus placatus Deus pestem stitit. Angelus enim stans in mole Adriani (vbi etiamnum eius locus & imago visitur, indéque moles hæc vocatur castellum S. Angeli) euaginatum gladium, quo ciues feriebat, visus est in vaginam recondere, ac quacunque in processione inferebatur imago B. Virginis, aër crassus, pestilens & flammeus videbatur dissipari, purgari & serenari. Exhortationem eius ad verbum refert Ioannes Diaconus in eius vita lib. 1. c. 40. vbi inter multa ait: *Veternosas namque Niniuitarum culpas triduana pœnitentia absterſit. Mutemus igitur corda; citiùs ad preces iudex flectitur, si à prauitate sua petitor corrigatur. Proinde cum contritione & correctis operibus crastina die ad septiformem litaniam deuota cum lachrymis mente veniamus; qui simul omnes peccauimus simul omnes mala quæ fecimus deploremus, vt districtus*

A *tus iudex dum culpas nostras nos puniſſe considerat, ipse à sententia propositæ damnationis parcat.* Rursum S. Petrus ex Ordine S. Dominici eminens prædicator & Martyr anno Domini 1252. Aprilis die vigesima nona, qua Ecclesia in officio diuino eius festum celebrat, in suis concionibus iugiter hoc thema proponebat: *Adhuc quadraginta dies & Niniue subuertetur*, iisque tanto ardore & spiritu populum incendebat, vt omnes passim pœnitentiam agerent, eámque publicam. Dicebat enim: Tu ô Mediolanum, tu ô Parma, tu ô Cremona es altera Niniue, si non agas pœnitentiam tuorum scelerum, illico videbis tuam ruinam: flagellum Dei imminet tibi: conuerte te ad Deum,

B & age pœnitentiam. Docet ergo hîc Ionas, & ex eo S. Gregor. & S. Petrus Martyr, concionatores populo debere proponere minas & terrores iræ Dei, mortis, iudicij, gehennæ, iisque acriter vrgere peccatores ad pœnitentiam & odium peccati; vt eas euadant, Deúmque sibi concilient. Hi enim sunt mallei conterentes petras. Alij oratores sunt quasi musici, qui aures dumtaxat mulcent & scalpunt.

Et Niniue subuertetur.] Cum regno & monarchia Assyriorum, quæ transferetur ad Nabuchodonosor & Assuerum, vt habent Septuag. Tobiæ 14.6. id est, ad Babylonios & Medos, vti patebit Nahum 2.8. vnde Ioseph. lib. 9. Antiq. 11. *Io-*

C *nas, ait, in medio ciuitatis prædicauit, quia post breuissimum tempus Asiæ principatum perderent.* Nota. Hæc Ionæ prophetia fuit comminatoria & cōditionata, q. d. Niniue subuertetur, nisi pœnitentiam egerit, nisi mutet mores, itáque impetret à Deo hanc excidij sententiam tolli aut suspendi; sicut de facto eius non sublationem, sed suspensionem impetrauit, vti dixi in proœmio. ita Orig. hom. 1. de pœnitent. S. Hieron. hîc, S. Gregor. 19. Moral. 18. S. Thom. 1. p. quæst. 19. art. 7. & alij. Aliter respondet S. Gaudentius tract. 3. ad Neophytos: *Adhuc triduum, & Niniue euertetur.* Verum, inquit, prædixit: *nam euersa est iniquitas eius, quia pœnituit. Sicut distat cælum à terra, dicit Deus*

D *hominibus, ita distant sensus mei à sensibus vestris, & cogitationes meæ à cogitationibus vestris*, Isaiæ 55. Sensus ergo est, Niniue, non vrbs, sed eius iniquitas subuertetur, vt sit alia piáque Niniue. Verùm hoc tropologicum est, non literale. Sic anno Domini 396. Arcadio Imper. ait S. August. de Excidio vrbis c. 6. *Constantinopoli volens Deus terrere ciuitatem, & terrendo emendare, terrendo conuertere, terrendo mundare, terrendo mutare, seruo cuidam suo fideli viro militari venit in reuelatione, & dixit ei, ciuitatem venturo de cælo igne perituram, eúmque admonuit vt Episcopo diceret: dictum est, non contempsit Episcopus, & allocutus est populum. Conuersa est ciuitas in luctum pœnitentiæ, quemadmodum*

E *quondam illa antiqua Niniue*, &c. Narrat deinde quomodo per pœnitentiam hasce minas euaserit.

Vers. 5.] Et crediderunt viri Niniuitæ in Deum: & prædicauerunt ieiunium, & vestiti sunt saccis à maiore vsque ad minorem.

Vers. 6.] Et peruenit verbum ad regem Niniue: & surrexit de solio suo, & abiecit vestimentum suum à se, & indutus est sacco, & sedit in cinere.

Vers. 7.] Et clamauit, & dixit in Niniue ex ore regis & principum eius, dicens: Homines,& iumenta, & boues, & pecora non gustent quidquam: nec pascantur,& aquam non bibant.

Vers. 8.] Et operiantur saccis homines, & iumenta, & clament ad Dominum in fortitudine,& conuertatur vir à via sua mala,& ab iniquitate, quæ est in manibus eorum.

Vers. 9.] Quis scit si conuertatur & ignoscat Deus: & reuertatur à furore iræ suæ,& non peribimus?

Vers. 10.] Et vidit Deus opera eorum,quia conuersi sunt de via sua mala:& misertus est Deus super malitiam, quam locutus fuerat vt faceret eis, & non fecit.

Vers. 5. *Et crediderunt viri Niniuitæ in Deum.*] Id est, Deo. Nota. Hebræis credere in Deo, vel credere in Deum,idem est quod credere Deo; vti rectè obseruauit Ribera. Vnde Hebr. ויאמינו באלהים *iaaminu belohim*,tribus modis, sed idem significantibus vertas; scilicet, Primò, *crediderunt in Deum*; Secundò, *crediderunt in Deo*, Tertiò, *crediderunt Deo*. Est enim *bet* contactus, quo vtuntur Hebræi,vt dicant tangere in manu,id est, tangere manum.Credere in Deo, vel Deum, id est,credere Deo. Latinis tamen credere in Deum efficacius est,&plus significat,quàm credere Deo: nimirum non tantùm fidem, sed & spem ac fiduciam omnem cum amore coniunctam collocare in Deo, se résque suas curæ Dei committere, sua omnia in fidem Dei resignare, salutem suā Deo credere.Ita hîc Niniuitæ credentes prædicationi Ionæ,crediderunt per fidem Deum Hebræorum, quem prædicabat Ionas, esse verum Deum, ac proinde vera esse hæc Ionæ oracula,veréq; euersendam Niniuen,nisi pœnitentiam agerent: consequenter sperarunt in Deum, quòd eos ad pœnitentiam admitteret, & pœnitentibus parceret, eósque in gratiam reciperet; nisi enim hanc spem habuissent, nunquam tam arduam pœnitentiam suscepissent.

Quæres, quo argumento moti sunt Niniuitæ vt crederent Ionæ? Imprudens enim & temerarius est, qui sine ratione & fundamento credit aliquem esse Prophetam, vel hoc illúdve esse oraculum Dei,præsertim in re tam graui & inaudita, qualis erat excidium Niniue vrbis & monarchiæ: vnde Apostoli fecerunt miracula aliáque signa, sine quibus gentes non tenebantur, imò prudenter non potuissent eis credere.Resp. Niniuitæ moti sunt ad credendum Ionæ per miraculum deuorationis & liberationis è ventre ceti, quod Ionas eis proposuit, quódq; per nautas iam sparsum erat per totum Orientem. Hoc est quod ait Christus Lucæ 11.30. *Sicut fuit Ionas signum Niniuitis, ita erit & filius hominis generationi isti.* Hoc enim signum clarè eis demonstrabat Ionam à Deo ad eos mitti, simulque monebat & terrebat eos,ne, si Ionæ non crederent, æquè,imò magis punirentur quàm Ionas, atque ab aqua vel terra absorberentur. Accessit interna Dei illuminatio & inspiratio, quæ animos illorum commonit ad credendum. Iuuit grauitas, prudentia, pietas,abstinentia & sanctitas Ionæ, quæ planè ostendebant Ionam non esse fatuum, non leuem, non mendacem; sed virum serium, prudentem,pium ac fide dignum.

Et prædicauerunt (indixerunt)*ieiunium.*] Per magistratum, imò per regem, vt videtur: rex enim hoc ieiunium Niniuæ indixit vers. 7. nec alius toti Niniuæ hoc indicere poterat nisi rex. Est ergo hîc hysterologia. Priùs enim peruenit oraculum hoc Ionæ ad regem, vti sequitur vers. 6. quàm indictum sit ieiunium,vti ait hîc vers. 5. sed voluit Script. prædicationi Ionæ subnectere obedientiam, totúmque opus Niniuitarum, scilicet quòd crediderint & pœnitentiam egerint in ieiunio & cilicio; ac deinde pergere ad regem, & enarrare eius sensum & gesta. de quo subdit.

Et peruenit.] Id est, quia peruenerat. Dat enim causam publici ieiunij & pœnitentiæ Niniuitarum, quòd nimirum rex inaudiens oraculum minax Ionæ, edictum ieiunij & pœnitentiæ proposuerit & promulgarit per totam vrbem. Vers. 6.

Quæres,quis fuit hic rex? Respondeo, Probabile est fuisse Sardanapalum, quem Diodorus, Iustinus, & alij Gentiles Historici ponunt vltimum monarcham Assyriorum, à quo monarchia translata sit ad Medos per Arbacem Mediæ Præfectum. ita à Castro & Torniellus in Annalibus, anno mundi 3215. & alij. Fauet S. Hieron. in cap. 1. Amos vers. 1. Vbi explicans titulum Amos, quo se dicit prophetasse in diebus Oziæ regis Iuda, & Ieroboam regis Israël, *Quando*, inquit, *apud Assyrios*, vrbésque Ciliciæ regnabat Sardanapalus,de quo insignis Orator; *Turpior*,inquit, *vitiis quàm nomine: & apud Latinos Procas Siluius, cui Amulius expulso Numitore successit in regnum: quo interfecto, congregata pastorum manu Romulus sui nominis condidit ciuitatem.* Ergo Amos, ac consequenter Ionas (fuerūt enim coæui)prophetauit tempore Oziæ,Ieroboam,& Sardanapali (hi enim fuerunt pariter coæui.) Rursum Ionam prophetasse tempore Ieroboam, ac consequenter Sardanapali, clarè dicitur 4. Reg. 14. 25. Fauet & S. August. lib. 18. Ciuitat. 27. vbi docet prophetasse Ionam, Amos, & Osee sub finem imperij Assyriorum, scilicet eo ruente,cùm Roma condi inciperet, quia eorum prophetiæ de Christo patiente & resuscitato, Romanis & Gentibus ad Christum conuertendis scribebantur. Fauet & Euseb. in Chronico, qui Ionam consignat sub tempus Sardanapali. Dices, Eusebius dicit Sardanapalum regnasse 20. annis,& vigesimum vltimúmque eius annum consignat anno sexto Oziæ regis Iuda, qui fuit annus 18. Ieroboam regis Israël; postea verò anno 17. Oziæ qui fuit 29. Ieroboam, Arbacis verò in Media regnantis 11. ita scribit: *Prophetabant apud Hebræos Osee, Amos, Isaias, & Ionas Prophetæ.* Ergo 11. annis post mortem Sardanapali prophetauit Ionas; non ergo prophetauit Sardanapalo regnante. Resp. nego consequentiam. Nam τὸ *prophetabant*, nō significat initium prophetiæ, (non enim hi quatuor cœperunt eodem anno, putà 17. Oziæ prophetare) sed confusè tempus quo florebant hi Prophetæ, q. d. Sub hoc tempus, putà ante & post annum 17. Oziæ, prophetarūt Osee, Amos, Isaias & Ionas. Cùm enim constet eos multis annis prophetasse, & de anno certo quo singuli

Ionas prædicauit Sardanapalo.

singuli cœperint non constet, rectè Eusebius in genere & confusè ait hoc tempore eos prophetasse, id est, floruisse. Cùm enim in chronologia consignatur tempus quo quis Propheta, Doctor vel Episcopus floruit, non consignatur annus primus quo cœpit, vel vltimus quo finiit; sed potiùs medius: in medio enim ætatis, prophetiæ & doctoratus solent florere homines, tum gratia, tum sapientia, tum auctoritate.

Probat. 1. Confirmatur hæc sententia primò, quia passim Chronologi Sardanapalum dicunt fuisse coæuum Ieroboam, sub quo prophetauit Ionas. Excipio vnum Genebrardum, qui censet Sardanapalum fuisse eum, qui in Scriptura vocatur *Asarhaddō*, fuitque filius Sennacherib, post quem in Scriptura nemo ponitur rex Assyriorum. Asarhaddon enim regnauit diu post Oziam & Ieroboam, sub Ezechia & Manasse. Verùm hæc sententia Genebrardi ab aliis Chronologis passim reiicitur. Secundò, quia iidem consentiunt in Sardanapalo periisse monarchiam Niniues & Assyriorum, & post eam ponunt regnū Arbacis & Medorum; Ionas autem missus fuit in Niniuen, cùm illa opibus & regno floreret; ergo non post Sardanapalum, sed eo regnante. Tertiò, quia Sardanapalus fuit luxuriosissimus, & diffluxit luxu ac vitiis; regem suum secuta est Niniue. Hæc ergo sunt vitia ob quæ excidium ei intentat Ionas. Quartò, quia licet paulò post Sardanapalum ex Scriptura constet Niniuæ restitutum fuisse regnum, ac in ea regnasse Phul, Teglarphalasar, Salmanasar, Sennacherib & Asarhaddon; tamen hi non regnarunt cum Ozia & Ieroboam, sub quibus prophetauit Ionas; sed post eos. Rursum in strage Sardanapali & translatione monarchiæ, sat videtur fuisse punita Niniue, vt non opus fuerit post illam eò mittere Ionam. Insuper Ionam missum esse ante eius stragem, patet, quia missus est vt eam comminaretur & prædiceret quasi futuram. Ex dictis colligitur, quòd Sardanapalus audiens Ionæ oracula & minas, conuersus sit, egeritque pœnitentiam cum suis Niniuitis; sed eo redeunte paulò pòst ad solitas delicias & vitia, ad eadem redierint & Niniuitæ, vti facere solent concubinarij aliique vitiis assueti. Vnde tunc Deus excitauit Arbacem, qui Sardanapalum & Niniuen inuaderet, eùmque cogeret ad palatij suique incendium, ac monarchiam transferret ad Medos, de quo dixi in prooemio.

Vers. 6. *Et surrexit* (rex, putà Sardanapalus) *de solio suo, & abiecit vestimentum suum à se* (Tigurina, *paludamentum*, putà vestem imperatoriam, diadema, sceptrum, aliáque insignia regalia) *& indutus est sacco* (cilicio) *& sedit in cinere.*] Nota hic, pœnitentiæ habitum & opera non esse nudam resipiscentiam, vt vult Caluin. sed gemitum, saccum, cinerem, ieiunium. ita Tertul. Cyprian. Chrysost. S. August. Pacianus tract. de Pœnitentia.

Præclarè S. Ambros. enarrans hanc Ionæ historiam in fine tomi 2. Rex Niniues, inquit, *hostes virtute superabat, Deum autem humilitate vincebat. Sapiens inquam rex, qui pro salute ciuium peccatorem se magis confitetur esse quàm regem. Obliuiscitur enim se regem esse, vbi Deum regem omnium pertimescit: nec potentia sua meminit, vbi potentiam diuinitatis agnoscit. Mira res: dum se regem hominum esse non meminit, rex incipit esse iustitiæ. Religiosus igitur princeps non perdidit imperium, sed mutauit. Principatum enim ante militaris disciplina tenuit, nunc cœlestium disciplinarum obtinet principatum.* Et inferiùs: *Vt tota ciuitas ieiunaret, famem sibi rex primus indixit: & solus omnium causa prior cœpit esurire quàm miles. Necesse enim erat vt qui potentior cunctis fuerat, deuotior fieret vniuersis.*

Et clamauit & dixit, supple præco. ita Vatab. vel *clamauit & dixit*, id est, proclamari fecit & edici, *ex ore regis.*] Id est, suo. Est Hebraismus. Vnde Chald. vertit, *atque per præconem proclamare iussit, ac dicere per Numen ex regis & principum eius decreto.* Sic & Pagnin. Vers. 7.

Homines, & iumenta, & boues, & pecora non gustent quidquam.] Causam dat S. Chrysost. hom. 3. ad pop. *Et bruta ieiunant, & equi, & muli sacco vestiuntur? Etiam, inquit, sicut enim diuite aliquo mortuo, non seruos solos & ancillas, sed & equos domesticos sacco vestientes, & agasonibus tradentes ad sepulchrum sequi iubent, calamitatis magnitudinem ostentantes, & omnes ad misericordiam allicientes; sic & in ciuitate illa* (Niniue) *mori periclitante, & brutam naturam sacco circumtexerunt, & ieiunij iuge subiecerunt. Non licet brutis sermone Dei iram discere, discant famis quæ à Deo infligitur plaga; etenim si deuerteretur, inquit, ciuitas, non tantùm nostri inhabitantium, sed & horum vna esset sepultura. Pœna igitur partem habere debentia, & ieiunij partem capiant,* Alteram deinde dat causam, Cùm, inquit, essent confusione pleni, nec quicquam haberent excusationis, *ad bruta confugiunt, & illorum mortē deplorantes, ex his supplicationem faciunt miserabilem & luctuosam, ipsorum perditionem proponentes.* Et S. Ambr. sub finem tom. 2. *Non enim, inquit, sufficiebat ad placandum Deum peccantium satisfactio, nisi seniorum quoque peccata, paruulorum innocentia deploraret, & fletibus alienis delicta sua iuuentus ablueret.*

Nota. Verisimile est hoc rigidum ieiunium Niniuitarum, ad aliquot dies, v. g. tres, vt sentit S. Chrysost. hom. 1. de pœnitentia, durasse, ita vt per triduum nec homo, nec pecus quidquam cibi aut potus gustaret. deinde continuarunt hoc ieiunium ad quadraginta dies, sed ita vt suo tempore, v. g. vespere, aliquid panis & aquæ sumerent ad sustentandam naturam; alioqui enim non potuissent naturaliter sine cibo & potu prorogare vitam ad quadraginta dies; saccus verò, clamor, & preces eorum perennarunt ad quadraginta dies.

Simili modo anno Domini 1124. Christiani in terra Sanctà à Sarracenis circumsessi, exemplo Niniuitarum ieiunium solenne etiam pueris, infantibus & pecoribus indixerunt, itáque miraculosam à Deo de iis adepti sunt victoriam. Nam cùm tria Christianorum millia, Patriarcha præferente crucem, & Abbate Cluniacensi lanceam qua transfixum est latus Christi, in aciem prodirent contra 40. Sarracenorum millia; splendor de cælo in Sarracenos illapsus eos ita eneruauit, vt passim fugientes cæderentur, non solùm à viris, sed etiam à pueris & feminis. Perierūt in prælio septem millia, submersi in aquis quinque millia: omnes verò Christiani incolumes reuersi, epinicium Deo cecinerunt. ita ex Roberto Sigebert. Card. Baron. anno 1124.

Et clament in fortitudine.] Fortiter, contenta voce, Misericordia, misericordia, miserere nostri Deus secundùm magnam misericordiam tuam. Ita clamabant homines, Iumenta verò præ fame boabant, Vers. 8.

boabant, mugiebant, resonabant quisque sua voce in cœlum. Hæc communis hominū & iumentorum comploratio Dei iram stitit, & ad misericordiam inflexit. Graphicè eam depingit S. Basil. hom. 8. *in auaros*, quæ inscribitur, *in fame & squalore*; & hom. 4. de pœnit. Sic Virgil. ecloga 5. ait in morte Iulij Cæsaris, quem Daphnim vocat, ieiunasse oues, boues, cæteráque animalia, ac lugubri eiulatu eius necem plorasse, quin & addit:

Daphni, tuum Pœnos etiam ingemuisse leones
Interitum, montésque feri siluæque loquuntur.

Simili modo Alexandrum luxisse mortem Hephæstionis, & Thebanos mortem Pelopidæ, tradit Plutarch. in eius vita.

Et conuertatur vir à via sua mala.] S. Chrysost. hom. 3. ad pop. *Videamus*, ait, *quid ineuitabilem illam iram soluerit, num ieiunium solum & saccus? nequaquam: sed totius vitæ mutatio: quoniam conuersus est quisque à vijs suis malis, pœnituit mali quod dixerat facere ipsis Dominus. Honor enim ieiunij, non ciborum est abstinentia, sed peccatorum fuga. Ieiunas? Demonstra mihi per ipsa opera. Qualia inquis opera? si pauperem videris, miserere: si inimicum videris, conciliare: si amicū laudabiliter agentem videris, ne inuideas: si mulierem videris speciosam, prætereas. Non enim os tantum ieiunet, sed & oculus, & auditus, & pedes, & manus, & omnia corporis nostri membra. Ieiunent manus, à rapina & auaritia munda: ieiunent pedes, ad illicita spectacula cursum reprimentes: ieiunent oculi, discentes nunquam formosis obtutibus insilire, nec alienas curiosè pulchritudines spectare; cibus enim oculorum, est spectatio: ieiunet & auris; aurium autem ieiunium est detractiones & calumnias non suscipere: ieiunet quoque os à verbis turpibus, & conuicio. Quæ enim vtilitas, cùm auibus quidem & piscibus abstineamus, fratres verò mordeamus & comedamus? detrahens, fraternas carnes comedit*, &c.

Niniuitæ fuerunt iustificati.

Ex hoc loco videtur quòd Niniuitæ (saltem multi) verè fuerint contriti, ideóque hac pœnitentia iustificati, & saluari, quicunque in iustitia vsque ad finem vitæ perstiterunt. Nam crediderunt in Deum verum, elicuerunt actus spei, timoris, doloris. austeram & inauditam, eámq; publicam egerunt pœnitentiam; imò primus rex ipse, posita regia veste, saccum induit, & cinere se conspersit; quæ vtique ingentis interni doloris & contritionis erant indicia. &, quod maximum est pœnitentiæ signum, actúsque nobilissimus, conuersi sunt à vita pristina lasciua & scelerata, ad castam & sanctam. Vnde Deus hæc eorū pœnitentiæ opera probauit, & acceptauit, eisq; pœnam condonauit, simul & culpam, vt videtur. Ita S. Chrysost. homil. quòd nemo læditur nisi à seipso. *Niniuitæ*, ait, *conuersi sunt ad timorem Dei, abiectísque continuò prioris vitæ malis, ad virtutem se & iustitiam per pœnitentiam contulerunt, tam fideli satisfactione, vt diuinitus iam promulgatam sententiam reuocarent.* Et libro 1. de orando Deum, *Primi*, ait, *occurrunt Niniuitæ, quos clarum est deprecationis præsidio plurimorum scelerum, quibus diuinam iram in se prouocarant, remissionem accepisse. Simul enim atque illos cepit deprecandi studium, iustos reddidit; ac ciuitatem, quæ iam assueuerat lasciuiæ, malitiæ; breuiter, vitam exlegem & impiam viuere, statim correxit: nimirum potentius diuina peccandi consuetudine, cùm ciuitatem illam cœlestibus legibus impleßet, pariter secum trahebat temperantiam, mansuetudinem, humanitatem, curámque pauperum. sanè si quis tunc ingressus fuisset ciuitatem Niniuitarū, qui prius eandē probè nouisset, nequaquam agnouisset eam: adeò repentè à turpissima vita, ad pietatem resilierat.* Quare licèt aliqui opinentur Niniuitas fuisse tantùm attritos, tamen contrarium verius est, fuisse etiam contritos; nec tantùm ex timore pœnæ, sed etiam ex amore iustitiæ hanc pœnitentiam subiisse. Idem confirmatur ex eo, quòd Scriptura & Patres, maximè S. Chrysost. passim peccatoribus proponunt exemplum Niniuitarum, tanquam illustrissimum speculum pœnitentiæ. Vnde Christus Matth. 12. 41. *Viri Niniuitæ*, ait, *surgent in iudicio cum generatione ista, & condemnabunt eam: quia pœnitētiam egerunt in prædicatione Ionæ. Et ecce plusquàm Ionas hic.* Hinc S. Gregor. in psal. 7. pœnit. *Pœnitentia*, ait, *est vnum de perfectis donis descendentibus à patre luminum.* Et Tertul. lib. contra Psychic. c. 16. celebrat *Niniuiticam iustitiam*: quanquam verior lectio Pammelij habeat, *Niniuiticum iustitium*, id est, cessationem ab omni cibi & potus genere cum Ethnicis, qui, vti antea dixit, *annuo ritu saccis velantur, & cinere conspergitantur.* Idem docet S. Ambr. serm. 28. qui habitus est in Dominica 1. Quadragesimæ, & S. Ephrem serm. de Iona. Idem disertè docet Andreas Vega lib. 13. de Iustific. c. 5. *Niniue, ait, vt verisimile est, multos habuit qui ab accepta gratia aliquando exciderunt; & tamen subitò ad prædicationem Ionæ Deum agnouit, & per pœnitentiam non solum interminata mortis periculum euasit, sed &, vt Chrysost. asserit, vitæ incognita coronam accepit, facilisque est, vt August. ait* (lib. de Pœnit. med. cap. 5.) *euacuata comminatio Prophetæ, quàm humiliatio pœnitentiæ.* Idē docent alij, & insinuat S. Thom. 3. p. q. 84. art. 6. ad 1. Fauet Concil. Trident. seß. 14. c. 4. Cùm enim agens de Attritione dixisset: *Et quamuis sine Sacramento per se ad iustitiam perducere peccatorem nequeat, tamen eum ad Dei gratiam in Sacramento pœnitentiæ impetrandam disponit*; mox idipsum probat exemplo Niniuitarum, aitque: *Hoc enim timore vtiliter concussi Niniuitæ, ad Ionæ prædicationē plenam terroribus, pœnitentiam egerunt, & misericordiam à Deo impetrarunt*, scilicet Dei gratiam per pœnitentiam, siue contritionem: nec enim tunc institutum erat Sacramentum pœnitentiæ, quod postea in lege noua Christus instituit. q. d. Sicut Niniuitæ per timorem disposuerunt se ad virtutem pœnitentiæ & contritionis, qua Dei misericordiam & gratiam impetrarunt: ita Christiani peccatores per timorem & attritionem se disponunt ad Sacramentum pœnitentiæ, quo peccatorum veniam & Dei gratiam consequuntur.

Moral. de efficacia pœnitentiæ.

Ex dictis Nota, quanta sit vis pœnitentiæ, quę tantæ vrbis tot tantáque scelera aboleuit, Dei iram placauit, flagellū ei extorsit, imò eius gratiam & iustitiam impetrauit, atque Niniuitas ex filiis gehennæ, fecit filios cœli; ex mancipiis diaboli, fecit amicos Dei; ex iniustis, impiis, infidelibus, sceleratis, fecit iustos, pios, fideles, sanctos. ita S. Chrysost. Tertul. Ambros. August. & alij tract. de pœnitent. Audi S. Ambros. lib. de Pœniten. cap. 6. *Niniuitæ indicunt sibi necessarium perituri ieiunium, in ipsis corporibus animas humilitatis flagello castigant, induunt pro veste cilicium, & pro vnguentis cinere se aspergunt; ac prostrati humo puluerem lambunt. Mortem suā lachrymis funerant, & vitam plangemonijs prosequuntur: reatum suum gemitibus publicant, & actuum suorum pandunt arcana facinora. Omnis ætas & sexus indiscretè lugubribus se aptat officijs, depositus omnis cul-*

tus,

tus, deiectus ornatus, negata quoque sunt ipsis alimēta lactentibus; & atas necdum proprijs peccatis infecta, onera sustinuit aliena; cibum suum multi pecus esuriuit. Vnus audiebatur per mœniā ciuitatis eiulatus disparium naturarum, & per omnia tecta flebilia resonabant lamenta plangentium, &, vt semel dixerim, terra mugitus confitentium sustinebat, sed & astra ipsa voce pœnitentia personabant. Impletum est quod scriptum est Eccli. 31. Oratio humiliantis se nubes penetrauit: denique sic placauit offensum Deum, sic mitem fecit rigidum, sic demulsit iratum, &c. Præclarè S. Bern. serm. de S. Andrea, pœnitentiam vocat *vltricem vitiorum, altricem virtutum*. Idē serm. 71. in Cant. *Cibus eius* (Christi) *pœnitentia mea, & cibus eius salus mea, cibus ego ipse. Mandor cùm arguor, glutior cùm instituor, decoquor cùm immutor, digeror cùm transformor, vnior cùm cōformor.* Idem serm. 2. in Vigil. Natiuit. *Exultare faciemus angelos quando conuersi sumus ad pœnitentiam. Currite fratres, currite: non soli angeli, sed & ipse angelorum vos creator expectat.* Idem serm. 30. in Cant. *Lacryma pœnitentium, vinum sunt angelorum.* Plura si cupis, vide quæ annotaui 2. Cor. 7. vers. 21.

Vers. 9. *Quis scit si conuertatur.*] vò, *Si* non est in Hebræo, sed subintelligitur: vnde eo omisso Chald. & Arias sic vertunt, *quis scit quòd in manibus suis culpe sint, conuertatur ab eis, & misertum erit super eum à facie Domini*: quasi hîc pœnitēti certa spes detur veniæ, imò certitudo misericordiæ consequendæ. Verùm meliùs Noster, Septuag. Pagnin. Vatab. & alij subaudiunt *si*, quasi Niniuitæ incerti sint de venia, de eáque dubitent, & hæreant inter spem & metum suspensi: planius enim & vsitatius est in Hebræo ad illud, *Quis scit*, subaudire & supplere vnam voculā *si*, quàm multas hasce, *Quòd in manibus suis culpa sint.* Adde, Hebr. מי *mi*, esse interrogatiuum, & significare *quis*, non *qui*: *qui* enim significatur per *he* demonstratiuum.

Dubitant Niniuitæ de remissione, non culpæ, sed pœnæ. q. d. Quis scit si per pœnitentiam nostram Deus placetur, reuocétque sententiam de euertenda Niniue? Simili modo Deus condonauit adulterium Dauidi, sed puniuit eum morte filij ex eo geniti, 2. Reg. 12. 19. Vnde Franc. Suarez tom. 4. de pœnit. disp. 37. sect. 9. ex his Ionæ verbis, & similibus Ioël, 2. 14. docet neminem, quantumuis iustus sit, posse satisfacere de condigno pro pœna accidentali seu extraordinaria, qualis erat hîc euersio Niniue; imò nec posse aliquid facere, quo infallibiliter talis pœnæ remissionem consequatur. Vnde S. August. in psal. 50. *De incerto*, ait, *pœnitentiam egerunt, & certam misericordiam meruerunt.* Et S. Hieron. *Ideò*, ait, *ambiguum ponitur, vt, dum homines dubij sunt de salute, fortius pœnitentiam agant, & magis ad misericordiam prouocent Dominum.*

Secundò, alij hanc dubitationem extendunt ad remissionē culpæ: licet enim certissimæ sint promissiones Dei, quibus pœnitentibus promisit veniam; tamen incertum est an homo impleat conditionem, quam exigit promissio: putà, quòd sit sufficienter dispositus ad gratiam; nimirum quòd sit verè contritus ex amore Dei, non attritus tantùm ex timore pœnarum. ita Gregor. de Valentia 2. 2. tract. de Gratia disp. 8. q. 4. & Card. Bellarm. lib. 3. de Iustific. c. 6.

Et ignoscat Deus.] Hebr. *& pœnitentiam agat*, vel, *pœnitudine ducatur Deus*. ita Septuag. Pagnin. & Vatablus. Hinc veteres hæretici, vt Marcion, Manes, & alij censebant Deum veteris testamenti non fuisse verum, nec perfectum; vtpote in quem cadat dolor & pœnitentia. Obiiciebat ergo Marcion: *Culpandus est Deus, qui iustitia vtique non pœnitenda pœnitentiam gessit.* Resp. Tertul. lib. 2. contra Marc. cap. 24. aliam esse pœnitentiam hominum, aliam Dei. *In Deo enim nihil aliud intelligitur quàm conuersio sententia prioris, qua etiam sine reprehensione possit admitti in homine, nedum in Deo, cuius omnis sententia caret culpa, quam pro rerum variantium se occursu fieri ostendimus.*

Pulchrè S. Chrysost. hom. 1. de pœnitentia, docet in Deo verè non esse pœnitentiam, quia non vult, nec optat nobis malum; sed tantùm minatur, ne cogatur illud infligere. *Cuius*, inquit, *rei gratia qua facturus es mala prædicis? Vt non faciam qua prædico. Proptereà & gehennam minatus est, quò gehennam non inducat. Terreant vos verba, ne facta conturbent.* Ibidem ostendit quanta fuerit vis feruoris pœnitentiæ Niniuitarum, *Qui*, inquit, *tribus diebus tantam peccatorum iram soluere valuerunt*; & quanta clementia Dei, *trium dierum pœnitentia contenti pro tot peccatis. Qui enim proposito excitato feruet, atque multa cum solertia pœnitentiam ostendit; breui temporis momento longaui temporis peccata delere poterit.* Vbi aduerte, Chrysost. opinari Niniuitas statim ad prædicationē Ionæ pœnitētiam egisse. Cùm ergo Ionas prædicaret: *Adhuc quadraginta dies, & Niniue subuertetur*, sequitur eos per 40. dies pœnitentiam egisse. Verùm quia Chrysost. legit: *Adhuc tres dies & Niniue subuertetur*, hinc censet eos tantùm per tres dies pœnituisse. Idem hom. in psal. 7. Homines, inquit, putà hostes, minantur supplicium, & reipsa infligunt: *At non sic Deus, sed contrà omnino, & prædicit, & differt, & verbis terret, & nihil non facit, vt quæ minatur non afferat. Hoc etiam fecit in Niniuitis. Nam ille quoque arcum tetendit, & gladium vibrauit, & iacula parauit, & ictū non inflixit. An non tibi videntur Propheta verba esse arcus, & telū, & gladius acutus, quando dicit: Adhuc tres dies, & Niniue subuertetur? sed telū non emisit: nō ideo enim erat apparatum vt emitteretur, sed vt reponeretur.*

Et misertus est Deus super malitiam.] *Malitiam*, Vers. 10.
id est, afflictionem; Hebr. *pœnituit eum super malo quod illis inferre decreuerat.* q. d. Reuocauit sententiam punitionis & excidij latam in eos; quia videns pœnitentiam, eorum misertus est. Tropolog. Abbas Ioseph apud Cassianum collat. 17. cap. 25. Hoc exemplo Dei, inquit, *edocemur non debere nos obstinatè in nostris definitionibus perdurare, sed comminationem ex necessitate propositam clementi miseratione mollire.* Vt subditis peccantibus, si culpam agnoscant, & veniam petant, parcamus; sicut Niniuitis pepercit Deus.

CAPVT

CAPVT QVARTVM.

SYNOPSIS.

Dolet Ionas Niniuitis contra oraculum suum parci: hinc Deus eum per vmbram hederæ vermémque eam corrodentem, corripit & erudit.

Vers. 1.] Et afflictus est Ionas afflictione magna, & iratus est. A

Vers. 2.] Et orauit ad Dominum, & dixit: Obsecro Domine, numquid non hoc est verbum meum, cùm adhuc essem in terra mea? propter hoc præoccupaui vt fugerem in Tharsis, scio enim quia tu Deus clemens & misericors es, patiens & multæ miserationis, & ignoscens super malitia.

Vers. 3.] Et nunc Domine tolle quæso animam meam à me: quia melior est mihi mors quàm vita.

Vers. 4.] Et dixit Dominus, Putásne bene irasceris tu? B

Vers. 5.] Et egressus est Ionas de ciuitate, & sedit contra Orientem ciuitatis: & fecit sibimet vmbraculum ibi, & sedebat subter illud in vmbra, donec videret quid accideret ciuitati.

Vers. 6.] Et præparauit Dominus Deus hederam, & ascendit super caput Ionæ, vt esset vmbra super caput eius, & protegeret eum (laborauerat enim) & lætatus est Ionas super hedera, lætitia magna.

Vers. 7.] Et parauit Deus vermem ascensu diluculi in crastinum: & percussit hederam, & exaruit.

Vers. 8.] Et cùm ortus fuisset sol, præcepit Dominus vento calido & vrenti: & percussit sol super caput Ionæ, & æstuabat: & petiuit animæ suæ vt moreretur, & dixit: Melius est mihi mori, quàm viuere.

Vers. 9.] Et dixit Dominus ad Ionam: Putásne bene irasceris tu super hedera? Et dixit: Bene irascor ego vsque ad mortem. D

Vers. 10.] Et dixit Dominus: Tu doles super hederam, in qua non laborasti, neque fecisti vt cresceret, quæ sub vna nocte nata est, & sub vna nocte periit.

Vers. 11.] Et ego non parcam Niniue ciuitati magnæ, in qua sunt plusquàm centum viginti millia hominum, qui nesciunt quid sit inter dexteram & sinistram suam, & iumenta multa?

ET *afflictus est Ionas.*] Cùm elapsis quadraginta diebus vidit oraculum suum frustrari, & Niniuen non subuerti, vti ipse prædixerat. Afflictionis causam varij variam dant. Primò, S. Hieron. & Remig. censent eum afflictum ex amore populi sui, eò quòd sciret Gentium salutem fore ruinam Israël. Cùm ergo Deum videret misericordiam exhibere Niniuitis, censebat eam subtrahendam à Iudæis, irámque Dei illis imminere; & ea de causa tantopere indoluit. Secundò, Arias censet eum indoluisse parcitum Assyriis, eò quòd sciret per eos puniendos & vastandos Israëlitas. Verùm hoc gratis dicitur. Tertiò, Vatabl. censet eum doluisse, quòd Iudæi incitati tot minis Prophetarum, tam duri essent ad pœnitentiam, cùm Niniuitæ ad eam tam essent faciles, vt vno eius oraculo compuncti, totos sese dederent ieiunio, sacco & cineri. Verùm aliam causam dat Ionas. Vatab. i.

Dico ergo eum afflictum fuisse, eò quòd videret Deum parcere Niniuitis pœnitentibus, ac consequenter suum oraculum, quo eam euertendam prædixerat, reddi vanum & falsum, ideoque timeret se irridendum, & habendum falsum Prophetam. Nimius ergo & indiscretus amor honoris proprij, fuit causa huius afflictionis, impatientiæ, & iræ Ionæ. vnde optat mori potiùs, quàm cum ignominia viuere, inquit Theodor. ita & C Theoph. Albertus, Clarius, Dionys. & alij. Ita & S. Ephrem serm. de Iona, qui Niniuitas ita Ionam consolantes inducit: *Noli contristari ô Iona, sed gaude; quia nouam vitam agimus: per te enim bona inuenimus, per te vniuersorum Deum agnouimus. Non es mentitus, ne timeas: subuersa enim nostra est malitia, & exaltata fides in manu tua. Nam angelos in excelsis gaudio perfundens, meritò ipse super terram in eo gloriari & exultare debes; quia Deus de nobis gaudet in cælis.*

Nota. Optat Ionas rem iustam, vnde non peccat mortaliter: optat enim vt Niniuitæ ob peccata præterita puniantur, vtque sententia Dei in eos lata non reuocetur, esto pœniteant. sic enim iudex latronem ob furta suspendit, esto eum pœniteat. Sed quia id optat indiscreto zelo, & vano fine; nimirum vt honori suo consulat, cum tanto Niniuitarum damno, peccat venialiter. Hæc ita se habere, patet ex verbis Ionæ, & ex verbis Dei eum redarguentis, vers. 11. cùm ait: *Et ego non parcam Niniue ciuitati magnæ, in qua sunt plusquàm centum viginti millia hominum.*

Moraliter disce, quàm peruersus sit zelus indiscretus, quámque displiceat Deo. Ionas enim cogitare debebat, séque consolari quòd magis Moral. de zelo indiscreto.

hic

hîc ageretur honor Dei, qui miserat Ionam, quàm suus, ac Deo curæ fore honorem suum, ne haberetur mendax. Rursum cogitare debebat oracula Dei minacia solere esse conditionata, ideóque præmitti à Deo, vt homines inducat ad pœnitentiam, itáque eis parcat. Mutatis enim rebus & personis, mutatur decretum & sententia Dei, Quocirca hæc mutatio non est in Deo, Deique decreto; sed in ipsis reis & peccatoribus. sententia enim Dei est hæc: Moriatur peccator, si videlicet in peccato persistat; quòd si non persistat, sed pœniteat, non moriatur, sed viuat, Ezech. 18. 32. Discretiùs & pientiùs Michæas c. 2. 11. cùm certum exitium prædiceret impiis, indolens eorúmque vitam suo honori præponens: *Vtinam*, ait, *non essem vir habens spiritum* (propheticum) *& mendacium potius loquerer*. Verùm Ionas passione actus, hæc non considerabat; sed vni honori suo intentus, vti solent homines sui nominis studiosi: *Numquid non hoc est verbum meum*, inquit, *cùm adhuc essem in terra mea? propter hoc præoccupaui vt fugerem in Tharsis. Scio enim quia tu Deus clemens & misericors es, patiens & multæ miserationis, & ignoscens super malitia*; Chald. *sententiam reuocans, quo minus malum infligas*. Scis hoc ô Iona? cur ergo idem non facis? cur iram clementia non temperas? cur Deum tuum non imitaris? cur clemens, id est, diuinus, esse non vis? Hinc liquet Ionam & Prophetas non habuisse spiritum propheticum, quasi habitum permanentem; sed subinde ab eo desertos fuisse, sibique relictos, vt pateret eos esse homines cæteris similes; túmque actos spiritu naturali & humano, non diuino, quædam egisse & dixisse à charitate, æquitate & veritate aliena; vti fecit hîc Ionas.

Simili indiscreto zelo laborabant Iacobus & Ioannes Apostoli, Lucæ 9. 54. cùm Samaritis indignantes, eò quòd repulissent Christum, dixerunt: *Domine vis dicimus vt ignis descendat de cœlo, & consumat illos?* Quocirca reprimés eos Christus: *Nescitis*, ait, *cuius spiritus estis. Filius hominis non venit animas perdere, sed saluare.* Simili zelo laborabat S. Carpus, cuius hac de re visionem longam, sed memorabilem recenset S. Dionys. epist. 8. ad Demophilum. Simili laborabat Acacius Episcopus in Conc. Nicæno, qui cùm duriorem se præberet in recipiendis ad pœnitentiam iis, qui à fide aberrauerant, audiuit à Constantino Imperatore: *O Acaci scalam à terra in cœlum constitue, solúsque per illam in cœlum conscende.* ita refert Histor. Ecclesi. p. 4. cap. 4. Alius in casu simili à viro sancto audiuit: *Si hic errans tibi stetisset tuo sanguine, vti stetit Christo, reciperes eum & colligeres, nec sineres eum extra Ecclesiæ caulam luporum prædæ exponi.* Saniorem magísque discretum & pium zelum habuit Apostolus erga Iudæos persecutores suos, dum pro iis optabat fieri anathema à Christo, Rom. 9. 1. Et Moses orans pro populo qui vitulum aureum adorauerat, dicénsque, *Aut dimitte eis hanc noxam, aut si non facis, dele me de libro tuo quem scripsisti*, Exodi 32. 32. Et Ioseph fratres à quibus venditus erat, cum lachrymis deosculans, aléńsque per omnem vitam, Genes. 45. 1.

Vers. 5. *Et egressus est Ionas.*] Putat à Castro esse hysterologiam, hæcque verba ponenda recto ordine cap. 3. ante vers. 6. Censet enim Ionam finita prædicatione quasi obita legatione, illico egressum de ciuitate, ac in tugurio expectasse quadragesimum diem; vt spectaret rei exitum, vti hîc dicitur. Ita & Theod. Lyra. & Dionys. Verùm dico nullam esse hîc hysterologiam; Ionámque non ante, sed post quadragesimum diem post continuam pœnitentiam Niniuitarum, afflictum & dolentem, eò quòd oraculum suum de euersione Niniues non compleretur, egressum vrbe, ibique pleniorem rei exitum expectasse, vt videret an omnino, an ex parte tantùm sententiam suam reuocaret Deus, sperabat enim Deum saltem aliquam cladem eis inflicturum. Verùm cùm vidit omnino Deum eis parcere, murmurans fecit, dixit, & audiuit ea, quæ hîc enarrantur. Patent hæc ex ipso contextu & serie narrationis, & ex vers. 10. vbi reprehenditur Ionas à Deo, eò quòd doleret Deum parcere vrbi: ergo egressus est post quadragesimum diem, cùm videret Deum vrbi non infligere mala, quæ comminatus erat, non antè; nam antè nesciebat an Deus parciturus esset vrbi, imò putabat eum non parciturum.

Vers. 6. *Hederam.*] Quæ vmbraculo à Iona erecto se copularet, eíque vmbram nouam & maiorem adderet. Septuag. Syrus, Arabicus vterque & Pagn. vertunt, *cucurbitam*: cucurbita enim quia frigida est, & ampla habet folia, magnam facit vmbram, eámque frigidam. Quocirca cum S. Hieronymo vertente, *hederam*, expostulauit S. August. epist. 10. ad S. Hieron. eò quòd nonnulli ob nouationem hanc obstreperent, & in Ecclesia tumultuarentur; imò Caluinus S. Hieronymum infidæ versionis & imposturæ palàm arguit; *& Canthelius*, ait S. Hieron. *Audiui Romæ dicitur me accusasse sacrilegij, quòd pro cucurbita hederam transtulerim.* Resp. S. Hieron. Aquilam quoque, Symmachum & Theodotionem vertisse, *hederam*. Nam hebr. esse *kikaion*, quæ Syrè & Punicè *kikeia*, & *elkeroa* (vnde & Talmudici, teste R. Dauid, *kikaion* dicunt esse id, quod Arabicè vocatur *alkerua*) dicitur, éstque genus virgulti in Palæstina, lata habens folia in modum pampini, & vmbram densissimam, quod suo trunco se sustinet & citissimè sese dilatat, præsertim in locis arenosis, mirúmque in modum, si sementem in terram ieceris, citò confotum crescit in arborem, & intra paucos dies quam herbam videras arbusculam suspicis. Hoc cùm Græcè & Latinè nomen non habeat, Nos, ait S. Hieron. Symmachum, Aquilam & Theodot. secuti, nouo nomine vertimus *hederam* (ne, si Hebræum nomen *kikaion* posuissemus, lector bestias Indiæ, vel montes Bœotios, aut nescio quid monstri & portenti imaginaretur.) idque congruè: quia *kikaion* celerrimè proserpit atque obtegit & obumbrat, vti hedera. Adde, ex Theophrasto lib. 3. c. 18. & ex Mathiolo in Dioscor. lib. 2. cap. 175. hederæ speciem vnam esse maiori folio, quæ non serpit, sed per se consistit, crescitque in arborem; vti facit *kikaion*. Sic pisces vocamus lupos, canes, equos marinos: quia lupis, canibus, equis terrestribus sunt similes. Eadem de causa Septuag *kikaion* verterunt *cucurbitam*, nouum ei indentes nomen; quia proserpit, & obumbrat, & sana est vt cucurbita; de qua vulgare est prouerbium, *Sanior est cucurbita*; esto verè *kikaion* non sit cucurbita, nec hedera nostra. Quare diuinant, vel potiùs errant R. Dauid, & ex eo Arias & Rabbinizantes, qui *kikaion* censent esse id, quod Græci *kiki* vocant, nos ricinum, siue palmam vel manum Christi, ob foliorum articulationem, quæ foliis latis est, & ad vmbram appositis. Ricinum enim est herba venenata, consequenter & vmbra eius. Quis credat Deum Prophetæ suo præparasse ad vmbram herbam venenatam, cùm ei ad manum

Kikaion quid?

manum essent tot aliæ salutiferæ? Denique nomina herbarum, lapidum, arborum, animalium apud Hebræos communia fuit diuersis multisque speciebus. Quare *kikaion*, ait Ribera & Sanchez, commune est arbustis quæ breui crescunt, & frondes producunt accommodas ad faciendam vmbram: vnde Noster vertit *hederam*; Septuag. cucurbitam; alij, cucumerem; alij, platanum, &c.

Hedera symbolum vanitatis mundi. Symbolicè, hedera symbolum est vanitatis mundi, omnisque rei & spei mundanæ. De hac enim hedera vers. 10. in Hebr. dicitur: *Filia noctis erat, & filia noctis periit*, id est, vna nocte nata est, vna etiam nocte periit. Annon filia noctis est honor, pompa, deliciæ & diuitiæ mundi, quæ vna nocte obueniunt, vna nocte durant; imò sæpè eadem nocte transeunt & pereunt? sicut vermis hederam subitò erosit, sic sæpe morbus, mors, odia, calumniæ, rapinæ, &c. bona mundi auferunt. Potas te quiescere securè in tuis opibus? falleris: sub vmbra hederæ quiescis, vermis aduersæ fortunæ hederam hanc erodet; & tua vmbra, tua spes vana & vmbratica euanescet. Hinc Deus vt Ionæ, ita & diuitibus, honoratis, &c. sæpè hanc vmbram subducit & aufert; vt videant homines spes omnes esse inanes, quas extra Deum in bonis hisce suis collocant. Vide quæ de pomo & verme ei innascendi dixi Amos 8. vers. 1.

Rursum hedera propriè dicta, arctissimo complexu arbores sibi implicat & vincit, ac vinciendo enecat: hoc idem faciunt amantibus voluptates, & sæpè amasiæ. Quocirca olim Romæ Flamini Diali nefas erat tangere hederam, atque adeò ne nominare quidem fas erat: vt significarent quanta puritas & castitas, æquè ac libertas deceat sacerdotem. Nam amare, æquè ac rebus terrenis animum implicare, mera seruitus est. Inde Prouerbium: *Lasciuis hederis ambitiosior.* Hinc & hedera dicitur quod hæreat, quódque sequatur quidquid proximum est. Hedera, ait Festus, dicta quòd hæreat, vel quòd edita petat; vel quia id cui adhæserit edat. quæ in tutela Liberi patris putabatur esse, quia vt ille iuuenis semper, ita hæc viret: vel quia ita omnia, sicut ille mentes hominum illigat. vinum ergo, honor & cupediæ, quæ mentem illigant, sunt hedera, ideóque inimica homini: sicut *hedera*, inquit Plinius lib. 16. cap. 34. *inimica est arbori, sdisque omnibus, sepulchráque ac muros rumpens serpentium frigori gratissima, vt mirum sit vllum honorem habitum es.*

Simile est de cucurbita, vt vertunt Septuag. eiúsque vmbra. de qua audi Theoph. *Cucurbita*, ait, *vmbra est gloria huius mundi: quæ quasi flos fœni nos refrigerat in afflictionum æstu; ideóque à nobis expetitur: sed feris eam vermis matutinus, scilicet conscientia nostra remordens, & peccatorum nobis sensum exhibens. Ipsa enim quasi sensibilis tinea ossium cordisque ob oculos nobis ponens scelera, docénsque nos grauibus pœnis dignos, fert cupiditatem gloriæ, idque Propheta persuadet, Iram Domini sustinebo, quoniam peccaui ipsi. Et paulò post: Eò quòd peccaui, flagris cæsus sum.*

Laboraueras enim.] Ionas æstu corporis, circumeundo & prædicando ardente sole, & magis æstu ac dolore animi, quòd videret suum oraculum irritari.

VERS. 7. *Parauit Deus vermem.*] Syrus & Arabicus vterque, *præcepit Deus vermi: præcepit*, id est, ordinauit, disposuit, incitauit, impulit: instinctus enim naturalis in Script. vocatur præceptum. Per *vermem* accipe vel erucam, vt Theoph. vel teredinem, vt Arias; vel potiùs aliquem alium extraordinarium, nostris mordaciorem & voraciorem. Nam hunc vermem non fuisse ordinarium, paret ex eo, quòd subitò hederam erroserit in aurora, ita vt illa exaruerit & deciderit, antequam sol incaluisset, & feriret caput Ionæ: hoc autem facere tam citò nequit vermis vnus naturalis & ordinarius. Vbi Nota. Pro *ascensu diluculi*, Chald. clarè vertit, *sub ascensum auroræ*, scilicet diei sequentis diem præcedentem eiúsque noctem, quâ nata erat hedera.

Allegor. S. Hieron. & S. August. epist. 49. quæst. 6. Ionas, id est, vetus testamentum, habuit vmbraculum hederæ, id est, promissiones terrenas, quæ erant vmbræ futurorum in lege noua; has succidit Christus, qui est ipsa veritas, atque absque vllo semine oritur, & dicit: *Ego sum vermis, & non homo*, psal. 21. qui inscribitur, *Pro susceptione matutina. Vermis*, inquit S. August. *est Christus propter humilitatem carnis, fortassis etiam propter Virginis partum. Nam hoc animal plerumque de carne, vel de quacunque re terrena sine vllo concubitu nascitur. Matutinus est, quia diluculo resurrexit.* Ionas succisa hedera dolet, sic Iudæi succisa lege Moysis lugent, imò Christo & Christianis indignantur.

Rursum symbolicè, S. Hieron. Sunt, inquit, qui vermem & ventum vrentem Romanos intelligant duces, qui post resurrectionem Christi, Israël penitus deleuerunt.

VERS. 8. *Præcepit Dominus vento calido.*] Hebt. *vento* קדים *kadim*, id est, orientali, putà Euro, qui calidus est, vrens & torrens. ita Pagn. & Tigurina.

Et æstuabat.] Tigurin. *& penè exanimatus est æstu*: ingens enim æstus fuerit oportet, qui eum impulerit petere vt moreretur. Vnde Septuag. vertunt, *& angustiabatur & relinquebatur anima sua*, vti habent Complut. & Regia; licet Romana habeant: *& angustiabatur, & taduit eum anima sua*; Chald. *& erat deliquium animi patiens.* Tropol. sicut hedera quæ vmbram faciebat Ionæ, corrosa à verme, sol æstuans percussit caput Ionæ; ita & tuis ô homo viribus à morbo aut senio arrosis, mors te percutiet.

VERS. 9. *Bene irascor ego vsque ad mortem.*] *Bene*, id est, *valdè*; aut potiùs *iustè & meritò.* Vnde vertit Pagnin. *vehemens mihi ira est vsque ad mortem*; Tigurina, *iusta est ira mea, vt etiam mori cupiam*; Septuag. *valdè contristatus sum ego vsque ad mortem.* Sicut enim vehemens tristitia Christum adegit, vt diceret: *Tristis est anima mea vsque ad mortem.* q. d. Tristitia tanta est, vt penè me exanimet & vitam mihi adimat: sic & vehemens ira homines adigit, vt optent améntque mori; præsertim si eis obsistatur, vt difficultatem ob quam irascuntur amoliri non possint: tunc enim vehemens ira vehementem parit tristitiam, mœrorem & desperationem.

Dolet Ionas de vmbra hederæ, sic multi dolent & contendunt *de vmbra asini*, vt vulgò dicitur, id est, de re parui vel nullius momenti. Fabulam ex qua natum est hoc prouerbium, narrat Aristophanes in Vespis, & Plutarch. in vita Demosthenis. Meminit & Apuleius lib. de Asino aureo. Demosthenes, inquiunt, cùm iudices parum haberet attentos, vt eos attentos redderet, narrauit fabulam, dicens: Quidam conduxerat asinum, quo Athenis veheretur Megaram: in itinere ardente sole meridie non habens aliud vmbraculum, depositis clitellis sub asino sedens, eius vmbra semet

Mor. de vmbra asini.

semet obtegebat. Cæterùm id asaso non sinebat, hominem inde depellens, clamánsque asinum esse locatum, non asini vmbram. Alter item ex aduerso tendebat, asseuerans etiam asini vmbram conductam esse. A rixa ventum ad verbera, inde ad ius & tribunal. Hæc locutus Demosthenes, repentè descendit, & discessit. Reuocatus à iudicibus vt reliquum fabulæ enarraret, ait: *Imò de asini vmbra libet audire, viri verò de vita periclitantis causam audire grauamini?*

Vers. 10. *Tu doles super hederam, in qua non laborasti.*] q. d. Si adeò doles ob hederam vilem herbam, quæ citò nascitur, & citò perit, succisam; quanto magis vnà mecum dolere & pœnitere debes de interitu tantæ vrbis, tótque centenorum millium animarum, quot sunt in Niniue, eísque pœnitentibus misereri, & parcere? Sic hodie non desunt nobiles, qui magis dolent in morte equi, quàm famuli; imò qui famulos enecant in cultura agrorum, ouium, auium; malúntque perdere hominem, quàm falconem, equum, vel accipitrem.

Pulchrè S. Ephrem serm. de Iona: *Cucurbita tibi nunc loco magistri efficitur, ex qua sapientiam & prudentiam addisce, ac quanta sit vis diuinæ clementiæ. Tu pareis cucurbitæ, & ego ciuitati. Tugurium tuum sit speculum ciuitatis. Tugurium abiectum quæris, & vrbem funditus euertis? vbi rectum iudicium tuum ô Iona? cucurbitam ciuitate potiorem ducis? Super vili cucurbita commiserationis affectum ostendis, & in ciuitatem durissimum ac seuerissimum te exhibes?* Et paulò pòst historiam Ionæ ita prosequitur: *Congregatique resipiscentes aderabant eum, ac munera cum decimis suis offerebant. Aperuit rex thesauros, & obtulit ipsi dona valdè honorifica; vno omnium ore celebratus est Ionas, ingressúsque in currum regio consedit.* Deinde subdit, regem misisse viros qui Ionam in Ierusalem honorificè redocerent, & per hospitia commodè tractarent; quos ipse appropinquans Ierusalem, osculo & amplexu salutans, datáque illis benedictione, domum remiserit: noluisse enim permittere, vt ipsi licèt multum rogantes, vrbem sanctam ingrederentur, ne viderent idola & scandala gentis suæ.

Quæ sub vna nocte nata est, & sub vna nocte periit.] Hebr. *quæ filia noctis erat, & filia noctis periit,* id est, quæ vna nocte orta est, & vna nocte periit. ita Vatab. & Pagnin. Clarè Chald. *quæ in hac nocte fuit, & nocte altera periit.* Prima enim nocte nata fuit hedera, quæ sequente die cùm arderet sol, Ionam ab æstu sua vmbra protexit; sequenti nocte finiente; putà in aurora, vermis iussu Dei erosit hederam: vnde sol oriens afflixit Ionam, vt æstuaret, enperétque mori. Bidui ergo spatio hæc peracta sunt.

Vers. 11. *Centum viginti millia hominum.*] Hebr. *duodecim* רבו *ribbo*, id est, *dena millia*, id est, 120. millia: duodecies enim decem faciunt centum viginti. ita Septuag. Pagnin. Tigurina, quæ vertit, *duodecim myriades.* Myrias enim continet decem millia: alioqui si sumas myriadem pro millione, falsum erit. Quis enim credat in Niniue fuisse duodecim milliones infantium? millio enim continet decies centena millia.

Qui nesciunt quid sit inter dexteram & sinistram.] id est, bonum & malum. Est prouerbium. Phrasis hæc petita est à pueris, *qui nesciunt vtrùm dextera an sinistra valentior, & vsui cuilibet aptior*

A *sit: quia nondum experti sunt: æqualiter enim adhuc pro tempore, quia nuper de vulua prodierũt, vtrumque brachiolum, vtraque manus omnino imbecillis est,* ait Rupert. qui mysticè id adaptat iis, qui nesciunt quid inter Dei veritatem, & hominum mendacium intersit.

Ex hoc loco Theologi, ac nominatim Gabriel Vasquez 3. p. q. 68. art. 8. disp. 154. c. 3. rectè confutat Lutheranos, qui docent nos iustificari præcisè per fidem ex opere operantis, non per Sacramenta ex opere operato: Sacramenta ergo ad hoc tantùm adhiberi, vt fidem recipientis excitent, qua iustificetur: ac proinde paruulos, qui in baptismo purgantur à peccato originali ac iustificantur, elicere actum fidei qua iustificentur, sicut elicuit S.
B Ioannes Baptista in vtero matris, Lucæ 1. 44. Hoc enim dogma non tantùm est contra omnem experientiam, sed etiam contra Scripturam hoc loco, quæ docet paruulos nescire quid sit inter dextram & sinistram, id est, non discernere inter bonum & malum. Si enim haberent fidem, vtique discernerent inter bonum & malum. Fides enim discernit virtutes à vitiis, æterna à temporalibus, Deum à creaturis. Nam, vt ait Apostolus Hebr. 11. 1. *Fides est substantia rerum sperandarum, argumentum non apparentium.* Quocirca hoc Lutheri dogma adeò stolidum visum fuit Anabaptistis, vt ipsi maluerint docere paruulos non esse baptizandos, sed exspectandum dum adolescant, & rationis compotes, actum fidei qua iustificentur eli-
C ciant, potiùs quàm admitterent paruulos ratione vti. Ecce in quas angustias, in quæ absurda hæresis agit Nouantes. Quare S. August. lib. 1. de Pec. mer. c. 35. ridet quosdam Pelagianos, qui in infantibus actualia peccata esse dicebant. Experimur enim, inquit, eos adeò vsu mentis destitutos esse, vt nec vbi sint sentiant, & iuxta se iacentibus mammis, magis possint esurientes flere, quàm sugere: quippe qui nec mammas quidem ipsas, nec aliud aliquid norint. Quomodo Deum agnoscant, qui nec mammas, nec matrem agnoscunt?

Moral. discè hic, quàm Deus clementior sit homine etiam sancto, quàmque satius sit confugere ad Dei, quàm ad hominum tribunal. Si Ionas in causa Niniuitarum fuisset iudex, tulisset in omnes
D licèt pœnitentes, ob præterita scelera sententiam mortis; eò quòd hanc tulisset Deus antè eorum pœnitentiam: verùm Deus contrariam fert sententiam, qua eos ob pœnitentiam à morte absoluit. Ita Dauid proposita ei à Nathan optione gladij, famis & pestis, elegit pestem dicens: *Melius est vt incidam in manus Domini (multæ enim misericordiæ eius sunt) quàm in manus hominum,* 2. Reg. 24. 14. Errat ergo Seneca lib. 2. de Clementia c. 5. dicens, *misericordiam vitium esse pusillanimi, ad speciem alienorũ malorum succidentis.* Veriùs Arist. lib. 2. Rhetor. c. 8. *Sapiens,*
E ait, *misericors est, insipiens immisericors & inuerecundus.* Hoc est quod profitetur Ecclesia in Collecta Dominicæ decimæ post Pentecosten: *Deus qui omnipotentiam tuam parcendo maximè & miserando manifestas, multiplica super nos misericordiam tuam, vt ad tua promissa currentes, cælestium bonorum facias esse consortes.* Vnde Biblia Gothica hic in fine Ionæ addunt, eúmque hac sententia concludunt: *Sed parcam & miserebor eis, quoniam magnum est nomen meum.*

COMMENTARIVS
IN
MICHÆAM.

ARGVMENTVM.

ICHÆAS, ait S. Hieron. ad Paulinũ, *de Moraslbi, coheres Christi, vastationem annunciat filia latronis, & obsidionem ponit cõtra eum, quia maxillam percusserit iudicis Israel.* De eodem sic scribit Epiphan. in eius vita: *Michaas Marathides Propheta, de tribu Ephraim oriundus, cùm plurima designasset Achab regi Iuda, ab eiusdem filio cui nomen Ioram, praecipitatus occubuit; eo quòd de iniquitatibus suis progenitorúmque suorum quas perpetrauerant, redarguisset. Is mortis carcere liberatus, in Marathi propria terra planè solitarius tumulum iuxta polyandrium sortitus est. Est quidem monumentum ipsius vsque in hodiernum tempus nobilissimum.* Eadem habet Dorotheus in vita Michææ. Sentiunt ergo hi Auctores, Michæam hunc vixisse tempore Achab & Iezabelis.

Michææ duo.

Verùm Nota primò. Alius est hic Michæas à Michęa filio Iemla, qui prædixit stragem & necem Achab, 3.Reg.21.14. quem Euseb. in Chron. ait cœpisse prophetare anno quinto Iosaphat (licèt aliqui in Eusebio pro *Michaas*, censeant legendum *Elias*) nam ille vixit sub Achab & Iosaphat, hic verò noster sub Ioathan & Achaz: hic ergo illo fuit posterior ducentis, vel centum quinquaginta annis. Rursum ille in Israël, hic in Iuda vitam egit, Prophetauit Michæas sub Ioathan, Achaz & Ezechia, vt ipse ait cap. 1.1. ergo non sub Iosia, vt habet Isidorus: nam inter Ioathan & Iosiam fluxerunt anni centum viginti.

Michæas Propheta fuit Morasthites.

Nota secundò. Hic Michæas oriundus fuit de Morasthi, qui fuit viculus in tribu Iuda iuxta Eleutheropolim, ad Orientem eius. Chaldæus, Clarius, Arias & Vatab. putant esse eundem cum Maresa. A Maresa enim vel Moreset deductum videtur Habræum nomen patronymicum Morasthi, id est, Morasthites, quod hic Michææ attribuitur. Verùm S. Hieron. docet, Morasthi nomen esse loci distincti à Maresa. Vnde ipse in Epitaphio Paulæ scribit suo tempore ibidem extitisse sepulchrum Michææ, illúdque conuersum fuisse in ecclesiam, quam S. Paula inuisit religionis ergo. sic & Adrichomius, & alij in De-
A scriptione terræ sanctæ; sic & Remigius, Haymo, Rupertus, Hugo & Lyranus hic. Fuit ergo Michæas oriundus ex tribu Iuda, non Ephraim, vti censuit Epiphan. Isidorus & Dorotheus in Synopsi: vnde cap. 1. 9. ait, *Venit vsque ad Iudam, tetigit portam populi mei vsque ad Ierusalem.* De Maresa verò quasi de peregrina dicit vers. 15. *Adhuc heredem adducam tibi, quæ habitas in Maresa.*

Michæas Martyr occubuit occisus gladio, ait Theoph. vnde Sanctorum catalogo ascriptus in Martyrologio legitur die 15. Ianuarij. Ibi enim sic legimus: *In Iudæa SS. Habacuc & Michææ Prophetarum, quorum corpora sub Theodosio Se-*
B *niore diuina reuelatione reperta sunt.* Reuelationem hanc narrat Sozomenus lib. 6. cap. vlt. Cassiodor. in Hist. Tripar. lib. 1. cap. 49. Nicephor. lib. 12. cap. 48. Audi Sozomenum: *Atqui non sola hæc religionem cohonestabant, verùm & Habacuc, & post eum non longo interuallo Michæas, inter Prophetas primi, circa hoc tempus apparuerunt. Amborum autem corpora per diuinam in somnis visionem indicata sunt Sebenno, tum temporis Eleutheropolis Episcopo. Erat autem nomen eius ciuitatis Cala, quæ antea Cila vocabatur, in qua repertus fuit Habacuc. At Baratsatia locus est circiter de-*
C *cem stadiis ab ea ciuitate distans, in quo Michææ sepulchrum erat, quod monumentum fidele vocabant indigenæ, ignari quid dicerent, Nephasa neemana* (id est, animã fidelem, vel corpus fidele: anima enim metonymicè sumitur pro corpore, etiã mortuo, putà pro cadauere; vt in Leuit. ostendi) *lingua patria appellantes.*

Argumentũ Michææ est, taxare idololatriam, vitiáque ex ea nata, ac præsertim oppressionem pauperum tam Samariæ, quàm Ierusalem, putà tam decem tribuum, quàm duarum. Et quia Samaria idololatriæ vitulorum initium dedit, eámque communicauit Iudæ sub Achaz impio rege,
D hinc primò excidium Samariæ per Assyrios, deinde excidiũ Hierosolymæ per Chaldæos comminatur, stragémque & captiuitatem populi, præsertim principum tam laicorum quàm Ecclesiasticorum, qui in scelere duces fuere populo, prænunciat. post hæc tristia, de more læta subiungit; eosdémque consolatur, promittens lætum reditum è Babylone per Cyrũ, & lætiorem

Argumentum Michææ.

ex

ex peccato, morte & gehenna regressum ad gratiam, vitam & Ecclesiam tum militantem, tum triumphantem per Christum; quem in Bethlehem nasciturum prædicit. Nota. Michæas in stylo & spiritu similis est Isaiæ, eiúsque quasi æmulus. vnde & eundem subinde ad verbū citat, vt patebit cap. 4. 1. & cap. 5. 1. Vide can. 6. in procemio.

A

CAPVT PRIMVM.

SYNOPSIS.

Denunciat excidium primò, Samariæ, quia illa fuit prima & princeps idololatriæ, cuius opes quasi mercedes meretricis, id est, idololatriæ, ad meretrices, id est, ad Assyrios pariter idololatras, reuersuras prædicit. Nominat autem aliquot eius vrbes, scilicet Aphra, Sappir, Saanan, cum ea vastandas, in quarum etymo eleganter ludit, vti ostendam vers. 10. & sequentibus. Deinde vers. 12. idem excidium prædicit Iuda, quæ in idololatria imitata est Samariam; ac nominatim Lachis, quæ prima vrbium Iuda, suscepit idola Israël, ac Bethaetsel, Maroth, Maresa & Odollam.

Vers. 1.] Verbum Domini, quod factum est ad Michæam Morasthiten, in diebus Ioathan, Achaz, & Ezechiæ, regum Iuda: quod vidit super Samariam, & Ierusalem.

Vers. 2.] Audite populi omnes, & attendat terra, & plenitudo eius, & sit Dominus Deus vobis in testem, Dominus de templo sancto suo.

Vers. 3.] Quia ecce Dominus egredietur de loco suo: & descendet, & calcabit super excelsa terræ.

Vers. 4.] Et consumentur montes subtus eum: & valles scindentur sicut cera à facie ignis, & sicut aquæ, quę decurrunt in præceps.

Vers. 5.] In scelere Iacob omne istud, & in peccatis domus Israël, quod scelus Iacob? nónne Samaria? & quæ excelsa Iudæ? nónne Ierusalem?

Vers. 6.] Et ponam Samariam quasi aceruum lapidum in agro cùm plantatur vinea: & detraham in vallem lapides eius, & fundamenta eius reuelabo.

Vers. 7.] Et omnia sculptilia eius concidentur, & omnes mercedes eius comburentur igne, & omnia idola eius ponam in perditionem: quia de mercedibus meretricis congregata sunt, & vsque ad mercedem meretricis reuertentur.

Vers. 8.] Super hoc plangam, & vlulabo: vadam spoliatus, & nudus: faciam planctum velut draconum, & luctum quasi struthionum.

B *Vers.* 9.] Quia desperata est plaga eius, quia venit vsque ad Iudam, tetigit portam populi mei vsque ad Ierusalem.

D *Micheam.*] Michæas Hebraicè dicitur *Micha*, id est, *pauper*; quia pauperem Christum rure in Bethleem nasciturum prædixit & adumbrauit. Verùm quia *Micha* per crasin idem esse potest quod *Michiahu* (patet 2. Paral. 18. 8.) id est, *quis sicut ille?* ac idem quod *Michaia*, & *Michaiahu* (vt patet 2. Regum 22. 12. Iudic. 17. 1. & 4. Paral. 13. 2. in Hebræo) vt significet idem quod *Michaël*, id est, *quis sicuti Deus?* Morasthi, id est, *hereditas mea*. Hinc noster, Septuag. & alij eum vocant non *Micha*, sed Michæam. Quocirca S. Ambros. enarrat. 1. in Michæam, quæ exstat in fin. tom. 2. operum eius: *Michaas*, inquit, *significat quis à Deo? vel, vt alibi inuenimus, quis iste? Morasthi filius, heres. Quis autem heres, nisi Filius Dei, qui ait: Omnia mihi tradita sunt à Patre? Et cum ipse esset heres, voluit nos esse coheredes. Meritò quis iste? non è populo vnus, sed electus ad gratiam Dei, in quo loquitur Spiritus sanctus.* — Vers. 1. Michææ etymon.

C

In diebus Ioathan, Achaz, & Ezechia.] Hinc patet Michæam paulò post Osee, Ioël, Abdiam & Ionam cœpisse prophetare; sed cum iis perrexisse obire idem munus. Nam illi cœperunt sub Ozia, qui fuit pater Ioathan. Ioathan fuit pius rex, æquè ac Ezechias; impius verò & idololatra fuit Achaz. Quocirca Michæam reueritus est, eiúsque oraculis licet liberis & minacibus compunctus fuit Ezechias, vti narrat Ieremias cap. 26. 17. & seq. Ioathan regnauit annis 16. totidem Achaz, Ezechias verò annis 29. Quare si omnibus hisce annis prophetauit Michæas, sequitur eum prophetasse annos 61. Verùm ignoratur an cœperit primo anno Ioathan, & an finierit vltimo Ezechiæ. Hinc vtrimque demendo aliquot annos, coniectat Arias eum quinquaginta plus minùs annis prophetasse.

D

E

Quod vidit.] *Quod*, scilicet *verbum*. Prophetia enim nunc vocatur *visio*, nunc *verbum*: quia Prophetæ eam oculis mentis videbant, & auribus mentis eandem à Deo loquente audiebant. Mens enim suas habet aures & oculos, sed mentales,

non corporales. Quocirca in mente idem est andire, quod videre, scilicet cognoscere & intelligere: hinc prophetia mentalis nunc vocatur *verbum*, nunc *visio*, nunc dicitur audiri, nunc videri. de quo plura dixi Isaiæ 1.1.

VERS. 2. *Audite populi omnes, & attendat terra.*] Hebræorum scilicet. Hisce enim solis loquitur. Imitatur Isaiam, qui simili modo & patho orditur: *Audite cæli, & auribus percipe terra, quoniam Dominus locutus est.* Pari modo stylus Michææ similis est stylo Isaiæ: vterque enim elegans est, acer, concisus, patheticus. *Terra*, id est, terræ huius incolæ. Vnde explicans subdit.

Et plenitudo eius.] *Et* significat id est, *plenitudo* sunt ciues & indigenæ: hi enim vrbes & pagos terræ implent, vnde Septuag. vertunt, *& omnes qui in ea.*

Et sit Dominus Deus vobis in testem.]q.d. Dominus sit testis, quòd scilicet ego secundùm officium & munus prophetiæ & prædicationis mihi à Deo commissum, vos moneam & corripiam de vestris idolis & sceleribus, cladémque & excidium nomine Dei prædicam & intentem. q.d. Si superbi, rebelles & obstinati non paueatis hisce meis monitis & minis, ideóque pereatis, testor Deum, me vos hac de re præmonuisse, ac proinde vos non mea, sed vestra culpa & obstinatione inexcusabiles perire; vt non mihi, sed vobis excidium vestrum ascribere debeatis. Hinc Chald. vertit, *sit verbum Domini Dei contra vos in testem.*

Aliter S. Hieron. Theodor. Haymo, & Lyran. q.d. Testor Deum, hanc meam prophetiam non esse meam, sed Dei; quòd scilicet ego hæc non fingam, sed à Deo audierim. Aliter quoque Rupert. q.d. Testis sit Deus, quòd ipse sua pacta vobiscum inita seruarit, vos verò eadem violaueritis, itáque culpa perditionis vestræ non Deo, sed vobis sit ascribenda. Verùm prima expositio est genuina, vt patet consideranti antecedentia & sequentia. Ante enim citauit populum, ad audiendam Dei de ipsorum sceleribus sententiam: hic ergo Deum in testem vocat, quòd illam sententiam eis indicarit & prænunciarit, ne causentur se non fuisse præmonitos. Sententiam Dei subdit dicens: *Quia ecce Dominus egredietur*, &c. *& calcabit super excelsa terra*, &c.

Dominus de templo sancto suo.] q.d. Dominus qui in cœlo quasi in templo suo augustus, omnique cultu adorandus residet, indéque contemplatur terram, omniáque hominum opera; ipse sit vobis mihique testis, quòd hæc eius oracula & decreta vobis enunciarim.

VERS. 3. *Quia ecce Dominus egredietur de loco suo.*] Hic incipit sententia & oraculum Dei, editum per Michæam. Anthropopathôs dicitur Deus egredi & descendere de cœlo, cùm in aëre vel terra suum brachium & potentiam ostendit, ac mira nouáque operatur. Deus enim quoad substantiam inuisibilis est, tantúmque videtur per operationē. Sicut ergo angelus dicitur egredi aliquo, cùm ibi operatur (imò S. Thom. censet angelos non esse in loco, nisi per operationem; quod tamen alij meritò, & cum ratione negant: angelus enim etiamsi nihil operetur, est in certo & definito loco per substantiam suam) sic & Deus, præsertim verò dicitur egredi, quasi iudex & vindex ad cognoscenda, iudicanda & punienda gentium hominúmque scelera: & quasi dux & antesignanus Assyriorum & Chaldæo-

A rum, similiúmque Gentium, quas Iudæis aliisque populis immittit, ad hanc suam sententiam & vindictam exequendam. Graphicè hunc Dei quasi bellatoris in aciem contra hostes egressum poëtica hypotyposi depingit Psaltes psal. 17. 10. *Inclinauit*, inquit, *cælos, & descendit, & caligo sub pedibus eius. Et ascendit super Cherubim & volauit, volauit super pennas ventorum. Et intonuit de cælo Dominus*, &c. *Et misit sagittas suas, & dissipauit eos; fulgura multiplicauit, & conturbauit eos.* Hinc Ezechiel c. 1. vidit Deum curru vectum, & stipatum Cherubinis ad bellum procedere; putà ad excidium Ierusalem.

B Aliter Rupert. *Egredietur*, ait, *Dominus de loco suo*; quia relinquet templum, & Iudæam, eámque cedet Chaldæis. Sic Ezechiel vidit eundem templo egredi cap. 3. 12. & in templo paulò ante aduentum Titi audita est vox: *Migremus hinc*, teste Iosepho lib. 7. Belli cap. 12. Sic Gentiles obsidentes vrbem aliquam, ex ea certo carmine euocabant Deos tutelares, vt ad se transirent, credentes alioqui vrbem capi non posse, teste Macrobio lib. 3. c. 9. Hinc Virgil.

Excessere omnes adytis, arisq; relictis
Dij, quibus imperium hoc steterat.

Significans iam actum esse de Troia, Æneid 2. Verùm hoc mysticum est, non literale, nec genuinum.

C Symbolicè S. Hieron. Hugo & Lyran. Deus, inquiunt, egreditur de loco suo, cùm punit & castigat: Dei etiam proprium est misereri & parcere. Locus ergo & solium Dei est clementia. Cùm ergo peccatis irritatus irascitur & flagellat, videtur de loco suo egredi, ac personam clementiæ deponere; imò naturam suam benignam exuere, & alienam, putà rigidam & sæuam, induere. Hoc est quod de Deo ait Isaias cap. 28. 21. *Sicut in valle quæ est in Gabaon, irascetur, vt faciat opus suum, alienum opus eius: vt operetur opus suum, peregrinum est opus eius ab eo.* q.d. Opus vindictæ est peregrinum & alienum à Dei natura, quæ est ipsa benignitas & clementia; sed ad hoc opus quasi cogunt Deum impij per sua scelera. Dei proprium opus est benefacere, alienum punire.

D *Et calcabit super excelsa terra.*] Hoc est, calcabit excelsos & potentes, putà optimates Israël. hi enim metaphoricè vocantur *excelsa terræ* & *montes*; sicut ex aduerso plebem vocat *valles*, dicens.

Et consumentur (Hebr. [Hebrew] *namassu*, id est, colliquescent & dissoluentur. ita Tigurin. & Pagnin.) *montes subtus eum*, Deum scilicet. q. d. Deo calcante montes, id est, potentes, illi sub eo instar montium fulmine ictorum liquescent, dissoluentur & consumentur. *Et valles*, id est, plebeij, *scindentur* (Pagn. *scindent se*, Septuag. *tabescent*, id est, liquescent & consumentur) *sicut cera* scinditur & finditur, tabescit & liquescit, *à facie*, ab ardore, *ignis*; *& sicut aquæ quæ decurrunt in præceps.*]Ita tam diuites & potentes, quàm pauperes & plebeij in Israël desinent, transibunt, VERS. 4.

E & ibunt in ruinam, iuxta illud 2. Reg. 14. 14. *Omnes morimur, & sicut aquæ dilabimur in terram, quæ non reuertuntur.* Est hæc sententia, ratio mulieris Thecuitis, quâ persuadet Dauidi, vt Absaloni condonet cædem occisi fratris Amnon. q.d. Vita hominum fluxa est: Amnon esto non esset occisus, sed viuus, æquè debuisset breui mori; & Absalon breui morietur: noli ergo ô Dauid exigere vindictam, quam natura ipsa breui illi irrogabit. Quam enim ô rex de filio tuo

vltionem quæris, mortémne? At iam morimur: omnes enim quotquot homines sumus, quasi flumina præcipiti cursu deuoluimur in mare mortis, quæ nobis est domus æternitatis. Aut potiùs, quasi pluuia dilabimur in terram, ab eâque sorbemur, vt nil ex ea remaneat, quod redire aut colligi possit; scilicet naturaliter. Comparat enim vitam nostram aquæ, non fluminis pertranseuntis, sed pluuiæ dilabentis & euanescentis in terram.

Tropolog. cùm Deus suæ gratiæ, illuminationis & amoris illapsu descendit in animam, illico ipsa instar ceræ liquefactæ resoluitur, lachrymatur, inardescit, mansuescit, totámque se Deo resignat. Tunc consumuntur montes superbiæ, ambitionis, omnísque vanitatis; æquè ac valles pusillanimitatis, timoris, torporis, acediæ. Ita Dauid psal. 21. *Factum est*, inquit, *cor meum tanquam cera liquescens*. Et Isaias cap. 64. 1 *Vtinam, ait, dirumperes cœlos, & descenderes: à facie tua montes defluerent, sicut exustio ignis tabescerent.* Pulchrè S. Greg. in illud Cant. 2. *Osculetur me osculo. Cum*, inquit, *eius* (sponsi) *osculum sentio, subita mutatione me derelinquo, & in eius similitudinem illico liquefacta transformor.*

Vers. 5. Iacob & Israël quid. *In scelere* (ob scelus) *Iacob*, id est, Iacobæorum, putà Iudæorum, *omne istud* exitium quod iam dixi, eis irrogabitur, *& in peccatis*, id est, ob peccata, *domus Israël.*] Nonnulli censent *Iacob* hîc idem esse quod *Israël*: Iacob enim patriarcha luctans cum angelo, eique præualens, vocatus est Israël, id est, *præualens Deo*, putà angelo, Dei vicario. Ad rythmum ergo, & ad elegantiam carminis, æquè ac ad auxesin, idem aliis verbis, inquiunt, Michæas nomine Dei repetit & inculcat. q. d. Scelera hæc Iudæorum me exacerbant & prouocant ad vindictam, quia sunt scelera Iacob, id est, posterorum Iacob, quem ita extuli, vt cùm esset iunior, Esau verò frater eius esset senior, ipsum tamen seniori prætulerim & prælegerim, eiusque familiam mihi in populum & Ecclesiam asciuerim. Nec tantum sunt scelera Iacob, sed & Israël, id est, posterorum Israëlis, quem hac gratia dignatus sum, vt in lucta cum angelo, ipsum angelo potentiorem effecerim; ideóque vocarim eum Israël, id est, dominantem Deo. Hæc enim beneficia Iacobo patriarchæ collata, valde adaugent posterorum eius à Deo apostasiam & ingratitudinem. *Iacob* ergo & *Israel* significant hic de more decem tribus à Iacobo prognatas & proseminatas, quæ idololatriæ fuere duces. ita Remig. Lyran. & Vatab. aut certè, vt Albert. & Arias, *Iacob* sunt duodecim tribus, *Israël* decem. q. d. Omnes duodecim tribus peccarunt idololatria, sed maximè decem, quæ duas reliquas infecerunt: illas ergo primò, deinde duas puniam. Secundò, & aptiùs, *Iacob* hîc significat decem tribus, *Israël* duas: Iacob enim prius & commune fuit nomen primi patriarchæ decem tribuum: Israël verò posterius & excellentius eiusdem fuit nomen, quod ab angelo, dum eum vinceret, adeptus est. *Israël* enim idem est quod dominans Deo: hinc significat duas tribus, quæ habebant vrbem sanctam, templum & cultum Dei, ipsúmque Deum intra se; vnde ei quasi dominari videbantur. Sensus ergo est, quasi dicat. Non tantùm Iacob, id est, decem tribus, sed & Israël, id est, duæ, putà Iuda & Beniamin, quibus me meáque in peculiū & quasi in dominium tradidi, à me desciuerunt. ergo tam has, quàm illas puniam. Id ita esse, patet ex explicatione quam subdit Propheta, dicens: *Quod scelus Iacob*, id est, decem tribuum? *nónne Samaria*? q. d. Samaria quæ est metropolis decem tribuum, fuit origo & causa sceleris, id est, idololatriæ, cæteris vrbibus decem tribuum; *& quæ excelsa Iuda*, id est, duarum tribuum? *nónne Ierusalem?* Ecce quos immediatè antè vocauit *Israel*, hîc vocat *Iudam*: Iudas autem significat duas tribus: illæ ergo hîc vocantur *Israel*, & opponuntur Iacob, id est, Samariæ & decem tribubus. q. d. Ierusalem quæ erat sedes regis, templi & Dei, eo deuenit, vt in excelsis montibus ædificauit altaria & sacella idolorum (quæ proinde pariter Excelsa vocantur) eóque ad sacrificia cultúmque idolorum inuitauit omnes populares suos Iudæos. quod indignissimum est, summéque mihi iniurium, ac longè magis quàm idololatria Samariæ; vtpote quæ carebat templo & Deo. ita Theodor. Rupert. Ribera, à Castro & alij.

Quod scelus Iacob, &c.] Hebr. pro *quod* est מי *mi*, id est, *quis*. Vnde Vatab. Arias, Clarius & Pagnin. vertunt, *quis fuit causa transgressionis Iacob? nónne Someron*, id est, Samaria? *Et quis fuit causa excelsorum Iuda? nónne Ierusalem?* Vox *quis* notat reges & principes tam decem quàm duarum tribuum, toti populo fuisse causam idololatriæ. Sic enim Ieroboam primus rex decem tribuum, easdem idola, putà vitulos aureos, colere compulit. Sic & duas tribus ad eadem colenda induxit Achaz, Manasses, & ante eos Salomon. q. d. Reges & principes, qui debebant populo esse duces religionis & sanctitatis, eidem se duces præbuerunt idololatriæ & impietatis; dum in vrbe regia, quò totus populus confluebat, erexerunt idola, eáque publicè coluerunt, & populū ad eadem colenda verbo & exemplo pellexerunt. Vnde Chald. vertit, *vbinam scelus patrarunt domus Iacob? nónne in Samaria? & vbi peccauerunt domus Iuda? nónne in Ierusalem?*

Ita hoc sæculo in Anglia, Transyluania, Dania, Suecia, aliísque regnis & rebuspub. vidimus causam schismatis & hæresis totius regni fuisse ipsos reges & principes à fide apostatantes, & hæresin profitentes. Ex aduerso Italiam, Hispaniā, Franciam, &c. in vera fide persistere, quia semper principes habuerunt Catholicos & orthodoxos. A rege ergo pendet regni fides, vel infidelitas, pietas vel impietas, salus vel damnatio. Notent hoc principes, sciántque pij se magnam in cœlis gloriam & coronam, eo quòd suis subditis causa fuerint salutis, adepturos: impij verò in gehenna se non tantùm sua, sed & omnia subditorum scelera, quorum causa extiterunt, luituros. Hoc est quod grauiter iisdem inculcat Sapiens cap. 6. 6. *Horrendè, & citò apparebit vobis* (Deus iudex & vindex) *quoniam iudicium durissimum his qui præsunt fiet. Exiguo enim conceditur misericordia, potentes autem potenter tormenta patientur*, &c. *fortioribus autem fortior instat cruciatio.* A regibus pendet regni fides & salus.

Vers. 6. *Et ponam Samariam quasi aceruum lapidum*, &c.] Primò, Samariæ, vtpote idololatriæ principi, pœnam intentat; deinde Ierusalem, quæ Samariam in scelere secuta est. Dicit ergo se Samariam vrbem muris, domibus & palatiis magnificam, iis succensis & deiectis redacturum quoad domos quidem & palatia in aceruum lapidum, vrbem verò ipsam in agrum siue campum,

è quo colliguntur lapides in aceruum, vt in eo A plantari possit vinea. Cùm enim aliquo in loco vinea plantatur; priùs ex eodem lapides elapidari, id est, eiici & extra eum in cumulum colligi, solent, ne vites & vitium germinationem impediãt. Apposité Samariam dicit vertendam in vineam, quia ipsa sita erat in monte vitifero, ac antequam ædificaretur in vrbem, fuerat vinea: in montibus enim ob reuerberationem radiorum solis plantari solent vineæ, iuxta illud: *Bacchus amat colles*. Sensus ergo est, q.d. Euertam Samariam adeò, vt ipse locus siue mons vitibus conseratur, fiatque vinea; ipsa verò superba Samariæ ædificia & muros per Chaldæos deiruam, & euertam vsque ad fundamenta adeò, vt eorum lapides deiiciantur & deuoluantur in vallem subiectam; ibique in B aceruum accumulentur. ita Theodor. Chald. Vatab. Arias & alij. Simili modo de Ierusalem, sed plana & campestri à Chaldæis euertenda, ait Michæas cap. 3. 12. *Sion quasi ager arabitur, & Ierusalem quasi aceruus lapidum erit, & mons templi in excelsa siluarum.*

Duo ergo hîc significat Propheta. Primò; Samariam diruendam vsque ad lapidum aceruum. Deinde Secundò, hos lapides deiiciendos in conuallem vrbi subiectam, vt in ipsa vrbe & monte iam elapidato plantentur vineæ. Id ita esse patet ex Hebræo textu, qui sic habet, *& ponam Samariam in aceruum agri, in plantationem vineæ, & impellam in vallem lapides eius*. q.d. Efficiam vt ædes Samariæ corruant, fiantque aceruus lapidum, qui eiiciantur in vallem, ad hoc vt vineæ plantentur in loco & monte, vbi nunc est Samaria. ita Pagn. Vatab. Arias & alij; quin & Septuag. *Ponam*, inquiunt, *Samariam in pomorum custodiam, in agro & plantatione vineæ*; & Chald. *ponam Samariam in aceruos agrorum, domum desertam, in plantationes vineæ*. Id ita factum esse ex hoc loco liquet, licet id in libris Regum non enarretur; insinuatur tamen. Nam 4. Reg. 17. 24. dicitur, quòd rex Assyriorum de Babylone traduxerit Cuthæos: *Et collocauit eos*, inquit, *in ciuitatibus Samariæ pro filiis Israël; qui possederunt Samariam, & habitauerunt in* D *vrbibus eius.* Vbi Nota. Non dicit, *Habitauerunt* in ciuitate, sed, *In ciuitatibus Samariæ, & possederunt Samariam*. q.d. Cuthæi non tam habitarunt in vrbe Samariæ, vtpote iam euersa, & in agrum redacta, quàm in ciuitatibus ei olim subiectis. Fateor tamen aliquos vel vt ciues, vel vt colonos habitasse in loco vrbis: nam & postea vrbs ipsa reædificata est, vtpote quam Hyrcanus postea diu obsedit, & tandem expugnauit, solóque æquauit, teste Iosepho 13. Antiq. 17.

Secundò, alij præcisè sumentes verba nostræ Latinæ versionis, putant Prophetam his verbis non duo iam dicta, sed vnum dumtaxat, prius scilicet, quòd Samaria redigenda sit in aceruum lapidum, significare, vt sensus sit, q.d. Efficiam vt E ex tanta vrbe non maneat nisi aceruus lapidum, similis illi qui fit ex vinea elapidata: nam cùm plantatur vinea, locum elapidamus, & lapides extra illam in locum aliquem eiicimus, & coaceruamus temere congestos. quæ structura (vt ait Rupert.) cùm cæmento & calce careat, infirma est; nec lapis hæret lapidi: quare conuenit optimè Samariæ, quæ semper dissensit à Sione, & ipsa quoque intestinis dissidiis æstuans, gaudebat mutatione, & interfectione regum suorum, inquit Delrio adagio 986. Sic ferè & S. Hieron. Remig. Hugo, Lyran. Ribera. Hic sensus verus est, sed partialis tantùm: prior ergo plenus est & perfectus, eúmque exigunt Hebræa, Chald. & Septuag. quibus facile est Latinam versionem, exponendo eo modo quem paulò antè recensui, adaptare.

Nota. Pro *aceruum lapidum*, Septuag. vertunt ὀπωροφυλάκιον, id est, pomorum custodiam: *Ponam*, inquiunt; *Samariam in pomorum custodiam*, id est, redigam eam in tugurium, quod in pomariis ex arundinibus vel stramine aut sarmentis erigi solet, vt in eo custos vigilet & excubet, ne fures poma fructúsque furentur; quod proinde fructibus collectis, euertitur vel comburitur. q.d. Pari modo per Assyrios Samariam magnificam & splendidam, redigam quasi in antrum custodis, vt de amplissima vrbe paruum tuguriolum vix remaneat, ait S. Hieron. ad Suniam & Fretellam in correct. Psalmorum, quod deinde omnibus ciuibus & spoliis collectis & eductis, per eosdem euertam & comburam.

Fundamenta eius reuelabo.] Diruendo scilicet muros & ædes Samariæ vsque ad fundamenta: tunc enim necesse est fundamenta detegi & reuelari. Est metalepsis.

Et omnia sculptilia (idola quæ nunc fingi, nunc Vers. 7. dolari, nunc malleari, malleóque efformari, nunc fundi, nunc pingi, nunc sculpi solebant, idque sæpiùs: vnde vocantur *sculptilia*) *eius concidentur*.] Ab Assyriis, tum vt rapiant aurum, argentum, æs, &c. ex quo conflata vel sculpta sunt idola; tum quia Gentiles hostium suorum Deos, pariter hostes suos æstimabant, & vt hostes concidebant.

Et omnes mercedes eius comburentur igne.] Nota. Idololatriam vocat, fornicationem; idololatras, meretrices; amasios, ipsa idola; merces seu quæstus ex meretricio sunt fruges, opes & commoda; putà copia tritici, vini, lactis, mellis, &c. quæ Samaritæ aliique idololatræ se à suis idolis percipere iactabant, aut quæ ex commercio & amicitia Chaldæorum, & aliarum gentium idololatrarum percipiebant, iuxta illud Osee 2. 4. *Vadam post amatores meos, qui dant panes mihi, & aquas meas, lanam meam*, &c. Ex vers. 12. *Corrumpam vineam eius, & ficum eius, de quibus dixit: Mercedes hæ meæ sunt, quas dederunt mihi amatores mei.* Sensus ergo est, q.d. *Omnes*, id est, pleræque omnes (nam aliquæ igni superstites remanserunt) *mercedes*, id est, fruges & opes quas vel ab idolis, vel ab idololatris recipiebat meretrix, id est, idolorum cultrix Samaria, comburentur ab eius hostibus Assyriis. ita S. Hieron. Remig. Hugo & Lyra. Rursum *comburentur igne*, partim proprio, partim metaphorico, hoc est, diripientur, auferentur, perdentur. Igne enim in Script. significatur omnis vastitas, & supplicij acerbitas. Vnde sequitur: *Ad mercedem meretricis reuertentur*. ita Sanchez.

Minùs congruè Theodor. Vatab. Arias & Clarius, per *mercedes* accipiunt oblationes, & dona ab idololatris oblata idolis, ad ea vel fabricanda, vel vestienda & ornanda. Mercedes enim solent dari meretricibus ab amasiis, non vice versa amasiis à meretricibus. Meretrices autem hîc sunt idololatræ, amasij verò ipsa idola. nisi quis dicat tantam fuisse impudicitiam harum meretricum, vt ipsæ pretium sceleris amasiis darent, non acciperent. Hoc est enim quod Hierosolymæ improperat Ezechiel c. 16. 33. *Omnibus meretricibus dantur mercedes, tu autem dedisti mercedes cunctis amatoribus tuis, & dona donabas eis, vt intrarent ad te vndique ad fornicandum*, id est, idololatrandum, *tecum*. Verùm hoc inusitatum fuit & insolitum,

ideoque

ideóque illud exprimit Ezechiel; hîc verò cùm id non exprimat Michæas, locum habere non videtur: *mercedes* ergo solitas ipse intelligit, quas scilicet meretrices accipiunt ab amasijs, id est, idololatræ à suis idolis, non verò eas, quas iis dant.

Quia de mercedibus meretricis congregata sunt, (non idola, sed bona & opes Samariæ. Vnde Hebr. Septuag. Pagnin. & Vatabl. habent, *quia de mercede meretricis congregauit ea quæ habet*, putà suas opes) *&*, id est, idcirco, *ad mercedem meretricis reuertentur.*] q.d. Quia Samaria meretrix, id est, cultrix idolorum, putat se ab his pro hac cultu suo cultu recepisse suas fruges & opes, idcirco eas etiam vt illæ pariter ad meretrices, id est, ad Assyrios idolorum cultores, vt vastit Chaldæus, qui vastabunt Samariam, transferantur & redeant, qui eas vti idololatriæ mercedes suis idolis acceptas referant & consecrent.

Alludit Primò, ad priscas meretrices, quæ primitias turpis sui lucri Veneri, meretricum deæ, & principi consecrabant, vti de Babylonijs docet Herod. lib. 1. & Clemens Alex. Adhort. ad Gentes; de Cypriis Arnobius lib. 5. contra Gentes; de Phœnicibus S. August. lib. 5. de Ciuit. cap. 10. *Tres, ait, Veneres: vna virginum, vna etiam Vesta est: alia coniugatarum: alia meretricum, cui etiam Phœnices donum dabant de prostitutione filiarum, antequam iungerent eas viris.* Idem docet Baruch c. 6. vers. 42. & 43. Rursum olim deorum & templorum donaria meretricibus fuisse data, docet ibidem Baruch vers. 10. *Dant, inquit, & ex ipso (auro Deorum) prostitutis; & meretrices ornant: & iterum cùm receperint illud à meretricibus, ornant deos suos.* Idem docet Ezechiel c. 23. 42. *Posuerunt, ait, armillas in manibus earum, & coronas speciosas in capitibus earum.* Idem testatur Athenæus lib. 13. c. 28. Porrò non solùm mercedes meretricum olim Diis oblatas fuisse, sed etiam ex iis idola Deósque esse fabricatos testatur Arnobius lib. 6. contra Gentes. Vide hîc idololatrarum & dæmonum obscœnitatem & turpitudinem. Rectè enim Tertul. lib. de Habitu mulieris, *Nullum, ait, turpis merces decora est.*

Alludit Secundò, ad opes meretricum ex meretricatu collectas, ex quibus illæ numquam ditescunt, sed semper manent misellæ & pauperes; vel quia sunt prodigæ in epulis & vestitu, eésque suas turpiter partas, in luxu consumunt; vel quia illas iisdem spoliant amasij, vel aliæ meretrices: omnes enim sua quærunt lucra, idque subinde per fas & nefas; præsertim luxuriosi, qui iam iustitiam & conscientiam prodegerunt; vel quia morientes suis filiabus, aut cognatis quasi heredibus, quæ pariter meretrices sunt, bona turpiter parta relinquunt. Dicit ergo, sicut bona meretricum vadunt ad meretrices, ita bona Samariæ meretricis, id est, idololatræ, ibunt ad meretricem Niniuen; quia Assyrij idololatræ spoliabunt Samaritas pariter idololatras suis bonis.

Mor. turpi lucro nemo ditatur. Hic verum est prouerbium: *Malè parta, malè dilabuntur.* Et illud: *Salis onus vnde venerat, illuc abiit,* quod adagium natum est ab euentu. Negotiator enim quidam nauem onustam sale vehebat: hauriis dormientibus influxu aquæ marinæ sentina vehementer adaucta, & salem vniuersum soluit ac corrupit, & nauem ipsam demersit; itáque sal quod ex aqua marina natum fuerat, in eandem denuo liquefactum rediit. Verè Hesiodus monet: *Ne malè lucreris, mala lucra æqualia damnis.* Discant hoc ab Ethnico Christiani; lucrum non esse quod iactura bonæ mentis comparatur; neque quidquam esse vtile, quod non sit honestum; *dispendio enim est fraude quæsitum lucrum. Et turpe lucrum adducit infortunium.* Atque vt ait Pindarus in Isthmiis: *Quod præter iustum dulce est, exitum habet amarissimum.*

Rursum *ad mercedem meretricis reuertentur*, duo significat. Primum, turpia lucra lucrantibus esse, inutilia, & ab iis ad alios transire. Secundum, eadem carere omni decore & dignitate, nec ad vsus honestos impendi, sed à turpibus ad æquè turpes & infames; putà à meretricibus ad meretrices traduci.

Turpe lucrum non admittit templum. Quinetiam hæc lucra à suo templo eiúsque oblationibus, quasi eo indigna, repulit Deus Deuteronom. 23. 18. *Non offeres, inquit, mercedem prostibuli, nec pretium canis in domo Domini Dei tui; quia abominatio est vtrumque apud Dominum Deum tuum.* Idem fuit sensus Gentilium Romanorum. Cùm enim Flora (ex cuius nomine etiamnum Romæ campus Floræ nuncupatur) nobilis meretrix, ex arte meretricia magnas opes compauisset, ac populum Romanum scripsisset heredem ea lege, vt eius dies natalis quotannis celebrarent editione ludorum, quos appellant Floralia; Senatui id turpe & flagitiosum visum est. Quocirca vt pudendæ rei quædam dignitas, quasi velū daretur, finxerunt Floram esse deam, quæ floribus præsit, eámque oportere placari, vt arbores, vites, frugésque bene prosperéque florescerent. Ita Varro lib. 1. de Re rustica c. 23. & Plinius lib. 18. cap. 29.

Vers. 8. *Super hoc plangam & vlulabo; vadam spoliatus, & nudus.*] Vt hoc habitu lamentabili & desperabundo, tum tester intimum dolorem animi, què concipio ex vastatione Samariæ; tum reipsa significem & repræsentem, quòd Samaritæ simili modo ab hostibus Assyriis spoliandi sint, ac nudi vel seminudi ducendi sint in captiuitatem. Eadem de causa Isaias incessit nudus & discalceatus per Ierusalem, vti dixi Isaiæ cap. 20. tum denique vt indicem plagam Samariæ fore maximam, quæ vsque ad portas Ierusalem perueniat, vti mox dicam. Quocirca Septuag. & Chald. hæc vertentes per tertiam personam, ipsi Samariæ attribuunt: quia eius personam induit hîc Propheta. Sic enim habent Septuag. *propter hoc planget (Samaria) & lamentabitur, ibit discalceata & nuda: faciet planctum quasi draconum, & luctum quasi filiarum Sirenum.* ita S. Hieron. Remig. Albert. Lyran. Arias, Vatabl. & alij. Audiunt aliqui, *spoliatus*, scilicet tam mente quàm veste. q.d. Tanta erit clades Samariæ, tantúmque eam apprehendo & pondero, vt videar emotæ mentis, & mente captus; ideóque veste me spolio, & quasi insanus huc illucque discurro plorans & eiulans. Denique S. Hieron. putat hæc dici ex persona Dei; quasi eius vicem hic subeat Propheta, ostendátque quàm Deus doleat de populi sui clade, quámque inuitus eam immittat vel permittat. quod sanè miram Dei clementiam & charitatem anthropopathos significat & commendat. Verùm verius & magis genuinum est, hæc ex ipsius Michææ persona dici, vti paulò antè explicui.

Nudus.] Putà discissis vestibus, vti fiebat in luctu, lacer, posita veste extima & honorata. Sic pannosum & lacerum, vocamus nudum per auxesin, quia est seminudus.

Faciam planctum velut draconum.] Tradunt Physici,

Draconis cum elephante pugna, & planctus.

A Physici, ait S. Hieron. dracones certare & duellare cum elephantis, &, si ab iis vincantur, terribili sono personare. Draco enim cùm sit calidissimus, sitit elephantis sanguinem, qui frigidissimus est, solétque æstu torrente, cùm tantæ sit magnitudinis, totum eius sanguinem ebibere, si eum vincat: vnde fit elephantes ab eis ebibi, siccatósque concidere, qui ruentes dracones sanguine iam ebrios & turgidos, mole sua opprimunt, cogúntque hostes suos secum emori, túmque dracones magnas & lamentabiles voces emittunt. ita Solin. cap. 38. Polyhist. & Plinius lib. 8. c. 11. Et hoc est quod ait hîc Propheta: *Faciam planctum quasi draconum*. ita S. Hieron. Remig. & Rupert. Addit Rupert.

B hac phrasi significari planctum inutilem, quem scilicet etsi Samaritæ audiant, nemo tamen misericordia tangatur; sicut nullus condolet draconi plangenti. Ex aduerso Palacius citans Albertum, Solinum & Plinium, scribit voces has draconum tantas esse, támque vicinos consternare, vt qui illas audiunt, emoriantur. Verùm hoc fabulosum videtur.

Et luctum quasi struthionum.] Hebræa, *quasi filiarum struthionis*; struthiones enim feminæ magis quàm mares clamosæ, magis quoque lugubrem edunt vocem, præsertim cùm pullos alunt & perdunt. Tigurina, *vt iuuenes struthiones*. Pulli enim struthionum quasi à parente derelicti, imò contempti, vt ait Iob. c. 39. 14. & Ieremias Thren. 4. 3. miserabiliter eiulant, vti faciunt & pulli coruorum à parentibus nido eiecti, de quibus psal. 146. 9. *Qui dat iumentis escam ipsorum, & pullis coruorum inuocantibus eum.* Rursum scribit Ælianus lib. 14. c. 7. 19. & 20. struthionem feminam valdè amantem esse pullorum, ac habere carnes præ mare gustui suauiores: quocirca venatores, vt eam capiant, solere circa nidum ferrea hastilia defigere, quibus in nidum transilire volens, maret sese induit, occiditur & capitur; túmque flebiliter stridet & luget: vnde struthio hebr. vocatur יַעֲנָה, *iaana* à luctu, à rad. ענה *ana*, id est, afflictus est, oppressus est, indoluit, ingemuit.

Dices, Si struthio est adeò filiorum amans, quomodo ergo hîc, & Thren. 4. 3. vocatur in eos crudelis? Respondent aliqui patrem esse crudelem, matrem verò benignam in filios. Meliùs alij respondent, matrem vocari crudelem Primò, quòd oua quæ posuit, incubando non fouet; tum quia, vt ait Plinius lib. 10. cap. 54. in pectore & ventre calua est, & implumis: sine plumis autem nequit fouere, calefacere & viuificare oua; ergo ea soli & arenæ calefacienda relinquit. Vnde Dei prouidentia in calidissimis tantùm regionibus, Syria scilicet & Arabia, struthiones inueniuntur. tum ne mole corporis oua frangat: est enim magnitudine cameli, atque altitudine, collo & cruribus camelum refert; vnde struthio camelus vocatur,

E inquit Diodorus Siculus libro 3. Secundò, quia pullos non pascit, eò quòd natura aliter prouiderit: id enim expressè ait Iob c. 39. 14. & Thren. c. 4. 3. alia tamen amoris materni signa pullis exhibet. ita ex Æliano, Plinio, Oppiano, Olympiodoro, & aliis, Pineda in Iob c. 39. Denique Franc. Valesius Sacræ philos. c. 55. asserit illa quæ Ælianus & alij Gentiles scribunt de struthionū amore erga pullos, esse fabulosa & falsa; quia repugnant S. Scripturæ locis iam citatis, quibus in eos dicitur esse crudelis.

Perperam R. Dauid vertit, *faciam luctum quasi filiarum vlularum*. Hebr. enim יַעֲנָה *iaana* nusquam

A vlulas, sed struthiones significat. Septuag. verterunt, *faciam luctum quasi filiarum Sirenum*. Alludunt ad fabulam Sirenum, ait Theodor. Fingunt enim Poëtæ Sirenes partim virgines fuisse, partim volucres, Acheloi fluminis & Calliopes Musæ filias. Harum vna voce, altera tibiis, alia lyra canebat: & primò iuxta Pelorum, postea in Caphareis insulis habitauerunt, quę illectos suo cantu in naufragia deducebant. Secundùm veritatem meretrices fuerunt, quæ transeuntes illiciebant ad sui amorem, & amore captos spoliabant: vnde fictæ sunt illis inferre naufragium, quia eos deducebant ad egestatem, vt bonorum, & sanitatis, sæpè etiam vitæ, naufragium facerent: has Vlysses contemnendo, & aures obturando ne

Sirenum fabula quid significet

B earum cantu illiceretur, deduxit ad mortem. ita Seruius in illud Æneid. 5.

Iámque adeò scopulos Sirenum aduecta subibat,
Difficiles quondam multorúmque ossibus albos.

Vnde Siren vel Sirena dicta est ab σύρειν, quod comedere & retinere significat; vel à σειρὰ, id est, catena, eò quòd Sirenes fuerint vinculum & catena libidinis. Quocirca S. Hieron. mysticè per Sirenes, earúmque cantum accipit hæreticos, eorúmque eloquia: *Dulcia enim sunt, ait, hæreticorum carmina, & dulci voce populum decipientia: nec potest eorum cantica præterire, nisi qui obturauerit aurem suam, & quasi surdus euaserit*, vti fecit sapiens Vlysses.

C Dices, hic erat cantus Sirenum, non luctus. Resp. Sirenes, æquè ac præficæ, vti sciebant canere, ita sciebant & lugere ac plangere: sicut etiamnum meretrices norunt artem vtramque, & amasios subinde magis plangendo, quàm canendo detinent, ne se deserant, & amores inchoatos abrumpant. Propheta ergo ex affectu in ciues suos, se quasi transformat in Sirenem, vt eis nūc blandiendo, & suauissimè concinendo; nunc miserabiliter lugendo & lamentando in animos eorum influat, eósque moueat ad pœnitentiam. Qui enim animas vult conuertere, Siren sit oportet instar S. Pauli dicentis: *Filioli mei quos iterum*

D *parturio, donec Christus formetur in vobis: vellem autem esse apud vos modò, & mutare vocem meam, quoniam confundor in vobis*, Galat. 4. 19. Aliter sanctus Cyrillus: ipse enim per Sirenes accipit passeres marinos, vel philomelas, quæ raptis ouis vel pullis lugubre melos fundunt, cùm aliàs suauissimè canant instar Sirenum.

Quia desperata est plaga eius: Samariæ (*plagam* Vers. 9.
vocat stragem illatam ab Assyriis, indéque nascentem famem & pestilentiam) *quia venit vsque ad Iudam, tetigit portam populi mei vsque ad Ierusalem.*] Nam excisa Samaria anno 6. Ezechiæ à Salmanasar rege Assyriorum, mox anno 14. Ezechiæ, Sennacherib qui successit Salmanasari, vt

E proserpens & vlterius progrediens, venit in Iudæam, multásque vrbes cepit, ipsámque Ierusalem obsedit, sed ibidem ab angelo cæsus est, 4. Reg. 18. & 19. ita S. Hieron. & Theodor.

Vers. 10.] In Geth nolite annunciare, lachrymis ne ploretis, in domo pulueris puluere vos conspergite.

Vers. 11.] Et transite vobis habitatio Pulchra, confusa ignominia: non est egressa quæ habitat in exitu: planctum Domus

mus vicina accipiet ex vobis, quæ ſtetit ſibimet.

Verſ. 12.] Quia infirmata eſt in bonum, quæ habitat in amaritudinibus: quia deſcendit malum à Domino in portam Ieruſalem.

Verſ. 13.] Tumultus quadrigæ ſtuporis habitanti Lachis: principium peccati eſt filiæ Sion, quia in te inuenta ſunt ſcelera Iſraël.

Verſ. 14.] Propterea dabit emiſſarios ſuper hereditatem Geth: domus mendacij in deceptionem regibus Iſraël.

Verſ. 15.] Adhuc heredem adducam tibi, quæ habitas in Mareſa: vſque ad Odollam veniet gloria Iſraël.

Verſ. 16.] Decalua re, & tondere ſuper filios deliciarum tuarum: dilata caluitium tuum ſicut aquila: quoniam captiui ducti ſunt ex te.

Vers. 10. *In Geth nolite annunciare, lachrymis ne ploretis.*] Ne ſcilicet Gethæi, aliíque Philiſthini hoſtes veſtri videant veſtram cladem & dolorem; indéque lætentur & exultent. Sic Dauid occiſo Saül ait: *Nolite annunciare in Geth, neque annuncietis in compitis Aſcalonis; ne fortè lætentur filiæ Philiſthiim, ne exultent filiæ incircumciſorum*, 2. Regum 1. verſ. 20. Septuag. vertunt, *qui in Geth, nolite magnificari: qui in Bachim, nolite readificare ex domo deriſum.* Retinent enim Hebr. *Bachim*, quaſi nomen proprium, quod cæteri omnes interpretes transferunt *fletum*, ait S. Hieron. Pro *Bachim* perperam, vt videtur, Theodor. & alij legunt *Enakim*, quaſi Gethæi ex Enac gigante ſint procreati: vnde Golíath quem occidit Dauid, gigas fuit & Gethæus.

C

In domo pulueris puluere vos conſpergite.] Pro *pulueris*, hebraicè eſt עַפְרָה *aphra*, quod dupliciter poteſt accipi. Primò, vt appellatiuum ſignificans puluerem. Secundò, vt proprium nomen vrbis in tribu Beniamin, Ioſue 18. verſ. 23. vel alterius in tribu Manaſſe, quæ Latinè dicitur *Ephra* (Hebr. enim *Ephra* idem eſt quod *Aphra*) fuítque ciuitas Gedeonis, in qua ipſe habitauit & ſepultus eſt, vbi & accepit ſignum victoriæ contra Madian in vellere, Iudicum 6. 11. Vtroque modo hîc accipi poteſt. Primò, appellatiuè, q.d. O Samaria cum vrbibus tibi ſubiectis, tu iam non tam Samaria, id eſt, cuſtodia, vocanda es, quàm *Aphra*, id eſt, puluis; quia breui ab Aſſyriis in cinerem & puluerem redigeris: luge ergo, & puluere te conſperge. Ecce in ſpiritu video te in puluerem redactam, inter ruinas ergo pulueris puluere te inuolue: vos ergo ô Samaritæ, nolite plangere veſtram cladem apud Gethæos, alióſque Philiſthinos, qui vos irridebunt, ſed domi priuatim puluere domorum veſtrarum in puluerem redactarum vos aſpergite, quia reipſa vel inuiti earum puluere dum deiicientur, mox aſpergemini. ita ex Septuag. & Chaldæo S. Hieron. Theodor. Remig. Albert. Lyranus, Emmanuel & alij: vnde Septuag. vertunt, *terra aſpergite deriſum veſtrum*, licèt alij legant, *in*

D

E

A

deriſum; Syrus, *in domibus collectionis reſiduo* (id eſt, in areis, vbi reſiduum tritici cum paleis & terræ puluere miſcetur) *conſpergite vos puluere*. q. d. In areis arenis vos conſpergite.

Secundò, *Aphra*, id eſt, puluis, hîc vt nomen vrbis Samariæ ſubiectæ proprium accipiunt Hebræi, S. Hieron. in textu Commentarij, Arias, Clarius, Vatablus, Mariana & Pagnin. qui vertunt, *propter domos Aphra in puluere voluta*, vel *inuolue teipſam*. Hebr. enim *palas* ſignificat volutare, inuoluere. Vnde & Biblia Latina Roman. *vò Pulueris*, vti & ſequens, *Pulchra*, ſcribunt litera maiuſcula, quaſi nomen proprium; vt ſenſus ſit, q.d. Non eſt ô Samaritæ quòd in Geth ad plangendum abeatis, ite potiùs ad veſtram vrbem *Aphra*:

B

illa iuxta nomen ſuum monebit vos luctus & pulueris, eúmque vobis ſuggeret, vt illo vos conſpergatis. In Aphra ergo aphra, id eſt, puluerem, vobis iniicite; imò puluere vos obtuite, quia Aphra æquè ac Samaria puluere ab hoſtibus obruenda, imò in puluerem conuertenda eſt. Simili paronomaſia appoſitè quis diceret: O Lutetia, ob peccata tua & clades tibi imminentes, luto te aſperge. O Lima in America, limo te conſpurca. O Sinæ, cinere vos opplete. O Aphrica, in area arenam tuam tibi affrica. Nota. Pro *conſperge*, in Hebræo eſt duplex lectio. Alij enim legunt הִתְפַּלָּשִׁי *hitpallaſi*, id eſt, conſpergere, vel conſperge te. Alij legunt הִתְפַּלָּשְׁתִּי *hitpallaſti*, id eſt, conſperſi me, inuolui me puluere, vt Propheta ſuſtineat hîc typum Chriſti, qui in domo pulueris, id eſt, vtero Virginis pulueri noſtro ſe inuoluit, ait Mariana. Vnde

Allegoricè, Chriſtus in domo pulueris, putà in terra, in vtero Virginis, puluere mortalitatis noſtræ ſe conſperſit; imò puluerem hunc induit, quaſi pœnitentiam pro peccatis noſtris acturus. Nam domus pulueris eſt terra, in qua ob peccatum Adæ ad mortem damnati degimus: item corpus hoc mortale, eadem de cauſa breui in puluerem redigendum. Adhæc Eccleſia, quæ quaſi domus pœnitentiæ in die Cinerum puluere nos aſpergit, vt nos noſtræ ſortis & mortis memores reddat, & à carnalibus deliciis auocatos ad cæleſtia transferat. Tunc ergo rectè dicat Concionator fidelibus: In die, & in domo cineris & pulueris, cinere & puluere vos aſpergite. Hinc

Tropolog. ô Adam adama, id eſt, ô homo humo, in aphra, id eſt, in terra, ob peccata te aſperge. Nam terra & humus es, & in terram reuerteris. Puluis & vmbra ſumus. Memento homo quia puluis es, & in puluerem reuerteris. Quia ergo in terra & puluere degis, vbi, vt ait S. Leo ſerm. 4. de Quadrageſ. *neceſſe eſt de mundano puluere etiam religioſa corda ſordeſcere*; hinc in Quadrageſima, imò ſingulis hebdomadis, imò quotidie veſpere dum vadis cubitum in incertum, neſciens an ſequens manè ſis viſurus, ſed ipſa nocte ſuffocandus & moriturus, vti multis contigit, & etiamnum contingit, conſcientiam examinans, quaſi coram iudice illa nocte compariturus, puluere te conſperge. Imitare Dauidem dicentem: *Lauabo per ſingulas noctes lectum meum, lachrymis meis ſtratum meum rigabo*, pſalm. 66. Et: *Quia cinerem tamquam panem manducabam, & potum meum cum fletu miſcebam, à facie iræ & indignationis tuæ, quia eleuans alliſiſti me*, pſalm. 101. 10. Imitare amicos Iob, qui videntes eius afflictionem, *exclamantes plorauerunt, ſciſſiſque veſtibus ſparſerunt puluerem ſuper caput ſuum in cælum. Et ſederunt cum eo in terra*

terra septem diebus, & septem noctibus, Iob 2. vers. 13. Inuitare Ieremiam dicentem Thren. 3. 16. *Fregit ad numerum dentes meos, cibauit me cinere.* & vers. 29. *Ponet in puluere os suum, si fortè sit spes.* Et cap. 2. 10. *Sederunt in terra, conticuerunt senes filiæ Sion, consperserunt cinere capita sua, accincti sunt ciliciis, abiecerunt in terram capita sua virgines Ierusalem.*

Vzae. 11. *Et transite vobis* (hebr. *transi vobis*, id est, tibi, tuísque ciuibus, id est, vobis. Est enallage numeri: & τὸ, *vobis* vel elegantiæ, vel emphasis causa ad maius pathos additur) *habitatio Pulchra.*] Hebr. *habitatrix Sappir.* τὸ *Sappir*, æquè vt Aphra, accipi potest dupliciter: Primò, quasi appellatiuum, significans pulchra; vt sit epitheton Samariæ. Hæc enim in amœno monte sita, exteriùs pulcherrimos hortos & campos, interiùs pulcherrima palatia, domos, turres, plateas & muros suos, vti caudam suam ocellatam circumspicit pauo, circumspiciebat. q. d. Vos ô Samaritæ transite (id est, breui transibitis) captiui in terram hostilem; vos inquam, ô habitatrix Sappir, id est, pulchræ; hoc est, vos ô incolæ pulchræ & elegantis Samariæ. ita S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius, Rupertus & alij. Vnde Chaldæus vertit, *transite vobis qui habitatis in pulchritudine, discooperti verendis nudi & pudefacti*; Arabicus, *fac tibi habitationem pulchram*; Syrus, *fac tibi habitatrix, quod pulchrum est, quod sit pulchrum.*

Sappir duplex. 1.

2\. Secundò, *Sappir*, vt nomen proprium vrbis accipiunt Clarius, Pagninus, Mariana & Vatab. vnde vertunt, *transi*, id est, abi cum tua metropoli in captiuitatem, *quæ habitas in Sappir*, iam non *sappir*, id est, pulchra, sed fœda & nuda, ideóque *confusa ignominia.* q. d. Iactabas ô vrbs Sappir te pulchram & sapphirinam; & ecce tota conspurcata es, & lutea. sic ex aduerso gloriabatur Augustus Cæsar, teste Suetonio, *quòd inuenisset Romam latericiam, & relinqueret marmoream.* Sic primariis Italiæ vrbibus singulis singula hæc dantur elogia: *Fiorenza bella, Venetia ricca. Neapoli gentile. Milano grande, Bologna grassa, Ferrara ciuile. Genoa altiera, Perugia sanguegna, Mantoa gloriosa, Rimini buona, Luca industriosa, Roma santa.* Florentia ergo est *Sappir*, id est, bella & pulchra. Sic Carolus V. de Belgio dicere solebat, opes suas esse in Flandria; delicias in Brabantia, nobilitatem in Hannonia, vires in Arthesia. Et de Brabantiæ vrbibus: Mechlinia pulchra, Antuerpia diues, Louanium sapiens, Bruxella nobilis. *Sappir* ergo idem significat quod Niniue, id est, speciosa & pulchra. Sic in Belgio, & alibi sunt vrbes, quæ vocátur Bella. Dicas ergo, ô Sappir iam cum tuis sororibus, id est, Samariæ ciuitatibus, vastata ab Assyriis, cum Noëmi illa olim pulchra: *Ne vocetis me Noëmi, id est, pulchram; sed vocate me Mara, id est, amaram, quia amaritudine valdè repleuit me Omnipotens*, Ruth 1. 20. Idem dicat Belgium, Hungaria, Bohemia, &c. Idem dicat anima olim casta & templum Dei, nunc incesta & prostibulum diaboli. Porrò sicut filia Sion dicitur ipsa arx & vrbs Sion, ob pulchritudinem; ita habitatrix Sappir, vocatur ipsa vrbs Sappir, putà populus & resp. habitans in Sappir; de populo enim ob pulchritudinem loquitur Propheta quasi de femina.

Quæres, quænam vrbs est *Sappir*? nam hoc nomen alibi non inuenitur. Resp. *Sappir* (vt patet ex radice & scriptura Hebraica) idem esse quod Saphora, vel Saphorme, vel Sephoris, vel Sephoron (hæc enim omnia sunt idem) quæ Hegesippo & S. Hieronymo est Diocæsarea. de qua sic Adrichom. in Descriptione terræ sanctæ: *Vrbs est opulenta & totius Galilææ maxima, in meditullio regionis tutissimo loco sita; arce, portis mœnibus, murisque firmissimis munita, & habens circa se vices plurimos.* (Annon hæc erat Sappir pulchra?) *Natalis, vt putatur, locus B. Ioachim atque Annæ, Deiparæ Virginis parentum. Hanc Gabinius vnam ex Iudæorum curiis esse voluit: eandem Varus cepit, & venditis sub hasta incolis, incendio absumpsit: Herodes autem totius gentis caput & defensaculum fecit. Videtur quondam Cathedralem habuisse Ecclesiam. Nam Tyrius in Catalogo Pontificum Suffraganeorum Antiochenæ Ecclesiæ, inter Episcopatus Seleuciæ Diocæsaream secundo nominat loco.*

Non est egressa quæ habitat in exitu.] Hebr. *quæ habitat in Saanan.* Rursum *Saanan* accipi potest vel vt nomen proprium vrbis, vt sit eadem cum *Saanan*, quæ fuit vrbs tribus Iudæ, Iosue cap. 15. 37. vel potiùs eadem cum Sennim, vel Saananim, vel Sannanim, quæ fuit vrbs in tribu Nephthalim, subiecta Samariæ, vt patet Iosue 19. 33. Iudic. 4. 12. ita Septuag. Chald. Vatab. Pagnin. Emmanuel, Mariana & Clarius. Vnde & Biblia Plantin. τὸ *In exitu* scribunt maiuscula I, quasi sit nomen propriúm. Vel vt appellatiuum. *Saanan* enim Hebr. significat exitum, à rad. יָצָא *iatsa*, id est, exiuit; vel à radice צָעַן *tsaan*, id est, translatus est: literæ enim *ain* & *aleph* quia gutturales, subinde commutantur. Symmachus vertit, abundantiam. sic enim habet, *Non est egressa* in captiuitatem, *quæ habitat in abundantia*, quasi צַאֲנָן *tsaanan* per *tsade*, sit idem quod שַׁאֲנָן *saanan* per *schin.* Vnde interpretes vtrumque vertunt *Saanan.* nam *tsade* & *schin* sunt literæ commutabiles. Vnde צָחַק *tsachac* idem est quod שָׂחַק *sachac*, id est, risit. Septuag. pro *Saanan*, habent *Sennaar.* mendosè, vt videtur; nisi dicas *Sennaar*, id est, *Babylonem*, ab eis vocari *Saanan*, quia opibus, luxu & pompis abundabat. Si accipias *Saanan* vt appellatiuum, sensus erit: ô Samaria, quæ habitas in *Saanan*, id est, in rerum omnium copia & abundantia, ideóque insolescis & proteruis. Rursum in *saanan*, id est, in exitu, id est, in fine terræ sanctæ. q. d. Quæ es limes Chananææ, proxima hostibus, primáque Assyriis venientibus occurris. repete verbum *transite* quod præcessit, vel, vt Heb. est, *transi.* q. d. Transi in captiuitatem, tam tu ô habitatio Sappir, id est, pulchra, quàm tu ô habitatio Saanan, id est, in exitu, quæ hactenus non est egressa, nec transiit in captiuitatem: sed iam eò egredietur & transibit. vel certè, vt S. Hieron. *Non est*, inquit, *egressa, quæ habitat in exitu, vel in abundantia* (putà Samaria) *propria voluntate, sed vi ducta est in Assyrios.* Sensus est, ne putes ô Samaria te captam à Teglatphalasar, qui 4. Reg. 15. 29. aliquos ex te cepit, quasi tunc omnem pœnam tuis sceleribus debitam persolueris, nihilque amplius tibi luendum restet. Si id putas, falleris: nam ille te tantùm rasit superficie tenus, non verò te abduxit: necdum ergo egressa es; egredi debes, & abducenda es in Assyrios tota, ita vt nemo ex te, vel vix vllus in Samaria supersit. ita S. Hieron. Remig. & Lyran. Aliter Rupertus & Arias: ipsi enim hæc accipiunt de Ierusalem, non de Samaria. q. d. O Ierusalem, quæ habitas in *saanan*, id est, in copia & luxu rerum omnium, ita secura vt etiam visa clade vicinæ Samariæ, ad eam vel leuandam, vel plangendam,

Saanan duplex. 1.

2.

vel

vel consolandam non exieris, sed domi voluptatibus indulgens & immersa manseris, putans eas tibi fore firmas & perpetuas, nec aliquem te ab iis posse abducere & auellere: tu inquam, ô Ierusalem, egredere pariter in Babylonem, ac disce tuam copiam non fuisse *saanan*, id est, securam & firmam, sed te habitasse in *saanan*, id est, in exitu, id est, in via qua abduceris in Babyloně vicinam hosti, vicinam captiuitati.

Si secundò, *Saanan* accipias vt nomen proprium, similis erit sensus illi, quem iam dedi. q. d. O Saanan, ciuitas felix, hactenus fuisti saanan, id est, abundans opibus & luxu; sed non fuisti saanan, id est, egressa: iam quasi *Saanan* egredieris cum tua matre & metropoli Samaria, ex patria in exilium, ex libertate in seruitutem, ex copia ad inopiam, ex vita ad mortem. Vnde Chald. vertit, *non exierunt salui de habitatoribus Saanan.* Perperam Syrus pro *Saanan*, legit *Taneos*. vnde vertit, *confusa non fuisti habitatrix Taneos*, id est, Ægypti, cuius olim metropolis erat Tanis, psal. 77. 12. Porrò Pagnin. Vatabl. & alij hæc referunt ad sequentia, vertúntque hoc modo, *non est egressa habitatrix Saanan ad planctum Bethaetsel* vrbis vicinæ, sed iam egredietur ad captiuitatem & ad planctum non alienum, sed suum. Meliùs Noster, Septuag. & Chald. hæc diuidunt, & medio hypocolo dispungunt. Vnde sequitur.

Planctum domus vicina (ita Romana: malè ergo aliqui legunt *vicina*) *accipiet ex vobis*, *qua* (malè aliqui legunt, *qui*) *stetit sibimet.*] Pro *domus vicina* Hebraicè est *Bethaetsel*, quod æquè vt præcedentia accipi potest dupliciter. Primò, vt nomen proprium loci, qui videtur vicinus fuisse vrbi *Saanan* iam dictæ, vti censent Theodoretus, Pagninus, Vatablus, Arias, Mariana & alij. Sensus est, q. d. Vrbs Bethaetsel, quæ est vicina vrbi Saanan, ex eius vastatione planctum accipiet, quia mox & ipsa vastabitur; ipsa inquam, *qua stetit sibimet*, vel in seipsa, id est, confidens suæ munitioni, suísque viribus, diutiùs restitit hosti eam obsidenti: vnde hostis eam capiens, grauiùs eam affliget, vt damna tam longæ obsidionis sarciat & compenset. Est synecdoche: ex parte enim intelligit totum, putà ex vna vrbe Bethaetsel totam prouinciam Iudææ. Vnde

Bethaetsel duplex. 1.

2. Secundò, *Bethaetsel* accipi potest vt appellatiuum, significans idem quod *domus vicina*, & sic per eam intelligi potest Iudæa, siue duæ tribus, præsertim Ierusalem, quasi dicat, Iudæa & Ierusalem, quæ est domus vicina Samariæ, vti ex Samaria ob vicinitatem accepit idololatriam & culpam, ita & pœnam ac excidium ab eadem accipiet. Ierusalem inquam, quæ paulò antè *stetit sibi*, Hebr. עמדתו *emdato*, id est, in subsistentia sua, quasi dicat, Quæ in suo statu & robore, &, vt Chald. vertit, *elegantia*, stetit integra & intacta ab Assyriis, constans & inuicta dum verum Deum colebat, ab eóque protegebatur, cùm tu, ô Samaria declinans ad idola, excidisti à tuo statu, & abducta es ab Assyriis. Hoc est quod dixit vers. 9. *Desperata est plaga eius*, Samariæ, *quia venit vsque ad Iudam*; & rursum dicet vers. 12. *Descendit malum à Domino in portam Ierusalem.* ita S. Hieronymus cum suis sequacibus, Ribera & alij. Transit enim Propheta à clade Samariæ, ad cladem Ierusalem, quæ Samariæ erat vicina & affinis, ac quasi soror. Aliter recentiores, qui nouam cudunt versionem; & varij variè; vti fit, dum à vulgata recedunt; vt lector in iis nil certi & solidi inueniat, sed animo semper vagetur & fluctuet. Porrò planctus & stragis huius causam assignat Chald. dum paraphrasticè ita vertit, *planctum vobis edite cum amaritudine, ob interfectos fortium vestrorum in domo profunda, propter domos desiderabiles vestras, quas violenter abstulistis, hanc ad illam adiungentes: ideo elegantia terra vestra tolletur à vobis.* Vide Isaiæ 5. 8.

Quia infirmata est in bonum.] Id est, ad bonum, scilicet tum pietatis & virtutis, tum inde consequentis prosperitatis & præmij. quasi dicat, Priuata est bonis tam gratiæ, quàm naturæ & facultatum. VERS. 12.

Qua habitat in amaritudinibus.] Septuaginta, *qua habitat in doloribus.* Hebr. *qua habitat in Maroth. Maroth* est nomen vrbis in Iudæa, teste S. Hieronymo. Fortè illa quæ in tribu Iuda ponitur Iosue 15. vers. 58. & *Mareth* vocatur. Fuit & alia vrbs *Mara* in tribu Manasse, apud quam Damasceni quondam castra metati sunt, de qua Tyrius lib. 15. Belli sacri cap. 8. & Adrichom. in Manasse. Rursum *Maroth* Hebr. significat *amaritudines*. Vnde Noster vertit, *In amaritudinibus* maiuscula I. vt significaret esse nomen proprium; sed ita vt eius vis & energia consistat in appellatiuo, quod significat amaritudines: perinde ac Leodij celebris est pons *Amaricour*, id est, amari cordis, ita dictus quòd in eo cæsi sint ciues à Carolo Audace, cùm ipse per illum in vrbem irrumpens, eam ferro flammáque vastauit. Hic ergo est Eburonum Maroth. Itaque sensus est, quasi dicat, Tu ô Maroth vrbs, & tu ô Iuda, Maroth vrbis possessor & dominus, qui sub Ezechia rege pio, in bono pietatis æquè ac prosperitatis, putà in pace & rerum omnium affluentia felix lætúsque viuebas, inde sensim ad vitia & idola dilapsus, amisisti cum bono pietatis, bonum prosperitatis; & acquisiuisti malum amaritudinis & aduersitatis. (Hinc Theodor. legit, *quis cœpit afferre dolores ei, qua habitare solita est in bonis?*) quocirca iure vocari potes *habitans in Maroth*, id est, in amaritudinibus, hoc est, In peccatis; quibus Deum & conscientiam amaricasti (vnde Symmach. vertit, *habitatio ad amaritudinem prouocans*) atque in pœnis & suppliciis, quæ corpus animúmque tuum affligunt & amaricant.

Maroth duplex. 1.

2.

Ex dictis patet primò, Prophetam per elegantiam alludere ad vrbes Iudææ dictas Maroth & Bethaetsel, æquè ac paulò antè allusit ad Aphra, Sappir & Saanan vrbes Samariæ, hæ enim cum sua metropoli passæ & vastatæ sunt; sed per illas intelligere totam prouinciam, per synecdochen. Simili enim modo Isaias c. 15. 2. &. sequentibus describens vastationem prouinciæ Moab, dicit vastatas esse Medaba, Luith, Eleale, Segor, Nemrim, Gallim, Dibon, &c. quæ sunt vrbes Moab. Sic Ieremias c. 46. vers. 14. prædicens vastationem Ægypti, dicit vastandam Memphim, Taphnim, Magdalum, aliásque vrbes Ægypti.

Patet secundò, hæc nomina *Aphra, Sappir, Saanan, Bethaetsel, Maroth*, esse propria vrbium, sed Prophetam vrgere horum nominum significata ad elegantiam & energiam. Rursum hæc nomina propria vrbium adaptari toti prouinciæ in qua sunt, putà Samariæ, vel Iudææ, siue Ierusalem. Sensus ergo plenus totius huius loci à vers. 11. vsque ad vers. 13. hic est, quasi dicat, Tu ô vrbs quæ vocaris Aphra, id est, puluis, iuxta nomen

Complexio totius orationis Prophetæ.

meo tuum puluere te coosperge: tu ô vrbs quę vocaris Sappir, id est, pulchra, transi ad squalorem captiuitatis: tu ô vrbs quæ vocaris Saanan, id est, abundans vel egrediens, egredere in captiuitatem. Pari modo tu ô Samaria regio, quæ hasce & plures vrbes complecteris, ru inquam, es Aphra, id est, puluis; quia in puluerem mox ab Assyriis tedigenda; in puluere ergo te voluta: tu pariter ô Samaria es Sappir, id est, polchra; sed defotmanda & captiuanda ab boste: tu denique es Saanan, id est, abundaos & egressura ad hostes. Hæc de Samaria, sequentia spectant Iudæam & Ierusalem. Tu ergo ô vrbs qoę vocaris *Bethaetsel*, id est, domus vicina vrbi Saanan, planctum ex eius vastatione accipies: nam tua res agitur paries cùm proximus ardet. tu quoque ô vrbs quæ vocaris *Maroth*, id est, amaritudines, dira & amara patietis ab hoste; quia ipse te tuáqoe omoia enetuabit & infirmabit. Pari modo ô Iudæa & Ierusalem, quæ hasce vrbes Bethaetsel & Maroth sub tuo dominio complecteris, tu es Bethaetsel, id est, domus vicina Samariæ; vode ex eius vastatione vastationem & planctum accipies. Insuper tu es *Maroth*, qoia amaras infirmitates & strages experieris. Summa ergo omnium sit, q. d. Tu ô Samaria cum tuis vtbibus, ac deinde tu Iudæa cum tuis ab boste vastabimini: clades enim Samariæ ad vicinam Iudæam dimanabit. Patet ex sequentibus.

Tropol. Aphra, est mors. Saanan, iudicium. Maroth, gehenna. Bethaetsel, purgatoriū. Sappir, cœlum.

Tropol. *Aphra* est mors, quæ nos in puluerem resoluit; *Saanan*, id est, exitus, est iudicium, quod nos egredi facit, vel ad *Maroth*, id est, amaram gehennam, vel ad *Sappir*, id est, pulcbrum cœlum, vel ad *Bethaetsel*, id est, Purgatorium. boc enim est domus vicina quoad locum gehennæ, qooad statum & merita cœlo. Hæc sunt quinque nouissima cuique iugiter meditanda, quæ proinde Propheta hîc cuique ob oculos ponit, cuius verba facile est siogulis applicare.

Quia descendit malum à Domino in portam Ierusalem.] Nam, vt ait S. Hieron. Sennacherib Assyrius vastata Samatia, venit etiam ad Ierusalem, misitque Rabsacen qui Hierosolymitis insultatet. 4. Reg. 18. 17. Isaiæ 36. 2.

Vers. 13. *Tumultus quadrigæ stuporis habitanti Lachis.*] q. d. Quadrigæ Sennacherib suo numero, cursu, strepitu, ac armorum, rotarum, vngularum & eqoorum collisione tumultuantes, primò inuadent Lachis vrbem Iudææ, eiúsque habitatores; ac eis stupotem ob oimium timorem & terrorem incutient. Causa est, quòd Lachis *fuerit principium*; Septuag. *princeps peccati filiæ Sion*: id est, quòd Lachis prima in Iuda susceperit cultom Baalim, id est, idololatriam Israëlis, id est, decem tribuum, cæteráque Iudææ vrbes eadem infecerit & corruperit. Hinc & prima pœnas dabit, primáque capietur à Sennacherib. Id ita factum esse liquet 4. Reg. 18. vbi Sennacherib dicitur ex Lachis, quasi iam à se occupata, misisse Rabsacen in Ierusalem, vt eius deditionem peteret.

Aliter vertunt Chald. Pagnin. Vatablus & Arias, nimitum, *iunge currum ad equos velocissimos* (vel *ad dromades*, qui sunt cameli velocissimi, indéque Græcè dicti suot dromades, id est, cursores) *habitatrix Lachis*. q. d. Fuga vobis consulite, fugite velocissimè quadrigis vestris velocissimis, ô habitatores Lachis: quia instat vobis hostis Sennacherib. Lachis eoim erat vrbs florentissima, equotum atque curruom copia &

A exercitatione nobilis, in quam ob vicinitatem & commercium, atque exercitationis stadium, idololatriæ cultos primùm ab Israëlitis delatus, inde totam Iudæam corruperat. Est ironia & tacita irrisio. q. d. Tua, ô Lachis, maxima & celeberrima equorum & quadrigarum frequentia, tua illa admirāda & stupenda exercitatio, & in atte equos quadrigásque agitandi dexteritas, nil tibi proderit ad hoc vt Assyrio tesistas: quare suadeo vt ea vtaris ad fugam. sed nec hæc tibi proderit: non enim effugies; nam Assyrius te, licet velocissimè fugientem, comptehendet. Vnde Chald. vertit, *aptate quadrigas, projcite vos super veredos, qui habitatis Lachis.*

B In Hebræo est pulcbra paroooomasia inter רֶכֶב *recheb*, id est, quadriga, & רֶכֶשׁ *reches*, id est, *dromedarius*, quod Noster vertit, *stuporis*; & *Lachis*, id est, ambulans ad Æthiopem. q.d. Tu ô Lachis, iuxta nomen tuum ambulas ad Æthiopes, id est, ad idola fuliginosa & atra, atrósque dæmones qoos co.is; ambulas inquam, placido & lento gressu: idcirco iam non eris *Lachis*, sed *rachis* siue *reches*, id est, dromas stupendè velox; & *recheb*, id est, quadriga: quia instar qoadrigæ & dromadis velocissimè conaberis fugere Assyrium; sed cogeris captiua celerrimè currere in Assyriam.

Sic Tropol. qui leoti perstaot in peccatis, co-
C gentur præcipites abire in supplicium & in gehennam, ait à Castro.

Propterea dabit emissarios (Cbald. & Vat bl. Vers. 14.
vertunt, *munera*) *super hereditatem Geth.*] Hoc loco signific iri videtur (licet id alibi ooo legamus) quòd ciues Lachis aduentante Sennacherib, timentes eius obsidionem & excidium, coacti misetint emissarios, id est, legatos, cum militum comitatu & muneribus, ad Geth vrbem Philistinorum potentem, aliàs hostilem, quæ ab ea peterent opem, sed frustrà. Nam, vt sequitur, Maresa & Geth sunt *domus* Aczib, id est, *mendacij, in deceptionem regibus Israël*: quia nimitum vtraque mendaciter promittens opem, eámque pro-
D missam nō præstans, sed fallens, decepit, vti aliàs sæpè teges Israël, ita ounc Iudæos & ciues Lachis.

Nota. Pro *super hereditatem Geth*, Hebr. est *super*, vel *ad Maresa Geth*. Vnde videtur, quòd *Maresa* fuerit nomen proprium vrbis subiectæ Geth & Gethæis, ita R. Dauid, Pagnin. & Vatabl. oam de ea subdit: *Adhuc heredem adducam tibi, quæ habitas in Maresa*: & quia *Maresa* Hebr. significat hereditatem, hinc Noster vertit *hereditatem*, ob allusionem quam mox explicabo. Vrbs enim Maresa pertinebat ad Geth, eiusque etat quasi hereditas. Sensus ergo est, q.d. Lachis mittet legatos ad sibi vicinam Maresa, quæ est here-
E ditas & ciuitas Geth, vt ab ea opem petat cootta Sennacherib.

Secundò, & meliùs S. Hieron. & Ribera, q. d. Sennacherib ex Lachis mittet emissarios, id est, milites volones & velites, in Maresa, id est, in hereditates, agros & oppida Geth, vt ea depopulentur; eo quod ipsi ounc, vti aliàs sæpe, instigatunt Israëlitas, & ciues Lachis, ad resistendum Assyriis, promittendo eis opem, quam non præstiterunt: ideóque fuerunt, & sunt domus mendacij. Vnde sequitur.

Domus (Hebr. בָּתֵּי *batte*, id est, *domus* in plurali: vnde Plantin. legunt *domos* in accusatiuo, vt sit appositio, q. d. Super Maresa & Getb, super domos

domos inquam mendacij: tales enim sunt Maresa & Geth) *mendacij in deceptionem filijs Israël.*] Scilicet fuerunt vrbs Maresa & Geth, vti iam exposui. Hebr. est, *domus* אכזיב לאכזב *acZib leaczab*, id est domus mendacij ad mendacium, id est, deceptionem regibus Israël.

Nota. *AcZib* fuit nomen proprium vrbis in tribu Iuda, Iosue 15. 44. Vnde de ea hîc agi putant Chald. Vatabl. & Pagnin. Sic enim vertit Chald. *domus AcZib tradentur populis propter peccata, quibus venerati sunt idola reges Israel*; Pagnin. *domus Aczib erunt in mendacium regibus Israël*; quod Vatabl. sic exponit, q.d. Ædes vrbis munitissimæ, quæ erat in tribu Iuda, nomine Aczib, quæ erat instar arcium, fallent reges Israël, & frustrabuntur spe sua. q.d. Reges Israël, id est, B reges Iuda, frustrabuntur spe sua, cùm descendent in Aczib, vt illic sint tuti contra hostes; quia ciuitas illa non poterit resistere hostibus; sed Aczib verè erit Aczib, id est, mendacium, & mendax præsidium. Fuit & alia vrbs nomine Achseph, vel Acziba, postea Ecdippa dicta, maritima & potens, non longè à Tyro, quam initio filij Aser expugnare non potuerunt, vt patet Iudic. 1. 31. Verùm meliùs S. Hieronymus & alij censent Maresa & Geth hîc vocari *domus AcZib*, id est, mendacij, quia fidem datam Israëlitis fefellerunt; cum allusione tamen Aczib vrbis, quæ verè hoc nomine extabat in Iuda. q. d. Domus Aczib, id est, mendacij, hoc C est mendax & fallax, non iam erit vrbs Iudæ, quæ vocatur Aczib, sed erit Maresa & Geth. Sic Isaias Ierusalem vocat Sodomam, ob mores Sodomiticos, cap. 1. vers. 10. *Audite*, ait, *verbum Domini principes Sodomorum*, &c. Sic sæpè Ezechiel & Prophetæ Iudæos vocant Chetæos, Chananæos, Amorrhæos, &c. De Maresa enim hîc agi, patet ex eo quod mox sequitur. Vnde Syrus vertit, *domus vanitatis facta sunt in vanitatem regibus Israel*; Arabicus, *domus deceptionis* (erroris) *factæ sunt deceptio regibus Israel.*

Vers. 15. *Adhuc heredem adducam tibi quæ habitas in* D *Maresa.*] Michæas hoc capite plenus est allusionibus: in nominibus enim vrbium propriis, eleganter, falsè & acutè alludit ad eorum significata: qua de causa Noster non ipsa nomina propria Hebraica, sed eorum significata ponit. Sensus ergo est, q.d. Tu ô Maresa vrbs, iuxta nomen tuum fuisti hereditas diues tua, æquè ac Gethæorum principum tuorum. At nunc alium heredem tibi adducam, qui tua occupet & hereditet, scilicet hostem Assyrium; vt iam sis Maresa, id est, hereditas, non tua, nec Gethæorum, sed Assyriorum; eo quòd tu Israëlitas incitaueris, & vana spe lactaueris ad resistendum Assy- E riis. In Hebræo pulcbra est paronomasia: *adducam* הירש לך מרשה *iores le maresa*, id est, adducam heredem ad suam hereditatem. Porrò Maresa hæc non fuit Michææ patria, vti aliqui opinantur: nam Maresa hæc fuit in Geth Philisthinorum, Michæas autem fuit Iudæus: nisi dicas hanc Maresa esse illam, quæ tribui Iudæ fuit assignata à Iosue cap. 15. 44. sed quam Gethæi per vim possederint, & Iudæ eripuerint. Verùm S. Hieron. & alij dicunt patriam Michææ fuisse Morasthi, distinctam à Maresa, vti dixi in proœmio. Ludit Michæas in voce, æquè ac in re Maresa, id est, hereditas: sicut in eadem ludit Horatius lib. 2. satyr. 2.

Nos expulit ille:
Illum aut nequities, aut vafri inscitia iuris:
Postremum expellet certè viuacior heres.

Vnde Tropol. *domus AcZib*, id est, *mendacij*, est mundus, & omnis mundana hereditas, præsertim iniquè, vel per vim aut fraudem acquisita: hæc enim est Maresa Geth, id est, hereditas torcularis, quo scilicet potentes premunt & opprimunt plebem & pauperes, sed postea sentient eam esse Achzib, id est, domum mendacij. Quibus meritò intonat Psaltes: *Filij hominum vsquequo graui corde? vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium?* Ita hæretici pressi à Catholicis, implorant opem Turcarum, sed postea sentiunt eam esse Achzib, i., mendacium: quia post victoriam Turca eos sibi subigit, eisque iugum Turcicum imponit; vti Budæ & Hungariæ nostrorum memoria accidisse scimus. Ita sagæ, magi, aliique desperatæ fortunæ dæmonem inuocant, sed inuocant Achzib, id est, mendacium. Nam dæmon ab eis animam & corpus extorquet, eósque in solidum mancipat. Ita multi sectantur aulam, vt honores & opes assequantur, sed post multos labores spe sua frustrati, deplorant se seruiisse tot annis in vacuum domui Achzib. Filij hominum vt quid toties hoc mendacium experti, non sapitis? *Vt quid adhuc diligitis vanitatem, & quæritis mendacium?* Spes omnes tuas reponis in Principe, in Prælato, in amico; moritur ille, vel tibi offenditur ob rem leuem, ecce spes tua effusa in terram: ecce spes tua est Achzib, id est mendacium. Confidis in filiis, quòd familiæ tuæ erunt bases & columnæ; sed mox hunc rapit bellum, illum pestis, tertium furca, quartum hospitale, quintus degener est & rebellis: ecce confisus es in domo Achzib. Iuuenis es in flore ætatis, superbis, robur tuum perenne putas, spondes tibi annos Nestoreos; sed inopinatò febris te inuadit, debilitat, decolorat, vt fias imago mortis: ecce iuuentus tua; robur tuum est Achzib, est mendacium. Abundas opibus, dicisque cum diuite illo Euangelico: *Anima habes multa bona posita in annos plurimos, requiesce, comede, bibe, epulare.* sed audi vocem Altitonantis: *Stulte, hac nocte animam tuam repetunt à te, quæ autem parasti cuius erunt?* Luc. 12. 19. An non hæ sunt opes, hæ domus Achzib? An non hæc est hereditas mendacij? Verè Sapiens Eccli. 34. 1. *Vana spes, & mendacium viro insensato, & somnia extollunt imprudentes.* Quid enim sunt omnes res & spes mortalium, nisi somnia vigilantium? vt ait ex Platone Philo. *Quasi qui apprehendit vmbram, & persequitur ventum; sic & qui attendit ad visa mendacia.* Et Psaltes psalm. 61. 10. *Verumtamen vani filij hominum, mendaces filij hominum in stateris, vt decipiant ipsi de vanitate in idipsum.* q. d. Ipsi sunt quasi filij vanitatis, & per consequens sunt vanitas in idipsum, id est, omnes simul. Vnde Hebr. & Chaldæus habent, *filij hominum in statera si ascendant, ipsi pariter leuiores sunt statera*; S. Hieron. vertit, *verumtamen vanitas filij Adam, mendacium filij viri, in stateris dolosis fraudulenter agunt simul*; Theodotion, *vapor sunt filij hominum, mendacium filij viri, vt momentum statera*, quod mox sursum, mox deorsum inclinatur & fertur, ait Theodor. q.d. Ita nihil stabile est in rebus humanis, sed omnia instabilia & pendula, perpetua agitatione motúque librantur: promittunt quidem stabilitatem & constantiam, sed mentiuntur: *Omnis* enim *homo men-*

Tropol. mundus est Aczib, id est, mendacium.

dax, omnis pariter res & spes humana est mendax.

Verè S. August. lib. de Cognitione veræ vitæ cap. 25. tomo 9. *Totus*, inquit, *hic mundus instar breuissimi puncti, intra Deum collocatur : serenissima autem lux inæstatis eius extra vndiqueversum in immensum diffunditur.* Idem in psalm. 36. conc. 1. *Molendinum*, inquit, *puto dictum mundum istum: quia rota quadam temporum voluitur, & amatores suos conterit.* Sapienter verò æquè ac patheticè Auctor serm. ad Fratres in eremo serm. 31. *O munde proditor, ait, cuncta bona promittis, sed cuncta mala profers: promittis vitam, sed donas mortem: promittis gaudium, sed largiris mœrorem; promittis quietem, sed ecce turbatio; promittis florem, sed citò vanescit; promittis stare, sed citò recedis.* Et paulò antè: *Væ, qui tibi credit; beatus qui tibi resistit; sed beatior qui à te illæsus recedit.* Et inferiùs: *Dicant omnes, loquantur cuncti, surgat venerabilis pater Adam cum omnibus filiis suis, & vno ore loquantur, vtrùm in hac vita gaudium habuerint sine dolore, pacem sine discordia, quietem sine metu, sanitatem sine infirmitate lumen sine tenebris, panem sine dolore, risum sine fletu.* Et mox: *O munde immunde, in te habitare, & non dolere, impossibile est. In te sperare, & non timere, vanum est. In te tua amare, & non periclitari, vanum est. O fratres mei, nolite ergo eum diligere, quoniam transit, & concupiscentia eius. Sed ecce mundus transit, & nos turbat, & amatur: fallit, & fidelis reputatur: occidit, & velut vita desideratur. O munde immunde, mella tua & dulcedo tua asperitatem habent, iucunditatem falsam; certum dolorem, incertam lætitiam; durum laborem, timidam quietem; rem plenam miseria, & spem beatitudinis inanem.* Annon ergo mundus est domus Achzib, sedes mendacij? Annon ipse reipsa clamat אכזיב *achzib*, id est, mentior & mentiar, decipio & decipiam? Vt quid ergo mendaci, & talem se profitenti credimus & fidimus?

Vsque ad Odollam veniet gloria Israël.] *Odolla* quæ & *Adulla* & *Adolla* dicitur, vrbs fuit antiqua, magna & regia, cuius regem occidit Iosue cap. 12. 15. Hanc postea ædificiis muniuit Ionathas, atque in hac sabbathum egit Iudas Machabæus, 2. Machab. 12. Est, ait S. Hieron. in Locis Hebr. vsque hodie vicus paruus ad Orientem Eleutheropoleos. Iuxta vrbem est spelūca Odollam, in qua latuit Dauid fugiens Saülem, ibique collegit quadringentos viros, quorum factus est princeps, 1. Reg. 22. 1. & 2. Reg. 23. 13. ita Adrichom. in Descript. terræ sanctæ. Iam sensus à variis hic varius datur. Primò, q. d. Assyrius vastabit capiétque omnia, vsque ad Odollam, quæ est vrbs magnifica, & quasi gloria Israël. Sic Iudith victrici, ob occisum ab ea Holofernem, acclamauit pōtifex & populus: *Tu gloria Ierusalem, tu lætitia Israël, tu honorificentia populi nostri*, Iudith 15. 10. Secundò, alij per *gloriam Israel*, intelligunt Assyrium, qui Israëlis opes & gloriam occupauit & hereditauit: sicut enim eum paulò antè ironicè vocauit heredem Maresa, sic eundem nunc vocat gloriam Israël. Vnde Pagnin. & Vatabl. sic vertunt, *heres gloriæ Israel* (putà Assyrius) *veniet vsque ad Odollam.* Tertiò, S. Hieron. cum suis *gloriam* accipit per antiphrasin & sarcasmum, pro dedecore. q. d. Dedecus Israëlis, quod illi inferet Assyrius vastator, perueniet vsque ad Odollam, Quartò, Hebr. כבוד *cabod* non tantùm gloriam significat, sed & grauitatem. vnde verti potest, *grauitas*, id est, grauis afflictio, *Israelis perueniet vsque*

A *ad Odollam.* ita Lyran. & Arias. Quintò, planiùs propriè potest capi *gloria Israel.* q. d. Assyrius sensim progrediendo capiet omnes penè vrbes Israëlis & Iudæ, ita vt perueniat ad Odollam, quæ erat in finibus Iuda; & consequenter regnum, ditio & gloria Israël quasi propulsa & fugata ab Assyrio, perueniet sistétque in Odollam vrbe olim gloriosa: quare illa ab eodem capta, quasi extinguetur & corruet gloria Israël, iuxta illud Poëtæ:

Fuimus Troës, fuit Ilium, & ingens
Gloria Teucrorum.

Hinc cæso Israële & capta arca, vxor Phinees pontificis grauida, ex dolore enixa filium, vocauit
B eum *Ichabod*, id est, vbi gloria? dicens: *Translata est gloria de Israël, quia capta est arca Dei*, 1. Reg. 4. vers. 20. Ita Propheta hic per vastitatem vrbis magnificæ Odollam, quæ penè erat extrema in Iuda, cæterarum omnium præcedentium & interiacentium vrbium vastitatem significat; ita vt in Odollam statura & casura sit ditio & gloria Israëlis. Alludit ad etymon *Odollam*, vel, vt hebr. est, *Hadulam. Hadulam* enim hebr. significat, *ornamentum vsque ad eos*, scilicet perueniet: vel *transitus aut præda*, scilicet Assyriorum, *vsque ad eos*, scilicet perueniet. ita Pagnin. in interpret. nomin. Hebr. Denique perperam pro *Odollam* legit *olam*, id est, sæculum; vnde vertit, *vsque in sæculum efferet gloriam Israelis*; & Arabicus, *in sæculum*
C *exaltabitur gloria Israëlis.*

Decaluare.] Non tu, ô Ierusalem, vt vult Theodor. hanc enim capere nequiuit Sennacherib de quo hîc agitur, imò ipse ibidem cæsus est ab angelo; sed vel tu, ô Odollam, & tu ô Maresa, vt censet Vatab. vel tu, ô Israël, vt censet Arias; vel potiùs tu, ô Samaria, quæ vti sceleris, ita & excidij Iudæ fuisti dux & choragus, vti hoc capite docui: *decaluare* enim in Hebr. est feminini generis, ergo femininum nomen Samariæ, non masculinum Israëlis respicit. ita S. Hieron. & Rupert. vnde Septuag. aliter hæc dispungentes, clarè ver- *Vers. 16.*
D tunt, *gloria filia Israël decaluare & detondere super filios delicatos tuos.* Hoc est quod dixit initio cap. vers. 5. *Quod scelus Iacob, nónne Samaria?* Sicut ergo cœpit hoc caput in Samaria, ita & in eadem claudit. Dicit ergo, tu ô Samaria, & consequenter tu ô Iudæa, decaluate & tondere in signum extremi luctus. Huius enim apud Iudæos, & etiam apud Gentiles signum erat caluitium & depilatio. Sic enim Iob afflictus caput totondit cap. 1. vers. 20. Idem patet Ierem. 7. 29. & c. 47. vers. 5. & Ezech. 27. 31. Nam, vt ait Ouidius: *Caluitium signum luctus.*

Turpe pecus mutilum, turpis sine gramine campus,
Et sine fronde frutex, & sine crine caput.

Decaluare ergo, ô Samaria, in signum insignis
E mœroris, desolationis, excidij, &, vt Theodor. ait, reiectionis, qua Deus reiiciet & reprobabit filios deliciarum tuarum, id est, filios qui tibi sunt in deliciis, &, vt Septuag. vertunt, *filios delicatos tuos*, eósque tradet hosti Assyrio vel occidendos, vel captiuandos. ita S. Hieron. Remig. Rupert. Hugo, Lyra. Clarius & Palacius. Vnde Secundò, consequenter innuit ipsos filios, putà Israëlitas & Iudæos, ab Assyriis decaluandos & detondendos quasi mancipia. Hoc enim bello captis & seruis facere solent victores & domini. Vnde de Scipionibus dictum: *Sub quorum titulis Africa tonsa iacet.* Quocirca Chald. vertit, *euelle tibi capillos, & proiice super filios deliciarum tuarum: sicut aquila, cuius alæ delapsæ sunt, sic adauge caluitium in capite*

tuo

tuo causa filiorum tuorum. q. d. Fac tibi magnum caluitium, ficut aquila dum senescit planè deglabratur; vt ostendas ingentem luctum & mœrorem.

Dilata caluitium tuum sicut aquila; Syrus & Arabicus, *multiplica caluitium tuum sicut aquila*: quia sicut aquila plumas, ita tu populum filiósque tuos amittes; vnde sequitur: *Quoniam captiui ducti sunt ex te*.] Tertiò, Theodor. aquilæ, inquit, non tantùm decor, sed & celeritas ac robur consistit in pennis: cùm enim ei defluunt pennæ, adeò infirma est & timida, vt sese abscondat, nec venari possit vel audeat, sed aliorum potiùs prædæ sit exposita. Sic ergo & Samaria nuda armis & militibus, quasi implumis aquila, quæ neque robur habet, neque effugium, Assyriorum prædæ exponetur. Quartò, Sanchez censet hîc alludi ad Gentilium, quos secuti sunt Israëlitæ, morem, qui solebant in suorum funere cæsariem tondere, eámque in defuncti sepulchrum inferre, itáque ei parentare. Sic Homerus Iliade 23. ait, ab Achille comam in Patrocli rogum coniectam. Et Catullus in Argonautis:

Aquila toto corpore decalua tur.

In cinerem canos soluent à vertice crines.

Et Seneca in Phædra actu 5. scena 1.

Placemus vmbras: capitis exuuias cape,
Laceraq; frontis accipe abscissam comam.

Idem disertè docet Dionys. Halicarn. in funere Virginiæ. Sensus ergo est q.d. Omnes tui ciues & filij, ô Samaria, euellentur aut à natali, aut à vitali solo; omnes morientur vel ciuiliter, vel naturaliter, hoc est, omnes vel interibunt, vel capientur ab Assyriis. Illis ergo parenta, tuósque crines in eorum rogum iniice. Verùm cùm illi sint innumeri, & tui capilli pauci, vt singulis hoc ritu parentes, oportet vt quidquid in tuo corpore capillorum est, ad ipsas vsque radices euellas; sicut quidquid est in aquila plumarum, cum ipsis etiam radicibus effluit, dum illarum profluuium & caluitium subit. Huc accedunt alij, qui censent hîc notari & puniri idololatriam crinium. q.d. Tu ô Maresa tuos, tuorúmque filiorum & filiarum capillos idolis obtulisti, idcirco decaluaberis; vt in quo peccasti, in eo & puniaris. Idololatras enim capillos capitis & barbæ resectos consecrasse suis diis, docet Alexander ab Alexand. lib. 5. Genial. c. 18. & ibi Tiraquellus. Et de Ægyptiis testatur Diodorus Siculus lib. 2. c. 4. *pro pueris morbo affectis vota concepisse, vt si Deus voto adesset, defectum capillum dedicarent*. Et Virgil. 4. Æneid.

Hunc ego Diti
Sacrum iussa fero, téque isto corpore soluo.
Sic ait, & dextrâ crinem secat.

Et Euripides in Bacchidib. *Sacer capillus est, Deo ipsum nutrio*. Et Papin. lib. 2. *Virgineas libare comas*. Idem testatur Tertull. lib. de Anima, & Censorious lib. de Die natali, in prœmio. Plutarchus in Theseo narrat eum ex more recepto cùm ex pueris excessisset, Delphos abiisse, vt comæ primitias Apollini sacraret. Suetonius in Nerone c. 12. ait Neronem ex aurea pyxide barbam consecrasse Ioui Capitolino. Gentiles velut simiæ hoc, vt & multa alia, acceperunt à Iudæis, quorum Nazaræi crinem suum vnuebant, sacrabant & comburebant Deo, vti dixi Numer. 6.

Primus sensus vti planior, ita & germanior est. Comparat Israëlem aquilæ potiùs quàm aliis auibus: quia cùm homo solo capite decaluetur, aquila toto corpore depilatur cùm senescit: vnde tunc iuuenescit rursum, cùm nouæ ei plumæ pro veteribus succrescunt. de qua re multa dixi Isaiæ 40.31. Audi S. Gregor. hom. 18. in Ezech. in finc. *Contigit*, ait, *et* (Romæ à Longobardis tempore S. Gregorij obsessæ) *quod de Iudea nouimus per Prophetam prædictum: Dilata caluitium tuum sicut aquila. Caluitium quippe homini in solo capite fieri solet, caluitium verò aquilæ in toto corpore: quia cùm valdè senuerit, pluma eius ac penna ex omnibus membris illius cadunt. Caluitium ergo suum sicut aquila dilatat, quia plumas perdidit quæ populum amisit. Alarum quoque pennæ ceciderunt, cum quibus ad prædam volare consueuerat: quia omnes potentes extincti sunt, per quos aliena rapiebat. Hæc autem quæ de Romanæ vrbis contritione dicimus, in cunctis factâ mundi ciuitatibus scimus. Alia enim loca clade desolata sunt, alia gladio consumpta, alia fame cruciata, alia terra hiatibus absorpta. Despiciamus ergo ex toto animo hoc præsens seculum, vel extinctum: finiamus mundi desideria saltem cum mundi fine. Imitemur bonorum facta, quæ possumus.* Quidam apud Clarium vertit, *proiice in altum abrasos capillos tuos, quantum subuolare solet aquila*, id est, maximè & acerbissimè luge. Sed Hebr. vox קרח *carach* significat decaluare, non proiicere in altum.

Alij censent aquilam, vti & hominem, solo capite decaluari: caluitium enim propriè est capitis, depilatio verò corporis. Cùm enim aquila senescit, plumas tam in capite, quàm in corpore amittit: vnde tunc in capite decaluatur, in corpore depilatur. Verùm de caluitio capitis aquilæ, nihil præ aliis auibus singulare apud Plinium, Ælianum, Aristotel. Aldrouandum & alios legimus; sed depilationem totius corporis aquilæ celebrant omnes. Decaluare ergo hîc idem est quod depilare. Vnde ait, *Dilata caluitium tuum*, vt scilicet à capite per totum corpus extendatur.

Tropol. aquila pennas veteres dimittens, séque decaluans & depilans, & nouas nouas assumens, symbolum est pœnitentiæ & pœnitentium, qui caluitium pœnitentiæ, id est, luctum, signáque luctus assumunt, ac veteres prauos mores deponunt, nouámque virtutis vitam ineunt. ita ex S. Hieron. Aldrouandus in Aquila pag. 69. imò Psaltes psal. 102.5. *Renouabitur vt aquila iuuentus tua*; nimirum *veterem hominem deponens, nouum autem qui in Creatoris agnitionem renouatur, assumens*, ait ibidem S. Chrysost. Sicut enim aquila omnes pennas veteres deponit, totóque corpore se deplumat, vt vbique nouas assumat, totúmque corpus renouet: ita peccator & pœnitens omnes mores pristinos deponere, nouósque assumere debet, vt fiat alter nouúsque homo. Hoc verum, sed rarum pœnitentiæ est schema. Aquila se depilans & renouans schema est pœnitentis.

Symbol. Samaria, & quiuis peccator per peccatum decaluatur, id est, omni decore & gloria virtutum & gratiarum spoliatur. ita S. Hieron. Vnde perdit Odollam; id est, ornamentū eorum, & Maresa, id est, hereditatem gratiæ Dei & regni cœlestis; & Samariam, id est, custodiam angelorum; & qui antea erat Israël, id est, dominans Deo, fit mancipium diaboli. Et peccatoris.

Anagog. Rupert. Hac, ait, similitudine aquilæ deplumantis se, vt nouas pennas assumat, continetur tacita promissio alterius sobolis melioris; Samariæ quidem ad literam, fideliū verò & sanctorum mysticè, præsertim per resurrectionem & gloriam cœlestem. Anagog. resurrectionem ad gloriam.

CAPVT SECVNDVM.

SYNOPSIS.

Recenset oppressiones pauperum, aliásque iniurias proximis illatas ab Israëlitis : ideoque eis captiuitatem comminatur, non ex odio, sed ex amore & compassione. Vnde vers. 11. Vtinam, *ait,* non essem vir habens spiritum, & mendacium potiùs loquerer. *Quocirca vers.* 12. *tristibus læta subiungens, promittit Christum, qui eos è captiuitate in vnum Ecclesiæ ouile, quasi pastor colligat.*

Hæc spectare tam ad duas, quàm ad decem tribus, probatur.

Theodor. putat Prophetam hîc vaticinari duabus tantùm tribubus; Rupertus verò, Vatabl. & à Castro, decem dumtaxat. Verius est eum primò decem, deinde duabus tribubus hæc edicere, vti censet Arias. Probatur Primò, quia caput hoc simile est priori, & ab eo continuo filo deducitur, connectitur & pendet. Ergo sicut ibi primò egit contra decem, deinde consequenter vel comitanter contra duas tribus; ita agit & hîc. Secundò, quia vers. 12. & cap. 3. 1. alloquitur tam Iacob, quàm Israël. Ergo sicut cap. 1. vers. 5. per Iacob *intellexit decem tribus, per* Israël *duas, ita & hîc. Tertiò, quia vers. 12. ait Christum congregaturum in suum ouile tam Iacob, quàm Israël. Atqui Christus congregauit tam decem tribus, quàm duas: ergo. Quartò, quia non tantùm hîc agi de decem tribubus, sed & de duabus, patet clarè cap. 3. 10. vbi ait.* Qui ædificatis Sion in sanguinibus, & Ierusalem in iniquitate. *Et vers.* 12. Propter hoc causa vestri, Sion quasi ager arabitur, & Ierusalem quasi aceruus lapidum erit.

Vers. 1.] Væ qui cogitatis inutile, & operamini malum in cubilibus vestris: in luce matutina faciunt illud, quoniam contra Deum est manus eorum. A

Vers. 2.] Et concupierunt agros, & violenter tulerunt, & rapuerunt domos: & calumniabantur virum, & domum eius; virum, & hereditatem eius.

Vers. 3.] Idcirco hæc dicit Dominus: Ecce ego cogito super familiam istam malum: vnde non auferetis colla vestra, & non ambulabitis superbi, quoniam tempus pessimum est.

Vers. 4.] In die illa sumetur super vos parabola, & cantabitur canticum cum suauitate, dicentium: Depopulatione vastati sumus: pars populi mei commutata est: quomodo recedet à me, cùm reuertatur, qui regiones nostras diuidat?

Vers. 5.] Propter hoc non erit tibi mittens funiculum sortis in cœtu Domini.

Vers. 6.] Ne loquamini loquentes: Non stillabit super istos, non comprehendet confusio.

Vers. 7.] Dicit domus Iacob: Numquid abbreuiatus est spiritus Domini, aut tales sunt cogitationes eius? Nónne verba mea bona sunt cum eo, qui rectè graditur?

Vers. 8.] Et econtrario populus meus in aduersarium consurrexit: desuper tunica pallium sustulistis: & eos, qui transibant simpliciter, conuertistis in bellum.

Vers. 9.] Mulieres populi mei eiecistis de domo deliciarum suarum: à paruulis earum tulistis laudem meam in perpetuum.

Vers. 10.] Surgite, & ite, quia non habetis hîc requiem: propter immunditiam eius corrumpetur putredine pessima.

B VÆ *qui cogitatis inutile.*] Hebr. און *auen*, id est, *vanitatem*, vel *iniquitatem*. ita Pagnin. & Vatabl. Chald. *rapinam*; Syrus, *fraudem*; Arabicus, *ignorantiam*, insipientiam. Agit enim de iniuriis proximo illatis. Sicut enim cap. 1. descripsit peccata Israël in Deum, ita hîc eiusdem scelera in proximum commissa recenset. Est Liptote siue Imminutio, figura Rhetorica, qua modestiæ causâ minus dicitur, & maius intelligitur; vt cùm ait Poëta: *Quem nō virtutis egentem* (id est, quem virtute pollentem & abundantem) *abstulit atra dies.* Sic idola in Scriptura vocantur vana, quia in se vana falsáque sunt numina; at non vanam, sed veram afferunt noxam: puta culpam & pœnam. Septuag. pro הוי *hoi*, id est, væ, aliis punctis, & per metathesin literæ *vau* cum *iod*, legerunt חשו *hasu*, id est, *facti sunt cogitantes labores*, id est, peccata & scelera: peccatum enim parit laborem & dolorem tam præsentem, quàm futurum. VERS. 1.

C *Et operamini malum in cubilibus vestris.* q. d. Noctu in lectis excogitatis & machinamini scelera, putà fraudes & oppressiones pauperum, quæ summo manè auidè & festinanter expletis. Hoc est enim quod sequitur: *in luce matutina faciunt illud.*] *Faciunt*, id est, facitis. Est enallage personæ: sed ait *faciunt*, quasi ob rei indigni

indignitatem auertens faciem & sermonem ab eis: vnde de eis quasi alienis & hostibus, in tertia persona loquitur.

Quoniam contra Deum est manus eorum.] *Manus*, id est, consilium, machinatio, operatio, & executio quæ fit manu. Nota. Hebr. אל *el* significat fortitudinem, & inde Deum; quia ipse est fortissimus. Vnde ex Hebræo sic verti potest, *quoniam ad fortitudinem manus eorum*, id est, quia manus eorum sunt fortes, siue *quia viribus pollent*, vt vertit Tigurina; atque *quia facultas in manibus eorum ad opprimendum*, vt vertit Pagnin. Sic & Chald. Clarius & Arias. q. d. Machinantur iniurias proximis, eásque reipsa inferunt; quia sunt potentes, nec quis valet eis resistere. Vnde S. Hieron. *Non consideratis*, ait, *quod aduersus Dominum fortis est manus vestra?* Tertiò, Septuag. totum hûc locum sic transferunt, *facti sunt cogitantes labores, & operantes mala in cubilibus suis, & simul cum die* (mox vt dies illucescebat) *consummabant ea, quia non leuauerunt ad Dominum manus suas.*

Mor. quanta sit vis orationis factæ, vel neglectæ.

Vbi Nota, quanta sit vis orationis, & quanta mala ex eius omissione & neglectu sequantur. Hi enim Israëlitæ omnes fraudes & rapinas machinabantur & perficiebant, eò quòd non leuarent manus suas ad Dominum, vt vertunt Septuag. si enim eas leuassent, partim recordatione Dei & iudiciorum eius deterriti, à scelerum molitione destitissent; partim Deus ab eis inuocatus, gratiâ suâ eos præuenisset, qua eos auocasset à malo, & incitasset ad bonum. Idem reipsa experimur in magnis peccatoribus; scilicet eos obliuisci orationis & Dei, vti de senibus illis Susannæ pudicitiæ insidiantibus dicitur Daniel. 13.9. *Euerterunt sensum suum, & declinauerunt oculos suos, vt non viderent cælum, neque recordarentur iudiciorum iustorum.* Et Psaltes psalm. 13. cùm vers. 1. dixisset de impiis: *Corrupti sunt, & abominabiles facti sunt in studiis suis*, &c. *Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum*, &c. *Contritio & infelicitas in viis eorum*, &c. Causam horum omnium malorum & scelerum subdit vers. 5. dicens. *Dominum non inuocauerunt.* Ex aduerso ipse Psaltes iugiter orat Deum, vt ab eo in suis cogitationibus & operibus dirigatur, ne in aliquod peccatum labatur. *Perfice*, inquit, *gressus meos, vt non moueantur vestigia mea*, psalm. 16.5. *Vias tuas Domine demonstra mihi, & semitas tuas edoce me. Dirige me in veritate tua, & doce me, quia tu es Deus saluator meus*, psalm. 24.4. *Legem pone mihi Domine in via tua, & dirige me in semitam rectam, propter inimicos meos*, psal. 26.11. Idipsum facit sæpè alibi, & toto psal. 118. qui est de custodia legis Dei. Et S. Paulus 2. Corinth. 13.7. *Oramus*, ait, *Deum, vt nihil mali faciatis.* Scribit Cassianus collat. 10. c. 9. seruos Dei in initio cuiusque operis solere implorare opem Dei, vt illud rectè, sine peccato, & cum virtute obeant, ac dicere: *Deus in adiutorium meum intende, Domine ad adiuuandum me festina*; prout Ecclesia orat initio Horarum singularum; quæ & ad Primam initio diei ita precatur: *Domine Deus omnipotens, qui ad principium huius diei nos peruenire fecisti, tua nos hodie salua virtute, vt in hac die ad nullum declinemus peccatum, sed semper ad tuam iustitiam faciendam nostra procedant eloquia, dirigantur cogitationes & opera.* Experientia docuit, Confessores pro fide Christi captos à tyrannis, in ea fortes perstitisse, factósque Martyres, quotquot iugi orationi se dediderunt: cecidisse verò eos, qui orare, & Dei opem inuocare neglexerunt. Idem vidimus & videmus in aliis tentationibus quibuslibet. Idem experimur in nobis ipsis. Huius rei symbolo legitur in libris Machab. quòd Iudas Machabæus, qui tot támque nobiles victorias de Antiocho obtinuit, semper ante singula prælia feruentes ad Deum preces fuderit, excepto vltimo in quo confossus occubuit, quia tunc orasse non legitur. Quotidie ergo oremus cum S. Ambrosio & S. Augustino in hymno, *Te Deum laudamus: Dignare Domine die isto sine peccato nos custodire.*

Rapuerunt domos.] Concupierunt domos æquè ac agros proximi, eásque rapuerunt vi vel fraude, vt concupiscentiam suam explerent. Vers. 2

Et calumniabantur virum.] Per calumniam opprimebant, accusantes eum falsò, vt ei bona, vel etiam vitam eriperent: hoc enim est hebr. עשק *asac.* Vnde Tigurina vertit, *vim inferunt cuique*; Pagnin. *oppresserunt virum*; Septuag. *diripuerunt virum.*

Et non ambulabitis superbi.] Chald. & Septuag. *erecti.* q. d. Deprimam erectam & superbam eorum ceruicem, reddam eos humiles & deiectos, vt colla tumida submittant, ceruices altas inclinent. Vers. 3.

Quoniam tempus pessimum, id est, maximè calamitosum, *est.*] Id est, erit. q. d. Inducam eis maximas clades, quæ ceruices eorum superbas contundant & frangant. Sic dicitur Matth. 6.34. *Sufficit diei malitia*, id est, afflictio & calamitas, *sua.* Sic ex aduerso Hebræi vocant *bonum*, id quod prosperum est & iucundum: vt, *Ecce quàm bonum & quàm iucundum habitare fratres in vnum*, psalm. 132. vers. 1. Ad hunc Michææ locum allusit Apostolus Ephes. 5.16. dicens: *Redimentes tempus, quoniam dies mali sunt.*

In die illa sumetur super vos parabola.] Putà nænia, id est, lamentum funebre, & carmen lugubre, vulgò & passim cantandum. sic parabola vel lamentum vocatur nænia excidij Babylonis, Isa. 14.4. & Tyri, Ezech. 27.2. & Ægypti, Ezech. 32.2. Ratio est, quia vti parabolæ, ita & næniæ adhiberi solent similitudines, gnomæ, metaphoræ, simileśque figuræ & schemata, quæ in carmine adhibentur. Adhæc sunt res tritæ, quæ vulgò in omnium ore versantur. hæ enim Hebræis vocantur parabolæ, vel prouerbia. Vers. 4.

Et cantabitur canticum cum suauitate.] Hebr. *& lamentabitur lamentum lamenti*, id est, lamentum summum, siue maximè lugubre. ita Pagnin. Vatab. & alij. Dices, Cur ergo Noster & Septuag. vertunt, *canticum cum suauitate*; & Arias, *lamentum cum solamine?* Resp. quia quando Hebræi idem nomen iterant in genitiuo, significant quid in eo genere eximium, pulcherrimum & summum, vt, Rex regum, id est, summus rex: Canticum canticorum, id est, canticum pulcherrimum. Sic hîc lamentum lamenti, est eximium & pulcherrimum lamentum: præsertim quia omnis cantus, etiamsi lugubris & lamentabilis, hoc ipso quo cantus suauis est, auréśque & mentem delectat: quinimò non tantùm melancholici, sed & viri pij compunctioni dediti, magis delectantur carmine & musica funebri, quàm festiua & exultante. Hac de causa veteres in funere adhibebant lamentatores & lamentatrices, canentes tibiis, vt tibiarum sono & voce, licet lugubri, lenirent dolorem parentum & cognatorum; qui proinde ita voces suas frangebant & flectebant, vt modulatione sua lenirent mœrorem. Ita & hoc

lamento insigni lenitur mœror Hierosolymæ vastatæ, eique licet mœrenti, suauitatem aliquam præfica ingerit, eámque consolatione tali loco congrua demulcet.

Alter Ribera: Hebr. inquit, נהיה *nihia*, id est, lamenti vel lamentationis, à rad. נהה *naha*, id est, lamentatus est, deduci potest à rad. הוה *hava*, quod significat frangere, conterere. q. d. Frangetur, id est, fracta, incisa & molli voce, hoc est cum suauitate, canetur hoc lamentum. Meliùs *nihia* deduxeris ab הוה *hava*, id est, fuit: vt *nihia* idem sit quod factum, completum, concinnum, elegans, ideóque demulcens, delectans & suaue.

Aliter Remig. Albert. Lyran. & Hugo. Censent enim hoc lamentum assumendum non ab ipsis Israëlitis, sed ab eorum hostibus Assyriis, qui imitantes & replicantes hoc Israëlitarum lamentum, canent per irrisionem cum suauitate idipsum, quod Israëlitæ canent cum luctu. Verùm alij simpliciùs censent Prophetam hoc lamentum assignare non Assyriis, sed ipsis Israëlitis vastatis; putà canendum ab eorum præficis & lamentatoribus publicis, qui lamentis præerant, ad publicum ciuium in tanta clade solamen. Hoc enim significant ipsa verba lamenti, quæ sunt primæ personæ: *Depopulatione vastati sumus*.

Depopulatione vastati sumus; Hebr. *vastando vastati sumus*, id est, vt Pagnin. *penitus vastati sumus, pars populi mei commutata est.*] Sunt verba Synagogæ, putà Samariæ & Hierosolymæ. q. d. Pars populi Israëlitici translata est à Salmanasar in Assyriam, æquè ac pars populi Iudaici translata est à Nabuchodonosor in Babylonem. Secundò, *pars*, id est, sors & hereditas populi mei, putà agri Samariæ, ab Israëlitis translati sunt ad Cuthæos & Assyrios, æquè ac agri Iudææ occupati sunt à Chaldæis. 4. Reg. 17. & c. 25.

C *Quomodo recedet à me, cùm reuertatur qui regiones nostras diuidat?*] q. d. Persuadebant nobis pseudoprophetæ & adulatores, nosque credebamus, quod, cùm Salmanasar populatus esset agros Samariæ paucis abductis, nosque illi promitteremus tributum, ampliùs ad nos non rediret, forétque nobis pax: sed ecce redit, & obsidet Samariam, eámque capit, omnésque Israëlitas abducit, ac in eorum locum ex Assyria in Samariam adducit Cuthæos, qui agros eorum possideant, quasi incolæ perpetui futuri, vt nulla nobis ad nostra redeundi supersit spes. Idem dicunt Iudæi de Nabuchodonosor: sperabamus eum occiso Ioakim, & capto Ioachin, indictóque nobis tributo, non rediturum, sed ecce redit, capit Ierusalem, excæcat Sedeciam, filios eius obtruncat, ciues omnes abducit, agros nostros alienis distribuit: nihil ergo spei nobis superest. Huc accedit expositio S. Hieron. Remigij, Haymonis, & aliorum, qui hæc de Sennacherib exponunt q. d. Cùm Sennacherib recederet ab obsidione Ierusalem, vt occurreret Tharacæ regi Æthiopum, nos Iudæi sperabamus eum ampliùs non rediturum; sed ecce redit, Ierusalē obsidet, agrósque nostros suis diuidit.

Paulò aliter vertit Pagnin. *quomodo*, inquit, *remouet à nobis quos sperabamus nobis restitui? agros nostros hostibus diuisit sibi*; & Vatabl. *quomodo abstulit à me, cùm restituturus videretur* (nobis) *agros nostros? diuisit*, supple nostros agros aliis. q. d. Fallimur spe nostra, sperabamus agros nostros no-

A bis restituendos, & ecce in eos hostes nostri possessores inducuntur.

Vers. 5. *Propter hoc non erit tibi.*] Verba sunt Prophetæ ad Samariam, vel potiùs Samariæ & Iudææ ad seipsam. Sic enim lugentes ex patho seipsos subinde quasi alienos alloquuntur. q. d. Posthac terram tuam, ô Samaria & Iudæa, inter tuos ciues funiculo non diuides, vti antea facere solebas: quia scilicet priuaberis omni tua possessione, hoc est, posthac ego Samaria & Iudæa meis filiis terram non diuidam; quia ea omnino priuabor. Hic finitur lamentum & nænia.

Vers. 6. *Ne loquamini loquentes. &c.*] Hebr. *ne stilletis stillabunt*, quod Vatabl. sic vertit, *ne stilletis his qui* B *stillare solent*, id est, Prophetis, propterea *non stillabunt* posthac *istis*: sicque exponit, Dicere solent Prophetis: Ne loquamini, hoc est, nolite prophetare & vaticinari nobis. q. d. Vos veris Prophetis silentium imponitis, & propterea priuabimini Prophetis & prophetia. Verùm meliùs Noster, Symmac. & alij veteres vertunt, *ne stilletis stillantes*. vel stillando. Nam futurum Hebræi subinde vsurpant pro participio, vt Osee 12. 11. Hebr. est, *si Galaad idolum, ergo frustra fuerunt in Galgal bobus immolauerunt*, id est, immolantes, vt vertit Noster & alij. Et c. 13. 3. *Immolate homines, vitulos adorabunt*, id est, adorantes, vt vertunt Septuag. Noster & alij. Iam per *stillare* Septuag. intelligunt plorare & lachrymari. oculorum enim stillæ sunt lachrymæ. Vnde vertunt, C *ne lachrymemini lachrymas*. Verùm apud Hebræos, præsertim Prophetas, *stillare* idem est quod loqui, prophetare, concionari; vti sæpè monui. Nam vt ait S. Hieron. *eloquium ab eo quòd fluat, & ad aures perueniat audientium in similitudinem pluuiæ descendentis, stillationem vocat*; præsertim quia graue est, minax & onerósum: stillæ enim cum pondere, impetu, nimbo & grandine sæpè decidunt. S. Hieron. Remig. & alij censent hæc esse verba Prophetæ ad populum, q. d. Nolite dicere ô Iudæi, id quod soletis: Prophetæ prædicūt & comminantur nobis mala, at nos eis non credimus: non enim stillabit, id est, non ruet, super nos calamitas ista.

D Verùm, quia non ait: *Non stillabit* super nos, sed *super istos*, hinc alij probabiliùs censent esse verba alterius Prophetæ, vel viri sapientis ad Michæam, similésque Prophetas. q. d. Nolite, ô Michæa, ô Amos, ô Ioël, &c. prophetare Israëlitis, quia ipsi non credunt: vnde vestrum eloquium non stillabit super istos, id est, non instillabit illis pia monita: non enim *comprehendet* illos confusio, dolor aut pœnitentia. q. d. Sunt obstinati & incorrigibiles. Quocirca Chald. vertit, *ne prophetetis prophetiam, neque doceatis populum istum: nam non admittunt confusionem*. q. d. Frustra eos monetis; nam perfricuerunt frontem, & in suis sceleribus sunt impudentes. Vnde sequitur.

E *Dicit domus Iacob.* Pro *dicit* Hebr. est האמור *heamur*, id est, *hoc est dictum domus Iacob*: *he* enim demonstratiuum significat *hoc*. ita Noster. Nam dum Prophetæ eis exitium minantur, obstrepunt dicúntque: *Numquid abbreuiatus est spiritus Domini?* q. d. Numquid arctatus & angustiatus (hoc enim significat Hebr. קצר *katsar*) est spiritus misericordiæ Dei, vt nos qui sumus populus eius, perdere velit? numquid *tales sunt cogitationes eius*.] Quales enunciant nobis Prophetæ, tristes scilicet & exitiales, & non potiùs benignæ & pacificæ? iuxta illud quod ipse ait per Ieremiā c. 29. Vers. 7.

11. Co

11. *Cogito super vos*, ait Dominus; *cogitationes pacis, & non afflictionis.* ita S.Hier. Haymo, Remig. & alij.

Secundò, alij *he* in *heamur*, accipiunt non vt demonstratiuum, sed vt interrogatiuum vel admiratiuum. Vnde vertunt, *ô dicta domus Iacob!* ita Pagnin. vel, *annon dictum est à domo Iacob?* ita Tigurina. q.d. Itáne ô Iacobitæ, id est, Israëlitæ, dicitis Prophetis, Ne stilletis, id est, prophetetis nobis mala, vti præcessit. *Annon abbreuiatus est spiritus Domini?* q.d. Etiamsi illis Prophetis claudatis ora, & silentium imponatis, annon possum alios acriores eorum loco suscitare & submittere, qui duriora nuncient? *Annon hæc sunt opera eius?* q.d. Nónne hæc oracula minacia non sunt Prophetarum, sed ipsius spiritus Domini, qui per os eorum loquitur? q.d. Contenditis & pugnatis ô Israëlitæ, non contra Prophetas, sed contra Deum; nouam gigantomachiam contra Deum instituitis. videte ergo, ne vt gigantes à Deo fulmine adigamini in abyssum, durum enim est vobis contra stimulum calcitrare. ita Vatabl. Verùm prior sensus est genuinus. Nam τὸ *dicit domus Iacob*, non ad præcedentia, sed ad sequentia spectat. Quæ ergo sequuntur: *Numquid abbreuiatus est spiritus Domini?* sunt verba non Dei, sed populi Israël, cui respondet Deus dicens.

Nónne verba mea bona sunt cum eo, qui rectè graditur?] Sunt verba & responsio Dei. Nota *bona*, id est, benigna, clementia, iucunda. Sic dicitur psal. 72.1. *Quàm bonus Israël Deus, his qui recto sunt corde! bonus*, id est est, suauis & beneficus. & Michææ 7.4. *Qui optimus*, id est, benignissimus & mansuetissimus *in eis est, quasi paliurus, & qui rectus*, id est, placens, gratus, iucundus, placidus), *quasi spina de sepe.* Israëlitæ Prophetis minantibus Dei vindictam obstrepebant & obiiciebant Dei clementiam & bonitatem erga populum suum. Hisce respondet hîc Deus, se bonum & clementem esse, sed bonis & rectis; malum verò & rigidum malis & impiis, quales erant Israëlitæ. q.d. Vos à me & Prophetis exposcitis verba bona, id est, oracula fausta & læta: sed respondeo, hæc à me dari bonis, mihique obedientibus. his enim ea ex promisso meo debentur. Vos autem praui estis, mihique rebelles; ergo nonnisi oracula rebellibus digna, putà tristia & minacia, à me expectate. Vnde subdit.

Vers. 8. *Et econtrario populus meus in aduersarium consurrexit.*] Pro *econtrario* Hebr. est אֶתְמוּל *etmul*, quod primò significat, *heri, paulò antè.* Vnde Septuag. Symmach. Pagnin. Vatabl. Clarius & alij vertunt, *heri*, vel *ante vnum diem*, id est, paulò antè, iam recenter, *populus meus hostis in morem insurrexit*, tum contra me, meámque legem, tum contra proximum. Vnde Pagnin. vertit, *quasi inimicus alter contra alterum stetit*, scilicet eum tunica & pallio spolians, vt sequitur. q.d. Qui heri erat populus meus, hodie mihi rebellis, contra me æquè ac contra proximum suum consurgit. ita Vatabl.

Secundò, *etmul* potest esse conflatum ex *et*, id est, *ex*, & מוּל *mul*, id est, *contra*, q.d. E contrà, ex aduerso; vt sit sensus, q.d. Ego bonus sum bonis, & rectis, mihique consentientibus: vos verò Israëlitæ, non estis tales: sed contra me & proximos vestros quasi hostes consurgitis. Quid mirum ergo si vos mali malum, id est, maleficum, me, non bonum & beneficum experiamini? ita S.Hier. Remig. Hugo, & alij. Quocirca Septuag. vertunt, *& antea populus meus in inimicitia restitit contra pacem suam.* Pax enim omne bonum significat & complectitur.

In aduersarium consurrexit.] S.Hieron. *tyrannicus aduersum me arma corripuit.* Idololatræ ergo & peccatores sunt tyranni & rebelles qui contra Deum pugnant.

Desuper tunica pallium sustulistis.] Primò, Chald. aliter hæc accipit, scilicet vt significent non culpam, sed pœnam Israëlis. Sic enim totum hunc locum vertit, *ob scelera hosti traditi sunt; è regione eorum populi stantes possident eos: pecuniam eorum pretiosam ab eis tollunt, transeuntes per terram eorum confidenter conuertuntur in eos, velut bello confractos.* Secundò, Arias, q.d. Heri populus meus mihi fidelis & obediens, in hostes suos potens insurrexit, eosque protriuit: at nunc, cùm à me ad idola & scelera desciuit, mea ope & robore destitutus, factus est ignauissimus, timidissimus & imbecillimus; adeò vt, si prospiciat vestem è regione, quam viator quispiam baculo (vt fit) suspensam ferat, ex vano hostium metu militare id signum esse putans, trepidè fugiat, etiam abiecto pallio, vt celeriùs fugam capessat. Verùm planus est sensus quem reddidit Noster. q.d. Vos ô Israëlitæ, adeò rapinis fuistis addicti, vt obuio viatori raperetis pallium, id est, externam vestem, cùm intimam tunicam corpori eius nimis astrictam rapere non possetis: itáque coëgistis eum publicè seminudum, vt rusticanum hominem indecorè incedere. Idcirco spoliabunt & nudabunt vos Assyrij, tum quia vos spoliastis alios: tum quia opes vestræ non sunt vestræ, sed prædæ & rapinæ pauperum. A vobis ergo quasi iniustis possessoribus, auolabunt ad Assyrios.

Tropol. S.Hieron. hæc refert ad eos qui simplices peruertunt, eósque Dei gratia & virtutibus despoliant, pelliciendo eos in hæresim, libidinem, furta, &c.

Et eos qui transibant simpliciter, innoxiè, & consequenter fidentes, & nihil mali timentes, vt habent Hebræa: hos, inquam, *conuertistis in bellum.*] id est, bello & rapina appetistis, quasi hostes inuasistis, pugnis contudistis, contumeliis vexastis, vestibus rebúsque suis spoliastis, quasi prædones & grassatores viarum publicarum.

Vers. 9. *Mulieres populi mei eiecistis de domo deliciarum suarum.*] Primò, q.d. Occidistis, vel expulistis, vel in carcerem trusistis maritos populi mei, id est, plebeiorum & pauperum: nec hoc contenti, vxores eorum expulistis suis ædibus, in quibus cum maritis in amore, pace & suauitate coniugali, quasi in domo deliciarum viuebant, vt ædes earum & prædia occuparetis. ita Lyran. Arias & Vatabl. Porrò pauperes vocat *populum* suum, quia, vt ait Psaltes psalm. 9.35. *Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adiutor.* Et Christus Matth. 25.40. *Quamdiu fecistis vni ex his fratribus meis minimis, mihi fecistis.* Sic Achab occiso Naboth, inuasit vineam Naboth, ex eáque vxorem eius iam viduam exturbauit, 3.Reg. 21.16.

Aliter S.Hieron. q.d. Vestris scelesibus causa fuistis, cur matronæ honestæ & diuites domibus suis, in quibus delicatè viuebant, extractæ, ab Assyriis ducerentur in captiuitatem. Aliter & Vatabl. q.d. Sollicitando vxores ad adulterium, vel de eo illas calumniando, aut suspectas faciendo, concitastis maritos, vt eas quasi adulteras domo expellerent, itáque à paruulis earum abstulistis

laudem, id est, decus & gloriam: quia fecistis vt filij earum essent viles & abiecti, aut nothi & spurij: coëgistis enim illas à mariis expulsas, alias domos & viros adire; hoc est, vt verbo dicam, coëgistis illas adulterari. Nota. Pro *tulistis laudem meam in perpetuum*, S. Gregorius Nazianz. orat. 7. ex Septuag. (qui pro הדרי hadarai legerunt הרי hare, id est, montes) legit, *appropinquate montibus aeternis*; sicque explicat, Iubet, inquit, vt pastores gregem ad montes & edita loca impellant, vt scilicet fidelibus ostendant viam arduæ virtutis & perfectionis. Vnde Syrus vertit, *& à paruulis eorum accipietis gloriam in saeculum*; Arabicus, *induentur gloria in aeternum*.

A paruulis earum tulistis laudem meam in perpetuum.] Laudassent enim me paruuli, si à parentibus in coniugali amore honestè fuissent educati, eorúmque heredes effecti. At à vobis & parentibus orbati, & bonis spoliati, gemunt, fremunt, vobis maledicunt, clamántque vindictam in cœlum. ita Albert. & Arias. Secundò, tulistis ab eis meam laudem, tum quia eos à matribus auulsos, honesta piáque educatione priuastis, & in idololatria vestra educastis; tum quia eos ad paupertatem adegistis, ob quam ad omnia scelera, vestrámque voluntatem & libidinem eos inflexistis. Tertiò, *laudem*, id est, gloriam; & Tigurina, honorem. q. d. Fecistis eos mihi & sibi viles & inglorios, separando eos à parentibus, & matres à patribus: bona enim matrimonij quibus Deus glorificatur, olim erant duo, scilicet proles & fides cõiugalis; nunc in lege noua sunt tria, scilicet proles, fides & Sacramentum. Vos hæc omnia hac separatione euertistis: euertistis ergo omnem meam in matrimonio gloriam, præsertim quia spoliando filios bonis paternis, fecistis ne ipsi matrimonium inire, & stirpem paternam propagare possent. Hæc enim fuisset mea, quæ ab ipsorum laus & gloria. vnde Chald. vertit, *ab ipsis filios tollentes, translata est gloria eorum, quam dixerunt in aeternum permansuram.*

VERS. 10. *Surgite & ite.* q. d. Ob has rapinas & scelera vestra, ô Israëlitæ, abite in captiuitatem Assyriacam, & vos ô Iudæi in Babylonicam: *quia non habetis hic requiem.* q. d. Vos inquieti & turbulenti terram hanc, id est, terræ incolas, vexatis; hinc pariter non habebitis in ea quietem, sed Assyrius vexabit vos, & abducet: *propter immunditiam eius*, scilicet terræ, qua vos eam polluistis, *corrumpetur putredine pessima.*] Id est, sanguine & tabe cadauerum vestrorum inficietur, & vastitate extrema vastabitur. q. d. Quia vos terram hanc vestris sordibus & sceleribus fœdastis, hine illa euomet vos, tradétque vos mactandos Assyriis, vt vestro sanguine imbuta, per iustam vindictam quasi eluat sordes, quibus illam contaminastis, eique quasi vim intulistis. Terra enim hæc sancta non potest sustinere vos tam pollutos & inultos. Vnde Pagnin. vertit, *surgite & ite, quia non est hæc ciuitas requies: & quia est immunda, corrumpet eam, & corruptione valde fortis*; & Chald. *surgite & migrate, siquidem non est hæc terra domus requies impijs, vt eam polluatis, perdùe agitis, vt eam efficiatis immundam, contra eam consociamini.* Hebr. enim חבל chabal, significat & corrumpi, & colligari, indéque consociari. Vnde & Tigurina pro *corruptione valde forti*, vertit, *& funes nimium intentos* חבל chebel enim est funis; quo tes colligamus & consociamus.

Vers. 11.] Vtinam non essem vir habens spiritum, & mendacium potiùs loquerer: stillabo tibi in vinum, & in ebrietatem: & erit super quem stillatur populus iste.

Vers. 12.] Congregatione congregabo Iacob totum te: in vnum conducam reliquias Israël, pariter ponam illum quasi gregem in ouili, quasi pecus in medio caularum, tumultuabuntur à multitudine hominum.

Vers. 13.] Ascendet enim pandens iter ante eos: diuident, & transibunt portam, & ingredientur per eam: & transibit rex eorum coram eis, & Dominus in capite eorum.

Vtinam non essem vir habens spiritum, & mendacium potius loquerer.] Ex Hebræo variè verti potest. Primò Tigurina, *si vir essem spiritum* (ventum, vanitatem) *sequens, & mendacium concinnans, prophetarémque tibi de vino & sicera, Propheta essem pro hoc populo.* q. d. Si loquerer placentia & voluptuaria de indulgendo genio, ventri & veneri, vti fecit Lutherus eiúsque asseclæ, essem Propheta gratus huic populo. Huc accedit Chald. *pro eo quòd aberrarunt post pseudopheras, qui eis spiritu mendaci prophetabant, quique illos vino & ebrietati assuefaciebant, erit profectò sicut didicerunt post pseudoprophetas aberrare, sic exulabit in terram mendaciorum populus iste in generationis.* Respicit ad vers. 6. q. d. Populus iste deliciis assuetus, odit veros Prophetas qui seuera edicunt: amat falsos, qui Epicuræa vaticinantur. quia ergo amat mendaces & mendacia, eat in Assyriam, quæ est terra mendaciorum, id est, idolorum & falsorum prophetarum, ibique mendaciis suis, vti chamæleon vento, se pascat. VERS. 11.

Secundò Pagnin. *si fuerit quispiam qui ambulet per viam venti, & mendacium mentitus fuerit, dicendo, Stillabo tibi pro vino & sichar.* q. d. Si quis surgat pseudopropheta, qui non populi, sed suum quærat lucrum; stillans, id est, docens, vt vinum & siceram pro mercede doctrinæ suæ conquirat; hic nimirum à populo isto stolidè acceptabitur & coletur vt Propheta.

Tertiò, & genuinè vertit Noster, *vtinam non essem vir habens spiritum*, &c. q. d. Vtinam non haberem spiritum propheticum: vtinam, quæ prophetizo de clade & exitio Israëlis, non sint prophetiæ à Deo reuelatæ; sed mendacia mihi à vano timoris & pusillanimitatis spiritu metúque suggesta. Sic vulgò dicimus, Vtinam decipiar, vtinam sim falsus vates. Sic ait Lucanus:

Dy facta secundent,
Et fibris sit nulla fides; sed conditor artis
Finxerit ista Tages.

Nota. Non optat Michæas formaliter mentiri; hoc enim optare, est peccatum; sed materialiter tantùm, hoc est, optat dumtaxat vt mendacium, id est, falsum, fit, seu vt reipsa non eueniat, id quod prædicit; ac consequenter vt id quod prædicit, nõ prædicat ex spiritu Dei, sed ex spiritu suo, putà humano vani timoris. Id dicit ex amore, quia optat suos ciues perdurare, & non excindi, nec perdi ab Assyriis; quod tamen ipse ex Deo eis

comminabatur. ita S. Hieron. Remig. Haymo, Hugo & Lyran. Nota. Pro *vir habens spiritum*, Hebr. est, *vir vadens spiritu*, id est, qui agitur vertigine, qui non habet spiritum stabilem & certum; sed vagum, mobilem, incertum, inconstantem, vt modò verum videat, modò falsum, etiam circa vnum idémque: quo fit, vt quod asseruit, illicò reuocet & neget. q. d. Vtinam hac in re actus spiritu vago & erratico, vagarer, deciperer, & errarem, mihique liceret reuocare oraculum exeidij Israëlis, quod edidi. Posset verti, *vtinam essem vir vadens vento*; vel, vt Pagnin. & Tigurin. *ambulans per viam venti*, id est, impulsus vento vanitatis, vanique timoris, erroris & mendacij (sic Flandri de iactabundo & mendace dicunt, Ventosus est, spirat ventum) vt vano timore actus metuam, augurer & enunciem excidium Israëlis, quod re ipsa non eueniet. Sic enim melancholici, pusillanimes & timidi omnia tristia de se & aliis suspicantur & ominantur. Tales enim tristes cogitationes, suspiciones & metus parit humor melancholicus, frigidus & ater: sicut ex aduerso complexio sanguinea, calida & spiritosa parit cogitationes & ominationes bonas, lætas, animosas, vti videre est in iis qui sanguinei & Iouiales sunt.

Stillabo tibi in vinum, & in ebrietatem.] Id est, in vinum inebriās, est hendyadis. Sensus est, q. d. Vellem non habere spiritum prophetiæ, tibi ô Israël minacem & tristem; sed tamen eo vel inuitus corripior, cogórque verum stillare, id est, enunciare, scilicet imminentia tibi plurima mala, & clades acerbissimas, quæ instar vini te inebriabunt & implebunt vsque ad guttur. Alludit ad symposiarcham, siue præfectum cōuiuij, qui cuique conuiuæ suum admetiebatur & miscebat calicem, stillans in eum tantum vini & tantum aquæ, quantum eius ætati, complexioni & stomacho congruere videbat. q. d. Ego Michæas tibi ô Israël, sum quasi symposiarcha, aut potiùs symposiarchæ, id est, Dei, minister & pincerna. Paro ergo tibi calicem iræ & furoris, in eumque stillo vinum acre & merum, putà strages & funera, vt eum tibi iussu Dei hauriendum & ebibendum propinem. Ecce hæc omnia vnico verbo complectitur Propheta, quia concisus est, & plenus affectibus. Pathos ergo animi, eiusque alternantes affectus, concisè & hiulcè exprimit; vti solent facere vehementer dolentes, amātes, vel irascentes, qui nunc sperant, nunc desperant, nunc blandiuntur, nunc minantur; nunc lugent, nunc rident; nunc verba incidunt, nunc supprimunt; nunc ex hoc in aliud, sine ordine & connexione saliunt.

Et erit super quem stillatur populus iste.] q. d. In hunc populum Israëlis cadent hæ Dei meæque stillæ; putà hæ minatum prophetiæ. Israël est cui vinum hoc furoris stillo & instillo; ipse est qui calicem hunc stillarum, id est, pœnarum, Dei exhauriet, eóque inebriabitur, vsque ad stuporem & amentiam.

VERS. 12. *Congregatione congregabo Iacob totum te.*] Variæ sunt huius loci expositiones. Primò, Theodor. & Vatabl. vt hæc connectant præcedentibus, dicunt hîc exponi calicem & vinum iræ Dei, quod stillandum in Israëlitas, iam dixit: calicem enim hunc esse obsidionem & excidium Samariæ, & Hierosolymæ. q. d. Efficiam vt cogente hoste Assyrio & Chaldæo, quasi oues congregemini in vrbes vestras munitas, quas ille obsessurus est: ibi præ multitudine, pauore & angustia tumultuabimini. Capient Assyrij Samariā, Chaldæi Ierusalem: fugiet primus rex Sedecias, pertumpens murum horti regij, sequentur eum sui, sed Dominus imminebit capiti eorum, vt eos tradat Chaldæis. Vide historiam 4. Reg. 25. Imbellem ergo Israëlem comparat ouibus, vrbes obsessas caulis ouium, strepitum obsessorum strepitui ouium inclusarum: hostes opponuntur pastoribus, hostes includunt Israëlem in vrbibus obsessis. Verùm obstat quòd Prophetæ verba non tristia sint, sed læta, promittántque Israëlis è captiuitate liberationem, congregationem & instaurationem.

Secundò, meliùs alij hæc referūt ad Ezechiam obsessum in Ierusalem à Sennacherib. Tunc enim omnes Iudæi in vrbem confugerunt, & congregati sunt quasi oues magna trepidatione & tumultu; sed angelus percutiēs castra Sennacherib, ascendit ante eos iter pandens: nam mox apertis portis Iudæi egressi sunt, & ante eos Ezechias Deo duce, vt viderent stragem Assyriorum, eorúmque spolia diriperent, ac Deum gratiarum actione & laudibus celebrarent.

Tertiò, optimè hæc accipias de reditu Iudæorum è Babylone. Paulò antè enim prædixit excidium & captiuitatem eorum: nunc de more tristibus læta subiungens, dicit se eos inde liberaturum. q. d. Post 70. annos Iudæos quasi oues in vnum collectas, reducam in suum ouile, putà in Iudæam, magno eorum concursu, & consequenter tumultu. Pastor earum, dux, & quasi rex Zorobabel pandet iter ante eos, ducétque eos per portam Babylonis in Ierusalem: ac Dominus in capite omniū quasi ductor præibit. Verùm quia tunc soli Iudæi, non Israëlitæ, nisi perpauci; rursum non omnes Iudæi congregati sunt, nec redierunt, sed multi manserunt in Babylone, & alij per varias regiones dispersi vagabantur: insuper quia Zorobabel non fuit rex, hinc inchoata & imperfecta duntaxat fuit hæc Israëlis liberatio & congregatio.

Quocirca cogimur dicere, hæc planè & plenè referenda esse ad Christum. Licet enim alludat ad Zorobabel & Iudæos illius æui, eósque obiter quasi perstringat, tamen mens & scopus Prophetæ vlteriùs porrigitur, altiùs assurgit, ac fertur in Christum, per quem hæc prophetia perfectè adimpleta est: in Christum enim oracula sua terminare solent Prophetæ. Sensus ergo est, q. d. Ne nimis vos deiiciam tot minis & cladibus, quas vobis intento ô Israëlitæ, agite, sperate quandoque meliora. Nam Deus post vindictam promet suam misericordiam, vosque Babylone reducet, & congregabit per Zorobabel; ac multò magis vos, putà veros Israëlitas, non tantùm carne, sed & fide ac spiritu, vt ait Apost. Rom. 9. 8. congregabit per Christum, qui Euangelium prædicās, multos è vobis conuertet, ac quasi oues in suam Ecclesiam congregabit; atque in fine mundi totum Israëlem, omnésque Iudæos magno concursu, strepitu & tumultu conuertet: tuncque ex Iudæis & Gentibus omnibus fiet vnum ouile, & vnus pastor, putà vna Ecclesia, sub vno pastore Christo. ita S. Hieron. Remig. Rupert. Haymo, Hugo, Lyran. Clarius, Arias, Ribera & alij. Christus enim quasi dux & rex ascendit, ante eos pandens iter, & aperiens portas tum carceris, tum vrbis: ex carcere enim nos educit, & inducit in vrbem, putà Ecclesiam, per baptismum

& gra

& gratiam suam; ac ipse Deus in capite omnium præcedens tam Christi, quàm agminis huius totius fuit choragus & ductor.

Anagog. Lyran. & veteres Hebræi apud Galatin. lib. 8. de Arcan. fidei c. 23. hæc referunt ad regressum Christi è limbo. Christus enim resurgens secum eduxit animas Patrum, quasi gregem selectum, quæ in limbo quasi oues in caula detinebantur. Ipse ergo eis pandit iter, & aperuit ianuas mortis & inferni, cùm eas ad vitam & naturæ & gloriæ, in terram, & inde in cælum, gradiens ante eos quasi triumphator, traduxit. Idem faciet omnibus electis in die iudicij, cùm è valle Iosaphat eos quasi antesignanus secum ducet in cælum, quasi in ouile Dei: vbi omnes magnis vocibus, instar turbæ magnæ gloriosè & canorè perstrepentis & tumultuantis, Deum laudabunt in omnes æternitates, vti docet S. Ioan. Apoc. 7. 9. ita S. Hieron. Remig. & Haymo.

Ponam illum quasi gregem in ouili.] Hebr. *in* בָּצְרָה *botsra*, quæ erat metropolis Idumææ, abundans ouibus. ita Pagnin. & Vatabl. Porrò *Bosra* hebr. id est, munita, idem est quod Græcum ῥωμὴ, & Latinum Valentia. Significat ergo Romam, inquit Arias, quæ primitus latinè vocata est *Valentia*, à valore & robore, vti testatur Solinus Polyhist. c. 2. quasi prædicat Michæas, Romanam Ecclesiam fore commune ouile ouium Christi, putà fidelium, ac in ea sedem fore Summi Pastoris, scilicet Pontificis. Verùm Septuag. Chaldæus & Noster aliis punctis legerunt בַּצָּרָה *batsara*, id est, *in tribulatione*, vt vertunt Septuag. vt sciant fideles se vocatos esse ad ouile Christi, quasi ad domum tribulationis & crucis. Meliùs Chald. & Noster vertunt, *in ouili*: Hebr. enim צָרָה *tsara* significat septum arctum & angustum, in quo greges ouium densantur & coarctantur. Vnde explicans subdit, *Quasi pecus in medio caularum.* Nota. *caulas* vocat particulares Ecclesias, in quibus à *multitudine*, id est, ob nimiam multitudinem & turbam fidelium, ait fore strepitum & tumultum. hic enim in multitudine ex copia nasci solet.

Ascendet enim pandens iter ante eos, quia, vt sequitur: *Transibit rex eorum coram eis*, scilicet quasi antesignanus & ductor. Pro *pandens* Hebr. est פֹּרֵץ *porets*, id est *fractor*, ita Pagn. & *perruptor*, ita Tigurina; qui sc. portas serásque carceris perrumpat, perfringat & aperiat, itáque incarceratis pandat iter ad egressum, qui suum hunc *porets*, id est primum perfractorem carceris, sequentes, pariter eundem *diuident*, Hebr. פָּרְצוּ *poretsu*, id est perrumpent & perfringent, itáque *transibunt portam* carceris, *& ingredientur per eam.*] In Sion; puta in communem fidelium vrbem ac libertatem. vnde Hebr. est, *egredientur per eam*, & ita legunt Biblia Regia Latina. Alludit enim ad captiuitatem & carcerem Babylonicum. q. d. Zorobabel perfringet carcerem Babylonicum, vosque eum sequentes pariter eundem perrumpetis, & ex eo læti exibitis in Sion: multò veriùs antitypus Zorobabel, id est Christus, è captiuitate & carcere diaboli, infidelitatis & peccati vos liberans vi meritóque crucis suæ, eundem perfringet; vosque per gratiam eius corroborati & euocati eundem perfringetis, & gratulabundi exibitis in Sion spiritualem, id est in Ecclesiam, quæ est ciuitas libera, sancta & felix Dei viuentis. Verissimè autem & plenissimè Christus è terra primus ascendet in cœlum, indéque mittet Spiritum S. qui fideles suos in cœlum vocet, dirigat

A & deducat: qua vocatione & spe excitati multi ad ipsum conuertentur, vt præcessit: hinc consequenter fideles patriarchæ in limbo, quasi in carcere conclusi & detenti, à Christo visitati & euocati, eo præeunte murum & portam limbi & inferorum perrumpentes, in Ierusalem, ac deinde in cœlum euadent. Denique fideles & sancti omnes in morte & resurrectione Christo duce perrumpentes corporis & mortalitatis huius carcerem, in die iudicij cum Christo & post Christum in cœlum ascendent. Ipse enim quasi rex transibit & præibit ante eos, & Dominus Deus erit in capite eorum, id est, erit omnium primus, dux & princeps, omnésque adiuuabit,
B roborabit & eleuabit, vt secum ad astra in cœlum empyreum conscendant.

Moral. vox *porets*, id est effractor, significat viam in Ecclesiam & cœlum esse clausam, & multis seris & obstaculis obstructam, eaque ascendenti esse perfringenda, iuxta illud Christi: *Regnum cœlorum vim patitur, & violenti rapiunt illud*, Matth. 11. 12. Et, *Non veni pacem mittere, sed gladium: veni enim separare hominem aduersus patrem, & filiam aduersus matrem suam*, &c. Matth. 10. 34. Et, *Si quis non odit patrem suum, & matrem, & vxorem, & filios, & fratres, & sorores, adhuc autem & animam suam, non potest meus esse discipulus*, Lucæ 14. 26. Verùm Christus primus effra- *Mor. via in cœlum obstructa vi perfringenda.*
C ctor, iter præit, sternit seras, panditque viam, ac suis asseclis vires easdem effringendi, peruadendi & euadendi subministrat; vt nemo animo cadere, sed in certam spem libertatis & salutis assurgere debeat, modò Christum sequi velit. Hoc est quod gratulans & exultans canit Habacuc c. 3. 19. *Deus Dominus fortitudo mea, & ponet pedes meos quasi ceruorum, & super excelsa mea deducet me victor, in psalmis canentem.* Et Isaias c. 49. 8. *Dedi te in fœdus populi mei*, &c. *vt diceres his qui vincti sunt, Exite: & his qui in tenebris, Reuelamini.* Et Psaltes psal. 115. 17. *Dirupisti vincula mea, tibi sacrificabo hostiam laudis.*

Volenti ergo è carcere peccati & diaboli, in
D libertatem filiorum Dei egredi, rumpendæ sunt seræ carnis & mundi, frangendæ catenæ & funes malarum passionum & consuetudinum, quibus quasi vinculis peccatores colligantur & constringuntur. Ligabat S. Paulum amor legis patriæ & iudaismi, sed Christo illucescente, hoc ligamen quasi stramineum rupit & difflauit. Ligabat S. Magdalenam amor mundi, sed icta amore Christi, illum vt lini stupam discussit. Ligabat S. Augustinum amasia, sed Christo aspirante, quasi telam araneæ hanc catenam disrupit. Audi eum lib. 9. Confess. c. 1. *Quàm suaue*, inquit, *mihi subitò factum est carere suauitatibus nugarum! & quas amittere metus fuerat; iam dimittere gaudium erat.*
E *Eiciebas enim eas à me, vera tu & summa suauitas, eiciebas, & intrabas pro eis omni voluptate dulcior, sed non carni & sanguini: omni luce clarior, sed omni secreto interior: omni honore sublimior, sed non sublimibus in se. Iam liber erat animus meus à curis mordacibus ambiendi, & acquirendi, & volutandi, atque scalpendi scabiem libidinum, & garriebam tibi claritati meæ, & diuitiis meis, & saluti meæ Domino Deo meo.*

Qui ergo à malis habitibus, ab amicis, à sociis, à carne ligari te sentis, esto *porets*, esto effractor, difficultates ne metuas; Christus seras perfringet, viam complanabit; iter pandet: perinde ac angelus S. Petro in carcerem ab Herode compacto

apertiens

aperiens portas, & feras diffringens, iter pandit ad exitum, vt Petro nil aliud faciendum fuerit, quàm angelum ſequi, Actorum 12.9. ita & tibi nil aliud faciendum, quàm vt Chriſtum inuoces aſſiduè, eúmque ducem animosè ſequare. Si enim Deus pro nobis, quis contra nos? Tibi à Deo dici puta, quod Cyro dicit Iſaiæ 45.1. *Subiciam ante faciem eius gentes, & dorſa regum vertam, & aperiam coram eo ianuas, & portæ non claudentur. Ego ante te ibo, & glorioſos terræ humiliabo: portas æreas conteram, & vectes ferreos confringam. Et dabo tibi theſauros abſconditos, & arcana ſecretorum.* Talis *poretz*, id eſt, perfractor, fuit S. Paulus, qui vbique obices Euangelij fortiter diſiecit, ac Gentium omnium anteſignanus, eis iter ad Eccleſiam pandit. Vnde ipſe gloriatur 2. Corinth. 10. 4. *Arma,* inquit, *militiæ noſtræ non carnalia ſunt, ſed potentia*

A *Deo ad deſtructionem munitionum, conſilia deſtruentes, & omnem altitudinem extollentem ſe aduerſus ſcientiam Dei, & in captiuitatem redigentes omnem intellectum in obſequium Chriſti.* Tales *poretſim* fuere omnes Apoſtoli, omnes priſci Monachi & Anachoretæ, quorum totum ſtudium erat edomare animi paſsiones, corpúſque inediæ, frigori, æſtui, omnique labori & pœnitentiæ aſſuefacere: vnde Aſcetæ, id eſt, Exercitatores, ſunt nuncupati. Tales fuere fundatores Ordinum, S. Antonius, S. Benedictus, S. Bernardus, S. Dominicus, S. Franciſcus, S. Dominicus Loricatus, & ex noſtris S. Ignatius & S. Franciſcus Xauerius, qui mira ſpiritus vi orbem diuino igne accenderunt, eóque obſtacula omnia ſtrauerunt, vt ſuis aſſeclis, cæteriſque cunctis iter in cælum panderent & præirent.

CAPVT TERTIVM.

SYNOPSIS.

Pergit prophetare contra Iſraëlitas & Iudæos, imò à verſ. 10. & deinceps dumtaxat contra Iudam & Ieruſalem prophetat. Ait enim verſ. 10. Qui ædificatis Sion in ſanguinibus, & Ieruſalem in iniquitate. *Et verſ. 10.* Sion quaſi ager arabitur, & Ieruſalem quaſi aceruus lapidum erit. *vide dicta initio cap. 2. & dicenda verſ. 12. Primò ergo taxat optimates, tam laicos, quàm Eccleſiaſticos; putà principes ſacerdotum, quòd iura peruertant, & plebem opprimant. Deinde verſ. 5. incuſat pſeudoprophetas, qui adulabantur populo, & vaticinabantur fauſta; ſed falſa, quæſtus cauſa. Idcirco* ego, *ait*, repletus ſum fortitudine ſpiritus Domini, vt annunciem Iacob ſcelus ſuum, & Iſraël peccatum ſuum, *ac tandem Hieroſolymæ & templo excidium comminatur.*

Verſ. 1.] Et dixi: Audite principes Iacob, & duces domus Iſraël: Numquid non veſtrum eſt ſcire iudicium,

Verſ. 2.] Qui odio habetis bonum, & diligitis malum: qui violenter tollitis pelles eorum deſuper eis, & carnem eorum deſuper oſſibus eorum?

Verſ. 3.] Qui comederunt carnem populi mei, & pellem eorum deſuper excoriauerunt: & oſſa eorum confregerunt, & conciderunt ſicut in lebete, & quaſi carnem in medio ollæ.

Verſ. 4.] Tunc clamabunt ad Dominum, & non exaudiet eos: & abſcondet faciem ſuam ab eis in tempore illo, ſicut nequiter egerunt in adinuentionibus ſuis.

Verſ. 5.] Hæc dicit Dominus ſuper Prophetas, qui ſeducunt populum meum: qui mordent dentibus ſuis, & prædicant pacem: & ſi quis non dederit in ore eorum quippiam, ſanctificant ſuper eum prælium.

Verſ. 6.] Propterea nox vobis pro viſio-

B ne erit, & tenebræ vobis pro diuinatione: & occumbet ſol ſuper Prophetas, & obtenebrabitur ſuper eos dies.

Verſ. 7.] Et confundentur qui vident viſiones, & confundentur diuini; & operient omnes vultus ſuos, quia non eſt reſponſum Dei.

AVDITE *principes Iacob, & duces domus Iſraël.*] Id eſt, principes decem, & duces duarum tribuum: per Iacob enim decem tribus, per Iſraël Iudam & Beniamin ſignificat, vti dixi c. 2. initio. Septuag. pro *principes* vertunt, ἀρχαὶ, quod Vaticana vertunt, *principia*; meliùs Regia, *principatus*. VERS. 1.

C *Numquid non veſtrum eſt ſcire iudicium?*] Scire tum ſpeculatiuè, tum potiùs practicè, vt reipſa faciatis iudicium, id eſt, id quod iuſtum eſt, ac lege Dei præſcriptum & præceptum; præſertim circa iuſtitiam, & iura proximis debita, vt v. g. cuique tribuatis quod ſuum eſt, pauperes non opprimatis, & eos qui opprimunt caſtigetis. ita Theodor. Lytan. Arias & alij.

Qui odio habetis bonum, & diligitis malum.] Voces *bonum* & *malum*, tam in genere maſculino, quàm neutro accipi poſſunt: quia enim hi principes diligebant malitiam, & odiebant bonitatem; hinc conſequenter diligebant malos, & odiebant bonos viros & ciues. Simile enim amat ſibi ſimile, & odit diſſimile. Rurſum virtus vel vitium non VERS. 2.

amantur

amatur in abstracto, sed in concreto; putà in suo subiecto, scilicet in homine bono vel malo. Vetè S. Prosper epigram. 32.

Impia pars mundi parti est infesta piorum,
Nec tolerare potest dissimiles animos.
Ridens nolentes opibus præsentibus uti, &c.

Hoc est quod vulgò dicitur: *Asinus asino pulcher, & sus sui; graculus assidet graculo, & garrulus garrulo; cicada cicadæ chara, formica formicæ; fur furem cognoscit, vt lupus lupum.* Ita hodie videmus multos odisse viros religiosos, quia ipsi irreligiosi sunt, & occultè impudica aliáque scelera perpetrant, quæ naturaliter in ipsis generant antipathiam & auersionem à viris castis & sanctis; præsertim qui eadem carpunt & insectantur. Huius rei magnam in multis habeo experientiam.

Qui violenter tollitis pelles eorum (scilicet Iacob & Israël, quos nominauit vers. 1. id est, Samaritarum & Iudæorum) *desuper eis, & carnem eorum desuper ossibus eorum.*] Est hic metaphora continua, siue allegoria. Reges enim & principes in Scriptura vocantur Pastores, sicut Homerus Agamemnona regem Græcorum, passim vocat ποιμένα λαῶν, id est, pastorem populorũ: quia quod pastor præstat ouibus, hoc rex præstare debet subditis; scilicet pascere, dirigere, tueri à feris & lupis, ac viuere ex lacte & lana ouium. Nam vt Tiberius Cæsar, teste Suetonio in eius vita, aiebat: *Boni pastoris est pecus tondere, non deglubere,* non carnem & ossa concidere: quia scilicet principes non debent subditos expilare, nec eorum bona diripere, aut nimiis tributis & oneribus, quasi sanguisugæ exsugere, vt eos ad maciem & paupertatem redigant. Sic enim non tantùm subditis nocent, sed & sibi ipsis. Macies enim ouis, est macies pastoris; & paupertas subditi, est paupertas principis. Meritò ergo idipsum principibus Israël & Iuda improperat hîc Michæas. Vnde Chald. clarè tropum hunc explicans, ita vertit, *rapientes facultates populi mei, & pecuniam eorum pretiosam auferentes, & reliquias eorum consumentes, & comminuentes sicut comminuuntur membra intra ollam, & particula carnium intra lebetem.*

Rex est pastor populi.

Per *pellem* ergo, *carnem*, & *ossa* significat substantiam, id est facultates plebis, quas diripiebant, & inter se diuidebant optimates; vt eas in pompis, luxu, epulis & conuiuiis prodigè absumerent. Hoc enim significat id quod subdit: *Et conciderunt sicut in lebete, & quasi carnem in medio ollæ.* Quare minùs genuinum, & magis symbolicum videtur, quòd sanctus Hieronymus, Haymo, Remigius & Hugo per *ollam* & *lebetem* accipiunt Ierusalem, in qua pauperes quasi in olla à potentioribus concidebantur & coquebantur. Olla enim, quod est instrumentum culinæ, significat epulas & conuiuia, quæ in ollis coquuntur & apparantur. Nota catachresin, qua facultates vocat *pellem, carnem,* & *ossa*; quia, sicut ex his constat & viuit homo, sic & ex facultatibus suis. Ex his enim victum, id est cibum, & consequenter sanguinem, carnem, pellem, & ossa sibi comparat homo. Vnde Græcis βίος vocatur tam victus, quàm vita; quia ex victo vita subsistit. *Pecunia*, inquit Ethicus, *est hominis anima, sanguis & vita*: qui ergo eam aufert pauperi, vitam aufert. Rursum in pelle, carne & ossibus est climax, siue gradatio: minus enim est hominem excoriare, plus eius carnem resecare & comedere, plurimum & maximum eum vsque ad ossa vorare; imò exossare, & ossa comminuere, vt medullam exsugas. Sensus ergo est, q.d. Optimates Israëlis & Iudæ bona eius rapiunt adeò auarè & rapaciter, vt non tantùm eum excoriare, sed & excarnificare, imò vsque ad ossa deuorare, quin & exossare videantur. Hoc est quod iisdem exprobrat Ezechiel cap. 34. 2. *Væ pastoribus Israel, &c. lac comedebatis, & lanis operiebamini, & quod crassum erat occidebatis, gregem autem meum non pascebatis.*

Pecunia est hominis anima.

Tropolog. hæretici & seductores qui alios pelliciunt ad hæresim, libidinem, furta, homicidia, aliáque scelera, eosdem pelle sua excoriant, carne spoliant & exossant. *Pellis* enim est exterior virtus, & decor in compositione vultus, incessus, motuúmque & membrorum: breuiter, pellis est modestia. Item cæremoniæ externæ, quas damnant & extirpant hæretici. *Carnes* sunt virtutes internæ, sed teneriores & molliores, vt eleemosyna, temperantia, iustitia. *Ossa* sunt virtutes duriores ac fortiores, vt pœnitentia, mortificatio, contemptus mundi, martyrium. Ita S. Gregor. in psalm. 1. pœniten. explicans vers. 2. *Sana me Domine, quoniam conturbata sunt ossa mea,* id est, inquit, *virtutes animæ obscuratæ sunt, & extenuatæ virtutes simul conturbatæ sunt* (per peccatum, ad quod illicit tentator & seductor:) *charitas enim confunditur, humilitas impingitur, fortitudo deiicitur, castitas impugnatur. Per ossa virtutes accipimus, per quas nimirum animam sustentamus: sicut enim in ossibus est fortitudo corporum, ita in virtutibus robur inuenitur animarum.* Qui ergo hasce virtutes proximo eripit, qui v. g. eum ad peccatum immodestiæ inducit, eum excoriat: qui verò cum ad gulam & auaritiam pertrahit, eum excarnificat: qui denique virum sanctum & Religiosum pellicit ad violationem votorum, ad abnegationem suæ professionis, vel etiam fidei, hic eum exossat.

Tropol. seductor excoriat & exossat hominem.

Tunc (cùm scilicet vltio Dei, quam ego hîc eis continuè intento, eos inuadet) *clamabunt ad Dominum,* sed frustra; nam *non exaudiet eos*] quia ipsi eum, per me hæc præmonentem, audire noluerunt. Vers. 4.

Et abscondet faciem suam ab eis.] *Faciem*, id est fauorem, curam, prouidentiam, opem, præsentiam & beneficentiam suam (horum enim symbolum est facies) eis subtrahet. Sicut enim peccator auertit faciẽ suam à Deo, illique inobediens & rebellis tergum obuertit: ita vicissim Deus illi afflicto, & se inuocanti faciem, id est gratiam & auxilium suum subtrahit; ac dorsum derelictionis, obliuionis & reprobationis ostendit. Quæ ingens est pœna, iuxta illud Prouerb. 1. 24. *Quia vocaui, & renuistis, extendi manum meam, & non fuit qui aspiceret: Ego quoque in interitu vestro ridebo & subsannabo, cùm vobis id quod timebatis euenerit,* &c.

Hæc dicit Dominus super Prophetas (id est ad, de, vel contra pseudoprophetas) *qui seducunt populum meum*] adulando illi in peccatis, promittendo impunitatem, vaticinando omnia eis fore prospera & felicia. Vers. 5.

Qui mordent dentibus suis, id est, frendent in me, aliósque veros Prophetas, qui bellum minamur Israeli, cùm illi pacem & prospera eidem promittant. ita R. Dauid & Lyran. Aut, vt Alber. & Hugo, qui frendent & minantur tristitia quæque iis, qui nulla sibi largiuntur munera: iis verò qui ea largiuntur, *prædicant pacem*] id est, omnia prospera. Secundò, Theodor. Vatablus & Clarius,

qui mordent dentibus, quasi blandientes & adulantes iis, qui dant munera: vnde iis pacem & prospera prædicant. Sic enim canes, asini & equi eos, qui se continuò nutriunt, mordent dentibus, id est, mordere se simulant, quasi familiariter adulantes, & petentes ab eis pabulum quod mordeant. Tertiò, & genuinè, q.d. Qui dum *mordent dentibus*, id est, vorant ea quæ sibi à largientibus donata sunt, iis vaticinantur & *prædicant pacem*, omnia scilicet fausta & secunda eis obuentura.

Ex aduerso, *si quis non dederit in ore eorum*, quod mordeant & vorent, *sanctificant super eum prælium.*] Id est, edicunt & indicunt illi bellum: rum quia hostes omniáque aduersa ipsi comminantur, tanquam impio, qui se pios & sanctos Dei Prophetas neglexerint & spreuerint, tum quia suscitant illi lites & bella, dicendo, Iste homo impius est, & hostis Prophetarum ac seruorum Dei; auarus est, inhumanus, & dignus qui vrbe exturbetur, vexetur, spolietur, &c. vti faciūt mendici celebres & validi, sed impotentis animi & impatientis, de quibus proinde meritò dicitur: *Etiam mendicus suo loco potest plurimū.* ita S. Hier. Remig. Arias & alij. Vnde Chald. vertit, *qui offert eis comestionem carnis, huic pacem vaticinantur: & qui nihil eis offert, contra hunc excitant, vel instruūt bellum.* Sanctificare enim bellum, est sanctū sancti Dei bellum contra impios vel instruere, vel edicere & prædicare per sanctos Prophetas. Vide dicta Ierem. 6. 4.

VERS. 6. *Propterea nox vobis pro visione erit, & tenebræ vobis pro diuinatione.*] Nota pulchram antithesin pœnæ ad culpam, quæ culpæ ex æquo opposita congruè illam plectit & punit. Sensus enim est, q.d. Vos ô pseudoprophetæ Israëli adulantes in peccatis, eique pacem promittentes; vobis visi estis videre diem & lucem, id est, veritatem & prosperitatem: at ego dico & asseuero, visionem vestram esse noctem & caliginem, id est, esse errorem & mendacium; ac propterea puniam vos nocte atra & horrenda, id est, terribili clade, excidio & captiuitate; adeò vt vobis præ angore, pauore & mœrore sol in meridie occumbere, & dies obtenebrari videatur: tuncque confundemini; quia patebit ex ipso euentu, oracula vestra fuisse mendacia, & mendaces adulationes: quocirca præ pudore tegetis ora & vultus, quæ hæc oracula falsa ediderunt: *quia non est responsum Dei.* q.d. Re ipsa apparebit, vestras prophetias non fuisse responsa Dei, sed diaboli, aut cerebri vestri vani & mendacis commenta & figmenta. Lux enim partim veritatis, partim lætitiæ & felicitatis; nox partim falsitatis & mendacij, partim cladis & calamitatis est symbolum. Ita S. Cyrill. Theodor. Hieron. Haymo, Remig. & alij. Vide dicta Amos 8. 9. *Occidet sol in meridie, & tenebrescere faciam terram in die luminis.*

VERS. 7. *Operient omnes vultus suos:*] Hebr. & Chald. *inuoluent labrum suum*, id est, labia sua mendacia, quibus falsa oracula prolocuti sunt: nam, vt præcessit, *confundentur* & erubescent vehementer, cùm deprehensa fuerit eorum fraus & falsitas; ac præ erubescentia impudens paulò antè os & vultum suum manu & pallio oppositis obuelabunt. ita S. Hieron. Clarius, Vatabl. Palacius, Ribera, & alij. Arias vertit, *inuoluent mystacem suum.* Pseudoprophetæ enim incedebant compti, & ad labra mystaces alebant, quasi sponsi Penelopes; quales etiamnū vidēre est ministros verbi non Christi, sed Caluini. Septuag. quoad rem eodem sensu, sed quoad verba cōtrariè vertunt, *Aperient omnes labra sua contra eos.* Sic enim verbotenus habent, *execrabuntur eos omnes*, quasi Hebr. עטה *ata* significet & operire & aperire: verba enim Hebræa sæpe duo contraria significant.

Aliter explicat Delrio adagio 992. *operient*, inquit, *vultus suos*, tanquam rei morti addicti & damnati. His enim solebat velari facies, vti factum est Aman, Esther 7. 9. & Susannæ, Danielis 13. 32. & Ezechieli, c. 12. 6. & Christo, Matth. 26. vers. 66. & 67. Hinc illa Romanorum olim infausta vox & sententia: *Caput obnubito, infelici arbori suspendito.* Hic sensus est eruditus & probabilis; prior tamen vti germanior, ita probabilior est: iteratum enim verbum *confundentur*, indicat hic de pudore potiùs, quàm de morte agi. — Damnatis velabant vultum.

Vers. 8.] Verumtamen ego repletus sum fortitudine spiritus Domini, iudicio & virtute: vt annunciem Iacob scelus suum, & Israël peccatum suum.

Vers. 9.] Audite hoc principes domus Iacob, & iudices domus Israël: quia abominamini iudicium, & omnia recta peruertitis.

Vers. 10.] Qui ædificatis Sion in sanguinibus, & Ierusalem in iniquitate.

Vers. 11.] Principes eius in muneribus iudicabant, & sacerdotes eius in mercede docebant, & Prophetæ eius in pecunia diuinabant: & super Dominum requiescebant, dicentes: Numquid non Dominus in medio nostrûm? non venient super nos mala.

Vers. 12.] Propter hoc causa vestri, Sion quasi ager arabitur, & Ierusalem quasi aceruus lapidum erit, & mons templi in excelsa syluarum.

Verumtamen ego repletus sum fortitudine spiritus Domini, iudicio & virtute.] Opponit se pseudoprophetis, q.d. Illi adulantur vobis, & mollia faustáque vaticinantur: at ego repletus sum spiritu Dei forti, id est, duro, minaci, & acri; vt scilicet liberè, intrepidè, acriter & constanter prædicem Dei iudicium & virtutem, siue potentiam, id est, iustam & potentem eius vltionem, quam per Assyrios & Chaldæos in vos ô Israëlitæ & Iudæi exercebit. Nota hic tres dotes vero Prophetæ, Doctori, & Prædicatori necessarias, totidem vitiis pseudoprophetæ oppositas. Prima, est *fortitudo*, qua nec blanditiis & muneribus capiatur, nec minis & pœnis cedat; sed liberè & cōstāter carpat scelera, etiam potentum, eisque Dei iram & vindictā intentet. Hæc opponitur pseudoprophetarum partim timiditati, qua placentia prædicāt, timentes diuitum & potentum offensam; partim cupiditati, qua ob munera iisdem prospera vaticinantur. Secunda, est *iudiciū*, quo tum vera à falsis secernunt, vt nonnisi vera & certa prædicent: tum maiora peccata à minoribus discernunt, — VERS. 8. — Tres dotes Prophetæ, robur, iudicium & efficacia.

A vt illa acriùs, hæc leniùs ſuggillent: tum prudenter & diſcretè quoſlibet monent & docent pro cuiuſque indole, captu & conditione: tum denique quaſi à Deo conſtituti & inſpirati iudicium, id eſt, ſententiam damnationis & excidij in impios pronunciant. Hæc opponitur pſeudoprophetarum mendaciis, indiſcretioni & adulationi. Tertia, eſt *virtus*, putà robur animi, & efficacia ſermonis, cui nullus reſiſtere poſſit. Hæc opponitur pſeudoprophetarum puſillanimitati, & vanæ garrulæque blandiloquentiæ. Verùm ſciant Prophetæ has dotes non eſſe ſuas, ſed eſſe ſpiritus Dei, ab eóque ſibi aſpirari. Talis fuit ſpiritus Eliæ, inuictus, acer & igneus, de quo Eccleſ. c. 48, verſ. 1. & 6. *Surrexit Elias quaſi ignis, & verbum ipſius quaſi facula ardebat: verbo Domini continuit cælum, & deiecit de cælo ignem ter. Qui deiecisti reges ad perniciem, & confregiſti facile potentiam ipſorum.* Talis fuit Iſaias cap. 58. verſ. 1. *Clama, ne ceſſes, quaſi tuba exalta vocem tuam, & annuncia populo meo ſcelera eorum, & domui Iacob peccata eorum.* Talis fuit Ieremias cap. 6. 11. *Idcirco furore Domini plenus ſum, laboraui ſuſtinens*, &c. Et verſ. 27. *Probatorem dedi te in populo meo robuſtum*, &c. *Argentum reprobum vocate eos, quia Dominus proiecit illos.* Talis Ioannes Baptiſta Matth. 3. 7. *Progenies viperarum, quis demonſtrauit vobis fugere à ventura ira?* Talis Paulus, qui diſputans de caſtitate, iuſtitia & iudicio ipſum Felicem præſidem, licet infidelem & impium, perculit & tremefecit, Actor. 24. 25. Tales Apoſtoli, qui recepto Spiritu ſancto, in ſpiritu vehementi contriuerunt naues & reges Tharſis; vt videre eſt in Actis Apoſtolorum. Tales erunt Elias & Enoch in fine mundi, certantes contra Antichriſtum, de quibus dicitur Apoc. 11. 5. *Et ſi quis voluerit eos nocere, ignis exiet de ore eorum, & deuorabit inimicos eorum.*

Vers. 10. *Qui ædificatis Sion in ſanguinibus.*] Ita & Syrus, & Arabicus. Tranſit Propheta à duodecim tribubus ad ſolas duas. Veriſimile enim eſt illum ea quæ præceſſerunt, ſæpiùs tum decem tribubus, tum duabus concionando enunciaſſe; ac tandem cùm decem tribus abductæ eſſent in Aſſyriam, ſolis duabus quæ remanſerant eadem inculcaſſe. Senſus ergo eſt, q. d. Vos ô Iudæi, magnificas domos & palatia in Ieruſalem exſtruitis, & omni ſupellectile pretioſa inſtruitis, exugendo facultates, labores, & ſanguinem pauperum per iniqua tributa, iudicia, vſuras, fraudes, oppreſſiones, &c. iuxta illud Eccli. 34. 24. *Panis egentium vita pauperum eſt, qui defraudat illum, homo ſanguinis eſt. Qui aufert in ſudore panem, quaſi qui occidit proximum ſuum.* ita S. Hieron. Remig. Albert. Haymo & alij. Nam ſic iniquè ſpoliati, non tarò fame & miſeriis, aut mœrore & indignatione moriuntur. Vnde Chald. vertit, *condentes domos ſuas in Sion cum ſanguine effuſo.* Tales ſunt qui bona hoſpitalium, orphanorum, viduarum, monachorum, aliáque quibus pupilli, ſenes, ægroti, pauperes, &c. ali debebant; in ſuos vſus conuertunt; qui, vt hîc dicitur, non tantùm fures ſunt, ſed & latrones ac homicidæ pauperum. Hoc eſt quod in Ioakim rege Iuda redarguit Ieremias cap. 22. 13. *Væ, ait, qui ædificat domum ſuam in iniuſtitia, & cœnacula ſua non in iudicio: amicum ſuum opprimet fruſtra, & mercedem eius non reddet ei.* vide ibi dicta.

Nota. Hæc prophetia, vt patet Ierem. 26. 18. edita eſt à Michæa ſub Ezechia rege, qui contra A Aſſyrios muniuit muros Ieruſalem, ideóque domos muris vicinas, quæ ſolent eſſe pauperum, deſtruxit, ne hoſtis eas occuparet, & vt ex earum lapidibus & materia muros inſtauraret. Hoc eſt enim quod ait Iſaias cap. 22. 10. *Et deſtruxiſtis domos ad muniendum murum.* Vnde ſuſpicatur Sanchez hîc taxari Ezechiæ principes, & præfectos publicorum operũ, quòd domos has pauperum deſtruxerint, nec eis pretium ex publico ærario perſoluerint. Aliàs enim imminente obſidione, domos muris vicinas, quæ vrbi periculum creant, demoliri licet.

Moral. tyranni ditiones, dominia & regna ſua ædificant & adaugent per cædes, rapinas & bella iniuſta. ita Theophyl. in Habacuc 2. 12. B Rurſum tales ſunt principes, qui fiſci reditus per iniqua vectigalia, quaſi per rapinas amplificant. Quocirca B. Iſidor. Peluſiota lib. 1. epiſt. 37. hæc Michææ verba rectè adaptat & intorquet Euſebio Epiſcopo, qui eccleſiam in Peluſio ex oppreſſionibus pauperum ædificabat. Tertiò, tales ſunt iudices, qui ex iniquis mulctis mœnia & ædificia publica conſtruunt; qui corrupti muneribus reos abſoluunt, & innocentes condemnant. Quartò, qui officia & beneficia in conſanguineos indignos, aut in peccatorum communione coniunctos, & adminiſtros libidinum & cupiditatum, conferunt. Quintò, qui, quaſi ſpiritualis lucri gratia, in ſuſpectas domos ingrederentur, aut liberiùs cum impudicis loquerentur. Sextò, C qui religionis prætextu parentes extrema laborantes indigentia desererent, quibus vſui eſſe poſſet: aut filiis ſuaderet, vt eleemoſynas quibus egeni parentes iuuandi erant, in templa potiùs materiata, & in ſacerdotes conuerterent; quos Chriſtus reprehendit Matth. 15. 5. ita Delrio adagio 993.

Principes eius in muneribus (id eſt, pro muneribus, propter munera) *iudicabant, & ſacerdotes eius in* (id eſt, pro) *mercede docebant, & Prophetæ eius in* (id eſt, pro) *pecunia diuinabant.*] Pro *in* enim heb. eſt *beth* pretij, ſignificans pro, propter. Carpit principes quòd in iudicio duplicem iniuſtitiam committerent. Primò, vendendo ſententiam. Secundò, peruertendo eam, & ſontem ab- D ſoluendo, inſontem damnando propter munera. Vers. 11.
Secundò, carpit doctores legis, quòd ſacram doctrinam legis diuinæ venderent pecunia. quod eſt ſimonia, vti docent Theologi, ac nominatim noſter Leſſius tract. de ſimonia dubit. 2. in fine, & dubit. 13. dicto 3. & 4. Tertiò, carpit pſeudoprophetas, quòd oracula venderent auro. quod pariter erat ſimonia, non in reipſa (quia hæc oracula non erant ſacra, imò nec vera; quia non ſuggeſta à Deo, ſed ficta ex cerebro) ſed in ipſorum opinione, & æſtimatione vulgi, qui hæc oracula vera & diuina eſſe cenſebant. Ecce hiſce modis ædificabant Sion in ſanguinibus, & Ieru- E ſalem in iniquitate, vti præceſſit. Hæc enim verba illa priora, quaſi theſim per hypotheſim, & per exempla explicant.

Et ſuper Dominum requieſcebant.] Hebr. ישענו *viſſaenu*, id eſt, Domino innitebantur; ſicut æger vel ſenex innititur & incumbit baculo ſuo. ita Chald. Pagnin. & Tigurin. q. d. Hi pſeudoprophetæ cùm ſint ſeductores, & pleni ſceleribus, tamen quaſi pij & ſancti eſſent, ſecurè quieſcunt in Dei cura & prouidentia, dicentes: Ieruſalem eſt vrbs ſancta, nos ſumus populus Dei, iuxta illud Ierem. 7. 4. *Templum Domini, templũ Domini,*

tum

templum Domini est. Ergo Deus noster nos tuebitur, nec finet vrbem & templum suũ euerti, ac populum suum tradi hostibus. ita S. Hieron. Cyril. Theodor. Lyran. Clarius & alij. Ingens hæc est impiorum impudentia & præsumptio, quòd eum Deum grauissimè offendant, sperent tamen, imò non dubitent se ab eo, imminente hoste vel periculo, protectum iri.

VIDE I. 32. *Propter hoc, causa vestri* (quia scilicet vos ædificatis Sion in sanguinibus, & Ierusalem in iniquitate, vti dixi vers. 10. Hinc vt in eo puniamini, in quo peccastis; atque vt pœna sternat culpã) *Sion quasi ager arabitur, & Ierusalem quasi aceruus lapidum erit.*] q. d. Chaldæi diruent magnificas domos, quas in Ierusalem ex rapinis pauperum ædificastis, ita vt ex iis non supersint nisi rudera & aceruí lapidum, atque vrbs ipsa desoletur & complanetur, fiatque ager aratro arabilis. Sion propriè significat superiorem vrbis partem, in qua erat templum, & arx Dauid: Ierusalem verò erat inferior, & maior pars vrbis, monti & arci Sion subiecta, sæpe tamen per synecdochen tota vrbs Ierusalem vocatur Sion.

Vrbis condendæ & diruendæ ritus per aratrum. *Arabitur.*] q. d. Sion à Chaldæis funditus vastabitur, ac dilectis muris & domibus, fiet quasi campus & ager arabilis. Nota. Sicut moris erat apud veteres vt vrbem ædificaturi, eius ambitum circumducto aratro sulcando delinearent & circumscriberent, ibique eam muro & fossa cingerent & communirent; vnde locum ex quo terram foderant, fossam vocabant. Hinc Virgil.

Interea Æneas vrbem designat aratro.

ita vicissim hostes captam à se vrbem planè euersuri & annihilaturi, euersis muris & ædibus aratrum vrbi inducebant: hoc enim erat ex vrbe pagum & agrum efficere. Hinc Modestinus in l. *Si vsusfructus.* 21. ff. quibus modis vsusfructus amittatur. *Si*, ait, *vsusfructus ciuitati legetur, & aratrum in ea ducatur, vt passa est Carthago, ciuitas esse desinit; ideoque quasi morte desinit habere vsumfructũ.* Et Horat. lib. 1. ode 16.

Imprimeretque muris
Hostile aratrum exercitus insolens.

Et Virgilius.

Et campos vbi Troia fuit.

Vrbis etymon. Et Isidor. lib. 15. cap. 1. *Vrbs*, ait, *aratro conditur, aratro vertitur.* Hinc vrbs dicta est ab vruo, id est, ab aratri curuatura, quam vrbi circumducebant: vnde vruare vel vrbare, idem erat quod aratro definire, ait Pompon. Iurecons. Primitus enim locis editis fossam ducere, & vallo circumdare ad sui tutelam cœperunt, & sic vrbes oppidáque inchoarunt. Hinc Varro ait vrbem dici, quòd aratro sit præfinita; & mœnia quasi munia, & murum à munitione; & oppidum, quòd muniatur opis causa. Antiqui enim iunctis bobus, tauro & vacca Hetrusco ritu, in condendis vrbibus interiore aratro circumagebant sulcum, intra quem vrbem ædificarent. Hoc faciebant religionis causa die auspicato, vt vrbs fossa muróque munita felix esset. Hinc Poëta:

Apta dies legitur qua mœnia signet aratro.

Et mons templi in excelsa siluarum.] quasi dicat. Mons Sion, in quo ædificatum est templum, eo cæterisque ædibus incensis ita desolabitur, vt videatur esse quasi rupes nudorum; sicut in siluis montium in vertice eminent iuga & rupes, quasi excelsa & culmen siluæ. ita S. Hieron. Chald. Remig. & Arias. Secundò, q. d. In monte Sion euerso templo, succrescent arbores, vt mons siluescat, fiatque silua. ita Theodor. Lyran. & Vatab.

Nota. Hæc Michææ prophetia à senibus Israël citatur Ieremiæ 26. 18. vt ea defendant Ieremiam similia prophetantem, eúmque à morte liberent. Ibidem illa dicitur edita sub Ezechia rege, scilicet postquam decem Tribus anno sexto eiusdem abductæ sunt in Assyriam. Vnde omissa Samaria, vtpote iam euersa, solam Ierusalem hîc & deinceps vsque ad finem prophetiæ compellat & alloquitur Michæas. Porrò ibidem iidem senes dicunt hanc Michææ prophetiam non esse adimpletam, eo quòd populus, ea perculsus, pœnitentiam egerit, atque impetrarit à Deo veniam, & sententiæ de exscindenda vrbe abolitionem. Ita putabant ipsi, sed falsò. Nam sententia hæc Dei non fuit abolita, sed suspensa duntaxat, & dilata vsque ad tempora Ieremiæ, qui rursus eandem reuocauit & renouauit cap. 25. 11. dicens: *Erit vniuersa terra hæc in solitudinem, & in stuporem, & seruient omnes gentes istæ regi Babylonis septuaginta annis.* Et c. 26. 9. *Sicut Silo erit domus hæc, & vrbs ista desolabitur, eo quòd non sit habitator.* Itaque factum est anno 11. Sedeciæ, quo Nabuchodonosor regnum Iuda cum vrbe & templo euertit. Michæam enim minari ad literam excidiũ Chaldæorum, non Romanorum (vti censuit Euseb. lib. 8. Demonst. c. 8. motus ea ratione, quòd tunc tantùm euersa sit Ierusalem, eo quòd ædificata sit in sanguinibus, vti ait hîc Michæas vers. 10. putà in sanguine & nece Christi, sed perperam. Nam ob sanguinem Christi non ædificata, sed destructa est Ierusalem à Tito) patet tum ex Ieremia locis iam citatis, tum ex eo quòd Michææ tempore instabat Iudæis clades per Chaldæos, non per Romanos. Typicè tamen & allegoricè hæc spectant ad eorum excidium per Titum & Romanos: horum enim prodromi, & quasi antitypi fuere Chaldæi. Romani enim perfecerũt id quod inchoarunt Chaldæi, dum plenum & extremum exitium Hierosolymæ & reipub. Iudæorum intulerunt.

Trop. vrbs euersa est anima peccatrix. Tropol. Ierusalem est anima sancta, & Deo per gratiam dicata & consecrata: hæc euertitur per peccatum mortale, fitque aceruus lapidum & ruderum, id est, passionum & vitiorum omnium indigesta congeries, quæ antea fuerat constructa ex gemmis, iisque circumdata & quasi coronata, de quibus Apoc. 21. 19. Gemmæ sunt dotes & virtutes, Sion est mens & ratio (quæ in homine est id quod in vrbe est arx, quodque in Ierusalem erat Sion, id est, specula) quæ antea prouidebat & disponebat opera virtutum, iam post peccatum quasi ager aratur à diabolo, vt ferat zizania, vepres, acanthas & vepres peccatorum & scandalorum; templum est spiritus, qui antea Deo adhærens iuges ipsi orationis, meditationis & laudis offerebat hostias, iam post peccatum fit silua densa inutilibus & noxiis arboribus, id est, cogitationibus & curis, in qua versantur feræ, id est, dæmones, qui ibidẽ bestiales & ferinos suos mores introducunt, imò ex homine bestiã, ex templo idolum, ex angelo dæmonem efficiunt. Hanc animæ tristem commutationem & cladem, totis Threnis describit & plangit Ieremias; vbi inter cætera ait capite 2. vers. 5. & 6. *Præcipitauit Israël, præcipitauit omnia mœnia eius, dissipauit munitio-*

 nes

nes eius. Et dissipauit quasi hortum tentorium suum, demolitus est tabernaculum suum, &c. Et Psaltes psal. 78. 1. *Deus venerunt Gentes in hereditatem* A *tuam, polluerunt templum sanctum tuum, posuerunt Ierusalem in pomorum custodiam.* Similia habet Isaias cap. 1. 7. & sequent.

CAPVT QVARTVM.

SYNOPSIS.

Prædixit Michæas cap. præcedenti vers. vltimo, montem Sion & templi vastandum à Chaldæis; nunc vt de more tristibus læta subiungat, vt suos consoletur, docet eundem restituendum, imò super omnes montes erigendum per Christum, quia scilicet in Sion Christus inchoabit Ecclesiam suam diuinam & cælestem, ad quam velut arcem & speculam excelsam ex toto orbe confluent turmatim omnes gentes, quia de Sion exibit lex, & verbum Domini de Ierusalem. Porrò in Ecclesia non fore bellum, sed summam pacem prænuntiat. Et regnabit, *inquit*, Dominus in monte Sion, ex hoc nunc & vsque in æternum; Et veniet potestas prima regnum filiæ Ierusalem. *Hinc secundò, vers. 10. consolatur Iudæos, qui captiui ituri erant in Babylonem, quòd breui inde sint liberandi à Deo, qui hostes eorum Chaldæos conteret, & Sioni robur pristinum restituet.*

Michæas Isaiæ assecla.

Nota. Priorem & maiorem huius capitis partem mutuatus videtur Michæas ex Isaia cap. 2. vbi eadem penè ad verbum habentur. Nam Isaias facilè quadraginta annis ante Michæam, idipsum prædixisse videtur. Id colligimus ex eo, quòd priora quinque capita Isaias dictasse videtur sub Ozia rege. Nam 6. cap sic incipit: In anno quo mortuus est Ozias. *Cùm ergo visionem sexti capitis habuerit anno vltimo Oziæ, videtur visiones præcedentium capitum quinque, sub prioribus eiusdem regis annis à Deo accepisse; Michæas autem hæc prophetauit sub Ezechia, qui fuit pronepos Oziæ, vti dixi cap. præced. v. vltimo. Nam inter Oziam & Ezechiam intercesserunt Ioathan, qui 16. annis; & Achaz, qui totidem regnauit. Adde aliquot annos Oziæ & Ezechiæ (Michæas enim post excidium Samariæ, quod anno 6. Ezechiæ contigit, hæc vaticinatus est) habebis annos 40. & amplius, quibus Isaias hoc suum cap. 2. oraculum ante hocce Michææ accepit & edidit. Quia ergo hæc explicui Isaia cap. 2. ea hîc non repetam, sed breuiter caput hoc percurram. Lector consulat ea quæ notaui in Isaia.*

Vers. 1.] Et erit: In nouissimo dierum erit mons domus Domini præparatus in vertice montium, & sublimis super colles: & fluent ad eum populi. B

Vers. 2.] Et properabunt gentes multæ, & dicent: Venite, ascendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Iacob: & docebit nos de viis suis, & ibimus in semitis eius: quia de Sion egredietur lex, & verbum Domini de Ierusalem. C

Vers. 3.] Et iudicabit inter populos multos, & corripiet gentes fortes vsque in longinquum: & concident gladios suos in vomeres, & hastas suas in ligones: non sumet gens aduersus gentem gladium: & non discent vltrà belligerare.

Vers. 4.] Et sedebit vir subtus vitem suam, & subtus ficum suam, & non erit qui deterreat: quia os Domini exercituum locutum est.

Vers. 5.] Quia omnes populi ambulabunt vnusquisque in nomine Dei sui: nos autem ambulabimus in nomine Domini Dei nostri in æternum & vltrà.

Vers. 6.] In die illa, dicit Dominus, congregabo claudicantem: & eam, quam eieceram, colligam; & quam afflixeram.

Vers. 7.] Et ponam claudicantem in reliquias: & eam, quæ laborauerat, in gentem robustam: & regnabit Dominus super eos in monte Sion, ex hoc nunc & vsque in æternum.

T erit in nouissimo dierum.] Dixi Vers. 1.
Isaiæ 2. ex communi Patrum sententia, tempus Messiæ vocari nouissimum, Hebr. אחרית *acharit*, id est, sequens, posterum, consequens, succedens; quia illi nulla alia lex, nulla alia Ecclesia, nulla alia religio, sacrificia & Sacramenta succedent, sicut illud successit veteri legi & Synagogæ, Sacramentis & sacrificiis Mosaicis: hæc successerunt legi & statui naturæ. Rursum idem Messiæ tempus Sioni & Iudæis est nouissimum, quia cœpit in eorum excidio, cùm ipsi à Tito & Romanis planè excisi & euersi sunt: quod excidium durabit vsque ad finem mundi, vti prædixit Daniel c. 9. vers. vlt. Perperam ergo Iudæi ex D
hoc

hoc loco exspectant suum Messiam, qui in fine mundi, quasi alter Salomon, ipsis Ierusalem, templum & regnum pristinum restiturus sit.

Perperam quoque nonnulli Catholici apud Theodor. hæc adimpleta censent in reditu Iudæorum è Babylone. Alij sub Ezechia rege pio, qui restituit & auxit cultum Dei in Sion, mittens legatos per totam Iudæam, qui dicerent: *Venite ad sanctuarium Domini, quod præparauit in æternum*, 2. Paralip. cap. 29. Nam quæ hic dicuntur, longè augustiora sunt, quàm vt conueniant Ezechiæ, Cyro, Esdræ, &c. Adde: Ezechias legatos istos misit anno primo regni sui, vt patet 2. Paral. 29. & ex Iosepho lib. 9. Antiq. c. 3. Michæas antem hæc prædixit post annum sextum Ezechiæ, vti dixi c. præced. vers. vltimo: non prædicit autem id quod iam factum, sed quod adhuc futurum erat. De fide ergo est, hunc locum ad literam intelligendum esse de tempore Christi, & Ecclesiæ ac legis Euangelicæ. Ita enim interpretantur omnes Patres, quos citaui Isaiæ 2. & fusè citat hic Christ. à Castro.

Erit mons domus Domini.] Id est, domus Domini in monte ædificata, quæ non est alia quàm Ecclesia Christi, inchoata & fundata in monte Sion. Est hypallage, sic enim mons templi, vocatur templum montis Sion, Isaiæ 30. 29. *Qui pergit*, inquit, *cum tibia, vt intret in montem*, id est, in templum, *Domini, ad fortem Israël*. Similia sunt psalm. 47. 2. psalm. 73. 2. & alibi. Secundò, propriè, *mons domus Domini* est ipse mons Sion, in quo vti olim Salomon corporale templum, ita Christus suum spirituale & antitypum, putà Ecclesiam, inchoauit & ædificauit. Promittit enim Propheta montis & templi per Chaldæos euersi, restitutionem & restaurationem per Christum. Hic sensus cum priore concurrit, & eodem redit.

Nachon quintuplex. *Præparatus.*] Hebr. נָכוֹן *nachon*, id est, primò, fundatus, firmatus, solidatus, vt nullæ vires, imò nec inferorum portæ eum euertere possint. Secundò, *nachon*, id est, verus & certus; quia Ecclesia nil docet falsum, sed est firmamentum & columna veritatis, 1. Timoth. 3. 15. Tertiò, *nachon*, id est, rectus, erectus, qui nihil habet curui & torti; Ecclesia enim rectam virtutis & salutis viam docet, mentémque rectà in cœlum ad Deum erigit & dirigit. Quartò, *nachon*, id est, præparatus, dispositus, ordinatus; quia in Ecclesia omnia fiunt ritè & decenter ordinata, atque per Ecclesiam militantem fideles præparantur & ordinantur ad triumphantem, putà à gratia ad gloriam, à terra ad cœlum, à merito ad præmium. Denique *nachon*, idem est quod integer, perfectus, directus, ordinatus, ideóque incedens prosperè, felix & fortunatus.

In vertice montium.] q. d. Mons hic, putà Ecclesia Christi, transcendet omnes leges, scholas, doctrinas, instructiones, religiones, Synagogas Iudæorum & Philosophorum, quæ inter homines videbantur eminere quasi montes, adeóque quidquid sub sole celsum est & sublime superabit; imò calcabit, & subiiciet sibi. Mons hic notat arduam & cœlestem esse doctrinam & vitam Christi & Ecclesiæ.

Et fluent ad eum populi.] Turmatim instar fluuij. Vnde Iustin. contra Tryph. legit, *& flumen ponent in eo populi*. q. d. Ad Ecclesiam concurrent omnes gentes, passibus non corporis, sed mentis & spiritus. Miraculum est si aquæ è valle ascendant, & fluant in montem: ita miraculum est, quòd gentes terrenæ ascendant in Ecclesiam, cuius doctrina & vita montosa est, ardua & cœlestis: nimirum id efficit gratia Christi potens & alta, vtpote è cœlo demissa. Sicut ergo aquæ è fontibus deductæ per canales in vallem, in valle exiliunt & ascendunt penè ad altitudinem suæ originis: ita aquæ hæ cœlestis gratiæ deriuatæ in valles, id est, in corda hominum, ea secum exilire faciunt in cœlum, vitámque cœlestem inire & amplecti. Huc spectat illud Euripidis in Medea: *Sursum sacrorum fluuiorum feruntur fontes.*

Vers. 2. *Et dicent: Venite ascendamus ad montem Domini.* q. d. Gentes visis & auditis miraculis, innocentia, sanctitate & doctrina cœlesti Apostolorum & fidelium, hortabuntur se inuicem dicendo: Eia ascendamus ad Ecclesiam, illi ascribamur, ipsa enim est mons, & Sion templúmque Dei, ibi nos *docebit de vijs suis*, id est vias suas (est Hebraismus) *& ibimus*, id est, ambulabimus gressibus mentis, non corporis, *in semitis eius.*] q. d. Deus in Ecclesia docebit nos voluntatem suam, suásque leges; dabitque gratiam, vt eas voluntate & opere expleamus. Hoc enim est ire vel ambulare in viis & semitis Dei. Vnde Septuag. apud S. Hieron. vertunt, *ostendet nobis viam suam*; S. Iustin. contra Tryphon. *illuminabunt nos*, scilicet gentes & populi multi.

Quia de Sion egredietur lex.] Putà lex gratiæ & Euangelij Christi: Apostoli enim recepto Spiritu sancto in Sion die Pentecostes, inde egressi in varias prouincias, legem Christi omnibus gentibus prædicarunt. Hæc verba possunt accipi, vel vt gentium se inuicem adhortantium ad Ecclesiam, q. d. Ascendamus ad Sion, id est, ad Ecclesiam natam in Sion; quia inde prodit, & prodibit lex gratiæ & salutis, vel vt Prophetæ Michææ. q. d. Ideo fluent omnes gentes ad Sion, quia videbunt non aliam esse legem & fidem veram, quàm eam quæ prodit ex Sion; quæ scilicet annunciatur ab Apostolis prodeuntibus ex Sion, vti ego Michæas prædico & asseuero. ita Lyranus & Arias.

Et iudicabit.] Scilicet verbum Domini, vel potius (quod tamen eodem redit) ipse Deus Iacob, de quo vers. 2. per verbum & Euangelium suum. q. d. Deus per Euangelium populos inter se antea dissidentes componet, eis ius dicet, lites omnes dirimet, vt positis odiis & dissensionibus, omnes in eadem Ecclesia, communi spiritu fidei & charitatis conspirent, habitent, viuántque concorditer & iucundè quasi fratres. Secundò, aliter Vatabl. q. d. *Iudicabit*; scilicet mons domus Domini, id est, Ecclesia. q. d. Si quando aliquod dubium in fide, vel difficultas in religione acciderit, Ecclesia ea soluet & componet: vtpote quæ à Spiritu sancto recta, falli non potest. Tertiò, à Castro, q. d. *Iudicabit*, id est, verbum & Euangelium Dei iudicium exercebit inter multas opiniones, quas habent omnes populi de vita beoe & beatè instituenda: nimirum damnando & reprobando falsas & stultas, quales sunt de sectanda auaritia, gloria, ambitione, vltione sui, deliciis ac pompis huius vitæ; ac veras eruendo, probando, & docendo de modestia, humilitate, concordia, charitate mutua, pace, paupertate, & similibus, easque hominum mentibus ingerendo & instillando. Vers. 3.

Vsque in longinquum.] q.d. Iudicabit populos longe latéque toto orbe dispersos; &, vt Tigurina vertit, *procul dissitos*; aliter Chald. *in longinquum*, scilicet tempus, putà *in perpetuum*.

Et concident gladios suos in vomeres.] q.d. Deus per Christum & Apostolos iudicabit & componet omnes lites; inducétque legem pacis, concordiæ, amoris: itaque quantum est ex parte sua, vi gratiæ & Euangelij sui, tollet omnia dissidia & bella; vt gentes arma bellica deponant, imò mutent in instrumenta pacis; putà in aratra & ligones, quibus in pace colitur terra. Atque vt hoc ortu suo portenderet, natus est Christus sub Augusto Cæsare, cùm domitis vel occisis tyrannis omnibus, sub eo iam monarcha, Iano clauso, mundus plena pace frueretur. ita S. Cyrillus, Clarius, Arias & alij, Vide dicta Isaiæ 2.4. & Ioëlis 3.10.

Vers. 4. *Sedebit vir subtus vineam suam, & subtus ficum suam.*] Est Hebræa phrasis, parabolicè significans quietissimam securitatem, quam attulit lex Christi, vtpote lex charitatis, concordiæ & pacis: ita vt securè & iucundè sine hostis metu, in suis domibus & prædiis fideles degere, suísque rebus, ficubus & vuis frui possint; quasi sedentes sub arbore otiosè, ficus & fructus in os cadentes exciperent.

Vers. 5. *Quia omnes populi ambulabunt, vnusquisque in nomine Dei sui: nos autem ambulabimus in nomine Domini in æternum & vltra.*] q.d. Licet cæteri populi infideles colant suos deos, varij varios; fideles tamen & Christiani, qualis sum ego Michæas, meíque similes, vnanimiter & constanter vnum verum Deum ac Dominum colemus, ipsi soli seruiemus toto corde & mente; ipsi qui solus saluare potest confisi, securè viuemus in pace, sine metu hostium etiam, & in æternum, & vltra, id est, in omnem omnino æternitatem. Est hyperbole: æternitas enim quia immensa, superat omnem hominis conceptum, ideò addit *τὸ & vltra.* q.d. Durabit hæc pax per omnia sæcula, per omnem æternitatem, quam mente concipere possumus; & vltra, si quid vltra sit: sicut reuera vltra conceptum nostrum quem formamus de æternitate, supersunt immensa sæcula. Nos enim concipimus æternitatem, quasi millia & milliones annorum plurimos: at post hos superest æternitas. Nota *τὸ nos*: Michæas enim licet Iudæus, & filius veteris testamenti, tamen præuisione sua, fide, spe, animo & voto iungit se filiis noui testamenti & Christianis, quasi fratribus suis, ex eodem parente Christo, ac fide gratiáque Christi genitis; cùm tamen non visurus esset Christum & Christianos, nec eorum tempore victurus. Sancti enim veteris testamenti, ob fidem in Christum venturum, pertinuerũt ad nouum testamentum: quia ab eo, putà à Christo, in præscientia & prædestinatione Dei futuro, omnem suam gratiam & iustitiam hauserunt, vti doctè docet S. August. lib. 3. contra duas epist. Pelag. cap 4. *Hi* (Christiani seruili metu legem seruantes) inquit, *ad vetus pertinent testamentum, quod in seruitutem generat; quia facit eos carnalis timor & cupiditas seruos, non Euangelica fides, spes & charitas liberos: sub gratia verò positi, quos viuificat spiritus, & fide isti fuerunt, quæ per dilectionem operatur in spe bonorum non temporalium sed æternorum; præcipuè credentes in mediatorem, per quem sibi non dubitant & spiritum gratiæ subministrari, vt bene illa faciant, & ignosci posse cùm pec-*

A *cant. Hi pertinent ad testamentum nouum, filij promissionis & regenerati à Deo patre, & libera matre. Huius generis fuerunt antiqui omnes iusti, & ipse Moyses testamenti minister veteris, heres noui: quia ex fide qua nos viuimus, vna eadémque vixerunt, incarnationem, passionem, resurrectionémque Christi credentes futuram, quam nos credimus factam.*

In die illa.] Messiæ, Ecclesiæ; Euangelij, gratiæ, & noui testamenti. De illa enim egit ab initio capitis hucusque. ita S. Hier. Haymo, Rupert. Hugo, Lyran. Vatabl. & alij passim. Vers. 6.

Congregabo claudicantem, & eam quam eiceram, colligam.] Theodor. per claudicantem & eie- B ctam, accipit gentilitatem. q. d. Per Christum colligam populum Gentilem, hucusque à Deo neglectum, abiectum, & claudicantem in fide & religione; quia nunc instinctu naturæ coluit vnum Deum creatorem cœli & terræ, nunc vana superstitione & traditione auorum, coluit idola. Verùm de Gentium vocatione egit Propheta vers. 2. Hic ergo suam gentem consolatur, agitque de vocatione Synagogæ & Iudæorum, quorum rex constitutus est Christus, regnare incipiés in monte Sion.

Dico ergo claudicantem & eiectam vocari hîc Synagogam Iudæorum; tum quia illa claudicauit in fide, modò colendo Deum, modò ido- C la, iuxta illud Eliæ ad eiusdem filios: *Vsquequò claudicatis in duas partes? Si Dominus est Deus, sequimini eum: si autem Baal, sequimini illum*, 3. Reg. 18. 21. Eò enim alludit Michæas; tum quia claudicauit præ fatigatione itineris eundo in captiuitatem nunc Babylonicam, nunc Persicam, nunc Græcam sub Antiocho. Vnde vocatur electa, dispersa & vagabunda per omnes gentes. ita Vatablus. Claudicans ergo per metalepsin, idem est quod fatigata, dolens, ærumnosa, afflicta. Vnde explicans subdit: *Et quam afflixeram, consolabor.* Ita Chald. vertit enim, *congregabo translatos, & dispersos colligam, & illos quibus malefeci propter peccata populi mei.* Hæc ergo D prophetia cœpta est impleri tempore Christi, qui è Iudæis Apostolos, primósque fideles in Ecclesiam suam collegit: in dies autem perfectiùs impletur, dum variis in locis plures Iudæi in Ecclesiam congregantur: perfectissimè autem implebitur in fine mundi, cùm omnis Israël saluus fiet, vti intellexit S. Iustin. dialogo contra Tryphonem. Synagoga vocatur claudicans.

Et ponam claudicantem in reliquias.] Id est, in posteritatem. q. d. Faciam vt Synagoga conuersa ad Christum, factáque fidelis, fit fœcũda, & multos producat Deo filios, & magnam sobolem. Vnde explicans subdit. Vers. 7.

Et eam quæ laborauerat, eundo in captiuita- E tem & dispersionem (id est, vt Tigurina, *& procul propulsam*) *in gentem robustam.*] Tum numero, tum fortitudine. Tales fuerunt Apostoli è Iudæis prognati, aliique similes viri Apostolici, orbis doctores & domitores. ita Vatabl. Arias & alij. Hinc sequitur.

Et regnabit Dominus (Christus) *super eos in monte Sion.*] Putà in Ecclesia, quæ cœpit in Sion: Ecclesia inquam, tum militante, tum triumphante, *ex hoc nunc, & vsque in æternum.* Audi S. Hier. *In gentem robustam, in nomen videlicet Christianũ, quod non gladius, non ignes, non tormenta superabũt. Vide fidem & passionem Martyrum, & de robusta gente non ambiges.*

Verſ. 8.] Et tu turris gregis nebuloſa filiæ Sion vſque ad te veniet: & veniet poteſtas prima, regnum filiæ Ieruſalem,

Verſ. 9.] Nunc quare mœrore contraheris? numquid rex non eſt tibi, aut conſiliarius tuus periit, quia comprehendit te dolor ſicut parturientem?

Verſ. 10.] Dole, & ſatage filia Sion quaſi parturiens: quia nunc egredieris de ciuitate, & habitabis in regione, & venies vſque ad Babylonem: ibi liberaberis, ibi redimet te Dominus de manu inimicorum tuorum.

Verſ. 11.] Et nunc congregatæ ſunt ſuper te gentes multæ, quæ dicunt: Lapidetur & aſpiciat in Sion oculus noſter.

Verſ. 12.] Ipſi autem non cognouerunt cogitationes Domini, & non intellexerunt conſilium eius: quia congregauit eos quaſi fœnum areæ.

Verſ. 13.] Surge, & tritura filia Sion: quia cornu tuum ponam ferreum, & vngulas tuas ponam æreas: & comminues populos multos, & interficies Domino rapinas eorum, & fortitudinem eorum Domino vniuerſæ terræ.

Vers. 8. Turris gregis quæ?

Et tu turris gregis nebuloſa filia Sion vſque ad te veniet: & veniet poteſtas prima.] Nota primò, *turris gregis* in Script. vocatur locus ille in quo Iacob pauit greges, Geneſ. 35. verſ. 21. nec enim alium locum hoc nomine appellatum in Script. vel apud Ioſephum, aut Chorographos terræ ſanctæ legimus. ita S. Hieron. Remig. Haymo, Rupert. Lyran. & alij paſſim. Audi ex iis Adrichomium in Deſcriptione terræ ſanctæ: *Turris gregis, hebr. ader. ſiue eder, campus eſt vberrimus paſcuis, & grandibus oliuis refertus: diſtat paſſibus ferè mille à Bethlehem, vbi Iacob patriarcha fixit tabernaculum, & pauit greges ſuos: ibique eo habitante, Ruben patris thorum violauit. Atque hoc ipſo in loco paſtores, vt prædixerat Propheta Michæas, noctè vigilantes ſuper gregem ſuum, viderunt & audierunt angelos canentes: Gloria in excelſis Deo. Vbi poſtea templum erectum eſt SS. Angelorum à B. Helena. Atque adeò ſacellum hic erectum eſt in tanta rei memoriam medio in agro.* Addunt Haymo, Remigius, & Beda lib. de Locis ſanctis cap. 8. paſtores hoſce numero fuiſſe tres.

Quare licet Hebræi, teſte S. Hieron. in Tradition. Hebr. in Geneſ. cap. 35. opinentur turrim gregis fuiſſe in Ieruſalem, eo loco in quo poſtea ædificatum eſt templum; tamen ipſe S. Hieron. ibidem, & in Epitaphio S. Paulæ, & in locis Hebr. & alibi, ac paſſim Interpretes & Chorographi docent turrim gregis fuiſſe iuxta Bethlehem, ibique angelos paſtoribus gregem ſuum paſcentibus nunciaſſe Chriſti ortum. Dicta eſt *gregis,* inquit S. Hieron. in Tradit. Geneſ. 35 *Vbi vel angelorum grex in ortu Domini cecinit, vel Iacob pecora ſua pauit, loco nomen imponens; vel, quòd verius eſt, quodam vaticinio futurum iam myſterium monſtrabatur*, quòd ſcilicet angelus ibidem paſtoribus gregem paſcentibus euangelizaret Chriſti natiuitatem. Ad literam turris hæc dicta eſt *gregis*, ante Iacob, vt videtur; eo quòd paſtores iuxta illam, vtpote loco compaſcuo, ſolerent paſcere greges, atque noctu ad caulas quæ in turri, vel iuxta turrim erant, ſeſe cum gregibus ſtabulaturi recipere, vti notarunt P. Salmeron & Barradius in Lucæ c. 2.

Secundò, pro *nebuloſa* Hebr. eſt *Ophel*, quæ erat turris excelſa in Sion, iuxta atrium templi, quam ita ex Ioſepho deſcribit Adrichom. *Ophel, quam Ioſephus Ophlam nominat, erat turris enormi altitudine, quaſi nubi caput inſerens, atque arx munita, firmo muro cincta, templo propinqua; extra murum tamen qui habitationem ſacerdotum claudebat. In huius muro Ioathan rex multa conſtruxit; atque Manaſſes eouſque vrbis muros reparauit. In hac habitabant Nathinæi. In hanc fugiens Manahem tyrannus captus eſt & occiſus. Hanc tandem Titi milites combuſſerunt.* Ophel turris quæ?

Ab altitudine dicta eſt *Ophel*, id eſt, tenebræ, caligo, nubilum; quòd vſque ad nubes erigeret caput, & in contemplando eius culmine oculi caligarent. ita S. Hieron. in Iſaiæ 32. 14. Quare minùs rectè aliqui eſſent turrim nebuloſam vocari turrim Pſephina, quæ octoangularis erat, erecta ſuper rupem excelſam, ſeptuaginta cubitos alta, inter Septemtrionalem & Occidentalem vrbis murum, ex qua ſereno cœlo Arabia, mare, & fines Chananææ conſpici poterant; quam Titus expugnauit, teſte Ioſepho lib. 6. Belli c. 2. 5. & 6. nam in Hebr. hîc nō eſt Pſephina, ſed Ophel. Denique pro *Ophel* Septuag. vertunt αὐχμώδης, quod quadrupliciter verti poteſt. Primò, caliginoſus, & opacus. Secundò, ſqualens; hæc duo habet S. Hieron. Tertiò, aridus. Quartò, ſitiens vel ſiticuloſus: quæ enim arida ſunt, ſunt pariter ſqualentia, ſiticuloſa & opaca.

Symbolicè, Ophel ſignificat celſitudinem & caliginem in qua habitat Deus: ad hanc enim accedere & erigere ſe conatur Sion, id eſt, Eccleſia, & anima fidelis. Deus enim *habitat lucem inacceſſibilē*, 1. Timoth. 6. 16. Præclarè S. Dionyſ. epiſt. 5. ad Dorotheum: *Caligo, ait, diuina eſt inacceſſibilis, in qua habitare dicitur Deus: hæc eſt inuiſibilis, propter eximiam claritatem; & inacceſſibilis, propter immenſam luminis copiam.* Symbol. caligo Dei eſt Ophel.

Quæres, ſi turris Eder erat extra Ieruſalē iuxta Bethlehem, Ophel verò erat in Ieruſalē, quomodo vna eademque turris vocatur hîc *gregis*, & *nebuloſa* ſiue *Ophel*? Reſp. metaphoricè & metonymicè Sion, ſiue Ieruſalem vocari hîc *turrim gregis*. Ita enim vocari hîc Sionem, patet primò, ex eo, quòd eam nuncupans ſubdit: *filia Sion*. Sic enim cum Roman. Symmacho (qui clarè vertit, *ipſa eſt filia Sion*) & Septuag. legendum in nominatiuo *filia*, non *filiæ* in genitiuo. Secundò, quia in Ieruſalem erat Ophel. Hæc autē turris gregis, erat turris Ophel; vti ait Michæas. Tertiò, quia in Sion erat porta (& conſequenter turris ſuper portam de more erecta) quæ vocabatur *gregis*; per quam greges ouium offerendi in templo, ex turri Eder ſiue gregis, vbi pabulabantur, inducebantur in Sion & templum. Vnde iuxta portam gregis, erat forum pecuarium, & probatica piſcina, in qua curabantur infirmi, Ioan. 5. 2. Dicta eſt probatica, ἀπὸ τῶν προβάτων, id eſt, Probatica piſcina quæ

ab ouibus. Probatica ergo idem est quod pecuaria vel ouina, eò quòd ad illam ones quotidie manè & vespere immolandæ in templo congregabantur, in eáque abluebantur. Denique de Sione & Ierusalem hîc agi, patet ex sequentibus. Ierusalem ergo vocarur *turris gregis*, tum quia vicina erat Bethlehem, & turri gregis, illique vt metropolis imperabat; tum quia alto loco in montibus sita, & ad illam confluebat grex, id est ournerositas Iudæorum ad templum; tum propriè quia in Sion erat porta & turris gregis, obuersa rurri Eder siue gregis, per quam ex Eder oues in Sion & templum inferebantur. Eadem vocatur *nebulosa*, ob altitudinem turris Ophel, aliarúmque similium, quæ in sui culmine nubes & nebulas de more colligebant, atque è terra contuentibus, ob nimiam altitudinem caligantibus oculis, nebulosæ videbantut. Vnde probabiliter suspicatur Vilalpando to. 3. p. 1. l. 3. c. 7. *turrim gregis* hîc præcisè vocari portam gregis: portam enim vocari turrim, quia alta erat & munita, vt arx vel turris esse videretut. Porta hæc dicitur *filia Sion*, quia subiecta erat templo exstructo in monte Sion. Dicitur *gregis*, tnm quòd per eam greges offerendi inducerentur in templum, tum quòd ante hác portam esset vallis Iosaphat tendens ad montem Oliueti, quam, vtpote pascuis vberrimam, Iacob patriarcha suis pecoribus pascendis elegit. Hæc porta à Iosepho lib. 6. Belli cap. 6. vocatur *Genat*, quam Salomon magnificentissimis ædificiis ac propugnaculis exornauit. Hæc Vilalpando, & hoc videntur voluisse Hebræi paulò antè citati, quos sequitur Emmanuel, Mariana & alij.

Quæres Secundò, quisnam huius loci sit sensus, & quando turri gregis, id est Ierusalem, data sit potestas, siue, vt vertit Tigutina, dominium, regnum & imperium? Primò, Theodor. sic explicat, q. d. Nabuchodonosor veniet ad te ô turris, id est ô templum, quod in vinea, id est in vrbe Ierusalem, quæ ob peccata est atra & nebulosa, quasi turris emines, vt te sternat & comburat. Verùm hoc triste & funestum est, non lætum & festiuum oraculum, quale hîc edit Michæas.

Secundò, S. Hieron. intelligit de Cyro, & reditu è Babylone. q. d. Veniet Cyrus, qui te ô Ierusalem, id est, vos ô Iudæi, è Babylone per Zorobabel liberet, & in patriam remittat. Verùm licet eò alludat Propheta, vt patet v. 10. tamen altius & maius quid spectat.

Dico ergo, turrim gregis & Ophel, siue Ierusalem, & Sion. esse Ecclesiam Christi, quæ cœpit in Sion, in quam grex fideliũ congregatur, quasi in turrim Ophel, id est, in locum altum & munitum, vergentem in cælum, ideóque obscurum & nebulosum: doctrina enim Ecclesiæ, quia cælestis est & diuina, de Deo trino & vno, de Verbo incarnato, de prædestinatione & reprobatione, &c. est obscura & nubilosa. Eadem vocatur *filia*, quia Deo dilecta vt filia; & *Sion*, id est specula, quia nunc contemplatur Deum in ænigmate per fidem & spem, breui eundem contemplatura te ipsa, facie ad faciem. Michæas ergo regiã Christi, puta Ierusalem, id est Ecclesiam, vocat *turrim*, ob altitudinem vitæ & doctrinæ; atque ob munitionem, speculam & tutelam, qua suos fideles tuetur & propugnat. vocat *gregis*, quia alludit ad Dauidem, qui fuit pastor gregis, indéque primus euocatus est ad regnum Sionis: & quia eius antitypus & successor Christus, rex nouæ Sionis, id est Ecclesiæ, eiusdem potiùs fuit pastor, quam rex.

A Vnde ipse nomine pastoris delectatur: *Ego*, ait Ioan. 10. 11. *sum pastor bonus: bonus pastor animam dat pro ouibus suis.* & v. 14. *Ego sum pastor bonus, & cognosco oues meas, & cognoscunt me meæ.* Hinc vetustissimæ imagines Christi, quas etiamnum Romæ in antiquis templis videmus, Christum quasi pastorem oues pascentem, aut ouem perditam humeris baiulantem, & ad caulam reducentem depingunt.

Tropolog. Ecclesiam vocat *turrim gregis*, vt significet, Præsules Ecclesiæ, Christi vicarios, non debere vt reges dominari in cleris, sed vt pastores pascere gregem Domini. Hoc est quòd ait & sancit S. Petrus, primus à Christo summúsque Ecclesiæ Præsul: *Pascite qui in vobis est gregem*
B *Dei, prouidentes non coactè, sed spontaneè secundùm Deum; neque turpis lucri gratia, sed voluntariè: neque vt dominantes in cleris, sed forma facti gregis, ex animo. Et cùm apparuerit princeps pastorum, percipietis immarcescibilem gloriæ coronam,* 1. Petri 5. 2. Tropol. Ecclesia est turris gregis.

Sensus ergo huius loci est, q. d. Dixi vers. 7. quòd Dominus regnabit super eos (Iudæos fideles) in monte Sion in æternum; quia tu ô Sion, quæ es turris gregis & Ophel, id est arx sublimis, inuicta & inexpugnabilis, accipies hoc regnum: *Vsque ad te veniet, & veniet potestas prima.* q. d. Veniet, veniet inquam, ad te prisca & auita potestas, & regnum quod habuisti sub Dauide & Sa-
C lomone: putà *regnum filiæ Ierusalem*, hoc est, regnum Hierosolymæ. sicut enim Dauid gloriosè & potenter regnauit in Sion, ita ibidem Christus filius Dauidis & heres, regnum idem capesset: at non temporale, sed spirituale; ibique regnum Ecclesiæ suæ inchoabit, quod deinde proferet & propagabit per Apostolos in vniuersum orbem, iuxta id quod promisit Gabriel matri eum concipienti: *Dabit illi Dominus sedem Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternum*, Luc. 1. 32. Et Dauid rex in typo & persona Christi: *Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem*
D *sanctum eius, prædicans præceptum eius*, psal. 2. 6. ita Clarius, Vatab. Arias, Ribera, à Castro & alij. Huc accedit S. Hieron. & Lyran. qui per *turrim gregis filiæ Sion* (vti ipsi legunt), accipiunt templum, quo grex, id est populus, Domini confluebat, & in quo greges ouium Deo mactabantur. hoc vocatur *Ophel*, id est nebulosum, quòd ad nubes vsque altitudine sua pertingeret; vel quòd fumum victimarum quasi nebulam iugiter exhalaret; vel quòd vmbris & figuris quasi nebulis plenum esset. q. d. O turris nebulosa filiæ Sion, id est ô templum Hierosolymorum, vsque ad te veniet, veniet inquam, prima potestas, id est, primum & auitum illud Dauidis imperium; non in vmbra,
E sed in veritate: Christus enim triumphator ingredietur in te, qui est regum summus, cuiúsque Dauid rex, vmbra tantùm fuit & typus. Respicit introitum solemnem Christi in Ierusalem die palmarum, quando asello vectus cum pompa & triumpho, vrbem & templum quasi Messias est ingressus, & inauguratus acclamante turba: *Osanna, benedictus qui venit in nomine Domini: benedictum quod venit regnum patris nostri Dauid*, Marci 11. v. 10. Christus enim per portam gregis (quæ hîc vocatur *turris* ob celsitudinem, ait Vilalpando suprà) quasi agnus paschalis in paschate immolandus, inuectus est in vrbem, vti colligitur ex Luca c. 19. 37. cùm ait: *Et cùm appropinquaret iam ad descensum montis Oliueti*, &c. Ex monte ergo

Oliueti

Oliueti per vallem Iosaphat venit ad portam gregis, eaque ingressus est in vrbem. Et hoc videtur hic significare Michæas, inquit Vilalpandus. Idipsum clarè significat versio Chaldæi, qui paraphrasticè per turrim gregis accipit Christum, qui in Ecclesia inter fideles quasi turris eminet. Correlatiua enim sunt & inseparabilia, pastor & grex, rex & regnum, Christus & Ecclesia. Sic ergo vtrumque nectens vertit, *tu autem ô Messia*, vel *Christe Israëlis, qui absconditus es propter peccata cœtus Sion, tibi venturum est regnum sed & dominatio prisca adueniet regni cœtus Ierusalem*. Christus enim est turris, quia Verbum Patris, de quo dicitur, Sapient. 18. 16. *Vsque ad cælum attingebat, stans in terra*. Erat enim verus Deus æquè ac homo, iungens in se deitatem humanitati, & cælum terræ, angelos hominibus. Hinc & dicitur *nebulosa*, id est abscondita in præsepio, carne & cruce; Deus enim *posuit tenebras latibulum suum*, psalm. 17. 25. Idcirco incognita fuit Iudæis. Erat *turris gregis*, quia sicut turris vrbem, ciues & oues, ita Christus Christianos protegit & tuetur. Ipse denique regnum suum consignauit Hierosolymæ, id est Ecclesiæ suæ. Vnde & Syrus & Arabicus vertunt, *tu autem turris* (Arabicus, *arx*) *pastor nebulosa filia Sion, tempus tuum aduenit*.

Christus est turris nebulosa.

Denique Haymo, Remig. Beda in Lucæ 2. Baronius anno 1. Christi, & alij censent Michæam hic alludere ad pastores Eder, quibus angelus primò nunciauit Christi ortum: ideo enim nominat turrim Eder, id est gregis & pastorum. Vnde id clarè explicans cap. sequenti v. 2. ait: *Et tu Bethlehem* (iuxta quam erat turris Eder) *Ephrata paruulus es in millibus Iuda: ex te mihi egredietur, qui sit dominator in Israel*, &c. Itaque huius loci hunc dant sensum, q. d. Tu ô turris Eder, rusticana, vilis & pastoritia, caput attolle, gaude & exulta: quia primò ad te veniet nuncius cælestis, puta angelus annuncians Christi regis ortum, cuius potestas prima & regnum incipiet in Ierusalem, indeque propagabitur per totum orbem. Quocirca etis iam turris non tantùm gregis, sed & Ophel, id est celsæ caliginis: quia in te excelso Olympi vertice descendet spirituum & musicorum cælestium multitudo, concinens: *Gloria in excelsis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis*.

Alludit ad pastores in ortu Christi.

Tropol. *filia Sion* est anima quæ speculatur cælestia & diuina. Sion enim heb. significat speculam. Vnde in ipsa est turris, id est prudentia & prouidentia, æquè ac robur & munimen, quibus suum gregem, id est, omnes animæ potentias, sensus & actiones, omnésque corporis motus moderatur, regit, tuetur & roborat. In ipsa est Ophel, id est caligo, puta orationis & contemplationis, qua cum Mose Exodi 19. 9. intrat in caliginem, in qua habitat Deus, ibique cum eo colloquitur, vti solitum facere S. Bernardum legimus in eius vita. Rursum est Ophel, id est αὐχμώδης, vt vertunt Septuag. id est Primò, arida, quia humores prauos concupiscentiæ per ieiunia & mortificationes desiccat; Secundò, squalens, per luctum & pœnitentiam, ob exilium in quo degit; Tertiò, sitiens, scilicet Deum, & aquam gratiæ salientis in vitam æternam. Complutensia legunt αὐχμώδους in genitiuo, id est caliginosæ, aridæ, squalidæ & sitientis, vt referatur ad *gregis*. Iuxta quam versionem hæc quatuor simili sensu iam dicto de anima, ad potentias, sensus, motúsque eiusdem (hi enim sunt eius grex) accommodari facilè possunt.

Tropol. anima sancta est turris gregis.

A sunt. Ad hanc venit potestas prima, puta primum regnum filiæ Ierusalem. Primũ enim maximúmque regnum animæ est, quo in ipsa regnante Christo rege, eámque regente, ipsa pariter à Christo regnum accipit, fitque regina. Nam regnat & dominatur æquo iure, primò sibi, suísque potentiis & moribus; deinde rebus externis, quas omnes sibi subiicit; ac tertiò proximis, quorum cura ei commissa est. Dum enim Deo vacans primò sibi suísque actibus piè sanctéque imperat, facilè cæteris omnibus præesse & imperare discit. Itaque fit, Ierusalem, id est visio & possessio pacis: iugi enim pace & serenitate conscientiæ fruitur. Hinc Philosophus ille, licet Gentilis: *Rex*, inquit, *eris si teipsum rexeris*. *Rex eris si cupiditatibus & passionibus tuis imperes. Rex eris si regas iram, gulam, libidinem*. Alexander Magnus alios rexit, seipsum regere nesciuit, rexit eum ira & cupido: vnde non rex, sed iræ fuit seruus, & mancipium ambitionis. Veriùs mendicus ille apud Taulerum se regem esse dixit, quòd nil appeteret in hoc mundo, quódque suam voluntatem Dei voluntati in omnibus conformaret, ideóque sibi rebúsque omnibus dominans, perpetua pace & lætitia animi frueretur. Historiam fusè enarraui Rom. 12. 10.

Rex est qui sibi imperat.

Anagog. quidam, ait S. Hieron. hæc accipiunt de Ierusalem cælesti, quæ cùm sit *mater sanctorum*, *tamdiu quasi Ophel squalet, quamdiu filij sui non reducuntur ad eam, vt rex & consiliarius non sit in ea: & dolores sicut parturientem apprehendant eam, quòd frustra peperit, videns tantos filios interfectos*.

Nunc quare mœrore contraheris?] Heb. neruosiùs, *nunc quare vociferaris vociferationem?* id est, cur ingenti voce eiulas & ploras? Redit ad Sionem, id est ad Iudæos sui temporis. Vnde vocula *nunc*, & tempus præsens significat, simúlque est nota illationis, idem valens quod *ergo*. Itaque *nunc* idem est quod *nunc ergo*, q. d. Nunc ergo, ô Sion, cur mœres ob instantem captiuitatem, cùm tam felix & augustum Christi regnum expectes? Esto enim eas ad modicum tempus in Babylonem, esto Sedecia rege tuo, principibus & consiliariis orberis, tamen inde breui te reducam, faciámque vt rex tuus potentissimus, æquè ac consiliarius sapientissimus, propediem tibi sit ipse Christus, Rex regum & Dominus dominantium, ipse te omni captiuitate, omni mœrore, omni ærumna liberabit, ipse te consolabitur, ditabit, honorificabit; vt nil deinceps metuere debeas, nil ampliùs sperare aut desiderare possis.

Vers. 9.

Allegoricè, hæc & sequentia vsque ad finem capitis adaptari possunt Ecclesiæ primitiuæ (huius enim typus fuit Synagoga Iudæorum) primitùs & deinceps à tyrannis afflictæ, & penè oppressæ: imò de ea ad literam accipiunt Rupert. Albert. Lyran. & Vatabl. q. d. Post aduentum Christi affligentur Christiani, vnde habebunt ansam gemendi, sed tamen sumant animos, quia non destituentur ope diuina: nam rex eis aderit Christus, & consiliarius Spiritus sanctus.

Aliter, imò contrariè, hæc accipit S. Hieron. & Theodor. q. d. Qua de causa ô Sion mœres? vtique ob instantem captiuitatem. Sed vnde illa tibi obueniet? An quòd destituta sis rege & consiliariis? at habes Ezechiam, Iosiam, Sedeciam, aliósque reges, eorúmque principes & consiliarios. Disce ergo hoc malum non aliunde tibi accidere, sed tua culpa, tuo vitio: quia nimirum tuis idolis

idolis & ſceleribus Dei iram & vindictam in te concitaſti. Verùm hic eſt ſarcaſmus & hoſtilis irriſio potiùs, quàm paterna conſolatio, quam toto hoc capite Sioni ſuggerit & ingerit Propheta.

Tropol. S. Ambroſ. hîc, *Cur*, inquit, *comprehenderunt te dolores vt parturientis, vt parturires iniquitates, & pareres iniuſtitias? nullus enim maior eſt dolor, quàm is qui peccati mucrone vulnerat conſcientiam: neque vllum grauius eſt onus, quàm peccatorum ſarcina & pondus flagitiorum. Deprimit animam, curuat vſque ad terram, ne ſe erigere poſſit. Grauia, fili, grauia nimis delictorum ſunt pondera. Denique illa in Euangelio* (Lucæ 13.) *mulier quæ curuata erat, ſpeciem prætendens animæ laborantis, à Christo potuit ſolo erigi.*

Vers. 10. *Dole, & ſatage filia Sion.*] Satagere eſt eſſe anxium, anxiè diſtorqueri difficultate alicuius rei conficiendæ, vel euadendæ. Pro *ſatage* Hebr. eſt גחי *gochi*, quod variè vertitur: Septuag. *dole & viriliter age*; Chald. *dole & contremiſce*; Pagnin. *dole & ingemiſce*; Tigurina, *dole, & gemitum ede*. q. d. O Sion; permitto vt doleas & ingemiſcas, ac de facto dolebis & ingemiſces: habebis enim iuſtum argumentum & cauſam doloris & gemitus, ſcilicet excidium & captiuitatem Babylonicam.

Quia nunc egredieris de ciuitate, de Ieruſalem, *& habitabis in regione*; Hebr. & Chald. *in agro*, Septuag. *in campo*. q. d. Non in vrbe ſub tecto, ſed in agro ſub dio, quaſi profuga & captiua deges: *& venies vſque ad Babylonem.* Sed age, reſume animos, ſpera meliora. Nam poſt modicum tempus, putà poſt 70. annos, *ibi liberaberis, ibi redimet te Dominus.*] Primò, inchoatè per Cyrum & Zorobabel; Secundò, plenè per Chriſtum. Audi S. Cyrillum iuxta Septuag. *Dole igitur, & viriliter age filia Sion, ait: O bona filia patiens eſto ad dolores, obdura ad moleſtias, appropinqua ad partum. Sed enim non penitus cõſolatione deſtitutam relinquit: addit enim, in patriam ſedem iri reuocatum.* Sic Æneas ſocios naufragos ſpe melioris ſortis conſolatur Æneid. 1.

Per varios caſus, per tot diſcrimina rerum
Tendimus in Latium, ſedes vbi fata quietas
Oſtendunt: illic fas regna reſurgere Troiæ:
Durate & voſmet rebus ſeruate ſecundis.

Tropol. pœnitentis. Tropol. S. Hieron. *Intelligo*, inquit, *animam propter peccatum de Eccleſia pulſam, & inimico & vltori contraditam in interitũ carnis, vt ſpiritus ſaluus fiat, exire de ciuitate, quam ſpiritus impetus lætificat, habitare non in monte vbi priùs fuerat, ſed in campo in quo Aſſyriorum vagatur exercitus, & eſſe in confuſione vitiorum ſuorum, & poſtquam habuerit compedes, & traxerit molam, & farinam Babylonis fecerit, in ſemet reuerſam dicere: Quanti mercenarij patris mei ſaturantur panibus, & ego hîc fame pereo? & ad paternam domum poſtea reuertentem ſuſcipi à clementiſſimo patre, & redimi de manu duriſſimi domini.*

Vers. 11. *Et nunc congregatæ ſunt ſuper te gentes.*] Tò *nunc* iterum aliam & viciniorem Hieroſolymæ calamitatem ſignificat; q. d. Dixi, ô Sion, te ituram in Babylonem; ſed antequam eò vadas, alia tibi inſtat clades à Sennacherib, qui multas contra te gentes congregabit, putà 185. millia, *quæ dicunt: Lapidetur*, id eſt, lapidibus obruatur, *& aſpiciat in Sion oculus noſter.*] Id eſt, oculus noſter aſpiciat cum voluptate Sionis ruinam, eàque ſe paſcat illàmque irrideat & ſubſannet: ſolemus enim aſpicere & oculos intẽdere in ea, quæ diligimus; deſpicere verò & auertere oculos ab iis, quę odimus vel contemnimus. Vnde vulgò dicitur: *Vbi oculus, ibi amor: vbi manus, ibi dolor.* Hinc *aſpicere* ſumitur quandoque pro oblectari, vt pſal. 65. 18. *Iniquitatem ſi aſpexi in corde meo.* ita S. Hieron. Remig. Haymo & alij.

Nota. Pro *lapidetur* Hebr. eſt תחנף *techenaph*, quod Septuag. vertunt, *inſultabimus*, vel, vt S. Hieron. legit, *inſultemus*; alij, *inſultemus & gaudeamus*; Chald. *impiè aget*; Pagnin. *peccauit*; Tigurina *hypocrita ſuit*, ſimulando ſe piam, cùm eſſet impia; caſtam, cùm eſſet inceſta; deicolam, cùm eſſet idololatra. Arias, *ſuperſtitiotur*, id eſt, vt ſuperſtitioſa, & nouorum deorum cultrix puniatur, expietur & lapidetur. Propriè *techenaph* vertas, *impia eſt, & vt impia plectatur.* Alludit *techenaph* per metatheſin ad תנאף *tinaph*, id eſt, adultera eſt, & vt adultera puniatur & lapidetur: lapidatio enim erat pœna adulterij apud Iudæos. q. d. Sion relicto Deo ſponſo ſuo, coluit idola, cum iiſque fornicata & adulterata eſt; ergo vt adulteram eam lapidibus obruamus, demoliamur eam, & in aceruum lapidum redigamus, eoq; illam ſepeliamus.

Alleg. Nero, Decius, aliique tyranni dicebant de Eccleſia Chriſti, *lapidetur*, id eſt, pereat & excindatur; ſed id reipſa Deo illam tutante efficere non potuerunt. ita S. Hieron. Haymo, Rupert. Hugo, & alij. Idem etiamnum dicunt hæretici de eadem. Idem de ſanctis Religionibus, monaſteriis, collegiis, adeóque de viris religioſis & zeloſis dicunt iidem, imò & peruerſi Catholici, Lapidetur, euertatur talis Religioſorum domus, Dominicani, Franciſcani, Ieſuitæ expellantur & lapidentur; ſed Deo eos tutante & conſolante, fit id quod ſequitur: *Congregauit eos quaſi fœnum areæ. Surge, & tritura filia Sion: quia cornu tuum ponam ferreum*, &c.

Ipſi autem non cognouerunt cogitationes Domini.] Vers. 12.
Quibus ſtatuit Sionẽ hiſce perſecutionibus probare, purgare & illuſtrare; non perdere, & euertere: perſecutores verò eius, putà caſtra Sennacherib, cædere & diſpergere.

Quia congregauit eos quaſi fœnum areæ.] q. d. Congregauit eos in Iudæa, quaſi frumenti manipulos in area, vt ibi ab angelo & à Iudæis triturentur, id eſt, cædantur, calcentur & ſpolientur. Angelus enim cecidit 185. millia ex caſtris Sennacherib. Nota, *fœnum* hic non ſignificare herbam pratorum demeſſam & ſiccatam, quæ propriè fœnum dicitur; ſed capi pro frumento ſpicato, putà pro manipulis tritici. hoc enim ſolùm in area trituratur, vti de hoc fœno ſubdit dicens: *Surge, & tritura filia Sion.* Vnde Septuag. vertũt, *quaſi manipuli areæ*; Chald. Pagnin. & Tigurina vertunt, *quaſi manipuli ad aream*, vt in ea triturentur, eorúmque grana excutiantur, quæ in horrea condantur. Hos enim ſignificat Hebr. עמיר *amir.*

Surge, & tritura filia Sion, quia cornu tuum ponam ferreum, & vngulas tuas ponam æreas, & comminues populos multos.] Vers. 13.
Nota. In Palæſtina, vti & in Italia, Canaria, aliiſque multis prouinciis manipuli & ſegetes triturantur non ligneis flagellis, vti fit in Germania; ſed vngulis boum, vel ferratis carpentis, quæ ſuper ſegetes circũagunt, itaq; calcando eas terunt, & grana ex ariſtis exprimunt. Similia carpenta ſubinde ſuper hoſtes ſtratos agebãt victores, eoſq; quaſi triturabãt; vt fecit Dauid Ammonitis 2. Reg. 12. 31. Dicit ergo Deus, ſe *cornu & vngulas æreas*, i. animos, robur & vires, Sioni reddi

redditurũ, vt suos hostes calcet, premat & triturer. Factũ hoc Primò, sub Ezechia, quando cæsis per angelum Assyriis, Iudæi eorum castra inuaserunt, occuparunt & spoliarunt. Secundò, sub Iuda, Ionatha, Simone & Hyrcano Machabæis, qui quasi cornua fuerunt, quibus Iudas ventilauit omnes vicinas gentes, vt patet ex libris Machab. vt in iis impletum sit illud Deut. 33. 17. *Cornua rhinocerotis cornua illius, in ipsis ventilabit gentes vsque ad terminos terræ.* Ad Machabæorum enim gloriosa bella & victorias, hæc referunt Dionys. Ribera & alij. Mysticè id planè adimpletum est in Christo, eiusque Sione spirituali, id est Ecclesia, quæ robore prædicationis suæ sibi subegit omnes gentes, eorúmque idola & profana fana contriuit. ita S. Hieron. Remig. Rupert. Albert. Lyran. Clarius & alij.

Et interficies Domino rapinas eorum] q.d. Immolabis Domino boues, aliásque victimas quas victrix ab hostibus rapuisti. Id fecisse Ezechiam & Iudæos ex spoliis Assyriorum, docet Ioseph. l. 10. Antiq. c. 3. Idem fecisse Machabæos, liquet ex eorum actis. Idem sæculis omnibus fecit & facit Ecclesia Christi. Pro *interficies* hebraicè est והחרמתי *vehacharamti* (Noster & Septuag. videntur legisse והחרמת *vehacharamta*. vertunt enim in secunda persona: *& interficies*; sed eòdem redit sensus; Deus enim per Iudæos victimas hasce interfecit) id est *faciam cherem*, id est anathema: hoc est, *anathematizabo*, exscindam & consumam *rapinas eorum Domino*, id est mihi. q. d. Deuouebo hostes tuos eum suis opibus mihi, meæque vindictæ: quasi victimas meas addicam eos neci, faciam eos anathema, partim per angelum occidentem, partim per tuos ciues ô Sion, præsertim Machabæos, sicut feci Iericho Iosue 6.

A 16. & Chananæis Numer. 21. 2. Vide quæ ibi dixi de voto *cherem*, siue anathematis.

Nota. Pro *rapinas eorum* hebr. est בצעם *bitsam*, quod Septuag. vertunt, *multitudinem eorum*; Chald. *facultates eorum*; Symmach. *lucrum eorum*; Theodot. *dona* vel *munera eorum*; Tiguriha, *opes eorum*; Pagnin. *desiderium*, id est opes desiderabiles, *eorum*; Noster, *rapinas eorum*, quas scilicet Assyrij è Iudæa rapuerunt, túque iterum eis eripuisti, quasi iustas & reduces iusti belli rapinas.

Et fortitudinem eorum.] Hebr. חילם *chelam*, id est substantiam & opes: hæ enim sunt diuitum robur & fortitudo, iuxta illud Prouerb. 18. 11. *Substantia diuitis, vrbs roboris eius, & quasi murus validus circumdans eum.* Hæ rursum sunt neruus

B belli, vt ait Cicero. Alij per *fortitudinem* accipiũt milites & arma; arma enim hostium bello capta Iudæi, æquè ac Christiani & Gentiles suspendere solent Deo, vt illi victoriam acceptam referant: vti Dauid suspendit in templo gladium quo obtruncauit Goliath, 1. Reg. 21. 9. Idem fecisse Gentiles docet Virgil. 7. Æneid.

Multáque præterea sacris in postibus arma,
Captiui pendent currus, curuæque secures,
Et cristæ capitum, & portarum ingentia claustra,
Spiculáque clypeique, ereptáque rostra carinis.

Hoe est quod prædixit Isaias cap. 60. v. 5. *Fortitudo gentium venerit tibi.* Et v. 11. *Vt afferatur ad te fortitudo gentium, & reges earum adducantur.*

C Tropol. docemur hic omnem victoriam de hostibus tam corporalibus, quàm spiritualibus, asscribendam esse Deo auctori; vti fecit Moyses & Iosue victo Amalec, erigens altare hoc titulo: *Dominus exaltatio mea*, Exodi 17. vers. 15. ideóque omnia desideria & desiderabilia nostra ipsi esse mactanda & offerenda. *Trop. Deo tribuẽdum epinicium.*

CAPVT QVINTVM.

SYNOPSIS.

Vastatã filiã latronis, prædicit Christum nasciturum in Bethlehem, qui Israël pascat in fortitudine Domini, & magnificetur vsque ad terminos terræ. Deinde v. 5. ait, quòd Christus erit pax, cùm venerit Assyrius in terram nostram: tunc enim eum conteret. Tertiò, v. 7. prædicit quòd reliquiæ Iacob, id est Apostoli & primi Christiani, erunt quasi ros Domini, irrigantes mentes hominum, eásque efficaciter instar leonis rapientes sibique & Deo subiugantes. Denique v. 10. asserit quòd Deus tunc auferet maleficia, diuinationes, lucos, omniáque arma & præsidia in quibus infideles confidebant.

Vers. 1.] Nunc vastaberis filia latronis: obsidionem posuerunt super nos, in virga percutient maxillam iudicis Israël.

Vers. 1.

Vnc vastaberis filia latronis.] Hebr. est elegans paronomasia: *bitgodedi batgedud.* q. d. Nunc vastaberis filia vastatoris, nunc prædaberis filia prædatoris; aut, vt alij, *nunc concideris filia concisionis*; aut, vt Tigurina, *nunc cingeris turmis filia turmæ.* Nota Primò. *bitgodedi* est coniugationis *hitpael*, quæ partim actiua est, partim passiua, & communiter significat actionem reflexam, qua agens agit in seipsum, ita vt idem sit agens & patiens. q. d. Vastabis & concides teipsam, vel vastaberis & concideris à teipsa, id est

D tua culpa, tuo demerito; puta ob tua scelera perfidis. Quocirca *bitgodedi* non tantùm passiuè, vti iam vidimus, sed & actiuè verti potest. Vnde Syrus vertit, *nunc exibis cum turma filia turmarum fortium*; Arabicus, *nunc egredieris cum exercitibus*; Pagnin. *nunc multabis filia militis*; alij, *nunc congregabis te per turmas filia turmæ*; alij, *nunc educes exercitus filia exercitus*; alij, *nunc concides filia concisionis*; Arias, *collige cœtum tuum filia cœtus*; alij, *Martem & Martia castra instrue filia Martis.* Porrò *filia latronis*, idem est quod latro, latrociniis dedita; sicut filius hominis, idem est quod homo, filius ouium idem quod ouis, filia capræ idem est quod capella.

Nota Secundò, גדוד *gedud* significare congregationem, cœtum, turbam, turmam, exercitum. vnde

vnde in libris Regum, turmæ Syrorum excurrentes & prædantes terram Israël, vocantur *gedudim*; Noster vertit vocátque *latrunculos* id est volones, prædones, quos Belgæ vocant *vrybuteros*. Itidem hîc vertit, *filia latronis*, vti & verterunt Aquila, Symmach. Theodot. & Quinta editio. Hinc & Lia quintum suum filium vocauit *Gad*, quasi *gedud*, id est turmam filiorum.q.d. Tot iam genui filios, vt ex eis aciem instruere possim, Gen. 30. 8. ita Chald. & Aquila ibidem. *Gedud* ergo est turma velitum, siue excursio & irruptio militum leuis armaturæ ad prædandum & latrocinandum; item exercitus qui omnia populatur, quales fuerunt Assyriorum, Persarum, Græcorum, Romanorum: de quibus S. August. verè dixit 4. de Ciuit. c. 4. *Remotâ iustitiâ, quid sunt regna nisi magna latrocinia? quia & ipsa latrocinia, quid sunt nisi parua regna?* Et pirata captus ab Alexandro Magno, rogatus cur piraticam exerceret, respondit, Ego idem facio quod tu. *Ego sum paruus, tu magnus es orbis prædo: sed quia id ego exiguo nauigio facio, Latro vocor; quia tu magna classe, Imperator.* vt ibidem refert S. August. Tertiò, pro *iudicis Israel*, vti habent Hebr. & Latina, vertunt Septuag. *tribus Israel*; Chald. *iudicum Israel*, per enallagen accipientes singulare pro plurali.

Filia latronis quæ? Resp. 1. Quæres, quænam est hæc filia latronis? sunt quatuor sententiæ. Prima est, esse Babylonem. Secunda, esse Damascum. Tertia, esse Ierusalem. Quarta, esse Niniuen & Assyriam. Nam Primò, de Babylone accipi potest, vel actiuè, q. d. Congrega turmas latronum, id est militum & prædonum tuorum ô Babylon, vt obsideas nos Hierosolymitas, & percutias maxillam iudicis, id est regis Israël, putà Sedeciæ, eúmque regno & oculis priues, atque excæces; vel passiuè, q. d. Breui à Cyro vastaberis ô Babylon, quia fuisti filia latronis, id est latro & latrociniis dedita, ac vt talis obsedisti & vastasti nos, atque regem nostrum Sedeciam in maxilla percussisti, imò exoculasti. Fauet huic sententiæ quòd cap. præc. v. 10. meminerit Babylonis, eiúsque prædationis. Consolans enim Iudæos à Babyloniis capiendos: *Dole, inquit, & satage filia Sion, quasi parturiens: quia nunc egredieris*, &c. *& venies vsque ad Babylonem, ibi liberaberis*, scilicet per Cyrum. Hoc est quod hîc dicit: *Nunc vastaberis filia latronis*, id est Babylonis, scilicet per Cyrum: verba ergo hæc illorum cap. 4. v. 10. videntur antistropha.

2. Secundò, *filia gedud*, id est *latronis*, accipi potest Damascus & Syria: inde enim frequentes *gedudim*, id est latrunculi, excurrerunt in terram Israël, eámque latrocinando vastarunt; vt patet ex libris Regum. Vox enim *gedud*, id est latronis, videtur respicere ad illos *gedudim*, recensitos in libris Regum. Accedit quòd Syris & Damascenis ob hasce prædationes excidium minetur Isaias cap. 7. 7. atque mox subiungat lætum oraculum de Emmanuele rege Iudæis nascituro, dicês v. 14. *Ecce virgo concipiet & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel.* Ad Isaiam autem de more alludit hîc Michæas, qui hîc videtur idem oraculum, quod Isaias c. 7. edere. Nam vastationi filiæ latronis subiungit lætum oraculum de Christo rege, in Bethlehem nascituro; perinde ac facit Isaias. Sensus ergo est, q. d. Vastaberis ô filia latronis, ô Damasce latro & prædo Israëlis; quia obsedisti Iudæos, eorúmque principes sæpè in maxillam, id est ignominiosè, percussisti: vastaberis autem per Salmanasar Assyrium, quem Emmanuel vindex noster, antequam nascatur homo, in te immittet, vti prædicit Isaias loco iam citato. Hic sensus accommodus videtur. Michæas enim Isaiæ sæpè est antistrophus. Sed obstat quòd hactenus Michæas nullam Damasci fecerit mentionem; fateor tamen ad illam, & ad Isaiam hîc alludi, vti mox pleniùs dicam.

Tertiò, *filia latronis* accipi potest Ierusalem. q. d. Tu ô Ierusalem, quæ mihi olim eras chara, quasi filia Sion; nunc verò facta es filia latronis, quia opprimis & expilas pauperes; tu inquam, ob hæc latrocinia tua vastaberis à Chaldæis, qui te obsidebunt, & Sedeciam aliósque tuos iudices & principes percutient in maxilla, id est ignominiosè tractabunt & vexabunt, vti dixi c. 4. v. 10. & cap. 3. v. vlt. Atque hæc oppressio tua durabit vsque ad Christum. Post Chaldæos enim Græci, ac præsertim Antiochus Epiphanes, post Antiochum Pompeius & Romani te pessumdabunt, donec Christus tuus rex, Messias & liberator nascatur in Bethlehem, qui te redimet, omnéque iugum & hominum & dæmonum à ceruicibus tuis excutiet. ita Remigius, Haymo, Albertus & Clarius. 3.

4. genuinè, esse Assyriam. Quartò & genuinè, *filia latronis*, hebr. *gedud*, id est turmæ & exercitus, vocatur hîc Assyria; putà cœtus Assyriorum, & casta Sennacherib, qui quasi latro populatus est Iudæam, & obsedit Ierusalem atque ignominiosè tractauit iudicem, id est principem Israël, putà regem Ezechiam, ac si eum in maxillam percussisset. Rabsaces enim missus à Sennacherib, non tantùm conuiciatus est Ezechiæ, sed & eius Deum blasphemauit, vt patet Isaiæ 36. Quocirca audit hîc à Deo vindice, *Vastaberis*: atque hanc vastationem mox ipsi inflixit, mittens angelum qui cecidit 185. millia militum in castris eius. Percussio enim maxillæ abiit in prouerbium, nec aliud significat quàm grauem ignominiam, ingénsque probrum. Fortè etiam reuera Sennacherib legatos Ezechiæ, vel principes Israël à se captos percussit probrosè in maxilla, esto Scriptura id non dicat: quia eos sua fecit mancipia, quibus in facie inuri solent stigmata, tum ignominiæ causa, tum vt à liberis secernantur ne aufugiant. Ita fecisse Caium Imp. nobilibus Romanis, quos ad metalla, vel ad bestias damnauit, qui proinde dicti sunt Inscripti, Literati, Stigmatici, testis est Suetonius in vita Caij cap. 27.

Probatur. Probatur hæc expositio Primò. Nam hic versus connectitur & pertinet ad caput præcedens, vt patet ex verbo *nunc*, idque docent Albertus, Lyranus, Pagninus & alij; imò Pagninus hunc versum ponit vltimum capitis quarti, caput verò quintum inchoat à versu sequente: *Et tu Bethlehem Ephrata*, &c. Atqui cap. præcedenti vers. 11. vsque ad finem capitis egit de Sennacherib & castris Assyriorum, prædantibus Iudæam & obsidentibus Ierusalem, déque eius cæde & spoliatione per Ezechiam & Iudæos, qui eius prædas & manubias in gratiarum actionem oblaturi erant Deo. Ergo cùm hæc verba illis immediatè connectantur & subiungantur, sequitur de eiusdem Sennacherib vastatione & clade hîc agi. Secundò, quia alludit Michæas partim ad Isaiæ 7. vti dixi in expositione secunda; sed quod Isaias dixit de Syris, hoc Michæas dicit de Assyriis; Syri quę enim erant vicini & congeneres, vtrique prædones Israëlis: partim ad Isaiæ 10. 5. *Væ Assur virga furoris mei*, quia scilicet ipsa est filia latronis, per quā furorem meum in Israël exercebo, eúmque castigabo;

gabo; sed ita vt castigatione peracta, virgam in ignem proiiciam, & Assyrios simili vastationi, quam Israëli intulerunt, addicam. Et ad Isaiæ cap.33.1. Vbi de eodem Sennacherib eiusque castris ab angelo cædendis, simili schemate & paronomasia, imò iisdem pene verbis quibus vtitur Michæas hic, ait Isaias: *Væ qui prædaris, nónne & ipse prædaberis?* q.d. Væ tibi Sennacherib, quia, sicut prædatus es Iudæam, ita & tu præda eris Ezechiæ & Iudæis. *Et qui spernis* non tantùm Ezechiam, sed & Deum; *nónne & ipse sperneris*, non tantùm à Iudæis, sed & à filiis tuis, qui te obtruncabunt? *cùm consummaueris deprædationem, deprædaberis; cùm fatigatus desieris contemnere, contemneris.* Tertiò, quia Ierusalem, etiam cùm audit tristia & minacia à Deo, solet vocari Ierusalem vel Sion, non filia latronis; sed ita vocatur Assyria, vt patet ex verbis Isaiæ iam citatis. Quartò, quia de Assyriis mox subdit Michæas vers.5. *Et erit iste pax, cùm venerit Assyrius* in terram nostram. Et vers.6. *Et pascent terram Assur in gladio, & terram Nemrod in lanceis eius: & liberabit ab Assur, cùm venerit in terram nostram.* Quæ verba planè alludunt ad aduentum & cladem Sennacherib, suntque antistropha & exegetica eius quod hìc dicit: *Nunc vastaberis filia latronis.*

Alleg. filia latronis est Ierusalem occidens Christum.

Alleg. filia latronis est Ierusalem, quæ occidit Prophetas, ipsumque Christum, eumque reipsa alapis in maxilla percussit: quocirca obsidebitur & vastabitur à Tito & Romanis, qui proinde talionem illi reddent, eiusque iudices & principes percutient in maxilla, & ignominiosè quasi seruos & mancipia tractabunt, mulctabût, vendent, occident. Vnde & Christus Ierusalê & templum vocat speluncam latronum: *Domus*, inquit, *mea domus orationis vocabitur, vos autem fecistis illam speluncam latronum*, Matth. 21. 13. ita S. Hieron. Remig. Rupert. Hugo, Lyran. Clarius, Vatabl. & alij, imò ipsi censent hunc esse sensum literalem huius loci. Audi S. Hieron. *Pollicitus quidem tibi sum ô filia Sion, quòd venturum sit tempus, quo cornu tuum ponam ferreum, & vngulas tuas æreas, & comminuta dæmonum multitudine, offeras quidquid illi ante possederant Domino vniuersæ terræ: sed quia hoc tunc futurum est, quando subintrauerit Gentium plenitudo, & omnis Israël saluatus fuerit, nunc interim pro meritis tuis vastare, siue, vt in Hebræo habetur, concidere. Nequaquam enim iuxta Apostolum vocaris circumcisio, sed concisio, nec te appello filiam meam, sed latronis, qui hebraicè dicitur gedud, id est, diaboli ad prædandum semper accincti. Fecisti enim domum meam speluncam latronum, repugnasti aduersum me, & filij tui obsidionem posuerunt super me, & super filium & spiritum meum. An non contumelia Trinitatis est, quando in virga & calamo, te faciente, percussere Romani caput Iudicis Israël, dicentes: Prophetiza nobis Christe, quis est qui te percussit? siue quando vnus de ministris tuis percussit eum in maxillam dicens: Sic respondes Pontifici?* Huic expositioni fauent Septuag. dum vertunt, *nunc obstruetur filia obstructione, angustiam posuit super nos: in virga percutient super maxillam tribus Israël.* q.d. Titus arctissimè obsidebit Ierusalem, eámque obstruet & angustiabit, capiet, & percutiet in maxilla; sicut ipsa percussit Christum. ita S. Hieron.

Symbolicè, Arias per *filiam latronis* accipit gentilitatem, putà Romam aliásque Gentilium vrbes, quæ Christum & Apostolos sub Nerone,

A Decio, Diocletiano, &c. sunt persecutæ; sed à Constantino filia latronis, id est, gentilitas hæc, in Christianos latrocinans, eosque martyriis afficiens vastabitur & euertetur, ipsaque Roma Ethnica peribit, fietque noua Roma Christiana; imò Roma olim caput gentilismi fiet caput Christianismi. Sic & Hebræi ac Vatabl. per *filiam latronis* accipiunt Romam, cuius primi incolæ fuere latrones, qui eam fecerunt maleficorum asylum. Vnde Iuuenal. satyra 8.

Vt longè repetas longéque reuoluas
Nomen, ab infami gentem deducis asylo.
Maiorum primus quisquis fuit ille tuorum,
Aut pastor fuit, aut illud quod dicere nolo.

B

Vers. 2.] Et tu Bethlehem Ephrata paruulus es in millibus Iuda: ex te mihi egredietur qui sit dominator in Israël, & egressus eius ab initio, à diebus æternitatis.

Vers. 3.] Propter hoc dabit eos vsque ad tempus, in quo parturiens pariet: & reliquiæ fratrum eius conuertentur ad filios Israël.

C *Vers.* 4.] Et stabit, & pascet in fortitudine Domini, in sublimitate nominis Domini Dei sui: & conuertentur, quia nunc magnificabitur vsque ad terminos terræ.

Et tu Bethlehem Ephrata.] Est hæc illustris prophetia de Christo. Solus enim Michæas prædixit Christum in Bethlehem nasciturum, ex eoque Scribæ & Magi eum in Bethlehem quæsiuerunt, agnouerunt & adorarunt, Matth. 2. 6. Sed quomodo à filia latronis, quasi ex abrupto transit Propheta ad Bethlehem? quomodo hic versus cum priori cohæret & connectitur? Vatabl. sic connectit, opponit, inquit, Ierusalem Bethlehem, q.d. Tu Ierusalem, quia filia latronis, ob latrocinia tua celebris & famosa, punieris & vastaberis: in Bethlehem autem viculo obscuro nasciturus est Christus. Præstantior ergo est Bethlehem, quàm sis tu ô Ierusalem, vrbs regia & superba.

D

Verùm dico, Michæam imitari Isaiam: sicut enim Isaias cap. 7. prædicit Iudæos liberandos de manu latronum Syriæ & Assyriæ per Emmanuelem, ita idem hic dicit Michæas. q. d. Vastabitur cœtus Sennacherib, putà castra Assyriorû; at non viribus tuis ô Ierusalem, ô Ezechia, sed viribus Christi nasciturі in Bethlehem. ita Theodor. quia

E enim Sennacherib totam Iudæam, ac cõsequenter ipsam Bethlehem populaturus est, soláque restabit Ierusalem, quam obsidebit; hinc ob Christum in Bethlehem nasciturum, eiusque præuisa merita, Deus mittet angelum qui eum cædet, eo quòd Iudæam, ac nominatim Bethlehem, quæ futura est patria Christi, violarit & spoliarit. Simili modo Isaias à Cyro auolat ad Christum cap. 45. 8. dicês: *Rorate cœli desuper, & nubes pluant iustum.* Rursum sub Assyriis solet Scriptura quosuis tyrannos accipere antonomasticè, vti dixi Isaiæ c. 7. 17. q.d. Assyrij, Persæ, Græci, Romani, aliíque tyranni te ô Ierusalem opprimunt, donec Christus nascatur in Bethlehem, qui ab omnibus te

liberabit. Denique mysticè Assyrij significăt dæmones. q.d. Vt ab Assyriis spiritualibus, id est, à dæmonibus, peccatis, morte & inferno nos liberet Christus, nascetur in Bethlehem. Hoc est quod subdit Michæas vers. 3. *Propter hoc dabit eos vsque ad tempus, in quo parturiens pariet: & reliquiæ fratrum eius conuertentur*, &c. q.d. Idcirco Deus permittet Israëlem affligi ab Assyriis, id est, tyrannis quibuslibet, donec in Bethlehem parturiat Christum, qui Assyrios conteret, & reliquias è captiuitate reducat, ac ad se conuertat, vt in Christo ostendat suam misericordiam, æquè ac potentiam.

Ludit per paronomasiam Michæas in vocibus *batgelud*, id est, filia latronis, quæ percussit iudicem Israël בלחי *ballechi*, id est, in maxilla, eamque opponit בית לחם *bet lechem*, id est, Bethlehem, quæ est domus & filia panis. q.d. Niniue per suos Assyrios prædans & latrocinans percussit Ezechiam & Iudæos; & allegor. Ierusalem percussit Christum & Christianos in maxilla; at Bethlehem non erit prædo, nec latro, sed potius benefica copiosum dabit panem, ac Christum ipsum, qui reget Israël non vt prædo & tyrannus, sed vt rex mitis & liberalis, qui suos fideles liberabit à filia latronis; eisque dabit panem vitæ tam præsentis, quàm æternæ.

Bethlehem id est, domus panis. Vnde? Nota. Bethlehem hoc nomine nuncupata est partim à fertilitate loci, vti dixi Genes. 35. 19. *Bethlehem* enim Hebr. idem est quod domus panis, id est, locus ferax frumenti, ex quo conficitur panis, æquè ac vini. Nam, vt scribit Adrichom. in Descriptione terræ sanctæ: *Bethlehem sita est in monte mediocriter alto, situ ipso arcto & oblongo. Terra subiecta rerum omnium copia multum præstat, vini potissimum, vt comparandum non sit quod ex alys Palæstinæ locis affertur. Iter verò quod Hierosolyma euntibus Bethlehē est, vsque adeo sua amœnitate, arboribus, hortis, odoratis herbis transeuntes delectat, vt, si ad tam præclaram naturæ faciem cœlestis aliqua & digna Christiano meditatio accedat, non tam in terris sibi esse videatur, sed in paradiso Christi natiuitatem & incunabula præsentibus oculis contueri.* Partim verò dicitur Bethlehem à suo principe, qui vocatus est Bethlehem, noméoque suum vrbi à se vel erectæ & conditæ, vel illustratæ aut dedit, aut datum confirmauit. Fuit enim Bethlehem filius Salma, filij Caleb, filij Hur, filij Iuda, vt patet 1. Paral. 2. vers. 51. & 54. & c. 4. vers. 4. ita Lyran. Dionys. Hugo & Abulēs. ibidem, qui in illa verba 1. Paral. 2. 51. *Salma patris Bethlehem: Iste*, inquit, *fuit princeps vrbis Bethlehem Iuda quæ priùs vocabatur Ephrata*, Genes. 35. 19. & Hugo: *A quo*, inquit, *dicta est Bethlehem in tribu Iuda, à qua natus est Christus.* Sic & à Castro hic. Hinc & 1. Esdræ 2. 21. filij Bethlehem, quasi patriarchæ, ingenti numero computantur, videlicet centum viginti tres: & 2. Esdræ 7. 26. *Fily Bethlehem*, inquit, *& Netupha centum octoginta octo.* Quocirca tempore Mosis necdum hęc vrbs vocabatur Bethlehem, quia necdum Moses, aut Bethlehem in eam, aut in terram sanctă erant ingressi. Quòd ergo Genes. 35. 19. nominatur Bethlehem, id non à Mose qui auctor est Genesis, sed à viris Synagogæ, qui scripta Mosis digesserunt & ediderunt, factum videtur post tempora Mosis & Bethlehem. de qua re dixi plura in proœmio Geneseos.

Situs Bethlehem. Porrò Bethlehem distabat à Ierusalem sex milliaribus, siue sex millibus passuum, hoc est duabus leucis Gallicis, ad Meridiem. A Nazareth verò, vbi nunciante Gabriele Archangelo, conceptus & incarnatus est Christus, & ex qua B. Virgo venit in Bethlehem paritura Christum, distabat 30. leucis Gallicis, putà itinere tridui. ita Chorographi. Scribit V. Beda lib. de locis sanctis cap. 8. Borchardus, Adrichom. & alij, in Orientali angulo Bethlehem esse rupem ipsi muro adiacentem, ab hominum turba & oculis semotam, in qua quoddam velut naturale semiantrum est, quo quasi stabulo pro pecoribus vtebantur, cuius exterior pars natiuitatis Christi fuisse dicitur locus, interior Domini præsepe nominatur. Vnde S. Hieron. Origen. & alij dicunt Christum natum in specu & spelunca; vt scilicet abditissimum mysterium abdito in loco ederetur, & vt doceret nos contemnere aulas & pompas mundi. Verùm S. Helena hanc speluncam magnificentissima basilica superextructa decorauit, de qua mox plura. Ex dictis apparet speluncam hanc non in ipsa vrbe Bethlehem sitam fuisse; sed foris in agro suburbano, iuxta muros vrbis. idque disertè docet Euseb. lib. 7. Demonstr. Euang. cap. 5. & ex eo Baron. Vnde sequitur, Christum non in vrbe natum, sed rure quasi rusticanum puerum, vt eo quasi suo ciue gratulari sibi possint rustici, ideóque cum eo dicere:

In antro natus est Christus. Cur?

Rure.

Nobis rura placent, Pallas quas condidit arces, Ipsa colat.

Adde, Christum rure natū, hoc ipso quo in Bethlehem est natus. Hæc enim respectu Ierusalem & aliarum Iudææ vrbium, erat quasi ruralis vicus & pagus, vti mox ostendă. Denique ex hac rupe miraculosè scaturiuisse fontem aquarū, ea ipsa nocte qua natus est Christus, eúmq; vsque ad sua tempora perdurasse scribit Beda loco citato, & ex eo Baron.

Ephrata.] Bethlehem dicta est priùs *Ephrata*, partim à fertilitate terræ iam dicta, à rad. פרה *para*, id est, fructificauit, sicut ab eadem radice Ioseph filium suum vocauit *Ephraim*, dicens: *Crescere me fecit Deus in terra paupertatis meæ*, Genes. 41. 52. Partim ab Ephrata vxore Caleb, ex qua Bethlehem natus est primogenitus: nam Caleb ex aliis vxoribus alios habuit primogenitos. ita Abulensis in 1. Paral. cap. 2. & cap. 4. Et patet 1. Paral. 2. 19. vbi dicitur: *Cùmque mortua fuisset Azuba* (vxor prior Caleb) *accepit Caleb vxorem Ephrata, quæ peperit ei Hur.* Rursum vers. 50. *Hi erant fily Caleb, fily Hur, primogeniti Ephrata, Sobal pater Cariathiarim, Salma pater Bethlehem.* Ephrata ergo fuit ab auia Bethlehem: genuit enim Hur, qui fuit proauus Bethlehem; Hur enim genuit Caleb, Caleb genuit Salma, Salma genuit Bethlehem. Rabanus quem citat Hugo in 1. Paral. cap. 2. & cap. 4. censet Ephratam fuisse Mariam sororem Mosis, quæ postquam percussa est lepra, Numer. 12. dicta sit Ephrata, id est, furorem vidit, hoc est, iram Dei experimento cognouit. Hæc, inquit, peperit Hur, qui cū Aarone sustentabat manus Mosis orantis pro victoria, pugnante Iosue contra Amalec, Exodi 17. Ex aduerso S. Hieron. ex Iosepho censet Caleb ex Ephrata suscepisse Hur; Hur autem fuisse maritum Mariæ sororis Mosis, ac cōsequenter Ephrata fuisse socrū Mariæ. Verùm alij negant vtrumque, censentque Mariam mansisse virginem. ita S. Ambros. Nyssenus & Appollinarius, quos citaui Exodi 15. 20.

Ephrata etymon.

Bethlehem habuit quatuor nomina.

Bethlehem ergo cognominatur *Ephrata*. q.d. Bethlehem ædificata in solo fertili, in quo habitauit Ephrata vxor Caleb, vel certè eius posteri. Dicta est quoque Bethlehem Iudæ, ad distinctionem alterius Bethlehem quæ erat in tribu Zabulon, Iosue 29.10. Tertiò, dicta est Bethlehem Caleb, qui fuit maritus Ephratæ: nam 1. Paral. 2. 24. in Hebr. habetur: *Et post mortem Hesron in Caleb Ephrata.* Quartò, dicta est ciuitas Dauid, quia in ea natus est Dauid. Ab Ephrata dicti sunt Ephratæi. Sic Dauid 1. Reg. 17. 12. vocatur *filius Ephrataei de Bethlehem Iuda*, ac Machalon & Chelion filij Noëmi vocantur *Ephratæi de Bethlehem Iuda*, Ruth 1. 2. Vnde videtur quòd tota illa regio fertilis, vocata sit Ephrata, in qua vrbs ædificata dicta est Bethlehem Ephrata, vel Iudæ. B

Mysticè.

Mysticè, aliter S. Hieron. *Ephrata*, inquit, quæ interpretatur furor, significat Herodis insaniam, qui ibidem furens odio in Christum, propter eum omnes occidit infantes. Mox tamen S. Hier. *Ephrata* quoque interpretatur fertilem, vt respõdeat Bethlehem, id est, domui panis. Priorem interpretationem sequitur S. Ambros. enarr. 1. in Michæam, sub finem tom. 2. Alloquẽs enim peccatorem, *Nemo*, inquit, *de remedio diffidat: ecce tibi vbi domus furorem videntis erat, ibi domus panis est: vbi crudelitas, ibi pietas: vbi pœna innocentium, ibi vniuersorum redemptio, sicut scriptum est; Et tu Bethlehem domus Ephrata, non es minima inter principes Iuda: ex te enim exibit princeps* C *in Israël. Bethlehem domus panis est, Ephrata domus furorem videntis. In Bethlehem natus est de Maria Christus: eadem autem Bethlehẽ quæ Ephrata. In domo igitur furoris generatus est Christus, & ideo iam nõ domus furoris sed domus panis: quia panem recepit eum, qui descendit de cælo. Domus autem furorem videntis Ephrata, quia illic Herodes dum Christũ requirit, perimi statuit infantulos. Sed iam nemo timeat, quia requies illa quam quærebat Dauid, audita est in Ephrata, inuenta est in campis siluæ. Tunc adhuc silua erat nationum congregatio; sed posteaquam in Christum credidit, fructuosa facta est: quia benedicti ventris fructum recepit.* Subdit D deinde aliam analogiam. *Mortua est ergo Rachel parturiens, quia iam tunc quasi patriarchæ vxor furorem Herodis videbat, qui nec minuscula ætati pepercit. Simulque in Ephrata peperit Beniamin specie superiorem, mysterio posteriorem, Paulum scilicet, qui antequam generaretur non minimos dolores matri præstitit, cuius filios persequebatur. Et illic mortua & sepulta est, vt nos commortui & consepulti cum Christo, in Ecclesia resurgamus. Inde enim alia interpretatione vel fecundata, vel fructibus repleta Ephrata significatur. Et in paucioribus est, quia pauci sunt qui intrant in domum panis per angustam viam. Et non* E *est in paucioribus, id est, de proficientibus, quæ Christum non agnouit. Nec minima est, quæ est domus benedictionis, & diuinæ gratiæ receptaculum: & in eo minima, cui is qui aliquid confert, Christo videtur deferre. Et qui appetit Ecclesiam, Christum appetit. In quouis minimo enim Christus aut læditur, aut honoratur, secundùm quod ipse ait: Quod enim vni horum minimorum fecistis, mihi fecistis.*

Paruulus es.] Hebr. צָעִיר *tsair*, id est, paruus, adolescentulus es; Septuag. *minima es*. Dices, S. Matth. cap. 2. 6. contrariè vertit, scilicet, *nequaquam minima es*. Primò, Osiander Lutheranus, *tsair* transfert *parum*; vnde vertit, *heus tu Bethlehem Ephrata, parum es vt sis inter chiliadas Iuda*. quod idem in re est cũ eo quod habet S. Matth. A *Nequaquam minima es in principibus Iuda.* Verùm errat: nam *tsair* est nomen, non aduerbium, & paruum significat, non parum. Secundò, Clarius, Mariana & Iansen. in Matth. 2. legunt per interrogationem, *paruulus es in millibus Iuda?* q.d. Nequaquam; & ita legunt Biblia Gothica S. Isidori. Verùm Biblia Romana, & alia Latina carent hac nota interrogationis. Dico ergo, hîc apud Michæam tacitè aduersatiuam particulam *sed*, ex nexu sermonis subintelligi, æquè ac eadem subintelligitur psal. 118. vers. 141. & 157. & alibi. q.d. O Bethlehem, minima quidem es si muros, si domos, si ciues, si ambitum, si celebritatem consideres; sed tamen nequaquam minima es, si principes à te vel datos, vel dandos spectes: dedisti enim Dauidem, dabis Christum. Id significant Hebr. quæ ad verbum sic habent, *Et tu Bethlehem Ephrata, paruulus es ad essendum in millibus Iuda*, attamen *ex te mihi egredietur ad essendum dominator in Israël*. q.d. Paruula es quoad locum; minor enim es quàm vt computeris & adæqueris aliis magnis ciuitatibus Iuda; verùm quoad dominatorem à te dandum, nõ es parua, sed magna. Vnde Tigurina & Vatabl. vertunt, *paruula quidem es inter chiliarchias Iuda: ex te autem prodibit mihi, qui dominator sit in Israël.* ita S. Hieron. Theodor. Remig. Albert. Lyran. Arias & alij passim. Et S. Nazianz. orat. 19. *Nulla res, ait, prohibuit quo minùs Bethlehem simul & parua ciuitas esset, & totius terræ metropolis: vtpote Christi parens & nutrix.* Vnde Arabicus Antiochenus vertit, *& tu Bethlehem vrbs* (vicus) *parua non eris in millibus Iuda; quia ex te egredietur dominator super Israël*, & Arabicus Alexand. *& tu Bethlehem Ephrata, non humilis in millibus Iuda; quia ex te egredietur caput super Israël, & dies eius inde à diebus æternis*; & Syrus, *tu autem Bethlehem Ephrata paruula es quæ sis* (vt sis) *in millibus Iuda; ex te egredietur dominator qui erit* (vt sit) *super Israël, & egressus eius à principio à diebus sæculi: nunc tradet eos vsque ad tẽpus quo pariet pariẽs.* Et Prudentius in hymno Epiph.

O sola magnarum vrbium
Maior Bethlehem, cui contigit
Ducem salutis cælitus
Incorporatum gignere.
Quem stella, quæ solis rotam
Vincit decore ac lumine,
Venisse terris nunciat,
Cum carne terrestri Deum.

Porrò quòd aliqui apud S. Hieronymum dicunt S. Matthæum memoria lapsum, vt pro *minima es*, scripserit, *nequaquam minima es*, impium est dicere: nec enim S. Matthæus ex se hæc scripsit, sed ex dictamine & instinctu Spiritus sancti. Probabilius est Septuag. quos sequi solent Euangelistæ, vertisse, *nequaquam minima es*, eosque secutum esse S. Matthæum. Nam ita ex Septuag. legunt Theodor. Origen. lib. 1. contra Celsum, Cyprian. lib. 2. Testimon. c. 12. Euseb. lib. 6. Demonst. c. 15. Ambros. lib. 5. epist. 1. Aug. lib. 18. de Ciuit. c. 30. licet Biblia Regia, Complut. Vatican. & S. Hier. in Septuag. legant *minima es*.

Bethlehem vrbs vocatur hîc *paruulus* masculinè, non *paruula*. Quæres cur? Primò, Iansen. in Matth. 2. respondet subintelligi *vicum*. q.d. Et tu Bethlehem, qui paruulus es vicus: vicus enim Hebr. masculinè vocatur פֶּלֶךְ *pelech*, vel שׁוּק *scuc*, vel חוּץ *chus*. Alij intelligunt populus; ex populo enim Bethlehẽ natus est Christus. Sic *Israël* & *Iuda* passim apud Prophetas sumuntur masculinè,

quia intelligitur עַם *am*, id est, populus. Tertiò, Ribera censet causam esse, quòd Hebræi per metaphoram vrbes vocent homines; vnde vocatur *filia Sion filia Babylonis*, &c. Verùm vrbes solent comparari feminis, non viris; quia pulchræ sunt, ornatæ, & pomposæ vt matronæ, vel filiæ splendidè vestitæ. Cur ergo Bethlehem hîc comparatur viro, vel iuueni, & vocatur *tsair*, id est, paruus? Respondeo, quia respicit ad virum Bethlehem, qui vrbis Bethlehem conditor fuit, vel princeps, vti iam ostendi. Itaque metonymicè loquitur de vrbe, in nomine & persona sui principis; quia eam comparat cum millibus, & principibus Iuda. Hinc quia Iudas vir erat, tribúsque Iuda à virili robore & imperio celebris, idcirco Bethlehem, quæ erat tribus Iuda, inducit quasi iuuenem fortem, qui comparetur & certet cum aliis viris suæ tribus, putà cum principibus Iuda. q.d. O Bethlehem princeps vrbis Bethlehem, nequaquam minimus es in principibus Iuda: quia ex tua vrbe Bethlehem, tuísque posteris, nascetur Christus. Est metonymia: princeps enim capitur pro vrbe, quam incolit & regit. Similis est illa Virgilij: *Iam proximus ardet Vcalegon*, id est, Vcaleguntis domus. Hæc expositio confirmatur. Primò, ex Septuag. καὶ σὺ οἶκος τοῦ Βάθλεεμ τοῦ Εὐφραθὰ, id est, *& tu domus Bethleem filij Ephrata*. Vbi articulus τοῦ masculinus indicat virum Bethlehem, qui nomen dedit vrbi Bethlehem. Sic Niniue à Nino conditore vocatur sæpè Ninus. Secundò, ex simili loco Iosue 14. 15. vbi de Hebron, quæ priùs vocabatur *Carias Arbe*, id est, ciuitas Arbe gigantis, dicitur. *Adam maximus ibi inter Enacim situs est*; pro quo Septuag. verrunt, *metropolis vrbium Enacim ipsa*; vbi Cariat Arbe vrbs, vocatur *Adam*, id est, homo maximus, id est, metropolis vrbium, quas occupabant Enacim siue gigantes, vt vertunt Septuag. Quia enim gigantes erant viri magni & bellicosi, hinc pariter vrbs & metropolis eorum vocatur nomine *Adam*, & viri, non feminæ. Sic Bethlehem, quia virilis fuit, & summos viros protulit, nimirum Bethlehem, Iesse, Dauidem, & præsertim Christum; hinc comparatur viro, non feminæ. Hoc est enim quod subdit: *Ex te mihi egredietur, qui sit dominator in Israël*, vir vtique, non femina, quem proinde decet à te quasi à viro progigni. Addit Sanchez, Bethlehem addi epithetum masculinum, quia etymo & terminatione est masculinum, esto significatione sit femininum. Conflatur enim ex *bet* & *lechem*, id est, *domus panis*, quæ Hebræis sunt nomina masculina. Sic Toletum, Louanium, Leodium, Gandauum, terminatione sunt neutra, Parisij, Burgi, masculina. Sic Ouidius Lesbum, & Virgil. Abydum vsurpat masculinè. Ouidius 11. Metam.

Et Mitylenai tentantur littora Lesbi.

Virgil. 1. Georg.

Pontus & ostriferi fauces tentantur Abydi.

Symbol. paruitatem & magnitudinem Bethlehem, & pueri Bethlehemitici Christi Domini, in se repræsentauit Michæas: fuit enim ipse tesipsa magnus Propheta, sed nomine paruus. Hebr. enim *Micha*, id est, Michæas, decurtatum & abbreuiatum est ex *Michaia*, vel *Michaiahu*. Vnde Pagninus in Nomin. Hebr. censet Michæam Prophetam qui Achab regi mortem intentauit, ab eo per contemptum vocari *Micha* (sic enim est in Hebræo 3. Reg. 22. 8.) pro *Michaiahu*, hoc

A enim fuit proprium & plenum eius nomen. Simili modo Iudæi pro *Iescua* vel *Iehoscua*, decurtatè ad vilipendium & contemptú nostri Christi, Hebr. scribunt *Iesu*. Sic Genes. 23. 16. Ephron postquam vendidit sepulchrum, vocatur *Ephran*, demptâ literâ *vau*. Et Ierem. cap. 22. 24. impius rex Iechonias diminutè vocatur *Conias* in Hebræo: sicuti Flandri viles homines qui vocantur *Iohannes*, decurtatè & per contemptum vocant *Hennen*; & *Sebastianos*, *Bastiaen*, *Antonios*, *Tonen*. Sic & Itali, Hispani, Galli, aliæque gentes. Hinc *Micha* Hebr. idem est quod *quis tu*? idem scilicet quod *Matthias*, qui vltimus & posthumus, ideóque minimus fuit Apostolorum. *Matthias* enim

B idem est quod מִי אַתָּה *mi atta*, id est, *quis tu*? Idem significat מִיכָה *micha*. Nam *atta*, id est, *tu*, cùm est affixum, vti hîc est, mutatur in *cha*. Michæas ergo inter Prophetas fuit, quod Matthias inter Apostolos. Scio alia quoque horum nominum esse etyma & significata: sed illa ad rem præsentem non faciunt.

In millibus Iuda.] Ex Hebræo & Chaldæo duplex potest esse sensus. Prior, paruulus es, id est, minor es, quàm vt numerari debeas in millibus Iuda. Posterior, adeò paruus es, vt non inter ciuitates illustres Iuda quæ paucæ sunt, sed inter millia viculorum & pagorum, qui sunt in Iuda, recensendus sis. ita Arias. Verùm prior sensus

C magis conuenit Hebræo, præsertim quia per antithesin Bethlehem opponit millibus Iuda. ita S. Hieron. Haymo, Remig. Rupert. Hugo, Lyranus, Dionys. Clarius & alij.

Nota. Pro *millibus*, Hebr. est אַלְפֵי *alaphim*, quod Primò, millia significat; Secundò, principes; vnde S. Matth. cap. 2. habet: *In principibus Iuda*; Tertiò, chiliarchias. Iuxta primum significatum sensus erit: O Bethlehem, vix paruus es viculus, & minor quàm vt inter ciuitates Iuda magnas & celebres, quæ multis ciuium millibus abundant, caput efferas aut computeris; sed esto multitudine sis minima, dignitate tamen es maxima: quia gignes Christum. ita S. Hieron. & alij

D iam citati. Iuxta secundú sensus erit, q.d. O Bethlehem, parua es, imò minima si spatium tuú spectes, inter principes, scilicet vrbes, vel etiam homines Iuda: minima enim es & loco, & prouentu principum præteritorum; quia paucos Iudæ dedisti principes: at nequaquam minima es inter principes Iuda, si dominatorem ex te egressurum, putà Messiam, consideres. Iuxta tertium sensus erit: O Bethlehem, si ciues tuos numeres, parua es inter chiliarchias Iuda, imò tribunum siue chiliarcham, qui mille ciuibus præsit, non mereris, eo quòd vix mille ciues numeres; sed tamen nequaquam parua es, si Christum ex te nasciturum intueare. Hic enim non tantùm erit

E chiliarcha, sed omnium Israëlitarum, imò omnium hominum & angelorum dominus. Nota. Populus Israël à Mose distributus erat in chiliadas, vt patet Exodi 18. 25. sicut modò castra distribuuntur in chiliadas, vt quælibet chilias contineat mille milites, quibus præsit chiliarcha siue tribunus. Vrbes ergo Israëlis distributæ erant per chiliades, id est, per cœtus & tribus, quarum quælibet continebat mille ciues. Hinc Gedeõ Iudic. 6. 15. ait angelo in Hebr. אַלְפִּי *alphi*, id est, *chilias mea tenuissima* omniú chiliadú quæ sunt *in Manasse*. *Chilias*, id est, tribus millenaria, cui familia mea accensetur. Vnde Noster clarè vertit, *ecce familia mea infima est in Manasse*.

Ex

Ex te mihi egredietur.] Nota. Aliqui τὸ *mihi* referunt ad Michæam, eo quòd ipse vers. præcedenti dixerit: *Posuerunt super nos*, &c. Vnde videtur ipse in sua suorúmque persona loqui, q. d. Mihi Michææ meæque genti, adeóque toti mundo nascetur Christus. ita à Castro. Verùm sic potius dixisset *nobis*, quomodo dixit Isaias c. 9. 6. *Paruulus natus est nobis.* Quare meliùs Remigius, Haymo, Albert. Varabl. & alij τὸ *mihi* referunt ad Deum, & ad Patrem æternum. In eius enim persona loquitur Propheta: subintelliguntur ergo hæc verba, quæ de more suis oraculis præfigere solent Prophetæ; aut; si non præfiguut, ea subintelligunt: *Hæc dicit Dominus.* q. d. Hæc dicit Dominus, ex te ô Bethlehẽ egredietur Christus mihi, id est, ad meum obsequium, laudem & gloriam; vt scilicet meum nomen in Israël, imò in toto orbe celebret, omnésq; gentes mihi subiiciat & reconciliet. Rursum vt *mihi*, id est, pro me, & vice mea dominator sit & rector in Israël; vt scilicet pro me instituat & regat meã Ecclesiam fidelium. Sic ait Apostolus Roman. 1. 3. *Qui factus est ei ex semine Dauid secundùm carnem.* Dices, v. 4. loquitur Michæas de Deo in tertia persona; ergo hìc non loquitur de eo in prima, dicens *mihi.* Resp. In Prophetis crebræ sunt enallagæ & mutationes personarum, loquuntur enim instar dialogismi: in dialogis autem aliæ & aliæ introducuntur personæ.

Præclarè Nazian. orat. 38. in Christi natiuitatem sic orditur: *Christus gignitur: glorificate. Christus è cœlis: obuiam prodite. Christus in terra: sublimini: cantate Domino omnis terra. Atque vt hæc duo in vnum contraham, lætentur cæli, & exultet terra propter cœlestem, ac postea terrestrem. Christus in carne: tremore & gaudio exultate; tremore propter peccatum; gaudio propter spem. Christus ex Virgine: mulieres virginitatem colite, vt Christi matres fitis. Quis enim, qui à principio est, non adorat? Quis enim, qui postremus est, non laudat ac celebrat?* Et inferiùs. *Clamet Ioannes: Parate viam Domini: ego quoque diei huius vim ac potentiam clamabo. Carnis expers incarnatur: Verbum crassescit: inuisibilis cernitur: intactilis tangitur: tempore vacans initium sumit: Dei filius hominis filius efficitur. Iesus Christus heri, & hodie, idem & in sæcula. Iudæi offendantur, Græci derideant, hæretici linguæ prurigine afficiantur. Tum credent, cùm in cœlum ascendentem viderint: quod si ne tum quidem, at certè cùm è cœlo descendentem, atque vt iudicem sedentem.* Ac recensitis mundi tenebris, vitiis & ærumnis, subdit: *Quæ quoniam maius auxilium requirebãt, maius etiam acceperunt. Hoc autem erat ipse Dei filius, ille sæculis antiquior, ille inuisibilis, ille incomprehensibilis, ille incorporeus, illud ex principio principium, illud ex lumine lumen, ille fons vitæ & immortalitatis, illa archetypi expressio, illud immotum sigillum, illa per omnia similis imago, ille Patris terminus & ratio: ille inquam ad imaginem suam se confert, & carnem ob carnem gerit, & cum intellectuali anima propter animam meam iungitur, vt simile per simile repurget. Atque humana omnia excepto peccato suscipit, conceptus quidem ex Virgine animo & corpore à Spiritu præpurgatã (nam & procreationem honore affici, & virginitatẽ præferri oportebat:) progressus autẽ Deus cum humanitate, vnum ex duobus inter se contrarijs, carne nimirum & spiritu, quorum alterum deificauit, alterum deificatum est. O nouam mixtionem! O admirandam temperationem! Qui est, fit: qui creatus non est, creatur; qui* A *nullo loco contineri potest, per interuentum animæ intellectualis, inter diuinitatem & carnis crassitiem continetur. Qui locupletes alios ditat, paupertate afficitur: carnis enim meæ paupertatem subit, vt ego diuinitatis ipsius opes consequar. Qui plenus est, exinanitur: sua enim gloria ad breue tempus exinanitur, vt ego plenitudinis ipsius particeps efficiar. Quænam hæ bonitatis diuitiæ? quodnam me circumstat mysterium? Diuinam imaginem accepi, nec custodiui: ille carnis meæ particeps fit, vt & imagini salutem, & carni immortalitatem afferat: secundum consortium nobiscum init, & quidem priori longè admirabilius. Tum enim id quod præstantius erat, nobis impertijt: at nunc ipse eius quod deterius est, particeps efficitur. Hoc priori illo diuinius: hoc apud* B *cordatos & prudentes viros multò sublimius.* Ac deinde ostendit non indignam, sed dignam fuisse verbo hanc sui demissionem, tum vt homines in imum delapsos eleuaret, tum vt quasi medicus immensa misericordia ad ægrum curandum descenderet, tum vt nobis optimum *ad sublimitatem iter humilitatem ostenderet. Quia propter humi inclinatam animam,* inquit, *se deijcit, vt ob peccatum deorsum vergentem secum erigat: nisi quis fortè eo nomine medicum accuset, quòd ad morbum se inclinet, fœtorémque sustineat, vt sanitatem ægrotis donet: atque eum etiam qui humanitatis & commiserationis affectu permotus in foueam seipsum demittit, vt prolapsum iumentum iuxta legis pro-* C *scriptum seruet.* Idem in sententiis: *Patris Verbum,* ait, *est homo noster, vt huiusmodi mixtione Deum hominibus misceat. Vnus vtrimque Deus est, hactenus homo effectus, vt me ex mortali Deum efficiat.*

Qui sit dominator in Israël.] Primò, Iudæi apud Lyran. per hunc *dominatorem* accipiunt Ezechiã; sed perperam. Ezechias enim natus est rex in regia vrbe; putà in Ierusalem, non in Bethlehem. Adde, iam natus erat Ezechias, cùm hunc dominatorem nasciturum prædixit Michæas. Sub Ezechia enim habuit hoc oraculum, vt dixi initio capitis, & cap. 3. vers. 8.

Secundò, Theodorus Mopsuestenus hæreticus D cum suis discipulis & asseclis quos multos habuit, per *dominatorem* hunc accipiebat Zorobabel; sed æquè peruersè. Nam Zorobabel natus fuit in Babylone, non in Bethlehem, indéq; Hebr. dictus est *Zerobabel*, quasi זֶרַע בָּבֶל *Zera babel*, id est, *semen*, hoc est filius, *Babylonis.* Nam Iechonias in Babylone genuit Salatiel, Salatiel genuit Zorobabel, Matth. 1. 12. qui post 70. annos captiuitatis Iudæos è Babylone in Iudæam, permittente Cyro, reduxit. Adde, Zorobabel non fuit dominator, id est, rex in Israël, multò minùs egressus eius fuit à diebus æternitatis. Quocirca hanc explicationem cum aliis eiusdem similibus, vt Iu- E daicam & erroneam damnat Concil. Constantinopol. generale, ordine quintum, Act. 2. & Concil. Roman. sub Vigilio, vti dixi in proœmio.

Dico ergo, certum est de fide *dominatorẽ* hunc esse Christum. ita Orthodoxi omnes Græci, Latini & Hebræi apud Galat. lib. 4. cap. 13. vnde & Chald. expressè vertit, *ex te coram me prodibit Christus.* Sic & olim nascente Christo, rogati Scribæ à Magis & Herode, vbi Christus nasceretur? responderunt: *In Bethlehem Iudæ. Sic enim scriptũ est per Prophetam,* (Michæam hoc loco) *Et tu Bethlehem terra Iuda, nequaquam minima es in principibus Iuda: ex te enim exiet dux, qui regat populum meum Israël,* Matth. 2. 6. Et rursum:

Nonne Scriptura dicit: quia ex semine Dauid, & de Bethlehem castello, vbi erat Dauid, venit Christus? Ioan. 7. 41. Vnde patet communem sensum olim Synagogæ fuisse, & nunc esse Ecclesiæ, quòd hic locus intelligendus sit de Christo: nullus enim alius Propheta prædixit locum natiuitatis Christi fore Bethlehem, nisi Michæas hîc.

Adde, quòd S. Matthæus & Lucas Euangelistę, dum referunt hoc Scribarum responsum de Christo nascituro in Bethlehem, illud ipsum approbant; imò ideo referunt, vt doceant impletum fuisse in Christo illud signum Messiæ, quod inter Iudæos communi omnium cõfessione erat receptum, eo quod in Scriptura esset expressum, vt solerter aduertit Franc. Suarez 3. p. q. 35. disp. 13. sect. 3.

B

Quando hoc oraculum de Christo editum? Nota. Illustre hoc oraculum, ex quo Magi cognouerunt locum natiuitatis Christi, ipsúmque Christum, editum fuit à Michæa sub Ezechia rege, post vastatam Samariam, antequam Ierusalem obsideretur à Sennacherib, vt patet ex dictis vers. 10. & cap. 3. 10. Editum est ergo sub annum 9. vel 10. Ezechiæ: nam excidium Samariæ contigit anno 6. Ezechiæ, obsidio Ierusalem per Sennacherib anno 14. Ezechiæ: intermedio autem tempore editum est hoc oraculum. Vnde sequitur, Michæam illud edidisse circiter viginti duobus annis post illud Isaiæ, de eodem Christi ortu, vaticinium cap. 7. 14. *Ecce virgo concipiet & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel.* Hoc enim edidit Isaias anno 4. Achaz, vt ibidem ostendi. Achaz autem regnauit 16. annis. Huic successit filius Ezechias, cuius circiter anno 10. hæc vaticinatus est Michæas. Quare cùm Isaias hoc suum oraculum de Christo ediderit anno mundi 3207. ante Christum verò anno 742. sequitur Michæam suum hoc de Christo in Bethlehem nascituro oraculum edidisse anno mundi circiter 3229. ante Christum verò anno 720. Sub quod tempus floruit Sibylla Erythræa, cuius de Christi natiuitate, iudicio & resurrectione versus recenset S. August. lib. 18. de Ciuit. cap. 23.

C

Nota secundò. Ex Bethlehem prodierunt plures principes & viri illustres. Primus fuit Abessan iudex, id est, princeps, Israëlis, qui habuit triginta filios & totidem filias, Iudic. 12. 8. Secundus Elimelech maritus Noëmi; cuius filio nupsit Ruth, & eo mortuo nupsit Booz, ex quo genuit Obed patrem Iesse, ex quo natus est Dauid, vt patet ex libro Ruth. Tertius Dauid rex, à quo tota familia regum Israël & Iuda descendit, vsque ad vltimum regem Sedeciam. Fuit ergo Bethlehem totius regiæ & Dauidicæ stirpis seminarium, & communis patria: cùm par esset eam, quæ Regem cœlorum editura erat, iam antè se probate tot heroibus, illisque ei præludere, vt tandem vel hominum iudicio digna hæc patria censeretur, quæ extremo virtutis opere edito, aliquid super heroas & homines omnes, putà ipsum Dei filium, mundo exhiberet adorandum. Insuper Samuel in Bethlehem Dauidem fratrum minimum vnxit in regem, 1. Reg. 16. Hinc Bethlehem vocatur *ciuitas Dauid*. Hinc & Roboam Dauidis ex Salomone nepos Bethlehem instaurauit, nouísque domibus & muris exædificauit, 2. Paral. 11. 6.

D

Cur Christus natus in Bethlehem? Causa 1. Quæres, cur in Bethlehem potiùs, quàm Romæ, vel Hierosolymæ, vel alio in loco nasci voluit Christus? Resp. Primò, vt Bethlehem demonstraret Christum esse filium Dauidis Bethlehemitæ, cui à Deo promissus fuerat, ac proinde ipsum esse verum Messiam. Hanc causam indicat S. Lucas cap. 2. dicens: *Eo quòd esset de domo & familia Dauid.* Secundò, vt in loco humili nascens, magis ostenderet potestatem suã, qua ad regnum se prouexit, iuxta illud 1. Corinth. 1. *Infirma mũdi elegit Deus, vt confundat fortia, & ignobilia mundi*, &c. Tertiò, quia Bethlehem erat via in Ierusalem: decuit autem Christum in via & peregrinatione nasci, quia, vt ait S. Gregor. *per humanitatem quam assumpserat, quasi in alieno nascebatur.* Quartò, vt hac sua paupere & humili natiuitate mereretur nobis sublimem natiuitatem per gratiam & gloriam, celsumque locum in cœlis; atque *per egestatem suam nobis multas mansiones in domo Patris sui præpararet*, ait V. Beda in Lucæ cap. 2.

Secunda. Tertia. Quarta.

Tropologica. Tropol. Primò, quia, vti Christus humilitatem & paupertatem elegit & docuit, ac superbiam & fastum confutauit; ita humilem & pauperem patriam, putà Bethlehem, similémque nascendi modum elegit. Vnde S. Leo serm. 1. de Epiph. *Qui, ait, seruí susceperat formam, Bethlehem prælegit natiuitati, Hierosolymam passioni.* Christus ergo nascens, ex præsepio quasi è cathedra, non voce, sed facto concionatur & clamat: Filij hominum vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium? discite à me palatia, opes, delicias, fastum, pompas mundi contemnere: nam vanitas vanitatũ sunt, & omnia vanitas. Discite à me, quia pauper sum, & humilis corde: discite cor figere in cœlo, ambire opes & honores cœlestes. Sedebat in celso imperij Romani culmine & throno Augustus, iacebat in humili stabulo Christus: at celsior in stabulo Christus, quàm in culmine imperij Augustus. Vnde S. Bern. serm. 3. de Natiuit. Aut Christus, inquit, fallitur, aut mundus errat (etenim diuersa ac repugnantia docent) sed diuinam falli impossibile est Sapientiam: errat ergo mundus, errant omnes mundi sectatores, iuxta illud psalmi: *Dixi, Semper hi errant corde.* Et S. August. serm. 18. de Tempore, qui est de Natiuit. *Omnis, ait, huius natiuitatis schola, humilitatis est officina.*

Concio Christi ex præsepio.

Secundò, Bethlehem Heb. significat domũ panis: repræsentat ergo Christum, qui mundi est panis, & manna de cœlo descendens. ita S. Hieron. Audi S. Gregor. homil. 8. in Euangel. *Bene in Bethlehem nascitur Christus. Ipse est enim qui ait: Ego sum panis viuus, qui de cœlo descendi. Item locus in quo Dominus nascitur, domus panis antea vocatus est: quia futurum erat, vt ille per materiam carnis appareret, qui electorum mentes interna satietate reficeret.* Bethlehem ergo fuit Ephrata, id est, frugifera, & totius terræ horreum: quia ab ea totus orbis panem, non septem annorum, vti Ægyptij à Ioseph, Genes. 41. vers. 36. & 55. sed vitæ æternæ, qui est Christus, acceperunt.

E

De Homeri natali solo certant septem nobiles Græciæ vrbes, singulæque eum sibi ciuem arrogare conantur: quàm ergo gloriosa Bethlehem, quæ omnium consensu & confessione, toti orbi dedit Messiam; putà Deum hominem natum in qua Christus in mundũ prodiens, primò lucem, cœlum & solum hoc aspexit: vtique Bethlehem omnes regias, omnes metropoles, omnia orbis emporia nobilitate, æquè ac sanctitate vincit. Longè enim magis eam sua natiuitate celebrauit Christus, quàm Aristoteles suam Stagiram, Cato Tusculum, Cicero suos Arpinates.

Quocirca Patres miris laudibus & encomiis Bethlehem celebrant. Hæc ad se ex Occidente traxit S. Hieronymum, S. Paulam, S. Eustochium, & innumeras nobilium matronarum ac virorum turmas, quæ Bethlehem Romæ prætulerunt, ibique ad præsepe Christi viuere & mori delegerunt: qua de causa S. Paula ibidem tria feminarum, quibus ipsa præerat, monasteria; & vnum virorum, cui præerat S. Hieronymus, exædificauit. Audi S. Hieronym. de S. Paula, in eius vita: *Atque inde Bethlehem ingressa, & in specum Saluatoris introiens, postquam vidit sacrum Virginis diuersorium & stabulum, in quo agnouit bos possessorem suum, & asinus præsepe Domini sui, vt illud impleretur quod in eodem Propheta scriptum est: Beatus qui seminat super aquas, vbi bos & asinus calcant; me audiente iurabat, cernere se oculis fidei infantem pannis inuolutum, vagientem in præsepe, Dominum Magos adorantes, stellam fulgentem desuper, matrem virginem, nutricium sedulum, pastores nocte venientes, vt viderent Verbum quod factum erat, & iam tūc Euangelista Ioannis principium dedicarent: In principio erat Verbum, & Verbum caro factum est. paruulos interfectos, Herodem sæuientem, Ioseph & Mariam fugientes in Ægyptum. mixtisque gaudio lacrymis loquebatur: Salue Bethlehem, domus panis, in qua natus est ille panis, qui de cælo descendit: salue Ephrata regio vberrima atque καρποφόρος, cuius fertilitas Deus est.* Citat deinde hoc Michææ oraculum: *De te quondam Michæas vaticinatus est: Et tu Bethlehem domus Ephrata, non minima es in millibus Iuda. Ex te mihi egredietur, qui sit princeps in Israël, & egressus eius ab initio à diebus æternitatis. Propterea dabis eos vsque ad tempus parientis. Pariet, & reliquiæ fratrum eius conuertentur ad filios Israël. In te enim natus est princeps, qui ante luciferum genitus est, cuius de Patre natiuitas omnem excedit ætatem. Et tamdiu in te Dauidici generis origo permansit, donec virgo pareret.* Et inferiùs: *Bene Dauid iurabat, bene vota faciebat dicens: Si introiero in tabernaculum domus meæ, si ascendero in lectum strati mei, si dedero somnum oculis meis, & palpebris meis dormitationem, & requiem temporibus meis, donec inueniam locum Domino, tabernaculum Deo Iacob. Et statim quid desideraret exposuit, atque oculis prophetalibus, quē nos venisse iam credimus, ille venturum esse cernebat: Ecce audiuimus eum in Ephrata, inuenimus eum in campis siluæ: quippe sermo Hebraicus,* (hebr. enim est *vau cholem*, id est *eius* masculinè) *vt te docente didici, non Mariam matrem Domini, hoc est αὐτὴν, sed ipsum, id est αὐτὸν, significat. Vnde loquitur confidenter: Introibimus in tabernaculum eius, adorabimus in loco vbi steterunt pedes eius. Et ego misera atque peccatrix, digna sum iudicata deosculari præsepe in quo Dominus paruulus vagiit? orare in spelunca, in qua virgo puerpera Dominum fudit infantem? Hæc requies mea, quia Domini mei patria est: hîc habitabo, quoniam Saluator elegit eam. Paraui lucernā Christo meo, anima mea illi viuet, & semen meum seruiet ipsi. Haud procul inde descendit ad turrim Eder, id est gregis; iuxta quam Iacob pauit greges suos, & pastores nocte vigilantes audire meruerunt: Gloria in excelsis Deo, & super terram pax hominibus bonæ voluntatis. dūmque seruant oues, inuenerunt agnum Dei, puro & mundissimo vellere, quod in ariditate totius terræ cælesti rore compluum est: & cuius sanguis tulit peccata mundi, & exterminatorem Ægypti litus in postibus fugauit.* Idem S. Hieron. nomine S. Paulæ & Eustochij, S. Marcellam in Bethlehem inuitans epist. 17. *Quo sermone,* ait, *qua voce speluncam tibi possumus Saluatoris exponere? Et illud præsepe, in quo infantulus vagiit, silentio magis, quam infirmo sermone honerandum est. Vbi sunt lata porticus? vbi aurata laquearia? vbi domus miserorum pœnis & damnatorum labore vestita? vbi instar palatij opibus priuatorum extructa basilica, vt vile corpusculum hominis pretiosius inambulet, & quasi mundo quidquam possit esse ornatius, tecta magis sua velint aspicere, quàm cælum? Ecce in hoc paruo terræ foramine cælorum conditor natus est; hîc inuolutus pannis, hîc visus à Pastoribus, hîc demonstratus à stella, hîc adoratus à Magis. Et hic puto locus sanctior est Tarpeia rupe, quæ de cælo sæpius fulminata, ostendit quòd Domino displiceret. Et tunc ennutante Christo, cùm per Silo, & Bethel, & cætera loca, in quibus Ecclesia quasi quædam victoriarum Domini sunt erecta vexilla, ad nostram speluncam redierimus; canemus iugiter, crebrò flebimus, indesinenter orabimus, & vulnerata iaculo Saluatoris in commune dicemus: Inueni quem quæsiuit anima mea, tenebo eum & non dimittam illum.* Vide eundem epist. 18. ad eandem Marcellam.

S. Paula cū Bethlehem dissuauiatur.

Porrò in Bethlehem mortua & sepulta est S. Paula, cùm ibidem sanctè & religiosè vixisset viginti annos, cui S. Hieron. hoc epitaphium posuit:

Scipio quam genuit, Pauli fudêre parentes,
Gracchorum soboles, Agamemnonis inclyta proles,
Hoc iacet in tumulo, Paulam dixere priores,
Eustochij genitrix, Romani prima senatus:
Pauperiem Christi, & Bethlemitica rura secuta.

Audi S. Cyprian. tract. de natiuit. Christi: *Veniunt in Bethlehem; quem prædixit Gabriel, inuenitur Emmanuel: ciuitas parua, domus paupercula, supellex exigua: nulla domus ambitio, nisi reclinatorium in stabulo: mater in fœno, filius in præsepio. Tale elegit fabricator mundi hospitium, huiusmodi habuit delicias sacra Virginis puerperium. Panniculi pro purpura, pro bysso in ornatu regio lacinia congeruntur: genitrix est obstetrix, & deuotam dilectæ soboli exhibet clientelam; attrectat, amplectitur, iungit oscula, porrigit mammam. totum negotium plenum gaudio: nullus dolus, nulla naturæ contumelia in puerperio. Pedissequas substantia familiaris non patitur, mancipiorum obsequia sumptus tenuis, & inops mensa excludit.* S. Cyprian.

Porrò in Bethlehem apparuit stetitque stella apparens Magis, qui eius indicio ibidem Christum agnouerunt, ac ibidem eum adorantes eidem

Aurum, thus, myrrham, regique, hominique Deóq;
Dona ferunt.

Vt canit Iuuencus. Quocirca Prudentius in Carm. de Epiphania ita eandem celebrat: Prudentij.

O sola magnarum vrbium
Maior Bethlehem cui contigit
Ducem salutis cælitus
Incorporatum gignere.
Quem stella, quæ solis rotam
Vincit decore ac lumine,
Venisse terris nunciat,
Cum carne terrestri Deum, &c.

Bethlehem ergo est *mundi oriens*, & *orbis metropolis*, vt ait Nazianz. orat. 19. ac domus panis, in qua Christus panis è cælo oritur. Vnde meritò ad eam suspirans S. Chrysostom. in cap. 2. Lucæ: *O si mihi,* ait, *liceret videre præsepe illud, in quo iacuit Christus!*

Scribit S. Hieron. ad Panlinum, Adrianum Imper. Bethlehem profanasse, erecto ibidẽ Adonidis simulacro: *vt in specu, vbi quondam Christus paruulus vagiit, Veneris amasius plangeretur.* Stetit ibi Adonis per 180. annos vsque ad Constantinum Imp. quando S. Helena eius mater, euerso Adonide, magnificam ecclesiam super ipsam speeum exstruxit, & super ipsum præsepe In quo Agnus Dei reclinatus est, erexit altare, in quo idem iugiter Deo offerretur, qui ibidem pro salute hominum primùm mundò illuxerat. Sed & Constantinus eandem speciem regalibus ornamentis ex auro & argento; atque variis aulæis exornauit; ita vt basilica hæc mundi esset miraculum, nec in orbe quippiam ei esset simile. Nam excelsa est admodum & amplissima, cuius tota superior concamerario quatuor ex marmore columnatum ordinibus, & magnitudine & multitudine admirandis constat. Quilibet enim ordo habebat quinquaginta columnas, singulari artificio, pretio & sumptu. super ipsas columnas nauis Ecclesiæ eminet opere vermiculato, quæ omnes veteris testamenti historias exhibebat, ab exordio mundi vsque ad Christum, miro artificio & colorum varietate distincta. Parietes tabulis ex alabastro pretiosissimis sunt incrustati; quarum ea erat opulentia & pulchritudo, vt Sultanus Ægypti eas sacrilegè auferre, iisque palatium suum in Cayro exornare conatus sit; sed ingenti serpente miraculosè ex pariete prodeunte, tabulásque ipsas mordente deterritus à scelere destitit. C Quocirca ipsi etiam Turcæ & Saraceni reuerenter hoc templum frequentant. Pauimentum totum est ex marmore. Ad locum autem dulcissimæ natiuitatis Christi, à templo in capellam descenditur decem gradibus, locum vel ipso cælo augustiorem, & æterna memoria omnibus fidelibus venerandum. Hic locus tegitur mensa marmorea & candida, in qua & Sacrum peragitur. Cæterùm lapidis illa pars in qna Christus dicitur natus, & præsepis pars in quam fuit reclinatus, non vestiuntur marmore, sed nudè patent ad peregrinorum adorationem & osculum. Lapis, in quem reclinauit Maria, & cui flexis genibus insedit, similitudinem habet stellæ. Est autem D tota hæc capella sumptuoso opere ex marmore & anro exornata. Neque longè à templo abest locus circumcisionis. Ad Orientem quantum iactus est lapidis, monumenta visuntur S. Panlæ & Eustochij. Hæc & plura Saligniacus, Borchardus, Bredemb. & ex iis Adrichom. in Descriptione terræ sanctæ. Eadem mihi affirmarunt Romæ viri graues, qui recenter Bethlehem & loca sancta visitarunt.

S. Helena stabulum Christi basilica exornauit.

Meritò ergo S. Bernard. serm. 1. in Vigilia Natiuit. *O Bethlehem parua*, inquit, *sed iam magnificata à Domino, magnificauit te, qui factus est in te paruus ex magno.* E *Quæ tibi ciuitas (si audiat) non inuideat pretiosum illud stabulum, & illius præsepij gloriam? In vniuersa siquidem terra iam celebre est nomen tuum, & beatam te dicunt omnes generationes, vbique gloriosa dicuntur de te ciuitas Dei, vbique psallitur. Quia homo natus est in ea, & ipse fundauit eam Altissimus.* Et S. Greg Nazian. orat. 38. *Descriptionem*, inquit, *reuerere, propter quam in cælis ipse describeris: & natiuitatem, ob quam natiuitatis vinculis solutus es: & paruam illam Bethlehem honora, quæ te in paradisum reduxit: & præsepe adora, honora præsepe, quia cùm rationis expers esses, à Verbo nutritus es. Cognosce, vt bos possessorem*

A *tuum (Isaias te admonet) & vt asinus præsepe Domini tui, siue mundus sis & Iudæus, siue immundus Ethnicæque partis.* Idem Arrianis sibi obiectantibus ignobilem patriam & familiam, respondet orat. 25. *Vnum idémque cælum omnibus esse commune, vnam eandémque terram & parentis & sepulcri habere rationem, ex qua sumpti sumus, & ad quam reuertemur, nulla iam re alij alios superantes. Deum rusticitatis meæ patronum nactus, cum Bethlehem collocabor, cum præseps vilipendar.* Et inferiùs: *Magnis omnibus & excelsis viris patria vna est superna Ierusalem, in quam conuersationem nostram recondimus. Terrena autem hæ patria, & hæc generum discrimina, breuis huius & caducæ vitæ nostra, ac scena ludi sunt. Quam enim quisque ter-* B *ram siue per tyrannidem, siue per calamitatem antè occupauerit, ea patria dicitur, cuius omnes æquè hospites & aduenæ sumus, quantumlibet vocum appellatione ludamus.*

Tropol. hanc Bethlehem nobis ob oculos ponamus, nósque in ea esse imaginemur, ibíque mentis oculis intueamur nascentem Christum, dum in templo nocte Nauitatis Domini hoc mysterinm recolimus; imò dum quotidie in sacrificio Missæ idem nobis repræsentatur. Verè enim & sapienter scripsit noster Thomas Theodidactus lib. 4. de Imitatione Christi c. 2. *Ita magnum, nouum, & iucundum tibi videri debet cùm celebras, aut Missam audis, ac si eodem die Christus primùm in vterum Virginis descendẽs, homo factus* C *esset; aut in cruce pendẽs, pro salute hominũ pateretur & moreretur.* Templum ergo repræsentat Bethlehem, altare pręsepium, hostia Christum nascentem, corporale pannos & fascias, Deiparam sacerdos, Ioseph & pastores Christiani astantes. Ita fecit S. Franciscus, mira denotione in typica sua Bethlehem & præsepio dissuauians cum paruulo de Bethlehem. Andi S. Bonauent. in Vita eius cap. 10. *Contigit autem anno tertio ante obitum suum, vt memoriam natiuitatis pueri Iesu, ad deuotionem excitandam apud castrum Gracij disponeret agere, cum quanto maiori solemnitate valeret. Ne verò hoc leuitati posset adscribi, à Summo Pontifice petita & obtenta licentia fecit præparari præsepium,* D *apportari fœnum, bouem & asinum ad locum adduci. Aduocantur Fratres, adueniunt populi, personat silua voces, & venerabilis illa nox luminibus copiosis & claris, laudibúsque sonoris & consonis, & splendens efficitur & solemnis. Stabat vir Dei coram præsepio pietate repletus, respersus lachrymis, & gaudio superfusus. Celebrantur Missarum solemnia super præsepe, Leuita Christi Francisco sacrum Euangelium decantante. Prædicat deinde populo circumstanti de natiuitate regis pauperis, quem cùm nominare vellet, puerum de Bethlehem præ amoris teneritudine nuncupabat. Miles autem quidam virtuosus & verax, qui propter Christi amorem sæcu-* E *lari relicta militia, viro Dei magna fuit familiaritate coniunctus, Dominus Ioannes de Gracie se vidisse asseruit puerulum quendam valdè formosum in illo præsepio dormientem, quem B. Pater Franciscus ambobus complexans brachiis, excitare videbatur à somno.* Addit S. Bonauent. fœnum hoc præsepij à populo reseruatum, multos brutorum morbos sanasse & pestes dispulisse.

Tropol. templú est stabulum, altare præsepe Christi.

Exemp. S. Francisci.

Denique S. Bernard. serm. 1. in Vigilia Natiuit. docet nos fieri Bethlehem, si Christum deuotè suscipiamus vel per fidem, vel per Eucharistiam. *Bethlehem quippe, ait, domum panis, Iuda sonat confessionem. Tu ergo si diuini verbi pabulo repleas ani-*

mam

nam tuam, fideliterque, etsi non digna, certè quanta potes deuotione suscipias panem illum qui de cælo descendit, & dat vitam mundo, Dominicum videlicet corpus Iesu, vt vetérem vtrem corporis tui noua illa resurrectionis caro reficiat & sustineat, quatenus nouum quod intus est vinum, hoc solidatum glutino, valeat continere: si denique ex fide viuas, & nequaquam gemere oporteat, quia oblitus sis comedere panem tuum; Bethlehem factus es, dignus planè susceptione Dominica, si tamen confessio non defuerit. Sit proinde Iudæa sanctificatio tua: confessionem & decorem induere, quam maximè stolam in ministris suis Christus approbat.

Egressus eius ab initio à diebus æternitatis.] *Egressus* est numeri pluralis; hebraicè enim est מוצאתיו *motsaoth*, id est egressiones. Vnde Septuag. vertunt ἔξοδοι. Vatab. *emanationes eius.* Rursum pro *ab initio à diebus æternitatis*, Hebr. & Septuag. habent, *ab initio à diebus sæculi.* Hinc triplex est hîc interpretum explicatio, iuxta triplicem Christi egressionem. Prima enim, est temporalis; Secunda, est æterna; Tertia, partim temporalis, partim æterna. Primò ergo Rabbini recentiores, qui negant Christi æternitatem & diuinitatem, egressiones has sic exponunt, q.d. Christus non tantùm egredietur cùm nascetur in Bethlehem, sed iam inde à Dauide, ab Abraham, imò ab Adam egressus, & quasi natus est; tum quia ex iis descendit, & in eorum lumbis ac virtute generatiua latebat & continebatur; quomodo Apostolus Hebr. 7. 9. ait, Leui antequam nasceretur, decimatum esse in lumbis Abrahæ; tum quia eos quasi duces suos præmisit, qui populum suum Israël in cultu Dei erudirét & continerent, eúmque contra hostes & infideles tuerentur & propugnarét. Huc accedit expositio S. Cyrilli, qui egressiones in plurali dici censet, quia Christus homo bis egressus est: Primò, cùm venit in mundum per Incarnationem; Secundò, cùm post mortem è mundo egressus est, & ascendit in cælum. vtramque significat ipse Ioan. 16. 28. *Exiui à Patre, & veni in mundum: iterum relinquo mundum, & vado ad Patrem:* vtraque est à diebus æternitatis; quia vtraque ab æterno decreta, & prædestinata est à Deo. Huc pertinet aliorum explicatio, qui per egressiones, accipiunt varias Christi hominis expeditiones & excursiones, quas contra diabolum pro salute hominum suscepit. Prima fuit, qua humanitatem nostram induit. Secunda, qua Magos & pastores ad se traxit & conuertit. Tertia, qua peragrans Iudæam & Galilæam, multos in corpore & anima saluauit. Quarta, qua in crucem pro redemptione hominum ascendit. Quinta, qua resurgens ad vitam rediit, mortémque destruxit. Sexta, qua ascendens in cælum illud nobis patefecit, indéque misit Spiritum sanctum. Hæ omnes expeditiones fuerunt à diebus æternitatis, quia ab æterno decretæ.

Egressus Christi triplex. Primus.

Secundus. Secundò, Arias & à Castro hîc, quibus fauet S. Hieron. ac R. Haccados apud Galat. lib. 4. c. 13. per egressiones has, accipiunt duas Christi natiuitates; putà temporalem ex Virgine in Bethlehem, & æternam ex Deo Patre in cælis. Vnde R. Haccados per τὸ *ab initio*, id est ab æterno, mutat notari æternam Christi generationem; sed per τὸ *à diebus sæculi*, temporalem, qua nimirum ab initio mundi in lumbis Adæ creatus, & quasi natus est. Ex aduerso meliùs alij per τὸ *ab initio*, accipiunt temporalem Christi apparitionem, non tantùm qua apparuit in carne, sed etiam qua visus

A est patribus, quibus promissus est; & Prophetis, per quorum ora ipse, vtpote Verbum Dei, locutus est: sed per τὸ *à diebus æternitatis*, accipiunt æternam eiusdem à Patre generationem.

Tertius. Tertiò, alij hæc accipiunt de sola æterna Christi à Patre emanatione & natiuitate. Hæc expositio est certa, & communis Patrum & Doctorum, ideóque amplectenda. Probatur Primò, quia de temporali Christi natiuitate paulò antè dixit Propheta: *Ex te* (ô Bethlehem) *mihi egredietur, qui sit dominator in Israël.* ergo cùm addit: *Et egressus eius ab initio à diebus æternitatis*, agit de æterna: q.d. Christus egredietur & nascetur in Bethlehem; at ne putes eum tantùm hominem fore,
B túncque primò egressurum, cùm homo apparebit in Bethlehem, addo & dico iam antè ab æterno eum egressum esse ex Patre, cùm ab eo genitus est Deus, Patri coæuus & consubstantialis. Cur enim temporalem egressionem repeteret hîc Propheta, cùm tam clarè eā antè expressisset?

Secundò, τὸ *à diebus æternitatis*, planè significat hîc de æterna Christi generatione agi, non de temporali. Dices, Hebr. est *à diebus* עולם *olam*, id est *sæculi*. Resp. *olam*, siue sæculum absconditum, à rad. עלם *alam*, id est abscondit, hebr. significat æternitatem, quæ omnibus abscondita est & impenetrabilis, cùm scribitur per *vau*, sicut hîc scribitur, vti docent Rabbini, nisi addatur particula aliqua restringens, quæ cogat illud explicare & interpretari tempus longissimum. Hic au-
C tem nihil tale additur, imò additur τὸ *ab initio*, quod iunctum cum *diebus olam*, planam plenámque significat æternitatem, vti mox ostendam. Vnde Chald. vertit, *cuius nomen dictum est ab æternitate, à diebus sæculi*; Tigurina, siue Leo Hebræus, *exitus eius à sæculo, à diebus æternis.* ita & Rabbini apud Galatin. loco citato. Denique omnes Orthodoxi fatentur hîc de vera æternitate agi; licet aliqui æternitatem prædestinationis, non generationis intelligant, sed perperam. Nam egredi non est prædestinari, sed emanare, gigni, nasci, vt cùm paulò antè dixit: *Ex te mihi egredietur*, id est nascetur, *qui sit dominator in Israël.* Dices, Apoc. 13. 8. Agnus, id est Christus, dicitur occisus ab origine mundi, non realiter, sed per Dei præscientiam &
D prædestinationem; ergo similiter hîc τὸ *egressus* exponi potest non realiter, sed in Dei prædestinatione. Resp. nego consequentiam. verba enim Scripturæ propriè accipienda sunt, non impropriè; nisi quæ necessitas aut contradictio cogat, vti hîc nihil cogit: in Apocal. autem cogit. Nam Agnus qui realiter non erat, nec extabat ab origine mundi, non poterat tunc realiter occidi (quod enim non est, occidi nequit) ergo occisio hæc non actualis, sed mentalis, putà præscita & prædestinata à Deo, intelligi debet. Hîc autem nil est tale; ergo realis egressus & natiuitas, non mentalis & prædestinata intelligenda est.
E Tertiò, Christum in Bethlehem natum, esse Deum, ideóque æternum, patet ex cap. 4. 1. *Erit mons domus Domini paratus in vertice montium*, putà Sion, id est Ecclesia Christi. Nam pro τὸ *Domini* hebr. est *Iehoua*, quod non aliū quàm Deum verum significat, eiúsque nomen est proprium. Et v. 2. *Venite, ascendamus ad montem Domini*, hebr. *Iehoua. Quia de Sion exibit lex, & verbum* (Euangelium) *Domini*, hebr. *Iehoua*, putà Christi, *de Ierusalem.* Et v. 7. *Et regnabit Dominus*, hebr. *Iehoua*, putà Christus, *super eos ex hoc nunc & vsque in æternum.* Idem patet Isaiæ 9. 6. vbi paruulus nasciturus

nasciturus nobis, putà Christus, vocatur *Deus, fortis, pater futuri sæculi*, hebr. *pater æternitatis*; & cap. 7. 14. vocatur *Emmanuel*, id est nobiscum Deus.

Quartò, ita interpretantur Patres & Orthodoxi passim, Theodor. Haymo, Remig. Rupert. Albert. Hugo, Lyran. Dionys. Clarius, Vatablus, Ribera hîc, Cyrill. homil. 4. contra Nestorium, Chrysostomus in lib. *Quòd Christus sit Deus*, Origenes lib. 1. contra Celsum, Euseb. lib. 2. Demonst. cap. 2. S. Athanasius, & alij passim contra Arrianos.

Dices, Si de sola æterna emanatione & generatione Christi hîc agitur, cur ergo Propheta eam vocat *egressus* vel exitus in plurali? Respond. Primò Ribera, causam esse quòd Hebræi soleant res maximas & præstantissimas compellare pluraliter, vt rei magnitudinem & præstantiam significent, quòd, licet vna sit, æquipolleat tamen pluribus. Sic Deum vocant *elohim* in plurali; sic *adonim*, id est domini, significat Dominum; sic elephas vocatur *behemoth*, id est bestiæ, quòd mole sua & robore multas bestias æquet, imò superet. Quia ergo natiuitas æterna Christi maxima est & diuina, omnésque creatas natiuitates eminéter continet, hinc ab Hebræis vocatur *egressus*, id est natiuitates, in plurali. Secundò, aliam causam dat Vatabl. *Plurali*, inquit, *vtitur, quia Christus semper procedit à Patre iugi manatione & processione, heri, hodie & olim*. q. d. *Christus erit verus homo, verúsque Deus, & coæternus Patri*: quia ergo iugiter ab æterno Christus à Patre gignitur, hinc eius generatio vocatur generationes: nam quolibet instanti generatur, & omnibus generationibus creaturarum coëxistit: sicuti fontis emanationem vocamus scaturigines, quia iugiter aquam scaturit. Hinc patet æternitas, & consequenter vera deitas Christi. Negabant vtramque Arriani, quorum, teste S. Athanasio multis in locis, hoc erat axioma: *Erat aliquando* (tempus vel duratio) *quando non erat Christus*. Respondet Franciscus Dauid, nouorum Arrianorum choragus, in disput. Albana, in actis diei tertiæ, *Vocabulum*, inquit, *Diebus, additum, explicat mentem Prophetæ. Dies enim tunc cœperunt, quando creatus est mundus. Et illi primi dies dicuntur æterni, propter continuam successionem: sicut sæpius Scriptura loquitur. & ideo cùm facta tunc quoque sit de Christo futuro promissio. dicitur fuisse egressus eius à diebus æternitatis*. Verùm obstat, quòd licet *in æternum* in Scriptura significet aliquando longum tempus continuum, non infinitum; tamen *æternitas*, & Hebr. עולם *olam*, iunctum cum מקדם *mickedem*, semper immensam durationem significat. Secundò, *egressus eius* nō est promissio de eo nascituro, sed natiuitas eius, vt cùm dicitur hîc: *Ex te mihi egredietur* (id est nascetur) *dux*: aliud est egredi hominem, aliud egredi verbum vel sermonem: illud significat nasci, hoc prophetare & promittere. Nec obstat quòd vocetur dies æternitatis; dies enim hîc ponitur pro duratione, vt cùm Daniel. 7. 9. Deus pater vocatur *antiquus dierum*, id est æternus.

Dices, Quomodo ergo ait: *Egressus eius ab initio*? æternitas enim non habet initium. Resp. Script. initium vocat id quod erat ante tempora, hoc autem erat æternitas. Vnde explicans subdit: *A diebus æternitatis*. Loquitur enim accommodè ad conceptum hominum, qui cùm volunt dicere aliquid fuisse ab æterno, dicunt illud fuisse ante omnia, ab initio. Sic Prouerb. 8. ait Sapientia increata: *Dominus possedit me ab initio viarum suarum, antequam quidquam faceret, à principio*. Et Ecclesiast. c. 24. 14. ait æterna Dei Sapientia: *Ab initio, & ante sæcula creata sum*, id est ab æterno. Sic & Isaiæ 43. 13. ait Deus: *Ab initio ego ipse*. q. d. Ab æterno ego sum, qui sum. Porrò hanc Michææ sententiam, *Et egressus eius à diebus æternitatis*, sic clarè per trimembrem sententiam explicat S. Ioan. c. 1. 1 *In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum*. q. d. Ab æterno, &, vt ita dicam, à principio æternitatis, Verbum egressum & genitum est à mente Patris; ac proinde erat apud eum, & in eius mente, ac consequenter ipsum erat Deus: quia quidquid est in mente Dei & in Deo, est Deus. Hinc & Christus à Iudæis rogatus quis esset, respondit: *Principium, qui & loquor vobis*, Ioan. 8. 25. Græcè κατ' ἀρχὴν, q. d. Ego sum ante Abraham à principio, id est ab æterno; Deus de Deo, qui & idipsum vobis proloquor. Idémque Apoc. 21. 6. ait: *Ego sum α & ω, initium & finis*.

Præclarè Nazianz. *Deus & erat semper, & est, & erit; vel, vt rectiùs loquar, semper est. Nam Erat & Erit nostri temporis fluxæque naturæ segmenta sunt. Ille autem semper est, atque hoc modo seipsum nominat, cùm in monte Moysi oraculum dedit. Vniuersum enim id quod est, in se complectitur, nec principium habens, nec finem habiturum, velut pelagus quoddam essentiæ immensum & interminatum, omnem tum temporis, tum naturæ cogitationem superans; mente sola adumbratus is, & quidem perexiguè ac perobscurè, non ex his quæ in ipso sunt, sed quæ circa ipsum: alia ex alio collecta specie ad vnum quoddam veritatis simulacrum: priusquam teneatur effugiens, & priusquam intellectu percipiatur seipsum fuga proripiens: tantum principem nostri partem, eámque à vitiorum labe purgatam collustrans, quantum oculorum aciem fulguris celeritas minimè constiterit. Hoc autem mea quidem sententia idcirco fit, vt quatenus comprehendi potest, nos ad se trahat (quod enim percipi omnino nequit, id nec speratur quisquam, nec assequi conatur.) quatenus autem capi non potest, admirationem sui excitet, atque ex ipsa admiratione vehementiùs expetatur, appetitus purget, purgans autem diuinos efficiat, in' ésque cum redditi sint, cum iis iam velut cum familiaribus consuetudinem habeat (metu ne hoc audaciùs à me dictum videri possit) Deus diis vnitus & cognitus, ac tantum fortasse, quantum iam eos, qui ipsi noti sunt, cognoscit*.

A diebus æternitatis.] Id est ab omni æternitate. Est catachresis: æternitas enim propriè cùm sit duratio constans, indiuisibilis, tota simul, ideóque ab intrinseco carens successione, principio & fine; idcirco non diuiditur per dies, menses & annos, qui illi successiuè coëxistunt: hinc ab hominibus, qui omnia sua mensurant per differentias sui temporis, dantur æternitati dies, menses & anni. Sic dicitur psal. 76. 6. *Cogitaui dies antiquos, & annos æternos in mente habui*. Sic in officio diuino tempore Paschali de Martyribus canimus: *Lux perpetua lucebit Sanctis tuis Domine, & æternitas temporum*. quod desumptum est ex lib. 4. Esdræ cap. 2. 35. vbi sic dicitur: *Parati estote ad præmia regni, quia lux perpetua lucebit vobis per æternitatem temporis. Fugite vmbram sæculi*, &c. Sicut enim immensitas Dei totam Dei magnitudinem, quæ absque termino quaquauersum super cælos in immensum diffunditur, colligit in punctum; Æternitas temporum quæ?

punctum; vt non minus habeat in puncto loci, quàm in spatio infinito: ita æternitas durationem, & quasi ætatem Dei, quæ infinito tempori coëxtenditur, colligit in momentum: ita vt totam possideat in instanti, siue in puncto. Sicut enim se habet immensitas ad punctum loci, ita æternitas se habet ad punctum temporis. Dicit ergo Michæas Christum in tempore nasciturum in Bethlehem, esse æternum, ideóque Deum. q.d. Ideo Christus nascetur in nostro tempore, vt nobis communicet suam æternitatem: ideo fiet homo, vt nobis communicet suam deitatem, nósque faciat Deos. Ait enim: *Ego dixi, Dij estis, & filij Excelsi omnes*, psal. 81. 6. Vnde S. Gregor. & hom. 8. in Euang. *Quid, ait, est quòd nascituro Domino mundus describitur, nisi hoc quod apertè monstratur, quia ille apparebat in carne, qui electos suos adscriberet in æternitate? quod contrà de reprobis per Prophetam dicitur: Deleantur de libro viuentium, & cum iustis non scribantur.* Ideò ergo Christus natus est tempori, vt nos viuamus æternitati; ideo egressus est à diebus æternitatis ad dies temporis, vt nos à tempore regrederemur ad dies æternitatis.

Duratio triplex. Nota. Duratio est triplex, tempus, æuum, æternitas: tempus habet suum finem, æquè ac principium: æuum habet principium, sed caret fine: æternitas nec habet finem, nec principium. Rursum sicut æuum est intrinseca mensura vitæ angelorum, & tempus vitæ hominum: ita æternitas est intrinseca mensura vitæ & existentiæ diuinæ, ac consequenter generationis verbi, & spirationis Spiritus sancti, vti docet D. Tho. 1. p. q. 10. a. 4. & ibi P. Salas. Origo & quasi ratio æternitatis, est immutabilitas Dei. Vnde S. August. l. de Natura boni aduersus Manich. c. 39. *Illa*, inquit, *vera est æternitas, quæ est vera immortalitas: hac est illa summa incommutabilitas, quam solus Deus habet.* Et mox: *Cuius solius immortalitas, ipsa est vera æternitas.* Idem l. 14. de Trinit. c. 18. *In quantum*, ait, *mutabiles sumus, in tantum ab æternitate distamus.* Et inferiùs: *Vera autem immortalitas, vera incorruptibilitas: vera incommutabilitas, ipsa est æternitas.* Et S. Dionys. de Diuin. nomin. cap. 9. *Idem verò*, inquit, *supersubstantialiter æternum, est inuertibile, in seipso manens semper secundum eadem, & eodem se habens modo.* Et Psaltes psal. 101. *Tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient.* Porrò æternitatem S. Anselmus ita definit in Menol. cap. 24. *Vera æternitas est interminabilis vita, tota simul existens.* Et Richard. Victor. lib. 2. de Trinitate cap. 4. *Quid aliud est æternitas, quàm diuturnitas sine initio & fine, & carens omni mutabilitate?* alij: *Æternitas est duratio immensurabilis.* Optimè Boëtius libro 3. de Consolat. prosa vltima: *Æternitas est interminabilis vitæ tota simul & perfecta possessio.* Hinc æternitas ambit omnia tempora & temporalia, eorúmque est fons & origo. Audi S. Dionysium de Diuinis nominibus cap. 10. *Antiquus dierum Deus prædicatur, quòd ipse sit omnium & sæculum, & tempus: & ante dies, & ante sæculum, & tempus.* Idem cap. 5. *Ipse, ait, est æuum æuorum, existens ante omne æuum.* Et paulò antè: *Ipse est principium & mensura æuorum & temporum.* Ex dictis sequitur, æternitatem esse propriam durationem Dei; putà Patris, & Filij, & Spiritus sancti: angelos autem & homines participare eam per suam æuiternitatem, quæ habet principium, at non finem. Nam per eam in æternum viuent, fruentur Deo, erúntque beati: licet vulgus per catachresin, hanc æuiternitatem vo-

Origo æternitatis est immutabilitas.

Æternitas est origo temporum.

A cet quoque æternitatem, scilicet creatam & participatam: quia Beati erunt beati tamdiu, quamdiu Deus erit beatus; imò quamdiu Deus erit Deus, quamdiu durabit eius æternitas. O æternitas, quanta es! quàm immensa! quàm pretiosa! quàm beata! & tamen quàm rarò versaris in mentibus hominum! quàm pauci te, tuúmque pondus æstimant! nulli te penetrant, pauci ponderant. Sapienter S. Gregor. l. 6. epist. 190. *Si bona, ait, quærimus, illa diligamus quæ sine fine habebimus. Si autem mala pertimescimus, illa timeamus quæ à reprobis sine fine tolerantur.* Et Cicero Tusculana 4. *Quid*, inquit, *ei videatur magnum in rebus humanis, cui æternitas omnis totiúsque mundi nota sit magnitudo?* Et S. Antonius discipulis suis hoc axio-

B ma tradebat: *Hoc, ait, sit primum cunctis vt commune mandatum, nullum in arrepti propositi vigore lassescere; sed quasi incipientem augere semper debere quod cœperit, præsertim cùm humanæ vitæ spatia æternitati comparata, breuissima sint. Promissio vitæ sempiternæ vili pretio comparatur. Scriptum est enim, Dies vitæ nostræ septuaginta anni: quando ergo octoginta aut centum annos laborantes in Dei opere vixerimus, non pari tempore regnaturi sumus in futuro; sed pro annis, omnium nobis sæculorum regna tribuentur: non terram hæreditabimus sed cælum.* ita S. Athanas. in vita S. Ant.

Propter hoc dabit eos vsque ad tempus, in quo parturiens pariet.] Τὸ dabit dupliciter, imò contrariè accipi potest. Primò, *dabit*, scilicet hosti, Vers. 3.

C gladio, similiue tribulationi: q.d. Obijciet eos hostibus, & calamitatibus sinet eos affligi. Secundò, *dabit*, id est conseruabit eos in vita, vt habitent in terra sua. Iam varij variè hæc exponunt. Punctum difficultatis consistit in eo, quodnam vocetur *tempus, in quo parturiens pariet.* Primò, aliqui esse censent tempus liberationis è captiuitate Babylonica, & libertatis sub Cyro. q. d. Quia latrones de quibus vers. 1. hoc est tyranni & prædones Assyrij atque Chaldæi, Israëlem ob eius scelera affligent & captiuabunt; hinc Deus dabit, id est, permittet eos in Israëlem grassari vsque ad Cyrum, quando eo laxante captiuitatem Synagoga parturiens pariet, id est, præ gaudio & festinatio-

D ne producet & adunabit turbam ingentem suorum filiorum & ciuium, cum iubilo è Babylone in Iudæam redeuntium. Verùm hîc nulla Babylonis facta est mentio, sed tantùm Christi: Christum enim & præcedentia & sequentia omnia spectant.

Secundò, alij distinguunt tempus parturitionis, à tempore pariendi; tempus pariendi Synagogæ, censent esse illud, quo peperit Christum: tempus parturitionis, quo cruciatibus afflicta & oppressa est à Tito & Romanis. q. d. Propter hoc, quia scilicet filia latronis, id est Ierusalem, percussura & occisura est Christum, inquit Rupert.

E idcirco Deus dabit permanere Synagogam & Iudæos, vsque ad tempus quo pariet Christum Saluatorem, & mox per Titum eam affliget, vt crucietur quasi parturiens, & in hac dolorum parturitione enecetur & exspiret. Vnde Chald. vertit, *propterea tradentur Iudæi Romanis, quando parturiens pariet.* Idem Chald. sic explicat illud Isaiæ 66. 7. *Antequam parturiret, peperit; antequam veniret partus, peperit masculum.* q. d. *Antequam veniat ei angustia saluabitur; & antequam veniant ei dolores partus, reuelabitur rex Messias.* q.d. Antequam veniat Titus angustians Iudæos, veniet & nascetur Christus Saluator. Sic & veteres Hebræi apud

apud Galat.lib.4. cap. 11. Quia & S.Hieron. sic explicat: stabit iudaismus donec Ecclesia pariat filios Christo; donec scilicet gentilitas, quæ antea sterilis fuerat, credens in Christum multos ad eum conuertat, qui in locum Iudæorum, quasi populus & filij Dei succedant.

Tertiò, alij accipiunt tempus Ecclesiæ nascentis, quando ipsa multos filios peperit Deo & Christo, iuxta oraculum Isaiæ cap. 54.1.q.d. Propter hoc, quia scilicet ex Israële & Iudæis nasciturus est Christus in Bethlehem, idcirco Deus dabit, id est finet eos in Iudæa viuere, ac differet vltionem suæ mortis, hoc est, destructionem Ierusalem per Titum, aliquantisper; donec scilicet Ecclesia Christi nascens multos è Iudæis filios pariat Christo; id est donec ipsa crescat & confortetur, vt sese conseruare & spargere possit per omnes gentes: quo facto Iudæam & Iudæos per Titum euertet.ita Lyran.Vatab.& Dionys.

Quartò, & genuinè: *tempus quo parturiens*, vel, vt hebr.est, *pariens pariet*, est tempus quo Deipara peperit Christum in Bethlehem: illa enim vocatur pariens & mater antonomasticè; quia partus eius fuit nobilissimus, ideóque cælo & terræ optatissimus. & hoc significat illa geminatio *pariens*; vel, vt Noster vertit, *parturiens pariet*, τὸ enim parturiens, non significat dolorem, sed vehemens desiderium, gaudium & accelerationem partus; vt dixi in illud Isaiæ 66. 7. *Antequam parturiret peperit.* Ad Isaiam enim more suo alludit hic Michæas. Sensus ergo est q. d. Propter hoc, quia scilicet in Bethlehem nascetur Christus, quem Deus decreuit & statuit saluatorem & dominatorem Israëlis; idcirco dabit eos, id est, permittet Israëlem & Iudæos affligi ab Assyriis, Chaldæis & Græcis; donec Deipara pariat Christum. Hic enim erit redemptor & saluator Israëlis, omniúmque gentium.ita S.Hieron.Haymo, Remig. Hugo hic, & Euseb.lib.7.Demonstr. cap.2. Huc pertinet aliorum expositio, quæ talis est: durabit successiuè Synagogæ afflictio, & captiuitas Babylonica, Græca & Romana; donec ipsa pariat Christum. hic enim ab omni seruitute eam liberabit. Nota.Script.de Israële quasi de populo loqui solet; nunc singulariter, quia populus collectiuè est vnus, & singularis: nunc pluraliter, quia in populo plures sunt homines & capita. ita facit hic Michæas. Rursum de Israële nunc loquitur masculinè, quasi de populo; nunc femininè, quasi de Ecclesia & Synagoga. Vnde ait: *Parturiens pariet* quasi mater,

Symbolicè, sensus est q. d. Propter hoc, quòd scilicet Deus statuit Christum in Bethlehem nasciturum, efficere saluatorem mundi; hinc dabit, id est, finet Israëlem sub lege affligi, vt ipse cognoscat ex lege suum peccatum, tum legis infirmitatem ad tollendum peccatum, & ad sanandam concupiscentiam; vt Israël idipsum agnoscens, magnis votis exoptet Christum, eiúsque gratiam, quæ concupiscentiam domet, & peccatum aboleat. Ideo enim distulit Deus Christum per quatuor annorum millia, vsque ad Virginis partum, vt interim mundus agnosceret suæ animæ peccata & vulnera, æquè ac naturæ & legis infirmitatem; ac instanter medicum, puta Christum, requireret; vti docet Apostolus Roman.3.20.& sequent.ita S.Hieron.Theodoretus, Remigius, Hugo & alij.

Allegor. Arias: Sinet Christus, inquit, Israëlem, id est Ecclesiam suam, putà Apostolos & discipulos, aliquousque à Iudæis affligi, donec ipsa quasi ex partu egrediens in Pentecoste, Spiritus sancti roboretur aduentu, vt numero & viribus adaucta, se diffundere possit per omnes gentes.

A

Et reliquiæ fratrum eius conuertentur ad filios Israël.] *Eius*, scilicet dominatoris Israël, nasciturí in Bethlehem; putà Christi: q.d. Reliquiæ, id est pauci Iudæorum, qui sunt fratres Christi secundùm carnem, conuertentur ad filios Israël; id est, ad Patriarchas & Prophetas; vt scilicet Patriarcharum & Prophetarum in Christum fidem, pietatem, & sanctitatem amplectantur & æmulentur, iuxta illud psal. 44. 17. *Pro patribus nati sunt tibi filij.* Aut *filij Israël*, sunt Apostoli, q.d. Quando Ecclesia parturiens pariet Christum & Apostolos, tunc fratres Christi, putà Iudæi è captiuitate reliqui, conuertentur ad filios Israël, id est Apostolos, eorúmque & fidelium cœtui aggregabuntur. Anagogicè, q.d. In fine mundi cùm plenitudo Gentium intrauerit in Ecclesiam, tunc reliquiæ Iudæorum per Eliam & Enoch conuertentur, túncque omnis Israël saluus fiet.ita S.Hieron.Haymo, Remig.& Hugo. *Elias enim (qui interpretatur Deus Dominus) conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres. & nouissimus populus iungetur antiquo, vt verè filij Abraham appellentur, cùm in eum crediderint, quem vidit Abraham & lætatus est*, ait S.Hieron.

B

Et stabit.] scilicet dominator Israël, putà Christus natus in Bethlehem, ex parente Virgine Deipara, de quo vers. 2. & 3. Alludit ad pastores, qui dum gregem pascunt, stant innixi suæ furcæ, siue baculo pastorali; tum vt oues omnes præ oculis habeant, videántque ne quæ aberret, vel à grege se separet; tum vt circumlustrent, num qua ex parte lupus, vel alia fera, in gregem incursurus aduentet. q. d. Pari modo Christus, quasi pastor fidelium, iis semper aderit, eos circumspiciet, pascet, protégetque ab omni dæmonum hostiúmque incursu. ita S. Hieron. Remig. Hugo & Vatabl. Hoc est quod Christus promisit: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, vsque ad consummationem seculi*, Matth.28.10. Nota. Vox *stabit*, significat Christi pastoris & regis Primò, curam & prouidentiam Ecclesiæ; Secundò, vigiliam in ea pascenda; Tertiò, constantiam. Vnde Vatabl. rectè sic exponit, *stabit & pascet*, id est, perpetuò pascet fideles, perpetuò regnabit in Ecclesia. Non enim transibit ab ea, vti transiit à Iudæis ad Gentes; sed iugiter cum fidelibus stabit & manebit.

C Vers.4.

D

Anagogicè, q.d.Christus post resurrectionem conscendet in cælum, ibique *stabit* à dextris Patris, quasi triumphator & dominator; vt Ecclesiam regat, tueatur & propugnet. Quocirca S. Stephanus in agone martyrij cum Iudæis decertans: *Ecce*, inquit, *video cælos apertos, & filium hominis stantem à dextris Dei*, Actor. 7. 55. ita Rupert. vnde sequitur.

E

Et pascet in fortitudine Domini.] q.d. Christus pastor reget fideles, quasi oues suas, fortitudine non humana, sed diuina; tum increata, quam vt Dei Filius à Deo Patre vnam eandémque cum eo accepit; tum creata, quam vt homo à Deo communicatam participat. quo fiet, vt nulli lupi vel feræ illi præualere, aut gregem eius diripere vel dissipare queant; quin certò illas ad vitam æternam perducat, iuxta illud quod ipse ait: *Oues meæ vocem meam audiunt*, &c. *& non rapiet eas quisquam*

quam de manu mea. Pater meus quod dedit mihi, maius omnibus est, & nemo potest rapere de manu Patris mei. Ego & Pater vnum sumus, Ioan. 10. 27.

In sublimitate nominis Domini Dei sui.] Id est sublimiter, potenter & magnificè pascet Christus suos fideles, prout decet maiestatem nominis diuini, quod ipse in pascendo vbique præferet, vt probet se esse Deum, & à Deo Patre missum: pascet, inquam, sublimiter & gloriosè, quasi in ea re gloria nominis & honoris sui diuini ageretur; ita vt omnes videntes Christi regimen illustre, quo eminenter pascet oues suas, laudent & celebrent magnificum Dei nomen. q. d. Gubernabit Christus Ecclesiam quasi pastor, cum ea potentia & gloria, qualis & quanta decet eum, qui de nomine Patris æterni appellatur Patris æterni Legatus, imò Filius. Hoc est quod ait Ioannes cap. 1. 14. *Vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à Patre*, id est, qualis decebat vnigenitum Dei filium. Et Isaias cap. 60. 15. *Ponam te in superbiam sæculorum:* vbi pro *superbiam*, Hebr. est eadem vox גאון *geon*, quam Interpres hoc loco *sublimitatem* vertit. Porrò ita sublimiter pascit Christus suos, dando eis tum sublimem Euangelij doctrinam, tum gratiam potentem qualem præ cæteris habuerunt Martyres, ad superandos ignes, gladios, feras, omniáque tormenta; tum protectionem certam & continuam; tum miracula stupenda & inaudita, qualia fecit Christus & Apostoli.

Nomen Dei quadruplex.

Nota. *Nomen Dei*, quo Christus suos pascit, varia significat. Nam Primò, *nomen Dei* est honor, fama & gloria Dei, vti iam dixi. Secundò, *nomen Dei* significat potentiam & opem Dei. Sic Christus pro iisdem orans Ioan. 17. 11. ait: *Pater serua eos in nomine tuo*, id est, tua virtute & potentia. Tertiò *nomen* significat professionem & inuocationem nominis. q. d. Christus pascet suos fideles sublimiter, quia profitebitur se id facere in nomine Patris sui, quod profitebitur, prædicabit & inuocabit. Quartò, *nomen Dei* est ipse Deus metonymicè: sic dicimur sanctificare, laudare, celebrare nomen Dei, id est ipsum Deum. Sic Christus iussit Apostolos baptizare fideles *in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti*, hoc est, in fide, professione & inuocatione vnius deitatis, & sanctissimæ Trinitatis. q. d. *in nomine*, id est inuocato & appellato nomine, & per consequens persona, diuinitate, virtute, auxilio, energia & gratia *Patris, & Filij, & Spiritus sancti*, Matth. 28.

Et conuertentur.] q. d. Christus per se & Apostolos pascens, id est docens & instruens homines, conuertet eos ad se, & ad Deum. Legit Interpres, vti & Chald. ישובו *iascubu*, id est *conuertentur*; alij aliis punctis cum Septuag. & Symmach. legunt ישבו *iescebu*. id est sedebunt, manebunt, habitabunt quietè & pacificè: quasi sedétes domi in pace, vt alludat ad c. 4. 4. *Sedebit vir subtus vineam suam, & subtus ficum suam.* q. d. Sub Christo pastore & rege, fideles ad eum conuersi viuent in summa pace. ita S. Hieron. Lyran. Pagnin. Vatab. & alij.

Quia nunc magnificabitur.] Christus pastor sublimis. *Tò nunc* significat tempus præsens non Michææ, sed Christo: de Christo enim continuè agit. q. d. Videor mihi oculis spiritus, instar Abrahæ videre diem illum gloriosum, quo Christus ex Virgine natus pascet fideles magnificè. Vnde admirans & exultans exclamo *nunc*, scilicet præsente, pascente & regente Christo: Magnificabitur Christus & nomen Dei, *vsque ad terminos terræ*. *Tò quia* non causam, sed effectum & sequelam significat. q. d. Vnde sequetur vt magnificetur nomen Dei & Christi toto orbe. Aut certè encliticum est, & per pleonasmum ornatus tantùm gratia additur. Sic enim Hebræi addere, & sententiæ illustri præfigere solent כי *ki*, id est quia. Secundò, simpliciùs *tò nunc* referri potest ad tempus Michææ. q. d. Christus dum nascetur homo, pascet suos fideles in fortitudine Domini: quia ecce nunc antequam natus est homo, primos & præuios potestatis suæ radios (vti emittit sol antequam oriatur, in aurora) spargit, & magnificari incipit, vsque ad terminos terræ. Nam mox Assyrium Sennacherib in Iudæa conteret per angelum, vti sequitur. Atque idcirco dixit, quòd Christus egressus sit à diebus æternitatis: quia enim Christus est æternus, hinc quouis sæculo se ostendit per miracula & opera heroica, quæ in tutelam & commodum Israëlis, populi sui, operatus est.

Vers. 5.] Et erit pax: cùm venerit Assyrius in terram nostram, & quando calcauerit in domibus nostris: & suscitabimus super eum septem pastores, & octo primates homines.

Vers. 6.] Et pascent terram Assur in gladio, & terram Nemrod in lanceis eius: & liberabit ab Assur cùm venerit in terram nostram, & cùm calcauerit in finibus nostris.

Vers. 7.] Et erunt reliquiæ Iacobi in medio populorum multorum quasi ros à Domino, & quasi stillæ super herbam, quæ non exspectat virum, & non præstolatur filios hominum.

Vers. 8.] Et erunt reliquiæ Iacob in Gentibus in medio populorum multorum, quasi leo in iumentis siluarum, & quasi catulus leonis in gregibus pecorum: qui cùm transierit, & conculcauerit, & ceperit, non est qui eruat.

Vers. 5.

Iste pax.] Quæres, quis sit *iste*? Aliqui intelligunt Ezechiam, qui cum suis orans impetrauit à Deo pacem Iudææ, cæsis per angelum hostibus, puta Assyriis. ita Theodor. Alij accipiunt Cyrum, qui libertatem & pacem dedit Iudæis. ita Lyran. Alij Iudam Machabæum cum fratribus, qui suis victoriis pacem dederunt patriæ. Fauet huic Iudæ, paraphrasis Chaldaica. Verùm cùm nullius horum præcesserit mentio, sed solius Christi dominatoris Israël, in Bethlehem nascituri, de eóque continuus sit sermo; dico quod *iste* sit Christus, cum allusione tamen ad Ezechiam, Cyrum & Iudam. Sensus ergo est, q. d. Christus erit pax non formalis, sed causalis, id est, dabit pacem suæ Ecclesiæ, suísque fidelibus: pacem, inquam, trinam & plenam, scilicet pacem cum Deo, pacem cum conscientia, pacem cum proximis: atque huius pacis dabit præludium, initium & typum, dando hoc Michææ tempore Ezechiam, & paulò pòst Cyrum ac Iudam Machabæum, qui Israëli victoriam contra Assyrios, indéque pacem concilient. Dices, Solus Ezechias pugnauit contra

Christus est pax causalis triplex.

Sennacherib & Assyrios, non Cyrus, non Iudas: sed Cyrus pugnauit contra Babylonem & Chaldæos, Iudas contra Antiochum & Græcos. Respond. Primò, sub Assyriis Chaldæos comprehendi: nam monarchia ab Assyriis trāslata est ad Chaldæos; vnde tunc Chaldæi tam dominabantur Niniuæ & Assyriæ, quàm Babyloni & Chaldææ. Et sic Cyrus dicitur vicisse Assyrios, quia vicit Chaldæos. Hinc & *Assur* vocatur hîc *terra Nemrod*, quia Nemrod primus orbis rex & tyrannus dominabatur Assyriæ; principium tamen & sedem imperij posuit in Babylone: vnde Nemrod auctor fuit turris Babel ædificandæ, vt dixi Genes. 10. vers. 8. 9. & 10. Nominat Michæas Assyrios potiùs quàm Chaldæos, quia eius tempore dominabatur Sennacherib & Assyrij, insultantes Ezechiæ & Iudæis: vnde illos propriè & primariò hîc respicit. Secundò, quia Nemrod primus tyrannus orbis, fuit rex Assyriorum; indéque Assyrij primi fuerunt monarchæ, & celebres tyranni: hinc per sequentia sæcula mansit hoc nomen, vt Assyrij vocarentur quiuis potentes tyranni, siue Græci essent, siue Persæ, siue Romani; vti ostendi Isaiæ 7. 17. Sic Iudas Machabæus vicit Assyrios, quia vicit Antiochum & Græcos tyrannos. Hinc Tertiò, Assyrij significant quoslibet hostes Ecclesiæ, quales sunt infideles, Saraceni, hæretici, item dæmones. Omnes enim hosce tyrannos profligat Christus, itaque pacem Ecclesiæ conciliat, sed inchoatam in Ecclesia præsente; hæc enim cùm sit militans, sine bellis & luctis esse nequit: perfectam verò dabit in cœlo, vbi post bella & victorias erit Ecclesia in plena pace, gaudio & felicitate iugiter triumphans. Ita de Christo hunc locum accipiunt S. Hieron. Haymo, Rupert. Albert. Hugo, Arias, Clarius, Ribera & alij passim.

Mor. de pace Christi. Moraliter, disce hîc Christum esse pacem nostram. Vnde eius typus fuit Salomon rex vti nomine, ita reipsa pacificus. Ad hunc Michææ locum alludens Paulus vocat Christum pacem Iudæorum & Gentium, dicens: *Ipse enim est pax nostra, qui fecit vtraque vnum; & medium parietem maceriæ soluens, inimicitias in carne sua,* &c. *vt duos condat in semetipso in vnum nouum hominem, faciens pacem; & reconciliet ambos in vno corpore Deo per crucem, interficiens inimicitias in semetipso*, Ephes. 2. 14. Vide ibi dicta. Vis ergo pacem cum Deo, cum anima, cum proximis? Christum qui est pax nostra, adi: pacem à pace posce: Christum in mente tua defige, & pacem defixisti. Ipse enim est princeps pacis, æquè ac pater futuri sæculi, vti eum compellat Isaias cap. 9. 6. Rursum, vis indicium, ex quo certò scias an Christus in anima tua habitet? aduerte an habeas pacem in conscientia. Si habes, vtique ibidem adest & dominatur auctor & rex pacis. Si non habes, vtique Christus abest; quia sicut sol sine luce, ignis sine calore, rex sine regno, ita Christus sine pace esse nequit. Nam in pace factus est locus eius, psal. 75. 3. Hoc est quod inculcat Apostolus: *Pax Christi exultet in cordibus vestris*, Colos. 3. 15. Vide quæ ibidem, & Isaiæ 2. vers. 4. annotaui.

Cum venerit Assyrius.] Alludit de more ad Isaiæ caput trigesimum sextum. Nam per *Assyrium* propriè intelligit Sennacherib, tempore Ezechiæ imminentem Hierosolymæ, quem Christus occidit per angelum, itaque pacem dedit vrbi & regi Ezechiæ. Consequenter tamen sub *Assyrio* intelligit Nabuchodonosor, Antiochum, Pompeium, Neronem, Decium, aliósque Israëlis & Ecclesiæ hostes & persecutores, vti iam dixi. Hosce enim omnes debellauit, & indies debellat Christus, pro fidelibus suis decertans.

Suscitabimus super eum septem pastores, & octo primates homines] Hebr. *hominis*, & ita in Latinis legendum censet Ribera. Vnde & Syrus vertit, *octo principes hominum*; Arabicus, *octo primates* vel *præfectos hominum*. Verùm Biblia Latina Regia, Vaticana, & alia omnia legunt *homines*. nam *primates hominis*, id est hominum, sunt *primates homines*; Chald. *septem reges, & octo principes hominum*; Symmach. *septem pastores; & octo christos hominum: christos*, id est reges & principes: hi enim sunt christi, id est olei effusione (hanc enim significat Hebr. מָשַׁח *mosech*) vncti in sua creatione & inauguratione. Et Septuag. *consurgent super eum pastores, & octo morsus hominum*. Legerunt נְשִׁיכֵי *nesiche* per *schin*: נָשַׁךְ *nasach* enim per *schin* significat mordere. Verùm alij passim legunt נְסִיכֵי *nesiche* per *samech*, & tum significat principes. Sensus tamen eòdem redit. Nam per morsus Septuag. intelligunt principes & duces, qui mordeant & subigant Assyrium, vt leones mordendo subigunt sibi feras quaslibet. Nota, *Pastores* iidem sunt qui *primates*, putà principes, q. d. Contra Assyrium excitabimus septem, imò octo, id est multos, imò plurimos principes, qui ei resistant, eúmque debellent. Septenarius enim numerus in Scriptura symbolum est multitudinis: quòd si addatur octonarius, magnam & ingentem multitudinem significat; vt cùm dicitur Eccles. 11. 2. *Da partem septem, nec non & octo*. Sensus est q. d. Panum & opum tuarum partes eroga liberaliter in pauperes, ac dato eleemosynam septem, id est multis, nec non & octo, id est multò pluribus indigentibus. q. d. Da quot, quantísque potes. Alludit ad reges Assyriorum & Persarum, qui penes se habebant septem principes, quasi summos consiliarios & administros in gubernatione regni, qui instar septem angelorum principum, per quos Deus Ecclesiam orbémque regit, de quibus Iob 12. 15. & Apocal. 1. 4. instituti videntur; vti dixi Apoc. 1. 4. Sic Ierem. 39. 3. nominantur septem, imò octo principes Nabuchodonosor, qui eius aulæ & castris præfecti, obsederunt & expugnarunt Hierosolymam, scilicet *Neregel, Serescr, Semegarnabu, Sarsachim, Rabsares, Neregel, Serescr & Rebmag*. Sic de Assuero marito Esther, dicitur c. 1. 14. *Erant autem primi & proximi* (Assuero regi) *Charsena, & Sethar, & Admatha, & Tharsis, & Mares, & Marsana, & Mamucham, septem duces Persarum atque Medorum, qui videbant faciem regis, & primi post eum residere soliti erant*. Ex hisce septem fuit Darius Hystaspis, qui occisis Magis, deficiente stirpe Cyri in Cambyse, hinnitu equi electus est rex Persarum.

Sensus est Primò, q. d. Nunc ecce magnificabitur Christus dominator Israël. Nam cùm veniet Sennacherib Assyrius, vt obsideat & capiat Ierusalem, nos Israëlitæ adunati cum Ezechia rege nostro, Christi inuocatione, ope & iussu excitabimus S. Michaëlem cum sex suis sociis Archangelis, qui sunt principes aulæ cælestis, & tutores Synagogæ fidelium, vt per Angelum occisum à se submissum, cædant castra Sennacherib.

A Hi enim sunt septem pastores, & octo primates hominum, vt habeor Hebræa. Rursum excitabimus Eliacim, Sobna, Ioahe, & alios plures aulæ Ezechiæ principes, qui Sennacherib eiúsqoe legaro Rabsaci generosè resistant, & cæsis per angelum eius castris, illa dispolient & diripiaot. Secundò, q. d. Cùm venerit Assyrius, id est Nabuchodooosor, ait Lyran. imperans tam Assyriis quàm Babyloniis, & ceperit Ierusalem, ac Iudæos in Babylonem abduxerit, nos Israëlitæ suscitabimus Prophetas, alióśque viros sanctos, qoales erunt Daniel, Ieremias, Ezechiel, Esdras, Nehemias, Zorobabel, Iesus filius Iosedec, &c. qui inuocando Christum, prosterneot Assyrium, id est, Balsasarem filiom Nabuchodonosoris. Christus B enim excitauit Cyrum, qui per suos septem principes & reges, Balsasatem occidit, Babylonem cepit, & Iudæos inde liberauit. Septem hosce principes & reges Cyri (ad qoos hîc alludit Michæas) nominat Xenophoo lib. 5. Cyripædiæ. Eorum nomina sunt hæc: Embas rex Armeniæ, Antuchas Hyrcaniæ, Damatas Cadusiorum, Thambrodas Saccarum, Tigranes, ac Gadatas & Gobrias, qui duo Balsasarem occiderunt. Tertiò, q.d. Cùm venerit Assyrius, id est Antiochus Epiphanes tyrannos, vastans Iudæam, oostris precibus per Christum excitabimus, hoc est, Christus à oobis inuocatus excitabit suos prodromos & præuios duces, qui Aotiocbum profligent, & Iudæos liberent; nimirum Machabæos septem, & plures; C putà Matathiam, Iudam, Iooatham, Simonem, Ioannem, Hyrcanum, Alexandrum, &c. Deoique Christo oato cùm venerit Assyrius, id est tyrannus Nero, Adrianus, Aurelianus, Decius, &c. item Arrius, Nestorius, Pelagius, Eutyches, aliique Hæresiarchæ Ecclesiam pessumdantes, Christus excitabit septem & octo, & multos principes tum Ecclesiasticos, tum sæculares, qui illis resistant, illósque debellent & prosternant. Tales fuere S. Petrus & Paulus certantes cum Simone Mago & Nerooe, eósque debellantes; S. Ioannes & S. Clemens cum Domitiano; S. Ignatius & S. Dionysius cum Traiano; S. Cornelius & S. Cyprianus cum Gallo & Volusiano. Tales rursum fuerunt Constantinus, qui Diocletianom & Maximianum summos Ecclesiæ persecutores ad D restim adegit, ac Ecclesiæ pacem & imperium consignauit; Theodosius, Arcadius, Honorius, Marcianus, & seqoentes Imper. Christiani, qui per se suis armis, per Episcopos verò anathemate & censuris Ecclesiasticis perculerunt Nestorium, Eutychetem, Pelagium, & similes hæreticos in Concilio Nicæno, Ephesioo, Chalcedonensi, Constantinopolitano, &c. Ita ferè S. Hieroo. Remig. Rupert. Hugo & alij. Dicit *suscitabimus*, quia Israëlitæ, id est fideles, eligunt & creant sibi principes tum Ecclesiasticos, putà Episcopos per Clerum: tum sæculares, putà Reges & Imperatores, per semetipsos.

Septem pastores sunt septem angeli principes.

Item septem principes Cyri.

Tertiò, Apostoli & viri Apostolici.

E Mysticè S. Hieron. per pastores & primates septem accipit Sanctos veteris, per octo Sanctos Noui Testamenti. Rupertus verò eos sigillatim sic enumerat. Septem, inquit, pastores fidelium fuerunt Abel, Abraham, Isaac, Iacob, Ioseph, Moses & Dauid. Octo verò primates, fuerunt octo iudices, id est, principes & saluatores Israël; scilicet Iosue, Caleb, Othoniel, Aoth, Barach, Gedeon, Iephte & Samson. Verùm hi diu ante Michæam vixerunt: Michæas autem hosce pastores & primates in futurum promittit. Ait enim, *Suscitabimus*, &c. Mysticè quoque S. Ambr. in Genesim ad Horontianum enarrat. 2. sic explicat: *Septem pastores*, ioquit, *legis præcepta sunt, quibus grex adhuc quasi irrationabilis in virga Moysis per desertum ductus & gubernatus est. Octo morsus hominum, mandata Euangelij, & Dominici oris alloquia. Corde enim creditur ad iustitiam, ore confessio fit ad salutem. Boni morsus, per quos æterna vita munus gustauimus, peccatorum remissionem in Christi corpore deuorantes. In veteri testamento amarus morsus est mortis, propterea dictum est: Deuorauit mors præualens. In nouo Testamento suauis morsus est vita, quæ mortem absorbuit. Propterea Apostolus ait: Deuorata est mors victoria tua; vbi est mors aculeus tuus?*

Mysticè.

B *Et pascent terram Assur in gladio, & terram Nemrod in lanceis suis.*] *Terra Assur* est Niniue & Assyria, ita dicta à primo eius incola Assur, filio Sem. *Terra Nemrod* est Babylon: ibi enim Nemrod tyrannus regnare cœpit; vti superiùs dixi. Sensus est, q.d. Cyrus pascet, id est reget & debellabit suis gladiis & lanceis Assyriam & Babylonem. Rursum cùm Assyrius Seonacherib venerit in terram oostram, debellabunt eum Isaias, Ezechias, &c. per angelum. Porrò Christus oatus, per suos Apostolos & successores, armis spiritualibus debellabit reges & principes Assyriorum, Græcorum, Romanorum, &c. eósque conuertet & subiget adeò, vt ipsi iam conuersi pascant quoque, id est regant, tueantur, & propageot Ecclesiam; vti fecit Constantinus, & posteri. Vers. 6.

C Nota. Pro *pascent*, &c. *terram in Nemrod in lanceis suis*, Septuag. vertunt, *in fouea eius*. quod explicans mysticè S. Hier. *Nemrod*, ait, *interpretatur tentatio descendens: gigantis enim & venatoris, & superbientis contra Dominum terra, non est in montibus, sed in foueis. Redacta est ergo terra Nemrod in foueis suis: Qui enim fodit foueam, incidet in eam.* Et mox: *Quòd autem* Symmachus ait, *Et pascent terram Assur in gladio, & regionem Nemrod intra portas eius; hoc sentiendum est, quòd in domo sua alligetur fortis, & vulneretur aduersarius. Et iuxta Aquilam & Quintam editionem sicis & lanceis septē pastorum, & octo christorum hominum confodiatur.*

Et erunt reliquiæ Iacob.] q.d. Apostoli & similes credentes Christo, licèt pauci, quasi reliquiæ Iu- Vers. 7.
D dæorum, erunt quasi imber & ros optatissimus, qui diuina sua doctrina & vitæ sanctitate fœcundabunt terram, id est homines terrenos: terram inquam, quæ non exspectat virum, id est manom & opera hominis, scilicet irrigantis; sed Dei & gratiæ cælestis. q.d. Deus soa cælesti luce & gratia ad prædicationem Apostolorum illabens mentibus auditorum, eásque placidè & suauiter irrorans, faciet eas fœcundas virtutibus & bonis operibus. ita S. Hieron. *Ardebant enim*, inquit, *ignitis diaboli iaculis corda populorum. Et omnes gentes adulterantes à Deo, habebant corda quasi clibanus igne succensus. Vnde ros à Domino cadens, factus est* E *sanitas infirmorum*; vti factus est tribus pueris in fornace Babylonia, Danielis 3.

Quasi stillæ super herbam.] Sic & Aquila, Theodot. & Chald. qui habet, *sicut guttæ imbris serotini super herbam*. Quare mirum est Septuag. vertere, *sicut agni super gramen*, præsertim cùm non ouium, sed roris meotio præcesserit. Est tamen apta similitudo: Apostoli enim agnina sua innoceotia, candore, modestia & puritate illapsi sunt mentibus hominum, sicut agni illabuntur gramini. Vnde Christus, *Ecce*, inquit, *ego mitto vos sicut oues in medio luporum*, Matth. 10. 16.

Vers. 8. *Quasi leo in iumentis.*] quasi leo inter bestias. A q. d. Apostoli quasi leones potentissimè subiicient Euangelio quosuis infideles, vt nemo eis possit resistere: in infidelitate verò sua obstinatos, minis & miraculosis suis plagis percellent, vti Paulus excæcauit Elymam magum, ac Petrus Simonem volantem in terram deiiciens, eius crura confregit. Rore significatur suauitas, leone robur & efficacia Apostolorum, Euangelij & gratiæ Christi. Hoc est enim optimum regimen, quo suauitas cum fortitudine & efficacia miscetur. Eo enim vtitur Dei prouidentia in regimine mundi, quæ *attingit à fine vsque ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter*, Sapient. 8. 1. ita S. Hieron. Theodoret. Haymo, Rupertus, Lyranus, Vatabl. & alij. Alludit, & obiter quasi perstringit Iudam & Machabæos, qui quasi leones B subiugarunt hostes Israëlis. de Iuda enim dicitur 1. Machab. 3. 4. *Similis factus est leoni in operibus suis, & sicut catulus leonis rugiens in venatione.* Et de Machabæis lib. 2. c. 11. *Leonum more impetu irruentes in hostes prostrauerunt.* nam *leo fortissimus bestiarum ad nullius pauebit occursum*, Prouerb. 30. 30. Audi Silium Italicum lib. 12. Paulum Consulem leoni comparantem:

Paulus vt aduersam videt increbrescere pugnam:
Ceu fera, quæ telis circumcingentibus vltrò
Assilit in ferrum, & per vulnera colligit hostem,
In medios fert arma globos.

Ita in medios infideles insiliit S. Paulus, Apostoli, virique Apostolici, vt S. Xauerius, Gaspar Barzeus, Io- C sephus Anchieta, aliíque leones Christiani huius æui.

Vers. 9.] Exaltabitur manus tua super hostes tuos, & omnes inimici tui interibunt.

Vers. 10.] Et erit in die illa, dicit Dominus: Auferam equos tuos de medio tui, & disperdam quadrigas tuas.

Vers. 11.] Et perdam ciuitates terræ tuæ, & destruam omnes munitiones tuas, & D auferam maleficia de manu tua, & diuinationes non erunt in te.

Vers. 12.] Et perire faciam sculptilia tua, & statuas tuas de medio tui: & nō adorabis vltrà opera manuum tuarum.

Vers. 13.] Et euellam lucos tuos de medio tui, & conteram ciuitates tuas.

Vers. 14.] Et faciam in furore & in indignatione vltionem in omnibus gentibus, quæ non audierunt. E

Vers. 9. *Exaltabitur manus tua.*] scilicet ô Christe, ô dominator Israël. Respicit enim ad vers. 2. & 4. vbi dixit: *Et pascet in fortitudine Domini, &c. quia nunc magnificabitur vsque ad terminos terræ.* ita S. Hieron. Remig. Rupert. Hugo & Vatabl. Secundò, *tua*, scilicet ô Iacob, ô Israël. ita Theodor. Rupert. Lyran. & Arias. q. d. Manus tua, ô Israël, tempore Christi exaltabitur super hostes tuos, scilicet Gentiles & infideles. Hos enim Apostoli ex te nasciturі, tuíque filij occident, vt intereant non corpore, sed mente & vita; scilicet quoad infidelitatem & vitam pristinam, quam in Dei ignorantia & sceleribus egerunt. Occident ergo in eis impietatem, libidinem, ebrietatem, &c. faciéntque vt viuat in eis pietas, castitas, sobrietas, &c. ita S. Hieronym. Quæ victoria longè maior & nobilior est, quàm si omnes trucidarent. Quid enim mirabilius, quid generosius, quàm inimicos occidere, eósque facere amicos; infideles occidere, & facere fideles; impios pios, incestos castos, ebrios sobrios? &c. Hic sensus planior est. Nam de Iacob immediatè præcessit: *Et erunt reliquiæ Iacob in Gentibus, &c.* Et de eodem sequitur: *Auferam equos tuos de medio tui.* Hic tamen sensus cum priori coincidit. Exaltatio enim Christi, est exaltatio Israëlis, id est Ecclesiæ, & vice versa.

Christus occidit impios dū eos facit pios.

Auferam equos tuos de medio tui.] Pergit loqui de Iacob, id est Apostolis & fidelibus sparsis per Gentes, eásque ad Christum conuertentibus; hoc est, de Ecclesia Christi, quæ cœpit ex Iudæis, creuit ex Gentibus. Vnde de Gentibus maximè hîc loquitur, quæ de idololatria & gentilitate conuertendæ erant ad Christum & Ecclesiam: nec enim Iudæi tempore Christi, imò nec post reditum è Babylone, publicè idola coluerunt. Sensus est, q. d. O Iacob, id est ô Ecclesia, quæ orta es ex Iacob, sed maximè propagata es per Gentes, auferam tibi omnia præsidia, omnia arma, omnes arces & munitiones, quibus antea Christum fidémque Christi oppugnabas, vel illi resistebas; ac nominatim auferam maleficia, diuinationes, oracula, idola, eorúmque fana & vrbes. Hæc enim infideles opponebant fidei & Ecclesiæ, iisque quasi arietibus Ecclesiam impetebant. Hinc Secundò, auferam tibi hæc arma, quia dabo tibi plenam pacem, confidentiam & securitatem in Christo, quo nixus securè in eo, eiúsque præsidio conquiesces, nec confides in armis pristinis, aliísque humanis auxiliis; vtpote quæ imbellia & inualida expertus contemnes. Hoc est quod dixit cap. 4. 5. *Concident gladios suos in vomeres, & hastas suas in ligones. Et sedebit vir subtus ficum suam.* Tertiò, auferam tibi arma, quia faciam vt armis non propages tuos limites, sed cælesti doctrina, mansuetudine, sanctitate, patientia, morte & martyrio. ita Arias, Vatabl. & Lyran. Vers. 10.

Mysticè S. Hieron. *O Israël*, inquit, *interficiam equos tuos de medio tui, id est, de principali cordis tui lasciuientes impetus, & equorum more ruptis vinculis prorumpentes; & currus tuos, quibus tibi in vitiis placebas, & peccata peccatis consocians, quasi triumphans in quadrigis ferebaris.* Mysticè.

Et auferam maleficia.] Hebr. & Chald. *succidam maleficos de manu tua*; Chald. *de medio tui, & præstigiatores non erunt tibi*: succisis enim maleficis & præstigiatoribus, succiduntur maleficia & præstigiæ; sicut succisis hæreticis Ministris & libris, succiditur hæresis. Hebr. malefici vocantur מְכַשְּׁפִים *mecasſephim*, diuini מְעוֹנְנִים *meonenim*. Vnde Tigurina vertit, *astrologi. Meonenim* ad verbum sunt oculatores, id est, obseruatores vel temporum, vel somniorum, vel astrorum, vel auium; aut præstigiatores, qui oculos perstringunt & ludificant, vti dixi Leuit. 19. 26. Hi enim frequentes erant apud Iudæos. Vnde Iuuenalis satyra 6. Vers. 11.

Qualiacumque voles Iudæi somnia vendunt.

Et diuinationes non erunt in te.] Christus enim deorum,

deorum, id est dæmonum, oracula sustulit, non tantùm apud Christianos, sed & iisdem apud Gentiles silentium imposuit; vnde Plutarch. librum edidit de Oraculorum silentio. Et Iuuenalis, qui coæuus fuit Apostolis, satyra 6. asserit Astrologos & Chaldæos à Gentilibus consuli, eo quòd dæmones obmutuerint:

Chaldæis sed maior erit fiducia: quidquid
Dixerit Astrologus, credent à fonte relatum
Hammonis: quoniam Delphis oracula cessant,
Et genus humanum damnat caligo futuri.

Vers. 13. *Et euellam lucos.*] In quibus Gentiles erigebant sua idola & fana, ibique celebrabant sacrilega sua sacrificia, festa & conuiuia. (Lucus quis?) Lucus est nemus arboribus densum: dictus Lucus, non quòd ibi sint lumina religionis causa, vt aliqui volunt, sed per antiphrasin, quòd minimè luceat; sicut bellum dicitur, quasi minimè bellum & bonum. Lucus enim non erat cæduus, religionis, id est superstitionis, causa: nec enim licebat eius arbores cædere; quin potiùs manu consitus, religiosus erat, atque vel alicui Deo, vel alicuius hominis cineribus consecratus. Lucus ergo erat sacer. Vnde Virgil. 1. Æneid.

Lucus in vrbe fuit media, lætissimus vmbra.

Vbi Seruius: Vbicumque, ait, Virgil. lucum ponit, sequitur etiam consecratio; vt,

Luce tum fortè parentis
Pilumni, Turnus sacrata in valle sedebat.

Herorum enim animæ dicebantur lucos incolere, Vnde Virgil. Æneid. 6.

Nulli certa domus, lucis habitamus opacis.

Hinc Deus lucos, vt superstitiosus & idololatricos, succidi iussit Deuteronom. 12. 3. & Exodi 34. 13.

Et conteram ciuitates tuas.] Hebr. עָרִים *arim* & ciuitates, & hostes significat. Vnde Chald, Arias, Pagninus & Vatabl. vertunt, *conteram hostes tuos*; Septuag. tamen, Noster, Tigurina, & alij vertunt, *conteram*, vel disperdam *ciuitates tuas*, idololatricas scilicet, in quibus sunt idola & luci, vti præcessit: quæque idolis sunt consecratæ, vti Dan & Bethel consecratæ erant vitulis aureis; Delphi Apollini, Heliopolis soli. Aliæ ergo sunt hæ ciuitates ab illis, de quibus dixit vers. 11. *Et perdam ciuitates terræ tuæ*: ibi enim per *ciuitates* intelligit munitiones & arces, quibus præsidebant Gentiles. q. d. Auferam tibi munitiones, arma, omniàque præsidia humana, quibus confidere soles; vt vni Deo fidere & inniti discas. Hic verò ciuitates dijs vel idolis consecratas intelligit. Porrò contriuit Deus ciuitates, cùm per Apostolos effecit vt desinerent esse Gentiles, & inciperent esse Christianæ, vt iam viuerent Christo, quæ antea vixerant Veneri, Ioui & Baccho; vt dixi v. 9. Pulchrè S. Hieron. *Disperdam*, ait, *ciuitates terræ tuæ. Non enim ædificasti vrbem, quam lætificat impetus fluminis Dei*, psal. 45. *&, quæ in montibus sita est, cælestem Ierusalem: sed quam ædificauerat Cain, Genes. 4. Vnde & dicuntur ciuitates terræ, operibus terrenis exstructæ.*

Et faciam in furore & in indignatione vltionem in omnibus gentibus, quæ non audierunt.] Vers. 14. Chald. *quæ non receperunt doctrinam legis.* q. d. Eos qui audire, id est, credere & obedire noluerint Euangelio, vlciscar & puniam. Ita Iudæos Christi contemptores & homicidas, vltus est & ad internecionem deleuit per Titum & Vespasianum. Idem fecit subinde variis gentibus, quæ prædicatores Euangelij exploserunt & occiderunt; sed omnibus idipsum faciet in die iudicij, *in flamma ignis dantis vindictam iis, qui non nouerunt Deum, & qui non obediunt Euangelio Domini nostri Iesu Christi*, vt ait Apost. 2. Thessal. cap. 1. 8.

Porrò Iudæi hæc omnia à v. 5. hucusque, referunt ad suum Messiam, quem ipsi exspectant in fine mundi; postquam septem quos fingunt & quos volunt pastores, & octo principes homines Assyrium vicerint: tunc enim veniente Christo, Iudæos fore in benedictione, robore & gloria, vt quasi leones omnes gentes sternant & subigant. (Iudæorum vanus Messias.) Verùm *respondeat carneus Israël*, ait S. Hieronym. *quæ tunc de Israel idola auferentur, quæ modò non colit? qui succidentur luci, quos non habet? quæ vrbes subruentur, quæ olim subrutæ sunt? qui tollentur arioli, quos cùm non habeat, nec habere se glorietur, tamen tanto tempore derelicta est filia Sion, & sedet sine altari, & sine sacerdotibus; & aliis fruges eorum comedentibus, ipsi siccis faucibus, sibi futura promittunt, quæ nesciunt.*

CAPVT SEXTVM.

SYNOPSIS.

Redit Propheta à Bethlehem, Christo & Apostolis, ad sua tempora; ac cum Iudæis sui æui, patheticè nomine Dei disceptat & expostulat: Popule meus, *inquit*, quid feci tibi, aut quid molestus fui tibi? *Deinde beneficia multa & grandia eis à se collata recenset, vt ostendat eorum summam ingratitudinem; quòd à Deo ad idola & scelera desciuerint. Mox v. 6. iis postulantibus qua ratione Deum sibi reconciliare possint, respondet v. 6. dicens:* Indicabo tibi ô homo, quid sit bonum, & quid Dominus requirat à te: vtique facere iudicium, & diligere misericordiam, & sollicitum ambulare cum Deo tuo. *Tertiò, v. 9. horribilem Dei vocem & minas eis intentat, ob eorum iniquas mensuras & pondera, simileśque fraudes & dolos, quibus expilabant pauperes: quapropter minatur eis egestatem, excidium, captiuitatem & opprobrium. S. Hieronymus, Remigius, & Hugo putant Prophetam hæc loqui ad Israël, id est ad decem tribus: quia v. 16. meminit Amri & Achab regum Israël. Meliùs Theodoretus, Vatablus & Arias censent hæc dici Iudæis, siue duabus tribubus. Videtur enim hæc Propheta vaticinatus sub Ezechia, post excidium decem tribuum, vti dixi cap. 3. v. 12. cùm solæ duæ tribus in Iudæa remanebant.*

Verſ. 1.] Audite quæ Dominus loquitur: Surge, contende iudicio aduerſum montes,& audiant colles vocem tuam.

Verſ. 2.] Audiant montes iudicium Domini,& fortia fundamenta terræ:quia iudicium Domini cum populo ſuo, & cum Iſraël diiudicabitur.

Verſ. 3.] Popule meus quid feci tibi, aut quid moleſtus fui tibi?reſponde mihi.

Verſ. 4.] Quia eduxi te de terra Ægypti, & de domo ſeruientium liberaui te: & miſi ante faciem tuam Moyſen, & Aaron,& Mariam?

Verſ. 5.] Popule meus memento quæſo quid cogitauerit Balach rex Moab; & quid reſponderit ei Balaam filius Beör, de Setim vſque ad Galgalam,vt cognoſceres iuſtitias Domini.

VERS. I.

VDITE, ô Iudæi, ô Hieroſolymitæ, *quæ Dominus loquitur* ad me Michæam, vt eadem vobis referam & annunciem. Dicit ergo mihi Deus: *ſurge,contende.*] Iubet hic Deus Michææ, vt ſuo nomine contendat & diſceptet cum Iudæis, eoſque de ſceleribus arguat. Paret iubenti Deo Propheta verſ. 2. dicens: *Audiant montes iudicium Domini.* Simili modo contendit Deus cum Iſraële per Ieremiam cap. 2. 9. dicens: *Propterea adhuc iudicio contendam vobiſcum, ait Dominus, & cum filiis veſtris diſceptabo. Tranſite ad inſulas Cethim,* &c. *& videte ſi factum eſt huiuſcemodi.*

Contende iudicio aduerſum mõtes, & audiant colles vocem tuam.] Hebr. *litiga cum montibus*; Septuag. *iudicare ad montes*; Pagninus, *oſtende iudicium montibus.* Vnde à Caſtro cenſet hic citari montes tamquam teſtes, non tamquam reos: rei enim ſunt Iſraëlitæ. Verùm meliùs Noſter vertit, *contende iudicio aduerſum montes*; tum quia Hebr. רִיב *rib* quando conſtruitur cum אֵת *eth*, quod Latini vertunt, litigare cum aliquo, Hebræis, æquè ac Latinis, idem eſt quod litigare aduerſus aliquem: tum quia ſic maius eſt orationis pondus & energia, vti iam oſtendam. Citantur ergo hic montes vt rei, eo quòd in montibus erecta fuerint & culta idola: licet enim propriè populus ſit reus, tamen, quia is durus & rebellis nolebat audire Prophetas, & per eos litem & iudicium Domini; hinc ad pathos citantur montes, in quibus populus peccauerat. q. d. Vos ô montes inſenſibiles, magis ſenſati eſtis quàm ſenſibiles Iſraëlitæ: vos enim ſentitis vocem & iuſſum Dei creatoris veſtri, eique obeditis; quem illi non ſentiunt. Vos ergo cito, vt incolas veſtros, qui rei ſunt, repræſentetis; vt ipſi per vos audiant & cognoſcant iuſtam meam litem, actionem & querelam; ſéque reos fateantur, pœniteant, & veniam petant. Eſt proſopopœia: *montes* enim hîc inducuntur quaſi perſonæ viuæ & rationales; quia ipſi per aras & idolia, pérque victimarum ſanguinem, oſſa & cineres quæ in ipſis extabant, muta ſed clara voce loquebantur Iudæorum idololatriam & ſcelera, ac conſequenter iuſtam Dei

Deus citat mõtes quaſi reos.

contra eos eſſe actionem & expoſtulationem. In hac ergo lite Deus eſt actor, Iudæi cum montibus totáque Iudæa ſunt rei, præco eſt Michæas, iudices ſunt angeli & homines; imò ipſimet rei, qui audita tam iuſta Dei beneficentiſſimi querela, non poſſunt non ipſi cauſam adiudicare, & ſeipſos ingratitudinis condemnare. ita Theodoretus, Arias & Clarius. Simili proſopopœia terram Iudæorum citat & inclamat Ieremias cap. 22. 29. *Terra,* ait, *terra, terra audi ſermonem Domini.* Et Iſaias cap. 1. 2. citat cælos & terram: *Audite,* inquit, *cæli, & auribus percipe terra, quoniam Dominus locutus eſt.*

Symbolicè, per *montes* & *colles* Propheta intelligit principes & magiſtratus, qui in populo eminebant, ſicut montes in terra, de quibus Habacuc cap. 3. 6. *Diſſoluit gentes, & contriti ſunt montes ſæculi*; & pſalm. 71. 3. *Suſcipiant montes pacem populo, & colles iuſtitiam.* Iidem ſunt *fundamenta terræ*; quia populum ſuſtentant quaſi fundamenta. quocirca rex Græcè dicitur *βασιλεὺς*, quòd ſit quaſi baſis populi; & Hebr. *adon*, id eſt dominus, dicitur ab אֶדֶן *eden*, id eſt baſis. ita S. Hieron. Haymo, Remig. Lyran. & Vatabl. Huc pertinet verſio Chaldæi, qui per *montes* intelligit patres, per *colles* matres Iudæorum: *Contende,* inquit, *cum patribus, & audiant matres vocem tuam.* Vnde S. Hieron. per *montes* accipit Abraham, Iſaac, Iacob, & viros ſanctos, qui poſteris debuerant eſſe regula vitæ, & ſtimulus virtutis; vt appareat quàm hi ab illis fuerint degeneres, quos in hoc iudicio parentum pietas & religio condemnat. Quo circa viri ſapientes docent, nihil eſſe quod magis deſidiam excutiat, ſtimulúmque det ad omnem virtutem, quàm ſibi iugiter ob oculos ponere viros ſanctos, præſertim ſui ſtatus & ordinis, qui ſtrenuam Deo & virtuti nauarunt operam. Id quiſque experitur in ſe, ſcilicet cùm patrum, vel Sanctorum quos colit, & amat, heroïca facta recogitat, mirificè ſe ad eadem imitanda excitari. *A boue maiori diſcit arare minor.* Aureum eſt hac de re præceptum Senecæ lib. 1. epiſt. 11. *Aliquis vir bonus eligendus eſt, ac ſemper ante oculos habendus, vt ſic tamquam illo ſpectante viuamus, & omnia tamquam illo vidente faciamus. Hoc, mi Lucili, Epicurus præcepit, cuſtodem nobis & pædagogum dedit; nec immeritò. Magna pars peccatorum tollitur, ſi peccaturis teſtis aſſiſtat. Aliquem habeat animus quem vereatur, cuius auctoritate etiam ſecretum ſuum ſanctius faciat. O felicem illum, qui non actus tantùm, ſed etiam cogitatus emendat! O felicem, qui ſic aliquem vereri poteſt, vt ad memoriam quoque eius ſe componat atque ordinet! Qui ſic aliquem vereri poteſt, citò erit verendus. Elige itaque Catonem: ſi hic videtur tibi nimis rigidus, elige remiſſioris animi virum Lælium; elige eum cuius tibi placuit & vita, & oratio: & ipſius animum ante te ferens & vultum, illum ſemper tibi oſtende, vel cuſtodem, vel exẽplum. Opus eſt, inquam, aliquo, ad quem mores noſtri ſe ipſi erigant. Niſi ad regulam, praua non corriges.* Ita P. Scipio Africanus iugiter ſibi ob oculos ad imitandum proponebat Cyrum Xenophontis, Iulius Cæſar Alexandrum Magnum, Selymus Turcarum Imp. Iulium Cæſarem. Plato Socratem adeò imitatus eſt, vt paſſim, etiam ab Ariſtotele vocetur iunior Socrates. Nam, vt ait Ariſt. l. 9. Ethic. *Accipere virtutes virtuoſorum beatiſſima eſt vita.* Et Plutarc. in Moral. *Sicut,* ait, *qui ſe comunt, adhibent ſpeculum, ſic geſturus negotium,*

proponat

proponat sibi laudatorum virorum exempla. Et rursum: *Aduersus omnes animi perturbationes, exempla quædam optimorum virorum habenda sunt in promptu.* Denique S. Basil. epist. ad Gregor. de vita solit. Sicut, ait, pictores sæpè inspiciunt exemplaria, vt ea expingant; sic qui studet perfectioni virtutis, debet ad vitas Sanctorum, quasi ad simulachra vita & actione prædita, sæpè animi oculos conuertere. Quocirca vtilissimum est, crebrò vitas Sanctorū lectitare. Id fecit S. Dominicus, S. Thomas Aquinas, & alij; ac in primis S. Ignatius, qui earum lectione à militari vita conuersus ad sanctam & spiritualem, fundator Societatis nostræ effectus est.

Mysticè S. Hieron. per *montes* accepit angelos è cœlis ad nostram custodiam deputatos, quasi illi citentur à Deo, vt hominum sibi commissorum, & scelerum quæ ipsi commiserunt, rationem reddant. Verùm hoc cum grano salis accipiendum; scilicet vt citentur non tamquam rei, sed tāquam testes operum, quæ homines ipsorum clientes patrarunt. Nam alioqui id sapit errorem Origenis, qui censebat angelos in hominum custodia mereri & demereri; vt, si bene eos custodierint, à Deo præmientur; si malè, puniantur, & in gehennam trudantur: ideòque adhuc non esse beatos, sed de sua salute & beatitudine incertos. Similis fuit error Magistri sent. in 2. dist. 11. lit. D. E. & G. vbi docet angelos per custodiam hominum sedulam, vsque ad diem iudicij crescere in merito & præmio beatitudinis, non tantùm accidentalis, sed & essentialis, quem ibidem refutant omnes Scholastici.

Vers. 2. *Audiant montes iudicium Domini.*] *Iudicium* hisce duobus versibus sumitur pro lite iudiciali & actione forensi. Vnde Tigur. vertit, *audite montes actionem*, id est, vt Vatab. disceptationem, rixam, controuersiam *Domini*: hæc enim in iudicio ab actore agitur coram iudice, reo se defendente.

Et fortia fundamenta terræ.] Septuag. *& valles fundamenta terræ.* Sic & Chald. *& radices*, inquit. *fundamentorum terræ.* valles enim imæ sunt quasi montium & terræ radices & fundamenta: atque Iudæi non tantùm in montibus, sed & in vallibus habebant suos lucos & idola: tam ergo valles, quàm montes suis sacrilegis sacrificiis contaminabant. vnde valles æquè ac montes, quasi reæ citantur hîc à Deo. Secundò, per epexegesin, *&* posset accipi pro *id est*. q. Audite montes qui fortiter fundati estis in terra, ideóque estis quasi robusta terræ fundamenta. Montes enim quia excelsi, fortia habent in terra fundamenta: perinde ac turres quo celsiores sunt, eo fortiora exigunt fundamēta. ita Vatab. Addit à Castro, montibus & collibus quasi fundamentis, id est, fulcris, terram fulciri. Vnde Arias censet eos hîc à Deo citari potiùs quàm cœlum & terram; quia non modò cœlum, quod natura sua est mobile, sed & terram ipsam in medio orbis contentam & permanentem, montes stabilitate & firmitudine vincunt, vtpote qui robore, vallo & situ suo terram, ne vel ventorum impetu, vel caloris vi, vel aquarum inundatione dissipetur, continent. [illegible]que montes magnæ in rerum natura virtutis, constantiæ nomen obtinent, sicut scriptum est psal. 64. *Præparans montes in virtute tua, accinctus potentia.* Citat ergo hîc Deus montes, eorúmque fundamenta, id est, radices: hisce enim quasi fundamentis ipsi innituntur; vt significet

A fortem & constantem suam potentiam & beneficentiam, vti in montes, ita & in eorum accolas Iudæos, qua tamen ipsi contra Deum abusi sunt ad cultum idolorum: quocirca pariter fortem & constantem hic eis litem intentat, eo sensu quem paragrapho præcedenti assignaui.

Quia iudicium Domini cum populo suo.] Id est, vt Tigurina, *quia lis est Domino cum populo suo*, qui montes eorúmque fundamenta accolit, & sceleribus suis polluit. q. d. Paratus est Deus & intentus, vt lite disceptet cum populo suo.

Et cum Israel diiudicabitur.] Id est, iudicio contendet & disceptabit. ita Vatab. vnde Pagnin. vertit, *& cum Israel disputare vult.* non speculatiuè, vti disputamus in scholis; sed criminaliter,

B vti disputatur in tribunali. Sic Iob pro sua innocentia disputabat cum amicis, & cum Deo; atque amicos vicit, sed à Deo victus est. *Disputare cum Deo cupio*, inquit ipse cap. 13. 3. sed post disputationem victus & confusus ait. cap. 42. 3. *Insipienter locutus sum, & quæ vltra modum excederent scientiam meam*, nimirum quòd ausus sim Deum ad disputationem prouocare, eique dicere: *Audi, & ego loquar, interrogabo te, & responde mihi.* vnde pœnitens subdit vers. 6. *Idcirco*, inquit, *ipse me reprehendo, & ago pœnitentiam in fauilla & cinere.* Ita quisque in hora mortis, putà in iudicio particulari, disputabit defendétque theses de anima, non specifica, sed indiuidua & sua;

C argumentātes erunt dæmones; imò Deus ipse. Studeat ergo quisque bene non speculari, sed viuere, vt argumentis & obiectionibus omnibus, quæ de vita bene vel malè transacta proponentur, satisfacere possit. Sapienter noster Thomas lib. 1. de Imit. Christi cap. 3. *Certè*, ait, *adueniente die iudicij non quæretur à nobis quid legimus, sed quid fecimus; nec quàm bene diximus, sed quàm religiosè viximus.* Tunc enim Christus Dominus magistrorum Magister, omnium lectiones audiet, omnes examinabit, cum omnibus disputabit de moribus & vita cuiusque. Ita Climachus in gradu timoris, refert disputationem Stephani viri

D sancti cum dæmonibus in agone mortis, in qua aliquando respondebat, aliquando victus succumbebat, vt ingentem horrorem astantibus incuteret. S. Hieron. epist. ad Eustochium, narrat se, cùm magis Ciceroni quàm S. Scripturæ addictus esset, raptum ad Christi tribunal, ibique examinatum ab eo, ac diuerberatum.

Popule meus quid feci tibi?] Hîc incipit iudicium, id est, lis, actio & accusatio Domini, eáque neruosa & pathetica. Iam Primò, Arias hæc legit per notam admirationis, sicque explicat, q. d. Popule meus quot quantáque bona feci tibi! quanta beneficia in te contuli! quomodo ergo Vers. 3.

E eorum obliuisci, iisque ingratus existere potuisti? Secundò, Chaldæus vertit, *quid boni dixi me facturum tibi, quod non fecerim?* Tertiò, alij passim sic explicant, q. d. Quid mali feci tibi? quare te offendi? quam occasionem desciscendi à me tibi dedi? Sequitur enim, *Aut quid molestus fui tibi?*] Pro quo S. Hieron. in comment. vertit, *quo labore te pressi?* Pagnin. *in quo laborare feci te?* Vatab. *quanam re fatigaui te*, vel feci te deficere? Chald. *quam infirmitatem grauem multiplicaui super te?* Propriè enim, vt patet ex sequentibus, respicit miraculum illud ingens & continuum, quo Deus Hebræos quadraginta annis per desertum deduxit sanos & vegetos, ita vt labore itineris non fatigarentur, nullique inter eos essent infir-

mi vel ægri, iuxta illud psalm. 104. 37. *Et non erat in tribubus eorum infirmus.* Et Deuter. 8. 4. ait Moses Hebræis: *Vestimentum tuum quo operiebaris, nequaquam vetustate defecit, & pes tuus non est subtritus: en quadragesimus annus est.* Ita explicat S. Hieron. Remig. Rupert. Lyran. Hugo, Dionys. & alij.

Secundò tamen, generatim hæc verba vt sonant, accipi possunt de qualibet molestia, q. d. Qua in re te afflixi? qua in re tibi molestiam exhibui? An quòd in deserto pro cæpis Ægypti, tibi manna plui? at manna non amarum erat, sed gratum & sapidum, habens omnem saporis suauitatem, Sapient. 16. 20. erat enim panis cœli & angelorum, psal. 77. 25. An quòd ex Ægypto in desertum te eduxi, & pro domibus in tentoriis, vel potiùs sub dio habitare te feci? at columna nubis te ab imbre, æstu, omníque aëris intemperie protexi, mitiúsque te tractaui, quàm si in aula Pharaonis habitasses? An quòd leges tot, támque varias per Mosen tibi dederim? at qui manna te alui, tute meo potui & leges dare, iuxta vetus dictum: *Cum paueris impera.* Rursum hasce leges exigebat tua pronitas in superstitiones, idololatrias & nouitates quaslibet, quæ hisce legibus detinenda, occupanda & frænanda erat; eæque longè suauiores sunt legibus idolorum & Gentium, vti tu expertus es, cùm ea earum præscripto filios & filias tuas idolo Moloch concremasti, &c. Vnde Syrus vertit, *popule meus quid feci tibi, aut in quo contristaui te* (Arabicus *persecutus sum te*) *demonstra mihi*; Arabicus, *argue me.* Hinc & sequitur,

Vers. 4. *Quia eduxi te de terra Ægypti?*] Nota hæc cum Roman. legenda esse per interrogationem, q. d. Estne hoc quod mihi obiicis quasi te afflixerim, quòd scilicet te eduxi è terra & seruitute Ægypti? nec enim video aliud quid mihi possis obiicere, nisi hoc aliáque similia beneficia, quæ eainde continua & plurima in te contuli: nihil enim mali tibi irrogaui. Esto enim permiserim quandoque te affligi à Philistæis, Idumæis, aliisq; gentibus; tamen id non feci nisi prouocatus à te, ad tua scelera castiganda & cohibenda. Hoc ergo bonum tuum fuit, non malum; ac proinde ego id permisi non ex odio, sed ex amore tui. Est mycterismus, siue tacita subsannatio. Vide canon. 7. in procemio operis.

De domo seruientium liberaui te.] Hebr. *de domo seruorum*; Septuag. & Chald. *de domo seruitutis.* ita vocatur Ægyptus; quia talis fuit Hebræis, qui quasi mancipia Ægyptiorum seruiebant eis in latere & luto, Exodi 1. & sequent. Addit Arias & Vatabl. Ægyptum vocari domum seruitutis, ex eo quòd Ægyptij fuerint serui; vtpote seruituti addicti à Noë maledicente filio suo Cham: *Seruus seruorum erit fratribus suis*, Genes. 9. 25. Nam filius Cham fuit Mesraim primus Ægypti incola, patétque & nomenclator Ægyptiorum: nam Ægyptus Hebr. vocatur Misraim. q. d. In Ægypto seruiebas non nobilibus, non dominis, non ingenuis; sed seruis, & olim à primo parente suo Noë seruituti damnatis, quibus seruire vilissima erat seruitus: quanta ergo fuit vilitas, tanta fuit mea in te clementia, cùm ex ea te eduxi.

Et misi ante faciem tuam Moysen, Aaron & Mariam?] Hi tres fuere duces & directores Hebræorum egredientium ex Ægypto, per quos Hebræi ingentia acceperunt beneficia. Nam à

A Mose per desertum deducti, gubernati, & cibo cœlesti pasti sunt: ab Aarone, per sacrificia, lustrationes, expiationes, preces & vota expiati, Deóque reconciliati sunt: à Maria prophetiam, doctrinam & gubernationem feminarum acceperunt. Vnde Chald. vertit, *misi ante te tres Prophetas, Mosen, Aaron & Mariam. Mosen ad docendum iudiciorum traditionem, Aaron ad expiandum populum, Mariam ad eruditionem feminarum.* ita S. Hieron. Haymo, Remig. Lyran. & Hugo.

Alleg. Moses repræsentat principatum & legislationem Christi in Euangelio; Aaron eiusdem pontificatum & sacerdotium; Maria B. Mariam Christiparam & Deiparam. Sicut ergo summum beneficium Iudæis à Deo datum assignat hîc Michæas, quòd dederit eis Mosen, Aaronem & Mariam; ita summum Christianorum, totiúsque orbis & sæculorum omnium beneficium à Deo datum, est Christus & Maria. Sicut enim bonum domus amplæ consistit in strenuo patrefamiliâs, & sedula matrefamiliâs; ita bonum Ecclesiæ consistit in Christo & Maria: quam proinde S. Leo serm. 1. de pass. salutiferam Virginem nuncupat. Et S. Germanus Patriarcha Constantinopol. in oratione de Deipara: Sicut, inquit, continua respiratio non solum est signum vitæ sed etiam causa; sic sanctissimum Mariæ nomen, quod in Dei seruorum ore assiduè versatur, simul argumentum est, quòd verè vitâ viuant: simul etiam hanc ipsam vitam efficit & conseruat, omnémque eis lætitiam & opem ad omnia impartitur. Deus ergo in peregrinatione & nauigatione huius vitæ tã obscura & periculosa, dedit nobis Mariam, quasi stellam maris & cynosuram, quæ iter nostrum dirigat, & ad portum salutis perducat. Et S. Bernard. hom. 2. super Missus est: *Si insurgant, ait, venti tentationum, si incurras scopulos tribulationum, respice stellam, voca Mariam: si iactaris superbiæ vndis, si ambitionis, si detractionis, si æmulationis, respice stellam, voca Mariam. In periculis, in angustiis, in rebus dubiis Mariam cogita, Mariam inuoca. Non recedat ab ore, non recedat à corde; & vt impetres eius orationis suffragium, non deseras conuersationis exemplum. Ipsam sequens, non deuias, ipsam rogans, non desperas; ipsam cogitans, non erras. Ipsâ tenente, non corruis: ipsâ protegente, non metuis: ipsâ duce, non fatigaris: ipsâ propitiâ peruenis.* Idem serm. 1. in Natiuit. B. Mariæ: *Altius, inquit, intuemini quanto deuotionis affectu à nobis Mariam voluerit honorari: vt proinde si quid spei in nobis est, si quid gratiæ, si quid salutis, ab ea nouerimus redundare, quæ ascendit deliciis affluens. Hortus planè deliciarum, quem non modo afflauerit veniens, sed & perflauerit superueniens Auster ille diuinus, vt vndique fluant & effluant aromata eius, charismata scilicet gratiarum. Tolle corpus hoc solare, quod illuminat mundum, vbi dies? Tolle Mariam, hãc maris stellam; maris vtique magni & spatiosi, quid nisi caligo inuoluens, & vmbra mortis, ac densissimæ tenebræ relinquuntur? Totis ergo medullis cordium, totis præcordiorum affectibus, & votis omnibus Mariam hanc veneremur: quia sic est voluntas eius, qui totum nos habere voluit per Mariam.*

B

C

D

E

Moral. Bonum orbis est Iesus & Maria.

Quocirca Ecclesia in Parasceue hæc [illegible] nia apposité & patheticè Christo adaptat, e[illegible] vsurpat & canit in adoratione & deosculatione Crucis; vt quisque Christum crucifixum deosculans, putet sibi hæc à Christo dici, quæ ad literam Iudæis dicta sunt: non enim tam Iudæi, quàm quis-

Improperia Parasceues hinc petita.

que

que suis peccatis Christum flagellauit, spinis coronauit, & crucifixit. Audi carmen, imò improperium & threnos Christi in cruce, petitos ex hoc loco Michææ, & ex Ierem. 11. 16. qui corda saxea emolliant, soluántque in lachrymas: singula enim beneficia Christi, singulis Iudæorum in eum maleficiis directè opponuur, ideóque totidem improperia ingratis in faciem ingerunt. Præcentores præeunt singula, chorus deinde totus vice Christi proclamat, iterátque iugiter & inculcat Trisagion, &, *Popule meus quid feci tibi?* &c. Sic ergo inchoant bini præcentores: *Popule meus quid feci tibi? aut in quo contristaui te? responde mihi. Quia eduxi te de terra Ægypti, parasti crucē Saluatori tuo.* Chorus alternatim respondet: ἅγιος ὁ θεός, *sanctus Deus:* ἅγιος ἰσχυρός. *sanctus fortis:* ἅγιος ἀθάνατος ἐλέησον ἡμᾶς, *sanctus immortalis, miserere nobis.* Rursum præcentores: *Quia eduxi te per desertum quadraginta annis, & manna cibaui te, & introduxi te in terram satis optimam.* Chorus respondet, ἅγιος ὁ θεός, *sanctus Deus,* &c. Præcentores iterū: *Quid vltra debui facere tibi, & non feci? Ego quidem plantaui te vineam meam speciosissimam, & tu facta es mihi nimis amara, aceto namque sitim meam potasti, & lancea perforasti latus Saluatori tuo.* Chorus respondet: ἅγιος ὁ θεός, &c. Vrgent præcentores: *Ego propter te flagellaui Ægyptum cum primogenitis suis, & tu me flagellatum tradidisti.* Chorus respondet: *Popule meus quid feci tibi? aut in quo contristaui te? responde mihi.* Pergunt præcentores: *Ego eduxi te de Ægypto, demerso Pharaone in mare rubrum, & tu me tradidisti principibus sacerdotum.* Chorus respondet: *Popule meus quid feci tibi?* &c. Prosequuntur querelam præcentores: *Ego ante te aperui mare, & tu aperuisti lancea latus meum.* Chorus respondet: *Popule meus quid feci tibi?* Instant præcentores: *Ego ante te praiui in columna nubis, & tu me duxisti ad prætorium Pilati.* Chorus respondet: *Popule meus,* &c. Rursum præcentores: *Ego te paui manna per desertum, & tu me cecidisti alapis & flagellis.* Chorus respōdet: *Popule meus,* &c. Iterum præcentores: *Ego te potaui aqua salutis de petra, & tu me potasti felle & aceto.* Chorus respondet: *Popule meus,* &c. Adhæc præcentores: *Ego propter te Chananæorum reges percussi, & tu percussisti arundine caput meum.* Chorus respondet: *Popule meus,* &c. Denique præcentores: *Ego te exaltaui magna virtute, & tu suspendisti me in patibulo crucis.* Chorus respondet: *Popule meus quid feci tibi?* &c. Ac mox vna voce conclamant: *Crucem tuam adoramus Domine, & sanctam resurrectionem tuam laudamus, & glorificamus. Ecce enim propter lignum venit gaudium in vniuerso mundo.* Quocirca S. Ambros. in psal. 50. ad illud: *Et vincas cùm iudicaris,* vrgens hæc Michææ verba: *Singula,* ait, *in conspectu tuo locat beneficia sua, vt tanquam de his iudices quæ seruare debueras, quo magis reus fias, qui diuinis non potueris stare beneficiis. Quid feci, inquit, tibi? Tanquam reum se constituit, & te iudicem. Aut quid contristaui te? Offensi vultus non abnuit crimen, si tu Deo es contristatus auctore. Aut quid molestus tibi fui? Interpellationis iniuriam confitetur si molestior æstimata est: addis beneficia, quorum gratiam non erubuit, qui existebat ingratus.* Hinc collige quàm iusta & grauis erit querela Dei in die iudicij contra impios, qui vocantem aspernati sunt, & tot eius beneficiis tanta maleficia reddiderunt. Similis expostulatio acris, reprobis à Christo iudice intentanda in die iudicij, extat apud S. August. (vel quisquis est Auctor; non enim videtur esse S. Augustinus) tract. de Vanitate sæculi cap. 3. tom. 9.

Popule meus memento quid cogitauerit. (Hebr. יעץ *iaats,* id est, consultarit cum suis principibus, & maximè cum Balaam ariolo, quærens ab eo consilium modúmque quo te interimeret & perderet) *Balach rex Moab, & quid* (consultus ab eo) *responderit ei Balaam filius Beor, de Setim vsque ad Galgalam.*] Pro *Setim* Septuag. vertunt χίνον, id est, *lentiscus:* perperam enim in iis legitur χοίνον, id est, *funiculus,* ait S. Hieron. Refricat hic historiam Balac vocantis Balaam, vt malediceret Israëli castrametanti in Setim, Num. 22. & sequent. Ex Setim Iosue cap. 2. 1. misit exploratores in Iericho, ac mox transmisso Iordane, eam obsedit & cepit: Setim enim à Iordane distabat septem milliaribus Italicis cum dimidio, id est, duabus leucis Gallicis cum dimidia; transito Iordane Iosue perrexit in Chananæa ad sex milliaria, id est, duas leucas; & prima castra fixit in loco quem vocauit Galgala, id est, deuolutio, amotio, scilicet præputij & opprobrij Ægyptiorum. Ibi enim circumcidit Hebræos, itaque eos à vita & moribus Ægyptiorum incircūcisorum per circumcisionem amouit, ac in nouam gētem legémque, & Ecclesiam sanctam Dei transtulit, Iosue 5. 9. Sed quæritur quid sibi velit τὸ *à Setim vsque ad Galgalam?*

Primò, aliqui sic exponunt, q. d. Balac petiit à Balaam, vt malediceret castris Israëlis, quæ à Setim protendebantur vsque ad Galgalam. Ita Remig. Rupertus & Lyran. Verùm hoc falsum est. Nam, vt dixi, castra Israël tunc erant in Setim, & distabant à Iordane septem, à Galgala tredecim milliaribus; ac post mortem Mosis, Iosue castra traduxit è Setim per Iordanem in Galgalam.

Secundò, S. Hieron. & Haymo exponunt, q. d. Memento, ô Israël, quanta mala contra me sis operatus à tempore quo fornicatus es, & coluisti Beelphegor in Setim, vsque ad tempus quo Saül creatus est rex in Galgalis: & ex aduerso quot quantáque ego in te bona contulerim, & videbis quàm ego in te beneficus, tu in me maleficus & ingratus fueris. Verùm hic sensus nimis remotus est: agitur enim hîc de tempore Mosis, non Saülis.

Tertiò, Chald. Vatabl. Arias & Clarius repetunt verbum *memento,* & sic exponunt, q. d. Memento ô Israël quantâ curâ, quot miraculis & portentis ego ex Setim perduxerim te in Galgalam; putà in ipsam Chananæam. Nam, vt alia taceam, miraculosè fidi Iordanem, eiusque aquas suspendi & stiti, vt tu per medium eius alueum sicco pede transires in Galgalam. Verùm hęc sententia multa subaudit & supplet, quæ non habentur in textu; nimirum hæc omnia: *Memento quot miraculis te perduxerim.*

Quartò ergo dico planè & simpliciter cum Ribera, hæc verba: *De Setim vsque ad Galgalam,* connexa esse cum præcedentibus, & ab iis pendere, vt patet ex textu Hebraico, Græco & Latino. Vnde sensus est, quasi dicat, Memento quid responderit, quamque malum consilium Balac regi dederit Balaam; nimirum cùm videret se Israëli maledicere non posse, cogique à Deo ad benedicendum, suasit Balac regi vt puellas Moabitides & Madianitides speciosas, quasi vendituras cibos Israëli, in castra submitteret, quæ eum

ad

ad fornicationem, & per eam ad idololatriam sollicitarent, sic enim fore, vt Israël deserens Deum, ab eo cuius ope innictus erat, vicissim desereretur, itaque à Balac superari & cædi posset. Vide dicta Num. 25. vers. 1. & Apocal. 2. 14. Dices; Hoc consilium dedit Balaam in Setim tantùm, non vsque ad Galgalam. Nam antequam ex Setim Hebræi pergerent in Galgalam, iussu Dei Iosue indixit bellum Madianitis, in quo omnes cum fœminis, quæ hoc scandalum Israëli dederant, ipsumque Balaam scandali auctorem occidit, vt patet Num. 31. vers. 2. 8. 15. Resp. Verum est Balaam & Madianitides fuisse occisas Israële morante in Setim; sed tamen ante hoc bellum & cædem, Balaam suasit Balac regi, vt puellas tentatrices iam dictas, non tantùm in Setim, sed continuè à Setim vsque ad Galgalam, Israëli submitteret, scilicet vsque ad terminos regni sui, donec Israël ex Moab introiret confinem Chananæam, primàque castra figeret in Galgala. Id enim expressè hîc dicitur. Volebat enim impius Balaam assecurare regnum Moab Balac regi, planéque populum Israël perdere. Vnde longum & continuum voluit esse hoc mulierum scandalum. Metuebat enim, ne, si in Setim tãtùm illud obiiceret Israëli, pauci ex eo caperentur; aut, si multi, per Mosen compescerentur, & cogerentur per pœnitentiam cum Deo in gratiam redire, itaque Deus iis reconciliatus, culpam hanc in Balac & Balaam retorqueret, vti fecit: quare suasit vt scandalum hoc daretur continuum à Setim vsque ad Galgalam, vt ita continuè peccarent Israëlitæ, & pœnitere non possent. Idem facit diabolus, dum hominem post fornicationem vnam, inuitat ad secundam; post secundam, ad tertiam, quartam, & tandem ad continuum concubinatum: ex quo ob vim & nexum consuetudinis, vix se concubinarij extricare possunt, & de facto paucissimi se extricant. Verùm hoc exitiale Balaam consilium discussit Deus per Mosen, suspendendo principes, & occidendo ex populo ob hoc peccatum 24. millia, Numer. 25. 9. Nam vt Poëta ait:

Immedicabile vulnus
Ense recidendum, ne pars sincera trahatur.

Vt cognosceres iustitias Domini.] Id est, misericordias Domini, ait S. Hieron. quàm scilicet ego in te licèt fornicantem, clemens, misericors & beneficus fuerim. Secundò & germaniùs, *iustitias* vocat fidelia promissa & fidelitatem Dei. q. d. Vt cognosceres quàm promissa mea, quibus pollicitus sum te perducere in Chanaan, sint certa & stabilia; quámque ego in iis seruandis & præstandis sim fidelis. ita Theodor. & Lyran. Tertiò, *iustitiæ* possunt hîc propriè capi, nimirum pro iusta vindicta fornicantium, & iusta præmiatione innocentium vel pœnitentium. Deus enim iustitiam exercuit in Setim, quando fornicantes occidit, pœnitentes verò vel innocentes seruauit, & saluos perduxit in Galgalam, ac nominatim Phinees sacerdoti, qui fornicantes occidit, consignauit pontificatum perpetuũ. Vide dicta Num. 25. 13. Quocirca minùs aptè Vatabl. sic exponit, q. d. Vt cognosceres quàm sit iusta mea actio & querela de te.

Vers. 6.] Quid dignum offeram Domino? curuabo genu Deo excelso? nunquid offeram ei holocautomata, & vitulos anniculos?

A *Vers. 7.*] Numquid placari potest Dominus in millibus arietum, aut in multis millibus hircorum pinguium? nunquid dabo primogenitum meum pro scelere meo, fructum ventris mei pro peccato animæ meæ?

Vers. 8.] Indicabo tibi ô homo quid sit bonum, & quid Dominus requirat à te? Vtique facere iudicium, & diligere misericordiam, & solicitum ambulare cum Deo tuo.

B *Quid dignum offeram Domino?*] Sunt verba populi, putà Israëlis pœnitentis. Illum enim hîc loquentem inducit Propheta, & quasi per dialogismum interrogantem, quid Deo offerre debeat, vt ei placeat, illúmque placet & sibi reconciliet. Id facit, vt interrogationi respondens doceat populum, quid Deo præstare debeat; vti de facto respondens docet vers. 8. Ait ergo populus: *Quid dignum offeram Domino?* &c. Septuag. *in quo apprehendam Dominum, suscipiam Deum excelsum?* Chald. *in quo seruiam coram Domino? me submittam Deo, cuius in cœlis altissima residet maiestas?* Hebr. ad verbum habent, *in quo præoccupabo Dominum, curuabo me Deo celsitudinis?* Tigurina, *qua re occurram Domino? incuruausne* VERS. 6.

C *incedam coram Deo excelso?* q. d. Quid offeram Domino, vt eius gratiam promereat? offerámne holocausta & victimas? Respondet Propheta, Minimè: hæc enim peccata non expiant, nec per se placent Domino; sed ita demum placebunt, si offerantur cum fide, humilitate, contritione, amore, & reuerentia summæ maiestatis, quam peccatis vestris inhonorastis & offendistis. Nota *τὸ curuabo*, q. d. Sufficitne Deo curuare genu, vti faciunt iam nonnulli nobiles & aulici, qui vnum dumtaxat curuant genu dum orant, aliud erigunt, quasi Deo ni det quod petunt, restituturi, aut gladiis postulaturi, quod precibus impetrare

D nequeunt.

Aut in multis millibus hircorum pinguium.] Hebr. *in multis millibus torrentium olei*, vel *vallium pinguedinis*; Chald. *in myriadibus torrentium olei?* Tigurina, *nunquid placent Deo mille torrentes olei?* Noster cum Septuag. vertunt *hircos*, vel *capras pingues*. Petes cur? Respondent aliqui Primò, quia per valles pingues metonymicè & hyperbolicè intelliguntur hirci & capræ, quæ illas depascendo impinguantur. q. d. Nunquid offeram Deo valles plenas ouibus pinguissimis? sed quid hæc sunt coram Deo immenso & al- VERS. 7.

E tissimo?

Secundò, simpliciùs & planiùs repetas *τὸ arietum*, quod præcessit; aut potiùs, ne idem repetas, repete quid simile; putà *hircorum* cum Septuag. & Nostro, q. d. in multis millibus *hircorũ*, similiúmve pecudum *vallium pinguedinis*, id est, quæ pascuntur in vallibus & pascuis pinguibus; ideóque sunt pingues & ipsæ. Ex adiunctis enim patet hoc substantiuum debere suppleri. Præcessit enim: *Numquid offeram ei holocautomata & vitulos anniculos? Nunquid placari potest Dominus in millibus arietum?* Ergo pariter hic arietes vel hirci subaudiri debent. Aliter Clarius & Arias. Nam per torrentes olei accipiunt sacrificium mincha, id est, panis & similæ: hoc enim oleo mistum

mistum & conditum offerebatur Deo.

Nunquid dabo primogenitum meum pro scelere meo?] Nunquid Deus à me poscit piaculum & victimam filij, vti ab Abrahamo poposcit iugulationem Isaaci? aut potiùs sicut Saturnus, Moloch, aliique dij Gentium, quos colimus, poscunt victimas humanas, filios scilicet & filias, Ierem. 19. 5.

Vers. 8. *Indicabo.*] Hebr. הגיד *higgid*, id est, indicauit, annunciauit. Vnde Chald. & Tertul. lib. 4. contra Marc. cap. 36. per interrogationem ita vertunt, *non annunciabit tibi homo quid bonum sit?* q. d. Minimè; sed Dei est idipsum annunciare. Alij sine interrogatione assertiuè vertunt, *annunciauit tibi homo quid bonum sit*, homo hic est Moses, Prophetæ, ac nominatim Michæas. ita Pagnin. Vatabl. & alij. Vnde Septuag. vertunt, *annunciatum est tibi homo quid bonum sit*, scilicet in lege & Prophetis. ita Theodor. Noster pro הגיד *higgid* in præterito, legit alio puncto הגיד *haggid* in infinitiuo: infinitiuus enim sæpè ponitur pro futuro apud Hebræos, æquè ac apud Græcos & Italos: aut fortè pro *haggid* legit אגיד *aggid*, id est, indicabo. Denique si malis legendum cum aliis *higgid*, id est, annunciauit; subaudi, Deus per me Michæam, quod idem est cum eo quod vertit Interpres, *Indicabo tibi ô homo.* Hic respondet Propheta populo interroganti: Quid offeram Domino? quâ re placabo Deum?

Et quid Dominus requirat à te: vtique facere iudicium.] Hebr. & Chald. *& quid Dominus requirit à te, nisi vt facias iudicium?* Quæres, quodnam sit hoc iudicium. Primò, S. Hieron. Haymo, Remigius & Dionysius, per *iudicium* accipiunt discretionem & prudentiam, q. d. Quid Deus poscit à te, nisi vt omnia agas discretè & prudenter, iuxta præscriptum legis? Vnde Vatabl. putat hîc significari tria, & omnia fidelis & Christiani hominis officia, quibus ipse totidem respectibus & debitis suis satisfacit: debet enim rectè se gerere & componere erga seipsum, erga proximum, & erga Deum. Iudicium rectè componit hominem erga seipsum, misericordia erga proximum, sollicitudo erga Deum: sibi ipsi enim homo debet iudicium, vt omnia cum ratione & prudentia agat: proximo misericordiam; Deo sollicitam cum eo ambulationem. Ita S. Bernard, serm. 57. in Cant. in tribus ponit plenam hominis perfectionem; *vt*, inquit, *sit placens Deo, cautus sibi, vtilis proximo.* Secundò, Theodor. Lyranus & Arias, per *iudicium* accipiunt iustitiam, q. d. Quid Deus requirit à te, nisi vt nulli facias iniuriam, sed cuique tribuas quod ex iure & iustitia ei debes?

Tertiò, magis appositè & genuinè Rupert. per *iudicium* accipit satisfactionem pœnitentiæ. q. d. Quid Deus requirit à te, ô peccator, nisi vt tu præuenias Dei iudicium, téque iudices antequam ipse te iudicet & condemnet, vti iubet Apostolus 1. Corinth. 11. 31. Deus enim non quærit oues & boues, sed cor contritum & humiliatum. Age ergo conscende tribunal rationis tuæ, eò cita voluntatem tuam quasi ream, eius actus & peccata examina, iudica, condemna, ac meritum supplicium & pœnitentiam ei inflige; ita fiet vt reconcilies tibi Deum offensum, præsertim si huic iudicio addas misericordiam, & eleemosynam in pauperes. Eleemosyna enim pœnitentiæ dat alas, eamque tollit in cœlum, ait S. Chrysost. hom. 5. de pœnitent. ac iustitiam per

A pœnitentiam acceptam conseruat & adauget. Vnde S. August. explicans hæc Michææ verba serm. 136. de Temp. *Quærebas*, inquit, *quid offerres pro te? offer te, quid enim Dominus quærit a te, nisi te? quia in omni creatura terrena nihil melius fecit te. Quæris te à te, quia tu perdideras te.* Ita Æschines, ait Seneca lib. 1. de Benef. cap. 8. cùm pauper nil haberet quod daret Socrati suo magistro, donauit seipsum, dicens, Alij multum tibi dederunt, sed plus sibi reliquerunt; ego verò nihil mihi reseruo. Cui Socrates: *Quidni tu mihi magnum munus dederis, nisi fortè paruo te æstimas?* Pergit S. August. *Si autem facias quod iussit, inuenis in te iudicium, & iustitiam. Iudicium primò in*

B *teipso, iustitiam ad proximum tibi. Quomodo iudicium in teipso? vt displiceat tibi quod eras, & possis esse quod non eras. Iudicium inquam, de teipso in teipso sine acceptione personæ tuæ, vt non parcas peccatis tuis, nec ideo tibi placeant quia tu facis. Nec te laudes in bonis tuis. & Deum accuses in malis tuis. Hoc enim est peruersum iudicium, & ideo nec iudicium, sed vitium.* Et mox: *Vis ergo facere rectè iudicium? corrige præpostera, & rectum erit. Quid est corrige? Deum lauda in bonis tuis, te accusa in malis tuis*, &c. q. d. Puni voluptatem peccati dolore contritionis, gemitibus & voluntariis pœnis: puni superbiam culpæ humilitate & pudore confessionis, qua non tantùm homini, sed & sacerdoti illa verecundè & dolenter confiteare.

C Quartò, magis amplè & plenissimè, per *iudicium* accipe omne debitum virtutis; putà quidquid debemus proximo, nobis & Deo, siue id debeamus ex iustitia, siue ex pœnitentia, siue ex religione, siue ex gratitudine, siue ex charitate, siue ex qua alia virtute. Iudicium enim opponitur misericordiæ. Sicut ergo misericordia significat opera liberalia charitatis, aliarúmque virtutum indebita; ita iudicium significat ea, quæ debita sunt. Quocirca Script. per *iudicium & misericordiam* solet significare & complecti omne virtutis officiũ, omnéque opus bonum: omne enim vel debitum est, vel indebitum: si debitum, est iudicium; si indebitum, est misericordia. Ita psalm.

D 100. 1. *Misericordiam & iudicium cantabo tibi Domine.* Psal. 60. 8. *Misericordiam & veritatem eius quis requiret?* Psalm. 83. 12. *Misericordiam & veritatem diligit Deus.* Psalm. 84. 11. *Misericordia & veritas obuiauerunt sibi: veritas* enim idem est quod iudicium siue iustitia. Vnde explicans subdit: *Iustitia & pax osculata sunt, veritas de terra orta est, & iustitia de cœlo prospexit. Etenim Dominus dabit benignitatem.* Sicut ergo Psaltes omne officium hominis psalm. 36. 27. hisce duobus præceptis concludit: *Declina à malo. & fac bonum*; ita Michæas hîc idem totidem, scilicet iudicio & misericordia, complectitur. q. d.

E Si vis reconciliare tibi Deum, eique per omnia placere, fac opera virtutis tam lege præcepta, quàm consulta; putà libera & voluntaria. Fauent huic expositioni ea quæ sequuntur: nam mox vers. 10. opponet iudicio & misericordiæ à se requisitis, iniustitiam & immisericordiam Iudæorum; putà iniquas eorum mensuras, fraudes & dolos. q. d. Deus à vobis, ô Iudæi, requirit Primò, iudicium, quia vos ex iniustitia corrogatis opes & thesauros per fas & nefas. Secũdò, misericordiam, quia vos immisericordes iniquè opprimitis pauperes. Tertiò, sollicitudinem ambulãdi cum Deo, quia vos sollicitè ambulatis in præceptis Amri, cum eius Baalim & idolis, vti audiemus vers. 16.

Et sollicitum ambulare cum Deo tuo.] Septuag. *vt paratus sis ambulare cum Domino Deo tuo*; Syrus, *vt sis paratus ad eundum post Deũ tuum*; Arabicus Alexãdrinus, *vt sis sequens Dominum Deum tuũ*; Arabicus Antiochenus, *sis paratus vt ambules per vestigia Dei tui*; Chald. *vt sis humilis ad ambulandum in timore Dei tui*; Theodotion, *& eaue diligenter, vt ambules cum Deo tuo*; Tertul. lib. 4. contra Marcion. cap. 36. *& paratum esse sequi Dominum Deum tuum*; Quinta editio, *sollicitè agere*; Tigurina, *& submissum ambulare cum Deo tuo*; Pagninus, *& humiliare se, & ambulare cum Deo tuo.* Hebr. enim צָנַע *tsana*, vti voce, ita significatione affine est cum כָּנַע *cana*, id est, curuauit; & per metathesin cum צָעַן *tsaan*, id est, volutatus est in terra, vel loco humili: ac denotat prouolutionem, demissionem, modestiam, verecundiam & humiliationem animi solliciti, qui ex humilitate & sollicitudine se curuat, contrahit, inuoluit, & quasi abscondit, ac significat agere tum humiliter & submissè, vt vertit Chald. Vatablus, Pagninus, & alij recentiores; tum promptè & sollicitè, vt vertit S. Hieron. Theodot. Septuag. & Quinta editio. *Tsana* enim etiam alludit ad צִנִּים *tsinnim*, id est, spinæ; & צְנִינִים *tseninim*, id est, sudes & lanceæ. Sicut enim hæ corpus aculeo suo, ita sollicitudo suo angore mentem exstimulat ad exactè ambulandum. Sicut ergo pueri ingenui verecundè, submissè, reuerenter & sollicitè agunt cum parentibus, discipuli cum præceptoribus, famuli cum Pontifice, cum rege, cum principe, dum omnes eorum inclinationes & nutus obseruant accuratè, vt eos illico exequantur non ambulando, sed currendo, & quasi volando; ac curent ne vel in puncto errent, vel hilum faciant quod regi displiceat: ita prorsus nos solliciti, submissi & supplices ambulare debemus cum Deo. Hoc est quod ait Apostolus Hebr. 12. 28. *Seruiamus placentes Deo cum metu* (Græcè μετ' αἰδοῦς, id est, *cum pudore*) *& reuerentia.* Sensus ergo Prophetæ est, q. d. O Hierosolymitæ, ô fideles, sollicitè ambulate cum Deo quem offendistis, vt eum vobis reconcilietis supplices & pœnitentes, eiúsque gratiam recuperetis, ac recuperatã sollicitè conseruetis. A Dei enim gratiâ, salus & omne bonũ; ab eius offensâ, gehenna & omnia mala vobis expectanda sunt.

Sollicitudo ambulandi cum Deo quid requirat?

Stimuli ad eam. Primus.

Porrò stimuli ad hanc sollicitam cũ Deo ambulationem, sunt varij. Primus, si cogites quàm augusta, sublimis & tremenda sit Dei maiestas, in cuius conspectu columnæ cœli, Seraphim & Cherubim contremiscunt. Rursum quàm ipsa sollicita sit tui. Nam, vt ait S. August. in Meditat. cap. 10. *Nil aliud agit Deus, nisi vt mea saluti prouideat, & ideò totum ad mei custodiam occupatum video, quasi omnium oblitus sit, & mihi soli vacare velit: semper præsentẽ mihi se exhibet Deus, semper paratum offert, quocunque me verto, me non deserit: vbicunque fuero, non recedit: quidquid egero, pariter assistit: & cunctis tandem actionibus meis perpetuus inspector, &. quantum ad bonitatem suam pertinet, quasi indiuiduus cooperator assistit.* Et alibi: *Deus, ait, vnũquemque nostrûm sic curat, quasi solum curet.* Veriùs & pleniùs id experiũtur Sancti, præsertim qui se totos Dei obsequio dedunt & consecrant. Vnde sponsa Canticor. 2. *Dilectus*, inquit, *meus mihi*, scilicet totus intendit, *& ego illi*, supple tota intendo, vti explicat S. Bernard. serm. 68. in Cantic. qui & admirans hanc Dei dignationem, exclamat: *O quid audet cor purum, & conscientia bona, & fides non ficta! Mihi, inquit, intendit. Itane huic intenta est illa maiestas, cui gubernatio pariter & administratio vniuersitatis incumbit? & cura sæculorum ad sola transfertur negotia, imò otia, amoris & desiderij huius? Ita planè.* Et mox: *Ergo prouidentiam* (Dei) *cæteris creaturis non negamus: curam sponsa vendicat sibi*, iuxta illud S. Petri epist. 1. cap. 5. *Omnem sollicitudinem vestram proiicientes in eum, quoniam ipsi cura est de vobis.* Et illud psalm. 39. *Dominus sollicitus est mei.* Et paulò pòst: *Ille mihi, & ego illi. Ille mihi, quia benignus & misericors est: ego illi, quia non sum ingrata. Ille mihi gratiam ex gratia, ego illi gratiam pro gratia. Ille meæ liberationi, ego illius honori. Ille saluti meæ, ego illius voluntati. Ille mihi & non alteri, quoniam vna sum columba eius; ego illi & non alteri.* Idem serm. 2. de Pentecoste: *Vides, ait, quàm verum dixerit ille qui dixit: Dominus sollicitus est mei. Pater vt seruum redimat, Filio non parcit; Filius seipsum libentissimè tradit; Spiritum sanctum vterque mittit: & ipse Spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. O duri, & indurati, & obdurati filij Adam, quos non emollit tanta benignitas, tanta flamma, tam ingẽs ardor amoris, tam vehemens amor, qui pro vilibus sarcinulis tam pretiosas merces expendit!* Et mox: *Quid ergo à te quærit, qui tanta sollicitudine te quæsiuit, nisi te sollicitum ambulare cum Deo tuo? Hanc sollicitudinem non facit nisi Spiritus sanctus, qui scrutatur profunda pectorum nostrorum, discretor cogitationum & intentionum cordis: qui nec minimã paleam intra cordis quod possidet habitaculum patitur residere, sed statim igne subtilissimæ circumspectionis exurit, Spiritus dulcis & suauis.*

Secundus. Secundus, si cogites quàm exactè & sollicitè illa maiestas à nobis, vtpote vermiculis, sibi seruiri velit; quàm accuratè velit sua iussa à nobis seruari. *Tu mandasti mandata tua custodiri nimis*, ait Psaltes psalm. 118. 4. Nam, vt ait S. Aug. epist. 58. ad Bonifacium: *Docuit eos sollicitudo, quos negligentes securitas fecerat.*

Tertius. Tertius, si cogites peccata tua præterita, ac periculum præsentium & futurorum. *De propitiato peccato noli esse sine metu*, ait Eccli. c. 5. 5. In præsenti & futuro inter spinas & sentes curarum & molestiarum incedis, & incedes: sollicitè ergo fige pedem, ne pungaris vel offendas. *Cum metu & tremore vestram salutem operamini*, ait Apostolus Philip. 2. 12. vide ibi dicta.

Quartus. Quartus, si cogites te hîc in agone versari, ac habere hostes acerrimos, qui te vbique obseruãt, vt supplantent, & à Deo auertant: vnde S. Hier. ad Eustoch. de custod. virgin. *Nolo, ait, tibi venire superbiam de proposito* (virginitatis,) *omissa incedis auro, latro tibi vitandus est, stadium est hæc vita mortalibus: hic contendimus, vt alibi coronemur. Nemo inter serpentes & scorpiones securus ingreditur. Et inebriatus est, inquit Dominus, gladius meus in cœlo, & tu pacem arbitraris in terra, quæ tribulos generat & spinas, quam serpens comedit? Non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principatus & potestates mundi, &c. Magnis inimicorum circundamur agminibus, & hostium plena sunt omnia: caro fragilis & cinis futura post modicum pugnat sola cum pluribus. Cum autem fuerit dissoluta, & venerit princeps mundi huius, & inuenerit in ea nihil, tunc secura audies per Prophetam, Non timebis a timore nocturno, &c.* Oportet ergo te sollicitè ambulare cum Deo tuo, *vt nunquam*

quam securus sis, vt omni obseruantia custodias cor tuum, vt consideres quoniam in medio laqueorũ ambulas, & sub murorũ pinnis ingrederis, vt illud quotidie meditaris: Iuxta iter scandalum posuerunt mihi, ait idem S.Hieron lib.2.contra Pelag.

Quintus. Quintò, si cogites omne bonum tuum à Deo pendere, téque esse Dei mendicũ. Sicut ergo Venetiis, & alibi, quicunque ambiunt officium aliquod, Senatores omnes euntes in curiam prensant, seque iis nudo capite, genua totúmque corpus profundè curuando, orando & obsecrando, supplices commendant; & sicut mendici contrahendo scapulas humillimè supplicant & emendicant stipem: ita prorsus & multò magis nos decet supplices ambulare cum Deo, eumq; humillima sollicitudine prensare, vt ab eo in tot malis opem, gratiam & salutem æternam adipiscamur. Præclarè S.Cyprianus tract.de Zelo in fine: *Cogitemus, ait, sub oculis Dei nos stare, spectante ac iudicante ipso conuersationis ac vitæ nostræ curricula decurrere; peruenire nos tunc demum posse vt eum videre contingat, si ipsum nunc videntem delectemus actibus nostris, si nos dignos gratia eius & indulgentia præbeamus; si placituri semper in regno in hoc mundo antè placeamus*. Et S.Hieron. in Epitaph. Fabiolæ: *Celatum, ait, virtus & conscientia tuta secreto, Deum solum iudicem respicit.*

Sextus. Sextus, si cogites illud Mosis Deut.4.24.& S. Pauli Hebr.12.29. *Deus noster ignis consumens est*: vidisti quanta cura & sollicitudine aurifabri liquant aurum, ferrarij ferrũ, ærarij æs; ac præsertim ij qui fundunt campanas & tormenta bellica, si enim minimum aberrent, ab igne vel metallo liquato afflantur & enecantur. Magis sollicitè eũ Deo versandum est, ne igne & fulmine nos afflet, & deturbet in tartara. Qui ambulat cum leone, licèt eius sit ductor & nutritor, sollicitè omnes eius motus & nutus obseruat, ne eum offendat, vt ipse ira correptus comitem suum laniet. Deus est leo. *Leo rugiet, quis non timebit?* ait Amos c.3.8.

Exempla. Ita sollicitus cum Deo ambulabat Iob dicens c.9.28. *Verebar omnia opera mea, sciens quòd non parceres delinquenti*: & c.31.23. *Semper enim quasi tumentes super me fluctus timui Deum, & pondus eius ferre non potui.* Et Tobias moriens hoc quasi testamentum dat filio c.4.6. *Omnibus diebus vitæ tuæ in mente habeto Deum, & caue ne aliquando peccato consentias, & prætermittas præcepta Domini Dei nostri.* Et Dauid psal.118.vers.10. *In toto corde meo exquisiui te.* Et vers.57. *Portio mea Domine, dixi, custodire legem tuã.* Et vers.123. *Oculi mei defecerunt in salutare tuum, & in eloquium iustitiæ tuæ.* Et vers.168. *Seruaui mandata tua, & testimonia tua. quia omnes viæ meæ in conspectu tuo.*

Hanc sollicitudinem timendi & seruiendi Deo Moses moriturus inculcat Hebræis toto Deuteronomio, ac maximè in cygnæo illo cantico c.32. Quin & S.Paulus 1.Corinth.9.16. *Væ mihi est*, inquit, *si non euangelizauero.* Et vers.24. *Nescitis quod hi qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed vnus accipit brauium: sic currite vt comprehendatis. Ego igitur sic curro, non quasi in incertum: sic pugno, non quasi aërem verberans, sed castigo corpus meum, & in seruitutem redigo, ne fortè, cùm alijs prædicauerim, ipse reprobus efficiar.*

Ita S.Cæcilia sollicitè ambulabat cum angelo suo Custode, & cum Deo; tota vacans orationi, ieiunio, cilicio, ac conuersioni animarum. Vnde Valerianum sponsum, Tiburtium, Maximum & alios plurimos non tantùm Christianos, sed & A Martyres effecit, ac victimas Deo obtulit; vt meritò de ea canat Ecclesia: *Cæcilia tibi Domine quasi apis argumentosa deseruit.* Sicut ergo apes sollicitæ sunt vt colligant fundántque mel & ceram, ita Cæcilia sollicita fuit, vt suam aliotúmque animas Deo offerret. Illam imitentur Christiani, qui sulliciti cum Deo ambulare satagunt.

Ita B.Aloisius Gonzaga sollicitè ambulauit cum Deo, dum in aulis regum & principum variorum degens, illæsum se ab omni crimine conseruauit, ita vt per omnem vitam nunquam mortaliter, vix venialiter peccare sit visus: dum adeò sensibus suis inuigilauit, corpúsq; macerauit, vt nunquam stimulos carnis senserit: dum in oratione ita attentè & reuerenter versatus est, vt nullam B distractionem senserit. Quocirca miranti Cardinali Bellarmino, ac quî id fieri posset roganti respondit: *Mirari se potius qua ratione aliquis in oratione distrahi posset, dum cogitat se in præsentia tantæ maiestatis consistere, ac cum Deo colloqui.* Ita habet eius vita, quam strictè examinantes Auditores Rotæ in Processu Canonizationis eiusdem, eidem titulum *Angelici* indidere, quòd quasi angelus coram Deo iugiter versaretur.

Iam verò hæc sollicitudo ambulãdi cum Deo, non ad solos Religiosos vel Ecclesiasticos, sed & ad laicos, coniugatos, omnésque homines pertinet. Nec enim in sola oratione & collocutione cum Deo, sed in omni prorsus actione requiri- C tur: nimirum vt omnia opera nostra, etiam corporalia & sæcularia, quantumuis leuia & parui momenti, faciamus sollicitè, exactè & perfectè, iuxta legem & voluntatem Dei, vt illi placeamus, magis, magísque eum oblectemus. Hoc est quod iuber Eccles.cap.33.23. *In omnibus*, inquit, *operibus tuis præcellens esto.* Deo enim gratior est actio in se leuior & vilior, facta excellenter, quàm excellens in se, facta mediocriter, vel obiter & leuiter. Deus enim non considerat quantum, sed ex quanto; nec quid facias, sed ex quanta virtute id facias.

Quocirca in omni opere etiam minimo, sollicitos nos esse oportet, vt illud faciamus quàm optimè, vt Deo sit gratissimum. Modũ id faciendi assignat noster Ludou. de Ponte tom.2. de Perfect.tract.4.cap.15, vbi regulas quasdam perfectè viuendi in quolibet statu & officio, valde vtiles & practicas assignat; nimirum si cuilibet operi etiam vili addamus sex alas Seraphim Isaiæ 6. 2. quibus à terra exaltetur in cœlum. Prima ala est memoria præsentiæ Dei vbique existentis; & quid cogites, loquaris, aut facias attendentis; imò inspicientis. Secunda, pura maioris gloriæ Dei intentio; studendo in omnibus quæ facis illi placere, eiusque diuinam voluntatem sollicitè semper exequi, eo quòd sit summè bonus, ipsáque bonitas per essentiam. Tertia, oratio quæ tuis operibus det initium, eáque comitetur petendo diuinum auxilium, vt cum ea cura & perfectione quam ipse præcipit & consulit, ea exequaris. Quarta, fiducia in Deum, à quo omne bonum tuum dependet, de cuius omnipotentia speres, quòd adiuuabit tuam imbecillitatem; de eius misericordia, quòd compatietur tuæ miseriæ; de fidelitate, quòd in tuis tentationibus & periculis te proteget; de prouidentia, quòd te in omnibus viis tuis deducet, & hinc duæ vltimæ alæ oriuntur, nimirum: Quinta, fortitudo scilicet in arduis rebus aggrediendis, abiecto omni difficultatum metu: Sexta, perseuerantia vsque ad finem operum inchoatorũ, tolerando patienter occur-

Modus & praxis ambulãdi cum Deo per sex alas.

D E margin letters; numbered wings in right margin: 1. 2. 3. 4. 5. 6.

rentes quascumque molestias. Nam, vt Isaias ait cap.40.31. *Qui sperant in Domino, mutabunt fortitudinem*, recentem scilicet, aliamque præstantiorem induentes: *assument pennas sicut aquila*, vt spiritu volent, suáque opera à terra ad cœlum extollant: *current, & non laborabunt*, propter delectationem qua Deus illorum corda dilatat, iuxta illud Psaltis psalm.118.32. *Viam mandatorum tuorum cucurri, cùm dilatasti cor meum, ambulabunt, & non deficient*; sed perseuerabunt in sollicitudine, & operibus obsequij eius, donec gloriæ coronam obtineant.

Ambulare cum Deo quid? *Ambulare cum Deo tuo.*] Id est, Deo per omnia adhærere, eum vbique præ oculis habere, illius iussa, voluntatem & nutum exactè obseruare & explere, illi per omnia placere & satisfacere. Sic Enoch & Noë quasi fideles serui, imò amici & filij, dicuntur ambulasse cum Deo. Genes. c.5.12. & cap.6.9. Vide ibi dicta. Præclarè Seneca in Sapiente, & libr. de Tranquil. *Si, inquit, hominem videris interritum periculis, intactum cupiditatibus, inter aduersa felicem, in medijs tempestatibus placidum, ex superiore loco homines videntem, ex æquo Deos, non subibit te veneratio eius? Non dices: Ista res maior est altiorque, quàm vt credi similis huic, in quo est corpusculo, possit.* Hoc acquirit homo orando & conuersando cum Deo. Quocirca hoc debet esse opus, hæc occupatio iugis viri religiosi, & tendentis ad perfectionem; nimirum familiarem esse Deo, cum eoque ambulare. Audi S. Dionysiũ de Ecclesi. Hierarc. c.6. *Religiosi est vnum ipsum ambire, & ad sacram monadem cogi*, iuxta illud Christi: *Martha, Martha sollicita es, & turbaris erga plurima. Porrò vnum est necessarium. Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea* Hinc Climacus c.1. *Monachus, ait, est qui semper habet spiritum eleuatum in Deum, & orat in omni loco, tempore & negotio.* Et S. Chrysost. lib. de Orando Deum: *Oratio, ait, est anima & spiritus vitæ religiosæ & perfectæ.* Et S. Bonauent. opusc. de Perfectione vitæ cap.5. docet, Religiosum non frequentantem orationem, gestare animam mortuam in corpore viuente; aut esse sicut corpus sine anima, habens id quod externum est in Religione, absque eo quod internum est. Idem: *Languida, ait, & infirma est religio, quæ non multum habet orationis.* Quin & Iamblicus Philosop. Protrept. c.1. *Sapere, ait, & contéplari virtutis est opus.* Idem cap.3. *Dei cognitio* (& contemplatio) *est perfecta felicitas.* Et Liuius dec.1. lib.5. *Omnia, ait, prospera eueniunt sequentibus deos, aduersa spernentibus.* Et Seneca epist.103. *Magnus, ait, & generosus est humanus animus, nullos sibi poni nisi communes cum dijs terminos patitur.*

Vers. 9.] Vox Domini ad ciuitatem clamat, & salus erit timentibus nomen tuum: Audite tribus, & quis approbabit illud?

Vers. 10.] Adhuc ignis in domo impij thesauri iniquitatis, & mensura minor iræ plena.

Vers. 11.] Numquid iustificabo stateram impiam, & saccelli pondera dolosa?

Vers. 12.] In quibus diuites eius repleti sunt iniquitate, & habitantes in ea loquebantur mendacium, & lingua eorum fraudulenta in ore eorum.

A *Vers.* 13.] Et ego ergo cœpi percutere te perditione super peccatis tuis.

Vers. 14.] Tu comedes, & non saturaberis: & humiliatio tua in medio tui: & apprehendes, & non saluabis: & quos saluaueris, in gladium dabo.

Vers. 15.] Tu seminabis, & non metes: tu calcabis oliuam, & non vngeris oleo: & mustum, & non bibes vinum.

Vers. 16.] Et custodisti præcepta Amri, & omne opus domus Achab, & ambulasti in voluntatibus eorum, vt darem te in perditionem, & habitantes in ea in sibilum: & opprobrium populi mei portabitis.

B

Vox Domini ad ciuitatem clamat.] Vel ad Samariam, vti vult Remigius & Hugo; vel potiùs ad Ierusalem: de ea enim continuò agit à c.3.v.9. vsque ad finem libri, vti ibi dixi. ita S. Hier. Haymo, Rupert. Vatab. & alij. q.d. Deus per me Michæam aliosque Prophetas, iterum iterumque clamat aduersus Ierusalem, eique ob scelera minatur excidium & incendium. Videtur enim hic Propheta nouam ordiri, vel potiùs veterem innouare litem Dei contra Ierusalem, eiusq; rapinas & iniustitias in proximos accusare & plectere. Vnde Hebræi C hic inchoant nouum caput. ita S. Hier. Theod. & alij iam citati. Pro *ciuitate* Hebr. est לָעִיר *lair*, pro quo aliqui legũt לְהָעִיר *lehair*, id est, *ad excitandum*. q.d. Deus tubali voce per me inclamat, vt torpentes & dormientes Iudæos à somno peccatorum excitet, & ad sollicitudinem ambulandi cum Deo incitet. Vers.9.

Et salus erit timentibus nomen tuum.] q.d. Hæc est vox Domini qua clamat ad Ierusalem: Salui erunt qui Deum timuerint, cæteri enim peribũt. Aut simpliciùs, vt sint verba Prophetæ, quasi per dialogismum interloquentis, & populo commendantis vocem Dei, vt populus eam auidè audiat & excipiat. q.q. O Hierosolymitæ, audite hanc vo- D cem Dei quam subiungam: qui enim eam audierint, indéque Deum timuerint & coluerint, hi saluabuntur; cæteri omnes fame, gladio & bello peribunt. Legit interpres יִרְאֵי תֻּשִׁיָּה *tescua ierae*, & rectè: nam sic quoque legerunt Septuag. vertunt enim, *& saluabit timentes nomen eius*; hæcque versio congruum habet sensum. Iam legunt תּוּשִׁיָּה יִרְאֶה *tuscia ire*, id est *sapientia videbit nomen tuum*, id est, vt Tigurina & Vatablus, *qui sapientia & ratione præditus est, videbit nomen tuũ.* q.d. Clamant quidem Prophetæ; at soli sapientes recipiũt prædicationem eorum, vel habent rationem honoris nominis Dei. Chaldæus medius est, nam le- E git *tuscia* cum recentioribus, & *ierae* cum Septuag. & S. Hieron. Vnde vertit, Sapientes, siue *doctores timent nomen Domini.*

Audite tribus, & (id est, sed) quis approbabit illud?] *Tribus* Hebr. est singularis numeri. q.d. Audite ô viri tribus Iuda vocem Dei clamantis per me; sed quis eam approbabit? q.d. Scio fore paucos qui illam approbabunt & exequentur, vt faciant quod dicam & vociferabor nomine Dei. ita S. Hieron. Aut, vt Rupert. q.d. Audite ô tribus opus vestrum quod nunc in iudicio Dei arguitur, quod nemo probus approbabit, vel nemo nisi improbus approbabit; cùm adhuc domus vestræ plenæ sint rapinis, dolis & fraudibus, ideoq; clament

clament vestrum opus esse pessimum. Pro *tribus* Hebr. est מַטֶּה *matte*, quod propriè virgam vel sceptrum, inde per metaphoram tribum significat: quia sicut ex vna arbore multæ virgæ exscinduntur; sic ex vno patriarcha multæ tribus progenerantur & descendunt, vti ex Iacob prognatæ sunt duodecim tribus Israël. Aut quia quęlibet tribus suum habebat sceptrum. Vnde Tigurina vertit, *audite virgam, & qui eam decernit*. q. d. Videte quæ flagella vobis immineant, & à quo, putà à Deo terribili & omnipotente. ita Vatabl. Vox *matte*, id est, *tribus*, in singulari significat sermonem esse ad vnam tribum, putà ad Iuda & Ierusalem, non ad Samariam & decem tribus, vti vult Rupertus & alij.

VERS. 10. *Adhuc ignis in domo impij thesauri iniquitatis.*] Pro *ignis* in Hebræo est triplex lectio. Primò enim aliqui legunt הַאִישׁ *hais*, id est, *estne vir*. vnde vertunt, *estne adhuc* (post tot Dei voces & minas) *vir, qui in domo impia retinere audeat thesauros iniquitatis?* Secundò, alij legunt הַיֵשׁ *haies*, id est, *estne*: vnde vertunt, *adhuc est domus impij? thesauri & mensura iniquitatis?* ita Chald. aut, vt Tigurina & Pagnin. *annon adhuc est thesaurus impius in domo impij?* Tertiò, alij legunt הָאֵשׁ *haes*, id est, *ignis*. ita Noster, Septuag. & alij. q. d. Iudæi post tot Dei per Prophetas clamores, minas & monita, adhuc retinent opes & thesauros iniustè partos; qui proinde eis erunt *ignis*, id est, in vltionem & pœnam eorum vertentur, vt concremen-tur domus plenæ opibus iniustè partis, à Chaldæis incendentibus Ierusalem. Similì modo adhuc in domo impij est *mensura* iusto *minor*, ideóque *ira plena*; quia quod illi in pondere deest, hoc supplebitur & implebitur irâ & vindictâ Dei. Sæpè Prophetæ arguunt Iudæos de stateris dolosis, & mensuris iniustis; imò duplicibus; nimirum quòd, cùm quid emerent, illud mensurarent mensura æquo maiore; cùm venderent, idipsum mensurarent mensura iusto minore, quod vitium etiamnum apud institores, præsertim tenuiores, crebrum est.

Auaritia est ignis. Nota. Hæ mensuræ iniustæ, & thesauri iniqui inde comparati per Appositionem vocantur hîc ignis, quia prodeunt ex igne cupiditatis, putà ex animo auarorum lucri cupido, vt per fas & nefas ditescant; ac desinent in ignem vltionis, putà in acrem Dei vindictam ignémque gehennæ, iuxta illud Isaiæ 51. 11. *Ecce vos omnes accendentes ignem accincti flammis, ambulate in lumine ignis vestri, & in flammis quas succendistis*. Vide ibi dicta. Rursum aliqui legunt hæc per interrogationem. q. d. Itane ignis cupiditatis (putà thesauri iniquitatis & mensura minor) contra quem nos Prophetæ toties detonauimus, quemque minis nostris extinximus, rursum accenditur, reuiuiscit, & inardescit? Verùm Romana, Plantin. & alia correctiora Biblia legunt assertiuè sine interrogatione. Denique hos thesauros & mensuras iniquitatis opponit iudicio, id est, iustitiæ & misericordiæ, quæ duo ab eis requisiuit Deus vers. 8. Vnde Syrus vertit, *adhuc ignis in domo impij, &* (id est, scilicet) *repositoria iniquitatis, & mensura parua fraudis*; & Arabicus, *nunquid non species* (pulchritudo) *huius ciuitatis in ignem? quia congregauit sibi repositoria de iniquitate, & oppressione in agris*.

VERS. 11. *Nunquid iustificabo stateram impiam & sacculi* (sacculi) in quo continentur & circumferuntur) *pondera dolosa?*] q. d. Egone Deus, qui sum iustissimus, *iustificabo*, id est, iustam habebo & declarabo, aut certè dissimulabo & impunitam relinquam stateram iniustam? q. d. Minimè. Est metonymia; per stateram enim intelligit ipsos mercatores, qui iniusta statera appendunt suas merces. Vnde Septuag. clarè vertunt, *si iustificabitur in statera iniquus?* & Chald. *nunquid iusti habebuntur in stateris iniquitatis, & in sacculo in quo sunt pondera maiora & minima?* Et Tigurina pro Heb. אֲזַכֶּה *azacce*, id est, iustificabo, legens aliis punctis אֶזְכֶּה *azucce*, vertit *nunquid* (ego mercator) *mundus ero*, & innocens coram Deo *cum bilance iniqua, & cum sacculo in quo sunt lapides fraudulenti?* q. d. Non. Nam id seuerè vetuit Deus Deuter. 25. 13. dicens: *Non habebis in sacculo diuersa pondera, maius & minus*.

Loquebantur mendacium.] Asserentes bilances & mensuras suas esse æquas & iustas, cùm essent iniquæ & iniustæ: Item merces esse incorruptas, recentes, & sine vitio, cùm essent corruptæ, antiquæ & vitiosæ. *Veritas enim paupertatem, mēdacium diuitias parit*, ait S. Hieron. Quocirca VERS. 12.

Ego cœpi percutere te, & pergam, acri *perditione* & plaga. Hebr. *ego infirmaui & ægrotare te feci*; Tigurina, *ego te infirmabo*, vel ægrotum te reddam, *cadendo & deuastando propter peccata tua*. q. d. Puniam te penuria & fame, ex qua morbum contrahas & ægrotes. Nam *tu comedes, & non saturaberis*.] q. d. In obsidione & captiuitate ita parcè comedes, vt non satureris. Est hæc congrua pœna, vt qui malis artibus locupletati sunt, depauperentur, fameant, mendicent, ægrotent. VERS. 13. VERS. 14.

Et humiliatio tua in medio tui.] Primò, q. d. Afflictio tua, ô Ierusalem, erit intra te cùm obsideberis ab hoste Chaldæo. ita Lyranus. Rursum in medio opum & deliciarum tuarum, cùm tibi videberis esse felix, fies repentè miserrima; nam capieris & spoliaberis ab hoste. ita Arias.

Secundò, q. d. *humiliatio*, id est, causa & culpa humiliationis & afflictionis tuæ, est intra te, nimirum peccata & scelera tua. q. d. Tuas ærumnas tibi tuisq; sceleribus imputa, non hostibus. Hoc est quod ait Osee c. 13. 10. *Perditio tua Israël, tantummodo in me auxilium tuum*.

Tertiò, valdè congruè & connexè Chaldæus, Hebræi, Pagnin. & Vatabl. hæc referunt ad præcedentia, vt his omnibus significetur fames, macies, squalor, indéque sterilitas & orbitas filiorũ. Vnde vertunt, *comedes, & non saturaberis, depressio erit in medio tui*, id est, venter tuus olim cibo tumidus & turgidus, præ fame & inanitate deprimetur, seq; contrahet & coarctabit: inde fiet quòd apprehendet, supple semen tuum, vxor tua, id est, suscepto semine concipiet, nec euitetur viuum, sed abortiet: *quod si enixa fuerit, tradam gladio* hostium. q. d. Ex fame sequetur debilitas virtutis generatiuæ, ex ea abortus, quòd si qui tibi filij nati fuerint, illos tradam necandos Chaldæis.

Tropol. S. Bernard. epist. 87. *Humilitas*, ait, *ad quam vtique ducit humiliatio, totius est spiritualis fabricæ fundamentum. Siquidem humiliatio via est ad humilitatem, sicut patientia ad pacem, sicut lectio ad scientiam. Si virtutem appetis humilitatis, viam non refugias humiliationis.* Tropol. humiliatio est via ad humilitatem.

VERS. 15. *Tu seminabis, & non metes.*] Sed Chaldæi hostes tui demetēt tuam messem, tuasq; vineas vindemiabunt, & olíueta excutient; atque oleum & mustũ quod expressisti, vel in vineis, vel in vrbe

 diripient.

diripient. q.d. Sicut proximos tuos fraudasti labore proprio, ita & tuo fraudaberis. ita Vatab. Hic verum est illud Chilonis: *Lucrum scelere partum damnum est, non lucrum.* ita Laërt. lib. 1. c. 4. & illud Diogenis: *Quid sunt diuitiæ? fortunæ vomitus.* Testis est Stobæus serm. 91. Impius enim euomet opes iniustè partas: hæ enim stomachum, id est, conscientiam eius, ita onerant, vt eas euomere cogatur, iuxta illud Iob 20. 15. *Diuitias quas deuorauit euomet, & de ventre illius extrahet eas Deus.* Nota. Solent Prophetæ per arationem, sementem, messem, significare rerum omnium affluentiam. Nam, vt sapienter ait Xenophon in Oeconom. *artium cæterarum parens & nutrix est agricultura; quando bene agitur, cum ea omnes aliæ artes vigent*, multique sunt qui eas excitant & vrgent.

VERS. 16. *Et custodisti præcepta Amri.*] Amri fuit rex impius Israël, pater Achab, qui cum filio idololatriam antea sæpè in regibus impiis à Deo succisam renouauit & amplificauit in Samaria, 3. Reg. 16. Vnde S. Hieron. eiúsque asseclæ opinantur hîc Prophetam loqui decem tribubus: harum enim rex erat Amri. Verùm dico eum loqui duabus tantùm, putà Iudæis. Sensus enim est, q.d. Tu ô Ierusalem, quæ per templum Deo vero eras consecrata, non Dei tui, sed impij Amri impiis de idololatria præceptis sponte te subdidisti, adeóque impiè & sceleratè vixisti, ac si fuisses non in Sion sub Dauide, eiusque posteris, sed in Samaria sub Amri, Achab & Iezabele impiissimis regibus. *Opus* enim *domus*, id est familiæ, *Achab*, erat idololatria, impietas, cædes Prophetarum, expilatio fidelium, aliáque scelera. ita Theodor. Nota. Pro *Amri* Septuag. legerunt עמי *ammi*, id est, populi mei. vnde vertunt, *& dissipabuntur legitima populi mei. Legitima* vocant leges & præcepta, vti habent Hebr. Noster, Chald. & alij. Romani tamen codices Septuag. legunt, *& custodisti iustificationes Zambri*; sed vera lectio est *Amri*, vt patet ex Hebræo & Latinis.

Ambulasti in voluntatibus eorum.] Ita Hebr. Chald. Septuag. Roman. Plantin. & alia passim, malè ergo quidam legunt, *in voluptatibus.* Sensus est, q. d. Fecisti quæ volita & placita erant Amri, Achab, aliisque impiis & idololatris regibus Israël. Opponit hoc sollicitudini ambulandi cum Deo, quam ab eo requisiuit vers. 8. q.d. Ego postulaui à te, vt sollicitè ambulares cum Deo tuo; at tu sollicitè ambulas cum Amri, ciúsque Baalim & idolis.

Vt darem te in perditionem (vt consequentiam significat, non finem intentum, quasi dicat; Inde consequetur ô Ierusalem, vt disperdam te) *& habitantes in ea*, in te ô Ierusalem, *in sibilum.* Est enallage personæ; transit enim à secunda ad tertiam, quasi indignans, & auertens ab ea faciem & sermonem. quasi dicat, Ciues diuites & potentes Hierosolymæ, ob idololatriam & scelera dabo in sibilum. Vnde noua enallage ad primam personam redit, dicens: *Et opprobrium populi mei portabitis.* q.d. Vos ô diuites, vos ô principes, hîc alloquor, qui populo fuistis ductores & incentores idololatriæ & scelerum: vobis excidij & captiuitatis populi mei probrum & ignominia imputabitur; vosque idcirco omnes & indigenæ & exteri execrabuntur, ac subsannabunt dicentes; Iustè & meritissimò principes Iudæorum à Chaldæis spoliantur, necantur, probris afficiútur; quia ipsi spoliarunt, necarunt, probris affecerunt pauperes; & quia suis impiis consiliis & criminibus populum, vrbem & regnum perdiderunt. ita S. Hieron. Lyranus, Clarius & alij. Nota. *Opprobrium populi* vocatur probrum excidij, captiuitatis & subsannationis, quod Iudæi patiebantur à Chaldæis aliisque gentibus, præsertim vicinis & hostilibus, quodque Moses eis comminatus erat Deuteronom. 28. vers. 36. & Leuitici 26. 32.

CAPVT SEPTIMVM.

SYNOPSIS.

Queritur Michæas se frustra concionando laborasse, eo quòd vix vllum reperiat, qui mores prauos in melius commutarit; quocirca vers. 4. comminatur excidium, & captiuitatem Babilonicam; deinde vers. 11. ex ea liberationem, pacem & felicitatem; tum per Cyrum, tum magis per Christum promittit; ideóque vers. 18. in diuinæ clementiæ & beneficentiæ laudem & doxologiam erumpit.

Vers. 1.] Væ mihi, quia factus sum sicut qui colligit in autumno racemos vindemiæ: non est botrus ad comedendum, præcoquas ficus desiderauit anima mea.

Vers. 2.] Periit sanctus de terra, & rectus in hominibus non est: omnes in sanguine insidiantur, vir fratrem suum ad mortem venatur.

Vers. 3.] Malum manuum suarum dicunt bonú: princeps postulat, & iudex in reddendo est: & magnus locutus est desiderium animæ suæ, & conturbauerunt eam.

VERS. 1. *Væ mihi.*] Heb. est אללי לי *allai li*, id est, heu mihi; est enim vox gemētis, non minantis. q.d. O me miserū. Deplorat enim Prophetā aut potiùs Spiritus sanctus per Prophetā, raritatē virorum proborū, eamq; suā æstimat miseriam. Porrò hanc raritatem comparat paucis racemis, qui à vindemiantibus in vinea relinqui solent.

Quia factus sum sicut qui colligit in autumno racemos vindemiæ.] Id est, post vindemiam. Hebræa iam ad verbum habent, *quia fui sicut collectiones* (fructuum) *æstiuæ, sicut racemationes vindemiæ*, quod Syrus, Arabicus, Septuag. Chald. & alij sic exponunt: *Quia factus sum sicut*

qui

qui congregat stipulam in messe, & sicut (qui colligit) *racemos in vindemia*, vt sit duplex similitudo, nimirum vt Deus comparet se Primò, spicilego, qui post messem spicilegium facit, paucásque spicas à messore relictas colligit. Secundò, racematori, qui paucas vuas post vindemiam reliquas decerpit. Verùm hi multa supplent, quæ non habentur in Hebræo. Adde, in Hebræo, vti iam legunt, Deum comparari non collectori, sed ipsi collectioni fructuum, quod sanè minùs congruè dici videtur. Quocirca meliùs Noster pro אסף *ape*, id est, collectiones, legens aliis punctis אסף *osephi*, vertit *colligens*, vel *qui colligit*. *Osephi* enim est *benoni*, siue participium *cal*, habens annexum *iod* paragogicum. Rursum pro קיץ *kaits*, id est, æstas, vertit, *autumnus*; quia tempus fructuum est in autumno, & sic fructus autumnales vocantur fructus æstatis: tunc enim annum distinguimus in duas partes, scilicet æstatem, & hiemem, ac sub æstate partem autumni priorem, & veris posteriorem cùm aura est calidior, comprehendimus; sub hieme verò partem autumni posteriorem, & veris priorem, vtpote frigidiorem, complectimur. Doctè ergo pro *kaits* vertit *in autumno*, intelligendo præpositionem ב, id est *in*, quam Hebræi subintelligere solent, vt קיץ *kaits* ponatur pro בקיץ *becaits*. Vertit ergo vnico tenore vnicáque similitudine, *quia factus sum sicut qui colligit in autumno racemos vindemiæ*. Vnde appositè non de spicis, sed de vuis solis sequitur: *Non est botrus ad comedendum*, q.d. Racemando vineam, quæsiui vuas, & ne quidem vnum botrum inueni quem comederem. Iam Symbolicè per vuas & botros intelligit viros fideles, iustos & sanctos, eorúmque pia & sancta opera; hi enim ex vinea, id est, ex Ecclesia; & ex vite, id est, Christo, quasi vuæ Deo sapidissimæ procreantur. Sic sponsa Cant. 1. 14. ait: *Botrus Cypri dilectus meus mihi in vineis Engaddi*. Et cap. 7. 7. vicissim sponsus ait sponsæ: *Statura tua assimilata est palmæ, & vbera tua botris*. Causas & analogias huius vitis & vnæ recensui Execb. 15. in fine. Quocirca Chaldæus vertit, *va mihi quia fui quando deficiebant boni, tempore quo perierunt misericordes de terra: ecce sicut fructus æstiuales, sicut racemi post vindemiam. Non est vir qui habeat opera bona, bonos tamen appetit anima mea.* q.d. Ego Michæas sui quasi pauper racemator; hic enim post vindemiam sperat se saltem aliquos racemos, qui vindemiantes fugerunt, in vinea inuenturum, eosque quærit & inuenit: ita & ego speraui paucos saltem Iudæos meis concionibus, monitis & ulnis conuertendos; sed *non est botrus*, id est, non vnum, vel vix vnum, qui se conuerterit, vitámq; mutarit, inuenio; quocirca gemo, & ploro: *va mihi*, hei mihi: oleum & operam perdidi. Allegoricè, idem accidit Christo prædicanti: paucos enim ex Iudæis tota vita sua conuertit. vnde ipse ad sua tempora alleg. refert vers. 6. Michææ, citans eum Matth. 10. 35. de quo mox.

Diabolo competit vindemia, Christo racematio.

Vbi Nota graue pathos Dei & Christi, cùm diabolo tribuunt vineæ, id est, Ecclesiæ, vindemiam, vtpote qui vuas omnes colligat, ideóque plena habeat torcularia vuis & vino: sibi verò adscribunt racemationem, vtpote qui paucos à diabolo relictos, quia eius oculos manúsque fugerunt, colligant: maxima enim pars hominum diabolo seruit, eiúsque fit esca & præda. vnde ab eo premetur, & calcabitur in torculari inferni: exigua verò cedit Christo; multi enim sunt

A vocati; pauci verò electi. diabolo ergo cedunt illi magni botri, & plurimi, vt vindemiatori; Christo non nisi reliquiæ, pauci, & paupereuli, sicut racematori: quasi dicat, Christo non supereft botrus, & vix pauculi acini; nam acini & granula pauca botri nomen non merentur; botri enim illi magni & pingues vulpium partes facti sunt. Vnde Arabicus vertit, *extremitatem* (extremam partem) *desiderauit anima mea*. Hoc est quod dolet Isaias c. 24. 13. *Quomodo si paucæ oliuæ quæ remanserunt, & racemi cùm fuerit finita vindemia.* Quocirca tropol. doctor & concionator si post multos docendi & concionandi labores & annos, paucos conuertat, non miretur: non est melior Michæa, non Christo. Sorte ergo illorum contentus sit, & à Deo plenam, imò pleniorem

B expectet mercedem: Deus enim non fructum, sed laborem remunerat; qui sine fructu maior & molestior est, eáque ratione maius præmium meretur.

Non est botrus ad comedendum.] Id est aptus vt comedatur; quia siqui sunt, vel immaturi sunt, vel acerbi, vel ex imbre corrupti & putridi. ita Michæas aliquos inuenit Iudæos in speciem bonos, & suis concionibus auscultantes; sed interna malitia & superstitione acerbos, vel gula & libidine putidos, vti Lyranus & Rupert. explicant.

Præcoquas ficus (Hebr. בכורה *biccura*, id est, *primitiua*, vel *primos fructus*) *desiderauit anima mea.*]

C Sed per *primitiua* Hebræi intelligunt ficus, vt rectè notauit Vatablus: non quòd in Palæstina ficus sint omnium fructuum primi, vti aliqui putarunt; priores enim sunt pruna, &c. æquè ac in Italia, vti mihi Romæ asseruerunt Palæstini, & Hierosolymitæ. R.P. Melchior ab Helmont Belga, Franciscanus, qui diu Hierosolymis in suo Conuentu habitauit, Romæ mihi affirmauit, primos illius terræ fructus, illi esse proprios, & vocari *muze*, eosque gustu similes esse ficubus, sed ficubus esse longiores; qui si scindantur, crucem ostentare: atque indigenas tradere illum fuisse fructum vetitum, quem comedit Eua. Dicuntur

D ergo præcoquæ, quod solæ ficus sint biferæ: priores enim fructus dant iu æstate, putà in Iulio, & hi vocantur *biccura*, id est, primitiui, siue præcoqui; posteriores in Septembri. Porrò ficus præcoquæ sapidiores sunt; sunt enim ficuum & ficulneæ quasi flos, atque auidiùs expetuntur ob nouitatem, vti dixi Ierem. 24. 2. Quare mirum est S. Hieron. in comment. *biccura* vertere, grossos, siue ficus immaturas. q.d. Deus: *Ego non inuenens panem præ famis magnitudine, quisquilias & furfures requisiui.* Hic enim ipse in textu *biccura* vertit, *ficus præcoquas*, quæ sanè maturæ & gustui suaues sunt. Et ita *biccura* vertunt alij passim.

E Sensus ergo est, q.d. Ego Michæas quasi famelicus, post tot conciones & labores, desideraui vel in autumno ficus præcoquas: licet enim aliis sint præcoces in æstate, ego tamen, vel in autumno (mihi enim nullæ in æstate maturuerunt) pauculis maturis contentus ero, id est, paucorum saltem desidero conuersionem & salutem, quantumuis seram & tardam, vt hæc saltē labori meo reddatur merces & consolatio: at ne hoc quidem consequi potui.

Moral. quàm auidè præ omnibus fructibus expetimus ficus præcoquas, tam auidè Deus expetit peccatorum conuersionem, & tam auidè eandem expetat concionator, quasi alter Michæas. Moral.

Symbol. Porrò Symbol. ficus præcoquæ, inquit Arias, fuerunt primi patres & patriarchæ, putà Abraham, Isaac, Iacob, Moses, &c. qui vti primi fideles, ita Deo suauissimi, & sua pietate ac sanctitate gratissimi extiterunt. Optat ergo Michæas vt redeat aureum Patriarcharum sæculum, vt redeat prima & prisca eorum fides, pietas, integritas. Simili modo optat Poëta Iuuenalis satyra 13.

Hos vtinam inter
Heroas natum tellus me prima tulisset!

Nam, vt canit Horat. lib. 3. od. 6.

Damnosa quid non imminuit dies?
Ætas parentum peior auis tulit
Nos nequiores, mox daturos
Progeniem vitiosiorem.

Vers. 2. *Periit sanctus.*] Hebr. חָסִיד *chasid*, id est, *pius*; Chald. *misericors*. Septuag. *reuerens*; Tigurina, *benignus*; Vatabl. *sanctus*.

Et rectus.] Septuag. pro *schin* legentes *sin*, putà pro יָשָׁר *iascar*, legêtes יָסַר *iasar* (*sin* enim æquipollet literæ *samech*) vertunt, *& corrigens in hominibus non est*. q.d. Non est censor, qui hominum vitia castiget & corrigat. Sic Ouidius lib. 1. Metamorph. queritur cum aureo sæculo periisse fidē, pietatem, virtutem, ac successisse ferreū & æneum sæculum, quo in virtutum

subiere locum fraudesque dolique,
Insidiaeque, & vis, & amor sceleratus habendi.

Omnes in sanguine (Hebr. *sanguinis*, id est, vitæ proximi) *insidiantur*: vnde Chaldæus, *omnes parant insidias sanguinis iusti effundendi causa*. Quocirca explicans subdit: *vir*, id est, vnusquisque, *fratrem suum ad mortem venatur.*] Sicut anceps venatur auem vt eam occidat. Hebr. & Chald. *vir venatur fratrem suum ad cherem*, id est, *ad exterminium*, vt eum quasi anathema disperdat & exterminet; Pagnin. & Vatab. vertunt, *venatur repsi*, vt eum illaqueet, sicut auceps illaqueat volucrem. Verùm Hebr. *cherem* propriè & communiter significat exterminium, non rete, nisi abusiuè, vt patet Habacuc 1.17.

Vers. 3. *Malum manuum suarum dicunt bonum*: hoc est, opera mala quæ manibus operantur, dicunt esse bona. q.d. Non solùm faciunt mala, sed & defendunt, dicúntque esse bona, ita S. Hieron. Secundò, Septuag. vertunt, *in malum manus suas præparant*. q.d. *Cuncti manus leuant ad malum, vt etiam qui malum facere non potuerit, tamen dum manus præparat, voluntate delinquat*, ait S. Hieron. Tertiò, R. Dauid appositè & connexè ad sequentia vertit, *manus suas coniungunt ad malum, vt illud bene faciant*. id est, vt illud perficiāt & ad effectum perducant. Vnde Tigurina vertit, *ad malum manuum suarum diligenter sunt intenti*, & strenui; quia nimirum ad illud idoneos sibi socios, & potentes administros asciscunt, cum eisque simul in malum, quod mente destinarunt, conspirant. Nam *princeps postulat* à iudice sibi adiudicari iniqua tributa, bona, vel vitam innocentium, similémve rem impiam vel iniustam: *& iudex in reddendo est*, q. d. Iudex reddit quod princeps iniustè petit; reddit, inquam, spe mercedis, vel paris iudicij, aut gratiæ, quam à principe expectat, *vt præstent sceleribus suis mutuum fauorem, & in alterius crimine se defendant*, ait S. Hieron. Vnde ex Hebræo vertas, *iudex pro retributione*, scilicet iudicat; hoc est, vt Chald. vertit, *princeps postulat, & iudex dicit: Fac pro me, & retribuam tibi*. Denique *magnus*, hoc aliquis ex magnati-

A bus vel Rabbinis, *locutus est desiderium* (Hebr. הַוַּת *haffat*, id est, corruptelam & prauitatem. ita Vatabl.) *animæ suæ*: putà si rogetur de hac principis postulatione, & iniquo iudicis ei rem iniustè adiudicantis iudicio, non respondet secundùm iustitiam, legem & voluntatem Dei; sed secundùm suam adulationem, ambitionem & auaritiam: nimirum approbat & defendit iniquam, tam postulationem principis, quàm iudicis sententiam, vt eorum gratiam ineat, aut rapinæ sit particeps. Vnde Pagnin. vertit, *& magnus loquitur, Afferte munera: &* hac ratione *conturbauerunt* (Chald. *deprauarunt*) *eam*.] *Vel vrbem, vel veritatem, siue terram, de qua dixit vers. 2. Periit iustus de terra*, inquit S. Hieron. Hebr. ma-

B gis appositè & significanter dicitur וַיְעַבְּתוּהָ *vaeabthuha*, id est condensarunt, implicuerunt, intricarunt, sicut funem reddiderunt *eam*, scilicet *haffat*, id est, corruptelam; nimirum triplici ore, putà principis, iudicis & magnatis, quasi triplici fune eam triplicantes & corroborantes, vt ostendant bonum esse, quod malum est; æquum esse, quod iniquum est, iuxta illud: *Funiculus triplex difficilè rumpitur*. Radix enim עָבַת *abat* significat implectere funes, vel frondes: inde enim עֲבֹת *abot* vocantur funes, quia implexi. Hoc est quod ait Isaias cap. 5. 18. *Væ qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis, & quasi vinculum plaustri peccatum*. Ad Isaiam enim more suo alludit

C hîc Michæas. ita Lyran. Vatabl. Marinus in Lexico, & alij recentiores. Paulò aliter hunc locum explicat Pineda in Iob 22. vers. 8. num. 6. quasi Michæas hîc taxet principes, qui aulæ harpyiis, Id est, suis familiaribus & adulatoribus omnia indulgent & concedunt cum noxa reipubl. & pauperum. Sic ergo expomt: princeps (vir princeps & magnus coram suo rege, & iudice supremo) *postulat* (à rege) *& iudex* (supremus) *in reddendo* (facilè annuendo, & concedendo nulla sufficiente causæ & rei postulatæ cognitione) *est, & magnus* (primates & regi familiares) *locutus est desiderium animæ suæ* (quod appetunt, hoc petunt:

D quod verò petunt, dicto citiùs obtinent) *& conturbauerunt eam*, rempubl. videlicet pungendo & lacerando pauperes, eorúmque sanguinem exugendo. Vnde sequitur: *Qui optimus in eis est, quasi paliurus; & qui rectus, quasi spina de sepe*. Verùm, quia communiter princeps est maior iudice, hinc prior expositio planior videtur. Appositè Belgæ hosce socios in facinore conternantes, vocant *vandregisilos*. Nomē enim *Vandregisilus* conflatum est ex hisce tribus Flandricis vocibus, *vande dry gesellen*, hoc est, è tribus sociis vnus, vti annotauit Hutterus, & alij in Originib. Flandr.

Transit hîc Propheta à cædibus & sceleribus

E populi, ad scelera magnatum, qualia etiam hoc æuo non raró conspicimus: filij enim huius sæculi sapientes sunt vt faciant malum; ideoque tot consiliis, & sociis, vel fautoribus potentibus, quasi funibus illud illigant, vt nemo illud euertere, nemo eis resistere possit: sed qui habitat in cœlis irridebit eos, & Dominus subsannabit eos, vti pulchrè in sequentibus ostendit Michæas. Ita Iezabel regina curauit innocentem Naboth à iudicibus condemnari & lapidari, vt eius vineam occuparet & traderet marito Achab: approbarunt hanc necem & prædam optimates Samariæ, sed ilico in vindictam prosiliit vigil Dei oculus, eique per Eliam fulmen maledictionis inflixit. Quocirca Iezabel paulò pòst à Iehu

regno

regno & vita ſpoliata in eodem agro, quem Naboth ademerat, deuorata eſt à canibus, 3.Reg. 21. 23.

Mor. quàm noxij ſint mali ſocij.

Præclarè S. Greg.hom. 9. in Ezech. *Tolerandi*, inquit, *vbique ſunt proximi, quia Abel fieri non valet, quem Cain malitia non exercet. Vnum verò eſt, potentia, quæ vitari ſocietas malorum debeat; ne ſi fortaſſe corrigi non valent, ad imitationem trahant, & cum ipſi ſua malitia non mutantur, eos qui ſibi coniuncti fuerint peruertant.* Et S.Iſidor. lib. 2. Soliloq. *Ante ignem*, inquit, *conſiſtens, etiamſi ferreus ſis, aliquando diſſolueris: proximus periculo diu tutus non erit: ſæpè familiaritas implicauit, ſæpè occaſionem peccandi dedit, ſæpè quod voluntas non potuit, aſſiduitas ſuperauit.* Et mox: *Melius eſt habere malorum odium, quàm conſortium; ſicut bona multa habet communis vita ſanctorum, ſic plurima mala ſocietas affert malorum.* Ita in vtramque partem magna eſt vis ſocietatis. Quocirca ſapienter Caſſiodor.lib.2. Epiſt. *Ipſi quoque homini*, inquit, *duplices manus, ſocias aures, oculos geminos diuina tribuerunt, vt robuſtius perageretur officium, quod duorum fuerat ſocietate complendum.* Et Hugo lib. 3.de Anima: *Amabilis ſocius*, inquit, *omnibus eſt officioſus, & nulli oneroſus: quia deuotus ad Deum, benignus ad proximum, ſobrius ad mundum; Domini ſeruus, proximi ſocius, mundi dominus; ſuperiora habet ad gaudium, æqualia ad conſortium, inferiora ad ſeruitium.*

Verſ. 4.] Qui optimus in eis eſt, quaſi paliurus: & qui rectus, quaſi ſpina de ſepe. Dies ſpeculationis tuæ, viſitatio tua venit: nunc erit vaſtitas eorum.

Verſ. 5.] Nolite credere amico: & nolite confidere in duce: ab ea, quæ dormit in ſinu tuo, cuſtodi clauſtra oris tui.

Verſ. 6.] Quia filius contumeliam facit patri, & filia conſurgit aduerſus matrem ſuam, nurus aduerſus ſocrum ſuã: & inimici hominis domeſtici eius.

Verſ. 7.] Ego autem ad Dominum aſpiciam, expectabo Deum ſaluatorem meum: audiet me Deus meus.

Verſ. 8.] Ne læteris inimica mea ſuper me, quia cecidi: conſurgam, cùm ſedero in tenebris, Dominus lux mea eſt.

Verſ. 9.] Iram Domini portabo, quoniam peccaui ei, donec cauſam meam iudicet, & faciat iudicium meum: educet me in lucem, videbo iuſtitiam eius.

Verſ. 10.] Et aſpiciet inimica mea, & operietur confuſione; quæ dicit ad me: Vbi eſt Dominus Deus tuus? Oculi mei videbunt in eam: nunc erit in conculcationem vt lutum platearum.

Vers. 4.

Qui optimus in eis eſt, quaſi paliurus.] Septuag. *quaſi tinea comedens.* Senſus eſt q. d. Qui inter hoſce optimates iniuſtos & rapaces videtur optimus, id eſt minùs malus, ſi cum cæteris rapacio-

A ribus comparetur; is tamen quaſi paliurus ſpinoſus & aſper pungit, vulnerátque proximos. Paliurus enim eſt genus ſpinæ aſperæ & acutæ, quod vulgò agrifolium dicitur, de quo Virgil. eclog. 5.

Carduus, & ſpinis ſurgit paliurus acutis.

Et qui rectus, quaſi ſpina de ſepe.] q. d. Qui inter eos videtur cæteris rectior & æquior, id eſt minùs iniquus; is tamen diſtortus eſt, pungit læditque vt ſpina. Coniicite ergo quales, quàm mordaces & noxij debeant eſſe cæteri, qui his peiores; & præſertim qui inter eos peſſimi & nocentiſſimi ſunt. Rurſum ſicut ſpina rapit lanam ouium, ouéſque lacerat, ita hi ſubſtantiam ſimpli-

B cium rapiunt, ſimplicéſque lacerant, ait R.Dauid. Hebr.habent, *rectus eorum præ ſepe*, ſcilicet ſpinoſus eſt, & pungit. Vnde Pagnin. vertit, *rectus eorum aſperior eſt maceriis ſpinarum*; & Tigurina, *qui rectus ſepe ex ſpinis contexta ſpinoſior*, id eſt acutior & nocentior eſt; Syrus & Arabicus Antiochenus, *contempſerunt bona ſua, quaſi fruſtum panni corruptum à tinea*; Arabicus verò Alexand. *ego diſperdam bona eorum velut tinea* (vel caries) *quæ comedit & repit in trabibus, ſicut dies inſidiarum.*

Secundò, magis preſsè & congruè: *qui optimus*, id eſt benigniſſimus & manſuetiſſimus eſt inter eos; hic tamen acer *eſt* in pungendo, *quaſi paliurus: & qui rectus*, id eſt placens, gratus, iucundus, placidus, videtur inter ipſos; hic tamen pungit & affligit *quaſi ſpina.* Sic ſæpè *bonus* ſumitur pro

C ſuaui & miti; vti pſal. 72. 1. *Quàm bonus Iſraël Deus: bonus*, id eſt ſuauis, benignus, beneficus, *his qui recto ſunt corde*, qui Deo cor æquum, placidum, blandum & amicum exhibent. Deus enim rectis eſt rectus, bonis bonus, placidis placidus, benignis benignus; ex aduerſo acribus eſt acer, ſæuis ſæuus, crudelibus crudelis, vti canit Dauid pſal. 17. 26. & 27.

Dies ſpeculationis tuæ, viſitatio tua venit.] Hebr. מְצַפֶּיךָ *metſappecha*, id eſt *ſpeculatorum tuorũ.* Vnde Tigurina clarè vertit, *dies ſpeculatorum tuorũ, viſitationiſque tuæ venit.* quod explicans Vatabl. Breui, inquit, aderit dies, quo falſi tui ſpeculatores, id eſt Prophetæ, prædixerunt tibi fore omnia felicia; ſed falsò: nam ille dies erit viſitationis, id eſt

D punitionis tuæ, quo ſcilicet Deus ſumet de te pœnas, téque per Chaldæos excindet. Et Chald. *dies mala in qua bonum expectabas, dies viſitationis malitiæ tuæ peruenit*, id eſt adeſt & inſtat. Loquitur de excidio non Samariæ, vti cenſet S. Hieron. Remig. & Hugo; ſed Ieruſalem, vt patet ex ſequentibus, vbi promittit liberationem è captiuitate: hæc enim contigit Hieroſolymitis in Babylonem, non Samaritis in Aſſyriam abductis.

Nunc erit vaſtitas eorum.] Pro *vaſtitas* Hebr. eſt מְבוּכָה *mebucha*, quod Septuag. & Syrus vertunt, *fletus*, à rad. בָּכָה *bacha*, id eſt fleuit; Pagnin. *deſolatio*. alij, *obſidio*; Marinus, *confuſio*; alij, *diſtra-*

E *ctio*; propriè Chald. & Vatabl. *perplexitas*; hanc enim quaſi pœnam appoſitam opponit colligationi & conſpirationi eorum in malum, de qua dixit verſ. 3. *Conturbauerunt eam*, Hebr. *implicarunt eam.* q.d. Princeps, iudex & magnates colludentes, & conſpirantes in rapinas & expilationes tenuiorum, ita ſuum hoc ſcelus corroborarunt, & tribus quaſi funibus implicuerunt, vt inextricabile videatur, nullúſque ei reſiſtere, vel euadere valeat: quocirca ego diſtraham hoſce eorum funes, ac viciſſim implicabo illos fune, non triplici, ſed centuplici Chaldæorum vndique eos obſi-

dentium & circumuallantium,vt eorum laqueos & manus effugere nequeant;sed ita sint perplexi, vt nesciant quò se vertant, quod consilium capiant, quò fugiant. Multò magis tropol. perplectet eos Deus in hora mortis, & in die iudicij, cùm prae pauore & angore dicent montibus: *Cadite super nos; & collibus, Operite nos*, Apocal. 6. 16.

Vers. 5. *Nolite credere amico* (Hebr. רע rea, id est *socio*: respicit enim ad societatem qua princeps, iudex & magnates conspirant in rapinis;eámque dissoluere & plectere pergit) *& nolite confidere in duce: ab ea, quae dormit in sinu tuo, custodi claustra oris tui.*] Varij variè hunc versum explicant, & textui adaptant. Primò, S.Hieron.Remig.Hugo & Lyran. haec referunt ad pseudoprophetas. q. d. Nolite iis credere; quia,si inter homines, vel genere, vel foedere coniunctos, quales sunt amici, duces,coniuges,nurus,rara est fides,vti experientia testatur;quantò magis rara erit fides in pseudopropheris, qui somnia fingunt, vt adulentur, & emungant bursas populorum suorum?

Secundò,alij melius generatim haec verba accipiunt, vt taxent infidelitatem hominum illius aeui. q.d. Hoc tempore tanta est hominum perfidia,vt nec socius socio,nec vxor marito,nec subditus duci,nec socrus nurui credere possit; quia ipsi domestici hominis sunt eius inimici. Sapienter ergo agit,qui omnes suspectos habet, nemini fidem commodat, nemini se credit; sed ipse sibi consulit & prospicit. Hoc est quod eodem aeuo deplorat Ierem.cap.9.4. *Vnusquisque,alt,se à proximo suo custodiat, & in omni fratre suo non habeat fiduciam, quia omnis frater supplantans supplantabit, & omnis amicus fraudulenter incedet*, &c. Cui planè similia sunt verba Michaeae, quae sequuntur: *Quia filius contumeliam facit patri, & filia consurgit aduersus matrem suam*. quae si planè vt sonant capiantur, non aliud quàm malitiam & perfidiam illius saeculi significant. Hic ergo sensus vti simplicior & planior,ita & germanior videtur. Explicat enim & exaggerat id quod dixit vers. 2. *Periit sanctus de terra*, &c. *Vir fratrem suum ad mortem venatur*. Et illud vers. 3. *Qui optimus in eis est,quasi paliurus*, &c. Et hoc sensu videtur haec Michaeae verba citare Christus Matth. 10. 34. de quo mox plura. Atque hic sensus,vtpote generalis, caeteros omnes, praesertim tertium, quem iam assignabo, complectitur. Tale pariter ferreum mundi hominúmque saeculum describit Ouid. 1. Metamorph.

Ferrei saeculi descriptio.

Viuitur ex rapto,non hospes ab hospite tutus,
Non socer à genero, fratrum quoque gratia rara est.
Imminet exitio vir coniugis, illa mariti;
Lurida terribiles miscent aconita nouercae;
Filius ante diem patrios inquirit in annos;
Victa iacet pietas,& virgo caede madentes
Vltima caelestum terras Astraea reliquit.

Porrò signanter & sapienter ait, *Ab ea quae dormit in sinu tuo*, id est ab vxore, vt vertit Chald. (sic enim dicitur Deuter. 13. 6. *Vxor quae est in sinu tuo*. Et cap. 28. 28. *Vxori quae cubat in sinu tuo*) *custodi claustra oris tui*, id est, ne vxori eredas, ne ei reueles tua secreta: os enim est quasi ostium, quod sensa pectoris instar ostij claudit silendo, vel aperit loquendo: vnde sua habet claustra & seras, scilicet labia & dentes, quibus natura nos monet,vt iis os & linguam clausa teneamus, praesertim coram feminis. Nam mulier est inconstans

A & garrula: *Varium & mutabile semper femina*, ait Virgil. Ita Dalila Samsonem prodidit, cùm ipse ei reuelasset suam fortitudinem sitam esse in coma,Iudic. 13. Ita Iezabel perdidit Achab, cùm ei reuelasset causam suae tristitiae esse cupidinem vineae Nabot, 3.Reg.c. 15. & 16. Quocirca Cato teste Plutarc. de tribus dolebat: Primò, quòd in hac vita tam incerta, vel vno die intestatus mansisset. Secundò, quòd eo mari & nauigio profectus esset,quò poterat ire terra & pedes. Tertiò, quòd secretum suum reuelasset mulieri. Verè Antiphanes apud Stobaeum:

Mulier est garrula.

Cato de tribus dolebat.

Quid ais? cum latere velis aliquod negotium, mulieri
B *Ipsum aperies? ac quid interest,siue mulieri,*
Siue omnibus in foro praeconibus narrare?

Vide Plutarch. libr. de garrulitate. Prudenter Seneca: *Alium silere quod voles primus sile*. Et Valer. Max. lib. 6. cap. 11. *Taciturnitas optimum atque tutissimum rerum administrandarum est vinculum*. Vide S. August. lib. 19. Ciuit. cap. 5. vbi tractans hunc Michaeae locum, eum duabus Gentilium sententiis illustrat. Vna est Terentij in Adelphis: *Duxi vxorem,quam ibi miseriam vidi?* imò, quam ibi miseriam non vidi? Et in Eunucho: *In amore haec omnia insunt vitia,iniuriae, suspiciones, inimicitiae, induciae,bellum, pax rursum:nónne res humanas vbique implenerunt?* Altera est Ciceronis lib. de Amicitia: *Nulla sunt occultiores insidiae, quàm eae*
C *quae latent in simulatione officij,aut in aliquo necessitudinis nomine. Nam eum qui palàm est aduersarius, facilè cauere possis.*

Huc pertinet expositio Ariae,quae partialis est; qui putat hic significari, subditis & popularibus cauenda esse commercia cum principibus. q. d. Nolite ô populares, miscere vos rebus principum, vt vel amicitiā cum eis ineatis, vel inimicitiam ostendatis detrahendo eis, & facta eorum carpendo apud vestros amicos,vxores,filios, &c. qui hi audita non silebunt, sed partim ex garrulitate, partim ex maleuolentia, qua vobis irati & offensi nocere cupiunt, narrabunt ea aliis, & hi aliis, & aliis, ita vt ad aures principum perueniant, qui se vindicabunt & vos acriter punient,
D iuxta illud Eccli. 10. vers. 20. *In cogitatione tua regi ne detrahas,& in secreto cubiculi tui ne maledixeris diuiti: quia & aues caeli portabunt vocem tuam, & qui habet pennas annunciabit sententiam.*

Tertiò, alij censent haec spectare & explicare acerbitatem visitationis, id est punitionis & vastitatis, vel, vt Hebr. est, perplexitatis Iudaeorum, maximè optimarum,in excidio Hierosolymae per Chaldaeos, de qua proximè praecessit. q.d. Tanta erit calamitas, tanta fames, tanta angustia,tanta perplexitas ciuium, praesertim optimorum, qui pauperes suis consiliis & conspirationibus implicuerunt & diripuerunt, in obsidione Hierosolymae,vt quisque pro se vno sollicitus sit, & nemi-
E nem alium,ne amicum quidem, ducem, vxorem, aut nurum curet, imò nulli fidat suae vitae subsidia,vel fugae consilia; sed panem quem habet ab iis abscondat,vt eo solus ipse vesci, & vitam suam sustentare possit;latebras, vel vias & modos effugiendi manus Chaldaeorum, quos ipse inuenerit vel excogitarit,silentio premat, & sibi seruet, ne ab amico vel vxore sibi praeripiantur. ita Theodor. à Castro, Ribera & alij. Vnde sequitur.

Quia in tanta fame, perturbatione & angustia filius contumeliam facit,id est faciet,*patri*, vt cum eo litiget & pugnet pro pane,eúmque illi eripiat: Vers. 6.

&

& filia consurgit, id est consurget, *aduersus matrem suam*, simili de causa: *& inimici hominis*, id est cuiusuis, vt vertit Chald. *domestici eius.*] supple erunt, quia domestici passim inter se contendent & pugnabunt pro pane, latibulo, similive re ad vitam, in tanto periculo tuendam necessaria.

Alleg. hæc discordia & pugna Iudæorum corporalis, id est ob bona corporalia, repræsentabat discordiam & pugnam spiritualem (id est, ob fidem, & bona spiritualia) fidelium & infidelium, putà persecutionem infidelium etiam parentum, fratrum & cognatorum contra Christianos, siue Iudæos, siue Gentiles tempore Christi & legis nouæ, maximè quando propter ipsos incurrebant periculum famæ, bonorum & dignitatum, vel etiam vitæ. Et hoc sensu citat hæc Michææ verba Christus Matth. 10. 34. *Non veni*, inquit, *pacem mittere, sed gladium. Veni enim separare hominem aduersus patrem suum, & filiam aduersus matrem suam, & nurum aduersus socrum suam, & inimici hominis domestici eius.* q. d. Veni mittere separationem & dissidium inter fratres & parentes, in re simile illi quod prædixit Iudæis Michæas; sed dissimile in causa, illud enim Iudæorum fuit ob malitiam eorum; vel, vt alij volunt, ob obsidionem Chaldæorum, in qua adeò fame, peste & gladio vexati sunt, vt etiam frater fratri, filius patri, filia matri, panem, domum, arcem ad se saluandum præriperet: hoc verò meum & Christianorum, erit propter fidem, pietatem, & cultum Dei ex parte fidelium; sed propter malitiam pariter ex parte infidelium. Veni ergo mittere gladium, id est separationem & discordiam in fide & religione, vt scilicet fideles meos propriè per fidem separem ab infidelibus: hi verò, inde occasione iurgandi accepta, separent se à fidelibus sua infidelitate, odio & persecutione, qua eos bonis & vita mulctent. Et hoc posterius maximè intendit Christus, illúdque magis respondet menti Michææ, ex quo hoc mutuatus est Christus. *Veni enim separare hominem aduersus patrem suum, &c. & inimici hominis domestici eius. Quia eueniet*, ait S. Chrysost. orat. contra Iudæos, *vt in eadem domo vnus sit fidelis, alter infidelis, & pater filium velit trahere ad impietatem. Hoc prædicens ait, Adeò vincet potestas Euangelij, vt filij quoque contemnant parentes suos filia matres, & parentes liberos, imò vt animam & omnia pro pietate exponant.* Vnde subdit Christus: *Qui amat patrem, aut matrem plus quàm me, non est me dignus. Et qui non accipit crucem suam, & sequitur me, non est me dignus: crucem*, vt scilicet paratus sit pro me, meáque fide & obsequio, ferre verbera, opprobria, & mortem etiam durissimam & ignominiosissimam, qualis est crucis. *quia sicut summam vobis attuli beatitudinem, sic singularem obedientiam & affectionem à vobis postulo, vt in acie mea stetis leones*, ait S. Chrysost. Idem Chrysost. hom. 36. in Matth. *Inimici hominis sunt, qui in domo eius sunt. Hæc verbis*, inquit, *Propheta omnibus rebus superiorem conatur facere eum, qui dicta eius esset suscepturus. Non enim mori, sed malè mori malum est. Ideo dicebat: Ignem veni mittere in terram: quibus verbis vult significare magnitudinem ac ardorem charitatis quam flagitat. Nam quoniam ipse nos mirum in modum dilexit, ideò singulari à nobis quoque charitate diligi desiderat.* Non ergo Christus abutitur verbis Michææ, vti quidam interpretes asseruerunt; sed rectè ea suo æuo suóque argumento applicat. q. d. Nunc per Euangelij mei prædicationem fiet

A dissidium fratrum & parentum tale, quale olim prædixit Michæas; etsi aliam, & pientiorem ob causam. Quocirca nunc pariter licet vsurpare celebrem hanc sententiam Michææ, quæ in commune prouerbium abiit: *Et inimici hominis domestici eius.* Est enim hæc generalis sententia & gnome, quæ vsum habet in omni loco, materia & tempore, quando de meo & tuo in eadem domo vel cœtu agitur & litigatur; tunc enim quisque pro se, suáque re & commoditate pugnans inimicos habet non extraneos, sed domesticos, qui illud eripere sibique vendicare satagunt. Quocirca Anagog. hæc gnome verissima est in gehenna, vbi summi inimici sunt, qui in hac vita fuerunt
B summi amici; putà parentes, fratres, domestici, & socij in scelere, ob quod ad gehennam damnati sunt. Hi enim quasi canes in se inuicem ringunt, maledicunt, & improperant dicendo: Maledictus sis pater, qui me lasciuientem non castigasti; sed in scelere educasti, vt fierem fomes gehennæ. Maledictus sis frater, qui me ad scorta & crapulam verbo & exemplo inuitasti. Maledicta sis vxor, quæ me ad opes per fas & nefas corrogandas sollicitasti. Maledictæ sitis filiæ; quia propter vos ornandas & ditandas ego iniustè bona aliena occupaui, fœnera & iniusta lucra captaui, ob quæ nunc vror igne æterno.

Ego autem ad Dominum aspiciam.] In tantis malis sanum dat consilium, æquè ac exemplum. q. d. In tanta Iudæorum tum calamitate & obsidio- Vers. 7.
C ne, de qua dixi vers. 5. tum malitia & perfidia, qua frater fratrem, pater filium prodet & perdet; ego Michæas meique similes sancti & sapientes, non ad parentes & amicos, vtpote perfidos, sed ad Deum intentis oculis mentis magis, quàm corporis aspiciemus, illum vnum inuocantes, illi nos commendantes, ab illo solo opem & liberationem è tantis malis poscentes, & expectantes, iuxta illud sanissimum Iosaphat pij & prudentis regis in rebus afflictis, & penè perditis consilium: *In nobis quidem non est tanta fortitudo, vt possimus huic multitudini resistere, quæ irruit super nos: sed cùm ignoremus quid agere debeamus, hoc solùm habemus residui, vt oculos nostros dirigamus ad te*, 2. Paralip. 20. 12. Deus enim in rebus deploratis vni-
D cum est perfugium & asylum, ac in illis gaudet opitulari, vt ostendat summam suam potentiam & beneficentiam, præsertim in eos, qui id credunt, sperant & postulant. Quocirca tunc summè vitanda est diffidentia & desperatio, ac maximè excitanda certa in Deum spes & fiducia; quæ si adsit, certò Dei opem, etiam per miraculum eliciet, vti contigit Lot obsesso à Sodomitis, Genes. 19. Mosi & Hebræis à Pharaone, Exodi 14. Iudith & Bethuliæ obsessæ ab Holoferne, Dauidi obsesso à Saüle, 1. Reg. 23. 27. Machabæis obsessis ab Antiocho; Ezechiæ obsesso à Sennacherib, Isaiæ 38. 14. Hoc est quod vulgò dicitur: Deus in afflictis adest inuocantibus.
E *Deus ex machina*, scilicet ex insperato apparens & opitulans.

Expectabo Deum saluatorem meum, scilicet ad literam Deum, qui me, meique similes tum à Chaldæis, tum à perfidis Iudæis liberet. Alleg. expectabo Christum, qui à diaboli captiuitate, omniúmque impiorum insultu nos liberabit. Hinc Christus vocatus est Iesus, id est saluator mundi. Loquitur Michæas ad literam in persona Ierusalem (id est ciuium eius fidelium & piorum) à Chaldæis obsessæ, vastatæ, abductæ in Babylonem, vti notat S. Hieron. Theodor. Rupert. Hugo,

Hugo, Lyran. & alij; quæ enim sequuntur constat A esse verba Ierusalem. Ait enim: *Ne læteris inimica mea super me, quia cecidi.*] Ierusalem inimicam suam vocat non Romam, vt volunt Iudæi; sed vel Babylonem vastatricem suam, vt vult S. Hieron. Remig. Vatabl. & alij, vel potiùs Idumæam: Babylon enim omnium gentium, sed Idumæa propria & auita fuit Iudæorum inimica, quæ proinde in eius excidio gauisa est & applausit: vnde omnes penè Prophetæ hoc illi improperant, idcóque ei simile excidium comminantur, vti facit Abdias tota sua prophetia. Quare vers. 12. *Non despicies,* inquit, *in die fratris tui, & non lætaberis super filios Iuda in die perditionis eorum,* &c. *Quoniam iuxtà est dies Domini super omnes gentes: sicut fecisti, fiet tibi, retributionem tuam conuertet in caput tuum.* Et Psaltes psal. 136. 7. *Memor esto Domine filiorum Edom in die Ierusalem. Qui dicunt: Exinanite, exinanite vsque ad fundamentum in ea.* Similia habet Ierem. cap. 49. 12. Amos cap. 1. 15. & alij. Sensus ergo est, q. d. Ne læteris in mei excidio ô inimica mea, ô æmula Idumæa: licèt enim ceciderim, tamen post 70. annos rursum Deus per Cyrum me eriget, & restaurabit: tunc *consurgam cùm sedero in tenebris*, putà in tenebroso carcere Babylonio: quia *Dominus lux mea est.*] non formalis, sed causalis; hoc est, Deus me sedentem in tenebris captiuitatis *illuminabit*, vt vertunt Septuag. & Chaldæus, lucique, id est lætitiæ, libertati & felicitati, & quasi vitæ (horum enim symbolum est lux, sicut ex aduerso tenebræ symbolum sunt tristitiæ, captiuitatis, aduersitatis & mortis) restituet. Sic in tenebris, id est in ærumnis, constitutus Dauid ad Deum, quasi ad lucem, respiciens ait: *Dominus illuminatio mea, & salus mea: quem timebo? Dominus protector vitæ meæ: à quo trepidabo?* psal. 26. 1.

Moral. S. Ambros. in psal. 37. ad illud: *Quoniam in te Domine speraui*, citans hæc Michææ verba: *Non est,* inquit, *grauis infirmitatis ruina, si non sit etiam voluntatis studium. Habe voluntatem surgendi, præstò est qui faciat vt resurgas.* Et paulò antè: *Quia etsi peccaui, tu peccatum dimittis: etsi ego cecidi, tu resuscitas; ne habeant vnde exultare possint, qui peccatis lætantur alienis. Plus enim acquisiuimus, qui plus peccauimus: quia beatiores facit tua gratia, quàm nostra innocentia.* Audiant hoc peccatores pœnitentes, audiant & gaudeant.

Vers. 9. *Iram Domini portabo, quoniam peccaui ei.*] *Iram* qua scilicet me Ierusalem per Chaldæos castigat, vastat, & in Babylonem abducit. q. d. Ego Ierusalem portabo iram, id est sustinebo pœnam excidij, ex ira Dei mihi inflictam. Loquitur enim Michæas in persona Ierusalem, id est ciuium eius piorum & fidelium, qui in eius excidio, bonis & libertate spoliabantur. Vnde patet viros pios & sanctos portare iram Dei, dum pro peccatis suis puniuntur. Hinc sequitur Deum, licèt peccatori pœnitenti condonet iram, id est culpam, non tamen ilico condonare omnem iram, id est pœnam, vt volunt hæretici. Est enim duplex ira Dei: prima est odium, quo peccatorem odit, quasi hostem suum, eique vult summum malum & perniciem, dum eum destinat gehennæ: hæc tollitur per pœnitentiam, qua peccatori reconciliatur, cumque in gratiam redit. Secunda ira est, qua est, qua pœnitentem licèt reconciliatum, non vult relinquere impunitum, sed ob peccata præterita ei vult malum aliquod, putà castigationem; dum eum destinat morbo, fami, spolia-

Duplex ira Dei.

tioni, captiuitati, &c. Hanc portat Michæas, & Sancti.

Dices: Per pœnitentiam tollitur omnis offensa ex animo Dei, ita vt ampliùs peccatori non sit offensus; sed ei peccatum planè condonet, eique omnino reconcilietur. ergo pariter tollitur omnis ira. Respondeo ad antecedens, duplex est offensa, sicut & ira. Prior offensa vel offensio, est ipsa inimicitia & hostilitas: hæc omnis tollitur per pœnitentiam. Posterior offensa est voluntas castigandi & puniendi aliqua pœna temporali voluptatem, quam percepit peccator in actu peccati. Hæc residet & remanet in animo Dei, donec peccator eam luat, vel Deus eam condonet; sicut Dauid condonauit offensam priorem Absaloni, B dum eum, licèt fratricidam, in gratiam recepit, non tamen posteriorem; nam dixit: *Faciem meam non videat*, 2. Reg. 14. 24. Ex parte ergo adhuc ei offensus fuit, quia noluit eum videre. Ita Dauid ipse portauit hanc iram & offensam Dei: nam cùm correptus à Nathan de suo adulterio & homicidio pœniteret, diceretque, *Peccaui Domino*, ilico ab eo audiuit: *Dominus quoque transtulit peccatum tuum: non morieris. Verumtamen quoniam blasphemare fecisti inimicos Domini, propter verbum hoc filius, qui natus est tibi, morte morietur*, 2. Reg. 12. 13. Quocirca Dauid, licèt iam sciret remissum sibi esse peccatum quoad culpam, tamen adhuc iram, id est vindictam, & pœnam Dei deprecatur dicens: *Domine ne in furore tuo arguas* C *me, neque in ira tua corripias me*, psal. 6. 1. *Miserere mei Deus secundum magnam misericordiam tuam. Et secundum multitudinem miserationum tuarum dele iniquitatem meam. Ampliùs laua me ab iniquitate mea*, psal. 50. 1. q. d. Lauisti me abstergendo culpam, sed ampliùs laua abstergendo omnem iram & pœnam. Porrò hanc Dei castigationem rectè dici iram, veréque procedere ex ira & animo irato Dei, hoc argumento demonstrat Gregor. de Valentia tract. de Satisfactione contra hæret. c. 3. Irasci, inquit, vel esse infensum alicui, est velle ei euenire aliquod malum. atqui Deus vult vt pœnitenti, licèt sibi reconciliato, hoc malum pœnæ temporalis obtingat; imò illud positiuè ei immittit & infligit, dum eum castigat. ergo D hoc ipso aliquo modo illi irascitur, éstque adeò adhuc in Deo erga illum offensa, pro qua debeat & possit compensatio fieri. Vnde Syrus & Arabicus pro *iram*, vertunt, *plagam Domini portabo*.

Probatur.

Moral. Idipsum dicunt pœnitentes, cum à Deo morbo, paupertate, persecutione, aliisque ærumnis, ac præsertim tentatione illius concupiscentiæ, cui olim consenserunt, recurrente, affliguntur: *Iram Domini portabo, quoniam peccaui ei.* Tollam nolens grabatum meum, in quo volens iacui, & ambulabo. Ita S. Maria Ægyptiaca tot annis passa est acres tentationes libidinis, quot in ea E vixerat, putà septemdecim. Ita S. Machabæi martyria sua peccatis suis ex humilitate adscribunt, 2. Machab. 7. Noui viros Religiosos, qui quoties aduersi quid eis accidit, subitò dicunt, Mea culpa, hæc meæ culpæ iusta est pœna. Ita Mauricius Imper. videns in conspectu suo quinque filios occari à Phoca Imper. exclamabat: *Iustus es Domine, & rectum iudicium tuum.* Restiterat enim olim S. Gregorio Pontifici in iuribus Ecclesiæ, ideóque hac pœna à Deo mulctatus est, imò eandem ipse expetiit, vt futuram & æternam redimeret. ita ex Theophane Baron. anno Domini 1602.

Moral. iusti pœnitentes portant iram Dei.

Ægrotis

A Ægrotis hæc applicat S. Basilius in Regulis fusiùs explicatis, interrogat. 55. *Morbi, inquit, sæpè peccatorum flagella sunt, quibus nihil aliud agitur, nisi vt vitam in melius commutemus,* &c. *Quare qui eiusmodi sunt, hi, omissis medicorum auxiliis, immissas sibi acerbitates ferre silentio debent, quandocunque se peccasse animaduerterint; atque illum imitari, qui dixit: Iram Domini portabo, quoniam peccaui ei; nec non vitæ suæ praua studia emendare, & dignos pœnitentiæ fructus edere.*

Donec causam meam iudicet, & vindicet: licet enim ego iustè puniar respectu Dei, cui peccaui, tamen iniustè hæc patior à Chaldæis & Idumæis, quibus nihil nocui, quique nullum in me, meúmque excidium & direptionem ius habent. Chal- B dæi enim nullum iustum belli titulum habuerunt, quo iustè & licitè possent Iudæos inuadere & vastare. Porrò iudicabit & vindicabit causam meam Deus, cùm *educet me in lucem*, putà in libertatem è carcere Babylonio; nam tunc *videbo iustitiam eius*, iustam scilicet vindictam, qua par pari reddet Chaldæis, dum eos vastabit per Cyrum, sicut ipsi nós vastarunt; atque Idumæis, dum eos à Chaldæis pariter in captiuitatem abductos, in ea relinquet, nec in patriam reducet, vti reducet me. Rursum dum eos per Iudam aliósque Machabæos, mihi meæque legi subiugabit, 1. Ma-

Vers. 10. chab. 5. 3. Tunc ergo *inimica mea*, id est hostilis Babylon; vel potiùs æmula & inuida Idumæa, C *aspiciet*, cum mœrore & pudore suas clades & ærumnas; *& operietur confusione, quæ* mihi insultans nunc *dicit ad me: Vbi est Dominus Deus tuus?* liberet te ab hoc excidio. Videbit enim meam libertatem & felicitatem sub Cyro; vnde tunc rumpetur inuidia. Nam *oculi mei videbunt in eam*. q.d. Ego in alto Sionis & felicitatis culmine rursum constituta, despiciam Idumæam humi iacentem, afflictam, & pene exanimem, dicámque: *Nunc erit in conculcationem vt lutum platearum*.] quæ me superbè olim despexit, irrisit & afflixit. Nam pauló post cladem Hierosolymæ conculcarunt Idumæam Chaldæi, & postea Machabæi.

Vers. 11.] Dies, vt ædificentur maceriæ D tuæ: in die illa longè fiet lex.

Vers. 12.] In die illa & vsque ad te veniet de Assur, & vsque ad ciuitates munitas; & à ciuitatibus munitis vsque ad flumen, & ad mare de mari, & ad montem de monte.

Vers. 13.] Et terra erit in desolationem propter habitatores suos, & propter fructum cogitationum eorum.

Vers. 14.] Pasce populum tuum in virga E tua, gregem hæreditatis tuæ, habitantes solos in saltu, in medio Carmeli: pascentur Basan & Galaad iuxta dies antiquos.

Vers. 15.] Secundùm dies egressionis tuæ de Terra Ægypti ostendam ei mirabilia.

Vers. 16.] Videbunt gentes, & confundentur super omni fortitudine sua: ponent A manum super os, aures eorum surdæ erunt.

Vers. 17.] Lingent puluerem sicut serpentes, velut reptilia terræ perturbabuntur in ædibus suis: Dominum Deum nostrum formidabunt, & timebunt te.

Dies, vt ædificentur maceriæ tuæ.] Primò Theodor. pergit hæc de Idumæa accipere. quasi dicat, Vers. 11. Veniet tibi, ô Edom, dies obsidionis Chaldæorum, quo macerias & murorum ruinas instaurabis, vt iis te tuearis, & Chaldæis resistas: sed fru- B stra; nam muros vel disiicient, vel transcendent Chaldæi, téque capient & diripient.

Secundò, S. Hieron. vti præcedentia, ita & hæc accipit de Babylone. q. d. Veniet tibi, ô Babylon dies, quo te obsidebunt Cyrus & Darius, ac consequenter quo cogaris instaurare tuos muros. Sed frustra: nam capiet & vastabit te Cyrus: *In illa die longè fiet lex*. q.d. Deinceps non pones leges & iura Cyro & Persis, sed ab eis accipies.

Tertiò & germanè, cum eodem S. Hieron. Chaldæo, Remig. Rupert. Hugone, Clario, Ribera, & aliis hæc accipe de Ierusalem, eiúsque restauratione per Esdram & Nehemiam. q.d. Breui, ô Ierusalem excisa, & in Babylonem abducta, ve- C niet tibi dies læta & felix, qua à Cyro laxata, & remissa in solum patrium, maceriam, id est ruinas, & parietes ædificiorum tuorum ex incendio reliquos restaures.

In die illa longè fiet lex.] Hoc est *iussio imperiosa*, vt vertit Theodotion & Symmach. Chaldæorum scilicet, qui tibi tyrannicè imperabant. quasi dicat, Non eris ampliùs imperio, legibus & edictis Chaldæorum subiecta. Vnde Tigurina vertit, *dies est vt reficiantur sepes tuæ*, ab hostibus dirutæ, *quo die decretum procul erit*; Pagninus verò, *die illa qua ædificabit Dominus macerias tuas, elongabitur tributum*. q. d. Non pendes ampliùs tributum quod Chaldæis pendere solebas.

In die illa (libertatis & reditus è Babylone in Vers. 12. D patriam) *& vsque ad te veniet de Assur.* ita legendum cum Roman. Hebræis & Græcis, non *ad te veniet Assur*, vti legunt multi. Sensus est, q. d. In die illa restaurationis tuæ, ô Ierusalem, non [illegible]tùm liberaberis ab hoste, eiúsque iugo, lege [illegible]mperio; sed etiam captiui tui sparsi per Assyriam, Mediam, Persidem, &c. inde ad te redibunt, & alias suas Iudææ ciuitates munitas; quin & ex iis spargent se *vsque ad flumen* suum, scilicet Iordanem, ait S. Hieron. vel potiùs vsque ad Euphratem (Iordanis enim non fuit limes, sed potiùs medium terræ sanctæ; limes verò ei à Deo statutus ad Orientem fuit Euphrates, Iosue 1. vers. 4. E ita Chaldæus, & Vatabl.) & ab vno mari diffundes tuos ciues vsque ad mare alterum, puta à mari Galilææ, quod est Orientale, vsque ad mare Mediterraneum, quod est Occidentale; atque ab vno monte vsque ad alium, putà à monte Libano, qui terminus est Iudææ ad Septemtrionem, vsque ad montem Idumææ, qui terminus est eiusdem ad Meridiem. ita Theodor. q.d. Spargeris, ô Ierusalem, ô Synagoga, per totam tuam terram & ditionem olim tibi à Deo assignatam, quaquauersum ad omnes eius mundi plagas. Notat enim hîc quatuor terminos & limites terræ sanctæ Iudæis promissæ: eius enim terminus ab Oriente, est

mare

mare Galilææ, siue Tiberiadis: ad Occidentem, mare Mediterraneum: ad Septemtrionem, Libanus: ad Meridiem, montes Idumææ. *Ad montem de monte.*] Pro eo Hebr. est הר הר *har hahar*, quod Pagnin. & Vatabl. vertunt, *vsque ad Hor montem.* Verùm Hor mons nusquam ponitur terminus terræ sanctæ, ac longè ab ea distat, sitúsque est in Arabia. Rursum Vatabl. hæc omnia accipit de Chaldæis, eorúmque victoriis. q. d. Hæc afflictio Chaldæorum peruenier vsque ad terram sanctam: ipsi enim vastabunt omnia ab Assyria vsque ad ciuitates munitas Ægypti, & vsque ad Iudæam eiusque limites. Verum ad Hierosolymæ restaurationem hæc spectare, patet ex vers. 11. *Dies, vt ædificentur maceriæ tuæ*, ô Ierusalem. Eadem enim cum illa est dies hæc, in qua ciues eius ab Assur profugos, ad Ierusalem redituros prædicit. Idem patet ex vers. 14. & seqq. Insuper à Castro per *montem de monte* accipit môtem montium, putà montem Sion, qui situs est in medio montium, eisque eminet quasi rex & princeps. Tertiò, aliqui Recentiores *τὸ ad montem de monte*, sic exponunt, q. d. A monte Carmelo, vsque ad montem Libanum. Verùm nec Sion, nec Carmelus fuerunt limites terræ sanctæ; sed potiùs in meditullio eius siti sunt. Quare prior sensus, quem initio assignaui, genuinus est. Quòd enim aliqui per Assur accipiunt Sennacherib, sicque exponunt, q. d. Veniet tibi, ô Ierusalem, dies obsidionis & vastationis Sennacherib, qui conculcabit legem Dei, terrámque sanctam; capiet enim omnes ciuitates Iudææ munitas; vnde tota terra erit in desolationem: hic inquam, sensus minùs congruus est. Nam, vt alia taceam, de Sennacherib, eiúsque strage iam pridem egit cap. 2. vers. 13.

VERS. 13. *Et terra erit in desolationem. terra*, non Iudæa, sed ei inimica & hostilis, è qua Iudæi liberati à Cyro redibunt læti & felices in Ierusalem, eámque restaurabunt, q. d. Cùm Ierusalem restaurabitur, tunc Babylon, quæ eam vastauit, desolabitur à Cyro, *propter habitatores suos*, propter impios Chaldæos, qui populum Dei fidelem & pium afflixeruot, *& propter fructum cogitationum eorum.*] putà propter peruersa eorum opera: hæc enim sunt fructus & effectus cogitationum & machinationum prauarum. q. d. Babylon ob tyrannidem & scelera sua vastabitur.

VERS. 14. *Pasce populum tuum in virga tua.* Sunt hæc verba oratio Prophetæ, quibus Michæas Deum obsecrat, vt virga sua pastorali, id est prouidentia sua paterna, súoque sceptro, quod dedit tribui Iuda, & Dauidis posteris, vt censet Theodor. putà per Zorobabel, eiúsque posteros pascat regátque Iudæos, qui sunt Dei populus, hereditas & Ecclesia: *habitantes solos in saltu.*] id est, qui cùm soli & omni ope destituti, quasi in saltu inter feras, scilicet inter Gentiles & idololatras Babylonios captiui tenentur. ita Vatabl. & Dionys. Aut, qui separati à Gentibus soli te colunt, tecúmque quasi cum suo pastore versantur, vti solæ suot oues in saltu cum suo pastore. ita Theodor. & Clarius.

Alleg. S. Hieron. Haymo, Remig. Rupert. Hugo & Arias, censent hæc esse verba Patris æterni ad Christum Filium. q. d. Ego te, ô fili, iam incarnatum pastorem meum constituo, iubeóque vt pascas oues meas, putà fideles Christianos baculo pastorali, putà potestate Euangelica, quam summam tibi trado. Hinc Christus abiens in cælum, hanc potestatem toridem verbis in S. Petrum resignauit, eúmque in hoc pastorali officio vicarium constituit dicens: *Pasce oues meas*, Ioan. 21. 17.

In medio Carmeli.] Refer hæc verba, non ad *pascentur*, quod sequitur, nec ad *habitantes*, quod præcedit, sed remotiùs ad *pasce*. ita Roman. q. d. Eia, Domine, redeant Iudæi ad Carmelum, suósque agros & vrbes, ibique eos pasce, quasi in Carmelo, id est largè & affluenter. Carmelus enim, vtpote mons fertilis, ob opima gregum pascua, fertilitatis & abundantiæ est symbolum. Aut efficaciùs, q. d. O Domine, pasce tuos Iudæos in Babylone, quasi in horrido & spinoso saltu constitutos; pasce, inquam, eos ibi ita securè & largiter, ac si essent in Carmelo patrio, herbido & luxurianti: fac vt Babylon eis sit Carmelus, sicut fecisti, vt tribus pueris fornax Babylonia esset hortus rorulentus, imò paradisus Daniel. 3. 50. Ita Deus S. Tiburtio Martyri prunas ardentes vertit in rosas; & S. Laurentio ignem in rorem & refrigerium; quio & S. Cæciliæ, S. Agoeti, S. Luciæ, aliisque S. Virginibus & Martyribus tormenta in gaudia, eculeos in epulas, cruces in delicias commutauit. Tanta est Dei nostri vis & potentia, tanta bonitas, tanta dulcedo in suos fideles & filios. Priori sensui paulò magis fauet id quod sequitur.

Pascentur (Iudæi, cùm eos è Babylone reduxeris in Iudæam) *Basan & Galaad*, qui sunt montes pingues, & pecorum diuites. *Basan*, id est in Basan. q. d. Sicut oues in Basan & Galaad pascuntur & pinguescunt, sic & Iudæi ibidem iisdem ouibus omníque rerum copia à Deo pascentur, *iuxta dies antiquos.*] id est, sicut olim sub Dauide & Salomone ibidem pascebantur. Aut *pascentur*, id est depascentur *Basan & Galaad*, & cæteros fertilissimos Iudææ montes & agros, hoc est, pingues Iudææ fruges, prouentus & fructus colligent & comedent. Perstat in metaphora pastoris, ouium, & pascuorum: Deum enim comparauit pastori, Iudæos ouibus, Iudæam pascuis Carmeli, Basan & Galaad: hæc enim depascuntur oues.

Secundum dies egressionis tuæ de terra Ægypti.] VERS. 15. q. d. Sicut Iudæos ex Ægypto per tot plagas & portenta à Mose edita miraculosè eduxi; ita pariter eorum posteros ex Babylone per multa mira, imò miracula, educam. Nam Primò, conciliabo eis Cyrum & Darium idololatras, vt eos Babylone liberent. Secundò, in itinere & reditu eis adero, vt paruuli, feminæ, senes, & debiles, sine noxa læti & alacres illud, licèt longum & molestum conficiant, vti confecerunt patres eorum in deserto, cùm ex Ægypto pergerent in Chanaan. Tertiò, cùm in Iudæam appulerint, gentes vicinas hostiles & inuidas frænabo, ne eis nocere, néve fabricam Ierusalem & templi impedire queant. Hæc enim ita contigisse patet 1. Esdræ 4. & 5. & Baruch 5. ita Theodor. Lyran. & Vatabl.

Alleg. Alleg. Christus multò magis admiranda fecit, quàm Moses vel Esdras, in liberatione hominum è captiuitate diaboli: nam, vt taceam mira incarnationis, natiuitatis, prædicationis, transfigurationis, passionis, resurrectionis, ascensionis, missionis Spiritus sancti mysteria, & miracula ab eo dum viueret patrata; post mortem per paucos Apostolos abiectos & pauperes prostrauit omnem potentiam & sapientiam mundi, imò inferni & dæmonum, tegésque ac sapientes, totúmque orbem

orbem suæ cruci salutiferæ subiecit, ita S. Hieron. A Haymo, Albert. Rupert. & alij. Vnde sequitur:

Vers. 16. *Videbunt Gentes, & confundentur super omni fortitudine sua.*] quia scilicet per eã non poterunt nocere Hebræis, nec postea vincere Christianos. Videbunt enim longè maiorem fortitudinem, & robur à Deo datum Hebræis, & Apostolis ac Christianis, quo ipsi inuicti omnia vincent adeò, vt etiam per mortes & martyria superent tyrannos, multósque ex eis ad Christi fidem conuertant. Nam, vt ait Tertul. *Sanguis Martyrum est semen Christianorum.* Et, vt ait S. Gregor. *Grana singula, dum cadunt, multiplicata resurgunt.* Et, vt S. Leo serm. de S. Petro & Paulo: *Ecclesia persecutionibus non minuitur, sed augetur.* Sic & cuiusque in ea fidelis *crescit aduersis agitata virtus*, quæ alioqui sine aduersario marcescit.

Ecclesia persecutione crescit.

B

Ponent manum super os.] q.d. Præ confusione, consternatione & admiratione tantorum mirabilium, obmutescent & obstupescent vt mutire non audeant.

Aures eorum surdæ erunt.] q.d. Pari modo obsurdescent, vt quasi attoniti perdant vsum oris & aurium, vt nec loqui nec audire queant. Secundò, quasi præ inuidia & dolore obturabunt aures, ne audiant hæc mirabilia, prosperósque successus Hebræorum in Ierusalem, & postea Christianorum in lege Euangelica: hæc enim cruciabunt Gentes idololatras, & inuidas, erúntque quasi sudes in oculis, & quasi tonitru in auribus C eorum.

Vers. 17. *Lingent puluerem sicut serpentes.*] Est catachresis, significans summam subiectionem Gentium sub victoribus Iudæis, qualis eis contigit sub Iuda, Ionatha, & posteris eorum, vt patet ex libris Machab. q. d. Adeò Idumæi, Ammonitæ, Moabitæ, aliæque vicinæ gentes olim hostiles percellentur metu Iudæ, Ionathæ & Iudæorum, vt coram eis supplices se in terram prosternant & more Gentium fronte humum feriant, itáque ore terram tangere & lambere videantur. Idem alleg. verius fuit in Christo & Apostolis: de his enim ait Psaltes psal. 71. 9. *Coram illo procident Æthiopes, & inimici eius terram lingent.* Et Isaias c. 49. D 23. *Vultu in terram demisso adorabunt te, & puluerem pedum tuorum lingent.* Vide ibi dicta. ita S. Hieron. Sic nauis dicitur oram lambere vel lingere, cùm iuxta littus nauigat; & fluuius lambere terram, quam alluit; & flamma lambere ea quæ attingit vel afflat. Sic Virgil. 2. Æneid. Visa est, inquit, *Iulι*

Lambere flamma comas, & circum tempora pasci. Alludit ad serpentes, qui propriè terram lingunt & comedunt, iuxta illud Genes. 3. *Terram comedes omnibus diebus vita tua.*

Velut reptilia terra perturbabuntur in ædibus E *suis.*] Aliqui legunt *proturbabuntur*. ita Haymo, Remig. & veteres codices; quod aliqui sic explicant, q. d. Sicut nonnullæ terræ, vti Melitensis, ex benedictione S. Pauli, Hibernica, ex benedictione S. Patricij; Ebusitana in Balearibus, teste Solino Polyhist. cap. 26. & terra sigillata, qua vulgò Medici vtuntur, non patitur venena, nec serpentes; sed eos fugat ac propulsat: ita Iudæi è Babylone redeuntes in Iudæam, propulsabunt Gentes, quæ eam occupauerant, cogéntque eas sibi auitum locum & terram cedere. Verùm legendum cum Romanis *perturbabuntur*, id est, sacro quodam horrore & reuerẽtia, tam Dei, quàm populi eius fidelis, putà Iudæorum, & alleg. Apostolorum & Christianorum, percellentur. Hebr. enim est יִרְגְּזוּ *irgezu*, id est *contremiscent*. Vnde Septuag. vertunt, *turbabuntur in conclusionibus suis*; Chald. *commouebuntur de ædibus suis*; Tigurina & Vatabl. *contremiscent in clausuris suis*, id est in vrbibus in quibus clausi erunt præ timore. q. d. Sicut serpentes & reptilia ad hominis aspectum expauescunt, ac pauida se in sua antra & cauernas abdunt: ita Gentes expauescent & venerabuntur Iudæos Babylone redeuntes, & allegor. multóque magis Apostolos sanctósque Christianos. Vnde sequitur: *Dominum Deum nostrum formidabunt.* Addit Sanchez alludi ad ceruos, qui halitu suo serpentes è cauernis extrahunt. *Elephãtorũ anima serpentes extrahit, ceruorum item vrit*, ait Plin. l. 11. c. 53. vnde & ceruus dicitur ἔλαφος, ἀπὸ τοῦ ἐλαύνειν ὄφεις, id est, ab extrahendo serpentes. q. d. Tam facilè Machabæi suos hostes è latibulis extrahent, quàm facilè cerui solo anhelitu è cauernis educunt serpentes. Alleg. id verius de Apostolis, gentes barbaras è suis antris suáque barbarie ad humanitatem sanctitatémque conuertentibus.

Dominum Deum nostrum formidabunt.] Ita legendum cum Romanis, Hebr. & Septuag. non *desiderabunt*, vti legunt Plautin. & alia pleraque Biblia. Hebr. est, *ante Dominum Deum nostrum pauebunt*, ita Tigurina; vel, vt Pagnin. *à Domino Deo nostro formidabunt.* Hic metus & formido signum est tum pauoris, tum reuerentiæ. In Scriptura enim metus Dei, idem est quod reuerentia Dei, & timere Deum, idem est quod reuereri Deum. Alludit ad Chaldæos, Persas, aliásque gentes ad Iudaismum conuersas sub Cyro, 1. Esdræ 6. 21. & sub Esther cap. 8. 17.

Et timebunt te.] ô Israël, ô populе fidelis, ô Ecclesia.

18. Quis Deus similis tui, qui aufers iniquitatem, & transis peccatum reliquiarum hereditatis tuæ? non immittet vltrà furorem suum, quoniam volens misericordiam est.

19. Reuertetur, & miserebitur nostri: deponet iniquitates nostras, & proiiciet in profundum maris omnia peccata nostra.

20. Dabis veritatem Iacob, misericordiam Abraham: quæ iurasti patribus nostris à diebus antiquis.

Quis Deus similis tui?] Sunt verba, non gentium perculsarum, & formidantium Deum Israël, sed Prophetæ, qui ex tanta Dei in populum suum clementia & liberalitate, qua Iudæos Babylone liberatos sospitauit & prouexit, in doxologiam Deique laudem gratulabundus erumpit. ita Theodor. Lyran. & Vatabl. Ac simul Alleg. vaticinatur de Christo, Christique redemptione. Vnde Chald. v. 19. vertit, *reuertetur verbum eius vt misereatur nostri.* q. d. Verbum Dei incarnabitur, itáque ad nos reuertetur, vt nos redimat. ita S. Hieron. Remig. Rupert. Hugo, & alij plerique hoc de Christo exponunt. Christus enim est, qui aufert iniquitates nostras, & proiicit in profundum maris omnia peccata nostra. nimirum ipse est veritas Iacob, & misericordia Abrahæ promissa. Vers. 18.

Qui aufers iniquitatem, & transis, id est prætereris,

ris, dissimulas, condonas; Septuag. *transcendis*; Chald. *missa facis*; Vatabl. *obliuisceris & sub pedibus ponis* (hebr. enim est, *transis super peccatum*, scil. illud calcando, delendo & obterendo) *Peccatum reliquiarum hereditatis tuæ.*] id est peccatum Israëlis, siue populi è captiuitate relicti & reliqui. Per peccatum, tum culpam intellige: multi enim Iudæorum, malo captiuitatis afflicti, resipuerunt, & pœnitentiam egerunt cum Daniele cap. 9. tum pœnam culpæ, puta captiuitatem Babylonicam. Hanc enim abstulit Deus, dum Iudæos in libertatem asseruit.

Non immittet vltra furorem suum.] Qualem immisit per Chaldæos; supple, nisi Iudæi ad sua scelera redierint, vti de facto redierunt: quocirca maiorem furorem in eos immisit, dum eos per B Titum & Romanos planè excidit & deleuit. Quocirca hæc allegoricè veriora sunt in Christo & Christianis.

Vers. 19. *Deponet* (hebr. יכבש *iichbos*, id est subiugabit, sub pedibus ponet, conculcabit) *iniquitates nostras*] ita Vatabl. Septuag. *submerget*; Chald. *subiiciet iniquitates nostras sua misericordia.* Hæc enim quasi longè maior, peccatis omnibus dominatur, eáque dominando condonat & abolet.

Et proiiciet in profundum maris omnia peccata nostra.] Est catachresis, q.d. Faciet Deus vt omnino aboleatur peccatum, nec ampliùs sit, vel existet. Sic enim aboletur, quod in fundum maris demergitur. Vnde illud Horat. lib. 1. Carm. 1.

Sine flamma seu mare libet Adriano.

Mos quoque fuit Iudæis, vt quæcumque abominanda essent, dira nefastáque in mare salsum, quod proximum erat, puta in locum Asphaltitem, demergerent. ita ex Rabbinis in Misnaioth Arias. Sic Indi peccata sua scripto exarata, vel alio symbolo expressa in flumen iactant, vt illud ea deferat ad mare, vbi æterna premantur obliuione. Testis est noster Acosta lib. 5. de Nouo orbe c. 25. Propriè verò Propheta alludit ad demersionem Pharaonis in mare rubrum, quæ fuit typus baptismi sanguine Christi rubricati, quo merguntur Ægyptij, id est peccata. Vnde alleg. Theodor. & Rupert. per *profundum maris* accipiunt hîc baptismum. q. d. Mergam peccata ve- D stra in baptismo, sicut Pharaonem cum suis mersi in mari. ita quoque explicat S. Basil. homil. 1. in Psal. 28. Vnde S. August conc. 1. in Psal 113. docet, *sicut Ægyptios in mari rubro, ita delicta nostra in baptismo esse demersa & extincta.* Quod Nota contra Hæreticos nostros, qui putant peccata baptismo tantùm tegi & occultari per iustitiã Christi nobis imputatam, quasi per pallium; sed reipsa manere & viuere in anima per concupiscentiam illi inhærentem. Contrarium enim ait hîc Propheta, & cõtrarium accidit Pharaoni & Ægyptiis: ipsi enim aquis maris, non tecti & occultati, sed occisi & extincti fuerunt; ergo simili modo in Baptismo, & aliis Sacramentis, peccata non E absconduntur, sed verè delentur & extinguũtur.

Vers. 20. *Dabis veritatem Iacob* (hebr. *leiaacob*, id est *Iacobo*) *misericordiam* (Arabicus *gratiam*) *Abraham* (hebr. *leabraham*, id est *Abrahamo*, ita & Syrus) præstando scilicet ea, *quæ iurasti patribus nostris*, Abrahamo, Isaaco, Iacobo, Mosi, Dauidi, &c. *à diebus antiquis.*] q. d. Verè & fideliter implebis in Iacobo, id est in Iacobi posteris, putà Iudæis, ea, quæ misericorditer Abrahæ, Iacobo, aliisque patribus promisisti, tum de Iudæorum cura, protectione & liberatione è captiuitate, v. g. Babylonica, tum maximè de Christo ex eorum semine nascituro; quòd scilicet ille nos à peccatis malisque omnibus liberaret, omnique gratia, salute, felicitate & gloria sempiterna donaret. Hæc enim est promissio facta Abrahæ Gen. 22. 18. vbi dicitur: *Benedicentur in semine tuo*, putà in Christo ea te nascituro, vti explicat Apost. Galat. 3. 16. *omnes gentes*, indéque dictus est Abraham, quasi אב רב המון *ab rab hamon*, id est pater magnæ multitudinis, putà pater multarum gentium, quæ scilicet fidem Abrahæ imitantur, credúntque in Christum, Abrahæ filium. Nota. Promissionem Dei vocat *misericordiam*; quia gratis, & ex mera misericordia Deus bona iam dicta promisit Abrahæ; & quia Gentes, non ex merito, sed ex misericordia eadem, puta gratiam, iustitiam & salutem Christi participant. Eandem vocat *veritatem*, id est fidelitatem; quia fidelissimè à Deo erat adimplenda, vti iam adimpleta est. ita S. Hier. Theodor Remig. Rupert. Lyran. Sed cur *misericordiam* tribuit Abrahæ, *veritatem* Iacob? Resp. Primò, subtiliter S. Hieron. & Hebræi, quia prima promissio Dei facta Abrahæ, fuit non ex eius merito, nec ea debito, sed ea misericordia; posita autem hac promissione, facta est veritas, id est ex fidelitate debita. Quod ergo erat gratia Abrahamo, factum est veritas, siue fides, & debitum nepoti eius, putà Iacobo & Iacobæis. Itaque promissa Dei, maximè Christus est misericordia Dei; C quia à Deo misericorditer promissus est & datus orbi. Idem quoque est veritas; quia in eo fideliter impleuit Deus omnia, dedítque bona cuncta, quæ promisit. Hoc est quod de eo eiúsque aduentus causa, canit Zacharias Lucæ 1. 72. *Ad faciendam misericordiam cum patribus nostris, & memorari testamenti* (promissionis & pacti) *sui sancti*; quod testamentum est magnum illud *iusiurandum, quod iurauit ad Abraham patrem nostrum daturum se nobis.* in Christo enim omnes promissiones, & magnificæ pollicitationes Patriarchis & Prophetis factæ, finiuntur & adimplentur. Meminit Abrahæ & Iacob, non Isaac; tum quia Isaac medius inter Abraham & Iacob, in iis includitur & subintelligitur; tum quia clariores promissiones factæ sunt Abrahæ & Iacob, quàm Isaaco; tum denique quia promissiones factæ Isaaco, in solum Iacobum omnésque eius posteros descenderunt: ab iis enim exclusus fuit Esau, alter, isque primogenitus Isaaci filius.

Abrahæ dat misericordiam, Iacobo veritatem. Cur Resp. 1.

Secundò, solidiùs & veriùs, Iacobo tribuit *veritatem*, Abrahæ *misericordiam*; quia per Iacob intelligit posteros eius, qui ab eo quasi proximo parente Iacobæi & Israëlitæ, imò Iacob & Israël (Iacob enim alio nomine dictus est Israël) proprio nomine sunt appellati. Atque hac de causa Iacobum præponit Abrahæ, quia per Iacob intelligit posteros eius; hi enim propriè ab eo dicti sunt Iacobæi & Israëlitæ, non ab Abraham Abrahæi. Nam hæ promissiones exhibitæ & completæ sunt, non in ipso Iacobo: sed diu pòst in posteris eius. ita Theodor. Albert. Vatabl. & à Castro. Sensus ergo est, q.d. Dabis veritatem, id est fideliter implebis in Iacob, id est in Iacobæis, ea, quæ misericorditer primitus Abrahæ Patriarchæ & suo eorum promisisti, maximè de Christo, Christique redemptione & salute. 2.

Mysticè, Iacob refert & repræsentat Iudæos, quasi proprius eorum patrés, quibus propriè Deus fecit hæc promissa de Christo: vnde eis tribuitur veritas, id est fidelitas promissionum. Abraham,

bam repræſentat Gentes, inde enim dictus eſt Abraham, q.d. Pater multarum gentium: Gentes autem ex gratia admiſſæ & aſſcitæ ſunt ad hæc promiſſa Chriſti: vnde eis tribuitur eorumdem miſericordia, iuxta illud Pauli Rom. 15. 8. *Dico enim Chriſtum Ieſum miniſtrum fuiſſe circumciſionis*, id eſt circunciſorum, putà Iudæorum, *propter veritatem Dei ad confirmandas promiſſiones patrum; Gentes autem ſuper miſericordia honorare Deum.* ita S. Hieronym. Haymo, Remig. & Rupert.

Mor. ſummū Dei donum eſt remiſſio peccatorum. Moral. diſce hîc quantum beneficium ſit peccatorum remiſſio, quantáſque pro eo Deo gratias agere debeamus. Sicut enim ſummum malorum omnium eſt peccatum, ita ſummum bonorum omnium eſt eius remiſſio. Peccatum enim grauiſſimè offendit immenſam illam maieſtatem, bonitatem & ſanctitatem diuinam, éſtque quaſi quoddam deicidiū, imò verè & propriè fuit Chriſticidium; nullo enim pretio, niſi ſanguine & morte Chriſti, elui & expiari potuit. de quo plura dixi Ierem. 2. initio capitis. Adde, hæc remiſſio non fit niſi per gratiam Dei animæ infuſam, per quam ſimus filij & heredes Dei, adeóque vt ait S. Petrus epiſt. 2. c. 1. 4. conſortes diuinæ naturæ. Hoc eſt quod ait Michæas: *Quis Deus ſimilis tui, qui aufers iniquitatem?* &c. Maius enim opus Dei eſt iuſtificatio impij, quàm creatio cæli & terræ, vti ex S. Auguſt. demonſtrat D. Thom. 1. 2. q. 113. a. 9. Porrò Deus non tantùm peccatum, quod eſt quaſi hoſtis pernicioſiſſimus animam inuadens & occupans, ab ea aufert & expellit; ſed & ab ea ita elongat, vt illud in profundū maris proiiciat, vt ait hîc Propheta: imò in die iudicij proiiciet illud cum omnibus peccatoribus in abyſſum inferni. Hæc eſt veritas Iacobo, & miſericordia Abrahæ promiſſa, de qua Zacharias Luc. 1. 77. *Ad dandam ſcientiam ſalutis plebi eius, in remiſſionem peccatorum eorum: per viſcera miſericordiæ Dei noſtri, in quibus viſitauit nos, oriens ex alto. Illuminare his qui in tenebris & in vmbra mortis ſedent, ad dirigendos pedes noſtros in viam pacis.* Et v. 74. *Vt ſine timore, de manu inimicorum noſtrorum liberati, ſeruiamus illi in ſanctitate & iuſtitia coram ipſo, omnibus diebus noſtris.* Quocirca omnes Sancti pœnitentes mirè hoc Dei beneficium in ſe celebrarunt. S. Petrus quotidie audiens galli cantum, memor ſuæ negationis Chriſti, reſolvebatur in lachrymas; ideóque totum ſe eius prædicationi, amori & obſequio, vſque ad mortem crucis deuouit. Vnde epiſt. 1. c. 2 9. de hac gratia exultans & Gentilibus congratulans: *Vos*, ait, *genus electum, regale ſacerdotium, gens ſancta, populus acquiſitionis, vt virtutes annuncietis eius, qui de tenebris vos vocauit in admirabile lumen ſuum. Qui aliquando non populus, nunc autem populus Dei: qui non conſecuti miſericordiam, nunc autem miſericordiam conſecuti.* S. Paulus ita ſuam conuerſionem admiratur, itáque de ea ſibi gratulatur, vt in has voces erumpat: *Fidelis ſermo, & omni acceptione dignus, quòd Chriſtus Ieſus venit in hunc mundum peccatores ſaluos facere, quorum primus ego ſum: ſed ideo miſericordiam conſecutus ſum, vt in me primò oſtēderet Chriſtus Ieſus omnem patientiam, ad informationem eorum qui credituri ſunt illi in vitam æternam. Regi autem ſæculorum, immortali, inuiſibili, ſoli Deo honor & gloria in ſæcula ſæculorum. Amen.* Lege totum c. 1. ad Epheſ. in quo hoc beneficium remiſſionis obſtupeſcit, & profundis ſenſibus verbíſque eructat. S. Magdalena de remiſſione accepta à Chriſto certa, totam vitam in eremo, in lachrymis, gratiarum actione, amore & contemplatione tranſegit, vſurpans illud Cant. 1. 12. *Faſciculus myrrhæ dilectus meus mihi, inter vbera mea commorabitur: fulcite me floribus, ſtipate me malis; quia amore langueo.* S. Maria Ægyptiaca pœnitens ſimili modo 47. annos in ſolitudine conſumpſit, iugiter habens illud in mente: *Miſericordias Domini in æternum cantabo. Miſericordia Domini quia non ſumus conſumpti: Trahe me poſt te: curremus in odorem vnguentorum tuorum. Inueni quem diligit anima mea, tenui eum, nec dimittam, donec introducam illum in domum matris meæ, & in cubiculum genitricis meæ.* Hoſce imitentur, qui aliquando peccarunt, præſertim mortaliter & grauiter; ideóque Deo in humilitate, pœnitentia, gratiarum actione, amore & feruore, præſertim vt animas proximorum è peccati abyſſo extrahant, Deóque pro compenſatione offerant, tota vita læti alacréſque deſeruiant.

INDEX
LOCORVM S. SCRIPTVRÆ, QVÆ IN HOC PRIORE COMMENTARIORVM TOMO explicantur, vel obiter elucidantur.

Prior numerus paginam, secundus columnam, litteræ additæ litteras intercolumnares denotant.

commouet terram de loco suo, & columnæ eius concutiuntur. 28.e.2. & 241.a.t

9. Verebar omnia opera mea, sciens quod non parceres delinquenti.

9. Dies mei pertransierunt quasi naues poma portantes. 318.a.s

11. Cum te consumptum putaueris, orieris vt Lucifer. 120.e.1

11. Quasi meridianus fulgor consurget tibi ad vesperam, &c. 25.b.2

12. Ad me dictum est verbum absconditum, & quasi furtiue suscepit auris mea venas susurri eius. 78. d.t

13. Etiamsi occiderit me, in ipso sperabo. 83. b.2

19. Et rursum circundabor pelle mea, & in carne mea videbo Deum Saluatorem meum. 373. d. 2

20. Diuitias quas deuorauit, euomet, & de ventre illius extrahet eas Deus. 448.a.t

20. Si ascenderit vsque ad cœlum superbia eius, & caput eius nubes tetigerit. quasi sterquilinium in fine perdetur. 344. b.2

24. Agrum non suum demetunt &, vineam eius quem vi oppresserunt, vindemiant. 263.e.2

24. Eleuati sunt ad modicum, & non subsistet, & humiliabuntur sicut omnia, & auferentur. 298.e.1

24. Subuerterunt pauperum viam, & oppresserunt pariter mansuetos terræ. 262. d.2

26. Cum vix paruam stillam sermonis eius audierimus, quis poterit tonitruum magnitudinis illius intueri? 316.a.s

29. In nidulo meo moriar, & sicut palma multiplicabo dies. 176.d.t

31. Si vidi Solem cum fulgeret, & osculatus sum manum meam, &c. 187.a.2

38. Cum ponerem nubem vestimentum eius, & caligine illud quasi pannis infantiæ obuoluerem? 282.a.s

39. Eleuabitur aquila, & in arduis ponet nidum suum: in petris manet, & in præruptis silicibus commoratur. 344.b.t

41. Quasi stipulam æstimabit malleum, & deridebit vibrantem hastam. 287.d.2

vlt. Et vocauit nomen vnius Diem, & nomen secundæ Cassiam, & nomen tertię Cornustibij. 17. a.2

EX PSALMIS.

Cap. 2. Ego autem constitutus sum sex ab eo super Sion montem sanctū eius, prædicans præceptum eius. 416. e.2

5. Domine, vt scuto bonæ voluntatis tuæ coronasti nos. 373.e.s

8. Domine Dominus noster, quam admirabile est nomen tuum in vniuersa terra. 231.a.2

10. Insidiatur in abscondito quasi leo in spelunca sua: insidiatus vt rapiat pauperem: In laqueo suo humiliabit eum, inclinabit se, & cadet cum dominatus fuerit pauperum. 317.d.2

12. Vsquequo Domine obliuisceris mei in finē? 65.e.1

12. Illumina oculos meos, ne vnquam obdormiā in morte; ne quando dicat inimicus meus: Præualui aduersus eum. 25.a.2

13. Dixit insipiens in corde suo: Non est Deus. 94.e.2

13. Corrupti sunt, & abominabiles facti sunt in studiis suis. 401.e.t

15. Multiplicatæ sunt infirmitates eorum, postea accelerauerunt. 115.a.2

15. Non derelinques animam meam in inferno. 7.c.1

15. Non dabis sanctum tuum videre corruptionem. 518.b.2

17. Quoniam tu illuminas lucernam meam Domine: Deus meus illumina tenebras meas. 25. a. 2

17. Commota est, & contremuit terra: fundamenta montium conturbata sunt, & cōmota sunt, quoniam iratus est eis. 331.e.t

17. Ascendit super Cherubim, & volauit super pennas ventorum. 280.e.2

21. Foderunt manus meas, & pedes meos. Dederunt in escam meam fel, &c. 7.d.t

21. Factum est cor meum tanquam cera liquescens. 389 b.1

21. Si ambulauero in medio vmbræ mortis, non timebo mala: quoniam tu mecum es. 373. d. 1

22. Dominus regit me, & nihil mihi deerit, in loco pascuæ ibi me collocauit. 355. e.2

12. Parasti in conspectu meo mensam, aduersus eos, qui tribulant me: impinguasti in oleo caput meum. 300.c.t

24. Vias tuas Domine demonstra mihi, & semitas tuas edoce me. Dirige me in veritate, &c. 401.d.s

26. Dominus illuminatio mea, & salus mea; quem timebo? Dominus protector vitæ meæ, à quo trepidabo. 454.c.1

26. Legem pone mihi Domine in via tua, & dirige me in semitam rectam, propter inimicos meos. 401.d.t

33. Accedite ad eum & illuminamini. 25.a.2

35. Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ, & torrente voluptatis tuæ potabis eos. 242.b.2

36. Vidi impium superexaltatum, & eleuatum sicut cedros Libani: Et transiui, & ecce non erat, & quæsiui eum, & non est inuentus locus eius. 298.e.1

37. Sagittæ tuæ infixæ sunt mihi, & confirmasti super me manum tuam. 516.d.t

38. Nunquid coniungere valebis micantes stellas Pleiadas, aut gyrum Arcturi poteris dissipare? 186.a.2

43. In te inimicos nostros ventilabimus cornu, & in nomine tuo spernemus insurgentes in nobis. 305.d.t

44. Speciosus forma præ filiis hominum: diffusa est gratia in labiis tuis. 355.e.1

46. Iubilate Deo in voce exultationis. psallite Deo nostro, psallite: psallite regi nostro, &c. 291.d.2

49. Nunquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo. 122.e.s

49. Ignis in conspectu eius exardescet, & in circuitu eius tempestas valida. 310.e.s

49. Inuoca me in die tribulationis, eruam te, & honorificabis me. 235.b.2

50. Quoniam si voluisses sacrificium, dedissem vtique: holocaustis non delectaberis. 122.e.s. Sacrificium Deo Spiritus contribulatus. 522. d. s

50. Auerte faciem tuam à peccatis meis. 255.e.2

59. Quis deducet me in ciuitatē munitam? Quis deducet me vsque in Idumæam? Nonne tu Deus? 337.d.2

61. Veruntamen vani filij hominum, mendaces

EX PROVERBIIS SALOMONIS.

EX IEREMIA.

audirent legem & verba, &c. & facta est indignatio magna a Domino exercituum. 311 [illegible] .2

8. Ecce ego [illegible] abo po[illegible]um meum de terra [illegible], & de terr[illegible] oc[illegible]us S[illegible] [illegible] e.2

8. [illegible]itabo in Ieru[illegible] [illegible] vocab[illegible] Ierusa[illegible] [illegible] mons Dom[illegible] [illegible]um, mo[illegible] 3. [illegible].2

[illegible] omni[illegible] [illegible] 47 [illegible]

9. [illegible]e Rex tuus [illegible].

9. Onus [illegible] H[illegible] Damá[illegible] [illegible] 2 [illegible].c.2

9. Qu[illegible] bon[illegible]s, & qui [illegible] meius, nisi fr[illegible] [illegible]orum [illegible] 2

[illegible] .2

11. [illegible]

[illegible] in [illegible]

rum, qui diligebant me. 33.a.2

13. Vram eos sicut vritur argentum, & probabo eos sicut probatur aurum. 36 d.2

14. In die illa erit quod [illegible] fræn[illegible] qui est, sanctum Domino. [illegible]9.c.2

Et er[illegible]nt lebetes in [illegible] Domini qua[illegible] phialæ [illegible]m altari. 3[illegible] d.2

EX MALACHIA.

Cap. 1. A[illegible] occa[illegible] ma[illegible] [illegible] F[illegible] a [illegible] 4[illegible] [illegible] F[illegible],& [illegible] 48 [illegible].2

3. [illegible] o An[illegible] ve[illegible]nit [illegible] templum [illegible] 7.b.1

[illegible] quasi [illegible] ostans [illegible] & quasi [illegible] ba [illegible] 4 [illegible] v[illegible]us [illegible] sol [illegible] 23 [illegible]

EX [illegible] MACHABÆORUM.

Cap. 7. [illegible] qui [illegible] omni[illegible] [illegible]æ fa[illegible] H[illegible]ræcos non est [illegible] man[illegible] Dei. [illegible] 4

EX NOVO TESTAMENTO.

E[illegible]

[illegible] in principibus Iuda [illegible] exiet d[illegible] [illegible] populum [illegible]

[illegible] fa[illegible]

[illegible], Do[illegible]

[illegible] 8.c.1

[illegible] his fratribus meis [illegible] 305.c.2

[illegible], si possibile e[illegible] tr[illegible]nseat à me calix [illegible] veruntamen non [illegible] volo, sed si[illegible] 22.b.1

[illegible] omnibus di[illegible] [illegible] sæculi. 45[illegible].2

EX MARCO.

Cap. 1. [illegible] in nomi[illegible] [illegible] venit regnum [illegible] 4[illegible].c.2

[illegible] 22.

EX LUCA.

[illegible] sedem Da[illegible] [illegible] regnabit in dom[illegible] [illegible]

[illegible] sedet[illegible]

[illegible] R[illegible]nabi[illegible] eius n[illegible]

[illegible] erit & [illegible]

[illegible] 3

INDEX
RERVM MEMORABILIVM, QVÆ IN HOC PRIORE COMMENTARIORVM TOMO
continentur, alphabetica ſerie digeſtus.

Prior numerus paginam, ſecundus columnam, littera addita litteras intercolumnares denotant.

A

Æthiopes

B

C

Cam

D

Duratio

K

L

Locusta

N

O

P

Q

R

S

T

V

FINIS.

COMMENTARIA IN SEX POSTERIORES PROPHETAS MINORES.

Auctore

R. P. CORNELIO CORNELII
A LAPIDE E SOCIETATE IESV,
Olim in Louaniensi, post vero in Romano Collegio Sacrarum Litterarum Professore.

LVGDVNI,
Sumptibus CLAVDII LANDRY.

M. DCXXV.

AD LECTOREM.

CVM R. Patris Cornelij à Lapide Commentarios tanto autore dignos in ſex priores Prophetas minores edidiſſemus ex autographo ipſius autoris ad nos tranſmiſſo: Quam verò deſiderabamus in ſex reliquos Prophetas eiuſdem autoris expoſitionem, Antuerpiæ cuſam accepiſſemus; noluimus cõmodis tuis ac muneri noſtro deeſſe in plena ac integra omnium horum Prophetarum explicatione tibi repræſentanda BENIGNE LECTOR. Tuum erit tanti interpretis laboribus ſtudiosè frui, eíque annos multos ac firmam valetudinem à Deo precari, vt vniuerſum Scripturæ ſacræ corpus eius commentariis illuſtratum, quod multi efflagitant, legere aliquando liceat. Vale.

COMMENTARIVS IN NAHVM.

ARGVMENTVM.

IONAS contra Niniuen prædicans, eique excidium post quadraginta dies intentans, eandem ad pœnitentiá conuertit; per quam ipsa Ionæ minas & excidium euasit & auertit. Verùm postea ad ingenium, ac ad scelera & tyrannidem suam rediens, Dei iram rursum in se concitauit, præsertim cùm tyrannicè alias gentes, ac nominatim Israëlitas, putà decem tribus, inuasit & excidit. Quocirca post Ionam submisit Deus Nahum, qui Ionæ minas contra Niniuen renouaret & reuocaret. Porrò Niniuen non esse excisam ob primam in scelera recidiuam, quæ post actam prædicante Iona pœnitentiam mox subsecuta est, fusè probat Ribera cap. 2. num. 5. & sequent. quem sequitur Torniellus anno mundi 3321. sed ob aliam longè posteriorem præuaricationem. Nam propter illú priorem Niniuitarú sub Sardanapalo relapsum, Deus illico puniuit eos; dum permisit eos ab Arbace Medo & Beloso Babylonio subingari. Hi enim ceperunt Nininen, & Sardanapálum ad mortem sibi consciscendam compulerunt. Verùm Niniue ab Arbace vastata postea refloruit, pluresque habuit reges potentissimos, nimirum Phul, Teglatphalasar, Salmanasar, Sennacherib & Asarhaddon, qui Israëlitas vexarunt & oppresserunt, vt patet ex lib. 4. Regum; ac sub iis ad pristina scelera & tyrannidem rediit. Quocirca Dei vindictam & excidium ei, totique Assyriæ (huius enim metropolis erat Niniue) rursum comminatur hîc Nahum; qui quasi nouus Ionas nouum proclamans supplicium, hasce minas ei intentauit post abductas decem tribus in Assyriam. quod contigit anno sexto Ezechiæ. Vnde liquet eum prophetasse post annum sextum Ezechiæ; sed ante annú eius decimum quartum, quo Sennacherib rex Assyriorum inuasit Iudæam; & Ierusalem obsedit: nam hunc eius aduentum; & Ierusalem ac Ezechiæ ab eo liberationem prædicit hîc Nahum. ita S. Hieron. hîc in proœmio, Theodor. Theoph. Remig. Haymo, Albertus, Hugo, Ribera, à Castro & alij passim. Audi S. Hieron *Post Ionam*, inquit; *Micheas ponitur, & post Michaeam Nahum, qui interpretatur consolator; iam enim decem tribus ab Assyriis deducta fuerant in captiuitatem sub Ezechia rege Iuda, sub quo etiam nunc in consolationem populi transmigrati aduersus Niniuen visio cernitur.*

Tempus quo prophetauit Nahum.

A *Nec erat parua consolatio, tam his* (Israëlitis, siue decem tribubus) *qui iam Assyriis seruiebãt, quàm reliquis qui sub Ezechia de tribu Iuda & Beniamin ab iisdem hostibus obsidebantur, vt audirent Assyrios quoque à Chaldæis esse capiendos.* Hinc rursum sequitur, ab initio prophetiæ Ionę vsque ad Nahum fluxisse annos circiter nonaginta. Perperam ergo Hebręi in Seder olam, & ex iis Vatabl. Arias & Genebrard. in Chronol. numerant tantùm quadraginta; quia putant Nahum, Ioëlem & Habacuc prophetasse sub Manasse, filio Ezęchię, sed eius, vtpote improbi, nomen tacuisse. Nam Ionas, vt ostendi in eius proœmio, cœpit prophetare tempore B Ieroboam, & Sardanapali, sub initium regni Ozię regis Iuda: quare cùm Ozias regnarit 52. annis, deinde Ioathan filius eius annis sedecim, post Ioathan Achaz annis sedecim, post Achaz successerit Ezechias, cuius anno sexto, vel paulò pòst prophetauit Nahum; si colligas hos omnes annos, conficies nonaginta, quos dixi. Torniellus anno mundi 3321. censet Nahum cœpisse prophetare vno anno antequam Sennacherib obsideret Ierusalem, putà anno 13. Ezęchię: nam anno eius 14. Sennacherib obsedit Ierusalem. Quod si verum est, sequitur inter Nahum & initium Ionæ fluxisse annos 97. Porrò prophetia hęc Na- C hum impleta est, ac Niniue cum regno Assyriorum euersa, sub annum quintum post excidium Ierusalem factum à Chaldęis, vt ostendam cap. 2. initio. Qnare ab hac Nahum prophetia, vsque ad eius complementum, putà vsque ad excidium Niniues, fluxerunt anni circiter centum triginta octo. Cœpit enim Nahum sub annum sextum Ezechiæ, qui deinde adhuc 23. (nam vniuersim regnauit annis 29.) annis regnauit: successit ei filius Manasses, qui regnauit annis 55. Huic successit Amon annis duobus: huic Iosias annis 31. huic Ioakim annis vndecim: huic Sedecias annis vndecim, sub quo anno vndecimo excisa est Ierusa- D lem à Chaldęis, ac deinde post annos quinque ab eisdem euersa est Niniue. Adde hos annos, habebis 138. quos dixi. Ex dictis sequitur errare Clementem Alex. qui libr. 1. Stromatum censet Nahum prophetasse post Ezechielem, putà post annum quintum transmigrationis Ioachin in Babylonem. Minus rectè quoque Iosephus libr. 9. Antiq. 11. scribit Nahum cœpisse prophetare sub Ioatham, qui fuit auus Ezechiæ.

Post Ionam 90. annis.

Completa est eius prophetia post 138. annos.

De Nahum ita scribit S. Epiphan. in Vita eius: *Nahum natus erat ab Elkesi trans Iordanē fluuium,*

versus Begabar, de tribu Simeon. Hic est Propheta ille, qui post Ionam ostentum ac prodigium dedit super Niniue, quòd ab aquis dulcibus, ignéque terreno olim vastaretur. Id quod tandem contigit; quippe eam terra motu vndique ambiente, mox etiam aqua de solitudine superueniens, superiores omnes vrbis locos occupauit. Expirauit verò Nahum dolmani in pace, & in Begabar, sedibus ille suis placidè, in morte quiescit. Verùm de hoc ostento, quòd scilicet Niniue aquis dulcibus, igne & terræ motu euerteretur, nihil expressè apud Nahum, vel apud Iosephum legimus. Eadem tamen habet Dorotheus in vita Nahum; qui & modum addit: *Nam stagnum*, inquit, *quo ciuitas illa* (Niniue) *circumdata erat, facto terræ motu submersit eam, ac perdidit; & ignis è solitudine ortus superiorem illius partem consumpsit.* & aliquid tale insinuat Nahum cap. 1. vers. 4. & cap. 2, 13, & cap. 3. 15. vti ibi dicam. Ibidem Dorotheus asserit Nahum de resurrectione prophetasse cap. 1. 15.

Ostenta Nahum.

Tropol. Tropol. & Anagog. S. Hieron. *Sciendum est*, inquit (*quoniam Niniue de Hebræo speciosam sonat; speciosus autem hic mundus dicitur. vnde & apud Græcos κόσμος ab ornatu nomen accepit*) *quidquid nunc aduersus Niniuen dicitur, de mundo figuraliter prædicari. Quam ob causam assumptio, quam Septuag. interpretantur λῆμμα, & Aquila ἆρμα, apud Hebræos* משא *massa ponitur, id est, graue onus; eo quòd eam aduersus quam videtur premat, nec sinat eleuare ceruicem.* Et mox: *De consummatione itaque mundi, secundùm anagogen, ô Paula & Eustochium, in consolationem Sanctorum prophetia texitur, vt quæcunque in mundo videns, quasi prætereuntia & caduca contemnant, & preparent se ad iudicij diem, ubi vltor aduersus vicedes Assyrios futurus Dominus est.* Idem epist. ad Paulinum: *Nahum*, inquit, *consolator orbis increpat ciuitatem sanguinum, & post euersionem illius loquitur: Ecce super montes pedes euangelizantis, & annunciantis pacem. Nahum* enim, vel hebr. *Nachum*, deducitur à rad. נחם *nacham*, id est, consolatus est. Nahum ergo idem est quod Noë, id est, consolator, per apocopen. De Noë enim dicitur Genes. 5. 29. *Vocauitque nomen eius Noë, dicens: Iste consolabitur nos ab operibus, & laboribus manuum nostrarum, in terra cui maledixit Dominus.* vide ibi dicta. Rursum quia *nacham* in *piel*, significat pœnitere; hinc *Nahum* verti quoque potest *pœnitens*. Vndé Pagnin. in nominibus Hebr. *Nahum*, inquit, *idem est, quod consolator, aut pœnitens; aut consolationem vel pœnitentiam adeptus; aut consolatio vel pœnitentia.* Sicut enim Nahum pios Israëlitas spe opis diuinæ consolatur; ita impios Niniuitas terro minarum percellit, adigitque ad pœnitentiam. faciat concionator.

CAPVT PRIMVM.

SYNOPSIS.

Duplicem Propheta huic capiti totique prophetiæ præfigit titulum. Prior est, Onus Niniue; *quia Niniuitis post Ionæ prædicationem, & pœnitentiam, in pristina scelera relapsis, comminatur excidium à vers. 1. vsque ad vers. 7. Posterior*, Liber visionis; *quia à vers. 7. vsque ad finem capitis consolatur Israëlitas, Assyriorum & Sennacherib hostis sui strage & internecione.*

Vers. 1.] Onus Niniue: Liber visionis Nahum Elcesæi.

Vers. 2.] Deus æmulator, & vlciscens Dominus: vlciscens Dominus, & habens furorem: vlciscens Dominus in hostes suos, & irascens ipse inimicis suis.

Vers. 3.] Dominus patiens, & magnus fortitudine, & mundans non faciet innocentem. Dominus in tempestate & turbine viæ eius, & nebulæ puluis pedum eius.

Vers. 4.] Increpans mare, & exsiccans illud: & omnia flumina ad desertum deducens. Infirmatus est Basan, & Carmelus: & flos Libani elanguit.

Vers. 5.] Montes commoti sunt ab eo, & colles desolati sunt: & contremuit terra à facie eius, & orbis, & omnes habitantes in eo.

Vers. 6.] Ante faciem indignationis eius quis stabit? & quis resistet in ira furoris eius? indignatio eius effusa est vt ignis: & petræ dissolutæ sunt ab eo.

Vers. 1. ONVS *Niniue.*] *Onus*, id est, prophetia onerosa & calamitosa, quæ quasi graue onus & iugum imponitur collo Niniues, quasi vaccæ lasciuientis, vt illam ducat ad lanienam, Deo mactet & victimet. Vnde Chald. vertit, *onus calicis maledictionis*. vide quæ de voce *onus* dixi Isaiæ 13. 1. Pro *onus* Septuag. vertunt λῆμμα, id est, assumptio, putà onus quod assumitur; quod aliter & variè explicat Theoph. Primò, ad literam, q. d. Assumpta, eleuata, & *arrepta mens mea à spiritu, præuidit quæ Niniuæ essent euentura.* Secundò, *videtur lemma appellare iram Dei cum zelo, ex eo quòd fortior apprehendit imbecilliorem, vt dolaniet.* q. d. Deus assumet & apprehendet Niniuen, sicut accipiter apprehendit turturem, vt discerpat. Tertiò, mysticè & alleg. *Niniue est ipsa caro quam assumpsit Christus, vt condemnaret peccatum in carne. Eadem est liber visionis, quia Christus est lux illuminans omnem hominem venientem in hunc mundum.* Quartò, tropol. lemma Niniues est assumptio peccatorum ad Christi gratiam, iustitiam & salutem. *Vide autem quòd primùm, lemma Niniue, deinde liber visionis dixerit. Nisi enim quis vitia spoliet, & sub iugum mittat, ad librum visionis,*

sionis, quæ est contemplatio, non perueniet. hæc Theoph. Quintò, poëticè Sanchez: Lemma, inquit, est titulus vel summarium Epigrammatis, vel Emblematis, vti Martialis lib. 14. suis Epigrammatibus præfigit titulos, quos vocat lemmata, causámque dat:

Lemmata si quæris cur sint adscripta, docebo:
Vt si malueris lemmata sola legas.

Sic sensus erit q. d. Libri visionis Nahum argumentum totum est contra Niniuen.

Liber.] Solebant Prophetæ viua voce prophetare & concionari, ac deinde eadem in libro conscribere, vt ab auditoribus relegi & repeti, atque à posteris legi possent: hac de causa vocatur hîc liber. Addit Arias, librum more Hebræo vocari epistolam, qua hoc oraculum scripsit Nahum, misitque ad Niniuitas; nec enim ipse eos adiit, vti fecit Ionas.

Visionis Nahum.] Visionem aliqui interpretati sunt ecstasin: vnde Mótanus hæresiarcha tempore Tertull. docuit, Prophetas in ecstasi locutos, ita vt nescirent quid dicerent, sicuti faciunt energumeni à dæmone correpti, vti refert Epiphan. hæres. 48. Sed hic est error, quem Epiphan. S. Hieron. S. Basil. S. Chrysost. & alij passim impugnant.

Prophetæ non loquebantur in ecstasi.

Audi S. Basil. præfat. in Isaiam: *Sunt, ait, qui dicant eos* (Prophetas) *extra se raptos prophetare, humana mente à Spiritu absorpta: verùm id abhorret à professione diuinæ præsentiæ, vt amentem reddat, qui à numine corripitur.* Et mox: *Qui consonum est, vt quis ex sapientia Spiritu simillimus insano reddatur? quin potius neque lumen cæcitatem parit, verùm videndi vim à natura insitam expergefacit.* Et rursum respondens obiectioni: *Porrò si, quoniam Isaac in ingressu filij sui extra se raptus fuit, & quoniam Dauid dixit in excessu suo* (omnis homo mendax) *ob id fingunt Sanctos extra se rapi; intelligant admirationem ac stuporem appellatum esse raptum.* Et S. Hieron. præfat. in Isaiam: *Neque verò, ait, vt Montanus cum insanis feminis* (Prisca & Maximilla, prophetissis eius) *somniat Prophetæ in ecstasi sunt locuti, vt nescirent quid loquerentur, & cùm alios erudirent, ipsi ignorarent quid dicerent, de quibus Apostolus dicit, Nescientes quid loquantur: sed iuxta Salomonem* (*sapiens intelligit quæ profert de ore suo, & in labiis suis portabit scientiam*) *etiam ipsi sciebant quid dicerent. Si enim sapientes erant Prophetæ, quod negare non possumus, quomodo, instar brutorum animalium, quid dicerent ignorabant?* Et S. Chrysost. hom. 29. in 1. ad Corinth. Hoc *vatis, ait, proprium est, mente commoueri, & necessariò compelli, & trahi tamquam furiis percitum: Propheta autem non eiusmodi est, sed sobria mente, & modestè, & firmè, quæ loquitur omnia nouit, vt decet.*

Visio eorum qualis.

Visio ergo Prophetarum, non fuit ecstasis arreptitia, sed intelligentia mentalis, qua videbant, id est, intelligebant, ea, quæ sibi à Deo ostendebantur & reuelabantur, vti dixi Isaiæ 1. 1. Porrò prophetiam suam Nahum vocat tum onus, tum visionem; quia illa fuit onerosa Niniuitis, eadémque fuit visio consolatoria Israëlitis; eos enim consolatur ex Niniues & Sennacherib strage.

Elcesæi.] Oriundi ex Elcese viculo Galilææ, de quo S. Hieron. in prooemio: *Quidam, ait, putant, Helkesæum patrem esse Nahum, & secundùm Hebræam traditionem etiam ipsum Prophetam fuisse, cùm Helkesæi vsque hodie in Galilæa viculus sit, paruus quidem, & vix ruinis veterum ædificiorum indicans vestigia; sed tamen notus Iudæis, & mihi quoque à circumducente monstratus.* ita quoque Epiph. in vita Nahum, Chald. Theophyl. Remig. Lyran. Hugo, Ribera, à Castro & alij passim. Quare minùs rectè nonnulli cum Vatablo censent, Nahum à familia cognominatum esse Elcesæum.

Elcesæus, id est, serotinus. Cur?

Porrò Symbolicè Elcesæus hebr. idem est quod serotinus, tardus (vnde ab eadem radice deriuatum nomen לֶקֶשׁ *lekes*, vel מַלְקוֹשׁ *malcos* significat pluuiam serotinam.) quare appositè denotat serotinam & tardam Dei vindictam exercendam in Niniuem, quam post Ionam Nahum, quasi serotinus, ei denunciat. Deus enim tardus est ad puniendum, sed tarditatem supplicij grauitate compensat, iuxta illud veterum: *Dij laneos habent pedes, sed ferreas manus.* Quocirca Arias censet Ionæ oraculum fuisse, quasi pluuiam temporaneam, quæ segetes germinare facit: Nahum verò prophetiam esse quasi pluuiam serotinam, quæ messem maturat; imminentem enim cladem & demessionem gentis & regni Niniuitis denunciat.

Vers. 2.

Deus æmulator, & vlciscens Dominus.] Hebr. *Deus* (vel *fortis*: hîc enim est אֵל *el*) *zelotes, & vltor est Iehoua*; Syrus, *Deus zelator & vltor.* q. d. Iehoua est Deus zelotes qui ingenti zelo tuetur fideles suos, æquè ac iustitiam & pietatem; ideóque infideles & tyrannos, qui fideles & insontes vexant & opprimunt, acriter punit, & vlciscitur. Zelus enim ipsius non fert fidem & iustitiam ab impiis calcari, aut eorum iniurias manere inultas & impunitas. Quocirca ipse, vt zelotes, graui vindicta vos, ô Assyrij & Niniuitæ, plectet, eo quòd populum ipsi fidelem, putà Israëlitas, sæpiùs inuaseritis & vastaueritis. Itaque zelus duos, eósque contrarios actus complectitur.

Zeli actus duplex.

Prior, est ingens amor & cura tuendi rem amatam, putà populum suum: posterior, ingens ira & cupido puniendi eos, qui populum à se amatum lædere & affligere ausi sunt. Vnde pro *Deus zelotes*, Tigurina vertit, *Deus iniquè ferens iniurias*; Chald. *Deus iudex.* Iudicis enim est tueri iustos & iustitiam, ac punire iniustos, eorúmque iniurias. Zelotes ergo idem est quod vehemens ardénsque amator suorum, & vltor hostium. Vnde τὸ *vlciscens* tertiò hîc repetit Propheta; vt significet Deum acerrimum esse vltorem, & acerrimè puniturum Niniuitas, eo quòd post monitionem Ionæ, relapsi sint in pristina scelera, ac tertiò, id est, sæpius, inuaserint & expilarint populum Dei. Vide hîc & mirare zelum & zelotypiam, vt ita dicam, Dei nostri in suos fideles & filios, quos cùm flagellauit illico in flagella ipsa indignationem suam conuertit: ideóque in hostes eius acer vindex insurgit, illísque vehementer irascitur: perinde ac pater flagellans filium peccantem, percussi filij dolorem multò magis commiseratione sentit, quàm filius ipse vapulando sentiat: vnde mox furorem suum in virgam ipsam conuertens, ipsam confringit, in frusta concidit & abiicit, móxque totus lachrymis perfusus, corruens in collum plangentis filij, inter dulces amplexus, mœrori ac dolori lætis gratissimísque pollicitationibus medetur. Ita facit hîc Deus Israëli. Quare blandiens illi vers. 12. ait: *Afflixi te, & non affligam te vltrà.* Denique Deus est zelotes, quia solus ab Ecclesia, & ab anima sancta amari vult, nec in amore vllum patitur riualem.

Habens furorem.] Hebr. בַּעַל חֵמָה *baal chema*, id est, vir iræ, vel dominus furoris, id est, habens furorem. *baal* enim, id est, dominus rei alicuius vocatur is, qui illam habet & possidet. Sic maritus vocatur *baal*, id est, dominus vxoris, hoc est, habens vel possidens vxorem. q. d. Putatis, ô Nini-

uitæ, Deum carere ira, quia tamdiu scelera vestra dissimulauit, & impunita reliquit? Fallimini: nam in se habet colligitque ingentem furorem, quem totum suo tempore, instar torrentis ignei, in vos effundet. Apis, dum mel fundit, aculeum retrahit & occultat: at si quis hoc mel rapere conetur, mox in eum aculeum distringit: ita & Deus suis fundit mella donorum, impiis verò refertur aculeum suppliciorum. Id patet in beatis & damnatis. Quanta enim est felicitas & gloria beatorum, tanta est infelicitas & miseria damnatorum: hi enim bibunt fel amarissimum iræ, æquè ac illi mel dulcissimum gratiæ & amoris Dei.

Deus est dominus iræ, homo seruus.

Mysticè, Deus dicitur dominus iræ & furoris; quia illi dominatur. homines irati & furibundi, impotes sui, reguntur ab ira & furore: at Deus ab illis non regitur, sed ea ad nutum regit, ponit, exserit, moderatur, perinde vt pastor regit ouem.

Irascens ipse inimicis suis.] Hebr. נוטר *noter*, id est, custodiens, scilicet memoriam offensarum, earúmque vindictam, & vlciscendi cupidinem. Vnde Pagnin. vertit, *iram reseruans inimicis suis*; Tigurina, *iniuriarum memor aduersus hostes suos*, Septuag. *tollens ipse inimicos suos*, idque *in ira vehementi*; vt ait Chald. Deus ergò in mente sua colligit, & quasi in thesauro recondit iram, vt eam suo tempore in impios totam effundat, ait Mariana.

VERS. 3. *Dominus patiens.*] Hebr. *Iehoua longis*, id est, latis, *naribus*, id est, *tardus ad iram*, vt vertit Vatabl. & *longanimis*, vt vertunt Septuag. Vnde Chald. vertit, *Dominus longè propellit iram*, Arabicus, *Dominus prolongans*, tolerans, patiens. Qui enim longas, id est, magnas & latas, habent nares, fumos iræ & bilis facilè efflant & expirant, ideóque sunt longanimes; qui verò arctas habent, difficiliùs illos efflant, ideóque sunt cholerici, vti dixi Exodi 32.28. q.d. Deus licèt habeat iram & furorem, tamen longanimiter sustinet vos, vestrà que scelera, ô Niniuitæ, quia expectat vt resipiscatis. Ita Athenodorus Philosophus Cæsari Augusto valedicens, hoc ei velut aureum & diuinum dedit documentum: *Iratus nihil dicas, vel facias, priusquam 24. Græcorum literas percurreris.* ita Sueton. in Augusto.

Athenodori vox de ira supprimenda.

Et magnus fortitudine.] Vatabl. *pollens viribus*; Arabicus, *fortitudo eius maxima*; alij, *magnus virtute*, vel potentia. q. d. Deus non ducitur ira & animi impotentia, sed iram potest cohibere apud se, quamdiu vult; & tamen punit suo tempore. *Deus*, ait S. Hieron. *magnanimitate sua fortitudine iniquitates eorum* (Niniuitarum) *sustinuit, prouocans eos ad pœnitentiam*. Deus enim ita excelso fortique est animo, vt neque offensionibus irritetur, nec repulsis frangatur, nec quantauis scelerum multitudine vel magnitudine vincatur, vt furibundus prosiliat ad vindictam; sed nouit potéstque iram suam sustinere, vt, si resipiscant homines, misereatur & parcat; si obstinati sint, expectet tempus opportunum quo eos plectat, totúmque furorem tanto tempore collectum vno impetu in eos effundat. Quanta enim fuit Dei patientia in expectando, tanta erit eius potentia & furor in vindicando, iuxta illud S. Pauli Rom. 2. 4. *An diuitias bonitatis eius, & patientiæ, & longanimitatis contemnis? ignoras quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit*, id est, adducere conatur: *secundùm autem duritiam tuam & impœnitens cor, thesaurizas tibi iram in die iræ, & reuelationis iusti iudicij Dei.* Quæ verba explicans S. August. lib. 1. contra aduers. legis & Proph. *Ille*, inquit, *auget*

A *longanimitatem, & tu auges iniquitatem. Erit illius thesaurus in sempiterna misericordia, sed in eos qui non contempserunt misericordiam: tuus autem thesaurus in ira inuenietur, & quod ponis quotidie per modicum, ingentem postea massam inuenturus es. Tu minutum imponis sed postea cumulum inuenies. Noli attendere minuta peccata tua quotidiana; de minutissimis enim guttis flumina implentur.* Vnde & subdit Nahum:

Et mundans non faciet innocentem.] q. d. Nullo modo Deus vos, ô Niniuitæ, mundos & innocentes, tacendo, patiendo & dissimulando declarabit; sed potiùs nocentissimos esse suo tempore puniendo ostendet. Hinc Chald. vertit, *dimittet pœnitentibus, non pœnitentibus verò non dimittet*; Tigurina, *pollens viribus, at neutiquam impunita scelera dimittens*, Vatabl. *absoluendo non absoluet*: absoluere enim est non punire, ac teipsa declarare

B reum esse purum & innocentem. q. d. Etiamsi Deus non statim puniat improbos, non tamen idcirco absoluit; sed tandem de illis pœnas sumet. Vnde Syrus vertit, *& iustificando non iustificat*; Arabicus Antiochenus, *& mundans non mundat*; Arabicus Alexandrinus, *& mundus sine mundatione*. Alludit Nahum ad Mosen, qui eadem epitheta dat Deo, Exodi 32.28. & Numer. 14. 18. vide ibi dicta. Theophyl. duas alias huius loci versiones affert. Prior est: *sine noxa existens non est citra noxam*. q.d. Deus, cùm sit sine noxa & labe, punit

C tamen noxios, eísque noxam meritam infert. Posterior: *innoxium sine noxa non dimittet*. q. d. In communi clade, & Niniues excidio, perdet innoxios cum noxiis, quia communem omnibus perniciem afferet.

Mysticè, S. Hieronym. hæc omnia in bonam partem accipiens, *Deus patiens est*, inquit, *qui sustentat omnes ruentes, & erigit elisos: qui sanat tribulatos corde, & alligat contritiones eorum. Et magna virtus eius: soluens inimicitias in carne, & nocentem non faciens innocentem; cùm etiam qui nimium sibi applaudet, arguius fuerit, quòd non merito proprio, sed Dei misericordia sit saluatus. Licèt enim dicat: Ecce ego tot annos seruio tibi, & numquam præceptum tuum præterius; tamen quoniam bonus est Dominus*

D *omnibus, & misericordia illius super omnia opera eius; & omnes peccauerunt, & indigent gloria Dei, iustificatus ab eo gratis, audiet: An oculus tuus nequam est, quia ego bonus sum? Atque ita fiet, vt in eo quod arguit & ignoscit, nullum innoxium abire patiatur.*

Moral. Nota patientiam esse veram potentiam. Deus enim ideo est magnus fortitudine, quia est patiens. Verè Poëta: Moral. patientia est potentia.

Fortior est qui se, quàm qui fortissima vincit
Mœnia. Et alius:
Latius regnes auidum domando
Spiritum, quàm si Libyam remotis
Gadibus iungas, & vterque Pœnus
Seruiat vni.

E Quin & Sapiens Prouerb. 16.32. *Melior*, ait, *est patiens viro forti, & qui dominatur animo suo, expugnatore vrbium.* Et Psaltes psalm. 7. 12. *Deus iudex iustus fortis & patiens.* Et Ecclesiast. cap. 7. 9. *Melior est patiens arrogante.* Rationem dat Sapiens Prouerb. 14. 29. dicens: *Qui patiens est, multa gubernatur prudentia*: prudentia enim est magistra & mater fortitudinis. Quin & Cicero: *Animum, inquit, vincere, iracundiam cohibere, &c. hæc qui faciat, non ego eum summis viris comparo, sed simillimum Deo iudico.*

Dominus

Dominus in tempestate & turbine via eius.] q.d. Viæ Domini sunt in tempestate & turbine. Est hebraismus: Hebræi enim per pleonasmum exprimunt relatiuum cum suo antecedente, putà *Dominus* & *eius*, cùm Latini alterutrum omittant. Vnde Tigurina, Vatabl. & Pagnin. vertunt, *Domini via per turbinem & procellam est.* quod explicans Vatabl. *Quando*, inquit, *Dominus statuit affligere aliquem, affligit vehementer & citò*: tempestas enim vehementiam habet, turbo celeritatem, quæ in instanti secum omnia conuoluit & rapit. Nota hîc poëticam catachresin, qua graphicè Dei robur, pugna & vindicta describitur, quasi venientis, & in Assyrios hostes suos irruentis cum magno impetu & fragore. Similis est psal. 17. vers. 10. & sequent. Vnde Propheta eamdem mox comparat exercitui magno, qui properans puluerem pedibus excitat, eòque aërem obscurat, iuxta illud Virgil. Æneid. 9.

Hic subitam nigro glomerari puluere nubem
Prospiciunt Teucri, & tenebras insurgere campis:
Primus ab aduersa conclamat mole Caicus,
Quis globus, ò ciues, caligine voluitur atra?
Hostis adest.

Puluis pedum Dei tria denotat.

Ait enim: *Et nebula puluis pedum eius*, id est, vt
Pagnin. *& tenebræ vt puluis pedum eius erunt.* Hæc
ergo phrasis & parabola symbolicè significat, Pri-
1. mò, magnam potentiam, iram & furorem Dei in
2. inuadenda Niniue & Assyriis. Secundò, Deum
non rarò in hostes suos immittere procellas, ven-
tos & turbines, quibus eos proterit: vti anno
1572. in pugna nauali Christianorum cum Tur-
cis ad Naupactum, ventum aduersum Christia-
nis subitò conuertit, fecitque aduersum Turcis,
& propitium Christianis: quæ fuit causa illustris
victoriæ, quam ope B. Virginis tunc obtinuerunt
Christiani. Idem fecit Theodosio Imper. pugnan-
ti contra Eugenium Tyrannum. quod admirans
Claudianus exclamat in Panegyr. Theodosij:

O nimiùm dilecte Deo, cui fundit ab antris
Æolus armatas hiemes, &c. reuolutáque tela
Vertit in auctores, & turbine reppulit hastas.

Idem fecit Pharaoni & Ægyptiis in mari rubro,
3. vti dixi Exodi 14. quò hîc alludit Nahum. Tertiò,
hæc phrasis significat innumeras copias Medo-
rum & Chaldæorum, per quas Deus magno im-
petu inuasit & vastauit Niniuen: hæ enim copiæ
verè puluerem ingentem pedibus suis, equis &
curribus excitarunt. Vnde Chald. vertit, *Dominus
in turbine & spiritu ducem se præbet, ac nubem ca-
liginis subiecit coram se.* Hinc de equitatu Nabu-
chodonosor ait Ezechiel cap. 26. 10. *Inundatione
4. equorum eius operiet te puluis eorum.* Quartò, vox
nebula, inquit Arias, symbolicè significat Deum
hostes suos ita circumuallare & percellere, om-
nésque euadendi exitus præcludere, vt ipsi velut
densa nebularum & tenebrarum caligine præ-
occupati, nequaquam sibi cauere, aut salutem fu-
ga quærere, nedum obsistere ac repugnare va-
leant. Nam Deus velut rerum omnium dominus,
ad manum habet montes, ventos, mare, flumina,
grandines, fulmina plurima & potentissima, quæ
quasi milites Dei ad eius nutum excubant, & in
hostes insiliunt, iuxta illud psal. 148. 8. *Ignis, gran-
do, nix, glacies, spiritus procellarum, quæ faciunt ver-
bum eius.* Hinc vocatur Deus sabaoth, id est, exer-
cituum, tam angelicorum, quàm hominum &
creaturarum omnium.

Alleg. hæc veriora erunt in die iudicij, quando, vt ait Sapiens cap. 5. 18. *armabit creaturam ad vltionem inimicorum, &c. & pugnabit cum illo orbis terrarum contra insensatos. Ibunt directè emissiones fulgurum, & tamquam à bene curuato arcu nubium exterminabuntur, & ad certum locum insilient. Et à petrosa* (πετροβόλῳ, id est, petras iaciente) *ira plenæ mittentur grandines. Excandescet in illos aqua maris, & flumina concurrent duriter. Contra illos stabit spiritus virtutis, & tamquam turbo venti diuidet illos.* Quàm sapiunt qui hæc meditando præuidentes peccata cauent, sanctéque viuunt, vt fugere valeant à ventura hac Dei ira.

Trop. turbines sunt 4. passiones animæ.

Scripsit Iulianus Archiepiscopus Toletanus commentarium moralem & elegantem in Nahum, qui extat tom. 2. Biblioth. SS. Patrum, vbi hunc locum tropol. sic explicat: *Quatuor*, inquit, *sunt animæ tempestates, & quatuor turbines ipsius. Prima est vitiorum, secunda negotiorum; tertia tentationum, quarta vtilium affectionum. Prima ergo est iræ, secunda miseriæ, tertia iustitiæ, quarta gratiæ. Prima virtutum grandinat florem, secunda conscientiæ pessundat honorem, tertia contemplationis suauissimum fugat odorem; quarta ad cælestium prouehit ardenter amorem. Prima est à diabolo, secunda à mundo, tertia à miseria debita, quarta à Deo. Prima religionis annihilat sanctitatem, secunda conscientiæ turbat serenitatem, tertia diuinissimi odoris fugat suauitatem, quarta ad angelicam sublimat puritatem. Prima ergo est diuinæ indignationis, secunda dispensationis, tertia probationis, quarta dilectionis.* Deinde singulis remedia vel vsum ita subiicit: *Vta prima sunt, pura confessio, & virilis pœnitentia: secunda, mundi contemptus, & vita solitaria: tertia, deuota compunctio, & mentis innocentia: quarta, purificati silentium animi, & sponsi lætitia. Sed quia in tempestate, non in tempestatibus Domini vias esse Propheta asserit, de quarta, vt datur intelligi, specialiter loquitur, de qua lib. 3. Reg. 19. 11. Ait enim: Elias stabat in ostio speluncæ, & ecce spiritus Domini transiens, subuertens montes, & conterens petras; non in spiritu Dominus: & post spiritum commotio; non in commotione Dominus: & post commotionem ignis; non in igne Dominus: & post ignem sibilus auræ tenuis; ibi Dominus. Per spiritum transeuntem designatur animi tempestas, amara scilicet, sed vtilis peccatorum contritio. Per commotionem, deuota mentis compunctio. Per ignem, feruens & ordinata dilectio. Per silentium, beata contemplationis secretissima infusio.* Pari modo inferiùs quatuor turbines animæ recenset. Primus est, subita iustorum oppressio, quam sequitur tempestas primò vitiorum, secundò suppliciorum. Secundus est, sollicitudinum & negotiorum incursio, cui succedit diluuium criminum. Tertius est, tentationum inuasio, quam sequitur tranquillitas conscientiæ & gratia donorum. Quartus est, repentina & vehemens ex diuersis causis animi commotio, quam sequitur tempestas iustorum affectuum, cui succedit ordinatæ dilectionis amœnitas, & contemplationis diuinæ iucunda serenitas. Hucusque Iulianus.

Et nebula puluis pedum eius.] q.d. Suis militum copiis incedendo Deus nubem pulueris concitat, vti iam dixi.

Tropol. Iulianus Archiep. Toletan. loco iam citato: *Pedes*, inquit, *Domini* (putà Apostoli & homines sancti) *puluis sunt per humilitatem conscientiæ; nebula, per obscuritatem eloquentiæ. Puluis sunt, humiliter de se sentiendo; nebula, arcana cælestia velamine literæ tegendo: humiles vita, obscuri doctrina. Puluis sunt, vt placeant; nebula, ne margaritas porcis præbeant.*

prabeant. Vnde in psalmo legitur : Posuit tenebras latibulum suum: quia sub litera Prophetarum velamine opertus diu latuit. De his pedibus ait Isaias: Quàm pulchri super montes pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona! Et alibi: Qui appropinquant pedibus eius, accipient de doctrina eius. Isti ergo pedes Domini fuerunt, qui eum predicando per vniuersum mundum detulerunt, Petrus Roma per Italiam, Andreas per Achaiam, Ioannes per Asiã, &c. Paulus per totum orbem. Sed quia officium pradicationis vix potest diu exhiberi sine nauo, ideo puluis inesse dicitur pedibus, quia fermentum gloria pauxillum adhares moribus. At quoniam compunctionis mox feruente fugatur lumine, puluis euanescit in morem nebula.

Vers. 4. *Increpans mare, & exsiccans illud.*] Ex Hebræo Primò in præterito vertit Pagnin. *qui increpauit mare, & exsiccauit illud*, putà mare rubrum, vt transirent Hebræi, Exodi 14. Secundò, pleniùs Tigurina vertit, *qui statim vt increpitat mare, arefacit ipsum, omnésque flumios exsiccat.* Verba enim Increpat & Exsiccat sunt modi potentialis, sumuntúrque δυνατικῶς, vti crebrò sumuntur futura apud Hebræos. Significant enim omnipotentiam Dei, qua solo verbo potest sistere maria, & siccare flumina quantumuis vastissima, vti siccauit Iordanem transeunte Iosue & Hebræis. Increpans ergo, vel, vt Septuag. comminans, idem est, quod more increpantis & comminantis imperans mari, illúdque diuidens, vel exsiccans prout ei libuerit. Alludit ad diuisionem maris rubri, de qua psalm. 105. 9. *Increpuit mare rubrum, & exsiccatum est, & deduxit eos* (Hebræos) *in abyssis, sicut in deserto.* Sic Christus *exurgens comminatus est vento, & dixit mari: Obmutesce*: quo dicto sedauit fluctus, maréque effecit tranquillum, Marci 4. 39. ita Albertus, Hugo, Arias, Ribera & alij. Simili schemate Isaias cap. 40. 12. Dei potentiam & magnificentiam graphicè describit: *Quis*, inquit, *mensus est pugillo aquas, & cœlos palmo ponderauit? Quis appendit tribus digitis molem terræ, & librauit in pondere mõtes, & colles in statera?* &c. *Ecce gentes quasi stilla situla, & quasi momentũ stateræ reputatæ sunt. Ecce insulæ quasi puluis exiguus, Omnes gentes quasi non sint, sic sunt coram eo. Qui sedet super gyrum terræ, & habitatores eius sunt quasi locustæ.*

Tropol. *Mare*, ait Theophyl. *est amaritudo huius vitæ, quam insipientes nos ceu flumina appetimus. Hanc Dominus exsiccauit, ac quod in ea potioni accommodum videbatur, obliterauit: instituens nos quòd in mundo afflictionem nos ferre oporteat. Si enim iugum eius tulerimus, inueniemus requiẽ animabus nostris. Præterea si quisquam in tentationibus fuerit, in mari est, & in fluminibus. Ad eum ergo tentato confugiendum est, qui interminatur mari, amnésque exsiccat.*

Infirmatus est Basan & Carmelus.] q.d. Fertilissimi montes & regiones, quales sunt Basan, Carmelus & Libanus, fient steriles, flaccescent, & quasi emorientur, quando Deus volet: ipse enim est creator, & conseruator, & summus omnium dominus; vti de facto contigit tempore Eliæ, quando per triennium inhibita fuit pluuia, ideóque ex defectu aquæ omnes montes & campi exaruerunt. Vnde liquet quantum Dei donum sit pluuia: experiuntur & sentiunt idipsum agricolæ.

Symbol. Symbolicè Basan, Carmelus & Libanus notant fertilitatem & opes Niniues; mare & flumina copiam ciuium & incolarum. quæ omnia Deus in eius excidio arefecit, & sustulit. Alludit ad Tigrin fluuium, cui adiacet Niniue: hic enim vrbem ab hoste tutari nequiuit, sed potiùs cum ea quasi infirmatus & desolatus est. Addit Theoph. Aiunt, inquit, Basanitim regionem fertilissimam, æquè ac Carmelum, à gentibus habitatam fuisse pugnacibus & morosis: attamen eas Deus euertit, ac Israëlem eò introduxit: quocirca non est fidei absonum, Deum etiam Niniuẽ subuersurum. sic & Cyrill. Rursum vide hîc eminẽs Dei in omnia imperium. Verè Poëta;

Pol, soli, sali, omnium
Regnator æternus.

Et Virgil. lib. 1. Æneid.

O qui res hominúmque Deúmque
Aeternis regis imperijs, & fulmine terres.

Idem Deum vocat *Cœlóque Erebóque potentẽ*, &c.

Nimborúmque simul tempestatúmque potentem.

Et lib. 4. Æneid. *Deorum*, inquit,

Regnator, cœlum & terras qui numine torquet.

Allegor. *Diminuta est Basanitis & Carmelus, quando Iudei, ob crucifixum abs se gloria Dominum, traditi sunt Romanis. Deinde per Basanitim, in moribus & operibus versans Resp. per Carmelum verò dogmatum altitudo indicatur: quæ cùm multa essent, diminuta sunt in concisum & consummatum sermonem Euangelij summatim collecta. Libanus quoque, id est, Græcorum sapientia, infatuata est. Concussi sunt autem & in cruce montes, ac natura nostra terrea antehac existens, sublimata est, ad superna iter faciens, ac profectionem ad cœlos instituens: omnes iuxta in ipsa commorantes terrenæ cogitationes, diuinæ adeóque cœlestes facta sunt. In cruce quoque reuera petra sensibus obsecta, scissa sunt: item petra, id est, dura & saxea hominum corda, verbo Euangelij accepto, contrita sunt. Rursum in diluuio, id est, in baptismo quo Christus baptizatus est, obruit hostes suos, id est, dæmones.* Hucusque Theophyl.

Montes commoti sunt.] q.d. Montes loco mouebuntur, & terra contremiscet, quoties & quandocumque Deus id volet. omnia enim hæc verba sunt modi potentialis, ac demonstrant Dei summum robur & potentiam, quod proinde meritò Niniuitæ, omnésque impij formidare debeant. Vnde Tigurina vertit, *montes ab eo contremiscunt, & colles sese resoluunt* (vel colliquescũt. Alludit ad liquefactionem niuis, quæ montes tegit, & ita postea liquescit, vt videantur quasi dissolui & colliquescere montes, inquit Vatablus.) *terra se proripit ex eius conspectu, & totus orbis vnà cum degentibus in eo.* Pro *proripit*, Vatabl. vertit, *flagrat*, id est, ignem concipit, exuritur, censétque hoc accidisse in Sodoma. q.d. Deus solo verbo est auctor incendiorum, quę aliquando apparent in montibus, v.g. Ætna, Vesuuio, Hecla, &c. Vel immittit tantum æstum, vt colles & terra ardere videãtur, vti accidit in incendio Phaëthontis. vnde Chald. vertit, *montes commoti sunt à conspectu eius, & disrupti sunt, ac vastata* (Septuag. *contracta est*, Aquila ἐφρίξε, id est, *horruit*) *est terra ab eius præsentia, necnon orbis & omnes qui habitant in eo, quando se patefecit cum misericordia, vt daret legem populo suo: sic commotus est mundus à conspectu eius.* Videtur enim alludere ad terræ motum Sina montis, cùm in eo Mosi & Hebræis data est lex, Exodi 19. 18. Ex dictis rectè infert Nahum:

Vers. 6. *Ante faciem indignationis eius quis stabit?*] q.d. Cùm tanta sit potentia, æquè ac ira Dei, quis vestrûm, ô Niniuitæ, vel cæterorum hominum co-

ram illo subsistere, nedum ei obsistere poterit?

Indignatio eius effusa est vt ignis, & petræ dissolutæ sunt ab eo.] Septuag. *furor eius consumit principatus, & petræ contritæ sunt ab eo*; Aquila, *furor eius συνεχωνεύθη*, id est, *conflatus est*; Symmach. & Theodot. ἔσταξεν, id est, *stillauit*. q. d. Sicut ignis ardentissimus dissoluit & liquat petras, ferrum, æs, omniaque quantumuis durissima; ita ira & vindicta Dei, hostes licèt potentissimos, omniáque licèt firmissima dissoluit, frangit, conterit, vti vos, ô Niniuitæ, breui experiemini. Nam *effusa est*, id est, iam iam certò effundetur in vos hic ignis furoris & vindictæ Dei. Alludit ad fornaces conflatorias & metallicas, in quibus conflatur æs, ferrum, plumbum, &c. quæ igne ardentissimo liquata ita ignescunt, vt, cùm pertusa fornace in fossam vicinam defluunt, videantur esse torrens & fluuius igneus, qui petras & saxa quælibet obuia in momento incendit & absumit, vti oculis meis vidi in Ardenna. Sanè videbat mihi in illis viuam incendiorum gehennæ effigiem intueri. Adeo horrendus est hic ignis, talis est ira Dei. Quis ergo sapiens eam ruminans non percellatur? quis non caueat peccata, ne in se illam in se concitet, ne corpus & animam hisce incendiis vltrò obiiciat? Meritò exclamas & proclamas omnibus impiis (sed, heu! pauci audiunt) ô Isaia c. 33. 14. *Conterriti sunt in Sion peccatores, possedit tremor hypocritas. Quis poterit habitare de vobis cum igne deuorante? Quis habitabit ex vobis cum ardoribus sempiternis?*

Ignis iræ Dei ardentissimus.

Secundò, Sanchez: Ignis Dei indignantis, inquit, est fulgur & fulmina. hæc enim sunt arma Dei, quæ in inimicorum suorum caput eiaculatur. Habacuc 3. *In luce sagittarum tuarum ibunt, in splendore fulgurantis hastæ tuæ*. Psalm. 17. 15. *Misit sagittas suas, & dissipauit eos*, hoc est, vt explicans subdit, *Fulgura multiplicauit, & conturbauit eos*. Sic fulmine & grandine Deus siderauit Sisaram Iud. 5. 20. *De cœlo dimicatum est contra eos: stellæ manentes in ordine & cursu suo aduersus Sisaram pugnauerunt*. Sic & Virgil. Æneid. 1.

Intonuere poli, & crebris micat ignibus æther,
Præsentémque viris intentant omnia mortem.

Et Æneid. 8.

Namque improuisò vibratus ab æthere fulgor
Cum sonitu venit, & ruere omnia visa repentè.

Vers. 7.] Bonus Dominus, & confortans in die tribulationis: & sciens sperantes in se.

Vers. 8.] Et in diluuio prætereunte, consummationem faciet loci eius: & inimicos eius persequentur tenebræ.

Vers. 9.] Quid cogitatis cõtra Dominum? consummationem ipse faciet: non consurget duplex tribulatio.

Vers. 10.] Quia sicut spinæ se inuicem complectuntur, sic conuiuium eorum pariter potantium: consumentur quasi stipula ariditate plena.

Vers. 11.] Ex te exibit cogitans contra Dominum malitiam: mẽte pertractans præuaricationem.

A *Vers.* 12.] Hæc dicit Dominus: Si perfecti fuerint, & ita plures; sic quoque attondentur, & pertransibit: afflixi te, & non affligam te vltrà.

Vers. 13.] Et nunc conteram virgam eius de dorso tuo, & vincula tua disrumpam.

Vers. 14.] Et præcipiet super te Dominus, non seminabitur ex nomine tuo ampliùs: de domo Dei tui interficiam sculptile, & conflatile, ponam sepulchrum

B tuum, quia inhonoratus es.

Vers. 15.] Ecce super montes pedes euangelizantis, & annunciantis pacem: celebra Iuda festiuitates tuas, & redde vota tua: quia non adiiciet vltrà vt pertranseat in te Belial: vniuersus interiit.

Bonus Dominus.] Solent Prophetæ, quasi concionatores industrij & eximij, post minas consolari, & læta tristibus subiungere, ne peccatores desperent; sed pœnitentes spem veniæ & salutis concipiant. Ita hic Nahum postquam graphicè depinxit iram & furorem Dei in infideles, iniu- VERS. 7.

C stos & impios Niniuitas, hic vicissim Dei clementiam & bonitatem in fideles & pios Israëlitas & Iudæos demonstrat, indéque appositè vocatur Nahum, id est, consolator. Consolatur enim hic Ezechiam & Iudæos obsessos à Sennacherib rege Assyriorum, prædicens eius stragem, & Hierosolymæ liberationem, ac Niniues hostilis excidium: qua re pariter consolatur Israëlitas, siue decem tribus, paulò antè à Salmanasar, cui successit Sennacherib, vastatos, & in Assyriam abductos. Consolatio enim est afflictis videre quòd Deus ipsorum iniurias vlciscatur, & de persecutoribus ac vastatoribus pœnas sumat, eósque pariter lege talionis persequatur, & vastet. Ostendi enim in

D procemio, Nahum prophetasse inter annum sextum regni Ezechiæ, quo vastata est Samaria, & decimumquartum, quo obsessa est Ierusalem à Sennacherib; quod fuit interstitium octo annorum. Ergo in hoc interstitio & paulò ante obsidionẽ Ierusalem, eius euentum felicem, putà solutionem & liberationem, prædicit hic Nahum. Itaque ait: *Bonus Dominus, & confortans in die tribulationis*, Septuag. χρηστὸς, id est, *vtilis, suauis, beneficus, Dominus expectãtibus eum in die tribulationis*; Chald. *bonus est Dominus Israeli, vt sustentator ei tempore angustiæ*, Pagnin. *bonus Dominus, fortitudo in die angustiæ*. q. d. Deus suis in tribulatione fortem, validam & efficacem afferre solet opem.

E Optimè Tigurina & Vatabl. *benignus, mitis & clemens* (hæc enim omnia significat Hebr. טוב *tob*) *est Dominus* (seruis suis & fidelibus) *præsidium temporibus difficillimis*. Hebr. enim מעוז *maoz* significat fortitudinem, locum fortem, arcem, præsidium, munitionem. Vnde Antichristi Deus vocatur *Maozim*, q. d. Deus fortitudinum; vel Mars, vt vertit Pagnin. Daniel. 11. 38. Mars ergo noster, arx nostra, asylum nostrum, idque inuictum, in omni tribulatione est Deus.

Et sciens sperantes in se.] Septuag. *cognoscens timentes se*. Scientia hæc est practica & efficax, non speculatiua & otiosa. q. d. Deus cognoscit, id est,

approbat, amat, protegit, propugnat eos, qui spem suam in eo collocant; vti mox proteget & propugnabit Ezechiam & Iudæos contra Sennacherib. Sic ait Deus Moysi: *Noui te ex nomine, & inuenisti gratiam coram me*, Exodi 33.12. Sic de electis & beandis ait Apostolus: *Cognouit Dominus qui sunt eius*, 2. Timoth. 2.19. De reprobis verò & æterna pœna plectendis ait Christus: *Numquam noui vos: discedite à me qui operamini iniquitatem*, Matt. 7.23.

Vers. 8. *Et in diluuio prætereunte, consummationem faciet loci eius.*] Primò, Rupert. & Lyran. per diluuium accipiunt castra numerosa Sennacherib, quæ instar diluuij inundauerunt & oppleuerunt Iudæam, vti docet Isaias cap. 8. vers. 7. q. d. Exercitus Assyriorum erit quasi diluuium Iudæam B obruens, sed præteriens & citò transiens. Nam Deus *faciet cōsummationem loci eius*, scilicet tribulationis & captiuitatis, ait S. Hieron. hoc est, Deus faciet, vt citò illa consummetur, finiatur & cesset, nec amplius illa eiúsque locus reperiatur. Verùm duriusculè consummatio loci attribuitur consummationi tribulationis; aliud enim est locus, aliud loci tribulatio.

Secundò, S. Hieron. Remig. & Hugo, diluuium accipiunt passiuè, pro ipsa vastitate illata Samariæ, & decem tribubus ab Assyriis, quæ prætetiit cùm Deus consummauit locum eius, exscindendo scilicet Niniuen.

Tertiò & genuinè, diluuium hic vocatur, exer- C citus Medorum & Babyloniorum, qui instar diluuij ingenti turba, celeritate & impetu inuaserunt Assyrios, eorúmque locum, putà regiam Niniuen vastarunt. hæc enim fuit consummatio, & excidium vrbis & regni Assyriorum. q. d. Deus vos, ô Assyrij, funditus quasi quadam eluuione hostium perdet, obruétque vestram Niniuen, Medorum & Chaldæorum copiis & insultibus; ac ciues illius tenebris, id est, omni calamitate & clade, persequetur. ita Theodor. Clarius, Arius, Vatabl. & à Castro. Hunc esse sensum patet intuenti Hebræa. nam מְקוֹמָהּ *mekoma* significat *locum eius* femininè, putà Niniues, vtpote contra D quam totum hoc oraculum dirigitur. Est enim hoc *onus Niniue*, vt dixit in prologo vers. 1. Fauet id quod narrat Diodorus Sicul. lib. 5. Histor. nimirum ad excidium Niniues confluxisse ex Babyloniis, Persis, Medis, Arabibus & Bactrianis super quadringēta hominū millia. Hoc enim fuit diluuium non aquarum, sed hominum & militū. Addit Arias, hoc diluuio significari inundationem Tigris, qua obruta fuit Niniue; sicut ex aduerso Babylon capta est à Cyro, diuertendo Euphratem, qui Babylonem interluit, in alias fossas, & per siccum eius alueum milites immit- E tendo in vrbem, vti ex Xenophōte & aliis ostendi Daniel. 5. 30. & Ierem. 50. vers. 38. Hanc enim Tigris in Niniuen exundationem significare videtur Propheta hoc loco, & cap. 2. 6. dicens: *Portæ fluuiorum apertæ sunt, & templum ad solum dirutū.* Et vers. 8. *Niniue quasi piscina aquarum, aquæ eius: ipsi verò fugerunt.* q. d. Deus nimbos coget in Tigrin, vt is exæstuet, & cataclysmo Niniuen obruat. Eiusdem inundationis clarus est testis Diodor. Sicul. libr. 3. Histor. *Erat*, inquit, *responsum progenitoribus datum, numquam Ninam* (Niniuem hæc enim à conditore dicta est Ninus & Nina) *capi posse, nisi cùm fluuius vrbi hostis fieret. Quod numquam futurum ratus* (rex Niniues) *spem ceperat obsidionis traducendæ, & simul futura auxilia*

Niniue exundatione Tigris obruta & capta.

A *expectabat. Cùm duobus annis obsidio perseuerasset per summum otium obsessorum, tertio continuis imbribus excrescens super modum fluuius, cùm partem vrbis inundasset, muros deiecit ad stadia viginti. Hic rex existimans tempus oraculi aduenisse, desperata salute, ne in hostium potestatem perueniret, pyram in regia ingentem exstruxit, séque cremandum vnà cum suis in ignem iniecit. Hostes, audita regis morte, vrbem per eam, quæ ab oraculo prædicta erat, muri partem ingressi, Arbacem regia stola indutum regem appellarunt.* Hæc Diodorus, cui consentiunt S. Epiphan. & Doroth. in vita Nahum, qui Niniuen aquarum eluuione perditam asseuerant, vti dixi in procemio. quæ omnia huic loco mirè consentiunt, quo Deus Niniuæ com- B minatur excidium per tempestatem, turbinem, nimbos & ventos, quibus exundans Tigris vrbis muros deiecit. Tantùm hoc interest, quòd Diodorus id contigisse asserat sub Sardanapalo, eiúsque hoste Arbace Medo, qui coæui fuerūnt Oziæ regi Iuda, ac multis annis præcesserunt Prophetam Nahum: sed fieri potest vt in persona & tempore errarit Diodorus. nam Iustinus libr. 1. Herod. libr. 1. Orosius libr. 1. cap. 19. & alij in excidio Niniues sub Sardanapalo, nullius exundationis meminerunt. Sic enim videmus, in rebus priscis sæpe facta ipsa apud auctores constare; personas & tempora certa non constare. Factum enim ipsis relictis monumentis & C signis indicari potest, personæ verò & tempora ob fluxam sæculorum & gentium naturam, ob minùs attentam diligentiam, ob variam linguarum & sermonum, ac dominationis mutationem, inuerti ac turbari facilè possunt: ex diuinis autem Scripturis temporum vera ratio petenda est, inquit Arias.

Quod si omninò velis Diodorum non errasse, ac loqui de eodem excidio Niniues de quo Ionas & Nahum, dicas oportet Sardanapalum non sub Ozia, vt vult Euseb. sed sub Ezechia & Manasse vixisse, vti censet Perer. tomo 2. in Genes. lib. 15. disp. 8. num. 104. vbi censet Nahum hic D prædicere excidium Niniues factum tempore Sardanapali ab Arbace Medo. Idem sentit noster August. Quiros hic, & nonnulli moderni Chronologi. Consentit Genebrar. in Chronol. vbi censet Sardanapalum eundem esse cum Asarhaddon filio Sennacherib; quia sicut Historici Gentiles tradunt Monarchiam Assyriorum desiisse in Sardanapalo, sic S. Script. in lib. Reg. vltimum regem Assyriorum consignat Asarhaddon, qui cœpit regnare paulo post copias Sennacherib cæsus ab Angelo sub annum 14. Ezechiæ. 4. Reg. 19. 35. Porrò Pererius censet Niniuen euersam ab Arbace anno quadragesimo Manassis Re- E gis Iuda. Hæc sententia est probabilis, & appositè explicat hoc diluuium. Verùm de auctore & tempore euersionis Niniues fusius inferius disseram: nec enim facile ab Eusebio in chronologia prisca recedendum; vtpote cum eo antiquiorem, magísque receptum & tot sæculis probatū Chronologum non habeamus.

Denique diluuium hoc accipi posset cladis & stragis Assyriorum, putà militum occisorum, qua vna nocte ab angelo in castris Sennacherib cæsa sunt 185. millia, tunc enim Deus consummationem fecit loci eius, id est, loci castrorum Sennacherib, quando hunc locum repleuit cadaueribus militum, qui illo in loco castra metabantur. Hunc enim locum iuxta Ierusalem pro

castris

castris suis cepit & occupauit Niniue, id est, Niniuitæ & Assyrij, cum suo rege Sennacherib. De Sennacherib enim, vti cœpit, ita pergit agere in sequentibus; quia tunc cœpta est Niniuitarum & Assyriorum clades, quæ postea planè consummata & completa est in excidio Niniues per Medos & Chaldæos, de quo c. 2. 1.

Tropol. de regnorum fluxu & transitu. Tropol. disce hic quàm celer sit regnorum, regum, opum, deliciarum, honorum, totiúsque mundi fluxus, transitus, interitus. Ecce tibi Tigris, qui per naues merces omnes aduehebat Niniuen, intumescens illam ipsam obruit, & hosti inuadendam tradidit. Ecce tibi inclyta illa Babylon, quam ditabat, roborabat & ornabat Euphrates, per illum ipsum in alias fossas deriuatum à Cyro, capta & euersa est. Verè æquè ac pulchrè S. August. mysticè explicans illud psal. 136. *Super flumina Babylonis, illic sedimus, & fleuimus dum recordaremur tui Sion: Flumina*, ait, *Babylonis, sunt omnia quæ hic amantur, & transeunt. Nescio quis amauit v.g. agriculturam; ipsam exercere, inde ditescere, ibi occupare animum, inde percipere voluptatem: attendat exitum, & videat, illud quod amauit non esse fundamentum Ierusalem, sed fluuium Babylonis, &c. Aduocatum esse*, inquit, *res magna est, potentissima eloquentia in omnibus habere susceptos, pendentes ex lingua diserti patroni sui, & ex eius ore sperantes vel damna, vel lucra; vel mortem, vel vitam; vel perniciem, vel salutem. Nescis quò te miseris. Alius & iste fluuius Babylonis est, & quod multum sonat, strepitus aquæ saxa percutit. Attende quia fluit: percutit, attende quia labitur: & si attendas quia fluit & labitur, caue, quia trahit.* Idem ostendit de nauigatione & mercatura, vtramque scilicet esse fluuium Babylonis, vtriusque lucra citò transire & præterlabi: *Vno*, inquit, *naufragio nudus exibis, & rectè te plangens in flumine Babylonis, quia noluisti sedere & flere super flumina Babylonis. Alij ergo ciues sanctæ Ierusalem, intelligentes captiuitatem suam, attendunt humana vota, & diuersas hominum cupiditates hac atque illac rapientes, trahentes, impellentes in mare; vident hæc, & non se mittunt in flumina Babylonis, sed sedent super flumina Babylonis.* Et mox: *O sancta Sion, vbi totum stat, & nihil fluit! quare dimisimus conditorem tuum; & societatem tuam? Ecce inter fluentia & labentia constituti, vix quisquam raptus à flumine, si tenere lignum potuerit, euadet. Sedeamus super flumina Babylonis, non infra flumina Babylonis: talis sit humilitas nostra, vt nos non mergat. Sede super flumina, noli in flumine, noli sub flumine.* Et inferius: *Sedebit autem, & plorabit, si recordatus fuerit Sion. O pax illa quam videbimus apud Deum! ô pax illa & sancta æqualitas angelorum! ô illa visio & spectaculum pulchrum! Ecce in Babylonia pulchra sunt quæ tenent: non te teneant, non te decipiant. Aliud est solatium captiuorum, aliud gaudium liberorum. Super flumina Babylonis, illic sedimus, & fleuimus cùm recordaremur Sion.* Mens ergo nostra, vt sapiat, vt firma felixque consistat, super flumina hæc se erigat, & in stabili æternitate, in Sione inquam cœlesti, se ipsa defigat.

Secundò, S. Bernar. serm. de B. Maria pag. 395. *Triplex*, inquit, *est diluuium; vnum iniquitatum, aliud aduersitatum huius vitæ, tertium calamitatum gehennæ. De primo per Nahum dicitur: In diluuio prætereunte consummationem faciet; ac si diceretur: Si diluuium vitiorum super hos cœperit abundare, nolite de illis desperare: quia super quos inundare permisero iniquitates, super illos faciam abundare gratiam. Hinc illud Michææ 4. Venies vsque Babylonem, & ibi liberaberis. Et illud Isaiæ 54. Ad punctum in modico dereliqui te, & in miserationibus magnis congregabo te. Consummationem ergo Deus faciet prætereunte diluuio; quia de profundo vitiorum viriliter erigit, quos ponit in virtutum culmine*, &c.

VERS. 9. *Quid cogitatis contra Dominum?*] Aliqui putant sermonem esse ad Iudæos pauidos ob aduentum & obsidionem Sennacherib. q. d. Quid vos, ô Iudæi modicæ fidei, diffiditis Deo, quasi ipse vos è manu Sennacherib liberare non possit, aut non velit? itáque cogitatis eum vel non esse satis potentem, vel non satis prouidum, & clementem, ad protegendam suam vrbem, suúmque populum? Verùm meliùs alij passim censent sermonem esse ad Assyrios. q. d. Quid vos, ô Assyrij, cogitatis mala contra Dominum, id est, contra Domini plebem, vrbem & templum, vt scilicet obsideatis & euertatis Ierusalem & Iudæos? itáque mala malis cumuletis? exscidistis enim Samariam, & pari modo vultis exscindere Ierusalem, sed Deus malitiam vestram inhibebit, nec permittet secundò affligi & exscindi Israëlem. Vnde sequitur: *Non consurget duplex tribulatio.* ita Hebræi, S. Hieron. Remig. Haymo & Lyran. Aut q. d. Quid vos, ô Assyrij, cogitatis Domino vlciscenti resistere, vósque in castris Sennacherib per angelum, ac Niniuen per Chaldæos oppugnanti & euertenti, obiectis vallis & militibus opponere? impingitis enim in fortem, & contra stimulum calcitratis; nam *consummationem ipse faciet*: ipse vos consumet & disperdet. Hæc enim est eadem consummatio cum illa, de qua paulò antè dixit: *Consummationem faciet loci eius*, scilicet Niniues. ita Theodor. Theophyl. Clarius, Arias & Vatabl. Alludit ad Isaiæ 10. 23. *Consummationem enim & abbreuiationem Dominus Deus exercituum faciet in medio omnis terræ.* vide ibi dicta.

Duplex tribulatio quæ? Resp. 1. *Non consurget duplex tribulatio.*] Chald. *non consurget domui Israël duplex angustia*; Arabicus, *non consurget altera vice in nocumentum*; Syrus, *non stabis* (surget) *duabus vicibus tribulatio.* q. d. Vnam angustiam passus est Israël in excidio Samariæ, & decem tribuum per Salmanasar: quare non patietur Deus clementissimus secundam ei inferri à Sennacherib, vt duas eius tribus reliquas & Ierusalem exscindat. ita Hebræus quem citat S. Hieron. Secundò, alij, q. d. Deus ita fortiter vna vice 2.
per angelum cædet & atteret castra Sennacherib, vt secundò ea percutere & plagam iterare non sit opus: quia extremis suppliciis ea afficiet, & primo ictu ea disperdet & consumet. ita Vatab.

Tertiò, alij, q. d. Deus vnica irruptione Chaldæorum subuertet Niniuen, vt secunda non sit 3.
opus. Simili enim phrasi ait Abisai de Absalone: *Nunc ergo perfodiam eum lancea in terra, semel, & secundo opus non erit*, 1. Reg. 26. 8. Explicat enim consummationem quæ præcessit, q. d. Consummabo stragem & excidium Niniues vna percussione, vt secundò eam ferire non debeam. ita à Castro. Sic ait Virgil. Æneid. 11.

Procubuit moriens, & humum semel ore momordit.

Et Ouid. epist. 5.

Nulla reparabilis arte
Læsa pudicitia est, deperit illa semel.

Omnes hi sensus probabiles sunt, primus tamen, quem

quem tradit quoque S. Cyrill. & Theoph. magis videtur congruus & appositus, magísque respondet communi tropologiæ, quam mox afferam; illique magis fauent Hebræa, quæ ad verbum habent, *Non exurget duabus vicibus tribulatio.* Tribulatio enim pertinet ad populum Dei; consummatio ad infideles & impios Niniuitas. Vnde Septuag. vertunt, *non vindicabit bis in idipsum in tribulatione. In idipsum*, id est, idipsú, vel ob idipsum, scilicet crimen vel delictum. Theodotio, *non consurget secunda tribulatio*; Symmach. *non sustinebunt impetum secunda angustiæ*; Pagnin. *non consurget bis angustia.* Et sic se explicare videtur Nahum vers. 12. dicens: *Afflixi te, & non affligam te vltrà. Et nunc conteram virgam eius de dorso tuo.* Sat enim Israël per Assyrios punitus videbatur vastatione Samariæ, & decem tribuum, vt Hierosolymæ & Iudæis parcendum esset. Iudæi enim, siue duæ tribus, in decem tribuum, vtpote fratrum suorum, excidio, sat pœnarum dederunt Assyrio. Hinc ex versione Septuag. manauit Theologorum axioma: *Deus non punit bis idipsum*, quando nimirum ita puniuit, vt pœna adæquarit culpam: si enim non adæquarit, sed illa sit inferior & minor, iustè iterare & augere potest plagas, donec culpam adæquent.

Tropol. quos Deus punit in hac vita, non puniet in futura.

Vnde Tropol. S. Hieron. & Remig. sic explicant, q.d. Quos Deus punit in hac vita, eos secundò non puniet in futura. Audi S. Hieron. *Quid contra Dominum cogitatis? ipse qui creauit mũdum, & consummationem eius faciet. Quòd si vobis videtur crudelis, rigidus & cruentus, quòd in diluuio genus deleuit humanum; super Sodomam & Gomorrham ignem & sulphurem pluit, Ægyptios submersit fluctibus: Israëlitarum cadauera prostrauit in eremo: scitote enim ideo ad præsens reddidisse supplicia, ne in æternum puniret. Non vindicabit Dominus bis idipsum in tribulatione. Ergo qui puniti sunt, postea non punientur. Receperunt ergo & qui in diluuio perierant, & Sodomitæ, & Ægyptij, & Israëlitæ in solitudine mala sua in vita sua.* Vbi videtur sentire S. Hieron. Sodomitas, Pharaonem & Ægyptios hîc punitos, ne punirentur in inferno. sed contrarium verius est: occisi enim sunt à Deo in flagranti delicto, putà Sodomitæ in inuasione domus Lot, vt hospitibus angelis turpiter abuterentur: Pharao & Ægyptij in tyrannica persecutione Mosis & Hebræorum: mortui ergo in peccato descenderunt in tartara, vti dixi Genes. 19. & Exodi 14. Quærit deinde S. Hieron. *Si fidelis deprehensus in adulterio decolletur, quid de eo postea fiat? Aut enim punietur, & falsum est hoc quod dicitur: Non vindicabit Dominus bis in idipsum in tribulatione. Aut non punietur, & optandum est adulteris, vt in præsentiarum breui & citâ pœnâ cruciatus frustrentur æternos.* Ac respondet, *Deum, vt omnium rerum, ita & suppliciorum quoque scire mensuras, & non præueniri sententia iudicis; nec illi in peccatorem exercenda dehinc pœna auferri potestatem: & magnum peccatum magnis diuturnisque elui cruciatibus. si quis autem punitus sit* (satis & adæquatè ad mensuram culpæ) *vt ille in lege qui Israëlitis maledixerat, & qui in sabbato ligna collegerat, tales postea non puniri; quia culpa leuis præsenti supplicio compensata sit.* q. d. Adulter decollatur, quia peccato suo læsit Rempub. eique dedit scandalum: decollatione ergo luit offensam in Rempub. Idem tamen offendit Deum; vnde necesse est vt pariter hanc offensam luat contritione, confessione, & satisfactione, vel satispassione (v. g. of-

A ferendo Deo decollationem in satisfactionem adulterij) adæquata culpæ: quòd si moriatur impœnitens, aut satisfactio hæc non sit adæquata, Deus eam adæquabit in Inferno, vel in Purgatorio. Adde, adulterium eius punitur decollatione, non verò eius obstinatio & impœnitentia: illam ergo luere debet in Inferno. Quare imperitè hæretici hoc loco abutuntur contra satisfactionem, dum sic argumentantur: Christus luit omnia peccata nostra; illáque Deus in ipso abundè puniuit; ergo non punit illa in nobis, nec exigit à nobis pœnas temporarias, quibus pro illis satisfaciamus diuinæ iustitiæ. imperitè inquam, tum quia Christi satisfactio altioris est ordinis, quàm sit nostra. est enim generalis pro culpa totius generis

Hæreticorum paralogismus.

B humani; nostra verò est particularis, pro propriis culpis. Iam sicut causa vniuersalis, v.g. sol, non tollit efficientiam causarum particularium, v. g. hominis vt generet hominem, sed potiùs cum illis operatur, & earum cooperationem exigit, ita vt sine illis non operaretur; ita pariter Christi satisfactio generalis nostram particularem requirit, nec sine illa operatur. Hoc ergo axioma, *Deus non punit bis idipsum*, intellige in eodem rerum ordine: nam in diuerso sæpe bis punit. Hinc pro peccato Adæ, & culpa generis humani non aliam exigit satisfactionem, quàm Christi; quia illa generalis fuit culpæ generali adæquata: pro culpis verò particularibus, particulares singulorum exigit satisfactiones. Tum quia Christi satisfactio nil

C prodest, nisi nobis eam applicemus: applicare autem eam debemus per nostram cooperationẽm & satisfactionem. Id enim voluit & ordinauit Christus, vti docent Scripturæ & Ecclesia.

Moral. de pœnitentia.

Tropol. puniamus hîc peccata nostra voluntaria pœnitentia; ita Deus non puniet ea in futuro. *Neque enim bis in idipsum iudicat Deus, sed impœnitentes ipse iudicat & damnat: pœnitentes verò, quia à seipsis suscipit iudicatos, absoluit, neque in dicio, quod pœnitentiæ humana seueritas protulit, aliquid iustitia cœlestis apponit*, ait S. Cyprian. serm. de passione Christi. Nam de impœnitentibus ait Ierem. cap. 17. 18. *Duplici contritione contere eos, idque quia eorum contritio hîc cœpta, illic* (in gehenna) *perficitur; vt incorrectis vnum flagellum sit quod*

D *temporaliter incipit, sed in æternis suppliciis consummatur; quatenus eis, qui omnino corrigi renuunt, iam præsentium flagellorum percussio, sequentium sit initium tormentorum*, ait S. Gregor. lib. 18. Moral. cap. 13. Ita Mauricius Imper. orauit peccata sua puniri in hac vita, vt non puniretur in futura: orauit & impetrauit. vnde ipse cum filiis à Phoca Imper. interemptus est. Hinc S. Fulgentius orabat: *Domine da hic patientiam, & illic indulgentiam*, vti habet eius vita. Et S. August. *Hîc vre*, inquit, *hîc seca, vt in futuro parcas.* Quin & Habacuc c. 3. 16. *Ingrediatur*, ait, *putredo in ossibus meis, & subter me scateat; vt requiescam in die tribulationis, vt ascendam ad populum accinctum nostrum.* Idem optarunt

E & obtinuerunt septem fratres Machabæi excruciati ab Antiocho, 2. Machab. 7. Nam vt ait S. Paulus 1. Corinth. 11. 32. *Dum iudicamur*, id est, punimur in hoc mundo, *à Domino corripimur, vt non cum hoc mundo damnemur.* Hoc sapiebat Abbas Olympius, qui rogatus quomodo assiduè degens in spelunca, ibi ingentes toleraret æstus & culicum morsus? respondit: *Ideo ista tolero, vt futuris cruciatibus liberer; ideo cimphes patior, vt immortalem effugiam vermem; sic & æstum patior, vt æternum ignem euadam: hæc enim temporalia sunt,*

illa

illa finem nullum habent, vti refert Sophron. in Prato spirit. cap. 141. Qui & cap. 142. narrat fratrem quemdam victum ab acedia audisse ab Abbate Alexandro: *Si in cella tua sollicite cogitares regnum cælorum, & cruciatum æternum, in cella tua acediam non sentires.*

Vers. 10. *Quia sicut spina.*] Clarè vertit Pagnin. *quia venient vsque ad spinas complexas, & cum inebriati fuerint ebrij, consumentur sicut stipula ariditate plena.* Ex Tigurina, *nam planissime ritu veprium implicatarum, cum fuerint comessando refecti, absumentur seu culmus ad plenum torridus.* Siquidem, vt ait S. Hieron. dum in terra Iuda sunt Assyrij cum Sennacherib obsidentes Ierusalem, & quasi spinæ sese inuicem densis agminibus complectuntur, potantes, lætantes & gaudentes, ab angelo cæduntur & consumuntur. Ita & Niniue capta est, dum ciues præfidentes suis muris & munitionibus, hostemque obsidentem contemnentes, vacarent conuiuiis & symposiis, vti tradit Diodor. Sicul. lib. 3. Ita capta est & Babylon conuiuante rege Balsasare, Daniel. 5. 1. Assyrios comparat spinis; quia ipsi vt spinæ pungebant & affligebant populum Dei, ideóque à Medis & Chaldæis quasi spinis, pari modo pungendi & affligendi erant. Rursum *conuiuium*, id est, cœtum conuiuarum, siue conuiuas, putà Assyrios conuiuantes & compotantes, comparat spinis; quia sicut spina spinæ implexa est, ita conuiua conuiuæ assidet, ac mutuo manus conserunt & implicant, dum vltro citróque calices & fercula transmittunt. Rursum conuiuia conuiuiis, vt spinæ spinis implicantur, dum inuitati inuitantes rursum inuitant: itaque conuiuia eunt in orbem, súntque assidua.

Conuiuia vocantur spinæ tribus de causis. 1.

2.

3. Moral. conuiuæ vocantur spinæ, quia sæpe absentes sua maledicentia, conuiciis & scommatibus pungunt & lacerant. Vitium enim dicacitatis & detractionis frequens est in conuiuiis: lingua enim innatans vino soluitur, promitque & eructat quidquid habet in corde, imò quidquid in buccam venit. Quare M. Varro censuit conuiuarum numerum incipere oportere à Gratiarum numero, & progredi ad Musarum, id est, proficisci à tribus, & consistere in nouem; vt, cùm paucissimi conuiuæ sunt, non pauciores sint quàm tres; cùm plurimi, non plures quàm nouem. si enim plures sint, turbam efficient dicacem & turbulentam. Alij septem dumtaxat mensæ adhibendos iudicarunt. Vnde prouerbium: *Septem conuiuium, nouem conuicium.* Porrò conuiuij proprietatem præclarè describit Cicero lib. de Senectute: *Bene*, inquit, *maiores accubationem epularem amicorum, quia vitæ coniunctionem haberet, conuiuium nominauerunt.* Huic autem repugnat turba in diffidia & conuicia prona; conuiuiones, inquam, imò combibiones. Contra hos consultò S. August. hos versus mensæ suæ asscripsit, qui conuiuarum iugiter oculos ferirent, oráque à detractione compescerent:

Quisquis amat dictis absentum rodere vitam,
Hanc mensam vetitam nouerit esse sibi.

Ita Possidon. in vita S. August. Porrò in Hebræo est elegans paronomasia inter סבכים *sebukim*, id est, qui complectuntur; סבאם *sobam*, id est, conuiuium, vel ebrietas eorum; & סבואים *sobeim*, id est, ebrij. q. d. Ebrietas ebrios stringit & colligat, sicut aculeis suis colligantur spinæ, vt sese inuicem complectantur: hine pariter Deus eos quasi in fasciculo stringet & colligabit, eisque ignem subiiciet, quo quasi stipula aridissima subito stridore conflagrabunt & consumentur. Ita angelus cædens castra Sennacherib ignem pestiferum in ea immisit, vti tradunt Hebræi, de quo dixi Isaiæ 10. 16. Ita pariter Medi & Chaldæi Niniuen conuiuantem ferro flammáque vastarunt.

Denique Septuag. aliter vertunt, nimirum, *quia vsque ad fundamenta sua in pauimentum redigentur, & quasi smilax planta implicata comedentur, & quasi stipula exsiccabitur.* ita habet editio Regia; sed Romana sic, *quia vsque ad fundamentum suum redigetur in vepres, & quasi voluola circumdata comedetur, & quasi stipula ariditate plena.* Smilax enim dicitur voluola, quòd instar hederæ se arboribus circumuoluat. Smilax enim est herba spinosa, densis geniculata caulibus, fruticosa ramis, folio hederaceo, flore candido olente lilium. Duæ eius sunt species. Prior est smilax aspera, siue hedera Cilicia: altera smilax læuis. Vide Dioscor. l. 4. cap. 143. & 144. Theophr. lib. 3. histor. Plant. cap. vlt. Smilax læuis est conuoluolus maior: nam minor est helxine cissampelos, inquit Dioscor. Smilax notat corymbos & coronas quibus deliciosi conuiuæ se coronabant, vti dixi Amos 6. vers. 6. illæ enim fiebant ex smilace, & similibus herbis ac floribus. Audi Plinium lib. 24. cap. 10. *Smilax quoque, quæ & nicophoros cognominatur, similitudinem hederæ habet, tenuioribus foliis. coronam ex eo factam impari foliorum numero, aiunt capitis doloribus mederi. Quidam duo genera smilacis dixere. Alterum immortalitati proximum in conuallibus opacis, scandens arbores comantibus acinorum corymbis, contra venenata omnia efficacissimis, in tantum vt acinorum succo infantibus sæpe instillato, nulla postea venena nocitura sint. Alterum genus culta amare, & in his gigni, nullius effectus.* Assyrij ergo comparantur smilaci, arbores scandenti: quia ad altiora semper conscendentes deuorati sunt à Medis & Chaldæis. Tropol. smilaces sunt, qui charitatem & beneuolentiam simulant, ac interim perniciem moliuntur, ait Theoph.

Smilax siue voluola quæ herba?

Tropol.

Vers. 11. *Ex te exibit.*] q. d. Causa tuæ cladis & excidij, ô Niniue, erit Sennacherib rex tuus, qui ex te exibit in acie contra Dominum, id est, contra Domini vrbem Hierosolymam & templum, vt ea disperdat. Volet ergo quasi cum Domino bellum gerere, instar gigantum & Titanum cum Ioue certantium; sed hæc gigantomachia caro illi stabit: nam cæsus & confusus à Deo, profugus redibit in terram suam, ibique à filiis suis occidetur. ita Theodor. Theophyl. Clarius, Vatabl. Arias & Chald. qui vertit, *ex Niniue egressus est rex, qui cogitauit contra populum Domini mala.* Vide blasphemiam Rabsacis, quem Sennacherib misit ad Iudæos, qua iactat Deum non posse eos è manu sua eripere, Isaiæ 36. 20. Quocirca

Vers. 12. *Hæc dicit Dominus*, puniens tantum Assyriorum fastum & blasphemiam: *Si perfecti fuerint*, &c.] q. d. Licèt copiis, robore, opibus præstetis, & numero sitis plures, imò plurimi; tamen attondebit vos angelus pertransiens & feriens. *Attondentur* ergo, id est, attondebuntur (sic enim multa verba secundæ coniugationis vsurpantur & coniugantur in tertia, vti pro ferueo dicitur feruo, pro fulgeo fulgo, pro sedeo sido) hoc est, more capillorum facillimè & omnino ab angelo resecabuntur, & in terram deiicientur. & *pertransibit*, scilicet rex eorum Sennacherib, vt fugiat in suam Assyriam: vel *pertransibit*, id est, euanescet, exercitus, robúrque Sennacherib. ita S. Hieron. Remig. Albert. Hugo, Lyranus, & alij. Aliter Theodor.

Rupert.

Rupert. Arias, & Vatabl. accipiunt enim de Niniue. q. d. Etiamsi Niniuitæ summa pace, & rerum copia fruantur, tamen eorum copia, imperium & gloria transibit ad Medos & Chaldæos. Vbi Nota, pro *perfecti*, hebr. est שלמים *sc*e*lemim*, quod verti potest, Primò, pacifici. ita Vatabl. indéque concordes & vnanimes ad resistendum hosti. Secundò, integri. ita Tigurina. Tertiò, perfecti. ita noster. Quartò, in pace, id est, prosperitate & rerum abundantia. ita Chald. & Pagnin. Hæc omnia eodem redeunt. Significant enim Assyrios integros & perfectos fuisse copiis, opibus & viribus. Vnde Pagnin. vertit, *sic dixit Dominus: Num erunt in pace? Et verè multi sunt, & verè excidentur, & transibunt. Et afflixi te per eos, non affligam te vltra te.*

Afflixi te (ô Israël, ô Ierusalem, per Sennacherib & Assyrios) *& non affligam te vltra.*] Scilicet per Assyrios: nam per Chaldæos postea ob noua scelera excisa est Ierusalem. vide dicta Ioël. 2. 38. Pronomen enim *te* refert Ierusalem, non Niniuen, vti docent S. Hieron. Remig. Haymo, Rupert. Lyran. Arias, Vatabl. Ribera & alij. Nam sequitur:

Vers. 13. *Conteram virgam eius* (scilicet Sennacherib: hebr. enim est affixum siue pronomen masculinum) *de dorso tuo.*] *Virgam* vocat vim & tyrannidem, qua Iudæos affligebat, obsidebat & quasi vinctos tenebat. Vnde Chald. vertit, *frangam iugum Gentium de collo vestro, & vincula vestra præcidam*; & Pagnin. *conteram iugum eius à te, & vincula tua* (quibus te constrinxit) *dirumpam.* Hebræum enim מטה *matte*, id est, virga, si alio puncto legas מוטה *mota*, significat iugum, catenas & vincula. Symbol. Theophyl. virga Sennacherib, ait, sunt peccata, & tentationes diaboli, quæ conterit gratia Christi. Eadem sunt semen diaboli, quod suffocat Christus. Vnde de eo sequitur: *Non seminabitur ex nomine tuo amplius.* Hæc sunt zizania, de quibus Christus Matth. 13. 27.

Vers. 14. *Et præcipiet super te Dominus.*] *Præcipiet*, id est, decernet, & sanciet id quod sequitur: *Non seminabitur*, id est, vt non seminetur, *ex nomine tuo amplius.* Hoc est, vt nemo deinceps gignatur ex te, qui nomen tuum & stirpem propaget, vocetúrque filius tuus, & sit rex Assyriorum. Nam paulò pòst fugiens Sennacherib in Assyriam, in templo Dei sui à filiis interfectus est. Vnde filium deinceps generare nequiuit. Successit ei quidem in regno filius Asarhaddon iam pridem genitus; sed & hic paucis annis regnauit, nec sobolem in regno reliquit. In eo ergo defecit stirps regia Sennacherib. ita S. Hieron. Remig. Albert. Hugo, Lyran. Clarius, Vatabl. Ribera & alij. Aliter Theodor. & Theoph. q. d. In excidio Niniues desinet augustum illud nomen Nini & Assyriorum: eorum enim monarchia transferetur ad Babylonios. Vnde deinceps Assyrij vocabuntur Babylonij, quia Babylonis rerum dominis erunt subditi: sicut postea vtrique vocati sunt Græci, & Romani, cùm ab Alexandro, & Romanis fuerunt subacti. Aliter quoque Sanchez, q. d. Nomine Sennacherib non ampliùs seminabuntur agri, quorum fructus in regium eius horreum comportentur: quia ipse breui spoliabitur imperio & vita. Regis enim nomine fieri dicitur, quod eius imperio, æquè ac commodo fit, non alterius. Sic ait Plautus in Mercatore:

Tibi aras, tibi occas, tibi seris, tibi eidem metis.
Tibi denique iste pariet lætitiam labor.

A Moral. Disce hîc iustum iudicium Dei, quo talionem rependit tyrannis, v. g. Assyriis, vt qui aliena inuaserant, perdant sua, imò intereant cum sua stirpe & nomine. Vnde Chald. vertit, *non erit amplius memoria nominis tui.* Hoc est quod Ieremias cap. 22. 30. intentat Ioachin, siue Iechoniæ tyranno: *Scribe*, inquit, *virum istum sterilem, virum qui in diebus suis non prosperabitur; nec enim erit de semine eius vir qui sedeat super solium Dauid.* In Iechonia enim defecit stirps regia Dauidis, adeóque regnum Iuda: licèt enim Iechonias genuerit Salathiel, tamen hic numquam fuit rex, sed in captiuitate Babylonica natus, & mortuus, reliquit filium Zorobabel, qui Iudæos Babylone reduxit in Iudæam; sed regis ius & titulum numquam est B adeptus. Simili pœna punitus est tyrannus Nabuchodonosor, vel potiùs Balsasar. de quo ait Isaias cap. 14. 20. *Non vocabitur in æternum semen pessimorum.*

De domo Dei tui interficiam sculptile & conflatile.] Hæc iungenda sunt cum Hebr. Chald. Septuag. & Romanis; licèt Biblia Regia, S. Hieron. Remig. Haymo, Lyran. & Clarius aliter dispungant, nimirum sic! *De* (id est, *in*) *domo Dei tui interficiam*, scilicet te, ô Sennacherib: *sculptile & conflatile ponam sepulchrum tuum.* Verùm Hebr. Septuag. & Chald. tollunt hanc dispunctionem, omniáque hæc connectunt. Interficiam ergo, id est, excidam, tollam, disperdam, exterminabo, tua C sculptilia, id est, tua idola, tuos Deos. Vnde Septuag. vertunt, *ex domo Domini Dei tui disperdam sculptilia & conflatilia*; & Chald. *de domo idolorum tuorum delebo simulachrum & conflatile*; quia, vt sequitur, & vt expressè habet Chald. & Pagnin. *ibi ponam sepulchrum tuum.* q. d. Profanabitur templum Dei tui Nesroch cæde tua, præsertim tam immani & parricidiali, qua tu rex & Monarcha à propriis filiis in ipso templo occideris, ibíque inhumatus iacebis, 4. Reg. 19. 37. quo fiet vt idola pariter profanata censeantur, atque vt profana vel abiiciantur, vel efferantur & confringantur. q. d. *Inde punieris vnde sperabas auxilium. Erit sculptile & conflatile sepulchrum tuum, vt inter aras & puluinaria adorantis idola, sanguis nefarius effundatur,* D ait S. Hieron. Templum ergo iam non erit templum deorum; sed sepulchrum tuum, id est, regis à filiis mactati. Sic Lucan. ait lib. 7. *Cælo tegitur qui non habet vrnam.* Sic mare est sepulchrum naufragorum. *Quia inhonoratus es*, quia scilicet ob cœlestem in Iudæa exercitus tui stragem, turpémque tuam ex ea fugam, contemptus à tuis ciuibus & filiis, in templo occideris; ibíque instar idoli confracti & proiecti, sanguine & tabe manans, insepultus proiicieris, ídque in iustam pœnam & vindictam; quia scilicet tu sacrilegè inhonorasti, contempsisti, & blasphemasti Deum Israël.

Posset Secundò sic exponi, q. d. Per Medos & Chaldæos in excidio Niniues exscindam, E diripiam, & disperdam pariter tua sculptilia, tua idola, in quibus tu, ô Sennacherib, frustra tuas spes collocasti: insuper ibidem ponam sepulchrum tuum, quia tu illa honorans, me inhonorasti. Minùs rectè S. Cyril. hæc refert ad Iosiam, qui in Iudæa delubra idolorum subuertit, 4. Reg. 23. Agitur enim hîc de templo Niniues, non Iudææ. Nota, pro *quia inhonoratus es*, Septuag. vertunt, *quia velociter*; Chald. *quia hoc perfacile est corã me.* Hebr. enim קל *cal* significat Primò, leuem; Secundò, velocem; Tertiò, facilem; Quartò, vilem & inhonoratum: homines enim leues sunt viles & abiecti.

Ecce

Vers.15. *Ecce super montes pedes euangelizantis.*] Ita quoque Syrus vertit, & Arabicus vterque. q. d. Cæso Sennacherib, statim cursores & veredarij id ipsum vbique diuulgabunt. Vnde Ezechias & primores Iudæorum hoc euangelium, id est, lætum nuncium, per suos cursores & præcones, more gentis suæ, in montibus proclamabunt, vt à populis circumquaque in vallibus habitantibus, quàm longissimè dato tubæ signo exaudiantur. Clamabunt ergo, dicéntque: *Celebra Iuda festiuitates tuas*, antea ob obsidionem intermissas, *& redde vota tua.* Quæ pollicitus es Deo, cùm in Ierusalem obsideretis à Sennacherib, vt ab eo te liberaret. ita S. Hieron. Theodor. Theophyl. Haymo, & Lyran. Vbi aduerte, minùs verum videri quod S. Hieron. Haymo & Hugo censent, scilicet, per festiuitates intelligi solemne illud pascha institutum, & restitutum ab Ezechia, 2. Paral. 30. 3. & 15. Nam illud diu ante aduentum Sennacherib, sub initium regni sui instituit Ezechias, vt patet 2. Paralip. 29. vers. 3. Septuag. quos sequitur S. Cyril. Theoph. & S. August. 18. ciuit. 31. ita distingunt & legunt: *quia veloces ecce super montes pedes euangelizantis & annunciantis pacem.* atque idipsum Allegoricè referunt ad Apostolos euangelizantes pacem & gratiam Christi; vt alludat Nahum ad Isaiæ 52. 7. *Quàm pulchri super montes pedes euangelizantis & prædicantis pacem!*

Mysticè. Mysticè S. August. *Hæc, ait, ad nonnum testamentum pertinent, quorum dies festi ita spiritualiter innouantur, vt in vetustatem transire non possint. Porrò per Euangelium exterminata sculptilia & conflatilia, id est, idola deorum falsorum, & obliuioni tamquam sepulturæ tradita, iam videmus. Et hanc etiam hac in re prophetiam completam esse cognoscimus.* Et S. Hieron. *Si quando*, inquit, *grauissima persecutio fuerit, qualis sub Valeriano, & Decio, & Maximiano* (hi enim sunt nostri Assyrij & Sennacheribi) *& Domini vltio apparuerit in aduersarios eius* (vti apparuit in strage Valeriani, Decij & Maximiani) *dicamus ad Ecclesiam: Celebra Iuda festiuitates tuas & redde vota tua.* Sic Tropol. anima fidelis Euangelij assecla, quieta & sancta celebrat sua festa, exultans, & iubilans Deo in laude & gratiarum actione, in psalmis, hymnis, & canticis spiritualibus, vti monet Apostolus Ephes. 5. 19.

Quia non adiiciet vltra vt pertranseat in te Belial.] Belial dicitur quasi בְּלִי עוֹל beli el, id est, sine iugo; hinc Belial significat inobedientiam, impietatem, apostasiam; ac Secundò, ipsos inobedientes, impios, apostatas, qui iugum legis, vel fidei, vel professionis excutiunt; quorum quia princeps & caput est diabolus, hinc Tertiò, Belial significat diabolum. Vnde pro Belial Tigurina vertit, *Deo & hominibus infestus.* Hinc in Scriptura homines valde impij & scelerati vocantur, filij Belial, vide dicta 2. Corinth. 6. 15. Hic ergo impium & theomachum Sennacherib, cum suo exercitu vocat Belial, q. d. Impius Sennacherib non ampliùs suis copiis te, ô Iudæa & Ierusalem, obsidebit, & affliget; quia vniuersus interiit, cæsus ab angelo. ita S. Hieron. Hugo, Vatab. Alij per Belial accipiunt Assyrium, id est, Assyrios, vt singulare ponatur pro plurali. q. d. Perit Niniue, & impetium Assyriorum: translatum est enim ad Chaldæos. ita Theodor. Remig. & Albert. Porrò Septuag. vertunt, *Non apponent vltrà vt pertranseant in vetustatem. Consummatum est, consummatum est: ascendit insufflans in faciem tuam, eruens de tribulatione.* vel, vt S. Chrysost. legit in lib. decem homil. Romæ impresso, *Non adiicient vltra venire ad vetustatem. Consummata sunt, sublata sunt. Ascendit enim è terra insufflans in faciem tuam, & eximens è tribulatione.* Quæ ita interpretatur, q. d. *Vetera consummata, & sublata sunt: noua facta sunt omnia.* Videntur Septuag. Belial deriuare à rad. בָּלָה, bala, id est, inueterascere, consumi; vt belial, siue beli el, sit idem quod *vetustas iugi* & seruitutis.

Anag. Hoc Anagog. de renouatione Ecclesiæ futura in fine mundi, ita explicat S. Hieron. *O Iuda* (ô Ecclesia, ô fidelis, ô sancte & electe) *redde vota tua, quia nequaquam vltrà pertransient inimici qui te adducent in vetustatem, hoc est, qui te volunt imaginem portare veteris hominis. Quoniam quod vetus est senescet, & quod senescit perditioni proximum est. Completus est mundus, consumptus est aduersarius: venit tibi Christus, qui priùs insufflauerat in faciem tuam, cùm te de limo fingeret, & post resurrectionem quoque insufflans in faciem Apostolorum ait: Accipite Spiritum sanctum. ipse est qui te liberat de tribulatione. Vastata enim Niniue & transeunte mundo, tribulatio quoque pertransiet.*

Alleg. Alleg. hic Belial, putà Sennacherib hostis populi Dei, est diabolus, peccatum & mors, inquit S. Cyril. & Theoph. quem prostrauit & fugauit Christus, cuius ira & furor contra eum graphicè describitur hic vers. 2. 3. & 6. Quocirca eo fuso & fugato tranquillè agit Ecclesia, ac sine timore & periculo celebrat suas festiuitates.

CAPVT SECVNDVM.

SYNOPSIS.

Pergit vaticinari obsidionem & excidium Niniues per Medos & Chaldæos, quorum arma, castra, & milites feroces, celeres & terribiles instar fulguris graphicè describit. Deinde vers. 8. Niniues desolationem, spoliationem, pauorem & consternationem depingit; causámque addit, & inculcat, quod fuerit cubile leonum, id est, tyrannorum & prædonum.

Vers. 1.] Ascendit qui dispergat coram te, qui custodiat obsidionem: contemplare viam, conforta lumbos, robora virtutem valde.

Vers. 2.] Quia reddidit Dominus superbiam Iacob, sicut superbiam Israël: quia vastatores dissipauerunt eos, & propagines eorum corruperunt.

Vers. 1. SCENDIT *qui dispergat coram te, qui custodiat obsidionem.*] Syrus & Arabicus, *custodiens custodiam*, id est, agens excubias. Quæres Primò, de qua obsidione agit hîc Nahum, an Hierosolymæ, an Niniues? De Hierosolymæ agi censent Chald. Theodor. Theoph. & Vatabl. qui vertit & applicat sic: *Ascendit*, id est, instar vaporis ascendit in auras, abiit, euanuit & periit *dispersor* vel dissipator, id est, Sennacherib, qui dispersit filios tuos, ô Ierusalem, téque obsedit. Videtur enim Nahum prosequi cladem Sennacherib, de qua egit in fine capitis præcedentis. Vnde Septuag. vertunt, *ascendit insufflans in faciem tuam, eruens de tribulatione*. q. d. inquit Theodor. Deus in te, ô Ierusalem, obsessam & penè enectam insufflauit spiritum vitæ & salutis, fecitque vt reuiuisceres, quando exsufflauit & occidit castra Sennacherib, quæ te obsidebant & enecabant: sicut olim formans Adamum insufflauit in eum spiritum vitæ, fecitque eum in animam viuentem, vt scilicet esset animal & homo viuens. Fauent sequentia, in quibus agit de Israële dicens: *Quia reddidit Dominus superbiam Iacob, sicut superbiam Israël*, q. d. Deus postquam per Sennacherib sat castigauit superbiam Israëlis & Iudæ, proiecit virgam in ignem, hoc est, ipsum Sennacherib cum suis interemit. Huc pertinet expositio Atiæ, quæ talis est: Ne superbias ô Ierusalem, eo quòd euaseris manus Sennacherib; nam si in scelera recidas, ascendet contra te Nabuchodonosor, qui tuam superbiam puniat, téque obsidebit & vastabit, vti de facto contigit.

Secundò, meliùs alij passim accipiunt hæc de obsidione & excidio Niniues; tum quia tota prophetia Nahum est *onus Niniue*, vt habet eius titulus, non Hierosolymæ, tum quia expressè de ea se explicans vers. 8. ait: *Et Niniue quasi piscina*, &c. ita Hebræi, S. Hieron. Remig. Albert. Hugo, Lyran. Clarius, Ribera, à Castro & alij. Sensus ergo est, q. d. Contra te, ô Niniue, *ascendit*, id est, breui ascendet hostis, qui *coram te*, id est, in tuis oculis, te spectante & gemente *dispergat*, hebr. מפיץ *mephits*, id est, confringat, conterat, dissipet, disperdat tuos agros, villas, munitiones, opes, incolas & accolas, *quique custodiat obsidionem*, id est, qui arctissimè te obsideat, arctet, & obseruet quasi custos, ne qua via elabaris, & eius manus euadas, nec desistet, donec te expugnet & capiat. Nam vt sapienter ait Liuius libr. 5. *Obsidio eius vrbis, quam citò capere velis, & vrgenda & premenda.* Item: *Cum obstinato hoste obstinatè pugnandum*, ait idem lib. 10. Hinc prouerbium: *Hectorem imitaris, ab illo numquam recedis.*

Quando, & à quo excisa Niniue. 1. sent. Quæres Secundò, quando, & à quo obsessa & capta est Niniue? Primò, Diodorus Siculus lib. 3. Iustin. lib. 1. Megasthenes, Eusebius, Orosius & alij Chronologi & Historici, passim docent Niniuen expugnatam ab Arbace Medo, & Beloso Babylonio, qui Sardanapalum regem Niniues coëgerunt ad sui necem, vt scilicet insiliret in pyram à se accensam: hunc enim fuisse vltimum regem vel Monarcham Assyriorum, in eóque illam desiisse, ac translatá esse ad Medos & Chaldæos. Porrò Eusebius in Chron. S. Hieron. initio comment. in Amos, S. August. lib. 18. Ciuit. cap. 21. Orosius & alij passim tradunt; Sardanapalum vixisse tempore Oziæ regis Iuda, quo tempore Procas Syluius auus Romuli rex erat Latinorum, regnabátque in Albâ. Verùm hæc duo A non satis consentiunt cum S. Scriptura; nam constat post Oziam sub eius nepote Ezechia vixisse Salmanasar, Sennacherib, & Asarhaddon, qui erãt reges Assyriorum, regnabántq; in Niniue, erántque potentissimi: nisi dicas in Sardanapalo euersam esse Niniuen, & Monarchiam Assyriorum; postea tamen refloruisse Niniuen, eíque restitutum esse regnum, licèt non Monarchiam. Nam quod aliqui, volentes Historicos profanos cum S. Scriptura conciliare, respondent cum Eusebio & Megasthene, Salmanasar, Sennacherib & Asarhaddon fuisse reges Assyriorum, id est, Babyloniorum, qui ad se Monarchiam Assyriorum iam transtulerunt, Assyriísque à se deuictis dominabantur, hoc, inquam, dici nequit. Nam eodem B tempore Babyloniis dominabatur Merodach Baladan, quo Asarhaddon Assyriis, vt patet 4. Reg. 20. vers. 12. collato cum cap. 19. vers. vltimo. Ergo illo tempore diuersi erant, proprijque reges Assyriorum, æquè ac Babyloniorum. Vt vt est, de excidio Niniues sub Sardanapalo, si eum ponas coæuum Oziæ, loqui nequit Nahum, vtpote eo longè posterior; illud ergo pertinet ad tempora Ionæ, vti dixi in eius procemio. Refellitur.

Secundò, Hebræi censent Niniuen vastatam esse sub initium regni Manassis, qui Ezechiæ patri in regno Iuda successit, ideóque Manassen ductum captiuum in Babylonem, non in Niniuen; eo quòd Niniue iam esset euersa, vti ex Suida C refert Genebr. lib. 1. Chronol. qui & addit, Sardanapalum per crasin, eundem esse & nomine, & persona cum Asarhaddon. Asarhaddon enim regnauit sub tempora Manassis, videtúrque fuisse vltimus rex Assyriorum. nam post eum nemo alius in Scriptura nominatur. Cúmque profani Historici asserant vltimum regem Assyriorum fuisse Sardanapalum, videtur quòd hic non fuerit alius, quàm Asarhaddõ, qui vixit sub Manasse; ac consequenter tum desiisse imperium Assyriorum, & Niniuen esse euersam. Verùm huic sententiæ refragantur Euseb. S. Hieron. S. August. & alij Græci ac Latini passim, qui docent Sardana- D palum diu ante Manassen vixisse sub Ozia rege Iuda, vt iam dixi. 2. Refellitur.

Tertiò, S. Cyril. & Theophyl. censent Niniuen euersam esse à Cyro & Persis. Sed hi videntur confundere Assyrios cum Babyloniis, & Niniuen cum Babylone: Babylonem enim euertit Cyrus, nõ Niniuen. Sic Historici sæpe sub Assyriis comprehendunt Babylonios, & vice versa, vt cùm numerant quatuor celebres veterum Monarchias, Assyriorum, Persarum, Græcorum, & Romanorum, sub Assyriis comprehendunt Babylonios. 3. Refellitur.

Dico ergo, Niniuen captam & euersam esse à E Medis & Chaldæis, putà à Cyaxare rege Medorum, & à Nabuchodonosore rege Babyloniorum. Cyaxares hic fuit filius Phraortis, & pater Astyagis, Astyages autem fuit auus maternus Cyri. Prob. hæc sententia Primò, quia id disertè asserunt Septuag. Tobiæ 14. vers. vltimo. Tobias enim senior moriens ibidem vers. 5. monet filium Tobiam iuniorem, vt secedat ex Niniue, eo quòd ob scelera sua illi immineat excidium intentatum à Iona. Addunt Septuag. in fine capitis, Tobiam iuniorem ante mortem audisse hoc excidium, dicúntque: *Et mortuus est* (Tobias iunior) *annorum centum viginti septem in Ecbatanis Mediæ. Et audiuit priusquam ipse moreretur, perditionem Niniue, quam captiuarunt Nabuchodonosor &* 4. & vera à Cyaxare. Prob. 1. Cyaxares quis?

Assue

Assuerus, vel, vt Romana legunt, *Assyeros*, id est, Cyaxares. Nomen enim Cyaxares, vel Kyaxares, conflatum est ex prænomine *Ky*, id est, Princeps, & *Axaras*, qui idem est cum Hebræo & Chaldæo Achasueros, id est, Assuerus, vti docet Scaliger de Emendat. temp. in Assuero, & Serarius in Tobiæ cap. 14. quæst. 4. in vtroq; enim nomine sunt eædem literæ consonantes, quas solas attendunt Hebræi & Chaldæi, etiamsi puncta siue vocales
2. varientur. Secundò, quia communis sententia Chronologorum & Historicorum est, Nabuchodonosorem fuisse conditorem Monarchiæ Babyloniorum, eámque ab Assyriis & Niniue in Babylonem transtulisse: hoc autem facere non potuit, nisi capta & vastata Niniue imperium ei
3. adimeret. Tertiò, Herodot. l. 1. disertè docet Niniuen euersam esse à Cyaxare. Cùm enim narrasset Phraortem oppugnasse Niniuen, sed frustra, ibi enim cum copiis interiisse, subdit, Cyaxarem Phraortis filium, vt patris necem vlcisceretur, Niniuen obsedisse: sed cùm interim Scythæ Mediam inuasissent, Asiáque imperium occupassent (quod tenuerunt per 28. annos) Cyaxarem obsidionem soluisse, ac cum Scythis bella gessisse, donec post 28. annos eos superauit, & expulit. quo facto Niniuen rursus aggressus, expugnauit. Idem docet Euseb. in chronico, & S. Hieron. hic, & præfatione in Ionam: *Et reuera*, inquit, *quantum ad historias tam Hebræas, quàm Græcas pertinet, & maximè Herodotum, legimus Niniuen regnante apud Hebræos Iosia, & Astyage* (regnante cum patre Cyaxare) *rege Medorum, fuisse subuersam*. Porrò Cyaxares expugnauit Niniuen adiutus à genero suo Nabuchodonosore; hac enim de causa ei filiam suam despondit, nomine Nitocrin. Hæc est illa Nitocris famosa, quæ in Babylone curauit fieri hortos pensiles, qui orbis fuere miraculum, de quibus Curtius lib. 5. & Ioseph. libr. 10. Antiq. 13. Eiusdem opera heroica celebrat Herod. lib. 1. vbi & addit, illam sibi sepulchrum extruxisse, eique hæc inscripsisse: *Si cui regum Babylonis post me futurorum fuerit pecuniæ penuria, aperto sepulchro tollat quantumcumque libuerit, pecuniâ duntaxat indigens, aliter ne aperiat*. Aperuit illud Darius; sed pro pecuniis hanc sententiam reperit: *Nisi pecuniæ esses inexplebilis,*
4. *& turpis lucri cupidus, haud aperuisses vrnas defunctorum*. Denique hæc est sententia Hebræorum in Seder olam, Theod. Rupert. Lyrani, Riberæ, à Castro, Adrichomij in chronol. anno mũdi 3257. Serarij in c. 14. Tobiæ, & aliorum.

Horti pensiles Nitocris.

Quæres Tertiò, quando Cyaxares & Nabuchodonosor expugnarint Niniuen, an ante, an post excidium Hierosolymæ, quod illi intulit Nabuchodonosor anno 18. regni sui, qui fuit annus Sedeciæ regis Iuda vndecimus & vltimus? Aliqui censent Niniuen expugnatam esse ante Ierusalem, ita Euseb. in chronico dicit expugnatam Niniuen inchoatè anno 28. Iosiæ, & complerè anno quarto Ioakim filij Iosiæ. Eusebium sequitur Beda lib. de Sex ætatibus mundi, vbi tradit Script. numerare annos Nabuchodonosoris ab anno quarto Ioakim, quia ex eo ipse non solùm Chaldæis, & Iudæis, sed etiam Assyriis & Ægyptiis cœpit dominari. Accedit Christ. à Castro, qui censet Niniuen expugnatam anno primo Nabuchodonosoris. Rursum, moderni quidam Chronologi manuscripti, censent Cyaxarem anno regni sui 35. qui Iosiæ regis Iuda, inquiunt, fuit 13. & Nabuchodonosoris senioris primus,

An ante, an post Ierusalem excisa sit Niniue?

Ante censet Euseb. & alij.

Alij addunt à Nabuchodonosore seniore.

expugnasse Niniuen. Hic Nabuchodonosor senior à Beroso, Eusebio, Iosepho Scaligero, Cardin. Bellarmi. & aliis vocatur Nabonassar, vel Nabopolassar, qui regnauit 21. annis, fuítque pater Nabuchodonosoris iunioris, qui euertit Ierusalem, aliásque gentes: vnde à rerum gestarum gloria cognominatus est Magnus, de quo passim loquitur Scriptura in libr. 4. Reg. cap. 24. & 25. & in Ieremia, Ezechiele, Daniele, aliísque Prophetis. Ab huius ergo patre, æquè ac à Cyaxare, dicunt hi euersam esse Niniuen. Probant id Primò, quia Herodotus indicat Cyaxarem fuisse coæuum Psammiticho regi Ægypti, qui fuit proauus Apries, siue Ephree. Nam Psammiticho, qui 54. annis regnauit, successit filius Nechao, qui Iosiam regem Iuda occidit. Nechaoni successit filius Psammis, qui fuit pater Pharaonis Apries, siue Ephree, vti narrant Herod. & Diodorus Siculus. Ephree autem regno spoliatus fuit à Nabuchodonosor iuniore, vti docet Ierem. cap. 44. vers. 30. Ergo Cyaxares expugnans Niniuen, non videtur fuisse coæuus Nabuchodonosori iuniori, vtpote quem aliquot generationibus antecessit; sed seniori. Secundò, quia Euseb. & S. Hieron. paulò antè citati docent, Niniuen euersam à Cyaxare, vel Astyage sub Iosia rege Iuda; ergo ante excidium Ierusalem: hoc enim contigit sub Sedecia filio Iosiæ. Tertiò, quia Septuag. iam citati docent Tobiam iuniorem ante mortem audisse excidium Niniues: hic autem Tobias puer, scilicet sex vel septem circiter annorum, cum patre in excidio Samariæ & regni Israël abductus fuit à Salmanasar in Assyriam, anno sexto Ezechiæ regis Iuda, atque in Media mortuus est anno ætatis 99. vt habent Latina Biblia, Tobiæ 14. 16. Deme septem pueritiæ eius annos, qui eius abductionem & annum sextum Ezechiæ præcesserũt, ab eóque computa sequentes annos vsque ad 13. Iosiæ, inuenies 99. ita vt Tobias hic videatur mortuus anno 13. Iosiæ iam dicto. Quartò, Ioseph. lib. 9. Antiq. cap. 11. docet Nahum prophetasse sub Ioatham patre Achaz, additque: *Euenerunt autem omnia quæ de Niniue prædicta erant post centum quindecim annos*. Atqui annus 13. Iosiæ est 115. ab anno vltimo Ioatham: ergo hoc anno 13. Iosiæ videtur euersa Niniue. Atque hæc videtur fuisse virga vigilans omnium gentium dorso imminens, quam anno 13. Iosiæ vidit Ieremias c. 1. 2. scilicet virga hæc fuit Nabuchodonosor senior, qui anno 13. Iosiæ euertit Niniuẽ, cœpitque in alias gentes grassari.

Probant 1. 2. 3. 4.

Verùm obstat huic sententiæ, Primò, quòd hi auctores in suo synchronismo, siue combinatione temporum, cogantur 70. annos captiuitatis Babylonicæ ordiri ab anno 13. Iosiæ in hunc enim dicunt incidisse annum 35. Cyaxaris, quo ipse Niniuen euertit, qui deinde adhuc regnauit quinque annis (vniuersim enim regnauit annis 40.) successit ei filius Astyages per annos 38. Astyagi successit nepos Cyrus, vt patet Daniel. 13. 65. Cyrus autem sensim crescens viribus & victoriis, tandem anno 27. regni sui aggressus Babylonem eam cepit, factúsque est Monarcha, ac tum soluit Iudæos in Babylone captiuos. Adde annos quinque Cyaxaris, 38. Astyagis, 27. Cyri; habebis annos 70. captiuitatis: illi enim finiuntur anno 27. Cyri. Vnde necessariò sequitur annos 70. captiuitatis Babylonicæ inchoandos esse ab anno 13. Iosiæ, qui, vt ipsi aiunt, fuit 35. Cyaxaris. Hoc autem passim refutant Chronologi, qui multò tar-

Refelluntur primò.

dius hos 70. annos inchoant, & à 13. Iosiæ vsque ad 27. Cyri longè plures quàm 70. numerant. Adde, sub Iosia fuisse felicem Hierosolymam, eius verò captiuitates cœpisse sub Ioakim & Sedecia filiis Iosiæ. Secundò, Euseb. in Chronico,
2. & alij dicunt Cyaxarem cœpisse regnare anno 15. Iosiæ; non ergo potuit euertere Niniuen an-
3. no 13. Iosiæ; vtpote cùm nondum esset rex. Tertiò, quia Nahum c. 3. vers. 7. & 8. significat Niniuen euertendam post euersionem Alexandriæ: Alexãdria autem euersa est post Ierusalem. Nam vt docet Ioseph. 10. Antiq. 11. & Ezechiel c. 29. 17. Nabuchodonosor iunior post vastatam Ierusalem, anno quinto inuasit & occupauit Ægy-
4. ptum, cuius metropolis est Alexandria. Quartò, fauet Ieremias, qui c. 25. 26. inter gentes & reges superandos à Nabuchodonosor iuniore, nominat reges Aquilonis: inter hos enim vicinissimus ipsi & Babyloni erat rex Niniues & Assyriorum. Vnde Iudith 16. 5. dicitur: *Venit Assur ex montibus ab Aquilone.* Rursum Ierem. cap. 50. 18. *Ecce*, inquit, *visitabo regem Babylonis, & terram eius sicut visitaui regem Assur*, significans non diu post Niniuen pari modo euertendam Babylonem, scilicet post 54. annos: tot enim sunt ab anno 24. Nabuchodonosoris iunioris, siue Magni, quo ipse Niniuen euertit, vsque ad 27. Cyri, quo ipse cepit Babylonem, eàque euersa fecit se Monarcham.

Resp. Niniuen excisam post Ierusalem à Nabuchodonosore.

Videtur ergo quòd Nabuchodonosor Magnus sensim crescens armis & victoriis, excisa Ierusalem, tandem anno regni sui 23. inuaserit Ægyptum: qua occupata, anno 24. ausus est tentare arcem Monarchiæ, putà Niniuen, adiutus à Cyaxare, eàque capta Monarchiam ex Niniue transtulit Babylonem, séque eius primum fecit Monarcham. Vnde ab hoc anno, vtpote primo Monarchiæ, annos eius numerat Daniel cap. 2. vers. 1. vt ibi dixi. Ita censet Ribera, Serarius in Tobiæ 14. quæst. 4. & Tornielius anno mundi 3452. qui & addit, Niniuen sæpius captam esse. Nam ipsa rebellans identidem Chaldæis, vtpote iugi impatiens, quæ cæteris dominari assueta erat, primò capta est ab Arbace Medo, cùm ei rex esset Sardanapalus, paulò post prædicationem Ionæ ante tempora Nahum. Secundò capta est sub Asarhaddon filio Sennacherib à Merodach Baladan, rege Babylonis. Vnde post Asarhaddon in Scriptura nulli ampliùs nominantur reges Assyriorum; sed Babyloniorum duntaxat. Hinc Asarhaddon deuictum esse à Merodach Baladan, sub annum 27. Ezechiæ regis Iuda, censent Ioseph. lib. 10. Antiq. c. 3. Bellarm. Genebrar. & Tornielius in Chron. anno mundi 3335. qui & anno mundi 3384. seriem regum Babylonis illius æui ita recenset. Nabonassar regnauit annis 26. deinde Merodach Baladan annis 52. post hunc Ben Merodach annis 24. mox Nabolassar (siue Nabuchodonosor senior) annis 21. denique Nabuchodonosor iunior annis 24. Tertiò, capta & subacta est plenè & planè Niniue à Cyaxare, & Nabuchodonosore iuniore anno regni eius 24. Denique post reditum Iudæorum è captiuitate Babylonica, tempore Xerxis, vt vult Ribera, vel Artaxerxis, vt alij, alius in Niniue regnauit Nabuchodonosor; qui in Iudæam misit Holofernem, quem occidit Iudith, c. 1. 5. Vide vt Deus premat vrbes superbas & superbos, idque toties quoties ceruices & cornua erigunt.

Ad 1. aliorum resp.

Ad primum argumentum prioris sententiæ

A respondeo, Cyaxarem incipientem regnare in fine regni Psammitichi, potuisse facilè pertingere ad tempora Ephree, qui Psammitichi fuit pronepos. Cyaxares enim regnauit annis 40. Certum verò est eum fuisse coæuũ Nabuchodonosori iuniori; hic enim cœpit regnare anno 3. Ioakim filij Iosiæ, Daniel. 1. 1. Cyaxares autem regnare cœpit anno 15. Iosiæ, qui 31. annis regnauit. Vnde sequitur, Cyaxarem octodecim annis tantùm regnasse ante Nabuchodonosorem, & cum eo regnasse annis 22. vniuersim enim regnauit annis 40.

Ad 2. Ad secundum, respondeo Euseb. & S. Hieron. confusè loqui de tempore excidij Niniues, illúd-
B que sub Iosia consignare; quia Cyaxares cœpit obsidere Niniuen sub Iosia; sed inuadentibus Mediam Scythis, obsidionem intermisit per 28. annos, vti paulò antè dixi; post quos eam Nabuchodonosore iuniore obsidionẽ resumens & instaurans, Niniuen cepit, & vastauit anno iam dicto. Hinc S. Hieron. ait, eam vastatã sub Astyage, quando nimirum Cyaxares senescens Astyagem filium regni consortem, imò moderatorem effecerat; quod vtique non fuit sub Iosia, sed diu pòst.

Hinc rursum Eusebius non satis sibi constat. Nam initium regni Cyaxaris consignat anno 15. Iosiæ, expugnationem verò Niniues anno 28. Iosiæ, & rursum quarto Ioakim. Vnde sequitur, eum expugnasse Niniuen anno regni sui 13. vel
C certè 20. cùm ex aduerso ex Herodoto cõstet 28. annos vt minimùm elapsos, inter initium regni eius, & obsidionis Niniues, vsque ad eius expugnationem.

Ad 3. Ad tertium resp. Septuag. dare Tobiæ iuniori non tantùm annos 99. vt habent Latina Biblia, sed 127. quos si numeres, pertinges ad annum excidij Niniues à me paulò antè designatum. Adde aliquos, vt Serarium, hos 99. annos computare à morte patris; quibus adde annos 63. quibus cum patre in captiuitate vixit, ac facito eum fuisse duorum tantùm annorum, cùm in captiuitatem venit; conficies eum vniuersim vixisse 164. annos, ita vt pertigerit ad annum 24. Nabuchodonosor; quo euersa est Niniue.

D *Ad 4.* Ad quartum respondetur, Iosephum dicere hanc prophetiam Nahum impletam post 115. annos, quia tunc cœpit impleri; tunc enim cœpit Cyaxares obsidere Niniuẽ: perfectè autem completa est post 28. annos Cyaxaris, vti iam ostendi. Adde, Iosephum errare, dum dicit Nahum cœpisse prophetare sub Ioathã: cœpit enim sub eius nepote Ezechia, vti dixi in proœmio.

Synchronismus. Denique facilis erit synchronismus illorum temporum, si Cyaxari, cui Eusebius dat tãtùm 32. annos regni, addas decem ex annis Astyagis filij eius, qui patre sene regnum administrabat, eáque de causa hi anni dantur ab Historicis Astyagi, non Cyaxari; ideóque S. Hieron. præfatione in
E Ionam ait, Niniuen expugnatam ab Astyage, non à Cyaxare: nam additis Cyaxari decem annis, annus 42. Cyaxaris incidet in annum 24. Nabuchodonosoris iunioris, siue Magni, quo ipse vastata Ægypto, cum copiis Cyaxaris expugnauit Niniuen. Successit deinde Cyaxari filius Astyages, qui solus regnauit 28. annis, ac deinde Cyrus, qui 27. anno regni sui soluit captiuitatem Babylonicam, quæ iam 70. annis durauerat. hos enim 70. annos inuenies, si eos inchoes ab anno vndecimo & vltimo Ioakim, qui fuit Cyaxaris 27.

addé

Monarchia Assyriorum stetit annis 1440.

adde enim reliquos Cyaxaris annos 15. Astyagis 28. Cyri 27. habebis annos 70. quos quærimus. Ex dictis sequitur, imperium Niniues & Assyriorum stetisse annis 1440. tot enim fluxerunt ab anno primo Nini conditoris Niniues, qui 43. annis præcessit natiuitatem Abrahæ (nam anno 43. Nini natus est Abraham, ait Euseb. in Chron.) vsque ad annum 24. Nabuchodonosoris, quo euersa est Niniue: ita Ribera. Hæc de chronologia adeo vetusta, ideóque incerta & obscura, dicta sufficiant.

Contemplare (ô Niniue) *viam.*] Qua aduentant Medi & Chaldæi magnis agminibus, vt te obsideant & perdant. Ita enim solent ciues obsidendi curiosè & anxiè intueri vias, per quas aduentant castra hostium, vrbem obsessura. Via ergo ponitur pro viatoribus, putà hostibus, metonymicè.

Conforta lumbos.] q.d. Quidquid habes virium collige, vt hostibus resistas. Vires enim hominis magna ex parte sitæ sunt in lumbis; vnde infirmi vocantur elumbes: & cùm hominem vel animal debilitare volumus, lumbos illi infringimus. ita Plautus in Amphit. *Si me,* inquit, *irritassis, hodie lumbifragium hinc auferes.* q. d. Si me irrites, infringam tibi lumbos. Ex aduerso de muliere forti ait Sapiens Prouerb. 31. 17. *Accinxit fortitudine lumbos suos, & roborauit brachium suum.* Porrò confortantur lumbi, si manu, cingulo, similive vinculo stringantur. Vnde Septuag. vertunt, *viriliter lumbos, viriliter age.*

Robora virtutem valde.] *Virtutem,* id est, vires. Hebr. *fortifica robur valde,* Septuag. *roborare vehementer,* Chald. *corrobora vires valde;* Tigurina, *omnibus modis instrue copias:* hæ enim sunt vires vrbium, putà ciuium & militum copiæ.

Tropol. de robore animæ.

Tropolog. S. Hieron. *Tria,* ait, *præcipiuntur Iudæ,* id est, Ecclesiæ, & animæ fideli. *Primum, vt contempletur viam, & iter per quod ambulaturus est diligenter aspiciat, iuxta illud Ierem. 6. State in viis, & interrogate semitas æternas, & videte quæ sit via bona, & ambulate in ea, vt, cùm steterimus in viis multis, veniamus ad eam viam quæ dicit: Ego sum via. Deinde dicitur ei vt teneat lumbum, id est, vt post electionem vitæ, mortificet corpus suum & seruituti subiiciat, ne quasi rex & magister aliis prædicans, ipse reprobus inueniatur; quòd virtus diaboli vel maximè sit in lumbis, Iob 40. 11. & quòd Ioannes zona pellicea cingitur, Matth. 3. & quòd à Saluatore discipulis imperatur: Sint lumbi vestri præcincti, Luc. 12. & Apostolus Ephes. 6. State ergo succincti lumbos vestros in veritate. licèt enim & amore plurimùm præstet, & vita continentia super mortificatione lumborum, tamen nihil eos ita mortificat, vt cognitio veritatis. Vnde dicitur: Accingite lumbos vestros in veritate. Si enim veritas est Christus, qui tota in Christo mente credidit, lumbos suos mortificauit in Christo. Tertiò præcipitur: Conforta virtutem nimis. Elegisti, inquit, viam, tenuisti lumbum, assume virtutem, vt possis pugnare cum hostibus. Et ne fortè diffidas, datur tibi causa cur speres. Auertit, inquit, Dominus contumeliam Iacob, quam scilicet solebat Iacob aliis facere. Non enim tantæ virtutis est, ab aliis factam iniuriam sustinere, quantæ gratiæ Domini est placidum, mitem atque tranquillum iniuriam facere non posse. Israël ergo, id est, sensus vel vir videns Deum, & semper de Deo cogitans, facere nescit iniuriam.*

Vers. 2.

Quia reddidit Dominus superbiam Iacob, sicut superbiam Israël.] Pro *superbiâ* hebr. est גאון gheon,

A quod & superbiam, & magnificentiam gloriamque significat. Vnde Chald. Vatabl. & Arias vertunt, *reuocabit magnificentiam Iacob, iuxta magnificentiam Israël,* id est, iuxtà pristinã dignitatem. q.d. Restituet Dominus per Cyrum Israëli pristinam maiestatem & gloriam, quam obscurauerat Assyrius & Babylonius spoliando Iudæos omnibus bonis, eósque captiuos ducendo in Babylonem. Iacob enim & Israël videntur accipi pro eodem, scilicet pro Iudæis. Sic Isaias c. 60. 15. ait *Ponam te in superbiam,* id est, magnificentiam & gloriam, *sæculorum.* Ezec. 16. 56. *In gloria erunt superbietis;* id est, gloriabimini. Sic & Virgil. 1. Æneid.

Hinc populum latè regem, belloque superbum,
Venturum excidio Lybiæ. Et lib. 8.
Barbaricus vestis auro spoliisque superbis,

id est, magnificis. Vnde Syrus vertit, *quia restituit* (reducit: vox enim Syra propriè dicitur de re

B quæ in captiuitatem, prædam vel perditionem redacta, pristino statui restituitur) *honorem, vel gloriam Iacobi, sicut honorem vel gloriam Israëlis.* Sic & Arabicus Antiochenus. Verùm meliùs alii passim *superbiam* hîc propriè accipiunt; idque duplici sensu. Prior est, vt superbia Iacob & Israël capiatur passiuè, pro ea quam ab Assyriis passus est Iacob & Israël. Sic Deus vocatur noster amor, timor, spes, patientia, passiuè & obiectiuè; scilicet qui à nobis amatur, timetur, speratur, propter quem patimur. q.d. Obsideberis & vastabe-

C ris, ô Niniue, quia Deus vlcisci destinat superbiam, quam rex tuus Sennacherib, tuique Assyrii exercuerunt in Iacob, id est, in Iudæos, insultando illis per Rabsacen; æquè ac superbiam, quam iidem exercuerunt in Israël, id est, in Samariam & decem tribus, vastando illas per Salmanasar. ita S. Hieron. Remig. Hugo, Lyranus. imò & Septuag. vertunt enim, *auertit Dominus contumeliam Iacob, sicut contumeliam Israël.*

Posterior est, vt superbia Iacob & Israël propriè & actiuè capiatur, pro fastu Iudæorum & Israëlitarum, quo tumentes & turgidi sibi viuere voluerunt, Deo subesse & obsequi noluerunt. q. d. Reddam in caput Niniues, puniámque & exscindam eius superbiam; quia *reddidi,* id est, red-

D dam & puniam; superbiam Iacob, id est, Hierosolymæ & Iudæorum, exscindendo eos per Nabuchodonosor & Chaldæos, sicut reddidi, puniui & excidi Israëlem siue decem tribus per Salmanasar & Assyrios. Si enim non parco populo meo fideli; multò minùs parcam hostibus meis, putà infidelibus Assyriis; sed sicut illius superbas ceruices per Chaldæos contudi, ita & horum contundã; præsertim quia ipsi huic populo meo iniurii fuerunt, atque ad hoc tantùm ipsos, ipsorúmque iniurias ad tempus permisi & toleraui, vt per eas castigarem populum meum: at nunc eo satis supérque castigato, Assyriis castigatoribus vltrà non indigeo; castigabo ergo & ipsos, ac vir-

E gam, vt vulgò dicitur, in ignem coniiciam. ita Clarius & Arias. Hunc esse sensum probatur Primò, quia iuxta eum propriè accipitur superbia Iacobi & Israëlis. Secundò, quia eum exigunt sequentia, *Quia vastatores,* putà Chaldæi, *dissipauerunt eos.* Chaldæorum enim mox clypeos, arma, vires, ardorem, vim & impetum fusè describit à vers. 3. vsque ad 8. Vnde Arabicus Alexandrinus vertit, *quia Dominus contempsit Iacob secundum contemptum Israël.*

Quia vastatores dissipauerunt eos.] Primò, S. Hieron. Haymo, Hugo, Lyran. Arias & Vatabl.

per vastatores intelligunt Assyrios. q. d. Assyrij vastarunt & dissiparunt Israëlem, id est, Samariam & decem tribus per regem suum Salmanasar; & Iacob, id est, Ierusalem & Iudam, per Sennacherib. Secundò & melius, per vastatores cum Theodor. & Theophyl. accipias Chaldæos, qui vti Hierosolymam & Iudæos, ita pariter Niniuen & Assyrios vastarunt & spoliarunt. In Hebræo est pulchra paronomasia: כִּי בְקָקוּם בֹּקְקִים *ki bekakum bokekim*, id est, *quia euacuauerunt eos euacuantes bonis*, vt vertit Pagnin. & Tigurina, *direptores diripuerunt eos*; &, vt Vatabl. *spoliatores spoliauerunt eos*. Sequitur:

Et propagines eorum corruperunt.] q. d. Sicut apri, vel hostes vastantes vineam, singulas vites, earúmque propagines euellunt, disiiciunt & corrumpunt; ita Chaldæi vastantes Niniuen, æquè ac Hierosolymam, singulas eius familias, imò singulos eius ciues & incolas disperdent & corrumpent, vel occidendo eos, vel in captiuitatem abducendo. Nota, Propagines vrbium, v.g. Niniues, Primò, accipi possunt suburbia, pagi & oppida, quæ à metropoli deriuantur & dependent, eámque ornant; sicut propagines, siue palmites vitem. ita Chald. & Arias. Secundò, tribus & familiæ. ita Albert. & Hugo. Tertiò, filij & nepotes. Quartò, messes & opes, quas de anno in annum accumulabant Israëlitæ. Assyrij enim singulis penè annis inuadebant terram Israël, eámque suis bonis, quæ accumularat, spoliabant. Has vocat propagines corruptas, inquit Vatabl. Verùm iam dixi, hæc de Chaldæis Niniuen, æquè ac Ierusalem expilantibus, non de Assyriis, accipienda esse. Niniuitarum ergo, æquè ac Iudæorum messes & opes, vocat eorum propagines, quas identidem inuasit & carpsit Nabuchodonosor. Vnde de eo subdit:

Vers. 3.] Clypeus fortium eius ignitus, viri exercitus in coccineis: igneæ habenæ currus in die præparationis eius, & agitatores consopiti sunt.

Vers. 4.] In itineribus conturbati sunt: quadrigæ collisæ sunt in plateis: aspectus eorum quasi lampades, quasi fulgura discurrentia.

Vers. 5.] Recordabitur fortium suorum, ruent in itineribus suis: velociter ascendent muros eius, & præparabitur vmbraculum.

Vers. 6.] Portæ fluuiorum apertæ sunt, & templum ad solum dirutum.

Vers. 7.] Et miles captiuus abductus est: & ancillæ eius minabantur gementes vt columbæ, murmurantes in cordibus suis.

Vers. 3. *Clypeus fortium eius ignitus.*] De Chaldæis nunc loquitur in plurali, dicens: *Vastatores dissipauerunt eos*; nunc in singulari, dicens: *Clypeus*, id est, clypei: quia exercitus est vnus collectiuè, sed multus distributiuè; multos enim continet milites, sicut ciues multi faciunt vnam ciuitatem, & multæ familiæ vnum populum, ac multæ gentes vnum regnum & imperium. Respicit ad initium capitis: *Ascendit qui dispergat coram te.* *Ascendit*, scilicet Nabuchodonosor, eiúsque exercitus. Vnde de eo, vtpote singulari, singulariter hîc ait: *Clypeus fortium eius ignitus.* q. d. Chaldæi & Medi vastatores tui, ô Niniue, clypeos habent ex auro vel aurichalco, qui solis repercussu rubei & igniti videntur; ideóque terribiles sunt & formidabiles, iuxta illud Virgilij Æneid. 10.

Terribilem cristis galeam, flammásque vomentem.
Ardet apex capiti, cristísque à vertice flamma
Funditur, & vastos vmbo vomit aureus ignes.

Hebr. enim est, *clypeus fortium eius* מְאָדָּם *meoddam*, id est, *rubeus*, vt vertit Chald. vel, vt Pagnin. *rubefactus*; Tigurina, *parma heroum illius rubet* instar ignis vel fulguris; Syrus, *clypei gigantum* (fortium) *eorum rubescunt & viri gigantes* (fortes) *ludunt lampadibus ignis* (ignitis) *& in curribus in die qua præparantur*; Arabicus, *clypei gigantum eorum rubescentes emicant, & viri gigantes contristant ignem*; Septuag. aliis punctis legentes מֵאָדָם *meadam*, id est, ex homine, vertunt, *arma potentiæ eius ex hominibus*, nimirum quia *viri exercitus in coccineis*, vt sequitur. Graphicè Propheta hîc depingit clypeos, arma, robur, animos & impetus Chaldæorum, vt iis percellat Niniuen & Assyrios. Primò ergo primam eorum aciem clypeis instructam hîc depingit. q. d. Primipili Chaldæorum clypeis & parmis aureis instructi castra præibunt, vt iis omnia hostium tela & iacula excipiant: nobiles ergo erunt & generosi. Quocirca generosè & strenuè te, ô Niniue, oppugnabunt: non fugient vt plebeij & gregarij milites; hoc enim æstimabunt sibi esse dedecus: sed malent occumbere quàm fugere, vt suum decus & gloriam tueantur. Ita Hispani hoc bellicum celebrant axioma: *Capitaneus, qui venatur famam & gloriam, oportet vt parui faciat vitam.* Inde Secundò, secundam aciem describit dicens:

Viri exercitus in coccineis.] q. d. Milites Chaldæorum erunt nobiles, ideóque vestientur chlamydibus coccineis. Coccus enim erat nobilium, imò regum vestis, vti dixi Thren. 4. 5. ad illud, *Qui nutriebantur in croceis*, hebr. *in coccineis*. Vnde Tigurina vertit, *viri militares purpurati sunt*; Pagnin. *viri exercitus induti vestibus vermiculatis*: Color hic coccineus, vtpote sanguineus, repræsentat Chaldæorum feritatem, quòd sanguinolenti sint futuri, multúmque in Niniue sanguinem fusuri. ita Remigius, Albertus & Arias. Quocirca S. Ioannes magnum illum & horribilem exercitum, qui in fine mundi occidet tertiam partem hominum, vidit habentem loricas igneas hyacinthinas & sulphureas, Apocal. 9. 17. Ita Romani conflicturi cum hoste, signum prælij exponebant in prætorio, tunicam russam, siue coccineam; quin & eadem induebantur milites, indéque russati dicebantur, vti ex Plutarcho in Fabio & in Bruto, item ex Isidoro docet Lipsius lib. 4. de Militia Romana c. 12. Idem fecere subinde Græci. Nam Plutarch. agens de pugna Antiochi cum Cleomene: *Quiescere*, inquit, *quosdam iussit, donec à rege sublata esset punicea vestis super sarissam extensa.* Et Homerus Iliade θ. agens de Agamemnone suos ad pugnam vocante: *Purpuream ende manu valida tollens sibi vestem.* Quocirca & milites in galeis cristas gestabant rubras, siue puniceas, appositas vtique sanguineo Marti. Hinc Virgil. Æneid. 9. *Cristáque tegit galea aurea rubra*, Et iterùm: *Purpurei cristis iuuenes.* Diodorus lib. 6. idem Hispanos factitasse docet: *Circum capita*, inquit,

Milites olim vestiebantur coccineis. Curt

A quit, *galeas erbat ponum, puniceis ornatas cristis*. De Cyri exercitu Xenophon lib. 6. Pædiæ Cyri: *Vniuersus, inquit, exercitus ære fulgurabat, puniceóque florebat ornatu*. Caussam dat noster Martin. de Roa lib. 1. Singul. c. 2. vt scilicet sanguis, si quis ex impresso vulnere esset expressus, absorberetur à cocco: tum illi confidentiùs, & sine pauore dimicarent. Hoc veriùs in sanguine Christi, qui nostra est purpura & coccinea vestis, ait S. Ambros. in psal. 118. serm. 17. Hic enim animas tingit, ex iisque quasi ebibit sanguinem peccatorum. *Lauit enim nos à peccatis nostris in sanguine suo*. Rursum hic nos accendit ad acriter prœliandum cum dæmone, carne & mundo. Nil enim ita acuit animos in hostem, quàm acceptæ iniuriæ species
B oculis obiecta. Hæc enim dolorem oculis affert, animo iracundiam: quæ duæ in bello faces. Addit secundam cap. 3. scilicet Gentiles credidisse, quòd coccinea vestis tutos præstaret in prœliis & periculis. Vnde & olim pueris Christianis funiculus coccineus ex collo suspendebatur, ad auertendum fascinum, & quæuis discrimina, vti recenset & redarguit S. Chrysost. hom. 12. in c. 4. epist. 1. ad Corinth. Ægyptij quoque quotannis omnes arbores, pecora, & alia multa rubrica illinebant aduersus incendium, & alia incommoda, teste Epiphanio hæres. 18. quam superstitionem videntur hausisse ex eo, quòd filij Israël seruati sint ab angelo per-
C cutiente, illinendo postes sanguine agni paschalis, Exodi 12. Tertiam dat lib. 4. c. 7. quòd coccineus color, siue purpureus, ad ignem accedat, igneique animi sit index & stimulus: vnde purpureum cùm dicis, purum vrentem, putà ignem, dicere videris. Purpureum igitur & rosæ colorem præ se fert, & ignis splendorem. Vnde ignis à Poëtis vocatur purpureus, & purpura ignea. Symbolicam dat ibidem cap. 8. quòd qui in pugnam descendunt, pro anima dimicent, quæ consistit in sanguine, quem repræsentat coccus siue purpura. Vnde Virgil. 11. Æneid.

Purpuream vomit ille animam.

D Hic ergo color maximè animos facit, in hostésque commouet, quos scimus eruorem expetere, aut etiam effudisse.

Tropol. coccinei milites Christi sunt Martyres, qui sanguine suo purpurantur, cúmque sanguini Christi libentes, imò gaudentes rependunt: qua de causa Cardinales purpura vestiuntur, vt ostendant se paratos pro Christo & Ecclesia sanguinem fundere, vti dixi Ezech. 16. 10. Coccinei quoque sunt fideles charitate flagrantes, iuxta illud de sponsa Cantic. 4. 3. *Sicut vitta coccinea labia tua*, scilicet *vt sermo semper charitate ardeat, passione agni & sponsi rubeat, qui semper debet esse in corde, semper in ore, candidus & rubicundus, dulcis Iesus*, ait S. Bern. de passione Domini c. 31.

E Tertiò, igneos eorum currus ita describit:

Ignea habena currus in die præparationis eius.] *Ignea*, id est, aureæ, quæ radiante sole, fulgidæ & ignitæ videbuntur, vti antè de clypeis dixi. *Iam in ardentibus* loris & habenis, ait S. Hieron. *velocitatem præparantium significat, & quasi ἐπὶ εὐχῆς præparantium se ad prælium pompa narratur.*

Nota, Chaldæi, æquè ac Romani olim nobiles & milites, toti erant in armis, ac, si equites essent, in frænis & equis adornandis. Audi Iuuenal. Satyr. 11.

Argenti quod erat solis fulgebat in armis.
Magnorum artificum frangebat pocula miles,
Vt phaleris gauderet equus.

A Et Virgil. Æneid. 4. de Ænea:

Atque illi stellatus iaspide fulua
Ensis erat.

Et lib. 7. de equis quos Latinus rex Æneæ donauit:

Teucris iubet ordine duci
Instratos ostro alipedes, pictísque tapetis.
Aurea pectoribus demissa monilia pendent,
Tecti auro fuluum mandunt sub dentibus aurum.

Pro *habena*, vt vertit noster & Septuag. hebr. est פְּלָדוֹת *pelados*, quod per metathesin positū pro לַפִּידוֹת *lappidot*, id est, lampades, tedæ, faces accipiunt Chald. Tigurina, Vatabl. Pagnin. & Rabbini: vnde vertunt, *currus expeditionis eius tempore erunt velut ignis lampadarum*, vel facum. q. d.
B Currus falcati ipsius Nabuchodonosoris venientis oppugnatū Ierusalem, videbuntur quasi ignei, vel circumdati igne, qui excitabitur ferro rotarum celerrimè agitatarum, alliso ad saxa & silices. Hac phrasi indicat violentiam & velocitatem, rapidúmque cursum, & quasi volatum curruum. Addunt aliqui curribus hisce annexas fuisse faces & tedas ardentes, quibus obuios & obuia comburerent, perinde ac iisdem annexæ erant falces (ex quibus falcati vocātur) ad omnia rescindendum & demetendum. Vnde Chald. vertit, *igni faces curruum eorum apparata sunt*. Hinc & de iisdem subditur: *Aspectus eorum quasi lampada-*
C *rum, quasi fulgura discurrentia.*

Et agitatores consopiti sunt.] Syrus, *equites validi obstupescunt*, q. d. Medi & Chaldæi, curruum & equorum agitatores peritissimi & fortissimi, ebrietate consopiti (ita nimirum vt sopiant apprehensionem & metum prælij, non sensus & animos præliandi; sed eos potiùs vino acuant & accendant, vti fit in semiebriis) intrepidè contra Niniuitas in prælia & arma ruent. Ita hodie videmus Cozakos, Hollandos, Hibernos, aliásque nonnullas gentes pugnaturas, vino adusto se opplere, vt audaces ignescere, & ignem spirare videantur, itáque interritos in hostes & enses ruere. Huc pertinet expositio Sanchez, q. d. Chaldæi in gra-
D diendo & pugnando adeo erunt ardentes & præcipites, vt furor illis & vinum omnino mentem & consilium eripuisse videatur. Pro *agitatores* hebr. est בְּרֹשִׁים *beroscim*, id est, abietes. Vnde Vatabl. & Arias vertunt, *abietes*, id est, *lancea & hasta Chaldæorum abiegna, veneno infecta sunt*, vt omnes perderent; Pagnin. *& abietes tremuerunt*, id est, duces Assyriorum, qui sunt instar abietum, in Niniue tremore correpti sunt, dum viderent currus & equites igneos Chaldæorum, se inuadentes. Verùm noster vertit, *agitatores*; & Septuag. *equites*, qui in curribus stantes celsi erant, duri & fortes, quasi abietes. Sic enim Pharao erectus & gloriosus comparatur abieti, cedro & platano Ezech. 31.
E 8. Fortè pro בְּרֹשִׁים *beroscim* legunt בְּרָאשָׁם *berascam*, id est, in capite eorum, putà duces & ductores curruum, hoc est eorum aurigæ & agitatores. Vnde Chald. vertit, *magnates*. Hi enim sunt quasi aurigæ currus politici, id est, Reipub. Vnde Eliæ dicitur: *Pater mi, currus Israël, & auriga eius*, 4. Reg. 2. 12. Rursum pro *consopiti sunt*, hebr. est הָרְעָלוּ *horalu*, quod deriuatur à רַעַל *raal*, id est, venenum mortiferum, tremor, sopor; item mitra, vel corona tremula. Quocirca *horalu* Primò verti potest, *consopiti sunt*, vt vertit noster. Secundò, *mitrati* vel *coronati sunt*, quasi nobiles nobilium curruum agitatores, & præsides. Vnde Chald. vertit, *& magnates eorum coruscant vestibus coloratis*;

Tertiò, *veneno infecti sunt.*; Quartò, *tremuerunt*, vel conturbabuntur. Vnde Septuag. vertunt, *equites eorum tumultuabuntur.* q. d. Equites & aurigæ præ numero, festinatione, violentia & impetu in viis nimis sibi angustis occurrentes tumultuabuntur, ita vt quadrigas inter se collidant. Hinc videtur quòd hæc, æquè ac præcedentia, & sequentia ad Chaldæos Niniuen obsidentes spectent, non ad Assyrios obsessos. nam Chaldæorum quadrigas bellicas, vti cœpit, ita pergit in sequentibus depingere.

Ad Assyrios tamen hæc refert S. Hieron. Theodor. Theophyl. Remig. Hugo, Lyran. Ribera & à Castro. q. d. Velociter ad vastandam Niniuen venient Chaldæi, cùm Assyrij equites antea in agitandis equis egregij & celebres; vel crapula, vel desidia, vel pauore fuerint consopiti. Hi enim propriè dicuntur consopiti, cùm Chaldæi potiùs agiles essent, vigiles, & acres ad prælium. Et hoc propriè significat Hebr. *horalu*, id est, soporati sunt, contremuerunt, consternati sunt, ac si venenum mortiferum bibissent. Quocirca hic sensus de Assyriis planior & germanior videtur. Nec obstat, quòd antè & pòst de Chaldæis agat Nahum: quia solent Prophetæ personas sæpe mutare, & ab vna ad aliam, quæ cum priore litem vel rem habet, transire: idque silenter & tacito nomine. Sic hic currus & bellatores Chaldæos ex eo celebrat, quòd ad eorum præsentiam, vim & impetum Assyrij, aliàs in equorum & curruum agitatione & aurigatione illustres & famosi, corruerint, ac quasi exanimes obstupuerint, & consopiti sint. Vnde de iisdem ait v. 13, *Succendam vsque ad fumum quadrigas tuas.*

In itineribus conturbati sunt.] Assyrij scilicet, agitatores equorum & curruum, de quibus im-
Vers. 4. mediatè antè locutus est Nahum. Hi enim desperantes de salute, more amentium discurrebant per vrbem, scilicet Niniuen, à Chaldæis obsessam: ita Theodor. Theophyl. Vatabl. & à Castro. Melius S. Hieron. Remig. Ruper. Hugo. Lyran. & Arias hæc referunt ad Caldæos. Horum enim currus bellicos, vim & impetum describit; hósque paulò pòst comparat fulguribus. q. d. Chaldæorum currus & quadrigæ tanto numero & impetu discurrent per plateas Niniues, vt sese inuicem conturbent & collidant, ac collisione scintillas flammásque excitent. Vnde adeo erunt terribiles, celeres & violenti, vt quasi lampades igneæ, hoc est, ignis & fulgura discurrentia, esse videantur, *vt antè visu aduersarios terreant, quàm mucrone prosternant*, ait S. Hieron. Pro *conturbati sunt* hebr. est יִתְהֹלְלוּ *ietholelu*, quod Pagnin. propriè vertit, *insanient*, id est, instar insanorum discurrēt, inquit Vatab. Chald. *perstrepunt*; Septuag. *confundentur*; Tigurina, *tumultuabuntur*. Sic de Cnæo & Publio Scipionibus dixit Poëta: *Duo fulmina belli Scipiadæ.* Sic & Cherubini, milites Dei, ibant & reuertebantur in similitudinem fulguris coruscantis, Ezech. 1. 14. vide ibi dicta. In fulgure notatur splendor velocitati coniunctus, qui oculos perstringit, & animum vehementer percellit: hinc fulgur in Script. symbolum est terroris, & rei formidabilis. Chaldæi ergo comparantur fulguribus discurrentibus imitatione splendoris, celeritatis & efficaciæ ad terrendum penetrandúmque, propter cataphracti equitis Babylonici & Persici, quem Heliodorus lib. 9. Histor. Æthiop. describit, rutilantia arma, & præpetem cursum. ita Cyprianus Monachus Cisterciensis in hunc locum & Delrio adagio 997. Denique galeæ Chaldæorum aureæ solis repercussu fulgurabant: fortè etiam in iis fulgetra depingebant, vt magis terribiles & fulminei viderentur, iuxta illud Statij lib. 3. *Fulminis cristatum galeæ iubar.* Secundò, *aspectus eorum*, scilicet Chaldæorum, erit minax, ardens, fulgureus, vt ex oculis emicet furor & ardor sæuiendi. Sic de Verre ait Cicero: *Ardebant oculi; toto ex corpore crudelitas emicabat.* Et Seneca in Oedip.

Ardent minaces igne truculento genæ,
Oculi vix se sedibus retinent suis.

Et Virgil. 10. Æneid.

His agitur furiis, totóque ardentis ab ore
Scintillæ absistunt, oculis micat acribus ignis.

Ita Sanchez.

Tropol. hæc omnia facile est adaptare Lucifero. Hic enim est noster Nabuchodonosor, hostisque fulmineus, cuius iacula ignita, vt ait Apostolus Ephes. 6. 16. sunt ardentes tentationes & concupiscentiæ, quas in carne nostra suscitat. Huius milites sunt dæmones innumeri, qui quasi fulgura discurrunt, vt homines perdāt. eorum enim odio & inuidia flagrant. Ideóque in ipsorum perniciem coniurant. Quocirca S. Petrus epist. 1. cap. 5. 8. *Sobrij*, inquit, *estote, & vigilate: quia aduersarius vester diabolus tamquam leo rugiens circuit, quærens quem deuoret: cui resistite fortes in fide.* Et S. Paulus Ephes. 6. 11. *Induite*, ait, *vos armaturam Dei, vt possitis stare aduersus insidias diaboli: quoniam non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principes & potestates, aduersus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiæ in cœlestibus.* vide ibi dicta, & dicenda hîc c. 3. vers. 4.

Recordabitur fortium eius.] Hic versus & ad obsessos Niniuitas, & ad obsidentes Chaldæos pertinere potest. Si ad obsessos, sensus erit q. d. Vers. 5.
Niniue eiúsque rex recolet & recensebit omnes suos fortissimos duces & milites, eósque mittet ad muros, vt eos propugnent, qui ad eos tanta vi & numero procurrent; vt in viis præsertim angustis, sese inuicem protrudentes & impingentes, corruant: inde ascendent muros, ibique construēt vmbracula, vel, vt Septuag. *propugnacula*, vel, vt Chald. *turres*, quibus se contra inuadentes Chaldæos, vel etiam contra aëris iniurias tueantur, vt longam obsidionem sustinere possint. ita S. Hieron. Theodot. Theophyl. Remig. Rupert. Lyran. Hugo, Clarius, à Castro & Ribera. Si ad obsidentes, sensus erit q. d. Hostis Cyaxares, & Nabuchodonosor suos fortes milites in te, ô Niniue, immittet tanta copia & impetu, vt præ festinatione & turba corruant, dum muros tuos conscendent, & inuadent; dúmque præparabunt & admouebunt *vmbraculum*, id est, testudinem, qua per arietem immissum & impulsum in muros, eos quatient & deiicient. Qui enim agebant arietem, delitescebant sub testudine, suffodientes muros vrbium. ita Vatabl. & R. Dauid. Erat enim testudo machina bellica hac forma: materia tabulatis erat contexta, & coriis cilicinis, aut centonibus & aliis quæ difficulter comburi possunt, contecta. Hæc intrinsecus habebat trabem, quæ vnco præfigebatur ferreo, & falx vocabatur ab eo quòd incuruata esset, & de muro extraheret lapides. Retro enim ducebatur trabs funiculis suspensa (quæ aries dicebatur) vt reducta impetuosiùs feriret: ideóque & testudo dicta à similitudine reptilis quòd caput nunc exerat, nunc reducat. Reptile autem

Testudinis bellicæ forma.

autem hoc vocatur testudo, à testa qua se contegit & includit, ait Varro. Hinc Silius lib. 1.

Tandem condensis arcta testudinis armis,
Subducto Pœni vallo, cæcáque latebra,
Pandunt prolapsam suffossis mœnibus urbem.

Hæc testudo dicebatur arietaria, eò quòd arietem contineret, & vibraret in mœnia. ita Procopius l. 1. de Bello Gothico, & noster Valtrinus lib. 5. de Re militari cap. 6. Erat enim alia testudo militaris, facilis & vulgaris, nimirum continuata à militibus condensatis, scutorum super caput eleuatorum series, curuata in formam testudinis, qua tecti illæsi à iaculis hostium subibant muros, eósque vel suffodiebant, vel scandebant. Testudo enim erat quasi scala, qua milites inuadentes vrbem, eleuabantur, & conscendebant arces & mœnia.

Mysticè, testudo sancti est Dei prouidentia. Mysticè, testudo nostra est prouidentia Dei, eiusque fides, spes & confidentia. hæc enim nos protegit, & illæsos ab omni hoste & periculo conseruat; imò arietes & tela in hostes nostros contorquet, quibus eos prosternit. Vnde Psaltes psal. 90. *Qui habitat in adiutorio Altissimi, in protectione Dei cœli commorabitur.* lege psalmum, qui totus est de hac re. In hac testudine sedens Dauid fidenter proclamat psalm. 26. 1. *Dominus illuminatio mea, & salus mea; quem timebo? Dominus protector vitæ meæ; à quo trepidabo? Si consistant aduersum me castra, non timebit cor meum: si exurgat aduersum me prælium, in hoc ego sperabo.*

Vers. 6. *Portæ fluuiorum apertæ sunt.*] q. d. Portæ Niniues, quæ ducunt ad Tigrim, eius eluuione & hostium irruptione, apertæ sunt. ita Clarius, Vatabl. Dionys. & Chald. qui vertit, *fines fluuiorum excisi sunt.* Vnde mox Niniuen vocat Propheta Piscinam aquarum. vide quæ de hac Tigris in Niniuen exundatione, dixi cap. 1. 8. Symbolicè, portæ Niniues vocantur *portæ fluuiorum*, id est, populorum, quia immensam effundebant ciuium copiam. Sic Apoc. 17. 15. aquæ multæ vocantur populi multi. Vnde Septuag. vertunt, *portæ ciuitatum apertæ sunt*: ciuitates enim abundant populo. ita S. Hieron. Theod. Theoph. Rupert. Remig. & Lyran. Secundò, Sanchez per fluuios metaphoricè accipit copias Chaldæorum, quæ muris Niniues quasi aggeribus cohibitæ, iis vi perruptis, vrbem inundarunt & vastarunt.

Et templum ad solum dirutum est.] Templum scilicet Nesroch, opibus & fama celebre, ait Lyran. in quo Sennacherib adorans, à filiis suis occisus est. Hebr. est היכל *hechal*, id est, basilica, palatium, domus augusta, templum. Vnde Septuag. vertunt, *regalia*, id est, regiæ ædes, *conciderunt*; Chald. *rex in palatio suo contremuit*; Tigurina, *palatium dissolutum est.* Eòdem res redit. Nam in palatiis reges habebant sua deorum tutelarium templa, vti Romani in Capitolio habebant templum Iouis Capitolini; Troiani in arce habebant templum Palladis, eiúsque imaginem, quam Palladium nuncupabant. Idem fecit Constantinus Imper. cùm in Laterano palatio suo ædificauit basilicam Lateranensem. Idem etiamnum faciunt reges & principes, vti videre est in eorum aulis.

Vers. 7. *Et miles captiuus abductus est.*] Legit interpres הצב *hatsab*, id est, stans, consistens, putà miles stationarius & præsidiarius pro vallo in statione consistens, vt Niniuen contra Chaldæos propugnaret, à Chaldæis captus & abductus est. ita S. Hieron. Rupert. Remig. Haymo & Lyran. Secundò, *hatsab* idem est quod statio, substantia, subsistentia. Vnde

A Septuag. vertunt, *& substantia reuelata est.* q. d. Chaldæi diripuerunt substantiam & opes Niniues. Iam pro *hatsab*, alio puncto legunt passiuè in hophal הצב *hutsab*, id est, statuta, constituta, scilicet vel arx; vnde Arias & Tigurina vertunt, *& munitio eius firmissima denudata est atque sublata*, vel vxor regis, siue regina quæ astare solet regi: vnde Chald. vertit, *& regina quæ sedebat assistens, in captiuitatem abiit, & ancillæ eius abductæ post eam incedebant gementes sicut columbæ.* ita Hebræi. Vnde Pagnin. Hebræum nomen *hutsab*, quasi proprium reginæ retinuit, vertitque, *& hutsab regina captiua ducta est, curruum iussa est ascendere.*

Et ancillæ eius minabantur.] q. d. Virgines & matronæ Niniues, olim nobiles, nunc captiuæ,
B quasi ancillæ & mancipia, imò quasi pecudes, minantur à Chaldæis, trahuntúrque in seruitutem, quæ eorum pauore eiulare non audent: sed quasi columbæ secretò gemunt, & murmurant in corde. Symbolicè S. Hieron. Rupert. & Remig. per ancillas accipiunt oppida, quæ Niniuæ metropoli erant subiecta, eique quasi ancillæ seruiebant, quæ omnia cepit, vastauit & captiuauit Nabuchodonosor. Aliter Sanchez, qui hæc arctat ad milites custodes templi, de quo proximè præcessit; ac consequenter per ancillas accipit feminas religiosas quæ se templo dicarant, vt Dei sui cultum, sacra & nitorem curarent. Sic apud Iudæos sacris
C Priapi turpissimis dicatæ erant feminæ, quibus præerat mater regis Asa, 3. Reg. 15. 13. Sic apud Babylonios, Cyprios, Phœnices, &c. erant feminæ Veneri dicatæ, vt ostendi Baruch 6. 42. Verùm obstat, quod pro *eius* hebr. fit pronomen femininum, quod vtique Niniuen, non templum, refert & respicit, vti rectè aduertit ipse Sanchez, qui proinde tandem hanc expositionem deserit.

Vers. 8.] Et Niniue quasi piscina aquarum aquæ eius: ipsi verò fugerunt: state, state, & non est qui reuertatur.

D *Vers.* 9.] Diripite argentum, diripite aurum: & non est finis diuitiarum ex omnibus vasis desiderabilibus.

Vers. 10. Dissipata est, & scissa, & dilacerata: & cor tabescens, & dissolutio geniculorum, & defectio in cunctis renibus: & facies omnium eorum sicut nigredo ollæ.

Vers. 11.] Vbi est habitaculum leonum, & pascua catulorum leonum; ad quam iuit leo vt ingrederetur illuc, catulus leonis, & non est qui exterreat?

E *Vers.* 12.] Leo cepit sufficienter catulis suis, & necauit leænis suis: & impleuit præda speluncas suas, & cubile suum rapina.

Vers. 13.] Ecce ego ad te, dicit Dominus exercituum, & succendam vsque ad fumum quadrigas tuas, & leunculos tuos comedet gladius: & exterminabo de terra prædam tuam, & non audietur vltrà vox nunciorum tuorum.

Et

Vers. 8. *Et Niniue quasi piscina aquarum aqua eius.*] A Legit interpres מֵימֵי *meme* geminatè, id est, *aquæ*; sic & Septuag. Iam legunt מִימֵי *mime*, id est, *à diebus*, scil. antiquis, id est, ab olim, supple fuit. ita Chald. Hebræi, Vatabl. Pagninus & Syrus qui vertit, *Niniue quasi lacus* (stagnum) *est aquarum, & inter aquas est.* Sic & Arabicus. Per aquas ad literam intelliguntur fluctus Tigris, qui Niniuen inundabant, vt viderentur esse piscina, vel palus. q.d. Tigris non est tutatus Niniuen, sed potiùs eam obruit, & tradidit hosti. Addunt alij ex Herodoto lib. 1. & Diodoro Siculo lib. 3. Niniuen loco humido & paludoso sitam fuisse, ideóq; procreasse ciues debiles, languidos & lentos, qui vrbem tutari non valerent. Symbolicè, Niniue erat piscina aquarum, id est, plena aquis, id est, populis. B Vrbem enim comparat piscinæ, ciues aquis; sicut ergo piscina abũdat aquis, ita Niniue incolis. q.d. Niniue aluit turbam hominum, sed imbellem & inutilem: nam obsidente eam Chaldæo, inclamauit opem & tutelam eorum; *ipsi verò fugerũt*: ac licèt ipsa vociferans ad rauim, iterum iterúmque eos à fuga reuocaret, & vociferaretur, *State, state*, vt me defendatis, & resistatis Chaldæo; frustra tamen id fecit: nam *non est qui reuertatur* à fuga, vt hosti frontem opponat, & pro muris consistat, ac dimicet. Ita S. Hieron. Theod. Theophyl. Remig. Hugo, Lyran. & Vatabl. Denique aquæ significant copiam opum, quæ in Niniuen influebant, sicut aquæ in piscinam influunt. Vnde de iis subdit: C *Diripite argentum, diripite aurum, & non est finis diuitiarum.* ita Rupert. & Vatabl.

State, state.] Sunt verba Niniues, id est, principum Niniues, qui suis fugientibus inclamant, vt stent, & resistant hosti, vti iam dixi: licèt alij censeant esse verba Chaldæorum, irridentium vel prouocantium Niniuitas ad conflictum, ac de more dicentium: *State, state*, ac nobiscum confligite.

Vers. 9. *Diripite argentum.*] Est vox Medorũ & Chaldæorum, qui fugientibus Assyriis, capta Niniue, inuicem cohortantur ad eius expilationem, vt prædam ex ea diripiant & efferant. Vides hîc quàm crebrò mutentur personæ: nunc enim loquitur Niniue, nunc Chaldæi, nunc Propheta, D nunc Deus. Est enim quasi dialogismus. ita Vatab. Licèt alij censeant esse hîc vocem Prophetæ ad Chaldæos, qua eos hortetur, vt Niniuen à ciuibus fugientibus desertam expilent. ita Dionys. Vatabl. & Arias. Alij denique censent esse vocem Niniues, se suásque opes à ciuibus desertas dedentis Chaldæo. q.d. O Chaldæi, rapite aurum meorum ciuium ignauorum, quia ipsi illud retinere & possidere non merentur; nec valent, aut possunt. Causam, vel potiùs illecebram huius expilationis assignant Chaldæi, dum subdunt:

Et non est finis diuitiarum.] Hebr. enim *vau*, id est, *&*, capitur pro *quia*. q.d. Eia socij agite, rapite aurum, vasa & opes, quas Niniue ab aliis gentibus E rapuit, & in se coaceruauit: quia vasa hæc & opes, sunt pulcherrimæ & pretiosissimæ, æquè ac plurimæ & innumeræ; ideóque summè desiderabiles. Heb. additur כָּבֹד *cabod*, id est, gloria, vel pondus & onus: Vnde Septuag. vertunt, *aggrauata sunt super omnia vasa concupiscentiæ suæ*, id est, vt Tigurina vertit, *onusta est rebus quibusque charissimis.* quanto enim plus habebat auri, quod graue est, *tanto magis ipsa aggrauabatur*, *qua grauia diligebat*, ait S. Hieron. *Vnde & iniquitas, Zachar. 5. super talentum plumbi sedit, & Ægyptij qui erant peccatis graues, demersi sunt in mare vt plumbum. Et ex persona peccatoris dicitur* Psal. 37. *Sicut onus graue grauatæ sunt super me.* Vatabl. verò vertit, *gloria maior omni supellectile desiderabili*, id est, supellex pretiosa (hanc enim vocat gloriam) est maior, siue pretiosior omni re desiderabili. q. d. *Supellex eius pretiosior est omni alia supellectile*, quantumuis pretiosa & concupiscibili, vt vertit Pagnin. In Niniue verum fuit illud Eccles. 5. 12. *Est & alia infirmitas pessima, quam vidi sub sole: diuitiæ conseruatæ in malum domini sui.* Vnde

Moral. Disce hîc, quàm aurum sit vanum, & indignum cui homo cor apponat; imò noxium, vtpote quod hostes allexerit ad excidium Niniues, vt scil. eius aurum raperent. Quocirca Babytaceni aurum oderant, illúdque abiiciebant, imò sepeliebant, ne cui esset noxæ. Audi memorabile quod de iis scribit Solinus Polyhist. c. 36. *A Susis*, ait, *Babytace oppidum centum triginta quinque millibus passuum distat, in quo mortales vniuersi odio auri coëmunt hoc genus metalli, & abiiciunt in terrarum profunda, ne polluti eius vsu, auaritia corrumpant æquitatem.* Idem totidem penè verbis de iisdem scribit Plinius lib. 6. c. 27. qui & lib. 33. c. 1. *Vtinam*, ait, *posset è vita in totum abdicari aurum, sacra fames, vt celeberrimi auctores dixere, proscissũ conuiciis ab optimis quibusque, & ad perniciem vitæ repertum: quantum feliciore æuo, cùm res ipsæ permutata inter se sicut & Troianis tẽporibus factum, Homero credi conuenit.* Et mox: *Pessimum vitæ scelus fecit, qui annulum primus induit.* additque Romanos olim annulo vsos, non aureo, sed ferreo; idque etiamnum factitare Lacedæmones. Et inferiùs: *Roma*, ait, *non fuit aurum, nisi exiguum, longo tempore. Certè cum à Gallis capta vrbe pax emeretur, non plusquam mille pondo effici potuere.* Idem lib. 33. c. 3. *Seruius rex*, inquit, *primus signauit æs* (nam antè rudi ære vtebantur) *signatum est nota pecudum: vnde & pecunia appellata. Argentum signatum est anno Vrbis* D *octogesimo quinto, Q. Fabio Cons. quinque annis ante primum bellum Punicum. Aureus nummus post annum sexagesimum secũdum percussus est, quàm argenteus.* Et mox: *A nummo prima est origo auaritiæ excogitata. Rex Mithridates Aquilio duci capto aurum in os infudit. Hæc pa-* D *ris habendi cupido. Pudet intuentem tantùm nomina ista, quæ subinde noua Græco sermone excogitantur, expresso argenteis vasis auro, aut incluso, quibus deliciis veneunt tam aurea quàm aurata, cùm sciamus interdixisse castris suis Spartacum, ne quis aurum haberet aut argentum. Tanto plus animi fuit fugitiuis nostris.* Simile de Medis scribit Isaias c. 13. 17. *Ecce*, inquit, *suscitabo super eos Medos, qui argentum non quærant, nec aurum velint.* Argutè Philosophus ille interrogatus, *cur palleret aurum*, respondit: *Ex metu, quia omnes ei insidiantur.* Præclarè S. Bernard. serm. 4. in Aduentu: *Filij Adam*, ait, *genus auarum & ambitiosum audite. Quid vobis cum terrenis diuitiis, & gloria temporali, quæ nec* E *verè vestra sunt? Aurum & argentum nónne terra est rubra & alba, quam solus hominum error facit* (*aut magis reputat*) *pretiosam. Demq; si vestra sunt hæc, tollite ea vobiscum. Sed homo cùm interierit non sumet omnia, neque descendet cum eo gloria eius. Vera ergo diuitia, non opes sunt, sed virtutes, quas secum conscientia portat, vt in perpetuum diues fiat.* Scribit B. Thomas Morus in Vtopia republ. felici, aurum non æstimari. Sic enim ait lib. 2. Vtopiæ: *Aurum argentúmque à nullo pluris æstimatur, quàm rerum ipsarum natura meretur, quæ quis non videt*

Moral. de vanitate auri.

quàm

A *quàm longè infra ferrum sunt? vt sine quo non magis quàm absque igni atq; aqua viuere mortales queant, cùm interim auro argentóque nullum vsum, quo non facilè careamus, natura tribuerit, nisi hominum stultitia pretium raritati fecisset.* Subdit deinde, eos, vt suis contemptum auri iniiciant, in eius contumeliam, ex auro matulas & sordidissima vasa conficere, item catenas & crassas compedes, quibus seruos coërcent. *Postremò*, inquit, *quoscũque aliquod crimen infames facit, ab horum auribus annuli dependent aurei, digitos aurum cingit, aurea torques ambit collum, & caput denique auro vincitur. Margaritis & gemmis ornant infantulos, qui, vbi plusculum accreuit ætatis, cùm animaduertunt eiusmodi*
B *nugis non nisi pueros vti, nulle parentum monitu, sed suomet ipsorum pudore deponunt.* Subdit deinde facetam narrationem de legatis aliarum gentium in Vtopiam ingressis, quorum gemmatæ aureæq; vestes, torques, annuli, &c. *apud Vtopienses, aut seruorum supplicia, aut infamium dedecora, aut puerorũ nugamenta fuere. Quocirca infimum quemque pro dominis reuerenter salutantes, legatos ipsos ex aurearum catenarum vsu pro seruis habites, sine vllo prorsus honore prætermiserunt. Quin pueros quoque vidisses, qui gemmas ac margaritas abiecerãt, vbi in legatorum pileis affixas conspexerunt, compellare matrem ac latus fodere: En mater, quàm magnus nebulo margaritis adhuc & gemmulis vtitur, ac si*
C *esset paruulus! At parens seriè etiam illa: Tace, inquit, fili; est opinor quispiam de morionibus legatorum.* Causam subiicit: *Mirantur illi siquidẽ quemquam esse mortalium, quem exiguæ gemmulæ aut lapilli dubius oblectet fulgor; cui quidem stellam aliquam, atque ipsum denique solem liceat intueri: aut quemquam tam insanum esse, vt nobilior ipse sibi ob tenuioris lanæ filum videatur, siquidem hanc ipsam ouis olim gestauit, nec aliud tamen interim quàm ouis fuit. Mirantur item aurum suapte natura tam inutile, nunc vbique gentium æstimari tanti, vt homo ipse, per quem, atque adeo in cuius vsum id pretij obtinuit, minoris multò quàm aurũ ipsum æstimetur; vsqueadeo vt plumbeus quispiã, & cui non plus inge-*
D *nij sit quàm stipiti, nec minus etiam improbus quàm stultus, multos tamen & sapientes & bonos viros in seruitute habeat, ob id dumtaxat, quòd ei magnus contigit aureorum numismatum cumulus; quem si fortuna, aut aliqua legum stropha ab hero illo ad abiectissimum totius familiæ suæ nebulonem transtulerit, fit vt paulò pòst in famuli sui famulitium concedat, velut appendix additamentum numismatum.* Hæc Morus, non μῶρος, sed σοφὸς, ideóque Angliæ Cancellarius & Martyr, in sua illa Republ. non Platonica, sed Christiana. Si Vtopiæ indigenæ tam vili æstimant aurum, multò magis Vraniæ cælique ciues, illud & cæteras opes pro luto habent, inquit S. Theofridus in Epitaph. sanct. lib. 2.
E c. 4. Soli ciues Babylonis & Ægypti, qui ex luto & paleis ciuitates exstruunt, illud in pretio & deliciis habent. Quid enim sunt vniones, nisi excrementa concharum? quid gemmæ, nisi lapides minores & subtiliores? quid purpura, nisi sanguis fœdi pisciculi? quid coccus, nisi sanguis vermiculi? quid byssus, nisi fila & tela bombycum, hortidorum inquam vermium? Sapienter Venantius Fortunatus: *Pauper in angusto regnat, habendo Deum.* Et S. Paulinus Nolæ Episcopus, captus à Wandalis: *Domine*, ait, *non excrucier propter aurum & argentum, vbi enim mea omnia sint, tu nosti*, vti refert S. Aug. lib. 1. de Ciuit. 10.

Vers. 10. *Dissipata* est (Niniue à Medis & Chaldæis) *&*

A *scissa, & dilacerata.*] In Hebræo est elegans & neruosa paronomasia בּוּקָה וּמְבוּקָה וּמְבֻלָּקָה *buka vmebuka vmebulaka*, id est, *vacuitas, & euacuatio, & laceratio* est illi. q. d. Planè opibus & incolis suis euacuata est Niniue, ac muris & domibus dilacerata. ita Tigurina, Vatabl. Pagnin. Hinc Septuag. vertunt, *concussio, & excussio, & ebullitio.* Chald. *direpta, expilata, & aperta est porta inimico.* Porrò ebullitio græcè ἐκβρασμὸς dicitur, ait S. Hieron. cùm quod intrinsecus latebat, erumpit in faciem. Vnde papulæ quoque, quæ post ægrotationem nascuntur in labiis, dicuntur ἐκβράσματα, & sanitatis videtur indicium. Hoc ergo quasi remedium adhibetur Niniuæ ægrotanti, vt malum
B internum latens in vitalibus, foras ebulliat, vt excutiatur, vexetur & affligatur crebrò. Non solùm autem hoc remedium datur, sed & cordis confractio, & dissolutio genuum, vt durum & lapideum Niniues cor fractum emolliatur, & rigida genua quæ priùs Deo non curuabantur, dissoluantur & flectantur Deo, ac in nomine Iesu omne genu flectatur cœlestium, terrestrium & infernorum. Hæc S. Hieronymus.

Cor tabescens.] Hebr. *cor liquefactum.* ita Chald. Pagnin. & Vatabl. sicut enim cera admota igni liquescit & tabescit; ita & cor admotum vehementi angustiæ, dolori & pauori velut liquescens tabescit, concidit, & quasi confringitur, vt vertũt Se-
C ptuag. hæc spectant ad ciues, sicut priora ad ipsam ciuitatem. Porrò ex hoc cordis deliquio, quasi ex fontis obstructione, naturaliter sequitur Primò, *dissolutio geniculorum*; Tigurina, *tremor genuum*; Pagnin. & Vatabl. *collisio genuũ*. corde enim fatiscente, fatiscunt spiritus vitales & animales, qui à corde ad genua transmittuntur, vt ea roborent ad sustinendum corpus, & ad ambulandum: subductis autem, vel languescentibus spiritibus, genua languescunt, & tremunt, & inter se colliduntur ex trepidatione. Secundò, sequitur *defectio in cunctis renibus*; Tigurina, *ægritudo in omnium lumbis*. In renibus ergo, id est, in lumbis duobus, quibus subsunt duo renes. Lumbi enim carnei
D sunt, & quinque vertebras sacræ spinæ inferiùs vtrimque complectuntur, à qua spina nerui, musculi & spiritus motiui per eius medullam deriuantur ad totum corpus. Si vertebræ hæ dissoluantur, aut lædantur, & contrahantur, aut impediantur, vti fit in timore & pauore, elumbis & infirmus fit homo. ita Ribera. Hinc in renibus & lumbis consistit magna pars virium & roboris hominis, vti dixi vers. 1. Tertiò, sequitur: *Et facies omniũ eorum sicut nigredo ollæ*; Hebr. *contraxerunt ollam*, id est, vt Tigurina, *ollæ speciem*, colorem & fuliginem; Chald. *omnes vultus operientur nigredine, instar ollæ denigratæ*; Septuag. *sicut adustio ollæ*: facies enim destituta cordis influxu & spiritibus,
E expallescit & nigrescit, vti videre est in iis qui suffocantur, vel suspenduntur. Vide dicta Ioëlis 2. vers. 6. Mysticè, Rupert. Olla atra, inquit, est diabolus, & omnes qui in eo spem reponunt, qui tandem similes fient illi quem coluerunt, dum in ollam vulcaniam, putà in gehennam, detrudentur, fiéntque aterrimi tam corpore quàm mente.

Vbi est habitaculum leonum?] Tigurina, *vbi est lustrum leonum?* id est, vbi est Niniue, quæ erat quasi spelunca leonum, id est, regia prædonum & tyrannorum? q. d. Deserta est, euersa est, periit, interiit. Reges Assyriorum comparat leonibus; Niniuen lustro; filios, & principes eorum leunculis, ob eorum fortitudinem, crudelitatem & rapacitatem.

Vers. 11. Lustrum leonum erat Niniue.

tatem. Ipsi enim quasi leones venabantur & expilabant omnes gentes, earúmque opes & prędas conuehebant in Niniuen, ibíque eas inter filios, vxores & principes distribuebant, vt patet 4.Reg. 19.11. ita S.Hieron. Remig. Haymo, Theophyl. Lyran. Clarius, Arias & Vatabl. Sic Ezechiel c.19. vers.1. & sequent. Ierusalem vocat leænam, leunculos verò vocat reges eius iuuenes, putà Ioachas, Ioakim, Ioachin, & Sedeciam filios Iosiæ. Sic Ierem. c.4.7. Nabuchodonosorem vocat leonem: *Ascendit*, inquit, *leo de cubili suo, & prædo gentium se leuauit: egressus est de loco suo, vt ponat terram tuam in solitudinem.* Est sarcasmos, vel potiùs emphatica admiratio. Irridet enim, vel potiùs miratur, & aliis admirandum proponit horrendum excidium inclytæ illius Niniues, & tyrannorum eius, vt illius exemplo percellantur, caueántque à fastu & spolio leonino, vtpote ob quem excisam audiunt vidéntque Niniuen. Simili schemate ait Baruch c.3.16. *Vbi sunt principes gentium, & qui dominantur super bestias, qui sunt super terram? qui in auibus cœli ludũt? qui argentum thesaurizant & aurum?* &c. *exterminati sunt, & ad inferos descenderunt, & alij eorum loco surrexerunt.* Et Isaias de Babylone c.14.4. *Quomodo cessauit exactor, quieuit tributũ. Contriuit Dominus baculum impiorum, virgam dominantium, cædentem populos in indignatione plaga insanabili, subiicientem in furore gentes, persequentem crudeliter* (nónne hæc fuit spelunca leonum?) *Conquieuit & siluit omnis terra, gauisa est & exultauit*, dum vidit exscindi à Cyro Babylonem, virgam suam tyrannicam. Pari modo Niniue hîc vocatur *habitaculum leonum, & pascua catulorum leonũ*, id est, sedes tyrannorũ, eorúmque filiorum. *pascua* enim est nomen femininũ singularis numeri, vti ostendi Ioël. 1.18. Vnde de ea subdit:

Ad quam (scilicet pascuam catulorum leonum, putà ad Niniuen) *iuit leo, vt ingrederetur illuc, catulus*, id est, catuli, *leonis, & non est qui exterreat.*] q.d. Vbi est illa diues & speciosa Niniue, in qua quasi in pascuis vberrimis, pascebant se reges eorúmque filij spoliis & prædis, quas diripuerant ab omnibus prouinciis & gentibus? Vbi sunt eius reges & tyranni, eorúmque filij & principes, qui quasi leones & leonum catuli in Niniue, quasi in spelæo inexpugnabili, suis viribus & opibus præfidentes securi degebant, vt nemo eos inuadere auderet, nemo terrorem aut metum eis incutere valeret? q.d. Excisa est, periit, euanuit; fuit Ilium & ingẽs gloria Teucrorum; fuit Nina & ingens gloria Niniadum. ita Theodor. Theoph. Lyran. Clarius, Arias & Vatabl. Ex aduerso tamẽ S.Hier. cum suis asseclis, Remigio, Haymone & aliis, per leonem intelligit Nabuchodonosorem, qui quasi leo inuasit leones Assyrios, eorúmque lustrũ, scil. Niniuen, adeo validè & horrendè, vt nemo eum deterrere, nemo se ei opponere auderet. Verùm omnia præcedentia & sequentia spectant ad Assyrios, nõ ad Chaldæos. Taceo quòd leones non soleant alios leones, eorúmque lustra inuadere & prædari: sed tauros, boues, equos, aliásque bestias & feras specie à se distinctas. secùs est de lupis: lupus enim in fame lupum deuorat. Vnde adagium: *Homo homini lupus.* Quare prior sensus germanior videtur.

Moraliter, vide hîc celeres & miserabiles tyrannorum, regum & regnorum ortus & occasus. Vbi est gloria illa Niniue? vbi superba Babylon? vbi illa inclyta Roma? Præclarè Ouidius libr. 15. Metamorph.

Nunc humilis veteres tantummodo Troia ruinas,
Et pro diuitiis tumulos ostendit auorum.
Clara fuit Sparte: magnæ viguere Mycenæ.
Vile solum Sparte est: altæ cecidere Mycenæ.
Oedipodioniæ quid sunt nisi nomina Thebæ?
Quid Pandioniæ restant, nisi nomen, Athenæ?

Leo cepit sufficienter catulis suis pascendis, *& necauit leænis suis.*] Tigurina, *strangulauit*; Pagnin. *suffocauit leænis suis.* Solent enim leones strangulare animalia, eáque discerpere & distribuere suis catulis & leænis. Leo est rex Assyriorum, catuli sunt filij, leænæ sunt vxores & concubinæ, quos ex spoliis gentium ditabat & ornabat rex. Ita Cicero actione 5. in Verrem asserit *solere barbaros reges Persarum & Syrorum* (sub quibus Assyrios & Chaldæos intellige) *plures vxores habere: iis autem vxoribus ciuitates attribuere hoc modo: Hæc ciuitas mulieri in redimiculum præbeat, hæc in collum, hæc in crines. Ita populos habent vniuersos non solùm conscios libidinis suæ, verùm etiam administros.* Sic Antiochus rex Syriæ duas illustres ciuitatẽs donauit concubinæ suæ, 2.Machab.4.30. Vers. 12.

Ecce ego ad te.] O spelunca leonum, ô Niniue, veniam, vt te per Chaldæos debellem, puniam & euertam. Vnde Tigurina vertit, *en me tibi hostem, dicit Dominus.* Vers. 13.

Et succendam vsque ad fumum quadrigas tuas.] Pagnin. & Vatab. *succendam igne fumante*, id est, igne fumo permisto, *quadrigas eius*, id est, tuas, est enallage personæ, q.d. Niniuen, eiúsque quadrigas succendam, omniáque in fumum & flammam conuertam. Alludit ad venatores, qui ad spelæa leonum & ferarum struunt ignes, fumúmque ingentem excitant, quo cogunt feras, earúmque catulos ne fumo suffocentur egredi, atque egressos venabulis excipiunt & confodiunt. ita Theodor. & Theophyl. Addunt Doroth. & Epiphan. in vita Nahum, ignem hunc de terra & solitudine ortũ, inuasisse & concremasse Niniuen, vti dixi in procemio: Septuag. pro כ legentes ei affine ב, putà pro רִכְבָּה *ricba*, id est, quadrigas eius, legentes רִבְּבָה *ribba*, vertunt, *succendam in fumo multitudinem tuam.* radix enim רָבַב *rabab*, vel *rab* significat multiplicari & esse multum. Vnde *rab* & *rabbi*, id est, multus, hoc est, magnus, scil. Doctor, vel Prælatus.

Exterminabo de terra prædam tuam.] Tigurina, *lacerationem auertam à terra*, q.d. Non prædaberis vltrà. ita Vatabl.

Et non audietur vltrà vox nunciorum tuorum.] Quos, ô Niniue, mittere solebas ad vrbes, postulans ab eis vel deditionem, vti misisti Rabsacen Hierosolymam, qui eam regi Sennacherib dedi efflagitauit, Isaiæ 36.2. ita S.Hieron. & Theophyl. Vel tributa ab eis pendi solita, aut noua onera quæ eis imponebas, quibus eas expilabas. ita Remig. Albert. & Hugo. Septuag. pro מַלְאָכֵכֵה *malachecha*, id est, *nũcios tuos*, aliis punctis legẽtes מְלַאכְכֵה *malachecha*, id est, *opera tua*, vertunt, *non audientur vltrà opera tua.*

Symbolicè, incendium & excidium Niniues, repræsentat incendium & excidium mundi sub diem iudicij, quod sub nomine Babylonis mysticè describit S.Ioannes Apocal. 17. *Mundus* enim hic, vt aiebat Philosophus, *non est aliud quàm forum impostorum, scrinium dolorum, schola vanitatis, lustrum tyrannorum, spelæum latronum & iniquorum*, in quo potentes diripiunt pauperes & simplices. Sicut ergo Niniue punita fuit incendio,

Excidium Niniues typus est excidij mũdi.

cendio, ſic & mundus igne conflagrationis expiabitur, iuxta illud: *Ignis ante ipſum præcedet, & inflammabit in circuitu inimicos eius*, pſalm. 96. 3. Ille ergo igne comburentur omnes leones &

A leunculi, id eſt, omnes tyranni, raptores & iniqui, omnéſque eorum uuncij, quadrigæ, & pompæ, ac imprimis eorum dux & princeps Antichriſtus, inquit S. Hieron.

CAPVT TERTIVM.

SYNOPSIS.

Pergit currus, equites, micantes gladios, fulgurantes haſtas Chaldæorum deſcribere, quibus conficient Niniuen meretricem, ob eius cædes, rapinas & maleficia. Deinde verſ. 8. confert eam cum Alexandria; in frequentia, robore, opibus, aliíſque: Sicut illa capta eſt à Chaldæis, ita capieris & tu ô Niniue. Denique verſ. 12. docet quòd Deus omnes eius munitiones debilitabit & diſiiciet, quódque duces eius & milites erunt ignaui, imbelles & pauidi quaſi mulieres, quódque mercatores & merces ab ea auolabunt, ſicut bruchus & locuſta incaleſcente ſole auolant.

Verſ. 1.] Væ ciuitas ſanguinum, vniuerſa mendacij dilaceratione plena: non recedet à te rapina.

Verſ. 2.] Vox flagelli, & vox impetus rotæ, & equi frementis, & quadrigæ feruentis, & equitis aſcendentis.

Verſ. 3.] Et micantis gladij, & fulgurantis haſtæ, & multitudinis interfectæ, & grauis ruinæ: nec eſt finis cadauerum, & corruent in corporibus ſuis.

Verſ. 4.] Propter multitudinem fornicationum meretricis ſpecioſæ, & gratæ, & habentis maleficia, quæ vendidit gentes in fornicationibus ſuis, & familias in maleficiis ſuis.

Verſ. 5.] Ecce ego ad te, dicit Dominus exercituum, & reuelabo pudenda tua in facie tua, & oſtendam Gentibus nuditatem tuam, & regnis ignominiam tuam.

Verſ. 6.] Et proiiciam ſuper te abominationes, & contumelijs te afficiam, & ponam te in exemplum.

Verſ. 7.] Et erit: omnis, qui viderit te, reſilict à te, & dicet: Vaſtata eſt Niniue: quis commouebit ſuper te caput? vnde quæram conſolatorem tibi?

VERS. 1. Æ, ſcilicet tibi, ô *ciuitas ſanguinum.*] ô Niniue ſanguinaria, quæ omnium gentium ſanguinem fudiſti, vt eas tibi ſubiiceres. Vnde Chald. vertit, *væ ciuitati ſanguinum*. ita Theophyl. Haymo, Rupert. Hugo & Lyran. Poſſet Secundò, vox *ſanguinum*, accipi pro *ſcelerum*. q.d. Væ tibi ô ciuitas ſcelerata, omnibus criminibus plena & cooperta; quia enim ſanguinis effuſio, putà homicidium, grauiſſimum eſt ſcelus in proximum, hinc quodlibet enorme crimen vocatur *ſanguis*, id eſt, ſanguinis effuſio, per ſynecdochen, qua pars pro toto; vel per catachreſin, qua ſimile pro ſimili ponitur. Vnde Syrus & Arabicus vertunt, *væ ciuitati ſangui-*

B *num, quæ tota eſt mendacium, & plena iniquitate.* Dat cauſas excidij Niniues, cur ſcilicet Deus ab ea tranſtulerit Monarchiam in Babylonem. Prima eſt, cædes iniuſtæ, eæque plurimæ. Secunda, quòd ſit *vniuerſa mendacij*, id eſt, vt Septuag. *tota mendax*; Tigurina, *in vniuerſum plena mendacio.* q.d. *In Niniue nulla eſt veritas, ſed omne mendacium*, ait S. Hieron. quia regnat in ea omnis dolus & fraus. Tertia, quòd ſit *dilaceratione plena*, id eſt, plena rapina & laceratione prædarum. Vnde vertit Aquila, *excarnificatione plena*; Symmachus, ἀποτομίας, id eſt, *crudelitate* vel *ſeueritate plena. In altera eius editione*, ait S. Hieron. *reperi* μελοκοπίας πλήρης, *id eſt, ſectionibus carnium, & fruſtis per membra conciſis plena. denique ſtatim ſubiecit: Vbs indeC ſinens præda eſt.* q. d. Niniue repleta eſt rapinis, ſicut luſtra leonum plena ſunt membris & oſſibus animalium ab eis laceratorum & deuoratorum. Hiſce enim comparauit Niniuen cap. 2. 11. vbi eam vocauit *habitaculum leonum.* Subdit S. Hieron. *Porrò Hebræus* (S. Hieron. in Hebræa lingua magiſter) פֶּרֶק *perec, gubernaculum, id eſt*, κυβέρνησιν, *interpretatus eſt, vt oſtenderet & vrbem fuiſſe regalem, & velut in naui cunctarum gentium tenuiſſe gubernaculum.*

Symbolicè, Niniue ſpecioſa eſt ſpecioſus hic mundus, qui græcè κόσμος à ſpecie & ornatu dicitur. Hic enim totus in maligno poſitus, plenus eſt, D pleniórque erit in fine, ſub diem iudicij (ideóque tunc euertetur & concremabitur) ſanguinibus, id eſt, cædibus & ſceleribus, æquè ac mendaciis, dolis & fraudibus; item calumniis, rapinis, omníque violentia, qua proximorum vel famam, vel bona, vel corpus vitámque dilacerat. ita S. Hieron. Symbol. Niniue ſcelerata eſt mundus in maligno poſitus.

Non recedet (id eſt, numquam recedet) *à te rapina.*] q.d. Niniue tota eſt rapinis intenta; futura enim Hebræorum ſæpe actionis continuationem, morem, conſuetudinem & perpetuitatem ſignificant.

Vox flagelli.] S. Hieron. cum Remigio, Alberto, aliiſque ſuis aſſeclis pergit hæc accipere de VERS. 2.
E Niniue & Aſſyriis, quaſi hic eorum currus, equites, arma deſcribat Propheta, quibus vim inferebant aliis gentibus, eáſque prædabantur & lacerabant. Meliùs Theodor. Theophyl. & Vatabl. hæc accipiunt de Chaldæis, qui flagellarunt & caſtigarunt prædationes, cædes & rapinas Niniues. Eſt ergo hîc hypotypoſis, ſiue viua belli à Chaldæis Niniuę inferendi imago & repræſentatio. q.d. Videor iam cominus videre, & audire flagella auri-

garum in curribus Chaldæorum hostilibus, rotarum cursus & impetus, equites equósque frementes; item micantes eorum gladios, & fulgurantes hastas, quibus ipsi ingentem multitudinem Niniuitarum interficient, ipsísque grauem ruinam, id est, multitudinem cadauerum, afferent. Nota, *Grauis* hîc ponitur pro magno, id est, multo. est enallage: ponitur enim qualitas pro quantitate, & quantitas continua pro discreta; putà grauis pro magno, & magnum pro multo. Sic Antiochus dicitur intrasse Ægyptum in multitudine graui, id est, numerosa & copiosa, 1. Machab. 1. 18. Sic Deus in Ægyptum per Mosem misit muscam grauissimam, id est, plurimam, Exodi 8. 24. vide ibi dicta. Rursum quadrigas vocat feruentes & ardentes, ob celeritatem & impetum, quo ipsæ, ipsarúmque rotæ adeo motu & collisione lapidum incalescunt, vt ardere videantur, quin & verè scintillas ignémque emittant. Similem curribus feruorem dat Virgil. 3. Georg.

Illi instant verbere torto,
Et proni dant lora: volat vi feruidus axis,
Iámque humiles, iámque elati sublime videntur
Aëra per vacuum ferri, atque assurgere in auras.

Tropol. est anima impia. Tropol. Niniue est anima peccatrix, plena sanguinibus, id est, sceleribus. hæc est tota mendacij, quia nullum in se locum relinquit Deo, qui veritas est: sed fallacibus opinionibus imbuta, & diaboli præstigiis delusa, corpus & rem solidam, putat esse opes, delicias, & honores, quæ tantùm sunt vmbræ. Hæc dilacerat famam & bona proximorum, quin & alios à via Dei auertit, & bona eorum opera diripit, nec ab hac rapina recedit. Huic imminent multa mala. Primum est, *vox flagelli*, id est, conscientiæ intus mentem flagellantis, de quo Iuuen. Satyra 13.

Euasisse putes, quos diræ conscia culpæ
Mens habet attonitos, & surdo verbere cædit;
Occultum quatiente animo tortore flagellum?

Ita Ribera.

VERS. 3. *Corruent.* (Niniuitæ & Assyrij) *in corporibus suis.*] Id est, inter corpora & cadauera suorum. ita Chald. Vnde Tigurina vertit, *ruent per sua corpora.* Paulò aliter vertuot Pagnin. & Vatabl. *impingent*, (scilicet Chaldæi) *in corpora eorum*, scilicet Assyriorum occisorum. q. d. Tanta erit strages Nioiuitarum, tanta multitudo cadauerum, vt viam tum Assyriis fugientibus, tum Chaldæis insequentibus intercludant, atque vtrique in ea impingant & corruant.

VERS. 4. *Propter multitudinem fornicationum meretricis speciosæ.*] Fornicatio apud Prophetas significat idololatriam; idolum enim est quasi adulter; Niniue est quasi meretrix speciosa. q.d. Ruent Assyrij propter multitudinem idololatriæ Niniues, quæ & re & nomine speciosam sonat, ideóque ob suas speciosas opes, delicias & pompas omnibus erat grata. q. d. Ait S. Hieron. Ruet Niniue, quia totius orbis sibi subiecti coluit idola, & maleficia magica; quia tota magiæ, superstitioni & idololatriæ fuit dedita, ad eámque pellexit, imò coëgit omnes gentes. Vnde sequitur:

Quæ vendidit gentes in fornicationibus suis.] q.d. Niniue tradidit alias gentes & populos suis hostibus, putà Chaldæis; quia ipsa eos docuit suas idololatrias & maleficia, putà incantationes magicas & superstitiones, ob quas à Deo traditi sunt Chaldæis. Ideo enim Deus immisit Chaldæos quasi lictores in omnes gentes, vt earum idololatriam & scelera punirent, vt patet Ierem. 25. 17.

A Nota, *vendidit* significat Primò, Niniuen instar reginæ, sed meretricis, alias gentes sibi subditas, nunc vi, nunc illecebris, nunc mendaciis, aliísque artibus meretriciis coëgisse ad sua idola & scelera. ita S. Hieron. Theodor. Rupert. Hugo & Lyran. Secundò, eam gentes in seruitutem redegisse, vsque abusam esse quasi mancipiis, vtpote quæ illas vendidit hosti, dum eas coëgit secum prodire in aciem contra Chaldæos; itaque ipsas quasi oues, gladiis Chaldæorum secum mactandas obiecit. ita Theophyl. Hic verum est illud Poëtæ:

Quidquid delirant reges, plectuntur Achiui.

Addit Cyrillus & Theophyl. fornicationem hic vocari magiam, per quam gentes & tribus vendebant, dicentes: Date nobis mercedem & pretium, ac nos execrabimur gentes vobis hostiles, itáque faciemus vt vobis resistere nequeant, eásque facilè expugnetis, vti fecit Balaam ariolus Balac regi Moab, Numer. 22. & 23. Tertiò, in Scriptura Achab 3. Reg. 21. 25. & alij dicuntur venditi vel venumdari vt facerent malum; quia scilicet traditi sunt quasi serui in potestatem peccati & diaboli, vt ad eius nutum agerentur quasi mancipia in omne scelus: traditi, inquam, directè à se suísque heris & dominis; indirectè à Deo permittente, & puniente priora eorum scelera.

Et familias, id est, populos, *in maleficiis suis.*] *Maleficia* vocat veneficia, vt vertunt Septuag. opes, pompas, delicias, incantationes, philtra, putà illecebras, quibus Niniue quasi meretrix omnes ad sui amorem, & suorum deorum cultum alliciebat. Hæc enim significat Hebr. כשפים *kesaphim.*

Symbol. S. Hieron. Niniue, inquit, est mundus illecebrosus, habens maleficia; Septuag. *dux maleficiorum*, id est, incantationum & illecebrarum, quibus homines dementat. *Vox flagellorum auditur in mundo, quia multæ sunt tribulationes istorum, quibus qui flagellantur, clamitant, & doloris magnitudinem flebili voce testantur. Quando alius dæmone, alius ira quæ furori similis est, alius libidine, odio, insidia, superbia corripiuntur; flagellum in eis Assyrij regis sonat. Sed & in corpore malis, flagellum diaboli intelligimus, de quo ad iustum dicitur, psal. 90. Et flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo. Quando videmus hunc morbo regio computruisse, & superesse cadaueri suo: alium intercuti aqua & tumenti natare corpore, crescentibúsque membris formam pristini hominis decrescere: illum purulentias quasdam, & vulnerati damna pulmonis egerere: istum humore in lapides desiccato, vrinæ amaritudinem, & vesicæ tormenta sentire; non dubitemus dicere, vocem flagellorum esse Niniue.* Symbol flagella Niniues sunt tribulationes mundi.

Hæc S. Hieron. qui & subdit: *Et vox commotionis rotarum, dum huc atque illuc genus raptatur humanum, & incertis per cuncta discursibus, vbi periculum, vbi salus sit ignoramus. de quâ rota & Ezech. 1. 16. & psal. 76 legimus: Vox tonitrui tui in rota. Habet & Niniue equum persequentem, putà diabolum, de quo Iob 39. De longè odoratur bellum. Quadriga, & quatuor earum equi sunt quatuor perturbationes, de quibus Maro: Hi cupiunt, metuúntque, dolent gaudéntque. His equis, & hac quadriga Niniue cuncta perturbat. Et quomodo quatuor, quibus pugnamus & tegimur, sunt scuta virtutum, prudentia, iustitia, temperantia, fortitudo: ita è contrario quatuor vitia sunt, stultitia, iniquitas, luxuria, formido, quibus ab hoste percutimur. Quarum singula pullulantes habent in se ac multiplices species sagittarum, quibus infiguntur vulnera, imò vulneratis vsque ad* Quadrigæ sunt quatuor passiones animæ.

inferna demerguntur. *Nec est finis gentibus eius. Malitia eius finem non habet, & quanta species peccatorum, tot gentes sunt Niniue, quæ infirmabuntur in corporibus suis à multitudine fornicationis. Nec mirabitur Niniuen scortorum iam esse gratissimam, qui tantam hominum multitudinem eam ea viderit fornicari, & maleficiis illius, & quibusdam incantationibus ad amorem eius penè cunctos trahi. Hæc vendidit gentes in fornicationibus suis, quæ tollunt membra Christi & faciunt membra meretricis: idque facit tribus maleficiis suis. Facit enim amara eos quæ odisse debuerant; & detestari quæ amare debebant; ut cùm decepta fuerint, etiam alios malefica arte supplantent.* Vnde huc alludens S. Ioannes Apoc. 17. vers. 3. Babylonem suam (quæ typus est mundi) quasi alteram Niniuen schemate reginæ, sed meretricis ita depingit: *Vidi mulierem sedentem super bestiam coccineam, plenam nominibus blasphemiæ, habentem capita septem, & cornua decem. Et mulier erat circumdata purpura, & coccino, & inaurata auro, & lapide pretioso, & margaritis, habens poculum aureum in manu sua, plenum abominatione, & immunditia fornicationis eius. Et in fronte eius scriptum: Mysterium, Babylon magna, mater fornicationum, & abominationum terræ. Et vidi mulierem ebriam de sanguine sanctorum, & de sanguine martyrum Iesu.* Vide ibi dicta.

Præclarè S. Bernard. epist. 103. *Væ, ait, væ: vapor est ad modicum parens, quod æternæ felicitatis aditum intercludit. Quousque tu tanta gloria prosequeris fœnum, quod hodie est & cras in clibanum mittitur: carnem dico, & eius gloriam? Siquidem omnis caro fœnum est, & omnis gloria eius tamquam flos fœni. Si sapis, si habes cor, si tecum est lumen oculorum tuorum, desine iam ea sequi, quæ & assequi miserum est. Beatus qui post illa non abiit, quæ possessa onerant, amata inquinant, amissa cruciant.* Et epist. 107. *Diu, ait, ista in te mundus habere non poterit, & te quippe ipsum breui non habiturus. Nam breues dies hominis sunt. Mundus quidem cum suis concupiscentiis transit; sed te prius emittit quàm ipse pertransit. Quid te sine fine delectat amor mox finiendus?*

Vers. 5. *Ecce ego ad te.*] O Niniue, armatus & furibundus in Chaldæis venio, vt te quasi scortum infame spoliem, denudem, castigem, totique orbi ridendam & exsibilandam proponam. Vnde Tigurina vertit, *en me tibi hostem, inquit Dominus exercituum.*

Reuelabo pudenda tua in facie tua.] Tigurina, Pagnin. & Vatabl. *reuelabo fimbrias tuas*, vel limbos tuos, hoc est, spoliabo te tuis fimbriis, & vestibus speciosis & pretiosis per Chaldæos, vt omnibus spoliata & nudata à cunctis ridearis & subsanneris, dum cuncti præter nuditatem & paupertatem, etiam occultas tuas sordes, vomicas & carcinomata, quas syrmate & veste aurata tegebas (hæc enim vocat *pudenda*, quia ob ea pudebat) id est, occultas tuas spurcitias, vitia & fœditates, propalam conspicient. Perstat enim in metaphora meretricis. Vnde explicans subdit:

Vers. 5. &c. *Ostendam gentibus nuditatem tuam, & regnis ignominiam tuam. Et proiiciam super te abominationes.*] Id est, tibi imponam, ostendam, & propalabo omnia tua abominanda scelera; quo fiet vt omnes certatim te abominentur, & diris mille deuoueant: tam acris enim vindicta Dei, quæ te puniet & euertet, omnibus ostendet te rapacissimam & sceleratissimam tyrannam fuisse. Vnde sequitur, *Et contumeliis te afficiam*, vti meretrices publicè in circulo expositas, vel ad vncum alligatas omnes subsannant, in eásque fæces, lutum & stercora iaciunt: itaque *ponam te in exemplum*; Tigurina, *faciam te spectaculum*; Pagnin. *ponam te in quinamentum*; Chald. *ponam te execrandam, & ponam te fœdissimam oculis impiorum videntium te.*

Moral. Magna Dei est gratia, cùm peccatori reuelat suam turpitudinem, ac voluptatis illicitæ, v. g. meretricis, sordes. Sicut enim exteriùs & publicè meretrice nihil videtur speciosius & elegantius; sic interiùs & domi nihil putidius, sordidius, vilius, miserius, pauperius; adeo vt adolescentes qui in illas ita pomposas rapiuntur, visis earum internis sordibus nauseent, & eas abominentur. Tale est peccatum & peccatrix anima; purè est quasi ornata meretrix, & sepulchrum dealbatum; exteriùs nitens, interiùs putens & fœtens; exteriùs Venus, interiùs anus; exteriùs formosa vt Lais, interiùs deformis vt Thais, publicè splendidior Cyro, domi pauperior Iro; vix habens panem atrum quem mandat, vt ait Terent. in Eunucho. Audiui ab aulicis principis cuiusdam feminæ luxuriosè viuentis, corpus eius tantum fœtorem exhalasse, vt intolerabilis videretur, nec tam corpus quàm triduanum cadauer esse diceres.

Vers. 7. *Omnis qui viderit te, resiliet à te.*] Pagnin. *elongabunt se à te*, Tigurina, *refugiet à te, & dicet: Vastata est Niniue*; Chald. *expilata est Niniue*; Septuag. *qui viderit te, descendet à te, & dicet: Misera est Niniue.* Simili modo in excidio Babylonis dicitur Apocal. 18. 15. *Mercatores horum, qui diuites facti sunt, ab ea longè stabunt propter timorem tormentorum eius flentes ac lugentes, & dicentes: Væ, væ ciuitas illa magna, quæ amicta erat bysso, & purpura, & cocco, &c. quoniam vna hora destitutæ sunt tantæ diuitiæ.* Sic de Tyro ait Ezechiel c. 26. 17. *Quomodo peristi, quæ habitas in mari, vrbs inclyta? &c. nunc stupebunt naues in die pauoris tui, & turbabuntur insulæ in mari, eò quòd nullus egrediatur ex te.* Et c. 27. 28. describit nautas & mercatores eiulantes in vastitate Tyri.

Tropol de fuco Niniues, id est mundi.

Tropol. S. Hieron. *Quamdiu, ait, terrena honoramus, & putamus esse sublimia, velut in quodam superbiæ culmine sumus, & miramur pulchritudinem Niniue*, id est, mundi. *Cùm autem considerauerimus naturam eius, & omnia corporalia bona, quasi humilia despexerimus, subiicientes nos potentiæ manus Dei, tunc miserebimur Niniue; & omnia terrena bona digna planctu iudicabimus, dicemúsque: Misera Niniue, quanti tuis laqueis irretiti sunt! quantos alligatos laqueis tuis tenes! quis putas resiliet à te, & descendet de superbia tua, & te miseram iudicabit?* q. d. Pauci sunt, sed sapientes & oculati, qui id iudicant. Niniue ergo est speciosa vxor, speciosi filij & filiæ, speciosa famulorum pompa, speciosæ opes, speciosæ dignitates, quæ multos sua specie capiunt & dementant. Verùm prudentes, qui considerant earum breuitatem, instabilitatem, fugacitatem, curas, molestias, angores, pericula, vident hanc speciem esse fucatam & laruatam. illico enim præterit figura huius mundi, vt ait Apostolus. Quocirca ea despiciunt, dicúntque: *O quantum est in rebus inane!* atque ad speciem mundi cælestis, quæ semper durat, ac diuina est & beata, anhelant. Exemplum insigne hac in re præbuit S. Eucherius Lugdun. Episc. anno Domini 440. qui, vt habet Ado in Martyrol. die 16. Nouemb. cùm esset senator ingenio, opibus, eloquentia, scientia, dignitate prænobilis, haberétque coniugem illustrem & opulentam, ex eáque speciosos liberos, plures mares, & feminas; hæc omnia con-

tempsit, suósque omnes eadem contemnere docuit. Nam vniuersis relictis, secessit in monasterium Lirinense; inde in solitudinem, ibíque in spelunca totum se ieiuniis & orationibus addixit, donec sede Episcopali Lugduni vacante, angeli monitu designatus est Lugdunensis Episcopus. Quare à Clero & populo ad hoc munus requisitus, cùm ipse illud omnino abnueret & excuteret, vi è spelunca extractus, vinctúsque ductus in vrbem, in cathedra Episcopali violenter collocatus est, quam mira fide, sanctitate & doctrina administrauit. Extant etiamnum doctæ eius lucubrationes in Genesim, libros Regum, &c. quas filiis suis Veranio & Salonio dedicauit. Hos enim à puero in monasterio educari curauit, qui deinde pariter ex monasterio, ob illustrem virtutem & sapientiam, ad Episcopatum euocati sunt. Vxor verò eius, nomine Galla, in speluncam mariti, cùm ipse ad Episcopatum raperetur, secessit, eique in vitæ æquè ac loci rigore successit. nam ibidem totam se pœnitentiæ & orationi consecrauit. Filiæ verò Consortia & Tullia, patrem & matrem imitatæ, virginitatem Deo vouerunt, atque non tantùm virginitatis gratia, sed & signorum gloria claruerunt, æquè ac pater, nimirum ipse S. Eucherius. qui inter alia miracula in Alpibus incidens in hominem membris contractum, ac iussu S. Cæsarij Arelatensis Episcopi (vt habetur in eius vita) porrigens ei manum, eundem eleuans, sanitati membrísque restituit. ita Baron. anno Christi 441. & 463. vnde Claudian. in l. 2. de Statu animæ agens de S. Eucherio: Qui, inquit, *viridis aui, maturi animi, terra despuens, cali appetens, humilis spiritu, arduus merito, ingenio subtilissimus, scientia plenus, eloquij profluus, magnorum sui seculi Pontificum longè maximus, editus in rem fidei multiiugis variorum operum voluminibus, ad populum quoque super statu animæ concionatus est.* Quisquis ergo sapis cum S. Eucherio despue terræ, astra appete, solum despice, cælum suspice, vana licet speciosa contemne, vera & æterna sectare, terrenis cunctis despuendo dicito: Phy phy terra, quomodo sordes mihi, cùm cælum aspicio!

Quis commouebit super te caput?] Septuag. *quis gemet eam?* Chald. Pagnin. & Vatabl. *quis condolebit tibi?* quia sicut antea nullius fuisti miserta, sic iam nullus miserebitur tui. Tigurina, *quis tuus gratia iter suscipiet* vt ei opituletur. Hebr. ad verbum est, *quis mouebit ei*, vel *pro ea?* scilicet pedes, vel potiùs caput: commotio enim capitis super afflicto, signum est condolentiæ & compassionis, Iob 16. 5. Ierem. 18. 16. & alibi.

Vnde quaeram consolatorem tibi?] q. d. Nusquam inuenietur, qui te consoletur, quia inuisa es omnibus, ideóque omnes experti tuam tyrannidem gaudebunt de tuo casu & ruina. ita Vatabl.

Vers. 8.] Numquid melior es Alexandria populorum, quæ habitat in fluminibus? aquæ in circuitu eius? cuius diuitiæ, mare: aquæ, muri eius.

Vers. 9.] Æthiopia fortitudo eius, & Ægyptus, & non est finis: Africa & Libyes fuerunt in auxilio tuo.

Vers. 10.] Sed & ipsa in transmigrationem ducta est in captiuitatem: paruuli eius elisi sunt in capite omnium viarum, & super inclytos eius miserunt sortem, & omnes optimates eius confixi sunt in compedibus.

Vers. 11.] Et tu ergo inebriaberis, & eris despecta: & tu quæres auxilium ab inimico.

Numquid melior es Alexandria populorum?] Vers. 8.
Id est, populosa, quæ multos habet populos, quæ abundat multitudine & turbis. ita Pagnin. Vatabl. Mariana & alij: hoc enim significat Hebr. אמון *amon*, positum enim est pro המון *hamon*. Rursum *Amon* est cognomen Alexandriæ, eo quòd ipsa sita fuerit in regione Ammonia, non longè à fano Iouis Ammonij. vide dicta Ierem. 46. vers. 10. Vnde Syrus vertit, *numquid melior es Iouon Amon* (id est, Alexandria, quæ etiam Amon aquarum dicitur. ita Lexica Syriaca) *qua sedes in fluminibus?* Quare alienius vertit Arabicus Antiochenus, *numquid tu melior es buar* (exitio) *Moab?* & Alexandrinus, *para tibi sortem de ciuitatibus Horiu*, id est, Scytharum, *aut sortem de Tammuz, quæ habitat in fluminibus.* Nisi dicas Alexandriam dici Tammuz à suo idolo, eo quòd coluerit Tammuz, id est, Adonidem amasium Veneris; quod creditu est facile: fuit enim hæc vrbs opibus & deliciis, indéque luxu & luxuria diffluens. Sensus est: Numquid ô Niniue tu melior, id est, maior, fortior, populosior, potentior, es Alexandria populosissima & fortissima? vtpote quæ ab vna parte Nilo; ab altera lacu Mareotico, à tertia mari, à quarta incommeabili solitudine cingitur, vt docet Ioseph. lib. 2. Belli c. 16. vide eius situm & descriptionem apud Abrah. Ortelium in Theatro vrbium. q. d. Si Alexandria, quæ & situ loci, & ciuium multitudine videtur munitissima, inaccessa & inexpugnabilis, expugnabitur tamen & capietur; non est quòd tu ô Niniue tuo robori præfidas; nam pari modo expugnaberis capierisque & tu. ita S. Hieron. Theodoret. Rupert. Remig. Hugo, Lyran. & alij.

Nota Primò, Vrbs hæc tempore Nahum & Alexandriæ origo.
Ieremiæ dicta est *Ne*, vt habet textus Hebræus, quæ postea, scil. post annos ducentos, nimirum anno 320. ante natiuitatem Christi restaurata & amplificata ab Alexandro Magno, ex eo dicta est Alexandria, vti docet Plinius libr. 5. 10. Solinus c. 35. Strabo lib. 14. & alij. Prædicit hîc Nahum, vti & Ierem. 46. 10. eam euertendam à Nabuchodonosor; quod licèt aliqui, vt à Castro, factum censeant ante excidium Ierusalem, nimirum anno primo Nabuchodonosoris; tamen longè verius est id factum esse post excidium Ierusalem, anno 23. vel 24. Nabuchodonosoris, vti ostendi c. 2. v. 1. idque satis significat hîc Nahum.

Nota Secundò, Vrbs hæc fuit Ægypti celeberrima, opulentissima, munitissima & populosissima. Splendor.
Vnde Alexander Magnus eandem ad effigiem chlamydis Macedonicæ, ait Plinius libr. 5. 10. orbe gyrato, spatio septemdecim dierum, vt Iustinus testatur libr. 11. extructis muris, qui se extenderent ad sex millia passuum, magnificè restituit. Vrbs fuit omnium post Romam maxima (vnde hîc eum Niniue comparatur, quam maximam fuisse docet Ionas c. 3. 3.) longa stadiis triginta, lata decem, ambitu ipso complectens passuum millia quindecim. Addit Q. Curtius l. 4. de gestis Alexandri: *Fama est*, inquit, *cùm rex vrbis futuris muris polentam, vt Macedonum mos est, destinasset,*

A *stituasset, auium greges aduolasse, & pollita esse pastas. Cúmque id omen pro tristi à plerisque esset acceptum respondisse vates; magnam illam vrbem aduenarum frequentiam culturam, multisque eam terris alimenta præbituram.* Portum enim habet optimum, cui ad dexteram obiecta Pharus insula, turrim maximam sustinet, ad trecenta vsque stadia nauigantibus igne lucentem. Quocirca cùm Romanis paruit, pendebat plus tributorum singulis mésibus, quàm Hierosolyma toto anno, & præter pecuniam, annonam quatuor mensium plebi Romanæ ministrabat. Alexandria ergo, quam Strabo l. 14. vrbem potentem & populosam nominat, Alexandri Magni opus, nomen & bustum, emporiū erat totius Ægypti vetustissimum, loco ad mercimonia oportuno situm, nimirum ad littus nostri maris, iuxta Canobicum Nili ostiū, in Africam vergens. Vrbs olim magnifica, superbissimis ędificiis, tam publicis quàm priuatis. Quam deinde ob cultum diuinum isthic florentem, plebísque sanctimoniam paradisum Domini veteres nuncuparunt, sicut & Antiochiam Theopolim. Quocirca Augustus Cæsar, post deuictum Antonium Alexandriam veniens, & fundatoris corpus reuerenter aspiciens, triplici de causa se eandem, licèt hostilem, & Antonio fauentem conseruasse, palàm est fassus: scil. ob Alexandri memoriam, pulchritudinem vrbis, & propter Arrium Philosophum, qui in Vniuersitate Alexandrina professor, magno apud Augustum in honore fuit. In ea enim fuit Musæum Serapium & Isæum, à Musis Serapi & Iside denominatū. S. Marcus tandem Euangelista à S. Petro eò missus, Alexandrinos fide & religione Christiana imbuit per viginti annos, ac pro ea ibidem Martyr occubuit. Insuper ipse Alexandriæ Ecclesiasticam scholam instituit, cui doctissimi semper & sanctissimi viri præfuerunt, vt Pantenus, deinde Origenes, qui arcem Philosophiæ & eloquentiæ occupans, ibidem in sacra Scriptura sua hexapla & octapla, ac in eam commentaria illustria exarauit. Origeni successit Heraclas, huic Dionysius, Athenodorus, Malchion, Didymus, S. Athanasius, Cyrillus, Theophilus, &c. Hic S. Hieron. S. Basilius, S. Gregor. Nazianzenus, aliique præstantissimi viri eruditi sunt. Celebris fuit & hic scriptis Philo Iudæus. Quantum hîc floruerit Mathesis, docet Cicero lib. 1. de Diuinat. De magnifica & omnium disciplinarum libris instructissima Bibliotheca Alexandrina, in qua erant quadraginta millia librorum, quam Aristoteles primùm instituit, testis est Strabo lib. 13. hanc Ptolemæus Philadelphus, secundus ab Alexandro Magno Ægypti rex, mirè auxit libris ex Græcia, præsertim Athenis & Rhodo, petitis, teste Athenæo lib. 1. c. 17. sed maximè sacris Bibliis, in Græcum translatis à Septuag. Interpretibus, quos ipse ab Eleazaro pontifice postulauit. Hæc ergo versio Septuaginta Interpr. facta & cusa est Alexandriæ. ita Euseb. lib. 8. de Præp. c. 1. Ioseph. lib. 12. Antiq. c. 2. Clemens Alex. lib. 1. Strom. & alij. Denique Alexandrina fuit S. Catharina, quæ ibidem decollata, lac pro sanguine fudisse fertur. Meritò ergo Nahum Alexandriam confert cum Niniue, tum in magnitudine, tum in frequentia, tum in robore, tum in clade excidij.

Nota Tertiò, Pro *Alexandria populorum*, hebraicè est מנא אמון *minno amon*; sed Septuag. aliis punctis legentes מָנָא *mana* (vnde *mina* & *mna*) *Amon*, verterunt, *pars Ammon*. sic enim habent, *apta chordam pars Ammon*. Per *Ammon* aliqui Ammonitas Moabitis vicinos accipiunt. Meliùs accipias Ammonitidem Ægypti, iuxta quam sita erat Alexandria. q. d. O Ammonitis regio, ô Alexandria vastaberis: apta ergo chordas tuæ lyræ, vt canas tibi lyricum & funebre carmen. ita S. Hieron. qui & aliter explicat, nimirum de Niniue, q. d. *O Niniue inordinatum & incompositum tuum, & in diuersa discrepans in chordarum similitudinem aptu, vt fiat harmonia, & vocalis in laudes Dei concentus; quia nihil tibi proderit species & magnitudo tua, quæ præcipua habere te credis, nisi te aptaueris ad canendum. Considera enim omnem partem sortis filiorum Ammon, & quæcumque æstimantur possidere bona, quomodo eos non defenderint, ne irent in captiuitatem:* sic nec tua te defendent. Verùm priorem sensum præfert S. Hieron. & meritò: non enim agitur hîc de filiis Lot, Ammon & Moab, sed de Ammone Ægypti.

B Nota Quartò, Pro *Alexandria populorum*, verti potest, *Alexandria tumultus*, vti vertit noster Ierem. 46. 25. vtrumque enim significat Amon, vel hamon; quia populus adducit turbam, turba parit tumultum, tumultus seditionem, seditio stragem & exitium. Prudenter Liuius lib. 2. *Opulentis, ait, ciuitatibus venenum seditio, magna imperia mortalia reddidit.* Hinc rursum sapienter monet Thucydides lib. 4. *Curandum est, inquit, vicinis populis, vt pax inter vicinos populos colatur*, ne eorum tumultus & bellum, tumultum & bellum vi-

C cinis afflet & afferat. Hac de causa vrbes & regiones populosæ, vt sese in pace conseruent, oportet vt foras ad bellum, vel ad nouas colonias sæpè multos ex illis emittant, præsertim otiosos, inquietos, acres & pugnaces. Ita de Hispanis scribit Iustin. l. 44. *Hispani, ait, bellum quàm otium malunt: si extraneus deest, domi hostem quærunt.* Et Carolus V. Imp. dixisse fertur Francisco Valesio Galliarum regi: *Tui Franci & mei Hispani adeo sunt feruidi & ardentes, vt si bellum nulli moueant, illud sibi inferant principi.* Quocirca acutè vir sapiens pronunciauit: *Gallia vt sana sit & sese in pace conseruet, necesse est vt quolibet decennio sanguinem mittat.* Quin & S. Catharina Senensis hac de causa suasit Gregorio Vndecimo, & Vrbano Sexto Pontif. bellum

Polit. Bellum foris creat domi pacem.

D sanctum inferendum Saracenis & Turcis; cúmque ei obiiceret Pontifex, id intempestiuum esse ob intestinas discordias & bella, respondit illa, efficax medium ad sopiendas hasce discordias, fore bellum Turcicum. In eo enim Christianos positvros priuatas lites, & communibus animis contra communem fidei hostem libenter ituros. Insuper in illud emissuros homines otiosos & pugnaces, & his emissis pacem domi fore. Sapiens vtrique consilium, quod vtinam caperent, & practicarent Reip. & Ecclesiæ Principes, nam domi ditiones suas pacarent, & alienas infidelium sibi & Ecclesiæ acquirerent. Id de S. Catharina Se-

E nensi refert Ambros. Catharinus in eius vita. Pari modo tumultus populorum perdidit Alexandriam, quod vt significet Nahum, argutè vocat eam Alexandriam Amon, id est, populorum & tumultus. Alexandrini enim aliique Orientales calidi sunt, & callidi: calor facit eos mobiles, mutabiles, biliosos, pugnaces: calliditas facit vafros, subtiles, dolosos, industrios ad machinandum tumultus & bella.

Quæ habitat in fluminibus.] Quia Alexandria ab ortu & occasu cingitur Nilo, qui in varios riuos se diuidens vrbem interluit, multásque in ea facit insulas.

Aquæ in circuitu eius.] Vatab. *aquis est circũflua:* quia ab Oriente & Occidente Nilo, à Septẽtrione mari, à Meridie lacu Mareotico vallatur. Vnde *aqua sunt muri eius: cuius diuitia mare*, quia per mare omnis generis merces eò quasi ad Orientis, imò orbis, emporium comportãtur. Scribũt Osorius, Mapheius lib. 1. de rebus Indic. & alij; antequam Lusitani nauigarent in Indiam, & Goa merces Indicas deueherent Vlyssiponem, omnes illas ex India solitas aduehi Alexãdriam, & ex ea deuehi Venetias, indéque distribui per Europã. Pro *diuitia* heb. est חֵיל *chel*, quod robur æquè ac opes significat. Vnde Chald. vertit, *cuius murus est mare*; Pagnin. *cuius antemurale est mare*; Tigurina, *cuius propugnaculũ est mare*. Septuag. verò *chel* deriuantes à חול *chol*, id est, incipere, vertunt, *cuius principium est mare*. Hinc patet Alexandriã aquis & situ fuisse munitissimã. Nam, vt ait Iosephus libr. 2. de Bello c. 16. *munitur vndiq; aut incommeabili solitudine, aut importuoso mari, aut fluminibus, aut cœnosis paludibus*. Et Solinus Polyhist, c. 35. *Alexãdria insidioso accessu aditur, fallacibus vadis, caco mari, tribusq; tantùm canalibus admittit nauigantes*. Et S. Cyril. eius Patriarcha: *Alexandria, ait, super alias Ægypti vrbes plurimùm excellebat, tuta à prædonibus, & securũ perfugium; quòd aquis vndique ambiatur, & versus Aquilonem mari alluatur, versus Austrum verò latum & longum, & velut alterũ mare, paludem inquam Mareotidem, habeat: munita sit insuper alijs fluminibus, & lacubus cingatur.*

Vers. 9. *Æthiopia fortitudo eius.*] Æthiopia enim, siue Abyssia, vicina est & adiacens Alexandriæ: vnde vocatur Æthiopia sub Ægypto. Alexandria ergo facilè ex Æthiopia auxiliares copias ad se euocabat, & faciliùs ex vicinissima Ægypto.

Et non est finis.] Scil. militum & copiarum, quas ex vicinis gentibus sibi confœderatis ad se accersebat. Nam &

Africa, & Libyes fuerunt in auxilio tuo.] q. d. Auxiliarem habebas totam Africam, & maximè viciniorem eius partem, scil. Libyam. In voce *tuo*, est enallage personæ Hebræis vsitata. Transit enim à tertia personã ad secundam. Aliter Vatab. q. d. Æthiopia & Ægyptus erant auxilio Alexandriæ, sicut tibi ô Niniue auxiliabantur Africa & Libya. Verùm Africa & Libya vicinæ sunt Alexandriæ, remotæ verò admodum à Niniue: vnde procliue & facile erat Alexandrinis inde euocare auxilia, non verò Niniuitis.

Vers. 10. *Sed & ipsa* (Alexãdria) *ducta est in captiuitatem.*] Hinc Clarius & Arias censent Alexandriam iam vastatam fuisse, cùm hæc scriberet Nahum. Verùm ex Ieremia c. 46. 10. constat eam vastatam à Nabuchodonosor, qui diu post Nahum vixit. Est ergo enallage temporis prophetica; ponitur enim præteritum pro futuro, *ducta est*, id est, ducetur, *in captiuitatem.*

Alleg. Alexandria populorum est Ecclesia. Alleg. Alexandria populorum est Ecclesia ex omnibus populis collecta, quæ, vt inquit S. Hier. *habitat super omnes Prophetas, & habet doctores in circuitu suo, quorum de ventre manant flumina; cuius initium est mare*, id est, lex quæ amara est, nisi ligno crucis Christi dulcoretur: *quæ habet Æthiopiam in fortitudine. Aethiopia quippe preueniet manus eius Deo, & Ægyptum, in quam Dominus venit in nube leui: & Libyes, qui antea habitabant in arentibus, & postea facti sunt in auxilio eius. Et hæc ergo, si non se attenderit, & omni diligentia custodierit cor suum, captiua ducetur, & planget filios suos. Et tu ergo Niniue, homines videlicet infideles, homines mundo inhærentes, sentiet supplicia, & consopieris calice meo, cum illi quoque biberint, qui de mea parte fuerant, & suo vitio corruerunt.*

Paruuli eius elisi sunt.] Allisi sũt ad saxa à Chaldæis, quod summæ crudelitatis æquè ac miseriæ est argumentum.

Et super inclytos eius miserunt sortem.] q. d. Chaldæi super viros nobiles, & primores Alexandrinos à se captos sortem iecerunt, atque eos quasi mancipia sortitò inter se distribuerunt.

Et omnes optimates eius confixi (Septuag. *alligati*; Tigurina, *vincti*) *sunt in compedibus.*

Vers. 11. *Et tu ergo*, ô Niniue, pari modo quo Alexãdria, *inebriaberis* calice iræ Dei, vt puniaris & vasteris; *& eris despecta.*] Adeo vt etiam ab inimicis, quos antea despexeras, cogaris opem poscere. Pro *despecta* Chald. vertit, *pessundata*; Pagnin. *abscondita*; Tigurina, *obscurata*. q. d. Abscondes te præ metu & trepidatione: vel, vt alij, tolleris de medio, ita vt non appareas; quia desines esse in rerum natura. ita Vatabl.

Vers. 12.] Omnes munitiones tuæ sicut ficus cum grossis suis: si cõcussæ fuerint, cadent in os comedentis.

Vers. 13.] Ecce populus tuus mulieres in medio tui: inimicis tuis adapertione pandentur portæ terræ tuæ, deuorabit ignis vectes tuos.

Vers. 14.] Aquam propter obsidionẽ hauri tibi, extrue munitiones tuas: Intra in lutum, & calca, subigens tene laterem.

Vers. 15.] Ibi comedet te ignis: peribis gladio, deuorabit te vt bruchus: congregare vt bruchus: multiplicare vt locusta.

Vers. 16.] Plures fecisti negociationis tuas quàm stellæ sint cœli: bruchus expansus est, & auolauit.

Vers. 17.] Custodes tui quasi locustæ: & paruuli tui quasi locustæ locustarum, quæ considunt in sepibus in die frigoris: sol ortus est, & auolauerunt, & non est cognitus locus earum vbi fuerint.

Vers. 18.] Dormitauerunt pastores tui, rex Assur: sepelientur principes tui: latitauit populus tuus in montibus, & non est qui congreget.

Vers. 19.] Non est obscura contritio tua, pessima est plaga tua: omnes qui audierunt auditionem tuam, compresserunt manum super te: quia super quem non transiit malitia tua semper?

Omnes munitiones tuæ sicut ficus cum grossis suis.] Vers. 12. Duplices sunt in ficubus grossi: priores sunt primæ ficus, quæ proinde flores ficulneæ vocantur, vtpote primò maturæ & sapidissimæ: posteriores sunt ficus immaturæ, quæ in hyeme per se decidunt. De prioribus hîc agitur, q. d. Sicut grossi, id est, primæ ficus præcoces & maturæ (has enim significat Hebr. בִּכּוּרִים *bicturim*) vento cum sua arbore

bore concussæ, facilè ex ea decidunt in os comedentis, id est, hominis sub ficu biantis, vt ficus decidentes excipiat & comedat; ita tuæ munitiones, ô Niniue, concussæ à Chaldæis, illico corruent, & in os, id est, in manus & potestatem eorũ, cadent. Hoc sensu ficus hîc arborem significat, non fructum. ita Chald. S. Hieron. Haymo, Rupert. & alij passim. Secundò, & meliùs, Vatab. à Castro & alij, per ficus accipiunt non arbores, sed fructus. q. d. Sicut ficus posteriores cum prioribus, siue præcocibus, quæ grossi vocantur, vento agitatæ decidunt in os comedentis; ita eadent muri & propugnacula Niniues in manus Chaldæorum, idq; facilè & sine labore. Non enim arbores, sed fructus ficuum cadũt in os comedentis. Vnde Syrus vertit, *sicut ficus temporaneæ* (primitiuæ) *quæ cùm factæ* (maturæ) *fuerint, cadent in os comedentis*; Arabicus Antiochenus, *sicut ficus pulchra, quæ cùm matura fuerint, cadunt de ore eas comedentis*; Arabicus Alexandrinus, *omnes habitationes tuæ tumẽtes quasi arbores ficuum, in quibus remanet residuum, quæ cùm fuerint concussæ, cecidit quod in eis est comedẽti illud.*

Ita Tropol. animæ peccatorum sunt quasi ficus, & grossi, qui cadunt in os diaboli, ait Theophyl. vti in eius os cecidit Adam comedens pomũ vetitum, quod videtur fuisse ficus. Sic pariter Anagogicè in die iudicij, inquit Rupert. *quando manifestè veniet Deus noster, & non silebit; quando ignis in conspectu eius exardescet, & in circuitu eius tempestas valida*, magno terræ motu cadent munitiones totius orbis, quantæcũque vel qualescũque, tam spirituales quàm materiales possunt intelligi, & illæ quarum primus structor fuit Cain, & illæ quas contra veritatem exstruxit spiritus erroris, omnes eadent in os deuorantis inferni, glutientis abyssi, gehennalis incendij.

Vers. 13. *Ecce populus tuus mulieres.*]id est, quasi mulieres imbelles, effeminatus fuit ô Niniue. Vnde Chald. vertit, *ecce populus tuus imbecillis est instar mulierum, in medio tui*: quia ob eius ignauiã & metum *inimicis, &c. pandentur portæ*; Vatab. *aperient se portæ*, scil. sponte sua, vt sit hyperbole. Tropol. S. Hier. *Niniue*, inquit, *id est, homines sæculares passionibus eneruati sunt, & viribus elanguerunt, vt imbecillitati mulierum comparentur. Nihil enim in animabus suis forte, nihil robustum possident & virile. Vnde inimici præualentes aduersùs eos, aperuerunt omnes sensus eorum, & per corporales ianuas introgressi sunt; quia dissolutis manibus, id est, operibus voluptatis, quidquid in te habueras roboris perdidisti.*

Deuorabit ignis vectes tuos.]Ignem propriè accipio, de quo dixi c. 2. v. 13. Aliter Vatab. q. d. Vectes tui, qui aliàs solent esse ferrei & fortissimi, ad insultus Chaldæorum non resistent, sed illico dissilient, vt videantur igne consumi.

Vers. 14. *Aquam propter obsidionem hauri tibi.*]q. d. Instat tibi, ô Niniue, obsidio; ad eam ergo te para, aquam & annonam compara; erit enim longa & diuturna obsidio. Vrbes quædam carent puteis, vnde per aquæductus forinsecus ex fontibus vel fluminibus, aquas in cisternas excipiunt & conseruãt; vti fit Brugis Flandrorum; quin & Romæ plerique aqua non puteali, sed fontana per aquæductus inuecta vtuntur. Talis videtur fuisse Niniue. Vnde monet Propheta, vt ante obsidionem de aqua sibi prouideat. Vnde Syrus vertit, *aquas in tribulatione* (obsidione) *hauri tibi*, Arabicus, *aquam in angustia hauri tibi.*

Intra in lutũ.]Hoc est, vt S. Hier. subigendo argillam lateres confice, quibus ruinas murorũ obstruas; sed frustra id facies, quia ibi & in isto opere igne & ferro te vastabunt Chaldæi. Tropol. S. Hier. corpus, inquit, nostrum est lutũ, & later: *quia quasi terra, & paleis, & aqua; ita carnibus, sanguine, venis, neruis, ossibúsq; compactum est. q. d. Quia semel, ô anima, ingressa es lutum, & clausa corpore, sustine iniuriam & necessitates corporis, & cõculcare ab inimicis, & omnia ad conficiendam carnem, quæ pœnitentia digna sunt, patere. Semel enim assumens lutum & paleas, & manibus huius sæculi negotijs inuoluta; debes per iniuriã sponte calcari. Et tamen noli salutem penitus desperare: esto confidens, & corpus, id est, laterem tuũ, propter assumptũ sermonem, quasi aquam in seruitutem redige, & subiice tibi, vt domineris lateri tuo, ne viuax te gehennæ flamma consumat.*

Peribis gladio, deuorabit te vt bruchus.] q. d. Sicut bruchus omnia germina absumit, ita gladius hostilis omnia ciuiũ tuorum agmina perdet, &, vt ait S. Hier. *quidquid in te virẽs videbatur, & natura bono sponte germinans, auaro dente consumet; & quasi bruchus volatu perdite, & granatus põdere suo, ita & tu granata onere peccatorum detraheris in terram.* Vers. 15.

Congregare ergo vt bruchus, multiplicare vt locusta.]q. d. Cõtrahe & collige numerum militum maximum, quantus esse solet numerus bruchorum & locustarum, si ita velis & possis; sed frustra: nam nullæ copiæ te tutari valebunt; certò enim peribis. Est ironia. Bruchus est species locustæ, de qua dixi Ioël. 1. vers. 4.

Plures fecisti negotiationes tuas quàm sint stellæ cœli: bruchus expansus est, & auolauit.] q. d. Plurimas collegisti merces & opes, sed istæ omnes vt bruchus citò à te auolabunt ad Chaldæos, à quibus diripientur. Vatab. *plures habuisti mercatores, quàm sint stellæ cœli: ipsi autem erunt sicut bruchus, qui vbi omnia depastus est auolat.* q. d. Mercatores tui, ô Niniue, mox vt famã belli & obsidionis audierint, aufugient cum suis mercibus & opibus; instar bruchi deficiente germine auolantis. Sic & à Castro & Pagnin. qui vertit, *bruchus grassatus est, & auolauit.* Hoc est quod ait Sophar Iob cap. 20. 5. *Quòd laus impiorum breuis sit, & gaudium hypocritæ instar puncti. Si ascenderit vsque ad cœlũ superbia eius, & caput eius nubes tetigerit, quasi sterquilinium in fine perdetur: & qui eum viderant dicent, Vbi est? velut somnium auolans non inuenietur, trãsiet sicut visio nocturna.* Sic quoque accipi potest illud Sapientis Prouerb. 23. 5. *Ne erigas oculos tuos ad opes, quas non potes habere* (scilic. iustè & licitè, q. d. Quas habere vel retinere est nefas) *quia facient sibi pennas quasi aquilæ, & volabunt in cœlum*; sicut aues captæ ab aucupe, dum patet exitus, illico ab eo quasi iniusto & tyranno auolant: simili enim modo opes ab iniustis possessoribus, quasi captiuæ violenter detinentur; vnde vt ab hac captiuitate in libertatem se asserant, seruiántque Deo & iustis, propter quos creatæ sunt, ad eos aduolant, vti docet Sapiens Prouerb. 28. 8. Vers. 16.

Custodes tui quasi locustæ.] q. d. Duces & milites, qui te ô Niniue custodiebant, erunt quasi locustæ, quæ rectore carentes, in periculo huc illúcque discurrunt, quæque nocturno frigore torpidæ, oriente sole incalescentes, auolant: ita & ignaui tui milites, accedẽte Chaldæo, quasi igne percussi & perculsi diffugient. Nota, *Custos* Hebræis vocatur præfectus, Rex, Dominus, huius enim est custodire & tueri sibi subditos. Sic Iob c. 7. v. 20. Deũ vocat custodem, id est, regem & Dominum, hominum. Sic Ieremias c. 4. 17. custodes vocat reges gentium, qui venturi erant contra Ierusalem. Vers. 17.

Pro *custodes* heb. est *minnezaraich*, quod deriuatur à נזר *nezer*, id est, corona, diadema, coma, separatio, consecratio, nazaraeatus. Vnde Vatabl. vertit, *coronati tui*, id est, vt Pagnin. *magnates & principes tui*; Chald. *lamina tua flammiscant sicut locusta*. *Lamina*, scil. eoronarum & diadematum, quibus hi principes decorabantur. alij, *Nazaraei tui*; alij, *separati & consecrati tui*. Principes enim, sicut sacerdotes, dignitate aequè ac corona & veste, à plebe erant separati. Tigurina, *comatuli tui locustae referunt*. q.d. Principes tui erant comati, ipsaque coma & caesarie, velut corona & diademate, ab aliis fuerunt quasi dignitate separati. Coma enim & caesaries in viro, est quasi corona dignitatis. Hinc Nazaraei apud Hebraeos à vulgo separati erant, & quasi consecrati Deo per comam quam alebant: coma ergo erat insigne honoris & dignitatis.

Et paruuli tui quasi locusta locustarum. [*Paruuli*, id est, inferiores & gregarij milites, omnis generis & gentis. Hos enim significat Heb. טפסר *tapsar*, quos proinde Septuag. vocant commistos, scil. ex varia hominũ sorte & gente. ita S. Hier. hi enim, quia sunt parui, & plurimi variique, rectè comparantur locustis, vti iisdem comparantur ea de causa Madianitae Iudic. 6. v. 5. Alij *tapsar* censent compositum ex טף *taph*, id est, paruus, & שר *sar*, id est, princeps. Vnde Chald. vertit, *duces tui*; Pagnin. *principes tui*; Vatabl. *optimates tui*; Tigurina, *ingenui tui*; Arabicus Antiochenus, *armati tui*; Arab. Alex. *populus tuus*; Syrus verò, *Nazaraei* (continentes, casti) *tui quasi locusta inhaerens*, vel *infixa sepi*.

Taphsar quid?

Melius *taphsar* exponas *paruus principis*, scilic. seruus & miles. ita noster & Septuag. Porrò locusta locustarum, est locusta non magna & praegrandis, vt vult à Castro, sicut canticum canticorum est magnum & insigne prae caeteris cãticum; sed parua, putà proles & soboles locustae, scil. attelabus, vt vertunt Septuag. & Tigurina. Vnde S. Hier. sic explicat, q.d. *Sunt locustae & bruchus, & paria geminina locustarum, quae vocantur attelabi, solo incalescente, auolant, nec reperiuntur, sic tu ô Niniue dispergeris & fugies. Natura enim locustarũ est, vt in frigore torpentes, per calorem volitent. Porrò attelabus, quem significantius comessorem interpretatus est Aquila, parua locusta est inter locustam & bruchum, & modicis pennis reptans potius, quàm volãs, sémperq; subsiliens, & ob hanc causam vbicunque orta fuerit, vsque ad puluerem cuncta consumit; quia donec crescant pennae, abire non potest*. Vide de locustis & attelabis ea, quae notaui Ioël. 1. vers. 4. Vbi nota hebraismum: Hebraei enim cùm volunt significare animal tenerum, & recèns natum, ei adiũgunt nomen matris, quasi ipsum adhuc matrem sectetur, ab eáque lactetur vel alatur. Sic vocantur agni ouium, id est, agni teneri, sequentes oues matres suas. Sic Alexander vocatur hircus caprarum, id est, hoedus capram matrem sequens, quia erat iuuenis, Daniel. 8. vers. 5. Sic catulus leaenae vocatur leunculus leaenam matrem comitãs. Sic Samson ait Iudic 15. 16. *In maxilla asini, in mandibula pulli asinarum*, id est, aselli lactentis & sequentis asinam matrem suam, *deleui eos, & percussi mille viros*. Fortis enim viri est, per rem paruã magna facere, vti Samson per mandibulam aselli occidit mille Philisthaeos.

Non est cognitus locus earum.]Hoc est, ipsae locustae non sunt cognitae, nec inuẽtae in loco suo, quia perierunt. Est hypallage. Vide dicta c. 1. 18.

A

Dormitauerunt pastores (principes & duces) *tui rex Assur*.]O rex Niniues. Significat desidiam ducum causam fuisse, cur à Chaldaeis caperetur Niniue. ac proinde ipsos duces à Chaldaeis esse occisos, & plebem dispersam. Hoc est enim quod subdit: *Sepelientur principes tui*, primò vino, deinde humo. q.d. Chaldaei inuadent Niniuen somno vinóque sepultam, itáque sepultos occident, & in fossis sepelient. Septuag. vertunt, *consopiuit fortes tuos*, scil. rex tuus ô Niniue, sicut Balsasar mero consopiuit optimates: quos proinde Cyrus capta Babylone, eadem nocte oppressit & occidit, Daniel. c. 5. 1. & seq. Quod Tropol. S. Hier. explicat de diabolo: hic enim est rex Niniues, id est, mundi. *Semper enim*, inquit, *diaboli studium est vigilantes animas consopire. Denique & in passione Domini Apostolorũ oculos grauis sopore premens, quos Saluator suscitans ait: Vigilate & orate, ne intretis in tentationem. Et rursum: Quod vobis dico, omnibus dico, vigilate. Hinc quos ille suaui & perniciosi carmine Sirenarum illexerit ad dormiendum, excitat sermo dominus, & dicit: Surge qui dormis, & illuminabit te Christus*, Ephes. 5. Vnde idẽ Anagog. dicet Christus in excidio Niniues, id est, in fine mundi, cùm homines ob peccatum somno morte consopitos resuscitabit, facietq; resurgere ad vitam beatam.

VERS. 18.

Diabolus somnum, Christus vigiliam inducit.

B

Latitauit populus tuus in montibus.] Chald. Tigurina & Pagnin. *dispersus est populus tuus per montes*, scil. fugiens Chaldaeos, ac in montibus & speluncis ab eis se abscondens.

C

Non est obscura cõtritio tua.]q.d. Clades & strages tua, ô Niniue, tuum inquam excidium, nõ est secretum, sed publicum totique orbi conspicuum. Septuag. vertunt, *non est sanitas contritionis tua*, id est, plagae & vulneris tibi à Chaldaeis inflicti; Chald. *nõ est qui doleat sibi de fractione tua*. q.d. Non est qui tibi tuaeq; plagae condoleat. Pagnin. *non est curatio fracturae tuae*; Tigurina, *neque leue est vulnus tuũ sed acerba plaga tua*; Vatab. *non erit curatio fracturae tuae, doloris plena erit plaga tua*, id est, fractura tua nulla ratione curari poterit, vulnus quod accipies à Chaldaeis, erit plenum doloris.

VERS. 19.

D

Omnes qui audierunt auditionem tuam; hoc est rumorem & famam de tua calamitate & excidio. est metonymia: ponitur enim actus pro obiecto, scil. auditio pro re audita, putà pro nuncio & fama: *compresserunt manum super te*.]Id est, vt Chald. *complos erũt super te manibus laetantes*; quia tua malitia & tyrannis, per tributa, onera, aliásque exactiones & oppressiones *transiit* per vniuersos, omnésque iugiter vexauit. q.d. Quia alios semper afflixisti, idcirco nunc pari modo affliget te Deus per Chaldaeos, omnésque gaudebunt, & laudabunt iustum Dei in te iudicium.

Symbol. & Tropol. omnia quę hisce tribus capitibus de Niniue, eiúsque pompa, opibus, viribus, gloria, illecebris, fuco, fraudibus, vanitate, & excidio dicta sunt à Propheta, facile est mutato tantùm nomine Niniues in nomen mundi, adaptare mundo, eiúsque pompae, opibus, gloriae, vanitati, & interitui, quae in dies oculis nostris cernimus, & plenè cernemus in eius fine, putà in die iudicij. Quocirca sapienter monet S. Ioannes 1. ep. 2. 15. *Nolite diligere mundum, neque ea quae in mundo sunt; qui diligit mundum, non est charitas Patris in eo*. Et rursum: *Mundus transit & concupiscentia eius*. Vbi S. Aug. *Quid vis* inquit, *vtrum amare temporalia, & transire cum tempore, an Christum amare, & in aeternum viuere?* Idem epist. 36. *Vincula*, ait, *huius mũdi asperitatem habent veram,*

Symb. omnia Niniues sunt mundi.

E

tucun

iucunditatem falsam; certum dolorem, incertam voluptatem, durũ laborem, timidam quietem; rem plenam miseria, spem beatitudinis inanem. S. Ambr. lib. de Virgin. *Discite*, ait, *in hoc mundo super mundum esse. Si corpus geritis, volitet in vobis ales interior.* S. Chrysost. homil. 77. in Matth. *Cur perfistas dolso aquam ingeris? Nihil enim aliud est pro praesentibus istis laborare, quàm flammã decerpere, quàm pugnis aera caedere. Certè frustra curris. Vanitas enim omnia.* S. Greg. hom. 3. in Euang. *Despiciamus*, ait, *cuncta praesentia. Nulla sunt denique, quia transire possunt. Turpe sit diligere, quod constat citius perire. Non nos terrenarum rerum amor superet, non superbia, nõ ira dilaniet, non luxuria polluat, non inuidia consumat.* Et homil. 5. *Ipsa ruina eius praedicant, quid amãdus non est. Si enim ruinam sua domus quassata minaretur, quisquis in illa habitaret, fugeret: & qui stantem dilexerat, recedere quantocyus a cadente festinaret. Si igitur mũdus cadit, & nos eum amando amplectimur, opprimi volumus potius, quàm habitare: quia nulla nos ratio à ruina illius separat, quos eius passionibus amor ligat.* S. Bernardus passim mundum vocat stabulum, viam peccatorũ, carcerem, atrium diaboli, noctem, plenum spinis, crucem, insidum, amantem nihil, vento vanitatis impulsum, inimicum Deo. *Impellit*, ait ipse serm. 85. in Cant. *omnes, sed solos euertit amicos suos, id est, consentaneos sibi. Nolo esse amicus mũdi, ne cadam. Nam qui vult esse huius mundi amicus, inimicus Dei constituitur; quo vtiq; nullus grauior casus.* Idem serm. 9. in coena Domini: *Amor*, ait, *mundi totum mundũ quaerit, & nũquam satiatur: imò cùm plus habet, plus cupit semper habere. Amor Dei, vnum cupit semper habere solum, illo contentus est, nil aliud iam possidere praeoptat. Amor Dei nil aliud quaerit, nisi solũ Deũ.* Idem serm. de miseria humana, *Vade miser homo, quia totum est vanitas, totum stultitia, totũ dementia, quidquid facis in hoc mundo, praeter id solum quod in Deum, & propter Deum, & ad honorem Dei facis. Et mundum diligis, & Deum relinquis. Mundũ qui diligit, semper est in angustia: mundo viuere mors est, mundo anima mortua viuit. Dum viuis in carne, morere mundo, vt post mortem carnis Deo viuere incipias.* ait ipse epist. 105. Idem in Meditat. *Dic mihi*, ait, *vbi sunt amatores mundi, qui ante pauca tempora nobiscum fuerunt? Nihil ex eis remansit nisi cineres & vermes. Attende diligenter, qui sint & fuerunt sicut tu comederunt & biberunt, riserunt, duxerunt in bonis dies suos, & in pũctõ ad inferna descenderunt. Hic caro eorum vermibus, illic anima eorum ignibus deputatur, donec rursus infelici collegio colligati, sempiternis ignibus inuoluantur. Quis socij fuerunt in vitijs, socij erunt in poenis: vna namque poena*

A *illos implicat, quos vnus amor in crimine ligat.* Boëtius lib. 2. de Consol. metro 3.

Rara si constat sua forma mundo,
Si tantas variat vices,
Crede fortunis hominum caducis,
Bonis crede fugacibus.
Constat aeterna positumque lege est,
Vt constet genitum nihil.

Quin & Cicero Tuscul. 4. *Quid*, ait, *videatur ei magnum in rebus humanis, cui aeternitas omnis, totiúsque mundi nota sit magnitudo?* Et Seneca: *Doce*, inquit, *leue esse & vanum hoc, quod apud homines felicitas dicitur, vnam illi syllabam facillimè accedere.* Syllaba haec est *fel*: felicitas enim serena, eiúsque mel facilè in fel vertitur, aut est in; felicitas enim facilè fit infelicitas. Et Plinius in B Panegyr. Traiani: *Habet*, ait, *has vices conditio mortalium, vt aduersa ex secundis, secunda ex aduersis nascantur.*

Haec cogitabat, haec sapiebat Aulicus ille Caesaris, qui lecta vita S. Antonij, conuersus ad socium: *Dic*, ait, *quaeso te, omnibus laboribus nostris, quò ambimus peruenire? Quid quaerimus? Cuius rei causa militamus? Maiorne esse poterit spes nostra in palatio, quàm vt amici Imperatoris simus? Et ibi quid non fragile plenúmque periculis? Et per quot pericula peruenitur ad grandius periculum? Et quando istud erit? Amicus autem Dei si esse voluero, ecce nũc fio.* Et mox: *Ego iam me abrupi ab illa spe nostra, & Deo seruire statui, & hoc ex hora hac, hoc in loco* C *aggredior. Te si piget imitari, noli aduersari.* *Respondit ille, se adhaerere socio tantae mercedis, tantaq; militiae.* Ambo ergò valedicentes aulae & mundo, ibidem Dei obsequio se manciparunt. *Et ambo habebant sponsas, quae postea quàm hoc audierunt, dicauerunt etiam ipsa virginitatem tibi ô Domine.* ita S. Aug. lib. 8. Confess. c. 6.

Haec sapiebat S. Romula, quae mũdum calcans, totámque se dedicans Deo, moriens à duobus angelorum choris psallentibus deducta est in coelum. de qua proinde S. Greg. homil. 40. in Euang. ita exclamat: *O vos qui in hoc mundo diuites aut* D *esse creditis, aut estis, conferte, si potestis, falsas diuitias vestras veris diuitiis Romulae. Vos in huius mundi via, omnia amissuri possidetis, illa nihil quaesiuit in itinere, & omnia inuenit in peruentione. Vos laetam vitam ducitis, tristem mortem timetis; illa tristem vitam pertulit, ad laetam mortem peruenit. Vos ad tempus quaeritis obsequium hominum, illa despecta ab hominibus inuenit socios choros angelorum. Discite ergo fratres temporalia cũcta despicere, discite honorem transeuntem contemnere, aeternam gloriam amare.*

COMMEN

COMMENTARIVS IN HABACVC.

ARGVMENTVM.

SANCTVS Hieronym. in prologo: *Habacuc*, inquit, *vel ex eo quòd amabilis Domini est, vocatur amplexans, vel quòd in certamen & luctam, & (vt ita dicam) amplexum cum Deo congreditur, amplexantis, id est, luctantis, fortitus est nomen* (Habacuc enim deducitur à חבק chabac, vel habac, id est, amplexari, complecti, stringere.) *Nullus enim tam audaci voce ausus est Deum ad disceptationem iustitiæ prouocare, & dicere: Cur in rebus humanis, & in mundi istius politia tanta rerum versatur iniquitas?* Idem in Prologo galeato, qui Bibliis præfigitur: *Habacuc*, ait, *luctator fortis & rigidus, stat super custodiam suam, & figit gradum super munitionem suam, vt Christum in cruce contempletur, & dicat: Operuit cælos gloria eius, & laudis eius plena est terra. Splendor eius vt lux erit, cornua in manibus eius: ibi abscondita est fortitudo eius.*

Habacuc idē est quod luctator, scilicet cum Deo.

Chaldæus Paraphrastes tradit Habacuc fuisse filium Sunamitidis defunctum, quem Helisæus vitæ restituit, 4. Reg. 5. 36. Verùm obstat ratio temporum. Nam Helisæus floruit sub Iosaphat, Habacuc verò diu pòst, sub Manasse. Isidorus & Epiphan. in vita Habacuc, tradunt eũ fuisse oriundum ex tribu Simeon, ex agro Bithiucar, vel, vt Epiphan. nominat, Bexzochar. Hebræi in Seder olam censent, Nahum, Ioëlem & Habacuc prophetasse sub Manasse, eum verò non nominasse ob eius impietatem & scelera. Verùm procemio in Nahum ostendi Nahum prophetasse post excidium Samariæ, quod contigit anno 6. Ezechiæ, & ante obsidionem Hierosolymæ factam à Sennacherib, quæ contigit anno 14. Ezechiæ. Ergo inter annum sextum & decimum quartum Ezechiæ prophetauit Nahum; quare sub idem tempus videtur prophetasse Habacuc. ita Ribera in procemio. Communior tamen sententia est, Habacuc ante Sophoniam & Ieremiam, paulò post Nahum prophetasse sub Manasse. ita Hebræi, Gueuara, à Castro, Vatabl. Clarius, Arias & alij. Videtur ergo Habacuc vnus fuisse è Prophetis illis, quos Deus misit ad Manassen, vt eum de impietatibus suis arguerent, 4. Reg. 21. 10.

Prophetauit sub Manasse.

Putant aliqui, vt S. Hieron. Remig. Albert. Hugo & Lyran. Habacuc post excidium Hierosolymæ, directè & ex professo prophetare excidium Babylonis & Chaldæorum; sicut Nahum, qui eum præcessit, prophetauit excidium Niniues & Chaldæorum. Verùm dico: ex professo Habacuc tollit onus contra Iuda & Ierusalem, eorúmque excidium per Chaldæos, consequenter tamen Chaldæorum quoque per Cyrum & Persas interitum prædicit. Solent enim Prophetæ tristibus læta subiungere, & post minas consolari. Ita hîc Habacuc, vt soletur Iudæos à Chaldæis vastandos & in Babylonem abducendos, prædicit Chaldæos pariter post 70. annos à Cyro perdendos, túmque Iudæos è Babylone liberandos & in patriam redituros. ita S. Gregor. Nazianzen. orat. 1. Apolog. & ibi Elias Cret. S. Chrysost. lib. 2. de Prouidentia, Theodoret. Theophyl. Gueuara. Porrò à Cyro liberatore, exemplo Isaiæ c. 45. 8. assurgit ad Christum redemptorem, eique c. 3. carmen insigne pangit, quo eius natalem, vitam, passionem, resurrectionem, secundum aduentum ad iudicium, quo impios damnabit, pios beabit, graphicè depingit & celebrat. Nam liberatio Iudæorum è Babylone, fuit typus liberationis hominum è seruitute peccati, diaboli & inferni. Iudæa enim, siue terra promissa typus est cælestis patriæ, Chaldæi dæmonum, Iudæi humani generis; Iesus filius Iosedec, Zorobabel, Esdras & Cyrus Babylonis destructor vindéxque Iudæorum, figuram gesserunt Christi, Regis & Pontificis, Redemptoris nostri. Hinc sequitur, hunc Habacuc ante excidium Hierosolymæ prophetasse, ac consequenter non esse eundem cum Habacuc, qui per aërem raptus ab angelo, & ex Iudæa traductus in Babylonem, ibi prandium tulit Danieli c. 14. 32. coniecto in lacum leonum, vti censet S. Hieron. in prologo non tam ex sua, quàm ex Hebræorum sententia. Ille enim Habacuc fuit diu post excidium Hierosolymæ, cùm iam Iudæi in Babylone degerent captiui: hic autem noster fuit ante excidium; nam illud prophetat dicens cap. 1. 6. *Ecce ego suscitabo Chaldæos gentem amaram & velocem, ambulantem super latitudinem terræ, vt possideat tabernacula non sua*, &c. Adde, Danielem coniectum esse in lacum leonum sub Euilmerodach, qui patri Nabuchodonosori in regnum successit: Nabuchodonosor autem 44. annis regnauit, & ante eum Iosias regnauit in Iuda 31. annis, ante eum Amon annis duobus, ante Amon Manasses annis 55. ante Manassen Ezechias annis 29. Pone Habacuc cœpisse prophetare sub finem regni Ezechiæ, vel, vt Hebræi, sub Manasse, túmque eum fuisse triginta annorum

Contra Iuda & Ierusalem.

Alius est ab Habacuc Danielis.

annorum (nam ante trigesimum annum apud Hebræos ordinariè nemini docere, aut prophetare licebat) atque adde annos regum iam recensitos, colliges Habacuc longè superasse annum centesimum, si vnus idémque fuit noster hic cum illo Danielis. Hoc autem non videtur probabile, nimirum quòd vir ea ætate decrepitus prandium ferret messoribus. Quare sicut duo fuerunt Mi- A chææ Prophetæ, & duo Abdiæ, vti dixi in eorum prooemiis, ita & duo fuerunt Prophetæ habentes idem nomen Habacuc.

Denique Habacuc Sanctorum catalogo inscriptus legitur die 15. Ianuarij, vbi hæc de eo habentur: *In Iudæa Sanctorum Habacuc & Michaa Prophetarum, quorum corpora sub Theodosio seniore diuina reuelatione reperta sunt.*

CAPVT PRIMVM.

SYNOPSIS.

Queritur Habacuc de Iudæorum prauitate, quòd scilicet nullus apud eos iuri & rationi sit locus; sed impunè dominetur opum honorísque cupido, ideóque iniustus praualeat aduersus iustum, & egrediatur iudicium peruersum. Cui respondet Deus vers. 5. se hanc prauitatem puniturum per Chaldæos, eámque Iudææ excidio vindicaturum. Quocirca mirè Chaldæorum potentiam, celeritatem, industriam, ferociam & crudelitatem exaggerat. His minùs territus Habacuc vers. 12. Deum precatur, vt suum populum quasi filium virga corripiat, non gladio interimat & perdat, eo quòd minora sint peccata Iudæorum sceleribus Chaldæorum, ne dum leniora illorum expurgat, grauiora horum sinat perpetrari.

Vers. 1.] Onus, quod vidit Habacuc propheta.

Vers. 2.] Vsquequo Domine clamabo, & non exaudies? vociferabor ad te vim patiens, & non saluabis?

Vers. 3.] Quare ostendisti mihi iniquitatem & laborem, videre prædam & iniustitiam contra me? & factum est iudicium, & contradictio potentior.

Vers. 4.] Propter hoc lacerata est lex, & non peruenit vsque ad finem iudicium: quia impius præualet aduersus iustum, propterea egreditur iudicium C peruersum.

Vers. 1.
NVS, *quod vidit Habacuc.*] Pro *onus* Septuag. vertunt λῆμμα, id est, *assumptio*, qua scilicet Deus gratia prophetica mentem Habacuc corripiēs, & à rebus humanis abstrahens, rapiebat ad res diuinas & futuras contemplādas, inquit Theodor. quem S. Petrus apud S. Clementem in lib. Recognit. sextum sensum appellat. Est, inquit, *& alius sextus sensus, id est, pranoscendi: isti enim quinque sensus scientiæ capaces sunt, sextus autem præscientiæ, quem habuerunt Prophetæ.* Porrò *onus*, est onerosa & minax pro- D phetia. Vide dicta Nahum 1.1.

Vers. 2. *Vsquequo Domine.*] Aliqui censent Prophetam præuidisse excidium Hierosolymæ mox futurum per Chaldæos, pro eóque auertendo ardenter & crebrò orasse; cúmque videret se non exaudiri, sed immotam excidij manere sententiam, de eo hîc queri apud Deum, non ex impatientia, sed ex dolore & commiseratione suæ gentis. ita Vatabl. & Ribera. imò S. Hieron. Remig. Albert. Hugo & Lyran. censent Prophetam hæc dixisse post vastatam Ierusalem, ac queri quòd B Deus permiserit eam ab infidelibus & impiis Chaldæis ita vastari.

Meliùs S. Chrysost. Nazianz. Theod. Theoph. Gueuara & à Castro, quos citaui in prooemio, censent Prophetam conqueri de prauitate morum sui æui suique populi, quòd scilicet cùm Deum sæpè precatus esset, vt eam inhiberet ac frenaret, non fuisset exauditus, sed potiùs scelera ipsa augeri & multiplicari cerneret. Hoc enim clarè verba significant, cùm subdit: *Lacerata est lex; quia impius præualet aduersus iustum, propterea egreditur iudicium peruersum.* Loquitur ergo non de tyrannide & violentia Chaldæorum, qui erant exleges, sed de peruersitate Iudæorum, qui legem quam à Deo acceperant, violabant opprimendo iustos, eorúmque causas & iudicia peruertendo. C Vnde Septuag. vertunt, *contra me factum est iudicium, & iudex accepit.* Queritur itaque de populo Iudaico, quòd, cùm is sit fidelis & à Deo electus, tamen vi, rapina & sceleribus sit plenus, atque se discruciat eo quòd Deus eum ab his non expurget & liberet. Quocirca respondet ei Deus vers. 5. se hæc scelera puniturum & expiaturum per Chaldæos. Ait ergo: *Vsquequo Domine clamabo*, vt cessare facias has rapinas & scelera in populo tuo, *& non exaudies?* hoc est, & non exaudis me continuò clamantem.

Vociferabor ad te vim patiens.] Hebr. *vociferabor ad te* חָמָס *chamas*, id est, iniquitas. q.d. Videns assiduè tot rapinas & iniurias, ad singulas clamo *chamas*, dicóque: En Domine *chamas*, en *chamas*, en noua vis, en noua rapina, en nouum scelus. D Singula enim populi mei scelera ita me affligunt, vt ab iis vim pati videar. Vnde Chald. vertit, *clamito in conspectu tuo, numquid est apud te seruandi potestas?* q.d. Video Domine in tuo meóque populo nullam esse Dei reuerentiam, nullum hominum pudorem aut timorem, sed eos perfricta fronte iniurias & iniquitates perpetrare, calcare diuina & humana iura, opulentos & potentes affligere & opprimere inopes & innocentes, ac eorum bona nunc vi, nunc fraude corradere; quin & arte vel armis, magistratus & clauum Reipubl.

inua

inuadere, ac summa rerum potiri. Vides eadem tu ô Domine. cur ergo taces? cur dissimulas? cur tantis malis non mederis? stane dormit tua prouidentia, tua vindicta, vt insontes opprimi, sontes dominari sinas? vim patior ego, affligor & crucior; nec ferre sustineo: etelus enim domus tuæ comedit me. Vim pateris & tu: quomodo eam sustines? videris Tyrannis & impiis vel non posse, vel nolle defendere & saluare innocentes. Luget enim Habacuc, & Prophetæ probi & zelosi, non tantùm ipsos læsos, & iniuriam passos, sed etiam (imò magis) ipsos lædentes & iniurios. Nam, vt ait Aristot. *minor est iniuria iniuriam pati; maior iniuria est iniuriam inferre.* Et Socrates apud Platonem in Gorgia: *Qui iniuriatur, ait, iniustúsque est, omnino est ante alios miser; miserior autem si iniuriarum pœnas numquam luat; minùs verò miser si luat, supplicióque iustum diis hominibúsque reporiet.* Et Cato dicebat se malle pro collato beneficio nullam reportare gratiam, quàm pro perpetrato maleficio non dare pœnam: significans nil esse periculosius impunitate, quæ semper ad deteriora inuitat, vti refert Plutarch. in Apoph. Rom. Luget ergo Habacuc, queritúrque cur iniustitia præualeat aduersum iustitiam, & in iustos impunè grassetur. *Et hoc dicit*, ait S. Hieron. in prologo, *præ mentis angustia, nesciens aurum in igne conflari, & tres pueros de camino ignis puriores exisse quàm intrauerant. Sed & hoc generaliter accipere possumus, quòd ex persona humana impatientiæ loquatur, vt in querulam vocem & plenam doloris erumpat, dicens: Quare respicis contemptores, & taces conculcante impio iustiorem se? Hæc autem loquitur, nesciens iudicia Dei inuestigabilia, & profundum diuitiarum sapientiæ & scientiæ eius, quod non ita videat Deus vt videt homo: homo tantùm præsentia respicit, Deus futura & æterna cognoscit. Et quomodo si ægrotus & æstuans febribus aquam frigidam postulet, & dicat ad medicum: Vim patior, crucior, vror, exanimor: vsquequo medice clamabo, & non exaudies? Et respondeat ei sapientissimus ac clementissimus medicus: Scio quo tempore dare debeam quod postulas, & non misereor modò, quia misericordia ista crudelitas est, & voluntas tua contra te petit. Ita & Deus noster sciens clementiæ suæ pondera atque mensuras, interdum non exaudit clamantem, vt eum probet, & magis prouocet eum ad rogandum, & quasi igne excoctum iustiorem & puriorem faciat.* Hucusque S. Hieron.

Impunitas infausta est peccanti.

VERS. 3. *Quare ostendisti mihi iniquitatem?*] Aliqui vim ponunt in voce *ostendisti*, quasi hæc connectat sequentia præcedentibus. q. d. Tam iratus es populo tuo, vt non satis habeas precibus & clamoribus meis non annuere: vis etiam mihi os obstruere, ne clamem; ne fortè, quæ tua bonitas & clementia est, furorem tuum auertas. Nam cùm mihi tot tantáque populi scelera ostendis, & ante oculos proponis, quasi frænum & vincula mihi in labia inicis. Quis enim eùm tantam populi iniquitatem cernat, atque iniurias, quibus nomen tuum sanctum affecit, & afficere pergit, audeat se pro eo deprecatorem interponere, aut etiam aspectum tuum subire? Visne igitur populum istum nemine intercedente delere? ita Mart. de Roa lib. 1. Singul. c. 2. Secundò & simpliciùs, *ostendisti*, id est, exhibuisti, hoc est, exhiberi & fieri permisisti, q. d. Cur permittis, cur fieri sinis tantam iniquitatem, quæ oculis meis ostensa & exhibita, dirè me cruciat?

Et laborem.] Labor hic tum passiuè accipi po-

A test pro dolore & molestia patientium vim & iniurias impiorum. Vnde Septuag. vertunt, *quare mihi ostendisti labores & dolores afflictorum?* Hi enim mihi compassionem mouent, suique similem dolorem. Tum potiùs actiuè pro afflictione quam nocentes innocentibus inferunt. Vnde Chald. vertit, *conspectu operantes laborem falsitatis*. q. d. Quare video impios affligentes pios? tuum enim ô Domine est de eis pœnas sumere: ita Vatabl. & Pagnin. qui pro *laborem* vertunt, *peruersitatem*. Vis enim & iniuria, adeóque quoduis peccatum in Scriptura vocatur עמל *amal*, id est, labor: tum quia cum labore incipit, & agitur, atque in laborem & dolorem desinit. quot enim quantósque labores & dolores subit auarus, currens

B per terras & maria ad Indos vsque, vt opes congerat? luxuriosus, vt libidinem; gulosus, vt gulam; iracundus, vt iram & vindictam expleat? Sanè modicam voluptatem magno labore emunt, quæ deinde in æternos labores & tormenta vertitur. Tum quia aliis quos vel affligit, vel scandalizat, dolorem & laborem infligit. Labor enim agentis & iniuriantis, labor quoque est patientis & iniuriam sustinentis. hæc enim sunt connexa & correlatiua. Tum denique, quia Prophetis & viris sanctis pro Deo & iustitia zelantibus, ingentem concitat dolorem iniuria tam actiua iniuriantis, quàm passiua sustinentis. Vnde laborem hunc suum explicans Habacuc, subdit:

C *Videre prædam & iniustitiam*, Hebr. *chamas*, id est, vim, violentiam, iniuriam, oppressionem, *contra me.*] Id est, coram me, vt habent Hebr. & Chald. q. d. Me vidente, gemente & renitente. Sic peccatum vocatur labor, vel dolor, psal. 7. 15. *Ecce parturiit iniustitiam, concepit dolorem, & peperit iniquitatem.* Psal. 9. 27. *Cuius maledictione os plenum est, & amaritudine, & dolo, & sub lingua eius labor & dolor.* Psal. 54. 11. *Die ac nocte circumdabit eam super muros eius iniquitas, & labor in medio eius & iniustitia.* Psal. 139. 10. *Labor labiorum ipsorum operiet eos.* q. d. Suis fraudibus & dolosis labiis capientur, doli in caput eorum recident. Eccles. 10. 15. *Labor stultorum affliget eos.* Isaiæ 59. 4.

D *Conceperunt dolorem, & pepererunt iniquitatem.* Hoc est quod in die iudicij improbi gementes dicent: *Lassati sumus in via iniquitatis & perditionis, & ambulauimus vias difficiles: viam autem Domini ignorauimus. Quid nobis profuit superbia, aut diuitiarum iactantia quid contulit nobis?* Sapient. 5. 7. Labor enim magnus impiorum desinit in maiorem, imò æternum dolorem: labor verò piorum paruus desinit in immensum & æternum gaudium.

Et factum est iudicium & contradictio potentior.] Hebr. *& fiet vt lis & contentio exaltetur*,

E vel exaltet se, vt scilicet fiat potentior, & aliis præualeat. Pro *iudicium* enim hebr. est ריב *rib*, id est, litigium, iurgium, hoc est, vt explicans subdit, *contradictio*, Pagnin. *contentio*. q. d. Peruersi qui lites & iurgia serunt vrgéntque, potentiores sunt iustis simplicibus & quietis, eósque in iudicio & iurgio supplantant & expilant. Vnde Chald. vertit, *deprædatores & raptores coram me sunt, atque contentione & superbia ipsi præualent.* Sic sæpe videmus superbos & impudentes contentione & iurgio obtinere, quod iure & ratione assequi nequeunt: quia viri graues & modesti nolunt cum iis rixari, nolunt eorum importunis clamoribus sibi caput obtundi. Vnde vt ab iis se liberent, dant eis quod postulant. Vatabl. vertit, *quare est*

quæ

qui suscipiat rixam & contentionem? subaudi contra me.

Vers. 4. *Propter hoc lacerata est lex.*] Septuag. *dissipata est lex*; Vatabl. *debilitata est lex*, Chald. *languescit lex*; Tigurina, *idcirco lex non viget*: tum quia iniqui sua potentia leges & iura, indicia & iudices peruertunt: ita S. Hieron. Theodor. Hugo & Lyran. tum quia pij videntes impios sua impietate præualere, in studio legis & pietatis languescunt, atque in impiorum partem & sortem inclinant. ita Clarius, Arias & alij. Sic ait Seneca in Hercule Furente:

Ius est in armis, opprimit leges timor.

Et Ennius:

Tollitur è medio sapientia, vi geritur res.
Non ex iure manu consertum, sed mage ferro
Rem repetunt.

Et non peruenit vsque ad finem iudicium.] Ita & Septuag. q. d. Propter hanc iniquorum potentiam & peruersitatem, iudicium non potest assequi suum finem; qui est, vt iustitia in lite euincat & dominetur, iniustitia verò & violentia vincantur & proscribantur; vt iusti defendantur, iniusti puniantur; vt iustè & pacificè viuatur imperante lege & iustitia. Iudicij enim finis est iustitia, ait S. Ambros. serm. 16. in psalm. 118. Tigurina vertit, *nec habet efficacem executionem iudicium*; quia eam suis muneribus, suáque vi & potentia impediunt & inuertunt potentes & iniqui. Secundò, aliter exponit Clarius, Arias & Vatabl. q. d. Propterea homines impij lacerant violántque legem, quia putãt quòd ad eos non perueniet iudicium, id est, iusta vltio & vindicta Dei, vsque ad finem, id est, in æternum; quòd scilicet Deus numquam eos puniet, vel quòd nullus sit, sed casu omnia regantur; vel quòd non curet res humanas, vel quòd dæmoni alicui peruerso eas regendas tradiderit. Tertiò, pro *ad finem* hebr. est לָנֶצַח *lanetsach*, quod verti potest, *ad victoriam*. Vnde clarè sic vertas, *& non peruenit iudicium*, scilicet iustum, *ad victoriam*: quia ab iniustitia exundante, putà ab iniustis potentibus, vincitur & obruitur. Primus sensus est genuinus, eúmque exposcit Latina versio & Septuag.

Quia impius præualet aduersus iustum. Hebr. *quia impius circumdat instar corona* (id est, vt Tigurina, *circumuenit*, arctat, opprimit) *iustum, propterea egreditur iudicium peruersum.*] q. d. Quia impij opprimunt pios, propterea peruertuntur iudices & iudicia, vt iniquas ferant sententias in fauorem iniquorum, & noxam iustorum. Idem repetit & inculcat. Aliter Vatabl. q. d. Quia homines vident impios præualere piis, propterea peruersè putant iudicium Dei esse iniustum, hoc est, Deum non curare iustos, nec punire iniustos ob causas paulò antè dictas. Loquitur non de Nabuchodonosore opprimente Iudæos, vt vult S. Hieron. eiúsque asseclæ; sed de Hierosolymitis & Iudæis opprimentibus suos ciues simplices & pauperes. ita Theodor. Theoph. & alij superiùs citati. Hic finitur querela Prophetæ, de impiorum tyrannide & dominio in pios cum Deo expostulantis: sequitur Dei ad eam responsio.

Morale de iudicio Dei, quo pios opprimi, impios dominari permittit.

Moral. Disce hîc non scrutari, sed admirari arcanum iudiciorum Dei, quo pios opprimi, impios prosperari & dominari permittit. Hoc enim multi scrutari volentes, nec penetrare valentes, eò prolapsi sunt, vt dubitarent de Dei prouidentia, an scilicet esset Numen aliquod vniuerso præsidens; an Deus curaret res hominum; an verò circa cardines cæli perambularet, eas negligeret, & velut indignas se despiceret. Ita Ouid. lib. 3. Amor. eleg. 8.

Cùm rapiant mala fata bonos, ignoscite fasso,
Sollicitor nullos esse putare deos.
Viue pius, morière pius; cole sacra; colentem
Mors grauis à templis in caua busta trahet.

Tales sunt & illi apud Iuuenalem satyra 3.

Sunt qui in fortunæ iam casibus omnia ponunt,
Et nullo credunt mundum rectore moueri,
Natura voluente vices & lucis & anni.

Cato, inquit Plutarch. in eius vita, cùm Pompeio res infeliciter succederent, & ad Cæsarem inclinaret victoria, dicebat *in rebus diuinis multum esse caliginis, quòd Pompeio præter ius agenti fuissent omnia prospera, causam Reip. tuenti nihil succederet.* Audi Lucan. lib. 1. Pharsal.

Nec quidquam iam ferre potest, Cæsárue priorem
Pompeiúsve parem: quis iustius induit arma
Scire nefas, magno se iudice quisque tuetur.
Victrix causa diis placuit, sed victa Catoni.

Et Claudian. lib. 1. in Ruffin.

Sed cùm res hominum tanta caligine volui
Aspicerem, lætósque diu florere nocentes,
Vexarique pios; rursus labefacta cadebat
Relligio, causæq; viam non sponte sequebar
Alterius, vacuo quòd semina currere motu
Affirmat, magnúmque nouas per inane figuras
Fortuna, non arte regi, quæ numina sensu
Ambiguo, vel nulla putat, vel nescia nostri.

Subdit deinde, & ex casu Ruffini sapientior factus, mentem corrigit:

Abstulit hunc tandem Ruffini pœna tumultum,
Absoluitque deos: iam non ad culmina rerum
Iniustos creuisse queror: tolluntur in altum,
Vt lapsu grauiore ruant.

Socrates rogatus: *Quid bonis viris molestum esset?* respondit, *Malorum prosperitas.* ita in Melissa Anton. & Maxim. serm. de fortuna bona & mala. Et Publius: *Felix, ait, improbitas, optimorum est calamitas.* Quin & fideles sapientes & sancti, hac impiorum prosperitate & potentia offensi sunt: vt Dauid psal. 72. vers. 2. *Mei autem penè moti sunt pedes, penè effusi sunt gressus mei: quia zelaui super iniquos, pacem peccatorum videns*, &c. Et Iob cap. 21. vers. 7. & seq. *Quare ergo impij viuunt, subleuati sunt, confortatique diuitiis? Semen eorum permanet*, &c. Et Ieremias c. 12. 1. *Quare via impiorum prosperatur, bene est omnibus qui præuaricantur & iniquè agunt?* &c. Similia sunt Malachiæ 3. 14. & Eccl. 7. 16.

Causæ huius permissionis Dei.

Prima.

Porrò causæ ob quas Deus has impiorum in pios iniurias & scelera permittit, præter secretas quas Deus in mente sua seruat, manifestæ & ab eo reuelatæ nobis sunt variæ. Prima, vt ostendat suam longanimitatem, impassibilitatem & celsitudinem, scilicet se his sceleribus non tangi, non pungi, non affligi, non turbari; sed in serenissima gloria lõgè super iura & iniurias mortalium eminere. Sicut enim sol cloacas illuminans, earum sordibus non fœdatur: sic nec Deus impiorum, quos alit, sceleribus inquinatur aut tangitur. *Sicut lux à nullo illustratur, sed se ipsa ostendit: sic Deus, qui nullis hominum operibus illustrari* (vti nec offuscari) *potest, diuina sua essentia seipsum solus illustrat*, ait Philo lib. 1. de Monarchia. Rursum S. Anselm. lib. cur Deus homo: *Deum, ait, impossibile est honorem suum perdere. Aut enim peccator soluit sponte quod debet, aut Deus ab inuito accipit. Sicut autem homo peccando rapit quod Dei est, ita Deus puniendo aufert quod hominis est.*

2. Secunda, vt piis det materiam patientiæ, constantiæ & virtutis, dum eos sinit per impios vexari, affligi, cruciari. Quocirca Seneca lib. de Prouidentia: *Nihil, ait, infelicius eo cui nihil accidit aduersi: quia malè iudicauerunt dij de ipso.* Et rursum, *Illos meritò dixeris miseros, qui nimia felicitate torpescunt, quos velut in mari lento tranquillitas iners detinet.* Diodorus Philos. apud Anton. & Maximi. sermone de fortuna bona & mala, felicioris ingenij esse dicebat infortunia cum dexteritate ferre, quàm ingentem prosperitatem regere prudentia. Nam vt ait Epictetus in Enchirid. *Stultus prosperitatis, tanquam ebrietatis voluptate nimium fruens, stultior efficitur.* Præclariùs S. August. lib. 4. de Ciuit. cap. 3. *Iustis, ait, quidquid malorum ab iniquis dominis irrogatur, non est pœna criminis, sed virtutis examen. Proinde bonus etiamsi seruiat, liber est, malus autem etsi regnet, seruus est: nec vnius hominis, sed, quod grauius est, tot dominorum, quot vitiorum.* Idem lib. 13. cap. 4. *Nunc, ait, maiore & mirabiliore gratia Saluatoris, in vsus iustitiæ, peccati pœna conuersa est. Tunc enim dictum est homini, Morieris si peccaueris; nunc dicitur Martyri, Morieris ne pecces.* Rursum impij sunt virga & flagellum Dei, quibus quasi pater filiorum suorũ peccata castigat & emendat, vti per Alanos, Wandalos & Gothos puniuit peccata Christianorum, qua de re multa scribit Saluianus libris 8. de Prouidentia. Sic de Sennacherib dicitur Isaiæ 10. 5. *Virga furoris mei Assur.* Sic Attila rex Hunnorum dicebat se esse flagellum Dei. Sic Nabuchodonosor fuit virga vigilans, vel, vt alij vertũt, vigilantis, scil. Dei, Ierem. 1. 11.

3. Tertia, quia Deus impios longa & diuina patientia ad pœnitentiam exspectat, ideóque eos castigat remorsu conscientiæ, quæ non parua scelerum est pœna. Nam vt ait Pythagoras apud Stobæum serm. 24. *Vir malus plus mali patitur afflictus conscientia, quàm ille qui in corpore castigatur & flagris ceditur.* Sicut ergo puer virgis cæditur, vt vitium emendet, ita & impius à conscientia flagellatur, vt mentem mutet moré sque corrigat. Quòd si pœnitere nolint, tandem eos adeo grauiter punit, vt tarditatem supplicij grauitate compenset. Rectè Zonaras lib. 3. *Etiamsi, ait, prouidentia tardius inuadat iniuries, concesso pœnitentiæ spatio; tamen nisi à malitia discesserint, lento gradu eos assequitur, & pœnas exigit.* Et Virgil. 1. Æneid. *At sperate deos memores fandi atque nefandi.* Diuinius verò Apost. Roman. 2. 4. *Ignoras,* inquit, *quoniam benignitas Dei, ad pœnitentiam te adducit:* id est, adducere conatur: *secundùm autem duritiam tuam & impœnitens cor, thesaurizas tibi iram in die iræ.*

4. Quarta, vt ostendat omnes huius mundi opes, pompas, prosperitates velut res paruũ momenti esse contemnendas: ideo enim eas sæpe dat suis hostibus, negat verò suis amicis. Verè S. August. in c. 27. S. Matth. *Si haberes, ait, sapientiam Salomonis, si pulchritudinem Absalonis, si fortitudinem Samsonis, si longæuitatem Enoch, si diuitias Crœsi, si felicitatem Octauiani, quid prosunt hæc, cùm tandem caro datur vermibus, & anima dæmonibus, cum diuite sine fine crucianda?* Idem in psalm. 36. *Fumus, ait, à loco ignis erumpens in altum extollitur, & ipsa elatione in globum magnum intumescit; sed quanto fuerit globus ille grandior, tanto fit vanior: sic impius quo magis exaltatur, tantò citius deficit.* Et Constant. Manasses Annal. pag. 160. *Prosperitas, ait, est similis graui plumbo: si hominem robustum non nanciscitur qui oneri ferendo par sit, pronum in terram præcipitat & proterit.* Et Sallust. in Catilin. *Secundæ res sapientum animos fatigant.* Et Tacitus lib. 1. *Secundæ res acrioribus stimulis animum explorant: quia miseriæ tolerantur, felicitate corrumpimur.* Hinc Menander, *Miser, ait, est improbus, felix licèt.* Et Publius, *Citò improborum læta in perniciem cadunt.* Et Ausonius, *Felix criminibus nullus erit diu.* Psaltes, *Vidi, ait, impium superexaltatum & eleuatum sicut cedros Libani: & transiui, & ecce non erat: quæsiui eum, & non est inuentus locus eius*, psal. 36. 35.

Quinta, vt permittat impios suæ libertati, ostẽdátque quanta sit vis concupiscentiæ ex lapsu Adami contractæ, vtpote quæ homines in tot rapinas, violentias & scelera, magis iniurianti quàm iniuriato nocitura, adigit: vtque ex eo mortales agnóscant suam insipientiam, infirmitatem & miseriam, ac Christi redemptoris sapientiam & gratiam requirant & efflagitent. 5.

Præclarè S. Athanas. serm. de passione Domini: *Sicut, ait, si quis serpentem apprehendat manu, dúmque conatur in alterum proijcere, prorsus ipse mordetur: aut si quis ignem manu tenens, dum vult hostem lædere, non intelligit quòd ipse prorsus exuritur: sic malitia molitur aduersus eos qui ipsa vtuntur, magísque lædit eos à quibus habetur, quàm eos in quos intenditur.* Idem eadem ignis, & alia foueæ & veneni similitudine docet & declarat S. Aug. in psal. 34. Quin & Seneca: *Illud venenum,* inquit, *quod serpentes sine sua pernicie continent, in alienam effundunt: at malitia maximam sui veneni partem bibit ipsa.* Peccatum enim est dulce venenum, quod amaram peccatori necem affert. Peccatum est acerbissimum vulnus naturæ. Peccatum est maxima febris, pestis & mors animæ. Peccatum est infensissimus hominis hostis, qui eum à Deo segregat, & diabolo in seruitutem mancipat. *Omnes* (iniquitates) *quasi quibusdam compedibus nos premunt, & peccatorum nos retibus ligare contendunt,* ait S. Augustin. serm. 175. de temp. Idem serm. 139. *Malorum omnium nostrorum causa peccatum est.*

Sexta, vt ostendat præsens tempus esse operandi bene vel malè, merendi vel demerendi. Sequens verò fore iudicij, præmiorum & pœnarum, quo omnia peruersa hominum iudicia reformabit, corriget & æquitati restituet, iuxta illud, *Cùm accepero tempus* (iudicij) *ego iustitias iudicabo.* Vnde S. August. in psal. 7. *Nemo, ait, gratuletur homini qui prosperatur in vita sua, cuius peccatis deest vltor, & adest laudator. Maior hic ira Domini est: irritauit enim Dominum peccator, vt ista patiatur, id est, vt correctionis flagella non patiatur.* Et S. Gregor. lib. 5. Moral. *Deus, ait, nonnulla percutit, & nonnulla inulta derelinquit. Quia si nulla resecaret, quis Deum res humanas curare crederet? Et rursus si hæc cuncta percuteret, extremum iudicium vnde restaret?* Dixit vir sapiens, tantã esse gloriam quæ sanctos & patientes manet, vt mirum sit omnes dæmones & homines impios, quin & saxa & elementa, contra eos non insurgere, eósque affligere & excruciare, quo tantam gloriam promereantur. Ex aduerso tantas esse pœnas quæ impios manent, vt mirum sit eos maximis deliciis non abundare, omniáque eis in mel & rosas non conuerti, vt aliqua voluptatula tantum gehennæ pondus penseratur. Sicut enim non sunt condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in sanctis; ita non 6.

non sunt condignæ voluptates & pompæ huius sæculi ad futuram gehennam, quæ reuelabitur in impiis & damnatis. Vir ergo prudens potiùs condolebit præsenti eorum felicitati, quàm inuidebit.

Verſ. 5.] Aspicite in gentibus, & videte: admiramini, & obstupescite: quia opus factum est in diebus vestris, quod nemo credet cùm narrabitur.

Verſ. 6.] Quia ecce ego suscitabo Chaldæos, gentem amaram & velocem, ambulantem super latitudinem terræ, vt possideat tabernacula non sua.

Verſ. 7.] Horribilis, & terribilis est: ex semetipsa iudicium, & onus eius egredietur.

Verſ. 8.] Leuiores pardis equi eius, & velociores lupis vespertinis: & diffundentur equites eius: equites namque eius de longè venient, volabunt quasi aquila festinans ad comedendum.

Verſ. 9.] Omnes ad prædam venient, facies eorum ventus vrens: & congregabit quasi arenam, captiuitatem.

Verſ. 10.] Et ipse de regibus triumphabit, & tyranni ridiculi eius erunt: ipse super omnem munitionem ridebit, & comportabit aggerem, & capiet eam.

Verſ. 11.] Tunc mutabitur spiritus, & pertransibit, & corruet: hæc est fortitudo eius Dei sui.

VERS. 5. *Aspicite in gentibus.*] id est, *aspicite gẽtes*, vt vertit Chaldæus. Hebræi enim verba contactus, vel adhæsionis, siue corporalis, siue spiritualis, qualis est aspectus, construunt cum *bet*, id est *in* regente ablatiuum, vel accusatiuum. Hîc respondet Deus expostulationi Habacuc, cur sinat impios Iudæos præualere piis. Respondet enim, se non diu id permissurum, sed mox ipsos per Chaldæos puniturum: atque hoc est onus quod vidit, quódque prophetiæ suæ velut titulum præfigit Habacuc.

Quæres, quænam hæ gentes quas aspici iubet? Primò, S. Hieron. cum suis, censens hæc dicta esse post excisam Ierusalem ad consolationem Iudæorum, gentes accipit Moabitas, Ammonitas, Ægyptios, aliásque quas subegit Nabuchodonosor. q. d. Ne miremini, ô Iudæi, vos excisos à Chaldæis, quia ab iisdem excisæ sunt aliæ gentes omnes vobis vicinæ, quæ robore, numero & gloria vobis longè erant superiores. Secundò & genuinè, gẽtes hæ sunt Chaldæi: hi enim sunt onus quod Iudæis sceleratis intentat Deus. q. d. Ne queraris, ô Habacuc, de Iudæorum improbitate, quasi eam impunitam dimittam. illico enim eam puniam. En aspice gẽtes & agmina Chaldæorum, quæ addoco ad exscindendam impiam Iudæam: ita Auctores citati verſ. 2. Vnde has gentes explicans subdit: *Quia ecce suscitabo Chaldæos gentem amaram*, &c.

A Nota, Pro *in gentibus* hebr. est בגוים *baggoim*, & ita legerunt Aquila, Symmach. Theod. Chaldæus & noster, qui omnes vertunt, *in gentibus*. Verùm Septuaginta legunt בוגדים *bogedim*, nimirum vice ו legentes affine ד; *bogedim*, autem significat *contemptores* & præuaricatores, vel, vt alij apud S. Hieron. vertunt, *calumniatores*, vel declinantes. Septuag. sequitur S. Paulus Actor. 13. 41. dicens: *Videte ergo ne superueniat vobis quod dictum est in Prophetis: Videte contemptores, & admiramini, & disperdimini.* Quæres, vtra lectio est hîc genuina & canonica? Resp. Ribera & alij veram lectionem esse *baggoim*, id est, *in gẽtibus*; quia ita legit noster, Aquila, & alij plerique iam citati; lectionem tamen Septuag. putà *bogedim*, esto mi-
B nùs sit ad literam, tamen cum sensu verborum propheticorum congruere; quia ex antecedentibus & sequentibus liquet hæc dici contemptoribus, putà Iudæis, qui iura Deique leges contemnebant. Verùm hæc responsio non satisfacit: quia ex ea sequitur Septuag. & S. Paulum secutos esse non veram, sed falsam lectionem S. Scripturæ; nam pro *baggoim*, quæ vera est lectio, legerunt *bogedim*: vnde consequens est, eorum versionem non esse genuinam, nec canonicam; imò esse distortam & corruptam. Nam pro *in gentibus*, vt habet textus Scripturæ, ipsi supposuerunt *contemptores*. Addunt alij alia, sed nodum non extricant, imò magis intricant. Secundò, alij respon-
C dent, gentes hîc idem esse quod contemptores. q. d. *Videte in gentibus*, id est, videte gentes, putà Iudæos, qui instar gentium contemnunt ius & fas. Hæc responsio esset commoda, si τὸ *contemptores* esset accusatiui casus: iam autem est nominatiui, vt patet ex Græco καταφρονηταί. Hinc Tertiò, melius respondeas, Scripturam Hebræam fuisse variam, vel certè ambiguam, idque ex intentione Spiritus sancti volentis vtramque trãslationem, scilicet nostram & LXX. significare & stabilire, nimirũ vt litera ד esset ambigua: si enim caput habeat breuius, est ו; si longius, est ד. Vnde per ו legi poterat *baggoim*, per ד *bogedim*, aliis & aliis punctis. Aut certè Prophetá vtramque lectionem posuisse, nimirum vt in textu poneret vnam sine vocalibus (hæ enim olim in tex-
D tu Hebræo non fuerunt) ad marginem alteram, significans vtrolibet modo legi posse. Vnde v. 13. τὸ *bogedim* est in Hebræo. Sic enim Hebræi in Scriptura habent suum *keri* & *ketif*, quo multis in locis textus Hebraici aliter scribunt, aliter legunt: nimirum scribunt in textu lectionẽ tritam, sed veram & genuinam notant in margine. Idem faciunt subinde Scriptores Græci & Latini, cùm voces sunt similes, vnáque tantùm vel altera litera differentes, quarum vtraque præsenti loco congruit, & quælibet suam habet vim & energiam. Tale est illud Ciceronis, *Semper hic erro.* Et Satyrici, *Iste mendicus*, significantis medicum esse mendicum. Sic Genes. 47. 31. Iacob dicitur ado-
E rasse מטה, quod noster legens מִטָּה *mitta*, id est, lectulum, vertit, *conuersus ad lectuli caput*. Septuag. verò, & ex iis S. Paulus Hebr. 11. 21. aliis punctis legentes מַטֶּה *matte*, id est, virgam, vertunt, *adorauit fastigium virgæ eius*, scilicet Iosephi: vtraque ergo lectio & versio est canonica, vt ostendi Heb. 11. Sic Prouerb. 3. v. 12. noster legẽs כְּאָב *keab*, id est, *sicut pater*, vertit, *quasi pater in filio complacet sibi.* Septuag. verò, & ex iis S. Paulus Heb. 12. 6. aliis punctis legentes כְּאֵב *keeb*, id est, *affligit, flagellat*, vertunt, *flagellat autem omnem filium quem*

 recipit.

recipit. Vtraque ergo lectio & versio est canonica.

Dices, hisce locis tantùm mutari puncta; sed easdem manere consonantes, quas solas Hebræi æstimant; hîc verò in *baggeim & bogedim*, mutari ipsas consonantes, scilicet *vau* in *dalet*. Resp. Primò, æquè magna est mutatio, siue vocales, siue consonantes mutes: nam inter *mitta & matte* tanta pronunciationis & significationis est differentia, quanta est inter *lectum & virgam*; inter *keb & keab* tanta, quanta est inter *flagellat & sicut pater*. Secundò, Osee 13.14. noster legit אֱהִי *ehi*, id est, *ero*; vnde vertit, *ero mors tua ô mors*; Septuag. verò, & ex iis S. Paulus 1. Corinth. 15.55. legunt mutatis, id est, transpositis, consonantibus, אַיֵּה *aie*, id est, *vbi*; vnde vertunt, *vbi est mors victoria tua?* Et tamen vtraque lectio & versio est canonica. Sic Isaiæ 8.9. noster legit רֹעוּ *rou*, per *res*, id est, *congregamini*; Septuag. verò legentes דְּעוּ *deu*, per *dalet*, vertunt *scitote*. Sic Isaiæ 3.12. *Mulieres dominatæ sunt eis*, pro נָשִׁים *nasim*, id est, *mulieres*; Septuag. & Aquila legunt נֹגְשִׂים *nogesim*, id est, *exactores*, fœneratores. Sic Thren. 2. 7. noster legit נֵאֵר *neer*, id est, spreuit, *maledixit sanctificationi suæ*; Septuag. verò legentes נִעֵר *nier*, vertunt, *excussit, eiecit sanctificationem suam*. Plura citat Leo Castrius Prolegom. in Isaiam c. 23. & 24. Vbi & addit, cùm in Hebræo duplex est lectio, vtrámque lectionem admiranda præ se ferre mysteria, ideóque ex vbertate Spiritus sancti factum esse, vt multis locis de industria fit duplex lectio, vt duplex sit sensus, & duplex referetur mysterium. Adiicit S. August. lib. 18. de Ciuit. c. 44. Septuag. non ex se suóque cerebro, sed ex instinctu Spiritus sancti aliter quædam vertisse quàm sint in Hebræo. Nam scribens de loco Ionæ Prophetæ, quem Septuag. sic vertunt, *post triduum Niniue subuertetur*, cùm hebraicè sic legatur, *post quadraginta dies Niniue subuertetur*, subdit hîc duo mysteria esse significata à Spiritu sancto, alterum per Septuag. alterum hebraicè per Ionam Prophetam (vnde sentire videtur, quod & alij viri graues senserunt, ipsos Septuag. habuisse assistentiam Spiritus sancti, ex eiusque inspiratione scripsisse, ac proinde ipsos fuisse quasi Prophetas & Scriptores hagiographos) nimirum Septuag. significasse, quòd Christus post triduum resurgeret; Hebræa verò, quòd post 40. dies ascenderet in cœlum. *In 40. inquit, diebus ipsum quære, in quo & triduum poteris inuenire; illud in ascensione, hoc in eius resurrectione reperies.* Idem habet l. 1. quæst. in Genes. c. 169. Sic hîc pro *in gentibus*, Septuag. vertunt, *contemptores*: quia more suo respiciunt tempora Christi, & perstringunt Iudæos qui futuri erant contemptores Christi & Euangelij, idque accepta occasione ex vicinitate vocum Hebræarum *baggoim* & *bogedim*: præsertim quia *baggoim* sic exponi potest, vt sit idem quod *bogedim* in nominatiuo, nimirum si sic interpreteris: *Aspicite*, ô Iudæi, qui estis *baggoim*, id est, in gentibus, hoc est instar gentium *bogedim*, id est, *contemptores* Dei & hominum. Quare si vtramque lectionem admittas; vtramque valde appositè sic ordinabis: *Aspicite bogedim*; id est, *contemptores*, *baggoim*, id est, *in gentibus*, hoc est qui inter gentes & instar gentium, imò præ gentibus contemnitis iura & iussa Dei. Aut potiùs q. d. Aspicite, ô Iudæi contemptores Dei, in gentibus, id est, gentes, putà Chaldæos; qui vos Iudæa exturbabunt; item gentes quæ tempore Christi vos ex Eccle-

A sia, & benedictione ac hereditate Abrahæ, putà fide, salute & electione Dei, expellet. Itaque versionis Septuag. & S. Pauli hic est sensus. Accusat Propheta Iudæos impios, ius & fas peruertentes, audaciæ & contemptus in Dominum, ait S. Hieronym. quòd ausi sint Dei contemnere maiestatem, quasi ipsa non curaret suas leges, nec earum violatores esset punitura: ità enim liberè grassati sunt in alios, ac si nulla esset prouidentia, nullum numen, quod insontium iniurias vindicaret. q. d. Vos ô Iudæi, qui estis contemptores Dei & hominum, aspicite opus horrendum vindictæ, quo ego hunc vestrum contemptum castigabo. Adducam enim Chaldæos, qui funditus vos cum B Hierosolyma excindent. Porrò S. Paulus idipsum rectè adaptauit Iudæis sui æui, Christo incredulis eiúsque contemptoribus, quia Iudæi prisci contemptores Prophetarum, fuerunt typus Iudæorum spernentium Christum, vnde & excidium illorum per Chaldæos, præfigurauit excidium horum per Titum & Romanos. Hoc est quod eis intentat Paulus dicens: *Videte ergo ne superueniat vobis quod dictum est in Prophetis: Videte contemptores, & admiramini, & disperdimini: quia opus ego operor in diebus vestris, opus quod non credetis si quis enarrauerit vobis.* q. d. Videte ô Iudæi ne contemnatis Christum & Euangelium, quod ego vobis annuncio. Si enim illud spreueritis, C spernet pariter vos Deus, vti spreuit patres vestros. Abiiciet enim & reprobabit vos, vestrúmque regnum, templum & gentem delebit per Romanos, sicut deleuit maiores vestros per Chaldæos: atque loco vestri subrogabit Gentes, eásque sibi adoptabit in filios & heredes, vt vobis expulsis, illæ sint eius populus & Ecclesia, quasi veri Israëlitæ & filij Abrahæ per fidem.

Admiramini & obstupescite.] Heb. הִתַּמְּהוּ תְּמָהוּ *hittammehu temahu*, id est, vt Pagnin. *admiramini admiramini*, hoc est, valde admiramini & obstupescite: geminatio enim eiusdem verbi apud Hebræos significat actionis vehementiam, & gradum quasi superlatiuum. Septuag. & ex iis S. Pau- D lus vertunt, *admiramini & disperdimini*: quia pro ה legerunt ח, scilicet pro תְּמָהוּ *temahu* legerunt תִּמָּחוּ *timchu*, vel *temachu*, id est, delemini, *disperdimini*. *Timchu* enim est futurum *cal*, à rad. מָחָה *macha*, id est, deleuit, disperdidit. Vides hîc rursum duplicem lectionem & versionem, planè diuersam, nimirum *temahu*, id est, *admiramini*; & *timchu*, id est, *disperdimini*; vtramque canonicam. Iam *disperdimini*, id est, disperdemini & delebimini, tum vos à Chaldæis, tum posteri vestri à Tito & Romanis.

Opus.] Scilicet excidij & vastitatis Hierosolymæ & templi, ac captiuitatis Iudæorum in Babylone, patrandum per Nabuchodonosorē & Chal- E dæos: Vnde explicans subdit: *Ecce ego suscitabo Chaldæos.* Quod Allegoricè typus & præludium erat excidij Hierosolymæ faciendi per Romanos; atque vastitatis spiritalis, id est, excæcationis & reprobationis Iudæorum futuræ tempore Christi, vti docet S. Paulus Actor. 13. 41. Addit Leo Castrius lib. 5. Apologetici num. 547. per Chaldæos ad literam accipi Romanos, vastatores Iudæorum tempore Christi: quia, inquit, de Romanis hunc locum explicat S. Paulus Actor. 13. Verùm hoc parum est probabile. Nam S. Paulus & alij Apostoli non rarò citant Prophetas in sensu, non literali, sed allegorico.

Factum est.] Id est, mox fiet. Loquitur prophe-
ticè,

tiuè, nimirum de futuro per præteritum, ob futuri certitudinem, ac si iam factum esset.

Quod nemo credet cum narrabitur.] Hebr. & Septuag. *quod non credetis si enarretur*, vel, si quis enarrauerit, scilicet antequam fiat. Nam cùm fiet idipsum, non tantùm credetis, sed & oculis spectabitis. Nimirum Iudæi non poterant credere, templum Dei & ciuitatem sanctam, à Deo ipso tradendam infidelibus & impiis Chaldæis, ab eisque funditus euertendam & concremādam. Hoc enim eis tam insolens & inopinabile videbatur, vt omnem superaret fidem, imò cœlum citiùs ruiturum crederent. Hinc illæ eorum voces obstreperæ minis Prophetarum: *Templum Domini, templum Domini, templum Domini est*, Ierem. 7. 4.

VERS. 6. *Quia ecce ego suscitabo Chaldæos.*] *Suscitabo*, scil. indirectè & obiectiuè, nimirum addendo Chaldæis animos, arma, socios; vósque, ô Iudæi, iis denudando, ita vt ipsi certa spe vos vestráque deuorent: atque idipsum directè ordinando ad iustam vestram punitionem, meritúmque supplicium. Vide canon. 35. & 36. quos præfixi Prophetis maioribus. Verbum *suscitabo* habet emphasim, q. d. Chaldæi vacant quieti, otio somnóque indulgent, non cogitant de Iudæa inuadenda: ecce ego eos ab hoc otio & somno suscitabo: iniiciam enim eis cogitationem de Iudææ opibus, sceleribus meam iram prouocantibus, imbecillitate ad resistendum, aliísque similibus, quæ Chaldæos excitabunt ad eam bello appetendam.

Gentem amaram.] Id est trucem & ferocem, quæ suis armis perambulat & circumit, sibique subigit latitudinem totius terræ, putà omnium regionum in circuitu sibi adiacentium, vt eas non tantùm spolient, sed & stabiliter *possideant*, quasi *tabernacula*, olim *non sua*, iam verò sua, vtpote bello capta. Verè dixit Poëta:

VERS. 7. *Improbos aduersus improbos armat improbitas.*

Terribilis.] Septuag. *illustris*: vtrumque enim significat Heb. נורא *nora*. Nam si à rad. ראה *raa*, id est, *vidit*, deducas, idem est quod *visibilis*, conspicua, illustris; sin à rad. ירא *iare*, id est, *timuit*, deriues, idem est quod *terribilis*, vt vertit Tigurina.

Ex semetipsa iudicium & onus eius egredietur.] Pro *onus* hebr. est שאת *seet*, quod Primò, Symmach. vertit δόγμα, id est, decretum; Chald. *sententiam definitam*. Secundò, Vatabl. excellentiam & *magnificentiam*, q. d. Gloria & magnitudo imperij, quam consequetur, ab ipsa egredietur, non ab externo: hoc est, orbis imperium obtinebit gens Chaldæa propria virtute, non alienis opibus & viribus. Tertiò, noster cum Septuag. meliùs vertit *onus*, vel pondus: hoc enim propriè significat *seet*, vel משא *massa*, à rad. נשא *nasa*, id est, tulit, portauit. Iam S. Hieron. Remig. & Lyran. hoc onus passiuè accipiunt. q. d. Chaldæi parant sibi iudicium & onus, putà Dei vindictam & excidium, quod ipsi portabunt. Nam sicut alios onerant suis cladibus, tributis, durísque oneribus; ita pariter iisdem onerabuntur à Cyro, qui Babylonem subiugabit. Meliùs Theodot. Theophyl. & Hugo hoc onus actiuè accipiunt, quod scilicet Chaldæi aliis gentibus à se victis imponunt. Agitur enim hic de eorum robore, imperio & victoriis. vnde Symmach. vertit, *ipsa sibi iudicabit, & decretum suum exequetur.* q. d. Chaldæi ius omne ponunt in armis, non ratione, non legibus ducuntur; sed pro sua dominandi libidine & tyrannide decernunt de aliis

A gentibus quod volunt, & quod statuerunt illico exequuntur, illúdque quasi onus graue eis imponunt. *Iudicium* ergo vocat decretum Chaldæorum de aliis gentibus vastandis, spoliandis, occidendis: *onus* verò, huius decreti executionem. Vnde S. Hieron. sic quoque exponit, q. d. Chaldæi *iudicium*, id est, iudices; & *onus*, id est, oneratores, putà exactores, aliis gentibus imponunt ex suo cœtu, qui eas suis exactionibus & tributis onerent & expilent. Sensus ergo est: *iudicium*, quo scilicet Chaldæa gentes alias damnat, punit & exscindit, aliis verò miseretur & parcit: & *onus* siue iugum, quo gentes vexat, *ex semetipsa egredietur*, id est, ex sola eius voluntate, non ratione, sed mera libidine orietur. Sic dicunt Iudæi rebel-

B les Ieremiæ cap. 44. 17. *Faciemus omne verbū quod egredietur de ore nostro*, id est, faciemus quidquid nobis libuerit, non tibi, non Deo. Similis phrasis est Matth. 4. 4. Deuter. 8. 3. & alibi. Hinc Quartò, *seet* verti potest *exactio*, vel *tributum*, q. d. Gens Chaldæa ex seipsa suóque populo constituet iudices & exactores, non ex aliis populis, qui gentibus à se subactis præsint, ab eísque tributa exigant: sicut Romani passim per prouincias constituebant Præsides, Prætores, Proconsules & Procuratores ex sua gente, putà Romanos & Italos: suis enim magis fidebant quàm exteris.

Leuiores pardis equi eius.] Pardus animal est VERS. 8.
C sæuum & maculosum, cuius femina pardalis & panthera nuncupatur, de quo Plinius lib. 10. 73. sic scribit: *Insidunt in eadem Africa pardi condensa arbore, occultatique eius ramis in prætereuntia desiliunt, atque è volucrum sede grassantur.* Ita pardos in Brasilia ex arboribus desilire in milites Lusitanos prætereuntes, eósque discerpere, narrarunt mihi Romæ Patres nostri, qui in Brasilia multo tempore vixerunt. Hinc à Claudiano Pardi fulminei.
pardi vocantur *fulminei*: quia instar fulminis ex alto in subiecta irruunt. Ita Alexander Macedo, qui belli fuit fulmen (quem proinde Apelles pinxit manu tenentem fulgur perstringens orbem: quia celerrimè & potentissimè eum peruasit & subiugauit) Daniel. cap. 7. 6. comparatur pardo, vti ibidem fusiùs explicui. Vbi politicè
D & moraliter Nota: in præliis rebúsque quibuslibet conficiendis, multum facit celeritas; vt quod maturè consultaueris, velociter exequaris. Vnde Alexander rogatus, qua ratione orbis imperium obtinuisset, respondet: *nihil cunctando*, id est, celeritate, qua velut fulgur omnia perstrinxit & pessundedit. Sic Iulius Cæsar, cùm Pharnacem primo congressu vicisset, inquit Plutarch. in Apophth. amicis scripsit: *Veni, vidi, vici.* quod Carolus V. Imper. parta de Germanis hæreticis velocissima victoria, pientiùs sic vsurpauit: *Veni, vidi, vicit Deus*, summam rei gestæ celeritatem indicans.

Velociores lupis vespertinis.] Pro *velociores*
E hebr. est חדו *chaddu*, id est, *acutiores* (vnde Arabicus Antiochenus vertit, *surdi acutius quàm musca mellis*; sed parergōs: nec enim de surdis & muscis, sed de pardis & lupis hic agitur) tum dentibus, & appetitu, ad prædam discindendam & dilacerandam; vnde Tigurina vertit, *audiores*: tum pedibus & cursu. Vnde noster cum Septuag. optimè vertit, *velociores*. Est metaphora ab acutis gladiis, qui leuiter & velociter transire solent per rem quam secant, inquit Vatabl. aut potiùs à sagittis acutis, quæ celeriter aërem secant & transuolant.

Lupi vespertini qui?

Quæres, quinam sint lupi vespertini? Multi cum Gesnero in Hyæna, putant esse certam luporum speciem, quæ sub vesperam magis sit famelica, ideóque tunc magis prædetur & sæuiat. Gueuara censet esse hyænas. Duplex, inquit, est luporum genus: alterum quod vulgò lupus, alterum quod hyæna vocatur: illud sub auroram, vtpote digestione iam peracta, famere incipiens; hoc noctu rapinas exercet, eò quòd oculos habeat hebetes & cæcutientes, ideóque meliùs noctu quàm diu cernat.

Quippe dies illi nox est, atrásque tenebras
Consequitur passim, lucem perosa coruscam,

Hyænæ an sint lupi?

ait Oppian. lib. 3. de Venatione. Hyæna enim crudelior est, voracior & astutior (vnde & in mille colores transit, si credimus Plinio lib. 11. cap. 37.) lupo, canúmque implacabilis hostis. Vomitus quoque humanos mentitur, vt canes alliciat; falsísque singultibus sollicitatos deuorat. Molitur homini etiam insidias, sequitúrque stabula pastorum, & auditu assiduo addiscit eorum vocamen, quod exprimere possit imitatione vocis humanæ, vt in hominem astu accitum nocte sæuiat. Adeo enim carnis hominum est auida, vt vel sepulchra effodiat, eruátque cadauera. ita Plinius lib. 6. c. 30. Solinus Polyhist. c. 40. & alij. Septuag. & Arabicus Alexandrinus pro עֶרֶב ereb, id est, vespera, aliis punctis legentes עֲרָב arab, vertunt, *lupos Arabiæ*, id est, lupos prædones & latrones. Arabes enim latrociniis erant infames: inde Arabs sumitur pro prædone, sicut Chananæus pro mercatore, Bæotus pro hebeti, Chaldæus pro ariolo, ait Delrio. Nam, vt ait Aristot. lib. de Mirandis naturæ audit. est in Arabia hyænarum quoddam genus, quod cùm belluam vel hominem præuiderit, eos obmutescere facit, ac sic in vestigio hætere, vt corpora mouere nequeant. Sic & Ælianus, & Solinus Polyhist. c. 40. scribunt, hyænas habere vim soporiferam, qua canes & homines torpidos, stupidos & elingues faciant, itáque eos capere & suffocare. Idem habet Herodotus lib. 4. & Plinius lib. 6. c. 30. Hinc Cælius lib. 29. c. 6. scribit hyænæ pellem non tangi fulmine. Quin & Horus Apollo in Hierogl. Si quis, inquit, hyænæ pellem sibi circumponat, intrepidè per medios hostes transibit illæsus (malim hoc credere, quàm experiri. Certè Poloni equites vt hostes percellant, luporum exuuias induunt & ostentant.) Proinde Ægyptiis hieroglyphicum intrepiditatis & constantiæ in calamitatibus, erat hyænæ pellis. Eandem valere contra latratus & morsus canum, etiam rabidorum, tradunt Plinius & Oppianus. Et tamen hyænæ cor maximum est, vt & reliquis timidis, putà muribus, lepori, asino, ceruo, pantheræ, mustelæ, ait Aristot. & Plinius lib. 11. c. 37. Hyænam alternis annis mutare sexum, eséque marem & feminam, tradunt Oppianus, Plinius lib. 8. c. 30. Horus & alij: sed id commentitium esse censet Aristoteles lib. 6. Histor. Anim. c. 32. Porrò Habacuc rectè equos Chaldæorum comparat hyænis; quia hyænæ iubas habent vt equi, sed seta duriore longioréque, & per totum dorsum porrecta.

Huic sententiæ vnum obstat, quòd scilicet hyænæ non sint lupi, sed species animalis à lupis diuersa. Respondet Gueuara, hyænas quoque luporum nomine censeri. Probat ex Oppiano lib. 3. de Venatione, cuius versus Græcos ita latinè reddidit Ioannes Bodinus:

Nunc duo, Diua, refer genera exitiosa luporum,
Serratis armata ferentes dentibus arma:

A *Nempe ouium mactatores (lupos communes) cæcas quoque hyænas.*

Verùm, vt rectè aduertit Ribera, τὸ *luporum* non est in Græco. Oppianus ergo tantùm vult dicere, in Æthiopia extrema duo esse genera ferarum quæ serratos habeant dentes, scilicet lupum & hyænam. Dici tamen posset pro Gueuara, hyænas, esto propriè non sint lupi, ad eos tamen referri. Vnde Gesnerus in lupo, inter feras lupo congeneres numerat hyænas, lynces (qui & lupi canarij vocantur) pantheres, lycaones, & thoës, qui ex hyæna & lupo generantur. Est enim hyæna lupo similis, ait Philoponus, & ex eo Niphus. Et Aristot. lib. 6. Histor. Animal. c. 32. *Hyæna, ait, colore*

B *lupi propè est, sed hirsutior, & iuba per totum dorsum prædita est.* Quocirca Arabes hyænam vocant *alzabo*, quod idem est cum Hebræo זאב zeeb, id est, lupus: *Al* enim est articulus, quem Arabes passim nominibus præponunt. Multa namque lupo & hyænæ communia sunt, scilicet primò, magnitudo; secundò, color; tertiò, voracitas; quartò, insidiæ, quas aliis animalibus moliuntur, ille gregibus ouium & caprarum, hæc canibus, & homini quándoque; quintò, dentes vtrisque serrati, genitalia vtrísque similia; sextò, vtrique noctu vagantur cibi causa, lupus vrgente fame, hyæna necessariò ferè: quia acriùs noctu videt, interdiu hallucinatur, vti feles. Hæc omnia ex Æliano, Plinio, Arist. Oppiano & Solino tradit Gesnerus in lupo, & in hyæna: ex quibus probabiliter censet, lupos ve-

C spertinos esse hyænas.

Secundò, alij passim hîc lupos propriè dictos accipiunt, iísque censent comparari Chaldæos equites. Lupi enim generosi, feroces & insidiosi sunt, ait Aristot. Vnde Isidorus lib. 12. Origin. c. 2. censet lupos vocari quasi *leopos*, eo quòd quasi leonibus, in pedibus illis sit virtus: nam quidquid pedibus presserint, enecant. Insuper lupi voracissimi sunt, & pene insatiabiles: vorant potiùs, quàm comedant: pilos & ossa glutiunt, eáque integra rursus aluo reddunt. Iam τὸ *vespertini*, est epithetum commune luporum. hi enim vespere & noctu grassantur. Vnde Virg. Georg. 1. *Per noctem resonare lupis vlulantibus vrbes.* Hinc & lupus græcè dicitur λυκὸς, id est, lucens. Nam oculi eius, æquè

Vespertinus vocatur quiuis lupus. Cur?

D ac capræ, splendent, & lucem noctu iaculantur, ait Plinius lib. 11. c. 37. Lupi ergo cognominantur vespertini, quia per diem ob metum venatorum, in antris quiescunt ieiuni: vnde vespere noctúque fame rabidi ad prædam egrediuntur, & obuia quæque lacerant vorántque. ita S. Hieron. Alij insuper edaciores, noctu consumpta præda vespertina, manè rursum ad prædam egrediuntur, dicique possunt lupi matutini. Porrò quanta sit luporum noctu ferocitas, graphicè describit Virg. Æneid. lib. 9.

Ac veluti pleno lupus insidiatus ouili;

E *Cùm fremit ad caulas, ventos perpessus & imbres,*
Nocte super media, tuti sub matribus agni
Balatum exercent: ille asper & improbus ira
Sæuit in absentes: collecta fatigat edendi
Ex longo rabies, & siccæ sanguine fauces.

Vespere ergo lupus acutissimus est, audacissimus & sæuissimus, vtpote qui non tantùm famem, sed & crudelitatem suam exsatiare velit. Vnde noctu multa milliaria conficit, ac vbi ad ouile aliámue prædam peruenit, omnia loca circumit, omnes aditus tentat, vndique procurrit, omnia circumspicit, vt irrumpat & præda potiatur. Hinc Ierem. c. 5. 6. lupum vespertinum, vocat lupum ad vesperam,

peram, scilicet sæuientem & grassantem: & Oppianus lib. 1. de Venat. lupum vocat νυκτιπόρον, id est, noctuambulonem.

Hæc omnia allegoricè facile est adaptare diabolo, & tropologicè gulæ & improbitati: vtriusque enim symbolum, imago & exemplum est lupus vespertinus. Nam & diabolus nocturnus est, & in tenebris perambulat, psalm. 90. vers. 5. & 6. Vnde in Completorio monet Ecclesia, canitque illud S. Petri, *Fratres sobrij estote & vigilate: quia aduersarius vester diabolus tamquam leo rugiens circuit, quærens quem deuoret.* Vespere enim sollicitat homines ad crapulam, venerem, rixas, cædes. Vnde Poëta:

Lupus vespert. est diabolus & gula.

Nox & amor, vinúmque nihil moderabile suadent:

Illa pudore caret, Liber amórque metu.

Accedit, quòd diabolus sæpe in lupum se & magos suos transformet: tales enim sunt lycanthropi, putà homines qui per magiam ope dæmonis se in speciem, æquè ac ferociam luporum transmutant, ouésque & homines inuadunt & dilaniant. de quibus multa Delrio in Magicis. Inde & Gentiles per lupos contra veneficia remedia præstari opinati sunt. Vnde Plinius lib. 28. c. 10. *Veneficiis*, ait, *rostrum lupi inueteratum resistere aiunt, ob idque villarum portis præfigunt. Hoc idem præstare & pellis è ceruice solida existimatur; quippe tanta est vis animalis, præter ea quæ retulimus, vt vestigia eius calcata equis afferant torporem.* Hinc & lupus hominem raucum vel elinguem reddere vulgò creditur, si primus eum inspiciat. Vnde illud Virgil. eclog. 9.

Vox quoque Mœrim

Iam fugit ipsa: lupi Mœrim vidêre priores.

Vbi id clarè docet Seruius, & Isidor. lib. 12. Orig. c. 2. qui & addit: *Vnde & subitò tacenti dicitur: Lupus in fabula. Certè si se prius visum senserit, deponit feritatis audaciam.* Et Plinius lib. 8. c. 22. *In Italia quoque creditur*, ait, *luporum visus esse noxius, vocemque homini, quem priores contemplentur, adimere ad præsens.* Sic diabolus fauces peccatori, iniecto pudore metúque claudit, ne peccatum confiteatur, & veniam, opémue, aut consilium mali sui quærat. Insuper diabolus instar hyænæ & lupi, cadaueribus & mortibus hominum pascitur; canibus, id est, prædicatoribus, insidiatur, vt iis euersis vel amotis, oues diripiat. Hinc & eorum voces imitatur, dum se transfigurat in angelum lucis. Multos enim sapientes decipit specie boni, qua suas fraudes obtegit. Lupi ergo vespertini tropol. sunt dæmones, ait S. Hieron. Item rapaces Prælati & iudices. Adhæc hæretici: hos enim lupis comparat Christus Matth. 7. 15. qui ouium pellibus induti incautos decipiunt, & specie veri tenebras offundunt. Hinc & sub vesperam suos cœtus celebrare solent. Hæretici enim quasi lupi famelici & hiantes caulas Ecclesiæ circumeunt, vt fideles ex iis auellant & perdant, atque Arabum more latrociniis & cædibus Catholicorum ditiones & regna depopulantur, vti nostro æuo in Anglia, Scotia, Hollandia, Francia, Hungaria, &c. eos factitasse vidimus.

Volabunt quasi aquila.] Quæ rapax & ferox ex alto in leporem aliámue prædam festina inuolat cum impetu *instar tormenti*, id est, bombardæ dum globum eiaculatur, ait Isidor. lib. 12. cap. 7. Alludit ad aquilas, quas Chaldæi in vexillis præferebant, æquè ac postea Romani: vnde signifer aciei erat & vocabatur aquilifer. Audi Ouidium lib. 5. Fastor.

A

Signa decus belli Parthus Romana tenebat,

Romanæque aquilæ signifer hostis erat.

Et Lucan. lib. 1.

Vt nota fulsêre aquilæ, Romanáque signa.

Hinc Ezechiel cap. 19. & Ieremias sæpe Nabuchodonosorem & Chaldæos vocant aquilas. Nota, In pardis Chaldæorum indicat sæuitiam, in lupis voracitatem, in aquilis rapacitatem. Quocirca eosdem Ieremias c. 5. 6. comparat leoni, pardo & lupo. *Idcirco*, inquit, *percussit eos* (Iudæos) *leo de sylua, lupus ad vesperam vastauit eos, pardus vigilans super ciuitates eorum.*

Porrò appositè equites & equos Chaldæorum comparat pardo, lupo, aquilis: quia equi bellici pernicitate veloces sunt, & animositate feroces vincendi consuetudine ferociores euadunt: gaudent sanguine effuso, ac lituis tubísque auditis exultant, vt ait Iob c. 39. 21. & Virgil. lib. 3. Georg.

Equi Chaldaici feroces.

B

Si qua sonum procul arma dedere,

Stare loco nescit, micat auribus, & tremit artus,

Collectúmq; premens voluit sub naribus ignem.

Additq; cæteris præstare equos Chaldæorum:

Armeny Scythes, Parthique Euphratis ad vndas

Præstant.

Idem clariùs docet Oppianus, dicens:

Qui habitant virides Euphratis ad vndas,

C

Magnanimis vtuntur equis in bella leonum.

Lumina glauca vibrant, & magnum in pectore robur

Efferat audaces animos ad feruida bella.

Accedit leuitas cursus, quodque ora leonis

Intrepidi perferre valent, vocesque superbas:

Cùm reliquis fremitus nequeant tolerare minaces.

Omnes ad prædam venient.] Tigurina, *quisquis eorum ad hoc venit, vt vim inferat*; Vatabl. *omnes venient ad rapinam*, vt scilicet Iudæos expilent; Pagnin. *tota gens propter rapinam veniet.* Vers. 9.

Moral. S. Aug. in psal. 123. *Ideo*, inquit, *quæris te raptor maior, quia inuenit minorem: ideo te quærit maior aquila, quia prior cepisti leporem: præda tibi fuit minor, præda eris maiori.*

D

Facies eorum ventus vrens.] Intellige notam similitudinis *sicut*, vel *instar*, q. d. Chaldæi instar venti vrentis, vel æruginis omnia arefacient & vastabunt. Pagnin. vertit, *ex aduerso facierum suarum venient ad Orientem*; Chald. *aspectus vultus earum persimilis est vento vehementi, qui colligit quasi arenam captiuitatem.* Tigurina, *quidquid faciebus eorum obijcitur flaccidum fit, vt si vredo exussisset*; Vatabl. *aspectus*, vel *oppositio facierum eorum erit tanquam ventus Orientalis.* Hic ventus in terra sancta est vehementissimus. Sensus est q. d. Impressio Chaldæorum aduentantium erit intolerabilis, vt in Iudæa est ventus Orientalis. Sic Genuæ, & nonnullis alijs Italiæ locis procellosus est ventus turbinis, qui à Græcis vocatur ecnephias, quòd è nube erumpat; adeo vt stabula cum equis in altum eleuet, transferat, elidat, vti mihi Romæ viri graues oculati testes affirmarunt.

E

Et congregabit quasi arenam, captiuitatem.] q. d. Sicut ventus in Iudæa congregat arenas, sic Chaldæi ex eadem congregabunt captiuos. ita Chald. & Tigurina. Innuit plurimos fore captiuos, vti plurima est arena. Est metonymia: nam abstractum ponitur pro concreto, captiuitas pro captiuis. Sic Christus ascendens cum triumpho in cælum, dicitur captiuam duxisse captiuitatem, id est, captiuos duxisse sanctos quos è captiuitate dia-

boli erutos, suos fecit, meliori iam forte captiuos, A vtpote qua eos in libertatem filiorum Dei asseruit, Ephes. 4. 8. Nota, De Chaldæis nunc loquitur in plurali, dicens, *Diffundentur, volabunt, venient*; nunc in singulari, dicens, *Congregabit, triumphabit, comportabit*, intelligens exercitum, vel certè ducem regémque eorum, putà Nabuchodonosorem. Hæc omnia tropologicè facile est adaptare diabolo, cuius minister & flagellum fuit Nabuchodonosor: ipse enim sæuit vt pardus, lupus & aquila, plurimósque capit, & in abyssum demergit ludens & ridens.

Vers. 10. *Et ipse.*] Scilicet Nabuchodonosor, gentis Chaldææ princeps. Nota, Scriptura mistim nunc de gente, nunc de eius principe loquitur. Hæc enim politicè sunt vnum, putà vnus exercitus, B vnum imperium, quod totum pendet à suo principe, sicut totum corpus pendet à capite. Hoc verum est in bellis, vbi victoriæ causa est animosus, vigil & sagax Imperator. Vnde celebre est illud: *Fortior est exercitus ceruorum duce leone, quàm leonum duce ceruo.*

Tyranni ridiculi eius erunt.] q. d. Reges & principes ludibrio habebit Nabuchodonosor, faciet eos suos moriones, equisones, imò scabella pedum; vti Sapores fecit Aureliano Cæsari, & Tamberlanes Baiazeti Turcarũ Imperatori. ita S. Hieron. Secundò, *ridiculi*, vel, vt hebr. *risus eius erunt*: quia ipse potentissimus, deridebit eorum arma & copias. Vnde explicans subdit:

C *Ipse super omnem munitionem ridebit.*] q. d. Ipse munitiones quasuis despiciet, quasi ridens & ludens eas expugnabit. ita Theodor. Vatab. & Arias. Significantet vertunt Septuag. *tyranni erunt eius παίγνια*, id est, ludibria, quomodo Zeno Imper. prælio victus dixit: *Dei ludibrium est homo.* Syrus & Arabicus, *ipse reges deridebit, & principes subsannabit.*

Comportabit aggerem, & capiet eam.] Agger dicitur aggerata, id est, congesta, terra, iuxta illud Virg. Æneid. 9. *Et fossas aggere complent.* vbi Seruius, *Agger, ait, est cuiuslibet rei coaceruatio. vnde fossæ aut valles repleri possunt.* Significat Habacuc maximè aggerem, quem per tredecim annos comportarunt Chaldæi circa Tyrum, vt mare, quod D illam cingebat, implerent, itáque ex insula facerent continentem, quam pedibus inuadere & expugnare possent, vti tandem fecerunt, de quo dixi Ezech. 29. 18. Rursum solent duces, cùm metantur castra, ea cingere & munire contra insultus hostium aggere, id est, vallo & fossa instar ciuitatis. vnde Virgil. 7. Æneid.

Primúsque in littore sedes
Castrorum in morem pinnis atque aggere cingit.

Insuper solent per aggeres obsidere & oppugnare vrbes. Vnde Cicero ad Catonem lib. 15. *Vallo & fossa circumdedi: sex castellis castrisque maximis sepsi: aggere, vineis, turribus oppugnaui.* Sic Virgil. E 6. Æneid. Alpes vocat aggeres, id est, muros & munimenta, Italiæ. Hebr. pro *aggerem* est עפר *aphar*, id est, puluerem, quod Christ. à Castro sic exponit, q. d. Nabuchodonosor faciet altissimos aggeres ex puluere, vt eius inspersione, flatu oppositi venti facta, oculos, nares & fauces repugnantium offundat, & enecet; qua arte Sertorium expugnasse Charatinos, narrat Plutarch. in eius vita. Quocirca axioma est bellicum: *Duci captandum esse solem & ventum*, vt vtrumque habeat sibi secundum, & hosti aduersum. Verùm nostra versio melior est, & communem castrorum aggerem significat. hic enim fit è terra, puluere, saxis, lignis omníque re. Adde, Hebræos *aphar*, id est, puluerem, vocare quamlibet terram. Vnde Adam dicitur factus è puluere, id est, è terra, iuxta illud Genes. 3. 19. *Puluis es, & in puluerem reuerteris.*

Tunc mutabitur spiritus.] q. d. Nabuchodonosor elatus tot victoriis, se non capiet, sed spiritus altos sumet, putans se esse Numen quoddam inuictum, ideoque adorari volet in statua aurea, quam eriget, & omnes adorare compellet, Daniel. 3. 1. Quocirca Deo vlciscente mutabitur spiritus eius humanus in belluinum, vt ex homine fiat quasi bos, ideóque regno expellatur, transeat & corruat, ac quasi quadrupes in syluis cum feris vitam agat, Daniel 4. 30. ita S. Hieron. Albert. & Lyran. Simili modo ob tot victorias, tantámque Monarchiam, mutabitur spiritus gentis Chaldææ in superbiam & fastum, ideóque pertransibit eius imperium, & corruet in Balsasare, exscindendum à Cyro & Persis, inquit Arias & Vatabl. Vnde Chaldæus vertit, *propter elationem spiritus eius translatum est regnum*; aliter Septuag. *tunc mutabit spiritum, & pertransiet, & propitiabitur. hæc est fortitudo Dei mei.* quod Theod. sic explicat, q. d. Cùm Deus sat castigarit Iudæos per Chaldæos, tunc iram commutabit in misericordiam, ac misericors erit; & acerbitates leniet, scilicet cùm Cyrum liberatorem adducet, cui robur inuictum, indéque victorias præclarissimas dabit. Vers. 11.

Et corruet.] Hebr. אשם *ascam*, id est, Primò, *delinquet*; Secundò, *delictum expiabit*, per metonymiam, qua delictum & peccatum in Leuitico, sæpe significat hostiam pro peccato. Vnde Septuag. vertunt, *propitiabitur.* Tertiò, אשם *ascam* hebr. sæpe ponitur pro vicino שמם *scamam*, id est, deficere, desolari, corruere: cognata enim sunt culpa & pœna, siue delictum & desolatio: hæc enim indiuiduus illius est comes, perinde vt carnifex est rei, quem ducit ad supplicium, vnde noster rectè cum Aquila & Symmacho, pro *delinquet* vertit, *deficiet*, corruet, præsertim quia defectus & ruina est delictum & peccatum, non moris & vitij, sed naturæ. Ex tribus hisce significatis triplex hîc oritur versio & interpretatio. Primò enim Chald. vertit, *delinquet & peccauit. eo quòd multiplicauit gloriam Deo suo*, quia scilicet impensè coluit suos deos, non Deum verum. Secundò, Septuag. *tunc mutabit spiritum, & pertransiet, & propitiabitur. Hæc est fortitudo Dei mei.* q. d. ait S. Hieron. Deus vltione Iudæorum per Chaldæos peracta, mutabit spiritum iræ in spiritum misericordiæ: vnde pertransibit eos, nec vlteriùs puniet, sed sat punitis propitiabitur. Tertiò, optimè noster vertit, *& deficiet*, vel corruet, iuxta sensum paulò antè assignatum. Sic enim *ascam*, id est, delinquere, sæpe significat deficere; vt, *Et non delinquent*, id est, non deficient, *omnes qui sperant in eo*, psalm. 33. 23. Simile est Ezech. 6. 6. in Hebræo, Ioelis 1. 18. & alibi.

Hæc est fortitudo eius Dei sui.] quam scilicet iactat esse Dei sui, quam Deo suo acceptam refert. q. d. Tam imbellis, modica & breuis est fortitudo, victoriæ & triumphi Nabuchodonosoris, quos ipse Deo suo, putà Belo asscribit. Nam, vt paulò antè dixi, hæc omnis illico in Balsasare corruet, occidente eum Cyro. Est ironia, & sarcasmus, siue hostilis irrisio. Aliter à Castro, q. d. Nabuchodonosor victorijs elatus superbiet, & in id scelus corruet, vt veri Dei oblitus, tribuat virtuti Dei sui Beli partas victorias. Septuag. vertunt,

tunt, *hæc est fortitudo Dei mei*: quod sic explicat Theodor. Propheta, inquit, obstupescens ad Dei misericordiam, ex ira commutatam in Cyro liberatore Iudæorum, exclamat: Hæc est fortitudo Dei mei. Tibi soli Domine adest potestas & puniendi pro arbitrio, & commutandi vltionem in misericordiam. Verùm Hebr. habent, *Dei eius*, & Chald. *idoli sui*. Quare nostra versio & explicatio est germanior. Vnde & Syrus vertit, *deuincetur virtus eius cum Deo suo*; Arabicus, *obediet virtus eius Deo*, non suo ficto, sed vero Israëlis.

Vers. 12.] Numquid non tu à principio Domine Deus meus, sancte meus, & non moriemur? Domine in iudicium posuisti eum: & fortem, vt corriperes, fundasti eum.

Vers. 13.] Mundi sunt oculi tui, ne videas malum, & respicere ad iniquitatem non poteris. quare respicis super iniqua agentes, & taces deuorante implo iustiorem se?

Vers. 14.] Et facies homines quasi pisces maris, & quasi reptile non habens principem.

Vers. 15.] Totum in hamo subleuabit, traxit illud in sagena sua, & congregauit in rete suum. Super hoc lætabitur & exultabit.

Vers. 16.] Propterea immolabit sagenæ suæ, & sacrificabit reti suo: quia in ipsis incrassata est pars eius, & cibus eius electus.

Vers. 17.] Propter hoc ergo expandit sagenam suam, & semper interficere Gentes non parcet.

Vers. 12. *Numquid non tu à principio Domine*] Propheta post prophetiam de Chaldæorum robore & tyrannide, ac Iudæorum per eos excidio, hîc de eo dolens & ingemiscens, conuertit se ad orationem, Deumque obsecrat vt tantam Iudæorum stragem auertat, nec sinat minas hasce impleri, sed populo suo misereatur & parcat. q.d. Tu Domine es Deus noster, tu sanctè à nobis coleris in sancto templo tuo. Tu es sanctus ille noster antiquus, qui patres nostros dilexisti, & elegisti semen eorum post eos. Tu es qui sanctum fœdus cum ipsis iniuisti, sancteque promisisti te fore eorum & posterorum Deum. Tu nos tibi in populum sanctificasti, & ab aliis gentibus infidelibus & impiis, quasi tuum peculium segregasti, nósque sancta tua lege, prophetis, sacrificiis, miraculis, beneficiisque plurimis decorasti; ac tibi & tuæ sanctitati arctissimè obstrinxisti: non ergo patieris nos ab impiis Chaldæis vastari: quare te, vti speramus & obsecramus, tutante *non moriemur*, vt illi minantur. Aliter Ioannes Alba Electorum cap. 64. *Numquid non tu à principio? A* ponitur, inquit, pro *ante*. q. d. Tu es ante omne rerum principium, tu es æternus. Et quia Æternum Hebræis significat quòd magnum est in genere suo, hinc esse à principio, vel esse æternum, significat esse potentissimum. Potest & Æternum accipi pro misericorde. q. d. Numquid non ô Domine tu es summè potens & misericors? Vtique. Ostende ergo in nos miseros & penè cõsumptos tuam omnipotẽtiam & misericordiam, quam semper à principio hucusque in nos & patres nostros ostendisti. Hæc Alba, qui & addit: sic & sanctus magnum, regem, potentémque significat: & sanctum, id quod magnum est & excellens.

Nota Primò, Dicit, *non moriemur*, assertiuè; non autem, *non moriamur*, optatiuè, esto idipsum obsecret; ad efficaciam orationis, vt scilicet certam spem, & quasi fidem non moriendi significet, eaque constringat Deum, ne eos mori sinat. Quis enim sperauit in Deum, & confusus est? Nam, vt ait S. Bernard. serm. 3. de Annunciat. Domin. *Deus oleum misericordiæ ponit in vase fiduciæ*. Expeditiùs dicemus, repetendam esse vocem *numquid* quæ præcessit. q. d. Numquid non moriemur, cùm te habeamus Deum protectorem sanctum & æternum? Syrus Vaticanus pro, *non moriemur*, habet, *sine lege*, Arabicus, *sine similitudine*. Sic enim vertit Syrus, *quoniam tu es à principio Domine Deus meus sanctus, sine lege aliqua*, hoc est, nulla lege, nullo decreto, nulla determinatione, nullo fato constringeris.

Nota Secundo, Pro לא נָמוּת *lo namut*, id est, non moriemur, aliqui codices legunt, לא תָמוּת *lo tamut*, id est, non morieris. q. d. Tu Domine, vti sanctus, ita es & immortalis: quare non permittas nos mori, & à Chaldæis occidi: illi enim, æquè ac illorum dij, vti impij, ita & mortales, infirmi & corruptibiles sunt, ac à te corrumpentur, mortique præsenti & æternæ addicentur. Vnde Chald. vertit, *tu Deus iudex verus super omnes creaturas tuas, & sanctus in operibus tuis: verbum tuum in secula permanet Domine*. q. d. Conserua nos, vti promisisti. fidelis & stabilis es, fac ergo nos stabiles: immortalis es, ne ergo sinas nos mori, sed fac nos tui similes, & quasi immortales.

Nota Tertiò, quadruplicem antithesim. Opponit enim Deum idolis & hominibus Primò, quòd Deus sit *à principio*, putà ab æterno. q. d. Deus æternus est, idola & Chaldæi temporanei sunt, modicóque tempore duraturi. Secundò, Deus est omnium creator & dominus, idola & Chaldæi creaturæ sunt & serui. Tertiò, ipse est Deus immensus, immortalis, omnipotens, &c. illi sunt hominum plasmata exigua, caduca, infirma. Quartò, Deus est sanctus, ipsaque per essentiam sanctitas summa & perfectissima; illi impuri sunt & scelerati. q.d. Destrue ergo ô Domine, idola & Chaldæos; tot nominibus tibi è diametro oppositos & inimicos. Porrò ad maius pathos, maioremque affectum & obsecrationem, vt gratiam à Deo eblandiatur, vocat eum *Deus meus*, *sancte meus*, non, noster: tum quia Propheta hîc loquitur in persona populi, qui collectiuè est vnus & singularis: personam enim populi in se suscipit & induit, vtpote vnus & primarius è populo, vt in se, & secum totum populum supplicem Deo constituat, itáque tot capitum numero armatas preces Deo offerat, veniamque extorqueat: tum quia Deus cuiusque fidelis & iusti, tam est Deus, id est, pater, prouisor, custos, amicus, &c. ac si eius solius esset Deus. Sic ait S. August. lib. 3. Confess. c. 11, *O tu bone omnipotens, qui sic vnumquemque nostrûm curas,*

ras, ac si solum cures; & sic omnes, tanquam singulos. Et S.Paulus ait, Christum esse suum: *Qui*, inquit, *dilexit me, & tradidit semetipsum pro me*, Galat. 2. 20.

Domine in iudicium posuisti eum.] Est concessio, q.d. Fatemur te Domine misisse Nabuchodonosorem *in iudicium*, id est, in iustam vindictam, vt scil. per eum quasi per virgam, castigares peccata nostra & aliarum gentium, ideóque eum fortem effecisti.

Fundasti.] Firmasti & roborasti Nabuchodonosorem tot opibus, viribus, copiis, imperiis, victoriis.

Vers. 13. *Mundi sunt oculi tui, ne videas malum.*] *Videas*, id est, approbes & faueas. Est catachresis: quæ enim approbamus, quæque nobis placent & grata sunt, ea continuè & lætè aspicimus: quæ verò odiosa & ingrata sunt, ab his oculos auertimus. Vnde Virgil.

Diua solo fixos oculos auersa tenebat.

Et vulgò dicitur: *Vbi oculus, ibi amor: vbi manus, ibi dolor.* Sensus est, q.d. Tui oculi, tuáque mens mundissima & iustissima est: quare malum, id est, peccatum & iniuriam, æquis & benignis oculis aspicere & videre nequis, vt illi faueas, & pro illo pugnes. Cur ergo respicis super Chaldæos iniqua agentes, violentos & iniurios, ac permittis vt ipsi nos deuorent? Esto enim simus peccatores & iniusti, Chaldæis tamen, vtpote idololatris & tyrannis, meliores & iustiores sumus. Sufficiat ergo Domine, quòd peccata nostra per eos leuiter castiges: at ne sinas nos per eos exscindi & disperdi. Sic enim videberis fauere tyrannis & idololatris contra nos fideles & cultores, ac idololatræ iactabunt te fauere eorum tyrannidi & idololatriæ: aut certè re non posse, vel non velle, auxiliari populo tibi deuoto.

Nota, Propheta hic non obmurmurat Deo, vt blasphemat Caluin. sed ex dolore liberè queritur, deprecatur, & amicè expostulat eum Deo, quòd velit Iudæos punire & vastare per Chaldæos Iudæis peiores. Sic improborum prosperitatem indolet & admiratur Dauid psalm. 72. 1 2, Ieremias cap. 12. 1. Iob cap. 21. 7. Aliter respondet S. Hier. hæc dici à Propheta, *non quòd ipse sic sentiat, sed quòd impatientiam humanam in sua persona exprimat: sicut frequenter videmus Apostolum varias hominum in se recipere sententias, & nunc dicere: Video aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ, & captiuantem me in lege peccati*, Rom. 7. *Et quasi incipiens sit: Fratres ego non arbitror me comprehendisse. Ac rursum quasi perfectus sit: Quotquot ergo perfecti, hoc sapiamus*, Philip. 3. Et: *Hæc autem fratres transfiguraui in me & Apollo propter vos, vt in nobis discatis*, &c.

Mundi sunt oculi tui, ne videas malum.] Cùm enim sis ipsa munditia & sanctitas, extremè odis omne peccatum, ideóque *perdes omnes qui operantur iniquitatem*, psalm. 5. Nam sicut lux aduersatur tenebris, eásque naturaliter auersatur & odit, ac pulchritudo turpitudini, & puritas maculis sordibúsque, & rectitudo obliquitati, & vita morti, & bonitas malitiæ; ita & sanctitas auersatur & execratur omne peccatum. Quare sicuti Deus necessariò sanctitatem amat infinito amore, ita necessariò peccatum perfectum & mortale, odit infinito odio. Cuius odij signa dat multa. Nam Primò, ob peccatum mortale priuat hominem infinito bono, nimirum possessione ipsius Dei. Secundò, quia ob illud infligit peccatori infinitum cruciatum & opprobrium, nimirum incendia æterna gehennæ. Tertiò, quia, etiamsi quis haberet merita infinita, ea tamen omnia aboleret Deus ob vnum peccatum lethale. Quartò, quia filium suum ad delendum peccatum, infinitam humiliationem & afflictionem subire voluit. Talis enim fuit eius incarnatio & mors, qua, vt ait Apostolus, *semetipsum exinaniuit*, id est, ex omni fecit se quasi inane. & illud Philip. 2. Deum æmulatur Sancti, qui proinde immensè oderunt peccatum, tam in se, quàm in aliis; ideóque omni modo satagunt vt illud aboleatur, dum suo zelo iustos in iustitia conseruant, peccatores à peccato ad iustitiam traducunt.

Deus odit peccatum mort. infinito odio.

Porrò sanctitas consistit in conformitate cum lege æterna, quæ est in mente Dei. Is enim perfectus & sanctus est, cuius voluntas & opera exactè conformantur legi æternæ, putà menti & voluntati Dei. Voluntas enim Dei cùm reipsa sit eadem cum mente & intellectu suo, ideóq; necessariò & essentialiter legi æternæ conformis sit, & ex æquo respondeat; hinc pariter ipsa est mensura & regula omnis sanctitatis: & quia hæc conformitas in Deo est infinita, hinc pariter infinita est eius sanctitas. Quare Secundò, sanctitas consistit in amore & coniunctione cum Deo, qui est origo & plenitudo sanctitatis. Sanctitas ergo est amor Dei. *Sanctitas enim est omnimoda puritas*, ait S.Dionys. cap. 12. de Diuin. nom. Iam sicut impuritas nascitur ex contactu inferiorum, putà ex amore & adhæsione ad epulas, veneres, honores vanos, aliáque bona terrena & infima: ita puritas oritur ex contactu superiorum, putà ex amore & adhæsione ad Deum, résque diuinas & cœlestes. Purus ergo & sanctus est, qui toto affectu adhæret Deo: & quo magis omnem affectum in Deum transfert, eo indies fit sanctior, dum singula cogitata, volita & opera sua dirigit ad Deum, vt indies magis magísque ei appropinquet. Sic enim imitatur Deum, de quo dicitur psalm. 144. *Iustus Dominus in omnibus viis suis, & sanctus in omnibus operibus suis*, sequitúrque eius præceptum: *Sancti estote, quoniam ego sanctus sum*, Leuit. 11.

Sanctitas in quo consistat. Resp. 1.

2.

Et facies homines quasi pisces.] Primò, q. d. Cur permittis ô Domine, vt, sicut piscator piscatur pisces, nemine eos tuente; sic Nabuchodonosor expiscetur, capiat & expilet omnes gentes: hę enim illi sunt pisces. ita Rupert. & Vatab. Vbi Nota insignē allegoriam: Piscator Dei est Nabuchodonosor: hamus sunt doli eius & technæ: sagenæ & retia sunt arma, milites & aperta violentia: pisces sunt Iudæi aliæq; gentes, quas vt pisces (qui nullius sunt domini, nec habent ducē aut protectorem, sed fiunt primò occupantis, putà piscatoris, qui eos ex aquis expiscatur & trahit) ita sibi subiugat, calcat & occidit, quasi reuera pisces & reptilia essent, non homines. Hinc & per portam piscium Chaldæi irruperunt in vrbem, vti dicam Sophoniæ 1. vers. 10. Secundò, magis genuinè & neruosè, q.d. Cur permittis ô Domine, vt, sicut pisces maiores & fortiores, putà balenæ, lupi, polypi, deuorant minores: ita homines potentiores & tyranni, v. g. Chaldæi, deuorent eos qui sunt imbecilliores: vt inter homines, æquè ac inter pisces, non dominetur iustitia, sed robur, vis & tyrannis, illéque sit dominus, qui viribus præualet: ita S. Hieron. Theodor. Remig. & Theophyl. Hinc illud Polybij prouerbiū vulgò vsurpatum; *Pisces maiores glutiunt minores.*

Vers. 14.

Præclarè

Præclarè S.Basil.homil.7. Hexam. *Maior pars piscium, ait, liguriunt alter alterum, & minor apud illos esca maioris est. Et si euenerit vt is qui minorem superauerat, alterius præda fiat, ambo tum simul deglutiuntur, & vnà vltimi piscis immersi ventrem ingrediuntur. Quid igitur nos homines aliud agimus, cum vim infirmis inferimus?*

Homines sunt quasi pisces ob viginti analogias. 1.

Symbol.appositè Propheta homines comparat piscibus, ob multas analogias. Prima est. Sicut Deus creauit cœtum hominum, sic & cœtum piscium: pisces multi, multi & homines. Piscium valde variæ sunt species: varij pariter ordines, gradus, complexiones, linguæ, familiæ & gentes sunt hominum: mare est mundus piscium, terra est mundus hominum. Omnes enim animalium species quæ sunt in terra, proportionaliter sunt & in mari, vt porci, canes, equi, vituli, quin & homines marini, vti multis exemplis Tritonum, Nereïdum & Sirenum docet Plinius lib. 9. cap. 5. & Olaus Magnus l. de Gentib. Septentr. Insuper *plurima pars piscium est gregatilis, nec vllus grex caret duce*, ait Aristot. l. 8. de Hist. Animal. cap. 13. Sic & homines suas habent resp. & regna; & in omnibus suus est dux & princeps.

2. Secunda. Homines in mundo variis tentationum & mutationum æstibus iactantur, vti pisces in mari; ac sicut hi in illis ludunt, ita & homines ludunt in suis; atque in vtrisque ludit sapientia & potentia Dei. Prouerb. 8. 30.

3. Tertia. Pisces sunt aquei & humore luxuriãt: ita & in hominibus plerisque, præsertim in hieme, prædominatur pituita, qua proinde & senes ferè omnes, & iuuenes permulti moriuntur, ac catharro suffocantur. Quocirca Philosophus definiens hominem: *Homo*, inquit, *est fortunæ lusus, inconstantiæ imago, corruptionis speculum, temporis spolium, mancipium mortis, viator transiens, Dei ludibrium: reliquum, pituita & bilis.*

Quid homo?

4. Quarta. Pisces sicut ex aqua generantur, ita in eadem viuunt (nam extra illam moriuntur) ex eáque aluntur & nutriuntur, vti docet Rondeletius lib. 1. de Piscib. cap. 13. licèt enim aqua maris sit salsa, ac proinde inepta nutritioni, vtpote cuius alimentum est succus dulcis; tamen in mediis vndis salsis permultus humor dulcis continetur, admistúsque est, quem pisces in alimentum familiare transmutant: quam ob causam crebrò in Pontum migrare solent, & ibi pinguescere, quòd illud mare dulcibus aquis copiosè alluatur, vti docet Arist. lib. 8. Histor. Animal. cap. 13. Et c. 2. in mari esse dulcem liquorem, probat ex aquæ percolatione. si enim ex cera vas tenue finxeris, idque funiculo appensum in aquam demiseris die ac nocte vna, humoris dulcis copiam intra se colliget. Rursus nautæ & qui arentia maris littora incolunt, aquarum dulcium copia destituti, puteis vix tres cubitos altis ad littus effossis, suauem dulcémque liquorem ex mari deduceunt, qui per arenam transcolatus à salsugine separatur. Nec mirum pisces aqua ali: quia sola aëris inspiratione plurima animalia viuunt. Astomos scribit Plinius libr. 7. cap. 2. halitu tantùm & odore, quem naribus trahunt, viuere. Sed hoc fabulosum fortè: tamen ab aliis, qui Plinio vetustiores fuerunt, literis proditum est, vires in animi consternatione & syncope, admotis odoratis maximè refici & instaurari. Romæ annos quadraginta sacerdotem quendam sola aëris inspiratione vixisse, ex Leonis Pont. Max. & multorum Principum custodia, & Harmolai Barbari historia fidé-

In mari est humor dulcis.

A que certissimum est. Puellam annos tres in Gallia Narbonensi omnes audiuimus, vidimus multi, & Spiræ in Germania aliam à viris doctis accepimus, quæ multos annos nullo alio præter aërem cibo potúque, vitam salubriter traduxit. Aliam etiam nos vidimus, quæ etiamnum hodie viuit, eodem victus genere ad decimum ætatis annum peruenisse, tandem grandem factam nupsisse, & felicem prolem sustulisse. Si aër subtilis homines, multò magis aqua crassior pisces nutrire potest. Hucusque Rondeletius. Eadem exempla sacerdotis & puellarum narrat probátq; noster Delrio libr. 2. Magic. quæst. 21. Sed inediæ causam ascribit complexioni phlegmaticæ, putà

B humori phlegmatico crudo, lento & viscoso, quo alitus sit calor naturalis, idque verosimilius videtur. In eo ergo pisces sunt similes hominibus, quòd vtrique humore nutriantur & viuant, siue is aëreus sit, siue aqueus. Aër enim & aqua sunt elementa vicina & symbola. Aër enim est aqua subtilior, & aqua est aër crassior. Elementa enim nostra non habent primæuam puritatem & simplicitatem, in qua condita sunt, sed multis exhalationibus, vaporibus, rebúsque terrestribus permista sunt, ac proinde alimenta viuentium esse possunt, vimque ea alendi habent. Sanè terra viuunt aluntúrque plantæ, serpentes & reptilia.

C Quinta. Maiores pisces minores deuorant, ita & homines: iuxta illud, *Homo homini lupus.* Rursum, sicut cetus pisces penè omnes absorbet, etiam maximos; sic & diabolus, qui quasi balæna in mari huius sæculi animas quaslibet, etiam regum & principum, quin & Sanctorum, prædatur, iuxta illud psalm. 103. 26. *Draco iste quem formasti ad illudendum ei.* Audi Aristot. libr. 9. Histor. Animal. cap. 2. *Ineunt prælium pisces maiores contra minores: maior enim quisque & robustior minorem inferiorémque deuorat.* Idem libr. 8. c. 2. *Alter*, inquit, *alterum sui generis edit, excepto mugile, sed maximè congri.* 5.

D Sexta. Pisces sunt muti: sic & homines coram Deo, quantumuis sapientes & sancti, quasi pisciculi obmutescunt, eóque arguente ponunt cum S. Iob c. 39. 34. manum super os suum: ac in die iudicij coram Christo iudice, omnes quasi pisces conticescent, 1. Reg. 2. 9. Matth. 25. 46. 6.

Septima. Piscibus iuxta caput sunt binæ pinnæ, quasi binæ pennarum alæ, quibus velut remis mare sulcant: sic & homini bina sunt brachia, quibus omnia operatur. Insuper piscis cauda, quasi temone & clauo, nauis suæ gressum dirigit (vnde à natatu piscium didicerunt homines fabricare naues, iisque sulcare maria. Est enim piscis quasi nauis natans & velificans in mari, vti de nautilo pisce & concha ait Plinius l. 9. cap. 29. 30. & 33.) 7.

E ita & homines pedibus se quocumque volunt promouent. Rursum sicut aues aliquæ sunt semipisces, quia volant in aëre, & natant in aqua, vt merguli, anates, fulicæ, ita vicissim sunt pisces, qui sunt semiaues; quia habent ingentes pinnas quasi pennas, quibus volant super aquas instar auium, qualem vidi Romæ in Bibliotheca Ducis de Altheimps. Symbolicè, aues sunt angeli, qui in æthere versantur, & ad Deũ euolãt: pisces sunt homines, qui in mari huius sæculi volutantur. Sicut ergo angeli sunt semihomines, dum corpus assumunt, & cum hominibus colloquuntur; ita vicissim homines sunt semiangeli, dum pennis per contemplationem eleuati, ad Deum euolant.

8. Octaua. Pisces ventre incubant aquis; ita & multi homines incubant aqueis voluptatibus, *Quorum Deus venter est, & gloria in cõfusione ipsorum, qui terrena sapiunt*, Philip. 3. 19. Hac de causa Christus factus homo, factus est piscis huius sæculi, vt ex aqueis & terreis hominibus quasi piscibus, faceret æthereos & cœlestes. Quocirca Christi nomen fuit ἰχθὺς, id est, piscis, vt patet ex acrostichi Sibyllæ, cuius primæ literæ combinatæ hæc verba præferebant, Ἰησοῦς Χριστὸς Θεοῦ υἱὸς σωτὴρ, id est, Iesus Christus Dei filius, Saluator: quarum vocum Græcanicarum literas initiales si iungas, habebis ἰχθὺς. Acrostichin hanc recenset Euseb. libr. 4. de Vita Constantini. Hinc & Christus piscatores elegit, fecitque Apostolos, quos *cum retibus fidei ad mare huius sæculi paucissimos misit, atque ita ex omni genere tam multos pisces, & tanto mirabiliores, quanto rariores, etiam ipsos philosophos cepit*, ait S. August. libr. 22. Ciuit. c. 5. Et de verbis Domini in Euang. secundùm Ioannem serm. 59. *Leguntur*, ait, *modò verba piscatorum, & colla subduntur oratorum.*

Præclarè S. Chrysost. serm. de S. Andrea, qui extat apud Surium die 30. Nouemb. Apostoli, inquit, piscatores fuerunt, sed *illorum instrumenta noua & inusitata fuerunt. Nam pro arundine prædicatione vtuntur pro funiculo memoria, pro hamo potentia, pro esca miraculis, pro petra cœlis, ex quibus huiusmodi piscationem exercent: pro scapha habent altare: pro piscibus reges etiam ipsos capiunt: pro sagena Euangelium expandunt: pro arte diuinam gratiam adhibent: pro mari vitam humanam tractant. pro retibus cruce, velut sagena quadam, vti solent. Quis vnquam vidit à mortuis piscatoribus viuentes homines, tamquam pisces, capi? O magnam crucifixi potentiam, ô diuina dignitatis præstantiam, ô Apostolorum summa beneficia! Nihil tale in vita esse potest, quale est Apostolica gratia fastigium.*

9. Nona. Piscis sale eget ne putrescat; sic & homo prudentia. Rursum, piscis primùm à capite putrescit & fœtet, sic & homo à ratione & voluntate, qua se sinit à cupiditate vinci & corrumpi. Sicut enim molles sunt pisces, sic effeminati & homines: hinc vtrique escis & illecebris quasi laqueis capiuntur. Pari modo monasteria, collegia, Ordines, Resp. à capite vitium & ruinam trahunt. Quamdiu enim habent bonos, & vigiles acrésque rectores, magistratus, principes, vigent, & sarta tecta consistunt: sed vbi prauos, vel inertes & remissos accipiunt, omnis disciplinæ rigor, ac consequenter Reipublicæ vigor, integritas & dignitas, instar salis aqua liquefacti, dissoluitur & euanescit.

10. Decima. Pisces *vagantur & oberrant, maximè qui carne aluntur*, ait Aristot. l. 9. Histor. Animal. c. 37. Ita oberrant & homines, præsertim lucri & voluptatum cupidi. Rursum idem lib. 8. c. 12. *Vt homines*, inquit, *alij domicilia hieme repetunt, alij qui amplioris prouinciæ principes sunt, sedem pro tempore mutant, vt moram æstate locis frigidis, hieme tepidis trahant*, &c. *Sic & pisces per hiemem ex alto in littora, teporis gratia veniunt: contrà æstate ex littore in altum, vitantes æstum, discedunt.*

11. Vndecima. *Pisces pinnulas habent, vt nantes: pedibus carent, vt non pedestres, sed aquatiles.* Homo verò quia terrestris est, pedester est: *Pedum enim additio vtilis ad motum, qui in pede, hoc est, solo, agatur: vnde & nomen inditum pedibus est*, ait Aristot. lib. 4. de Partib. Animal. c. 13.

Duodecima. Pisces nonnulli respirant & dormiunt, vt homo. Audi Aristot. lib. 6. Histor. Animal. c. 12. *Spirant, quæ fistulam habent omnia, & recipiunt aërem: haud enim carent pulmone. Et quidem visus est delphinus dormire rostro emerso, ac stertere.* Idem docet Plinius l. 9. c. 7. idque probat ex piscium in æstate anhelatione, oscitatione, & bullantium aquarum sufflatione. 12.

Decimatertia. Pisces senescunt, vt homines. Ita Aristot. lib. 8. Histor. Animal. c. vlt. *Vitiant*, ait, *senectute pisces, & quidem thunni vel ad rem salsamentariam, senes improbi sunt; multum enim carnis absumitur: quod idem in cæteris piscibus euenit. Declaratur eorum senectus duritie magnitudinéq; squamarum. Iam captus est thunnus senex, cuius pondus erat ad talenta quindecim, & caudæ interuallum ad quinque cubita & palmum.* 13.

Decimaquarta. Homines plures & frequentes habent dentes, ac primores acutos ad cibi scissionem & masticationem: ita & pisces multos habẽt dentes, eósque acutos & serratos. Vnde Aristot. lib. 3. de Partib. Animal. c. 1. *Pisces*, ait, *omnes serratis sunt dentibus, vno excepto qui scarus vocatur: complures etiam dentes in lingua habent, & in palato. Cuius rei causa est, quòd, cùm mersi in aqua degant, humorem cum cibo admittant, eumque expuant quamprimùm necesse est: non enim in molendo commorari possunt, quando humor in ventrem interrumpit: idcirco omnes acuti & frequentes vndique sunt, videlicet vt præ multitudine in minuta secent, quæ attritu subigere nequeunt. Adunci præterea sunt, quoniam robur ferè totum piscium in dentibus situm est.* 14.

Decima quinta. Homines laborant morbis; ita & pisces, à pestilentia tamen immunes sunt. ita Arist. lib. 8. Histor. Animal. cap. 19. *Morbus*, ait, *pestilens nullus incidere piscibus vniuersis videtur*, &c. *ægrotare tamen & ipsi putantur; & quidem piscatores pro morbi indicio capiunt, cùm aliquot extenuatos languentibus similes, & colore immutatos inter multos pingues ac validos eiusdem generis ceperint.* Addit idem paulò superiùs, æstiuos imbres commodiores esse piscibus, & hiemem sereniorem: *Ad summum propè dixerim*, inquit, *cùm bene hominibus annus cedit, tunc & piscibus feliciter degere contingit.* Porrò pisces cùm ægrotant, apio viridi sanari tradit Plinius lib. 20. c. 11. Idem magnum piscium in medicinis hominum esse vsum, docet lib. 32. c. 4. 15.

Decimasexta. Pisces habent cor, eiúsque situm similem homini. Audi Aristotel. libr. 3. de Part. Animal. cap. 4. *Cor*, ait, *cæteris animalibus in medio pectore est, homini tantùm paulò vergit ad læuam, vt eius partis refrigerationẽ moderetur & compenset: omnium enim animalium maximè homo refrigeratum habet partem sinistrã. In piscibus etiam cor similem situm tenet. Solis his cordis mucro ad caput spectat, cum ea pars prior sit: eodem enim agitur motus.* Rursum, pisces generant vt homines: habent enim sexum distinctum, alij mares sunt, aliæ feminæ; ac feminarum oua non perficiuntur ad generationem sine mare, vti fit in gallinis & auibus, teste eodem Arist. libr. 6. Histor. Anim. cap. 21. & lib. 4. c. vltimo, vbi docet pisces feminas maiores esse maribus, sed ad cibũ mares præstantiores esse feminis, excepto siluro. asserit idem lib. 8. c. 19. 16.

Decimaseptima. Piscium omne genus vorax & gulosum est, teste Arist. libr. 3. de Part. Anim. cap. 14. item prolificum & fœcundum; abundant enim 17.

enim humore? sic & homines in gulam & venerem propensi sunt. Rursum, piscibus *oculi sunt lubrici, propter circumfusi humoris crassamentum*, ait Aristot. lib. 2. cap. 13. sic & hominibus. Vnde multi meritò gemunt, dicúntque illud Thren. 3. 51. *Oculus meus depredatus est animam meam.* Et v. 48. *Diuisiones aquarum deduxit oculus meus in contritione filiæ populi mei.*

18. Decima octaua. Pisces habent memoriam, & vitam agunt rationi humanæ vicinam. Id negarunt nonnulli, sed certissimum esse, & experientia se didicisse testatur S. August. lib. 3. de Genes. ad liter. cap. 8. *Nam fons*, inquit, *Bullensium regionum ferè plenus est piscium. Solent autem homines desuper intuētes eis aliquid iacere, quod sibi vel præripiant confluentes, vel inter se diripiant concertantes. Quæ pastu assuefacti, deambulātibus super oram fontis hominibus, ipsi quoque cum eis congregatim natando eunt & redeunt, expectantes vt aliquid iaciant, quorum præsentiam sentiunt. Non ergo nulla memoria, vel sensu tardior anima inest piscibus.* Idipsum ego subinde in stagnis piscium expertus sum. Quocirca idem in Ioannem tract. 123. *Viderunt*, inquit, *prunas positas, & piscem superpositum, & panem. Piscis assus, Christus est passus. Ipse est panis, qui de cœlo descendit. Pisces dicuntur homines.* Hine prisci homines temperantes & casti vescebantur, non carne, sed pisce, vtpote digestu facili, & refrigerante tam calorem naturalem, quàm æstum iræ ac libidinis. testis est Athen. de Cœnis sapientum lib. 3. 4. & 8. Vicissim, vt ait idem lib. 7. *piscis quiuis humana carne delectatur.* Augurium piscium recenset Plinius lib. 9. cap. 16. *Siculæ*, ait, *bello, ambulante in littore Augusto, piscis è mari ad pedes eius exiluit, quo argumento vates respondere, Neptunum patrem adoptantē eum sibi, Sexto Pompeio repudiato. Tanta erat naualis rei gloria: sub pedibus Cæsaris futuros qui maria tempore illo tenerent.* Idem cap. 42. mira habet de astutia piscium, vt pinnæ, torpedinis, rhombi, pastinacæ, &c. Idem cap. 53. refert quosdam pisces vixisse sexaginta annos, quæ est ætas hominum. Idem lib. 10. cap. 45. ait vitulos marinos, multósque alios pisces cicurari & mitescere. Et cap. 70. ait in piscinis Cæsaris quosdam per nomen euocatos, illico adnatare. Idem lib. 9. c. 8. ex Mecænate narrat, delphinos è manu hominum vesci, pueros dorso excipere & vectare, eósque amare, adeo vt cum iis morientibus emoriantur.

19. Decima nona. S. August. in psalm. 64. *Mare*, inquit, *in figura dicitur sæculum hoc salsedine amarum, procellis turbulentum, vbi homines cupiditatibus peruersis & prauis facti sunt velut pisces se inuicem deuorantes. Attendite mare malum, mare fluctibus sæuum. Attendite quibus hominibus plenum sit. Quis optat hereditatem, nisi morte alterius? Quis optat lucrum, nisi damno alterius? Quàm multi aliorum defectione cupiunt sublimari? Quàm multi vt emant, optant alios vendere res suas? Quomodo se inuicem opprimunt, & qui possunt deuorant? Et cùm deuorauerit vnus piscis maior minorem, deuoratur & ipse à maiore. O piscis malè prædam vis de paruo, præda efficieris magno.*

20. Denique S. Bernard. serm. de B. Maria, pag. 394. triplicem assignat hominum piscinam, & triplices pisces: *Primum*, inquit, *delitiarum est vitiorum, secundum tribulationum, tertium miseriæ & tenebrarum. Primum est peccati, secundum mundi, tertium inferni. Pisces primi sunt oblectamenta, secundi iniqua tentamenta, tertij perpetua tormenta.* A *Hinc in Euang. de bonis piscantibus, quia calcantibus, tentamenta superantibus, æterna tormenta vitantibus, dicitur: Elegerunt bonos in vasis suis, malos autem foras miserunt*, Matth. 13. vers. 47. Vnde liquet, ipsos reprobos & damnatos esse pisces qui natant, iactantur & æstuāt in stagno ardente igne & sulphure, Apocal. 21. 8. Longè maior hominum pars, imò maxima, & penè innumera, in hoc stagno voluntatur & ardet. Eia Domine, nunquid facies homines quasi pisces maris? atque vtinam essent pisces maris! vtinam à ceto deuorarentur! iam autem sunt pisces, imò folles & fomenta gehennæ. præda & laniena diaboli, imò multorum milliom & millionum dæmonum: vbi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur. Eia B Domine, nunquid sines vt dilatet infernus animam suam, & aperiat os suum absque vllo termino, vt absorbeat tot gentes & populos, quorum non est numerus instar arenæ maris? Parce Domine, parce creaturis tuis, quas ad tui imaginem creasti, quas quasi stellas cœlo destinasti, quas pretioso sanguine Vnigeniti tui redemisti. Obstrue hoc immane os tartari, ne tot animas glutiat. Emitte spiritum tuum in nos, vt huius flammantis stagni meditatione & horrore concussi peccata vitemus, concupiscentiæ resistamus, pœnitentiæ nos dedamus, ac vitam sanctam tāquam viam in cœlum capessamos; vt in illud transferri, C ibique quasi pisces cœlestes in fluuio Paradisi, Apocal. 22. 1. putà in te, tuique visione, fruitione & gaudiis sempiternis, natare mereamur. Amen.

Et quasi reptile non habens principem.] Reptile est animal quod non incedit pedibus, sed ventre serpit repitque, vti faciunt serpentes, vermes, lumbrici, aut certè quod adeo exiguos habet pedes, vt iis non tam incedere, quàm repere videatur, vti habet lacerta, mustela, mus, talpa, rana, &c. Hæc sunt reptilia terræ: nam reptilia maris & fluminum sunt pisces. Porrò Propheta, vt Deo repræsentet hominum iniurias, afflictiones D & ærumnas, eos non tantùm comparat piscibus, sed & reptilibus, quæ piscibus infirmiora sunt, & iniuriæ magis obnoxia. Nam Primò, pisces in maris vel fluminum vastitate aut profundo abscondere se possunt à piscatoribus, & piscibus voracibus: at reptilia in terra degunt, & exigua habent antra, in quibus statim deprehēduntur & capiuntur. Secundò, pisces multi, nimirum qui gregatim incedunt, vti haleces, delphini, mugiles, suum habent ducem, etsi sui similem, imbellem, inualidum & improuidum: at reptilia nullum habent ducem, sed solitaria repunt, omniúmque prædæ exponuntur. Tertiò, pisces nando hostem effugere, & quasi auolare possunt. at reptilia quia repunt, tardigrada sunt, adeóque fuga elabi nequeunt. Sensus ergo est, q. d. Cur per- E mittis, ô Domine, vt Iudæi & gentes calcentur, proterantur & enecentur à Chaldæis, sicut reptilia (v. g. ranæ, lumbrici, limaces, quæ non habent principem qui eos ab iniuria tueatur) calcantur & proteruntur à viatoribus, vel à reptilibus potentioribus, v. g. serpentibus. Hæc enim, inquit Theophyl. *ob naturæ suæ amaritiem, neque duces habent, eeu exortiā mixturæ & societatis, & mutuo inter se odio fenientia. Nam animantia sub duce constituta mansuetiora sunt, contubernij & societatis amantem, ac gregis & armenti sequacem naturam & indolem per hoc indicantia.* Vnde per hæc Tropol. accipit homines brutos & mutos,

feros & serpentinos, qui in sese inuicem grassantur.

Homo est reptile ob tres analogias. Tropol. rursum vide hic quàm misera sit hominum conditio: homines enim sunt quasi reptilia. Vnde Iesbaam, id est, sedens in cathedra, primus fortium Dauidis, vocatur *tenerrimus ligni vermiculus*, 2. Reg. 23. 8. Idque

1. Primò, quia homo dum nascitur, est quasi reptile: manibus enim & pedibus repit super terram. Hinc illud ænigma Sphyngis de homine: *Manè quadrupes, meridie bipes, vespere tripes.* Homo enim manè, id est, in infantia dum nascitur, quasi quadrupes manibus & pedibus innititur: deinde in iuuentute incedit bipes: vespere, id est, in senio, graditur tripes: quia præter binos pedes adsciscit tertium, putà scipionem cui insistit.

2. Secundò, quia plerique homines manibus, pedibus, totóque corpore, quin & mente repunt in terra: nam nil cogitant nisi terrena. omnis eorum labor & occupatio est in terra. multi quoque in ventrem proiecti, nil nisi eum terrenis deliciis implere & farcire satagunt.

3. Tertiò, quod propriè hic spectat Propheta, quia homines, æquè ac reptilia, potentiorum iniuriæ & prædæ expositi sunt. Turcæ, Tartari, Indique reges educunt in aciem trecenta & quingenta hominum millia, eáque hostibus instar pulicum pro se mactanda obiiciunt. An non hi sunt reptilia coram suis regibus, æquè ac coram hostibus? Serui & mancipia ad aurifodinas & metalla damnati; coloni agris herorum colendis addicti; serui & opifices terrenis vilibúsque dominorum imperiis & ministeriis deputati, nónne sunt quasi reptilia terræ?

Denique Gneuara probabiliter per reptile accipit pisces maris, qui non habent principem, scilicet potentem, eos tutantem, & à rapinis vindicantem. vt sit epanaphora Prophetæ vsitata: nam sequentia omnia spectant pisces, & piscatorem, cui hic comparat Nabuchodonosorem. Sic pisces vocantur reptilia psalm. 103. 25. *Hoc mare magnum & spatiosum manibus: illic reptilia quorum non est numerus.* Sic sensus erit, q. d. Itáne Domine nos fideles barbaro Chaldæo quasi pisces, qui non sunt nisi vilia & misera reptilia maris, expiscandos & deuorandos trades? Itáne nos, qui sumus tuum peculium, tuáque hereditas, immani tyranno quasi lautum piscium epulum obiicies? Itáne Israëlem dilectum tuum, ferissimæ huic bestiæ glutiendum appones, vt eam tam pretiosa esca sagines? Absit Domine, absit. Sic Pij II. Pontificis gnome erat: *Largitores sunt aues, forum area, iudex rete, aduocati aucupes. Quocirca dignitatibus viri dandi sunt, non dignitates hominibus: Graue est Pontificis onus, sed beatus, qui id bene fert.*

Vers. 15. *Totum.*] Putà totum piscium prædam, totum piscabile, nimirum omnes pisces, hoc est, omnes gentes expiscatus est magnus hic piscator, scilicet Nabuchodonosor suo hamo, sagena & reti. Vox *totum* notat insatiabilem eius auaritiam & rapacitatem, ob quam dum totum rapuit, totum perdidit, iuxta illud S. Cypriani lib. 5. epist. 2. *Dum insatiabiles multum volumus, totum perdimus.* Et illud: *Camelus desiderans cornua, etiam aures perdidit.* Verissimum est ergo illud paradoxum: *In dubiis dimidium plus est toto.* de quo Hesiodus: *Stolidi, ait, ignorant quanto plus dimidium sit toto.* Fit enim sæpe, vt qui plus cupidè appetit, etiam id quod habet amittat. Videre id est in litigantibus, qui dum totum cupiunt, sæpe totum perdunt, vel

A per sententiam iudicis, vel per immanes sumptus quos in litem insumunt, iuxta illud Eccles. 4. 6. *Melior est pugillus cum requie, quàm plena vtraque manus cum labore, & afflictione animi.* Et illud Prouerb. 15. 16. *Melius est parum cum timore Domini, quàm thesauri magni & insatiabiles.* Et cap. 16. 8. *Melius est parum cum iustitia, quàm multi fructus cum iniquitate.* Et Eccl. 14. 9. *Insatiabilis oculus cupidi in parte iniquitatis: non satiabitur donec consumat arefaciens animam suam.* Verè Philosophus: *Omnis virtus est mediocritas.* Et diues est animus suis contentus, sibique sufficiens: pauper, qui plura cupit. Pittacus, cùm Mitylenæi ei multa offerrent, pauca tantùm accepit, dicens: *Parua munera sunt diuina, quibus nemo insudet: locupletia, solent non esse propria.* ita Probus in Thrasybulo.

B *In hamo sublenauit.*] Hamus est instrumentum aduncum cui esca appenditur; quam dum glutiunt pisces, vnco se induunt & infigunt, itaque hamo à piscatore ducuntur & extrahuntur. Vnde hamata munera vocantur, quæ ita dantur, vt maiora ad se alliciant, &, vt vulgò dicitur, Pisciculo piscem capiunt: dant enim parua, vt magna recipiant. Sagena est rete, sed minus, v. g. quod vnus piscator vtraque manu expandere, ac rursum eleuare & attrahere potest. Rete est maius. Quare per hamum, sagenam & rete significatur instrumentum piscationis paruum, maius, & maximum. Per omnia hæc intelligit vites & copias Nabu-

C chodonosoris, quibus gentes capiebat & quasi expiscabatur. Totus enim eius exercitus erat Primò, quasi hamus vnus in manu Nabuchodonosoris, vtpote totus ab eo dependens, in eiúsque potestate & manu positus: idem tamen ob innumeros milites, cohortes & turmas, erat quasi ingens sagena & rete, ex plurimis filis & ocellis contextum. Secundò, quia ipse paruas vrbes paruis copiis quasi hamo, magnas magnis quasi sagena & reti capiebat. ita S. Hieron. Tertiò, per hæc tria alludit ad tres expeditiones, quas in Iudæam fecit Nabuchodonosor. Nam Primò, anni regni sui tertio inuasit eam; sed paucos, putà Danielem cum sociis, abduxit, Daniel. 1. 1. tunc ergo quasi

D hamo piscatus est. Secundò, anno regni sui octauo rediit, & Ioakim regem occidit, filiúmque eius Ioachin, siue Iechoniam cum multis aliis captiuos in Babylonem abduxit. hæc ergo fuit piscatio per sagenam. Tertiò, anno regni sui decimo octauo Ierusalem cepit & euertit, Sedeciam regem exoculauit, filios eius aliósque principes occidit, ceteros omnes in Babylonem transtulit, 4. Reg. 25. Hæc ergo piscatio fuit per rete, qua vti totam Iudæam, ita & reliquas gentes conclusit, euertit, comprehendit. Denique Ribera, per hamum accipit dolos & technas, per sagenas & retia apertam violétiam Nabuchodonosoris. Hamus enim, vtpote exiguus, occultior est retibus, & occultiùs piscem expiscatur.

E Nota, Sagena Græcis est genus retis piscatorij: Latini verriculum vocant, eo quòd pisces è mari vel flumine quasi euerrat, & in se, sui scilicet angulum, congreget, de qua Manilius l. 5.

Excipitur vasta circumuallata sagena.

Vnde explicans subdit:

Et congregauit in rete suum.] Dum enim sagena à piscatoribus per mare vel fluuium trahitur, illúdque verrit, pisces eam fugientes congregantur in retia arctata & angulata, certis locis disposita, ad quæ eos propellit sagena. Per hamum ergo, sagenam & rete, quibus piscatores impedicant & illa

& illaqueant pisces, significat omnes artes, copias & machinas, tum minores, tum maiores, quibus Nabuchodonosor vsus est ad debellandas & capiendas omnes gentes. Vnde Delrio adagio 1000. Hamo, inquit, sigillatim captis oppidis videntur ciues subleuari, sagena verò attrahi simul tota gens in captiuitatem abducta. Secundò, per hamum, vtpote paruum & occultum, accipi possunt eius technæ, doli & stratagemata; per sagenam & rete publicum, aperta vis & prælia. Tertiò, alij per sagenam & rete accipiunt idola, putà Belum, cui victorias suas ascribebat Chaldæus. Vnde subdit: *Propterea immolabit sagenæ suæ, & sacrificabit reti suo*, putà Belo. ita Remig. & Lyra. Quartò, S. Hieron. & Remig. ita hæc tria discriminant, *vt piscator quod hamo non potuit, rete comprehendat; & quod euaserit rete, sagenis latioribus circumdetur: ita Nabuchodonosor quod minoribus copiis vincere non potuit, maioribus debellauit, adeo vt cuncta vastarit, & vniuersum hominum genus prædam fecerit.* Paulò aliter Chaldæus: *Omnes*, inquit, *similes sunt piscatori, qui cum ceperit piscem, hamo colligit eum in sagena sua, & proiicit eum in rete suum.* Appositè Nabuchodonosorem comparat piscatori, quia ipse regnabat in Babylone, quæ adiacet Tigri & Euphrati; exercitum eius sagenæ, quia Iudæos & gentes quasi pisces circumdedit, euertit & cepit. Præclarè Sapiens Eccles. 9. 12. *Nescit*, inquit, *homo finem suum; sed sicut pisces capiuntur hamo, & sicut aues laqueo comprehenduntur sic capiuntur homines tempore malo, cum eis extemplò superuenerit.*

Vers. 16. *Propterea immolabit sagenæ suæ.*] Per sagenam S. Hieron. & alij intelligunt Deum Chaldæorum, cui ipsi victorias suas acceptas ferebant, eique in gratiarum actionem immolabant: Deum autem hunc esse Belum. Gueuara verò censet Deam hanc esse Dercetem, Semiramidis reginæ matrem, quam Syri fabulantur in piscem esse conuersam. quocirca eam pingebant facie mulieris, quoad cætera effigie piscis, eique insigne templum ad Ascalonem iuxta lacum piscibus plenum statuerunt. Hanc proinde Plinius Atagartim prodigiosam vocauit: erat enim monstrum conflatum ex muliere & pisce. Athenæus auctor est Atargatim syriacè dictam ab *atar*, id est, sine, & *gatis*, id est, pisceis, q.d. Sine piscibus; eo quòd piscium abstinentiâ coleretur. Sunt qui putant Dagon Deum Palæstinorum, de quo 1. Reg. 5. 4. eundem esse cum Dercete: nam Dagon hebr. piscem significat, & pisceis formam habebat. ita ex Diodoro, Xenophonte, Plinio, Cicerone & Ouidio Gueuara, qui proinde censet hic esse metonymiam: nam sagenam ac rete pro piscibus vsurpari. Cuiusmodi est illud Virgilij: *Nunc pateras libate Ioui*, id est, vinum contentum in pateris. Porrò piscem, putà Dercetem, præ aliis Chaldæorum diis hîc nominari hac ratione, q.d. Nabuchodonosor suas victorias acceptas referet, non tantùm regi Belo, sed & mutis piscibus (putà Derceti) eisque sacrificabit; quod quàm stultum sit, quis non videt? Quomodo enim pisces imbelles alios defendant, qui se à piscatoribus defendere nequeunt, quin quoties lubuerit, eorum sagena & reti capiantur? Vide ergo ô Domine hanc eius stolidam impietatem, ac tuæ iniuriæ & diuinitatis zelotes eam vlciscere, nósque tibi deuotos è manibus & vnguibus eius libera. Hæc Gueuara. Verùm quia Dercete erat Syrorû Dea, non Chaldæorum (horum enim idolum erat Bel) &c. quia sagenam hanc explicans Propheta subdit, *Propter hoc ergo expandit sagenam suam*; non autem expandit Deam suam, sed suas copias: hinc meliùs magisque genuinè per sagenam accipias industriam militarem, arma, vires & exercitus Nabuchodonosoris, quibus ipse acceptas ferebat suas victorias. q.d. Mea virtute bellica tot peperi triumphos: illa ergò mihi Deus est, alium non agnosco. Vnde Chald. vertit, *Propterea sacrificat armis suis, & adolet aromata retiaculo suo.* Sic Mezentius ait apud Virgil. lib. 10. Æneid.

Dextra mihi Deus est, & telum quod missile libro.

Tales etiamnum videmus principes politicos & atheos. Et Antiochus, vel potiùs Antichristus, colet Deum Maózim, id est, fortitudinum, putà vires suas bellicas, Daniel. 11. 38. ita Ribera, Emmanuel Sà, Mariana, & alij. Aliter hæc explicat Ioan. Alba Electorum cap. 65. nimirum: *Sagenæ suæ, & reti suo*, inquit, positum est pro, *de sagena sua, & de reti suo.* q.d. Immolat, scilicet diis suis, illis offert sacrificia de sagena & reti suo, id est, de spoliis gentium, quas expiscatus est, id est, vastauit & spoliauit. Verùm hic multa supplendo euertit versionem vulgatam: immolare enim reti, est reti ipsi sacrificare, non diis de reti. Quis enim aliter hanc phrasin intelligat?

Quia in ipsis incrassata est pars eius.] q.d. Pingues lautásque epulas, scilicet omnium gentium selectas opes, quasi partem sortémque suam, sibi hac sua sagena & reti comparauit. Vnde iis inescatus, non cessat eam vlteriùs semper expandere, vt plura regna capiat, & imperium suum longè latéque propaget. Hoc est quod ait: *Et cibus eius electus.* Tropol. S. Theophilus Alexandr. epist. 2. Paschali: *Cibus*, inquit, *diaboli, negatores Dei sunt, Habacuc loquente, Esca eius electa: cibus autem omnium impiorum execrabilis ipse diabolus; Propheta vaticinio concrepante: Dedisti eum escam populis Æthiopum.*

Nota, Cautè hîc sub finem capitis legendus est S. Hieron. videtur enim negare Deum habere cognitionem & prouidentiam piscium, culicum, & rerum minutarum; qui est error manifestus: Deus enim curat & pascit passeres, lilia, fœnum, &c. vti ait Christus Matth. 6. 26. & 30. & Matth. 10. 29. Quare ab eo purgandus est S. Hieron. duplici titulo: priore, quòd loquatur de cognitione non qualibet, sed ea duntaxat, quam Deus de nouo, nouis piscibus & culicibus nascentibus, acquirat, vti nos acquirimus. Hæc enim temporalis est: vnde non est in Deo: Deus enim ab æterno, simul & semel omnia futura cognouit. Posteriore, quòd velit dicere, Deum ex parte effectus non tantam habere prouidentiam & curam piscium, quantam habet hominum, quibus maiora dat auxilia & beneficia, ac præsertim maiorem constituit custodiam angelorum: quisque enim homo habet angelum custodem, non autem quilibet piscis. Id velle S. Hieron. colligitur ex ipsis eius verbis, dum ait: *Cæterum absurdum est ad hoc Dei deducere maiestatem, vt sciat* (vt scilicet experiendo & numerando discat, quasi antè nescisset; hoc enim dedecet eius maiestatem: nam alioqui omnis scientia æterna eum maximè decet, illique est propria: aut potiùs, *vt sciat*, id est, vt scire curet & satagat, vt peculiari intuitu aduertat, vt scientiam oculúmque suum attentus & sollicitus ijs affigat, sicut affigit homini) *per momenta singula, quot nascantur culices, quotue moriantur, quæ cimicum, &* An Deus habeat prouidentiam particularē piscium

pulicum, & muscarum in terra sit multitudo, quanti pisces in aqua natent, & qui de minoribus maiorum præda cedere debeant. Non simus tam fatui adulatores Dei, vt, dum potentiam eius ad ima detrahimus, in nos ipsos iniuriosi simus, eandem rationabilium quam irrationabilium prouidentiam esse dicentes. Ex quo liber ille apocryphus stultitiæ condemnandus est, in quo scriptum est, quendam angelum, nomine Tyri, præesse reptilibus; & in hanc similitudinem piscibus quoque, & arboribus, & bestiis vniuersis proprios in custodiam angelos assignatos. Ecce hoc est quod intendit sanctus Hieronymus, scilicet singulos pisces non habere angelos custodes, aliáque singularia Dei auxilia, quæ habent homines: quo sensu dixit Apostolus 1. Cor. 9. 9. *Numquid de bobus cura est Deo?* Nam alioqui generalem Dei scientiam & prouidentiam se extendere ad pisces omnésque creaturas, etiam minutissimas, paulò antè disertè astruit S. Hieron. vti & in cap. 10. S. Matth. explicans illud: *Nónne duo passeres asse veneunt, & vnus ex illis non cadet super terram sine patre vestro? Est sensus*, inquit, *si parua animalia & vilia absque Deo auctore non decidunt, & in omnibus est prouidentia, & quæ in his peritura sunt sine Dei voluntate non pereunt, vos qui æterni estis non debetis timere, quòd absque Dei viuatis prouidentia.* Tantùm ergo hîc negat S. Hieron. scientiam & prouidentiam muscarum & piscium in Deo de nouo acquisitam, aut potiùs tam singularem quàm habet de hominibus: quasi singulis momentis occupari debeat Deus in peruestigandis, curandis, alendis muscis & piscibus; sicut pastor occupatur in lustrandis & pascendis suis ouibus. Hæc enim scientia & cura indigna est Deo; perinde ac Domitiano Imper. indignum fuit occupari per horas integras numerandis & captandis muscis, neglectis rebus Imperij. Vnde prouerbium: *Ne musca quidem*, teste Suetonio in eius vita. Sufficit enim ad hæc curanda generalis Dei prouidentia, conseruando scilicet & continuando cursu vniuersi & naturæ, primitus ab eo institutæ: ex eo enim sequitur culicum numerus & series.

Vers. 17. *Propter hoc ergo expandit sagenam suam.*] Chald. *numquid* (hebraicè enim est *he* interrogatiuum) *propterea mittet exercitus suos* (hi ergo sunt eius sagena) *vt perpetuò consumat gentes, idque sine vlla misericordia?* q. d. Omnino eos mittet. ita S. Hier. Theodor. Theophyl. Remig. Albertus, & Hugo. Aliter Clarius, Vatabl. & Arias, q. d. Numquid quia istas expilationes & victorias tribuit viribus suis, permittendus est à te, ô Domine, pergere in hac sua superbia, & expilatione ac strage gentium? q. d. Minimè: tempus est vt eum deprimas, coërceas & castiges.

Nota, Pro *expandit* hebr. est יריק *iaric*, id est, *euacuabit*. Solent enim piscatores retia piscibus plena euacuare, ac deinde ea rursum ad capturam expandere. Ita Nabuchodonosor vnam vrbem gentémque debellans, eius opes euacuabat mittebátque Babylonem; ac rursum aliam gentem suo exercitu inuadebat, eandem simili modo euacuaturus & expiscaturus, id est, expilaturus. Est ergo metalepsis: ex antecedenti enim intelligitur consequens, putà ex euacuatione expansio, ex spoliatione vnius gentis inuasio & spolium alterius.

Moraliter disce hîc, quanta sit vis ambitionis & auaritiæ. Hæc enim tyrannos in tot rapinas & prælia impulit. Præclarè Seneca epist. 94. sub finem: *Agebat*, ait, *infelicem Alexandrum furor aliena deuastandi, & ad ignota mittebat. An tu putas sanum, qui à Græciæ primùm cladibus, in qua eruditus est, incipit, qui quod cuique optimum est, eripit? Lacedæmona seruire iubet, Athenas tacere. Non contentus tot ciuitatum strage, quas aut vicerat Philippus, aut emerat, alias alio loco proiicit, & toto orbe arma circumfert: nec subsistit vnquam lassa crudelitas, immanium ferarum modo, quæ plus quàm exigit fames mordent. Iam in vnum regnum multa regna coniecit; iam Græci Persǽq; eundem timent; iam etiam à Dario liberæ nationes iugum accipiunt. Idem tamen vltra Oceanum solémque indignatur ab Herculis Liberique vestigiis victoriam flectere; ipsi naturæ vim parat. Non ille ire vult, sed non potest stare: non aliter quàm in præceps deiecta pondera, quibus eundi finis est iacuisse.* Deinde ab Alexandro transit ad Pompeium, Cæsarem & Marium: *Nec Cneio quidem Pompeio externa intre bella aut domestica, virtus aut ratio suadebat: sed insanus amore magnitudinis falsæ, modò in Hispaniam & Sertoriana arma, modò ad colligendos piratas, ac maria pacanda vadebat. Hæ prætexebantur causæ, ad continuandam potentiam. Quid illum in Africam? quid in Septemtrionem? quid in Mithridatem & Armeniam, & omnes Asiæ angulos traxit? Infinita scilicet cupido crescendi, cùm sibi vni parum magnus videretur. Quid C. Cæsarem in sua fata pariter ac publica immisit? gloria & ambitio, & nullus supra cæteros eminendi modus. Vnum ante se ferre non potuit, cùm Resp. supra se duos ferret. Quid tu C. Marium semel Consulem (vnum enim consulatum accepit, cæteros rapuit) cùm Theutonos Cimbrósque concideret, cùm Iugurtham per Africæ deserta sequeretur, tot pericula putas appetisse virtutis instinctu? Marius exercitum, Marium ducebat ambitio. Isti cùm omnia concuterent, concutiebantur turbinum more, qui rapta conuoluunt sed ipsi antè voluuntur, & ob hoc maiore impetu incurrunt, quia nullum illis sui regimen est. Ideóque cum multis fuerint mali, pestiferam illam vim, qua plerisque nocuerunt, ipsi quoque sentiunt. Non est quòd credas, quemquam fieri aliena infelicitate felicem.*

CAPVT SECVNDVM.

SYNOPSIS.

Habacuc cap. præcedenti, audiens à Deo, Chaldæos excisuros Ierusalem ob eius scelera, indoluit, excidiúmque deprecatus est vers. 12. conquerens, non decere vt fidelibus dominentur infideles, eósque disperdant. Hîc querelæ eius occurrit Deus, dans nouum latúmque oraculum de Chaldæorum excidio. Respondet ergo, se Chaldæos, postquam per eos punierit Iudæos aliásque gentes, il-

lico perditurum, ac puniturum eorum tyrannidem, quam in populum Dei exercuerunt. Vnde vers. 6. pangens Nabuchodonosori carmen lugubre, multiplex væ eius arrogantiæ, auaritiæ & rapinis intentat. Denique vers. 18. docet eum frustra in suo Deo Belo confidere, cùm is non sit nisi simulacrum mutum, pictum & fictum: Dominus autem, *inquit,* in templo sancto suo, sileat à facie eius omnis terra.

Vers. 1.] Super custodiam meam stabo, & figam gradum super munitionem: & contemplabor, vt videam quid dicatur mihi, & quid respondeam ad arguentem me.

Vers. 2.] Et respondit mihi Dominus, & dixit: Scribe visum, & explana eum super tabulas, vt percurrat qui legerit eum.

Vers. 3.] Quia adhuc visus procul, & apparebit in finem, & non mentietur. si moram fecerit, expecta illum, quia veniens veniet, & non tardabit.

Vers. 4.] Ecce qui incredulus est, non erit recta anima eius in semetipso: iustus autem in fide sua viuet.

Vers. 5.] Et quomodo vinum potantem decipit: sic erit vir superbus, & non decorabitur: qui dilatauit quasi infernus animam suam: & ipse quasi mors, & non adimpletur: & congregabit ad se omnes gentes, & coaceruabit ad se omnes populos.

VERS. 1.

S V P E R *custodiam meam stabo.*] Symmachus, *quasi custos super speculam stabo;* Chald. *super vigiliam meam sto paratus.* q. d. Ego quasi excubitor, stabo vigil in excubiis meis, nimirum *figam gradum super munitionem meam;* hoc enim idem est quod, *super custodiam meam stabo.* Pro *munitionem*, hebr. est מצור *matsor*, quod Theodotio vertit, *gyrum;* Aquila, *circuitum;* Symmachus, *conclusum;* Septuag. *petram.* quæ omnia eòdem recidunt. *Matsor* enim propriè significat arcem, vel locum natura artéve munitum, murisque per gyrum cinctum & conclusum, in quo milites excubant in turriculis, vel propugnaculis, ne hostis in ea irrepat & occupet. Est metaphora à militibus & vigilibus qui in statione sua excubant, vt partem munitionis vel mœnium sibi commissam vigilanter & attentè custodiant. q. d. Ego Habacuc strenuus ero & attentus in officio meo, perinde ac si mihi commissa esset munitio aliqua seruanda, instar excubitoris in statione mea, putà in circulo excubiarum mearum, vigil consistam, vt inde specules oculis, & auribus attendam, quid querelæ meæ & deprecationi de Chaldæorum in Iudæos tyrannide, siue per visum, siue per vocem respondeat Deus. Vnde S. Hieron. sic explicat: *Stabo,* inquit, *in specula mea, id est, in prophetiæ meæ sublimitate, & videbo, post captiuitatem populi, & euersionem ciuitatis & templi, & deinceps, quid sequatur, vel certè ita: Custodiam omni diligentia cor meum, & stabo super Christum petram.* Sed hoc posterius mysticum est, non litterale. Denique Arabicus vertit, *stabo, &*

A *gradatim incedam super saxum*, vti faciunt excubitores, vt pellant frigus, & tempus fallant.

Mysticè, *custodia* Primò, est secretum & secessus, in quo animæ silenti & collectæ loquitur Deus. Audi Cyrillum: *In exercitatione & consuetudine mea excubabo, animum rursum purgabo, curis mundanis exoluam, sursum quodammodo volabo, vt in petram, hoc est, in stabilitatem quandam, & velut in sublimi sitam securitatem cogitationum. Illic cum ex iugo montis speculabor per intellectum, quæ Deus mihi locutus fuerit.* Ex S. Bernard. hom. in hæc verba Habacuc: *Et nos ergo fratres obsecro super custodiam nostram stemus, quoniam tempus militiæ est. Neque in sterquilinio huius miseri corporis, sed in corde, vbi Christus habitat; in iudicio, & consilio rationis sit conuersatio nostra: ita sanè vt non in ipsa*
B *habeamus fiduciam, aut fragili innitamur custodiæ; sed figamus gradum in munitione firmissima petra, Christo totis viribus innitentes, sicut scriptum est: Qui statuit supra petram pedes meos, & direxit gressus meos.*

Secundò, *custodia* est status, gradus & officium, in quo vel per se, vel per Superiores nos posuit Deus, vt eum custodiamus & exerceamus. Ibi loquitur, ibi operatur: extra eum silet & quiescit. Qui ergo vult Deum audire, in statu suo maneat, alium non ambiat officium, in quo eum posuit obedientia, non deserat; sed strenuè & constanter illud obeat. ita Sanchez.

Et quid respondeam ad arguentem, id est, arguenti, *me.*] Ex Hebræo sic Primò vertunt Theodor. Theoph. Pagnin. & Vatabl. *& quid respondeam*
C *ad disceptationem meam*, vel *ad argumentum meum: meum*, id est, mihi propositum ab improbis, qui putant Deum non habere curam rerum humanarum, eo quòd prosperet & fortunet impios. q. d. Expectabo responsum Dei, vt ex eo respondeam improbis, qui eius prouidentiam suo hoc argumento impugnant & accusant.

Secundò, Chald. sic vertit, *quid respondebitur ad deprecationem meam.* Vnde à Castro sic exponit q. d. Vt audiam quid respŏdeat Deus ad meam humilem & mitem expostulationem, seu argumentationem, & ex animo sincero prodeuntem correptionem. Verùm Hebr. Septuag. & noster habent, *quid respondeam*, scilicet ego, non *quid respondeas*, scilicet Deus.

Tertiò & genuinè, noster vertit, *quid respon-*
D *deam ad arguentem me*, hoc est, quid respondeam Deo, qui, vt præsagit mihi animus, me arguet, quòd questus sum de eius prouidentia, qua sinit impios Chaldæos vastare Ierusalem. Sed ego illico cogitabo quid Deo arguenti respondeam, & replicem. Vnde hebr. est, *quid respondeam correptioni*, vel *redargutioni meæ.* q. d. Scio quòd Deus meam libertatem redarguet; sed ego redargutioni huic meæ modestè replicabo quod mens suggeret: gestit enim animus dolens & æger, de hac impiorum felicitate disserere & disputare. Simili modo Iob afflictus disputauit cum Deo cap. 13. 3. Sicut ergo miles & excubitor, obsessus ab hoste, cum eo de munitionis deditione disputat argumentis, vel verborum & rationum, vel verberum

& telorum, ita Philoſophus & Theologus, argumentans & diſputans cum altero de aliqua quæſtione, v.g. de Dei prouidentia, de impiorũ felicitate, &c. intendit & excubat vt audiat, quid ſuo argumento ab eo qui theſin defendit, reſpondeatur; vt illico reſponſionem eius nouo argumento impugnet. Ardet enim eius animus ad diſſerendum, & ad confligendum, argumentis, non bellicis, ſed ſcholaſticis. Ita ardet hîc Propheta diſſerere cum Deo, eique arguenti replicare. ita S. Hieronymus, Albertus, & Lyranus. Porrò notat S. Hieronymus aitque: *Eleganter autem, & more ſenſu humanam deſcribit impatientiam, quam in diſceptationibus ſemper habere conſueuimus, vt antequam nobis ex aduerſo aliquis reſpondeat, & ſciamus in quo nos arguerit, ad reſpondendum paremur.* B *Ex quo oſtenditur reſponſionem non rationis eſſe, ſed contentionis. Si enim eſſet ratio, reſponſio debuerat exſpectari, & ſic videri, vtrùm reſpondere deberet, an conſentire rationabili reſponſioni.* Quare Deus benigniſſimus, molli & conſolatoria ſua reſponſione, frangit hunc Prophetæ diſputãdi ardorem, adeo vt ipſe, ea partim confuſus, partim conſolatione plenus, non habeat quod replicet, ſed obmuteſcat, imò c. ſequenti in hymnum & doxologiam Dei erumpat.

Vers. 2. *Scribe viſum.*] id eſt, rem viſam, puta præuiſam prophetiam, quam tibi nunc reuelo, & oſtendo de Chaldæorum interitu, & Iudæorum è Babylone liberatione. Scribe inquam, tum pro præ- C ſentibus, tum potiùs pro poſteris, quos hæc res tanget; illi enim ituri ſunt in Babylonem, indéque rediturí; vt ex hoc tuo oraculo id reſciant, indéque conſolationem & certam reditus ſpem concipiant: ideóque vt omnibus hoc innoteſcat, iubeo illud ſcribi, non in libro; qui claudi & ſeponi ſolet, ſed in tabulis apertis & expanſis, quæ publicè cuilibet ad legendum proponuntur. Vnde ſubdit: *explana eum* (ſcilicet *viſum*) *ſuper tabulas, vt percurrat, qui legerit eum*, vt ſcilicet legẽs eum, faciliimè percurrere & perlegere poſſit; Vatabl. *clarè explica eam* (viſionem) *in tabulis, vt feſtinatò & expeditè pergat, qui eam legerit*; Se- D ptuag. *ſcribe viſionem manifeſtè in buxum, vt currat qui legit ea.* Olim enim non erat cognitio nec vſus chartæ, vel pergameni; ſed ſcribebant in tabulis ligneis, præſertim è buxo, quia buxus mollis eſt, & facilè characteres recipit. Ægyptij deinde tempore Alexandri Magni ſcribere cœperunt, teſte Plinio lib. 13. cap. 11. in tabulis, vel phylluris arboris, quæ ibi frequens eſt vocatúrque papyrus; indéque charta noſtra quæ fit è linteis contuſis, quia eundem, imò commodiorem ſcribendi vſum præbet, vocatur papyrus: nam papyro veterum ſucceſſit, vti dixi Exodi 2.5. Porrò in hiſce tabulis ſcribebant, vel nudis, vel cera ob- E ductis. In nudis incidebant characteres. Ita Beda in Collectaneis & floribus, ait titulũ crucis Chriſti, buxo fuiſſe inſcriptum; itáque reuera eſſe meis oculis conſpexi. Vidi enim ſæpius titulum crucis, qui à S. Helena Hieroſolymis Romam tranſlatus, repoſitus eſt in eccleſia S. Crucis in Ieruſalem. Titulus hic eſt tabella lignea, in qua nudà inciſæ ſunt literæ, quæ quia tabulæ ſunt concolores, & quia vetuſtate extritæ; hinc clarè diſcerni legique nequeunt: vnde in alia tabella eædem à Romanis olim deſcriptæ & expreſsè ſunt, vt legi poſſint. Sæpius tamen tabulas has cera obducebant, ac ſtylo in cera complanata ſcribebant. Vnde Propertius:

A *Non illas fixum charas effecerat aurum,*
Vulgari buxo ſordida cera fuit.

Hiſce ſtylis pueri & diſcipuli S. Caſſiani Martyris, ipſum præceptorem ſuum, longa & horrenda morte enecarunt, vti legimus in eius vita. Plura de hac re vide apud Gueuaram.

Quia adhuc viſus procul.] Hebr. *quia adhuc viſio in tempus.* Dat cauſam Deus, cur iubeat hunc viſum, id eſt, viſionem, in tabulis ſcribi: *Quia*, inquit, *procul eſt*, q.d. Poſt multa tempora eueniet. Scribe ergo eam ad memoriam, vt poſteri eam legentes, eius expletionem fidenter expectent: quia eſto differatur, certò tamen *apparebit in finẽ*, hebr. יפח *iapheach*, id eſt, afflabit, aſpirabit, anhelabit, feſtinabit ad finem, vt ſcilicet citò finiatur & compleatur, per rei propheticatæ euentum, exiſtentiam & apparitionem, ſe oſtendet in fine, id eſt, tandem tempore à Deo præſtituto adueniente, reipſa explebitur. Vers. 3.

Quæres; quis hic viſus; quæ prophetia; quem tangit, de quo agit? Aliqui putant, ad literam hic eſſe prophetiam de Chriſto. q.d. Veniet Chriſtus, qui in die iudicij iniuriantes Chaldæos puniet, & damnabit; fideles verò iniuriam paſſos æterna gloria remunerabit. ita S. Hieron. Theophyl. Remig. Rupert. Clarius & Ribera. Probant, quia S. Paulus citans hunc locum, eum intelligit de Chriſto Rom. 1.17. & Hebr. 10.38. Verùm dico, prophetiam hanc ad literam loqui de Nabuchodonoſoris & Babylonici imperij euerſione, per Cyrum; ac Iudæorum è Babylone liberatione. Id ita eſſe, patet ex antecedentibus & ſequentibus. Reſpondet enim Deus Prophetæ querelæ de Chaldæorum in Iudæos tyrannide, & proſperitate: eúmque conſolatur, promittens celerem eius finem, quem proinde ipſe è ſua prophetiæ ſpecula, quaſi excubitor proſpectat & prænunciat. ita Cyril. Theodor. Albert. Arias, Vatabl. & à Caſtro. Allegor. tamen loquitur de aduentu Chriſti, qui myſticam Babylonem, id eſt, regnum diaboli, confuſione plenum, euertens, ex eo veros ſpirituales Iſraëlitas, id eſt, fideles & Chriſtianos, eruit in primo ſuo aduentu in carnem; & completè eoſdem eruet in ſecundo ſuo aduentu ad iudicium. Id patet ex eo, quòd Apoſtolus locis iam citatis hæc accipiat de Chriſto. Idem innuit τὸ *veniens veniet*. Solet enim Chriſtus qui venturus eſt, à Prophetis dici ὁ ἐρχόμενος, id eſt, veniens, vt vertunt Septuag.

Si moram fecerit, expecta illum, ſcilicet viſum, id eſt, viſionem & prophetiam: *quia veniens veniet*, quia certò implebitur, *& non tardabit.*] Vltra tempus ſuum ſibique à Deo præſtitutum; licèt Iudæis afflictis & impatientibus tardare videatur: captiuis enim in Babylone mora 70. annorum videbatur longiſſima & tardiſſima. Hæc ergo mora Iudæis erat prolixa & ſera, Deo verò erat exigua & velox: mille enim anni in conſpectu eius, ſunt quaſi dies heſterna, quæ pertranſiit. Aliter Sanchez q.d. *Expecta illum*, hoc eſt, time Nabuchodonoſorem, qui breui veniet puniturus improbos Iudæos, qui, vt tu, ô Habacuc, quereris, violenter opprimunt pauperes. Nabuchodonoſor enim vlciſcens oppreſſionem pauperum, fuit typus Chriſti, æquè ac Cyrus vlciſcẽs impios Chaldæos qui opprimebant Iudæos. Sic expectare, non deſiderare, ſed timere ſignificat pſalm. 68. v. 21. *Improperium expectauit cor meum & miſeriam.* Et Æneid. 1.

At ſperate Deos memores fandi atque nefandi.

Sperate,

Sperate, id est, timete. Ex lib. 4.

Hunc ego si potui tantum sperare dolorem.

Verùm non videtur hoc ad mentem Prophetæ, qui de Nabuchodonosore queritur quasi de tyranno, & oppressore tam piorum quàm impiorum Iudæorum, ideóque eius aduentum deprecatur. Hic enim nequit esse typus Christi redemptoris, vti fuit Cyrus liberator Iudæorum è Babylone. Consolatur enim hîc Deus Prophetam promittendo Cyrum, qui populum Dei captiuitate Babylonica; & allegoricè Christum, qui eundem captiuitate diabolica liberet; eúmque iubet expectari, quia veniens veniet, vt hac fide & spe viuat, ac se suósque à Nabuchodonosore affligendos sustentet.

Vers. 4. *Ecce qui incredulus est, nõ erit recta anima eius.*] Pro *incredulus* hebr. est עֻפְּלָה *uppela*, id est, obtenebratus, arctus, angustus, diffidens, incredulus, impatiens, contentiosus, superbus, præsumptuosus, rebellis: hæc enim vitia omnia inter se connexa sunt, vnúmque sequitur ex alio. Vnde Tigurina vertit, *ecce arrogantis & fastuosi animus non est in se rectus*; Pagnin. *viri superbi non est recta anima in eo*; quod Vatabl. exponit de Nabuchodonosore, hoc modo q.d. Nabuchodonosor qui non rectam, sed peruersam habet animam & mentem, victorias suas non Deo, sed sibi tribuit, in iisque exultat & superbit: at iustus qui rectam habet animam, & rectè secundùm Deum viuit, est humilis, non arrogans; quia Deo humiliter omnia bona ascribit, non sibi. Rectam enim habere animam, est rectè sentire de Deo, rectam de Deo habere fidem. Opponit enim incredulum, qui non habet animam rectam, fideli & iusto, qui in fide sua viuit, q.d. Fidelis fidéter & rectè viuit, in sua recta opinione & fide, quam de Deo conceptam habet: infidelis autem & incredulus prauam de Deo habet opinionem & fidem; vnde in ea rectè & confidenter viuere nequit. Secundò, R. Moses, quem sequitur Christ. à Castro, hæc exponit de Sedecia & Iechonia sic, q.d. Sedecias aliúque Iudæi increduli, qui iubẽte Deo per Ieremiam c. 24. noluerunt se dedere Nabuchodonosori, peruersi sunt & peribunt. At Iechonias eiúsque asseclæ fideles & iusti, qui Dei oraculo obedientes dediderunt se eidem, credentes & sperantes ex eiusdem oraculi promissione, suo tempore liberationem, vitam & felicitatem, in hac sua fide viuent felices & fortunati: quia bona quæ crediderunt, & sperarunt ex Deo, eis obuenient. Vnde R. Moses Hebr. *uppela* vertit, *abscondit se in arce* עֹפֶל *ophel*, quæ erat arx celsa & munita in Ierusalem, quasi dicat: Sedecias cum suis posuit se in Ierusalem, quasi in arce & turri Ophel à Chaldæis inexpugnabili, nec credidit aut sperauit in Deo: idcirco peribit. At Iechonias pro turri & arce, pro suo Ophel, habuit Deum, Deique oraculum: cui quia obediuit, idcirco viuet sospes & felix. Verùm hic sensus arctior videtur; præsertim quia de Sedecia & Iechonia nulla hîc fit mentio.

Tertiò ergo genuinè & adæquatè sensus est, q.d. Qui hisce meis oraculis de Iudæorum è Babylone liberatione per Cyrum, & alleg. de hominum liberatione per Christum, incredulus est, ideóque iniustus & impius, hic non habet animam rectam, ideóque displicet Deo, vt vertunt Septuag. & ex iis S. Paulus Hebr. 10. 38. ac consequenter vera, recta, pacata, felicique vita fidei, spei, gratiæ & gloriæ non viuet; tum quia me ha-
A bet infensum; tum quia in hominibus rebúsque creatis, spem suam æquè ac metum reponit: quocirca nunc à spe, nunc à metu huc illúcque agitabitur, vitámque aget fluctuantem, ærumnosam & infelicem. At verò fidelis & iustus, qui credit Deo & meis hisce ex Deo prophetiis, de liberatore Cyro, & alleg. de Saluatore Christo; hic viuet vita recta, sancta & felici, quia in Deo qui vera est vita, eiúsque promissis defixus, illi charus, cordi & curæ erit. Vnde vertit, *ecce impij dicunt in corde suo, Non erunt hæc omnia*, quæ per Habacuc prædicit & promittit Deus; *sed iusti in veritate eius*, putà in fide & fidelitate Dei, *firmabuntur*. Et Symmach. *iustus autem per fidem suam propriam viuet*. ita S. Hieron. Remig. Rupert. Hu-
B go & Lyran.

Nota, Hebr. *uppela* est femininum; noster tamen vertit masculinè *incredulus*: quia Hebræi sæpe vtuntur enallage generum, vnúmque genus ponunt pro alio, præsertim cùm aliud sequitur: esto illud propriè id quod præcedit non referat, nec respiciat. Adde, ad verbum, seruando genus Hebræum, illúdque concordando, sic vertas, *non erit recta anima eius, cuius est incredula*, vel impatiens & superba.

Nota Secundò antithesin: opponit enim incredulum credenti & iusto, quòd ille non habeat animam rectam, hic verò habeat; putà in fide sua viuat. Vnde sequitur, animam hîc metonymicè
C capi, pro vita, q.d. Incredulus habet animam, id est, vitam, non rectam, sed distortam, anxiam, miseram & infelicem; iustus autem in fide & spe sua agit vitam rectam, putà lætam, quietam, sanctam & felicem. Rectitudo ergo animæ est iusti vita, quæ in duobus consistit.

Primò, in constanti tolerantia aduersitatum, & afflictionum, v.g. captiuitatis Babylonicę, ad quam directè hîc respicit Propheta; propriè enim vult significare, Iudæos qui constanter eam tolerabunt, suscipientes eam de manu Dei, pro pœnitentia suorum peccatorum, ac longanimiter sed certò expectantes eius finem post 70. annos, iuxta promissa Dei; rectam habituros animam, *Iusti vita & rectitudo sita in duobus.*
D id est, in captiuitate vitam acturos patientẽ, tranquillam, serenam; cùm alij in eadem impatientes, & diffidentes se vnquam ex ea liberandos, habebunt animam distortam, prauam, & miseram, vitámque viuent infelicem: mille enim rumoribus, mille timoribus, tristitiis, angoribus, desperationibus, iugiter huc illúcque iactabuntur, eo quòd non credant nec fidant Deo, eiúsque Prophetis, vt Habacuc promittenti hanc liberationem. Fideles enim per fidem & spem promissæ liberationis, ærumnas omnes fortiter tolerant & superant: hæc enim fides & spes mentem corroborat ad omnia tristia fortiter sustinẽda, vti docet Apostolus toto cap. 11. ad Hebræos: *Fides*, inquit, *est*
E *substantia rerum sperandarum, argumentum non apparentium. Fide intelligimus aptata esse sæcula verbo Dei. Fide Henoch translatus est*, &c. *Qui* (heroës veteris testamenti) *per fidem vicerunt regna, operati sunt iustitiam, adepti sunt repromissiones, lapidati sunt, secti sunt*, &c.

Secundò, rectitudo animæ, iustíque vita est sublimior, nimirum diuina; qua anima fidelis, per fidem & spem sustinens captiuitatem, & tribulationes à Deo immissas, credens, & sperans quòd Deus, vti promisit ex iis liberationem, ita & certò eam præstabit suo tempore, grata est, placétque Deo; vtpote patiens & resignata in Dei vo-

 luntatem,

luntatem, ideóque deiformis & sancta; cùm ex aduerso incredulus & diffidens Deo, per hanc suam diffidentiam, displiceat ei peccétque, & idcirco mereatur in sua tribulatione, diffidentia ac desperatione relinqui, imò nouis tam in hac vita, quàm in futura afflictionibus puniri. Hoc ita esse patet ex versione Septuag. *Si subtraxerit*, inquit, *se, non complacebit animæ meæ in eo, iustus autem ex fide mea viuet*. ita passim interpretes. Idem patet ex Apostolo Roman. 1. 17. & Hebr. 10. 38. vbi docet iustum ex fide viuere, id est, iustificari. Vide ibi dicta.

Vbi Nota, Septuag. pro ו legentes י, putà pro באמונתו *beemunato*, id est, *in fide sua*, vti legût Heb. Aquila, Symmach. & Theodot. legentes באמונתי *beemunati*, vertunt, *in fide mea*; sed eodem redit sensus. Eadem enim est fides nostra, quæ Dei; fides enim est nostra, subiectiuè: eadem est Dei, obiectiuè: pro obiecto enim habet Deum. Ratio enim formalis credendi in fide, est prima & increata Dei veritas, quæ falli aut fallere nequit. Ideo enim certò credimus ea quę Prophetæ prędixerunt, esse vera, & reipsa euentura; quia Deus, qui est ipsissima veritas, ea per Prophetas nobis reuelauit & promisit.

Anagog. rectitudo animæ iustíque vita, perficitur in cœlo, vbi ob meritum tolerantiæ, fidei & spei, donabitur gloria æterna, quæ plenam animæ, & potentiis omnibus dabit rectitudinem, vitámque cœlestem iucundissimã & beatissimam.

Moral. de præstantia fidei & spei.

Moral. Disce hic quanta sit virtus fidei & spei, quæ omnia aduersa superat, facitque animam rectam, eique dat vitam serenam, lætam & diuinam. Viderunt id per vmbram Gentiles. Vnde Bias rogatus: *quid esset dulce hominibus?* respondit, *Spes*. Ita spes suscitat colonos, vt constanter sustineant labores arandi, fodiendi, occandi, serendi, sarriendi, &c. exspectatione messis. Ita victoriæ & spoliorum spes acuit milites ad fortiter pugnãdum, ad verbera & vulnera omnia generosè excipiẽda. Alexander Macedo apud Granicum cum copiis Darij conflicturus, hortabatur Macedones vt affatim prandérent, quasi postridie ex hostiũ commeatu cœnaturi. Nimirum victoriam certa spe præceperat, & vicissim spes hæc accendebat milites ad dimicationem, vt ea victoriam pararent. Idem in bellum profectus, cùm regias opes in duces & milites distribuisset, roganti Perdiccæ: *Quid tibi nunc rex superest: Spes*, inquit. Tum Perdicca: *Hæc nobis commilitonibus tuis futura est communis*, quare prædium, quod ipsi designarat Alexander, recusauit. *Tanta erat fiducia bene successuram expeditionem*, ait Plutarchus in Alexandro.

Scriptura.

Diuiniùs Iacob Patriarcha: *Salutare tuum*, inquit, *exspectabo Domine*, Genes. 49. & Iob c. 13. *Etiamsi me occiderit, in ipso sperabo*. Sapiens Prouerb. 3. 5. *Habe fiduciam in Domino ex toto corde tuo*. & cap. 16. *Qui sperat in Domino, beatus est*. Ecclesi. cap. 2. *Qui timetis Dominum sperate in illum, & in oblectationem veniet vobis misericordia*. Et cap. 11. *Confide in Domino, & mane in loco tuo: facile est in oculis Dei, subitò honestare pauperem*. Ierem. cap. 17. *Benedictus vir qui confidit in Domino, & erit Dominus fiducia eius*. Thren. 3. *Pars mea Dominus, dixit anima mea, propterea exspectabo eũ. Bonus est Dominus sperantibus in illum, animæ quærenti illum*. Michæas cap. 7. *Ego ad Dominum aspiciam, exspectabo Deum saluatorem meum, audiet me Deus meus*. S. Paulus Rom. 8. *Spe salui facti sumus*. Et cap. 12. *Spe gaudentes*. Psalm. 32. *Sperantem in Domino misericordia circumdabit*. Prouerb. 28. *Qui sperat in Domino, saluabitur*. Isaiæ 57. *Qui fiduciam habet mei, hereditabit terram*. Psalm. 26. *In Domino sperans, non infirmabor*.

Patres.

Audi & Patres. S. August. in psalm. 3. *Vita verè mortalis, spes est vitæ immortalis*. S. Gregor. *Spes in æternitatem animum erigit, & idcirco nulla mala exterius, quæ tolerat, sentit*. S. Bernard. serm. 9. in psal. *Qui habitat: Tu es Domine spes mea; quidquid agendum, quidquid declinandum, quidquid tolerandum, quidquid operãdum, tu es Domine spes mea. hæc vna mihi omnium promissionum causa, hæc tota ratio meæ exspectationis. Prætendat alter meritum*, &c. *mihi autem adhærere Deo bonum est, & ponere in Domino Deo spem meam*. Et rursum: *Si insurgant aduersum me prælia, si sæuiat mundus, si fremat malignus, si ipsa caro aduersus spiritum concupiscat, in te ego sperabo. Vt quid cunctamur omnino abiicere spes miseras, vanas, inutiles, seductorias; & huic vni, tam solidæ quàm perfectæ, tam beatæ spei, tota deuotione animi, toto feruore spei inhærere?* Idem serm. 10: *Tu es patientia mea si tribulatio infertur, per te sperabo, tu es spes mea; si præmia promittuntur, per te obtinebo; si insurgat hostis, non nisi in te sperabo*.

Exempla.

B. Carolus Borromæus reformaturus Cõgregationem quandam, cùm à suis moneretur vt eam non adiret, in ea enim illi insidias necémque parari, respondit: *Ergóne Deus in mundo est pro nihilo? Imò verò ibo: Deus cuius causam ago, tutabitur me. quòd si nolit, lubens pro eo occumbam*. Quocirca hoc fidei & spei suæ præmium à Deo tulit, vt ibidem sclopo appetitus, glans ferrea vestem penetrarit, sed in cute hæserit, quasi vi diuina repulsa, ne in corpus Sancti penetraret. S. Ioannes Silentiarius irruente Alamundaro Saracenorum rege, cùm fugerent cæteri, è cella sua egredi noluit, dicens: *Si Deus mei curam non habet, vt quid viuo?* Vnde in meritum huius suæ confidentiæ, Deus leonem submisit, qui iugiter ei assistens, ipsum contra barbaros tutatus est. S. P. Ignatius fundator Societatis nostræ solebat dicere: *Nescitis quantas vires habeat spes in Deum*. Vires hasce ipse assiduè expertus est, cùm vnius Dei ope fretus, Societatem per orbem adeò feliciter sparsit. Nimirum didicerat illud S. Petri epist. 1. c. 5. & ex eo S. Bernardi serm. 5. in Vigilia Natiuit. *Omnem sollicitudinem vestram proiicientes in eum, ipsi enim cura est de vobis. Nam sibi quidem ipsi fidere, non fidei, sed perfidiæ est; nec confidentiæ, diffidentiæ magis, in semetipso habere fiduciam. Is verò fidelis est, qui nec sibi credit, nec in se sperat, factus sibi tãquam vas perditum; sed sic perdens animam suam, vt in vitam æternam custodiat eam. Porrò id quidem sola facit humilitas cordis, vt nõ sibi fidelis anima innitatur, sed deserens semetipsam ascendat iam de deserto, innixa super dilectum suum, atque adeò delicijs affluens*.

Gnomæ Gentilium.

Vis & gnomas Gentilium sapientum? Appian. l. 2. de Bello ciuili: *Nihil, ait, est efficacius spe, ad subleuandam hominum lassitudinem*. Thucyd. l. 7. *Vt plurimum spes maxima præbet maximam audaciam & promptitudinem ad inuadendũ*. L. Florus lib. 4. c. 8. *Magna indolis est sperare semper*. Cicero in Catilinam: *Sola spes hominem in miseriis consolari solet*. Seneca in epist. *Spes est vltimum aduersarum rerum solatium; memoria minimum quisque tribuit, spes plurimum*. Seneca in Medea: *Qui nil potest sperare, desperet nihil*. Ouidius lib. 1. de Ponto eleg. 7.

Hæc

Hæc dea (spes) cùm fugerent sceleratas numina terras,
In dijs inuisa sola remansit humo.
Hæc facit vt viuat fossor quoque compede vinctus,
Liberaque à ferro crura futura putet.

Tibullus eleg. 2.

Iam mala finissem letho, sed credula vitam
Spes fouet, & melius cras fore semper ait.
Spes alit agricolas, spes sulcis credit aratis
Semina, quæ magno fœnore reddat ager.
Hæc laqueo volucres, hæc captat arundine pisces, &c.

Denique præclarè Laurent. Iustin. libr. de Ligno vitæ cap. 2. *Spes est quasi columna, quæ totum spirituale ædificium sustentat, qua deficiente ædificium corruit, ac in barathrum desperationis concidit. Est etiam anchora animæ, eam seruãs ne à procellis tentationum irrumpatur, de qua Apostolus: Firmissimum solatium habeamus, qui confugimus ad tenendam propositam spem, quam sicut anchorã habemus animæ, tutam ac firmam.*

Vers. 5. *Et quomodo.*] Heb. ואף כי *aph ki*, quod Lyra. Arias & Vatabl. vertunt *quanto magis*, húncque dant sensum, q.d. Si superbus & incredulus Nabuchodonosor, qui non Deo, sed sibi suísque idolis, suas victorias ascribit, viuet vitam non rectam & beatam, sed distortam & miseram; quanto magis vir vinosus, æquè ac superbus & incredulus, putà eius filius Balsasar, de suo statu, felicitate, & culmine regio corruet? Verùm noster vertit meliùs, *& quomodo.* Transit enim Propheta à Iudæis incredulis ad Nabuchodonosorem, eorum virgã & flagellum. Hunc ergo comparat ebrio; tum quia omnes gentes, quasi vinum intemperanter hauriebat, earúmque spoliis se ingurgitabat: tum quia in modum ebrij bacchantis non recta incedebat rationis via, sed libidine dominandi, æstúque cupiditatum in quæque deuia gressus obliquans, nunc hos, nunc illos inuadebat & trucidabat. Sed hoc vino, quod initio ei sapidissimum erat & iucundissimum postea deceptus est instar ebrij, quia imperio & mente priuatus, omne hoc vinum reuomere coactus est, dum omnibus spoliatus, relegatus est ad bestias; quare quasi ebrius omnibus fabula ac ludibrium effectus est, vt falsas parabolas, dicteria, & scõmata in eum certatim torquerent: ac tandem in filio Balsasare regnum, vitã & animam perdidit. ita S. Hieron. Theophyl. Remig. & Hugo. Pari modo ambitio, auaritia, gula, cæteræque cupiditates, quasi vinum inebriant animos hominum, faciúntque vt quasi mente capti, ruant in suam perniciem & exitium; vinum enim ambitionis v.g. quo magis hauritur, eo magis hominem dementat, vt ex fastu faciat multa insulsa & stulta; per quæ dignitate & gradu suo excidit. Porrò quomodo vinum decipiat potentem, graphicè describit Lucretius:

Cupiditas est mentis ebrietas.

Cùm vini, inquit, vis penetrauit
Acris, & in venas discessit deditus ardor,
Consequitur grauitas membrorum, præpediuntur
Crura vacillanti, tardescit lingua, madet mens,
Nant oculi, clamor, singultus, iurgia gliscunt.

Quocirca Sapiens Prouerb. 23. 29. *Cui, ait, væ? cuius patri væ? cui rixæ? cui foueæ? cui sine causa vulnera? cui suffusio oculorum? Nónne his qui commorantur in vino, & student calicibus epotandis? Ne intuearis vinum quando flauescit, cum splenduerit in vitro color eius; ingreditur blandè; sed in nouissimo mordebit vt coluber, & sicut regulus venena diffundet.* Ita Chremes apud Terentium à vino se

A deceptum queritur: *At at, inquit, data beriste verba mihi sunt: vicit vinum, quod bibi: At dum accubabam, quàm mihi videbar publicè sobrius: postquam surrexi, neque pes, neque mens satis suum officium facit.* Ita prorsus omnis mũdi pompa, omnes opes, omnes illecebræ, primò quidem blanda sui specie, pulchróque quasi vultu omnes ad se alliciunt, at mox tot curis, tot periculis, tot molestijs, tot inuidijs & æmulationibus, tot infortunijs & calamitatibus eos iactant, raptant & exagitant, vt tandem ad scopulos allidant, confringant & disperdant. ita Gueuara.

Qui dilatauit quasi infernus animam suam] Vox *dilatauit*, & vox *animam*, magnam denotant auiB ditatem. Anima enim idem est, quod animæ auiditas, sitis, cupiditas. Sicut paulò antè Nabuchodonosorem comparauit ebrio, vino ambitionis tumenti & turgido, indéque vomenti, impingẽti & corruenti; Ita hîc eundem comparat inferno, quia eius ambitio & auaritia erat insatiabilis, nam omnia glutiens, nunquam satiabatur, sed quo plura rapiebat, eo plura rapere gestiebat, erátque quasi cerberus insatiabiliter caua guttura pandẽs. Hinc inferni præses, à Gentilibus vocatus est Pluto, quòd mortuorum sit diues, ait Lucian. πλοῦτος enim Græcis, sunt diuitiæ. Hinc & infernus dictus est Orcus; ab vrgendo; quòd in interitum omnia vrgeat & præcipitet, ait Festus. Tertiò, C comparat eundem morti, quæ omnibus dominatur, omnésque deuorat. Sicut enim mors non satiatur mortuis, sed quo plures emori coëgit, eo plures occidere satagit: ita & Nabuchodonosor non satiabatur gentibus & regnis; sed quo plures debellarat & mactarat, eo plures subiugare & mactare anhelabat. Porrò Gueuara censet, hîc & alibi, infernum & mortem esse idem; infernum enim sumi pro ipsa morte defunctorum regina; quia mortem, inquit, veteres Plutonis nomine nocarunt, & eumdem Iouem infernum nuncuparunt. Idem probat ex eo, quòd Scriptura sæpe infernum cum morte coniungat & combinet. Verùm S. Hieron. Theodor. Theophyl. Lyran. D Clarius, Vatabl. Ribera, à Castro & alij passim, infernum à morte distinguunt, duásque hic comparationes fieri censent. Nam & profani hæc tria, mors, infernus, Pluto, distinguunt: licèt enim infernum Iouem vocent Summanum, quasi summum Deorum Manium, tamquam inferni præsidem; non tamen ipsum inferni locum, vocant Iouem aut Plutonem. Iam, si infernus & mors in Scriptura combinantur; ergo bina sunt, non vnũ. Reginam dicis mortem, coniugio iunge cũ Plutone rege, & fac Proserpinam. Rex enim & regina, idem esse nequeunt, ait Delrio adagio 1002. Denique mirè hæc verba explicat Ioannes Alba Electorum c. 27. *Infernus*, inquit, capitur pro morE te, & mors pro hoste mortem inferente. Infernum ergo vocat hostem. *Anima* vocantur nobiles & principes populi. *Dilatare* per antiphrasim significat coarctare, id est, affligere, vexare, perdere. *Suam* dixit pro *eius*: vtrúque enim significat Hebræum pronomen. Sensus ergo est, q.d. Hostis coarctabit & vastabit animam, id est, principes populi Israëlitici; vel, hostis dilatabit os suum, vt animam, id est, principes Israël, deuoret. Verùm hæc violenta & paradoxa sunt.

Auarus & superbus comparatur ebrio, inferno, & morti.

Moral. Nota hîc, cupiditatem, quo magis ei indulgetur, eo magis in immensum crescere, instar ebrietatis, inferni & mortis. Cupiditas enim est quasi ignis, cui quo plus lignorum inijcis, eo magis

Cupiditas est charybdis insatiabilis.

gis crescit & inardescit. Sic *crescit amor nummi, quantum ipsa pecunia crescit.* Cupiditas ergo est, quasi ardens febris, quæ quo plus bibit, eo plus sitit. Cupiditas est quasi fera, putà leo, lupus, pardus, tigris; quæ quo plus prædatur, eo magis efferatur, magisque ad prædandum accenditur. Cupiditas est charybdis & vorago inexplebilis; vnde Philosophus ventrem gulosi, vocabat vitæ charybdim.

Vers. 6.] Numquid non omnes isti super eum parabolam sument, & loquelam ænigmatum eius; & dicetur; Væ ei, qui multiplicat non sua? vsquequò & aggrauat contra se densum lutum?

Vers. 7.] Numquid non repentè consurgent qui mordeant te: & suscitabuntur lacerantes te, & eris in rapinam eis?

Vers. 8.] Quia tu spoliasti gentes multas, spoliabunt te omnes qui reliqui fuerint de populis, propter sanguinem hominis, & iniquitatem terræ ciuitatis, & omnium habitantium in ea.

Vers. 9.] Væ qui congregat auaritiam malam domui suæ, vt sit in excelso nidus eius, & liberari se putat de manu mali.

Vers. 10.] Cogitasti confusionem domui tuæ, concidisti populos multos, & peccauit anima tua.

Vers. 11.] Quia lapis de pariete clamabit; & lignum, quod inter iuncturas ædificiorum est, respondebit.

Vers. 12.] Væ qui ædificat ciuitatem in sanguinibus, & præparat vrbem in iniquitate.

Vers. 13.] Numquid non hæc sunt à Domino exercituum? Laborabunt enim populi in multo igne, & gentes in vacuum, & deficient.

Vers. 14.] Quia replebitur terra, vt cognoscant gloriam Domini, quasi aquæ operientes mare.

Vers. 15.] Væ qui potum dat amico suo mittens fel suum, & inebrians vt aspiciat nuditatem eius.

Vers. 16.] Repletus es ignominia pro gloria; bibe tu quoque, & consopire; circumdabit te calix dexteræ Domini, & vomitus ignominiæ super gloriam tuam.

Vers. 17.] Quia iniquitas Libani operiet te, & vastitas animalium deterrebit eos de sanguinibus hominum, & iniquitate terræ, & ciuitatis; & omnium habitantium in ea.

A *Numquid non omnes isti super eum parabolam* Vers. 6.
sument, & loquelam ænigmatum eius?] Parabolam vocat, carmen funebre de strage Nabuchodonosoris, qui imperium perdidit in filio Balsasare. Hebræi enim omnem sententiam insignem, acutam & illustrem, quale est hoc carmen, vocant parabolam, prouerbium, vel ænigma, præsertim cùm in ea misceantur vera prouerbia, parabolæ, vel ænigmata, vti hîc fit. Simile carmen de eodem pepigit Isaias cap. 14. 4. Sensus est q. d. Nónne Balsasar cæsus à Cyro, fiet fabula & dicterium omnibus gentibus, vt in eum hoc, vel simili carmine, imò scommate, ludant & subsannent?

Et dicetur: Væ ei qui multiplicat non sua? vsque-
B *quo & aggrauat contra se densum lutum.*] Nota Primò, *aggrauat*, id est, multiplicat: sic sæpe alibi, grauis idem est quod multus, vt patet Exodi 8. 24. Psal. 34. 18. 1. Machab. 1. 18. Est enallage quantitatis continuæ pro discreta; vel metalepsis: quæ enim multa sunt, eadem & grauia sunt, hominémque aggrauant & degrauant. Vnde Syrus vertit, *aggrauat contra se nubem luti*; Arabicus, *quousque crescet supra te nubes luti?*

Secundò, per *lutum* Gueuara accipit ceroma, quod ex oleo fiebat & luto, eratque vnguentum, quo se athletæ in palæstra certaturi perungebant; tum vt fortiores essent; tum vt lubrici, manus antagonistæ fallere & elabi possent. q. d. Væ Nabu-
C chodonosori; væ Balsasari; ô infelix, quàm tristis eum manet exitus! vt quid alienis opibus, quasi multo ceromate, instar pugilis, vt fortior & potentior sit ad comparandos exercitus & bella, se superlinit? Frustrà & noxiè id facit. Nam hoc ceroma eum aggrauabit, quasi densum lutum in perniciem suam; nam inuitabit Cyrum & Persas ad eum inuadendum, & dispoliandum. Porrò ceroma vocari lutum, patet ex illo Persij: *Crassisque lutatus amomis*; & illo Martialis:

Ne lutet immundum nitidos ceroma capillos,
Hac poteris madidas condere pelle comas.

Simpliciter tamen vulgare platearum hîc lutum Opes sunt
accipi potest. Nam opes vocantur densum lutum. densum lutum. Cur?
D Primò ob earum vilitatem. Quid enim *sunt aurum & argentum? nónne terra rubra & alba, quam solus hominum error facit (aut magis reputat) pretiosam?* ait S. Bernard. serm. 4. de Aduentu: *quid sunt gemmæ, nisi lapides terræ? quid byssus, nisi vermium, putà bombycum, fila? quid vniones, nisi excrementa concharum?* Secundò, quia has opes Nabuchodonosor densabat; vt ex iis copias robúrque suum conflaret; sed reuera iis sibi perniciem & exitum conflauit: vnde Septuag. vertunt, *vsquequo aggrauat torquem suam grauiter?* q. d. Nabuchodonosor densat aurum, vt ex eo sibi suisque faciat torques aureas; sed hæ torques erunt eis laquei & catenæ graues, quibus eos captiuos vincient, illaqueabunt
E & suffocabunt Medi & Persæ. Aliter Theodor. per torquem enim accipit onus tributorum & vectigalium, quod gentibus à se deuictis imponebat, & in dies aggrauabat Nabuchodonosor. Tertiò, tropolog. opes sunt densum lutum: quia congregatæ ex rapinis, vsuris, fraudibus, animam conspurcant, aggrauant, & detrahunt in gehennam. Vnde Chald. vertit, *væ qui multiplicat diuitias non suas: vsquequo aggregaturus es in te grauitatem peccatorum?* Et Remig. *Opes*, ait, *sunt densum lutum; quia sinceritatem mentis confundunt; & grauissimo pondere iniquitatis mentem premunt.* Et S. Gregor. 3. p. Pastor. cap. 21. *Auaro*, ait, *contra se densum lutum aggrauare, est terrena lucra cum pondere pec-*

cati

sati cumulare. Idem lib. 34. Moral. cap. 13. *Per lutum*, ait, *terrenarum rerum multiplicitas figuratur, sicut per Habacuc dicitur: Væ ei qui multiplicat non sua; vsquequo aggrauat contra se densum lutum? denso enim luto se aggrauat, qui per auaritiam terrena multiplicans, peccati sui se oppressione coangustat. Rursum luti nomine, doctrina sordidum sapiens designatur sicut per eundem Prophetam dicitur cap. 3. Viam fecisti in mari equis tuis, in luto aquarum multarum; ac si diceret: Aperuisti iter prædicatoribus tuis, inter doctrinas huius seculi, sordida & terrena sapientes. Per lutum quoque desiderium sordida voluptatis exprimitur, sicut Psalmista deprecans ait, psal. 68. Eripe me de luto, vt non inhæream. Luto quippe inhærere, est sordidis desideriis concupiscentiæ carnalis inquinari.* Quocirca sapienter alibi monet S. Bernard. *Nolite*, ait, *amare ea, quæ amata inquinant, possessa onerant, amissa cruciant.* Simili modo Crates Philosophus, videns adolescentem vino & carne incrassari: *O miser*, inquit, *desine aduersus temetipsum carcerem munire*, ait Maximus serm. 27. *Omnis enim hæc pinguedo quid est aliud, quàm densum lutum, quo se aggrauat, quáque quasi carcere animam suam arctius includit & incarcerat gulosus.*

Vers. 7. *Numquid non repente consurgent qui mordeant te?*] Putà Cyrus & Persæ, inquit S. Hieron. Theophyl. Remig. Lyran. & alij passim. Nota, Persas comparat canibus aut feris alias feras insectantibus & mordentibus. Canis enim cùm canem, & fera cùm feram præda potitam videt, mox eam adoritur, cum ea rixatur, ringit, mordet, lancinat, donec ei adeptam prædam adimat; ita Persæ cum Chaldæis de præda rixati sunt, eámque illis extorserunt.

Tropol. Mordentes, sunt vermes, qui cadauera Balsasaris & Chaldæorum depasti sunt; hosce enim vermes Balsasari intentauit Isaias cap. 14. 11. dicens: *Subtus te sternetur tinea, & operimentum tuum erunt vermes.* ita Clarius & Vatabl.

Vers. 8. *Quia tu spoliasti gentes multas, spoliabunt te omnes, &c. propter sanguinem hominis*, id est, hominum. ita Septuag. & Chald. *& propter iniquitatem terræ ciuitatis, & omnium habitantium in ea.*] q. d. Quia tu multorum sanguinem effudisti, & iniquè terram Iudææ, vrbémque Ierusalem, & incolas eius vastasti, idcirco vastaberis & tu. ita S. Hieron. Remig. Rupert. Hugo, Lyran. Ierusalem enim erat quasi ciuitas & metropolis orbis, *gaudium vniuersæ terræ*, Thren. 2. 15. vti postea fuit Roma, de qua Virgil.

Tantùm inter alias caput extulit vrbes,
Quantum lenta solent inter viburna cupressi.

Secundò, vox *terræ*, generatim, vt sonat, accipi potest, & *ciuitatis*, id est, ciuitatum; Babylon enim & Nabuchodonosor, non tantùm Iudæam & Ierusalem, sed & totam terram, plurimásque eius ciuitates oppressit, ideóque oppressa est & ipsa. ita Theodor. & Theophyl.

Vers. 9. *Væ qui congregat auaritiam malam domui suæ.*] *Auaritiam malam* vocat opes malè partas, putà per vim & rapinam extortas. Vnde Chald. vertit, *diuitias iniquas & impias.* Secundò, *malam*, id est, exitialem, *domui suæ.* Vnde Tigurina vertit, *væ inhianti lucro, idque malo domus suæ.* q. d. Nabuchodonosor rapit opes gentium, vt iis domum sibi construat, in qua quasi in nido securè & molliter conquiescat; sed reuera eas colligit in malum & excidium domus suæ. Nam propter hanc rapinam puniet eum Deus, & domum ex rapinis

A ædificatam disturbabit. Rursum prædæ eius congestæ in hanc domum irritabunt Cyrum & Persas, ad eam inuadendam, vt prædas hasce prædentur. Porrò per domum intelligit, tum palatium, quod quasi arcem magnificentissimam, æquè ac munitissimam ædificauit Nabuchodonosor, vt in ea nomen suum & familiam stirpémque æternaret; tum ipsam Babylonem, de qua ipse superbiens ait Daniel. 4. 27. *Nónne hæc est Babylon, quam ego ædificaui in domum regni, in robore fortitudinis, & in gloria decoris mei?* Nam præter ædificia ab eo vel ædificata, vel magnificentiùs restaurata, *tres murorum ambitus intra vrbem extruxit; & totidem foris circumdedit, omnes è coctilibus laterculis. Cúmque memorabilibus operibus vrbem muniuisset, & portas*
B *in templorum modum ornasset, paternæ regiæ contiguam aliam extruxit regiam, cuius substructiones, & reliquam magnificentiam fortè superuacaneum esset dicere*, ait Ioseph. lib. 10. Antiq. c. 11. Denique tropol. S. Hieron. *mala auaritia*, ait, dicitur ad distinctionem bonæ, vt sit bona auaritia doctoris Ecclesiastici, qui numquam satiatur multitudine sectatorum; & quanto plures habuerit discipulos, tanto magis ad doctrinæ studium concitatur.

Vt sit in excelso nidus eius, & liberari se putat de manu mali.] Alludit ad aquilam, cui comparauit Vers. 10.
Nabuchodonosorem c. 1. 8. q. d. Sicut aquila in excelso ponit nidum, vt se & pullos ab hominibus & feris rapacibus tuetur & liberet, ideóque
C eò prædam omnem conuehit, vt & illa tuto sit loco: sic Nabuchodonosor suam arcem posuit in Babylone, vt ea se suósque contra omnes reges tueretur, ideóque eò prædas omnium gentium congessit. Sed errat: nam excelso hoc nido præcipitabit eum celsior Deus. Sic Romanus ille dicebat, *arces esse nidos tyrannorum.*

Quia lapis de pariete clamabit.] Est adagium, Vers. 11.
significans crimen & iniuriam publicam & enormem, quæ celari nequeat. q. d. Tua tyrannis & violentia tanta est, támque manifesta, vt, etsi homines tacerent, tamen lapides ipsi & ligna, etiam abdita in iuncturis, quæ rapuisti, vel rapta pecunia emisti, ad palatia tua & muros in Babylone
D erigendos, cum illa à Cyro capientur, incendentur & vastabuntur, velut pari aut alterno concentu, coram Deo & toto mundo palàm testatura & clamatura sint, te improbum esse raptorem & tyrannum; itaque tibi conuiciabuntur & insultabunt, ac Dei vindictam omnésque diras hostiliter imprecabuntur; eo quòd illis vim intuleris, auferendo ea è loco suo. naturali enim appetitu desiderabunt & quasi clamabunt, poscentes iustitiam à Deo, vt suo loco restituantur. Est prosopopœia, similis illi Isaiæ 14. 7. *Abietes quoque lætatæ sunt super te, & cedri Libani.* Et cap. 33. 9. *Luxit & elanguit terra, confusus est Libanus.* Inducit enim Propheta quasi in comœdiam lapi-
E des & ligna Babylonis, instar chori alternis concinentia, & proclamantia tyrannidem Nabuchodonosoris, eiúsque stragi & cladi insultantia, ac dicentia:

Væ qui ædificat ciuitatem (Babylonem) *in sanguinibus.*] Id est, ex pecunia parta cædibus; item Vers. 12.
ex oppressionibus pauperum, quos cogit in hoc opere sudare & laborare, in eóque spiritus & sanguinem suum exhaurire. ita Chald. Albert. Hugo, Vatabl. & alij. Vnde Arabicus vertit, *quia lapis de pariete clamabit in sanguine, & loquetur paxillus*, vel *palus de trabe.*

Paulò aliter S. Hieron. *Lapides*, inquit, *parietum*

qui

qui à te destructi sunt; & ligna eorum quos subuertisti, tuam ferociam clamitabunt. Simili schemate ait Christus Matth. 22. *Si isti* (infantes clamantes, osanna filio Dauid) *tacuerint, lapides clamabunt.* Sic & Sallustius: *Saguntum*, inquit, *fide atque ærumnis inclytî, per mortalium studium maiores quàm opibus: quippe quibus etiam tum semiruta mœnia, domus intecta, parietésque templorum ambusti, manus Punicas ostentabant.* Simile quid & Tullius ad Cæsarem pro Marcello: *Parietes medius fidius, C. Cæsar, huius curiæ tibi gratias agere gestiunt, quòd breui tempore futura sit illa auctoritas in his maiorum suorum, & suis sedibus.* Subdit deinde S. Hieron. *Porrò quod nos interpretati sumus: Et lignum quod inter iuncturas ædificiorum est, respondebit, pro quo Septuag. posuerunt κάνθαρος, id est, scarabeus ex* B *ligno loquetur ea* (q. d. Vermis è ligno & tigno, cum suo tigno clamabit ruam iniustitiam, sibique vim esse factam) *manifestius more suo transtulit Symmach. σύνδεσμος, id est, iunctura ædificij lignea loquetur ea. Sic & Theodotion, & quinta editio. Quod enim hebr. dicitur* כפיס *caphis, lignum significat quod ad continendos parietes in medio structuræ ponitur, & vulgò apud Græcos ἱμάντωσις appellatur. Aquila vertit, Massa de ligno respondebit. Reperi & aliam editionem: Quia lapis de pariete clamanit quasi vermis in ligno loquens. Et alteram: Lapis enim de pariete vociferabitur, & κάνθαξ de ligno loquetur ea:* κάνθαξ idem est quod vermis, v. g. teredo, qui ligno innascitur. Vastatis enim domi- C bus, trabes & tigna in terram corruentia corrumpuntur & putrescunt, generántque teredines & alios vermes, qui reipsa vim domibus illatam, indéque earum ruinam & interitum testantur, & clamitant. Ita Cyrill. & Theophyl. qui & addit, fortè Septuag. contextum trabium culmina sustinentium *cantharos* nominasse; quia ipsæ sibi superpositum tectum ferunt. Probabiliter quoque coniectat Delrio adagio 1003. Aquilam vertisse μάζαν, ἀπὸ μάσσω, quod Homero significat *prehendere.* Nam huiusmodi lignum prehendit parietes; & fortè à forma reflexa κάνθαξ dicitur: quia κανθαρώδης vermis speciem exhibet; sicut & sagittæ vocantur *scorpiones*, & machinæ *arietes*, vel D *testudines*; ac capita trabium in fabricis extantia & prominentia, vocantur *canes.* Sic enim conciliantur omnes veterum versiones, vt eódem recidant.

Allegor. S. Hieron. *Scio*, ait, *quendam de fratribus lapidem qui de pariete clamauerit, intellexisse Dominum Saluatorem; & scarabæum de ligno loquentem, latronem qui Dominum blasphemauerit: quod licet piè possit intelligi, tamen quomodo cum vniuerso prophetiæ contextu possit aptari, non inuenio.*

Tropol. lapides clamant sacrilegio. Tropol. lapides & tigna templorum & monasteriorum in die iudicij clamabunt contra hæreticos, qui ea demoliti sunt, vel exusserunt: clama- E bunt, inquam, eos esse sacrilegos, ac vindictam à Deo exposcent, quòd Dei solium violarint, quòd sacerdotes & Religiosos Dei seruos suis domicilijs spoliarint, quòd Dei laudes & cultum sustulerint. Ita in Anglia sub Henrico VIII. schismatis auctore,

Millia dena vnus templorum sustulit annus.

Rursum eadem clamabunt contra sacerdotes & Religiosos, qui indignè & irreligiosè in locis tam sanctis Deóque consecratis vixerint, scandalúmque fidelibus dederint, ac dicent illud Isaiæ 26. 10. *In terra sanctorum iniqua gessit, &* (idcirco) *non*

A *videbit gloriam Domini.* Sic clamauit lapis & paries contra Balsasarem, sacrilegè in eo profanantem vasa templi, in iisque potantem, cùm manum vindicem intentantem ei exitium ex se emisit, quæ ei mortis sententiam dictaret: *Mane, tekel, phares*, Daniel 5. 25.

Et praeparat vrbem (Babylonem) *in iniquitate.*] *Præparas*, id est, vt Tigurina, *instauras*; Vatablus, *fulcis*; alij, *erigis*, ædificat, firmat, concinnat, ornat ex rapinis, & ex sudore pauperum: hæc omnia enim significat Hebr. כון *konen*, quod noster vertere solet, *præparas.* Hinc Prouerb. 8. 27. dicitur: *Quando præparabat*, id est, formabat, fundabat, *cælos, aderam.* Sic Isaiæ 2. 2. dicitur, *Præparatus*, id est, fundatus, erectus, ornatus, *mons domus Domini*, putà Sion, id est, Ecclesia Christi. Vide ibi dicta. Nabuchodonosor enim præter alia, *tres murorum ambitus intra vrbem* (Babylonem) *extruxit, & totidem foris circumdedit, omnes è coctilibus lateculis*, ait Ioseph. lib. 10. cap. 11. Vide dicta Daniel. 4. 27.

Numquid nō hæc sunt à Domino exercituū?] *Hæc*, Vers. 13. scilicet quæ contra te ô Nabuchodonosor vaticinor. q. d. Has clades & strages quas tibi intento, non ex me, sed ex Dei ore & decreto tibi intento: ex Deo, inquam, qui est Dominus exercituum, non humanorum dumtaxat, vti es tu, sed angelicorum etiam, & creaturarum omnium. Hæ enim omnes illi militant, & ad nutum eius feruntur in impios. ita S. Hieron. Aliter Theodor. & Theophyl. q. d. Annon à Deo reposcetur ratio tuæ vitæ anteactæ; putà tuæ tyrannidis, qua gentes & vrbes igne concremasti, cùm illæ frustra tibi resisterent, quia à copiis tuis oppressæ succumbebant.

Laborabunt enim populi in multo igne.] Quo scilicet, à Cyro & Persis succendetur Babylon, vt eum restinguant; sed in vacuum & frustra. Nam omni suo labore eum sistere, vel sopire non poterunt; sed potiùs fessi & fracti *deficient.* Secundò, Chald. *numquid*, ait, *non plaga vehementes venient à facie Domini exercituum, & labor gentium robustarum tamquam ignis, & regna in vacuum laborabunt?* q. d. Laborant Chaldæi vt prædas & opes coacervent; sed laborant in ignem: quia igni, quo comburetur à Cyro Babylon, materiam luculentam præparant. Ergo hi labores eorum cadent in vanum & deficient: quia ab igne consumentur. Ita *in operibus manuum suarum comprehensus est peccator*, vt ait Psaltes. ita Vatablus & à Castro.

Quia replebitur terra, vt cognoscant gloriam Vers. 14. *Domini, quasi aquæ operientes mare.*] Ita & Syrus, & Arabicus, q. d. Frustra laborabunt Chaldæi in restinguendo incendio: quia replebitur terra eorum igne & incendiariis, putà Medis & Persis hostibus, qui innumera sua turba Babylonem operient, imò in vicinas gentes effundent se, & exundabunt, sicut aquæ maris alueum replent & operiunt. Hebr. *sicut aquæ operiunt super mare.* id est, supra maris alueum & littora, in vicinos agros exuberant & exundant. Atque ex hac tam plena & terribili vindicta, cognoscent omnes gentes gloriam Domini, qui tyrannos hosce punit & opprimit. ita S. Hieron. Remig. Albert. & Lyran. Secundò, Theophyl. q. d. Sicut aqua copiosa inundans & superbulliens, in omnem hinc inde locum quaquauersum effunditur; sic fama huius vindictæ & excidij Babylonis, indéque cognitio Numinis Deique vltoris, replebit terram, & super cunctas gentes fundetur, vt omnes gloriam, id est,

id est, gloriosam Dei iustitiam & potētiam agnoscant, celebrent & paueant. Iuxta hunc sensum Hebr. *ki*, id est, *quia*, non causam, sed effectum & consecutionem significat, vti & alibi sæpe. Potest tamen propriè sumi, vt significet causam finalem. Ideo enim Deus Babylonem puniuit, quia intendebat per hanc punitionem toti orbi patefacere suam iustitiam & gloriam.

Vers. 15. *Væ qui potum dat amico suo, mittens fel suum, & inebrians vt aspiciat nuditatem eius.*] Pro *fel suum* hebr. est חֲמָתְךָ *chamatecha*. quod Primò, verti potest, *vtrem tuum*. ita Pagnin. & Vatabl. Secundò, *furorem tuum*, vel suum. ita Aquila & Symmachus. vel *subuersionem turbidam*. ita Septuag. vel *effusionem tuam*. ita Theodotion. vel, vt alij, *amentiam tuam*: vel *venenum tuum*: vel *fel tuum*, aut *suum*, per enallagen personæ. ita noster. Syrus & Arabicus vertunt, *væ qui potat amicum fæce* (vel turbido) *furoris sui*. Iam varij varium hîc dant sensum. Primò, Hebræi, & ex eis S. Hieron. Lyran. Hugo & S. Thom. tradunt, quòd Nabuchodonosor in die solemnis epuli & publici conuiuij, iusserit Sedeciæ regi Iuda à se capto propinari καθαρτήριον, id est, potionem quæ aluum laxaret, cúmque illa operaretur & ventrem solueret, iussisse vt in locum conuiuij introduceretur, vt ante omnium principum oculos sordes emittens irrideretur. qua ex re, inquiunt, tanto pudore affectus est, vt in carcerem reductus præ tristitia sit mortuus, hócque esse quod hîc in Nabuchodonosore redarguit Habacuc. Addúntque id Chaldæis in conuiuiis vsitatum fuisse, vt aliorum se crapula, nuditate ac fœditate, quasi pars esset splendidæ mensæ, oblectarent. Huc spectat quod Hebræi scribunt in Seder olam cap. 28. *Interiit*, inquiunt, *Sedecias, & de ipso hunc instituerunt planctum: Heu qui mortuus est rex Sedecias, bibens feces omnium ætatum*. Quod Genebrard. in Chronol. sic exponit. q. d. Qui luit peccata omnium superiorum ætatum. Verùm hoc, vt fabellam Rabbinicam, ridet hîc S. Hieron. præsertim cùm nil tale habeat Scriptura, nec Ioseph. lib. 10. Antiq. 11. vbi significat Sedeciam naturali morte defunctum, à Nabuchodonosore honorificè fuisse sepultum.

Secundò, Theoph. Clarius, Vatabl. & Abul. in cap. 25. lib. 4. Reg. quæst. 38. censent hîc argui Nabuchodonosorem, eo quòd Sedeciam, aliósque principes à se captos inebriarit, hoc fine, vt ebrij & vino æstuantes discingerent tunicas (feminalibus enim non vtebantur Hebræi & Chaldæi) suas, itáque verenda nudarent, vt hac ratione & probro eos illuderet, omnibúsque conuiuis ridendos proponeret, vti Noë ebrius illusus est à filio Cham, Genes. 9. 21. quò hîc alluditur.

Tertiò & genuinè, q. d. Væ Nabuchodonosori eiúsque asseclis, qui fel suum, id est, suam bilem & amaritudinem, ac, vt Aquila, *furorem suum*, vsque ad ebrietatem propinat, etiam amicis sibi regibus; hoc est, qui eos crudeli tyrannide diuexat, donec eos regno, opibus, honore, ipsa denique libertate pudendè, & ad irrisionem dispoliet atque denudet. Væ, inquam, ei: nam lege talionis simili modo ipse ab aliis nudabitur, parique ignominia & irrisione mulctabitur. Est metaphora ab ebrio, qui ex ebrietate & æstu nudari solet, ideóque rideri, vti iam de Noë dixi. ita S. Hieron. Remig. Theodor. Hugo & Ribera.

Aliqui hunc versum 15. sic legunt: *Væ qui dat potum proximo suo subuersionem turbidam, & inebrians eum: væ qui errare facit cæcum in via*. Ita B. Oresiesis discipulus S. Pachomij in Instruct. monast. cuius meminit S. Hieron. lib. de Script. Eccles. quæque extat in appendice Biblioth. SS. Patrum; vbi ipse hanc sententiam applicat iis, qui subditos, eorúmque errata defendunt, cum à Præpositis corripiuntur. *Tales enim*, ait, *errant, & alios errare faciunt, dum obedientes transferunt ad superbiam; & eos qui in dulcedine charitatis poterant ambulare, conuertunt in amaritudinem, & subiectos legibus monasterij malis consiliis deprauant, faciúntque odisse eum, & contristari contra illum, qui eos docebat Domini disciplinam, lites ferentes inter fratres & discordias, atque pro obedientia contumaciam serunt in cordibus audientium.* Vnde Tropol. felle potant amicos suos diaboli, & homines diabolici, qui fellita doctrina mentes hominum interimunt. *Quas enim per vitia carnis & cupiditatem praui-derunt se supplantare non posse, peruersi dogmatis venenoso poculo perimunt, ne soli in æternis suppliciis crucientur*, ait Apponius lib. 2. in Cantica tomo 1. Biblioth. SS. Patrum.

Vers. 16. *Repletus es ignominia pro gloria: bibe tu quoque, & consopire.*] Et ex sopore denudare, vt irridearis. Videtur noster cum Septuag. & Tigurina legisse הֵרָעֵל *herael*, id est, consopire: iam per metathesin legunt הֵעָרֵל *hearel*, id est, denudare præputium. ita Chald. & Pagnin. Sensus est q. d. Tu quoque ô Nabuchodonosor, bibes de calice iræ Dei, inebriaberis vino angoris, perplexitatis, ignominiæ & confusionis: consopieris more ebriorum verenda sua denudantium; hoc est, vehementer & ad stuporem vsque punieris, ita vt omnes tuæ fœditates denudentur, omnibúsque ridendæ ostententur: imò illo ita repleberis, vt vomitus ignominiosus sequatur, & effluat super gloriam tuam, vt scilicet vestes tuas gloriosas, omnéque tuum decus & gloriam vomendo conspurces, id est, vt turpiter omnia reuomas in manus Cyri & Persarum, quæ auarè deglutieras, & possidebas gloriosè. Vnde Pagnin. vertit, *bibe etiam tu, & apparebit præputium tuum: vertet se super te calix dexteræ Domini, & vomitus ignominiosus veniet super gloriam tuam*.

Symbolicè, Nota hîc fœditatem deliciarum, gulæ & crapulæ; vtpote quæ illico in vomitus, sordes & excrementa vertantur. Quocirca S. Gregor. Nazianzen. orat. 38. ait, *delicias non esse aliud quàm pretiosum stercus*. pretiosum, quia in pretio est guloso, ab eóque magno labore & pretio comparatum. Nazianzenum magistrū secutus S. Hieron. epist. 13. ad Paulinum: *Qui Christum*, inquit, *desiderat, & illo pane vescitur, non magnopere quærit, de quàm pretiosis cibis stercus conficiat. Quidquid post gulam non sentitur, idem sit tibi quod panis & legumina.* Et Nicetas in orat. 38. Nazianzeni sub finem: *Omnis*, ait, *voluptas quæ nec ex Deo, nec in Deo suscipitur; voluptatis excrementum est.* Id ipsi didicerunt ex S. Paulo, qui Philip. 3. 8. ait: *Propter quem* (Christum) *omnia detrimentum feci, & arbitror vt stercora, vt Christum lucrifaciam*. Quamobrem rectè S. Encherius epist. ad Valerianum: *Anne aliquis*, inquit, *ex illa Aristippi schola veritatem videbit, qui ingenio suo à suibus aut pecore nihil differt, cùm beatitudinem in corporis voluptate constituat, cui Deus venter est, & gloria in pudendis eius?* Hinc & illud Horatij: *Epicuri de grege porcum*.

Circumdabit te calix dexteræ Domini.] Alludit Primò, ad calicem conuiuas circumdantem, id est, circumeuntem in orbem conuiuij, q. d. Calix vindictæ Dei ab eo propinatus est Iudæis, Moabitis,

Ægyptiis, aliiſque gentibus: tandem & Chaldæis eorúmque regi propinabitur, vt fęces eius exhauriat, vtque eum inebriet, æſtuare & vomere cogat. Hoc enim disertè ait Ierem. c. 25. 17. Simile eſt Threnor. 4. 21. & pſal. 74. 9. ita Theoph. & Sanchez.

Secundò & neruoſiùs, alludit ad potores, qui cùm aliquem vinipotentem inebriare, ac mente, menſa & ſcamno deiicere volunt, vndique eum calicibus propinando impetunt & cingunt, donec eum obruant vino ſomnóque, vt ſe nudare, & vomere cogatur. Ita Deus calicibus iræ & vindictæ ſuæ, putà Perſis & Medis, vndique cinxit Chaldæos, vt eis ad fauces obruti, & ad ſtuporem amentiámque adacti fuerint. Porrò ne quis Italus hoc calicum certamẽ acre magis quàm telorum, eorúmque bacchicam, imò beſtialem obſidionem miretur, ſciátque quàm nonnulli ſint bibaces & vinipotentes, audiat illud Martial. lib. 9. epigr. 74.

Nunc mihi dic quis erit, cui te Calathiſſe Deorũ
Sex iubeo cyathos fundere? Cæſar erit.

Et Ouidium 3. Faſtor.

Iuuenes illic qui Neſteris ebibat annos,

putà qui bibat tot cyathos, quot Neſtor habuit annos, ſcilicet trecentos, vel, vt alij, nonaginta. Et Horat. lib. 3. ode 21.

Reges dicuntur magnis vrgere culullis,
Et torquere mero quos perſpexiſſe laborant.

Et Iuuen. ſatyra 6.

Tanquam alta in dolia longus
Deciderit ſerpens, bibe.

Vers. 17. *Iniquitas Libani.*] Id eſt, in Libano à te exercita. Libanum vocat Iudæam & Ieruſalem: tũ quia Libanus erat terminus, & initium Iudææ verſus Septentrionem: tum quia Ieruſalem domorum & turrium multitudine & ſublimitate referebat Libanum cedris, cypreſſis, aliiſque proceris arboribus denſum, ex iiſque ædificata erat. ita Theodor. Theophyl. Vatabl. Arias & Clarius: imò S. Hier. Chald. Remig. Hugo, Lyran. & Ribera putant Libanum vocari templum: quia illud ex cedris Libani erat conſtructum, & quia Libanus dicitur à candore niuium, quibus operitur (Libanus enim hebr. idem eſt quod candidus) ſic & templum ob candorem lapidum, mons quidam niueus videbatur, teſte Ioſepho lib. 6. Belli c. 6. Senſus eſt, q. d. Iniquitas & violentia tua, ô Nabuchodonoſor, qua Iudæam vaſtaſti, Ieruſalem exſcidiſti, ipsúmque Dei templum exuſſiſti, obruet & perdet te, vt pari modo tua Babylon, cum tuo filio Balſaſare à Perſis & Medis vaſtetur, exſcindatur, exuratur. Hîc verum eſt illud vulgo tritum: *Ipſus ſe lædit, alium qui lædere quærit.*

Et vaſtitas animalium deterrebit eos.] Hebr. *vaſtitas iumentorum*, id eſt, ferarum, *terrebit*, vel *conteret eas*, ſcilicet feras. Noſter vertit, *eos*. quia animalia, id eſt, feras, vocat tum Chaldæos, qui quaſi pardi, vrſi & leones Libanum, ideſt, Iudæã, vaſtarunt. ita Arias & Vatabl. tum Medos & Perſas, qui quaſi feræ in feras, id eſt, in Chaldæos, graſſati ſunt. ita Theodor. & Theophyl. Senſus eſt, q. d. Quia Chaldæi truculenter quaſi feræ vaſtarunt Hieroſolymam, ideirco viciſſim truculenter à Medis & Perſis quaſi feris percellentur, vaſtabuntur & conterentur.

De ſanguinibus (id eſt, propter ſanguinem hominum copioſum, quem fudiſti) *& iniquitate terræ, & ciuitatis.*] Id eſt, propter iniquitatem, vim & expilationem terræ Iudææ, & ciuitatis ſanctæ Ieruſalem. q. d. Quia diripuiſti & deſolaſti Iudæam & Ieruſalem, omnéſque habitantes in ea, idcirco pari ſorte & iure tu quoque diripieris & deſolaberis à Cyro & Perſis. ita Chald. & alij paſſim.

Verſ. 18.] Quid prodeſt ſculptile, quia ſculpſit illud fictor ſuus, conflatile, & imaginem falſam? quia ſperauit in figmento fictor eius, vt faceret ſimulachra muta.

Verſ. 19.] Væ qui dicit ligno: Expergiſcere; Surge, lapidi tacenti: numquid ipſe docere poterit? Ecce iſte coopertus eſt auro & argento: & omnis ſpiritus non eſt in viſceribus eius.

Verſ. 20.] Dominus autem in templo ſancto ſuo: ſileat à facie eius omnis terra.

Quid prodeſt ſculptile. Clarè Septuag. *quid prodeſt ſculptili, quòd ſculpſerunt illud: formauerunt illud conflatile, imaginationem falſam: quia confidit* Vers. 18.
fictor in figmento ſuo. q. d. Quid ſibi & vobis ô Chaldæi, tunc (cùm exſcindemini à Cyro) proderunt ſculptilia, id eſt, idola veſtra, in quibus gloriamini, quaſi per ea inuicti ſitis, omniúmque prædis & victoriis clari. *quia ſculpſit illud fictor ſuus?*] Scilicet idoloplaſtes ſculpſit fecitque hoc idolum ſculptile, lima illud ſculpendo; aliud verò (nec enim vnum idémque idolum eſt ſculptile & conflatile; ſed hoc ſculpitur, illud conflatur: ſubaudiendum eſt hîc ergo verbum fecit, vel conflauit *conflatile.* ita Vatabl.) fecit conflatile, in fornace illud liquando & conflando; quæ non ſunt aliud, quàm imago falſa Dei, ac numen mendax, omnis diuinitatis, prouidentiæ, conſilij, doctrinæ, imò & vitæ expers, bruta & muta. q. d. Sculptili nil prodeſt elegans ſculptura ſculptoris, nec conflatili artificioſa conflatio conflatoris: nõ enim ipſe omni ſua arte potuit formare Deũ, aut lapidi quem in idolum ſculpſit, vel metallo quod in idolum conflauit, animam & mentem, multò minùs deitatem indere, vel inſpirare: fruſtra ergo in eo confidit, fruſtra illud inuocat dicens: Expergiſcere, & pugna pro me: fruſtra illi robur & victorias aſſcribit, tam ipſe, quàm eius aſſeclæ idolicolæ: idque ad oculum patebit, cùm idola veſtra, ô Chaldæi, vobiſcum à Perſis diripientur & diffringẽtur. Nota, Pro *ſimulachra muta*, in Heb. eſt elegans paronomaſia אֱלִילִים אִלְּמִים *elilim illemim*, id eſt, deiculi elingues & mutuli. Septuag. εἴδωλα κωφά, id eſt, idola muta. Quocirca idolis hiſce Deum verum opponens, hoc epiphonemate caput concludit: *Dominus autem in templo ſancto ſuo: ſileat à facie eius omnis terra.*

Væ qui dicit ligno: expergiſcere, & ſurge.] Gentiles enim quia ſciebant Iouem, Saturnum, Vulcanum, Apollinem, Venerem, &c. fuiſſe homines, quos maiores eorum in deos retulerant, hinc cenſebant etiamnum eos habere corpora, quæ quiete & ſomno paſcantur & egeant, ac ſubinde dormire, ideóque à ſomno debere excitari, more regum & principum. Hinc oraturi, præſertim manè, deos inclamando excitabant, vt preces ſuas audirent. Audi Arnobium lib. 7. *Quid ſibi volunt excitationes illæ, quas cantiis matutinis collatis ad tibiam vocibus? Obdormiſcunt enim ſuperi, remeare vt ad vigilias debeant.* Hinc Elias 3. Reg. 18. 27. irridens ſacerdotes Baal, ait: *Clamate voce maiori. Deus enim eſt, &c. certè dormit, vt excitetur.* Lactant. lib. 6. *Mactant*, inquit, *hoſtias Deo, tanquam eſurien-*

esurienti: profundunt vina, tanquam sitienti: accendunt lumina, velut in tenebris agenti. Martialis de Iside: *Nuncius ollauam Pharia sua turba iuuenca,* putà Isidi, quæ formam habebat vitulæ. Apuleius lib. 11. de eadem: *Inchoatæ lucis salutationibus, religiosi primam nunciantes horam perstrepunt.* Seneca apud S. August. lib. 6. de Ciuit. c. 10. ridens hæc suorum stultitiam: *Alius,* inquit, *numina Deo subiicit, alius horas Ioui nunciat, alius lictor est, alius vnctor. Sunt quæ Iunoni ac Mineruæ capillos disponant: sunt quæ speculum teneant,* &c.

Vers. 20. *Dominus autem in templo sancto suo.*] q.d. Deus non est ex auro sculpto vel conflato, in tempore ab artifice formatus, ideóque non habitat in idolo sculptili vel conflatili; quod in terra, purà in suis delubris, locant idololatræ; sed in cœlo, quod est eius solium & templum, gloriosus habitat ab omni æuo. est enim ἀυτόθεος & æternus. E cœlo ergo aspicit & prospicit, moderatur & dirigit ad nutum res hominum. Quocirca *sileat à facie eius omnis terra.* Sileat, præ reuerentia, pauore, admiratione & stupore. Vnde Septuag. *reuereatur eum omnis terra;* Syrus, *commoueatur,* vel *contremiscat coram eo;* Arabicus, *timeat ante eum vniuersa terra.* Silere enim in Script. per metalepsin sæpe significat timere, reuereri, obstupescere; vt Sophon. 1.

Silere est vereri. 7. *Silete à facie Domini Dei, quia iuxta est dies Domini.* 1. Machab. 1. 3. *Et siluit terra in conspectu eius,* Alexádri Magni: quia eius armis & victoriis perterrita conticuit, sicut mures silent coram fele, oues coram lupo, aues coram accipitre. Rursum Theodor. & Theophyl. templum hic intelligunt Hierosolymitanum. In eo enim, non in idoliis, residebat, & præsens suis aderat Deus: multò magis iam in lege noua, in templis præsens adest, & corporaliter in S. Eucharistia inhabitat Christus. Quocirca meritò S. Francisc. epist. exhort. ad sacerdotes sui Ordinis, quæ habetur to. 5. Biblioth. SS. Patrum in fine: *Magna,* ait, *miseria, & miseranda infirmitas, quando ipsum* (Christum in Eucharistia) *præsentem habetis, & aliquid aliud in toto mundo curatis. Totus homo paueat, totus mundus contremiscat, & cœlum exultet, quando super altare in manibus sacerdotis est Christus filius Dei viui.* Et noster Thomas à Kempis, ideoque doctor irrefragabilis, lib. 4. de Imitat. Christi cap. 3. *O mira circa nos tua pietatis dignatio, quòd tu Domine Deus, creator & viuificator omnium spirituũ, ad pauperculam dignaris venire animam, & cum tota diuinitate tua ac humanitate, eius impinguare esuriem,* &c. *Sileant à facie tua dulcissime dilecte mi, cœlum & terra, & omnis ornatus eorum: quoniam quidquid laudis habent ac decoris, ex dignatione tue est largitatis; nec ad decorem tui peruenient nominis, cuius sapientiæ non est numerus.* Quocirca in Liturgia S. Iacobi, lectores hisce vocibus populum ad reuerentiam excitant: *Sileat omnis humana ac mortalis caro, stétque cum metu & tremore, ac nihil terrestre apud seipsam cogitet. Rex enim regnantium, & Dominus dominantium Christus Deus noster progreditur, vt immoletur, ac detur in cibum fidelibus. Ipsum autem antecedunt angelorum chori cum omni imperio & potentia.* Hæc sibi fixè impresserat B. Aloisius Gonzaga, ideóque nullam vnquam in oratione, & præsertim in sancta communione mentis euagationem patiebatur. Qua de re rogatus à Card. Bellarmino, qui id fieri posset? respondit: *Mirari se si aliter fieri posset. Quis enim,* inquit, *sibi persuadens se cum diuina maiestate colloqui, ab eáque videri & compellari, possit ad alia vel...*

...exilia oculos animúmque conuertere? Ita habet eius vita, & processus canonizationis.

Porrò tanta est Dei maiestas, tanta potestas, tãta iustitia & vindicta, vt eam expertus Nabuchodonosor, cùm in bestiam versus, sibi postea est restitutus, pleno ore eandem celebrarit: *Quia potestas eius,* inquit, *sempiterna, & regnum eius in generatione & generationem. Et omnes habitatores terra apud eum in nihilum reputati sunt,* &c. Dan. 4. 31. Idem fecit impius Antiochus, sed serò, dum vindicem Dei manum sensit, qua infelicem animam exhalauit. Cùm enim percussus à Deo fœtorem suum ferre non posset, exclamauit: *Iustum est subditum esse Deo, & mortalem non paria Deo sentire.* 2. Machab. 9. 12. Moral. de Deo per silentium venerando.

Significat ergo hic Propheta, tantam esse Numinis maiestatem, vt eam potiùs casto profundóque silentio, vt ait S. Dionys. lib. de Mystica Theolog. quàm exili nostro præconio venerari debeamus. Omnium enim hominum & angelorũ mentes, voces & linguæ deficiunt in ea contemplanda, colenda & celebranda. Quocirca Ecclesiasticus c. 43. 29. *Multa,* ait, *dicemus, & deficiemus in verbis.* q.d. Licèt multa dixerimus, deficiemus tamen ab eius operibus (multò magis ab ipso) pro dignitate celebrandis. *Consummatio autem sermonum ipse est in omnibus,* q. d. Finis & summa verborum sit, quòd Deus est in omnibus, vel, vt Græca habent, ἀυτός ἐςι τὸ πᾶν, id est, *ipse est omnia:* quia ipse rerum omnium est principium, medium & finis: ipse est omnium causa, finalis, conseruans & efficiens: ipse est qui creatis omnibus dedit, & iugiter dat suum esse, ac substantifico suo influxu perpetim illud fouet. Si enim ad momentum laxaret manum suam, illico omnia in nihilum suum, ex quo ab eo educta sunt, corruerent, & velut vmbra perirent. Nihil enim est solidi, vel in corporibus, vel spiritibus, nisi quatenus virtus Dei intrinsecus ea continet & constringit, ne velut aqua diffluant, vel instar fumi dissipentur, vel vt somnium quoddam & phãtasma inane euanescant. Quocirca subdit Ecclesiasticus: *Glorificantes ad quid valebimus?* q.d. Quantulum est, quòd nos possumus eum glorificare? nullam enim ei gloriam nostra glorificatione addere possumus, vti nec gloriã eius immensam dignè celebrare. *Ipse enim omnipotens super omnia opera sua. Terribilis Dominus, & magnus vehementer, & mirabilis potentia ipsius. Glorificantes Dominum quantumcúmque potueritis, superualebit* (excellet, transcendet omnem glorificationem) *enim adhuc, & admirabilis magnificentia eius. Benedicentes Dominum, exaltate illum quantum potestis: maior est enim omni laude. Exaltantes eum replemini virtute* (vi, spiritu, robore, q.d. Exserite & expromite, omnes vires & voces vestras,) *ne laboretis: nõ enim comprehendetis. Quis videbit eum, & enarrabit? & quis magnificabit eum sicut est ab initio?* Hac de causa regius Propheta psal. 64. 1. canit: *Te decet hymnus Deus in Sion;* Hebr. *tibi tacet laus Deus in Siõ,* q.d. Tua opera sunt tanta, & multò magis tanta est maiestas tua, vt eius respectu laus nostra omnis nihil sit, videatúrque merum esse silentium. Ita Chald. & S. Hieron. ibidem. Vnde Zacharias c. 2. 13. *Sileat,* ait, *omnis caro à facie Domini: quia cõsurrexit de habitaculo sancto suo.* Quin & S. Ioannes Apocal. 8. 1. *Factum est,* inquit, *silentiũ in cœlo.* Si cœlites silent & obstupescũt ad Dei gloriam, quidni sileant & obstupescant mortales?

Ratio est, Primò: quia essentia Dei est augustissima, Ratio prima.

stissima, sacratissima, sublimissima, & immẽsa quaquaversum, ideoque in immensum omnem creaturarum intellectum, conceptum & vocem transcendit; vt omnis nostra laus non sit aliud, quàm vox graculorum & pipionum. Deitas enim est oceanus essentiæ, maiestatis & immensitatis. Hinc Deus hebraicè vocatur *Iehoua*, id est, *qui est*; & ipse se nuncupat: *Ego sum qui sum*, Exodi 3. Ab hoc oceano singulæ creaturæ guttam, vel stillam vnam essentiæ hauriunt. Rursum, Deus est sol quidam immensus claritatis & gloriæ, à quo singuli homines & angeli radiolum vnum lucis & vitæ emendicant. Quare meritò S. Gregor. Nazianz. orat. in Natalitia, de Deo loquens ait: *Vniuersum esse in se ipso, numquam inceptum, numquam desiturum complexus continet, tamquam infinitum quoddam & interminatum essentiæ pelagus.* Et S. Dionys. lib. de Mystica Theolog. totus in eo est, vt ostendat Deum in immensum excedere omnem essentiã, omnémque intellectum & cognitionem propter suam *superessentialem infinitatem*. Vnde ipse crebrò Deum vocat ὑπερούσιον οὐσίαν, id est superessentialẽ essentiam. Idem lib. de Diuinis nomin. c. 13. *Nihil* ait, *eorum quæ sunt, aut eorũ quæ alicubi existentium sunt cognita, explicat arcanum illud omnẽ rationem & intellectũ superans superessentialiter super omnia superexistentis superdeitatis.* Et c. 4. *In ipso est omne principium, exemplare, finale, efficiens, formale, elementare; & simpliciter omne principium, omnis connexio, omnis terminus.* Hinc *lucem inhabitat inaccessibilem*, 1. Timoth. 6. 16. & tamen in ipso viuimus, mouemur & sumus. Ipse enim est quidam fundus & fundamentum rerum omnium, cui vniuersa innixa recumbunt, vt ait S. Dionys. lib. de Diuin. nominibus c. 10. Quocirca Iob cap. 11. 7. *Forsitan*, inquit, *vestigia Dei comprehendes, & vsque ad perfectum Omnipotentem reperies? Excelsior cœlo est, & quid facies? profundior inferno, & vnde cognosces? Longior terra mensura eius, & latior mari.* Sileant ergo à facie tua, ô Rex maiestatis, elementa & cœli. Sileant arbores, herbæ, flores, plantæ, prata, campi. Sileant aues, pisces, iumenta & feræ. Sileant homines, angeli, & creaturæ omnes: quia coram te omnes in vnum collectæ, non amplius sunt, quàm momentum stateræ, & gutta roris antelucani, quam illico sorbet sol oriens, Sapient. 11. 23. quàm stilla situlæ, quàm puluis exiguus, quàm locustæ, quàm inane & nihilum, Isaiæ 40. 15. 17. 22. quàm puluis & cinis, Genes. 18. 27.

Secunda. Secunda ratio est, quòd, sicut in Deo augustissima est essentia, & maiestas, sic pariter augustissima in eo est sanctitas, augustissima sapientia, augustissima prouidentia, augustissima omnipotẽtia, augustissima misericordia, augustissima iustitia, augustissimæ perfectiones cæteræ, eæque infinitæ. Deus enim in se formaliter, vel eminenter, continet omnes perfectiones creaturarum omnium quæ fuerunt, sunt & erunt, ac insuper infinitas alias creaturis incõmunicabiles. Sicut enim est oceanus essentiæ, sic est & oceanus perfectionum. Formaliter Deus in se continet perfectiones creaturarum absolutas, vti sunt vis intelligendi, volendi, operandi, aliæque spiritales. Eminenter continet perfectiones creaturarum mixtas, quæ videlicet cum aliqua imperfectione coniunctæ sunt, quales sunt calor, color, odor, sapor, sonus, aliæque corporales. Quocirca Eccles. c. 43. 29. ait: αὐτός ἐστι τὸ πᾶν, *ipse est tò omne*. Vnde Gentiles Deum vocabant τὸ πᾶν, id est, vniuersum, teste Eugubino lib. 3. Perennis Philosoph. c. 8. Fingitur à Poëtis Pan cum Amore Deo luctatus, & ab eo victus: quia omnia vincit amor, quin & Deum ipsum. Hic enim ab amore se vinci passus est, tum aliàs, tum maximè cùm Verbum caro factum est, vt nobis fieret frater, imò redemptor & pater. Hinc illud oraculum: *Magnus Pan mortuus est*, cùm in Christi morte defecerunt oracula deorum, cuius meminit Plutarch. lib. de Oraculorum defectu. Quin & Deus ad Mosen: *Ego*, inquit, *ostendam omne bonum tibi*, Exod. 33. 19. Et Apostolus Rom. 11. 33. *O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei: quam incomprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius!* &c. *Quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia: ipsi gloria in sæcula. Amen.* Quocirca eleganter S. Cyprian. lib. *Quod idola non sunt dij: Mundi*, ait, *vnus est rector, qui vniuersa quæ sunt verbo iubet, ratione dispensat, virtute consummat. Hic nec videri potest, visu clarior est: nec comprehendi, tactu purior est: nec æstimari, sensu maior est: & ideo sic eum dignè æstimamus, dum inæstimabilem dicimus.*

Deus est τὸ πᾶν, id est, omne.

Tertia. Tertia ratio est, quòd Deus vti in essentia, ita & in hisce suis attributis omnibus & singulis, sit positiuè infinitus. Habet enim infinitam sanctitatem, infinitam potentiam, infinitam sapientiam, & ita de cæteris. In hisce ergo omnibus & singulis, est infinitus & immensus. Rursum Deus in infinitum transcendit non tantùm omnes res creatas, earúmque perfectiones & dotes, sed & omnes res possibiles & imaginabiles, quæ sunt infinitæ, trãscendit, inquam, eas omnes, non vno, nõ centum, non mille gradibus, sed mille millenis millionibus, imò in infinitum. Cogita enim sapientiam, potentiam, bonitatẽ, &c. quantam potes, eámque maiorem semper & crescentem in infinitum: cùm omnia hæc cogitaueris, scito quòd vniuersa hæc tua, omniúmque hominum & angelorum cogitata, Dei sapientia, potentia, bonitas, &c. transcendat in infinitum; scito quòd necdum ad primum deitatis punctum pertigeris; sed ab illo distes in infinitum. Sileat ergo in conspectu maiestatis tuæ Domine, omnes mentes, omnes linguæ, omnes conceptus, omnes voces Seraphicæ & Cherubicæ, veléntque suas facies & pedes, præ pudore & reuerentia, Isaiæ 6. 2. quia omni sua acie, omni suo ardore minimum tuæ gloriæ gradum penetrare & comprehendere nequeunt. *Verè magnus Dominus & laudabilis nimis, & magnitudinis eius non est finis*, ps. 144. Baruch c. 3. *Magnus*, ait, *est, & non habet finem, excelsus & immensus.*

Fructus primus. Ex hisce rationibus sequitur, immẽsæ Dei maiestati, sanctitati, sapientiæ, &c. immensam deberi reuerentiam, cultum & latriam: cúmque eam nos homunciones & vermiculi præstare nõ possimus, debere nos coram ea humiliare, & deprimere in abyssum nostri nihili, miseriæ, vilitatis & peccatorum; ac cum S. Francisco ex imo corde dicere: Quis tu Domine? quis ego? Tu abyssus essentiæ, sanctitatis, sapientiæ, potentiæ, omnísque boni; ego abyssus nihili, malitiæ, ignorantiæ, infirmitatis, omnísque mali. Abyssus ergo miseriæ meæ, inuocat abyssum misericordiæ tuæ.

Quocirca nostrum hoc debitum exsoluit Christus, offerens se in cruce Deo pro nobis. Ipse enim cùm sit Verbum Dei, est hostia infinita, & infiniti pretij, quæ Dei immensitati commẽsa est, quam proinde nobis testamento reliquit, vt quotidie in Eucharistia eandem Deo immolemus, itaque debitum Deo cultum & latriam persoluamus.

Secundò,

Secundus. Secundò, hinc excitamur, vt Deum super omnia summo & sincerissimo, quem præstare possumus, affectu & amore diligamus: quia ipse propter infinitam suam excellentiam, infinitè dignus est omni amore, omni bono, omni gloria, omni laude, omni veneratione, omni obedientia & obsequio. Ex hoc amore sequitur ingens & ardens desiderium gloriæ Dei, ac promptitudo animi, vt vires, spiritus, sanguinem & vitam expendamus ad eius nomen & gloriam vbique celebrãdam & promouendam, vt omnes Dei maiestatem, æternitatem, immensitatem, sanctitatem, omnipotentiam, misericordiam, iustitiã, prouidẽtiam cognoscant, timeant, ament, colant & glorificẽt in æternum. Deinde ex hoc amore nascitur gaudium mirificum, gratulatio & iubilus, quo gaudemus de tanta Dei maiestate & gloria, eique identidem iubilamus dicẽtes: *Benedictio, & claritas, & sapientia, & gratiarum actio, honor, & virtus, & fortitudo Deo nostro in sæcula sæculorum. Amen*, Apocal. 7. 12. Sic inchoamus vitam angelicam & beatam. Hoc enim est officium angelorum & Sanctorũ in cœlo: hoc eorum otiosum negotium, & negotiosum otium, vt toto corde, summo gaudio & iubilo Deũ perpetim honorent, laudent, glorificent.

Tertius. Tertiò, discimus contemnere omnes mundi illecebras & pompas, totúmque cor nostrum in Deo defigere, ac dicere cum Psalte: *Mihi autẽ adhærere Deo bonum est. Quid enim mihi est in cælo, & à te quid volui super terram? Deus cordis mei, & pars mea Deus in æternũ.* Sileant à facie tua omnes opes, omnes honores, omnes voluptates, quæ cæci mortales quasi idola colunt, cum reuera non sint nisi imago falsa, & simulachra vmbratica solidarum opum, honorum & deliciarum: quia in te solo est verum & omne bonum, omne pulchrum, omne delectabile, omnis dulcedo, omnis quies, omnis cõsolatio, omnes thesauri, omnis dignitas, omnis maiestas, omnis gloria, omnis sapientia, omnis vita, omnis felicitas. Tu pelagus infinitum essentiæ, bonitatis & beatitudinis; omne esse, omne verum, omne bonum in te concludens, & ab æterno eminenter anticipans, tanquam fons totius entitatis. Tu fundamentum possibilium omnium, esse superessentiale omnium quæ sunt & quæ non sunt, sine quo non solùm nihil potest esse actu, sed nec potestate, nec vllam habere rationem possibilem, conceptibilem vel intelligibilem. Tu omnium principium, omnium finis, omnium conditor, conseruator, promotor; omnium locus, omnium æuum, duratio, ordinatio, connexio, consummatio. In te omne bonum angelorum, hominũ, & creaturarum omnium. Deus meus, amor meus & omnia, natem in te quasi pelago, sicut pisces in mari; in immensitate prouidentiæ, misericordiæ & bonitatis tuæ immergar, inebrier, perdar, absorbear, ibique vnà mecum mergam omnes spes & res meas, omnes affectus & amores, omnia desideria & vota.

Quartus. Denique hinc discimus, medium & scalã optimam qua ascendamus ad Deum, esse silentium creaturarum. Vir quidam sanctus apud D. Taulerum pag. 685. rogatus, *Vbi inuenisti Deum?* respondit: *Vbi creaturas reliqui.* S. Dion. lib. de Mystica Theologia, docet duobus modis & viis nos pertingere ad Dei cognitionem. Prior est, affirmationis & comparationis, nimirum ascendendo

A à creaturis ad creatorẽ, ac de eo affirmando omnes dotes, quas reperimus in creaturis, quòd in Deo creatore eædem sint sine comparatione excellentiùs & perfectiùs. Posterior est, negationis, nimirum negando de Deo omnes res creatas, v. g. dicendo, Deus non est animal, non homo, non cœlum, non angelus; sed infinities quid præstantius & diuinius. Atque hoc secundo modo meliùs & puriùs Deum cognosci asseuerat. Hac scala S. August. lib. 10. Confess. c. 6. ascendit ad Deũ: *Domine*, inquit, *amo te: sed & cœlum, & terra, & omnia quæ in eis sunt, ecce vndique mihi dicunt, vt amem te, nec cessant dicere omnibus, vt sint inexcusabiles. Quid autem amo, cùm te amo? non speciem corporis, nec decus temporis, nec candorem lucis, ecce istis amicum oculis, non dulces melodias suauium cantilenarum omnimodarum, non florum, & vnguentorum, & aromatum suauolentiam;*

B *non manna & mella, non membra acceptabilia carnis amplexibus. Non hæc amo, cùm amo Deum meũ; & tamen amo quandam lucem, & quandam vocem, & quendã odorem, & quendam cibum, & quendam amplexũ, cùm amo Deum meum, lucem, vocem, odorem, cibum, amplexum interioris hominis mei; vbi fulget animæ meæ quod non capit locus, & vbi sonat quod non rapit tempus, & vbi olet quod non spargit flatus, & vbi sapit quod non minuit edacitas, & vbi hæret quod non diuellit satietas. Hoc est quod amo, cùm Deũ amo. Et quid est hoc? Interrogaui terram, & dixit: Non*

C *sum; & quæcumque in ea sunt, idem confessa sunt. Interrogaui mare, & abyssos, & reptilia animarum viuentium; & responderunt: Non sumus Deus tuus, quære super nos. Interrogaui cœlum, solem, lunã, stellas, &c. & exclamauerunt voce magna: Ipse fecit nos. Interrogaui mundi molem de Deo meo, & respondit mihi: Non ego sum, sed ipse me fecit*, &c. Idẽ lib. 9. c. 10. cum matre S. Monica, paulò ante eius mortem colloquens de vita æterna Sanctorum, quæ est Deus, quam nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit; *Erigentes*, inquit, *nos ardentiore affectu in idipsum, perambulauimus gradatim cuncta corporalia & ipsum cœlũ, vnde sol & stellæ lucent super terram. Et adhuc ascendebamus interiùs cogitando & loquendo te, & mirando opera*

D *tua, & venimus in mentes nostras, & transcendimus eas, vt attingeremus regionem vbertatis indeficientis, vbi pascis Israël in æternum, &c. Dicebamus ergo: si cui sileat tumultus carnis; sileant phantasiæ terræ & aquarum, & aeris; sileant & poli, & ipsa anima sibi sileat, & transeat se, non se cogitando; sileant somnia & imaginariæ reuelationes, omnis lingua, & omne signum, & quidquid transeundo fit, si cui sileat omnino: quoniam si quis audiat, dicunt hæc omnia: Non ipsa nos fecimus, sed fecit nos qui manet in æternum. His dictis si iam taceant, & loquatur ipse solus, non per ea sed per seipsum, vt audiamus verbum eius, non per linguam carnis, neque per vocem angeli, neque per sonitum nubis, neque per ænigma*

E *similitudinis, sed ipsum quem in his amamus, ipsum sine his audiamus sicut nunc extendimus nos, & rapida cogitatione attingimus æternam sapientiã super omnia manentẽ; si continuetur hoc, & subtrahantur aliæ visiones longè imparis generis, & hæc vna rapiat & absorbeat, & recondat in interiora gaudia sua, vt talis sit sempiterna vita, quale fuit hoc momentum intelligentiæ cui suspirauimus, nónne hoc est, Intra in gaudium Domini tui? Et istud quando?*

CAPUT TERTIUM.

SYNOPSIS.

Multi hoc caput & carmen ad literam accipiunt de Christo, Christique victoria & redemptione: quia Propheta hic crebrò loquitur per verba futuri temporis. ita videtur sentire S. Hieron. Theodor. Theophyl. Euthym. Haymo, Rupert. Emmanuel, & S. August lib. 18. de Ciuit. c. 32.

Alij ad literam hæc accipiunt de Cyro, expugnatore Babylonis, & liberatore Iudæorum, cui proinde omnia hæc futura accommodant, quasi reuera uti sonant, tunc acciderint, idque probant ex Herodoto & Xenophonte. ita Hugo, Albert. Lyran. & Mariana.

Verùm dico, ad literam Prophetam, cùm ad suam querelam de Chaldæorum in Iudæos tyrannide, imperio & excidio, à Deo accepisset responsum de Babylonis punitione, & Iudæorum ex ea liberatione per Cyrum, hoc carmine Deo gratias agere, eúmque obsecrare, vt idipsum reipsa exequatur. Quocirca canit magnalia, plagas & prodigia quæ Deus pro Hebræis patrauit, ab exitu eorum ex Aegypto vsque ad ingressum in terram Chanaan; vt significet, similia Deum pro eisdem patraturum in liberatione ex Babylone, & reductione in Iudæam; quæ omnia ascribit meritis Christi Iesu, quem Cyrus typicè adumbrauit. ita Chald. Hebræi, Vatabl. Arias, Iansenius, & tandem fatentur idipsum S. Hieron. Theodor. & Theophyl. Idita esse, patet Primò, ex cap. 1. & 2. maximè vers. 3. atque ex tota connexione prophetiæ huius. Hic est enim auditus, de quo ait vers. 1. Domine audiui auditionem tuam, & timui. *Nam cap. 1. & 2. audiens Chaldæorum in Iudæos sæuitiam, extimuit & expauit. Secundò, quia ea de causa ab initio cap. vsque ad vers. 24. plurima beneficia Hebræis in exitu ex Aegypto præstita commemorat, vt similia eis in egressu è Babylone præstanda demonstret, & ad id credendum fidem & spem eorum exacuat. Tertiò, idipsum clarè indicat cùm ait vers. 16.* Vt ascendam ad populum accinctum nostrum. *Denique id significat titulus,* Oratio pro ignorantiis, *id est, pro peccatis suis & populi, ne scilicet Deus ob ea liberationem eius è Babylone, licèt promissam, differat, vel omnino reuocet & auferat.*

In sensu tamen allegorico, qui præcipuè hic intenditur à Spiritu sancto, loquitur de Christo, Christique mysteriis & redemptione. Sicut enim Nabuchodonosor tyrannus, & vastator populi Dei gessit typum diaboli; ita Cyrus liberator eiusdem, figura fuit Christi redemptoris; & sicut Babylon repræsentat regnum peccati, ita liberatio è Babylone repræsentauit redemptionem Christi, qui euertit regnum peccati, hominésque ex eius & diaboli seruitute liberauit. Hac de causa Propheta iam loquitur in præterito, vt significet se ad literam loqui de Pharaone, Aegypto, & Hebræis præteritis; iam in futuro, vt significet ad literam similia Iudæis euentura per Cyrum, in expugnatione Babylonis. Allegor. verò similia, imò longè maiora, omnibus gentibus præstanda per Christum, orbis redemptorem. Hinc nominat Christum, & Iesum vers. 18. Exultabo, *inquit,* in Deo Iesu meo, *eiúsque natiuitatem, miracula & gesta vsque ad vltimum eius iudicium, typicè percenset. ita Theoph. Euthym. Rupert. Ribera, Titelman. Iansen. in hoc canticum. Simili modo victorias & beneficia sui temporis ad literam, quibus allegoricè repræsentant victoriam & gratiam Christi, carmine suo celebrant Moses Exodi 15. Debora Iudic. 5. Iudith cap. vltimo, Anna 1. Regum 2. Dauid psalm. 71. & 88.*

Vbi Nota, Quia allegoricus sensus hic præcipuè est intentus à Spiritu sancto, hinc quædam interseruntur, quæ magis conueniunt allegoriæ quàm literæ, uti est nomen Iesu, & quod Septuag. vers. 2. habent, In medio duorum animalium cognoscceris *& vers. 5.* Ante faciem eius ibit mors: *&* Egredietur diabolus ante pedes eius. *Simili modo allegoriam literæ miscet Isaias c. 14. vbi sub typo Luciferi, casum Balsasaris depingit, & Ezechiel cap. 28. vbi sub typo Cherubini, ruinam regis Tyri repræsentat.*

Ad literam ergo tres sunt huius cantici partes. Primò enim Propheta Deum obsecrat; vt opus redemptionis Hebræorum è Babylone promissum, reipsa præstet & perficiat. Secundò, à vers. 2. ad 16. recolit & celebrat magnalia Dei, edita in eorumdem liberatione ex Aegypto, quo tacitè rogat, vt similia præstet in eorum liberatione è Babylone. Tertiò, vers. 16. redit ad vers. 1. & ad cladem Babylonis obstupescit: mox gaudet & exultat in Domino, qui Iudæos è Babylone liberabit, eósque quasi ceruos veloces & alacres in Iudæam reducet.

ORA

ORATIO
PRO IGNORANTIIS.

Vers. 1. PRo *ignorantiis*.] Hebr. est שגינות *figionot*, quod aliqui, vt R. Dauid, Pagninus, Vatabl. accipiunt pro certo genere cantici, harmoniæ, vel instrumenti musici: vnde Septuag. vertunt, *oratio Habacuc Prophetæ cum cantico*: quia partim est hic oratio, partim & magis canticum, quo celebrat Dei beneficia præterita, vt impetret futura. Hæc est enim vera ratio orandi & impetrandi, si eius, à quo quid petimus, munificentiam, potentiam, dotes & laudes celebremus. Vnde in Scriptura, oratio subinde vocatur laus, vt Thren. 2. vers. 19. *Consurge, lauda* (id est, laudando ora) *in nocte*. Ierem. 11. 14. *Ne assumas pro eis laudem*, id est, ne ores pro Iudæis tam impiis. Hinc & R. Iona, & ex eo Genebrar. *figionot* vertunt, *gaudium, oblectationem. Oratio*, inquiunt, *Habacuc Prophetæ cum oblectationibus*, qua scilicet se populúmque oblectat, commemorando futuram eius liberationem. Alij, vt R. Iuda, vertunt, *oratio pro occupationibus*, putà pro grauibus negotiis, quæ animo versabat, quibúsque se occupabat Propheta; Tigurina, *colloquium, seu disputatio Habacuc Prophetæ de rebus perplexis*. Verùm meliùs noster vertit, *pro ignorantiis*. ita enim vertit & Aquila, Symmach. Quinta editio & Chald. Hebræum enim שגה *saga*, significat errare, ignorare: inde שגיונ *figiona*, vocatur error, ignoratio, putà delictum & peccatum, tum ex ignorantia commissum, tum quodlibet aliud, etiam voluntarium. Vnde Theodotion vertit, *pro voluntariis*, scilicet delictis. Nam, vt ait Aristotel. *Omnis peccans est ignorans*. Et Sapiens: *Errant qui operantur malum*, Prouerb. 14. 22. Semper enim peccato coniuncta est aliqua ignorantia, putà inconsideratio. Si enim consideraret peccator turpitudinem & damna peccati, Deúmque vindicem, cuius iram & tormenta æterna prouocat, vtique non peccaret.

Iam sensum hîc varium dant varij. Primò, Chald. more suo paraphrasticè sic vertit, *Oratio quam orauit Habacuc, quando reuelatum est ei de longitudine temporis, quam dedit Deus impiis: quòd si conuertantur ad legem corde perfecto, remittetur eis, eruntque omnia scelera eorum, quæ admiserunt in conspectu eius, quasi ignorantia*.

Secundò, S. Hieron. Remig. Albertus & Iansenius, censent Habacuc hîc deprecari veniam suæ ignorantiæ, id est, sui peccati, quo ignoranter & temere ausus fuit cum Deo disputare, imò de eius prouidentia, qua sinit impios piis dominari, conqueri. Verùm in toto hoc carmine nullam huiusce deprecationis veniæ, significationem dat Propheta.

Dico ergò, per ignorantias significantur peccata populi. q. d. Oro Domine pro peccatis populi, vt illa condones & dissimules, ne propter illa differas opus liberationis nostræ è Babylone, & multò magis Alleg. opus incarnationis Christi, & redemptionis generis humani à te promissum.

Vers. 2.] Domine audiui auditionem tuam, & timui.

Domine opus tuum, in medio annorum viuifica illud.

A In medio annorum notum facies: cùm iratus fueris, misericordiæ recordaberis.

Vers. 2. *Domine audiui auditionem tuam*.] Est metonymia. nam actus ponitur pro obiecto: *auditionem*, id est, rem, vel verbum auditum, siue oraculum quod à te audiui; scilicet tantam cladem & vastationem, tum Iudæorum per Chaldæos, tum ipsorum deinde Chaldæorum per Medos & Persas: ideóque *timui*, maximè metuens, ne nos in Babylone degentes, vtpote captiuos, etiam Babylonica clades, & Chaldæorum excidium per Cyrum infligendum pariter inuoluat, & omnino deleat. ita S. Hieron. Remig. & Theodor. Porrò B Septuag. addunt: *Consideraui opera tua, & ἐξέστην*, id est, *obstupui*, vel *expaui*: quod Allegor. rectè S. August. lib. 18. de Ciuit. 32. refert ad opus incarnationis Christi, quod præ sui nouitate, tantæque maiestatis exinanitione, non tantùm stuporem, sed & sacrum quendam pauorem & horrorem ex sui reuerentia incutit. *Quid enim*, inquit, *hoc est, nisi præcognita, noua, ac repentina salutis hominum ineffabilis admiratio?* Quis enim non stupeat, quis non expauescat, si videat Deum in carne, Deum in cruce? Hoc est magnum pietatis sacramentum, quod obstupescunt Seraphini & Cherubini, quod, vt ait Apostolus 1. Timoth. 3. 16. *manifestatum est in carne, iustificatum est in spiritu, apparuit angelis* (qui omnes stupentes illud C adorarunt Hebr. 1. 6.) *prædicatum est Gentibus, creditum est in mundo, assumptum est in gloria*. Verè S. Bernard. serm. 3. in Vigilia Natiuit. *Tria opera, tres mixturas fecit omnipotens illa maiestas in assumptione nostræ carnis, ita singulariter mirabilia, & mirabiliter singularia, vt talia nec facta sint, nec facienda sint ampliùs super terram. Coniuncta quippe sunt adinuicem Deus & homo, mater & virgo, fides & cor humanum. Admirabiles istæ mixturæ, & omni miraculo mirabiliùs, quomodo tam diuersa, támque diuisa ab inuicem potuerint coniungi*. Et infrà: *Contraxit se maiestas, vt quod melius habebat, videlicet seipsum, limo nostro coniungeret, & in persona vna si-* D *bi inuicem vnirentur Deus & limus, maiestas & infirmitas, tanta vilitas & sublimitas tanta. Et attende, sicut in illa singulari diuinitate trinitas est in personis, vnitas in substantia; sic in ista speciali commixtione trinitas est in substantiis, in persona vnitas: Verbum enim, & anima, & caro, in vnam conuenere personam: & hæc tria vnum; & hoc vnum tria, non confusione substantiæ, sed vnitate personæ*. Quocirca meritò S. August. S. Hieron. S. Bernard. S. Franciscus, aliique Sancti, in contemplatione huius mysterij quasi extra se rapti & attoniti expauerunt & obstupuerunt. Equidem si cum S. Magdalena secedentes & abstracti, non aliud contemplaremur tota vita, quàm hoc, *Verbum caro* E *factum est, Deus homo*, iugiter obstupesceremus; & quo magis ac diutius illud contemplaremur, eo magis in stuporem, imò in ecstasim raperemur.

Opus incarnationis stupendum.

Sanè ipsa humanitas Christi in incarnatione, videns se assumi & eleuari super omnes cælos & angelos, ad thronum maiestatis diuinæ, obstupuit & expauit: quin & iugiter obstupescit & expauescit, dum videt se in eadem non tantùm sede, sed & hypostasi cum diuinitate sedere & subsistere. Videt enim se ex creatura eleuari ad creatorem, ex nihilo fieri omnia, ex homine fieri Deum; idque ex nulla sui dignitate (est enim ipsa tanto honore & bono indigna) vel merito, sed ex mera dignatione Dei, qui eam ex omnibus hominibus,

Humanitas Christi videns se vnitam Verbo, obstupuit.

nibus, angelis & creaturis elegit, & ad tantum gloriæ fastigium euexit. Iugiter ergo illa obstupescens suam vilitatem & indignitatem, ac Dei dignationem & gratiam, gratulabunda exclamat: O immensa Dei in me, ô abyssalis, ô incomprehensa bonitas!

Tropolog. hæc verba sibi adaptauit S. Leo, cùm eligeretur in Pontificem. Sic enim ait serm. 2. de sua Assumptione: *Domine audiui auditum tuum, & timui: consideraui opera tua, & expaui. Quid enim tam insolitum, tam pauendum, quàm labor fragili, sublimitas humili, dignitas non merenti?*

Domine opus tuum, in medio annorum viuifica illud.] Τὸ *illud* per pleonasmum Hebræum redundat. Hebræi enim repetunt pronomen relatiuum, vel demonstratiuum, illúdque iungunt cum suo nomine quod antecessit. Porrò *opus* intelligit liberationis Iudæorum è Babylone, & mysticè redemptionis generis humani è captiuitate diaboli & peccati per Christum. Vnde Chald. opus hoc interpretatur renouationis mundi, & miserationum Dei. ita S. Hieron. & August. loco citato. Hoc enim vocatur opus Dei antonomasticè, siue per excellentiam, quia omnium Dei operum fuit maximum & excellentissimum. Nam in eo vno magis, quàm in operibus creationis, conseruationis, gubernationis, cæterisque omnibus, Deus generi humano ostendit immensam suam clementiam, sapientiam, potentiam & amorem. Quódque de Bruto dixit Poëta, *Et magnum magni Cæsaris illud opus*: illud longè veriùs dicas de Verbo incarnato, putà de Christo: *Et magnum magni Numinis illud opus.* Hoc opus inquam, *in medio annorum*, id est, intra annos, vel annis, scilicet à te præfixis, *viuifica*, id est, effice, suscita, adimple. Hebræi enim metaphoricè vitam dant rebus inanimis, vt annis, diebus, aëri, fertilitati, sterilitati, captiuitati, liberationi, &c. cùm enim illa fiunt & vigent, dicuntur hebr. viuificari & viuere.

In medio annorum.] Varij variè hoc medium explicant. Primò, Gueuara & Vatabl. *In medio annorum*, inquiunt, hoc est, in medio illorum calamitosorum & infelicium dierum, in quibus Chaldæam, eiúsque incolas funditus igne ferróque vastandos Propheta audierat. *In medio* dixit, id est, cùm in præcipiti erunt mala, cùm ingruent vehementiùs pericula, cùm circumfluentibus vndique calamitatum fluctibus nulla emergendi affulgebit spes. In medio enim alicuius rei esse dicitur quandoque id, quod ab ipsa premitur & vrgetur maximè, vt circumfuso malorum æstu nullum euadendi pateat effugium. Tale est illud psalm. 22. *Nam etsi ambulauero in medio vmbræ mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es.* Et psalm. 37. *Si ambulauero in medio tribulationis, viuificabis me.* Orat ergo Habacuc Deum, vt populum sibi peculiarem è mediis calamitatibus Chaldæorum eripiat, & quem tantis hactenus beneficiis affecerit, cuique, vt artifices solent, quasi absolutissimo manuum suarum operi, & suum nomen inscripserit, notámque & stigma circumcisionis inusserit, Chaldæorum sæuitia interire, aut cum Chaldæis pariter in Babylone à Medis & Persis excindi delerique penitus non patiatur. Hic sensus valde huic loco congruere videtur. Medium enim sæpe capitur pro summo, vt cùm dicimus: In medio tribulationum versor; medio mari iactor; in medio ferarum dego, id est, in summis versor malis, periculis & hostibus. Annus enim, dies, & tem-

A pus sæpe metonymicè sumuntur pro clade insigni & calamitate, quæ tali anno, die & tempore contigit, vel continget. Sic sæpe Prophetæ diem Domini vocant diem vltionis, quo Iudæam, vel Babylonem, aut alias vrbes & gentes punier & perdet; vt Sophon. 1. 14. *Iuxtà est dies Domini magnus, &c. dies iræ dies illa. dies tribulationis & angustiæ.* Ioël. 2. 1. *Venit dies Domini, &c. dies tenebrarum & caliginis, dies nubis & turbinis.* Similia sunt Ierem. 30. 7. Amos 5. 18.

Secundò, alij ex aduerso medium capiunt pro optimo. q. d. Euolutis annis 70. captiuitatis calamitosissimæ, in medio, id est, in optimo anno 70. illos annos consequente, opus hoc liberationis

B nostræ tam exoptatum dabis & præstabis. Sic dicitur Ezech. 5. 5. *Ista est Ierusalem: in medio*, id est, in optimo, *gentium loco posui illam.* Et Isaiæ 38. 9. ait Ezechias *In dimidio dierum meorum*, id est, in ætate optima & florenti, *vadam ad portas inferi.* Quamquam alij τὸ *dimidio* propriè accipiunt: erat enim Ezechias tunc 39. annorum, quæ ætas est quasi dimidia vitæ humanæ: integra enim est ea, quæ notatur psal. 89. 10. *Dies annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni: si autem in potentatibus, octoginta.*

Tertiò, simpliciùs alij medium hic non accipiunt geometricè, sed physicè, aut potiùs vulgariter ex Hebræorum phrasi & vsu, quo *In medio*

C *annorum*, idem est quod intra annos, scilicet præfinitos & destinatos à Deo. Vnde Symmach. vertit, *intra annos reuiuiscere fac ipsum*; Aquila, *dum appropinquant anni, viuifica illud*; Septuag. *cùm appropinquauerint anni, cognosceris.* Sic Deus fecit *firmamentum in medio aquarum*, id est, inter aquas superas & inferas, Genes. 1. 6. & *lignum vitæ in medio paradisi*, id est, intra paradisum, Genes. 2. 9. & ignem in medio rubi, id est, intra rubum, Exodi 3. 2. Dicit autem potiùs *in medio*, quàm in fine annorum, quia optat annos hosce non expleri, sed potiùs imminui & dimidiari. q. d. Fac Domine, vt anni 70. quos captiuitati nostræ designasti, non ad finem vsque decurrant, sed decurtentur & dimidientur.

D Quartò, aliqui, vt Albertus, medium hîc geometricè & præcisè accipiunt, scilicet medium annorum mundi. Nam liberatio Hebræorum facta est sub annum mundi ter millesimum, putà anno 3419. hoc autem est penè medium durationis mundi. Durabit enim mundus sex millia annorum, vt tradunt Hebræi & Patres, quos citaui Apocal. 20. vers. 6.

Rursum Iansenius dimidium hoc exponit annum 37. transmigrationis Ioachin, quo Euilmerodach eum exaltauit, 4. Reg. 25. 27. quod fuit quasi præludium & initium felicitatis & liberationis Hebræorum, quæ perfecta est anno 70. captiui-

E tatis: nam 37. sunt penè dimidium 70. Hoc sensu vox *viuifica* in sensu, non perfecto, sed inchoato accipienda est, q. d. *Viuifica*, id est, incipe viuificare, & adimplere opus tuum; inchoa operis tui fabricam, da eius specimen, quasi auroram futuræ lucis & libertatis.

Allegor. opus incarnationis & redemptionis Christi factum est *in medio annorum*, iuxta primum sensum: quia Christus venit calamitosissimo tempore. Fecit enim vti facit sapiens medicus, qui sinit morbum crescere ad summum paroxysmum, vt omnes suas vires exserat & euomat: quo facto, morbo quasi exhausto & eneruato, facilem adhibet curationem. Ita Christus permisit,

misit, vt peccatum & concupiscentia crescerent ad summum per quatuor annorum millia, vtque omnem suam malitiam exsererent ac euomerent: quo facto, medicam ei manum suam attulit; cùm iam pariter & natura, & lex Mosis omnem vim suam ostendissent; nec tamen potuissent peccato mederi, ac proinde omnes & omnia Christi opem tacitè poscerent & inclamarent.

Secundò, idipsum fuit *in medio*, id est, in optimo, *annorum*: quia ipse adduxit aureum iubilei sæculum, iuxta illud Apostoli: *Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis*, 1. Cor. 6. 2.

Tertiò, fuit *in medio annorum*, id est, inter annos, vel annis à Deo præfixis & constitutis. Rursum *in medio*, id est, in complemento annorum. Medium enim est extremorum centrum, vnio, B perfectio & complementum. Hinc *in medio annorum*, idem est quod in consummatione annorum, vel, vt Apostolus Galat. 4. vers. 4. ait, *in plenitudine temporum*, cùm scilicet planè consummata & impleta essent tempora à Deo tanto operi præstituta. Medium enim extremorum est finis: extrema enim in medio terminantur & finiuntur. ita S. Hieron. In medio ergo annorum natus est Christus: quia ætas Christi fuit finis sæculorum præcedentium miserorum, & initium sequentium felicissimorum. Dicit autem *in dimidio*, potiùs quàm in fine: quia optat hosce annos accelerari, ideóque dimidiari; sicut per preces Danielis & Prophetarum, abbreuiatæ & accisæ sunt 70. hebdomades præuiæ Christo, vti dixi Daniel. 9. 21. C

Quartò, arithmeticè *in medio annorum* passus est Christus hoc computu: Primò, quia in medio 70. & vltimæ hebdomadis Danielis passus, redemit mundum, Daniel. 9. vers. 27. Licet enim Daniel fuerit post Habacuc, tamen hebdomades hæ 70. iam ante Danielem decretæ erant in mente Dei, qui eas hîc confusè & implicitè reuelauit Habacuc, quas postea disertè expressit Danieli. Secundò, *in medio annorum*: quia Christus passus redemit nos anno ætatis 34. quæ est media vitæ humanæ: hæc enim censetur 70. annis. Tertiò, Hebræi ex oraculo Eliæ, durationem, siue æratem mundi tradunt fore sex millia annorum, siue ter bina millenaria, quorum prima duo spectant ad D legem naturæ, quæ fuit ante diluuium, & post illud vsque ad Abraham: secunda, siue media duo ad legem Mosis: tertia, siue vltima duo ad Euangelium, & tempus Messiæ ac gratiæ. Iam Christus natus est durante lege Mosis: natus est ergo in medio harum trium ætatum, ac consequenter in medio annorum, id est, sæculorum mundi. ita Francisc. Georgius Venetus in Problem. tomo 3, sect. 4. de Christi aduentu num. 142. Rursum in medio annorum venit Christus: quia tempus Euangelij, & gratiæ eius, est medium inter tempus legis & tempus gloriæ, siue inter sæculum præsens & futurum. Christus enim fuit quasi horizon temporis & æternitatis. est enim ipse legis E temporisque finis, ac principium æternitatis, vitæque beatæ. Hinc ab Isaia cap. 9. vocatur *pater futuri sæculi*. Denique ne quid omittam, ex his Habacuc verbis nonnulli, vti refert S. Vincentius Ferrerius epist. ad Benedictum, & Adrianus Finus lib. 5. Flagelli cap. 8. censuerunt, Christum in medio durationis mundi tempore assumpsisse carnem, ita vt tot exactè præcesserint anni Christi incarnationem, quot post eam futuri sunt. Idipsum indicauit Virgil. qui ex oraculis Sibyllæ Cumææ Augusto Cæsari (cuius ætate natus est Christus) adulatus, cecinit 3. Georg.

Mox tamen ardentes accingar dicere pugnas
Cæsaris, & nomen fama tot ferre per annos,
Tithoni prima quot abest ab origine Cæsar.

Verùm hoc planè incertum, & multis parum probabile videtur: certè ex hoc loco euinci nequit.

Symbolicè, Christus est medium, vti S. Trinitatis, ita & totius vniuersi & sæculorum omnium, æquè ac redemptionis & felicitatis nostræ mediator. Nam in SS. Trinitate ipse, vtpote Filius, est medius inter Patrem & Spiritum sanctum, quia à Patre procedit & generatur, ac genitus eum eo spirat & producit Spiritum sanctum. Secundò, quia ipse est Verbum, quod est idea, per quam creauit Deus omnia: ipse ergo vt Verbum, est nodus, nexus, vinculum, medium & centrum rerum omnium. Tertiò, in ipso pariter vt Verbo, creata & ordinata sunt omnia sæcula & tempora: *Fide enim intelligimus aptata esse sæcula verbo Dei*, ait Apost. Hebr. 11. 3. Quartò, hinc congruè assumpsit naturam humanam, vt esset mediator Dei & hominum. Decebat enim, vt persona media in SS. Trinitate humanam naturam assumeret, in eáque fieret mediator; quia & ipsa media est inter cælum & terram, media inter Deum & cæteras creaturas, vtriusque naturam participans, vt per ipsam naturam mediam vtraque vniret extrema. Natura enim humana meditullium, & quasi vinculum omnium existit, & cum omnibus partem habens, cum omnibus deliciatur: omnibus enim creaturis cæteris homo vel vescitur, vel oculis, aliòue sensu pascitur & fruitur: terra nos sustentat, aqua potat, aër dat respiraculum, ignis calefacit: vescimur plantis, piscibus, animalibus: sole & cælo illuminamur. Ab angelis erudimur, purgamur, perficimur. Pari modo Christus factus homo, deliciatur cum omnibus, & omnes cum eo. Hinc eius typus fuit arbor vitæ in medio paradisi à Deo collocata, Genes. 2. Quocirca Christus nascens, viuens, moriens, semper capessiuit medium. Natus est enim in media nocte, dum quietum silentium continerent omnia, & nox in suo cursu medium iter perageret, Sapient. 18. 14. Natus quoque positus est in medio duorum animalium: asinus infirmior denotat misericordiam; bos fortior, & in arando æquus & fidus hero, denotat iustitiam. Hæc enim duo obuiare sibi fecit Christus, ideóque nascens in eorum medio stetit. Puer inuentus est in templo, in medio Doctorum. Domi fuit medius inter matrem & patrem, purà Mariam & Ioseph. Sicut enim medius est in Trinitate increata, sic medius est & in Trinitate creata; quæ est Ioseph, Iesus, Maria. Vir in medio fuit Apostolorum: *Ego*, inquit, *sum in medio vestrum, tamquam qui ministrat*: vt omnibus videlicet æqua distributione, saltem geometrica, suscepta munera distribueret. Rursum concionando operatus est salutem in medio terræ, psal. 73. 12. Moriens pependit in medio duorum latronum, vt iam eorum constitutus iudex, redderet vtrique debitas vices, iuxta vtriusque merita, præsagio quodam magni & extremi iudicij, in quo medius ad dexteram habebit Sanctos, quos vita æterna præmiabit; ad sinistram reprobos: quos morte æterna mulctabit. In cælo medium tenet locum, est enim medius inter Patrem & nos, vtpote aduocatus noster. Ita eum vidit S. Ioan. Apocal. 5. 6. quasi agnum in medio throni, in medio quatuor animalium, & in medio seniorum. Hinc eum repræsentauit Isaac immolandus à patre, & risus

Christus est medium vniuersi.

1.

2.

3.

4.

Christus vbique fuit medius & mediator.

risus ac gaudium orbis. Isaac enim medius fuit inter Abraham & Iacob: fuit enim Abrahæ filius, Iacobi pater. Rursum ipse palàm profitetur: *Vbi sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum*, Matth. 18.20. Quocirca ipse ab æterno decretus, & in tempore factus est verus & optimus mediator inter Deum & hominẽ, iuxta illud Apostoli: *Vnus mediator Dei & hominũ, homo Christus Iesus*, 1. Timoth. 2.5. Ipse enim factus homo, effectus est vinculum & glutinum, ligans, connectens & vniens hominem cum Deo. Ipse est velut canalis medius, per quem à fonte viuo, purà à Deo, fluunt ad nos aquæ viuæ, & fluenta gratiarum. Ipse est scala Iacob, per quam quasi medium, ab extremo ad extremum, putà è terra in cœlum ad Deum ascendimus. Præclarè S. Bernard. ser. 1. de S. Michaële: *Amat*, inquit, *semper media Iesus, diuerticula semper & reclinatoria reprobat filius hominis, Deus & hominũ mediator. Dilectus meus mihi, & ego illi, qui pascitur inter lilia.*

Vt nos doceret aureã mediocritatem.

Nimirum hisce omnibus significare voluit & commendare auream mediocritatem, quæ nos Deo & hominibus gratos efficit: virtus enim consistit in medio. Item pacem & concordiam: medium enim est nexus, & quasi pax & concordia extremorum. Hoc est quod ait Matth. 5.9. *Beati pacifici, quoniam filij Dei vocabuntur*: quia ego qui sum filius Dei naturalis sum pax vniuersi, pacificans omnia quæ in cœlis, & quæ in terris sunt, Coloss. 1.20. Iure ergo nomen filij Dei sortiũtur, qui mediandi pacémque conciliandi officiũ ipsi proprium intimúmque vsurpant.

Annorum.] Ita vertunt quoque Aquila, Symmach. Theodotion, Chald. & alij passim; legunt enim in Hebræo שָׁנִים *scanim*, quod significat *annos*. Verùm Septuag. aliis punctis legẽtes שְׁנַיִם *scenaim*, id est, *duorum*: rursum pro חַיֵּיהוּ *chaiehu*, id est, *viuifica illud*, legentes חַיּוֹת *chaiot*, id est, *animalium*, vertunt, *in medio duorum animaliũ cognosceris*: mox tamen pro *scenaim* legunt *scanim* cum cæteris. Vnde subdunt: *Cùm appropinquauerint anni cognosceris*. Addúntque per epexegesin: *Cùm aduenerit tempus, demonstraberis*. Hæc enim verba non sunt in Hebræo; ea tamen in Septuag. legunt codices Vaticani, Cõplut. Regij, S. Hieron. Cyrill. Theodot. & alij passim. Aliqui tamen censent Septuag. in Hebræo legisse vt cæteros, scilicet vt τὸ *cùm appropinquauerint anni, cognosceris*, respondeat illi quod vertit noster, *in medio annorum viuifica illud*; & τὸ *cùm aduenerit tempus, demonstraberis*, respondeat illi quod vertit noster, *in medio annorum notum facies*: id verò quod præcedit, *in medio duorum animalium cognosceris*, additum sit à Septuag. prophetice & paraphrastice, sicut ab eisdem additum est τὸ *à ligno*, quod non est in Hebræo, nec in Latino, psal. 95. 10. Vbi enim illi legunt, *regnauit Deus*, Septuag. addiderunt *à ligno*, scilicet à cruce. Crux enim fuit quasi solium regni Christi. Fortè in Hebræo fuit duplex lectio, vna in textu, altera in margine, quales iam multæ sunt in Hebræo, quas Rabbini vocant *keri vketif*, nimirum vt in textu fuerit, *bekereb scanim chaiehu*, id est, *in medio annorũ viuifica illud*; in margine verò, *bekereb scenaim chaiot*, id est, *in medio duorum animalium*; & vtrũque exprimere voluerint LXX. leui enim mutatione ex *scanim* fit *scenaim*, ex *chaiehu chaiot*.

Porrò quoad sensum litteralem de Chaldæorum excidio, duo animalia quæ hoc peregerunt,

A & populum Dei Babylone liberarunt, fuerunt Medi & Persæ, siue Darius & Cyrus. Alludit ad Isaiæ oraculum cap. 21.7. *Et vidit currum duorum equitum, ascensorem asini, & ascensorem cameli*, putà Cyrum qui Persis quasi asinis, & Darium qui Medis quasi camelis dominabatur: hi enim euerterunt Babylonem. Vnde erat oraculum, editum per Nabuchodonosor, ait Euseb. libr. 9. de Præpar. Euang. cap. vltimo: *Veniet Persa mulus, qui vobis, ô Babylonij, afferat seruitutem.* Mulus est Cyrus, natus matre Meda, quasi camela; & patre Persa, quasi asino. ita Sanchez.

Quoad sensum verò allegoricũ, & præcipuum de Christo, varij variè hanc versionẽ exponunt. Christus in medio duorum animalium, quorum?
B Primò, Theop. per duo animalia accepit duos Cherubim, qui erant super arcam in propitiatorio, Exodi 25.17. q.d. Typus tuus, ô Christe, erat propitiatorium erectum inter duos Cherubim: ibi per vmbram typicè fuisti agnitus, imò præcognitus. Propitiatorium enim significabat te fore propitiatorem mundi. Secundò, alij per duo animalia accipiunt duos Seraphim, quos vidit Isaias cap. 6. Christo specie humana, quasi incarnato, sedenti in throno acclamare, *Sanctus, sanctus, sanctus*, quasi illa *velantia caput & pedes Domini*, ait S. Hieron. *in præsenti tantùm sæculo velent, & alter ad alterum mysterium inclament Trinitatis, & mittatur vnus de Seraphim (quod interpretatur ardens) & veniat in terram, & mundet*
C *Propheta labia, & dicat: Ignem veni mittere in terram, & quàm volo vt ardeat?* Tertiò, τὸ *In medio duorum animalium cognosceris, multi putant de Filio intelligi & de Spiritu sancto, eo quòd Pater per Filium intelligatur & Spiritum*, ait S. Hieron. Pari modo Filius, qui est medius inter Patrem & Spiritum sanctum, per Patrem à quo gignitur, & per Spiritum sanctum quem producit & spirat, intelligitur. Quartò, duo animalia sunt duo latrones, inter quos crucifixus, agnitus est Christus, ait idem S. Hieron.

Quintò, duo animalia sunt duo populi, scilicet Babylonij & Iudæi tempore Habacuc, in medio quorum agnitus est Deus, Babylonios euertens
D ac Iudæos liberans. Rursum tempore Christi agnitus est in medio Iudæorum & Gentiũ. Hisce enim duobus populis se hinc hinc cingentibus, intellectus est Saluator & creditus, ait S. Hieron. qui Sextò, addit: Sunt qui duo animalia duo intelligant testamenta, nouum & vetus, quæ verè animantia sint atque vitalia, quæ spirent, & in quorum medio Dominus cognoscatur. Septimò, Tertul. l. 4. cont. Marcion. cap. 22. per duo animalia accipit Mosem & Heliam, inter quos transfiguratus, & ab Apostolis agnitus est Christus, tanquam Messias, in monte Tabor. Octauò, & optimè: *in medio duorum animalium*, id est, in præsepio inter bouem & asinum, agnosceris ô Chri-
E ste, cùm in carnem & mundum venies; iuxta illud Isaiæ 1.3. *Cognouit bos possessorem suum, & asinus præsepe domini sui.* quod Patres, quos ibi citaui, intelligunt de Christo reclinato in præsepio inter bouem & asinum. Ita Ecclesia hunc locum accipit in officio Natiuitatis Christi: *O magnum*, inquit, *mysterium & admirabile Sacramentum, vt animalia viderent Dominum natum iacentem in præsepio!* Et in Officio Circumcisionis Domini: *Domine*, ait, *audiui auditum tuum, & timui; consideraui opera tua, & expaui: in medio duorum animalium iacebat in præsepio, & fulgebat in cœlo.* Et S. August. orat. contra Iudæos & Paganos c. 13.

A afferens quartam, sextam & septimam expositionem, quas iam recitaui, addit: *Dic & tu, Habacuc Propheta, testimonium de Christo. Domine*, inquit, *audiui auditum tuum, & timui; consideraui opera tua Deus, & expaui. Quæ opera Dei iste miratus expauit? Nunquid fabricam mundi iste miratus expauit? Absit. sed audi quid expauit: In medio*, inquit, *duorum animalium innotesces opera tua Deus. Verbum caro factum est: In medio duorum animalium cognosceris: qui quousque descendisti, expauescere me fecisti, quia Verbum, per quod facta sunt omnia, in præsepio iacuisti. Agnouit bos possessorem suum, & asinus præsepe domini sui. In medio duorum animalium cognosceris.* Ita & Gregor. Nyssen. ac Nazianzen. orat. in Christi natiuitatem, Cyrillus Hierosol. Catech. 12. S. Hieron. epist. 27. ad Eustoch. B S. Paulinus epist. 10. ad Seuerum, Origenes hom. 13. in Lucam, S. Ambros. in Lucæ cap. 2. vers. 7. Quocirca S. Hieron. epist. 18. *Præsepe*, inquit, *in quo infantulus vagijt, silentio magis, quam infirmo sermone honorandum est.* Porrò bouem & asinū non adduxit Ioseph, vt volunt Lyran. S. Bonau. & alij, vtpote pauper, sed vel herus hospitij, vel quis alius peregrinus, vel pauper indigena. ita ex S. Chrys. Sanchez.

Cur Christus reclinatus in præsepio? Causa 1.

Causa literalis, cur Christus in præsepio, in
medio bouis & asini, reclinari voluerit, fuit illa
quam dat Euangelista Lucas 2.7. *Quia non erat*
ei locus in diuersorio: omnes enim Iudæi tūc con- C
fluebant ad censum ab Augusto Cæsare indictū,
qui, quia ditiores, iam occupauerant omnia diuer-
sorij loca, vel certè anteuerterant Ioseph & Ma-
riam, longè ex Nazareth aduentantes, iamque to-
rum hospitium præoccuparant. Secessit ergo B.
Virgo Christum paritura, diuersorio exclusa, in
stabulum, seu speluncam stabularem adhæren-
tem diuersorio, quod hospitandis iumentis ser-
uiebat cauponis diuersorij, eiúsque hospitum;
exilem sibi locum à bestiis mutuata: quæ cùm
non haberet cunas, reclinauit Christum infan-
tem in præsepio inter fœnum & paleas, vt ibi
commodiùs paulò iaceret, & frigus minùs sen-
tiret, præsertim calefactus halitu bouis & asini; D
ipsa ad præsepe vigilans cum sanctis angelis &
Iosepho, diuinum mysterium admirantibus &
adorantibus. ita Franciscus Lucas & Toletus in
Lucæ cap. 2. Voluit Christus à sui ortu demon-
strare veritatem sui dicti Matth. 8. 20. *Vulpes fo-*
ueas habent, & volucres cæli nidos, filius autem ho-
minis non habet vbi caput reclinet. Nimirum *pro-*
pter nos egenus factus est, cùm esset diues, vt illius ino-
2. *pia nos diuites essemus*, 2. Corinth. 8. 9. Rursum
voluit Christus nasci quasi filius pastoris inter
animalia, & poni in præsepio, vt significaret se es-
se verum pastorem ouium ab Ezechiele prædi-
3. ctum cap. 34. 23. Tertiò, vt significaret regnum
suū non consistere in fastu, palatiis, opibus & pō-
pa, sed in mundi contemptu; nec ignominiæ E
Christo fore hanc paupertatem, sed gloriæ, imò
hoc esse eius signum & notam propriam. Vnde
angelus pastoribus hoc signum nati Messiæ de-
dit: *Inuenietis*, ait, *infantem pannis inuolutum, & po-*
situm in præsepio. Quocirca clamat stabulum, cla-
mat præsepe, clamant bos & asinus, clamant la-
crymæ, clamant panni Christi; & quid? clamant
humilitatem, clamant paupertatem Christi, cla-
mant pœnitentiam, clamant austeritatē vitæ, cla-
mant contemptum opum, deliciarum & cōmo-
dorum mundi, vti piè & eleganter docet S. Bern.
de Natiuit. Domini serm. 3. & 6.

Typus paupertatis.

A Exstat typus paupertatis, & pauperis regni Christi, in quo pingitur Christus recèns natus positus in præsepio, iacens in fœno inter bouem & asinum, astantibus & adorantibus S. Maria & Ioseph, cū lemmate aureas eius dictante gnomas: *Hic disce*, inquit, *ô fidelis anima, plenissima resignatione & abdicatione rerum creaturum, & purificatione affectuum liberam, imperturbabilem, quietam & nudam Deo tuo mentem præsentare, vt nihil habens vera in eo omnia possideas. Est enim vera paupertas*, EXPEDITA: *Si vis perfectus esse, vade & vende omnia quæ habes, & da pauperibus*, Matth. 19. vers. 21. NVDA: *Quid mihi est in cœlo, & à te quid volui super terram?* Psal. 72. PATIENS: *Patientia pauperum non peribit in finē*, B Psal. 9. CONFIDENS: *Tibi derelictus est pauper*, Psal. 34. OPVLENTA: *Centuplum accipiet, & vitam æternam possidebit*, Matth. 19. 29. SECVRA: *Ego autem mendicus sum & pauper, Dominus autem sollicitus est mei.* Psal. 39.

Concio Christi è præsepio.

Hæc nimirum est concio, quam è præsepio, non verbo, sed facto proclamat Christus, quamque tota vita, adeóque in ipsa morte è patibulo crucis proclamauit, scilicet: Filij hominū, vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium? vanæ sunt omnes mundi opes, vanæ pompæ, vanæ deliciæ, vani honores, vana contemnite, vera ambite: veræ opes, veræ deliciæ, veri honores sunt C in cœlis apud Deū, qui eas mihi, angelis & Sanctis communicat. Has vobis annuncio, has offero, has promitto. Ego sum sapientia Patris, sum puer sapiens; Verbum infans; scio reprobare malum, & eligere bonum. Mihi ergo credite, non mundo mendaci & fallaci: quæ ego elegi, eligenda docui, quæ contempsi, contēnenda monstraui. Ego sum vita, doceo vos, veram vitam, cœlestem & diuinam consistere in bonorū cœlestium & æternorum amore & desiderio: illam ergo capessite, ideóque fugite vitam animalē & carnalem, quæ ducit ad mortem præsentē & æternam. *Apparuit*, inquit Apost. ad Titum 2. vers. 11. *gra-* D *tia Dei Saluatoris nostri omnibus hominibus, erudiens nos, vt abnegantes impietatem & sæcularia desideria, sobriè, & iustè, & piè viuamus in hoc sæculo, exspectantes beatam spem, & aduentum gloriæ magni Dei Saluatoris nostri, Iesu Christi.* Quisquis ergo sapis, quisquis Christi doctrinam sequens, quisquis Christianus es, amores omnes rerū terrenarum exue, eósque pone ante præsepe Christi inter bouem & asinum, ac totum cor, totum amorem, omnes spes & res tuas resolutè & efficaciter offer Christo Domino, vt cum paupere pauper, cum humili humilis, cum sobrio sobrius, cū spiritali spiritalis, cum cœlesti cœlestis, cum sapiente sapiens, cum felici felix efficiare. Hac enim de causa natus, reclinatus est in præsepio, *vt, dum visibiliter Deum cognoscimus, per hunc in inuisibilium amorem rapiamur.* E Iacebat enim in præsepio, & fulgebat in cœlo: lectus erat fœnum ei, cuius est terra & plenitudo eius: clauditur hisce cunis ille, qui cœlum & terram implet: alget, & lachrymatur inter bouem & asinum, qui vita, ardor & iubilus est angelorum. Verè S. Bernard.

Christi paupertas ditissima.

serm. 4. in Vigilia Natiuit. *Pretiosiores*, ait, *panni Saluatoris omni purpura, & gloriosius hoc præsepe auratis regum solijs: ditior denique Christi paupertas cunctis opibus, cunctisque thesauris sæculi, quid enim humilitate ditius, quid pretiosius inuenitur? qua nimirum regnum cœlorum emitur, & diuina gratia acquiritur, sicut scriptum est: Beati pauperes spiritu,*

spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum. Idem ser. 4. de Natiuitate, *Saluator*, inquit, *cuius est aurum pariter & argentum, sacram in corpore suo dedicat paupertatem.* Ergo, vt canit Poëta:

Est stabulum cælum, sol Christus, lunáque Virgo,
Bos asinúsque suum stigma Bootis habens.

Denique Christus inter bouem & asinum collocatus, reipsa clamat illud Psaltis psal. 72. 22. *Vt iumentum factus sum apud te*, vt tibi seruiam per omnia & totus, vti iumentum seruit hero: iumentum ergo designat summã Christi humilitatem, obedientiam, resignationem, labores, patientiam: ac tandem sacrificium, mortem & martyrium; quòd quasi bouem se offerat victimam Deo, iuxta illud Ier. 11. vers. 19. *Ego quasi agnus mansuetus*, vbi Vatabl. Pagnin. & alij vertunt, *ego autem sicut agnus & bos.*

B

Causa tropolog. præsepis Christi.

Causa tropologica fuit, quam dat S. Chrysost. hom. 1. in Lucam, dicens: *Quare in præsepio? vt compleretur vaticinium Isaiæ Prophetæ, Cognouit bos possessorem suum, & asinus præsepe Domini sui. Scriptum est in alio loco: Homines & iumenta saluos facies Domine. Si homo es panem comede, si animal es, ad præsepe accede.* Et eandem ferè ratione͂ latiùs persequitur, alias simul insinuans Gregor. Nyssenus orat. de sancta Christi Natiuitate, his verbis: *Porrò præsepe, rationis atque sermonis expertiũ animalium domicilium est: in quo Verbum nascitur, vt bos cognosceret possessorem suum, & asinus præsepe Domini sui: bos subditus legi: asinus oneribus portandis destinatum animal, quod peccato simulacrorum cultus oneratum atque grauatum est. At brutis quidem conueniens cibus & victus gramen ac fænũ est. Qui producit enim gramen, & fœnum pecoribus, inquit Propheta: rationale autẽ animal pane nutritur. Quamobrem idcirco in præsepio, quod est habitaculum brutorum, is qui de cælo descendit panis vitæ proponitur, vt etiam bruta, rationalis inuicem sumpta cibo, ratione͂ adipiscantur. Melius igitur inter bouem & asinum in præsepio, vtriusque dominus est, vt soluto interstitio sepis, ambos in seipso creet in vnũ nouum hominem, & ab hoc graui legis iugum auferat, & illud simulacrorum cultus onere leuet.* Huc accedit Sophronius Archiep. Constant. orat. 1. in Christi Natalitia: *Deus, ait, in præsepio palàm proponitur, nobísque qui & fame tabescimus, & iumentorũ more nulla pene ratione ducimur, seipsum vltrò in cibum exhibet. Ecquis enchobruto illo alimento tanquam diuinis dapibus, diuináque charitate prorsus indigno abiecto, in illius diuinitate se non oblectet? verè dixerim: Gloria in excelsis Deo, & in terra pax hominibus bona voluntatis. Tripudio, pastorúmque more exulto, dum voces eiusmodi planè diuinas audio; & ad præsepe, quod Deum excepit, necnon ad cælestem illam speciem toto animi impetu raptus, mysterium quod in ipsi latet, corã conspicaris, atque hymnum illum: Gloria in excelsis Deo, &c. in recens nati gloriam & honorem depromere ardenter desidero.*

C

D

E

Idipsum typicè significauit Iob cap. 6. dicens: *Numquid rugiet onager* (id est, asinus syluestris) *cùm habuerit herbam, aut mugiet bos, cùm ante præsepe plenum steterit?* Onager enim, qui est asinus liber, significat Gentiles exleges ante Christum; bos verò iugo assuetus, significat Iudæos legi subditos: vtriusque enim pabulũ factus est Christus. Audi S. Gregor. verba Iobi explicantem more suo mysticè lib. 7. Moral. cap. 4. *Herba onagri & fænum bouis, est hæc ipsa Mediatoris incarnatio, per quam simul gentilitas & Iudæa satiatur. Quia omnis per Prophetam dicitur: Omnis caro fænum, vniuersitatis conditor ex nostra substantia carnem sumens, fænum fieri voluit, ne nostra in perpetuum caro fænum remaneret. Tunc ergo herbam onager inuenit, cùm Gentilis populus gratiam diuinæ incarnationis accepit. Tunc bos vacuum præsepe non habuit, cum plebs Iudaica eius carnem exspectauit lex exhibuit, quem diu prophetatum exspectauit. Vnde & natus Dominus in præsepio ponitur, vt videlicet signaretur, quia sancta animalia, quæ ieiuna diu apud legem inuenta sunt, incarnationis eius fæno satiarentur. Præsepe enim natus impleuit, qui cibum semetipsum mentibus mortaliũ præbuit, dicens: Qui comedit meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in eo.* Rursum Christus in præsepio iacens, qui, vt ait S. Fulgent. ser. 1. de Epiphania, *portatur vt paruulus, adoratur vt Deus; paruulus in præsepio, immensus in cælo; vilis in pannis, pretiosus in stellis*, fecit se escam & pabulum iumentorum: quia homo per peccatum fecit se iumentum, iuxta illud psal. 48. 21. *Homo cùm in honore esset non intellexit, comparatus est iumentis insipientibus, & similis factus est illis.* Nominatim asinus, cùm sit animal pigrum, vorax & lasciuum, repræsentat acedos, gulosos & lasciuos, iuxta illud Ezech. 23. 20. *Quorum carnes sunt vt carnes asinorum.* Bos sua indole refert duros, stupidos, obstinatos, sæuos & superbos.

Symbola septem præsepij Christi.

Symbolicè, præsepium Christi inter duo animalia, repræsentat ea quæ ex S. Hieron. August. & aliis paulò antè recensui, nimirum Primò, oraculum inter duos Cherubim: hoc enim erat sedes Dei. Secundò, thronum Dei Isaiæ 6. inter duos Seraphim. Tertiò, thronum filij Dei mediũ inter thronum Patris & thronũ Spiritus sancti. Quartò, crucem Christi inter duos latrones. Quintò, Ecclesiam Christi collectam ex Iudæis & Gentibus. Sextò, Ecclesiam noui & veteris testamenti. Septimò, tabernaculum gloriæ Christi inter Mosen & Eliam in Tabor.

Hac de causa S. Hieron. Roma in Bethlehem migrauit, vt ad præsepe Christi viueret, ad idémque vocauit S. Paulam, Eustochium, aliásque Romanas matronas & virgines nobilissimas. Quapropter præsepe Christi Romam translatum, in basilica S. Mariæ Maioris conditum magno honore veneramur, æquè ac corpus S. Hieron. quod cõgruè iuxta illud reconditum est, vt, sicut iuxta illud ipse vixit, ita iuxta illud mortuus quiescat.

Christus est medium duarum vitarum quadruplicitèr.

Secundò, aliqui in versione Septuag. pro ζώων accentu penacuto, id est, animalium, à ζῶον, id est, animal, legunt ζωῶν accentu circumflexo, id est, vitarum, à ζωή, id est, vita, quod respondet Hebr. חיים *chaiehu*: quod non tantùm verbũ est, significans *viuifica illud*; sed & nomen, significans *vitas eius*. Id secuti Euseb. libr. 6. Demonstr. Euang. cap. 15. Theodor. & Theophyl. sic vertunt & legunt, *in medio duarum vitarum cognosceris*, scilicet iniuriarum vltor & vindex, ait Sanchez: quia in vita Nabuchodonosoris cognosceris vindex impiorum Iudæorum; in vita verò Cyri cognosceris vltor impiorum Chaldæorum. Allegor. verò in Christo cognosceris Primò, in medio vitæ diuinæ & humanæ: vtramque enim in se complexus est Christus, vtpote θεάνθρωπος & ἀνθρώπόθεος, id est, homo Deus. Ita Gregentius Archiepiscopus Tephrensis disput. cum Herbano Iudæo tomo 4. Bibliot. SS. Patrum: *In medio duorum animalium,*

malium, id est, inquit, *in medio duarũ essentiarum, scilicet diuinæ & humanæ, subsistit Christus Deus & homo.* Secundò, in medio vitarum, id est, annorum & vitæ. Hebr. enim חַיִּים *chaiim*, tantùm vsitatum est in numero duali: vnde in eo & singularem, & dualem, & pluralem vitam significat. Christus enim passus redemit nos anno ætatis & vitæ 34. quæ media est ætas vitæ humanæ. Tertiò, in medio vitæ temporalis & æternæ: ab illa enim ad hanc traducit nos Christus, qui nobis factus est via, veritas & vita. Quartò, in medio, id est, inter duas vitas, scilicet cœlestem beatam, & infernalem miserámque in gehenna: vtriusque enim arbiter, iudex, dominus & distributor est Christus. Vnde Arabicus vertit, *Domine aspexi ad opera tua, territus autem*, vel *conturbatus sum in annis vitæ, & in annis cognosceris.* ita Euseb. Theod. Theophyl. & alij.

In medio annorum notum facies, id quod sequitur, nimirũ, quòd, *cum iratus fueris, misericordiæ recordaberis.*] Misericordiam intelligit liberationem è Babylone, & allegoricè redemptionem Christi. Hucusque oratio, id est, postulatio, Habacuc: sequitur eiusdem canticum, quo orationem suam stabilit & firmat.

Vers. 3.] Deus ab Austro veniet, & sanctus de monte Pharan.

Operuit cœlos gloria eius: & laudis eius plena est terra.

Vers. 4.] Splendor eius vt lux erit: cornua in manibus eius:

Ibi abscondita est fortitudo eius:

Vers. 5.] Ante faciem eius ibit mors.

Et egredietur diabolus ante pedes eius.

Vers. 6.] Stetit & mensus est terram.

Aspexit, & dissoluit Gentes: & contriti sunt montes sæculi.

Incuruati sunt colles mundi, ab itineribus æternitatis eius:

Vers. 7.] Pro iniquitate vidi tentoria Æthiopiæ, turbabuntur pelles terræ Madian.

Vers. 8.] Numquid in fluminibus iratus es Domine? aut in fluminibus furor tuus? vel in mari indignatio tua?

Qui ascendes super equos tuos: & quadrigæ tuæ saluatio.

Vers. 9.] Suscitans suscitabis arcum tuum, iuramenta tribubus quæ locutus es.

Vers. 10.] Fluuios scindes terræ: viderunt te, & doluerunt montes: gurges aquarum transiit.

Dedit abyssus vocem suam: altitudo manus suas leuauit.

Vers. 3. *Deus ab Austro.*]Hebr. *Deus de Themã veniet.* Theman enim filius Eliphaz, filij Esau, Genes. 36. 14. nomen dedit regioni Idumææ, ex qua Eliphaz amicus Iob c. 4. 1. cognominatus fuit Themanites: A quia, vt Chaldęus ibidem vertit, fuit *princeps Themanorum.* Inde Idumæa vocatur Theman, sicut ab Esau vocatur mons Seir, vel Edom. Esau enim quia pilosus, vocatus est Seir; quia rufus, Edom. Id patet Ierem. 49. 7. & 20. Iam quia Theman & Idumæa erat Iudęæ ad Austrum, vt patet Iosue 11. 16. sicut Libanus ex aduerso erat eidem ad Aquilonem, hinc Theman significat Austrum, purà Australem plagam. Sunt qui velint Austrum vocari Theman, id est, dextrum, à rad. יָמִין *iamin*, id est, dextera (vt tau initiale in Theman, sit heemanticum & ascititium, vti est in *talmid*, id est, discipulus, & *talmud*, id est, doctrina: hæc enim deriuantur à rad. לָמַד *lamad*, id est, didicit) eo B quòd aspicientibus nobis Orientem, Auster dexteræ assistat. Hinc S. Hieron. psalm. 88. 12. vbi Septuag. verterunt, *Aquilonem & mare tu creasti*; quia in Hebræo pro *mare est iamin*, id est, *dextera*, transtulit, *Aquilonem & dextrum tu creasti: dextrum*, id est, *Austrum*: hic enim opponitur Aquiloni. Dextera ergo mundi pars est Auster, sinistra Aquilo: hinc illa felicitatis & bonorum, hæc infelicitatis & malorum est symbolum. Quocirca Deus & Christus congruè hîc ab Austro & dextro venire dicitur, quia venit vt salutem bonáque omnia afferat, quasi verus Beniamin, id est, filius dexteræ, fortis, felix, salutifer, ac nos omnes fortificans, fortunans & beans. Auster enim calidus, C vitam, salutem & ómne bonum affert: Aquilo verò frigidus & rigidus, mortem & omne malum. Nam *ab Aquilone pandetur malum super omnes habitatores terræ*, Ierem. 1. 14. Romæ tamen & in Italia Auster est turbidus, noxius & pestifer, Aquilo verò salutifer. vnde Horat. lib. 2. epist. 2.

Non agimur tumidis velis Aquilone secundo:
Non tamen aduersis ætatem ducimus Austris.

hoc est, nec in summa sumus prosperitate, nec in summa calamitate.

Alludit Habacuc ad Deuter. 33. 2. *Dominus de Sina venit, & de Seir ortus est nobis* (id est, ab Austro: tam enim Sina, quàm Seir, siue Theman, D erant Australes Iudææ) *apparuit de monte Pharan, & cum eo Sanctorum millia.* Loquitur Moses de lege data à Deo sibi in Sina, déque columna ignis & nubis, qua se Deus Hebræis ostendebat, itérque per desertum præibat in Chanaan. Idem beneficium celebrat Psaltes psalm. 67. 8. & Debora Iudic. 5. 4. Porrò per Austrum intelligit desertum Arabiæ, in quo siti erant mõtes Sina, Pharan & Seir, siue Idumææ: hæc enim loca omnia erant ad Austrum Iudææ. Sensus ergo est, q. d. Deus qui olim patribus nostris exeuntibus ex Ægypto, & peregrinantibus per deserta Arabiæ in nube se ostendit, dum sensim è montibus Seir & Pharan velut emergens, suámque maiestatem E per columnam ignis & nubis, pérque prodigia ostendens, nos deduxit in Sina: vbi cum fulguribus, tonitruis & terræ motu legem dedit, indéque per mille pericula salutis deduxit in Chanaã: idem se suámque præsentiam & opem ostendet nobis in Babylone. Nam ab Austro, purà à Perside & Media, quæ Australes sunt Chaldææ, adducet Cyrum & Darium, qui Babylonem vastent, indéque nos liberent, vt in patriam Deo duce & protectore, per tot hostes & pericula, salui & incolumes redeamus. Idem Deus manifestissimè se ostendet, nobísque facie ad faciem apparebit, cùm fiet homo: ille, inquam, qui in mõtibus Seir, Pharan & Sina olim patribus apparuit, nec postea vi-

sus est, sed ibi quasi delituit, vt in plenitudine temporis se clarè in Christo reuelaret. vnde

Allegor. Sina, vbi data fuit lex vetus, typum gessit Sionis, in qua data est lex noua in Pentecoste: Seir, vbi erectus est æneus serpens, cuius aspectu sanabantur Hebræi morsi à serpentibus, Numer. 21. 4. & 6. typum gessit crucis Christi, cuius fide à morsu omni peccati, concupiscentiæ & diaboli sanamur: Pharan, vbi à Mose designati 70. iudices, impleti sunt Spiritu sancto Numer. 11. 15. typum gessit missionis Spiritus sancti in Apostolos. Vide dicta Deuter. 33. vers. 2.

Auster mysticè quid?

Hinc rursum S. Hieron. Theodor. & Theophyl. hunc locum de incarnatione Christi exponunt, hoc modo: *Dominus ab Austro veniet*, id est, à Bethlehem, quæ ad Austrum est respectu Hierosolymæ: quia in Bethlehem nascetur. Rursum *ab Austro*, id est, ex calore charitatis, nimirum effundens viscera misericordiæ suæ, quibus visitauit nos oriens ex alto. Auster enim ventus est calidus, vitalis & fœcundus, qui plantas vegetat fertilésque efficit. Auster ergo, id est, charitas, fecit eum incarnari, *de Pharan*, id est, de ore aspicientis: prodiit enim ipse ex ore Altissimi aspicientis & miserantis ærumnas & funera hominum. Vnde Septuag. vertunt, *Deus de Theman veniet, & sanctus de monte vmbroso & condenso*. Vbi per montem vmbrosum & condensum Theophyl. & Euthym. accipiunt B. Virginem Deiparam, quæ quasi mons virtutum cæteris Sanctis excelsior, obumbratione Spiritus sancti concepit & peperit Christum, iuxta illud Gabrielis promissum: *Virtus Altissimi obumbrabit tibi, ideóque quod ex te nascetur sanctum, vocabitur filius Dei.* Alij, vt Theodor. accipiunt Hierosolymam & Synagogam, quæ erat sub vmbra, id est, protectione Dei, quæque erat vmbra & typus claritatis & gloriæ Dei, quam ipsa in Christo aperta quasi nube reuelauit & expandit.

Symbolicè S. Augustinus libr. 18. de Ciuit. cap. 32. per montem vmbrosum accipit *Scripturarum altitudinem, quibus*, inquit ipse, *prophetatus est Christus. Multa quippe ibi vmbrosa atque condensa sunt, quæ mentem quærentis exerceant. Inde autem venit, cum ibi eum, qui intelligit, inuenit.* Et S. Gregor. lib. 33. Moral. cap. 1. *Deus*, inquit, *à Libano veniet, & sanctus de monte vmbroso & condenso. Qui enim venturum se per Testamenti sui paginas spopondit, quasi inde venit, vnde velut sub promissione se tenuit. Quod videlicet Testamentum bene mons vmbrosus & condensus dicitur, quia spissis allegoriarum obscuritatibus opacatur.*

S. Hieron. verò per montem vmbrosum, accipit Deum Patrem, qui lucem habitat inaccessibilem, ac maiestate sua quasi vmbra omnia protegit: ex Patre enim processit, & venit ad nos Filius. Vel cælum, quod terram obúbrat & tegit, quódque est quasi paradisus arboribus pulcherrimis, id est, virtutibus, angelis & Sanctis, vmbrosus & densus. Ex cælo enim descendit ad nos Filius, quasi è monte beatitudinis & gloriæ ad vallem ærumnarum.

Denique Septuag. vertunt, *Deus ab Africo veniet, & sanctus de monte vmbroso*: quibus verbis abutebantur Donatistæ, quasi Propheta hîc eorum sectam & Ecclesiam denotasset: hæc enim cœpit in Africa, quam ipsi censebant eandem esse cum Africo. Ridet hoc S. August. lib. de Pastoribus cap. 15. & 16. vbi per Africum accipit Ierusalem, quæ sita est ad Africum; & per montem

A vmbrosum accipit montem Oliueti: inde enim Christus misit Apostolos ad prædicandum Euangelium per totum orbem. ita ipse mysticè.

Anagog. *Pharan*, id est, *os videntis*, symbolum est cæli, vbi Deus Beatis se videndum & fruendum exhibet. Rursum Pharan deduci potest à פאר *peer*, id est, decus, gloria, magnificentia, quæ est in cælo: vbi pariter est locus vmbrosus & condensus, putà amœnissimus: vbi quoque Deus sua secreta & occulta indicia, quæ nobis hîc vmbrosa & obscura sunt, suis reuelabit, ait Rupert.

Nota, In Hebræo additur *selah*, quæ vox tantùm in hoc cantico, & in Psalmis reperitur. Vnde videtur esse nota cantus & melodiæ, ad vocem vel eleuandam, vel producendam, vt scilicet cantores illi versiculo cui additur *selah*, ob rei grauitatem diutiùs vel contentiùs canendo insisterent, vel interquiescerent quasi meditabundi: radix B enim *sala* significat calcare, vrgere, insistere; *salal* verò attollere, eleuare. *Selah* ergo idem est quod contentio & eleuatio, scilicet vocis ad excitandos audientes, vt rei quæ canitur, quasi miræ, graui & sublimi, aut festiuæ attendant, illam admirentur, meditentur, illi applaudant, vel vt ouantes, vel vt stupentes, vel vt gratulantes. *selah* enim est nota nunc optantis, nunc affirmantis, applaudentis & confirmantis. Hinc Aquila pro *selah* vertit, *semper*; Quinta editio, *iugiter*, vel *in finem*; Chald. *in seculum*, scilicet *est*, aut *fiat* id quod canitur. Hinc &

Selah quid?

C Hebræi in suis epitaphiis, defunctis apprecantur dicendo: *Sit anima eius in paradiso. Amen, amen, selah*, id est, semper, in omnem æternitatem. Septuag. verò, Symmachus & Theodotion, *selah* vertunt διάψαλμα, q. d. Cantilenæ interruptionem, vel potiùs immutationem, ait S. Hieron. loco citato. Quare errant qui *selah*, id est, *semper*, referunt ad sequentia hoc modo: *Semper scindes flumina terræ.* Nam, vt ait S. Hieron. epist. 138. ad Marcellam, *vt solemus nos completis opusculis, ad distinctionem rei alterius sequentis, medium interponere, Explicit, aut Feliciter, aut aliquid eiusmodi; ita & Hebræi, vt quæ scripta sunt roborentur, facere solent, vt dicant, Amen, aut, in sempiternum; aut scribenda commemorant, vt ponant Selah; aut transacta feli-* D *citate protestantur, pacem in vltimo subnotantes.* Et paulò antè: *Ex quo animaduertimus hoc verbum Selah, superiora pariter inferioráque connectere, aut certè docere sempiterna esse quæ dicta sunt.*

Sensus ergo est q. d. *Deus ab Austro veniet, & sanctus de monte Pharan; Selah*. q. d. Attendite, expendite, stupete, celebrate iugiter hanc Dei excelsi in nos dignationem & beneficentiam, qua eius maiestas nobis se ostendere dignata est, imò nostra se carne vestire, vt nobis fieret frater, redemptor & saluator. Aliqui apud S. Hieron. sic exponunt. *Sela* q. d. *Ipse qui natus est in Bethlehem, & qui in Sina, id est, in monte Pharan, legem dedit, semper in vniuersis beneficiis, præteritis, præsentibus* E *& futuris, auctor est & largitor.* Valdè probabile est quod S. Chrysost. Nyssen. & alij mox citandi censent, *selah* insinuare insignem aliquem affectum, quo psallens, v. g. Dauid, pro mouente spiritu afficeretur: qui quia in potestate nostra non est, non in omni psalmo, neque in omni versu à nobis haberi potest; sed prout Spiritus sanctus mouet cor, & affectus hosce ei suggerit: & hanc esse causam cur in psalmis, tam confusè ac citra vllam quam assequamur rationem, *selah* positum inueniatur; alibi verò, vbi illustriores videntur sententiæ, omittatur. Porrò *selah* ter hoc cantico reperitur, in

in Psalmis verò septuagies semel, pro quo Septuag. vbique vertunt διάψαλμα, quod Suidas interpretatur vicissitudinem canendi, alij commutationem metri, alij pausationem spiritus, alij alterius sententiæ exordium, alij rythmi distinctionem, alij verò cuiusdam musicæ varietatis silentium esse dixerunt. Vnde liquet *selah* ad verbum, non significare *semper*, vti rectè probat Burgensis, sed esse dumtaxat notam carminis & musices, ideóque *selah* non transtulit noster interpres, Septuag. verò transtulerunt διάψαλμα. Sed quæ, & qualis hæc nota fuerit, nemo veterum expressit: vnde nihil hîc certi afferre possumus. Quocirca Patres & interpretes in varias hîc abeunt sententias & coniecturas. Nam Primò, Marinus in Lexico, censet *selah* signum fuisse altioris vocis in cantu, quo cùm peruenerant, pulsabant tantùm organa, & ob id ferè semper, inquit, ponitur in psalmis illis, qui nomine מזמור *mizmor*, id est, cantiones & voce & organo canendæ, prænotantur. Insuper *selah* supplet metri defectum, & carmen explet; sicut Græci in carmine deficiente aliqua syllaba, vel pede, eum supplent addendo μὰ, δὶ, μῶ, γὲ, aliásque particulas encliticas. Ita ipse.

Qualis nota ea fuerit?

Secundò, Eugubin. in psalm. 3. ait, *selah* esse idem quod certè, profectò, semper, vt vertit S. Hieron. cum vocis exaggeratione; quale est Amen, id est, fiat: qui & addit, se suspicari Septuag. retinuisse Heb. *selah*, sed scriptores per imperitiam pro eo posuisse diapsalma. Sed hoc non videtur probabile.

Tertiò, Nyssenus in Psalm. tract. 2. cap. 10. ait, διάψαλμα esse cessationem & quietem derepente inter psallendum factam, ad receptionem diuinitus missæ illustrationis. S. Hieron. epist. 136. videtur negare *selah* esse notam silentij: Quia, inquit, ponitur aliquando in fine psalmorum. Sed ad hoc responderi & dici posset, fini vnius psalmi successisse initium alterius: *selah* autem poni in fin. psalmi, vt ibi mens interquiescat, & rei quæ canitur immoretur.

Quartò, alij censent *selah* denotare, ab altero choro eundem versiculum esse canendum. Vnde noster Lorinus in psalm. 3. 3. putat *selah* geminationem cantus innuere, à rad. סלל *salal*, id est, aceruare, aggerere.

Quintò, S. Chrysost. Præfatione in Psalmos: Mutatione facta, inquit, musici carminis, aut rythmi, vel sententiæ variatione, diapsalma scripserunt interpretes, vt vir sapientissimus Hippolytus ait.

Sextò, Euseb. in psal. 4. censet διάψαλμα esse signum cessationis, vt scilicet Spiritu sancto insiliente in alterum Prophetam, prior cessaret & taceret, daretque alteri locum, iuxta præceptum Apostoli 1. Corinth. 14.

Septimò, Agellius Præfatione in Psalmos in fine, censet hac voce significari mutationem chori totius, cùm cantorum Præfectus in medio psalmi, partem reliquam alteri choro canendam tradidisset. itáque illam in psallendo successionem cantorum, διάψαλμα fuisse appellatam. nam ipsa vox διὰ interruptionem & vicissitudinem psallentium significat, & simul vbi hæc vicissitudo est, altera in psalmo ipso quoque sententia succedit; sicuti fit dum finita vna periodo sequitur altera. & verisimile est nouæ sententiæ nouum quoque concentum accommodari solitum. vt hæc tria simul omnia in diapsalmate inueniri necesse sit, cantorum scilicet, concentus, & sententiæ mutationem. Omnes hæ sententiæ in eo conueniunt, quòd διάψαλμα iuxta sui etymon, denotarit mutationem aliquam carminis & cantus. Eandem ergo denotat *selah*: pro eo enim Septuag. & alij verterunt, διάψαλμα. Porrò si ex etymo *selah* coniicere licet, mutatio hæc fiebat vel eleuando, vel contendendo, vel continuando vocem. Radix enim *sala* significat aggerare, calcare, insistere: & hoc ipsum significare voluerunt alij interpretes, dum vertunt *semper*, vti initio dixi. Quocirca Genebrard. in psalm. 3. & alij multi asserunt, *selah* signum esse non tantùm concentus musici, sed & exclamationis & attentionis, vt mens & cogitatio excitetur ad id quod canitur perpendendum & ponderandum.

Operuit cælos gloria eius.] Septuag. δύναμις, id est, virtus, siue potentia eius. q.d. Ille gloriosus ab Austro veniens, olim gloriam suam tum in cælo, tum in terra ostendit, vt meritò eam admirantes laudibus celebrarint cælites & terrigenæ, præsertim Iudæi in Sina & deserto, cùm viderunt fulgura, tonitrua, ignem, fumum in Sina, quibus gloria Dei cælum, id est, aërem, complere & operire videbatur. Rursum, cùm è cælo eis dedit manna continuum, & coturnices, Exod. 16. item columnam ignis & nubis, aliáque portenta plurima. ita Chald. Arias, Clarius & Iansen. Simili modo maiestas eius suam gloriam, id est, gloriosam potentiam, vindictam & misericordiam, ostendet, cùm Babylonem, eiúsque monarchiam per Cyrum exscindet, nósque ex eius captiuitate liberabit, ait Albert. & Lyran.

Allegor. id factum est in Christi tum natiuitate, ait S. Hieron. gloriosa enim Dei sapientia, potentia & bonitas cælum & terram compleuit, cùm Verbum caro factum, hominem Deo, & cælum terræ vniuit. Vnde meritò in ea cecinerunt angeli: *Gloria in altissimis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis.* Tum in eius gloriosa doctrina, vita & miraculis, ac præsertim in gloriosa eius resurrectione & ascensione ad cælum. ita Theodor. & Theophyl. Simili modo Psaltes psal. 56. 12. Dei immensam gloriam celebrat dicens: *Exaltare super cælos Deus, & super omnem terram gloria tua.* Et Isaias cap. 6. 3. vidit Seraphinos Deo acclamantes: *Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus exercituum: plena est omnis terra gloria eius.* Et Ezechiel cap. 1. vidit currum Cherubicum maiestatis & gloriæ Dei, quatuor rotis per totum orbem celerrimè quaquauersum agitari.

Splendor eius vt lux erit.] q.d. Claritas & splendor Dei in Sina fuit quasi lux solis terram illustrans: apparuit enim in igne maximo. Vnde Deut. 33. 2. de eo dicitur: *In dextera eius ignea lex.* Vide ibi dicta. Ita Chald. & alij iam citati. Allegor. nascente Christo angelus pastoribus eum annunciauit, *& claritas Dei circumfulsit illos,* Luc. 2. 9. Similiter omnibus virtutibus splenduit vita, passio, mors & resurrectio Christi, quibus totum orbem illuminauit. Vnde S. August. lib. 18. Ciuit. 32. sic ait: *Splendor eius vt lux erit, quid est, nisi fama eius credentes illuminabit?* Chald. vertit, *porrò splendor eius vt splendor primigenius apparuit.* Vers. 4.

Cornua in manibus eius.] Hebr. *cornua è manu eius ipsi.* q.d. In manu habet cornua, quæ ipsi sunt robur, vt ea in hostes exserens, illos iis configat. Quæres, quænam hæc cornua Dei? Primò, Vatabl. Mariana & Iansen. accipiunt cornua, id est, radios lucis, quos Deus dans legem Mosi, ei afflauit & quasi affixit in Sina, vt suam potentiam & terribi-

Cornua Dei quadruplicia.

lem vindictam Hebræis ostentaret, ne legem ab eo datam violare auderent; vt Moses hîc vocetur manus,id est, instrumentum & mediator Dei legislatoris,vibrans radios lucis, qui cornua vocantur, ob radiorum pyramidalem & tortuosam figuram, qualem habent cornua. Et hinc Poëtas Vulcanum ignis & lucis præsidem, claudum finxisse,ait Gueuara. Vnde Syrus vertit, *splendor eius vt luxerit, & in cornibus manuum eius*, scilicet est ille splendor & lux.

2\. Secundò, alij meliùs accipiunt radios lucis, quos ex se suísque tabulis legis, quas dabat Mosi & Hebræis, vibrabat Deus. Vnde Vatabl.& Pagnin.vertunt,*splendores de manu eius fuerunt ei*;& Chald. *scintilla à quadriga gloriæ eius prodierunt*. Tabulæ enim legis ignitæ radios longè eiaculabantur. Vnde Deuter.33.2.vocatur *ignea lex*.*Cornua* ergo *in manibus eius*, idem est cum eo quod præcessit: *Splendor eius vt lux erit*. In hoc enim lucis & splendoris apparatu, quasi in quodam tentorio & vmbraculo,Dei maiestas, vis & fortitudo latuit,& sese velauit ac abscondit,vt eam videre Iudæi non possent, sed admirari & adorare. Igneæ enim tabulæ in manibus Dei, radios pyramidales instar cornuum vibrantes, significabant cornua & arma Dei esse ignem, hoc est esse ignea, efficacissima & penetrantissima, quæ in legis violatores vibrarurus esset. Huic expositioni fauet versio Syriaca,quam paulò antè recitaui.

3\. Tertiò, Gueuara per cornua Dei accipit diabolum & mortem. Vnde Propheta hæc cornua explicans, inquit, subiicit: *Ante faciem eius ibit mors, & egredietur diabolus ante pedes eius*. q. d. Deus per diabolum & mortem, quasi per duo cornua, in Chananæos, pro Iudæis pugnans, irruit,eósque occidit, protriuit & expulit. Diabolus enim & mors sunt vasa, id est, instrumenta fortissima interfectionis Deo, vt ait Ezechiel cap. 9.1.& quasi narthecia fortitudinis eius.

4\. Quartò,planissimè per cornua accipias robur, vires & arma Dei.horum enim symbola sunt cornua. Alludit enim ad Deuter.33.17.*Quasi primogeniti tauri pulchritudo eius: cornua rhinocerotis cornua illius:in ipsis ventilabit gentes*. Et psal.43.6. *In te inimicos nostros ventilabimus cornu*. Hinc tollere cornua,est animo efferri, vt psal.74.5. *Dixi iniquis:Nolite iniquè agere;& delinquentibus:Nolite exaltare cornu, nolite extollere in altum cornu vestrum, nolite loqui aduersus Deum iniquitatem*. Simile est illud Poëtæ:

Namque in malos acerrimus,parata tollo cornua.

Sensus est,q.d.Deus post datam legem in Sina,vt eam suúmque populum tueretur,instar tauri fortis & ferocis assumpsit & exseruit robur suum, vires & arma,quasi fortissima cornua, quibus angelus Hebræorum dux per desertum instructus, ab eis mortem & dæmonem repulit, eáque in Chananæos immisit, eósque disperdidit, ac pro eis in eorum terra collocauit & substituit Hebræos. Simili modo Deus Chaldæos per Cyrum & Darium,quasi per duo sua cornua, pérque eorum arcus,cornuum speciem habentes, configet & disperdet, pro Iudæis suis liberandis, inquit Albert.Hugo & Lyran.

Allegor. cornua Christi sunt cornua crucis. Mysticè,cornua Christi est crux, seu fortitudo crucis,qua superauit dæmones omnésque hostes, ita vt ante currum suum triumphalem victos in triumphum ducat mortem & diabolum. Hinc Christus factus est nobis cornu salutis, vt canit Zacharias Lucæ 1.69. ita S. Hieron. Theophyl. A Rupert.Haymo,Ribera,Emmanuel hîc, & S. August.loco iam citato,Euseb.l.6. Demonstr. Euangel.cap.15.S.Cyprian.lib.2.contra Iudæos cap.21. Cornua ergo crucis fuerũt cornua & arma Christi,quibus confregit suos nostrósque inimicos. Iam licèt propriè manus Christi fuerint in cruce eiúsque cornibus, tamen vicissim crux eiúsque cornua fuerunt in manibus Christi:tum quia claui crucis fuerunt in manibus Christi: tum quia crucis distẽsio & cruciatus fuit in manibus Christi:tum quia cornua,id est,robur Christi, fuit in manibus eius crucifixis; hisce enim soluit lytrum pro peccatis nostris, nobísque meruit gratiam & salutem: tum denique per hypallagen Hebræis vsitatam,cornua crucis fuerunt in manibus, quia B manus fuere in cornibus crucis. Sic calceamenta dicuntur esse in pedibus, id est, pedes in calceamentis,Exodi 12.11.Sic Poëta ait:*Perflauit fistula buccas*,pro *perflauit bucca fistulam*. Vnde Arabicus vertit, *in ciuitate manuum suarum posuit fortitudinem suam in templo*.

Tropol. charitas & humilitas sunt cornua Christi. Tropol.hæc cornua fuerunt patientia, humilitas,cæteræque virtutes Christi, sed præsertim incensa,inuicta & fortissima eius charitas, amórque in Deum & homines, quæ eum ad crucem & mortem adegit. Hisce amoris sui telis vulnerauit corda primorum Christianorum, præsertim Martyrum,vt S.Stephani,S.Pauli,S.Ioannis,S. Ignatij, S.Laurentij,&c.eáque ad se redamandum, ac vi- C tam pro vita reddendam coëgit & accendit,vt desiderio insatiabili martyrij & patiendi plurima pro Christo arderent. Vnde Septuag. vertunt, *cornua in manibus eius, & posuit dilectionem robustam fortitudinis suæ*. Nimirum idcirco,ait S. Hieron.*Deus Pater operuit cælos gloria, & terram repleuit laude,& cornua,id est,regnum,posuit in manu filij sui,vt faceret dilectum suum ab hominibus diligi,non leniter,sed in virtute*, id est,vehementer & fortiter. Fortis enim sicut mors fuit eius in nos dilectio,dura sicut infernus æmulatio,quę proinde fortes & validas amoris sui sagittas, vtpote igneas,in nos iacit, quibus mentes nostras sauciat & penetrat,vt quasi cerui iaculo amoris eius confixi,per cruces, per tela, per hostes & ignes post eum curramus, dicentes cum S.Paulo: *Quis nos* D *separabit à charitate Christi?tribulatio? an angustia? an fames?an nuditas?an periculum? an persecutio?an gladius?*&c.Hæc fuerunt cornua S.Stephani,quibus Paulum aliósque confixit & Christo subiugauit.Audi S. Fulgentium serm. de S. Stephano: *Stephanus vt nominis sui coronam meruisset accipere,charitatem pro armis habebat, & per ipsam vbique vincebat. Per charitatem Dei, sæuientibus Iudæis non cessit:per charitatem proximi,pro lapidantibus intercessit. Per charitatem arguebat errantes, vt corrigerentur: per charitatem pro lapidantibus orabat, ne punirentur: charitatis virtute subnixus vicit Saulum crudeliter sæuientem, & quem habebat in terra persecutorem, in cælo meruit habere* E *consortem*.

Ibi abscondita est fortitudo eius.] Pagnin. *ibi fuit absconsio fortitudinis eius*;Tigurina,*illic latibulum fortitudinis eius*;Vatabl. *ibi fuit reuelata & detecta fortitudo eius, quæ prius erat abscondita. Ibi*, scilicet tum in splendore,tum in cornibus & manibus;id est,potentibus suis operibus per Mosen & Iosue editis,Deus latens abscondebat se suámque maiestatem & fortitudinem: parique modo eam abscondet in expugnatione Babylonis & liberatione Iudæorum per Cyrum. In Cyro enim

erat

erat fortitudo Dei abscondita, ait Albertus. Allegor. in infirmitate humanitatis, passionis & crucis Christi abscondita fuit eius maiestas, diuinitas & fortitudo immensa. Vnde eam exserens in passione, totam terram ingenti terræ motu concussit, saxa & rupes diffecuit, solem & lunam obscurauit. Septuag. vt dixi, vertunt, *posuit dilectionem robustam fortitudinis suæ*, id est, *per fortitudinem suam, puta Pater per Filium suum*, inquit Cyrill. in Catena. Aut, vt alij, q. d. Dum Christus natus & passus est pro nobis, ostendit nobis robustum suum amorem. Passus enim est non ex infirmitate, sed ex valida fortique dilectione; ita vt fortitudo eius & robur fuerit dilectio, ac vicissim dilectio illi fuerit robur & fortitudo ad omnes labores, dolores & cruces fortiter superandas. ita Theodor. & Theophyl. Aut, vt alij, q. d. Posuit dilectionem robustam fortitudinis suæ, hoc est, iuxta mensuram immensi amoris, admensus est Deus Pater Filio potentiæ suæ vim, quam tum ad eius agones, labores & dolores immensos generosè sustinendos; tum ad eius exaltationem & gloriam immensam, in resurrectione & ascensione in cælum ostendendam adhiberet & exereret. Vbi enim amor est machina, quanta sperari potest eleuatio ponderum, etiam maximorum? Omnis enim ponderis pondus & libramentum est amor.

Pondus cordis est amor. Verè S. August. *Amor meus pondus meum, eò feror quocunque feror. Nam velut amores corporum*, ait idem lib. 11. de Ciuit. cap. 28. *momenta sunt ponderum, siue deorsum grauitate, siue sursum leuitate nitantur. Ita enim corpus pondere, sicut animus amore fertur quocumque fertur*. Et S. Gregor. *Machina mentis est vis amoris, quæ dum hanc à mundo extrahit, in alta sustollit*. Et S. Bernard. *Labor meus vix est vnius horæ, & si maioris mora, non sentio præ amore*. Ita Christus amoris pondere superauit omne passionis & crucis pondus, adeo constanter, vt illud præ leuitate non videretur sentire. Rursum, pondus amoris quo in eum ferebatur & deprimebatur Pater, tantum erat, vt æternum & diuinum gloriæ pondus, quod illi resurgenti & ascendenti dedit, præ eius amore, & præ Filij meritis, leue & exiguum ei videretur.

Vers. 5. *Ante faciem eius ibit mors.*] Hebr. דבר *debar*, id est, pestis, & inde consequens mors. ita Aquila, Symmachus, Quinta editio, noster, Pagnin. Tigurina, Clarius, Arias & Vatab. Verùm Septuag. & Theodotion aliis punctis legentes דָּבָר *dabar*, id est, verbum, vertunt, *ante faciem eius ibit verbum*; quo scilicet iubebit hostes occidi. Loquitur de peste & strage quam Deus immisit Chananæis, qua eos attriuit, vt venientes Hebræi in Chanaan, eam facilè occuparent, iuxta id quod promiserat per Mosen Exodi 23. 27. *Terrorem meum mittam in præcursum tuum, & occidam omnem populum ad quem ingredieris, &c. emittens crabrones prius, qui fugabunt Heuæum, & Chananæum, & Hethæum, antequam introeas*: idque reipsa Deum præstitisse, patet Iosue 24. 12. Similes plagas præmisisse Deum in Chaldæos, vt à Cyro facilè vincerentur, docet Lyran.

Allegor. Christus sua cruce & morte debellauit mortem & diabolum, eósque quasi ante se in triumphum duxit, vti docet Apostolus Coloss. 2. 15. præsertim cùm per Apostolos diabolum ex templis & idolis, æquè ac ex mentibus hominum expulit.

Egredietur diabolus ante pedes eius.] Pro diabolus hebr. est רשף *reseph*, quod significat omne id quod instar auis volando aduris, & adurendo volat, vt fulgetra, scintillas, sagittas igneas: inde significat diabolum, de quo ait Christus Luc. 10. 18. *Videbam satanam sicut fulgur de cælo cadentem*: hic enim quasi fulgur in terra omnia afflat, omnia vastat, omnémque quam potest noxam hominibus affert. Quocirca Homerus & Gentiles ex hoc Luciferi casu finxerunt deam Aten, id est, noxam, quæ à Ioue cælo deturbata in terra vires suas exserat, omnibúsque noceat: illam enim homines vniuersis malis implicare; mentes seducere ac perturbare. ita Villalpando Ezech. 28. 23. Vide quæ de *reseph*, dixi Deuter. 32. 24. Significat ergo Habacuc, quòd Deus per diabolum & angelos malos, vt ait Psaltes psal. 77. 49. fulgetra, pestes, sagittas igneas, &c. in Chananæos immiserit ante ingressum Hebræorum in Chanaan, quibus eos protriuit & disperdidit. Vnde Tigurina vertit, *faciem eius antecedit lues, & egressa est deflagratio ad pedes eius*, Chald. verò, *ab eius conspectu emissus est angelus mortis, & prodiit in flamma ignis verbum eius*; alius, qui citatur in editione Rom. Septuag. *ante faciem eius præcedet ruina, & ad pedes eius sequentur maxima volatilium*; Syrus & Arabicus Antiochenus, *exibit volucris* (auis) *ad pedem eius*, vel *ad oculi eius*, vel *ad transmigrationem eius*; Arabicus Alexandrinus, *verbum incedet coram egressus est autem in agros; sequentur verò illum volucres*.

Alleg. S. Hieron. hoc refert ad diabolum tentantem Christum in deserto, qui ab eo victus turpiter aufugit. Pleniùs id referas ad totam vitam & mortem Christi ac Apostolorũ: hisce enim sensim prostratus & eiectus è mundi regno est diabolus.

Stetit.] Non diabolus, sed Deus victor mortis & diaboli. q. d. Deus post longam cum Hebræis peregrinationem per desertum, multáque bella & discrimina, victor ingressus in Chanaan, ibi in tabernaculo & arca fœderis constitit in Galgalis, Iosue 4. 19. ac terram promissam per Iosue cap. 15. dimensus, æqua sorte distribuit inter duodecim tribus Israël, cùm priùs solo quasi aspectu & minaci vultu, dissoluisset & perdidisset gentes Chananæorum, eorúmque reges & principes, qui giganteo robore, magnitudine & multitudine militum, quasi montes quidam firmi, æterni & inexpugnabiles esse videbantur, ac per multa sæcula regiones illas inuicti possederant: sed æternitas Dei, puta Deus æternus sedens in propitiatorio & arca inter Cherubim, certis, securis & victricibus itineribus deducens populum Israël, per hostes hosce suos victor incedens, eos incuruauit, contriuit atque comminuit. Simili modo Deus per Cyrum expugnata Babylone, in ea quasi victor constitit, indéque subiectas Babyloni regiones dimensus, inter principes Cyri distribuit, profligatis omnibus qui Chaldæorum partes propugnabant. ita Albert. Lyran. & Hugo. Vnde Syrus vertit, *ipsius sunt incessiones* (itinera) *quæ à sæculo: gressus, & gressuum vestigia*; Arabicus Antiochenus, *infirmati sunt colles qui sunt à sæculo: illi perseuerantia quæ est à sæculo*; Arabicus Alexandrinus, *contritæ sunt valles in fortitudine eius, & laxati sunt colles in perpetuum: egressiones eius à sæculis æternis*.

Vers. 6. Alleg. Christus æternus omnes gentes Apostolis dimetiens & distribuens, vti S. Ioanni Asiam, S. Mattheo Æthiopiam, S. Andreæ Achaiam, S. Thomæ Indiam, &c. eas omnes sibi suæque fidei subiecit, idque dum cognoscerent & admirarentur itinera æternitatis eius immensa, quæ ipse hominum

minum causa effecit, vt è cœlo & æternitate ad terram tempúsque nostrum, factus homo descenderet: nam *egressus eius à diebus æternitatis*, ait Michæas cap. 5. 2. Audi S. Aug. lib. 18. de Ciuit. cap. 32. explicantem versionem Septuag. *Stetit & terra commota est: quid est, nisi quod stetit ad subueniendum, & terra commota est ad credendum? Respexit & tabuerunt gentes, hoc est, misertus est & fecit populos pœnitentes. Contriti sunt montes violentia, hoc est, vim facientibus miraculis elatorum contrita est superbia. Defluxerunt colles æternales; hoc est, humiliati sunt ad tempus, vt erigerentur in æternum. Ingressus æternos eius pro laboribus vidi, hoc est, non sine mercede æternitatis laborem charitatis aspexi.*

Itinera æternitatis Dei quæ? 1. Quæres, quænam ad literam sint itinera æternitatis? Primò, Vatabl. per hæc itinera intelligit motus orbium cœlestium: hi enim sunt constantes & quasi æterni, q. d. Deus non solùm gubernat colles sæculi, id est, homines potentes, & mundum hunc inferiorem, sed & itinera æternitatis, id est, mundum superiorem orbésque & motus cœlestes. Multi enim Gentiles putarunt regna, & res humanas à stellis regi, hocque esse fatum. Ex quo, ait Arias, regum & principum fastidiosa insolentia ortum habuit, vt se cæterorum dominos natura & fato esse crederent, & tanquam montes quosdam & colles, cæteris mortalibus se principes cœlesti quodam iure constitutos, quo dementiæ morbo vtinam Christiani principes non teneantur. Nuper quidam primarius rogatus, cur tali calculum ad principatum dedisset, respondit: *Sic erat in fatis*. Cui argutè alter: *Imò sic erat in fatuis*. Error hic est certus: nam cœli & stellarum nulla est vis ad regna & imperia, sed ea consignantur ex solo Dei consilio & voluntate, qui pro arbitrio hunc humiliat, illum exaltat, & regna ab vno ad alium transfert. *Domini enim sunt cardines terræ, & posuit super eos orbem*, vt canit Anna 1. Reg. 2.

2. Secundo, Hebr. עוֹלָם *olam* significat sæculū, mundum. Vnde sic planè & clarè vertas, *incuruati sunt à Deo colles olam*, id est, mundi & sæculi; quia itinera, id est, successiones & vicissitudines *olam*, id est, mundi & sæculi, eius sunt. Quocirca Chald. vertit, *potestas sæculi illius est*, q. d. Deus incuruat colles, id est, principes solio suo deiicit, aliósque substituit, quia ipse præest mundo & sæculo, eiúsque itinera, id est, ordinem, gyrationem, motus & vicissitudines moderatur, regit & distribuit ad libitum. Tertiò, *olam* Septuag. & noster vertunt, *æternitatem*. radix enim עָלַם *alam*,
3. significat abscondere: inde *olam* vocatur æternitas, cuius duratio & finis est absconditus & impenetrabilis; quia æternitas est duratio immensa quæ nullum habet terminum, q. d. Colles olam, id est, æternitatis, putà principes Chananæi, qui iactabant se ab omni æuo & sæculo Chananæam possedisse, ac in omne æuum possessuros, incuruati, loco & regno moti, depressi & contriti sunt à Deo, qui illis longè est antiquior, ac prior Chananæam possedit: quia ipsi soli subsunt itinera æternitatis, id est, omnium temporum & sæculorum vicissitudines, volubilitates & series, quæ sub ipsius æternitate per partes, quasi per varias vias & itinera decurrunt, transeunt & perambulant (vnde Hebr. הֲלִיכוֹת *halichot*, quod noster vertit, *itinera* propriè vertas, *perambulationes* vel *transitus*) ipse enim est rex sæculorum, præses temporum, dominus, &, vt Sytt

A loquuntur, *gigas æternitatis*. Vnde Pagninus vertit, *incuruauerunt se colles longi temporis ab itineribus sæculi eius*: Æternitas enim Dei est fons, origo & causa omnium temporum & sæculorum: hæc enim ab illa emanant & oriuntur, sunt radius à sole, sicut aqua ex fonte, sicut scintilla ex igne. Quare sicut varij radij vicissim & successiuè emanant à sole, variæ aquæ ex fonte, variæ scintillæ ex igne; sed idem semper manet, constátque sol, idem fons, idem ignis, qui hos radios, has aquas, has scintillas ingiter eiaculatur: ita varij dies, anni, ætates, tempora, omnésque sæculorum ordines & vicissitudines ab æternitate Dei emanant; sed ipsa sibi semper eadem fixa & immota constat æternitas. Ipsa enim est, Deus est gigas æternitatis.

B id quod in rota axis; quod in circulo centrum. Æternitas est axis sæculorum. Sicut enim circa axem voluitur rota, & circa centrum circulus, putà sicut circa centrum terræ gyrant, & voluuntur omnes orbes cœlestes & elementares: ita circa æternitatem quasi axem & centrum rotant & voluuntur omnia tempora, & quæcunque per tempora singula oriuntur, occidunt, veniunt, abeunt, attolluntur, sublata incliuantur & deprimuntur. Hinc Cæsar Ripa in Iconologia parte 1. pag. 159. pingit diuinitatem quasi matronam albis vestitam, habentem in capite flammam ignis, quæ in tres partes æqualiter se dispertit. vtraque manu tenet globum è lapide lazuli, vtrique insidet flamma. Vestis alba deno-

C tat puritatem diuinæ essentiæ: flamma eius amorem & ardorem: sectio in tres partes æquales, Trinitatem personarum; globus sphæricus æternitatem, eámque duplicem, vnam quam in se habet, alteram quam angelis & hominibus beatis in sui fruitione communicat; idque per Christum qui duplicem habet naturam vndequaque perfectam; ideóque quasi sphæricam. Hinc rursum Deus ob suam æternitatem omnia tempora complectentem, vocatur *æuum æternum* à S. Dionysio cap. 5. de Diuin. nomin. Et S. Bern. serm. 80. in Cant. *Temporis* inquit, *sub ea* (diuina & æterna natura) *transeunt, non ea: futura non expectat, præterita non recordatur, præsentia non experitur.*

D Itinera ergo æternitatis sunt itinera temporis, putà præteritum, præsens & futurum, quæ sub æternitate decurrunt & transeunt: decurrente enim, & vt ita dicam, itinerante tempore quolibet, nostro modo concipiendi videtur cum eo pariter decurrere & itinerari æternitas illi connexa & commensa; vt illud propellat, cogátque sequenti & succedenti locum cedere. Alludit ad itinera Hebræorum in deserto per 40. annos, quibus Deus cum illis continuò profectus est ad inuadendos & debellandos Chananæos: hæc enim itinera, quia tam longa, fuerunt *olam*, id est, sæculi, & sæcularis cuiusdam æternitatis. Pleniùs S. August. libr. 1. Confes. cap. 6. *Summus*, inquit, *es,*

E *& non mutaris: neque peragitur in te hodiernus dies, & tamen in te peragitur, quia in te sunt & ista omnia: non enim haberent vias transeundi, nisi contineres ea. Et quoniam anni tui non deficient, anni tui hodiernus dies: & quàm multi iam dies nostri & patrum nostrorum per hodiernum tuum transierunt, & ex illo acceperunt modos, & vtcumque extiterunt, & transibunt adhuc alij, & accipient, & vtcunque existent. Tu autem idem ipse es, & omnia crastina atque vltrà, omniáque hesterna & retrò, hodie facies, hodie fecisti.*

Denique propriè itinera vel *deambulationes æternitatis sunt eis*, scilicet Deo, vt habent Hebr 4.

q.d. Deus deambulat, id est, degit, versatur, viuit & viget in altis illis suis montibus æternitatis, indéque subiectas hasce valles & colles temporum, regnorum & sæculorum despicit, incuruat, immutat, moderatur & dirigit prout ei libuerit. Rursum, ex æternis hisce suis sæculis, quæ mente fingimus æternitati eius coexstitisse, magnis quasi itineribus contendit, id est, plurima & infinita quasi sæcula transmisit, peruasit & peruenit ad initium temporis, quo mundum creauit, conseruat, exornat, gubernat, immutat; atque ad initium synagogæ suæ, vt nimirum expulsis & contritis Chananæis per Iosue, in eorum regione collocaret Israëlem, in eóque fundaret suam Ecclesiam, suum templum, suum sacerdotium & regnum; quod propriè hic spectat Habacuc. Quocirca Gueuara per æternitatem accipit Deũ æternum: nullum enim attributum Dei maiestatem hominibus magis admirandam & reuerendam facit, quàm æternitas. q.d. Contriti sunt colles, id est, principes Chanaan, itinerante cum Hebræis, pro eísque depugnante Deo, qui est ipsa æternitas, id est, æterna maiestas: quia vbicunque illa in Chanaan itinerans cum eis fixit pedem, ibi sibi suísque Hebræis sedem constituit. Olim enim pedis immissione in agrum vel locum fiebat vsucapio, id est, capiebatur loci possessio. Vnde illud psalm. 59.10. *In Idumæam extendam calceamentum meum.* q.d. Immissione calcei & pedis occupabo & vendicabo mihi Idumæam. Porrò ludit Propheta in voce *olam*: nam priùs *colles olam* vocat principes mundi, mox itinera æternitatis Dei: quia aliud est *olam* Dei, aliud *olam* hominum & principum. *Olam* Dei est cœlum & æternitas: *olam* hominum est terra & tempus. Sic Apostolus ludit in voce *peccatum*, dicens: *Christus de peccato damnauit peccatum.* &, *Eum qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit,* 2. Corinth. 5.21.

Mysticè.

Mysticè S. Bernard. serm. 10. in psalm. *Qui habitat*: Itinera, ait, æternitatis æternique Dei sunt misericordia & veritas. *Ab his itineribus incuruati sunt colles mundi, superbi dæmones principes mundi huius, qui viam veritatis & misericordiæ nescierunt. Quid illi & veritati, qui mendax est & pater eius? quando ille vnquam misericors fuit, qui homicida erat ab initio? In hunc ergo modum tumidi illi colles incuruati sunt ab itineribus æternitatis, dum à viis Domini quæ rectæ sunt, per anfractus suos & distortas, non tam itinera, quàm præcipitia corruerũt. Quàm verè prudentius atque vtilius alij quidem colles ab his itineribus incuruati & humiliati sunt ad salutem? An non humiliatos iam cernere est colles mundi, dum sublimes quique atque potentes deuota subiectione inclinantur ad Dominum, & eius vestigia adorant? Nunquid non incuruantur, cùm ab ipsa sua perniciosa celsitudine vanitatis & crudelitatis, ad humiles semitas conuertuntur, misericordiæ & veritatis?*

Moral: itinera septem æternitatis ex S. Bonauent.

Moraliter scripsit S. Bonauent. opusculum de septem itineribus æternitatis, quod exstat tom. 2. opuscul. eius, in quo doctè & piè more suo docet & describit septem itinera ad ingrediendum intrinsecum secretum & æternum, quod est animæ patria, putà ipsum penetrale diuinitatis & æternitatis Dei, in quo consistit æterna vita & bea-
1. titudo nostra. Primum iter, inquit, est æternorum recta intentio, vt scilicet anima aggrediatur vnum æternum intendendo, vnum æternum attendendo, vnum æternum ingrediendo, in vno æterno permanendo, propter vnũ æternum, quod est optimum & vnum necessarium, & finis quietans & consummans multitudinem omnium desideriorum in vnum, quod non auferetur ab eo in æternum, quod Magdalenę assignauit Christus Lucæ 10.42. Secundum iter æternitatis, est **2.**
æternorũ studiosa meditatio, iuxta illud S. Greg. 4. Moral. 28. *In solitudine manere est à secreto cordis terrenorũ desideriorum tumultus expellere, & in vna intentione æternæ patriæ, in amorem intimæ quietis anhelare.* Tertium iter est æternorum limpi- **3.**
da contemplatio (quæ est apex & culmen meditationis) quam ex Richardo ita describit: *Contemplatio est libera mentis perspicacia, in sapientiæ spectacula cum admiratione suspensa,* iuxta illud Iob 7. *Suspendium elegit anima mea.* Suspendium illud est extensio mentis in æterna spectacula, vt cùm fieri potest nunquam ex intentione voluntatis, sed sola interpellatione necessitatis, acies mentis inde flectatur, vt dicit Psalmista: *Oculi mei semper ad Dominum,* psalm. 24. Quartum iter est **4.**
æternorum charitatiua affectio, de qua S. Bern. serm. 83. in Cant. *Magna res est amor si ad suum recurrit principium, si suæ origini reducitur, si refusus suo fonti semper ex eo sumit, vnde iugiter fluat.* Amor enim transformat amantem in similitudinem amati in quantum potest, non solùm quantum ad substantiam, sed & quantum ad operationes arduas & difficiles. Vnde S. Greg. lib. 7. Mor. cap. 6. *Sancti viri,* inquit, *cùm ad desiderium æternitatis anhelant, in tanta altitudine vitæ se subleuãt; vt audire iam quæ mundi sunt graue sibi ac deprimens pondus credant. Valde enim intolerabile æstimant, quidquid id non sinat quod intus amant.* Et inferiùs cap. 7. *Et multiplicata charitate maioribus desiderijs æstuant, & iam peruenire ad vitam spiritus, etiam per cruciatus corporis anhelant.* Ita sponsa Cant. 5. *Adiuro, ait, vos filiæ Ierusalem, vt annuncietis dilecto meo quia amore langueo.* q.d. Præ magnitudine amoris omnia temporalia sunt mihi fastidium; vnde langueo. Languor autem iste caussatur ex amore perfecto. O quàm durum est amanti, animum dimidiare cum Christo & mundo! Rursum: *Nihil tam durum & ferreum, quod non igne amoris vincatur,* ait S. August. libr. de Moribus Ecclesiæ cap. 22. Quintum æterni- **5.**
tatis iter, est æternorum occulta reuelatio. Assidua enim reuelationum spiritualium ruminatio præbet assiduum cognitionum & exultationum mentis incrementum; & ex hoc mentis excessum æternorum, & ingressum occultorum consequitur. Qui enim ardentiùs diligunt, profundiùs conspiciunt, & subtiliùs discernunt, & euidentiùs cognoscunt: quanto ergo æterna ardentiùs amantur, tanto perfectiùs cognoscuntur. Vnde S. Greg. 18. Moral. dicit: *In sanctis fit æternitas, aspiciendo Dei æternitatem.* Sic irradiente menti radio diuino, ducitur illa cum Mose in caliginem occulti silentij, in qua reuelatè & verè apparet Dominus superintellectualiter, ait S. Dionysius
de Myst. Theol. cap. 1. Sextum iter est æterno- **6.**
rum experimentalis quædam prægustatio, quam habuit Psaltes dicens psalm. 33. *Gustate & videte quoniam suauis est Dominus.* Et sponsa Cantic. 2. *Fructus eius dulcis gutturi meo.* & cap. 5: *Comedi fauum cum melle meo.* Fauus, inquit Orig. est cera virginea cellulis distincta, melle repletis. Quid ergo est aliud, *Comedi fauum cum melle meo,* nisi manducare corpus virgineæ carnis, dulcissima diuinitate repletum? & sic per gustum huma-

citatis peruenitur ad gustum diuinitatis, & ideo A ad prælibamen æternitatis. Talem prægustum & prælibationem æternæ vitæ multi Sancti senserunt,& sentiunt in pia & ardenti sumptione Eucharistiæ. De hisce loquens S. Gregor. libr. 24. Moral. cap. 7. explicans illud Iob, *Videbit faciem eius in iubilo; Plerique*, inquit, *contemplatione quadam retributionis æternæ, etiam prius quàm spoliantur carne, hilarescunt, dum in iubilo faciem Dei conspiciunt: quod fit, cùm aliquis spiritualem oculum in radio æterni solis figit. Ibi lumen visum videt: quia iam omni mutabilitatis vicissitudine atque obumbratione calcata, ver itati æternitatis inhæret, eique inhærendo quem cernit, ad similitudinem incommutabilitatis assurgit, atque in semetipsam auctoris sui inconuersibilem speciem dum respicit, assumit. Quæ enim ad mutabilitatem per seipsam lapsa est, ad immutabilitatis statum immobilem videndo firmatur.* Septimum iter est æternorū meritoria operatio, siue deiformis, id est, diuinæ operationi conformis, actio, mores & vita. *Opera enim illorum sequuntur illos*, Apoc. 14. Sicut, inquit S. Bern. libr. 5. de Consider. cap. 5. Deus in Seraphim amat vt charitas, in Cherubim nouit vt veritas, in Thronis sedet vt æquitas;oportet etiam vt nos quantum possumus, Deum summum bonum diligamus, vt summam veritatem cognoscamus, & vt summam æquitatem in nobis teneamus: & sic erimus bene ordinati quoad Deum, per deiformes operationes, vt ferueamus amore cum Seraphim, luceamus scientia cum Cherubim, spiritales facti iudiceemus omnia cum Thronis. *Quamuis ergo in vsu operis sit temporalitas, tamen in intentione debet esse æternitas*, ait S. Gregor. 22. Moral. cap. 22. Ad hæc ducit nos Christus, qui est via, veritas & vita, qui facit vt nostra conuersatio in cœlis sit. ipse enim æternitatis nobis aditum deuicta morte reserauit. Hæc & multò plura verbotenus, licet sparsim, S. Bonauent. opusc. citato. Felix, qui hisce itineribus ad beatam æternitatem contendit. Felix, qui celerem temporum & sæculorum omnium volubilitatem transcendens, super anni solisque vias se librans, D mentem figit in stabili & immobili æternitate. Felix, qui spretis vanis & caducis terræ bonis, iugiter circulantibus, viuit æternis & solidis, viuit æternitati iugiter consistenti.

Quatuor gradus æternitatis S. August. Simili modo S. Aug. (vel quisquis est auctor) tract. de Scala paradisi tom. 9. quatuor huius scalæ gradus assignat, scilicet lectionem, meditationem, orationem, contemplationem. Lectio enim est iter ad meditationem, meditatio ad orationem, oratio ad contemplationem. *Contemplationis enim*, inquit, *adeptio sine oratione, aut rara, aut miraculosa. primus gradus est incipientium, secundus est proficientium, tertius est deuotorum, quartus beatorum. lectio sine meditatione arida est: meditatio sine lectione erronea est: oratio sine meditatione est tepida: meditatio sine oratione infructuosa: oratio cum deuotione contemplationis est acquisitiua.*

Vers. 7. *Pro iniquitate vidi tentoria Æthiopiæ.*] Vatabl. *in nihilum redacta vidi tentoria Æthiopum* Hebr. enim אָוֶן *auen* & iniquitatem, & nihilum significat. Putant Chald. Arias & Clarius hic celebrari victoriam Othonielis, qua liberauit Hebræos à seruitute Chusan Rasathaim regis Mesopotamiæ, Iudic. 3. & ad victoriam Gedeonis, quam retulit de Madianitis, Iudic. 6. quia nominatur hic Madian, & quia in Hebr. est Chusan, non Chus, vel Chusim, quod propriè significat Æthiopiam & Æthiopes. Verùm Septuag. S. Hieronym. & alij, Chusan vertunt Æthiopiam: Chusan ergo per paragogen idem est quod Chus, sicut Melchom idem est quod Melech & Moloch. Nam Habacuc hic tantùm celebrat miracula Dei patrata à tempore egressus ex Ægypto vsque ad ingressum in Chanaan, vt patet ex sequentibus; non autem ea quæ postea in Chanaan per Othonielem & Gedeonem Deus patrauit. Porrò iidem hic sunt Madianitæ & Æthiopes. Madianitæ enim in Script. vocantur Æthiopes, scilicet Orientales, sicut Abyssini sunt Æthiopes Occidentales. Vnde vxor Mosis Madianitis, vocatur Æthiopissa Numer. 12. 1. Vide ibi dicta.

B Sensus ergo est q.d. Vidi, id est, cognoui & patrum narratione accepi, ac ex Scripturis intellexi, quid olim feceris ô Domine Æthiopibus, id est, Madianitis, *pro iniquitate*, id est, propter scandalum fornicationis & cultus Beelphegor, quod ipsi dederunt filiis Israël, submittendo in eorum castra suas filias, quæ ad vtrumque scelus eos pellicerent, Numer. 25. 1. Cognoui enim quòd eorum pelles, id est, tentoria & castra, turbaueris & profligaueris per Iosue, occisis eorum principibus omnibusque masculis, ac Balaam scandali auctore, Numer. 31. Nota enallagen temporis: *turbabuntur*, id est, turbata sunt: præcessit enim præteritum *vidi*. Rursum est hendiadys: *vi*-C *di & turbabuntur*, id est, turbabantur, hoc est, vidi turbari tentoria Madian. Addunt Albert. & Lyran. dici *turbabuntur*, quia simul Propheta respicit futuram victoriam Cyri. q. d. Sicut turbasti Madianitas per Iosue, ita turbabis & profligabis eosdem per Cyrum, ob iniquitatem eorum quam commiserunt in filios Israël, adiuuando Chaldæos in expugnatione Hierosolymæ.

Alleg. Æthiopes typi sunt tum dæmonum, tum hominum impiorum: quia hi deformes & atri sunt moribus, vti Æthiopes pelle & cute. Allegor. Æthiopes sunt dæmones & impij. Rursum, corpora & mentes hominum impiorum non sunt aliud quàm pelles & tentoria Æthiopum, id est, dæmonum. Sensus ergo est q.d. Ego Habacuc in spiritu vidi & præuidi, quomodo, & quàm acriter Christus dæmones hominésque impios, qui Ecclesiam & fideles eius persequuntur, sit castigaturus. Aut q.d. Æthiopes & Madian, id est, *Gentes repentè perterrita nuncio mirabilium tuorum, etiam quæ non sunt in iure Romano, erunt in populo Christiano*, ait S. August. libr. 18. de Ciuit. 32. vt significetur hic conuersio Gentium, etiam barbararum ad Christum, per Apostolorum miracula, prædicationem & vitam cœlestem.

E *Nunquid in fluminibus iratus es?*] Flumina vocat fluenta maris rubri, æquè ac Iordanis. Sic Homerus oceanum vocat flumen, dicens; *Oceani fluxum fluuij cum cymba relinquit.* Et Hesiodus: *Oceani fluuij perfecti gnata puella.* Poëticè describit Propheta diuisionem maris rubri, Exodi 14. & Iordanis, Iosue 3. vt transirent Hebræi: vnde metaphoricè zelum Dei depingit per iram in mare & flumina, ac vires eius per currus & pharetras, equos & quadrigas eius nuncupat nubes & ventos: hinc etiam eodem tropo aquis quasi vim passis dat dolorem. Sensus ergo est q.d. Ad saluandum populum tuum Israël, videbaris ô Domine irasci & indignari Iordani & mari rubro, quando pro eo contra Pharaonem aliósque eius hostes pugnaturus, ascendebas nubes quasi currum Vers. 8.

rum bellicum, ac quasi equos agebas tum ventos, tum angelos velocissimos, quibus partim Iordanem & mare dissecuisti, vt panderes iter viámque euadendi populo tuo, partim turbines ac fulmina, quasi arcus tui sagittas eiaculatus in Ægyptios, eos protriuisti, & in mari demersisti, vt suscitares *iuramenta*, id est, promissa tua iuramento confirmata, quæ Israëlitis præstiteras; ideóque *flumina*, id est, fluenta hæc maris rubri & Iordanis, *scindes*, id est, scidisti, vt *gurges* & abyssus *aquarum* recederet, & contra naturam quasi cum dolore, timore, stupore, sonitu ac fremitu vndarum sese collidentium, in montes, id est, in montium molem & *altitudinem*, vtrimque se attollens, & quasi supplex manus in cœlum ad Deum extendens, medium iter præberet Hebræis siccum planúmque ad transitum. Simili modo per Cyrum deduces Euphratis alueum in fossas, per eúmque iam desiccatum Persas immittes in Babylonem Euphrati adiacentem, vt eam vastent, & Hebræos ex ea liberét, inquit Albertus & Hugo. Hoc enim stratagemate Cyrum cepisse Babylonem ex Xenophonte docui Daniel. 5. in fine.

Nota. v. 9. in Hebr. additur *sela*, de quo dixi v. 3. q. d. O potentiam, ô victoriam, ô felicitatem, ô bonitatem Dei, suos per diuisionem maris & fluminum liberantis, stupendam omníque æuo decantandam!

Allegor. Allegor. aquæ multæ sunt populi multi, Apocal. 17. 15. q. d. Anne gentibus iratus es Domine? minimè, quia eis saluatorem misisti Christum. *Quia*, inquit S. August. loco iam citato, *ascendes super equos tuos, & equitatio tua salus, hoc est, Euangelista tui portabunt te, quia reguntur à te: & Euangelium tuum salus est eis, qui credunt in te. Fluminibus scindetur terra, hoc est, influentibus sermonibus prædicantium te, aperientur ad confitendum hominum corda, de quibus dictum est: Scindite corda vestra, & non vestimenta vestra. Quid est, Videbunt te & dolebunt populi? nisi vt lugendo sint beati. Quid est, Dispergens aquas incessu? nisi ambulando in eis, qui te vsquequaque annunciant, hac atque illac dispergis fluenta doctrina. Quid est, Abyssus dedit vocem suam? An profunditas cordis humani quid ei videretur, expressit?* Apposité Glossa hæc adaptat exaltationi Ecclesiæ sub Constantino Imper. *Greges aquarum transijt, id est*, inquit, *impetus persecutionum transijt super Christianos vsque ad tempora Constantini. Dedit abyssus vocem suam, altitudo manus suas leuauit. Per altitudinem intelligitur Constantinus, cui totus orbis erat subiectus: ipse verè manum suam leuauit ad protegendam Christianitatem: & tunc abyssus dedit vocem suam. quia Christiani prius in abysso tribulationis positi, eruperunt solemniter in Dei laudem. Sol & luna steterunt in habitaculo suo, id est, Christus & B. Virgo patenter honorati fuerunt in ecclesijs, qui prius colebantur in cryptis & locis occultis.*

Tropol. Tropol. S. Gregor. lib. 8. Moral. cap. 13. legens iuxta Septuag. *Dedit abyssus vocem suam ab altitudine phantasiæ suæ*, sic explicat: *Abyssus quippe phantasiæ altitudinem portat, cum humanus animus immensa cogitatione caliginosus, semetipsum etiam discutiendo non penetrat: sed ab hac altitudine vocem dare est; quia dum se deprehendere non potest, cogitur in admirationem consurgere, vt eo perscrutari non audeat quod super ipsum est, quo incomprehensibilitatem suam ipse cogitans, non valet inuenire quod est.*

Anagog. hæc planè vt sonant faciet Christus in fine sæculi, quando puniet & perdet Antichristum & Antichristianos fluctibus, sonitu maris, amaritudine aquarum, fœtore, putredine, tonitru, pluuiis, grandine, fulminibus, vt patet Lucæ 21. vers. 25. Apocal. cap. 8. & cap. 16. ita vt abyssus & altitudo, id est, inferi & superi, terra & cœlum, totúsque orbis pro eo contra impios pugnet & decertet, Sapient. 5. vers. 21. ac Dei vindicis vindictam & triumphum, plausu oris & manuū concinat & celebret.

Quadrigæ Dei sunt nubes. *Quadriga tua saluatio.*] Equos & quadrigam Dei vocat nubes, quibus quasi inequitans Deus fulgetra & tonitrua iaculabatur in Ægyptios, iuxta illud psalm. 103. vers. 3. *Qui ponis nubem ascensum tuum*, id est, currum tuum, q. d. Qui nubibus pro vehiculo vteris. Et psalm. 76. vers. 18. *Vocem dederunt nubes: etenim sagitta tua transeunt: vox tonitrui tui in rota.* Sic Poëtæ Iouis potentiam ostentant, cùm eum fulminantem, nubicogum, tonantem, ὑψιβρεμέτην, id est, altofremétem vocitant, vt ait Lucianus in Misanthropo. Hinc illud Ouidij:

Illic & nebulas, illic consistere nubes
Iussit, & humanas motura tonitrua mentes.

Et lib. 1. Metamorph.

Ille pater rectórq; Deûm, cui dextra trisulcis
Ignibus armata est, qui nutu concutit orbem.

Alludit in voce *quadriga* ad arcam testamenti: huic enim quasi currui bellico gloriæ suæ Cherubinis stipatus insidebat Deus, castra Hebræorum præiens & deducens per mare rubrum. Licet enim arca respectu duorum Cherubim videretur biga, tamen erat quoque quadriga: tum quia quaternis globulis seu sphærulis, quibus à pauimento eleuabatur, quasi quatuor rotis insistebat: tum quia duo Cherubini quaternos & quadriformes, putà quatuor animalium, bouis, leonis, aquilæ & hominis, habebant vultus, quasi quatuor insignia virtutum diuinarum: tum quia Ezechiel cap. 1. eundem currum gloriæ Dei describens, dat ei quatuor rotas, æquè ac quatuor Cherubinos. Vnde ad eum alludens Psaltes psalm. 67. vers. 18. *Currus*, inquit, *Dei decem millibus multiplex, millia letantium, Dominus in eis in Sina, in sancto*, q. d. Agunt & stipant currum Dei multæ angelorum phalanges, imò myriades, & Dominus inter eos & super eos inequitans, venit in Sinai, atque mansit in sanctuario. Vnde subdit: *Viderunt ingressus tuos Deus, ingressus Dei mei, & regis mei, qui est in sancto*, putà in sanctuario. ita Prado in primam visionem Ezech. cap. 10. & Pineda de rebus Salomon. libr. 6. cap. 1. Cùm ergo ait Habacuc: *Ascendes super equos tuos, & quadriga tua saluatio*, sensus est q. d. Deus non conscendit equum nisi ad saluandum, inquit Gueuara. Secundò, neruosiùs Alcazar in Apoc. cap. 6. notat. 2. q. d. Dei equi & quadrigæ sunt ipsa hominum saluatio, siue salus: ac si diceret: Deo nulli alij sunt equi, nullæ quadrigæ quas ipse conscendat, nisi huiusmodi opera quæ ad hominum salutem spectant, in quibus ipse gloriatur, & se hominibus agnoscédum exhibet, iuxta illud Zachar. 10. vers. 3. *Visitauit Dominus exercituum gregem suum, & posuit eos quasi equum gloria sua in bello.* Quòd si obiicias: quomodo ergo sequitur, *Ante faciē eius ibit mors*? Resp. præit mors, vt hostes populi sui occidat, itáque eum saluet.

Symbolicè & Allegor. S. Ambros. in psal. 40. per equos & equitatum Dei accipit carnem & humani

humanitatem Christi, cui quasi equo & currui A insedit & inequitauit diuinitas, vt victoriam nobis de peccato & dæmone pareret. *Vnde*, inquit, *dictum est Habacuc 3. Equitatus tuus salus: quòd caro eius, mundi totius erat susceptura peccatum, vt salus pro exitio, & vita æterna pro morte succederet. Vulneratus ergo est equus solus, non mendax ad salutem. Vulneratus est equus qui totius mundi peccata suscepit, & onera nostra portauit: & non fuit fatigatus. Et ideo fortassis Ioannis Euangelista Apoc. 19. cælum apertum, & albus equus demonstratus est, super quem sedebat habens in capite diademata multa, & in femore suo nomen scriptum: Rex regum, & Dominus dominantium, &c. Hic ergo equus est vulneratus, sed non retardatus. Denique cum ipso vulnere de tumulo resurrexit, cucurrit ad* B *cælum supra omnes angelos & archangelos, velocior omni equitatu militiæ cælestis inuentus: supra equos etiam illos igneos quibus Helias raptus est.* Secundò idem Ambros. in psalm. 118. in fine octonarij quarti, per equos accipit Apostolos: *Ascendisti*, inquit, *equos tuos, equitatus tuus sanitas. O bonorum equorum dodecaiugum mirabile, quibus frena pacis, habena sunt charitatis, constricti inter se concordiæ vinculis, & iugo fidei subiecti, quatuor rotis Euangelij mysterium totius orbis finibus inuehentes, bonum aurigam portantes Dei verbum; cuius flagello fugatæ sunt illecebræ sæculares, exterminatus mundi istius princeps; iustorum cursus impletus est! O rationabilium equorum grande certamen, ô mirandum myste-* C *rium*, &c. Et mox: *Animarum igitur nostrarum auriga Iesus, qui nos quoque vult ascendere equos nostros, hoc est, nostra corpora, & vigilare semper, ne dicatur nobis: Dormitauerunt qui ascenderunt equos.*

Tropol. idem S. Ambros. lib. de Isaac cap. 8. *Currus*, inquit, *est anima: habet equos bonos, vel malos. Boni equi, virtutes sunt animæ: mali equi, passiones sunt corporis. Bonus ergo rector malos equos restringit & reuocat, bonos incitat. Boni equi sunt quatuor: prudentia, temperantia, fortitudo, iustitia. Mali equi iracundia, concupiscentia, timor, iniquitas. Interdum ipsi equi inter se dissident, & aut iracundia protendit, aut timor, & se inuicem impediunt, & cursum retardant. At verò boni equi volant, & à terris* D *ad superiora se subrigunt, animámque eleuant, maximè si iugum habeant suaue, & onus leue dicentis* (Christi.) *Ipse rector est qui nouit equos proprios gubernare, vt æqualis omnium cursus sit. Velociores prudentia tardat, iustitia admonet flagello proprio segniores, temperantia mansuetiores, fortitudo duriores reddit: nouit copulare discordes, ne fortè currum suum dissipent. Isti sunt equi subiecti fidei iugo, astricti vinculo charitatis, iustitiæ frænis, retinaculis sobrietatis, &c. Et intelligis illam animam esse pacificam, cui pater Deus Præsul sit. Christus agitator. Hi sunt equi Christi. Ascendit ergo equos suos Christus, ascendit verbum Dei animas pias. Vnde cognosce quia & istam ascendit, & perduxit eam ad locum* E *palmæ, quando & dicit ad eam: Quàm pulchra & suauis facta es charitas in delicijs tuis! statura tua similis facta est palmæ. Et ipsa ait*, Cantic. 7. *Dixi, Ascendam in palmam. Sed etiam ipsa charitas palma est; ipsa est enim plenitudo victoriæ. Plenitudo enim legis charitas est. Curramus ergo, vt comprehendamus: curramus, vt vincamus.*

Vers. 11.] Sol & luna steterunt in habitaculo suo, in luce sagittarum tuarum, ibunt in splendore fulgurantis hastæ tuæ.

Vers. 12.] In fremitu conculcabis terram in furore obstupefacies Gentes.

Vers. 13.] Egressus es in salutem populi tui, in salutem cum Christo tuo.

Percussisti caput de domo impij: denudasti fundamentum eius vsque ad collum.

Vers. 14.] Maledixisti sceptris eius, capiti bellatorum eius, venientibus vt turbo ad dispergendum me.

Exultatio eorum, sicut eius qui deuorat pauperem in abscondito.

Vers. 15.] Viam fecisti in mari equis tuis, in luto aquarum multarum.

Sol & luna steterunt in habitaculo suo.] Commemorat miraculum Iosue quo stitit solem & lunam, ac consequenter omnes orbes cælestes, vt prosequeretur victoriam cõtra Amorrhæos, eósque deleret. Imperans enim iis dixit: *Sol contra Gabaon ne mouearis, & luna contra vallem Aialon: steterúntque sol & luna donec vlcisceretur se gens de inimicis suis, stetitque sol in medio cæli, & non festinauit occumbere spatio vnius diei*, Iosue 10. vers. 12. ita Chald. Albert. Clarius, Iansen. Emmanuel, Mariana & alij. Aliter Vatabl. censet enim, hic significari plagam nonam Ægyptiorum, quæ fuerunt densissimæ tenebræ per triduum, ita vt sol & luna consistere viderentur, Exodi 10. vers. 21. Verùm tunc nec sol, nec luna stetit, nec tenebræ hæ à statione solis & lunæ, sed à Deo aërem obscurante productæ sunt. VERS. 11.

In luce sagittarum tuarum, ibunt(id est, ibant, vel iuerunt: præcessit enim præteritum *steterunt*) *in splendore fulgurantis hastæ tuæ.*] Sagittas & hastam fulgurantem Dei vocat fulmina, tonitrua, grandines & lapides, quæ Deus tunc è cælo pro Iosue & Hebræis iaculatus est in Amorrhæos. Vnde Tertul. lib. 4. contra Marcion. cap. 39. legit: *Sol & luna constituit in suo ordine, in lucem coruscationes tua ibunt in fulgorem: fulgur scutum tuum, in comminatione tua diminues terram.* Sensus est, q.d. Cùm sagittis tuis magnis, nempe lapidibus & fulguribus grandini permistis, hostes Israëlitarum prosterneres, tunc ipsi Israëlitæ per eorundem fulgurum ac fulminum lucem illæsi, imò illustrati, inimicos insectabantur. Ita mirabili dispensatione tua factum est, vt hæc tela tua populi tui commodis inseruirent, quæ hostibus extremum exitium inferrent. Noctu enim Israëlitæ aggredi cœperunt Amorrhæos, vt patet Iosue 10. vers. 9. Secundò, planius Arias, qui τὸ *ibunt* refert non ad Israëlitas, sed ad solem & lunam, quę ibant, id est, iter suum moderabantur pro iussu & commodo Iosue, *in luce*, id est, ad lucem, vel ad lucendum sagittis Dei. q.d. Sol & luna, qui aliàs statum suum iter peragere solent ad totius terræ omniúmque gentium vsum, illo die iter suum inuerterunt & conuerterunt ad solius Iosue vsum, Deique victoriam: nam steterunt quasi spectantes lucem armorum & fulgurantium hastarum Dei, & simul sua luce ibant cum Hebræis, ipsísque præibant ad persequendum Amorrhæos. Sol enim & luna consistendo cooperata sunt ad hanc pugnam & victoriam. Vnde hac sua statione videbantur ire in hostes Hebræorum, eósque cædere & prosternere. Simili schemate & plausu victoriam suam

contra

contra Sisaram celebrant Debora & Barac, Iudic.5. vers. 20. vt ostendant eam non humanis, sed diuinis viribus partam. *De cælo*, inquiunt, *dimicatum est contra eos: stellæ manentes in ordine & cursu suo aduersus Sisaram pugnauerunt*: quia Hebræis sua luce ad pugnandum & vincẽdum præluxerunt, hostes verò suo splendore & fulgore quasi fulgure perculerunt. Vnde Plato in Cratylo censet ἄστρα dici quasi ἀστραπή, id est, fulgur; ἀστραπὴ autem, eo quòd oculos luce illa ἀναστρέφει, id est, conuertat. Tertiò, Albert. Hugo, Lyran. & Dionyſ. *Ibunt* propriè accipiunt vt futurum; explicántque de Cyro & Persis, qui post tempora Habacuc nocte concubia, vt patet Daniel. 5. vers. 30. ex improuiso adorti Babylonem, ad lucem sagittarum suarum & fulgurantium hastarum, quasi facum prælucentium, iuerunt, ingressique sunt vrbem, eámque ferro & flamma vastarunt; perinde ac Iosue iisdem vastauit Amorrhæos.

Allegor. S. August. lib. 18. Ciuit. cap. 32. *Eleuatus*, inquit, *sol & luna stetit in ordine suo, hoc est, ascendit Christus in cælum, & ordinata est Ecclesia sub rege suo. In lucem iacula tua ibunt, hoc est, non in occultum, sed in manifestum verba tua mittentur. In splendorem coruscationis armorum tuorum, subaudiendum est, iacula tua ibunt. Dixerat enim suis: Quæ dico vobis in tenebris, dicite in lumine. In comminatione minorabis terram, id est, comminando humiliabis homines. Et in furore deiicies gentes: quia eos qui se exaltant, vindicando collides.* Et S. Gregor. lib. 30. Moral. cap. 2. per sagittas & iacula, accipit verba prædicantium; per fulgurantes hastas, miracula eorundem, bisce enim confixæ, perculsæ & conuersæ sunt Gentes ad Christum. Huc accedit Anastasius Sinaita Patriarcha Antiochenus lib. 4. Hexam. tom. 1. Biblioth. SS. Patrum, vbi docet quòd, sicut luna post Solis occasum oritur, ita post Christi recessum orta sit Ecclesia: *In altum*, inquit, *elatus est sol, hoc est, Christus ascendit in calos; & tunc luna stetit in ordine suo, nempe Ecclesia in valido suo statu, in pulchritudine sua, in decore suo, in illuminatione sua, in cursu suo. Rectè autem dixit, In ordine suo; priùs enim erat inordinata & incomposita, vt quæ esset dedita idololatriæ.* Secundò, *sol dominatur æstati, vt qui sit elementum ficcum, in typum Christi, qui in fine messis consummationis est exsiccaturus eos qui sunt sub peccato flumine igneo: luna verò habet gubernationem aquæ, & Spiritus sancti, qui à Christo Ecclesiæ tanquam luna donatus est & creditus, vt per ipsum regeneremur, donec præterierit nox huius sæculi, & rursus exortus fuerit sol iustitiæ.* Addit deinde crescere fideles crescente Ecclesia, sicut crescunt animalia crescente luna, dátque exempla: Ibis, inquit, auis infesta serpentibus, non videt, nec comedit eo tempore, quo luna in cælo non apparet. Simiæ orbes oculorum dilatantur crescente luna, eàque decrescente minuuntur. Lychnis lapillus crescente luna edit sonum modulatum. Clopias piscis crescente luna albescit, decrescente nigrescit. Simili modo mutationes Ecclesiæ redundant, & transfundunt se in animam cuiusque fidelis.

Anagog. idem planè quod verba sonant, faciet Deus in fine sæculi, cùm solem & lunam obscurabit, ac fulmina vibrabit in hostes, iuxta illud Sapient. 5. vers. 22. *Ibunt directè emissiones fulgurum, & tanquam à bene curuato arcu nubium exterminabuntur. Et à petrosa ira plena mittentur grandines.* Denique tum stabit sol, luna, omnisque cæ-

A lorum motus, sistétque in æternum.

Tropol. cùm sol, id est, Prælatus se eleuat ad vitæ reformationem & perfectionem, tunc ad eandem eleuatur & luna, id est, congregatio illi subdita. Vnde S. Bernard. epist. 142. ad Monachos Alpenses: *Bonus*, inquit, *Pater vester atque noster, auctore Deo ad altiorem gradum assumptus est. Faciamus ergo quod dicit Propheta* (Habacuc cap. 3.) *Eleuatus est sol, & luna stetit in ordine suo. Sol est ille per quem Alpensis congregatio illustris vbique redditur, tanquam luna per solem. Eleuato itaque illo, stemus nos in ordine nostro, quicunque elegimus abiecti esse in domo Dei nostri, magis quàm habitare in tabernaculis peccatorum. Ordo noster abiectio est, humilitas est, voluntaria paupertas est, obedientia,*
B *pax, gaudium in Spiritu sancto. Ordo noster est esse sub magistro, sub Abbate, sub regula, sub disciplina. Ordo noster est studere silentio, exerceri ieiuniis, vigiliis, orationibus, opere manuum, & super omnia excellentiorem viam tenere, quæ est charitas. Porrò in his omnibus proficere de die in diem, & in ipsis perseuerare vsque ad vltimum diem. Et hæc quidem assiduè vos confidimus actitare. Cæterùm vnum opus fecistis, & omnes mirantur, quòd cùm sancti essetis, non reputantes vestram sanctitatem, alienam participare curastis, vt essetis sanctiores*: quia transierant ad strictiorem Ordinem Cistercienſium. vnde subdit: *Quàm læto sinu collegit vos multitudo Cisterciensis, quàm alacri vultu spectauit hoc angelica*
C *celsitudo.*

Eleuante se Prælato, eleuatur & ecclesia, quæ luna sequitur solem.

Egressus es in salutem populi tui, cùm eum liberasti & eduxisti ex Ægypto: in salutem cum Christo tuo.] Vt populum saluares & educeres per Mosen, quem quasi Christum spiritu tuo vnxisti; vt esset dux & Propheta populi tui. Simili modo egredieris cum Cyro in aciem cõtra Babylonem, vt ex ea liberes & educas populum tuum captiuum. Hinc Cyrus ab Isaia cap. 45. vers. 1. vocatur Christus, dum ait: *Hæc dicit Dominus Christo meo Cyro*. ita Albert. Hugo, Lyran. & Dionyſ. Allegor. propriè & potius per Christum Dominum, cuius antitypus fuit Moses, æquè ac Cyrus, saluabis populum fidelem, eúmque educes ex captiuitate diaboli. Vnde Sexta editio habet, *egressus es vt sal-*
D *uares populum per Iesum Christum tuum.* ita Hebræi, S. August. lib. 18. Ciuit. 32. S. Hieron. & alij passim. Quare fraudulenter hunc locum vetterunt, imò deprauarunt, Symmachus & Theodotion, qui quia erant Ebionitæ, & Christum negabant esse Deum, hinc transtulerunt, *vt saluares Christum tuum*: non enim Christus hîc dicitur saluatus, sed populus per Christum saluatorem. Egredi enim in salutem populi cum Christo, est saluare populum per Christum. Perperam quoque Chald. vertit, *reuelatus es ad liberandum populum tuum, ad liberandum Christum tuum*, quasi populus Israël & fidelis vocetur hîc Christus, iuxta illud psalm. 104. vers. 15: *Nolite tangere*
E *Christos meos*, id est, Israëlitas meos. Verùm ibi per Christos Psaltes intelligit Patriarchas, vt rectè annotauit S. Hieron. & Theodor. putà Abraham, Isaac & Iacob, quos Deus vnxerat, id est, sua gratia consecrarat & auctorarat, Prophetas & principes gentis suæ. Vnde explicans subdit: *Et in Prophetis meis nolite malignari.* Adde, Hebræa hîc non habere, *ad liberandum Christum tuum*, vt vertit Chald. sed *ad saluandum*, vel liberandum, scilicet populum *cum Christo*, vel *per Christum tuum* Præpositio enim את *et*, significat *cum*, *per*. Quocirca Hebræa præcisè sic sonant: *Egressus*

Vers. 13.

ſus es in ſalutem populi tui, in ſalutem cum Chriſto tuo.

Percuſſiſti, Pagnin. *transfixiſti*; Tigurina, *contudiſti*, *caput de domo impij*.] *Caput* intellige Pharaonem, quem Deus percuſſit mergendo eum in mari rubro. hic enim caput erat & princeps domus impij Cham, qui fuit nequiſſimus, & primus regnauit in Ægypto, quæ inde dicta eſt terra Cham, pſalm. 104. verſ. 23. & pſalm. 77. verſ. 51. Alij, vt Albertus & Vatablus, per *caput* intelligunt filium primogenitum Pharaonis, quem morte percuſſit Deus, Exodi 12. verſ. 29. Aut caput, id eſt, capita, hoc eſt principes impij Pharaonis. Simili modo percuties Balſaſarem; qui eſt caput in domo impij Nabuchodonoſoris, per Cyrum, inquit S. Hieron. Hugo & Lyran.

Alleg. Chriſtus percuſſit diabolum, qui eſt caput impiorum, ac in fine mundi percutiet Antichriſtum, qui erit princeps in domo & familia diaboli. ita S. Hieron.

Denudaſti fundamentum eius vſque ad collum.] *Eius*, ſcilicet non capitis, ſed domus: domus enim habet fundamentum, non caput. q. d. Domum impij Pharaonis, purà familiam regiam, ipſámque Ægyptum, ab imis fundamentis vſque ad collum, id eſt, vſque ad ſummos vertices, detexiſti, id eſt, detegendo diruiſti & euerriſti, per metalepſin. q. d. Totum exercitum Pharaonis à minimo vſque ad maximum, in mari rubro perdidiſti, & quaſi à terra abraſiſti. Caput enim eſt Pharao, collum ſunt principes, fundamenta & ima ſunt milites. Combinat duas metaphoras, hominis & domus. Nam collum & caput ſunt hominis, fundamentum proprium eſt domus. Hebræi enim hominem, putà filium, vocant *ben*, quaſi domum, quam בנה *bana*, id eſt, ædificauit, pater. Si enim homo eſt microcoſmus, multò magis eſt *μικροοῖκος*, id eſt, parua domus. Et viciſſim ſicut mundus eſt quaſi magnum quoddam animal, & magnus homo, cuius anima eſt ſpiritus Dei, hepar eſt mare, veſica ſunt flumina, oculi ſunt fontes, &c. ita domus, familia & reſp. eſt magnus quidam ciuilis & politicus homo, cuius caput eſt paterfamilias, princeps aut rex; collum ſunt principes; brachia ſunt milites; pedes & ima ſunt plebs. Plebs enim eſt maximè neceſſaria pars, & quaſi hypoſtaſis reip. cui omnia eius onera incumbunt. In domo verò particulatim, & quaſi phyſicè, caput eſt tectum, collum ſunt iuncturæ tecti cum parietibus, corpus ſunt ipſi parietes, pedes & plantæ ſunt fundamenta. Iam ſymbolicè domus eſt familia & reſp. cuius caput & tectum eſt pater, princeps vel rex; collum & iuncturæ ſunt principes, corpus & parietes ſunt ciues & mercatores; pedes ſunt ruſtici & coloni, è quibus colliguntur milites. Dicit ergo: Tu ô Domine, fundamentum domus Pharaonis, id eſt, regni Ægypti, denudaſti, vt illud funditus quaſi à fundamentis dirueres. Qui enim domum euertere volunt, fundamenta nudant, iuxta illud quod Babyloni imprecatur Pſaltes pſalm. 136. *Exinanite, exinanite vſque ad fundamentum in ea.* quaſi dicat, Interemiſti exercitum Pharaonis cum ſuis ducibus & principibus, in quo erat fundamentum, id eſt, robur & fortitudo totius Ægypti. ita Vatablus. Secundò, Gueuara ſic explicat, quaſi dicat, Maximis opprobriis & ignominiis affeciſti, ô Domine, Ægyptum, non ſecùs ac ſi illius caput raſiſſes, inferioréſque corporis partes (quæ ſunt quaſi baſes & fundamenta) pudendáque ipſa ad collum etiam vſque nudaſſes. Nudare

A enim in Scriptura ſubinde tondere ſignificat, vt Iſaiæ 3. verſ. 17. *Decaluabit Dominus verticem filiarum Sion, & crinem earum nudabit.* Alludit ad Iſaiæ 7. verſ. 20. *In die illa radet Dominus in nouacula conducta, in his qui trans flumen ſunt, in rege Aſſyriorum caput, & pilos pedum, & barbam vniuerſam.* Quod enim dixit Iſaias, *Radet caput*; hoc dixit Habacuc, *Percuſſiſti caput: percuſſiſti*, ſcilicet nuditate & caluitio. Rurſum, per fundamentum poſſumus intelligere caput. Eſt enim homo velut arbor inuerſa, pro radicibus habens capillos, pro ramis manus & pedes. Porrò quantum probrum ſit raſura & decaluatio, ac depilatio totius hominis, patet ex illo Poëtæ.

B *Turpe pecus mutilum, turpe ſine gramine campus,*
Et ſine fronde frutex, & ſine crine caput.

Hæc Gueuara. Prior explicatio vti planior, ita & literæ conformior & germanior eſt. Denique in Hebræo additur *ſelah*, quaſi nota admirationis & plauſus tantæ ſtragis & victoriæ.

Maledixiſti ſceptris eius.] Maledicere Dei eſt malefacere, lædere, occidere, perdere: dicere enim Dei eſt efficax, idémque quod facere. Per ſceptra, vel principes intellige, qui geſtabāt ſceptra quaſi inſigne principatus: vel metonymicè *ſceptris*, id eſt, regnis & prouinciis *eius*, quibus cum ſceptro, id eſt, poteſtate regia, imperabat Pharao. quaſi dicat, Regna & ditiones Pharaonis, omnémque eius tyrannicam vim & potentiam deſtruxiſti. Olim C enim vniuerſi principes ac magiſtratus ſceptra geſtabant. Sic ſingulæ tribus Iſraël habebant ſuam virgam, quaſi ſceptrum, Numer. 17. verſ. 1. Sic Homerus non tantùm Agamemnoni regi, ſed & Achilli & Telemacho principibus ſua dat ſceptra, per quæ iurant: quia diuinitatis quippiam ſceptra habere veteres exiſtimarunt. Vnde Chæronæos legimus ex diis omnibus maximè coluiſſe ſceptrum Agamemnonis. Multis idipſum probat Gueuara. Hinc Aſſuerus Eſtheri cap. 5. verſ. 2. porrexit ſceptrum, quod ipſa oſculando venerata eſt regem. Et cap. 8. verſ. 4. rurſum eidem prætendit ſceptrum, in ſignum clementiæ. Idem habetur cap. 4. verſ. 11. Quin & Iacob adorauit faſtigium virgæ eius, putà ſceptri Ioſephi, Hebr. 11. verſ. 21. Sceptra ergo hic principes ſceptrigeros D denotant. Pro *maledixiſti* hebr. eſt נקבת *nakabta*, quod etiam perforare ſignificat. vnde Pagninus vertit, *perfodiſti baculis eius caput exercituum eius*, Tigurina, *perforaſti cum baculis ſuis caput paganorum* (colonorum, qui in pagis & villis habitant) *eius*, vel, vt Vatablus, *capitarum eius*, ſcilicet Ægypti, vel Pharaonis; hoc eſt, peremiſti eum, perinde ac ſi propriis telis perforaſſes capita eius. quaſi dicat, Te auctore periit exercitus Pharaonis; ipſius enim conſilio: nam conſuluit Pharao Ægyptiis, vt inſequerentur Hebræos in mari rubro; quod dum E faciunt, reuoluente ſe mari merſi ſunt. Simili modo Deus maledixit, perfodit & deiecit ſceptrum Balſaſaris & Chaldæorum per Cyrum.

Allegoricè, Chriſtus perforauit & proſtrauit ſceptra Neronis, Decij, Diocletiani, cæterorúmque perſecutorum Eccleſiæ; ac pari modo in fine mundi proſternet ſceptra Antichriſti, Gog & Magog.

Capiti bellatorum eius.] Capiti, id eſt, capitibus, putà cunctis ducibus bellatorum eius, videlicet impij Cham, vel Pharaonis, qui fuit caput & princeps domus Ægypti, vti præceſſit. Eſt epanalepſis, ſiue prioris ſententiæ repetitio & expoſitio. Principes enim, quos vocauit ſceptra, id eſt, ſceptri

Vers. 14.

...æ pro ...ete.

sceptrigeros, hic vocat capita, siue duces bellatorum. Quocirca Septuag. vertunt, *abscidisti in stupore capita potentum*. Vnde de iis subdit:

Venientibus vt turbo, &c.] q.d. Deiecisti sceptra, id est, sceptrigeros, qui veniebant cum impetu & furore quasi turbo, ad dispergendum me, scilicet Israëlem, qui sum populus tuus.

Exultatio eorum.] Scilicet erat, q.d. Exultabant sceptrigeri duces Ægyptij, quòd me conclusum in mari cernerent: putabant enim ibi me deuorare; sicut quis potens exultat, cùm pauperem quem mactare vel spoliare intendit, in latebris reperit, vbi nemo ei auxilietur.

Nota, Propheta toto hoc carmine adeo celebrat stragem Pharaonis, & liberationem Hebræorum ex Ægypto: quia illi per omnia similis futura erat strages Chaldæorum, & liberatio Hebræorum ex Babylone, quam propriè ipse spectabat & sperabat; & vtraque similis fuit liberationi hominum è captiuitate peccati per Christum, quam vltimò & maximè ipse repræsentare intendebat. Id ita esse patet ex hisce tristrophis antistrophis.

Tristropha.

Pharao,	Balsasar,	Diabolus.
Moses,	Cyrus,	Christus.
Ægyptus,	Babylon,	Peccatum.
Seruitus,	Captiuitas,	Tyrannis.
Mare rubrum,	Euphrates,	Iordanes.
Hebræi,	Iudæi,	Christiani.
Chanaan,	Iudæa,	Ecclesia.

Pharao enim tyrannus affligens & persequens Hebræos, typus fuit Balsasaris captiuos detinentis Iudæos: & vterque typus fuit diaboli, genus humanum opprimentis. Moses liberator Hebræorum & cæsor Pharaonis, fuit typus Cyri liberatoris Iudæorum per cædem Balsasaris: & vterque fuit typus Christi liberatoris fidelium per stragem diaboli. Ægyptus carcer Hebræorum, fuit typus Babylonis carceris Iudæorum: & vterque fuit typus peccati, mortis & inferni, cui quasi carceri mancipati erant homines peccatores. Seruitus Ægyptia fuit typus captiuitatis Babylonicæ: & vtraque typus fuit tyrannidis peccati & concupiscentiæ. Scidit Moses sua virga mare rubrum, itàque Hebræos liberauit, Ægyptios mersit: ita Cyrus scidit & diuisit Euphratem, ac per eius alueum siccum milites immisit in Babylonem, itàque Chaldæos occidit, Iudæos liberauit.

Allegor. Alleg. Christus in Iordane baptizatur, fluenta baptismi segregans à vulgaribus aquis, per ea suos fideles traducens iustificat & saluat. Moses Hebræos ex Ægypto eduxit in Chanaan, Cyrus Iudæos è Babylone remisit Hierosolymam, Christus fideles è paganismo & iudaismo traduxit ad Ecclesiam, tum militantem, tum triumphantem.

Vers. 15. *Viam fecisti in mari equis tuis.*] q.d. Tu Domine deducens filios Israël per mare rubrum, ita securè & gloriosè deduxisti eos in conspectu hostium Ægyptiorum, ac si magno equitatu eos valares & prosequereris. Poëticè enim equos & quadrigas Dei, vocat eius robur & potentiam, quæ plus valebat quàm omnes Pharaonis equi & equites, iuxta illud Psalm. 19. 8. *Hi in curribus, & hi in equis, nos autem in nomine Dei nostri inuocabimus.* Propriè per equos hosce significat angelum in columna ignis & nubis præeuntem castra Hebræorum. Hic enim cum angelis sibi assecliis erat quasi equitatus & comitatus Hebræorum, eos deducens & defendens contra Ægyptios. Vnde de eo dicitur Exodi 14. 19. *Tollensque se angelus Dei qui præcedebat castra Israel, abiit post*

A *eos, & cum eo pariter columna nubis priora dimittens, post tergum stetit, inter castra Ægyptiorum & castra Israel.* Idem angelus paulò post iaculatus tela & fulmina in Ægyptios, eos prostrauit. Hoc est enim quod dicitur ibidem vers. 24. *Et ecce respiciens Dominus super castra Ægyptiorum per columnam ignis & nubis, interfecit exercitum eorum, & subuertit rotas curruum, ferebanturque in profundum.* Iure ergo hi vocantur equi & equitatus Dei, qui totum Pharaonis equitatum deleuerunt. Vnde Chald. vertit; *manifestatus es super mare in quadriga gloriæ tuæ.* Simili modo Deus viam fecit equitibus Cyri in Euphrate, ad inuadendam Babylonem.

B *In luto aquarum multarum.*] Alueum maris rubri immisso vento iam siccarat Deus, vt sicco pede transirent Hebræi; eum tamen vocat *lutum*, quia paulò antè fuerat lutum, vel quia ad latera vtrimque aquis cooperta, inter quæ transierunt Hebræi, erat lutum plurimum. Pro *luto* hebr. est חמר *chemer*, pro quo Chald. & recentiores alii punctis legunt חֹמֶר *chomer*, id est, vtrem, vel aceruum. vnde vertunt, *in aceruo aquarum multarum.* Vtrimque enim in magnos quasi vtres & aceruos assurgebant aquæ, in quorum medio sicco pede transierunt Hebræi, iuxta illud psal. 77. 13. *Interrupit mare, & perduxit eos, & statuit aquas quasi in vtre.* Septuag. vertunt, *superduxisti in mari equos tuos, conturbantes aquas multas.* Radix enim

C *chamar* significat miscere, turbare, confundere. vnde *chemer* significat lutum, vel vinum mistum & turbidum.

Allegor. Deus Apostolis quasi scidit flumina & maria, dum per hæc eis iter peruium fecit, vt totum orbem euangelizando peragrarent, & subigerent Christo. Vnde S. August. lib. 18. Ciuit. 32. *Immisisti, ait, in mari equos tuos, turbantes aquas multas, quæ nihil sunt aliud, quàm populi multi. Non enim alij timore conuerterentur, alij furore persequerentur, nisi omnes turbarentur.*

Tropolog. simili modo per medias calamitates, quasi per medias maris aquas & fluctus, saluos & incolumes suos fideles, cum iis quasi incedens, eósque protegens, deducit & educit Christus. vel, vt S. Gregor. 34. Moral. 13. *Viam fecisti in mari equis tuis, in luto aquarum multarum, ac si diceret: Aperuisti iter prædicatoribus tuis inter doctrinas mundi huius, sordida & terrena sapientes. Luto quippe inhærere, est sordidis desideriis concupiscentiæ carnalis inquinari.* Idem 31. Moral. cap. 16. *Misisti*, inquit, *in mari equos tuos, conturbantes aquas multas: quietæ quippe aquæ iacuerunt; quia humana mentes diu sub vitiorum suorum torpore sopita sunt, sed equis Dei mare turbatum est, quia missis sanctis prædicatoribus omne cor quod pestifera securitate torpuit, impulsu salutiferi timoris expauit.* Tropol.

E *Vers.* 16.] Audiui, & conturbatus est venter meus: à voce contremuerunt labia mea.

Ingrediatur putredo in ossibus meis, & subter me scateat.

Vt requiescam in die tribulationis: vt ascendam ad populum accinctum nostrum.

Vers. 17.] Ficus enim non florebit: & non erit germen in vineis.

h Mentie

Mentietur opus oliuæ: & arua non afferent cibum.
Abscindetur de ouili pecus: & non erit armentum in præsepibus.
Vers. 18.] Ego autem in Domino gaudebo: & exultabo in Deo Iesu meo.
Vers. 19.] Deus Dominus fortitudo mea: & ponet pedes meos quasi ceruorum. Et super excelsa mea deducet me victor in psalmis canentem.

Vers. 16. *Audiui.*] Redit hîc Propheta post carmen & epinicium victoriæ Dei ad vers. 1. q.d. Talis quidem fuit victoria Dei contra Pharaonem, talisque erit contra Balsasarem; sed interim dû in statione mea vigil excubo, vt audiam, Dei oraculum, vti dixi cap. 2. vers. 1. ecce ab eo audiui, & audio, vt cœpi dicere vers. 1. tantam stragem fore Iudæorum per Chaldæos, & Chaldæorum per Cyrum & Persas, vt eam cogitans contremiscam & cohorrescam, nimirum, vt dum eam rumino, cor mihi commoueri & vox tremere videatur. Tristes enim & atroces, etiam hostium, casus naturaliter horrorem incutiunt, & natura quædam compassionis motum sensúmque excitant, vt excitauit casus Babylonis Isaiæ c. 21. 3. ita S. Hieron. Hugo, Clarius & alij. Allegor. Theod. q.d. Audiui à te Domine, quòd populus meus Christû sit occisurus, idcóque exscindendus à Tito: quocirca conturbatus sum & contremui; sed me consolor, quòd eo tempore non ero superstes, nec tanta mala videbo.

Ingrediatur putredo in ossibus meis.] q.d. Sed quid me hisce stragibus frustra discrucio? iam enim à Deo absolutè decretæ sunt, ideóque ineuitabiles. Quid ergo? hoc vnum superest quod optem & orem, nimirum, opto Domine oróque, vt veniant in me omnes tribulationes & ærumnæ, adeo vt ossa mea putrescant, & caro mea instar S. Iob pus vomat, & vermibus scateat, dummodo mihi concedas vt requiescam in die tribulationis, id est, exeidij Babylonis, vt tunc cum Chaldæis non perimar à Persis, sed ex ea iubente Cyro redux ascendam ad populum nostrum, vt illi annumeratus, eum eo & inter eum sospes pergam in auitam patriam. Ipse enim duce Zorobabele, instructa quasi acie accinctus ad iter, per medios hostes fortis & felix redibit in Iudæam, ita S. Hieron. Hugo & Iansenius. Aut q.d. Emoriar Domine, ne videam hanc tribulationem & captiuitatem gentis meæ; sed in suaui mortis somno quiescens ascendâ & transeam ad cœtum Abraham, Isaac, Iacob, Iosue, aliorúmque virorum sanctorum & fortiû è populo meo, qui olim pro gente sua armis accincti, insignes de hostibus victorias retulerunt.

Nota, hebr. pro יגודנו *iegudennu*, id est, *accinget eum*, nostrum legisse יגודנו *iegudenu*, id est, *quem accinget*, vel *qui accingetur nobis*, id est, *accinctum nostrum*. Rursum, *iegudenu* non tantum significat accinctum, sed & vnitum, collectum, colligatum, congregatum & coniunctum: inde enim turmæ & cóngregationes militum vocantur גדודים *ghedudim*. Iam fideles & sancti cùm diem suû obirent, dicebantur congregari & colligi ad populum suum, patribúsque suis apponi & copulari, vti de Moyse dicitur Numer. 31. 2. de Iosia 2. Paral. 34. 28. Dicebantur autem pij viri colligi, seu colligari in fasciculo viuentium, 1. Reg. 25. 29. vt

A instar odoratissimorum florum fasciculi, in æternum essent in manu Domini, Eccli. 39. 17. Ad hunc igitur floridissimum hortum Palæstinæ, fragrantissimis Patriarcharum, Prophetarum, cæterorúmque iustorum floribus vernantem; ad hunc sanctorum populum iam accinctum, id est, in fasciculo viuentium iam collectum & colligatum, in terra autem promissionis sepultum, se ascensurum lætatur, simúlque orat Habacuc, Hebræi populi repræsentans personam. Horû enim summum desiderium Israëlitas in captiuitate tenuisse credibile est. Sic Iacob desiderauit sepeliri, non in Ægypto, sed in Chanaan, vbi parentes, Abraham & Isaac sepulti erant, Genes. 47. vers. 29. Sic & Ioseph Genes. 50. 23. Quin & Æneas apud Virgil. Palinuri mortê deplorat, quòd
B longè à suis in peregrino solo sepeliretur:

O nimium cœlo & pelago confise sereno,
Nudus in ignota Palinure iacebis arena.

Anhelabant ergo Israëlitæ è Babylone redire, & aggregari patribus suis sanctis, qui in Palæstina degebant sepulti, quasi stationarij quidam ac præsidiarij terræ illius milites, quorum subsidio Iudæi tot periculis & calamitatibus erepti, tot beneficiis à Deo affecti iugiter extiterant. ita Gueuara.

Alter vertit Pagninus, nimirum, *ingressa est putredo in ossa mea, & in loco meo expaui, qui me putabam requiescere in die angustiæ, quæ erit quando hostis cogitabit ascendere contra populum, vt succi-*
C *dat eum.* Aliter quoque Vatabl. & alij, dum suo more Hebræa concisa variè supplent, & à vulgato recedunt. Porrò Gueuara in contrariam prorsus abit sententiam. Censet enim hæc verba Prophetæ, non indolentis, sed lætantis esse, ac gestientis ex læto oraculo de Chaldæorum excidio & Iudæorum libertate. Solet enim vehemens lætitia totum corpus alterare ac cõmouere, imò euanescêtibus spiritibus abire in deliquiû ipsámque mortem. Multi enim ex repentino & ingenti gaudio animam exhalarunt, vti pluribus exemplis demonstrat Gueuara. Hunc ergo huius lo-
D ci dat sensum: Audiui, inquit Habacuc, Babylonem à Cyro exscindendam, & Iudæos meos ex ea liberandos: atque dum mentis auribus tam iucunda nuncia percipio, cor meum & omnia interiora mea tremefacta sunt, ac ad vocem & lætissimum hoc nuncium præ gaudio contremuerunt labia mea. E cunctis enim membris tremor hæc tria maximè solet inuadere, labia, genua & cor. Ad subitas quippe animi perturbationes, siue doloris eæ sint, siue lætitiæ, cor palpitat, concutiuntur labia, & genua pariter collabuntur. Ventrem autem Hebræa dialecto Propheta pro corde posuit. A corde enim lætitiæ, sicut & mœroris,
E motus exoritur, æquè ac in eodem desinit. Quidquid enim à collo vsque ad inguina est corporis, venter ab Hebræis vocatur. Quod autem sequitur: *Ingrediatur putredo in ossibus meis, & subter me scateat*, periphrasis est mortis, quæ teste Aristotele, putredo quædam est. Is enim in. Problem. quærens, *Cur deutius viuunt, qui locis calidis suam degunt ætatem?* respondet, *An quia natura sunt sicciore? firmius autem diuturniúsque, quod siccius est: mors autem putredo quædam est.* Hac mortis periphrasi vsus est Iob, dicens cap. 13. vers. 28. *Qui quasi putredo consumendus sum.* Et cap. 17. vers. 14. *Putredini dixi: Pater meus es; mater mea, & soror mea, vermibus.* Et cap. 25. vers. 6. *Homo putredo, & filius hominis vermis.* Et Eccles. cap. 19. vers. 3.

Quae se iungit fornicariis, erit nequam: putredo & vermes hereditabunt illum. i. cita & praecoci morte occubet. Inquit igitur Habacuc: Audito tam hilari nuncio tanta laetitia praeoccupatus sum, vt & intus totis visceribus, & labiis exterius contremiscerem, parumque abfuerit quin exanimatus putrescerem, & putridus vermibus scaterem; id est, parum abfuit quin emorerer risu, & tantam laetitiam non sustinens exanimarer. Aut q. d. Amodo iam ob tam faustum oraculum laetus moriar, nuncque profectò tempus est, cùm iam alacer & contentus occumbam: posthac licebit vtique per me, vt ingrediatur putredo in ossibus meis, & subter me scateat. Atque vt dixit Chaerea: *Nunc tempus profectò est, cum perpeti me possim interfici.* Verùm huic expositioni aduersatur id quod sequitur, *Vt requiescam in die tribulationis.* quae verba significant haec non esse laetantis, sed dolentis & pauentis, ac ex pauore optantis quidlibet perpeti, vt in die tantae tribulationis ei detur quiescere, eiúsque mala & sensum euadere.

Mysticè. 1. Mysticè, haec vsurpet, haec oret quisque fidelis, & cum S. August. dicat: Hic vre, hic seca Domine, vt in futuro parcas, vt in die iudicij requiescere merear, quando mystica Babylon, id est, mundus, in quo est confusio tyrannorum superborum & vitiorum omnium, à te disperdetur, & in aeternam gehennae miseriam detrudetur: nimirum, vt, cùm reprobi dicent montibus, Cadite super nos; & collibus, Operite nos; ego cū Sanctis ascendam ad populum electorum; cum eóque scandam in coelum, qui in hac vita armis spiritalibus accinctus, fortiter contra peccatum & diabolum dimicauit, ideóque in illa die corona aeterna donabitur; vt sicut hic accinctus fuit gladio ad praelium, ita ibi accinctus sit paludamento & balteo gloriae ad triumphum. Ita S. Aug. in Manuali cap. 14. tom. 9. *O anima mea,* inquit, *si quotidie oporteret nos tormenta perferre, si ipsam gehennam longo tempore tolerare, vt Christum in gloria sua videre possemus, & sanctis eius sociari, nonne dignum esset pati omne quod triste est, vt tanti boni tantaeque gloriae participes haberemur? insidientur ergo daemones, parent suas tentationes, frangant corpus ieiunia, premant carnem vestimenta, labores grauent, vigiliae exsiccent, clamet in me iste, inquietet me ille vel ille, frigus incuruet, conscientia murmuret, calor vrat, caput doleat, pectus ardeat, infletur stomachus, pallescat vultus, infirmetur totum corpus, deficiat in dolore vita mea & anni mei in gemitibus, ingrediatur putredo in ossibus meis, & subter me scateat, vt requiescam in die tribulationis, & ascendam ad populum accinctum nostrum.*

2. Denique S. Gregor. lib. 32. Moral. cap. 10. ex Septuag. legit: *Et introiuit tremor in ossa mea, & subtus me turbata est virtus mea*, sicque explicat, q. d. *Non mea virtus est, in qua superius raptus imperturbabilis maneo: sed mea infirmitatis est, qua interius turbor. Ipse ergo super se imperturbabilis est, ipse sub se perturbabilis: quia super se ascenderat, inquantum rapiebatur ad summa, & sub semetipso erat, inquantum adhuc reliquias trahebat in infirma. Ipse super se imperturbabilis est, quia in Dei iam contemplationem transierat: ipse sub se perturbabilis, quia sub semetipso adhuc infirmus homo remanebat.*

Vers. 17. *Ficus enim non florebit.*] q. d. Tanta erit Babylonis per Cyrum vastitas, tantum incendium, tanta desolatio, vt exarescant ficus, vineae, germina, oues & armenta. Chaldaeus paraphrasticè & nimis liberè, imò violenter & falsè ita vertit, *quoniam regnum Babel non permanebit, nec exercebit dominium in Israel: trucidabuntur reges Mediae, & fortes Graeciae non prosperabuntur: dolebunt Romani, nec colligent tributum de Ierusalem.* Quae verba redolent Iudaismum: Iudaei enim expectant suum Messiam, qui deleat Romanos, Graecósque, Medos & alias gentes omnes sibi & Iudaeis subigat.

Mysticè S. Aug. lib. 18. Ciuit. 32. haec explicat de sterilitate bonorū spiritualium, quam passi sunt & patiuntur Iudaei ob caesum Christum: *Vidit, inquit, eam gentem, quae Christum fuerat occisura, vbertatem copiarum spiritualium perdituram; quas per terrenam foecunditatem more prophetico figurauit. Et quia iram Dei talem propterea passa est illa gens, quia Dei ignorans iustitiam, suam voluit constituere, ille continuò: Ego autem, inquit, in Domino gaudebo, & exultabo in Deo Iesu meo.* Tropol.

Mentietur opus oliuae.] Opus oliuae est fructus oliuae, quem producit olea. q. d. Olea non feret oliuas, quas frondendo promittebat, itáque fallet herum suum, eique quasi mentietur, dum spondebit fructum quem non praestabit. Vnde explicans subdit: *Et arua non afferent cibum.* Sic Horat. *Spem mentita seges.*

Ego autem in Domino gaudebo.] Hebr. אעלוזה *eelosa*, quod Graeci dicūt ἀλαλάζω, Septuag. ἀγαλλιάσομαι, id est, exultabo, iubilabo, canam alala, idque *in Domino*, propter opem & salutem ab eo mihi praestitam. Gaudere in Domino, est de illius in nobis imperio, gubernatione & protectione laetari; quicquid boni ac laeti interius aut exterius nobis contingit, illi acceptum ferre, próque acceptis ab eo beneficiis gratias illi cum iucunditate & iubilo rependere. vide dicta Philip. 4. 4. Vers. 18.

Nota τὸ *autem*, quod haec connectit & opponit praecedentibus. q. d. Hostes & oppressores nostri Chaldaei, in excidio Babylonis erunt in summa miseria, vastitate & desolatione rerū omnium: ego autem cum meis Iudaeis ex Babylone liberandus & rediturus in patriam, in Domino iam felix gaudebo, qui iustam de Chaldaeis sumpsit vltionem, nósque ereptos ex eorum seruitute & tyrannide, liberos & alacres domū regredi concessit. Ipsum enim mihi hanc salutem, hoc decus, hanc felicitatem parasse, cum gaudio iugiter & gratiarum actione profitebor.

Et exultabo; Tigurina, *gestiā; in Deo Iesu meo.*] Pagnin. Vatablus & alij recentiores, *in Deo salute mea*, qui scilicet hanc è Babylone liberationem & salutem mihi attulit: hoc enim significat Hebr. ישעי *isei*. Sic Deus antonomasticè & metonymicè dicitur salus, quia salutis omnis fons est & auctor. Psalm. 34. 3. *Dic animae meae, Salus tua ego sum.* Psalm. 3. 9. *Domini est salus.* Psal. 37. 23. *Domine Deus salutis meae.* Psalm. 68. 30. *Salus tua Deus suscepit me.* Verùm melius & dulcius, ait S. Aug. libr. 18. Ciuit. 32. vertit noster, *in Deo Iesu meo.* Legit enim pro *isei*, aliis punctis ישעי *Iesui: Iesua* enim est Iesus. *Iesui* est Iesus meus, vt significet teneras amoris delicias, instar S. Francisci iubilantis: *Deus meus, Iesus meus, amor meus & omnia.* Sic quoque videntur legisse Septuag. vertunt enim, *in Deo salutari*, id est, Saluatore, *meo*: Iesus enim idem est quod Saluator. & Chaldaeus, *in Deo factore redemptionis meae;*

Syrus, *& exultabo in Deo saluatore* (redemptore) *meo*; Arabicus Alexandrinus, *& exultabo in Deo salutis mea*; Arabicus Antiochenus, *& gaudebo in Deo Domino dominorum*, iubilando. Habacuc ergo in spiritu præuidens, Iosue qui eduxit Hebræos ex Ægypto, & Cyrum qui eosdem è Babylone liberauit, tam re, quàm nomine fuisse typos Iesu Christi, adeóque hanc liberationem & salutem populo Dei attulisse virtute diuinitatis & meritis humanitatis Iesu Christi; denique ipsum longè maiorem, æternámque redemptionem & salutem nascendo generi humano allaturum, exultans in spiritu iubilat, noménque eius *Iesus*, sexcentis annis ante ortum eius prophetat & nominat, cum eóque dissuauiatur: quia præuidebat se & nos per eum liberandos ab hostibus omnibus, putà à dæmone, peccato, concupiscentia, carne, mundo, inferno, ac omni gratia, gloria, salute & felicitate cumulandos.

Moral. de nomine Iesu. Moraliter, hîc discimus, quàm amabile & reuerendum sit nomen Iesu, vt in eo iugiter exultare & gestire debeamus, ac dicere cum S. Bernard. *Iesus mel in ore, melos in aure, iubilus in corde.* Nomen enim Iesus signat Primò, omnia dona & bona ab eo nobis donari: hæc enim omnia complectitur nostra salus, quam attulit Iesus, id est, saluator. Sicut ergo omnes aquæ è sua manant scaturigine & fonte, omnes radij lucis à sole, omnes sinus & brachia maris ab Oceano: ita omnis virtus, omnis gratia & sanctitas in sui principio, medio & fine profluit à Iesu. Iesus est qui omnes sordes peccatorum suo sanguine abluit & abstergit, qui concupiscentiæ ardores sopit, qui consuetudinum malarum vincula rumpit, qui passionum furorem edomat, qui iugum & tyrannidem diaboli confringit, qui libertatem menti restituit, qui animam sua gratia exornat, eámque facit filiam, sponsam & templum Dei, qui conscientiam tranquillat & serenat, qui sensus internos spiritúmque acuit & viuificat, qui intellectú rerum diuinarum cognitione illuminat, qui voluntatem earumdem desiderio inflammat, qui infirmitatem nostram corroborat, qui in tentatione dat victoriam, & in bello triumphum. Si in desolatione degis, Iesum inuoca, consolatorem experiere. Si timores, si scrupuli, si anxietates te stringunt, Iesum inuoca, dabit tibi cordis latitudinem & lætitiam. Si cholera te infestat, Iesum inuoca, felle passionis, & melle mansuetudinis eius dulcorabitur. Si paupertas, si morbus, si tribulationes, si hostes te inuadunt, Iesum fidenter inuoca: *Dominus illuminatio mea, & salus mea, quem timebo? Dominus protector vitæ meæ, à quo trepidabo? si consurgant aduersum me castra, non timebit cor meum, si exurgat aduersum me prælium, in hoc ego sperabo.* Quocirca viri pij assiduè in ore habent nomen Iesu & Mariæ, ad eúmque crebrò suspirant, dicendo, Iesu esto omnis actionis meæ dux & director. Iesu esto mihi in labore adiutor, in dolore medicina, in æstu refrigerium, in morte vita. Iesu bone in omni actione & passione assiste mihi: redde mihi lætitiam salutaris tui, & spiritu principali confirma me. Iesu dulcissime rape ad te cor meum: esto mihi Iesus, tui amore me inebria, vt nil cogitem, nil amem, nil desiderem nisi te. Mi Iesu in hora mortis adsis mihi, & suscipe spiritú meum, vt arctissimis amoris vinculis tibi vniar, & in æternum te fruar in cœlo.

Secundò, nomen Iesus non tantùm significat saluatorem, & salutem quam nobis dedit, sed & modum quo nos saluauit, qui fuit eximius & admirabilis. Non enim vti verbo nos creauit, ita & verbo recreauit & saluauit; sed infirmitates nostras in se suscepit, vt eas in nobis sanaret: peccata nostra sua fecit, luitque in corpore suo acerbissimis pœnis, vt ea in nobis aboleret: mortem nostram in se suscepit, vt morte sua nobis vitam redderet. Cùm ergo Iesum dicimus, dicimus Verbum carnem factum, Deum humanatum, qui prò nobis iacuit in præsepio, circumcisus est, laborauit, sudauit, fleuit; famem, sitim, æstus, frigora tolerauit; qui pro nobis captus, verberatus, consputus, irrisus, flagellatus, spinis coronatus, felle potatus, clauis confixus, crucifixus, occisus est. Hæc omnia significamus, cùm Iesum nominamus. Quocircà nomen Iesu, vti summè est hominibus desiderabile, & angelis venerandum; ita summè dæmonibus est tremendum & horrendú, vt eo audito expauescant & diffugiant. Vide S. Bernard. serm. 15. in Cantica. Iesus ergo sit amor noster, & centrum cordis nostri. Iesus sit spiritus oris nostri, Thren. 4. 20. Iesus sit anima & vita nostra, vt, sicut in illo secundùm Deum viuimus, mouemur & sumus, ita illi soli seruiamus & placeamus; illi soli loquamur, videamus, ambulemus, operemur & patiamur quidlibet, quantúuis difficile & arduú.

Præclarè S. Chrysost. homil. 11. in epist. 2. ad Corinth. *Cùm*, inquit, *per Christum Iesum mortuum viuamus, ei vtique ob quem viuimus, viuere debemus.* Et S. Bernard. serm. de quadruplici debito, hoc primo loco assignat. *Primò*, inquit, *Christo Iesu debes omnem vitam tuam, quia ipse vitam suam posuit pro tua, & cruciatus amaros sustinuit, ne tu perpetuos sustineres.* Ac post multa in hanc rem, ita concludit: *Cùm ergo ei donauero quidquid sum, quidquid possum, nónne istud est sicut est stella ad solem, gutta ad flumium, lapis ad montem, granum ad aceruum?* Idem tract. de Dilig. Deo: *Si totum me debeo pro me facto, quid addam iam pro refecto, & refecto hoc modo? Nec enim tam facilè refectus, quam factus. nam qui me semel & tantum dicendo fecit, in reficiendo profectò & dixit multa, & gessit mira, & pertulit dura; nec tantum dura, sed & indigna. In primo opere me mihi dedit, in secundo se, & vbi se dedit, me mihi reddidit. Datus ergo, & redditus, me pro me debeo, & bis debeo. Quid Deo retribuam pro se? Nam etiamsi me millies rependere possem, quid sum ego ad Deum?*

Vers. 19. *Deus Dominus fortitudo mea.*] Hebr. *Iehoua noster elohim*, id est, noster prouisor, gubernator & rector, est חֵילִי *cheli*, id est, virtus mea, strenuitas mea, vigor meus, exercitus meus, vires meæ, robur meú. *Nullam enim aliam nisi in Christo habebo virtutem, & cunctas legis iustitias quisquilias computabo*, ait S. Hieronymus.

Porrò Propheta hîc exultat & triumphat, non in se, sed in Domino, dicens: *Deus Dominus fortitudo mea.* Sicut enim aëris lumen est sol; nec interest vtrùm hoc lumen innatum ei sit, an à sole mutuatum, modò ita ei promptum sit & ad manum, ac si ei esset innatum: sic nos Dei & Iesu viribus vtimur, ac si essent nostræ, ideóque ipse est fortitudo nostra. Quid autem hæc eius fortitudo in nobis efficit? *Ponet*, inquit, *pedes meos quasi ceruorum*, vt impigrè, alacriter & sine fatigatione currant, non solùm in infimis & in planitie, sed *super excelsa* & difficilia quæque, idque me non dolente aut gemente, sed *in psalmis* cum iubilo

iubilo & gratiarum actione canente. Id videre ad oculum est in nouitiis Religionum, quos Deus tanta lætitia, feruore & spiritu cumulat, vt ardua quæque Religionis exercitia alacres capessant, de quibus apposita & illustria exempla recenset P. Platus lib. 3. de bono status religiosi c. 16.

Et ponet pedes meos quasi ceruorum.] Sub ceruis ceruas intellige. Nam ceruus, bos, equus, ouis, &c. tam feminas, quàm mares significant. Nam hebr. est אַיָּלוֹת *asaloth*, id est, ceruarum. Ceruæ enim ceruis maribus sunt velociores, quia cornibus, vt illi, non prægrauantur. Mas etiam cùm pinguerit, quod valde tempore fructuum fit, nusquam apparet, sed longè secedit, vt qui corpulentiæ suæ grauitate capi se posse faciliùs sentiat. Adde, quòd ferarum quadrupedum, vt ait Aristot. ceruia maximè prudentia excellere videatur. Quin & Q. Sertorij ceruam fatidicam esse Hispani crediderunt, ait Plinius libr. 8. cap. 32. tum quia cerua circa semitas parit, quò feræ propter homines minùs accedunt: tum quia cùm peperit, inuolucrum primum exedit, mox seselim herbam petit, quam cùm ederit, redit ad prolem. Præterea hinnulum quem genuit ducens in stabula, assuefacit quò refugere debeat. Saxum hoc est abruptum, vno aditu: quo loco eam si quis inuadit, exspectare repugnaréque, etiamsi excornis sit, affirmant. Hæc omnia habet Arist. libr. 9. Hist. animal. c. 5. & Plinius loco citato. At còntrà maribus

Ceruæ ceruis velociores. Curt

Degener est animus, pectúsque ignobile ceruis.
Ingens ad fastum cornu, sed inutile pondus
Eminet, vt nunquam confligere cornibus ausint.

Per ceruas ergo significat Habacuc, Iudæos Dei ope nó tantùm celerrimè è Babylone in antiqua stabula, & excelsa abruptáque saxa ac mõtes Palæstinæ redituros; sed etiam bello fore acres & martios, vt finitimis nationibus vrbis Ierusalé reædificationem interpellantibus generosè resistát, iísque inuitis eam restaurent, inquit Gneuera.

Tropol. S. Greg. lib. 26. Mor. 10. *Electorum*, ait, *mentes cerui dicuntur, dum quæque, quæ in hoc mũdo obuiantia obsistere sibi conspiciunt, contemplationis saltu transcendunt & more ceruorum despectu terrenarum rerum sensibus, in superna, id est, æterna, se euehunt.*

Et super excelsa mea, iuga collium & montium Iudææ, *deducet me*, hebr. יַדְרִיכֵנִי *iadricheni*, id est, calcare me faciet, *victor in psalmis canẽtem.*] Quibus scil. læta Deo victori epinicia, laudes & gratiarum actiones cum canticis, organis & iubilo personem & concrepem. Loquitur Habacuc in persona non tam sua, quàm Iudæorum, qui festiuè redituri erant è Babylone. Nam ipse eousque non vixit, nec hunc reditum aut redeuntiũ gaudium vidit.

Mysticè, S. Hier. in ps. 17. Deus, ait, dat ponítq; nobis pedes quasi ceruorũ, imò ceruarum, cùm facit sua consolatione & gratia, qua meuté mulcet, vt omnia mũdi excelsa, tam inuitaméta, quàm impedimenta & tentamenta, omnia ardua virtutum opera, labores, dolores & cruces, non tãtùm fortiter, sed & alacriter, lætóq; & hilari animo canentes & iubilantes (vnde aliqui vertũt, *super cella inimicorum meorum imponet me*) transiliamus.

Anagogicè, per pedes ceruorũ significatur dos agilitatis, quæ Sanctos agillimè per excelsa cœlorum transire, imò trãsuolare faciet. q. d. Deus peracto iudicio agillimè me cum aliis Sanctis sustollet in cœlũ, vt ibi illi & Agno iuges concinã laudes, quas audiuit S. Ioannes Apocal. 5. 12. Christo

Anagog. pedes ceruorum est dos agilitatis.

A victori mortis, inferni & hostiũ omnium: *qui me omnem mundanam solemnitatem cõtemplatione cælestium transcendere facit*, ait S. Hier. Qui & addit: *Et ponet pedes meos quasi ceruorum; vt calcem super aspidem & basiliscum, &c. Similis enim est fratruelis meus capreæ, aut hinnulo ceruorum, Cant. 2. Et quia ipse est ceruus, mihi quoque donauit vt ceruus essem, sublimis cornibus, findens vngulas, cibos ruminãs, & ad odorem meũ serpentes fugans, de quo dicitur ps. 28: Vox Domini perficientis ceruos. Ponet ergo pedes meos inter cæteros ceruos suos, & ad cælestia perducet, vt inter angelos canam gloriam Domini, & super terram pacem hominibus bonæ voluntatis annunciem. Canam autem victoriam eius; & triumpham, & trophæum crucis.*

B *Victor.*] Hebr. לַמְנַצֵּחַ *lamnatseach*, id est, victori, scil. canentem me in psalmis. Vnde Chald. *Deus*, inquit, *sunt victoria & virtutes: proinde corã eo ego fides pulso cũ hymno meo*; & Pagnin. *victori in psalmis meis*. ita & Tigurina, Vatab. Gueuara, Ribera, Iansenius & alij passim, qui censent legendũ *victori* (non *victor*) sic enim legit S. Hier. in cõmentario, Remigius & alij. Videtur enim Propheta alludere ad psalmum 3. 4. 5. & sequentes, quibus titulus est *lamnatseach*, id est, *vincenti*, sc. Christo. Vnde Septuag. vertunt, *in finem*, id est, Christo, qui legis & psalmorũ est finis & scopus: illi enim psalmi sunt epinicia Christi. Licèt Aquila, Theo-
C dotion, Vatab. Engubinus, Iansen. Arias, Genebrar. & alij recẽtiores passim cùm Rabbinis censeant, *lamnatseach*, id est, vincentem, vocari præfectum cantorum: vnde addit tam Psaltes, quàm Habacuc hîc in Hebr. בִּנְגִינוֹתָי *binginot*, id est, *in neginot*, quod genus est musices, vel instrumenti. Quocirca Tigurina vertit, *in excelsis meis incedere me faciat præfecto cantorum in instrumentis meis musicis*, vt scil. cum præfecto & sub præfecto, eo dirigente concinam psalmos in laudem Domini: vel q. d. Gratias agam Deo ductori meo, cantãdo psalmos illos, quibus titulus præfigitur *lamnatseach*, id est, *vincenti*, hoc est præfecto cantorum. Hic enim ad literam intelligitur, cùm in titulo
D psal. inscribitur *lamnatseach*, per quem alleg. intelligitur Christus. Radix enim נָצַח *natsach* significat instare, vrgere, vincere: inde præfectus, qui dirigit vrgétque cantores sibi subiectos, vocatur *menatseach*, id est, vrgens, vincens, superans: quia ipse in musica & cantu princeps est, cæterósque cãtores superat, cantúmq; ad finem vsque perurget & perducit. Vincit ergo ipse & triũphat in musica. Porrò quod aliqui censent hoc canticum ab Habacuc inscribi *lamnatseach*, id est, præfecto cantorũ, illiq; dicari, vt ipse illud in templo concini curet, sicut Dauid psalmos iam dictos eidem inscribit & destinat ad idipsũ, non videtur verũ: tũ quia sic *lamnatseach* initio cantici ponendum fuisset, vti illud ponit Dauid initio psalmorũ, non
E autem in fine, vti hîc ponitur: tum quia additur *binginotai*, id est, in psalmis meis: psalmodiã ergo intelligit suam, non præfecti cantorum.

Verùm, quia subinde (licet rarò & anomalè) litera *lamed*, quæ est initio *lamnatseach*, éstq; articulus & nota datiui casus, seruit nominatiuo, vt sit idẽ quod *he* demonstratiuũ; hinc *lamnatseach*, verti potest *victor* in nominatiuo. & ita legit Remig. Haymo, Albert. Hugo, Clarius & alij. Rursum *lamed* sæpe seruit accusatiuo: vnde *lamnatseach* verti potest, *victorem* æquè ac victori, & victor. Hæc tria hîc apposita sont & connexa: vnde omnia videntur intenta & significata à Spiritu sancto.

sancto, q. d. Deus ipse victor fecit me victorem per Iesum Christú, deditq; vt Christo victori iuges & æternas laudes concinam, ac præsertim illos psalmos qui sunt epinicia Christi, ideóq; inscribuntur *lamnatseach*. ita S.Hieron. Remig. Hic sensus plenus est, omnésq; iam dictos complectitur.

Septuag. pro *lamnatseach* legẽtes לְנַצֵּחַ *lanetsach*, id est, ad vrgendum vel vincendum, vertunt, *vt vincam in cantico eius*. q.d. Vt in laudando Deum, psallendo & gratias agendo cæteros vincam, imò eos vrgeam & sollicitem, vt pro me & mecum Deo psallant & iubilent. Vnde

Anagog.

Anagogicè S.Hieron. hæc refert ad triumphos & hymnos Beatorum, postquam calcauerint excelsa quæque mundi. *Tunc*, inquit, *quicũque iustitia & electione Dei dignus fuerit inuẽtus, loquetur exultans: Ego autem in Domino exultabo, gaudebo in Deo salutari meo. Dominus Deus fortitudo mea. Et quasi positus à Deo super consummationem sæculi, vt postea ad superiora conscendat, & à Deo educatur ad summum, dicet: Et ponet pedes meos in consummationem, super excelsa imponet me, vt cùm ab ἀγωνοθέτῃ Iesu, qui primus in agone superauit, premiũ fuerit cantantibus positũ, ego vincã in carmine eius, & manus meæ cõponant citharã, & psalteriũ, & omne organorũ genus, scribámq; panegyricũ triũphanti.* Et Remigius, *Deduces*, inqnit, *me super excelsa mea. Ipse autem deducet me, quia hæc non mea virtus efficiet, sed eius gratia. Deducet autem me canentem victori, id est, Christo triumphatori mortis & diaboli. Deducet ergo me super excelsa, hoc est, ad beatam supernæ ciuitatis frequentiam, quæ ex angelis & sanctis hominibus constat, vt illis admixtus atque coniunctus canam victori cum angelis: Gloria in excelsis Deo.*

Moral. de gratiarum actione.

Moral. disce Prophetas & Sanctos, omnes suas vires, virtutes, victorias & triumphos acceptos referre Deo & Christo. Ita Iephte Iudicũ 11.24. *Nónne*, ait, *quæ possidet Chamos Deus tuus, tibi iure debẽtur? Quæ autẽ Dominus Deus noster victor obtinuit, in nostrã cedent possessionem.* Ita Dauid benedicens Domino 1.Paral. 29.11. *Tua*, ait, *est Domine magnificentia & potentia, & gloria atque victoria.* Ita Sapiens Sap. 10. *Iusti*, ait, *tulerunt spolia impiorum, & decantauerũt Domino nomen sanctum tuũ, & victricem manũ tuam laudauerunt pariter.* Ita Moses parta victoria de Pharaone in mari rubro: *Cantemus*, inquit, *Domino: gloriosè enim magnificatus est, equum & ascensorem proiecit in mare*, &c. Exodi 15.1. Et c. 17.15. victo Amalec *ædificauit Moyses altare, & vocauit nomen eius, Dominus exaltatio mea.* Ita Iudith cæso Holoferne c.16.15. Deo victori hymnũ cecinit: *Hymnũ cantemus*, ait, *Domino, hymnũ nouũ cantemus Deo nostro. Adonai Domine magnus es tu, & præclarus in virtute tua & quẽ superare nemo potest. Tibi seruiat omnis creatura*, &c. Multò magis Sãcti victo diabolo, carne & mundo triũphantes & regnantes cum Christo, illi omne suum robur, victoriam & gloriam ascribunt. Hinc Apoc. 4. 10. *Procidebant*, ait Ioannes, *vigintiquatuor seniores ante sedentem in throno, & adorabant viuentem in sæcula sæculorum, & mittebant coronas suas ante thronum, dicentes: Dignus es Domine Deus noster accipere gloriam, honorem & virtutem.* Et cap. 15. 2. *Vidi*, inquit, *tamquam mare vitreum, & cantantes canticum Moysi serui Dei, & canticum Agni.*

Infinitæ gratiæ Deo debentur infinitis modis.

Porrò præclarè noster Lessius li. 12. de Perfect. diu. c. 19. notat nos Deo nostro debere gratiarum actionẽ infinitá, nẽpe infinito tẽpore in futurum, infinito affectu & significatione gratitudinis, infinita cum animi demissione, infinita mentis deuotione, infinito spiritus iubilo, vt cú Habacuc perpetim ei iubilemus: *Ego autem in Domino gaudebo, & exultabo in Deo Iesu meo.* Ratio est, quia beneficia eius, tú generalia creationis, incarnationis, passionis, Eucharistiæ, &c. tú peculiaria vocationis, iustificationis, & infinitorú beneficiorum tam naturalium, quàm supernaturalium, quæ ab eo continuò gratis ex mera eius liberalitate accepimus, & accipimus; sempiterna sunt, & infinitæ æstimationis, non modò in seipsis, sed etiam ratione modi quo nobis sunt collata, & conferuntur, præsertim quia nos illis infinitè quodammodo sumus indigni, atque illa à summa illa & augustissima Dei maiestate, quam ne respicere quidem meremur, nobis donantur. Similì modo ob eadem, sed maximè ob Verbum humanatum, putà Iesum Christum, qui nostra caro, noster frater, imò pater & redemptor fieri dignatus est, ideóque tot labores per triginta tres annos pro nobis exantlauit, ac atrocissimam passionem, crucem & mortem pro nobis vltro libénsque sustinuit, denique sè totum, quantus quantus est, nobis impendit & donauit, vt nobis hanc victoriam, salutem & gloriam pareret (præsertim, quia multi ab eo sunt vocati, sed pauci electi ad illam) debemus illi, totíque Sanctissimæ Trinitati infinitam laudem & benedictionem, infinitum amorem & obsequium: tum quia infinito amore, obsequio, benedictione & laude, ob infinitam suam perfectionem, in se dignissimus est: tum quia eius labores, dolores, amores & beneficia ex parte sua hanc infinitam compensationem postulant, quamuis ex parte creaturæ ea præstari non possit. Mirum est homines cum sancta Magdalena, sancto Francisco, sancto Dominico non rapi in ecstasin, dum cogitant & ruminant: *En Deus meus pro me in carne, imò in cruce.*

Infinitè itaq; in omnibus absumus ab eo quod ipsi est debitum, seu ab eo quod ipse ex natura sua meretur, quódque nos ei debemus, licèt soluendo non simus. Vt tamen quod possumus ei reddamus, crebrò cum Psalte psalm. 102. ei iubilemus: *Benedic anima mea Domino, & omnia quæ intra me sunt nomini sancto eius. Benedic anima mea Domino, & noli obliuisci omnes retributiones eius. Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis: qui sanat omnes infirmitates tuas: qui redimit de interitu vitam tuam: qui coronat te in misericordia & miserationibus: qui replet in bonis desiderium tuum.* Et psalm. 88. *Misericordias Domini in æternum cantabo, in generatione & generationem annunciabo veritatem tuam in ore meo.* Insuper, quia eum laudare, eique gratias agere quas debemus, neutiquam sufficimus, inuitemus omnes angelos, omnes Beatos, omnes cælos, omnes creaturas, terrestres & cælestes, vt nobiscum, & pro nobis Deo & Iesu Christo, de infinita in nos misericordia gratias agant, eúmque laudent & benedicant, ac cum Daniele dicamus: *Benedicite omnia opera Domini Domino, laudate & superexaltate eum in sæcula. Benedicite angeli Domini Domino. Benedicite cæli Domino*, &c. Quin & diuino amore ebrij, optemus mille linguas, mille corda, mille animas, mille vitas, mille corpora, quæ in ipsius honorem consumamus & expendamus: imò optemus tantum eum amare & laudare, quantum eum amant & laudant omnes Sancti in cælo, ac eorum laudes & mentes quasi induamus, vt per eos Deum immensè diligamus, colamus, celebremus & glorificemus. Amen.

COMMENTARIVS
IN SOPHONIAM.

ARGVMENTVM.

Sophonias quis

OPHONIAS hebr. idem est quod *speculator Domini.* Radix enim צפה *tsapha* significat speculari: יה *ia* est nomen Dei, putà per crasin idem quod Iehoua: vel *absconditus Domini*, à rad. צפן *tsaphan*, id est, abscondit. Qui enim speculari volunt diuina, vti Prophetæ, necesse est vt mentem oculósque auocent à terra, eósque in Deo abscondant. *Sophonias*, inquit S. Hieron. ad Paulinum, *speculator & arcanorum Dei cognitor, audit clamorem à Porta piscium, & eiulatum à secunda, & contritionem à collibus. Indicit quoque vlulatum habitatoribus Pilæ: quia conticuit omnis populus Chanaan, disperierunt vniuersi qui inuoluti erant argento.* Idem hîc: *Sophonias, ait, Propheta, nomine (vt ita dicam) prophetico, & gloriosa maiorum suorum stirpe generatus est. Habuit enim patrem Chusi, auum Godoliam, proauum Amariam, atauum Ezeciam, & talem quadrigam ipse velut extremus auriga complexus. Nomen Sophoniæ alij speculam, alij arcanum Domini transtulerunt. Siue igitur specula siue absconditum Domini interpretetur, vtrumque Prophetæ conuenit. Dicitur enim ad Ezechielem: Fili hominis speculatorem te dedi domui Israel. Iste ergo Propheta, qui erat in specula & in sublimibus constitutus, & nouerat mysteria Domini, filius erat Chusi*, &c. Porrò S. Epiphan. in vita Sophoniæ: *Sophonias*, ait, *Propheta à monte Sarabatha, è tribu ac prosapia erat Simeon. Is quoque de Hierosolyma prophetauit, nempe quòd multò foret satius, si in longum latúmque ædificaretur: super consummatione etiam Gentium, nec non & super confusione impiorum, déque aduentu Domini. Vitam morte commutauit in apocalypsi Domini; & solitarius in arno suo funeratus est.* Eadem habet S. Dorotheus & Isidorus in Sophonia. Denique Sophonias Sanctorum catalogo ascriptus legitur in Martyrol. Romano die 3. Decembris.

Quando?

Prophetauit tempore Iosiæ regis Iuda, vt ipse ait cap. 1. vers. 1. qui fuit rex piissimus, fidémque & cultum veri Dei, euersis excelsis & idolis, in Ierusalem restituit. Eodem tempore prophetauit Ieremias, vt ipse ait cap. 1. 2. & Holda prophetissa 4. Reg. 22. 14. Tradunt Hebræi, & ex iis Arias, Vatabl. & à Castro, Ieremiam prophetasse publicè in plateis, Sophoniam in Synagogis, Holdam in cœtibus mulierum: licèt Ribera id ridiculum censeat, & rideat. Præcessit ergo Sophonias Ezechie- A lem & Danielem, qui sub Ioachin nepote Iosiæ, vt patet ex eorum exordio, prophetarunt. Hinc sequitur, Sophoniam prophetasse post vastatam Samariam & captiuitatem decem tribuum (hæ enim in Assyriam abductæ sunt anno sexto Ezechiæ, qui fuit atauus Iosiæ.) ac consequenter eum vaticinari solis duabus tribubus reliquis, putà Iudæ & Beniamin. Hasce ergo hortatur ad pœnitentiam, præsertim vt relicta idololatria ad Dei cultum redeant: ni id faciant, minatur eis ineuitabile excidium per Nabuchodonosorem, æquè ac Ammonitis, Moabitis, Æthiopibus & Assyriis. Tandem consolatur eas spe liberationis & reditus è Babylone, ac magis promissione Christi liberatoris, qui per suam incarnationem omnibus gentibus salutem afferet, inquit Theodor. dando euangelicam legem, B in qua tam Gentes, quàm Iudæi sanctè & feliciter sint victuri, vsque ad finem mundi diémque iudicij, quando Iudæi aliique infideles qui Christum recipere noluerunt, damnabuntur, & æternis gehennæ pœnis addicentur. Censet Ribera Sophoniam prophetasse primis octodecim annis Iosiæ: nam anno 18. Iosias templum & populum ab idolis emundauit, & Deo reconciliauit, ita vt deinceps populus sub eo non coluerit idola, quæ hîc redarguit Sophonias. Verùm hæc ratio non concludit certò. Nam Ieremias cœpit prophetare anno 13. Iosiæ, & perrexit continuè sub eo detonare contra idola: quia licèt ea publicè à Iosia essent abolita, priuatim tamen adhuc à multis retinebantur & colebantur. ita S. Hieron. Sophonias ergo ex alta reuelationis C diuinæ specula, eminus speculatur diem excidij vrbis Ierusalem, & alleg. orbis vniuersi. Vnde inclamat diem illam fore tribulationis & angustiæ, diem calamitatis & miseriæ, diem tenebrarum & caliginis, diem nebulæ & turbinis, diem tubæ & clangoris, vt eius terrore & horrore omnes impellat ad pœnitentiam, lachrymas & preces, æquè ac facit Ioël, cui similis in stylo & patho est Sophonias, atque Ieremias, cuius quasi compendium & abbreuiator est Sophonias, inquit Isidorus. Vtrumque imitetur concionator, qui non aures vult scalpere, sed esse malleus Domini conterens petras, saxea inquam peccatorum pectora. Id faciet, si discat esse Sophonias, si in specula cum Deo versetur: ibi enim videbit quis quantúsque sit Deus, ac despiciet hoc terræ punctum, & quæcumque in ea punctula sunt despuet.

Prædicat[or] sit Soph[o]nias, id speculat[or]

Præclarè Seneca epistola 41. *Quemadmodum*, inquit,

inquit, *solis radij contingunt quidem terram, sed ibi sunt vnde mittuntur; sic animus magnus & sacer, & in hoc demissus, vt propiùs diuina nossemus, conuersatur quidem nobiscum, sed hæret origini suæ: illinc pendet: illuc spectat ac nititur.*

Præclarius S. Gregor. homil. 11. in Ezechiel. *Cui*, inquit, *aliena cura committitur, speculator vocatur, vt in altitudine mentis sedeat, atque vocabulum nominis ex virtute actionis trahat. Non est enim speculator, qui in imo est. Speculator quippe semper in altitudine stat, vt quidquid venturum est, longè prospiciat. Et quisquis populi speculator ponitur, in altum debet stare per vitam, vt possit prodesse per prouidentiam. Hinc Propheta alius speculatorem admonet dicens: Super montem excelsum ascende tu qui euangelizas Sion.* Isaiæ 48. *Vt videlicet qui prædicationis locum suscipit, ad altitudinem bene vitæ & actionis, ad excelsa transeat, & eorum qui sibi commissi sunt opera transcendat.*

CAPVT PRIMVM.

SYNOPSIS.

Prædicit Deus excidium Hierosolymæ, ob incolarum peccata, per Chaldæos quasi sanctos sacerdotes, qui impios Iudæos, quasi hostiam, iustitiæ & vindictæ suæ immolent. Vnde vers. 10. *Iudæorum clamorem & vlulatum describit: quia, inquit,* scrutabor Ierusalem in lucernis, & visitabo super viros defixos in fæcibus suis. *Denique vers.* 14. *acerbitatem huius diei repræsentans ait, hanc diem fore diem calamitatis & miseriæ, æquè ac iræ & zeli Dei, à qua nemo se per aurum vel argentum redimere poterit.*

Vers. 1.] Verbum Domini quod factum est ad Sophoniam filium Chusi, filij Godoliæ, filij Amariæ, filij Ezeciæ, in diebus Iosiæ filij Amon regis Iudæ.

Vers. 2.] Congregans congregabo omnia à facie terræ, dicit Dominus:

Vers. 3.] Congregans hominem & pecus, congregans volatilia cæli, & pisces maris: & ruinæ impiorum erunt: & disperdam homines à facie terræ, dicit Dominus.

Vers. 4.] Et extendam manum meam super Iudam, & super omnes habitantes Ierusalem: & disperdam de loco hoc reliquias Baal, & nomina æddituorum cum sacerdotibus;

Vers. 5.] Et eos qui adorant super tecta militiam cæli, & adorant & iurant in Domino, & iurant in Melchom.

Vers. 6.] Et qui auertuntur de post tergum Domini, & qui non quæsierunt Dominum, nec inuestigauerunt eum.

Vers. 7.] Silete à facie Domini Dei: quia iuxtà est dies Domini, quia præparauit Dominus hostiam: sanctificauit vocatos suos.

Vers. 8.] Et erit: in die hostiæ Domini, visitabo super principes, & super filios regis, & super omnes qui induti sunt veste peregrina:

Vers. 9.] Et visitabo super omnem, qui arroganter ingreditur super limen in die illa: qui complent domum Domini Dei sui iniquitate & dolo.

VERS. 1. AD Sophoniam filium Chusi.] *Tradunt Hebræi, ait S. Hieron. cuiuscumque Prophetæ pater aut auus ponatur in titulo, ipsos quoque Prophetas fuisse. Vnde & Amos vnus de duodecim Prophetis, qui dixerat, Non sum Propheta, nec filius Prophetæ, sed pastor caprarum vellicans sycomoros, patris nomen in titulo non habet. Hoc si verum est, Sophonias gloriosa maiorum suorum stirpe generatus est.* Deinde Symbolicè nomina singulorum explicans: *Sophonias, inquit, qui erat in specula, & in sublimibus constitutus, & nouerat sublimia Domini; filius erat Chusi, qui interpretatur humilitas. Habebat quoque auum Godoliam, qui dicitur magnitudo Domini: & proauum Amariam, qui & ipse vertitur in sermonem Domini: & atauum Ezechiam, qui sonat fortitudo Domini. De fortitudine itaque Domini natus est sermo Domini, & de sermone Domini nata est magnitudo Domini, & de magnitudine nata est humilitas* (viri enim sapientes & sancti quo magis à Deo illuminantur, & tolluntur in altum, eo magis cognoscunt Deum esse omnia, se verò nihil, ideóque magis se sub eo humiliant & deprimunt) *vt, cùm peruenerit aliquis ad perfectum, dicat: Quia non sum dignus vocari Apostolus. Et illud in Psalmis: Domine non est exaltatum cor meum, neque elati sunt oculi mei.* Hanc Hebræorum traditionem sequuntur Albertus, Haymo, Remig. Lyran. Hugo, Vatabl. Dionys. & alij passim: quia tunc cum propagatione generis fiebat propagatio religionis, ait S. August. & ex eo Albertus. Verùm an hæc traditio per omnia vera & certa sit, discussi in procemio. Sufficit hoc loco dicere, hosce patres & auos Sophoniæ fuisse claros & illustres; vndècumque id acciderit, ideóque hîc nominari: ita Vatabl.

Ezeciæ.] Rabbini censent hunc esse Ezechiam regem Iuda, ita vt eius abnepos fuerit Sophonias. Verùm id impugnat Ribera, à Castro & alij: nam hoc non tacuisset Sophonias, qui ex genere hic sibi auctoritatem conciliat. Adde, Scriptura 4. Reg. 20. 21. & Ioseph. lib. 10. Antiq. 3. non alium Ezechiæ regis filium assignant, quàm Manassem.

VERS. 2. *Congregans congregabo omnia à facie terræ.*] q.d. Certò & omnino coaceruabo & colligam in captiuitatem

priuitatem & interitum, tradendo Chaldæis omnes incolas & omnia prædia terræ huius, scilicet Iudææ. Loquitur enim de strage & captiuitate Iudæ, non aliarum gentium. *omnia* ergo, scilicet homines, pecora, volatilia & pisces maris, vti explicans subiungit. Vnde Tigurina vertit, *conficiendo conficiam omnia*; Vatabl. *perdendo perdam*; Complut. *consumens consumam*; alij propriè, *colligam vt perdam*, *congregabo vt faciam deficere*. Quocirca Septuag. vertunt, *defectione deficiat homo & iumenta*. Vbi Nota, Defectio, mors, interitus in Script. vocatur collectio. Causam dat noster Pineda in cap. 34. Iob vers. 14. num. 5. Quia, inquit, cùm à Deo deriuetur omnis vita rerum viuentium, quod in illa simplicissima Dei vita vnitum est & collectum, hoc per exitum ad creaturas videtur diuidi, & dispergi in multa viuentia. Rursus, cùm vita aufertur viuentibus, videtur id quod erat diuisum in viuentibus atque dispersum, vniri & colligi in suo principio, & vita illa participata reuocari ad primam vitam & fontem viuendi. Vnde colligere idem est quod disperdere aut perire, eò quòd cùm vita aufertur viuentibus illáque pereunt, videtur illa ipsa vita congregari & rursus colligi in Deo, vt *spiritus redeat ad Deum qui fecit illum*, Ecclesiast. 12. 7. Rursum res omnes & animantia, excepto homine, cùm intereunt, congregantur & redeunt in suam abyssum nihili, ex qua Deus eas creando ad tempus eduxit.

Vers. 3. *Volatilia cæli & pisces.*] Quia, vt ait S. Hieron. *vastatis vrbibus & hominibus interfectis, solitudinem & raritatem bestiarum quoque fieri & volatilium pisciúmque, testis est Illyricum, testis Thracia, testis in quo ortus sum solum, vbi præter cælum & terram, & crescentes vepres & condensa siluarum, cuncta perierunt.* Addit Sanchez, perire dici ea quorum non est vsus. q. d. Vobis, ô Iudæi, in Babylone captiuis peribunt aues & pisces Iudææ, quia eas ampliùs aucupio capere & expiscari non poteritis.

Symbolicè, Albertus per homines accipit ciues, per pecus rusticos, per volatile principes & arrogantes, per pisces gulæ & veneri addictos. Pisces enim semine & fœtu luxuriant.

Et ruina impiorum erunt.] Pro *ruina* hebr. est מַכְשֵׁלוֹת *machscéloth*, id est, ruinæ, lapsus, offendicula, scandala: per quæ Primò Chald. actiuè accipit idololatriam & scelera, in quæ Iudæi prolapsi scandalum aliis gentibus dederunt. Vnde vertit, *conficiam auem cælorum, & pisces maris, eo quòd multiplicatum sit offendiculum impiorum.* Hinc & Vatabl. vertit, *offendicula inuenient improbos*, id est, improbi idololatræ ob suam impietatem dabunt grauissimas pœnas. Alij, *congregabo scandala*, id est, idola *impiorum*, eáque cum impiis traducam in Babylonem. Secundò, alij passiuè hæc accipiunt. Vnde noster vertit, *ruina impiorum erunt*; & Septuag. *infirmabuntur impij*; alij, *corruent impij*.

Disperdam.] Funditus. Hebr. enim est הִכְרַתִּי *hicbratti*, id est, exscindam; Septuag. *auferam*; Chald. *delebo*; Pagnin. *succidam homines de superficie terræ.*

Vers. 4. *Et disperdam de loco hoc reliquias Baal.*] Putà reliquias templorum, altarium, idolorum, sacerdotum, cultorum & cultus Baal.

Et nomina æedituorum cum sacerdotibus.] q. d. Disperdam æedituos & sacerdotes Baal, adeo vt deinceps ne nominentur quidem, nec vlla eorum memoria, nomen aut fama supersit. Sic ait Poëta:

Noli
Respicere ad fumos, & nomina vana Catonum.

A Secundò, *nomina æedituorum* sunt ipsi æeditui, nomine suo nominati, vt fit metonymia.

Æedituus vocatur minister templi Baal, ita dictus, non quasi adolens thus, vt aliqui volunt, sed quasi sacræ ædis tutor, id est, curam agens, inquit Festus. Æedituor enim idem est quod ædem tueor. Idem dictus est Æditimus, quasi ædis intimus, ait Festus: licet Cicero in Topicis, *in finitimo, legitimo, æditimo*, censeat non plus esse *timum*, quàm in meditullio *tullium*, scilicet vtrumque tantùm productionem esse nominis. Vide Gellium lib. 12. cap. 10. Lucretius lib. 6. hosce vocat Æedituentes, quasi ædem tuentes. Sic iam Romæ quodque templum suos habet æedituos, quorum officium est templum, eiúsque supellectilem, vestes & vasa B custodire, mundare, ornare; dare hostias, vinum, ministros, aliaque ad sacrificium necessaria; peregrinos excipere; Martyrum reliquias & monumenta ostendere, &c. Heb. vocantur כְּמָרִים *kemarim*, q. d. Accensores ignis & thuris, thurificatores, à rad. כמר *kamar*, id est, accendit, vssit, exarsit. Horum ergo officium fuisse videtur thurificare, & quasi diaconos subseruire sacerdoti victimas mactanti. Vnde 4. Reg. 23. 5. dicitur: *Deleuit Iosias kemarim, quos posuerant reges Iuda ad sacrificandum*, hebr. לְקַטֵּר *lecatter*, id est, ad suffumigandum, vel adolendum thus, *in excelsis*. Alij, vt Vatabl. & Mariana, volunt dictos *kemarim*, quasi exustos, id est, atros, ab atro & pullo vestitu. Vnde Pagnin. C vertit, *qui nigras induunt vestes*. Hebræorum enim sacerdotes erant candidati: sacrificabant enim tunica linea induti, Exodi 28. 40. æquè ac Ægyptij, qui inde Linigeri sunt dicti, vti dixi Ierem. 13. Sic & in sacris Eleusinæ Deæ sacerdotes amiciri albis, docet Tertull. lib. de Pallio. ita Sanchez. Alij, quòd essent inclusi, quasi monachi in monasteriis. ita Marinus in Lexico, qui censet *kemarim* esse vocem Chaldaicam. Alij, à stigmatibus, quæ in facie & in corpore inusta gestabant: Alij, ab ardore deuotionis, quo erant accensi in sacris suis peragendis. Verùm primum quod dixi verius videtur. Similes hisce fuerunt apud Gentiles Romæ virgines Vestales; & magis in Cappadocia Magi, dicti Pyrethi, à pyra, id est, igne, eo quòd πῦρ, id D est, ignem sacrum, seruarent & fouerent, ne quando extingueretur, cum certis precibus & cæremoniis, vti docet Strabo lib. 15. Quocirca *kemarim* videntur fuisse simij & æmuli æedituorum, quos Deus iusserat seruare & fouere noctu diúque ignem sacrum, quo comburendæ erant victimæ, Leuit. 6. vers. 12. quo pariter igne quotidie, tam manè quàm vespere, thymiama erat incendendum & adolendum Deo, Exodi 30. 7. Itaque *kemarim* officium erat, Primò, ignem sacrum perpetuò accensum seruare & nutrire: indéque rursum vocantur à Prophetis per irrisionem *kemarim*, id est, exusti, fuliginosi & atri; q. d. Carbonarij, qui ab igne & carbonibus denigrati, Æthiopum E vel dæmonum habent colorem & formam. Secundò, thus adolere idolis, vt patet 4. Reg. 23. 5. Tertiò, subseruire sacerdotibus in sacrificiis. Vnde à sacerdotibus hîc, quasi eorum ministri & diaconi secernuntur & distinguuntur. Ait enim: *Et nomina æedituorum cum sacerdotibus*, vtique non Dei, sed Baal, inquit Remig. Albert. Ribera & alij: licèt S. Hier. cum suis asseclis, sacerdotes hic veros veri Dei accipiat; sed eos dumtaxat qui simul cum Deo colebant idola, quos insectatur Ezech. c. 8. v. 3. & seq. de quibus 4. Reg. 17. 32. & 33. Fateor tamen aliquos ex hisce *kemarim* fuisse sacerdotes, ita enim vertunt

Ædituus quasi sacræ ædis tutor.

Eius officia.

vertunt hic Septuag. Adde thurificare, quod erat officium *kemarim*, est quoddam sacrificare. Primum enim veterum sacrificium fuit oblatio & incensio thuris. Vnde & thymiama Deo vero quasi sacrificium bis quotidie adolebatur in altari thymiamatis: quin & in omni sacrificio carneo, putà ouis, capræ & bouis, Hebræi iussu Dei imponebant & adolebant thus; ac per hoc significabant, victimam hanc dari & sacrificari Deo, vt patet Leuit. 2. 1. Videntur ergo hi *kemarim* apud Gentiles fuisse id, quod apud Christianos, præsertim Romanos, sunt æditui, qui curam habent templi, altarium & sacrorum: inter quos alij sunt Sacerdotes, alij Clerici, quibus præsunt Canonici; quorum caput est Decanus, Præpositus, vel Episcopus. Munia ergo *kemarim* erant, templum custodire, aperire, claudere, purgare, ornare, aduenas docere cæremonias & cultum Baal, siue idoli & Dei sui; oblationes excipere, dies festos adornare, choros canentiũ & choreas salientium ordinare, imò præire more furentium & bacchantium. Vnde S. Hieron. *kemarim* vertit fanaticos, quasi enthusiasmo actos & dæmonis spiritu afflatos. Hinc Oseas c. 10. 5. ait: *Et kemarim eius qui de illo exultabant*, vti habent Hebr. Alludit enim vox כמר *kamar*, vnde *kemarim*, ad חמר *chamar*, quod significat turbari instar ebrij & insani, vel instar vini fæculenti, misti, & turbidi, indéque bacchari & insanire.

Vers. 5. *Et eos qui adorant super tecta.*] Quæ in Iudæa & Syria etiamnum plana sunt, quasi tabulata sub dio, in quibus incolæ ambulant, prandent, cœnant; imò & in æstate noctu dormiunt, vti mihi Romæ viri graues, iique oculati testes narrarũt. Hæc ergo tecta conscendebant Iudæi astricolæ; vt ex iis liberè & planè contemplarentur & adorarent *militiam cæli*, putà solem, lunam, luciferum, aliásque stellas & astra: quæ quia multa sunt, & ordinata instar exercitus, motúque suo, loco & ordine stato incedunt instar aciei instructæ; hinc vocantur militia cœli, cuius rex est sol, regina luna, signifer Venus, siue lucifer. Hinc Iudæi dicunt Ieremiæ (qui Sophoniæ fuit synchronos & coæuus) cap. 44. 25. *Faciamus vota nostra quæ fecimus, vt sacrificemus reginæ cœli* (id est, lunæ) *& libemus ei libamina.* Et cap. 7. 18. *Filij colligunt ligna, & patres succendunt ignem & mulieres conspergunt adipem, vt faciant placentas reginæ cœli.* quibus ipse denuntiat cap. 10. 2. *A signis cœli nolite metuere, quæ timent Gentes*, q. d. Nolite colere astra cœli, quæ colunt Gentes. Timere enim in Script. est colere, revereri, adorare. Vide quæ illis locis annotaui. Sic apud Gentiles multi fuerunt cœlicolæ & solicolæ, æstimantes cœlum, solem & sidera ob pulchritudinem, celsitudinem, magnitudinem, influxum, ordinem & splendorem esse animata, esséque numina: quos detestans Iob cap. 31. 26. *Si vidi*, inquit, *solem cum fulgeret, & lunam incedentem clarè; & lætatum est in abscondito cor meum, & osculatus sum* (id est, adoraui ea, osculando) *manum meam ore meo: quæ est iniquitas maxima, & negatio contra Deũ altissimum.* Et Sapiens cap. 13. 2. *Solem & lunam, rectores orbis terrarum, deos putauerunt: quorum si specie delectati, deos putauerunt, sciant quanto his dominator eorum speciosior est: speciei enim generator hæc omnia constituit.*

Et adorant & iurant in Domino, & iurant in Melchom.] Iurant tam per Melchom, quàm per Deum verum: quia vtrumque vt numen colunt

A & adorant. Iuramentum enim est actus latriæ. Dum enim iuramus per aliquem; hoc ipso confitemur & protestamur ipsum esse primam & increatam (hæc enim sola est infallibilis) veritatem, ideóque esse Deum.

Taxat Iudæos; quòd cum Deo vero colerent deos gentium vicinarum, putà Melchom Deum Ammonitarum. ita Theodor. Remig. Albert. Hugo & Lyran. Nota, τὸ *in Domino*, quatenus refertur ad *iurant*, idem esse quod *per Dominum*: quatenus verò refertur ad *adorant*, idem esse quod *Dominum*. Hebræi enim verba contactus, siue corporalis, siue spiritualis, qualis est adoratio, construunt cum *beth* id est, *in*; vt credere in Deo; est credere Deo, vel Deum: inuocare in nomine

B Domini, est inuocare nomen Domini, &c. Hebr. est, *iurant per Melchom*, id est, regem suum. ita Septuag. Tigurina, Vatabl. & Pagnin. hoc est, iurant per idolum suum, quod pro suo Deo & rege habent, ideóque nuncupant illud Melech, Molech, Melchom, Malcam, id est, regem suum. Hæc enim omnia vnum idémque sunt. Perperam ergo Arias sic exponit q. d. Qui vt regi suo adulentur, æquè per eum, ac per Deum iurant. Nam iurare per regem, est licitum. qui enim per regem iurat, per Deum, qui eum regem constituit, iurat: vti in simili docet Christus Matth. 23. 20. ita Ioseph iurat per salutem Pharaonis, Gen. 42. 15. & Thecuitis per salutem Dauidis, 2. Reg. 14. vers. 19.

C *Et qui auertuntur de post tergum Domini.*] Putà qui tergum Domini, id est, Dominum, sequi nolunt; sed ei tergum obuertunt, hoc est, ab eo recedunt, dum eum auersantur & spernũt. ita Septuag. vnde Chald. *qui auertuntur retrorsum à cultu Domini*, Pagnin. *qui retrocedunt vt non eant post Dominum*; Tigurina, *qui à Domino sunt abstracti.* Vers. 6.

Qui non quæsierunt Dominum, nec inuestigauerunt eum.] Moral. Quærunt & inuestigant Deũ, Primò, infideles & ignorantes, qui inquirũt quis & qualis sit Deus. Secundò, peccatores, qui per peccatum Deum Deique gratiam perdiderunt: hi pœnitendo eum requirunt, rogantes vt ad eos & cum eis in gratiam redeat. Tertiò, egentes &

D afflicti, qui à Deo opem, putà lumen, consilium, auxilium, robur, directionem poscunt. Vnde Vatabl. vertit, *neque implorant opem Domini, neque consulunt eum.* Sic & Chald. Sapiẽter monet Psaltes: *Quærite*, inquit, *Dominum, & confirmamini: quærite faciem eius semper.*

Silete à facie Domini.] Hoc est, vt Septuag. εὐλαβεῖσθε, id est, silentes timete & reueremini Dominum. est metalepsis, vel catachresis: silentium enim reuerentiæ, timoris, admirationis & stuporis est indicium, ideóque pro illis hîc ponitur. ita Theodor. Vide dicta Habacuc 2. vers. Vers. 7.

E vltimo. Vnde Syrus & Arabicus vterque vertunt; *timete à conspectu Domini.* Aliter Albertus & Hugo, q. d. Obmutescite coram Deo vindice; quia adest dies Domini, quo ipse vos exscindet & disperdet. Et Clarius, q. d. Silete, id est, silenter expectate, & mox videbitis iram & vastitatem Domini. Et Chald. *pereatis*, inquit, *fundetur omnes impij à conspectu Domini*; quasi silere idem sit quod perire & interire. Mortui enim silent: vnde locus mortuorum hebr. vocatur דומה *duma*, id est, silentium.

Quia iuxta est dies Domini.] Arabicus, *quia iam propè est dies iudicij*, putà dies iustitiæ & vindictæ

dictæ Domini exercendæ in Iudæos per Chaldæos. Sic dies iudicij vocatur dies Domini, reliqui sunt dies hominum, quibus agunt quod lubet: sicut dies hebdomadæ sunt dies discipulorũ, sed sabbatum est dies ludimagistri, quo totius hebdomadæ pensum à discipulis exigit, & diligentes præmiat, negligentes vel petulantes castigat & flagellat.

Quia præparauit Dominus hostiam: sanctificauit vocatos suos.] Est metaphora continua: siue allegoria. stragem enim Iudæorũ, vtpote impiorum, vocat sacrificium, idq; publicum & solemne; in quo hostia sunt Iudæi mactandi: dies sacrificij est dies excidij Hierosolymæ & templi; sacerdotes sunt Chaldæi, qui hanc victimam Deo & diuinæ iustitiæ immolant. Vnde dicuntur vocati & sanctificati à Deo: quia Deus eos è Chaldæa euocauit, suósq; quasi milites, imò ministros & sacerdotes, auctorauit & consecrauit, quando eos elegit & destinauit laniones Iudæorum, vt eos quasi sanctam victimam diuinæ suæ vindictæ offerrent & iugularent. ita S. Hieron. Theodoret. Haymo, Lyran. & alij passim, nisi quòd Chald. Vatabl. & Clarius, per vocatos intelligunt, non sacerdotes, sed conuiuas, purà aues, & feras, quos Deus ad solemne hoc epulum euocet, vt Iudæorũ cadauera à Chaldæis cæsa deuorent. Vnde Arabicus Antiochenus vertit, *parauit victimas Dominus, & notificauit ijs qui sunt conuiuij sui*; clariùs verò Arabicus Alexandrinus, *præparauit Dominus mactationem* (id est, victimas mactatas ad epulum) *& sanctificauit vocatos*; & Syrus, *præparauit Dominus victimam*, vel *conuiuiũ, & inuitauit vocatos suos*. Alludit ad vocem חרם *cherem*, seu anathematis, quo res vel pia, vel impia, tota per mortem, vel ciuilem, vel naturalem, Deo mactanda & sacranda erat. de quo plura dixi Leuit. vltimo v. 28. & Rom. 9. 9.

Moraliter, disce hîc quàm iniustitia & scelera sint Deo inuisa, quámque ex aduerso iustitia & scelerum vindicta ei sit chara, curæ, honori, voluptati; nimirum perinde ac est sacrificium solemne, vel holocaustum, quod ei tamquam summo rerum domino offertur, & ab eodem in odore suauitatis excipitur: adeo vt reges & tyrannos, licet infideles & impios, qui hanc vindictam peragunt, vocet suos milites, suos sanctificatos, suos sacerdotes. Hinc iisdem per Ieremiam c. 6. 4. mandat & edicit: *Sanctificate super eam* (contra Ierusalem) *bellum*. Et Isaiæ 13. 3. de Cyro & Persis vastaturis impiam Babylonem, ait: *Ego mandaui sanctificatis meis, & vocaui fortes meos in ira mea.* Quin & Ierem. 48. 10. vindictam hanc impiorum Moabitarum, Chaldæis sub intermiṅatione maledictionis imperat & indicit: *Maledictus qui facit opus Domini fraudulenter.* Quodnam hoc opus? Audi: *Maledictus qui prohibet gladium suum à sanguine.* Ex aduerso Sapiens cap. 14. 7. *Benedictum est lignum*, inquit, *per quod fit iustitia.*

Vers. 8. *In die hostiæ Domini* (excidij Ierusalem, quando ipsa futura est hostia, mactanda à Chaldæis Domino) *visitabo super principes, & super filios regis.*] Sedeciæ. Nabuchodonosor enim capta Ierusalem, *iugulauit filios Sedeciæ in oculis eius: sed & omnes principes Iuda occidit*, vt dicitur 4. Reg. 25. 7. ita Lyran. Arias, Vatabl. & alij. Aliter S. Hieron. Theodor. Remig. eorúmque sequaces, qui per filios regis accipiunt filios Iosiæ: è quibus Ioachaz abductus fuit in captiuitatem à Pha-

A raone: Ioakim à Chaldæis occisus, Sedecias excæcatus, Ioachin ductus in Babylonem. Verùm diem hostiæ vocat diem excidij, in quo non alius fuit rex Hierosolymæ, quàm Sedecias, cuius filios quasi hostias mactauit Nabuchodonosor: è filiis verò Iosiæ nullum fecit hostiam, id est, nullum occidit. Nam Ioakim non ab eo, sed à latrunculis, siue prædonibus Chaldæorum occisus est.

Et super omnes qui induti sunt veste peregrina.] Primò, aliqui vestem hîc intelligunt eam, qua idololatræ vtebantur in cultu idolorum. Vnde Iudæi vestem hanc induentes, ipso habitu profitebantur se cultores idolorum, perindè ac qui

B pileum flauum induit Romæ, profitetur se Iudæum; & qui turbantum, Turcam. Quocirca Chald. vertit, *qui perstrepunt ad cultum idolorum.* Secundò, Hebræi nonnulli putant taxari hîc satellites & ministros principum & nobilium. hi enim solent vti veste varia & diuersa à vulgo, in qua gestant insignia sui principis. Tertiò, Theodor. vestem peregrinam exponit, à peregrinis furto vel rapina acceptam, quasi taxet hîc furta & rapinas Iudæorum, quibus hospites & peregrinos spoliabant vestibus, iisque se induebant. Quartò, alij vestem peregrinã accipiunt eam, quę est alterius sexus, putà si vir induatur veste muliebri, aut mulier virili: quod est contra honesta-

C tem, verecundiam & castitatem, ideóque vetatur à Deo Deuteron. 22. 5. & à Concilio Gangrensi sub pœna anathematis, vt habetur dist. 30. cap. *Si qua mulier.* Quintò, propriè & genuinè vestem peregrinam vocat eam, quæ non erat Iudaica, sed gentilitia, purà Ægyptia, Philisthæa, Ammonitis, Tyria, &c. Taxat ergo hîc Iudæorũ ambitionem, leuitatem & curiositatem, quòd vestitum nouum, peregrinum & gentilitium assumerent, quódque cum vestibus mores & idololatriam Gentium induerent. ita S. Hieron. Idem ferè taxat Ezechiel cap. 23. v. 12. & 15. & Auctor lib. 2. Machab. c. 4. vers. 13.

D Moraliter, hîc discant Christiani, quàm Deus oderit vestium nouitatem & luxum; quámq; eum vindicet & puniat. is enim sapit mollitiem, fastum, leuitatem, inconstantiam, defectúmque iudicij. Vnde talibus rectè dicas illud Stilponis ad Cratetem. *Δοκῶς μοι χρείαν ἔχειν ἱματίου καινοῦ*, videris mihi indigere pallio nouo, vel pallio & mente: *καινοῦ* enim iunctim significat *nouum* disiunctim verò *καὶ νοῦ* significat *& mente*. ita Laërt. lib. 2. cap. 12. Q. Curtius lib. vltimo, & Plutarch. in Alexandro, culpant eum, quòd deuictis Persis habitum mutarit, vestémque Persicam induerit. Strato, vel, vt alij volunt, Plato, dixit Aristippo: *Tibi vni & chlamydem, & pannum ferre datum est.* Chlamys vestis est satraparum, pannus mendico-

E rum. ipse enim apud Dionysium saltauit in purpura, interdum vili pallio vtebatur. ita Laërt. lib. 2. cap. 8. vnde Horat. *Omnis Aristippum decuit color.* Ita hodie sunt chamæleontes, qui omnibus gentibus, locis, sectis tam in habitu, quàm in fide & moribus se conformant: sed dum singulis concolores fieri cupiunt, vniuersis discolores & difformes fiunt. Phrygiones sunt, qui fucant tam mores, quàm colores, de quibus Prudent. in Hamartigen.

Moral. de vestium luxu & nouitate.

Additur ars, vt fila herbis saturata recoctis,
Illudant varias distinctis flamine formas.

Et Martialis: *Victa est*
Pectine Niliaco iam Babylonis acus.

Dioge

Diogenes cuidam glorianti, quòd leonis pelle vestitus incederet: *Non tu desines*, inquit, *virtutis stragula pudefacere* indignum iudicans, quòd homo mollis Herculis amictum sibi vendicaret. Ita Laërt. libr. 6. Idem cùm videret iuuenem studiosiùs se ornantem: *Si ad viros*, inquit, ἀτυχεῖς, id est, *frustra facis: si ad feminas*, ἀδικεῖς, *iniustè agis.* Nam frustra mas se mari ornat, cùm inter eos nequeat esse cõiugium: iniquè verò agit, si lenocinio suo insidietur feminæ. Idem diuitem quemdam indoctum, sed splendidè indutum, χρυσόμαλλον, id est, ouem aureo vellere amictam nuncupabat. Demonax cuidam suam purpuram ostentanti: *Heus tu*, inquit, *hoc ante gestabat ouis, & ouis erat*, significans illum stupidum esse vt ouem, etiamsi purpuram gestaret. Teribazo Artaxerxes rex vestem suam donarat ea lege, vt ea non indueretur. induit tamen ille, muliebribus etiam donis quæ à rege acceperat, insignitam. Tũc rex in risum effusus: *Tibi*, inquit, *vt mulieri aurum, vt insano regium amictum gestandi tuo potestatémque concedimus.* Augustus Cæsar cùm pro concione multos videret palliatos, indignabũdus: *En* inquit, *Romanos rerum dominos gentémque togatam.* Indoluit nimirum, Romanos habitum nouare, & Græcum pallium assumere. Eiusdem hæc fuit gnome: *Vestitus insignis ac mollis superbia vexillum est, nidúsque luxuriæ.* Ita Suetonius in eius vita. Peregrinam vestem in Ruffino culpauit Claudianus, in Carolo Caluo Franci. Constantissimi olim Germani, cum fide vestes mutare cœperũt. *Turpis*, ait Poëta, *Romano Belgicus ore color.* Si hæc laicos dedecent, multò magis Clericos & Religiosos, in quibus vestium luxũ acriter taxat S. Bern. serm. 23. in Cantic. & Apolog. ad Gulielmum Abbatem.

Trop. vestis peregrina est hæresis.

Tropol. vestis peregrina est hæresis, quam assumunt Nouantes, *qui recesserunt à protectione & indumento Dei, & suo errore cooperti sunt*, inquit S. Hieron. Mysticè idem: *Vestis*, ait, *filiorum regis, & principum indumentum Christus est*, quod assumimus in baptismo, iuxta illud Ephes. 4. 24. *Induite nouum hominem, qui secundum Deum creatus est in iustitia & sanctitate veritatis.* Et Coloss. 3. 12. *Induite vos ergo sicut electi Dei, viscera misericordiæ, benignitatem, humilitatem, modestiam, patientiam.* Peregrina ergo veste diaboli induimur, cùm pro misericordia induimus crudelitatem; pro benignitate asperitatem, pro humilitate superbiam, pro modestia fastum, pro patientia impatientiam. Hinc rursũ monet Apostolus Rom. 13. 14. *Induimini Dominum Iesum Christum:* qui enim spretis virtutibus vitia assumit, pro Christo Antichristum induit. Peculiariter verò vestis peregrina est hypocrisis. *Quid enim magis est peregrinũ, quàm sunt lupis rapacibus vestimenta ouium? quid magis peregrinum, quàm eum qui intus plenus est iniquitate, foris hominibus iustum apparere?* ait Rupert.

... hypocrisis.

Vaas. 9.

Qui arroganter ingreditur super limen.] Hebr. *qui saltat super limen*, hoc est, qui tanto fastu & arrogantia ingreditur, vt saltitando & subsultim incedere videatur, præsertim cùm gradus templi conscendit; quod Amos culpat dicens cap. 6. 1. *Væ qui opulenti estis in Sion ingredientes pompaticè domum Israël.* Vide ibi dicta. Taxat principum, nobilium & diuitum arrogantiam in ingressu, etiam templi, præsertim cùm in templo omnes coram Deo se humiliare debeant, humilitatémque & habitu & incessu, & prece profiteri. Qui

A enim templũ adeũt, id faciũt, vt humiliter Deum inuocent, eiúsque opem & gratiam postulent: quare indignum est ibi arrogantiam ostendere, vbi suppliciter venia in culpis, & auxilium in necessitate à Deo flagitatur. Taxat insuper fastum sacerdotum & pontificum, qui dilatatis phylacteriis arroganter in templo, quasi eius præfecti & præsides incedebant. Vnde Septuag. vertunt, *vlciscar super omnem manifestè, qui in vestibulis.* Sacerdotes enim degebant in suo atrio, proximè templo, quasi in eius vestibulo. Ita Christus castigat eorũdem, sed ob sacerdotij honorem alio, putà Scribarum & Pharisæorum, nomine, supercilium & fastũ, Matth. 23. 5. Hunc sensum dant S. Hieron. Haymo, Albertus, Hugo & alij: qui Secundò, sic quoque explicant, quasi Propheta reprehendat superstitionem Iudæorũ acceptam B à Philisthinis, qui truncato Dagon idolo suo in limine templi, illud deinceps ea reuerentia calcare non ausi, transiliebant, 1. Reg. 5. 4. Vnde Chald. vertit, *puniam omnes qui ambulant in legibus Palæstinorum.* Verùm hoc solos Azotios fecisse legimus, quorum Deus erat Dagon, à quibus, vti hostibus, abhorrebant Iudæi: vnde nusquam reperimus eos coluisse Dagon. Et sanè si id fecissent, vtique non tacuisset hîc Propheta. Parua enim, imò nulla, culpa est transilire limen templi ex reuerentia, eo quòd quis se reputet indignum qui calcet limen domus Dei; sed longè C maior culpa est, id facere in honorem Dagon, vel alterius idoli, itáque illud venerari & colere.

Tertiò, Chald. Arias, Pagnin. Tigurina & Vatabl. ex Hebræo sic vertunt, *visitabo omnem transilientem limen in die illa, qui implent domum dominorum suorum rapina:* quasi hîc taxet Iudæos, præsertim principum & potentum asseclas vel ministros de furto, quòd scilicet transiliant limen, tum proximorum, vt eorum bona furentur, tum dominorum suorum, vt ibi furta recondant, tutique sint, & cum illis prædam diuidant. Verùm tam Septuag. quàm noster pro *dominorum suorum*, vertunt, *Domini Dei sui.* Culpat ergo principum non tantùm arrogantiam, sed & iniustitiam, putà rapinas, vsuras & fraudes; quódque D eas impudenter & quasi sacrilegè consecrarent Deo: sacerdotes verò arguit, quòd easdem acceptent, imò extorqueant, quódq; ipsi pauperum bona specie religionis, quasi illa offerenda sint Deo, dolosè & impiè expilent & diripiant; suadendo v. g. filiis: Si parentes egentes à vobis quid petãt, dicite id esse corban, id est, munus dicatum Deo & sacerdotibus, vti Christus eis improperat Matth. 15. 6. & Matth. 23. 14. *Væ, ait, vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quia deuoratis domos viduarum, orationes longas orãtes.* q. d. Væ vobis Scribæ, qui emungitis bursas viduarum, vendendo scilicet eis cum sanctitatis simulatione longas vestras orationes: Græcè enim est, προφάσει μακρὰ E προσευχόμενοι, id est, occasione longæ orationis, vel prætextu quòd multum pro eis oretis. ita S. Chrysost. ibidem.

Vers. 10.] Et erit in die illa, dicit Dominus, vox clamoris à porta piscium, & vlulatus à secunda, & contritio magna à collibus.

Vers. 11.] Vlulate habitatores Pilæ: conticuit omnis populus Chanaan, disperierunt omnes inuoluti argento.

Vers.

Verſ. 12.] Et erit in tempore illo : ſcrutabor Ieruſalem in lucernis : & viſitabo ſuper viros defixos in fæcibus ſuis: qui dicunt in cordibus ſuis : Non faciet benè Dominus , & non faciet malè.

Verſ. 13.] Et erit fortitudo eorum in direptionem , & domus eorum in deſertum: & ædificabunt domos, & non habitabunt: & plantabunt vineas, & non bibent vinum earum.

VERS. 10. *Vox clamoris à porta piſcium.*] Scilicet audietur : quia, vt docet Ribera & Vilalpando parte 1. de Apparatu vrbis libr. 2. cap. 13. per portam piſcium primò in vrbem Ieruſalem irrupiſſe videntur Chaldæi, omnéſque incolas vel occidiſſe , vel cepiſſe ; ſicut piſcator ſolet in omnes piſces maris impunè graſſari. Vnde Habacuc cap. 1. 14. ait, *Et facies homines* (Iudæos) *quaſi piſces maris* , vt capiantur à piſcatore Nabuchodonoſor. Et verſ. 15. *Totum in hamo ſubleuauit, traxit illud in ſagena ſua.* Hæc porta dicta eſt piſciū, quòd ſpectaret mare, & inde per eam piſces importarentur. Audi ex S. Hieron. Saligniaco & Borchardo Adrichomium : Porta, inquit, piſcium iuxta turrim Dauid, inter montem Sion & ciuitatem inferiorem , in valle Mello contra Occidentem ſita erat. Piſcium dicebatur , quòd per eam à Ioppe & aliis maritimis locis (ac præſertim è mari Galilææ illic ex aduerſo exiſtente, ait Vilalpando parte 1. lib. 3. cap. 9.) quotidie piſces in vrbem inferebantur. Hæc aliis nominibus etiam porta Dauid, & porta negotiatorum inſcribitur: Dauid quidem , quòd turri Dauidis proxima eſſet : negotiatorum verò, quòd per eam variæ negotiatorum merces à Bethlehē ; Hebron, Gaza, Ægypto & Æthiopia inueherentur. Per hanc portam peregrini Occidentales vrbem ingredi ſolent. Sic & Vilalpando parte 1. lib. 3. c. 9. Vbi tamen in eo ab Adrichomio diſſentit , quòd cenſeat portam piſcium non fuiſſe ad Occidentem Hieroſolymæ, vt vult Adrichom. ſed ad Septemtrionem ; Quia, inquit , Chaldæi caſtra habebant ad Septemtrionem; ac per portā piſcium irruperunt in vrbem , occuparúntque mox portam ſecundam , quæ ſcilicet erat in ſecundo muro, & à Ieremia vocatur porta media. Quæ ratio bene concludit , ſi verum eſt Chaldæos per portam piſcium ingreſſos in vrbem, & in portam ſecundam, vti inſinuat hic Sophonias. Cenſet ergo ipſe portam piſcium fuiſſe ad Septemtrionem vrbis, inter portam Ephraim & turrim Hananeel, Bezethæ proximam ; & Chaldæos per eam ingreſſos , quia inhiabant opibus templi ; quod illi vicinum erat. Adrichomio tamen aſtipulatur S. Hieron. & fauet 2. Paral. 33. 14. vbi dicitur: *Ædificauit murum extra ciuitatem Dauid, ad Occidentē Gihon , in conualle ab introitu portæ piſcium vſque ad Ophel :* atque ad argumentum Vilalpando reſponderi poſſet, Chaldæos vtraque via irrupiſſe in Ieruſalem , nimirum Aquilonari vrbis muro dirupto penetraſſe in ſecundam , & Occidentali porta piſcium effracta irrupiſſe in vallem Mello , æquè ac in ciuitatem inferiorem, quæ filia Sion dicebatur: vtrique enim vicina erat hæc porta, & ad vtramque aditum pandebat;

A ideóque Sophonias vtrobique, ſcil. tam in porta piſcium, quàm in ſecunda , vlulatum fore ſignificat.

Et vlulatus à ſecunda.] Secunda porta dicebatur, quæ erat in ſecundo muro. Ieruſalem enim verſus Septemtrionem iuxta templum, in tres regiones erat diſtributa ; quarum quæque ſuum habebat murum in longum porrectum. Primus murus erat vicinus Sion : ſecundus erat medius ſplendidiſſimis portis conſpicuus , & in quatuordecim turres diuiſus , quem Ezechias rex reparauit, & firmiorem altiorémque fecit , 2. Paral. 32. 5. Tertius erat extimus , quem Agrippa rex non primus ædificauit , vt vult Ribera , ſed iam ædificatum publico ſumptu permuniit , & latio-

B rem altiorémque reddidit. Hic totus ſolidus erat, & 25. cubitis altus, habebátque nonaginta quadrangulares validas & celſas turres. ita Ioſephus lib. 6. Belli c. 6. & 19. Antiq. 7. Fuit ergo vlulatus in porta ſecūda, ſiue media: quia Chaldæi principes fracto muro tertio & extimo ; irruperunt in ſecundum, eiúſque portam, quæ ſecunda ſiue media dicebatur, eámque ceperunt & inſederunt, vti narrat Ieremias cap. 39. Addunt Hebræi, Pagnin. Vatabl. Arias & Clarius , in ſecunda fuiſſe academiam : vnde illic habitabat Holda Propheriſſa, 4. Reg. 22. 14. Quocirca pro משנה *miſne*, id eſt, ſecunda, ipſi vertunt, *academia : vlulatus* , in-

C quiunt, *magnus ad academiā.* Solent enim academici non gladiis, ſed calamis aſſueti, præ aliis metu belli percelli & trepidare , ac irruente hoſte vociferari: nimirum non bene conueniunt Muſæ quietæ & ſilentes , cum Marte feroci , & tubis, tympaniſque & ſclopis perſtrepente. Extimus enim murus Hieroſolymæ continebat regionem tertiam vrbis, in qua habitabant opifices , mercatores & plebs. Secundus continebat regionem ſecundam, in qua, vtpote tutiori & tranquilliori, habitabant nobiles, ſtudioſi , doctores, Rechabitæ & ſimiles. Tertius & intimus continebat Sionis arcem & templum , eíſque ſubiectam ciuita-

D tem inferiorem , quæ idcirco filia Sion dicebatur. Vide hæc graphicè expreſſa in deſcriptione & tabula Hieroſolymæ , quam exhibet Adrichomius poſt paginam 144. Lege & noſtrum Vilalpandum in Apparatu vrbis par. 1. lib. 2. c. 3. & lib. 3. c. 9.

Et contritio magna à collibus.] Scilicet Sionis & templi, aliiſque ſimilibus, ad quos, vtpote munitiores, capta à Chaldæis vrbe, ex ſecunda & extima regione confugerunt Iudæi ; ſed à Chaldæis perſequentibus ibidem comprehenſi, contriti & trucidati ſunt. ita S. Hieron. & Theodor.

Tropol. in hora mortis & in die iudicij erit planctus, ob peccata quæ per portas, id eſt, oculos vel aures ; ac in collibus , id eſt , in ratione, mente & voluntate , commiſimus. Mors enim Moral. de vlulatu portarum, id eſt, ſenſuum.

E aſcendit per feneſtras, Ierem. 9. 21. vide ibi dicta. Itaque porta piſcium, eſt porta oculorum, de quibus Cant. 7. 4. *Oculi tui ſicut piſcinæ in Heſebon, quæ ſunt in porta filiæ multitudinis.* Oculi enim ob humorem aqueum & cryſtallinum, videntur eſſe piſcinæ & portæ piſcium , per quas ſcilicet ſpecies rerum caducarum & voluptatum in mare huius ſæculi volutantium , quaſi piſces irrepunt in animam, eámque inficiunt ſibíque aſſimilant. Audi S. Hieron. *Prima porta oculorum erit , qua exhibebuntur nobis peccata ante oculos noſtros , & omnis pompa & imago antiquorum ſcelerum & vitiorum atque luxuriæ proferetur in mediū: Torquebit*

igitur cum conscientiæ & postquam compunctus clamauerit à prima oculorum porta, vlulabit etiam à secunda, quam & aures intelligere possumus. Per hos enim vel maximè sensus, quibus vitia illapsa fuerant, eorum pœna sentietur, quando cernemus quod fecimus, & audientes sermonem totúmque ordinem peccatorum, in vlulatum compellemur, & conteretur in nobis quidquid fuerit excelsum, & propter cæcitatem & surdas aures ignorabatur in nobis. Secundò, idem paulò inferiùs: *Vel certè,* inquit, *in fine mundi & in consummatione lugebunt à porta piscium prima qui suum baptisma non seruauerunt: lugebunt à secunda, qui non egerunt pro peccatis dignam pœnitentiam. Et erit magna contritio super colles, qui nec pro peccatis incuruati sunt, vt ceruicem suam submitterent,* B *& scelera sua deplorarent. Per has enim duas portas Baptismi & Pœnitentiæ, in Ierusalem, id est, in Ecclesiam Dei, vel introitus, vel reditus est.*

Vers. 11. *Vlulate habitatores Pilæ.*] Pilæ, id est, mortarij in quo tundimus piper, zinziber & aromata; vel, si maius sit, orizam & frumenta. Audi S. Hieron. *Pila, quæ hebr. dicitur* מכתש *machtes, & ab Aquila versa est* εἰς τὸν ὅλμον, *non per breuem syllabam prima legenda est* (vt sit pila lusoria) *ne* σφαῖραν *putemus, sed per productam, vt de pila sciamus dici in qua frumenta tunduntur: vas concauum & medicorum aptum vsui, in quo propriè ptisana feriri solent.* Vnde pila dicta est à pinso, pinsis; quòd in ea siccata frumenta pistillo pinsebant ac contundebant, vt ait Cato cap. 14. lib. de re rustica. Porrò C Pila hîc proprium vrbis vel loci est nomen. Vnde Pagnin. Hebr. *Machtes*, quasi proprium loci retinuit.

Pila quæ? & Resp. 1. Quæres, quis hic locus, vel vrbs? Primò, R. Salomon censet Pilam vocari vrbem Tiberiadem, eo quòd in valle concaua sit sita: portam verò piscium esse Ptolemaidem, quæ mari piscoso adiacet: *misne*, quod noster vertit *secundam*, esse *Luz* vrbem iuxta Ierusalem: colles esse Sephorim. Verùm hoc ipse more suo fingit, non probat. Certè de Tiberiade hîc sermo esse nequit, vtpote quæ iampridem à Salmanasare vastata erat cum tota Galilæa & Samaria, anno sexto Ezechiæ regis Iuda, qui fuit atauus Iosiæ, sub quo hæc prophetat D Sophonias, vti ipse ait vers. 1.

2. Secundò, meliùs Lyran. per pilam intelligit Ierusalem. Totum enim vaticinium hoc est contra Iudam & Ierusalem, cui intentat excidium per Chaldæos. Porrò Ierusalem dicitur pila, quia erat in meditullio Iudææ, eiúsque centrum, quò ad forum & nundinas confluebant vndequaque Iudæi. Simili metaphora Ezechiel cap. 24. 3. Ierusalem vocat ollam, in qua coquuntur carnes, id est, Iudæi. Vnde & dictionaria Syriaca, *Machtes*, vel *Machtesh*, exponunt Ierusalem, à rad. *chtash*, quæ significat perturbare, agitare, vexare, vel etiam oppugnare, & bellum gerere; quæ omnia competunt Hierosolymæ. Verùm cùm vers. 4. Propheta E expressè nominarit Ierusalem, quorsum hîc obscurè eandem vocaret pilam? Adde, immediatè antè nominauit peculiaria loca Hierosolymæ, puta portam piscium, secundam, & colles: ergo & machtes, siue pila, peculiaris fuit locus eiusdem vrbis. Vnde

3. Tertiò, per pilam potest accipi ciuitas inferior Hierosolymæ, quæ in valle concaua sita, erat quasi pila, siue mortarium respectu Sionis aliorúmque collium. Hæc enim ciuitas vicina erat portæ piscium & secundæ. Dicitur pila, tum ratione situs humilis iam dictum quia in ea erat forum aro- A matariorum, pistorum, coquorum, &c. qui in pila aromata, frumenta, carnes & herbas contundunt. ita Arias, Vatabl. & Clarius.

Quartò, per pilam accipi potest vorago Mello, quæ & Tyropœon dicta est. Nam vt docet Ioseph. lib. 6. Belli cap. 6. Ierusalem super duos colles erat condita, contrariis frontibus semet inspicientes, interueniente valle discretos, in quam domus creberrimæ desinebant. Et inferiùs: Vallis autem quæ Tyropœon appellatur, qua diximus superioris ciuitatis collem dirimi ab inferiori, vsque ad Siloam pertinet: ita enim fontem, qui dulcis est ac plurimus, vocabamus. Hæc vallis vocatur hîc pila: tum ob profunditatem: tum quòd in ea contundendi essent Iudæi. S. Hieron. eam vo- B cat *vallem Siloë*; Chald. *vallem*, vel *torrentem Cedron*; quia vsque ad Siloë & Cedron per portam aquarum excurrebat. Sensus ergo est q. d. *Quomodo frumenta feriente desuper vecte in pila contunduntur, ita de porta piscium, & de porta secunda, & de collibus proruens in vos decurret exercitus*, vósque contundet & comminuet, inquit S. Hieron. & ex eo Remig. Ribera, Emmanuel & Mariana. 4.

Quintò, Adrichom. in descriptione Ierusalem, censet *machtes*, siue pilam propriè esse vallem Cedron. Cedron torrens est inter Ierusalem & montem Oliueti, qui per vallem Iosaphat in longum decurrit. Vallis ergo Iosaphat est vallis Ce- C dron, quæ posteriore sui parte, qua torrens Cedron iuxta fontem & piscinam Siloë perlabitur, ab eo vallis Siloë nuncupatur. Audi Adrichomium: Vallis Cedron, inquit, lata, profunda & tenebrosa (vnde & Cedron dicta est, à rad. קדר *cadar*, id est, niger, ater, obscurus, tenebrosus est) quæ in modum fossæ templum circumibat; ac quòd in mortarij similitudinem disposita esset, hebraicè Machtes; latinè autem Pila vocabatur. Hæc tantæ profunditatis erat, vt de templi tecto ad imum eius despicientium oculi, non absque vertigine capitis, caligarent. In hac mercatores, & omnis generis negotiatores habitabant. In hanc vallem, cùm Iacobus frater Domini, primus Hie- D rosolymorum Episcopus, in pinna templi coram omni populo, Iesum Dei filium ipso festo Paschæ profiteretur, Anani Sadducæi pótificis iussu præcipitatus est, & confractis cruribus, desuper quoque à Scribis & Pharisæis lapidatus, tandem fullonis fuste in cerebrum percussus interiit. Hucusque Adrichom. Hæc sententia probabilis est, eique fauet S. Hieron. qui pilam vocat vallem Siloë; & Chald. qui pro pilam vertit, *torrentem Cedron*. Verùm ei obstare videtur, quòd torrens Cedron & vallis Siloë fuerint extra vrbem: pila autem, vt & porta piscium, & secunda, videantur fuisse intra Ierusalem. 5.

Quare quarta sententia paulò antè recensita Resp. Auctoris. E videtur probabilior, quæ omnes expositiones cóciliat. Accedit, quòd porta piscium, per quam Chaldæi irruperunt in vrbem, ab Adrichomio consignetur directè ad ingressum vallis Mello, siue Tyropœi, vt iure Propheta dicat, ingentem eo loci fuisse vlulatum, vtpote in quem primò furorem suum exercuerint Chaldæi. Erat enim vallis hæc latissima, & habitationibus hominum frequentissima, vtpote quam Salomon coæquauit & ædificiis ornauit, quæ collapsa instaurauit Ezechias, vt patet 3. Reg. 9. 15. & 2. Paralip. 32. 5.

Porrò per vnam hanc vrbis partem, Propheta significat totius vrbis vlulatum & complorationem.

nem. Tota enim Ierusalem, sicut dixit Lyranus, vti fuit pila contundens & occidens Prophetas, ita pariter fuit pila, in qua impios hosce ciues & Propheticidas contuderunt & occiderunt Chaldæi: perinde ac eadem postmodum fuit pila contundens Christum & Apostolos, ideóque facta est pila, in qua Titus & Romani eosdem Christicidas contuderunt & enecarunt, vti ei prædixit Christus Lucæ 19.41. & sequentibus. Vnde Septuag. vertunt, *plangite qui habitatis concisam.* Hebræum enim *machtes* & pilam, & mandibulam dentium significat: quia sicut in pila comminuuntur & conciduntur aromata, ita dentibus conciduntur & comminuuntur cibi. *machtes* ergo generatim est vas vel instrumentum, quo fit concisio vel contusio, qualis est pila & mandibula. Vnde Iudæi in Ierusalem quasi in pila contusi, & in eadem quasi mandibula dentibus, id est, gladiis & armis Chaldæorum, concisi & lacerati sunt.

Symbolicè, vlulet Constantinopolis, vlulet Buda, vlulet Trapezuntium, vlulet quælibet vrbs capta à Turca, vel ab hæretico principe: in qua quasi pila Catholicos ipse contundit.

Pila est tribulatio. Tropol. pila est tribulatio, in qua Deus peccatores tundit, vt pœnitentiæ gemitus & lachrymas exundat: sed in multis verum est istud Sapientis Prouerb. 27. 22. *Si contuderis stultum in pila, non auferetur ab eo stultitia eius.* Iusti verò & Martyres in ea dicunt, quod Anaxarchus in pila contusus dixit Tyranno: *Tunde, tunde, follem* (corpus) *tundis, Anaxarchum non tundis,* vti refert Philo lib. *Quòd omnis probus sit liber.* Et Ouidius in Ibim:

Aut vt Anaxarchus pila minuaris in alta,
Ictáque pro solitis frugibus ossa sonent.

Et gehenna. Anagog. pila est olla Vulcani, putà gehenna, in qua diaboli tot pistillis reprobos tundunt, quot hic voluptates illicitas senserunt, vel perpetrarunt; ac præsertim pistilla sunt puncturæ conscientiæ, quæ damnato occlamans & exprobrans, iugiter eum tundit & angit, dicens: Cur infelix te in hanc pilam coniecisti? cur modica voluptate tanta dolorum & angorum pistilla tibi accersiuisti? Tundetur illa in æternum, at numquam pertundetur: tunderis & tu, & contunderis vsque ad ossa, vsque ad animam; at nullus ictus eam extundet, sed viuam semper & immortalem, ad æternas tunsiones & tormenta seruabit. Huius rei symbolo fingunt Poëtæ, cor Promethei ad saxum alligati in Caucaso monte, ab aquila perpetuò tundi & rodi, at numquam erodi vel extundi, idque in pœnam furti, quo ignem è cælo furatus, eum in terras detulit, de quo Ouid. 1. Metamorph. Sed cur in hac pila tam horrendè tunduntur? quia in hac vita fuerunt pila gulæ, ventris, veneris & mammonæ, in qua delicias suas, epulas suas, aromata sua, vina sua, sordes suas, opes suas congessit, compressit, contudit & comminuit caro, mundus & diabolus: quia ignauè vixerunt, permittentes se à tentationibus, passionibus & vitiis calcari & contundi. Talis enim est pila, quæ ignaua finit se iugiter tundi. Vnde Timon Misanthropus Cleanthem, ob ingenij tarditatem, vocauit ὅλμον ἄτολμον, id est, *pistillum retusum, mortarium ignauum.* Inde prouerbium: *Pistillo retusior, rudior, caluior:* ima enim pistilli pars adeo retusa & glabra est, vt calui cranium referre videatur. Pila ergo notat improborum ignauiam resistendi peccatis, & bene operandi, coniecisse eos in pilam & ollam Vulcani.

Conticuit omnis populus Chanaan.] Hebr. additur כי *ki*, id est, *quia*, quasi hic causa reddatur, cur vlulaturi sint habitatores Pilæ, quia scilicet conticuit omnis populus Chanaan. *Chanaan*, id est, mercator, qui mercibus emendis & vendendis vacat, vt faciebant incolæ Chanaan, siue Chananæi. Vnde illud Oseæ 12. 7. *Chanaan in manu eius statera dolosa.* Vide ibi dicta. imò Chald. per Chanaan accipit Chananæos. q. d. Vlulate ciues Hierosolymæ, quia cessabunt Chananæi aliique mercatores ad vestrum forum, ad vestram pilam deferre aromata, frumenta, cæteráſque merces. Secundò, & meliùs, τὸ *ki*, id est, *quia*, hic, vt & alibi sæpe, non est causale, sed encliticum, & ornatus tantùm causa additur. Quocirca per Chanaan non Chananæos, sed Iudæos accipe. Hi enim à Prophetis vocantur Chananæi, non Hebræi, nec Abrahæi; eo quòd non Abrahæ, sed Cham, Chanaan, & posterorum eius mores imitarentur. Eius enim quis dicitur filius, quem imitatur & refert. Vnde illud Daniel. 13. *Semen Chanaan, & non Iuda.* Et Ezech. 16. *Radix tua & generatio tua de terra Chanaan. Pater tuus Amorrhæus, & mater tua Cethæa.* Hinc & Christus ad Iudæos: *Vos, ait, ex patre diabolo estis,* Ioann. 8. Quocirca Chald. vertit, *periit populus, cuius opera similia sunt operibus populi terræ Chanaan.* ita S. Hieron. Theodor. Haymo & Lyran. Porrò in voce *conticuit* est emphasis. Nam *conticuit*, id est, penitus excisa est & periit, vt vertit Chald. ita vt nullius in ea vox, gemitus vel sibilus audiatur: quia omnes vel capti, vel occisi sunt à Chaldæis; vel si qui sunt reliqui, ita perculsi, afflicti & attoniti sunt, vt præ vehementia doloris, & præ stupore vox illis intercludatur, nec vocem vllam proferre, imò nec hiscere possint.

Disperierunt omnes inuoluti argento.] Putà mercatores & auari, qui non tractant aliud quàm aurum & argentum, ac diuites vndique opibus cincti & circumsepti, iisque confidentes & superbientes, quasi per eas sint à Chaldæis inexpugnabiles. ita S. Hieron. Vnde Septuag. vertunt, *eleuati argento*; Secundò, *inuoluti argento*: quia cor suum omnémque affectum dederunt argento, illúdque ita ei affixerunt & inuoluerunt, inquit Ribera, vt non tam argentum possidere & regere, quàm ab argento possideri & tegi videantur. Quocirca alij vertunt, *portatores argenti*; alij, *onera argenti.* Argentum enim est idolum, quod adorat auarus, quod consulit, quod per fas & nefas sequitur, cui per omnia obedit & se quasi seruum mancipat. Vnde ab eo agitur ad vsuras, fraudes, dolos omniáque scelera. Qua de causa auaritia ab Apostolo vocatur idolorum seruitus, græcè idololatria, Ephes. 5. 5. Dictum est de Aristotele, cùm septenos per diem Euripi fluxus & refluxus curiosiùs scrutari volens, ab eo absorptus est: *Aristoteles non habet Euripum, sed Euripus habet Aristotelem.* Idem veriùs dicas de auaro: Auarus non habet Euripum pecuniæ, sed hic habet & possidet auarum. Verè Cicero actione 5. in Verrem: *Nihil est tam sanctum, quod non violari; nihil tam munitum, quod non expugnari pecunia possit.* Et Cato apud Gellium: *Fures priuatorum in neruo & in compedibus ætatem agunt: fures verò publici in auro atque in purpura.* Denique auari inuoluti sunt argento: quia cor habent in ære, non in æthere. Cuius rei exemplum ad literam extat in vita S. Antonij de Padua. Cùm enim ipse in exequiis cuiusdam diuitis auari haberet orationem funebrem, dixit: Christus ait, *Vbi est thesaurus tuus, ibi est & cor tuum.*

tutum, ita diues hîc cor suum habet in suo thesauro, ibique illud reliquit. ite domum ipsius, & in auro eius inuenietis illud. Iuerunt,& in auro cor eius repererunt, vti vir sanctus affirmarat. Plura similia exempla extant in vitis Sanctorum. Addit Delrio adagio 1005. Sicut infantes qui rebus vilibus,vt nucibus,delectantur,inuoluuntur fasciis: ita diuites,qui vili terra rubra & alba,id est, auro & argento, delectantur, eo se inuoluunt; *eadem inuolutione ita grossefacti*, inquit Rupert. *vt nimis difficile sit introire eos in regnum Dei.* iuxta illud Christi: *Facilius est camelum per foramen acus transire, quàm diuitem intrare in regnum Dei*, Marci 10.25.

Mysticè, S.Gregor.lib.18.Moral. 11. *Quia*, ait, *nonnulli eloquia Dei non interius per exhibitionem, sed exterius per ostensionem habere concupiscunt, idcirco per Prophetam dicitur: Disperierunt omnes inuoluti argento. Hi nimirum, qui eloquio Dei non interiori refectione se replent, sed exteriori ostensione se vestiunt.* Ita ad literam Clerici & Religiosi, qui habitum pietatis exteriùs præferunt, si interiùs cor habeant inuolutum argento, à gradu suo decidunt & dispereunt. Hac de causa multas ecclesias,monasteria & Ordines à primæuo sanctitatis splendore decidisse, ideóque vel periisse,vel contempta iacere.vel ab hæreticis & infidelibus euersa vidimus, & videmus. Verè dixit vir sapiens: *Mater genuit filiam,sed filia suffocauit matrem*; nimirum,*filia ampla dotationis suffocauit matrem deuota religionis.*

Vers.12. *Scrutabor Ierusalem in lucernis.*] q. d. Efficiam vt Chaldæi capta Ierusalem, omnes eius angulos & latebras exactè scrutentur, ne quis Iudæorum se abscondens manus eorum euadat. ita pariter Romani sub Tito scrutati sunt Iudæos in cloacis, speluncis & sepulchris, indéque eos extraxerunt ad necé,vti refert Iosephus lib.7.Belli c.17.26.& 30. & lib.3.cap.14. Vbi se ex eisdem extractum, aut potius sponte egressum , cùm Vespasianus ei vitam & libertatem promitteret, eidem se dedidisse narrat. Est adagium.Lucernâ enim adhibemus , cùm quid exactè scrutari,& penitus perspicere volumus. Vnde illud vetus dictum,quod citat Plutarch. in præceptis connubialibus : *Sublata lucerna nihil interest inter mulieres*,significans plerasque esse impudicas, vel ad id faciles, si detur facultas tenebrarum & secreti,vbi sine teste peccetur. Quin & Diogenes adhibita interdiu lucerna, rogatus quid faceret; respondit, *Hominem quæro*, teste Laërtio in eius vita.Seneca lib.de Vita beata, indicat idipsum solere fieri per superstitionem, si quando denunciabatur ira numinis. Cùm *lanternam*, inquit, *linteatus senex, & medio lucernam die præferens, conclamat iratum aliquem deorum, concurritis & auditis.*

In die iudicij Deus scrutabitur in lucernis. Alleg. id veriùs erit in die iudicij,quando Deus scrutabitur arcana locorum & mentium ac reuelabit abscondita tenebrarum & manifestabit consilia cordium,1.Cor.4.tunc enim etiam de minimo verbo otioso , & de subtilissimis cogitationibus rationem à quolibet exiget,inquit S.Hieron. Audi S. Bernard. serm. 55. in Cant. explicantem illud Cantic.2. *Similis est dilectus meus capreæ*, quæ acuti est visus. *Time*, inquir, *scrutinium iudicis, time oculos capreæ, time illum qui per Prophetam dicit: Et erit in die illa,& ego scrutabor Ierusalem in lucernis. Acuto visu est,nihil inscrutatum relinquit: oculus eius scrutabitur renes & corda, sp.śq; cogitatio hominis confitebitur illi. Quid tutum in Babylone ,si in Ierusalem* A *manet scrutinium? Puto enim hoc loco Prophetam Ierusalem nomine designasse illos , qui in hoc sæculo vitam ducunt religiosam,mores superna illius Ierusalem conuersatione honesta & ordinata pro viribus imitantes,& non velut hi qui de Babylone sunt,vitam in perturbatione vitiorum scelerumque confusione vastantes. Denique illorum peccata manifesta sunt præcedentia ad iudicium,& non egent scrutinio , sed supplicio. Mea autem(qui videor monachus & Hierosolymita)peccata certè occulta sunt,nomine & habitu monacho adumbrata:& ideirco necesse erit subtili ea inuestigari discussione, & quasi admotis lucernis in lucem prodi,iuxta illud Psal. 74.Cùm accepero tempus , ego iustitias(id est vias iustorum)iudicabo.Verendum valde , cùm ad hoc ventum fuerit , ne* B *sub tam subtili examine multa nostra iustitia (vt putantur)peccata appareant.* Remedium subdit: *Vnum est tamen , si nec ipsos diiudicauerimus , non vtique iudicabimur. Mala meliotibus curabo corrigero actibus,diluere lachrymis,punire ieiuniis , cæterísque sancta laboribus disciplina , &c.Scrutabor ego vias meas & studia mea,quo is qui scrutaturus est Ierusalem in lucernis,nihil inscrutatum in me,siue indiscussum inueniat.Neque enim iudicaturus est bis in idipsum. Quis mihi det ita ad liquidum prosequi & persequi vniuersa delicta mea , vt in nullo oporteat vereri oculos capreæ,in nullo ad lumen eorungat erubescere lucernarum? Et nunc videor , sed non video. Præstò est oculus cui omnia patent, etsi non patet ipse. Erit quando cognoscam,sicut & cognitus sum.*

C Quæres, quænam sint lucernæ Dei, quibus scrutabitur omnes & omnia in die iudicij? Resp. Increata lucerna Dei est ipsa eius mens , intellectus,perspicacia,scientia, qua omnia penetrat & peruidet clarissimè. Nam, vt ait Apostolus,*viuus est sermo Dei,& efficax,& penetrabilior omni gladio ancipiti, &c. discretor cogitationum & intentionum cordis. Et non est vlla creatura inuisibilis in conspectu eius: omnia autem nuda & aperta sunt oculis eius*,Hebr.4. 12. Hinc Ægyptij Deum pingebant hieroglyphicè,quasi oculum sceptro insistentem: oculo significantes eius visionem,scientiam, prouidentiam; sceptro,eius potentiam , regnum,vindictam & castigationem. *Deus* enim, inquit Plinius lib.2.cap.7. *totus est sensus , totus visus , totus* D *auditus totus anima,totus animus,totus sui.* Et vt ait Tertull.lib.de Trinit. *Deus totus est oculus.* Hinc Eccli.23.vers.27.*Omnia videt oculus illius.*Et vers. 28. *Oculi Domini multò plus lucidiores sunt super solem , circumspicientes omnes vias hominum , & profundum abyssi , & hominum corda , intuentes in absconditas partes.* Quocirca cogita,ô peccator,te hunc oculum effugere non posse,esto abdas te in conclaue,in speluncas , in antra. vbique enim hic oculus te videt.Si id scis & cogitas, quomodo in conspectu diuini & vindicis huius oculi peccare, eúmque irritare audes?

Lucerna increata Dei, quæ?

Creatæ lucernæ Dei sunt variæ.Prima sunt angeli & dæmones , qui quoad naturam spiritus E sunt lucidi & peruigiles,omnia penetrantes,scrutantes & peruidentes.de quibus Psaltes psal.103. & Apostolus Hebr.1.7.*Qui facit angelos suos spiritus,& ministros suos flammam ignis.* Hi in iudicio peccatorem accusabunt , omniáque eius scelera, etiam occultissima & minutissima , prodent & pandent in tribunali Christi.

Creatæ quinque. 1.

2. Secunda lucerna Dei est ratio & conscientia cuiusque,de qua psal.4.*Signatum est super nos lumē vultus tui Domine.*Et Matth.22. *Lucerna corporis tui est oculus tuus.*Hęc culpam in memoria seruat, eámque

eámque agnoſcet & faſcbitur coram iudice & toto mundo. Hæc dicet ipſi peccatori: Ego te monui, ego tibi occlamaui, noli hoc ſcelus patrare, Deus te videt, Deus te puniet: ſed noluiſti me audire; me reclamante effrons in conſpectu Dei, impudenter, hæc & iſta in particulari crimina commiſiſti: tu noſti, ego teſtor, negare non potes.

3. Tertia lucerna eſt lex & verbum Dei, de qua Pſaltes pſal. 118. 104. *Lucerna pedibus meis verbum tuum, & lumen ſemitis meis.* Et Sapiens Prouerb. 6. 23. *Mandatum lucerna eſt, & lex lux.* Et 2. Petri 1. 17. *Attendentes quaſi lucernæ lucenti in caliginoſo loco.* Lex enim Dei deteget iniquitates hominum, quas legi huic contrarias & repugnantes admiſerunt, oſtendétque quàm iniquæ impiæque, & à ratione legéque alienæ & abhorrentes fuerint. Audi S. Ambroſ. in pſalm. 118. octonario 18. ad illud: *Ignitum eloquium tuum: Tripliciter*, inquit, *deſcribe tibi ignitum eloquium Dei, vel quod mundat, vel quod accendit, vel quod illuminat audientes. Ideò ait Dominus: Scrutatus ſum Ieruſalem ad lucernam. Sed neminem in ea vel qui mundaretur, vel qui incenderetur, aut illuminaretur, inuenit: ideo eam in tenebris dereliquit.*

4. Quarta lucerna eſt ſol, luna, ſtellæ, quæ peccatori dum peccaret, luxerunt & facem præbuerunt. hæ enim teſtabuntur ſcelus, quod viderunt, cuique lucem præſtiterunt. Vnde de iis ait Iſaias c. 24. 23. *Erubeſcet luna, & confundetur ſol, cum regnauerit Dominus exercituum in monte Sion, & in Ieruſalem, & in conſpectu ſenum ſuorum fuerit glorificatus.* Et Ioël c. 2. 31. *Sol conuertetur in tenebras, & luna in ſanguinem.*

5. Quinta lucerna eſt vita Chriſti & Sanctorum. Hinc de Ioanne Baptiſta ait Chriſtus: *Ille erat lucerna ardens & lucens*, Ioannis 5. 35. Et Philip. 2. 15. *Inter quos lucetis ſicut luminaria in mundo.* Et de Helia & Henoch ait S. Ioannes: *Hi ſunt duæ oliuæ, & duo candelabra in conſpectu Domini terræ ſtantes*, Apoc. 11. 4. Tot ergo lucernæ Dei ſunt, quot Sancti, imò quot virtutes & exempla Sanctorum. Hęc pandent arguéntque nequitiam peccatorum. Quocirca cuilibet reprobo dicet Chriſtus iudex: En dedi tibi hæc exempla piorum quaſi faces, quas ſequereris: tu verò maluiſti tenebras & opera tenebrarum ſequi, quàm lumen. Vide quàm tua opera, quàm tua vita difformis ſit vitæ S. Pauli, S. Franciſci, S. Dominici, &c. Si reſpondeas: Domine non potui ſeruare caſtitatem, quia natura & conſuetudine nimis procliuis eram in libidinem; arguet iudex: Mentiris. Nam S. Auguſtinus in libidinem propenſiſſimus, eam vicit per meam gratiam; vicit Magdalena; vicit Pelagia; vicerunt alij innumeri: ergo & tu tuam procliuitatem vincere potuiſti per eandem gratiam, quam tibi vel obtuli, vel præparaui, ac reipſa dediſſem, ſi eam humiliter & inſtanter poſtulaſſes, eíque ſtrenuè fuiſſes cooperatus. Quis hoc Dei ſcrutinium non expaueſcat?

Anagog. lucerna Ieruſalem cæleſtis, eſt ſplendidiſſima & glorioſiſſima humanitas Chriſti, quæ non tantùm eam ſcrutabitur, ne quid in eam intret coinquinatum, ſed & eandem miris & æternis ſplendoribus irradiabit, lætificabit & beabit: de qua Apoc. 21. 23. *Ciuitas non eget ſole, neque luna, vt luceant in ea: nam claritas Dei illuminauit eam, & lucerna eius eſt Agnus.*

Et viſitabo ſuper viros defixos, id eſt, totos immerſos, agglutinatos, &, vt hebr. eſt, קֹפְאִים *kophim*, id eſt, coagulatos, vel congelatos, *in fæcibus*, A id eſt, in ſordidis & ſpurcis voluptatibus, putà deliciis & diuitiis, *ſuis.*] Vnde Chald. vertit, *animaduertam in viros, qui ſunt in tranquillitate fruuntur diuitiis.* Eſt metaphora à vino aſpero fæcibus incubante, quod dum immotum in iis perſiſtit, aſperitatem ſuam vitiúmque conſeruat: vnde vt eam ponat, fiátque ſuauius, ab œnopolis ab iis amoueri, & in aliud vas transferri ſolet. Sic enim Deus Iudæos in Ieruſalem otio & opibus diffluentes, vt corruptos eorum mores corrigeret, ex ea tranſtulit in Babylonem. Alludit Sophonias ad Ieremiæ ſynchroni ſui cap. 48. 11. vbi de Moab dicit: *Fertilis fuit Moab ab adoleſcentia ſua, & requieuit in fæcibus ſuis; nec transfuſus eſt de vaſe in vas, & in transmigrationem non abiit: idcirco* B *permanſit guſtus eius in eo, & odor eius non eſt immutatus.* Vide ibi dicta. Ita loci & officij mutatio ſæpè homines à ſuis cupediis, moribus & amoribus auellit. Quocirca ſapienter in Religionibus inductum eſt, vt Religioſi ſubinde ex vno monaſterio, vel Collegio in aliud, ex vna prouincia in aliam transferantur, vt meminerint ſe hîc non habere manentem ciuitatem, ſed eſſe aduenas & peregrinos, ciues verò Sanctorum & domeſticos Dei, in eóque mentem amorémque ſuum defigant.

Qui dicunt in cordibus ſuis: Non faciet bene Dominus, & non faciet male.] q. d. Qui cogitant & cenſent, quòd Deus non habeat prouidentiam bonorum & malorum, vt hos puniat, illos præ- C miet; ſed omnia caſu vel fato eueniant. Fortuna eſt, inquiunt, vel fatum, quod omnia regit, quod his bona, illis mala irrogat. Eſt vox politicorum & atheorum: qui enim in fæcibus peccatorum ſuorum defixi iugiter hærent, tandem fiunt athei. Amor enim voluptatum, & conſuetudo peccandi quam nolunt dimittere, impellit eos & excæcat, vt dicant: Non eſt prouidentia; quo liberiùs ablato numinis metu peccent, & ſuis amaſiis vel cupediis fruantur, iuxta illud pſalm. 13. 1. *Dixit inſipiens in corde ſuo: Non eſt Deus.*

Et erit fortitudo eorum in direptionem.] Pro *fortitudo* hebr. eſt חַיִל *chel*, quod robur, vires, opes, exercitus ſignificat. Vnde Chald. vertit, *erunt diuitiæ eorum in ſpolium*; Pagnin. *erit ſubſtantia eorum* D *in direptionem*; Tigurina, *diripientur opes illorum.* Hinc & ſequitur: *Et domus eorum* (erunt) *in deſertum*; Chald. *domus eorum in prædam*; Pagnin. *domus eorum in deſolationem*; Tigurina; *domus eorum vaſtabuntur.* Diuites enim omne ſuum robur ponunt in domibus & opibus, iuxta illud Prouerb. 18. 11. *Subſtantia diuitis vrbs roboris eius, & quaſi murus validus circumdans eum.* S. Hieron. tamen, Remig. & Haymo per fortitudinem accipiunt exercitum. Audi S. Hieron. *In die mortis & iudicij omnis fortitudo eorum in direptionem erit, vt quod malè valebat & erigebatur aduerſus Dominum, infirmum fractúmque vertatur ad melius: velut ſi quis* E *fortitudinem latronis, & piratæ, & furis diripiat, infirmóſque eos reddat, prodeſt illis ſua infirmitas: debilitata enim membra, quibus prius non benè vtebantur, à malo opere ceſſabunt.* Vers. 13.

Verſ. 14.] Iuxtà eſt dies Domini magnus, iuxta eſt & velox nimis: vox diei Domini amara, tribulabitur ibi fortis.

Verſ. 15.] Dies iræ dies illa, dies tribulatio-

 nis,

nis & anguſtiæ, dies calamitatis & miſeriæ, dies tenebrarum & caliginis, dies nebulæ & turbinis,

Verſ. 16.] Dies tubæ & clangoris ſuper ciuitates munitas, & ſuper angulos excelſos.

Verſ. 17.] Et tribulabo homines, & ambulabunt vt cæci, quia Domino peccauerunt: & effundetur ſanguis eorum ſicut humus, & corpora eorum ſicut ſtercora.

Verſ. 18.] Sed & argentum eorum, & aurum eorum non poterit liberare eos in die iræ Domini: in igne zeli eius deuorabitur omnis terra, quia conſummationem cum feſtinatione faciet cunctis habitantibus terram.

VERS. 14. *Iuxta eſt dies Domini magnus.*] Putà dies vindictæ & exeidij Ieruſalem, ac captiuitatis Babylonicæ.

Alleg. aptè S. Hieron. Remig. Vatabl. imò Eccleſia in officio defunctorum, hæc omnia adaptat diei iudicij. Vide dicta Ioëlis 2. Propè, inquit S. Hieron. eſt dies mortis & iudicij, *vel propter æternitatem quia nihil ei longum eſt, vel propter pœnæ magnitudinem, quia patienti numquam longè videtur ſupplicium quod inferendum eſt. ſiue, cùm exierimus à ſæculo, & vniuſcuiuſque mors conſummationem mundi fecerit, non ſolùm propè erit, ſed & velox nimis.*

C

Vox diei Domini amara.] Quia in illa die erit clangor, ſtrepitus, tumultus & comploratio tum Chaldæorum occidentium, tum Iudæorum vel occiſorum, vel captiuorum, amarus & horrendus. Allegor. S. Hieron. iugiter ſentiebat ſibi inſonare vocem vltimæ tubæ: *Siue,* inquit, *bibo ſiue comedo, ſiue dormio, ſemper tuba illa inſonat auribus meis: Surgite mortui, venite ad iudicium.* Sapientes qui hanc vocem iugiter audiunt & ruminant.

D

Tribulabitur ibi fortis.] Chald. *ibi potentes interficientur;* Pagnin. *clamat ibi fortis;* Tigurina, *ibi fortis turpiter eiulabit.* Alij mutata diſtinctione ſic exponunt: *Vox diei Domini propè eſt, ibi fortes vociferabuntur amarum,* id eſt, ibi audietur vox atrox & horrenda Chaldæorum expugnātium Ieruſalem, ciuéſque trucidantium; & alleg. angelorum tuba canentium, orbique excidium & finem adducentium in die iudicij.

VERS. 15. Horror diei iudicij quātus ex vndecim epithetis.

Dies iræ.] Ad literam loquitur de die excidij Ieruſalem per Chaldæos; Allegor. de die iudicij. Septuag. *Dies iræ dies illa, dies tribulationis & neceſſitatis, dies miſeriæ & perditionis, dies tenebrarum & caliginis, dies nubis & nebulæ, dies tubæ & clamoris;* Chald. *dies ille dies afflictionis & anguſtiæ, dies tumultus & commotionis, dies tenebrarum & caliginis, dies nubiloſus & obſcurus, dies buccinæ & iubilationis;* Pagninus, *dies iræ dies illa, dies anguſtiæ & afflictionis, dies tumultus & deſolationis, dies tenebrarum & caliginis, dies nubis & caliginis, dies tubæ & taratantaræ.* Exaggerationes hæ acerbitatem, horrorem & atrocitatem illius diei ſignificant & repræſentant. Tigurina, *dies excandeſcentiæ dies illa, dies angoris & coanguſtatio-*

E

A *nis, dies deſolationis & deuaſtationis, dies tenebrarum & caliginis, dies nubis & nebulæ, dies buccinæ & claſſici.* Vide dicta Ioël. 2. 2. Meditans, & concionator ſingula hæc diei illius epitheta
ruminet, expendat, ponderet & vrgeat. v. g. dies 1.
huius vitæ eſt dies gratiæ, illa futuræ vitæ & iudicij erit dies iræ: quia in illa Deus omnem ſuam iram per ſex annorum (quibus eum iugiter in hoc mundo offenderunt & irritarunt peccatores) millia collectam, totam ſimul vno impetu, quaſi
torrens effundet in impios. Secundò, illa dies erit 2.
dies tribulationis, quia tribulā omnium afflictionum aget ſuper impium Deus, dicétque, *Quantum glorificauit ſe & in delicijs fuit, tantum date*
illi tormentum & luctum, Apoc. 18. 7. Tertiò, erit 3.
B dies anguſtiæ: quia ab omni parte arctabuntur reprobi. Si enim aſpiciant ſurſum, videbunt iudicem iratum, ſpirantem fumos. Si deorſum, videbunt flammas gehennæ ſibi paratas. Si retro, videbunt voluptates elapſas iam ſe deſerere & cruciare. Si antè, videbunt æternitatem interminam, eámque miſerrimam. Si ad latera, videbunt angelos ſe relinquentes, & dæmones ſe inuadentes. Si intus, videbunt conſcientiam ſe accuſantem &
flagellantem. Quartò, erit dies calamitatis, id eſt, 4.
calamitoſiſſima, adeo vt dicant montibus: *Operite nos:* & collibus: *Cadite ſuper nos,* Oſeę 6. 8. Apocal. 6. 16. Vndique enim pœnæ quaſi hoſtes in eos
irruent. Quintò, erit dies neceſſitatis, vt vertunt 5.
C Septuag. quia neceſſariam & ineuitabilem ſententiam & condemnationem ſubibunt, à qua nec
homines, nec angeli, nec B. Virgo eos volet, aut 6.
poterit liberare. Sextò, erit dies perditionis: quia
& famam, & vitam, & lætitiam, & animam, & 7.
omne bonum perdent in æternum. Septimò, erit dies tumultus, vt vertit Chald. quia in tanto, & penè infinito damnatorum numero, turbáque condenſata & cōſtipata, tam in valle Ioſaphat, quàm in gehēna, horrendus erit ſtrepitus, clamor, eiulatus; horrenda conuitia, maledictiones & blaſphemiæ, quibus damnati ſociis, parentibus, dæmonibus, angelis, Deóque maledicent: ringent enim contra ſe inuicem quaſi canes ex ſummo
dolore & deſperatione. Octauò, erit dies tene- 8.
brarum: quia ibunt in tenebras exteriores, vbi
D numquam videbunt ſolem, lunam, vel vllum lu-
men. Nonò, erit dies turbinis: quia quaſi mentis 9.
impotes vertigine agentur, & ignis ſtridens quaſi turbo aget eos in gyrum, rapiétque in tartara.
Decimò, erit dies tubæ & taratantaræ, vt vertit 10.
Pagnin. id eſt, prælij, quo Deus eos profligabit & conficiet. Rurſum erit dies tubæ: quia tuba proclamante educentur coram toto mundo ad locum
ſupplicij, vt plectantur in gehenna. Vndecimò, 11.
erit dies deſolationis & deuaſtationis, vt vertunt Pagnin. & Tigurina, quia priuabuntur omni conſolatione & gaudio, ac replebuntur omni
E mœrore & triſtitia. Duodecimò, erit dies iubila- 12.
tionis, vt vertit Chald. quia ſancti iubilabunt, & applaudent iuſtitiæ & vindictę Dei ipſíſque damnatis inſultabunt, ac de iis quaſi hoſtibus profligatis triumphum agent. Sap. 5. 1.

Dies nebulæ & turbinis.] Tum propriè, Deus enim pugnat aduerſus impios, ac præſertim in die iudicij pugnabit, cogendo & vibrando in eos nebulas, turbines, fulmina, tonitrua, procellas & grandines. Hi enim milites in caſtris Dei cenſentur pſal. 10. 7. Sapient. 5. 22. Sic pro Theodoſio pugnans contra Eugenium tyrannum, ventos in eum immiſit,

Reuolutaq́ue tela
Vertit in auctores, & turbine reppulit hastas,
ait Claudian.

Tum Symbolicè. Nebula enim, tēpestas, & turbo symbolum & imago sunt horrendi prælij, conflictus, stragis, supplicij & vindictæ, ex alto à Deo detonantis & depluentis in impios, eósque grandinantis. Sic Homerus Iliade 4. Græcorum agmina, quasi procellas irruentes in Troianos depingit:

Qualem super æquora nubem
Sæpe videt celso scopulo de vertice pastor,
Contractam Zephyri flatu, & caligine nimbos,
Densante picea, & sæuam mutante procellam.

& Homerū de more imitans Virgilius Æneid. 12.
B *Qualis vbi ad terras abrupto sidere nimbus*
It mare per medium, miseris, heu! præscia longè
Horrescunt corda agricolis: dabit ille ruinas
Arboribus, stragémque satis, ruet omnia latè.
Antè volant, sonitúmque ferunt ad littora venti.
Talis in aduersos ductor Rhœteius hostes
Agmen agit.

Et rursum Æneam in medio conflictus quasi turbinis, ita describit:

Ac velut effusa si quando grandine nimbi
Præcipitant, omnis campis diffugit arator, &c.
Sic obrutus vndique telis
Æneas, nubem belli dum detonet.

VERS. 16. *Super angulos excelsos.*] Chald. *super collibus exaltatis,* Tigurina, *super turres excelsas:* hæ enim in angulis palatiorum solent exædificari. q. d. Chaldæi turres altissimas celerrimè conscendent, occupabunt & vastabunt. ita Theodor. Lyran. Arias & Vatabl.

VERS. 17. *Ambulabunt vt cæci.*] Præ metu, angore, horrore & stupore, Videtur enim timor & anxietas timidis, anxiis & perplexis eripere lumen, mentem & oculos, vt nesciāt quò fugiant. q. d. Iudæi D erunt attoniti, vt cæcutire videantur, & ambulare tamquam cæci, præsertim quia adimet eis consiliarios & viros sapientes, qui ciuitatis & ciuium sunt quasi mens & oculi, vti prædixit Isaias c. 3. 3.

Effundetur sanguis eorum sicut humus.] Tigurina, *vt puluis,* scilicet contemptus & nullius pretij,
A qui omnium pedibus calcatur.

Corpora]. Cadauera Iudæorum insepulta proiicientur vt stercora, hoc est, sepultura asini sepelientur; vti sub idem hoc tempus Ioakim regi comminatus est Ieremias c. 22. 19.

Argentum eorum & aurum non poterit liberare eos.] Quia Chaldæi truculenti Iudæorum vitam quærent, non aurum. VERS. 18.

In igne Zeli eius (Domini) *deuorabitur omnis terra.*] Scilicet Iudææ: de ea enim agit. *Ignem Zeli* vocat iram vindictæ, vel iram vindicem. Ira enim vocatur ignis: quia in ira, ebulliente sanguine, efferuescimus & ignèscimus, vt oculis, ore & naribus flammas vomere videamur. Vnde illud: *Ignes, vel* B *iras naribus efflat.* Vnde Arabicus Antiochenus vertit, *in igne furoris eius,* Arabicus Alexādrinus, *in flamma ignis eius.* Rursum, vindicta vocatur *Zelus:* quia hæc in Deo ex ingenti amore nascitur. Alludit enim ad zelum maritorum, qui quia vxores ardenter amant, hinc, si ipsæ adulterentur, & fidem amorémque fallant, acerrimè eas puniunt & sæpe occidunt. Ita Deus, quia populum suum, putà Iudæos, ardenter amabat, quasi sponsas suas; hinc eos fidem fallentes, & cum idolis adulterantes, amore in indignationem verso, grauissimè puniuit, vastauit & consumpsit vsque ad consum- C mationem, id est plenè, funditus & consummatè. ita S. Hieronymus. Loquitur, vt dixi, ad literam de die excidij Ierusalem per Chaldæos, & à pari, vel simili, de die excidij eiusdem per Titum & Romanos, de quo S. Hieronym. *Vsque in præsentem*, inquit, *diem videas Iudæos prohiberi ingredi Ierusalem excepto planctu: & vt ruinam suæ eis flere liceat ciuitatis, pretio redimunt, vt qui quondam emerant sanguinem Christi, emant lacrimas suas. Videas in die quo capta est à Romanis & diruta Ierusalem, venire populum lugubrem, confluere decrepitas mulierculas, & senes pānis annisque obsitos, in corporibus & in habitu suo iram Domini demonstrantes. Congregatur turba miserorum, & patibulo Domini coruscante, ac radiante ἀναστάσει eius, de Oliueti mōte quoque crucis fulgente vexillo, plangere ruinas templi sui populum miserum; & tamen non esse miserabilem, &c. & dubitat aliquis, cùm hæc videat, de die tribulationis & angustiæ?*

CAPVT SECVNDVM.

SYNOPSIS.

Hortatur Iudæos ad pœnitentiam, vt euadant stragem Chaldæorum, quam subitura sunt vicinæ gentes. Vnde v. 4. Gaza, Ascaloni, Azoto, Accaron, Ammon, Moab, ac v. 12. Aethiopiæ, quin & v. 13. ipsi Niniuæ orbis dominæ excidium intentat; simul vt soletur Iudæos horum populorum, vtpote Iudæis hostilium, clade & interitu.

Vers. 1.] Conuenite, congregamini gens E non amabilis:

Vers. 2. Priusquam pariat iussio quasi puluerem transeuntem diem antequam veniat super vos ira furoris Domini, antequam veniat super vos dies indignationis Domini.

Vers. 3.] Quærite Dominum omnes mansueti terræ, qui iudicium eius estis operati: quærite iustum, quærite mansuetum: si quomodo abscondamini in die furoris Domini.

CONVENITE.] Hebr. התקוששו *bitkoschesçu*, id est, colligite, adunate vos in cœtum, sicut stipulæ & paleæ colliguntur & constringuntur in fasciculos. Vnde Septuag. & Chald. vertunt, *congregamini* & *συνδέθητε*, id est, *colligamini:* malè enim quidam legunt *συνδεήθητε*, id est, comprecamini, ait Theodor. Hortatur enim po- VERS. 1.

A

pulum, vt simul omnes coëant in templum, ibíque vnanimiter per preces & pœnitétiam, communem Deum placent, ac ipsi quasi vim faciant, itáque comminata mala auertant, & flagellum è manu eius extorqueant. q.d. *Conuenite in Ecclesia, sociamini vobis charitate & pace*, ait S. Hieron. nimirum vt, sicut grana in aceruos, stipulæ in fasciculos colliguntur, ita vos mutuis & communibus charitatis & pietatis studiis conueniatis in vnam religionem, ecclesiam, litaniam & supplicationé, vt hac vnione præualeatis iræ Dei, Deúmque vobis reconcilietis. Quare minùs rectè Rabbini, & ex iis Pagnin. Tigurina & Vatab. vertunt, *scrutamini vosipsos, & scrutamini* deinde alios, vt scilicet priùs vestram, deinde alienam conscientiam emundetis, & inducatis ad pœnitentiã. Heb. enim קשׁ *kos*, non significat scrutari conscientiã, sed colligere, aceruare, congregare.

B

Tropol. S. Hieron. hæc applicat cuique è sæculo migranti, q. d. *O tu qui sæculi negotiis occupatus per diuersa discurris, reuertere in sanctorum ecclesiam, & iunge te eorum vitæ & cœtui, quos vides placere Deo, & dissoluta membra animæ tuæ, nec sibi cohærentia, in vnam sapientia coge compagem, & illius hære complexui, & audi mysticè: Confortamini manus dissolutæ, & genua debilia solidamini. Nec glorieris in bonis carnis, & eius flore qui præterit. Omnis enim caro fœnum, & omnis eius gloria quasi flos fœni. Aruit fœnum, & flos decidit: verbum autem Domini manet in æternum.* Subdit deinde aliud: *Possumus*, inquit, *hoc capitulo vti pro tempore, si quando viderimus aliquem honoribus sæculi deditum, & congregandis diuitiis occupatũ, ad ecclesiam, vel rarò, vel numquam venire, & dicere ad eum: Congregare & coniungere populo Dei, qui Domini præcepta non audis, antequã gloria tua pertranseat, antequam dies tibi furoris Domini adueniat.*

C

Gens non amabilis.] Hebr. לֹא נִכְסָף *le nichsaph*, id est, vt Pagnin. *gens non desiderabilis*. q. d. O Iudæi, vos estis gens nõ amore, sed odio Dei digna, Deóque ob peccata inuisa & exosa. Vnde Septuag. vertunt, *gens inerudita*, quæ scilicet doctrinam & disciplinam Dei ignorat & respuit; Tigurina, *gens non desiderans*, scilicet Deum Deiq; legem, Chald. *generatio nolens conuerti ad legem*; Syrus, *gens non correpta*, non erudita, absque disciplina; Arabicus Antiochenus: *gens quæ non probatur*, hoc est, tentatione, vel afflictione nõ examinatur; Arabicus Alexandrinus, *gens insipiens*. Est liptote, siue miosis: minus enim dicitur, & maius intelligitur: *non amabilis*, id est, inamabilis, quæ nequit amari, inuisa, odiosa. Sic Plautus in Bacch. *Incredibilis, impos animi, inamabilis, illepidus viuo*. Et Virgil. 6. Æneid. de Styge: *Tristiq; palus inamabilis vnda*, id est, palus summè horrida & exosa. Idem 3. Georg.

D

Quis aut Eurysthea durum,
Aut illaudati nescit Busiridis aras?

illaudati, id est, vituperati, infamis & sceleratissimi: Busiris enim hospites suos diis mactabat ad aras, cúmque pariter Herculem mactare vellet, ab eo mactatus est. Sic Script. sæpe idolum, vel peccatum, vocat vanum, vel inutile, id est, maximè damnosum & nocentissimum. Secundò, Iudæi vocantur *gens non amabilis*: quia cæteris gentibus erant inuisi, tum ob religionis & fidei differentiam, tum quòd cum eis nullum haberent commercium, affinitatem vel coniunctioné, imò eas auersarétur. ita Pineda lib. 1. de rebus Salom. cap. 1.

A

Priusquam pariat iussio, &c.] q. d. Congregamini ad publicas preces & lamenta, antequam Deus iussu suo pariat & producat diem excidij & captiuitatis Babylonicæ, qui transibit vt puluis, hebr. כְּמֹץ *cammots*, id est, vt palea & gluma, hoc est, erit vt turbo qui violenter puluerem & paleas dispergit, ac celerrimè transit omnia miscés, obnubilans, diripiens & auferens. ita S. Hieron. Theodor. Remig. Hugo, & Lyran. Verùm Septuag. paraphrasticè pro puluere aliam dant similitudinem, nimirum floris. *Antequam*, inquiũt, *sitis sicut flos pertransiens diei*, qui scilicet eodem die quo mane oritur, vespere occidit. q. d. Ne sicut flores verni illico defluatis, diuina ira quasi turbine vos decutiente, inquit Theodor. Similiter

Vers. 2.

B

Chald. aliam addit similitudinem vmbræ: *Antequam*, inquit, *prodeat in vos edictum domus iudicij, & similes sitis glumæ quam perflat ventus, & vmbræ quæ transit à conspectu diei*, nimirum *antequam veniat super vos vehemens ira Dei*: illa enim erit implacabilis, nec dabit locum obsecrationi aut pœnitentiæ.

Quærite Dominum omnes mansueti terræ.] q. d. Omnes quidem, sed vos maximè qui estis humiles & mãsueti, obsecrando quærite Deum, eúmque assiduis gemitibus fatigate, si fortè eum toti pupulo indignantem lenire & placare possitis. Vbi Nota, nullos posse lenire iram Dei, eámque toti genti propitiare, nisi humiles & mansuetos, qualis fuit Moses, Numer. 12. 3. & Exodi 32. 32.

Vers. 3.

C

Qui iudicium eius estis operati.] *Iudicium*, id est, id quod æquum & iustum est, putà id quod lex sancit & præcipit. Sic psalm. 118. sæpe lex Dei vocatur *iudicium*. ita S. Hieron. vnde explicans subdit.

Quærite iustum, hebr. צֶדֶק *tsedec*, id est, *iustitiã: quærite mansuetum.*] Hebr. עֲנָוָה *anaua*, id est, *mãsuetudinem*; Pagnin. *humilitatem*; alij, *paupertatem*, q.d. Estote iusti & mansueti, facite opera iusta, idque mansuetè, conuersatio vestra sit iusta, æquè ac mitis, modesta, & in omnibus actibus, motibus & moribus composita. Hanc enim morum compositionem facit humilitas & mansuetudo, ita Theodoretus.

D

Aliter S. Hieron. Remig. Albertus & Hugo, qui per iustitiam & mansuetudinem accipiunt Deum, qui est ipsa increata & immensa iustitia & mansuetudo. q.d. Quærite Deum operando iudicium, id est, opera iusta: ipse enim iustissimus est, æquè ac mansuetissimus. Quocirca, quia iustissimus, respiciet opera iusta: quia mãsuetissimus, pœnitentes in gratiam clementer recipiet. Hæc ergo duo vos abscondent & protegent ab eius ira & furore.

E

Vers. 4.] Quia Gaza destructa erit, & Ascalon in desertum, Azotum in meridie eiicient, & Accaron eradicabitur.

Vers. 5.] Væ qui habitatis funiculum maris gens perditorum: verbum Domini super vos Chanaan terra Philisthinorum, & disperdam te, ita vt non sit inhabitator.

Vers. 6.] Et erit funiculus maris requies pastorum, & caulæ pecorum:

Vers. 7.] Et erit funiculus eius, qui remanserit

ſerit de domo Iuda: ibi paſcentur, in domibus Aſcalonis ad veſperam requieſcent: quia viſitabit eos Dominus Deus eorum, & auertet captiuitatem eorum.

Verſ. 8.] Audiui opprobrium Moab,& blaſphemias filiorum Ammon: quæ exprobrauerunt populo meo, & magnificati ſunt ſuper terminos eorum.

Verſ. 9.] Propterea viuo ego, dicit Dominus exercituum Deus Iſraël, quia Moab vt Sodoma erit, & filij Ammon quaſi Gomorrha, ſiccitas ſpinarum, & aceruí ſalis, & deſertum vſque in æternum: reliquiæ populi mei diripient eos, & reſidui gentis meæ poſſidebunt illos.

Verſ. 10.] Hoc eis eueniet pro ſuperbia ſua: quia blaſphemauerunt,& magnificati ſunt ſuper populum Domini exercituum.

Verſ. 11.] Horribilis Dominus ſuper eos, & attenuabit omnes deos terræ:&adorabunt eum viri de loco ſuo, omnes inſulæ Gentium.

Verſ. 12.] Sed & vos Æthiopes interfecti gladio meo eritis.

Vers. 4. *Quia Gaza deſtructa erit.*] Dat cauſam cur furorem Dei expaueſcere debeant, ideóque ſtudere, vt per opera pœnitentiæ & iuſtitiæ eum à ſe auertant; quia ſcilicet tantus erit furor Dei, tantum robur & impetus Chaldæorum, militũ eius, vt ipſi venientes in Iudæam, etiam vicinos Philiſthinos, qui ſæpe Iudæis ſunt dominati, ſint vaſtaturi. q.d. Multò ergo magis vos,ô Iudæi, Chaldæos formidare debetis: veſtrum enim ipſi propriè, ita deſtinante Deo, ſunt flagellum: vobis enim ita iratus eſt Deus,vt non tantùm vos, ſed & propter vos,vicinas gentes ſit vaſtaturus. Vos enim,quia fideles Deum cognoſcentes, imò Deo quaſi conſecrati, magis eum offendiſtis colendo idola,&c. quàm Gentes infideles quæ Deum non cognouerũt. Cùm ergo illas puniturus ſim,multò magis vos puniam & vaſtabo. Aliter hæc præcedentibus connectit à Caſtro, quaſi dent cauſam cur dixerit: *Si quo modo abſcondamini in die furoris Domini.* q.d. Vos liberabimini ab illa communi clade & captiuitate Babylonica (quia inde redibitis) à qua nulla alia gens ſe poterit liberare: quia Gaza funditus deſtruetur. Aut q. d. Dominum precibus & actionibus iuſtis propitiate: fortè vos proteget aliqua ratione ſibi nota, quam nos ignoramus: fugere enim ad vicinas gẽtes non licebit,quia Gaza deſtruetur.

Nota, Quinque erant ſatrapię Philiſthinorum, quarum metropoles totidem erant hæ, Gaza, Accaron, Azotus, Aſcalon, Geth: in quibus nominibus elegans eſt paronomaſia in Hebræo. Ait enim עַזָּה עֲזוּבָה *azza azuba*, Gaza erit derelicta, aut, vt latinè eam imitemur, Gaza erit vaſta, vel vaſtata: fortè etiam alludit ad nomen Perſicum *gaza*, quod opes ſignificat, q. d. Gaza olim habuit gazam,eámque recondidit: at nunc ea priuabitur, eritque derelicta: imò putant aliqui Gazam nuncupatam à gaza Perſica, ob opulentiam vrbis. Verùm Gaza hoc nomen habuit tempore Dauidis, ante regnum Perſarum. Quocirca verum etymon Gazę eſt Hebræum. Hebr. enim vocatur עַזָּה *azza*. id eſt, fortis; erat enim ſitu & arte inſigniter munita. Pro *Azza* enim Septuaginta dixerunt *Gaza*: quia literam Hebræam *ain* ſæpe vertunt in G, vt pro *Amora* vertunt *Gomorrha*, pro *omer* vertunt *gomor*.

B *Azotum in meridie eycient.*] q.d. Chaldæi Azotios non clàm & furtim, ſed palam clara luce, collata acie expugnabunt. ita S. Hieron. Remig. Albert.& Hugo.

Accaron eradicabitur.] Hebr. eſt paronomaſia עֶקְרוֹן תֵּעָקֵר *Accaron teacker*, q. d. Accaron, quæ hebr. ab eradicando dicitur, éſtque idem quod eradicatio, à Chaldæis eradicabitur, id eſt, funditus euertetur.

Moraliter Lyran. Per *Philiſthæam*, inquit, quæ *potione cadens* interpretatur, ebrietas bene ſignificatur, ad quam ſequitur deſtructio fortitudinis corporalis. Prouerb. 23. *Cui væ, cuius patri væ, cui rixa, cui ſouea, cui ſine cauſa vulnera, cui ſuffoſſio oculorum, nonne his qui commorantur in vino, & ſtudent calicibus epotandis*: Et hoc ſignificatur per deſtructionem Gazæ, quæ fortitudo interpretatur. C Secũdò, ad ebrietatem ſequitur hebetatio diſcretionis, quæ ſignificatur cùm ſubditur, *Et Aſcalon in deſertum*: nam *Aſcalon* interpretatur *ponderatio*: actus autem humani debent diſcretionis iudicio ponderari. Tertiò, per ebrietatem deſtruitur amicitia charitatis. 3. Eſdræ 3.22. *Et non meminerunt,cùm biberunt, amicitiam, nec fraternitatem: ſed non multum poſt ſumunt gladios.* Et hoc ſignificatur per deſtructionem Azoti, cùm dicitur, *Azotum in meridie eycient*: nam communiter circa meridiem incurrunt homines ebrietatem. D Quartò, per ebrietatem conſumitur ſubſtantia corporalis. Eccli. 19. *Operarius ebrioſus non locupletabitur*: & hoc ſignificatur cùm dicitur, *Et Accaron eradicabitur*: *Accaron* enim *paſcua gregis* interpretatur, & conuenit ſubſtantiæ temporali, per quam omnia ad victum pertinentia habentur.

Audiui opprobriũ Moab,&c.] Hic deſcribitur deſtructio quatuor gentium. Primi ſunt Moabitæ, qui interpretantur *ex patre*; ideo ſignificant blaſphemos, quibus dicitur Ioan. 8. *Vos ex patre diabolo eſtis.* Secundi ſunt Ammonitæ, qui interpretantur *populi dolorum*, ideo ſignificãt inuidos, qui dolent de bonis aliorum. Tertij ſunt Æthiopes, qui *tenebroſi* interpretantur,& ideo ſignificãt hæreticos, qui tenebris errorum obfuſcantur. E Quarti ſunt Aſſyrij, qui interpretantur *fallura vigilantes*; ideo ſignificant latrones, qui de nocte vigilant ad malefaciendum. Iſti verò quatuor hominum modi, ſunt per diuinum iudicium, niſi pœniteant, æternaliter condemnandi. Huc uſque Lyranus.

Funiculum maris.] Id eſt, partem vel oram maritimam. Eſt metonymia: quia enim olim funiculis agros & prædia dimetiebantur & diuidebant, hinc funiculus ſignificat partem poſſeſſionis, ſiue ſortem hereditariam quæ cuique partitò obtingit, vt pſalm. 15.6. *Funes ceciderunt mihi in præclaris*, hoc eſt, vt explicans ſubdit: *Etenim hereditas mea præclara eſt mihi.* Senſus eſt, q. d. Væ vobis Vers. 5.

vobis Cerethim, qui habitatis circa oram maritimam maris Mediterranei: nam perdet & vastabit vos Nabuchodonosor.

Gens perditorum.] Hebr. *gens Cerethim*. Iam vox *Cerethim* dupliciter accipi potest, Primò, vt nomen proprium gentis. ita accipiunt Hebræi, Clarius, Vatabl. Arias, Pagnin. & Septuag. qui vertunt, *accola Cretensium*. Cerethim ergo idem sunt quod Cretes & Cretenses.

Secundò, vt appellatiuum. Vnde Aquila, Quinta editio & Theodotion vertunt, *gens perditionis*; noster, *gens perditorum*; Tigurina, *gens vastatrix*. Cerethim enim deducitur à כרת *carat*, quod significat exscindere, occidere, perdere: inde deriuantur Cerethim, q.d. Perditores, excisores, interfectores, qui omnes & omnia perdunt, occidunt, deuastant. erant enim Cerethim gens fera & bellicosa. Ad hoc etymon alludit Sophonias, q.d. O Cerethim eratis olim Cerethim, id est, perditores
B
& vastatores; iã eritis כרותים *cheruthim*, id est, excisi & vastati: olim perdebatis alios, iam vos ipsi perdemini; occident enim vos & exscindent Chaldæi. Vnde Symmachus vertit, *gens exterminatum*; Arias, *gens interficienda*, quia excidio Chaldæorum destinata.

Cerethim qui. Quæres, quænam fuit gens Cerethim? Primò, S. Hieron. Ribera & Clarius censent, Philisthinos omnes vocari Cerethim, id est, excisores: quia erant sæui & bellipotentes; vnde continua bella gesserunt cum Iudæis, eisque sæpe dominati sunt, vt patet ex lib. Iudicum & Regum. Sophonias enim videtur mox hosce *Cerethim*, vocare *Chanaan & Philisthiim*.

Verùm dico, non omnes Philisthinos, sed certam eorum regionem sitam ad Meridiem, vocari Cerethim. ita Abulens. in lib. 1. Reg. c. 30. quæst. 10. Vatabl. Emmanuel, Mariana, Arias, à Castro hic, & Prado Ezech. 25. sub finem. Id ita esse, patet 1. Reg. 30. 14. *Erupimus*, inquit, *ad australem plagam Cerethi, & contra Iudam, & ad meridiem Siceleg*. quod vers. 16. explicans ait, *Quæ ceperant de terra Philisthiim & de terra Iuda*. Cerethim ergo erant pars terræ Philisthiim Meridionalis. Secundò, quia ex hac gente collectæ sunt duæ legiones Dauidis prætorianæ & fortissimæ, &, vt Ioseph. lib. 7. Antiq. c. 11. ait, corporis regij custodes, qui circa aulam versantur (quales iam apud reges sunt Heluetij.) Hæ enim dictæ sunt *Cerethi*, quasi interfectores; & *Phelethi*, quasi liberatores, à robore & virtute bellica: quia regem, eiúsque asseclas ab omni periculo hostium liberabant, hostésque eius interficiebant. Vnde ad nomen, æquè ac ad ministerium Cerethi & Phelethi, alludere milites *cetratos & peltatos*, de quibus Liuius 3. decad. lib. 1. suspicatur Pineda lib. 2. de rebus Salom. c. 5. num. 5. atque à פלט *palat*, id est, liberauit, deduci nomen *pelta*, qua protegimur & liberamur ab hostili ictu. Chald. vertit, *sagittarios & fundibularios*: licet ea non sit vocum etymologia, sed muneris eorum & officij notatio. Audi Scripturam 2. Reg. 15. 18. fugiente Dauide Absalonem, *vniuersi serui eius ambulabant iuxta eum, & legiones Cerethi & Phelethi*. Et 1. Paral. 18. 17. *Banaias filius Ioiada super legiones Cerethi & Phelethi*. R. Kimchi putat hosce milites Dauidis fuisse Israëlitas, vnde Pagnin. in interpr. nominum propriorum Hebr. censet Cerethim dictos quasi accolas Carith torrentis in tribu Ephraim, vbi Elias pastus fuit à coruis, 3. Reg. 17. 5. Verùm exteros potiùs, putà Philisthæos, fuisse, indicat Sophonias, &

A Ezechiel. c. 25. 16. vbi eos vocat Palæstinos. Videtur enim Dauid eùm profugit à Saule ad Philisthæos, putà ad Achis regem Geth, inde eos secum adduxisse. Rediens enim ex Geth vrbe Philisthæa, adduxit secum sexcentos viros & Cerethi & Phelethi, quos deinde & fortissimos & fidissimos, corporis custodes habuit.

Porrò noster Prado loco citato opinatur ab hisce Cerethim, putà ex Philisthæa maritima, nimirum à Phœnicibus hisce Cerethis; vel Cretis, habitatam & nominatam esse Cretam insulam. Cerethim sunt Cretenses. Creta enim videtur colonia Phœnicum, qui nauibus valebant, ideóque vicinas insulas nauigando lustrantes, eò deducebant colonias: vnde & in Creta portus erat, cui nomen Phœnix, Actor. 27. 12. Hinc & Creta dicta est quasi Cureta, ab incolis Curetibus, putà Cerethim. Alij, vt Theodoret. ex aduerso opinantur, Cretenses insulanos coloniam deduxisse in Phœniciam & Philisthæam, ideóque hosce Cerethim ortos esse à Cretensibus. Vnde Septuag. vertunt, πάροικοι Κρητῶν, id est, aduenæ Cretensium, qui scilicet ex Creta in Philisthæam aduenerant: nimirum Septuag. inquit S. Hieron. *pro* גוי *goi*, *id est, gens, legerunt* גר *ger*, *id est, aduena* (licet Græcum πάροικοι non tantùm aduenas, sed & accolas vel incolas quoslibet significet, vt sit idem quod Hebr. *goi*.) vide dicta Ezech. 25. 16. Hinc & Cretenses in re nautica excelluerunt, ait Strabo. Vnde prouerbium ironicum, *Cretensis mare nescit*, de eo qui id se scire dissimulat,
C
quod callet optimè. Creta enim, licet sit insula, videtur tamen primitus inhabitata, ob soli bonitatem. Nullum enim in Creta animal noxium est; optimúmque vini, quod vulgò Maluasia dicitur, est fertilissima. Vnde Virgil. Æneid. 3.

Creta Iouis magni medio iacet insula ponto,
Mons Idæus vbi, & gentis cunabula nostræ.
Centum vrbes habitãt magnas, vberrima regna.

Hinc & Iupiter fuit Cretensis, ibique regnauit. Insuper Cretenses olim bellicosos fuisse, æquè ac Cerethim, patet tum ex historiis, tum ex veteri epitheto: *Pugnaces* enim *Cressæ*, vocantur canes Cretenses, de quibus Seneca in Hippol.

D
Teneant acres lora molossos,
Et pugnaces tendant Cressæ
Fortia trito vincula collo.

Denique Strabo lib. 10. celebrat Cretensium virtutem bellicam, & in alias regiones transmigrationes.

Verbum Domini super vos Chanaan, ô Chananæi, qui estis *terra Philisthinorum*.] q.d. Verbum Domini contra Philisthinos, qui sunt Chananæi. Philisthæa enim erat pars terræ Chanaan, Iosue 13. 3. Significat non solos Cerethim, sed omnes omnino Philisthinos vastandos.

Et erit funiculus maris requies pastorum, & caulæ pecorum.] q.d. Ita à Chaldæis vastabuntur Cerethim omnésque Philisthini, qui incolunt oram Vers. 6.
E
maritimam, vt terra eorum desolanda sit, & vertenda in pabula & stabula pecorum. Septuag. rursum de Creta hæc acceipiunt: *Et erit*, inquiunt, *Creta pascua gregis, & ouile pecorum*. quod mysticè exponens S. Hieron. *Cretenses*, ait, *semper mendaces, malæ bestiæ, ventres pigri*. ad Titum 1. *Qui fluctuant & circumferuntur omni vento doctrinæ, in deceptione hominum, in versutia erroris: isti cùm deberent in terra confessionis, id est, in terra habitare Iudææ, voluerunt magis aduenæ esse Cretensium; qui diuersis maris fluctibus hinc inde tunduntur; & sonant ære Corybantino, & sunt iuxta Apostolum quasi cymbalum

lum tinniens. Et quia aduenæ sunt Cretensium, ideo A *sermo Dei, hoc est comminatio fit ad illos. Et dicuntur terra Chanaan, semper in fluctu semper in motu; & terra Allophylorum* (Philisthinorum;) *alieni enim à Deo, in funiculo maris, & in Creta regione versantur. Fit itaque ad eos sermo Dei, vel in fine mundi, vel quotidie per Ecclesiasticos viros, &c. vt eiciantur de Creta, & perdantur de pristinis habitationibus suis; & illa regio quæ priùs gregem perditum continebat, incipiat esse ouile pecorum Christi; & Iudas, id est, vera confessio, habitet in funiculis maris. q.d. Cretenses, id est, infideles, errones & heretici, qui priùs in Creta & in mendacio pascebantur*, fient ouile Christi, ibique eius veritate & sanctitate pascentur.

Vers. 7. B *Et erit funiculus eius* (maris, putà sors & terra Philisthinorum erit illius) *qui remanserit de domo Iuda.*] q.d. Iudæi reliqui ex captiuitate Babylonica redeuntes possidebunt Philisthæam à Chaldæis vastatam, ibique quasi in deserto pascent pecora sua. Factum id sub Machabæis, Simone & Ionatha, qui ceperunt Gazam & Ascalonem, ac Philisthæos subegerunt, vti ex Theodor. & aliis dixi in Abdia sub finem.

Alleg. Apostoli è Ierusalem & Iuda prodeuntes, Philisthæam conuerterunt, eámque fecerunt caulam & ouile Christi. ita Philippus diaconus euangelizando perambulauit Gazam & Azotum, Act. 8. vnde subdit: *Ibi pascentur in domibus Ascalonis*, id est, *vbi priùs diaboli & interfectorum manabat cruor. Ascalon enim interpretatur ignis homicida*, inquit S. Hieron. C

Quia visitabit eos, scilicet Iudæos qui remanserint in Babylone, *Dominus Deus eorum, & auertet captiuitatem eorum.*] Quia captiuos per Cyrum remittet in Iudæam.

Vers. 8. *Audiui opprobrium Moab*, cuius metropolis est Areopolis, id est, ciuitas Martis, *& blasphemias filiorum Ammon.*] Quorum metropolis est Philadelphia, ait S. Hieron. q.d. Audiui probra & conuicia, quæ in vos, ô Iudæi, iactarunt Moabitæ & Ammonitæ. Insultarunt enim vobis dum Ierusalem caperetur à Chaldæis, ideo ipsos per eosdem Chaldæos puniam, & pari modo euertam. Ita Chald. Albert. Lyran. Arias & Vatabl. Vbi Nota, Pro *blasphemias*, heb. est גִּדּוּפִים *gheddupheim*, id est, D sannas, probra, conuicia, quæ vulgus vocat blasphemias, id est, maledicta. S. Hieron. tamen & Theodor. propriè accipiunt blasphemias, quas scilicet Ammonitæ iactabant in Deum, dicentes: Ecce Deus Iudæorum inualidus est, nec potest eos tueri à vi Chaldæorum. Simili modo Rabsaces blasphemauit Deum Isaiæ 37. vers. 10.

Et magnificati sunt; hebr. יַגְדִּילוּ *iagdilu*, id est, *magnificarunt*, actiuè, scilicet tum animos, tum os & linguam, *super terminos eorum.*] Arroganter scilicet & superbè irridendo Iudæos, ac iactando quòd terram & terminos eorum à Chaldæis vastatos essent inuasuri & occupaturi, vti explicat E Ezechiel c. 35. 12. & Abdias vers. 12. ita S. Hieron. Albert. Lyran. & Arias. Potest Secundò verti, *magnificarunt*, scilicet os, *super terminos suos*. q.d. Ammonitæ magnifica & superba locuti sunt contra populum meum, dum ipse abductus in Babylonem transiuit per fines eorum. ita Vatabl.

Vers. 9. *Propterea viuo ego, dicit Dominus exercituum Deus Israël*, putà tutor & vindex Israëlis, qui iniurias & probra eis ab Ammonitis & Moabitis irrogata puniam & vlciscar: *quia Moab vt Sodoma erit, & filij Ammon quasi Gomorrha.*] Nimirum A funditus exscindentur, perinde ac si igne de cælo siderarentur, vti sideratæ sunt Sodoma & Gomorrha, quibus vicina est regio Moab & Ammon. Simili enim modo ipsæ vindicta cælesti, à Deo per Chaldæos afflabuntur & consumentur. Dico simili, non eodem. Nam Deus non pluit ignem & sulphur super Moab, vti pluit super Sodomam.

Quocirca erunt *siccitas spinarum.*] Hoc est, ita desolabuntur, vt nil in eis sit reperire nisi siccas spinas. Pro *siccitas*, hebr. est מִמְשַׁק *mimsac*, quod R. Salomon vertit: *crepitatio*; Chald. *derelictio*; alij, *exitus*. Propriè *mimsac* est *excursio*, id est, propagatio spinarum. Radix enim שָׁקַק *sakac* significat excurrere. Spina enim spinam serit, vti fraga fra- B gum, itáque se propagat, vt breui per totum campum excurrat, eámque occupet. Septuag. pro מִמְשַׁק *mimsac*, legerunt דַּמֶּשֶׂק *dammesec*, id est, Damascus. Vnde vertunt, *Damascus derelicta erit*, quasi hîc sit prophetia contra Damascum.

Et aceruus salis.] q.d. Terra Moab & Ammon ex inundatione maris mortui (quod mare salis in Scriptura vocatur) vicini, salsuginosa erit, & consequenter sterilis, Moab enim vicina erat mari mortuo: Ammon verò mari Galilææ. Pro *aceruì*, hebr. est מִכְרֵה *michre*, quod Chald. Pagnin. & Vatabl. vertunt, *fossam* vel *fodinam salis*. Sal enim aliud est marinum, quod ex aqua maris decocta coalescit; aliud terrestre, quod ex terra instar bituminis effoditur, vti fit Salisburgi, quod ex sale fos- C sili diues est, ex eóque nomen accepit. Hîc verum est illud psalm. 106. 34. *Posuit terram fructiferam in salsuginem à malitia inhabitantium in ea.* Idque *in æternum*, vel propriè & absolutè, vti hîc censent S. Hieron. & Theod. vel impropriè & accommodè, scilicet *in æternum*, id est, ad longum tempus. Nam postea habitata & culta fuit Moabitis, æquè ac Ammonitis. Arabicus Antiochenus vertit, *erunt sicut Gomorrha, quia iam corrupta est fortitudo* (gloria) *eorum: & perierunt dantes consilium eis, & erit corruptio in sæculum*; Arabicus Alexandrinus, *Gomorrha & Damascus peribit sicut palea manipulorum, & erit perditio eorum in æternum*; Syrus, *corrupta* (deprauata, adulterata) *est planta* (plantatio) *earum, & periit maluchen*, id est, *puluis* D *aspersionis earum*, hoc est, nitor, decor & ornatus earum. Hic enim puluis est cinis cuiusdam herbæ, quam Arabes in solitudine colligunt & comburunt, ac in vicinis ciuitatibus ingenti copia diuendunt. Hic enim cinis est quasi sapo, quo sericum imbuitur, vt bene coloribus tingatur: eodem vtuntur feminæ ad purgationem multarum rerum, quin & sui ipsarum: eo enim se lauant, vt nitidæ & decoræ appareant. Secundò, Syrum *meluch*, idem est quod Hebræum *melach*, id est, sal. Vnde vertas, *periit earum sal*, quia scilicet sale aspersa est terra earum, itáque sterilis & arida effe- E cta est: quare tam sal, quàm terra sale aspersa periit. Et sic consentit cum nostro qui vertit, *Moab erit aceruus salis*, &c. Tertiò, sal quia omnibus cibis miscetur, hinc significat communionem & communicationem, vt notat Andreas Masius in Lexico Syro-Chaldaico Biblior. Reg. pag. 119. Vnde vertas, *nulla erit in Moab communicatio* & hominum frequentia, quia in ea vastata erit solitudo. Omnes hæ versiones eòdem recidunt. significant enim magnam vastitatem & desolationem. Moral. Vide hîc vanitatem omnis magnitudinis & magnificentiæ. Cygnæa nuper, sed aurea, fuit vox Philippi III. Hispan. Regis in morte: *Nihil iuuat*

regem

regem esse, nisi vt in morte cruciet fuisse. Audite principes, audite Prælati: idem sentietis, idem dicetis in morte, quod rex hic præpotens, sapiens, & innocentis vitæ.

Reliquiæ populi mei diripient eos.] q. d. Reliquiæ Iudæorum Babylone redeuntium, diripient Moabitas & Ammonitas. Factum id à Machabæis, potissimùm à Iuda 1. Machab. 5. 6. & ab eius nepote Alexandro, vti docet Ioseph. lib. 12. Antiq. c. 11. & lib. 1. Belli c. 3. Allegor. pleniùs & meliùs id fecerunt Apostoli, qui Ammon, Moab, cæterásque Gentium regiones subegerunt Christo. ita S. Hieron. qui censet hunc sensum esse literalem; sed verius est esse allegoricum.

Vers. 11. *Horribilis Dominus super eos.*] Chald. Pagnin. & Tigurina, *terribilis*: hoc enim est Heb. נורא *nora*, à rad. ירא *iare*, id est, timuit. Verùm Septuag. *nora*, vertunt ἐπιφανής, id est, manifestus, à rad. ראה *raa*, id est, vidit. q. d. Deus terribilem & manifestam vindictam per Chaldæos, ac deinde per Machabæos, exercebit in Moabitas & Ammonitas, vtpote hostes Dei, & irrisores Israëlis.

Et attenuabit, hebr. רזה *raza*, id est, emaciabit, macie conficiet, inquit Vatabl. *omnes deos terræ.*] Putà orbis vniuersi. Cœpit hoc impleri per Chaldæos in Ammon & Moab, cùm inde idola aurea & argentea diripuerunt, vt censet Hugo: promotum est per Machabæos, qui Ammonitas & Moabitas compulerunt ad iudaismum & veri Dei cultum, vti dixi in fine Abdiæ. Verùm planè & plenè in toto orbe id effectum est per Apostolos, tempore Euangelij. Tunc enim peractum est excidium idololatriæ, & vera Dei Christique religio vbique gentium recepta, toti mundo dominata est. ita S. Hieron. Theodor. Remig. S. August. lib. 18. Ciuit. 33. Euseb. lib. 2. de Demonstr. Euág. c. 16. & alij passim. Assurgit ergo Propheta à typo ad antitypum, à Iudæis ad Christum & Christianos, qui non tantùm Moab & Ammon, sed omnes gentes occuparunt, Deique cultu, sublatis idolis, imbuerunt. q. d. Deus hostes suos suíque populi, putà Ammon & Moab, eorúmque deos deiiciet per Apostolos, faciétque vt quæque gens non in sola Ierusalem, vti Iudæi, sed vbique terrarum, quælibet in suo loco & regione, Christum Deúmque verum colat, inuocet & sacrificet. Vnde pro *&*, hebr. est כי *ki*, id est, *quia*, *quoniam*; quod sæpe habet emphasim, estque nota auxesis, significans idem quod *imò*, *quinimò*. Addit à Castro, esse notam admirantis, & significare *quid*? q. d. Dixi Deum subacturú Ammon & Moab. Quid? parum dixi; addo multò maiora: attenuabit & disperdet omnes deos, gentésque per vniuersam terram. Verùm exempla nulla produci possunt, quæ hanc significationem euincant: quæ enim ipse profert, potiùs significant *ki* idem valere quod *imò*.

Omnes insulæ Gentium.] Iudæi, vti dixi Isaiæ 49. 1. non solùm Cyprum, Cretam, Siciliam, sed & Italiam, Galliam, Hispaniam, cæterásque Europæ prouincias nuncupabant insulas: quia ipsis trans mare erant sitæ, ita vt ad illas per mare quasi ad insulas tendere & proficisci deberent. Quocirca S. Chrysost. orat. 2. contra Iudæos, docet hic prophetari vocationem Gentium, & propagationem Euangelij per totum orbem, ideóque huc allusisse Apostolum ad Titum cap. 2. *Audi*, inquit, *quo pacto Euangelia & Apostoli cum prophetia concordent. Hic* (Sophonias iuxta Septuag.) *dixit; Illucescet Dominus: Apostolus ait; Illuxit gratia Dei*

A *salutaris. Hic inquit, Super Gentes: ille, Super omnes homines. Hic dixit, Abolebit deos Gentium: ille, Erudiens nos vt abnegantes impietatem & mundanas concupiscentias sobriè, & iustè, & piè viuamus.*

Sed & vos Æthiopes interfecti gladio meo eritis.] Vers. 12. Hæc non cohærent cum iis, quæ proximè præcesserunt de idolorum excidio per totum orbem, sed superiùs referenda sunt ad v. 9. q. d. Dixi vastandos esse à Chaldæis Ammonitas & Moabitas, nunc addo dicóque: *Sed & vos Æthiopes* ab iisdem vastabimini. Nabuchodonosor enim anno quinto post excisam Ierusalem, iouasit & subegit Ægyptum, eique vicinam Æthiopiam, vt refert Ioseph. l. 10. Antiq. 11. & lib. 1. contra Apion. & Isaias c. 20. 3. & Ierem. c. 25. Addit S. Hieron. Æthiopes postea quoque vastatos esse à Cyro, & à Cambyse vastante Ægyptum. Æthiopia enim

B sita est trans Ægyptum: ex qua venit Regina Saba ad Salomonem, 3. Reg. 10. 1. in qua iam degunt Abyssini, quibus imperat Preto-Ioannes. Hæc olim infesta fuit Iudæis tempore Asa regis Iuda, vt patet 2. Paral. 14. 9. ideóque punita est & vastata à Chaldæis.

Porrò Æthiopia est pars Africæ, estque duplex, vna Orientalis, altera Occidentalis. Inde Æthiopes alij vocantur Eoi, alij Hesperij. *Vniuersa gens Ætheria appellata est, deinde Atlantia, mox à Vulcani filio Æthiope Æthiopia*, inquit Plinius lib. 6. cap. 30. licet alij ita dictam velint ab αἴθω, id est,

C cremo, & ὤψ, id est, aspectus, eo quòd solis vicinitate torreatur. Vnde Æthiopes faciem habent tostam & atram: sunt enim subiecti zonæ torridæ. De quibus Virgil. Æneid. 4.

Oceani finem iuxta, solémque cadentem
Vltimus Æthiopum locus est, vbi maximus Atlas
Axem humero torquet, stellis ardentibus aptum.

Perperam ergo Rabini per *Chusim*, id est, Æthiopes, accipiunt ipsósmet Chaldæos, quasi eorum hîc excidium per Cyrum prænuncietur. Æthiopes enim & Chaldæi toto climate, &, vt ita dicam, toto cælo distant & distinguuntur.

Mysticè, Æthiopes sunt peccatores, qui ardêt ira vel concupiscentia, eáque ita torrentur, vt sint aterrimi & incorrigibiles, in quibus verum est

D illud prouerbium: *Æthiopem lauas, Æthiopem dealbas*, iuxta illud Ierem. 13. 23. *Si mutare potest Æthiops pellem suam, aut pardus varietates suas, & vos poteritis bene facere cum didiceritis malum.* Et Amos 9. 7. *Numquid non vt filij Æthiopum, vos estis mihi filij Israël?* Tales sunt dæmones, qui proinde pinguntur vt Æthiopes, & vt tales apparuerunt S. Antonio, S. Macario, aliísque Sanctis: quos proinde Deus gladio oris sui interficiet in die iudicij, quando eos damnabit ad mortem æternam. Ita Abbas Theodosius, vt refert Ioannes Moschus in Prato spirit. cap. 66. vidit Æthiopem ita procerum & altum, vt nubes vertice tangeret, audiuitque ab angelo: *Cum hoc te luctari oportet: incipe: mox vt cœperis, ego tibi auxilia-*

E *bor; eúmque sternes & vinces.* fecit, & vicit. Ita Palladius in Lausiaca c. 52. refert de Apollo Abbate, quòd, cùm oraret, *Aufer à me Domine arrogantiam, ne fortè elatus superbia super fratres mittam, multer omni bono opere*; missa sit ad eum vox diuina, *Mitte manum tuam super collum tuum, & deinde pones eam & infodies in arenam. Is autem cùm statim manum misisset super collum, apprehendit paruum Æthiopem, & eum infodit in arena clamantem & dicentem: Ego sum dæmon superbia.* Ita Moschus in Prato spirit. c. 160. *Abbas*, inquit, *Paulus*

Æthiopes mystici sunt dæmones, & homines obstinati in malo.

Paulus narrauit nobis, Cum federem in cellula, &c. A *ecce per fenestram ingressus est quasi puer Æthiops, & stans coram me saltare cœpit, psallentique mihi dixit: Senex nónne bene salto? Ego autem nihil respondi. Tum ille: Ecce putas te male senex magnum aliquid agere. Dico tibi quia & in sexagesimo quinto & sexagesimo sexto psalmo errasti. Tunc surgens ego procubui ad orationem, & ille euanuit.* Ita in Vitis Patrum lib. 5. tractat. 5. de fornicatione nu. 23. narratur de quodam Monacho, quòd apparuerit ei dæmon fornicationis specie Æthiopissæ. *Stetit*, inquit, *coram ipso velut mulier Æthiopissa, fœtida & turpis aspectu, ita vt fœtorem eius sufferre non posset, & abijciebat illam à se. Et illa dicebat ei: Ego sum quæ in cordibus hominum dulcis appareo; sed propter obedientiam tuam, & laborem quem sustines, non me permisit Deus seducere te sed innotui* B *tibi fœtorem meum.* Æthiopes tamen, quibus sua placent, suúsque color ater videtur pulcher, diabolum pingunt non atrum, sed album; non Æthiopem, sed Europæum & candidum: ita & peccatoribus sua placet deformitas, morúmque nigredo apparet & bella & elegans.

Vers. 13.] Et extendet manum suam super Aquilonem, & perdet Assur: & ponet speciosam in solitudinem, & in inuium, & quasi desertum.

Vers. 14.] Et accubabunt in medio eius greges, omnes bestiæ Gentium: & onocrotalus & ericius in liminibus eius morabuntur: vox cantantis in fenestra, coruus in superliminari, quoniam attenuabo robur eius.

Vers. 15.] Hæc est ciuitas gloriosa habitans in confidentia: quæ dicebat in corde suo: Ego sum, & extra me non est alia amplius: quomodo facta est in desertum cubile bestiæ? omnis qui transit per eam, sibilabit, & mouebit manum suam.

Vers. 13. *Et extendet*, scilicet Deus per Chaldæos percutiens Æthiopes, *manum suam super Aquilonem.*] Vt scilicet percutiat quoque Assyrios, & eorum metropolim Niniuen. Assyrij enim siti sunt ad Aquilonem respectu Iudææ. De Assyriis enim hîc agi, patet ex eo quod explicans subdit Propheta: *Et perdet Assur, & ponet speciosam*; Hebr. *Niniuen.* ita S. Hieron. Theodor. Remig. Lyran. Vatabl. Ribera & alij. Quare perperam Arias, & aliqui alij per Aquilonem accipiunt Babylonem, quasi eius excidium per Cyrum hîc prænuncietur. Nota: Post Ionam & Nahum, qui prophetarunt excidium Niniues, mittitur hîc Sophonias, E vt idem prophetet, vt in ore duorum, imò trium, testium stet & confirmetur hoc Dei verbum. Hinc sequitur, Niniuen euersam esse post regnum Iosiæ (sub eo enim vaticinatus est Sophonias) per Nabuchodonosor, vti probaui Nahum 2. 1.

Et ponet speciosam in solitudinem.] Pro *speciosam*, Hebr. Chald. & Septuag. habent *Niniuen*, quod hebr. significat speciosam. *Speciosam* ergo hîc est nomen proprium, idem significans latinè, quod hebr. significat *Niniue.* Solet enim interpres subinde pro nomine proprio eius significatum reddere, præsertim quando in eo est vis aliqua, v. g. elegans annominatio, comparatio, vel antithesis; vti hîc est. Vide canon. primum, quem initio præfixi. Sensus enim est, q. d. Niniue olim fuit Niniue, id est, speciosa domibus, palatiis, turribus & mœnibus: at nunc Chaldæi hanc eius speciem & decorem disperdent & desolabunt: adeo vt fiat lustrum ferarum & bestiarum. Vnde subdit:

Et accubabunt in medio eius greges, omnes bestiæ Gentium.] Scilicet vicinarum, quæ eò adducent suos greges & pecora, vt herbidum Niniues solum depascantur. ita S. Hieron. Theodor. Remig. & Lyran. Aliter Clarius, qui per greges & bestias accipit gentes hostiles & sæuas, quæ cum Chaldæis confœderatæ expugnarunt Niniuen. Verùm hoc mysticum esse patet ex sequentibus. Simile est illud Ouidij 1. Heroid. Vers. 14.

Semisepulta virûm curuis feriuntur aratris
Ossa, ruinosas occulit herba domos.

Et onocrotalus.] Est auis similis cygno, ita dicta à sono quem edit: rudit enim instar asini. Nam ὄνος est asinus, κροτεῖν est sonare: vnde κρόταλος est sonitus & crepitus. Hebr. dicitur קאת *kaa*, id est, vomens, eo quòd in faucibus habeat ingluuiem & sinum instar vteri, quo pisciculos cum aqua excipit; sed aquam reuomens, piscibus vescitur. Vnde auis hæc *gutturosa* cognominatur. Audi Plinium lib. 10. c. 47. *Olorum similitudinem onocrotali habent, nec distare existimarentur omnino, nisi faucibus ipsis inesset alterius vteri genus. Huc omnia inexplebile animal congerit, mira vt sit capacitas: mox perfecta rapina, sensim inde in os reddita, in veram aluum ruminantis more refert.* Addit Ælianus, pelecanes (sic ipse vocat onocrotalos) conchis se complere, easque, cùm stomachi calore concoxerint, euomere, atque ita testis iam alui calore diductis, eligere ex his quæ sunt esculenta. Quapropter onocrotalus immunda est auis, Iudæis lege vetita, Leuit. 11. 18. est enim gulæ & gulosi exemplum, æquè ac symbolum. Audi Alciatum in emblemate gulæ, eam ita pingentem: Onocrotalus quis?

C

Gurgulione gruis, tumida vir pingitur aluo,
Qui larum, aut manibus gestet onocrotalum.

D Septuag. hîc vertunt, *chamaleontem*; sed Leuitici 11. 18. & psalm. 102. 7. vertunt, *pellecanum*: quia, vt ibi annotat S. Hieron. onocrotalus dicitur quoque pellecanus, fortè à pelle cana quam habet. est enim instar cygni, qui totus est candidus, & quasi canus. Ita & Oppianus in Ixeuticis, onocrotalum vocat pellecanum; & Gesnerus in onocrotalo, recenset speciem onocrotali pellecano congenerem. Porrò hoc animal, vti & ericius, quia solitudinis auidum, hinc summam designat desolationem. q. d. Niniue ita à Chaldæis euertetur & desolabitur, vt ampliùs in ea non habitent homines, sed onocrotali, & ericij, aliáque lucifuga & soliuaga animalia.

E *Ericius.*] Hebr. קפד *kippod*, quod ex literarum affinitate *cypselos* esse censet Forerius in Isaiæ 34. 11. quæ sunt aues instar hirundinum, rapidissimè volantes super paludes, & vocantur apodes, eo quòd breues habeant pedes. Rabbini vertunt, *testudinem*, quam Itali vocant *tartarucam*; Tigurina vertit, *castorem*, qui & fiber dicitur, animal amphibium homini inimicum, æquè ac crocodilus, de quo Plin. lib. 32. cap. 3. Verùm Septuag. S. Hieron. Pagnin. Vatabl. & alij constanter hîc & Isaiæ 34. 11. vertunt, ericium. Porrò ericius, siue herix, vel hericius, est herinacius, qui græcè ἐχῖνος, à Ericius.

vulgo Porcellus hortensis nũcupatur, animal spinis horridũ, quas ad libitũ vel remittit, vel exertat, dum in globum se colligit. Furunculus est pomorum, quæ spinis suis insigens, iis se onerat, & in antrum suum asportat; in quo tota hieme se condit. Vnde symbolum est furis & raptoris, qui manus furaces cùm solum se videt, exertat, & clepit quidquid potest; sed cùm videri se conspicit, eas contrahit & occultat. Audi Plinium libr. 8. cap. 37. *Præparant hiems & herinacei cibos, ac volutati supra iacentia poma, affixa spinis, vnum, non amplius, tenentes ore portant in cauas arbores. Iidem mutationem Aquilonis in Austrum, condentes se in cubile, præsagiunt: vbi verò sensere venantem, contracto ore, pedibúsque, ac omni parte inferiore, quæ raram & innocuam habent lanuginem, conuoluuntur in formam pilæ, ne quid comprehendi possit præter aculeos. In desperatione verò vrinam ex se reddunt tabificam, tergori suo spinisque noxiam, propter hoc se capi gnari. Quamobrem exinanita priùs vrina, venari ars est, & tum præcipua dos tergori, aliàs corrupto fragili, putribus spinis atque deciduis, etiãsi viuat subtractus fuga: ob id nonnisi nouissima spe maleficio illo perfunditur.* Et mox: *Calida aqua aspersu resoluitur pila: apprehensúsque pede altero è posterioribus, suspendio ac fame necatur: aliter non est occidere, & tergori parcere. Hæc ente expoliuntur vestes.*

Vox cantantis in fenestra.] q.d. In fenestris iam desertis & desolatis considebunt canéntque auiculæ. ita Chald. Tigurina, Pagnin. & Vatab. Alij q.d. Pro musicis, & auiculis olim suauiter canentibus in fenestra, succedet horridus cantus corui in superliminari. Verùm passim interpretes vocem cantantis, à coruo seiungunt & dispescunt.

Coruus in superliminari.] Scilicet crocitabit tristi & ferali voce. Hebr. est חֹרֶב *choreb*, id est, æstus, siccitas, desolatio, vastitas. ita Chald. Tigurina, Pagnin. Arias, Vatabl. Secundò, Aquila vertit, *gladius*: quia pro *choreb*, aliis punctis legit חֶרֶב *chereb*: gladius enim omnia desolat & deuastat. Tertiò, Septuag. & S. Hieron. vertunt, *coruus*: quia pro *choreb* per *chet*, legerunt עֹרֵב *oreb* per *ain*, aut certè censuerunt *chet* positum pro *ain*. Hæ enim duæ litteræ, cùm sint gutturales fortissimæ aspirationis, ideóque sono vicinissimæ, hinc subinde permutãtur, vti pariter *aleph* permutatur cum *he*, quia vtraque lenis est aspirationis.

Moral. coruorum instar *cras, cras* canunt, qui emendationem vitæ, & sana consilia procrastinãt, eáque de die in diem differunt, de quibus S. Aug. serm. 16. de verbis Domini: *Ipsa*, ait, *vox est, quæ multos occidit, cùm dicunt, Cras, cras. & subitò ostium clauditur. Romansit foris cum voce coruina, quia non habuit gemitum columbinum. Cras, cras corui vox est.* Talibus & Poëta Martial. intonat lib. 1. epigram. 59.

Cras viues? hodie iam viuere, Posthume, serum est.
Ille sapit, quisquis, Posthume, vixit heri.

Idem lib. 1. epigram. 16.

Non est, crede mihi, sapientis dicere, Viuam.
Sera nimis vita est crastina, viue hodie.

Et Seneca epist. 12. *Sic*, ait, *ordinandus est dies omnis, tanquam cogat agmen, & consummet atque expleat vitam, &c. In somnum ituri læti hilarésque dicamus:*

Vixi, & quem dederat cursum fortuna, peregi.

Crastinum si adiecerit Deus, læti recipiamus. Ille beatissimus est, & securus sui possessor, qui crastinum sine sollicitudine expectat. Quisquis dixit, Vixi, quotidie ad lucrum surgit. Fecit hoc S. Marcella, de qua S. Hieron. epist. 16. ad Principiam eius filiam: *Sic*, ait, *ætatem duxit & vixit, vt semper se crederet esse morituram: sic induta est vestibus, vt meminisset sepulchri, offerens se hostiam rationabilem, viuam, placentem Deo.* Ita S. Antonius moriens suis præscripsit, vt quotidie manè cogitent, sibique persuadeant illum diem fore vitæ vltimum: quocirca ita viuant, ac si eo die sint morituri, vti refert S. Athanas. in eius vita. E Societate nostra P. Ioannes Maldonatus editis libris celebris, quotidie quinquies mortis memoriam, imò præsentiam, sibi ob oculos ponebat, indagabátque nũ quid esset in conscientia, quod in hora mortis eum angere & affligere posset; & si quid reperiret, illico illud per confessionem, vel eo modo quo congruebat, tollebat, itáque stabat semper in procinctu quietus & securus, paratus ad mortem. Beatus qui hoc sui de morte examen crebrò secum obit. Beatus qui viuit tamquam semper moriturus, & studet tanqam semper victurus, ait S. Hieron.

Symbol. feralis corui vox, Cras, cras, strages & funera quæ præsentit, quibúsque inhiat, non rarò portendit futura, vel facta significat, vti hoc loco.

Quoniam attenuabo robur eius.] Legit interpres אַרְזָה עָזָּהּ *arze vzzo*, id est, *emaciabo, attenuabo robur eius*, putà Niniues. Iam legunt אַרְזָה עֵרָה *arza era*, id est, *cedrum eius nudabo*. q.d. Destruam, per Chaldæos tecta, & tabulata Niniues fabricata ex cedro: hinc concident ruéntque; quo fiet, vt corui sedeant in superliminari ex ruina reliquo. ita Chald. Arias, Pagnin. Vatablus, & alij. Hebr. enim *arza* tam est nomen, idem cum אֶרֶז *erez*, significans cedrum, tignúmque & tabulatum cedrinum, quàm verbum, significans *attenuabo*, à radice רָזָה *raza*, id est, attenuauit. Rursum pro *era*, id est, nudabo, Septuag. quoque legerũt עָזָּהּ *vzzo*, id est, robur eius, quod ipsi interpretantur ἀνάστημα, id est, *altitudo*, ita Roman. vel, vt Complutens. ἀνάστεμμα, id est, *coronatio*. vertunt enim, *quia cedrus altitudo*, vel *coronatio eius*. q.d. Niniue cingebatur domibus cedrinis altissimis & fortissimis, quasi corona: at Chaldæi hanc ei coronam detrahent, & in terram deiicient. Aliter nostrum cum Hebræo textu moderno conciliat Arias, nimirum dicendo robur esse quercum, quæ est species *arze*, id est, cedri. Nam, vt ait Marinus in Lexico, *Cedrorum species multæ sunt:* תְּאַשּׁוּר *teassur, id est, buxus*; תִּרְזָה *tirza, id est, ilex*; אַלְגּוּמִּים *algumim*; בְּרוֹשׁ *beros, id est, fraxinus*; אֹרֶן *oren, id est, ornus*; בְּרוֹתִים *berothim, id est, buxus.* Verùm prius, quod dixi, verius est, vt patet conferenti verba nostri interpretis cum verbis Hebræis.

Hæc est ciuitas gloriosa.] Est exclamatio ad pathos. q.d. Videte ad quas ærumnas deuenerit, in quas ruinas corruerit Niniue, ciuitas illa olim gloriosa & inclyta. Sic ait Virgil. Æneid. 2. *Fuit Ilium, & ingens gloria Teucrorum.* Sic de eadem Niniue iam vastata admirans Nahũ c. 2. v. 18. exclamat: *Vbi est habitaculum leonum, & pascua catulorum leonum?* Sic de Ierusalem excisa obstupescens Ierem. Thren. 2. 15. *Hæccine*, ait, *est vrbs perfecti decoris, gaudium vniuersæ terræ?* Vers. 15.

Septuag. vertunt, αὕτη ἡ πόλις ἡ φαυλίστρια. *Hæc est ciuitas illa malis dedita, nequã & scelerata*, aut magis propriè, *vilipendens*, vt vertit interpres Roman.

Roman. *& subsannatrix.*

Omnis, qui transit per eam, sibilabit.] Vel subsannando, vel exsibilando Niniuen ita humiliatam & vastatam, vt vult S. Hieron. vel potius admirando & obstupescendo tãtam cladem & ruinam, vt censet Theodor. Simili modo *mouebit manum*, id est, complodet manus, vel eas extendet ostendendo Niniues rudera, siue irridendo & insultãdo, siue potius obstupescendo & commiserando.

Tropol. de commiserando peccatori. Tropologicè, multò magis gemens sibilet manúsque complodat, quicumque videt Niniuen, id est, Ecclesiam aliquam, coogregationem, vel animam olim speciosam virtutibus, quæ erat templum Dei & sedes angelorum, per peccatum à dæmone vastari, fierique cubile leonum & draconum, præsertim cùm eam cœlo destinatam vider damnari, & ruere in tartara. Gemens ergo & attonitus dicat cum Isaia c. 14. vers. 12. *Quomodo cecidisti de cœlo Lucifer, qui manè oriebaris? detracta est ad inferos superbia tua: concidit cadauer tuum: subter te sternetur tinea, & operimentum tuum erunt vermes.* Et cum Baruch c. 3. vers. 10. *Quid est Israel, quòd in terra inimicorum es? inueterasti in terra aliena, coinquinatus es cum mortuis, deputatus es cum descendentibus in infernum.* Causam subdit: *Dereliquisti fontem sapientiæ. Nam si in via Dei ambulasses, habitasses vtique in pace sempiterna; disce vbi sit prudentia, vbi sit virtus, vbi sit intellectus, vt scias simul vbi sit longiturnitas vitæ & victus, vbi sit lumen oculorum & pax. Vbi sunt principes Gentium, qui dominantur super bestias quæ sunt super terram, qui in auibus cœli ludunt, qui argentum thesaurizant & aurum, in quo confidunt homines, & non est finis acquisitionis eo-*

A *rum?* &c. *Exterminati sunt & ad inferos descenderunt.* Similia lamenta pathetica habet Ezechiel de ruina regis Tyri c. 28. vers. 11. de Pharaonis ac Ægyptiorum c. 32. vers. 18. & sequentibus; & S. Ioãnes in damnatione Babylonis meretricis, Apocal. 18. vers. 10.

S. Hieronymus hæc omnia de Niniue vastatione accipit de hæreticis & hypocritis. *Qui auditores,* inquit, *sunt legis, non factores, quod frustra speciosi sint, esse saltem, cum habitent in eis greges, scilicet multitudo, & bruta animalia corporis: serpentia, & omnes bestiæ terræ, quæ corda eorum comedunt; & chamæleontes, qui non habent vnum colorem, sed diuersis peccatis, nunc auaritia, nunc luxuria, nunc crudelitate, nunc libidine, nunc tristitia, nunc exultatione per momenta mutantur. Et ericij in præsepibus eorum, animal spinosum & plenum sentibus, & vulnerans quidquid contigerit. Sed & bestiæ cubabunt in foraminibus, id est, in cordibus eorum: & coruus, immunda auis, in portis eorum, vel in ore, vel in auribus, quòd aut loquantur semper, aut audiant mala. Post quæ infertur, ideo Ecclesiam hoc passuram fore, vel esse perpessam, quòd in superbiam se eleuauerit.* Et mox: *Vbi enim prius habitabat Pater, & Filius, & Spiritus sanctus, & angelis eius ministerijs præsidebant, tunc habitabunt bestiæ, de quibus Propheta psalm. 73. compserat dicens: Ne tradas bestijs animam confitentem tibi.* Et C inferius: *Dicamus, per animam de qua Christus recesserit, & quæ prius templum Dei fuerat, & esse desinat, transire serpentem, & sibilare in ea, & venena sua malitiæ euomere, & non solùm hoc facere, sed opera quoque sua, quæ crebrò manus vocantur, mouere, iuxta illud Prouerb. 18. Mors & vita in manibus linguæ.*

CAPVT TERTIVM.

SYNOPSIS.

Lyran. & Arias censent toto hoc cap. ad literam agi de Christo & Christianis, putà accusari scelera Christianorum, quæ Christus iudicabit in die iudicij, cùm impios damnabit, pios saluabit. Ex aduerso alij totum hoc caput explicant de Iudæorum criminibus, ob quæ puniti sunt captiuitate Babylonica, déque illorum ex ea liberatione, reditu & felicitate. Verùm media incedendum est via: nimirum initio capitis agit de Iudæis, sed v. 8. transit ad Christianos, quos Iudæis impijs Deus in Ecclesia & benedictione Abrahæ surrogabit, sibiq. ascisçet. ita S. Hieron. Theod. Haymo, Vatab. & Dionys.

Dico ergo, initio capitis accusat Hierosolyma scelera, ac præsertim rapinas principum, iudicum iniustitiam, Prophetarum vesana oracula & mendacia promissa, sacerdotum impietatem: quódque ipsa cùm vidisset gentes vicinas impias à Deo puniri & vastari, non tamen earum exemplo resipuerit. Quapropter v. 8. illi & Gentibus vindictam minatur, sed diuinam, nimirum quòd Deus per Christum destruet gentilismum, aquè ac iudaismum, quódque gentes omnes, etiam barbaras & remotißimas, subiugabit Christo, eásque ab idolis ad Deum conuertet, vt seruiant ei humero vno, aquè ac Iudæos, qui illum recipient, quod maximè fiet in fine mundi, quando credentes ipsi saluabuntur, increduli verò ab ipso reprobabuntur, & igni æterno addicentur.

Vers. 1.] Væ prouocatrix, & redempta ciuitas, columba.

Vers. 2.] Non audiuit vocem, & non suscepit disciplinam: in Domino non est confisa, ad Deum suum non appropinquauit.

D *Vers.* 3.] Principes eius in medio eius quasi leones rugientes: iudices eius lupi vespere, non relinquebant in manè.

Vers. 4.] Prophetæ eius vesani, viri infideles: sacerdotes eius polluerunt

 sanctum,

sanctum, iniustè egerunt contra legem.

Vers. 5.] Dominus iustus in medio eius non faciet iniquitatem: manè manè iudicium suum dabit in lucem, & non absconderetur: nesciuit autem iniquus confusionem.

Vers. 6.] Disperdidi Gentes, & dissipati sunt anguli earum: desertas feci vias eorum, dum non est qui transeat: desolatæ sunt ciuitates eorum, non remanente viro, neque vllo habitatore.

Vers. 7.] Dixi: Attamen timebis me, suscipies disciplinam: & non peribit habitaculum eius, propter omnia in quibus visitaui eam: verumtamen diluculo surgentes corruperunt omnes cogitationes suas.

Vers. 1.

Æ prouocatrix.] Hebr. מראה *morea*, id est, amaricatrix, quæ scilicet Deum maritum tuum adulterando amaricas, id est irritas & prouocas ad bilem: hæc enim amara est & fellea. vnde Chald. vertit, *quæ multiplicat iræ prouocationem*; Tigurina, *væ rebellanti.* Radix enim מרה *mara* significat amaricare, amarum facere, offendere, rebellare. Vnde Noëmi: *Ne,* inquit, *vocetis me Noemi (id est, pulchram) sed vocate me Mara (id est, amaram) quia amaritudine valde repleuit me Omnipotens.* Ruth 1. vers. 20. Pagninus & recentiores non verbotenus, sed rem & sensum reddunt, dum vertunt, *væ fœdatæ, væ pollutæ.* Nam ideo erat amaricatrix Dei, quia fœdata & polluta sceleribus.

Septuag. vertunt, *væ illustris*; alij, *væ monstrosa.* Nam *morea* deducunt à rad. ראה *raa*, id est, vidit. q.d. Væ Hierosolymæ, quæ insignis & monstrosa est sceleribus, putà adulteriis, id est, idololatriis, ideóque Deo sponso suo infida & rebellis, eum ad amaritudinem & iracundiam prouocat. Alludit vox *morea* ad montem Moria, id est, visionis, vel illustrem, qui erat Hierosolymis, de quo dixi Genes. 22. vers. 14. q.d. O Ierusalē tempore Abrahæ & Isaac, mihi fidelium & obedientium vsque ad mortem, fuisti mons Moria, id est, visionis cœlestis! at nunc infidelis, per inobedientiam & apostasiam facta es *morea*, id est, amara & amaricatrix.

Et redempta.] Ita vertunt quoque Chald. & Septuag. גאל *gaal* enim significat redimere. Recentiores Rabbini, & eos secuti Pagnin. & Tigur. vertunt, *inquinata*, vel *contaminata*: vtrumque enim significat *gaal*: alludit enim ad גלל *galal*, id est, voluere, reuoluere: inde enim *gaal* significat, rem aliò deuolutam ad se reuoluere, id est, redimere: rursum, rem in sanguine menstruo, stercore, aliáve re immunda volutare, voluere & reuoluere, hoc est, inquinare & contaminare, vti adultera Ierusalē se in sordibus idololatriæ cum variis diis Gentium volutabat, & inquinabat. Nostra versio vti magis propria, ita efficacior & neruosior est. Taxat enim Ierusalem, eámque arguit ingratitudinis, quòd, cùm à Deo redempta esset ex Ægypto, & liberata à duro iugo & seruitute Pharaonis tempore Mosis; æquè ac Philisthi- A norum, Ammonitarum, Moabitarum, aliarúmque gentium tempore Iudicum, Dauidis & Salomonis, Deum tamen sua idololatria & peccatis sæpe grauissimè ad indignationem concitarit, & in dies concitet.

Columba.] Ita Hebræū יונה *iona* vertunt quoque Septuag. & S. Hieron. in comment. At Chaldæus, Rabbini, & eos secuti Pagninus, Tigur. & Vatablus vertunt, *molestatrix*, quæ pauperes vexat, spoliat, opprimit, à rad. ינה *iana*, id est, laborare fecit, afflixit, oppressit. Aptiùs noster vertit, *columba*: huic enim Israëlem pariter comparauit Osee cap. 7. vers. 11. dicens: *Factus est Ephraim quasi columba seducta*: ita eidem Ierusalem hîc comparat Sophonias, quasi dicat: Ierusa- B lem stolidè relinquens Deum verum, & sequens Deos inanes Gentium, facta est quasi columba, vt vertit Arabicus Alexandrinus, excors, sine prudentia, sine intellectu, quæ sinit se decipi, vltróque ruit in laqueum & necem. Vide dicta Osee 7. Aliter S. Hieron. Remigius, Albertus & Lyranus, quasi dicat, Ierusalem, quæ olim dum me coleret, erat quasi columba bella, simplex, innocens & candida, nunc desiit esse columba, & facta est quasi coruus teter, malignus, furax & ater. Tertiò, Syrus & Arabicus Antiochenus vertunt, *heu ciuitas nota & redempta, ciuitas Ionæ*, hoc est, Niniue, quæ vsque hodie ab Orientalibus vocatur ciuitas Ionæ, tum quia in ea prophetauit Ionas; tum quia Iona hebraicè signifi- C cat columbam, quam colebant Niniuitæ & Assyrij, eo quòd dicerent Semiramidem suã reginam post mortem conuersam esse in columbam, vti alibi dixi. Censent ergo ipsi hanc prophetiam dirigi ad Niniuen.

Non audiuit vocem.] Dei per me aliósque Prophetas eam inuitantis ad pœnitentiam & reconciliationem: sicut columba ab aucupe inescata & seducta, non audit vocem & sibilum sui heri, eam reuocantis ad columbarium. ita Chald. Hugo, & Vatablus. Vers. 2.

In Domino non est confisa.] Hebr. *non sperauit in Domino.* q.d. Ierusalem spes suas non reposuit in Deo, sed in suis opibus, viribus, principibus, populis, sociis, quasi iis esset inuicta, & satis mu- D nita contra Chaldæos aliósque hostes. Ideo Deus permisit eam ab illis capi & vastari, vt ostenderet inanes fuisse eius spes, & vt puniret eius diffidentiam in Deum, Deique neglectum.

Moral. Disce hîc esse grauem Dei iniuriã, valdéque eum pungere, si illi non fidamus, spémque nostram ab eo auertamus, & defigamus in creaturis. Hæc enim diffidentia oritur ex defectu fidei, quòd scilicet fide viua non credamus Deum esse omnipotentem, summè prouidum & beneficum, quódque ipse possit & velit nos iuuare, si eius opem imploremus; quódque ipsi præponamus homines, vel alias creaturas, quasi illæ magis vel possint, vel velint nobis opitula- E ri. quæ sanè persuasio infidelis est, & contumeliosa Deo. Quocirca Deus eam punire solet, ac facere vt creaturæ in quas sperauimus, nos deserant, fallant, imò oppugnent & euertant. Ex aduerso prosperat eos, qui spes suas in ipso defigunt: quia *nullus sperauit in Domino, & confusus est*, Eccles. 2. vers. 11. Quocirca Ieremias. c. 17. vers. 5. *Maledictus*, ait, *homo qui confidit in homine, & ponit carnem brachium suum, & à Domino recedit cor eius. Erit enim quasi myrica in deserto, & non videbit cùm venerit bonum: sed habitabit* Moral. de diffidentia Dei.

mbit in siccitate,in deserto, in terra salsuginis & inhabitabili. Benedictus vir qui confidit in Domino, & erit Dominus fiducia eius, &c. Vide ibi dicta. Ita Psaltes: *In te*, inquit, *Domine speraui,non confundar in æternum.* Ita S. Barbara, virgo fragilis & tenera, cùm pectinibus ferreis horrendè à carnifice laceraretur, & faculis ardentibus vstularetur, corde & oculis in cœlum defixis, Christum sponsum suum inuocans, aiebat: *O bone Iesu, tu vides secretum cordis mei, quòd in te solo spem meam defixi: non ergo me deseras: quia sine te sum debilis & infirma, tecum autem sum fortis & robusta. Omnia enim possum in te, qui me confortas.* Eadem fuit spes, vox & oratio in tormentis Martyrum omnium, quæ eos fecit insuperabiles, ac ignibus,leonibus, vngulis & catastis fortiores & celsiores.

Ad Deum suum non appropinquauit.] Vt in eum speraret, eum inuocaret, illi obediret, illum amaret, qui est summum bonum suum & nostrum. Ita Plato dialogo, qui inscribitur Philebus, non aliud docet, quàm felicitatem in eo versari, vt ad Deum propiùs accedamus, ab eóque verum bonum hauriamus, itáque fiamus diuini & Deo simillimi: accedere autem nos ad Deum, per virtutem. Nam Deus, inquit ipse, est summum bonum, cuius hæ sunt conditiones, vt sit αὐταρκὲς, ἱκανὸν, καλὸν, ἀρχιτεκτονικὸν, τέλος τῶν ὄντων, αἱρετὸν, id est, sibi sufficiens, cæterísque omnia suppeditans, perfectum, pulchrum, consentaneo ordine constitutum, rerum omnium finis, ac proinde ab omnibus eligendum & expetendum. Qui ergo à Deo recedit, recedit à bono, accedit ad malum, putà ad peccatum, mortem, diabolum & infernum.

Vers. 3. *Principes.*] Quod vers. 1. dixit de toto, putà Ierusalem totam esse corruptam & sceleratam, hîc per partes explicat, incipitque ab eius capite, putà à primoribus, tum sæcularibus, tum Ecclesiasticis; vt ostendat quod de suo tempore dixit Isaias c. 1. vers. 6. *A planta pedis vsque ad verticem capitis non est in eo sanitas*, etiamnum verum esse. Primò ergo taxat hîc principum crudelitatem, quòd quasi leones populum expilarent & deuorarent. ita S. Hieronym. Allegor. taxat eorum sequaces & posteros, putà tyrannidem & sæuitiam principum & pontificũ tempore Christi. Leo enim ferocissimus fuit Herodes Ascalonita, qui immani feritate paruulos omnes à bimatu & infra, in Bethlehẽ occidit propter Christum, quíque, vt alia taceam, moriens iussit primores omnes Iudæorum occidi, vt Iudæi in sua morte gaudere non possent, sed, vellent nollent, plangerent ob suorum stragem, vti refert Ioseph. lib. 17. Antiquit. c. 8. Leones fuerunt Annas, Caiphas & cæteri, qui Christum ad crucem, Apostolos ad verbera & ad mortem adegerunt. Rugierunt enim cùm clamarunt: *Crucifige, crucifige.* ita Lyranus.

In medio eius.] Quasi dicat, Sicut leo in medio animaliũ grassatur, rapítque & discerpit nunc hoc, nũc illud, prout ei libuerit; ita principes Hierosolymæ nunc hos, nunc illos ciues & pauperes deprædantur.

Iudices eius lupi vespere, non relinquebant in mane.] A principibus descendit ad iudices, qui principum in iniustitia & rapacitate erant asseclæ. quasi dicat, Sicut lupi lucifugi vespere grassantur, túmque ex diurna inedia, fame rabidi prædantur, prædámque totam deuorant, ita vt

A ne ossa quidem (hoc enim significat Hebræum גרמו *garemu*) relinquant, quæ mane comedant; sed in ipsa nocte qua prædam egerant, eam totam deuorant; ita & iudices iniqui suis iniustis iudiciis diripiebant bona pauperum tanta auiditate, vt nihil ex iis reliquum facerent. Ita S. Hieronym. per lupos vespertinos accipit malos Prælatos & iudices, *capientes*, inquit, *munera, & vendentes iustitiam, & possessiunculas Ecclesiæ, & ea quæ in Dei donaria conferuntur, vertentes in lucrum suum, vt non habeant pauperes quæ mane comedant; qui quasi in nocte & nullo vidente omnia populantur, & cùm luporum more cuncta diripiant, ne paruos quidem cibos indigentibus derelinquunt.* Qui-
B nam sint lupi vespertini, dixi Habacuc 1. v. 8.

Prophetæ eius vesani.] A magistratu sæculari transit ad Ecclesiasticum, putà ad Prophetas & sacerdotes, eorúmque in suis muniis infidelitatem & impietatem redarguit. Prophetas, quòd sint vesani, id est, spiritu non Dei, sed diaboli, agantur, imò agitentur. Vnde Aquila vertit, ἐνθουσιαζόμενοι, id est, enthusiasmo correpti, & furore fanatico perciti; Septuag. πνευματοφόροι, id est, spiritum ferentes, actiuè; vel potiùs passiuè πνευματόφοροι accentu in antepenultima, id est, spiritu portati & acti. Hebraicè est פחזים *pochazim*, quod Pagnin. vertit, *contemptibiles*, Tigurina, *leues*, Vatablus, *homines nihili.* Nimirum Pro- Vers. 4.
C phetæ hi cùm essent vilissimi & ignorantissimi, fingebant se furere & agi spiritu prophetico, aut reuera ex pacto cum dæmone, ab eo correpti quasi furentes prophetabant, id est, aliena & exotica loquebantur, vti de Sibylla narrat Virgil. lib. 6. Æneid.

Non vultus, non color vnus,
Non comptæ mansere comæ: sed pectus anhelum,
Et rabie fera corda tument, maiórque videri,
Nec mortale sonans, afflata est numine quando
Iam propiore Dei.

Et inferiùs:

Bacchatur vates, magnum si pectore possit
Excussisse Deum, tanto magis ille fatigat
D *Os rabidum, fera corda domans, fingitque premendo.*

Propriè *pochazim* significat temerarios & præcipites, qui audacter & temere pro affectu quiduis effutiunt, asseuerant, diuinant, & iurant. sicut enim פחד *pachad* significat præcipitátiam ex metu aut reuerentia; ita ei affine פחז *pachaz*, notat præcipitantiam ex temeritate & audacia. vnde noster appositè vertit, *vesani*; Syrus vertit, *Prophetæ eius lasciui, impudici*; Arabicus, *Nimiùm Prophetæ eius in spiritu immundo, gens stulta.* Hinc iidem sunt, *viri infideles*, heb. *viri præuaricationum*, id est, præuaricatores, inquit Vatabl. Septuag. *viri contemptores*; Chald. *viri mendaces*: quia men-
E tiuntur se à Deo mitti, & eius nomine dicunt, Pax, pax, promittúntque omnia prospera, cùm Deus per me, aliósque Prophetas comminetur excidium.

Sacerdotes.] A Prophetis transit ad sacerdotes, in quibus duo culpat. Prius, quòd profanent & polluãt *sanctum*, putà sanctuarium, siue templum, nimirum sacra & sacrificia indignè tractando, eáque non ad Dei, sed ad suum vsum & luxum conuertendo, exercendo vsuras, simonias, rapinas, sacrilegia, profana ibi tractando, scandalosè viuendo. Posterius: *Iniustè*, inquit, *egerunt contra legem*; Hebr. חמסו *chamesu*, id est, oppresserunt legem, vim attulerunt legi: quia eam audacter

transgrediuntur, violant, coutaminant, populóque ducces & auctores, imò doctores sunt, vt idem faciat; adeo vt legem per suas falsas, & ad lucrum confictas expositiones & traditiones peruertant, vti eis improperat Christus Matth. 5. vers. 21. & c. 23. 16.

VERS. 5. *Dominus iustus in medio eius non faciet iniquitatem.*] q. d. Deus, quia æquissimus est iudex, æquè ac omniſciens, hinc non iniquè, ſed æquisſimè, licet acerrimè, puniet impiam Ieruſalem. Quòd ſit omniſcius, probat, Quia, inquit, eſt in medio eius, q. d. Deus in templo ſuo reſidens, circumquaque proſpicit Ieruſalem, vidétque omnia ſcelera quæ in ea vbilibet perpetrantur: ergo non deeſt ipſi ſcientia, nec cognitio criminum, vti nec poteſtas & æquitas ad ea puniendum & vindicandum. Nota liptoten, ſiue mioſin: *Non faciet iniquitatem*, id eſt, faciet ſummam æquitatem quando acriter caſtigabit tot tantáque ſcelera, quæ fiunt in ſua vrbe coram ſe ſéque ſpectante. ita S. Hieron. Remig. Albert. Arias & Clarius. Accedit & Chald. qui vertit, *Dominus purus dixit ſe collocaturum maieſtatem ſuam in medio eius: quare coram ipſo mendacium non fit*, id eſt, fieri non debet. q. d. Nemo deberet eſſe tam effrons & impudens, vt audeat peccare Hieroſolymæ, in conſpectu & in oculis Dei viuentis. Mendacium enim in Scriptura ſæpe ſignificat quodlibet peccatum: peccatum enim eſt mendacium practicum, quod fit contra legem, & contra rectum rationis iudicium. Notent hoc ſibique applicent Clerici & Religioſi, dicántque: Quomodo audebo peccare in Religione, in templo, vbi Deus reſidet, vbi omnia circumſpicit quaſi leo terribilibus oculis, vt loci ſancti violatores, ſuíque contemptores diſcerpat & laceret?

Aliter Vatablus, *In medio eius*, inquit, q. d. Deus Ieruſalem dignatur ſua præſentia, ſua cura & familiaritate, verſatur in medio eius quaſi ſocius, amicus, imò protector, curator, & pater: quòd ergo eam punit, non facit ex odio, ſed ex amore, tum eius, tum iuſtitiæ: quocirca nemo cenſebit eum facere iniquitatem, dum eam pro meritis acriter caſtigat. Vnde ſequitur:

Manè, manè, hoc eſt citiſſimè, inquit Theodor. Rurſum, non ſolùm clàm, ſed palàm in matutina & manifeſta luce, inquit S. Hieron. Deus *iudicium ſuum*, id eſt, iuſtum ſuum ſupplicium, quo caſtigabit Ieruſalem, proferet & *dabit in lucem.*] Secundò, *manè, manè*, id eſt, quolibet manè. q. d. Deus quotidie, & quaſi quolibet manè edit aliquod exemplum ſui iudicij, quo nunc huuc, nunc illum ſceleratum; nunc hanc, nunc illam gentem malè mulctat & perdit, illúdque *non abſconditur*, hebr. *non deeſt*, quin ſemper aliquod publicè edatur ad terrorem impiorum: & tamen *iniquus neſcit confuſionem*, id eſt, neſcit erubeſcere, ſed audacter & impudenter pergit ſcelera ſceleribus cumulare. ita Clarius, Arias & Vatabl. Hic ſenſus ſatis aptè connectit totam ſententiam: futura enim apud Hebræos ſæpe ſumuntur pro præſenti, quando ſignificatur rei continuatio, mos & conſuetudo; vti hic *manè, manè iudicium ſuum dabit*, id eſt, dare & edere ſolet. Verùm quia agitur hic propriè de Ieruſalem, cui minatur futurum, ſed inſtans excidium; hinc prior ſenſus aptior & germanior videtur, iuxta quem ſequentia ita explica.

Neſcivit autem iniquus confuſionem.] q. d. Hieroſolymitæ ſunt tam iniqui & impij, vt non pudeat eos, nec pœniteat ſcelerum, etiamſi ob ea audiant à Prophetis inſtare ſibi iudicium, id eſt, vindictam Dei, ac videant propter eadem gentes ſibi ſimiles à me puniri & diſperdi, vti ſequitur. Aliter Septuag. Roman. qui hæc ad Deum iudicium ſuum manè proferentem referentes, ſic vertunt, *neſcit iniquitatem in exactione, nec in contentione iniuſtitiam.*

VERS. 6. *Diſperdidi Gentes.*] Per *Gentes* Primò accipi poſſunt Samaritæ, qui vicini erant Iudæis, & iam ob idololatriam exciſi erant à Salmanaſar, & abducti in Aſſyriam. q. d. Videte ô Hieroſolymitæ, quid vicinis & fratribus veſtris, putà decem tribubus, contigerit: idem enim vobis continget niſi vitam corrigatis. Nam *tunc tua res agitur, paries cùm proximus ardet.* Porrò vocat eos *gentes*, non Iſraëlitas, tum quia iam ab auita fide, religione, ſocietate & regno Iſraëlis & Dauidis per ſchiſma deſciuerant, feceràntque nouam rempubl. & Eccleſiam idololatricam, vti faciunt Gentiles: tum quia iam poſt excidium commiſti erant Gentibus, putà Aſſyriis in Aſſyria, & Cuthæis in Samaria. Salmanaſar enim ſicut Samaritas in Aſſyriam, ita Aſſyrios, putà Cuthæos, in Samariam tranſtulit, eóque modo vtramque gentem permiſcuit, vt patet 4. Reg. 17.

Secundò, S. Hieron. per *gentes* accipit Iudæos, quos vaſtauit & diſperdidit Sennacherib, adeo vt ſola Ieruſalem ab eo intacta remanſerit, angelo eam, ob pietatem Ezechiæ & preces Iſaiæ, tutante cæſis 185. millibus Aſſyriorum, Iſaiæ 37. verſ. 36. Hi pariter vocantur *Gentes*, quia viuebant gentiliter & impiè, quaſi Gentiles eſſent, non Iudæi. In Scriptura enim Iudæi ſæpe vocantur nominibus gentium, quarum cultum, mores & vitam imitabantur. Hinc iam vocantur Amorrhæi, iam Cethæi, Ezech. 16. verſ. 45. iam Sodomitæ & Gomorrhæi, Iſaiæ 1. verſ. 10.

Tertiò, propriè per gentes poſſunt accipi Syri, Armeni, Parthi, aliique qui inter Babylonem & Ieruſalem interiacent, vel adiacent, quos, vtpote viciniores, priùs ſubiugauit Nabuchodonoſor, antequam inuaderet Iudæos, vtpote remotiores. Hoſce enim omnes Iudæis in exemplum proponi voluit Deus, vt eorum ſtrage reſipiſcerent, & ab idolis ſceleribúſque ad Deum redirent. Sed fruſtra nam, vt præceſſit, *Neſciuit iniquus*, in iniquitate ſua defixus & obduratus, *confuſionem.*

Aliter à Caſtro: nam per gentes accipit Philiſthæos, Ammon, Moab, Æthiopes & Aſſyrios, de quibus cap. præcedenti verſ. 4. 8. 11. licet enim hi poſt excidium Ieruſalem exciſi ſint à Chaldæis, tamen Deus eorum, quaſi hoſtium, excidium iam diu antè prædixerat & promiſerat Iudæis, vtpote qui ſæpe eorum hoſtilitatem & direptionem ſuſtinuerant. Sed tunc τὸ *diſperdidi*, accipi debet non propriè, ſed pro *diſperdere decreui*, diſperditurum me prædixi & promiſi. q. d. Promiſi tibi, ô Ieruſalem, me gentes tibi hoſtiles perditurum, & deſtructurum earum imperia, vt qui me per plagas non ſenſeras, ſaltem per beneficia cognoſceres: ſed tu hæc promiſſa, méque pariter ea promittentem non curaſti, imò ſpreuiſti.

Et diſſipati ſunt anguli earum.] *Angulos* vocat arces & munitiones, quæ in limitibus regionum eriguntur, quaſi antemurale, ad tutelam regionis. Chald. vertit, *palatia.* Tropol. S. Hieron. *Puto*, inquit, *quòd & ſuperbis proſit detrahi eos de arrogantia ſua, & diſſipari angiportus & angulos eorum, vt poſtea rectò itinere gradiantur.* Et mox: *Diſſipantur ergo itinera ſuperborum, & anguli eorum, ne ambulent*

lent in superbia & in prauitate, & vrbes eorum quæ male ædificata fuerant in arrogantia & superbia, destruantur ne subsistant, & habeant habitatores pessimos. A

Dixi, q.d. Monui Iudæos per Ieremiam aliósque Prophetas, vt desisterent ab idolis & sceleribus Gentium, ne similes illis pœnas incurrerent, ac æquè vt illæ disperderentur, atque vt timerent & colerent me, ne periret *habitaculum eius*.] Id est, tuum, putà tua ciuitas, tuæ domus, templum & muri tui ô Ierusalem. Hebræi enim crebrò vtuntur enallage, vt personam secundam in tertiam, & vice versa, commutent, præsertim ad pathos; vti hîc Deus à Iudæis, quasi indignans, auertit faciem & sermonem, ac de iis, quibus cœperat loqui cominus in secunda persona, iam ob idololatriam euertendis, ideóque quasi alienis, loquitur in tertia persona. Monui, inquam, eos, vt non perirent: B quia contentum me fore dixi pœnis, quibus eos *visitaui*, id est, puniui per Salmanasar & Sennacherib: at tantùm abest vt hisce meis monitis auscultarent, & mores corrigerent, vt diluculo, id est, sollicitè, sine mora, festinantes magis eos corruperint, & peius egerint. Opus enim quod diluculo fit, cordi & curæ est, fitque sollicitè & festinato, vtpote ante diem & ante omnia diei opera; imò diluculo solent disponi & ordinari, æquè ac inchoari opera totius diei. Quocirca neruosè ait: *Diluculo surgentes corruperunt omnes cogitationes suas*; Tigurina, *omnia studia sua*; Pagnin. *omnia opera sua*: hæc enim ex cogitatione, destinatione, & C dispositione quæ fit diluculo, manant. ita S. Hieron. Theodor. Albert. Hugo & Vatabl. Alter Septuag. qui hæc cum sequentibus iungunt, de quo mox.

Vers. 8.] Quapropter expecta me, dicit Dominus, in die resurrectionis meæ in futurum, quia iudicium meum vt congregem Gentes, & colligam regna: & effundam super eos indignationem meam, omnem iram furoris mei: in D igne enim zeli mei deuorabitur omnis terra.

Vers. 9.] Quia tunc reddam populis labium electum, vt inuocent omnes in nomine Domini, & seruiant ei humero vno.

Vers. 10.] Vltra flumina Æthiopiæ, inde supplices mei, filij dispersorum meorum deferent munus mihi.

Vers. 11.] In die illa non confunderis super E cunctis adinuentionibus tuis, quibus præuaricata es in me: quia tunc auferam de medio tui magniloquos superbiæ tuæ, & non adiicies exaltari ampliùs in monte sancto meo.

Vers. 12.] Et derelinquam in medio tui populum pauperem & egenum: & sperabunt in nomine Domini.

Vers. 13.] Reliquiæ Israël non facient iniquitatem, nec loquentur mendacium, & non inuenietur in ore eorum lingua dolosa: quoniam ipsi pascentur, & accubabunt, & non erit qui exterreat.

Quapropter expecta me, dicit Dominus, in die resurrectionis meæ in futurum.] *Expecta*, scilicet auidè, anhela & inhia. Hebræum enim חכה *chaca*, significat anhelare & inhiare ad personam, vel rem aliquam, vt eam apprehendat; deducitur enim à חך *chec*, id est, guttur, palatum, quod dum famet, cibo inhiat, vti pulli aperto ore & gutture inhiant escæ, quam mater aduehit. Pari, imò maiori auiditate fideles debent anhelare ad Deum & Christum, eique inhiare: quia ipse solus est cibus refectio & saties animæ. Rursum, pro *in futurum* hebr. est לעד *lead*, quod Septuag. vertunt, *in testimonium*, à rad. עוד *ud*, id est, testari: vnde עד *ed*, id est, testis. Pagnin. verò, Vatabl. & Clarius secuti R. Dauidem, vertunt, *ad prædam*, vel *ad spolia*, à rad. עָדָה *adad*, id est spoliare, prædari, diripere. Vnde vertunt, *expectate me, dicit Dominus, ad diem, qua consurgam ad spolia*, vel *ad rapinam*, vt idem sit cum illo psalm. 67. vers. 19. *Ascendisti in altum, cepisti captiuitatem, accepisti dona in hominibus.* Vers. 8.

Quocirca Primò, Chald. Cyrill. & Sanchez hæc exponunt de direptione Babylonis per Cyrum, q.d. Bono animo estote, ô Iudæi abducendi in Babylonem: ibi expectate me. Nam post 70. annos vltor pro vobis consurgam, ac Babylonem per Cyrum euertam & diripiam, vósque inde eripiam, vt deinde vnanimes & læti domum redeuntes, omnes me colatis humero vno, & nullus inter vos sit infidelis, vel impius. Verùm esto eò alludat, tunc tamen Deus non effudit zelum & spiritum suum in omnes gentes; nec effecit vt omnes colerent eum humero vno: imò paulò pòst Iudæi ab Antiocho afflicti, ac tandem à Tito & Romanis sunt euersi. Quamobrem Iudæi hæc expectant à suo Messia venturo; sed perperam & incassum. Dies resurrectionis hic quæ

Ergo communis sententia Græcorum & Latinorum, quin & Hebræorum, est, hæc tam augusta promissa ad tempora Christi pertinere, ab eoque esse completa in primo aduentu, & plenius complenda in secundo. Salit ergo hîc Propheta de more ad Christum, & tempus legis nouæ. In Christo enim, qui finis est legis & Prophetarum, Sophonias, Abdias, aliique Prophetæ desinunt, & oracula sua concludunt. Vocat ergo *diem resurrectionis meæ*, Primò propriè diem tertium à Christi nece, quo ipse à mortuis resurrexit. Sensus ergo est, q.d. Quia frustra per Prophetas vos, ô Iudæi, moneo, frustra clamo, vt ad me redeatis, hac de causa ego nouum & diuinum, non humanum, vindictæ genus in vos, & in omnes gentes exercebo. Mittam enim Christum, qui Iudæos multos, & omnes gentes sibi mihique subiget, cogétque eas abdicare gentilismum, æquè ac vos iudaismum, ac suscipere christianismum, vt omnes humero vno sibi & Deo vero seruiant: Iudæos verò rebelles ac incredulos, imò christicidas, grauissimè puniam & exscindam per Titum & Romanos, iisque reiectis & reprobatis surrogabo Gentes, vt dicitur vers. 9. quæ succedent in benedictionem promissam Abrahæ, eruntque filij & heredes regni Dei, putà Ecclesiæ tum militantis, tum triumphantis. vnde Euseb. lib. 2. Demonstr. Euág. cap. 17. S. August. lib. 18. Ciuit. cap. 33. S. Hieron. Remig. Hugo, Arias, Ribera & alij docent hîc prædici resurrectionem Christi, reproba-

tionem Iudæorum,& vocationem Gentium.

Secundò, pleniùs id fiet in ſecundo Chriſti aduentu ad iudicium, putà in reſurrectione vniuerſali, quæ vocatur dies reſurrectionis Chriſti, tum quia per Chriſtum, & Chriſti gratiam ac virtutem omnes homines reſurgent. Reſurrectio enim Eccleſiæ, quaſi corporis, eſt reſurrectio Chriſti,quaſi capitis.Scriptura enim, vt notat Ticonius in Regulis S.Scripturæ, quod Eccleſiæ eſt tribuit Chriſto,& vice verſa, ob ſummam Chriſti cum ea coniunctionem. eſt enim ipſe Eccleſiæ caput,ſponſus,pater,anima, ſpiritus & vita. Tum quia Chriſti reſurrectio & gloria apparebit toti mundo in die iudicij, quando oſtendet poteſtatem ſuam iudiciariam, in reſurrectione ſibi à Patre datam, per quam iudicabit omnes gentes, vti hîc ſubdit Sophonias. Senſus ergo eſt, q.d. Ego ſæpius veſtra, ô Iudæi, ſcelera coargui per Prophetas;ſed fruſtra.expectate ergo me vindicem in die iudicij,quo ego reſurgens & triumphator ducam poſt me agmina omnia reſurgentium, ac iudex conſidebo in valle Ioſaphat, in quam colligam & congregabo Iudæos & omnes gentes, vt infideles & incredulos condemnem (tunc ergo vos,ô Iudæi rebelles,dabitis pœnas veſtræ rebellionis, ingratitudinis & obſtinationis) credentes verò & fideles beem & glorificem, vt in cælis dem eis labium electum, quo iugiter me laudent & benedicant.ita S.Hieron.Remig.Haymo, Lyranus,Clarius & Vatablus.

Porrò vtroque die reſurrectionis Chriſtus venit ad prædam,vt vertit Pagnin.& Rabbini. Nam in primo aduentu prædatus eſt Gentes, earúmque regiones, dum omnes per Apoſtolos ſibi ſubiecit, iuxta illud Iſaiæ 8. verſ. 4. *Voca nomen eius* (Emmanuelis,id eſt, Chriſti naſcituri) *Accelera ſpolia detrahere,feſtina prædari*. Rurſum,in die reſurrectionis prædatus eſt limbum & infernum: nam inde ſecum victor eduxit animas SS. Patrum, vt eas ſecum cum triumpho deduceret in cælum. In ſecundo verò aduentu ad iudicium, prædabitur omnes infideles & impios, eóſque tradet inferno. Inſuper vtroque die venit Chriſtus *ad teſtimonium*,vt vertunt Septuag.quia vterque dies teſtabitur & demonſtrabit mundo,Chriſtum eſſe Chriſtum, id eſt, Dei filium, iudicem, vindicem & dominum omnium. Simili modo & miſericordia vltus eſt Deus incredulitaté Achaz, promittendo non tam ipſi, quàm poſteris eius Chriſti natiuitatem,gratiam & ſalutem. *Nunquid parum*,inquit,*vobis eſt moleſtos eſſe hominibus, quia moleſti eſtis & Deo meo? Propter hoc dabit Dominus ipſe vobis ſignum: Ecce virgo concipiet & pariet filium,& vocabitur nomen eius Emmanuel*, Iſaiæ 7. verſ.14.

Quia iudicium meum.] q.d. Quia iudicaui & decreui congregare gentes & regna,& effundere ſuper ea meam iram & indignationem. ita Arias & Vatabl.nimirum euertendo eorum idola,templa,regna, mores, eáque conuertendo in fidem, cultum & regnum Chriſti, vt illi ſe ſubiiciant, eiúſque mores Chriſtianos & ſanctos induant, illúmque colant & laudent labio vno & electo. Perperam ergo aliqui ſic exponunt. q. d. Colligam Iudæos per totum orbem diſperſos ad paſcha celebrandum in Ieruſalem, vt in ea à Tito & Romanis concludantur, capiantur & occidantur. Contrarium enim dicit Propheta, *Vt congregem Gentes*,non Iudæos, *& colligam regna*. Vnde & de iiſdem ſubdit:

Et effundam ſuper eos indignationem meam.] Indignatio hæc vindicta eſt diuina,non humana, vt dixi. Deus enim ita ſe vindicat, vt perdat inimicos, dum eos facit amicos; vt occidat infideles, dum eos conuertit facitque fideles:quia nimirum in mente & corde eorum occidit impietatem,idololatriam,libidinem, ſuperbiam, cæteráque vitia, eíſque indit ſpiritum & vitam fidei,gratiæ, caſtitatis,humilitatis, cæterarúmque virtutum. Vnde ſubdit:

In igne enim zeli mei deuorabitur omnis terra.] Chald. *nam igne Zeli mei conſumentur omnes impij terræ. etenim tūc conuertam in omnes gentes locutionem vnam electam, vt precentur omnes in nomine Domini.* Hic eſt zelus Dei, quo magis pugnat in vitia & dæmones,quàm in homines, imò pugnat pro hominibus:ſicut medicus pugnat cōtra morbum,non contra ægrum, ſed pro ægro. Vindicta ergo hæc Dei in peccata & dæmones, eſt miſericordia & gratia in peccatores. Vide can.46.quem præfixi Prophetis maioribus. Hic eſt zelus quem Chriſtus oſtendit in primo ſuo aduentu, de quo propriè hîc agitur.Illo enim dedit omnibus gentibus labium electum, conuertit Æthiopes, omnéſque gentes,&c.vti fusè in ſequentibus prædicit Sophonias. In ſecundo autem ſuo aduentu zelum iræ oſtendet in infideles & impios, quo eos in die iudicij condemnabit adigétque in tartara, ideóque per ignem conflagrationis mundi, quem emittet,deuorabitur & comburetur omnis terra. ita Lyran.& Vatabl.

Quia tunc reddam populis labium electum; Ara- Vers. 9.
bicus,*linguam electam*; Symmach. *tunc conuertam in populos labium mundum*; Aquila & Theodotion,*tunc vertam ad omnes populos labium electum, vt inuocent omnes in nomine Domini* (id eſt,nomen Domini, hebr. *Iehoua*. q. d. Vt omnes inuocent Deum verum) *& ſeruiant ei humero vno.*] Pro *electum*, vti vertit noſter, Aquila & Theodotion, hebr.eſt בְּרוּרָה *berura* (pro quo Septuag. legerunt בדורו *bedoro*,id eſt, in generatione eius) quod Secundò,verti poteſt *purum,caſtum,mundum,candidum*.ita Symmachus,Arias & Tigurina;Chaldæus vertit, *clarum*. Senſus eſt quaſi dicat, Deus per Chriſtum tollet diuerſitatem animorum, religionum,idolorum & labiorum, quibus hic adorabat & inuocabat Iouem, ille Martem, tertius Saturnum,quartus Melchom, quintus Dianam,&c. faciétque vt omnes conſpirent in eandem fidem & cultum vnius veri Dei,eúmque vno labio electo, ſancto & diuino inuocent,dicentes: Deus,qui es vnus in eſſentia, & trinus in perſonis, nimirum Pater, Filius & Spiritus ſanctus, miſerere nobis. Huic enim ſoli ſeruient latria,id eſt, eum colent & adorabunt omnes humero vno, hoc eſt,vnanimi conſenſu, conſpiratione & conſonantia. Eſt metaphora à baiulis, qui ſimul vno quaſi humero ſuccollant oneri ingenti: aut certè à bobus combinatis in plauſtro, qui eius iugum pari onere, quaſi humero vno ferunt, illúdque pari conatu & paſſu protrahunt. Vnde Septuag. Syrus & Arabicus vertunt,*iugo vno*,ſcilicet Chriſti, quod ſuaue eſt,& excutit plurima & duriſſima iuga diaboli.ita S.Hieron.Theodor.Chaldæus,Haymo, Hugo,Vatabl.& alij. Nouè Ioannes Alba Electorum cap.67. Labium,inquit, hoc eſt lingua, ſubinde pro lege capitur. Labium ergò electum vocat legem perfectam, omnibus numeris abſolutam, ſanctiſſimam, putà legem Euangelicam. Hanc enim Deus dedit omnibus populis, cùm legem

Moſai

Mosaicam dederit solis Iudæis. *Et seruient ei humere vno*, id est, vna manu, vno consensu, vel vno munere vnoque sacrificio. hoc enim vocatur manus, quia manu offertur: denique manus sæpe ponitur pro opere. q.d. Seruient ei manibus, id est, operationibus & operibus, sanctis, quæ concorditer sa inuicem adiuuantes quasi vna eadémque manu operabuntur. Hæc Alba, symbolicè potius, quàm literaliter.

Moral. de concordia. Mirum quàm pótens sit, quantúmque ferre possit vnus omnium ad idem onus conspirantium humerus. Videre hoc est in Religionibus, congregationibus, familiis, in quibus viget spiritus & charitas. Antea est Micipsæ regis, in morte filios ad mutuum amorem & opem cohortantis, sententia: *Concordia paruæ res crescunt, discordia autem maxime dilabuntur.* ita Sallust. de bello Iugurth. *Tyrrhenus lapis quamuis grandis unatus, comminutus subsidit: ita concordia sustinentur, discordia possum imus*, ait Plinius lib. 2. cap. 106. Sicut singula hastilia facilè frangas, coniuncta non possis: ita diffidentes facilè superes, concordes haud facilè, ait Plutarch. in Moral. Vis enim vnita fortior est seipsa diuisa; vnde multa sustinet & euincit, quæ diuisa nequit. Tyresius rogatus à Scipione Africano, qua de causa Numantia priùs inuicta, à se subacta & euersa fuisset, respondit: *Concordia victoriam, discordia exitium præbuit.* Seuerus Imp. moriturus vocans filios Marcum Antoninum & Getam: *Facite*, inquit, *vt inter vos conuenit, locupletate milites, cæteros omnes contemnite.* ita Xiphil. in eius vita. Agesilaus rogatus cur Sparta mœnibus non cingeretur? ostendit ciues armatos & vnanimes: Hi, inquit, sunt ciuitatis mœnia. ita Plutarchus in Apophtheg. Quid non euincit, quid non superat exercitus ducum & militum in idem conspirantium? Ifetus Sophista citans illud Homeri: *Scutum hasit scuto, galea galea, atque viro vir: Sic*, inquit, *mihi state Lacedæmonij, & muris cincti sumus.* ita Philostr. in Sophistis.

Alludit ad vnitatem sermonis & linguæ, quæ fuit in statu innocentiæ & legis naturæ. In paradiso enim Adam & Eua eadem fide, labio, & lingua, putà Hebræa, coluerunt, & posteri eorum coluissent Deum verum. Hoc labium per peccatum & superbiam fabrorum turris Babel, viciatum, inquinatum, & dissectum est in 70. ferè labia & linguas, quas Deus totidem familiis tunc indidit, vti dixi Genes. 11. v. 7. Hîc ergo promittit Deus, se per Christum primæuum illud vnanime, electum & purum labium redditurum, idque præstitit, quando Apostolis in Pentecoste indidit Spiritum sanctum in specie linguarum ignearum, quibus purè & ardenter Deum verum celebrarent, omnésque gentes docerent; & impellerent ad eundem eodem labio & lingua colendum, vt scilicet quasi vno ore, æquè ac mente & fide, eum confiterentur, laudarent, adorarent & inuocarent.

Labium electum quod. Labium ergo vnum & electum est vna Dei confessio, laus, inuocatio, prædicatio.

Porrò addunt aliqui apud Galatin. lib. 12. de Arcan. fid. cap. 3. per labium vnum accipi posse linguam Græcam, qua primùm Apostoli per Græciam, Asiam & vicinas regiones cœperunt propagare fidem Christi. Græca enim lingua post imperium Alexandri Magni & Græcorum, magnam Orientis partem occupauit. Alij accipiunt linguam Latinam, qua omnes fideles sub Romano Pontifice, Deum & Christum toto orbe colunt

A & inuocant. Hoc non est incongruum, nec absonum: licet enim propriè per labium vnum significetur vniformitas cultus & fidei, scilicet quòd Deum vnum vniformiter omnes colét, esto eum sua lingua aliter & aliter nuncupent; consequenter tamen innuitur pariter vniformitas linguæ; quòd scilicet Ecclesia & Euangelica doctrina, Christique fides & religio semper floruerit in vna lingua, nimirum primùm in Hebræa, deinde in Græca, tandem in Latina & Romana: perinde ac ante Christum floruit in sola Hebræa, putà in familia Heber, & Abrahæ, qui solus à Deo ex omnibus gentibus fuit electus ad eius cultum, laudem & obsequium. Vnde & lingua eius vocatur

B labium electum. Multum enim facit ad consociationem, vnionem & voitatem Ecclesiæ, vnitas linguæ, v.g. Latinæ, qua Ecclesia Latina vbique gentium vtitur in sacrificio & officio Ecclesiastico, quámque omnes sacerdotes & literati callent. Nam, vt ait S. August. lib. 19. de Ciuit. cap. 7. *Linguarum diuersitas hominem alienat ab homine, &c. ita vt libentiùs homo sit cum cane suo, quàm cum homine alieno, &c*, vt ait Plinius, *vt externus alieno non sit hominis vice. Hinc illa gentium toto que linguarum diuersitas, &c. quæ nos distinxit à feris, inter ipsos quoque homines discrimen alterit æque grande quàm à belluis fecit*, inquit ipse lib. 11. cap. 51. Quocirca Roma olim rerum domina *satagebat, vt non solùm iugum, verùm etiam linguam suam domitis gentibus per pacem societatis imponeret*, ait ibidem Au-

Vnitas linguæ quantum conferat.

C gustin. ita vt Romani Hispanias & Gallias Latinas prorsus fecerint, veteribus illarum gentium linguis abolitis: & in Senatu nullos audierint legatos, nisi latinè verba facientes; nimirum conabantur vt esset vna lingua, qua se gentes omnes mutuo intelligerent. Sed planè & plenè id consequi nequiuerunt: altioris enim & diuinæ virtutis hoc est opus. Quocirca Spiritus sanctus Apostolis dedit donum linguarum, quo ab omnibus gentibus intelligerentur, & vicissim omnes intelligerent. Deus, inquit S. August. in psalm. 54. diuisit linguas in fabrica turris Babel, *ne se intelligendo perniciosam facerent vnitatem. Per superbos homines diuisa sunt linguæ, per humiles Apostolos congregata sunt linguæ. Spiritus superbiæ dispersit lin-*

D *guas, Spiritus sanctus congregauit linguas. Quando enim Spiritus sanctus venit super discipulos omnium linguis locuti sunt, ab omnibus intellecti sunt, linguæ dispersæ in vnum congregatæ sunt. Ergò si adhuc sæuiunt & Gentiles sunt, expedit eis diuisas habere linguas. Volunt vnam linguam; veniant ad Ecclesiam: quia & in diuersitate linguarum carnis, vna est lingua in fide cordis.* Idem in psalm. 44. explicans illud: *Astitit regina à dextris tuis in vestitu deaurato circumdata varietate: Varia*, inquit, *linguæ faciunt varietatem vestis reginæ huius. Quomodo autem omnis varietas vestis in vnitate concordat, sic*

E *& omnes linguæ ad vnam fidem. Qualibet sit varietas linguarum, vnum aurum prædicatur, non diuersum aurum, sed varietas de auro. Aurum est sapientia. Eandem quippe sapientiam, eandem doctrinam & disciplinam omnes linguæ prædicant: varietas in linguis, aurum in sententiis.*

Anagog. Anagog. Beati in cælo seruiunt Deo labio vno: quia consono corde & ore canunt iugiter Hallelluia, laudes & hymnos Deo, iubilántque dicendo: Gloria Patri, & Filio, & Spiritui sancto, qui nos vocauit in partem sortis Sanctorum, imò Beatorum. *Benedictio, & claritas, & sapientia, & gratiarum actio, honor, & virtus, & fortitudo Deo nostro in sæcula*

seculа seculorum, Amen. Apocal. 7. 11. Et, *Redemisti nos Domine in sanguine tuo ex omni tribu, & lingua, & populo, & natione, & fecisti nos Deo nostro regnum & sacerdotes & regnabimus super terram*, Apocal. 5. v. 9. Addit Arias, à Castro, & Galatin. loco citato, Beatos in cœlo eadem lingua, quæ in paradiso fuit primigenia, ideóque sancta cognominatur, præsertim quia ea conscripta est vetus sacra Scriptura, putà Hebræa, Deum laudaturos. de quo vide dicta 1. Cor. 13. v. 8.

Tropol. Tropol. Labium electum fidelis habet, cùm sincerè Deo confitetur, & quæ Dei sunt sanctè loquitur, cùm de rebus piis sermones serit, cùm iratos mitigat, afflictos cõsolatur, peccatores conuertit. Huic opponit Propheta v. 13. linguam dolosam.

Vers. 10. Trans Æthiopiam regio triplex. Prima.

Vltra flumina Æthiopiæ.] Triplex est hîc expositio, quæ tamen in vnam communem & vniuersalem coalescit & desinit. Aliqui enim per hanc phrasim intelligunt Ægyptum: alij Abyssiam & Africam: alij Indiam. Primò enim Ægyptus est vltra fluenta Nili, qui oritur in Æthiopia, indéque in Ægyptum defluit. quasi dicat, Ægyptij conuertentur ad Christum, illique deferent munera. Addit à Castro, Hebr. כוש *chus*, id est, Æthiopia, in Scriptura non significare Æthiopiam sub Ægypto, quæ nunc Abyssia dicitur, vbi regnat Preto-Ioannes; sed Arabiam, in qua inter alios degebant Madianitæ, qui in Scriptura vocantur Æthiopes. Vnde de Pharaone merso in mari rubro dicitur psalm. 73. vers. 14. *Dedisti eum escam populis Æthiopum*, putà Arabibus accolis maris rubri. Chus enim filius Cham, qui nomen dedit Æthiopiæ, nunquam ingressus est Ægyptum, vel Abyssiam, sed cum suis filiis, Saba, Heuila, Sabatha, Regma, Sabatacha & Dedan, sedes fixit inter sinum Persicum & sinum Arabicum, siue mare rubrum. Hic ergo terræ tractus vocatur Chus, id est, Æthiopia, putà Arabia, in qua est Gihon fluuius ex paradiso decurrens, Traianus fluuius, lacus Sirbonides, sinus Arabicus, fossæ quoque manu factæ, quæ Dioryges vocantur, quas omnes fluuiorum nomine comprehendit Scriptura. Porrò vltra hæc flumina est Ægyptus. De Ægypto ergo loqui videtur hîc Sophonias, æquè ac Isaias c. 18. vers. 1. Hæc à Castro. Verùm eius ratio non concludit. Nam omnis Æthiopia hebr. vocatur Chus, esto Chus filius Cham, cum suis filiis proximis omnem non incoluerit: sicut eadem vocatur Æthiopia ab Æthiope Vulcani filio, si credimus Plinio libr. 6, c. 30. esto Æthiops non totam, sed partem tantùm occuparit. Sicut ergo Abyssini vocãtur Æthiopes græcè & latinè, sic iidem hebr. vocantur Chusim. Nam ex Abyssia videtur venisse Taraca rex Chusim, id est, Æthiopum, 2. Paralip. 14. vers. 9. Et Nabuchodonosor post vastatam Ægyptum vastauit Æthiopiam ei vicinam, putà Abyssiam, Isaiæ 20. Et ex Abyssia venisse Reginã Saba ad Salomonem, censent S. Hieronym. August. Origen. Nazian. Nyssenus, Anselmus, Toletus, Barradius, Ortelius, & alij, quos citat P. Pineda lib. 5. de rebus Salom. c. 14. sect. 5. num. 21. Denique filij Chus licèt habitarint iuxta mare rubrũ, tamen posteri eorum se propagarunt vsque in Æthiopiam, vtpote vicinam. Vnde & rex Æthiopiæ olim fines regni sui extendebat vsque ad mare rubrum. A quo enim progeniti sunt Æthiopes, nisi à posteris Cham & Chus?

Secunda. Secundò, S. Hieronym. Remigius, Albertus, Hugo, Emmanuel & Ribera, propriè Æthiopiam hîc accipiunt eam, quæ est sub Aegypto in Africa, putà Abyssiam. Hæc enim Iudæis erat vicina, nota & nominata. Sic sensus erit, q. d. Afri, qui sunt vltra flumina Aethiopiæ respectu Iudææ & Aegypti, imò & vlteriores populi trans mare siti, vt Brasilij, Peruani, Mexicani, omnésque Indi Occidentales ad Christum conuertentur, eíque deferent munera.

Tertia. Tertiò, alij, quibus fauet à Castro, putant hîc notari Indiam Orientalem vsque ad Iaponiam & Chinam: flumina enim Aethiopiæ hîc vocari Tigrim & Euphratem, quæ primùm per Chaldæam (in qua regnauit Nemrod filius Chus) & Mesopotamiam, deinde per mediam labuntur Arabiã, quæ, vt dixi, in Scriptura vocatur Chus, id est, Aethiopia: vltra quæ flumina est tota Asia & India vsque ad Sinas. Accedunt Chaldæus, qui vertit, *trans fluuios Indiæ*; Arias & Vatablus, qui hæc de Indis exponunt, quasi Aethiopia hîc Indica intelligatur, cuius flumina sunt Tigris, Indus & Ganges; quæ licèt Iudæis tempore Sophoniæ esset ignotior, Christianis tamen, quibus prophetat Sophonias, est notissima. Vnde & Sabæi sunt Indi, æquè ac Persici, Arabici, & Abyssini, vt ex Beroaldo & Dionysio docet Pererius in cap. 25. Genes. vers. 5. Sensus ergo est quasi dicat, Indi Orientales, Iapones, Sinæ, conuertentur ad Christum, veniéntque supplices ad Ecclesiam, deferentes sua munera, vti hoc sæculo factum est, & in dies fieri videmus. Huic sententiæ fauet, quod aliqui filij Chus, vt Heuila, versus Indiam habitarint, quódque S. Cyrillus, Theodor. Procopius & alij, quos citat Pineda loco iam citato numero 23. Sabæã gentem vocent Aethiopiam Indicam. Denique Lusitani, qui subegerunt & conuerterunt Indos Orientales, Iapones & Sinas, ad eos nauigant circumeundo Aethiopiam, imò totam Africam. Eorum ergo respectu, Indi positi sunt dici siti trans Aethiopiam & Africam. Summa, vult dicere hac phrasi Sophonias, remotissimas gentes, quales sunt Aethiopes, & quæ vltra Aethiopiam siue Arabicam, siue Africanam & Abyssinam habitant, putà Garamantas & Indos, conuertendos ad Christum. Iudæi enim censebant Æthiopes esse vltimos hominum, iuxta illud Poëtæ: *Extremique hominum Morini*. Propriè tamen & præcisè per Æthiopiam Sophonias accipit, non illam quæ sub Aegypto est, putà Abyssiam, sed Arabicam, vti dixit à Castro in prima expositione. Alludit enim, vt mox dicam, ad Iudæos per Arabiam ductos in Babylonem, & per totum Orientem dispersos, quos reduxit Cyrus, & multò magis Christus, in Ierusalem, id est, in Ecclesiam, vt munera, vota & hostias Deo vero offerrent. Per hos tamen à simili, quoslibet populos & gentes trãs Aethiopiam, in India extremísque mundi oris sparsos intelligit. Hosce enim omnes ad Deum per Christum & Apostolos conuertendos prædicit, ita Mariana & alij.

Inde supplices mei, filij (ita legunt Romana, licèt S. Hieronym. in comment. legat *filia*) *dispersorum meorum deferent munus mihi.*] Pagnin. Tigurina & Vatablus de more sequentes R. Dauid, sic vertunt, *trans flumina Æthiopiæ Atharai, filia Putsai, afferent munus mihi*, quasi *Atharai* sint nomen gentis, prognatæ ex gente dicta *Putsai*, quæ munus sit allatura Domino. Verùm nec Scriptura, nec Iosephus, nec quis alius harum

gen

genitum meminit. Quocirca noster, Chald. Symmach. Septuag. Tigurina & alij, hæc nomina accipiunt, non vt propria gentis, sed vt appellatiua. *Atharai* enim hebr. significat supplices, *pusas* dispersos. Vnde ex Hebr. sic ad verbum cum S. Hieronym. vertas, *trans flumina Æthiopiæ supplices mei* (qui sunt) *filia dispersorum* (id est, cœtus & congregatio dispersorum; vel potiùs *filia*, id est, progenies charissima, putà filij charissimi dispersorum, vt vertit noster, Symmach. & alij) *meorum afferent munus mihi*; quod S. Hieronym. sic exponit, q.d. O Israël, ò Synagoga quondam mihi filia, quam nunc toto orbe dispersi, licèt inuideas, licèt æmulatione cruciéris, tamen de Aethiopia mihi victimæ deferentur, id est, de Gentilium populo. Verum vulgata lectio habet *filij*, non *filia*, quæ lectio hunc sensum non patitur.

Dico ergo, alludit Propheta ad Iudæos à Chaldæis in Babylonem abductos, & per Orientem dispersos, quos per Cyrum Deus reduxit in Ierusalem, qui ibidem hostias suas in gratiarum actionem obtulerunt Domino. Vnde Chald. vertit, *de trans flumina Indiæ cum miserationibus reuertentur captiuitates populi mei, qui captiuus ductus est, & adducent eos illuc tamquam oblationes*. Verùm per hos, quos obiter tantùm perstringit, intelligit quaslibet gẽtes toto orbe dispersas, etiam remotissimas in Indiis degentes. De hisce enim prædicit, quòd per prædicationem Apostolorum, pérque Christi vocationem & gratiam venient ad Ecclesiam, in eáque sua vota & munera offerent Domino. Hoc est enim quod ait S. Ioannes c. 11. 51. *Prophetauit* (Caiphas) *quòd Iesus moriturus erat pro gente, & non tantum pro gente* (Iudaica) *sed vt filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in vnum*. ita Hugo, Arias, Clarius & alij. Pulchrè Secundò, cum Theodor. dispersi accipi Apostoli: hos enim Christus per totum orbem dispersit: horum filij sunt viri Apostolici & prædicatores, qui Apostolis in officio & zelo conuertendi animas successerunt. q.d. Apostoli, & qui eis succedent viri Apostolici, conuertent gentes, etiam remotas & barbaras, vti Aethiopes, Indos, Iapones, Sinas, &c. eásque quasi munus, imò quasi holocaustum, Deo gratissimum offerent; vti fecit S. Paulus, qui Rom. 15. vers. 16. ait: *Vt sim minister Christi Iesu in Gentibus sanctificans* (græcè ἱερουργῶν, id est, sacrificans) *Euangelium Dei, vt fiat oblatio Gentium accepta & sanctificata in Spiritu sancto*. Quocirca Chald. & Septuag. vertunt in accusatiuo: Chald. quidem, *adducent eos illuc tamquam oblationes*; Septuag. verò, *suscipiam dispersos meos, afferent munus mihi*. Gratulentur ergo sibi Xauerij, Gaspares, & eorum asseclæ, qui ingenti animo, labore, & zelo Indias petunt: sciãt se successores, posteros & filios Apostolorum: cogitent se munus & holocaustum Deo gratissimũ, putà animas infidelium ad Dei imaginem creatas, pro quibus Christus carnem assumpsit, & seipsum in cruce Patri immolauit, Deo offerre: sciãt se adimplere quæ desunt laborum & passionum Christi in Ecclesia: sciant se eius regnum ad vltimos vsque orbis fines propagare.

Mysticè Deus in iustificatione Æthiopes dealbat.

Mysticè, Christus Aethiopes trãs Aethiopiam deducit in Candiam, cùm infideles & vitiis atros traducit ad fidem, castitatem, virtutem: tunc enim *mundat omnem nigredinem animæ*, inquit S. Hieronym. *& tetrum colorem, ac draconis venenum, quo tincti fueramus vitijs atque peccatis, reddit nobis labio electo siue mundo & candido, & facit derelinquere nos riuos fluminibus Æthiopiæ peruersorum dogmatum magistros, quibus ante irrigabamur, & cum dispersis quondam Israel Christo munera delaturos*. Sic S. August. lib. 9. Confess. c. 2. ait, se exemplo Victorini & aliorum, quos Deus de nigris lucidos fecerat, quasi sagittis diuinis confixum exarsisse, vt suam infidelitatis & libidinis nigredinem, in puritatem fidei & castæ vitæ conuerteret. Dicat ergo cum eo quicumque pœnitens & iustificatus: Aethiops fui, Deus in baptismo, vel aquarum, vel lachrymarum me dealbauit; ipse pro atra candidam innocentiæ vestem, imò cutem mihi restituit: niger fui, nunc candidus & formosus sum; quia conscientiæ meæ vestem laui & dealbaui in sanguine Agni, Apoc. 7. vers. 14. Deo gratias, qui me de tenebris vocauit in admirabile lumen suum; deinceps viuam non æthiopicè, sed candidè, illudque Apostoli sequar: *Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino: vt filij lucis ambulate, fructus autem lucis est in omni bonitate, & iustitia, & veritate*; Ephes. 5. vers. 8. Habitaui olim trans flumina atra Aethiopiæ, putà trans fluenta Nili, qui quia turbidus & limosus, hinc hebr. שִׁיחוֹר *sichor*, græcè μέλας, id est, niger, vocatur; cùm nimirũ viuerem in atra caligine Deique ignorantia; cùm in me influerent æstus motúsque iræ, superbiæ, gulæ, libidinis, aliarúmq; atrarum cupiditatum. Verùm Christus sua gratia, trans hæc flumina me traduxit ad candida fluenta Iordanis, ibique me baptismo abluit & dealbauit: collocauit me in Ierusalem, id est, in Ecclesia, & in quiete puræ cõscientiæ, vbi fluminis impetus lætificat ciuitatem Dei: vbi candidi gratiæ, amoris, castitatis, aliarúmque virtutum fluuij in animã meam cælitus influunt & impluunt.

In die illa non confunderis.] Loquitur Hierosolymæ, id est, Iudæis, non manentibus in Iudaismo, sed Christum recipientibus, in eúmque credentibus, vt patet vers. 13. q.d. O Ierusalem nunc confunderis & pudefis ob idololatriam & scelera, quibus præuaricata es in me. Sed agedum, vultum attolle, spera meliora: veniet Messias tibi promissus, qui omnia tua crimina sanguine suo in baptismo eluet, téque gratia sua decorabit, vt iam non sordida, sed speciosa & gratiosa, appareas in conspectu Dei, angelorum & hominum. ita S. Hieron. Theodor. Remig. Hugo & Lyran. Vers. 11.

Aliter Vatabl. q.d. Veniet Christus qui in te effundet gratiam suam, qua fiet, vt bonis operibus studeas, & caueas peccata omnia, quibus antea in me præuaricari solebas.

Quia tunc auferam de medio tui magniloquos superbiæ tuæ.] Causam dat, cur per Christum cessatura sit Hierosolymæ confusio: quia nimirum auferet Christus ab ea superbiam, quæ omnis sceleris & confusionis est mater & origo, ideóque auferet *magniloquos superbiæ tuæ*; Septuag. φαυλίσματα τῆς ὕβρεως, id est, *contemptus, derisiones, subsannationes contumeliæ tuæ*: quia magniloquorum superba laus & adulatio reipsa nõ est aliud, quàm irrisio & contumelia; Chald. *fortes gloriæ tuæ*; Tigurina, *qui in te insolenter exultant*; Pagnin. *qui exultant in superbia tua*, id est, qui exultant & gestiũt ob tuam dignitatem, excellentiam & magnificentiam, inquit Vatabl. eámque ore magniloquo exaltant, buccinant & deprædicant. Taxat superbos & superciliosos principes Iudæorum,

præ

præsertim Scribas & Pharisæos, inquit S. Hieron. Remig. Hugo & Lyranus, qui Hierosolymæ præstantiam, sapientiam, religionem, sacra & templum plenis buccis concrepabant, seque quasi eius magistros, sacerdotes & principes iactitabāt, aliásque gentes omnes, ac præsertim Christum ipsum, contemnebant. Hi enim fouebant Hierosolymitarum superbiam & fastum, à quo oritur omne malum. Vnde hic fastus faciebat eos incapaces fidei, gratiæ & salutis Christi. Hos sustulit Christus, eisque substituit humiles Apostolos, qui Hierosolymitas docerent modestiā & humilitatem, quæ omnis boni est causa: quia gratiā Dei & hominum sibi conciliat, ideóque prima est dispositio ad suscipiendam Christi doctrinam, iustitiam & salutem. Vnde subdit:

Et non adiicies exaltari amplius in monte sancto meo.] Mons sanctus est Sion, in quo erat templum. Iudæi enim perpetim iactabant se ob templum, dicebántque: *Templum Domini, templum Domini, templum Domini*, Ierem. 7. vers. 4. Christus hanc iactantiā sustulit, quando hoc templum euertit per Titum & Romanos, & quando in Sion erexit Ecclesiam suam, ad quam è templo Iudaico credentes transtulit & trāscripsit; in qua quasi in schola humilitatis docet Iudæos animi demissionem, vt in fide & religione non se præferant Gentibus, vti solent; sed humiliter cum iis se subdant gratiæ Christi, quæ Gentes, æquè ac Iudæos, vocat & iustificat exclusā circumcisione & lege Mosaica, per quam se iustificari putabant Iudæi; sed falsò, vti docet Apostolus in epist. ad Rom. & ad Galat. ita Remig. Haymo, Hugo & Lyran. Mor. disce hic superbiam vbique Deo displiceret, sed maximè in loco sancto, purà Ecclesia, vel Religione, scilic. si Clerici & Religiosi de primo loco contendant.

VERS. 12. *Et derelinquam in medio tui populum pauperem & egenum.*] q. d. Pro magniloquis & superbis Scribis & Pharisæis, dabo tibi meos Apostolos & discipulos pauperes, tum propriè dictos: primi enim fideles relictis omnibus bonis, pauperes sequebātur Christum & Apostolos. tum pauperes, id est, mansuetos & humiles, vt vertunt Septuag. & Theodor. paupertas enim est amica & mater humilitatis. Chald. vertit, *tolerantes violentiam & contumeliam*, vti Apostoli & discipuli pro Christi fide dura passi sunt verba, æquè ac verbera. ita S. Hieron. Theod. Remig. Vatab. Arias & alij.

VERS. 13. *Reliquiæ Israël non facient iniquitatem.* q. d. Primi fideles & Christiani ex Israële à Christo euocati & collecti, iique pauci, præsertim Apostoli, adeo sancti erunt, vt omne peccatum, id est, crimen mortale (quin & veniale deliberatum) dolum & mendacium caueant, imò abominentur: *quoniam ipsi pascentur & accubabunt.*] In ouili Christi, purà in Ecclesia, vbi quasi oues à Christo pastore pascentur doctrina, & gratia diuina & cœlesti, quæ eos faciet sanctos, æquè ac tutos & securos, vtpote qui omnem suam spem locarunt in Christo, à quo sciunt se regi, pasci, protegi, & bonis omnibus cumulari, cùm in hac vita, tum magis in futura. ita S. Hieron. Remigius & alij.

Vers. 14.] Lauda filia Sion: iubila Israël: lætare, & exulta in omni corde filia Ierusalem.

A *Vers.* 15.] Abstulit Dominus iudicium tuum, auertit inimicos tuos: rex Israël Dominus in medio tui, non timebis malum vltrà.

Vers. 16.] In die illa dicetur Ierusalem: Noli timere: Sion, non dissoluantur manus tuæ.

Vers. 17.] Dominus Deus tuus in medio tui fortis, ipse saluabit: gaudebit super te in lætitia, silebit in dilectione sua, exultabit super te in laude.

B *Vers.* 18.] Nugas, qui à lege recesserant, congregabo, quia ex te erant: vt non vltrà habeas super eis opprobrium.

Vers. 19.] Ecce ego interficiam omnes, qui afflixerunt te in tempore illo: & saluabo claudicantem: & eam, quæ eiecta fuerat, congregabo: & ponam eos in laudem, & in nomē, in omni terra confusionis eorum.

C *Vers.* 20.] In tempore illo, quo adducam vos; & in tempore, quo congregabo vos: dabo enim vos in nomen, & in laudem omnibus populis terræ, cùm conuertero captiuitatem vestram coram oculis vestris, dicit Dominus.

Lauda filia Sion.] *Filiam Sion* vocat Ecclesiam primitiuam. Hanc enim Christus è Iudæis collegit in Sion, itáque fecit vt vetus Sion transiret in nouam, purà Synagoga in Ecclesiam. Eadem enim est Ecclesia vetus & noua, Iudæorum & Christianorum. Iudæi enim ante Christum crediderunt in Christum venturum: Iudæi verò vocati à Christo crediderunt in Christum iam D præsentem. Eadem ergo vtrorumque est Ecclesia: quia eadem vtriusque fides, spes, charitas, iustitia, gloria & beatitudo; ac idem Christus vtrosque gubernans, iustificans & beans. Hac de causa Ecclesia Christi verè & propriè vocatur filia Siō: quia originem sumpsit à Iudæis in Sion, quod si considerarent & caperent moderni Iudæi, iam non essent Iudæi, sed Christiani. VERS. 14.

Propheta ergo præuidens felicitatem Ecclesiæ à Christo instituendæ, hortatur ipsam, vt eam considerans toto corde exultet & iubilet. Vnde Chald. vertit, *hymnos cane congregatio Siō, & exulta Israël: gaude & lætare in toto corde congregatio Ierusalem*; Septuag. *gaude filia Sion, prædica Ierusalem, exulta & delectare* (Tigur. *gesti*) *ex toto* E *corde tuo filia Ierusalem.* Rationem tanti gaudij & iubili subdit: Quia, inquit, Christus à te auferet omne malum, & conferet omne bonum. Nam Primò,

Abstulit Dominus iudicium tuum.] *Iudicium* vocat peccata, quibus iudicium, id est, condemnationem & supplicium merebatur, illique erat adiudicata, vel certò adiudicanda. Est metonymia. ita S. Hieron. Secundò, *iudicium*, id est, ipsam condemnationem & pœnā. q. d. Christus à te auferet & eluet in baptismo omnem culpam, & pœnam præcedentium scelerum. Hinc Secundò, VERS. 15.

Auer

Auertit inimicos tuos.] Putà dæmones & vitia: ab horum enim misera seruitute liberabit te Christus, viresque eorum infringet, vt non illa tibi, sed tu illis domineris. ita S. Hieronymus, Theodor. Remig. & alij. Vnde Chald. vertit, *extirpauit inimicos tuos*; Septuag. *redemit te de manu inimicorum tuorum rex Israel*; Pagnin. *euacuauit inimicum tuum*; Tigurina, *auerruncauit hostes tuos.* hoc est, auertit, depulit, eiecit: auerruncare enim dictum est ab auertendo, inquit Varro, & arunca, quod est instrumentū vinitorum, quo virum sarmenta auertunt & amputant. Vnde Auerruncus erat Gentilibus Deus, qui mala auerruncabat, id est, auertebat. ita Varro lib. 6. Noster Auerruncus est Christus, de quo S. Antonius, teste S. Athanasio, dicere solet: *Aduenien-* B *te Domine* (Christo in carnem) *destructus est inimicus, & omne eius robur elanguit.* Vnde de eo tertiò subdit Propheta.

Rex Israel Dominus in medio tui.] q. d. Christus Dominus, qui est Rex Israëlis, id est, populi fidelis, est in medio tui ò Sion, ò Ecclesia, vt te regat quasi rex, pascat quasi pastor, alat quasi pater, amet quasi sponsus, defendat & protegat vti capitaneus. Vnde sub eius alis & armis secura, *non timebis malum vltrà*: quia ipse illud vel à te depellet, vel vires dabit ad superandum, vt morbos, exilia, martyria, & quælibet aduersa non tantùm patienter, sed & hilariter sufferas, imò usque C cum S. Paulo glorieris & exultes. ita S. Hieron. Quocirca idipsum inculcans & exaggerans subiungit quartò:

VERS. 16. *Noli timere, Sion, non dissoluantur manus tuæ.*] Ob tribulationes & persecutiones insurgentes, sed eas generosè supera & despice, vt Deus super te & tua pietate, amore, constantia & victoria delectetur & gaudeat. Rationem subdit: Quia *Dominus Deus tuus in medio tui fortis, ipse saluabit.* Quid ergo timeas, quę tam fortem habes ducem? Quid metuas, cùm pro te pugnet Iesus, id est, saluator, imò ipsa salus? Hinc quintum bonum & dotem addit dicens:

VERS. 17. *Silebit in dilectione sua.*] Sic legendum cum D Hebr. Septuag. & Rom. non *tua*, vti legunt aliqui. Iam triplex hic est expositio. Prima, q. d. Deus silebit præterita tua peccata, quæ olim cōmisisti, non ea refricabit, non exprobrabit, imò non commemorabit, sed silentio inuoluet, delebit & abolebit: quia diliget te. ita S. Hieronym. & Remig. vnde Chald. *abscondet delicta tua in misericordia sua.* q. d. Si anima adulterio, id est, scelere, polluta, in gratiam cum Deo sponso suo redeat, ille cum ipsa de præterita iniuria, vtpote condonata, non expostulabit; sed potiùs dicet quod dixit Christus Magdalenæ: *Remittuntur ei peccata multa, quia dilexit multum.* Vnde Cassiodor. in psalm. 31. *O ingeniosa, ait, simplicitas,* E *& multa tergiuersatione cautior puritas, manifestare delictum. Illic non iudex, sed aduocatus est Christus, qui se propria confessione damnarunt.* Secunda, q.d. *Silebit*, id est, stabilis & firmus erit in sua dilectione tui, semper te diliget, numquam, nulloque casu vel euentu dilectionem suam reuocabit, aut minuet; sed vti lapis in centro, ita Christus in dilectione tui silebit & conquiescet. Tertia, q.d. Cùm in tentationibus & laboribus fueris, silebit sæpe, dissimulabit & sinet te affligi, laborare & sudare, eo quòd diligat & eligat te ad magnam gloriam & coronam. Ita S. Antonius à turba dæmonum variis formis leonum, luporum, taurorum, aspidum, scorpionum, pardorum, vrsorum se inuadentium acriter flagellatus, vulneratus & confossus, cùm *imperterritus duraret mente peruigili*, ait S. Athanas. *vidit ad se radium lucis influere. Illico præsentiam Domini intellexit, & ex intimo pectore longa trahens suspiria: Vbi, inquit, eras bone Iesu, vbi eras? quare non à principio adfuisti, vt sanares vulnera mea? Et vox ad eum facta est: Antoni hic eram, sed expectabam videre certamen tuum. Nunc autem quia dimicando viriliter, non cessisti, semper auxiliabor tibi, & faciam te in toto orbe nominari.* Sic S. Catharina Senensis faces libidinis à dæmone immissas fortiter repellens & superans, post victoriam meruit videre Iesum. cùmque illa quereretur, Cur me Domine in hoc prælio reliquisti? audiuit: Non te dereliqui, nam fui in corde tuo, illudque continui & roboraui, ne illecebris cederet & consentiret. Similia legimus in viris Sanctorum. Septuag. vertunt, *innouabit te in charitate sua.* q.d. Nouo amore te diliget, perinde ac si alia esses, & noua sponsa nouè ei nupta, eúmque tibi aspirabit, vt vicissim nouo amore & feruore eum diligas, ac pro eo maiora, magisq; heroica patrare & tolerare ambias. Disce hic, tribulationes, si fortiter eas Christi amore sufferat anima fidelis, illam de nouo quasi vnire & desponsare Christo, vt quasi noua sponsa ei dicat cū Sephora vxore Mosis: *Sponsus sanguinum tu mihi es propter circumcisionem*, propter tribulationes, Exodi 4. vers. 25.

Exultabit super te (Deus & Christus) *in laude.*] Laudando tuam patientiam, pugnam, victoriam, ac Patris, æterni gratiam, quam tibi ad hæc dedit. Septuag. vertunt, *lætabitur in te in delectatione*, hoc est, delectabilitèr & valde in te lætabitur & delectabitur; Tigurina, *gestiet de te cum iubilo*; Vatabl. *exultabit super te cum cantico.* q. d. Præ gaudio & lætitia videbitur canere. Est metaphora ab hominibus lætitia gestientibus.

Moraliter Nota, quàm Christus & Deus delectetur nostra virtute & tolerantia, vt videatur gestire, canere, & iubilare. Quis ergo non studeat bonis operibus? quis non dura quæque eius amore patiatur, vt Deo suo & angelis eius hanc delectationem, hoc gaudiū, hunc iubilum exhibeat & præstet? Ita Christus asserit gaudium esse in cœlis super vno peccatore pœnitentiam agente, Lucæ 15. vers. 7. Ita S. Paulus hortatur Hebræos cap. 13. 16. ad opera charitatis, vt illis oblectent Deum: *Beneficentiæ*, inquit, *& communionis nolite obliuisci: talibus enim hostijs promeretur* (Syrus שפר *sciaphar*, id est, pulchrescit, oblectatur, hilarescit) *Deus.* Et Isaias cap. 62. vers. 3. 4. & 6. *Eris*, inquit, *corona gloriæ in manu Dei, &c. vocaberis voluntas mea in ea, &c. quia cōplacuit Domino in te, &c. gaudebit super te Deus tuus.* Et c. 65. 19. *Exultabo in Ierusalem, & gaudebo in populo meo.* Et Moses exhortās Israël ad custodiam legis Dei: *Reuertetur*, inquit, *Dominus, vt gaudeat super te in omnibus bonis, sicut gauisus est in patribus tuis*, Deuter. 30. 9. Et Psaltes: *Lætabitur Dominus in operibus suis*, psal. 103. 31. Et psal. 44. 9. *Myrrha, & gutta, & casia à vestimentis tuis: ex quibus delectauerūt te filiæ regum in honore tuo.* Deniq; Apostolus excitat Romanos cap. 12. 1. *Obsecro, inquit, vos, fratres, per misericordiam Dei, vt exhibeatis corpora vestra hostiam viuentem, sanctam, Deo placentem.* Ita Martyres gaudebant in

Moral. Deus mirè delectatus nostra virtute

in martyriis, eo quòd seipsos Deo quasi hostias viuas, quibus ipse summè delectatur, offerrent in odorem suauitatis. Vnde Tertull. Apologet. cap. 50. Martyrum agon & *victoria*, inquit, *habet & gloriam placendi Deo, & prædam viuendi in æternum*. Et S. Cyprianus lib. 4. epist. 1. ad Rogatianum cætetósque Confessores incarceratos, & martyrij candidatos: *Quid, ait, iucundius & sublimius, quàm osculari nunc ora vestra, quæ gloriosa voce Dominum confessa sunt? O beatum carcerem, quem illustrauit vestra præsentia, &c. vbi modo constituta sunt Dei templa, & sanctificata diuinis confessionibus membra vestra*. Dicat ergo humilis, patiens, pauper, obediens, &c. Humiliabo me in abyssum, patiar dura, famem sitimque tolerabo, obediam vsque ad mortem, vt mea humilitate, patientia, paupertate, obedientia, &c. lætificem & exhilarem Deum meum, vt illi hoc suaue epulum præbeam, vt oculos eius hoc spectaculo pascam & oblectem. Si enim idipsum faciunt famuli Cardinalibus & principibus suis, quid me conuenit facere Domino Deo meo?

Aliter vertit Pagnin. scilicet, *exultare faciet in laude*, q. d. Deus te faciet exultare in tribulationibus & laboribus, vt ei de iis gratias agas, eúmque laudes & iubiles, vti fecerunt tres pueri in fornace Babylonia, Daniel. 3. 51. Vnde S. Hieron. *Exultabit, inquit, super te in laude, vel quia laudabilis sis, vel quia eum tuis laudibus canas*.

Nugas, qui à lege recesserant, congregabo.] Pro *nugas* hebr. est eadem vox *nuge*, pro qua Septuag. vertunt, συντετριμμένους, id est, confractos. Interpres in Bibliis Regiis vertit, *dispersos*; Aquila, *translatos*; Chald. *qui remorati sunt in te tempora solemnitatis tuæ*; Pagninus, *dolore affectos*; Tigurina, *abstractos à loco colligam*; Vatablus sic vertit & explicat, *mœrore affectos à tempore statuto, hoc est Iudæos, qui iam erant affecti tædio exspectando diem statutum aduentus, non Cyri, quis eos Babylone liberaret (vt vult Theodor.) sed Christi, congregabo in Ecclesiam Catholicam*; alij vertunt, *squalidos, mœstos, afflictos*. *Nuge* enim deriuatur à יגה *iaga*, id est, mœrere, dolere, affligi. Vnde Clarius hæc exponit de resurrectione, q. d. Squalore confectos & mortuos, qui recesserunt à statu hominum cœtu, in resurrectione suscitabo, & congregabo in vallem Iosaphat, & inde in cælum. Verùm S. Hieron. censet נוגי *nuge*, idem esse quod Latinum *nugæ*, illúdque ab Hebræo *nuge* deriuatum esse. Rursum Hebr. מועד *moed* idem est quod condictum, statutum, vel testimonium, id est, lex. Ergo נוגי ממועד *nuge mimmoed*, vocantur nugatores, id est, peccatores, qui ob nugas, id est, leuissimas & mendaces rationes & voluptates, à lege Dei recedunt, eásque Deo præferunt. Notat Iudæos, qui ob nugas, id est, nugacia bona terræ, à lege, quam se seruaturos promiserant, recesserunt; quique ob nugaces suas traditiones Christum, quem lex indicabat, spreuerunt. Sic Poëtas vocat nugas Xenarchus apud Athenæum lib. 6. *Porrò, ait, ipsi Poëtæ nugæ sunt*. Hi enim sunt luscinia: nugis insidentes, de quibus Plinius lib. 10. 29. Et Aristophanes in Nebulis Socratem vocat nugarum antistitem, quasi friuolarum argutiarum auctorem. Plautus quoque nugas theatri, appellat quotidiana conuicia, quæ in meretrices, lenones & parasitos iaciebantur à Comœdiarum actoribus. Cicero lib. 6. ad Atticum epist. 51. *Amicos, inquit, habet meras nugas*. Et lib. 1. ad Quintum Fratrem epist. 38. nugas vocat homines nihili, & planè ridiculos. *Nugas, inquit, maximas omni comitate complexus sum*.

Nugæ hebr. & latinè vocantur homines iísque nugaces.

A

B

C

D

E

Lexicographi prisci hæc quatuor pro iisdem habent, *nugæ, nuge, nugax, nugator*; & interpretantur *nullius frugis, nequam, nequus*.

Audi S. Hieron. *Nugas, siue, vt Aquila interpretatus est, translatos, qui à te recesserunt, congregabo; quia ex te erant: hoc est, hi qui per vitia atque peccata de tuo sinu fugerant, & facti erant sub dæmonum potestate, redintegrato omnium statu venient ad te, & nequaquam vltrà super perditis filiis tuis patieris opprobria. Id quod diximus nugas, sciamus in Hebræo ipsum Latinum esse sermonem* נוגי *nuge, & propterea à nobis ita vt in Hebræo erat, positum, vt nosse possimus linguam Hebraicam omnium linguarum esse matricem*.

Propriè enim נוגי *nuge* significat mœstos, mœrore confectos, squalidos, vt vertit noster Thren. 1. vers. 4. ac tabidos, vt vmbræ potiùs esse videantur quàm homines: inde per catachresin significat abiectos, viles & nullius pretij, quales sunt nugæ. Id ita esse patet Isaiæ 51. 23. vbi dicitur: *Et ponam illum in manu* מוגיך *mogaich* (quod æquè ac נוגי *nuge*, à rad. יגה *iaga* descendit) id est, *eorum qui te humiliauerunt*, vt vertit noster, Septuaginta, & Chald. Et Thren. 3. 33. idem verbum Septuag. vertunt, *humiliauit*; noster, *abiecit* מוגי *moge* ergo actiuum in Hiphil, significat humiliantes; נוגי *nuge* verò passiuum in Niphal, significat humiliatos, contemptos, viles, & nugas. Id enim asserit S. Hieronym. qui id accepit ab Hebræis, cui sanè credendum, etsi hæc significatio iam alibi disertè non reperiatur. Lingua enim Hebræa iam valdè accisa est, nec pura, nisi in S. Scriptura reperitur. Porrò sicut latinè vox *nuga* alludit ad *non ago*, q. d. Nugæ sunt quæ nihil agunt; ita & Hebr. נוגי *nuge* alludit ad אין יגה *en iaga*, id est, *non laborat*.

Appositè Iudæi vocantur *nugæ*. Primò, quia mortalium sunt abiectissimi & vilissimi, vti videre est Romæ, quorum *cophinus fœnúmque supellex*, vt ait Poëta: vnde contemptim vocantur verpi, apellæ, recutiti, nugiuendi. Quocirca Iudæorum hæc vox est Sapient. 2. vers. 16. *Tamquam nugaces æstimati sumus*, græcè εἰς κίβδηλον, id est, in spurium; vel in scoriam, aut æruginem, q. d. Æstimamur vt spurij, aut quasi quisquiliæ & nugæ. ita Emmanuel & Mariana, qui nugas interpretatur homines perditos.

Iudæi vocantur nugæ ob duas rationes.

Secundò, quia Iudæi nugis & fabulis scatent. Vnde Hebr. נוגי *nuge* deduci potest ab הגה *haga*, id est, garrire, mussitare, fabulari. Iusto enim iudicio Dei factum est, vt, cùm à veritate, lege & Christo recesserint, inciderint in errores, fabulas, fabulones & impostores. R. Salomon, aliíque eorum Rabbini, æquè ac Thalmud, ita iis abundant, vt fabularum centones videantur; quibus misera plebs credit, quasi oraculis. Ex hisce, aliísque nouis à se confictis Mahomet consarcinauit Alcoranum, quod est quasi lex & S. Scriptura Turcarum & Saracenorum. Verè Psaltes psalm. 118. 85. *Narrauerunt mihi iniqui fabulationes, sed non vt lex tua*. Idem faciunt hæretici; dum enim à vera fide & lege Dei recedunt, abeunt in errores & fabulas. Notæ sunt ex Irenæo, Tertull. Epiphan. & aliis fabulæ Simonis Magi, Saturnini, Carpocratis, Montani, Marcionis, Gnosticorum, Manichæorum, ac Valentinianorum, qui triginta fingebant æones quasi deos, sed reuera nominum potiùs portenta, quàm numina.

Moral. Disce corruptionem naturæ humanæ ex peccato, qua nugas magis amat, quàm seria & vtilia,

Mor. de nugacitate hominum.

lia, adeo vt homines hîc à Propheta, non nugatores, sed nugæ ipsæ appellentur. Præclarè S. Hieronymus in proœmio lib. 12. in Isaiam: *Nullus, ait, tam imperitus scriptor est, qui lectorem non inueniat similem sibi; multòque pars maior est Milesias fabellas reuoluentium, quam Platonis libros. In altero enim ludus & oblectatio est, in altero difficultas & sudor mistus labori. Testamentum Grunnij Corocotte Porcelli decantant in scholis puerorum agmina cachinnantium*; quin etiamnum illud extat in Bibliothecis, vti in nostra Romana inter Inscriptiones antiquas, in quo Porcellus à coco iugulandus ita sua legata partitur: *Patri meo Verrino Lardino delego dari glandis modios triginta, & matri meæ Verrinæ Scropha delego dari lalliginis modios quadraginta, & sorori meæ Verrinæ hordei modios triginta. Et de visceribus meis dabo sutoribus setas, rixoribus capitinas, surdis auriculas, causidicis & verbosis linguam intestina exiciariis, lumbos pueris, musculos curiositis, venatoribus talos, latronibus vngulas*, &c. Hæc refero, tum vt locus S. Hieron. de hoc testamento intelligatur, tum vt nugarum Prophetæ dem vetus exemplum, quo videamus quàm nugosa sit hominis indoles, quæ has nugas per tot annorum centurias conseruauit. Plinius lib. 30. cap. 2. Appion, inquit, Homerum ab inferis euocatum nil aliud interrogauit, quàm qua patria quibúsque parentibus genitus esset. sic quidam, etiam primores, grauissimorum virorum concilio conuocato, de meris nugis, id est, rebus otiosis & friuolis, consulunt. Porrò maior hominum pars cœtúsque circa nugas occupatur, nugax est, nugiger & nugiuendus. Martialis, qui à multis ita auidè legitur & teritur, quid est nisi pater leporum & nugarum? Audi ipsummet de se inisio lib. 9.

Ille ego sum nulli nugarum laude secundus:
Quem non miraris, sed, puto, lector amas.

Audi Satyricum in Carmine cui titulus *Nugæ:*

Accipe, stat pretium nugis, & callidus emptor
Vix plura ex alia sperat compendia merce.
Quippe hominū in vita, nugis sine nulla voluptas.
Testis erit blando nugas qui garrit amico.
Pyramides nugæ, nugæ miracula rerum.
Luscinia in nugis melior consumitur ætas.
Viuit & immoritur nugis schola magna Sophorū.
Grata oculis nugæ; nugis visenda theatra.
Forma breues nugæ, sed quæ euertisse feruntur
Pergama, &c.
Nobilitas nugæ insignes, & gentis origo
Ducta Promethaeis ab auis & sanguine Pyrrhæ.
Captus erat nugis, qui vexit Ariona delphin.
Mercurius nugis, nugis se iactat Apollo.
Sustuleris nugas, & cuncta poemata tolles:
Grandiloquo fiet de Rhetore Tullius infans.
Querimus & Tyria nugas in sanguine concha.
Ambrosia & nectar nugæ, conuiuia diuûm.
Riphæo concreta gelu crystallina nuga.
Nugæ amethystus, onyx, beryllus, iaspis, achates,
Nugæq; ignicomo tremulus fulgore pyropus,
Famaq; mansurum spondens post funera nomen
Votáque sunt nugæ: nugæ, fortuna superbas
Quas largitur opes, & nutu temperat orbem.

Seneca lib. 1. epist. 1. *Magna, ait, vitæ pars elabitur malè agentibus, maxima nihil agentibus, tota aliud agentibus.* Et Cato: *Satius est otiosum esse, quam nihil agere.* Nihil agit, qui nugis & friuolis se occupat. Domitianus Imperator, teste Suetonio in eius vita, molem tanti Romani Imperij sustinens, cùm negotia maxima tractare deberet, multas sæpe horas impendebat captandis muscis: vnde

A de rogātibus, quis esset cum Domitiano? respon- sum est, Nec musca quidem, quia homines & muscas occidebat, ne quis alius superesset. Quocirca ipse vicissim à Stephano œconomo suo occisus est. Heliogabalus Imper. tota Roma curauit conquiri araneas, earúmque telas colligi & ponderari ad hoc, vt sciret quantum omnium esset pondus & multitudo. Ita multi hodie negotia vertunt in otia, seria in nugas. Ambis gloriam, ambis honorem, ambis prælaturam? muscam captas. Ambis gulam & venerem? putidam araneam captas. Ambis vestes sericas, aureas, purpureas? telas aranearum captas. Annon hæ sunt nugæ? In hisce tamen multi tempus, quod ad æternitatem promerendam nobis Deus concessit, vltrò terunt, & gaudentes consumunt. Verè Sapiens: *Fascinatio nugacitatis obscurat bona*, Sapient. 4. 12. q. d. Fascinum vanitatis & nugarum, ea quæ sunt verè bona & honesta, obscurat. Species enim voluptatis, quæ est in nugis & vanitate peccati, fascinat mentem, vt hanc nugacitatem, æquè ac turpitudinem peccati non videat, non consideret, vti nec honesti, siue virtutis pulchritudinem & præstantiam. Sanè fascinati videntur homines, & illecebris creaturarum quasi præstigiis præstricta eorum mens, dum velut bruta ruunt in suas veneres & cupedias, etiamsi sciant se per eas ruere in tartara & incendia æterna. Sapienter Æschines epist. 5. *Res perexiguas*, inquit, *maximi facere, pusillanimitatis cuiusdam & inscitiæ est.* Hoc sibi iuueni accidisse confitetur & dolet S. August. lib. 8. Confess. cap. 11. *Retinebant, ait, me nugæ nugarum, & vanitates vanitatum antiquæ amicæ meæ.* Excutiamus cum S. Aug. hasce nugas nugarum, mentémque nostram ac vitam in cælestibus verísque bonis, in vero animi robore & magnanimitate, in omnium rerum mundanarum contemptu & despicientia, in arduarum & heroicarum virtutum exercitatione defigamus.

B

C

Porrò quantoperè nugæ fidelibus vitādæ sint, graui censura docet S. Bernard. *Nugæ, inquit, si incidant, interdum ferendæ fortassis, referendæ nunquam. Interueniendum cautè & prudenter nugacitatis. Prorumpendum sanè in serium quid, quod non modò vtiliter, sed & libenter audiant, vt supersedeant otiosis.* Ita auctor vitæ S. Bernard. lib. 3. c. 3. Idem in Apologia ad Guilielmum Abbatem: *Nihil, ait, de Scripturis, nihil de salute agitur animarum, sed nugæ, & risus, & verba proferuntur in ventum. Inter prandendum quantum fauces dapibus, tantum aures pascuntur rumoribus.* Idem de conuersione ad Clericos c. 12. *Friuola, ait, prorsus, & inanis ac nugatoria consolatio, & nescio quid illi durius imprecer, quam vt semper habeat quod requirat; qui incunda quietis pacem fugitans, curiosa inquietudine delectatur. Liquet sanè vel ex hoc ipso, nihil his omnibus delectationis inesse, quorum solus transitus iuuat. Vanus vtique labor, qui studio vanitatis assumitur. O doxa, doxa, ait sapiens* (putà Boët. lib. 3. de Consol. prosa 6.) *in millibus mortalium nihil aliud, quàm aurium inflatio vana.* Celebre est istud Astyadamantis:

Quàm nugæ fideli vitandæ.

D

E

Garrulitas est deambulatio linguæ.
Nugas agis, dum philosopharis intempestiuè.

Et illud Euripidis:

Tu verò linguam quidem volubilem habes, vts vir prudens,
Sed in sermonibus tuis nulla mens inest.

Nicostratus aptè hosce nugaces & garrulos, vocat hirundines. Grauiter & verè Clemens Alex.

lib. 2. Pædag. c. 5. *Cùm verba*, inquit, *omnia à cogitatione & moribus emanent, fieri non potest, vt aliqua verba mittantur ridicula, quæ non procedant à moribus ridiculis. Ex abundantia enim cordis os loquitur.* S. Chrysost. explicans illud Ephes. 4. 29. *Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat: Quale*, inquit, *cor vnusquisque habet, talia verba loquitur, & talia opera facit.* Verba ergo & opera leuia & nugacia, signa sunt animi leuis & nugacis. Quocirca S. Basil. in exhort. ad filium spirit. *Ne*, inquit, *in modum paruuli iocari velis assiduè, quia non conuenit ei qui ad perfectionem nititur, iocari vt paruulus.* S. Thom. Aquinas hæc duo dabat signa, è quibus cognosci possit, an quis in virtute multum profecerit. *Si*, inquit, *quem videris verbis leuibus magisque delectari, ac agrè ferre se contemni, scito hunc non esse perfectum, etiamsi miracula faciat.* Quamobrem S. Hieron. *Felix*, ait, *lingua, quæ non nouit nisi de diuinis texere sermonem.* Et S. Basil. tract. de Renunciat. sæculi: *Si futiles*, ait, *habeantur sermones, tu magnopere ne attendito; sed si qua ex diuinis literis ad salutem animi pertinentia memorare audieris, acerba gustatu tibi ea sunto, quæcumque de rebus mundanis memorentur; contraque fauis mellis similia, quæ à pietatem colentibus viris narrentur.* In Vitis Pat. lib. 3. num. 36. refertur de quodam viro sancto in monasterio S. Pachomij, qui, cum inter Monachos fieret sermo de S. Script. & rebus sanctis, videbat *angelos lætantes in hilari vultu: delectabantur enim de eloquiis Domini. Cùm verò aliud quodcumque inter se loquerentur, statim angeli recedebant longiùs, indignantes contra eos: veniebant autem porci fœdidissimi & morbo pleni, & volutabant se inter eos. Dæmones enim in specie porcorum, delectabantur per superflua & vaniloquia eorum. Beatus autem senior hæc videns abiit in cellulam suam, & per totam noctem cum grandi fletu & vlulatu gemendo deflebat miserias nostras. Dicebat ergo: Cauete fratres à multiloquio, & ab otiosis sermonibus linguam prohibete, per quam malus interitus animæ generatur: & non intelligimus, quoniam per hæc & Deo, & sanctis angelis odibiles sumus.*

Sanctus Hugo Abbas Cluniacensis, qui vixit tempore sancti Anselmi, & cum eo visus est ab angelis vehi in cælum, monuit sæpe Durannum Episcopum Tolosanum, vt à nugis & ridiculis verbis, quibus assueuerat, sibi temperaret; alioqui eum post mortem tumentibus labris & spumoso ore appariturum. *Non correxit Episcopus: vnde defunctus cuidam sacerdoti Signino apparuit, &, vt Sanctus prædixerat, vlcerosis tumida labiis ora præferebat. Petit auxilium Patris lachrymabiliter, quem audire noluerat. Signinus refert Patri quod viderat. miseretur Abbas; & excessum oris septem fratrum silentio sanare festinat. Septem fratres deligit, quibus septem dierum silentium pro Episcopo indixit. Vnus ex iis transgreditur, silentium soluit. Redit Episcopus ad Signinum, fractum accusat silentium, ac transgressore conqueritur, dilatam oris sanitatem propter septimi inobedientiam causatur. Signino hæc iterum ad Patrem referente, Abbas inquirit de transgressione. Transgressio inuenitur, & alter septenarius silentio dedicatur. Quo completo tertiò Præsul apparuit, gratias agens Abbati, pontificali indutus chlamyde, os sanatum ostendit.* Quocirca S. Hugo magis quàm antè nugas vitans, seria tractabat: *Orationem Deo, lectionem sibi, consilium proximo sedulus exhibebat. A mendacio & simulatione abhorrebat penitus, torporem & otium damnabat, pauperes opulenta manu pascebat, infirmos pia sollicitudine refouebat, afflictos consolabatur, pupillos & viduas tuebatur. In vitiosos seuerus, erga pœnitentes mitissimus erat: disciplina castigatione iudex, doctrina magister, charitate parens, obsequio minister. Ita verò pluribus erat intentus, vt minor ad singula vix haberetur*, inquit Hugo illi coæuus in eius vita.

Interficiam omnes qui afflixerunt te.] q. d. Persecutores tuos ô Sion, ô Ecclesia Christi, perimam, nimirum Iudæos per Titum & Romanos. ita Lyran. & Vatabl. Gentiles verò, vt Neronem, Aurelianum, Decium, Maximianum, Diocletianum, &c. perimam per Romanos, Persas, Gothos, ac plenè per Constantinum Magnum. ita Theodor. Remig. & Haymo: ac tandem in die iudicij, omnes omnino impios, hostes tuos, æterna morte mulctabo. Vers. 19.

Et saluabo claudicantem, scilicet populum, non tam Iudaicum, qui partim ad Mosem, partim ad Christum inclinabat, vt vult Arias; quàm Christianum in primitiua Ecclesia, qui fugiens persecutiones ibat in remotos montes, siluas & vrbes, ac ex labore peregrinationis fatigatus, claudicabat. Vnde sequitur: *Et eam quæ eiecta fuerat, congregabo.*] Tigurina, *& eam quæ longiùs abstracta erat, colligam.* Eiiciebant enim Christianos Iudæi è suis synagogis; Gentiles ex suis vrbibus & locis. q. d. Ecclesiam, putà cœtum fidelium à persecutoribus eiectum colligam, suæque vrbi, loco & patriæ restituam, vt ibi sint in honore, laude & gloria, vbi priùs affecti sunt confusione, probris & verberibus. Factum id per Constantinum. ita Theodor. Remig. & Vatabl.

Mysticè, colligit Deus peccatores claudicantes, qui nunc Deo, nunc dæmoni; nunc Christo, nunc carni & mundo adhærerant, ideòque à Dei gratia & domo eiecti erant, cùm eos efficaciter ad se vocat, sibique fortiter astringit, vti vocauit & astrinxit S. Magdalenam.

In tempore illo.] Repete *interficiam omnes qui afflixerunt te, & saluabo claudicantem*, &c. Vers. 20.

Cum conuertero captiuitatem vestram.] Qua in primitiua Ecclesia vos, ô Christiani, sub Iudæis magistratibus, & Gentilibus Imperatoribus fuistis quasi captiui & oppressi: faciam enim per Constantinum, vt vos libertatem assequamini, imò dominemini infidelibus, eorúmque templa occupetis, ac publicè Christum gloriosè & magnificè colatis. ita Lyran. & Vatabl. Secundò, captiuitas hæc accipi potest seruitus diaboli & peccati, à qua Christus nos ad libertatem filiorum Dei traducit per gratiam in hac vita, & per gloriam in altera, vbi post multos labores & agones, è seruitute corporis, ærumnarum & mortis nos liberabit, ac cælestibus coronis & honoribus donabit, & beabit in æternum. ita S. Hieron. Theodor. Hugo & alij.

COMMEN

COMMENTARIVS IN AGGÆVM.

ARGVMENTVM.

Aggæus, id est, festiuus. Cur

DECIMVS inter Prophetas ponitur Aggæus, vel, vt hebr. scribitur per *chet* חַגַּי *Chaggai*, siue Chaggæus, id est, festiuus, festum agés, à rad. חָגַג *chagag*, id est, festum celebrauit, festiuè prophetans ad populum lætè è Babylone in Iudæam redeuntem. *Aggæus*, inquit S. Hieron. ad Paulin. *festiuus & lætus, qui seminauit in lachrymis, vt in gaudio meteret, destructum templum ædificat, Deúmque Patrem inducit loquentem: Adhuc modicum, & ego commouebo cælum & terram, & mare & aridam & mouebo omnes gentes, & veniet desideratus cunctis gentibus*, purà Messias, siue Christus. Quoad tempus, prophetauit Aggæus paulò post Iudæorum reditum è captiuitate Babylonica. Cùm enim resp. Iudæorum vitiis esset corrupta, Deus eam excidit, & traduxit in Babylonem, ibique captiuos detinuit per 70. annos, adhoc, vt tota illa generatio vetus & vitiata interiret; & in eorum locum filij ab hisce vitiis intacti succederent, vt nouus populus ad renouationem Ierusalem perueniret. Eo ergo redit primo anno Cyri: mox cœpit reædificare templum, iecitque eius & altarium fundamenta; sed cæso paulò pòst à Tomyri Scytharum regina Cyro, successit ei in regnum Persarum filius Cambyses, siue, vt eum Esdras vocat, Assuerus chaldaicè, persicè Artaxerxes, qui persuasus à Sanaballat aliisque Samaritanis Iudæorum hostibus, quòd Iudæi in speciem templum, sed reuera arcem quasi rebellaturi ædificarent, vetuit eos in fabrica progredi. Narrat hæc fusè Esdras lib. 1. c. 4. vbi & addit vers. 24. *Tunc intermissum est opus domus Domini in Ierusalem, & non fiebat vsque ad annum secundum regni Darij regis Persarum*: Iudæi enim videntes à Cambyse, Sanaballat & aliis tot tantásque fabricæ remoras inijci, dictitabant necdum eius tempus aduenisse. Quocirca Deus suscitauit Aggæum anno secundo Darij; qui eos ad templi fabricam resumendam incitaret. Hoc est enim quod mox subdit Esdras c. 5. 1. *Prophetarunt autem Aggæus Propheta & Zacharias filius Addo, prophetantes ad Iudæos qui erant in Iudæa & Ierusalem, in nomine Dei Israel. Tunc surrexerunt Zorobabel filius Salathiel, & Iosue filius Iosedec, & cœperunt ædificare templum Dei in Ierusalem, & cum eis Prophetæ Dei adiuuantes eos*. Qui & subdit cap. 6. Deum flexisse animum Darij, vt templi fabricam non tantùm permitteret, sed & edicto suo promoueret, iubens ex tributis regiis præberi sumptus in fabricam & sacrificia necessarios. Vbi rectè aduertit S. Hieron. in prologo: *Sciendum*, inquit, *est magni spiritus fuisse Aggæum & Zachariam Prophetas, vt aduersus Artaxerxis regis edictum, & Samaritanos gentésque cunctas per circuitum ædificationem templi impedientes, iuberent templum extrui: Zorobabel quoque, & Iesum filium Iosedec, & populum qui cum eis erat, non minoris fidei, vt Prophetas magis audirent iubentes, quàm prohibentis regis imperium*. Additque secutus Chronicon Eusebij hæc contigisse, *quo tempore apud Romanos septimus à Romulo regnauit Tarquinius Superbus, habens annum imperij vigesimum septimum, qui post octo annos expulsus est à Bruto: ac deinde remp. per quadringentos & sexaginta quatuor annos vsque ad Iulium Cæsarem Consules administrauerunt*. Quare ab hoc anno secundo Darij vsque ad annum 42. Augusti Cæsaris, quo natus dicitur Christus, fluxerunt anni 518. tot ergo annis Aggæi prophetia de Christo eum antecessit.

Aggæi ingens animus.

Tempus.

Argumentum.

Partitio libri.

Porrò illa quatuor continet partes, siue visiones: tres primæ elidunt tres excusationes Iudæorum de differenda templi fabrica; in quarta promittit Zorobabeli fabricam resumenti Christum ex eius stirpe nasciturum, qui templum hoc sua præsentia, doctrina & miraculis decorabit, faciétque gloriosius quàm fuerit templum prius à Salomone ædificatum, ac thronum regni sui super omnia gentium regna, iis subactis, sublimabit.

Mysticè, Aggæus, inquit S. Hieron. Cyril. & Rupert. optat vt Iesus & Zorobabel, id est, Iesus Christus filius Dei, summus sacerdos, qualis fuit Iesus filius Iosedec; æquè ac summus princeps, qualis fuit Zorobabel, Dei domum, id est, corpus, sibi & nobis in incarnatione ædificet.

Tropol. vt Deus sibi in anima fideli & sancta templum virtutum construat, inquit idem S. Hieron. & Remig.

An Aggæus fuerit angelus?

Denique adeo illustris, sanctus & sapiens fuit Aggæus, vt Origen. illum, æquè ac Malachiam & Ioannem Baptistam, censuerit non fuisse homines, sed angelos incarnatos, vti refert Gabriel Vasquez 1. parte tomo 2. disp. 184. num. 7. & alij; imò S. Hieron. c. 1. vers. 13. Ratio Origenis erat, quia cap. 1. vers. 13. Aggæus in Hebræo vocatur angelus: *Et dixit*, inquit, *Aggæus nuncius* (hebr. מַלְאָךְ *malach*, id est, angelus) *Domini de nunciis Domini*. Verùm hic est error. certum enim est

...us vita.

Prophetas omnes fuisse homines, non angelos. Aggæi vitam ita paucis describit Epiphan. lib. de Proph. vita: *Aggæus Propheta iuuenis admodum ex Babylone profectus est Hierosolymam, & ingenuè de reditu populi vaticinatus est. Et oculis structuram templi Ierusalem vidit. Idem ibidem omnium primus cecinit Alleluia. Eodem igitur loci vitam finiuit. & hunc prope sacerdotes cum honore & gloria cõditus est. Proinde etiamnum hodie psallimus Alleluia, qui hymnus Aggæi & Zachariæ perhibetur.* Eadẽ habet S. Dorotheus, qui & addit, eum de Christo vaticinatum sub persona Zorobabelis cap. 2. dum ait: *Ponam te signaculum, quoniam te elegi, dicit Dominus: sicut & Ioannes Euangelista dicit: Hunc enim Pater signauit Deus.* Accedit & Isidorus, qui & addit, eum in Babylonia natum, iuuenculum cum cæteris Iudæis rediisse Hierosolymam. Catalogo sanctorum ascriptus legitur Aggæus cum Osee in Martyrolog. Rom. die 4. Iulij. Psalmos aliquos compositos esse ab Aggæo censent nonnulli, nimirum 111. qui inscribitur, *Alleluia reuersionis Aggæi & Zachariæ.* Et 145. cuius pariter titulus est, *Alleluia Aggæi & Zachariæ.* Idem titulus est psal. 146. 147. & 148. in Græcis codicibus Septuag. Vaticanis. Addunt aliqui psal. 137. qui in iisdem inscribitur, *Psalmus ipsi Dauid Aggæi & Zachariæ.* Verùm alij communiter censent hos psalmos non esse compositos, sed decantatos à populo redeũte è Babylone, præcinentibus Aggæo & Zacharia; eo quòd festiui sint, & eucharistici, ideóque huic materiæ & iubilo populi reducis congruant. de quo plura in Psalmis. Quod audis Aggæum primum in Ierusalem cecinisse Alleluia, intellige primum à reditu è Babylone. Nam ante captiuitatem in vsu fuit Alleluia, vt patet ex psalmis, in quibus crebrò resonat Alleluia: aut, quòd primus post psalmos adiecerit Alleluia, ob lætum è Babylone reditum.

Psalmi.

CAPVT PRIMVM.

SYNOPSIS.

Reprehendit Iudæos intermittentes fabricam templi, ac dicentes needum aduenisse eius tempus, eo quòd Samaritæ illam impedirent, & Cambyses eandem prohibuisset. Docet enim hanc excusationem esse falsam, esséque prætextum pigritiæ, qua suis ædibus construendis intenti, domum Dei postponebant & negligebant: Deum enim velle, vt ipsi illico manum admoueant templo: hanc enim suam voluntatem satis declarasse, cùm ob neglectam templi fabricam immisit eis sterilitatem, famem & inopiam. Quamobrem huic oraculo credentes Zorobabel, Iesus, & populus, illico rem aggrediuntur.

Vers. 1.] In anno secundo Darij regis, in mense sexto, in die vna mensis, factum est verbum Domini in manu Aggæi Prophetæ, ad Zorobabel filium Salathiel, ducem Iuda, & ad Iesum filium Iosedec, sacerdotem magnum, dicens:

Vers. 2.] Hæc ait Dominus exercituum, dicens: Populus iste dicit: Nondum venit tempus domus Domini ædificandæ.

Vers. 3.] Et factum est verbum Domini in manu Aggæi prophetæ, dicens:

Vers. 4.] Numquid tempus vobis est vt habitetis in domibus laqueatis, & domus ista deserta?

Vers. 5.] Et nunc hæc dicit Dominus exercituum: Ponite corda vestra super vias vestras.

Vers. 6.] Seminastis multum, & intulistis parum: comedistis, & non estis satiati: bibistis, & non estis inebriati: operuistis vos, & non estis calefacti: & qui mercedes congregauit, misit eas in sacculum pertusum.

Vers. 1. Darius hic quis? Sentent. 1.

IN anno secundo Darij.] Quæres, quisnam hic Darius? Primò, Philo Annij, & eum secuti Genebrardus & Gerardus Mercator in Chronol. ac Cyrillus Hierosol. catech. 12. & Tertull. lib. contra Iudæos tit. de Passione Christi, censent esse Darium Medum. Verùm hoc falsum esse liquet, tum ex aliis, tum ex eo quòd Darius Medus præcesserit Cyrum: nam Cyrus ei successit, vt ait Daniel. c. 5. 31. Aggæus autem prophetauit post Cyrum & Cambysem, vt patet 1. Esdræ 4. v. 5. & 24. & c. 5. 1. Cyrus enim concessit fabricã templi, sed eam prohibuit Cambyses. Vnde post Cambysem sub Dario missus est Aggæus, qui eam rursum vrgeret. Adde, Darium hunc non fuisse Medum, sed regem Persarum, ita enim vocatur 1. Esdræ 4. 24.

Secundò, Iansenius in Concordia Euangel. cap. 19. censet hunc Darium esse Artaxerxem Longimanum, sextum regem Persarum. Ratio eius est, quia Iudæi Ioannis 2. 20. aiunt, hoc templum ædificatum esse 46. annis. hoc autem verificari nequit, nisi dicamus illud ædificatũ sub Cyro (sub Cyro enim cœpit) annis 20. sub Cambyse totidem, & sex sub Dario Longimano. Verùm hæc sententia confundit Darium cum Artaxerxe: hic enim dictus est Longimanus, non ille; & Darius quartus fuit Persarum rex, Longimanus verò fuit sextus. Dario enim successit filius Xerxes, Xerxi Artaxerxes. Adde, Cambysem non regnasse 20. annis, sed vt summum octo. Denique vsque ad Longimanum viuere nequiuit Aggæus, Zorobabel & cæteri. de quo mox plura.

Tertiò,

5. Tertiò, Seuerus Sulpitius lib. 2. Histor. & Scaliger in Emend. tempor. censent hunc Darium esse Darium nothum, qui fuit filius spurius Artaxerxis Longimani, ita vt Artaxerxes qui 1. Esdræ cap. 7. eum sequitur, misitque Esdram in Ierusalem, fuerit ille qui cognominatus est Mnemon, id est, memor, à memoriæ præstantia. Hic enim successit Dario notho. Verùm hoc est incredibile. Sic enim Esdras fuisset ducentorum ferè annorum, vti Scaliger coactus fatetur: Zorobabel & Iesus, qui sub Cyro populum Babylone reduxerunt in Ierusalem, fuissent 140. annorum, cùm tamen lib. 3. Esdræ cap. 3. vers. 4. Zorobabel vocetur adolescens, vnus è custodibus Darij. Eiusdem ætatis fuisset Aggæus. Rursum ex hac sententia sequitur, neminem eorum qui viderant primum templum Salomonis, quod à Chaldæis 70. annis ante laxationem captiuitatis per Cyrum, fuerat euersum, potuisse videre secundum à Zorobabele ædificatum, post reditū è captiuitate sub hoc Dario: cuius tamen contrarium significat Aggæus cap. 2. vers. 4. Id sequi patet. Adde enim 70. annis captiuitatis tres annos Cyri, octo Cambysis, 36. Darij Hystaspis, viginti Xerxis, quadraginta Artaxerxis, cui successit Darius hic nothus, conflabis annos 177. quot nemo ea ætate vixit.

4. vera. Dico ergo, Darium hunc fuisse Darium Hystaspis, qui Assuero, siue Artaxerxi, vt habet Esdras, hoc est Cambysi, in regno Persarum successit, non vt filius, sed à Satrapis electus per hinnitum equi. ita S. Hieronym. Theodor. Albert. Euseb. in Chron. Ioseph. libr. 11. Antiq. cap. 4. Clemens Alex. libr. 1. Strom. & alij passim. Anno itaque Darij huius secundo, iubente Aggæo cœperunt Iudæi resumere fabricam templi, eámque perfecerunt anno sexto eiusdem, vt ait Esdras libr. 1. cap. 6. vers. 14. scilicet quoad Sanctum & Sanctum sanctorum. Nam atrium, siue exterior pars templi, & per consequens totum templum quoad omnia, consummatum fuit anno eiusdem nono, vti disertè testatur Ioseph. loco citato.

Moral. Moraliter Nota hîc, cor regis esse in manu Dei, vt illud flectat quocumque libuerit, vti flexit hic cor Darij ad amorem Iudæorum & curam templi; eo quòd Iudæi iam captiuitate 70. annorum afflicti & compuncti, ad Deum rediissent, eiúsque opem pœnitentes & supplices inuocassent. sicut ex aduerso olim flexerat cor Nabuchodonosoris ad eorum odium & castigationem; eo quòd ipsi à se auersi idola colerent, & impiè viuerent. Vnde discimus, ad Deum esse recurrendum cùm à Tyrannis opprimimur. Rursum eum esse rogandum, vt principes sapientes, moderatos, pios & iustos vel constituat, vel iam constitutos efficiat. A principibus enim Ecclesiasticis pendet Ecclesia, à sæcularibus respubl. Multi censent Darium hunc fuisse maritum Esther, ideóque tam beneuolum extitisse Iudæis, ac sumptus præbuisse templo. de quo in libr. Esther.

Porrò notat S. Hieron. in prologo, R. Dauid, Vatabl. & alij, Aggæum vaticinatum esse anno secundo Darij, hortatúmque Iudæos ad restaurandum templum, quia hoc anno secundo finiebantur 70. anni desolationis templi, de quibus Zachar. cap. 1. 12. Anno enim 18. Nabuchodonosoris, qui fuit vndecimus Sedeciæ, à Chaldæis combustum & desolatum est templum: inde vsque ad secundum annum Darij fluxerūt anni 70. sicut anni 70. captiuitatis Iudæorum in Babylone, qui incipiunt vndecim annis citiùs, nimirum anno septimo Nabuchodonosoris, qui fuit Ioakim vndecimus & vltimus, finiuntur anno primo monarchiæ Cyri. Quocirca 70. anni desolationis templi, sicut vndecim annis post 70. annos captiuitatis incipiunt, ita & vndecim annis post eosdem desinunt. Adde enim tres annos Cyri, quibus quasi monarcha regnauit post captam Babylonem & laxatam captiuitatem Iudæorum, deinde septem Cambysis, mox duos Darij, habebis annos vndecim completos, sed duodecim inchoatos. Verùm hæc de re disputandum Zachar. 1. 12.

Duplex annus & mensis Iudæorum. *In mense sexto.*] Nota: Hebræi duplicem habebant annū, ideóque dupliciter numerabant menses. Prior annus erat sacer, quo vtebantur ad festa & res sacras: vnde eo vtitur S. Script. Hic initium sumebat ab æquinoctio verno, ita vt primus eius mensis esset is, cuius nouilunium proximius erat æquinoctio verno. Hebræi enim vtebantur mensibus lunaribus, ac consequenter anno lunari, qui vndecim diebus minor est anno solari; quem tamen tertio quoque anno per intercalationem, siue additionem vnius mensis, æquabant anno solari, quo Romani aliæque gentes vtebantur, vt iis se conformarent. Primus ergo mensis anni sacri erat Nisan, qui prisco Romanorū Martio respondebat, iam verò nostro partim Martio, partim Aprili respondet. Nisan enim erat mensis paschalis, quo scilicet pascha celebrabant, in memoriam liberationis & exitus ex Ægypto, quæ illo mense olim contigerat, de quo proinde ita sancit Deus Exodi 12. 2. *Mensis iste vobis principium mensiū primus erit in mensibus anni.* Vide ibi dicta. Posterior annus erat profanus, siue vulgaris, quo vtebantur ad commercia & res ciuiles. Hic inchoabatur ab æquinoctio autumnali, ita vt primus eius mensis esset is, cuius nouilunium proximius erat huic æquinoctio, qui hebr. vocabatur *Ethanim*, id est, fortis & potens; scilicet frugibus & fructibus; chald. *Tisri*, ac veteri Romanorum Septembri respondebat: iam verò nostro partim Septembri, partim Octobri respondet. ita Ioseph. l. 1. Antiq. c. 4. S. Hier. in c. 1. Ezech. & alij.

Iam Lyran. & Vatabl. mensem sextum hic intelligunt anni vulgaris, non sacri, nimirum mensem Nisan, siue Martium: ille enim aptissimus est ad fabricas inchoandas, & vsque ad hiemem per multos menses continuandas. Verùm dico annum hîc accipi sacrum, qui incipit à Nisan, ac consequenter mensem sextum esse *Elul*, qui Romanorum Sextili, siue Augusto, Christianorū verò partim Augusto, partim Septembri respondet. ita Ioseph. libr. 1. Antiq. cap. 4. Remig. Albert. Hugo & alij, imò S. Hieron. qui asserit sextum mensem electum ad fabricam, non septimū; eo quòd septimus plenus esset solemnitatibus. In Tisri enim, siue in Septembri, celebrabantur festa Tubarum, Tabernaculorum, Expiationis, &c. quibus operari & fabricare non licebat. Id ita esse patet ex eo, quòd Scriptura vtatur anno sacro: vnde eo vtitur Zacharias, coæuus & socius Aggæi cap. 1. vers. 7. & cap. 7. 1. *In anno quarto*, ait, *Darij regis, in quarta mensis noni, qui est Casleu.* Casleu enim est Nouember. Et Esdras cap. 6. 14. cùm narrasset Iudæos obedientes Aggæo ædificasse templum, illúdque consummasse anno 6.

Darij die 13. mensis Adar, id est, Februarij, mox subdit vers. 19. *Fecerunt autem pascha decima quarta die mensis primi*. q. d. Post fabricam templi absolutam in Februario, mox sequenti mense celebrarunt pascha, putà in Nisan siue Martio, qui primus erat mensis anni sacri, non profani. Quin & Aggæus ipse idipsum indicat c. 2. 19. dicens. *Ponite corda vestra ex die ista in futurum, à die vigesima & quarta noni mensis: à die qua fundamenta iacta sunt templi Domini, &c. numquid iam semen in germine est?* Semen autem in Palæstina germinare solet in Nouembri. Is ergo nonus est mensis à Nisan, siue Martio, qui proinde primus est anni, scilicet sacri non vulgaris. Licèt enim fabrica in genere esset res profana & seruilis, hic tamen erat rei sacræ, putà templi: vnde rebus sacris in computu mensium annumeratur. Ad rationem Lyrani respondendum, Aggæum monuisse & monisse Iudæos ad fabricam templi in Augusto, non in Martio: quia in Augusto tempus est messis & frugum, quo Iudæi earum raritatem experiebantur: vnde tunc ex re nata erat tempus maximè congruum & opportunum Aggæo concionari, & assignare causam huius sterilitatis, nimirum neglectum fabricæ templi, itàque illos ad eam capessendam incitare.

Moral. Idem faciat concionator, vt, cùm pestis, morbus, bellum, aliàque publica clades à Deo infligitur, tunc populum afflictû & perculsum acriùs pulset, incitétque ad pœnitentiam, & vitiorum insolitorum seriam emendationem, proponendo eis strages & plagas, quas ob ea Deus immittit, quasque ipsi valde sentiunt, ac ostendendo vnicum esse remedium eas euadendi, si Deo se reconcilient, morésque corrigant. Insuper destinabat Deus fabricæ templi Augustum: quia destinabat illam finire quarto anno, putà anno sexto Darij, in Februario; ad hoc, vt sequenti mense Martio possent in eo celebrare pascha, vti Iudæos fecisse & celebrasse docet Esdras lib. 1. cap. 6. 15. Porrò hiems in Iudæa, regione calida, est modica, æquè ac Romæ, vbi perenne quasi est ver, vt ait Virgil. 2. Georg. Vnde fabricas non remoratur. Sciebat ergo Deus hoc tempus præcisè requiri, & sufficere ad consummandam templi fabricam.

In die vna.] Id est, prima. Sic enim sæpe numerus cardinalis sumitur pro ordinali, putà vnus pro primo, vti dixi Genes. 1. 5. Cœpit ergo Aggæus prophetare & hortari Iudæos die prima mensis Augusti, itáque Iudæos permouit, vt mox, putà post 23. dies, die 24. eiusdem mensis fabricam inchoarent, vti dicitur cap. 2. 1. ita S. Hieron.

Moral. Moral. aduerte annum, mensem & diem quo verbum Dei excepit Aggæus, tam disertè ab eo notari, vt discamus quanti Dei verba, inspirationes & monita interna externáque facere debeamus, quibus ipse nos ad fabricam sublimiorem templi spiritualis in anima nostra excitat & impellit; adeo vt & diem & horam qua illæ nobis suggeruntur, studiosè annotare par sit: vti multos Sanctorum ea annotasse legimus, memores Deum accuratam earum rationem à nobis exacturum in hora mortis & in die iudicij. ita à Castro.

In manu Aggæi.] Id est, per Aggæum, opera & ministerio Aggæi. Manus enim cùm sit organum organorum, sumitur pro organo, siue instrumento. Prophetæ ergo vocantur manus Dei: quia per eos quasi per manus, Deus negotia sua tractabat & conficiebat, seque populo exhibebat, imò depingebat, iuxta illud Oseæ 12. 10. *In manibus Prophetarum assimilatus sum.* ita Theodor. & Lytan.

Mysticè, *in manu*: quia Aggæus non tàtùm lingua & sermone, sed & manu, id est, opere sanctáque vita & exemplo, prophetauit. ita Nazianz. oratione 40. in S. baptisma, per manum Prophetæ, vitæ probitatem accipit, quasi ea tanta fuerit, vt illa meruerit prophetiam: probis enim actionibus, inquit ibidem Nicetas, meruit Propheta verbum Dei in fidem accipere, quasi magnum thesaurum suæ fidei cõcreditum ad populi vsum expendendum, vt tanquam fidelis dispensator & prudens, *quem constituit Dominus super familiam suam, det illis in tempore tritici mensuram*, Lucæ 12. 41. ita & Haymo & Hugo, imò S. Hier. *Si voluerimus*, ait, *in nobis fieri sermonẽ Dei, simus Aggæi, id est, festa celebrantes, & non appareamus in conspectu Dei vacui: seminantésque in spiritu, de spiritu metamus vitam æternam, vt celebremus solemnitatem primitiuorum de operibus nostris.* Sic Iesus priùs manu cœpit facere, deinde ore docere, Actor. 1. 1. Iesum secuti sunt Apostoli & viri Apostolici, quorum proinde concio erat efficax, quia ex corde procedens ad cor audientium loquebatur, ac quod docebat verbo, monstrabat exemplo: qui enim secùs faciunt quàm dicunt, sunt æs sonans & cymbalum tinniens; aërem verberant, non corda sauciant. Latronem de iustitia, incestum de castitate, ebrium de sobrietate disputantem ridemus & aspernamur: ita & quemuis ea patrantem vel appetentem, quæ vitanda proclamat. Præclarè S. Bernard. serm. 18. in Cant. septem gradus ad suggestum requirit. Primus, est contritio; secundus, deuotio; tertius, pœnitentiæ labor; quartus, pietatis opus; quintus, orationis studium; sextus, contemplationis otium; septimus, plenitudo dilectionis. S. Gregor. libr. 10. Moral. Docere, ait, & non facere, non solùm nihil lucri, sed etiam damni plurimum affert. Grandis enim condemnatio est componenti quidẽ sermonem suum, sed opere negligenti. Idem libr. 5. in libr. 1. Reg. cap. 14. *Quid est*, ait, *quòd appàrere Ionathas Philisthæis cum armigero dicitur, nisi quia doctor ipse prior debet bonum ostendere, quod alios contendit edocere?* Idem libr. 21. Moral. cap. 8. *Doctoris*, inquit, *progenies eradicatur, quando is qui per verbum nascitur, per exemplum necatur: quia quẽ lingua vigilans gignit, vita negligentia occidit.* Imò Aristoteles asserit ab his qui non perinde viuunt vt loquuntur, tolli & interimi veritatem. Seneca autẽ, Nullos, inquit, peiùs mereri de omnibus mortalibus iudico, quàm qui Philosophiam velut aliquod venale artificium didicerunt, qui aliter viuunt quàm viuendum esse præcipiunt. Exempla enim inutilis disciplinæ circumferunt: doctores sunt humilitatis, sed duces superbiæ: ore laudant humilitatem, obedientiam, resignationem, charitatem, vt vtilem, facilem, iucundã; sed factis contrarium, longéque potentiùs inculcant, quocirca tam verbis facta, quàm factis verba sua condemnant, ac contra se proferunt sententiam, ideóque in die iudicij toties ex ore suo iudicabuntur, quoties alios ad humilitatem, charitatem, &c. hortati fuerint. *Propter quod*, inquit Apostolus Rom. 2. 1. *inexcusabilis es, ô homo omnis qui iudicas: in quo enim iudicas alterum, teipsum condemnas.* Quare, inquiet Dominus, enarrasti iustitias meas, & assum

Cõcionatores prædicent tam manu quàm ore.

Gentilium gnomæ.

ſumpſiſti teſtamentum (legem) meũ per os tuum? tu verò oderas diſciplinam, & cũ adulteris portionem tuam ponebas. pſal.49. Denique Chriſtus Dominus Matth.5. verſ.19. *Qui fecerit*, inquit, *& docuerit, hic magnus vocabitur in regno cœlorum.*

Zorobabel cuius filius?

Ad Zorobabel filium Salathiel.] Dices, Zorobabel fuit filius Phadaiæ, vt patet 1. Paral.3.17. quomodo ergo hîc dicitur filius Salathiel? Primò, S. Hieron. quæſt. in Paral. reſpondet Salathielem fuiſſe binomium, & alio nomine vocatum Phadaiam. Verùm eo loci Scriptura hoſce duos diſtinguit, facitque diuerſas perſonas, ait enim verſ.17. *Filij Iechoniæ fuerunt Aſir, Salathiel, Melchiram, Phadaia.* Secundò, Vatablus, cenſet Zorobabel patrem habuiſſe Phadaiã, auum verò Salathielem: vocari ergo hîc eius filium, id eſt, nepotem. Vnde locum Paralip. iam citatum ſic ex Hebræo vertit, *filij Iechoniæ Aſir, & Salathiel filius eius, Melchiram quoque & Phadaia,* ſicque exponit, q.d. Filij, id eſt, poſteri, Iechoniæ fuerunt hi, Aſir, cuius filius fuit Salathiel, qui fuit pater Melchiram & Phadaiæ. Verùm obſtat, quòd in Paralip. texatur genealogia Patriarcharum Iſraël preſsè & præcisè: voce ergo *filij*, propriè dicti & proximi ibi intelliguntur, non nepotes & poſteri. Tertiò, Arias reſpondet Zorobabel filium naturalem fuiſſe Phadaiæ, ſed adoptatum à Salathiele. Verùm Matth.1.12. expreſsè dicitur: *Salathiel genuit Zorobabel*: fuit ergo eius pater per generationem, non adoptionem.

Dico ergo, Phadaiam fuiſſe fratrem Salathielis, ex Iechonia patre, vt patet ex verbis Paralip. iam citatis, ac proinde vtrumque filio à ſe genito idem impoſuiſſe nomen, Zorobabel, vti fratres facere ſolent, cõiunctionis & neceſſitudinis ergo. Zorobabel ergo noſter filius Salathiel, alius eſt à Zorobabele filio Phadaiæ: ille enim huius eſt patruelis, ſiue conſobrinus: vnde & diuerſi vtriuſque filij memorantur: Ille enim genuit Abiam Matth.1.13. hic verò genuit Moſollam & alios, qui recenſentur 1.Paral.3.19.

Etyma Zorobabelis quatuor.

Symbolicè, Zorobabel dictus eſt Primò, quaſi זרוע בבל *Zarua babel*, id eſt, ſatus & genitus in Babylone, inquit S.Hieronym. Secundò, quaſi dicat, זו רב בבל *Zu rab babel*, id eſt, iſte magiſter, vel princeps in Babylone. ita idem. Tertiò, q.d. זרא בבל *zara babel*, id eſt, diſpergens Babylonem, id eſt, confuſionem: vel quaſi זור בבל *zur babel*, id eſt, expreſſio, aut calcatio, aut ventilatio, aut alienatio confuſionis, inquit Pagnin. in interpr. nom.Hebr. Sicut enim Ioſue ex deſerto, ita Zorobabel ex Babylone Iudęos reduxit in terrã promiſſam. Vnde vterque fuit typus Chriſti, qui nos è confuſione peccati ducit ad Eccleſiam militantem & triumphantem. Quartò, addit S. Hieron. Zorobabel hebr. idem eſſe quod fluxus adiacens, cui contrarius eſt Iezabel, id eſt, fluxus vanus, vel fluxus menſtruatæ, qui immunditiem ſonat: ſicut & Zabulon fluxus noctis interpretatur. Relinquentes ergo, inquit, fluxum mundi, vanum, ſordidum & tenebroſum, ſequamur fluxum Ieſu, qui nobis expoſitus ad bibendum, è largiſſimo fonte ſe præbet, dicẽs: Si quis ſitit veniat ad me, & bibat. Et hunc poterimus bibere, cùm petierimus à Patre, iuxta id quod legitur: Petite, & dabitur vobis. Salathiel quippe interpretatur petitio Dei. Hucuſque S.Hieron.

Ducem Iuda.] Deſiit regnum & ſtirps regia Iudæ in Iechonia rege, qui fuit pater Salathiel, & auus Zorobabel. Vnde de eo audiuit à Deo Ieremias c.22.30. *Scribe virum iſtum ſterilem.* Cauſam ſubdit: *Nec enim erit de ſemine eius vir, qui ſedeat ſuper ſolium Dauid.* Porrò Salathiel mortuus eſt in Babylone ante ſolutam captiuitatem. Iudæi ergo data libertate per Cyrum, redeuntes in Iudæam ducem ſibi conſtituerunt eius filium, putà Zorobabel, æquè ac Ieſum filium Ioſedec pontificis, teſte Ioſepho lib.11. Antiq.4. & innuit hîc Aggæus. Porrò in ducatu, id eſt, in dignitate & præeminentia ducali, potiùs quàm in regimine & imperio (nam regimen ſummum & ducale erat penes pontifices, inquit Ioſeph, & ex eo S. Hier. in locum citatum Ieremiæ) ſucceſſerunt ei filij & poſteri vſque ad Chriſtum. Vnde Nehemias c.5.15. *Duces primi*, inquit, *qui fuerunt ante me, grauauerunt populum.* Ita S.Aug. lib.18. de Ciuit. c.45. Cyril. lib.8. contra Iulian. Ambroſ. lib.3. in Lucã, Iuſtin. contra Tryphon. Euſeb. libr.3. Demonſtr. c.2. & alij.

Et ad Ieſum, filium Ioſedec, ſacerdotem magnũ.] Id eſt, ſummum, putà pontificem. Saraias enim pontifex, qui in excidio Hieroſolymæ occiſus eſt à Nabuchodonoſor 4.Reg.25.18. genuit Ioſedec, & Ioſedec Ieſum, 1.Paral.6.14. Porrò Eſdras pariter fuit filius Saraiæ pontificis, ac conſequenter frater Ioſedec, & patruus Ieſu. Ex Ieſu prognatus eſt Ieddoa, ſiue Iaddus, 2. Eſdræ 12.10. quem veneratus eſt Alexander Magnus, teſte Ioſepho. Ieſus hic in pontificatu nomine & ſanctitate, æquè ac in reductione populi, fuit typus Ieſu Chriſti. Vnde à Zacharia cap.3.1. vocatur *ſacerdos magnus*, viſúſque eſt cum angelo ad luctam ſtare contra Satanam. Sic omnes Antiſtites Chriſto comparati, parui ſunt, typi & vmbræ dumtaxat, imò nihil, ait S.Hieron. De vtroque ſic ſcribit Eccleſ.c.49.13. *Quomodo amplificemus Zorobabel? nam & ipſe quaſi ſignum in dextera manu: ſic & Ieſum filium Ioſedec. qui in diebus ſuis ædificauerunt domum, & exaltauerunt templum ſanctum Domino, paratum in gloriam ſempiternam.* Eandem laudem iure tribuamus hodie ſimilibus piis principibus, qui templa & monaſteria conſtruunt & dotant, vt in iis Deus à multis colatur & celebretur.

Tres Ieſus typi Ieſu Chriſti tripliciter.

Porrò tres Prælati inſignes, nomen Ieſus adepti ſunt, iique in triplici ſtatu principes, ſcilicet primus Ioſue, qui fuit dux populi in terram promiſſam. Ioſue enim idẽ eſt quod Ieſus: vnde Ieſus vocatur à Septuag. Philone & Græcis. Secũdus, Ieſus filius Ioſedec ſummus pontifex. Tertius, Ieſus Sirach, auctor Eccleſiaſtici, doctor Synagogæ. Hi tres typi fuerunt Ieſu Chriſti, eiúſque triplicem prælaturam adumbrarunt. Chriſtus enim eſt ſummus, Primò, Princeps; Secũdò, Pontifex; Tertiò, Propheta & Doctor Eccleſiæ: vnde eſt filius Ioſedec, id eſt, iuſtitiæ Dei. Ipſe enim eſt iuſtitia ſempiterna, vt ait Daniel cap.9.14. qui iuſtificat impios, & in iuſtitia iudicat pauperes & manſuetos terræ, Iſaiæ 11.4. Porrò ſicut Ieſus cum Zorobabel reædificauit templum à Chaldæis deſtructum, ita Ieſus Chriſtus reædificauit in reſurrectione templum corporis ſui à Iudæis exciſum & occiſum, vt ipſe eis prædixit Ioan.2.19. *Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud.* Cúmque Iudæi non intelligentes mentem & templum eius, replicarent: *Quadraginta ſex annis ædificatum eſt templum hoc, & tu in tribus diebus excitabis illud?* reſpondet Euangeliſta, ſubditque: *Ille autem dicebat de templo corporis ſui,*

sur, à se restaurando resurrectione. *Cùm ergo resurrexisset à mortuis, recordati sunt discipuli eius, quia hoc dicebat, & crediderunt scripturæ & sermoni quem dixit Iesus*: quia eum iam videbant impletum. Simili modo restaurauit Christus templum mysticum & politicum, putà Ecclesiam infidelitate & gentilismo destructam.

Vers. 2. *Populus iste.*] Cui vos ô Zorobabel & Iesu præsidetis. Nota, Propheta sermonem dirigit ad principes, & tamen directè non eorum, sed populi socordiam accusat, tum vt eos eorum populo honoret, doceátque eorum peccata publicè non esse carpenda, sed priuatim, ne & eis auctoritas adimatur, & populus ad ipsis rebellandum concitetur: tum vt ostendat directè hanc culpam fuisse populi, quem eoram principibus suis arguit, vt iis quasi testibus oculatis conuictus erubescat, pœniteat & obediat Deo, inquit Theodor. indirectè verò hanc culpam afflare ipsos principes, vtpote quorum sit populum ad opus hoc Dei vrgere. Rarò enim Prælatus liber est à culpa subditorum, eo quòd vel illi consentiat, vel dissimulet, & cùm possit non coërceat, inquit ex Alberto noster à Castro: quamquam exigua vel nulla hic fuerit culpa Zorobabelis & Iesu, vt mox patebit, & asserit S. Hieron. Theodor. Arias & Vatabl. Imitentur hoc concionatores, vt, cùm publicum reipub. vitium coram magistratu accusant, directè non ipsum, sed populum accusent: hoc ipso enim sat intelligit magistratus, indirectè se quoque accusari, quidque sui sit muneris & officij animaduertit: nec indignatur; sed laudat concionatoris prudentiam, modestiam & reuerentiam, vtpote qui ipsorum honori consulat, ipsisque animos & auctoritatem addat, ad hoc vitium è republica extirpandum.

Rarò Prælatus liber à culpa subditorum.

Nondum venit.] Dicunt id, tum quia videbant Sanaballat & Samaritas apud Cyrum & Cambysem, hucusque fabricam templi impediuisse: hinc versi in socordiam, illam neglexerunt. ita S. Hieron. Theodot. Lyran. & alij. Tum quia 70. anni desolationi templi à Deo præstituti, necdum erant euoluti, inquit S. Hieron. & R. Dauid, quos citaui vers. 1. Hi enim 70. anni finiti sunt anno secundo Darij, quo hæc vaticinatus est Aggæus.

Historia Zorobabelis apud Darium.

Vbi Nota historiam rei gestæ, quæ magnam huic loco lucem affert, narrari lib. 3. Esdræ 4. vers. 42. & seq. nimirum, quòd Zorobabel eum duobus sociis custos corporis Darij, coram illo proposuerit problema, quidnam esset in orbe fortissimum, & primus eorum responderit: *Forte est vinum*; secundus, *Fortior est rex*; tertius, putà Zorobabel, *Fortiores sunt mulieres, fortissima autem est veritas.* Hic ea de re perorando, tulit palmam. Vnde à Dario iussus petere quidquid vellet (se enim daturum) petiit, vt rex votum olim à se nuncupatum exsolueret. Votum hoe erat, se, si rex crearetur, templum Deo in Ierusalem ædificaturum. Darius osculatus eum annuit, eúmque cum Iudæis remisit in Ierusalem eum præsidio mille militum, & deditque litteras ad præfectos, vt fabricam templi iuuarent, & datis sumptibus curarent. Rediit ergo è Babylone Hierosolymam Zorobabel anno secundo Darij mense primo, putà Nisan, vt dicitur 3. Esdræ 5. 6. cœpitque populum hortari ad fabricam templi. Verùm cum populus præteritarum difficultatum memor, non satis crederet Zorobabeli asserenti Darium fauere, imò iubere fabricam templi, ideóque per sex menses vsque ad Augustum opus distulisset, cœpit Aggæus eodem

A mense sexto vaticinari, ac eorum diffidentiam & negligentiam accusare, hortarique vt opus inchoarent. Deum enim id velle: vnde eum affuturum, & curaturum vt nec Darius, nec Samaritæ, nec quis alius opus impediret. Prophetæ credidit populus, præsertim cùm ex nouis Darij litteris, quæ recitantur 1. Esdræ 6. cognouit Darium prorsus idem velle. Quare strenuè opus aggressus, illud perfecit post quatuor annos & quinque menses, putà mense Adar, id est, Februario, vti ibidem enarrat Esdras.

Tropol. Cùm quem lapsum videris cogitare de pœnitentia, *vt ædificet*, inquit S. Hieron. *templum per pudicitiam, quod per libidinem antè destruxeras, & tamen diem de die trahere, dic ad eum:*
B *Verè & tu es de populo captiuorum, & tu dicis: Nondum venit tempus domus Domini ædificandæ. Qui semel decreuit instaurare templum Dei, huic omne tempus aptum est ad ædificandum, nec rex diabolus potest impedire, nec hostes per circuitum, nec pietas simulata parentum, affinium, liberorum, statim vt conuersus inclamaueris nomen Domini, dicet: Ecce adsum.* Et inferiùs: *Omne tempus quo habitatio vallis* (alludit ad Septuag. qui pro *domibus laqueatis*, vertunt, *conuallibus*) *eligitur, vel seruimus deliciis, importunum est. Vnde & Stoici dixerunt, tempus esse correctionis. Omne enim tempus, in quo non virtutibus, sed vitiis deseruimus, perit, & quasi non fuerit reputatur in nihilum. Si quis ergo de nobis vel in*
C *conualle habitat, vel in voluptate & luxuria sæculari suam consignas domum, iste templum Deo non ædificat, nec habet Dominus in eo vbi caput suum reclinet.* Omne ergo tempus nobis debet esse mensura motus, non quietis; negotij, non otij; virtutis, non vitij: alioqui perditur irrecuperabiliter, & cum ipso otio vitióque perit, imò punitur acriter. Sic Barlaam apud Damascen. In Histor. roganti Iosaphat, quotnam esset annorum? respondit 45. quia licet, inquit, 70. vixerim, tamen 45. tantùm Deo vixi: vnde hos solus annos vitæ computo, cæteros quos in vanitate transegi, mortis fuisse censeo, ideóque eos non numero, quos me perdidisse æstimo & deploro. Idem videtur Gentiles.
D Theophrastus semper habebat in ore: *Nullum esse sumptum pretiosiorem tempore. Solum enim hoc recuperari non potest, & tamen vulgò nihil vilius habetur tempore.* ita Laërt. lib. 5. Simonides interrogatus: *quantum temporis vixisset? Tempus quidem*, inquit, *exiguum, annos autem multos.* ita Stobæus serm. 96. Plutarch. in vita Antonij: *Temporis*, ait, *iactura damnosissima.* M. Varro dicere solebat, nullam iacturam esse grauiorem, præsertim scienti, quàm temporis. Seneca ad Lucil. *Omnia, mi Lucili, aliena sunt, tempus tantum nostrum est: in huius rei vnius, fugacis ac lubricæ, possessionem natura nos misit.* Ouidius:

Tempus est mensura, non otij, sed pij negotij.

Gnomæ de pretio temporis.

Vtendum est ætate, cito pede labitur ætas:
E *Nec bona tam sequitur, quàm bona prima fuit.*

Meritò ergo monet Sapiens: *Fili conserua tempus, & deuita à malo.* Eccles. 4. 23. Et Apost. *Videte fratres, quomodo cautè ambuletis, non quasi insipientes, sed vt sapientes, redimentes tempus.* Ephes. 5. 15. Vide ibi dicta.

Et factum est verbum Domini.] Videtur hic esse noua prophetia ad populum, cùm prior fuerit ad principes, vti censent S. Hieron. Arias & Vatabl. aut potiùs prioris continuatio. Priori enim nihil vaticinatus est, sed tantùm recensuit dictum populi, scilicet nondum esse tempus ædificandi templi. Huic dicto hic vaticinando respondet, illúdque Vers. 3.

quę confutat; atque vt confutationi suæ pondus addat, repetit iterátque se hæc non fingere, nec edicere ex suo cerebro, sed ex mente & ore Dei, præsertim quia ipse iuuenis erat. Nuper enim redierat iuuenculus Babylone, vti ait Epiphan. in eius vita. Eadem de causa Prophetæ in suis minis & uraculis crebrò iterant & inculcant illud: *Hæc dicit Dominus*. qua re moraliter docent, quanti Dei verbum facere, quámque ab ore Dei pendere debeamus, vt illud iugiter in ore habeamus, illud reuереamur, illud ruminemus, eructemus & celebremus, cum illo perpetim dissuauiemur. Prophetia ergo non est hominis, sed Dei verbum & oraculum.

VERS. 4. *Numquid tempus vobis est vt habitetis in domibus laqueatis, & domus ista deserta.*] Hic incipit prima Aggæi prophetia. *laqueatis*, id est, fornicatis, concameratis, fornice, siue testudine tectis: hoc enim significat Heb. ספונים *sephunim*; Chald. *quæ tectæ sunt tabulatis cedrinis*, LXX. κοιλοσταθμοις, id est, concauis, aut potiùs, vt S. Hieron. interpretatur, *deorsum positis & in conualle demersis*; Ambros. lib. 3. epist. 12. vertit, *cælatis*. Solent enim fornices domorum illustrium & templorum variis picturis & cælaturis exornari, vti Romæ in plerisque basilicis factum videmus. Est argumentum à minori ad maius, q.d. Vobis suppetit tempus, animus & sumptus ad construendas vobis domos, non tantùm necessarias, sed & delicatas ac pretiosas, putà cælatas & laqueatas: ergo multò magis tempus, animus & sumptus vobis suppetere debet ad ædificandam domum Dei, quæ planè diruta est. Vultisne vt Deus habitet in pauimento ventis & pluuiis exposito, vos verò in domibus egregiè & eleganter tectis? Itáne vos vestra commoda Deo antefertis? Itáne finitis eum degere incommodissimè, dummodo vos lautè degatis & viuatis? *Itáne habitaculum meum, in quo fuerunt Sancta sanctorum, & Cherubim, & mensa propositionis, pluuiis rigabitur, squalebit solitudine, æstu torrebitur?* ait S. Hieronymus.

In fabrica vrbis primò erigendum est templum. Docet hîc Deus, fidelibus primam debere esse curam templi & sacrorum, ac, cùm resp. vel vrbs noua erigitur aut restauratur, primò erigendum esse templum, & cultum Dei stabiliendum. Ita fecit Salomon, qui priùs ædificauit domum Deo, deinde sibi, 3. Reg. 6. 1. iuncto cap. 7. 1. Ita & Dauid psalm. 131. 3. *Si introiero*, inquit, *in tabernaculum domus meæ: si ascendero in lectum strati mei: si dedero somnum oculis meis, & palpebris meis dormitationem, donec inueniam locum Domino, tabernaculum Deo Iacob.* Ita Moses in Sina formans remp. & Ecclesiam Hebræorum legibus à Deo acceptis, ante omnia fabricauit tabernaculum, quasi mobile templum Deo, cum arca, Cherubim, &c. idque iussu Dei, Exodi 25. & seq. Ita Constantinus Magnus Imper. mox vt Imperium antè gentilitium, nunc Christianum, Christianus ipse administrare cœpit, ante omnia basilicas augustissimas, Lateranensem S. Saluatoris, Vaticanam S. Petri, Ostiensem S. Pauli, Veranam S. Laurentij, aliásque plurimas Deo in honorem Sanctorum exædificauit. Illum in hac pietate secuti & æmulati sunt eius successores, Gratianus, Theodosius, Honorius, Marcianus, Carolus, &c. qui proinde opibus, victoriis, regnis à Deo dotati & ditati feliciter, æquè ac iustè & religiosè Imperium administrarunt, illúdque firmarunt & amplificarunt.

Idem fecere Gentiles. Idem lumine & duce natura viderunt Gentiles, licet eo ad sua idola, vtpote idololatræ, abusi sint. Romulus Romæ conditor, cum primis vrbis fundamentis, templa Ioui Statori & Feretrio dedicauit, teste Liuio lib. 1. Numam Pompilium, qui Romulo successit, scribit Plinius de viris Illustribus c. 2. ferum populum *religionis institutione & vtilibus legibus domuisse, regnúmque ita firmasse, vt pendente eius regno nemo illi bellum mouerit.* Romanus verò Senatus, inquit M. Varro, ita magni religionem fecit, vt quotiescumque à magistratu coactus ille esset, hoc ipsum quod primò proponebatur, ad religionē pertineret, nullàque quamquam grauior causa, vel quæ celeritatem requireret, morem hunc anteuerteret. Nimirum eo respectu, quòd *religio & timor Dei solus sit, qui custodit hominum inter se societatem*, vt ait Lactant. lib. de Ira c. 12. *quódque omnia prospera eueniant colentibus Deum, aduersa spernentibus*, vt ait Liuius lib. 5. Hinc Cyrus apud Xenophontem lib. 8. Cambysem filium admonet, vt nihil publicum vel priuatum agat, nisi priùs ad Deum confugerit (notent hoc & imitentur Principes Christiani) & nisi priùs eius voluntatem agnouerit: quia mundus, inquit, erroribus est refertus: Deus verò, vt qui semper fuit, præsentia, præterita & futura agnoscit & moderatur: atque inuocatus preces exaudit eorum, qui religionem & pietatem colunt, ac multis signis eis quid agere debeant, ostendit. Quocirca Cicero lib. 1. de Natura deorum: *Pietate*, inquit, *erga Deum sublata, fidem & humani generis societatem tolli necesse est, & iustitiam virtutum omnium excellentissimam.* Et Silius lib. 4.

Prima scelerum causa mortalibus ægris,
Naturam nescire Deûm.

Euertentes tépla euerterũt Resp. Ex aduerso templorum & sacrorum euersores, euerterunt pariter Remp. æquè ac se suámque stirpem. Antiochus Epiphanes, templi Iudæorum profanator, fœda lue à Deo percussus, serò Numinis vindictam agnouit, dixitque: *Iustum est Deo subiici, & mortalem paria Deo non sentire*, 2. Machab. 9. Constantius Arrianus Imper. qui templa orthodoxis eripuit, & Arrianis transcripsit, à Iuliano Apostata, quem, vtpote cognatum, collegam imperij designarat, imperio & vita penè priuatus, tandem sacro igne percussus interiit, vti narrat Pompon. Lætus in eius vita. Iulianus, qui ex templis idolia facere destinabat, in prælio aduersus Persas sagitta cælitus ictus, occubuit, vti narrat Aurelius Victor in eius vita. Valens Arrianus, Constantij in scelere affecla, à Gothis fusus in tugurium se abdens, ibi ab iisdem concrematus est. Constantinus Copronymus, id est, stercorarius, qui vti stercore suo baptisterium dum baptizaretur, ita & sordibus hæresis ac sacrilegij sui fœdauit Ecclesiam, fœda lue percussus, putidam animam exhalauit. Plura, si voles, vide apud Thomam Bozium lib. 22. de Signis Ecclesiæ.

Patrum nostrorum memoria Henricus VIII. Angliæ rex, schismatis Anglicani fax & auctor, qui monasteria & ecclesias, ac nominatim opulentam illam S. Thomæ Cantuariensis basilicam expilauit, vel diruit, adeo vt de Anglia sæculo præcedenti scripserit Poëta:

Millia dena vnus templorum sustulit annus.

Henricus inquam, ad pauperiem redactus, corpore ita intumuit, vt alter Bacchus videretur, ac moriturus pateram vini astantibus præbibens: *Omnia*, inquit, *perdidimus amici.* ita desperabundus sacrilegam animam effudit, vti refert

Nic.Sanderus in Schism.Anglic.& alij.

Tropol.S.Ambros.in hunc Aggæi locum scribens,per domos cælaras accipit hypogæa, & voluptatum gurgustia : talia enim sunt hypogæa,id est,subterranea habitacula : *Qui enim*,inquit,*infra terram habitant,non possunt ædificare templum Dei, & dicunt:Non venit tempus ædificandi domum Domini : simul quia luxuriosorum est hypogea quærere, captantium frigus æstiuum, eo quòd resoluti delicijs æstus aliter ferre ac tolerare non queant, & ideo requirant vmbrosa penetralia:vel quòd desidiosi ignauia sub terris agant otia : deinde quòd tenebrosa illos & opaca delectent magis, quibus operiri flagitia sua, credant,secundùm illud Eccles.23.Tenebræ circumdant me, & parietes, quem vereor? Sed frustrà hoc sperant,cùm profunda abyssi & abscondita Deus cernat. At non Elias in hypogæis, non Eliseus habitabant;sed in superioribus*, &c. *Ergo Sancti ascendunt ad Dominum, flagitiosi ad vitia descendunt : Sancti in montibus,criminosi in vallibus. Deus enim montium est, & non Deus vallium.* Et mox : *Quomodo enim possunt tales homines templum ædificare, qui quasi feræ ac bestiæ in spelæa ferarum, & bestiarum latibula sese recipiant, atque in foueas se serpentum more demergunt, & consuetudine fraudulenta vulpis infodiunt?*

Vias. 5. *Ponite corda vestra super vias vestras.*]*Vias* vocat opera,eorúmque successum & fructum. q. d. Attenta mente perpendite opera vestra, scilicet seminandi,laborandi, comedendi, bibendi, vestiendi,negotiandi;quódque ex eis paruum tuleritis fructum,scilicet paruam messem,paruum lucrum,paruam refectionem & calefactionem,tum hoc anno(erat enim iam Augustus & messis)tum præcedentibus à Cyro hucusque:ac simul examinate causam huius infelicis successus, cur videlicet omnia vestra infausta sint & infeliciter cadant : ac inuenietis non esse aliam, quàm negligentiam vestram in instaurando templo. ita Lyran.Vatabl.Arias & alij. q.d. Considerate quanta mala sitis passi ob vestram istam socordiam: quocirca exinde ponite Secundò, corda in vias vestras,ac discite quantum intet curam rerum diuinarum & earundem incuriam intersit. ita S. Hieron. Ac Tertiò, ponite corda, id est,adiicite mentes, & applicate animum, vt incuriam hanc maiore cura & studio compensetis, vt tanto sitis in fabrica hac diligentiores,quanto hactenus fuistis negligentes.Sic enim sese explicat vers. 7. dicens:*Ponite corda vestra super vias vestras : ascendite in montem,portate ligna*,&c.

Aliter Pagnin. prius enim verbum vertit per præteritum, posteriora per futurum : *Seminastis*, inquit,*multum,& infretis parum:comedetis,& non saturabimini : bibetis,& non inebriabimini:induetis vos,& non calefacietis vos:& qui se locauerit mercede, locabit se mercede quæ erit, ac si poneret eam in sacculo pertuso*.q. d. Ponite corda vestra, & considerate non tantùm vias & actiones vestras præteritas,sed & futuras, vt ex vtrisque eum euentu suo collatis, per experientiam discatis meum hoc oraculum esse verum,& ex Deo. Nam ex iis quæ seminastis,parum messis colligetis:ex cibo & potu non saturabimini:ex vestibus non calefietis:ex laboribus non ditescetis, quamdiu in hoc domus Dei neglectu persistetis. Et sic ex Hebræo verti potest : ibi enim verba sunt modi infinitiui, quæ ita sonant ; *Seminastis multum, & inferre*(in horrea)*parum:comedere, & non ad satietatem : bibere, & non ad ebrietatem:vestire, & non calefieri : mercedes congregans, congregans in sacculum pertusum.* Qui infinitiui & per præteritum verti possunt, vti vertit noster,Septuag.& Tigurina ; & per futurum,vti vertit Pagnin.& per præsens, vti vertit Chaldæus,dicens:*Seminatis multa,& educitis modicum : comeditis,& non satiamini : bibitis, & non inebriamini : induimini, nec calefitis:qui operas suas locat,mercedem reportat maledictionem*, putà infelicitatem,inopiam & penuriam ; sicut ex aduerso iusti ex laboribus suis referunt benedictionem,id est,rerum copiam & abundantiam. Licet enim in Chaldæo sint participia præsentis temporis, non verba, tamen hæc æquiualent verbis eiusdem temporis, vti & apud Hebræos : quia vtrique carent verbis præsentis temporis, & pro eis vtuntur participiis,vt dicant:*Seminantes multa,& educentes modicum*, pro eo quod nos dicimus, *Seminatis multa,& educitis modicum*,&c.Plenus erit sensus, si omnia tria tempora complectamur : quamdiu enim culpa,tamdiu durat & pœna. Propheta ergo ita recenset præterita & præsentia mala, vt simul minetur & futura,ni mores mutent,& pigritiam diligentia compensent. Has calamitates eis minatus erat Moses Deuter.28.38.

Symbol.S.Hieron.q.d. *Habuistis hucusque corda vestra vitiis seruientia sine ordine, sine præceptore,quocumque trahebant desideria pergentes. Nunc autem Dominus vobis præcipit, vt ordinetis in se charitatem, & ponatis corda vestra super vias vestras,vt nihil absque iudicio & consideratione faciatis,sed semper ante pedes vestros legalis lucerna præcedat,& dicatis : Lucerna pedibus meis lex tua, & lux semitis meis.* Cor enim,quia non sedes,vt aliqui Physici voluerunt ; sed origo(ex corde enim oriuntur spiritus animales, qui menti, rationi & contemplationi deseruiunt)& symbolum est sensus communis, rationis, prudentiæ & sapientiæ, vti ostendi Ezech.36.26.hinc pro iis in Scriptura sumitur. Symbol.

Tropol.S.Gregor.homil.10.in Ezech. *Multum*,inquit,*cordi suo seminat, sed parum infert, qui de mandatis cælestibus, vel legendo, vel etiam audiendo multa cognoscit, sed negligenter operando pauca fructificat.Comedit, & non satiatur,qui verba Dei audiens, lucra vel gloriam sæculi concupiscit. Bene autem non satiari dicitur,qui aliud mandit,& aliud esurit. Bibit,& non inebriatur, qui ad vocem prædicationis aurem inclinat,sed mentem non mutat. Solet enim per ebrietatem bibentium sensus mutari.* Vide & Haymonem in hunc locum. Tropol.

Et intulistis parum.] Hoc & plura Iudæis comminatus fuerat Dominus Leuit.26.si Deum Deique cultum negligerent. Notent hoc agricolæ, discántque se parum fructuum ex ampla semente subinde colligere, quia neglexerunt Dei templum,Missas,festa, inuocationem & cultum : qua de re extant exempla luculenta in vitis Sanctorum. Deus enim punit fame & paupertie neglectum sui & sacrorum,ac multò magis tropol.punit neglectum sanctificationis animæ, quam in templum Dei virtutibus construere & ornare debemus.ita S.Hieron.& Theodor.

Comedistis,& non estis satiati.] Hoc rursus eis comminatus erat Dominus Leuit.26.16.*Comedetis, & non saturabimini. Qui verè sanctus est*, ait S.Hieron.*vsque ad satietatem comedet, & explebitur in illo quod scriptum est*,Prouerb.13.25. *Iustus comedens replet animam suam : venter autem impiorum insaturabilis.*

Bibistis,& non estis inebriati.] Id est,satiati,refecti,

fecti, exhilarati. Sic fratres Ioseph in eius conuiuio dicuntur inebriati cum eo, id est, saturati & hilares effecti, Genes. 43. 34. Sic & Cant. 5. 1. *Bibite & inebriamini*, id est, satiamini, *charissimi*. Psal. 35. 9. *Inebriabuntur ab vbertate domus tua*, id est, ita replebuntur & exhilarabuntur, vt videantur esse ebrij. Vnde explicans subdit: *Et torrente voluptatis tua potabis eos.* Porrò causa cur bibentes non sint satiati, fuit, partim quia parum vuarum & vini collegerunt, partim quia vuæ fuerunt euanidæ & exsuccæ, ac villum dederunt, non vinum. fortè etiam, quòd Deus iratus vino, æquè ac pani, vim & vigorem nutriendi satiandique ademerit, non concurrendo cum eis ad nutritionem & satiationem, idque in pœnam peccati Hebræorum. Eædem causæ sunt cur vestibus non sint calefacti.

Ebrietas spiritualis quæ.

Symbol. S. Hieron. Peccatores vino sapientiæ & gratiæ Dei destituti sitiũt, iustus verò eo abundans inebriatur, *qui potest dicere ad Dominum: Calix tuus inebrians quàm praclarus est? psalm. 22. & inebriatur cum Noe: & licet in Ægypto constitutus, tamen in conuiuio Ioseph cum Patriarchis & fratribus vino madet: iste pra magnitudine latitia & quotidiano gaudio, cum Apostolis versus in exstasin, appellabitur musto plenus.* Actor. 2. Et S. Gregor. homil. 10. in Ezech. *Solet*, inquit, *per ebrietatem bibentium sensus mutari. Qui ergo ad cognoscendum Dei verbum deuotus est, sed ea qua sunt huius saculi adipisci desiderat, bibit, & inebriatus non est. Si enim inebriatus esset, proculdubio mentem mutasset, vt iam terrena non quareret, iam vana & transitoria qua amauerat, non amaret. De electis namque per Psalmistam psal. 35. dicitur: Inebriabuntur ab vbertate domus tua: quia tanto omnipotentis Dei amore repleti sunt, vt mutata mente sibimetipsis extranei esse videantur, implentes quod scriptum est: Qui vult venire post me, abneget semetipsum*, Matth. 16.

Et qui mercedes operarum suarum, laborum & negotiationum *congregauit, misit eas in sacculum pertusum.*] Id est, eas perdidit, ac si misisset in bursam pertusam, per quam in terram decidunt & amittuntur. Est catachresis. Similis parœmia est Plauti in Pseudolo: *In pertusum ingerimus dicta dolium, operam ludimus.* Et illa Alciphronis apud Athen. lib. 4. *In Danaidum dolia amphoras infundimus.* Fingunt enim Poëtæ, Danaides doliis pertusis haurire apud inferos aquas, ad quas Medea:

Vos quoque vrnis quas foratis irritus ludit labor.

Et illa Aristot. lib. 1. Oeconom. c. 6. *Cribro aquam hauris.* Vnde illud quod pueri audiuimus: *Haurit aquam cribro qui discere vult sine libro.* Similes sunt: In aqua sementem facis: In saxis seris: In aqua scribis: In arena ædificas: Oleum & operam perdis: Reti ventos venaris: In aëre piscaris: Aranearum telas texis: Nugas agis: Vndas numeras: Arenam metiris. Hæc omnia verissima sunt, quando inuito, vel irato Deo aliquid molimur.

Moral. Notent hoc operarij, mercenarij & mercatores, nimirum suos labores, operas & mercimonia, quibus noctu diúque sese fatigant, incassum cadere ob neglectum Dei cultum & gratiam. Vide Leuit. 26. 14. & Deut. 28. 38. Quare si ea vtilia velint, si lucrum & diuitias inde cupiant & captent, Deum colant & inuocent, iuxta illud Christi Matth. 6. 33. *Quærite primùm regnum Dei & iustitiam eius, & hac omnia adijcientur vobis.* Hinc Apostoli tota nocte piscantes nihil ceperunt, quia sine Christo piscabantur: mox autem

A vt in nomine Christi laxauit rete Petrus, conclusit piscium ingentem multitudinem, Lucæ 5. 5. quia, vt ait Psaltes psal. 126. 1. *Nisi Dominus adificauerit domum, in vanum laborauerunt qui adificant eam.* Et vt ait Apost. 1. Corinth. 3. 7. *Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus.*

Saccus pertusus mysticè triplex.

Mysticè mittit mercedes in sacculum pertusum. Primò, qui post bona opera & merita in peccatum mortale prolapsus, ea sordidat, perdit & dissipat. ita S. Hieron. Secundò, qui bona opera malis actibus perdit, qui scilicet bona opera quæ ante oculos habet, considerat, & culparum quæ inter ea irrepunt, obliuiscitur: aut post bona ad vana & mala redit, vt v.g. bonum quod plangen-
B do lucratus est, mox nimiè ridendo perdat, inquit S. Gregor. homil. 4. in Ezech. & parte 3. Pastor. admon. 22. *In sacculo*, inquit, *pertuso videtur quande pecunia mittitur, sed quando amittitur non videtur: qui ergo quanta largiuntur aspiciunt, sed quanta rapiunt non perpendunt, in pertuso sacculo mercedes mittunt: quia profectò has in spem sua fiducia intuentes congerunt, sed non intuentes perdunt.* Quocirca appositè Auctor quidam antiquus hæc Aggæi verba adaptat Regibus, qui magna tributa subditis indicunt, sed inde non ditantur, quia ea illicò in suos parasitos effundunt. *Pertusus*, inquit, *iampridem est regius fiscus & nihil retinet, sed omnia effundit, vt possit de illo rectè dici illud Aggæi: Qui congregauit mercedes, misit illas in saccum pertu-*
C *sum. Videmus in sacco pertuso nihil immissum posse diu contineri, sed quod vna ex parte ingeritur, ex altera effunditur; quódque ex superiori parte accipit, mox per inferiorem defluit. Qua sunt autem sacci pertusi duo foramina, nisi duo vitia, qua prima specie videntur contraria, sed subinde in Principibus sunt coniuncta, nimia scilicet cupiditas aliena habendi, & immoderata prodigalitas habita largiendi? Prima congregat, secunda dispergit: prima infundit, secunda effundit: prima ingurgitat & semper esurit, secunda etiam cum satura est fragmenta proiicit. Prima sollicitari de futuro videtur, secunda improuida nec prasentia regit, nec futura prospicit. Prima est os sacci supremum semper paratum ad accipiendum; secunda foramen infimum quod nunquam clauditur, sed*
D *iugiter patet ad latè spargendum. Liquet ergo quod pecunia talibus angariis collecta, nihil principibus proficit, qui semper ex tempore illo quo ista fieri ceperunt, inopes & egeni fuerunt, & infinito oppressi are alieno.* Deinde ostendit ista nec aulicis, quibus donantur, prodesse. *Fallitur autem quisquis existimat aulicis qui totum ferè accipiunt, ista profutura, qui tandem calesti eos vrgente iudicio, aut à Principibus quos spoliauerunt, solent spoliari; aut ab eorum heredibus vel successoribus, qui se per illorum insidias tanta exutos hereditate conspiciunt; aut ab illis qui diuino instinctu Remp. per tales collapsam releuare aggrediuntur, non solum glutita coguntur euomere, sed suis pessimis consiliis prostrata patria pœ-*
E *nas debitas exoluere. Quocirca tales pestes, tales furias regum pariter ac regni exterminatrices, à Principum necesse est societate longius abalienari, nisi irreparabiliter regnum ipsum deperire volumus. Hoc est enim capitale & letale regni vulnus.* Sapienter dixit Liuius lib. 22. *Priuata res semper offecere, officientque publicis consiliis.* Et Tacitus lib. 1. hist. *Pessimum veri affectus venenum, sua cuique vtilitas.* Clamat Amos c. 9. 1. *Auaritia in capite omnium.* Quod est autem *populi caput*, nisi de quibus dictum est: *Optimates, capita populorum?* Discant

m ergo

ergo principes eorúmque Consiliarij illud Sapientis Prouerb. 25. 4. *Aufer rubiginem de argento, & egredietur vas purissimum: aufer impietatem de vultu Regis, & firmabitur iustitia thronus eius,* Aufer scilicet Harpyas istas voraces peculatu infames, quæ saccum ærarij publici pertundût, illúmque depeculantur, & iusta erit publicorum vectigaliû opúmque (quæ Reip. sunt firmamentum) distributio. Tertiò, qui virtutum opera faciunt ob vanam gloriam, putà ob ostentationem. ita Remig.

Vers. 7.] Hæc dicit Dominus exercituum: Ponite corda vestra super vias vestras:

Vers. 8.] Ascendite in montem, portate ligna, & ædificate domum: & acceptabilis mihi erit, & glorificabor, dicit Dominus.

Vers. 9.] Respexistis ad amplius, & ecce factum est minus: & intulistis in domum, & exsufflaui illud: quam ob causam, dicit Dominus exercituum? quia domus mea deserta est, & vos festinatis vnusquisque in domum suam.

Vers. 10.] Propter hoc super vos prohibiti sunt cœli ne darent rorem, & terra prohibita est ne daret germen suum:

Vers. 11.] Et vocaui siccitatem super terram, & super montes, & super triticum, & super vinum, & super oleum, & quæcumque profert humus, & super homines: & super iumenta, & super omnem laborem manuum.

Vers. 12.] Et audiuit Zorobabel filius Salathiel, & Iesus filius Iosedec sacerdos magnus, & omnes reliquiæ populi, vocem Domini Dei sui, & verba Aggæi prophetæ, sicut misit eum Dominus Deus eorum ad eos: & timuit populus à facie Domini.

Vers. 13.] Et dixit Aggæus nuntius Domini de nuntiis Domini, populo dicens: Ego vobiscum sum, dicit Dominus.

Vers. 14.] Et suscitauit Dominus spiritum Zorobabel filij Salathiel, ducis Iuda, & spiritum Iesu filij Iosedec sacerdotis magni, & spiritum reliquorum de omni populo: & ingressi sunt, & faciebant opus in domo Domini exercituum Dei sui.

VERS. 8. *Ascendite in montem.*] Libanum: inde enim, vtpote viciniû, & cedris aliisque arboribus abundantem, ligna succidit Salomon pro templo & domibus suis. Idem fecerunt Zorobabel & Iu-

A dæi in restauratione templi, vt patet 1. Esdræ 3. 7. ita S. Hieronym. Chald. Theodoretus, & alij. Ex Libano ergo præcidite & *portate ligna* ad fabricam templi. Aiunt Hebræi, inquit S. Hieronymus, *sola tantùm ad contignandum ligna fuisse necessaria, stantibus muris templi post incendium.* Sed errant: funditus enim dirutum est templum à Chaldæis. Id patet ex eo, quòd Zorobabel & Iudæi reædificantes templû, ima eius fundamenta iecerint, vti dicitur 1. Esdræ 5. 16. & cap. 6. 3. Ex quibus locis liquet, sub Cyro iacta esse fundamenta templi, & parietes erectos. Vnde sub Dario tantùm opus fuisse lignis ad contignationem, & ad tectum, vti hîc dicitur; eâque de causa hîc tantùm lignorum comportandorum fit

B mentio.

Tropol. S. Hieronymus, *Ascendamus*, ait, *in montem rationabilem, & ad singula problemata congrua de testimoniis Script. ligna quærentes, præcidamus ea, & ædificemus domum sapientiæ in nobis: postquam enim hæc fuerit extructa, finis ædificationis eius erit, vt Dominus glorificetur in nobis.* Porrò domus & templi huius fundamentum iaciendum est fides, pauimentum humilitas, antemurale patientia, altare oratio, tectum charitas, quatuor parietes quatuor virtutes cardinales, pinnaculum spes. Vide dicta Ezech. 40. sub initium. Hoc est quod ait Apost. 1. Corinth. 3. 9. *Dei ædificatio estis. Vnusquisque autem videat quomodo superædi-*

C *ficet,* &c. Et v. 16. *Nescitis quia templum Dei estis, & spiritus Dei habitat in vobis.* Et Ephes. 2. 22. *Superædificati super fundamentum Apostolorû & Prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Iesu, in quo omnis ædificatio constructa crescit in templum sanctum in Domino: in quo & vos coædificamini in habitaculum Dei in spiritu.*

Et acceptabilis mihi erit.] Hebr. וארצה בו *veartse bo,* id est, vt Septuag. & Pagnin. *complacebo in eo*; Tigurina, *& gratum mihi erit*; Vatabl. *& erit mihi beneplacitum in eo,* ac proinde orantes in eo, vel versus illud exaudiâ, vti promisi Mosi Deut. 12. 11. & Salomoni 3. Reg. 8. 29.

D *Et glorificabor.*] In eo colar & celebrabor hymnis, psalmis, votis, orationibus, oblationibus, victimis, &c. ac vicissim gloriam & beneficentiam meam in eo vobis ostendam. Nota. In Hebræo est *keri & ketif*, id est, varietas lectionis & scriptionis. Scribitur enim אכבד *eccabeda,* id est, *glorificabor,* sine *he,* sed legitur per *he* paragogicum, quod proinde ad marginem annotatur. Quocirca Rabbini & Thalmudici, vt R. Elias, R. Salomon, R. Dauid, & ex iis Galatinus libr. 4. cap. 9. Genebrard. in Chronol. Arias, Ribera & à Castro hîc, huius varietatis hanc causam assignant, quòd litera *he* apud Hebræos sit nota numeri

E quinarij, vt significet quinque defuisse in templo secundo, quæ fuerunt in primo: quæ proinde Deus per suam præsentiam & gloriam se hîc compensaturum promittit. Quinque hæc sunt. Primò, arca testamenti; Secundò, Vrim & Tummim in rationali pontificis, per quæ pontifex consulens Deum, accipiebat ab eo responsa, & cognoscebat futura; Tertiò, ignis sacer cœlo lapsus ad comburendas victimas; Quartò, præsentia Dei in Sancto sanctorum super propitiatorium & Cherubim; Quintò, Prophetæ & prophetiæ. Arcam enim defuisse in secundo templo, liquet ex 2. Machab. 2. 4. Vbi narratur, quòd Ieremias imminente excidio Hierosolymæ, eam è templo extulerit & absconderit, dixeritque:

Quinque res defuerût secûdo templo, quæ adfuerunt primo.

Quòd

Quòd ignotus erit locus, donec congreget Deus congregationem populi, & propitius fiat Iudæis. quod erit in fine mundi, cùm eos colliget in Ecclesiam Christi, & saluabit. Quare arca testamenti quæ hic Romæ ostenditur in basilica Lateranensi, non est arca à Mose fabricata, sed eius imago & repræsentatio, quam Iudæi, primæua arca Mosaica, continente vrnam cum manna, & tabulas decalogi digito Dei inscriptas, destituti, ad eius similitudinem efformarunt, & in templo (vt dicitur) collocarunt. Sed ignem sacrum in secundo templo defuisse, falsum est. nam is sub Iuda Machabæo & Nehemia, in repurgatione templi illi cœlitus restitutus est, vt patet 2. Machab. 1.32. Id tamen verum est, si de igne primæuo ad Aaronis & Mosis sacrificia delapso, loquamur. Hic enim absconditus à Ieremia, postea requisitus nō comparuit, vti ibidem dicitur. Similiter oraculum Vrim & Tummim in secundo templo defuisse videtur, saltem pluribus annis. Nam de eo sic scribit Ioseph. lib. 3. Antiq. c. 12. *Cessauit itaque essen* (hebr. *choschen*, id est, Rationale, in quo erant Vrim & Tummim) *& sardonyx splendescere annis ducentis antequam ego hæc scriberem, cùm Deus molestè ferret legum transgressiones.* Vbi nota, Iosephum meminisse tantùm splendoris Rationalis, non oraculi: quare oraculum multò antè cessasse videtur. Vnde Arias, Vatabl. & alij censent, per τὸ *glorificabor* significari, quòd Christus *he* deficiens in *eccabeda*, id est, quinque hæc dona, sua præsentia & gloria sit suppleturus, quando in secundo templo versabitur, docebit, faciétque miracula, de quo plura c. 2. 7. Quamobrem pro אכבד *eccabeda*, id est, *glorificabor*, aliis punctis legi posset actiuè אכבד *echbed*, id est, *glorificabo*. Ita legisse videtur Chald. dum vertit, *placebit mihi, vt collocem maiestatem meam in ea in gloria:* licèt enim inuisibiliter Dei maiestas semper habitarit in tēplo, visibiliter tamen in eo habitauit quādo Verbum incarnatum, putà Christus, illud sua præsentia & maiestate corporaliter condecorauit. Aptiùs fortè dici posset, *he* subintellectum in *eccabeda*, id est, *glorificabor*, significare, quòd Christus futurus sit gloria secundi templi, sed arcana, & Iudæis occulta. Tradunt enim Cabalistæ, *he* significare personam mediam in SS. Trinitate, putà Filium, per quem quasi ideam & verbum omnis res הוה *haua*, id est, exstitit & creata est: vnde nomen *Iehoua* in se continere SS. Trinitatem. *Iod* enim initiale denotat Patrem, qui est SS. Trinitatis origo: *he* Filium: *vau* Spiritum sanctum. Porrò geminari *he* in יהוה *Iehoua*, vt significetur gemina Christi natura, diuina & humana.

Vers. 9. *Respexistis ad amplius.*] Sperastis vos habituros messem peramplam, & ecce paucam collegistis: & paucum quod conuexistis in horrea, ego Deus *exsufflaui illud*, id est, flatu & nutu meo feci euanescere, seu redegi in nihilum, vti segetes solet exsufflare ventus vrens, dum grana adurit & desiccat, itáque folliculos inanes relinquit. *Cùm iam candescerent segetes*, inquit S. Hieronym. *& messium tempus instaret, & frumenta vos in manibus tenere putaretis, messuistis vacuos culmos & inanes stipulas. Plena erant area, spes in oculis, luctus in manibus. Sed & hoc quoque ipsum quod vix de multa segete, & infinitis aceruis fuerat electum, intulistis in domum, & virtute mea dispersum est. Exsufflaui enim illud, & redegi in nihilum: quia frumentum emortuum, & vacui folliculi, qua vtilia esui sunt, farinam & similam non habebant.* Qui &

A Tropol. addit: *Quoties vidi ego tam in doctrina, quàm in conuersatione de quibusdam sperata plurima, & postquam ventum est vt haberent tempus messium, id est, tempus docendi, vitámque suam in exemplum præbendi populorum, de excelso præcipitatos, & minus inuentum in eis quàm opinio sibi omnium promittebat? Vnde accidit, vt paulatim negligentia surrepente paruum quoque ipsum quod videbantur habere, perderent. Hæc autem idcirco perpessi sunt, quòd securi fuerūt in pristinis domibus suis, nec ascenderunt Scripturæ montem, ædificationis de eo Dominica ligna cadentes, nec extruxerunt in se quotidie domum Domini.* Hanc enim causam subdit Propheta: *Quia domus mea deserta, & vos festinastis vnusquisque in domum suam;* Tigurina, *quia domus mea adhuc deserta est, vos autem curritis vt quisque* B *domum suam habeat.* hoc est, satagitis quisque rerum suarum, & interim negligitis res diuinas. ita Vatabl. Tropol.

Propter hoc super vos prohibiti sunt cæli.] Sic & Chald. vertit per præteritum, *idcirco ob scelera vestra cessauerunt cœli ab emittenda pluuia, & terra cessauit ad edendos fructus.* Possunt rursum hæc & sequentia verti per futurum cū Septuag. *propter hoc cœlum abstinebit à rore, & terra subtrahet germina sua:* quia Dei creatoris sui iniuriam sentiunt, eámque vlciscentur. Vers. 10.

Et vocaui siccitatem super terram.] Et inde consequētet sterilitatem, penuriam, vt vertit Chald. & famem, ac consequenter morbos & pestes, imò C lites, iras & bella, quæ ex hac aëris & frugum inflammatione ac defectu nascuntur. Vnde Septuag. pro חרב *choreb*, id est, siccitatem, legentes חרב *chereb*, id est, gladium, vertunt, *inducam gladium super terram, gladium* intellige vel propriè dictum, putà bella iam dicta, vel metaphoricum, putà siccitatem & famem, quæ instar gladij homines enecat & succidit. ita à Castro. Sic enim in Scriptura gladius, vel ignis, generalia sunt nomina, & quamlibet cladem significant. In Hebræo est elegans paronomasia, qua pœna alludit ad culpam: quia, inquit, domus mea חרב *chareb*, id est, deserta est, hinc ego pariter vocaui חרב *choreb*, id est, siccitatem, vel חרב *chereb*, id est, gladium, qui simili modo vos desolabit, faciétque domos ve- D stras desertas. Sic Iudæi, quia deseruerunt & spreuerunt Christum, hinc ab eo vicissim audierunt, *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta*, Matth. 23.38. Vers. 11.

Tropol. *Hæc vniuersa*, inquit S. Hieronym. *possunt de Ecclesia rectoribus intelligi, qui ædificantes carnalem domum, liberísque suis & possessionibus prouidentes, non curant vel in seipsis extruere templum Dei, vel Ecclesiam Domini, quæ infecta & diruta est, instaurare: quorum sæpe vita & sermo incongruus scandalizat plurimos, & de Ecclesia eijcit, & ad solitudinem perducit domum Dei, vt propter eorum vitium, nec cæli rorem, nec terra det germē, &c.* E Hac de causa Deus quouis sæculo excitauit insignes Pontifices, Doctores, fundatores Ordinum, viros sanctitate & sapientia illustres, qui ruinas Ecclesiæ restaurarent, eámque verbo & exemplo exædificarent. Tales fuere S. Athanasius, Basilius, Nazianz. Chrysost. August. Hieronym. Ambrosius, Benedictus, Bernardus, Dominicus, & Frācíscus: qui viuens Innocentio III. Pontif. per visionem apparuit, quasi sustentans ruentem basilicam Lateranensem, vbi Pontifex Pontificiam habet cathedram: qua visione motus Pontifex, eius regulam & Ordinem mox ap- Tropol. de reformatoribus Ecclesiæ.

probauit. Quin & idem Sanctus simili viso ad idipsum à Deo vocatus est. Nam, vt narrat S. Bonauent. in eius vita c. 1. *Cùm in Ecclesiam S. Damiani qua minabatur ruinam, causa orationis intrasset, prostratus ante imaginem crucifixi, in admque lachrymosis oculis intendens, vocem de ipsa cruce dilapsam ad se corporeis audiuit auribus, ter dicentem: Francisce, vade & repara domum, qua, vt cernis, tota destruitur. Tremefactus Franciscus mentis alienatur excessu. In se tandem reuersus, totum se colliget ad perficiendum mandatum de materiali ecclesia reparanda; licèt principaliter intentio verbi ad eam ferretur, quam Christus sue sanguine acquisiuit, sicut eum Spiritus sanctus edocuit, & ipse postmodum fratribus reuelauit.* Subdit S. Bonauent. eum deinde tria templa instaurasse, scilicet S. Damiani, S. Petri, & S. Mariæ de Angelis, vt significetur quid facturus esset in posterum. *Nam instar reparata triplicis fabrica ipsius sancti viri ducatu, secundùm datam ab eo formam, regulam & doctrinam, Christi triformiter renouanda erat Ecclesia, trináque triumphatura militia saluandorum*, putà triplex Ordo ab eo erat instituendus, qui omnes Ecclesiæ status reformaret. Hi sunt quos in spiritu prævidens Isaias, gratulabundus eis accinit cap. 58. 12. *Et ædificabuntur in te deserta saeculorum: fundamenta generationis & generationis suscitabis: & vocaberis ædificator sepium, auertens semitas in quietem.* Denique S. Chrysostom. orat. 3. contra Iudæos tom. 5. docet eum qui animam conuertit, maius gratiúsque donum Deo offerre, quàm si templum ei construeret. *Vnicum*, inquit, *templum diruit Deus Hierosolymis, & innumerabilia erexit, illo longè venerabiliora. Vos, ait, estis templum Dei viuentis.* Et inferiùs: *Hæc est maior eleemosyna, quàm decem millia talentorum, quàm hic mūdus vniuersus, quantus quātus vndique patet oculis. Siquidem homo est toto mundo pretiosior. Huius enim causa & cœlum, & terra, & mare, & sol, & stella condita sunt,*

VERS. 12. *Sicut misit eum Dominus.*] Pro *sicut* hebr. est כַּאֲשֶׁר caascer, quod vel causam significat, quasi dicat, Quia miserat Aggæum Dominus, hinc populus audiuit eum: vel modum, quasi dicat, Eo modo populus audiuit & obediuit Aggæo, quo Deus eum miserat, nimirum, verba eius non in alium sensum detorsit, sed planè ea accepit iuxta mentem Domini, prout ea protulerat & explicarat Aggæus, itáque eadem mox opere cōpleuit.

Vera obedientia in quo sita? Vera enim obedientia consistit in eo, vt verba præcepti non sinistrè interpretemur, non ad nostrum placitum explicemus & torqueamus, sed ea simpliciter accipiamus & exequamur iuxta mentem præcipientis, ita à Castro.

VERS. 13. *Et dixit Aggæus nuntius Domini de nuntijs Domini.*] *τὸ nuntijs* potest accipi dupliciter. Primò, in genere neutro, q. d. Qui erat Domino à nuntiis, id est, à legationibus, vti vulgò dicimus: Hic mihi est à pedibus, à consiliis, à literis. ita Arias. Vnde hebr. est בְּמַלְאֲכוּת malachut, id est, vt Tigurina, Pagnin. & alij vertunt, *& dixit Aggæus, legatus Domini in legatione Domini*, id est, qui fungebatur legatione, ad quam eum legarat & miserat Dominus. Vnde Syrus vertit, *dixit Aggæus angelus Domini in angelatione Domini*, hoc est *legatus*, vel *nuntius in nuntiatione Domini*, vt vertit Arabicus, qui scilicet mittebatur à Domino ad populum, vt ei Dei iussa nuntiaret. Secundò & planiùs, masculinè, q. d. Dixit Aggæus, qui erat nuncius & legatus vnus ex probatissimis nuntiis & legatis Domini, cui proinde meritò Zorobabel & populus fidem præstitit. Simili hebraismo & geminatione dicitur Genes. 19. *Pluit Dominus à Domino.* Identidem inculcat Aggæus se mitti & loqui ex Deo, vt oraculis suis fidem conciliet, & acriùs moueat pigrum populum ad fabricam templi, vtpote quam iterum iterúmque iubeat & vrgeat Deus, simul promittendo ad eam suam opem & protectionem. Legit interpres cum Septuag. alio puncto בְּמַלְאֲכֵי bemalachot, id est, in angelis, siue legatis & nuntiis: licèt enim sit hoc nomen Hebr. femininum, tamen masculinè sumitur, significátque rei, putà legationis, excellentiam. Sicut *Ecclesiastes* hebr. vocatur קֹהֶלֶת *kohelet* femininè, q. d. Concionatrix, ob concionis præstantiam. Mulieres enim in eloquio sunt facundæ, disertæ & præstantes, mirámque habent dicendi, in animum influendi & persuadendi vim. Ita Septuag. qui vertunt, ἐν ἀγγέλοις, id est, *in*, id est, *ex angelis*, hoc est, nuntiis. Sic & S. Hieron. Remig. & alij. Hic sensus eodem redit, & coincidit cum priore. Ex hoc loco Origen. vti tacito nomine refert hîc S. Hieronym. suspicatus est Aggæum non fuisse hominem, sed angelum incarnatū, vti dixi in procemio; sed temerè. Hebr. enim מַלְאָךְ *malach*, angelum significat non tantùm natura, sed & officio, id est, legatum, nūtium, vt vertit noster, Septuag. Chald. & alij. Hinc tamen disce dignitatem Aggæi. Vnde Septuag. vertunt, *dixit Aggæus angelus Domini in angelis Domini.* id est, angelus inter angelos selectus & electus. Ex Hebræo vertas, *dixit Aggæus angelus Domini in euangelio Domini*, vel *nuntius in annuntiatione Domini*. Christi enim ortum & redemptionem annuntiat festiuè cap. 2. 7. Simili modo vltimus Propheta vocatur *Malachias*, id est, angelus Domini. Et Ioannes Baptista ob angelicam vitam & prædicationem vocatur *angelus*, Malach. 3. 1. *Ecce ego mitto angelum meum, & præparabit viam ante faciem meam.* Sic Christus Isaiæ 9. vers. 6. à Septuag. vocatur *magni consilij angelus*, id est, nūtius. Videant hic dignitatem suam Prophetæ, id est, doctores & prædicatores, sciántque se esse angelos in Euangelio Domini, se esse legatos & nuntios Dei. ita S. Paulus 2. Corinth. 5. 20. *Pro Christo*, inquit, *legatione fungimur, tamquam Deo exhortante per nos, obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo.* Aggæus vocatur angelus. Cur?

Ego vobiscum sum.] *Non loquitur*, inquit S. Hier. *ad Zorobabel & Iesum, cum quibus, & in quibus semper erat Dominus; sed ad populum, qui timuerat à facie Domini, q. d. Ego ero vester adiutor, ædificate domū meam qua in vobis destructa est: me in medio vestri constitute, nemo ædificationem vestram prohibere poterit.*

Et suscitauit Dominus spiritum Zorobabel, & spiritum Iesu.] *Vt regnum & sacerdotium ædificent templum Dei*, ait S. Hieron. *suscitatur etiam spiritus populi, qui in eis ante dormiebat: non corpus, non anima, sed spiritus, qui magis ædificare scit templum Dei.* VERS. 14.

Tropol. *Suscitatur in nobis Spiritus sanctus, vt ingrediamur domum Domini, & faciamus opera Domini.* Porrò suscitauit Deus spiritū, id est, mētem animúmque populi, excitando illum vt alacriter & strenuè intenderet fabricæ. Tropol.

CAPVT

CAPVT SECVNDVM.

SYNOPSIS.

Tres prophetiæ c. 2. *Primam Aggæi prophetiam audiuimus cap. 1. hîc audiemus tres alias quæ consecutæ sunt. Prima est vers. 1. qua incitat Iudæos ad fabricam templi, promittendo maiorem eius fore gloriam quàm fuerit templi Salomonici, eo quòd in illo docturus & miracula facturus sit Christus, cuius aduentum cunctis gentibus totiq; orbi desideratum fore prædicit, adeò vt in eo commouenda sint cælum & terra, mare & arida. Secunda est v. 11. qua Iudæos in inchoata fabrica tardiores & tædio affectos, quòd dicerent sufficere altare ad victimas, nec opus esse integro templo, redarguit, asserendo Deum nolle altare sine templo: altaris enim locus, domus & decus est templum. Quod si ædificare pergant, promittit eis frugum abundantiam. Tertia est v. 21. qua Zorobabeli ob præstitam in fabrica diligentiam pollicetur, quòd Christus ex eius stirpe nascetur, cui Deus euersis alijs regnis, dabit regnum æternum.*

Vers. 1.] In die vigesima & quarta mensis, in sexto mense, in anno secundo Darij regis.

Vers. 2.] In septimo mense, vigesima & prima mensis, factum est verbum Domini in manu Aggæi Prophetæ, dicens:

Vers. 3.] Loquere ad Zorobabel filium Salathiel ducem Iuda, & ad Iesum filium Iosedec sacerdotem magnum, & ad reliquos populi dicens:

Vers. 4.] Quis in vobis est derelictus, qui vidit domum istam in gloria sua prima? & quid vos videtis hanc nunc? numquid non ita est, quasi non sit in oculis vestris?

Vers. 5.] Et nunc confortare Zorobabel, dicit Dominus: & confortare Iesu fili Iosedec sacerdos magne, & confortare omnis populus terræ, dicit Dominus exercituum: & facite (quoniam ego vobiscum sum, dicit Dominus exercituum)

Vers. 6.] Verbum quod pepigi vobiscum cùm egrederemini de terra Ægypti: & spiritus meus erit in medio vestrum, nolite timere.

Vers. 1. *N die vigesima & quarta mensis, in sexto mense, in anno secundo Darij.*] Hæc verba pertinent ad finem capitis præcedentis, indéque pendent. Significant enim à Iudæis inchoatum fuisse opus, & fabricam templi die 24. mensis sexti, scilicet tunc cœpisse eos materiam præparare, ligna cædere & aptare. Nam fabrica ipsa inchoata est die 24. mensis noni, vt dicetur vers. 11. Caput ergo secundum propriè inchoatur à vers. 2. alioquin enim versus secũdus pugnaret cum primo, vt patet intuenti. ita S. Hieronym. Theodor. Rupert. Remig. Haymo, Lyran. Vatabl. & alij pas-

A sim. Similem diastolem irrepsisse Ierem. 28. 1. censet S. Hieronymus, & alij. Vide can. 33. in Procemio.

Cœpit ergo Aggæus cap. 1. vers. 1. hortari Iudæos ad opus die prima mensis sexti, perrexitque quotidie eos vrgere ad illud per 23. dies, tandémque perpulit eos, vt die 24. opus inchoarent. Eum imitentur concionatores, vt constanter pergant in arguendis vitiis, nec cessent, donec animos audientium permoueant ad illa extirpandum. Sicut enim *gutta cauat lapidem non vi, sed sæpe cadendo*; ita dura & lapidea hominum corda non vi, sed crebra monitione & inculca-
B tione eiusdem rei mollienda sunt. Ita S. Chrysost. in homiliis ad populum, crebrò inuehitur in iurandi consuetudinem, ac hac de re murmurantibus respondet, se non destiturũ, donec ipsi eam correxerint: omnia enim vincit constantia & perseuerantia. Quocirca S. Paulus præcipit Timotheo epist. 2. c. 4. 2. *Prædica*, inquit, *verbum, insta opportunè, importunè: argue, obsecra, increpa in omni patientia & doctrina.*

In septimo mense, vigesima & prima mensis, factum est verbum.]. Ergo hæc prophetia, quæ ordine est secunda, mense penè integro fuit poste- Vers. 2.
C rior inchoatione fabricæ: hæc enim inchoata est die 24. mensis sexti, vt dictum est v. 1.

Quis in vobis est derelictus, qui vidit domum istam in gloria sua prima?] Qui scilicet viderit prius templum Salomonis augustum, antequam illud cum vrbe euerteretur à Chaldæis. Vers. 4.

Et quid vos videtis hanc nunc?] q. d. Qualem, quàm vilem & exilem videtis fore secundam hanc domum Dei quam ædificatis, si comparetur cum templo Salomonis? iam pridem enim eius fundamenta erant iacta sub Cyro, à quorum exiguitate & vilitate colligere licebat, exiguam & vilem fore fabricam. Templum autem Salomonis
D augustissimum aliqui viderant, alij tale fuisse à patribus audierant. Nam Iudæi Babylone redeuntes, vtpote pauci & pauperes, templum ædificabant ex lapide vulgari & impolito, cùm Salomon illud construxisset ex lapidibus politissimis, iisque validis & pretiosis, 3. Regum 6. Secundò, templum hoc iussu Cyri altitudinẽ, æquè ac latitudinem, habiturum erat sexaginta duntaxat cubitorum, 1. Esdræ 6. Salomonis verò duplo erit altius & latius, erat enim 120. cubitos altum, æquè ac latum. Quocirca templũ hoc secundum,

intra prioris septa ædificatum est, illius ruinis extra in circuitu relictis; quibus demolitis vsque ad fundamenta, iisdem inædificauit suum templum Herodes, si credimus Iosepho lib. 15. Antiq. c. 14. Quocirca cùm primò hoc templum fundaretur anno 1. Cyri, *principes patrum & seniorum qui viderant templum prius, flebant voce magna*, ait Esdras lib. 1. c. 3. 12. Vnde liquet multos vidisse vtrumque templum. nam ab eius excidio, quod contigit anno 11. Sedeciæ, vsque ad primum annum Cyri, fluxerunt anni 59. inde vsque ad annum 2. Darij fluxerunt anni 11. qui prioribus additi faciunt 70. Qui ergo 80. erant annorum, poterant prius templum vidisse, eiúsque magnificentiæ optimè meminisse. Sanè Esdram vidisse certum est. nam parens eius Saraias pontifex, occisus est in excidio vrbis & templi: quare necesse est, vt Esdras ante illud ab eo genitus sit. Esdras autem prorogauit vitam post Darium vsque ad Artaxerxem, cuius fuit pincerna, vti ipse narrat lib. 1. c. 7. Sic & Daniel annis 8. ante excidium vrbis & templi, putà anno 3. Ioakim abductus est in Babylonem, vti ipse ait c. 1. 1. Daniel autem vixit vsque ad finem regni Cyri, vt patet ex eius c. 10. 1. imò, si Hebræis credimus, vixit vsque ad Artaxerxem Longimanum. Idem patet de Mardochæo patruo Esther Nehem. c. 7. vers. 7.

Quasi non sit.] Septuag. *& quomodo videtis ipsam nunc, sicut non existentem?* Chald. *nonne quasi res nihili, sic & ipsa est in oculis vestris?* Si nimirum comparetur cum magnificentia templi Salomonis, quam vel vidistis, vel ab iis qui viderunt, audistis.

VERS. 5. *Facite.*] Scilicet opus in domo mea, inquit S. Hieron. & alij mox citandi. Verùm Hebr. & Romana τὸ *facite* referunt ad *verbum*, quod paulò pòst sequitur, q. d. Facite verbum quod pepigi, &c. Vnde intermedia, scilicet, *quoniam ego vobiscum sum, dicit Dominus exercituum*, intercipiunt & includunt parenthesi.

VERS. 6. *Verbum quod pepigi.*] Est hic duplex dispunctio, & consequenter duplex sensus. Prior *verbum* accipit in nominatiuo, illúdque refert ad sequentia, q. d. Facite opus in templo quod iubeo, quia *verbum*, id est, pactum & fœdus quod vobiscum pepigi per Mosen in Sina, quóque promisi me fore vestrum Deum & protectorem, vos tutabitur contra Samaritas volentes impedire templi fabricam, & contra alios quoslibet hostes: quia scilicet ego idipsum quod olim in hoc fœdere promisi, nunc opere præstabo & reipsa exequar. ita Septuag. Chald. S. Hieron. Theodor. Haymo, Lyran. & Pagnin. Sic mysticè *Verbum* est filius Dei, Iudæis promissus quasi Messias. vt hic significetur sancta Trinitas, nimirum Pater dicit: *Ego vobiscum sum.* Filius est Verbum. Spiritus sanctus est spiritus qui cum eis erit, scilicet per effectum gratiæ, opis & protectionis, quam eis præstabit. ita S. Hieron. Albertus, Nyssenus, Haymo, & alij mox citandi. Fauet Chald. dum vertit, *verbum meum erit vobis auxilio.* Vnde & mox Propheta pergit prophetare de Christo dicens: *Adhuc vnum modicum, &c. & veniet Desideratus cunctis Gentibus.* Posterior dispunctio planior est, vt *verbum* sit accusatiui casus (hunc enim notat articulus את et, qui ordinariè accusatiuo, raro nominatiuo seruit) & referatur ad *facite*, q. d. Facite verbum, id est, legem, quam in pacto vobiscum inito, quasi conditionem fœderis à vobis præstandam exegi: ego vicissim præstabo quod meum est, nimirum opem

A quam vobis promisi, faciámque vt spiritus meus prouidus, vigil, acer, potens & efficax sit in medio vestri, vósque tueatur, corroboret, adiuuet & propugnet. ita Hebræi & Arias. Hunc sensum exigit parenthesis Romanis Bibliis interiecta, & Hebr. articulus et, vti paulò antè dixi.

Et spiritus meus erit in medio vestrum.] Spiritus, tum increatus, isque duplex: prior, in Deo essentialis, qui est ipsa mens & potentia diuina, cuius dotes describit Sapiens c. 7. 22. dicens: *Est enim in illa* (sapientia diuina) *spiritus intelligentiæ sanctus, vnicus, multiplex, subtilis, disertus, mobilis, incoinquinatus, certus, suauis, amans bonum, acutus, quem nihil vetat, benefaciens, humanus, benignus, stabilis, certus, securus, omnem habens virtutem, omnia prospiciens, & qui capiat omnes spiritus.* Posterior, notionalis, B putà Spiritus sanctus, de quo hunc locum accipiunt S. Hieron. Theodor. Remig. Haymo, Arias hîc, & S. Athanas. epist. ad Serapionem, Cyrillus catech. 19. ac Nyssenus l. Testimon. contra Iudæos de Sanctissima Trinitate, vbi sic legit: *Confirmare Zorobabel, quia ego vobiscum sum, & verbum meum bonum, & spiritus meus in medio vestrûm*; ex eóque probat in vna Deitatis essentia esse trinitatem personarum. *Quid enim*, inquit, *opus erat trium mentionem facere, si non vnumquodque proprium est in propria subsistentia personæ?* Spiritui sancto enim appropriatur amor, cura, protectio, fauor, auxilium, quæ hîc Deus se spiritu suo C præstiturum Iudæis promittit; vt sit in medio eorum, sicut spiritus noster medius est in corpore; & Spiritus sanctus est in medio Ecclesiæ. Secundò, Spiritus hic increatus ex se diffundit spiritum creatum sibi similem. Vnde Albertus per spiritum hunc accipit spiritum sapientiæ, virtutis & fortitudinis, quem Deus aspirauit Mosi, & per eum septuaginta senioribus ad iudicandum, dirigendum & regendum populum Israël, Numer. 11. 25. Accedunt Hebræi, qui per spiritum accipiunt prophetiam. Vnde Chald. vertit, *Prophetæ mei docebunt vos, ne timeatis*, q. d. Dabo vobis Aggæum, Zachariam & Malachiam Prophetas, qui vos in opere dirigant, animent, corroborent, Deúmque D in dubiis omnibus consulant. Malachias enim fuit vltimus Prophetarum, nec post eum Iudæi alium vsque ad Christum habuerunt, inquit S. Hieron. & idipsum fatentur Hebræi. Possumus tamen generaliùs & pleniùs hunc spiritum accipere, q. d. Ego spiritu meo vobis adero, vobísque aspirabo spiritum prouidentiæ, fortitudinis, alacritatis, æquè ac artis architectonicæ, vt eo vegetati opus hoc fabricæ templi alacriter, fortiter, prouidè, æquè ac sapienter & affabrè suscipiatis & peragatis. Itaque spiritus hic inter alia significat artem architectonicam: hæc enim maximè necessaria erat in fabrica templi. Significat ergo, quòd, sicut olim illam spiritu suo aspirauit Beseleel in fabrica E tabernaculi, Exodi c. 31. vers. 2. ita nunc eandem Iudæis aspirabit in fabrica templi, dabítque insignes architectos, fabros & opifices. Discant hîc architecti & opifices, artes etiam mechanicas esse dona Dei. Vnde sæpe in iis excellunt, qui pij sunt, Deúmque ad id inuocant.

Spiritus multiplex.

Spiritus pro arte.

Vers. 7.] Quia hæc dicit Dominus exercituum: Adhuc vnum modicum est, & ego commouebo cælum, & terram, & mare, & aridam.

Vers. 8.] Et mouebo omnes Gentes: & veniet

veniet Desideratus cunctis Gentibus: & implebo domum istam gloria, dicit Dominus exercituum.

Vers. 9.] Meum est argentum, & meum est aurum, dicit Dominus exercituum.

Vers. 7. *Adhuc vnum modicum est, & ego commouebo.*] Est hebraismus, q.d. Post modicum tempus commouebo cælum, &c. Certum est Prophetam loqui de Christo, eiúsque primo in carnem & mundum aduentu. De eo enim explicat Apostolus Hebr. 12.26. & passim Patres, S. Hieron. Remig. Rupert. Haymo, Albert. Hugo, Lyran. Arias, Clarius, Vatabl. hîc, & S. August. 18. Ciuit. 35. S. Ambros. lib. 3. epist. 12. Cyril. lib. 5. in Genes. quin & Hebræi apud Galatin. lib. 4. c. 9. & 10. Consolatur enim Propheta Hebræos pusillanimes & mœstos, quòd viderent fabricam templi secundi tam fore exiguam, vilem, & quasi nullius momenti, si compararetur cum fabrica Salomonis. Consolatur, inquam, hoc argumento, quòd Deus magis glorificaturus sit templum secundum quàm primum, eo quòd in secundo daturus sit Christum doctorem & saluatorem, ideóque in eius aduentu commoturus sit cælum & terram, omniáque elementa, in quibus mira, magnifica & gloriosa sit patraturus ad gloriam Christi, & consequenter templi.

Nota, Ab hac prophetia, facta anno 2. Darij Hystaspis, vsque ad ortum Christi fluxerunt anni 517. vti dixi in procemio. Hi tamen vocantur hîc tempus modicum, tum quia Prophetis eleuatis ad Deum Deique æternitatem, omnia tempora, æquè ac terrena & sæcularia, videntur, & reuera sunt modicum quid, imò punctum, vel momentum dumtaxat. Simili modo S. Ioannes epist. 1. cap. 2. 18. tempus legis nouæ vocat *horam nouissimam: Filioli,* inquit, *nouissima hora est.* Tum quia modicum erat respectu temporis elapsi ab orbe condito, & à lapsu Adæ, à quo mox Deus promisit Saluatorem Christum, Genes. 3. 15. Cùm enim hæc dixit Aggæus, elapsi erant à genesi mundi anni 3434. ita Lyran. & Vatabl. Addit Arias, esse modicum respectu legis Christianæ, quæ iam durauit 1624. annos, & plures durabit.

Modicum omne sæculum.

Pro *vnum modicum*, Septuag. & eos secutus S. Paulus Hebr. 12. 26. vertunt, ἅπαξ, id est, *semel*: quia Hebr. אחת *achat*, id est, vnum, sumitur pro semel: intelligitur enim פעם *paam*, id est, vice, q.d. Vna vice, id est, semel. Vox *semel* significat vnicam tantùm legem Christi & Euangelij, successuram legi Mosaicæ & Prophetis, post quam nulla alia sit exspectanda, ita vt ea finita venturum sit Christi iudicium, resurrectio, vita & gloria æterna his qui eam obseruauerunt.

Commouebo cælum & terram.] Vt omnes homines, & angelos per multa magnáque prodigia excitem ad attentionem operis magni, quod patraturus sum, scilicet ad Christi incarnationem, legislationem & redemptionem; sicut Iudæos olim per similia excitaui in Sina, ad excipiendam legem veterem per Mosem, vt iisdem tam Mosi, quàm legi auctoritatem conciliarem, & pondus adderem. ita S. Chrysost. hom. 1. in epist. ad Roman. Nota, licet S. August. lib. 18. de Ciuit. c. 48. & Rupert. hîc, hanc commotionem cæli & terræ accipiant de signis & portentis præuiis diei iudicij, & iudici Christo, déque resurrectione & glorificatione Beatorum, de quibus Matth. cap. 24. tamen ad literam accipiendam esse illam, quæ facta

A est in primo aduentu Christi in carnem, putà paulò ante eius incarnationem, vt censent Hugo, Lyran. & Clarius; vel eo incarnato, docente, patiente, resurgente & mittente Spiritum sanctum in Apostolos. ita S. Hieron. Remig. Haymo, Albert. Arias hîc, Ambros. lib. 3. epist. 12. & August. lib. 18. de Ciuit. cap. 35. Hæc enim commotio facta est ad hoc, vt significaret legem veterem in nouam, Mosem in Christum, Prophetas in Euangelium, iudaismum & gentilismum in christianismum esse commutanda, vti docet S. Chrysost. hom. 14. in Matth.

Commotio cæli nascente Christo. Prima.

Quæres primò, quænam veniente Christo facta est commotio in cælo? Respond. Prima fuit, quòd eo ipso die, imò hora & momento, quo B Christus natus est, angeli apparuerunt pastoribus, eiúsque ortum annunciarunt cum iubilo canentes: *Gloria in altissimis Deo, & in terra pax hominibus*, Lucæ 2.14.

Secunda. Secunda, quòd stella insoliti splendoris Magis apparuerit, eósque ex Oriente vocarit & deduxerit ad Christum, Matth. 2. 1.

Tertia. Tertia, quòd paulò ante Christi ortum sub initium imperij Augusti, *hora circiter tertia, repentè liquido ac puro cælo, circulus ad speciem cælestis arcus orbem solis ambiit, quasi vnum eum ac potentissimum in hoc mundo, solúmque clarissimum in orbe monstraret* (Augustum Cæsarem) *cuius tempore venturus esset, qui ipsum solem solus mundúmque totum & fecisset, & regeret.* inquit ex Suetonio Orosius lib. 6. histor. cap. 18. C Quid enim circulus hic vestiens solem, nisi humanitatem, quæ diuinitatem Christi quasi parelius velauit & vestiuit, significauit?

Quarta. Quarta, quòd globus aurei coloris Romanis visus sit è cælo ad terram descendere, ibíque maior effectus, rursus in cælum ascendere, ac solem obtegere. ita Orosius ibidem.

Quinta. Quinta, quòd vno anno ante Augusti imperium, sub quo natus est Christus, visi sint tres soles in vnum coire, inquit Euseb. in Chronico. Sequenti anno, inquit Dio, & ex eo Baron. visus est sol intra tres circulos effulgere, quorum vnum D corona spicarum ignita circumdabat; quod tamen Dio censuit fuisse prognosticon Triumuiratus Augusti, Antonij & Lepidi; cùm veriùs significatus fuerit verus sol Christus Dominus, qua Deus in tribus circulis, id est, personis diuinis, per ἐμπερίχωρησιν, id est, circuminsessionem existens; & qua homo factus, tribus substantiis, putà deitate, anima & carne, constans.

Sexta. Sexta, viuente Christo Spiritus sanctus in eum dum baptizaretur, specie columbæ è cælo descendit. Vox Patris audita est: *Hic est filius meus dilectus*, Matth. 3. 17. Eadem audita est in transfiguratione, vbi Christus cælesti gloria coruscus resplenduit, ac Moses & Elias è cælo lapsi E affuerunt, Matth. 17. 5.

Septima. Septima, angeli tum in passione, tum in resurrectione, tum aliàs sæpe ei ministrarunt, Ioan. 1. 51.

Octaua. Octaua, in passione eius sol in plenilunio, cùm maximè distat à luna, quæ eius eclipsim causare solet, eclipsi vniuersali planè obscuratus, mortem sui creatoris pullatus luxit: adeò vt Dionys. Areopagita exclamarit: *Aut Deus naturæ patitur, aut mundi machina dissoluitur*, vti ipse refert scribens ad Apollophanem.

Nona. Nona, quòd 40. post resurrectionem die, visibiliter coram discipulis gloriosus in cælum ascenderit, Actor. 1.

m 4 Decima,

cima. Decima, quòd inde quinquagesimo die miserit Spiritum sanctum specie linguarum ignearum, cum ingenti fragore, in Apostolos, Act. 2.

decima. Vndecima, quòd Augusto Cæsari è cælo Virgo Deipara infantem vlnis gestans apparuerit in Capitolio, cùm iam ante ipse oraculo Apollinis edoctus natum esse puerum Hebræum, qui idolorum oraculis silentium indixisset, eidem in Capitolio aram erexisset, hoc titulo: *Ara primogeniti Dei.* Quocirca Constátinus Magnus ibidem templum erexit in memoriam Dei genitricis Mariæ, quod etiamnum extat, & vulgò *Ara cæli* nuncupatur: vbi & locus visionis Augusti ostenditur. ita ex Suida, Nicephoro, & aliis Baron. in Apparatu Annal. Addût multi, id per Sibyllam Augusto ostensum fuisse; sed per Sibyllam intelligunt prophetissam aliquam illius æui. Nam inter Sibyllas propriè dictas vltima fuit Cumana, quæ diu ante Augustum vixit sub Tarquinio Superbo.

commotio ... Quæres secundò, quænam commotio facta est in terra? Resp. Prima est, quam hisce verbis describit Orosius lib. 6. cap. 20. & lib. 7. c. 2. *Annus natiuitatis Christi quantis, quàm nouis, quámque insuetis bonis abundauerit, satis etiam me non proferente compertum haberi arbitror. Toto terrarum orbe vna pax omnium, non cessatione, sed abolitione bellorum: clausæ Iani gemini portæ, exstirpatis bellorum radicibus, non repressis. Census ille primus & maximus fuit, cùm in vnum Cæsaris nomen vniuersa magnarum gentium creatura iurauit, simúlque per communionem census vnius societatis effecta est;* videlicet vt Augustus sua monarchia sterneret viam vero Monarchæ Christo, eiúsque Euangelio in totum orbem per suum caput, putà per Romam; propagando, vti aduertit S. Leo hom. 1. de S. Petro: *Dispositio namque diuinitus operi*, inquit, *maximè congruebat, vt multa regna vno confœderarentur imperio, & citò peruios haberet populos prædicatio generalis, quos vnius teneret regimen ciuitatis.* Porrò quod de Iano, tempore Christi tertiò clauso, asserit Orosius, subdubitat Baron. eo quòd veteres non nisi bis Iani clausi meminerint. Verùm verisimile est Orosium, veterem & grauem historicum, à S. Augustino laudatum, id à veterioribus accepisse, nec id ex se confinxisse, vti rectè aduertit noster Barradius tomo 1. lib. 8. c. 12.

cunda. Secunda, quòd ex Sibyllarum oraculis edicentibus, sub illud tempus ex Oriente venturum regem, qui orbi dominaretur, Romani, aliæque gentes, eius partim metu, partim exspectatione commotæ fuerint. Audi Tacitum lib. 21. *Pluribus persuasio inerat, antiquis sacerdotum literis contineri, eo ipso tempore fore, vt valesceret Oriens, profectíque Iudæa rerum potirentur; quæ ambages Vespasianum ac Titum prædixerant.* Ita ipse, vtpote Gentilis, oraculum de Christo ad Vespasianum detorsit. Idem habet Suetonius in Vespasiano c. 4. qui & addit, Iudæos hac de causa, spe scilicet regis sui Messiæ mox affuturi, rebellasse Romanis, ideóque à Tito esse excisos.

ertia. Tertia, quòd ante Christum oraculum Delphicum, aliáque siluerunt, teste Cicerone lib. 2. de Diuinat. Arnobio lib. 3. contra Gentes, & aliis. Vnde & ex Paxi insula vox audita, *Magnus Pan mortuus est*, teste Eusebio lib. 5. de Præpar. c. 9.

quarta. Quarta, quòd anno tertio triumuiratus Augusti, putà 40. annis ante natiuitatem Christi, Romæ trans Tiberim è taberna meritoria, per totum diem fons olei largissimus è terra profluxit. *Quo signo*, inquit Orosius lib. 6. cap. 20. *quid euidentius,*

A *quàm in diebus Cæsaris Augusti futura Christi natiuitas declarata est? Christus enim vnctus interpretatur. Itaque cùm eo tempore, quo Cæsari perpetua Tribunitia potestas decreta est, Romæ fons olei per totum diem defluxit; significauit, per omne tempus Romani Imperij Christum, & ex eo Christianos, id est, vnctum, & ex eo vnctos, de meritoria taberna, id est, de hospitali largáque Ecclesia, affluenter atque incessabiliter processuros.* Hic ergo fluxus olei è terra, portendit Christum in terra nasciturum, & viscera misericordiæ in nos effusurum. Vnde & de eo dicitur Cant. 1. 2. *Oleum effusum nomen tuum.* Meruit locus ille, inquit Baron. nobilissima memoria illu-

B strari, ecclesia nimirum amplissima, Dei genitricis titulo, à Callisto Pontifice prima omnium, quarum exstet memoria, olim erecta: vbi in ipsissimo loco è quo oleum profluxit, in prisci miraculi testimonium, ista epigraphe inscripta legitur: *In hac prima Dei matris æde, taberna olim meritoria, olei fons è solo erumpens, Christi ortum portendit.*

Quinta, quòd *in Capitolio*, inquit Dio lib. 37. *multa statuæ de cælo tactæ, liquefactaque fluxerant, deiectáque erant tum alia simulacra; tum Iouis columna insistens. preterea imago lupa, cum Remo & Romulo consecrata, ceciderat: litera etiam in columnis, in quibus leges scribebantur, obliterata atque confusa erant.* Vnde Suetonius in Augusto cap. 94. Quinta.

C ait: *Prodigium Romæ factum, quo denuntiabatur regem populo Romano naturam parturire. Vnde senatum exterritum censuisse, ne quis illo anno genitus educaretur.*

Sexta, quòd Augustus noluerit ampliùs Dominus nominari, inquit Suetonius in Augusto c. 53. quasi interno Dei instinctu præsentiens aduentare Christum, verum cæli terræque Dominum. Sexta.

Septima; quòd Christo puero fugiente infanticidium Herodis, mox vt Ægyptum intrauit, Ægypti idola corruerunt, vti passim tradunt veteres, quos citaui Isaiæ 19. 1. Septima.

Octaua, quòd Christo patiente petræ scissæ sunt, & tota terra ingenti terræ motu quasi in- Octaua.

D dignans, & parans vlcisci necem sui creatoris, concussa est, &, si credimus Origeni, è suo centro conuulsa est. Vnde de eo Plinius lib. 2. c. 48. *Maximus*, inquit, *terræ memoria mortalium exstitit motus Tiberij Cæsaris principatu, duodecim vrbibus Asiæ vna nocte prostratis.*

Mare & aridam.] Per aridam oppositam mari, vel accipe insulas cum Lyrano; vel certè totum reliquum orbis, quod terra occupat, spatium; vt terram, quam paulò antè nominauit Propheta, id est, globum terræ, qui constat ex aqua & terra, subdiuidat in mare & aridam; perinde ac in genesi mundi Deus ea dispescuit: *Et vocauit aridam terram, congregationésque aquarum appellauit ma-*

E *ria*, Genes. 1. 10.

Porrò commotiones in mari variæ sub tempus Christi factæ sunt. Prima, per bella naualia, ac præsertim Actiacum, quo Augustus profligata classe Antonij, factus est monarcha, teste Suetonio. Secunda, quòd in Britannia ingens excitata fuerit maris tempestas, adeò vt insulani dicerent aliquem ex dæmonibus, vel heroibus defecisse. ita ex priscis Historicis à Castro. Tertia, quòd Christus maris procellas sedauerit, & super vndas maris ambularit; quin & easdem S. Petrum calcare fecerit. Insuper in passione cùm terræ motu concussit terram, concussit pariter & mare. Quarta, quòd Deus insulanos omnes commouerit audita fama Commotiones in mari. Prima. Secunda. Tertia. Quarta.

fama Christi & Euangelij, ad fidem eius capeſſendam; alios verò in infidelitate obſtinatos commouerit, id eſt, occaſionem dederit ad illud perſequendum & extirpandum. Audi S. Auguſt. lib. 18. de Ciuit. cap. 35. *Mouit, inquit, cælum angelorum & ſiderum teſtimonio, quando incarnatus eſt Christus. Mouit terram, ingenti miraculo de ipſo Virginis partu. Mouit mare & aridam, cùm & in inſulis, & in orbe toto Christus annuntiatur. Ita moueri omnes gentes videmus ad fidem.* Audi & S. Ambroſ. in hæc Aggæi verba, ſub finem tomi 2. *Mouerat ante hac* (Deus cælum & terram) *cùm de Ægypto liberaret populum ſuum, quando in cælo columna erat ignis, terra inter fluctus, murus in mari, via in aqua, in deſerto meſſis quotidiana frugum cæleſtium* (manna) *multiplicabatur, petra ſoluebatur in fontes aquarum: ſed mouit & poſtea in paſſione Domini Ieſu, quando cælum tenebris obductum, ſol refugit, petra ſciſſa, tumuli aperti, mortui reſuſcitati, draco victus in fluctibus ſuis vidit piſcatores hominum non ſolùm nauigantes in mari, ſed etiam ambulantes ſine periculo. Deſertum quoque motum, quando infructuoſus nationum populus in meſſem cœpit deuotionis & fidei flaueſcere, &c. vt plures filij fierent deſertæ, quàm eius quæ habebat virum: & floreret deſertum vt lilium,* Iſaiæ 35.

Commotionum cauſæ. Prima. Cauſæ, cur cælum, terra, mare & arida in incarnatione Christi concuſſa fuerint, ſunt multæ. Prima, quia quaſi admirata ſunt, & obſtupuerunt tantam Christi exinanitionem, æquè ac charitatem.
Secunda. Secunda, vt torpentia hominum corda excitarent ad tam inſolitum prodigium, eáque ſaxea mollirent, ad hanc Christi dignationem digno
Tertia. amore & gratitudine excipiendam. Tertia, quia omnes creaturæ per Christum reſtauratæ, imò quaſi deificatæ ſunt, dum per Christum Verbo Dei ſunt vnitæ: omnium enim creaturarum compendium, & microcoſmos eſt homo. dum ergo Christus hominem aſſumpſit, omnes creaturas aſſumpſit. Hinc in eius incarnatione commotæ ſunt, quia gauiſæ ſunt, & præ gaudio quaſi exilierunt; præſertim quia per eum ſperarunt, & ſperant liberationem à corruptione & miſeria, quam cum homine incurrerunt per peccatum Adæ, iuxta illud Apoſtoli Rom. 8. 19. *Expectatio creaturæ reuelationem filiorum Dei expectat: vanitati enim creatura ſubiecta eſt, non volens, ſed propter eum qui ſubiecit eam in ſpe: quia & ipſa creatura liberabitur à ſeruitute corruptionis, in libertatem gloriæ filiorum Dei. Scimus enim quòd omnis creatura ingemiſcit & parturit vſque adhuc.*

Vers. 8. Commotio Gentium multiplex. *Et mouebo omnes gentes.*] Primò, per bella ciuilia, quæ geſta ſunt inter Auguſtum, Antonium & Lepidum Triumuiros, quibus debellatis Auguſtus conſtituit ſe monarcham. ita Mariana. Secundò, in cenſu quo omnes profecti ad ſuas ciuitates, cogebantur profiteri ſe Auguſto eſſe ſubiectos. Tertiò, per prædicationem & miracula Christi & Apoſtolorum, per quæ portenta edita in cælo & in terra, tam naſcente, quàm patiente Christo, quæ iam recenſui, commotæ ſunt Gentes ad pœnitentiam, & ad fidem Christi capeſſendam. Vnde pro *mouebo* hebr. eſt מרעיש *biraſh*, id eſt, percellam, tremefaciam, pauorem & trepidationem iniiciam; Septuag. σεισω, id eſt, quatiam, concutiam. ita S. Hieron. & eius aſſeclæ; vnde noſter Emmanuel: Mouebo, inquit, ſtupore tanti myſterij, & lætitia, & vitæ innouatione omnes gentes.

Et veniet Deſideratus cunctis Gentibus.] *Et*, id

A *eſt, quia*, q. d. Commouebo cælum, terram, mare & aridam: quia veniet Meſſias, quem omnes gentes, imò omnes creaturæ deſiderant: Christus enim eſt principium, exemplar, finis, nodus, vinculum, centrum, vita, ſalus, felicitas totius vniuerſi. Vnde Apoſtolus Epheſ. 1. 10. ait, *Propoſuit* (Deus) *in eo, in diſpenſatione plenitudinis temporum inſtaurare omnia in Chriſto, quæ in cælis, & quæ in terra ſunt.* Vbi pro *inſtaurare*, græcè eſt ἀνακεφαλαιώσασθαι, id eſt, recapitulare, ad caput reuocare: Christus enim eſt anacephalæoſis, id eſt, ſumma, caput & recapitulatio omnium operum Dei, viſibilium & inuiſibilium. Vide ibi dicta. Quocirca omnes res feruntur in Christum, tamquam in centrum, cui coniungi deſiderant. Rurſum omnes appetunt Christus centrum felicitas orbis.
B Christum, tamquam ſacerdotem magnum, qui ab omnibus mala cuncta remoueat, & bona cuncta procuret. Hoc eſt quod ait Christus: *Ego ſi exaltatus fuero à terra, omnia traham ad me ipſum*, Ioan. 12. 32. Christus enim eſt Antiſtes & Pontifex magni fani, id eſt, totius mundi. Nam, vt ait Philo lib. 1. de Monarchia, mundus eſt quaſi templum ſacrum Dei, cuius antiſtes eſt homo, vt pro omnibus Deo gratias agat, & ab eo ſingulis bona impetret, & mala auertat. Audi Lactant. lib. de Ira Dei cap. 14. *Sequitur vt oſtendam, cur fecerit hominem Deus. Sicut mundum propter hominem machinatus eſt, ita ipſum propter ſe, tamquam diuini templi antiſtitem, ſpectatorem operum rerúmque cæle-*
C *ſtium. ſolus enim eſt, qui ſentiens capáxque rationis intelligere poſſit Deum, qui opera eius admirari, virtutem poteſtatémque perſpicere, &c. Ideo ſermonem ſolus accepit, ac linguam cogitationis interpretem, vt enarrare maieſtatem Domini ſui poſſit.* Verùm cùm homines ad id non ſufficiant, & plerique in terram demerſi ad cælum non inſpiciant, nec Deum auctorem agnoſcant; hinc miſſus eſt Christus, qui quaſi mundi Antiſtes id præſtaret, Deóque debitam gratitudinem & cultum pro omnibus perſolueret, & homines ad idem faciendum impelleret. Vnde eius typo pontifex Aaronicus in veſte geſtabat totum orbem, iuxta illud Sapient. 18. 24. *In veſte poderis quam habebat, totus erat orbis terrarum.* Hinc & Christus dicitur portare omnia
D verbo virtutis ſuæ, Hebr. 1. 3. Hinc rurſum ipſe vocatur deſiderium collium æternorum, id eſt, Prophetarum, Patriarcharum & illuſtrium Sanctorum, Geneſ. 49. 26. Vnde Iacob ibidem verſ. 17. *Salutare* (id eſt, ſaluatorem Christum) inquit, *tuum expectabo Domine.* Et Iſaias cap. 45. 8. *Rorate cæli deſuper, & nubes pluant iuſtum: aperiatur terra, & germinet ſaluatorem.* Quin & Sibylla Cumana apud Virgil. eclog. 4. ſic canit, ſic geſtit ad Christi ortum:

Vltima Cumæi venit iam carminis ætas,
Magnus ab integro ſæclorum naſcitur ordo:
Iam noua progenies cælo demittitur alto;
Iam redit & virgo, redeunt Saturnia regna.
E *Chara Deûm ſoboles, magnum Iouis incrementum,*
Aſpice venturo lætentur vt omnia ſæclo, &c.

Hebræa ad verbum habent, *& venient deſiderium*, vel *deſideria*: (pro חמדת *chemdat* enim in ſingulari, alio puncto poteſt legi חמדות *chemdot* in plurali) *cunctarum gentium*; Septuag. *& venient electa omnium gentium*, vel, vt S. Hieron. & Auguſt. 18. Ciuit. 48. legunt, *venient quæ electa ſunt Domini de cunctis gentibus.* quæ ſic exponunt, q. d. Non ſolùm Iudæi, ſed & omnes Gentes quæ à Deo electæ fuerint, venient ad Christum: non enim omnes Gentes, ſed tantùm pars aliqua à Deo ſelecta,

lecta, & vt pretiosus thesaurus desiderabilis, venit ad Christum. Ita S. Ioannes epistolam secundam inscribit: *Senior electæ Dominæ*; vnde Arabicus Antiochenus vertit, *venient populi cum desiderio*; Arabicus Alexandrinus, *venient gentes electæ*, Syrus, *afferent desiderium quod est cunctis gentibus*. Verius est Septuag. per *electa gentiū* significasse Christum, qui vnus est ex omnibus gentibus electus, per quem cæteri omnes electi & dilecti sunt à Deo; quem proinde omnes gentes elegerunt, adamarunt, desiderarunt & amplexi sunt. Hoc enim significat Hebr. *chemdat*. Pagnin. *& venient quæ sunt desiderium omnium gentium*. Minùs rectè vertunt R. Dauid & Clarius, *& venient cum desiderio omnes gentes*, scilicet vt se, suáque omnia pretiosa & desiderabilia, quasi munus offerant Christo. Nam hoc ipsi supplēt, cùm idipsum requirendum sit in Propheta: qui cùm hic non aliud Christi epithetum assignet, quàm τὸ *desiderium*, sequitur *desiderium gentium* non aliud esse quàm Christū. Et ita exponunt Chaldæus, Tigurina, R. Akiba apud Galatin. libr. 4. cap. 9. Vnde hinc validum sumas argumentum contra Iudæos, quo probes iam venisse Messiam, nimirum: Aggæus consolatur Zorobabel & Iudæos in fabrica templi sui exilis & vilis, hortatúrque vt in ea pergant, eo quòd ad illud venturus sit Messias. Illud autem templū iam rāsūit, & destructum est à Tito & Romanis. Ergo pariter iam venit & transiit Christus. Quod enim Arias per desiderium, vel desideratum, accipit Spiritum sanctum, quem omnes gentes exspectabant, vt curaret ipsorum infirmitatē, non Christum, absonum est, & contra omnes Interpretes. Messias enim Iudæis vti fuit promissus, ita & desideratus, non Spiritus sanctus; quē è Iudæis pauci, ex Gentibus ferè nulli cognouerunt. Vnde Spiritus sanctus non Iudæis, sed Christianis à Christo est promissus, & datus in Pentecoste. Cōmunis ergo Hebræorum, Latinorum & Græcorum sententia est, per *desiderium* intelligi Christum. ita S. Hieron. Remig. Haymo, Albert. Hugo, Lyran. & alij.

Venisse Messiam conuincitur ex Aggæo.

Christus est desiderium gentium. Primò.

Vbi nota, Christum vocari desiderium, vel desideria omnium gentium, quia summè est desiderabilis. Licèt enim Gentes infideles eum non desiderarent, imò eum non cognoscerent; tamen ipse in se summè erat, estque desiderabilis. vt sit metalepsis, q. d. Christus fuit desideratus cunctis gentibus, hoc est, omnes gentes summè egebant Christi aduentu, vt è suis miseriis liberarentur, ideóque non rationali, sed naturali appetitu eum desiderabant, sicut terra arida hiando desiderat pluuiam (egere enim, est tacitè desiderare id, quod egestatem leuet: vnde nonnulli desiderare hic explicant per egere. ita Martin. de Roa libr. 1. Singul. cap. 13. in fine.) Quocirca Gentes mox vt de eius vita, doctrina, sanctitate & miraculis per S. Paulum & Apostolos inaudiuerunt, mox vt Apostolorum prædicatione commotæ & compunctæ sunt, eum desiderare cœperunt; & quo magis cognouerunt, eo magis desiderarunt & adamarunt, adeò vt non tantùm opes, sed & sanguinem vitámque libentes pro eo profunderent, vt patet ex tot centenis millibus Martyrum, qui primis trecentis post Christum annis toto orbe extiterunt. Hinc Christus à Iacob patriarcha Genesis 49. vers. 10. vocatur *exspectatio gentium*, præsertim vbi illæ per Apostolos cognouerunt, se, Iudæis incredulis exclusis,

A in familiam & benedictionem Abrahæ per Christum surrogandas esse. Hic ergo est expressa prophetia de vocatione Gentium. Porrò Hebr. חֶמְדַּת *chemdat*, concupiscentiam & desiderium non quale quale, sed ingens, ardens & æstuans significat. Vnde Daniel c. 9. 23. vocatur אִישׁ חֲמוּדוֹת *is chamudot*, id est, vir desideriorū: quia inflammatis desideriis æstuabat, orans ardentissimè Deum pro liberatione populi. Sic Gentes credentes Apostolis, fide, spe, & charitate inflammatæ æstuarunt in Christum, & alios ad eundem adamandum eodem æstu incitarunt, dicentes: *Venite & ascendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Iacob, & docebit nos vias suas, & ambulabimus in semitis eius: quia de Sion exibit lex, & verbum Domini de Ierusalem*, Isaiæ 2. 3. Sic Cicero libr. 14. epist. 2. ad vxorem & filiam: *Valete*, ait, *mea desideria*. B

Secundò, quia Christus omnia gentium desideria plenè expleuit & satiauit. Secundò.

Tertiò, desiderium hoc accipi potest, non gentium, sed Christi, q. d. Veniet in carnem Christus, quia mirè desiderat redimere & saluare omnes gentes, ac præsertim electos ex Gentibus, vt vertunt Septuag. Sicut enim sponsus ardenter amat sponsam, ita Christus Ecclesiam, quæ penè tota collecta est è Gentibus, ac vicissim sua gratia efficit, vt Ecclesia ardenti amore ipsum, vt sponsa spōsum tedamet. Hic amor sponsi & sponsæ toto libro Canticorum multis parabolis describitur. Eundē eructat Ecclesia in officio Ascensionis Domini: Tertiò. C

Iesu nostra redemptio,
Amor & desiderium,
Deus redemptor omnium,
Homo in fine temporum.
Quæ te vicit clementia,
Vt ferres nostra crimina,
Crudelem mortem patiens,
Vt nos à morte tolleres?

Et mox:

Tu esto nostrum gaudium,
Qui es futurus præmium.
Sit nostra in te gloria,
Per cuncta semper sæcula. Amen. D

Denique Gentes ante Christum, credentes in Deum in lege naturæ, aut proselitæ & conuersæ ad Iudaismum, æquè ac Iudæi exspectabant ac desiderabant Christum, quasi saluatorem mundi, quasi iubar cœleste, quasi candorem lucis æternæ, quasi solem iustitiæ, qui totum orbem caligine infidelitatis & ignorantiæ offusum illuminaret, ac sedentes in tenebris & vmbra mortis eriperet, sanaret, iustificaret & bearet. Talis fuit Iob, cum suis amicis. Tales Sibyllæ. Tales Adam, Enoch, Noë, Sem, Abraham, Isaac, Iacob, Ioseph, &c. E

Anagog. Christus in cœlo est desiderium omnium Beatorum & angelorum, tum quia omnes desiderant eius diuinitate & humanitate frui & beari: tum quia ipse omnium desideria explet, satiat, inebriat. Ita S. August. lib. 18. de Ciuit. 35. & Rupert. hic. imò S. August. putat hunc esse sensum literalem, motus hac ratione: *Vt enim*, inquit, *desideratus esset exspectantibus, prius oportuit eum dilectum esse credentibus*. Verùm ad hoc paulò antè respondi. Desideratus enim idem est quod desiderabilis, optabilis. Aliter respondet Ioannes Alba Electorum cap. 68. scilicet, datiuos hosce Anag.

hosce *cunctis gentibus*, non pendere à voce *Desideratus*, sed à verbo *veniet*. q.d. Cunctis gentibus aduenier Christus saluator, cuius nomē in Script. est *Desideratus*, scilicet à Prophetis & Patriarchis. Verùm Hebr. חֶמְדַּת *chemdat*, id est, *Desideratus*, cùm sit in regimine, necessariò respicit regitoue כָּל־הַגּוֹיִם *col goiim*, id est, *cunctis gentibus*, vti sciunt hebraicè periti; nisi alio puncto legas in plurali חֶמְדֹּת *chemdot*, id est, *desideria*, in nominatiuo absoluto. Tunc enim aptè respondet verbo plurali בָּאוּ *bau*, id est, *venient*, nec necessariò respicit τὸ *cunctis gentibus*. Sensus tamen hic arctior & frigidior est.

Tropol. Quàm Sācti Iesum desiderent.

Tropol. Christus est omne desiderium animarum sanctarum, quæ nil aliud, nisi ipsi placere, ipsum in dies magis amare, magis colere desiderant. Ita desiderauit eum S. Ioan. Apoc. 22. 20. *Veni Domine Iesu.* Ita desiderauit S. Magdalena, quæ iure poterat dicere illud Cantic. 3. 2. *Surgam & circuibo ciuitatem, per vicos & plateas quæram quem diligit anima mea.* Ita Isaias cap. 26. 8. *Nomen tuum & memoriale tuum in desiderio animæ. Anima mea desiderauit te in nocte: sed & spiritu meo in præcordijs meis mane vigilabo ad te.* Ita S. Ignatius prodiens in amphitheatrum obiiciendus leonibus, cùm turbam spectantium hilari vultu circumspexisset, & salutasset: *Veni*, inquit, *vt bestijs obijciar, non ob aliquod maleficium, sed vt Christo meo me vniam, quem insatiabiliter sitio.* Ita S. Bernard. in hymno:

Desidero te millies,
Mi Iesu: quando venies,
Me lætum quando facies,
Me de te quando saties?
Iesu rex admirabilis,
Et triumphator nobilis,
Dulcedo ineffabilis,
Totus desiderabilis.
Quando cor nostrum visitas,
Tunc lucet ei veritas,
Mundi vilescit vanitas,
Et intus feruet charitas.
Iesu summa benignitas,
Mira cordis iucunditas,
Incomprehensa bonitas;
Tua me stringat charitas.
O Iesu mi dulcissime,
Spes suspirantis animæ:
Te quærunt piæ lachrymæ,
Te clamor mentis intimæ.
Iam quod quæsiui video,
Quod concupiui teneo:
Amore Iesu langueo,
Et corde totus ardeo.
O beatum incendium,
Et ardens desiderium!
O dulce refrigerium,
Amare Dei filium!

Quid enim? fames, & cibum appetis? Iesum desidera. Ipse est pánis & refectio angelorum: ipse est manna continens in se omnem saporis suauitatem. Sitis? Iesum cōcupisce. Ipse est puteus aquarum viuentium, ita satians, vt ampliùs non sitias: ipse vinum mentem inebrians; ipse nectar & ambrosia. Æger es? Iesum adi. Ipse est Saluator, ipse medicus, imò ipsa salus. Moreris? Iesum suspira. Ipse est vita & resurrectio. Perplexus es? Iesum consule. Ipse est magni consilij angelus. Ignoras & erras? Iesum interroga. Ipse est via, veritas & vita. Peccator es? Iesum implora. Ipse enim populum suum saluum faciet à peccatis eorum: ad hoc venit in mundum: hic omnis eius fructus, vt auferatur peccatum. Tentaris superbia, gula, libidine, torpore? Iesum innoca. Ipse est humilitas, sobrietas, castitas, amor & feruor: ipse infirmitates nostras tulit, & dolores nostros ipse portauit, & etiamnum fert & portat. Desideras pulchritudinem? Ipse speciosus est forma præ filiis hominum. Desideras opes? In ipso sunt omnes thesauri, imò in ipso plenitudo diuinitatis inhabitat. Ambis honores? Gloria & diuitiæ in domo eius, ipse est rex gloriæ. Quæris amicum? Tui amantissimus est, qui tui amore è cœlo descendit, laborauit, sudauit, crucem & mortem subiit: ipse pro te nominatim in horto orauit, & lachrymas sanguineas profudit. Quæris sapientiam? Ipse est Sapientia Patris æterna & increata. Optas consolationem & lætitiam? Ipse est dulcedo cordium afflictorum, gaudium & iubilus angelorū. Optas iustitiam & sanctitatem? Ipse est Sanctus sanctorum: ipse iustitia sempiterna, iustificans & sanctificans omnes credentes & sperantes in se. Optas beatam vitam? Ipse est vita æterna: ipse Sanctorum felicitas & beatitudo. Ipsum ergo desidera, ipsum ama, ipsum suspira. In ipso inuenies omne bonum, extra ipsum omne malum, omnem miseriam. Dic ergo cum S. Francisco: *Iesus meus, amor meus, & omnia. Iesu decus angelicum: in aure dulce canticum: in ore mel mirificum: in corde nectar cælicum.* Eia bone Iesu rumpe cataractas tui amoris, vt flumina eius, imò maria, defluant & depluant in nos, nósque inebriēt, imò mergant & obruant.

Scripsit D. Blosius Abbas Lætiensis, vir magnæ pietatis ac theodidactos, multa pia opuscula, illis qui in spiritu proficere cupiunt, valde sapida & proficua: inter quæ extāt aspirationes eius ardentes & crebræ per diem ad Iesum, Iesum desiderantibus crebrò vsurpandæ. E multis paucas hîc subiiciam: *Transfige amabilis Iesu, medullas animæ meæ suauissimo dilectionis telo: perfode cor meum ignea charitate, vt prorsus langueat anima mea tui desiderio, tota amore resoluatur, tota liquefiat, tota in te transeat.*

Separa Domine mentem meam ab omnibus quæ sub cælo sunt, vt ipsa tibi soli viuere intendat: tu solus illam vt proprius possessor inhabites. Descendat in me suauissimus odor tuus, veniat mihi diuinæ charitatis tuæ inenarrabilis fragrantia quæ puras & sempiternas in me suscitet concupiscentias. Diligam te, quia prior dilexisti me.

O pelagus sanctæ dilectionis atque dulcedinis Deus meus, veni & tribue te animæ meæ. Da vt integro corde, pleno desiderio, flammantique affectu iugiter aspirem ad te, & suauissimè respirem in te, te omni creaturæ præferam, propter te omni transitoriæ delectationi renunciem, ô vera & summa exultatio mea.

O supereffluens abyssus diuinitatis trahe & immerge me in te, totam affectionem cordis mei tu abripe & tibi applica, vt ipsa ad cætera omnia sit prorsus exanimis. O dilecte mi dilecte votorum meorum, concede, vt te inueniam, inuentúmque teneā, & brachijs spiritualibus arctissimè constringam. Te desidero, ad te anhelo, ô beatitudo æterna. Vtinam te mihi dones, & me tibi intimè vnias, atq; more diuinæ charitatis totum inebries!

Meum est argentum.] Primò, q.d. Ne obtendaris in fabrica templi vestram inopiam, ego spōdeo me vobis opes ad illam affatim suppeditaturum: Vers. 9.

rum: meum est enim omne aurum & argentum, ac proinde cuilibet illud distribuo.

Secundò, & magis connexè ad sequentia, q.d. Vos doletis de exilitate & vilitate fabricæ, quòd non possitis æquare magnificentiam Salomonis, qui abundauit auro & argento. Verùm scitote me hæc non quærere, nec iis indigere: meũ enim est omne aurum totius mundi. Ex auro ergo magnificentiam fabricæ non æstimate, sed ex sanctitate & magnificentia sacerdotum & populi, qui templum hoc sunt frequentaturi. Ecce ego mittam Christum sacerdotem magnum, qui tẽplum hoc vestrum sua præsentia, doctrina & miraculis magis ornabit, & magnificentius reddet quàm omne aurum, quo suum templum Salomon op- B pleuit. ita Hugo, Clarius, Vatab. Burgensis, Emmanuel, Mariana & Galatin. loco suprà citato. Est παρρησία, siue Concessio rhetorica. Similis est ps. 49. 10. *Si esuriero, non dicam tibi: meus est enim orbis terræ & plenitudo eius.* Et Isaiæ c. 1. *Quò mihi multitudinem victimarum vestrarum? dicit Dominus: plenus sum.*

Tertiò, alij sic exponunt, q.d. Licet vos sitis pauperes, ego tamen, qui sum ditissimus, tantum vobis auri & argenti in templi fabricam dabo, vt maior sit eius gloria & opulentia, quàm fuerit templi Salomonici. ita Theodor. Remig. Haymo, Lyran. & Ribera. Verùm hoc non videtur verum: quia Salomonis fabrica fuit splendidissima, C nec appositum: quia fabricam hanc præfert fabricæ Salomonis, non propter aurum, sed propter Christum, vti mox patebit.

Notat Anastasius Nicænus quæst. 9. in Scriptur. hisce Aggæi verbis, *Meum est argentum*, ab insipientibus additum fuisse, *Cui voluero dabo ipsum. Nam nullus*, inquit, *qui ex bellis, cædibus, furtis, periurijs, rapinis, munerúmque corruptelis & iniurijs opes collegit, potest dicere se per eum esse ditatum, sed per peccatum malignum.* Quocirca Lucianus in Timone, satyricè inducit Plutum, auri & argenti Deum, cùm à Ioue, quasi à Deo optimo & æquissimo ad quempiam mittitur, quasi claudũ ægrè & tardè progredi, cùm verò à Dite, infernorũ præ- D side, aliquo amandatur, rectis pedibus, quasi explicatis alis illicò aduolare. *Nam & ipse*, inquit, *opum largitor est, ac magna donans, id quod ipso etiam nomine declarat.* Nimirum magis ditantur subinde qui diabolo seruiunt, quàm qui Deo, vtpote qui per vsuras, rapinas, fas & nefas aurum coaceruant, nulla conscientiæ habita ratione; sed tamen nec hi ditantur sine Deo, saltem permittente, qui potest ad libitum iis lucra & opes auferre, eásque viris piis consignare, vti non raró facit. Nam

De malè quæsitis non gaudet tertius heres.

Tropol. Tropol. *argentum* sunt Dei lex & doctrina: item gratiæ & dona, quibus Ecclesiam ditat & ornat. E ita S. Ambros. lib. 3. epist. 12. Albert. Rupert. ac S. Hieron. quem audi: *Ego*, inquit, *argentum quo domus Dei ornatur, existimo eloquia Scripturæ, de quibus dicitur* ps. 11. 7. *Eloquia Domini eloquia casta, argentum igne examinatum, probatũ terræ, purgatum septuplum.* Sic Apostolus 1. Corinth. 3. 12. docet, sanctos ædificare super fundamentũ *Christi, aurum, argentum, lapides pretiosos, vt in auro sensus occultus sit; in argento sermo decens; in lapide pretioso opera Deo placentia. His metallis illustrior fit Ecclesia Saluatoris, quàm quondam Synagoga fuerat.*

Rursum S. August. hom. 30. inter 50. hinc va- A lidum telum torquet in auaros pro eleemosyna. Si, inquit, Dei est argentum & aurum, ergo cùm iubet vt ea aliis communices, de re sua iubet: & cùm facis eleemosynam, facis de re eius qui iubet vt facias, non de re tua. Addit. Deum liberalibus dare aurum ad exercitationem humanitatis, auaris ad supplicium cupiditatis. *Deus*, inquit, *verè & propriè suum dicit esse aurum & argentum, quod & largissima bonitate condidit, & iustissimo administrat imperio, vt sine ipsius nutu ac dominatu nec mali, nisi ad auaritiæ supplicium, nec boni, nisi ad vsum misericordiæ, possint habere aurum & argentum.* Facit ergo vt *copia eius non extollat bonos, nec lædat inopia: malos autem, & cùm offertur excæcet, & cùm aufertur excruciet.*

B

Vers. 10.] Magna erit gloria domus istius nouissimæ plus quàm primæ, dicit Dominus exercituum: & in loco isto dabo pacem, dicit Dominus exercituum.

Magna erit gloria domus istius nouissimæ plus quàm primæ.] *Magna*, id est, maior. Hebræi enim carent gradu comparatiuo; & eius vice vtuntur positiuo cum præpositione מן *min*, id est, præ, plusquam, q.d. Maius & gloriosius erit hoc templum posterius quod vos pauperes fabricatis, quàm fuerit primum Salomonis, licèt gloriosum C auróque fulgidum: quia scilicet Christus, qui est gloria & splendor Patris, ac consequenter vrbis & orbis, in hoc vestro templo offeretur Patri in festo Purificationis, docebit, sæpe versabitur, miracula patrabit, instituet nouam legem gratiæ, & fundabit nouam Ecclesiam, quæ recta ducit ad cœlum. Christum enim hîc vocari gloriam domus, id est, templi secundi, patet ex vers. 8. vbi ait: *Mouebo omnes Gentes, & veniet Desideratus cunctis gentibus, & implebo domũ istam gloria*, q.d. Desideratus cunctis gentibus, id est, Messias rex, quem exspectatis, qui commouebit & sibi subiget omnes gentes, sua præsentia & magnificentia domum istam gloria implebit. Vers. 10.

D Est hîc duplex quæstio. Prior cum Iudæis, posterior cum Christianis.

Prior est: An ex hoc loco solidè demonstrari possit Messiam iam venisse? Asserunt Christiani, negant Iudæi. Probant Christiani hoc argumento: Aggæus ait Christum fore gloriam templi secundi, ideóque maiorem fore gloriam templi secundi quàm fuerit primi Salomonici: ergo Christus venit, & natus est stante templo secundo, adeóque in eo versatus est & docuit, itáque ei gloriam hanc tantam consignauit. Nam quoad aurum, opes, & cætera, certum est, gloriosius fuisse templum primum Salomonis secundo Zorobabelis: idque admittunt Iudæi, imò asserunt E ipsimet quinque res nobilissimas fuisse in templo primo, quibus caruit secundum: scilicet arcam testamenti, Vrim & Tummim, ignem cœlestem, prophetiam, & Deum sedentem in propitiatorio, indéque oracula reddentem. Iudæi vt hoc telum effugiant, versant se in omnes partes, tricantur: sed nodum non extricant. Primò, aliqui respondent hîc agi, non de templo secundo Zorobabelis, sed de tertio quod ædificabit Messias, quem ipsi exspectant: illius enim gloriam maiorem fore, quàm fuerit templi Salomonici. Verùm hoc repugnat Prophetæ, qui demonstrās templum secundum, ait: *Magna erit gloria domus istius*, Prior quæstio cum Iudæis

istius, quam scilicet tu ô Zorobabel & Iesu, nunc cum populo ædificatis. Pronomē enim *istius* non potest demonstrare templum Messiæ, quod nondum inchoabatur, imò per multa sæcula futurum non erat.

Explicatio Iudæi noui. Refellitur primò.

Recentior quidam Iudæus, nomine Barbanella, vt hoc argumentum declinet, aliter dispungit, scilicet ponit hypocolon post *istius*, sensúmque hunc dat: Magna erit gloria domus istius, quā vos ô Iudæi cum Zorobabel nunc ædificatis, &c. repete τὸ *magna*, id est, maior, erit gloria domus nouissimæ, id est, templi tertij & vltimi quod ædificabit Messias, quàm fuerit primæ. Dicunt enim Iudæi, tria sibi fuisse templa promissa, primum Salomonis, secundum Zorobabelis, tertium Messiæ magnificentissimum, quod exspectant. Verùm hoc violentum esse, & textum peruertere patet primò, ex eo, quòd hîc vnica sit sententia continua, qua Propheta comparat & præfert secundam domum, id est, templum Zorobabelis, primæ Salomonis: Barbanella autem facit duas sententias, duásque comparationes: vnde iuxta eum deberet interseri coniunctio &, vel *item*, aut coniunctio *sed*, multáque alia addenda essent, nimirum hæc, *sed maior*, vel *maxima* erit gloria domus nouissimæ, quàm fuerit primæ.

2. Secundò, deberet esse accentus *Zakeph*, id est, hypocolon inter τὸ *istius*, & τὸ *nouissima*: hic autē accentus non est in Hebræo: ergo est vna continua sententia, non duæ.

3. Tertiò, quia Septuag. Chald. Syrus & alij passim vertunt vt noster, per vnicam sententiā; non duas. Ita & veteres Rabbini apud Gelatin. libr. 4. cap. 9. quin & R. Salomon, R. Dauid, aliique recentiores.

4. Quartò, idipsum clarum est ex toto capitis contextu & decursu. Nam hisce verbis Deus consolatur Iudæos pusillanimes, ex quorum sententia dicit vers. 4. *Quis in vobis est derelictus, qui vidit domum istam in gloria sua prima? & quid vos videtis hanc nunc? numquid non ita est quasi non sit in oculis vestris?* Hos consolatur & animat ad pergendum in fabrica templi, elidens hanc pusillanimitatem, promittēnsque maiorē fore gloriam domus istius posterioris, quàm fuerit primæ. Vnde statim subdit: *Et nūc confortare Zorobabel*, &c. *adhuc vnū modicū*, &c. *& veniet desideratus cunctis gentibus* (putà Messias, qui in templo hoc versans, docens & miracula faciēs, maiorē dabit templo huic secundo gloriam, quàm Salomon omni sua pompa dederit primo) *& implebo domum istam gloria. Magna* (id est, maior) *erit gloria domus istius nouissima plus quàm primæ*. Quæ vltima verba planè ad verbū in Hebræo respondent pusillanimitati, & verbis querulis Iudæorū v. 4. *Quis in vobis*, &c. *vidit domum istam in gloria sua prima?* Hebraicè est, את הבית הזה בכבודו הראשון *et habbait hazze bichbodo harison*. Hic enim iisdem per eadem respondet dicens, & opponens promittēnsque contrarium, scilicet, גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון *gadol iie kebod habbait hazze haacharon min harison*, id est, maior erit gloria domus istius nouissimæ quàm primæ. Vbi planè duas tantùm ponit domos, id est templa, scilicet priorem Salomonis, & posteriorem Zorobabelis, vnámque cum altera conferens, imò præferens, dicit, quòd posterior priorem in gloria superabit. Impertinens ergo hîc est mentio & sermo de tertia domo, id est, templo Messiæ, quæ prorsus alia erat futura, eáque post

A multa sæcula, quam nec Zorobabel, nec quis præsentium tunc Iudæorum erat visurus, vt de ea gaudere, itáque præsentem mœrorem dispellere posset. Confirmatur, quia opponit *haacharon* voci *harison*, id est, domum posteriorem domui priori, tam hîc quàm v. 4. ergo duas tantùm agnoscit hîc domos, non tres.

Dices, Cur ergo apponit articulū *he* demonstratiuum, dicens *haacharon* q. d. Illa domus, scilicet tertia Messiæ. Nam si de eadem domo Zorobabelis ageret, sufficisset articulus præpositus voci *bait*, & pronomini *ze*. Ait enim הבית *habbait*, הזה *hazze*: ecce duo articuli; cur tertium apponit, dicens האחרון *haacharon*? Resp. Id facit primò, vt designet domum hanc posteriorem fore illustris-

B simam per Messiam, vt omnes illā digito demonstrent & ore celebrent, dicentes: Hæc est illa, illa inquam, vti secunda & vltima, ita eximia, magnifica, diuina, domus Messiæ nostri.

Secundò, id facit, vt τὸ *haacharon* opponat *harison*, id est, posteriorem priori. Cùm enim prior domus habeat articulum *he*, decet vt & posterior, quæ illustrior est futura, eundem habeat. Adde, *he* determinat τὸ *domus*, & significat domū hanc non tantùm esse secundā, sed & fore nouissimam, siue vltimam, quasi dicat. Hæc domus quæ erit nouissima. Sic Itali dicunt, *Alessandro il Magno, Ptolemeo il vltimo*, vt per articulum *il* designent se de Alexandro, non quouis, sed Magno; de

C Ptolemæo, non primo, sed vltimo loqui. Sic & Franci dicunt, *Alexandre le grand, Ptolemee le dernier*. Sic & Græci: οὗτός ἐστιν ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ ἡ μεγάλη, *hic est virtus Dei, quæ vocatur magna*, Actor. 8. 10. Sic & Flandri, Germani, aliique plures. Denique Hebræi solent multiplicare articulos per pleonasmum, vti hîc ad *habbait* addunt *hazze*, q. d. Huius, huius.

Tertiò, resp. τὸ *harison* propriè non refertur *habbait*, id est, domum, sed *kebod*, id est, gloriam. Vnde Septuag. disertè vertunt, διότι μεγάλη ἔσται ἡ δόξα τοῦ οἴκου τούτου ἡ ἐσχάτη ὑπὲρ τὴν πρώτην, id est, *magna erit gloria domus istius nouissima quàm prima*. Loquitur enim de templo Salomonis & Zo-

D robabelis, quasi de vna & eadem Dei domo: quia vna alteri successit, eidémque loco inædificata est; ac ei dicit, quòd gloria posterior, putà domus Zorobabelis, sit futura maior gloria priori, putà domus Salomonis. Et hoc ad punctum respondet querulis Iudæorum verbis Hebraicis vers. 4. *Quis est qui vidit*, &c. *domum istam in gloria sua prima?* quasi dicat. Quis vidit gloriā priorem prioris templi Salomonici? nónne dolet & gemit, quòd hæc posterior gloria domus posterioris longè illi sit impar? At sumat animos: ego enim promitto me facturum, vt gloria posterior priorem superet. Itaque articulus *he* hîc iteratur, quia propriè non respicit *bait*, id est, do-

E mum, sed *kebod*, id est, gloriam, quæ maior futura erat posterior quàm prior, id est, in posteriori templo Zorobabelis, quàm fuerat in priori Salomonis, ideóque articulo *he* addito, eam quasi illustrem & inauditam demonstrat. Figmentū ergo Iudæorum est planè contrarium contextui, quòd distinguat hîc Propheta tria templa, eáque inuicem opponat, cùm earum sit non nisi posterius opponi & præponi priori. Vnde noster non tam verbum verbo, quàm sensum sensui fideliter reddens, clarè vertit, *magna erit gloria domus istius nouissimæ plus quàm primæ*. Hebræi enim gloriam vocant gloriosam fabricam templi, hoc

est, ipsum gloriosum templum. Templum autem posterius, siue nouissimum Zorobabelis gloriosius fuit primo Salomonis. Vnde Isidor. Pelus. lib. 4. epist. 17. legit: *Et erit gloria domus huius vltima supra primam*; & ex τῷ *vltima* reuincit Iudæos, exspectātes aliud, & posterius à Messia templum. Si enim fuit vltima; ergo post illam iam à Tito dirutam, non est exspectanda alia.

A

Denique gloriam hanc maiorem explicat Propheta, dicens: *Adhuc vnum modicum est, & ego commouebo cælum & terram, & veniet Desideratus cunctis gentibus*, id est, Messias, vti explicant non tantùm Catholici, sed & veteres Rabbini apud Galatin. lib. 4. 9. Inter quos R. Akiba sic explicat, q. d. *Adhuc vsque ad Messiæ reuelationem modicum tempus restat*. Ergo iampridem venit Messias. Nam ab hac Aggæi prophetia vsque nunc, elapsa sunt duo millia annorum & amplius. quod sanè non modicum, sed nimis longum est tempus. Adde, Iudæis in Script. non nisi duo promitti templa, vnum Salomonis, alterum Zorobabelis: quo per Titum & Romanos *destructo, erit in templo abominatio desolationis, & vsque ad consummationem & finem perseuerabit desolatio*, inquit Daniel cap. 9. 27. Frustra ergo Iudæi exspectant tertium templum sub Messia, præsertim cùm ipsi sæpiùs, putà sub Adriano Imper. Constantino, & Iuliano Apostata, eo concedente, imò vrgente, conati fuerint templum reædificare; sed incassum, & euentu infelici. Nam ignis partim cælo demissus, partim è fundamentis erumpens, fabricantes cum fabrica consumpsit, vti narrat S. Chrysost. orat. 3. contra Iudæos, Baron. Euseb. lib. 10. Histor. c. 37. & seq. Socrates lib. 3. cap. 17. Theodor. lib. 3. Histor. cap. 17. Sozom. lib. 5. 21. & alij. Necesse est ergo Christum venisse durante secundo templo, in eóque versatum esse, vti versatum docent Euangelistæ, ac proinde frustra quasi adhuc venturum exspectari à Iudæis. Explosa itaque violenta & contorta hac expositione, imò fictione.

Secundum effugium R. Salom. refellitur.

Secundò, R. Salomon concedit hîc agi de secundo templo, sed respondet, maiorem illius gloriam fuisse quàm primi, non quòd in eo versatus sit Christus, sed quòd plures annos durarit, quàm primum. Primum enim, inquit, durauit annos 410. secundum verò 420. *Spectatum admissi risum teneatis amici*. Egregiam sanè laudem & gloriam secundi templi, Prophetę cothurno dignam, quòd in tot sæculis steterit decem annos ampliùs secundum templum quàm primum. Plusculos illi dat Iosephus. Nam lib. 10. Antiq. 10. primum templum stetisse ait annos 470. secundo verò annos 639. assignat lib. 7. Belli cap. 10. Sed error est in numeris: nam iuxta veriorem chronologiam, primum templum durauit annos 426. secundum verò stetit ab initio regni Darij Hystaspis, vsque ad Titum & Vespasianum, qui illud euerterunt, annis 588. Vide tabulam chronologicam quam præfixi Genesi. Durauit ergo secundum ampliùs quàm primum, annis 162. Verùm hisce annis sæpiùs fuit pollutum & profanatum. Primò, ab Antiocho Epiphane, 1. Machab. 1. Secundò, à Pompeio, teste Iosepho lib. 14. Antiq. 8. Tertiò, à Cassio, teste eodem Iosepho cap. 13. & tandem à Tito & Romanis planè cum vrbe & gente excisum. Quocirca verè de eo dictum est 1. Machab. 1. vers. 41. *Sanctificatio eius desolata est sicut solitudo*: & vers. 42. *Secundùm gloriam eius multiplicata est ignominia eius*. Hi ergo anni templo non fuerunt ad gloriam, vt ait Aggæus, sed ad ignominiam. In hac glorientur Iudæi: sicuti multò veriùs gloriantur, & hæreticis exprobrant Pilznenses Bohemi orthodoxi, furum patibulum apud eos diutiùs stetisse, & antiquius esse Ecclesia & fide Hussitica & Lutherana. Secundò, Aggæus non meminit durationis, vel temporis, nec in eo præfert secundum templum primo; sed in eo, quòd ad illud veniet Desideratus cunctis gentibus, purà Messias, qui templum implebit sua maiestate & gloria. Tertiò, quæro, quando in secundo templo illa commotio est facta, de qua ait Aggæus vers. 7. *Adhuc vnum modicum est, & ego commouebo cælum & terram, & mare & aridam*, nisi in Christo? Hinc liquet, quàm friuolum sit R. Salomonis commentum.

B

Et tertium R. Dauidis.

Tertiò, R. Dauid aliud effugium quærit. Dicit enim, maiorem gloriam fuisse secundi templi quàm primi, eo quòd multæ gentes confluxerint ad secundum templum, in eóque sua dona obtulerint Deo: sed pariter multæ, imò plures, confluxerunt ad primum. Salomon enim eius fabricator fuit potentissimus, & nominatissimus inter gentes, omnésque populos vicinos vel habuit subiectos, vel fœderatos. Illi ergo venientes ad Salomonem, veniebant pariter ad templum, adeò vt & Regina Saba hac fama & gloria excita, eòdem venerit: quin & classes Salomonis nauigantes in Ophir, inde Indos aduehebant in Ierusalem. Secundò, Gentes magis profanarunt & conspurcarunt templum secundum, quàm honorarunt, vti de Antiocho, eiúsque posteris, Pompeio, Cassio, & Tito iam ostendi. Tertiò, quæ commotio facta est in cælo, terra, mari & arida, nisi tempore Christi, & propter Christum? Porrò fabella est Iudaica, quam recenset Theodor. gentes vicinas muruis bellis & cædibus se confecisse, earúmque spolia & opes Deum dedisse Iudæis ædificantibus templum, hàncque esse maiorem secundi templi gloriam. Huius enim historiæ nec Iosephus, nec quis alius meminit. Plura vide apud Galatin. lib. 4. cap. 9. & 10. Adrianum Finum lib. 5. Flagelli Iudæorum c. 2. & Paulum Burgensem hîc additione tertia ad Lyranum.

C

D

Posterior quæstio, an templum Herodis fuerit magnificentius quàm Salomonis.

Posterior quæstio est cum Christianis nonnullis, qui concedunt quidem præcipuam gloriam secundi templi fuisse Christum: addunt tamen, illud idem quoad fabricam, licet vilius fuerit Salomonico, quatenus restauratum fuit à Zorobabele, tamen quatenus idem redintegratum fuit ab Herode, augustius fuisse Salomonico, ideóque dicere hîc Deum: *Meum est argentum, meum est aurum*, quo scilicet vos templúmque ditabo magis quàm ditaui Salomonem. Pro quo Nota, Herodes Ascalonita, qui fuit infanticida & persecutus est Christum, cùm ex Iudæorum prophetiis, præsertim ex illa Iacobi Genes. 49. 10. *Non auferetur sceptrum de Iuda, & dux de femore eius, donec veniat qui mittendus est, & ipse erit exspectatio gentium*, intelligeret adesse tempus Messiæ regis Iudæorum (videbat enim defecisse sceptrum de Iuda, & in se alienigenam, putà Idumæum, esse trāslatum;) credere & sperare cœpit se fore Messiam, ex adulatione quorumdam Pharisæorum. Quocirca vt à populo talis haberetur, diruto templo Zorobabelis, eodem loco aliud magnificentissimum exstruxit, cœpitque anno 18. regni sui, & per octo annos illud ædificauit, quo totó tempore, ait Ioseph. lib. 15. Antiq. 14. numquam interdiu pluit. Porrò hoc eius templum fuisse magnificentius Salomonico, Ribera probare contendit. Primò, ex eo quod Salomonis templum habuerit in longitu

E

Asserit Ribera, probat.

longitudine septuaginta cubitos, Herodis verò
1. eorum. Secundò, quia Herodes lapides candidos firmissimos, longos 25. cubitos, & latos duodecim, fabricæ suæ adhibuit, eósque solidè & affabrè ferro compaginauit.
3. Tertiò, quia templum crustis aureis grauissimis obtexit, quibus exteriùs circumquaque tectum, ad primos solis ortus igneo splendore radiabat, vt, cùm illud intuerentur spectantium oculi, quasi solis radiis repercussi auerterentur.
4. Quartò, quia vallem profundissimam vicinam monti templi coæquauit, in eáque fecit templi atrium: vnde illam ingentibus columnis 162. æquè ac porticibus exornauit.
5. Quintò, quia ad atrium primum sacerdotum, & secundum laicorum qui mundi erant, adiecit tertium, in quo degerent immundi & Gentiles. Hæc omnia habet Iosephus loco citato, & Iosippus filius Gorionis lib. 5. cap. 26. Addit Ribera: hæc non debere mira videri, quia licet Salomon esset ditissimus & gloriosissimus, tamen Herodes quoque potentissimus per Romanorum & Augusti amicitiam euaserat. Vnde ad hanc fabricam maximas opes collegit & exhausit. Insuper saxa aliáque opportuna ad fabricam, ex diruto Salomonis & Zorobabelis templo vsurpauit: vasa etiam aurea & argentea Salomonis, quæ abstulerat Nabuchodonosor, templo restituit Cyrus, 1. Esdræ cap. 1. & 6. ac licet ea rapuerit Antiochus Epiphanes, 1. Machab. 1. 23. tamen ea restituerunt Machabæi, 1. Machab. 4. 49. idque ex auro, teste Iosepho lib. 12. Antiq. cap. 11. Idem cum Ribera sentire videntur S. Hieron. & S. Chrysost. demonstrat. quòd Christus sit Deus, to. 5. decepti auctoritate & verbis Iosephi, cuius fides hîc, vt & alibi, vacillat.

Negant alij passim.

Verùm hæc sententia in duobus errat. Prius, quòd certò asserat Herodem planè diruisse templum Zorobabelis. hoc enim valdè dubium est, & à multis falsum censetur. Sic enim prorsus aliud erexisset templum, nouum inquam, tam distinctum à templo Zorobabelis, quàm hoc distinctum erat à templo Salomonis; esto in eodem situ omnia tria fuerint exstructa. & sic falsum esset quod ait hîc Propheta, scilicet gloriam templi Zorobabelis fore Christum; cùm in eo versatus non sit Christus, sed in nouo templo quod Herodes exstruxit. Herodes ergo tantùm ampliauit templum Zorobabelis, illúdque suo inclusit, *ac antiquis fundamentis reliquis è templo Salomonico solutis noua imposuit super quæ templum erexit longitudine centum cubitorum, latitudine centum, altitudine centum viginti*, ait Ioseph. 15. Antiq. 14. cùm Zorobabelis templum tantùm sexaginta cubitos haberet in latitudine, & totidem in altitudine. Ergo Iosephus tantùm asserit, Herodem soluisse fundamenta templi Salomonici, non verò asserit eum diruisse templum Zorobabelis. Hæc enim fundamenta Salomonis conseruabant Iudæi, tum in veteris templi memoriam, tum sperantes super illis quandoque templum restaurandum fore, quod ad primæuam Salomonici magnificentiam accederet. Vnde non permiserunt Herodem ea soluere, donec priùs materiam omnem pro noua fabrica necessariam apparasset. Idem clarè docet Hegesippus lib. 1. de Excidio Hierosol. & ex eo Genebrardus li. 2. Chronolog. Mansit ergo templum Zorobabelis, licet ampliatum & ornatum ab Herode, vsque ad Titum, in eóque versatus est Christus, qui ei gloriam omnem conciliauit. Alioqui enim falsum

A esset oraculum Aggæi: *Magna erit gloria domus istius*, quam scilicet, tu ô Zorobabel, cum tuis ædificas; non alterius, quam ædificabit Herodes. Adde, aliquos de fide Iosephi hîc dubitare, imò Baron. anno Christi 31. ait eum sibi contradicere, dum lib. 15. Antiq. cap. 14. insinuat integrum templum Zorobabelis ab Herode fuisse demolitum, cùm tamen idem lib. 20. Antiq. 8. asserat porticum Salomonis intactam permansisse. Vnde & Rabbini duo tantùm templa agnoscunt, Salomonis scilicet, & Zorobabelis; Herodiani non meminerunt. Et Sanchez in cap. 1. Zachar. ait errare Iosephum, dum innuit ab Herode dirutum esse templum Zorobabelis; & hoc loco idem multis demonstrat. Certè sæpe vacillat fides Io-
B sephi, vt docet Baron. to. 1. in Apparatu. Hegesippus quoque vetus & grauis auctor lib. 1. c. 25. docet Herodem non tam nouum condidisse templum, quàm vetus ornasse.

Salomonis templum augustius fuit Herodiano.

Posterior error est, quòd dicant templum Herodis, quoad fabricam augustius fuisse Salomonico, cuius opes & gloriam adeo celebrat Script. & tota antiquitas, illúdque habuit pro orbis miraculo. Ecquid fuit Herodes ad Salomonem? inquit Rupert. Sanè Iudæi qui hoc loco tantopere stringuntur, veritate tamen clara coacti confitentur, templum secundum longè impar fuisse primo in structura, pretio & gloria. Rursum Ioseph. lib. 15. Antiq. cap. 14. docet domum regiam, quam
C Herodes sibi ædificauit, magnificentiorem fuisse templo ab eodem ædificato. Quis autem dicere audeat Herodis regiam templo Salomonis fuisse magnificentiorem, cùm ei ne templum quidem ab Herode constructum vllo modo conferri, nedum præferri possit? inquit Vilalpand. parte 1. Apparatus lib. 2. cap. 5. Denique clarus est textus Script. 1. Paral. 22. 14. vbi Dauid recenset opes quas collegerat pro fabrica templi, & Salomoni relinquit: *Præparaui, inquit, impensas domus Domini, auri talenta centum millia, & argenti mille millia talentorum*, &c. Iam centum millia talentorum auri, faciunt mille & ducentos milliones aureorum Francicorum; tantundem faciunt mille millia talenturum argenti. Talentum enim auri
D Hebræum continebat tria millia siclorum, id est, semunciarum auri, quæ efficiunt duodecim millia coronatorum Francicorum. Talentum verò argenti continebat tria millia siclorum argenti, quæ efficiunt tria millia florenorum Brabanticorum, quorum duos cum dimidio continet scutum, seu aureus Romanus, vti ostendi tractatu de mensuris, in fine Pentateuchi. Vniuersim ergo reliquit Dauid Salomoni pro fabrica templi, bis mille & quadringentos milliones aureorũ, quantum auri vix est in tota Europa. Vnde tot milliones habere potuisset Herodes? Porrò hoc aurum penè totum disperiit, vel incendio, vel rapina Chaldæorum. Rursum Salomon in fabrica tem-
E pli habuit septuaginta millia eorum qui onera portabant, & octoginta millia latomorum, absque præpositis numero trium millium & trecentorum: *Præcepítque vt tollerent lapides grandes, lapides pretiosos in fundamentum templi*, vti dicitur 3. Reg. 5. 16. Quid ad hæc Herodes? qui tantùm decem millia artificum ad fabricam adhibuit, & mille dumtaxat plaustra ad lapides conuehendos, teste Iosepho loco citato. Insuper Herodes peracta fabrica templi rogatus à populo, vt porticum Orientalem Salomonis pariter instauraret, abnuit, quòd illa porticus tempore longo & pecuniis

Dauid Salomoni pro templo reliquit 2400. milliones auri.

plurimis indigeret, ait Iosephus lib. 20. Antiq. cap. A 8. Quomodo ergo templum Salomonis æquauit, qui vnam eius porticum instaurare non potuit? Sed esto daremus templum Herodianum fabricæ magnificentia superasse Salomonicum, quod tamen est incredibile; illud certè hic impertinens est. Aggæus enim gloriam templi secundi non assignat aliam, quàm Christum, dicens: *Et veniet desideratus cunctis gentibus, & implebo domum istam gloria.* Omnis enim gloria auri & argenti, id est, terræ albæ & rubræ, præ Christo Deo & Domino vniuersorum, exilis est, imò nulla.

Dico ergo gloriam secundi templi de qua hic prophetat Aggæus, esse Messiam, siue Christum. Quāta enim fuit gloria templi, quòd in eo Christus Dei filius puer Deo sit oblatus, quòd ibi in B medio Doctorum sederit, quòd in eius pinnaculo à diabolo sit tentatus, quòd in eo docuerit & enarrauerit abscondita à constitutione mundi? Sicut enim gloria templi Salomonici fuit, quòd in eo Dei maiestas apparuerit velans se nube: ita maior gloria templi secundi fuit, quòd in illo eadem maiestas non tantùm velata, sed reipsa vnita carni & corporata, visibilem & conspicuam se exhibuerit. Hoc est quod iubilans canit Malachias cap. 3. 1. *Et statim veniet ad templum suum dominator quem vos quæritis, & angelus testamenti quem vos vultis.* Insuper eximia gloria templi secundi fuit, quòd in eo per Christum non tantùm C peracta sint mysteria Verbi incarnati, nostræque redemptionis & salutis, sed etiam primi fideles & Apostoli adunati sint, iactáque prima Ecclesiæ Christianæ fundamenta, iuxta illud Isaiæ cap. 2. 3. *De Sion exibit lex.* Christus ergo suam Ecclesiam inchoauit in templo hoc Sionis, à Zorobabele

Alleg. fabricato. ita Rupert. Hugo, Burgens. Clarius, Vatabl. & alij. Quocirca Alleg. Cyrill. Alex. quem citat noster Turrianus lib. 2. pro epist. Pontif. cap. 20. censet Aggæum hic loqui de templis Ecclesiæ Christianæ, quæ superant templum Salomonis, tum numero, quia plurima per totum orbem; tum gloria, præsertim quia in iisdem habemus eandem Dei maiestatem velatam in Eucharistia, D iuxta illud Malach. 1. 11. *In omni loco sacrificatur & offertur nomini meo oblatio munda*, hebr. מנחה *mincha*, id est, sacrificium farreum, siue panis, qui est materia Eucharistiæ.

Anag. Anagog. maior est gloria noui templi quàm veteris, hoc est, maior est gloria Ecclesiæ, quàm Synagogæ, Euangelij quàm legis, Apostolorum quàm Prophetarum, vti docet Apostolus 1. Corinth. 3. Idque maximè patebit in cælo, vbi ex viuis & electis Ecclesiæ lapidibus templum mysticum, sanctum & gloriosum Deo construetur. ita S. Hieron. Albert. Remig. Hugo hic, & S. August. lib. 18. Ciuit. c. 35 & S. Ambros. lib. 5. epist. 12. qui videntur censere hunc sensum esse literalem; sed reuera est mysticus. Denique maior est gloria domus secundæ quàm primæ, id est, Ecclesiæ triumphātis quàm militantis, imò illi propria est gloria & corona, sicut huic propria est lucta & victoria. E

Symbol. Symbolicè, domus prima est status hominis creati, secunda est status eiusdem post lapsum reparati & restaurati: illa est creationis, hæc redemptionis: illa Adæ, hæc Christi: illa innocentiæ, hæc patientiæ: illa paradisi, hæc peregrinationis & exilij. Docet enim Apostolus Rom. 5. vers. 15. & seq. maiorem gloriam, id est, gratiam, datam esse homini lapso per Christum, quàm fuerit data Adæ in paradiso.

Tropol. Tropol. maior est virtus pœnitentiæ post lapsum, quàm innocentiæ ante lapsum: maior est Paulus, quàm Saulus: maior est Magdalena lapsa & pœnitens, quàm virgo & innocens: maior Petrus negans Christum & plorans, quàm eum confitens, & de constantia sua præsumens. *Plerumque*, ait S. Gregor. lib. 3. Pastor. admon. 29. *Deo gratior fit amore ardens vita post culpam, quàm securitate torpens innocentia.*

Dabo pacem.] Ribera accipit de pace & copia rerum, quam habuit Herodes ad instaurandum templum Zorobabelis. Verùm hîc agitur de templo Zorobabelis, non Herodis. Animat enim Aggæus Zorobabelem & populum, ne metuant Darium, Samaritas & alios hostes: Deum enim effecturum, vt faueant fabricæ, aut certè eam non impediant. Idipsum enim præstitisse Deum, patet 1. Esdræ 6. 14. vbi recensitis literis Darij iubentis instaurari templum, subdit Esdras: *Seniores autem Iudæorum ædificabant, & prosperabantur iuxta prophetiam Aggæi Prophetæ.* vtique non aliam, quàm hanc: *Dabo pacem*, id est, prosperitatem. Sensus ergo est, vt ait S. Hieron. *quia scio ad ædificationem inclytæ domus, & quæ superatura sit domum pristinam, nihil ita facere, vt pacem; idcirco & hanc spondeo: dabo enim in loco isto pacem.* Tropol. faciam *vt pax, quæ exuperat omnem sensum, custodiat domum meam, & sit in pace locus meus.* Nihil enim ita necessarium volenti proficere in virtute, & construere domum perfectionis, ac quies conscientiæ & pax animæ. Huius rei symbolo & typo rex Salomon, id est, pacificus, in plena pace fabricauit templum, quod Dauid ob bella continua fabricare non potuit. 1. Paral. 22. 8. ita quoque Theodor. Haymo & Hugo.

Secundò & potiùs, *dabo pacem*, id est, benedictionem & omne bonum, *in loco isto*, per Christum. Christus enim docens in templo euangelizauit, & dedit pacem credentibus sibi. Vnde angeli in Christi ortu cecinerunt: *Gloria in altissimis Deo, & in terra pax*, Lucæ 2. Et hanc pacem quasi summum bonum, Christum è cælis in terras allaturum prædixit Isaias cap. 2. 4. & cap. 11. 6. Hæc enim pax concordat mentem cum Deo, & consequenter cum proximis, æquè ac secum, vt suppressis concupiscentiarum motibus, ratio & spiritus carni, sensibus & membris omnibus dominetur: quo fit, vt fidelis inchoet hîc vitam cælestem, beatam & angelicam. ita S. Hieron. Hugo, Lyran. hic, & S. August. lib. 18. de Ciuit. cap. 48. In hac pace, putà in mente pacata, quasi in templo suo habitat Deus, iuxta illud psal. 75. 3. *Factus est in pace locus eius, & habitatio eius in Sion.* Vnde Septuag. hoc loco vertunt, *dabo pacem, dicit Dominus omnipotens, & pacem animæ in acquisitionem omni condenti, vt suscitet templum illud.* Sic enim habet editio Romana, licet Regia tantùm habeat, *dabo pacem, dicit Dominus exercituum.* Quocirca S. Ambros. scribens in hunc Aggæi locum, in fine tomi 2. maiorem gloriam domus nouissimæ quàm primæ intelligit pacem. *Pax enim*, inquit, *& tranquillitas animæ super omnem domus gloriam est, quia pax superat omnem sensum*, Philip. 4. *Hæc est pax super pacem, quæ dabitur post tertiam commotionem cæli, maris, terræ, deserti, quando destruet omnes potestates & principatus* in die iudicij, &c. *Et sic erit pax per omnia, vt nullis obsistentibus corporis passionibus, aut incredulæ mentis impedimentis, fiat in omnibus omnia Christus, subdita Patri exhibens corda vniuersorum.*

Vnde

Vnde & ad ipsum solum mysticè dicitur: Assumam te Zorobabel, & ponam te sicut signaculum, quia te elegi. Etenim cùm fuerit anima nostra pacifica, tunc accipiet in se sicut signaculum Christum, id est, imaginem Dei, vt sit ad imaginem. Quoniam qualis cælestis, tales & cælestes. Et oportet nos portare imaginem cælestis, id est, pacem.

Vers. 11.] In vigesima & quarta noni mensis, in anno secundo Darij regis, factum est verbum Domini ad Aggæum prophetam, dicens:

Vers. 12.] Hæc dicit Dominus exercituum: Interroga sacerdotes legem, dicens:

Vers. 13.] Si tulerit homo carnem sanctificatam in ora vestimenti sui, & tetigerit de summitate eius panem, aut pulmentum, aut vinum, aut oleum, aut omnem cibum: numquid sanctificabitur? Respondentes autem sacerdotes, dixerunt: Non.

Vers. 14.] Et dixit Aggæus: Si tetigerit pollutus in anima ex omnibus his, numquid contaminabitur? Et responderunt sacerdotes, & dixerunt: Contaminabitur.

Vers. 15.] Et respondit Aggæus, & dixit: Sic populus iste, & sic gens ista ante faciem meam, dicit Dominus, & sic omne opus manuum eorum: & omnia quæ obtulerunt ibi, contaminata erunt.

Vers. 16.] Et nunc ponite corda vestra à die hac & suprà, antequam poneretur lapis super lapidem in templo Domini.

Vers. 17.] Cùm accederetis ad aceruum viginti modiorum, & fierent decem: & intraretis ad torcular, vt exprimeretis quinquaginta lagenas, & fiebant viginti.

Vers. 18.] Percussi vos vento vrente, & aurugine, & grandine omnia opera manuum vestrarum: & non fuit in vobis, qui reuerteretur ad me, dicit Dominus.

Vers. 19.] Ponite corda vestra ex die ista, & in futurum, à die vigesima & quarta noni mensis: à die, qua fundamenta iacta sunt templi Domini, ponite super cor vestrum.

Vers. 20.] Numquid iam semen in germine est: & adhuc vinea, & ficus, & malogranatum, & lignum oliuæ non floruit? ex die ista benedicam.

VERS. 11. *In vigesima.*] Hæc Aggæi prophetia ordine

A est tertia. Primam enim accipit cap. 1. vers. 5. secundam hoc cap. vers. 2. tertiam hoc versu.

Interroga.] Duas quæstiones hic proponit sacerdotibus Propheta, vt ex earum responsis arguat Iudæos de neglectu fabricæ templi. Prior est: si homo ferat carnem sanctam, putà Deo immolatam, in ora vestis, eiúsque, scilicet vestis, non carnis, summitate, id est, extremitate, tangat panem, vinum, &c. numquid panis, vinum, &c. hoc contactu vestis sanctificabuntur? Respondent sacerdotes, Nequaquam; & benè: quia licet caro sanctificata si tangat vestem, eam sanctificet, vti sancitur Leuit. 6. 27. non tamen vlteriùs, vestis contactu carnis sanctificata, si tangat panem, vinum, &c. in ea sanctitatem suam transfundet, eáque sanctificabit. Sanctificationem intellige legalem & cæremonialem legis veteris, qua res sancta separanda erat ab vsu profano, Deóque danda & sanctè tractanda. Applicat deinde responsionem suo scopo Propheta, dicens: *Sic populus iste*, &c. vers. 15. q. d. Sicut vestis tangens carnem sanctam non ita sanctificatur, vt possit sanctificare panem, vinum, vel homines se tangentes: ita pariter licet vos, ô Iudæi, sine templo habeatis altare, in quo victimas Deo offertis & consecratis, vt patet 1. Esdræ 3. 3. tamen hæ victimæ & carnes ibi immolatæ, esto tangentem & comedentem eas legaliter, id est, exteriùs & per modum cæremoniæ sanctificent, nunquam possunt vlteriùs vestras actiones & munera, reliquè omnes quas vos tangitis & tractatis, sanctificare, ac multò minùs possunt internam inobedientiæ, & externam neglectus fabricæ templi impuritatem è vobis eluere, iuxta illud Ierem. 11. 15. *Numquid carnes sanctæ auferent à te malitias tuas in quibus gloriata es?* Ne ergo vos excusetis, ô Iudæi, à fabrica, dicentes, Habemus templum, in eo offerimus victimas, quæ, dum eas offerimus, & comedimus, nos omnésque nostras actiones & opera sanctificant, & si quid in eis vitij aut peccati sit, abstergunt & emaculant. Neque enim piaculares vestræ victimæ mentem ab inobedientia & culpa expiare & expurgare possunt. Vnde proponit secúdam quæstionem, quæ magis stringit, aitque:

D *Si tetigerit pollutus in anima.*] *Anima* per antiphrasim Hebraicam hîc ponitur pro cadauere, vti & Leuit. 19. 27. Num. 5. 2. & Numer. 21. 2. *Ne contaminetur sacerdos in mortibus*, hebr. *in anima*. Vide ibi dicta. *Pollutus* ergo *in anima*, est pollutus ex contactu cadaueris, vel morticini, qui ex ritu legis veteris Numer. 19. 13. & 22. omnia quæ tangebat, contactu suo polluebat & immunda reddebat. De hoc ergo ait: *Si tetigerit pollutus in anima ex omnibus his*, putà panem, vinum &c. *numquid* panis, vinum, &c. ab eo tactum *contaminabitur? Et dixerunt* sacerdotes, *Contaminabitur* panis, vinum, &c. quæ pollutus tetigit: tangendo enim ea polluit & contaminauit. Iam applicat hoc modo: *Sic populus*, &c. q. d. Sic vos, ô Iudæi, quia immundi estis, tum ob alia peccata, tum præsertim ob inobedientiam & neglectum fabricæ domus meæ, pariter polluitis omnia quæ tangitis & tractatis, putà omnia munera & opera vestra, omnes fabricas, omnes actiones vestras. hasce enim continuò & perseueranter præfertis mihi & meæ fabricæ, illísque intenditis, dum fabricæ meæ intendere deberetis. Hic ergo neglectus est circumstantia vitiosa, quæ influit in omnia opera vestra, eáque viciat & polluit. ita S. Hieron. Bonum enim oritur ex integra causa, malum verò

VERS. 12.

C

VERS. 14.

E

ex singulis defectibus, inquit Philosophus. Vt enim opus sit bonum, debet habere omnes suas circumstantias requisitas, tam positiuas, quàm negatiuas: si vel vna desit, desinet esse bonum, eritque malum v.g. si quis studiosus, vel religiosus velit ire ad templum, & orare eo tempore, quo regula iubet ire ad scholas & studere, facit opus non bonum, sed malum: quia licèt orare sit bonum, tamen eo tempore orare quo est studendum, est malum. Simili modo, licèt fabricare domos, curare rem domesticam vel publicam, sit bonum, tamen id facere eo tempore quo fabricanda & curanda est domus Dei, vti vos facitis ô Iudæi, est malũ. Perperam ergo ex hoc loco & similibus Caluinus probat, omnia opera infidelium & impiorũ esse peccata, dum sic argutatur: Quidquid pollutus tangit, hoc polluit: atqui peccatores sunt polluti: ergo quidquid tangunt & agunt, polluunt. ergo omnia eorum opera sunt peccata. Maior enim in lege veteri vera erat in immũditia & tactu corporali dũtaxat, putà si pollutus corporaliter tangebat rem quãpiam, illam corporaliter & legaliter polluebat, idque ex præscripto legis, quæ ita sanciebat: falsa verò est in immunditia spirituali, putà peccato. Non enim omnia quæ tangit peccator, hæc illico peccato inficit vel polluit: alioqui enim omnes res Turcarum & hæreticorum essent pollutæ, & peccato inquinatæ; sed tunc dũtaxat ea polluit, quando ea tangit contactu peccati, hoc est, quando iis vtitur quasi mediis vel instrumentis ad peccandum: tunc enim peccatum, id est, volũtas peccandi, sua immunditia ea tangit, illámque affricat & aspirat, itáque ea polluit. Simili enim modo olim in lege veteri, pollutus ex contactu cadaueris omnia quæ tangebat, polluebat: quia censebatur hæc eius pollutio & immunditia sparsa per totum corpus, itáque omnia tangere & polluere, quæcumque pollutus ipse tetigisset.

Caluini paralogismus.

Moraliter ex hoc loco collige, sacerdotes impuros tactu altaris, vel calicis, aut rei sacræ, non sanctificari; sed potiùs ea polluere & fœdare. ita Theodor.

Hinc rectè infert S. August. libr. contra Fulgentium Donatistam cap. 16. & Nazianz. orat. 1. Apolog. virtutem à vitio longè superari, vitiúmque virtute esse potentius. Vitium enim suam malitiam tangenti illicò communicat & affricat, facítque vitiosum: hoc autem non facit virtus. Age cum sancto, non idcirco sanctus eris: age cum improbo familiariter, illico improbitatem suam tibi afflabit. *Parum absynthij*, ait Nazianz. *amaritudinem suam melli celerrimè impertit; cùm contra mel ne dupla quidem parte copiosius dulcedinem suam absynthio infundat. Paruo lapide summoto flumen totum in pronum trahitur: eiusdẽ autem impetus firmissimo etiam aggere cohiberi vix potest.* Et S. Chrysost. *Multos*, ait, *sollicitat societas nefanda.* Tange picem, illicò inquinaberis; tange saponem vel lixiuium, non illicò mundaberis, nisi eo diu multúmque manus vel corpus perfrices. Narrat Ælianus libr. 13. Histor. Theodotam meretricem obiecisse Socrati, quòd ipsa omnes eius discipulos ab eo alienare posset, & vocare ad se quocumque tempore vellet, cùm Socrates eius amasios ad se trahere nequiret: ac respondisse Socratem. *Bene quidem dicis, quia tu ad decliuem tramitem omnes rapis; ego verò ad virtutem cogo, ad quam arduus, & plerisque insolitus*

Vitium virtute potentius.

est ascensus. Porrò Donatistæ hoc loco abutebantur pro sua hæresi, scilicet sacerdotes impuros vitiare baptismum, nec quẽquam recipere in eo gratiam, nisi baptizaretur à sancto, ex eo quòd Aggæus hîc dicat vers. 14. & 15. omne opus & oblationẽ polluti esse pollutã & contaminatam. Sed respondet S. August. loco citato, eos hoc testimonio contra se vti. *Si enim*, inquit, *tactus sancti, immundi inquinamenta non tollit, vanum est quod geritur, quod conficitis, quod lauatis. Si tetigerit, inquit Aggæus, quod sanctum est creaturam panis, aut vini, vel olei, sanctificabitur? Et responderunt sacerdotes, Non. Vbi est quod vos extollitis, quod sanctitatem vestram munditiam conferre iactatis? Tactus ille opera significat. Si sanctus, inquit, tetigerit immundum, non sanctificabitur. Si immundus tetigerit sanctum, inquinabitur, id est, facilius sanctus qui sanctus fuerit gentis huic pessimæ pessimatur, quàm gens ista in melius commutetur; quia procliuius ad imitationem malorũ curritur, quàm ad virtutes bonorum animus excitatur: sicut mellis plurimo parum absynthij iniectum, velocem amaritudinem trahit; mellis verò etiamsi duplum iniiciatur, non poterit eius obtineri dulcedo.* Ita ipse tropologicè more suo. Vide eundem post collationem contra Donatist. c. 20.

Et nunc ponite corda vestra à die hac & supra.] q.d. Considerate penuriam, sterilitatem, & aduersa omnia, quæ vobis acciderunt à die hac per omnes annos præteritos, quibus neglexistis fabricam templi, indéque discite non aliam illorum fuisse causam, quàm hunc templi neglectum. Nam cùm quilibet vestrûm accederet ad aceruum messis, qui videbatur daturus viginti modios frumenti, eum excutiens inuenit tantùm decem modios. Sic qui accedebat ad torcular plenum vuis, quæ daturæ videbantur quinquaginta lagenas vini, eas premens inuenit tantùm viginti. Cur hoc? quia ego exsufflaui vestras segetes & vuas, vti dixi cap. 1. 9. Nota. Vox *modius* non est in Hebræo, sed intelligitur, tanquã communis & ordinaria mensura frumenti. ita noster, Chald. Pagnin. & Vatabl. Sed Septuag. subintelligunt *sata*. Sic pro *lagenas* hebr. est פורה *pura*, quod Septuag. vertunt, *amphoras*; Chald. *dolia*; Pagnin. *batos*; Tigurina, *vrnas*. Propriè *pura* significat torcular: inde per catachresim significat mensuram ordinariam vini, quæ torculari expressa vase excipitur, qualis est lagena, amphora, &c. Vers. 16.

Percussi vos vento vrente & aurugine.] Aurugo vitiũ est segetis, cùm ex nimio humore pallescit, marcescit, tabescit, vt tandem grana in cinerem vertantur. Vide dicta Ioël. 1. 4. Vers. 18.

Ponite corda vestra ex die ista, & in futurum.] Hebr. וָמָעְלָה *vamala*, id est, *& super*, vt vertit vers. 16. Iam *super*, id est, vltrà, deinceps; siue futurum respicias, vt hîc; siue præteritũ, vt vers. 16. Sensus est, quasi dicat. Iussi vos vers. 16. considerare præteritos annos sterilitatis & aduersitatis, quibus neglexistis fabricam templi; nunc pariter iubeo vos considerare annos futuros fertilitatis & prosperitatis, ex eo quòd fabricam templi resumpseritis: vt ex vtrorumque annorum dispari euentu & contraria sorte certò colligatis, non aliam causam aduersitatis vestræ fuisse, quàm neglectum templi; nec aliam causam vestræ felicitatis deinceps fore, quàm curam & studium templi. Vers. 19.

Disce hîc prudentis esse considerare tempora, &

Mor. tẽpus docet prudentiam.

& præterita cum futuris conferre. tempus enim A
docet prudentiam. Vnde Thales rogatus, *quid esset sapientissimum?* respõdit, *Tempus: inuenit enim omnia.* ita refert Laërt. libr. 1. de Vit. Philosoph. c. 1. Hinc & Plutarch. in Pericle, *Tempus*, inquit, *omnium consiliariorum optimum.* Et Liuius decade 3. lib. 2. *Meliores, ait, prudentiores, constantiores nos tempus diésque facit.* Et Menander:

Ducit ad lucem veritatem tempus.
Omnia detegens tempus ad lucem fert.
Nullus tempore melior consiliarius.

Denique Philosophus acutè veréque dixit, *veritatem esse filiam temporis.*

A die vigesima & quarta noni mensis: à die, qua fundamenta iacta sunt templi.] Iam illa iaci cœperant ante decem annos, scilicet anno 2. Cyri, mense 2. die primo, vt patet 1. Esdræ 3. vers. 8. & B
sequent. Sed per Cambysem inhibita fabrica, stetit opus vsque ad Darium, quando prophetante Aggæo opus resumpserunt anno secundo Darij, die 24. mensis sexti: nimirum illo die cœperunt cædere ligna, conuehere lapides, omnémque materiam apparare, ita vt die 24. mensis noni, vt hîc dicitur, circumquaque plenè & perfectè iacerentur fundamenta, iampridem sub Cyro inchoata. ita Arias, Ribera, & alij, hæc loca, quæ antilogiam præseferunt, conciliant.

Vers. 20. *Nunquid iam semen in germine est?*] q.d. Nondum germinauit semen, vt ex germine copioso & luxuriante possitis conijcere & sperare copiosam messem; ego tamen ex nunc illam vobis, ob dili- C
gentiam quam præstatis in fabrica templi, promitto: quia semini vestro benedicam, faciámque vt multos culmos, spicas & grana germinet & producat.

Pro *germine* hebr. est מגורה *megura*, quod Chald. Syrus, Arabicus, & Septuag. vertunt, *areã*; Rabbini, Pagnin. Vatabl. & Arias, *horreum*. quod R. Salomon ita explicat: Annon totum semen in horreo est, quia hoc anno nondum seminastis, & arbores nondum progerminarunt? sed seretis, & ego satis vestris benedicam, eáque fœcundabo & multiplicabo. Verùm noster meliùs cum Tigurina vertit, *germen:* messis enim ponitur in area & horreo, semen verò in agro vt ger- D
minet. *Germẽ* ergo vocatur *megura* à rad. גור *gur*, id est, incolere, habitare: quia in germine quasi habitat semen, putà arista, & granum protuberans ex semine. Hinc patet S. Script. vti computu anni sacri, non communis & profani. Nam nonum mensem vocat hic eum, quo semen satum germinat: hoc autem in Palæstina fit in Nouembri. Nonus ergo mensis est Nouember, ac consequenter primus est Nisan, siue Martius, à quo incipiebat annus sacer.

Moral. Moral. Disce hic illud Apostoli: *Corporalis exercitatio* (vt satio, plantatio, negotiatio) *ad modicum vtilis est; pietas autem ad omnia vtilis, promissionem habens vitæ quæ nunc est, & futuræ.* 1. Ti- E
moth. 4. v. 8. Deus enim hîc piis, sinámque fabricam & cultum promouentibus promittit benedictionem, id est, copiam bonorũ temporalium; multò magis spiritualium iis, qui alios ædificant, docent, sanctificant, vt in eorum mente domũ spiritualem templúmque Deo construant. Vnde sequitur.

Vers. 21.] Et factum est verbum Domini secundò ad Aggæum in vigesima & quarta mensis, dicens:

Vers. 22.] Loquere ad Zorobabel ducem Iuda, dicens: Ego mouebo cœlum pariter & terram.

Vers. 23.] Et subuertam solium regnorum, & conteram fortitudinem regni Gentium: & subuertam quadrigam, & ascensorem eius: & descendent equi, & ascensores eorum: vir in gladio fratris sui.

Vers. 24.] In die illa, dicit Dominus exercituum, assumam te Zorobabel fili Salathiel serue meus, dicit Dominus: & ponam te quasi signaculum, quia te elegi, dicit Dominus exercituum.

Factum est verbum Domini secundò.] Die enim Vers. 2[1]
24. mensis noni Aggæus duo accepit à Deo oracula. Prius fuit vers. 11. secundum est hoc, quo promittit Zorobabeli ob nauatam operam in fabrica templi, quòd ex eius posteris nasciturus sit Christus, qui fabricaturus sit Ecclesiam, in qua regnaturus sit & dominaturus omnibus gentibus. ita S. Hieron. Remig. Albert. & alij. Est hæc quarta & vltima Aggæi prophetia, qua de more assurgit ad Christum, in eóque quasi fine & scopo, oracula sua terminat & concludit.

Loquere ad Zorobabel.] Primò, Theodor. putat Vers. 22
hîc promitti Zorobabeli in se & sua persona, Quid h[ic]
quòd Deus eum cum populo defensurus sit ab promitt[at]
inuasione Gog & Magog, imò facturus vt ipsi Zorobab[eli]
mutua se cæde conficiant, eorúmque spolia diri- Prima [sententia]
piant Iudæi. Verùm Gog & Magog non fuerunt tempore Zorobabelis, sed erunt in fine mundi, vt patet Ezech. 38. & 39. & Apoc. 20. 7.

Secundò, Hebræi censent Zorobabeli hîc pro- Secunda
mitti excidium Persarum, quos ipse formidabat, quasi ipse illud sit visurus, & in eo illæsus, quasi annulus à Deo sit conseruandus. Verùm hæ sunt fabellæ. Persæ enim excisi sunt ab Alexandro Magno 200. annis post tempora Zorobabelis & Darij Hystaspis. Quocirca alij minùs improbabiliter hæc referunt ad posteros Zorobabelis, quos Deus ab Alexãdro Magno tutatus est. Cùm enim Alexander omnes gentes sibi subiiceret, Deus Iudæos exemit, flexitque animum turgidum Alexandri ad modestiam & beneuolentiam, vt Iaddum pontificem Iudæorum veneraretur, Iudæósque benignè complexus, immunes & liberos dimitteret.

Dico ergo, Zorobabeli hæc promitti, non in Tertia
se, sed in suis posteris, putà in Christo, q.d. Quia genuin[a]
tu, ô Zorobabel, dux & ductor fabricæ templi mei fuisti, hinc tibi pro mercede promitto, quòd inter tot bella, & inter tot reges ac monarchias, Persarum, Græcorum & Romanorum, quæ post mortem tuam inter se colluctabuntur, & sese vicissim collident & interiment, ego te tuámque domum & familiam ducalem illæsam, tanquam annulum meum signatorium conseruabo, & continua serie propagabo; imò efficiam vt ex te nascatur Christus, qui euersis omnibus regnis rerum potietur, eritque Rex regum & Dominus dominantium. Hæc ergo promissio fit Zorobabeli: quia licèt implenda sit in Christo, tamen tangit & afficit ipsum Zorobabelẽ: nam ingens eius decus & gloria est, quòd ipse familiæ ducalis sit

auctor, ex qua nasciturus est Christus, quódque eam per 500. annos vsque ad Christum conseruabit & propagabit. Hoc est quod illi hîc promittit Deus.

Obiter hîc nota, duo fuisse templa Dei, & duos eorum fabricatores, & vtrumque pro mercede fabricæ templi, accepisse promissionem à Deo de Christo ex se nascituro. Prior est Dauid, qui omnes impensas pro fabrica templi curauit, easque consignauit Salomoni filio, adeóque audiuit à Deo: *Ipse* (filius qui ex te nascetur) *erit mihi in filium, & ego ero illi in patrem, firmabóque solium regni eius super Israël in æternum.* 1. Paral. 22. 10. Alter fuit Zorobabel, qui secundum templum instaurauit, ideóque pariter Deus illi hîc promittit filium Christum, quòd scilicet ille ex eius prosapia nascetur. Vnde discimus, quàm liberalis sit Deus, qui pro parua opera & obedientia tantam mercedem, quanta est Christus, promittit. Rursum quā Deo placeat religio, putà fabricæ monasteriorum, templorum, eorumque ornatus & cultus: multò magis, quàm ei placeat fabrica viui templi virtutum in anima, tum nostra, tum proximorū nostrorum, ac præsertim vrbium & gentium integrarum conuersio.

Huc pertinet expositio Remigij, Lyrani & Vatabli, qui censent hæc promitti non Zorobabeli, sed Christo, nimirum quòd ipse incarnandus sit futurus rex orbis, ideóque commouenda & subiicienda sint ipsi omnia regna, omnes reges & principes. Huc enim eodem redit. Siue enim dicas Zorobabeli hæc promitti non in se, sed in posteris, putà Christo; siue dicas ipsi Christo ex Zorobabele nascituro hæc promitti, eodem res recidit. Congruentiùs tamen ipsi Zorobabeli hæc consignamus: quia ei illa pro mercede fabricæ cōsignat tum Aggæus, tum Ecclesi. cap. 49. 13. dicens: *Quomodo amplificemus Zorobabel? nam & ipse quasi signum in dextera manu.* Sic Danidi promittit Script. quod in Christo eius filio implendum erat: *Pastorem*, inquit, *suscitabo seruum meum Dauid*, id est, Christum, Dauidis filium & antitypum, Ezech. 34. 23. Sic benedictio Abrahæ facta, quòd in ipso benedicendæ essent omnes gentes, Genes. 18. 18. impleta est in Christo ex Abrahā progenito. Sic promissio terræ Chanaan eidem facta Genes. 13. 13. impleta est post 400. annos in posteris eius.

Anagog. S. Hieron. Haymo, & Hugo hæc exponunt de secundo Christi aduentu ad iudicium, ad resurrectionem, gloriam & regnū. Tunc enim Deus cōmouebit omnia regna mundi, illáque ipsi quasi iudici & domino subiiciet, vti docet Apost. 1. Corinth. 15. 24. & seq.

Mysticè, hæc facit quotidie Deus in Christi posteris, putà Christianis Regibus, Prælatis, Pontificibus, quorum iura & regna propagat debellando Hæreticos, Turcas, Infideles, illósque eis subiiciendo, vt ita Ecclesia & regnum Christi dilatetur & magnificetur.

Ego mouebo cœlum pariter & terram.] Cōmotionibus, scilicet, & translationibus monarchiarū, de quibus paulò antè dixi, ac aliis quas recensui vers. 8. ita S. Hieron.

Et conteram fortitudinem regni Gentium.] Sic Persas iam tum dominātes Iudæis contriuit Deus per Græcos, Græcos per Romanos, Romanos per mutua & ciuilia bella.

Et descendent.] Id est, cadent, siue concident in terram occisi & mortui. q. d. Futura sunt asperrima bella & strages inter Græcos, Persas & Romanos; & tamen inter ea seruabo te vnum, id est, tuam familiam, ô Zorobabel: quia hæ strages parāt viam regno & monarchiæ Christi ex te nasciturí, iuxta visionem Daniel. cap. 2. vbi cùm recensuisset contritionem statuæ quadrifidæ, significantis quatuor orbis monarchias, per lapillum de monte sine manibus præcisum, putà per Christum, subdit de eius monarchia vers. 44. *In diebus autem regnorum illorum suscitabit Deus cœli regnum quod in æternum non dissipabitur, &c. & consumet vniuersa regna hæc, & ipsum stabit in æternum.*

Serue meus.] Non tantùm Zorobabel, sed & Christus, quem hæc omnia tangunt, qua homo, vocatur, & reuera est seruus Dei, vt dixi Isaiæ c. 42. 1. *Ecce seruus meus, suscipiā eum: electus meus, complacuit sibi in illo anima mea.*

Ponam te quasi signaculū.] Hebr. חותם *chotam*, id est, sigillum signatorium, præsertim in annulo, quo primò, tum edicta & literas, tum arcas & alia secreta, vel pretiosa, ac nominatim testamenta, obsignabant & custodiebant veteres. Radix enim חתם *chatam* significat occludere, obsignare, sigillo confirmare, claudere & cōmunire. Sic Darius iussit obsignari annulo suo os laci leonū, in quem coniectus erat Daniel, ne quis eum occideret vel læderet, Daniel. 6. 17.

Secundò, sigillum hoc annuli erat in pala incisum iaspidi, alteriue gemmæ pretiosæ: quocirca annulum gestabant in digito ad ornatum, vt eo suam nobilitatem, stemmata & insignia gemmæ incisa ostentarent. Sic Africanus patris imaginem incidit annulo: Augustus sphingem, ac deinde effigiem Alexandri Magni: alij leones, dracones, &c. Hinc filio prodigo in gratiam recepto pater iubet dari annulum, in signum restitutæ dignitatis, Lucæ 15. vers. 22. Vnde Syrus pro *chotam* vertit, *sigillum*; Arabicus verò vterque, *annulū*, scilicet signatorium, qui reipsa est signaculum & sigillum.

Tertiò, annulus dabatur legatis qui mittebantur ad exteras gentes, tum honoris, tum auctoritatis & fidei eis conciliandæ causa: item victoribus & triumphatoribus, teste Plinio lib. 33. c. 1. Sed maximè amicis charissimis & fidelissimis. Ita Pharao Iosepho dedit suum annulum, Genes. 41. 42. & Assuerus Aman intimo suo, Esther 3. 10. Hinc Cicero ad Q. Fratrem eum monet: *Sit*, inquit, *annulus tuus non minister alienæ voluntatis, sed testis tuæ.*

Quartò, annulus inter sponsos signum erat coniugij, mutuique amoris, qui vtriusque vti digitum, ita & cor mentémque annulo, id est, charitatis vinculo & symbolo, copularet. Hinc signum est fidei coniugalis, eiúsque coniuges admonet. Vnde gestatur in digito quarto manus sinistræ, qui inde annularis dicitur, eo quòd habeat venam tendentem ad cor, inquit S. Ambros. lib. de Patriarchis, & Gellius libr. 10. Vt digitus ille qui cordis est indicium, annulo quasi corona honestetur, inquit Pierius libr. 41. Hinc & veteres imaginem eius quem amabant in annulis gestabant, vt illum semper intuerentur, & de eo iugiter cogitarent. Hinc sponsus à sponsa petit Cantic. 8. 6. *Pone*, inquit, *me vt signaculum super cor tuum, vt signaculum super brachium tuum*, vt scilicet non aliud videas, cogites & ames, quàm me; vt videaris habere cor & brachium obsignatum meo annulo, imò meipso, tanquam custode

ac

ac domino cordis atque operum omnium; vt ab iis alios omnes excludas. Insuper, vt quasi mollis cera fingi te patiaris, neque aliquid exprimas in moribus, quod non ego priùs tibi impresserim. Id enim decet in connubio hoc diuino, quo mihi astricta es. Sic Cicero lib. de Finibus, testatur discipulos & amicos Epicuri, eius imaginem in annulis gestasse.

Quintus. Quintò, annulus priscis habitus est symbolum & causa prudentiæ, vt scilicet eo temporum successus vicésque, & quid quolibet agendum esset, cognoscerent. Ita Iarcha septem annulos dedit Apollonio Thyanæo, ait Philostr. in eius Vita lib. 3. cap. 13. septem stellarum nominibus insignitos, quos Apollonius singulos singulis diebus gestabat. Verisimile est fuisse magicos, quales Clemens Alexandr. libr. 3. Strom. habuisse Exeestum Phocensium tyrannum memorat: ex quibus inter se collisis sonúmque excitantibus, rerum gerendarum opportunitates cognoscebat: sed malè malus cum suis annulis periit. Aristophanis Scholiastes scribit Eudemum Philosophū physicos annulos fecisse contra dæmones, & serpentes. Arabicus codex de annulo Salomonis narrat, Salomonem aunulum fatalem habuisse, cui vis illa sapientiæ mirabilis tenebatur implicata, quem amasiæ eius in Iordanem proiecerunt, indéque suis illecebris regem sapientissimum dementarunt. Verùm cùm postea annulus in ventre piscis repertus Salomoni esset redditus, illicò in eo sapientia reuiguit. Refert hæc Pineda libr. 3. de rebus Salomonis c. 29. Fabellam Iudaicam esse autumo. Celebris est Gygis annulus, quo ipse omnia videns, à nemine videbatur, itáque regem Lydorum occidit, & regnum occupauit, de quo S. Ambros. lib. 3. de Officiis c. 5. ex Platone. Sed & hic magicus fuit. Sic enim magi hodie dæmones familiares habent in annulis, à quibus discunt arcana. Illud verum, artificem peritissimum annulo Caroli V. Imp. horologium integrum, cum tot libramentis, curreutibus & recurrentibus totulis inclusisse. Rem tantam in tantillo annulo omnes admirati sunt. Nimirum sapiens momenta tẽporum & rerum habet in manu.

Felix, cui cœlum terraq́; patebant
In digitis.

ita Nicolaus Caussinus lib. 11. Parab. Histor. c. 66. 67. & 68. Sic annuli astronomici docent signa cœlestia, solis progressus, & horarum spatia. Annuli ex equo marino cohibent spasmum. Alij ex certis gemmis resistentibus melancholiæ, maniæ, epilepsiæ, iuuant ad mentis serenitatem, iudicium & sapientiam.

Iam vt hæc applicemus Zorobabeli, & genuinum huius loci sensum aperiamus, aduertendum est, Aggæum alludere ad Ierem. 22. 24. vbi impiò Iechoniæ regi Iuda has minas intentat Deus: *Viuo ego, dicit Dominus: quia si fuerit Iechonias filius Ioakim regis Iuda, annulus in manu dextera mea, inde euellam eum. Et dabo te in manu quærentium animam tuam, &c. in manu Nabuchodonosor.* q.d. Etiamsi Iechonias mihi ita necessarius, coniunctus, charus & pretiosus esset, ac est annulus signatorius, qui nunquam de manu gestantis ac sigillantis aufertur, vti fuit eius auus Iosias, & atauus, Dauid, Iosaphat & Ezechias; tamen ob eius scelera à me euellam illum, atque in Babylonem traducam, tradámque in manus Nabuchodonosoris. Iechonias fuit auus Zorobabelis: Iechonias

A enim genuit Salathiel, Salathiel genuit Zorobabel. Quod ergo auo ob impietatem Deus abstulit, nimirum esse signaculum vel annulū signatorium Dei, hoc hîc nepoti eius Zorobabeli ob pietatem restituit. Vnde & effecit, vt, sicut Iechonias fuerat dux euntium in captiuitatem Babylonicam, ita Zorobabel nepos esset Dei nomine dux inde redeuntium Hierosolymā. Sicut ergo principes sigillum regium, quod Cancellario ob scelus ademerunt, reddunt filio vel nepoti, ob eius merita; ita facit hîc Deus. Vnde & eo ait Ecclesiasticus cap. 49. 13. *Quomodo amplificemus Zorobabel? nam & ipse quasi signum in dextera manu.*

B Porrò Zorobabeli quinque sigilli dotes iam recensitæ congruunt, tam in sua persona, quàm in persona Christi ex eo progeniti, de quo propriè hic agitur, vt communiter docent Interpretes, quns sequitur Emmanuel & Mariana.

Zorobabel annulus Dei. In sua persona. Primò, quia, sicut annulus signatorius præ omnibus rebus custoditur, ita Deus custodiuit Zorobabelem, eiúsque stirpem 1. præ stirpe aliorum regum. Hisce enim eum opponit dicens: *Subuertam solium regnorum, & conteram fortitudinem regni Gentium, sed assumam te ô Zorobabel, & ponam quasi signaculum: quia te elegi.* quasi dicat. Perdam alios reges & regna, te verò quasi annulum meum custodiam, cordi &

C curæ habebo, faciámque vt sis quasi sigillum obsignans & custodiens, nou tantùm corpus Darij regis, 3. Esdræ 3. vers. 3. iuncto c. 4. vers. 13. sed & totum populum Israël, cuius meo nomine eris liberator & redux.

Secundò, es mihi honori & ornamento instar 2. annuli aurei: tum quia mihi domum meam ædificas: tum quia Rempubl. populi mei in meo cultu continęs & promoues. Reipub. ergo pariter es decus & gloria, perinde ac Iudith, cui victrici acclamat populus cap. 15. 10. *Tu gloria Ierusalem, tu lætitia Israël, tu honorificentia populi nostri.*

Tertiò, es meus legatus, tum ad Darium, tum 3.

D ad populum, vt vtrisque meam voluntatem, legem & iussa exponas, ideóque es mihi instar annuli: quia tibi auctoritatē & fidem apud vtrosque conciliaui; vt in omnibus tibi fidem habeant quasi legato à me misso, & annulum meum gestanti.

Quartò, es mihi charus & coniunctus quasi 4. annulus, vt te semper præ oculis, cordi & curæ habeam. Vnde Chald. vertit, *ponam te sicut sculpturam annuli super manum.* Hinc faciam te quasi generum meum, vt scilicet ex te carnē sumat filius meus vnicus, atque adeò eundem filium meum gignas vt hominē, quem ego genui vt Deum. Hinc Arias sic explicat, q.d. Sicut sigillum

E in certa annuli parte solet constitui, ita nomen tuum, ô Zorobabel, familiæ & genealogiæ Christi insertam, vt æternum sit & gloriosum, nec vllo tempore vel obliuione possit deleri, vti reipsa illi insertum est Matth. 1. 12.

Quintò, do tibi sapientiam annulo repræsen- 5. tatam. Vnde in problemate: *Quid esset fortissimum?* Zorobabel respondens esse veritatē, præmium sapientiæ tulit à Dario. 3. Esdræ 4. vers. 13. & 42. Hinc & populum sapienter rexit, à Samaritis defendit, eique Darium conciliauit. Quocirca postquam populum in Ierusalem reduxit, ipse Babylonem rediit, vt causam populi apud regem ageret, ibique defunctus est.

Verùm

Christus est annulus Patris,

Verùm potiùs hæc competunt Zorobabeli in persona, non sua, sed Christi. De eo enim ad literam loquitur Aggæus, dicens: *In die illa*, scilicet tempore Christi, q. d. inquit à Castro: Assumam tuam carnem à Zorobabel, quam tanquam annulum signatorium aureum inseră dexteræ meæ, nempe filio meo, qui est meum brachium, mea dextera, mea virtus & fortitudo. Isaiæ 53. 1. vt tali filio ex te progenito colaris ab omnibus & glorificeris, imò super vniuersos reges exalteris, ac quasi deificeris in natura humana, quam ex tua posteritate filius meus assumet, sibique vniet & deificabit, idque in æternum, vt ei semper in omnia sæcula adhæreat, sicut annulus digito. Vel ponam te quasi signaculum, id est, faciam stirpem & propaginem tuam quasi annulum in orbem euntem, cuius extrema vniantur in pala continente Sardonychen, id est, Christum filium Dei, qui est sigillum & character Patris. Sicut enim de Adam, qui in hoc orbe genealogiæ Christi est primus, dicitur Lucæ 3. 38. *qui fuit Dei*; ita vltimus in eo Christus, pariter est filius Dei. Insuper, sicut manus ornatur annulo, ita ego filium meum carne, quam ex tua stirpe assumet, quasi annulo ornabo. Sic enim de Ecclesia ait Isaias cap. 62. 3. *Eris quasi corona gloriæ in manu Domini, & diadema regni in manu Dei tui.*

Zorobabel fuit typus Christi septupliciter.

Porrò Zorobabel fuit typus & figura Christi; primò, suo ducatu, & reductione populi è Babylone, vt Christus nos liberauit à peccato, morte & gehenna. Secundò, quia ædificauit templum, vti Christus Ecclesiam. Tertiò, sua protectione populi apud Darium, vti Christus aduocatus est noster apud Patrem. Quartò, sua propugnatione, pugnando contra Samaritas volentes impedire fabricam templi, vti Christus pugnat pro suis martyribus & fidelibus. Quintò, quia vt Zorobabel pro populo vixit & mortuus est in Babylone, ita Christus in mundo, qui est Babylon, id est, confusio vitiorum & malorum omnium. Sextò; sicut Zorobabel Deo charus & coniunctus fuit, ita Christus eidem fuit coniunctissimus, adeóque humanitatem suam verbo hypostaticè vniuit & coniunxit. Septimò, quia vti Zorobabel fuit sapiens, ita Christus est sapientissimus.

Verus ergo Zorobabel, id est, Christus, Zorobabelis filius & antitypus, est signum, id est, sigillum in manu patris, tum passiuum, scilicet ab eo expressum; est enim eius verbum & imago: tum actiuum, quo scilicet Deus suam maiestatem, cogitata & dicta obsignat, suámque imaginem Angelis, hominibus & creaturis omnibus, ac præsertim Apostolis & Ecclesiæ suæ imprimit, idque iuxta quinque sigilli dotes initio recensitas. Nam Christus, vt docet Apostolus Hebr. 1. 3. est imago Dei inuisibilis, nimirum *splendor gloriæ & figura substantiæ eius*, qui scilicet illam quasi verbum & sigillum, & character, vt habent græca, obsignat.

Christus est sigillũ Dei Patris quadrupliciter.

Vbi nota, Christus hic ab Aggæo vocatur signum, siue sigillum Dei, qua homo, non qua Deus: humanitatem enim, non deitatem, ex Zorobabelis carne & stirpe assumpsit Christus: ergo qua homo est sigillum Dei. 1. per communicationem idiomatum, per quam ea quæ sunt Dei tribuuntur homini: quia enim filius Dei est sigillum & imago patris, hinc & hic homo hypostaticè vnitus filio Dei, putà Christus, est sigillum & imago patris. 2. formaliter, quia verbum sui similitudinem impressit humanitati, putà suam scientiam, virtutem, sanctitatem, suas cogitationes, locutiones, actiones & mores. 3. quia Christus homo fuit signaculum, id est, euidentissimũ signum & testimonium attributorum Dei, putà potentiæ, iustitiæ, sapientiæ, ac præsertim philanthropiæ & amoris immẽsi erga homines; vt hæc enim ostenderet Deus, voluit filium suum incarnari. Christus ergo incarnatus est quasi sigillum expressum, in quo legimus, imò expressum & depictum videmus Dei amorem, potentiam, iustitiam, sapientiam, &c. 4. quia Christus instar signaculi testatus est, & certos nos fecit quænam esset voluntas Dei, quænam eius doctrina, lex & iussa, nimirum ea quam in Euangelio promulgauit & docuit: *Deum*, ait S. Ioann. cap. 1. 17. *nemo vidit vnquam; vnigenitus filius qui est in sinu Patris ipse enarrauit nobis.* Hac de causa Deus dedit Christo potestatem faciendi miracula, vt eo quasi sigillo dicta sua confirmaret, eáque à Deo sibi reuelata & imperata esse demonstraret, iuxta illud Ioan. 6. 27. *hunc enim Pater signauit Deus.*

Christus est sigillum regni diuini quintupliciter.

Deus ergo subuertens Monarchas & Monarchias Persarum, Græcorum & Romanorum, vt docet Aggæus, Zorobabelem, id est, Christum Zorobabelis filium assumpsit, & posuit quasi signum, vt scilicet esset sigillum regni diuini & 1.
regis regum, putà Dei Patris, qui exclusis cæteris, solus per Christum regnare volebat in orbe terrarum per suam fidem, gratiam & legem Euangelicam. Deus enim quia in se est inuisibilis, hinc filium suum vestiuit & velauit carne, vt per eam ipse quasi transpareret & traluceret, sicut transparet per cælum & stellas, iuxta illud Iob. 9. 7. *stellas claudit quasi sub signaculo*, id est, stellas clausit & abscondit Deus sub procellis & tenebris, quæ sunt quasi signacula, velamina & insignia diuinæ potentiæ, maiestatis & gloriæ; pariter ac stellarum, in quibus quasi facibus illa scintillat & emicat.

Hinc secundò, Christus quasi sigillum Patri, æquè ac Ecclesiæ, quin & Angelis, omnibúsque creaturis & toti vniuerso fuit honori & ornamento, adeóque ipse omnium fuit decus & gloria. Verbum enim incarnatum hominem verbo, terram cælo, creaturas omnes Deo non tantùm reconciliauit, sed & in sua hypostasi physicè copulauit & vniuit. 2.

Tertiò, Christus fuit sigillum, quia legatus patris ad homines, iuxta illud Isaiæ 55. 4. *Ecce testem populis dedi eum, ducem ac præceptorem Gentibus.* 3.

Quartò, Christus fuit sigillum, id est, dilectissimus, pretiosissimus & coniunctissimus Patri, eiúsque, & pariter totius mundi deliciæ, exultatio & iubilus. Eius enim humanitas, quasi sponsa desponsata fuit verbo quasi sponso: vnde eius Epithalamium canit Sapiens toto Cantico Canticorum. 4.

Quintò, Christus fuit sigillum, id est, sapientia Patris increata, qua verbum; creata, qua homo; vnde ipse reuelauit nobis arcana Patris, & abscondita à constitutione mundi. Matthæi 13. 35. 5.

Mysticè Christus est sigillum, quia nos sua cruce & gratia obsignat.

Mysticè, Christus est sigillum Dei: quia sua effigie, putà sua fide, gratia, virtute & moribus, æquè ac charactere in baptismo, aliisque sacramentis obsignat suos fideles. Deus enim misit Christum, quia *voluit nos conformes fieri imaginis filij sui*, Rom. 8. 29. vt *sicut portauimus imaginem terreni* Adæ, ita *portemus & imaginem cælestis*. 1. Corinth. 15. 49. Et cum Apostolo dicamus: *Viuo ego iam non ego, viuit verò in me Christus*. Galat. 2. 20.

Secundò,

Secundò, Christus quasi sigillum obsignat & custodit fideles suos contra omnes tentationes & hostes. Porrò Christi sigillum est crux, iuxta illud Ezech. 9. 4. *Signa thau super frontes virorum gementium*. Et Apocal. 7. 2. *vidi alterum angelum, &c. habentem signum Dei viui*. Crux enim nos communit contra illecebras carnis, mundi & diaboli, facitque nos asseclas, milites & martyres Christi crucifixi. Vnde Apostolus: *Ego*, inquit, *stigmata Domini Iesu in corpore meo porto*. Galat. 5. 17. Quocirca Christus per crucem est labarum, & signum militare contra Hæreticos, Iudæos & Paganos, inquit Rupert. Rursum crux Christi est medicina curans spasmum superbiæ, epilepsiam iræ, maniam luxuriæ, melancholiam acediæ, &c. Vbi ergo crucem vides, scito rem esse bonam & Deo gratam, quia sigillum Christi illi impressum vides.

Sigillum Christi est crux, diaboli, voluptas.

Talia sunt pœnitentia, mortificatio, abnegatio, austeritas, persecutio, humiliatio, patientia, contemptus, opprobria, carceres, martyria. Ex aduerso sigillum diaboli est voluptas: vbi ergo illam vides, caue quasi à serpente. Talia sunt sequi suos appetitus, mollities, libertas, ambitio, æstimatio sui, laudes, adulationes, plausus, &c. Quod ergo sponsus dicit sponsæ Cant. 8. 6. *Pone me vt signaculum super cor tuum, vt signaculum super brachium tuum*, hoc nos vicissim ei dicamus, petamúsque vt ipse obsignet omnia cogitata, dicta & facta nostra; vt nihil cogitemus, dicamus, agamus nisi ex ipso, per ipsum, in ipso, propter ipsum. Tu enim ô Iesu dulcissime, es signum sagittantium, vexillum pugnantium, brauium currentium, distinctio ouium, custodia cordium, exemplar operantium, forma normáque seruorum, sigillum & character militantium, annulus, corona & diadema triumphantium. Eia Domine imprime animæ meæ tuam imaginem, imò teipsum; obsigna eam annulo amoris tui, vt eo obsignata nihil posthac diligat præter te: quia tu es tota possessio, totáque beatitudo cordis mei. Tu es vita perennis per quam viuo, sine qua morior: vita per quam gaudeo, sine qua mæreo: vita dulcis & amabilis. Da Domine, vt anima mea virtute ardentis charitatis tuæ conflata, & dulcedine penetrantis dilectionis tuæ, quasi cera liquefacta, tota effluat in te. Possidе eam ô summum atque incommutabile bonum; posside eam, vt ipsa possideat te. Da vt te amplectar, & suaui amore soporatus in te, qui es pax gratissima, sanctè obdormiscam. Da vt omnia transitoria omnésque mundi altitudines, species & deliciæ mihi vilescant: tu solus placeas, te solum cogitem, amem, loquar, eructem.

Tropol. fidelis est sigillum Dei dupliciter.

Tropol. fidelis debet esse signaculum Dei, tum passiuum, expressum scilicet ex exemplari diuino, eiúsque imagine, ad quam creatus, & à Christo recreatus est, insignitum; vt Deum, Deique virtutes in corde, ore & opere referat & exprimat: tum actiuum, vt scilicet eandem Dei imaginem aliis omnibus imprimat, vt omnes sentiant illud Psal. 4. 7. *Signatum est super nos lumen vultus tui Domine*; ac proinde signacula omnia mundi, carnis & diaboli diffringat & abiiciat. Narrat ex Ptolomæo Nicol. Causinus lib. 11. Parab. Histor. cap. 6. 5. Helenam obsignasse suas literas Asterite lapide, cuius ea vis est, vt soli obiectus accendatur, impressa in eodem piscis Panis figura; ac symbolicè sic explicat. Poterit, inquit, in eos torqueri, qui cælum miscent terræ, profana diuinis, amorem Dei amori carnis & mundi. In eodem enim

A annulo cœlesti lapidi iuncta erat figura Panis: nam & hic piscis Pani similis est, à quo nomen accepit: Pan autem est impurus & salax Deus. Quid facit stella cum terris, lux cum tenebris, puritas cum impudicitia, amor Dei cum amore mundi, imago Dei cum imagine diaboli? Sicut ergo cera non aliam imaginem refert, quàm sui sigilli; ita fidelis non aliam similitudinem, nõ aliam vitam, non alios mores referat, quàm Christi & Dei, iuxta illud Pauli: *Imitatores mei estote, sicut & ego Christi*. Fuit Paulus sigillum Christi, omnibus eius doctrinam & mores imprimens. Tales simus & nos, sic erimus pariter sigillum Christi, & annulus signatorius in manu Dei. Ita nobis competet illud eiusdem 1. Corinth. 9. 2. *Signaculum*

B *Apostolatus mei vos estis in Domino*; imò illud olim Cherubini & regis Tyri: *Tu signaculum similitudinis, plenus sapientia & perfectus decore, in delictis paradisi Dei fuisti: omnis lapis pretiosus operimentum tuum*, Ezech. 28. 12. ac tandem sigillo & annulo gloriæ suo obsignabit, imò donabit nos Deus. Hoc est enim signaculum prædestinationis & electionis Dei, de quo Apostolus 2. Timoth. 2. 19. *Firmum, ait, fundamentum Dei stat, habens signaculum hoc: Cognouit Dominus qui sunt eius, & discedat ab iniquitate omnis qui nominat nomen Domini*. Pii ergo & zelosi Reges, Principes, Rectores, Doctores, Prædicatores, &c. instar Zorobabelis & Christi sunt quasi sigillum, & annulus

Prælati & Doctores sunt annulus Dei.

C aureus in manu Dei, quo ipse suos fideles obsignat, eísque suam imaginem, suósque mores diuinos imprimit. Hic itaque eis sit acer stimulus ad virtutem & zelum, vt scilicet cum Elia zelentur pro domo Dei, & pro animarum sibi creditarum sanctitate & salute. Quinimò sciant se fore os Dei, iuxta id quod promisit Deus Ierem. 15. 19. *Si separaueris pretiosum à vili, quasi os meum eris*. Denique S. Ambros. per signaculum accipit pacem animæ, per quam ipsa quasi consignatur & insignitur imagine Dei. Verba Ambrosii citaui vers. 10.

Quia te elegi.] Chald. *quoniam in te mihi complacui*. Ita Christo in Iordane baptizato vox cœlestis à Patre allapsa est: *Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui*: Matth. 3. 17. Christus enim

D fuit amor & deliciæ Patris, ideóque eius iram in genus humanum placauit, factúsque est propitiatio & reconciliatio mundi, vti passim docet S. Paulus. Quare quod de Scipione dixit antiquitas: *Neque Roma cadet Scipione stante, neque Scipio viuet vrbe cadente*; hoc longè verius dicas non tam de Zorobabele, quàm de Christo: *Neque Ecclesia cadet Christo stante, nec Christus stabit, si (quod absit) Ecclesia cadat*. Pro conclusione Prophetiæ Aggæi, nota eam totam spectare & vrgere restaurationem templi ad literam, sed alleg. per fabricam templi repræsentare fabricam Ecclesiæ erigendam à Christo, & tropol. institutiones Ordinum & Religionum faciendas à S. Basilio, Antonio,

E Benedicto, Augustino, Hieronymo, Bernardo, &c. Item fabricam virtutum in anima sancta.

Analogiæ 5. inter animam sanctam & templum.

Porrò multæ sunt analogiæ inter fabricã templi corporalis, & mystici, putà Ecclesiæ, Congregationis, Collegii, Religionis, ac animæ cuiuslibet sanctæ. Primò enim sicut templum est domus

1. Dei, illi certis ritibus dicata & consecrata; ita est & Ecclesia, Religio, ac anima sancta. Ritus hi consecrationis templi sunt quinque, scilicet Aspersio, Inscriptio, Inunctio, Illuminatio, Benedictio. Aspersio fidelis & Religiosi, ait S. Bernard. serm.

serm.1.de dedicatione Ecclesiæ, est pœnitentia. Inscriptio legis & disciplinæ religiosæ, fit in cinere, hoc est in corde eius instar cineris contrito, idque ab Episcopo, purà à Christo. Vnctio est vbertas gratiæ, eidem ab eodem infusa. Illuminatio sunt opera quæ ex religione prodeunt, vt luceant coram hominibus, vt glorificent patrem cœlestem, & ipsi videant quid imitentur. Benedictio signum est æternæ gloriæ, quæ & gratiam sanctificationis complebit, & præterita opera copiosè remunerabitur.

2. Secundò, in templo consecrato vigilant Angeli, vti ex multis eorum apparitionibus ibidem factis constat: sic & sanctam *animam frequenter visitant angeli, atque archangeli, & honorificant, vtpote Dei templum, & habitaculum Spiritus sancti. Esto ergo templum Dei, & Deus excelsus habitabit in te. Anima enim Deum habens in se, templum Dei est, in quo diuina mysteria celebrantur*, ait S.Bern.de inter.domo c.3.

3. Tertiò, *domum Dei*, tam corporalem, quàm spiritualem *decet sanctitudo, qui non tam politis marmoribus, quàm ornatis moribus delectatur, & puras magis diligit mentes, quàm superauratos parietes*, ait S.Bernard.ad milites templi cap. 5. Idem de natura diuini amoris cap. 13. *Templum hoc*, inquit, *cum ornatum fuerit præscriptarum positione virtutum, & supradicto dedicandi ordine dedicatum, nullos vlterius alienos titulos potest suscipere, nullum habitatorem nisi Deum, qui condidit illud & creauit. Nihil ergo vltra terrenum sancta illa anima, nihil materiale, nihil corruptibile diligit, aut curat ex quo regressa est à loco sarcinarum, & si aliquo bonorum aliquando quasi in transitu vtitur, sed frui dedignatur. Si quid in huiusmodi prosperum euenerit, pertransit: non conturbatur, si quid aduersi contigerit. Quicquid ad corpus spectat siue bonum, siue malum, foris est, nec potest pertingere ad eum qui intus est*. Et S.Augusț.explicans illud psal. 64. *Sanctum est templum tuum, mirabile in æquitate*, vel vt ipse legit, *in iustitia: Non dixit*, inquit, *templum sanctum tuum mirabile in columnis, mirabile in marmoribus; mirabile in tectis auratis, sed mirabile in iustitia.*

4. Quartò, templi fabrica fit è multis lapidibus, sed politis; ita Ecclesia consurgit è fidelibus cruce & mortificatione expolitis, iuxta illud Eccles. officij in dedicat. templi:

Tunsionibus, pressuris expoliti lapides,
Suis coaptantur locis per manus artificis,
Disponuntur permansuri sacris ædificiis.

5. Quintò, lapides fabricæ inter se consociati, & colligati integrant templum: ita & fidelium consociatio Ecclesiam. Quocirca 1. sicut vnus lapis positus in sublimi, vel in altari, non despicit alterum qui ponitur in pauimento, vel fundamento; nec hic illi inuidet, imò libens sustinet totam ædificij molem: ita in Ecclesia Prælati & Doctores non despiciunt subditos & plebeios; nec hi illis inuident: sed vtrique sua sorte & vocatione, locóque & gradu in quo à Deo, eiúsque vicariis positi sunt, contenti, lætique totam Ecclesiæ fabricam concinnant. 2. sicut lapides templi calce compaginantur, alioqui ruituri & fabricam euersuri: ita fideles constringuntur charitate. Hæc enim est glutinum, vnio, & quasi anima Ecclesiæ, quæ alioqui dissolueretur, & dissiparetur. Vnde S.August.in psal.10. *Templum*, ait, *Dei violat, qui violat virtutem*. 3. sicut in fabrica lapis lapidem portat; ita in Ecclesia & Religione fidelis fidelem, frater fratrem, eiúsque mores & infirmitates tolerat & supportat, cogitans, inquit S.Greg. se vicissim ab alio portari. Et si forte iam non portetur, aliquando portatum fuisse, vt disceret eandem portandi vicem aliis aliquando rependere. Porrò vir sanctus non tantùm fratris infirmitatem portat, sed & eandem sanare, & emendare nititur, sicut manus satagit membrum afflictum alligare & curare. S.Gregor.20.Moral.26. *Plus*, ait, *nonnunquam est compati ex corde, quàm dare: quia quo quisquis indigēti compatitur, minus æstimat omne quod dat*. Et mox: *quia rem quamlibet plerumque dat etiam qui non compatitur, nunquam autem qui verè compatitur, quod necessarium proximo conspicit negat*. Rursum nemo est tam rudis, tam vilis & miser, qui non possit euadere insigne instrumentum, imò templum gloriæ Dei, si debita cura expoliatur. Hæc tria pariter sunt in fideli anima & sancta. Nam 1. oculus non despicit pedem, nec pes inuidet oculo; sed suo loco & officio contenti in idem corpus conspirant, vt docet Apost.1.Corinth.12.toto capite 2. omnes animæ potentiæ & vires charitate colligantur. Vnde S. Bernard.tract.de conscientia sub initium: *Videat*, inquit, *anima, & sollicitè caueat, ne à se inuicem membra dissideant, id est, ratio, voluntas & memoria. Dignum habitaculum parat Deo, cuius non est ratio decepta, nec voluntas peruersa, nec memoria inquinata*. 3. inuicem se tolerant membra, & potentiæ, mutuóque oneri succollant. Medium ad hæc opportunum suggerit S. Bernard. loco iam citato. *Redi*, inquit, *ad cor tuum, & diligenter discute teipsum: considera vnde venis, quo tendis, quomodo viuis: quid agis, quid amittis, & quantum quotidie proficis, vel quantum deficis: quibus cogitationibus magis incursaris, quibus affectibus frequentius tangeris, vel quibus tentationum machinis à maligno spiritu acrius impugnaris. Et cum totum interioris & exterioris hominis statum & habitum, inquantum possibile est, plenè cognoueris, non solùm qualis sis, verùm etiam qualis esse debeas, ex cogitatione tua poteris subleuari ad contemplationem Dei.*

6. Sextò, sicut Deus colitur in templo orationibus, votis, oblationibus, sacrificiis; ita iisdem colitur in Ecclesia, Religione, & anima sancta, quæ Deo offert seipsam in holocaustum per tria Religionis vota: Corpus, per pœnitentias, in sacrificium pro peccato: gratiarum actionem, & obsecrationem, in sacrificium pacificum. Vnde S.August.lib. 10.de Ciuit.cap. 6. *Ipse homo*, inquit, *Dei nomine consecratus ac deuotus, in quantum mundo moritur vt Deo viuat, sacrificium est. Corpus enim sit sacrificium; cum illud temperantia ad Dei honorem castigamus: anima verò, cum se refert in Deum, vt igne amoris eius accensa, formam concupiscentiæ secularis amittat, eique tanquam incommutabili formæ subdita reformetur; hinc ei placens, quòd de eius pulchritudine acceperit*. Idem S. August. lib. de natura & gratia c. 64. laudat dictum S. Sixti Pontificis & martyris, cuius Diaconus fuit S.Laurentius: *Deus*, inquit, *libertatem arbitrij sui permisit hominibus, vt purè & sine peccato viuentes fiant similes Deo*. Et: *Templum sanctum est Deo mens pura, & altare optimum est ei cor mundum*. In hoc sacrificio ergo sacerdos, est ipse fidelis, & religiosus cultor; est odium sui, carnis & mundi: ignis, est charitas: victima, sunt corpus & anima cum suis membris & potentiis, quæ moriuntur mundo, sed melius viuere incipiunt Deo. Ad hanc hortatur

tafur S.Paulus Rom. 12.1. *Obsecro, ait, vos fratres per misericordiam Dei, vt exhibeatis corpora vestra hostiam viuentem, sanctam, Deo placentem, rationabile obsequium vestrum.* Et S.Petrus Epist. 1. c.2. 5. *Et ipsi, ait, tanquã lapides viui superædificamini, domus spiritualis, sacerdotiũ sanctũ, offerre spirituales hostias acceptabiles Deo per Iesum Christum.*

7. Septimò, Deus in templo, quasi paterfamilias in domo, adest & præest: ibi exaudit orantium preces & vota, ibi beneficia largitur, ibi dat oracula: sic & in Ecclesia, Religione, & anima sancta Deus præsens est, imò præsidet: hinc illam suis illustrationibus illuminat, suis impulsibus agit regitque ad omne bonum, postulata quæcunque concedit. Vnde infert S. August. serm. 210. de Temp. *Quoties, ait, aliquod peccatum aut cogitando, aut loquendo, aut etiam operando perficimus, templum Dei destruimus, & ei qui in nobis habitat iniurias irrogamus.*

8. *In iusto substantialiter habitat Deus.* Vbi consideratione dignum est, Spiritum sanctum, ac consequenter totam Sanctam Trinitatem in anima iusta præsentem esse, non tantùm per charitatem, & sua dona, sed & per seipsam substantialiter & personaliter, ita vt si per impossibile prius non fuisset præsens per substantiam, iam per iustitiam & sanctitatem fieret substantialiter præsens, vti cum S.Thoma, Bonauent. & aliis passim docet fusè Francisc. Suarez lib. 12. de Deo trino & vno cap. 5. Quod sanè miræ est dignationis diuinæ, æquè ac dignitatis nostræ. Quocirca anima sancta sciat in se quasi in templo viuo, viuè & substantialiter habitare Deum Patrem, Filium, & Spiritum sanctum, iuxta illud promissum Christi Ioannis 14. 23. *Si quis diligit me, sermonem meum seruabit. Et pater meus diliget eum: & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus.* Ergo non est necesse vt Deum extra se quærat, & ad eum exeat: habet enim eum intra se. Intra se itaque eum per fidem iugiter intueatur, semper in tantæ maiestatis oculis dignè & reuerenter versetur, cum ea piè & affectuosè colloquatur: nil faciat quod eam vel leuiter offendat: omnes spes & res in eo defigat, omnes tribulationes in eum coniiciat, eum ex toto corde amet, reuereatur & colat: in eo planè conquiescat, & cum Psalte dicat: *In pace in idipsum dormiam, & requiescam.* Psal. 4. 9. Quare meritò S. Bernard. lib. de interiori domo cap. 22. *Conscientia bona, inquit, titulus est religionis, templum Salomonis, ager benedictionis, hortus deliciarum, aureum reclinatorium, gaudium angelorum, arca foederis, thesaurus regis, aula Dei, habitaculum Spiritus S. liber signatus & clausus, & in die iudicij aperiendus. Nihil est iucundius, nihil tutius, nihil ditius bona conscientia: premat corpus, trahat mundus, terreat diabolus, illa erit secura. Cum mundus omni volubilitate circumrotetur, pereat, rideat, pereat, transeat, nunquam marcescit bona conscientia. Subtiliatur corpus in poenis, in ieiuniis maceretur, verberibus laniatur, equuleo distendatur, gladio trucidetur, crucis supplicio affigatur, secura erit conscientia.* Causa est, quam dat Moses Leuit. 26. 12. & ex eo S.Paulus 2. Corinth. 6. 16. quia dicit Deus: *quoniam inhabitabo in illis, & inambulabo inter eos, & ero illorum Deus, & ipsi erunt mihi populus.* Quis enim timeat, habens in se Deum protectorem, confortatorem, & consolatorem? Ita Christus in passione & agonia crucis stetit fortis, quietus & magnanimus. Quare? *Prouidebam, inquit, Dominum in conspectu meo semper: quoniam à dextris est mihi ne commouear. Propter hoc lætatum est cor meum, & exultauit lingua mea, & caro mea requiescet in spe.* Psal. 15. & Act. 2. 25. Iubilet ergo anima sancta, esto in doloribus & tormentis constituta, quia habet Deum intra se, pro cuius amore patitur, cuiúsque dextera fulcitur. Deus enim est iubilus angelorum & sanctorum, præsertim patientium. Id experti sunt martyres, dum equuleis, ignibus, vngulis torquerentur, & lacerarentur. Hoc est præludium, hic prægustus, hæc inchoatio vitæ cœlestis & beatæ. Vbi enim est Deus, ibi sunt angeli, ibi iubilus, ibi felicitas, ibi gloria. Quocirca exequamur monitum S. Cypriani tract. de Orat. Domin. *Quando, inquit, patrem Deum dicimus, quasi filij Dei agere debemus, vt quomodo nos nobis placemus de Deo patre, sic sibi placeat & ille de nobis. Conuersemur quasi Dei templa, vt Deum in nobis constet habitare; vt qui cœlestes & spirituales esse cœpimus, non nisi cœlestia & spiritualia cogitemus, & agamus.*

Porrò in hac fabrica oportet primò iacere solidum fundamentum fidei, non cuiusuis, sed viuæ & efficacis. Hæc enim sanctos incitauit ad opera ardua virtutum, vt docet Apost. toto cap. 11. ad Hebræos. Deinde illi oportet inædificare parietes binos, timoris & spei magnanimæ. His superaddere quatuor virtutes Cardinales, cæterásque eis annexas. Pauimentum humilitate sternatur. Tectum charitate contegatur. Turris orationis & contemplationis erigatur, ex qua & hostium insidias speculemur, & Dei cœlitúmque opem imploremus.

COMMENTARIVS IN ZACHARIAM.

ARGVMENTVM.

Zachariæ etymon.

ACHARIAS synchronos & coæuus fuit Aggæo: vterque enim cœpit prophetare post captiuitatem Babylonicam, anno secundo Darij Hystaspis regis Persarum, vt patet ex vtriusque principio: præponitur tamen Aggæus Zachariæ; quia duobus mensibus ante eum cœpit vaticinari, nimirum mense sexto; Zacharias autē mense octauo. ita S.Hieron. Cæteri Prophetæ verbales fuerunt, & Deum loquentem per verba menti suæ immissa audierunt: Zacharias autem abundat visionibus & symbolis. Iam enim videt quadrigas, iam cornua, iam septem oculos, iam amphorā occlusam talento plumbi, iam candelabrum septifidum, iam fabros, iam oliuas, &c. Quocirca præ cæteris pariter obscurus est, profundus, varius, prolixus & ænigmaticus. Symbolicus ergo est, æquè ac Daniel, & Ezechiel; quos secutus est S. Ioannes in Apocalypsi, ac præsertim Zachariam, vt in decursu patebit. Audi S.Hieron. ad Paulinum: *Zacharias memor Domini sui* (dicitur enim Zacharias quasi זכר יה *Zachar ia, id est*, recordatus est Dei; vel quasi זכר יה *Zecher ia*, id est, *memoria Dei*) *multiplex in prophetia, Iesum vestibus sordidis indutum, & lapidem oculorum septem, candelabrúmque aureum cum totidem lucernis quot oculis, duas quoque oliuas à sinistris lampadis cernit & dextris: vt post equos nigros, rufos, albos, & varios, & dissipatas quadrigas ex Ephraim, & equum de Ierusalem, pauperem regem* (Christum) *vaticinetur, & prædicet sedentem super pullum filium asinæ subiugalis.*

Symbola.

Argumentum.

Argumentū eius est primò, cum Aggæo animare, & vrgere populum Babylone reuersum ad reædificandam Ierusalem, & tēplum. Id patet ex 1.Esdræ 5.1. *Prophetauerunt autem Aggæus Propheta, & Zacharias filius Addo, prophetantes ad Iudæos qui erant in Iudæa & Ierusalē, in nominē Dei Israel. Tunc surrexerunt Zorobabel filius Salathiel, & Iosue filius Iosedec, & cœperunt ædificare tēplum Dei in Ierusalē, & cum eis Prophetæ Dei adiuuantes eos.* Secundò, hortari eundem ne idola & vitia maiorum imitetur, vtpote quorum punitionem, stragem, & captiuitatem viderint. Tertiò, prædicit futuros successus, & euentus varios Iudæis obuenturos vsque ad Christum, ac præsertim quatuor monarchiarū conuersiones & successiones, quæ desinent in regnum Christi.

Quartò, promittit Christum, eiúsque vitam & mysteria ita particulatim recenset, vt historicus potiùs & Euangelista videatur, quàm Propheta. Recenset enim Christi regalem & triumphalem ingressum in Ierusalem, qui contigit die palmarum, quatuor diebus ante eius passionem & mortem: Item proditionem Iudæ, institutionem Eucharistiæ, Christi passionem, plagas manuum, descensum ad inferos ad educendos Patriarchas, resurrectionem & gloriam, Iudæorum reprobationem; Gentium vocationem, Ecclesiæ institutionem & dilatationem, æquè ac sanctimoniam & felicitatem, persecutorum eius punitionem & interitum. Porrò hæc describit per hieroglyphica, ænigmata, parabolas & sententias obscuras, veréque vtitur stylo prophetico. Vnde S.Hieron. in prologo: *Ab obscuris*, ait, *ad obscuriora transimus, & cum Mose ingredimur in nubem & caliginem. Abyssus abyssum inuocat in voce cataractarū Dei: labyrintheos patimur errores, & Christi cæca regimus filo vestigia.*

Zacharias, id est, memoria Dei. Cur.

Porrò appositè vocatur Zacharias, id est, memoria Domini; quia omniū mirabiliū, quæ Deus per Prophetas cæteros sparsim prædixerat, in hoc vno, vtpote penè Prophetarum vltimo, sibi quasi memoriam fecit; vt non iam mirum sit hominibus esse mirandum, qui Deo ipsi suorum est memoria mirabilium. Insuper S. Cyrillus hic asserit, Zachariam fuisse oriundum è tribu Leui, vt esset Leuita, Sacerdos, Doctor & Propheta populi. Cum enim populus, inquit, in captiuitate Babylonica, quæ durauit septuaginta annos, oblitus esset patriæ, & Dei patrum suorum, Deus excitauit Zachariam, vt Ierusalem, templi, & Dei memoriam ei renouaret, & auitam in eo pietatem instauraret. Denique tam Zacharias, quàm Aggæus cœperunt prophetare anno secundo Darij Hystaspis, qui fuit annus mundi 3431. ante Christi natiuitatem verò fuit annus 519.

Martyrem fuisse asserunt aliqui.

Martyrem fuisse Zachariam censent nonnulli: putant enim ipsum fuisse Zachariam illum, de quo ait Christus Matth. 23. 35. *Vt veniat super vos omnis sanguis iustus, qui effusus est super terram, à sanguine Abel iusti vsque ad sanguinem Zachariæ filij Barachiæ, quem occidistis inter templum & altare.* Vnde & Zacharias hic noster inscribit se filiū Barachiæ, fuitque penultimus Prophetarū; vltimus enim fuit Malachias: Christus autem loquitur

quitur de vltimo Propheta à Iudæis occiso. ita Varab. Arias, Sanchez & Ribera hic, ac S. Chrysost. hom. 1. in Lucam de natiuitate Ioannis Baptistæ: licèt S. Hieron. Beda & alij multi censeát, illum Zachariam fuisse filium Ioiadæ Pontificis, qui alio nomine dictus sit Barachias: hunc enim Ioas rex occidit inter ædem & altare, 2. Paral. 24. 21. Alij tertiò, vt Origen. S. Basil. Cyril. Epiphan. Euthym. Theoph. quos sequitur Card. Baro. & noster à Castro, censent Zachariam illũ Christi fuisse patrem Ioannis Baptistæ, qui occisus sit à Iudæis, eo quòd virginis partum & Christi ortum prædicasset, quódque B. Virginem post partum inter virgines in templo collocasset. Verùm de hoc plura Matth. 23.

Eius miracula.

De Zachariæ oraculis & miraculis ita scribit S. Epiphan. in eius vita: *Zacharias Propheta natus Barachia, è terra Chaldaeorum soluit, & inter proficiscendum permulta populo vaticinatus est: & demonstrationis causa multa designauit miracula. Hic est qui in os annunciauit Iosedec: Nascetur ex te filius, qui sacris initiatus Ierosolymis sacrificabit Domino. Hic etiam benedixit Salathiel in filio dicens: Procreabis filium, & inde nomen illi Zorobabel. De Cyro quoque rege Persarum Zacharias ostentum dedit, idque ad victoriam: signum item super Crœso Lydorum tyranno obiecit, necnon & super rege Medorum Astyage déque publico ministerio quod Cyrus rex designaturus esset Ierosolymis, vaticinatus est laudibúsque euexit illum, &c. decessit vltima se-*

A *nectute in Iudaea, & proximè cum Aggeo Propheta humatus est.* Hæc si vera sunt, ostendunt Prophetas multa prophetasse quæ scripto nobis nõ consignarunt. Nihil enim horum extat in nostro Zachariæ libro. Eadem habet S. Dorotheus in vita Zachariæ: *Zacharias*, inquit, *à Chaldaea venit, cùm iam ætate esset prouecta, atque ibi populo multa vaticinatus est, prodigiáque probandi gratia edidit: & sacerdotio Ierosolymis functus est. Idem & Salathielis cum filijs benedixit, & nomen Zorobabel imposuit; & Persis sub Cyro dedit victoriam cultu illius, quem facturus erat Ierosolymis, illúmque vehementer benedixit. Quæ verò prophetiam concernebant, vidit Ierosolymis, & de fine gentiũ, de tem-*

B *plo, de otio, de prophetis & sacerdotibus, ac de duplici iudicio exposuit. Mortuus est in senectute graui, & sepultus prope Eleutheropolim: temporibus verò Ephidi Episcopi manifestatus, quòd ipse esset Zacharias filius Barachia, cuius meminit Isaias* cap. 8. vers. 2. Sanctorum catalogo ascriptus est die sexta Septembris, vbi de eo in Martyr. Rom. sic legimus: *Zacharia Propheta, qui de Chaldaa senex in patriam reuersus, iuxta Aggæum Prophetam conditus iacet.* Inuentum est venerandũ eius

Sanctitas.

C corpus sub Theodosio Imp. iuniore, apparente & indicante ipso Zacharia, vti refert Sozom. lib. 9. c. vltimo, & ex eo Baron. anno Christi 415. quanquam quæ ibi à Iudæo accepta adduntur, ad Zachariam filiũ Ioiadæ Pontificis, non ad nostrum hunc Prophetam spectant.

CAPVT PRIMVM.

SYNOPSIS.

Propósita Patrum culpa & pœna, putà excidio & captiuitate Babylonica, stimulat Iudaeos vt ab eorum idolis & vitijs, ad Deum & virtutem constanter se transferant, ne similem nouámque cladem eis infligat Deus. Secundò vers. 7. per equos rufos, varios & albos, varium gentium, miserum verò Reipublicæ Iudaicæ statum præsentem repræsentat. Vnde videt angelum stantem inter myrteta, & orantem: vsquequò tu non misereberis Ierusalem? Iste iam septuagesimus annus est; *qui exauditus audit, Deum Iudæis pacem & bona daturum, vt Ierusalem readificetur, hostésque eorum perditurum. Hinc vers. 18. videt quatuor fabros deferentes quatuor cornua, quæ afflixerunt & ventilarunt Iudam.*

Vers. 1.] In mense octauo, in anno secundo Darij regis, factum est verbum Domini ad Zachariam, filium Barachiæ filij Addo, prophetam dicens:

Vers. 2.] Iratus est Dominus super patres vestros iracundia.

Vers. 3.] Et dices ad eos: Hæc dicit Dominus exercituum: Conuertimini ad me, ait Dominus exercituum: & conuertar ad vos, dicit Dominus exercituum.

Vers. 4.] Ne sitis sicut patres vestri, ad quos clamabant prophetæ priores, dicentes: Hæc dicit Dominus exercituũ: Conuertimini de viis vestris malis, & de cogitationibus vestris pessimis: &

D non audierunt, neque attenderunt ad me, dicit Dominus.

Vers. 5.] Patres vestri vbi sunt? & prophetæ nunquid in sempiternum viuent?

Vers. 6.] Verumtamen verba mea, & legitima mea, quæ mandaui seruis meis prophetis, nunquid non comprehenderunt patres vestros, & conuersi sunt,

E & dixerunt: Sicut cogitauit Dominus exercituum facere nobis secũdum vias nostras, & secundùm adinuentiones nostras, fecit nobis.

I*N mense octauo.*] Putà in Octobri cœpit prophetare Zacharias, Aggæus verò in mense sexto, putà in Augusto: vterque autem prophetauit, non in Vers. 1.

Babylone,vt aliqui censent,sed in Ierusalem, vti disertè ait Esdras lib.1.c.5.

Darij.]Hystaspis. vide dicta Aggæi 1. vers. 1. Darius Persicè significat φρόνιμος,id est, prudentem,ait Hesychius:prudentia enim & prouidentia est prima dos regis, vt bene regat & gubernet.

Filij Barachia.] Barachias hebr.idem est quod *benedictio Domini.* Huius filius est Zacharias, id est,memoria, vel memor Domini. Magna enim benedictio summúmque bonum est iugiter meminisse Dei, sempérque eum habere in memoria,imò in oculis & mente.

Addo quis? *Filij Addo.*] Fuit ergo Addo auus Zachariæ. S.Hieron.& eum secuti Remig. Albert. Haymo, Hugo & Dionys. censent hunc esse Addo videntem,id est, Prophetam, qui scripsit Chronica regum Iuda.2. Paral. 12. 15. quique missus fuit à Deo ad Ieroboam primum regem Israël,vt ei, ob vitulos aureos ab eo erectos,interitum denunciaret.3.Reg.13.1.licèt Script. eum ibidem non nominet. verùm hoc creditu est difficile. Nam à Ieroboam vsque ad Darium Hystaspis fluxerunt 400.anni & amplius.Quare verius videtur, Addo auum Zachariæ fuisse alium ab Addo vidente; sed fuisse pariter Prophetam, vt censent Hebræi, vel certè virum illustrem, ideóque hic nominari, vt nepoti suo Zachariæ nomen & decus conciliet.Nisi dicas, Addo videntem non auum, sed quintum,vel sextum atauum fuisse Zachariæ, vt Barachias vocetur filius, id est, abnepos Addo.Sic enim ipse Zacharias vocatur filius, id est, nepos, vel abnepos Addo, 1.Esdræ 5.1. Et hoc satis est verisimile, tum quia alium Addo Prophetam, vel celebrem in Script. non legimus; tum quia prophetia tunc temporis erat quasi hæreditaria,æquè ac sacerdotium, & de auis transibat in patres & nepotes, vti tradunt Hebræi: vnde & in libris Regum celebrantur filij Prophetarum, & Zacharias pater Ioannis Baptistæ fuit Propheta,æquè ac filius, vt patet Lucæ 1.67. tum quia disertè id asseuerant S. Hieron, & alij iam citati, qui sanè vidit ex intercapedine tot annorum Addo non posse esse auum Zachariæ; per auum ergo accipit atauum. Quod si ita est, magni Prophetæ (talis enim fuit Addo videns) nepos & hæres fuit Zacharias.

Vers.2. *Iratus est.*]Hebr.*iracundia iratus est*,id est, vehementer iratus est,valde excandescit.

Vers.3. *Et dices ad eos.*] Scilicet Iudæos, inter quos tu versaris, & quorum te constitui Prophetam. Ponitur relatiuum, vel potiùs demonstratiuum pro antecedente,vtpote noto & obuio.

Hæc dicit Dominus exercituum.]Hoc adiicitur, quia fit sermo ad eos qui in potestatem Darij venerant,magnorum exercituum ducis & Imperatoris.q. d. Hæc dicit is, cuius vires sunt multò maiores viribus humanis, cuius exercitus & potentia longè superant exercitum & potentiam Darij,alias potentissimi.ita Vatab.

Dei in homines pietatis officia. *Conuertimini ad me.*] Præclarè S. Gregor. in Psal.7.pœnitent. *Deus*,inquit, *qui abijcit delinquentem, conuertitur ad pœnitentem: vocat etiam auersos,donat peccata conuersis, hortatur pigros,consolatur afflictos, docet studiosos, adiuuat dimicantes,*

An obligemur primo instanti vsus rationis cōuerti ad Deum? *confirmat laborantes,exaudit corde clamantes. Ipse namque per Prophetam dicit: Conuertimini ad me, & ego conuertar ad vos; sed quia conuerti ad eum si ne ipso non possumus, quotidie cum Propheta clamemus: Ne auertas faciem tuam à me.* Porrò S. Thom. 1.2.q.89.art.6. ad 3. & ex eo Capreolus in 2. d.40.q.voica, Soto libro 2.de Iustitia q. 3. art.10.& Nauar.Enchir.11. num.8. censent, hoc conuersionis ad Deum præceptum obligare in primo rationis instanti:puer enim,inquiunt, cum rationis vsum habere incipit,tenetur se & sua ordinare ad debitum finem, purà ad Deum: quod si facit, Deus infundet illi gratiam per quam consequetur remissionem peccati originalis: si non facit,peccat mortaliter. Nam ordo naturæ postulare videtur,vt homo enim inchoat vitam rationalem, incipiat ab intentione vltimi finis:nam ex ea pendet vitæ bonæ institutio. Verùm alij doctores censent contrarium,scilicet in primo rationis instanti non teneri puerum conuertere se ad Deum per amorem Dei super omnia, naturalem vel supernaturalem: primò, quia hoc præceptum est difficillimum, & maximè sublime. Non est autem credibile Deũ obligasse homines iudicio tam immaturos, ad tale præceptum statim exequendum. Secundò,quia homo in principio non cogitat de rebus tam sublimibus,sed de sensibilibus & consuetis. Neque est aliquid, vnde illis tam sublimis cogitatio suggeratur; ac proinde inconsideratio eius, vel ignorantia est inuincibilis. Tertiò,quia nullum tale in Script.extat præceptum,nec ratio naturalis illud dictat. Nam illud: *Conuertimini ad me, & ego conuertar ad vos*, pertinet ad peccatores, qui iubentur agere pœnitentiam de peccatis actualibus; non autem ad eos qui habent solum originale; & licèt etiam ad hos pertineret,non tamen ideo statim deberet impleri. Nam est præceptum affirmatiuum,quod semper obligat; sed non pro semper, vti obligat negatiuũ:sicut neque adultus qui peccauit mortaliter, tenetur statim agere pœnitentiam sub nouo peccato.

Ne sitis sicut patres vestri.]Ne patrissetis, ne patrum idololatriam,inobedientiam,apostasiã æmulemini, alioqui similes vos eis efficiam in pœna, sicut similes vos fecistis in culpa. Vers.4.

Patres vestri vbi sunt?] q. d. Excisi sunt, & in excidio Ierosolymæ vel occisi, vel in Babylonem abducti,ibique mortui sunt, vti eis prædixerã & cõminatus erã per meos Prophetas.Nónne videtis in eis meas minas &oracula non fuisse vana & irrita,sed vera,certa & efficacia? Scitote ergo talia quoque fore hæc quæ vobis pariter per Zachariam intento & edico. Vers.5.

Et Propheta nunquid in sempiternum viuent?] Prophetas intelligit patrum impiorũ, putà pseudoprophetas: hos enim mox opponit seruis suis Prophetis.q. d. Falsi Prophetæ, qui patribus vestris falsò felicitatem prædicebant & promittebant, dicentes:Pax,pax, nonne & ipsi, æquè ac patres vestri,miserè mortui sunt, vel gladio, vel ærumnis captiuitatis? vbi est ergo eorum felicitas & longæuitas,quam sibi patribúsque vestris promiserunt? Nunquid interitu suo tam infelici testati sunt se esse mendaces, & oracula sua fuisse dæmonis, non Dei vaticinia? ita S. Hieron. Albert.Hugo & Lyran. Alij vero intelligunt Prophetas.q.d. Tam Prophetæ pij, quàm patres vestri impij mortui sunt; boni enim æquè ac mali moriuntur:sed prophetiæ eorum & minæ, quas patribus vestris vobísque,si eos imitemini, intentarunt,non sunt mortuæ, sed viuunt & perdurant:quia Deus earum auctor, & scelerum vltor, non moritur,sed viuit in æternum. Hoc est quod subdit Zacharias:*Veruntamen verba mea*, &c. ita Theodo

Theodoretus, Clarius, Vatablus, & à Castro.

Vers. 6. *Veruntamen.*] q.d. Vestri pseudoprophetæ vos deceperunt, quia promiserunt prospera quæ non euenerunt. Verùm mei Prophetæ, qui mea verba, id est, minas & statuta, putà pœnas lege Mosi statutas in legis præuaricatores, patribus vestris vobisque intentarunt, vos non fefellerunt: nam pœnæ & plagæ quas cominati sunt, reipsa patres vestros comprehenderunt, qui proinde flagellis hisce Dei eruditi, iustum Dei in se iudicium & culpam suam agnouerunt, vt qui antea ad me inuitantem eos ad pœnitentiam noluerant attendere, vt dicitur vers. 4. iam castigationibus hisce, licèt serò & coactè conuersi, mentem & sententiam mutarint, dixerintque: *Sicut cogitauit Dominus exercituum facere nobis secundum vias nostras*, &c. *fecit nobis*, ita Arias, Clarius & Vatab.

Vers. 7.] In die vigesima & quarta vndecimi mensis Sabath, in anno secundo Darij, factum est verbum Domini ad Zachariam filium Barachiæ, filij Addo, Prophetam dicens:

Vers. 8.] Vidi per noctem, & ecce vir ascendens super equum rufum, & ipse stabat inter myrteta, quæ erant in profundo, & post eum equi rufi, varij & albi.

Vers. 9.] Et dixi: Quid sunt isti, Domine mi? & dixit ad me Angelus, qui loquebatur in me: Ego ostendam tibi quid sint hæc.

Vers. 10.] Et respondit vir, qui stabat inter myrteta, & dixit: Isti sunt, quos misit Dominus vt perambulent terram.

Vers. 11.] Et responderunt Angelo Domini, qui stabat inter myrteta, & dixerunt: Perambulauimus terram, & ecce omnis terra habitatur, & quiescit.

Vers. 12.] Et respondit Angelus Domini, & dixit: Domine exercituum vsquequò tu non misereberis Ierusalem, & vrbium Iuda, quibus iratus es? Iste iam septuagesimus annus est.

Vers. 13.] Et respondit Dominus Angelo, qui loquebatur in me verba bona, verba consolatoria.

Vers. 14.] Et dixit ad me Angelus, qui loquebatur in me: Clama, dicens: Hæc dicit Dominus exercituum: Zelatus sum Ierusalem, & Sion zelo magno.

Vers. 15.] Et ira magna ego irascor super gentes opulentas: quia ego iratus sum parum, ipsi verò adiuuerunt in malum.

Vers. 16.] Propterea hæc dicit Dominus: Reuertar ad Ierusalem in misericordiis: & domus mea ædificabitur in ea, ait Dominus exercituum: & perpendiculum extendetur super Ierusalem.

Vers. 17.] Adhuc clama, dicens: Hæc dicit Dominus exercituum: Adhuc affluent ciuitates meæ bonis: & consolabitur adhuc Dominus Sion, & eliget adhuc Ierusalem.

In die vigesima & quarta vndecimi mēsis Sabath.] Vers. 7. Qui nostro respondet Ianuario. Hic enim noster primus est mensis, sed Iudæorū erat penultimus. Ipsi enim annum sacrum inchoabant à Nisan, id est, Martio. Sabath, & reliqua Hebraica mensium nomina videntur esse Chaldaica: nam inueniuntur tantùm apud eos qui redierunt Babylone. ita Vatab.

Factum est verbum.] Id est, visio angeli & equorū inter myrteta. Deus enim tam loquitur symbolis, quàm verbis. Quocirca prophetia qualibet, vt dixi Isaiæ t. 1. promiscuè nunc vocatur verbum, nunc visio: quanquam & propriè verba angeli in hac visione misceantur, & intercurrant.

Dicens.] Id est, ostendens id quod sequitur, quódque enarrat inquiens.

Vidi per noctem.] Nox enim aptior visionibus: Vers. 8. in ea enim quiescentibus collectisque sensibus, phantasia viuacius concipit & intuetur sua phantasmata, præsertim à Deo vel angelo impressa. Symbol. Symbolicè, nox hæc erat symbolum calamitatis, in qua Iudæi Babylone redeuntes versabantur, quæ in diem, lucem & lætitiā restaurationis vrbis, & templi mox erat conuertenda. Calamitas enim opportuna est ad audiendum verbum Dei, quia cor instar ceræ emollit. Hinc vexatio dat intellectum auditui. ita S. Hieron. Vnde moraliter Moral. S. Gregor. libr. 2. Moral. c. 2. docet S. Scripturam solere per tempus rei exitum significare: *A qualitate*, inquit, *temporis finis exprimitur actionis; sicut non rediturus ad veniam, ad traditionis perfidiam nocte Iudas exisse perhibetur, cùm egrediente illo ab Euangelista* (S. Ioanne c. 13.) *dicitur: Erat autem nox. Hinc enim & iniquo diuiti dicitur Lucæ 12. Hac nocte repetent animam tuam abs te. Anima quippe quæ ad tenebras ducitur, non in die repeti, sed in nocte memoratur. Hinc est quod Salomon, qui sapientiam non perseueraturus accepit, 3. Reg. 3. in somnis hanc & nocte accepisse describitur. Hinc est quod angeli ad Abraham meridie veniunt; punituri autem Sodomam, ad eam vespere venisse memorantur. Quia igitur B. Iob tentatio ad victoriam deducitur, à die cœpta perhibetur, cùm dicitur: Quadam autem die cùm venissent filij Dei*, &c.

Et ecce vir.] Putà angelus speciem viri assumens: angelum enim fuisse patet vers. 11. Hebræi, S. Hieron. Theod. & passim alij censent fuisse S. Michaëlem: hic enim olim Synagogæ Iudæorum fuit custos, vti nunc est Ecclesiæ Christianorum, vti patet Daniel. 10. 21. & c. 12. 1. licèt aliqui Gabrielem fuisse autument, qui est fortis præliator pro populo Dei, vt patet Daniel. 9. 21. & c. 10. 5.

Insidet equo, quasi celer & festinus ad auxilium populi sui, eóque ruso, quasi sanguinarius vindéxque acer in hostes Iudæorum. Equus enim Equus rufus cuius symbolum.

notat multa, scilicet velocitatem, generositatem, A dignitatem, ardorem præliandi, victorias, gloriam & triumphos S. Michaël.

Aliter Theodor. Insidet, ait, equo rufo, vt significet populi afflictionem. *Nam equus rufus hostium coniurationem & indignationem ostendit: quia sanguinarius & rufus est furor.* Nouè ergo Arias per virum hunc accipit Alexandrum Magnum, cuius equus fuit rufus, scilicet Bucephalus; ita dictus, quod capite & colore similis esset boui: boues autem communiter sunt rufi, præsertim in Græcia, aliisque regionibus calidis. Censet ergo hic significari, quod Alexander Monarchiam à Persis ad Græcos sit translaturus. Verùm de hac re non agit hic Propheta. Porrò Theodor. equum hunc rufum vocat spadicem, id est, punicei coloris, qui maximè commendatur in equis, de quo B audi Virgil. 3. Georg. dum generosum equũ hisce notis depingit:

Illi ardua ceruix,
Argutúmque caput, breuis aluus, obesáque terga,
Luxuriátque toris, animosum pectus, honesti
Spadices, glaucique color deterrimus albis.

Iam ex generositate equi animos, vires & iras equitis intellige & metire. Eos exigebat rei & afflictionis difficultas. Erant enim Iudæi in profundum, vt mox dicetur, calamitatum demersi: valido ergo magnique zeli liberatore, & propugnatore angelo indigebant. Vbi nota; afflictis solent præsto esse angeli; & quo maior est afflictio, eo C ipsi maius robur, opem & consolationem afferunt.

Mysticè, vir in myrtetis est Christus in Virgine conceptus.

Mysticè, hic vir stans inter myrteta est Christus, qui in carne quam ex myrto, id est, B. Virgine assumpsit, in medio Patriarcharum, Prophetarum, ac sanctorum veteris & noui testamenti, quasi inter myrteta consistit. Equus rufus est humana natura, cui insidet deitas, quam sumpsit ex primo parente, qui à terra rufa, ex qua plasmatus est à Deo, dictus est Adam, id est, rufus, quámque rubricauit sanguine, tum suo, tum hostili, quem victor sparsit, iuxta illud Isaiæ 63. 1. *Quis est iste qui venit de Edem tinctis vestibus de Bosra?* &c. *Quare ergo rubrum est vestimentum tuum? Torcular calcaui solus*, &c. ita Petrus Abbas Cellensis lib. de Panibus cap. 23. tomo 8. Biblioth. SS. Patrum. Sequuntur eum equi rufi, albi & varij, id est, Apostoli, Martyres & Virgines: item fabri, id est, Doctores & prædicatores, qui omnes Ecclesiam Christi ædificarunt, Christique hostes fabricam hanc impedire volentes deiecerunt.

Inter myrteta.] Id est, loca myrtis consita. Syrus: *Inter arbores opacas*, vel vmbriferas. Arabicus Alex. *Inter duos montes se inuicem cernentes*, id est, obuios. Grammatico sensu notat Babylonem, in qua Iudæi fuerant captiui: myrtus enim ob siccitatem amat loca demissa, profunda & irrigua, qualis est Babylon, quæ vicina est Euphrati & Tigri. ita Arias & Vatabl. quin & Chald. qui vertit: E *Et ipse stabat inter arbores myrtinas quæ sunt in Babylone.* Vnde addit, *in profundo*, id est, prope profundum, scilicet aquarum & fluminum. Ibi ergo visus est angelus, vt significet Iudæorum captiuitatem & calamitatem Babylonicam, in qua quasi in profundo demersi & penè absorpti fuerunt,

Angelus inter myrteta. Cur?

iuxta illud Psal. 68. 3. *Infixus sum in limo profundi, & non est substantia*; séque illos magna ex parte inde eduxisse & liberasse, ac cæteros inde liberaturum, dum eos qui redierant propediem adiuuabit in reædificatione vrbis Ierusalem & templi, qua peracta cæteri ex Babylone illico in Ierusalem aduolabunt. Itaque Michaël apparet inter myrteta: quia læta nunciat de templi fabrica & gloria. Myrtus enim hilaritatis est indicium. Vnde olim mos fuit in conuiuiis, circumlato myrti ramo conuiuas ad cantandum excitare: singuli enim eo in manus accepto partes canebant suas, teste Plutarch. in Sympos. Et Horatius adueniente verno tempore, quo se vndecunque patefacit hilaritas, decorè ait: *Viridi nitidum caput impedire myrto*: Atque vbicunque conuiuiorum lætitiam celebrat, coronas è myrto inferri iubet. ita Pierius Hiero. lib. 50. c. 27. Rursum symbolicè, per myrteta intellige familias, & cœtus Iudæorum fidelium & iustorum, qui in Babylone vel fuerant captiui, vel adhuc erant inquilini, quales erant Esdras, Nehemias, Zorobabel, Iesus, Aggæus, &c. Inter hos ergo stetit Michaël. Myrtus enim significat iustos, ob soliditatem, pulchritudinem & fragrantiam bonorum operum. Vnde Esther regina pia & sancta cap. 2. vers. 7. à Mardochæo, ob pulchritudinem & gratiam, vocata fuit hebr. הדסה *hadissa*, latinè *Edissa*, id est, myrtus, vel myrtea. ita S. Hieron. Remig. Alber. & Hugo.

Esther vocata est Hadissa, i. myrtus.

Alludit ad nomen, mores, aulam, familiam & familiares Esther reginæ: hæc enim vocata est *Hadissa*, id est, myrtus. Ipsa enim vixit sub hoc tempus, imò à nonnullis Chronologis virisque doctis, ex multis magnisque coniecturis, censetur ipsa fuisse vxor huius Darij Hystaspis, ideoque eum tam beneuolum fuisse Iudæis, vt præter alia, templum eis reædificari curarit. Qua de causa sub eodem prophetarunt Aggæus & Zacharias. Visus est ergo, inquiunt, angelus stare inter myrteta, id est, in aula & familia Esther, quæ virtute & nomine erat myrtus, quasi portendens eius coniugium cum Dario, quod anno sequenti, putà anno tertio Assueri, id est, Darij (Assuerus enim erat commune nomen Regum Persarum) peractum est, vt patet Esther 1. 3. Rursum inter myrteta, id est, inter Estheris reginæ familiares & asseclas, putà Mardochæum, Esdram, Nehemiam, Zorobabel, Iesum, qui Estheri reginæ obsecun-D dabant, erántque pariter virore & vigore animi morúmque, myrti & myrteta, vtpote principes eminentes in populo. Olim enim Principes myrteis coronis coronabantur, teste Suida. Vnde prouerbium: *Myrteam coronam ambis*, id est, principatum, vel magistratum ambis.

Myrtus est B. Virgo.

Sic mysticè, nostra *Hadissa* & myrtus, nostra Esther est B. Virgo, quæ sibi deuotos saluat; & ab Aman, id est, à diabolo liberat. Stant ergo angeli inter myrteta, id est, sub B. Virginis alis & vmbra; vel inter eius fideles, congregationes & cœtus ipsi dicatos, vt per eius merita & preces suis cliẽtibus veniam, gratiam & consolationem impetrent. Myrtus enim læta & decora symbolum est felicitatis. Vnde sicut ex myrtis opere topiario in hortis fiunt armati milites, triremes, equites cataphracti; item phasiani, psittaci, philomelæ, &c. ad voluptatem & delicias: ita B. Virgo inter myrteta paradisi cœlestis, putà inter angelos considens, imò præsidens, pollicetur suis non tantùm opem, sed & consolationem, lætitiam omnésque spiritus delicias; quæ præstat per hosce suos angelos, qui cũ suapte natura sint formæ expertes, quamlibet induere possunt, ac multiplicem armaturam, imò panopliam assumere, vt pro Deiparæ dominæ suæ honore & gloria, próque eius cultoribus potenter decertent; vtque Ecclesiam & domum

Deo

Deo in anima fidelium ædificent. Sic Gentilibus Venus pulchritudinis Dea, myrtea dicebatur. Vnde Plinius lib. 15. 29. *Ara*, inquit, *vetus fuit Romæ Veneris myrteæ*. Idem lib. 21. cap. 11. *In Ægypto*, ait, *fine odore hæc omnia* (rosa, lilium, viola, &c.) *tantúmque myrtis præcipuus odor*. Quid pulchrius, quid suaueolentius Virgine Deipara? Vna hæc Dei Venus, purà decor, gratia & venustas, omnes Satanæ mundique Veneres obscurat, imò vanas & fædas esse ostendit. Ipsa enim est abyssus gratiæ, pulchritudinis oceanus, charismatum omnium thesaurus, quæ sola velut Esther, Assuerum Deum patrem placauit, & inuenit gratiam in oculis eius, vt ab eo per Gabrielem archangelum salutata sit: *Aue gratia plena*. Nam, vt de ea dicitur Cant. 4. 7. *Tota pulchra es amica mea, & macula non est in te*. Et Eccles. 24. 24. *Ego mater pulchræ dilectionis, & timoris, & agnitionis, & sanctæ spei: in me gratia viæ & veritatis, in me omnis spes vitæ & virtutis*, &c. Iure ergo S. Bernard. hom. 4. super Missus est: *Ex ore*, inquit, *tuo, ô Virgo, pendet consolatio miserorum, redemptio captiuorum, liberatio damnatorum, salus denique vniuersorum*. Idem: Deus totius mundi pulchritudinem posuit in Maria, vt si quid spei, si quid gratiæ, si quid salutis in nobis sit, ab ea nouerimus redundare. Quocirca cum eodem serm. 4. de Assumptione, eam inuocemus assiduè, ac dicamus: *Sit igitur pietatis tua Virgo benedicta, ipsam quam apud Deum inuenisti gratiam, notam facere mundo, reis veniam, medelam ægris, pusillis corde robur, afflictis consolationem, periclitantibus adiutorium, & liberationem sanctis tuis precibus obtinendo*. Amen. Maria ergo est myrtus Dei.

Porrò Theod. ex Septuag. pro *myrteta* legit *montes vmbrosos*, per quos intelligit Dei prouidentiam, sub qua omnes viuunt, ex qua prodit hic angelus, vt eam circa tutelam Iudæorum exequatur. Montes hi sunt vmbrosi, quia iudicia Dei sunt obscura & occulta.

Moral. Iustus est myrtus ob 15. analogias.

Moral. nota, appositè iustus, ac præsertim B. Virgo comparatur myrto. Primò, quia myrtus amans valles designat eius humilitatem, quæ sanctitatis est fundamentum. Secundò, quia myrtus crescit iuxta aquas. Vnde Virgil. Georg. 4.

Et amantes littora myrti.

ita iustus crescit per lachrymas compunctionis & pœnitentiæ, pérque aquas tribulationis & patientiæ. Tertiò, myrtus fert baccas saporis præcipui, ex quibus fit vinum: ita iustus fert fructus bonorum operum, sapidos Deo & hominibus, ex quibus fit vinum exultationis quod lætificat angelos. Quartò, myrtus est valde odorata & bella; hinc odorem gratum ori & halitui conciliat, ait Plin. lib. 23. 9. Vnde etiamnum qui stomacho laborant, & halitum habent fœtentem, pro remedio manè comedût baccas è myrto. Quocirca à Gentilibus Veneri fuit dicata, teste Plinio lib. 12. cap. 1. Ita iustus spargit ex se odorem bonæ famæ, ac morum candore, modestia & suauitate omnibus gratum se efficit, præstátque illud Apostoli monitum: *Sermo vester semper in gratia sale sit conditus*. Colos. 4. 6. Quintò, myrtus semper viret: Ita iustus virorem virtutum semper conseruat & auget. Sextò, oleum ex myrto astringit & indurat, ait Plinius lib. 23. cap. 4. & cap. 9. *Semen eius*, ait, *medetur sanguinem excreantibus, datur & dysentericis denarij pondere in vino*. Ita iustus fluxum noxiarum cupiditatum cohibet & restringit. Septimò, in festis, ludis, &c. cingebant tempora myrto, vt canit Virgil. Georg. 1. Et Tibul. lib. 1. Eleg. 3.

Et gerit insigni myrtea serta coma.

Myrtus ergo denotat lætitiam spiritalem & exultationem, quam ob quietem conscientiæ possidet iustus. Vnde Lyran. ad literam per myrteta accipit gaudium Iudæorum de vrbis & templi restauratione, quódque iam reipsa rursus visuri essent myrtos, & myrteta iuxta vrbem & templum conseri & plantari. Porrò hoc gaudium ferè ingens & exaggeratum, innuit quod angelus visus sit non inter myrtos, sed inter myrteta, id est, sylvas myrtorum. ita Fernan. visione 19. sect. 2. qui & addit, res odoriferas iis qui deficiunt, vigorem & vires reddere; ac proinde angelum visum inter myrteta, quæ sunt odoratissima, vt Hebræis penè deficientibus, & ex timore collabentibus consolationem & corroboratione ingerat. Octauò, myrtis solent ornari & sepiri horti, prata, villæ. Vnde Martial. lib. 5. *Myrtetis otiosis ordinata villa*: Ita iustus est munimen, æquè ac ornamentum domus, collegij, vrbis, Reipub. Ecclesiæ & vniuersi; sicut ex myrtis fiunt topiaria, quæ sunt decus hortorum. Nonò, vinum myrto conditum, quod myrtiten vocant, valet ad sedanda tormina, ait Plinius lib. 30. cap. 7. & Columella lib. 12. cap. 38. Ita iustus sua patientia & virtute sedat, & superat omnia morborum & tormentorum tormina. Insuper Theodor. *Myrtus*, inquit, *est planta odorata, habens vim morbos calidos refrigerandi*: Ita æstus iræ & libidinis per Dei gratiam restinguit iustus. Decimò, Plinius lib. 15. cap. 29. *Succorum*, ait, *natura præcipuam admirationem in myrto habet; quando ex vna omnium, olei vinique bina genera fiunt*. Subdit veteres baccis myrti pro pipere vsos. Ita omnia in iusto sunt succulenta, sapida, acria & efficacia. Vndecimò, ibidem Plinius asserit myrtum valere ad expurgandam bilem, ideóque ad conciliandos dissidentium animos. Vnde *traditur*, inquit, *myrtea verbena Romanos Sabinósque, cum propter raptas virgines dimicare voluissent, depositis armis purgatos, in eo loco qui nunc signa Veneris Cluacinæ habet. Cluere enim antiqui pugnare dicebant. Ideo tum electa, quoniam coniunctioni, & huic arbori Venus præest*. Ita iustus vbique dissidentes conciliat, sequitúrque illud Christi: *Beati pacifici, quoniam filij Dei vocabuntur, Matth. 5*. Duodecimò, ibidem Plinius: *Cato*, inquit, *tria genera myrti prodidit, nigram, candidam, coniugulam; fortasse à coniugiis ex illo Cluacinæ genere*. Et mox: *Folia & per se siccantur in farinam ad vlcerum remedia in corpore humano, leniter mordaci puluere ac refrigerandis sudoribus. Quinimò oleo quoque (mirum dictu) inest quidam vini sapor, simúlque pinguis liquor, præcipua vi ad corrigenda vina, saccis ante perfusis*. Ita iustus in sanctitate sua, verbisque & correptionibus quippiam habet acre & mordax, quo aliorum vitia & defectus castiger. *Blanda*, inquit S. Hieron. dial. 1. contra Pelag. *est adulatio, pulchréque adulator apud Philosophos definitur blandus inimicus: veritas amara est, rugosæ frontis ac tristis, offenditque correctos*. Decimotertiò, ex myrto fiebat ouantium corona, subinde & triumphantium, ait Plinius ibidem. Hæc designat coronam triumphi, quam iustorum virens semper virtus, eáque heroica meretur. Decimoquartò, myrtus, ait Plinius lib. 23. cap. 9. *vlcera difficilia in extremitatibus corporis sanat. Imponitur lippitudini cum polenta, & cardiacis in mamma sinistra. Et contra Scorpionis ictus in mero, & ad vesicæ vitia, capitis dolores, & ægilopas ante-*

quam suppurent. Item tumoribus, exemptisque nucleis in vino vetere tritum eruptionibus pituita. Succus seminis aluum sistit, vrinam ciet. Ad eruptiones pustularum pituitasque cum cerato illinitur. Capillum denigrat. Subinde eandem valere contra ignem sacrum, capillos fluentes, furfures, articulares morbos, hydropem, hæmorrhoides, lintigines, aures purulentas, renum dolores, morbum regium & calculum. Ita nullum est malum, quod iustus sua virtute per gratiam Dei nō curet; nulla tentatio, quam non superet; nullum vitium, quod constantia & fortitudine sua non debellet & expugnet. Nam superbiam superat humilitate, iram mansuetudine, gulam abstinentia, libidinem mortificatione, auaritiam liberalitate, acediam feruore & zelo, &c. Decimoquintò, myrtus est breuis vitæ, sed celeris fructus. Audi Plinium lib. 17. cap. 13. *Quadam*, ait, *natura tardè crescunt, & in primis femine tantum nascentia, & longo æuo durantia. At quæ citò occidunt, velocia sunt* (in ferendo fructu) *vt ficus, punica, prunus, malus, pyrus, myrtus; & tamen antecedunt diuitiis. In trimatu enim ferre incipiunt.* Ita sancti eminentes & ardentes breuis sunt æui; sed illud multis & heroicis virtutibus implent, vt videre est in S. Agnete, Cæcilia, S. Stephano, S. Laurentio, Lino, Cleto, Clemēte, omnibúsq; primis S. Pōtificibus.

Denique myrtus sacris adhibebatur, ait Plinius lib. 16. cap. 32. qui & lib. 15. cap. 29. de antiquissimo delubro Quirini, hoe est Romuli, ait: *In eo sacra myrti fuere duæ, ante ædem ipsam per longum tempus.* Myrtus ergo denotat religionem, orationem & deuotionem sanctorum. Hisce de causis Ecclesiæ dotes & decora describens Isaias cap. 41. 19. ait: *Dabo in solitudine* (gentium) *cedrum, & spinam, & myrtum, & lignum oliuæ.* Et cap. 55. 13. *Pro saliunca ascendet abies, & pro vrtica crescet myrtus.* Ita de Iudæis euntibus in Babylonem, quasi ad carcerem dicitur Psal. 136. 2. *In salicibus in medio eius suspendimus organa nostra.* Iam verò cum ex Babylone redeunt læti & spebus pleni, salices eis mutantur in myrtos. Vnde inter myrteta apparet angelus, vt lætitiam eorum indicet & adaugeat. Qua de causa & Leuit. 23. 40. in festo Tabernaculorum iubentur Iudæi gestare ramos ligni densarum frondium, id est, myrti, vt vertit Chald. Ioseph. & alij, vt iis testentur & repræsentent lætitiam qua eos cumulauit Deus, cum ipsos ex Ægypto & deserto traduxit, & collocauit in terra promissa, putà in Chananæa.

Et post eum equi rufi, varij & albi.] Pro varij hebr. est שרקים *serukim*, quod Arias vertit *sericeum* qualis est color serici natiui antequam tingatur, putà flauum, siue fuluum, vt vertit Arabicus Antiochenus; aut croceum, qualis est color auri. Marinus in lexico *serukim* deducit à *sorec*, quod erat genus vitis & vuæ optimæ; vnde *serukim* vocari colorem vuæ optimæ. Alij *serukim* deducunt à שורק *sorec*, id est, surculus, vt significet spadicem, id est, surculum palmæ cum fructu, qui est coloris punicei. Verùm Septuag. Noster, Chald. & alij vertunt *varij.* Alij *multicolores.* Vnde Arabicus Alexandrinus vertit: *Et circum eum equi rufi etiam, & flammei, & fului, & nigri.* Alij *pectinati*; Alij *electi*: nisi per varium colorem intelligas medium, ideóque mistum. Nam flauus color est è viridi, rubro & albo concretus, ideóque est fuluo clarior, qualis est auri. Vnde notat gentes medias, putà partim amicas, partim inimicas Iudæis.

A Nota primò, sub equis metonymicè intelligi sessores & equites. Nam de iis subdit: *Isti sunt quos misit Dominus.*

Secundò, equites hosce designare angelos custodes regnorum: sequuntur enim primum equitem, putà S. Michaëlem, quasi ducem & Antesignanum.

Tertiò, color innuit qualitatem & conditionem regnorum, & gentium quibus præerant, ac præsertim diuersos earum mores & affectus erga Iudæos. ita Hebræi, & ex iis S. Hieron. quem sequuntur de more Haymo, Alber. Remig. & Hugo. Equi ergo rufi significant angelos præsides gentium sanguinolentarum, quæ Iudæam B cæteróśque populos bello, rapinis & cædibus vastarant, quales tum erant Assyrij & Chaldæi. Albi ob colorem lucidum & lætum, significant præsides gentium pacificarum, & Iudæis propitiarum, quales tunc erant Persæ & Medi. Varij, id est, variorum colorum, significant angelos præsides gentium quæ varios habebant status & inclinationes, nunc ad pacem, mox ad bellum; nunc ad amicitiā & beneficia, mox ad odia & maleficia; nunc ad bona, mox ad mala & clades inferendas, quales tunc erant Macedones & Græci. ita Hebræi, S. Hieron. & eius asseclæ. verùm quia tunc nondum erat imperium & potētia Macedonum, C vtpote quæ cœpit à Philippo, Patre Alexandri Magni; hunc potiùs per equos varios accipias varias gentes Iudæis vicinas, eisque partim amicas, partim inimicas, vel nunc beneuolas, mox infensos, quales erant Ægyptij, Tirij, Sidonij, Syri, Ammonitæ, &c. Perperam ergo nonnulli per equum primū, scilicet rufum, accipiunt Romanos. Alij minùs malè per equos varios, sicut flauos, accipiunt Romanos, præsertim Titum & Vespas. qui fuerunt è gente Flauia. Sed hoc non est literale, nec genuinum. Nam Romani tunc erant tenues & obscuri, nihilque commune habebat eum Iudæis, multò minùs eis erant rufi, id est, sanguinarij: hinc meliùs per equos rufos accipiemus Chaldæos, vt dixi. Hi ergo angeli re- D præsentant suas gentes; quas cum ipsi perambulassent, statúmque singularum lustrassent vers. 11. nunciant omnes gentes totámque terram pacem colere, & pacificè domi suæ habitare, ibique quiescere. Hæc enim visio eò spectat, vt Zacharias persuadeat Iudæis fidenter progredi in fabrica templi & vobis, eo quòd omnes circumquaque gentes in pace degant, nec Iudæis bellā sint illaturæ, aut fabricam impeditura. Aliter hi equi accipiuntur cap. 6. Ibi enim sunt quadricolores, & significant quatuor Monarchias sibi ordine succedentes; hic verò sunt tricolores, & significant præsentem gentium statum, & triplicem earum affectum erga Iudæos, de quo plura E cap. 6.

Porrò ait *equi*, non equus: quia singuli angeli, vel potiùs archangeli, vtpote principes & præsides gentium, non veniebant soli, sed stipati suis cohortibus angelorum. Idem multò magis dicendum de Michaële. Insuper equi rufi, varij & albi significant angelos variis muneribus destinatus, scilicet alios ad exercendam seueritatem & vindictam, alios ad beneficentiam & misericordiam, alios partim ad vindictam, partim ad misericordiam. Impertinens ergo & improbabilis est opinio Ariæ, qui per virum inter myrteta consistentem accipit Alexandrum Magnum; per equos verò rufos, varios & albos Alexandri successores,

Equi rufi, albi & varij quid

Cur equi non equus.

cessores, Seleucum, Philippum, Antigonum & Ptolomæum, qui eius Monarchiam secuerunt & inter se diuiserunt. Zacharias enim ducentis penè annis Alexandrum antecessit, agitque de rebus præsentibus, putà de præsenti Iudæorum consolatione, vt eos ad præsentem templi fabricam incitet & impellat, ad quam nihil contulit Alexander. Probabiliùs quis diceret in equis hisce alludi ad imperium præsens Persarum, quibus suberant Iudæi: Persæ enim equis pollebant, vti etiamnum equitatu pollēt contra Turcas. Hinc per hinnitum equi Darius Hystaspis creatus fuit rex Persarum, cuius anno regni secundo hæc visio obtigit Zachariæ. Mysticè S. Ambr. in Symb. Apost. tomo 4. per equos rufos accipit Martyres, per albos virgines, per varios, vel vt ipse ex Septuag. legit *sturninos*, id est, colore sturni auis, doctores. *Sequebantur*, inquit, *eum equi variorum colorum, id est, qui vel martyrio rubri; vel sturnini in velatu, hoc est vary in virtutibus; vel candidi in virginitate monstrantur.*

Vers. 9. *Et dixit ad me angelus qui loquebatur in me.*] Hic angelus videtur fuisse custos Prophetæ, qui ei reuelauit sua hæc oracula, eique has visiones ostendit. Ait enim: *Ego ostendam tibi quid sint hæc.* Alius ergo fuit à Michaële: Michaël enim erat custos totius populi, stabátque inter myrteta: hic autem erat custos Zachariæ, & in eo loquebatur, ita S. Hieron. Remig. Alber. Hugo & Lyran. licèt contrarium censeant Rabbini, Theodor. & Vatabl. scilicet hunc angelum fuisse eundem cum eo qui stabat inter myrteta, putà cum Michaële. Michaël enim volens consolari populum illuminauit Zachariam, ostenditque illi has visiones & verba consolatoria, vt easdem ipse referret populo, itáque illum consolaretur. Verùm prius quod dixi planius est, magísque textui consonum. Porrò ex eo quod dicit de angelo hoc suo, *loquebatur in me*, putant aliqui angelum hunc suggerentem oracula Zachariæ, non exterius voce, sed interius mentali, vel imaginaria inspiratione illi fuisse locutum, eúmque quasi possedisse & rexisse, vti dæmon possidet & regit energumenos, idque innuit S. Gregor. lib. 18. Moral. cap. 2. *Dum*, inquit, *ad se quidem*, *sed vi se tamen loqui angelum dicit, liquido ostendit quod is qui ad ipsum verba faceret, per corpoream speciem extra non esset.* Verùm dico hæc hoc modo contigisse: per visionem imaginariam à Deo obiectam Zachariæ, videbatur ipse sibi videre, angelum suum prophetalem oretenus secum, & eum Michaële colloqui. Rogat enim hic angelus Michaëlem, vt Zachariæ explicet quinam sint isti equi rufi, varij & albi. Vndè Michaël ab eo interrogatus respondet.

Vers. 10. *Isti sūt quos misit Dominus vt perambulēt terrā.* q. d.] Isti sunt angeli præsides regionū, quos Deus misit lustrare easdem. Mox Michaël eosdē angelos interrogat, quasi eorum princeps, de regionum statu, quidnam in hac lustratione viderint, qui sese habeant regiones illis creditæ. Cui ipsi respondent: *Perambulauimus terram, & ecce omnis terra habitatur & quiescit*, vt scilicet Zacharias sciat plenam esse pacem inter gentes, præsertim Iudææ vicinas, illásque Iudæis fore pacificas, vt eos bello non lacessant, nec impediant vrbis templique fabricam. Dices, Cur ergo ait de hoc angelo, *qui loquebatur in me*? Resp. esse hebraismum: *in me*, hoc est, *mihi*, vel *mecum*, vt vertit Chald. Adde, *in me* significat visionem hanc non fuisse realem, sed imaginariam, in qua angelus hæc omnia in

A mente, vel potiùs in imaginatione Zachariæ pingebat, & loquebatur. Videbatur enim Zacharias sibi videre angelos ad inuicem colloquentes, sitúmque angeli sibi hæc visa & colloquia ostendere & suggerere; non verò corporalibus oculis exterius hæc videbat & audiebat.

Perambulauimus.] Hebr. הלך *halach*, id est, ambulare, perambulare, in principibus, quales sunt angeli, notat principatum, putà actum visitandi, inquirendi, perscrutandi, disponendi res omnes. Vnde illud Ezech. 28. 14. *In medio lapidum ignitorum ambulasti*, q. d. Inter Cherubinos tu ô Cherub principatum habuisti. Sic 1. Machab. 3. 8. *Iudas perambulauit*, quasi sup, eriotiudex & vindex, *ciuitates Iuda, & perdidit impios ex eis.* Sic de Deo Vers. 11. Perambulare idē quod regere.

B dicunt impij Iob 22. 14. *Circa cardines cœli perambulat, nec nostra considerat.* q. d. Deus regit cœlos, terram despicit & negligit. Leuit. 26. 12. ait Deus: *Ambulabo inter vos*, quasi princeps, protector, prouisor vester. Vnde subdit: *Et ero Deus vester, vósque eritis populus meus.* Sic ex aduerso Satan ait Iob 1. 7. *Circuiui terram, & perambulaui eam.* Et Psal. 90. 6. *A negotio perambulante in tenebris*, id est, à dæmone regnante & grassante noctu, æquè ac eo qui grassatur per diem, de quo subdit: *Ab incursu & dæmonio meridiano.* Sic rex *Antiochus perambulabat superiores regiones* cum exercitu. 1. Machab. 6. vers. 1. Sic etiamnum reges Mogor & Æthiopiæ stipati, hic sexaginta, ille du-

C centis, imò subinde quingentis millibus armatorum, iugiter ditiones & regna sua, vtpote vastissima perambulant, vt ea in pace contineant, lustrent, dirigant & moderentur. Pari modo hi angeli prouincias sibi creditas perambulabant, quasi earum inspectores, custodes & præsides. Addit S. Hieron. Remig. & Hugo, angelos hosce perambulando regna sibi commissa, debellasse gentes vicinas vel rebelles, vel hostiles, eásque suis regnis subiecisse, itáque plenam omnibus pacem conciliasse. Denique vox *perambulauimus*, significat executionem diuinæ prouidentiæ per angelos publicè exercitam & demonstratam, licèt ea ex obscuris causis & occultis iudiciis prodeat, putà ex Dei consilio, quod *in profundo, & inter myrteta*, & vt Septuag. *inter montes vmbrosos latet.*

D *Et ecce omnis terra habitatur & quiescit.*] *Omnis terra*, scilicet vicina Iudææ. Nam in remotis fuere bella. Vnde Romani anno nono huius Darij Hystaspis, inquit Euseb. in Chronico, Tarquinium Superbum suum regem vrbe & regno expulerunt, eiúsque loco crearunt Consules Iunium Brutum & L. Tarquinium Collatinum. Quin & Darius hic paulò pòst obsedit & cepit Babylonem, ac tàdem inuasit Græciam cum sexcentis millibus militum, qui omnes à paucis Græcis duce Miltiade apud Marathonem profligati sunt, teste Iustino, Herodoto & aliis.

Et respondit angelus Domini, & dixit: Domine exercituum vsquequò tu nō misereberis Ierusalem?] Vers. 12.

E Angelus hic videtur fuisse non custos Zachariæ, sed custos totius populi Iudaici, putà Michaël. Orat enim pro toto populo sibi commisso. q. d. Cum omnes cæteræ gentes in pace & prosperitate degant, cur, ô Domine, solos Iudæos finis turbari à Cambyse, à Samaritis & aliis hostibus, qui vrbis templique fabricam hucusque impediuerunt? vsquequò differs misereri Ierusalem, quæ à paucis ciuibus Babylone redeuntibus habitatur, nec muris plenè, nec templo est septa? 1. Esdræ 5. vsquequò non efficis, vt ipsa, aliæque vrbes Iudææ,

dææ, ac præsertim templum in ea restaureture? En A *iam septuagesimus annus est*, desolationi eius à te decretus & præstitutus. ita S. Hieron. Theodoc. Haymo, Alber. Hugo & Lyra.

Iste iam septuagesimus annus est.] Dixit hæc angelus anno secūdo Darij Hystaspis, vt patet vers. 1. Hoc ergo secundo anno impleti sunt hi 70. anni: vnde sequitur, eos diuersos esse ab annis 70. captiuitatis Babylonicæ, de quibus Ieremias cap. 25. 11. & cap. 29. 10. illi enim finiuntur anno primo Cyri, qui captiuitatem soluit, & Iudæos è Babylone à se capta remisit in Ierusalem, vt patet 1. Esdræ 1. 1. Hi verò inchoantur ab excisa à Chaldæis vrbe & templo, quod contigit anno vndecimo Sedeciæ, qui fuit 18. Nabuchodonosoris, ac finiuntur anno secundo Darij Hystaspis. Quocirca hi Zachariæ vocantur anni 70. desolationis, scilicet vrbis & templi; priores verò Ieremiæ vocantur anni 70. captiuitatis, scilicet Iudæorum. ita Euseb. in Chron. Clemens lib. 1. stromat. S. Hieron. procemio in Aggæum, S. August. lib. 18. de ciuit. cap. 26. Emmanuel Torniellus in Chronol. anno mundi 3461. (qui tamen hosce Zachariæ annos inchoat ab vltima captiuitate Iudæorum, qua scilicet post excisam Ierusalem profugi in Ægyptum, inde iuxta oraculum Ieremiæ à Chaldæis abducti sunt in Babylonem, quod contigit anno 27. transmigrationis Ioachin, siue Iechoniæ) Ribera, Sanchez, à Castro, & alij hic, ac Fernandez visione 29. sect. 1. Fauet Zacharias cap. 7. C vers. 5. vbi anno quarto Darij Hystaspis de hisce 70. annis desolationis ait: *Cum ieiunaretis & plangeretis in quinto, & septimo per hos septuaginta annos.* Vbi nota pronomen *hos*, quod designet annos præsentes, non præteritos ante Cyrum.

Diuersi sunt anni 70. Zachariæ ab annis 70. Ieremiæ.

Aliqui tamen censent eosdem esse annos septuaginta Ieremiæ & Zachariæ, desolationis & captiuitatis, eósque iam finitos fuisse anno primo Cyri. Vnde verba hæc Zachariæ legunt per interrogationem, vel admirationem. q. d. Isténe Domine est septuagesimus annus libertatis nostræ, à Ieremia cap. 25. & Daniele cap. 9. 1. prædictus? q. d. Non tantùm septuagesimus, sed octogesimus & amplius est annus hic captiuitatis nostræ, & tamen necdum miseriarum nostrarum est finis. Licèt enim è captiuitate redierint nonnulli, multi tamen adhuc in Babylone degunt; & qui redierunt tot ærumnis affliguntur, vt satius penè esset, eisque optabilius mansisse & viuere in Babylone. ita Albertus, Hugo, Lyra. & Mariana. Verùm nullam interrogationis vel admirationis notam habent Biblia Romana, licèt illam habeant Biblia Plantiniana. Quare prior sententia, vti communior, ita verior est.

Ex qua rectè deducas, annos septuaginta captiuitatis inchoari anno vndecimo Ioakim, quo ipse occisus est, & post tres menses eius filius & regni hæres Ioachin, siue Iechonias captiuus abductus est in Babylonem: eosdem verò finiri anno primo Cyri, vti ostendi cap. 25. & 29. Ieremiæ. Annos verò septuaginta desolationis, de quibus hic Zacharias, vndecim annis posteriùs incipere, scilicet anno vndecimo Sedeciæ, & vndecim annis posteriùs finiri, scilicet anno secundo Darij Hystaspis. Hinc rursum colligas, Cyrum soluisse captiuitatem Iudæorum, & expugnasse Babylonem anno primo, non regni sui, vti censent Euseb. in Chronico, Africanus, S. Hieron. hic, Perec. & alij, sed monarchiæ: vixit autem Monarcha per tres dumtaxat annos, vti constanter asserunt Hebræi in Seder Olam. Vnde & Daniel tertij tantùm anni Cyri meminit cap. 10. 1. Scio Xenophontem Cyro dare septem annos monarchiæ; sed Xenophon in Cyro non tam eius gesta & historiam, quàm ideam insignis regis & Monarchæ describit, vti Plato in Repub. ideam Reip. non existentis, sed Platonicæ, id est, eius quam sibi optimam imaginatus est Plato, depingit. Hosce enim septem annos difficile est adaptare S. Script. licèt enim nonnulli idcirco annos septuaginta captiuitatis citiùs inchoent, scilicet ab anno tertio Ioakim, quo in Babylonem abductus est Daniel cap. 1. 1. tamé computus annorum ex æquo non respondet. Nam ab anno tertio Ioakim vsque ad vndecimum eiusdem, fluxerunt octo anni, quos B non adæquant anni septem Cyri: nam ex illis demendi sunt tres, quos cum Hebræis eidem Cyro dedimus, computando annos septuaginta captiuitatis ab anno vndecimo Ioakim vsque ad annum primum monarchiæ Cyri. Verùm de his plura 1. Esdræ 1. 1.

Moraliter idipsum dicamus, idipsum oremus & obsecremus pro Anglia, Scotia, Dania, Suetia, Germania, &c. in quibus stetit státque hæresis, & desolatio templorum, monasteriorum, & sacrorum omnium per septuaginta annos & amplus: vsquequò Domine non misereris Angliæ? &c. Iste iam desolationis eius septuagesimus, imò penè centesimus annus est. Ergone plus peccauit Anglia, quàm Ierusalem & Iudæa, vt cùm illa septuaginta annorum captiuitate peccata sua expiarit, Anglia centum annis expiare non possit? Peccauit vtique & grande peccatum peccauit, faciens schisma à te tuáque Ecclesia; sed pro eo sanguinem suum fuderunt tot centeni martyres, qui instanter orant pro ea, & clamant, non vindictam, vt sanguis Abel, sed misericordiam. Accipe has hostias pro peccato, eorúmq; sanguine, schisma hoc ablue & dilue: quia pius & φιλόψυχ@ animas amas, quas creasti, & Christi tui sanguine redemisti.

Verba bona.] Id est, consolatoria Iudæorum, verba boni ominis, verba fausta, putà lætum boni tamdiu votis expetiti oraculum, de futura Ierosolymæ felicitate, cum ad eam Dominus conuertetur in misericordiis, vt sequitur. *Bona*, inquit S. Hieron. *de futurorum promissione, consolatoria de præsentium necessitate:* sic Virgil. Eclog. 5. Vers. 13.

Amat bonus otia Daphnis.

bonus, id est, felix, beatus, doli expers, candidus. Quocirca verbum bonum, non tantùm dignitatem rei, cuius oraculum edit, sed etiam oraculi veritatem, ac promissorum certitudinem, magnitudinémque complectitur. Hinc Psaltes psal. 44. *Eructauit*, inquit, *cor meum verbum bonum*. q. d. verbum quod manet concepi, tam est ominatum & felix, tam suaue, tanta saturitate & voluptate cor replet, vt cogar os aperire, illúdq; ebullire, ac velut ebrius eructare. Porrò *verba bona* sunt ea quæ subdit.

Zelatus sum Ierusalem & Sion Zelo magno.] Zelus hic duos actus contrarios complectitur, nimirum amorem ardentem in Ierusalem, & iram ingentem in eius hostes: horum enim odium ex eius amore necessariò sequitur. q. d. Ego vehementer amo Ierusalem, vti maritus zelotypus amat ardenter vxorem, ideòque vehementer irascor Chaldæis, eo quòd illam tam crudeliter euerterint, eiúsque spoliis se ditarint, cum ego modicè Vers. 14.

&

& leniter tantùm illam per eos castigare intenderem, vti pædagogus castigat puerum & discipulum.

VERS. 15. Hoc est enim quod ait: *quia ego iratus sum parum, ipsi verò adiuuerunt in malum.* ita Lyran. Vatab. & alij. Chaldæos vocat gentes opulentas, Hebr. שאננים *sçaanannim*, id est, vt Chald. *quæ securè degunt*, præfisæ sibi suisque viribus & opibus, nil timentes mali; Vatab. *tranquillas*, Pagnin. *quietas*, Septuag. *quæ superposita sunt*, putà quæ dominantur.

Mor. Deus vindictam post castigationem cōuertit in auctores. Moral. Nota hic, Deum post illatam plagam populo suo, deferuescente furore, iustam indignationem in ipsos conuertere qui Deum ipsum incitarunt ad vindictam, vel eam exercuerunt, non vt Deo satisfacerent, sed vt suæ ambitioni & tyrannidi indulgerēt. Exēplum est 2. Paral. 28.9. *Iratus*, inquit, *Dominus Deus Patrum vestrorum contra Iuda, tradidit eos in manibus vestris, & occidistis eos atrociter, ita vt ad cælum pertingeret vestra crudelitas, & peccastis super hoc Domino Deo vestro.* Et Psal. 68.27. *Quoniam quem tu percussisti persecuti sunt, & super dolorem vulnerum meorum addiderunt* irrisiones, probra, & subinde cum verbis verbera. Aliud est percutere, aliud persequi ad internecionem: illud est patris, hoc verò hostis: illud facit iustitia, hoc liuor: illud Deus sibi tribuit in Christi mortē, dicens Isaiæ 53.8. *Propter scelus populi mei percussi eum*; & Christus ipse idipsum Patri ascribit hoc loco Psalmi: istud verò sanguinariis Iudæis imponit.

VERS. 16. *Reuertar ad Ierusalem in misericordijs.*] Hebr. ברחמים *berachamim*, id est, in miserationibus visceralibus, quæ scilicet ex intimis visceribus meis promanant, eàque commouent, afficiunt & affligunt. q.d. Intimam & visceralem compassionem, & misericordiam multis modis donisque ostendam, & exhibebo Ierosolymæ, atque ea impulsus faciam id quod sequitur: *Domus* (templum) *mea ædificabitur in ea, & perpendiculum extendetur super Ierusalem*, id est, rursus ædificabitur Ierusalem. Est metonymia: nam ex perpendiculo, siue libella, quod architecti adhibent vt ad rectam lineam ædificent, & structuram adæquent, intelligit totam fabricam. In perpendiculo enim ex funiculo dependet plumbum, vel pondusculum, quod, vtpote graue, vergit ad suum centrum, putà ad centrum terræ & totius vniuersi: vnde architecti eo vtuntur, vt areas in quibus ædificant complanent, & à centro mūndi æqualiter distare faciant, quod librare vocant: ac fabricam quam areæ, vel plano superædificant, ad perpendiculum erigunt, vt omnes eius partes æquidistantes à centro, solidè consistant; ne si vna curuetur, magisque vergat ad centrum quàm alia, eo ruat, secūmque alias partes, & totā fabricam in ruinam trahat. Quælibet enim res grauis pari pondere inclinat & tendit ad suum centrum, quod omnibus idem est & cōmune. Quare duo parietes fabricæ inuicem oppositi, mathematicè non sunt paralleli; quia si protenderentur, in centro terræ concurrerent; sed quia hæc differentia in tanta distantia à centro, est exigua & insensibilis, hinc physicè censentur paralleli.

Libella cur vtantur Architecti.

VERS. 17. *Affluent ciuitates meæ bonis.*] Hebr. תפוצינה מטוב *tephutsena mittob*, id est, diffundent, dispergent se præ copia bonorum, ad ædificandum alias vrbes & pagos. Septuag. vertunt: *Diffundentur ciuitates in bonis.* Chald. *implebuntur bono.* Id præstitit Deus A tempore Zorobabelis, & postea tempore Machabæorum, sed maximè tempore Christi.

Vers. 18.] Et leuaui oculos meos, & vidi: & ecce quatuor cornua.

Vers. 19.] Et dixi ad Angelum, qui loquebatur in me. Quid sunt hæc? & dixit ad me: Hæc sunt cornua, quæ ventilauerunt Iudam, & Israël, & Ierusalem.

Vers. 20.] Et ostēdit mihi Dominus quatuor fabros. B

Vers. 21.] Et dixi: Quid isti veniunt facere? Qui ait, dicens: Hæc sunt cornua, quæ ventilauerunt Iudam per singulos viros, & nemo eorum leuauit caput suum: & venerunt isti deterrere ea, vt deiiciant cornua gentium, quæ leuauerunt cornu super terrā Iuda, vt dispergerent eam.

Quatuor cornua.] Hebræi, & ex iis S. Hieron. VERS. 18. Quatuor cornua quæ
per hæc accipiunt quatuor monarchias, scilicet
C Chaldæorum, Persarum, Græcorum & Romanorum, quæ Iudæos variis per varias ætates affecere cladibus. Verùm hoc parum est probabile. Primò, quia hæc visio eò spectat, vt Iudæos Babylone redeuntes in præsenti ærumna subleuet & consoletur. Ergo non spectat ad Græcos & Romanos, qui necdum erant, nec Iudæos afflixerant, sed post multa sæcula futuri erant, imò post hanc consolationem quam dat hic angelus: rursus qui Iudæos afflixerunt, ac tandem funditus exciderunt sub Tito. Secundò, quia Persæ, vt Cyrus & Darius, beneuoli fuerunt Iudæis, eósque è Babylone liberarunt, ac potestatem eis fecerunt vrbis & templi reædificandi. Ergo hi non fuerunt D cornua contra Iudæos cornutantia. Tertiò, quia Persæ, Græci & Romani non potuerunt affligere Israëlem, vtpote iam euersum & abductū in Assyriam; sed tantùm Iudam: hæc autem cornua impetierunt Israëlem, æquè ac Iudam, vt hic dicitur.

Dico ergo cum Theodor. Clario, Ribera, Sanchez, à Castro & aliis, per quatuor cornua significari quatuor plagas orbis, gentésque in iis degentes, quæ tam Iudæos, quàm Israëlitas, siue decem tribus bellis diuexarunt, quales ab Oriente fuerunt Ammonitæ & Moabitæ, ab Occidente Philisthini, à Meridie Idumæi & Ægyptij, ab Aquilone Assyrij & Chaldæi. De his enim ait an-E gelus: *Hæc sunt cornua quæ ventilauerunt Iudam, & Israël, & Ierusalem.* Vnde Chald. pro *quatuor cornua*, vertit *quatuor regna*.

Quatuor fabros.] Hi fabri fuerunt quatuor VERS. 20. Quatuor fabri qui?
angeli, custodes & hyperaspistæ Ierusalem & Iudææ. Vocantur fabri, quia veniunt ad hoc, vt cornua quatuor ferrea, quæ ita impetierunt Iudæos, vt nemo eorum auderet leuare caput, deterrerent, deprimant & amputent. Quocirca fabri hi ferrarij fuisse videntur: horum enim est ferro ferrea cornua resecare. ita S. Hieron. Cyril. Theod. Remig. & alij. Nota, aliqui legunt *deterrere*, sed legendum

dum eum Rom. *deterrere*, & hoc significat hebr. [illegible] *lehacharid*, id est, vt tremorem eis incuterent, vt facerent ea tremere: per cornua enim intelligit gentes hostiles, quas tremore concusserunt hi fabri, id est, angeli. Primò enim terrorem iniecerunt gentibus hostilibus, deinde timore depressas succiderunt. Porrò ferrea fuisse hæc cornua conjicere licet ex eo, quod validè concusserint & excusserint Iudæam & Samariam: ergo valida erant: ergo ferrea. Nam, vt ait Daniel c. 2. 40. *Ferrum omnia domat.* Secundò, quia similia fecit ad similem effectum Sedecias pseudopropheta 3. Reg. 22. 11. *Fecit*, inquit, *Sedecias cornua ferrea*, vt ferreum & inuictum robur regis Achab exprimeret, cui adulans ait: *His ventilabis Syriam.* Tertiò, quia faber cõmuniter ferrarium significat, nisi addatur murarius, lignarius, vel quid simile. Vatab. tamen & Arias, vti cornua naturalia accipiunt, ita & per fabros accipiunt cornuarios, vel tornarios, qui scilicet in cornibus tornandis, secandis, poliendis laborant. Porrò angelos hæc bona præstitisse Ierosolymæ, quæ hic promittit Zacharias, patet ex euentu: nam mox vrbs & templum pacificè & splendidè restaurata sunt, æquè ac aliæ vrbes Iudææ. Vnde c. sequenti vidit Propheta virum fune dimetientem Ierusalẽ, hoc fine, vt eam reædificet; tantúmque in ea numerum ciuium, vt vrbs omnes non caperet.

Moral. Omne sub regno grauiore regnum est.

Moral, disce hic primò, nullam esse potentiam regum vel tyrannorum, quæ non habeat aliam potentiorem supra se, ad quam oppresso confugere, & appellare liceat. *Omne sub regno grauiore regnum est.* Et Horat. lib. 3. Ode 1.

Regum timendorum in proprios greges,
Reges in ipsos imperium est Iouis.

Quocirca Eccles. cap. 5. 7. *Si videris*, inquit, *calumnias egenorum, & violenta iudicia, & subuerti iustitiam in prouincia, non mireris super hoc negotio: quia excelso excelsior est alius; & super hos quoque eminentiores sunt alij; & insuper vniuersa terra Rex imperat seruienti.*

Mira vis angelorum.

Secundò, magnam esse vim & potentiam angelorum in omnes reges & regna, vtpote qui solo ostentato malleo, vel serto quo decussuri sunt cornua regum, illico ipsos terrore & tremore percellunt: hoc enim significat τὸ *deterrere*, & efficacius hebr. *hacharid*, id est, tremore concutere. Hinc Daniel, licèt vir sanctus & fortis, videns angelum, eúmque alloquens cap. 10. 16. *Domine mi*, inquit, *in visione tua dissolutæ sunt compages meæ, & nihil in me remansit virium; sed & halitus meus intercluditur.* Et mox de socijs: *Porrò viri qui erant mecum non viderunt: sed terror nimius irruit super eos, & fugerunt in absconditum.* Sic passim in Script. viso angelo de vidente dicitur: *Timor* vel *terror irruit super eum*, vti dicitur de Zacharia Lucæ 1. 12. Vbi S. Ambr. *Perturbamur*, ait, *& à nostro alienamur affectu, quando perstringimur alicuius superioris potestatis occursu.* Quinimò veterum opinio & sensus erat, adeo potentes & terribiles esse angelos, vt ei qui eos videret necessariò moriendum esset. Inde enim est illa vox Manue, qui fuit pater Sampsonis: *Morte moriemur, quia vidimus Dominum*, puta angelum, Iudic. 13. 22.

Mysticè, 4. cornua sunt 4. passiones animæ.

Mysticè, S. Hieron. *Quatuor cornua*, inquit, quæ singulos domum Dei spiritualem ædificare volentes impetunt, sunt quatuor passiones animæ, puta gaudium, tristitia, metus, & spes siue cupiditas, quas hoc versu complexus est Poëta:

Hi metuunt, cupiunt, gaudéntque, doléntque.

Quis enim est, etiam fidelium & iustorum, qui non agitetur nunc metu, nunc spe, nunc lætitia, nunc tristitia? Quatuor fabri sunt quatuor virtutes Cardinales, quæ hasce passiones eliminant, nimirum prudentia, iustitia, fortitudo & temperantia, ita S. Hieron. Aut magis propriè & pertinenter, sunt hæ quatuor. 1. pœnitentia, quæ sternit gaudium. 2. abnegatio sui & resignatio in voluntatem Dei, quæ interimit tristitiam. 3. magnanimitas & confidentia in Deum, quæ profligat timorem. 4. contemptus mundi, qui supprimit spem: Qui enim cum Magdalena deflet sua peccata, hic spernit omnia mundi gaudia, totúsque mundus ei amarescit. Qui abnegat se suáque commoda, ac se resignat in voluntatem Dei, hic de nulla re tristatur, sed omnia æquo animo suscipit de manu Dei, qui diligentibus se facit omnia cooperari in bonum. Qui magnanimus est Deóque confidit, nihil metuit. Qui contemnit omnia quæ in mundo sunt, eáque vt vana, vilia, breuia & exilia despicit, hic nihil in mundo sperat. Porrò aptè addit S. Hieron. *Qui vitia destruunt, virtutes ædificant, omnésque sancti qui hæc remedia possidentes instaurant semper Ecclesiam, fabri appellandi sunt. Vnde & Apostolus loquebatur: Quasi sapiens architectus fundamentum posui. Et iratus Dominus de Ierusalem ablaturum se dicit architectum, & virum sapientem. Et ipse Dominus Dei omnipotentis filius & creatoris omnium, fabri filius appellatur.* Addit S. Hieron. *Legi in cuiusdam commentarijs, quatuor fabros quatuor Euangelistas intelligi, qui oppressum Israëlem, sensum videlicet videntem Deum, & Iudam Dominum confitentem, & Ierusalem visionem pacis, in pristinam sedem restituant, & quos vitiorum gentes disperserant de Ecclesia, per prædicationem Euangelij retraxerunt ad salutem.* Pari modo accipias quatuor Ecclesiæ Doctores, S. Augustinum, S. Hieronymum, S. Ambrosium, S. Gregorium. Hi enim quasi fabri ædificarunt Ecclesiam sua doctrina & libris. Secundò, magis appositè per quatuor cornua possumus accipere quatuor vitia capitalia, quæ maximè impetunt Ecclesiam & fideles, & quatuor eorum præsides dæmones, quos designat Psaltes psal. 90. 13. dicens: *Super aspidem & basiliscum ambulabis, & conculcabis leonem & draconem*, inquit S. Hieron. Aspis enim notat inuidiam & iram; basiliscus, qui visu interimit, luxuriam, oculi enim sunt in amore duces; Leo superbiam; draco gulam & auaritiam: quatuor fabri sunt quatuor virtutes & angeli, contra quatuor hæc vitia decertantes, nimirum charitas contra inuidiam, castitas contra luxuriam, humilitas contra superbiã, abstinentia contra gulam & auaritiam: siue Vriel contra Beelzebub, Raphaël contra Asmodæum, Michaël contra Luciferum, Gabriel contra Bacchum & Mammonam.

Item 4. vitia capitalia.

Symbol. Sunt 4. persecutiones Ecclesiæ.

Symbolicè, quatuor hæc cornua sunt quatuor vniuersales persecutiones & persecutores Ecclesiæ, qui eam successiuè à Christo hucusque impetierunt, quos S. Ioannes Apocal. 6. præsignificauit per quatuor equos & equites, scilicet album, rufum, nigrum, & pallidum. Albus enim significat Christum debellantem Iudæos, rufus significat gentiles, præsertim Imperatores, vt Neronem, Decium, Diocletianum, quorum faber & successor fuit Constantinus Magnus. Niger significat

ficat hæreticos, præsertim Arrianos, quorum faber & debellator fuit S. Athanasius, S. Basilius, Hieron. S. August. &c. Pallidus significat Mahometanos, quorum fabri ex parte fuerunt reges Hispaniarum; sed fabrum qui plenè eos succidat, adhuc expectamus. Vtinam breui Deus eum ostendat. Prima enim Ecclesiæ persecutio fuit à Iudæis; secunda à Gentilibus; tertia ab Arrianis; quarta à Sarracenis.

Item 4. primæ hæreses. Simili modo tempore primitiuæ Ecclesiæ, quatuor cornua eam impetentia fuerunt quatuor hæreses & hæresiarchæ, scilicet Arrius negans A Christi diuinitatem; Nestorius ponens duas personas in Christo, æquè ac duas naturas; Eutyches constituens vnam naturam in Christo, æquè ac vnam personam; Macedonius negans diuinitatem Spiritus S. quorum quatuor fabri & succisores fuerunt quatuor Concilia œcumenica, nimirum Nicænum contra Arrium, Ephesinũ contra Nestorium, Chalcedonense contra Eutychetem, Constantinopolitanum contra Macedoniũ: in quibus præcipuus faber Arrij fuit S. Athanasius, Nestorij Cyrillus, Eutychetis S. Leo, Macedonij S. Gregorius Nazianzenus.

CAPVT SECVNDVM.

SYNOPSIS.

Videt Zacharias angelum cum funiculo mensorio, vt metiatur Ierusalem à Nehemia & Zorobabele readificandam, cúmque ex funiculo exiguo, vtpote conuoluto, conijceret timerétque Zacharias exiguam fore nouam Ierusalem, mox audit alterum angelum promittentem, quod absque muro ipsa habitanda sit præ copia hominum & iumentorum, quódque Dominus sit futurus ei murus ignis in circuitu, & gloria in medio eius. Quare inuitat Iudæos, qui metu Chaldæorum aliarúmque gentium hostilium timebant redire è Babylone, vt audacter redeant in Ierusalem. Deum enim illam instauraturum cum templo, ac in eo habitaturum, ideóque effecturum, vt nec Chaldæi, nec Samarita, nec aliæ gentes vicinæ vel fabricam impediant, vel Iudæorum pacem turbent. Nota, hæc ad literam intelligenda esse de Ierusalem vrbe Iudæorum, de ea enim hactenus egit, idque filum orationis & plana textus verba deposcunt. Allegoricè tamen, & potiùs intelligenda sunt de Ecclesia, quæ est vera Dei Ierusalem, in eáque orta est, & illi successit, de qua Apost. Galat. 4. 26. Et quia ad Ecclesiam maximè respexit Spiritus S. hinc quædam hic augustiora interserit, quæ tenuiter Ierosolymæ, planè autem & plenè conueniant Ecclesiæ. Ad illam enim data typi alicuius occasione, assurgere & auolare solent Prophetæ. Qualia sunt vers. 8. Post gloriam misit me ad gentes. Erunt prædæ his qui seruiebant sibi. Qui tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei. Lauda & lætare filia Sion: quia ecce ego venio, & habitabo in medio tui. Et applicabuntur gentes multæ ad Dominum in die illa, *&c. ita S. Hieron. Cyril. Theodor. Haymo, Lyran. Vatab. & alij passim, excepto Ribera & paucis alijs, qui hac omnia in sensu non allegorico, sed literali accipienda censent, non de Ierusalem, sed de Ecclesia Christi, idque ob verba textus quæ paulò ante citaui. verùm illa non vrgent, vti ostendam in eorum explicatione. Vide canon. 4. & 5. quos præfixi Prophetis maioribus.*

Vers. 1.] Et leuaui oculos meos, & vidi: & B ecce vir, & in manu eius funiculus mensorum.

Vers. 2.] Et dixi: Quò tu vadis? Et dixit ad me: Vt metiar Ierusalem, & videam quanta sit latitudo eius, & quanta longitudo eius.

Vers. 3.] Et ecce angelus, qui loquebatur in me, egrediebatur, & angelus alius egrediebatur in occursum eius.

Vers. 4.] Et dixit ad eum: Curre, loquere C ad puerum istum, dicens: Absque muro habitabitur Ierusalem præ multitudine hominum, & iumentorum in medio eius.

Vers. 5.] Et ego ero ei, ait Dominus, murus ignis in circuitu: & in gloria ero in medio eius.

ET leuaui.] Hæc ad præcedentem visionem, & ad verba consolatoria de restauranda Ierusalem cap. 1. 13. pertinere, ideóque eodem tempore, putà eadem nocte & visione visa esse à Zacharia, probabiliter censet Theodor. Videtur enim hic esse continuatio præcedentis visionis. Hisce enim symbolis omnibus promittit Deus Iudæis restaurationem vrbis & templi, ad eámque illos incitat & impellit. Vnde eosdem angelos hic videt Zacharias, quos vidit cap. præcedenti. Vers. 1.

Et ecce vir.] Putà angelus specie viri: viri enim formam induerat in corpore aëreo à se formato & assumpto. *Et in manu eius funiculus mensorius*, quo solent Architecti metiri longitudinẽ & latitudinem ædificiorum; ad eámque funiculis in terram defixis, & vtraque ex parte extensis comprehensam, ædificare, vt iusta sit partiũ omnium symmetria & proportio. Funiculo ergo hoc significat se breui reædificaturum Ierusalem. Angelus hic videtur fuisse idem qui cap. 1. 8. visus est Zachariæ stare inter myrteta, nimirũ S. Michaël: hic enim erat custos & tutor Synagogæ, vti iam

est Ecclesiæ: vnde ad eum pertinebat cura restaurandæ Ierusalem & templi. Similem virum vidit Ezechiel c. 40. 3. qui funiculo & calamo dimetiebatur templum à Zorobabele reædificandum. Sic S. Ioannes Apoc. 21. 15. vidit angelum arundine metientem Ierusalem cœlestem.

Vers. 2. *Et dixi.*] Ego Zacharias ad virum habentem funiculum mensorium, putà ad S. Michaëlem. *Quo tu vadis?* quid funiculo tuo agere vel metiri destinas? *Et dixit*, respondit Michaël *ad me: Vt metiar Ierusalem*, putà aream in qua reædificanda est Ierusalem. Ierusalem enim iam non extabat, vtputà ante septuaginta annos destructa à Chaldæis. Vnde subdit: *Vt videam quanta sit*, id est, futura sit, vel esse debeat *latitudo eius.*

Tropol. funiculus hic significat dimensiones crucis Christi; item charitatis, humilitatis, cæteratúmque virtutum, iuxta quas ædificanda est domus spiritualis, putà fabrica perfectionis, de quibus Apostolus Ephes. 3. 18. *Vt possitis comprehendere cum omnibus sanctis quæ sit latitudo, & longitudo, & sublimitas, & profundum.* Vide ibi dicta.

Vers. 3. *Et ecce angelus qui loquebatur in me.*] Hic fuit angelus proprius Zachariæ, qui ei hæc oracula suggerebat & visiones ostendebat, ac proinde diuersus à Michaële, vti dixi cap. 1. 13. Quocirca S. Hieron. Theodor. Haymo, Hugo, Lyran. & alij passim tres hic numerant angelos, primum cum funiculo quasi mensorem, qui fuit S. Michaël; secundum, prophetalem Zachariæ; tertium, *qui egrediebatur in occursum eius* putà secundi, vt per eum doceret Zachariam quanta futura esset Ierusalem: tertium hunc autumant multi fuisse S. Gabrielem. Ille enim curator erat populi Dei, vt patet Daniel. 9. 21. & cap. 10. 5. vbi similiter tres angelos similes, imò ferè eosdem cum hisce Zachariæ, atque idem penè nunciantes vidit Daniel.

Vers. 4. *Et dixit ad eum.*] Putà angelus tertius dixit ad secundum, qui erat custos Zachariæ: *Curre, loquere ad puerum istum dicens: Absque muro habitabitur Ierusalem.* q. d. Dic Zachariæ puero, non ætate, vt vult Ribera & Emmanuel (erat enim grandæuus, inquit S. Epiphan. Doroth. Isidor. imò & Martyrol. Roman.) sed conditione & statu: quia scilicet erat puer, id est, cliens & discipulus angeli sui custodis. Homines enim respectu angelorum sunt quasi pueri, ait S. Hieron. Rursum *puero*, id est, ministro. Erat enim Zacharias minister angeli; per eum enim angelus Dei de restauratione Ierusalem decretum Iudæis annunciauit. Sic Lucæ 1. 69. Dauid vocatur puer, id est, minister Dei: *Erexit*, inquit, *cornu salutis nobis in domo Dauid pueri sui.* Item Iacob, ibidem vers. 54. *Suscepit*, inquit, *Israël puerum suum.* Sic Actor. 4. 27. Iesus vocatur puer, id est, minister Dei. Sic Genes. 24. 52. seruus Abrahæ licèt senex, vocatur eius puer. Est catachresis: pueri enim solent ministrare viris & senibus. Sensus ergo est q. d. ô angele dic tuo clienti Zachariæ: Tu videns angelum primum, putà Michaëlem cum funiculo, putabas Ierusalem reædificandam fore exiguam, vtpote paruo eius funiculo comprehendendam, sed scito te falli: prædico enim, & promitto tibi tuísque, tantam fore Ierusalem, támque plenam ciuibus, vt muris suis eos continere non possit. Funiculus enim quem vides, licèt paruus videatur, quia tenuis est & in glomum conuolutus; tamen si euoluatur, vti fiet in dimensione, complectetur ingentem aream, quæ ingentem capiet vrbem: atque vrbs ipsa licèt ingens, non capiet incolas,

Puer, id est, minister.

A tanta erit eorum multitudo: quocirca per suburbia & villas vrbi vicinas habitare cogentur. Ex hoc loco S. Gregor. hom. 34. in Euang. docet angelos maiores mittere minores: *Dum enim*, inquit, *angelus ad angelum dicit: Curre & loquere ad puerum istum, dubium non est, quin alius alium mittat. Minora verò sunt quæ mittuntur, maiora quæ mittunt.* Hinc etiam acceperunt Scholastici ea quæ docent de locutione angelorum.

Absque muro.] Hebr. פרזות *peraζot*, id est, villæ, hoc est, instar villarum absque muro habitabitur Ierusalem: quia tanta erit ciuium copia, vt vrbe capi non possit. Quocirca ædificabunt suburbia & villas vrbi contiguas, per easque longissimè se

B dilatabunt & propagabunt. Vnde aliqui sic exponunt: *Absque muro*, id est, extra murum. Sic enim dicitur Iosue 17. 5. *Ceciderunt funiculi Manasse absque terra Galaad*, id est, præter & extra terram Galaad. Non ergo negat Ierusalem cingendam muro, vt volunt aliqui, qui proinde id ad literam accipiendum volunt de Ecclesia. Non etiam corrigit Michaëlem volẽtem funiculo metiri Ierusalem, vt alij exponunt. q. d. Noli eam metiri: non enim illa funiculo dimetienda est, nam sine muris ædificanda est, & vndequaque dilatanda. Quis enim angelus corrigat Michaëlem omnium angelorum Principem? sed sensus est, q.

C d. Licèt Ierusalem statim ob metum vicinarum gentium cingenda sit muro, vt patet Nehem. 2. 17. tamen tanta eò confluet hominum frequentia, vt multi ciues extra muros in vicis & villis suburbanis habitare cogantur. ita de facto contigit: nam habitarunt in Bezeta, id est, in noua ciuitate; donec Agrippa rex cœpit hæc suburbia muro cingere, teste Iosepho lib. 6. belli c. 6.

Secundò, τὸ *habitabitur* potest accipi δυνάμει, vt potentiam significet, non actum, q. d. Adeo tuta & secura erit Ierusalem per Dei inhabitantis opem & protectionem, vt sine muro habitari possit. Id enim fieri dicitur, quod aptum est vt fiat; ac id facere quis, quod vt faciat potestatem habet.

D Sic ait Iob cap. 9. 6. *Qui commouet*, id est, commouere potest, *terram de loco suo. Qui præcipit soli, & non oritur*, id est, qui præcipere potest soli vt non oriatur.

Tertiò, hebr. *peraζot*, id est, villæ, Septuag. vertunt *frugifera*. Tales enim solent esse villæ. Vnde sic transferunt: *Frugifera habitabitur Ierusalem à multitudine hominum & iumentorum, quæ in medio eius.* q. d. Diues, fertilis & opulenta erit Ierusalem: proferet enim alétque innumeram turbam iumentorum, æquè ac hominum. Ita ad literam de vrbe Ierusalem hæc accipiunt Hebræi, S. Cyrill. Theodor. & alij. Hac enim phrasi significat amplitudinem & frequentiam, æquè ac securitatem & pacem Ierosolymæ. Dum enim metus est

E belli, nemo diues in villis habitare audet, sed ad vrbes muratas se recipit.

Mysticè, id verius est in Ecclesia, quæ absque muro habitatur: quia toto orbe diffusa est. Ad eam enim vndequaque confluxit innumerabilis multitudo fidelium, tam hominum, id est, iustorum, quàm iumentorum, id est, carnalium, qui more iumentorum terræ inhiant. ita S. August. serm. 131. de Temp. & Remig. Albert. Lyran. Vatab. Arias hic. Rursum Ecclesia, æquè ac anima sancta, est *peraζot*, id est, villa, ob amœnitatem, libertatem, & fertilitatem. Abundat enim spiritali frumento, vino, oleo, fructibus, iumentis & animalibus omnis generis, agris, vineis, hortis, arboribus,

Mysticè, Ierusalem felix typus est Ecclesiæ felicis.

ribus,fontibus, &c. Quid mirum? Hæc est villa Dei,eius manibus erecta,aucta,adornata. Ita eandem Ecclesiæ propagationem per dilatationem Ierosolymæ,symbolicè depingit Ieremias cap. 31. 38.& Isaias cap. 49. 20. *Angustus mihi est locus, fac spatium mihi vt habitem.* Imò S. Hieron.in Ionam, asserit Ierusalem veterem ferè semper in S. Script. portare nonam: vbique enim hoe ei quasi oneri datum, vt Ecclesiam Christi in seipsa præferat & referat,quasi eius imago & typns,imò mater. Quare in Liturgia S.Iacobi,Ierusalem appellatur Matrix Ecclesiarum;perinde ac Rom.11. 18. prisci Patriarchæ nuncupantur Ecclesiæ radix,quæ portat fideles ex gentibus.Sic S.August. proœmio in psalm.126. ait, Salomonem gestare figuram Christi, vt in iis quæ de regno ipsius Script. commemorat, non tam sit persona Salomon,quàm is ipse personatus Christo;ac proinde vtrumque intelligi oportere:quia figurarum fine eo quod figurat percipi nequit. Ita hic substratum,siue fundamentum literæ est restauratio terrenæ Ierusalem, cui typicè superstruitur fabrica Ecclesiæ Christianæ.ita Fernandez visione 30.

Vers. 5. *Et ego ero ei,ait Dominus,murus ignis in circuitu.*] Chald. *verbum meum erit ei, dicit Dominus, velut murus igneus illam per circuitum ambiens:* Est occupatio: occurrit enim tacitæ obiectioni, eámque præoccupat,q. d.Ne mireris, ô Zacharia, quod dixi absque muro habitandam Ierusalem, neue ex eo metuas quod ad eam hostibus facilis patebit aditus:eccce enim promitto,quod ego ipse Deus vester ero ei pro muro,eóque non lapideo, sed igneo. q. d. Ego instar muri ignei cingam & tutabor Ierusalem,ac solo aspectu hostes fugabo, & ciues lætificabo. Alludit ad flammeum gladium quó Cherubim custodiuit paradisum. Genes. 3. 24. quem non pauci murum igneum exponunt cum Lactantio lib.2.Instit.c.13. Paradisus enim Dei olim erat Ierusalem, & nunc est Ecclesia. Rursum alludit ad psalm.124.2.*Montes in circuitu eius, & Dominus in circuitu populi sui.* Et ad Isaiæ 26. 1. *Saluator ponetur in ea murus & antemurale.* Ita Theodor. exponit,q.d. *Mea benignitate ei ero murus,quo transiri & transcendi non possit. Hanc enim vocauit murum ignis. Nam sicut pyra ingens transiliri nequit, sic vinci non potest qui gratia Dei custoditur.* Qnia vt ait Rupert. cum scriptum *sit:Sicut fluit cera à facie ignis,sic pereant peccatores à facie Dei,quis ibi hostem timebit? quis de inimico sollicitus erit?* etenim *Deus tutor noster, ignis consumens est*, vt ex Mose ait Paulus Hebr. 12. 29.

Alleg. murus igneus fidelium 1. sunt Angeli. Quocirca allegoricè & tropologicè murus igneus Ecclesiæ,& fidelium quorumlibet in particulari, sunt primò angeli tutelares.De his enim ait Psaltes,& ex eo S.Paulus Hebr. 1. 7. *Qui facit angelos suos spiritus, & ministros suos flāmam ignis.* Ita sancti angeli in specie equorum & curruum igneorum defenderunt Elisæum contra exercitum Syrorum.4.Reg.6. 18. Ita iidem Eliam curru igneo,ad quem dæmones accedere non auderent,rapuerunt in cœlum.4.Reg.2.11.

2. Spiritus sanctus. Secundò, Spiritus S. qui in Apostolos & Ecclesiā descendit specie ignis in Pentecoste,quémque iam ante promiserat Christus dicens: *Ignem veni mittere in terram, & quid volo nisi vt accendatur?* Lucæ 12.49. Huius rei symbolo idem Spiritus S. per angelum deduxit Hebræos ex Ægypto,& deserto ad terram promissam in specie columnæ ignis & nubis,quæ castra præibat erátque dux itineris, & simul ea cingebat & tutabatur ab hostibus,de qua Sapien. 10. 17. *Fuit illis in velamento diei, & in luce stellarum per noctem.* Hoc igne charitatis ardens & cinctus S. Laurentius risit Valerianum,eiúsque ignes & craticulas.

Anagog. ignis purgatorij. Anagog. Ierusalem & paradisus cœlestis cinctus est igne purgatorij, per quem omnes in cœlum quasi transire debent,vt eo probentur numquid impuri habeant; & si quid habeant,expurgentur,iuxta illud 1. Corinth. 3. 13. *Vniuscuiusque opus quale sit ignis probabit, &c. si cuius opus arserit,detrimentum patietur:ipse autem saluus erit, sic tamen quasi per ignem.* Ad hæc Orig. S. Basil. Lactant.S.Ambros.& Ruper.ex hoc loco & similibus opinati sunt,ante cœlum in æthere esse maximos ignes,per quos transire & expiari debeant omnes in cœlum euntes,etiam S. Petrus & Paulus; de qua sententia quid censendum sit dixi 1. Corinth.3.12. Denique Christus iudex, & sancti in die iudicij cingentur igne cōflagrationis mundi, qui deinde impios & damnatos conuoluet in tartara,de quo Psalm.49. 2. *Ignis in conspectu eius exardescet,& in circuitu eius tempestas valida.*

Et in gloria ero in medio eius.] Hebr. לְכָבוֹד *lecabod*,id est,ad gloriam. Septuag. *in gloriam*, pro gloria, loco gloriæ. Chald. *Gloriosè maiestatem meam in medio eius reponam.* Iam gloria hæc dupliciter accipi potest. Primò passiuè,q.d. In gloria ero,id est, glorificabor & colar in Ierusalem per latriæ cultum. ita S.Hieron.Lyran.& Dionys.Secundò & meliùs actiuè, q.d. Glorificabo Ierusalem,gloriam ei afferam.ita Cyril. Theod.Haymo, Vatabl.Ribera,Sanchez & alij. Deus enim habitans in Ierusalem per sui cultum, legem,oracula, miracula, tutelam & protectionem, eam reddebat celebrem & gloriosam apud omnes gentes, teste Iosepho lib. 12. Antiq. cap. 26. Deus ergo erat gloria Ierusalem, iuxta illud Ierem.2.11. *Populus verò meus mutauit gloriā suam*, id est,Deum suum gloriosum,*in idolum*. Hinc illud Psalm.86. 9. *Gloriosa dicta sunt de te ciuitas Dei.* Et Psal.47. 1. *Magnus Dominus & laudabilis nimis in ciuitate Dei nostri,in monte sancto eius. Fundatur exultatione vniuersæ terræ mons Sion,latera Aquilonis,ciuitas regis magni.* ita Theodor.

Arca fœderis vocatur gloria. Secundò aliqui,vt à Castro, per gloriam Ierosolymæ accipiunt arcam fœderis: ob eam enim captam à Philisthæis nurus Heli grauida, & præ dolore excutiens fœtum ac pariens, vocauit puerum *Ichabod*,dicens:*Translata est gloria de Israël, quia capta est arca Dei.* 1. Reg. 4.21. vt sensus sit: Ego Deus Ierosolymæ ero murus igneus forinsecus,intrinsecus verò & in medio eius ero ei pro arca. Sicut enim ad Arcam omnes accurrebant, Deum super eā in propitiatorio residentem adoraturi & inuocaturi;indéque Deus vrbem gubernabat:ita promittit hic se pro arca(quam ante captiuitatem ex Ierusalem extulerat & absconderat Ieremias, vt dicitur 2. Machab. 2.5.) & pro anima in medio Ierusalem futurum, vt omnes ciues & incolas inde animet,foueat,gubernet & regat. Porrò Deus tum aliàs fuit gloria Ierusalem, tum maximè quando assumpta carne in ea visibiliter apparuit,docuit,miracula fecit,& Ecclesiam suam instituit. ita Vatabl. Quocirca allegoricè, & potiùs tropologicè, Deus per Christum est gloria Ecclesiæ. Quanta enim eius est gloria,quod caput eius sit Christus,id est, verbum incarnatum,Deus homo? quanta eius gloria est,Christi cœlestis vita, doctrina, Euangelium,sacramenta, gratia, quam

in singulos fideles quasi membra sua iugiter influit, qua eos ad beatitudinem & gloriam æternam deducit? Hanc Ecclesiæ gloriam sub typo Ierusalem graphicè depingit Isaias cap. 60. 1. *Surge, ait, illuminare Ierusalem, quia venit lumen tuum, & gloria Domini super te orta est. Quia ecce tenebræ operient terram, & caligo populos: super te autem orietur Dominus, & gloria eius in te videbitur. Et ambulabunt gentes in lumine tuo, & reges in splendore ortus tui. Leua in circuitu oculos tuos & vide: omnes isti congregati sunt, venerunt tibi*, &c. Ita de Ecclesia hunc locum exponunt S. Hieron. Haymo, Alber. & Remig.

A

Vers. 6.] O, ô fugite de terra Aquilonis, dicit Dominus: quoniam in quatuor ventos cæli dispersi vos, dicit Dominus.

B

Vers. 7.] O Sion, fuge quæ habitas apud filiam Babylonis.

Vers. 8.] Quia hæc dicit Dominus exercituum: Post gloriam misit me ad gentes, quæ spoliauerunt vos: qui enim tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei.

Vers. 9.] Quia ecce ego leuo manum meam super eos, & erunt prædæ his, qui seruiebãt sibi: & cognoscetis quia Dominus exercituum misit me.

C

Vers. 10.] Lauda, & lætare filia Sion: quia ecce ego venio, & habitabo in medio tui, ait Dominus.

Vers. 11.] Et applicabuntur gentes multæ ad Dominum in die illa: & erunt mihi in populum, & habitabo in medio tui: & scies quia Dominus exercituum misit me ad te.

D

Vers. 12.] Et possidebit Dominus Iudam partem suam in terra sanctificata: & eliget adhuc Ierusalem.

Vers. 13.] Sileat omnis caro à facie Domini: quia consurrexit de habitaculo sancto suo.

Vers. 6. *O, ô fugite de terra Aquilonis.*] Hebr. הוי הוי *hoi hoi*, id est, *heus heus*, quod est aduerbium hortandi, & incitandi ad celerem & contentam fugam, ideòque geminatur, imò triplicatur à Propheta, vt ingentis cladis ingentem pauorem incutiat, ac ingentes stimulos ad eam fugiendum Iudæis addat. q. d. O Iudæi, qui estis filij Ierusalem & Sionis, fugite de Babylone, quæ vobis est Aquilonaris, in quam quasi in carcerem per septuaginta annos detrusi fuistis, indéque vlterius in Assyriam, Mediam, Persidem, adeóque in quatuor mundi plagas dispersi estis: frugite, inquam, ad patriam vestram, redite in Ierusalem ciuitatem Dei, quasi in asylum. Multi enim Iudæi in Babylone fixerant sedem, quasi ibi perpetuò mansuri, ibique habebant suas familias, merces & opes, iuxta consilium Ieremiæ c. 29. 5. vti constat de Ioakim marito Susannæ Daniel. 13. 4. Vnde difficulter, nec non nisi cum iactura rerum suarum se cum suis transferre poterãt in Ierusalem, præsertim quia metuebãt ne rursum Samaritæ, aliæque gentes Ierusalem expilarent, vti ante septuaginta annos fecerant Chaldæi. Hosce ergo excitat & animat ad fugam & reditum, promittens opem & protectionem Dei affore Ierosolymæ, ne qui hostes eam inuadere audeant. ita S. Hieron. Theodor. Remig. & Hugo.

Porrò Propheta tam seriò & studiosè hortatur Iudæos vt fugiant è Babylone; tum ne Babylonios mores & superstitiones induant tam ipsi, quàm filij eorum; sed vt redeuntes in Ierusalem, ibi Deum piè & sanctè colant: tum propriè quia instabat nouum excidium Babyloni, ne illud eos inuoluat. Babylon enim capta à Cyro, eo cæso, & stirpe eius regia in Cambyse filio extincta, cœpit ceruices attollere, ac ad pristinum regnum & monarchiam aspirare: vnde iugum Persarum excussit. Quocirca Darius Hystaspis iterum eam obsedit, tandémque expugnauit; idque anno regni eius quarto, id est, biennio post hoc Zachariæ de eo oraculum (hoc enim editum est anno 2. Darij, vt patet c. 1. 1.) factum esse censet noster Gordonus in Chronol. — *Cur fugiendum è Babylone? Quia illa mox à Dario erat vastanda.*

Rem gestã narrat Iustinus in fine li. 1. Herodotus in fine li. 3. & ex iis Torniell. anno mundi 3532. Babylonij, inquit Herodor. rebellantes Dario, ab eo obsessi riserunt eum, quòd omni re ad resistendum instructi essent, dictitantes tunc eum expugnaturum Babylonem, cum mula pareret. Frustra ergo vrbem, omni licèt arte vique adhibita, oppugnauit Darius per viginti menses, quibus exactis mula Zopyri Principis Darij peperit. Hoc omen accepit Zopyrus, quasi iam adesset tempus capiendæ Babylonis. Itaque præscindens sibi nares aurésque, & horrendè se vulnerans & mutilans profugit ad Babylonios, fingens se tam indignè tractatum à Dario, quòd ei suasisset solutionem obsidionis; quocirca se eis Darij secreta proditurum, ac in præliis contra eum ducem futurum. Crediderunt ei Babylonij: quare creatus ab eis belli dux, acceptísque vrbis clauibus, milites Darij clanculum in vrbem admisit, itaque vrbem Dario tradidit, qui muros eius portásque omnes demolitus est, quorum neutrum Cyrus fecerat; Babyloniorum quoque procerum tria millia patibulis affixit. De Zopyro verò hoc Darij fuit elogium: *Mallem Zopyrum non esse mutilum, quàm viginti Babylones per hanc eius calamitatem mihi acquiri. Vnus Zopyrus mihi pluris est, quàm viginti Babylones.* Simili modo Ieremias instante excidio Babylonis per Cyrum, monet Iudæos vt ex ea profugiant c. 51. 6. *Fugite, ait, de medio Babylonis, & saluet vnusquisque animam suam: nolite tacere super iniquitate eius, quoniam tempus vltionis est à Domino; vicissitudinem ipse retribuet ei.* Sic Tobias imminente excidio Niniues, monet filium vt ex ea se subducat, c. 14. 12. *Dirigite, ait, gressus vestros, vt exeatis hinc: video enim quia iniquitas eius finem dabit ei.*

E

Tropol. Babylon, id est, confusio, scilicet vitiorum, errorum & ærumnarum, est mundus. q. d. Fugite de mundo, déque potestate diaboli ad Ierusalem, id est, ad Ecclesiam, quæ est mater & doctrix veritatis, sanctitatis & felicitatis. ita Lyran. & Vatab. Rursum, fugite ad statum religionis, ad claustra monastica quasi ad asylum. Audi S. Bernard. serm. 30. de Conuersione ad Clericos: *Quidni periclitetur castitas in deliciis, humilitas in diuitiis, pietas in negotiis, veritas in multiloquio, charitas* — *Tropol. fugiendum è Babylone, id est, è mundo.*

*charitas in hoc sæculo nequam? Fugite de medio Ba-
bylonis, fugite & saluate animas vestras. Commolate
ad vrbes refugij, vbi possitis & de præteritis agere
pœnitentiam, & in præsenti obtinere gratiam, & fu-
turam gloriam fiducialiter præstolari.* Idem Epist.
103. *Væ, ait, væ, vapor est ad modicum parens, quod
æternæ felicitatis aditum intercludit. Quousque tu
tanta gloriæ præfers fœnum, quod hodie est & cras in
clibanum mittitur? carnem dico, & eius gloriam. Si-
quidem omnis caro fœnum, & omnis gloria eius tan-
quam flos fœni. Si sapis, si habes cor, si tecum est lu-
men oculorum tuorum, desine iam ea sequi, quæ &
assequi miserum est. An non ea satius cum honore
spernis, quàm cum dolore perdis? Annon prudentius
ea Christi cedis amori, quàm morti? Est in insidiis
prædo, cuius manibus nec te, nec tua poteris subdu-
cere. Non poteris præuideri, quia tanquam fur in
nocte, ita veniet. Nihil intulisti in mundum, haud
dubium quia nec quicquam auferes. Dormies som-
nium tuum, & nihil inuenies in manibus tuis.* Lu-
get, & meritò luget S. August. lib. 2. Confess. c. 3.
adolescentiam suam in plateis illis Babyloniæ
transactam, quoniam cum coætaneos suos audie-
bat iactantes flagitia sua, & tanto magis glorian-
tes, quanto magis turpes essent: ipse etiam stimu-
labatur non modò ad eadem facienda, sed etiam
ad fingenda quæ non fecerat, ne videretur abie-
ctior quo erat innocentior, & ne vilior haberetur
quo erat castior. Nimis enim contagiosam rem
esse malos sodales, cum dicitur: *Eamus, faciamus,
& pudet non esse impudentem.* O si in altam spe-
culam cum S. Cypriano lib. 2. Epist. 2. conscende-
re liceret, indéque prospicere Babylonem, id est,
mundum, putà mundanorum varia studia, curas,
negotia, sermones, cursitationes, labores, nundi-
nationes, angores, tædia, scelera, ærumnas, clades
& strages; sanè exclamaremus: O quantum est
in rebus inane! O quantum miseriarum pelagus
est Babylon! O quàm dementes sunt, qui in eo
iactari & mergi eligunt! O ô miseri cæcique mor-
tales, fugite de medio Babylonis, fugite hoc ma-
lorum diluuium. Inspice vel vnam vrbem, vel
vnam domum, vel vnam familiam, quanta in ea
videbis dissidia, maledicta, blasphemias, quantas
obscœnitates & turpitudines imaginum, libro-
rum, verborum & operum, quantos labores à
manè in vesperum, quantas sollicitudines, quanta
tædia, quot infortunia? Hunc videbis affligi fe-
bri, illum calculo, tertium asthamate, quartum
colica, quintum pleuritide, sextum paupertate,
&c. septimum rapina, sterilitate, naufragio, &c.
Animas si introspicias cernes multo magis ægras
& miserabiles, vt cum Osee c. 4. exclames: *Non
est veritas, & non est misericordia, & non est scientia
Dei in terra. Maledictum, & mendacium, & fur-
tum, & adulterium inundauerunt, & sanguis san-
guinem tetigit.* Prospiciebat hæc S. Fulgentius,
Ruspensis postea Episcopus, qui vt habet eius vi-
ta, cum senatoria familia esset ortus, ac doctrina,
opibus, summo magistratu, clientelis, florenti æta-
te fortunatissimus haberetur, cœpit huius mun-
danę felicitatis breuitatem & inanitatem perpen-
dere, eiúsque curas, onera & tædia gaudiis falla-
cibus permista experiri; cumque videret Religio-
sos hisce carere, agere que vitam quietam, hila-
rem, amabilem & sanctam, eos colere & frequen-
tare instituit, ac tandem in hæc verba prorupit:
*Cur obsecro sine spe futurorum bonorum laboramus
in hoc sæculo? Quid nobis demque præstare poterit
mundus? Si gaudere desideramus, licèt melius sit be-*
A *ne flere quàm malè gaudere, quanto meliùs tamen
gaudent quorum in Deo tranquilla est conscientia,
qui nihil timent nisi peccatum, nihil agunt nisi ex
Dei præscripto? Non fatigantur publicis negotiis, non
damna rei familiaris aut miserabiliter flere, aut
turpiter timere coguntur; nec cum sua ipsi reliquer-
rint, alienis insidiantur. Viuunt inter se pacifici, so-
brij, mites, humiles atque concordes. Nulla ibi cogi-
tatio libidinis, imò magna sollicitudo & iugis custo-
dia castitatis. Imitemur tam laudabiles viros, arri-
piamus hanc bene viuendi constantiam. Abiiciamus
pristinos mores, & mutemus labores. Nitebamur
priùs inter amicos nobiles nobiliores apparere, nita-
mur modò inter seruos Dei pauperes effici pauperio-
res.* Hæc dixit, & mox opere præstitit, mirante &
B factum eius celebrāte vniuersa Carthagine, mul-
tis etiam imitantibus, adeo vt eorum copia im-
pleuerit cœnobia. Vide S. Ambros. lib. de fuga
sæculi.

Quoniam in quatuor ventos cæli dispersi vos.]
Primò, aliqui sic exponunt, q. d. Fugite è Babylo-
ne in Iudæam, quia ibi dilatabo, & dispergam
vos ad quatuor plagas mundi. Dabo enim vobis
Philisthæam, quæ est ad Occidentem; Moabiti-
dem, quæ est ad Orientem; Idumæam, quæ est ad
Meridiem; Samariam, quæ est ad Aquilonem. Se-
cundò, alij meliùs, q. d. Fugite è Babylone, quia
ibi non vniti, sed dispersi estis in quatuor orbis
plagas, per quas vagamini: redite ergo in Iudęam,
C vt ibi in vnum populum & Rempub. pristinam
coalescatis. Tertiò Sanchez, q. d. Inuito vos, ô Iu-
dæi duntaxat, qui in Babylone degitis: non enim
loquor ad dispersos in alias terras, quoniam hi
dispersi sunt ad quatuor ventos, nec reuocari
possunt. Vnde de facto hi soli redierunt qui in
Babylone manserant, non verò qui in alias oras
dispersi vagabantur.

O Sion fuge.] Sion, id est, Sionitæ, putà Iudæi Vers. 7.
oriundi ex Sion & Ierusalem. Pro *fuge* hebr. est
הִמָּלְטִי *himmaleti*, id est, proripe te, libera te, salua
te. Chald. *euade.* Pagnin. *erue te.* Tigurina, *ser-
uare.* Septuag. *In Sion* (fugiendo) *saluamini, qui
habitatis filiam Babylonis.* Ecce hæc omnia signi-
ficant instans Babyloni excidium per Darium: ex
eo enim vt se proripiant Iudæi, præmonet hic
D Zacharias.

Quæ habitas apud filiam Babylonis.] Quæ ha-
bitas in Babylone: filia enim Babylonis idem est
quod filia Babylon, putà ipsa Babylon, pulchra &
speciosa instar filiæ.

Quia hæc dicit Dominus.] Sanchez hæc verba
refert ad præcedentia, q. d. Fugite è Babylone,
quia hoc iubet Dominus. Verùm cæteri Inter-
pretes omnes referunt ad sequentia: vnde & He-
bræi, Græci & Latini codices hinc inchoant ver-
sum octauum.

Post gloriam misit me ad gentes.] q. d. Post- Vers. 8.
quam per Esdram, Nehemiam, Zorobabel, &c.
gloriosè restaurauero Ierusalem, ego angelus, pu-
E tà Gabriel, mittor ad gentes, quæ vos, ô Iudæi,
afflixerunt, & Chaldæos in vastatione Iudææ ad-
iuuerunt, ac ex ea profugos spoliarunt, vt illas
puniam vobísque subiiciam, putà Idumæos, Phi-
listhinos, Ammonitas, Moabitas, &c. Ita Chald.
Hugo, Mariana & alij. Idem prædixit Abdias in
fine suæ prophetiæ, & Sophonias cap. 1. & 2. sunt
enim hæc verba non Zachariæ, vt vult à Castro,
quasi is mittatur à Deo ad gentes, vt eis prædicat
cladem; sed angeli tertij, qui cœpit loqui Zacha-
riæ vers. 4. & hucusque sermonem protrahit. Hoc

enim exigit connexio textus, & *τὸ quia*. Arias per gentes accipit Persas, quasi angelus hic prædicat Persarum excidium per Græcos & Alexandrum Magnum. Verùm Persæ, vt Darius & Cyrus, non spoliarunt, sed ditarunt Iudæos. Expositio iam dicta videtur literalis, cui tantùm obstat id quod præcessit: *Hæc dicit Dominus exercituum*, cui mox subdit: *Post gloriam misit me ad gentes*, vbi pronomen *me* videtur referre eum qui præcessit, scilicet Dominum exercituum. Verùm responderi potest esse hebraismum, quem latinè sic emollias & exponas, q.d. Hæc dicit Dominus exercituum, quòd post gloriam Ierusalem mittet me Gabrielem ad gentes, vt eas illi fortiter subiiciam. Demus ergo hoc velle corticem literæ, qui obiter victorias Iudæorum videtur hic perstringere; sed negari non debet, quin præcipuus sensus sit de Christo, ad quem anolat Propheta, ideóque hac phrasi vtitur. Christus ergo est Dominus exercituum, id est, Deus, quem post gloriam Pater misit ad gentes. ita S.Hieron. Haymo, Remig. Theod. Lyra. Vatab. Clarius, Ribera & alij. Vnde Doctores orthodoxi contra Arrianos rectè ex hoc loco probant Filium Dei esse Deum verum, adeóque mysterium S. Trinitatis. Alius enim hic à Zacharia asseritur Dominus exercituum missus, scilicet Filius; alius mittens, scilicet Pater. Hinc & vers. 10. Dominus missus ad Sionem ait: *Habitabo in medio tui*, vbi Chald. clarè vertit: *Ponam diuinitatem in medio tui*. Iam S.Hieron. gloriam intelligit eam, qua Dei filius eminebat in cœlo, post gloriam, inquit, diuinæ maiestatis, q.d. Vide dignationem Dei nostri: ecce verbum Dei post gloriam, quam ex æternitate habuit in diuina natura, dignitatum est assumere saccum mortalitatis nostræ, vt in eo posset mitti ad gentes, eásque morte sua redimere. Solent enim ignominiæ post gloriam, labores post quietem, dolores post felicitatem esse acerbiores. vide Ruper.

Euseb. verò lib. 6. demonstr. cap. 16. Emmanuel & alij accipiunt gloriam humanitatis Christi. q.d. Postquam ego Christus homo gloriam meam ostendi tot tantísque miraculis à me patratis; item tot apparitionibus, quibus me ostendi post resurrectionem à morte rediuiuum; denique post ascensionem misit me Pater ad gentes, vt per prædicationem Apostolorum colligerem fideles, præsertim eos qui futuri & permansuri sunt sancti, ideóque eligendi ad vitam æternam. Hæc est enim propriè Christi gloria, de qua Ioan. 7. 39. *Nondum erat spiritus datus, quia Iesus nondum erat glorificatus*. Vbi nota canonem S.Augustini lib. 3. doctr. Christ. 31. *Quæ in scriptura dicuntur de capite*, id est, Christo, *intellige de eius corpore*, id est, Ecclesia, putà Apostolis & fidelibus; ac vice versa. Sic Christus hic dicitur missus ad gentes, non in se, sed in suis Apostolis, quos ad gentes destinauit. Christus enim in suis Apostolis quasi equis perambulauit totum orbem, iuxta illud Psal. 67. 5. *Iter facite ei qui ascendit super occasum*, (putà ad occidentales orbis plagas) *Dominus nomen illi*. Tertiò, alij accipiunt gloriam de qua dixit vers. 5. *In gloria ero in medio eius*. q.d. Post gloriam, quam Deus sua præsentia vobis, ô Iudæi, exhibebit in noua Ierusalem & templo, mittet ipse me Gabrielem ad gentes, vt eas vobis subigat, quæ erit noua vestra gloria; & multo maiori gloria vestra mittet mei antitypum Christum, qui est virtus & fortitudo Patris, vt Ecclesiæ suæ, quã ipse in vobis inchoabit & fundabit, gentes antea vobis inimicas subigat, itáque ex Iudæis & gentibus faciat vnum ouile, cuius ipse sit pastor. q.d. Post gloriam Ierusalem & Iudæorum, succedet per Christum gloria Ecclesiæ & gentium Christianarum. Hæc tertia gloria magis genuina & literæ innexa videtur: respicit enim ad gloriam quæ præcessit, quamque promisit vers. 5. ita Albertus, Hugo, Arias & Sanchez; quin & Chald. sic enim vertit: *Post gloriam quam vobis adducturum se dixit* (vers. 5.) *misit me ad populos qui vos diripiunt*. Perperam R.David vertit: *Postea* (id est, post omnes has prophetias) *in gloriam misit me ad gentes*. q.d. Postquam ego Zacharias vaticinatus sum Iudæis, Deus amplioris gloriæ causa misit me ad vaticinandum gentibus, Heb. enim est אַחַר כָּבוֹד *acar cabod*, id est, *post gloriam misit me ad gentes*.

Qui enim tetigerit vos, tangit pupillã oculi mei.] Hebr. Chald. Septuag. & S.Hieron. in Commen. habent *oculi eius*, vel *oculi sui*; vt loquatur de Deo in tertia persona, ac respiciat ad id quod de eo dixit: *Misit me ad gentes*. Huic enim rectè respondet in eadem persona: *qui vos tetigerit, tangit pupillam oculi eius*, putà Dei. Noster verò interpres eodem sensu reddidit in prima persona, *oculi mei*: quia accepit hæc de Deo loquente de se in prima persona, ac præsertim quia respicit ad sensum præcipuum, qui est de Christo. q.d. Hæc dicit Dominus, putà filius Dei: post gloriam Iudæorum, scilicet post Ecclesiam quam ex Iudæis collegi, misit me Pater ad gentes, vt illi gentes subiiciam & aggregem: vos enim, ô fideles mei primitiui & quasi primogeniti, ita amo, tutor & custodio, vt gentes olim hostiles vobis sim subditurus; aut si rebelles maneant, perditurus. Qui enim vos tangit, tangit pupillam oculi mei. Nihil enim delicatius, charius, pretiosius pupilla, ac proinde nihil maiori cura custoditur: læsa enim pupilla, læditur & excæcatur oculus, qui est lumen vitæ, ac dux omnis viæ & actionis hominis, vt homo excæcatus miserrimam in tenebris agat vitam, sitque instar mortui. Vnde pupilla hebr. vocatur בַּת *bath*, id est, filia, eo quod pretiosa, chara, curæ & cordi sit, ac custodiatur quasi filia vnica, quódque oculi sit quasi filia. Quocirca in pupilla est effigies humana, putà filiæ, vel filij. Hinc Hebræi eãdem alia voce vocant אִישׁוֹן *iscon*, id est, virunculum; quia is in pupilla apparet. Alludit ad Deuter. 32. 10. *Custodiuit quasi pupillam oculi sui*. ita S.Hieron. Theodor. Haymo, Lyra. & alij. Aliter S. Cyril. & Vatab. q.d. Qui tangit vos, tangit pupillam oculi sui, id est, seipsum grauissimè lædit: quia sibi accersit acerrimam Dei vindicis vestri iram & vindictam.

Vers. 9. *Quia ecce ego leuo manum meam super eos*.] Putà super gentes finitimas & hostiles, vt eas feriam, vobísque prædæ dem & subiiciam. Ita subiecit eis Ammonitas, Moabitas, Philisthæos, Samaritas, Idumæos tum aliàs, tum per Iudam & Machabæos. Hoc enim mox visuri erant Iudæi audientes hæc oracula Zachariæ, indéque ex reali eorum euentu cognituri ipsum esse verũ Prophetam, & hæc accepisse è Deo, vti ipse asseuerat. ita Alber. Hugo, Lyran. & Arias.

Mysticè, hæc veriora sunt in Christo, qui Apostolis è Iudæa ortis subiecit omnes gentes. Vbi nota conuersionem gentium vocari prædationem & spolium, quia eas Apostoli prædati sunt diabolo, carni & mundo, quibus sponte se subiece-

rant

tant & volentes seruiebant, ac subiecerunt Christo. Hinc Isaias cap. 8. 3. prædicit nomen Christi fore, *Accelera spolia detrahere; festina prædari.* Et cap. 9. 3. de Apostolis orbem conuersuris ait: *Lætabuntur coram te sicut qui lætantur in messe, sicut exultant victores capta præda quando diuidunt spolia.*

Nota τὸ *leuo manum*, scilicet quasi signifer, imò Dux & Imperator, prisco more, eleuata manu signum prælij attollo, & exercitum in hostes duco. Sic dicitur psalm. 73. 3. *Leua manus tuas in superbias eorum in finem.* q. d. Tolle signū tuum, immitte exercitum in hostes tuos, illos bello persequere, donec omnes ad vnum conficias & concidas. Nam vt sequitur: *gloriati sunt qui oderunt, te posuerunt signa sua, signa*, &c. & Isaiæ c. 9. 11. *Et eleuabit Dominus hostes Rasin super eum.* Et psal. 105. 26. *Eleuauit manum suam super eos, vt prosterneret eos in deserto.* Rursum Isaiæ c. 49. 22. *Leuabo ad gētes manum meam, & ad populos exaltabo signum meum.* Porrò signum & vexillū Christi est crux. Quare cum tolli crucem, & cruētum in ea Christum, aspexeris, animos præliandi acue, certámque victoriæ spem pet Christum concipe.

VERS. 10. *Lauda.*] Excitat Synagogam Babylone redeuntem in Ierusalem, ad gratiarum actionem & iubilum, quòd sensura sit Dei in se habitantis præsentiam, opem & gloriā, adeo vt gentes idipsum visuræ & confessuræ sint, ideóque suas oblationes & dona oblaturæ Deo in eius templo; quin & non pauci conoertendi sint ad Iudaismum & futuri proselyti, iuxta illud psalm. 67. 30. *A templo tuo in Ierusalem tibi offerent reges munera.* ita Seleucus rex Asiæ aliique Principes ingentia dona ei miserunt, vt patet 2. Machab. 3. v. 2. & 3. ita Remig. Haymo & Dionys.

Mysticè, multo magis excitat Iudæos, omnésque primos fideles tempore Christi, vt iubilent Deóque gratias agant, eo quòd videant Messiam, id est, Deum corporatum visibiliter in medio sui versantem, ibique fundantem Ecclesiam, ad quam mox per Apostolos aggregabit omnes gentes. ita S. Hieron. Theod. Remig. Lyra. Vatab. Arias & alij.

VERS. 12. *Et possidebit Dominus Iudam partem suam in terra sanctificata.*] Ad literam q. d. Cum Deus tribum Iuda (sub qua accipe quoque tribū Beniamin, vtpote quæ cum Iuda in vnam Remp. & Ecclesiam coaluerat) reducet è Babylone, tunc eam quasi partem, id est, portionem suam hæreditariam collocabit rursum in terra sancta, putà in Iudæa, quæ sancta est, tum ob templum sanctúmque Dei in eo cultum; tum quia in ea vixerunt S. Patriarchæ & Prophetæ, vt ibi rursum sit eius peculium & possessio, vti fuit tempore Mosis, dicentis Deuter. 32. 9. *Pars autem Domini populus eius: Iacob funiculus hereditatis eius.*

Mysticè, Christus partem suam, id est, Apostolos aliósque primos fideles, ex quibus conflauit Ecclesiam suam, elegit & possedit in terra sancta, putà Iudæa; illam enim ipse magis quàm omnes Patriarchæ & Prophetæ, sua natiuitate & conuersatione sanctificauit & consecrauit. ita S. Hier. Cyril. & alij iam citati.

VERS. 13. *Sileat.*] Est epiphonema. Propheta enim admirans hanc Dei in populum suum beneficentiam,

A tum literalem sub Nehemia & Machabæis, tum potiùs mysticam & spiritualem sub Christo, erumpit in profundam reuerentiam & doxologiam Dei, ac proclamat vt omnes eam cum tremore, reuerentia, humilitate & gratitudine agnoscant, suspiciant, reuereantur, colant & celebrent: *Quia*, inquit, *consurrexit de habitaculo sancto suo.* Septuag. *Quia surrexit de nubibus sanctis suis.* Poëticè loquitur, q. d. Deus *consurrexit*, hebr. נעור neor, id est, excitatus est quasi à somno, q. d. Deus visus est dormire, cùm nos neglexit & dimisit in captiuitate per septuaginta annos; rursum cùm dimisit mundum in potestate diaboli per quatuor annorum millia: at iam videns immanes eius strages

B velut somnum excutiens, assumit suum robur & fortitudinem, ac exurgit ad vltionē, vt populum suum liberet, & cum eo habitet. Ac præsertim allegoricè somnum excutiet & consurget, quando Christus è nubibus, imò è cœlo vindex robustus descendet in Iudæam, cum in ea incarnabitur, vt cum Iudæis quibus promissus est habitet, eósque à tyrannide diaboli, peccati & mortis vindicet & saluet. ita S. Cyril. Theod. & alij. Hinc olim cum sacerdos procedebat ad altare sacrificaturus, præibat diaconus proclamans: *Sileat omnis humana & mortalis caro, sitque cum metu ac tremore*, vti habetur in liturgia S. Iacobi sub initium. Vide dicta Habacuc 2. v. 20.

C Tropol. Arias: Sileat, ait, omnis caro, quæ fons est & scaturigo omnium malarum cogitationum & cupiditatum, eiúsque furentis stimulus quiescat, & compescatur à vi & efficacia gratiæ Christi, quæ vniuersum vitiorum fontem exhauriet. Tropol.

Anag. Sileat omnis caro à facie Christi venientis ad iudicium, quia consurrexit de cœlo, descenditque in vallem Iosaphat, vt ibi iudicet viuos & mortuos, qui vnquam extiterunt, extant vel extabunt in mundo. ita S. Hieron. Haymo, Lyran. & Vatab. Tāta enim erit tunc Christi maiestas, tanta eius ira in impios, vt ipsi vultum eius ferre non sustineant, sed clament montibus & petris: Anagog.

D *Cadite super nos, & abscondite nos à facie sedentis super thronum, & ab ira Agni.* Apoc. 6. 17. Tunc verum erit illud paradoxum: *Veniet tempus, quo damnati nolent egredi ex inferno, & beati volent egredi è cœlo*, nimirum hoc tempus est dies iudicij. In illo enim damnati optabunt manere in inferno, ne cogantur venire ad iudicium; partim ne subeant probrum publicum damnationis coram toto mundo in valle Iosaphat; partim ne videant vultum iratum & fulgureum Christi iudicis; partim ne cogantur assumere corpora, in iísque torqueri, cum iam sola eorum anima torqueatur. Beati verò in die iudicij optabunt egredi cœlo, tum vt sententiam felicissimam audiant: *Venite* In die iudicij beati optabunt egredi cœlo, damnati nolēt egredi inferno.

E *benedicti Patris mei, possidete regnum vobis paratum à constitutione mundi*; tum vt eorum innocentia, virtus & gloria toti mundo, cui olim despecta fuit, innotescat, tum vt corpus suum assumant, in eóque glorificentur, ac cum eo triumphantes Christum gloriosè in cœlum conscendentem comitentur, eiúsque visu fruantur in æternum. Gloria enim corporis erit quasi altera stola & corona beatitudinis, quam proinde animæ beatæ ardenter appetunt, vti patet Apocal. 6. vers. 10. & 11.

CAPVT TERTIVM.

SYNOPSIS.

Angelus Iesum filium Iosedec iubet exui vestibus sordidis captiuitatis, æquè ac peccati, induique nouis, & cidari, vt significet se ei peccata remittere, & pontificatum reddere, vt templum cultúmque Dei restauret. Insuper vers. 8. eidem promittis Orientem, id est, Christum, qui in templo ab eo instaurando sit versaturus, ibique collecturus Ecclesiam, cuius ipse futurus sit Pontifex: Ipsum enim fore Ecclesiæ lapidem angularem septem oculis insignitum, ac clauorum vulnerúmque sculpturis cælatum, qui auferet iniquitatem terræ, & pacem toti orbi felicitatémque conciliabit.

Vers. 1.] Et ostendit mihi Dominus Iesum sacerdotem magnum stantem coram angelo Domini: & satan stabat à dextris eius vt aduersaretur ei.

Vers. 2.] Et dixit Dominus ad satan: Increpet Dominus in te satan; & increpet Dominus in te, qui elegit Ierusalem, numquid non iste torris est erutus de igne?

Vers. 3.] Et Iesus erat indutus vestibus sordidis: & stabat ante faciem angeli.

Vers. 4.] Qui respondit, & ait ad eos, qui stabant coram se, dicens: Auferte vestimenta sordida ab eo. Et dixit ad eum: Ecce abstuli à te iniquitatem tuam, & indui te mutatoriis.

Vers. 5.] Et dixit: Ponite cidarim mundam super caput eius. Et posuerunt cidarim mundam super caput eius, & induerunt eum vestibus, & angelus Domini stabat.

Vers. 6.] Et contestabatur angelus Domini Iesum, dicens:

Vers. 7.] Hæc dicit Dominus exercituum: Si in viis meis ambulaueris, & custodiam meam custodieris: tu quoque iudicabis domum meã, & custodies atria mea, & dabo tibi ambulantes de his, qui nunc hîc assistunt.

Vers. 1, *T ostendit mihi Dominus.*] Vox *Dominus* non est in Hebræo, nec Chaldæo, sed subintelligitur. Vnde eam exprimunt Septuag. & noster. Porrò Dominus per angelum more suo hæc reuelauit, & pinxit in phantasia Zachariæ: an eadem nocte qua præcedentia cap. 1. & 2. reuelauit, idipsum fecerit, vt volunt Ruper. & Hugo; an alia, incertum est. Prophetæ enim sæpe non distinguunt tempora, nec ea certa suis prophetiis consignant; cum constet plerasque per interualla variis diebus, mensibus, quin & annis ipsis reuelatas fuisse à Deo, vel immediatè, vt cum Deus loquebatur in mente eorum; vel per angelum, vt cum per eum in phantasia Prophetæ sua symbola, putà visa, vel verba formabat, & pingebat.

A

Iesum.] Filium Iosedec, qui eo tempore viuebat, iámque Babylone redierat in Ierusalem, ibique erat summus Pontifex. Vnde vers. 8. eidem promittens Christum dicit: *Audi Iesu sacerdos magne*, &c. ita S. Hieron. Theodor. Cyril. Remig. Albert. Hugo, Lyra hic, ac S. August. lib. 12. contra Faustum c. 36. & Euseb. lib. 4. demonstr. c. vltimo. Negat idipsum Arias, secutus Abenexram & R. Salomonem, quia, inquiunt, Iesus filius Iosedec iam erat mortuus, eo quòd Aggæi 2. v. 12. & 22. eius non fiat mentio, vti facta est vers. 3.
B Iesus ergo sumitur hic pro posteris, putà pro Machabæis, quorum bella contra Antiochum prædicit hic Zacharias. ita ipsi. Verùm errât: nam vixisse tunc Iesum hunc, patet ex cap. 6. Zachariæ vers. 11. vbi dicitur: *Sumes aurum, & facies coronas, & pones in capite Iesu filij Iosedec*, &c. Et Eccles. 49. 13. vbi dicitur quod Iesus hic cum Zorobabel ædificarint & exaltarint templum: templi autem fabrica absoluta & dedicata est anno sexto Darij, vt patet 1. Esdræ 6. 15. imò Iosephus lib. 11. c. 5. tradit Iesum huuc vixisse vsque ad initium regni Xerxis, qui patri Dario successit: tunc enim in pontificatu successisse ei filium Ioachim.

Allegor. Iesus filius Iosedec Pontifex legis ve- Alleg. Iesus Iosedec est Iesus Christus.
C teris, repræsentauit Iesum Christum Pontificem noui testamenti, tam nomine, quàm dignitate & officio. ita auctores iam citati; insuper Tertul. contra Iudæos sub finem, Origen. homil. 9. in Leuit. Lactant. lib. 4. cap. 14. S. Ambr. lib. 3. de fide c. 4. S. Chrysost. hom. 5. ex variis in S. Matthæum, S. Gregor. lib. 20. Moral. c. 20. qui videntur asserere, hic sensu literali agi de Iesu Christo, ideóque non addi τὸ *filius Iosedec*, quod alibi Iesu veteri additur. Verùm hi patres excusandi sunt, quòd more suo non distinguant sensum literalem ab allegorico, ac tantùm dicere velint, præcipuum sensum ex mente & intentione Spiritus
D S. esse de Iesu Christo, ideóque ad hoc innuendum taceri τὸ *filius Iosedec*. Iam constat apud omnes, quod licet literalis sensus de Iesu filio Iosedec sit primus, tamen allegoricus de Iesu Christo sit illo potior, ideóque præcipuus. Porrò Hieron. Sauanarola explicans hæc Zachariæ verba anno Domini 1495. sedente Alexandro VI. Pontif. cui infensus erat, per Iesum accepit Pontificem angelicum, quem breui Romam visuram vaticinabatur, qui vita & moribus angelus potiùs videretur quàm homo, ac totam Ecclesiam reforma

formaret, nouósque ritus, imò nouum Euangelium induceret. Verùm iam plusquam centum elapsi sunt anni ab hac eius prophetia, & necdum angelus ille comparuit. Vide Ambros. Catharinum contra prophetias Sauanarolæ, & canonem 33. in procemio.

Stantem coram angelo Domini.] Hic angelus fuit S. Michaël, vtpote tutor Synagogæ, qui pro eius capite, putà Iesu Pontifice contra Satanam decertat. Vnde coram eo Iesus Pontifex quasi reus consistit, accusante eum Satana. Est enim hic species tribunalis & iudicij, in quo Iudex est Deus, accusator Satanas, reus Iesus, aduocatus Michaël: sed Deus suas partes delegat Michaëli; vt ipse eius loco sit Iudex. Vnde coram Michaële quasi Iudice reus hic cōsistit Iesus. Sicut enim Deus, sic & angeli eius, vtpote æquissimi, possunt esse simul aduocati & iudices. ita S. Hieron. Remig. Hugo, & Lyra. *Debuit*, inquit, *prælatus totius populi angelus, eiusdem populi prælato homini* (putà Pontifici Iesu) *præsto adesse.*

Et Satan.] Satan hebr. idem est quod aduersarius: hinc tribuitur dæmoni, qui summè & vbique fidelibus aduersatur, iuxta illud S. Petri Epist. 1. c. 5. vers. 8. *Aduersarius vester diabolus tanquam leo rugiens circuit quærens quem deuoret.* Hinc Septuag. pro Satan vertunt διάβολος, id est, calumniator. Porrò Satan hic antonomasticè intelligitur dæmonum princeps, putà Lucifer: contra hunc enim vti primitus in cœlo pugnauit, ita perpetim in terra pro Ecclesia depugnat S. Michaël, vti docet S. Ioannes Apocal. cap. 12. vers. 7. *Et factum est*, inquit, *prælium magnum in cælo: Michaël & angeli eius præliabantur cum dracone, & draco pugnabat & angeli eius.* Et c. 20. 2. *Apprehendit draconem serpentem antiquum, qui est diabolus, & Satanas, & ligauit eum per annos mille.* Contra hunc quasi principem dæmonum, tentantem se decertauit Christus, Matth. 4. t. & 10. Hic quoque contra Michaëlem altercatus est de corpore Mosis, vt ait S. Iudas in Epist. vers. 9.

Summi Pōtificis custos angelus est S. Michaël, & tutor Lucifer.

Hinc colligas summum Pontificem, qualis fuit Iesus filius Iosedec, custodem & tutorem habere S. Michaëlem: ille enim vti tutor est corporis Ecclesiæ, ita est capitis, putà Pontificis; sicut ex aduerso Lucifer hostis Ecclesiæ, hostis est & Pontificis: eum enim maximè impugnat, vt eo prostrato prosternat Ecclesiam; idque aliquando per se, aliquando per dæmones sibi subditos. Quocirca vigiles fortésque excubent Pontifices: iugiter cogitent sibi acre & perenne esse bellum cum principe tenebrarum, qui ardet ira, pollet potentia, tumet superbia, vafer est astutia, peritus experientia. Sciant suum antagonistam esse Luciferum: meminerint se cum Pontificatum ineunt, ad duellum & singulare certamen prouocare Satanam, omnésque eius inferorum cohortes & legiones, de quibus ait Apost. Ephes. 6. 13. *Non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principes & potestates, aduersus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiæ in cælestibus.* Sed ne percellantur, nec animis cadant, sciant ex aduerso hyperaspistem & defensorem suum esse S. Michaëlem. Meminerint sibi in B. Petro à Christo promissum esse: *Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, & portæ inferi* (putà omne inferorum robur & potentia) *non præualebunt aduersus eam*, Matth. 16. Meminerint totam Ecclesiam, ac præsertim singulos sacerdotes, pro se nominatim in

A missæ sacrificio quotidie Deo supplicare. Plures ergo, & potentiores sunt eorum protectores, quàm sint hostes & impugnatores, vti eos videns dixit Elisæus 4. Reg. 6. 16. Perperam ergo Arias per Satanam accipit Antiochum Epiphanem, qui Iesum, id est, Machabæos posteros Iesu oppugnauit. Agitur enim hic de ipso Iesu, non de posteris, vti paulò antè dixi.

A dextris eius.] Satan accusans Iesum filium Iosedec in tribunali Dei, stabat à dextris Iesu, quasi victor, & in lite potior ac superior: quia videbatur in iudicio præualiturus, ac Iesum ad sententiam damnationis adacturus: quia vera erat accusatio quam ei intentabat, inquit S. Hieron. Simili schemate & phrasi ait Psaltes psalm. 108.

B vers. 6. *Constitue legislatorem super eum*, nimirum fac vt diabolus stet à dextris ejus, quasi ei præualens, leges & iura dictans. Vnde S. August. ibidem tropologicè sic explicat: *Hoc*, inquit, *meruit* (Iudas proditor Christi) *vt super se diabolum habeat, id est, diabolo subditus sit, qui Christo subditus esse noluit. Stet autem à dextris eius dictum est: quia opera diaboli præposuit operibus Dei. Hoc enim cuique non immeritò dextrum dicitur, quod præponit; sicut sinistra dextra præponitur. Ideo & de illis qui seculi huius gaudia præponentes Deo, beatum dixerunt populum cui hæc sunt, rectissimè dictum est: Dextera eorum dextera iniquitatis. Diabolus ergo stetit à dextris eius, quando præpo-*

C *suit auaritiam sapientiæ, & pecuniam saluti sua, vt eum traderet à quo debuit possideri, ne ab ipso possideretur, cuius opera ipse Christus soluit, à quo noluit possideri.* Vnde sequitur: *Cum iudicatur exeat condemnatus.* Ex aduerso iusti & sancti dicunt Psal. 15. 8. *Prouidebam Dominum in cōspectu meo semper, quoniam à dextris est mihi ne commouear.* Et Psal. 108. v. 31. *Astitit à dextris pauperis* (*vt dicitur pauperis sint ipse Dominus*, ait ibidē August.) *vt saluam faceret à persequentibus animam meam.* Secundò, Albertus, Hugo & Sanchez: Satan, inquiunt, stetit à dextris Pontificis, quia Iudæorum felicitati cùm inuideret, angelorum & piorum ex eo populo consiliis aduersabatur: nam Satan per

D malos regis consiliarios in Babylone, & per Samaritas in Iudæa Hebræorum consilia turbabat, neque quicquā sinebat expeditè, aut cum magno studij operæque pretio administrari. Vti enim amicus est à dextris, vt iuuet & protegat, quomodo dicitur Psal. 15. *A dextris est mihi ne commouear*; sic inimicus est à dextris, vt quod in nobis firmius est, & magis ad laborem idoneum turbet & infirmet. Quod vtique per Samaritas agebat Satan, dum & opifices, & Iudæos fabricæ præsides variis artibus remorari, & impedire satagebat. Sic & Pineda de rebus Salomonis lib. 7. c. 20. Dextera, ait, symbolum est egregij alicuius conatus & operis; hinc qui se alicui à dextris op-

E ponit vt aduersetur, proculdubio opus impedit malitiosè & hostiliter, vti fecit hic Satan.

Mysticè, notat Hugo diabolum esse à sinistris illis, quos persequitur in temporalibus; à dextris, quos in spiritualibus; ante faciem, qui versutias eius cauent; à tergo, qui non præuident; suprà, quos conculcat, infrà & sub pedibus, qui eum conculcant, hæcque confirmat ex Script. Euthym. in Psalm. 108. vers. 6. Diabolus, ait, stat à dextris, vt operationes dextras, id est, bonas rapiat. Ibidem Valentia: Sicut, inquit, à dextra incipit motus animalis, ita illi à diabolo aguntur, nihil operantes nisi secundùm auaritiā, odium, infideli

Mysticè, diabolus est à dextris impiorum. Cur?

delitatem. Diabolus ergo stat à dextris, tanquam princeps peccatorum. Sic & Elias Cretensis in orat.1. Nazianzeni: Satan, ait, semper res nostras dextras, id est, quæ cum laude fuerit coniunctæ oppugnat, non verò sinistras. Quocirca S. Ambros. lib.3. de interpell. c.11. Adam, ait, dextram suam diabolo dedit, quam extendi fecit ad interdicta poma. Ita præiudicatum est in illo omnibus, & cœpit vniuersis diabolus à dextris stare: omnes quippe nascimur damnati ac filij iræ. Sicut enim Psalm.79.18. Dauid virum dextræ vocat, quem ipse peculiari ope sua fortem facit; ita diabolum à dextris habet, qui ei consentiendo se subiicit, eúmque contra se fortem ac potentem reddit. Diaboli typus fuit Naas rex Ammon, dicens Isräelitis 1. Reg.11.2. *In hoc feriam vobiscum fœdus, vt eruam omnium vestrum oculos dextros*, tum in opprobrium, tum vt eos bello inutiles, vtpote cœcos, redderet: sinistrum enim oculum scuto tegunt milites; quod mysticè explicans S. Gregor. lib.5. in lib. Reg. sub initium: *Dexter*, inquit, *oculus noster est intuitus claritatis æternæ: sinister verò oculus est concupiscentia carnalis. Dexter ergo oculus eruitur, quando mens ex cæcitate percutitur, vt vltrà ad videda cœlestia non aperiatur. Naas* (Naas hebr. idem est quod serpens, qualis est diabolus) *ergo dextros oculos fœderatorum sibi eruit, quando gula sic deuictis abstinentibus præualet, vt carnalia sola cupiant, & vltrà quæ amare solebant non attendant*, putà spiritualia & æterna.

Allegor. S. Hieron. *Stans cernitur Iesus & stabili consistens gradu, & Satan stabat à dextris vt aduersaretur ei. Tentatus enim est per omnem modum absque peccato. Et in Euangelio ad eum tentator accedit, quærens semper dextris eius & virtutibus contraire.* Et S. Gregor. 20. Mor. c. 18. *Pro dextro*, ait, *habere dicimur, quod pro magno pensamus: pro sinistro verò id, quod despicimus. Venienti ergo Christo in carnem Satan à dextris stetit: pro magno namque Dominus Iudaicum populum, & pro nihilo gentes habere videbatur; sed postquam incarnatus apparuit, gentilitas quæ pro sinistro habita fuerat, credidit; Iudaicus verò populus ad perfidiam declinauit. Satan ergo à dextris stetit, quia illum ei populum rapuit, qui dudum dilectus fuit.* Et inferiùs: *Cum S. Ecclesiam lacessunt qui fideles videbantur, ei proculdubio calamitates ad dextram surgunt*: sed quia reliquiæ in fine mundi saluæ fient, hinc Dominus increpat Satanam à dextris dicens: *Increpet Dominus*, &c.

Denique ex hoc loco & similibus Cassianus Collat.8.c.17. colligit vnicuique nostrum cohærere angelum non tantùm bonum, sed & malum, siue vnicuique à Lucifero destinari dæmonem tentantem, sicut à Deo cuique destinatur angelus custos ad tutelam. Quæ fuit sententia Origenis & nonnullorum veterum. Nec est improbabilis: tum quia Lucifer est simia Dei: tum quia ardet odio Dei & inuidia hominum, nouitq; hunc esse optimum nocendi hominibus modum, & ordinem, si cuique dæmon qui iugiter eum obseruet, & dum occasio est tentet, assignetur, ne inter dæmones sit ataxia & confusio; ne ue quod vnus cœpit, alter destruat. Porrò cuique suum assignat Lucifer, non Deus.

An quisque habeat angelum malum?

Vt aduersaretur ei.] Hebt. לשטנו *lisseno*, à radice שטן *satan*, id est, aduersatus est, vnde Satan vocatur aduersarius. Explicat ergo etymon Satanæ, q.d. Satan, id est, aduersarius stabat, vt iuxta nomen & officium à se vsurpatum aduersaretur Iesu, vt scilicet quasi actor accusaret eum in tribunali Dei, ad hoc vt eo damnatus iudicaretur indignus tam pontificatu, quàm restauratione templi & cultus diuini: hanc enim impedire satagebat Satanas.

A

Quæres, quodnam fuit crimen Iesu, cuius eum accusauit Satan? Primò, Theod. & Sanchez censent, peccata hæc non fuisse Iesu, sed populi; quæ multa erant, eáque imputari Iesu tanquam Pontifici: quodammodo enim totus populus est in sacerdote, & in sacerdote peccat; aut sacerdos potiùs in omnibus peccat, vti docet S. Cyrillus. Verùm aliquod peccatum Iesu proprium hic interuenisse innuit angelus, dicens vers. 4. *Auferte vestimenta sordida ab eo.* &c: *Ecce abstuli iniquitatem tuam.*

Peccatum Iesu quod? Resp. 1.

B

Dico ergo hoc peccatum fuisse, quòd populum iam penè in Babylone legis cultúsque Dei oblitum, in ea non satis instrueret, nec ad eam obseruandam modis omnibus vrgeret, ac præsertim quod illum torpentem in fabrica templi ad illam non cogeret, vt patet Aggæi 1. vers.1. & 2. Rursum, quòd eum non auerteret à matrimoniis cum alienigenis vxoribus contrahendis. Hoc enim crimen in populo redarguit & emendauit Esdras lib.1. c.9.2. ita Chald. Lyran. Emmanuel, Mariana & Vatab. Porrò hac in re negligentem fuisse Iesum patet ex eo, quod eius filij & fratres duxerint alienigenas, vt patet 1. Esdræ 10.18. quos sanè ipse quasi pater castigare & impedire debebat. Vnde Chald. vertit: *Erant autem ipsi Iesu filij, qui duxerant vxores quæ non erant dignæ sacerdotio.*

2. genuina.

C

Addit S. Hieron. ex Hebræis, quem sequuntur Remig. Haymo & Hugo, *quòd & ipse cum cæteris alienigenam accepisset vxorem; quod & in Esdra & Malachia plenissimè scriptum est.* Verùm in Esdra scriptum est tantùm filios Iesu duxisse alienigenas, non ipsum Iesum; quod si ipse Iesus Pontifex alienigenam duxisset, vtique idipsum non tacuisset Esdras, cum ipse ex professo vitia Synagogæ recenseat & castiget, ac nominatim cap. 10. numeret eos qui alienigenas in vxores acceperant. Minùs credibile est quod scribit S. Iustin. dial. contra Tryphon. Iesum accusatum à Satana, quod duxisset vxorem meretricem. Quis enim hoc credat de tanto viro & Pontifice?

D

Porrò τὸ *vt aduersaretur*, innuit Iesum aliquid egisse vel tentasse, in quo ipsi aduersatus sit Satan. Hoc autem videtur fuisse, quod ipse quasi Pontifex Deum oraret pro restauratione templi, religionis legísque Dei. ita Arias & Vatab. vtque Iudæi in Babylone reliqui ad patriam sedem, & auitam religionem in Ierusalem redirent, inquit Beda in Epist. Iudæ.

Moral. disce hic quantum onus subeant superiores, quantúmque subditi eis compati, illúdque promptè eis obediendo alleuiare debeant. Ipsi enim sunt quasi Atlantes, qui portant Ecclesiam vel Rempub. ita vt singulorum qui in ea sunt peccata ipsi Episcopo, Pastori vel Rectori ascribantur. Hinc Apostolus Hebr.13.17. *Obedite*, ait, *præpositis vestris & subiacete eis. Ipsi enim peruigilant quasi rationem pro animabus vestris reddituri, vt cum gaudio hoc faciant, & non gementes: hoc enim non expedit vobis.* Vbi S. Chrysost. hom.34. *Miror*, ait *si potest aliquis rectorum saluari.* Ibidem S. Thomas: Christus, inquit, in die iudicij de singulis subditorum animabus interrogabit rectores, ab eisque singulorum salutem reposcet, dicendo

Moral. Rectores sunt Atlantes Reip.

E

cendo eis illud Ierem. 13.20. *Vbi est grex qui datus est tibi, pecus inclytum tuum?*

VERS. 2. *Et dixit Dominus ad Satan: Increpet Dominus in te Satan.*] q. d. Deus ex zelo quo amabat Ierusalem, eiúsque Pontificem Iesum, quoque indignabatur Satanæ, tam improba & noxia Ierosolymæ, æquè ac Deo impudenter postulanti, non expectauit vt Michaël aduocatus Iesu eius causam ageret, sed ipse ex feruore eum præuenit, causámque Iesu egit. Dixit ergo Satanæ: *Dominus*, hebr. *Iehoua*, id est, Deus Opt. Max. imperio, increpatione & obiurgatione sua reprimat, & compescat tuam audaciam & superbiam, ô Satan, qua ad dextram Iesu Pontificis, quasi eo dignior eiúsque victor te collocas: Deus, inquam, compescat te, ne Iesu oranti pro restauratione Ierusalem cultúsque diuini occeas, néue illum in tam pio Deóque grato proposito impedias. Deus enim *elegit Ierusalem* ex omnibus mundi vrbibus, vt in ea habitet & colatur.

Nota primò, Deus hic loquitur Satanæ de seipso in tertia persona. Sensus enim est q. d. Ego Deus increpabo & compescam te, ô Satan. Verùm dicit in tertia persona: *Dominus increpet te*, per hebraismum, tum vt ei ostendat suam maiestatem; tum quia Satan indignus est quem Deus in prima persona compellet, vt cum eo cominus disputet & disceptet. Sic dicitur Genes. 19. *Pluit Dominus à Domino*, id est, à seipso. ita S. Hieron. Theodor. Remig. & Ruper. qui simul censent hic innui Trinitatem personarum in Deo, quasi Dominus Pater dicat Domino Filio: Increpa, id est, comprime Satanam. Cùm enim Iesus filius Iosedec non posset per se Satanæ resistere, Filius Dei, qui etiam Iesus vocandus erat, increpuit pro illo Satanam, & simul hac increpatione significauit, se cum carnem acciperet diabolum increpaturum, vti fecit Matth. 4. cum ait: *Vade Satana*. ita Bellarm. lib. 1. de Christo c. 5. Vnde & ter hic Dominus nominatur, vt indicetur Pater, Filius, & Spiritus S. ait noster Emmanuel. Secundò, faciliùs & planiùs Albertus, Hugo, Arias & Vatab. censent hic loqui non Deum, sed angelum, putà Michaëlem, eúmque inuocare Deum, vt Satanam increpet & compescat. Sicut enim Satan hic erat actor, ita Michaël est defensor, æquè ac iudex Iesu. In iudicio enim mox vt reum accusauit actor, eum defendit aduocatus; vel certè si accusatio sit calumniosa, vti hic erat, ipse iudex. *Dixit ergo Dominus*, id est, angelus Domini *ad Satan*. Est metonymia, vel potius prosopopœia: angelus enim vocatur *Dominus*, hebr. *Iehoua*, id est, *Deus*, quia Dei vices obibat in hoc iudicio, erátque pro eo iudex Iesu Pontificis. Ipse enim erat præses & tutor Synagogæ, ac proinde ad eum pertinebat iudicare culpam & causam Iesu, qui in Synagoga erat Pontifex. Vnde dicitur Iesus stetisse coram eo, quasi reus coram iudice. Si enim Michaël hic fuisset aduocatus tantùm Iesu, vtique dixisset Zacharias eum à sinistris Iesu stetisse, sicut dixit diabolum quasi actorem stetisse à dextris Iesu. Denique in sequentibus semper agit & loquitur angelus, non Deus: ergo & hic. Simili modo angelus vice Dei dans tabulas legis Moysi in Sina, teste Apostolo Gal. 3. 19. gerit se vt Deum, imò Deum se vocat dicens: *Ego sum Dominus Deus tuus*, Exodi 20. 2. quia personam Dei legislatoris sustinebat. Sic angelus Gedeonem mittens contra Madianitas nunc vocatur angelus, nunc Dominus, quia Domini erat legatus, Iudic. 6. 12. De-

Michaël vocatur Deus, 1. Dei legatus.

A nique ita videtur explicare S. Iudas in Epist. vers. 9. Ibi enim huc alludens sic ait: *Cum Michaël archangelus cum diabolo disputans altercaretur de Moysi corpore, non est ausus iudicium inferre blasphemiæ*, (eum blasphemare, ei conuiciari, ei maledicere, dicendo v. g. Abi hinc maledicte, vel maledicat tibi Deus) *sed* (modestè) *dixit: Imperet tibi Dominus*, græcè ἐπιτιμήσαι, id est, increpando impeter, & imperando increpet cum potestate & obiurgatione te, quasi impudentem actorem & calumniatorem, hoc est, reprimat & compescat tuam impudentiam & insolentiam Deus: hoc enim significat hebr. יגער *iggar*, id est, *increpet*, quod Septuag. quos sequitur Iudas, vertunt ἐπιτιμήσαι. Sic ait Psaltes psal. 105. vers. 9. *Increpuit*

B *mare rubrum & exiccatum est.* q. d. Acri imperio quasi increpando ferum mare cohibuit, diuisit & siccauit. Et psalm. 67. 31. *Increpa feras arundinis.* Sic Christus Lucæ 8. 25. *increpauit ventum & tempestatem aquæ*, scilicet dicens: Tace & obmutesce, hoc est, sedare & quiesce, vt habet Marcus c. 4. vers. 39. Quando enim contra naturam & naturalium causarum, putà ventorum vim & impetum agitur, opus est vehementiori potentia & imperio Dei, quod Scriptura vocat increpationem, quasi quid violentum & coactum. Sic enim aurigæ equos, agasones asinos, magistri discipulos pigros increpando & minando plagas, cogunt accelerare manum, vel gressum.

C *Nunquid non iste torris est erutus de igne?*] Syrus: *Hic est torris qui euasit de igne.* Arabicus: *Hic sicut lampas immersus in ignem.* q. d. Iudæos ob peccata Babylonico igne, id est, captiuitate puniui, multósque eorum consumpsi: ex illo igne Iesus, quasi torris è flamma afflatus & fuliginosus, hoc est, miser & pauper euasit, vt Synagogam instauret. Cur ergo tu, ô Satan, vis eum omnino obruere, comburere & perdere, vt populum, cultúmque Dei cui inuides, disperdas? Non ita erit: seruabo eum, ne omnino comburatur; quia decreui per eum meum templum, populum, vrbem & religionem restituere. Dei enim proprium est

D calamum quassatum non conterere, & linum fumigans non extinguere. Isaiæ 42. 3. ita S. Hieron. & Cyril. Vox *torris*, significat Iesum populúmque Babylone ita deformatum, & quasi tostum, vt penè consumptus sit, ac planè consumendus videatur, ni Deus eripiat, & succurrat. Hinc Prouerbium: *Titio ad ignem, Torris ad focum*, cum quis applicatur illi rei vel officio, ad quod natura factus natúsque videtur, vt cum culinarius ad culinam, furcifer ad furcam, cocus ad ollas, incendiarius ad rogum addicitur & applicatur. Sic Iudæi hodie sunt quasi torres de igne, quo à Tito cremata est Ierusalem, eruti. Semiustulati, inquit Ru-

E pet. igne, quo ciuitas eorum arsit, insignia vbique demonstrant, iuxta illud Amos 4. 11. *Facti estis quasi torris raptus ab incendio*; præcessit enim: *Subuerti vos sicut subuertit Deus Sodomam & Gomorrham.*

Mysticè, S. Gregor. lib. 20. Moral. c. 18. *Populus*, inquit, *Iudaicus ad gehenna incendia perfidia duce defluebat; sed dum ad fidem reducitur, ab eodem æterni ignis incendio liberatur. Hinc statim de eo subditur: Nunquid non est iste torris erutus de igne?*

Sic tropologicè torris erutus de igne est quilibet peccator, quem prædicator, vel Confessarius docendo & monendo è gehenna, cui destinatus erat, eripit. Quid enim aliud sunt peccata, quàm folles; & peccatores, quàm torres & fomenta gehennæ?

hennæ? Rursum S. Hieron. *Torris*, ait, *de igne erutus rectissimè intelligi potest qui cum in Babylone fuerit* (vti eſt iuſtus in mundo, mundique illecebris & tentationibus) *non est Babylonio igne consumptus, nec flamma sæculi huius attactus. Vnde & Moses in solitudine cernit visionem magnam, in qua ardebat rubus, & non comburebatur.* Sic S. Iudas in Epiſt. verſ. 22. *Hos*, inquit, *arguite iudicatos, illos verò saluate de igne rapientes.* Rurſum S. Hieron. torrem hûc adaptat Christo; quia ambuſtus flamma paſſionis, & reſurgens retinuit eius veſtigia; plagas ſcilicet glorioſas.

Vers. 3. Vestes sordidæ Iesu quæ? *Et Iesus erat indutus vestibus sordidis.*] Arabicus: *Et erant super eum vestes sordidæ*: tum quia ex Babylone nuper redierat ſordidatus & ſqualidus, pauper & miſer. ita Theodor. tum ob culpam recenſitam verſ. 3. veſtis enim ſordida ſordidam notat mentem & conſcientiam, quam expians angelus verſ. ſequenti: ait: *Auferte vestimenta sordida ab eo.* Et: *Ecce abstuli à te iniquitatem tuam, & indui te mutatoriis.* ita S. Hieron. Remig. Haymo, Alber. & Lyran. *Iesus*, inquit S. Hieron. *indutus erat vestibus sordidis tripliciter, vel ob coniugium illicitum, vel ob peccata populi, vel propter squalorem captiuitatis.* Porrò *splendida vestis* (qualis erat Pontificis Ieſu) *manifestiores sunt sordes*, ait Nazian. Orat. 31. Vnde moraliter S. Bernard. ſerm. de triplici cuſtodia: *Sicut*, inquit, *pretiosam vestem exigua quæuis macula turpius decolorat, ita à nobis multo maior exigitur cautela; cum in aliis næuus, in nobis grauis sit macula.*

Symbolicè, ſordidæ veſtes Ieſu Pontificis innuût Pontificatum, templum & cultum ſacrorum non fuiſſe tam elegantem, & magnificum poſt reditum è Babylone, quàm fuerat ante: defuerunt enim illis præter opes Salomonis aliaque plura, illa quinque inſignia quæ notaui Aggæi 2. 10. ita Clarius.

Significant carnem à Christo assumptam, eiusque passionem. Alleg. Ieſus filius Ioſedec indutus veſtibus ſordidis, repræſentat Ieſum Chriſtum ſordida noſtra carne indutum. Caro enim humana præ carne aliorum animalium omnium ſordida eſt, ærumnoſa, miſera ac mille morbis, fæcibus & putoribus obnoxia, vt non aliud eſſe videatur, quàm vas ſordium, vt patet intuenti ea quæ ex ore, oculis, auribus, naſo & infernè egerimus. Sanè ſi anima infantis dum concipitur, ingreſſura corpus videret eius miſerias, morbos & ſordes, quibus per omnem vitam continuè ſubiacebit, horreret in illud ingredi. Cogita quàm horreat anima tua viſo aliquo corpore leproſo, ſcabioſo, vlceroſo, cancro exeſo, putido, cadaueroſo, qualia mendicantium Romæ ante templorum fores paſſim videmus, quámque detrectaret in illa ingredi, illáque induere & animare, ſi Deus id iuberet. Et vide dignationem Dei noſtri, qui ſciens & præuidens carnem noſtram omnibus hiſce miſeriis, & ſordibus natura ſua obnoxiam, eam tamen induit cum verbum caro factum eſt, vt eam expiaret, & ab hiſce, magiſque ab animæ ſordibus expurgaret. Ita S. Gregor. lib. 20. Moral. c. 18. *Sordidis*, inquit, *vestibus indutus erat Iesus, quia quamuis alienus ab omni peccato, tamen in similitudinem venit carnis peccati.* Secundò, Ieſus fuit ſordidus; quia vitam egit inopem & pauperem in perpetuis laboribus & ſudoribus, ac pedeſter nudíſque pedibus incedens & circumquaque euangelizans, pedes ſuos ſæpe puluere & luto inquinauit. Tertiò & maximè, quia in paſſione ſordidatus fuit tum peccatis noſtris; tum liuore, ſanguine, ſanie, ſputis, phlegmatibus, vulneribus; &c. Vnde S. Hieron. *Iesus erat indutus vestibus sordidis; quia cum non fecisset peccatum, pro nobis peccatum factus est: & ipse infirmitates nostras portat, & pro nobis dolet, & nos reputauimus eum esse in dolore* (imò leproſum, vt ait Iſaias cap. 53.) *& tu plaga, & in angustia. Ipse verò vulneratus est propter iniquitates nostras, & infirmatus est propter peccata nostra. Et in Apostolo legimus: Christus redemit nos de maledicto legis, factus pro nobis maledictum. Hic in psalmo 21. loquitur: Longè à salute mea verba delictorum meorum. Et in 68. Deus tu scis insipientiam meam, & delicta mea non sunt à te abscondita: quæ vniuersa appellantur vestimenta sordida, & auferentur ab eo, cum nostra peccata deleuerit; vt quia ille sordidis indutus est vestibus, nos resurgentes ab eo audiamus post baptisma: Candida sint semper vestimenta tua.*

Audi & S. Ambroſ. in Pſalm. 118. ad illud: *Legem mihi constitue Domine viam iustitiarum tuarum. Stabat*, inquit, *Iesus & habebat vestimenta sordida: mea enim peccata portabat: sumpsit vestimenta nostra, vt nos splendore immortalitatis indueret: venit in nube leuis quasi iustitia: iniquitas enim in talento plumbeo sedet, Christus in corde iustorum quos peccata non onerant.* Verùm de talento plumbi dicendum cap. 5. 7.

Porrò conſidera mirum litigium, & duellum Chriſti & diaboli: ſtat hoſtis acerrimus, mucronem intentat, addicit morti, ac deuouet ſacerdotis caput; Chriſtus nudum latus, nudum caput, ac corpus, aut quod in bello pro eodem eſt, lacera & ſordidata veſte indutum opponit, & vincit. Christus cruce & patiendo vicit diabolum. Viderat id Iſaias cap. 51. 9. *Consurge*, inquit, *induere fortitudinem brachium Domini.* quid laceris cruentíſque veſtibus cum prælio? At dux Chriſtus pro æreo thorace ſanguineam chlamydem, pro ferreis ocreis manicíſque ferreos clauos, pro galea ſpinas, pro militum præſidio ſolitudinem, pro tubarum clangore ſilentium, & patientiam cum hoſte congreſſurus obtendit. Verùm nullus æquè potens thorax, ac cruenta caro; nulla præſtantior fortitudo contra hoſtem, quàm lacerati corporis infirmitas: quam vt cernit diabolus, debilitatur & frangitur, quoniam tam atrocis parricidij, imò Chriſticidij, & Deicidij eſt auctor; ideóque confuſus victúſque aufugit. Hoc eſt quod de Chriſto dicit Ioannes Apocal. 19. 13. *Et amictus erat veste aspersa sanguine, & vocabatur nomen eius verbum Dei*, ſcilicet efficax & omnipotens, quod vt ſuum robur oſtendat, per ipſas plagas & vulnera ſternit hoſtem, cúmque exanimat.

Et stabat ante faciem angeli.] Quaſi reus, ideóque ſordidatus, coram iudice, vt dixi verſ. 1. ac quaſi ſuæ cauſæ diffidens maléque ſibi conſcius, ſupplex oculos flebiles dirigebat in angelum; poſcens gratiam & opem. Sic olim rei pulla veſte, intonſa coma, luridi & ſqualidi comparebant & conſiſtebant in tribunali, vt iudicem ad miſericordiam flecterent.

Qui (ſcilicet angelus, præſes & iudex, putà Michaël, tacitis votis Ieſu annuens) *respondit, & ait ad eos qui stabant coram se.*] Putà ad angelos ſibi ſubditos & miniſtrantes. ita S. Hieron. Theodor. Remig. Lyran. & alij paſſim, vno excepto Aria, qui putat hic Michaëlem loqui ad ſacerdotes, vel ad miniſtros Ieſu Pontificis; eorum enim erat ipſum veſtibus exuere & induere; verùm non hiſce ſordidis & mutatoriis: ſordidis enim & peccaminoſis hiſce Ieſum exuere, & mutatoriis eum induere ſoli poterant angeli. Vers. 4.

Auferte

Auferte vestimenta sordida ab eo.] Et induite eum mutatoriis, putà vestibus pulchris & pretiosis, ac cidarim imponite capiti eius, vti ait vers. 5. Vtrumque fecerunt angeli obedientes Michaëli; qui proinde hoc mutationis vestium symbolum, & significationem explicans subdit: *Ecce abstuli à te iniquitatem tuam, & indui te mutatoriis.* q. d. Ideo per angelos in visione iussi te exui sordidis, & indui speciosis vestibus, vt repræsentem quod Deus tibi condonarit tuam iniquitatem, de qua dixi vers. 3. quodque sordidum habitum peccati commutarit in splendidum gratiæ & virtutum, quo te vestiuit. Mutatoriæ enim vestes erant bellæ & pretiosæ: talibus enim solent viles mutari in festis; ideóque symbolicè repræsentant gratiam, virtutes & dona Spiritus S. quibus ipse animam peccatoris in iustificatione quasi reginam, imò sponsam Dei vestit & ornat. Vnde Chald. vertit: *Vide quod abstulerim à te iniquitatem tuam, & induerim te iustitiis.* ita Alber. Lyran. Arias & alij. Talibus se vestitam gloriatur Ecclesia Isaiæ 61.10. *Gaudens,* inquit, *gaudebo in Domino, quia induit me vestimentis salutis, & indumento iustitiæ circumdedit me, quasi sponsum decoratum corona, & quasi sponsam ornatam monilibus suis.* Porrò Michaël propriè non abstulit peccatum Iesu: solus enim Deus aufert & condonat peccata: sed *abstuli*, id est, ablatum & condonatum tibi esse à Deo, hoc symbolo mutationis vestium significaui & repræsentaui. Vnde liquet Iesum de suo peccato indoluisse, & contritionis actum elicuisse, partim ob monitionem & correptionem Esdræ lib.1.cap.10.19. (vbi dicitur: *Et dederunt manus suas, vt eiicerent vxores suas* (alienigenas) *& pro delicto suo arietem de ouibus offerrent*) Zachariæ, & aliorum Prophetarum, vel sacerdotum piorum; partim per gratiam excitantem ad pœnitentiam ipsi à Deo immissam. Nemo enim qui est in peccato, ab illo purgari potest, nisi ad hanc purgationem se idoneum reddat, & disponat per actum doloris & pœnitentiæ. Rursum nemo pœnitere potest, nisi gratia Dei ad id excitetur. Quocirca Hebræi, S.Hieron. Remig. Haymo & Hugo, qui censent peccatum Iesu fuisse, quòd contra legem vxorem duxisset alienigenam, censent pariter pœnitentiæ eius partem fuisse, quod eam dimiserit duxeritque Iudæam, ita vt mutatoriæ vestes significent cōmutationem vxorum. Vnde Chald. vertit vers. 5. *Imposuerunt cidarim mundam capiti eius, & acceperunt ei vxorem decentem sacerdotium.* Id enim fecisse filios eius & fratres, patet ex Esdra loco paulò antè citato.

Iam verò vestes has mutatorias non laicas fuisse, sed sacras & pontificales patet tum ex Septuaginta qui vertunt: *Induite eum podere;* poderis enim erat tunica pontificia vsque ad pedes demissa: tum ex cidari quæ capiti Iesu imponitur, cidaris enim erat tiara Pontificis: tum quia sacerdotes & Pontifices sacra obituri, mutabant vestes communes in sacerdotales, quæ proinde mutatoriæ dicebātur. Significat ergo angelus hac mutatione vestium, dimissum esse peccatum Pontifici, quod eum quasi immundum arcebat sacris; ideóque reddita ei Dei gratia, eum dignum esse qui rursum sacra obeat & pontificatu fungatur, prout de facto suspensionem hanc sacrorum ab eo tollit, vsumque & functionem eorundem illi restituit. ita Remig. Alber. Haymo & Arias.

Anagog. Christus resurgens indutus est mutatoriis.

Alleg. & anagogicè repræsentatur hic Iesus Christus, qui in incarnatione & passione tum carne nostra, tum probris & plagis quasi vestibus sordidis indutus, eas exuit in resurrectione, quādo gloria & honore à Patre vestitus & coronatus fuit. ita S. Hieron. Euseb. lib.4. Demonst. c. vlt. Origen. hom. 14. in Lucam & alij. Quocirca Tertul. lib. 3. contra Marc. 7. hic notari censet duplicem Christi aduentum. *Primò* enim, inquit, *Iesus est sordidis indutus, id est, carnis passibilis & mortalis indignitate, cum & diabolus aduersabatur ei, auctor scilicet Iuda traditoris, ne dicam etiam post baptisma tentator. Dehinc spoliatus pristinas sordes, & exornatus podere, & mitra, & cidari munda, id est, secundi aduentus gloria & honore.*

Et dixit.] Scilicet angelus, putà Michaël: hic enim pergit loqui. Legit Interpres ויאמר *veamar*, id est, *& dixit.* ita & Septuag. Iam alio puncto legunt ואמר *vaomar*, id est, *& dixi*, in prima persona. ita Chald. Pagnin. Tigurina & Rabbini, quasi hæc sint verba non angeli, sed Zachariæ, qui oret angelum, vt iubeat cidarim capiti Iesu imponi. Verùm prior lectio planior est & congruentior, vt patet intuenti. Vers. 5.

Ponite cidarim.] Mitram, siue tiaram pontificiam imponite capiti Iesu Pontificis. q.d. Pontificatum, aut potiùs vsum & exercitium pontificatus restituite Iesu Pontifici. Qualis fuerit cidaris dixi Exodi 28. 36. & 40. Est hic hysterologia: versus enim quintus totus, quo Iesus iussu angeli induitur pontificalibus, anteponendus est illis angeli verbis vers. 4. *Ecce abstuli à te iniquitatem tuam, & indui te mutatoriis.* Hæc enim verba significant & præsupponunt eum iam pontificalibus fuisse indutum.

Et contestabatur angelus Domini Iesum dicens.] Pergit Michaël graui oratione admonere Iesum Pontificem, vt remissionem peccatorum & pontificiam dignitatem consecutus, mandata Dei diligentiùs seruet, & à populo seruanda curet. Si id fecerit, promittit ei stabilem pontificatum, ac consequenter regimen populi: hinc *eum contestatur*, id est, tanquam testibus adhibitis, putà angelis ministris suis, ipsóque Zacharia; vel sub attestatione iurisiurandi grauiter serióque eum admonet. Vers. 6.

Custodiam meam.] Hoc est, præcepta mea, præsertim ceremonialia, quæ spectant cultum Dei ritúmque sacrorum. Hæc enim sunt iura Dei omni custodia custodienda. Vide dicta Osee 4. vers. 10. Alludit ad custodiam regiam, putà ad milites prætorianos, qui Regem & aulam Regiam custodiunt, quales sunt Heluetij. Simili enim modo Iesus Pontifex cum suis sacerdotibus & Leuitis, quasi militibus atriensibus, sed Ecclesiasticis, agebat custodiam templi rerúmque sacrarum, & ipsius quasi Dei, iuxta illud Numer. 3. 25. *Habebunt excubias in tabernaculo fœderis*, &c. Vers. 7.

Tu quoque iudicabis domum meam.] q.d. Si tu, ô Iesu, legem meam custodieris, ego vicissim custodiam tibi pontificatum, faciámque vt sis custos templi, imò in templo meo stabilis iudex, id est, princeps & Pontifex: hoc enim est domus Dei, in qua Pontifex erat gubernator, imò princeps & quasi rex. Vnde Chald. vertit: *Tu iudicabis eos qui in domo sanctuarij mei ministrant, & seruabis atria mea.* ita S.Hieron. Theodor. Hugo & alij. Hinc consequenter eris iudex, id est, præses & princeps populi cum Zorobabele: nam post reditum è captiuitate, summa potestas & regimen Iudæorum fuit penes pontifices, vt docet Iosephus lib.11. Antiq. cap.4. & patet in Iuda, Ionatha

natha aliisque Machabæis, qui fuerunt summi A principes, æquè ac Pontifices Iudæorum vsque ad Herodem. Hinc per *domum* Dei potest accipi Synagoga, putà populus Israël. Sic de Mose ait Deus Num. 12. 7. *In omni domo mea* (putà in regenda Synagoga, siue populo Dei) *fidelissimus est.*

Et custodies atria mea.] q. d. Eris custos, id est, Præfectus templi: sicut enim rex est custos regni, ita Pontifex Ecclesiæ; perinde ac Deus custos est hominum, vt ait S. Iob cap. 7. 20. & totius vniuersi.

Et dabo tibi ambulantes de his qui nunc hic assistunt.] q. d. Præter pontificatum quem iam promisi, dabo tibi aliquot ex angelis qui mihi assistunt, quorum circumualleris auxilio, & ab hostibus securus populum rectè regas, & ad salutem B deducas: illi enim tecum ambulabunt, téque dirigent & protegent. ita S. Hieron. Hugo & Lyra.

Sacerdos inter Angelos versatur. Secundò, ex Hebræo cum Septuag. vertas: *Dabo tibi qui conuersentur in medio stantium istorum*, q. d. Dabo filios & nepotes tibi in pontificatu successuros, qui cœlestem agant vitam, & familiares angelis, inter eos quasi conuersentur, iuxta illud Apostoli: *Nostra conuersatio in cælis est.* Et talis sanè esse debet vita sacerdotis & pontificis, vt quasi angelus emineat inter homines, inquit S. Chrysost. Tertiò, pro מַהְלְכִים *mehallekim*, id est, ambulantes, iam aliis punctis legunt מַלְכִים *malekim*, id est, viæ, transitus. Vnde Pagnin. vertit: *Dabo vias inter stantes ipsos.* Tigurini: *Tibi inter istos stantes transitum dabo*; tum vt inter angelos hosce mihi astantes conuerseris, eorúmque opem implores; tum vt per eos, eorúmque patrocinio fultus ad thronum Dei accedas, precésque & vota pro populo offeras: tum denique vt post mortem angelorum consortio ascribaris, & inter eos gloriosus verseris & ambules. Vnde Chald. vertit: *In resurrectione mortuorum suscitabo te, pedésque veloces inter Seraphim istos ambulantes, tibi donabo*; quæ sanè ingens est promissio æternæ felicitatis & beatæ resurrectionis, in qua paradiso cœlesti inserti accedemus ad multorum millium angelorum frequentiam, vt D ait Apost. Heb. 12. 22. vnámque cum eis in superna Ierusalem societatem, & Ecclesiam triumphantem constituemus, in qua eminebunt sancti sacerdotes & Pontifices, qui angelicè vixerunt, & angeli ac mediatores fuerunt inter Deum & homines in hac vita.

Minùs rectè Theodor. per eos *qui assistunt*, accipit sacerdotes, qui à Malachia c. 2. vers. 7. vocantur angeli. q. d. Dabo tibi posteros qui sint Pontifices, & vt tales in medio sacerdotum aliorum ambulent & conuersentur. Nec enim sacerdotes in hac visione assistebant Michaëli, sed angeli.

Vers. 8.] Audi Iesu sacerdos magne, tu & amici tui, qui habitant coram te, quia viri portendentes sunt: ecce enim ego ADDVCAM SERVVM MEVM ORIENTEM.

Vers. 9.] Quia ecce lapis, quem dedi coram Iesu: super lapidem vnum septem oculi sunt: ecce ego cælabo sculpturam eius, ait Dominus exercituum: & auferam iniquitatem terræ illius in die vna.

Vers. 10.] In die illa, dicit Dominus exercituum, vocabit vir amicum suum subter vitem, & subter ficum.

VERS. 8. Iesus cum sociis vir portenti quintupliciter. *Tu & amici tui, &c. quia viri portendentes sunt.*] Hebr. אַנְשֵׁי מוֹפֵת *ansce mophet*, id est, *viri portenti.* Vatab. *viri prodigiorum*, quod variè accipi potest. 1. Primò Septuag. vertunt τερατοσκόποι, id est, portentorum spectatores, qui scilicet portentosa facta & oracula Prophetarum speculentur & meditentur, inquit Theodor. Vbi aduerte quales debeant esse domestici Pontificum, ait Mariana. 2. Secundò, Pagnin. vertit: *Quia viri ad facienda portenta sunt apti*; sicut Apostoli faciebant signa & prodigia multa in populo, Actor. 2. 43. Vnde Hebræi censent hic denotari tres iuuenes, Danielis socios, Ananiam, Azariam & Misaëlem, eósque vocari viros portenti, quia portentosè in 3. igne Babylonio illæsi manserunt. Tertiò, Cyril. q. d. Quia cupiunt videre & audire res portentosas, audiant portentum sæculorum, nimirum: *Ecce ego adduco seruum meum Orientem*, id est, Messiam. Huc accedit Vatab. Viri, inquit, prodigiorum sunt, id est, viri digni sunt in quorū conspectu fiant multa prodigia, & quibus fiat reuelationes de aduentu Christi; apti sunt qui eum C prophetent & annuncient. Sunt ergo viri portendentes, id est, Prophetæ ipsius. Quartò, Arias, 4. q. d. Viri portentosi, id est, eminentes sunt & admirabiles, qui cæteros homines sanctitate, dignitate, doctrina factisque mirabilibus transcendunt. Tales enim debent esse sacerdotes & Pontifices, præsertim Apostolici, nimirum rari & eximij vt portenta; tantæque sanctitatis, vt digni sint per quos Deus faciat portenta & miracula, vti fuerunt Apostoli eorúmque sequaces. Vnde Syrus vertit: *Viri admirationis sunt.* Arabicus Antiochenus: *Viri admirabiles sunt*, Arabicus Alexandrinus: *Viri signorum sunt*, id est, facientes signa. Quintò & genuinè, alludit Zacharias ad 5. genuinè. illud Isaiæ 8. 18. *Ecce ego & pueri mei, quos dedit mihi Dominus in signum & in portentum in Israël.* Et ad id quod Ezechieli cap. 12. 5. ait Deus: *Portentum dedi te domui Israël*, q. d. Tu, ô Iesu Pontifex, tuique amici Prophetæ, putà Aggæus, Zacharias, Malachias, Esdras, Nehemias, &c. estis portenta Israëlis; quia & factis & oraculis estis admirabiles & portentosi: portéditis enim Christum, Christique vitam, doctrinam, & Ecclesiam. Christus est portentum sæculorum. Christus enim futurus est portentum portentorum, putà maximum omnium, quæ vnquam non tantùm ab hominibus & angelis, sed & ab ipso Deo patrata sunt: ipse enim erit Oriens, erit lapis septemoculus cælatus sculpturis, &c. vt sequitur. In Christo enim non Propheta, non ange- E lus, sed Deus ipse fecit se portentum sæculorum, quod suspiciunt & stupent angeli, homines & creaturæ vniuersæ. ita S. Hieron. Remig. Haymo & Hugo. Verbum enim caro factū, est opus omnium Dei operum maximè stupendum & admirabile, vtpote in quo Deus non mundum, sed seipsum totum qnâtus quantus est dedit homini, hominúmq; se filium & fratrem effecit; ac consequenter hominem, & in homine creaturas omnes, quarum compendium, nexus & nodus est homo, ad sese eleuauit & deificauit. Ibi portentum fuit Dei omnipotentia, quæ limum, id est, carnem,

carnem, verbo, hominem Deo, terram cœlo ar-
ctissimè, imò hypostaticè coniunxit. Ibi ostentui
fuit Dei sapientia, iustitia & misericordia, quæ
culpam nostram condigna castigatione vindica-
uit, & expiauit in morte filij sui incarnati: ibi præ
cæteris Dei attributis apparuit portentosa Dei
charitas, qua, vt ait S. Ioannes c. 3. 16. *sic Deus di-
lexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret.*
Hoc portentum admirans Isaias exclamat cap. 7.
*Ecce virgo concipiet & pariet filium, & vocabitur
nomen eius Emmanuel.* Et Ierem. c. 31. 22. *Crea-
uit Dominus nouum super terram: Femina circun-
dabit virum.* Insuper Christus portentum fuit in
incarnatione, portentum in natiuitate, portentum
in vita, portentum in morte, portentum in resur-
rectione, portentum in ascensione, portentum in
miraculis, portentum in doctrina, portentum in
gratia, portentum in gloria, portentum in tem-
pore, portentum in æternitate. Quid enim mun-
do portentosius, quàm audire illa à Christo: *Bea-
ti pauperes spiritu: Beati qui lugent: Beati qui esu-
riunt & sitiunt: Beati qui persecutionem patiuntur:
Diligite inimicos vestros: benefacite his qui oderunt
vos: Nisi quis renunciauerit omnibus quæ possidet,
non potest meus esse discipulus: Si quis vult venire
post me, abneget semetipsum, & tollat crucem suam
& sequatur me: Si quis venit ad me, & non odit
patrem suum, & matrem, & filios, & fratres, &
sorores, adhuc autem & animam suam, non potest
meus esse discipulus?* Lucę 14. Vide dicta Isaiæ
c. 8. 18.

Iesus Iosedec typus Iesu Christi quintupliciter.

Portò Iesus filius Iosedec fuit portentum fi-
gurans & portendens Christum. Primò, ipso no-
mine: Christi enim nomen pariter fuit Iesus. Se-
cundò, sanctitate, officio & dignitate. Suo enim
pontificatu repræsentauit sacerdotium & ponti-
ficatum Christi. Tertiò, vestibus sordidis repræ-
sentauit dolores & sordes Christi in cruce, æquè
ac vestibus mutatoriis Christi gloriam in resur-
rectione, vt dixi vers. 3. & 4. Quartò, sicut Iesus
Iudæos è Babylone in Ierusalem, ita Christus
omnes gentes è confusione peccati in Dei gra-
tiam, gloriam, & in ipsum cœlum adduxit. Quin-
tò, sicut Iesus reædificauit templum, ita Christus
Ecclesiam veterem per nouam instaurauit. ita S.
Hieron. Tertul. Ambr. Orig. & alij quos citaui
vers. 1.

Prælati debent esse portenta sanctitatis.

Tropol. Sacerdotes & Pręlati, qualis fuit Iesus,
debent esse heroës, ac portenta sanctitatis, sapien-
tiæ & prudentiæ; vt vita tranquilla, sancta &
eximia, æquè ac doctrina, portendant beatitudi-
nem & vitam cœlestem. Sic Dauid fuit porten-
tum persecutionum & patientiæ. Vnde ipse ait
Psalm. 70. vers. 7. *Tanquam prodigium factus sum
multis.* Imò tales deberent esse omnes sacerdo-
tes, religiosi, cunctiq; fideles, vt docet S. August.
tract. de vita Christiana tomo 9. *Tales, ait, conue-
nit esse Dei cultores & seruos, mansuetos, graues,
prudentes, pios, irreprehensibiles, immaculatos, vt
quisquis viderit eos, stupeat & admiretur, & dicat:
Hi homines sunt dij, quorum talis est conuersatio.
Ita se homo Dei exhibere debet, vt nemo sit qui eum
videre non velit, qui eum audire non desideret; ne-
mo cùm eum viderit, non Dei esse filium credat; vt
verè in eo propheticum illud impleatur: Fauces plena
dulcedinis, & totus desiderabilis.*

Ecce enim ego adducam (in carnem, in Iudæam,
& in hocce tuum, ô Iesu fili Iosedec, templum)
seruum meum Orientem. Syrus: *Seruum meum or-
tum*, putà Messiam, cuius tu, ô Iesu, tuique amici

A estis portenta, & *viri eum portendentes.* Nota;
pro *Orientem* hebr. est צמח *tsemach*, id est, germē,
surculus, qui pullulat & oritur è terra, vel ex ar-
bore aut frutice. Alludit ad Isaiæ 4. 2. *In die illa
erit germen*, hebr. *tsemach*, *Domini in magnificen-
tia.* Et cap. 11. 1. *Egredietur virga de radice Iesse,
& flos de radice eius ascendet: & requiescet super
eum spiritus Domini.* Et c. 45. 8. *Rorate cœli desu-
per, & nubes pluant iustum: aperiatur terra, & ger-
minet saluatorem.* Et c. 53. 1. *Ascendet sicut vir-
gultum coram eo: & sicut radix de terra sitienti.*
Et Ierem. 33. 15. *In diebus illis, & in tempore illo
germinare faciam Dauid germen*, hebr. *tsemach*, *iu-
stitiæ: & faciet iudicium & iustitiam in terra.* Vbi
Chald. æquè ac hic, pro *germen* vertit *Messiam*:
B Solent enim Prophetæ posteriores alludere ad
priores. Septuag. vertunt ἀνατολὴ, id est, ortus, vel
oriens, scilicet non tam sol, quàm germen: hoc
enim significat *tsemach*.

Oriens, id est, germen, est Christus.

Cur 1. causa.

Quæres, cur Christus vocatur *tsemach*, id est,
surculus, vel germen? Resp. primò, quia *tsemach*
per metathesin idem est quod משיח *Masciach*, id
est, Messias. Licèt enim in *Masciach* sit litera *Sa-
mech*, in *tsemach* verò *tsade*, tamen hæc illi est af-
finis: vtraque enim valet Latinum *s*. Vnde ab In-
terpretibus vertitur per *s*. Secundò, quia Chri- 2.
stus è virgine natus est obumbrante Spiritu S.
sicut germen è terra pullulat irrorante rore, vel
pluuia cœlesti, sine maris concursu. Tertiò, quia 3.
C arbor Iesse, id est, stirps regia Dauidis tempore
Herodis succisa erat vsque ad radices & truncū,
ac videbatur emortua; sed Christus quasi ger-
men ex ea suppullulans & oriens, eam restituit.
Nam paruulum hoc germen in arborem excre-
uit, quæ omnes gentes sub se complectens, toti
orbi dominatur. Christus ergo stirpem, æquè ac
regnum Dauidis collapsum instaurauit: regnum,
inquam, non temporale, sed spirituale & æternū.
Hoc est quod Gabriel Christi ortum prænunciās,
dixit virgini Deiparæ: *Dabit ipsi Dominus Deus
sedem Dauid patris eius, & regnabit in domo Ia-
cob in æternum*, Lucæ 1. 32. Quartò, germen si- 4.
gnificat paruitatem, infantiam, humilitatem Chri-
sti nascentis, quæ deinde creuit in tantum cor-
pus, quantum est Ecclesia vniuersa, iuxta parabo-
D lam grani sinapis Matth. 13. 31. Quintò, τὸ oriens 5.
significat Christum à sui ortu, & à primo con-
ceptionis instanti per gratiam tum vnionis hypo-
staticæ, tum habitualem, fuisse consecratum &
vnitum Deo, iuxta illud Isaiæ 49. 1. *Dominus ab
vtero vocauit me, de ventre matris meæ recordatus
est nominis mei.* ita S. Ambr. lib. 5. de fide cap. 3.
Huc alludit Zacharias pater Ioannis Baptistæ Lu-
cæ 1. 78. dum canit: *Per viscera misericordiæ Dei
nostri, in quibus visitauit nos Oriens ex alto.* Vbi pro
Oriens græcè est ἀνατολὴ, vti hic hebræum *tsemach*
vertunt Septuag.

Christus est Oriēs. Cur?

Vbi nota, Christus vocatur ἀνατολὴ, id est, Oriēs
substantiuè; quæ græca vox, licèt de ortu etiam
E germinum & herbarum dici possit, teste Suida,
tamen propriè dicitur de ortu solis, lunæ & stel-
larum. Christus ergo est *tsemach*, id est, germen;
sed germen solare & cœleste, ἀνατέλλων, id est,
oriens ex alto, ad illuminandum eos qui in tene-
bris & in vmbra mortis sedent, vti subdit Zacha-
rias, vnde Arabicus vertit: *Ecce ego ascendere fa-
ciam supra seruum meum illustrationes.* q. d. Chri-
stus est *tsemach*, id est, germen solare, & sol ger-
minans in paradiso primò cœlesti, deinde terre-
stri. Christus enim est germen tum cœleste, tum

terrestre. Habet enim duas generationes, primò diuinam, iuxta quam est germen patris æterni, & quasi *flos mentium*, inquit Proclus ex Chaldaicis mysteriis: secūdò humanam, iuxta quam est germen matris virginis, & Dauidis. Et sic Christus quasi alter Melchisedec, in cœlo est ἀμήτωρ, in terra est ἀπάτωρ. Vnde S. Ambr. lib.5. Epist. 8. *Ecce ego mittam seruum meum. Oriens nomen est ei. Nunquid quia habebat vestimenta sordida, ideo fulgorem diuinitatis suæ sol iustitia non habebat?* Itaque Christus primùm in cœlo fuit sol germinans, & oriens summa claritate & gloria; deinde è cœlo in terram descendens, in ea germinare & nasci cœpit. Christus enim est arbor vitæ, ex cœlesti paradiso transplātata in terram per incarnationem, inde rursum ascendens in cœlum & paradisum beatorum, visione sua & fruitione dat sanctis vitam, immortalitatem & felicitatem per lumen gloriæ; suisque foliis & fructibus omnis voluptatis eos in æternum continuè mulcet & satiat, vti dixi Apoc. 22. 2. Quocirca vterque Zacharias Christum vocat solem germinantē, & orientem: quia Christus lucem, lætitiam, fœcunditatem, vitam, gratiam, gloriam, omniáque bona orbi attulit, quasi sol iustitiæ præfulgens Ecclesiæ. Sic Pompeius se iam inclarescentem vocabat solem oriētem, Cinnam verò æmulum suum prolabentem, vocabat solem occidentem, teste Plutarcho in eius vita. Hinc Clem. Alex. adhortat. ad gentes: *Fiunt*, inquit, *omnia lux, quæ sopiri non potest: & occasus credidit Orienti, atque illustratus luce fidei, ac ipse Oriens. Omnia enim obequitat sol iustitiæ. Is occasum traduxit in Orientem, fecit atque splendentem, vtpote in quo non occiderit lux fidei, imò orta fuerit.* Ita per *tsemach*, id est, germen oriens, intelligunt Christum Chald. S. Hieron. Cyril. Remig. Rupert. Alber. Hugo, Lyran. Vatab. Emmanuel, Mariana, & alij passim. Perperā ergo Rabbini, Theod. & Euseb. 4. demonst. c. vlt. per *tsemach*, id est, germen, accipiunt Zorobabel. Hic enim non erat germen, id est, puer, sed vir, erátque præsens. Vnde de eo falsò diceretur: *Adducam seruum meum Orientem*: nec Zorobabel fuit lapis septem oculos habens, cælatus sculpturis, &c. vt sequitur.

Tropol. S. Athanas. tract. de Sabbatho & Circumcisione: *Solis instar*, inquit, *Deus exoritur, illustrans vniuscuiusque animum. Quocirca & in salutifera passione non apparuit sol, indicans finem prioris creaturæ adesse, & principium alterius superuenire, quæ diluculum suum & exortum in saluatore consecuta est. Hanc cum vidisset Propheta, sic locutus est: Ecce vir Oriens illi cognomen; ac rursum: vobis timentibus eum exoritur sol iustitiæ. Non enim omnium hæc dies est, sed eorum qui mortui sunt peccato, & viuunt Deo.*

VERS. 9. *Quia ecce lapis quem dedi coram Iesu.*] Zacharias paulò antè Christum vocauit germen oriēs, hic alia metaphora vocat eum lapidem: quia alludit ad fabricam templi, quæ à Iesu Pontifice facta est ex lapidibus. Hi enim lapides repræsentarunt Christum, qui est lapis angularis & fundamentalis in fabrica Ecclesiæ. Alludit ad Isaiæ 28.16. *Ecce ego mitto in Sion lapidem, lapidē probatum, angularem, pretiosum, in fundamento fundatum.* Ita S. Hieron. Haymo, Remig. Alber. & Lyra. Hunc lapidem dedit Iesus *coram Iesu*, id est, per visionem Deus ostendit Iesu filio Iosedec lapidem fundamentalem templi, eique reuelauit per illum repræsentari Christum, qui futurus erat lapis angularis Ecclesiæ. ita Lyran. Hugo, Vatab. Clarius & alij. Sic enim explicat se Zacharias c. 6. 12. vbi cum dixisset: *Ecce vir Oriens nomen eius*; subdit: *Et subter eum orietur, & ædificabit templum Domino.* Simili enim modo hic cum dixisset: *Ecce adducam seruum meum Orientem*; subdit: *Ecce lapis*, &c. cui scilicet ipse suam inædificabit Ecclesiam.

Super lapidem vnum septem oculi sunt.] Quæritur primò, an hi oculi lapidi incisi, vel affixi fuerint; an verò à lapide separati, sed in lapidem respicientes & intenti. Separatos fuisse & in lapidem prospectantes, censent Lyra. Vatab. Fernandez, Sanchez & alij: quia, inquiunt, significāt angelos in fabricam templi & Ecclesiæ, ideóque in lapidem, id est, Christum intentos, vt quæcunque ille iusserit, promptè exequātur. Aut vt Clarius & Arias, quia hi oculi significant vigilantissimam Dei prouidentiam & curam erga Christum, vt eum quasi lapidem affabrè cælet, poliat, & in fundamento Ecclesiæ angularem aptè constituat & conseruet. Aut vt alij, significant omnium angelorum & hominum, præsertim Patriarcharum, Prophetarum, Apostolorum, Doctorum, Martyrum, virginum & Sanctorum illustrium oculos intentos esse in Christum: quia ab eo gratiam, salutem & omne bonum expectant. *Sepiē oculi lapidis quales?*

Verùm concinniùs & congruentiùs alij censent, oculos hos fuisse lapidi affixos, vel incisos. Primò, quia dicuntur fuisse *super lapidem vnum*. Si enim fuissent extrinseci & intenti tantùm in lapidem, dixisset, *versus lapidem vnum*. Secundò, quia hi oculi sunt lapidis, id est, Christi, per quos ipse circumspicit, lustrat, protegit, curat, promouet totam Ecclesiæ fabricam: licèt enim id faciat per angelos à se separatos, tamen quia hi angeli sunt quasi oculi Christi, hinc quasi oculi in eius corpore infigi & pingi debent. Tertiò, quia huc alludens S. Ioannes Apoc. 5. 6. vidit *agnum* (id est, Christum) *stantem tanquam occisum, habentem cornua septem, & oculos septem, qui sunt septem spiritus Dei missi in omnem terram.* Sicut ergo cornua septem erant agno affixa, ita & oculi septem: ergo & hic oculi septem lapidi, id est, Christo fuerunt affixi. Quartò, quia pari modo Cherubini Ezechielis cap. 1. 18. & Ioan. Apoc. cap. 4. 8. pleni erāt oculis; nec tantùm ipsi, sed & rotæ currus cherubici; vt patet Ezech. 1. 18. quia repræsentant diuinæ prouidentiæ actionem, & executionem attentissimam & oculatissimam. Vide ibi dicta. Ita S. Hieron. Haymo, Remig. & alij. Porrò quales fuerint hi oculi, & qualiter in lapide concipiendi sint, explicat noster P. Mariana in hunc locum: In lapide, inquit, fundamenti solent excauari sigilla, quibus includuntur stipes auri & argenti, perpetuitatis argumento. Ea sigilla vocantur oculi, tum quia erant concaua, tum quia habebant speciem & formam oculorum. Aliter Prado proœm. in Ezech. sect. 7. Septem oculi, ait, sunt totidem stellæ cælatæ. Mundus enim est quasi homo magnus, cuius facies est cœlum, quod stellis quasi oculis distinguitur, illuminatur & exornatur. Verùm stellæ non sunt oculi, nisi mystici & hieroglyphici. *Resp. 1.* *1.*

Quæres secundò, quidnam hi septem oculi significant? Primò, aliqui censent oculos hosce fuisse rimas lapidis. q. d. Ne putetis hunc lapidem ob rimas, fabricæ templi inutilem, ecce ego eas affabrè cælabo, vt fabricæ decus, non dedecus *Quid significant? Resp. 1.*

affe

afferant. Secundò, Hngo censet septem oculos significare architectorum, & latomorum industriam & vigilantiam, qua septem quasi oculis, id est, summa attentione & cura attendebant fabricæ templi Zorobabelis, vt illa esset elegans & omni ex parte accurata. Verùm etsi eò alludat Propheta, longè tamen maiora & sublimiora spectat.

Dico ergo, hosce septé oculos significare plenam & perfectam Christi prouidentiam, & vigilantiam circa templi, id est, Ecclesiæ suæ fabricam erigendam, augendam, promouendam & conseruandam, quam exercet per septem angelos primarios, qui aulæ suæ sunt quasi principes, ideóque præfecti tum cæteris angelis hominum custodibus, tum ipsis hominibus totique Ecclesiæ & orbi. Id ita esse patet ex cap. 4. 10. vbi ait Zacharias: *Septem isti oculi sunt Domini, qui discurrunt in vniuersam terram.* Et Apocal. 5. 6. *Agnus habebat oculos septem, qui sunt septem spiritus Dei missi in omnem terram.* Et Tob. 12. 15. *Ego*, inquit, *sum Raphaël, vnus ex septem qui astamus ante Dominum.* Et Apocal. 1. 4. S. Ioannes pacem apprecatur septem Ecclesiis *à septem spiritibus, qui in conspectu throni sunt*, vbi fusè de hisce septem angelis egi. Potrò angeli vocantur oculi, quia sunt puræ mentes, perspicacissimæ & vigilantissimæ: vnde & intelligentiæ nuncupantur. Simili modo Ægyptij pingebant Osirim Deum suũ, quasi oculum sceptro insistentem; sceptro eius imperium & gubernationem, oculo eius prouidentiam & vigilantiam significantes. ita Macrob. lib. 1. c. 21. & Plutar. lib. de Iside & Osiride. Sic Tertul. lib. de Trinit. Deum totum oculum dixit, qui totus videt. Et alibi Dei oculum ait somni expertem, quoniam est ipsa lux, quæ ad omnia excubat. Quin & Diphilus apud Gellium lib. 14. 4. *Est*, inquit, *qui tuetur cuncta iustitiæ oculus*; adeóque veteres Deum vocarunt *mundi oculum*. Denique Pausanias in Corinth. scribit, statuam Iouis in subdiali ara, ad quam Priamus capta Troia confugit, tribus oculis fuisse insignem: iis verò significabatur triplex Dei prouidentia, qua cœlestia, maritima & inferna curat, ait Pierius Hierogl. 33. c. 15. Sensus ergo est, q.d. Hic lapis quem tibi ostendi, ô Zacharia, putà Christus, qui est lapis angularis Ecclesiæ, non erit inanimis & insensibilis, sed viuus, oculatus, vigil & acer, qui sua oculatissima prouidentia per septem angelos totam Ecclesiæ fabricam lustrabit, diriget, promouebit, omnibúsque eius partibus & membris de cunctis requisitis prouidebit abundè. Sic Persarum reges habebant Principes, qui vocabantur *oculi regis*; & alios, qui *aures Regis* dicebantur, teste Hesychio & Suida in voce ὀφθαλμὸς βασιλέως. Et fortè eò alludit hîc Zacharias: nam reges Persarum habebant septem aulæ principes, sicut Deus habet septem angelos principes mundi. Vnde Scriptura eorum vix facit mentionem, nisi postquam Iudæi redierunt è captiuitate, vbi similes viderant in aula Cyri & Darij, vti dixi in Comment. Apocal. 1. quem proximè Deo dante edam.

Angeli sunt oculi. Cart

Tropol. 7. oculi sunt 7. dona Spiritus S.

Tropol. Septem oculi sunt septem dona Spiritus S. quæ plenissimè fuerunt in anima Christi: quia hæc animam eius oculatam, illuminatam ac vigilantem reddunt. ita S. Hiero. Remig. Rup. Emmanuel & alij. Alludit ad ocellos, quos Phrygiones operi suo, putà vesti Phrygiæ intexunt, vt sit ocellatam & elegans instar caudæ pauonis.

A q.d. Christus instar lapidis septem ocellis cælari, omnibus donis, gratiis & virtutibus, quasi ocellis diuinis cælabitur & exornabitur.

Audi S. Gregor. lib. 29. Mor. 16. *Super lapidem vnum septem oculi sunt. Hunc enim lapidem (Christo) septem oculos habere, est simul omnem virtutem Spiritus septiformis gratiæ in operatione retinere. Alius namque prophetiam, alius scientiam, alius virtutes, alius genera linguarum, alius interpretationes sermonum iuxta distributionem Spiritus S. accipit: ad habenda verò cuncta eiusdem Spiritus munera nemo pertingit. At verò conditor noster infirma nostra suscipiens, quia per diuinitatis sua potentiam simul se habere omnes Spiritus S. virtutes edocuit, micantes proculdubio pleiades iunxit.*

B Alleg. à Castro: Christi corpus, inquit, in passione instar lapidis septem oculis incisi, multis incisionibus, vibicibus & vulneribus quasi ocellis cælabitur, & pulcherrima varietate distinguetur, vt hi oculi sint cælatura, de qua subdit: *Ego cælabo sculpturam eius.*

Symbolicè, ex Zacharia, vti & ex Apocalypsi, Ecclesia Romana accepit multos ritus & ceremonias, indéque similia symbola rerum sacrarum in officiis Ecclesiasticis mutuata est. Ita ex hoc loco accepisse videtur olim septem Cardinales diaconos, quos S. Clemens Epist. 1. ad S. Iacobum, vocat *oculos Episcopi*; & totidem Cardinales Episcopos in Lateranensi Ecclesia, cuius

Symbol. 7. oculi sunt 7. Cardinales.

C Episcopus proprius & verus est Pontifex Romanus. In ea enim est sedes & cathedra Episcopatus Romani, ibique nouus Pontifex eius, ac consequenter Pontificatus totius Ecclesiæ, qui Episopatui Romano annexus est, possessionem capere solet. Quocirca ita de ea scribit B. Petrus Damiani lib. 2. Epist. 2. ad S. R. E. Episcopos Cardinales: *Ecclesia Romana excellentioribus præ cæteris totius orbis Ecclesiis nititur priuilegiis; sed & mysticis etiam instituta, atque disposita non ambigitur sacramentis. Nam vt de pluribus pauca perstringam, Lateranensis Ecclesia sicut Saluatoris insignita est vocabulo, qui nimirum caput est omnium electorum; ita mater, & quidam apex & vertex est*

D *omnium per orbem Ecclesiarum. Hæc septem Cardinales habet Episcopos, quibus solis post Apostolicum sacrosanctum illud altare licet accedere, ac diuini cultus mysteria celebrare. In quo nimirum illud Zachariæ continetur euidenter oraculum: Ecce, inquit, lapis quem dedi coram Iesu: super lapidem vnum septem oculi sunt. Lapis autem iste proculdubio illa petra est, de qua verus Iesus Petro pollicetur dicens: Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. Septem ergo oculos habet hæc petra, quia totidem S. Spiritus donis sancta præfulget Ecclesia, quibus nimirum velut candelabrum aureum inextinguibiliter rutilans ignorantiæ tenebras effugat, & ad contemplandum iustitiæ solem hominum mentes*

E *illustrat. De quo idem Propheta cap. 4. Vidi, ait, & ecce candelabrum aureum totum, & lampas eius super caput ipsius, & septem lucernæ eius super illud. Quod vtique sacramentum & B. Ioannes in Apocal. se didicisse non tacuit; cui dictum est. Mysterium septem stellarum quas vidisti in dextera mea, & septem candelabra aurea. Septem stellæ, angeli sunt septem Ecclesiarum; & candelabra septem, septem Ecclesiæ sunt.* Septenarius enim est symbolum vniuersitatis. Septem ergo Ecclesiæ sunt omnes Ecclesiæ, quas in se quasi in matrice continet Ecclesia Lateranensis & Romana, quæ omnium est princeps & regina, vti ait idem Da-

mianus. Vnde & subdit: *Nos itaque fratres mei, vt & me vobis audenter interseram* (fuit enim & ipse Cardinalis ac Episcopus Ostiensis, qui inter Cardinales est primus, ac solet consecrare Romanum Pontificem) *nos, inquam, qui tanquam septem summi oculi super lapidem vnum, qui stellarum portamus imaginem, qui angelorum tenemus per annunciationis officium dignitatem, videamus, splendeamus, & per verba vita populis non solum vocibus, sed & moribus nunciemus sermonem. Siquidem prædicantium lingua quidem nunciat, sed vita commendat. Apostolus ait: Qui Episcopatum desiderat, non bonam dignitatem, non bonum honorem, sed bonum opus desiderat; ac si dicat: Qui ad Episcopatum anhelat possidendum sine bono opere, inane vult nomen induere sine rei ipsius veritate. Non ergo consistit Episcopatus in turritis Gebellinorum, transmarinarúmue ferarum pileis, non in flammantibus Martorum submentalibus rosis, non in bractearum circumfluentium phaleris, non denique in glomeratis constipantium militum cuneis, neque in frementibus ac spumantia frena mandentibus equis; sed in honestate morum & sanctarum exercitatione virtutum.* Et inferiùs: *Vos ergo dilectissimi, quibus praua datum est ex Apostolica sedis auctoritate corrigere, vosmetipsos cæteris non modò fidelibus, sed & sacerdotibus quandam viuendi regulam exhibete. In vita vestra legatur quid agi quid vitari conueniat: ex labiis nostris verba otiosa non effluant, sacerdotalem linguam discreti silentij censura compescat: non roci soluant, non pectus nostrum immoderata lætitia concutiat; Puerilis ludus abscedat, mordax eloquentia, vrbana dicacitas euanescat. Quomodo enim ex ore sacerdotis oratio ad Deum munda dirigitur, qua prauis sermonis sordibus inquinatur?* Et io fine: *Vos estis sal terræ, vos non modò sacerdotis, sed & sacerdotum decet esse magistros. Necesse est vt vita vestra quadam sit linea, & velut adamantis signaculum, quod cæteris viuendi adhibeat formam. Adamantinum quippe sigillum suam cæteris imprimit, à nullis verò metallis imaginem sumit. Cum ergo ex diuersis mundi partibus aduenientium vobis ingruat multitudo, cum morigerari sibi quisque vos importunè compellunt, vultus vester semper idem, sic festiua quadam serenitate resplendeat, ne in aliquo puerilis leuitas erumpat: sit grauitas hilaris, & grauis hilaritas.*

Episcopatus in quo consistat.

Vita Cardinalis qualis esse debeat.

Ego cælabo.] Hebr. *Ecce ego aperiam aperturam eius*: quod primò Chald. explicat: *Ecce ego visionem eius reuelo.* q.d. Ego tibi, ô Zacharia, hanc visionem lapidis mystici ostendo, eiúsque significationem de Christo reuelo. Verùm hebræa phrasis id non patitur: nam aperire aperturam Hebræis idem est, quod sculpere sculpturam, vel cælare cælaturam, vti vertunt Septuag. Aquila, Symmach. Theodotion, Noster, Pagnio. Vatabl. & alij passim. In sculptura enim sculptor aperit, & eradit partes aliquas, vel in longum, facítque strias; vel in rotundum, vel in quadrum, aliúsque mille modis, vt sculpat flores, aues, poma, aut quod ei libuerit.

Secundò, Rabbini, & ex iis Hugo hæc intelligunt de cælatura templi Zorobabelis. q. d. Ego perficiam templum hoc, illúdque elegāti cælatura forinsecus exornabo; aut cælum, id est, fornicem cælatam illi inducam: perfecta enim fabrica solet exlari & cælaturis exornari. Verùm esto eò alludat Propheta, tamen altiora spectat de Christo.

Lapis cælatus est Christus.

Dico ergo, lapidem cælatum esse Christum, eiúsque cælaturas vocari vel septem oculos in eo

A cælatos, vt nonnulli volunt; vel potius ipsa ædificantis stemmata in primo fabricæ lapide cælata. Nam cælaturas has ab oculis esse diuersas, liquet ex antitypo: oculi enim angelos; cælaturæ, dona & stigmata Christi repræsentant, vti mox declarabo. Alludit ad primum templi, vel fabricæ lapidem, quem architecti cum solemnitate & pompa in fundamentis ponunt, itaque fabricam inchoant. Vnde lapis ille primus solet insignibus Principis, qui fabricæ est auctor, insculpi: ita Christo, quasi lapidi primo Ecclesiæ, Deus sua insignia & stemmata insculpsit; primò, in eius incarnatione, in qua Spiritus S. Christi corpus & animam tanta perfectione elaborauit, vt humanitas illa à Deo elegantissimè tornata & cælata videretur. Insuper eandem ornauit & cælauit

1. in incarnatione.

B omni sapientia, virtute, gratia & gloria, quasi cælum quoddam diuinum sole, luna & stellis pulcherrimis cælatum & distinctum. Denique per gratiam vnionis hypostaticæ ita eam verbo adaptauit, vt videretur humanitas esse quasi gemma politissimè cælata, & adaptata annulo aureo diuinitatis verbi. Audi S. Iren. lib. 3. cap. 28. *Hic lapis è terra & ex virtute, & arte consistit Dei: significat autem in terra virgine ortum, sed virtute Spiritus S. artificiosè cælatum.* ita quoque Lyran. Dionys. & alij. Nam Spiritus S. ita affabrè humanitatem diuinitati vniuit, inseruit & quasi cælauit, vt inter naturam diuinam & humanam summa sit vnio in verbo, ac per vnionem mutua intimáque

C earundem sit complexio, seu περιχώρησις, vt ait Damascen. lib. 3. cap. 8. Et tamen verbum ipsum nullam ad humanam naturam contraxit habitudinem, nullum ordinem, nullam inclinationem. Infinita enim illa vis hypostatica sufficit, vt se ad illam extrinsecus attractam & velut insertam, absque vlla sui mutatione velut terminus & basis hypostatica extēdat, eámque insolubili & substantiali nexu sibi intimè astringat & copulet: perinde ac intellectio diuina propter suam infinitam intelligendi vim, sese extendit ad futura contingentia, eáque attingit & præuidet; atque volitio diuina propter infinitam volendi vim, sese extendit ad omnia existentia quorum ipsa est causa, absque accessione alicuius habitudinis rea-

D lis ad illa: nullam enim ad illa relationem realem acquirit, vel contrahit intellectus, aut voluntas Dei.

Secundò & pleniùs, Christus quasi lapis cælatus fuit in passione, tum clauis, spinis & flagellis actiuè; tum vulneribus, plagis & vibicibus passiuè, quibus totum corpus suum fodi & aperiri voluit, vt immensam suam in nos charitatem intus latentem per has quasi rimas ostenderet, & effunderet, iuxta illud:

2. in passione.

Cernis vt in toto corpore sculptus amor.

Vnde Hebr. habent ad verbum: *Ecce ego aperiam aperturam eius.* Syrus & Arabicus Antiochenus:

E *Ecce ego aperiam portas eius*: portæ enim corporis & cordis Christi, sunt eius plagæ & vulnera. Arabicus Alexandrinus: *Ego coaptans eos*, scilicet septem lapidis oculos. Septuag. *Ecce ego fodio foueam.* Hisce enim passionum cælaturis expolita fuit Christi patientia, obedientia, charitas, fortitudo, cæteræque virtutes diuinæ, itaque perfecta Dei imago in ipso cælata apparuit: ac proinde lapidi huic, rupique tot plagis excauatæ, & quasi stemmatibus regni sui insculptæ & decoratæ, Deus Ecclesiam suam inædificauit, quando per eum abstulit iniquitatem orbis, vt sequitur. ita S. Hieron.

S. Hieron. Remig. Haymo, Ruper. Vatab. & Clarius. Perperam ergo Theodor. per foueam hanc accipit stragem & sepulturam Gog & Magog: *Hec, inquit, de Gog & Magog prædixit; quibus in vna die perniciem attulit, & omnes pariter ad occisionem deduxit, quam per translationem & comparationem foueam appellauit.* Gog enim & Magog venturi sunt tempore Antichristi, & cædendi in fine mundi, vti dixi Ezech. 38.

Tropol. de cælatura animæ per virtutes & cruces.

Tropol. hæc Christi nascentis & patientis sculptura repræsentat cælaturam & ornatum animæ, virtutibus & donis omnibus insculptæ, ac per cruces & patientiam incisæ & expolitæ, eiúsque est prototypum & exemplar. Vis ergo, ô Christiane, in anima tua sculpere imaginem elegantissimam, & diuinam obedientiæ, humilitatis, tolerantiæ, constantiæ, amoris & perfectionis Christianæ? inspice & fac secundùm exemplar quod tibi in monte Caluariæ à Christo mõstratum est. Deus in creatione & generatione tua suam tibi imaginem & similitudinem impressit & insculpsit, Genes. 1. 27. eámque peccato deformatam per Christum in Baptismo & iustificatione reformauit, tu eam per eius gratiam cæla, expoli & perfice. Si modum nescis, docebit te Christus: *inspice eius cælaturam in cruce.* Inuadit te morbus, paupertas, damna fortunarum, sustine exemplo Christi, ac dicito: Non mea voluntas, sed tua fiat. Inuadit te hostis, æmulus, detractor, calumniator, spargit de te quæ nunquam cogitasti: sustine, noli per indignationem inferre maculam imagini tuæ, noli cælaturam patientiæ tuæ per impatientiam maculare. Gradu tuo deiiceris, deprimeris, negligeris, æmuli tui attolluntur, te despiciunt, tibi insultant: sustine, hæc & maiora pro te sustinuit Christus Dei filius, cùm à Iudæis irrisus, consputus, flagellatus, & quasi latro in crucem actus est. Imperat superior rem arduam, periculosam, alacriter eam capesse; sequere Christum, qui factus est obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis. Si reniteris, excutis, excusas, vide quàm longè absis à cælatura obedientiæ Christi. In docendo, concionando, confessiones audiendo, pagos circumcursando; rusticos, rudes & pauperes docendo, sentis labores & dolores: eia athleta Christi, eius amore omnia transcende & supera: ille pariter pauperes euangelizauit, vicos & pagos prædicando pedes obiuit, fatigatus est, sudauit, æstuauit & alsit. Illius ad instar sculpe hosce dolores & labores modicos, & modici temporis in anima tua: *cæla in ea cœlum & solem charitatis: pinge & sculpe æternitatis.* Audies breui quod ille tertio die resurgens audiuit: *Propter quod & Deus exaltauit illum, & dedit illi nomen quod est super omne nomen, vt in nomine Iesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium & infernorum.* Ita ad exemplar Christi pinxit & cælauit animam suam, æquè ac corpus, S. Paulus dicens: *Ego stigmata Domini Iesu in corpore meo porto*, Gal. 6. 17. Ita pinxerunt S. Andreas æstuans amore crucis, S. Ignatius prouocans leones, S. Laurentius in craticula delicians, S. Vincentius Daciani tormenta irridens, S. Agnes contra tyrannos, ignes, procos ad mortem vsque decertans & triũphans. Ita pinxerunt omnes Patriarchæ, Prophetæ, Apostoli, Martyres, Anachoretæ, Doctores, Confessores, virgines Sanctique omnes. Hos tu sequere, pictores hosce imitare, hos cælatores adæqua, vel æquis passibus consectare, vt pingas imaginem, vt cæles cælaturam, in cœlo per cuncta sæcula ad Dei gloriam tuúmque decus, coram angelis sanctísque omnibus perennaturam. Quod enim momentaneum est & leue tribulationis, humiliationis, mortificationis nostræ, æternum gloriæ pondus operabitur in nobis, idque breui & quasi post momentum.

Tunsionibus, pressuris expoliti lapides
Suis coaptantur locis, per manus artificis
Disponuntur permansuri sacris ædificiis.

Cælum q. cælatum stellis.

Cælum, inquit Varro lib. 4. dictum est quod cælatum, id est, signatum sideribus sit: multò magis cælum empyreum cælatum est gemmis, floribus, fructibus, vti describit S. Ioannes Apocal. 21. & 22. Cælum est anima tua, si sancta sit: illam ergo cæla patientia, obedientia, humilitate omnique virtute, vt in cælo empyreo cælari, imò illud cælare & ornare mereatur.

Et auferam iniquitatem terræ illius.] Putà Iudææ, in qua primi fideles conuersi ad fidem & gratiam vi sanguinis Christi, illi quasi lapidi cælato & fundamentali inædificati sunt: *in die vna*, qua scilicet ipse cælatus, id est, passus & mortuus, pro omni iniquitate Deo satisfecit, eámque quantum in se est aboleuit, æquè ac veteres victimas vetúsque sacerdotium, quod maculas animæ expiare non poterat. Ita S. Hieron. Remig. & Haymo. Meminit Iudææ præ aliis gentibus, quia Iudæis promissus erat Christus, & quia Iudæis prophetabat Zacharias. Vnde eos iam Babylone redeuntes & afflictos, promissione Messiæ consolatur: post Iudæos tamen iniquitas totius orbis per Apostolos ex mentibus credentium ablata est.

VERS. 10.

Vocabit vir amicum subter vitem & subter ficum.] q. d. Christus sua passione non tantùm auferet iniquitatem, sed & afferet pacem, bonorum affluentiam, delicias, æquè ac amicitiam & rerum communicationem, adeò vt omnia inter Christianos communia futura sint, & ex eadem vite eadémque ficu simul fructus carpant, & securè hilaritérque se inuicem inuitent & conuiuentur, idque tum corporaliter, tum potiùs spiritualiter. Hanc enim pacem & opulentiam significat hæc phrasis & parœmia hebraica, vt patet 3. Reg. 4. 25. vbi dicitur vnusquisque habitasse sub vue & ficu sua cunctis diebus Salomonis. q. d. Plena fuit pax & rerum copia sub Salomonis imperio.

Porrò Christus non tantùm attulit pacem & opes spirituales, sed & temporales. Lex enim Christi præcipit charitatem, condonationem iniuriarum, patientiam, amorem inimicorum, &c. quæ omnia pacem temporalem, indéque temporalium affluentiam pariunt, vti ostendi Isaiæ 2. 4. Sic in primitiua Ecclesia Christiani omnia habebant communia, Actor. 4. 32.

Mysticè, vitis & ficus nostra est Christus.

Mysticè, vitis & ficus, non huius vel illius in particulari, sed absolutè fidelium omnium est Christus, eiúsque passio, Euangelium, sacramenta, gratiæ, consolationes, omniáque bona, quæ quasi sapidissimas ficus & vuas ex Christo, quasi ex ficu & vite assiduè decerpimus, in quibus Christiani deliciantur & nectare cœlesti, præsertim in Eucharistia, inebriantur, de quo plura cap. 9. 17. ita S. Hieron. & Remig. Porrò conditiones vitis applicui Christo Ezech. 15. 2. & ficus Ierem. 24. 2.

Quare perperam Rabbini hanc felicitatem Iudæis datam putant à Machabæis lib. 1. Machab. c. 14. vers. 4. Esto enim eò alludat, tamen maiora & spiritualia, quæ Christus attulit, spectat Propheta: solus enim Christus abstulit iniquitates terræ, non Machabæi.

CAPVT QVARTVM.

SYNOPSIS.

Videt Zacharias candelabrum septiceps, vel potiùs octiceps, ad cuius latera erant duæ oliuæ, vna à dextris, altera à sinistris: ac per hoc significari intelligit, per Dei curam & prouidentiam templi fabricam inchoatam fore perficiendam, & ad culmen perducendam. Deum enim id velle, cui nulla Persarum vel hominum potentia resistere possit: consequenter duas oliuas esse Iesum Pontificem & Zorobabel Principem, qui assistunt Deo, vt candelabrum, id est, templum readificent, & populum in rebus tam sacris, quàm ciuilibus & politicis regant. Hic est sensus literalis, vt patet ex eo quod iugiter vers. 6.7. 9. 10. sermo dirigatur ad Zorobabel, ducem Iudæorum illo tempore. Deinde ex vers. 9. vbi expressè ostenta hæc ita explicat angelus, dicens: Manus Zorobabel fundauerunt domum istam, & manus eius perficient eam. *Ergo ad literam intendit hac visione animare Zorobabelem ad perficiendam fabricam templi quam inchoauerat, & de cuius consummatione diffidebat. Porrò totum hoc caput dirigitur ad Zorobabel: sicut enim capite præcedenti Iesum Pontificem, ita hoc capite Zorobabel Principem populi incitat ad inchoatam templi fabricam strenuè prosequendam, & consummandam. Ab hisce enim duobus capitibus pendet totum populi corpus, putà Ecclesia à Pontifice, Resp. à Principe. Allegor. tamen & præcipuè per readificationem templi adumbratur Ecclesia ædificanda, tum ex Iudæis, tum magis ex gentibus per Christum. Hic enim est mysticus Zorobabel, cui nemo Principum, nec Iudæorum resistere poterit. Esto enim Iudæi ipsum respuent, tamen gentes auidè amplectentur, atque ipsi Iudæi in fine mundi ad eum conuertentur per prædicationem Eliæ & Enoch. Hi enim sunt duæ oliuæ, quæ assistunt dominatori terræ, vt eius Ecclesiam perficiant, oleóque doctrinæ, gratiæ & exempli sui alant, illuminent, & gubernent, vti explicat S. Ioannes Apocal. 11.4. imò Ribera & alij volunt hunc esse sensum literalem; sed ex dictis patet esse mysticum.*

Vers. 1.] Et reuersus est angelus, qui loquebatur in me, & suscitauit me, quasi virum qui suscitatur de somno suo.

Vers. 2.] Et dixit ad me: Quid tu vides? Et dixi: Vidi, & ecce candelabrum aureum totum, & lampas eius super caput ipsius, & septem lucernæ eius super illud: & septem infusoria lucernis, quæ erant super caput eius.

Vers. 3.] Et duæ oliuæ super illud; vna à dextris lampadis, & vna à sinistris eius.

Vers. 4.] Et respondi, & aio ad angelum, qui loquebatur in me, dicens: Quid sunt hæc, domine mi?

Vers. 5.] Et respondit angelus, qui loquebatur in me, & dixit ad me: Numquid nescis quid sunt hæc? Et dixi: Non, domine mi.

Vers. 6.] Et respondit, & ait ad me, dicens: Hoc est verbum Domini ad Zorobabel, dicens: Non in exercitu, nec in robore, sed in spiritu meo, dicit Dominus exercituum.

Vers. 1. ET *reuersus est angelus.*] Putà Michaël, vt dixi cap. 3. vers. 3. qui post visionem cap. 3. mihi ostensam à me recesserat, rediens in cælum ad Deum, vt ei de more quasi Princeps militiæ cælestis assisteret. Nam ibi accepta noua à

A Deo visione, & reuelatione mihi communicanda reuersus est ad me, qui visionem quam videram cap. præcedenti ruminans & admirans, hærebam quasi stupefactus & attonitus. Vnde Michaël ab hoc stupore quasi à somno me excitauit, vt euigilarem & attenderem ad nouam hanc candelabri visionem, quam mihi exhibebat. ita Lyran. Vatab. & alij.

Aliter S. Hieron. Theodor. & Remig. censent enim angelum post visionem cap. 3. non recessisse à Zacharia; dici tamen reuersum, quia nouam visionem ei obtulit, ad eámque videndam eum excitauit. Sed prior expositio est planior & germanior: si enim reuersus est Michaël; ergo egressus fuerat.

B *Suscitauit me.*] Tum à stupore visionis cap. 3. vti iam dixi, tum ab hebetudine mentis humanæ: huius enim vis corpori illigata, & ad illud depressa hebetatur, & quasi soporatur, vt ad spiritualia & diuina minus sit acris & vigil. Excitat ergo depressam & torpentem mentem Zachariæ angelus, vt eam ad diuina eleuet & attentam reddat; eo quòd hæc prophetia sit ænigmatica, obscura & difficilis. q.d. Michaël excitãdo me, mentem meam exacuit, & attentiorem reddidit ad hieroglyphica & symbola cælestia, quæ mihi monstraturus erat.

C *Candelabrum.*] Alludit ad candelabrum quod iussu Dei fabricauit Moses Exodi 25. 31. Vnde illud, æquè vt hoc Zachariæ, habebat septem calamos & lucernas: non tamen per omnia fuit idem cum eo, vt vult Lyran. Nam Mosaicum non habebat septem infusoria, duo rostra & totidem oliuas, quæ habuit hoc Zachariæ. Candelabrum per Synecdochen significat, & repræsentat templum instaurandum à Zorobabel. Ipsum enim erat vnum è tribus præcipuis vasis templi, quod totum Vers. 2. Candelabrum typus templi & Ecclesiæ.

torum Tabernaculum sua luce illustrabat. Rursum candelabrum in templum inferri non solet, nisi eo perfecto. Fabrica ergo hæc candelabri, significat & præsupponit fabricam templi perficiendam, ait Lyran. Hinc mysticè candelabrum, æquè ac templum, repræsentat Ecclesiam, quæ aurea est charitate & doctrina cælesti. ita S. Hieron. Cyril. Remig. Rupert. & alij. Vnde S. Ioannes Apocal. 1. 13. *vidit in medio septem candelabrorum similem filio hominis*, id est, Christum. Et vers. 20. explicationem eorum audit ab angelo dicente: *Candelabra septem, septem Ecclesiæ sunt* Asiæ, putà Ephesina, Smyrnensis, Pergamensis, Thyatirensis, Sardensis, Philadelphensis, Laodicena, vt patet ibidem cap. 2. & 3. Vide ibi dicta. Planè enim S. Ioannes eo loco alludit ad hoc candelabrum Zachariæ. Verùm de significatione candelabri plura dicam vers. 6.

Lampas super caput.] Pro *lampas* hebr. est גלה *gulla*, id est, vas concauum & sphæricum ad capiendum oleum, quod pariter latinè rectè gulam appelles. Sicut enim gula siue guttur capit cibum transmittendum ad stomachum, ita hoc vas capiebat oleum transmittendum ad septem lucernas. Vnde Pagnin. & Vatab. vertunt *lenticulam*. Tigurina *discum rotundum: gulla* enim à rad. גלל *galal*, id est, conuoluere, significat vas rotundum & conuolutile instar globi, aut ouale instar lenticulæ. Noster vocat lampadem, quia multis in locis lampades habent formam lenticulæ, suntque rotundæ, putà sphæricæ, vel ouales. Lampas ergo hæc fuit sphæra caua & tumida, quales in templis ante venerabile sacramentum sursum eminere videmus. Porrò hæc in capite, id est, in summo stipite, seu hastili candelabri eminebat quasi concha, ad capiendum oleum distribuendum in septem lucernas, illud vtrinque ambientes. Erat ergo lampas hæc concha olei, siue vas olearium sphæricum: vnde & visæ sunt vtrinque duæ oliuæ, quasi symbola & indices olei, quo plena erat lampas. Addunt aliqui, vt Fernandez visione 32. sect. 1. Ribera, Sanchez & alij, fuisse veram lampadem ardentem & lucentem, sed maiorem, quæ septem lucernis pariter ardentibus cingebatur; quod valde est probabile: hoc enim concinnius est; & sic videmus in basilicis Romanis S. Petri, S. Pauli, S. Cæciliæ, & aliis lampadem ingentem argenteam, quæ multis aliis minoribus circundatur, ante sepulchra sanctorum appendi, iisque honoris causa prælucere. Videtur ergo hæc lampas similis fuisse illis, putà ingens, rotunda, vel oualis, supernè patens, cui iniectus erat canaliculus ferreus, vel æneus suberi innexus, vt eo eleuatus oleo innataret, per quem insertum ellychnium sugebat oleum è lampade, vt iugiter arderet. Minus ergo verisimile est quod censent nonnulli, lampadem hanc fuisse quasi peluim quandam amplam, impositam hastili candelabri, nisi per peluim accipias concham nascentem ex ipso hastili. Ex dictis sequitur, candelabrum hoc vniuersim fuisse non septiceps, sed octiceps: erat enim ὀκτάλαμπον, & consequenter ὀκτάλυχνον, putà octocalamum & octolustre: nam medium hastile septem calamis cingebatur, tamque hastili, quàm calamis septem, lucerna ardens insistebat: erant ergo octo.

Candelabri figura.

Et septem lucernæ eius super illud.] Illud, scilicet caput. Subdit enim: *Septem infusoria lucernis, quæ erant super caput eius.* In capite ergo, hoc est in summitate hastilis candelabri, eminebant septem

A lucernæ laterales, totidem calamis insistentes. Porrò calami hi vtrinque ex hastili candelabri, vel potiùs ex fundo lampadis arcuatim pullulabant, & prodibant. Insuper calami hi, vti mox dicam, erant concaui: vnde vocantur hic infusoria, id est, fistulæ, per quas lucernæ ex lampade oleum sugebant. Quocirca necesse est lucernas paulò demissiores fuisse lampade, vt ex ea in illas oleum influere posset. An lucernæ hæ fuerint in orbem dispositæ, vt circumcirca cingerent lampadem, eámque quasi coronarent, vt vult Sanchez, Fernandez & alij; an verò ad duo tantùm eius latera, ita vt ab vno latere fuerint tres, ab aduerso quatuor lucernæ, vti fiebat in candelabro Mosaico Exodi 25. 31. ad quod hic alludit Za-

B charias, non constat. Prius tamen concinnius videtur, & commodius: quia vt iam dicam, septem canales, per quos ex lampade sugebát oleú septem lucernæ, non potuissent commodè omnes ad duo latera disponi; sed longè commodiùs in orbem circumcirca lampadem disponuntur.

Septem infusoria.] Ita Noster, S. Hieron. in Comment. & Septuag. Dices, Hebr. Chald. Pagnin. Vatab. & alij recentiores legunt, *septem & septem*: ergo quatuordecim fuerunt infusoria. Respondent aliqui textum Hebræum esse corruptum, & pro *septem & septem*, legendum esse semel tantùm *septem*. ita enim legerunt Septuag. & S. Hieron. Secundò, aliter respondet Sanchez,

C nimirum esse anadiplosim. q. d. Septem, septem, inquam, erant infusoria ipsis lucernis. Quæ expositio plausibilis est, omnésque antilogias extricat. Tertiò, Christoph. à Castro respódet fuisse septem, si originem & orificia spectes; fuisse verò quatuordecim, si ipsos canaliculos numeres. Infusoria enim vocantur hic parui canales, siue fistulæ & meatus, per quos ex lampade oleum defluebat in lucernas, inquit Clarius & Vatab. Iam fistulæ hæ erant quatuordecim, quæ ex lampade per septem ora prodibant. Lampas ergo septem tantùm habebat ora, sed singula ora habebant duas fistulas, quarum vna tendebat in vnam lu-

D cernam, altera in aliam illi vicinam: quodlibet ergo os subministrabat oleum duabus lucernis, per duas fistulas ex se prodeuntes: & quia ora erant septem, hinc noster & Septuag. numerant infusoria septem: quia verò fistulæ erant quatuordecim, hinc Hebr. Chald. & recentiores numerant quatuordecim infusoria. Verùm hæc inconcinnè & gratis asseruntur, præsertim quia infusoria propriè vocátur ipsi canales, non verò ipsæ lampades, apertutæ & orificia. Quare secúda solutio verior videtur, quam confirmat versio Septuag. & nostra. Porrò infusoria hæc erant calami, arcuatim ex fundo lampadis

Infusoria erant calami.

E prodeuntes, ac in vertice quodlibet eorum sustinebat suam lucernam, erantque concaui, vt essent fistulæ, per quas è lampade oleum deriuaretur ad lucernas, vti rectè ostendit & in schemate cádelabri depingit Sanchez. Hoc enim longè cócinnius est eo quod alij afferunt, qui septem calamos ponunt duntaxat ad sustinendum lucernas, deinde septem infusoria à calamis distincta pingút quasi septem canales, per quos flueret oleum ex lápade in lucernas. Quorsum enim hęc tam inconcinna instrumentorum multiplicatio, cum concinniùs vtrúque per calamos concauos fieri possit? Hinc rursum liquet, infusoria hæc non fuisse vasa à lucernis & candelabro separata, quæ infundibula vocamus, qualia Romæ multi habent in cubiculis ad

ad capiendum oleum, quod ex eo lāpadi identidem infundant. Sic enim vnum magnum infusoriū pro candelabro & septē eius lucernis sufficisset, frustráque fuissent septem infusoria. Adde, sic hæc infusoria à candelabro fuissent separata vase, æquè ac loco: iam autem illi coniuncta fuisse liquet. Vnum enim fuit totum hoc candelabri vas, sed septifidum, quia distinctū in septem lucernas, ac consequenter in septem infusoria, id est, calamos siue fistulas, quæ in lucernas inferent oleum. Minùs rectè R. Salomon & Arias, *τὸ septem & septem* sic exponunt, q.d. Qnælibet lucerna habebat septem infusoria: sic enim vniuersim infusoria fuissent numero quadraginta nouem. Tot sanè non erant opus, imò nec locus in tam paucis & exiguis lucernis.

Infusoria 7. sunt 7. Sacramenta. Mysticè, septem infusoria sunt septem Sacramenta, quæ sunt vasa gratiæ, non quasi in iis gratia actu & localiter contineatur, sicuti oleum continetur in vase; sed causaliter, quia scilicet gratiam in se vt causæ instrumentales continent & efficiunt. Hebr. est, *septem & septem*, vt repræsentent tam septem sacramenta, quàm septem dona Spiritus sancti; sed de hoc inferiùs plura. Septem infusoria, ait S. Hieron. sunt septem sacramenta, per quæ oleum misericordiæ Dei omniúmque virtutum Ecclesia suscipit, eóque fouetur & conseruatur. Vnde & in Confirmatione, Ordine & Extrema vnctione oleum est materia Sacramenti, quia oleo foris vngente, intus anima impinguatur gratia, eaque illustris redditur, vt luceat orbi: fitque fortis, vt quasi athleta contra carnem, mundum & dæmonem generosè decertet.

Vers. 3. *Et duæ oliuæ super illud.*] Super, id est, iuxta: vna enim erat à dextris, altera à sinistris candelabri, vti sequitur. Per oliuas, non nudi fructus, qui propriè vocantur oliuæ, sed ipsæ arbores, puta oleæ, vel certè rami earum intelliguntur. Hebr. enim זֵיתִים *Zetim* tam oleam, quàm oliuam significat; & oliua à latinis subinde capitur pro arbore, putà pro olea. Patet id ex vers. 12. *Quid sunt duæ spicæ oliuarum? spica*, id est, rami. Hi enim rami erant referti oliuis: rami autem prodibant ex arbore, putà ex olea. Quare minùs rectè aliqui censent oliuas has insculptas fuisse candelabro, vel lampadi. Sicut enim, inquiunt, amphoris vinariis insculpitur vua, vel vitis; vasis aquariis pisces; ita huic lampadi oleariæ insculptæ erant oliuæ, vt significarent in ea esse oleum. Verùm oliuas hasce à lampade fuisse separatas patebit vers. 12.

Idea totius visionis. Hæc ergo totius huius spectri fuit idea. Primò, Michaël ostendit Zachariæ candelabrum aureum ingens, in cuius vertice insistebat vas sphæricum instar lampadis magnæ, ad capiendum oleum, & simul ad lucendum quàm maximè.

Secundò, lampas hæc circundata erat septem aliis minoribus lampadibus, siue lucernis, quæ per calamos totidem, arcuatim ex ipso fundo lampadis circumcirca prodibant.

Tertiò, calami hi concaui erant instar canalium, vel fistularum: nam per eos oleum ex lampade deriuabatur ad lucernas calamis insistentes: quocirca calami hi vocantur hic infusoria, scilicet olei.

Quartò, duæ erant oleæ, vel duo rami pleni oliuis, vnus ad dexteram, alter ad sinistram lampadis & candelabri, illud quasi stipantes & condecorantes. Oleæ enim symbolum, causa & parens sunt olei, quod est in lampade. Addunt aliqui, ex oliuis distillasse oleum in duo rostra, id est, duos canaliculos incuruos tendentes ad lampadem, quæ iugiter eam oleo implebant, vt illud abūdè septem lucernis suggerere posset. ita Fernandez visione 32. sect. 1. à Castro, Vatab. & alij. Verùm hoc minus congruum, ideóque minus verum videtur, vti ostendam vers. 12.

Nunquid nescis.] Michaël simulat se admirari, Vers. 5. quòd hæc symbola non capiat Zacharias, vtpote Propheta. q.d. Túne es Propheta, & hæc ignoras? præsertim cum hæc spectent tuæ prophetiæ argumentum. Repræsentant enim templi fabricam, de qua tu iugiter prophetas. Sic Christus ait Nicodemo: *Tu es magister in Israël, & hæc ignoras?* Ioan. 3. 10. qua phrasi & gestu nō tam ignorātiam eius carpit, quàm studium discendi acuit, & ad attentionem suæ doctrinæ de baptismo, & regeneratione spirituali excitat.

Hoc est verbum Domini ad Zorobabel.] Sicut cap. præcedenti Iesum Pontificem excitauit ad fabricam templi, ita ad eandem hic excitat & animat Zorobabel Principem, promittens ei quod Dei ope feliciter eam perficiet. Sicut enim Iesus erat Princeps Ecclesiæ & rerum sacrarum, ita Zorobabel Princeps erat Reipub. politiæ & rerum ciuilium. Ab vtroque enim hoc capite & Principe pendebat fabrica tēpli corporalis, sicut ab vtroque multò magis pendet fabrica spiritualis, putà vera fides, religio, iustitia, sanctitas, ordo & decor totius Reipub.

Non in exercitu, nec in robore, sed in spiritu meo, dicit Dominus.] Hic symbolum candelabri explicat Michaël, sed tam concisè & obscurè, vt Oedipo sit opus. Primò, Remig. Alber. & Haymo putāt fabrica candelabri repræsentari solutionem captiuitatis Babylonicæ. q.d. Hæc solutio non fiet vi armorum & militum, sed per meum spiritum, per meam prouidentiam, per meum consilium & virtutem. Verùm iam pridem soluta erat à Cyro captiuitas Babylonica, iámque Iudæi redierant Ierosolymam, & in fabrica templi versabantur. Propheta autem non prophetat de præteritis, sed de futuris. Vers. 6. Candelabrū quid significet. 1. Resp.

Secundò, Hebræi putant per fabricam candelabri significari restaurationem Reipub. per Zorobabel, qui in ea legē Mosaicā restituturus erat. In Repub. enim Hebræorum candelabrum erat lex data per Mosen. Verùm hoc candelabrum est mysticum, non literale. 2.

Tertiò, Lyran. & Hugo sic exponūt, q.d. Candelabrum, id est, templum hoc restaurabis, ô Zorobabel, non tua fortitudine & robore, sed per spiritum Dei, qui hoc suggeret, inspirabit, & persuadebit Dario Hystaspis regi Persarum, vt idipsum restaurari permittat, imò curet. ita enim reipsa factum esse patet 1. Esdræ 6. Hic sensus appositus est, sed partialis, non adæquatus. 3.

Quartò, Clarius, & ex eo à Castro censent candelabrum significare prophetiam, putà spiritum Dei qui offertur per verbum, siue oraculum & locutionem Dei in mente Prophetæ; oleum esse gratiā Spiritus S. canales esse Prophetas doctos à Deo, per quos verbum Dei in alios deriuatur; lampades septem esse varia dona spiritus. Porrò candelabrum fabricatum erat, ardebat, & oleum suscipiebat ex oliuis sine humano ministerio, vt significaretur prophetiā esse opus Dei, nō hominis. Verùm hæc expositio remota, & minùs adæquata videtur. 4.

Quintò,

5. genuina. Quintò ergo & genuinè, cãdelabrum hoc repræsentat Deum, ait Mariana, Deique prouidentiam, quam exercet per septem lucernas quasi oculos, id est, per septem angelos primarios, vti audiemus vers. 10. præsertim circa fabricam templi restaurandi à Zorobabel. Candelabrum ergo est Dei prouidentia, quatenus se ad lucernas, id est, angelos, résque omnes creatas extendit: lampas est ipsa in se diuinitas, putà Dei mens & oculus lucidissimus: infusoria sunt variæ rationes, modi & differentiæ diuinæ prouidentiæ, quibus per angelos hanc creaturam hoc modo, illã illo, aliam alio sibi congruo regit & gubernat. Rursum sunt variæ gratiæ, dona & talenta, quæ Deus variis pro libito dispertit & impertit. Cãdelabrum enim quia lucis est ferculum, typum gerit sapientiæ, vigilantiæ, & prouidentiæ, vti dixi Exodi c. 25. 31.

Addit Pierius Hierogl. 46. illud esse symbolum vitæ diuinæ, generationis, animi, puritatis, amoris, famæ & gloriæ; denique ipsius diuinitatis: quia præfert ignem, qui Dei est hieroglyphicum. Duæ oliuæ sunt Iesus & Zorobabel, sine sacerdotium & regnum, de quo mox plura. Porrò candelabri lampas ex se plena erat oleo iugiter durante, & semper ardente, quasi expressum fuisset ex asbesto lapide, qui igne non consumitur. Erat ergo hic ἄσβεστον φέγγος, inextinguibile lumen, significans indeficientem, æternam & iugiter vigilantem Dei sapientiam & prouidentiam. Sic Callimachus, qui ob morosam in expoliẽdis operibus industriam κακιζότεχνος dictus est, auream Mineruæ lucernam fecit, quæ toto anno arsit, quamuis nihil olei affunderetur; testis est Pausanias in Atticis. Ita Romæ & alibi in sepulchris antiquis repertæ sunt lampades mira materia & arte iugiter sine nouo fomite ardentes, accensæ à multis centenis annis, quæ mox vt aërem sentiebant, extinguebantur. Scribit & Plinius lib. 9. 27. in mari piscem esse, qui lingua ignea per os exerta, tranquillis noctibus relucet, indéque appellari lucernam. Ita angeli, ac Apostoli & viri Apostolici, sua doctrina & vita iugiter lucentes, linguísque igneis pollentes mare huius sæculi collustrant,

——— *Solémque nouum, noua sidera portant.*

Denique Nicephor. lib. 14. Histor. cap. 3. scribit Theodosium iuniorem Imper. noctu sacris literis operam nauasse, lucerna se sponte sua accendente, oleúmque affundente miro artificio, ne quem ministrum eo labore grauaret. Hinc secundò, candelabrum hoc repræsentat templum ipsum restaurandum, quasi pars totum, per Synecdochen. Id ita esse clarè docet Michaël v. 9. dicens: *Manus Zorobabel fundauerunt domum* (Dei, putà templum) *& manus eius perficient eam.* Consequenter candelabrum repræsentat, cum templo & per templum restituendam esse totam Ecclesiam & Rempub. Iudæorum in pristinum splendorem, iuxta illud quod promisit cap. 2. 5. *In gloria ero in medio eius.* Nam in eius excidio & captiuitate Ieremias luxerat, mœstúsque cecinerat illud Thren. 4. 1. *Quomodo obscuratum est aurum, mutatus est color optimus, dispersi sunt lapides sanctuarij?* Iam verò candelabrum hoc per Zorobabel restauratum, aut potiùs restaurandum Zacharias vidit aureum, & octo luminibus resplendens. Quocirca Titus vastans Ierusalem, vt gloriam omnem Iudæis se ademisse significaret, ademit illis candelabrum, illúdque Romam vexit in triumphum: vnde etiamnum in arcu triumphali Titi, Romæ graphicè illud ipsum exsculptum videmus. Hinc & Iudæi moderni lucernis sua sabbatha & festa celebrant, vti in Synagogis eorum vidi, quem morem antiquum esse docet Persius Satyra quinta: Lucerna symbolum festi.

Herodis venere dies, vnctaque fenestra
Disposita pinguem nebulam vomuere lucerna,
Portantes violas.

Idem patet ex Canone 70. Apostolorum, qui sic habet: *Si quis Christianus oleum tulerit ad sacra Gentilium, vel Synagogam Iudæorum festis ipsorum diebus, aut lucernas accenderit, de societate pellatur.* Hinc quoque Christus cœlestis Ierusalem templique festa, & nuptias describit per lucernas & lampades Matth. 25. 1.

Porrò septem lucernæ sunt, quia totidem erãt in cãdelabro Mosis, ad quod hic alluditur, quódque hic repræsentatur; & quia septenarius qui est numerus multitudinis & plenitudinis, significat templi & Reipub. celebritatem & decus post captiuitatem fore magnum & eximium. Lampas in medio eius est Deus, qui omnibus lucernis, id est, partibus tẽpli oleum, id est, vigorem & splendorem suggerit: aut magis appositè ad secundam hanc expositionem, lampas est Sanctum sanctorum: sicut enim in candelabro eminebat fulgor lampadis, & fulgorem septem lucernarum se circundantium, oleum eis suggerendo, alebat; ita in templo eminebat maiestas & fulgor Sancti sanctorum, quod Sãcto, & atrio, cæterísque templi partibus sui, venerationem & sanctitatẽ communicabat. Duæ oleæ sunt Iesus Pontifex & Zorobabel Princeps. Hi enim astantes candelabro primario, id est, dominatori Deo, vti dicitur versu vltimo, eius nutu & ductu candelabrum materiale & secundarium, id est, templum ædificarunt & consummarunt, eique decus & gloriam conciliarunt; idque præstiterunt non suis opibus, robore aut viribus, vtpote Samaritis aliísque hostibus fabricam potentèr impedientibus; sed Dei virtute & spiritu. Et hoc est quod significat Michaël dicens: *Non in exercitu, nec in robore, sed in spiritu meo,* supple perficietur hoc opus, & fabrica templi tam magna & magnifica, vti explicat vers. 9. Spiritus enim hic vti Prophetas, putà me Zachariam & Aggæum excitat ad vrgendum hãc fabricam, ita pariter ad eam concurret, eámque sua sapientia, ope & protectione ita diriget, adiuuabit & promouebit, vt nec Sanaballat, nec alius hostis eam impedire possit, quin breui absoluatur & ad fastigium perducatur. Animabit enim Zorobabelem & populum ad strenuè fabricandum, omniáque eorum consilia & opera reget & prosperabit.

Symbol. candelabrũ est Dei prouidentia. Symbolicè, Theodor. *Candelabrum aureum,* inquit, *est typus diuina prouidentia, qua cœlestia & terrestria administrat. Septem lucerna septem dierum hebdomada aquales numero, assiduitatem & perpetuitatem diuina curationis* (gubernationis) *demonstrant. Septem infusoria lucernarum immensam Dei misericordiam ostendunt. Sic per lampadẽ gratiam omnia illuminantem innuit. Duas verò oliuas vtrinque exortas regnum & sacerdotium vocauit, diuina gratia ornata. Duos ramos vsque ad lucernas pertingentes, Iesum & Zorobabel: illum ex sacerdotali, hunc ex regali tribu profectum.* Hæc expositio generalior est, non tamen incongrua. Similì enim modo candelabrum Mosis septiceps, symbolicè & physicè fuit imago cælestis sphæræ septi

septilustris, siue septem planetarum. Tabernaculum enim gerebat typum mundi, Sanctum sanctorum verò cæli empyrei, in quo gloriosè residet mundi auriga & rector Deus, vti ex Iosepho & Philone dixi Exodi 25. vers. 31. Porrò vidit Zacharias hoc candelabrum extra templum, quo significatur Ecclesiam non fore templi, id est, Iudæorum, sed gentium. Christus ergo in hoc sæculo illuminat Ecclesiam, lucernæ in gentibus ardent, Iudæi manent in tenebris, sed in fine mundi illuminabuntur per duas oliuas, id est, Eliam & Enoch.

Alleg. est Christus & Ecclesia.

Alleg. & potiùs, candelabrum hoc repræsentat primò Christum, qui illuminat & mittit septem angelos, vt per eos regat Ecclesiam. Hinc de eo dicitur Cant. 1. *Oleum effusum nomen tuum.* Hinc secundò, candelabrum repræsentat Christi Ecclesiam; lampas Pontificem & Ecclesiam Romanam, quæ est quasi Sãctum sanctorum; vnde ipsa velut matrix septem lucernis, id est, cæteris omnibus Ecclesiis toto orbe dispersis oleum, id est, potestatem, vigorem, doctrinam & gratiam instillat per septem infusoria, id est, septem Sacramenta, ac per septem ordines. Omnis enim ordinis ac iurisdictionis potestas (ac consequenter omnia Sacramenta) deriuatur à Pontifice Ecclesię Romanæ, quasi à lãpade, in vniuersos orbis Episcopos, sacerdotes & Ecclesias. Duæ oliuæ sunt S. Petrus & Paulus, qui lampadem, id est, Ecclesiam Romanã ędificarunt & fundarunt, in eámq; omnem doctrinam & gratiam cum sanguine suo distillarunt, & etiamnū è cælo per preces & suffragia distillant. Idipsum verò faciunt non vi sua, sed in spiritu Christi, à quo omne suum robur, vim & vigorem obtinent. Christus enim est primaria lãpas ex se oleo gratiæ plena, ait S. Hieron. Vatab. Fernandez & alij. Nam Christus est lux mundi, Ioannis 8. 12. & quasi sol illuminans orbem, Ioannis 1. 9. ideóque in septem lucernas, id est, in omnes Ecclesias oleum, id est, gratiam influit. De eius enim plenitudine omnes accipimus. Consequenter per lampadem appositè accipias balneum passionis Christi, quod Ecclesia continet & possidet, cuius oleum est eius sanguis & merita, quæ per septem infusoria, id est, Sacramenta deriuantur in septem lucernas, id est, Ecclesias omnes particulares: duo rostra duas Christi naturas significant: duæ oleæ repræsentant Iesum Pontificem & Zorobabel, quorum vterque fuit typus Christi, duplicémque eius potestatem, scilicet pontificatum & principatum adumbrauit. Iesus ergo est Christus Pontifex: Zorobabel est idem Christus quà legislator & Princeps. Quia enim Christus est Pontifex & Princeps Ecclesiæ, hinc in eam iugiter influit oleum, id est, vim merendi & satisfaciendi. Quod enim sanguis Christi habuerit & habeat vtraque hanc vim, id prouenit ex vnione hypostatica cum verbo, quæ Christum fecit Pontificem & Principem.

Porrò analogias candelabri & Ecclesiæ recensui Apocal. 1. 20. Huc pertinet expositio Ruperti: Zorobabel, inquit, est Christus prognatus ex Zorobabel, qui induit humanitatem, quæ est aurum, conceptus non ex semine viri, sed virtute Spiritus S. & è virgine natus; sicut hoc candelabrum non ab homine, sed à solo Deo fabricatum erat. Christus ergo est candelabrum illuminans Ecclesiæ templum. Hoc totum est aureum, quia post resurrectionem Christus totus factus est

A gloriosus, cum ante eam solo capite, id est, diuinitate esset gloriosus: in eo fuit lampas septiceps, id est, septiformis gratia, putà septem dona Spiritus S. quorum vi & spiritu cõtra spiritales hostes depugnauit & vicit.

Tropol. lampas Ecclesiæ est B. Virgo, lucernæ sancti.

Tropol. candelabri, id est, Ecclesiæ lampas est B. Virgo, inquit Anastasius Nicænus quæst. 53. in Script. quia ipsa materiæ expertem lucem gestauit Deum incarnatum; & quia ipsa septem lucernis, id est, Apostolis cæterisque sanctis, per Christum oleum doctrinæ & gratiæ suggerit & instillat: lucernas enim esse sanctos illustres, patet ex illo Christi de Ioanne Baptista Ioan. 5. 35. *Ille erat lucerna ardens & lucens.* Vide dicta Exo-

B di 25. 31. Ita S. Cyril. & S. Epiphan. hom. de laudibus B. Mariæ. Sed de tota hac visione audi Anastasium Nicænum Episcopum quæst. 53. in S. Script. *Quod*, ait, *est candelabrum? Sancta Maria. Cur autem candelabrum? Quia materia expertem lucem gestauit, Deum incarnatum. Cur autem totum aureum? Quia post partum mansit virgo. Quænam sunt septem lucernæ? Septem leges: lex enim est lux*, Prouerb. 6. 23. *Prima est lex natura. Secũda, lex per visum. Quem enim Deum lex prædicat, eum visus probat per res creatas. Nam ex rerum creatarum magnitudine & pulchritudine, earum creator cernitur. Tertia, lex paradisi*, vetans

C lignum scientiæ boni & mali. *Quarta, quæ tempore Nõe fuit in nube. Quinta, quæ tempore Abrahæ fuit per Circumcisionem. Sexta, lex litera*, putà lex Mosis scripta à Deo in tabulis lapideis. *Septima, lex gratiæ. Quænam sunt septem infusoria? Septem dona Spiritus S. quæ recenset Isaias cap. 11. Quænam sunt duæ eliuæ? Duo testamẽta. Sicut enim elea habet folium semper virens, ita etiam duo testamenta habent perpetua, & nunquam cessantia de Christo testimonia.* Hæc Anastasius.

Porrò sancti omnes suum lumen habent non à se, sed à Christo per B. Virginem. Hæc enim illum peperit, nobisque dedit & dat. Vnde S. Augúst. explicans illud Christi Ioannis 12. 36. *Credite in lucem, vt filij lucis sitis*, sic ait. *Sunt igitur sub*

D *lampade lucernæ, si illuminari volunt, quandoquidem à seipsis non habent lumen, sed ab eo qui à seipso lumen est, & non ab alio. Sic enim securum habent lumen suum adhærendo illi, quod deficere non potest, & alijs semper sufficit.* Idem tract. 54. in Ioannem: *Omnes sancti*, inquit, *lumina sunt, sed credendo ab eo illuminantur, à quo si quis recesserit tenebrabitur. Lumen autem illud quo illuminantur, à se recedere non potest, quia incommutabile omnino est, & ideo tenebra in eo non sunt vlla, nec esse possunt.* Ita noster Emmanuel: Candelabrum, inquit, est Ecclesia, lampas Christus, lucerna iusti omnes, septem infusoria sunt septem Sacramẽta, quibus oleum gratiæ affunditur iustis, vt lu-

E ceant.

Moral. Nota hoc axioma Dei, quod per Zachariam hic sancit in templo materiali, nimirum: *Non in exercitu, nec in robore, sed in spiritu meo, dicit Dominus exercituum*, supple perficietur tanta templi fabrica, idipsum multò magis in fabrica spirituali tum Ecclesiæ, tum animæ cuiuslibet sanctæ valere. Quod enim Apostoli Ecclesias vbique terrarum erexerint, omnésque gentes ad eas aggregarint, fuit opus non roboris humani, sed spiritus diuini. Similiter quod hodie Ecclesiæ ædificentur apud Iapones, Sinas, Brasilios, Mexicanos, &c. quódque eædem apud hæreticos in Bohemia, Morauia, Hungaria, Germania restauten

staurentur, non tam fuit exercitu, quàm vi Spiritus Dei. Pari modo quod S. Paulus, S. Magdalena, S. Maria Ægyptiaca, S. Pelagia, quæ erãt lustra & speluncæ dæmonis, transformentur in templa Dei, virtus est non hominis, sed Spiritus S. qui corda penetrat & mentes immutat. Eadem est quæ hodie peccatores conuertit, & iustos ad eximiam sanctitatem prouehit & accendit. Porrò hæc facit Spiritus S. non in robore violentia, sed sensim & suauiter, instar lenis spiritus animæ illabendo, per cælestes illustrationes immissas intellectui, & similes affectiones impulsusque inditas voluntati. Dei enim prouidentia per hunc spiritum ita orbem gubernat, vt attingat à fine vsque ad finem fortiter, & disponat omnia suauiter. Huius rei symbolo Deus apparuit Eliæ, sibi vt videbatur zeloso, nimium, quo vt igne & fulmine perderetur impia Iezabel & Baalitæ, apparuit, inquam, non in igne, vento, tonitru, sed in spiritu & sibilo auræ lenis. Audi Script. lib. 3. Reg. 19. 11. *Egredere (ô Elia) & sta in monte coram Domino; & ecce Dominus trãsit, & spiritus (ventus) grandis & fortis subuertẽs montes, & conterens petras ante Dominum; non in spiritu Dominus: post spiritum commotio; non in commotione Dominus; & post commotionem ignis; non in igne Dominus: & post ignem sibilus auræ tenuis, & ibi Dominus.* Talis fuit, estque spiritus Christi, qui proinde cum S. Ioannes & Iacobus poscerent fulmina de cælo iaculari in Samaritas, eo quòd Christum inhonorassent, illos corripuit, docuitque spiritum mansuetudinis dicens: *Nescitis cuius spiritus estis. Filius hominis non venit animas perdere, sed saluare,* Lucæ 9. 55.

Quicunque ergo se, vel alios à peccato conuertere, aut ad eximiam perfectionem traducere conatur, sciat se id suis viribus nõ posse, sed Dei. Sibi ergo diffidens, fidénsque Spiritui S. eum humiliter & ardenter inuocet, crebróque inclamet: *Veni S. Spiritus, reple tuorum corda fidelium, & tui amoris in eis ignem accende. Riga quod est aridum, sana quod est saucium, flecte quod est rigidum, foue quod est frigidum, rege quod est deuium. Da tuis fidelibus in te confidentibus sacrum septenarium,* scilicet numerum donorum Spiritus S. *da virtutis meritum, da salutis exitum, da perenne gaudium. Amen.*

Vers. 7.] Quis tu mons magne coram Zorobabel? in planum: & educet lapidem primarium, & exæquabit gratiam gratiæ eius.

Vers. 8.] Et factum est verbum Domini ad me, dicens:

Vers. 9.] Manus Zorobabel fundauerunt domum istam: & manus eius perficient eam: & scietis quia Dominus exercituum misit me ad vos.

Vers. 10.] Quis enim despexit dies paruos? & lætabuntur, & videbunt lapidem stanneum in manu Zorobabel.

VERS. 7. Mons magnus quis? *Quis tu mons magne.*] Quæres, quis hic mons? Respondeo, omnes æmuli & potentes aduersarij Iudæorum, qui volebant, aut certè facilè poterant impedire fabricam templi. Vnde primò Hebræi,

A & ex iis S. Hieron. Remig. Lyran. & Emmanuel, accipiunt diabolum, qui erat Satan, id est, aduersarius Iesu & Zorobabelis in fabrica templi, & restituenda Republica Hebræorum, vt patet c. 3. vers. 1. Secundò, P. Mariana accipit Sanaballat & Samaritas, qui se opponebant Zorobabeli in restauranda vrbe & templo. Tertiò, Chald. Theod. & Clarius, accipiunt reges & Monarchas Persidis, præsertim Cambysem & Magos, qui hucusque ferè impedierant templi restaurationem, & deinceps impedire poterant, præsertim persuasi à prauis consiliariis, quos Samaritæ aliique hostes Iudæorum donis corrumpebant. Vnde Chald. vertit: *Quid tu reputaris regnum stolidum coram Zorobabele? nonne quasi vallis?* q. d. Quid sunt Monarchæ Persidis, qui videntur esse montes ex-
B celsi, vt se tibi, ô Zorobabel, opponant in fabrica templi? Ecce ego eos in planitiem deducam, id est, humiliabo coram te; illos ergo quasi in vallem deducam coram te, tum quia faciam vt tu eis in hoc opere emineas, & superes quasi mons excelsus; tum quia cor eorum flectam & mitigabo, vt ipsi velut valles facilem tibi aditum & transitum præbeant, tuis votis annuant, tibi quasi se subiiciant, permittántque templum instaurari: *Cor enim regis in manu Domini, quocumque voluerit inclinabit illud,* Prouerb. 21. 1. Montis similitudinem vsurpat, quia montes impedire solent fabricam templi (de qua hic agitur) & domorum; vnde ne eam impediant, vel ne eius aspectum &
C opticam intercipiant, solent complanari. Alleg.

Alleg. Montes magni fuerunt tum dæmones, tum Principes Iudæorum, tum Imperatores & Reges Ethnici, qui se vero Zorobabeli, id est, Christo, & Christianismo in fabrica templi, id est, Ecclesiæ opposuerunt; sed Christus eos strauit, sibique subiecit, corda eorum potenti sua gratia mirabiliter immutans, iuxta id quod de eo canit Isaias cap. 40. 4. *Omnis vallis exaltabitur, & omnis mons & collis humiliabitur, & erunt praua in directa, & aspera in vias planas. Et reuelabitur gloria Domini,* putà gloriosa potentia, quæ montes vallibus, potentes plebeiis, superbos humilibus æquat.

D Tropol. ita Deus piis regibus, & quibusuis fidelibus complanat difficultates, quæ maximè reipsa erant, vel pusillanimis esse videbantur, ad extirpandam hæresin, aut vitia inolita, adeo vt ipsi mirentur subitò illas quasi in planum deduci, colliquescere & euanescere. Spes ergo in Deũ montes omnes complanat, vt sperans canat cum Abacuc cap. 3. 19. *Deus Dominus fortitudo mea, & ponet pedes meos quasi ceruorum, & super excelsa mea deducet me victor in psalmis canentem.* Ita de sponso, putà Christo, cui in incarnatione & mundi conuersione tot montes difficultatum obiiciebantur, dicitur Cantic. 2. 8. *Ecce iste venit saliens*
E *in montibus, transiliens colles,* id est, obices & difficultates omnes superans. Vnde Symmach. vertit: *Ascendens contra montes, prosiliens contra colles.* Sic Dauid virtute Dei prostrauit montem, & turrim illam carneam, inquit S. Chrysost. putà Goliat gigantem.

In planum.] Scilicet deducam te, ô mõs magne, vel in planum descẽde & complanare, iuxta sensum iam assignatum.

Et educet lapidem primarium.] Hebr. *lapidem capitis,* id est, fundamentalem & primum imúmque in fundamento. Verùm quia hic iam iactus erat in fabrica templi, vtpote inchoata, hinc me-

liùs Noster vertit *lapidem primarium*, qualis est qui perfecta fabrica in culmine eminet & prominet, vt extra ordinem aliorum extet. Vnde hunc lapidem explicans subdit: *Manus eius* (Zorobabel) *perficient eam*, putà domum Dei. Lapis ergo hic culminis significabat Zorobabelem, qui templum vti inchoarat, ita illud ad culmen erat perducturus. ita Lyran. Clarius, Dionys. & alij. Lapidem enim hunc opponit monti magno, de quo dixit vers. 7. q. d. Zorobabel euadet lapis primarius & celsus, qui in montem attolletur, dum templo imponet culmen, in eóque lapidem primarium & summum. Vnde Theodor. sic explicat, q. d. *Etsi millies cum summa rabie Zorobabel impedire conemini, vestras spes vanas ostendam: eum enim omni gratia complens, & redundantibus bonis cumulaui, & firmum tanquam lapidem constitui: vobis autem perniciem comparabo, vt id quod abest viribus humanis, sarciatur & compensetur à superna benignitate.* Septuag. pro *lapidem primarium*, vertunt *lapidem hæreditatis*, qui scilicet hæreditatem propriam cuique designat, & ab aliena distermi-B nat, qualis est lapis titularis, vel terminalis. Videntur Septuag. pro ראשה *rosça*, id est, capitis, legisse רשת *resçet*, id est, hæreditatis: *resçet* enim est infinitiuus, qui sæpe vice nominis fungitur, à rad. ירש *iarasç*, id est, hæreditauit. Vocatur hæreditaris, quia Deus templum elegit sibi in domum & hæreditatem. Psalm. 78. 1. *Deus venerunt gentes in hæreditatem tuam.*

C Alleg. & potiùs, lapis primarius Ecclesiæ est Christus, qui in montem excreuit, Daniel. 2. 35. quando fabricam Ecclesiæ quam inchoauit, per Apostolos ad culmen perduxit. Vnde Chald. vertit: *Emerget Messias, cuius ab æterno nomen dictum, qui potietur imperio regnorum omnium.* ita S. Hieron. Cyril. Haymo, Ruper. Hugo & Vatabl. Sicut ergo Zacharias c. 3. 9. Iesu Pontifici lapidem hunc, putà Christum promisit, ita eundem promittit hic Zorobabeli Principi, sed ibi ita ornatum, vt non nisi Christo conueniat; hic verò nudè & simpliciter eum proponit, vt ad literam designate possit Zorobabel, allegoricè verò & potissimè Christum. Prophetæ enim saliunt & resiliunt à typo ad antitypum, putà à Iesu & Zo-D robabele ad Christum. Hosce enim raptus subitósque seditus, saltus & resultus pariter, imò poscit amplitudo, celsitudo & velocitas luminis prophetici.

Gratia æqua gratiæ quæ? *Et exæquabit gratiam gratiæ eius.*] *Eius*, scilicet lapidis. Hebr. enim est לה *la*, id est, *eius*, vel *ei* femininè. Vnde respondet אבן *eben*, id est, lapidi: *eben* enim Hebræis est femininum. Pro *exæquabit* hebr. est תשאות *tesçuot*, quod Rabbini, & ex iis Recentiores, vt Pagnin. Vatab. Arias, Tigurina vertunt *acclamationes*, à rad. שוא *sço*, id est, vociferari, acclamare. Vnde vertunt: *Et educet lapidem* E *primarium cum clamoribus* (acclamantes, Gratia, gratia illi. ita Pagnin.) vel, *Plausus & gratulationes erunt ei.* ita Tigurina. q. d. Consummato templo, positóque in culmine vltimo eius lapide fastigiali, acclamabit populus: Gratia, gratia sit illi lapidi, totique templo, hoc est, omnia fausta & felicia sint huic fabricæ; Deus suam gratiam, fauorem, celebritatem & gloriam in hac sua domo ostendat & conseruet. Hoc ad literam dicitur de templo Zorobabelis, allegoricè & potiùs de Ecclesia erecta à Christo. Vnde Vatab. & alij hoc impletum censent in Dominica Palmarum, quando Christo quasi Messiæ acclamarunt turbæ: A *Benedictus qui venit in nomine Domini: Osanna in excelsis*; perinde ac in eius natiuitate acclamarunt angeli: *Gloria in excelsis Deo.* Hic sensus congruus est, eique valde fauet textus Hebræus.

Meliùs Septuag. & Noster *tesçuot* deducunt à 1. Resp.
שוה *sçaua*, id est, æquare: licèt enim in *tesçuot* sit litera *Aleph*, in *sçaua* verò sit *He*, tamen hæ duæ literæ cùm sint primæ gutturales, sæpe inter se commutantur. Iam sensus est primò, q. d. Gratia Darij Hystaspis exæquabit gratiam Cyri: vterque enim dedit facultatem reædificandi templum; sed Darius insuper dedit sumptus ad illud necessarios. ita Lyran. Secundò, q. d. Templum hoc Zo- 2.
robabelis suo splendore & gloria æquabit templum Salomonis, imò superabit, non auro & magnificentia, sed potentia Messiæ qui in eo conuersabitur, vti prædixit Aggæus cap. 2. vers. 8. vtrumque enim templum fuit gratia & donum
Dei. ita Sanchez. Tertiò & aptissimè, q. d. Gratia 3. Genuin.
perfecti templi æquabit gratiam eiusdem inchoati, imò superabit. Maius enim donum est rem perficere, quàm inchoare, iuxta illud: *Melior est finis orationis quàm principium*, Eccles. 7. 9. Hunc esse sensum patet, quia ita explicat angelus dum subdit: *Manus Zorobabel fundauerũt domum istam, & manus eius perficient eam.* Porrò verba ita rectè adaptes: *Et exæquabit gratiam gratiæ eius*, vel vt hebr. est, *ei*, scilicet lapidi primario, v. g. culminis: *ei*, id est, in eo, q. d. In lapide culminis Deus exæquabit gratiam consummationis templi gratiæ inchoationis eiusdem, siue faciet vt lapis summus aptè respondeat imo, putà culmen fundamento: quia efficiet vt tantus sit decor, concinnitas, firmitas & gratia culminis, quanta est fundamenti. Porrò hic lapis vterque positus fuit à Zorobabel; vnde eum repræsentat. q. d. Zorobabel tanta gratia ponet lapidem culminis in templo, quanta gratia posuit lapidem primum in fundamento, hoc est, tanta gratia perficiet templum,
quanta illud inchoauit. Addit quartò S. Hieron. 4.
Haymo & Ruper. q. d. Gratia & beneficia quæ Deus præstabit Zorobabeli & Iudæis Babylone redeuntibus, æquabit gratiam & beneficia quæ Deus præstitit olim patribus eorum tempore Dauidis, Salomonis, &c. Denique plenus erit sensus si hebr. *tesçuot* in vtraque significatione accipias, & primam expositionem iungas secundæ. q. d. Posito vltimo lapide in culmine templi, eóque perfecto gratulabuntur omnes, ac cum plausu & iubilo acclamabunt dicentes: Gratia & felicitas perfecti templi ex æquo respondet gratiæ, & felicitati qua cœptum est. ita à Castro.

Alleg. Deus æquauit gratiam Christi gratiæ Alleg.
Mosis, imò illa hanc longè transcendit. Christus enim impleuit omnes legis figuras, omnésque Prophetarum prophetias. Nam *lex per Mosen data est, gratia & veritas per Iesum Christum facta est*, ait S. Ioann. c. 1. 17. vnde immediatè ante ad hæc verba Zachariæ alludens, præmisit: *De plenitudine eius* (Christi) *nos omnes accepimus, & gratiam pro gratia*; quod variè varij exponunt, & congruè omnes. Primò q. d. Legem euangelicam Christi accepimus pro lege veteri Mosis: vtraque enim fuit gratia, quia gratis data. ita S. Cyril. Chrysost. Leont. Theoph. Euthym. Iansen. Ribera in cap. 1. S. Ioannis. Secundò q. d. Gratiam vitæ æternæ, id est, gloriam accepimus pro gratia vitæ. ita S. August. ibidem. Tertiò q. d. Pro gratia Christi nos vicariam & similem gratiam accepimus, quæ, in Christi gratia quasi in capite, nos omnes quasi membra

membra sumus gratiam consecuti, & per eum grati effecti Deo. ita S.Chrysost. Cyrill.Theoph. Zacharias Chrysopol.& Toletus ibidem. Aut nervosius græcum *ἀντὶ*, id est, *pre*, exponendo per *propter*, vti sæpe exponitur, q.d. Propter gratiam Christi quasi fontem & originem (vtpote causam meritoriam) nos omnes gratiam accepimus, putà gratiam propriam per, & propter gratiam Christi. Hic sensus videtur genuinus. Explicat enim id quod præcessit: *De plenitudine eius nos omnes accepimus*, scilicet gratiam ex gratia. Quartò, *gratiam pro gratia*, hoc est, hic vnam gratiam, alius pro illa aliam accipit. q.d. Omnes quidem à Christo accepimus gratiam, sed hic suam, alius aliam, nimirum quisque congruam suo muneri & vocationi. Qui enim vocatus est à Deo ad Apostolatum, accipit gratiam Apostolatui congruam: qui ad doctoratum, accipit gratiam docendi: qui ad martyrium, patiendi: qui ad officium Marthæ, agendi: qui ad Magdalenæ, contemplandi, &c.

Vers. 9. *Manus Zorobabel.*] Hinc patet ad literam loqui Prophetam non de fabrica Ecclesiæ, quam ædificauit Christus, sed de fabrica templi. Sensus enim planus quem verba poscunt, est hic: Sicut Zorobabel prima templi fundamenta iecit sub Cyro 1. Esdræ 3.8. aut certè eadem restaurauit & perfecit anno secundo Darij Hystaspis, vti dixit Aggæus c.1.12.& Esdras lib.1. c.9. ita ipse fabricam complebit, & templum ad culmen perducet, túmque scietis, ô Iudæi, me Zachariam, qui hæc prædico, verum fuisse Prophetam à Deo missum: quia tunc videbitis teipsa mea hæc oracula & promissa adimpleri. ita S. Hieron. Theod. Remig. Ruper. Lyran. Arias, Vatab. & alij passim.

Allegor. q. d. Vti Zorobabel per se Dei domum cœpit & perfecit, ita ipse per Christum ex se nasciturum ædificabit Ecclesiam, eámque per Apostolos aliósque sequaces, ac præsertim per Eliam & Enoch in fine mundi omnino perficiet, & consummabit.

Tropol. manus, id est, opera & exempla Principum fundant Reip. statum, non os, id est, edicta & minæ. *Nam vita Principis, censura est, eáque perpetua: ad hanc dirigimur, ad hanc conuertimur*, ait Plinius in Panegyr. ad Traianum Imperator. Et Ouid. lib.6. Fastor.

Sic agitur censura, & sic exempla parantur,
Cum Iudex alios quod monet, ipse facit.

Memorabile est documentum S. August. Epist. 64. ad Aurelium Epis. insolita populi vitia magis exemplo, quàm seuera castigatione esse tollenda. *Comessationes & ebrietates*, inquit, *ita concessa & licita putantur, vt in honorem etiam B. Martyrum, non solùm per dies solennes, quod ipsum quis non lugendum videat, qui hæc non carneis oculis inspicit? sed etiam quotidie celebrentur.* Et post pauca. *Non ergo asperè, quantum existimo, non duriter, non modo imperioso ista tolluntur, sed magis docendo quàm iubendo, magis monendo quàm minando. Sic enim agendum est cum multitudine. Seueritas autem exercenda est in peccata paucorum. Et si quid minamur, cum dolore fiat, de scripturis comminando vindictam futuram; ne nos ipsi in nostra potestate, sed Deus in nostro sermone timeatur. Itaque prius mouebuntur spiritales, aut spiritalibus proximi, quorum auctoritate & lenissimis quidem, sed instantissimis admonitionibus, cætera multitudo frangatur.* Hac de causa cœpit Iesus facere, deinde docere. Nam vt ait S.Hieron. Epist. 16. ad Principiam: *Erubescit quamuis præclara doctrina, quam propria repreben-*

dit conscientia. Frustra eius lingua prædicat paupertatem, & docet eleemosynas, qui Crœsi diuitiis tumet: vili opertus pallio, pugnat contra tineas vestium sericarum.

Quis enim despexit dies paruos?] Nulli dies naturales sunt parui: omnes enim sunt æquè magni, putà viginti quatuor horarum. Dicuntur tamen alij magni, alij parui metonymicè: magni, in quibus magna geruntur, vel contingunt: parui, in quibus parua. Sic Osee cap. 1. vers. 11. *magnum diem Iezrahel* vocat diem incarnationis & redemptionis Christi, quo ipse collecturus erat Iezrahel, id est, semen Dei, putà populum fidelem tam ex gentibus, quàm ex Iudæis in suam Ecclesiam. Vide ibi dicta. Ex aduerso dies quo cœperunt iaci templi fundamenta, hoc loco vocantur parui, ob exilia templi initia, quæ tam tenuia erant, vt qui viderant magnificentiam templi Salomonici flerent, quasi desperantes templum illud posse restaurari, & ad culmen pristinámque magnificentiam perduci. Id patet ex Aggæo, qui coæuus & adiutor fuit Zachariæ in vrgêda templi fabrica, ac proinde eiusdem est interpres, & vt ita dicam, paraphrastes. Aggæus enim cap.2.4. *Quis*, inquit, *in vobis est derelictus, qui vidit domum istam in gloria sua prima, & quid vos videtis hanc nunc? numquid non ita est, quasi non sit in oculis vestris?* Quocirca eos consolans & animans promittit vers. 10. dicens: *Magna erit gloria domus istius nouissimæ plusquam primæ.* Id secundò patet ex textu Hebræo, qui ad verbum habet: *Quis spreuit diem* קטנות *ketannot*, id est, *paruarum*, hoc est, paruorum, scilicet initiorum & fundamentorum templi. Hebræi enim vtuntur genere feminino pro neutro quo carent. Mariana: *Quis spreuit dies paruarum acclamationum fundationis templi?* Arias: *Quis despexit diem paruitatis?* Alij *exiguitatis*. Pagnin. *Quis despexit diem paruarum consolationum?* Clarè Chald. *Quis est iste qui contempsit diem hanc, eo quòd ædificium sit exiguum? Nonne conuertetur & lætabitur quando viderit lapidem perpendiculi* (ad dimetiendam, prosequendam & perficiendam fabricam) *in manu Zorobabel?* Dies ergo hi parui vocantur tum ob parua templi initia; tum parui, id est, exigui momenti, viles & despecti præ diebus magnis & magnificis, quibus Salomon ædificauit templum prius. Vnde Arabicus vertit: *Quis est qui derisit, et tu (ô Zorobabel) in diebus tuis?*

Secundò, dies parui accipi possunt pauci: nam pauco tempore perfectum est hoc posterius templum. Cœpit enim fabricari anno secundo Darij, & perfectum est anno sexto eiusdem. Vnde Ruper. sic explicat: Quis despiciat paruum hoc tempus? imò verò quis tantam velocitatem tam exigui temporis, quo consummatum est templum, non accipiat pro argumêto & experimento quod Dominus miserit me ad vos, quodque ipse huius velocitatis, æquè ac fabricæ sit auctor & consummator? Sic Iacob interrogatus à Pharaone quot esset annorum? respondit: *Dies peregrinationis meæ centum triginta annorum, parui & mali*, id est, pauci & miseri, Genes. 47.9.

Tertiò, Theodor. sic explicat, q.d. Ego despexi Ierusalem in multos dies, & ad 70. annos vastitatis & captiuitatis eam condemnaui: pari modo mihi nûc perfacile est paucis diebus eam restaurare, & ad pristinam gloriam reducere.

Quartò, Ribera per dies paruos accipit regnum Antichristi: ille enim regnabit & opprimet Ec-

 clesiam

clesiam per dies paucos, putà per tres annos cum dimidio; vt sensus sit q. d. Tempore Antichristi fideles videntes eum pessundare Ecclesiam, ac Iudæos illum recipere pro Messia, putabunt esse actum de eorum salute. Videbunt enim Deum qui magna pro iis quondam operatus est, iam parua pro iis operari, eósque quasi negligere & despicere. Verùm hic sensus non est literalis, sed mysticus.

Alleg. dies parui vocantur dies pauci & humiles Christi, inquit Emmanuel. Sicut enim Zorobabel à paruis fundamentis inchoauit fabricam templi, ita & Christus fabricam Ecclesiæ. Natus est enim paruulus in stabulo ex paupere matre. Quis enim videns non despexit? Quis credidit quod paruulus ille cresceret in tātam Ecclesiam, quæ totum complecteretur orbem? Rursum paruus fuit, id est, abiectus: quia fabrilem exercuit, latuitque vsque ad annum trigesimum; tunc verò per paucos dies, putà per tres annos prædicauit, & paucos eósque rudes habuit discipulos & Apostolos. Vnde despiciebāt eum Iudæi & Scribæ, dicentes Marci 6. 3. *Nunquid hic est faber, filius Mariæ, frater Iacobi,* &c. Hinc Isaias de eo dicit c. 53. 2. *Ascendet sicut virgultum coram eo, & sicut radix de terra sitienti.* Porrò hosce dies paruos, eorúmque magna incrementa ostendet rursum in fine mundi, quando per Eliam & Enoch, qui diebus 1260. duntaxat, vt patet Apocal. 11. vers. 3. hoc est, tres annos cum dimidio prædicabunt, Iudæos conuertet, & debellabit Antichristum cum suis asseclis, vltimámque Ecclesiæ suæ manum & culmen imponet.

Mor. parua sunt initia magnorum.

Moraliter, disce hic à Zorobabele, & magis à Christo, res magnas à paruis initiis exordium capere, Deúmque magna à paruis ordiri, vt ostendat suam potentiam & magnificentiam, iuxta illud Iob 8. 7. *Si mundus & rectus incesseris, statim euigilabit ad te, & pacatum reddet habitaculum iustitiæ tuæ in tantum, vt si priora tua fuerint parua, & nouissima tua multiplicentur nimis.* Ita Dominus benedixit nouissimis Iob magis quàm principio eius, & factæ sunt ei quatuordecim millia ouium, & sex millia camelorum, & mille iuga boum, & mille asinæ, Iob 42. 12. vidit id per vmbram Plinius lib. 15. c. 14. dum ait: *Nihil tam paruum est, quod non gloriam & vtilitatem parere possit.* Et Poëta:

Vtilior haud pars est Alci, nec dignior vngue:
Ergo etiam paruis gratia magna datur.

Pittacus, vnus è septem sapientibus, cùm ei Mitylenæi multa millia iugerum agri muneri darent: *Nolite (rogo vos) inquit, mihi dare, quod multi inuideant, plures etiam concupiscant. Quare ex istis nolo amplius, quàm cētum iugera, quæ & meam animi æquitatem, & vestram voluntatem indicent. Nam parua munera, diutina: locupletia, non propria esse consueuerunt.* Ita Æmilius Probus de viris illustr. in Thrasybulo.

Scripsit de triplici minimo opusculum Iordanes Brunus, vbi lib. 1. c. 2. mathematicè demonstrat minimum esse tum numerorum, tum magnitudinum, tum elementorum, corporúmque omnium basin & substantiam; atque hæc de minimo dat paradoxa, imò axiomata: *Minimum substantia rerum est; quia maxima quæque ex minimo, in minimo, ad minimum sunt, per minimúmque. Maximum non est aliud, quàm minimum iteratum & multiplicatum, vti numerus non est aliud, quàm vnitas multiplicata. Tolle ergo vndique minimum, vbique nihil erit. Ex monade incipit omnis numerus crescítque, & in monadem desinit. Aufer vndique monadem, nusquam erit numerus, nihil numerabile, nullus numerator. Sic ergo monas est essentia numeri, punctum lineæ, momentum temporis, atomus corporis & compositi. Natiuitas est expansio monadis, & centri vita est consistentia sphæræ; mors est contractio in centrum. Ex minimo incipit & crescit omnis magnitudo, eadémque rursum in minimum extenuatur & desinit.* Qui ergo ad magna contendit, à paruis incipiat. Præclarè S. August. serm. 10. de verbis Domini: *Magnus, inquit, esse vis? à minimo incipe. Cogitas magnam fabricam construere celsitudinis? De fundamento prius cogita humilitatis. Et quantam quisque vult & disponit superimponere molem ædificij, quantò erit maius ædificium, tantò altius fodit fundamentum.* Huc facit insigne documentum P. Cornelij Vishauzi viri religiosi, quod ex diario P. Ledesmæ recenset noster S. Sacchinus tomo 2. histor. sæcul. lib. 3. anno Domini 1559. num. 56. *Ad sanctæ humilitatis commendationem, inquit, dicebat, gaudere Deum res ex nihilo facere, quòd is modus infinita eius virtutis proprius sit, & clarius eam prodat. Vt igitur hanc rerum vniuersitatem & pulcherrimam speciem ex nihilo procreauit, ita in animis hominum mundum ornatúmque virtutum ex nihilo, id est, ex humilitate, qua suum quisque nihilum profiteatur, efficere: Superbos infinitis tentationibus subiacere, quòd id Deus permitteat, vt diffidere sibi discant. Perinde enim Deum facere, atque magnanimus rex, qui quamdiu fidentem sibi hostem videt, oppugnare non cessat: prostrato verò, eadémque ac manus danti clementer ignoscit.* Vis ergo esse magnus? Paruus esto. Postulas aliquid à Deo? Coram eo te annihila. Ita B. Teresia: Recepturа, inquit, à Deo gratiam aliquam singularem, soleo priùs annihilari, putà in meum nihilum deduci, vt videar mihi nihil esse, nihil posse, vt refert P. Francisc. Ribera in eius vita. Huius rei illustre exemplum & speculum dedit S. Franciscus, qui abiectus & humilis tantum, imò tot tantósque fundauit ordines virorum & feminarum, vt omnes alios numero longè superent. Vnde ipsius hæc erat supplex oratio: *Domine custodi tuum donum in me, quia ego eius sum latro, dum tibi eius gloriam suffurer, eámque mihi ascribo.* ita S. Bonauent. in eius vita. Sic Deus Iosephum è carcere euexit ad principatum Ægypti; Gedeonem ex area euocauit ad ducatum Israëlis; Dauidem ab ouibus, Saulem ab asinis eleuauit ad regnum. Sic à piscatione & retibus S. Petrum, Iacobum, Ioannem, &c. vocauit ad Apostolatum. Plura exempla eorum qui ab imo ad summum imperij culmen prouecti sunt, recensui Genes. 38. in fine capitis. Qui ergo doctrinæ, concionum, laborum suorum exilia videt principia, paucos auditores, tenuem fructum, ne cadat animo. nam

Exempla.

Debile principium melior fortuna sequetur,

imò ex hoc coniiciat magnam quandoque se collecturum messem, si in opere constet & perseueret. Hic enim est mos Dei, vt per humilia nos ducat ad excelsa. Id quisque in se experitur. Narrant Annales Hispaniæ, & ex iis Ambros. Morales lib. 9. c. 7. & noster Ribadeneira in vita S. Iacobi, eum in Hispania nouem tantum incolas conuertisse ad Christum: qua de causa cùm doleret, séque orationi daret Cæsaraugustæ apparuit ei B. Virgo columnæ insistens, quæ adhuc viuebat, sed in Oriente, choro angelorum suauissimè canentium stipata, consolās eum dicénsque:

Hoc

Hoc in loco ædificabis Ecclesiam, eámque meo nomine insignies: quia hæc Hispaniæ pars mihi erit deuotissima, & ex nunc eam in meam protectionem recipio. Paruit Apostolus & ædificauit sacellum, quod etiamnum S. Mariæ in columnâ nuncupatur: atque exinde per nouem hosce eius discipulos secuta est totius Hispaniæ conuersio, illeque religionis flos, decor & robur, vt iure reges Hispan. Catholici cognominentur. Denique hac de causa Deus eximios viros quos ad magna destinabat, corpore paruos formauit, vt ea paruitate eos semper humilitatis admoneret. *S. Chrysost. fuit corporis specie & statura parua, caput grande humeri sustentabant, tenuissimus ipse ac macie summa confectus, pallidissima facie, canis luminibus atque introrsum recedentibus: cæteris corporis & oris lineamentis mœstum quid præferebat, cum extenuata, sed lata & magna esset fronte, rugis vndique sulcata, magnis auribus, mento pusillo. Vixit annos 63. in Episcopatu sex.* ita ex Menæis Græcorum Noster Raderus in viridario Sanctorum die 30. Ianuarij.

S. Chrysost. fuit paruus.

Ibidem ex iisdem de S. Nazianzeno sic scribit: *Gregorius ille Theologus statura mediocri erat, gratáque magis breuitate, subpallidus, naso simo, rectis superciliis, vultu placido & modesto, oculorum altero, dextro, inquam, tristiori, quem & cicatrix in hirquo contrahebat, decenti capitis caluitie. De quo hoc iure dici potest: Si statua figurâ humanâ efformanda esset ex omnibus ac singulis virtutibus conflata, talem in hoc eximio Gregorio effulsisse, qui vita splendore laudatissimum quemque superaret. Vixit vltra annum octogesimum, in Episcopatu duodenos.*

Et Nazianz.

S. Paulus vti nomine, ita re fuit paruus. *Tricubitalis est*, inquit S. Chrysost. *& cælos transcendit.* S. Hieronymum paruo fuisse corpore scribit Noster Ribadeneira in eius vita: atque hinc fortè illi tanta mentis acredo. S. Constantius Mansionarius ex paruitate corporis documentum sumpsit humilitatis, & virtutis adeo illustris, vt & miracula patraret, atque aqua quasi oleo ardentem in Ecclesia lucernam aleret, vti narrat S. Gregor. lib. 1. Dialog. c. 5. S. Antoninus Archiep. Florent. adeo pusillus fuit, vt cum ei nomen esset Antonius, diminutiuè vocatus sit Antoninus; is tamen monstrum fuit memoriæ, æquè ac doctrinæ & sanctitatis. Cum enim tredecim tantùm esset annorum, totum ius Canonicum memoriter calluit. S. Cæcilia & S. Agnes paruæ extiterunt, vt ex reliquiis & ossibus earum paruis nuper repertis, liquidò se cognouisse mihi asseruerunt viri graues, iique testes oculati. At quantus in iis fuit animus, quanta virtus?

Et S. Paulus. Et S. Hieron.

Symbolicè, S. Hieron. quem sequuntur Remig. Haymo & Dionys. sic exponit: *Quis*, inquit, *idem est quod rarus.* q. d. *Rarus est qui dies paruos huius sæculi despiciat, & regiam potestatem putet esse nihili. Quando viderimus potentes sæculi fulgere auro, purpura gemmisque rutilare, circumdari exercitu, dicamus in nobis: Quis putas despicit dies paruos? Qui ergo despexerint dies paruos, ex eo quod despiciunt regale fastigium, lætabuntur & videbunt auxilium saluatoris, qui de Zorobabel stirpe promittitur, & propter fortitudinem lapis appellatur. Hoc autem refert ad regiam potestatem, vt commoneat Zorobabel, & Iesum, & populum Dei, nequaquam aduersarios timere prohibentes, sed audire Dominum cohortantem.* q. d. Ne timeas, ô Zorobabel, Samaritas, Sanaballat, ipsósque monarchas Persarum, qui fabricam templi prohibere possunt, vel etiam volunt. Nam omnes parui sunt & infirmi, ac paruo tempore regnant, si cum Deo omnipotente & æterno comparentur. Sic ait Psaltes psal. 48. 17. *Ne timueris cùm diues factus fuerit homo, & cùm multiplicata fuerit gloria domus eius: quoniam cum interierit non sumet omnia, neque descendet cum eo gloria eius.* Et Psalm. 36. 35. *Vidi impium superexaltatum & eleuatum sicut cedros Libani. Et transiui, & ecce non erat: quæsiui eum, & non est inuentus locus eius.* Et Iob 23. 24. *Eleuati sunt ad modicum, & non subsistent, &c. & sicut summitates spicarum conterentur.*

Et lætabuntur.] q. d. Nolite, ô Iudæi, despicere dies paruos, quibus parua iaciuntur templi fundamenta: mox enim lætabimini, cùm videbitis lapidem stanneum in manu Zorobabel, quo ad perpendiculum iis inædificabit parietes, eáque in magnam fabricam extendet, cui tandem culmen imponet. ita Chald. & alij.

Lapidem stanneum.] Chald. *lapidem perpendiculi*: solet enim lapis è stanno, vel plumbo, ob pondus & grauitatem alligari perpendiculo, vt eius funiculum rectè distendat ad mensurandas areas ædificij, vt vterque eius paries vtrinque æquè distet à centro terræ; ne si vnus magis ad illud inclinet, eò ruat, alterúmque secum in ruinam trahat, vti dixi cap. 1. 16. Sensus ergo est, q. d. Magna erit lætitia cum Zorobabel ad perpendiculum ædificabit, & consummabit templum; iuxta illud quod dixit cap. 1. 16. *Et perpendiculum extendetur super Ierusalem.* Hoc autem propediem fiet, quia perpendiculum in manu habet Zorobabel, quasi iam parans progredi in fabrica, eámque dimetiri, vt iuxta dimensum illico parietes erigat. Pro *stanneum* hebr. est בדיל *bedil*, id est, separationis, per quem Arias accipit lapidem separatum & eximium, qui poni solet in culmine. Verùm Septuag. Chald. Noster, Vatab. Pagnin. & alij, vertunt *lapidem stanneum*, vel *lapidem perpendiculi*: stannum enim dicitur hebr. *bedil*, eo quod in fornace vi ignis separetur, & primò fluat de argento, vti mox dicam ex Plinio.

Lapis stanneus quis?

Allegoricè, lapis stanneus est Christus, inquit S. Hieron. qui est in manu, id est, potestate Zorobabel, quia eius filius & ex eo prognatus, idque primò, *eo quòd sit murus*, inquit S. Hieron. *& fortitudo robúrque credentium. Sicut enim stannum ab igne alia metalla defendit, & cum sit natura æs ferrúmque durissimum, si absque stanno fuerit, vritur & crematur: sic omnis angelorum & hominum fortitudo, si non habuerit auxilium saluatoris, imbecilla probatur & fragilis.* Secundò, *lapis iste* הַבְּדִיל *habbedil scribitur, id est, stanneus, id est, separans & secernens* (radix enim בָּדַל *badal* significat separare & secernere) *vt quomodo stannum mixta & adulterata inter se, per ignem metalla dissociat; ita Dominus verus probator & χωνευτής, ab auro & argento bonorum operum æs vitiorum, plumbúmque secernat, vt purum aurum remaneat, & argentum. Aliis verbis διαχωρίζων iste & separator in Euangelio scribitur: Cuius ventilabrum in manu eius, & ipse purgabit aream, & separabit paleas à tritico*, Lucæ 3. Hucusque S. Hieron. Ita separabit Christus iustos, & electos à reprobis, quasi oues ab hædis in die iudicij: Matth. 25. Ita tropolog. Deus suis fidelibus in igne tribulationis quasi stannum se admiscet, ne ab igne exurantur, sed tantùm purgentur, dicántque cum S. Iob c. 23. 10. *Probauit me quasi aurum, quod per ignem transit.* Et cum Psalte: *Transiuimus per ignem & aquam, & eduxisti nos in refrigerium.*

Alleg. est Christus. 1.

2.

r 3 Tertiò,

3. Tertiò, Arias & Ribera: Christus, inquiunt, est A lapis stanneus, quia reiectus & reprobatus à Iudæis, vti stannum secernitur ab argento; sed à Deo factus est in caput anguli. Verùm lapis hic stanneus non est fundamentalis, nec pars fabricæ; sed eius perpendiculum & norma.

4. Quartò ergo aptius, lapis hic in manu Zorobabelis, id est, Christi, est eius lex, Euangelium & doctrina, quam verbò, & magis vita expressit. Hæc enim est perpendiculum, regula & norma omnis virtutis & perfectionis; vnde iuxta eam fabricam sanctitatis in anima exædificare debemus, & quo magis ad eam accedimus, eo fabrica erit perfectior; quantum verò ab ea recedimus, tantum à sanctitate elongamur.

5. Stanni tres proprietates. Quintò, tres stanni analogias affert Nicetas B in oratione 44. Nazianzeni. Prima est: *Dicunt*, inquit, *stannum ex ære & plumbo commistum ac temperatum esse: qua de causa nec duritiei omnino est expers, nec rursus mollitiem omnem respuit. Similis modo Emmanuel ex firmissima & infrangibili diuinitate, atque ex molli, & vt ita dicam, affectibus obnoxia humanitate compositus est.* Secunda, *stannum siue plumbum ad purgationem alterius materiæ, quæ igne indiget, necessariò assumitur, ac præsertim ab iis, qui ex argento opus aliquod efficiunt. Stanno itaque siue plumbo assimilatur Christus, vtpote sordes spirituales colliquefaciens ac purgans.* Hoc de plumbo verum esse; non de stanno, plures præstantes aurifices Romæ à me hac de re consulti asseuerarunt: plumbo enim expurgari au- C rum & argentum, non stanno, imò si quid adsit stanni, perdifficilem esse expurgationem. Tertia, *stannum res inter se distractas connectit, vtpote quod glutinandi vim habet. Tale autem quiddam in nobis Christus præstitit: siquidem illud verbum est, quod in vnum hominem duos populos creat.* & quasi constat. Duas hasce priores analogias penè ad verbum habet hic Cyrillus, ex quo eas sumpsit Nicetas. Addit Cyril. Adamantem, inquit, quem nulla materia potest vincere, frangit plumbum: sic Christus summè potens & bonus Satanā tanquam adamantem frangit, de quo scriptum est: *cuius cor obdurabitur instar lapidis*. ita ipse. Verùm aurifices & conflatores constanter negant plumbo D frangi adamantem. Vbi aduerte, Cyrillum & Nicetam stannum & plumbum pro eiusdem naturæ & conditionis metallo sumere: stannum enim videtur esse plumbum nobilius, plumbum verò videtur esse stannum deterius; vnde etiamnū qui vendunt lances stanneas, subinde eas plumbo adulterant, & plumbeas vendunt pro stanneis. Porrò ex hisce stanni conditionibus discant Zorobabeles, id est, Principes, Iudices, Syndici & Visitatores quales esse debeant. Quibus adde quod scribit Plinius lib. 34. cap. 17. *Stannum*, inquit, *illitum æneis vasis saporem gratiorem facit, & compescit æruginis virus, mirùmque pondus non auget*; E atque hasce ob causas pleræq; gentes prādent, & cœnant in lancibus & vasis stanneis. Ita princeps suis sit stāneus, i. sapidus & gratus, vt virus scelerū amoueat, & onera tributorū non augeat, nec fiscum exdamnatorum opibus locupletare satagat.

Symbolicè, Q. Iulius Hilarion in Chronologia, quæ extat tomo 3. Biblioth. SS. Patrum, docet globum illum, qui in manu Imperatorum pingitur cum cruce eidem infixa, quo significatur orbis dominium, adumbratum fuisse hoc *stanneo lapide, quem Zorobabel dux populi Israel, manu circumferebat*, hoc est, inquit Hilarion, *populum*, quasi globus hic populum orbis cōglobatum sub vno Imperatore repræsentet. Verùm hic lapis stanneus non tam fuit globus, quàm perpendiculum, vti iam dixi.

Anag. Ruper. lapis stanneus, inquit, est humanitas Christi, quæ ante passionem à Iudæis instar stanni despecta fuit & abiecta, sed post eam per resurrectionem facta est argentea, imò aurea, hoc est, augusta & gloriosa. Huic significationi fauet quod scribit Plinius lib. 34. cap. 16. sæpe ex eadem vena prodire primò stannum, deinde argentum, tertiò plumbum. *Eius*, inquit, *qui primus fluit in fornacibus liquor, stannum appellatur: qui secundus, argentum: quod remansit in fornacibus, galena, quæ portio est tertia addita venæ. Hæc rursum conflata dat nigrum plumbum, deductis partibus duabus.*

Septem isti oculi sunt Domini, qui discurrunt in vniuersam terram.

Vers. 11.] Et respondi, & dixi ad eum: Quid sunt duæ oliuæ istæ ad dexteram candelabri, & ad sinistram eius?

Vers. 12.] Et respondi secundò, & dixi ad eum: Quid sunt duæ spicæ oliuarum, quæ sunt iuxta duo rostra aurea, in quibus sunt suffusoria ex auro?

Vers. 13.] Et ait ad me, dicens: Nunquid nescis quid sunt hæc? Et dixi: Non, domine mi.

Vers. 14.] Et dixit: Isti sunt duo filij olei, qui assistunt Dominatori vniuersæ terræ.

Septem isti oculi.] Quæres, quinam, & vbi sunt hi oculi? Ribera & alij nonnulli censent eos fuisse in lapide stanneo, de quo immediatè præcessit. Similiter enim cap. 3. 9. Propheta vidit oculos in lapide coram Iesu, vti hic eos vidit D in lapide, quem manu tenebat Zorobabel. Vnde quis suspicari posset lapidem stanneum non fuisse plumbetum, vel stannetum perpēdiculi ad dimetiendam fabricam: nec enim in eo vtpote exiguo collocari poterant septem oculi; sed fuisse lapidem illustrem & fulgidum, cui insculperetur titulus, auctor, annus, dies & mensis consummatæ fabricæ (vti in nōnullis palatiis laminis plumbeis vel stanneis ea & similia incisa videmus) ideóque hebr. vocari בדיל *bedil*, id est, separatum à reliquis, quasi eximium, vti censuit Arias. Aut certè dicere quis possit, oculos hos fuisse in lapide non stanneo, sed primario, de quo vers. 7. E quia ipsi discurrunt vndique, vt curent Ecclesiam in hoc lapide solidari & crescere. Attamen verius videtur hos oculos fuisse in candelabro, nimirum fuisse septem calamorum cādelabri orificia, in culmine eorum extantia, quæ oculorum speciem habebant, quæque per septem lucernas lucentes sibi insistentes & velut inoculatas, quasi oculi videre, resque vicinas illuminare & visibiles facere videbantur. Probatur id primò, quia visio tota huius capitis est de candelabro, eiúsque partibus: ergo oculi hi sunt candelabri, non lapidis, præsertim quia lapidem nullum hic vidit Zacharias, sed tantùm promitti eum audiuit, quod nimi

Septē oculi qui & vbi.

Erant orificia candelabri.

nimirum futurus esset in manu Zorobabel, quando ipse fabricam templi erat instauraturus.

Secundò, quia lucernas & infusoria, imò & candelabrum hactenus non explicauit angelus. Hic ergo ea explicat, dicens ea esse septem oculos, *qui discurrant* per *vniuersam terram*; ac consequenter hoc ipso simul explicat ipsum candelabrum, nimirum ipsum repræsentare Deum & Christum, putà prouidentiam diuinam omnia circumlustrantem, dirigentem & gubernantem, quæ prouisura erat & curatura fabricam templi, per septem hasce lucernas lucidas vt oculos, id est, angelos. Vnde Syrus & Arabicus vertunt: *Isti sunt septem oculi Domini, qui intuentur vniuersam terram.*

Tertiò, quia Zacharias quasi iam intelligens mysterium candelabri & lucernarum, subiungit petítque de oliuis, quæ solæ in eo explicādæ supererant, dicens: *Quid sunt duæ oliuæ ad dexteram candelabri, & ad sinistram eius?* q.d. Iam ex te audiui quid significent lucernæ, & consequenter ipsum candelabrum, restat vt explices quid portendant binæ oliuæ, vtrinque ad candelabrum positæ.

Quartò, quia in hisce verbis, *Septem isti oculi*, &c. incipit noua periodus: Ergo isti oculi non sunt lapidis, de quo multo ante actum est vers. 7. sed candelabri, cuius idea toto cap. describitur. Vnde pronomen *isti* videtur demonstrare oculos, qui erant in infusoriis, putà in summis orificiis calamorum & lucernis. Hos enim, non alios, videbat, & demonstrare poterat Zacharias.

Quintò, quia huc alludens S. Ioannes, vidit septem angelos primarios repręsentari primò per septem lampades, Apoc. 4.5. *Septem lampades*, inquit, *ardentes ante thronum, qui sunt septem spiritus Dei.* Deinde per septē Agni oculos, *qui sunt septem spiritus Dei missi in omnem terram.* Apoc. 5.6. Vtrumque enim hoc symbolum videtur S. Ioannes accepisse à Zacharia hoc loco, & cap. 3.9. Nec enim alius Propheta horum meminit. Rursum Apoc. 1.16. dicitur quòd Christus *in dextera sua habebat stellas septem*, quas explicans vers. 20. *Septem stellæ*, ait, *angeli sunt septem Ecclesiarum.* Sicut ergo angeli ibidem stellis, ita hic lucernis quasi oculis comparantur: stellæ enim sunt quasi lucernæ, & oculi cæli.

Quid 7. oculi significant? Resp. 1.

Quæres secundò, quid hi septem oculi, id est, lucernæ significent? Resp. significant septem angelos primarios, qui sunt administri & executores diuinæ prouidentiæ, cuius symbolum est candelabrum, quod circunstant & iugiter intuentur: Hinc vocantur oculi, vtpote peruigiles, vt dixi cap. 3.9. & lucernæ, siue lampades; tum quia lumen, id est, scientiam suam, vigilantiam & perspicaciam à lāpade, id est, à Deo & Christo hauriunt: tum quia Ecclesiam & fideles lumine diuinæ cognitionis illuminant, & amore cælesti inflammant: hac de causa *discurrunt in vniuersam terram* hi septem oculi, id est, hi septem angeli per septem oculos significati. Vide dicta Apocal. 4.5. *Oculus* enim *iustitiæ est seruator, & custos corporis*, ait Diodorus lib. 5. Histor. Vnde leo qui est rex animalium oculis semper excubat. Vnde cum dormit, eos non claudit, sed apertos tenet. Hinc S. Epiphan. in Physiol. agens de catulo leonis: *Cùm dormit*, inquit, *euigilant eius oculi, id sta vt venatorem à septem stadijs præsentiat.* Ex significatione horum septem oculorum, id est, lucernarum discimus, quid significet ipsum candelabrū,

A nimirum Deum, Deíque omniscientiam & prouidentiam. Ab ea enim sola lumen suum hauriunt septem lucernæ, id est, angeli. Cum ergo ex Zacharia constet lucernas esse angelos, consequenter constat lampadem esse Deum, Deíque prouidentiam: illius enim administri sunt angeli; qui proinde ab eo missi discurrunt in vniuersam terram, vt ait Zacharias. Quocirca S. Bern. in lament. B. Virginis Mariæ, loquens de Deo Deíque filio: O, inquit, *immarcessibilis decor Dei excelsi, & purissima claritas lucis æternæ; vita omnem vitam viuificans; lux omne lumen illuminans, & conseruans in æterno splendore. Mille millena lumina fulgurantia ante thronum diuinitatis tuæ à primo diluculo.* Quia enim *Deus noster ignis consumens*

Ignis Deo præfertur. Cur?

B *est*, vti ex Mose ait Apost. Hebr. 12.29. ipse enim est ignea & ardentissimo charitas, de qua Cant. 8.6. *Fortis est sicut mors dilectio, dura sicut infernus æmulatio: lampades eius lampades ignis atque flammarum*; hinc iure ei præferuntur lampades, ignis, fulgura & stellæ, quæ angelorum Deo astantium & ministrantium sunt symbola, iuxta illud Psalm. 103.4. & Hebr. 1.7. *Qui facit angelos suos spiritus, & ministros suos flammam ignis.* Hæc enim omnia ignis increati & immensi, putà diuinitatis, sunt scintillæ & indices. Quocirca Sacrosanctæ Eucharistiæ, quasi Deo, faces & tædæ præferuntur, atque ante hierothecas eius iugiter ardent lampades. Damnauit & risit olim

C Vigilantius hæresiarcha lampades per diem in Ecclesia accendi solitas; in quem iure S. Hieron. lib. contra Vigilant. *Tu*, inquit, *vigilans dormis, & dormiens scribis, & proponis mihi librum apocryphum, qui sub nomine Esdræ à similibus tui legitur, vbi scriptum est, quod post mortem nullus pro alijs audeat deprecari, quem ego librum nunquam legi. Quid enim necesse est in manus sumere, quod Ecclesia non recipit?* Hinc rursum de stellis (quos ignes animatos esse anima intelligentiarum, siue angelorum olim censueuerunt Philosophi) quasi Deo summo prælucentibus, ita canit Poëta:

Vos æterni ignes, & non violabile numen
Testor.——————

D Et de fulguribus quasi Dei prænunciis; ita scribit Iob 38.35. *Nunquid mittes fulgura, & ibunt, & reuertentia dicent tibi: Adsumus?* Denique de quatuor Cherubinis stipatoribus currus diuini, ait Ezechiel cap. 1.14. *Ibant & reuertebantur in similitudinem fulguris coruscantis.* Hac de causa olim Regibus, qui sunt dij quidam terrestres, præsertim apud Persas, Æthiopes; Chaldæos & Assyrios, lampades, vel faces prælucebant; vt ostendi Ieremiæ 1.13. Sic de Iulio Cæsare Sueton. in eius vita cap. 37. ait: *Ascenditque Capitolium ad lumina, quadraginta Elephantis dextra atque sinistra lychnos gestantibus.* Et Herodianus lib. 1: de Marcia: *Præter ignem*, inquit, *omnes honores velut Augustæ ei tribuerentur.* Et de Heliogabalo: *Discur-*

Et Regibus. Cur?

E *rente etiā cum facibus vtrinque populo.* Et de Gordiano: *Ignis de more præferebatur.* Et de Constantino Magno, Romæ Christi fidem & legem publico edicto sanciente, ex Actis S. Syluestri sic scribit Baron. anno Christi 324. *Reuertente Augusto ad palatium tota ciuitas cereis lampadibúsque repleta, coronata* (vel vt alij legunt *comitata*) *est.* Sic & cæteris Imperatoribus Romanis, & Constantinopolitanis olim prælatus est ignis. Quin & Patriarchas præibat lampadarius, qui in liturgiis & processionibus lampadem ante ipsos Ecclesiæ

Principes gestabat. Notat Balsamon prælatas Imperatori faces, corona aurata gemina fuisse insignitas; cum Imperatricis & Patriarchæ lampades, vna tantùm essent redimitæ. Hic ritus demonstrabat Reges fulgore dignitatis, sapientiæ & prouidentiæ conspicuos esse, eósque instar ignis omnia permeare, & vitalem spiritum suis popularibus impartiri. ita Nicol. Causinus lib. 1. Parabol. histor. c. 21. Ignis enim est sapientia, in quo est splendor & calor: hoc accendit, illo illuminat. Prouidentiæ ergo symbolum est lampas, & flamma. vnde Poëta:

Ne fortè in tenebris offendas, sit tibi summi
Flamma iter ostendens, prouida cura Dei.

Hinc & vigilantia in emblematibus pingitur quasi matrona, dextra tenens librum, sinistra virgam cum lucerna accensa: astat ei grus, altero pede eleuato sustinens lapidem.

Vers. 11.

Et respondi.] q.d. Dictis angeli, quibus candelabrum eiúsque oculos, id est, lucernas explicauit versibus præcedentibus, subieci aliam, non responsionem (nihil enim ex me quæsiuit angelus) sed interrogationem, quid sibi vellent duæ oliuæ vtrinque candelabrum stipantes, hoc enim solum ex candelabro exponendum restabat. Sic respondere sæpe alibi sumitur pro incipere loqui, & inchoare sermonem, vt Matth. 11. 25. *In illo tẽpore respondens Iesus dixit: Confiteor tibi Pater Domine cæli & terræ.* Porro *duæ oliuæ* sunt *duæ spicæ oliuarum*, de quibus vers. 12.

Vers. 12.

Et respondi, id est, interrogaui *secundò*] Cum angelus taceret, & tardaret respondere ad quæstionem Zachariæ, interrogantis: *Quid sunt duæ oliuæ istæ ad dexteram candelabri & ad sinistram eius?* idque ad hoc, vt in ipso acueret desiderium interrogandi, & cognoscendi hæc symbola, Zacharias ea pernoscendi ex angeli silentio auidior effectus, interrogationem iterat, sed aliis verbis, aliáque periphrasi, quæ plenius rem interrogatam circumscribit & exprimit: *Quid*, inquit, *sunt duæ spicæ oliuarum, quæ sunt iuxta duo rostra aurea?* quæ scilicet sunt ad dexteram candelabri & ad sinistram eius, vti in priore interrogatione dixit.

Spicæ sunt rami oliuarum.

Duæ spicæ oliuarum.] Spicas vocat arbores, vel vt Septuag. Syrus & Arabicus, ramos, qui pleni erant oliuis, sicut spicæ plenæ sunt granis: oliuæ enim paruæ, quales habemus Romæ, sunt instar granorum; vnde oleæ, præsertim nascentes & graciles, videntur esse instar spicarum. Est catachresis, vel metaphora, inquit S. Hieron. *quod in morem spicarum rectæ sint arbores; & quasi spica aristis, sic istæ vallo quodam ramorum atque foliorum tectæ sunt, & in sublime surgentes.* Sic & Vatab. baccas oliuarum, inquit, comparat granis, & ramum culmo. Hinc patet, has oliuas non fuisse sculptas in candelabro, vti aliqui censent; sed fuisse arbores, vel ramos oliuis plenos, consistentes iuxta candelabrum. Significant enim Iesum & Zorobabel, qui pariter assistunt dominatori terræ, vt eius iussa circa templi fabricã exequantur, vti explicat angelus.

Duo rostra quæ? 1. explic.

Quæ sunt iuxta duo rostra.] ita & Syrus, & Arabicus. Quæres, quænam hæc rostra? Primò, Ribera censet duo rostra fuisse duos vncos, ex quibus suspenderẽtur infusoria, id est, vasa quibus oleum infunderetur in lucernas, & significare duas naturas Christi, diuinam & humanam, quæ virtute sua sustinent septem infusoria gratiæ, id est, septem Sacramenta, quibus omne suum oleum, id est, omnem iustificandi vim & vigorem tribuunt. Verùm hoc mysticum est, non literale. Adde, infusoria hæc non fuisse infundibula à candelabro separata, sed fuisse ipsos septem calamos candelabri concauos, quibus insistebant totidem lucernæ, vti dixi vers. 2.

2. Secundò, à Castro & alij censent hæc rostra fuisse fistulas aduncas, in quas ex oliuis supernè imminentibus distillaret oleum, vt per eas influeret in lampadem, & ex ea in lucernas, ad fouendum perenne earum lumen.

Probant id primò ex textu Hebræo, qui ad verbum sic habet: *Quid sunt duæ spicæ oliuarum, quæ sunt in manu duarum fistularum aurearum, euacuantium ex se* (oliuis) *aurum*, id est, oleum flauum vt aurum? ita R. Abraham, R. David, Pagnin. Vatab. & Arias. Pro *rostra* hebr. est צַנְתְּרוֹת *santerot*, quod Arias latina voce hebrææ affini vertit *cantharos*. Vatab. *ampullas*. Chald. *lecythos*: in his enim solet excipi oleum. Sic enim habet Chald. *Quid sunt duæ spicæ oliuarum, quæ sunt iuxta duos lecythos aureos, ex quibus effunditur oleum in lucernas aureas?* Et Septuag. *Quid sunt duo rami oliuarum, qui in manibus duarum narium aurearum, quæ infundunt & retrahunt suffusoria aurea?* Secundò, quia hebr. מְרִיקִים *merikim*, id est, euacuantes aurum, id est, oleum, cum sit masculinum, referendum est ad שִׁבֲּלֵי *scibbale*, id est, spicas, non ad femininum *santerot*, id est, rostra. Ex spicis ergo oliuarum defluebat oleum in rostra, & ex iis euacuabatur in lampadem. Verùm obstat primò, quod oleum ex oliuis non distillat, nisi illæ tundantur, vel premantur in prælo: deinde oleum contusum vel pressum solet ex prælo in vasa transferri, vt in eis subsidente amurca purificetur, & sic tandem purificatum per infundibula in lampades infunditur. Hic autem nec præli, nec vasorum aliorum vlla fit mentio. Secundò, lampas hæc ex se plena erat oleo: non ergo accipiebat oleum ex oliuis. Repræsentat enim Deum, qui ex se omni scientia & gratia est plenus, quam non haurit ab angelis & hominibus, sed ipse omnibus eandem impertit. Dico ergo hæc duo rostra fuisse duas summitates duorum calamorum 3. genuine.
candelabri, quibus duæ insistebant lucernæ, quarum vna erat ad dexteram, altera ad sinistram candelabri. Vnde Marinus & alij hebr. *santerot*, id est, *rostra*, vertunt *canales*, vel *fistulas*, vti sunt calami. Hi calami vocantur rostra, quia erant adunci vti sunt rostra auium. Septuag. vertunt μυξωτῆρες, id est, nares: quia erant instar naris sublimatorij sursum elatæ. Pyramis enim sublimatoria in qua distillatur aqua, v.g. rosacea, oleum, vinum, &c. quæ vulgo *lambico*, vel *capelle* vocatur, suam habet narem, id est, canaliculum aduncum, per quam aqua distillata defluit in vas subiectum. Id ita esse patet ex eo, quod Zacharias hic idem dicit, quod paulò antè, sed aliis verbis, & alia periphrasi: loquitur enim de iisdem oliuis duabus. Per duo ergo rostra significat duo latera, siue dextram & sinistram candelabri, vti paulò antè dixit: ibi enim consistebant hæc rostra & calami. Ex septem ergo calamis & rostris, duo tantum nominat sita ad dextram & sinistram candelabri, vt vtramque per ea indicet, & per hoc significat situm duarum spicarum, siue olearum, nimirum earum vnam fuisse positam à dextris candelabri, iuxta calamum eius dextrum; alteram à sinistris, iuxta calamum eius sinistrum. Porrò hebr. est *quæ sunt* בְּיַד *beiad*, id est, *in manu*,

hoc

hoc eſt, ad manum, purà ad latus *duorum roſtrorum*. Quocirca clarè & fideliter tam Chald. quàm noſter vertunt: *Quæ ſunt iuxta duo roſtra*. Non ergo hæ oliuæ fuerunt inſertæ roſtris, vt in ea diſtillarent oleum, vti auctores ſecundæ expoſitionis imaginantur; ſed fuerunt iuxta roſtra, ita vt ad altitudinem roſtrorum aſſurgerent. Sequitur: *in quibus* (roſtris) *ſunt ſuffuſoria ex auro*. Suffuſoria, ſiue infuſoria, vt vocauit v. 2. erant fiſtulę vel canales calamorũ, per quas oleũ ex lampade influebat in lucernas, quæ erant in roſtris. Quocirca infuſoria hæc, ſiue fiſtulæ erant in roſtris, quia roſtris erãt contiguæ, vel potiùs continuæ, opere tamen fabrili in tornũ ita elaboratæ, vt eis inſertæ viderentur, vti in cãdelabris tornatis videmus ramum vnum alteri ita connecti, vt ei inſertus videatur; eſto reuera ſæpe non ſit inſertus, ſed malleatione diductus & continuus. Hebr. eſt מְרִיקִים מֵעֲלֵיהֶם זָהָב *merikim mealehem Zahab, id eſt, euacuatoria ex eis* (roſtris ſupple) prodibant *ex auro*. Vnde Arabicus Alexandrinus vertit: *Progrediebantur extra velamen auri*. Euacuatoria vocat infuſoria iam dicta, purà fiſtulas calamorum concauas, quæ euacuabant & ſugebant oleum ex lampade, illúdque in roſtra & lucernas iis inſiſtentes transfundebant. Vox enim *merikim* accipi poteſt ſubſtantiuè, vt ſignificet euacuatoria, purà infundibula, ſiue canales iam dictos. Recentiores verò *merikim* accipiunt adiectiuè, vertúntque: *Euacuantes ex ſuper ſe aurum*, Syrus, *fundentes aurum*, id eſt, oleum flaueſcens & aureſcens: verùm tunc *merikim* refertur non ad *ſcibbale*, id eſt, ſpicas oliuarum, quaſi illæ diſtillarint oleum, quod ex eis hauſerint & euacuauerint roſtra, vti ipſi volunt, ſed ad *ſanterot*, id eſt, roſtra, quæ *ex ſupra ſe*, id eſt, ex lampade altiore ſugebant, & euacuabant oleum dandum lucernis, vti iam dixi, licèt enim *ſanterot* ſit femininum, *merikim* verò maſculinum, tamẽ cum eo cohæret: quia Hebræis crebra eſt enallage generis, æquè ac numeri, vt ſubſtantiuo feminino attribuant adiectiuum maſculinum, & vice verſa; vti hic *ſanterot* femininum connectunt cũ maſculino שְׁנֵי *ſcene*, id eſt, duo: dicendum enim erat שְׁתֵּי *ſcette* femininè.

Verſ. 13. *Nunquid neſcis.*] Exigit angelus à Zacharia humilem confeſſionem ignorantiæ, vt ea mereatur & diſponat ſe ad excipiendam Dei reuelationem, & myſterij interpretationem. Humilitas enim, humiliſque confeſſio & interrogatio eſt congrua via ad ſcientiam, præſertim diuinam.

Verſ. 14. Filij olei duo ſunt Ieſus & Zorobabel.

Iſti ſunt duo filij olei.] Addunt aliqui *ſplendoris*, id eſt, ſplendidi; ſed τὸ *ſplendoris* delent Biblia Romana. Iam *filij olei*, id eſt, vncti oleo, ſiue Chriſti Domini, ſignificat Ieſum filium Ioſedec, qui vnctus, id eſt, conſecratus erat Pontifex; & Zorobabel qui vnctus, id eſt, conſtitutus erat Princeps populi. q. d. Iſtæ duæ arbores, vel rami pleni oliuis ad exprimendum oleum, ſignificant duos ſummos magiſtratus, purà Principem & Pontificem, hi enim ſolẽt vngi oleo ſancto (etſi fortè de facto hi duo non fuerint vncti, vtpote creati in Babylone & exilio) nimirum Ieſum & Zorobabel, qui quaſi miniſtri aſſiſtunt Deo dominatori vniuerſæ terræ, quem repræſentat hoc candelabrum, vt eius decreta exequantur, eíque candelabrum antitypum, id eſt, templum ædificent, ac populum in rebus tam diuinis quàm politicis gubernent, iuxta illud Pſalm. 127. verſ. 3. *Filij tui ſicut nouellæ oliuarum in circuitu menſæ*

A *tuæ*. Pari enim modo hic Ieſus & Zorobabel quaſi nouellæ oliuæ aſſiſtunt Deo, quaſi parenti ſuo repræſentato per candelabrum; tum vt eum honorent, eíque miniſtrent; tum vt viciſſim ab eo illuminentur & dirigantur: quo ſignificatur quod Deus & Chriſtus peculiari prouidentia regant duos hos Magiſtratus, purà Pontifices & Reges ſiue Principes. ita Hebræi, Theodor. Lyran. Vatab. Clarius, Mariana & alij. Vnde Chald. vertit: *Iſti ſunt duo filij Principum*, ideóque Principes. Ieſus enim erat filius Ioſedec ſummi Pontificis: Zorobabel erat filius Salathiel, filij Iechoniæ regis Iuda. Secundò, Aquila & Theodotion vertunt: *Iſti ſunt duo filij ſplendoris*, vel *claritatis*, id eſt, ſplendidi, clari & illuſtres tum genere, tum B principatu, tum moribus & geſtis. ſic etiam poteſt accipi verſio noſtra. Nam filius olei accipi poteſt lux, quæ ex oleo, quaſi filius naſcitur, lactatur & nutritur. Filij ergo olei, idem eſt quod lucidi, ſplendidi, celebres.

Tertiò, Septuag. Syrus & Arabicus Antiochenus vertunt: *Iſti ſunt duo filij pinguedinis*. In oleo enim eſt 1. nitor, 2. lucis & ignis fomentum, 3. pinguedo. q. d. Iſti duo pingues & fertiles futuri ſunt, ac multum fructum allaturi tum Eccleſiæ, tum Reipub. præſertim per fabricam templi, qua & Eccleſiæ religionem, & Reipub. maieſtatem, æquè ac iuſtum piúmque regimen, tam ſacrum, quàm ciuile & politicum conciliabunt. Alludit C Zacharias ad duos Cherubinos, quos ex ligno oliuarum, quaſi filios oleæ & olei fabricauit Salomon, 3. Reg. 6. 31. Sicut enim illi propitiatoriũ & arcam, ita Ieſus & Zorobabel, id eſt, Pontifex & Princeps Eccleſiam & Remp. ſuſtentant. Vnde Aribicus Alexandrinus vertit: *Iſti ſunt filij miſericordiæ*: hæc enim eſt virtus principum, eiúſq; ſymbolum eſt oleum. Huc alludit Eccleſ. cap. 44. 10. *Illi viri miſericordiæ ſunt, quorum pietates non defuerunt.*

Mor. Reges & Principes ſunt filij olei tripliciter.

Moraliter diſcãnt hic Reges & Principes, ſe, æquè ac Pontifices, tanquam miniſtros aſſiſtere Deo dominatori terræ, vt eius templum, cultum, iuſtitiam omnémque virtutem in populo inſtau- D rent & promoueant. Quocirca Conſtãtinus Magnus dictitare ſolebat, *Reges extra fores Eccleſiæ Epiſcopos eſſe*. Eniti enim debent, vt ſubditi piè Deum colant, quaſi eorum Epiſcopi eſſent. Pontifices enim & Reges ſunt quaſi duo Cherubini, pleni oleo, qui aſſiſtunt Deo ſuper arcam Eccleſiæ reſidenti, vt eius gloriam propagent. Sint ergo Aſſiſtentes Dei, quaſi filij olei. Oleum paſcit, lucet, lenit, cibus eſt, lux, & medicina. Hæc tria præſtẽt ſubditis, ac præſertim viſcera miſericordiæ, quam repræſentat oleum. Rurſum oliua innuit, quod Principis ſit per clementiam, manſuetudinem & pacem, cuius ſymbolum eſt oliua, procurare rerum copiam: hanc enim gignit E pax; cum bellum res opéſque conſumat, iuxta illud Pſalmi 121. 7. *Fiat pax in virtute tua, & abundantia in turribus tuis.* Quocirca in nummis Auguſti Cæſaris, pax pingitur quaſi matrona ſiniſtra tenens Cornucopiam, plenam fructibus, floribus & frondibus, cum ramo oliuæ; dextra verò facem, qua accendit & comburit montem armorum. Eadem apud Pauſaniã pingitur quaſi virgo pulchra, in capite geſtans coronam ex oliuis, dextra geſtans imaginem Pluti (qui erat apud Gentiles diuitiarum præſes & Deus) ſiniſtra faſciculum ſpicarum granis frumenti refertarum. Simile eſt in nummis Traiani: pingitur enim Pax quaſi

Pacis emblema

quasi virgo, dextra tenens ramum oliuæ, sinistra A cornu diuitiarum.

Alleg. duo filij olei assistentes candelabro, id est, Christo & Ecclesiæ, sunt Moses & Elias, qui Christo quasi testes astiterunt in Transfiguratione, inquit Remig. sic & Tertul. lib. 4. contra Marc. cap. 22. censet hasce duas oleas esse Moysen & Eliam, in quorum medio transfiguratus est Christus in monte Tabor. *In medio*, inquit, *duorum animalium cognosceris, Moysi & Eliæ. De quibus & Zacharias vidit in figura duarum olearum, & duorum ramulorum olea. Nam hi sunt, de quibus dictum est: Illi duo filij opimitatis assistunt Domino vniuersa terra.* Potius hi duo sunt S. Petrus & Paulus, quorum ille Iudæorum, hic gentium fuit Apostolus, qui vtrisque splendore doctrinæ & vitæ ita præluxerunt, vt eos Christo subiugarint. Rursum in fine mundi, duo filij olei Christo erût B Elias & Enoch, *quorum alter in præputio, alter in circumcisione placuit Deo, & cum corpore raptus in cœlum est*, ait S. Hieron. Quod enim fecit Iesus & Zorobabel in populo ex Babylone in Ierusalem & templum reuocando, idipsum facient Elias & Enoch in vltima sæculi ruina, vt tam Iudæos quàm gentes ab Antichristo reuocent ad Christum, itaque Ecclesiæ militantis fabricam & electorum numerum perficiant, & consumment. Id ita esse patet Apocal. 11. 4. vbi de Elia & Enoch ait Ioannes: *Hi sunt duæ oliuæ, & duo candelabra in conspectu Domini terræ stantes.* Vbi planè ad hunc Zachariæ locum alludit in sensu, non literali, vt aliqui cum Ribera & Emmanuele volunt, sed allegorico. Vide ibi dicta: vbi pariter tropologicè ostendi, oleum & oliuam esse symbolum sanctorum, ob quinque analogias. Neruosè poëta triplicem insignis viri ducisque virtutem triplici corona exprimit.

E lauro, quercu, atque olea duco digna corona,
Prudentem, fortem, pacificúmque decet.

Laurus enim Apollini dicata notat prudentiam; quercus Ioui, fortitudinem & constantiam animi; olea Palladi, pacis studium.

Symbol. Symbolicè, *Duas oliuas*, inquit S. Hieron. *quidam è nostris Filium interpretantur & Spiritum S. & mediam lampadem Deum Patrem: sed nescio quomodo absque blasphemia alterum à dextris, alterum accipiant à sinistris. Ramos quoque siue spicas oliuarum incarnationem saluatoris, & similitudinem columbæ Spiritus sancti edisserunt, quia totas oliuas videre nequeamus, sed partem quandam, & vt ita dicam, ramusculos incarnationis Christi, & ostensionis Spiritus sancti nobis esse monstratos. Alij duo intelligunt testamenta, à dextris Euangelium, à sinistris legem; eo quòd in altero spiritualis sit sensus, in altero corporalis; & quòd nec totum Euangelium, nec totam legem explanare possimus; & nunc ex parte cognoscamus, & parte prophetemus, & necdum possimus intelligere quod perfectum est. Sunt qui duos ramos oliuarum, vel duas spicas, & filios pinguedinis vel splendoris sacerdotium interpretentur & legem, quæ gaudium præbeant vniuersæ terræ.* hucusque S. Hieron. Denique Ribera per duas oliuas accipit duas Christi naturas, diuinam scilicet & humanam. Arias duas dignitates Christi, regiam scilicet & sacerdotalem, quibus ipse ministrat oleum gratiæ candelabro, id est, Ecclesiæ, facitque eam pariter regnum sacerdotale & sacerdotium regale, vt in C ea sit gens sancta digna Deo; ac proinde dicitur Christus, id est, vnctus oleo gratiæ, tum vnionis hypostaticæ, tum charismatum omnium, quę quasi caput distillat in fideles quoslibet. Verùm hæc minus congruè respondent tum ideæ & significationi literali, tum allegoriæ candelabri & oliuarum superius traditæ.

CAPVT QVINTVM.

SYNOPSIS.

Sicut cap. 3. Iesum Pontificem, & cap. 4. Zorobabel Principem animauit ad fabricam templi, ita hic consolatur & animat populum è Babylone in Ierusalem reuersum, ne timeat Chaldæos, Persas, Samaritas aliósque hostes; eo quòd Deus eius peccata iam expiarit captiuitate septuaginta annorum, qua resipiscens & pœnitens populus conuersus est ad Deum; qui proinde maledictiones ab eo transtulit in domos & sedes sceleratorum. Hinc secundò, vers. 5. videt amphoram in qua sedet mulier, putà impietas, talento plumbi obstrui, ac à duabus mulieribus alatis transferri in Babylonem, vt ibi stabiliatur & resideat, nec amplius in Iudæam redeat. Impietas hæc notat idololatriam, quam Iudæi reliquerunt in Babylone: nam post reditum ex ea nunquam amplius coluerunt idola. Significat ergo Deus, se idololatriam deinceps à Iudæis ablaturum, vt illa in Babylone quasi religata maneat, eiúsque pœna & vindicta à Iudæis in Babylonios transferatur: quo tacitè monet Iudæos qui Babylone remanserant, vt ex ea, vtpote impia, & mox rursum à Dario Hystaspis vastanda, fugiant; ac proinde nihil esse quod Ierosolymis vlterius timeant, præsertim à Persis aut Chaldæis, quibus nuper ob idololatriam in prædam dati fuerant; sed quasi filios castigatione Dei patris iam emendatos, lætos & alacres ei seruire debere, scientes Deum eorum fore protectorem, nec permissurum vt quis hostis eos lacessat, vel à fabrica templi impediat. Quid allegoricè hæc amphora significet dicam vers. 6.

Vers. 1.] Et conuersus sum, & leuaui oculos meos: & vidi, & ecce volumen volans. D dixi: Ego video volumen volans: longitudo eius viginti cubitorum, & latitudo eius decem cubitorum.

Vers. 2.] Et dixit ad me: Quid tu vides? Et

Vers. 3.] Et dixit ad me: Hæc est maledictio,

ctio, quæ egreditur super faciem omnis terræ: quia omnis fur, sicut ibi scriptum est, iudicabitur: & omnis iurans, ex hoc similiter iudicabitur.

Vers. 4.] Educam illud, dicit Dominus exercituum: & veniet ad domum furis, & ad domum iurantis in nomine meo mendaciter: & commorabitur in medio domus eius, & consumet eam, & ligna eius, & lapides eius.

Vers. 1. ET conuersus sum.] Excitante me angelo, vt nouam visionem ab eo oblatam aspicerem, & exciperem oculis, non corporis, sed phantasiæ & mentis.

Liber volans quis. *Et ecce volumen volans.*] Hebr. מְגִלָּה *meghilla* significat chartam, membranam, vel librum conuolutum. ita Syrus & Arabicus Antiochenus, ac Rabbini. Hebræi enim olim non habebant libros distinctos per folia, sed membranam vnam oblongam, quam circa cylindrum conuoluebant instar mappæ geographicæ, quæ proinde vocatur *meghilla*, id est, volumen ab hac circumuolutione, vti dixi Ezech. 2. 9. In hoc volumine scripta erant omnia furta & periuria, id est, omnia peccata scelerarorum, æquè ac pœnæ & supplicia eis, pro merito cuiusque infligenda, idque citò, instar C sententiæ & flagelli volantis. Quocirca eleganter Aquila & Theodot. volumen hoc vocant *diphthera*: diphtera enim est membrana è pelle capræ, qualis fuit pellis Amalthææ, capræ Iouis. Huius enim lacte fabulantur Poëtæ alitum Iouem, ideóque eius pelle vti pro libro suo, ac in ea scribere omnia omnium hominum peccata. Vnde prouerbium: *Antiquiora diphtera loqueris*, hoc est, nimis antiqua & obsoleta. Et, *Serò Iupiter diphteram inspexit*, dici solitum in eos, qui serò quidem, sed aliquando tamen pro malefactis dant pœnas. Deus enim multa pro tempore dissimulat, sed aliquando improbos puniet eò acriùs, quò tardiùs. Porrò veteres nescientes vsum papyri & chartæ, pro ea vtebantur pellibus caprinis, vel ouinis, in iisque scribebant, vti alibi ostendi.

Secundò, Septuag. & Arabicus Alexandrinus pro מְגִלָּה *meghilla*, id est, *volumen*, legentes מַגָּל *maggal*, vertunt *falx volans*. Eos sequuntur S. Cyrill. Theodor. & passim Græci: ac fortè eò allusit S. Ioannes Apocal. 14. 14. vbi vidit in manu Christi falcem acutam, qua scilicet demetat & succidat peccatores. Falx enim symbolum est punitionis, stragis & excidij. Verùm vera lectio est *meghilla*, id est, volumen, vti legit Noster, Chald. Hebræi, & passim Latini. Nam in eo scripta erant hominum peccata, vti sequitur. Vnde eò alludens S. Ioannes Apocal. 20. 12. *Iudicati sunt mortui*, inquit, *ex iis quæ scripta erant in libris, secundùm opera eorum.* Quin & Daniel cap. 7. 18. *Iudicium*, inquit, *sedit, & libri aperti sunt.*

Tertiò, pro *volumen* Symmachus vertit *κεφάλαιον*, id est, *capitulum*, hoc est, initium, vel summa & compendium. Vnde colligas, quanta fuerit multitudo peccatorum quæ in hoc volumine scripta fuerunt, vtpote quorum compendium, vel principium, putà volumen hoc, fuerit latum decem cubitos, longum viginti. Aliter Fernandez visione 33. sect. 1. censet enim volumen hoc vocari à Symmacho compendium, quia in eo scripta erat impietas, putà occisio Christi, vti ait

A Rupertus, quæ fuit omnis impietatis epitome & summa. Verùm hoc mysticum est: nam ad literam in libro hoc scripta erant furta & periuria illius æui, vt sequitur. Quocirca minùs genuinè Burgensis censet, in hoc volumine scriptam fuisse explicationem legis Mosi à Deo oretenus traditam, quam Rabbini Cabalam nuncupant, quæque ab iis in Talmud conscripta est. Meliùs Lyran. arbitratur in eo scripta fuisse furta & periuria populi, quibus meruit captiuitatem Babylonicam. Verùm nec hoc est genuinum. Illa enim scelera iam ante octoginta annos præterierant: hic autem agitur de sceleribus præsentibus, & pœna eis irroganda, non irrogata. Ait enim: *Edu-*
B *cam illud, &c.: & veniet ad domum furis, &c.*

Similem librum vidit Ezech. cap. 2. 9. in quo, inquit, *scripta erant lamentationes, carmen & væ*; eique parallelum vidit S. Ioann. Apocal. 10. 10. quem iussu angeli deuorauit: *Et erat*, inquit, *in ore meo tanquam mel dulce, & cum deuorassem eum, amaricatus est venter meus.* Nimirum omnes hi libri significant Dei mentem, voluntatem & decretum, in qua quasi in libro describit pœnas cuique peccato & peccatori debitas, v.g. quali & quanta puniendus sit fur, periurus, &c. ita S. Hieron. Theodor. & Hugo.

Symbolicè, S. Gregor. 15. Moral. c. 6. & Rupert. per hoc volumen accipiunt S. Script. quæ conscribit Dei minas, maledictiones & pœnas peccatoribus infligendas, vti patet Leuit. 26. Deuter. 27. 28. 29. & alibi.

Volans.] Vt significet celerem peccatoribus imminere vindictam, quæ hoc libro conscripta est, inquit Rupert. Albertus, Hugo & Clarius. Audi S. Chrysost. hom. 27. ad populum, vbi increpans iurantes & peierantes: *Falx*, inquit, *volans velocissimam vltionis incursum significat iuramentum sequentem; multorum verò cubitorum longitudo & latitudo vehementiam indicat, & magnitudinem malorum. At, ex cœlo volare, significat è superno tribunali iudicium ferri: falcata verò forma, ineuitabilem supplicij sortem. Sicut enim quo-* Cur volat. Causa 1.
D *cunque falx incurrerit, non solùm secum arripit, verùm & caput amputat; ita & pœna iurantibus ingruens est difficillima, nec prius absistit, quàm quod suum est perficerit.* Secundò, à Castro, volumen, inquit, volans dicitur, eo quòd supplicium semper immineat capiti sceleratorum, sempérque in aëre pendeat, Dei tantum præstolans annutum, vt sibi peccatores timeant, & caueant flagellum acerrimi vindicis: sicut Ieremias cap. 1. 11. vidit virgam vigilantem, seu baculum populo imminentem, quo Deus eū erat percussurus per Chaldæos. Vindicta ergo Dei volat, & inuolat in peccatores; perinde ac aquilæ, milui, accipitres volant per aërem quærentes prædam, eáque visa rapa- 2.
E cissimè & rapidissimè in illam inuolant: perinde ac scintillæ ignis volant in hortea plena stipula, eáque in momento absumunt: perinde ac volant fulmina, fulgetra & sagittæ cœlestes in turres, domos & arbores, eásque subitò afflant & incinerant. Tertiò, volat, vt peccatores per totam terram sparsos inuadat & feriat. ita S. Cyril. *Vidi*, inquit, *falcem instar auis in altum sublatam, ac velut in cunctam terram transilientem, valde longam, & latam dimidio minus.* Quartò, volat, vt significet vltionem & plagam ejus esse ineuitabilem. ita S. Chrysost. hom. 15. ad popul. *Ensem enim*, ait, *volantem forsan aliquis effugere poterit, falcem autem in collum delapsam, & pro funiculo factam,* 3.
4.

nemo

nemo fugere potest. Cum autem & alii adsunt, quæ salutis vlterius est spes? Quintò, *volumen*, vel vt
5. Septuag. *falx volans*, videtur idem repræsentare quod amphora volans, quæ impietatem, id est, impiam Synagogam, putà impios Iudæos continet, & transfert in Babylonem, de qua vers. 6.
6. Sextò, τὸ *volans* significat diuinæ vindictæ improuisam celeritatem, & inexpectatam plagam, quam subitò quasi inuolans impiis irrogat. Hinc eadem comparatur fulguri Deuter. 32. 41. *Si acuero vt fulgur gladium meum.* Dei enim vltio fulminea est celeritate tum coruscandi, tum percutiendi, tum perterrefaciendi; sed impij cum differtur Dei supplicium, improuida securitate consopiti altum stertunt, dicúntque illud Isaiæ 28. 15. *Percussimus fœdus cum morte, & cum inferno fecimus pactum: flagellum mundans cum pertransierit, non*
7. *veniet super nos.* Septimò, Mariana & alij apud Pagninum in lexico hebr. עפה *apha*, id est, volans, accipiunt in significatione Chaldaica, vertúntque *duplicatum, complicatum*: *aphu* enim Chaldaicè significat complicare, duplicare; vt significetur volumen hoc fuisse inuolutum, quia arcana continebat: aut duplicatum, quia duplices, id est, multiplices minas & pœnas peccatorum complectebatur. Verùm Chald. *apha* vertit פריחא *pericha*, id est, *volans*, æquè ac Noster, Septuag. & cæteri.

Vers. 2. Longum 20. cubitis, latum 10. Cur? *Longitudo eius viginti cubitorum, & latitudo eius decem cubitorum.*] Cur? Respondent primò Rabbini, Lyran. & Pineda Iob 24. 5. quia volumen hoc egrediebatur è loco templi, cuius porta pri-
1. Resp. ca erat longa viginti cubitis, lata decem. Sic & anterior pars Tabernaculi Mosaici, quæ vocabatur Sanctum, erat longa viginti cubitis, lata decem, vti dixi Exodi 26. initio; vt significet iudicium incipere à domo Dei, vt puniat sacerdotes eo grauiùs peccantes, quo magis Deo erant coniuncti; deinde volet per vniuersam terram, vt feriat quoslibet sceleratos. Hæc expositio videtur apposita, præsertim si ei adiungas quartam, quam mox subiungam.

2. Secundò, S. Hieron. hæ mensuræ, inquit, significant hic læta misceri tristibus. Deus enim vindictam clementia temperat: vnde peccatoribus infundit γλυκύπικρον, id est, dulce amarum. Nam denarius significat prospera: quia saluatoris nomen Iesus incipit à iota, quæ index est decarij: vicenarius verò illi oppositus significat aduersa. Hoc mysticum est, non literale.

3. Tertiò, S. Chrysost. loco citato, Mariana & Fernandez censent his mensuris significari enormitatem, & multitudinem scelerum. Hæc expositio generalior est.

4. Quartò, magis genuinè & pressè ad literam Theodor. Lyran. & Vatab. censent hac mensura notari vniuersam Iudæam (in quam, vtpote vbique rapinis & pauperum oppressionibus contaminatam, volabat hoc pœnarum volumen) duplo & amplius longiorem esse quàm latam. Nam vt ait S. Hieron. ad Dardanum Epist. 129. à Dan vsque Bersabee, quæ est longitudo illius, vix 160. millium in longum spatio tenditur. Latitudo autem à Ioppe vsque ad Bethlehem, 46. millibus constat. Sic in rebus physicis, æquè ac domibus & fabricis, ea est iusta proportio, vt longitudo sit dupla ad latitudinem.

Mysticè. Mysticè, denarius significat perfectionem rei: latitudo ergo decem cubitorum significat latitudinem supplicij ad multos, putà ad omnes sceleratos extendendam: longitudo verò duplo maior significat diuturnitatem pœnæ, scilicet perpetuam in hac vita, & æternam in futura. ita Ruper. Ribera & alij.

Hæc est maledictio.] Id est, condemnatio, supplicium, & omne malorum genus. ita Theodor. q. d. Hoc volumen continet sententiam condemnationis & supplicia impiorum. Hi enim vocantur maledicti; vnde audient à Christo Iudice hoc fulmen: *Discedite à me maledicti*, Matth. 25. maledicere enim Dei, vtpote efficax, est malefacere; sicut benedicere est benefacere. Sicut ergo benedictio est beneficium, sic maledictio est maleficium & supplicium. Burgensis per maledictionem accipit Talmud Iudæorum, quod volans dicitur, quia nullum habet fundamentum; & *maledictio*, quia eius doctrina execrabilis est, inquit. Hoc accommodatitium est, non literale. Fernandez & alij per maledictionem accipiunt illusionem malorum, quam nunc toto orbe patiuntur Iudæi ob cæsum Christum. Verùm hoc mysticum est. Vers. 3. Maledictio est supplicium.

Quæ egreditur.] E templo, vt volunt Rabbini: vel certè è cœlo & tribunali Dei, vt ait S. Chrysost. hom. 27. ad populum, egreditur versus templum & Ierusalem: maledictio egrediens est supplicium publicum, quod ante in cœlo & arca Dei quasi absconditum latuerat. Vnde sequitur: *Educam illud in apertum.*

Super faciem vniuersæ terræ.] Nimirum ad quam hic fit sermo, putà Iudææ. Huic enim minas intentat Propheta, & hi soli iurabant per Deum verum, vt sequitur; Gentiles verò per idola. ita S. Cyril. Ruper. Ribera, Hugo, Arias, Sanchez & alij; licèt Theodor. Lyran. & Vatab. vniuersam terram vt sonat accipiant, censeántque hoc volumen ex Iudæa, vel templo egressum volasse per totum orbem. q. d. Totus mundus plenus est sceleribus, ideóque toti imminet ira & fulmen Dei. Sic maledictio cœlestis vorauit & consumpsit totam terram tempore diluuij, è quo solus Noë cum suis per arcam enatauit. Sic eadem eandem vorabit & consumet sub diem iudicij, per ignem conflagrationis mundi. Sic maledictio Dei incubuit Asiæ, Græciæ totique Orienti per iugum Turcicum; Angliæ, Scotiæ, Daniæ, Sueuiæ, Germaniæ per factiones & seditiones Hæreticorum.

Quia omnis fur.] q. d. Deus hoc maledictionis fulmen intentat Iudæis ob furta & periuria: sub quibus omnia scelera intelliguntur, nimirum sub furto omnis fraus & iniuria quæ in proximum, contra secundam Decalogi tabulam; sub periurio omnis impietas quæ in Deum, contra primam tabulam committitur. ita S. Hieron. & Theodor. Nominat tamen hæc duo, quia tunc frequentiùs & impudentiùs perpetrabantur. Iudæi enim in Babylone depauperati necessitate cogente furari, & vt furtum occultarent peierare didicerant. Pauperes enim subinde furaces habent manus, indéque periuram linguam. Hæc quoque in iisdem taxat Osee c. 4. 2. *Maledictum*, inquit, *& homicidium, & furtum, & adulterium inundauerunt, & sanguis sanguinem tetigit.* ita S. Hieron. Remig. Albert. & Lyran. Addit S. Cyril. *Esdras*, inquit, *adiurauit Principes, Sacerdotes & populum, vt eiicerent vxores alienigenas; & iurauerunt. Erat ergo necessarium proponere maledictionem & supplicium impendens, vt seruarent iuramentum. Præterea quia ædificato templo magna vis pecuniarum erat congregata, quam partim Darius dederat, partim populus*

populus obtulerat, probabile est eos qui Præpositi erant gubernationis huic, auertisse aliquid de consecratis Deo: idcirco contra furtum etiam proponit maledictionem, ne pecunias sacras in priuatos vsus verterent.

Sicut ibi (in volumine volante) *scriptum est.*] Hebr. מזה mizze camoha, id est, *ex eo sicut ipsum* continet, *iudicabitur.* Aliter Pagnin. Arias & Vatab. vertunt enim: *Quia omnis fur sicut scriptum est, ex vna parte ipsius succisus est, & omnis iurans sicut scriptum est, ex altera parte similiter succisus est.* Censent ergo ex vtroque latere, auerso scilicet & aduerso, scriptum fuisse hunc librum; ac consequenter iteratam fuisse maledictionem, siue vtrumque peccatum, furti scilicet & periurij, fuerit iteratum, vt vult Stunica hic; siue non, sed furtum scriptum fuerit ab vna parte, periurium ab altera, vt vult Pagnin. vt significetur geminâ eetráque sententia Dei sceleratos esse damnandos. Sic Ezechiel cap. 2. 9. vidit librum scriptum intus, & foris, siue à tergo, id est, opisthographum.

Iudicabitur.] Id est, condemnabitur & punietur. Hebr. נקה nicka, id est, exeindetur. Chald. *peremitur.* Septuag. *Omnis fur ex hoc vsque ad mortem punietur, & omnis periurus ex hoc cruciabitur,* vt ipse maneat quasi iuge & viuum quoddam pœnarum volumen. ita S. Hieron. Theod. Ruper. Remig. Hugo, & Lyran. Perperam ergo Tigurina contrariè vertit: *Quia omnis qui furatur ab eo, sicut ipsum est, absoluitur: & quisquis peierat ab eo, sicut ipsum est absoluitur.* Et Syrus: *Quia omnis qui furatur, ex ea sicut ipsa vincet* (iustificatur.) *Et omnis qui iurat ex ea sicut ipsa vincet* (iustificatur.) q. d. Per hoc volumen significatur absolui Iudæos à pristinis furtis & periuriis; eo quòd illa luerint & expiarint pœna captiuitatis Babylonicæ. Perperam, inquam, nam contrariú hic dicitur, & sequitur: *Commorabitur in medio domus eius, & consumet eam.* Ac hebr. נקה nicka, licèt significet innocentem esse, & declarari, siue absolui, significat tamen quoque succidere, nocentem declarare, & punire. Est enim contrariæ significationis. Vnde Arabicus Antiochenus vertit: *Quia omnis qui furatur, ex ea ad mortem* (damnatur) *& ex ea comminentur? omnis qui iurat ex ea, & sicut ipsa superatur*, id est, conuincitur. Et Arabicus Alexandrinus: *Quia omnis fur: ponas dabit, & luet hoc* (quod furatur, vel hac scilicet falce plectendus) *vsque ad mortem suam, & omnis qui falsò iurat, dabit pœnas vsque ad mortem.*

Omnis iurans.] Falsò, id est, peierans. ita Chald. Tigurina, Vatab. & alij. Tamen S. Chrysost. ad populum, inuectus in consuetudinem iurandi, hæc accipit de quouis iuramento; quia scilicet, qui sæpe iurat, facilè peierat. De periurio enim hic agi patet ex vers. 4. *Ad domum iurantis in nomine meo mendaciter.* Celebris est sententia Periclis, quem cùm amicus rogaret, vt pro se causamque eius falsum deieraret, respondit: *Oportet me commodare amicis, sed vsque ad aras*, ne scilicet amici causa peierem, vel inhonesti quid agam, quo numinis reuerentiam violem & offendam. Olim enim iurantes aram manu contingebant. Vide Gellium lib. 1. c. 3.

VERS. 4. *Educam illud.*] In lucem, in theatrum orbis, vt omnibus sit conspicuum; vt titulum pœnæ in fronte gestare videamini, nimirum, hi sunt fures & periuri. Rupert. Arias & Vatab. censent id factum per Antiochum Epiphanem, qui mirè afflixit Iudæos tempore Machabæorum. Verùm tam cum hæc minatus est Zacharias, eadè Deum fecisse credibile est, priuatim domos impiorum consumendo.

Et commorabitur in medio domus illius, & consumet eam.] Solent enim domus in quibus immane scelus, v.g. rebellio in Principem, patratum est, destrui & radi vsque ad fundamenta vti Bruxellæ initio tumultuum Belgicorum factum vidimus. Sic Deus Sodomam & Pentapolim cœlesti igne sideratit & consumpsit. Sic hic maledictio Dei domos furum & periurorum inuadit, easque disperdit, vtpote quæ rotæ ex pauperum rapinis furtisque constent; Iudæorum, inquam, vt dixi vers. 3. Ad hos enim minæ hæ Prophetæ diriguntur, hique soli iurabant per nomen Dei veri. Quare minus verum & congruum videtur quod censent aliqui, has minas dirigi ad gentes, quasi maledictio quæ Iudæos in captiuitate Babylonica afflixit, ab iis, vtpote illa expiata, transferenda sit ad gentes, v.g. ad Babylonios, vti dicitur vers. vltimo: Non enim ita eam expiarant, quin in multis adhuc expianda restaret, præsertim qui noua scelera vel in Babylone, vel post reditum à vicinis gentibus didicerant, & contraxerant. Quocirca licèt Aggæus, Malachias & Zacharias consolentur fideles & pios Babylone redeuntes, tamen pariter acriter taxant impios, qui tanta captiuitatis castigatione non meliores, sed deteriores sunt effecti, vt patet c. 1. vers. 3. Malach. 2. 10. & c. 3. 8. Aggæi 1. 5.

Dices, si maledictio commoretur in domo, quomodo domum consumit vsque ad lapides & ligna? Resp. supplicia quæ Deus in domos furum, periurorum & similium facinorosorum immittit, quasi molem aliquam eis incumbere, quæ paulatim instar molæ eos molit & comminuit, arcano & miro quodam modo, vsque ad ligna & lapides notissimos, donec eas ad nihilum redigat. Sic hoc sæculo vidimus & videmus familias potentes, quæ per rapinas vel bona malè parta splendidæ euaserant, iusto Dei iudicio ac vindictæ eis incumbente esse commolitas, & vel annihilatas, vel ad miseram sortem redactas; vt qui eas vident stupeant, quomodo tantæ opes sensim sine sensu euanuerint. Notat S. Chrysost. hom. 15. ad pop. Deum ita punire iurantes ad exemplum aliorum. *Quam ob causam*, inquit, *lapides & ligna iurantis dissoluit, vt ruina aliis correctio fiat. Postquam enim iurantem mortuum terra condi necesse est, domus dissoluta, & ruina facta prætereuntibus omnibus & cernentibus admonitio erit per aspectum vt non eadem audeant, ne eadem patiantur, & accusatrix erit mortui criminis continua.*

Loquitur Propheta de maledictione inflicta Iudæis furibus, periuris & sceleratis sui æui: à pari tamen, imò à maiori intelligit quoque eam, quæ postea ob cæsum Christum illos inuasit. Hæc enim omnium fuit maxima, quæ Ierusalem cum templo, regno & Repub. funditus euertit & consumpsit, adeo vt Ierusalem illa vetus & gloriosa modò nunquam extitisse videatur, vti Christus illi comminatus erat, dicens Luc. 19. 44. *Ad terram prosternent te, & non relinquent in te lapidem super lapidem.* Hæc quoque à 1600. annis in tota Iudæorum sobole & gente iugiter commoratur, facitque vt Iudæi sint toto orbe vagi, exules, viles, miseri, serui, exosi, ignorantes, obdurati & excæcati, sine lege, sine rege, sine Ecclesia, sine

Repub. sine templo, sine sacerdotio, sine prophetia, sine Deo. Conati sunt ipsi permittente, imò instigante Iuliano Apostata in odium Christianorum, templũ Ierosolymæ reædificare; sed ignis è fundamentis egrediens fabros cum fabrica consumpsit, vti testatur S. Chrysost. orat. contra Iudæos.

Vers. 5.] Et egressus est angelus, qui loquebatur in me: & dixit ad me: Leua oculos tuos, & vide quid est hoc, quod egreditur.

Vers. 6.] Et dixi: Quidnam est? Et ait: Hæc est amphora egrediens. Et dixit: Hæc est oculus eorum in vniuersa terra.

Vers. 7.] Et ecce talentum plumbi portabatur, & ecce mulier vna sedens in medio amphoræ.

Vers. 8.] Et dixit: Hæc est impietas. Et proiecit eam in medio amphoræ, & misit massam plumbeam in os eius.

Vers. 9.] Et leuaui oculos meos, & vidi: & ecce duæ mulieres egredientes, & spiritus in alis earum, & habebant alas quasi alas milui: & leuauerunt amphoram inter terram & cælum.

Vers. 10.] Et dixi ad angelum, qui loquebatur in me: Quò istæ deferunt amphoram?

Vers. 11.] Et dixit ad me: Vt ædificetur ei domus in terra Sennaar, & stabiliatur, & ponatur ibi super basem suam.

Vers. 6. Amphora quid?

Amphora.] Hebr. איפה *epha* est mensura (vt vertit Syrus, & Arabicus vterque) capiens tres modios frumenti, decima pars ephi, vel cori: corus enim capiebat triginta modios. Iam quia epha erat communis mensura Hebræorum, hinc hoc loco, & alibi sæpe, pro mensura in genere capitur. Vnde noster doctè vertit, *amphora:* tum quia hęc pariter apud Latinos erat communis mensura: tum quia ex æquo respondebat epha, siue trimodio in aridis. Audi Budæum lib. 5. de Asse: *Comperi amphoram esse octauam partem eius vasis, quod modium vini dicimus. Modium vini tricenos senos sextarios nostros capit: sextarius autem octonas eas quas pintas dicimus. In aridis autem pro amphora quadrantem sextarij habemus, id est, ternos bossellos, pro quibus vas trimodium habemus, dimidiatum medimnum.* Amphora ergo, siue epha significat mensuram peccatorum Iudæorum, punitioni & excidio eorundem à Deo decretam & præfinitam; qua sensim impleta Iudæi puniti & excisi sunt. Deus enim videns peccata gentis, vel hominis alicujus, non statim prosilit ad vindictã, sed longanimiter ea tolerat: ideóque cuique genti, vel homini, certam præscribit mensuram peccatorum, ita vt antequam illa planè impleatur, non puniat, sed mox vbi ea impleta fuerit, tunc omnia simul & semel acriter castiget & vindicet, iuxta illud Christi Matth. 23. 32. *Et vos implete mensuram patrum vestrorum.* Et Genes. 15. 16.

Est mensura peccatorũ.

Nondum completa sunt iniquitates Amorrhæorum. Vide ibi dicta. ita S. Hieron. Theod. Haymo, Ruper. Alber. Hugo, Lyran. & alij passim. Vtitur symbolo amphoræ, vel epha & modij, quia in his mensuris fraudem & furtum, de quo vers. 3. faciebant Iudæi. Vnde Chald. vertit: *Isti sunt populi, qui accipiebant & dabant mensura falsa.* Et mox: *Propter hoc condemnati, & in exilium translati sunt, quia accipiebant & dabant mensura falsa.*

Quæres quando hæc amphora, id est, mensura peccatorum à Iudæis fuit impleta, & à Deo castigata, ac extremo gentis excidio vindicata? Resp. primò, hæc mensura ab iis impleta fuit tempore Sedeciæ, ac castigata à Deo per Nabuchodonosor captiuitate Babylonica 70. annorum. ita Hebræi, S. Hieron. Theod. Vatab. & alij. Et de hac propriè hic agi videtur. Amphora enim hæc translata fuit in terram Sennaar, id est, in Babylonem, vt dicitur vers. vltimo. Porrò amphora hæc significat mensuram plenam tum culpæ (vnde insidet ei impietas) tum pœnæ. Culpæ, nimirum quod ea iam in Iudæa excreuerit per idololatriam, & alia scelera ad summam impietatem: quocirca significat culpam hác ex ea, vtpote terra sancta, euertendam, abductis scelestis Iudæis in Babylonem; Babylonem enim esse sedem idololatriæ & impietatis. Pœnæ, nimirum quod iam punita sit in Babylone captiuitate septuaginta annorum, & rursum ibidem punienda sit si in ea remaneat, tum solito exilio, tum excidio vniuersali à Dario Hystaspis. Darius enim Babylonem eiúsque incolas, tam indigenas, quàm aduenas, putà Iudæos qui in ea remanserant cepit & vastauit, vt dixi cap. 2. vers. 7. Propriè enim hæc visio Zachariæ dirigitur ad Iudæos, non tantùm in Ierusalem degentes, sed etiam ad eos qui de Babylone post datam à Cyro libertatem redeundi remanserant, nec in Ierusalem reuerti voluerant, eo quod iam sedes & familias coëmptis domibus & agris fixissent in Babylone. Hosce in patriam reuocare conatur Propheta, tum ne Babyloniorum moribus & idololatriæ assuescant, tum vt Babyloni instans excidium per Darium effugiant. Hoc est quod dixit c. 2. 7. *O Sion fuge quæ habitas apud filiam Babylonis*, vt ibidem explicui. Vidit ergo Zacharias amphoram, siue mensuram in qua sedebat impietas, è Iudæa transferri in Babylonem, quo significat impietatem Iudææ, impiósque Iudæos translatos esse in Babylonem, ac proinde Iudæam iam esse ab impietate expurgatam & puram, Babylonem verò esse sedem & cloacam impietatis: quocirca impietatem in Babylone mansuram, nec amplius in Iudæam redituram. Hinc deinceps idololatria non est visa in Iudæa, quia illam cum sua amphora, id est, pœna, Iudæi reliquerunt in Babylone, quãdo eius mensura per septuaginta annos persoluta, expiati & liberi redierunt in Ierusalem. Tunc enim liberi à culpa & pœna, eius modium, amphoram & mensuram deposuerunt in Babylone: quo tacitè monet Iudæos in Babylone degentes, vt ea quasi cloaca scelerum relicta, in sanctam Ierusalem redeant. Secundò, eodem symbolo significat per hanc amphoram, id est, impietatis cumulum, qui Babyloni ex impietate Iudæorum accesserat, & indies ex eorum, æquè ac Babyloniorum criminibus accedebat, breui complendam esse rursum peccatorum Babylonis mensuram, vt ea completa excinderetur cum omnibus incolis à Dario Hystaspis. Amphora enim incumbens Babyloni significat suppli-

cium

cium & excidium imminens Babyloni, ob impietatem in amphora residentem, & cum amphora translatam in Babylonem. ita Sanchez: qua ratione rursum monet Iudæos reliquos in Babylone, vt ex ea discedant, ne eius clade inuoluantur. Totum enim hoc caput, vt rectè aduertit P. Mariana, dirigitur ad Iudæos non tam in Iudæa, quàm in Babylone degentes, vt ostendat eorum infelicitatem, impietatem & periculum, eóque illos ad reditum in Ierusalem & templum inuitet: inde tamen consequenter & ex aduerso significat felicitatem, pietatem & securitatem Iudæorum in Iudæa degentium, vtpote qui exportata iam impietate in Babylonem, degant in terra pura & sancta, ibique fabricæ templi & Dei cultui piè & quietè insistant. Omnia enim hæc eò spectant, vt populum incitent ad templum in Ierusalem restaurandum, perficiendum & exornandum, vt in eo piè sanctéque Deum colat, eique obediat & seruiat. Itaque propriè hæc amphora in qua sedet impietas translata in Babylonem, significat idololatriam tam quoad culpam, quàm quoad pœnam ex Iudæa translatam esse in Babylonem, ibique sedem fixisse.

Secundò, hæc amphora & mensura peccatorum Iudææ, per excidium & captiuitatem Chaldæorum euacuata & expurgata, post reditum Iudæorum è Babylone rursus ab iis impleri cœpit. Vnde Arias per amphoram accipit publicâ fraudem, quæ tunc in populo grassabatur, furta & periuria de quibus vers. 3. Hæc amphora sensim per 360. annos rursum impleta fuit: vnde post eos iterum euacuata & expurgata fuit per Antiochum Epiphanem tempore Machabæorum, qui grauiter Iudæos afflixit: sed planè & plenè impleta fuit per parricidium, imò deicidium quo Christum Dominum occiderūt, iuxta illud Christi Matth. 23. 32. *Et vos implete mensurā patrum vestrorum*, scilicet occidendo me, Deum & Messiam vestrum, vt impleta mensura vestrorum scelerum, veniant vestri carnifices Titus & Romani, qui extremo & æterno excidio vos plectant, vt in terra Sennaar, id est, toto orbe, inquit Sanchez, vagi & profugi exuletis, donec Antichristum verè & propriè in Sennaar, id est, in Babylone, quasi stabili & firmo loco regni eius colatis & adoretis. ita Ruper. Emmanuel, Ribera, Fernádez & alij.

Amphora tria portendit. Prior sensus proximior est, ideóque literalis; posterior remotior, & priori quasi typo incumbens, ideóque partim literalis, partim allegoricus. Vbi nota amphoram hanc partim esse ænigma rei præteritæ, putà captiuitatis Babylonicæ; partim oraculum rei futuræ, eiúsque triplicis, scilicet primò instantis excidij Babyloni, à Dario Hystaspis inferendi. Secundò, impietatis in eo collocandæ per Antichristum. Tertiò, excidij & exilij Iudæorum per Titum & Romanos, ob cæsum ab eis Christum. Denique amphora hæc symbolo diuersa est à volumine, vel vt Sept. vertunt, *falce volante* vers. 2. sed significato est penè eadem. Vnde vtraque volat: hæc in domum furis & periuri, illa in Sennaar, id est, in Babylonem, vbi impietati sedes, æquè ac vindictæ & carnificina à Deo statuta est. Vnde & de vtraque verè vers. 3. dicitur: *Hæc est maledictio, quæ egreditur super faciem omnis terræ.*

Oculus & sol mundi est Deus. *Hæc est oculus.*] Oculus hic dupliciter capi potest. Primò actiuè, vt significet Dei prouidentiam. q. d. Hæc amphora significat peruigilem Dei

A oculum, qui vniuersim terram circumspicit & lustrat, ac cuique pœnas pro mensura scelerum assignat. Sicut enim sol est oculus mundi, ita multò magis Dei prouidentia est sol, & oculus vniuersi; de quo plura dixi cap. 3. 10. & Ierem. 1. 11.

Secundò & meliùs; passiuè & obiectiuè, oculus, id est, obiectum oculi, porà res visa in quam omnes conijciunt oculos. q. d. Oculus, id est, aspectus omnium Iudæorum fertur ad hanc amphoram, oculi eorum non aliud respiciunt quàm ad amphoram, vt scilicet eam peccatis suis impleant; adeò effrenes ruunt in scelera, vt non aliud quàm ad scelera respicere & oculos intendere videantur, iuxta illud Genes. 6. 5. *Videns* B *Deus quòd, &c. cuncta cogitatio cordis intenta esset ad malum omni tempore.* Et Ierem. 22. 17. *Tui verò oculi & cor ad auaritiam, & ad sanguinem innocentem fundendum, & ad calumniam, &c.* Verum enim est illud vulgi: *vbi manus, ibi dolor: vbi oculus, ibi amor; vbi mens, ibi cor.* Et illud Poëtæ: *Amor ex videndo nascitur mortalibus.* Sicut enim sol per speculum tersum stupam incendit, sic res pulchra per oculos intromissa in animam, eam accendit. Hoc modo in corde per oculos facit amor incendium. ita Theodor. Arias, Ribera, à Castro & alij. Vnde Septuag. pro עֵינָם *enam*, id est, oculus eorū, per diæresim legentes עֲוֹנָם *auonam*, vertunt: *Hæc est iniquitas eorum in omni* C *terra.*

Rursum amphora, id est, mensura pœnæ, quæ iniquitati Iudæorum debita eidem irrogabitur, erit *oculus*, id est, conspicua vniuersæ terræ. Publicum enim scelus publica pœna vindicandum est, vt sicut ipsi iugiter oculos intenderunt in amphoram culpæ, ita alij omnes oculos intendant in amphoram & mensuram ingentem pœnæ, culpæ eorundem commensuratā. Vnde Chald. vertit: *Ecce ipsi manifesti fiunt coram omnibus habitatoribus terræ.* Omnes enim videbunt enormes eorum cruciatus, sicut viderunt enormia eorum crimina. Et S. Hieron. *Oculus*, inquit, *est ostensio peccatorum, vt quorum vitia dispersa latitabant,* D *in vnum coaceruata oculis omnium panderentur, & egrederetur de loco suo Israel, & qualis in terra sua fuerit, cunctis gentibus monstraretur.* Ita Iudæi sunt oculus vniuersæ terræ: omnes enim eos aspiciunt vt Christicidarum filios, qui portant culpam & pœnam patrum suorum, eorúmque sceleris magnitudinem in sua desolatione vbique ostendūt, inquit Ruper. Ita tropologicè Deus peccata in tenebris & occultis locis perpetrata educit in lucem, facitque vt sint oculus totius orbis, cùm ea punit publica infamia, aut publica clade & supplicio.

Talentum plumbi.] Hebr. כִּכַּר *kickar*, id est, globus, vel potius orbis plumbeus, torta vel E massa plumbea, vt vertit Interpres vers. 8. Vnde S. Hieron. *Massa*, inquit, *instar lapidis ferebatur, vel suo impetu, vel Domini iussione, vel ferebatur ab alio cuius nomen tacitum est.* Talentum plumbi notat grauitatem culpæ, & consequenter pœnæ; quæ peccatores deprimit & opprimit, vt sese erigere & ab ea eximere nequeant: vnde obstruit os amphoræ, vt impietas eâ conclusa in æternum occlusa maneat, de quo mox plura. ita S. Hieron. Haymo, Remig. Ruper. & Lyran. Propriè talentum plumbi notat grauem rigidámque Dei sententiam, quæ Iudæis pœnam culpæ, quasi amphoram impietati adæquatam commensurabat, Vers. 7. Talentum plumbi est grauitas culpæ & pœnæ.

eámque quasi obsignabat & occludebat, vt ex ea egredi non posset, nisi tota mensura pœnæ persoluta, nisi scilicet expletis annis septuaginta captiuitatis in Babylone. Addit Ribera, talento plumbi quo omnino clausa est amphora, significari diuturnitatem supplicij & exilij, æquè ac excæcationis Iudæorum, scilicet illud duraturum vsque ad finem mundi: porrò amphoram portari in terram Sennaar, quia illorum cæcitas & pœna durabit, donec ipsi in Babylone Antichristum colant & adorent.

Et ecce mulier sedens in medio amphoræ.] *Angelus*, inquit S. Hieron. *qui loquebatur in Propheta, & egrediens ex eo illi vniuersa monstrabat, arripuit mulierem quæ vocabatur impietas, & præcipitem misit in medium amphoræ, quæ priùs liberè ferebatur, & super amphoram sedens omnibus apparebat.* Hic ergo ab angelo ostensa est Zachariæ *mulier sedẽs in medio amphoræ*, id est, limbi, vel orificij amphoræ, putà *super amphoram*, vt explicat S. Hieron. ita vt vmbilico tenus super eam emineret, pedes verò vel extra, vel intra amphoram demitteret: nam paulò post vers. 8. angelus eam ita sedentem, & capite pectoréque eminentem extra amphoram, proiecit in medium amphoræ, ibique eam demersit, & talento plumbi occlusit: quo significatur, impietatem initio fuisse impunè grassatã, sed crescente mensura peccatorum sensim implesse amphoram, id est, mensuram peccatorum, vindictæ à Deo præstitutam, ita tamen vt adhuc liberè loqui & mouere se posset, donec completa planè eorum mensura, ab angelo amphoræ omnino inclusa fuit; quo repræsentatur consummata eorum impietas, & mensura peccatorum à Deo præfinita omnino completa, vt reipsa in carcerem & exilium, putà in terrã Sennaar, à duabus mulieribus instar miluorum alatis raperetur. Porrò impietas pingitur vt mulier: quia mulier, inquit Cyril. & Theod. subiectum, æquè ac symbolum est infirmitatis & concupiscentiæ, quæ mater est, & fons omnis peccati & impietatis. Vnde Euseb. lib. 2. de Præp. Euang. c. 2. voluptatem vocat hydram multorum capitum, quod in ea sint principia & capita omnium scelerum. Et Cyril. Alex. in stromat. eandem vocat metropolim vitiorum omnium. Quocirca Aristippus Philos. mulierem paruam, sed pulchram conspicatus: *Paruum quidem pulchrum*, inquit, *magnum autem malum*. ita Antonius in Melissa serm. de muliere forti. Diogenes videns mulieres garrulas inter se colloquẽtes: *Aspis*, inquit, *à vipera venenũ mutuatur*. ita idem in Melis. par. 2. serm. 54. Democritus rogatus cur cùm magnus esset, paruam duxisset vxorem? *Ego*, inquit, *in malo eligendo, quod minimum erat elegi.* (idem respõdit B. Thomas Morus) ita idem serm. de mulier. impr. Vulgare est prouerbium: *Ignis, mare, mulier, tria mala.* Secundus Philosophus apud Maximum serm. 9. interrogatus *quid esset mulier mala?* respondit: *Viri naufragium, domus tempestas, quietis impedimentum, vitæ captiuitas, quotidianũ damnum, voluntaria pugna, sumptuosum bellum, bellua conuiua, sollicitudo confidens, leæna complectẽs, exornata Scylla, animal malitiosum, malũ necessarium.* Quapropter Cato aiebat: *Si absque femina esset mundus, conuersatio nostra non esset absque dijs.* S. Gregor. Thaumaturgus scribens in Ecclesi. *Expertus sum*, inquit, *mulierem esse quandam mollem terram.* (Alij, mulier, aiunt, idem est quod mollis aër.) *Cor enim ipsius quasi sagena prætereuntes concludit. Quod si manu sola contingat, tenet: sin amplexetur, vinculis trahit.* S. Cyprian. lib. de singular. cleric. *De carbonibus*, ait, *scintillæ dissiliunt; de ferro rubigo nutritur, morbos aspides sibilant, & mulier fundit concupiscentiæ pestilentiam, quam Salomon sic comparat dicens: De vestimento procedit tinea, & à muliere iniquitas viri.* Socrates aiebat: *Mulier speciosa & pulchra templum est super cloacam ædificatum.* ita Laërt. in vita Socratis. Idem dicebat se tria mala assecutum, Grammaticã, paupertatem, & perniciosam vxorem; quorum duo priora effugisset, tertium verò minimè: quia assiduè eum exercebat sua Xantippe. Denique S. Hieron. ad Nepotian. *Hospitiolum*, ait, *tuum aut raro, aut nunquam mulierum pedes terant. Vide ne sub eodem tecto maneris; nec de præterita castitate confidas; nec Sampsone fortior, nec Dauide sanctior, nec Salomone poteris esse sapientior. Memento semper, quod paradisi colonum de possessione sua mulier eiecit.* Hac ergo de causa impietas hic schemate mulieris repræsentatur. Simili modo iniquitas in emblematibus Cæsaris Ripæ pag. 379. pingitur quasi femina, vestita igne & flammis, quæ concito cursu fugit. Iniquitas enim animam peruersam cruciat & vrit, perinde ac ignis lignum aridum: fugit, quia malè sibi conscia plena est pauoribus, & omnia tuta timet; quin & vmbras expauescit. Idem impietatem pingit pagina 1367. quasi feminam fœdam, oculis velatis, auribus asininis, dextra tenentem gallum, sinistra ramum pungentis rubi, aut hippopotamũ. Gallus enim ferus est & sæuus, vt & matrem violet, ac patrem inuadat. Hippopotamus verò, siue equus fluuialis frequens in Nilo, teste Plinio lib. 8. cap. 25. impius est, quia matrem fœdat, & patrem occidit. Ita peccator impius est in Deum patrem, & in matrem Ecclesiam, eósque quasi rebellis & hostis inuadit, præsertim si sit idololatra; aut hæreticus. Idem peccatum pag. 132. par. 2. pingit quasi iuuenem cæcum, nudum, nigrum, ambulantem per auia & præcipitia, cinctum serpente, cum verme ad latus sinistrum, qui illi cor rodit: hic est vermis, siue remorsus conscientiæ: serpens est diabolus, qui peccatorem specie falsa boni apparentis decipit, vti primitus matrem nostram Euam specie pomi, & spe omniscientiæ decepit, Genes. 3. 1.

Mulier in amphora sedet. Cur

Mulier symbolum concupiscentiæ.

Peccati emblemata.

Tropol. mulier ista est voluptas. Hæc enim est causa & mater omnis impietatis & peccati. ita S. Cyrill. & Theodor. Sapienter Maximus ser. 71. ex S. Chrysostomo: *Voluptas*, ait, *cani similis est: si persequaris, fugit: si metuas, manet.*

Symbolicè, mulier hæc, putà impietas sedere dicitur tribus de causis. Sedet enim ipsa primò, tanquam assueta & affixa suis cupediis & vitiis. Vnde Psal. 49. 20. de detractore maledicentiis assueto dicitur: *Sedens aduersus fratrẽ tuum loquebaris*, non stans, quasi obiter & in transitu; sed sedens, quasi ex professo, ex vsu, ex habitu. Secundò, quasi mœsta, & damnata ad amphorã, id est, carcerem iustúmque supplicium. Tertiò, quasi iners & pigra. Acedia enim in emblematibus Cæsaris à Ripa pag. 8. pingitur quasi vetula turpis malè vestita, sedens, capite incumbens manus sinistræ, innixæ genibus; ex qua dependet charta, cum hoc lemmate: *Torpet iners*; dextra gestãs torpedinem piscem. Præclarè S. Bern. in Epistolis acedum increpans: *O homo imprudens*, ait, *millia millium ministrant ei, & decies centena millia assistunt ei, & tu sedere præsumis?* Tropologicè, qui sedet

Impietas sedet ob tres causas.

ſedet in amphora, id eſt, qui in peccatis pacem habet, inquit Sanchez, prope eſt vt iaceat, id eſt, ſpiritum habeat compunctionis & ſoporis, ita vt neque lucem aſpiciat, neque ictum ſentiat, & oppreſſius talento plūbeo obdurationis ſuæ, à miluinis pennis rapiatur in terram Sennaar, vbi ad eius ſupplicium ædificetur ſtabilis & æterna domus.

Vers. 5.

Hæc eſt impietas.] Putà impia ſynagoga. Hic eſt titulus, ſiue epigraphe mulieris, ſicut in comœdiis actoribus perſonatis tituli affiguntur, v.g. Hic eſt Dauid, hic eſt Vrias, hæc eſt Berſabee, vt ſciant ſpectatores quam quiſque perſonam agat. Similiter in reorum iudiciis & ſupplicis ſolet affigi titulus, indicans cauſam ſupplicij, B vti Chriſto crucifixo hunc titulum affixit Pilatus: *Hic eſt Ieſus Nazarenus rex Iudæorum.* q. d. Hic Ieſus damnatur ad mortem, quia voluit eſſe rex Iudæorum, quia regnum Iudææ ambiuit. Huc alluſit S. Ioannes Apoc. 17. 5. cùm meretrici illi famoſæ, hoc eſt, Babyloni typicæ, ſuum titulum affigit dicens: *Et in fronte eius nomen ſcriptū: Myſterium, Babylon magna, mater fornicationū & abominationum terræ.* Iam impietas hic quælibet accipitur, putà tota multitudo & congeries peccatorum; ſed maximè duplex. Prior eſt idololatria, ob quam ad captiuitatem Babylonicam damnati fuerunt Iudæi. ita S. Hieron. Hugo & Lyran. Secundò, occiſio Chriſti, ob quam perpetuo exilio nunc damnantur. ita Ribera, Sanchez, Fer- C nandez & alij. Hæc enim propriè dicta eáque ſumma fuit impietas. Notat S. Chryſoſt. tract. 1. de orando Deum, omne quidem peccatum mortale eſſe mortem animæ, quia ab ea expellit Deum, qui eius eſt vita; propriè tamen impietatem dici mortem animæ, quia pietas, ſeu cultus Dei, & conuerſatio eo cultu digna, propriè eſt vita animæ, quam tollit impietas, quæ idcirco propriè eius eſt mors. Vnde hebr. eſt הָרִשְׁעָה *harisça*, q. d. Illa impietas, illud ſcelus, ſcil. inſigne & enorme.

Animæ vita eſt pietas, quam tollit mors, id eſt, impietas.

Et proiecit eam in medio amphoræ.] Ita vt caput totúmque corpus mulieris intra amphoram contineretur, vti paulò antè dixi. D Hac phraſi ſignificatur completā fuiſſe menſurā peccatorum, ideóque Iudæis inſtare Dei vindictam. Porrò Iudæi impleuerunt menſuram hanc ſuam, primò tempore Sedeciæ, cùm ipſe iuramentum Chaldæis præſtitum quod eis ſubeſſet, violauit, & periurus eis rebellauit. 4. Reg. 25. verſ. 6. Vnde mox exciſus eſt cum regno ab iiſdem Chaldæis. Secundò, cùm Chriſtum occiderunt: vnde mox exciſi ſunt à Tito & Romanis. ita Ribera, Sanchez, Fernandez & alij.

Maſſa plūbea in ore quid?

Et miſit maſſam plumbeam in os eius.] *Eius*, vel mulieris, vt vult Theodor. & Vatab. vel potiùs & pleniùs amphoræ: obſtruxit enim os amphoræ, E & per conſequens os mulieris, totámque mulierem, quæ intra amphoram coniecta, illa claudebatur. ita S. Hieron. Hebræi, Alber. Remig. Ribera & alij. Hac maſſa plumbea ſignificatur completa menſura peccatorum, ideóque mulierē, id eſt, impiam ſynagogam damnari ad ſupplicium certum & irreuocabile, cuius grauitas & perpetuitas ſignificatur plumbo, inquit S. Hieron. Ruper. & Remig. vt ad perpetuum ſilentium, carcerem, tenebras & barathrum detrudatur & demergatur. Audi S. Hieron. *Ab angelo opprimitur, vt quæ prius lætabatur in ſcelere, æterno ſilentio conticeſcat: vel iuxta Theodotionem, ipſa mulier ſe pro-* A *iecit & abſcondit in medium amphoræ, ac ſuper ſe duxit grauiſſimum plumbi pondus, vt obturatum os haberet, & vltra ſe ſaciare non poſſet*; itaque deportaretur in Sennaar, id eſt, in Babylonem: licèt enim Iudæi ex ea per Cyrum liberati & egreſſi ſint, tamen non ſunt egreſſi niſi emenſa amphora, id eſt, expleta menſura ſeptuaginta annorum, pœnæ & captiuitati eorum à Deo præſtituta, quaſi culpæ eorum commenſa. Rurſum impietas ex ea non eſt egreſſa, quia idololatria Iudæorū manſit in Babylone, nec regreſſa eſt in Ieruſalem. Ipſi enim hac captiuitate caſtigati, amplius non coluerunt idola. Sic & Iſidor. Peluſ. lib. 3. Epiſt. 33. per talentū plumbi accipit pondus peccati, quod peccatorem ad ima gehennæ degrauat & deprimit: *menſura* (amphora) *verò*, inquit, *ſignificat diuinæ lenitatis & patientiæ finem, ac pœnæ principium.* Addit Arias, mulierem hanc plumbum ore excipere & deuorare coactam, vel plumbū liquefactum in os eius infuſum, idque in pœnam fraudum & furtorum eius, de quibus verſ. 3. ſicut hodie falſarij & corroſores monetæ in cacabū oleo bullientis immittuntur, illúdque haurire coguntur. Probat id Arias ex traditionibus Hebræorum tit. de *Sanhedrin*, ſiue de magiſtratibus, vbi dicitur, Iudæis idololatris, vel violatæ religionis conuictis ſolere plumbum liquefactum in os infundi, eóque illos enecari & cōburi. Verùm hoc loco ſolum occluſum eſt os amphoræ plumbo, C non autem hauſit illud mulier in amphora ſedens; ſed in inferno damnati hauriunt ſulphur, picem & plumbum liquefactum.

Tropol. impietas in amphora obſcura plumbo occluſa, eſt excæcatio Iudæorum: maſſa plumbea eſt obſtinatio, quam ſummam in eis hodie cernimus. Rurſum maſſa plumbea impietatis eſt conſuetudo peccandi. Hæc enim peccatorem ita degrauat, vt in abyſſum malitiæ demergat, ex qua ſe erigere & exurgere nequit, niſi miraculo & miraculoſa Dei potentis manu & gratia eleuetur, & extrahatur.

Tropol. maſſa plumbea eſt conſuetudo peccandi.

Anagogicè, talentum plumbi ſignificat grauitatem & perpetuitatem tam culpæ, quam pœnæ D damnatorum in Sennaar, id eſt, in inferno, eorúmque obſtinationem in malo. Ibi enim impietas cum omnibus impiis quaſi ore occluſo ad æternum carcerem, ſilentium & tormentum damnabitur, & quaſi in amphora conſtipabitur. Vnde S. Ioannes Apoc. 20. 1. vidit *angelum deſcendentem de cælo habentem clauem abyſſi, & catenam magnam in manu ſua. Et apprehendit draconem, &c. & ligauit eum per annos mille, & miſit eum in abyſſum, & clauſit & ſignauit ſuper illum. Ibi ergo omnis iniquitas oppilabit os ſuum*, Pſal. 106. 42.

Anagog. eſt obſtinatio.

Et ecce duæ mulieres.] Quæres, quænam hæ? S. Hieron. cum ſuis aſſeclis, Remigio, Ruperto, E Alberto, Hugone & aliis, accipit Iſraël & Iudam, ſiue Samariam & Ieruſalē, putà decem tribus, & duas reliquas; quas pariter Ezechiel cap. 23. 4. comparat duabus mulieribus meretricibus, Oollæ ſcilicet & Oolibæ. Verùm non agitur hic de Samaria & Iſraël. hic enim iampridē abductus erat, non in Sennaar, id eſt, Babylonē, ſed in Aſſyriam. Quod ſi quis ampliorem hanc accipere velit menſuram impietatis & punitionis tam Iſraëlis, quàm Iudæ, potiùs dicat duas haſce mulieres fuiſſe Salamanaſar & Nabuchodonoſor. 2.
Ille enim Iſraëlem in Aſſyriam, hic Iudam in Babylonem traduxit. Alij, vt Lyran. Vatab. Dionyſ. Fernandez, accipiunt tribum Iuda, & tribum

Vers. 9. Duæ mulieres quæ? Reſp. 1.

Beniamin: hæ enim portarunt amphoram, id est, A mensuram suæ culpæ & pœnæ in Babylonem, vbi ipsa quasi perpetuò victura remansit. Verùm hæ mulieres fuerunt quasi lictores, vel carnifices: Israël autem non fuit sibi ipsi lictor, aut carnifex.

3. Tertiò, Theodor. & Hebræi apud S. Hieron. accipiunt Persas & Medos, siue Cyrum & Darium, qui ita Babylonem vastarunt, vt amphora, id est, impietatis pœna perpetuò in ea durare, & sedem suam in ea collocasse videatur; cum in Ierusalem paucis, putà septuaginta tantùm annis durarit. Hæc expositio rem penè attingit, sed semiplenè & ex parte dumtaxat.

4. genuina. Dico ergo, per duas mulieres accipi duos dæmones primarios, vel potiùs Nabuchodonosorem B & Nabuzardan, qui Ierusalem vastarunt, ac Iudæos impios in Babylonem transtulerunt. Hi enim fuerunt milui alati, id est, abegi & raptores celerrimi, fortissimi & rapacissimi Iudæorum, qui eos traduxerunt in Babylonem. Vnde Chald. vertit, *populos leues & expeditos*, quales fuerunt Chaldæi. Tales post necem Christi Iudæis fuerunt Titus & Vespasianus, vel Titus & Adrianus.

Tropol. Tropol. aliqui accipiunt duo peccata insigniora Iudæorum, quæ eos ad exilium in Sennaar adegerunt. Noxa enim caput sequitur; & culpa est quasi lictor, qui peccatorem adigit & agit in furcam: quænam hæc peccata sint non constat. Posset quis suspicari esse furtum & periurium, C quæ nominauit vers. 3. Hæc enim visio amphoræ cum illa voluminis volantis videtur coincidere, & eodem referri. Ribera vult esse excæcationem & obstinationem Iudæorum, quæ spiritu diabolico actæ, quasi alis milui amphoram hanc cum muliere deportant in Babylonem: sed hæc duo continentur in muliere: mulier enim est impietas; maxima autem impietas est obstinatio, & in malo obstinata voluntas.

Symbol. Symbolicè, duæ mulieres ex parte Dei possunt accipi diuina sanctitas & iustitia: hæ enim pœnas ab impiis Iudæis depoposcerunt, eósque è Ierusalem & terra sancta in impiam & impuram Ba- D bylonem eiecerunt. Vnde habent alas חסידה *chasida*, id est, milui, vel, vt recentiores vertunt, ciconiæ: *chasida* à rad. חסד *chesed*, id est, pietas, significat autem piam, putà ciconiam. Hæc enim pia est in parentes, quos senescentes fouet & alis excipit, vt cum iis ad nidum transuolet. Rursum per antiphrasin *chasida* significat miluum, quia impius est, sæuus & rapax. Septuag. vertunt *vpupam*. Iam iustitia diuina sæuit in Iudæos instar milui; sanctitas tutata est templum & pietatem instar ciconiæ, ideóque ex eo impios Iudæos eiecit in Babylonem.

Spiritus in alis earum.] Spiritus est ventus. q. E d. Rapidissimo & validissimo vento ferebantur & impellebantur, secúmque impellebant amphoram in terram Sennaar. Significatur celeritas & fortitudo Nabuchodonosoris & Nabuzardan, in vastandis, expilandis & abducendis Iudæis. ita Theod, Haymo, Vatab. & Arias.

Symbol. S. Hieron. spiritum nequam accipit, putà diabolum. q. d. Mulieres hæ spiritu diabolico agitabantur, ita vt viderentur diabolum habere in alis, eóque quasi furiis agi rapique in Babylonem.

Leuauerunt amphoram inter cœlum & terram.] q. d. Non cursu, non equis, non curru, sed volatu, id est, velocissimè transtulerunt amphoram. Qui enim volat, librat se in aëre inter cœlum & terram. Alludit ad miluos volantes & nidulantes in arborum cacuminibus.

Symbolicè significatur, nec cœlum recipere Iudæos, vtpote impios & Deo exosos; nec terram, vtpote qui hominibus inuisi vbique sint, ideóque vagi, exules & profugi. ita Ruper. *Nec terra sua*, inquit, *capit eos, nec cœlum admittit eos. Et quemadmodum signifer eorum Iudas proditor periit, suspensus inter cœlum & terram, vt ait quidam, cœli terreque perosus; sic & ille populus à terrena Ierusalem exclusus, & cœlesti factus indignus, quasi pendet inter cœlum & terram*, iuxta illud Satyrici: *Si non in cœlis* (vel terris) *fles vbicunque velis.* Et Fernandez visione 34. sect. 5. *Iudæos*, inquit, *quasi pilam lusoriam repercutiunt omnes gentes.*

Vt ædificetur ei domus in terra Sennaar.] Putà Vers. 11. in Babylone, vt vertunt Septuag. nam in terra Sennaar est Babylon, vtpatet Genes. 11. vers. 2. Dicta est Sennaar quasi שנער *scenaar*, id est, quæ excussit, scilicet dentes & linguam fabris turris Babel: ibi enim Deus confudit labium vnum Meropum, quo omnes loquebantur hebraicè, itaque quasi linguam & dentes eis excussit. Rursum excussit ipsos fabros ex Sennaar, eósque in totum orbem dispersit. Significat Zacharias impios Iudæos à Chaldæis abductos fuisse in captiuitatem Babylonicam, ibique multis annis, putà 70. mansisse, ait S. Hieron. Rabbini, Alber. Vatab. & Stunica; post eam verò ab Antiocho Epiphane, & planè plenéque à Tito abducendos esse in captiuitatem & exilium vniuersale, quo totus orbis eis erit Sennaar, id est, terra excussionis, putà impietatis & infidelitatis eorum carcer & exilium. Quia enim atrox fuit clades & captiuitas Sennaar, siue Babylonis, hinc per catachresin, à Iudæis quæuis grauis calamitas, carcer & exilium, vocabatur Sennaar, siue Babylon. ita Arias & Sanchez. Denique multi censent hic significari, in Babylone regnum suum inchoaturum Antichristum, ibique erecturum sedem impietatis, æquè ac tyrannidis; ac Iudæos eum ibidem pro suo Messia recepturos & culturos, vt ait Christus Ioannis c. 5. 43. donec ab Elia & Enoch per miracula ardentémque zelum ad Christum conuertantur. ita Ribera, Emmanuel & Franc. Suarez 3. part. quæst. 59. disput. 54. art. 6. sect. 5. & alij multi; quin & Auctor operis de Antichristo apud S. August. & S. Hieron. in c. 11. Daniel. & Ansel. in Elucidario, asserunt Antichristum Babylone nasciturum. Hac de causa S. Ioannes Apocal. 16. 12. vidit reges cum magnis copiis ab Euphrate, id est, è Babylonia quæ Euphrati adiacet, venientes ad Antichristum: *Et sextus angelus*, inquit, *siccauit Euphratem, &c. vt præpararetur via regibus ab ortu solis.* Et c. 9. 14. *Solue*, ait, *quatuor angelos qui alligati sunt in magno flumine Euphrate, &c. vt occiderent tertiam partem hominum. Et numerus equestris exercitus vicies millies dena millia.* Accedit, quod typus Antichristi fuerit Nabuchodonosor, qui Iudæos vastauit & abduxit in Babylonem, quique adorari se fecit in statua aurea, quam erexit, Daniel. 3. vers. 5. vti & faciet Antichristus, iuxta illud Ierem. 1. 14. *Ab Aquilone pandetur malum super omnes habitatores terræ*, putà à Babylone quæ Iudææ erat ad Aquilonem. Iam sensus huius loci est is, quem assignaui vers. 6. Amphora enim hæc continens impietatem locata & statuta in Babylone, significat tam impietatis culpam, quàm pœnam in Babylone locatam, vt cùm in ea impietas

impietas steterit per definitam à Deo mensuram rum peccatorum, tum temporum, puniatur & plectatur, primò per Cyrum; secundò per Darium; tertiò per Christum, qui Babylonem & Babylonios Antichristi asseclas disperdet in fine mundi.

Nota, cùm ait, *vt ædificetur*, &c. alludit ad idola & idololatriam, quæ maximè nomine impietatis hic intelligitur. Idolis enim more communi Iudæi ædificabant domus & templa, eáque ponebant & eleuabant in basi, vt excelsa ab omnibus viderentur & colerentur. Iam domus idololatriæ & scelerum fuit Babylon, vti patet Ierem. 50. & 51. vnde per catachresin, Roma impia & ethnica sanguine fidelium & martyrum cruenta, imò ebria, à S. Ioanne vocatur Babylon Apoc. 17. & 18. In Babylone ergo impietas Iudæorum, eiúsque pœna & captiuitas posita fuit super basin, quia quasi statua super columnam erecta fuit, vt videri ab omnibus etiam longè remotis posset. Propriè ergo & genuinè hæc amphora impietatis è Iudæa translata in Babylonem, significat idololatriam cum idololatris impiisque Iudæis, à Chaldæis è Iudæa translatam esse in Babylonem, ita vt Iudæa iam ab ea expurgata sit sancta, dignáque in qua Deo templum restauretur, in quo ipse, vt priùs, habitet & colatur: qua ratione Propheta consolatur, simúlque incitat Iesum, Zorobabel & populum, vt in Ierusalem reuersus ibi maneat; & si qui in Babylone remanserint, inde in Iudæam redeant, ibique templum Deo construant, in quo illum sanctè venerentur & colát. Ierusalem enim iam est ciuitas pietatis, & Dei que veri cultus, ideóque impunitatis pariter & securitatis asylum: Babylon verò est ciuitas idololatriæ & impietatis, vti fuit ab initio sub tyranno Nemrod, Genes. 10.10. ideoque punitioni & excidio addicta; perinde ac iam Meca in Arabia est ciuitas Mahometismi, Geneua est metropolis Caluinismi. Iudæi ergo è Ierusalem in amphora quasi translati in Babylonem, eò impietatem, id est, idololatriam secum exportarunt, ita vt illa amplius non redierit in Ierusalem, inquit Lyran. Dionys. & à Castro. In Babylone itaque suam amphoram, id est, culpam & pœnam deposuerunt, dum septuagesimo anno ea emensa, euoluta & persoluta, quasi ex sua amphora exeuntes, puri & liberi redierunt in Ierusalem & terram sanctam, amphoram, id est, idololatriam, eiúsque pœnam relinquentes Babyloni & Babyloniis, quos proinde primò Cyrus, deinde Darius Hystaspis vastauit.

Alleg. Sennaar est infernus.

Alleg. significatur impietatis Iudæorum mensura complenda per cædem Christi, ob quam ipsa cum Iudæis impiis è Ierusalem per Romanos expellenda sit in Sennaar, id est, in exilium totius orbis, donec in Sennaar subiiciar se Antichristo, cum eoque plectatur & trudatur in tartara. Ibi enim erit æterna sedes impietatis, ibique implebitur planè illud: *Vt ædificetur ei domus in terra Sennaar*, id est, excussionis, *& stabiliatur & ponatur ibi super basin suam*. Pro quo clariùs vertit Syrus: *Vt ædificent ei domum in terra Babylonis, & stabiliant eam, & habitare* (residere) *faciant eam ibi super præparationem* (mansionem) *eius*. Et Arabicus Alexandrinus: *Iam ædificata est ei domus in Babylone, & parata est ei, & habitabit in domo quæ ei parata est*. Et Arabicus Antiochenus: *Vt ædificent ei domum in terra Babylonis, & stabiliat eam, & ponat eam in æqualitate eius*, æqualia reddens cuique pro demeritis supplicia. Tunc enim impietas Iudæorum, inquit Fernandez vis. 34. sect. 5. exaltabitur, & quasi super basin vt idolum in templo collocabitur, vt gloriosior & honoratior habeatur ab omnibus Antichristi sequacibus. Vnde eorum typus fuerunt fabri, qui turrim Babel ædificarunt in Sennaar, vt impietatem suam contra Deum exaltarent. Sic enim & Iudæi impietatis suæ idolum, quasi super basin exaltabunt ibidem sub Antichristo: sed in nihilum recident cogitationes eorum, sicut & impiæ turris ædificatorum. Nam & Antichristus eorum occidetur à Christo, & impietas exaltata cadet: sed per magnam misericordiam Dei fiet, vt cæso Antichristo à sua impietate resipiscant, & conuertantur ad Christum. Beneficia enim Dei contépta acuunt Dei primò iram, deinde misericordiam.

Tropol. Tropol. impietas è Ierusalem, id est, ex Ecclesia euertitur, cùm ex ea expelluntur exeúntque schismatici & hæretici, vt constituant suæ hæresis idolum in Babylone, id est, in sua Ecclesia Satanica, ex qua in æternam Babylonem, id est, confusionem, & Sennaar, id est, excussionem dentium deturbabuntur, putà in gehennam, vbi erit fletus & stridor dentium; vbi nullus ordo, sed sempiternus horror inhabitat. Fideles ergo qui sapiunt, fugiant Babylonem hanc quasi pestem, ac in Ecclesia sedem figant; ibi templum perfectionis virtutum Deo ædificent, donec in Ierusalem & templum cœleste, ad æternam vitam & gloriam transferantur. Vtinam ô Domine impietatem (hæresim) ex Anglia, Scotia, Germania, Bohemia, &c. educas, & transferas in Sennaar, vt fiant terra orthodoxa & sancta, sicut olim fuerunt, cum in ea te laudauerunt patres nostri.

Rursum amphora est mensura peccatorum cuiusque, tum hominis, tum populi, qua impleta Dei vindicta prosilit ad vltionem. Quisque ergo videat, ne amphoram hanc impleat, sed si quid criminum in eam iniecerit, mox per pœnitentiam euacuet & exhauriat. Porrò impletur amphora, cum impunè & publicè grassatur impietas, vti fit in Bacchanalibus, cùm omnium oculi in eam intendunt. Tunc ergo maximè timenda est Dei ira & vindicta. Quocirca viri sancti, vt eam à se & Repub. auertant, eo tempore tanto magis insistunt orationibus & piis operibus; vt iram Dei sistant & amphoram euacuent, quanto impii vacant suis cupidinibus, ardéntque vt eam impleant; ne instar Sodomorum igne cœlesti sidérentur, vel instar Iudæorum in terram Sennaar, id est, excussionis, putà in exilium præsens & perenne in gehenna ablegentur; præsertim cum Deus dat signa iræ suæ, & vindictæ imminentis per famem, pestem, publicásque strages & clades. Tunc enim apparet eius falx volans, & amphora egrediens, quam præcones toti populo annuncient & intentent, vt eam vitate, & Dei indignationem placare satagant; perinde ac fecit Aaron in seditione ac punitione Core, iubente Mose ac dicente: *Tolle thuribulum, & hausto igne de altari mitte incensum desuper, pergens citò ad populum, vt roges pro eis: iam enim ira egressa est à Domino, & plaga desæuit. Quod cùm fecisset Aaron, & accurrisset ad mediam multitudinem, quam iam vastabat incendium, obtulit thymiama, & stans inter mortuos ac viuentes, pro populo deprecatus est, & plaga cessauit.*

Symb. amphora est auaritia. Symbolicè, S. Gregor. lib. 14. Moral. cap. 26. per amphoram accipit auaritiam, in quam oculi omnium mundanorum respiciunt; vt cùm ad cætera

tera sint cæci, oculos solùm habere videantur ad intuendas amphoras, & mensuras emendi vendendique, ac cætera lucri instrumenta. Hanc duæ mulieres, scilicet superbia & inanis gloria in altum leuant. Audi ipsummet S. Gregor. totum hoc amphoræ symbolum explicantem moraliter: *Volens Deus Prophetæ ostendere humanum genus, ex qua ab eo maximè culpa dilabatur, per imaginem amphoræ quasi patens os auaritiæ designauit: Auaritia quippe velut amphora est, quæ os cordis in ambitu apertum tenet: Et dixit: Hæc est oculus eorum in vniuersa terra. Multos obtusi sensus homines cernimus, & tamen eos in malis actibus astutos videmus, Propheta quoque attestante qui ait: Sapientes sunt vt faciant mala, bene autem facere nesciunt. Hi itaque sensu torpent, sed in his quæ appetunt, auaritiæ stimulis excitantur; & qui ad bona videnda cæci sunt, excitantibus præmiis ad peragenda mala vigilantes fiunt. Vnde rectè de hac eadem auaritia dicitur: Hæc est oculus eorum in vniuersa terra. Ecce talentum plumbi portabatur. Quid est talentum plumbi, nisi ex eadem auaritia pondus peccati? Et ecce mulier vna sedens in medio amphoræ. Quam mulierem ne fortassis quæ esset, dubitare possimus, illico angelus innotuit. Nam illic mox sequitur: Et dixit: Hæc est impietas. Et proiecit eam in medio amphoræ. Impietas in medio amphoræ proiicitur: quia nimirum in auaritia semper impietas tenetur. Et misit massam plumbi in os eius. Massa plumbi in os mulieris mittitur: quia scilicet impietas auaritiæ peccati sui pondere grauatur. Si enim ea quæ deorsum sunt non ambiret, erga Deum ac proximos impia nequaquam existeret. Et leuaui oculos meos & vidi: & ecce duæ mulieres egredientes, & spiritus in alis earum. Quid aliud in his duabus mulieribus accepimus, nisi duo principalia vitia, superbiam videlicet & gloriam inanem? quæ impietati absque vlla dubitatione coniuncta sunt. Quæ & in alis suis spiritum suum habere narrantur, quia in actionibus suis Satanæ voluntati deseruiunt. Ipsum quippe Propheta spiritum appellat, de quo Salomon ait: Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris. Et de quo in Euangelio Dominus dicit: Cum immundus spiritus exierit ab homine, ambulat per loca arida & inaquosa. Spiritus in alis earum est: quia superbia & inanis gloria per omne quod agunt, Satanæ voluntati famulantur.* Cætera deinde amphoræ ita tropol. prosequitur: *Et habebant alas, quasi alas milui. Miluus semper natura* A *studet insidiari pullorum. Istæ ergo mulieres alas habent quasi alas milui, quia actiones earum diabolo sunt proculdubio similes, qui insidiatur semper vitæ paruulorum. Et leuauerunt amphoram inter cælum & terram. Superbia & vana gloria habent hoc proprium, vt eum quem infecerint, in cogitatione sua super cæteros homines extollant, & modò per ambitum rerum, modò per desiderium dignitatum, quem semel captum tenuerint, quasi in honoris altitudinem eleuent. Qui autem inter cælum & terram est, & ima deserit, & superiora minimè attingit. Leuant ergo istæ mulieres amphoram inter cælum & terram, quia superbia & inanis gloria mentem per auaritiam honoris captam ita eleuant, vt quoslibet proximos despicientes quasi ima deserant, & alta glorian-* B *tes petant. Sed tales quique dum superbiunt, & eos mente transeunt cum quibus sunt, & superioribus ciuibus minimè iunguntur. Amphora ergo leuata inter terram & cælum dicitur: quia auari quique per superbiam atque inanem gloriam & proximos iuxta se despiciunt, & superiora quæ vltra ipsos sunt nullatenus apprehendunt. Inter terram itaque & cælum feruntur: quia nec æqualitatem fraternitatis in infimis per charitatem tenent, nec tamen summa pertingere sese extollendo præualent. Et dixi ad angelum qui loquebatur in me: Quo istæ deferunt amphoram? Et dixit ad me: Vt ædificetur ei domus in terra Sennaar. Eidem amphoræ ædificatur domus in terra Sennaar: Sennaar quippe fœtor eorum dici-* C *tur. Et sicut bonus odor ex virtute est, Paulo attestante qui ait: Odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco, quia Christi bonus odor sumus Deo, & econtrario fœtor ex vitio. Radix enim est omnium malorum cupiditas. Et quia quodlibet malum per auaritiam gignitur, dignum est vt domus auaritiæ in fœtore construatur. Sciendum quoque est quod Sennaar latissima vallis est, in qua turris à superbientibus ædificari cœperat, quæ linguarum facta diuersitate destructa est: quæ scilicet turris Babylon dicta est, pro ipsa videlicet confusione mentium atque linguarum. Nec immeritò ibi auaritiæ amphora ponitur* D *vbi Babylon, id est, confusio ædificatur: quia dum per auaritiam & impietatem certum est omnia mala exurgere, rectè hæc ipsa auaritia atque impietas in confusione perhibentur habitare.* Hæc quæ de auaritia dixit S. Gregor. pari iure libidini, gulæ, iræ, acediæ, & cuiuis alteri vitio attribuas. Amphora enim vini, est gula; fellis, ira; torporis, acedia, &c.

CAPVT SEXTVM.

SYNOPSIS.

Videt Zacharias quatuor quadrigas, in eisque equos quadruplices, scilicet rufos, nigros, albos, & varios, portendentes quatuor monarchias sibi ordine succedentes, scilicet Chaldæorum, Persarum, Græcorum, & Romanorum, quibus successit regnum Christi stabile & æternum. Vnde secundò vers. 9. iubetur facere coronam auream, eámque ponere in capite Iesu Pontificis, auditque: Ecce vir Oriens, *Chald.* Messias nomen eius, & subter eum orietur, & ædificabit templum Domino. *Occasio huius visionis fuit hæc: viderat Zacharias in fine capitis præcedentis amphoram cui insidebat impietas, transferri in Babylonem, ibique eam in basi quasi in loco stabili collocari. Iam videt circa impietatem hanc, & impium Babylonis imperium cætera regna confligere, illúdque ei extorquere. Nam Cyrus & Persæ ceperunt & vastarunt Babylonem: Deinde Alexander Magnus Darium & Persas cecidit iuxta Babylonem, eaque ratione Babylonis imperium Persis ademit, & ad Græcos transtulit. Denique Romani illud idem Græcis ademptum*

Occasio visionis.

sibi

sibi vendicarunt. Hoc est quod à Deo audit Propheta vers. 8. Ecce qui egrediuntur in terram Aquilonis(*in Babylonem, quæ Iudææ est ad Aquilonem*) requiescere fecerunt spiritum meum in terra Aquilonis.

Similis Danielis.

Hæc eadem paulò antè intuitus est Daniel cap. 2. 32. vbi in specie statuæ quadriformis quatuor hasce monarchias conspexit. Et cap. 7. 3. vbi easdem sub specie quatuor ferarum, scilicet leænæ, vrsi, pardi, & quartæ horribilis ac variæ depingi vidit: quæ visio paucis annis ante Zachariam contigit, nimirum anno primo Balsasar, vt ibidem dicitur vers. 1. qui paulò pòst cæsus fuit à Cyro Babylonem expugnante. Hæc verò Zachariæ contigit sub Dario Hystaspis, qui post septennium regni Cambysis, Cyro in imperio Persidis successit, & Babylonem rebellantem rursum expugnauit. Quocirca ad has Danielis visiones alludit Zacharias: vnde vidit eosdem quatuor ventos, quos Daniel capite 7. 2. inter se confligentes; ac quatuor feras quatuor monarchias portendentes præcurrere, & desinere in regnum Christi æternum. Prima enim Danielis fera respondet rufo colori equorum Zachariæ: leæna enim est rufa. Secunda fera Danielis, putà vrsus, respondet nigro colori equorum secundorum Zachariæ: vrsi enim sunt nigri. Tertia fera Danielis, putà pardus, respondet colori albo equorum tertiorum Zachariæ: pardus enim maculis albis inspersus est. Quarta fera varia Danielis, respondet quartis equis variis Zachariæ. Danielem & Zachariam secutus est S. Ioannes Apocal. 6. vbi quatuor regna post Christum futura vidit depingi per quatuor equos, 1. album, 2. rufum, 3. nigrum, 4. pallidum. Vide ibi dicta.

Vers. 1.] Et conuersus sum, & leuaui oculos meos, & vidi: & ecce quatuor quadrigæ egredientes de medio duorum montium: & montes, montes ærei.

Vers. 2.] In quadriga prima equi rufi, & in quadriga secunda equi nigri,

Vers. 3.] Et in quadriga tertia equi albi, & in quadriga quarta equi varij, & fortes.

Vers. 4.] Et respondi, & dixi ad angelum, qui loquebatur in me: Quid sunt hæc, domine mi?

Vers. 5.] Et respondit angelus, & ait ad me: Isti sunt quatuor venti cæli, qui egrediuntur, vt stent coram Dominatore omnis terræ.

Vers. 6.] In qua erant equi nigri, egrediebantur in terram Aquilonis: & albi egressi sunt post eos: & varij egressi sunt ad terram Austri.

Vers. 7.] Qui autem erant robustissimi, exierunt, & quærebant ire, & discurrere per omnem terram. Et dixit: Ite, perambulate terram: & perambulauerunt terram.

Vers. 8.] Et vocauit me, & locutus est ad me, dicens: Ecce qui egrediuntur in terram Aquilonis, requiescere fecerunt spiritum meum in terra Aquilonis.

Vers. 1.

E*T conuersus sum, & leuaui.*] *Conuersus*, id est, iterum, vel rursus leuaui oculos, & vidi nouam visionem: ponitur enim verbum, vel potiùs participium pro aduerbio, per enallagen Hebræis vsitatam. ita Vatab. Vnde ex hoc loco non liquet, an hæc visio statim successerit visioni præcedentis capitis, an verò post maius temporis interuallum.

Et ecce quatuor quadrigæ.] Theodor. quem se-

A quuntur Palacius & à Castro, per quatuor quadrigas accipiunt quatuor angelorum turmas, Iudæorum res & commoda procurantium. Nam cap. 1. 8. vidit pari modo equos varios, albos & rufos, qui repræsentabant angelos Iudæorum tutelares; vt ibi dixi. Hi enim stant coram Domino, vti dicitur vers. 5. ad eius iussa diuersa circa regimen populi eius exequenda; iuxta illud Habacuc 3. 8. *Qui ascendis super equos tuos, & quadriga tua saluatio.* Et Psal. 67. 18. *Currus Dei decem millibus multiplex; millia lætantium: Dominus in eis in sancto.* Vnde & Elias in curru equorum igneorum, id est, angelorum raptus est in cælum, 4. Reg. 2. 11. Et cap. 6. 17. Eliseus obsessus à Syris, *vidit montem plenum equorum & quadrigarum*

Quatuor quadrigæ quæ?

B *ignearum in circuitu suo*, putà angelorum ad se tuendum. Iam hasce quatuor quadrigas, id est, turmas angelorum, ita particulatim ex Theodoreto applicat & explicat à Castro: Equi rufi, inquit, significant angelos vltores & sanguinarios, qui egressi à Domino manserunt in Iudæa, vt Iudæos sua virtute de hostibus vlciscerentur & tutarentur. Quadriga angelorum quæ nigris equis vehebatur missa fuit in terram Aquilonarem, vt per Medos & Persas excinderet Babylonios hostes Iudæorum. Quadriga angelorum alborum missa est post priorem, vt Iudæos libertate donatos per eosdem Persas, hilares reduceret in patriam. Quadriga angelorum variorum missa est versus Austrum, vt hostes Iudæorum eis felicitatem inuidentes, pro varietate gentium continerent, ne vlla in re eis nocerent.

C Verùm communis Patrum & Interpretũ sententia est, hasce quatuor quadrigas significare quatuor monarchias circa impium Babylonis imperium decertantes, quas Deus sua prouidentia successiuè in lucem eduxit, rexit, mutauit pro libito ad suam potentiam & gloriam, præsertim circa populum suum per eas vel castigandum, vel protegendum & promouendum, toti orbi ostendendam: Itaque equos rufos denotare monarchiam Assyriorum & Chaldæorum, nigros Persarum, albos Græcorum, varios Romanorum. ita S. Hieron. Cyril. Chald. Remig. Haymo, Hugo, Alber. Lyran. Vatab. Arias, Ribera, Sãchez, Fernandez & alij passim. Ratio huius symboli quadrigarum est; quod monarchiæ iam dictæ

Esse quatuor monarchias.

Ratio symboli.

quadrigis

quadrigis in bello vtebantur, ex iisque depugnabant: quadrigæ ergo significant, quod ipsę sua bellica fortitudine, vi & tyrānide obtinuerint sua imperia. Nam per quadrigas intelligit earum aurigas & sessores, vti & c. 1. vers. 8. putà ipsos Monarchas, eorúmque duces & milites quadrigis insidentes, tum ad bellandum, tum ad triumphandum, tum ad suam pompam & gloriam ostentandam, nisi dicas cum Sanchez, quadrigas has non ab hominibus, sed à belluis agi; quia belluinæ & tyrannicæ fuerunt monarchiæ, vt belluarum, quibus comparantur & repræsentantur, naturam & indolem imitatæ, imò induisse videantur. Vnde & Daniel c. 7. 3. vidit eas repræsentari per quatuor bestias, quas paulò antè recensui. Adde, sicut auriga potest laxatis, adductis vel flexis habenis, pro arbitratu quadrigam agere, sistere & regere quoquouersum; sic Reges & Monarchæ suis legibus, placitis, prudentia, consilio, imperio populos sibi subiectos gubernant, & pro voluntate moderantur. Et quia triumphus est quasi regnum quoddam temporarium, decretum ducibus ob partam victoriam, idcirco triumphantes quadriga vehebantur, quasi reges temporarij.

Porrò veteres in quadrigis depugnasse, indéque quadrigam symbolum esse belli & regni bello parti, patet ex illo psal. 19. 8. *Hi in curribus, & hi in equis, nos autem in nomine Domini Dei nostri inuocabimus.* Et Nahum 3. 2. *Vox flagelli, & vox impetus rotæ, & equi frementis, & quadrigæ feruentis.* Et Cant. 1. vers. 8. *Equitatui meo in curribus Pharaonis assimilaui te.* Sic de Turno canit Virgil. Æneid. 12.

Poscit equos atque arma simul, saltúque superbus
Emicat in currum, & manibus molitur habenas.

Sic Isaias c. 21. 7. vidit in bigis ascensorem cameli & ascensorem asini, id est, Darium & Cyrum inuadentes Babylonem. Denique Ezechiel vidit currum cherubicum quasi quadrigam Dei, pergentis ad excidium Iudæorum & gentium, stipatum quatuor animalibus, leone, boue, homine & aquila. Huc spectat illud Deuter. 33. 26. *Ascensor cæli auxiliator tuus*: cælum enim est quasi currus bellicus Dei.

Mysticè, sunt 4 genera sanctorum.

Mysticè, Clarius, Burgensis, & nonnulli veteres apud S. Hieron. per quatuor quadrigas accipiunt quatuor Euangelia, quadrupliciter à quadruplicibus præconibus toto orbe promulgata & propagata. Nam equi rufi significant Apostolos & Martyres, qui suo sanguine Euangelia obsignarunt; equi nigri significant Prophetas & Doctores, qui profunda & quasi in antris atris abdita Dei mysteria ingressi, ibique quasi atrati, eadem in mundo prædicarunt, sed atrè, id est, obscurè, & quasi per speculum & in ænigmate, vt ait Apostolus 1. Corinth. 13, 12. Equi iugales albi significant Virgines, virginitate quasi liliis candidos. Equi varij & fortes significant Confessores variis Dei donis illustres. Hi enim omnes quasi quadrigæ Dei, actæ & impulsæ vento impetúque Spiritus S. cunctas gentes Christo subiugarunt. Sicut enim Deus quadrigis, id est, Monarchis Chaldæorum, Persarum, Græcorum & Romanorum subiecit orbem; ita multò magis eundem ineffabili sua prouidentia per quadriformes Sanctos subiecit Christo, in cuius regnum omnes reges & regna desierunt.

De medio duorum montium.] Hi duo montes symbolum sunt potentiæ & prouidentiæ Dei, cuius duæ partes, & quasi montes sunt mens & voluntas, putà sapientia & decretum, siue dispositio & definitio, aut præordinatio & executio. Sensus ergo est q. d. Hæ quatuor quadrigæ, id est, monarchiæ, Dei potentia & prouidentia ita constrictæ tenebantur & claudebantur, quasi septæ essent montibus æneis, id est, fortissimis & impenetrabilibus; donec manum suam laxauit Deus, eisque exeundi potestatem dedit, vt imperium occuparent, sibique alias gentes subiicerent. Alludit, ait Mariana, ad montem Taurum, seu Caucasum, vbi iuga montis duo in fauces coëunt, sicut portæ ferreæ, de quibus Hegesippus lib. 5. cap. 50. Locus est sic dictus, non quòd ibi sint portæ, sed ob munitionem. Nam propriè ex hisce montibus egressi sunt eorū accolæ Persæ, qui in vastando hoc impietatis Babylonicæ regno fuerunt primi & præcipui; ideóque requiescere fecerunt spiritum Dei, vt dicitur vers. 8. Simili enim modo Dei prouidentia sua sapientia & voluntate, quasi duobus ferreis montibus inter se coëuntibus, continebat has monarchias, vel ventos (quibus hæ monarchiæ comparantur v. 5.) suis antris & montium latebris ab Æolo concludi fabulantur Poëtæ, qui hanc fabulam hinc mutuati videntur, de qua Homerus Odyss. 10. & ex eo Virgil. lib. 1. Æneid.

——*Hinc vasto rex Æolus antro*
Luctantes ventos, tempestatésque sonoras
Imperio premit, ac vinclis & carcere frenat.
Ni faciat, maria ac terras, cælúmque profundum
Quippe ferant rapidi secum.

Vnde secundò Vatab. per montes hos accipit robur istorum regum & gentium, quæ sua virtute bellica monarchiam sibi pepererunt. Simili modo Arias accipit eorundem consilium & industriam, quæ in bellis robori sæpe præualet. Mysticè, Albert. Lyran. & Hugo, per duos montes accipiunt Israëlem & Iudam, è quibus egressi sunt Prophetæ, qui quasi montes ærei, id est, fortes & inuicti certò & infallibiliter harum monarchiarum principium, progressum & terminum prædixerunt.

Alleg. duo montes sunt duo testamenta, vetus Mosis, & nouum Christi. Hæc enim sunt quasi duo montes inconcussi & irrefragabiles, è quibus egressa sunt quatuor Euangelia, quæ totum orbem occuparunt. ita Clarius & Burgensis.

Æreis.] Id est, fortes & duri instar æris. Perperam R. David vertit *chalybei*. Hebr. enim נְחֹשֶׁת *nechoset* significat æs, non chalybem; atque æs æquè duritiei est symbolum, ac chalybs.

Vers. 2.

In quadriga prima equi rufi.] Mariana per equos rufos, vtpote fortissimos, accipit monarchiam Romanorum, quæ licet ordine fuerit vltima, robore tamen & virtute fuit prima: vnde prima hoc loco ponitur.

Equi rufi sunt Assyrij. Cur?

Verùm alij omnes per equos rufos accipiunt monarchiam Assyriorum & Chaldæorum, quæ reipsa fuit prima. Hi vocantur rufi, tum quia sanguinarij & crudeles fuerunt, præsertim in Iudæos, quos vrbe, templo, libertate & vita spoliarunt. (hinc celebris illa, dira & ærumnosa captiuitas Iudæorum in Babylone per septuaginta annos. ita S. Hieron. Remig. Hugo, Lyra. & alij:) tum quia vestibus rufis, id est, purpureis & coccineis vtebantur, vt patet Nahum 2. 3. *Clypeus eius ignitus, viri exercitus eius in coccineis.* Et S. Ioannes Babylonem vocat purpuratam meretricem Apocal. 17. 3. & cap. 18. 16. *Væ, ait, ciuitas illa magna, quæ amicta erat bysso, purpura & cocco.* Hic enim

enim color ardorem animi ad præliandum notat, & acuit: vnde equi rufi alacriores, erectiores & animosiores sunt. Color enim rufus est accensus, & ignis splendorem refert, idque melius quàm rubeus, qui tamen zeli & acrimoniæ est index, teste Alciato emblem. 117. dum ait:

At ruber armatos equites exornat amictus.

Hac de causa post Chaldæos aliæ quoque gentes, ad prælia euntes, vestibus rubris vsæ sunt, vt Persæ, teste Xenophonte lib. 7. Cyripædiæ: & Græci, teste Æliano lib. 6. cap. 6. præsertim Lacedæmonij. Pluribus idipsum ex Plutarcho, Æliano & Valerio demonstrat Alexander ab Alexandro lib. 1. Genial. cap. 20. & ibidem Tiraquellus. Verùm quia primi Babylonij in bellis purpurea, vel coccinea veste vsi sunt, quos deinde Græci & Persæ sunt imitati; hinc hic color datur Babyloniis. ita Arias & alij. Porrò quid hi equi rufi egerint, non declarat Zacharias, tum quia iam præterierant; tum quia Iudæis recens ex Babylone redeuntibus satis idipsum constabat, inquit S. Hieron. tum quia eorum gesta noxia & funesta fuerunt Iudæis, inquit Cyril. Angelus autem hic læta ostendit Zachariæ, vt afflictos Iudæos animet & consoletur.

Alleg. Clarius: Equi, inquit, rufi qui alio non sunt egressi, significant S. Iacobum, S. Stephanum, primósque similes Christi præcones & athletas, qui inter crudeles & cruentos Iudæos Euangelium Christi prædicarunt, pro eóque ab illis in Iudæa occisi sanguine suo rubricati, non alio quàm è terra in cælum egressi sunt.

Nigri sunt Persæ. Cut

In quadriga secunda equi nigri.] Nigri designãt Persas: quia hi plùs horroris & mæroris, quàm damni & stragis intulerunt Iudæis; vti Cambyses, qui impediuit fabricam templi; & Assuerus maritus Esther, qui seductus ab Aman Iudæos omnes neci addixit, ita S. Hieron. Addit Arias, Persas pulla & atra veste vti solitos, indéque fuscum dici, quasi pusicum & persicum. Verùm id non liquet ex historiis, imò Xenophon loco iam citato, asserit eos in bello vsos coccineis.

Vers. 3. Albi sunt Græci.

In quadriga tertia equi albi.] Albi denotant Alexandrum, Ptolomæum Philadelphum & Græcos, qui clementes & beneuoli fuerunt in Iudæos, adeo vt Alexander Iaddum Pontificē pronus adorarit, teste Iosepho lib. 11. antiq. c. vltimo. Licèt enim Antiochus Epiphanes ex Græcis oriundus Iudæos afflixerit, tamē hæc afflictio fuit modici temporis, atque in ea Machabæi victoriis fuerunt candidati & illustres.

Addit Cyrillus, Græcos denotari albo colore, tum quia vt plurimum veste alba vtebantur; tum quia linguam planam & apertam, ac à barbarorum tenebris & obscuritate alienam habebant; tum quia delicias & conuiuia amabant, quorum symbolum erat candida: hæc enim erat vestis festa, conuiuialis & lætantum quia in bellis fuerunt felices & victoriosi, vti patet de Alexandro: candida enim vestis erat triumphantium.

Varij sunt Romani.

In quadriga quarta equi varij & fortes.] Mariana per equos varios accipit Ægyptios: hi enim ad Austrum latè dominati sunt Ægypto, ac vicinis Syris & Æthiopibus, fuerúntque potentes & celebres. Verùm cæteri omnes per quartam hanc quadrigam accipiunt monarchiam Romanorum. Hæc enim potens fuit & fortis, æquè ac varia, tum in regimine, quod initio in regibus fuit monarchicum, deinde in Consulibus aristocraticum, postea in Tribunis plebis democraticum, rursum in Imperatoribus monarchicum, idque ex varia gente. Alij enim fuerunt Itali, alij Hispani, alij Galli, alij Græci, &c. tum quia Romani varius fuere ingeniis, æquè ac affectibus in Iudæos: partim enim in eos beneuoli fuere, vti Senatus Rom. tempore Machabæorum, quando cum eis fœdus sanciuit; item Iulius Cæsar, Augustus, Tiberius, Claudius: partim infensi & crudeles, vt Pompeius, Caligula, Nero, Vespasianus & Adrianus. ita S. Hieron.

Pro variis hebr. est בְּרֻדִּים *berudim*, id est, grandinati, hoc est, maculis albis instar grandinis respersi & variegati, quos Latini guttatos vocant, vt Martialis libr. 5. Epigram. 104. aues Numidicas guttatas vocat. Vnde Syrus vertit, *sparsi vellere*, vel *ad flammeum colorem accedente*. Arabicus Antiochenus, *colore vermiculi*, vel purpuræ. Rursum pro *fortes* hebr. est אֲמֻצִּים *amutsim*, quod Aquila vertit κραταιοὶ, vel vt legit S. Hieron. καρτεροὶ, id est, potentes, robusti. Septuag. ψαροὶ, id est, sturnini, putà colore sturni auis: hęc enim vocatur ψάρ: vel veloces, ἀπὸ τοῦ ψαίρειν, vnde ψαροὶ. Chald. vertit, קִטְמָנִין *kitmanin*, quod biblia Regia vertunt, *coloris cineris*: meliùs alij vertunt *confringentes*, vel comminuentes, in cinerem redigentes, iuxta illud quod de iisdem ait Daniel cap. 2. 40. *Quomodo ferrum comminuit & domat omnia, sic comminuet & conteret omnia hæc.* Origo duplicis huius versionis est, quod hebr. אמצים *amutsim*, propriè significet fortes, ideóque veloces, vt vertunt Septuag. & comminuentes omnia, vt vertit Chald. Sed aliqui, inter quos est Arias, *amutsim* acceperunt pro חמוצים *chamutsim*, id est, fermentatos, putà *cinereos*, huius enim coloris est fermentum; vel *sturninos*, vt alij vertunt ex Septuag. Sturni enim pariter sunt coloris cinerei. Vnde & Syrus, etiam Vaticanus, τὸ *fortes* omittit. Verùm prior lectio *amutsim*, id est, *fortes*, est vera & genuina. Porrò Arias per cinereos, accipit Turcas, Arabes & Saracenos, qui colorem habent cinereum; præsertim Ottomanos. Hi enim partem magnam Romani Imperij occuparunt sua fortitudine, quam eis indit sua lex, putà Alcoranum, hoc enim iubet eis, vt armis sectam suam propagent. Verùm hi Romani censeri nequeunt, cùm sint Romanorum iurati hostes; nec robustissimi, cum eis longè sint robustiores Christiani Europæi, vti patet in præliis. Adde, spurca & fœda est hæc Mahometis secta, nec digna hisce Zachariæ oraculis & elogiis.

Mysticè, Alcazar in cap. 6. Apocal. Notat. 5. pag. 444. per quadricolores equos & quadrigas accipit quatuor dotes & virtutes, quibus Apostoli vitique Apostolici, quasi quadrigæ Christi, ipsi totum subegerunt orbem; scilicet equos albos denotare immaculatam sanctitatem; rufos zelum ardentem; varios sapientiam; nigros modestiam. De albore vide Alciatum embl. 117. — Mysticè equi sunt virtutes Apostolicæ

Sincera est animi & mentis stola candida pura.

Rufi denotant ardorem: quia hic color accensus est & igneus. Varij significant æternam Dei sapientiam, quæ varietatem illam Apostolorum & fidelium tanta pulchritudine distinxit: multiplex enim color est multiformis ars & sapientia. Est enim spiritus sapientiæ multiplex, Sapien. 7. 22. Niger color significat modestiam: vnde Clerici & Monachi S. Basilij, Benedicti, Augustini, &c. nigris vestiuntur, iuxta illud Cant. 5. 11. *Comæ eius nigræ quasi coruus*; vbi Delrio ex Hesychio, Bernardo, Alcuino, Beda, Haymone & Anselmo osten-

ostendit, nigrorem symbolum esse rei contemptæ, & externa specie despicabilis, quæ fundamentum est humilitatis & modestiæ, iuxta illud Cant. 1. 5: *Nigra sum, sed formosa*. Ex his Zachariæ quadrigis ortæ videntur quatuor Circensium aurigarum factiones, totidem coloribus distinctæ, quæ apud Romanos & Græcos graues sæpe tumultus concitarunt. Erant enim aurigæ, alij albati, alij russati, alij prasini, alij veneti, de quibus omnibus extant Epigrammata lib. 5. Anthologiæ, & Dio lib. 59. & Suetonius in Vitellio c. 14. Albati enim respondent quadrigis albis Zachariæ, russati rufis, prasini nigris, veneti variis. Prasinus enim color est porraceus, siue viridis, qui conflatur ex giloo & nigro, teste Platone in Timæo. Venetus color vocabatur cyaneus, siue cæruleus & marinus, ait Vegetius: mare aoté ob fluctus & reuerberationem radiorum solis, varios exhibet colores, sed maximè cæruleũ. Vnde Arias equos varios Zachariæ censet fuisse cinereos, qui ad cæruleos accedunt. Porrò hisce quatuor coloribus videntur repræsentasse quatuor elementa, eorúmque inter se dissidia & pugnas, nimirum rubro ignẽ, rubet enim color ignis est, & igneus: albo aërem; serenus enim aër albescit: veneto, siue cæruleo aquam & mare: prasino, siue porraceò terram, germina & porros producentem. Hæc enim quatuor elemẽta moderatur, intérque se committit & contemperat summus vniuersi auriga Deus. Vnde de origine venetorum & prasinorum sic in antiquis historiarum Collectaneis Cod. Vatic. 96. legimus: *Oenomaus primùs inuenit Circensium colores, quibus terræ ac maris quasi certamen repræsentauit. Mittebantur sorte; quem verò contigisset terræ vicem agere certando, ille vestem viridem induebat; cæruleam autem, qui vices maris agebat. Hoc certamen 24. die Martij Oenomaus cõstituit. Quod si color viridis vicisset, terræ fertilitatem omnes sperabant; si cæruleus, tranquillam maris nauigationem. Quare agricolæ optabant victoriam viridi colori; nautæ cæruleo.*

Vers. 5.

Isti sunt quatuor venti.] Hoc est, velut quatuor venti, Hebræi enim sæpe *Caph*, quæ est nota similitudinis, omittunt. q. d. Hæ quatuor quadrigæ, id est, monarchiæ inter se confligent vt venti contrarij, ac violenter & celeriter quasi venti subuertent omnia quocunque irruent: denique velociter transibunt & desinent, vti faciunt venti. Alludit ad Daniel. 7. vers. 2. vbi pariter Daniel hæc quatuor regna depingi vidit per quatuor ventos confligentes in mari. q. d. Istæ quadrigæ sunt similes quatuor ventis ostensis Danieli: sicut enim vẽtis mare, sic quadrigis terra turbatur. ita Theodor. Vatab. Sanchez hic, & Perer. in Danielis 7. 1. Simili phrasi dicitur Deus suscitasse spiritum Cyri 1. Esdræ 1. 1. & spiritum Regum Medorum Ierem. 51. 11. Insuper S. Hieron. Theod. Remig. & Vatab. per quatuor ventos accipiunt quatuor plagas, siue climata mundi, ad quas egressæ sunt hæ quadrigæ, vt eas sibi subiicerent. Vnde Vatab. vertit: *Istæ sunt quadrigæ; quæ ad quatuor ventos, vel plagas cælorum egrediuntur*. Et Chald. *Ista sunt quatuor regna, quæ sunt in quatuor ventis cæli.* Denique pro *venti*, hebr. est רוחות *ruchot*, id est, spiritus, quales sunt angeli, æquè ac venti. Vnde Theod. Palacius & à Castro, per quadrigas has & ventos accipiunt angelos præsides regnorum, putà quatuor monarchiarum; de quibus dicitur Psal. 103. 4 *Qui facit angelos suos spiritus*, & hi stãt coram Domino. Hic sensus eòdem redit. Quod enim de angelis dicitur, hoc de monarchiis illis commissis dicitur & intelligitur.

Moral.

Moral. disce hic, regna & potentatus huius seculi naturam habere ventorum, æquè ac quadrigarum, tum quia valida sunt & armipotentia; tum quia velocia; tum quia mox euanescunt. Stultus ergo est, qui ventos sequitur, quos assequi non potest; & si posset, diu tenere non posset, inquit Sanchez. Vides quadrigam Principis equis quaternis, vel senis velocibus velociter transcurrere, cogita ita transcurrere omnes orbis principatus. Sentis ventos celerrimè per aëra transuolare, cogita pari modo transuolare reges & regna, omnésque dignitatum apices. *Omnis potentatus vita breuis*, ait Sapiens.

Vt stent.] Quasi parati ad eius iussa excipienda & exequenda. Nam Deus per eos punit quos vult, imò priores semper puniuit & euertit per sequentes, vti Chaldæos per Persas, Persas per Græcos, Græcos per Romanos. Vide dicta Isaiæ 10. 5. & Ierem. 25. v. 9. & sequentibus. Vbi nota homines omnes, licèt pessimi sint, quales fuerunt multi ex his Monarchis, vtpote tyranni, assistere Deo quasi instrumenta & lictores eius, vt vel populum eius defendant, vel impios castigent. Heb. est מהתיצב *mehitiatsen*, id est, à stando. Pagnin. & Tigur. *à loco vbi stabant coram Domino*. Noster cum Septuag. melius vertit, *propter standum*; id est, *ad standum*: quia Heb. מן *min* sæpe significat *propter*, & subinde capitur pro ל; id est *ad*. Istæ enim particulæ & literæ seruiles per enallagen non rarò inter se commutantur: *mehitiatsen* ergo, id est, à stando, idem est quod *lehitiatsen*, id est, ad standum, vt stent.

Vers. 6.

Equi nigri egrediebantur in terram Aquilonis.] Equi nigri significant Persas, qui vastarunt Babylonem, quæ est ad Aquilonem Iudææ, vti dixi v. 2.

Et albi egressi sunt post eos.] Denotatur Alexander & Macedones, qui Persis in monarchia successerunt, eámque illis extorserunt iuxta Babylonem: sedes enim imperij Persarum erat Babylone, ait Vatab. Vnde iuxta eam apud Arbelam Alexander profligauit copias Darij Codomanni (qui fuit vltimus Persarum Monarcha) ideóque ibidem rex Asiæ proclamatus est, ac Babylonem victor ingressus, omnes eius ditiones sibi subiecit, teste Curtio lib. 5. & Plutar. in vita Alexandri.

Et varij egressi sunt ad terram Austri.] q. d. Romani egressi sunt in Ægyptum: hæc enim est ad Austrum terræ sanctæ, putà Iudææ, iuxta quam scriptura plagas mundi describere & consignare solet. Vatabl. & Arias putant id factum per Iulium Cæsarem, qui primus deuicit Ægyptum. Meliùs alij id factum censent per Augustum successorem Iulij. Augustus enim per Actiacam victoriam profligauit Antonium & Cleopatram, itáque Græcorum, putà Ptolomæorum in Ægypto regnum extinxit, illúdque ad se & Romanos transtulit. Vnde ipse primus Ægyptum fecit prouinciam, teste Suetonio in eius vita cap. 17. & 18. quod Iulius facere ausus non fuerat. Tunc ergò euersa tertia monarchia Græcorum, cœpit quarta Augusti & Romanorum. Vnde paulò post ab Augusto quasi iam Monarcha, exiit edictum vt describeretur vniuersus orbis. ita S. Hieron. Ribera, Sanchez, Fernandez & alij.

Vers. 7.

Qui autem erant robustissimi.] Hebr. האמצים *haamutsim*, id est, illi fortes per excellentiam, de quibus vers. 3. q. d. Ex quarta quadriga equi robustissimi,

fissimi; putà Romanorum fortissimi nutu Dei perambulabunt, id est, perambulando subiugabunt (vti ostendi c.1. v1.) omnem terram. Tales successiuè fuerunt Scipio, Pompeius, Cæsar, Augustus, Vespasianus, Traianus, Constantinus, Theodosius, &c. Romani enim sensim erescentes armis & viribus robustissimi euaserunt, & plurimas prouincias occuparunt. ita S. Hieron. Cyril. Theodor. Lyran. Hugo, Vatab. & alij.

Arias per robustissimos accipit Turcas & Ottomannos, vt dixi vers.2. Melius Ribera accipit Gothos, qui fuerunt stipendiarij Romanorum, eorúmque Imperium propugnarunt & propagarunt, operámque insignem nauarunt Maximino pugnanti contra Parthos, Constantino contra Licinium, & Honorio. Verum Gothi non fuere Romani, ac sub Honorio fœdus ruperunt, & in hostes conuersi Italiam, Hispaniam & Africam, quin & Romam ipsam, sub Alarico & Genterico ducibus regibúsque suis, vastarunt. Itaque ob gentis copiam, paupertatem & barbariem, maximi fuere Romanorum, & gentium eis fœderatarum expilatores per plures annorum centurias. Vide Orosium lib.7.cap.19.& sequent. Rursum Gothi non perambularunt, id est, occuparunt totam terram. Nisi dicas cum Sanchez, per Gothos accipi Reges Hispaniarum, qui à Gothis prognati sunt. Hi enim sensim suum Imperium latè propagarunt, adeóque illud extenderunt per Americam, Peru, Brasiliam, totúmque nouum orbem. Occuparunt enim Indias Occidentales, & multa in Orientalibus, admirabili audacia, æquè ac fortitudine & victoriis ad miraculum vsque illustribus. Verùm Reges Hispaniarum nunquam (nisi sub Carolo V. in quo regnum Hispaniæ Imperio Romano fuit coniunctum) extiterunt, aut nominati fuerunt Imperatores Romanorum. Et pari ratione robustissimos hosce dicere possemus Pipinum, Carolum Martellum, & præsertim Carolum Magnum, eiúsque successores Reges Austrasiorum, Francorum & Germanorum, qui verè re & nomine fuerunt Reges & Imperatores Romanorum, ac eorum Imperium per Austrasiam, Galliam, Germaniam, Saxoniam, Hollandiam, Angliam, Daniam, Sueciam, & longè latéque vel propagarunt, vel restituerunt; vti duce Godefrido Bullonio recuperarunt Syriam & terram sanctam. Adde, has quadrigas Zachariæ, vti & statuam quadrifidam Daniel.c.2.propriè significare monarchias & monarchas qui præcesserût Christum: nam in Christum Christique regnum desinere visi sunt à Daniele vers.44. vti & hic Zacharias eos in Orientem, id est, in Christum vers.12. terminari conspexit.

VERS. 8. *Ecce qui egrediuntur in terram Aquilonis.*] Putà Persæ, qui sub Cyro, & rursum sub Dario Hystaspis tempore Zachariæ Prophetæ vastarunt Babylonem. ita Lyran. Vatab. Arias & alij. Addunt Hebræi, S.Hieron. Haymo & Remig. id fecisse non tantùm equos nigros, id est, Persas; sed & albos, id est, Græcos. Alexander enim prope Babylonem prostrauit Darium, ac Babylonem in suam potestatem redactam victor est ingressus, vti dixi vers.6.

Requiescere fecerunt spiritum meum in terra Aquilonis.] *Spiritum*, id est, *furorem*, vt vertunt Septuag.q d. Persæ satisfecerunt meæ iræ, mihique in Chaldæos tyrannos irato, dum eos vastarunt, expleuerunt meam vindictam; itaque fe-

A derunt meum animum instar vindictæ cupidum. Quia enim Zacharias cap. præcedenti vers. vltimo dixerat, amphoram impietatis & idololatriæ locatam & eleuatam fuisse in Babylone, hinc ait hoc loco, in eius punitione requieuisse Dei spiritum, quo ipse indignabatur æmulum sui idolum dominari in Babylone; ideóque ea cum suo idolo excisa, sedatum & pacatum, imò consolatum, recreatum & exhilaratum fuisse spiritum, id est, voluntatem vlciscendi Dei: sicut homo læsus, ideóque iratus & furens, tamdiu furit, donec se vlciscatur de hoste qui eum læsit; sed vltione peracta furor hic, quasi sanguine hostis exsatiatus, conquiescit. ita Theodor. Haymo, Remig. Lyran. Hugo, Arias & Vatab.

B Aliter S.Hieron. ex Hebræis: Spiritus, inquit, hic propheticus intelligitur. q. d. Persæ fecerunt prophetias meas, quibus excidium Babyloni comminatus sum, in eadem conquiescere: quia eas, excindendo Babylonem, expleuerunt & executioni mandarunt.

Nota, hæc dicuntur ad consolationem Iudæorum, qui à Babyloniis vastati & in Babylonem abducti fuerant; & ad concitandum odium impietatis & idololatriæ (cuius metropolis erat Babylon) vt Iudæi eam abominentur, vti deinceps abominati sunt, ideóque tantùm rerum à quadrigis in Babylone gestarum, putà vindictæ in ea peractæ, hic fit mentio.

C Moral. disce hic, quàm iustitia iustáque scelerum vindicta sit sancta & Deo grata. Discant ergo ex hoc loco Principes, Magistratus, Iudices, Prætores, &c. se dum sceleratos, præsertim persecutores fidelium & piorum, quales erant Chaldæi, plectunt, facere vt conquiescat spiritus, mês, voluntas, iustitia & ira Dei, quæ antequam vindicta peragatur stridet, feruet, bullit, milliéq; minarum & dirarum fulmina in corde coquit, tam in sceleratos, quàm in Principes & Iudices qui eas non puniunt, sed tolerant, vel dissimulant, iuxta illud Amos 2.13. *Ecce ego stridebo subter vos, sicut stridet plaustrum onustum fœno.* Et c.3.8. D *Leo rugiet, quis non timebit? Dominus Deus locutus est, quis non prophetabit?* Vide ibi dicta. — *Morale, quâ scelerû vindicta Deo sit grata.*

Vers. 9.] Et factum est verbum Domini ad me, dicens.

Vers. 10.] Sume à trāsmigratione, ab Holdai, & à Tobia, & ab Idaia; & venies tu in die illa, & intrabis domum Iosiæ, filij Sophoniæ, qui venerunt de Babylone.

Vers. 11.] Et sumes aurum, & argentum: E & facies coronas, & pones in capite Iesu filij Iosedec sacerdotis magni.

Vers. 12.] Et loqueris ad eum, dicens: Hæc ait Dominus exercituum, dicens: ECCE VIR ORIENS NOMEN EIVS: & subter eum orietur, & ædificabit templum Domino.

Vers. 13.] Et ipse extruet templum Domino: & ipse portabit gloriam, & sedebit, & dominabitur super solio suo: & erit sacerdos super solio suo, & consilium pacis erit inter illos duos.

t *Vers.* 14.]

Verſ. 14.] Et coronæ erunt Helem, & Tobiæ, & Idaiæ, & Hem, filio Sophoniæ, memoriale in templo Domini.

Verſ. 15.] Et qui procul ſunt, venient, & ædificabunt in templo Domini: & ſcietis quia Dominus exercituum miſit me ad vos. Erit autem hoc, ſi auditu audieritis vocem Domini Dei veſtri.

Vers. 10. *Sume à transmigratione.*] Purà à Iudæis captiuis, qui vel in ſe, vel in ſuis parentibus ante ſeptuaginta annos in Babylonem à Chaldæis abducti, tranſmigrarunt, ibique adhuc degunt & domum fixerunt. Hi enim miſerunt munera in Ieruſalem offerenda in templo per Holdai, Tobiam, Idaiam & Sophoniam. Ponitur abſtractum pro concreto more Hebræo, ſcilicet tranſmigratio pro olim tranſmigrantibus. Eſt hyſterologia. Verba enim ſic ordinanda ſunt: Venito, ô Zacharia, in domum Ioſiæ filij Sophoniæ, in die qua munera oblaturi ſunt Holdai, Tobias & Idaias, qui iam recenter venerunt de Babylone, atque ab eis accipies aurum & argentum, quæ quaſi donum per eos tranſmittunt, & templo offerunt Iudæi qui olim in Babylonem tranſmigrarunt, ibique adhuc degunt, vt ex eo facias coronas ponendas in capite Ieſu Pontificis.

Venies in domum Sophoniæ.] Hinc videtur, quod tres tantùm antea nominati hæc dona obtulerint, videlicet Holdai, Tobias & Idaias; ſed in domo Sophoniæ, qui erat templi vel æditiuus, vt volunt Hebræi; vel theſaurarius, & pecunias colligebat pro templi fabrica & ſumptibus, inquit Cyril. Haymo & Remig. vel certè erat aurifex, qui ex auro hoc fabricaturus erat coronas. Vnde & Sophoniæ nomen cum aliis tribus, coronis fuit inciſum, ſub nomine Hem, vt patet verſ. 14. Theodoret. tamen cenſet Sophoniã fuiſſe quartum, qui cum aliis tribus rediens Babylone, hæc dona obtulerit. ſtatim enim ſequitur: *Qui venerunt de Babylone*: vbi pronomen *qui* refert tam Sophoniam, qui immediatè præceſſit, quàm tres alios: niſi dicas eſſe hyſterologiam, ac per eam *τὸ qui* ad ſolos tres, qui ante nominati ſunt referri, vti cenſet S. Cyril. Sophonias ergo Theodoreto videtur fuiſſe primarius quatuor horum legatorum; vel certè hoſpes eorum, vt reliqui tres in domo eius hoſpitarentur. Fauent Hebræi, S. Hieron. Remig. Alber. & Hugo, qui tradunt hos quatuor legatos fuiſſe Danielem, Ananiam, Azariam & Miſaëlem. Verùm hoc valde dubium eſt; non enim videtur Daniel potuiſſe eo vſque prorogare vitam. Nam anno tertio Cyri erat centum annorum, vti oſtendi proœmio in Danielem, túncque mortuus videtur; aut certè, vt Iſidorus in eius vita tradit, mortuus eſt anno primo Darij Hyſtaſpis, cum iam eſſet centum & vndecim annorum. Hæc autem oracula accepit Zacharias poſt initia regni Darij Hyſtaſpis, vti pates cap. 1. verſ. 1.

Vers. 11. *Et facies coronas,*] Per *coronas* accipe coronam vnam ingentem, è duabus vel tribus partialibus coronis compoſitam: illa enim impoſita fuit capiti ſolius Ieſu Pontificis; ſicut capiti Romani Pontificis imponitur tiara triplici corona diſtincta, quam vulgus regnum vocat, ob cauſas quas mox afferam. Vnde Chald. vertit: *Facies coronam magnam.* Et Septuag. verſ. 14. *Corona erit,*

A Quare videtur hæc corona Ieſu fuiſſe vna totalis, ex aliis partialibus conflata, vel iis inſtar duplicis aut triplicis diadematis redimita; vt ſignificaret duplicem Ieſu dignitatem & poteſtatem, ſcilicet Eccleſiaſticam & ciuilem, purà Pontificatum & Principatum; aut triplicem, id eſt, multiplicem, plenam & omnimodam. Poſt reditum enim è Babylone ſumma poteſtas tam laica, quàm ſacra fuit penes Pontifices, vti ſuperiùs docui ex Ioſepho lib. 11. Antiq. c. 4. & patet in Machabæis, qui ſimul fuere Pontifices & Principes populi; atque in Eliachim, ſiue Ioachim Pontifice tempore Iudith, qui contra Holophernem quaſi princeps Iudæos diſpoſuit, iuſſitque vt obſiderent anguſtias montium, per quos hoſtis tranſiturus erat, Iudith.

B 15. Hinc in hiſtoriis Ioſephi & Eſdræ lib. 2. 12. ac faſtis publicis Ieſu poſteri & ſucceſſores deſcribuntur, non Zorobabelis. ita Abul. in 1. Paral. cap. 6. quæſt. 8. Genebrar. in Chronolog. Sanchez & alij: Arias cenſet coronas haſce partiales, fuiſſe materia planè diſtinctas, ſcilicet vnam fuiſſe ex auro, alteram ex argento: aurea, inquit, ſignificabat Pontificatum, argentea Principatum. Hic enim illo eſt inferior, vti & eſt argentum auro. Alij duas integras coronas hic fabricatas cenſent, ſcilicet vnam pro Ieſu Pontifice, alteram pro Zorobabele Principe, vtramque ex auro & argento inter ſe commiſtis. ita Hebræi, S. Hieron. Remig. Alber. Hugo, & à Caſtro. Verùm Zorobabelis

C hic nulla fit mentio: tota enim prophetia dirigitur ad Ieſum Pontificem: *Pones, inquit, in capite Ieſu.* Quare vel vna corona duabus minoribus einʒta, & diſtincta eius capiti impoſita fuit; vel ſi mauis duas totales, dicito ſucceſſiuè, ſcilicet primò vnam, deinde alteram illi impoſitam, vti cenſent Cyrill. Theodor. Ruper. Lyran. Vatab. & Clarius; ſicuti Imperator nunc primò coronatur corona ferrea, deinde argentea, denique aurea. Concinnior tamen & auguſtior erit forma, ſi eam dicamus fuiſſe vnam, ſed duabus aut tribus partialibus redimitam, qualis eſt Pontificis Romani. Hic enim triplicatam geſtat coronam, primò, quia eſt ſponſus & princeps Eccleſiæ, quæ eſt victrix, triumphatrix & regnatrix totius orbis. Secundò, quia regem Chriſtum quaſi vicarius repræſentat. Sicut ergo regnum Chriſti ſupereminet omnibus regnis, ita æquum fuit hoc diadema eminere inter omnia diademata. Tertiò, quia tribus orbis partibus, Aſiæ, Aphricæ, Europæ præeſt. Quartò, quia ternarius ſymbolum eſt æquitatis ſummæ, quæ requiritur in Pontifice. Trias enim eſt prima ſedatio diſcordantis dyadis, ac libramentum numerorum, iuſtitiæ & rerum omnium. Quintò, quia repræſentat S. Trinitatem, cuius eſt ſacerdos & Pontifex. Sextò, quia trias ſignificat omnium virtutum rerumque conſummationem, quæ fuit in Chriſto, & ſuo modo debet eſſe in Pontifice. Denique hic exclamare libet illud Prudentij Periſtephanon:

Pontifex gerit triplicem coronam ob ſex cauſas.

D

E

O triplex honor. O triforme culmen,
Quo noſtri caput excitatur orbis,
Orbis Chriſtiani decus perenne.

Hæc eſt illa maieſtas, ſublimitas, efficacitas triocerticis, trini, inquam, illius & incomparabilis diadematis. ita Paſchalius de coronis lib. 9. c. vltimo. Similes ergo videntur fuiſſe hæ coronæ Ieſu filij Ioſedec, quia repræſentarunt coronas & regnum Chriſti, æquè ac illud idem repræſentat corona triplex Pontificis: illa itaque hic in coronis Ieſu Pontificis fuit typicè figurata & adumbrata; præſertim

fertim quia עטרת ataroт, id eft, coronæ, eft plurale, non duale, ac proinde plures, putà tres potiùs, quàm duas fignificat.

Pones in capite Iefu.] Filij Iofedec Pontificis: de hoc enim ad literam loquitur: non enim poterat eam imponere capiti Orientis, id eft, Chrifti, vt aliqui volunt. Chriftum enim videre & tangere non poterat Zacharias, vtpote nondum natum. Itaque ad literam iubet hic illi Deus, vt coronam duplicem, vel triplicem imponat capiti Iefu, quafi Pontifici & Principi; tum vt ad literam fignificet, eum in nouo hoc templo fore gloriofum, itaque eum ad fabricam eius perficiendam & ornandam animet; tum ad myfterium, fcilicet vt typus fit Iefu Chrifti Pontificis & Regis, eiufque facerdotium & regnū repræfentet. Chriftum enim fuiffe regem patet Pfalmo 2. *Ego autem conftitutus fum rex.* Et Lucæ 1. *Dabit ei Dominus fedem Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternum.* Eundem fuiffe Pontificem patet ex Pfalm. 109. *Tu es facerdos in æternum fecundùm ordinem Melchifedech*; ac idipfum docet Apoftolus tota epiftola ad Hebræos. Porrò corona eft infigne & ftemma Pontificis, æquè ac Regis; tum quia vterque eft quafi Deus quidam terreftris in fummo dignitatis, æquè ac regiminis faftigio collocatus. Deorum enim olim propriæ erant coronæ. Vnde Ouidius de coronæ dignitate verba faciens lib. 5. Faftor. fic canit:

Rex gerit coronā, quafi Deus quidam terreftris.

Illa datos fafces commendat ebúrque curule:
Illa coronatis alta triumphat equis.

Tum quia corona monet Pontificem & Principem perfectæ & excellentis virtutis, fcilicet nil in eo effe debere, quod non omnibus numeris completum fit & abfolutum: coronæ enim forma eft abfolutiffima, vtpote circulus in orbem vbique rediens. Rurfum eum debere actibus heroicis radiare inftar folis: folis enim coronam radiatam capite gerit. Nam vt ait Virgil. in Epigr. de fole oriente,

Sol infigne caput radiorum ardente corona,
Premit ab æquoreis Tethyos ortus aquis.

Mor. bonis operibus coronamus Chriftum.

Myfticè, Pōtifices & Principes, qui inftar Chrifti pontificatu & principatu, quem ab eo accepe-runt, rectè funguntur, imponunt coronam pontificiam, & regiā capiti Iesu Chrifti: quia eius facerdotium & regnum quod in Ecclefia obtinet, promouent, adaugent, condecorant. Huius rei fymbolo vigintiquatuor feniores quafi Patriarchæ & Pontifices tam noui, quàm veteris teftamenti Apocal. 4. 10. *procidebant ante fedentem in throno, & mittebant coronas fuas ante thronum, dicentes: Dignus es Domine Deus nofter accipere gloriam, honorem & virtutem.* Idem pro fuo modulo faciunt fancti martyres, facerdotes, religiofi, virgines, adeóque fideles quilibet, dum luctando cum mundo, carne & diabolo; eos fuperant, & iifque triumphant, dum ad ardua virtutum confcendunt, dum heroica opera patrant. Quando ergo vincis acrem tentationem, quando calcas fuggeftionem diaboli, quando frænas motus iræ, quando calcas fuperbiam, gulam, libidinem, acediam, coronam capiti Chrifti imponis; qua magis ille decoratur & gaudet, quàm fi auream vel gemmeam ipfi adornares. Hoc eft quod ait Ifaias cap. 62. 3. *Eris corona gloriæ in manu Domini, & diadema regni in manu Dei tui.* Porrò hæ coronæ offeruntur ab iis qui à Babylone in Ierufalem, id eft, à peccato ad ftatum gratiæ per pœnitentiam reuertuntur: *quia nobis proficientibus*, inquit

A S. Hieron. *& reuerfis ad meliora, per fingulas virtutes noftras Dominus coronatur; imò nobis virtute pœnitentiæ coronatis. Saluator in fingulis coronam accipit.* Sic Apoftolus Philippenfibus ait cap. 4. *Gaudium meum & corona mea.* Multò magis Deus de fanctis dicat: Vos eftis gaudium & corona mea; ac viciffim fanctus quifque animam fuam ad Dei laudem & gratiarum actionem excitans, de eo dicat cum Pfalte pfal. 102. 4. *Qui coronat te in mifericordia, & miferationibus.* q. d. Deus eft qui tuis ipfis mifericordiæ & virtutum operibus, quæ in eius honorem quafi coronam contexis, teipfum coronat. Quid enim funt aliud noftra opera bona, nifi Dei dona? ait S. Auguft.

B *Ecce vir Oriens.*] Hebræi apud S. Hieronym. Theodor. Remig. Albert. & Hugo, per Orientem accipiunt Zorobabel, qui in Babylone quafi emortuus, inde rediens quafi oriri & reflorefcere cœpit, dum populi redeuntis factus eft Princeps. Vnde cenfent ei alteram coronam à Zacharia fuiffe impofitam. Sic ergo totum hunc verfum ei applicant & explicant: Zorobabel cum Iefu quafi nouum germen, nouúsque populi fol, ædificabit templum Domino & perficiet, alterámque coronam geftabit: quia ipfe habebit folium ducale ad regendum res populi ciuiles; ficut Iefus facerdos habebit folium pontificale ad moderandum res facras. Porrò inter hos duos, putà inter

Vers. 12. Oriens eft Chriftus, non Zorobabel.

C Pontificem & Principem erit confilium pacis, & fumma vnio. Verùm τὸ Oriens, Hebr. צמח tſemach, id eft, germen, eft nomen proprium Chrifti, vti oftendi cap. 3. 8. ibi enim, æquè ac hic, omnis fermo ad Iefum filium Iofedec, antitypum & antionymum Iefu Chrifti, dirigitur, nec vlla Zorobabelis fit mentio. Vnde Chald. vertit: *Ecce vir cuius nomen eft Meffias.* Sic & Rabbini veteres apud Galatin. lib. 3. cap. 16. Sic & S. Hieron. Haymo, Albert. Rupert. Vatabl. & Lyran. qui tamen vnus perperam per Orientem accipit quoque Iefum filium Iofedec. Iam fenfus eft, q. d. Hanc coronam impono tibi, ô Iefu fili Iofedec, D non propter te, fed propter Oriētem, id eft, Chriftum, vt fcilicet eius typum geras, eiúfque facerdotium & principatum repræfentes. Vatab. cenfet Chriftum vocari Orientem, quia ipfe recens natus *proficiebat ætate, & fapientia, & gratia apud Deum & homines*, vt ait Lucas; & quia creuit in Ecclefiam, vti mox dicam. Vnde Syrus vertit: *Ecce vir, & nomen eius Ortus, & de fubter orietur.* Arabicus Alexandrinus: *Ecce vir, nomen eius Ortus: feftinabit repente, & ædificabit domum Domini.*

Et fubter eum.] Hebr. ומתחתיו mittachtau, id eft, *de fub eo orietur*, q. d. Chriftus erit & vocabitur Oriens: quia fub Chrifto, & ex Chrifto quafi radice orietur, & germinabit quafi furtim & fenfim fine fenfu, multitudo ramorum, id eft, E fidelium, adeò vt fe propaget in ingentem arborem. Ipfe enim ædificabit templum, id eft, Ecclefiam Domino. ita S. Hieron. Vnde Chald. vertit: *Chriftus nomen eius, qui reuelandus eft, & magnificandus, & ædificaturus templum Domini.* Hoc eft quod ait Chriftus Matth. 12. 24. *Nifi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipfum folum manet: fi autem mortuum fuerit, multum fructum affert.* Vnde S. Bern. ferm. 15. in Cant. *Moriatur igitur granum, & furgat gentium feges.*

Symbol. Lyra. In natiuitate, inquit, Chrifti, fubter eum qui Deus eft orietur, & nafcetur vt homo: & vice verfa fubter homine oriente & na- Symbol.

 fcente,

ſcente, orietur quaſi & naſcetur Deus. Deus enim nobis ortus & quaſi natus eſt cùm natus eſt homo Chriſtus, in quo latebat diuinitas, quæ hypoſtaticè ſibi vniendo humanitatem, cum ea tacitè quaſi naſci & oriri videbatur in terra.

A

Tropol. S. Greg. lib. 20. Mor. cap. 18. vel iuxta aliam editionem cap. 21 *Oriens*, inquit, *eſt nomen eius. Nam quia ab Oriente lux ſurgit, rectè Oriens dicitur, cuius iuſtitia lumine noſtra iuſtitiæ nox illuſtratur.* Audi & S. Ambroſ. lib. de paradiſo c. 3 *Paradiſus*, inquit, *erat ſecundum orientem in Eden, id eſt ſecundùm Chriſtum, qui iubar quoddam æternæ lucis effudit, & eſt in Eden, hoc eſt in voluptate.*

Anagog. Anag. Ruper. In reſurrectione, inquit, Chriſtus futurus erat Oriens; quia deinceps ſemper futurus in ortu, nunquam in occaſu. Nam cùm fuerit mortuus, apud inferos orietur timentibus nomen Domini; & aſcendens, terræ cæloque orietur viuus, & nunquam iam moriturus, & per eum in multitudine credentium dilatabitur, & in gloria reſurgentium magnificabitur. Rurſum ſubter ſe orietur, id eſt, virtute non aliena, ſed propria, purà diuinitatis ſuæ reſurget, & ſpatget ſe ſuamque Eccleſiam per totum orbem.

B

Denique S. Chryſ. hom. in hæc Zachariæ verba in fine tomi 1. aliter legit, & explicat, nimirum ſic. *Ecce vir Oriens nomen eius: ſub vmbra eius orietur ſol: ipſe veniet ad ſaluandum populum ſuum. Quale*, inquit, *nomen Oriens? Delectabile, dulce, ſuaue. Hoc ſemper appetamus, vt conuerſi ab Occidente, intenti ad Orientem agneſcamus Deum omnipotentem. Sub vmbra eius orietur ſol. Et verè ſub vmbra eius orta eſt claritas diuinitatis eius, qui in ſole poſuit tabernaculum ſuum. Quia lux venit in mundum, radiauit mentibus noſtris obſcuris, declarata ſunt terra, manifeſtata ſunt occulta, tenebroſa aperta, vt lux oriretur nobis. Quia qui ſedebamus in tenebris & vmbra mortis, lux orta eſt nobis. Sed iſte non eſt nubiloſus, nec obtectus, non aſcendens & deſcendens: ſed ille ſol iuſtitia, qui totum cardinem mundi aduentu ſuo ſplendificauit, quid aliud egit, niſi vt patri & ſibi faceret populum peculiarem, dato pignore Spiritus ſancti?*

Et ædificabit templum Domino.] Alludit ad templum reædificatum à Ieſu & Zorobabel. q. d. Sicut hi reædificant templum Salomonis materiale; ita Oriens, id eſt, Ieſus Chriſtus ædificabit templum ſpirituale, putà Eccleſiam Chriſtianam Deo. Vnde id ipſum iterata aſſeueratione confirmat, dum ſubdit: *Et ipſe extruet* (Hebr. eſt idem verbum quod ante, ſed in futuro, putà יִבְנֶה ibne, id eſt, *ædificabit templum Domine.*) q. d. Omnino ipſe vti incipiet, ita perficiet ædificium templi, id eſt, Eccleſiæ Dei.

Myſticè, hac iteratione ſignificatur duplex templum, ſcilicet Eccleſia militans & triumphans ædificanda à Chriſto. ita S. Hieron. Rupert. Lyra. Clarius & Vatab.

Vers. 13. *Et ipſe Oriens.*] Non Zorobabel, vt volunt Hebræi & Theod. ſed Chriſtus, *portabit gloriam*, putà coronam gloriæ, ſcilicet glorioſi pontificatus & regni, iuxta illud Pſal. 20. *Poſuiſti in capite eius coronam de lapide pretioſo.* Vnde explicans ſubdit: *Et ſedebit, & dominabitur ſuper ſolio ſuo, & erit ſacerdos ſuper ſolio ſuo.* Hanc autem gloriam inchoatè Chriſtus adeptus eſt in hac vita: vnde ſignificat hic Propheta quatuor quadrigas, id eſt, monarchias deſiiſſe in regnum Chriſti, de quo ait: *dominabitur ſuper ſolio ſuo*; ſed plenè hanc gloriam, dominium & regnum conſecutus eſt Chriſtus poſt reſurrectionem, quando ſuperata morte, peccato & dæmone, triumphans aſcendit in cælum, ibique ſedet ad dexteram Patris, quaſi Rex regum & Dominus dominantium, ducens poſt ſe agmina ſanctorum omnium ad gloriam & triumphum æternum. ita S. Hieron. Rupert. Arias & Vatab. Hanc Chriſti gloriam in Apocalypſi cap. 5. 12. ſpectauit S. Ioannes, cum angelos ſanctóſque omnes ei acclamantes audiuit: *Dignus eſt Agnus qui occiſus eſt, accipere virtutem, & diuinitatem* (nomem famámque diuinitatis, eiúſque gloriam, cultum & adorationem) *& ſapientiam, & fortitudinē, & honorem, & gloriā, & benedictionem.* Et mox: *Et omnem creaturam quæ in cælo eſt, & ſuper terram, & ſub terra, & quæ ſunt in mari, & quæ in eo, omnes audiui dicentes: Sedenti in thronō & Agno benedictio, & honor, & gloria, & poteſtas in ſecula ſeculorum. Et quatuor animalia dicebant: Amen.* vide ibi dicta. Vbi S. Ioannes videtur alludere ad hunc locum iuxta Septuag. qui pro *gloriam* vertunt *virtutem*, de quo S. Hieron. *Ab alio*, inquit, *εὐπρέπεια, ab alio ἐπαινεσία, ab alio ἀρετὴ, ab alio δόξα ſcribitur, quæ vel inclytum, vel decorem, vel virtutem, vel gloriam ſonant*; quæ omnia & plura complexus eſt S. Ioannes.

Et conſilium pacis.] Id eſt, ſumma pax, vnio & concordia: hanc enim conciliat conſilium prudens, & hæc omni conſilio eſt tuenda & conſeruanda, *erit inter illos duos*, ſcilicet inter Ieſum Pontificem & Zorobabel Principem, inquit et Hebræis S. Hieron. Theodor. Remig. Lyra. & Hugo. Verùm nulla Zorobabelis hic facta eſt mentio: vnde ipſe cum Ieſu demonſtrari nequit per pronomen demonſtratiuum *illos*. Dico ergo τὸ *illos* demonſtrare duos thronos, ſiue duo ſolia, ſcilicet pontificatus & principatus: licèt enim ſolium Latinè ſit generis neutri, tamen Hebr. כִּסֵּא kiſſe, id eſt, thronus, vel ſolium, eſt generis maſculini. ita S. Hieron. Rupert. Vatab. Clarius & Arias: vel potiùs magiſque appoſitè ad rem, æquè ac ad verſionem Latinam, τὸ *illos* demonſtrat Principem, qui, vt præceſſit, *ſedebit & dominabitur ſuper ſolio ſuo*, & pontificem, de quo mox ſubdit: *& erit ſacerdos ſuper ſolio ſuo*. q. d. In Chriſto ſummus erit conſenſus & concordia inter Principem ſedentem in ſolio regali, & Pontificem ſedentem in ſolio pontificali: quia Chriſtus vtrumque erit, & vtramque dignitatem pontificatus & regni in ſe coniunget: cuius rei typo Ieſus filius Ioſedec verſ. 11. duplicem accepit coronam, ſacerdotij ſcilicet & principatus, vt vtráque poteſtatē in Chriſto vniendam portenderet. Antea enim cum hæ poteſtates eſſent diuiſæ, ſæpe inter Pontifices & reges erat lis & diſſenſio, vt patet ex libris Regum. Aliqui ſic exponunt q. d. Summus erit conſenſus inter Ieſum Ioſedec & Ieſum Chriſtum, qualis eſt inter imaginem & exemplar, inter ideam & fabricam, inter typum & antitypum. Verùm hoc typicum & myſticum eſt potiùs, quàm literale & genuinum. Prius ergo quod dixi, literale eſt; cui fauet Syrus, qui vertit: *Et conſiliarius* (conſilium dans, concilians) *pacis erit inter duos eos.* Et Arabicus Antiochenus ſignificantiùs: *Et regnum pacis erit ſuper eos omnes.* Et Arabicus Alexandrinus: *Et erit conſilium concordia inter eos.*

C

D

E

Moral. diſcant hic Principes, ſe colere debere concordiam cum Eccleſia & Pontificibus, vtpote quorum dignitas illis ſit inferior & ſubalterna, adeóque connexa & vnita in Chriſto, *vt nec* Mor. reges audiant Pōtifices.

regale

regale fastigium sacerdotalem deprimat dignitatem, nec sacerdotij dignitas regale fastigium; sed in vnius gloria Domini Iesu vtrumque consentiat, ait S. Hieron. túmque se fortunatos & felices fore. Sic Saul felix fuit, quamdiu monitis Samuelis obediuit: at vbi ab iis desciuit, vita & regno se suámque familiam priuauit. Sic Ioas quamdiu Ioiadæ paruit, pius & fortunatus fuit: at vbi eius filium Zachariam occidit, mox & ipse occisus est, 2. Paral. 24. 25. Sic Ozias, quia inuasit sacerdotium, adolens thymiama, lepra percussus est, 2. Paral. 26. vers. 19. Sic Ieroboam, Achab, Iehu, cæteríque reges Israël, quia à Pootificibus & templo schisma fecerunt, omnes ad vnum regno & vita mulctati sunt. Sic Coostantinus S. Siluestri documenta secutus, gloriosus euasit. Sic Gratianus, Valentianus, & Theodosius S. Ambrosij discipuli & asseclæ, nomen celebre in terra & cælo consecuti sunt. Sic Carolus Magnus multus Romanæ Ecclesiæ, æquè ac Pontificis cultor & propugnator, victoriis rebúsque gestis Magni cognomen est adeptus. Principes ergo sequantur illud consilium, imò mandatum, quod S. Ludouicus rex Franciæ sapiens, æquè ac pius moriens suo filio & successori Philippo testamento reliquit: *Esto*, loquit, *semper & per omnia deuotus ac obediens Romanæ Ecclesiæ & Pontifici, eúmque colas vt patrem spiritalem.*

Vers. 14. *Et corona erunt Helem, Tobia*, &c.] q. d. Postquam imposueris capiti Iesu coronas iam dictas, eas depones, & coosecrabis, ponésque in templo, incisis in eis oominibus illorum quatuor virorum, qui ad eas aurum & argentum obtulerunt, scilicet Helem, Tobiæ, Idaiæ & Hem, ad perpetuam eorum memoriam: quia coronæ hæ deinceps habitaturæ sunt in templo, id est, in domo Pontificis. q. d. Pootifex qui præerit templo, deinceps præerit & regno, eritque Rex vel princeps: tum *vt sint memoriale*, vt scilicet æterna sit eorum memoria & laus, qui hac oblatione tam Iesu filij Iosedec, quàm in eo Iesu Christi regnum & sacerdotium tacitè agnoouerunt, illúdque professi ei se & sua consecrarunt. ita S. Hier. Theod. Remig. & Lyran.

Nota, qui vers. 10. dictus est *Holdai*, hic vocatur *Helem*: & qui ibidem dictus est *Iosias*, hic vocatur *Hem*. Erant enim binomij. Porrò hæc nomina, quia breuiora, potiùs quàm prima illa longiora, coronis incisa fuerunt.

Moral. Moral. disce hic, quàm gratum sit Deo opes suas offerre templo, & personis illi dicatis, vtpote quorũ nomina donis incidi velit, ad perennẽ illorũ famã & gloriã, vt hisce coronis non tã Deus, quàm ipsi offerentes à Deo coronari videantur.

Mysticè, S. Hieron. Holdai, inquit, hebr. interpretatur deprecatio Domini; Tobia, bonus Domini, vel placens Domino; Idaia, notus Domini, Pro Holdai posuit Helem, quod interpretatur somnium: & in quarto loco addidit Hen, id est, gratia: quia Daniel cap. 2. Dei inuocatione & gratia, somnij Nabuchodonosoris interpretationem est coosecutus. Tradunt enim Hebræi, Holda, Tobiam, Idaiam, & Hen, fuisse Danielem, Ananiam, Azariam & Misaëlem. Mysticè ergo his etymis significatur, quod iis qui ad Dominum accedunt, eúmque deprecantur, ac Deo placent, ideóque Deo cogniti sunt, detur Hen, id est, gratia, & dona quæ gratiæ nomine significantur; ac Helem, id est, somnium, id est, sponsæ deliciæ, ac quies in Domini complexu & sinu, iuxta illud

Mysticè, de quiete in Deo.

A Cant. 5. 2. *Ego dormio, & cor meum vigilat.* Et cap. 3. 5. *Adiuro vos filiæ Ierusalem per capreas ceruósque camporum, ne suscitetis, neque euigilare faciatis dilectam donec ipsa velit.* Huc accedunt Septuag. qui pro *Holdai* vertunt *expectantes*; pro *Tobia*, *vtiles*; pro *Idaia*, *cognoscentes*. Vnde sic transferunt: *Corona autem erit expectantibus, & vtilibus eius, & qui cognouerunt eam, & in gratiam filij Sophoniæ, & in psalmum in domo Domini*; quæ explicans S. Hieron. sic ait: *Corona, id est, insigne victoriæ cum Christus fuerit coronatus, his quoque repromittitur, qui expectant eum* (iuxta illud Pauli 2. Timoth. 4. 8. *In reliquo reposita est mihi corona iustitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die iustus iudex; non solum autem mihi, sed & iis qui diligunt*,
B ideóque expectant *aduentum eius*) *& intelligunt vtilitatem captiuitatis quondam suæ, & nouerunt Dei vniuersa mysteria, vt sint in gratia filij Sophoniæ, id est, visitationis Domini. Et qui in Babylone dicebant: super flumina Babylonis, ibi sedimus & fleuimus cum recordaremur Sion; postquam reuersi fuerint in Ierusalem, accipiant psalterium, & tympanum, & canant in Ecclesia Domini: & qui per maiora peccata longe fuerant a Iudæa & confessione verissima, per singulos profectus suos ædificent domum Domini. Fient autem omnia quæ promissa sunt, si Dominum audire voluerint, & acta pœnitentia in bonis operibus manserint.* Vnde. Tertul. lib. 4. contra Marcia. c. 39. legit: *Corona autem erit eis qui tolerauerint.* q. d. Tolerantia pariet patientibus &
C martyribus coronam.

Et qui procul sunt.] q. d. Qui à Ierusalem & templo distant, & in locis remotis habitant, incitati tum aliorum, tum illorum quatuor virorum, qui aurum è Babylone attulerunt & templo obtulerunt, exemplo, memoria & gloria, afferent & ipsa sua dona, ad promouendam fabricam & ornatum templi. ita Hebræi, Theod. S. Hieronym. Remig. Alber. & alij. Sic Darius & Artaxerxes ad templum miserunt sumptus & oblationes, vt narrat Esdras lib. 1. c. 6. & 7. Vers. 15.

Alleg. q. d. Cùm Christus ædificabit Ecclesiam, in eáque à Deo quasi coronabitur Pontifex & Princeps, venient ex longinquis orbis partibus Gẽtiles, qui eousque remoti fuerant à Deo,
D Christo, cælo & salute, vt hanc eius Ecclesiæ fabricam promoueant. Ex Gentilibus enim creati sunt Episcopi, Doctores, Pastores, &c. qui Ecclesiam Christi verbo & exemplo ædificarunt & propagarunt. ita S. Hieron. Rupert. & Arias. Hoc est quod ait Apostolus Ephes. 2. 13. *Vos qui eratis longè, facti estis prope in sanguine Christi.* Vnde infert vers. 17. *Ergo iam non estis hospites & aduenæ, sed estis ciues sanctorum & domestici Dei.* Hos venientes à longè præuidens Isaias c. 60. 1. exultat & clamat. *Surge, illuminare Ierusalem; quia venit lumen, & gloria Domini super te orta est. Leua*
E *in circuitu oculos tuos & vide: omnes isti congregati sunt, venerunt tibi. Filij tui de longè venient, & filiæ tuæ de latere surgent.*

Alleg. de vocatione Gentium.

Et scietis.] q. d. Cùm videbitis hæc mea oracula reipsa compleri, ac præsertim ex remotis vrbibus & gentibus confluere turbas ad templum, in eóque sua munera offerre, tunc scietis me Zachariam, qui hæc prædixi, id non ex me, sed à Deo missum & inspiratum prędixisse, simúlque credetis ea quæ de Oriente, id est, Christo prædixi, me ex Deo prædixisse, ac proinde eadem pari certitudine suo tempore fore complenda: sunt enim hæc verba Zachariæ de Christo, vt patet, non

Christi de seipso, vti censuit Eusebius lib. 5. demonstr. cap. 25.

A

Erit autem hoc.] q. d. Hæc prospera & gloriosa templo & consequenter vobis, ô Iudæi, obuenient, sed sub hac conditione, nimirum si Dei legi vocique obedieritis: sin ei sitis inobedientes & rebelles, nolite me falsitatis accusare, si hæc sua meáque promissa reuocet Deus. ita Theod.

Mysticè, q. d. Si Christum Christíque vocem & doctrinã audire & recipere volueritis, ô Iudæi, cognoscetis me vera de eo sub nomine Orientis, eiusque templo, id est, Ecclesia vaticinatum esse, ac omnium horum eius bonorum, quæ ipse è cælo in terram secum deferet, fietis participes: sin eum repuleretis, ipse bona hæc sua à vobis reuocabit, & transferet ad gentes.

CAPVT SEPTIMVM.

SYNOPSIS.

Quærunt Iudæi, num ieiunia à se in captiuitate Babylonica ob vrbis gentisque excidium sponte suscepta, iam post reditum in Ierusalem, nouique templi inchoatam fabricam adhuc obseruanda sint? Zacharias cap. sequenti vers. 19. responsurus, hoc capite nonnulla præmittit, docétque verum Deóque gratum ieiunium esse abstinentiam ab iniurijs & peccatis, obedientiam & misericordiam: ob harum enim virtutum legisque Dei neglectum, eos à Deo punitos esse captiuitate septuaginta annorum in Babylone.

Vers. 1.] Et factum est in anno quarto Darij regis, factum est verbum Domini ad Zachariam, in quarta mensis noni, qui est Casleu.

B

Vers. 2.] Et miserunt ad domum Dei, Sarasar, & Rogommelech, & viri qui erant cum eo, ad deprecandam faciem Domini.

Vers. 3.] Vt dicerent sacerdotibus domus Domini exercituum, & prophetis, loquentes: Nunquid flendum est mihi in quinto mense, vel sanctificare me debeo, sicut iam feci multis annis?

C

Vers. 4.] Et factum est verbum Domini exercituum ad me, dicens:

Vers. 5.] Loquere ad omnem populũ terræ, & ad sacerdotes, dicens: Cùm ieiunaretis, & plangeretis in quinto & septimo per hos septuaginta annos, nunquid ieiunium ieiunastis mihi?

D

Vers. 6.] Et cùm comedistis, & bibistis, nunquid non vobis comedistis, & vobismetipsis bibistis?

Vers. 7.] Nunquid non sunt verba, quæ locutus est Dominus in manu prophetarum priorum, cùm adhuc Ierusalem habitaretur, & esset opulenta, ipsa & vrbes in circuitu eius, & ad Austrum, & in campestribus habitaretur?

E

Vers. 1. ET factum est.] Est hysterologia: hæc enim verba ponenda sunt post legationem & quæstionem Iudæorum: illi enim respondent. Vnde post eam vers. 4. iterantur. Hæc ergo verba quasi titulus prophetiæ huius capitis, more Prophetis vsitato præponuntur: deinde vers. 2. occasionem prophetiæ huius enarrat, dicens: *Et miserunt.* q. d. Cùm misissent Principes legatos ad consulendum sacerdotes & Prophetas, tunc factum est verbum Dei ad me Zachariam, respondens legatorum quæstioni.

In anno quarto Darij.] Hystaspis regis Persarum, qui Cambysi Cyri filio post Magos successit. Hic annus quartus fuit duodecimus à soluta captiuitate Babylonica, & reditu Iudæorum in Ierusalem. Hic enim reditus contigit anno primo Monarchiæ Cyri. Cyrus autem tres tantùm annos regnauit vt Monarcha, vti tradunt Hebræi; cui successit filius Cambyses regnans per septem annos: quo defuncto, intruserunt se per dolum Magi, regnantes per annum: iis trucidatis successit Darius, Hystaspis filius, cuius anno quarto hoc oraculum accepit Zacharias, cùm iam templi fabrica valde assurgeret: illa enim cœpta est anno secundo Darij, & finita anno sexto eiusdem, vt iam sæpius dixi.

Mensis noni, qui est Casleu.] Qui respondet nostro Nouembri. Hic enim mensis est nonus à Nisan, siue Martio, qui primus erat mensis anni sacri apud Hebræos.

Et miserunt ad domum Dei, Sarasar, & Rogommelech, & viri qui erant cum eo.] Quæres primò: Quinam hi? Hebræi, Haymo, Remig. & Hugo censent hos fuisse Persas, Principes Darij, sed proselytos, hoc est, cõuersos ad Iudaismum; qui proinde ieiunantibus Iudæis ipsi quoque ieiunabant, ideóque iam mittere legatos qui rogent sacerdotes, an post solutam captiuitatem, & inchoatam templi fabricam adhuc ieiunare debeant? Vnde sequitur, hanc legationem missam à Perside. Vers. 2.

Secundò, alij apud Theod. censent hos viros fuisse Cuthæos, putà Samaritas, quos Salmanasar ex Cuth aliisque vrbibus Assyriæ transtulit in Samariam, qui vt Deum terræ suæ, scilicet Samariæ, colerent cum diis patriis, putà Assyriis, iudaizabant, & cum Iudæis ac Samaritis ieiunabant. Vnde sequitur, hanc legationem missam è Samaria.

Tertiò, Ruper. Lyran. Arias & Vatab. censent eos fuisse Iudæos, sed in Babylone, aut in vicinis Babylo

Babyloni regionibus adhuc degentes.

Quartò, probabilius alij censent eos fuisse Iudæos in Iudæa, sed extra Ierusalem in vicinis oppidis habitantes: hoc enim indicat responsio Zachariæ dicentis: *Loquere ad omnem populum terræ, & ad sacerdotes dicens: Cum ieiunaretis*, &c. ita Theod. & Chald. qui censet eos fuisse Bethelitas, vti mox pleniùs dicam.

Ad domum Dei.] Hebr. est *Bethel*; quod si appellatiuè sumas, significat *domum Dei*. Et ita vertit Noster, R. Salomon, Pagnin. & Vatab. Alij accipiunt Bethel vt nomen proprium. Vnde Septuag. vertunt: *Miserunt in Bethel*. Bethel enim erat ciuitas decem millibus passuum distans à Ierusalem, vbi Iacob vidit scalam, & per eam de-
B
scendentes & ascendentes angelos in cælum, Genes. 28. Verùm non est credibile eò missam fuisse hanc legationem: missa enim fuit ad sacerdoter, qui degebant in Ierusalem. Vnde secúdò meliùs Chald. vertit: *Miserunt de Bethel*. q. d. Iudæi habitantes in Bethel, miserunt ex ea legatos in Ierusalem. Tertiò, alij censent *Bethel* esse nomen viri, æquè ac Sarasar. Vnde vertunt: *Et misit Bethel Sareeser*, &c. Verùm longè meliùs noster *Bethel* vertit *domum Dei*, vt significet terminum ad quē hæc legatio missa est, fuisse domum Dei, siue templum, vti liquet ex sequentibus. Templum enim erat locus orationis, æquè ac oraculi, quod omnes Iudæi adire & consulere solebant.
C

Sareeser.] Videtur esse nomen officij: *Sareeser* enim hebr. idem est quod præfectus thesauri, putà thesaurarius, vel quæstor. ita R. Abraham & Arias, qui pariter tale nomen esse censent *Rogommelech*, quod ipsi vertunt *regius dux*; pro quo Septuag. in editione Rom. corruptè habent *Arbeseer rex*: aut vt alij legunt, *Arbat rex Sagat*, scilicet vrbis. Melius Septuag. in editione Complut. legunt *Rogom rex*. Sic enim est in Hebræo: nam *melech* idem est quod rex; quanquam non sit verisimile hunc Rogom fuisse regem. τὸ ergo *melech*, vel est nomen proprium, & appendix *Rogom*; vel certè in genitiuo vertendum, *Rogom regis*, scilic. dux, vel officialis. Syrus vertit, *Rabmog*,
D
id est, princeps pistorum vel coquorū. Rab enim vocatur Maior, princeps: *mog* est pistor, & is qui in coquina cibos parat. Arabicus vertit, *Sarasar, & Arphasar, Moloc*.

Vers. 3. *Nunquid flendum est mihi in quinto mense.*] Putà in Iulio, qui hebr. *Ab* dicitur, cuius die decima templum combustum fuit à Chaldæis, æquè ac vrbs & muri diruti, ideóque eo die quotannis Iudæi sibi indixerunt luctum & ieiunium, vt patet 4. Reg. 25. 9. & Ier. 52. 12. idque continuarunt per septuaginta annos captiuitatis Babylonicæ, ac deinceps donec templum rursum ædificari cœptum. Cùm ergo viderent iam templi fabricam crescere, iure quærunt, an adhuc templi præte-
E
riti incendium flere, & per ieiunium lugere debeant; an verò ob noui fabricam se exhilarare & exultare? Cessante enim causa cessat effectus, imò mutata causa mutatur effectus: templo ergo restaurato videbatur luctus vertendus in gaudiū. Hæc est quæstio, & causa quæstionis.

Vel sanctificare.] Hebr. הִנָּזֵר *hinnazer*, id est, nazaræare, hoc est, agere Nazaræum, instar Nazaræi abstinere à vino & deliciis, ac ieiunare iuxta legem eis præscriptam Numer. 5. Vnde Chald. vertit: *Nunquid prohibebo animam meam à delicijs, sicut feci iam multis annis?* Pagnin. *Nunquid*
A
flebo separando me à cibis? Tigurina: *Num religiosè abstinebo?* Vatab. *Num separabo me?* scilicet à cibis & voluptatibus. Noster cum Septuag. vertit *sanctificare*: quia sanctificatio Iudæorum, præsertim Nazaræorum sita erat in abstinentia & ieiunio: quo enim mens magis se abstrahit ab escis rebúsque corporeis, eo magis fit spiritalis, magísque assurgit ad Deum, eiúsque illustrationum & affectuum cœlestium fit capax. Vnde Ecclesia in præfatione missæ tempore quadragesimæ canit: *Deus qui corporali ieiunio vitia comprimis, mentem eleuas, virtutem largiris & præmia.* Quocirca S. Chrysost. serm. 1. de Ieiunio: *Ieiunium*, ait, *Angelorum est imitatio: ieiunans ferme angelus est.*
B
Idem hom. 1. in Genes. *Ieiunium in paradiso institutum est*, ideóque paradisi est vita.

Moraliter disce hic, tempore cladis & calamitatis vel publicæ, vel priuatæ confugiendum esse ad fletum & ieionium, vt per pœnitentiam Dei iram placemus. Nam vt ait S. Chrysost. serm. 1. de Ieiunio: *Ieiunium sententiam Dei reuocat, & immortalitatis est conciliator.* Idem hom. 2. in Genes. *Ieiunium*, ait, *animarum tranquillitas est, decor senum.* Ita Iosaphat obsessus à Moabitis, Ammonitis & Idumæis toti Iudææ ieiunium imperās, à Deo auxilium per miraculum obtinuit, quo hostes in se versi mutua se cæde conficerent, 2. Paral. 20. 3. Ita Israëlitæ obsessi à Philisthæis tempore Samuelis, ieiunantes eos profligarunt,
C
1. Reg. 7. vers. 6. & 13. Ita iidem Holopherne eos inuadente indixerunt solemne ieiunium, eóque victoriam impetrarunt per Iudith, cap. 3. 8. Idem fecerunt tempore persecutionis Aman, Esther 4. 16. Et tempore reditus è Babylone, vt in itinere hostium manus euaderent, 1. Esdræ 8. 21. Sic & Niniuitæ ieiunio communi tam iumentorum & infantium, quàm virorum & mulierū, exeidium à Iona comminatum effugerunt, Ionæ 3. 5. Quocirca imminente Iudæis excidio Chaldæorum, Deus per Ioëlem cap. 1. 14. illud euadendi hoc dat remedium. *Sanctificate*, inquit, *ieiunium, vocate cœtum*, &c. *& clamate ad Dominum.* Et cap. 2. 12. *Conuertimini*, ait, *ad me in toto corde vestro*
D
in ieiunio, & in fletu, & in planctu. Hoc ergo faciunt fideles cum flagellum Dei, vel Reipub. vel cuique priuatim imminet, vt sibi quisque à Deo per Zachariam tunc dici putet: *hinnazer*, id est, esto Nazaræus, separa te à deliciis, à cibis, à lusibus, à voluptate, ac da te austeritati, abstinentiæ, orationi & lamentis, iísque te sanctifica, vt Deum tibi reconcilies.

Moral. In clade ieiunio conciliandus est Deus.

Cum ieiunaretis & plangeretis in quinto.] Scilicet mense, ob combustam in eo vrbem & templum, vti dixi: *& septimo* mense, ob cæsum in illo Godoliam, qui erat dux & spes populi reliqui in Iudæa, cum cæteri à Chaldæis abducerentur Babylonem. Ierem. 41. 1. & sequent. Vers. 5.
E

Nunquid ieiunium ieiunastis mihi?] Antequam directè quæstioni respondeat (quod facit c. 8. 19.) obiurgat Iudæos, quasi adhuc iis suboffensus ob præteritas noxas. q. d. Quid me rogatis de ieiunio vestro prorogando, vel inhibendo, quasi ego eo delecter, vel eiùs cura me tangat? Erratis: illo non delector, illud non curo, imò sperno & auersor: quia hucusque vobis, id est, ob vestram paupertatem, & ad lugendam vestram captiuitatem ieiunastis, non vt mihi placeretis, meque placaretis: si enim hoc voluissetis, ieiunium corporis debuissetis condire ieiunio animæ, & abstinentia à peccatis. Hoc autem non fecistis, sed iis indulsi-

ſis. Similiter cum iam comeditis & conuiuia agitatis, id facitis ob veſtram lætitiam, quam ex reditu in patriam & libertate percipitis, non verò vt mihi eius auctori gratias agatis, meque laudetis & celebretis. ita S. Hieron. Theod. & Remig.

Paulò aliter Vatab. q. d. Nunquid vtilitatem aliquam aut voluptatem cepi ex veſtro ieiunio? q. d. Non, quia non fuit mihi gratum, eo quod non fuerit coniunctum pietati & religioni.

Moral. quinam bibere inueniunt? Moral. S. Gregor. hom. 16. in Euang. explicans hæc Zachariæ verba: *Sibi, inquit, comedit & bibit, qui alimenta corporis quæ ſunt communia dona conditoris, ſine indigentibus percipit. Et ſibi quis ieiunat, ſi ea quæ ſibi ad tempus ſubtrahit, non pauperibus tribuit, ſed ventri poſtmodum offerenda cuſtodit. Hinc per Ioelem dicitur: Sanctificate ieiunium. Ieiunium quippe ſanctificare, eſt adiunctis bonis alijs dignam Deo abſtinentiam carnis oſtendere. Ceſſet ira, ſopiantur iurgia. Incaſſum enim caro atteritur, ſi à prauis voluptatibus animus non refrenatur, cum per Prophetam* (Iſaiam cap. 58.) *Dominus dicat: Ecce in die ieiunij inuenitur voluntas veſtra. Ecce ad lites & contentiones ieiunatis*, &c.

VERS. 7. *Nunquid non ſunt verba.*] Primò & genuinè, q. d. Nunquid hæc eadem verba, nimirum quod ieiunia veſtra non condita operibus bonis, ſed malis, mihi diſpliceant, olim vobis per Prophetas locutus ſum? q. d. Omnino id ipſum edixi per Iſaiam cap. 58. 4. Ierem. 14. 12. & alibi. ita Theod. & Lyra. Secundò, S. Hieron. Hugo, & à Caſtro, *verba* hæc intelligunt ea, quæ ſubdit: *iudicium verum iudicate, & miſericordiam & miſerationes facite*, &c. Tertiò, Albert. exponit, q. d. Nunquid hæc verba de excidio & deſolatione Ieruſalem, quæ iam impleta videtis, vobis locuti & comminati ſunt Prophetæ, niſi à peccatis reſipiſceretis? Aut vt Vatab. qui per verba intelligit facta, quæ verbis ſuis prædixerunt & minati ſunt Prophetæ. q. d. Nunquid non hæc triſtia quæ vobis obuenerunt, facta ſunt ad exequenda, & opere complenda verba mea, quæ per Prophetas prolocutus ſum?

Et ad Auſtrum.] Nominat partem auſtralem & campeſtrem Iudææ, quia ea, vtpote plana & patens, natura loci non erat munita. q. d. Olim habitabatis confidenter & ſecurè, etiam in ea parte Iudææ quæ erat maximè debilis & infirma; eo quòd vos ego protegerem, at quia me exacerbaſtis, hinc tradidi vos Chaldæis. ita Vatab. Addit S. Hieron. eam nominari, quia maximè erat fertilis. q. d. Ego auſtralem veſtram regionem & campos impleui meſſe, frugibus & fructibus: ſed vos ingrati, mihi fuiſtis rebelles; hinc ego ex ea vos expuli, proiecique in Babylonem.

Verſ. 8.] Et factum eſt verbum Domini ad Zachariam, dicens:

Verſ. 9.] Hæc ait Dominus exercituum, dicens: Iudicium verum iudicate, & miſericordiã & miſerationes facite, vnuſquiſque cum fratre ſuo.

Verſ. 10.] Et viduam, & pupillum, & aduenam, & pauperem nolite calumniari: & malum vir fratri ſuo non cogitet in corde ſuo.

Verſ. 11.] Et noluerunt attendere, & auerterunt ſcapulam recedentem, & aures ſuas aggrauauerunt ne audirent.

Verſ. 12.] Et cor ſuum poſuerunt vt adamantem, ne audirent legem, & verba quæ miſit Dominus exercituum in ſpiritu ſuo per manum prophetarũ priorum: & facta eſt indignatio magna à Domino exercituum.

Verſ. 13.] Et factum eſt ſicut locutus eſt, & non audierunt: ſic clamabunt, & non exaudiam, dicit Dominus exercituum.

Verſ. 14.] Et diſperſi eos per omnia regna, quæ neſciunt: & terra deſolata eſt ab eis, eo quòd non eſſet tranſiens & reuertens: & poſuerunt terram deſiderabilem in deſertum.

Miſericordiam & miſerationes facite.] Hæc geminatio ſignificat multam crebrámque faciendam eſſe miſericordiam. Nominat tantùm ea officia quæ ſpectant proximum, ſed ſub his intelligit ea quoque quę ſpectant Deum. Dilectio enim proximi præſupponit dilectionem Dei, ex eâque quaſi ex fonte oritur. Idem facit Apoſtolus Rom. 13. 9. VERS. 9.

Pauperem nolite calumniari.] Chald. & Septuag. *Nolite opprimere*: vtrumque ſignificat Hebr. עשק *aſçac*: quia finis calumniæ eſt oppreſſio, direptio & expilatio pauperum; Hæc eadem in ieiuniis Iudæorum taxat Iſaias cap. 58. Vide ibi dicta. VERS. 10.

Auerterunt ſcapulam recedentē.] Fuerunt inobedientes & rebelles: famuli enim herorum, & filij parentum iuſſis refractarij & petulances, ab iis auertunt faciem, dorſúmque obuertunt, & proterui abeunt. Vnde Septuag. vertunt: *Dederunt dorſum contemnens*. Pagnin. *Dederunt ſcapulam auerſam*. Eſt catachreſis. Tigurina vertit: *Obuertentes humerum rebellem*. q. d. Auerterunt humerum ab onere præceptorum meorum: vt ſit metaphora à baiulis onus detrectantibus, vel excutientibus. VERS. 11.

Aures ſuas aggrauauerunt.] Velut plumbo, alióue pondere iniecto aures obturarunt, ne meas leges & monita auribus exciperent, & in animum tranſmitterent. Tigurina vertit: *Aures ſuas hebetarunt*.

Cor ſuum poſuerunt (*durum*, vt addit Chald.) *vt adamantem.*] Hic enim lapis eſt duriſſimus, qui reſpuit ſcalpra & malleos, quin & ipſos dirumpit: indeóque à Græcis dicitur ἀδάμας, id eſt, indomabilis. vide dicta Ezech. 3. 9. VERS. 12.

Per manum Prophetarum.] Per Prophetas, quaſi organa & inſtrumenta ſua. Manus enim eſt organum organorum, ait Ariſtot. Manus ergo hic denotat os: per os enim Prophetarum locutus eſt Deus, non per manum.

Sic clamabunt & non exaudiam.] Clamabunt, id eſt, clamauerunt, vel clamant: pendent enim hæc omnia ab eo quod præceſſit: *Et factum eſt*. ita S. Hieron. & Theodor. Vnde clarè Tigurina vertit: *Et euenit, vt ſicut ipſe clamauerat, illique non audierunt; ſic iam clament, nec ego exaudiam.* VERS. 13.

Diſperſi

VERS. 14. *Dispersi eos per omnia regna.*] Iudæi enim partim ex Babylone, partim ex Ierusalem fugientes Chaldæos, sparserunt se per Syriam, Ægyptum, Mesopotamiam, Persidem, Mediam, aliaque regna. De Iudæis enim, id est, de duabus tribubus hic agitur, non de decem, siue de Samaritis in Assyriam iam olim abductis. ita S. Hieron. Pro *dispersi* hebr. est ואסערם *Asaarem*, id est, instar procellæ abripui eos, vt turbo proturbaui eos.

Et terra desolata est ab eis.] Hebr. Chald. & Septuag. *post eos.* Causam subdit: *Eo quod non esset transiens & reuertens.* q. d. Post abductos in Babylonem Iudæos, Iudæa desolata remansit: quia nemo incolarum relictus est, qui per eam transiret, iret & rediret. Nemo, id est, vix vlli, rari & perpauci. Aliqui enim à Chaldæis in ea relicti sunt ad colendam terram, vt patet 4. Reg. 25. 12. Aut potiùs q. d. Iudæa planè desolata est, ita vt non esset qui per eam transiret & rediret: sic enim alibi sæpe τὸ *eo quod*, non causam denotat, vt sit idem quod *quia*, sed effectum & consecutionem, significans *ita vt*, inquit Vatab. Vnde Hebr. & Chald. ad verbum habent: *Terra desolata est post eos à transeunte & reuertente*, id est, ita vt non esset per eam transiens & reuertens. Minùs rectè ergo Theod. versionem Septuag. sic A explicat, q. d. Post Iudæos abductos in Babylonem, Iudæa desolata est ab Idumæis, Ammonitis, aliisque vicinis gentibus hostilibus, qui per eam prædandi & expilandi causa transierunt, & cum præda domum reuersi sunt. Hic enim hebraismus, *à transeunte & reuertente*, non aliud significat quàm, vt non esset transiens & reuertens.

Et posuerunt terram desiderabilem in desertum.] Hebr. *terram desiderij*, id est, ob elegantiam, fertilitatem & abundantes fruges summè desiderabilem: & vt Septuag. *electam.* ita Alber. & Hugo. Addit Lyran. eam fuisse desiderabilem ob Chri-B stum in ea nasciturum, & passurum pro salute hominum. Sensus est, q.d. Suis sceleribus fuerunt causa desolationis terræ sanctæ, quæ priùs lacte & melle manabat. Hebr. est לְשַׁמָּה *lesçamma*, quod secundò verti potest *in stuporem*, vt scilicet quicunque viderit tantas tantæ clades ruinas, cohorrescat & obstupescat. Tertiò, Arias pro *lesçamma* per diæresim legit לְשֶׁמָּה *lesceema*, id est, *in qua quid.* Vnde vertit: *Posuerunt terram exoptatam in qua quid?* de qua scilicet viatores stupentes interrogarent, dicerèntque: Quid in terra sancta boni, quid pristinæ fertilitatis & felicitatis remansit? vtique nihil.

CAPVT OCTAVVM.

SYNOPSIS.

Promittit Deus Iudæis è Babylone reuersis in Ierusalem, ob diligentiam & laborem impensum in templi fabricam, lætam & longæuam sobolem, frugum copiam, suámque benedictionem, si iustitiam, veritatem & charitatem colant. Deinde vers. 19. quæstioni cap. 7. à Iudæis propositæ, an scilicet adhuc seruanda sint ieiunia ob vrbis templique excidium indicta, respondet, ea commutanda esse in læta festa & conuiuia, ac deinceps Ierusalem fore hilarem, felicem & celebrem, adeo vt vndique ad eam confluant populi & gentes: quæ omnia ad literam aliquatenus contigerunt Ierosolymæ post reditum ædificato templo, vti ait Propheta vers. 9. sed longè veriùs & pleniùs competunt Ecclesiæ per Ierosolymam adumbratæ, ibique inchoatæ, cum Deo auctore lex in Euangelium, Moses in Christum, Synagoga in Ecclesiam transiit. Describitur hic ergo felicitas Ierosolymæ, vt in ea quasi typo adumbretur felicitas Ecclesiæ Christianæ: vnde quædam dicuntur, quæ Ierosolymæ vix, & non nisi tenuiter, Ecclesiæ verò planè plenéque conueniunt. Tale est illud vers. 7. Saluabo populum meum de terra orientis, & de terra occasus solis. *Et vers. 22.* Venient populi multi, & gentes robustæ ad quærendum Dominum exercituum in Ierusalem. *Et vers. 23.* Apprehendent decem homines ex omnibus linguis gentium, & apprehendent fimbriam viri Iudæi, dicentes: Ibimus vobiscum; audiuimus enim quoniam Deus vobiscum est; *quæ verba significant omnium gentium conuersionem ad Christum & Ecclesiam. vide can. 5. & 6. quos præfixi Prophetis maioribus. ita S. Hieron. Theod. Cyril. Haymo, Remig. Hugo, Lyran. & alij: imò Ruper. Arias & Vatab. ad literam putant hic depingi felicitatem Ecclesiæ, non Ierosolymæ. Quin & Rabbini bona hoc capite promissa, nonnisi à suo Messia, quem ipsi præstolantur, expectant.*

C *Vers. 1.*] Et factum est verbum Domini exercituum, dicens:

Vers. 2.] Hæc dicit Dominus exercituum: Zelatus sum Sion zelo magno, & indignatione magna zelatus sum eam.

Vers. 3.] Hæc dicit Dominus exercituum: Reuersus sum ad Sion, & habitabo in medio Ierusalem: & vocabitur Ierusalem ciuitas veritatis, & mons Domini exercituum mons sanctificatus.

Vers. 4.] Hæc dicit Dominus exercituum: Adhuc habitabunt senes, & anus in plateis Ierusalem: & viri baculus in manu eius præ multitudine dierum.

Vers. 5.] Et plateæ ciuitatis complebũtur infantibus, & puellis ludentibus in plateis eius.

Vers. 6.

Vers. 6.] Hæc dicit Dominus exercituum: A
Si videbitur difficile in oculis reliquiarum populi huius in diebus illis, nunquid in oculis meis difficile erit, dicit Dominus exercituum?

Vers. 7.] Hæc dicit Dominus exercituum: Ecce ego saluabo populum meum de terra Orientis, & de terra Occasus solis.

Vers. 8.] Et adducam eos, & habitabunt in medio Ierusalem: & erunt mihi in populum, & ego ero eis in Deum, in veritate, & in iustitia.

Vers. 9.] Hæc dicit Dominus exercituum: Confortentur manus vestræ, qui auditis in his diebus sermones istos per os prophetarum, in die qua fundata est domus Domini exercituum, vt templum ædificaretur.

Vers. 10.] Siquidem ante dies illos merces hominum non erat, nec merces iumentorum erat; neque introëunti, neque exeunti erat pax præ tribulatione: & dimisi omnes homines, vnumquemque
C contra proximum suum.

Vers. 11.] Nunc autem non iuxta dies priores ego faciam reliquiis populi huius, dicit Dominus exercituum.

Vers. 12.] Sed semen pacis erit: vinea dabit fructum suum, & terra dabit germen suum, & cæli dabunt rorem suum: & possidere faciã reliquias populi huius vniuersa hæc.

Vers. 13.] Et erit: sicut eratis maledictio in Gentibus, domus Iuda, & domus Israël: sic saluabo vos, & eritis benedictio:
D nolite timere, confortentur manus vestræ.

Vers. 14.] Quia hæc dicit Dominus exercituum: Sicut cogitaui vt affligerem vos, cùm ad iracundiam prouocassent patres vestri me, dicit Dominus,

Vers. 15.] Et non sum misertus: sic conuersus cogitaui in diebus istis vt benefaciam domui Iuda, & Ierusalem: no-
E lite timere.

Vers. 16.] Hæc sunt ergo verba, quæ facietis: Loquimini veritatem vnusquisque cum proximo suo: veritatem & iudicium pacis iudicate in portis vestris.

Vers. 17.] Et vnusquisque malum contra amicum suum ne cogitetis in cordibus vestris: & iuramentum mendax ne diligatis: omnia enim hæc sunt, quæ odi, dicit Dominus.

ZELATVS *sum.*] q. d. Zelotypus fui Vers. 2.
& indignatus Ierosolymæ, putà Synagogæ Iudæorum, quod ipsa sponsa mea me sponsum adeò sui amantem dereliquerit, & ad idola confugerit, vt idcirco & ego ipsam tam indignè me spernentem, spernere & deserere coactus sim: quo factum est, vt ipsa in Chaldæorum manus inciderit, ab iisque per septuaginta annos quasi ancilla captiua, spoliata & miserè tractata sit. ita Theod. Remig. Haymo, Lyran. & Vatab. Verùm quia ipsa hisce malis afflicta & erudita resipuit, mecúmque in gratiam redire cupiuit; hinc secundò ego vicissim ex pri-
B stino meo in eam amore & zelo, eam in gratiam & thorum recipiam, habitabo cum ea in Ierusalem, hostésque eius acriter persequar & puniam. ita S. Hieron. Zelus enim est ingens amor rei amatæ, qui parit iram ingentem in eos, qui rem amatam lædere, vel amanti eripere satagunt, vti dixi Sophoniæ 3. 8.

Et vocabitur Ierusalem ciuitas veritatis, & mons Vers. 3.
Domini.] *Veritatis*, primò, quia post reditum è Babylone, iugiter vsque ad Christum viguit in ea vera Dei cognitio, vera fides, vera religio, verus Dei cultus. ita Hugo & Lyran. Secundò, *veritatis*, hebr. אמת *emeth*, id est, stabilitatis, constantiæ, fidelitatis, vt fidem mihi datam deinceps non
C sit violatura, sed constanter mihi quasi sponso & Deo suo adhæsura, nec ampliùs ad idola deflexura, vti reipsa post reditum è Babylone ad ea nunquam deflexit. Vnde Syrus vertit: *Vocabitur Ierusalem ciuitas sancta.* Sic & Arabicus.

Alleg. Synagoga fuit typus Ecclesiæ, quæ est *columna & firmamentum veritatis.* 1. Timoth. 3. 15. quia eius magister est Christus, qui est via, veritas & vita; ac Spiritus S. qui est Spiritus veritatis, vtpote ab æterna sapientia & veritate, quæ est verbum patris, procedens, ideoque docens omnem veritatem, tum fidei & religionis, tum morum: vtramque enim docuerunt Christus & Apostoli, recepto Spiritu S. in Pentecoste in Ierusa-
D lem, ac deinde in toto orbe, iuxta illud Isaiæ 2. 3. *De Sion exibit lex, & verbum Domini de Ierusalem.* ita Theod. & Ruper.

Mons Domini exercituum.] Syrus & Arabicus: *Mons Domini fortis*, vtpote quem stipãt tot exercitus angelici. Alludit ad Isaiæ 2. 3. *Ibunt populi multi, & dicent: Venite, ascendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Iacob, & docebit nos vias suas, & ambulabimus in semitis eius.* Mons hic est Sion & Moria, in quo ædificatum est templum, qui fuit typus Ecclesiæ. Hinc vocatur *mons sanctificatus*, primò, sacrificio Abrahæ: quia in eo Abraham iussus est immolare Isaac, Genes. 22. 14. in signum quòd in eodem (Caluariæ enim mons,
E in quo crucifixus est Christus, est pars, siue iugum montis Moria) immolandus esset Christus; qui deinde ibidem reipsa crucifixus, hac sui immolatione summè hunc montem sanctificauit. Secundò, quia in eo erexit Salomon templum, illúdque Deo sanctificauit & consecrauit. Rursum Deus in eo colebatur sanctis sacrificiis, cæremoniis, psalmis, laudibus, votis, precibus, &c. Denique in eodem Christus cœpit congregare, docere & instituere suam Ecclesiam, quam sua doctrina, gratia, meritis, sacramentis sanctificauit.

Mons Sion sanctus ob quatuor causas.

Adhuc habitabunt senes.] Prædicit deinceps Ie- Vers. 4.
rusalem

rusalem fore pacatam & felicem, vt abundet ciuibus omnis ætatis & sexus, pueris & puellis ludentibus in plateis, iique prorogent vitam ad senium, & sint longæui: idque ita contigisse patet 2.Machab. 3. 1. ita S. Hieron. Theod. Remig. & Lyran.

Allegor. significatur Ecclesiæ & fidelium pax, multitudo & longæuitas, quam prædixit Isaias c. 2.4. *Conflabunt gladios suos in vomeres, & lanceas suas in falces: non leuabit gens contra gentem gladium, nec exercebuntur vltrà ad prælium.* Et cap. 65.20. *Non erit ibi amplius infans dierum, & senex qui non impleat dies suos.* Vide ibi dicta.

Et viri baculus.] Ita Rom. significatur virorum in Ierusalem & Ecclesia longæuitas, adeo vt quisque in ea senex habeat baculum, cui præ senio innitatur, siue is sit stipes, siue famulus, aut filius, vti parenti seni apud Romanos fuit scipio (ei enim innitebatur parens quasi baculo) à quo nobilis Scipionum familia originem & nomen traxit. Sensus est, q. d. Tanta erit Ierosolymæ ciuium sanitas & prosperitas, vt senes & maximi sint & plurimi, quorum consilio Resp. sapienter & feliciter gubernetur. In senibus enim est experientia, maturitas, sedatio cupiditatum, indéque sapientia & prudentia: vnde ex senibus olim lectus, & dictus est senatus. Nota hebraismum, quo vir ponitur pro *vnusquisque*. q. d. *Viri*, id est, cuiusque senis *baculus erit in manu eius*: quo significat, non vnum alterúmue, sed plurimos fore senes. ita Sanchez.

Vers. 7. *De terra Orientis & de terra Occasus.*] Sub his duabus præcipuis mundi plagis, quatuor intellige, putà sub Oriente Meridiem, sub Occasu Septentrionem. q. d. Quocunque Iudæi fuerint dispersi per captiuitatem Babylonicam, inde saluabo eos & reducam in Ierusalem. Nec dubium est, quin licèt ipsi directè in Chaldæam, quæ Iudææ est ad Aquilonem, sint abducti, inde tamen multi ad alia regna orientalia & occidentalia migrarint. Rursum alios, aduentantibus in Iudæam Chaldæis, profugisse ad Ammonitas, Moabitas, Idumæos, Syros, &c. patet ex Isaia cap. 16.4. Hi ergo audito reditu suorum è Babylone in Ierusalem, eiúsque & templi reædificatione, æquè ac incolarum prosperitate & felicitate, eò properè redierunt. ita S. Hieron. Theod. Ruper. & alij.

Alleg. & potiùs, significatur gentium omnium ex cunctis mundi plagis confluxus ad Christum & Ecclesiam, iuxta illud Isaiæ 49. 12. *Ecce isti de longè venient, & ecce illi ab Aquilone, & mari, & isti de terra australi.* Hebr. *de terra Sinim*, id est, Sinarum. Et cap. 66. 19. *Et mittam ex eis qui saluati fuerint ad Gentes in mare, in Aphricam, & Lydiam, tenentes sagittam: in Italiam & Græciam, ad insulas longè.* Hoc est quod ait Christus Matth. 8. 11. *Multi de Oriente & Occidente venient, & recumbent cum Abraham, & Isaac, & Iacob in regno cœlorum.* Et cap. 24. 31. *Mittet angelos suos cum tuba, & congregabunt eos à quatuor ventis, à summis cœlorum vsque ad terminos eorum.* ita S. Hieron.

Vers. 8. *Et erunt mihi in populum, & ego ero eis in Deum in veritate & in iustitia.*] Vt scilicet ipsi colant me vera fide & constanti fidelitate, æquè ac iustis sanctisque moribus; ego vicissim verè, id est, fideliter & iustè præstem eis curam, custodiam, pacem & prosperitatem, quam promisi. Hoc verum fuit in Iudæis, verius est in Christianis. ita Vatab. & Arias, qui rectè τὸ *in veritate & in iustitia* tam ad Deum, quàm ad populum cum Deo paciscentem referunt. In pacto enim vterque paciscens alteri fidem suam obligat, eámque verè, & iustè præstare debet.

Vers. 9. *Confortentur manus vestræ.*] Tum vt inchoatam templi fabricam, vti sequitur, perficiatis: tum vt leges & iussa Dei fortiter resistendo difficultatibus, tentationibus & hostibus, præsertim vicinis Gentilibus, adimpleatis.

Vers. 10. *Siquidem ante dies illos merces hominum non erat.*] Hortatur Iudæos ad strenuè prosequendam fabricam templi, proponendo eis præteritam sterilitatis plagam, eis à Deo inflictam ob fabricæ neglectum, & præsentem fertilitatem ob eiusdem curam & studium. Mercedem vocat fructum & lucrum operæ. q. d. Antequam manum admoueretis ædificationi templi, intendebatis fabricæ domorum, ac culturæ agrorum & iumentorum vestrorum; sed merces, id est, fructus & messis non respondebat labori vestro, & iumentorum vestrorum: tam enim agri, villæ, pascua & vineæ, quàm iumenta post omnem culturam, laborem & saginam manebant sterilia, paucásque dabant segetes, vuas, fœtus & animalium sobolem. ita S. Cyril.

Non erat pax.] q. d. Vndequaque Samaritæ, Moabitæ, aliique vicini hostes vos impetebant & infestabant. ita S. Hieron. & Cyril.

Dimisi omnes homines.] q. d. Permisi non tantùm foris prælia, vt iis vos vicini diuexarent; sed & intus seditiones, vt quisque contra proximum insurgeret.

Vers. 11. & 12. Semen pacis quintuplex. *Nunc autem.*] Cum domus meæ fabricam curæ & cordi habetis, *semen pacis erit.* Primò, q. d. Fruges copiosæ & securæ vobis prouenient, quales solent tempore pacis, cùm optimè coluntur agri, nec est hostis qui sementem impediat, aut messem auferat. ita Vatab. & à Castro. Vnde Septuag. vertunt: *Monstrabo pacem*, adeò vt non tantùm homines, sed & elementa vobis pacifica sint, imò in vestrum bonum & alimoniam conspirét. Nam vt sequitur: *Vinea dabit fructum suum, & terra dabit germen suum, & cœli dabunt rorem suum.* Secundò, per catachresin *pacis*, id est, abundantiæ, fertilitatis & prosperitatis. Horum enim, imò bonorum omnium causa, æquè ac symbolum est pax, iuxta illud psal. 121. 7. *Fiat pax in virtute tua, & abundantia* (quæ ex pace consequi solet) *in turribus tuis.* q. d. Faciam semen vestrum fertile, vt abundantes producat spicas & fruges. Tertiò, alij sic exponunt: *Semen erit pacis*, id est, benedictionis. q. d. Benedicam seminibus vestris. Pax enim est magna benedictio, & maiorem secum adducit. Vnde Christus & Apostoli hac salutatione ex ritu Hebræorum vti solent: *Pax vobis*, qua phrasi omnem benedictionem apprecantur. Quartò, alij vertunt: *Semen erit in pacem*, id est, pacificè conseruabitur, crescet & maturescet. q. d. In pace, id est, integras, & illæsas ab aurugine omnique aëris vitio, æquè ac ab hoste seruabo fruges vestras, tam tempore sementis ac deinceps, quàm messis. Quintò, hebr. שלום *sealom*, id est, pax, significat quoque integrum, perfectum. Vnde Chald. & Tigurina vertunt: *Semen plenum & perfectum erit*, tum in se, tum consequenter in spicis & granis, quæ ex se plena perfectáque progerminabit. Omnes hæ expositiones eodem redeunt; primæ tamen duæ magis sunt genuinæ, & conformes phrasi Hebrææ. Hæc ad literam contigerunt Iudæis Babylone redeuntibus; sed spiritaliter

aliter magis conueniunt Christianis ex infidelitate, vel peccato ad Ecclesiam & Deum reuertentibus, eique mysticum in anima sua templum ædificantibus. Hisce enim Deus facit vt omne semen eorum sit semen pacis, id est, vt omnia quæ aggrediuntur & moliuntur prosperè cedant, ac feliciter & fertiliter proueniant, iodéque fructus, præsertim spiritales virtutum tum in seipsis, tum in proximis colligant. ita S. Hieron. Theod. Remig. & Lyran.

Dices, hoc semen & benedictionem vers. 13. promittit non tantùm Iudæ, sed & Israëli: Israëli autem hoc ad literam non obuenit, vtpote qui è captiuitate Assyriaca non rediit. Ergo Israël & Iuda hic non carnalis, sed spiritalis intelligitur, putà populus fidelis. Ob hoc argumentum Iudæi censent hæc necdum impleta esse, sed ea implenda à suo Messia quem expectant. Verùm respondeo, Israëlis hic fieri mentionem, quia multi ex Israëlitis, veræ & auitæ fidei & religionis sectatores, transierant ad Iudam, cum eoque in Babylonem abducti, cum eo pariter redierunt, ac proinde pacis & felicitatis illi hic promissæ fuere participes, vtpote cum eo conspirantes, & in vnam gentem coalescentes.

Moral. Religio est mater felicitatis. · Moral. disce, religionem & cultum Dei esse semen omnis felicitatis. Vidit hoc per vmbram Cicero. Nam lib. 2. de Nat. Deorum, Romanorum felicitatem, Imperium & triumphos religioni attribuit: *Si*, inquit, *conferre volumus nostra cum externis, cæteris rebus aut pares, aut etiam inferiores reperiemur: religione, id est, cultu Deorum multò superiores.* Et mox: *Apud maiores tanta religionis vis fuit, vt quidam Imperatores etiam seipsos diis immortalibus, capite velato verbis conceptis pro Repub. deuouerent.* Idem Orat. in P. Clodium, quæ numero est trigesima: *Quis*, ait, *est tam vecors, qui*, &c. *non intelligat eorum* (deorum) *numine hoc tantum Imperium esse natum, & auctum, & retentum? Licèt ipsi nos amemus, tamen nec numero Hispanos, nec robore Gallos, nec calliditate Pœnos, nec artibus Græcos, nec denique hoc ipso huius gentis ac terræ domestico natiuóque sensu Italos ipsos ac Latinos, sed pietate ac religione, atque hac vna sapientia, quòd Deorum immortalium numine omnia regi gubernarique perspeximus, omnes gentes nationésque superauimus.* Vide dicta Aggæi 1. 6. vbi ipse idem argumentum tractat, quod hic Zacharias, vtpote illi coæuus, & adiutor à Deo datus ad promouendam templi fabricam, vt patet 1. Esdræ 5. 1. Præclarè S. Cyprian. tractat. de Orat. Domin. *Cùm Deus*, inquit, *sint omnia, habentes Deum nihil deerit, si Deo ipsi non desit.* Quare idem rectè alibi monet, vt cor non medium, non diuisum, sed totum demus Deo, cuius est, & qui illud totum reposcit, solúsque illud implet & satiat. *Sufficis*, inquit, *ô anima Deo, sufficiat & tibi Deus tuus.* Nam vt ait S. August. in Soliloquiis cap. 19. *Minus te Domine amat, qui tecum aliquid amat, quod non propter te amat.*

Vers. 13. *Et erit sicut eratis maledictio in gentibus*, &c. *sic saluabo vos, & eritis benedictio.*] *Maledictio*, id est, valde maledicti: *benedictio*, id est, valde benedicti. ita Chald. & Septuag. qui vertunt: *Sicut eratis in maledictione, sic eritis in benedictione.* q. d. Sicut omnes gentes apud quas captiui exulastis vobis maledicebant, vósque subsannabant & execrabantur, ita vice versa cum viderint vos à me liberari, prosperari, locupletari, vobis benedicent, laudabunt & celebrabunt. Secundò, benedictio

A & maledictio, id est, exemplum, parabola & formula benedictionis & maledictionis, quam omnes vsurpent, cùm alicui maledicere, vel benedicere volunt, vt dicant: Fiat tibi sicut istis Iudæis, vt scilicet sis maledictum, probrum & execratio Dei & hominum, sicut ipsi sunt: aut, sis benedictio, id est, cumulus bonorum, laus & gloria tibi obueniat, vt scilicet Deus te cumulet bonis omnibus, vti cumulauit Iudæos, ideoque omnes te laudent, celebrent & glorificent. ita Vatab. Simili modo de iisdem ait Ierem. cap. 24. 9. *Dabo eos in vexationem afflictionémque omnibus regnis terræ, in opprobrium, & in parabolam, & in prouerbium, & in maledictionem in vniuersis locis ad quæ eieci eos.*

B Et Ezech. 14. 8. *Faciam eum in exemplum & in prouerbium.*

Veritatem & iudicium pacis.] Id est, pacificum, vt vertit Chald. & Septuag. putà iustū & æquum, de quo nemo iure conqueri possit, *iudicate in portis vestris*, id est, in curiis; tribunalibus & iudiciis, quæ vos, ô Iudæi, habetis & exercetis in portis vrbium. Secundò, pro *pacis* hebr. est שלום *scalom*, quod verti potest integrum, perfectum, incorruptum, sincerum, vt dixi vers. 12. q. d. Ferte in iudiciis sinceram sententiam sine acceptione personarum, ne sinatis vos corrumpi muneribus, nec iudicetis ex fauore, metu vel odio; sed rectà ratione, & æquitate. In multis enim verum est illud Poëtæ: *Auro loquente, sermo omnis manis est. Persuadet aurum quidlibet, silens tamen.* Tertiò, aliqui per iudicium pacis, inquit Vatab. intelligunt iudicium non obscurum, non captiosum, vnde lites oriri solent, sed clarum & candidum, quod pacem & concordiam inter partes litigantes conciliat. Vers. 16.

C

Contra amicum.] Contra proximum. ita Septuag. & Chald. Hic enim hebr. vocatur רע *rea*, id est, socios, amicus, causam dedi Leuit. 19. 18. Vers. 17.

Iuramentum mendax ne diligatis.] Imò summè odiatis & execremini. Est miosis: minus enim dicitur, sed plus intelligitur.

D *Vers.* 18.] Et factum est verbum Domini exercituum ad me, dicens.

Vers. 19.] Hæc dicit Dominus exercituum: Ieiunium quarti, & ieiunium quinti, & ieiunium septimi, & ieiunium decimi erit domui Iuda in gaudium, & lætitiam, & in sollemnitates præclaras: veritatem tantùm, & pacem diligite.

Vers. 20.] Hæc dicit Dominus exercituum: Vsquequò veniant populi, & habitent in ciuitatibus multis.

E *Vers.* 21.] Et vadant habitatores, vnus ad alterum, dicentes: Eamus, & deprecemur faciem Domini, & quæramus Dominum exercituum: vadam etiam ego.

Vers. 22.] Et venient populi multi, & gentes robustæ, ad quærendum Dominum exercituum in Ierusalem, & deprecandam faciem Domini.

Vers. 23.] Hæc dicit Dominus exercituum: In diebus illis, in quibus apprehendent

hendent decem homines ex omnibus linguis Gentium,& apprehendent fimbriam viri Iudæi, dicentes : Ibimus vobiscum:audiuimus enim quoniam Deus vobiscum est.

Vers. 19.

Ieiunium quarti,& ieiunium quinti,& ieiunium septimi,& ieiunium decimi,supple mensium , non dierum , *erit domus Iuda in gaudium.*] Hic respondet quæstioni de ieiuniis propositæ à Iudæis cap.7.1.ait S. Hieron. Remig. & Haymo. Porrò menses Hebræorum inchoantur & numerantur à Nisan,id est,Martio. Hic enim erat primus anni sacri mensis,ex decreto Dei Exodi 12.2.Quartus ergo ab eo mensis erat Tammus , qui partim Iunio , partim Iulio nostro respondet. Huius die nona ieiunabant Iudæi , eo quod illo die à Chaldæis perfractus & interruptus esset murus Ierusalem,vt patet Ierem.52.6. ita S. Hieron. & Cyril. Quintus mensis erat Ab , qui respondet nostro partim Iulio, partim Augusto. Huius die decima ieiunabant Iudæi , eo quod illo die à Chaldæis combustum esset templum , vt patet Ierem. 52. 12. Septimus mensis erat Tisri , qui partim Septembri,partim Octobri respondet.Huius die tertia ieiunabant,eo quod illo die Godolias esset occisus ab Ismaële. Ierem. 41. 2. Decimus mensis erat Tebet,qui partim Decembri , partim Ianuario respondet. Huius decimo die ieiunabant, quod eo die obsideri cœpit Ierusalem à Chaldæis.4.Reg.25.1.

Quærentibus ergo Iudæis,an his diebus, quibus ipsi ob cladem vrbis , populi & templi , hucusque luxerant , & ieiunauerant , iam restaurata vrbe & templo adhuc lugere & ieiunare debeãt? respondet Deus,nequaquam : se enim luctum in gaudium,mœrorem in lætitiam , ieiunia in festa & festiua conuiuia conuersurum ; eo quod vrbi, templo & incolis sit benedicturus,bonisque omnibus cumulaturus (si tamen pacem cum proximis & veritatem,id est , fidelitatem cum Deo diligant & custodiant)sic vt deinceps hilares & felices agant menses & annos , adeóque illis diebus , quibus paulò antè ob euersam vrbem & templum lugere & ieiunare solebant , iam conuersa rerum vice celebrẽt solemnia festa & conuiuia,perinde ac fecerunt Iudæi liberati & exaltati ab Esther,celebrantes dies Phurim,id est,sortium per solennes epulas & munera , Esther 9. 19.ita S.Hieron.Remig.Alber. Hugo , Lyran. & alij.

Plura Hebræorum ieiunia.

Nota , erant & alia aliis de causis in mensibus iam nominatis indicta apud Hebræos ieiunia. Nam quarti mensis die 17. ieiunabant , quòd eo die Moses descendens è Sina , videns populum adorantem vitulum aureum , confregerit tabulas lapideas,quibus Deus digito suo decalogum inscripserat , Exodi 32. 19. Ieiunabant & mense quinto die primo , quòd eo mortuus sit Aaron frater Mosis,& primus Hebræorum à Deo constitutus Pontifex,Numer.20.18. Item die nono, quòd eo iussi essent à Deo Hebræi ob murmur exploratorum,per quadraginta annos peregrinari in deserto , ibique mori. Rursum mense septimo die decimo erat ieiunium expiationis sancitum à Deo Leuit.23. 27. Insuper mense decimo die octauo erat ieiunium , quod illo die lex in Græcum versa sit à Septuaginta Interpretibus, tempore Ptolomæi Philadelphi , & tenebræ oc-

A cuparint totum mundum triduo. Hæc omnia, & plura habet Calendarium Hebræorum , quod in Latinum idioma transtulit Genebrardus , & suis in Psalmis commentariis præfixit. Porrò de his ieiuniis abolendis hic non agitur,licèt id aliqui putent : tum quia illa antiqua erant ; hic autem agitur de nouis & recenter institutis : tum quia quædam ex illis sancita erant à Deo, vti ieiunium in die expiationis,Leuit.23.27.non est autem verisimile ea hic à Deo reuocari & irritari:tũ quia Iudæi cap. 7. 1. tantùm quærebant , an ieiunia mense quarto & quinto instituta ob excidium vrbis & templi, adhuc seruanda essent restauratã iam vrbe & templo? quibus respondet Deus,non esse seruanda , sed mutanda in solemnitates lætas B & conuiuiales: ergo non agit de ieiuniis aliàs aliis de causis institutis. Illa enim hoc loco impertinentia sunt.

Repræsentant ieiunia 4. temporum.

Mysticè,hæc quatuor mensium ieiunia Iudæis à Synagoga præcepta , adumbrarunt ieiunia quatuor temporum Christianis ab Ecclesia indicta, imò hæc ad illorum non legem & obligationem (hæc enim cessauit in aduentu & lege Christi) sed continẽtiæ & pietatis imitationem,vel exemplum esse instituta , docent S. Leo serm.7.de ieiunio septimi mensis,& serm. 4. & 6. de ieiunio decimi mensis , ac S. Callistus Epist. ad Benedictum.Cùm enim Hebræi seruarint stata quatuor temporum ieiunia , æquum fuit vt similia obser- C uarent Christiani , qui Hebræis debent esse perfectiores,ideoque alia,& alias ob causas , ac fines sublimiores sancita : quorum primus est , vt his temporibus partim Deo supplicaremus pro frugibus & fructibus terræ eo tempore nascentibus, 1.

Quatuor de causis instituta.

partim vt pro iisdem iam natis & perceptis gratias ageremus. Nam in hisce quatuor temporibus aëris temperies maximè variatur , ac fructus omnes & fruges vel seruntur,vel nascuntur,vel maturantur , vel colliguntur. Hanc rationem affert S. Leo serm. 5. & 8. de ieiunio decimi mensis. Quocirca hæc ieiunia cum gaudio & lætitia celebrat Ecclesia , præsertim quia mox post ea sequuntur solennitates præclaræ , putà tum festo- D rum , Paschatis , S. Trinitatis , Corporis Christi, Natiuitatis Christi,&c.tum æternæ in cœlis, quas per hæc ieiunia promerentur fideles.

Secundus est , propter ordinationes sacerdotum aliorúmque Ecclesiæ ministrorum, quæ hisce quatuor temporibus fiunt , vt scilicet per ieiunia & preces Deus inuocetur ad assistendum & cooperandum Episcopis , vt ab iis indigni reiiciantur,& soli digni ordinentur,iique per eadem ieiunia ad tantum ministerium , & ad recipiendum Spiritum sanctum disponantur & præparentur. Tertius, vt per ea, quatuor anni tempora,putà ver,æstatem,autumnum & hyemem , per quæ hæc ieiunia distributa sunt, ac consequenter E totum annum Deo , in pœnitentiam & pietatis obsequium offeramus. Rursum, vt singulis mensibus vnum diem Deo per ieiunium dicemus. Terni enim dies ieiuniorum per quatuor anni tempora distributi,vniuersim efficiunt duodecim dies,quot sunt menses in anno.ita Bellarm. lib. 2. de bonis oper.in partic. cap. 19.imò S.Leo serm. 9.de ieiunio septimi mensis: *Ideo*,inquit, *ipsa continentiæ obseruantia quatuor est assignata temporibus , vt in idipsum totius anni redeunte decursu,cognosceremus nos indesinenter diuinis purificationibus indigere.* Idem serm. 8.de ieiunio decimi mensis : *Huius*,inquit,*obseruantiæ vtilitas in Ecclesia-*

sticis est præcipuè constituta ieiuniis, quæ ex doctrina A *S. Spiritus ita per totius anni circulum distributa sunt, vt lex abstinentiæ omnibus sit ascripta temporibus. Siquidem ieiunium vernum in quadragesima, æstiuum in Pentecoste, autumnale in mense septimo, hyemale autem in hoc, qui est decimus, celebramus, intelligentes diuinis nihil vacuum esse præceptis.* Simili modo ieiunamus quadragesimam, vt decimas totius anni Deo per abstinentiam & pœnitentiam dependamus. Diuide enim 360. dies qui sunt in anno, per decem, conficies dies 36. quibus per sex quadragesimæ hebdomadas ieiunamus. Hi ergo 36. dies sunt quasi decimæ dierum totius anni. ita S. Gregor. homil. 16. in Euangelia.

Vers. 20. *Vsquequo.*] Hæc verba pendent à præcedenti- B bus. q.d. Luctus ieiuniorum conuertetur in lætas solemnitates *vsquequo*, id est, adeo, vel in tantum vt populi earum fama illecti, veniant & confluãt vt eas videant, iisque se pascant & oblectent. ita S. Hieron. Aut q.d. Celebrabitis solemnitates lætas & præclaras, donec lætiores & præclariores celebretis, quod fiet cum venient populi, &c. Vnde Septuag. Chald. Pagnin. & Tigurina vertit: *Adhuc venient populi*; quasi inchoetur hic noua periodus, sitque noua maiórque promissio.

Iam hæc aliquo modo impleta sunt in Iudæis põst redituũ è Babylone, præsertim tempore Machabæorum, cùm populi multi tum è variis Iudææ vrbibus, tum ex vicinis gentibus videntes C felicitatem, victorias & gloriam Ierosolymæ & templi, se inuicem cohortati sunt, vt eò properarent, illáque fruerentur. Tunc enim multos gentiles variis in locis suscepisse Iudaismum, & factos esse proselytos, liquet ex Esther c. 8. 17. & 3. Esdræ 5. 50. & Actor. 2. 11. & cap. 8. 27. Longè tamen verius & plenius impleta sunt tempore Apostolorum, cùm per eos gentes conuersæ ad Christum & Ecclesiam (quæ est vera Ierusalem) turmatim vndequaque cum gaudio, & iubilo inuicem se cohortantes properarunt & confluxerunt, vti fore prædixit Isaias cap. 2. 2. & Michæas c. 4. 2. ita S. Hieron. Theod. Ruper. Hugo, Lyran. Vatab. & alij passim.

Vers. 21. *Et vadant habitatores vnius ad alterum, dicentes.*] D Ita Rom. sed Ribera legendum censet, *& vadant habitatores vnius*, scilicet ciuitatis, *ad alteram*; idque clarius videtur & concinnius, itaque habent Hebræa. Vnde & Septuag. vertunt: *Et congregabuntur qui habitant ciuitates in vnam ciuitatem, dicentes.* Et Chald. *Et ibunt vnius incolæ cum alterius vrbis habitatoribus, dicentes: Euntes eamus oratum faciem Domini.* Hoc verum fuit in Ierusalem, verius in Ecclesia. Sic videmus in Italia integros pagos & oppida turmatim Lauretum confluere, ac se inuicem cohortari ad visitandam & venerandam sacram illam ædem B. Virginis miraculosè ab angelis eò ex Iudæa translatã, in qua ipsa salutata ab angelo filium Dei concepit, & ver- E bum caro factum est.

Et quæramus Dominum exercituum.] Chald. *Quæramus doctrinam à Domino.*

Vadam etiam ego.] Est vox vnius ciuitatis & populi, vel hominis ad alterum, dum enim eum inuitat, ac dicit: *Eamus & deprecemur faciem Domini*, &c. stimulum ei addit, subdens: *Vadam etiam ego.* q.d. Ego adeo huic profectioni, tibique in ea non deero, vt omnino velim esse consors & comes, imò dux itineris. ita S. Hieron. Vnde Chald. vertit: *Iste huic dicet; vadam etiam ego.*

A Alij, vt Theod. Arias & Hugo, censent hanc vocem esse ciuium promiscue se ad iter offerentium, vt quisque eorum dicat: *vadam etiam ego.* Vnde Vatab. *Dicent*, inquit, *quamplurimi: Etiam ego vadam. vel ibo tecum*; vt sit vox associantium se aliis pergentibus in Ierusalem. q.d. Plurimi videntes alios tendere in Ierusalem & in Ecclesiam, certatim ad eos confluent, eorum comitatum ambient, eisque se aggregabunt, cum eisque iter capessent: vnus enim dicet: Ibo & ego. Et alius: Et ego. Et tertius: Et ego; ideóque dicent singuli.

Et gentes robustæ.] Ac proinde nemini subesse, Vers. 22. sed aliis dominari solitæ, iam colla submittentes Synagogæ & Ecclesiæ, ab illa regi ambient.

B *In diebus illis*, scilicet fient hæc tam augusta, Vers. 23. quæ dico & prædico: *illis*, inquam, *in quibus apprehendent decem*, id est, plurimi (denarius enim, quia primus est post numeros singulares, qui digiti nuncupantur, eosque combinat & multiplicat; hinc multitudinis & vniuersitatis est symbolum. Sic Leuit. 20. 26. *decem mulieres* vocantur multæ. ita S. Cyril.) *homines ex omnibus linguis gentium, & apprehendent fimbriam viri Iudæi dicentes: Ibimus vobiscum; audiuimus enim quoniam Deus vobiscũ est.*] q.d. Plurimi ex omnibus gentibus fient proselyti, vt cum Iudæis vnum Deum verum colant, ideóque statis festis ascendant in Ierusalem. Hoc inchoatè verum fuit in Synago- C ga, vti censet Theodor. Sed plenè & completè verificatur in Ecclesia, vti censet S. Hieron. pauci enim gentiles facti sunt Iudæi, sed omnes penè facti sunt Christiani: Propheta ergo hic à typo auolat ad antitypum, putà à Ierusalem ad Ecclesiam; ita tamen vt ad typum alludat, eúmque obiter quasi perstringat, itaque misceat typum cum antitypo. Vide can. 4. & 5. quos præfixi Prophetis maioribus. Quocirca per Iudæum hic tum carnalem, tum potius spiritualem & mysticum accipe, putà Apostolos primósque fideles, qui ex Iudæis orti, verè fuere Iudæi, id est, confitentes Deum & Messiam ab eo missum. His enim euangelizantibus magnóque zelo, sanctitate & miraculis prædicantibus adhæserunt gentiles: quia D ex iis cognoscebant Deum esse cum illis. ita S. Hieron. Cyril. Remig. & alij. Rursum S. Hieron. per Iudæum accipit Christum ortum ex tribu Iuda, qui Iudæ sceptrum & regnum non temporale, sed spirituale restituit, iuxta oraculum Iacobi Genes. 49. 10. Verùm non solum Christum hic vocari Iudæum, sed & Apostolos, patet ex eo quod dicitur in plurali: *ibimus vobiscum.* Sic Iudæus accipitur mysticè pro fideli & Christiano Rom. 2. 28. vbi dicitur: *Non enim qui in manifesto Iudæus est, neque quæ in manifesto in carne est circumcisio, sed qui in abscondito Iudæus est, & circumcisio cordis in spiritu, non litera*, scilicet vera est, digna gratáque Deo. Et Philipp. 3. 3. *Nos enim* E *sumus circumcisio* (id est, circumcisi, putà Iudæi) *qui spiritu seruimus Deo, & gloriamur in Christo Iesu.* Et Apocal. 2. 9. *Blasphemaris ab his qui se dicunt Iudæos* (id est, confitentes Deum Deique cultores) *esse, & non sunt, sed sunt Synagoga Satanæ.*

Mysticè, verus Iudæus est religiosus Dei cul- Mysticè, vita religiosa patet religiosos. tor, instituti sui obseruator, religionis, modestiæ, pietatis, omnísque virtutis speculum, quem dum sæculares vident, spiritu Dei instincti ardentésque apprehendunt eius fimbriam, vt eius institutum habitúmque capessant, dicentes: *Ibimus vobiscum:*

biscum: audiuimus enim, imò vidimus, *quoniam Deus vobiscum est*: vos enim estis semen cui benedixit Dominus. Nihil equidem ita inuitat seculares ad statum perfectionis, atque eorum qui in eo degunt vita sancta & exemplaris. Vnde videmus monasteria & ordines in quibus viget disciplina & religio, certatim à plurimis ambiri, adeo vt multi repulsam patiantur: ea verò in quibus laxior est vita, negligi & destitui tam personis, quàm alimentis. Non est enim magnes, non iynx, non illex, qui validius ad se alliciat trahátque vel ferrea corda, quàm sanctitas vitæ & exempli. Ita exemplo Victorini ad fidem, & S. Antonij ad mundi contemptum se aliósque plures illectos exarsisse narrat S. August. lib. 8. Confes. cap. 5. 6. 7. & 11. *Facilis*, inquit S. Leo ser. de S. Laurentio, *sit ratio efficax ad suadendum, validiora sunt tamen exempla quàm verba, & plenius est opere docere quàm voce.* Quin & Seneca Epist. 6. *Plus tibi*, inquit, *viua vox & conuictus, quàm oratio proderunt: primùm, quia homines plus oculis quàm auribus credunt: deinde quia longum* A *est iter per præcepta, breue & efficax per exempla.* Sic in vitis Martyrum crebrò legimus, eorũ fortitudine & alacritate spectantes illectos & incensos, sponte ad martyrium procurrisse. Sic S. Ioanni Baptistæ hæc dat elogia S. Bern. ser. de priuilegiis Baptistæ: *Ioannes parentum gaudium, nobilitas generis, orbis exemplum, finis legis, Euangelij principium, mortis expulsio, sanna vita, decus hominum, conuersionis splendor, omnis iustitiæ principatus.* Idem hortatur sororem lib. de modo bene viuendi cap. 16. vt sibi ad imitandum proponat, ac à Deo postulet *humilitatem Christi, deuotionem Petri, charitatem Ioannis, obedientiam Abrahæ, patientiam Isaac,* B *tolerantiam Iacob, castitatem Ioseph, mansuetudinem Moysi, constantiam Iosue, benignitatem Samuelis, misericordiam Dauid, abstinentiam Danielis, & cætera digna facta piorum sanctorum.* Vnde, inquit, in Cantic. *dicitur: Quàm pulchri sunt gressus tui in calceamentis filia principis! Quæ sunt autem calceamenta Ecclesiæ, nisi exempla SS. Patrum, quibus in via huius seculi munimur, vt per omnes tribulationes calceamenta ista ambulent?*

CAPVT NONVM.

SYNOPSIS.

Deus populum suum è Babylone reducem, pauperem & afflictum consolatur promittendo primò, quòd vicinos eius hostes Syros, Tyrios & Philisthæos debellabit, illique subiiciet. Secundò, vers. 9. quòd Christum mittet saluatorem, qui mitis & humilis, sedens super asinam quasi rex, Messias & triumphator Ierusalem ingredietur, ac sublatis bellis pacem afferens dominabitur à mari vsque ad mare, imò vsque ad lacum inferni, ex quo vinctos suos educet, putà Patriarchas è limbo. Hac de causa mittet Apostolos per totum orbem, vt quasi arcus & gladij fortes, ac quasi iacula fulgurantia eum ipsi subigant, præsertim quia eos, æquè ac fideles pascet & roborabit S. Eucharistia, quæ erit frumentum electorum, & vinum germinans virgines.

Vers. 1.] Onus verbi Domini in terra Hadrach, & Damasci requiei eius: quia Domini est oculus hominis, & omnium tribuum Israël.

Vers. 2.] Emath quoque in terminis eius, & Tyrus, & Sidon: assumpserunt quippe sibi sapientiam valde.

Vers. 3.] Et ædificauit Tyrus munitionem suam, & coaceruauit argentum quasi humum, & aurum vt lutum platearum.

Vers. 4.] Ecce Dominus possidebit eam, & percutiet in mari fortitudinem eius, & hæc igni deuorabitur.

Vers. 5.] Videbit Ascalon, & timebit; & Gaza, & dolebit nimis; & Accaron, quoniam confusa est spes eius: & peribit rex de Gaza, & Ascalon non habitabitur.

Vers. 6.] Et sedebit separator in Azoto, & disperdam superbiam Philisthinorum.

C *Vers.* 7.] Et auferam sanguinem eius de ore eius, & abominationes eius de medio dentium eius, & relinquetur etiam ipse Deo nostro, & erit quasi dux in Iuda, & Accaron quasi Iebusæus.

Vers. 8.] Et circundabo domum meam ex his, qui militant mihi euntes & reuertentes, & non transibit super eos vltrà exactor: quia nunc vidi in oculis meis.

D

NVS *verbi Domini in terra Hadrach & Damasci.*] Quæres, quodnam hoc onus? Resp. onus est onerosa & minax prophetia, vti dixi Isaiæ 13. 1. qua strages vel excidium alicui genti intentatur, vti hic intentatur Syris, Tyriis & Philisthæis, quod reipsa peractum est, partim per Alexandrum Magnum. Hic enim teste Curtio lib. 3. & 4. de gestis Alexandri, ac Plutarcho in eius vita, cepit Damascũ cum Darij thesauro, Palæstinam, Syriam, Cyprum, totámque Phœniciam, adeóque Tyrum post obsidionem septem mensium vastauit & combussit, duóque ciuium millia crucifixit: partim per Machabæos, Vers. 1.

qui Syros & Philisthæos subegerunt, eosque ad circumcisionem ac Iudaismum compulerunt, vt patet 1. Machab. 5.69. vbi dicitur, quod Antiochus *Simonem constituit ducem à terminis terræ vsque ad fines Ægypti. Et exijt Ionathas & perambulabat* (quasi victor & dominator) *trans flumen ciuitates, & congregatus est ad eum omnis exercitus Syriæ in auxilium, & venit Ascalonem, & occurrerunt ei honorificè de ciuitate.* Mox succedens & deprædatus Gazam, *perambulauit regionem vsque Damascum.* ita S. Cyrill. Alber. Hugo, Lyra. & à Castro. Hoc enim est propriè dictum onus, quod Deus hic Syris, Tyriis & Philisthæis imponit. Verùm quia hoc Machabæorum dominium non fuit plenum & diuturnum, sed modicum & modici temporis, nec per eos tota gens Syrorum, Tyriorum & Philisthinorum fuit conuersa ad Deum & Iudaismum, hinc Propheta miscens hic typum antitypo auolat ad Christū, qui per Apostolos plenè has aliásque gentes conuertit, easq; Deo & sibi per Euangelium subiecit. ita S. Hier. Theodor. Remig. Haymo, Clarius, Vatab. Arias, Ribera, à Castro & alij.

Euangelium est onus dupliciter.

1. Dices, hæc gentium conuersio ad Christum, iustitiam & salutem, non fuit onus, sed ingēs gratia & donum. Resp. læta hæc prophetia vocatur onus, primò, quia tristis & molesta erat ipsi mundo gentili, ipsisque gentibus ante conuersionem, vtpote hostibus fidei, eique vsque ad mortes & martyria multorum repugnantibus. Vnde Apostoli eas inuaserunt instructi arcubus, gladiis & telis fulgurantibus, sed mysticis & spiritualibus, vti audiemus vers. 13. easque trucidarunt dum infidelitatem, libidinem, crapulam omnémque impietatem in eis occiderunt, atque ex infidelibus fideles, ex incestis castos, ex ebriis sobrios, ex

2. impiis pios effecerunt. ita S. Hier. Addit Arias, Euangelicā legem quam Apostoli gentibus conuersis imposuerunt esse onus, idque in se graue: tale enim est mortificatio passionum, refrænatio cupiditatum, abstinentia, condonatio iniuriarum, amor inimicorum, contemptus mundi, &c. Sed quod per gratiam Christi fit leue, iuxta id quod ipse promisit Matth. 11. 29. *Tollite iugum meum super vos, & discite à me, quia mitis sum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus vestris. Iugum enim meum suaue est, & onus meum leue.* Vbi nota, solent Prophetæ de Christo vaticinaturi, non ex abrupto ad eum transire, sed gradatim, putà per res & historias sui æui, quæ typus sunt Christi, quasi per gradus ad Christum ascendere, ideóque sensim ad eum ascendendo illas cum eo commiscent, & de vtrisque simul eodem sermone loquuntur, illas vt typum obiter perstringendo, in Christo verò vt in scopo hærendo. ita hic facit Zacharias, præsertim quia id facere cœpit capite præcedenti vers. vltimo. Porrò id faciunt Prophetæ, vt ostendant consensionem & connexionem rerum legis veteris cum rebus legis nouæ, nimirum omnia veteribus in figura contigisse, vt ait Apostolus 1. Corinth. 10. 11. Atque finem legis & Prophetarū esse Christum, vtpote quem omnes adumbrarint, & in quem vt scopum omnia terminentur & desinant. Vnde S. Hieron. *Omnis hæc visio*, inquit, *siue pondus & onus verbi Domini, vt interpretatus est Aquila, ad vocationem gentium & extructionem Ecclesiæ pertinet.* Ad hanc enim è fabrica templi assurgit Propheta, in eámque vt in antitypum desinit.

Hadrach.] Nomen est loci vicini Damasco; sed quis, & vbi incertum, præsertim quia de eo mirè variant interpretes. Probabile est quod ex S. Hieron. Ptolom. Guilielmo Tyrio & aliis scribit Adrichonius in descriptione terræ sanctæ pag. 75. *Adrach, inquit, siue Hadrach, aliàs Adra, Adraon & Adratum, Calesyriæ oppidum est à Bostra 25. millibus distans, à quo etiam adiacens regio terra Adrach nuncupatur, de qua Zachar. prophetauit. Post Christi tempora vrbs hæc Episcopali sede cohonestata Archiepiscopo Bostrensi parebat. Atque quo tempore Occidentales Christiani rerum in Palæstina potiebantur, etiam vulgò ciuitas Bernardi de Scampis dicta fuit.*

Perperam ergo Rabbini per *Hadrach* accipiunt Messiam, eo quòd ipse futurus sit חד *chad*, id est, acer gentibus; & רך *rach*, id est, mollis & placidus Iudæis. Perperam quoq; apud Septuag. pro *Hadrach* legitur *Sedrach.*

Hadrach mysticè quid.

Mysticè, S. Hieron. Verbum, inquit, Domini est Hadrach, hoc est, *chad*, id est, acre in peccatores; & *rach*, id est, molle & clemens in iustos. Rursus Hadrach est Iudæa, super quam & austeritatem suam Dominus exercuit, & clementiam. Austeritatem in eos qui credere noluerunt, clementiam in illos qui cum Apostolis ad Deum per Christum sunt reuersi. Damascus sunt Gentiles: in his est requies Domini. Damascus enim hebr. idem est quod bibens sanguinem, aut sanguis cilicij, vt prior interpretatio cruentum populum significet, secunda crudelitati eius pœnitentiam copulatam. Vnde sequitur: *Quia Domini est oculus*, &c. Hæc S. Hieron. Hinc & Arabicus vertit: *Reuelatio Domini in terra Sedrach, & victimæ eius erunt Damasci.*

Et Damasci requiei eius.] Pronomen *eius*, refert *onus* Domini quod præcessit. q. d. Hadrach & Damascus erunt requies oneris, quod hic enarro & vaticinor: aut, Hadrach & Damasco incumbet, in eisque requiescet hoc calamitatum onus & pondus. ita Alber. Arias & Clarius. Perperam ergo Lyran. τὸ *eius* refert ad Syriam. q. d. Syriæ requies est in Damasco: in ea enim quasi in metropoli sua robustissima & inuicta securè conquiescit. Nam Syriæ nulla hic fit mentio.

Mysticè, τὸ *eius* referri potest ad τὸ *Domini* quod præcessit. q. d. Requies Domini erit Damascus, cùm in ea ipse cognoscetur & coletur, Dominus per Euangelium requiescet in Damasco, quod factum est per S. Paulum aliósque Apostolos. Nam S. Paulus pergens Damascum, è cælo tactus conuersus est ad Christum, ac mox in Synagoga Damasci Christum prædicare cœpit, Act. 9. Vnde Chald. vertit: *Damascus conuertetur vt sit de terra maiestatis eius*, iuxta illud S. Petri Epist. 1. cap. 4. 14. *Quoniam quod est honoris, gloriæ & virtutis Dei, & qui est eius spiritus super vos requiescit.* Hinc & Septuag. vertunt: *Damasci, sacrificium eius.* Fuit enim Damascus nobilissima, antiquissima & opulentissima ciuitas, caput Syriæ, sex diebus distans à Ierusalem, in qua conficiebantur celebres illi panni serici, vulgo dicti Damasceni, ac proinde illustris & gloriosa fuit eius ad Christum & Ecclesiam conuersio, ac imprimis ipsa nobilitata fuit miraculosa conuersione S. Pauli, vti iam dixi, & postea natiuitate B. Ioannis Damasceni.

Damasci descriptio.

Domini est oculus.] Oculus Domini hic dupliciter accipi potest, scilicet actiuus, & passiuus, putà videns & visus. Primò ergo S. Hiero. & Theod. de oculo actiuo sic exponunt, q. d. Domini

mini oculus videt, curat & regit omnes homines, æquè ac tribus Israël, vt scilicet impios puniat, pios tueatur & protegat. Vnde Septuag. vertunt: *Quia Dominus respicit homines, & omnes tribus Israël.* Et Chald. *Coram Domino manifesta sunt opera filiorum hominum, & sibi complacet in omnibus tribubus Israël.* Et Syrus: *Domino manifesti sunt homines, & omnes tribus Israël.* Et Arabicus: *Dominus intuitus est vniuersos homines, & omnes tribus Israël.*

Secundò, de passiuo sic exponunt Albert. Hugo & Lyran. q. d. Domini, id est, ad Dominum respicit oculos hominis: aut, Domini est conuertere ad se oculum hominis. Quocirca Arias vertit: *Dominus est oculus hominis.* Est metonymia: ponitur enim potentia pro obiecto, putà oculus pro re visa quam oculus videt & respicit, qualis est hic Dominus. Vnde alij ex Hebræo clariùs vertunt: *Ad Dominum est oculus hominis.* q. d. Dominus Deus est obiectum in quod intendit, & respicit oculus & mens omnis hominis, quanto magis tribuum Israël postulantium & obsecrantium Deum, vt puniat Damascenos & Philisthæos, qui Israëlem côtinuò affligunt? Quapropter Deus Israëlem exaudiens plectet illos, imò Israëli subiugabit, ideóque hoc eis onus imponet, quod per me Zachariam hic prænunciat. q. d. Præmium spei Israëlis in Deum, erit imperium in vrbes & gentes finitimas. Hoc est quod ait Psaltes psal. 122. vers. 2. *Sicut oculi ancillæ in manibus Dominæ suæ, ita oculi nostri ad Dominum Deum nostrum donec misereatur nostri.* Deus enim est Monarcha, qui potest regna mutare, reges & tyrannos loco mouere.

Mysticè, Christus est oculus duplex. Mysticè, Christus est oculus actiuus, qui respicit & curat omnium gentium salutem, æquè ac tribuum Israël. Vnde ad omnes misit Apostolos, qui eos conuerterent & saluarent: & passiuus, quia in eum vt Saluatorem respiciunt oculi omnium hominum, sperantes ab eo gratiam omnéque bonum. Quapropter de eo dixit Iacob Genes. 49. 10. *Ipse erit expectatio gentium.* Et vers. 18. *Salutare tuum* (id est, Saluatorem tuû, putà Christum) *expectabo Domine.* Et Aggæus cap. 2. 8. *Veniet desideratus cunctis gentibus.* Hebr. *Veniet desiderium cunctarum gentium: desiderium*, id est, desideratissimus.

Vers. 2. *Emath quoque in terminis eius, & Tyrus, & Sidon.*] Ita Biblia Roma. Primò S. Hiero. τὸ *eius* refert ad Damascum. q. d. Emath quoque sita in terminis Damasci, onus eius excipit, æquè ac Tyrus & Sidon. Porrò Hemath, Tyrus & Sidon erant in terminis Damasci, non tam situ spatióque locorum, quàm societate vindictæ: sicut Galat. 4. 25. mons Sion dicitur monti Sina esse coniunctus, non loco, sed typo & significatione. Planiùs τὸ *eius* referas ad *onus Domini*, q. d. Onus Domini requiescens in Damasco, pertinget quoque ad Emath, Tyrum, & Sidonem, ita vt hæ vrbes intra limites & terminos huius oneris Domini contineantur. Deus enim sibi, suóque oneri & vindictæ omnes has vrbes subiget, vt in iis sedeat quasi dominator, iudex & vindex scelerum. ita Albertus, Hugo & alij. Emath vel est Antiochia, vel Epiphania, quam multi putât esse Alapiam, vulgò Aleppo. Vide dicta Amos 6. 2.

Mysticè, q. d. Deus & Christus sibi per Apostolos subiicient Emath, Tyrum & Sidonem, illísque onus Euangelicæ legis imponent, vt illud in ipsis, æquè ac in Damasco requiescat. Vnde

A Chald. vertit: *Emath quoque conuertetur vt sit de terra domus maiestatis eius, & Tyrus, & Sidon.* ita S. Hieron. & Theodor.

Assumpserunt quippe sibi sapientiam valde.] Ita & Septuag. vertunt in plurali. Iam vertunt in singulari: *quia sapiens fuit valde*, scilicet Tyrus: Porro τὸ *quippe* ponitur pro *quamuis*. q. d. Quamuis Tyrus & Sidon, omnésque Phœnices glorientur de sapientia, se nimirum primos inuenisse & docuisse literas, tamen hi ipsi cedent sapientiori Deo, cùm eos per Alexandrum, & deinde per Machabæos subiugabit; ac Christo, cùm eos ad suam fidem & Ecclesiam per Apostolos traducet. Sic *quippe*, vel *quoniam*, ponitur pro *quamuis* Exodi 13. 17. *Non duxit eos*

B *per viam terræ Philisthiim, quia*, id est, quamuis *vicina erat.* Psal. 77. 19. *Nunquid poterit Deus parare mensam in deserto? quoniam*, id est, quamuis *percussit petram & fluxerunt aquæ.* Secundò & neruosiùs, τὸ *quippe* propriè vt causale accipias, q. d. Quia Tyrij & Sidonij sibi arrogarunt sapientiam, quasi per eam essent insuperabiles, hinc Deus ostendet eorum insipientiam, suáque sapientia eos debellabit & subiugabit, tum per Alexandrum & Machabæos, tum per Christum & Apostolos, iuxta illud Apostoli 1. Corinth. 1. 21. *Quia in Dei sapientia non cognouit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis saluos facere credentes.* Et vers. 25. *Quia*

C *quod stultum est Dei, sapientius est hominibus.*

Porrò Phœnices, ac nominatim Tyrum gloriari solere de sapientia, patet ex eo, quod iactarent se inuenisse literas. Vnde Lucanus lib. 3. Pharsal. *Phœnices inuentores literarum.*

Phœnices primi, famæ si creditur, ausi
Mansuram rudibus vocem signare figuris.

Et ex illo Ezech. cap. 28. 3. *Ecce sapientior es tu Daniele: omne secretum non est absconditum à te: In sapientia & prudentia fecisti tibi fortitudinem, & acquisiuisti aurum*, &c. Vnde & de eo subdit Zacharias.

Et ædificauit Tyrus munitionem suam.] In Hebr. est elegans paronomasia inter צור *tsor*, & מצור *matsor*, q. d. Tyrus ædificauit Tyrum, putà rupes rupem, arx arcem, munitio munitionem. Tyrus Vers. 3.

D enim dicta est hebr. *tsor* (vnde Syrum *Tor*, & Latinum *Tyrus*.) id est, rupes, quia in rupe, vel potiùs medio maris scopulo inædificata erat munitissima, & quasi arx inexpugnabilis. Hæc fuit eius sapientia humana, qua domum sibi posuit in petra maris inaccessa, ideóque omnium regum copias & vires deridebat. Sed Deus hanc eius sapientiam & superbiam deiecit, cùm per Alexandrum Magnum eam cepit & vastauit.

Et coaceruauit argentum quasi humum.] Rursum in Hebr. est annominatio inter תצבר *tisbar*, & עפר *aphar*, q. d. Aceruauit sibi argentum quasi aceruos arenæ, lutauit se argento quasi luto, puluerizauit argentum quasi puluerem. q. d. Tyrus

E suis mercibus & nauibus tantum opum congessit, vt aurum & argentum in ea non pluris fieret quàm puluis & lutum platearum, propter immensam eius copiam. Quocirca hoc suo auro conduxit milites plurimos, quibus confisa nullum timebat hostem.

Ecce Dominus possidebit eam.] Hebr. יורשנה *iorisenna*, quod est contrariæ significationis. Vnde Vers. 4. primò verti potest: *Dominus hereditabit, vel hereditate possidebit eam.* ita Noster & Septuag. Secundò: *Dominus hereditate sua eiciet, vel expellet eam.*

eam. ita Chald. & Vatab. quia ſcilicet eius incolas expulit ſua vrbe,arce,opibus, gloria, libertate & vita. Id factum eſt primò per Alexandrum Magnum, qui Tyrum poſt ſeptem menſium obſidionem ingenti labore, æquè ac animo, terra aggeribus, mari ducentis triremibus oppugnauit & expugnauit, vti narrat Plutarch. in eius vita, qui & addit prodigia cladis Tyri prænuncia; ſcilicet primò, Herculem per quietem viſum Alexandro,ex muro illi manus tendentem, inuitantémque ad vrbis ingreſſum. Secundò,Tyriorum multis,inquit,in ſomniis viſus eſt Apollo,dicens, ſe ad Alexandrum tranſire:neque enim ſibi cordi eſſe ea,quæ in vrbe agerentur:quocirca Tyrij Apollinis,velut transfugæ, ſimulachrum catenis conſtrinxerunt,clauiſque baſi affixerunt. Tertiò, Alexandro viſus Satyrus ſibi alludere,quem cum conaretur corripere,ſubducebat ſe; tandem poſt multas preces & circumcurſitationes venit in manus eius, quod vates interpretantes dixerunt: Tua eſt Tyrus. Satyrus enim Græcè diſſectum, idem eſt quod σὰ, id eſt, tua, τύρος, id eſt,Tyrus. Deinde Tyrus ſubacta eſt à Machabæis:nam tempore Chriſti Tyrus, Sidonij & Palæſtini parebant,vel coniuncti & aſſociati erant Iudæis, eorúmque Principi,aut Præſidi,vti prædixit Ezech. cap.28,25.& ſatis colligitur ex Actor. 12. 20. & ex eo quod Chriſtus, qui perſonaliter tantùm prædicauit Iudæis,quibus promiſſus erat, prædicarit quoque Tyriis & Sidoniis, vt patet Matth. 15.21.& Marci 7. 24. Nimirum id Deus procurauit per Machabæorum poſteros, vt hac ratione ſterneretur via Chriſto, qui in Tyro & Sidone erat prædicaturus. ita Alber. Hugo, Lyran.à Caſtro & alij. Porrò Ioſippus filius Gorionis lib. 4. cap.7.ſcribit Ariſtobulum, abnepotem Iudæ Machabæi,vtpote ex fratre eius Simone prognatum, expugnaſſe Tyrum. Vnde myſticè ſignificatur hic idololatriæ euerſio in Tyro,eiúſque ad Chriſtum conuerſio. ita S. Hieron. Theod. Remig, Ruper. Varabl. Ribera & alij. Vbi nota, Prophetam hic docere tria fuiſſe in Tyro,quæ reddebant eam inuictam,quæque maximè reſiſtebant Chriſti Euangelio,ſcilicet ſapientiam, opes & fortitudinem,eo quòd tota erat circundata mari, & tamen à Deo expugnandam,tum per Alexandrum, tum potiùs per Chriſtum & Apoſtolos gladio verbi Dei, ſuccifis eius erroribus & vitiis. Vnde perſiſtens in metaphora ait, eam deuorandam igni,ſcilicet charitatis & Spiritus S. quem Chriſtus venit mittere in terram, & vehementer voluit accendi, Lucæ 12. 49. ita S. Hieron. Porrò quàm incenſus fuerit Tyriorum in Chriſtum amor & fides, patet ex pluribus martyribus, qui ibidem ſub Diocletiano cum ſuo Epiſcopo Tyrannione leonibus,vrſis, tauris & pardis obiecti, cum feræ ſanctos attingere non auderent, læto & hilari vultu extenſis in cœlum manibus oculiſque,mente toti in Deum defixi, à carnificibus crudeliter iugulati ſunt, vti narrat oculatus teſtis Euſeb.Cæſar.lib.8. Hiſtor. cap. 7. & 14. alias 25. Simile eſt quod narrat Theodor.lib.3.Hiſtor.c.6. ſcilicet Cyrillo Diacono Heliopoli in Phœnicia, eo quòd idola confregiſſet, à Gentilibus ſub Iuliano Apoſtata diſſectum fuiſſe ventrem, qui inſuper exemptum eius iecur more ferarum deuorarunt,ſed mox Dei vindictam ſenſerunt.

Tria portenta vaſtitatis Tyri.

Tria robora Tyri diſſecta à Chriſto.

Percutiet in mari fortitudinem eius.] Tyrus enim in corde maris,vt ait Ezechiel cap.28. 2. ſita,eius erat domina & regina; ſed Nabuchodonoſor,& deinde Alexander obſidens eam,vt meliùs expugnaret,multa ſaxorum, arborum aggerúmque congerie comportata, & in breue fretum coniecta,maris alueum impleuit,& ſiccauit, itáque eam ab Oriente continenti coniunxit, atque ex inſula fecit peninſulam, qualis etiamnum cernitur. ita Curtius lib.4.poſt initium,& Plinius lib.5.cap.19. S. Hieron. & alij. Vide dicta Iſaiæ 23.1. Chald. vertit: *Proiiciet diuitias eius in mare:* hebr. enim חיל *chel* & fortitudinem, & diuitias ſignificat.

Tyrus ex inſula facta peninſula.

Quoniam confuſa eſt ſpes eius.] Quam Accaron habebat in Tyro, quòd ſcilicet opem ferret ſibi, vtpote vicinæ & confœderatæ.Hæc enim ſpes interibit intereunte Tyro. Vers. 5.

Myſticè, peribit ſpes Philiſthinorum, putà Gentilium, qua ſperabant ſe ſua ſapientia & viribus tutaturos ſua idola, & gentiliſmum contra Chriſtum & Chriſtianiſmum. Hæc enim cadet, quando videbunt ea euerti ab Apoſtolis.

Et peribit rex de Gaza.] Rex, id eſt, regulus, putà princeps. Olim enim principes vrbium vocabantur reges. Hic regulus fuit Betis, à Dario vltimo Perſarum rege Gazæ præfectus, quem Alexander expugnata poſt bimeſtrem obſidionem Gaza,circum vrbem raptari curauit, inquit Curtius lib.4.ita Albert.& Hugo. Addit Plutarch. in vita Alexandri, omen capiendæ Gazæ ei datum: *Et circumſedenti, inquit, Gazam vrbem Syriæ maximam, gleba à ſuperuolante alite in humerum delapſa eſt. Auis in vna machina conſidens, ſubitò neruaceis plagulis, quibus ad verſandos vtebantur funes, eſt irretita. Hoc portentum Ariſtandri prædictioni euentum habuit reſpondentem. Nam accepit Alexander in humero vulnus, & vrbem recepit.* Deinde Gazam expugnauit, & ab idolis expurgauit Simon,frater Iudæ Machabæi, 1. Machab. 13.43. Rurſum Alexander Iannæus Simonis nepos, poſt annuam obſidionem Gazam cepit & diruit,cum priùs ciues partim ædes ſuas incendiſſent,partim Saguntina rabie ſuiſmet manibus vxores & liberos interemiſſent, ne ad ſeruitium & iniuriam abſtraherentur, vti narrat Ioſephus lib.13.Antiq.cap.21.

Portentum capiendæ Gazæ.

Myſticè,peribit de Gaza rex, ſcilicet infidelis, & vt S. Hieron. Diabolus, quia ſcilicet Chriſtus ſolus per ſuos fideles in ea regnabit. Propriè rex, id eſt,Deus,ſiue idolum Gazæ fuit Marnas: vnde ibidem celebre fuit Marnæum, id eſt, Marnæ phanum, quod S. Porphyrius vrbis Epiſcopus, Arcadio Imperatore conſentiente anno Chriſti 401. combuſſit, monitus voce miraculoſa pueri ſeptennis, qui cum Syrus eſſet & græcè neſciret, græca tamē lingua inſtinctus à Deo publicè prolocutus, hæc edixit: *Vrite templum quod eſt intus vſque ad ſolum: multa enim in eo grauia facta ſunt, & maximè hominum ſacrificia; & poſtquam fuerit combuſtum, expurgato loco ſtatuite illic ſanctam Eccleſiam. Teſtificor enim coram Deo, non poſſe aliter fieri. Non enim ego ſum qui loquor, ſed qui eſt in me Chriſtus.* Idipſum admirans Deúmque glorificans,ita ſcribit S.Hieron.lib.7. in Iſaiam: *Hoc noſtris temporibus videmus eſſe completum: Serapium* (Serapidis delubrum) *Alexandria, & Marnæ templum Gazæ, in Eccleſias Domini ſurrexerunt.* Adiuuit hanc rem multum S.Chryſoſt.qui ſedulò apud Arcadium Imp.curauit, vt quæ in Phœnicia reſidua erant idolia,penitus tollerentur,vti teſtatur Theodor.lib.5.Hiſtor.cap.29. Ita factum eſt, vt Gazenſes antea Marnæ addictiſſimi, eo ſublato

Myſticè, rex Gazæ eſt Marnas idolum.

Marnæum dirutum oraculo pueri.

sublato ad Christum conuersi sint, ad quod validè eos incitauit S. Porphyrij Episcopi sanctitas & miracula, vti ex eius actis quæ conscripsit Marcus Diaconus Gazensis, enarrat Baron. anno Christi 398. & 401.

Ascalon non habitabitur.] q. d. Ascalon planè desolabitur, adeo vt ibi futura sint pascua pecorum Iudæorum, vti prædixit Sophon. cap. 2. vers. 4. & 6. Ascalonem cepit Ionathas frater Iudæ Machabæi, æquè ac Accaronem & Azotum, quam etiam cum octo millibus incolarum igne combussit, vt patet 1. Machab. 10. 84. & seq. Postea tamen reædificata fuit: nam in ea dicitur natus Herodes infanticida, qui inde Ascalonita cognominatus est. Atque etiamnum hodie antiquum robur retinens, Saracenorum fortissimum propugnaculum est. Eius muros cum Saladinus diruisset, Richardus Anglorum rex instaurauit, ait ex Guiliel. Tyrio Adrichom. in descrip. terræ sanctæ, in Ascalone.

Mysticè, q. d. Ascalon conuersa ad Christum non habitabitur à paganis & infidelibus, à quibus antea habitabatur, sed à Christianis. Vnde alij videbuntur esse eiues, & alia ciuitas, iuxta illud Poëtæ:

O domus antiqua quàm dispari domino dominaris?

Quàm enim Ascalonitæ infideles olim infensi fuerint Christianis, vel ex eo côiicere licet, quod de iis scribit Theodor. lib. 3. Histor. cap. 6. cum iis fræna laxasset Iulianus Apostata anno Domini 362. *Ascalone*, inquit, *& Gaza sacerdotum & virginum Deo dicatarum ventres discindunt, deinde farciunt hordeo, ac tandem eos porcis deuorandos obiiciunt.*

Vers. 6. *Et sedebit separator in Azoto.*] Hebr. est ממזר *mamzer*, id est, separator, alienus (à rad. זור *Zur*, id est, recessit, alienus vel extraneus fuit) indéque spurius, vt vertit Vatab. qui scilicet extra matrimonium alieno patre natus, illud diuidere & separare videtur. Iam primò Alber. Hugo & Lyran. censent hic notari Alexandrum Magnum, qui Azotum & Philisthæos cæteros subiugauit. Ipse enim à multis cêsetur spurius, quòd Olympias mater eum non ex Philippo marito, vti ipsamet confessa est (vnde & à Philippo quasi repudiata fuit) sed ex Nestabano mago, qui noctu se Iouem finxit, genuerit. Quocirca Alexander Iouis Hammonij filius credi & haberi voluit. Secundò, *mamzer* significat alienigenas & exteros, qui non erant oriundi ex Philisthæis Azoti indigenis, quos proinde Philisthæi vocabant mamzeres, id est, alienos, spurios, æquè ac faciebant Iudæi, vt patet ex illo Ioan. 8. 41. *Nos ex fornicatione non sumus nati*, vti sunt Agareni, ex Agar aliena & concubina geniti, quia nati sumus ex Sara vxore Abrahæ, ideóque æquè ac ipse, *vnum patrem habemus & colimus Deum.* Vnde Septuag. vertunt: *Habitabunt alienigenæ in Azoto*, putà Græci sub Alexandro, postea Iudæi sub Machabæis. q. d. Ascalon deserta manebit & non habitabitur: at Azotus habitabitur quidem, sed ab externis. Quocirca Chald. vertit: *Habitabit domus Israël in Azoto, qui erant in ea sicut extranei qui non habent patrem.* Porrò ante tempora Christi Iudæos sparsos fuisse per Azotum & Philisthæam, patet Actor. 8. 40. Paulò aliter vertit Pagnin. *Philisthæus*, inquit, *tanquam extraneus habitabit in Azoto*, quia scilicet non erit sui iuris, vti fuit ante, sed sub iugo & potestate Machabæorum &

Alexander Magnus spurius.

A Iudæorum. Denique occiso Iuda Machabæo iuxta Azotum à Bacchide duce Demetrij, paulò pòst Azotum occupauit & incendit Ionathas frater Iudæ, æquè ac vicinas illi ciuitates: quo impetu templum Dagon, qui erat Deus Azoti, & omnes qui in illud confugerant concremauit: iuxta eandem vicit Apollonium, 1. Machab. cap. 9. & 10. & 11. Separator ergo, siue mamzer Azoti, fuit Ionathas.

Mysticè, separator est Christus, inquit S. Hieron. qui separat oues ab hœdis, pios ab impiis, electos à reprobis. Item Christianus, qui se separat ab infidelibus, vt proinde ab eis per contemptum vocetur mamzer, id est, separator, vel nothus & spurius. Christus enim & Christiani pulsis gen-
B tilibus & gentilismo, occuparunt Azotum totámque Philisthæam, ita Clarius & Vatab. Primus Azoti prædicauit Euangelium Philippus Diaconus, eò raptus à Spiritu S. Act. 8. 40. Et est vsque hodie Azotus, ait S. Hieron. non ignobile municipium. Postea habuit Episcopum, qui nunc est Suffraganeus Treuirensis.

Mysticè, separator est Christus.

Et auferam sanguinem eius de ore eius.] Sanguis hic dupliciter accipitur. Primò, pro minis sanguinis & cædis. q. d. Auferam & compescam minas, quibus Azotij minabantur se effusuros, vel gloriabantur se effudisse sanguinem Iudæorum & populi fidelis: quia illi eos subiiciam &
C aggregabo. ita S. Hieron. Theod. Alber. Hugo & Lyran. Vnde Septuag. vertunt: *Auferam sanguinem eorum de ore illorum*: de Azotiis enim Scriptura per enallagen nunc loquitur in singulari, quia erat populus vnus & singularis; vnde Hebr. & Noster habent *eius*: nunc in plurali, quia in populo plures erant homines & capita. Vnde Septuag. vertunt *illorum*. Minùs enim probabile est quod censet Lyran. τὸ *eius* referri ad separatorem siue mamzerem, quem ipse accipit Alexandrum Magnum. q. d. Auferam minas de ore Alexandri, scilicet quibus iactabat se Iudæos, quod Dario hosti suo fauissent, euersurum: nam faciam vt sup-
D plex fiat Iaddo Pontifici, ac consequenter beneuolus Iudæis. Non enim de Iudæa hic agitur, sed de Azoto.

Vers. 7.

Secúdò, sanguis hic potest accipi victimarum, quas Dagon Deo suo offerebant, ac deinde ex iis comedebant & epulabantur. q. d. Auferam hæc sacra, & sacrificia sacrilega ab Azoto, & in eam inducam sacra mea, primùm Iudaica per Machabæos, deinde Christiana per Philippum & Apostolos. ita Arias & Chald. *Et disperdam*, inquit, *comedentes sanguinem.* Huic explicationi fauet id quod sequitur: *Et abominationes eius de medio dentium eius.* Abominationes enim in Scriptura vocantur idola, & idolothyta, siue victimæ idolis immolatæ. Vnde & sequitur.

E *Et relinquetur etiam ipse Deo nostro.*] *Ipse*, scilicet Alexander Magnus fiet deuotus Deo, eiusque Pontifici Iaddo, inquit Lyran. Verùm *ipse*, vt dixi, refert populum Azoti. q. d. Populus Azoti subactus à Ionatha & Machabæis, relinquet idola & aggregabitur Iudæis, eorúmque Deum verum colet. Hoc enim maximè curabant Machabæi, vtpote Pontifices & Principes zelo honoris diuini pleni, vt non tantùm terminos, sed & religionem suæ gentis, Deique cultũ in Philisthæos aliósque populos à se deuictos propagarent. Imò populus Azoti *erit quasi dux* (Septuag. Chiliarchus) in Iuda, qui scilicet veræ fidei & religionis non tantùm comitem, sed & ducem se aliis præbeat,

bear, ac proinde Iudæos contra hostes propugnet quasi dux, ideóque quasi dux honoretur & celebretur in Iuda.

Et Accaron quasi Iebusæus.] q.d. Sicut olim Iebusæi habitarunt in Ierusalẽ, ibique cum Iudæis permanserunt, ita pariter Accaronitæ sociabuntur Iudæis & habitabunt in Ierusalem, ac vicissim Iudæi pacificè degent in Accaron. Vnde Chald. vertit: *Et proselyti qui remanserint in eis, adiicientur & ipsi ad populum Dei nostri, & erunt quasi principes domus Iuda.* Secundò & melius, q.d. Sicut Dauid subiecit Iebusæos, sic Machabæi subiicient sibi Accaronitas. ita Albert. & Hugo.

Mysticè hæc veriora sunt de Christo & Apostolis, qui Philisthæos omnes sibi, Euangelio & Ecclesiæ subiecerunt, itáque fecerunt vt Philisthæi & Gentiles cum Iudæis in vnum populum fidelem, vnámque Ecclesiam Christianam coalescerent & conspirarent.

Vers. 8. *Et circundabo domum meam.*] Putà templum. q.d. Templum, quod meo iussu vos, ô Iudæi, nunc reædificatis, ego instar castrorum vallabo, & tutabor. Hebr. enim est חָנִיתִי *chanити*, hoc est, *castra metabor domus mea*, vel *ponam castra circa domum meam*, vt eam propugnem: *ex his qui militant mihi euntes & reuertentes*, putà per Machabæos, qui fortissimè templum & vrbem sanctam suis castris propugnarunt. Vnde Septuag. vertunt: *Substituam domus meæ eleuationem*, quasi arcem vel castrum, *ne pertranseat neque reuertatur vllus, & non superueniat super eos vltrà exactor.* Et Tigurina: *Et circunducam castrum domus meæ contra transeuntem & redeuntem.* Et Pagnin. *Et ero sicut castra domui meæ, vt non timeat ab exercitu, à transeunte & redeunte.* Paraphrasticè verò & magnificè Chald. *Et habitare faciam maiestatem gloriæ meæ in domo Sanctuarij mei, & fortitudo brachij potentiæ meæ erit sicut murus ignis in circuitu eius, propter transeuntes & redeuntes.*

Hæc ad literam templo præstiterunt Machabæi. ita Theod. Hugo & Lyran. Alleg. hæc veriora sunt in Ecclesia, quæ est templum animarum Dei viuentis. q.d. Muniam & defendam Ecclesiam meam validissimis castris, tum Principum Christianorum, vt Constantini, Theodosij, Caroli: tum Doctorum, vt S. Augustini, Hieron. Chrysost. tum angelorum, vt exactor tributi, scilicet tyranni, infideles & diabolus eam amplius non vexent & vastent; quia oculis misericordiæ eam vidi & respexi, iuxta illud Psal. 33. 8. *Immittet* (hebr. *chone*, id est, *castra metabitur*) *angelus Domini in circuitu timentium eum, & eripiet eos.* Nota, τὸ *ex his qui militant mihi*, dupliciter posse accipi. Primò planè, *mihi*, id est, pro me. Secundò, *mihi*, id est, contra me. ita Septuag. Chald. Pagnin. & Tigurina ex Hebræo.

Quia nunc vidi in oculis meis.] Est hebraismus, pro quo Latinè dicimus: *vidi oculis meis*, id est, planè, perspicuè certóque vidi & conspexi, scilicet ærumnas & persecutiones, quas vos, ô Iudæi, à vicinis gentibus in fabrica templi & vrbis sustinetis, ideóque vestri misertus vos, æquè ac domum meam, putà templum protegam & propugnabo. ita Theodor. Albert. & Lyran. Aliter Vatab. q.d. Nunc vidi ea quæ facturus sum, quæque hic promitto de felicitate templi & Ecclesiæ: vidi, inquam, præuidi & prouidi oculis prouidentiæ meæ. Aliter & Arias, qui hæc refert ad sequentia, censétque esse verba Zachariæ. q. d. En video in spiritu oculis mentis meæ Christum venientem, & cum pompa ingredientem Ierusalem & templum. Primus sensus vti communis, ita planus est & genuinus.

Vers. 9.] Exulta satis filia Sion, iubila filia Ierusalem: ECCE REX TVVS veniet tibi iustus, & saluator: ipse pauper, & ascendens super asinam, & super pullum filium asinæ.

Vers. 10.] Et disperdam quadrigam ex Ephraim, & equum de Ierusalem, & dissipabitur arcus belli: & loquetur pacem Gentibus, & potestas eius à mari vsque ad mare, & à fluminibus vsque ad fines terræ.

Vers. 11.] Tu quoque in sanguine testamenti tui emisisti vinctos tuos de lacu, in quo non est aqua.

Exulta satis filia Sion.] Iudæi nonnulli hæc accipiunt de victorioso Iudæ Machabæi ingressu in Ierusalem. Theodorus Mopsuestenus iudaizans & ebionizans, asserebat hunc regem esse Zorobabelem cum suis è Babylone redeuntem. Vers. 9. Vterque est error. Nam certum est de fide, ad literam hæc accipi de solemni Christi, quasi Messiæ Iudæis promissi, ingressu in Ierusalem, quem fecit paulò ante mortem in die palmarum. De eo enim hæc interpretatur S. Matthæus c. 21. 4. & S. Ioannes cap. 12. 15. ac Orthodoxi omnes: quin & veteres Rabbini apud Galatin. lib. 8. cap. 9. imò & R. Salomon hîc, qui tamen est iuratus Christianorum hostis. Idipsum definit Vigilius Papa in Conc. Romano, vbi hunc Theodori errorem sub anathemate damnat. Vide dicta in proœmio notat. 5. Errant ergo pariter, qui hunc regem volunt esse Alexandrum Magnum, honorificè venientem Ierosolymam, & venerantem Iaddo Pontificem. Zacharias enim more Prophetarum in Christum desinit. Cum enim suos exhortaretur ad fabricam templi & vrbis, iique tardiores essent ad opus ob hostes vicinos, & ob paupertatem aliásque difficultates sese obiicientes, hac de causa eos animat & stimulat. Primò, promittẽdo Dei opem & protectionem: secundò, templum hoc Dei auxilio fore celebre & gloriosum: tertiò, Messiam venturum, qui in hoc templum solenni pompa sit ingressurus, illúdque sua præsentia, doctrina, miraculis, æquè ac sua in regem inauguratione sit condecoraturus, ibíque Ecclesiam suam fundaturus & inchoaturus, per quam primùm Iudæos, deinde gentes omnes vocaturus sit ad æternam vitam & gloriam. Hæc est connexio huius prophetiæ de Christo cum præcedentibus de templi & vrbis fabrica, ac tutela.

Iam *satis*, id est, valde, vehementer: hoc enim est hebr. מאד *meod*, pro quo Noster subinde vertit *satis*. Vnde Chald. vertit: *Exulta vehementer cœtus Sion, iubila cœtus Ierusalem.* Sic & Septuag. Tigurina, Pagn. Vatab. & alij. Pro *exulta*, S. Ioannes cap. 12. 15. paraphrasticè vertit, *noli timere*. q. d. Non est quòd timeas, sed exultes, ô Ierusalem, veniente Christo: ipse enim est tuus rex & saluator, qui te ab omnibus hostibus defendet, & ab

omnibus

omnibus malis liberabit. Ergo metum omnem pone,& plenus gaudio exulta.

Ecce rex tuus.] Messias, siue Christus veniet, vt quatuor quadrigas, id est, monarchias,de quibus c.6.ac consequenter Tyrum, Gazam, Azotum, totámque Palæstinam, Phœniciam & Syriam,de quibus egit hoc cap.sibi subigat. Nam in Christi regnum omnes reges & regna desinunt, vti prædixit Daniel cap. 2. 44. & Zacharias hic. Vnde subdit:*Disperdam quadrigam*,&c.

Cur cum põpa Christus ingressus est Ierusalem? 1. causa.

Nota, Christus regalem hanc, sibique insolitam pompam & ingressum in Ierusalem adornare voluit variis de causis. Prima fuit, vt daret regiæ suæ potentiæ & magnificentiæ indiciũ quoddam & specimen: quia cum ea Messiam suum, quasi alterum Salomonem venturum Iudæi putabant, & etiamnum putant. Hac ergo specie & pompa obiecit se eis Christus, ne eum vt pauperem auersarentur & despicerent,vti fecerunt; ita tamen vt humilitatis & mansuetudinis mistis argumentis ostenderet, regnum Messiæ magis esse spirituale, quàm temporale; ideóque à Zacharia hæc omnia voluit prædici, ne Iudæi hunc regem sine fastu regio venientem aspernarentur. ita S. Chrysost. & Auctor imperfecti in c.21. Matth.
2. & Euseb.lib.8.Demonstr.cap.4. Secunda, & comitans causa fuit,vt Christus obiiceret Pharisæis & Scribis in hoc regali ingressu seipsum, quem agnoscere hoc facto possent & deberét esse Messiam, vtpote à Zacharia hoc loco promissum & prædictum: sciebat tamen ipsos inde magis exacerbandos, & necem crucis ipsi machinaturos, quod ipse permittere statuit, vt sic mortis adeò expetitæ compos fieret, per eámque nos redime-
3. ret.ita Auctor imperfecti loco citato. Tertia fuit, vt responderet typo agni paschalis. Hic enim decimo die mensis primi solenni pompa inducebatur in vrbem,immolandus die decimo quarto.Ita Christus quasi agnus Dei qui tollit peccata mundi,die decimo, putà in die palmarum ingressus est Ierusalem, immolandus die decimo quarto: ingressus est autem cum pompa & faustis turbæ acclamationibus, vt quia certus erat de victoria mortis,peccati, inferni & dæmonum,triumphum duello præciperet,& triumphans duellum iniret.
4. Quarta causa fuit tropologica, vt scilicet hoc facto rideret & ridendam proponeret mũdi gloriam, vtpote cùm sciret se quinto post die ab iisdem,à quibus in ingressu ita honorabatur,crucifigendum, eosdémque qui iam clamabant *Osanna filio Dauid*,q.d. Viuat rex noster Messias,Dauidis filius & hæres,post quatuor dies in tribunali Pilati clamaturos: *Crucifige,crucifige eum*; ideóque vrbem à Tito & Romanis funditus euertendam: qua de causa in hoc, læto licèt ingressu suo, videns eam, eiusque cladem præuidens fleuit, vt
5. habet S. Lucas cap. 19. 41. Rursum, vt doceret suum, suique sequacium regnum & gloriam in hac vita consistere in passione & cruce, ideóque eam non auersandam,sed ambiendam esse,ac læto animo & solenni cum pompa adeundam:quocirca martyres Christi assoclæ, ad martyria quasi ad epulas,imò regnum & triumphum ibant gaudentes,albati & stipati fidelium choro.

Veniet tibi iustus & saluator.] Vt te iustificet & saluet. Ipse enim *est iustitia sempiterna, & sanctus sanctorum*, ad hoc à Deo Patre missus in mundum, *vt consummetur præuaricatio, & finem accipiat peccatum,& deleatur iniquitas*. Daniel.9. 24. Pro *saluator* hebr.est נוֹשָׁע *nosça*, quod est participium passiuum à rad. יָשַׁע *iasça*, id est,saluauit. Vnde Vatab.Pagnin. Clarius & alij vertunt passiuè, *saluatus*, scilicet à seipso. q. d. Quia Christus iustus & innocens actus est in crucem & mortem, idcirco sua virtute saluus & rediuiuus, die tertia à morte & sepulchro resurrexit. Alij *nosça* meliùs vertunt *salute plenus,salute circundatus*. ita ex Clario à Castro. Verùm dico, *nosça* hic non esse participium,sed nomen,idem actiuè significans quod Iesçua,Iosue & Iesus,id est,Saluator. Sic enim vertunt Septuag. S. Hieron. Tigurina & alij: litera enim *Nun* in *nosça*, est heemantica & formatiua nominis,vti est in *Nephtali,Nemrod*,aliísque nominibus propriis, æquè ac appellatiuis, vt נֶאֱמָן *neeman*,idem est quod fidelis actiuè, qui scilicet fidem alteri datam opere præstat: נַעֲוֶה *naaue* est peruersus actiuè, qui nimirum peruersa cogitat, agit,loquitur,alióisque peruertit.

Ipse pauper.] Hoc propriè significat hebr. עָנִי *ani*. Septuag.verò, quos sequitur S.Matthæus c. 21.vertunt πραΰς,id est, *mansuetus*. Sic & Chald. Vnde ipsi videntur legisse עָנָו *anau*:sed eodem res redit: pauperes enim, præsertim spiritu, solent esse humiles & mansueti. Vnde tam *ani*, quàm *anau* ab eadem rad. עָנָה *ana*,id est,afflictus, humiliatus est,deducitur:indéque עֳנִי *oni*, idẽ est quod afflictio,paupertas,humilitas;& עֲנָוָה *anaua*, vocatur humilitas & mansuetudo. Vnde cùm ait Christus: *Beati pauperes spiritu,quoniam ipsorum est regnum cælorum*,Matth. 5. per pauperes spiritu S. August. Hilar. Chrysost. Ambros. & alij in illum locum,accipiunt humiles: quia paupertas spiritus coniuncta est, & oritur ex humilitate, & contemptu opum & honorum.

Ascendens.] Hebr. רֹכֵב *rocheb*, id est,equitans, vel potius vectus,siue equo,siue asino,siue camelo,siue alio iumento,vti Christus hic propriè erat asinans, non equitans. Vnde noster rectè vertit: *Ascendens super asinam, & super pullum filium asinæ*, hebr.*filium asinarum*,id est, vnius ex asinis. Pro *asinam* hebr. est חֲמוֹר *chamor*, quod tam asinum,quàm asinam significat. Verùm hic significari asinam potiùs quàm asinum,patet ex eo quod sequitur,*& pullum filium asinæ*: pulli enim solent comitari & sequi asinam matrem, non asinum patrem: sugunt enim vbera matris, non patris. Clarum est ergo Christum sedisse super asinam, non asinum. ita enim habet versio nostra hic, & S.Matth.cap.21.5.Idem docet Remig.Alber.Hugo hic, & S. Chrysost. homil. 65. in Ioannem, Theoph.Lyran. Caiet. & alij mox citandi. Notat Orig.in cap.1.Iob, in Arabia & Palæstina asinos pares esse equis in velocitate eundi & redeundi, & valere ad negotia peragenda & afferenda, eadémque officia præstare, quæ apud nos præstant muli & equi. Hinc filij Principum asinis inequitabant,vt patet Iudic.10.4. & cap.12.14.vide dicta Exodi 13. 13. Vsus autem est Christus asina potiùs quàm asino,tum ob mysterium quod mox afferam, tum quod asinus asina sit pigrior, & in remissione operis deterior, vt scribit Plinius lib. 8.cap.43.vbi & addit,asinos valere pro aratione, sed maximè pro mularum generatione.

Quæres, quomodo Christus simul potuit ascendere super asinam & super pullum asinæ? Resp.S.Hieron.Chrysost.Euthym.Maldon.Abulensis & Iansenius in Matth. 21. esse synecdochen:Christum enim super alterum tantùm, scilicet super pullum, vt habent alij tres Euangelistæ, sedisse. Sic enim legunt: *Super asinum, & super*

super pullum filium asinæ. Et, inquiunt, significat, *id est*, q.d. Super asinū, id est, super pullum filium asinæ. Vnde minùs probabile est quod aliqui censent, Christum soli asinæ insedisse. Verùm planiùs & simpliciùs idem Chrysost. Theoph. Lyran. Caiet. Ribera & à Castro, censent Christū super vtrumque sedisse, sed successiuè. Id enim expressè habet S. Matthæus cap. 21. 5. & Zacharias hic. Vnde & turbæ vtrique vestimenta imposuerunt, & eum *super eos*, vt habent Biblia Romana in S. Matthæo, sedere fecerunt.

Christus sedit super asinam & super pullū successiuè.

Dices, quid opus erat Christo tam breui spatio & itinere iumentum mutare? Resp. id fuisse opus non ob Christi mollitiem aut fatigationem, sed ob mysterium: illi enim omnis hæc pompa seruiebat; cui tamen Christo facile fuit occasionem aliquam incidentem prætexere. Asina enim subiugalis significat populum Iudæorum, qui tolerat iugum legis veteris: pullus super quem nemo sederat, repræsentat indomitos & exleges Gētiles, qui nulli legi colla submiserant. Vtrumque enim populum, tam gentium quàm Iudæorum, ad se & Ecclesiam, ac deinde in cœlestem Ierusalem adducturus erat Christus. ita S. Iustin. contra Tryphon. Origen. & Cyril. in Ioannis cap. 12.

Mysticè, Christus insidet asinæ, id est, animæ humili, miti, obedienti, patienti, quæ se totam Christo sessori resignat, ac cum Dauide dicit: *Vt iumentum factus sum apud te*, psal. 72. quæ proinde eum Christum rectorem habet exultat, omniàque audet. Vnde Abbas ille in vitis PP. dicebat: *Ego & asinus vnum sumus.*

Tropol. Drogo Hostiensis Episcopus tempore S. Bernardi, tract. de Sacram. Domin. passionis, tomo 2. Bibliot. SS. Patrū: *Noli timere filia Sion: Timere inquit, pusillorum est; ideo adhuc filia, quia times. Nondum Ierusalem, sed filia Sion, hoc est, specula. Ergo disce speculari; noli timere, quia timor oculum turbat. Hilaris pupilla lucidè speculatur. Fides, pupilla est oculi tui. Quomodo pupilla oculi est subtilissima; & nisi impigrè ac sollicitè custodiatur a palpebris, leuissimo & tenuissimo pulueris tactu confunditur: sic acie fidei, nisi peruigilem semper habeat custodiam, nihil citius conturbatur. Sed noli timere filia Sion: ecce rex tuus venit tibi. Oritur tibi sol, qui te & custodiat, & illuminet, & perducat vbi puluis non est. Venit tibi mansuetus: qualis ipse est, talem te esse vult; mansuefce iugum eius portare. Et ipse sedeat super te asinam suam, & pullum filium subiugalis. Et quæ est hæc asina? Ipsa quæ caro vocatur, & mulier, & virago, quia de viro sumpta est. Et quis est pullus eius? Masculus vir. Et quomodo pullus eius est? Quia non prius quod spiritale est, sed quod animale, deinde quod spiritale. Sedet prius rex mansuetus super asinam; postea super pullum: prius caro domatur, vt iugo habilis sit; deinde nascitur pullus, & nutritur & roboratur, vt sessorem suum portare possit. Et quare filius subiugalis? Quia sub viro est mulier, & mulieris caput vir, & tamen filius est subiugalis, quia per mulierē vir, sed in dolore ipsa parit. Sedeat super vtrumque rex mansuetus faciens pacem, ne hac sibi inuicem aduersentur. Venit tibi mansuetus, & tu non vadis ei? Egredere de terra carnis tuæ, & de cognatione matris tuæ, & de domo, id est, memoria patris tui.* Asina ergo est caro, pullus est mens & spiritus: hic enim est Adam & vir, illa verò Eua & femina. Christus super vtrumque sedet, quando carnem spiritui subiugat & concordat.

A *Disperdam quadrigam ex Ephraim.*] Theodor. & Euseb. lib. 8. Demonstr. cap. 4. cēsent id factum per Titum & Romanos. Verùm hi Iudæos duntaxat subegerunt, non Ephraim, id est, decem tribus, vtpote quæ iam è quingentis annis à Salmanasar abductæ erant in Assyriam; nec inde redierunt. Adde hic esse sermonem de regno Christi, non Titi. Sensus ergo est, q. d. Christus suo regno, lege & gratia auferet ex Israële & Iuda, id est, fidelibus Iudæis, æquè ac gentibus, quadrigas, arcus & bella; quia pacem mundo afferet. Docebit enim & præcipiet iustitiam, humilitatem, concordiam, amorem fraternum, per quæ lites & bella excludet: ac ad hoc copiosam gratiam & Spiritū S. in fideles effundet. Idem prædixit Isaias cap. 2. 4. & Michæas c. 5. 5. vide ibi dicta. ita S. Hieron. Hugo, Arias & alij. VERS. 10.

B *Et potestas eius à mari vsque ad mare.*] q. d. Christus toto orbe, putà toto terra & toto mari dominabitur: nec enim quis toti terræ dominari potest, nisi dominetur & mari. Ad multas enim regiones vel nullus, vel difficilis est accessus nisi per mare, vt patet de insulis, & Indiis tam Orientis quàm Occidentis. ita Rupert. Remig. Hugo & alij.

Quare arctiùs aliqui sic exponunt, q. d. Christus dominabitur à mari mediterraneo vsque ad mare Oceanum: aut, à mari rubro vsque ad mare Palestinæ: hæc enim duo maria fuerunt termini terræ sanctæ, promissæ Iudæis Numer. 13. 31. Iudæi enim alia maria vix norant. Verùm esto eò alludat Propheta, tamen amplius intendit & altiùs assurgit, scilicet id quod dixi. Loquitur enim non tantùm Iudæis sui æui, sed & Christianis omnibúsque hominibus quouis sæculo victuris. Respicit Zacharias ad illud Dauidis de Christo oraculum psal. 71. *Dominabitur à mari vsque ad mare, & à flumine vsque ad terminos orbis terrarū.* Flumen est Euphrates, qui erat limes Iudææ versus Orientem. Hic Zacharias dicit *à fluminibus*, quia respicit Tigrim Euphrati vicinum, & alia quæuis flumina. In huius ampli dominij Christi prænuncium & præsagium, Augustus Cæsar sub quo natus est Christus, superato Antonio, Lepido, aliísque vel hostibus, vel æmulis, à Deo effectus est orbis Dominus & Monarcha, de quo Virgil. lib. 6. Æneid. ita canit:

C

D

Augustus Christi prænuncius.

——— Super & Garamantas & Indos
Proferet imperium: iacet extra sydera tellus,
Extra anni solisque vias, vbi cælifer Atlas
Axem humero torquet stellis ardentibus aptum.

Tu quoque (ô Christe; ex Sionis, de quo vers. 9.) *in sanguine testamenti tui.*] Putà per meritum & pretium sanguinis tui in cruce effusi, quem quasi lytrum pro vinctis tuis dependisti; eòque omne eorum debitum, putà culpam omnem tam originalem, quàm actualem persoluisti. Iam sanguis Christi vocatur *testamenti*, quia illo Christus sanciuit testamentum & fœdus nouum; quod pepigit & conciliauit inter Deum & homines; de æterna hæreditate fidelibus, quasi filiis suis danda. ita S. Hier. Theod. Cyril. Remig. Rupert. Lyra. Vatab. & alij passim. Perperam ergo Chald. & Iudæi hæc accipiunt de sanguine victimarum, quo Moses sanciuit fœdus vetus inter Deum & Hebræos, Exodi 24. vers. 8. quo ipsi censent se liberatos è lacu, id est, è captiuitate Ægypti. Hoc enim hic impertinens est, præsertim cùm sit hic continua prophetia de futuro, putà de rebus ge- VERS. 11.

E

tendi

A rendis à Messia, non historia de præterito. Vide dicta 1. Corinth. 11. 25. & Hebr. 9. 15.

Emisisti vinctos tuos de lacu.] Ita quoque legunt Septuag. quos sequuntur Origen. tract. 14. in Matth. S. August. lib. 18. de ciuit. 35. Theod. Cyril. hic, & Græci omnes, æquè ac S. Hieron. Remig. Ruper. & Latini cæteri. Chaldæus verò & Rabbini recentiores, quos sequuntur Pagnin. Tigurina, Vatab. & similes, longè aliter vertunt. nam in textu Hebræo iam hæc omnia sunt feminina, scilicet אַתְּ *at*, id est, *tu* femininè; בְּרִיתֵךְ *beritech*, id est, testamenti, vel fœderis tui femininè. Et pro *emisisti*, hebr. iam habent שִׁלַּחְתִּי *scillachti*, id est, *emisi*. Vnde sic vertunt & explicant vt sint verba Dei, q. d. Tu quoque, ô filia Sion, exulta, B quia saluaberis in sanguine Christi, quem ipse effundet, vt sanciat nouum testamentum & fœdus inter te & me: nam propter eum emisi, id est, emittam vinctos tuos è lacu, putà patres è limbo; resuscitans eos cum Christo. Verùm dico textum Hebræum modernum hic esse corruptum, vel à Iudæis, vt hoc oraculum de Christo corrumperent; vel potiùs à librariis. Nam corruptio hæc parum iuuat Iudæos, imò eodé cum nostra versione redit, ceditque in magnam laudem Christi. Pro אַתְּ *at* ergo, i. tu, femininè, legédum est addito púcto אַתָּה *atta*, id est, tu, ô Christe, masculinè. Rursum pro בְּרִיתֵךְ *beritech*, id est, testamenti tui femininè, legendum בְּרִיתְךָ *beritecha*, id est, testamenti tui, masculinè. Denique pro שִׁלַּחְתִּי *schillachti*, id est, emisi, legendum שִׁלַּחְתָּ *scillachta*, id est, emisisti. Sic enim legunt Septuag. S. Hieron. C omnésque veteres paulò antè citati: & Syrus, qui vertit, *soluisti*: & Arabicus vterque qui vertit, *dimisisti*, vel *liberabis*. Et hanc lectionem exigit ipsa connexio verborum, sensúsque integritas prior enim Iudæorum lectio est hiulca & intercisa: nam à prima persona sensum inchoat, & mox transit ad secundam, in eaque sensum inchoatum consummat. Qua enim cohærentia dicitur: *Tu quoque in sanguine testamenti tui emisi vinctos tuos?* Sanè sic dicendum fuisset: *Ego quoque in sanguine testamenti tui emisi vinctos tuos.* Cú autem in He- D bræo non sit אֲנִי *ani*, id est, ego, sed אַתְּ *atta*, id est, tu, sequitur pro *scillachti*, id est, emisi, vno puncto mutato legendum *scillachta*, id est, emisisti. Sic enim filum orationis planè cohæret, ipsaque sentétia congruè & integrè expletur, dicendo: *Tu quoque in sanguine testamenti tui emisisti vinctos tuos de lacu.* Est apostrophe Prophetæ ad Christum, qua exultans ei gratulatur victoriam de hostibus, prædámque eis excussam ac triúphum. Sensus ergo est, q. d. Tu, ô Christe, quasi Messias & triumphator ingredieris Ierusalem, vt dixi vers. 9. nam quarto pòst die in cruce fundes tuum E sanguinem, quo nouum fœdus inter Deum & homines sancies, tuáque morte de morte, peccato, dæmone & inferno triumphabis. Quocirca mox à morte descendes ad lacum, id est, limbum patrum, vt huius tui sanguinis & fœderis noui eos facias participes, illisq; assignes primitias tuæ passionis & redemptionis, quas illi à multis centenis, imò millenis annis auidissimè sperant & exspectant. Nam die tertio resurgens, pariter resuscitabis eos, tecúmque è limbo in terram, & è terra 40. die ad cœlum ascendens, quasi spolia & captiuos, sed felici captiuitate, in triumphum educes. ita S. August. Epist. 99. & S. Hieron. Cyril. & alij iam citati. Perperam ergo Chald. & Iudæi per lacum accipiunt captiuitatem Ægyptiacam, aut vt Hugo & Caluinus, Babylonicã: nam huius solutio nó est facta in sanguine testamenti. Adde, vtraque temporalis erat, & iamdiu præterierat: hic autem agitur de libertate plena & perenni, patribus in limbo detentis afferenda per Christum. Est enim prophetia de futuris tempore Christi. Perperam rursum Caluin. & Beza per lacum intelligunt cælum. Tollunt enim ipsi limbum patrum, docéntque animas Sanctorum ante Christi mortem iuisse in cælum, non in limbum; qui est error exploratus. Nec enim cælum vocari potest lacus: nec in cælo vlli sunt vincti: nec ex cælo Christus suos eduxit. Lacus ergo est infernus, putà limbus. ita Patres & Doctores communi consensu, quos citat Bellarm. lib. 4. de anima Christi cap. 11. Denique pro *in sanguine testamenti tui*, Arabicus vertit: *in sanguine mandati tui*, quia testamentum hoc à Patre Christo fuit demandatum & præceptum, & à Christo hominibus, putà fidelibus & Christianis.

Ex hoc ergo loco & similibus docet Ecclesia, Christú post fusum in cruce sanguinem, putà statim à morte descédisse ad limbú, ibique mansisse triduum vsque ad diem Dominicú quo resurrexit, ac tú Patres è limbo secú eduxisse. Limbum vocat *lacum*, quia est in profundo terræ iuxta eius centrum, illúmque *sine aqua*, tum quia physicè ibi est pura arida; tum mysticè, quia caret omni refrigerio, & cósolatione. Aqua enim, quia fatigatum C & sitientem in æstu & siti refrigerat & restaurat, hinc symbolum est refrigerij & cósolationis.

Mysticè S. August. lib. 18. de ciuit. cap. 35. per lacum accipit humanæ profunditatis & naturę in peccato iacentis miseriam, & sterilitatem, ex qua homines eduxit Christus in felicitatem, & fœcunditatem gratiæ & gloriæ. Vnde & Theod. per lacum accipit idololatriam: hæc enim profundissima & maxima erat scelerum fouea, æquè ac cæcitas & miseria. Clarius verò & Arias per lacum accipiunt legis veteris iugum, quo quasi carcere duro vincti Iudæi tenebantur, ex quo nos liberauit Christus. Sic Tropol. Christus peccatorem D è lacu, id est, statu damnationis educit, cùm eum à peccato ad gratiam traducit, itáque quasi Lazarum è sepulchro suscitat & viuificat. Præclarè S. Augustinus serm. 181. de tempore cap. 6. *Quod infirmum est Dei, fortius est hominibus. Natus est ex virgine, vt nos nasceremur ex Ecclesiæ virginis vtero. Tentatus est, vt à tentatione liberaret. Tentus, vt dimitteremur. Ligatus, vt nos à nodo maledictionis absolueremur. Illusus, vt nos ab illusionibus dæmonum liberaret. Venundatus est, vt nos redimeret. Humiliatus est, vt nos exaltaret. Captus est, vt nos à captiuitate dæmonum auferret. Spoliatus est, vt nuditas primi hominis, per quam mors ingressa est,* E *tegeretur. Spinis coronatus est, vt nos liberaret à spinis peccatorum, vel potiùs vt monstraret se cum eis coronandum, illósque caput & coronam Ecclesiæ futuros, qui spinosi erant amando vitia. Aceto est potatus, vt nos inebriaret dulcedine cælestis desiderij & æterni gaudij. Postremè in altari crucis sacrificatus est, vt totius mundi peccata deleret. Mortuus est, vt mortis captiuaret imperium. Sepultus est, vt sepultura sanctorum benediceret, & vt nos sibi vitijs & concupiscentijs sepeliret. Hæc ergo infirmitas Christi superauit omnem firmitatem mundi.*

Vers. 12.] Conuertimini ad munitionem vincti spei, hodie quoque annuncians duplicia reddam tibi.

Vers. 13.]

Verſ. 13.] Quoniam extendi mihi Iudam quaſi arcum, impleui Ephraim: & ſuſcitabo filios tuos Sion ſuper filios tuos Græcia: & ponam te quaſi gladium fortium.

Verſ. 14.] Et Dominus Deus ſuper eos videbitur; & exibit vt fulgur, iaculum eius: & Dominus Deus in tuba canet, & vadet in turbine Auſtri.

Verſ. 15.] Dominus exercituum proteget eos: & deuorabunt, & ſubiicient lapidibus fundæ: & bibentes inebriabuntur quaſi à vino, & replebuntur vt phialæ, & quaſi cornua altaris.

Verſ. 16.] Et ſaluabit eos Dominus Deus eorum in die illa, vt gregem populi ſui: quia lapides ſancti eleuabuntur ſuper terram eius.

Vers. 12. *Conuertimini ad munitionem.*] Purà ad Chriſtum & Eccleſiam, vel vt Cyril. ad legem euangelicam, quæ eſt arx Chriſti muniti ſſima.

Vincti ſpei duplices. *Vincti ſpei.*] Scilicet primò, qui vinculis peccati aſtricti vincti à dæmone detinemini, ſed ſimul habetis ſpem liberationis, quia ſperatis redemptionem per Chriſtum. Hinc Chriſtus Iſaiæ 61.1. Miſſus ſum, inquit, vt *prædicarem captiuis indulgentiam, & clauſis apertionem.*

Secundò, *vincti ſpei* propriè ſunt, quos ſpes ipſa vincit & deuincit Chriſto, qui totam ſalutis ſpem ponunt in Chriſto, ideóque ſua ſpe ita ei colligati ſunt, vt ab eo toti pendeant: quia præter illum nil ſperant, nec aliam vitæ ſpem habent. ita Clarius, Arias & alij. Iam *vincti ſpei* erant Iudæi fideles, expectantes redemptionem Iſraël per Chriſtũ, qualis fuit Anna Propheti ſſa, & Simeon, qui proinde viſo Chriſto exultans in cygnæam hanc vocem erupit: *Nunc dimittis ſeruum tuum Domine, ſecundum verbum tuum in pace. Quia viderunt oculi mei ſalutare tuum.* Lucæ 2.29. Tales quoque fuerunt Gentiles habentes fidem Dei & Meſſiæ ante Chriſti aduentum, & poſt eum omnes illi, qui audita Euangelij fama ad Chriſtum, quaſi ad vnicam ſalutis anchoram anhelare & aſpirare cœperunt. Perperam ergo Alber. Hugo & aliqui alij, per vinctos ſpei intelligunt Iudæos in Babylone captiuos, qui ſperabant libertatem anno ſeptuageſimo: de illis enim cenſent hic agi vſque ad finem capitis, iiſque promitti victorias & felicitatem quam habuerunt ſub Machabæis. Verùm minùs congruè. Nam annus hic ſeptuageſimus iam diu erat elapſus, & Iudæi è Babylone iam erant liberati. Pergit ergo Propheta agere de Chriſto eiúſque Eccleſia: fateor tamen eum alludere ad Iudæos tum præteritos in Babylone, tum futuros tempore Machabæorum, tum præſentes: multi enim Iudæorum adhuc Babylone remanſerãt, quos Zacharias in Ieruſalem reuocat, vt dixi cap. 2.

Tropol. Tropol. vincti ſpei ſunt generoſi Confeſſores, qui ſpe gloriæ æternæ vltrò ſe in vincula & tormenta dedunt, quales fuerunt ſeptem fratres Machabæi, ad quos hic alludit, 2. Machab. 7. Spes enim tantæ gloriæ nihil non audet, nihil non patitur, nihil non aggreditur, vti docet Apoſtolus toto c. 11. ad Hebr.

Anagog. Anagogicè, vincti ſpei erunt patres in limbo ſperantes liberationem per Chriſtum, quos ipſe eduxit ad munitionem, id eſt, in Ieruſalem cæleſtem & Eccleſiam triumphantem. De his enim paulò antè dixit: *Tu quoque in ſanguine teſtamenti tui emiſiſti vinctos tuos de lacu.* ita S. Hieron. & Hugo. Hi enim in ſinu Abrahæ, ſpe longũ Chriſti & liberationis deſiderium ſuſtentabant. His quoque dedit duplicia, id eſt, multiplicia bona; vt ſequitur, purà dotes omnes glorioſas, tam corporis, quàm animæ.

Annuncians duplicia.] Eſt enallage numeri. Tranſit enim à plurali ad ſingularem. vt enim neruoſior ſit oratio, è vinctis ſpei ſingulos compellat. q.d. Quiſquis es vinctus ſpei, quiſquis ſperas ſalutem per Chriſtum, ne expaueſcas Chriſti Eccleſiam & legem, quod expers ſit voluptatum, ac plena laborum & perſecutionum; quia hodie annuncio & promitto tibi, quod duplicia bona reddam tibi: duplicia hæc ſunt, primò, vita & libertas, ait Theod. Secundò, gloria animæ & corporis in cælo, ait Lyran. Vnde Septuag. vertunt: *Pro vna die peregrinationis tibi duplicia reddam.* Tertiò, remiſſio peccatorum, & gratia Dei cum omnibus eius donis & virtutibus in hac vita. Quartò, duplicia, id eſt, duplo maiora quàm ſperatis, ait S. Hieron. Quintò & ſimpliciſſimè, duplicia, id eſt, multiplicia, quæ Latini vocãt decumana. Sic ſæpe in Scriptura duplex ſumitur pro multiplici, vti oſtendi Iſaiæ 40.2. Aliter hæc accipit Mariana: Annuncians, inquit, hic idem eſt quod Propheta, purà Zacharias, qui paulò antè gratulatus eſt Chriſto dicens: *Tu quoque*, &c. Vnde hic ei reſpondet Chriſtus, q.d. Ego hodie, id eſt, breui, ô annuncians, id eſt, ô Propheta Zacharia, non ſolùm vinctos è carcere educam, ſed etiam multis bonis cumulabo.

Quoniam extendi. (hebr. *calcaui*, id eſt, calcando extẽdi. Solent enim arcus magni pedibus calcando cornu & peripheriam, ac manibus attrahendo neruum, extendi) *mihi Iudam quaſi arcũ.*] Vers. 13 Alludit ad prælia & victorias Iudæ Machabæi & fratrum eius, eáq; obiter perſtringit: vnde de iis hæc exponunt Hebræi & S. Hieron. Verùm propriè per ea intendit ad literam ſignificare myſtica bella, & victorias Apoſtolorum. q.d. Aſſumam ex Iudæis Apoſtolos, qui erunt quaſi arcus mei, quos validè diſtendam, vt iaciant ſagittas efficaces verbi Dei, quibus corda omnium gentiũ feriam, eáque mihi ſubigam, & ad me conuertam. ita S. Cyril. Theod. Remig. & alij. Quocirca Mariana ex Hebræo ſic vertit & explicat: *Extendi mihi Iuda arcum*, id eſt, inquit, faciam vt Iudas pro me extendat arcum: *Implens Ephraim*, ſupple arcu, id eſt, faciam vt Ephraim pro me pugnet.

Symbolicè, Remigius & Lyran. per arcũ Iudæ accipiunt Chriſtum ex Iuda oriundum. q.d. Ego Chriſtum in cruce extendam inſtar arcus, eòque configam & ſubiiciam omnes gentes. Vnde Septuag. vertunt: *Tetendi te Iuda mihi arcum.*

Implens Ephraim.] Alludit ad Ephraimitas, qui excellebant in arte iaculandi, iuxta illud pſalm. 77.9. *Filij Ephrem intendentes & mittentes arcum, conuerſi ſunt in die belli.* Sed per eos intellige Apoſtolos, quorũ plerique fuerunt ex Ephraim. id eſt, è decem tribubus, purà è Zabulõ & Nephthalim oriundi, Iſaiæ 9.1. Iam phraſim hanc, *implens*

pleui Ephraim, varij variè explicant. Primò, q.d. Impleui Ephraim peritia, & dexteritate tendendi arcũ & iaculandi. Secundò, q.d. Impleui Ephraim arcu, pharetra & sagittis. ita Mariana. Tertiò & genuinè, impleui Ephraim, supple quasi arcum, vti paulò antè dixit de Iuda. Iam arcus dicitur impleri Hebræis, cùm plenè & validè tenditur, cùm plenis viribus neruus extrahitur, vt validum plenùmque per sagittam det ictum, quo scilicet rem propositam configat & conficiat: tunc enim iaculator omnibus suis plenisque viribus arcum quasi implet, dum eas in illo tendendo expromit & exerit. Sic 4. Reg. 9. 24. in Hebr. dicitur: *Iehu impleuit manum suam in arcu*, vt vertũt Septuag. hoc est, manu sua impleuit arcum, per hypallagen, id est, traxit arcum totis viribus suis. Idem ergo est, *extendi mihi Iudam quasi arcum*, quod, *impleui Ephraim*, scilicet, q.d. Tam decem tribus, quàm duas instar arcus plenè traxi & extendi, vt iis validas iacerem sagittas. Audi S. Cyrill. *Supra, ait, est hæc phrasis ab eo quod fit in arcu. Cùm enim neruum & ferrum arcus adducimus prope pupillas, tunc dicuntur iaculatores implere arcum, & fit vehemens iaculatio.* Sic & Vegetius lib. 1. de re milit. cap. 15. agens de tyronum in militia institutione: *Maior*, inquit, *adhibenda solertia, vt arcum diligenter ac sapienter teneant, vt fortiter impleant, vt sinistra fixa sit.* Et Sidonius lib. 1. Epist. 2. *Spicula capit, implet, expellit.* Porrò tam manus impletur arcu planè plenéque distento, quàm arcus manu: extensio enim arcus coæquatur extensioni manuum, & vice versa. Vnde 4. Reg. 9. Iehu dicitur implesse manum arcu. Arcus enim commensus est iaculatori. Cùm ergo hic plenè manus distendit, plenè distendit & arcum. Secundò, Sanchez censet impleri arcum, quando extremis arcus capitibus, siue cornibus, adducto vehementer neruo, coëuntibus impletur circulus, qui priùs videbatur inchoatus in arcu, qui semicirculi formã obtinet. Sic Theisla Æneid. 11. arcum tetendit:

Implere arcum est plenè extendere.

Et duxit longè, donec curuata coirent
Inter se capita.

Quod sumpsit ex Homero Iliad. 4. vbi arcũ vehementer intensum dicit actum in circulum. Et Eurip. in Rheso. *Iungite*, inquit, *neruis arcus corneos.*

Huc accedit Delrio Adagio 1017. qui censet hanc phrasim, *implere arcum*, sumptam à luna, quæ plena vocatur, quando coëuntibus cornibus in circulum reflectitur: huic enim arcus summa vi extensus est similis.

Iam quoad sensum, Chald. Theod. S. Thom. & Hugo, censent Ephraim idem esse quod Iudam: idem enim esse, *impleui Ephraim*, quod, *extẽdi Iudam quasi arcum*, ac significare Iudæos Babylone redeuntes fore validos & bellicosos, vti reipsa fuerunt tempore Machabæorum. Verùm vt paulò antè dixi, hæc ad literam spectant Christum & Apostolos, qui partim ex Iuda, partim ex Ephraim, id est, ex regno decem tribuũ sunt prognati. Significat ergo Deus, quòd Apostolis sit vsurus, tanquam arcubus validissimè extensis & libratis, qui prædicando validissimè librabunt & emittent sagittas amoris diuini, quibus vulnerabunt audientium corda, eaque subiicient Christo. Sic Christus de se ait Isaiæ cap. 49. 2. *Posuit os meum quasi sagittam electam: in pharetra sua abscondit me.* Apostoli ergo fuerunt quasi sagittæ potentis acutæ. Audi S. Cyrillum: *Iudam &*

Apostoli sunt arcus Dei.

A *Ephraim vocat totum genus Israël, ex quo primi Apostoli armati verbo Dei, & facti velut arcus, cæteras gentes aduersantes percusserunt diuinis dogmatibus: percusserunt, inquam, & vulnerarunt, non ad mortem, sed ad charitatem. Vnde sponsa Cant. 1. se appellat vulneratam charitate.*

Et suscitabo filios tuos Sion super filios tuos Græcia.] q.d. Suscitabo è filiis tuis, ô Sion, qui Græcos subiiciant. Nominat præ cæteris gentibus Græcos, quia cum his post tempora Zachariæ continuò negotium fuit Iudæis. Alexander enim infensus Iudæis, sed placatus à Iaddo Pontifice ingressus est Ierusalem: Iudas Machabæus & fratres eius assidua gesserunt bella contra Antiochum Epiphanem, qui posteris Alexandri in regno Asiæ & Syriæ successit, eiúsque asseclas. Vnde Albertus, Hugo & Sanchez, censent ad literam hic esse sermonem de victoriis, quas Machabæi obtinuerũt contra Antiochum. Verùm esto ad eos alludat, & obiter quasi perstringat Propheta; tamen persisteus in prophetia de Christo, altiùs quid intendit, nimirum S. Paulum, S. Ioannem, aliósque viros Apostolicos armatos verbo zelóque Dei, conuersuros Græciam ad fidem Christi, vti eos fecisse patet ex Actis Apostolorum, & ex epistolis S. Pauli. Vnde Ecclesia Græca prima penè in orbe effloruit, deditque Ecclesiæ primos & præstantissimos Doctores, vti S. Dionysium Areopagitam, S. Polycarpum, S. Chrysost. S. Basilium, S. Gregor. Nazianzen. & alios complures.

Et ponam te, ô Sion, ô Ecclesia, *gladium fortiũ.*] q.d. Faciam vt instar gladij sis fortissima, sternásque & occidas Græcos aliásque gentes: quia scilicet occides in eis infidelitatem & gentilismum, eásque compelles ad nouam vitam Christianam, sanctam & iucundam.

Et Dominus Deus super eos videbitur.] Deus ex alto aderit Apostolis virisq; Apostolicis, & emittet iacula fulgurantia illustrationum internarum, quibus tum Apostolos ad diuinè prædicandum, tum gentes ad auidè audiendũ & assentiendum impellet. ita S. Cyril. VERS. 14.

Et Dominus Deus in tuba canet.] *Tuba*, scilicet Euangelij, qua Apostolos suos ad euangelizandum excitabit, & quasi in aciem instruet & educet, eósque præcedet & irruet in hostes celerrimè & fortissimè, ac instar turbinis venientis ab Austro omnes conuoluet, & secum abripiet. Hisce bellicis metaphoris significatur vis & energia prædicationis Euangelicæ, à Deo aspirata Apostolis & prædicatoribus. Vnde de iis subdit.

Deuorabunt hostes suos: *& subycient lapidibus fundæ.*] Intelligitur more Hebræo nota similitudinis *sicut*, vel *quasi*: ardentes enim sententiæ S. Scripturæ & sermones Apostolorũ, fuerunt quasi lapides fundæ, quos eiecerunt in gentes tanto impetu & fortitudine, vt eos ferirent & sternerent. Alludit ad fundam, qua Dauid lapidem intorsit in frontem Goliath, eúmque tam validè illi impegit, vt ipsũ prosterneret. Simili enim modo, sed mystico, Apostoli fuerunt turres illas carneas Gentilium. Alludit quoq; ad velites & fundibularios, qui olim in prima acie constituebantur, primique prælium inibant. VERS. 15.

Et bibentes inebriabuntur quasi à vino.] Hebr. est המו *amu*, id est, tumultuabuntur quasi temulenti: Vnde Tigurina vertit: *Frement vt qui vino exhilarantur.* Est catachresis, significans copiosam

 hostium

hostium stragem;& ingentem Apostolorum tum A zelum perdendi hostes,puta idola, infidelitatem & scelera omnia gentilismi;tum victoriam: tantum enim hostium sanguinem ab eis effundendum esse,vt si eum victores biberent(quod nonnulli efferati olim fecerunt) inebriarentur & replerentur, sicut repleri solent phialæ & cornua altaris sanguine victimarum. Simili schemate de Christo victore dicitur psal. 109.6. *Conquassabit capita in terra multorum: de torrente in via bibet.* Quocirca Septuag. clarè hic vertunt: *Bibent eos sicut vinum.* Tale quoque est illud Isaiæ 63. 1. *Calcaui eos in furore suo, & aspersus est sanguis eorum super vestimenta mea,& omnia indumenta mea inquinaui.* Alludit ad victorias Machabæorum cruentas, quibus plurimum hostium sanguinem B effuderunt. Nota,*τὸ quasi cornua altaris*, significat hanc gentilismi stragem faciendam ab Apostolis fore sacrificium, & hostiam Deo gratissimam, sicut hostiæ gratissimæ Deo sunt hostes Dei,cùm iugulantur, & sanguis eorum effunditur, ac quasi libatur diuinæ iustitiæ & vindictæ. Vnde Septuag.vertunt:*Implebunt phialas sicut altare*;vel vt S. Hieron.legit:*Implebunt sicut phialas altare*.ita Theod. & Chald. *Et erit*, inquit,*anima eorum plena deliciis,sicut phiala quæ plena est simila & oleo, & splendebunt sicut sanguis qui splendet in pariete altaris*. Sic S. Paulus Euangelij prædicationem vocat sacrificium, in qua gentes sunt victimæ,Paulus Sacerdos.Rom.15.16. *Vt sim*,in- C quit, *minister Christi Iesu in gentibus, sanctificans* (græcè ἱερουργῶν,id est,sacrificans) *Euangelium Dei, vt fiat oblatio gentium accepta, & sanctificata in Spiritu S.* Vnde ad hoc sacrificium sanguinem suum per martyrium,ad libamen offert Deo.Philip.2. 17. *Sed & si immolor*, inquit, *super sacrificium & obsequium fidei vestræ, gaudeo & congratulor omnibus vobis.* Vnde & Tertul. lib. 4. contra Marc.cap.39.sic legit & explicat: *Replebunt quasi pateras altare*, scilicet martyres sanguine suo, quem fundunt Deo,& quasi libant in altari.

Vers. 16. *Et saluabit eos Dominus*, &c. *vt gregem populi sui.*] Apostoli enim fuerunt quasi grex arietum electus, & selectus à Christo dicente: *Ecce ego* D *mitto vos sicut oues in medio luporum.* Matth. 10. 16.sed Deus eos protexit & saluauit,adeo vt oues vincerent lupos, eosque in oues conuerterent. Nota,*τὸ vt gregem populi sui*,dupliciter accipi potest. Primò,q.d. Vt gregem non ouium, sed populi sui. Sic omnis populus omnésque fideles sunt grex Dei. Secundò, q.d. Vt gregem selectum è populo. Sic soli Apostoli virique Apostolici sunt grex populi Dei.

Quia lapides sancti eleuabuntur super terram eius.] q.d. Apostoli,& fideles quos ipsi conuertent, præsertim illustres virtute & sanctitate,saluabuntur à Deo, & liberabuntur omnibus periculis;quia ipsi sunt grex Dei,& quasi lapides pri- E marij, quos ipse eleuare, honorare & exaltare in terra decreuit. Albertus & Hugo per lapides sanctos accipiunt Machabæos. Verùm esto ad eos alludatur, tamen propriè hæc spectant Christum & Apostolos,vt dixi.ita S.Hieron.Theod.Remigius,Lyran.Ribera & alij passim.

Pro *sanctis* hebr.est נֵזֶר *nezer*, quod primò verti potest,*lapides separationis*, id est,separati à vulgaribus, ideóque sancti; quia ad sanctam Ecclesiæ fabricam,vel titulum aut trophæum deputati. Secundò,*nezer* idem est quod *consecratio*. Vnde Tigurina vertit: *Lapides consecrati in sublime ferentur super terram eius.* Tertiò,*nezer* significat *diadema,coronam*, vel *tiaram*. Vnde aliqui vertunt: *lapides diadematis*,vel *coronæ*.ita Vatab. Hinc à *nezer* vocabantur *Nazaræi*, quasi à vulgo separati, & consecrati Deo,ac cæsarie sua coronati,vti dixi Numer.5.

Quæres,quales sunt hi lapides? Primò,aliqui censent esse gemmas, ex quibus conficetur & ornetur diadema(hoc enim significat *nezer*)Christi. q.d. Apostoli erunt gemmæ, quæ in diademate Christi eminebunt, illúdque decorabunt, & vicissim eo decorabuntur. ita Vatab. & Sanchez. Huc accedit Chald.qui vertit: *Eliget eos sicut lapides superhumeralis*; quasi hic alludatur ad duodecim gemmas, quæ erant in ephod & rationali Pontificis, inscriptæ duodecim nominibus Patriarcharum,qui repræsentabant duodecim Apostolos. Hi enim sunt Patriarchæ noui testamenti, vti dixi Exodi 28.vers.17.Simili modo de iisdem ait Isaias cap.62.3. *Eris corona gloriæ in manu Domini.* Huc accedit Mariana, qui sic explicat q. d. Principes Iuda eleuabuntur sicut lapides coronæ,hoc est, erunt in pretio, dignitate & honore eminebunt, sicut eminent gemmæ in corona regia. Lapides sancti qui

Secundò, alij accipiunt lapides fabricæ. q. d. Apostoli in fabrica Ecclesiæ quasi lapides primarij in culmine eminebunt,& virtute,& dignitate, & auctoritate,& gloria.ita S.Hieron.Theod.Remig.Lyran.& alij. Alludere enim videtur Zacharias ad fabricam templi, ad quam ipse assiduè Iudæos excitabat: hæc enim erat typus fabricæ Ecclesiæ.

Verùm quia hic nec coronæ, nec rationalis, nec ædificij fit mentio,sed terræ, in qua dicit eleuandos hos lapides; hinc congruentiùs per lapides hos accipiemus eos, qui in titulum victoriæ, triumphi,vel rei alicuius illustris eriguntur. Alludit enim ad duodecim lapides, quos Iosue sicco pede superato Iordane, ingressus in terram sanctam, in titulum & monumentum huius miraculosi ingressus, & simul in signum quasi vsucapionis, quod scilicet iam adiisset possessionem terræ sanctæ, erexit in Galaad, Iosue 5. 19. Hi enim duodecim lapides fuerunt typus duodecim Apostolorum, qui pari modo in terra sancta,id est,in Ecclesia,in titulum victoriæ,& possessionis aditæ à Christo erecti, & eleuati sunt. Tales quoque fuere lapides, quibus legem Dei inscribi, ac deinde eos erigi & statui in monte Garizim iussit Moses, Deuter. 27. 2. & sequent. Tale quoque fuit altare, quod in trophæum victoriæ ab Amalec reportatæ, ex lapidibus, vt videtur, construxit & erexit Moses, Exodi 17. 15. vocauitque,*Dominus exaltatio mea*, vel *vexillum meum*, quod scilicet in Amalec inferens, eum prostraui. Hebr. enim נֵס *nes* significat vexillum. Vnde נֹסֵס *noses* vocatur vexillifer. Idem penè verbum hic vsurpat Zacharias, scilicet מִתְנוֹסְסוֹת *mitnosesot*, quod Noster vertit *eleuabuntur*. Alij vertunt *vexillabuntur*,hoc est, gerent vexillum crucis Christi,eiúsque vexilliferi erunt in castris Ecclesiæ,vt prædicent victorias eius virtute partas, in cuius gloriam erecti sunt; ad quod proinde omnes fideles quasi milites Christi se aggregabunt, vt suos hostes prosternant. Vnde aliqui vertunt, *lapides fugantes*, scilicet castra hostium. Addit Arias, alludi ad lapides qui in biuiis, vel triuiis eriguntur,vt viam viatoribus indicent, ne ab ea aberrent. Sic enim Apostoli viam nobis à

terra

terra in cœlum demonstrant. Sensus ergo est q.d. Apostoli & viri Apostolici seruabuntur & protegentur à Deo, tanquam grex è populo suo selectus: nam vti lapides sancti, in sublime efferentur in terra, vt sint tituli & monumenta Christi & Ecclesiæ, eorúmque victoriæ, ac ad eam, & per eam in cœlum viam omnibus ostendant. Huc accedit Sanchez: Lapides, inquit, isti *nezer*, id est, separationis, consecrationis, vel coronationis appellari possunt, quia quasi terminales, agros ab agris separant, putà Ecclesiam secernunt à Synagogis Iudæorum, academiis Philosophorum, & sectis Gentilium, illámque Deo consecratam esse illustri aliqua nota demonstrant: aut certè Ecclesiam, quasi terram promissionis cingunt & coronant; sicut flumina salicibus coronari dicuntur. Qui etiam sacri dici possunt, quia religionis ergo à Christo erecti sunt. Additque, alludi hic ad lapides terminales Iudææ, quos post vastationem Chaldæorum, Idumæi & aliæ vicinæ gentes hostiles Iudæam occupantes, abstulerant; sed Iudæis è Babylone in Iudæam reuersis, ab iis fuerunt restituti & eleuati. Ex quo totius versus huius hic erit sensus: Sicut Deus Iudæos Babylone reuersos saluauit, & pauit quasi gregem suum in pascuis, suis signis & titulis, quasi lapide terminali consignatis: sic idem Christianos, quasi gregem suum, seruabit ab omnibus periculis, & pascet in altis Ecclesiæ montibus, quasi pascuis suis, quos lapides eleuati, putà Apostoli sepiunt, & à Iudæis gentibúsque disterminant, ac sanctificant, & in cœlum eleuant.

Tertiò, aliqui censent lapides hos fuisse globos lapideos. Vnde Septuag. vertunt: *Lapides qui voluuntur* (Tertul. lib. 4. contra Marc. cap. 39. legit *volutant*) *super terram.* Hebr. enim *mitnosesot* potest deduci à נוס *nus*, id est, fugere; & in *Poël* actiuè *noses*, id est, fugare. q.d. Lapides fugientes, id est, celerrimè volubiles & mobiles, omnésque hostes & obices fugantes. Hi enim lapides significant Apostolos, qui celerrimè totum orbem percurrerunt & circumgyrarunt euangelizando. Audi S. Cyrillum: *Velut autem illos aptissimè dicit, vt ad quiduis sanctorum agilitatem celeritatémque declaret. Lapides enim orbiculares, seu rotundi citra vllam difficultatem maximè sunt mobiles, si quis eos impellere voluerit: sic animus sanctorum ad omnia Deo grata est versatilis.* Causa est, quod cœlum spectent, terram verò non nisi in puncto tangant. Sphæra enim, vel globus insistens plano, illud tantùm in puncto tangit, vti docent Mathematici: quo significatur sanctos, & præsertim viros Apostolicos ita in cœlestia defixos, vt terrena vix, & non nisi necessitate coacti attingant, vti monet S. Paulus 1. Timoth. 6. *Habentes*, inquit, *alimenta, & quibus tegamur, his contenti simus.* Vnde Arabicus vertit: *Sunt lapides sanctificati, & ascendere eos faciet in terram sanctitatis de loco bonorum optimorum.* Quocirca S. Hieron. eleganter & appositè explicans illud Psal. 76. 19. *Vox tonitrui tui in rota, id est*, inquit, *vox prædicationis tuæ in toto orbe*: per illum enim totum prædicatio instar rotæ rotata discurrit. Tropol. verò: *Rota*, inquit, *modico quodam vestigio stat in terra, & non solùm stat, sed quasi percurrit: non stat, sed tangit & præterit: ita & sanctus vir, quoniam in corpore est, necessitatem habet aliqua de terrenis cogitare; sed habens victum & vestitum, his contentus est; & tangens terram, ad altiora festinat* (vt quasi rota tangens terram, illicò erigatur in altum.) *Ille qui currit, & ad*
A *altiora festinat, iste est sermo tuus. Legimus in Propheta* (Zachar. 9.) *Sancti lapides voluuntur super terram. Quoniam enim rota sunt, propterea voluuntur super terram, & ad altiora festinant.*

Moraliter disce hic; quàm alta, separata & eleuata sit vita sanctorum, præsertim eorum qui religione Nazaræi sunt, & alios sanctificant. Eleuantur enim à terra in cœlum, adeoque pertingunt ad *nezer*, id est, diadema quod est in capite Christi, illúdque exornant. Quàm ergo hoc diadema à terra eleuatum est, tam & ipsi eleuati sunt à terrenis & terrenorum moribus: quia eorum conuersatio est cum Christo in cœlis. Accipe descriptionem & hypotyposin viri sancti ita eleuati: *Vir sanctus hominem interius ordinat; exte-* B *rius ornat: à rebus turpibus cohibet; sermones rectos & vtiles amat; in risum non effunditur, non clamat, nec vocem attollit. Modestè incedit. Aliorum facta curiosè non inquirit: admonitiones hilari vultu recipit: errores aliorum facilè condonat: humilis est, mitis & benignus: miseris quibuslibet ex visceribus miserando compatitur: laudibus non extollitur, detractione non deiicitur: interroganti facilè leniterque respondet: contendenti facilè cedit: patienter alios audit: in omnibus alios ædificare & perficere studet: rari est, & grauis sermonis: in cibo parcus, in potu sobrius: compositus in vultu & verbis: odit mendacium, fabulas & nugas: filius est veritatis: oculos habet demissos & simplices. Puritate* C *candidus, obedientia promptus, patientia perfectus, in oratione assiduus: in fide stabilis, in opere diligens, in abstinentia rigidus, in moribus exemplaris: in conuersatione gratus, in verbis affabilis, in dando liberalis: amicis fidus, inimicis benignus, Deo resignatus, sibi mortuus, mundo crucifixus, omnibus omnia vt omnes lucrifaciat: Zelotes pro honore Dei & salute animarum.*

Mor. quàm eleuata sit vita sanctorum.

Viri sancti descriptio.

Audi & S. Gregor. lib. 5. Moral. cap. 2. *Quia sancti viri ita prosperitatem seculi despicientes calcant, sicut aduersitatem eius calentes tolerant, per magnam mentis celsitudinem, mundi sibi & aduersa & prospera substernentes, dicunt: Sicut tenebræ eius & lumen eius. q. d. Sicut intentionis nostræ fortitudinem eius tristia non premunt, ita hanc nec blanda corrumpunt.* Idem lib. 8. cap. 14. explicans illud D Iob 7. *Elegit suspendium anima mea, & mortem ossa mea*, per suspendium accipit eleuationem mentis ad cœlestia; per mortem ossium, mortificationem carnis: *Sancti enim viri*, inquit, *certissimè sciunt, quia habere in hac vita requiem nequaquam possunt, & idcirco suspendium eligunt, quia nimirum desideria terrena deserentes, ad alta animum tollunt. Suspensi autem mortem suis ossibus inferunt, quia amore supernæ patriæ in virtutum studiis accincti, hoc quod fortes priùs in mundo fuerant, vinculo humilitatis insequuntur.* Idem lib. 12. 17. docet sanctos ob vitæ mentisque celsitudinem vocari cœlos, *sicut scriptum est* psal. 18. *Cœli enarrant gloriam Dei, qui per naturam omnes in semet*- E *ipsis propriam mutabilitatem habent, sed dum immutabili veritati studiosè semper inhærere desiderant, inhærendo agunt vt immutabiles fiant.* Idem lib. 20. 19. *Sanctos suos Dominus veniendo adiuuat, derelinquendo probat, donis firmat, tribulationibus tentat.* Idem lib. 21. cap. 10. *Sancti viri cùm præsunt, non in se potestatem ordinis, sed æqualitatem conditionis attendunt; nec præesse gaudent hominibus, sed prodesse.* Idem lib. 21. cap. 15. *Sancti viri quando cum personis minoribus contentionum negotia subeunt, dum grauare vel in minimis timent,*

Ex S. Greg.

ipsi contra iustitiam grauari nequaquam refugiunt. Idem lib. 26. c. 21. *Sancti,* inquit, *reges sunt, quia tentationum suarum motibus non consentiendo succumbere, sed regendo praesse nouerunt.* Idem lib. 31. c. 15. *Vir sanctus quo maiore persecutione premitur, eo ad praedicandam veritatem acrius instigatur; & cum patienter persecutores tolerat, ardenter ad se auditores trahere festinat.* Idem lib. 35. cap. 2. *Sancti viri dum diuinitatis arcana audiunt, quantò magis contemplando proficiunt, tantò amplius despiciendo quod sunt, aut nihil, aut prope nihil esse cognoscunt.*

Ex S. Aug. Audi & S. August. in psal. 121. *Caelum mihi fidei est. Qui sunt caeli, nisi iusti? In ipsis sedet Deus, & de ipsis iudicat Deus. Quomodo peccator factus est terra, cui dictum est: Terra es, & in terram ibis, sic iustificati facti sunt caelum. Portauerunt Deum, & de ipsis Deus coruscabat miracula, tonabat terrores, pluebat consolationes. Anima iusti thronus est sapientiae, id est, in anima iusti sedet sapientia tanquam in sella sua, tanquam in throno suo, & inde iudicat omne quod iudicat.* Idem in psal. 96. *Tu si vis caelum esse: si vis esse caelum, purga de corde tuo terram: si terrenas concupiscentias non habueris, & non frustra responderis sursum te habere cor, caelum eris. Conuersatio enim tua in caelis erit.* Idem lib. 2. de serm. Domini in monte cap. 10. *Pater noster qui es in caelis, id est, in cordibus iustorum, tanquam in templo sancto suo,* Hisce enim promisit illud Isaiae 58. 14. *Delectaberis super Domino, & sustollam te super altitudines terrae, & cibabo te hereditate Iacob patris tui.* Audi & Gentilem Senecam lib. de quatuor virtutibus: *Magni animi hominis bonum est non vacillare, constare sibi, & finem vitae intrepidus expectare. Nil aliud magnum in rebus humanis, nisi animus magna despiciens. Si magnanimus fueris, nunquam iudicabis tibi contumeliam fieri.*

Vers. 17.] Quid enim bonum eius est, & quid pulchrum eius, nisi frumentum electorum, & vinum germinans virgines?

Vari. 17. *Quid enim bonum eius est, & quid pulchrum eius.*] Ti eius hebr. & graecè est masculinum: vnde terram, vtpote feminini generis, respicere nequit. Respicit ergo Deum, & consequenter eius populum. Sicut enim Deus nihil melius, aut pulchrius hoc dono dare, sic nec populus accipere potest. Est epiphonema, quo per admirationem & exclamationem claudit vna quasi synopsi, omnia bona paulò antè recensita, ac simul dat causam, id est, fontem tantorum bonorum. q. d. Causa, cur Apostoli & eorum sequaces sint futuri quasi sagittae & iacula fulgurantia, quae omnes gentes sternent sibique subiicient; curque saluandi sint à Deo, & pascendi vt grex eius; denique cur sint lapides *nezer*, id est, separati & consecrati Deo, ideòque eleuandi super terram: horum, inquam, omnium causa est, quòd Deus ita eos amet, vt omne suum bonum eis communicet. *Quid enim bonum eius est, & quid pulchrum, nisi frumentum electorum?* &c. q. d. Vtique Deus nihil habet quod det melius, aut pulchrius frumento electorum. Hinc Septuag. vertunt: *Quia si quod pulchrum illius, & si quod bonum eius,* hoc vtique est *frumentum iuuenibus, & vinum boni odoris ad virgines.* Pagnin. & Vatab. *Quanta enim bonitas & quanta pulchritudo eius? Frumentum iuuenes, & vinum virgines succulentas & vegetas reddet.* Syrus: *Quàm bonum, & quàm pulchrum est triticum adolescentibus, & vinum delectat virgines!* Arabicus Antiochenus: *Quàm bona & quam vtilis esca iuuenibus, & vinum iucundat virgines!* Arabicus Alexandrinus: *De loco bonorum optimorum frumentum puerorum, & vinum in vnguentum virginum.* O ergo bonitas & pulchritudo Dei stupenda! ô abyssus bonitatis! ô amor! ô stupor!

Quaeres, quodnam hoc frumentum & vinum? Primò, Hebraei & Theod. censent hic Iudaeis copiam frumenti & vini ad literam promitti. Vnde Sanchez sic explicat, q.d. O quantum bonitatis ac pulchritudinis habebit ager ille, quem Dominus suo assignabit populo, quémque suis sibi titulis circumscribet? Afferet enim frumentum, quod iuuenes robustos; & vinum, quod virgines florentes atque nitentes faciat. Mariana verò sic: Quod maximè pulchrum existet in hac victoria, erit finis eius, scilicet conuiuia, quae iuuenes & virgines instruent; & cantica quibus laetitiam celebrabunt. Verùm hic sensus humilis est & terrestris, praesertim quia praecedentia omnia spectant ad tempora Christi; nec vinum materiale germinat virgines, vt vertit noster, sed potiùs accendit libidinem. Frumentum electorum quod? 1. Resp.

Secundò, meliùs alij frumentum & vinum mysticè accipiunt pro alimonia spirituali; putà pro lege & doctrina Mosis & Prophetarum, quae Iudaeorum, tam iuuenum quàm virginum, mentes pauit & aluit in cultu Dei, quando Machabaei legem cum cultu Dei, ob persecutionem prolapsam, erexerunt & in integrum restituerunt. Vnde Chald. vertit: *Quoniam quàm bona & pulchra est doctrina legis, & iudicium veritatis directum in congregatione!* ita Alber. & Hugo. Verùm quia à vers. 9. hucusque egit de Christo, non de Mose, hinc, 2.

Tertiò, sublimiùs & germaniùs alij per frumentum & vinum, accipiunt legem & doctrinam Euangelicam, quae praedicata à Christo & Apostolis mentes audientium pascit, ac iuuenes ad fortitudinem, virgines ad castitatem excitat. ita Clarius, Vatab. & Arias. 3.

Quartò aptissimè, & planè ad literam, frumentum hoc & vinum est Eucharistia, in qua corpus Christi Domini sub specie panis è frumēto confecti, & sanguis sub specie vini vi consecrationis, putà verborum Christi Domini, realiter & substantialiter praesens in altari sistitur, quod Apostolos & fideles nutrit, corroborat & inflammat ad praeliandum praelia Domini, eosdémque à terrenis desideriis ad caelestia traducit & eleuat. Hoc enim eius vinum non luxuriam, sed castitatem germinat & producit: vtraque ergo species Eucharistiae hic notatur, scilicet frumentum siue panis, & vinum. ita S. Hieron. Remig. Haymo, Lyran. Ribera, à Castro, & alij hic, ac Paschasius lib. de corpore & sanguine Domini cap. 21. Vbi nota, Eucharistia dicitur bonum & bonitas Christi: quia summa bonitate summum bonum, scilicet seipsum quantus quantus est, putà totam deitatem & humanitatem nobis communicat, & in escam dat, ita vt totum quasi deitatis aerarium hic in nos expromat & exhauriat. Eadem dicitur pulchrum & pulchritudo Christi, primò substantiâ: quia scilicet substantialiter nobis exhibet Christum, qui qua Deus, est verbum, imago & pulchritudo patris; qua homo, est *speciosus forma prae filiis hominum.* Secundò, causalitate & effectu: quia scilicet est *frumentum electorum, & vinum* 4. genuinus. Eucharistia est bonitas & pulchritudo Christi. Cur?

mum germinans virgines. Nam causat in nobis inuentutem florentem spiritus & animæ, dum facit eam robustam, floridam, agilem & alacrem ad omne bonum: rursum dum facit eam puram & virginem. Verè enim ait Sapiens c. 4. 1. *O quàm pulchra est casta generatio cum claritate?* Tertiò, sacramento: quia species panis & vini repræsentant nobis Christum in cruce immolatum, putà corpus à sanguine separatum, quasi occisum & mortuum. Hæc autem immolatio & victima fuit pulcherrima, præstantissima, Deo dignissima & gratissima, vtpote per quam omnis honor peccato violatus & ablatus, ipsi est restitutus, ac consequenter peracta nostra redemptio & reconciliatio cum Deo. Quocirca eleganter & verè S. August. in psal. 44. post initium: *Christus*, ait, *est pul-*
B *cher in cœlo, pulcher in terra, pulcher in vtero, pulcher in manibus parentum, pulcher in miraculis, pulcher in flagellis, pulcher inuitans ad vitam, pulcher non curans mortem, pulcher deponens animam, pulcher recipiens, pulcher in ligno, pulcher in sepulchro.* Quartò, conuiuio: Eucharistia enim est conuiuium quo Deus nobiscum conuiuatur, ac proinde apponit escam non humanam, non angelicam, sed diuinam, ideóque pulcherrimam & magnificentissimam. Pulchritudo enim conuiuij, est eius decor & magnificentia. Hoc est quod ait Psaltes psal. 109. 3. *Confessio & magnificentia opus eius*, quia scilicet *escam dedit timentibus se.* Quam escam? *Panem cœli dedit eis: Panem angelorum manducauit homo*, psal. 77. 25. Ergo in Eu-
C charistia *confessio & pulchritudo in conspectu eius: sanctimonia & magnificentia in sanctuario eius*, psal. 95. 6. Meritò S. August. serm. 50. de verbis Domini: *Quid dicis*, ait, *Domine bone pastor? Tu enim pastor bonus, qui bonus agnus: idem pastor & pascua, idem agnus & leo.* Hæc pulchritudo magis patebit ex Eucharistię cum aliis fidei mysteriis symmetria & congruentia, quam iam subdo.

Moral. disce hic, Eucharistiam esse omne bonum & pulchrum Dei & Christi, æquè ac nostrum, adeo vt nihil melius aut pulchrius nobis dare possit. Verè de ea Poëta Christianus:

Sanctū, augustum, almum, cœli admirabile munus,
D *Per te mellifluis rorans dulcedine montes.*
Per te mellifluа complentur nectare valles.
Ipse amor, ipsa animis nostris innexa voluptas.

Ratio est, quia in Eucharistia, vt dicitur psal. 109.
Eucharistia est compendium mirabilium Dei. 4. *Memoriam fecit mirabilium suorum misericors & miserator Dominus, escam dedit timentibus se.* Eucharistia enim est quasi compendium, & anacephalæosis omnium mirabilium Dei operum.

1. Nam primò, hic quasi est noua creatio mundi: quia transubstantiatio est velut quædam creatio, qua quasi creatur in altari ipse Dominus & creator mundi, ac mundus in ipso, ideoque integras rerum naturas commutat & transubstantiat, panem in carnem, vinum in sanguinem Christi.

2. Secundò, mirabile Dei opus erat manna, quod erat panis cœli, & panis angelorum. Eucharistia est manna supernaturale & diuinum, Ioan. 6. 59.

3. Tertiò, mirum & ineffabile Dei opus fuit Incarnatio, qua *Verbum caro factum est, & habitauit in nobis.* In Eucharistiâ est quodammodo noua incarnatio, dum de nouo verbum in altari humanatum sistitur, & quasi incarnatur.

4. Quartò, mirum Dei opus fuit Christi crucifixio, mors, mundíque redemptio: in Eucharistia est viua repræsentatio crucifixionis & mortis Christi. *Quotiescunque manducabitis panem hunc*
A *& calicem bibetis, mortem Domini annunciabitis*, 1. Corinth. 11. 26.

Quintò, quia in Eucharistia Deus omnia vetera miracula renouat & superat. Nam non aquam 5.
in vinum, sed vinum in sanguinem suum commutat: facit vt Christus homo sex pedum, subsistat in puncto, imò in singulis punctis hostiæ: facit vt accidentia panis & vini per se subsistant sine subiecto, ac si essent substantia. Idem facit non vno in loco, sed in omnibus altaribus dum consecratio fit, per totum mundum. Itaque Christus idem toto suo corpore & quantitate est in plurimis & distantissimis locis, idque continuò singulis diebus, per omnes hebdomadas, menses, annos & sæcula.

B Sextò, ideo reliquit nobis Eucharistiam, vt 6.
esset obiectum circa quod exerceremus omnes virtutes: fides enim ingens hic requiritur, vt credamus hostiam nō esse panem, sed carnem Christi; nec vinum quod ante fuit, esse vinum, sed esse sanguinem Christi; etsi omnes sensus iudicent esse vinum, esse panem, non carnem, non sanguinem. Secundò, religio hic exercetur: quia habemus Deum præsentem, quem latria adoramus. Tertiò, spes: quia si Christus dat nobis seipsum in cibum, quid non dabit? & ita de cæteris.

Septimò, Eucharistia est summum & præstan- 7.
tissimum sacrificium, quo Deus summè honoratur: quia ei offertur & immolatur nobilissima victima, scilicet non bos, non taurus, sed ipse Dei
C filius, Deus & homo; isque in eius honorem quasi mactatur, & consumitur. Rursum Eucharistia est sacrificium propitiatorium, quo Sacerdos quasi mediator Dei & hominum, Deum hominibus propitiat, veniam peccatorum, & gratias omnes Ecclesiæ impetrat; quæ aliàs ob multorum peccata grauiter à Deo castigaretur.

Octauò, Eucharistia est panis transubstantialis, 8.
ἐπιούσιος & supersubstantialis, Matth. 6. 11. confirmans cor, spiritum, mentem hominis, omnésque eius vires & potentias. Est pharmacum immortalitatis, cuius vi resurgemus ad vitam immortalem, vt docet Christus Ioan. 6. 59. *Qui manducat hunc panem, viuet in æternum*; idque expresse
D ibidem docet S. Cyril. Est medicina omnium infirmitatum, & morborum corporis & animæ. Laboras superbia? Sume Eucharistiam, id est, Christum ad carnem, imò ad panem se humiliantem; & panis hic humilis te humilem faciet. Laboras tentatione libidinis? Sume vinum germinans virgines. Laboras ira & impatientia? Sume Christum crucifixum & patientissimum: hic suam tibi patientiam communicabit, &c.

Nonò, Eucharistia est ignis amoris diuini, ac- 9.
cendens in nobis ardorem charitatis. In ea enim Christus est *amor amorum*, ait S. Bern. vel quisquis est Auctor, serm. de cœna Domini. Nam vt
E canit S. Thomas Aquin. *Se nascens dedit socium: conuescens in edulium: se moriens in pretium: se regnans dat in premium.* Quis enim non amet Christum, totúsque in eum quasi transeat, dum totus in eum transit Christus? Quis Christum ignem suscipiens, eo non inardescat? S. August. serm. 9. de Natali Domini: *Factus*, inquit, *est Deus homo, vt homo fieret Deus: vt panem angelorum manducaret homo, Dominus angelorum factus est homo.* Legimus de S. Catharina Senensi, cor eius Christi patientis consideratione & amore fissum, ita vt ipsa expirarit, vti refert Ambros. Catharinus in eius vita lib. 2. cap. 50. Ita mirum est, cor

nostrum in Encharistia tanro Christi amore non
findi; tanto igne non consumi. Axioma est Phi-
lonis in vita Mosis: *Miracula quotidiano vsu ta-
lia desinunt videri.* Hoc verum experimur apud
homines in S. communione: iis enim Euchari-
stia, quia quotidiana, vilescit, cum sit miraculum
miraculorum, & prodigium prodigiorum. Hoc
deplorabat, imò stupebat S. Franciscus, vt habe-
tur in eius epist. ad Sacerdotes sui ordinis, quæ
habetur in fine tomi 5. Biblioth. SS. Patrum.
Magna, ait, *miseria & miseranda infirmitas, quan-
do ipsum* (Christum) *sic præsentem habetis, & ali-
quid aliud in toto mundo curatis. Totus homo pa-
neat, totus mundus contremiscat, & cælum exultet,
quando super altare in manibus sacerdotis est Chri-
stus filius Dei viui.* Quocirca vt hoc consuetudi-
nis vilescentis malum euitemus, quotidie exci-
tanda est nouitas mentis, attentionis, considera-
tionis, admirationis & stuporis tanti Sacramenti,
perinde ac si primum eo die fieret, nec vnquam
antea factum esset. *Ita magnum, nouum & iucun-
dum tibi videri debet cum celebras, aut missam
audis, ac si eodem die Christus primùm in vterum
virginis descendens, homo factus esset, aut in cruce
pendens pro salute hominum pateretur & morere-
tur*, ait noster Thomas lib. 4. de Imitat. Christi
cap. 2.

Hæc omnia complectitur Zacharias hoc elo-
gio: *Quid enim bonum eius est, & quid pulchrum
eius?* idque hoc fine, vt acuat in Christianis fa-
mem Eucharistiæ, ac simul indicet, optimam di-
spositionem & præparationem ad sacram cōmu-
nionem esse, si quis ingentem eius in se exciret
famem, ingens, inquam, desideriū sumendi Chri-
stum. Sicut enim ad vtiliter sumendum cibum
corporalem, optima dispositio est appetitus, &
orexis: hæc enim omne insipidum facit sapidum,
illúdque stringit, optimè concoquit, sibíq; incor-
porat; vnde illud vulgo tritum, *optimum cibi con-
dimentum est fames*; ita prorsus se res habet in ci-
bo spirituali Eucharistiæ. Quocirca S. Chrys. do-
cet, accedentem ad Encharistiam ita auidè acce-
dere ad eam debere, ac si in ea os applicaret late-
ri Christi, ex eóque sugeret & biberet sanguinem
Christi, vti reuera facit. S. Catharina Senensis
accedebat ad S. Synaxin tanta orexi, quanta in-
fantes famelici accedunt ad vbera matris, adeo vt
præ fame videretur deficere & emori. Vnde & S.
Chrysostomus hom. 60. ad pop. *Nónne videtis*, ait,
*quanta promptitudine paruuli pupillas capiunt, &
quanto impetu labia vberibus infigunt? Accedamus
cum tanta nos quoque alacritate ad hanc mensam,
quinimo cum longè maiori trahamus, tanquam in-
fantes lactantes spiritus gratiam; & vnus sit nobis do-
lor, hac esca priuari.* S. Thomas Opusc. 57. *Suaui-
tatem*, ait, *huius Sacramenti nullus dignè exprime-
re sufficit, per quod spiritualis dulcedo in suo fonte
gustatur, & recolitur memoria illius, quam in sua
passione Christus monstrauit, excellentissimæ chari-
tatis.* Quocirca S. Melchildis à Deo didicit,
optimam ad Eucharistiam dispositionem, Deoq;
gratissimam esse, vt licèt quis in se non sentiat vi-
uam eius famem, ardénsque desiderium, conci-
piat tamen desiderium huius desiderij, optans ve-
hementem huius cibi famem, atque orans Deum,
vt sibi hanc cœlestem cœlestis escæ orexin indat
& inspiret.

Rursum, vt hoc pulchro & bono Eucharistiæ
fruamur, illúdque plenè gustemus & sapiamus,
illud ipsum post S. Synaxin diu & deuotè cum
A gratiarum actione ruminandum est, mensq; cum
Christo colligenda & vnienda: qua de re egregia
& perutilia edidit documenta noster P. Baltasar
Aluares, vir raræ prudentiæ & sanctitatis, quæ in
vita eius recenset P. Ludou. de Ponte cap. 6.
§. 2. Multis communicantibus, inquit, pruriūt pe-
des vt inde discedant statim prætextu lectionis,
collocutionis, ambulationis, quæ est phrenesis in-
tolerabilis. Orationes enim & lectiones quid
aliud sunt, quàm quidam clamores quibus Do-
minum vocamus vt ad domum nostram venire
dignetur? Quæ ergo stultitia est, vt post tot horas
dum ille ad nos venit, imò ingreditur, nos illico
eo relicto domo exeamus? Quid quæris præter
B Deum tuum? plus ille te docebit quàm omnes li-
bri, plus recreabit quàm omnes amici, plus virtu-
tis dabit quàm omnes sancti. Ad hoc perpēde se-
quentes veritates, quibus anima cū Deo loquitur:

*Infirmus Domine, qui tecum non exhilaratur,
valde prope est vt cadat:*

*Anima quæ tecum non exultat, vnde poterit
exultare?*

*Qui tecum Domine non est contentus, quomodo
non crepat?*

*Qui dum te hospitem habet, properat vt domo
exeat, facilè ostendit, se cor habere alibi ob-
strictum.*

C *Cui tecum manere tædium est, nescit quod tu sis
Deus & totum bonum eius.*

*Qui tecum non manet libenter, ostendit se phre-
nesi laborare, cum huius rei causa natus sit.*

Tu enim es omne bonū & pulchrū totius vni-
uersi, qui eius scintillam creaturis singulis gratis
cōmunicas & impertis. Quæ ergo stultitia, reli-
cto fonte immenso voluptatis, guttam vnam per-
sequi? Ergo qui sapis sequere consilium Sapien.
Eccles. 14. 14. *Non defrauderis à die bono, & parti-
cula boni doni non te prætereat.*

Frumentum electorum.] Hebr. est בַּחוּרִים *bachu-
rim*, quod Septuag. Syrus & Arabicus, Vatab. &
Pagnin. vertunt *iuuenum*. Hi enim præ senibus
eliguntur ad opera tum ciuilia, tum bellica con-
D ficienda. Eucharistia ergo est *frumentum electorū*,
quod scilicet facit selectos iuuenes, hoc est, vali-
dos, alacres & expeditos ad omne bonum, æquè
ac ad quoduis prælium, quantumuis arduum &
difficile. Secundò, *electorum*: quia facit vt à Deo
eligamur ad vitam æternam, Ioan. 6. 59. ac discre-
ti à reprobis, inter electos cælo donandos annu-
meremur. Hinc patet electionis ad gloriā signum
& causam esse, piam & frequentem communio-
nem.

Eucharistia facit iuuenes validos.

Porrò Eucharistiam esse frumentum electo- 1.
rum & iuuenum, eos vegetans, animans & vali-
dans, patet primò in martyribus, qui Eucharistia
se muniebant & roborabant ituri ad tribunalia,
E eculeos, catastas & supplicia, vt patet ex S. Cypr.
lib. 1. Epist. 2. ad Cornelium, eáque de causa Eu-
charistiam tempore persecutionis domum defe-
rebant, vt illam instante periculo sumerent. Dum
enim Christi sanguinem pro nobis fusum susci-
pimus, roboramur & excitamur vt & nostrum
sanguinem pro ipso generosè & libenter profun-
damus, ait S. Cyprian. quia fortis est vt mors di-
lectio: additque eos in hoc prælio non posse for-
titer pugnare, qui his armis induti non sint. Quo-
circa S. Anacletus, à S. Petro quartus Pontifex &
martyr anno Domini 112. incrudescente perse-
cutione Traiani sanxit, vt omnes Christiani sa-
crificio Missæ præsentes, eo peracto communi-
carent,

carent, itáque se ad martyrij agonem roborarent, vt habet eius vita & decreta.

2. Secundò, in impugnatione dæmonum, quorum rabiem fideles Eucharistia roborati superãt, & profligant. Vnde S. Chrysost. homil. 61. ad popul. *Tanquam leones*, inquit, *ignem spirantes ab hac mensa recedamus, facti diabolo terribiles; iuxta illud psal. 22. 5. Parasti in conspectu meo mensam aduersus eos qui tribulant me.* Scribit S. Prosper de promiss. & prædict. dimid. tempor. cap. 6. Carthagine virginem quandam energumenam, à dæmone vi Eucharistiæ liberatam. Hac de causa Christus iterum cum suis ad passionem, priùs Eucharistiam instituit, sumpsit, & suis distribuit, vt nos idem in omni tentatione & tribulatione facere doceret. Vnde S. Chrysost. loco citato: *Cum nos, ait, ab ira corripi viderimus, vel ab alio vitio, cogitemus quibus facti sumus digni, & sit irrationabilium nobis motuum correctio talis cogitatio.*

3. Tertiò, in prælio & conflictu: Otto Imperator prælium commissurus cum Hungaris, priùs cum suis Eucharistiam sumpsit, ac deinde dimicans ingentem hostium numerum trucidauit, & illustrem victoriam obtinuit anno Domini 955. vti in eius gestis scribit Vdalricus, & ex eo Card. Baronius. Qui & anno Domini 1040. ex Curopata & Cedreno narrat, Catalacum Præfectum Michaëlis Imp. magnas Sarracenorum copias Messanam inuadẽtes profligasse, militibus ante aciem sacro viatico communitis. Idem solitum facere ante prælia Henricum Imper. maritum S. Cunegundis, ex Petro Damiano & Bonifacio narrat anno Domini 1022. Scribit Theodor. lib. 5. Histor. cap. 3. Constantium Magni Constantini filium, milites suos hortatum ad percipiendã Eucharistiam ante certamen cum Magnentio. Idem fecisse Christianos in bello sacro cum Ierosolymæ obsiderentur, scribit Guiliel. Tyrius, & ex eo Molanus in natal. Belgij 15. Iulij, Appendice 2. Memorabilis fuit victoria, quam virtute Eucharistiæ & S. Crucis de Sarracenis retulit Alphonsus Octauus rex Castellæ, sub Innocentio III. Pontif. anno Domini 1212. die 16. Iulij. Cùm enim Rex cum omnibus militibus suis ante prælium sacra confessione & communione sese communiissent, ac Rodericus Archiep. Toletanus Crucis vexillum in barbaros intulisset, cæsa sunt ad ducenta Sarracenorũ millia, 25. duntaxat è Christianis desideratis. Quocirca annuam tanti miraculi memoriam celebrant Hispani festo, quod nuncupant Triumphum S. Crucis, die 16. Iulij. Rem gestam scripsit Rex ad Innocent. III. Pontif. & Rodericus Archiep. Tolet. lib. 8. Histor. cap. 1. atque ex iis P. Ribadeneira in vitis Sanctorum die 16. Iulij. Non minùs illustris fuit victoria, quam de iisdem eadem armatura obtinuit Ramirus rex anno Domini 834. Cum enim Ramirus ab iis cæsus sese cum suis recepisset ad montes, afflictúsque Deum obsecraret, apparuit ei S. Iacobus mandans, vt milites omnes sacra confessione expiaret, & sancta communione reficeret, itáque hostes inuaderet inclamãs nomen Dei & S. Iacobi: se enim equo candido castra præiturum, & hostes dispersurum. Ita factum: quocirca in eo prælio ceciderunt septuaginta Maurorum millia. Atque exinde Hispani in præliis inclamare consueuerunt S. Iacobum. Ita Ribadeneira in vita S. Iacobi. Hoc imitentur duces & milites Christiani, ac similes de inimicis fidei triumphos reportabunt.

A 4. Quartò, in infirmitate corporali. Scribit S. Bonau. lib. de perfectione ad sororem, sæpe personas debiles in S. Synaxi tantum sentire roboris, consolationis & lætitiæ, vt ab ea robustæ discedant, perinde ac si nulli infirmitati essent obnoxiæ. In vitis SS. Patrum legimus Sanctos nonnullos sine cibo, sola Eucharistia sustentatos, vitam sanam & longæuam egisse. Palladius in Lausiaca cap. 15. scribit Ioannem Monachum cibum nunquam sumpsisse, nisi die Dominico Eucharistiam: hanc enim solam ei Sacramentum fuisse & victum. Sic Seuerus Abbas Dominico die Eucharistia & modico pane refectus, per reliquum hebdomadæ nihil amplius comedebat. Ludouicus B Pius Imp. in supremo morbo quo obiit, totos quadraginta dies ieiunus transegit, Eucharistiam solam quotidie sumens, vt qui adfuit ei scriptor testatur, inquit Thomas Bozius tomo 2. lib. 15. de signis Eccles. c. 2. Scribit Sigebertus in Chronico, anno Domini 823. in ditione Tulleñsi puellam quandam duodennem, sumpta in Paschate Eucharistia per triennium omni cibo abstinuisse. S. Maria Oigniacensis, in Belgio sanctitatis fama celebris, infirma cibum omnem respuebat, sola Eucharistia viuebat & valescebat; ac subinde facies eius quosdam ex se radios lucis vibrare & diffundere videbatur, inquit Cardin. Vitriaco in eius vita lib. 2. cap. 12. Scribit S. Greg. Nazianz. C oratione 19. in funere patris, patrem suum ardentissima & diuturna febri exhaustum, sumpta S. Eucharistia conualuisse, ac subiungit idem miraculum matri suæ aliquantò pòst contigisse. *Nam cum nunquam non*, inquit, *dolore premeretur* (pater) *& quidem persæpe singulis diebus, atque interdum etiam horis, ex sola liturgia robur concipiebat, ac morbus tanquam ex edicto & imperio fugatus se subducebat.* Idem in funere Gorgoniæ sororis suæ, scribit illam ad S. Eucharistiam orantem, à membrorum omniũ dissolutione, ac grauissimis cruciatibus quibus angebatur, sanitati sibique restitutam. S. Ambros. in funere Satyri fratris sui, scribit eum Eucharistia ad collum appensa è naufraD gio incolumem enatasse. Hinc liquet Eucharistiam esse frumentum electorum, eis ad hoc à Deo datum, vt eo aliti crescant & iuuenescant. Præclarè Tertull. lib. de Resurrect. carnis cap. 8. *Caro, ait, corpore & sanguine Christi vescitur, vt & anima de Deo saginetur.*

Et vinum.] Hebr. est תירוש *tirus*, id est, vinum recens, siue mustum, quod suauissimũ est, & adeò potens, vt ebulliat, & vasa maxima, nisi hiatus aliquis laxetur, & spiraculum per quod exæstuet, disrumpat. Quid musto recenti dulcius? quid fortius? quid feruentius? quid splendidius? quid efficacius ad cor exhilarandum, ad vitales & animales vires reficiendas, ad spiritus excitandos, ad E animum permouendum, & mentem illustrãdam acuendámque? Appelles meritò vitam alterã artificiatam, non sine Dei consilio à Noë inuẽtam, vt succederet in vicem ligni vitæ hominibus vetiti. Tam suaue, tam potens, tam feruens, tam splendidum, tam efficax est vinum Eucharistiæ, quod succum & spiritum Christi nobis instillat, quo hausto excitantur languidi, reuiuiscunt mortui, & in alios homines enadunt, vt ardorem concipiant iuuenilem, virésque ardori conformes ad magna quæque & difficilia designanda, audenda & perficienda.

Germinans.] Hebr. est ינובב *ienobeb*, quod Septuag. vertunt εὐωδιάζον, id est, *odoratum ad virgines,*

Vinum germinans virgines quodd

gines, bonum odorem exhalans virginibus, vt videatur esse aromaticum: vnde vulgò vinū optimum vocatur *cos*, quod scilicet egregium habet colorem, odorem & saporem, quale, inquit S. Hieron. est illud sponsæ dicentis Cant. 8. 2. *Dabo tibi poculum ex vino condito, & mustum malorum granatorum meorum.* Tigurina vertit, *Succulentos & vegetos reddēs.* Sanchez, *florere faciens.* Alij, *fructificans, procreans, propagans virgines.* Vatab. *exhilarans.* Syrus, *iucundans, delectans*, Arabicus, *vngens instar vnguenti.* Pagnin. *Cantare faciens.* Sic enim vertit: *frumentum iuuenes, & vinum cantare faciens virgines.* Nimirum Eucharistia primò animam corroborat: secundò vegetam, florentem, alacrem & expeditam ad omne bonum efficit: tertiò exhilarat: quartò eam inebriat, vt in Dei hymnos & laudes erumpat. Vnde olim post S. Synaxin fideles, quasi Eucharistia & Christi amore temulenti, canebant cantica sacra, imò subinde enthusiasmo & Spiritu S. correpti, arcana & sublimissima mysteria miris modis & odis eructabant, vt patet ex S. Paulo 1. Corinth. 14. 26. & Ephes. 5. 18. *Nolite inebriari vino, in quo est luxuria*; sed vino Eucharistiæ, in quo est sancta & sobria ebrietas, ibique *implemini Spiritu S. loquentes vobismetipsis, in psalmis, & hymnis, & canticis spiritualibus, cantantes & psallentes in cordibus vestris Domino.* Ita S. Monica sumpta S. Synaxi, quasi ebria canebat: *Cor meum & caro mea exultauerunt in Deum viuum.* Et, *volemus in cælum*, linquamus terram, *volemus in cælū.* Eucharistia enim animas languidas, humi repentes, segniter abiectas, mœstas, pusillanimes, ad terrena depressas erigit, vegetat, roborat, in cœlum eleuat, facitque angelicas, imò angelos. nam vt ait S. Bern. vel quisquis est auctor Serm. de cœna Domini: *Panis iste per excellentiam dicitur Eucharistia, id est, bona gratia. In hoc enim Sacramento non solùm qualibet gratia, sed ille à quo est omnis gratia sumitur.* Hinc Psaltes psalm. 22. 5. *Et calix meus*, ait, *inebrians quàm præclarus est!* quæ verba explicans S. Cyprian. lib. 2. Epist. 3. ad Cæcilium: Sicut, ait, ebrietas hominem à se & à mente alienat, facitque planè alium; sic Eucharistia fidelem à se alienat, & ex terrestri facit cœlestem. Legimus in Chronic. Cistercien. Monachum quendam quoties S. Synaxin sumebat, toties sibi visum fauum mellis sumere, cuius suauitas illi in ore triduum ipsum perdurabat. S. Franciscus, inquit S. Bonau. in eius vita cap. 9. *Flagrabat erga Sacramentum Dominici corporis feruore omnium medullarum, stupore admirans permaximo illam charissimam dignationem, & dignantissimam charitatem. Sæpe communicabat, & tam deuotè, vt alios deuotos efficeret, dum ad immaculati agni degustationē suauem quasi spiritu ebrius, in mentis vt plurimum rapiebatur excessum.* S. Maria Ægyptiaca vadens ad eremum sumpsit S. Synaxin, ac deinde in eremo sine cibo vixit plurimos annos: moritura verò eandem instar viatici accipiens, extensis in cælum manibus, ingemiscens cum lachrymis exclamauit: *Nunc dimittis Domine ancillam tuam secundum verbum tuum in pace: quia viderunt oculi mei salutare tuum.* Et mox sanctè placidéque obdormiuit in Domino. ita refert oculatus testis Zozymas in eius vita. Idem maiori pietatis & amoris sensu fecit S. Magdalena, paulò ante mortem Eucharistiam præbēre ei S. Maximino. Sic S. Cassius Epist. Narniensis, quotidie celebrans sanctis piisque lachrymis diffluebat, vti refert S.

Eucharistia inebriat mentes.

Exempla.

A Gregor. hom. 37. in Euang. Ecce hi sancti suo sensu & gustu clariùs nobis explicant hunc Scripturæ locum, quàm vlli interpretes.

Virgines.] Id est, primò, castos: secundò, immortales. virgo enim viuido roseóq; colore florescens, iuuentæ nunquam senescētis, & immortalis vitæ est symbolū, ait Hier. Prado in Ezech. cap. 15. Eucharistiæ enim effectus est resurrectio. Ipsius enim virtute resurgemus ad vitam immortalem, beatam & æternam, vti asserit Christus Ioan. 6. 59. Quocirca Eucharistia à SS. Patribus vocatur pharmacum immortalitatis, antidotum incorruptionis, lignum vitæ, de quo Genes. 2. Ita S. Ignat. Epist. ad Ephes. in fine, eam indigitat *pharmacum immortalitatis, mortis antidoton, vitam in Deo concilians per Iesum Christum, medicamentum purgans vitia, & omnia pellens mala.*

Vi Eucharistiæ resurgemus.

Rursum τὸ *virgines* alludit ad *lapides nezer*, id est, Nazaræos & sanctos, de quibus v. præcedenti. Nazaræi enim abstinebant voluptatibus carnis & vino, in quo est luxuria, vt essent sancti & casti. Hoc nobis præstat vinum Eucharisticum germinans virgines, ac proinde facit nos Nazaræos, id est, separatos à mundi pompis & deliciis, consecratos & coronatos Deo. Christus ergo, ait S. Hieron. *est frumentum electorum, siue iuuenū; ipse est & vinum quod lætificat cor hominis, & bibitur ab his virginibus, quæ sunt sanctæ & corpore & spiritu, vt inebriatæ atque gaudentes sequantur Ecclesiā, & dicatur de eis: Adducentur regi virgines post eam, proximæ eius afferentur tibi: afferentur in lætitia & exultatione. Quomodo enim lætitiam non habebunt, quæ inebriatæ poculo saluatoris generantur in virgines, & audent dicere: Introducite me in cellulam vini, confortate me in vnguentis?* Et mox: *Hoc vino inebriati sunt, qui sequuntur Agnum Dei quocunque vadit, vestiti candidis vestibus; quia se cum mulieribus non coinquinauerūt: virgines enim permanserunt*, Apocal. 14.

S. Cyprian. quoque Epist. 63. vel lib. 2. Epist. 3. calicem Domini inebriantem, per optimum, siue præclarum, scilicet sanguinis eius, ait sic bibentes inebriare, *vt sobrios faciat, vt mentes ad spiritalem sapientiam redigat, vt à sapore iste sæculari ad intellectum Dei vnusquisque assurgat: & quemadmodum vino isto communi mens soluitur, & anima relaxatur, & tristitia omnis exponitur; ita epoto sanguine Domini & poculo salutari, exponatur memoria veteris hominis, & fiat obliuio conuersationis pristinæ sæcularis, & mœstum pectus ac triste, quod prius peccatis angentibus premebatur, diuina indulgentiæ lætitia resoluatur.* S. Cyril. Alex. lib. 4. in Ioan. cap. 17. Eucharistia, inquit, *non mortem solùm, verum etiā morbos omnes depellit. Sedat enim, cum in nobis maneat Christus, sæuientem membrorum nostrorum legem, pietatem corroborat, perturbationes animi extinguit, ægrotos curat, collisos redintegrat: & sicut pastor bonus, qui animā pro ouibus suis posuit, ab omni nos erigit casu.*

Ex hoc ergo loco patet, Eucharistiæ effectum esse repressionem tentationum carnis, & suffocationem vel extinctionem libidinis, ac insitionem castitatis, imò virginitatis. Caro enim Christi virginea quæ nos alit in Eucharistia, nos sui similes efficit, putà virgines æternum florentes, nunquam corrugata fronte marcescentes, aut senescentes, nitentes perpetuo & immortales; perinde ac videmus alimenta phlegmatica, vt pisces, comedentes facere phlegmaticos; cholerica, vt oua,

Eucharistia reprimit libidinem.

oua, piper, &c. facere choleticos; sanguinea, sanguineos, melácholica, melancholicos. Alimentum enim in substantiá hominis conuertitur, ac proinde ei suas qualitates aspergit & cōmunicat. Vide hic quàm vinū Christi diuersum, imò contrarium sit vino vitis & Bacchi. Hoc enim ab Aristophane apud Athen. lib. 10. vocatur *lac Veneris*, & à Pontiano *malorum omnium metropolis*. Nam vt ait S. Hier. lib. 2. contra Iouin. *Potus vini, ventrisque saturitas seminarium libidinis est*. Ergo miraculi est instar hoc vinum germinans virgines, cùm terrestre hoc apostatare faciat sapientes. Cyzici fons Cupidinis vocatur, ex qua potantes amorem deponere Mutianus credit, ait Plin. lib. 31. 2. Talis est Eucharistia, de qua S. Bern. serm. de Altaris sacramento, & de ablutione pedum: *Si quis*, ait, *vestrum non tam sæpe modò, nec tam acerbos sentit iracundiæ motus, inuidia, luxuria*, &c. *gratias agat corpori & sanguini Domini: quoniam virtus Sacramenti operatur in eo; & gaudeat quòd pessimum vlcus accedat ad sanitatem*. Selemnus amnis, amoris est remedium: eo enim qui loti fuerint, siue viri, siue feminæ, cupiditatis obliuiscuntur, ait Pausan. in Attic. Selemno longè nobilior est Christi sanguis, qui, vt ait S. Chrysost. impuri amoris flammas restinguit, & regiam in nobis reformat imaginem. Ipse ergo in Eucharistia est vinum germinans virgines. Huic similis est Romæ Aqua virgo, quæ quasi virgo omnem aliam aquam refugit, apud veteres celebris, æquè ac nunc in pretio: plerique enim omnes Romæ ex ea bibimus; de qua Plinius lib. 31. c. 3. *Iuxta est*, inquit, *Herculaneus riuus, quem refugiens, nomen virginis obtinuit*. Fabulosus est Canathus fons apud Argiuos, cuius aquis lotam, noua quotannis virginitatis gloria Iunonem repubescere narrat Pausan. in Corinth. Verus castitatis & virginitatis fons est Christus in Eucharistia. Id experta fuit præ aliis S. Catharina Senensis, quæ virtute Eucharistiæ effecta est virgo angelica, & virgo talis, vt facta sit portentum sæculorum omnium: nam primò familiarissimè agebat cum Christo, cum eóque legebat preces horarias. Secundò, Christus eam sibi in sponsam, annulo in digitum inserto (qui etiamnum exstat Romæ in Monasterio dicto Magnanapoli, vbi mihi ostensus fuit) despondit. Tertiò, ex sola Eucharistia viuebat sine cibo corporali, ita vt si eum sumeret, videretur moritura, eúmq; reuomere cogeretur. Quartò, cùm illa peteret à se auferri suam voluntatem, suúmque cor, oratétque: *Cor mundum crea in me Deus, & spiritum rectum innoua in visceribus meis. Da ergo mihi Domine cor nouum, da cor tuum*; Christus annuens, aperto latere exemit ei cor (ita vt aliquot dies viueret sine corde) ac post triduum aliud ei cor inseruit: *Accipe*, inquit, *filia cor meum, vt deinceps non tibi, sed mihi viuas*. Vnde illa deinceps orans dicebat: *Domine commendo tibi cor tuum, non meum*. Quintò, post hanc cordis commutationem planè mutata est, adeò vt videretur esse angelus, & agere vitam cœlestem, imò diuinam. Quocirca ipsa affirmabat Confessario suo, dicebátque: *Ego non sum illa qua fui, tota sum alia. Nam cor meum ita ardet charitate, vt ignis corporalis pra illo ardore mihi non ardere, sed frigere videatur: ac tanto gaudio in mente perfundor, vt me non capiam, imò mirer quomodo gaudio non disrumpar & emoriar. Insuper tantum in me sentio amorem erga proximos, tantúmque zelum animarum, vt omnes labores, omnia tormenta ipsámque mortem pro qualibet subire optem, vt eam saluem*. Sextò, crebrò rapiebatur extra se in exstases, videbátque arcana & diuina ineffabilia. Vnde rogata à Confessario vt ea explicaret, respondebat: Verba, inquit, nostra nimis demissa sunt, tantúmque significant res terrenas: quare impossibile est mihi verbis nostris res tam sublimes, tam augustas exprimere: ineffabiles enim sunt & incomprehensibiles; vnde nec eas ego humana voce eloqui, nec si ego eloquerer, vos ea capere & comprehendere possetis. ita habet in eius vita Raimundus, qui fuit ei à confessionibus, ac deinde Generalis ordinis S. Dominici; qui & addit, eidem à Christo impressa fuisse in manibus, pedibus & latere quinque sacra stigmata vulnerum suorum. Sanè in manu S. Catharinæ, quæ extat integra in Magnanapoli, stigma hoc vidi. Insuper asserit ex amore Christi fissum illi fuisse cor, itáque mortuam euolasse ad cælum, ac vidisse Deum; sed à Christo remissam ad vitam, vt Ecclesiæ prodesset. ita habet eius vita lib. 2. cap. 30. in Italicum traducta ab Ambrosio Catharino. Quocirca ipsa S. Catharina scribit in Dialog. & ex ea Garetius de Eucharistia, centuria 14. Deum sibi dixisse: *Vt plenius intelligas quàm ardenti desiderio cupiam esse vobiscum, vtque magis accendaris ad subigendam mihi, copulandámque meæ voluntatem tuam, vide & alta mente considera, voluisse me vt vnigenitum meum incarnaretur*, &c. *Parasse insuper mensam maximi & parium agniti Sacramenti, corporis ipsius & sanguinis, vt in cibum sumentes transformemini; & mutemini in me; ac sicut panis & vinum quibus vescimini in substantiam transeunt corporalem, ita & vos manducantes ipsum qui mecum est sub specie panis & vini, in substantiam spiritualem, & in meipsum conuertamini. Et hoc est illud quod Augustino seruo meo dixi: Cibus sum grandium; cresce, & manducabis me: nec tu me mutabis in te, sed tu mutaberis in me*.

Exempla. S. Catharinæ Senēsis.

Hoc vinum germinans virgines largiter quoque biberat S. Casimirus Iagellonides, Casimiri regis Poloniæ filius, qui tremendo Missæ sacrificio ita attentus, & mente in Deum erectus intererat, vt extra se planè rapi videretur: quin & pro more habebat intempesta nocte clam templa adire, atque ante ipsorum vestibulum posita in terram facie, Deum in iis, putà in V Sacramento præsentem & habitantem, suppliciter exorare. Inde ei tantus virginitatis amor, vt eam vsque ad extremum spiritum illibatam conseruarit. Correptus enim graui ægritudine, eum Medici eam nonnisi coniugij vsu curari posse assererent, ac proinde parentes eum ad coniugium impellerēt, & tantùm non cogerent, ipse potius mori, quàm virginitatis decus perdere constantissimè elegit. Virginitatis ergo martyr, & virgo martyrij obiit annos natus 24. anno Christi 1484. die quarta Martij; qua pariter die & anno, Romæ Pontificatu & vita functus est Sixtus IV. Pontifex Max. Quocirca S. Casimirum Leo decimus in Sanctorum numerum retulit, & Clemens VIII. eius memoriā duplicis celebritatis officio in Polonia frequentandā præcepit, vtpote quem Deus multis insignibus miraculis illustrauit, ac nominatim memorabili victoria, qua pauci Lituani ingentes Moscorum copias voto facto B. Casimiro, apparente ipso in aëre quasi duce præuio, ad internecionem deleuerūt. ita habet eius vita, & Breuiarium Polonicum die 4. Martij. Vnde appositè *Casimirus*

S. Casimiri

mirus per anagramma idem est quod, *sum ac iris*, in quam scilicet irradians sol iustitiæ Christus in Eucharistia, suum ei castitatis fulgorem afflauit. Rursum *Casimirus*, quasi *cadis mirus*, quia pro castitate occumbis. Quare Poëta Polonus de eo cecinit:

Sponte cadis, sed amore cadis, Casimire, pudoris.
Mirus, in Christo mirificante, cadis.

Denique voces, *frumentum, & vinum germinans virgines*, significant nos non posse vitam spiritualem agere, nec diu perseuerare in gratia Dei, ac præsertim in virginitate aut castitate sine Eucharistia, sicut nõ possumus vitam naturalem sustentare sine frumento, cibo & potu; rursum quo crebriùs Eucharistiam sumimus, eo magis nos in spiritu & puritate angelica crescere & roborari, sicut per cibum frequentem crescimus & roboramur in vita animali. Quocirca primi fideles *quotidie perdurantes vnanimiter in templo, & frangentes circa domos panem* (Eucharisticum) *sumebant cibum cum exultatione & simplicitate cordis, collaudantes Dominum, & habentes gratiam ad omnem plebem.* Actor. 2.46. Hisce de causis olim baptizatis mox à Baptismo dabatur S. Eucharistia, quasi symbolum, alimonia, & perfectio Christianismi. Docet hoc S. Clemens I. Pont. epist. 5. de officio Sacerd. & Cleric. Et S. Dionys. Areopag. lib. de Eccles. Hierar. cap. de Baptismo: *Ducunt*, inquit, *baptizatum ad Hierarcham: is cum virum vnguento* (in sacramento Confirmationis) *quod maximè diuinos efficit, insigniuit, Eucharistiæ, qua vim maximam habet perficiendæ sanctitatis, participem esse pronunciat.* Ita in actis S. Processi & Martiniani, quos S. Petrus in carcere conuertit & baptizauit, dicitur: *Baptizati sunt promiscui sexus, & diuersæ ætatis numero 47. Obtulit autem* (S. Petrus) *pro eis sacrificium laudis, & participes eos fecit corporis & sanguinis Domini nostri Iesu Christi.* Idem legimus in actis S. Getulij, Cerealis, Pelagiæ, aliorumque martyrum. Hinc Tertul. lib. 1. contra Marc. eum redarguit, quòd cum iisdem quibus Ecclesia cæremoniis vteretur, diuersum tamen ab ea in fide sentiret: *Ille*, inquit, *vsque nunc nec aquam reprobauit creatoris, qua suos abluit, nec oleum quo suos vngit, nec mellis & lactis* (quæ olim baptizatis dabantur) *societatem qua suos infantat, nec panem quo ipsum corpus suum repræsentat.* Idem testatur S. Ambros. lib. de iis qui initiantur myster. cap. 8. *Depositis*, inquit, *inueterati erroris exuuiis, renouata in Aquila iuuentutem, cæleste illud festinat adire conuiuium. Venit igitur; & videns sacrosanctum altare compositum, exclamans ait: Parasti in conspectu tuo mensam.* Durauit hic mos vsque ad annum Domini nongentesimum. Illo enim vixit Theophyl. qui eundem tunc perdurasse scribit commentans in cap. 10. S. Lucæ: *Quotidie*, inquit, *qui baptizantur liberantur à vulneribus animæ, oleo quidem vnguenti vncti, statim autem communicantes diuini sanguinis participes fiunt.* Idem mos etiamnum durat in Græcia & Æthiophia. Ieremias enim Patriarcha Constantinop. qui nuper in Græcia floruit, & Hæreticis nostris restitit, respons. 1. cap. 2. *Rationi*, ait, *consonum est, baptismo & chrisma subiungi, nec in tempus differri, sed baptizatum continuò illius verendæ communionis participem fieri.* De Æthiopibus constat ex rituali baptismi eorundem, in quo hæc legimus: *Postea sumunt S. Sacramentum & viuificans, spondente sacerdote pro eis, corpus scilicet & sanguinem venerandum Domini Dei, ac Redemptoris nostri Iesu Christi.* Eucharistia ergo est frumentum iuuenes vegetans, & vinum virgines germinans.

Olim mox à baptismo dabatur Eucharistia.

CAPVT DECIMVM.

SYNOPSIS.

Docet pluuiam & fruges terræ à Deo postulanda, non ab idolis, vtpote ob quæ vastati & in captiuitatem abstracti sint. Mox promittit se daturum heroës Machabæos, qui sua virtute, prœliis & victoriis Iudæam illustrabunt, & propugnabunt, adeo vt ad eam turmatim redeant Iudæi, & Israëlitæ per Aegyptum & Assyriam dispersi; ac confortati protectíque à Deo, omnia maris & terræ pericula feliciter fortitérque superent, donec in Iudæam perueniant, vbi sub tutela Dei quietam & securam vitam agent. ita Hebræi, S. Hieron. Theodor. Alber. & Hugo. Mysticè, significatur fortitudo & felicitas Apostolorum, qui Ecclesiam Christi propagabunt & propugnabunt, adeo vt ad eam confluant tam Iudæi, quàm gentes, omniáque itinerum mari terráque, persecutionum, tentationum, & hostium obstacula generosè transcendant. ita S. Hieron. Remig. Rupert. & Lyran.

Vers. 1.] Petite à Domino pluuiam in tempore serotino, & Dominus faciet niues, & pluuiam imbris dabit eis, singulis herbam in agro.

Vers. 2.] Quia simulachra locuta sunt inutile, & diuini viderunt mendacium, & somniatores locuti sunt frustra: vanè consolabantur: idcirco abducti sunt quasi grex: affligentur, quia non est eis pastor.

Vers. 3.] Super pastores iratus est furor meus, & super hircos visitabo: quia visitauit Dominus exercituum gregem suum, domum Iuda, & posuit eos quasi equum gloriæ suæ in bello.

Vers. 4.] Ex ipso angulus, ex ipso paxillus, ex ipso arcus prœlij, ex ipso egredietur omnis exactor simul.

Vers. 5.] Et erunt quasi fortes conculcan-

tes

tes lutum viarum in prælio: & bellabunt, quia Dominus cum eis, & confundentur ascensores equorum.

Vers. 1. PETITE *à Domino pluuiam in tempore serotino.*] Ita Hebræa, Chald. & alij. Verùm Septuag. per *τὸ in tempore*, accipiunt pluuiam matutinam. Vnde vertunt: *Petite à Domino pluuiam opportunam, matutinam & serotinam.* Pluuia matutina, siue temporanea, id est, tempestiua, in Palæstina dicitur, quæ tempestiuè & manè, id est, tempore sementis in Octobri depluit ad riganda semina: serotina, quæ serò, id est, tempore messis imminentis in Aprili depluit ad incrassandas, & maturandas segetes, vti dixi Osee 6. 3. Iubet ergo hic Deus Iudæis, vt pluuiam agros fœcundātem, non à mutis & euanidis idolis, sed à se, velut creatore & gubernatore vniuersi, ac datore omnis boni postulent. ita Hebræi, Theodor. Albert. & alij. Videtur hæc prophetia edita à Zacharia post tempus sementis in hyeme: quia iubet peti pluuiam serotinam dumtaxat, non matutinam, quasi eius tempus iam transisset.

Physicè & rusticè hic nota, agris & frugibus per hyemem conducere serenitatem, sed adulto vere (quod proximè æstatem attingit) iisdem necessariam esse pluuiam, qua alantur & adolescant. Vnde Macrob. lib. 5. Saturn. cap. 20. priscum hoc vulgare carmen rusticum citat:

Hiberno puluere, verno luto, grandia farra Camille metes.

Mysticè, per pluuiam significatur doctrina: hæc enim mentes rigat & fœcundat, vti pluuia terram & germina, iuxta illud Deuter. 32. 1. *Concrescat in pluuiam doctrina mea, fluat vt ros eloquium meum.* Pluuia matutina fuit lex Mosis, & doctrina Prophetarum, quæ prima fidei & virtutis apud rudes Iudæos dedit semina: serotina est lex & Euangelium Christi & Apostolorum, quæ perfectam docet fidem & virtutem. ita S. Cyrill. S. Hieron. Remig. & Rupet. Porrò hic tantùm serotinam à Deo petendam monet, quia temporaneam iam habuerant. q. d. Vos, ô Iudæi, accepistis à Mose legem veterem, quasi pluuiam matutinam; postulate nunc à Deo legem Euangelicam quam afferet Christus, quasi pluuiam serotinam, quæ vos ad veram perfectámque iustitiam & felicitatem perducet.

Et Dominus faciet niues.] Pagnin. Mariana, Ribera, Sanchez & alij censent legendum *nubes*, non *niues*. Verùm Biblia Rom. & alia passim, quin & S. Hieron. in Comment. constanter legunt *niues*, non *nubes*. Hebr. est vox חזיז *chaziz*, id est, visio, apparentia, candor, splendor, fulgur, coruscatio. Septuag. vertunt *phantasias*, id est, coruscationes & fulgetra, inquit Cyril. & Theod. eo quod subitò appareant & disparéant, vti phænomena aëria; & quia priùs videtur fulgur, quàm audiatur tonitru, cum tamen collisio nubium & tonitru sit prior, imò causa fulguris. Chald. vertit *ventos*. Pagnin. *coruscationes*. Tigurina *emicationes*. Alij *fulgetra*. Noster Iob 28. 26. vertit *procellas*; quia fulgur & tonitru procellam, & pluuiam vehementem afferunt. Hic rectè vertit *niues*. Hebr. enim *chaziz* deducitur à חזה *chaza*, id est, videre: vnde *chaziz* est res visibilis perstringens oculos, qualis est lux & coruscatio, ac candor coruscus: nix ergo, quia candore & splendore suo micat, coruscat feritque oculos, eosque perstringit, hinc rectè vocatur *chaziz*. Addebat Heraclitus, niuem

A esse *chaziz*, id est, visionem & apparentiam, eo quod reuera non sit candida, sed candida nobis videatur. Verùm hoc est eius paradoxum. Insuper *chaziz* potiùs significat niues, quàm nubes: propriè enim significat splendidum quid & coruscum feriens visum, quales sunt niues, non nubes. *Chaziz* ergo significat subinde nubes, non quà nubes, sed quà coruscantes & fulgurantes. Vnde Chald. Iob. 38. 25. pro eo quod nos habemus, *viam sonantis tonitrui*, hebr. *chaziz*, vertit, *viam nubibus quæ deiiciunt aquam cum tonitruis, & fulguribus.*

Dices, tempore pluuiæ serotinæ, putà in Aprili & vere non sunt niues, sed nubes. Resp. sensus B huius versus est, q. d. Post pluuiam matutinam, id est, post sementem iactam in Autumno, petite à Deo, vt det pluuiam pro tempore serotino, quæ eam ad spicas & grana deducat; ac Deus postulatis vestris annuens vota vestra superabit. Nam dabit in hyeme niues, quæ semina vestra tegent, radicabunt & fœcundabunt; ac deinde in vere dabit imbrem serotinum, simúlque niues quæ in Libano, Carmelo, aliisque Iudææ montibus reliquæ sunt (vti sunt in Alpibus, & in Apennino toto anno) liquabit & resoluet in aquam, quæ in valles camposque Iudææ decurrens, segetes vestras rigabit & impinguabit. Vnde Septuag. vertunt: *Pluuiam hyemalem dabit eis.* Porrò niues terram diu obsidentes, eam fœcundare, & copiam dare frugum, experientia constat. Vnde vulgi est C axioma: *Annus niuium, est annus frugum.* Causam dat Plinius lib. 17. 2. *Vota arborum communia sunt frugúmque, niues diutinas sedere. Causa, non solùm quia animam terræ euanescentem exhalatione, includunt & comprimunt, retróque agunt in vires frugum atque radices; verùm quod & liquorem sensim præbent, purum præterea leuissimúmque, quando nix aquarum cœlestium spuma est. Ergo humor ex his non vniuersus ingurgitans diluénsque, sed quomodo sitiunt destillans, velut ex vbere alit omnia quæ non inundat: tellus quoque illo modo fermentescit, & succi plena, ac lactescentibus satis non effœta, cum tempus aperit, tepidis arridet hortis.*

Sic symbolicè, annus, vel dies tribulationum, est annus vel dies meritorum & virtutum. Nam D tribulationes faciunt primò, vt homo ad externa se non effundat, nec in sui æstimatione euanescat. Secundò, vt conuertatur ad cor secúmque habitet, ac in eo profundas patientiæ, humilitatis, charitatis, aliarúmque virtutum figat radices. Tertiò, eas irrigat piis & cœlestibus cogitationibus, quas vel tribulatio suggerit, vel Deus immittit de vanitate & miseriis mundi, de felicitate gloriæ cœlestis, de metu iudicij, gehennæ, &c. de dignitate crucis, fortitudinis, patientiæ, &c.

Mor. annus tribulationum est annus meritorum.

Mysticè, Apostoli & Prædicatores sunt חזיזים *chazizim*, id est, primò, niues: tum quia sicut niues terram sua irrigatione, ita ipsi homines sua E doctrina compleuerunt, fœcundauerunt, lætificarunt, & ab æstu concupiscentiæ refrigerarunt, iuxta illud Prouerb. 25. 13 *Sicut frigus niuis in die messis: ita legatus fidelis ei qui misit illum.*

Apostoli sunt niues, nubes, venti & fulgura.

Secundò, sunt *chazizim*, id est, nubes grauidæ & coruscæ, quæ copiosum dant imbrem sapientiæ & spiritus, quo arida hominum corda rigarunt, vt germinarent & producerent fruges virtutum, iuxta illud Isaiæ 5. 6. *Nubibus mandabo ne pluant super eam imbrem.* Et psal. 96. 2. *Nubes & caligo in circuitu eius.* Vide vtrobique S. Hieron.

Tertiò, sunt *chazizim*, id est, venti, vt vertit Chald.

Chald. quia vt venti celerrimè discurrerũt euangelizando per totum orbem, quasi angeli Dei, de quibus ait Psaltes & Apostolus Hebr. 1. 7. *Qui facit angelos suos spiritus* (id est, ventos) *& ministros suos flammam ignis.*

Quartò, sunt *chazizim*, id est, procellæ, quæ dura hominum corda terrore concusserunt, ac pondere minarum iræ Dei, iudicij & gehennæ strauerunt & contriuerunt, iuxta illud Iob 28. 26. *Quando ponebat pluuiis legem, & viam procellis sonantibus.*

Quintò, propriè sunt *chazizim*, id est, fulgura tonantia, & tonitrua fulgurantia, quia tonuerunt ore, fulgurarunt vita (quod de S. Basilio ait Nazianz.) ac diuinis irradiationibus mentes hominum perstrinxerunt, illuminarunt & inflammarunt. ita S. Iacobus & Ioannes à Christo vocati sunt Boanerges, id est, filij tonitrui, id est, fulmina, siue tonantes & fulminantes, Marci 3. 17.

Et pluuiam imbris dabit eis.] Alij vertunt *pluuiam pluuiæ*, vel *imbrem imbris*, hoc est, pluuiam vberem, imbrem copiosum dabit eis. Septuag. vertunt: *Pluuiam hyemalem dabit eis*: hyemalis enim est copiosa, æquè ac refrigerans. Atque ex hac pluuia dabit *singulis herbam in agro*. Chald. *vt det eis frumentum ad comedendum, & herbam iumentis in agro*. Hebr. *dabit eis viro*, id est, cuique, *herbam in agro*. Est enallage personæ: transit enim à secunda ad tertiam. *Eis* ergo, id est, vobis, putà cuilibet vestrum, siue singulis. ita Vatab.

Mysticè, q.d. Deus omnibus petentibus dabit herbam, siue germina salutis in cordibus: quia eis inspirabit pias cogitationes, affectiones, impulsus, desideria, &c. quæ quasi germina producent copiam frugum bonorum, & heroicorum operum.

Vers. 2. *Quia simulachra.*] Τò *quia* dat causam, cur pluuia & fertilitas terræ à Deo petenda sit, non ab idolis, nec à diuinis, quos Iudæi solebant consulere, præsertim ante captiuitatem Babylonicam, inquit S. Hieron. Causa est, *quia simulachra locuta sunt inutile*, &c. q.d. Simulachra non prosunt, sed obsunt; damnum afferunt, non vtilitatem. Nam dæmones de rerum copia vel inopia consulti, per ea dant responsa inutilia, imò falsa, & noxia. Vnde Septuag. vertunt: *Quoniam hi qui loquebantur locuti sunt labores, & dolores* Chald. *Quoniam cultores simulachrorum loquuntur rapinam*. Hebr. enim און *auen* significat inutile, vanum, iniquitatem, rapinam. Dæmones enim cùm ardeant libore & studio nocendi hominibus, consulti solent suadere rapinas & scelera, quasi per ea homines deos suos sibi sint conciliaturi, & ab eis copiam frugum, vel id quod postulant impetraturi. Idem faciunt eorum ministri & interpretes, putà magi & diuini. Vnde de iis subdit: *Diuini viderunt mendacium*; Septuag. *visiones falsas*; Chald. *Diuini prophetant falsitatem & vanè consolantur*. Experientia docet eos qui dæmones consulunt per magos & diuinos, vanam, imò maximè noxiam consolationem percipere; quia pro modico bono quod dæmon eis largitur, ingêtes clades & damna mox infert, tum animæ, tum corpori eorundem, vti multis exemplis docet Delrio in magicis.

Et somniatores.] Ita vocat diuinos qui ex somniis diuinabant, vel sua somnia pro oraculis venditabant. Vnde Hebræa ad verbum Pagnin. & Tigur. sic vertunt: *Diuini viderunt mendacium, & somnia vana locuti sunt*. Septuag. *Diuini visiones falsas & insomnia falsa loquebantur*. Chald. *Pseudoprophetæ in prophetia sua falsa mendacia loquuntur.*

A *Idcirco abducti sunt quasi grex.*] Ita Roman. q.d. Quia Iudæi nuper fidem adhibuerunt simulachris, diuinis & somniatoribus, idcirco abducti sunt captiui velut grex ouium in Babylonem.

Affligentur quia non est eis pastor.] q.d. Ibique afflicti sunt & quasi prædæ dati lupis, putà Chaldæis, quia carebant vero pastore qui eos tutaretur, ac sequebantur hosce diuinos & somniatores, qui erant pseudopastores, viso lupo fugientes ouésque ei tradentes. Vnde Chald. vertit: *Ideo dispersi sunt sicut disperguntur oues: translati sunt*

B *quia non est eis rex.*

Mysticè, q.d. Idcirco Iudæi abducti sunt in varios errores & dæmonum cultus, quia non habuerunt verum pastorem, scilicet Christum, sed falsos & mendaces, quales fuerunt Scribæ & Pharisæi tempore Christi, contra quos detonat Christus Matth. 23. Quocirca

Super pastores iratus est furor meus.] q.d. Puniam hosce pseudopastores, quia perdiderunt gregem populi mei. *Et super* (Vatab. *contra*) *hircos visitabo*. Idem dicit alia metaphora: pseudopastores enim vocat hircos, tum ob fœtidos & hircinos mores, tum quòd hædos sibi similes, id est, homines scelestos verbo & exemplo gignerent, Vers. 3.

C eisque ad omne nefas quasi duces præirent, sicut hirci præeunt capras & hædos.

Quia visitauit Dominus exercituũ gregem suum domum Iuda.] Vox *visitauit* hic contrariè sumitur. Nam, *super hircos visitabo*, idem est quod, hircos, id est, duces & pseudopastores puniam, super ipsos manum vindicem extendam, acrésque plagas dorso eorum infligam. Hic autem, *visitauit Dominus gregem suum*, vt eum tueatur, & ex eo constituat duces qui eum propugnent. Vnde sequitur: *Et posuit eos quasi equum gloriæ suæ*. q. d. Quia hi falsi duces & pastores perdiderunt gregem meum, hac de causa Deus eum visitabit, ex eóque constituet veros Principes & Pastores, eóque gradu dignos, putà Iudam Machabæum eiúsque fratres, qui quasi equi generosi Dei, ad bella

D pro populo procedant, ac illius hostes, putà Antiochum eiúsque Chiliarchas profligent. ita S. Hieron. Theodor. Remig. Hugo & alij.

Dices, Iudas & Machabæi fuerunt oriundi ex tribu Leui, non Iuda: fuerunt enim Sacerdotes & Pontifices, qui omnes descendunt ex Leui, vt patet 1. Machab. 2. 1. Respondent aliqui, eos paterno genere descendisse ex Leui, sed materno ex Iuda. Verùm dico, Iudam hic & alibi vocari totam gentem Iudæorum, prout distinguitur ab Israële & decem tribubus, quæ à Iuda fecerunt schisma. Hæc autem gens commista erat ex tribu *Machabæi vocantur Iuda, quo sensu?*

E Iuda, Leui, Beniamin, & cęteris, sed à potiori parte vocata est Iuda, præsertim quia, Iudæ promissum & datum est sceptrum vsque ad Christum à Iacobo Patriarcha, Genes. 49. 10. Machabæi ergo oriundi ex Leui, dicuntur prodituri ex Iuda, id est, ex gente Iudaica, non autem ex tribu Iuda.

Mysticè, Iudæ & Machabæi nostri sunt Christus & Apostoli, qui ex Iudæorum stirpe prognati, quasi generosi equi prælium inierunt cum Regibus, Principibus, Philosophis totóque mundo infideli, eúmque protriuerunt, sibiq; & Christo subiecerunt. ita Remig. Haymo & Lyran. Vnde & Chald. vertit: *Ex ipso rex eius: ex ipso Christus eius: ex ipso fortitudo belli sui: ex ipso magnificabuntur*

ficabuntur omnes gubernatores eius simul.

Apostoli sunt equi gloriæ Christi. Porrò *equus gloriæ*, id est, gloriosus, speciosus, decorus, illustris, vt vertit Syrus; ac promptus & strenuus in bello, vt vertit Arabicus, insigne est hieroglyphicum Apostoli & viri Apostolici, qui quasi equus vbique Christum sessorem, tanquam equitem infidelitatem & vitia sternentem, Reges & Principes subiugantem, animosè circumfert, ita vt nullis laboribus defatigetur; nullis periculis, terroribus, hostibus, difficultatibus cedat, sed omnia generosè transiliat & subigat, iuxta illud quod de equo bellico ait Iob cap. 39. 20. *Gloria narium eius terror. Terram vngula fodit, exultat audacter, in occursum pergit armatis. Contemnit pauorem, nec cedit gladio*, &c. qualis fuit Bucephalus Alexandri Magni, quo ipse in præliis vtebatur & vincebat, de quo Plinius lib. 8. cap. 41. *Eidem Alexandro*, inquit, *& magna equi raritas contigit. Bucephalon eum vocarunt, siue ab aspectu toruo, siue ab insigni taurini capitis armo impressi. Sedecim talentis ferunt ex Philonici Pharsalij grege emptum. Neminem hic alium quàm Alexandrum, regio instratus ornatu recepit in sedem, alios passim recusans. Idem in prælijs memorata cuiusdam perhibetur opera, Thebarum oppugnatione vulneratus, in alium transire Alexandrum non passus: multa præterea eiusdem modi, propter quæ rex defuncto ei duxit exequias, vrbem tumulo circumdedit nomine eius*, scilicet quam à Bucephalo Bucephaliam appellauit. Porrò S. Gregor. lib. 31. moral. cap. 11. & sequent. verba Iobi explicans: *Equus*, inquit, *est prædicator qui habet fortitudinem, quia aduersa constanter tolerat. Habet hinnitum, quia ad superna blandiens vocat: quo suo Dominus & cum actionis fortitudine hinnitum vocis, & cum hinnitu vocis fortitudinem ministrat actionis. Terram vngula fodit, id est, quicquid in mente sua terrenum versari conspicit, hoc nimirum superducta pœnitentia duris percussionibus rumpit.* Addit talem equum gloriæ Dei fuisse S. Paulum, ac pergit: *Equus Dei exultat audacter, & exteriora tormenta non metuit, quia internam delectationem quærit: potestatum mundi iracundiam non formidat, quia ipsius quoque vitæ præsentis desiderium per mentis excessum calcat. In occursum pergit armatis. Intueri libet illum sessoris sui calcaribus excitatum contra armatos hostes, quantus Paulum feruor accenderet, quando eum Ephesi ad irrumpendas theatri turbas Zeli flamma rapiebat*, Actor. 19. & Actor. 21. *Ego*, inquit, *non solum alligari, sed & mori in Ierusalem paratus sum pro nomine Domini Iesu. Contemnit pauorem, nec cedit gladio.* Ait enim Rom. 8. *Quis nos separabit à charitate Dei? Tribulatio, an angustia, an fames, an persecutio?* Hæc & plura S. Gregor. Quid nos ad hæc? Equi, non Troiani, sed Seiani, imò ex equis pigri, tardigradi & iniquæ fortis aselli. Seianus equus fertur suos heros & sessores, Seium, mox Dolabellam, deinde Cassium, denique Antonium perdidisse; ita nos Christi regnum crebrò perdimus potius quàm propagamus. Vide quæ de equo candido, eiúsque sessore Christo dixi Apocal. 6. 2.

Bucephalus Alexandri qualis?

Vers 4 *Ex ipso*, scilicet Iuda, prodibit *angulus*.] Ita legendum cum Hebr. Chald. & Roman. perperam ergo in nonnullis Bibliis legitur *angelus*. Porrò *angulus* metaphoricè vocatur Princeps, qui Rempublicam continet, stringit, prospicit & roborat, vti angulus vtrumque parietem in domo, ita S. Hieron. Vide dicta Isaiæ 19. 13. Rursum angulus metonymicè vocatur turris, quæ in angulis mœ-

A rorum erigi solet ad domus, arcis, vel vrbis tutelam, iuxta illud Sapien. 1. 15. *Dies tubæ & clangoris super ciuitates munitas, & super angulos excelsos.* Turris autem notat Principes, de qua Cant. 4. *Mille clypei pendent ex ea.* Ad literam angulus hic, id est, Princeps ex Iuda prodiens, fuit Iudas Machabæus, allegoricè Christus & Apostoli. Christus enim est lapis angularis domus Dei, id est, Ecclesiæ, qui vtrumque parietem, id est, Iudæos & gentes continet, & cui quasi fundamento tota Ecclesiæ fabrica incumbit & innititur, vti docet Apostolus Ephes. 2. in fine cap.

Ex ipso paxillus.] Idem dicit alia metaphora. Princeps enim in Republica, est id quod angulus

B in fabrica, & quod paxillus in pariete. Sicut enim paxillus est clauus infixus parieti, ex quo arma & vasa quælibet suspensa pendent, ita à Principe omnis populus pendet, regitur & sustentatur. Sic Eliachim vocatur paxillus Isaiæ 22. 23. Ita à Machabæis pendebat populus Iudaicus, à Christo & Apostolis populus Christianus.

Ex ipso arcus prælij.] Est hic tertia metaphora. Sicut enim Principem paulò ante vocauit angulum & paxillum, ita hic vocat arcum prælij, qui scilicet fortiter pro populo depugnet, eiúsque hostes arcu suo & suorum prosternat, vti ad literam fecit Iudas Machabæus; mysticè Christus & Apostoli. S. Hieron. verò hæc tria ita distinguit: Princeps est angulus, paxillus, & arcus populi.

C *Ex ipso angulus*, id est, ex Iuda & Iudæis, inquit, prodibit regia potestas; habuerunt enim Dauidem, Salomonem & posteros eorum reges. *Ex ipso paxillus*, id est, sacerdotium: *Ex ipso arcus prælij*, id est, fortitudo bellica, putà fortes milites & duces. Hæc enim tria, putà regnum, sacerdotium & militia, sunt robur, firmamentum, decus & gloria cuiusuis Reipublicæ, æquè ac Ecclesiæ.

Ex ipso egredietur omnis exactor.] Septuag. *abaltor*, Chald. *gubernator*, Pagnin. *præfectus*, qui scilicet exigit tum vectigalia, tum iura & obsequia à subditis, vel hostibus subactis Principi, Reipub. aut Deo debita, qualia sunt religio, cultus Dei, legum obseruantia. Tales fuerunt Ma-

D chabæi, sed maximè Christus & Apostoli. Exactor enim propriè est victor, indéque Princeps, qui victis & subditis imponit leges, onera & tributa, quod propriè competit Iudæ Machabæo, & magis Christo.

Moraliter discant hic Principes, Magistratus, Prælati, se debere præstare in repub. collegio vel congregatione cui præsunt, primò, quod angulus præstat in domo, scilicet vt eam fulciant, stringant, vniant. Secundò, quod paxillus præstat in pariete, vt eius adinstar firmi & immoti alios firment & sustentent, ita vt ab eis pendeant summi, medij & infimi. Tertiò, quod arcus præstat in prælio, vt sicut ille abigit sternitque hostes, sic Mor. de officio Prælati.

E illi Rempub. defendant & propugnent, ab eaque omnes hostes arceant & abigant. Quartò, quod exactor præstat in telonio aut debito, vt scilicet constanter vrgeant disciplinam & custodiam legum, tum diuinarum, tum humanarum, eámque si collapsa sit, restituant & instaurent, etiamsi multorum odia sint subeunda, & vulgi leuitati sæpe resistendum. Ita implebitur in eis illud Isaiæ 58. 12. *Et ædificabuntur in te deserta seculorum, fundamenta generationis & generationis suscitabis, & vocaberis ædificator sepium, auertens semitas in quietem.* Sapienter Cicero lib. 1. Officior. *Omnino*, ait, *qui Reipub. præfuturi sunt duo Platonis præcepta teneant: vnum, vt vtilitatem ciuium sic tueantur, vt* Axiomata Gentilium.

quicquid agant, ad eam referant, obliti commodorum suorum. Alterum, vt totum corpus Respub. curent, ne dum partem aliquam tuentur, reliquas deserant. Vt enim tutela, sic procuratio Respub. ad vtilitatem eorum qui commissi sunt, non ad eorum quibus commissa est, gerenda est. Et nonnullis interiectis: *Est proprium munus Magistratus, intelligere se gerere personam ciuitatis, deberéque eius dignitatem & decus sustinere, seruare leges, iura describere, & ea fidei sua commissa meminisse.* Idem lib. 3. de legib. *Magistratus*, ait, *est lex loquens*, sicut vicissim lex est magistratus silens & mutus: *Vt cupiditatibus Principum & vitijs infici solet tota ciuitas, sic corrigi & emendari continentia.* Thucydides lib. 6. *Magistratus*, ait, *est medicus ciuitatis:* qua ergo arte, cura, sinceritate & fortitudine medicus curat ægrum, v.g. phreneticum & inuitum, eadem magistratus curet ciuitatem. Agesilaus teste Plutar. in Lacon. Magistratus officium esse dicebat, *erga rebellantes audacia, erga subiectos beneuolentia vti:* sicut Virgil. 6. Æneid. Principis partes esse dixit:

Parcere subiectis, & debellare superbos.

Agathon dictitabat Magistratum trium debere meminisse, 1. quòd imperet hominibus, 2. quòd secundùm leges, 3. quòd non semper imperet. ita Stobæus serm. 43. Plato lib. 4. de legibus, censet Magistratum deferendum non iis qui præcellunt opibus, robore, forma, nobilitate, sed iis qui legibus parent maximè, & hac re cæteris in ciuitate præstant. Cato censuram petens, cum suos competitores videret populo supplices, eúmque de more prensantes, exclamauit, populo opus esse medico austero, validísque remediis; proinde eligendum non qui blandissimus esset, sed qui inexorabilis. Atque hæc dicens, ante omnes censor creatus est. Agnouit populus morbum suum: eóque Cato plus valuit obiurgando, quàm cæteri blandiendo, ait Plutar. in Apophth. Roman. vti enim corpora nostra sine mente, sic ciuitas sine legibus constare nequit. Solon interrogatus qualiter ciuitas bene regi posset, respondit. Si Princeps, & maiores secundùm legem vixerint, inquit Valer. lib. 3. cap. 9. Rursum si ciues magistratui obediant, magistratus autem legibus, vti refert Stobæus serm. 41. Heraclitus dicebat, *ciues non minùs oportere pugnare pro legibus, quàm pro mœnibus*; quòd absq; legibus nullo pacto possit esse ciuitas incolumis, absq; mœnibus possit. ita Laërtius lib. 9. cap. 1. Hinc illud Maronis:

Legésque viris, & mœnia ponet.

Pittacus Crœso percunctanti quod esset maximum imperium? Respondit, vbi leges imperant: nam vbi summa est legum auctoritas, ibi est minimum tyrannidis. ita Laërt. lib. 1. cap. 5. Demosthenes ciuitatis animam esse leges dicebat: vt enim corpus anima carens cadit, sic ciuitas nullis administrata legibus sponte sua ruit. ita Maxim. serm. 68. Cleon multo meliorem esse dicebat statum ciuitatis, quæ licèt deterioribus, firmis tamen legibus vtitur, quàm illius quæ bonis quidem, sed irritis. ita Thucyd. lib. 3. Archidamus roganti quinam essent Spartanæ vrbis præfecti? respondit: Leges & legitimi magistratus, censens in Repub. bene constituta supremam auctoritatem esse legibus deferendam, secũdam magistratibus, ac proinde eos legum debere esse tutores & vindices, non dominos, nec dispẽsatores, hoc est dissipatores. Ludouicus XII. Galliarũ Rex subpræfectum Aurelianensem, quo familiariter olim erat vsus, sæpéque iniustitiæ reum liberarat, creatus Rex damnauit, dictitans: *Contendi priuatus pro amico, regnum autem adepto leges mihi tuendæ sunt.* Ita Annal. Franc. diuinè S. Bernard. lib. 4. de Consider. cap. 4. ad Eugenium Pontif. eum docet quales debeat creare vel formare Prælatos: *Qui sint*, inquit, *in iudicio recti, in consilio prouidi, in iubendo discreti, in disponendo industrij, in agendo strenui*, &c. *qui quæstum legationem non æstiment, nec requirant datum, sed fructum. Qui regibus Ioannem exhibeant, Ægyptijs Mosen, fornicantibus Phinees, Heliam idololatris, Helisæum auaris, Petrum mentientibus, negotiantibus Christum. Qui vulgus non spernant, sed doceant: diuites non palpent, sed terreant: pauperes non grauent, sed foueant: minas Principum non paueant, sed contemnant, qui cum turba non intrent, nec cum ira exeant: qui Ecclesias non spolient, sed emendent. Qui marsupia non exhauriant, sed corda reficiant & crimina corrigant; famæ prouideant sua, nec inuideant aliena. Qui orandi studium gerant & vsum habeant, ac de omni re orationi plus fidant, quàm sua industria vel labori. Quorum ingressus pacificus, non molestus exitus sit. Quorum sermo ædificatio, quorum vita iustitia, quorum præsentia à gratia, quorum memoria in benedictione. Qui se amabiles præbeant non verbo, sed opere: reuerendos exhibeant, sed actu, non fastu. Qui humiles cum humilibus, & cum innocentibus innocentes, duros durè redarguãt, malignantes coërceant, reddant retributionem superbis. Qui non de dote viduæ & patrimonio crucifixi se, vel suos ditare festinent, gratis dantes quod gratis acceperunt, gratis facientes iudicium iniuriam patientibus, vindictam in nationibus, increpationes in populis.* Et cap. 7. librum ita concludit: *vbi malitiæ iuncta potentia est, aliquid tibi super hominem præsumendum. Vultus tuus super facientes mala. Timeat spiritum iræ tuæ qui hominem nõ veretur, gladium non formidat. Timeat orationem, qui admonitionem contempsit. Cui irasceris tu, Deum sibi iratum, non hominem putet. Qui te non audierit, auditurum Deum, & contra se paueat.* Et paulò antè perfecti Pontificis ideam ita depingit: *De cætero oportere te esse considera formam iustitiæ, sanctimoniæ speculum, pietatis exemplar, assertorem veritatis, fidei defensorem, Doctorem gentium, Christianorum ducem, amicum sponsi, sponsæ paranymphum, cleri ordinatorem, pastorem plebium, magistrum insipientium, refugium oppressorum, pauperum aduocatum, miserorum spem, tutorem pupillorum, iudicem viduarum, oculum cæcorum, linguam mutorum, baculum senum, vltorem scelerum, malorum metum, bonorum gloriam, virgam potentium, malleum tyrannorum, regum patrem, legum moderatorem, canonum dispensatorem, sal terræ, orbis lumen, sacerdotem altissimi, vicarium Christi, Christum Domini, postremò Deum Pharaonis.*

Idea prælatorum.

Idea Pontificis.

Et erunt quasi fortes conculcantes lutum (id est, hostes vt lutum) *viarum in prælio.*] Pro *fortes* Hebr. est גִּבּוֹרִים *ghibborim*, id est, præualidi, præpotentes, heroës, gigantes, Gabrieles. Ad literam notat Machabæos, qui sua fortitudine hostes Israëlis proculcarunt quasi lutum: *quia Dominus cum eis.* ita in libris Machabæorum legimus, Iudam Machabæum nunquam iniisse prælium (excepto vltimo, in quo non legitur orasse; vnde & cecidit) nisi priùs inuocata Dei ope, quam & præstitit Deus: vnde misit ad eum Ieremiam Prophetam è limbo, qui daret ei gladium, diceretque; Vers. 5.

Accipe

Accipe sanctum gladium munus à Deo, in quo deÿcies aduersarios populi mei Israël. 2. Machab. 15, 15. Hinc & Iudas Machabæi, id est, Machabæus dictus est, ex literis initialibus versus vndecimi: Exodi c.15, מִי כָמֹכָה בָּאֵלִים יְהוָה *mi camocha baelim Iehoua*, id est, *Quis similis tui in fortibus Domine?* quod quasi belli tesseram, & victoriæ omen in vexillis & insignibus præferebat, vti dixi Exodi 15. vnde sequitur.

Et confundentur ascensores equorum.] Putà duces & milites Antiochi, qui pollebant & gloriabantur equitatu, cum Machabæi pugnarent pedites, vti & Dauid, cæterique pij Iudæorum reges, juxta legem Deuter. 17. vers. 16. vti ibi dixi. Vnde quantò inferior fuit eorum sors & conditio, quod pedites in equites pugnarint, tanto nobilior illorum de eis ope Dei parta fuit victoria, tantò gloriosior triumphus. Hinc Chald. vertit: *Et fortes domus Israël triturabunt interfectos populorum, quasi lutum viarum in bello, & prælia committent: quia verbum Domini erit in auxilium eorum.* Mysticè, hæc veriora sunt in prælio spirituali, quo Christus & Apostoli debellarunt mundum & tartarum.

Vers. 6.] Et confortabo domum Iuda, & domum Ioseph saluabo: & conuertam eos: quia miserebor eorum: & erunt sicut fuerunt quando non proieceram eos: ego enim Dominus Deus eorum, & exaudiam eos.

Vers. 7.] Et erunt quasi fortes Ephraim, & lætabitur cor eorum quasi à vino: & filij eorum videbunt, & lætabuntur, & exultabit cor eorum in Domino.

Vers. 8.] Sibilabo eis, & congregabo illos, quia redemi eos: & multiplicabo eos, sicut antè fuerant multiplicati.

Vers. 9.] Et seminabo eos in populis, & de longè recordabuntur mei: & viuent cum filiis suis, & reuertentur.

Vers. 10.] E reduceam eos de terra Ægypti, & de Assyriis congregabo eos, & ad terram Galaad & Libani adducam eos, & non inuenietur eis locus.

Vers. 11.] Et transibit in maris freto, & percutiet in mari fluctus, & confundentur omnia profunda fluminis, & humiliabitur superbia Assur, & sceptrum Ægypti recedet.

Vers. 12.] Confortabo eos in Domino, & in nomine eius ambulabunt, dicit Dominus.

Vers. 6. *Et confortabo domum Iuda, & domum Ioseph saluabo.*] Domus Iuda sunt duæ tribus; domus Ioseph decem reliquæ, quarum caput fuit tribus Ephraim, filij Ioseph, ex eáque prognatus Ieroboam, æquè ac cæteri reges Israël. Porrò multi ex decem tribubus partim iam ante se iunxerant

A Iudæis, partim postea cum viderunt, vel audierunt victorias & trophæa Machabæorum, iis se aggregarunt, vt sub eorum ducatu & præsidio incolumes & felices viuerent. ita S. Hieron.

Mysticè, id verius in conuersione tam Israëlitarum, quàm Iudæorum ad Christum, quæ inchoata est ab Apostolis, sed perficietur ab Elia & Enoch in fine mundi: tunc enim omnis Israël saluus fiet. ita Remig. Lyran. & Arias. Pro *confortabo* hebr. est וְגִבַּרְתִּי *ghibbarti*, id est, viriles, fortes, robustos, ac quasi Gabrieles efficiam. A גָּבַר *gabar* enim, id est, vir fortis fuit, deducitur nomen Gabriel, id est, fortis vel fortitudo Dei.

Et conuertam eos.] Vt è locis in quibus per captiuitatem dispersi sunt, reuertantur ad auitas in
B Iudæa sedes. Vnde Septuag. vertunt: *Et habitare faciam eos.* Chald. *Et congregabo captiuitatem eorum.* Pleniùs Tigurina: *Et reuersos collocabo*; ac Vatab. *Et conuersos habitare faciam.* Hebr. enim הוֹשְׁבוֹתִים *hoscebotim*, est mistæ cõiugationis, quasi conflatum ex הֵשִׁיב *hescib*, id est, conuerti vel reuerti fecit; & ex הוֹשִׁיב *hoscib*, id est, habitare fecit, collocauit.

Et erunt sicut fuerunt, quando non proieceram eos.] q. d. Erunt sicut fuerunt ante captiuitatem, tam Babylonicam, quàm Assyriacam. Hinc patet ad literam loqui Prophetam de Iudæis, Israëlitis & Machabæis. Idē patet ex nominibus *domus Iuda, domus Ioseph, Ephraim*, &c.

C *Et erunt quasi fortes*, Heb. *gibborim*, de quo dixi vers. 5. *Ephraim.*] q. d. Erunt quasi heroes Ephraim, fortites bellantes bella Domini. Tribus enim Ephraim inter decem tribus erat fortissima. Vnde & cæteris tribubus cõtinuos dedit reges. Hinc illud Psal. 77. 9. *Fily Ephrem intendentes & mittentes arcum, conuersi sunt in die belli.* Vers. 7.

Et lætabitur cor eorum quasi à vino.] q. d. Ex continuis victoriis exultabunt, sicut exultant qui hausto potenti vino hilarescunt: vel q. d. In præliis erunt audaces, interriti; & quasi leones ignem spirantes, perinde ac si vino generoso oppleti æstuarent, vti nũc Kosachi, Hiberni, Hollan-
D di, aliæque gentes vino adusto se implent ante prælium, vt spiritibus calidissimis æstuantes sint audaces, ruántque intrepidi in enses & gladios.

Et fily eorum]. q. d. Filij, nepotes & posteri eorum cernent, audientque patrum & auorum suorum trophæa, indéque exultabunt in Domino, & ad eadem heroicè consectanda incitabuntur. Sic trophæis Miltiadis Themistocles, Achillis Alexander Magnus, Alexandri Magni Iulius Cæsar, Cyri Scipio, excitati sunt ad eadem per heroica facinora consectandum, vti narrat Plutar. in eorum vita.

E *Sibilabo eis & congregabo illos.*] Quasi sibilo congregabo & conuocabo eos, velut oues in Ierusalem, tanquam Synagogam; & tẽpore Christi in Ecclesiam, in qua sibilus erit prædicatio euangelica, inquit Vatab. Est catachresis: ponitur enim sibilus pro conuocatione, quia hæc in ouibus à pastore fit sibilo. Et hendiadys. Vnum enim dicitur per duo: *sibilabo & congregabo*, id est, quasi sibilando congregabo. Simili modo ait Isaias cap. 7. 18. *Sibilabit Dominus muscæ, quæ est in extremo fluminum Ægypti, & api quæ est in terra Assur.* Vide ibi dicta. Vers. 8.

De longè recordabũtur mei.] q. d. Iudæi & Israëlitæ degentes in remotis locis, vbi audierint legem Dei, cultum & Synagogam per Machabæos Vers. 9

in Iudæa restitutam, recordabuntur mei, vt me more Patrum inuocent & colant, ideóque cum filiis valentes & gaudentes reuertentur in Ierusalem.

Vers. 10. *Et reducam eos de terra Ægypti & de Assyriis.*] Alludit ad captiuitatem Assyriacam & Babylonicam, quam fugientes multi ex Israël, profugerunt de more in Ægyptum, vt patet Ierem. 44. q. d. Soluam omnem eorum captiuitatem, exilia & dispersiones, faciamque vt tuti & liberi in patriã, & ad me meúmq; templũ, & Ecclesiã reuertantur. ita S. Hier. Alber. & Hugo. Huc facit quod Iosephus lib. 11. Antiq cap. 2. scribit Ptolomæum Philadelphum, qui post Ptolomæum Lagi Alexandro Magno in regno Ægypti successit, centum viginti millia Iudæorum ex Ægypto libertate donata in Iudæam remisisse, eáque beneficientiâ obtinuisse ab Eleazaro Pontifice 72. Interpretes, qui S. Scripturam ex Hebræo in Græcum idioma transferrent.

Ad terram Galaad & Libani adducam eos.] Putà in Iudæam, cuius limites sunt Libanus & Galaad. Mysticè, ad Ecclesiã Christi quæ fertilis est, pulchra & amœna vti Galaad, Libanus, omnisq; terra Iudæis olim promissa. Vnde sequitur: *Et non inuenietur eis locus*, scilicet sufficiens. q. d. Maxima erit multitudo fidelium, tum Iudæorum sub Machabæis, tum potiùs Christianorum sub Christo & Apostolis, adeo vt templo & Ecclesiæ eos non capiant. Secundò Sanchez, q. d. Non inuenietur eis locus, id est, ipsi non inuenientur in loco pristino, putà in Ægypto & Assyria, quia redibunt in Ierusalem. vnde Septuag. vertunt: *Non relinquetur ex eis vllus*; vt sit hypallage.

Anagog. q. d. Locus fidelium post mortẽ, postque diem iudicij non inuenietur ampliùs in terra, quia ipsi ex terra transferentur in cælum.

Vers. 11. *Et transibit in maris freto.*] Varij variè hæc explicant. Primò, Iudæi hæc ad literam expectant, quasi portenta futura & facienda à suo Messia, sicut facta sunt à Mose in mari rubro. Verùm quia ad literam hoc cap. agitur de Machabæis, eorúmque victoriis portentosis; hinc secundò magis appositum huic loco est, quod tradunt Hebræi prisci apud S. Hieron. ac Remig. & Hugo, scilicet Iudæos olim in Græciam profugos, tempore Machabæorum, per fretum angustum Propontidis, quod Chalcedonem à Constantinopoli segregat, transisse, vt redirent in Iudæam. Verum nusquam legimus fretum hoc percussum & siccatum à Deo, vt Iudæi sicco pede pertransirent. Tertiò, alij putant hic notari Alexandrum Magnum, qui cum exercitu mare Pamphiliæ sicco pede transmisit, pergens contra Darium & Persas, teste Iosepho lib. 2. Antiq. c. vlt. Verum hoc viris doctis fabulosum videtur; & Ioseph. licèt id ex aliis referat, non tamẽ approbat. Adde, quid hoc ad Iudæos & Machabæos? Dico ergo esse hic continuam metaphoram siue allegoriam, qua sub schemate miraculosi transitus Hebræorum per mare rubrum duce Mose, & per Iordanem duce Iosue in terram promissam, describit similem non miraculosum, sed mirabilem transitum Iudæorum toto orbe dispersorum per maria & gentes, felicémque reditum in Iudæam, cùm audierint eius felicitatem & victorias partas à Machabæis. q. d. Faciam vt Iudæis in Ierusalem redeuntibus omnes viæ, maria & flumina sint peruia, remouebo omnes obices & obstacula, adeóque si opus sit siccabo mare & flumina, vti siccaui sub Mose, quando ipse virga percussit mare rubrum, & sub Iosue, quando confudi, diuisi & siccaui profunda fluminis Iordanis; quin & humiliabo superbiam & potentiam Assyriorum, Ægypriorum, aliarumq; gentium hostilium, faciámq; vt populum meum retinere, aut ab hoc suo in Iudæam reditu remorari nequeant. Nominat præ aliis Ægyptios & Assyrios, quia hi olim crebrò & vehementer afflixerunt Israëlitas, eósque in captiuitate detinuerunt. ita Theodor.

Mysticè, id verius in Apostolis & eorum sequacibus, quibus Deus viam patefecit per terras, maria & flumina, vt omnes gentes adirent, eásque Ecclesiæ aggregarent, iuxta illud Isaiæ 11. 15. *Et desolauit Dominus linguam Ægypti, & leuauit manum suam super flumine in fortitudine spiritus sui, & percutiet in septem riuis, ita vt transeãt per eam calceati.* Sicut Augusto Cæsari Ægyptũ inuadenti, viámque per suam Monarchiam in Ægyptum & in omnes gentes Apostolis pandenti, contigit, vt ibidem dixi. ita S. Hieron. Cyril. Clarius, Arias, Vatab. & alij. Vbi nota, in Scripturis hostes Ecclesiæ Dei vocantur Ægyptij, Assyrij, Chaldæi: quia hi fuerunt hostes Israëlis & Synagogæ, quæ fuit quasi aurora & parens Ecclesiæ.

Confundentur omnia profunda fluminis.] *Fluminis*, id est, fluminum, sed dicit *fluminis*, quia alludit ad Iordanem siccatum à Iosue. Dices, quid est τὸ *confundentur*? Respondent aliqui, *confundentur*, id est, commiscebuntur, sicut Iordanis aquæ à Iosue diuisæ, repressæ, & in vnum locum coactæ, intumescentes confusæ, id est, commistæ & conuolutæ fuerunt. Verùm hebr. בוש *bosc*, non significat commiscere, sed confundere, id est, pudefacere. Dico ergo flumina metaphoricè dici confundi & pudefieri, cùm suo alueo, quasi suo iure & hæreditate, contra naturam priuantur, ab eóque vi expelluntur. Si enim haberent sensum & sanguinem, vtique ob hanc vim & quasi ignominiam, quam inuitè subeunt, pudefierẽt & erubescerent, quod suo loco violenter excedere, cúmque hominibus, putà Hebræis, cedere debeant. Sic iratus confunditur, cùm iram suam explere nequit, dum illa à potentiori quopiam reprimitur & infringitur. Confundi ergo profunda fluminis, idem est quod siccari. Vnde pro *confundentur*, Pagnin. & Tigur. vertunt *siccabuntur*, & ita ad verbum nunc est in Hebræo. Nam הוביש *hobisçu*, propriè deducitur à יבש *iabasç*, id est, siccare; Noster deduxit à בוש *bos*, id est, confundi, pudefieri: quare videtur legisse alio puncto הֵבִישׁ *hebisçu*, quanquam ordines verborum imperfectorum apud Hebræos sæpe confunduntur, ac verba quiescentia *Ain vau*, tempora sua mutuantur à quiescentibus *Pe iod*, putà *bos* à *iabas*, & sic *hobisçu* ponitur pro *hebisçu*. Simili modo dixit Ioël cap. 1. 10. *Confusum est vinum*, & vers. 12. *Vinea confusa est*, id est, siccita est, elanguit, euanuit. Vide ibi dicta. Iam sensus huius loci est is, quem paragrapho præcedenti assignaui.

Confortabo eos in Domino. In me, qui sum Dominus. Est enallage: loquitur enim Deus de se in tertia persona. *Et in nomine*, id est, virtute, potentia & inuocatione *eius ambulabunt*, pergéntque strenuè & alacriter Iudæi in Ierusalem, fideles in Ecclesiam militantem in terris, & ex ea in triumphantem in cælis. Vers. 12.

CAPVT

CAPVT VNDECIMVM.

SYNOPSIS.

Prædixit Zacharias cap. 10. Machabæorum bella & victorias, nunc prosequitur ea quæ post illos futura erant, & obuentura Iudæis per Romanos. Hoc ergo capite prædicit excidium Ierosolymæ, putà vrbis & templi, iam recèns à Zorobabele, & Iesu filio Iosedec ædificati, faciendum à Tito & Romanis, idque ob Iudæorum peccata, præsertim ob Christum ab eis occisum & venditum triginta argenteis. Quare vt peccata hæc declinent, itáque excidium euadant, Deus Zachariam facit pastorem, id est, Prophetam, vt futura hæc prædicat & comminetur. Hinc vers. 7. sumit duas virgas pastoritias, quibus quasi pastor, populum quasi gregem suum pascat: vnam vocat Decus, id est, decoram & gratiosam: alteram vocat Funiculum, quo constringuntur & plectuntur rei. Hisce repræsentat duos prouidentiæ & regiminis modos, quibus vti in Israële regendo iam antea vsus, ita deinceps vsurus erat Deus, nimirum virga cui nomen Decus, repræsentat amorem, promissa & beneficia; quibus Deus Iudæos ad se vti olim allexerat, ita per Machabæos eorúmque posteros allecturus erat vsque ad Christum, qui fuit decus, amor & gratia Dei Patris effusa in Iudæos: altera cui nomen Funiculus, repræsentat timorem, minas & plagas, quæ Deus post priorem amoris virgam in morte Christi confractam, pauit & exagitauit Iudæos per Romanos; quam quia pariter spreuerunt, hinc & hanc virgam confregit, eosque abs se abiecit, omnémque eorum curam ac prouidentiam depósuit; ac eos vers. 15. pastori stulto, cuius formam & habitum induere iubetur Zacharias, vt eum populo repræsentet, pascendos, id est, perdendos & mactandos tradidit.

Vers. 1.] Aperi Libane portas tuas, & comedat ignis cedros tuas.

Vers. 2.] Vlula abies, quia cecidit cedrus, quoniam magnifici vastati sunt: vlulate quercus Basan, quoniam succisus est saltus munitus.

Vers. 3.] Vox vlulatus pastorum, quia vastata est magnificentia eorum: vox rugitus leonum, quoniam vastata est superbia Iordanis.

Vers. 4.] Hæc dicit Dominus Deus meus: Pasce pecora occisionis.

Vers. 5.] Quæ qui possederant, occidebant, & non dolebant, & vendebant ea, dicentes: Benedictus Dominus, diuites facti sumus: & pastores eorum non parcebant eis.

Vers. 6.] Et ego non parcam vltrà super habitantes terram, dicit Dominus: ecce ego tradam homines, vnumquemque in manu proximi sui, & in manu regis sui: & concident terram: & non eruam de manu eorum.

VERS. I.

A PERI *Libane.*] Quæres, quid hic significat Libanus? Theodor. & Chald. putant significare gentes vicinas & hostiles Iudæis, quales erant Syri, Idumæi, Moabitæ. Libanus enim erat terminus Iudææ, & initium gentium, putà Syrorum versùs Aquilonem. Censent ergo hic gẽtibus excidium intentari, eo quòd Iudæis reditum è Babylone, templique & vrbis restaurationem inuiderint, & pro viribus impedierint. Verùm sequentia omnia

A Iudæos spectant, non gentes, ac in primis illud vers. 3. *Vastata est superbia Iordanis.* Quocirca cæteri omnes, vt S. Hieron. Cyril. Haymo, Remig. Hugo, Lyran. Dion. Vatab. Arias, Ribera, Mariana, Sanchez, à Castro & alij constanter & vnanimiter censent, per Libanum hic accipi Ierusalem & templum. Primò enim tam vrbs quàm templum in Iudæa æquè ac Libanus mons inclytus in Syria eminebat. Secundò, vtrumque ex cedris Libani erat constructum. Tertiò, domibus & incolis abundabat, vti Libanus & sylua abundat arboribus. Quartò, quia Ierusalem alebat tyrannos, raptores, prædones, vti Libanus alit lupos, leones, vrsos, aliásque feras, eáque de causa vastata est. Quintò, quia templum candore lapidum candicabat, vti Libanus candore niuium, teste Iosepho lib. 6. belli, indéq; dictus est Libanus à לָבָן *Laban*, id est, albus, candidus: vel à לְבֹנָה *Lebona*, id est, thus, quia thuris est ferax. Templum ergo quod iam cum vrbe ædificabatur, Zacharias hic vocat Libanum, eiúsque finem & exitum in eius initio prædicit. Vnde Chald. pro Libano vertit *templum.* Similiter modo Ezechiel cap. 17. 3. Ierusalem vocat Libanum. Vide ibi dicta. Denique alludit ad domum regiam saltus Libani, in Ierusalem ædificatam à Salomone. 3. Reg. 8. 2. Iam censent aliqui hic prædici vastitatem, quam Antiochus Epiphanes vrbi & tẽplo intulit tempore Machabæorum, cùm pastor & idolum de quo vers. 17. fuit impius Iason, qui vti simoniacè Pontificatum emit ab Antiocho, ita sceleratè eum administrauit, colens Herculem & deos Antiochi. Verùm quia hic intrusus fuit Pontifex, quem mox excluserunt Machabæi Pontifices & Principes legitimi, sub quibus maximè floruit Dei templique religio, hinc meliùs Vatab. Ribera, à Castro & alij passim censent hic agi de vastitate vrbi & templo illata per Titum & Romanos. Hi enim funditus combusserunt & diruerunt tam vrbem, quàm templum; cùm Antiochus illud non destruxerit, sed tantùm suis

Templum vocatur Libanus ob quinq; analogias.

B

Libanus vnde dictus.

C

ſacrilegiis prophanarit. ita S.Hieron. Haymo, Remig. Alber. Hugo, Dionyſ. Vatab. Arias, Ribera. Senſus ergò eſt: *Aperi Libane portas tuas*, q.d. O Ieruſalem & templum iam recèns extructum tabulis cedrinis ex Libano allatis, aperi Romanis venientibus portas tuas, quia illis non poteris reſiſtere: fruſtra enim illis eas claudes, quia ipſi ſua vi & robore omnia perfringent. Huius rei ſymbolum & præſagium fuit, quod Ioſeph. lib. 7. belli cap. 12. narrat ante captam à Tito vrbem, orientalem portam templi æneam, quæ vix à viginti viris claudi poterat, ſponte ſua hora ſexta noctis in Paſchate fuiſſe apertam. Huc pariter facit, quod tradunt Hebræi, & ex iis R. Dauid, Lyran. & Galatin. lib. 4. cap. 8. nimirum 40. annis ante euerſum templum à Romanis, portas templi quæ veſpere claudebantur, nocte ſponte fuiſſe reſeratas, ac ſummo manè veniente eo R. Iohanan filium Zachai, qui inter Rabbinos eminebat, dixiſſe: *O domus, ô ſacra domus, quid ſibi vult quod tu tibi timeas? Equidem ſcio interitum tibi ac vaſtationem imminere, & iam olim vaticinium illud de te editum fuiſſe: Aperi Libane portas tuas.* Quod ſi verum eſt, aptè huic loco congruit, vbi ſolerter coniicit Ribera, portas templi ſponte ſua apertas fuiſſe eo die præcisè, quo Chriſtus mortuus eſt in cruce, & velum templi ſciſſum eſt à ſummo vſque deorſum. Conuenit enim tempus, ſcilicet quadrageſimus annus ante vrbis excidium, quo Chriſtus paſſus eſt: exciſa eſt enim vrbs anno ſecundo Veſpaſiani, qui fuit ab ortu Chriſti 73. teſte Euſeb. in Chronic. Deinde in Paſchate paſſus & mortuus eſt Chriſtus; perinde ac in Paſchate portas templi reſeratas ſcribit Ioſephus.

Moriente Chriſto portæ templi apertæ ſunt.

Et comedat ignis cedros tuas.] Primò ad literam, q. d. Sicut ô Ieruſalem nuper vidiſti tuas magnificas ædes, & palatia ex cedris, abietibus & quercubus conſtructa comburi à Chaldæis, ita rurſum idem viſura & paſſura es à Romanis. Secundò & meliùs, ſymbolicè cedri vocantur ſummi Principes & Pontifices: abietes, Præpoſiti, Senatores, Conſules & Præfecti minores: quercus, diuites & fortes viribus. Vnde Chald. vertit: *Satrapæ prouinciarum.* q.d. Ignis hic tuæ vaſtitatis & incendij afflabit, & conſumet omnes tuos Principes, Præfectos, nobiles & diuites. ita S. Hieron. Cyril. & Euſeb. lib. 8. demonſtr. cap. 4. vnde explicans ſubdit Propheta.

Vers. 2. *Vlula abies, quia cecidit cedrus.*] q. d. Vlulate Senatores & Magiſtratus minores, quia ceciderunt Principes, qui vos alebant & protegebant, ac proinde & vos pariter cadetis, occidendi, vel capiendi à Tiro & Romanis. Hoc eſt quod ſubdit: *Quoniam magnifici* (Principes) *vaſtati ſunt.* Eſt ergo parœmia.

Vlulate quercus Baſan.] Putà potentes & opulenti, qui inter Iudæos eminetis ſicut quercus in Baſanitide. Chald. vertit: *Vlulate ſatrapæ prouinciarum. Quoniam ſuccisus eſt ſaltus munitus*, putà Ieruſalem munita, quam vocat ſaltum vel ſyluam, quia perſiſtit in metaphora Libani, montis, & ſyluæ.

Vers. 3. *Vox vlulatus paſtorum.*] Aliqui, vt à Caſtro, cenſent Prophetam loqui præſentibus Iudæis, qui dolebant fabricam templi ſecundi non æquare magnificentiam primi. q.d. Dolent nunc magiſtratus, quòd videant adeo extenuatam templi magnificentiam: rugiunt Principes vt leones, quia vident modò ſplendorem illum antiquum Ieruſalem obſcuratum. Verùm non eſt quòd doleatis, ſed periculo præterito edocti, gratias agite de præſenti, licèt minori felicitate; quod opportunè admoneo vos, ne à ſtatu in quo nunc eſtis, decidatis in ſimilem captiuitatem, à qua nūc eſtis liberati. Verùm quia hæc pertinent ad præcedentia, in quibus futurum à Romanis vrbis templique excidium clarè prædixit, hinc eodem referenda ſunt. q.d. Videor mihi eminus ex alta prophetiæ ſpecula videre extremam Ieroſolymæ cladem, ac in ea audire vlulatus ciuium, præſertim paſtorum, id eſt, Sacerdotum & Pontificum: quia vaſtata eſt magnificentia eorum, quia ſcilicet combuſtum eſt magnificum templum, eiúſque vaſa & veſtes, quibus magnificè veſtiti incedebant Pontifices, & cuius oblationibus & opibus ſplendidè viuebant. Euerſa ergo magnificentia templi, euerſa eſt magnificentia Sacerdotum. Videor quoque mihi audire vlulatum Principum & Magiſtratuum, quaſi rugitum leonum, qui auarè & tyrannicè dominabantur populo, in eúmque quaſi leones ferociter, ſuperbè & rapaciter graſſabantur. Hi enim rugiunt & vlulant, quia *vaſtata eſt ſuperbia Iordanis*, putà ſuperba eorum palatia, prædia, villæ, agri & ſyluæ, quæ iuxta Iordanem poſſidebant, vt eius fluentis irrigarentur, fierentque fertilia ad fructum, æquè ac amæna ad aſpectum. Alludit ad leones, quorum copia erat in ſyluis iuxta Iordanem. Hi enim agris & ſyluis à Romanis vaſtatis, gregibúſque ibidem paſci ſolitis, occiſis, vel abductis, pariter rugiebant, eo quòd latibulis, æquè ac gregum prædis eſciſque ſuis priuati, vel fame mori, vel aliò migrare, cogerentur. Hinc illud Cantic. 4. 6. *De vertice Sanir & Hermon, de cubilibus leonum, de montibus pardorum.* Sanir enim & Hermon erāt iuxta Iordanem. ita Clarius, Arias, Vatab. & alij. Addit S.Hieron. exſiccatum partim à Deo, partim à Romanorum copia fuiſſe Iordanem; quocirca leones præ ſiti irrugiiſſe. Vnde Chald. vertit: *Quia exſiccata eſt propter eos elatio Iordanis.* Solet enim Iordanis affluentibus aquis ex reſolutione niuium efferri & intumeſcere. Septuag. *Quia miſer factus eſt fremitus Iordanis.* Solent enim aquæ copioſæ inter ſe, vel ad ſaxa alliſæ fremere. Nam hebr. *geon* ſignificat magnificentiam & arrogantiam, quæ fremitus eſt cauſa.

Paſce pecora occiſionis.] Putà Iudæos occiſioni à Romanis, quaſi oues & pecora deſtinatos. Vers. 4.

Quæres, ad quem, & à quo dicitur *paſce*: Reſpondet Theodor. & ex eo Ribera, id dici à Patre æterno ad Chriſtum filium iam incarnatum. q.d. Tu, ô Chriſte, fili, paſce & doce Iudæos, ſi quo modo pœniteant, & ad te conuertantur, itaque euadant excidium Romanorum, cui à me addicti ſunt.

Simpliciùs S.Hieron. Remig. Hugo, Lyran. Vatab. & alij, cenſent hæc eſſe verba Dei ad Zachariam. q.d. Ego te, ô Zacharia, conſtituo paſtorem, id eſt, Prophetam, vt tuis hiſce oraculis paſcas, doceas & moneas Iudæos futuros de futuro excidio, vt illud ipſi per pœnitentiam & mutationem vitæ declinare & effugere ſatagant. Id ita eſſe patet, quia Zacharias induit hic habitum paſtoris, ideóque duas virgas paſtoritias aſſumit, vnam nominat Decus, alteram Funiculum, ſicut mox verſ. 15. aſſumit formam paſtoris ſtulti, quod de Chriſto dici nequit. Hinc Chald. vertit: *Vaticinare aduersùs gubernatores, qui conſtituti ſunt ad gubernandum populum meum, & ipſi dominati ſunt in eos quaſi in oues occiſionis, dicentes: Non imputabitur*

putabitur

putabitur nobis in peccatum. Vbi nota, Iudæos hic vocari oues vel pecora occisionis. Primò, quia in eos quasi oues impunè grassabantur Principes & Pontifices, eósque vel in corpore; vel in anima expilabant & iugulabant praua sua doctrina & vita, vti eis exprobrat Christus Matth. cap. 23. ita ex Chaldæo Theodor. & patet ex eo quod sequitur: *quæ qui possederant, occidebant.* Oues ergo *occisionis*, vel *escarum*, vti vocantur psalm. 43. 12. sunt quæ non seruantur ad lanam aut lac, non vt tondeantur vel mulgeantur, sed vt occidantur & deuorentur. Sic Ierem. vers. 12. 3. *Congrega*, ait, *eos quasi gregem ad victimam, & sanctifica eos in die occisionis.* Secundò, quia occisioni & gladio Romanorum ob sua scelera, cum suis Principibus & Pontificibus erant destinati cædique deuoti. ita S. Hieron. Remig. Hugo, Vatabl. & alij passim. Rationem dat à Castro: nam iubetur, inquit, Zacharias ac si pastoritiam artem exerceret, repræsentare officium pascendi, quo Deus populum suum pauit diuersis temporibus, & deinceps pasturus erat. Et rationem huius personæ, & quasi fabulæ assumendæ docet Deus esse, quod iniqui pastores fuerint causa, cur ipse populum deseruerit, & cum pastoribus in captiuitatem duci permiserit à Chaldæis, & rursum duci permissurus sit à Romanis. Dicit igitur Deus: Age, ô Zacharia, sume personam pastoris sapientis, & pasce oues meas, quas stulti pastores & occidunt, & occisioni parant: Nam illi quibus eas curandas commisi, iugulant eas, sua lucra quærentes, non earum salutem: nec de hoc scelere dolent, quasi nullam culpam commiserint; & vendunt eas, & aucti pretio laudant Deum, dicentes: Benedictus Deus, quia sumus ditati: itaque pastores hi non parcunt ouibus, sed eas impune expilant & mactant. Simili schemate vtitur Ieremias cap. 23. 1. *Væ*, ait, *pastoribus, qui disperdunt & dilacerant gregem pascuæ meæ.* Et Ezechiel cap. 34. 2. *Væ pastoribus Israël qui pascebant semetipsos*, &c. *quod crassum erat occidebatis, gregem autem Domini non pascebatis.* Vide ibi dicta. Ita à Castro, & rectè, nisi quod ipse hæc censeat dici de pastoribus præteritis, non de futuris, cùm potiùs, vt dixi, hæc, vtpote oracula de vrbis excidio, spectent futura, & pastores futuros vsque ad tempora Christi & excidij Ierosolymæ. Illis enim iniquis, impiis & tyrannicis opponit suum pastoratum, & regimen æquum, pium & paternum.

Et vendebant ea.] Scilicet pecora. q. d. Hi pseudopastores ex gregibus sibi commissis quæstum faciebant, eis eorumque filiis, seruis, operis, agris, &c. ad sua lucra per vim & fraudem abutebantur, perinde ac si eos ad suum quæstum vendidissent. Est catachresis.

VERS. 6. *Et ego non parcam eis.*] Aliqui futurum accipiunt pro præterito, scilicet *non parcam*, id est, non peperci *eis*, putà Ægyptiis, eo quòd populum meum oppressissent: aut potiùs *eis*, scilicet Israëlitis, eo quòd fecerint schisma à me & à domo Dauid. Hac enim de causa tradidi eos regibus impiis, qui eos tyrannicè expilarent, imò feci vt in sese inuicem grassarentur, & mutuò se per intestina odia, fraudes & cædes conficerent. ita à Castro.

Meliùs alij futurum propriè vt sonat accipiunt, censéntque id impletum sub Aristobulo & Hircano, qui cum de Pontificatu & Principatu contenderent, vocarunt in auxilium Pompeium & Romanos, à quibus subacti, spoliati & vastati sunt. ita Theodor. aut potiùs sub Tito & Vespasiano, quando Zelotæ aliique Iudæi mutuò sese expilarunt & mactarunt, teste Iosepho lib. 6. belli cap. 2. & 4. Et traditi sunt *in manus regis sui*, id est, Principum suorum factiosorum, vt ait Vatab. aut Herodis Agrippæ, Vespasiani & Titi, qui totam Iudæam perdiderunt. ita S. Hieron. Albert. Hugo, Arias & Vatab. Romani enim Imperatores vocantur reges Iudæorum, tum quia in passione Christi Iudæi eos, vt suos Cæsares agnouerunt & professi sunt, dum coram Pilato clamarunt: *Non habemus regem, nisi Cæsarem*: tum quia Romani eos bello subegerunt, an iure, an iniuria non disputo.

Vers. 7.] Et pascam pecus occisionis propter hoc, ô pauperes gregis. Et assumpsi mihi duas virgas, vnam vocaui Decorem, & alteram vocaui Funiculum: & paui gregem.

Vers. 8.] Et succidi tres pastores in mense vno, & contracta est anima mea in eis: siquidem & anima eorum variauit in me.

Vers. 9.] Et dixi: Non pascam vos: quod moritur, moriatur; & quod succiditur, succidatur: & reliqui deuorent vnusquisque carnem proximi sui.

Vers. 10.] Et tuli virgam meam, quæ vocabatur Decus; & abscidi eam, vt irritũ facerem fœdus meum, quod percussi cum omnibus populis.

Vers. 11.] Et in irritum deductum est in die illa: & cognouerunt sic pauperes gregis, qui custodiunt mihi, quia verbum Domini est. VERS. 7.

Et pecus pascam occisionis.] Theodor. Vatab. Ribera, & alij, censent hanc esse Christi vocem ad suos Apostolos, & primos fideles è Iudæis collectos, quos ob humilitatem, paupertatem & imbecillitatem vocat pauperes gregis, quasi Christus hic significet se velle Patri suo obedire & obsequi, vt quantum in se est Iudæos pascat, & iram cladémque eis à Deo decretam auertat. Verùm hoc mysticum & allegoricum potiùs est, quàm literale. Ad literam enim Propheta hic à Deo constitutus pastor vers. 4. vbi ab eo audiuit: *Pasce pecora occisionis*, hoc versu onus pascendi suscipit, Deóque respondet: *Pascam pecus occisionis.* Vnde ex Hebræo vertas: *Et paui*, vel pascere cœpi. Noster vertit: *Et pascam*, vt significet continuationem & diuturnitatem pascendi. ita S. Hieron. Remig. Lyran. & Arias. Porrò Zacharias fuit pastor, non verus & literalis, sed mysticus & symbolicus, pauitque Iudæos suis hisce oraculis, quibus iussu Dei pastoris habitum virgámque assumit, ac pastoris veri munia, Dei, inquam, circa Iudæos gubernationem repræsentat, sicut vers. 15. ex aduerso induit vasa pastoris stulti, vt eius mores populo in se exprimat & ostentet.

Propter hoc, ô pauperes gregis.] Supple, attendite ad ea quæ dicturus sum. ita S. Hieron. Remig. Alber. & Hugo. Secundò, Arias, Vatab. à Castro & alij,

alij, q.d. Quia oues hæ sunt occisioni destinatæ, & quia à Deo constitutus sum earum pastor, propter hoc pascam eas, præsertim vt vos ô pauperes gregis, tum ab occisione, cui reliqui certò destinati sunt, tum è manu improborum pastorum vestrorum liberem. Vnde Arias vertit: *Pascam oues occisionis propter vos ô pauperes gregis*; vt hebr. לָכֵן *lachen*, non sit aduerbium, significans *propter hoc*, sed pronomen, significans *vobis*, ita vt *lachen* femininum ponatur pro לָכֶם *lachem* masculino. Pauperes gregis vocat inopes in populo, præsertim simplices, innocentes, mansuetos & iustos; propter quos Deus cæteris impiis ad tempus pepercit, pascens eos per Prophetas & ad pœnitentiam prouocans. ita Theodor.

Et assumpsi mihi duas virgas,] Duos baculos pastorales, vt pastoris habitum, æquè ac officium assumerem. Vnde subdit: *Et paui gregem.*

Vnam vocaui Decorem.] Hebr. נֹעַם *noam*, id est, decor, species, iucunditas, gratia, amabilitas, suauitas, mansuetudo. Vnde socrus Ruth vocabatur Noëmi, dicebátque: *Ne vocetis me Noëmi, id est, pulchram, sed vocate me Mara, id est, amaram, quia amaritudine valde repleuit me Omnipotens*, Ruth. 1. 20. Hæc virga significat regimen suaue per amorem & beneficia, non per minas & supplicia. Vnde Vatab. *Hæc*, ait, *fuit clementia Christi, qua vsus est dum assumpsit carnem.* Quocirca Syrus vertit: *Vnam vocaui suauem*, vel *iucundam*. Arabicus Antiochenus: *Vnam vocaui facilitatem*, vel *benignitatem*. Alexandr. *Vnam vocaui decus.*

Et alteram vocaui Funiculum:] Hebr. חֲבָלִים *chabalim*, id est, funiculi. ita Septuag. Aquila, Symmach. & Noster. Hinc & Syrus & Arabicus vterque vertit *funem*. Hic significat regimen durum, seueras leges & edicta, quibus populus quasi funibus colligatur, constringitur, & si peccet flagellatur, vincitur, illaqueatur. Iam Hebræi aliter punctant, legúntque חֹבְלִים *chobelim*, id est, colligantes, naueleri, gubernatores, & per antiphrasin dissipantes, corruptores. Porrò quia funiculis olim dimetiebantur hæreditates, hinc funiculus metonymicè significat hæreditatem, siue sortem & partem hæreditatis, quæ cuique per funiculum dimetientem obtingebat. Rursum funiculus significat cœtum & congregationem. Sicut enim ex multis filis contortis conflatur funiculus, sic ex multis hominibus congregatis fit cœtus & populus. Vnde Euseb. lib. 10. demonstr. Euang. c. 4. per *decorem* accipit legem veterem, quæ data est, inquit, *funiculo*, id est, cætui & populo Israël, qui erat funiculus hæreditatis, id est, sors & hæreditas Dei.

Duæ virgæ quid? Resp. 1. — Quæres, quale est hoc virgarum hieroglyphicum? quid symbolicè hæ duæ virgæ ad literam significant? Primò, S. Hieron. Remig. Ruper. Hugo & Ribera, duas has virgas accipiunt duo fœdera, dupléxque regimen prouidentiæ Dei. Prius initum cum Noë, omnibúsque hominibus, Genes. 9. 9. quod hic dicitur decor, quia decebat Deum hoc vniuersale in homines imperium, omniúmque cura: posterius initum cum Abraham, & eius posteris, putà duodecim tribubus Israël, Genes. 17. 7. quod proinde dicitur funiculus, vel vt hebr. est funiculi. q. d. Sors hæreditaria, quam Dominus sibi ex omnibus gentibus, in populum & Ecclesiam elegit, fuit posteritas Abrahæ, siue populus Israël.

2. Secundò, S. Cyrillus censet funiculum repræsentare vetus testamentum, vtpote Iudæos stringens, coarctans, vinciens & flagellans: decorem referre nouum testamentum, siue legem gratiæ.

3. Tertiò, alij censent per decorem significari Duces & Reges iustos piósque; per funiculum verò iniustos & impios. Ita R. Moses lib. 2. direct. c. 44. per decorem accipit Mosen, Iosue & sequentes: per funiculum, Roboam & posteros, partim idololatras, partim sceleratos. Alij per decorem accipiunt regnum duodecim tribuum, sub Dauide & Salomone vnitum: per funiculum verò idem regnum, in duo sub Roboam diuisum. Alij per decorem accipiunt regnum Iuda, per funiculum regnum Israël, siue decem tribuum. Accedit Chald. qui per decorem accipit regnum Ieroboam, qui decem tribus à tyrannide Roboam vindicauit & in libertatem asseruit: per funiculum, regnum Roboam, minax initio & tyrannicum. Verùm hæc omnia iam erant præterita, ad quæ licèt alludat Propheta, tamen propriè vaticinatur de futuro. Quocirca Arias per decorem accipit Machabæos, primos populi vindices, putà Iudam cum fratribus: per funiculum autem eorum posteros, qui violenter regnum regiúmque nomen sibi arrogarunt.

4. Quartò, alij per decorem accipiunt initium prædicationis Christi, quod fuit suaue & blandum: per funiculum, finem eiusdem, qui fuit minax excidij, iudicij & gehennæ, vt patet Matth. 23. & 24. & 25.

5. genuinè. — Quintò & genuinè, virga vocata decor, significat regimen amoris per consolationes, monitiones & beneficia, quod post tempora Zachariæ Deus exhibuit Iudæis per Machabæos, & maximè per Christum. Altera virga vocata funiculus, significat regimen terroris, quo vsus est Deus cum vidit Iudæos priori virga amoris & lenitatis abuti, & indurescere, scilicet post mortem Christi, cum per Romanos eos exagitare cœpit, ac tandem funditus euertit, vt Iudæi omnes vel occisi, vel capti & funiculis colligati fuerint, & tunc quisque suum funiculum, id est, sortem & pœnam pro meritis acceperit, ideóque hebr. est *funiculi*. ita Vatablus.

Hoc ergo vtrumque tempus & regimen Dei, vtraque virga assumpta significat Zacharias, quasi Dei vicarius & Propheta. Ipse enim quasi pastor duplicis virgæ, Deum pastorem duplicis regiminis, scilicet amoris & timoris repræsentat. Hunc esse sensum patet, primò ex eo quòd hoc oraculum Prophetæ sit de futuro, non de præterito. In futuro autem non possumus commodiùs explicare, nec assignare symbolum virgæ decoris, & funiculi, nisi eo modo quo iam exposui. Secundò, idipsum patet ex rei euentu. Nam primò decorum fuit Dei regimen circa Iudæos, tempore Machabæorum & Christi, deinde terribile & funestum tempore Romanorum, Neronis & Vespasiani. Tertiò, quia paulò pòst dicit Propheta, se vtramque hanc virgam confregisse, quia scilicet Deus planè à se abiecit & reprobauit Iudæos, quod de alio tempore quàm Christi & Titi, dici nequit. Quartò, quia vers. 13. hanc virgam decoris confractam esse significat in morte Christi, ob eius venditionem & cædem, quia scilicet eum Iudæi appretiarunt, emerúntque triginta argenteis.

Mor. quæ sit optima regendi ratio? — Moraliter, Principes, Magistratus, Prælati, Rectores, &c. discant hic à Dei prouidentia & regimine modum regendi, nimirum vt quantum ex se est, subditos regant decore, id est, humani-

tate,

tate, amore, clementia, misericordia, beneficentia, promissis & præmiis. sic enim erit נעם *noam*, id est, decorum, elegans & speciosum regimen. Dei enim sapientia totum orbem ita regit & gubernat, vt attingat à fine vsque ad finem fortiter, & disponat omnia suauiter, Sapien. 8.1. Quod si aliqui duri & seruilis ingenij amore regi nolint, talibus exhibeant virgam funiculi, qua eos regant quasi ceruicosos & brutos minis, mulctis, pœnis & suppliciis. Hanc enim esse optimam regendi methodum docet hic Zacharias, ipséque vsus & experientia, probatus à Gentilibus, æquè ac à Christianis. Audi eorum hac de re sensa & gnomas.

Gnomæ sapientum de clementia.

Archytas Pythagor. de lege & Iustitia: *Oportet, inquit, verum Principem non rectè tantùm imperare scire ac posse, sed & humaniter. Turpe enim fuerit Pastorem oues odisse, & pecoribus suis infensum esse.* Xenophon in Pædia Cyri asserit, *bonum principem nihil differre à bono patre. Nam & parentes filiis prouident. Et Cyrus mihi nunc videtur ea nobis consulere à quibus maxima in felicitate possimus ad vltimum vsque finem perseuerare.* Seneca lib. 1. de Clementia cap. 5. *Principum, ait, crudelitas bellum est: clementia in quamcunque domum peruenerit, eam felicem & tranquillam parabit; sed in regia quo rarior, eo mirabilior. Magni animi proprium est placidum esse tranquillúmque, ac iniurias & offensas superando despicere. Muliebre enim est furere. Ira non decet regem.* Et nonnullis interiectis: *Optimè Deos exemplum Principibus constituam, vt se tales ciuibus præbeant, quales sibi Deos esse volunt.* Aristot. lib. 8. Ethicor. *Similis, ait, est comparatio regis ad subditos, patris ad filios, pastoris ad oues.* Pythagoras ita imperandum esse Principi dicebat, *vt subditi magis eum venerentur quàm metuant. Reuerentiam enim admiratio, timorem odium comitatur.* ita Stobæus serm. 46. qui & addit Pittacum censuisse, Principem laudabilem esse, qui efficit vt subditi metuant, non ipsum, sed pro ipso. Idem fuit Chilonis, Philonis, Musonij sensus, eadem sententia. Insuper Anaxilaû Rhegij Principem, interrogatum quid in principatu felicissimum esset, respondisse, nunquam beneficia conferendo vinci. Tiberius Cæsar, teste Suetonio, dicebat: *boni pastoris* (qualis est Imperator) *esse tondere pecus, non deglubere.* Agapetus Diaconus de officio Regis: *Sicut oculus, ait, innatus est corpori, ita Imperator mundo adaptatus est à Deo, datus pro administratione eorum quæ vsui sunt. Oportet ergo eum hominibus quasi propriis membris prospicere, vt proficiant in bonis, neu malorum offendiculis illidantur. Solis proprię partes sunt, illustrare radiis orbem; Principis verò virtus est egenorum misereri.* Sicut animalia licèt robustissima & ferocissima, blanditiis tamen capiuntur & mansuefiunt; ita subditi licèt ab omni humanitate alieni, Principis boni beneuolentia & humanitate facilè gubernantur, ait Dion Nic. in Augusto. Plutar. in Moral. Musicus, inquit, chordas dissonantes non statim abiicit, neque incidit, sed sensim intendens aut remittens ad concentum adducit; ita Princeps leniter debet emendare peccantes, non protinus tollere. Tali enim sceptrum est plectrum, tali regimen est decus, non dedecus, cum cæteri magistratum (id est, decus ipsum) dedecorent, vti aiebat Cicero. Vnde S. Hieron. Epist. ad Pammach. *De Cæsare, ait, egregiè dixit Tullius: Cum quosdam ornare voluit, non illos honestauit, sed ornamenta ipsa turpauit.* Plinius lib. 11. cap. 17.

A *Rex apum, ait, solus aculeum non habet, aut certè non vtitur. Adhæc corpore est grandior, & specie decentior, sed alis quàm cætera minoribus; ita Principem oportet esse clementissimum, & à sua ciuitate nusquam auolare longius.* In Deo tria eminent, summa potentia, summa sapientia, summa bonitas: Rex est Deus terrestris: hunc ergo ternarium pro viribus absoluat. Nam potentia sine bonitate mera tyrannis est, sine sapientia pernicies, non regnum. Det ergo operam vt sapiat, & quàm maximè prodesse studeat omnibus; nam id est bonitatis: potestas autem ad hoc ei seruiat, vt quantum cupit prodesse, tantundem & possit, imò plus velit quàm possit: porrò nocere hoc minus velit, quo magis potest. Deus vt pulcherrimum B sui simulachrum in cœlo constituit solem, ita in terris Principem. At solè nihil communius, qui cæteris etiam corporibus cœlestibus lucē suam impertit. Ita Princeps publicis vsibus maximè debet esse expositus, & natiuum sapientiæ lumen habere domi, vt etiamsi quid cæcutiant cæteri, nunquam tamen ille hallucinetur. Quod cor est in homine, hoc Princeps in Republica: sicut ergo cor spiritus & vitam cæteris membris aspirat, sic & Princeps subditis. Quod medicus in vrbe, hoc Princeps in Republica. ita Plutarch. in Moral. Porrò Claudianus in Panegyr. Probi Imp. eius liberalitem ita celebrat:

Præceps illa manus fluuios superabat Iberos,
Aurea dona vomens.

C *Liberale est serere beneficium, vt metere possis fructum,* ait Cicero iturus in exilium. *Potissima dos in Principe est liberalitas & clementia,* ait Pompon. Lætus in Dioclet. Demosthenes rogatus *quid Deo similes faceret homines?* Respondit, *benignè facere.* ita Maxim. serm. 8. Xenophon dictitabat multò præclarius esse beneficiorum, quàm trophæorum multitudinem post se relinquere. ita Stob. serm. 46. Sic gloriosus fuit Cyrus, qui amicos quibus plurimum contulisset, diuitiarum suarum thesauros esse dicebat, ait Xenophon. Alexander, Iulius Cæsar, Augustus, Constantinus, liberalissimi fuerunt. Ptolomæus à beneficiis, Euergetes cognominatus est. Philadelphus aiebat, *magis esse regium ditare quàm ditescere,* ait D Ælianus. Antigonus rex dictitabat, *regnum non aliud esse quàm splendidam seruitutem.* Et sanè si rem penitius introspicias, quid est principatus, quid Cardinalatus, nisi purpurata seruitus, quæ cum splendore fidelium commodis seruit? Miraris? Summus Pontifex, qui est Principum & Purpuratorum apex & culmen, non est aliud nisi seruus seruorum Dei. Hunc enim titulum ipse sibi præfert eóque gloriatur. Sanè Hadriani sexti Pont. & præceptoris Caroli quinti sepulchro, in Vaticano incisum fuit hoc elogium: *Hadrianus sextus hic situs est, qui nihil sibi in vita infelicius duxit, quàm imperare.* ita P. Iouius in eius vita.

E Porrò virga נעם *noam*, id est, decoris, pulchritudinis, iucunditatis, elegantiæ, gratiæ, multa poscit à Principe & Prælato. Primò, humilitatem, vt se demittat ad infimos, etiam rusticos & pauperes, eorumque querelas & grauamina præ aliis audiat, iisque medeatur. Secundò, affabilitatem, vt se omnibus affabilem, comem & benignum præbeat, neminem auersetur aut durius compellet. Tertiò, æquanimitatem, vt subditorum infirmitates & murmurationes æquanimiter ferat, iis non irascatur, non turbetur, sed eas toleret, sicut mater tolerat ineptias sui infantuli. Quartò, magnani-

Prima dos Principis humilitas

2. affabilitas.

3. æquanimitas.

4. magnanimitas.

gnanimitatem, vt quasi angelus rebus humanis superior homines regat, vti pædagogus regit pueros: nunquam cadat animo, etiamsi multos suis piis conatibus obsistere aut reluctari videat, sed suauiter & fortiter omnes ad regulam æquitatis & pietatis inflectat.

5. Patiẽtia.

Quintò, patientiam, vt ferat constanter labores, molestias, ærumnas regiminis.

6. Beneficentia.

Sextò, benignitatem & beneficentiam, vt præmiet supra meritum, puniat citra condignum. Sit instar apis, quæ vbique mella fundit, aculeum verò nonnisi in necessitate in hostes exerit: ita Princeps omnibus benefaciat, nemini malè; nec suas, sed Reipublicæ dumtaxat vlciscatur iniurias.

7. Candor.

Septimò, animi candorem & suauitatem, qua mulceat & consoletur afflictos, tristes, pusillanimes, melancholicos.

8. Charitas.

Octauò charitatem, quam omnibus vbique, etiam inimicis aspiret, vt videatur habere cor charitate in omnes dilatatum, plenum & ardens.

9. Vrbanitas.

Nonò, iucunditatem, vrbanitatem, gratiam dicendi & agendi, qua gratiosè loquatur, agat, imperet potiùs innuendo, quàm iubendo, potiùs exemplo quàm verbo: merentes honore & beneficentia præueniat; immerentes spe & promissis ad officium extimulet. Talis fuit Christus (de quo Zacharias hic maximè loquitur) vt patet Isaiæ 42. vers. 1. & sequent. Et Isaiæ 11. vers. 1. & seqnent. Matth. 12. 18. & alibi. Talis fuit S. Petrus, S. Paulus, S. Ioannes. Talis S. Athanasius, S. Basilius, S. Gregor. S. August. Tales in Societate B. Ignatium, B. Xauerium, P. Laynes, aliósque habuimus & habemus (Deo sit laus.) qui omnibus animi sinceritatem, alacritatem, lætitiam, beneuolentiam, beneficentiam exhibeant, & instillent: vt toti mellei semper mella, nunquam fella fundere videantur.

Vers. 8. Tres pastores qui?

Et succidi tres pastores.] Quinam hi tres? Primò, S. Hieron. Remig. Albertus, Hugo & Ribera, accipiunt Mosen, Aaron, & Mariam eorum sororem & Prophetissam. Moses enim erat pastor populi in ciuilibus, Aaron in sacris, Maria præerat feminis, Exodi 15.20. Eodem enim mense primo, putà Martio, quo mortua est Maria, lata est sententia mortis à Deo in Mosen & Aaron, Numer. 20. 1. qui & paulò pòst eodem anno, qui fuit quadragesimus ab exitu ex Ægypto, mortui sunt, nimirum Aaron die prima mensis quinti, putà Iulij. Numer. 33.38. Moses verò die septimo mensis Adar, id est, Februarij, Deuter. 34.7. Huc sanè quasi ad præteritum alludit Propheta, sed aliud intendit prophetare de futuro. Secundò, alij intelligunt tres primos reges Israël, scilicet Saulem, Dauidem & Salomonem. Alij, vt Lyran. Ioram, Ochoziam, & Iezabel, quos Deus occidit per Iehu. Meliùs R. Dauid accipit tres Iosiæ filios & reges, scilicet Ioachaz, Ioakim, & Sedeciam, quos Deus per Chaldæos intra 22. annos regno priuauit. Verùm hi omnes iampridem succisi erant: hic autem Propheta prophetat de futuro: narrat enim quomodo ipsemet pastor constitutus à Deo, per duas virgas pauerit & rexerit populum, vt hoc ipso eum duobus modis deinceps à Deo regendum repræsentet.

Quocirca tertiò aptiùs Arias tres pastores accipit Iudam, Ionatham & Simonem, fratres Machabæos, quos Deus vno mense annorum, id est, intra triginta annos sustulit; sed sub his tribus posteros, reliquósque populi Principes vsque ad Christum intellige. Hi enim populum rexerunt vno mense, id est, pauco tempore virga decoris,

A & cum ea à Deo ob iniquitatem & rebellionem populi, præsertim dum Christo restitit eúmque occidit, à Deo succisi sunt, vti sequitur. Alludit ad pastores gregum, qui cõducti ad eum pascendum, vel pecorum indomita feritate, vel nimio labore fracti, primo mense munus pastoris resignant, & à grege discedunt. Sic enim Deus misit sæpe ad Iudæos bonos Pastores, id est, Principes, Prophetas & Pontifices pios, vnum post alium continuò, sed hi vel Iudæorum peruicacia & malitia superati munus reliquerunt, vel tædio & labore consumpti sunt, vel à Iudęis occisi sunt, vt eis improperat Christus Matth. 23. 37. Quocirca Deus hoc munere pastores tales submittendi defessus, & quasi tædio victus, statuit eos
B
omnes cum virga decoris succidere & abrumpere, ac populũ quasi gregem indomitum permittere sibi, vt sine lege & rege exerret, quocumque ei libuerit.

Mysticè, Christus instituens Ecclesiam quasi nouam Dei Rempublicam, intra mensem, id est, breui tempore sustulit triplices legis veteris pastores, scilicet Principes, Prophetas & Sacerdotes, ita Theodor. & Vatab.

Et contracta est.] Hebr. וַתִּקְצַר *vattictsar*, id est, angustiata est. q.d. præ molestia & tristitia coarctata, & quasi contracta est anima mea *in eis*, id est, propter eos (eorum causa & respectu) Iudæos scilicet, ideóque abstuli ab eis tres pastores iam
C dictos. Symmac. & Theodot. vertũt: *Anima mea exanimata est*. Septuag. *grauata est*. Alij, *nauseat in eis*.

Siquidem & anima eorum variauit in me.] Scilicet in meo cultu & in legis meæ obediẽtia. q.d. Nunc mihi obedientes fuerunt, nũc inobedientes, nunc me coluerunt, nunc suas cupiditates. Vnde Chald. *Anima eorum detestata est cultum meum*: deseram ergo eos, quia ipsi priores deseruerunt me: detestor eos, quia ipsi prius detestati sunt me. Vnde Sept. *Anima eorum rugiebant super me*. Aquila: *Anima eorum immaturauit in me*, id est, stiptica, pontica, acerba (tales enim sunt fructus, v.g. pyra, & poma immatura) fuit in me;
D aut me reiecit & euomuit, sicut os & stomachus reiiciunt & euomunt fructus crudos & immaturos. Symmach. *Anima eorum inualuit in me*. Tigurina: *Detestata est me*. Vatab. *Abhorruit à me*. Alij, *dissoluta est in me*. Alij, *nauseat in me*. Hebr. enim בָּחַל *bachal*, per metathesin alludit ad חָבַל *chabal*, id est, ligare: ligamus enim & fasciamus stomachos, & mẽbra dolore soluta & languida, vnde R. Moses loco paulò antè citato, putat alludi ad secundam virgam, quæ vers. 7. vocatur *chobelim*, id est, dissipantes, demolientes. q.d. quia hi pastores sunt *chobelim*, id est, dissipantes gregem meum, idcirco anima mea בָּחֲלָה *bachala*, id est, detestatur eos. Meliùs dicemus alludi ad
E חֲבָלִים *chebalim*, id est, funiculi. q. d. Quia anima ipsorum *bachala*, id est, detestatur me, hinc ego dabo ei virgam *chabalim*, id est, funiculorũ, eámque quasi ream funibus & vinculis constringã. Porrò per *eorum* & *eos*, Iudæos intellige, tum subditos, tum pastores: vtrique enim recesserunt à Deo, licèt enim Iudas, Ionathas & Simon Machabæi, rectè pauerint populum, tamen non rectè pauerunt Aristobulus & Hircanus inter se de pontificatu decertantes; item Scribæ, Pharisæi, Pontifices & Principes qui fuerunt sub tempora Christi.

Alludit ad Hebræos in deserto, qui variantes

&

& fluctuantes animo, sæpe murmurarunt contra Mosen & Deum, volentes reuerti in Ægyptum ad porros & ollas carnium, ac nominatim Num. 21.5. *Deest*, inquiunt, *panis, non sunt aquæ, anima nostra iam nauseat super cibo isto leuissimo*, putà super manna, quibus murmuribus adeo & toties fatigarunt Mosen, vt ipse peteret missionem à Deo, ac tandem dubitaret de Dei promissis, an scilicet Deus ex petra daturus esset aquas quas promiserat populo, idque ob populi malitiam, & rebellionem, quá de causa & pastoratu siue principatu, & vita à Deo priuatus est in deserto, Num. 20. 12. Similes, imò peiores fuerũt Pontifices, Scribæ & Pharisæi tempore Christi, similis eis fuit populus, nauseans, varians & nutans in lege & cultu Dei, ac proinde Deus pariter nauseans vtrosque abiecit, suúmque regimen decoris & amoris, mutauit in regimen funiculi, id est, terroris, minarum & verberum. Vnde subdit.

VERS. 9. *Non pascam vos.*] q.d. Sicut patres vestros ob murmura & scelera in deserto deserui, imò damnaui omnes ad mortem, vt scilicet omnes morerentur in deserto, & nemo eorum ingrederetur in terram promissam, Numer. 14.22. Insuper serpentes, ignem, aliásque plagas in eos immisi, fecíque vt alij alios rebellantes mactarent, vt patet Exodi 32. 28. & Numer. 25. 2. ita pariter vos mihi rebelles, imò Christi, quem amantissimum & suauissimum vobis dedi pastorem, hostes & parricidas, deseram, dabóque in prædam ac perdam per Romanos, adeo vt in inuicem grassemini, mutuóque vos conficiatis & deuoretis. ita Clarius & Vatab. Hoc enim est quod subdit.

Quod moritur moriatur, & quod succiditur succidatur, & reliqui deuorent vnusquisque carnem proximi sui.] q.d. Mors, succisio & deuoratio vestri non est mihi curæ, permittam vos mori, succidi, deuorari, nec tantùm permittam, sed & efficiam. Videtur tria flagella significare & comminari, scilicet pestem, bellum & famem. q.d. Desinam eos regere in clementia & mansuetudine, ac regam eos tribus hisce plagis, inquit Vatab. Hac de causa Zacharias idipsum in se, suáque virga decoris quasi pastor repræsentans, eam conscidit & confregit, eiúsque vice aliam minacem & sæuam assumpsit, quam proinde vocauit funiculũ. Vnde ait.

Et tuli virgam meam quæ vocabatur decus, & abscidi eam. q. d.] Sustuli hoc regimen meum meosque pastores, qui populum meum regebant cum decore & amore, induxique aliud, quo eos rexi funiculis & flagellis, quasi mãcipia, imò quasi boues & asinos. Itaque hæc virga decoris symbolicè, ad literam conscissa & diffracta est per Zachariam, vt ipso facto repræsentaret in morte Christi diffringendum esse regimen amoris, quo Deus eousque rexerat Iudæos.

Vt irritum facerem fœdus meum, quod percussi cum omnibus populis.] Hinc S.Hieron. & alij putant hanc virgam decoris significare fœdus Dei cum Noë, omnibúsque gentibus ex eo prognatis statim post diluuium initum, quod ob earũ idololatriam & infidelitatem paulò post rescidit, quando cæteris gentibus relictis & reiectis, fœdus aliud & peculiare iniit cum solo Abraham eiúsque posteris, scilicet Israëlitis, Genes. 17. 2. Verùm esto eò alludat Propheta, tamen propriè vaticinatur de futuro, scilicet fœdus & regimen amabile & placidum, quo Iudæos regebat & recturus erat, ob eorum rebellionem confringendum esse in morte Christi. Tunc enim irritum factum est fœdus Iudaicum, & vetus testamentum.

Dices, quomodo hoc dicitur initum cum omnibus populis? nam constat initum cum solis Iudæis. Resp. quia tum non erat aliud fœdus Dei in mundo, quàm fœdus hoc Iudaicum, ac proinde quicunque è gentibus huius fœderis Dei volebant esse participes, debebant fieri proselyti & Iudaismum capessere. Secũdò, quia fœdus prius à Deo cum Noë & omnibus gentibus initum, traductum est ad Abraham & Iudæos, in iisque permansit; itáque quoad sui originem initum fuit cum omnibus gentibus, æquè ac quoad sui consistentiam & statum: non enim gẽtes ab hoc fœdere exclusæ sunt, sed potiùs inclusæ: poterant enim illæ Iudaismum suscipere, itáque fœderi huic se inserere, præsertim quia Abrahæ fœderis huius principi dictum erat à Deo: *In semine tuo benedicentur omnes gentes*, Genes. 22. 18.

VERS. 11. *Et cognouerunt sic pauperes gregis.*] q. d. *Sic*, id est, ex illo meo gubernandi modo cognoscent humiles & mansueti, putà Apostoli cæterique fideles, qui custodiunt Dei voluntatem, dicéntque admirantes, Domini hoc verbum, id est, iustum & opus esse, qui Iudæos impios impunè abire non sinit. Laudant ergo hoc Dei verbum in Iudæos iustum, in se verò misericors; perinde ac olim Abraham, Isaac & Iacob cognouerunt & laudarunt meum iudicium, quo fœdus in Noë cum gentibus initum, ob earum infidelitatem & apostasiam rescidi, nouúmque cum Abraham & posteris iniui. Nota τὸ *qui custodiunt mihi*, id est, in mei gratiam, supple præcepta mea. Vnde Pagn. & alij vertunt: *Qui custodiunt me*, scilicet quasi pretiosissimum thesaurum, quo affatim sunt diuites, licèt alias sint pauperrimi. Chald. *Qui custodiunt voluntatem meam.* Tigur. *Qui obseruant me*, id est, meum os, mea iussa & mandata. Septuag. *Oues quæ custodiuntur mihi*; qui enim peculium est Dei, vt dicere possit cum Apostolo: *Viuo ego, iam non ego, viuit verò in me Christus*; huic vicissim peculium, sors & pars est Deus, eique dicere potest: Sors mea Dominus: *Dominus pars hereditatis meæ & calicis mei, tu es qui restitues hereditatem meam mihi*, psal. 15.

Vers. 12.] Et dixi ad eos: Si bonum est in oculis vestris, afferte mercedem meam; & si non, quiescite. Et appenderunt mercedem meam triginta argenteos.

Vers. 13.] Et dixit Dominus ad me: Proiice illud ad statuarium, decorum pretium, quo appretiatus sum ab eis. Et tuli triginta argenteos, & proieci illos in domum Domini ad statuarium.

Vers. 14.] Et præcidi virgam meam secundam, quæ appellabatur funiculus, vt dissoluerem germanitatẽ inter Iudam, & Israël.

VERS. 12. *Et dixi ad eos.*] Scilicet pauperes gregis, inquit S.Hieron. qui me volentem abire à cura pastorali retinere cupiebant, & consequenter idem dixi ad alios omnes, quorum eram pastor. q. d.

Dixi

A Dixi ad Iudæos. Si me pastorem cupitis, curæ & laboris mei pretium ac mercedem mihi constituite: sin minùs, quiescite, ego pariter à vestri cura quiescam & abibo: nec enim pastor gratis pascit gregem, sed iustam pasturæ suæ compensationem deposcit. Hæc omnia dixit & gessit Zacharias, non reipsa, sed mentaliter per visionem imaginariam, ait Vatab. videbatur enim sibi (Deo id ei in mente repræsentante) hæc dicere, poscereque pretium sui pastoratus, ac Iudæos illi statuere pretium triginta argenteorum, quod cum vile videretur, iussu Dei proiicere illud ad statuarium; vt per hanc visionem symbolicè repræsentaret pretium quo Iudæi æstimarunt Christum, eiúsque in pascendo operas, dum eum triginta argenteis appretiarunt, emerúntque à Iuda, vt eum quasi pseudopastorem, imò tyrannum occiderent & crucifigerent. Christus enim pastor Iudæorum, pauit eos in virga decoris, quæ proinde in eius morte à Deo concisa & confracta est. Dicit ergo Zacharias in typo & persona Christi: *Si bonum*, &c. q.d. Si æquum vobis, ô Iudæi, videtur, mihi Deo vestro pro vobis incarnato, vsque in carne assumpta summo decore & dignatione pascenti, docenti & regenti assignate & date mercedem iustam, & debitam huic meæ in vos prouidentiæ, curæ & charitati, scilicet summam gratiarum actionem, obedientiam, honorem & cultum: *& si non*, q.d. Si id vobis non placet, vos non cogo: nec enim vestra mercede, cultu aut laude indigeo. Ad Christum enim hæc pertinere ad literam, docet S. Matth. cap. 27.9. Quocirca ex hoc loco planè confirmatur expositio duarum virgarum, quam vers. 7. assignaui, applicando eas ad Christum eiúsque tempora. Zacharias enim hic repræsentat Christum, tam in persona, quàm in facto suo, inquit à Castro. Nam sicut pro monete suo pastoritio exigebat pretium iustum, putà fidem & pietatem ex corde: ac pro eo datum est ei vile pretium triginta argenteorum: ita Christus postulabat à Iudæis pro suo euangelizandi munere, vt sibi crederetur, & vt Messias Deique filius haberetur. At illi pretio triginta argenteorum eum æstimauerunt. Et sicut propterea indignatus Propheta, proiecit pretium, & eos qui illud dederant; ita Christus proiecit Iudæos, eosque tradidit Romanis deuastandos.

Et appenderunt.] In libra ad iustum pondus. Olim enim pecunia non erat signata, sed ad certum pondus appendebatur, v.g. in pretium rei dabant tot vel tot drachmas, vncias, libras, talenta auri vel argenti. Hinc & postea cum pecunia signata fuit, certi ponderis esse debuit, & etiamnum esse debet. Quocirca siclus, qui erat communis moneta, vt esset iustus, ponderare debebat quatuor drachmas, vti dixi Exodi 30.13. quantum ponderant quatuor Iulij Romani, vel quatuor Regales Hispanici. Hinc & שקל *scekel*, id est, siclus, hebr. dicitur à שקל *scakal*, id est, appendere, ponderare. Siclus ergo idem est quod pondus, scilicet certum auri, vel argenti.

Triginta argenteos.] Scilicet siclos, inquit Maldon. Petr. Salmeron & alij in Matth. 27. Christus ergo à Iuda venditus videtur triginta siclis, hoc est, triginta florenis Brabanticis, quo pretio serui occisi vita æstimabatur, & redimenda erat ab occisore, iuxta legem Exodi 21.32. Serui ergo eiúsque vitæ Christus, eiúsque vita æquiparatur hic à Iuda & Iudæis.

Verùm quia Ieremias cap. 32. 9. statera, id est, siclum, vt habent Hebræa, distinguit ab argenteis: ait enim; *Appendi ei argentum septem stateres, & decem argenteos*: & quia Budæus lib. 5. de Asse, quem sequitur Suarez, Ribera & alij, asserit se Parisiis vidisse nummum quo vēditus est Christus, eúmque appendisse tantùm duas drachmas Atticas, siue duos Iulios, aut duos Regales Hispanicos; hinc verisimilius videtur, argēteum fuisse dimidium sicli, & duplum denarij. Argenteus ergo sunt duo Iulij, vel duo Regales, putà dimidius florenus Brabanticus.

B Quocirca Christus venditus triginta argenteis, venditus fuit quindecim florenis Brabanticis, siue sex scutis, hoc est sex aureis Romanis. In hac sententia magis confirmatus sum Romæ, vbi in templo S. Crucis in Ierusalem, cum parte sanctæ crucis, clauo & spinis à S. Helena eò delatis, vidi nummum vnum ex hisce triginta argenteis, quibus venditus est Christus. Hic enim est instar duorum Regalium, imò minor Regali duplici decem assium, siue stuferorum, sed paulò crassior. Hinc quoque Zacharias hoc pretium per ironiam vocat decorum, id est, indecorum & vilissimum. *Christus venditus fuit sex aureis.*

C Nota, quia Christus tam vili pretio venditus est, hinc hac sui humiliatione & vili æstimatione meruit fieri, & esse pretium nostræ redemptionis, itémque peccati, quod pari modo rem vilem cum Deo appendit & appretiat. Peccator enim escam vnam, furtum vnius floreni, concupiscentiam vnam turpem, punctum honoris, &c. cum Deo Opt. Max. imò præ Deo appretiat, ponderat & æstimat, adeóque Deo ipsi anteponit, ipsique præeligit, cui tantæ in Deum iniuriæ & vilipensioni vt satisfaceret Christus, hinc similiter tam vili & indigno pretio vendi voluit, vt moraliter nos doceret, patienter ferre nostri despectum, contumelias & probra. Quis enim nos ita despicit & vilipendit, vt non pluris æstimet triginta argenteis, quibus Christus æstimatus & vilipensus est? Grauissima enim fuit hæc ignominia & iniuria Christi, vtpote Filij Dei viui, & totius creaturæ Domini, cuius proprietas est esse inæstimabilem: quia eius valor & dignitas est quaquauersum infinita. Auxit iniuriam, quod à discipulo, quem in Apostolum è tot millionibus hominum elegerat, sit venditus, idque infensissimis Christi hostibus, eius sanguinem sitientibus: tales enim erant Scribæ & Pontifices. Vnde eius typus fuit Ioseph, qui à fratribus fuit venditus Madianitis. Hinc illa Christi grauis querela psal. 54.13. *Quoniam si inimicus meus maledixisset mihi, sustinuissem vtique*, &c. *Tu verò*, ô Iuda, *homo vnanimis, dux meus & notus meus, qui simul mecum dulces capiebas cibos, in domo Dei ambulauimus cum consensu.* Tropol. voluit Christus nobis dare exemplum heroicæ summæque humilitatis, mansuetudinis, patientiæ, charitatis, &c. imitandæ & exercendæ; ac nominatim Prælatis tolerandi, imò curandi difficiles, malos & rebelles subditos. Illi enim inquantum onus gubernandi aggrauant, intantum virtutis meritum adaugent; & vt ait S. Bern. Epist. 37. *Inquantum grauaris, intantum lucraris.* Ita S. Mart. Brictionem Clericum suum, assiduúmque detractorem officio priuare noluit, dicens: *Si Christus passus est Iudam, cur ego non patiar Brictionem?* Hac patientia & humilitate adeo eum vicit, vt linguam vitámque mutarit, sanctus euaserit, & S. Martino *Hinc meruit esse pretium peccati.*

in Episcopatu successerit. Testis est Sulpitius dial. 5. de vita S. Martini, qui & addit, hæc omnia Brictioni prædicta fuisse à S. Martino.

Moral. peccator vili pretio vẽdit Christum.

Tropol. vili pretio vendunt Christum, qui sacramenta, beneficia, iustitiam, castitatem suã, &c. pretio temporali nundinantur & vendunt. Christus enim est veritas, iustitia, castitas. ita Salmeron in Matth. 27. Et S. Bern. serm. 1. de cœna Domini: *Quid, ait, est vendere? Alienare. Dominum vendit, qui à se Dominum alienat. O discipule Christi te diabolus quærit auellere, te extrahere de grege Domini. Vide ne consentias ei. Te vult occidere. Caue à marsupijs: foueæ diaboli sunt. Iudas dum sitit lucrum, tendit ad laqueum: dum perdit vitam, lucratur mortem.*

Vers. 13.

Et dixit Dominus ad me: Proijce illud ad statuarium.] Hebr. יוצר *iotser* communiter significat figulum, qui ex luto vel argilla fingit, & format vasa vel statuas. Vnde Aquila teste Eusebio lib. 10. demonstr. 4. vertit *plastem*: Tigurina, Arias & Clarios *figulum*. Secundò *iotser* generatim significat eum qui ex ære, auro, argento aliòve metallo, vel materia rem aliquam, v. g. idolum vel statuam effingit. Vnde Septuag. & Symmach. vertunt: *Proijce eos ad conflatorium*, id est, ad conflatorem, putà ad monetarium, siue ad argentarium vel aurifabrum, qui ponderat & cudit, vel conflat monetam, eiusque pretium æstimat, vt scilicet ille, cuius est pecuniæ valorem æstimare, iudicet an hoc sit condignum meæ personæ, æquè ac laboris & pastoratus mei pretium. Hinc S. Hieron. vertit *statuarium*, quod nomen commune est ad figulum & conflatorem. *Pro plaste atque fictore*, inquit S. Hieron. *statuarium olim interpretatus sum, verbi ambiguitate compulsus, quod statuarium fictorémque vno sermone significat*. Tertiò, Chald. R. Dauid, Pagnin. & Vatab. censent יוצר *iotser* positum pro אוצר *otser*, id est, thesaurarius, vel præfectus thesauri, scilicet templi, siue domus Domini. Omnes hæ versiones eodem tendunt. Iubet enim Deus hic Zachariæ per visionem imaginariam, vt hos triginta argenteos quos ei pro mercede assignarant Iudæi, indignabundus proiiciat in templo ad pedes Sacerdotum, præsertim thesaurarij templi, vt illi æstiment vilitatem huius pretij, idque ad hoc, vt ipso facto repræsentet venditionẽ Christi, & vilitatem pretij quo emptus est Christus, eiúsque sanguis innocentissimus ad mortem, ideóque sacerdotes illud in Corbonam non illaturos, sed daturos figulo, vt ab eo emant agrum in sepulturam peregrinorum, Matth. 27. 7.

Fuit hæc visio, non realis actio.

Nota primò, omnia hæc per visionem facta esse. Videbatur enim Zacharias in phantasia petere sui laboris pretium à Iudæis, illósque ei assignare triginta argẽteos, sed deinde eos proiicere in templo ad pedes thesaurarij. Causa fuit, vt hac visione repræsentaret realem proiectionem argenteorum in templo, quibus venditus est Christus, factam à Iuda. Fuisse enim visionem, non realem acceptionem & proiectionem triginta argenteorum, colligitur ex eo, quod Zacharias non fuerit pastor, sed Propheta populi. Vnde pastoris pretium ab eo non potuit exigere: & si prophetandi, id est, concionandi mercedem exegisset, vtique ei non tam vilem, sed decentem & honestam assignasset. Habebat enim Zachariam populus in honore & veneratione: nam ad eius prophetiam & instantiam fabricauit templum, tam operosum & splendidũ, vt patet 1. Esdræ 5. 1.

A Sic Ezechiel cap. 1. reipsa non vidit currum cherubicum Dei, sed per visionem. Sic Isaias cap. 8. 3. accessit ad Prophetissam, illáque peperit, non reipsa, sed per visionem. Hinc Prophetæ vocati sunt videntes. Si quis tamen non per visionem, sed reipsa hæc à Zacharia peracta esse contendat, ad Christi venditionem reipsa repræsentandam, non traham cum eo contentiosum funem, nec repugnabo, præsertim quia Zacharias reipsa videtur assumpsisse duas virgas pastoritias, quarum vnam vocauit decorem, alteram funiculum; ac deinde reipsa induisse vasa pastoris stulti, vti ipse vers. 15. ait sibi iussum à Deo. Simili enim modo Isaias cap. 20. reipsa nudus incessit, vt reipsa repræsentaret populi nuditatem & spoliationem.
B Similiter Ezechiel cap. 4. reipsa obsidionem vrbis in latere depinxit, & fimum boum comedit, ac dormiuit 390. dies in vno latere, vt reipsa repræsentaret obsidionem Ierosolymæ, eiúsque famem & diuturnitatem. Similiter Osee cap. 1. reipsa duxit fornicariam, & ex ea genuit filios fornicationum, vt reipsa repræsentaret mysticam fornicationem, id est, idololatriam populi. Talia plura magísque portentosa egerunt Prophetæ, quia à Deo facti sunt portentum Israëlis & orbis, vti ait Isaias cap. 8. 18. Nec mirum videri debet, populum tam exiguum pretium assignasse Zachariæ, tum quia depauperatus erat: recèns
C enim redierat è captiuitate Babylonica, & magnos sumptus fecerat in fabrica templi, murorum vrbis, & domorum suarum: tum quia Dei instinctu & directione id fecit, ad repræsentandum vile pretium, quo posteri æstimaturi & empturi erant Christum.

Nota secundò, Zacharias hic quasi in comœdia hæc videt & agit in persona, non sua, sed Christi: Christi enim personã hic induit, eúmq; symbolicè & hieroglyphicè repræsentat. De Christo ergo ad literam hæc eius symbola explicanda sunt. Sicut enim in comœdia actor qui agit personam S. Laurentij, ad literam significat dicta & facta,
D non sua, sed S. Laurentij; ita & hic Zacharias quasi actor, repræsentat in scena venditionem Christi per hæc sua symbola.

Nota tertiò, Zachariæ Christum repræsentanti dici à Deo, *Proijce*, cum Iudas proiecerit argenteos, non Christus: qui scilicet Christus innocentia sua, & prædictione proditionis Iudæ, eius conscientiam pupugit & impulit, vt argenteos referret & proiiceret in templo. Nam cum videret Christum à se venditum, iam à Iudæis tradendum morti, in se reuersus, licèt serò, pœnituit doluítque, quod ipse sua venditione causa esset cur occideretur Christus, cuius innocentiæ & charitatis per triennium testis oculatus fuerat, quémque sciebat esse Prophetam & virum diuinum, adeóq; sibi hanc suam proditionem prædixisse. Vnde Christi sanctitas & prædictio, ac
E consequenter conscientia tam immanis sceleris impulit eum, vt proiiceret argenteos, scelúsque suum publicè apud sacerdotes complices profiteretur, dicens: *Peccaui tradens sanguinem iustum.* Zachariæ ergo dicitur, *Proijce*, id est, prædic proiiciendum à Iuda Christi venditi pretium. Christo verò Zachariæ antitypo dicitur, *Proijce*, id est, compelle & coge tua virtute, & stimulis conscientiæ infixis Iudæ, vt is sceleris pœnitens proiiciat pretium, quo te Deum & Dominum suum immani sacrilegio vendidit, vt ipsi videant pariter immanitatem suæ simoniæ, qua sanctũ San-

ctorum tam vili pretio emerunt, ideóque illud, vtpote vilissimum diuini sanguinis pretium, non vasis vsibúsque templi assignent, sed in pauperes erogent, & sepulturæ peregrinorum attribuant.

Nota quartò, sicut in comœdiis, symbolis, parabolis, quædam adduntur ad elegantiam comœdiæ, symboli, vel parabolæ, quæ rei significatæ non conueniunt; & vice versa quædam sunt in re significata, quę in comœdia, vel parabola subticentur, imò subinde repræsentari non possunt, eo quòd typus per omnia non respondeat antitypo; ita fit & hic. Nam primò Zacharias hic, vti exigit, ita & recipit pretium: Christus autem quem significat, exegit quidem pretium à Iudæis; at illud recepit, non ipse, sed Iudas proditor. Itaque hic indignitas antitypi longè excedit indignitatem typi. Quod enim Christus à Iudæis sit appretiatus triginta argenteis, sed ij dati sint non Christo, sed Iudæ eius proditori, longè vilius & indignius est, quàm quod Zacharias appretiatus sit triginta argenteis, cum eos ipsemet receperit, id est, per visionem sibi recipere sit visus. Secundò, Zacharias proiecit argenteos quasi indignum sui pretium ad statuarium, vel figulum, nec exprimit quare, vel quid de iis sit factum: S. Matthæus verò hæc ipsa exprimit, scilicet ideo eos datos esse figulo, vt ab eo emeretur ager in sepulturam peregrinorum, additque id factum esse ex Dei voluntate & decreto, dicens: *Et dederunt eos in agrum figuli, sicut constituit mihi Dominus.* Tertiò, Zacharias indignans tam vile pretium sibi dari, proiecit argenteos: Christus verò sui pretium, vti non accepit, ita nec proiecit; sed ipse Iudas, idque non ex indignatione tam vilis pretij, sed ex sceleris conscientia & facti pœnitentia. Causa harum disparitatum est, quòd non decebat, imò fieri vix poterat, vt Propheta sanctus agens personam Christi, simul ageret personam Iudæ proditoris, eiúsque facta & scelera in se assumeret: repræsentat ergo ea subeundo personam, non Iudæ, sed Christi. Quod enim in hac venditione sui passus est Christus; hoc egit, eique inflixit Iudas.

Tria disparia in Zacharia & S. Matthæo.

Quocirca licèt certum sit Zachariam hic venditionem & pretium Christi adumbrasse, & quasi in scena repræsentasse, tamen ob disparitates iam allatas censent multi, S. Matthæum cap. 27. 9. vbi idipsum à Propheta prædictum docet, directè & propriè non citare hunc locum Zachariæ, sed Ieremiæ. Ait enim: *Tunc impletum est quod dictum est per Ieremiam Prophetam dicentem: Et acceperunt triginta argenteos pretium appretiati* (Tertul. lib. 4. contra Marc. cap. 40. legit *honorati*, hoc est, decorati, quasi respiciat ad *decorum pretium*, de quo mox Zacharias) *quem appretiauerunt à filiis Israël: & dederunt eos in agrum figuli, sicut constituit mihi Dominus.* Hæc enim verba multum different ab hisce Zachariæ: *Et appenderunt mercedem meam triginta argenteos. Et dixit Dominus ad me: Proiice illos ad statuarium, decorum pretium, quo appretiatus sum ab eis. Et tuli triginta argenteos, & proieci illos in domum Domini ad statuarium.* Cum ergo non sint Zachariæ, videntur esse Ieremiæ. Ieremiæ enim nomen apud S. Matthæum constanter legunt Biblia Latina & Græca, tam moderna quàm vetera, paucis exceptis. Romæ enim in Biblioth. Angelica Patrum Eremit. S. August. vidi vetusta Biblia manuscripta, in quibus deerat nomen Ieremiæ. Vnde cum hæc verba non reperiantur in prophetia Ieremiæ, quæ

A nunc extat, multi censent olim in ea extitisse, & à Iudæis esse erasa: aut potiùs ea scripta fuisse in aliquo alio Ieremiæ libro, qui intercidit. Vnde S. Hieron. in cap. 27. Matthæi: *Legi*, inquit, *nuper in quodam Hebraico volumine, quod Nazarææ sectæ mihi Hebræus obtulit, Ieremiæ apocryphum, in quo hæc ad verbum scripta reperi.* Idem censent Orig. tract. 35. in Matth. Tertul. lib. 4. contra Marc. cap. 39. Euseb. lib. 10. de demonstr. cap. 4. S. August. lib. 3. de consensu Euangel. cap. 7. à Castro hic. Alij tamen ex aduerso censent, Matthæum citare hæc ex Zacharia, ac pro eo librariorum incuria irrepsisse nomen Ieremiæ, tum quia Syrus, & nonnulli codices Euangeliorum Latini, olim teste S. August. loco iam citato, non

B habuerunt nomen Ieremiæ. Idem testantur Lyran. Ruper. & alij, quos citat Franc. Lucas in Notation. Matth. 27. tum quia Euangelistæ Prophetas subinde citant non quoad verba, sed quoad sensum, præsertim quia Zacharias hic quasi comœdum agit Christi futuri: comœdus autem, vti comicè & scenicè repræsentat verba & facta præterita, ita multò magis futura. Quæ ergo Zacharias symbolicè, obscurè & concisè more suo adumbrauit vt futura in Christo, hæc disertè, clarè & fusè in eodem impleta enarrat S. Matthæus. Hanc sententiam probabilem censent & sequuntur S. Hieron. Baron. anno Christi 34. Iansen. Maldon. in Matth. 27. Suarez 3. p. tomo

C 2. disput. 34. sect. 1. & alij magni iudicij viri.

Decorum.] q. d. Egregium verò dignúmque hoc est mei laboris pretium. Est ironia. Similis est illa Poëtæ:

Egregiam verò laudem, & spolia ampla refertis.

Alludit ad virgam decoris vers. 7. eique patheticam figit antithesin. q. d. Ego vos virga decoris decorè rexi: vos indecorum & indignum mihi præmium rependitis. Ego omnem meum amorem & beneficentiam in vos exhausi: vos me meúmque laborem & amorem non pluris quàm triginta argenteis æstimatis. Hoc scilicet mei decoris & amoris decorum est pretium, hæc tantæ meæ dignationis digna est merces.

Pathetica vox Christi ad parcos & acedos.

D Moraliter idem sibi à Christo dici & exprobrari cogitet Sacerdos, Religiosus, Christianus parcus & acedus in Dei cultu & obsequio. Ego pro te vitam & animam dedi: tu vix pedem vltra debitum, mei amore mouere vis. Ego pro te sudaui sanguinem & aquam: tu pro me guttulam sudoris in lucro animarum, in obedientiæ muniis emittere formidas. Ego me humiliaui infra angelos & homines vniuersos: tu mei causa vel vni postponi recusas. Hoc scilicet decorum est meæ charitatis, humilitatis, patientiæ pretium, quod mihi rependis? Dicat ergo anima sancta & feruens Christo.

E *O nimium nostros, nimium miserate labores,*
O nostri nimium, nil memor ipse tui.
Non genus humanum, non tanti machina mundi,
Non tanto merces digna labore fuit.
Scilicet æterni proles æterna parentis
Factus homo, sentis ne moriamur, obit?

O duri, inquit S. Bernard. serm. 2. de Pentecost. *& indurati, & obdurati filij Adam, quos non emollit tanta benignitas, tanta flamma, tam ingens ardor amoris, tam vehemens amor, qui pro vilibus sarcinulis tam pretiosas merces expendit. Non enim corruptibilibus auro vel argento redemit nos, sed pretioso sanguine suo, quem effudit abundè: quia largiter vnda sanguinis*

sanguinis de corpore Iesu, per quinque partes emanauerunt.

VERS. 14. *Et præcidi virgam.*] Sicut vers. 10. conscidit priorem virgam nuncupatam Decorem, quæ significabat regimen amoris suaue & blandum, eo quod illud aspernarentur duri & rebelles Iudæi; ac assumpsit alteram nuncupatam Funiculum, quæ significabat regimen terroris & flagellorum, quod scilicet eos quasi seruos regeret verberibus & flagris (quo modo eos rexit post necem Christi per quadraginta annos vsque ad Titum, quibus varias clades à Romanis aliisque gentibus acceperunt Iudæi, quarum multas in libris septem de bello Iudaico describit Iosephus. hæ enim præludia fuerunt vltimi belli & excidij:) ita cum vidit illos ne his quidem emendari, sed planè in peccatis suis obdurescere, confringit pariter hanc virgam, ac eorum curam & regimen deponit, eósque deserit. Factum id post mortem Christi anno circiter quadragesimo, quo Iudæos tradidit Tito & Romanis vastandos, fecitque vt eorum resp. regnum, gens, Ecclesia, religio, vrbs & templum funditus euerterentur. ita S. Hieron. Theod. Alber. Hugo, Lyran. Ribera & alij.

Vt dissoluerem germanitatem.] Septuag. *fœdus*. Tigurina, *fraternam vnitatem*, id est, amicitiam germanam & fraternam, quæ sub Dauide & Salomone fuerat inter Iudam & Israël, putà inter duas & decem tribus. Alludit ad schisma, quo Israël sub Roboam recessit à Iuda & domo Dauid, sibique fecit regem Ieroboam, & nouos deos, putà vitulos aureos, quibus templa erexit in Dan & Bethel: sed per hoc significat futuram Reipublicæ Iudæorum dissolutionem, dispersionem & ruinam. Nam sub tempora Christi Hircanus & Aristobulus fratres, de principatu & pontificatu decertantes, causa fuerunt cur Pompeius inuaderet Iudæam. Et post Christum propriè à Tito & Romanis dissoluta est germanitas, id est, fraterna vnitas & societas Iuda & Israël, qua priùs sub vno duce, vnáque religione & lege conspirabant in vnam Ecclesiam & rempublicam. Hanc enim Titus planè dissoluit & euertit, ac Iudæos patria expulit, & toto orbe dispersit. Adeo enim tunc soluta fuit eorum germanitas & cognatio, vt ipsi eam ignorent, nesciántque ex qua tribu aut familia sint oriundi. Nominat Iuda & Israël; tum quia alludit ad schisma quod fecit Israël à Iuda sub Roboam; tum quia multi ex Israël, id est, decem tribubus, in schismate Roboam iunxerunt se Iudæ, vel post schisma ad vnionem cum Iuda redierunt, quorum vnio & societas planè dissoluta est per Titum: tum denique quia mysticè Iuda, id est, confitens, repræsentat Iudæos fideles, qui Christum amplexi, per eum seruati sunt, tam anima, quàm corpore: excidium enim Titi euaserunt; quia moniti à Deo, è Ierusalem ante obsidionem excesserunt, vti alibi dixi ex Eusebio. Israël verò schismaticus repræsentat Iudæos infideles, qui Christum respuentes à Tito excisi sunt; vt sensus sit, q.d. Sicut sub Roboam Deus, & domus Dauid ac Iuda repulit à sua Ecclesia, regno, & templo Israël, id est, decem tribus schismaticas; sic idem Deus per Christum, qui est typicus Dauid, sibi credentes Iudæos separabit à non credentibus & infidelibus, tum in strage Titi, tum in die iudicij, tam particularis, quàm vniuersalis, quo fideles cœlo, infideles tartaro adiudicabit, vt fideles sint filij & hæredes Dei, infideles verò diaboli. ita S. Hieron. Theodor. Hugo, Ribera & alij.

Vers. 15.] Et dixit Dominus ad me: Adhuc sume tibi vasa pastoris stulti.

Vers. 16.] Quia ecce ego suscitabo pastorem in terra, qui derelicta non visitabit, dispersum non quæret, & contritum non sanabit, & id quod stat, non enutriet, & carnes pinguium comedet, & vngulas eorum dissoluet.

Vers. 17.] O pastor, & idolum, derelinquens gregem: gladius super brachium eius, & super oculum dextrū eius: brachium eius ariditate siccabitur, & oculus dexter eius tenebrescens obscurabitur.

Adhuc sume.] Hucusque Propheta egit pastorem sapientem & bonum, vt Deum pastorem populi, ac pastores ab eo submittendos, v. g. Machabæos, & maximè Christum repræsentaret, qui virga decoris, id est, amore & cura paterna recturi essent Iudæos; ac rebelles virga funiculi, id est, terrore & minis flagellaturi. Iam præcipit ei Deus vt ex aduerso agat personam, induatque habitum pastoris stulti & praui, qui se vnum curat, & gregem negligit; vt ostendat Iudæos in tales incisuros, eo quòd Deum pastorem optimum, & vicarios ab eo submissos aspernaturi sint. Simili modo Christus huc alludens Ioan. 10. vocat se pastorem bonum, qui totus gregi inuigilat, & animam dat pro ouibus: ac se opponit mercenario, qui sua commoda quærit, ideóque veniente lupo fugit, eique oues laniandas permittit. Sic & Ezechiel cap. 34. fusè falsos pastores Israëlis taxat, eorúmque mores describit, ac tandem vers. 23. promittit Deum iis amotis suscitaturum verum pastorem, Christum Dominum. VERS. 15.

Vasa pastoris stulti.] Septuag. *imperiti*. Chald. *gubernatoris insipientis*, non speculatiuè, sed practicè, qui scilicet imperitè & stultè regit gregem, quia sibi vni sapit & prouidet. Per stultum ergo hic accipe improbum, sceleratum, rapacem, crudelem, qui sibi prosit, gregi obsit, imò in eum sæuiat, eúmque spoliet, diripiat, affligat. ita Theodor. Cyril. & alij. Sic peccator vocatur stultus passim in Prouerb. vt cap. 15. 5. *Stultus irridet disciplinam patris sui.* Stultus enim est amens, qui rationis vsu destitutus, stulta loquitur & agit. Quid autem stultius peccatore, qui agit contra dictamen rectæ rationis, contra legem, contra honestatem, contra virtutem, contra voluntatem Dei, qui pro fluxa voluptate vendit æternam gloriam, & vltro se in ignes gehennæ præcipitat? Iam eius vasa, id est, instrumenta sunt eadem quæ pastoris boni, aie S. Hieron. & Lyran. nimirum baculus, pera, fistula & sibilus: fistulæ enim cantu pastor mulcet oues, vt suauius pascua, etiam amara, carpant & deglutiant. Nam Pastor hic videtur habuisse speciem externam pastoris boni, sed non sensum eius internum. Vnde mox vocat eum idolum pastoris. Vasa pastoris stulti quæ?

Meliùs alij censent, vasa pastoris stulti à vasis boni differre: bonus enim gestat pedum, quo glebam in oues errantes proiicit, vt eas ad gregem compellat; malus gestat baculum, quem in oues iacit, vt earum crura confringat: bonus gestat cultrum, quo ouibus pabula conscindat; malus machæram, qua eas mactet & laniet. Vnde sequitur:

Gladius super brachium eius: bonus in pera recondit pabulum ouium, æquè ac suum, malus suum duntaxat, & laqueum ad oues strangulandas: bonus sibilo conuocat oues; malus clamore horrifico percellit & fugat eas: bonus in pera gestat vnguentum, quo oues læsas vngat & sanet; malus toxicum, quo eas enecet: bonus fistula aut cornumusa canendo, oues ad alacriter pascendum inuitat; malus sibi vni citharam pulsat, vti in Italia vidi nonnullos inertes rusticos & pastores pro ligone, aut pedo gestare citharam, esséque citharædos sibi scitos, aliis hiulcos & raucos. ita S. Cyril. Hæc ergo instrumenta assumpsit & induit Zacharias Dei iussu, vt pastorem improbum repræsentaret.

Vers. 16. *Ecce ego suscitabo pastorem.*] Nota hic Deum creare pastores, non tantùm bonos, sed & malos ob peccata populi, vt per eos populum puniat. Sicut enim opes sæpe dat impiis, ita & honores ac prælaturas.

Pastor stultus quis? Expos. 1. Quæres, quisnam fuit hic pastor impius? Primò, Theodor. censet fuisse Antiochum Epiphanem, qui sæuiit in Iudæos. 2. Secundò, Arias censet fuisse Herodem Ascalonitam, qui cum esset alienigena, intrusit se in regnum Iudæorum, cuius crudelitas patet ex infanticidio & iugulatione filiorum propriorum. 3. Tertiò, à Castro censet fuisse Titum & Romanos. Hisce enim traditi sunt Iudæi, quia noluerunt parere Christo vero pastori à Deo misso, sicut olim eosdem tradiderat Salmanasari & Nabuchodonosori gubernandos, eo quòd Dei regimen respuissent. Hi enim vocantur in Scriptura pastores, vt Ierem. 9.2. *Ad eam venient pastores.* Nahum 3.18. *Dormitauerunt pastores tui rex Assur.* Isaiæ 44.28. *Qui dico Cyro; Pastor meus es.* Verùm Titus & Romani non fuerunt pastores stulti. Nam suo consilio & patientia occuparunt orbis imperium, vt dicitur 1. Machab. 8. 3.

4. genuina. Quartò & genuinè, pastor hic significat omnes peruersos Pontifices & Principes, qui Iudæos post tempora Zachariæ rexerũt; aut Pontificatum & Principatum inuaserunt, quibus Deus Iudæos tradidit ob eorũ scelera, præsertim quòd se suósque pastores respuerent. Talis in primis D fuit Iason sceleratus, inquit Sanchez, qui perfidus profugit ad Antiochum, cepítque Ierusalem, & magnas ciuium strages edidit, 2. Machab. 5.6. Item frater Iasonis Menelaus, de quo dicitur 2. Machab. 4.23. *Accepitsque à rege mandatis venit, nihil quidem habens dignum sacerdotio, animos verè crudelis tyranni, & feræ belluæ iram gerens.* Vnde & aurea vasa è tẽplo furatus est, & Oniam Pontificem interfici curauit. Hinc 2. Machab. 5. 15. vocatur patriæ proditor. Tales quoque fuerunt Herodes rex intrusus à Romanis, Annas & Caiphas, aliique non à Deo, sed à Romanis ob datum pretium constituti Pontifices. Item Scribæ & Pharisæi, qui Christo vero pastori sese opposuerunt vsque ad eius necem & crucem. Tales post Christum fuere Theodas & Iudas Galilæus, de quibus Act. 5. 36. & 37. Item Barchochebas tempore Adriani Imper. de quo Euseb. lib. 4. Histor. cap. 6. Item Pseudomoses Cretensis, qui anno Domini 433. sub Theodosio Imper. Iudæos decepit: fingens enim se Mosen, iussit eis vt è Creta mare secum ingrederentur, quasi eos in nouam terram promissam deducturus, vti olim fecerat Moses; sed ingressos mare hausit & mersit, vti refert Socrates lib. 7. cap. 37. Talis de-

A nique erit Antichristus, qui Christo erit antagonista: licèt enim hic in Christianos solos sit sæuiturus, benignus verò futurus in Iudæos, vtpote ab eis acceptandus & promouendus quasi Messias, vt docet Apostolus 2. Thessal. 2. 10. tamen sæuiet in animas eorum: quia eas ad sui idololatriam, ad libidines, ad Christianorum strages aliáque scelera, ac per ea in æternum exitium impellet: confirmato verò imperio sæuiet quoque in facultates & corpora eorum. Erit enim in omnes crudelissimus, & ambitiosissimus tyrannus. Nam tantùm se suúmque honorem, imperium & gloriam spectabit, eique seruire coget subditorum opes, corpora & animas. Vnde Christus Ioannis 5.43. *Ego*, inquit, *veni in nomine Pa-* B *tris mei, & non accepistis me: si alius venerit in nomine suo, illum accipietis.* Huic etiam competit illud: *ô Pastor & idolum.* Volet enim Antichristus quasi idolum, & numen à suis coli & adorari. Quocirca per pastorem hunc stultum, non alium quàm Antichristum intelligũt S. Hieron. Theod. Cyril. Remig. Hugo, Lyran. Arias, Vatab. Ribera & alij. Verùm vt generalis & plena sit expositio, dicendum videtur, Prophetam alios quoque suo æuo viciniores, iam nominatos hic notare: hi enim fuerunt prodromi Antichristi, illísque verba sequentia apposité congruunt.

Qui derelicta non visitabit.] Putà oues fessas, claudicantes, errantes, dumetis implicitas, ideó- C que derelictas & perditas non requiret. Vnde Chald. vertit: *Illos qui errauerunt non quæret.* Pagnin. *Quæ succisa sunt non visitabit.* Vatab. *Grauissimè ægrotantem & iam deploratum non inuiset.*

Dispersum non quæret.] Hebr. הַנַּעַר *hannaar* significat excussum, indéque puerum à lacte & cura prima parentum excussum, hoc est, ablactatum & adolescentem. Vnde Pagnin. vertit: *Quod paruum est non quæret.* Tigurina: *Stolidam non requiret.* Vatab. *Quod iuuene est non requiret*, id est, agnos gregis non requiret, cum stolidè secesserint à grege. Notat puerorum & iuuenum maximam habendam esse curam: qui enim ætate & imprudentia peccat, non malitia, magis est miserandus, & facilè ostenso errore in viam reuocari potest. Chald. vertit: *Illos qui migrauerunt non requiret.*

Contritum non sanabit.] Tigurina: *Sauciam non sanabit.* Septuag. *Fractum non sanabit.*

Id quod stat non enutriet.] Pagnin. *Quod stat non portabit.* Vatab. *Eam quæ restitat non portabit.* q.d. Ouem quæ præ lassitudine consistit, aliis redeuntibus in caulas, & loco moueri nequit, in humeros non suscipiet, vt ferat in ouile. Chald. *Et illos qui stant non sustentabit, non fulciet.* Septuag. *Integrum non diriget*: hebr. enim כַּלְכֵּל *kilkel* varia significat, scilicet sustentare, portare, nutrire.

Carnem pinguium comedet.] q. d. Fruetur la- E na, lacte & carne gregis, & tamen eum non pascet. Chald. *Substantias eorum diripiet.*

Et vngulas eorum dissoluet. Pagnin. *separabit.* Septuag. *Talos eorum peruertet.* Vatab. *confringet*, scilicet ictu pedis, vel virgæ quam gestat. Noster vertit *dissoluet*, id est, verberando lædet & diffindet, vt incedere nequeant. Describit gestum pastoris crudelis sæuientis in suas ouiculas.

O pastor & idolum.] Pro, ô, hebr. est הוֹי *hoi*; id est, *væ*, vt vertunt Septuag. & Chald. vel ô, vt vertit noster, Pagnin. Vatab. & alij. Vnde Arabicus vertit: *Væ pastori vano, otioso, mendaci.* Pro *idolum* hebr. est אֱלִיל *elil*, quod per annominationem alludit Vers. 17. Pastor & idolum quis?

ludit ad אֱוִיל *euil*, id est, stultus, vti eum vocauit vers. 15. Iam *Elil* primò significat rem vanam, inutilem, nihili. Vnde Vatab. vertit: *O pastorem nihili deserentem oues, quæ sibi commissæ sunt.* Alij: *O pastor vane & inutilis.* Septuag. *Væ qui pascitis vana.* Syrus: *O pastor inanis, inculte* (instar terræ incultæ) *qui dereliquisti oues.* Secundò *Elil* est diminutiuum ab אֵל *el*, id est, Deus, vt *Elil* sit *deiculus*, vmbra Dei, idolum. Vnde Pagnin. vertit: *O pastor idoli.* Tigurina: *Væ pastori idolo, qui gregem deserit.* Noster: *O pastor & idolum.* q. d. O pastor qui non es pastor, sed idolum & larua pastoris; qui nihil habes veri pastoris, nisi eius vmbram & simulachrum: quia tua tantùm commoda aucuparis, oues verò non pascis, non curas, deseris & permittis lupis. Addit S. Hieron. Antichristum hic notari, qui præ arrogantia verè volet adorari vt idolum & numen. Dicit ergo: O pastor *Euil*, id est, non sapiens & sane, sed stulte & insane, tu pariter es *Elil*, id est, non verus, sed vanus; non viuus, sed pictus & fictus pastor: simia es pastoris, non pastor. Simia est simia, etiamsi aurea gestet insignia: ita & tu simia es hominis, non homo: aureum gestas pedum, auream coronam & mitram, ac byssinam poderem; sed in mente & corde nil habens sapientiæ, nil curæ, nil vigilantiæ, nil industriæ pastoralis. Væ, væ, væ tibi. In decretorio mundi die hanc laruam deteget Christus Iudex, ostendet quàm inane fuerit hoc pastoris idolum, quod exterius præfers. Talis fuit Nouatianus Antipapa, & æmulus S. Cornelij Papæ, de quo S. Cyprian. Epist. ad Iubaianum: *Nouatianus*, inquit, *simiarum more, quæ cùm homines non sint, humana tamen imitantur, vult Ecclesiæ Catholicæ auctoritatem sibi & veritatem vindicare, quando ipse in Ecclesia non sit, imò adhuc insuper contra Ecclesiam rebellis & hostis extiterit*, &c. Sic prædicantes hæreticorum sunt simiæ & idola pastorum.

Indicia falsi & veri pastoris.

Moral. disce hic vitia & indicia falsi pastoris, ex iisque collige virtutes & signa veri pastoris. Falsus enim, ait Zacharias, *derelicta non visitabit, dispersum non quæret, contritum non sanabit, id quod stat non enutriet, carnes pinguium comedet, & vngulas eorum dissoluet.* Radicem mali tangit S. Gregor. hom. 17. in Euang. *Curis*, ait, *secularibus intenti, tantò insensibiliores intus efficimur, quanto ad ea quæ foris sunt studiosiores videmur. Vsu quippe curæ terrenæ à cælesti desiderio obdurescit animus, & dum ipse suo vsu durus efficitur per actionem sæculi, ad ea emollire non valet quæ pertinent ad charitatem Dei.* Et mox: *Nulla animarum lucra quærimus, ad nostra quotidie studia vacamus, terrena concupiscimus, humanam gloriam intenta mente captamus. Et quia eo ipso quo cæteris prælati sumus ad agenda quælibet maiorem licentiam habemus; susceptæ benedictionis ministerium vertimus ad ambitionis argumentum.* S. Bern. serm. 76. in Cant. *Ad Ciuitatis* (Dei, putà Ecclesiæ) ait, *custodiam opus est viro forti, spirituali, fideli: forti ad propulsandas iniurias: spirituali ad deprehendendas insidias: fideli, qui non quæ sua sunt quærat.* Et mox: *Pauci admodùm sunt qui non quæ sua sunt quærant, ex omnibus charis eius. Diligunt munera, nec possunt pariter diligere Christum; quia manus dederunt Mammonæ. Intuere quomodo incedunt nitidi & ornati, circumamicti varietatibus, tanquam sponsa procedens de thalamo suo. Nonne si quempiam talium repentè eminùs procedentem aspexeris, sponsam potius putabis, quàm sponsæ custodem? Vnde verò hanc illis exuberare existimas rerum affluentiam, vestium splendorem, mensarum luxuriam, congeriem vasorum argenteorum & aureorum, nisi de bonis sponsæ? Inde est quòd illa pauper, & inops, & nuda relinquitur, facie miseranda, inculta, hispida, exanguis. Propter hoc non est hoc tempore ornare sponsam, sed spoliare: non est custodire, sed perdere: non est instituere, sed prostituere, & deuorare, dicente de illis Domino: Qui deuorant plebem meam vt cibum panis. Quem dabis mihi de numero Prælatorum, qui non plus inuigilat subditorum vacuandis marsupiis, quàm vitiis extirpandis? vbi qui orando flectat iram, qui prædicet annum placabilem Domino? O vtinam tam vigiles reperirentur ad curam, quàm alacres currunt ad cathedram.*

Ex aduerso veri pastores quærunt non quæ sua sunt, sed quæ Christi: non bursas venantur, sed animas: non vitam lautam ambiunt; sed cruces & martyria pro gloria Dei. Inter alios posteriori æuo hac in re eminuit S. Adalbertus Pragensis, & postea Gnesnensis Episcopus, qui cum nobilissimis in Boëmia parentibus prognatus esset, spretis sæculi pompis in sortem Domini ascitus, sua in pauperes erogauit. Raptus ad Episcopatum Pragensem, totus corrigendis prauorum moribus incubuit, piè seuerus, & grauiter mitis. Meridies prandentem (præter dies festos) media nox dormientem nunquam vidit, lectus eius erat humus. Cum se parùm apud Boëmos proficere videret, perrexit ad Hungaros, eosque ac in primis Geisam ducem, eiusque filium S. Stephanum, qui primus apud Hungaros regis nomen & dignitatem accepit, ac martyr occubuit, in fide erudiuit. Inde perrexit ad Polonos, quibus in Christiana doctrina confirmatis, progressus est in Prussiam, vbi ab infidelibus occisus, Apostolatus simul & martyrij lauream est adeptus anno Domini 997. cuius sepulchrum venerationis causa paulo post visens Otto III. Imper. brachium sancti (quod Romæ in Ecclesia S. Bartholomæi deposuit, vbi illud quotannis veneramur) à Boleslao Principe dono accepit, eique vicissim pro munere coronam regiam rependit; atque exinde Poloniæ Principes, reges habiti vocatique sunt, qui antea Ducum nomine censebantur. Regnum ergo debent S. Adalberto, quod ab eius æuo iam per sexcentos annos obtinent, æquè ac Hungari. ita habet eius vita, & Annales Poloniæ.

Exemp. S. Adalberti.

Duo officia veri pastoris.

Porrò ex hoc loco discimus duo esse officia veri pastoris. Primum est, vigilantia & cura gregis. Secundum, eminentia virtutis & vitæ sanctitas. Nam falsos fictósque pastores hic describit & carpit Zacharias ex duobus oppositis, scilicet quòd dormiant negligántque gregem, & quòd commoda sua sectentur, non gregis, eáque carnalia, non spiritualia. Quoad primum, S. Antiochus homil. 3. censet pastorem totum debere esse oculum, & mentem: Is, inquit, cuius fidei tutela animarum à Deo credita est, non mediocri studio vigilare debet pro salute subditorum; quippe qui certò sciat se pro illis aditurum esse animæ propriæ periculum, &c. Debet igitur pastor totus esse mens, & oculus, vt ne vna quidem concreditarum sibi pecudum indigna fiat, quæ recipiatur à Domino per oscitantiam. Pastores ergo sint Argi, hoc est centoculi, vt singulas oues introspiciant & curent; ideóque ante omnia primò seipsos introspiciant & curent. Qui enim sibi est nequam, cui erit bonus? Qui se negligit, cui aduigilabit? Scriptum est enim: Medice cura teipsum. Subditorum ergo est obedire, pastorum, vigilare, iuxta illud Hebr. 13. *Obedite Præpositis vestris, &*

subiacet eis. Ipsi enim peruigilant quasi rationem pro animabus vestris reddituri. Si oculi dormiant, rorum corpus dormit: oculi plebis pastores sunt, si pastor dormiat, plebs etiam dormiet. Vigilantis pastoris exemplum accipe Gen. 31. *Viginti annis* (ait Iacob) *fui tecum*, id est, cum Laban: *oues tuæ & capræ steriles non fuerunt: arietes gregis tui non comedi; nec captum à bestia ostendi tibi. Ego damnum omne reddebam; quicquid furtum peribat, à me exigebas. Die noctúque æstu vrebar & gelu, fugiebátque somnus ab oculis meis*, &c. Si sic laborat & vigilat (ait Magnus Gregor. lib. 7. epist. 48. ad Anastasium) si sic, inquam, laborat & vigilat qui pauit oues Laban, quanto labori quantísque vigiliis debet intendere, qui pascit oues Dei?

B Obserua verba illa Iacob: *Ego damnum omne reddebam; quicquid furtum peribat, à me exigebas*, quæ indicant à pastore rationem ouium reposcendam à Deo. Damnum omne quod ipsius culpa contigerit, pastor reddet; quicquid perierit, ab eo exigetur. Hoc est quod ait S. Chrys. lib. 2. de Sacerdotio. Cui Christi grex concreditus est, hunc ouibus deperditis, animæ propriæ iacturam facere oportet.

Quoad secundum, typum dat Saul rex Israëlis, de quo dicitur 1. Reg. 9. quòd ab humero sursum eminebat super omnem populum. Vbi S. Gregor. Rex, ait, præcedit collo, præcedit capite: collo locutio, capite contemplatio designatur. Capite ergo & collo subditorum omnium capita pastor excellit, si contemplationis altitudine mirabilis est, & sublimitate doctrinæ. Isaiæ cap. 40. præcipit Deus, vt pastor euangelizans ascendat in montem: *Super montem*, inquit, *excelsum ascende, tu qui euangelizas Sion*: ex via igitur sublimi, & non infima vulgarique, pastor ouibus, vt audiatur, debet euangelizare: quod docet idem vigilantissimus & sanctissimus pastor, verè Gregorius, lib. 1. epistolarum epist. 24. ad Episcopum Constantinopolitanum. *Qui*, inquit, *locis sui necessitate exigitur summa dicere, hac eadem necessitate compellitur summa monstrare. Illa namque vox libentius auditorum cor penetrat, quàm dicentis vita commendat: quia quod loquendo præcipit, ostendendo adiuuat vt fiat. Hinc enim per Prophetam dicitur: Super montem excelsum ascende, tu qui euangelizas Sion; vt videlicet qui cœlestis prædicatione vtitur, ima iam terrenorum operum deserens,*

A *in rerum culmine stare videatur, tantóque subditos facilius ad meliora pertrahat, quanto per vitæ meritum de supernis clamat.* Eximius quoque pastor Saluianus, quem Gennadius Episcoporum magistrum appellat, hac de re præclarè lib. 1. ad Ecclesiam Catholicam sic scribit: *Sacerdotes exempla esse omnibus debent, & tanto antestare cæteris oportet deuotione, quanto antestant omnibus dignitate. Nihil enim est turpius, quàm excellentem esse quemlibet culmine, & despicabilem vilitate. Quid est enim aliud principatus sine meritorum sublimitate, nisi honoris titulus sine homine? Aut quid est dignitas in indigno, nisi ornamentum in luto? Et ideo cunctis qui sacri altaris suggestu eminent, tantum excellere oportet merito, quantum gradu.* Causam dat S. Basil. apud Nazian. in eius laudibus. Vix enim est, inquit, vt Antistes per summum assequatur medium, ac per exuberantem virtutis amplitudinem vulgus ad mediocritatem pertrahat. Denique aurea est sententia S. Gregorii lib. 7. epist. 32. *Lux gregis, flamma est pastoris. Decet enim pastorem, decet Dominicum sacerdotem moribus & vita clarescere, quatenus in eo tanquam in speculo vitæ suæ, plebs commissa & eligere quod sequatur, & videre possit quod corrigat.* Plura si cupis vide ea quæ dixi Ezech. 34.

Gladius super brachium eius.] Vel actiuè, vel passiuè. Actiuè accipit Chald. dum vertit: *Similis* C *est pastor hic stultus lanioni, qui habet gladium in manu sua, & oculus eius respicit ad pinguia vt iugulet ea*, ideóque punietur à Deo, qui brachium eius arefaciet, & oculum obscurabit.

Secundò, alij passim accipiunt passiuè, idque exigunt sequentia. q. d. Gladius, id est, vltio Dei incumbet brachio crudeli pastoris stulti, vt eius potentiam confringat: item oculo dextro eius, id est, eius prouidentiæ, calliditati, consiliis & prauæ intentioni, qua satagit gregem expilare & perdere. q. d. Deus hæc eius consilia & prauas intentiones dissipabit, & infatuabit. Nam brachium eius arefaciet, id est, potentiam illi adimet: & oculum eius dextrum, id est, intentionem & D machinationem obscurabit, excæcabit & euertet. ita S. Hieron. Theod. Remig. Hugo, Lyran. Arias, Vatab. Ribera & à Castro. Hoc in Antichristo clarissimè patebit, quem *Dominus interficiet spiritu oris sui, & destruet illustratione aduentus sui*. 2. Thess. 2. 8.

CAPVT DVODECIMVM.

SYNOPSIS.

Prædicit Ierusalem à gentibus, quin & à Iudæis perfidis oppugnandam, sed Deum eam tutaturum per Machabæos, qui quasi heroës instar ignis omnia peruadent, subiicient, absument, ac tandem vers. 10. promittit Deus se effusurum in Ierusalem spiritum gratiæ & precum per Christum, quem fideles visuri sunt in cruce clauis lanceáque transfixum, ideóque planctum maximum facturi. ita S. Hieron. Theod. Remig. Alber. & Hugo. Alleg. Ierusalem est Ecclesia, præsertim primitiua, quam Deus per Apostolos & Martyres quasi heroës, contra omnes insultus Iudæorum & Gentilium per trecentos annos fortissimè propugnauit. ita Ribera, Arias & Vatab. ac rursum in fine mundi contra Antichristum, Gog & Magog propugnabit. Alleg. dico, non literaliter, vti multi censent. Nam literaliter loqui Zachariam de temporibus Machabæorum mox secuturis, patet tam ex consequentia temporum; tum ex connexione & congruentia oraculorum horum cum gestis Machabæorum, tum quia vers. 10. definit in passione

ne Christi. Hac autem secuta est atatem Machabaeorum. Sicut ergo Isaias, Ieremias, Osee, Daniel, Ezechiel, &c. pradixerunt ea qua Iudais mox erant euentura à Salmanasar, Nabuchodonosor, Cyro & Dario: sic & Zacharias pradicit ea qua ijsdem mox obuentura erant ab Antiocho sub Machabaeis.

Vers. 1.] Onus verbi Domini super Israël, dicit Dominus extendens cælum, & fundans terram, & fingens spiritum hominis in eo.

Vers. 2.] Ecce ego ponam Ierusalem superliminare crapulæ omnibus populis in circuitu: sed & Iuda erit in obsidione contra Ierusalem.

Vers. 3.] Et erit: In die illa ponam Ierusalem lapidem oneris cunctis populis: omnes, qui leuabunt eam, concisione lacerabuntur: & colligentur aduersus eam omnia regna terræ.

Vers. 4.] In die illa, dicit Dominus, percutiam omnem equum in stuporem, & ascensorem eius in amentiam: & super domum Iuda aperiam oculos meos, & omnem equum populorum percutiam cæcitate.

Vers. 5.] Et dicent duces Iuda in corde suo: Confortentur mihi habitatores Ierusalem in Domino exercituum Deo eorum.

Vers. 1. Nus *verbi Domini super Israël.*] *Onus* est onerosa, tristis & funesta prophetia, vt dixi Isaiæ 13. 1. Israël hic vocatur populus Iudaicus, descendens à Iacob. Hic enim ab angelo cognominatus est Israël, ideóque omnis eius progenies, putà duodecim patriarchæ, & duodecim tribus ab eis proseminatæ, vocatæ sunt Israël. Iam quia decem tribus olim abductæ in Assyriam, toto orbe dispersæ erant, ita vt tempore Zachariæ Israëlis nomen in eis euanuisse videretur, hinc stirps & familia, ac consequenter hæreditas & nomen Israëlis, redacta sunt ad duas tribus reliquas, putà ad Iudæos. Hi enim fuerunt stirps Iacob, & populus Dei, cui exhibitus fuit Messias, Abrahæ & Iacobo promissus. ita Cyril. Prædicit ergo hic Zacharias onus, id est, clades Israëli, id est, Iudæis ab Antiocho, eiúsque ducibus & posteris intentandas; sed Dei dextera & scuto auertendas per Machabæos. Vnde Dei potentiam exaggerando, præmittit dicens.

Dicit Dominus extendens cælum, & fundans terram, & fingens spiritum hominis in eo.] q. d. Ego sum Deus omnipotens, omniscius & optimus: nam meam omnipotentiam ostendi, dum vastissimos cælos ex nihilo creaui & expandi: sapientiam meam patefeci, dum terram in medio mundi pendulam, mira arte fundaui & fulciui: bonitatem demonstro, dum quotidie animas creo, & in corpora hominū nascentium immitto & conseruo. Ergo multò magis eadem omnipotentia, sapientia & bonitate fulciam & defendam Ierusalem, hostésque eius coram ea collidam & con-
A fringam. Hinc mysticè, cælum est symbolum Ecclesiæ Christianæ, quam Deus per totum orbem extendit; terra autem populi Iudaici, quem Deus in medio Ecclesiæ quasi suspendit.

Ecce ego ponam Ierusalem subliminare crapula.] Vers. 2.
Hebr. סף *saph* significat duo, primò, limen & superliminare: secundò, calicem vel poculum, vti vertunt hic Chald. Vatab. Pagnin. Arias & alij. Rursum רעל *raal* significat 1. tremorem, 2. crapulam, 3. soporem, 4. venenum, 5. stuporem, 6. concussionem. Vnde alij vertunt, *vas ebrietatis*. Alij, *vas tremoris*: aut vt Syrus, *portam tremoris*; vel vt Arabicus, *portam commotionis*. Alij, *calicem veneni soporiferi*. Alij, *craterem stuporis*. Verùm Septuag. & noster tam hic, quàm Amos
B 9.1. vertunt, *superliminare crapula*, vel *commotionis*. Prado Ezech. 23. vers. 31. *superliminare tremulum*, vel *mobile*. Sub superliminari intellige postes laterales, qui limini inferno ostij superstant & incumbunt: sic enim habent Septuag. *Ego pono Ierusalem sicut superliminaria qua mouentur, omnibus populis in circuitu.* Iam τὸ *crapula*, vel tremoris, stuporis & concussionis, dupliciter accipi potest. Primò, passiuè, q. d. Redigam Ierusalem in tantas obsidionis angustias, vt ipsa iis quasi ebria tremere & insanire videatur. Est enim hoc onus Ierusalem. Vnde & sequitur: *Sed & Iuda erit in obsidionem contra Ierusalem.* ita
C Theodot. & Euseb. lib. 8. demonst. cap. 4. Secundò actiuè, q. d. Gentes obsidebunt Ierusalem, vt eius vino & spoliis se satient & inebrient; sed ego eas in tantas clades & strages impellam, vt iis quasi veneno letifero ebrij, in tremorem, stuporem & amentiam adigantur: angustiabunt Ierusalem, sed ibidem angustiabuntur ipsimet, & laqueus quem aliis posuerunt, in eorum caput recidet: sicut Aman in cruce quam fixerat Mardochæo, suspensus est. Sic enim vers. sequenti lapidem oneris Ierusalem, explicat actiuè, non passiuè, scilicet qui oneret & collidat, non Ierusalem, sed hostes eam diuexantes. Est metaphora à
D calice aureo, optimo vino pleno, sed venenato, ad quem certatim accurrunt sitibundi, sed mox vt eum gustarint, tremere, stupere, animam agere incipiunt. Simili modo Babylon dicitur propinare gentibus calicem aureum maledictionis, eóque inebriare, soporare & dementare omnes gentes, Ierem. 51. 17. 4. Iam eodem redit sensus, siue *saph* vertas calicem, siue limen vel superliminare. q. d. Quicunque hostis attigerit limen Ierusalem, mox quasi ebrius & mente captus, tremere & furere incipiet: sicut de Sibylla Cumana narrat Virgil. 6. Æneid. quod mox vt limen antri sui fatidici ingrediebatur, extra se rapi, fure-
E re & vaticinari incipiebat. Talis est & lacus iuxta Neapolim, in quem si inijcias canem, illico emori & exanimari videtur; quem si in lacum aduersum inferas, statim ad se redit, & reuiuiscit. ita S. Hieron. Remig. & Hugo. Rursum à Castro sic exponit, q. d. Ponam Ierusalem velut superliminare minans ruinam omnibus ingredi volentibus, quos tremere faciet quasi ebrios, ac venefico potu infectos. Nam mox vt limen attingent, contremiscent & corruent. Palacius verò & Ma-

Superliminare crapulæ quod

riana sic, q.d. Ponam Ierusalem superliminare crapulæ, in quod scilicet hostes furore ebrij impingent, caputque collident. q.d. Qui impugnant Ierusalem, quasi ebrij & insani cadent & corruent. Alij q. d. Ierusalem erit hostibus obsidentibus quasi calix veneni mortiferi, quod bibentem morte æterna consopit. Ad literam loquitur de Ierusalem attrita & afflicta ab Antiocho Epiphane, eiúsque asseclis, quos Iudas & Machabæi ceciderunt, vt corruerent quasi temulenti.

A Alleg. loquitur de Ecclesia primitiua, quam persecuti sunt Nero, Decius, Diocletianus; sed Deus eos quasi ebrios percussit & oppressit. Quocirca Alcazar in Apoc. cap. 11. vers. 13. notat. 12. ex Theodor. sic exponit: *Quasi superliminare crapulæ*, id est, sicut in crapula ebrio, ob vertiginem capitis moueri videntur superliminaria; sic reuera commouebitur Ierusalem, id est, Ecclesia, itáque persecutionibus concutietur, vt ruitura videatur, & vicini populi se inuicem cohortentur, vt ab ea sibi caueant, ne eius ruina inuoluantur. Aut q.d. Vicini populi Ecclesiæ limina tespicient tanquam crapulam, ebrietatem & insaniam; ac Christianis insultabunt quasi ebriis & insanis: sicut pueri ebrium insectantur, illudunt, ac vacillantem & labantem impellunt vt corruat: *Sed & Iudas pugnabit contra Ierusalem*. q. d. Non soli gentiles persequentur Ecclesiam, sed & Iudæi; qui tamen à Deo illuminati, pro Ecclesia contra gentiles arma sument, magnámque in ipsis stragem edent, vti ait Zacharias vers. 6. Paulò aliter Ribera, q. d. Sicut ebriis superliminare domus quam ingredi volunt, moueri videtur, & ideo ipsi quasi insani, putantes se commoueri, corruunt; sic accidet hostibus Ecclesiæ, qui ad eam oppugnandam venient; corripientur enim insania quasi crapula, itáque corruent. Addit Delrio adagio 1010. fortè idcirco Septuag. vertisse, *superliminaria*, in plurali, eo quòd ebriis omnia videntur gemina, sicut & entheis. Minùs rectè Ruper. crapulam in bonum pro satietate accipit, q.d. Ecclesia erit domus crapulæ, id est, satietatis & ebrietatis spiritualis, de qua in Pentecoste dicitur Act. 2. quod Iudæi Apostolos musto plenos, & ebrios iudicarent.

Porrò videtur alludere Zacharias ad illud Ierem. 25. 15. *Sume calicem vini furoris huius de manu mea, & propinabis de illo cunctis gentibus, ad quas ego mittam te. Et bibent, & turbabuntur, & insanient à facie gladij, quem ego mittam inter eos. Et accepi calicem de manu Domini; & propinaui cunctis gentibus ad quas misit me Dominus, Ierusalem*, &c. Et magis ad Isaiæ 29. vers. 8. *Sic erit*, inquit, *multitudo gentium quæ dimicauerunt contra montem Sion: obstupescite & admiramini, fluctuate & vacillate; inebriamini, & non à vino; mouemini, & non ab ebrietate: quoniam miscuit vobis Dominus spiritum soporis, claudet oculos vestros*, &c. Et clariùs Ierem. 51. 7. *Hæc dicit Dominus: Bibite & inebriamini: vomite, & cadite, neque surgatis à facie gladij, quem ego mittam inter vos.* Ecce hæc est crapula, non vini, sed vindictæ Dei, de qua Zacharias hic. Vide ibi dicta. Voluerút enim Græci calice furoris sui. cædis & sanguinis inebriare Ierusalem; sed eodem per Machabæos inebriati sunt à Deo, qui, vt ait Psaltes Psal. 77. 65. *excitatus est tanquam dormiens, tanquam potens crapulatus à vino. Et percussit inimicos suos in posteriora, opprobrium sempiternum dedit illis.* Idem multo magis, & sæpius fecit infidelibus persequentibus Ecclesiam. Nulla enim natio est, quæ Christum & Ecclesiam immaniter aliquando non sit persecuta, cùm eminus tantùm eius superliminaria, id est, Christum crucifixum vidit, eiúsque doctrinam paradoxam audiuit, scilicet: *Beati pauperes: Beati qui lugent: Beati qui esuriunt*, &c. Hæc enim omnia mundus abhorrebat & odiebat, donec internam eius pulchritudinem, gratiam, consolationem & spiritum vidit & gustauit. Hac de causa Cant. 1. Ecclesia dicitur esse sicut pelles Salomonis, & sicut tabernacula Cedar, exteriùs scilicet horrida, nigra, & æstu persecutionum adusta. Quare qui eius admirabiles diuitias videre vult, domum eius intret oportet, & non in limine maneat. Hinc ab initio mundi inter probos &

B improbos acre, & perenne fuit bellum: semper enim inter se contraria pugnant, vt calidum & frigidum, album & nigrum, virtus & vitium, Deus & diabolus. Huius rei symbolo censet Stunica, primum miraculum à Christo factum esse in vino ex aqua producto, quia scilicet Ecclesia ab ipso stabilienda erat vas crapulæ.

Tropol. Messana per *superliminare crapulæ* intelligit cantharum, vel ramum hederæ, aut vitis, quem œnopolæ ad limen tabernæ suspendunt, vt transeuntes inuitent ad introeundum, ibique potandum & inebriandum se. Huc accedit Albertus, qui sic exponit, q.d. Ponam Ierusalem patentem introitum aduenientibus ad eam, sicut ad

C crapulam, qua insatiabilis eorum pascatur cupiditas. Sic ergo superliminaria crapulæ significant tabernam, ganeam, popinam, &c. in quibus viget ebrietas & crapula, quibus proinde onus Dei hic Propheta intentat. Propter crapulam enim, æquè ac alia scelera, videtur Deus hoc onus imposuisse Ierosolymæ. Vnde Sanchez per superliminare crapulæ accipit prostibulum gulæ, & libidinis, putà Ephebiam in Ierusalem ab impio Iasone constitutam, in qua optimi quique iuuenum publicè cuilibet ad infandam libidinem prostituebantur. Hoc enim prostibulum vocari crapulæ, quia symbolo crapulæ, id est, scypho in superliminari extante, quasi indice & titulo erat insignitum. Scyphus enim Herculi & Baccho sacer erat, insigne crapulæ, indéque sequentis libidinis. Porrò idipsum sacrilegus con-

Superliminare crapulæ est taberna & ganea.

D stituerat iuxta templum, imò in ipso templo. Nam vt dicitur 2. Mach. 6. *templum luxuria & comessationibus gentium erat plenum, & scortantium cum meretricibus.* Gentiles enim in templis publica agitasse conuiuia, docet Aristot. lib. 7. Politic. cap. 12. Vnde & Sichimitæ epulantes in phano Dei sui Berith, maledicebant Abimelech, vt dicitur Iudic. 9. 17.

Dices, Deus dicitur hîc positurus Ierusalem in superliminare crapulæ. Deus autem non potest excitare crapulam propriè dictam: hæc enim

E est peccatum ebrietatis. Resp. Ierusalem posuerat se superliminare crapulæ propriè dictæ, sed Deus idcirco posuit eam in superliminare crapulæ metaphoricè, vt scilicet quæ crapulata erat ebrietate & culpa, crapularetur pœna, ac inebriaretur suo sanguine Deique vindictâ. q. d. Puniam eam plagísque inebriabo, vt iis ostendam toti mundo eam se fecisse ganeam & tabernam crapulæ. Est ergo in hac tropologia metonymia, vel metalepsis, qua ex consequente antecedens, ex effectu causa, ex pœna culpa intelligitur: alioqui enim incommoda est & incongrua, vtpote à sensu literali dissidens, eique repugnans. Hoc rectè adapres

ptes bacchantibus in Bacchanalibus,quādo mul-tis in locis cum magna Christiani nominis ignominia,magnáque infidelium offensione, irrisione & probro omnes penè domus, totáque ciuitas fit superliminare crapulæ, ita vt ei iure hic titulus dari & inscribi possit: Hæc est domus crapulæ: Hæc est ciuitas,non Christi, sed Bacchi: Hi dies sunt bacchantium, stultorum & insanorum, non Christianorum, vti in nonnullis Calendariis impressum legi.

Sed & Iuda.]q.d.Non solùm gentes,sed & Iudæi perfidi,vel transfugæ obsidebunt Ierusalem, eámque affligent, vt ipsa ærumnis videatur ebria; sed has ærumnas Deus deuoluet in ipsos Iudæos perfidos & transfugas,eósque plagis & cæsorum sanguine inebriabit. Tales transfugæ fuerunt Iason & Menelaus,qui profugi ad Antiochum, Ierusalem obsederunt, ceperunt & vastarunt, vti dixi cap. præcedenti vers. 15. Item alij plurimi, qui minarum & tormentorum Antiochi metu, à Iudaismo ad gentilismum apostatarunt, de quibus 1. Machab. 1. vers. 44. & 55. & 2. Machab. c.4.& 5.ac Ioseph.lib.12. Antiq.c.6.

Alleg. prima persecutio Apostolorum & Ecclesiæ fuit à Iudæis, vt patet ex Actis Apostolorum.ita Arias & Vatab.

VERS.3. *Ponam Ierusalem lapidem oneris cunctis populis.*]Syrus, *lapidem conculcationis.* Septuag. *lapidem qui conculcatur.* Chald. *lapidem offensionis.* Arabicus,*lapidem subiectionis.*

Lapis oneris quis? Quæres,quis lapis oneris? Respondet optimè S.Hieron. (quem proinde Remig.Ruper. Glossa,Ribera & alij passim sequuntur) dicens: *Mos est in vrbibus Palæstina, & vsque hodie per omnem Iudæam vetus consuetudo seruatur, vt in viculis, oppidis & castellis rotundi ponantur lapides grauissimi ponderis, ad quos iuuenes exercere se soleant, & eos pro varietate virium subleuare, alij ad genua, alij ad vmbilicum, alij ad humeros & caput, nonnulli super verticem rectis iunctisque manibus, magnitudinem virium demonstrantes, pondus extollant. In arce Atheniensium iuxta simulacrum Mineruæ, vidi sphæram æneam grauissimi ponderis, quam ego pro imbecillitate corpusculi mouere vix potui. Cum quærerem quidnam sibi vellet, responsum est ab vrbis eius cultoribus,athletarum in illa massa fortitudinem comprobari, nec prius ad agonem quempiam descendere, quàm ex leuatione ponderis sciatur, quis cui debeat comparari. Sensus ergo iste est: Ponam Ierusalem cunctis gentibus quasi grauissimum lapidem subleuandum. Leuabunt quidem eam, & pro virium varietate vastabunt; sed necesse est vt dum leuatur, in ipso nixu & eleuatione ponderis, grauissimus lapis scissuram aliquam, vel rasuram in leuantium corporibus derelinquat.* Hic est lapis oneris, oneratum & portantem concidens & opprimens, cuius meminit Eccles.cap. 6.22.dicens: *Quasi lapidis virtus probatio erit in illis, & non demorabuntur proiicere illam.*q.d.Sapientia est lapis oneris, quem quisque leuando probat suas vires & robur. Vnde stulti & improbi eum aliquousque leuant, sed mox vt sentiunt eius pondus, illico abiiciunt. Hinc Sept. vertunt: *Quasi lapis probationis fortis erit in illo.* Huius lapidis, æquè ac plumbi athletici meminit Hieron. Mercur.lib.2. Gymnasticæ cap.11.Iam Theodor. Remig.& Hugo censent Ierusalem fuisse lapidem oneris, cum expugnata est à Tito & Romanis. Verùm hic de tempore Antiochi & Machabæorum agitur,non Titi & Romanorum. Hisce enim

A Ierusalem non fuit lapis oneris, sed pila prædę & gaudij.

Dico ergo ad literam significari hic,quod Antiochus & Græci suis copiis ex omnibus gentibus collectis oppugnaturi sint Ierusalem,vt eam quasi lapidem oneris ex Iudæa exportent in Græciam, sed ab ea quasi à lapide oneris, per Machabæos concidendi sint & conterendi:id enim ita factum esse non semel, sed sæpius per interualla temporum recto ordine demonstrat à Castro. Nam in primis Ptolomæus Philopator,dum templum ingressus vellet in Sancta sanctorum penetrare, Sacerdotibus opem diuinam implorantibus, penè mortuus cecidit,& enectus,diuina vi,nisi citissimè è templo à suis eductus fuisset, vt in lib.3. Ma-

B chabæorum refertur. Heliodorus missus à Rege Seleuco ad spoliādum ærarium templi, flagellatus discessit,2.Macab.3. Iason vi ingressus ciuitatem,per diuersa loca profugus interiit honore sepulturæ priuatus. Antiochus Epiphanes vrbem tēplúmque spoliauit per seipsum,1. Machab.1.& 2. Machab.5.deinde per Apolloniū,& Lysiā: sed malè periit iniquus,vt dicitur 1.Machab.6. & 2. Machab.9.postulans misericordiam ab eo, à quo nō erat adepturus. Alcimus deinde missus à rege Demetrio obsedit Ierusalem,1. Machab. 9. & præcipiens destrui atrium interius, & opera Prophetarū,percussus paralysi, & grauiter tortus interiit. Antiochus Sedetes Iudæam deuastauit, &

C Ierosolymam obsedit, sed diuinitus tactus sacrificium obtulit, & fœdere inito recessit, vt refert Iosephus lib.13. Antiq.cap.15. Post hos Romanorum Pompeius primus Iudęam subiugauit, Ierosolymam templíq; adyta ingressus,nunquam deinceps prosperè rem gessit in bellis, donec in acie Pharsalica vniuersus eius exercitus verso ad Ierosolymam cecidit vultu; ipséque fugiens in Ægyptum cæsus est. Denique M.Crassus contra Parthos profectus, templum Ierosolymitanum spoliauit:ideo à Parthis cū filio & vniuerso exercitu trucidatus, liquato in os eius auro iniecto sui sacrilegij pœnas exoluit,vt referunt Iosephus

D lib.14. Antiq. cap.13. & Plutarchus in Pompeio & Crasso.Ex quibus constat, per multos annos vrbem Ierosolymam à multis regibus ac ducibus obsessam, & Dei munere liberatam, non sine eorum concisione. Verum quoque deducitur, collecta fuisse aduersùs Ierusalem omnia regna terræ.

Porrò solerter conficit Sanchez, prophetam in hoc lapide oneris respicere ad palæstram,quam æquè ac ephebiam, ritu gentilitio in Ierusalem instituit impius Iason, in qua gestando onere, & disco certabant tanta frequentia & concursu, *vt festinarent participes fieri palæstra, & prabitionis*

E *eius iniustæ,& disci*,2. Machab.4. Vbi nota,discus erat massa rotunda, seu globus ex ferro, plumbo,saxo, quo adolescentes vires explorabant, illum vel eleuando,vel iactando:& qui altiùs eum eleuaret, vel longiùs iaceret,ille vinceret. Vnde eos discobolos vocat Plinius lib. 2. cap. 34. de quibus Martial.lib.14. Discus quid?

Splendida cum volitent Spartani pondera disci,
Este procul pueri, sit semel ille nocens.

Alleg. Ecclesia est lapis oneris, quem leuare,tollere & abiicere voluerunt Iudæi & Gentiles; sed omnes ab eo concisi & oppressi sunt, vt patet in Nerone, Decio, Valeriano, Iuliano, &c. sed maximè in Diocletiano & Maximiano, qui iurarant se extirpaturos Christi Ecclesiam & fidem, vel

vel certè imperium deposituros. Secundum præstiterunt, quia prius præstare non potuerunt. Vnde vterque à Constantino primo Imper. Christiano, ad necem & restim adactus est.

Anag. Ecclesia & Christus erunt lapis oneris, qui opprimet impios in die iudicij, deprimétque in tartara, de quo Christus Matth. 21. 44. *Qui ceciderit super lapidem istum, confringetur; super quem verò ceciderit, conteret eum.* q.d. Qui restiterit Christo, quem Deus in Ecclesia posuit lapidem angularem, putà lapidem oneris, & petram scandali, eúmque persecutus fuerit, frustra id faciet. Nam sibi in corpore & animo perniciem accerset, ita tamen vt non penitus conteratur, sed per pœnitentiam reparari possit: super quem verò ceciderit hic lapis, id est, ille cui Christus graui sua vltione incubuerit, quales erunt damnati in die iudicij, huic nulla spes reliqua erit redintegrationis; perinde ac si lapis grandis in vas testaceum decidat, illud in minutissima frusta confringit, vt nullo modo reparari queat. ita S. August. lib. 1. quæst. Euang. quæst. 30. tomo 4.

Vers. 4. *Percutiam omnem equum.*] Scilicet hostilem, putà Antiochi & Græcorum per Machabæos, *in stuporem*, id est, ad stuporem, vt scilicet omnes videntes stupeant ad plagam tantam támque subitam, & ipsi equites præ stupore & pauore quasi versi in amentiam, nesciant quò fugere, vel quid agere debeant. ita S. Hieron. Theodor. & alij.

Et super domum Iuda aperiam oculos meos.] Vt scilicet protegam Iudæam & Iudæos, imò vt ij qui metu Antiochi prolapsi sunt in gentilismum, eiúsque copiis mixti pugnarunt contra patriam, resipiscant, sumptísque animis iungant se Machabæis, & patriam propugnent. ita factum legimus 1. Machab. 2. 29.

Alleg. q. d. Faciam vt Iudæi qui Ecclesiam persequebantur, videant suum errorem, & ad eam conuertantur, eámque propagent, vti contigit S. Paulo Actor. 9. ita S. Hieron.

Et omnem equum populorum percutiam cæcitate.] Est catachresis & synecdoche: per cæcitatem enim accipit stuporem & metum, quo correpti equi quasi cæci, nesciebant quò fugere deberent: propriè etiam multi equi hostium à Machabæis in capite percussi, & excæcati sunt. Nam 2. Machab. 10. 30. dicitur: *Apparuerunt aduersarius de cœlo viri quinque in equis, frænis aureis decori, ducatum Iudæis præstantes: ex quibus duo Machabæum medium habentes, armis suis circumseptum incolumem conseruabant, in aduersarios autem tela & fulmina iaciebant: ex quo & cæcitate confusi, & repleti perturbatione cadebant.*

Vers. 5. *Et dicent duces Iuda in corde suo.*] S. Hieron. sic exponit, q. d. Iudæi ex metu transfugæ, & cum copiis Antiochi obsidentes Ierusalem, non ore, ne audiantur; sed corde suo dicent & precabuntur: Domine conforta ciues Ierusalem, vt hisce Antiochi copiis resistere queant; vt sic victi cum hostibus, quibus coactè seruimus, vincamus cum ciuibus, quos intimè amamus. Secundò & planiùs, q.d. Machabæi in corde suo precabuntur Deum, vt confortet ciues Ierusalem, ne Antiocho succumbant. Ita Iudam Machabæum legimus penè semper ante aciem orasse, & Dei opem implorasse, eáque victoriam obtinuisse.

Alleg. duces Iuda sunt Apostoli, qui orarunt Deum, vt Ierusalem, id est, Ecclesia omnibus tyrannis fortiter ad mortem vsque & martyrium resisteret. ita Albertus & Arias.

Vers. 6.] In die illa ponam duces Iuda sicut caminum ignis in lignis, & sicut facem ignis in fœno: & deuorabunt ad dexteram, & ad sinistram omnes populos in circuitu; & habitabitur Ierusalem rursus in loco suo in Ierusalem.

Vers. 7.] Et saluabit Dominus tabernacula Iuda, sicut in principio: vt non magnificè glorietur domus Dauid, & gloria habitantium Ierusalem contra Iudam.

Vers. 8.] In die illa proteget Dominus habitatores Ierusalem, & erit qui offenderit ex eis in die illa, quasi Dauid: & domus Dauid quasi Dei, sicut angelus Domini in conspectu eorum.

Vers. 9.] Et erit in die illa: quæram conterere omnes Gentes, quę veniunt contra Ierusalem.

Ponam duces Iuda sicut caminum ignis.] q.d. Faciam vt Machabæi, & mysticè Apostoli quasi ignis omnia circumcirca populentur, superent, subiiciant & ad se conuertant. Vide gesta Iudæ, Ionathæ & Simonis in lib. Machab. Id in Apostolis patuit in Pentecoste, quando Spiritus sanctus eis insedit specie linguarum ignearum: vnde mox eloquiis suis ignitis multa hominum millia, ac seosim totum mundum ad Christum conuerterunt. ita S. Hieron. Remig. Alber. & alij. Vers. 6.

Et sicut faciem ignis in fœno.] Ita Romana. Alij pro *faciem* legunt *fascem*. Alij *facem*, & ita verrunt Septuag. Chald. Pagnin. Vatab. & alij. Hoc enim significat hebr. לַפִּיד *lappid*, scilicet lampadem & facem. Eodem omnia redeunt: facies enim ignis est fax, celerrimè comburens & consumens fœnum, cui iniicitur.

Et habitabitur Ierusalem.] q.d. Ierusalem priùs vacuata ciuibus, profugis ob metum Antiochi, virtute Machabæorum, iis rursum implebitur, vt in ea sicut ante, habitent pacificè, frequentes & opulenti, vt patet 1. Machab. 14. 4. idque penè vsque ad tempus Christi, qui eam aliis incolis cœlestibus & diuinis, putà Apostolis & primæuis Christianis ditabit, & decorabit. Nota pleonasmum Hebraicum, cum dicit Propheta: *Habitabitur Ierusalem rursus in loco suo in Ierusalem*, redundat enim τὸ *in Ierusalem*. Nil enim aliud vult dicere, quàm Ierusalem non alio, sed eodem in loco quo priùs, ædificandam & habitandam, quod vt planè, plenè & certò futurum significet, addit τὸ *in Ierusalem*. Multæ enim ciuitates dirutæ, postea non eodem, sed alio vicino in loco, ædificatæ sunt, vti Tyrus noua: nam vetus Tyrus dicitur Palætyrus, & à Tyro noua longiusculè distat. Sic Roma moderna alia est à veteri. Sic & Tusculum: quin & Ierusalem moderna alio est in loco, quàm fuerit vetus. Nam mons Caluariæ, qui olim erat extra vrbem, iam est in vrbis quasi meditullio. Prædicit ergo Zacharias, Ierusalem sub Machabæis eodem prorsus loco quo priùs instaurandam, frequentandam & magnificandam.

Alleg. Ierusalem est Ecclesia Christi, quæ licet grauissimis persecutionibus agitata sit, & sedibus suis quasi pulsa, suo tamen loco semper constitit, imò firmiùs se & copiosiùs in eodem locauit. Alleg.

v.g.

v.g. Ierusalem nostra est Roma, ex qua licèt Imperatores penè omnes, per trecentos annos extirpare conati sint Pontifices & Christianos, ideóque centena martyrum millia exquisitissimis tormentis enecarint, illi tamen semper in ea perstiterunt, imò numero & robore creuerunt, donec tandem toti non tantùm vrbi, sed & orbi sunt dominati. Vnde S.Ambros.in cap.9.Epist.ad Roman. legit: *Ponam Ierusalem in omnibus gentibus: quia*, inquit, *vbique futuri erant* (per Christum) *filij Dei, & domus Dei in omnibus locus, qua est Ecclesia.*

Vers. 7. *Saluabit Dominus tabernacula Iuda.*] Est prolepsis, siue occupatio. Occurrit enim tacitæ obiectioni, quomodo Ierusalem & Iuda salua consistent inter tot hostes? ac respondet, id non eius, sed Dei viribus futurum. Deus enim saluabit ea, eorúmque domos, etiam rusticanas, quas proinde vocat tabernacula, præsertim quia primitus Hebræi in deserto non in aliis domibus, quàm tabernaculis habitarunt.

Alleg. tabernacula sunt particulares Ecclesiæ, ad quas licèt olim Christiani metu persecutionum vix, & non nisi noctu paucique conuenire auderent, Deus tamen seruauit eas, imò auxit, & dilatauit, sicut olim *in principio* Synagogæ, putà in deserto, antitypa Hebræorum tabernacula ab hostibus, æquè ac ab æstu, imbribus & procellis illæsa seruauit.

Vt non magnificè glorietur domus Dauid.] q.d. Ne Ierosolymitæ, & præsertim posteri Dauidis glorientur, quod ipsi suis viribus tam se quàm Iudæos in vicinis oppidis & pagis habitantes, contra Antiochum cæterósque hostes propugnarint, ecce ego dico & edico, me tam Ierosolymitas, quàm Iudæos cæteros saluaturum. Mihi ergo omnes se submittant, mihique suam salutem acceptam referant. Ego enim Machabæis fortitudinem animósque dabo, quibus pauci contra maximos exercitus dimicantes, eos sternant, & profligent. Id professus est Iudas Machabæus 2.Machab.8.18.& alibi, itaque à Deo victorias miraculosas obtinuit. Nota, *domus Dauid* vocantur posteri Dauidis, eorúmque familiæ, quæ plurimæ erunt & nobilissimæ in Ierusalem. Rursum *gloria habitantium Ierusalem*, per hypallagen vocantur ciues habitantes in Ierusalem gloriosè. *Gloriosa enim dicta sunt de te ciuitas Dei*, psalm. 86. 2. Iuda verò vocantur cæteri Iudæi, qui circum Ierusalem in villis & vrbibus habitabant. Similis hypallage est apud Poëtam cum ait: *Trade ratem ventis*, pro trade ventos rati. Et, *perflant fistula buccas*, pro buccæ perflarunt fistulam.

Alleg. domus Dauid sunt Apostoli, similésque Ecclesiæ Principes: *gloria habitantium Ierusalem*, sunt Doctores, vitæque religiosi & sanctitate illustres. Hi enim sunt gloria Ecclesiæ. Hi quoque non possunt gloriari contra Iudam, id est, populum & plebem fidelem, quasi ipsi suis viribus eam protexerint, cum hoc Dei eiúsque gratiæ sit opus. ita Alber. Hugo & Vatab.

Tropol. Tropol. Clarius: Domus, ait, Dauid, & gloria Ierusalem sunt reges, Principes, nobiles & diuites. Hi non possunt gloriari contra Iudam, id est, plebem fidelium, quasi ipsi sua nobilitate, potentia, opibus, fidem & locum in Ecclesia digniorem obtineant, cum hoc sit meræ gratiæ Christi, quæ in Christianismo æquat ignobiles nobilibus, pauperes diuitibus. Nam vt docet Apostolus, in Christo Iesu non est Iudæus, neque Græcus: non seruus, neque liber: non diues, neque pauper; sed

A omnes vnum sunt, putà noua Dei creatura: imò in Christianismo primas & potiores partes tenent pauperes: tum quia Christus prædicauit pauperibus, Lucæ 4. 18. & pauperes prædicauit beatos: tum quia regni sui proceres constituit pauperes Apostolos, per quos reges & Principes conuertit, iuxta illud 1.Corinth. 1.26. *Videte vocationem vestram fratres, quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles, sed qua stulta sunt mundi elegit Deus, vt confundat sapientes: & infirma mundi elegit Deus, vt confundat fortia.* &c. Et Iacob. 2.5. *Nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo, diuites in fide, & heredes regni, quod repromisit Deus diligentibus se?* Denique

B diuites & nobiles maiora habent impedimenta humilitatis & virtutis Christianæ, quàm pauperes: honores enim inflant, opes & deliciæ mentem eneruant. Quare maiori egent gratia Christi, qua hæc vincula dirumpant, quàm pauperes. Quocirca ob maiorem gratiam sibi factam, maiores tenentur agere gratias Christo.

Qui offenderit ex eis.] Tigurina: *Qui impegerit.* Vers. 8.
Hebr. enim נכשל cascal significat impingere, vel offendere in rem aliquam, v.g. lapidem, indéque corruere & infirmari. Vnde Septuag. Chald. & Pagnin. vertunt: *Qui infirmus fuerit ex eis.* Vatab. *Qui debilis fuerit, erit quasi Dauid.* Arabicus, *Quasi qui ad Dauid*, scilicet pertinet. Iam sensus est, q.d.

C Machabæi eorúmque socij, qui pauci & inualidi videbantur, Dei ope fient validi bellatores instar Dauidis, qui licèt iuuenis & penè puer esset, tamen leonem, vrsum & Goliath gigantem interfecit: imò qui ex eis offenderint, dum metu Antiochi apostatabunt à Iudaismo ad gentilismum, hi vidêtes animos & victorias Iudæ & fratrum eius, cum Dauide in homicidium & adulterium lapso pœnitentiam agent, fidem resument, ac cum fide nouos animos & vires instar Dauidis capessent. Id ita factum esse narrant libri Machab. ita S.Hieron. Theodor. & alij initio cap. citati.

Alleg. id verius in Ecclesia, vbi infirmi, imò feminæ, pueri & puellæ Christi gratia ita fortes Deus in infirmis ostēdit suum robur.

D euadunt, vt mundum, carnem, diabolum, carnifices, ignes, bestias, tormenta omnia superent, vti patuit in S. Agnete, Cæcilia, Dorothea, Lucia, Pancratio, Vito, Celso, & in dies patet. Rursum, qui in peccatum aliquod lapsi sunt, à Deo tacti fortiores resurgent, instar Dauidis pœnitentis, vti patuit in S. Petro, Paulo, Matthæo, Magdalena, Pelagia & plurimis aliis. ita S.Gregor. hom. 20. in Ezech. Alber. Hugo & Lyran. hic. Aliter Arias, q. d. Infiniti sancti nouæ legis poterunt conferri cum maximis sanctis legis veteris, qualis fuit Dauid. Hæc ergo est ingens consolatio sanctorum Christi, quod ipse eligat infirma mundi, eáque ita validet, vt confundat fortia: nam virtus

E eius in infirmitate nostra perficitur, 2. Corinth. 12.9. Qui ergo infirmus est, vel ætate, vel sexu, vel valetudine, vel animo, dicat cum S. Paulo: *Omnia possum in eo qui me confortat.*

Et domus Dauid quasi Dei.] Hebr. quasi *Elohim*, quod vel in nominatiuo, vel in genitiuo accipias. In nominatiuo accipiunt Vatab. Pagnin. Syrus & Arabicus Antiochenus, dum vertunt: *Domus Dauid erit quasi Deus*, quod explicat Propheta dum subdit: *Sicut angelus Domini*. q.d. Domus Dauid erit fortis instar angeli Dei. Hebr. enim *Elohim*, non tantùm Deum, sed & angelos, heroës, Duces ac Principes significat. Vnde Chald. vertit: *Domus Dauid instar heroum feliciter agent*,

aget, ac si angelus Domini in conspectu eorum esset. A Septuag. verò, Arabicus Alexandrinus, & Noster vo *Elohim* accipiunt in genitiuo: *Domus Dauid erit quasi domus Dei*, quia scilicet erit fortis sicut angelus, qui est de domo Dei. Et sic vterque sensus, & vtraque versio eodem redit. Significat Principes Iuda (hi enim erant ex domo & posteritate Dauidis) validissimos fore, vt vires non humanas, sed diuinas habeant, ac instar angelorum facilè Antiochi hominúmque omnium acies profligent. Totius ergo versus hic est sensus: Sub Machabæis plebs timida & infirma, ita Dei ope valida fiet, vt Dauidi valido bellatori comparari queat: Principes verò non tantùm cum Dauide, sed & cum angelis in fortitudine, ducatu, prouidentia & regimine comparari poterunt. Ita factum est. Nam Iudas, Ionathas, Simon viribus & victoriis superarunt Dauidem, adeóque angelorum ope & ductu dimicarunt & vicerunt. Nam angeli in hostes eorum iaculati sunt tela & fulmina, vti narratur 2. Machab. 10. 30. Et cap. 15. 15. dicitur Ieremias apparuisse, & dedisse Iudæ aureum gladium, dicens: *Accipe sanctum gladium munus à Deo, in quo deiicies aduersarios populi mei Israël.* Exinde ipse & asseclæ eius facti sunt quasi domus Dei, id est, quasi diuinum asylum, ad quod omnes Iudæi ab hostibus afflicti, quasi ad certam salutis anchoram confugerent, iisque quasi angelis ad salutem missis confiderent; quin & Gentiles, vt Spartani & Romani eorum amicitiam ambirent, vt patet 1. Machab. 12. vers. 1. & cap. 14. vers. 17. ita Theodor. Porrò Iudas cum fratribus, licèt oriundus ex Leui, non ex Iuda & Dauid, vocatur domus Dauid; quia domus Dauid totáque respub. Iudæorum, eum sibi in caput & ducem elegit. Successit ergo Dauidi in Principatu, & regimine suæ domus, tribus, & populi Iuda. Alludit ad domum fortium Dauidis. Dauid enim quia bellicosus erat, & in assiduis bellis versabatur; hinc pariter milites & duces habebat, vel exercendo faciebat bellicosissimos, inter quos eminebant 37. qui lib. 2. Reg. 8. & sequen. recensentur, & vocantur fortes Dauid, quorum tres primi & fortissimi erant, Iesbaam, id est, sedens in cathedra, Eleazar, & Semma, de quibus dicitur: *Vsque ad tres primos non peruenit.* Vnde Adrichom. in descriptione Ierusalem, depingit domum fortium Dauidis, in qua illi heroës Dauidis habitabant: vbi etiam, seu in palæstra athletæ & pugiles exercitij causa digladiationibus certabant, citárque pro hac re Nehemiæ cap. 3. vers. 16. & ibidem Lyranum. Sensus ergo est, q. d. Domus Dauid, id est, posteri & asseclæ Dauidis, putà Machabæi, adeo erunt bellicosi & fortes, vt domum cætúmque fortium Dauidis, adeóque tres eius primos & fortissimos robore æquent, imò superent.

Dauides sunt Apostoli. Alleg. Dauid est Christus: hic est fortis vt magni consilij angelus, imò vt Deus: quia verè Deus fuit, æquè ac homo. Domus & familia Christi, fuerunt Apostoli & viri Apostolici, quos ipse constituit Principes suæ Ecclesiæ, quæ est domus Dei, eósque tam validos, vt angeli, vel Dij viderentur, potiùs quàm homines, præsertim quia angelorum vitam in terris agebant, ac quasi angeli mediatores erant inter Deum & homines. ita Vatab. Ribera & alij paulò antè citati.

Et Religiosi. Tropol. domus Dauid est religio, in qua instar Dauidis omnes psallunt laudántque Deum, ideóque fortes in spiritu euadunt ad ardua quæque superanda, vt Dauid. Hinc eadem est domus Dei, A in qua Religiosi viuunt quasi angeli: vtriq; enim sunt de domo Dei; quia Deo astant, & Dei nuncij sunt, & præeunt castra populi, quasi strenui milites & Duces. Adde, eos angelis esse familiares, & ab illis regi, iuxta illud Exodi 23. *Præcedet te angelus meus, & introducet te ad Amorrhæum.* Denique S. Gregor. hom. 20. in Ezech. per domum Dauid accepit domum pœnitentium: *Hæc*, inquit, *dies misericordiæ qua nobis de aduentu redemptoris nostri promissa est. Qui itaque offenderit, erit quasi Dauid: quia peccator ad pœnitentiam redit. Domus autem Dauid, quasi domus Dei: quia reuersus quisque ad iustitiam, habitatio efficitur creatoris sui, vt sit sicut angelus in conspectu eius: quia misericordiæ viscera quæ in se expertus est, an-* B *nunciando aliis propinat.*

Quæram conterere.] Hebr. לְהַשְׁמִיד *lehasmid*, id est, disperdere. q. d. Satagam vt Græci aliæque gentes, quæ oppugnabunt Ierusalem, à Machabæis eorúmque posteris conterantur & dispergantur, vtque Ierusalem continua quasi pace fruatur vsque ad Christum, qui quasi nouus Salomon pacis filius, imò pater, pacem plenam & diuinam orbi afferet. ita Theod. Nota, cùm ait *omnes gentes*, intelligi Græcis vicinas & subditas, vel confœderatas. Nam vt ait S. Hieron. in Isaiæ cap. 13. idioma S. Scripturæ est, vt omnes gentes, vel omnem terram intelligat eius prouinciæ, de qua est sermo. Vers. 9.

C Alleg. q. d. Deus conteret omnes Imperatores & gentes, quæ persequentur Ecclesiam, imò eas Ecclesiæ subiiciet facietque fideles, vti reipsa fecisse Deum, patet ex Historiis Eusebij, Socratis, Sozomeni, Baronij & aliorum. ita S. Hieron. Alber. Remig. & Vatab. Aliter Arias, qui per gentes accipit turmas dæmonum Christum, Christique Ecclesiam oppugnantium, quas omnes Christus contriuit.

Vers. 10.] Et effundam super domum Dauid, & super habitatores Ierusalem spiritum gratiæ, & precum: & aspicient ad me, quem confixerunt: & plangent eum planctu quasi super vnigenitum, & do- D lebunt super eum, vt doleri solet in morte primogeniti.

Vers. 11.] In die illa magnus erit planctus in Ierusalem, sicut planctus Adadremmon in campo Mageddon.

Vers. 12.] Et planget terra: familiæ & familiæ seorsum: familiæ domus Dauid seorsum, & mulieres eorum seorsum.

E *Vers.* 13.] Familiæ domus Nathan seorsum, & mulieres eorum seorsum: familiæ domus Leui seorsum, & mulieres eorum seorsum: familię Semei seorsum, & mulieres eorum seorsum.

Vers. 14.] Omnes familiæ reliquæ, familiæ & familiæ seorsum, & mulieres eorum seorsum.

Et effundam super domum Dauid.] Assurgit hic de more Propheta ad Christum, & promittit quod Vers. 10.

quod ipſe in Ieruſalem, putà in Iudæos qui ſibi credent, hoc eſt, in Eccleſiam primitiuam, quæ cæpit in Ieruſalem & Iudęa, atque ex Iudæis conluit, effundet ſpiritum gratiæ & precum. Pro *gratiæ* hebr. eſt חֵן *chen*, quod ſignificat gratiam, qua alicui gratioſi & amabiles ſumus. Vnde in Scriptura toties dicitur: Inueni, vel inueniam gratiam in oculis tuis, hoc eſt, ſim tibi gratus, placens, amabilis. Deus ergo hîc pollicetur, quòd per Chriſtum effundet in fideles ſpiritum gratiæ, id eſt, ſpiritum qui eos per gratiam infuſam gratificet Deo, ipſiq; & angelis faciat gratioſos & amabiles, iuxta illud Epheſ. 1. 5. *Prædeſtinauit nos in adoptionem filiorum per Ieſum Chriſtum, in laudem gloriæ gratiæ ſuæ, in qua gratificauit nos in dilecto filio ſuo.* ita S. Hieron. Theod. Remig. & alij paſſim. Secundò, Chald. & Arias pro *chen* non malè vertunt *commiſerationem*, qua miſero, præſertim inocenti, vt Chriſto transfixo, de quo verſ. 10. compatimur. Vnde ſic cum Chaldæo vertas: *Effundam ſuper domum Dauid*, &c. *ſpiritum miſericordiæ & miſerationum:* vel cum Aria, *ſpiritum compaſſionis & deprecationis*, quæ ex compaſſionis cogitatione & ſenſu plerumque proficiſcitur. Eſt enim deprecatio, miſerantis animi voce, fletu atque lamentatione indicatio.

Et precum.] Hebr. תַּחֲנוּנִים *tachanunim*, quod Septuag. vertunt *miſericordiæ*. Chald. *miſerationum*. Clarius, *propitiationis*. Radix enim חָנַן *chanan* ſignificat miſereri, indéque precari: miſeria enim excitat ad preces, quibus eam leuemus. Vnde Noſter vertit *precum*. Iam S. Hieron. Remig. Alber. Vatab. & alij paſſim, cenſent hic generatim prædici miſſionem Spiritus ſancti in Apoſtolos, & fideles in Pentecoſte & deinceps. Vbi nota duos effectus principales Spiritus S. Prior, quod det nobis gratiam, qua grati ſimus Deo; poſterior, quod det nobis ſpiritum orationis & precum, per quas omnes infirmitates & miſerias noſtras ſanemus, omniàque bona quibus egemus, à Deo impetremus, iuxta illud Rom. 8. 26 *Spiritus adiuuat infirmitatem noſtram: nam quid oremus ſicut oportet neſcimus, ſed ipſe Spiritus poſtulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus.* Ingens ergo donum Dei & Spiritus ſancti eſt donum orationis. Secundò & preſſiùs, magiſque appoſitè & connexè ad ſequentia, Arias & à Caſtro cenſent ſpiritum gratiæ & precum hîc vocari eum, quem Deus iniecit Ieroſolymitis, cùm Chriſtum viderunt in cruce confixum, vt ſcilicet eum aſpicerent oculis, non toruis & crudelibus, ſed benignis, gratioſis & commiſerantibus, indéque erumperent in lachrymas & preces, optantes vt Deus Chriſti innocentis, & tam dira patientis miſereretur. Spiritus enim in Scriptura ſignificat mentis impetum & vehementiam, v. g. ad amandum & commiſerandum, ſi ſit ſpiritus miſerationis, vti hic eſt. Hunc eſſe ſenſum patet ex Hebræo, vbi hæc verba pendent ex ſequentibus: *Et aſpicient ad me quem confixerunt, & plangent eum planctu quaſi ſuper vnigenito.* Hæc enim eorum commiſeratio fuit initium fidei & conuerſionis ad Chriſtum; ac propagationis Eccleſiæ. Deus enim ob hác eorum compaſſionem in Chriſtum, dedit eis fidem, gratiam & ſalutem per Chriſtum. Simili modo ex aſpectu Chriſti crucifixi compuncta, & ad vitam perfectam conuerſa eſt S. Eliſabetha, regis Hungariæ filia, aliique permulti, vti mox oſtendam. Quare minus rectè ad literam aliqui cenſent, hunc ſpiritum gratiæ & precum

Spiritus precum quis?

promitti hic Machabæis, vti eum Iudæ Machabæo datum ſcimus. Rurſum Mariana hunc ſpiritum gratiæ & miſerationis paſſiuè accipit, q. d. Faciam vt fideles mei omnibus ſint grati, vt omnes eorum miſereantur, eiſque opem ferant.

Moral. diſce hic magnum Dei eſſe donum orationis & precum. Oratio enim eſt fiſtula cœleſtis, per quam à Deo per merita Chriſti ſugimus omnem gratiam, quaſi manna. En excelluerunt S. Bernardus, S. Dominicus, S. Franciſcus, S. Thomas Aquinas (qui ſuam ſapientiam & doctrinam orando, potiùs quàm ſtudendo ſe adeptum eſſe profeſſus eſt) S. Franc. Xauerius, & alij, qui eo nixi ardua quæque ſuſceperunt & perfecerunt, adeóque nihil à Deo poſtularunt, quod non impetrarint. Ad hoc diſponit & ducit ingens in Deum fiducia, quam parit profunda conſideratio tum bonitatis Dei, tum meritorum Chriſti. Quid enim Deus benigniſſimus neget ſuis amicis, qui vitam ſuáque omnia pro eo prodigunt? Quid iiſdem obtendentibus Chriſti ſanguinem, dolores & mortem acerbiſſimam, per eámque ſupplicantibus, abnuat? Hinc fides thaumaturga, miraculorum operatrix & ſuſcitatrix mortuorum, imò damnatorum, aut certò damnádorum. Vis exempla? Accipe pauca è multis. S. Eliſabetha precibus adoleſcentem vanum conuertit, & ad Religionem impulit, ita vt ea orante adoleſcens clamaret: *Ceſſa ò domina, ceſſa quia vaſtiſſimo ſupplicationis tuæ incendio præcordia mea, & ipſa medulla depaſcuntur, ita vt fatiſcam & emoriar.* ita habet eius vita.

Anno Domini 959. perfectam pacem obtinuit Eccleſia Anglicana, defuncto Eduino Rege, & ſuccedente in monarchiam regni totius Edgaro, Porrò precibus ſancti Dunſtani, quem afflixerat, ne penitus ad inferos damnaretur, animam eius ereptam, ita narrat Osbertus monachus. *Interea Eduinus è vita præſenti ſubtractus, & anima ipſius Dunſtano in orationibus occupato, à quibuſdam deterrimis hominibus curſim eueſtigio eſt præſentata. Cuius miſeriam miſeratus, ſuarum iniuriarum immemor, pro liberatione eius immenſos omnipotenti Deo lachrymarum imbres effudit, nec ab eis deſtitit, donec ſe pro eo exauditum agnouit. Facto igitur non grandi interuallo, Mauri illi ad Dunſtanum ſua præda vacui redeunt. Et quia ſuas iniurias vlciſci ſupernaturè venerant, calumnioſas voces depromunt; quorũ ille furores nihil penſans, Deo ſuper ineffabili miſericordia gratias egit.* ita habet Osbertus in vita S. Dúſtani, & ex eo Baron. anno Chriſti 959.

Sophronius In prato ſpirit. cap. 44. narrat de ſene quodam, cuius diſcipulus negligens mortuus eſt. Contriſtatus ergo orauit & dixit: Domine Ieſu Chriſte verax Deus noſter, reuela mihi, quid ſit circa fratris animam. Adſpexit autem in exceſſu mentis effectus, fluuium ignis, ingentémque in ipſo igne multitudinem, ac medium fratrem illum ad medium vſque demerſum. Tunc ait illi ſenior; *Nonne te propter hanc pœnam orabam, vt curam animæ ageres, fili:* Reſpondit frater, & ait ſeni: *Gratias ago Deo, Pater, quod vel caput meum requiem habet. Per orationes enim tuas ſupra caput Epiſcopi ſto.*

Anno nongenteſimo vigeſimo, fato conceſſit Siſnandus quartus Compoſtellanus Epiſcopus, cuius tanta fuit fama ſanctitatis, vt Ioannes Papa, opinor, decimus, per litteras & tabellarium proprium ſe precibus ipſius commendauerit. Mortuus eſt autem ſenio confectus. In cuius obitu

voces auditæ sunt angelorum canentium: *Veni electe Dei, intra in gaudium Domini tui.* Successit illi Gundesindus quintus, Compostellanus præsul, & Comitis cuiusdam filius: sed hic cùm mundo, quàm Deo, magis deditus esset, vitam non satis pio fine clausisse dicitur. De qua re mater eius, matrona pia, graui cõfecta dolore, & de anima filij vehementer sollicita, ante aram beatissimi Iacobi Apostoli diuinam misericordiam dies noctésque non destitit implorare, & fletibus, precationibus, ieiuniis, eleemosynis sibi demereri, interposito S. Iacobi patrocinio, donec quadã nocte in templo eiusdem Apostoli vocem hanc audiuit: *Scias filium tuum hac nocte ad electorum societatem admissum fuisse.* Ita habet Ioannes Vasęus in Chronico Hispan. ad ann. 920.

Et aspicient ad me quem confixerunt.] Stolidè Iudæi ex Chaldæo hoc intelligunt de Christo quodam filio Ioseph, quem in bello occubuisse fabulantur; aut de Iuda Machabæo ab hostibus occiso. Voce enim *me*, significat hîc loqui Deum: Hebr. est דָּקָרוּ *dakaru*, id est, transfoderunt, transpunxerunt, transfixerunt, scilicet Iudæi infideles & impij Christi caput spinis, manus & pedes clauis, latus lancea in cruce. De Christo enim in cruce transfixo hic esse prophetiam & sermonẽ, docet & interpretatur S. Ioãnes c. 19. 33. vbi cùm narrasset milites non fregisse Christi crura, eo quòd viderant eum iam mortuum; *sed vnus militum*, inquit, *lancea latus eius aperuit. Facta sunt enim hæc, vt Scriptura impleretur: Os non comminuetis ex eo. Et iterum alia Scriptura dicit: Videbunt in quem transfixerunt.* ita S. Hieron. Theod. Cyril. omnésque alij Interpretes, Græci & Latini; quin & Hebræi prisci apud Galatin. lib. 8. cap. 17. Loquitur de Iudæis qui Christum in cruce aspexerunt, præsertim iis qui ei compassi & commiserati sunt, vti paulò antè dixi, & fusè rectéque probat Alcazar Apocal. 1. vers. 7. notat. 6. qualis fuit Centurio, eiúsque socij, qui *viso terræ motu & his quæ fiebant, timuerunt valde dicentes: Verè Filius Dei erat iste*, Matth. 27. 54. Porrò tales multos, imò plerosque fuisse, significat Lucas cap. 23. 48. dicens: *Et omnis turba eorum, qui simul aderant ad spectaculum istud, & videbant quæ fiebant percutientes pectora sua reuertebantur.* ita Arias, à Castro, Salmeron tomo 10. tract. 48. in fine, & Alcazar loco iam citato. Pro *confixerunt*, Septuag. vertũt: *Insultauerũt*, quia pro *dakaru* per metathesin legerunt, רָקְדוּ *rakadu*, id est, saltarunt, insultarunt. ita S. Hieron.

Symbolicè, Cyril. & Euseb. lib. 8. demonstr. cap. 4. hæc adaptant Iudæis in excidio Titi, iis, inquam, qui agnouerunt causam excidij esse, quòd patres eorum Christum crucifixissent, ideóque conuersi sunt ad Christum. Cæteri enim causam excidij non in Christi cædem, vtpote quem non agnouerunt, imò negarunt esse Messiam, sed in seditiones cædésque mutuas, & alia Iudæorum peccata retulerunt, vt patet ex Iosepho lib. 6. belli cap. 16.

Anagog. id implebitur in die iudicij, quando Iudæi aliique impij, qui hic noluerunt Christum agnoscere, inuiti eum agnoscent: nam damnabuntur eo quod ipsum transfixerint, aut transfixionis & passionis eius fuerint immemores, & ingrati suis sceleribus, ideóque plangent. Ita explicat S. Ioannes Apoc. 1. 7. *Ecce*, ait, *venit cum nubibus, & videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt. Et plangent se super eum omnes tribus terræ.* Vide ibi dicta, imò multi putant hunc esse sensum literalem, vt Theod. Remig. Lyran. hic, & S. August. lib. 20. ciuit. cap. 30. Suarez 3. p. tomo 2. disp. 57. sect. 9. Iansenius in Concord. Euang. cap. 144. Toletus Ioannis 19. numer. 37. qui ea hoc loco probant, stigmata crucifixionis & passionis in Christi corpore post resurrectionem mansisse, eáque videnda fore ab impiis in die iudicij. Sed ex dictis patet, hunc sensum potiùs esse anagogicum. Huc quoque allusit Christus Matth. 24. 30. dicens: *Et tunc parebit signum filij hominis* (purà crux, cum clauis, lancea, &c.) *in cælo, & tunc plangent omnes tribus terræ*, &c. Denique nonnulli idipsum extendunt ad particulare cuiusque hominis iudicium. Ita Innocentius 3. Pont. lib. de miseria conditionis humanæ, & ex eo Ludolphus volumine tertio de vita Christi cap. 46. censent, quemque hominem in morte videre Christum in cruce positum; malum, ad suam confusionem, vt erubescat se non esse redemptum sanguine Christi, sua culpa id exigente; & hoc esse id quod hic dicitur à Zacharia: *Aspicient ad me, quem confixerunt*; bonum verò Christum videre ad suam exultationem. Idque probant ex 1. Thessal. 3. 13. *In aduentu Domini nostri Iesu Christi*, id est, inquiunt, in die mortis, quando apparet tam bonis quàm malis, Christus in cruce positus. Et ex Apoc. 3. 3. *Veniam ad te tanquam fur.* Verùm hæc infirma, & incerta sunt, ac proinde temerarium videtur illa asseuerare, vti rectè ait Dionys. Carth. Dialogo de particulari iudicio artic. 2. & 11. In iudicio tamen vniuersali apparebit Christus, non crucifixus, sed cum cruce, & cicatricibus quinque vulnerum, vti iam dixi. Quare iudicium particulare cuiusque peragit Christus, vel per se, vel per angelos. Per se, non descẽdendo de cælis (sic enim qualibet hora, vtpote qua multi per orbem moriuntur, deberet de cælo descendere, seque replicare multoties, vt iudicet eos qui eodem instanti in variis locis & prouinciis moriuntur) sed per mentalem locutionem, qua manens in cœlo empyreo loquitur animæ in terra morienti, reuelans ei sua facta, dictánsque sententiam vitæ, vel mortis æternæ. Sic enim angeli loquuntur inuicem, etiamsi à se mutuo longissimè distent. Vel certè iudiciũ particulare exercet per angelos: illi enim sunt eius administratorij spiritus, vt ait Apostolus Heb. 1. Vnde Bartholomæus Sibylla S. Theol. Doctor, ordinis S. Dominici, in speculo peregrin. quæst. decade 1. c. 2. quæst. 9. censet Christum hoc iudicium exercere per angelũ custodem cuiusque, vt is deinde eum pro meritis vel ad purgatorium, vel ad cœlum deducat, vel tradat dæmoni, vt eum rapiat in gehennã. Hoc enim ad angeli custodiam pertinere videtur, eiusque esse vltimus actus.

An Christus crucifixus appareat cuique animæ in morte iudex.

Et plangent.] Non tam suos dolores, vti facient impij in die iudicij, quàm Christi indignam necem. Ait enim: *plangent eum*; scilicet indignè crucifixum, & occisum, *planctu quasi super vnigenitũ: vt doleri solet in morte primogeniti.* Est enim Christus *primogenitus omnis creaturæ*, Colos. 1. 15. *sicut planctus Adadremmon in campo Mageddon*, id est, sicut planxerunt olim Iudæi Iosiam regem optimum à Pharaone cæsum in campo Mageddo, cuius filius & antitypus fuit Christus in Ierusalem occisus à Iudæis. ita S. Hieron. *Crucifixo*, ait, *Domino saluatore renouabitur planctus in Ierusalem, separatis viris à fœminis, eo quòd tempore luctus*

luctus non debeamus seruire coniugis & operi nuptiarum. Id probat ex Ioëlis 2. 16. *Egrediatur sponsus de cubili suo, & sponsa de thalamo suo.* Et subdit: *Hoc non solum tempore angustiæ fieri, sed etiam in tempore orationis, quando volumus Deum deprecari. Igitur & nunc domus Dauid, & tribus domus Nathan, & tribus domus Semei à suis vxoribus separantur, vt plangant Dominum.* Loquitur ad literam de planctu fideliũ in morte Christi, vti paulò antè ostendi. Greg. Nazianz. in carmine cui titulus; *Christus patiens*, testatur militem illum qui lancea latus Christi perforauit, altero oculorum fuisse captum; sed Christi sanguine & aqua ad oculum admotis, visum recuperasse, ac Christi virtute agnita, pectus suum percussisse, ipsúmque verum filium Dei agnouisse. Salmeron tomo 10. pag. 496. idem citat non tantum ex Nazianzeno, sed etiam ex Isidoro. Romanum Martyrol. die 15. Martij, asserit Longinum fuisse eum qui latus Christi perforauit, indéque credidit & martyr euasit. Hoc significat τὸ *aspicient*; scilicet tam oculis cordis, quàm corporis, *in me quem confixerunt.*

Planctus fidelium ob mortem Christi.

Symbol. hunc planctum rectè accipias, tum eum quo planxerunt fideles, partim ex pœnitentia & lætitia conuersionis suæ, qua receperunt Spiritum S. partim ob persecutiones varias, quas propter Christum primitus passi sunt à Iudæis & Gentilibus; imò hunc ad literam hic intelligi censet S. Hieron. Remig. Alber. & Alcazar loco iam citato: tum eum quo quotannis fideles, præsertim in hebdomada sancta (in qua Deus in fideles & pios effundit hunc spiritum gratiæ & precum siue commiserationis) recolunt, & plangunt passionem Christi, dum cogitãt se suis peccatis crucifixisse Christum, ideóque pœnitẽtiam agunt, & austeram vitam capessunt, appetitus suos edomant, studéntque mortificationi, vti faciunt Religiosi. Hi enim reipsa compatiuntur Christo, dum ob Christi recordationem, venerationem, amorem & imitationem, mortificationem Iesu in carne sua circumferunt, vt ait Apostolus, itáque quasi iusta Christo pro se crucifixo persoluunt, eique parentant. Reipsa enim dicunt, plangúntque illud Thren. 4. 20. & c. 5. 18. *Spiritus oris nostri Christus Dominus, captus est in peccatis nostris. Cecidit corona capitis nostri: væ nobis, quia peccauimus.* Porrò planctus hic est in Adad Remmon, id est, in hortis malogranatorum: tales enim sunt Religiones & monasteria, in quibus viget disciplina & charitas, quorum cura ad sponsam Christi pertinet, iuxta illud Cant. 6. 10. *Descendi in hortum meum, vt viderem poma conuallium, & inspicerem si floruisset vinea, & germinassent mala punica.* Et cap. 7. 12. *Manè surgamus ad vineas, & videamus, &c. si floruerunt mala punica.* Hinc seorsim plangunt viri in monasteriis virorum, & seorsim mulieres in monasteriis feminarum, agentes pœnitentiam vitæ religiosæ. Porrò maximè plangunt domus Dauid, Nathan, Leui & Semei, quæ Christo erant cognatæ, id est, quæ pietate, & charitate ad Christum proximè accedunt. Vnde Dauid exponitur dilectus, Nathan donatus, Leui copulatus, Semei obediens. Hæc Alcazar, cui consentiunt Isid. Clarius, Vatab. & Dionys. Ita Abbas Stephanus in prato spirituali cap. 64. tribus senibus de animæ salute differentibus: *Ego*, inquit, *die noctúque nihil aliud aspicio, nisi Dominum nostrum Iesum Christum in ligno pendentem.* Ita S. Elzearius comes

A Arriani crucifixum semper intuẽns, nulla iniuria, nulla afflictione, nulla molestia mouebatur ad iram vel impatientiam, sed omnia placidè immoto vultu & inuicta patientia tolerabat. Cúmque vxor eius Delphina miraretur istam apathiã, & causam quæreret, respondit: *Explicabo tibi arcanum pectoris mei. Noueris me interdum sentire aliquam indignationem in animo aduersus infestantes me, sed illico me conuerto ad cogitandas iniurias Christo illatas, cúmque imitari cupiens dico mihi ipsi: Etiamsi famuli tui barbam tuam conuellerent, & colaphos tibi infringerent, nihil esset ad Dominum tuum, qui maiora perpessus est; certúmque habeas, Delphina, me nunquam cessare à commemorandis iniuriis Saluatoris mei, donec animus meus*
B *plenè sit tranquillatus.* Hac ratione nulla ei perturbatio, vel commotio potuit dominari. Thomas Cantiprat. lib. 2. Apum c. 25. p. 5. narrat martyrem quendam captum à gentili tyranno, semper gemebundum incessisse; cúmque tyrannus causam tristitiæ quæreret, respondisse: *Semper tristis incedo, quia mortis Dei mei memor, continuè in corde meo passionis eius stigmata porto.* Vnde indignatus tyrannus iussit ei cor euelli, & dissecari, in quo reperit Christi crucifixi imaginem: qua re commotus, ad Christum conuersus & baptizatus est. Eadem Christi crucifixi imago inuenta est in corde S. Claræ de Montefalco, vti narrat oculatus testis Thomas Bozius lib. 15. de signis Eccl.
C cap. 3. tom. 2. Nota sunt sacra stigmata S. Francisco à Christo crucifixo, quem iugiter intuebatur, impressa. S. Lydwina iugiter in plagis Christi, quasi in foraminibus petræ, instar columbæ nidificantis commorabatur, vt habet eius vita apud Surium cap. 7. die 14. Aprilis. Idem fecit S. Clara, discipula S. Francisci, vt habet eius vita cap. 20. apud Surium die 12. Augusti. Atque eius assecla S. Coleta, vti in eius vita refert illi coæuus Stephanus Iuliacus. Idem fecit S. Hedwigis Ducissa Poloniæ, vt habet eius vita cap. 5. apud Surium die 15. Octob. Et S. Brigitta, vt habet eius vita cap. 5. ac S. Gertrudis, Mechtildis, & Catharina apud Blosium Abbatem in Monili Spirit. cap. 2.
D Denique S. Elisabetha, Hungariæ regis filia, cum quadam die ornatu & comitatu regio Ecclesiam ingressa esset, statim vbi crucem vidit Christúmque in ea pendentem, cœpit in lachrymas solui, & dolore acerrimo torqueri, cogitans dicénsque sibi: *Deus & Saluator meus in patibulo moritur, ego gemmis, auro, purpuráque fulgeo: ille spineam coronam gestat, ego auream: ille inter latrones, hostes & derisores; ego turba famulorum me colentium cingor.* Quare cum se propterea infelicem, miseram, ac penè damnatam appellaret, quòd tam malè suum imitaretur creatorem, exanimis in terram corruit, ægréque ad se reuersa, statuit vitam mutare, Christíque humilitatem & cru-
E cem imitari, vti reipsa præstitit. ita habet eius vita, & Hieron. Platus lib. de dignit. Cardinal. cap. 17.

Plangent eum.] Transit à prima persona ad tertiam, putà à *me* ad *eum*. Hinc Sanchez putat Prophetam post raptum ad Christum, eiúsq; plagas, quibus confixus est, illico redire & reuolare ad Machabæos, de quibus egit toto capite. q. d. In persecutione quam ab Antiocho dirissimam sustinebit populus Iudaicus, pij omnes plangent super eum, scilicet populum iam dictum: omnes enim tunc planxisse, patet 2. Machab. 1. Verùm in præcedentibus nulla vastationis, sed roboris

& victoriarum Machabæorum facta est mentio. Adde, hunc raptum videri nimis subitum & insolentem. Ad eum tamen alludi non nego.

Secundò, Arcazar loco citato, censet τὸ *me*, ad Patrem æternum referri: illum enim in sua, id est, in prima persona loqui solere in Scripturis; sed τὸ *eum* referri ad Filiū. q. d. Aspicient me Patrem quem confixerunt; quia mihi inflictum fuit vulnus, quod Christo filio meo dilectissimo inflixerunt, iuxta illud Malachiæ c. 3. 8. *Si affiget homo Deum, quia vos configitis me?* Quare efficiam vt plangant eum.

Tertiò, alij passim simpliciùs censent esse enallagen Hebræam: Hebræi enim sæpe mutant personas, & de seipsis nunc in prima, nunc in tertia persona loquuntur. Aut faciliùs dicas, bucusque locutum esse Christum de se in prima persona, nunc verò loqui Prophetam de Christo, ideóque loqui de eo in tertia persona. Propheta enim id quod Christus paucis dixerat, exaggerat, & ostendit quantus de eius confixione in cruce futurus sit omnium planctus. Septuag. vertunt: *Plangent super se*, quos sequens S. Ioannes Apocal. 1. 7. *Plangent*, ait, *se super eum omnes tribus terræ:* quia in die iudicij plangent impij super se, eo quòd Christi necem vel procurarint, vel illi ingrati fuerint, de quo plura in fine capitis.

Porrò docet hîc Zacharias inter varios affectus, quos ex meditatione passionis Christi elicere possumus, vt admirationis, amoris, gratitudinis, compunctionis, timoris, pœnitentiæ, imitationis, patientiæ, gaudij, spei, &c. eminere affectum compassionis, eúmque propriè nos Christo pro nobis patiēti debere. Quis enim non intimis sensibus condoleat Christo innocenti & sancto, imò Dei filio vnigenito, cùm eum in cruce cōfixum intuetur, tot tantáque pro se tam amanter pati? Quis non ex commiseratione gemat, & lachrymis diffluat? Verè S. Bonauen. in stimulo diuini amoris: Quid, ait, fructuosius esse possit, quid suauius, quàm ex toto corde compati amarissimæ passioni Iesu Christi Domini nostri? Vide eundem, & nostrum Franciscum Arias lib. de orat. mentali cap. t 2. Quocirca S. Clara, discipula S. Francisci, iussit Monialibus sui ordinis, crebrò plangere mortem Christi, vti habet eius vita.

Vers. 10. Adadremmon vrbs quæ & qualis? *Sicut planctus Adadremon.*] Primò, Adadremmon vrbs erat iuxta Iezraël, quæ postea dicta est Maximianopolis, sita in campo Mageddo, vbi occisus est Iosias rex Iuda à Pharaone Nechao, cuius mortē luxit Ieremias & totus Israël. 2. Paral. 25. q. d. In crucifixione & morte Christi maximus erit fidelium planctus, qualis fuit in cæde Iosiæ optimi Regis, qui fuit proauus & typus Christi. ita S. Hieron. Remig. Albert. & alij. Videtur hæc vrbs ita dicta à copia malogranatorum. *Remmon* enim heb. idem est quod malogranatum, *hadad*, vel vt Chald. legit *hadar*, idem est quod decor. Dicta est ergo vrbs hæc amœnissima Adadremmon, id est, decor malogranatorum. Vnde Arabicus & Syrus vertunt: *Sicut planctus super filiū Amon* (id est, super Iosiam. Iosias enim fuit filius Amon, Matth. t. 10.) *in campo Mageddo.*

Secundò, Septuag. more suo nomina propria ex etymo interpretantes, pro *Remmon* vertūt *malum punicum*, siue granatum: pro *Mageddo* vertunt *succisus*. Sic enim habent: *Sicut planctus mali punici*, aut potiùs *puniceti*, *quod in campo succiditur.* Vbi rectè notat S. Hieron. Græcum ῥοῶνος (sic enim legendum in Septuag. non ῥοῦς, id est, malorum punicorum, vti legunt Complutens.) non malum punicum, sed punicetum, id est, locum malis punicis consitum significare. Iam S. Cyril. versionem Septuag. sic explicat. q. d. In Christi morte *similem planctū fore, qualis est planctus agricolæ, cum arbor malogranati cum suis pomis exciditur. Arbor est ὡραῖα*; (id est, *pulchrè florens*) *& frequentes à radice mittens ramos, rectos & proceros, quæ cùm malis suis puniceis decoratur, tunc admirationem mouet.* q. d. Sicut exciso puniceto maximè dolet herus, vtpote qui in eo suas habebat delicias, præsertim dum floribus purpureis instar calyculorum, aut malis punicis vermiculantibus ornantur, (vti Romanorum delicias esse videmus in puniceteis) sic summè dolebunt omnes pij in morte Christi. Vtitur similitudine granatorum potiùs quàm aliorum fructuū, quia granata dum comprimuntur sanguineum fundunt succum, eúmq; sapidum & salutarem, qui repræsentat sanguinem Iosiæ & Christi, quo salutatus est mūdus. Vnde sponsa Cant. 8. 2. *Dabo tibi poculum ex vino condito & mustum malorum granatorum meorum.* Addit Cyrill. malogranato significari optimates Reipub. Theodor. verò Septuag. sic explicat: Sicut, inquit, lignatores secantes maximam arborem malogranatorum, ingentem strepitum faciunt; sic horum planctibus omniū aures circumsonabunt. Insuper charitatis typus est malogranatum. Habet enim grana densissima & coniunctissima, instar vuæ, adeóque videtur vua pomi, sicut botrus est vua vitis. Cortice enim est pomum, sed granis vua & botrus. Adde, puniceus vel purpureus punici mali, florisque eius color, amoris est symbolum. Hæc de versione Septuag. ex qua censent nonnulli, in morte Iosiæ succisum esse punicetum, iuxta quod ipse occisus est, dictum Adadremmon, ideóque hic eius fieri mentionem, quòd duplicem luctus causam & similitudinem ingerat, vnam ex morte Iosiæ, alteram ex succisione puniceti.

Tertiò, Chald. putat duas luctuosas cædes, scilicet Achab & Iosiæ hic significari, & ab vtraque peti similitudinem. Sic enim vertit: *Sicut planctus Achab filij Amri, quem occidit Hader Remmon* (Benadad) *filius Tabremon* (rex Syriæ, vt patet 3. Reg. 15. 18. & c. 22. 24.) *in Ramoth Galaad: & sicut planctus Iosiæ filij Amon, quem occidit Pharao claudus in campo Mageddo.* Verùm Achab impius fuit rex: vnde in eius morte nō fuit magnus planctus; & si fuisset, eo non vteretur Scriptura, nec ei comparatet planctū de morte Christi. Quocirca à Castro suspicatur, Adad hunc fuisse virum quempiam celebrem, ciuem Remmon, occisum in Mageddo, cuius mors communē omnium planctu celebrata sit, ciúsque historiam tempore Zachariæ fuisse vulgatissimam, licèt ea nobis sit incognita.

Est ergo Hebræis prouerbium: *planctus Adadremmon*, vel *planctus Iosiæ*, significans ingentem planctum, qualis est planctus vnigeniti defuncti. Simile Gentilibus fuit: *planctus Adonidis.* Venus enim Adonidem mortuum amarè planxit, cuius lamenta annuo planctu & solemni refricabant & celebrabant. Vnde Venus apud Ouidium lib. 10. Metam.

——Luctus, ait, *monumenta manebunt*
Semper Adoni mei, repetitaque mortis imago,
Annua plangoris peraget simulamina nostri.

Et Ezech. cap. 8. 14. vidit in templo mulieres plangentes Adonidem. Vide ibi dicta.

VERS. 12. *Seorsum.*] Quia apud Hebræos, imò & Græcos feminæ separabantur à viris in conuiuiis, in oratione, aliisque actibus publicis & solemnibus, adeo vt apud honestiores pars vna domus viris deputata esset, quæ andronitis; pars altera pro feminis, quæ gynæconitis dicebatur. ita ex Plutarcho, Athenæo & aliis Sanchez.

Familia domus Dauid.] Omnes hæ familiæ, sed quatuor præ cæteris planctum in cæde, non Iudæorum tempore Antiochi, sed Christi, asseruntur, scilicet Dauid, Nathã, Leui & Semei, pro quo Septuag. habent *Simeon.* Verùm Semei, vel Simeõ hic, non est ille filius Iacob secundogenitus, frater Iudæ, & Patriarcha; sed alius, ait Lyra, eo longè posterior, qui vita & sapientia illustris scholam, siue sectam instituit, de quo S. Hier. in Isaiæ 8. & ad Algasiam quæst. 10. Duas domos, inquit, Nazaræi duas familias interpretantur, Sammai & Hilleb, ex quibus orti sunt Scribæ & Pharisæi, non multò priusquam Christus nasceretur, quorum scholam Akibas postea rexit; & has esse duas domus quæ saluatorem non receperunt, qui illis fuit in ruinam & in scandalum. Iam quænam fuerint hæ quatuor familiæ, non constat: cõstat tempore Zachariæ & Christi fuisse Iudæis notas & celebres. Duæ tamen de iis probabiles sunt opiniones. Prior, hosce quatuor fuisse proauos Christi: vnde eorum familias maximè luxisse in morte Christi, tanquam cognati sui, præsertim eos qui Christi fidem erant amplexi. Nam Lucas cap. 3. in genealogia Christi eius proauum nominat Leui, vers. 24. & alium vers. 29. deinde Semei vers. 26. rursum Nathan & Dauid vers. 31. Fauent S. Matth. Marcus & Lucas, qui dicunt in Christi nece non tantùm planxisse mulieres, & omnes notos eius stetisse à longè, sed & totam turbam visis tot prodigiis quæ tunc contigerunt, percussisse pectora sua. ita Arias & à Castro.

Posterior est S. Hieron. Theodor. Remigij, Alberti, Riberæ & aliorum plurium, per familiam Dauid significari proceres; hi enim prognati sunt ex Dauid: per posteros Leui significari Sacerdotes & Pontifices; hi enim ex Leui descenderunt: per Semei, vel Sammai, significari Doctores & Scribas, qui Sammai habuerunt Ducem & Magistrum: per posteros Nathan Prophetæ significari Prophetas, id est, viros religiosos qui orationi, meditationi Deique laudibus vacabant, qui in libris Regum vocantur filij Prophetarum. Hæc enim erant officia Prophetarum, indéque spiritum propriè prophetandi, id est, futura prædicendi, nonnulli ex illis magis in spiritu eleuari concipiebant.

Dices, multi ex his, vt Sacerdotes & Scribæ, non planxerunt mortem Christi; sed eam procurarunt. Resp. in Scriptura sæpe ea facta, vel futura dicuntur, quæ fieri decet, aut debent, siue quæ vt fiant honestas & rerum natura postulat, vel quibus vt fiant iusta grauisque causa datur, vt dixi in procemio Canone 15.

Quatuor ergo hæ familiæ planctum dicuntur in morte Christi: quia decebat eas plangere, quia quælibet planctus propriam grauemque habebat causam; etsi multi ex iis peruersi re ipsa non planxerint. Familia enim Dauid propriam plangendi causam habebat, eo quod Christus ex ea prognatus quasi rex & Messias, occideretur. Rursum quòd propter Christum occisum destrueretur regnum Dauidis & Iudæ. Familiæ Leui plangendum erat, eo quod Christus Sacerdos & Pontifex, omnibus Leuiticis sacrificiis & sacerdotibus adumbratus, necaretur, quódque ipsa necis eius esset causa, ideóque ab ea auferretur sacerdotium, templúmque à Romanis pollueretur & combureretur. Familiæ Semei plorandum erat, quòd Christus Doctor orbis interimeretur, ideóque Doctorum & Scribarum ordo contaminandus & abolendus esset. Familiæ Nathan lugendum erat, eo quòd Christus Prophetarum dux iniquissimè & crudelissimè necaretur, ideóque ab eis auferenda esset omnis prophetia, religio & sanctitas. Adde, multos ex his familiis fuisse pios & conuersos ad Christum, qui sine reipsa eius mortem acerbè planxerunt. Insuper Arias, Mariana & Sanchez censent has quatuor familias præ cæteris planxisse mortem Iosiæ, eique suo planctu parentasse, idémque multos ex iis fecisse Christo Iosiæ antitypo. Denique hæ, omnésque aliæ familiæ plangent in die iudicij, quando videbunt se, vel suos ob Christi necem vel procuratã, vel vilipensam, ab eodem iam glorioso iudicante & regnante, vt ingratos, infideles, rebelles & impios damnari ad æterna incendia. Vnde Septuag. vers. 10. pro eo quod Hebr. & Noster habent, *plangent eum,* vertunt *plangent super se.* Et ex iis S. Ioannes loquens de Christo Iudice Apocal. 1. 7. *Plangent se super* (propter) *eum omnes tribus terræ.* Ex quo liquet, hunc sensum de planctu impiorum in die iudicij, non tam esse anagogicum, quàm literalem. Combinat enim Propheta omnem de Christi nece planctum, tam piorum in eius funere, quàm impiorum in die iudicij. ita S. August. Theod. Remig. Suarez & alij, quos citaui vers. 10. quibus adde Tertul. lib. contra Iudæos cap. 14. & Irenæum lib. 4. contrà hæres. cap. 66. Plangent ergo tunc impij, quia videbunt stigmata vulnerum Christi, æquè ac sua peccata, quæ illorum fuere causa, v. g. videbit Iudas, se sua proditione Christum adegisse in crucem: videbit diues epulo, se suis deliciis confixisse Christum: videbit superbus, se suis honoris punctis; auarus, se suis fraudibus & vsuris; adulter, se suis libidinibus; pugnax, se suis pugionibus transpunxisse Christum: videbit quisque impius, quot plagas suis sceleribus Christo inflixerit, quot spinas eius capiti, quot verbera & dolores ipsi infixerit, quot pœnas ei addiderit. Insuper videbit Christum sua peccata omnia in se luenda, ex immenso amore suscepisse, eáque quantum in se est expiasse; ac proinde videbit suam ingratitudinem & dementiam, quod pœnitere & vitam corrigere, ac Christo obedire noluerit, ideóque sibi frustraneam fecerit Christi passionem & crucem; ac consequenter quòd sola sua culpa, negligentia & malitia pereat, & idcirco iustissimè damnetur ad horrenda & æterna tormenta. Meritò ergo planget. Denique plangunt quotannis Christi cædem omnes familiæ fideles in hebdomada sancta. Prophetia enim hæc cœpit impleri moriente Christo, & post eius mortem pergit impleri per singula sæcula, donec plenè compleatur in fine mundi & die iudicij. ita Vatab. & Dionys. Hæc explicatio generalis est & plena, cæterásque omnes complectitur: nam Propheta vers. 12. hunc planctum dilatare, & ad omnes familias omniáque tempora extendere videtur.

Plangent impij Christi necem in die iudicij.

Tropol. plangunt Christum crucifixum Religiosi & fideles, qui sua vitia mortificant, passiones & membra crucifigunt amore Christi; vt eius crucem tam actiuam quàm passiuam, pro eius A honore iugiter, tam in corpore quàm in mente circumferant, vt dicant cum S. Paulo Gal. 6. 17. *Ego stigmata Domini Iesu in corpore meo porto*, vti ex Alcazare dixi vers. 10.

CAPVT DECIMVMTERTIVM.

SYNOPSIS.

Prædicit Christum fore fontem gratiæ, iustitiæ & salutis, ideóque abolenda esse idola & pseudoprophetas, adeo vt parentes suos filios, si falsa & impia doceant, grauiter punituri sint. Fontem autem hunc vers. 6. docet aperiendum plagis in cruce, iubente patre ac dicente: Framea suscitare super pastorem meum, & super virum cohærentem mihi: percute pastorem, & dispergentur oues. *Vnde vers. 8. docet Christi passione tertiam populi partem saluandam, eámque probandam fore per ignem.*

Vers. 1.] In die illa erit fons patens domui Dauid, & habitantibus Ierusalem in ablutionem peccatoris & menstruatæ.

Vers. 2.] Et erit in die illa, dicit Dominus exercituum: Disperdam nomina idolorum de terra, & non memorabuntur vltrà; & pseudoprophetas, & spiritum immundum auferam de terra.

Vers. 3.] Et erit, cùm prophetauerit quispiam vltrà, dicent ei pater eius & mater eius, qui genuerunt eum: Non viues: quia mendacium locutus es in nomine Domini, & configent eum pater eius & mater eius, genitores eius, cùm prophetauerit.

Vers. 4.] Et erit: In die illa confundentur prophetæ, vnusquisque ex visione sua cùm prophetauerit: nec operientur pallio saccino vt mentiantur.

Vers. 5.] Sed dicet: Non sum propheta, homo agricola ego sum: quoniã Adam exemplum meum ab adolescentia mea.

Vers. 1. *N die illa.*] Cùm scilicet videbunt Christum in cruce confixum, ideóque plangent, vt dixit cap. præcedenti vers. 10. tunc enim Christus factus D est fons sanguinis, potiùs quàm aquæ, ad abluenda Iudæorum omniúmque hominum peccata.

Erit fons patens domui Dauid.] Syrus & Arabicus: *Fons qui aperietur domui Dauid.* Alludit ad fontem Siloë, qui typus fuit Christi, Ioan. 9. 7. *Siloe* enim hebr. idem est quod *missus*: Christus autem quasi legatus à Patre ad nos missus est, vt nos ei reconciliaret. Siloë fons, inquit Adrichom. (Siloë fons qualis?) in descriptione terræ sanctæ, cui piscina, siue natatoria Siloë coniuncta est, in Occidentali latere vallis Iosaphat. è radice montis Sion scaturit. Aqua eius clara, dulcis & vberrima, cum silentio, vt ait Isaias cap. 8. 22. placidéque fluit in torrentem Cedron. Hunc fontem inclytus rex Ezechias restaurauit: atque in eius piscina cæcus ille à na- B tiuitate oculos suos, Christi sputo & luto inunctos, lauans visum recepit (quòd hic alluditur) Ioan. 9. De huius aquæ virtute diligentissimus loci huius perscrutator Salligniacus ita ferè scribit: Fontis huius aqua adhuc hodie, ipsis etiam Sarracenis in pretio est. Nam cum corpore naturaliter instar hircorum fœteant, in hoc fonte se & pueros suos lauant, eáque lotione fætorem suum mitigant. Quin & eam Turcæ magni faciunt, quòd eius vsum oculorum visui conferre experiantur. Scribit Nicephor. lib. 8. cap. 30. S. Helenam Imperatricem ad fontem hunc mirifica construxisse opera. Hæc Adrichom. Siloë ergo & nomine, & virtute sua repræsentat Christum, de quo Isaias cap. 12. 3. *Haurietis aquas in gaudio de fontibus saluatoris.* Vide ibi dicta.

C Quæres, quisnam hic fons? (Fons patens domui Dauid quis?) Aliqui putantes hic agi de tempore Machabæorum, qui repurgarunt templum, & ritus Iudaicos restituerunt, censent hunc fontem fuisse templi, quo abluebantur immundi & menstruatæ. Has enim aqua viua ablutas fuisse tradunt Iudæi. Verùm hoc frigidum est & Iudaicum. Adde, omnes orthodoxos censere hic agi de Christo. Respondet ergo primò S. Hieron. (Resp. 1.) Ruper. Hugo & Lyran. fontem hunc esse baptismum. Hoc verum est, sed partiale: nam multa peccata post baptismum committuntur, quæ hoc fonte abluuntur, cum tamen baptismo elui nequeant. Secundò, Remig. (2.) hunc fontem censet esse doctrinam, quę ex ore Christi & Apostolorum, quasi ex fonte scatuiebat, iuxta illud Prouerb. 20. *Os iusti vena vitæ, & os iusti parturiet sapientiam.* Vnde Chald. vertit: D *In tempore illo erit doctrina legis reuelata, vt scaturigo aquarum domui Dauid.* Tertiò, Haymo (3.) censet hunc esse fontem misericordiæ Dei. Quartò, Vatab. (4.) censet hunc fontem esse latus Christi, cum illud lancea perforatum, scatusiuit aquam & sanguinem, quasi symbola sacramentorum & gratiæ. Hæc vera sunt, sed partialia.

Dico ergo, plenè & adæquatè, hic fõs est Deus incarnatus, (5. esse Christum incarnatum.) putà Iesus Christus, qui est fons hebr. מָקוֹר *macor*, id est, vena, scaturigo, perenniter in homines quouis sæculo scaturiens aquas omnis gratiæ & doctrinæ. Rursum Christus est fons & origo Spiritus sancti quem in nos effundit, vt peccata expurget, & animæ sitim restinguat, iuxta illud Ioan. 7. 37. *Si quis sitit, veniat ad me & bibat. Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de*

ventre

ventre eius fluent aquæ viuæ. Hoc autem dixit de spiritu, quem accepturi erant credentes in eum. Insuper fons hic physicè apertus fuit, cum in cruce, latere & corpore Christi per plagas aperto, factus est ipse quasi fons patens baptismi, & sacramentorum omnium. ita Theodor. & Hebræi apud Galat. lib. 4. cap. vltimo. Item S. Gregor. hom. 20. in Ezech. quem audi: *Fons quippe occultus, est vnigenitus patris, inuisibilis Deus. Fons verè patens, est idem Deus incarnatus: qui fons patens, rectè domus Dauid dicitur, quia ex Dauid genere noster ad nos redemptor processit. Hi autem Ierusalem habitant, qui in visione pacis intima mentem figunt. Peccator verò & menstruata est, vel is qui delinquit in opere, vel mens quæ labitur in praua cogitatione. Menstruata namque ista pollutio est; quia & aliena carne non tangitur, & sua carne inquinatur. Sic itaque, sic est omnis anima, quæ etsi malum opus non agit, polluta tamen cogitatione sordescit.* Porrò ad crucem & vulnera Christi hic respicere Prophetam, patet tum ex cap. 12. 10. vbi dixit: *Aspicient ad me quem confixerunt*: tum quia fontem hic explicans vers. 6. ait: *Quid sunt plagæ istæ in medio manuum tuarum?* Quinque ergo vulnera Christi fuerunt quasi quinque fontes, tam gratiæ, quàm sanguinis. Maximè autem respicit ad vulnus lateris Christi: tum quia ex eo exiuit sanguis & aqua, quæ fuerunt quasi symbola baptismi, Eucharistiæ, & cæterorum sacramentorum, quibus à peccatis abluimur. Vnde S. Hieron. Epist. 83. *Cùm ad occasum*, ait, *latus Christi percutitur lancea, baptismi atque martyrij sacramenta funduntur.* Et S. Ambros. lib. 5. de Sacram. cap. 1. *Quare*, ait, *aqua? quare sanguis? aqua vt emundaret, sanguis vt redimeret*: tum quia vulnus hoc fuit maius cæteris, adeóque tantum, vt S. Thomas ei manum imponere potuerit, Ioan. 20. 27. Quinimò vulnus hoc videtur totum latus Christi penetrasse, vt videlicet lãcea hæc adacta per dextrum latus Christi, transierit eius cor & pericardium, atque cuspis eius exierit per latus sinistrum ad papillam. Nam vtrumque latus Christi fuisse transfossum, tribus locis docet Prudentius, primò in carm. de passione Christi, dum ita canit:

Vtrumque latus Christi in cruce transfossum fuit.

Traiectus per vtrumque latus, latice atque cruore
Christus agit: sanguis victoria, lympha lauacrum est.

Secundò peristephanon hymno 8.

Ipse loci est Dominus, laterum cui vulnere vtroq;
Hinc cruor effusus fluxit, & inde latex.

Tertiò Cathemerinon hymno 8.

O nouum cæde stupenda vulneris miraculum!
Hinc cruoris fluit vnda, lympha parte ex altera.

Idem insinuat S. Cyprian. tract. de passione Christi, cùm ait: *De latere tuo, ô Christe, diuisis limitibus aqua & sanguis emanant.* Hinc & Theoph. hoc vulnus lateris vocat νύγμας in plurali. Idem confirmatur ea eo, quod S. Thomas lateri Christi manum imponere potuerit: ergo lancea per illud profundè fuit adacta; ac consequenter eius cuspis penetrauit & pertudit latus sinistrum. Vide hic, ô Christiane, latitudinem vulneris, & consequenter amoris Christi. Hic est fons patens, cor inquam patens, in quod introëas: illud ergo ingredere; totum enim te capiet. *Longinus aperuit mihi latus Christi lancea, & ego intraui, & ibi requiesco securus*, ait S. August. in Manuali cap. 23. Idem cap. 21. *Tuta, ait, & firma requies est infirmis & peccatoribus in vulneribus saluatoris. Securus illic habito: patent mihi viscera per vulnera: quicquid ex me*

In vulneribus Christi tuta quies.

A *mihi deest, vsurpo mihi ex visceribus Domini mei, quoniam misericordia affluunt, nec desunt foramina per quæ affluant. Per foramina corporis patent mihi arcana cordis, patet magnum pietatis sacramentum, patent viscera misericordiæ Dei nostri, in quibus visitauit nos oriens ex alto. Vulnera Iesu Christi plena sunt misericordia, plena pietate, plena dulcedine & charitate. Foderunt manus eius, pedes eius, & latus eius lancea perforauerunt. Per has rimas licet mihi gustare quàm suauis est Dominus Deus meus: quoniam reuera suauis & mitis, & multa misericordia est omnibus eum inuocantibus in veritate, omnibus inquirentibus, & maximè diligentibus. Copiosa redemptio data est nobis in vulneribus Iesu Christi saluatoris nostri. Magna multitudo dulce-*
B *dinis, plenitudo gratiæ, & perfectio virtutum. Cùm me pulsat aliqua turpis cogitatio, recurro ad vulnera Christi. Cùm me premit caro mea, recordatione vulnerum Domini mei resurgo. Cùm diabolus mihi parat insidias, fugio ad viscera misericordiæ Domini mei, & recedit à me. Si ardor libidinis moueat membra mea, recordatione vulnerum Domini nostri filij Dei extinguitur. In omnibus aduersitatibus non inueni tam efficax remedium, quàm vulnera Christi: in illis dormio securus, & requiesco intrepidus. Christus mortuus est pro nobis. Nihil tam ad mortem amarum, quod morte Christi non sanetur. Tota spes mea est in morte Domini mei.*

Huius fontis symbolo sub natiuitatem Christi, Romæ in taberna meritoria trans Tiberim, fons
C quidam per totum diem fluxit oleo. Hic enim repræsentabat fontem misericordiæ & beneficentiæ, quem Christus nascens orbi attulit, nec tantùm attulit, sed & suis communicauit, dum eosdem fontes sibi similes effecit, iuxta id quod ipse ait Samaritanæ: *Aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam.* Ioan. 4. 14. Præclarè S. Ambros. lib. 6. Hexamer. cap. 4. *Omnia, inquit, habemus in Christo, & omnia Christus est nobis. Si vulnus curare desideras, medicus est: si febribus æstuas, fons est: si grauaris iniquitate, iustitia est: si auxilio indiges, virtus est: si mortem times, vita est: si cælum desideras, via est: si tenebras fugis, lux est: si cibum quæris, alimentum est.* Christus er-
D go est fons sapientiæ, charitatis, gratiæ, virtutis, omnisque boni: ipse est πηγὴ σοφίας καὶ εὐλογίας.

Domus Dauid.] Id est, vt S. Hieron. & Gregor. hom. 20. in Ezech. ea domo Dauid, hoc est è templo, ait Mariana, scaturiens. Vnde Ezechiel c. 47. 1. vidit è templo fontem erumpere, & in fluuium crescere. Verùm quia additur, *& habitantibus Ierusalem*, hinc meliùs per domum Dauid Principes, per habitantes Ierusalem plebem accipias. q. d. Fons hic patet omnibus, tam plebeis, quàm Principibus. Meminit Dauidis, quia Christus Dauidi fuit promissus, & ex eo prognatus: eius ergo posteris in primis exhibendus fuit, ac
E deinde cæteris Ierosolymitis & Iudæis. Vnde Christus diait, se non esse missum, nisi ad oues quæ perierunt domus Israël; ac tandem per Apostolos hic fons gratiæ propositus fuit omnibus gentibus, vt ex eo salutem potent. ita Theodor.

Mysticè, S. Hieron. Domus Dauid est Ecclesia, præsertim primitiua Apostolorum, in qua quasi in Ierusalem habitantes & ciues, sunt omnes fideles, tam ea gentibus, quàm Iudæis.

In ablutionem peccatoris.] Cyzici exstat fons, qui Cupidinis vocatur, ex quo potantes amorem deponere credit Mutianus, ait Plinius lib. 31. 11. & Isidor. lib. 13. Orig. c. 13. Cyzici, ait, fons amo-

rem Veneris tollit. Vtvt hoc fit, certè nullus est fons qui peccata abluat, & ab iis peccatores emúdet, nisi Christus, qui fonte baptismatis ea extergit, ac gratia sua non tantùm ea abolet, sed & eorum scaturigines, putà cupiditates terrenas fomitémque libidinis, gulæ, &c. sopit & restinguit, mentémque sacro igne & cœlesti amore inflammat. Hebr. est, *Ad peccatum & menstruam immunditiam*, scilicet abluendam & expiandam, nimirum à peccatore & menstruata, quod noster clarè vertit, *Ad ablutionem peccatoris & menstruatæ.* Alludit enim ad aquas expiationis, confectas ex cinere vitulæ rufæ, quibus immunditia ex menstruo, morticino, aliáue quauis pollutione (quæ erat peccatum legale veteris testamenti) contracta abluebatur, Numer. 19.11. Vnde Chald. vertit: *Dimittam peccata eorum sicut mundamur aqua aspersionis & cinere vaccæ, quæ oblata est pro peccato.*

Porrò hæc immunditia legalis, præsertim menstrui, typus erat peccati, quod est menstruum, id est, virus & pollutio summa animæ, vti dixi Leuit. 15.19. & 25. ac consequenter aquæ expiationis eiusdem, typus erant sanguinis Christi, quo peccatum omne abluitur.

Porrò ad literam per peccatorem intelligit viros, per menstruatam feminas peccato sordidatas: tam enim mulierum, quàm virorum peccata hoc Christi fonte eluuntur.

Symbol. Alber. Lyran. & Clarius, per peccatum intelligunt actuale, per menstruum originale; hoc enim transfunditur generatione, cuius fæces & reliquiæ in puerpera sunt menstrua, vel fluxus sanguinis, & sordes instar menstruorum.

Tropol. S. Gregor. hom. 10. in Ezech. Peccator, inquit, est qui delinquit opere: menstruata est, mens quæ labitur praua cogitatione.

Moral. S. Bernard. serm. 62. in Cantic. *Quid,* ait, *tam efficax ad curanda conscientiæ vulnera, nec non ad purgandam mentis aciem, quàm Christi vulnerum sedula meditatio?* Et S. Bonauent. coll. 7. *Qui se intentè & deuotè in sanctissima vita & passione Domini exercet, omnia vtilia & necessaria sibi abundanter ibi inueniet; nec opus est vt extra Iesum aliquid quærat.*

VERS. 2. *Disperdam nomina idolorum de terra.*] Ex historiis omnibus patet, per Christum & Apostolos sublata fuisse vbique idola & idolorum oracula, ac Sacerdotes & Prophetas, de quibus subdit, & *pseudoprophetas, & spiritum immundum*, putà dæmonem qui idolo assistebat, quasi eius anima, & per illud loquebatur, dabátque responsa. ita S. Cyril. Remig. & Alber. Pro *pseudoprophetas*, hebr. est נְבִיאִים *nebiim*, quod communiter Prophetas significat, à rad. נָבָא *naba*, id est, prophetauit; subinde tamen, inquit Arias, significat stultè loquaces & garrulos, qui scilicet vanæ orationis, cui nulla veritatis vel virtutis ratio subest, sunt artifices, & sermonis verborúmque præstigiis populum capiunt, à rad. נוב *nub*, quod germinare, & instar germinis erumpere & ebullire significat. Vnde נִיב *nib* vocatur fructus, & sermo, qui est fructus, & quasi germen linguæ.

VERS. 3. *Cùm prophetauerit quispiam,* scilicet falsa & impia, ex instinctu spiritus immundi & idolorum, vti præcessit, *dicent ei pater eius, & mater eius,* &c. *Non viues, quia mendacium locutus es in nomine Domini.*] *Mendacium*, scilicet in fide & religione, docens idololatriam vel hæresim. Significat in lege noua Christianos tantos fore zelatores Christi & fidei, vt nec filiis ab eo apostatantibus parcant. Alludit ad Deuter. 13.6. *Si tibi voluerit persuadere frater tuus, aut filius tuus, vel filia, clam dicens: Eamus & seruiamus diis alienis, non parcat ei oculus tuus, vt miserearis & occultes eum, sed statim interficies eum.* Ex quo loco discant hæretici, non tantùm licitum & sanctum, sed & præceptum esse à Deo, vt hæretici morte plectantur, adeo vt nec parentes parcant filiis. Hoc est quod ait Christus Matth. 5. 29. *Si oculus dexter tuus scandalizat te, erue eum, & proiice abs te,* &c. *Et si dextera manus scandalizat te, abscinde eam, & proiice abs te.* Et cap. 10. 34. *Nolite arbitrari quia pacem venerim mittere in terram: non veni pacem mittere, sed gladium: veni enim separare hominem aduersus patrem suum, & filiam aduersus matrem suam, & nurum aduersus socrum suam, & inimici hominis domestici eius.*

Et configent eum.] Hebr. ידקרהו *dekaruhu*, id est, perfodient, transfigent eum, vel gladio, vel lancea, vel telo, vel clauis in cruce. Tigurina: *confodient eum.* Vatab. *transfigent eum*, id est, curabunt vt adigatur in crucem. Notat rectè Sanchez, configere, vrere, secare in Scripturis per catachresin significare quemuis grauem dolorem & supplicium. Vnde Septuag. vertunt: *Compedibus constringent eum.* Sic ait Nahum cap. 3.10. *Omnes optimates eius confixi sunt in compedibus.*

Nec operientur pallio saccino.] Septuag. *pelle cilicina.* Pagnin. *pallio piloso.* Tigurina, *chlamyde villosa.* Habitus enim Prophetarum exterior erat saccus, putà pallium ex pilis & setis camelorum, equorum, vel aliorum animalium contextum, ideóque cilicium; vt ipso habitu populum prouocarent ad luctum & pœnitentiam, vti faciunt Capuccini. ita S. Hieron. Quocirca pseudoprophetæ simile pallium assumebant, vt ipso habitu viderentur esse veri Prophetæ. Sensus ergo est q. d. Quia pseudoprophetæ videbunt se etiam à suis, imò à parentibus falsitatis redargui, adeóque verberari & occidi; hinc non audebunt deinceps mentiri se esse Dei Prophetas, ac mendaciter vaticinari. Hinc consequenter non audebunt vestem propheticam, putà saccum, induere, quasi veri Prophetæ, præ se ferentes pœnitentiam & vitæ austeritatem. Vnde sequitur. VERS 4.

Dicet: Non sum Propheta: homo agricola ego sum.] VERS. 5. Sicut dixit Amos Amasiæ cap. 7. 14. *Non sum Propheta, & non sum filius Prophetæ, sed armentarius ego sum vellicans sycomoros.*

Quoniam Adam exemplum meum.] Probat se non esse Prophetam, sed agricolam. q.d. Imitatus sum à puero Adamum & primos patres, qui me suo exemplo agros colere docuerunt. Adam enim in sudore vultus sui victum sibi parauit, iuxta sententiam Domini: *In sudore vultus tui vesceris pane*, Genes. 3.19. In eum ergo intuens, ego potiùs statui sudore vultus mei ex agro viuere, quàm Prophetam insolenter agere. Hebr. enim קָנָה *kana* significat possidere, inde הִקְנַנִי *hicnani* in coniugatione Hiphil, quæ duplicem actionem significat, idem est quod, possidere me fecit, vel possessiones colere me docuit. Vnde Tigurina vertit: *Adam me ab adolescentia mea instituit, vt possessiones colerem.* Vatab. *Homo*, id est, aliquis (*Adam* enim potest accipi vel vt proprium nomen primi parentis, vel vt commune cuiusuis hominis) *docuit me artem pastoralem à iuuentute mea.* Hebr. enim *hicnani* si à rad. קָנָה *kana* per *He* deriuetur, significat *possidere fecit*; si verò à קָנָא *cana* per *Aleph*, significat creauit, genuit: literæ enim

enim Aleph & He sæpe commutantur. Vnde pro eo quod noster vertit Prouerb. 8. 22. *Dominus possedit me in initio viarum suarum.* Hebr. est idem *kenani*, quod Septuag. vertunt: *Dominus creauit me.*

Vers. 6.] Et dicetur ei: Quid sunt plagæ istæ in medio manuum tuarum? Et dicet: His plagatus sum in domo eorum, qui diligebant me.

Vers. 7.] Framea suscitare super pastorem meum, & super virum cohærentem mihi, dicit Dominus exercituum: percute pastorem, & dispergentur oues: & conuertam manum meam ad paruulos.

Vers. 8.] Et erunt in omni terra, dicit Dominus: partes duæ in ea dispergentur, & deficient, & tertia pars relinquetur in ea.

Vers. 9.] Et ducam tertiam partem per ignem, & vram eos sicut vritur argentum, & probabo eos sicut probatur aurum. Ipse vocabit nomen meum, & ego exaudiam eum: Dicam: Populus meus es; & ipse dicet: Dominus Deus meus.

Vers. 6. *Et dicetur ei: Quid sunt plagæ istæ in medio manuum tuarum?*] Primò, Cyril. Theodor. Lyran. Alber. & Varab. censent hic fieri sermonem ad pseudoprophetam, de quo hucusque fuit sermo, qui cùm à suis vapulasset, essétque liuidus, rogatus ab aliis, vnde contraxisset illos liuores & plagas, respondet: Castigatus fui apud parentes meos, ne prophetarem, cuius castigationis testes sunt plagæ istæ. Aut vt S. Hieron. qui hæc accipit de pseudopropheta crucifixo ob falsam doctrinam, q. d. Cur cruci es affixus? cur clauis adactæ tibi sunt manus in patibulo? Quod scelus perpetrasti vt hasce plagas merearis? Arias verò censet has plagas sibi ipsi impressisse pseudoprophetam, vt populo se faceret venerabilem & sanctum. Sic enim Prophetæ Baal plagas & stigmata sibi infligebant, vt patet 3. Reg. 18. 28.

Verùm dico hic esse sermonem de Christo, eiúsque plagis in cruce. Propheta enim post longam digressionem quam inseruit de pseudopropheta, quem dixit tollendum à Christianis, redit ad Christum, quem vers. 1. dixit fore fontem patentem domui Dauid. Id enim declarat hic per plagas, quibus aperientur & patefient eius manus, æquè ac pedes & latus. Id ita esse, patet primò ex ipsis verbis, quæ planè significant plagas manuum in Christo crucifixo. Secundò, quia ita eas explicat, & Christo applicat Ecclesia in Missa de passione Christi. Tertiò, quia illud quod sequitur: *Percute pastorem*, &c. omnino Christus ad se refert Matth. 26. Quartò, quia Septuag. vertunt: *Quid sunt plagæ istæ in medio manuum tuarum? Et dicet: Quibus percussus sum in domo dilecti mei*, putà à populo meo dilecto. Quintò, quia redit hic Propheta ad Christum, de quo hic est omnis eius sermo, quem hactenus docuit perditurum idola & pseudoprophetas. ita Rupert. S. Thom. in psal. 21. R. Samuel de aduentu Mes-

A siæ c. 7. Galatin. lib. 8. c. 17. Ribera & alij.

Porrò meritò Propheta rei nouitatem, & prodigium à sæculis inauditum admirans, & obstupescens rogat: *Quid sunt plagæ istæ in medio manuum tuarum?* Quid enim mirabilius à sæculo, quid magis stupēdum in cœlo, aut in terra, quàm Deus in cruce, quàm Deus plagatus, clauatus, spinis coronatus, crucifixus? Eum intuens obstupuit sol, luna, omniáque sidera, ideóque suos radios à tam indigno spectaculo retraxerunt: obstupuerunt sepulchra & saxa, quando in eius passione discissa crepuerunt: obstupuit orbis vniuersus, quando ad eius necem exhorrescens terræ motu conquassatus, & quasi è centro conuulsus abcessit. Hic solus homo non obstupescet? Angeli stupuerunt & stupent hinc Deum patientem, inde stuporem hominum, qui tantum spectaculum immoti, & quasi insensibiles spectant, ideóque exclamant: *Obstupescite cœli super hoc, & portæ eius desolamini vehementer.* Rex cælorum, Deus & creator meus, pro me pendet in cruce, pro me sese euiscerat, pro me se exinanit, pro me dirissima morte excarnificatur, & ego terræ vermiculus non obstupescam? sacro horrore non percellar? totus amore non liquescam? plagas plagis, dura duris, mortem morti, amorem amori non rependam? Rependerunt S. Laurentius, S. Vincentius, S. Sebastianus, cæterique athletæ & martyres, qui cruces, catastas, ignes, bestias, ardentissimè pro Christo desiderarunt, vt qualem qualem ei gratitudinem & dilectionem reponerent. Rependerunt S. Anachoretæ, Virgines, Confessores, alacri animo tot tantísque pœnitentiis se macerantes, tot vigiliis & laboribus carnem edomantes, vt mortificationem Iesu iugiter in suo corpore pro eius amore & honore portarent. Rependunt Monachi, Religiosi, viríque contemplationi dediti, qui iugiter oculis mentis cum stupore contemplantur Deum, Christúmque suum pro se in cruce fixum, totíque cum S. Francisco in hoc diuini amoris incendium & abyssum absorbentur, nec aliud dicunt aut cogitant, quàm illud S. Thomæ visis Christi plagis: *Dominus meus, & Deus meus: Deus meus, amor meus, Iesu meus & omnia.*

Porrò magis pathetica est versio Syri & Arabici Antiocheni. Sic enim habet: *Quid sunt plagæ istæ quæ in manibus tuis sunt? Et dicet: Hæ sunt plagæ quibus plagatus sum inter amicos meos* (in domo amicorum meorum.) Et Arabici Alexandrini: *Quid sunt vulnera ista, quæ sunt in medio manuum eius? Et dicet: Euenerunt mihi de domo dilecti mei.*

In medio manuum tuarum.] Hebr. *inter manus tuas*, quæ scilicet sunt in brachiis, collo, pectore, totóque corpore inter manus interiecto. Vnde Theodor. legit, *in medio scapularum tuarum.* Verùm S. Hieron. Septuag. & alij passim vertunt, *in medio manuum tuarum.* Tigurina, *intra manus tuas.* Agitur enim de plagis & clauis, quibus in cruce transfixæ fuerunt manus Christi, sub quibus à pari plagas pedum & lateris intellige.

Et dicet: His plagatus sum in domo eorum qui diligebant me.] Putà in Iudæa & Ierusalem. Hæc enim erat domus colentium & diligentiū Deum, qui se Deum diligere profitebantur, & ad id peculiari obligatione astringebantur. q. d. Mei ciues, mei contribules, mei cognati, putà Iudæi quibus promissus eram, & ad quos missus fui quasi Messias,

Messias, rex & redemptor, qui me mille beneficiis & nominibus summè amare & venerari tenebantur, mei, inquam, fratres, ciues & subditi me vulnerarunt & crucifixerunt, q. d. Passus sum à meis me plagari & crucifigi, quia eos, licèt immerentes, dilexi, & dilexi nimis, vt eos à plagis eriperem.

Nota, τὸ *qui diligebant me*, valdè pungit, acuitque plagam. Solet enim grauissima esse plaga & dolor, qui ab amicis infertur. Hinc spõsa Cãt. 1. 6. *Filij matris meæ*, inquit, *pugnauerunt contra me.* Idcirco amor à S. Gregor. Nazianz. Orat. 28. vocatur Tyrannus dulcis, & ab Euripide in Hippolyto amarus, ac melle & felle fœcundissimus. Amor enim vti insignem habet vim benefaciendi, ita & nocendi. Huius rei symbolo Gentiles Apollinem (id est solem, qui amoris & beneficentiæ est hieroglyphicum) pingebant vna manu tenentem citharam & charites, altera verò sagittas & pharetram gestantem. Hinc & illud: *Vbi amor, ibi dolor: nam sine dolore non viuitur in amore.* Hinc illa querela & pathos Christi de Iuda proditore psalm. 54. 13. *Quoniam si inimicus meus maledixisset mihi, sustinuissem vtique*, &c. *Tu verò homo vnanimis, dux meus, & notus meus: qui simul mecum dulces capiebas cibos, in domo Dei ambulauimus cum consensu.* q. d. Hoc me cruciat, quod tu, Iuda, qui meus eras conuiua, me prodidisti, quem omni modo tueri debebas. Hinc rursum amantium iræ sunt amarissimæ, & fratrum odia acerbissima: perinde ac ex vino dulcissimo, si corrumpatur, fit acetum acidissimum.

Pathetica Christi ad pœnitétem vox.

Tropol. hoc sibi à Christo crucifixo lachrymosè dici sentiat anima pœnitens: Ecce his quinque plagis plagatus sum à te, quam dilexi, & vt me vicissim diligeres effeci: tua debita ego lui, tua vulnera in me suscepi, tuæ deliciæ & veneres clauis me transfixerunt: tua superbia spinis caput meum transpunxit: tua gula me felle & aceto potauit: passus sum, vt te à tormentis gehennæ liberarem: mortuus sum, vt te à morte æterna eriperem. Vide quantum pro te dolui. Vide quantum te amaui. Vide quàm parùm me redames, quàm amori meo sis impar & ingratus. Patheticè S. August. in Meditat. cap. 6. *Candet*, ait, *nudatum pectus, rubet cruentum latus, tensa arent viscera, decora languent lumina, regia pallent ora, procera rigent brachia, crura pendent marmorea, rigat terebratos pedes beati sanguinis vnda. Specta, gloriose genitor, gratissimæ prolis lacera membra. Vide redemptoris supplicium, & redempti dimitte delictum.* Et paulò post. *Quid commisisti dulcissime puer, vt sic iudicareris? Quod scelus tuum? quæ noxa tua? quæ causa mortis? quæ occasio tuæ damnationis? Ego enim sum tui plaga doloris, tuæ culpa occisionis. Ego tuæ mortis meritum, tuæ vindictæ flagitium. Ego tuæ passionis liuor, tui cruciatus labor. O mirabilis censura conditio, & ineffabilis mysterij dispositio! Peccat iniquus, & punitur iustus: delinquit reus, & vapulat innocens: offendit impius, & damnatur pius: quod meretur malus, patitur bonus: quod perpetrat seruus, exoluit Dominus: quod committit homo, sustinet Deus. Quo nate Dei, quo tua descendit humilitas? quo tua flagrauit charitas? quo processit pietas? quo excreuit benignitas? quo tuus attigit amor? quo peruenit compassio? Ego enim iniquè egi, tu pœna mulctaris: ego facinus admisi, tu vltione plecteris: ego crimen edidi, tu torturæ subijceris, ego*

A *superbiui, tu humiliaris: ego tumui, tu attenuaris: ego inobediens exstiti, tu obediens scelus inobedientiæ luis; ego gula parui, tu inedia afficeris: me ad illicitam concupiscentiam rapuit arbor; te perfecta charitas duxit ad crucem: ego præsumpsi vetitum, tu subiisti eculeum: ego delector cibo, tu laboras patibulo: ego fruor delicijs, tu laniaris clauis: ego pomi dulcedinem, tu fellis gustas amaritudinem: mihi ridens congaudet Eua, tibi plorans compatitur Maria. Ecce rex gloriæ, ecce mea impietas, & tua claret pietas. En mea iniustitia, & tua liquet iustitia.* Ex hisce prorumpens in affectum gratitudinis, subdit. *Quid rex meus & Deus meus, quid retribuam tibi pro omnibus quæ retribuisti mihi? Non enim inueniri* B *potest in corde hominis, quod condignè talibus referatur præmijs. Nunquid sagacitas machinari potest humana, cui comparetur miseratio diuina? Nec est creaturæ moliri officium, quo iustè creatoris recompenset præsidium. Est autem nate Dei in hac tua admirabili dispensatione, est cui fragilitas mea in aliquo suppeditet, si tua visitatione compuncta mens, carnem suam crucifigat cum vitijs & concupiscentijs: & hoc cum à te conceditur, quasi iam tibi incipit compati, quia & tu pro peccato meo dignatus es mori.* Mortificantes ergo cupiditates nostras, cum gratiarum actione & iubilo dicamus Christo id, quod Sephora dixit Mosi marito suo Exodi 4. 25. & 26. *Sponsus sanguinum tu mihi es ob circumcisionem*, imò ob crucifixionem & concisionem omnium membrorum tuorum; vt sicut C tu sponse mi, ea propter me concidi permisisti, ita ego mea tui amore circumcidam & mortificem. Denique Christus in cruce pro nobis plagatus, tacitè & amorosè cuique inclamat: *Ecce in manibus meis descripsi te.* Isaiæ 49. 16. vtique non calamo, sed clauo, non atramento, sed sanguine meo:

Cernis vt in toto corpore sculptus amor.

ac vicissim,

Cernis vt in toto sculptus, imò tostus, *amore dolor.*

Respice me, me conde animo, me in pectore serua,
Ille ego, qui casus hominum miseratus acerbos,
Huc veni.

Lactan. in Carm. de Passione Domini, ita de ea, D canit:

Cerne manus clauis fixas, tractósque lacertos,
Atque ingens lateris vulnus, cerne inde fluorem
Sanguineum, fixósque pedes, artúsque cruentos.

Agnosce ò homo, quàm grauia sunt vulnera, pro quibus necesse est Dominum Christum vulnerari, ait S. Bern. serm. 3. de Natiuit. adeóque tot tantísque plagis vulnerari. Agnouit hoc S. Magdalena, quæ, vt refert Siluester Prieras in eius vita apud Surium, in Bauma pœnitens per triginta annos, iugiter defixam in ea à S. Michaële crucem & oculis intuita, & mente contemplata est, ideóque E perennes lachrymarum imbres effudit. *Christus ergo amor noster, nobis crucifixus est*, idemque vir est dolorum, quia vir amorum. Vbi enim dolor, ibi amor; nec sine dolore viuitur in amore: quia mensura doloris est amor, & amoris dolor. O amor, amor, amor, quantum amasti nos! quàm pauci amant te! & hi quàm parùm amant te, & dolent pro te! quia non cognoscunt te. Da Domine Iesu, vt amores tuos deinceps sentiam, non meos; dolores tuos, non meos; quia amor tuus amor meus, dolor tuus dolor meus. Nimio enim dolore, & longè maiori amore parturiuisti me.

Meritò

Exempla crucis amicum.

Meritò dicebat S. Bonauent. *Domine nolo viuerè sine vulnere, quia te vulneratum video.* Et S. Aug. *Hinc lactor ab vbere, hinc pascor à vulnere.* Et S. Paulus: *Christo confixus sum cruci: viuo autem, iam non ego, viuit verò in me Christus. Ego stigmata Domini mei in corpore meo porto.* Et, *In his omnibus superamus propter eum qui dilexit nos.* Et S. Ignatius martyr: *Amor meus crucifixus est.* Et S. Franciscus: *Mihi absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo.* Et S. Bernardus: *Non decet sub capite spinoso membrum esse delicatum.* Et S. Elzearius Comes Arriani ad Delphinam coniugem: *Si me quaris,* ait, *non alibi quàm in vulneribus Christi reperies.* Denique: *Mihi viuere Christus est, & mori lucrum.*

Namque meum crucifixus amor crucifixit amorem,
Spémque meam fixit spes crucifixa cruci.

Hoc sapiebat, hoc sentiebat sponsa Cant. 2. 13. sponso suo occinens: *Fasciculus myrrha dilectus meus mihi, inter vbera mea commorabitur.*

Porrò hæ plagæ adeo Christo charæ & pretiosæ, nobisque admirandæ, amandæ & adorandæ sunt, vt eas Christus resurgens resumere voluerit, & seruare, ac ostentare in cælo per omnem æternitatem, idque viginti de causis & titulis, scilicet vt illæ sint 1. certissimi assumptæ carnis veræ, non phantasticæ, vt volebant Manichæi, indices. 2. atrocissimæ passionis testes. 3. deuictæ mortis aculei, & indubitatæ resurrectionis argumenta, quod scilicet idem numero Christi corpus crucifixum resurrexerit, non aliud. 4. ardentissimi amoris characteres, quibus, vt ait Isaias, in manibus suis descripsit nos, non calamis, sed clauis; 5. illustrissimæ victoriæ de peccato, dæmone, morte & inferno trophæa. 6. fulgida gloriosi corporis decora & triumphi. 7. redemptionis nostræ tesseræ. 8. obedientiæ vsque ad mortem stigmata. 9. sacræ laborum & dolorū Christi reliquiæ. 10. peccatorum omnium lytrum, quod iugiter patri pro iis supplicando, Christus repræsentat. 11. tribulatorum consolatio. 12. patientium exemplū. 13. afflictorum refugium. 14. pœnitentium incitamentum. 15. tentatorū asylum, iuxta illud Cant. 2. 13. *Surge amica mea, speciosa mea, & veni: columba mea in foraminibus petra, in cauerna maceria.* 16. laborantium stimulus. 17. martyrum exemplar. 18. electis gaudium. 19. reprobis in die iudicij probrum. 20. angelis admiratio & stupor.

Vers. 7.

Framea suscitare.] Roganti: *Quid sunt plaga ista in medio manuum tuarum?* respondit Christus, se à suis plagatum, quos summè diligebat quasi ciues & cognatos suos. Nunc eidem respondet Deus Pater, hoc suum fuisse decretum, vt percuteretur Christus, itaque aperiretur fons ille, qui in nos scaturiret aquas salutis, de quo vers. 1. qui idem est pastor bonus, hoc suo fonte sanans & satians oues suas infirmas, vagas & dispersas, vt illis vitam æternam procuret. Hunc enim locum intelligi de Christo in cruce transfixo, docet ipse Christus Matth. 26. 31. dum ait Apostolis: *Omnes vos scandalum patiemini in me in ista nocte; scriptū est enim: Percutiam pastorem, & dispergentur oues gregis.*

Ait ergo Deus Pater: *framea suscitare.* Tigurina: *excitare ô gladie.* Chald. *denudare ô gladie.* Septuag. *consurge ô gladie.* q.d. Euaginate ô gladie, distringere, vt percutias & occidas Christū. Vbi nota, hi imperatiui capiuntur pro futuro. Significant enim Dei decretum de Christi morte futura, ex præuisa & permissa à se Iudæorum malitia. q.d. Deus præuidens Iudæorum malitiā fore tantam, vt si eis obiiceret Christum, ipsi eum occiderent, decreuit eum ipsis obiicere, permitteréque vt ipsi eum occidant ad hoc, vt eius passione & morte saluaret genus humanum. Ex Dei ergo decreto futurum est, vt euaginetur gladius, qui Christū occidat. Vnde Vatab. vertit: *Excito te ô gladie.* S. Matthæus verò vertit per futurum actiuum dicens: *Percutiam pastorem.* Et sic vertit hic Pagnin. vt hebr. הך hach, id est, *percute*, ponatur pro אך ach, id est, *percutiam*, scilicet gladio per Iudæos, obiiciendo eis Christum, quos scio eius neci inhiare; & mandando Christo, vt eorum plagas constanter excipiat & sustineat. Vnde voci *percutiam*, respondet vox *conuertam manū meam*, quæ sequitur. Hoc est quod ait S. Petrus Act. 2. 23. *Hunc* (Christum) *definito consilio & præscientia Dei traditum, per manus iniquorum affigentes interemistis.* Sine enim hac Dei permissione, præscientia & decreto, Iudæi omnibus suis viribus & consiliis non potuissent occidere Christum, imò nec capillum ei adimere. Sicut ergo Moses virga percutiens petram Exodi 17. 6. ex ea elicuit fontem, ex quo potauit totus populus: ita Deus Pater cruce feriens Christum, ex eo elicuit fontem gratiæ, ex quo omnes fideles bibunt & saluantur. Petra autem erat Christus, 1. Corinth. 10. 4. Nota, framea, Gellio & Tacito vocatur lancea, vel telum oblongum: framea dicta nōnullis videtur à Græco ῥομφαία transpositione literarum, vt φ. præcedat, quod in f. vertitur. vnde pro *framea* Septuag. hic vertunt *romphea*: inde framea extensa est ad significandum gladium. Quare pro *framea* Aquila & Symmach. vertunt *machera*, id est, vt & alij passim vertunt, *gladius*. Hunc enim significat Hebr. חרב *chereb*. Iam per frameam & gladium synecdochicè, & catachresticè significantur claui, lancea, & omnia instrumenta, quibus alicui mors infertur, vti Christo clauis, flagellis, spinis illata est. Isidor. lib. 1. de differentiis, litera, F, sic has voces distinguit, vt framea sit ensis vtraque parte acutus, machæra ex altera parte acutus. Simili modo ait Ierem. cap. 47. 6. *O mucro Domini vsquequo non quiesces?* &c. *Quomodo quiescet, cum Dominus præcepit ei aduersus Ascalonem*, &c. Et Ezechiel c. 21. 28. *Mucro, mucro euagina te ad occidendum: lima te, vt interficias & fulgeas.*

Framea quid?

Pastorem meum.] Quem scilicet ego Deus Pater hominibus pastorem dedi, Ioan. 10.

Et super virum cohærentem mihi.] Hebr. עמיתי *amithi*, id est, vt Pagnin. *socium meū*, coniunctum meum. Symmach. *virum populi mei.* Aquila & Theod. *contribulem meum*, id est, mihi Patri consubstantialem secundùm diuinitatem, & valde affinem secundùm humanitatem, vtpote filio meo intimè cohærentem per vnionem hypostaticam. Vnde Chald. vertit: *Super socium eius, qui est similis illi.* Vatab. *Super virum coæqualem mihi.* Syrus: *Super virum amicum meum.* Arabicus Antiochenus: *Super virum clarum*, siue illustrem & maiestate præditum. Arabicus Alexandrinus: *Super virum ab iis qui ciuitatis eius sunt.* Septuag. vertunt: *super virum ciuem meū.* Theodot. pro *meum* legit *eius*, illúdque explicat de Apostolis & discipulis Christi. q.d. Dei decreto Iudæi percutient Christum, eiúsque discipulos & Apostolos.

Nota, licèt sola persona Filij, non Patris, nec

Spiri

Humanitas Christi Patri & Spiritui S. affinis. Spiritus S. hypostaticè assumpserit & terminarit humanitatem assumptam à verbo, ac proinde solus Filius dicatur incarnatus & homo factus, non Pater, nec Spiritus S. tamen per hanc assumptionem ad personam Filij, humanitas assumpta intimam cohærentiam & affinitatem cum Patre & Spiritu contraxit. Sicut enim mulier nubens viro, fit affinis eius fratribus, ita vt ab eis vocetur soror, fitque eorum fratria, inquit Festus; ita multò magis humanitas copulata verbo, affinis facta est Patri & Spiritui S. præsertim quia Pater & Spiritus S. coëunt in eadem essentia diuina cum Filio, vbi fratres singuli essentiam humanam habent propriam, & disparatam.

Percute (ò framea) *pastorem* (Christum) *& dispergentur oues*, Apostoli aliúque fideles. Septuag. in editione Vaticana habent, *& euellite oues*.

Et conuertam manũ meam ad paruulos gregis.] Primò, aliqui censent *paruulos gregis* idem esse quod *oues*, putà Apostolos. Hinc Septuag. vertũt: *Conuertam manum meam ad pastores.* Videtur ipsi pro צֹּעֲרִים *tsoarim*, id est, paruulos, legisse רֹעִים *roim*, id est, pastores. q.d. Ego Apostolos, qui pusillanimes, vt paruuli fugerunt à Christo patiente, mox à fuga reuocabo, & ad Christum reducã: conuertam ergo in eis manum meam à plaga ad medelam, à dispersione ad congregationem. ita S. Hieron. Remig. Alber. Hugo & alij. Secundò, alij paruulos gregis ab ouibus distinguunt, & τὸ *conuertam manum*, referunt ad, *percute pastorẽ*. q.d. Manum meam qua percussi pastorem, eiúsque oues dispersi, conuertã pariter ad paruulos eius agnos, id est, ad fideles communes & plebeios, vt similiter eos percutiam, castigem & affligam; vt similes sint suo pastori, vtque eos in virtute exerceam & taboremn, atque in infirmitate eorũ meæ gratiæ robur ostendam. ita Theodor. & Lyran. Factum id est post Christi in cœlum ascẽsionem, quãdo primùm à Iudæis Ierosolymæ, deinde mox Romæ, totóque orbe mota est persecutio acris contra Christianos, quæ per trecentos annos durauit vsque ad Constantinum.

VERS. 8. *Et erunt in omni terra.*] q.d. In toto orbe duæ hominum partes dispergentur & peribunt, scilicet Iudæi & Gentiles: quicunque enim manserunt in Iudaismo & gentilismo damnabuntur, sola tertia pars quæ erit Christianorum seruabitur & saluabitur. Soli enim illi qui ex Iudæis & gentibus conuertuntur ad Christianismum, saluantur. ita S. Remig. Alber. & Lyra.

Secundò, Theodor. Arias & à Castro, per terram accipiunt Iudæã, de qua hic fuit sermo. q. d. In omni terra Iudæa, è tribus partibus Iudæorũ, duæ permanentes in suo errore excidentur & peribunt, tertia electorum fidelium residua succrescet, & seruabitur. Verùm hoc laxè accipiendum. Nam tertia pars Iudæorum præcisè non fuit conuersa ad Christum: paucissimi enim crediderunt Christo & Apostolis. Vnde Apostoli mox iis relictis profecti sunt ad gentes. Minùs probabiliter Vatab. & aliqui alij exponunt de excidio Iudæorum per Titum. q. d. Ex Iudæis qui erunt post passionem Christi, duæ partes succidentur à Tito, tertia seruabitur, sed multis tribulationibus probanda & affligenda. Nam hæc tertia pars nõ fuit fidelium: quia fideles & Christiani ante excidium moniti à Deo, Ierosolyma excesserunt, itáque illud euaserunt. ita Theodor. & alij. Nota, pro *dispergentur*, Louan. legunt *disperdentur*. Hebr. enim est יִכָּרְתוּ *iccaretu*, id est, *excindentur*. Septuag. *peribunt*. Chald. *consumentur*. Rursum pro *deficient*, hebr. est יִגְוָעוּ *ieuau*, id est, exanimabuntur, expirabunt.

Anagog. Emmanuel Sà exponit, q. d. In toto orbe duæ hominum partes erunt, reproborum qui damnabuntur, tertia erit electorum quæ saluabitur. Hoc intellige moraliter, non mathematicè. q.d. Duæ partes, id est, longè plures damnantur, quàm saluantur. Nam arithmeticè tertiam hominum partem non saluari, patet ex eo, quod tertia pars orbis nõ sit fidelis: nam Asiam, Africam & Indiam occupat Paganismus & Turcismus: sola penè Europa est Christiana. Iam in Europa dimidia ferè pars est hæreticorum, schismaticorum, politicorum & atheorum. Inter orthodoxos multi sunt concubinarij, multi qui odia fouent, multi iniustorum bonorum possessores, multi ebriosi, &c. Conijce ergo quàm parua pars sit proborum, qui soli habent spem salutis. Vnde Christus: *Multi*, ait, *sunt vocati, pauci verè electi.* Et, *Spatiosa est via quæ ducit ad perditionem, & multi sunt qui intrant per eam. Quàm angusta porta & arcta via est quæ ducit ad vitam, & pauci sunt qui inueniunt eam.* Matth. 7. 13. Tertia pars hominum non saluatur.

Et ducam tertiam partem per ignem.] q. d. Fideles probabo & purgabo igne persecutionum & tribulationum, vt purificentur instar argenti: perfectiores verò eodem excoquam, vt solidentur, perficiantur & splendeant instar auri. Nam in hoc igne aderit eis Dominus, quem inuocabunt. Vnde ait: *Ipse*, scilicet populus meus fidelis, quem dixi esse tertiam hominum partem, *vocabit*, id est, inuocabit *nomen meum, & ego exaudiam eum. Dicam: Populus meus es.* q.d. Habeo te, amo, curo, protego quasi populum meum. *Et ipse dicet: Dominus Deus meus.* q.d. Ipse vicissim me colet, amabit & inuocabit quasi Dominum & Deum suum. Nam per ignem probatus & conflatus, dignus est qui reponatur in thesauris Dei, iuxta illud Sapien. 3. 5. *Deus tentauit eos, & inuenit illos dignos se: tanquã aurũ in fornace probauit illos.* Et Prouerb. 17. 3. *Sicut igne probatur argentum & aurum camino, ita corda probat Dominus.* Hinc de iis rectè ait S. Hieron. *Tertiam hanc Sanctorum partem, ne delicata esset & secura, quasi argentum & aurum per ignem duci & probari.* Sic se probatum asserit Iob cap. 23. 10. *Ipse*, ait, *scit viam meam, & probauit me quasi aurum, quod per ignem transit.* Quocirca sapienter monet Eccles. cap. 2. 4. dicens: *Omne quod tibi applicitum fuerit accipe, & in dolore sustine, & in humilitate tua patientiam habe. Quoniam in igne probatum aurum & argentum, homines verò receptibiles* (δεκτοὶ, id est, acceptabiles, accepti, grati Deo) *in camino humiliationis.* Quod ergo est ignis auro, lima ferro, ventilabrum tritico, lixiuiũ panno, sal carni, hoc tribulatio est viro iusto. Vide dicta Genes. 33. in fine. Sancti probantur aduersis, vti aurũ igne.

CAPVT

CAPVT DECIMVMQVARTVM.

SYNOPSIS.

Sicut Isaias cap. 14. sub typo casus Luciferi describit casum regis Babylonis; & Ezechiel cap. 28. sub typo casus Cherubini describit casum regis Tyri; & Dauid psalm. 71. & 88. sub typo regni Salomonis depingit regnum Christi: atque idcirco quadam dicunt qua magis typo, quadam qua magis antitypo conueniunt, vti solet fieri in parabolis & symbolis; ita facit & hic Zacharias. Nam sub typo afflictionis Ierusalem per Antiochum, & restitutionis eiusdem per Machabaeos, describit afflictiones, restitutionem & celebritatem Ecclesiae. Quocirca duplex hic est quasi sensus literalis. Vnus velut materialis, de Ierusalem & Machabaeis; alter quasi formalis magisque intentus à Spiritu S. de Ecclesia & Christianis. Nam ad literam hic de Ierusalem & Machabaeis esse sermonem, patet ex totius capitis contextu, vbi non aliud sonat quàm Ierusalem, mons Oliueti, Remmon, Beniamin, Hananeel, Iudas, lebetes, phiala, &c. quae omnia nulli alteri propriè competunt, nisi Ierusalem terrestri. Adde, quod gentes vndequaque venturas dicat in Ierusalem ad celebrandum festum tabernaculorum: hoc autem erat festum Iudaicum. ita Theodor. Palacius, Mariana, & alij apud Euseb. lib. 6. demonst. cap. 18. Quòd verò in Ierusalem non sistat acies Prophetae, vt volunt Rabbini, sed per eam se extendat ad Ecclesiam, patet, quia multa dicit augustiora, quàm vt Ierosolymae conueniant, vt vers. 4. quod scindetur mons Oliueti; & vers. 8. quod exibunt aquae viuae de Ierusalem ad mare Orientale, & ad mare nouissimum; & vers. 14. quod omnium gentium diuitiae congregabuntur in Ierusalem; & vers. 16. quod omnes gentes quotannis ascendent in Ierusalem ad celebrandum festum tabernaculorum, &c. Cum ergo sciamus haec planè non competere Ierosolymae, dicendum est ea magis spectare ad Ecclesiam Christi, in eáque esse completa. Praedicit ergo Zacharias Ierusalem capiendam & vastandam ab Antiocho Epiphane, sed Deum pro ea contra Antiochum praeliaturum per Machabaeos, ideoque scissurum montem Oliueti: hinc Deum exaltandum esse in omni terra, ac Ierusalem fore securam & gloriosam, vtpote cuius hostes Deus conteret, & in quam diuitias gentium congregabit, adeo vt gentes quotannis eam adeant ad celebrandum festum tabernaculorum, & ad adorandum Deum. Quocirca in ea copiam fore lebetum, phialarum, oblationum, victimarum & gentium.

Vers. 1.] Ecce venient dies Domini, & diuidentur spolia tua in medio tui.

Vers. 2.] Et congregabo omnes gentes ad Ierusalem in praelium, & capietur ciuitas, & vastabuntur domus, & mulieres violabuntur: & egredietur media pars ciuitatis in captiuitatem, & reliquum populi non auferetur ex vrbe.

Vers. 3.] Et egredietur Dominus, & praeliabitur contra Gentes illas, sicut praeliatus est in die certaminis.

VERS. 1. Refellitur Messias Iudaeorum.

ECCE *venient.*] Primò, Iudaei totum hoc caput referunt ad tempus Messiae, quem ipsi eum omnibus hisce bonis hic à Zacharia recensitis ad literam expectant. Verùm errant: nam à 1600. annis funditus à Tito excisa est Ierusalem, templum, Resp. & gens Iudaeorum, cuius desolatio durabit vsque in finem mundi, vt ait Daniel cap. 9. versu vlt. Adde, Propheta hic dicit primò capiendam & vastandam Ierusalem, ac mediam Iudaeorum in ea partem ituram in captiuitatem, quorum vtrumque praesupponit Iudaeos in Ierusalem restitutum iri: non enim possunt capi & vastari, qui non sunt; ac deinde Deum pro iis pugnaturum, per Messiam scilicet, vt ipsi dicūt. Atqui hoc verum esse nequit: nam sic Iudaei ante

A Messiam restituerentur, & obtinerent Ierusalem, in eáque florerent, quod tamen ipsimet negant. Dicunt enim restitutionem Ierosolymae, & Iudaeorum fore per vires & arma Messiae: alioqui enim ante Messiam deberent ponere alium Messiam, qui Iudaeis Ierosolymam restitueret. Itaque hic seipsos elidunt Rabbini, & vt vulgo dicitur, corniceum oculos configunt. Deinde vers. 14. dicitur: *Sed & Iudas pugnabit aduersus Ierusalem*: hoc autem de Messia eorum dici nequit. Ipse enim orietur ex tribu Iuda, vtpote filius & successor Dauidis & Salomonis, ac enim

B suis contribulibus Iudaeis restituet Ierusalem, vt ipsi dicunt. Insuper vers. 16. dicitur, quòd omnes gentes ascendent ab anno in annum in Ierusalem, vt celebrent festum tabernaculorum. Hoc autem ad literam vt sonat fieri nequit: tum quia vrbs Ierusalem non potest capere omnes gentes totius orbis: tum quia ipsi docent, felicitatem & regnum Messiae spectare ad Iudaeos, non ad gentes: gentes enim tunc Iudaeorū fore seruos & mancipia, vti ipsi iam seruiunt gentibus. Denique nonnulla, si vt sonant, accipias de Ierusalem, absurda & ἀντίλογα sunt. Tale est quod

C dicitur vers. 21. *Et erit omnis lebes in Ierusalem, & in Iuda sanctificatus Domino*: sic enim tempore Messiae, Iudaei domi nullos habituri essent lebetes, in quibus coquerent carnes, ad quas tamen ipsi more patrum anhelant; sed omnes suos lebetes deberent consecrare Deo in templo. Quocirca verè S. Hieron. hic ad vers. 11. *Haec*, inquit,

A quit, *Iudæi iuxta literam somniant: & nostri Chiliastæ, qui rursum audire desiderant: Crescite & multiplicamini, & replete terram, & pro huius vitæ continentia breuique ieiunio bulbos sibi, & vuluas, & aues phasidis, & attagenem, nequaquam Ionicum, sed Iudaicum repromittunt, de quibus verè potest Dominus dicere: Non permanebit spiritus meus in hominibus istis, quia carnes sunt, &c. Nos autem cœlestem Ierusalem interpretemur Ecclesiam, quæ in carne ambulans non viuit secundùm carnem, cuius municipatus in cœlis est. Postquam enim Dominus Iesus rex fuerit super omnem terram, de quo ad Patrem Spiritus sanctus loquitur per Prophetam: Deus iudicium tuum regi da, & iustitiam tuam filio regis, tunc vnus Dominus erit, & vnum nomen eius, omni* B *praua religione calcata, iuxta illud: Domine Dominus noster, quàm admirabile est nomen tuum in vniuersa terra? Et alibi: Sicut nomen tuum Deus, ita & laus tua in vniuersa terra.*

Secundò, multi censent ad literam Prophetam hic describere excidium Ierusalem per Titum, idque in pœnam Christi ab eis crucifixi, vti dixit cap. præcedenti vers. 6. & 7. ita Euseb. lib. 6. demonstr. cap. 18. S. Cyril. Theod. Ruper. Vatab. Ribera, Sanchez, & propendere videtur S. Hieron. Verùm obstant omnia sequentia: Deus enim non est præliatus contra Romanos vastatores Ierosolymæ, nec restituit Ierusalem post excidium Titi, nec effecit vt omnes gentes veniant adora- C tum in ea Deum, & celebratum festum Tabernaculorum, cum Ierusalem post Titum per 1600. annos excisa, & desolata maneat vsque in hodiernum diem.

Dico ergo, ad literam significatur hic Ierusalem capienda ab Antiocho Epiphane, & restituenda à Machabæis, vti probaui in prooemio, idque docent Palacius, Mariana & à Castro, ipséque rei euentus, vt patet ex libris Machab. præsertim lib. 1. c. 1. vers. 21. & seq.

Porrò sub typo vastationis Ierusalem, depingitur hic vastatio Ecclesiæ, præsertim primitiuæ, quæ facta est à Nerone, Traiano, & aliis Gentilibus Imper. Tunc enim templa ab eis capta & euersa sunt; fideles alij bonis, alij libertate, alij vi- D ta priuati. Ecclesia enim capi & vastari dicitur, cum eius fideles capiuntur & vastantur. ita Arias. Vnde Glossa censet hic describi persecutionem Ecclesiæ factam à Cosroë rege Persarum, & ab Homar rege Arabum: nam vterque expugnauit Ierusalem, & ciues partim occidit, partim abduxit, partim tributis subiecit: quæ seruitus durauit vsque ad Godefridum Bullonium, qui loca sancta Christianis pugnando restituit. Ita Glossa

Anagog. significatur hic vastatio Ecclesiæ futura per Antichristum, quem Iudæi recipient quasi suum Messiam. Ille enim longè grauiùs quàm Nero, Decius aliique Tyranni in eam sæ- E uiet, vxores fidelium violabit (erit enim luxuriosissimus) omnia iura humana & diuina pessundabit, præsertim Ierosolymæ, vbi violenter quasi tyrannus sedebit, ponétque thronum tyrannidis suæ, vti disertè docet S. Ioannes Apocal. 20. 8. Loquens enim de Gog & Magog, qui erunt milites & duces Antichristi, ait: *Et ascenderunt super latitudinem terræ, & circuierunt castra sanctorum, & ciuitatem dilectam*, putà Ierusalem, in quam se recipient Christiani, vt eos trucident. Vnde in Ierusalem ab Antichristo occidentur Elias & Enoch, vti docet S. Ioannes Apocal. 11. 8. & sequent. ita Lyran. Dionys. & alij.

Et hoc sensu vera erit sententia Iudæorum, qui dicunt hæc spectare ad vltima tempora, quibus veniet Messias: sed errant, dum putant Messiam restituturum Iudaismum, non Christianismum, ideóque Iudæis daturum bona temporalia, non spiritualia. Itaque Iudæis hæc & similia loca Scripturæ obiicientibus, respondere possumus, nos quoque ea intelligere de aduentu Messiæ; sed de primo ad literam, de secundo anagogicè. Nam cùm secundus Messiæ aduentus sit futurus in fine mundi, non possunt de eo ad literam intelligi, quæ hic de restitutione & celebritate Ierusalem dicuntur, quódque quotannis ad eam venient omnes gentes celebraturæ festum Tabernaculorum: si enim instabit tunc finis mundi, instabit ergo quoque finis festorum huius vitæ, ac consequenter festum Tabernaculorum deinceps non ad literam, sed anagogicè celebrabimus in cœlo.

Media pars ciuitatis in captiuitatem.] Qui hæc de excidio Ierusalem per Titum accipiunt, ita Vers. 2. exponunt, q. d. Media pars ciuium occidetur & capietur, reliqua pars fidelium monita à Prophetia fugiet ex vrbe, & saluabitur, vti præmonuit Christus Matth. 24. 16. ita Theod. & Euseb. lib. 6. demonstr. cap. 18. Verùm longè potior pars occisa fuit: pauci enim capti fuere; cùm tamen Propheta hic mediam partem captam asserat. Nam Ioseph. lib. 7. belli cap. 17. ait mortua fuisse Iudæorum vndecies centena millia, capta verò duntaxat 97. millia. Rursum Christiani non saluati sunt in vrbe, vti hic ait Propheta, sed extra. Quocirca Ruper. Ribera & alij sic explicant, q. d. Altera pars ciuium Ierosolymæ sub Tito capietur, altera verò non auferetur ex vrbe: quia in ea occidetur, aut fame & ærumnis conficietur, & morietur.

Verùm iam probaui hæc spectare ad excidium Ierusalem per Antiochum, non per Titum: sub Antiocho ergo hæc contigisse patet ex libris Machab. ac nominatim ex lib. 2. cap. 5. 14. vbi dicitur: *Erant toto triduo octoginta millia interfecti, quadraginta millia vincti, non minus autem venundati.* Rursum multi ex Iudæis partim metu, partim malitia consenserunt Antiocho, ideóque manserunt in vrbe, cæteróśque expilarunt, de quibus dicitur 1. Machab. 1. 55. *Et congregati sunt multi de populo ad eos qui dereliquerunt legem Domini, & fecerunt mala super terram. Et effugauerunt populum Israël in abditis, & in absconditis fugitiuorum locis.* Et de his ait Zacharias: *Et reliquum populi non auferetur ex vrbe*, quia scilicet dedent se Antiocho, aut certè ab eo vincientur. Media enim pars hîc non præcisè & arithmeticè, sed moraliter accipienda est. q. d. Vna pars ciuium egredietur in captiuitatem, altera in vrbe remanebit, vel vincta, vel transfuga.

Et egredietur Dominus & præliabitur contra gentes.] Hebr. בגוים *baggoim*, id est, *in gentibus*: Vers. 3. quod dupliciter accipi potest. Primò, q. d. Cum gentibus, scilicet cum Tito & Romanis præliabitur Deus contra Iudæos. ita Cyril. & Theodor. Secundò, *baggoim* meliùs vertas *in gentes*, id est, contra gentes, vt vertunt Noster, Chald. & alij; quin & Septuag. in editione Vaticana. Nam in Complutensi habent, *in gentibus*. Loquitur ad literam de præliis Machabæorum miraculosis contra Antiochum, in quibus Deus per angelos, etiam visibiliter apparentes, pro Iuda decertare visus est, vt patet 2. Machab. 10. 29. & cap. 11. 8. & cap. 15. 12. *Sicut præliatus est in die certaminis*, scilicet famosi

famosi illius & celeberrimi, quo contra Pharaonem decertauit, eúmque protriuit in mari rubro, vt habet Chald. Quocirca Iudas Machabæus suos spe opis diuinæ animans ad prælium, dicebat: *Mementote qualiter salui facti sunt patres nostri in mari rubro, cum sequeretur eos Pharao*, &c. 1. Machab. 4. 9.

Sub hoc Machabæorum typo, parabolicè significatur victoria Christi de gentilismo. q. d. Christus gentes olim Deo aduersas sibi subiiciet per Euangelium, earúmque peccata merget in baptismo, *sicut præliatus est in die certaminis*, id est, sicut olim in huius rei typum decertans contra Pharaonem & Ægyptios in mari rubro, ibidem eos demersit. ita S. Hieron.

Anagog. significatur prælium Christi contra Antichristum (huius enim typus & præcursor fuit Antiochus, æquè ac Pharao) Gog & Magog, quos iuxta Ierusalem è cœlo profligabit, interimet & deturbabit in tartara; vti docet Apost. 2. Thessal. 2. 8. & S. Ioannes Apocal. 20. 9. & sequen. ita Lyran. Hugo & Dionys. Rursum significatur lis & certamen Christi contra omnes impios in die iudicij, quos sua sententia condemnabit, suáque potentia adiget in gehennam, dicens: *Ite maledicti in ignem æternum.*

Vers. 4.] Et stabunt pedes eius in die illa super Montem oliuarum, qui est contra Ierusalem ad Orientem: & scindetur Mons oliuarum ex media parte sui ad Orientem, & ad Occidentem, prærupto grandi valde: & separabitur medium montis ad Aquilonem, & medium eius ad Meridiem.

Vers. 5.] Et fugietis ad vallē montium eorum, quoniam coniungetur vallis montium vsque ad proximum: & fugietis sicut fugistis à facie terræmotus in diebus Oziæ regis Iuda.

Vers. 4. *Et stabunt pedes eius in die illa super Montem oliuarum.*] Tertul. lib. 4. contra Marc. cap. 39. legit: *Stabunt pedes eius in Elæone*, id est, in monte Olíueti: ἐλαιον enim Græcis est oleum. Descendet enim Deus cum suis angelis in hunc montem, vt ex eo propugnet Ierusalem, & Antiochi copias profliget, adeóque pedibus suis calcando montem, eum tremefaciet & discindet, de quo mox.

Mons Olíueti qualis?

Dicitur hic mōs Oliueti, vel Oliuarum, ab vbertate frequentium crescentium in eo oliuarum, qui aliàs mons sanctus, & mons inclytus vocatur. A Ierusalem distat stadiis quinque, & ab ea valle Cedron interiacente dispescitur. Sub hoc typo significatur Christus Deus factus homo, staturus & versaturus in monte Oliueti, ibique in oratione pernoctaturus, Apostolos docturus, & passionem inchoaturus. Ibi enim orans in horto captus est; sicut ex eodem quasi rex & Messias, triumphans ingressus est vrbem cum ramis oliuarum in die palmarum. Ex hoc quoque gloriosus coram suis discipulis ascendit in cœlum. Act. 1. 12. In monte ergo Oliueti cœpit & consummauit, vti redemptionem nostram, ita & Ecclesiá suam. Ibidem enim ascendens iussit Apostolis, dixitque: *Eritis mihi testes in Ierusalem, & in omni Iudæa, & Samaria, & vsque ad vltimum terræ.* Act. 1. 8.

Symbolum est Ecclesiæ gentium. Cur?

Quocirca mons Olíueti symbolum est Ecclesiæ è gentibus Christo obedientibus collectæ, in qua stant & requiescunt pedes Christi. Olea enim deditionis, subiectionis, obedientiæ, reuerentiæ, & cultus est hieroglyphicum. Olim enim cum populi se principi cuipiam dedebant, prætendebant ramos oliuæ, quasi pacem petentes, vti docet Seruius in Æneid. 8. vnde noster Martinus de Roa lib. 4. Singul. cap. 5. huius loci hunc dat sensum q. d. Montes oliuarum, id est, Romani qui totius orbis Imperio potientur, ad Iesu Christi pedes se abiicient, eique se totos tradent & subiicient, cum eum respuent Iudæi. Ita S. Ambros. in cap. 21. Lucæ, & Euseb. lib. 6. demonstr. cap. 18. docent Ecclesiam in oliuarum monte significatam. Hac de causa Christus crebrò in monte hoc orauit & versatus est, ex eóque ascendit in cœlum, vt significaret in Ecclesiam gentium se transiturum, ac in eam misericordiam suam & munera diffusurum. Sic Psal. 51. 10. dicitur: *Ego autem sicut oliua fructifera in domo Dei, speraui in misericordia Dei in æternum.* q. d. Diuites sperant in suis diuitiis, vti præcessit: at ego spero in misericordia Dei: illi ramos oliuæ prætendo, méque supplicem ad illius pedes abiicio; illi me dedo, illum pronus adoro; victum me illius magnitudine confiteor, manus do; ideóque veniam & misericordiam, quæ supplicibus debetur ac victis, consecuturum me non dubito. Addit verò *in æternum*, quia oliua æternitatis est symbolum, teste Pierio: tales autem esse debent qui se Deo dedunt, vt in vitæ ratione perseuerent, eorum dissimiles qui ad tempus credunt, & in tempore tentationis recedunt. Ideo Paulus Rom. 11. 17. gentes dicit ex oleastro factas oliuas, quia fidem quam semel accepit Ecclesia gentium, nunquam deseret, nec à Christi religione deficiet, vti defecerunt Iudæi. Sic Psal. 127. dicitur: *Filij tui sicut nouellæ oliuarum in circuitu mensæ tuæ.* q. d. Suscitabo tibi filios subiectos & obedientes, æquè ac inter se concordes & pacificos. Oliua enim subiectionis & pacis est symbolum. Plures analogias oliuæ & Ecclesiæ animæque sanctæ, recensui Ierem. 11. 16.

Anagog. significatur Christus in monte Olíueti deturbaturus Antichristum, cùm ipse instar Christi ex eodem volet in cœlum conscendere. ita S. Hieron. in Daniel. 11. Damasc. lib. 4. de fide cap. 27. Anselm. in 2. Thessal. 2. Lyran. Hugo & Dionys. Rursum in die iudicij cum omnibus angelis descendet in montem Oliueti, qui imminet valli Iosaphat, vt ibi iudicet, & disceptet cum omnibus gentibus, vt ait Ioël cap. 3. 2.

Qui est contra Ierusalem ad Orientem.] Alludit ad ascensionem Christi. Christus enim in monte Oliueti ascendit in cœlum, vt ex vinea Iudæorum syluescente ostenderet se fecisse oliuetum, id est, Ecclesiam fertilem oleis, id est, sanctis, piis, misericordibus, lucidis & Spiritu sancto impinguatis. ita Euseb. lib. 6. demonstr. cap. 18. vnde ait: *Qui est contra*, vel oppositus veteri *Ierusalem*, & Synagogæ *ad Orientem*: quia Ecclesia prælata est Synagogæ, & propinquior facta soli iustitiæ, id est, Christo, vt eius orientis primos radios fidei, gratiæ, omniúmque charismatum excipiat, ita vt eius respectu Ierusalem esset ad occasum: quo significabat Synagogam excæcandam esse, ideóque ruituram in aduentu Christi. Hinc & Christus facie auersa à Ierusalem, spectans Occidentem crucifixus est, indéque ex Apostolorum institutione Christiani orant conuersi ad Orientem, & templa respiciunt Orientem, in quibus imago Christi crucifixi Occidentem prospicit,

Christus facie auersa à Ierusalem, spectās Romam crucifixus, & ascendit in cœlum.

quam qui adorant necessariò Orientem spectant. ita Damasc.lib.4.de fide cap.13.& alij. Pari modo Christus in monte Oliueti ascendit in cœlum, facie à Ierusalem aversa (vt ex vestigiis pedum eius lapidi impressis,quæ etiamnum visuntur,liquet) conuersus ad Occidentem, & Romanam spectans Ecclesiam, ad quam ipse S.Petrum Vicarium suum, & S. Paulum Doctorem gentium misit,vt eò sedem Ecclesiæ transferrent.ita Adrichom.in descript.terræ sanctæ, agens de monte Olioeti.

A

Nota,olim extra Ierusalem siti erãt duo montes oppositi, scilicet ad Orientem mons Oliueti, cui ex aduerso ad occasum oppositus erat mons Caluariæ, in qoo crucifixus est Christus, qui olim erat extra vrbem, sed iam est intra eam. In ipsa verò vrbe erant duo vicini montes, scilicet Sion respiciens Austrum,in quo erat arx Dauid; & Moria respiciens Septentrionem, in quo ædificatum est templum. Inter hos duos mõtes erat breois vallis domibus ciuium referta, quæ Mello & Tyropæon est dicta.

B

Et scindetur mons Oliueti.] S. Hieron. Cyril. Theodor.Burgensis,Palacius, censent hanc scissionem fore quadrifidam in modum crucis, ad quatuor mundi plagas, ita vt mons Oliueti scindatur primò ab Oriente in Occidentem, deinde duæ illæ partes discissæ rursum scindantur ab Aquilone in Meridiem. Verùm Chald. Euseb. Lyran. Vatab. Ribera, Sanchez & alij, censent eum scindendum in duas dumtaxat partes, scilicet versus Orientem & Occidẽtem per medium, ita vt vna pars fissi montis vergat (vnde pro *separabitur*, Septuag. vertont *inclinabit*, Tigurina *deflectet*, Pagnin. *recedet*)ad Austrum, altera ad Aquilonem, & inter vtramque media sit præcupta vorago,siue vallis profunda, quæ coniungatur valli Iosaphat, siue Cedron, indéque valli montis Sion, ita vt Iudæi qui fugient ex Sion & vrbe per vallem Iosaphat, transituti sint per vallem factam in monte Olioeti discisso.

C

Mons Olioeti scissus. quando? Prima sent. Quæres, quando, & quomodo contigit hæc montis Olioeti scissio?Qui putant agi hic de obsidione & excidio Ierusalem per Titum & Romanos,variè hæc exponunt. Aliqui enim per scissionem montis Olioeti parabolicè accipiũt schismata & seditiones Zelotarum, aliorúmque Iudæorum in vrbe. Alij,vt Theodor. censent montem Olioeti vocari exercitum Romanorum, qui eum montem occupauit:diuisum verò montem dici, quia ad alia ciuitatis loca obsidenda & oppognanda diuisus fuit Romanorum exercitus,eo quòd vrbs versus montem Olioeti, ob vallem siue voraginem Cedronis interiectam, difficilior esset aditu & expugnatu. Noster verò Sanchez

D

Secunda. tripliciter exponit. Primò,suspicatur in obsidione Romanorom, montem Olioeti ingenti terræ motu reuera fuisse diuisum, etiamsi id non dicat Ioseph. nec vlla historia, sicut nec meminerunt terræmotus sub Ozia,quem tamen contigisse docet hic Zacharias. Secundò, castra Romanorum in monte hoc ita à Tito fuisse disposita, vt ab Oriente in Occidentem paterent & porrigerentur, atque hinc inde ad Aquilonem & Meridiem duas partes relinquerent:præruptum verò grande esse vallem Cedron, quam etiam occuparunt Romani: vallis enim nil aliud est quàm montium scissora. q. d. Cedronis profunditas non muniet Iudæos,nec impediet Romanos,qoo minùs vrbem inuadant & occopent;quia omnia suo

E

milite complebunt. Tertiò, q. d. Titus profundissimam voraginem Cedronis,quæ inter vrbem & castra sua in monte Olioeti erat interiacebat, vrbémque muniebat, comportatis aggeribus ita implebit & complanabit,vt per eam facilis militibus ad muros inuadendos sit accessus. Id enim eum fecisse in aliis vallibus, docet Ioseph.lib. 6. belli cap.4. Et in ipsa Cedronis valle aggeres esse constructos & muros, docet idem Ioseph.lib. 6. cap.13.Fauent Septuag.qoi dicunt vers. 5.obturatam esse vallem montium: scissum ergo dici montem Olioeti, quia ex illo Romani præciderunt saxa,eáque cum terra deuoluerunt in subiectam vallem Cedronis, úsque eam impleuerunt. Qoocirca ait Propheta: *Fugietis*,ô Iudæi,*ad vallem montium meorum*,id est,in vrbem,ad spatium quod inter montem Moriam & montem Sion (vbi erat templum Dei)interiacet: *quia coniungetur vallis montium*,id est,vallis Cedron,quæ inter mõntem Olioeti & mõntem Sion interiacet, *vsque ad proximum*,scilicet montem Olioeti. Titus enim muro cinxit ciuitatem, ducto per Cedronem ad montem vsque Olioeti. Verùm solùm decima legio Romanorum constitit in monte Olioeti,qui erat ad Orientem vrbis: reliquos verò Titi exercitus obsedit vrbem ex parte Septentrionali, in loco qui dicitur Sapha, vel Scopos, sitúsque erat ex opposito duarum turrium, quæ vocabantur Psephina & Hippicus,vti disertè ait Ioseph.lib.6.belli cap. 5. Itaque Titus obsedit vrbem planè iuxta montem Caluariæ. Hic enim erat penè ex adoerso Psephinæ; vbi Iudæi crucifixerunt Christum,vt notat Adrichom. in descriptione Ierusalem, & alij; vt Iudæi cognoscerent Titum aduenisse ad hoc,vt esset necis Christi vltor,ibique eos plecteret, vbi ipsi Christi parricidiom,imò deicidiom commiserant. Taodem verò Titus, vt celeriùs vrbem occuparet, eam circumcirca cinxit muro,in quo quadraginta castella constituit, idque opus perfecit spatio tridui, itaque Iudæos ad famem & extrema adegit. Quare non est verisimile ipsum vallem Cedronis implesse & complanasse. Iosephus enim lib. 6.cap. 4.tantùm ait,eum complanasse vallem, quæ erat inter castra sua sita in Scopo, ad Septentrionem; non verò vallem montis Olioeti, quæ erat ad Orientem. Deinde Titus totus fuit in muro vrbi circumducendo,isque vnus occupabat milites omnes. Murus enim hic in circuitu erat triginta nouem stadiorum, hoc est quinque penè milliarium,vti ait Iosephus. Adde,non agi hic de tempore Titi & Romanorum, sed Antiochi & Machabæorum,vti dixi initio. Ierusalem obsessa iuxta montem Caluariæ.

Dico ergo ex hoc loco videri, quod tempore Antiochi & Machabæorum fissus sit mons Olioeti, dum Deus cum angelis in eum descendit, etsi id non narretur in lib. Machab. nec alibi;sicut non narratur in libris Regum terræ motus qui contigit sub Ozia, & alia multa. Hunc sensum exigunt verba ipsa, & temporis ratio:de Machabæorum enim æuo hic agitur: ita à Castro, & Paulus à Palacio,qui ita scribit:Credo hanc prophetiam impletam ante Machabæorum victorias, quando multa signa visa in cœlo sunt, scilicet equites per aëra discorrentes, cohortes armatæ, cursos equorum.2.Machab.5. Hæ enim cohortes erant angelorum,cum quibus veniebat Dominus in specie visibili: veniente ergo Domino tremuit mons(nam cum egreditur Deus, terra mouetur & concutitur.Psal.67. 9.) Ex tremore verò discissus Tertia genuina.

scissus est in quatuor partes, significans discissionem & diuisionem Iudæorum ex patria sua in quatuor mundi plagas. Hæc Palacius.

Porrò scissio hæc montis fuit typus scissionis eiusdem in fine mundi, vt mox dicam; sed inter alia repræsentabat præsentes, tum fugas, ob instantes ab Antiocho clades; tum scissiones & schismata Iudæorum, dum alij Machabæis adhærerent, alij Antiocho: rursum alij Antiocho & Syris, alij Ptolomæo & Ægyptiis fauerent.

Simili modo sub Constantio Imper. & S. Cyrillo Patriarcha Ierosolymitano, anno Domini 353. crux sole fulgentior pleno die cælitus apparuit supra montem Oliueti (& fortè ed quoque allusit hic Zacharias) eum quasi signans & instar crucis secans, vt repræsentaret schisma Ecclesiæ quod faciebant Arriani, & Constantium eorum fautorem moneret S. Crucis, & Crucifixum Dei filium Patri ὁμοούσιον esse adorandum vt verum Deum, vti eum adorarat illius Pater Constantinus, qui proinde per vexillum Crucis diuinas de Maxentio aliisque hostibus victorias obtinuit; quasi Christus ex alto Orthodoxis à Constantio vexatis intonaret: Confidite, ego vici mundum Cruce, & vos eadem vincetis Arrianos. Quocirca tota ciuitas hoc crucis signo excita ad Ecclesiam cucurrit, Deum Deique Filium laudans & celebrans; quin & multi Iudæi ac Gentiles, viso hoc radiante in cælis Crucis signo obstupuerunt, & ad Christum conuersi sunt. Rem gestam & à se visam fusè perscribit S. Cyrillus ad Constantium Imp. in fine Catech. mystag. Eadem breuiter sic narratur in actis Artemij Martyris die 19. Octob. apud Surium: *Quo quidem tempore, cùm expugnatus esset Magnentius, signum Crucis maximum mirificè apparens, adeo vt mirabili splendore superaret lucem diei, visum est Ierosolymis circa tertiam diei horam, cum esset dies festus, qui dicitur Pentecoste, pertingens à loco qui dicitur Caluaria, vsque ad montem Oliueti.* Sic & Sozomen. lib. 4. c. 4. Socrates lib. 2. c. 24. & ex iis Baron. anno Domini 353.

Similis fuit Christi apparitio in monte Oliueti anno Christi 419. quam ex Marcellini chronico ita recenset Baronius: *Anno Christi 419. multa Palæstinæ ciuitates, villæque terræmotu collapsæ sunt. Dominus noster Iesus Christus, semper vbique totus, super montem Oliueti Ierosolyma vicinum, sese de nube manifestauit. Multa & tunc vtriusque sexus vicinarum gentium nationes tam visu, quàm auditu perterritæ atque credulæ sacro Christi fonte ablutæ sunt, omniúmque baptizatorum in tunicis crux Christi saluatoris, diuinitatis nutu exemplo pressa refulsit. Cuius rei adeo admirabilis occasione, de tempore aduentus Domini ad iudicandum capti sunt vbique misceri sermones, quòd ex Danielis Prophetæ vaticinio c. 7. iam prænunciatus esset aduentus filij hominis in nubibus; & Zacharias cap. 14. de ipso loco aduentus eius super montem Oliueti prædixerat. Et angeli de Christo in monte Oliueti in cælum ascendente Apostolis prænunciarant: Quemadmodum vidistis eum euntem in cælum, ita veniet. Cuius occasione scripsisse videtur Hesychius Epist. 79. ad S. August. de nouissima die, quæ cum præcessissent tot signa (vt ait) iam videretur instare. Cui respondens S. August. Epist. 80. prolixè disputat de nouissimi diei tempore.* Hucusque Baron. occasione Melaniæ iunioris, quæ eodem anno seorsim à coniuge Piniano vitam egit monasticam, ac in cella apud montem Oliueti per

A 14. annos clausa perseuerauit, duxitque in angusto loco vitam angelis similem.

Similis fuit in eodem monte apparitio tempore belli sacri, qua Christiani animati Ierosolymam expugnarunt. Rem gestam narrat Vuilhelmus Tyrius lib. 8. belli sacri cap. 6. defatigatis Christianis in oppugnatione Ierosolymæ, ideóque dilabentibus: *Ecce*, inquit, *adfuit rebus desperatis virtus diuina. Nam de monte Oliueti miles quidam, qui tamen postea non comparuit, splendidum & refulgentem ventilando clypeum, signum dabat nostris legionibus vt redirent in idipsum, & congressum iterarent. Quo signo exhilaratus dux Godefridus Bullonius, primus in mænia conscendit,*
B *quem alij secuti, illico eius iussu effregerunt portam S. Stephani, per quam totum in vrbem induxerunt Christianorum exercitum.* Itaque à Christianis capta est Ierosolyma anno Domini 1099. die 15. Iulij, feria sexta, qua Christus moriens de morte triumphauit. Iuuit oraculum viri sancti, qui habitans in monte Oliueti prædixerat, vrbem illo die esse capiendam, ait Tyrius cap. 17. Vnde & ante oppugnationem vrbis, Christiani nudis pedibus cum multa deuotione, cantantes litanias cum crucibus processerunt vsque ad montem Oliueti, ait idem cap. 11. Ad has similesque apparitiones respexisse hic Zachariam, vel potius Spiritum S. probabile est. Vnde mysticè Lyran.
C hunc Zachariæ locum explicat de capta Ierusalem à Godefrido Bullonio & Christianis: vrbis enim capiendæ signum eis datum est à monte Oliueti, vti iam dixi ex Tyrio.

Denique nonnulli hæc conditionatè exponunt, q.d. Deus ita tutabitur vos ô Hebræi, vt si opus sit ad vestram tutelam findere montem Oliueti, vt per eum manus hostium effugiatis, id reuera facturus sit: sed tanto molimine non erit opus: poterit enim ipse mille aliis modis vos protegere. Simile est Isaiæ 11. c. 15. & Zachar. 10. 11. ita à Castro.

Iam parabolicè & quasi allegoricè, mons Oliueti est Ecclesia, ait Euseb. lib. 6. demonstr. cap. 18. Alleg.
D Hic scissus est, cùm ibi à Christo ascendente iussi sunt Apostoli ire in mundum vniuersum, & prædicare Euangelium omni creaturæ, indéque in quatuor mundi plagas diuiserunt & sparserunt se, Christique fidem & Ecclesiam. Rursum scissio hæc montis denotat commotionem, & contritionem gentium audito Christi Euangelio, iuxta illud Lucæ 3. 5. *Omnis vallis implebitur, & omnis mons & collis humiliabitur, & erunt praua in directa, & aspera in vias planas.* Sed earum pars vna mansit ad Aquilonem; id est, in suo infidelitatis & impietatis frigore perstitit: Aquilo enim frigidus significat frigidos, ac ex infidelitate & peccato torpentes: altera verò ad Austrum vergens signi-
E ficat fideles, qui calent charitate & feruent Spiritu Dei. Auster enim est calidus. Huius rei symbolo vidit Ezechiel gloriam Dei, id est, Deum gloriosum sedentem in curru Cherubico, & quatuor Cherubinis stipatum, ex templo Iudaico euolare in montem Oliueti: sic enim ait cap. 11. 23. *Et ascendit gloria Domini de medio ciuitatis, stetitque super montem qui est ad Orientem vrbis,* putà supra montem Oliueti, vt ex hoc monte expectet & spectet nouam Ierusalem, quasi Phœnicem ex veteris cineribus resurgentem in Sion, putà Ecclesiam Christi, vt ibidem dixi. Porrò Glossa per scissionem montis Oliueti, accipit schisma Græcorum à Latinis; ad Orientem enim habitantes

 Græci,

Græci, qui diuisi sunt à Latinis habitantibus ad Occidentem. Vnde ait: *Et fugietis*, id est, fugere debetis ad obedientiam Ecclesiæ Romanæ, cuius montes magni, scilicet S. Petrus & Paulus, sunt patroni.

Anagog. findetur mons Oliueti dehiscens Antichristo.

Anagog. findetur mons Oliueti, cùm Antichristus ex eo volet in cœlú conscendere: nam à Christo deturbatus corruet, & terra, putà mons dehiscens viuú eum absorbebit, vti dixi 2. Thessal. 2. 8. Hoc est quod ait S. Ioannes Apoc. 19. 20. *Apprehensa est bestia* (putà Antichristus) *& cum ea pseudopropheta*, &c. *Viui missi sunt hi duo in stagnum ignis ardentis sulphure.*

Et in die iudicij.

Rursum in die iudicij, Christus iudex descendet in montem Oliueti: vnde tunc eum sua maiestate & potestate, ingenti terræ motu cõcutiet, vt ipse quasi præ horrore & veneratione Christi iudicis contremiscat; simul vt hoc terræ motu se findat, ampliétque vallem Iosaphat, ad capiendum omnes homines iudicandos ibidem è Christo. Si enim Deus daturus legem, in Sina descendens concussit montem, Exodi 19. multò magis id faciet descensurus ad iudicium. Idipsum disertè docet S. Clemens Roman. lib. 7. Constitut. Apost. cap. 33. *Mons ipse*, inquit, *Oliueti, gloria venientis cedet, & in quatuor partes dissectus, longissimè diffugiet, vt tribunali iudicis theatrum totius orbis assistat. Trepidatio verò hominum tanta erit, vt insani diffugiant in mediam vallem, quæ futura est amplissima; cùm montibus remotis coniungenda sit cum omni circumposito campo.* Hoc sanè verbis Zachariæ valde congruit. ita inter alios Emmanuel Sà, & Iosephus à Costa l. 4. de tempor. nouiss. cap. 13. & 14. & Leonard. Lessius l. 13. de diuinis attrib. cap. 21. in fine. *Indicat*, inquit, *Zacharias mõtem Oliuarum (iuxta quem vallis Iosaphat) scindendum in quatuor partes, vt fiat maxima planities, in qua excipiantur iudicandi.* Insuper hæc scissio montis repræsentabit separationem Australium, id est, feruentium & electorum ab Aquilonaribus, id est, frigidis & reprobis. Illi enim erũt Orientales; quia orietur eis lux & gloria sempiterna: hi verò erunt Occidentales; quia ibunt in occasum & mortem æternam.

Prærupto grandi valde.] Id est, *magna voragine*, vt vertunt Septuag. vel *valle*, vt Chald. quæ ex scissione montis profundè patescet, & hiabit. Parabolicè hic hiatus significat Ierosolymæ ruinam & desolationem, quando Apostolis abeuntibus ad gentes, Iudæi infideles paulò pòst à Tito vastati, in profundum quasi barathri demersi sunt, iusta Dei vindicta.

Anag. significat hiatum grandem montis Oliueti, & vallis Iosaphat futurum in die iudicij, quo reprobos omnes ibidem consistentes dehiscens terra mittet in tartara. Hiatus ergo hic & vorago erit profundissima: nam à valle montis Oliueti extendet se vsque ad infernum, qui est in centro terræ. In die ergo iudicij propriè & planè adimplebitur hæc prophetia, fiétque fissura mõtis Oliueti, & vorago ingens vsque ad tartarum, ita vt in ipsũ prospiciant non tantùm reprobi, sed & electi Dei, gaudeántque mirificè quod horridum illud ignis barathrum, in quod videbunt tot impios demergi, per gratiã Christi euaserint. Hanc voraginem horribilem in spiritu vidit S. Carpus, eamque ex ore eius ita describit S. Dionys. Areopag. Epist. 8. ad Demophilum, dicens: *Referebat* (Carpus) *se vidisse domum in qua consistebat, primum vehementer agitari, ac deinde à summo culmine per medium diuidi*, &c. *Ipsum quoque solum instar vasti ac tenebrosi cuiusdam profundi, discissum se vidisse ait, atque viros illos quibus mala imprecatus fuerat, ante se ad os illius profundæ voraginis stare trementes ac miserabiles, & qui ab ipsa pedum suorum labilitate iam mergendi viderentur. Porrò ab inferiori parte voraginis serpentes cernebat emergere, qui circa illorum pedes iam volubiles ac nutantes, interdum quidem in globum colligi, & grauari vnà atque pertrahere; interdum verò dentibus & caudis, ore, gutture, linguis, ac toto corporis motu vim immensi pauoris viderentur incutere, vt qui modis omnibus deorsum illos præcipitare niterentur. Fuisse autem & viros quosdam in medio, qui contra eos vnà cum serpentibus impetum facerent, exagitantes vnà & impellentes, atque ferientes: videbantur autem illi lapsui proximi*, &c.

Et fugietis in vallem montium eorum.] Hebr. Septuag. & S. Hieron. in comment. legunt *meorum*. Vnde & in Latinis ita legendum videtur. Nota τὸ *in vallem*; physicè enim in terræ motu consilium & remedium est, fugere ad valles & ima. Hæc enim minùs quàm montes terræ motu quatiuntur. Porrò huius loci sensus est is, quem dedi vers. 4. Vers. 5.

Quoniam coniungetur vallis montium vsque ad proximum.] Hebr. *vsque ad* אָצַל *atsal*, quod quasi nomen proprium accipiunt, & relinquunt Septuag. Chald. Aquila, Theod. Vatab. & Pagnin. verùm Noster, Symmach. & alij vertunt vt appellatiuum, *vsque ad proximum*. Alij, *vsque ad separatum*, scilicet à terræ motu, ideóque securum locum.

Iam varij variè hæc exponunt. Duæ expositiones sunt probabiliores. Prior, q. d. vt effugiatis Antiochum, & hostes obsidentes & inuadentes Ierusalem, fugietis per vallem Iosaphat & Oliueti (montem enim Oliueti hac de causa findet Deus, vt per eius scissuram & vallem contiguam fugere possitis: vnde ea vocatur vallis mõtium, scilicet iam diuisorum. Mons enim Oliueti per hanc scissionem diuidetur in duos, vel vt alij, in quatuor montes) vsque ad Atsal, vbi ab hoste securi tutique eritis. ita à Castro, Tigur. & Arias. Posterior, q. d. Vt fugiatis & effugiatis hunc terræ motum, quo concutietur & scindetur mons Oliueti, fugietis in vallem montium meorum, putà in vallem Mello, siue Tyropæi, quæ interiacet inter montem Sion & montem Moria: hi enim sunt montes mei, quia in Moria habeo meũ templum, in Sion meam arcem Dauid. *Quoniam coniungetur vallis montium vsque ad proximũ.* q. d. Quia vallis, id est, vorago illa facta in mõte Oliueti iam diuiso, (quæ proinde iam non est vallis vnius montis, sed duorum, nimirum montium iam diuisorum) pertinget ad montem sibi proximum, putà ad Moria. Vnde in tota valle Iosaphat vsque ad Moria, à terræ motu & scissura hac tuti non eratis: fugietis ergo post montem Moria ad vallem Mello, ab hoc terræ motu liberam, vt ibi tuti sitis. ita S. Hieron. Aut vt Lyran. quia vallis montium, id est, vallis Iosaphat, quæ interiacet inter montem Oliueti & montem Sion, coniungetur vsque ad proximum, scilicet hiatum factum in monte Oliueti. Vnde in ea sine metu & periculo non eritis: ad illam ergo fugere non audebitis: fugietis ergo ad vallem montiũ meorum, id est, interiectam inter Sion & Moria, qui sunt montes mei. Huic expositioni fauet id quod sequitur: *Et fugietis sicut fugistis à facie terræ motus*

A *tus in diebus Oziæ:* fugituri ergo erant non hostes, sed terræ motum; ac proinde fugituri non in ipsam scissuram montis Oliueti, hoc terræ motu factam, sed procul ab ea in vallem Sionis & Moria, quæ omnino immunis erat à terræ motu.

Symbol. significatur fuga Machabæorum.

Symbol. hæc fuga in terræ motu adumbrat fugam Machabæorum, & Iudæorum ad syluas & speluncas in terræ motu, id est, in persecutione Antiochi, de qua 1. Machab. 2. 28.

Parabol. obstinatio Iudæorum sub Christo.

Parabolicè, hæc accipe de obduratione Iudæorum, q. d. Cùm mons Oliueti, id est, Ecclesia Christi spargetur in quatuor mundi plagas, tunc vos, ô Iudæi increduli, ab Euangelio, Christo & Ecclesia fugietis, non quidem ad idololatriam & gentilismum; sed ad vallem vmbrosam
B montium meorum, hoc est, ad cultum, vmbras, & cæremonias legis veteris, quæ viguit in monte templi, putà Moria & Sionis, qui olim fuerunt montes mei. ita Euseb. lib. 6. demonstr. cap. 18. *Quæ, ait, potest esse vallis montium Dei, nisi quæ olim celebrabatur ex lege Mosis in Ierusalem, corporalis & Iudaica adoratio?* Sic & Stunica, Ribera, & alij, qui contendunt hunc sensum esse literalem: ego literalem fateor, sed typicum & parabolicum, præcedenti quem assignaui innixũ, vti dixi initio capitis. Vnde sequitur: *Quoniam coniungetur vallis montium vsque ad proximum.* q. d. Hæc vallis, id est, hæc vmbrosa, sed obstinata Iudæorum religio, tantò arctiùs coniunget se
C vicino sibi templo templique ritibus, quantò magis videbit spargi & propagari Ecclesiam Christi. Aliter Emmanuel Sà, q. d. Hic cultus legis veteris Iudæis tenacissimè cõiungetur, & adhærebit proximè vbicunque degant.

Nota, pro נָסְתֶּם *nastem*. id est, *fugietis*, à rad. נוּס *nus*, id est, fugit, Septuag. alijs punctis legentes נִסְתַּם *nistam*, à rad. סָתַם *satam*, id est, clausit, obturauit, vertunt: *Et obturabitur* (replebitur) *vallis montium meorum, & adiungetur vallis montium vsque ad Asal.* Sic & Chald. quod ad literam sic accipi posset, q. d. Scindetur mons Olueti, & hac scissione corruet, & complanabit to-
D tam subiacentem vallem Iosaphat, vsque ad proximum montem Moria. Parabolicè verò sic explicat Euseb. q. d. Hæc vallis vmbrosa Iudaicæ religionis obturabitur, id est, cessabit & obscurabitur à luce Euangelij, eiúsque vmbra cedet veritati Christi: quoniam coniungentur ad Asal, id est, ad montem Oliueti (inde enim Christus misit Apostolos ad Iudæos & gentes) qui dicitur Asal, id est, opus Dei, quasi à rad. עָשָׂה *asa*, id est, fecit, אֵל *el*, id est, Deus. Verùm meliùs legit noster *nastem*, vertitque *fugietis*, quia sequitur: *Sicut fugistis à facie terræ motus in diebus Oziæ.* Et quia præcessit: *Scindetur mons Oliueti:* scissione enim mons apertus fuit, non obturatus.

E *Sicut fugistis.*] q. d. Ea trepidatione, celeritate, turba & confluxu fugietis, qua fugistis à terræ motu qui contigit tempore Oziæ, de quo dixi Amos. 1. vers. 1.

Et veniet Dominus Deus meus, omnésque sancti cum eo.

Vers. 6.] Et erit in die illa: Non erit lux, sed frigus & gelu.

Vers. 7.] Et erit dies vna, quæ nota est Domino, non dies, neque nox: & in tempore vesperi erit lux.

Vers. 8.] Et erit in die illa: Exibunt aquæ viuæ de Ierusalem: medium earum ad mare Orientale, & medium earum ad mare nouissimum: in æstate & in hyeme erunt.

Vers. 9.] Et erit Dominus Rex super omnem terram: in die illa erit Dominus vnus, & erit nomen eius vnum.

Vers. 10.] Et reuertetur omnis terra vsque ad desertum, de colle Remmon ad Austrum Ierusalem: & exaltabitur, & habitabit in loco suo, à porta Beniamin vsque ad locum portæ prioris, & vsque ad portam angulorum: & à turre Hananeel vsque ad torcularia regis.

Vers. 11.] Et habitabunt in ea, & anathema non erit ampliùs: sed sedebit Ierusalem secura.

Et veniet Dominus Deus meus, omnésque sancti cum eo.] Replicat & inculcat quod dixit vers. 3. *Et egredietur Dominus, & præliabitur contra gentes illas, & stabunt pedes eius in die illa super montem Oliueti.* Loquitur ergo ad literã de descensu Dei, quo descendit præliaturus pro Iudæis per Machabæos contra Antiochum, eumque protriturus, vti dixi vers. 3. Porrò cùm bellum fidelium est difficile, & victoria illustris, tunc dicitur Deus descendere cum omnibus sanctis suis, putà angelis: quia omnes ei astant, vt pro eo decertẽt; hinc vocatur Deus exercituum. Ita vidit Ezechiel cap. 1. Deum curru bellico vectum, stiparum quatuor Cherubinis descendere in aciem contra Iudæos, vt eos plecteret per Chaldæos. Et Psaltes psalm. 17. graphicè describit Dei in prælium contra suos hostes descendentis maiestatem, milites, iras, animos. Et inter alia ait vers. 11. *Ascendit super Cherubim & volauit, volauit super pennas ventorum.* Et vers. 15. *Misit sagittas suas, & dissipauit eos: fulgura multiplicauit, & conturbauit eos.* Simili terrore, pompa & satellitio descendit in Sina daturus legem Hebræis, pro eísque contra gentes præliaturus, Deuter. 33. 2. *Dominus de Sinai venit, apparuit de monte Pharan, & cum eo sanctorum millia.* Iam sub typo prælij diuini gesti per Machabæos, parabolicè intelligit prælium spirituale Christi gerendum per Apostolos. q. d. Veniet Christus qui per Apostolos debellabit omnes gentes, easque suæ fidei & Euangelio subiugabit ita Theodor. Vatab. Arias & Euseb. lib. 6. demonst. 18.

Anagog. & maximè significatur hic descensus Christi ad iudicium vniuersale, cum omnibus angelis & sanctis in montem Oliueti supra vallem Iosaphat, vt Antichristum omnésque impios condemnet & puniat. Huc enim alludens Iudas in sua epist. vers. 14. ait: *Ecce venit Dominus in sanctis millibus suis facere iudicium contra gentes.* Et Christus Matth. 24. 30. *Et videbunt filium hominis venientem in nubibus cæli cum virtute multa & maiestate, & mittet angelos suos.* Et cap. 25. 31. *Cum venerit filius hominis in maiestate sua, & omnes*

angeli cum eo. ita S. Hieron. Cyril. Remigius, Hugo, Lyran. Ribera, Sanchez & alij passim, qui contendunt hunc sensum esse literalem: ego censeo esse anagogicum, sed maximè intentū à Spiritu S. literalis enim est de Machabæis, parabolicus de Apostolis, vti ostendi initio capitis.

Vers. 6. *Non erit lux, sed frigus & gelu.*] Ita & Septuag. Chald. & Tigurina: videntur ergo in Hebræo legisse כִּי קָרוֹת *ki karot*, id est, *sed frigus*, vel potiùs וְקָרוֹת *vekarot*, (facilè enim *vau* si decurtetur vertitur in *iod*, & *vau* sæpe est aduersatiuum significans *sed*, vti crebrò est videre in Prouerbiis Salom.) id est, *& frigus*, vel frigora: radix enim קָרַר *karar* significat frigescere. Iam legunt יְקָרוֹת *iekarot*, id est, *pretiositatum*: יָקַר *iakar* enim significat esse pretiosum, decorum, eximium. Vnde vertunt: *non erit lux pretiositatum*, id est, pretiosa, clara, eximia וְקִפָּאוֹן *vekippaon*, id est, *&* (id est, *sed*) *concretionis*, id est, concreta, densa, hoc est, in illa die non erit lux clara, neque obscura, sed mixta, nubila & maligna, qualis est diluculo. q. d. In illa die non erit plena lætitia, nec plena tristitia, sed læta tristibus miscebuntur: at vespere succedet plena felicitas & lætitia. Eodem ferè redit versio nostra & Septuag. Sensus enim est, q. d. In illa die non erit lux clara & amœna, qualis est in æstate; sed concreta nebulis frigidis, & quasi congelata, ideóque molesta & tristis. Vnde Pagnin. vertit: *In die illa non erit lux pretiosa, & (sed) nix coagulata.* Arabicus verò Alexandrinus: *Erit nix & grando* (frigus & procellæ) *in vna die. Et apparebit* (reuelabitur) *Dominus in illa die: Et non erit lux in illa die, neque nox, neque vespera.* Ad literam denotatur tempus calamitatis, & afflictionis Iudæorum in persecutione Antiochi. Huius enim symbolum sunt tenebræ, frigus & gelu. Vnde in Scriptura in excidio Babylonis, Samariæ, Ierusalem, &c. dicitur obscurandus non tantùm dies, sed & sol, luna ac stellæ, per hyperbolen & hypallagen: quia scilicet Babyloniis, Samaritis, & Ierosolymitis in tanta clade afflictissimis, lux obtenebrescere, ipséq; sol, media licèt die, obscurari videbatur. Vnde explicās subdit.

Vers. 7. *Et erit dies vna quæ nota est Domino, non dies, neque nox.*] q. d. Veniet tempus persecutionis, quod (& cuius acerbitas) soli Deo cognitum, imò prouisum, & prædestinatum est, in quo dies Iudæis valde afflictis ob tot ærumnas, non videbitur esse dies; sed neque nox, vtpote lucente sole: ergo tempus hoc mediū quid erit inter diem & noctem, & quasi contemperatum ex die & nocte: habebit enim à sole lucem diei, à tyrannide verò Antiochi habebit tenebras, id est, ærumnas noctis.

Vesperi erit lux sub Machabæis. *Et in tempore vesperi.*] Heb. *vespere erit lux*, id est, vt Tigurina, *ad vesperam erit lux.* q. d. Ad finem huius temporis calamitosi, quasi ad vesperam desinet hoc eius nubilum, & succedet lux felicitatis & gaudij, nimirum quando Machabæi vindicabunt ciues suos, & profligabunt copias Antiochi.

Alleg. sub Christo. Sub hoc Machabæorum typo parabolicè significat, post obscuritatem & vmbras legis Iudaicæ, postque ignorantiæ tenebras, & malitiæ gelu, in quibus omnes gentes ante Christum; quin & ipsi Iudæi degebant, successuram lucem Euangelij Christi, in eamque quasi in vesperam desiturum diem illum obscurum Iudaismi, iuxta illud oraculum Zachariæ: *Illuminare his qui in tenebris & in vmbra mortis sedent*, Lucæ 1. 79. Et

A Isaiæ cap. 60. 1. *Surge, illuminare Ierusalem, quia venit lumen tuum.* Hoc est quod ait Paulus Rom. 13. 12. *Nox præcessit, dies autem appropinquauit.* Hinc & Christus dicitur venisse in carnem sub finem, & quasi ad vesperam mundi.

Symbol. in resurrectione Christi. Symbol. Theod. hæc refert ad diem passionis Christi: tunc enim tenebræ factæ sunt super vniuersam terram, quæ diem quasi verterunt in noctem, ita vt dies illa propriè non esset dies, neque nox, sed participium vtriusque; eráque in ea frigus. Vnde Petrus stabat ad ignem calefaciens se; post quam successit clara dies resurrectionis Christi. Sic & Clemens Roman. lib. 5. Constit. cap. 13. *Postea*, inquit, *fuerunt tenebræ à sexta vs-*
B *que ad nonam, & rursus lux vespere, sicut scriptum est: Non dies, & non nox, & ad vesperam erit lux.* Sic & Euseb. lib. 6. demonstr. cap. 18. Porrò frigus vel propriè accipi potest, vel metonymicè pro tenebris & nocte: hæ enim sunt frigidæ: opponitur enim frigus luci, dum ait: *Non erit lux, sed frigus & gelu.* ita Sanchez.

Anagog. in resurrectione vniuersali sextupliciter. Anagog. In tempore huius vitæ non est clara lux cognitionis Dei, nec serena dies amoris cultúsque Dei; tum quia per fidem ambulamus, non per speciem; tum quia ambulamus inter improbos, in quibus extincta est charitas; in ipsis 1. quoque sanctis ob concupiscentias & tentationes, sæpe refrigescit charitas: at vespere, putà in fine mundi, erit lux æternæ claritatis, quando facie ad faciem videbitur Deus deorum in Sion.
C Vnde S. Iob orabat cap. 3. 3. dicens: *Pereat dies in qua natus sum.* q. d. Pereat dies mortalitatis, & lux immortalitatis erumpat, ait S. Greg. ibidem. Et sponsa Cant. 2. 17. optat *vt aspiret dies æternitatis, & inclinentur vmbræ* temporis & mortalitatis. Hæc ergo dies lucidissima & lætissima erit sanctis & beatis, obscurissima verò & tristissima impiis & damnatis. Vnde aliqui vnam hanc diem aiunt fore quasi duplicem, scilicet in *ea non erit lux, sed frigus & gelu improbis*: eadē verò erit dies & lux probis & piis: sicut eadem dies Hebræis in Ægypto erat dies lucidissima, Ægyptiis verò nox obscurissima per plagam tenebrarum, quam Deus eis inflixerat. Nam vt ait Sapiens cap. 17. 22.
D *Omnis orbis terrarum limpido illuminabatur lumine, &c. Solis autem illis superposita erat nox, imago tenebrarum, quæ superuentura illis erat.* Insuper paulò ante diem iudicij erunt dies nubili & frigidi, tum physicè ob eclipses & procellas cœlestes, tum moraliter ob errores varios & hominum impietatem, æquè ac ob plagas maximas, quas Deus impiis immittet, quæ recensentur Apocal. cap. 7. & 8. & 9. & 16. Sed *vespere*, id est, in fine mundi succedet lux vna clara, putà æterna dies glo- 2.
riæ, cui nulla succedet nox. ita S. Hieron. Cyril. Remig. Hugo, Lyran. Sanchez & alij, qui arbitrantur hunc sensum esse literalem: ego anagogicum esse censeo, sed præcipuè hic intentū à Spi-
E ritu S. Illi enim verba textus optimè congruunt. Nam sub illud tempus neque dies erit, quia sol obscurabitur, & luna non dabit lumen suum, & stellæ de cœlo cadent: sed neque nox erit, quia Sol, licet obscuratus, præsens erit huic hemisphærio. Ad extremum tamen erit lux, eáque clarissima, quia peracto iudicio reprobísque in tartarum demersis, renouabitur mundus, ac sol septuplo clariùs lucebit, luna verò instar solis, vt ait Isaias cap. 30. vers. 26. Accedet splendor Christi 3.
& sanctorum omnium, qui fulgebunt sicut sol, Matth. 13. 43. Quin & elementa iam purgata, plu- 4.
rimum

rimum lucis & splendoris addent mundn. Nam si credimus S.Thomæ in 4.dist. 48.quæst. 1.art.4. *Terra erit lucida & peruia sicut vitrum in superficie, aqua sicut crystallus, aër sicut nunc est cælum,*
5. *ignis sicut nunc sunt luminaria cæli.* Rursum non erit dies, neque nnx, id est, vicissitudn & successio qua nnx continuò succedit diei, quia snl stabit, ac proinde vnus & continuus erit dies luci-
6. dissimus. ita Sanchez. Huc accedit illa nonnullnrum expositio, quæ talis est, q.d. Dies illa iudicij, quæ snli Deo est nota, quia vltima erit sæculi, hinc non habebit sibi succedentem aliam diem aut nnctem; & quia admirabilis erit & extraordinaria, tam electis, quàm reprobis, nnn pnpriè dies, nec nox dicenda erit, sed vespera, id est, finis eius desinet in lucem, id est, sanctorum gloriam æternam. Huc alludens noster Thomas theodidactus lib.3.de imitat. Christi cap.47. piè & nerunaè ex persnna Christi ad fidelem & pium: *Age,* inquit, *quod agis fideliter, labora in vinea mea: ego ero merces tua. Scribe, lege, canta, geme, tace, ora, sustine viriliter contraria: digna est his omnibus & maioribus prelys vita æterna; veniet pax in die vna, quæ nota est Domino, & erit non dies, neque nox, huius scilicet temporis; sed lux perpetua, claritas infinita, pax firma & requies secura. Non dicet tunc: Quis me liberabit de corpore mortis huius? Nec clamabis: Hei mihi, quia incolatus meus prolongatus est; quoniam præcipitabitur mors, & salus erit indefectiua, anxietas nulla, iucunditas beata, societas dulcis & decora.* Hoc cogitabant S. milites & martyres quadraginta sub Licinio Imp. ab Agricolao præfecto damnati ad stagnum gelidum. Hi enim se inuicem hisce vocibus ad illud fortiter subeundum incendebant: *Durum frigus, sed dulcis paradisus. Affligens glacies, sed delectabilis requies. Breui tempore durantes sinus Abraha nos perpetuò fouebit. Vnam noctem cum sempiterno æuo* (& cum vna die perenni, quæ nnn habet noctem, neque finem) *commutabimus. Incendatur frigore pes, vt cum angelis continuò saltet. Torpescat frigore manus, vt facultatem habeat in Deum attollendi. Quando semel mors oportet, moriamur vt viuamus.* ita refert S. Basil. hnm. de 40. martyribus. Quocirca ante vesperam missi in stagnum, cùm nec dies esset, nec nox, vespere & nocte luce cœlesti dnnati sunt. Nam circiter tertiam noctis horam sol ens circumfulsit, ita lucidus & calidus, vti est in æstate, frigúsque & gelu stagni dissoluit, aquámque calidam reddidit. ita habet enrum vita apud Surium die 9. Martij.

Vidit hæc per vmbram diuinus Platn, cuius hæc est gnome in Theætetn: *Philosophia, siue vera sapientia est animi reditus è tenebrosa ista vita, quæ potius nox dicenda est quàm vita, ad veram entis lucem.* Quocirca ipse passim sapientiæ studiosos adhortatur, vt calcatis carnis concupiscentiis, vni vacent inquirendæ & cnntemplādæ veritati, lucíque diuinæ. Deus enim est τὸ ὂν, τὸ καλὸν, τὸ ζωῆς εἶδος, ipsum ens, ipsum pulchrum, ipsa vita, &c. ait idem in Phædn.

Vers. 8. *Exibunt aquæ viuæ.*] Aquæ viuæ vocantur fontanæ, quæ è suis venis scaturiunt & ebulliunt. Magnum vrbi locóque commodum, æquè ac recreatinnem & nrnamentum afferunt fontes, eorúmque aquæductus. Hinc Romani moderni, & magis prisci, Romam aquis fontanis, earúmque aquæductibus ingenti labore & sumptu impleuerunt, adeò vt Plinius lib. 36. cap. 15. eos vocet orbis miracula, nec iis quid magis miran-

Aquęductus Roman. & Iudæorum, orbis miracula.

A dum esse Romæ, imò nec in totn nrbe esset. Similes fecerunt Iudæi in Ierusalem, præsertim Salomnn, qui de se ait Eccles. 2.4. *Extruxi mihi piscinas aquarum*, adeò vt noster Vilalpandn tomo 2. de templo pag. 565. contendat aquæductus Salomnnis magnificentinres fuisse aquæductibus Romannrum. Tales quoque fecit Ezechias, 4. Reg. 20. 20.

Alludit ergn Zacharias ad hnsce Ierosolymæ fnntes, innuitque eos in captiuitate Babylonica, vel ab Antiochn confractos, aut cnllapsos, fore restaurandos, augendos & exornandos. Hoc enim fecisse Iudæos è captiuitate reduces, docet Nehemias cap. 3.15. dicens: *Et portas fontis ædificauit Sellum*, &c. *& muros piscinæ Siloë in hortum*
B *regis.* Et vers. 16. *Vsque ad piscinam, quæ grandi opere constructa est.* Et Eccles. 50. vers. 3. de Simnne Pontifice, qui vixit tempore Ptolomæi Philadelphi (auū enim habuit Iaddo Pontificem, quē adnrauit Alexāder Magnus) dicitur: *In diebus ipsius emanauerunt putei aquarum, & quasi mare adimpleti sunt supra modum.* Idem fecisse Machabæos, eorúmque posteros in restauratione Ierusalem non est dubium: ita enim ornarunt Ierusalem, vt videretur esse orbis deliciæ. Hinc Adrichomius & alij chnrographi, perplures in Ierusalem describunt fontes; nimirum ad Orientem *ad*, id est, versùs *mare Orientale* (qund est mare
C mortuum, siue lacus Asphaltites) respiciebāt fons Silnë, fons Rogel, fons Dracnnis, torrens Cedron, probatica piscina: ad Occidentem *ad*, id est, versùs *mare nouissimū*, id est, mediterraneum, inter alios eminebat fons Gihon, vbi Salomon in Regem vnctus est, isque duplex, superior & inferior. Insuper riuus erat qui ex Ierusalem defluebat vsque ad mare Orientale, & in illud influebat ad statuam salis, iuxta Engaddi. Ex alio latere erat collis aquæductus, iuxta Gabaon & Ierusalem, vbi Abner cnnfodit Azaël fratrem Ioab, 2. Reg. 2. Videmus multis in prouinciis fluuios integros ad multa milliaria, alueum effodiendo,
D arte duci. Ita, vt alins taceam, Bruxella vrbs Belgij celebris, & sedes Principum, sun sumptu fouea effossa, fluuium ductilem fecit per spatium quindecim milliariū Italicnrum, vsque ad Scaldim, qui Antuerpiam alluit; fluuium, inqiam, nauigabilem, qun merces omnes Antuerpiam, indéque in Hispaniam & per tntum nrbem, magnn commodo & lucro vehit reuehitque. Quid si Iudæi similem fossam fluuiúmq; fecerint, duxerintque è Ierusalem ad mare Mediterraneum, vt eo merces nmnes marinas in vrbem inueherent, & suas endem eueherent, diuidendas & diuendendas per totum orbem? Sanè distantia Ierusalem à mari Mediterraneo duplo tantùm maior est, scilicet triginta circiter milliarium (quod est iter vnius diei) imò par erit, scilicet quindecim
E milliarium, si è Ierusalem fluuium ducas in torrentem Gaas, aut in torrentem qui Eleutheropoli in mare hoc decurrit. Id si verum est, ad amussim respondet verbis Zachariæ, dum ait: *Medium earum ad mare Orientale, & medinm earū ad mare nouissimum*, qund est Occidentale, siue Mediterraneum. De templo cnnstat ex Aristæa lib. de Septuag. Interpr. illud aquęductibus subterraneis fuisse refertum ad quinque vsque stadia. Vnde ad hosce Ierusalem fontes alludens S. Ioannes Apoc. 22. 1. dicit similes, sed præstantinres fore in Ierusalem cœlesti. Summa hac aquarum copia non aliud significat Prnpheta, quàm magnā fore

Fluuij ductiles.

Ieroso

Ierosolymæ felicitatem & amœnitatem, ita vt tota aquis sit irrigua, quæ ex ea vtrinque in campos effluant, eósque fœcundent & oblectent; quod tempore Machabæorum, & posterorum reipsa completum esse constat.

Symb. fontes significant victorias Machabæorum.

Iam sub hisce fontibus & aquæductibus Ierusalem, symbolicè intelligit faustos lætósq; egressus Iudæ & fratrum eius, tum ad prælia & victorias de Antiocho capessendas, tum ad colligendos Iudæos fugitiuos, & eos, qui metu Antiochi prolapsi erant ad gentilismum, reuocandos ad fidem; stantes verò animandos ad constantiam; idque per totam Iudæam, cuius terminus ad Orientem erat mare Orientale, siue mortuum; ad Occidentem mare mediterraneum. q. d. Exibunt è Ierusalem Machabæi, qui arentem & squalentem in tanta persecutione Iudææ faciem ita rigabunt, vt Iudæi ferè extincti reuiuiscant, putà Iudas exibit contra Galaad & Ammonitas, qui sunt ad Orientem iuxta mare mortuum; Ionathas verò contra Ioppen & Philisthæos, qui sunt ad Occidentem Ierusalem, vt patet 1. Machab. 5. 6. & 55. & cap. 10. 76. ita Paulus à Palacio.

Parab. doctrinam & gratiam Apostolorũ.

Parabolicè verò & potissimè, intellige aquas doctrinæ & gratiæ euangelicæ: has enim Christus & Apostoli ex Ierusalem, quasi ex matrice eructarunt, & deriuarunt per totum Orientem & Occidentem (vnde Arias per mare Orientale & Occidentale, accipit Oceanum Orientalem & Occidentalem, quo Hispani & Lusitani nauigant in Indiam, tam Orientalem quàm Occidentalem, ibique fidem & Ecclesiam Christi proseminant) sub quibus reliquas duas mundi plagas, scilicet Austrum & Aquilonem subintellige: idque fecerunt tam æstate quàm hyeme, id est, ingiter omnique tempore, tam commodo quàm incommodo, tam aduerso quàm prospero. q. d. *De Sion exibit lex, & verbum Domini de Ierusalem.* Isaiæ 2. 3. ex ea enim spargetur lex & gratia Christi per totum orbem. Alludit ad id quod dixit cap. 13. 1. *In illa die erit fons patens domui Dauid, & habitantibus Ierusalem.* q. d. Ex Ierusalem quasi ex fonte promanabunt aquæ vitales sapientiæ, & gratiæ ad omnes gentes. ita S. Cyril. S. Hieron. Remig. Hugo, Ribera hic, & Euseb. lib. 6. demonstr. cap. 18. & S. August. lib. contra Fulgent. Donat. cap. 6. Accedit Theod. qui putat hic alludi ad aquam & sanguinem quæ fluxerunt è latere Christi, in cruce lancea transfixi, quæ fuerunt symbola redemptionis nostræ & sanctorum, quibus saluantur omnes gentes. *Aqua*, inquit, *nos purgat & à peccatis expiat: sanguis nutrit, rigat & germinare facit*, scilicet fructus bonorum operum.

Anag. fontes sunt dotes beatorum ex visione Dei manantes.

Anagog. significantur hic dotes & gaudia beatorum in Ierusalem cœlesti, quæ ex visione Dei quasi ex fonte promanant, de quibus Apocal. 22. 1. *Et ostendit mihi flumen aquæ vitæ splendidum tanquam crystallum, procedentem de sede Dei & Agni*, &c. Vide ibi dicta. Cuius rei symbolo è paradiso terrestri emanabant quatuor fluuij, Genes. 2. 10. ita Lyran.

In æstate & in hyeme erunt.] q. d. Perennes erunt hi fontes Ierusalem, iugiter scaturientes aquas. Symbolicè, Machabæi tam hyeme quàm æstate, id est, quouis tempore, etiam importunissimo, pugnantes & vincentes consolationem, quietem & lætitiam dabant Israëli, instar fontium perennium. ita Palacius. Parabolicè, in Ecclesia fontes doctrinæ & gratiæ, quæ sunt sacramenta,

A iugiter manant volentibus eos haurire.

Tropol. nullis laboribus, nulloque tempore, siue aduerso siue prospero, viri sancti exarescunt, vt gratiam Dei amittant; aut si Doctores & pastores sint, vt eam in alios non deriuent & effundant. ita Stunica. Septuag. vertunt: *In æstate & in vere erit sic*, quod S. Hieron. mysticè exponit, q. d. Hæ aquæ fluent in Paschate & Pentecoste: tunc enim solet celebrari solennis Baptismus, cui proinde fontis sacri impletio & benedictio præmittitur: *Vt celebremus*, inquit, *Pascha & Pentecosten, in quibus de terrenis transimus ad cœlestia, & fructus nostros offeramus Deo. In Phase enim hyemis finis, veris exordium est: in Pentecoste æstatis principium, quando laborem manuum nostrarum, & fructuum offerimus Deo.*

B *De hac æstate & vere milus perpetuò loquitur ad Deum: Tu fabricatus es auroram & solem, æstatem & ver tu plasmasti.*

Et erit Dominus rex super omnem terram.] Ad literam tenuiter hoc competit Machabæis, quorum prælia & victoriæ diuinæ in omni terra, scilicet Iudæa, imò toto orbe diuulgatæ & celebratæ sunt; ac consequenter pleræque gentes Deum earum datorem & auctorem, quasi Dominum totius terræ timuerunt & celebrarunt. Verùm planè & plenè id conuenit Christo, quem vt Deum mundi Dominum, per prædicationẽ Apostolorum agnouerunt, inuocarunt & coluerunt omnes gentes. ita S. Hieron. Remig. Ruper. Haymo, Ribera & alij. Vers. 9.

C *In die illa erit Dominus vnus, & nomen eius vnum.*] q. d. Iam in orbe multi habentur & nominantur dij, vt Iupiter, Apollo, Saturnus, Mars, &c. sed tempore Christi vnus ab omnibus gentibus coletur, & nominabitur Deus, putà Christus, qui solus verus est Deus, idémque cum Patre & Spiritu sancto. Tunc ergo vbique nomen solius Christi inuocabitur, non idolorum. ita Vatab. & alij iam citati. Nota metonymiam: nomen enim significat rem, putà personam nominatam. Sic Poëtæ viros celebres & nominatos, vocant nomina. Vnde Ouidius Eleg. 4. lib. 3. Trist. *Viue tibi, & longè nomina magna fuge: nomina*, id est, potentes & principes, qualis erat Augustus, qui Ouidium relegauit in Sarmatiam, quæ nunc est Polonia, vbi locus exilij eius ostenditur.

D *Et reuertetur omnis terra vsque ad desertum.*] Hebr. *sicus desertum*, id est, æquè ac desertum. Vnde Septuag. vertunt: *Circuiens* (Dominus, qui præcessit) *omnem terram & desertum*, id est, *vsque ad desertum* inclusiuè, vti vertit Noster. Ad literam significatur, quòd Iudæi, qui in persecutione Antiochi dispersi fugerant vsque ad deserta, montes & cauernas, post pugnas & victorias Machabæorum reuertentur ad suas sedes & domos; reuertentur, inquam, ex colle, scilicet Gabaa, vt habent Hebræa (quæ fuit vrbs Beniamin, in qua natus est Saul primus rex Israëlis) qui erat limes Aquilonaris regni Iudæ, vsque ad Remmon, qui erat alter Iudæ limes ex parte Australi. q. d. Iudæi dispersi in extremos limites regni, reuertentur in suas sedes, ac præsertim in Ierusalem, in eáque quietè & lætè degent: quo significat totam Iudæam fore pacatam, quietam & felicem. ita Palacius & Mariana. Hoc verum in Machabæis & Synagoga, verius in Apostolis, per quos omnes gentes confluxerunt ad Ecclesiam. Vers. 10.

E Secundò, quia Hebr. ערבה *araba*, non tantùm desertum, sed & planitiem significat, hinc alij sic explicant, q. d. *Reuertetur*, id est, redigetur omnis

terra

terra vicina Ierosolymæ in desertum, id est, in solum planum, siue in planitiem & aream, vt eousque dilatari, eique inædificari possit vrbs Ierusalem, eiúsque suburbia, villæ & vineæ. Vnde ex Hebræo vertunt Chald. & Pagnin. *Circumdabitur omnis terra velut planities.* Et Tigurina: *Circundabitur vniuersa terra vt æquore plano.* Et Vatab. *Vertetur vniuersa terra tanquam planities.* Alij ad verbum: *Et circuietur vniuersa terra vt planities.* Hebr. enim יִסּוֹב *issob* idem est quod *circuietur*, vel circundabitur. q.d. Vniuersa terra circa Ierusalem, quæ montosa est, vertetur in planitiem, complanabitur & fiet æqualis, vt à quouis facilè circuiri & circumambulari possit. Solent enim montes vicini vrbes abscondere, auram liberam impedire, & dare latebras hostium insidiis. Promittit ergo Deus se montes hosce complanaturum, ne vrbi prospectum, tam actiuum, quàm passiuum adimant, & vt aëre libero ventisq; perflari possit, nec hostium subiaceat insidiis, ac domos & muros suos eò propagare possit: vrbes enim in planitie sitæ amœnæ sunt, ac eminus cōspiciunt & conspiciuntur. Hæc vt sonant, tenuiter facta sunt ab Assamonæis: vnde per hæc potiùs symbolicè significatur Ierusalem spiritalis, id est, Ecclesiæ Christi amœnitas, æquabilitas, incrementum & propagatio, & quódque Deus omnia in ea ardua complanabit, & facilia efficiet per gratiam Christi, adeo vt etiam pueri & puellæ ea superent, non tantùm constanter, sed & hilariter, iuxta illud: *Omnis vallis implebitur, & omnis mons & collis humiliabitur, & videbit omnis caro salutare Dei*, Lucæ 3.5. Vnde rursum significatur, Apostolos ituros ad gentium deserta, ibique barbaros ad Christum conuersuros, vti modo fit in Indiis. Addunt aliqui, per fidem Christi factum esse, vt regiones olim desertæ colerentur & habitarentur, vti reipsa factum esse in Germania, Hungaria, Polonia, Dania, Suecia, &c. demonstrat Thomas Bozius in signis Ecclesiæ tomo 2. lib. 20. signo 88. Hoc est quod exultans canit Isaias cap. 35.1. *Lætabitur deserta & inuia, & exultabit solitudo, & florebit quasi lilium. Germinans germinabit, & exultabit lætabunda & laudans. Gloria Libani data est, decor Carmel & Saron. Ipsi videbunt gloriam Domini, & decorem Dei nostri.* Vnde S. Hieron. mysticè sic explicat: *Tunc reuertetur omnis terra in qua habitauere Iudæi, vsque ad desertum, id est, vsque ad populum gentium, qui prius desertus erat & legis notitiam non habebat, à Gabaa vsque ad Remmon, hoc est, à colle vsque ad excelsum: quia de terra, & de deserto ad colles, & de collibus ad montana consurgimus. Vnde & sponsus Cant. 2. transilit colles, qui minores sunt, & salit super montes excelsos, de quibus scriptum est: Montes excelsi ceruis.* Verùm Mariana ad literam planiùs & faciliùs hanc versionem sic explicat, *Circundabitur omnis terra sicut planities*, q.d. Illis aquis viuis, quas vers. 8. dixi egressuras è Ierusalem, irrigabitur & circundabitur omnis terra, scilicet vicina Ierosolymæ. Hoc factum esse tempore Machabæorum, patet ex fonte Gihon, Rogel, Cedron & aliis paulò antè nominatis, quibus irrigatur & quasi vtrinque ambitur Ierusalem, tam ad Orientem, quàm ad Occidentem, vt patet inspicienti typum & delineationem Ierosolymæ, quam ad viuum exhibet Adrichom. & alij. Quocirca frustra contendunt Iudæi hæc nunquam esse impleta, sed implenda à suo Messia. Cœperunt enim impleri sub Machabæis corporaliter, vti docent Palacius, Mariana & alij, sed spiritualiter, multóque excellentiùs & diuiniùs impleta sunt per prædicationem Christi & Apostolorum.

A

De colle Remmon.] Hebr. מִגִּבְעָה *miggheba*, quod Septuag. Chald. Rabbini, eósque secuti Tigur. Pagnin. & alij recentiores, accipiunt vt nomen proprium, vertúntque: *De Gabaa vsque ad Remmon.* Et sic Noster accipi potest, *de colle*, scilicet Gabaa, vsque ad Remmon. Remmon enim est accusatiui casus: patet ex articulo *Lamed*, qui ei præfigitur: *Lamed* enim Hebræis seruit accusatiuo. Verùm quia subinde *Lamed* seruit quoque genitiuo, hinc secundò verti potest, *De colle Remmon*, id est, Remmonis. Si per accusatiuum exponas, sensus erit quem paulò antè dedi, nimirum quod

B reuertentur Iudæi dispersi vndequaque, scilicet ex colle Gabaa, qui est ad Aquilonem Ierusalem, vsque ad Remmon, qui est ad Austrum eiusdem. Vbi nota duplicem fuisse Remmon, vnam in tribu Simeonis, de qua Iosue 19.7. hæc erat Australis Ierosolymæ; vnde de ea hic agitur: alteram in tribu Iudæ; hæc erat Aquilonaris, quam Ioseph. lib. 5. Antiq. cap. 6. vocat Roob, eratque petra prærupta, & in ea vrbs, distans à Ierusalem quindecim milliaribus, non longè à Gabaa inter Septentrionem & Orientem, in qua continuerunt se sexcenti viri in exterminio tribus Beniamin, ex quibus tota tribus reparata est, Iudic. cap. 20. & 21. ita S. Hieron. Adricho. & alij. Iam si Rem-

C mon hoc secundum accipias, idque in genitiuo, sensus erit similis iam dicto: iuxta aliam verò versionem paulò antè allatam, sensus erit, q. d. Complanabitur regio vicina Ierusalem à colle Remmon, qui est ad Septentrionem, *ad Austrum*, intellige &, q.d. Et ad regionem quæ est ad Austrum. ita Sanchez: vel vsque ad Austrum, id est, vsque ad locum Remmoni ex parte Australi oppositum, ita vt spatium intermedium sit æqua, iucunda & amœna planities, paténsque campus, per quam protendantur Ierosolymæ partim plateæ, partim suburbia, partim villæ, vineæ & horti. Aut q.d. Incolæ terræ sanctæ à Remmon vsque ad Australem locum ei oppositum, venient in Ie-

D rusalem, vt eam ædificent. Aut aquis viuis è Ierusalem egredientibus irrigabitur planities, interiecta inter Remmon & Australem locum ei oppositum.

Mysticè, fideles in Ecclesia dicunt cum sponsa Cant. 4.6. *Vadam ad montem myrrhæ & ad collem thuris*, putà pœnitentiæ & orationis: indéque pergunt ad Remmon, id est, malogranatum (vnde & Andreas Masius in Iosue cap. 19. vers. 13. censet locum hunc dictum esse Remmon, à malorum granatorum copia & fertilitate) putà ad plenam charitatem, tam Dei, quàm proximi. Sicut enim malogranatum plurima grana complectitur, iisque quasi coalescit; ita charitas omnes proximos Mysticè.

E visceribus suis complectitur, sibique astringit & vnit, atque ex omnibus omnium & singulorum amoribus quasi coalescit.

Et exaltabitur Ierusalem.] Tam domibus & muris, quàm fama & gloria. Machabæi enim ædificarunt montem Sion, scilicet cingentes eum altis muris & turribus per circuitum. ita Palacius.

Et habitabitur in loco suo.] Id est, loco pristino reædificabitur, ait S. Hieron. Verùm Rom. & Hebræa legunt, *habitauit*, id est, habitabit, *in loco suo*, id est, quietè, securè, lætè habitabit domi suæ, nullos metuens hostes. Septuag. hebr. רָמָה *rama*, id est, *exaltabitur*, accipiunt vt nomen proprium.

Vnde

Vnde verrunt: *Rama autem in loco permanebit.*

A porta Beniamin.] Erat hæc in Bezetba,siue Cænopoli,id est,noua vrbe. Significat ergo veterem vrbem augendam per nouam,putà adiiciendam ei Bezetham,siue Cænopolim. Vbi nota,Ierusalem ita adauctam fuisse,vt veteri ciuitati duæ aliæ partes,quasi nouæ ciuitates sint adiectæ, ita vt esset quasi trina, vel triplex ciuitas, quarum quæque suos habebat muros & portas. Hinc & vocabantur,prima,secunda, tertia ciuitas. Prima erat vetus, in qua erat porta prior. Secunda erat veteri proxima,in qua habitabat Holda Prophetissa,4.Reg.22.14. Tertia erat extima,& vocabatur Bezetha, siue Cænopolis, in qua erat porta Beniamin. Vide typum Ierosolymæ apud Adrichom.

Ierusalem erat triplex ciuitas.

A turri Hananeel.] Quæ erat vltima ciuitatis veteris,indéque cœpit augeri ciuitas,adiecta Cænopoli,*vsque ad torcularia regis*, quæ erant in aduersa parte remotissima, putà in monte Sion, in quibus vinum regum exprimebatur. Omnia hæc significant Ierusalem valde augendam,& ornandam ad quatuor portas sub Machabæis, inquit Mariana & Palacius;per quod symbolicè significatur amplificatio,complanatio,& exornatio Ecclesiæ Christi ad quatuor plagas mundi, ac multitudo credentium & Christianorum. Simile symbolum dilatationis Ecclesiæ, sub typo extensionis Ierusalem, habet Ierem.cap.31.in fine, & Isaias c.51.2.vt ibi dixi.

Vers. 11. *Anathema non erit amplius.*] Hebr. חֵרֶם *cherem*,id est,excisio,id est, res abominanda & excindenda,putà idolum quod Antiochus collocauit in templo,quod à Daniele cap.11. 31.vocatur abominatio desolationis.q. d. Amplius idola non polluent templum, nec colentur. ita Theod. & Palacius. Hoc factum sub Machabæis. Secundò propriè,anathema Hebr.dicitur *cherem*,id est,excisio,succisio,occisio,vt vertit Chald.de quo dixi Rom.9.3.& Leuit.cap.27.28. q.d. Amplius non excindetur,nec vastabitur Ierusalem, scilicet vsque ad longum & immemorabile tempus: nam postea à Tito planè excisa est. Parabolicè,Ecclesia Christi non excindetur, sicut excisa est Synagoga,sed durabit in æternum, donec à statu militante transferatur in triumphantem.Vnde S.Hieron. *Nullus*,inquit,*erit metus hostilis impetus,nulla formido.* Nam *sedebit Ierusalem secura*, in fide & spe tutelæ & protectionis diuina; pari modo securus in ea sedebit fidelis & sanctus quisque,iuxta illud Psal.90. 1. *Qui habitat in adiutorio Altissimi, in protectione Dei cœli commorabitur.* Vis exemplum illustre,imo in vno multa,eáque eximia?accipe. Magnus ille S. Sabas, qui tempore Anastasij & Iustiniani Imper. acriter Conc.Chalcedonense propugnauit, & meritis cumulatus anno ætatis 92.Christi 531. gloriosus migrauit in cœlum,cum furiosè in eum irrueret Satanas specie leonis,stetit securus, quia Deo nixus,aitque: *Si accepisti contra me potestatem,cur reprimis impetum? Ego sum paratus,Dei cedens nutibus,& non inuitum me offerens,vt deuorer. Sin minus,cur fremis & exultas inaniter? Ambulabo enim,& conculcabo te leonem munitus Christi virtute.* Aufugit Satanas: omnes autem feræ ab illo tempore eidem magis fuerunt mansuetæ & obedientes: adeo vt ipse vnà cum eis versaretur,& nihil omnino læderetur. Agarenus machinans S.Sabæ necem,eo orante: *Hi in curribus Domine,& in equis, nos autem in nomine tuo magnificabimur*, illico à terra, quasi alter Dathan,absorptus est.Exinde Dei gratia ita virum sanctum imbuit, vt nihili faceret barbarorum insidias; & non solum ab eis non vinceretur, sed ne terreretur quidem penitus. Multis ergo ei se in sanctam disciplinam dantibus,Laura eius facta est chorus Apostolorum,aut angelorum Ecclesia laudantium Dominum. Ipse toto ieiuniorum tempore erat ieiunus, & nihil cibi attingebat,nisi quod Sabbathis & Dominicis diuina sumebat sacramenta. Tentatus à dæmone psallebat:hinc cor eius tranquillitate & hilaritate implebatur.Dæmon se ab eo victum exclamauit. Magna in Deum fiducia ab eo per miraculum aquam,pecuniam, & quicquid voluit,obtinuit. Ingressus speluncam ingentis leonis, cum se post preces sopori dedisset, ad eum media nocte fera accessit,& cum eum veste apprehendisset foras trahebat. Ille excitatus & leonis conspectu minimè conturbatus, nocturnos hymnos protinus est aggressus. Leo foras egressus,expectabat quoad preces finiret: quibus finitis leo regressus, veste eum tentat extrahere; cui ille intrepidus: *O leo*,inquit,*hæc quidem spelunca ambobus,si velis, sufficit ad habitandum. Sin hoc tibi non videtur, tu mihi potius spelunca cede: ego enim Dei manu sum formatus,& eius sum honoratus imagine.* His auditis leo abiit, S. Sabæ cedens spelunca & cubili. Quin & latrones occurrentibus leonibus: *Per preces*,inquiunt,*Sabæ monachi, viâ nobis cedite*: & statim leones tanquam graui plaga,nomine Sabæ percussi,in fugam se coniecerunt:quo viso latrones conuersi vitam mutarunt. Leo, cui erat pes paxillo transfixus, accessit ad S. Sabam, pedem porrigens, & opem poscens. Exemit paxillum vir sanctus,quare gratus leo ei deinceps quasi famulus adhæsit, & in omnibus quoad potuit inseruiuit,custodiés asinum,qui monasterio aquam & necessaria comportabat. Qui feras non formidabat, reges non timuit. Anastasium hæreticum Imper. liberè redarguit. Iustinus Imperator eius faciem lumine coruscam intuitus,quasi angelum Dei excepit, ab eóque benedictionem petiit. Iustinianus Imper.eum reueritus, mira eius rogatu effecit. Statuerat ei ad colloquium horam tertiam:illa vt sonuit, Sabas relicto Imperatore, ad solitam psalmodiam se recepit.Vrgente discipulo vt Imperatori occurreret: *Imperator*,inquit,*facit quod ei conuenit: & nos facimus id quod debemus.* Hæc Cyrillus in vita S.Sabæ.

*Vers.*12.] Et hæc erit plaga, qua percutiet Dominus omnes Gentes, quæ pugnauerunt aduersus Ierusalem:tabescet caro vniuscuiusque stantis super pedes suos,& oculi eius contabescent in foraminibus suis, & lingua eorum contabescet in ore suo.

Vers. 13.] In die illa erit tumultus Domini magnus in eis: & apprehendet vir manum proximi sui,& conseretur manus eius super manum proximi sui.

Vers. 14.] Sed & Iudas pugnabit aduersus Ierusalem: & congregabuntur diuitiæ omnium Gentium in circuitu, aurum, & argentum,& vestes multæ satis.

*Vers.*15.

Vers. 15.] Et sic erit ruina equi, & muli, & cameli, & asini, & omnium iumentorum, quæ fuerint in castris illis, sicut ruina hæc.

Tabescet.] Hebr. תִּמַּק *hamec*, id est, liquescet, sicut cera coram igne liquescit & dissoluitur. ita Pagnin. & Vatab. *Tabescet*, inquam, *caro vniuscuiusque stantis super pedes suos*, id est, viuentis & vigentis. q.d. Tabescent hostes Ierosolymæ, non febri, nō morbo, sed plaga diuina, ita vt sanus stans, viuens & vigens marcescat & contabescat. Id contigit Antiocho, quem Deus tumentem & furentem subitò *percussit insanabili & inuisibili plaga: vt enim finiuit hunc ipsum sermonem* (de vastanda omnino Ierusalem) *apprehendit eum dolor dirus viscerum, & amara internorum tormenta*, &c. 2. Machab. 9. 5. Simili modo Antiochi duces & milites validi cum Iuda & Machabæis decertantes, percussi à Deo & perculsi cadebant animis & viribus, quasi tabescentes. ita de Lysia dicitur 1. Machab. 4. 27. *Quibus ille auditis consternatus animo, deficiebat.* Et Iudas Deum orat vers. 32. dicens: *Da illis formidinem, & tabefac audaciam virtutis eorum, & commoueantur contritione sua.* Similiter lib. 2. cap. 10. 30. narratur quod angeli stipantes Iudam, *eum incolumem conseruabant, in aduersarios autem tela & fulmina iaciebant: ex quo & cæcitate confusi, & repleti perturbatione cadebant.* Et cap. 12. vers. 22. loquens de prælio Iudæ cum Timotheo: *Cumque cohors*, inquit, *Iudæ primò apparuisset, timor hostibus incussus est ex præsentia Dei, qui vniuersa conspicit, & in fugam versi sunt alius ab alio, ita vt magis à suis deiicerentur, & gladiorum suorum ictibus debilitarentur.*

Tyranni & Hæresiarchæ cælitus perculsi.

Parabolicè, hoc verius fuit in persecutoribus Ecclesiæ. *Legamus*, ait S. Hieron. *Ecclesiasticas historias, quid Valerianus, quid Decius, quid Diocletianus, quid Maximinianus, quid sæuissimus omnium Maximinus, & nuper Iulianus passi sunt; & tunc rebus probabimus, etiam iuxta literam prophetia veritatem esse completam, quod computruerint carnes eorum, & oculi contabuerint, & lingua in pædorem & saniem dissoluta sit.*

Sic Nestorij blasphema lingua, quam exeruerat contra Ecclesiam & B. Virginem, docens eam non esse Deiparam, sed Christiparam, à vermibus erosa extabuit. Sic Arrius cœlesti plaga percussus, dum pergit ad inuadendam Ecclesiam Christianorum Constantinopoli, correptus ingenti dolore viscerum, secedens in latrinas intestina emisit, animámque infelicem efflauit, vti refert S. Ambros. lib. 1. de fide cap. 9. & Socrat. lib. 1. Hist. cap. 25. Sic Caluinus instar Herodis fœtore & vermibus consumptus, toti orbi vindictæ diuinæ exemplum & portentum fuit, vti refert Bolsecus in eius vita. Hoc est quod ait Isaias c. 49. 26. *Cibabo hostes tuos carnibus suis, & quasi musto sanguine suo inebriabuntur.* Vide ibi dicta.

Anagog. ita dissoluet & tabescere faciet Deus Antichristum, Gog, Magog, omnésque impios in fine mundi per plagas horrendas, quas eis immittet, *arescentibus hominibus præ timore, & expectatione* (eorum) *quæ superuenient vniuerso orbi*, vt ait Christus Lucæ 21. 26. Hæ enim plagæ & terrores propriè & directè immittentur in impios, indirectè tamen & comitanter afficient etiam pios, sed in ipsorum bonum. Nam hoc erit eis vel purgatorium pœnitentiæ, vel martyrium patientiæ, ad illustrandam eorum virtutem, & augendam coronam. ita Lyran.

Tropol. Tabescit caro, oculi & lingua in nobis, quando per gratiam Christi mortificamus concupiscentiam carnis, concupiscentiam oculorum & superbiam vitæ, quæ maximè se ostendit in iactantia linguæ. Hi enim sunt tres hostes, & tentatores nostri in mundo, vt docet S. Ioannes Epist. 1. c. 2. 16. ita Stunica.

Erit tumultus Domini.] Putà à Domino excitatus, ideóque *magnus in eis*, scilicet hostibus Machabæorum, æquè ac fidelium & Christianorum. Pro *tumultus* hebr. est מְהוּמָה *mehuma*. quod Chald. vertit: *Erit conturbatio stragis coram Domino.* q. d. Conturbabuntur hostes ob stragem acceptam à Domino. Septuag. *Erit stupor Domini magnus super eos.* q. d. Deus percellet eos & in stuporem adiget, faciétque stupidos, vt se mouere & confligere nequeant. Pagnin. & Vatab. *Erit contritio Domini magna in eis.* q. d. Deus validè & vehementer conteret eos. Alij: *Erit strepitus, vel fragor Domini magnus in eis*, putà tonitru, vti olim accidit Philisthæis inuadentibus Iudæos, iuxta illud quod Anna de filio suo Samuele prophetauit, dicens: *Dominum formidabunt aduersarij eius, & super ipsos in cœlis tonabit.* 1. Reg. 2. 10. *Cùm enim Samuel offerret holocaustum, Philisthijm iniere prælium contra Israël: intonuit autem Dominus fragore magno in die illa super Philisthijm, & exterruit eos, & cæsi sunt à facie Israël.* 1. Reg. 7. 10. Idem fecit militibus Antiochi pugnans pro Iuda: nam fulmina in eos iaculatus est, vt dicitur 2. Machab. 10. 30. tonitrua enim comitari, imò causare solent fulmina.

Vers. 13.

Et conseretur manus.] Hebr. *Et ascendet manus eius super manum proximi sui*, quod Remig. & Hugo sic explicant, q.d. Infideles videntes stupenda prodigia Apostolorum, conserent manus, eóque signo fœdus inibunt, vt pariter se dedant Christo & Apostolis. Secundò, Vatab. vertit: *Ascendet*, scilicet in auras, id est, euanescet *manus eius in manu proximi*, q. d. Si quis rogarit opem à socio suo vt oppugnet Ierusalem, frustra id faciet: quia nec vires humanæ, nec consilia humana quicquam valebunt aduersùs vires & consilia Dei. Tertiò, Chald. vertit: *Et euelletur manus eius cum manu proximi sui.* Et Pagnin. *Succidetur manus eius super manum amici sui.* q. d. Implorabunt opem sociorum, sed cum iis succidentur. Quartò & verosimiliùs, Theod. & Lyran. exponunt, q.d. Tantus erit hostium tumultus, vt in se inuicem versi manus conserant, mutuísque se concidant vulneribus. Quintò & simplicissimè, q.d. Tanta erit tumultuantium trepidatio, tantus pauor, vt metu exanimes manus apprehendant, eásque conserant & conglobent, vt hac vnione conglobati pauori quoquo modo resistere valeant. Sic enim videmus oues, boues, porcos, omniáque animalia in pauore, v. g. veniente lupo, natura instigante conglobare & condensare se, quasi à sese mutuò opem petant, vt vno eóque communi agmine conferti communi hosti resistant, seséque tueantur. Ea est vis pauoris, ea ex aduerso societatis, iuxta illud Ecclef. 4. 9. *Melius est ergo duos esse simul, quàm vnum: habent enim emolumentum societatis suæ*, &c. *Et si quispiam præualuerit contra vnum, duo resistent ei. Funiculus triplex difficilè rumpitur.*

Vers.14. *Sed & Iudas.*] q.d. Multi Iudæi partim metu, A partim ex improbitate, spe opum & honorum iungent se Antiocho, & pugnabunt contra Ierusalem & Machabæos, vti dixi cap. 12. 2. Simili modo tempore Christi Iudæi oppugnabunt Ierusalem, id est, Ecclesiam nascentem in Ierusalem. Mysticè, Iudæ, id est, confitentes & fideles pugnant contra Ierusalem, id est, Ecclesiam, qui fidem Christianam quam professi sunt, abdicant & eiurant, fiúntque hæretici, Apostatæ, Sarraceni, Pagani. Hi enim solent esse infensissimi fidei semel agnitæ & Ecclesiæ hostes. ita Remig. & Lyran. Id videmus in Renegatis, qui sunt robur Turcæ contra Christianos.

Et congregabuntur diuitiæ.] Sic ad literam spoliis Nicanoris, aliorúmque Antiochi Ducum & copiarum, ditauit se suósque Iudas Machabæus, 2. Machab. 8. 27. ita Theodor. Palacius & Mariana: sub quorum typo intelligit spolia, quæ ex gentibus in Ecclesiam intulerunt Apostoli. Nam vt ait Isaias cap. 60. 16. gentes conuersæ ad Christum omnes suas opes in Ecclesiam contulerunt. Vnde gratulatur Ecclesiæ dicens: *Suges lac gentium, & mammilla regum lactaberis*, &c. *Pro ære afferam aurum, & pro ferro afferam argentum*: sub quibus rursum typicè intelligit sapientiam, philosophiam, eloquentiam, mathesim, aliásq; scientias & artes, tum liberales, tum mechanicas, quibus gentiles conuersi ornarunt Ecclesiam. Minùs congruè Lyran. hæc accipit de spoliis gentium, quæ Antichristus inferet in Ierusalem, vbi suum thronum figet. Ipse enim erit hostis & tyrannus Ierusalem, non rex & tutor.

Mysticè, Remig. Alber. Vatab. & Arias, per aurum accipiunt charitatem, per argentum sapientiam diuinam, per vestes cæteras gratias & virtutes Christianas, quas à Deo acceperunt gentes conuersæ ad Christum. Verùm eas non intulerunt in Ecclesiam, sed in Ecclesia illas acceperũt, iis tamen eam exornarunt.

Vers.15. *Et sic erit ruina equi, & muli*, &c. *sicut ruina hæc.*] q.d. Sicut dixi vers. 12. cædendos & ruituros homines, gentésque quæ cum Antiocho pugnabunt contra Ierusalem, & typicè contra Ecclesiam; ita dico pariter cædendos & ruituros eo- D rum equos, mulos, camelos &c. quibus contra Ierusalem pugnabunt, iis vel dimicando, vel sarcinas conuehendo.

Symbolicè, hęc omnia per catechresim significãt, opes & bellica instrumẽta hostiũ Ecclesię, scilicet nobilitatem, astutiam, ingenium, sapientiam, potentiam, eloquentiam, &c. cessura victrici eorum Ecclesiæ.

Mysticè cum S. Hieron. & Remig. per equos accipe luxuriosos, vel arrogantes; per mulos, dolosos, aut potiùs cerebrosos & phantasticos; per camelos, diuitiis & vitiis onustos; per asinos, accidos, stolidos & stultos. Horum enim luxuria, arrogantia, dolus, auaritia, acedia, &c. corruerunt, cum in Baptismo vel pœnitentia induerunt castitatem, humilitatem, candorem, charitatem & feruorem Christi.

Vers. 16.] Et omnes qui reliqui fuerint de vniuersis Gentibus, quæ venerunt contra Ierusalem, ascendent ab anno in annum, vt adorent Regem, Dominum exercituum, & celebrent festiuitatem tabernaculorum.

Vers. 17.] Et erit: qui non ascenderit de familiis terræ ad Ierusalem, vt adoret Regem, Dominum exercituũ, non erit super eos imber.

Vers. 18.] Quòd & si familia Ægypti non ascenderit, & non venerit: nec super eos erit, sed erit ruina, qua percutiet Dominus omnes Gentes, quæ non ascenderint ad celebrandam festiuitatem tabernaculorum.

B *Vers.* 19.] Hoc erit peccatum Ægypti, & hoc peccatum omnium Gentium, quæ non ascenderint ad celebrandam festiuitatem tabernaculorum.

Vers. 20.] In die illa erit quod super frænum equi est, sanctum Domino: & erũt lebetes in domo Domini quasi phialæ coram altari.

Vers. 21.] Et erit omnis lebes in Ierusalem, & in Iuda sanctificatus Domino exercituum: & venient omnes immolantes, & sument ex eis, & coquent in C eis: & non erit mercator vltrà in domo Domini exercituum in die illo.

Et omnes qui reliqui fuerint.] Scilicet è strage Vers.16. prælij. Ad literam alludit ad gentes, quæ post tot & tam illustres Machabæorum victorias, partim Iudaismum susceperunt, partim eis fœderatæ quotannis confluebant Ierusalem ad eorum festa, ibique Deum eorum adorabant. ita Theod. Palacius & Mariana. Sic enim Idumæos armis Hircani, qui filius fuit Simonis fratris Iudæ Machabæi, subactos, suscepisse circumcisionem & Iudaismum, docet Ioseph. lib. 13. Antiquit. c. 17. Verùm quia paucæ gentes id fecerunt, hinc typicè & potiùs sub iis intelligit omnes quæ conuersæ sunt ad Christum, q.d. Cæteris in infidelitate sua pereuntibus, reliqui gentium conuersi ad fidem Christi, singulis annis venient in Ecclesiam, ibique celebrabunt festa Christiana, non Iudaica. ita Strunica, Sanchez & alij: ac mysticè semper celebrabunt festum tabernaculorum; quia viuent peregrini in hoc mundo, tendentes iugiter ad patriam cœlestem, in qua mentem defigent, vt ibi perpetuum festum tabernaculorum in gloria agant. Nominat præ cæteris festum tabernaculorum, tum quia illud diutiùs cæteris, E putà per septem dies celebrabatur: tum quia alludit ad tabernacula Hebræorum in deserto, in quibus cœlesti columna ignis per noctem, & nubis per diem obumbratis, protegebantur à tenebris nocturnis, æquè ac ab æstu diurno. Simili enim modo fideles in Ecclesia obumbratione Spiritus S. proteguntur ab omni tentatione & ærumna: tum denique vt meminerint Christiani, se hic non habere ciuitatem & domum permanentem, sed habitare in tabernaculis quasi milites & peregrinos, ac tendere ad domum æternam in cœlis. Vide dicta Leuit. 33. 42. ita S. Hieron. Remig.

Remig. Hugo, Lyran. Vatab. Ribera & alij passim. Mysticè Euseb. lib. 8. demonstr. cap. 4. per tabernacula intelligit particulares Ecclesias, in quibus quasi in tabernaculis securi ab omni procella & incursu hostili, degunt fideles tendentes in cœlum.

Festum tabernaculorũ mysticum. Cur?

Obiiciunt Iudæi festum tabernaculorum propriè esse accipiendum, ac proinde hæc expectanda esse à Messia venturo. Cur enim illud accipiamus spiritualiter & mysticè? Resp. partim propriè illud accipi, sicque impletum esse in Machabæis; partim & potiùs spiritualiter, sicque pleniùs impleri in Christianis. Porrò cur Propheta festa Christianorum nuncupet nomine festi Iudaici tabernaculorum, causæ sunt variæ. Prima, quia loquebatur Iudæis, qui nonnisi festa Iudaica norant. Secunda, vt ostenderent festa Iudaica esse typos & figuras festorum Christianorum, hæcque illis responsura, sicut corpus respondet vmbræ. Magnam enim fidem Ecclesiæ facit consensio & consonantia noui testamenti cum veteri, quódq; omnia eius sacramenta & dona adumbrata fuerint per vetera & Iudaica. Tertia, quia Christiani longè magis & veriùs agunt festum tabernaculorum, non semel in anno, vti Iudæi, sed continuum & perenne. Hoc est quod eos monet S. Petrus Epist. 1. cap. 2. 11. dicens: *Charissimi obsecro vos tanquam aduenas & peregrinos abstinere vos à carnalibus desiderijs.* Et S. Paulus sæpe docet nos instar Abrahæ esse peregrinos terræ, sed ciues cœli & sanctorum, ac domesticos Dei. *Fides*, inquit Hebr. 11. vers. 1. & 9. *est substantia rerum sperandarum, argumentum non apparentium. Abraham fide demoratus est in terra repromissionis tanquam in aliena, in casulis habitando cum Isaac & Iacob, cohæredibus repromissionis eiusdem. Expectabat enim fundamenta habentem ciuitatem, cuius artifex & conditor Deus.* Vide ibi dicta. Quarta, quia prophetæ propheticè loquuntur, id est, parabolicè, symbolicè, ænigmaticè, tum ob rerum futurarum absentiam, quas per vmbras & figuras videbant; tum ob earum obscuritatem; tum ad prophetiæ elegantiam. Sic totum hoc caput, æquè ac totus penè Zacharias, & Ezechiel multis in locis, ac S. Ioannes in Apocalypsi symbolici sunt & parabolici. Simili modo Ægyptij sua mysteria repræsentabant per hieroglyphica: Iudæi autem erant vicini Ægyptiis, & primitus degentes in Ægypto illa ipsa viderant: vnde & subinde ea imitati sunt, quibus proinde Prophetæ simili modo prophetant, ne Ægyptiis inferiores esse videantur, præsertim cum Ægyptij sua symbola & literas, suamque sapientiam ab Hebræis, putà ab Abrahamo, Iacobo, Iosepho, Mose, &c. hauserint, vti docent Euseb. lib. 10. Præpar. 2. Clemens Alexan. lib. 1. Strom. & S. August. 18. ciuit. c. 39.

Quinta, quia res spirituales & bona spiritualia, quæ in nouo testamento attulit Christus, commodè hominibus, & præsertim rudibus Iudæis explicari non poterant, nisi per symbola corporalia quibus assueuerant.

Mysticè peregrini qui?

Tropol. & anagog. S. Hieron. *Quamdiu*, inquit, *in profectu sumus, & in cursu atque certamine, habitamus in tabernaculis; hoc omni mente nitentes, vt de tabernaculis ad firmam & stabilem sedem transeamus, id est, domum Dei.* Vnde & S. Dauid dicit in Psalmo: *Hei mihi quia incolatus meus prolongatus est.* Et: *Aduena ego sum & peregrinus, sicut omnes patres mei. Hoc loquitur qui in Ægypto est, & adhuc in sæculo constitutus. Qui autem egreditur de Ægypto (quæ* Hebr. dicitur מצרים *mitsraim, & interpretatur tribulatio) & ingreditur vitiorum solitudinem, carpit iter suum, & dicit in Psalmo: Pertransibo in locum tabernaculi admirabilis vsque ad domum Dei, &c. Vnde & ille loquitur: Quàm dilecta tabernacula tua Domine virtutum, concupiscit & deficit anima mea in atria Domini. Et post paululum: Beati qui habitant in domo tua Domine, in sæcula sæculorum laudabunt te. Vox enim exultationis & salutis in tabernaculis iustorum, &c. Vnum petiui à Domino, hoc requiram, vt inhabitem in domo Domini omnibus diebus vitæ meæ, vt videam delectationem Domini, & visitem templum eius. Qui in istiusmodi habitat tabernaculis, & de tabernaculis ad atria, & de atrijs ad domum, & de domo ad templum Domini ire festinat, debet celebrare solennia tabernaculorũ in ligno sapientia pulcherrimo.* Leuit. 23. 40.

Vers. 17.

Et erit, qui non ascenderit de familijs terræ.] Scilicet Iudææ: de ea enim hic agitur, illáque sola obligabatur lege veteri, & consequenter ad celebrandum festum tabernaculorum. ita Vatab. q.d. Iudæi qui non ascenderint in Ierusalem ad festum tabernaculorum, priuabuntur imbre, tum corporali (Deus enim Iudæos ob impietatẽ tempore Achab & Eliæ, ac deinceps sæpe puniuit siccitate & sterilitate) tum potius spirituali verbi, doctrinæ & gratiæ Dei: multò magis hoc imbre priuabuntur Iudæi & gentes, quæcunque non ascenderint in Ierusalem mysticam, id est, Ecclesiam, ibique non celebrarint festum tabernaculorum mysticum, quod iam explicaui. ita S. Hier. Remig. Lyran. & alij.

Rectè notat Sanchez, per imbrem significari maxima beneficia. Vnde Theod. sic explicat: *Non erit super eos imber, id est, nullam misericordiam assequentur.* Tota enim fertilitas & felicitas Iudææ pendebat ab imbre matutino & serotino, putà sementis & messis: vnde eum toties promittunt Prophetæ, eiúsque subtractionem impiis comminantur. Alludit ergo Zacharias ad illud Mosis Deuter. 11. 10. *Terra enim ad quam ingrederis possidendam, non est sicut terra Ægypti, de qua existi, vbi iacto semine in hortorum morem aquæ ducuntur irrigua; sed montosa est & campestris, de cœlo expectans pluuiam, quam Dominus Deus tuus semper inuisit. Et oculi illius in ea sunt à principio anni vsque ad finem eius. Si ergo obedieris, &c. dabit pluuiam terræ vestræ temporaneam & serotinam, vt colligatis frumentum, & vinum, & oleum.*

Vers. 18.

Onion Heliopolis.

Quod & si familia Ægypti non ascenderit.] Meminit Ægypti potiùs quàm aliarum regionum & gentium, Primò, quia directè respicit ad Iudæos, qui sub Ionatha fratre Iudæ Machabæi, ex consensu Ptolomæi Philometoris regis Ægypti, ibidem templum simile Ierosolymitano ædificarunt Heliopoli, in eoque Pontificem constituerunt Oniam filium Oniæ Pontificis, à quo vrbs & regio, æquè ac templum Onion est appellatum. In eodem loco puer Iesus, fugiens Herodem exulauit: vnde etiamnum ibidem ostenditur fons Iesu, irrigans hortum balsami, ex cuius irrigatione balsamum oriri censet Bredembachius, vti refert Adrichom. in Heliopoli: stetit hoc templum vsque ad imperium Vespasiani per annos 350. Erectum fuit contra legem Dei, quæ iubet vt solùm in loco à Deo electo, putà in Ierosoly-

Fons Iesu.

mitano templo immoletur, Deuter. 16. 2. Peccauerunt ergo Iudæi in Ægypto erigentes quasi altare contra altare, & facientes schisma à Ierusalem & templo ibidem iussu Dei ædificato, de quo Ioseph. lib. 13. Antiq. 6. Sensus ergo est, q. d. Si Iudæi qui in Ægypto degunt, suum Onion adire velint, nec ascendere in Ierusalem, priuabuntur pariter imbre iam dicto. Secundò, quia Ægyptij vicini erant Iudæis, iisque infensi: vode per synecdochen repræsentant quosuis Gentiles & hostes Iudæorum, q. d. Si Gentiles alienissimi à Ierusalem, quales in primis fuerunt Ægyptij, nolint in eam mysticè ascendere, putà si nolint adire Ecclesiam, fierique Christiani, non erit super eos imber gratiæ cœlestis. ita S. Hieron. Theod. Remig. Lyran. & Vatab. Tertiò, quia Ægyptus caret imbre & pluuia cœlesti: pro ea enim habet terrestrem, putà Nilum, cuius exundatione irrigatur & fœcundatur, magis vel minùs secundùm maiorem vel minorem eius eluuiem. Vnde Plinius libro 5. cap. 9. *Ægyptus*, ait, *in duodecim cubitis* (quibus Nilus exundans super agros ascendit, & eminet) *famem sentit, in tredecim etiamnum esurit, quatuordecim cubita hilaritatem afferunt, quindecim securitatem, sedecim delicias.* Quocirca cum hic Ægyptiis comminatur, dicitque: *Non erit super eos imber*, per imbrem intellige irrigationem Nili: hæc enim Ægypto est loco imbris: alioquin eis nulla est pœna carentia imbris, si adsit Nili exundatio. Vnde Chald. vertit: *Non crescet eius Nilus.* ita Mariana. Sensus est, q. d. Gentiles qui sibi videntur abundare imbre sapientiæ, vti Ægyptus abundat aqua Nili, eo destituentur, nisi adeant Ecclesiam, in eaque illum cœlitus hauriant. Punientur ariditate & sterilitate, non tam corporali, quàm spiritali gratiæ, & doctrinæ salutiferæ.

Ægyptus pro imbre habet Nili exundationem.

Quartò, quia Ægyptus Hebr. vocatur מִצְרַיִם *misraim*, quæ vox significat angustias, aut duas angustias, siue angustum & arctum quid inter duo prementia: vnde aptè repræsentat angustias infidelium præsentes & æternas, quæ eos manent nisi Ecclesiam adeant, eiúsque imbre diuino irrigentur. Quocirca subdit: *Sed erit ruina, qua percutiet Deus omnes gentes*, &c. Ruina hæc partim temporalis est, v. g. qua Constantinus, Theodosius, Carolus, aliique Principes Christiani percusserunt & prostrauerunt infideles in præliis; partim æterna, qua eos Deus percutiet in gehenna.

Vers. 19. *Hoc erit peccatum Ægypti.*] *Peccatum*, id est, peccati pœna & plaga, putà ruina iam dicta. Vnde Chald. *Hæc erit vltio Ægyptiorum, & punitio populorum.* est metonymia. Secundò propriè, q. d. Hoc erit antonomasticè peccatum, scilicet peccatum peccatorum omnium maximum, si nimirum nolint geotes exire è suo gentilismo & ingredi Ierusalem, id est, Ecclesiam Christi, in eáque celebrare festum spirituale tabernaculorũ, fide, spe & charitate tendendo ad patriam cœlestem. ita S. Hieron. Theod. Remig. & Hugo.

Vers. 20. *In die illa erit quod super frenum equi est sanctum Domino.*] Hebr. est מְצִלּוֹת *metsillot*, quod Septuag. Syrus, Arabicus Antiochenus, & noster vertunt *frenum*. Causam dat Marinus in lexico: Crederem, ait, *metsillot* esse partem illam fræni ferream quæ prominet ex ore equi (quæ vulgo dicitur *morso del cauallo*) sic dictam à collisione & tinnitu, putà à nomine צִלְצֵל *tsiltsel*, quod per

A onomatopœiã significat cymbalum (vel quid simile) tinniens. Hinc secundò R. Dauid & Pagnin. vertunt *tintinnabulum*, quod muliones ex capite vel collo mulorum & equorum onerariorum, præsertim Principum suspendunt, tum ad ornatum, tum vt ex eius sonitu sciatur vbi sint, ne si à via aberrent, perdantur. Vnde Pagnin. vertit: *In illa die erit super tintinnabula equorum sanctitas Domino.* q. d. Tintinnabulis equorum insculpentur hæ duæ voces, *sanctitas Domino*, vt significetur ea esse consecrata Deo. Tertiò, Chald. & S. Hieron. in Comment. vertunt *phaleras*, quæ teguot, ornant & obumbrant equum: radix enim צָלַל *tsalal* significat tegere, obumbra-

B re: vnde צֵל *tsel* est vmbra. Quocirca Chald. vertit: *In tempore illo erunt omnes phaleræ equi sanctificata Domino.* Et Tigurina: *In die ille consecrabitur Domino quod est in equorum phaleris.* Quartò, Clariùs vertit *collaria*. Alij *stragula & quæuis equorum ornamenta.* Denique Arabicus Alexandrinus vertit *putridum*, vel *tabem equi*.

Sensus est, q. d. Machabæi victores, æquè ac principes Christiani, in templo consecrabũt Deo hostium manubias, præsertim phaleras & ornamenta, quæ equis eorum detraxerunt: sicut Dauid gladium quem detraxit Goliath, quoque eum occidit, consecrauit Deo in templo. 1. Reg. 13. Rursum q. d. Post Ecclesiæ victoriam & dominatum alta erit vbique pax, adeò vt aurum, argentum & gemmæ quibus ornati solent fræna

C principum, & nobilium stragula ac phaleræ pretiosæ conuertantur in Dei cultum, Deóq; dedicentur, vel quasi trophęa in gratiarum actionem, vt vult Theod. vel ad testandum pietatis & deuotionis affectum. ita S. Hieron. Cyril. Vatab. Arias, Ribera & alij. Huc accedit expositio Stunicæ, qui censet alludi hic ad laminam quæ erat in tiara Pontificis appensa fronti, cui inscriptum erat, *Sanctitas Domino*. q. d. Hic est Pontifex sanctificatus, & consecratus Domino. Indicat ergo Zacharias, Machabæos militésque victores suis præliis prælaturos sanctitatem Domini, quasi titulum & causam, æquè ac symbolum belli, in quo omnem victoriæ spem collocent. q. d. Nos

D pugnamus pro lege sancta Dei; vnde eius symbolum in vexillis & armis præferimus, ideóque victores nos fore confidimus. ita fecisse Iudam Machabæum notissimum est ex libris Machabæorum.

Victores spolia dicāt Deo.

Hoc faciunt iam Principes Christiani contra hæreticos & infideles in Gallia, Germania, Boëmia, Walachia, India, &c. decertantes, & idcirco de iis triumphant, & victoriis penè miraculosis potiuntur. Idem per vmbram viderunt & fecerunt Gentiles. Alexandro enim digna vox est apud Dion. oratione 2. de regno: *Exuuys*, inquit, *& hostium armis templa excolenda sunt; quum & Hector hostium spolia ad sagittiferi Apol-*

E *linis ædem se appensurum vouebat.* Plures eorum gnomas & exempla citaui Numer. 31. 50. vbi Israëlitæ manubias Madianitarum Deo, quasi victoriæ datori consecrarunt; & Genes. 14. 20. vbi Abraham parta victoria de quatuor regibus, spoliorum decimas Melchisedecho, quasi Dei Vicario & Pontifici obtulit. Porrò meminit frænorum potiùs, quàm aliarum rerum, quia egit de hostibus Ierusalem & Ecclesiæ, quos deuictos asserit suos frænos & phaleras, id est, sua decora, delicias & opes vel sponte, vel coactè, putà per victores

victores oblaturos Ecclesiæ. Milites enim, putà eqnites, omnes suas opes olim ponebãt, & etiamnum ponunt in adornandis armis & equis. Vnde Iuuenal. Satyra 11.

Argenti quod erat, solis fulgebat in armis.

Et mox:

Magnorum artificum frangebat pocula miles,
Vt phaleris gauderet equus.

Hinc fræna faciebant aurea. Talia erant Pallantis Æneid. 8.

Frenaque bina meus quæ nunc habet aurea Pallas.

Talia quoque erant equorum quos Latinus misit ad Ænæam, Æneid. 7.

Tecti auro, fuluum mandunt sub dentibus aurum.

Quin & angeli stipantes Iudam Machabæum apparuerunt in equis, aureis frænis decori. lib. 2. Machab. cap. 10. versu 29. Hinc illud S. Bernardi taxantis luxum non militum, sed Prælatorum: *Dicite Pontifices, in frænis quid facit aurum?* Hæc & plura noster Sanchez. Sic Elisæus vocatus ab Elia ad vitam propheticam, id est, sanctam & religiosam, artis suæ instrumenta, scilicet aratrum & boues in sacrificium Deo obtulit. 3. Reg. 19. 21.

Cõstantin. clauo Christi frænos ornauit.

Hinc secundò multi putant hic denotari Constantinum Magnum, qui clauum quo crucifixus est Christus, fræno equi sui imposuit, vt ostenderet suam in Christum pietatem, vtque profiteretur se Christi crucifixi ope & virtute obtinuisse, & sperare deinceps obtenturum victorias contra infideles eius hostes. Tempore enim Constantini Ecclesia triumphauit de hostibus, eámque gloriam obtinuit quam hic describit Zacharias. q.d. Super frænum equi Constantini erit Sanctum Domino, id est, clauus sanctificatus Domino ex contactu sanctissimi corporis Christi. Quidni enim sanctus sit clauus, qui passionis Christi & redẽptionis nostræ præcipuum fuit instrumentum? Ridet hoc S. Hieron. at non S. Cyrillus: *Non incredibile, ait, hoc dixeris quis, neque alienum à decoro est, meminisse Deum & prophetica prædictione honorasse Imperatorem valde pium, &c. Equos enim regum clauo crucis Christi ornari quid aliud declarat, quàm summam Imperatorum pietatem?* Magis asseueranter S. Ambros. orat. de obitu Theodosij Imper. *Quæsiuit*, inquit, S. Helena *clauos quibus crucifixus est Dominus, & inuenit. De vno clauo frænos fieri præcepit, de altero diadema intexuit. vnum ad decorem, alterum ad deuotionem vertit. Misit itaque filio Constantino diadema gemmis insignitum, quas pretiosior ferro innexas Crucis, redẽptionis diuinæ gemma connecteret: misit & frænum. vtroque vsus est Constantinus, & fidem transmisit ad posteros reges. Principium itaque credentium Imperatorum sanctum est quod super frænum: ex illo fides, vt persecutio cessaret, deuotio succederet.* Et paulò pòst: *Rectè in capite clauus, vt vbi sensus est, ibi præsidium: in vertice corona, in manibus habena. Corona de cruce, vt fides luceat: habena quoque de cruce, vt potestas regat, sitque iusta moderatio, non iniusta præceptio.* Ac post multa eiusdem argumenti: *Quid ergo aliud egit Helena operatio, vt fræna dirigeret, nisi vt omnibus Imperatoribus sancto Spiritu dicere videretur: Nolite fieri sicut equus & mulus, sed in fræno & chamo maxillas eorum constringeret, qui se non agnoscerent Reges vt regerent sibi subditos?* Additque, illam

A hoc fræno refrænasse insolentiam Tyrannorum, Licinij, Maximi, &c. Idem habet Theodor. lib. 1. Histor. cap. 18. *Helena*, inquit, *clauorum partem in Imperatoris galeam artificiosè includendã curauit, quo capitis filij consuleret, & hostium tela depelleret: partem fræno equi illius admiscuit, quo tum Imperatorem tutum ac securum redderet, tum veterem prophetiã explere posset. Nam olim prædixerat Zacharias Propheta: Quod est in fræno equi, erit sanctum Domino omnipotenti.* Eadem habet Sozomenus lib. 2. histor. cap. 1. Nicephor. lib. 8. cap. 29. & alij.

Clauorum Christi distributio.

Porro Greg. Turon. de gloria martyrũ cap. 6. constanter affirmans clauos quibus Christus crucifixus est, fuisse quatuor, scilicet singulos in
B singulis pedibus, æquè ac manibus, ita eos distributos à S. Helena enarrat: *Speciosi autem, omnique metallo nobiliores Dominicæ Crucis claui, qui beata membra tenuerunt, ab Helena Regina post ipsius S. Crucis inuentionem reperti sunt: & de duobus quidem frenum Imperatoris muniuit, quo facilius, si aduersa gentes restitissent Principi, hac virtute fugarentur, de quibus non est ignotum Zachariam vaticinasse Prophetam, &c.* Subdit tertium à S. Helena in mare Hadriaticum tempestuosum, & naufragiis infame fuisse proiectũ, quo facto, mare deinceps nauigantibus fuisse placidũ & tranquillum: quartum verò in galea statuæ Constan-
C tini fuisse positũ. Idem habet Zonaras lib. 3. Annalium, licèt S. Ambr. & Baron. anno Christi 326. asserant eum positum, non in galea statuæ, sed in corona ipsa, quam in capite gestare solebat Constantinus. Subdit Greg. miraculũ claui in fræno, quod suo æuo, putà tempore Iustini Imperatoris contigit: *Magnam*, inquit, *ferunt virtutẽ esse huius fræni, quod ambigi nequaquam potest: quod Iustinus Imper. publicè expertus est, ac suis omnibus patefecit. Illusus enim à quodam mago propter pecuniã, emissas sibi à dæmonis vmbra intolerabiles per duarum curricula noctium sustinuit insidias; sed cum tertia noctè frænum capiti collocasset, locum insidiandi inimicus vltrà non habuit, repertúmque auctorem insidiarum
D gladio perculit.*

Miraculum.

Denique per frænum significatur ipse Cõstantinus Imper. qui se suúmq; imperium cum fræno submisit, & sanctificauit, i. consecrauit Christo. vnde Arabicus Antiochenus vertit: *In die illa erit* (sedens, putà Cõstantinus) *supra frænum equi sanctificatus Domino.* Et Arabicus Alexandrinus: *In illa die qui apprehendet putridũ equi* (hostilis à se cæsi) *erit sanctum Domino omnipotenti.*

Moral. frænum est cõtinẽtia linguæ dicanda Deo.

Tropol. S. Hieron. per frænum accipit continentiam & mortificationem, qua refrænamus pruritum concupiscentiæ, præsertim oris & linguæ, per sermonem Dei, de quo Psalm. 31. dicitur: *In chamo & fræno maxillas eorum constrin-*
E *ge.* Et S. Iacobus cap. 3. *In equorum ora frænos mittimus, & omne eorum corpus circumagimus, vt scilicet recto gradiantur itinere, & mollia ad sedendum Domino possint terga præbere. Tale frænum, & talis sermo auri, & argenti varietate compositus, feros equos saluatori præparat ad sedendum, & sanctos facit, ac propriè illius cultui consecratos.* Hæc S. Hieron.

Nota, pro מצלות mesillot, Aquila & Symmach. legerũt מצלות mesullot. Vnde vertunt βυθὸν, id est, profundum. Symmachus σκιερὰ εὐχῃ, id est, incessum vmbrosum, siue tenebrosum, per quæ S. Hieron. intelligit arcanam & mysticam

scientiam, *quam & David*, inquit, *quasi equus optimus se habere iactabat, dicens: Incerta & occulta sapientiæ tuæ manifestasti mihi*, psalm. 50. Et Apostolus: *O profundum diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei: quàm inscrutabilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius?* Rom. 11. 33. *De hoc profundo Propheta clamauit ad Dominum, & exaudiuit eum*, psalm. 17. 12. *Has tenebras & sacramenta diuina ingressus est Moses in Sina montis caligine, vt videret Deum; de quibus & David* psalm. 35. 7. *Iudicia Domini abyssus multa. Hæc arcana, & ista mysteria sancta sunt Domino, quæ nouerat Euangelista Ioannes, qui ausus est dicere, quod angeli forsitan nesciebant: In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum. Et idcirco amatur à Domino: quia optimum habebat profundum, & recubuerat super pectus Iesu, vnde & hauserat sapientiam.*

Et erunt lebetes in domo Domini quasi phialæ.] Lebetes erant ollæ, in quibus coquebantur carnes victimarum Deo immolatarum. Phialarum in templo triplex erat vsus. Primò, in eis adolebatur thymiama. Secundò, in iis libabatur, id est, bibebatur, vel effundebatur vinum quasi libamen Deo, iuxta illud Amos 6. 6. *Qui bibunt in phialis vinum.* Tertiò, in phialis excipiebatur sanguis victimarum, qui deinde effundebatur ad cornua altaris, vt designaretur sanguinem in quo consistit vita animalis, ac consequenter ipsam eius vitam dari & immolari Deo, vti dixi in Leuitico. Quocirca magna erat copia phialarum, longéque maior quàm lebetum, vel ollarum. Dicit ergo Propheta, tantum fore gentium concursum in Ierusalem ad sactificandum in festo Tabernaculorum, vt lebetum, in quibus coquendæ sunt victimæ, tanta sit copia, quanta phialarum alio tempore esse solet. Nam illo festo sicut crescet numerus sacrificiorum & lebetum, ita crescet & proportionaliter phialarum. Vnus enim lebes tres, vel quatuor phialas requirit: quocirca tunc erunt plures phialæ, quàm lebetes; sed tot erunt lebetes, quot aliàs solent esse phialæ. q.d. Multa erunt instrumenta sacrificiorum & cultus diuini, quia multa erit populi frequentia, æquè ac pietas & religio. Hoc ad literam impletum est sub Machabæis, qui suis prælijs Ierusalem & tẽplo suum decus restituerunt & auxerunt.

Phialarum triplex vsus.

Parabolicè verius est in Ecclesia Christi, in qua tot sunt lebetes, id est, calices, patenæ, ciboria, hierothecæ, thuribula, aliáque vasa sacra, in quibus vel sacrificatur caro & sanguis Agni immaculati Christi Domini, vel aliquod ministerium huic sacrificio exhibetur, quot in veteri lege & templo erant phialæ. ita Lyra. Aut q. d. Sicut multi erunt lebetes, id est, patenæ, ciboria & hierothecæ, in quibus consecrantur, vel reponuntur hostiæ consecratæ, putà caro Christi, ita pariter multæ erunt phialæ, id est, multi calices, in quibus consecratur, sacrificatur & bibitur sanguis Christi: nec enim caro consecrari potest nisi consecretur & sanguis: vnde & omnis calix suam habet patenam, in qua reponatur corpus Christi.

Nota, phiala sanctior & sacratior in templo erat quàm lebes, primò, quia physicè nitidior & purior, æquè ac pretiosior; quia sæpe erat ex argento, vel auro; lebes verò ex argilla, vel ære, isque ob ignem, carnes & fumum ater, fuliginosus, olens & sordidus. Vnde illud vulgo tritum:

Væ tibi tu nigra dicebat cacabus ollæ:

Phiala sacratior lebete.

A Cacabus enim est lebes, æquè ac olla. Secundò, quia phiala propriè & proximè seruiebat sacrificio, nimirum exceptioni & effusioni sanguinis victimæ, putà libationi; item thymiamati, eiúsque suffitui & incenso: lebes verò tantùm seruiebat coquendis & lixandis carnibus victimæ iam immolatæ, ideóque post peractum sacrificium, vt scilicet eius participes fierent laici offerentes, & ex carnibus victimæ quam obtulerant, comederent & epularentur coram Domino. Hinc tertiò, phialæ omnes erant templi, ideóque sacratæ Deo: lebetes verò non. Nam etsi aliqui essent in templo lebetes pro coquendis carnibus, Sacerdotum præsertim, tamen affluente magna turba sacrifi-

B cantium, vti fiebat in festo Paschæ, Pentecostes & Tabernaculorum, hi non sufficiebant: vnde tunc laicus quisque sacrificans debebat procurare sibi lebetem, commodando, vel conducendo eum, in quo carnes suas coqueret; quem deinde commodanti vel condocenti reddebat. Prædicit ergo hic Zacharias, tantam fore deuotionem populi, vt cùm plurimi confluxuri sint ad sacrificandum in festo Tabernaculorum, plurimi quoque ex Ierusalem & Iuda afferant suos lebetes, non tantùm pro se, sed & pro aliis, qui gratis eos aduenis commodabunt, vt à mercatoribus eos emere vel conducere non sit opus; ac peractis sacrificiis relinquent eos templo, Deóque dicabunt in perpetuum: quo fiet vt tantus sit lebetum sanctorum

C numerus, quantus est phialarum, vtque penè tam sacri habeantur (vtpote Deo tanta deuotione consecrati, & tot carnium Deo immolatarum contactu sanctificati) quàm phialæ, itaque in phialarum dignitatem & sanctitatem quasi transire videantur. Hoc ad literam impletum sub Machabæis, cum ipsi repurgarunt templum, eiúsque dedicationem & encænia celebrarunt cœlitus recepto igne diuino, qui sacrificia consumpsit, quo miraculo viso certatim omnes concurrerunt ad offerendas victimas, quas hic ignis Deo concremaret.

Hinc mysticè, lebetes sunt sacerdotes: sicut enim in lebetibus igne subiecto coquebantur caro victimæ; ita à sacerdotibus ignea vi & virtute Spiritus S. consecratur & cõficitur Eucharistia, quam

D deinde fidelibus distribuunt quasi panem cœlestem & viuificum, q.d. Tantus in lege noua erit sacerdotum numerus, quantus in lege veteri fuit phialarum, aliorúmq; vasorum sacrorũ. ita à Castro. Generaliùs Remig. & Vatab. per lebetes accipiunt mentes Christianorum, in quibus igne charitatis consumuntur carnis vitia, & coquuntur preces & vota ad Dominum: eædem sunt phialæ, in quibus thymiama deuotionis & laudis ad Deũ iugiter exhalat, & fragrat. q.d. Tanta erit fidelium copia, qui seipsos in corde quasi victimas mactabunt, & quasi thymiama suauissimum Deo offe-

E rent, quanta fuit lebetum ad sacrificia, & phialarum ad odoramenta in veteri Testamento. Paulò aliter S. Hier. ipse enim lebetes & ollas carnium assignat Iudæis, phialas verò aromatũ Christianis: *Ament*, inquit, *antea lebetes, qui amauerunt ollas Ægyptias, & carnes, & pepones, & allia, & cæpe, & cucumeres. Nos Iudæicos lebetes in quibus coquebantur carnes victimarum, vertamus in phialas aromatum coram altari Domini, de quibus sponsa dicit ad sponsum Cant. 6. Fratruelis meus descendit in hortum meum ad phialas aromatum, pascere in hortis, & colligere lilia, &c. vt impleat phialas animarũ credentium,*

Mysticè, lebes est sacerdos.

Et mens fidelis.

tium, & Domino ex eis leba defundat. Istiusmodi lebetes cum versi fuerint in phialas Domini, & dicere potuerint: Christi bonus odor sumus; & pro virulentia carnium varios cœperint flores gestare virtutum, tunc erunt in Ierusalem & in Iuda sanctificati Domino. Ierusalem enim visionem pacis. Iudas exprimit confitentem. Huc alludit Ecclesia cum canit de S. Magdalena:

Fit ex lebete phiala,
In vas translata gloriæ,
Ex vase contumeliæ.

q. d. Quæ priùs erat atra lebes, plena carnibus, gula, vino & venere, facta est phiala aurea, offerens thymiama pœnitentiæ & charitatis Christo. Vnde suos capillos, aromata, cæteráque lenocinia, & lebetes, id est, gulæ & libidinis instrumenta, in Christi honorem impendit, eique quasi in phiala obtulit, vti vnguenta pretiosa rupto alabastro in caput eiusdem effudit. Ita S. Hieron. Cyril. & Haymo mysticè hæc exponunt de mortificatione, qua lebetes, id est, quicquid in nobis est ollare & carneum, igne Spiritus sancti ita excoquitur, vt totum exhalet transeátque in spiritum; quo fit vt talem odorem Deo & angelis aspiret caro mortificata, qualem habere solent phialæ aromate fragrantes, ait Sanchez. Sanè hic sensus appositè respondet sensui literali, & differentiæ inter lebetem & phialam quam paulò antè assignaui. Huc quoque allusit Apostolus 2. Timoth. 2. 20. & Rom. 9. 21. vbi docet in domo Dei esse vasa alia in honorem, alia in contumeliam; ac peccatorem, qui est vas contumeliæ, si pœniteat, séque à peccatis expurget, fieri vas honoris & gloriæ. Sic enim Magdalena, quæ peccatrix erat lebes ignominiæ, pœnitens facta est phiala gloriæ.

Lebes est mortificatio carnis.

V. 21. 21. *Et erit omnis lebes*, scilicet ad sacrificia necessarius, *sanctificatus Domino.*] q. d. Abundabit templum vasis rebúsque necessariis ad Dei cultum, ita vt nihil cuiquam ad sacrificandū, Deúmque rite colendum desit. Aut q. d. Omnis lebes qui est in domo Domini, vti dixit versiculo præcedenti, iugiter ibi manebit quasi sanctificatus Domino, nec inde extrahetur vt applicetur vsibus prophanis. Calices enim & vasa sacra semel consecrata Deo, manent in æternum sacra, nec fas est ea reducere ad vsus prophanos. Aut vt Palacius, q.d. Tanta erit immolantium multitudo, vt ex omni Ierusalem & Iudæa certatim adducantur lebetes, in quibus carnes victimarum coquantur, ac deinceps lebetes illi, quasi iam victimis hisce sanctificati, in vsum templi remanebunt, erúntque Deo & templo consecrati. Hoc verum fuit in Machabæis, verius in Christianis. Hi enim abundant calicibus, thuribulis, lebetibus, omnibúsque vasis ad sacrificium Deíque cultum opportunis. His enim diuites sunt Ecclesiæ, monasteria, templa ad inuidiam hæreticorum.

Mysticè, omnis lebes, id est, omnis sacerdos, adeóque omnis fidelis manebit sacerdos & fidelis, id est, Dei cultui addictus, & Deo quasi consecratus, vt in suo gradu fideliter & piè Deo seruiat, nec ampliùs ad infidelitatem, scelera, vsúsque prophanos redeat, id est, licitè redire nequeat; & si talem se præstet qualem professus est, nunquam seipsa rediturus sit.

Ex hoc loco liquet, hæc potius spiritualiter, quàm corporaliter esse accipienda. Nam corpo-

A raliter in rigore falsum est, quod omnis lebes in Ierusalem & Iuda fuerit sanctificatus Domino: alioqui enim Ierosolymitæ & Iudæi debuissent omnes suos lebetes deferre ad templum, & dicare Deo, nec vllos domi ad proprios vsus retinere potuissent, quod liquet esse falsum: spiritualiter autem verum est, quod omnis lebes, id est, omnis sacerdos & fidelis in Ordinatione & Baptismo sit consecratus Domino. Vnde S. Petrus loquens fidelibus etiam laicis: *Vos, ait, genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis, offerentes spirituales hostias acceptabiles Deo per Iesum Christum.* 1. Petri 2. 9. & S. Paulus: *Obsecro vos fratres per misericordiam Dei, vt exhibeatis corpora vestra hostiam viuentem, sanctam,*
B *Deo placentem, rationabile obsequium vestrum.* Rom. 12. 1. Et: *Per ipsum ergo offeramus hostiam laudis semper Deo, id est, fructum labiorum confitentium nomini eius. Beneficentiæ autem & communionis nolite obliuisci: talibus enim hostiis promeretur Deus*, Hebr. 13. 15.

Et coquent in eis.] q.d. Iudæi sub Machabæis in suis lebetibus coquent carnes, quas Deo immolarint, Christiani verò, præsertim sacerdotes, in mentibus suis coquent pia & ardentia desideria, proposita & vota, quasi victimas Dei, tum contritionis & pœnitentiæ, tum laudum & hymnorum, tum charitatis, præsertim circa conuersionem animarum, vt scilicet proximos doceant res
C salutis, à peccatis auocent, ad virtutes, vitámque sanctam & perfectam inducant: hæ enim sunt victimæ Deo vti honorificentissimæ, ita gratissimæ & iucundissimæ. Addit à Castro alium sensum, q.d. Christi fideles eligent ex viris Deo sacris, quos vbique reperient, quem voluerint, vt per eum offerant Deo sacrificium verum Christi, putà Eucharistiam, sine quæstu & sumptibus; quibus olim opus erat ad coëmendas victimas, ollásque conducendas, ad coquendas carnes sacrificiorum: vnde sequitur.

Et non erit mercator.] Hebr. & Septuag. *Non erit Chananæus*, id est, mercator, vt vertit Aquila,
D Chald. & noster. Olim enim Chananæi in mercatura erant celebres. Iam sensus est, q.d. In templo erit abundantia lebetum, phialarum & cæterorum vasorum, quæ necessaria sunt ad sacrificandum, ac proinde non erunt mercatores, qui ea peregrinis venientibus in Ierusalem ad sacrificandum vendant, aut elocent. Aut vt Palacius, q. d. Tanta erit charitas concurrentium ad templum, vt quisque alteri, præsertim aduenæ & peregrino, lebetes & phialas sine pretio gratis exhibeat & commodet; tanta etiam venientium erit deuotio & diligentia, vt quisque sibi necessaria ad sacrificiū secum afferat, ac proinde mer-
E catoribus, qui ea in festis vendere solent aduentantibus, non erit opus. id factum est sub Machabæis.

Iam sub hoc typo parabolicè significatur, apud Christianos volentes Deo sacrificare, non fore mercatores, qui vendant oues, boues, columbas, aliásque victimas, quas Deo immolent, aliáque ad sacrificium necessaria, vti erant apud Iudæos; eo quòd sacrificium Christianorum futurum sit, non carnale boum & ouium, sed mysticum, putà Eucharistiæ; aut spirituale & mentale, putà orationis, contritionis, charitatis, &c. q. d. In Ecclesia Christi facilè & sine pretio licebit Deum colere, eique sacrificare. Huius rei

symbolo Christus è templo eiecit ementes & vendentes, Matth. 21. 12. Hinc Stunica sic exponit: Non erit Chananæus, id est, Gabaonita, qui more suo (Gabaonitas enim Iosue cap. 9. 27. damnauit ad ligna & aquam comportandum pro sacrificiis templi) necessaria ad sacrificium suppeditet. Verùm Gabaonitæ non erant mercatores, sed serui Hebræorum. Rursum non erit in Ecclesia mercator, scilicet rerum spiritualium, id est, simoniacus, qui scilicet Eucharistiam, résque sacras pretio vendat aut emat, quia Christus præcepit Apostolis eorúmque posteris: *Gratis accepistis, gratis date*, Matth. 10. 8. ita Lyra. & Vatab. Porrò non erit simoniacus, id est, licitè esse non poterit, nec vt sit permittetur; quia à Prælatis Ecclesiæ punietur, & beneficio quod simoniacè obtinuit, si res constet, priuabitur.

Mercator est simoniacus.

Aliter Theod. Albert. & Clarius: hi enim per Chananæum intelligunt sceleratum & improbum. Tales enim olim erant Chananæi, ideóque à Deo per Hebræos è terra sancta expulsi sunt. q.d. Christiani non erunt scelerati; sed pij & sancti, intellige quantum est ex vi Christianismi & gratiæ Christi: omnes enim qui huic gratiæ obsequuntur & cooperantur, sancti sunt: si quis verò id nolit, non mirum si sceleratus euadat, sed sua culpa & malitia. Insuper si sceleratus sit, Ecclesia eum corrigere sataget: si monitus secundò & tertiò se corrigere nolit, Ecclesia eum excommunicabit, & è cœtu fidelium expellet, iuxta præceptum Christi, Matth. 18. 15. *Dominus omnipotens*, ait Theod. *hanc vocem veram esse hoc tempore præstet, vt nemo in nobis Chananæus videatur; sed omnes secundùm traditionem Euangelicam viuamus, & beatam spem expectemus, aduentúmque magni Dei conseruatoris nostri Iesu Christi, cui cum Patre gloria & cum Spiritu sancto nunc & semper, & in sæcula sæculorum. Amen.*

COMMEN

COMMENTARIVS IN MALACHIAM.

ARGVMENTVM.

QVæritur primò, quis fuerit Malachias? Respondet primò Origenes apud S. Hieron. & Cyrillum, eum fuisse angelum qui corpus assumpsit, illúdque sibi hypostaticè vniuit, vt esset typus Christi, & vt hæc Dei oracula Iudæis enunciaret. Id probat ex eo, quod Malachias hebr. idem sit quod angelus Domini. Et ita vertunt c. 1. vers. 1. Septuag. & ex iis Clemens Alexand. lib. 1. Stromat. & S. August. lib. 20. ciuit. c. 25. Et S. Chrysost. orat. 2. contra Iudæos, & homil. 14. in Epist. ad Hebr. *Lege, ait, quid dicat Aggæus, quid Zacharias, quid Angelus* (putà Malachias) *quid Esdras incusat*. Simili argumento motus Origenes, censuit Aggæum & Ioannem Baptistam fuisse angelos incorporatos, eo quòd in Scripturis votentur Angeli, vt patet Aggæi 1. 13. & Matth. 11. 10. Cum Origene sensisse videtur Tertull. lib. de carne Christi c. 3. & 6. vbi probat non fuisse verbo Dei impossibile carnem assumere ex eo, quod id angelis fuerit possibile: quod nisi de assumptione hypostatica intelligas, eius ratio futilis esset & nullius momenti. Porrò Origenes hanc sententiam tradit tum alibi, tum disertè tomo 2. in Ioannem, explicans illa Malachiæ verba: *Ecce ego mitto angelum meum*. Verùm hic est error. Nam de fide est Ioannem Baptistam fuisse hominem, generatum ex Zacharia & Elizabeth, vt patet Lucæ 1. 15. & Ioan. 1. 6. Et certum est omnes Prophetas fuisse homines. Vnde Eccles. c. 49. 12. *Et duodecim Prophetarum ossa*, inquit, *pullulent de loco suo*. Si habuerunt ossa, eáque rursum pullulabunt & resurgent; ergo fuerunt veri homines: hi enim constant carne & ossibus. ita S. Hieron. Cyrill. Theod. & alij passim. Ad argumentum respondeo, Prophetas vocari angelos, id est, nuncios & legatos Dei. Sic quilibet sacerdos à Malachia vocatur angelus, eum ait c. 2. 7. *Labia sacerdotis custodiunt scientiam, & legem requirent ex ore eius: quia angelus Domini exercituum est*. Secundò, vocantur angeli, ob angelicos mores, formam & vitam. Simili modo multi hodie filiis suis indunt nomen *Angelus*, ob deuotionem quam habent erga angelos, vtque eorum puritatem imitentur. ita S. Epiphan. lib. de vita & moribus Proph. in

Origenes censuit Malachiam, Aggæum & Ioannem Baptistam fuisse angelos.

A Malachia & Aggæo, qui & addit ex sententia Hebræorum, Malachiam vocari angelum, eo quòd quæcunque prædicaret, eadem ab angelo de cœlis veniente docerentur, & confirmarentur. Sed huius rei fides sit penes Hebræos: certè videtur olere fabulam & figmentum Rabbinicum.

Secundò, veteres Hebræi, æquè ac moderni tradunt Malachiam fuisse Esdram sacerdotem & scribam. Hanc traditionem referunt & sequuntur S. Hieron. Remig. Ruper. Ribera & alij. Rationes & coniecturæ huius sententiæ sunt variæ. Prima, quia Malachias idem argumentum tractat quod Esdras, scilicet taxat neglectum legis cultúsque Dei, ac nominatim matrimonia cum alienigenis, quæ Esdras culpat c. 9. Secunda, quia Esdras eodem tempore vixit quo Malachias, ac meminit cap. 5. 1. Aggæi & Zachariæ, non tamen Malachiæ: ergo signum est ipsummet fuisse Malachiam, qui ita dictus sit, cum à Deo quasi ange-B lus, id est, nuncius & Propheta ad populum missus est, vt eos induceret ad pœnitentiam, qua imminentes clades effugerent. Tertia, quia Esdras vir mirè sanctus, zelosus & egregius prædicator, omnino videtur fuisse Propheta, nec alius esse potuit, quàm Malachias. Quarta, quia Ecclesiasticus cap. 49. eum laudat Zorobabel, Iesum, Nehemiam, præterit Esdram, qui illis virtute & gestis non cedit: ergo verisimile est ipsum eum laudasse inter duodecim minores Prophetas, sub nomine Malachiæ. Ex aduerso Iosephus in libris Antiq. & Euseb. in Chronico, meminerunt Esdræ, sed non Malachiæ, quasi vnus idémque fuerit: Eusebius tamen lib. 10. Præpar. cap. 3. meminit Malachiæ, eúmque Aggæo & Zachariæ associat.

An Malachias sit Esdras?

Verùm alij passim Malachiam ab Esdra distin-C guunt. Primò, quia Esdras vbique vocatur Esdras, nusquam Malachias; sicut Malachias vbique vocatur Malachias, nusquam Esdras: nec Malachias vllam dat significationem Esdræ. Secundò, quia Esdras vbique Scriba vocatur, Malachias verò vbique Propheta. Tertiò, quia Malachias vltimus fuit omnium Prophetarum, in eóque desiit prophetia apud Hebræos, vti ipsimet fatentur. Hic omnium Prophetarum fuit iunior, vti scribit S. Epiphan. Dorotheus & Isidorus in eius vita: Esdras autem fuit senior Æggæo & Zacharia, qui post reditum è captiuitate Babylonica, æquè ac

Resp. negatiuè.

ac Malachias, prophetarunt. Esdras enim natus est ante captiuitatem, vel certè anno primo captiuitatis, vt patet ex eo, quòd illo anno Saraias pater eius occisus sit à Nabuchodonosore, mox à capta Ierusalem, in Reblata, Esdræ 7. vers. 1. iuncto cum 4. Reg. 25. 18. & 21. Iam captiuitas durauit septuaginta annis: quare si eius initium ponas in excidio Ierusalem, sequitur Esdram in eius fine septuaginta vt minimum fuisse annorum: sin autem eius initium ponas annis vndecim citius, in strage Ioakim & captiuitate Ioachin, sequitur Esdram in eius fine fuisse nouem & quinquaginta annorum: quibus adde annos tres Cyri, octo Cambysis, triginta sex Darij Hystaspis, viginti Xerxis, septem Artaxerxis (anno enim septimo Artaxerxis, missus est ab eo Esdras in Ierusalem. Esdræ 7. 1. & 6.) habebis annos centum & triginta tres vitæ Esdræ; post quos adhuc superstes fuit, & gessit ea quæ à cap. 7. Esdræ ad finem libri enarrantur. Quare necesse est eum fuisse valde senẽ & grandæuum: ergo Esdras non fuit Malachias, qui iuuenis obiit, vti tradunt Epiphan. Isidot. & Dorotheus in eius vita. Quartò, Esdras vitam penè egit in Babylone; vnde fuit pincerna Artaxerxis: Malachias autem vixit in Iudæa, ibique natus est post reditum populi è Babylone, vti docent Epiphan. Doroth. & Isidot. Quintò, quia Esdram à Malachia distinguunt S. Chrysost. initio citatus, Theodor. præfatione in Cantica, S. August. 18. ciuit. c. 36. Athan. in Synopsi, Lyra. Vatab. Clarius, à Castro, Arias & alij. Quin & Hebræi apud Genebrard. in Chronol. sub principium sextæ ætatis, tradunt Hebræos celebrasse Concilium ad conscribendum canonem librorum canonicorum, in eóque præsedisse Danielem, Aggæum, Zachariam & Malachiam, Scribam verò fuisse Esdram. Hinc patet responsio ad argumenta.

Ad primum enim respondetur, Prophetas plerosque idem penè argumentum tractare quod alij, scilicet minas excidij Ierusalem per Chaldæos.

Ad secundum, Esdras non meminit Malachiæ, quia eo fuit prior: post eum enim vltimo loco prophetauit Malachias. Adde, Esdram tantùm meminisse Prophetarum qui populum incitatunt ad restaurandum templum: tales autem fuerunt Aggæus & Zacharias, non verò Malachias, vtpote qui post restauratum templum prophetarit.

Ad tertium iam dixi, Esdram fuisse Historicum & Scribam, Malachiam verò fuisse Prophetam, idque disertè docet S. August. lib. 18. de ciuit. c. 36. Deus enim dona sua, præsertim prophetiæ, distribuit prout vult; vnde & laoctioribus subinde eam negat, minùs sanctis verò, imò impiis eam communicat, vti asserit Christus Matth. 7. 22.

Ad quartum, Ecclesiasticus non meminit omnium virorum illustrium, sed aliquorum dumtaxat: hinc sicut Esdram, ita & Danielem omittit. Idem dico de Iosepho, & Eusebij Chronico. Addo, fortè Iosephum, & Eusebium secutos esse Hebræorum traditionem, quod vnus idémque fuerit Esdras & Malachias, vti eandem secutus est S. Hieron.

Malachias vltimus prophetauit sub Dario Hystaspis. Prophetauit Malachias sub Dario Hystaspis, ac deinceps, sub quo & Aggeus & Zacharias prophetarunt; sed post eos. ita S. Hieron. qui & secutus Hebræos, hunc dat canonem chronologicũ Prophetarum. Tradit enim, dicitque: *In quibus* (Prophetis) *tempus non præscritur in titulo, sub illis eos* A *regibus prophetasse, sub quibus & hi qui ante eos habent titulos prophetarunt.* Rursum prophetauit non ante, vti videtur velle S. Hieron. sed post consummationem fabricæ templi, vti apparebit, si quis caput secundum cum cap. 9. & 10. Esdræ conferat. Taxat enim cap. 1. & 2. Sacerdotes, eísque minatur maledictionem, quòd templo & altari iocurè & impiè deseruiant: reprobat solennitates, quas Iudæi in templo peragebant indeuotè, auarè & indecorè; ac præsertim quod eas celebrarent polluti tum aliis peccatis, tum coniugiis infidelium; quod peccatum pariter culpat & corrigit Esdras cap. 9. & 10. Vnde ad eum alludens Malachias cap. 2. 7. *Labia, ait, sacerdotis* (Esdræ) *custodient scientiam, & legem requirent ex ore eius.* B Esdras enim diu post consummatum templum (hoc enim factum est anno sexto Darij Hystaspis) putà anno septimo Artaxerxis è Babylone venit in Ierusalem, ibique populum in lege Dei instruxit, ac matrimonia cum alienigenis redarguit & dissoluit. ita Cyril. Theod. & alij. Quare paulò ante annum septimum Artaxerxis, hæc de vxoribus alienigenis repudiandis videtur monuisse, & iussu Dei præcepisse Malachias. Nam anno hoc septimo superuenit Esdras, qui Malachiam adiuuans, re ipsa Iudæis earum repudium persuasit, vt vlteriore Malachiæ monitione iam non esset opus.

Quæritur secundò, quodnam sit argumentum Malachiæ? Respondeo primò, arguit Iudæos in- (Malachiæ argumentum.) C gratitudinis, & sacerdotes negligentiæ & impietatis in Deum; qnod cum angeli Domini esse debeant, tam doctrina quàm vita, neutrum tamen præstent. Secundò, prædicit abolendum sacerdotium & sacrificium Aaronicum in Ierusalem, eique successurum sacrificium purum sanctúmque Eucharistiæ, celebrandum in toto mundo. Tertiò, reprehendit Iudæos qui suas vxores repudiabant, & ducebãt alienigenas. Quartò, prædicit aduentum Christi, eiúsque præcursorem Ioannem Baptistam. Quintò, maledicit Iudæorum frugibus, ob negatas Deo decimas & primitias. Sextò, prænunciat diem iudicij, eiúsque prænuncium & prodromum Eliam, qui conuertet D corda patrum ad filios. Quocirca Malachiæ prophetia sententiis breuis est, sed fœcunda mysteriis, præsertim futuris in nouo testamento, quæ clariùs cæteris, vtpote vltimus, & vicinior Christo & Apostolis, enunciat, eísque prophetiæ quasi lampada tradit, dum ipsorum quasi index & lucifer, in eos desinit & conquiescit. Vnde S. Hieron. ad Paulinum. *Malachias, inquit, apertè & in fine omnium Prophetarum, de abiectione Israël & vocatione gentium: Non est mihi, ait, voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum & munus non suscipiam de manu vestra. Ab ortu enim Solis vsque ad occasum magnum est nomen meum in gentibus,* E *& in omni loco sacrificatur, & offertur nomini meo oblatio munda.* Vitam verò Malachiæ paucis hisce verbis complexus est S. Epiphan. lib. de vita Prophet. *Malachias, inquit, è tribu Zabulon, post reditum populi è Babylone natus perhibetur in Sopha. Is ab ineunte ætate, dúmque iuuenis esset vitam inculpatam egisse fertur. Super aduentu Domini déque vita functorum iudicio nonnulla ab eo vaticinata sunt, quódque ritus cum legibus Moysi commutabuntur, & emendabuntur. Cæterùm cum populus eum vniuersus, vt virum non minore sanctimonia, quàm mansuetudine præditum coleret, indiderunt illi nomen Malachi, id est, angelus: erat quippe* (Vita.)

firma

forma oppido quàm præstanti. Quæcunque præterea dixit in prophetia Malachias, visus est angelus eum in dies instituere, & declarare, &c. Ante diem verò adhuc iuuenis fato est functus, iuxtàque maiores suos in proprio agello repositus. Eadem quasi ad verbum habet Dorotheus. Addit Isidorus eum angelum vocari, eo quòd oraculis eius ita crederet populus, ac si à Deo per angelum edita fuissent. Addit à Castro, Deum eius ore carpere & instruere Iudaicos Sacerdotes, ac promittere aureos in nouo testamento: hi ergo cum sint angeli, angelorum prophetam & doctorem, putà Malachiam postulabant.

Vocatur angelus. Cur?

Iure itaque Malachias, id est, angelus, nuncupatus est, cuius vultus, animus, actus, sermo erat angelicus, qua de causa crebrò cum angelis, & de angelis loquitur, vt cap. 2. 7. Sacerdotem vocat angelum Domini. Et c. 3. vers. 1. tam Christum, quàm Ioannem Baptistam angelos nuncupat. *Ecce*, inquit, *ego mitto angelum meum* (Ioannem Baptistam) *& præparabit viam ante faciem tuam. Et statim veniet ad templum suum dominator quem vos quæritis, & angelus testamenti* (noui, putà Christus Dominus, qui est magni consilij angelus) *quem vos vultis. Ecce venit, dicit Dominus exercituum. Et quis poterit cogitare diem aduentus eius?*

A *& quis stabit ad videndum eum? Ipse enim quasi ignis conflans, & quasi herba fullonum: & sedebit conflans & emundans argentum, & purgabit filios Leui, & colabit eos quasi aurum & argentum, & erunt Domino offerentes sacrificia in iustitia.* Vnde eundem soli comparans cap. 4. 2. *Et orietur*, ait, *vobis timentibus nomen meum sol iustitiæ, & sanitas in pennis eius; & egrediemini, & salietis sicut vituli de armento.* Annon hæ exultantis, cœlestis & angelici spiritus voces & iubili sunt? Meritò ergo Malachias angelorum choro, & sanctorum catalogo asscriptus legitur in Romano Martyrologio die 14. Ianuarij. Quocirca ad eum alludens S. Bernard. serm. de S. Malachia Archiepiscopo B Hyberniæ, vtpote illi vti appellatione & cognomine, ita & moribus consimili: *Dilectus*, ait, *Deo & hominibus Malachias, hodie in consortium angelorum recipitur, re adeptus quod nomine dicebatur. Et quidem antè angelus erat non minùs puritate, quàm nomine; sed nunc feliciùs gloriosi in eo interpretatio nominis impletur, quando pari cum angelis gloria & felicitate lætatur.* Et mox: *Lætemur quod angelus noster ascendit ad ciues suos, pro filijs captiuitatis legatione fungens, corda nobis concilians beatorum, vota illis intimans miserorum.*

S. Malachias Hybern. Archiep.

CAPVT PRIMVM.

SYNOPSIS.

Arguit Deus Iudæos ingratitudinis: quia Iacob, inquit, dilexi quasi filium; Esau autem odio habui. Vbi est ergo amor meus, & timor meus? Secundò vers. 7. arguit Sacerdotes, quòd offerant panem pollutum, & hostias cæcas & mancas. Hinc tertiò vers. 11. ijs amotis nouos se surrogaturum promittit, qui in omni loco offerant piè & sanctè purissimum & augustissimum mincha, *id est, sacrificium Eucharistiæ.*

Vers. 1.] Onus verbi Domini ad Israël in manu Malachiæ.

Vers. 2.] Dilexi vos, dicit Dominus, & dixistis: In quo dilexisti nos? Nónne frater erat Esau Iacob, dicit Dominus, & dilexi Iacob,

Vers. 3.] Esau autem odio habui? & posui montes eius in solitudinem, & hereditatem eius in dracones deserti.

Vers. 4.] Quòd si dixerit Idumæa: Destructi sumus, sed reuertentes ædificabimus quæ destructa sunt: Hæc dicit Dominus exercituum: Isti ædificabunt, & ego destruam: & vocabuntur termini impietatis, & populus cui iratus est Dominus vsque in æternum.

Vers. 5.] Et oculi vestri videbunt: & vos dicetis: Magnificetur Dominus super terminum Israël.

Vers. 1.

NVS *verbi Domini ad Israël.*] *Onus*, id est, tristis & onerosa prophetia, vti iã sæpius dixi; cuius horrorem temperat di-

C cens, *ad Israël*, q.d. Deus in ore meo posuit hoc onus, vt eo quasi deporté illud ad Israël, eique illud promam & exponá. Israëlem enim vt filium suum amat Deus, ideóque eum hoc onere corripit & castigat. Aptiùs ergo magísq; propriè Hebr. אל *el*, noster vertit *ad Israël*, quàm Tigurina *contra Israël.*

In manu Malachiæ.] Id est, per Malachiá quasi manum, id est, organum & instrumentum. Os ergo hic vocatur manus per catachresim: quia manus est organum organorum, vt ait Philoso- D phus.

Moral. disce hîc, eum qui de vitiis vel erroribus tuis te corripit, vel castigat esse Malachiam, id est, angelum, ac quasi angelum à Deo cœlitus tibi missum, imò cœleste oraculum, munúsque ingens tibi deferentem, à te reuerenter suscipi, coli & amari debere. Qui itaque corripit alium, cogitet se angeli Dei vices obire; ac proinde ministerium hoc diuinum expleat angelicè, id est, sine ira, aliáve passione, sincerè, imperturbatè, modestè, leniter, ostendendo viscera charitatis & compassionis; sicuti angeli compatiuntur huma- E næ infirmitati & ignorantiæ, quæ ad plenum perspecta habent, dum homines corripiunt, iuxta illud documentum Apostoli Galat. 6. 1. *Vos qui spirituales estis, huiusmodi instruite in spiritu lenitatis, considerans teipsum ne & tu tenteris.* Vide ibi dicta. Vicissim qui corripitur cogitet, se ab angelo

Moral. monitor est angelus.

corri

corripi, ab eóque ſibi hoc onus caſtigationis, eſto duriuſculum, iuſſu Dei imponi, ideóque ei gratias agat, vti faciebat S. Carolus Borromæus, qui præter alios, duos ex profeſſo Sacerdotes graues conſtituerat, omnium actionum ſuarum inſpectores, & cenſores. Illis enim hoc officij dederat, vt iugiter in omnia verba & facta ſua inuigilarent, notarénque ſicubi quid peccaret, de eóque liberè & ſincerè ſeſe admonerent, quos benignè audiebat, & monitus de errore quopiam, illico eum corrigebat. ita habet vita eius lib. 8. cap. 16. Nimirum idipſum didicerat ab antecellore ſuo S. Ambroſio, qui vt haber eius vita, monitus à quopiam, monitori gratias agebat, dictitans, ſe ingens ab eo accepiſſe beneficium. Verè dixit Sapiens Prouerb. 27. 5. *Melior eſt manifeſta correptio, quàm amor abſconditus. Meliora ſunt vulnera diligentis, quàm fraudulenta oſcula blandientis.* Et cap. 9. 8. *Argue ſapientem, & diliget te.* Et Eccleſiaſtes cap. 7. 6. *Melius eſt à ſapiente corripi, quàm ſtultorum adulatione decipi.* Ex aduerſo ſuperbi, quia inſipientes ſunt, *cùm ſe impeti redargutione conſpiunt, gladium perſecutionis credunt*, ait S. Gregor. lib. 10. Mor. cap. 3. Quin & Sapiens: *Qui odit*, ait, *increpationes, inſipiens eſt*, Prouerb. 12. 1. *Non amat peſtilens eum qui ſe corripit, nec ad ſapientes graditur*, Prouerb. 15. verſ. 12. & verſ. 10. *Qui increpationes odit, morietur.* Et verſ. 32. *Qui abijcit diſciplinam, deſpicit animam ſuam: qui autem acquieſcit increpationibus, poſſeſſor eſt cordis.* Hoc eſt quod lugentes angeli edicunt Ierem. 51. 9. *Curauimus Babylonem, & non eſt ſanata: derelinquamus eam.* Nam *qui non vult corripi, non vult corrigi. Et qui odit correptionem, veſtigium*, id eſt, certum indicium, *eſt peccatoris*, id eſt, peccatis affixi, obſtinatique inſtar diaboli, Eccleſ. 21. 7. Quocirca S. Baſil. in regul. breuior. reg. 159. *Qui huiuſmodi eſt*, inquit, *huius conuerſatio inter reliquos fratres perniciosa eſt.* Vnde idem alibi iubet eos quaſi peſtes à congregatione ſegregari. Idem reg. 158. Sicut, ait, infirmus anxius de ſalute corporis, libenter ſuſcipit quicquid ordinat medicus, licèt acerba ſit & aſpera curationis ratio: ſic humilis, & qui verè ſalutem animæ deſiderat, promptè & hilariter ſuſcipit correptionem, quantumuis mordacem & acrem. Scripſit hac de re Galenus librum de cognoſcendis curandiſque animi morbis, vbi docet, ſicut vnica ægroti ſpes recuperandæ ſanitatis ſita eſt in medico, ita totam ſalutis ſpem conſiſtere in eo, ſi quis quærat & inueniat virum virtute & prudentia præditum, illique ſe totum inſtruendum, corrigendum & formandum tradat, illique credat, non ſibi, etiamſi defectus quos ipſe notat, in ſe non videat. Hoc eſt quod ait Eccleſ. cap. 20. 4. *Quàm bonum eſt correptum manifeſtare pœnitentiam.* ita fecit S. Petrus correptus à S. Paulo. Galat. 2. 11. Theodoſius Imp. ob cædem Theſſalonicenſium correptus à S. Ambroſio, vti refert Hiſtor. Tripar. p. a. lib. 7. cap. 6. In Chronicis ordinis Ciſtercienſis narratur, olim in monaſterio Clareuallenſi pium hunc fuiſſe morem, vt ſi quis ab alio de aliquo defectu moneretur, vel reprehenderetur, illico reprehenſus pro reprehendente, in gratiarum actionem recitaret orationem Dominicam.

Exemplum B. Borromæi.

Ad Iſraël.] Ad duas tribus, videlicet Iuda & Beniamin. Hæ enim ſolæ, decem tribubus in Aſſyriam abductis, ſibi priſcum & auitum Iſraëlis nomen vendicarunt, præſertim quia multi ex Iſ-

A raël, id eſt, ex decem tribubus vel reliqui, vel proſugi iunxerunt ſe duabus iam dictis, & in eandem cum iis gentem & remp. coaluere, vti dixi in Zacharia. ita S. Hieron. Remig. Hugo, & Lyran. Vbi moral. diſce, Iſraël, id eſt, validos cum Deo, & per Deum eſſe non poſſe niſi eos, qui vnionem & ſocietatem fraternam colant: inualidi enim & inermes ſunt, qui ſibi ſolis præſiſi, à fratrum & ſociorum conſortio, & auxilio ſe ſegregant. Scitum eſt illud: *Concordia res paruæ creſcunt diſcordia res magnæ dilabuntur.*

Dilexi vos.] Opponit Deus Eſau Iacobo, quòd hunc dilexerit, illum odio habuerit. Per Iacob intellige familiam potiùs, quàm perſonam B Iacob, purà eius poſteros, ſcilicet Iacobæos: ſic per Eſau intellige Idumæos, Eſau poſteros. Porrò dicit: *dilexi* in præterito, non in præſenti diligo. q. d. inquit S. Hieron. Olim dilexi Iacobæos, cùm me colerent & redamarent: at iam cum me auerſentur, ego pariter eos auerſor. Nā *amare non redamantem, eſt amoris impendia perdere.* Verùm alij meliùs τὸ *dilexi* exponunt per omnem temporis differentiam, q. d. Iacob dilexi, diligo & diligam. Sic enim Hebræi ſæpe per vnam temporis differentiam, cæteras omnes ſignificant. Id ita eſſe patet ex eo, quòd hiſce verbis arguit præſentes Iudæos, eo quòd amori ſuo non reſpondeant, ſed amori rependant odium. q. d. Ego vos ab olim dilexi: nam ſicut patres veſtros dilexi, ita & vos filios eorum diligo. Alioqui enim excepiſſent C Iudæi, dicendo: quid ad nos quod patres noſtros dilexeris, cùm nos ipſos oderis? Porrò dilectio Dei eſt efficax, & fons omnis boni & doni. Ex amore enim & beneuolentia naſcitur omnis beneficentia. Dilexi ergo vos, ideóque ex Ægypti a ſeruitute eduxi, in Synagogam meam elegi, legem de cœlo dedi, vos māna paui, columna ignis & nubis per deſertum deduxi, victorias miraculoſas de hoſtibus dedi, in Chanaan deduxi, firmaui, protexi, alui, ditaui; regibus, prophetis, boniſque omnibus cumulaui.

Vers. 2.

Et dixiſtis.]Heb. *vau* eſt conuerſiuum, cuius officium eſt vertere præteritum in futurum. Vnde Vatab. vertit: *Et dicetis.* Chald. *Quod ſi dixeritis.* Huculque enim hoc non dixerunt, quia D necdum audierant à Deo, *Dilexi vos*; ſed eo audito obſtrepere cœperunt, ac dicere: *In quo dilexiſti nos?* quo ſigno, quo dono, quo beneficio tuam in nos dilectionem oſtendiſti? Vide hic inſignem populi ingratitudinem, qua non tantùm rot Dei beneficiis ingrati ſunt, ſed & eorum obliti, adeò vt ea non agnoſcant; perinde ac ſi Deus eis peregrinus eſſet, nec quicquam boni vnquam contuliſſet; cum tamen ex libris Moſis, Iudicum, Ioſue, Regum, & cæteris S. Script. conſtaret innumera, & maxima eos à Deo dona percepiſſe. Hoc eſt quod eis improperat Pſaltes pſalm. 77. E 11. *Obliti ſunt benefactorum eius, & mirabilium eius quæ oſtendit eis.* Huic ingratorum quæſtioni reſpondet Deus, aitque: *Nonne frater erat Eſau Iacob*, iſque gemellus ex eodem partu; & tamen *dilexi Iacob, Eſau autem odio habui*: ita & Syrus, & Arabicus vterque, q. d. Iacob cum ſuis poſteris Iacobæis prælegi, & prædilexi præ Eſau, & poſteris eius Idumæis. Idque primò, cùm de vtroque adhuc in vtero matris Rebeccæ exiſtente, ideóque ante omne eorum meritum vel demeritum dixi, & prædixi matri: *Maior ſeruiet minori*, purà Eſau Iacobo, Geneſ. 25. 23. Vbi aduerte, odium hoc Eſau non fuiſſe proprium & formale (nec

Vers. 3.

(nec enim Deus odisse poterat Esau antequam peccaret) sed tantùm minorem amorem, quòd scilicet Esau postponeretur Iacobo, eique in donis cederet & subiaceretur. Sic Genes. 29. 31. pro eo quod Noster vertit, *Videns autem Dominus quod* (Iacob) *despiceret Liam*, Heb. Chald. & Septuag. habent, *Videns autem Dominus quod odio haberetur Lia*; vbi neglectus Liæ, eiúsque minor amor quàm Rachelis, vocatur odium: nec enim Iacob propriè oderat Liam, quã vt euniugẽ amabat & alebat. Secundò, cùm Iudæos prætuli Idumæis, dãdo Iudæis meam legem, Ecclesiam, templum, Prophetas, regnum, &c. eisque subiiciendo Idumæos. Tertiò & maximè ad rem præsentem, cùm Iudæos Babylone liberaui, Idumæos in gratiam vestri ibidem captiuos dereliqui: vnde explicans subdit: *Et posui montes eius in solitudinem*, &c.

Odium vocatur amor minor.

Nota ex S. Hieron. Theod. Lyran. Vatab. Aria, Ribera & aliis, Malachias ad literam loquitur non de prædestinatione Iacob, & reprobatione Esau, q.d. Iacob & Iacobæos prædestinaui, Esau verò & Idumæos reprobaui & gehennæ addixi; nam hoc constat esse falsum: quia multi Iacobæi dãmnati sunt, & multi Idumæi, vt Iob cum suis amicis, saluati: sed loquitur de prælectione Iacob præ Esau ad bona temporalia. Respicit enim ad illud matri vtriusque, prægnanti adhuc, promissum Genes. 25. 23. *Duæ gentes sunt in vtero tuo, & duo populi ex ventre tuo diuidentur, populúsque populum superabit, & maior seruiet minori*; putà Esau seruiet Iacobo, & Idumæi Iacobæis; qui locus manifestè loquitur de prælectione ad dominium temporale, non spirituale. Sensus ergo est, q. d. Dilexi vos, ô Iudæi, magis quàm Idumæos fratres vestros, cuius rei hoc vobis do signum & argumentum: cùm tam vos, quàm Idumæos propter multiplicia peccata, Chaldæis vastandos tradidissem, ego vos diligens, pristinámque in patres vestros dilectionem conseruans, paulò pòst è captiuitate reduxi, & in patriam restitui: Idumæos verò, quia fuerunt vestri hostes, in gratiam vestri in ea reliqui, eorúmque terram in solitudinem redactam, draconibus habitandam dedi. Hunc esse sensum literalem & genuinum, patet ex sequentibus. Ex quo allegoricè Apostolus Rom. 9. 13. assurgit ad prædestinationem, & prælectionem ad bona spiritualia, cuius illa prælectio Iacob ad bona temporalia erat typus. Sicut enim Deus Iacobæos in opibus terrenis prætulit Idumæis, ita in spiritualibus fideles in fide infidelibus, iustos in gratia iniustis, electos in gloria reprobis præfert & anteponit. ita S. Hieron. & alij passim, quos sequuntur Scholastici, ac nominatim Gabriel Vasquez 1. p. quæst. 23. disput. 95. num. 45. Vide ea quæ dixi Rom. 9. 13.

Iacob dilectus præ Esau ad bona temporalia.

Moraliter, hic discat quisque æstimare Dei in se amorem & beneficentiam, qua multis aliis prælatus est, v. g. si religiosus est, prælatus est sæcularibus: si Sacerdos, laicis: si doctus, indoctis: si fidelis, infidelibus, &c. adeóque si quisque suas naturæ & gratiæ dotes consideret, inueniet se peculiares & proprias aliquas à Deo accepisse, quibus alios superat; sicut vicissim in nonnullis ab aliis superatur; vt hinc ansam habeat humilitatis, inde laudis & gratiarum actionis. Vide dicta Exodi 25. 4. Sic in quolibet sancto suo modo verum est illud Abrahæ elogium: *Non est inuentus similis illi in gloria, qui conseruauit legem*

Moral. quisque alios in aliquo superat.

A *excelsi*. Eccles. 44. 20. Et illud S. Pauli: *Vnusquisque proprium donum habet à Deo, alius quidem sic, alius verò sic*. 1. Corinth. 7. 7.

Et posui montes eius in solitudinem.] *Eius*, scilicet, *Seir*, vt quidam codices cum Ruperto legunt, hoc est, Idumææ. Hæc enim sita est in montibus, sicut Tirollis & Heluetia in Alpibus. Probat se odio habuisse & habere Esau, id est, Idumæos, ex eo quod eorum regionem vastarit per Nabuchodonosor, adeò vt ciuibus in Babylonem abductis, nec inde reductis, ferarum facta sit lustrum & draconum cubile. ita Lyra. Vatab. Ribera & alij. Nabuchodonosor enim post excisam Ierusalem inuasit & excidit Idumæam, vti dixi in Abdia.

B *Destructi sumus.*] Heb. רֻשַּׁשְׁנוּ *ruſſaſnu*, id est, depauperati sumus, & ad extremam inopiam redacti. ita Chald. Pagnin. Vatab. & Arias; scilicet per vastationem agrorum & vrbium quod Noster claré vertit, *destructi sumus*. Septuag. *Subuersa est Idumæa*. VERS. 4.

Sed reuertentes ædificabimus quæ destructa sunt.] Heb. חֳרָבוֹת *charabot*, id est, quæ desolata & deserta sunt; sicut videmus Iudæos, quorum æmuli sumus, è Babylone in patriam reuersos, suas domos & vrbes reædificasse sub Cyro, Dario & Artaxerxe.

Hæc dicit Dominus: Isti ædificabunt, & ego destruam.] Ecce odium Esau, & dilectionem Iacob.

C q.d. Vos ô Iudæi reædificastis Ierusalem & templum, egóque fabricam vestram protexi & promoui: volent vos æmulari Idumæi, & vrbes suas pari modo restaurare; at ego eis obsistam, ac fabricas eorum impediam & destruam. *Nisi ergo Dominus ædificauerit domum, in vanum laborauerunt qui ædificant eam. Nisi Dominus custodierit ciuitatem, frustra vigilat qui custodit eam*. Psal. 126. 1.

Et vocabuntur termini impietatis.] q. d. Idumæa vocabitur terra inops & maledicta terra ob impietatem desolata; terra quæ impietatis vti habuit culpam, ita & sustinet pœnam, adeò vt

D omnes transeuntes eam exsibilent & subsannent, dicentes: Quàm scelerata fuit hæc terra, quam Deus ira desolauit, & quasi Sodomam è cœlo siderauit? Alludit vox רִשְׁעָה *risça*, id est, *impietatis*, ad רֻשַּׁשׁ *russas*, id est, depauperatus est. q. d. Idumæa fuit populus *risça*, id est, *impietatis*, ideo *russas*, id est, depauperatus & desolatus est. Inde enim רָשׁ *rasç* vel *rus* est pauper; perinde ac si Latinè dicas: Idumæus fuit Cyrus, fuit dirus; fiat ergo Irus: fuit Cyro si non dior, certè dirior & impientior; fiat ergo Iro pauperior. Sicut Cyrus cæsus à Tamyri regina Scythiæ, factus est Irus, cum caput eius culeo pleno sangui-

E nis inclusum, ab ea subsannante audiuit: *Cyre bibe sanguinem, quem tantopere sitisti.*

Et populus cui iratus est Dominus in æternum.] Est metonymia: sub causa enim intelligit effectũ, putà sub ira vindictam ex ira manantem. q.d. Idumæi sunt populus, cui Dei ira & vindicta in æternum incumbet, quia eos æterna vastitate, excidio & desolatione puniet.

Quæres, quomodo hoc sit verum? Nam vti Iudæi, ita & Idumæi excidio Chaldæorum fuerunt superstites. Idumæos enim post hæc tempora subegit Simon Machabæus, eiúsque filius Hircanus, teste Iosepho lib. 13. Antiq. cap. 16. & 17. imò Idumæi interfuerunt bello Iudaico sub Tito, teste Iosepho lib. 6. belli cap. 7.

Idumæi an planè perierint?

Respondeo id verum est primò, quia captiuitas eorum nunquam fuit publico decreto reuocata, nec generali reditu soluta; quia ipsi turmatim omnes fuere abducti in Babylonem, sed turmatim ex ea non fuere reducti, vti fuere reducti Iudæi per edictum Cyri. 1. Esdræ 1. Manserunt tamen in Idumæa & vicinis locis aliquæ eorum reliquiæ, quæ sensim succreuerunt séque propagarunt, additis etiam coloniis aliarum gentium, quæ in Idumæam, vtpote derelictam & cuilibet patentem, transmigrarunt: quo factum est, vt incolæ non essent puri Idumæi, sed mista & quasi noua gens. Vide dicta Ierem. 49.13. Secundò, hæ Idumæorum reliquiæ subactæ sunt ab Hircano, vti iam dixi, qui eos coëgit ad circuncisionem & Iudaismum, adeóque ex Idumæis fecit Iudæos. Tunc ergo Idumæa gẽs & superstitio excisa fuit, túmque impletum hoc Malachiæ oraculum: *vocabuntur populus cui Dominus iratus est in æternum*: quia in æternum sustulit eorum rempublicam & Synagogam infidelem, eámque transmutauit & transtulit in Synagogam & rempub. Iudæorum, fecitque vt Iudæis essent subditi, tam in ciuilibus, quàm in sacris. Quocirca cùm Titus oppugnaret Iudæos, in eorum auxilium venere viginti millia Idumæorum, vt pro Iudæis quasi fratribus, imò patribus, heris & dominis suis dimicarent. Denique post bellum Iudaicum sensim Idumæi ita extincti sunt, vt ne quidem nomen eorum supersit, vti superest gens, licèt vaga, nomen & distinctio Iudæorum: vbique enim Iudæi ab indigenis distinguuntur & secernuntur. Perperam Iudæi per Idumæos accipiunt Romanos, vti dixi in Abdia.

Tropol. pugna Iacob & Esau notat pugnam virtutum & vitiorum.

Tropol. Remigius: *Esau & Iacob*, inquit, *fratres de vna stirpe generati, vitiorum atque virtutum figuram prætendunt: quæ duo licèt sint contraria, ex vno cordis fonte procedunt. Nam quia liberi sumus arbitrij, pro nostra voluntate aut ad vitia deflectimur, aut ad virtutes. Primogenitus est Esau: quia priora sunt vitia per infantiam, adolescentiam & iuuentutem: post nascitur Iacob, qui supplantator interpretatur; quia errores fragilioris ætatis ætas firmior succedens corrigit, & supplantat. Vnde bene maior frater hispidus, & agrestis venator, & syluis assuetus dicitur fuisse; minor lenis & simplex habitasse domi perhibetur. Itaque sub nomine Esau Deus vitia odio habere asseritur, non naturam quam bonam fecit: & propterea fines eius ponit in solitudinem, vt omne malum extirpetur, & vitia non succrescant. Quod si impudens malitia ea quæ sunt destructa rursus ædificare conetur, Dominus iterum destructurum se profitetur. Quod facit duobus modis, siue dum corriguntur peccatores, siue cùm pertinaciter peccantes iusta vltione damnantur.*

Huc accedit Georgius Venetus tomo 3. de oraculis Prophet. sect. 7. num. 318. vbi quærit cur Esau vocetur Seir, ac respondet: quia Seir significat turbinem, horrorem, pauorem, hircum, pilosum, faunum (*Seirim* enim sunt Satyri) dæmonem, quæ omnia rectè conueniunt improbis, viuentibus secundùm carnem & sanguinem, quorum finis est interitus, & stipendium mors (vt ait Apost.) ac gehenna. Horum ergo sors est dæmoniaca, formidolosa, horrore, dolore & angustia plena. Hinc Christus venit vt hominem animalem de Seir erueret, & duceret in Ierusalem, id est, in visionem pacis. Itaque Seir & Edom sunt impij, & præsertim damnati in inferno. De his enim verissimè dicitur: *Et vocabuntur termini im-*

A *pietatis, & populus cui iratus est Dominus vsque in æternum.* Damnati enim sunt folles & fomenta gehennæ, quorum capiti iugiter incumbit ardens Dei ira & indignatio, eáque efficax & ignita, vomens flammarum incendia, quibus eos cremabit in æternum. Væ, væ, væ sceleri & malis. Deus hanc maledictionem à ceruicibus nostris auertat.

Magnificetur Dominus super terminum Israël.] Vers. 5.
Opponit *terminum*, id est, regionem Israël termino, id est, regioni impietatis, putà Idumææ, vers. 4. q. d. Glorificetur Dominus qui punit improbos, & præmiat probos: quia scilicet vastauit impiam Idumæam, & piam Iudæam exaltauit, imò impiam piæ subiugauit, itaque ex infideli & impia fidelem & piam effecit. Id factum est per Hircanum, vti iam dixi. Vnde secundò Chald. vertit: *Multiplicetur gloria Domini: etenim dilatauit terminos Israëlis*, scilicet vsque in Idumæam. Tertiò alij sic exponunt, q. d. Extendat Deus terminos & dominium Israëlis, vt eo modo pariter extendat suam gloriam & magnificentiam, atque à gentibus Israëli subiectis cognoscatur & colatur. Quartò alij vertunt: *Magnificetur Dominus vltra terminum Israël.* q. d. Gloria & magnificentia Dei non arctetur angustiis Israëlis terminis, sed vltra eos se propaget & distendat per totum orbem. Hoc cœpit fieri sub Machabæis, per eorum victorias cœlitus à Deo obtentas; sed allegoricè pleuè factum est per Christum & Apostolos. In omnem enim terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum. Verus enim Israël est Ecclesia & populus Christianus, qui se è Iudæa propagauit per vniuersum mundum. Ita hodie veri fideles subiugata Boëmia, Austria, Hungaria, &c. gaudent ob dilatatum imperium non tam reipublicæ, quàm Ecclesiæ, dicúntque: Magnificetur Dominus super terminum Israël.

Anag. q. d. Laudetur Deus ob gloriam, triumphos & multitudinem Israëlis, id est, sanctorum & electorum. Hi enim mirificè laudant Deum, quod videant in se cecidisse sortem tam felicem, maximè cùm vident terminos impietatis, id est, cœtum damnatorum, præsertim amicorum & sociorum suorum, à Deo ita puniri & comburi, séque ab eorum sorte per Dei gratiam fuisse erutos & saluatos. ita S. Hieron. Vide Apostolum ob hoc beneficium celebrantem & glorificantem Deum toto c. 1. ad Ephesios.

Vers. 6.] Filius honorat patrem, & seruus dominum suum: si ergo Pater ego sum, vbi est honor meus? & si Dominus ego sum, vbi est timor meus? dicit Dominus exercituum ad vos, ô sacerdotes, qui despicitis nomen meum, & dixistis: In quo despeximus nomen tuum?

Vers. 7.] Offertis super altare meum panem pollutum, & dicitis: In quo polluimus te? In eo quod dicitis: Mensa Domini despecta est.

Vers. 8.] Si offeratis cæcum ad immolandum, nónne malum est? & si offeratis claudum, & languidum, nónne malum est? offer illud duci tuo, si placuerit ei, aut si susceperit faciem tuam, dicit Dominus exercituum.

Vers. 9.]

Vers. 9.] Et nunc deprecamini vultum Dei vt misereatur vestri (de manu enim vestra factum est hoc) si quomodo suscipiat facies vestras, dicit Dominus exercituum.

Vers. 10.] Quis est in vobis, qui claudat ostia, & incendat altare meum gratuitò? non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum: & munus non suscipiam de manu vestra.

VERS. 6.

Filius honorat patrem.] Recensitis suis in Iudæos beneficiis, Deus hic transit ad eorum maleficia; quæ ipsi ingratè rependerunt. Ingratitudinem ergo & irreuerentiam eorum culpat, & accusat. Nota, *honorat*, id est, iure naturæ, diuino & humano honorare tenetur; & si verè filius talis est, qualis esse debet, reipsa honorat. Iam honor in hoc præcepto, *Honora patrem & matrem*, quatuor complectitur, scilicet 1. amorem, 2. reuerentiam, 3. obedientiam, 4. beneficentiam & alimoniam, si ea indigeant, vti dixi Deuter. 5. 16.

B

Si ergo pater ego sum, vbi est honor meus? & si Dominus ego sum, vbi est timor meus?] Patri enim propriè à filio debetur honor, Domino à seruo timor, non tantùm seruilis, sed & liberalis, qui reuerentiam, amorem, ac obsequium sedulum & exactum complectitur. Porrò Deus est pater fidelium, primò, creatione; secundò, conseruatione & gubernatione; tertiò, alimonia; quartò, cura & prouidentia paterna; quintò, per fidem & gratiam qua nos iustificat, sibique in filios & hæredes regni sui adoptat. Idem est dominus iisdem titulis, aliisque, vt quòd nos redemerit, & sanguine filij sui sibi quasi coëmerit; quòd sit summa maiestas, cui omnis creatura seruire tenetur; quod nos quasi seruos & operarios ad vineam suam excolendam, proposita mercede gloriæ æternæ conduxerit, &c. Hisce titulis Deus omnium, etiam laicorum, est pater & Dominus. Vnde ad omnes Iudæos, etiam laicos, hic dirigi à Deo sermonem, eosque ingratitudinis, irreuerentiæ & impietatis accusari, quòd suæ dilectioni, de qua dixit, *Iacob dilexi*, non responderint; sed Deum amantem se odio habuerint, inhonorarint & contempserint, censent S. Hieron. Theod. Remig. & Hugo. Audi S. Ambros. in hæc Malachiæ verba, in fine tomi 2. *Si seruus es*, inquit, *redde Domino timoris obsequium: si filius, exhibe patri pietatis affectum. Tu autem cum gratias non agis, Deum nec diligis, nec vereris. Vnde aut contumax seruus, aut superbus es filius. Qui est ergo vtilis Christianus, semper debet Patri ac Domino suo laudes dicere, & in eius gloriam omnia procurare; sicut ait B. Apost.* 1. Corinth. 10. dicens: *Siue manducatis, siue bibitis, siue aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite. Videte quale veri Christiani Apostolus voluit esse conuiuium; vt magis fides Christi, quàm prandij sagina comedatur: & plus reficiat hominem Dominici nominis frequens inuocatio, quàm epularum multiplex & copiosa collatio; meliùsque pascat esurientem religio quàm sagina.* Vide sequentia, vbi pulchrè docet Christianum debere Deo Patri tam manè, quam vespere instar lusciniæ, aliarúmque auium gratias agere, & laudes canere. Audi & S. Bernard. serm. 16. in Cant. *Ita ipse*, inquit, *patrem se exhibuit mihi; sed non ego me vicissim illi filium. Quanam fronte attollo tam oculos ad vultum patris tam boni, tam ma-*

Mor. Deo vt patri debetur amor, vt domino timor.

C

D

E

A *lus filius? pudet indigna gessisse genere meo, pudet tanto patri vixisse degenerem. Exitus aquarum deducite oculi mei; operiat confusio faciem meam*, &c. Et serm. 83. *Exigit*, ait, *Deus timeri vt Dominus, honorari vt pater, vt sponsus amari. Quid in his eminet? nempe amor. Absque hoc & timor pœnam habet, & honor non habet gratiam. Et qui de amore non venit honor, non honor, sed adulatio est. Et quidem soli Deo honor & gloria: sed horum neutrum acceptabit Deus si melle amoris conditi non fuerint.*

Magis tamen propriè & genuinè ad sacerdotes hic loqui Deum, patet ex eo quod sequitur: *Dicit Dominus exercituum ad vos ô sacerdotes.* Hebr. enim habent: *Dicit Dominus exercituum vobis sacerdotibus, despicientibus nomen meum. Dicit*, scilicet id quod præcessit: *Si ergo pater ego sum, vbi est honor meus?* &c. Vnde Compl. ita legunt & dispungunt, vt hæc omnia coniungant hoc modo: *Vbi est timor meus? dicit Dominus exercituum ad vos ô sacerdotes*, ita Tyrin. Pagnin. Vatab. & alij. Vbi nota, sacerdotes præ laicis vocari filios Dei; tum quia Deo dicati & consecrati sunt, vt ad eius quasi familiam pertineant; tum quia iusti & sancti esse debent, vt sancta sacrificia & preces pro populo Deo offerant: sancti enim sunt filij Dei adoptiui; tum propriè, quia in lege veteri Leuitæ & sacerdotes pro primogenitis filiorum Israël, quos Deus ab angelo percutiente & à morte liberarat, ideóque sibi deposcerat, Deo oblati & dati sunt, Exodi 13. 2. & Numer. 8. 16. Sensus ergo est, q. d. Vos, ô sacerdotes, in primis arguit & culpat Deus, quòd cùm sitis eius primogeniti, peculiariter præ laicis cæterisque Israëlis filiis ab eo dilecti, & in sacerdotes electi; tamen eum non vt patrem honoretis, nec vt Dominum reuereamini; sed eum eiúsque cultum & victimas inhonoretis, & despiciatis. Timor enim hic & alibi, reuerentiam, adorationem, sacrificium, omnémque cultum Dei denotat. *Qui enim metuit, non scrutatur sed colit, obseruat, adorat honorat, glorificat, laudat, commendat*, ait S. Chrysost. hom. 2. de incomprehens. Dei natura.

Sacerdotes præ laicis sunt filij Dei tribus titulis.

Incipit Malachias prophetiam, & correctionem suam à correctione sacerdotum: quia reformatio reipublicæ & laicorum, pendet à reformatione cleri & sacerdotum: qualis enim est sacerdos, talis est & populus. Sanè hoc sæculo hæresi Lutheri occasionem dedit inscitia, & mala vita plurium sacerdotum. Quocirca & Christus initio, æquè ac in fine prædicationis suæ, redarguit vitia sacerdotum. Docet id egregiè Auctor Imperfecti apud S. Chrysost. initio hom. 38. in S. Matth. vbi rectè sacerdotes comparat stomacho. Explicans enim ingressum solennem Christi die palmarum in Ierusalem, quo primò templum adiit: *Et intrauit*, inquit, *Iesus in templum Dei. Hoc erat proprium boni filij, vt & veniens ad domum curreret patris, & illi honorem redderet qui genuit eum, vt tu imitator Christi factus, cùm in aliquam ingressus fueris ciuitatem, primùm ante omnem actum ad Ecclesiam curras. Hoc erat boni medici, vt ingressus ad infirmam ciuitatem saluandam, primùm ad originem passionis intenderet. Nam sicut de templo omne bonum egreditur, sic & de templo omne malum procedit: quemadmodum medicus quando primò ingreditur ad infirmum statim de stomacho eius interrogat, & eum componere primùm festinat: quia si stomachus sanus fuerit, totum corpus validum est: si autem dissipatus fuerit, totum corpus infirmum est: ita si sacerdotium integrum fuerit, tota Ecclesia floret: si au-*

Reformatio laicorum inchoanda à reformatione sacerdotum.

tem corruptum fuerit,omnium fides marcida est. Cor autem & stomachus sacerdotes intelliguntur: quia in rebus spiritualibus per eos totus populus gubernatur. Et sicut cor sapientiæ locus est, ita sacerdotes sunt receptacula sapientiæ spiritualis, Esaia dicente de regibus quidem: Omne caput in dolore; de sacerdotio autem: Omne cor in tristitia. Explicat id munia stomachi analogicè applicando sacerdotibus, dicens: *Sicut enim stomachus accipiens cibum coquit eum in seipso,& per totum corpus dispergit; sic & sacerdotes accipiunt scientiam sermonis per Scripturas ex Deo, & excoquentes eam in se,id est,tractantes & meditantes apud se, vniuerso populo subministrant. Et sicut stomacho subministrante vnumquodque membrum suscipit nutrimentum,& conuertit ipsum in se secundùm suam naturam; vt putà quod suscipit iecur,totum fit sanguis; quod autem suscipit fel, bilis efficitur totum; quod verò ascendit in pulmonem, phlegmata fiunt; quod autem in mammillas, totum efficitur lac: sic sacerdotibus in Ecclesia loquentibus Dei verbum, omnes suscipiunt; vnusquisque autem conuertit illud secundùm proprium cor; ita vt vnum id ipsum verbum in cordibus quidem rectis procedat ad vitam; in cordibus autem peruersis suscitet iracundiam, quasi bilis: in aliis autem operatur dilectionem dulcissimam,quasi lac: in aliis autem odia, quasi phlegma nociuum & expuendum. Videte ergo sacerdotes,quomodo vos componatis in verbo & opere.* C *Quoniam sicut in corpore si aliquod infirmatum fuerit membrum,non omnino languet & stomachus; si autem stomachus languerit, omnia membra inueniuntur infirma: sic si aliquis Christianorum peccauerit,non omnino peccant & sacerdotes; si autem & sacerdotes fuerint in peccatis, totus populus conuertitur ad peccandum. Ideo vnusquisque Christianorum pro suo peccato reddet rationem: sacerdotes autem non solùm pro suis, sed & pro omnium peccatis reddituri sunt rationem. Vidit arborem pallentibus foliis marcidam,& intellexit studiosus agricola, quia læsuram in radicibus haberet. Nam verè quemadmodum cùm videris arborem pallentibus foliis marcidam, intelligis quia aliquam culpam habet circa* D *radicem: ita cùm videris populum indisciplinatum & irreligiosum,sine dubio cognosce,quia sacerdotium eius non est sanum.* Hæc prolixiùs recitaui, quia singula aurea ab ore aureo.

Quod stomachus est in corpore, hoc sacerdos in populo.

Vers. 7. *Et dixistis: In quo despeximus nomen tuum?*]Heb. בָּזִינוּ *bazinu*,id est,*spreuimus*. Chald. *contempsimus*. Tigurina: *Quanam re vile habuimus nomen tuum, illúdque nobis sordet?* Respondet Deus: *Offertis super altare meum panem pollutum*. S. Hieron. Remig. Hugo,& Lyran. per panem intelligunt panes propositionis, censéntque culpari hic sacerdotes, quòd eos non triticeos, aut non azymos, vt lex iubebat,sed siligineos, hordeaceos, fermentatos, aut alia ratione vetitos Deo offerrēt. Addit S. Hieron. Remig. Haymo, Albertus, Hugo & Lyra. taxari sacerdotes,quòd panes hosce ex quouis frumento conficerent, cum iuxta eorum traditionem, ex Patrum religione & pio vsu acceptam, non nisi ex selecto frumento confici deberent, quod ipsimet sacerdotes seuissent, messuissent, moluissent & coxissent. Quod notent Christiani, præsertim sacerdotes,vt discant qualia,quàm pura & selecta Deo offerre debeant. Verùm quia panes propositionis non offerebantur in altari, quod tamen de suo pane ait hic Malachias,sed in mensa panum propositionis: nec enim erant victimæ,sed meræ oblationes; hinc meliùs per panem pollutum accipias victimam pollutam, tum

A similæ & panum, quos quasi sacrificia concremabant Deo in altari,vocabántque *mincha*, vt patet Leuit. 2. tum carnium,putà boum, ouium, hircorum,quos sacrificabant Deo. ita Chald. Vatab. Clarius & Arias. Hebræi enim panem vocāt omnem escam,etiamsi caro sit; ac præsértim bos, capra, agnus,& quæuis victima Deo oblata vocatur panis,id est,cibus Dei, vti ostendi Leuit. 22. 25. Et cap. 21. 6. & 8. Numer. 28. 2. Rationem dedi Leuit. 2. nimirum quod sacrificium sit conuiuium Dei,in quo Deus cum hominibus quasi comedere & bibere videtur. Quocirca carnes Deo immolatæ,erant quasi panis, id est, cibus quo vescebatur Deus: vinum Deo libatum erat quasi potus quem bibebat Deus. B Quod enim ignis deuorabat & consumebat, hoc censebatur Deus per ignem repræsentatus edere & consumere. *Panem* ergo *pollutum* vocat victimas cæcas, claudas, mancas,quas contra legem Leuit. 22. 19. & 22. Deo offerebant. ita enim se explicat Malachias vers. 8. Secundò, *pollutum*, quia non offerebant eo ritu & cæremoniis,quas præscribit lex Leuitici cap. 1. 2. 3. 4. &c. Tertiò, *pollutum*, ob impietatem, & scelera sacerdotum eum offerentium. Sacrificia enim Iudæorum valebant,& vim impetrandi habebant non ex opere operato, vti habet nostrum Eucharistiæ,sed ex opere operantis, putà ex dignitate & deuotione sacerdotis sacrificantis, qui hic erat C sceleratus & impius: quocirca eius oblatio magis Deum irritandi, quàm impetrandi vim habebat. Porrò Gentiles adeo deorum suorum reuerentes erant, vt priusquam victimas immolarent, eas sollicitè explorarent, an puræ essent. Hinc & meliores è grege seligebant,eásque Apollini candidas; quarum, si maiores essent, cornua inaurabant. Vnde Ascanius lib. 10. Æneid.

Sacrificium est panis, id est, cibus Dei.

Gentilium religio in victimis seligendis.

Et statuam ante aras aurata fronte iuuencum
Candentem.

Et Ouidius:

Blandis induta cornibus aurum,
Conciderant ictæ niuea ceruice iuuencæ.

Quod si color hic victimæ deesset, cretam su- D perinducebant. Vnde illud Iuuen. Satyra 10.

Duc in Capitolia magnum
——Cretatúmque bouem.

Testatur Arnobius lib. 2. contra gentes, olim in Albano monte non alios licuisse, quàm niuei candoris immolare tauros.

Et dicitis: In quo polluimus te?]Id est,pollutum panem,id est,victimam obtulimus tibi? Nota hic, ô sacerdos,qui pollutus pollutum offert Deo sacrificium,Deum ipsum quasi polluit & conspurcat: quia mensam, victimam & cibum Dei conspurcat, præsertim in lege noua, vbi victima est ipse Christus Deus noster. Quocirca Apostolus 1. Corint. 11. 27. disertè asseuerat: *Quicunque man-* E *ducauerit panem hunc, vel biberit calicem indignè, reus erit corporis & sanguinis Domini.* q. d. Erit quasi Christicida & Deicida, perinde ac Iudas proditor. *Dum enim sacramenta violantur, ipse cuius sunt sacramenta violatur*, ait S. Hieron.

In eo quod dicitis: Mensa Domini despecta, contemptibilis *est.*]Quia scilicet dicitis: Iam viluit altare Domini; ac proinde vilia quælibet in eo offerri possunt. Mensam enim vocat altare, quia, vt iam dixi, sacrificium est quasi conuiuium, in quo conuiua est Deus, mensa est altare, esca est victima, potus est libamen, ministrans est sacerdos. Tangit hic radicem mali, aitque causam contemptus sacrorum esse ipsam altaris vilitatem, q. d.

Vos

Vos ô Sacerdotes vilipenditis meum altare, dicitisque illud euiluisse, ideóq; parum referre quid, & quale in eo offeratur: quocirca offertis in eo victimas cæcas, claudas & mancas.

Quatuor causæ neglectus sacrorum. 1.

Quæres, qua causa & titulo dicebant altare euiluisse? Resp. Primò ob longam sacrorum cessationem: quia per septuaginta annos captiuitatis caruerunt templo, altari & victimis. Hæc enim in animis accolarum generare solet sacrorũ obliuionem, neglectum, iniuriam, contemptum, vti vidimus in pagis Belgij, tempore belli Hollandici à Sacerdotibus desertis, vbi rustici, præsertim iuuenes & pueri qui nunquam viderant Sacerdotem, vt primùm eum viderunt, stabant attoniti; vel diffugiebant, putantes se non hominem, sed monstrum videre, vel spiritum, vti mihi abidem olim videre, & experiri contigit.

2.

Secundò, quia videbant templum à se reædificatum, non æquare gloriam templi prioris, quam viderant senes, & iuuenes à senibus audierant, *ac putabant deesse religionis sanctimoniam, quia deerat ædificationis ambitio*, ait S. Hieron. cùm è contrario *Deus non tam altaris ornatum, quàm offerentium deuotionem requirat*, ait Remig.

3.

Tertiò, quia Iudæi nuper Babylone redeuntes pauperes erant: vnde nõ poterant opulentas dare oblationes Sacerdotibus, qui proinde negligebant altare, aliísque negotiis se dabant quibus compararent sibi victum. Sic enim hodie videmus, subductis, vel pereuntibus redditibus templorum, perire quoque, vel minui Sacerdotum curam & ministeria. ita Vatab.

4.

Quartò, quia videbant Deum victimas hasce non edere, sed eas igne consumi. Vnde meliores sibi reseruabant, aut cum deterioribus commutabant, censentes satis esse deteriora dare igni, meliora ventri. Audi S. Hieron. *Quid prodest*, inquit, *si offeramus optima? qualiacumque fuerint quæ offeruntur, igni sunt deuoranda.* Erat hic prætextus auaritiæ & gulæ. Sic hodie videmus Sacerdotes & Prælatos nonnullos in mensis & conuiuiis esse splendidos, in altari & templo sordidos, in mensis adhibere mappas pretiosas & vina falerna, in altari verò lintea lacera, & villum potiùs quàm vinum, qua de re iure queritur Card. Bellarm. in gemitu Columbæ.

Moral. de templorum ornatu.

Moral. disce hic primò, Deo, vtpote auctori omnium, non qualia qualia, sed optima & præstantissima esse danda. Secundò, contra hæreticos, Deum honorari & delectari magnificentia templorum, altarium, vasorum sacrorum, &c. quia ipse maior est omni laude, & omni magnificentia magnificentior. Famosa & magnifica fuit mensa sacra, quam teste Cedreno, Baronio & aliis, Iustinianus Imp. in augusto S. Sophiæ templo erexit.

Mensa pretiosa Iustiniani Imp.

Constabat enim auro, argento, omnísque generis lapidibus, lignis, metallis, omnibúsque rebus quas terra fert, mare, & totus mundus. Ex omni materia pretiosa plura, meliora, potiora collegerat, liquatísque his quæ fluunt, sicca illis immiserat, atque in formam mensæ concinnarat. Ita omne varium illud opus intuentibus erat stupori. In orbem hanc ostentabat epigraphem: *Tua de tuis tibi offerimus serui tui Christe, Iustinianus & Theodora. Ea tu propitius accipe, fili Dei verbum, qui nostri causa carnem assumpsisti, & cruci affixus fuisti, ac nos in tua recta fide conserua. Et quam nobis commisisti Rempub. eam ad tuam gloriam auge & tuere, intercedente sancta Deipara virgine Maria.*

Celebrat Ioseph. lib. 12. Antiq. cap. 2. mensam,

A quam templo Ierosolymitano dono misit Ptolomæus Philadelphus rex Ægypti, vt ab Eleazaro Pontifice impetraret septuaginta interpretes, qui S. Scripturam ex Hebræo in Græcum idioma conuerterent.

Mensa sacra Ptol. Philadelphi.

Erat enim tota ex auro, longa duos cubitos cum dimidio, lata vnum, alta sesquicubitum. Ornata erat eximiis versatilibus, & sculpturis egregiis. Exterior autem loricæ facies gemmis pulchris, ouali specie distinguebatur. Huic subiecta erat corona per circuitum, omne genus fructuum repræsentans, dependentibus racemis, & spicis emergentibus, & malis punicis intersertis, quæ omnia constabant è lapillis colorem natiuum fructuum referentibus, & auro circum

B totam mensam reuinctis. In mensa autem sculptus erat Mæander magni pretij, gemmis per medium tanquam stellis variegatus, carbunculo & smaragdo suauissimè radiantibus. Basis facta erat è carbunculo palmum lata, crepidinis specie; qua verò pedes innitebantur, octo digitorum latitudine. Tanta erat artis subtilitas, vt perflante vento agitata, naturæ, non artis, opus videretur: crassitudo autem mensæ erat semicubitalis. Hæc & plura Iosephus.

Mysticè, mensa Dei, id est, anima virtutibus ornanda est.

Ab his discamus exhibere Deo mensam honoratam & magnificam, non eum Iudæis vilem & despectam. Id faciemus mysticè, si animam nostram omni virtutum genere adornatam Deo

C offeramus. Ipsa est enim quasi microcosmus Deo, qui macrocosmus est, dicendus; ac præsertim si opera charitatis exerceamus. Hisce enim mensam instruimus, non tam pauperibus quàm ipsi Deo: in hac enim ipse delectatur & quasi epulatur.

Præsertim cùm sumit Eucharistiã.

Tropol. S. Hieron. *Pollumus, ait, panem, id est, corpus Christi, quando indignè accedimus ad altare, & sordidi mundum sanguinem bibimus, & dicimus: Mensa Domini despecta est, non quod hoc aliquid audeat dicere, sed opera peccatorum despiciunt mensam Dei.* Vnde de talibus ait Apost. 1. Corinth. 10. 20. *Non potestis calicem Domini bibere & calicem dæmoniorum, non potestis mensæ Domini participes esse & mensæ dæmoniorum*, &c. Rursum pol-

D luit panem & mensam Dei, ac in ipsum Deum iacit contumelias, ait S. Hieron. Doctor & prædicator, qui verbum Dei, quod est panis animæ, docet propter lucra, vel humanam gloriam, ac diuitibus blanditur, peccatores honorat, & pauperes sanctos repellit, *mensam scripturarum Dei mensis idolorum, sæcularísque doctrina putans esse communem.*

Vers. 8.

Si offeratis cæcum ad immolandum, nonne malum est?) Ita & Septuag. ac Chald. vertunt interrogatiuè. q.d. Omnino malum est, quia contra legem Leuit. 22. 22. quæ poscit victimam integram & vitio carentem. Recentiores, vt Vatab. & Tigurina vertunt affirmatiuè: *Cùm hostiam cæcam sa-*

E *crificatis* (supple, dicitis) *non est malum*, sed bonum & licitum. Peccabant ergo auari Sacerdotes, qui vt oblationes suas suáque lucra augerent, nullam respuebant victimam à populo oblatam, etiamsi cæca esset vel manca, imò pro integra à populo oblata, ipsi è suo grege sobstituebant claudam vel mutilam, integram sibi reseruantes.

Ita peccant hodie Christiani, qui pro decimis & primitiis dant manipulos, vel animalia deteriora, meliora sibi retinentes; qui filios claudos, luscos, stolidos, ineptos detrudunt in monasteria, vegetos & acres tradunt mundo; qui tempus iuuentutis floridæ dant carni & sanguini, tempus senectutis effœtæ dant pietati & Deo, &c.

qui meliores horas dant studiis, deteriores orationi: Dei enim maiestatem contemnunt, qui ei seipsos anteponunt, vt sibi potiora, Deo peiora attribuant. Si tales & talia offerrent Principi, vel regi, nonne vapularent? Qui semesas à porcis vel canibus escas regi apponeret, mulctaretur: non mulctabitur is, qui offert Deo semesa à diabolo, & aliquid adhuc diabolicum exhalantia?

Symbol. Symbolicè, Remigius & S. Hieron. *Victima*, inquit, *Dei est bonum aliquod, vt oratio, eleemosyna, &c. Verùm cæca est victima, si animus offerentis non est illustratus luce veritatis; vel si non est simplex intentio eius qui offert. Clauda est orationis victima eius qui duplici mente accedit ad deprecandum Dominum. Debilis est, qui Christum non habet, qui est Dei virtus & sapiẽtia. Istiusmodi victimæ si offerantur, minimè Deo placere possunt, sed potiùs reum faciunt offerentem.* Manca est obedientia, quæ subiicit superiori voluntatem, non intellectum; manum, non animum.

Offer illud duci tuo, & vide si placuerit ei.] q.d. Videbis vtique quod non placebit ei, sed summè displicebit, donáq; tua respuet; quin & indignabitur tibi: censebit enim se à te contemni & vilem reputari, quòd tam vilia, putà cæca, clauda, manca animalia ei offeras, & integra tibi reserues. Si ergo talia non auderes offerre duci tuo homini mortali, quomodo Deo immortali ea offerre audes, qui est rex regum & Dominus dominantium?

Aut si susceperit faciem tuam.] Putà te tuúmque munus, quod ore & facie tua ei obuersa offers: facies enim index est animi & mentis, totúmque hominem & personam ipsam repræsentat. Nam facies decora, honesta, liberalis, reuerens meretur suscipi, hilarique & benigno vultu à principe, & multò magis à Deo suscipitur: facies verò indecora, turpis, auara, impudens, irreuerens ab iisdem despicitur & reiicitur. q.d. Dux & Princeps tam auaram & impudentem faciem, quæ tam auarum & impudens munus sibi offert, non acceptabit, sed auersabitur; quantò magis ego eadem non acceptabo, sed auersabor? Sic de Iob reuerente, patiente & pio ait Deus c. 42. 8. *Iob autem seruus meus orabit pro vobis: faciem eius suscipiam.*

Vers. 9. *Et nunc deprecamini.*] Hisce verbis non ironicè, vt vult Clarius & Arias, sed seriò hortatur eos ad pœnitentiam, vt patet ex sequentibus. ita S. Hieron. Theod. Haymo, Ruper. Lyra. & alij.

De manu enim vestra (ita Heb. Chald. Septuag. Tigur. & alij: perperam ergo Pagnin. vertit, *de manu nostra*) *factum est hoc.*] q.d. Non patrum hoc scelus est, sed vestrum; non tam laicorum est culpa, quàm vestra, ô Sacerdotes (eos enim alloquitur, vt patet vers. 6.) Vos ergo suppliciter deprecamini vultum Dei, qui eum offendistis & ad indignationem concitastis. ita S. Hieron. Theod. Lyra. & alij. Aliter Vatab. q.d. De manibus vestris, id est, ab operibus manuum vestrarum profecta est hæc maledictio, de qua dicitur in sequẽtibus, vers. 14. *Maledictus dolosus qui habet in grege suo masculum, & votum faciens immolat debile Domino.*

Si quo modo suscipiat facies vestras.] Id est, vos vestrásque oblationes, vti dixi vers. 8. Aliqui ex Hebræo sic vertunt: *Num auferet*, id est, *si quo modo auferas à vobis faciem*, scilicet suam iratam; aut vestram tristem malísque oppressam, ostendendo vobis faciem hilarem, eáque vos exhilarando. Heb. enim נָשָׂא *nasa* & suscipere, & tollere vel auferre significat. Aliter Theod. q.d. Num sine pœnitentia & deprecatione veniæ vos in gratiam recipiam?

Vers. 10. *Quis est in vobis qui claudat ostia* (templi) *& incendat* (perperam Complut. legunt, *non incendat*) *altare* (hoc est, altaris ignem, & per ignem victimas ac thymiamata, quæ quotidie in altari cremantur Deo) *meum gratuitò?*] q.d. Nemo vestrûm gratis templo & altari seruit, sed laboris sui stipendia percipit, & ex altaris oblationibus sustentatur, & viuit; cur ergo illud meúmque in eo cultum negligitis, & negligenter peragitis? Si enim non religionis & Dei intuitu, certè mercedis respectu, & obligatione iustitiæ obstricti, deberetis hoc munus vestrum ad quod pretio conducti estis, diligenter & accuratè obire & præstare. ita S. Cyril. Hieron. Hugo & alij. Nota, ad verbum ex Hebræo sic vertit Tigurina: *Adhæc quis ex vobis ostia claudat? num verò in ara mea gratis incenditis?* quod noster aliis verbis, sed clariore sensu expressit, dum vertit: *Quis est in vobis qui claudat ostia, & incendat altare meum gratis?* Alij verò cum Septuag. & Chald. contrariè vertunt hoc modo: *Quis est in vobis qui claudat fores, vt non accendatis altare meum gratis?* q.d. Vtinam aliquis vestrûm clauderet fores templi, vt non vtatis super altare meum victimas hasce pollutas frustra, siue in vanum. Nam illæ mihi non placent, sed placet pura *mincha* Christi, quæ toto orbe offertur, vt sequitur. ita Theodor. Vatab. & Clarius. Vnde & S. Hieron. notat Græcum δωρεὰν, id est, *gratuitò*, verti posse, *in gratia*; *vt videlicet*, inquit, *gratiam non habeant altari Domini seruiendi, sed ea priuentur.* Hic secundus sensus valde tam Hebræo, quàm sequentibus cohæret & respondet: atque Hebræum חִנָּם *chinnam* sæpe significat gratis, frustra, in vanum, vt psal. 34. 19. *Odio habuerunt me gratis*, heb. *chinnam*.

Non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus.] Tigurina: *Non est mihi in vobis beneplacitum*, id est, non mihi placetis, non estis mihi grati ob vestram irreligiositatem, neglectum & cõtemptum sacrorum. Hebr. enim חֵפֶץ *chepets* significat placitum, beneplacitum, complacentiam, affectúmque amoris & beneuolentiæ, quem Septuag. vertere & vocare solent εὐδοκίαν. *Et* (id est, idcirco) *munus* (hebr. מִנְחָה *mincha*, de quo paulò post) *non suscipiam de manu vestra.* Vetera enim sacrificia non placebant ex opere operato, vti placent in lege noua, sed tantùm ex opere operantis. Cùm ergo hic operantes & sacrificantes displicerent Deo, displicebant & sacrificia; ideóque per Christum cum Synagoga, lege & gente sunt abolita. Idem fiet Christianis. Audi S. Chrysost. in c. 10. S. Matth. *Prius*, ait, *in vallibus fiet obscuritas, die declinante ad occasum. Quando ergo colles videris obscurari, quis dubitat, quin iam nox est? Sic primùm in secularibus, & laicis Christianis incipit praualere obscuritas peccatorum. Nunc autem quando iam vides, quòd sacerdotes positos in summo vertice spiritualium dignitatum, qui montes & colles dicuntur, apprehenderit iniquitas tenebrosa, quomodo dubitetur quia finis est mundi?* Idem in c. 24. Matth. hom. 47. *Si pars aliqua domus*, inquit, *fuerit decisa, cum labore tamen possibile est vt reparetur. Si autem ipsum fundamentum fuerit conquassatum, quid faciet paterfamilias, nisi in aliquo loco noua iaciat fundamenta, & lapides de priori loco transuectans, aliam sibi ædificet domum? Sic & in spiritualibus, si quidem*

populares peccauerint, per pœnitentiam corriguntur: si autem dissipatum fuerit ipsum sacerdotium, quod est populi fundamentum, quid faciat Deus? iuxta illud Christi: Vos estis sal terræ. Quod si sal euanuerit, in quo salietur? Ad nihilum valet vltrà, nisi vt mittatur foras, & conculcetur ab hominibus. Matth. 5. 13.

Vers. 11.] Ab ortu enim solis vsque ad occasum magnum est nomen meum in Gentibus: & in omni loco sacrificatur, & offertur nomini meo oblatio munda: quia magnum est nomen meum in Gentibus, dicit Dominus exercituum.

Vers. 12.] Et vos polluistis illud in eo quod dicitis: Mensa Domini contaminata est: & quod superponitur, contemptibile est, cum igne, qui illud deuorat.

Vers. 13.] Et dixistis: Ecce de labore, & exufflastis illud, dicit Dominus exercituum, & intulistis de rapinis claudum, & languidum, & intulistis munus: numquid suscipiam illud de manu vestra, dicit Dominus?

Vers. 14.] Maledictus dolosus, qui habet in grege suo masculum, & votum faciens immolat debile Domino: quia Rex magnus ego, dicit Dominus exercituum, & nomen meum horribile in Gentibus.

VERS. 11. *Ab ortu enim solis vsque ad occasum magnum est nomen meum in gentibus.*] q.d. Nolo amplius angustis Iudææ finibus contineri, arcta mihi est Ierusalem, angustum templum: coarctor in Palæstina. Cœlum enim & terram ego impleo. Quare par est vt totus mundus sit mihi templum, vt omnes gentes vbique me colant victimis & sacrificiis. Quocirca breui per Christum efficiam, vt nomen meum gentibus toto orbe prædicetur, illæque me vbique agnoscant, adorent, celebrent.

Et in omni loco sacrificatur & offertur nomini meo oblatio munda.] *Sacrificatur & offertur*, id est, breui per Christum & Apostolos sacrificabitur & offeretur. Propheta enim propheticè loquitur, & prophetat de futuris. q.d. Nolo, ô Sacerdotes Iudaici, vestra sacrificia, sed breui ea abolebo, tum quia impura & polluta sunt, tum quia vno in loco à pauculis Iudæis offeruntur. Quocirca eis per Christum surrogabo sacrificium aliud, quod in se purissimũ erit & sanctissimum, quódque vbiuis terrarum à quibuslibet gentibus mihi offeretur.

Oblatio munda quæ? Prima sent. Quæres, quænam hæc oblatio munda? Primò, Iudæi respondent esse preces, quas Iudæi pij inter gentes dispersi vbiuis locorum Deo offerebant. Vnde Chald. vertit: *Ego recipiam preces vestras, & nomen meum sanctificabitur per manus vestras, & erit sicut oblatio munda coram me.* Verùm hoc ex textu patet esse falsum. Nam reiicit hic Deus sacrificia Iudæorum, dicens: *Non est mihi voluntas in vobis. Et munus non suscipiam de manu vestra*; eísque opponit sacrificia gentium, eáque acceptat.

Secundò, Hugo censet esse oblationem quam gentes proselytæ & Deum Iudæorum agnoscentes offerebant in templo Ierosolymitano. Sed obstat τὸ *in omni loco*, quod perperam inuertit Hugo, explicátque q. d. *Ex omni loco.* 2.

Tertiò, Arias accipit oblationes & victimas, quas gentes tempore Malachiæ, Deum verum ex motu cœlorum & gubernatione vniuersi agnoscentes, vbiuis locorum ipsi offerebant. Verùm gentes sacrificabant Ioui, Herculi, Belo, non Deo vero: Iouem enim ponebant gubernatorem vniuersi. Pauci enim Gentilium, vt Iob eiúsque amici, Deum verum agnouerunt & coluerunt: cæteri omnes coluerunt idola, quæ proinde in Scriptura dij gentium nominantur. 3.

Quartò Caluinus & hæretici, qui negant omne sacrificium legis nouæ propriè dictum, accipiunt oblationem mysticam, putà Dei cultum per fidem, spem, charitatem, orationem, inuocationem & laudem, atque opera pia, præsertim charitatis & eleemosynæ, aut conuersionis animarum. Idem censent Clarius & Vatab. quibus fauere videtur Tertul. lib. 5. contra Iudæos: sed idem aduersatur iis lib. 3. contra Marc. 22. vbi se explicat, & per oblationem mundam accipit sacrificium Eucharistiæ, Deíque laudes & hymnos, qui cum ea cani solebant, qua de causa ipse sub oratione & hymnis solet intelligere Eucharistiam, sicut & alij Patres subinde eam vocant ευχὴν, id est, orationem, precationem sacram, liturgiam; imò idcirco vocatur Eucharistia, id est, gratiarum actio. 4.

5. genuina, esse sacrificium Eucharistiæ. Verùm dico, de fide est hanc oblationẽ mundam esse sacrificium corporis & sanguinis Christi in Eucharistia. Vnde patet contra hæreticos, Eucharistiam non tantùm esse Sacramentum, sed & sacrificium. Probatur primò, quia pro *oblatio* Hebr. est מִנְחָה *mincha*, quæ vox licèt ex sui origine significat quoduis munus, donum, oblationem, sacrificium; tamen à Mose & Deo appropriata est vni sacrificio, vt scilicet propriè significet sacrificium farreum, quod fiebat ex farina vel pane, quódque describitur Leuit. 2. vt ibi dixi. Hoc autem mincha, siue sacrificium farreum erat propriè dictum sacrificium, vt patet Leuit. 2. erátque typus sacrificij Eucharistici: vtrobique enim offertur farina & panis, sed in Eucharistiam transsubstantiatus & transmutatus in corpus Christi. Cùm ergo mincha typicum & Iudaicum fuerit propriè dictum sacrificium, sequitur multò magis mincha verum & Christianum, putà Eucharisticum, esse verum & proprium sacrificium. Vnde Septuag. vertunt: *In omni loco incensum offertur mihi, & sacrificium mundum.* Arabicus: *Ab ortibus solis ad occasum eius nomen meum glorificatum in gentibus, & afferunt ad me victimas, & incensa nomini meo in omni loco.* Syrus: *In omni loco faciunt mihi incensa, & offerunt nomini meo oblationes mundas.* Tigurina: *In omni loco nomini meo incensum, & mola pura offertur.* Mola enim pura est sacrificium farreum, vel farina qua victimæ immolandæ caput aspergebant: vnde ab hac mola dictum est verbum immolo. Alludit Malachias ad sacrificium iuge, quod quotidie tam manè quàm vespere offerebant, in quo victima erat agnus, cum decima parte similæ conspersæ oleo, Exodi 29. 38. Agnus enim repræsentabat Christum, simila speciem panis, sub qua ipse in Eucharistia immolatur.

Prob. 1.

2. Secundò, idem innuit vox *munda*. q. d. Hoc mincha erit in se munda, & sancta victima, ita vt semper maneat munda, etiamsi eam offerentes sint immundi. Talis autem est sola Eucharistia, in qua victima est ipse Christus múdissimus, & Sanctus Sanctorum.

3. Tertiò, quia Malachias solis hic loquitur Sacerdotibus Aaronicis, vt dixi vers. 6. eorúmq; mensæ & victimis pollutis opponit Sacerdotes, altare, & victimam mundam legis nouæ. Ergo loquitur de sacrificio non metaphorico & mystico, sed genuino & propriè dicto. Hæc enim tria, scilicet Sacerdos, altare & sacrificium, sunt corelatiua, vt vbi vnum est, cætera duo adesse necesse sit. Sacerdos enim est sacrificij, quod in altari offertur, Sacerdos; & vicissim, sacrificium in altari oblatum, est Sacerdotis in altari sacrificantis sacrificium. Cùm ergo hæc tria verè fuerint in veteri lege, quæ fuit typus legis nouæ, sequitur in lege noua quoque veros & proprios esse Sacerdotes, altaria & sacrificia; præsertim quia nulla vnquam Ecclesia aut religio, imò nulla gens Deum vel idolum colens, fuit sine Sacerdote & sacrificio. Natura enim dictat Deum colendum esse latria & sacrificio.

4. Quartò, idem conuincit vox *sacrificatur*, pro qua hebr. est מֻקְטָר *muctar*, id est, adoletur, incenditur, suffumigatur, crematur. Oratio autem non incenditur, nec crematur, sed victima propriè dicta. Vnde *muctar* idem est quod *sacrificatur*: quia olim omne sacrificium Deo cremabatur. Iam autem in Eucharistia non crematur, sed alio modo digniore, Deo sacrificatur, & in honorem eius transubstantiatur, & manducando consumitur, de quo mox plura.

5. Quintò, idem ostendit τὸ *in omni loco*, & *in gentibus*. Nullum enim est sacrificium quod vbiuis gentium à fidelibus offeratur, nisi Eucharisticum.

6. Sextò, ita hunc locum intelligendum esse docet Conc. Trident. sess. 22. cap. 1. omnésque Patres & Doctores, nimirum S. Hieron. Theod. Remig. Ruper. Haymo, Hugo, Lyra. Ribera hic, item Clemens Rom. lib. 7. Constit. Apost. c. 31. S. Martialis Epist. ad Burdegal. c. 3. Iren. lib. 4. c. 32. Iustin. contra Tryphon. Cyprian. lib. 1. contra Iudæos c. 16. Cyril. catech. 16. Euseb. lib. 1. demonstr. c. 6. S. August. lib. 18. de ciuit. c. 35. S. Chrysost. in psal. 95. & orat. 2. contra Iudæos, Tertul. loco citato, Damascen. lib. 4. cap. 14. Insuper Rabbini, vt R. Samuel tract. de vero Messia ad R. Isaac cap. 20. & alij apud Galatin. lib. 11. cap. 11. vide Bellarm. lib. 1. de Missa toto cap. 10. vbi omnia hæreticorum effugia confutat. Obiicit Caluinus, & Antonius Sadeelius, aliique, qui Missam missam faciunt, *mincha* hic tropicè sumi pro pura religione & spirituali Dei cultu, quo Deū mente colimus & adoramus: quia, inquiunt, pro *sacrificatur* heb. est מֻקְטָר *muctar*, id est, offertur thymiama, adoletur suffitus, vel incensum, vt vertunt Septuag. Atqui nullum est thymiama quod in lege noua propriè dictum Deo offerimus, sed tantum mysticum, scilicet oratio & purus Dei cultus: ergo ille hic intelligitur. Resp. radix *muctar* est קָטַר *catar*, quid licèt propriè significet suffire, suffumigare, adolere incensum; tamen sæpe per metalepsin significat sacrificare: quia in sacrificio olim victima incendebatur, itáque per ignem & fumum ascendebat ad Deum. ita docent omnia lexica, omnésque Hebræi. Eucharistia ergo est oblatio munda, quæ *muctar*, id est, sacrificatur Deo. Adde alludi ad *mincha* vetus & Iudaicum, cui thus imponebatur, quod totum Deo propriè *muctar*, id est, suffumigabatur & cremabatur, iuxta legē Leuit. 2. 2. per thus enim, quod omnium gentium vsu & ritu Deo adoletur, significabatur rem hác, putà mincha, id est, sacrificium farreum Deo offerri & sacrificari. Vnde & in nostris solennibus missis adhibetur thurificatio. Per hanc ergo thurificationem Propheta metonymicè intelligit sacrificium, cuius illa est index & symbolum, imò pars aliqua: sed de hoc mox plura. Iam verba singula pressiùs examinemus.

In omnibus.] Quia nihil ita Dei nomen & gloriam toto orbe celebrat & magnificat, ac sacrificium Eucharistiæ, quo Christus ipse se in victimam Deo Patri offert per manus Sacerdotum suorum, vti paulo pòst ostendam.

Sacrificatur.] Septuag. Tigur. & Pagn. *incensum offertur*. Syrus: *Ponunt incensa*, thurificant. Arabicus Antiochenus: *Faciunt mihi incensa*. Arabicus Alexandrinus: *Afferunt ad me incensa*. Hebr. enim *muctar* est participium passiuum coniugationis Hophal, quod proinde vel vt nomen, significans *thymiama*, incensum, suffitum; vel vt verbum, aut potiùs verbale, significans *adoletur*, incenditur, sacrificatur, accipi potest: vt nomen acceperunt Septuag. vt verbale noster.

Vbi nota, Eucharistiam hic vocari incensum vel thymiama, primò, quia continet Christi corpus quasi hostiam, Deo in ara crucis igne charitatis incensam, quæ quasi thymiama odorem suauissimum Deo exhalauit, quo eius iram placauit, eúmque hominibus reconciliauit. Secundò, quia Eucharistia conficitur, & conditur sacris precibus, quæ sunt thymiama Deo, iuxta illud Psal. 140. 2. *Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo*. ita S. Chrysost. in psal. 95. *Dilucidè*, inquit, *mysticam interpretatus est mensam, qua est incruenta hostia: Thymiama verò purum appellat sacras preces, quæ post hostiam offeruntur. Hic enim suffitus Deum reficillat, non is qui à terrenis radicibus sumitur, sed qui à puro corde exhalatur.* Denique Eucharistia vocatur incensum, quia non tantùm repræsentat, sed & reipsa continet Christum in ara crucis pro nobis incensum, id est, dolore & amore tostum, Deóque sacrificatum.

Eucharistia vocatur incensum vel thymiama. Cur.

Tropol. thymiama sunt ignitæ orationes, suspiria & vota tam Sacerdotum, quàm fidelium, dum Eucharistiam vel consecrant & conficiunt, vel sumunt & manducant, iuxta illud quod Apoc. 4. 8. angeli dicuntur habuisse, & obtulisse Deo *phialas aureas plenas odoramentorum, quæ sunt orationes Sanctorum*. Quocirca S. Chrysost. hom. 91. ad popul. Antioch. *Igitur*, inquit, *tanquam Leones ignem spirantes ab illa mensa recedamus, facti diabolo terribiles, & caput nostrum mente reuoluentes, & charitatem quam nobis exhibuit.*

Offertur.] Heb. מֻגָּשׁ *muggas*, id est, affertur, adducitur, offertur, applicatur, propinqua fit. Radix enim נָגַשׁ *nagas*, significat accedere, appropinquare: victimæ enim & dona quæ [illegible] tur, ad illum quasi accedunt [illegible] præsertim Eucharistia, in [illegible] Christus Dei filius.

Oblatio.] Heb. מִנְחָה [illegible] num, quod Deo add[illegible] rad. נָחָה *nacha*, id [illegible]

Porrò mincha propriè erat sacrificium farreum, purà farinæ & panis, Leuit. 2. quod proinde sua forma & specie, erat expressa figura Sacramenti & sacrificij Eucharistiæ : vnde & cum illo in iugi sacrificio agni, quotidie libabatur vinum iuxta legem Exodi 29. 40. quod repræsentabat alteram speciem Eucharistiæ, scilicet vini, sub qua ex vi verborum consecrationis ponitur, & immolatur sanguis Christi, vti sub specie panis vi eorundem ponitur corpus Christi. Insuper cum mincha adolebant & offerebant oleum, thus & sal : oleum significat misericordiam Christi, quam in hoc Sacramento & sacrificio quotidie quasi nouam & rediuiuam nobis exhibet : thus, eiusdem religionem & odorem suauissimum, quo se Patri in cruce immolauit, & rursum in Eucharistia immolat : sal, æternitatem & incorruptionem, quam in beata resurrectione per Eucharistiam nobis afferet, vti ipse promisit Ioan. 6. 55. plura de hiis dixi Leuit. 2. Sic & priscas Gentilium, qui pultibus & pane potiùs quàm carne vescebantur, victimas fuisse incruentas & puras, id est, farreas, non carneas, docet Ouid. lib. 1. Fastor.

Olim victima erat far, non caro.

Antè Deos homini quod conciliare valeret
Far erat, & puri lucida mica salis.

Mola salsa quæ?

Ideóque in sacrificiis mola, quę vocabatur, ex farre & sale constabat. Mola enim, ait Sextus Pompeius, nihil aliud erat, quàm far tostum & sale aspersum; & quod eo molito hostiæ aspergerentur, inde molæ nomen inuenit; quam proinde Virgil. lib. 2. Æneid. salsas fruges appellat.

Et salsæ fruges, & circum tempora vitta.

Sic & Tibull. lib. 3. Eleg. 4.

Et vanum metuens hominum genus, omina noctis
Farre pio placant, & saliente sale.

Rursum Ouid. lib. 4. Fastor.

Farra Deo, micaque licèt salientis honorem
Detis. & in veteres thurea grana focos.

Idem lib. 1. Fastor.

Inde vocor Ianus, cui cum Cereale sacerdos
Imponit libum, farráque mixta sale.

Quin & Arnob. lib. 2. contra gentes docet, farreas victimas fuisse ante thuris notitiam & vsum. *Thus, ait, neque ipse Romulus, aut religionibus artifex in commiscendis Numa, aut esse sciuit, aut nasci, vt pium far monstrat. quo peragi mos fuit sacrificiorum solemnium munia.*

Eucharistia dicitur munda tripliciter.

Munda.] Primò, quia corpus Christi, quod in Eucharistia offertur, est mundissimum & sanctissimum, vtpote ex virgine opera Spiritus S. efformatum, ipsique Deo hypostaticè vnitum. Secundò, quia nulla indignitate aut malitia sacerdotum, vel offerentium inquinari potest, inquit Conc. Trid. sess. 22. cap. 1. Etsi enim sacerdos esset impiissimus, Eucharistia tamē semper suam munditiem retinet, vimque mundandi ex seipsa, siue ex opere operato. Tertiò, quia Eucharistia homi- E nes non tantùm à peccatis, sed & à peccatorum causis, putà à concupiscentiis, tentationibus, passionibus emundat, ac peccandi occasiones vel amouet, vel ad eas superandum robur addit.

Denique tres erant species sacrificij à Deo Iudæis præscriptæ Leuit. 1. Prima erat holocaustum, putà, bos, ouis aut columba, quæ tota in Dei honorem comburebatur. Secunda, hostia pro peccato, ad illud scilicet expiandum. Tertia, victima pacifica, qua scilicet pro pace, id est, salute & beneficiis, vel iam obtentis Deo gratias agebant, vel pro obtinendis supplicabant. Hisce tribus in

A lege noua successit vnicum sacrificium Eucharistiæ, quod eminēter tres hasce species in se complectitur. Ipsa enim est dignissimum Deo holocaustum, quo summè Dei maiestas colitur & honoratur, estque refricatio & repetitio holocausti illius, quo Christus se totum Patri in ara Crucis obtulit & immolauit. Ipsa pariter est sacrificium propitiatorium pro peccatis, iuxta illud Heb. 10. 6. *Holocaustemata & pro peccato non tibi placuerunt. Tunc dixi : Ecce venio. In capite libri scriptum est de me, vt faciam Deus voluntatem suam.* Et vers. 10. *In qua voluntate sanctificati sumus per oblationem Iesu Christi.* Tertiò, Eucharista est sacrificium pacificum, quo Deo de omnibus donis perceptis gratias agimus, & pro percipiendis obsecra- B mus.

Mor. quàm purus debeat esse sacerdos.

Moral. disce quàm purus & sanctus debeat esse sacerdos, qui oblationem purissimam, imò ipsam puritatem, Christum inquam, Sanctū Sanctorum, consecrat, tangit, manducat, distribuit; quod angelis non est concessum. Angelica ergo, & plusquam angelica puritas requiritur, vt angelorum Dominum suscipiamus, imò conficiamus. Iudæis itaque, multò magis & Christianis, edixit Deus Leuit. 20. 26. *Eritis mihi sancti, quia sanctus sum ego Dominus, & separaui vos à cæteris populis, vt essetis mei.* Et cap. 22. 32. *Ego Dominus qui sanctifico vos.* Vide ibi dicta, & Leuit. 9. in fine C cap. Verè noster Thomas Theodidactus lib. 4. de Imit. Christi cap. 12. *O quàm magnum*, inquit, *& honorabile est sacerdotum officium, quibus datum est Dominum maiestatis verbis sacris consecrare, labiis benedicere, manibus tenere, ore proprio sumere, & cæteris ministrare! O quàm munda debent esse manus illa, quàm purum os, quàm sanctum corpus, quàm immaculatum cor sacerdotis, ad quem toties ingreditur auctor puritatis! Ex ore sacerdotis nihil nisi sanctum, nihil nisi honestum, & vtile procedere debet verbum, qui tam sæpe Christi suscipit Sacramentum. Oculi eius simplices & pudici, qui Christi corpus solent intueri. Manus puræ & in cælum eleuatæ, quæ creatorem cæli & terræ solent contrectare.* D *Sacerdotibus specialiter in lege dicitur: Sancti estote, quoniam ego sanctus sum Dominus Deus vester.*

Quia magnum est nomen meum in gentibus.] Vox *quia* partim propriè & causaliter accipi potest, q. d. Causa cur gentes Deo offerent oblationem tam puram & nobilem, quàm est ipsa Christi filij Dei caro & sanguis, est, quia magni me meúmque nomen æstimabunt; credent enim & profitebuntur me esse summū & augustissimum numen, ideóque summam & augustissimam hostiam iam dictam mihi offerent. Partim impropriè & consecutiuè, vt more Hebræo *quia* nō significet causam, sed consecutionem & effectum, q. d. Ex hac hostia Eucharistiæ consequetur, vt nomen meum magnificetur; per hanc hostiā mirè glorificabor ego, noménque meum.

Eucharistia summè honoratus Deus octo de causis. 1.

Quæres, vnde, & qua ratione? Resp. primò, quia Iudæi & Gentiles offerebant Deo, vel diis suis oues, boues, capras, fruges aliásque creaturas, vt protestarentur Deum esse omnium creatorum causam, principium & finem, seque ab illo omnia bona accepisse, accipere & postulare. Christiani verò loco creaturarum offerunt Deo in Eucharistia Christum Dominum, Dei filium, qui est primogenitus omnis creaturæ. Quāto ergo Christus creator nobilior est omni creatura, tāto magis hac sui victoria honoratur, & glorificatur Deus præ victimis Iudæorum & Gentium.

Secun

2. Secundò, quia oues, boues & capræ non ſunt condigna pretia peccatorum: Chriſti autem caro & ſanguis condigna ſunt. Iis ergo ſatisfit ex æquo offenſæ & iuſtitiæ Dei, ac conſequenter Deus, Deique iuſtitia per illa ſummè honoratur, placatur, conciliatus.

3. Tertiò, quia per Euchariſtiam Deo vni veróque oblatam, excluſa ſunt idola & idolothyta; id eſt, ſacrificia idolis immolata; ac conſequenter Deo ſua vnitas, dignitas & maieſtas apud gentes toto orbe eſt reſtituta. Agnoſcunt enim & profitentur in Euchariſtia, ſe nulla alia deorum numina, quæ priùs coluerant, ſed ſolum Deum verum credere, colere & adorare.

4. Quartò, quia per hanc Chriſti victimam agnoſcitur ſumma Dei bonitas, quæ filium ſuum nobis dedit in redemptorem: & iuſtitia, qua peccatum puniuit morte ſui filij vnigenit: & ſapientia, qua modum inuenit ſaluandi nos; ſed ita vt ſimul ſatisfieret ſuo honori, & iuſtæ vindictæ, nimirum mittendo filium ſuum in carnem, qui in ea patiens & moriens ſatisfaceret læſæ maieſtati diuinæ: & potentia, qua tam auguſtam hoſtiam, ſibíque commenſam & æqualem inſtituit. Idem videre eſt in cæteris Dei attributis, quæ per Chriſtum orbi innotuerunt.

5. Quintò, quia in Euchariſtia *memoriam fecit mirabilium ſuorum miſericors & miſerator Dominus*, dum *eſcam* tam auguſtam *dedit timentibus ſe*, pſalm. 110. 4. Euchariſtia enim refricat nobis beneficium creationis, redemptionis, iuſtificationis, glorificationis, cæteráque omnia, vti oſtendi Zachar. 11. 17.

6. Sextò, quia Euchariſtia eſt miraculum miraculorum, opus operum Dei, portentum ſæculorum, iuxta illud Zachar. 9. 17. *Quid enim bonum eius eſt, & quid pulchrum eius, niſi frumentum electorum, & vinum germinans virgines?* Quapropter S. Dionyſ. Eccleſ. Hier. cap. 3. Euchariſtiam vocat *omnium ſacramentorum conſummationem, diuiniſſimum & ſacroſanctum ſacramentum, ſacroſancta & auguſtiſſima myſteria*. S. Martialis Epiſt. ad Burdegal. cap. 3. & 4. Euchariſtiam nuncupat *communionem Dei viui, menſam diuinam, & eſcam in fide perfecta totam cœleſtem*. Iren. lib. 4. cap. 32. *noui teſtamenti nouam oblationem*. S. Cyprian. lib. de cœna Domini, *cibum inconſumptibilem*. Optatus Mileuit. *pignus ſalutis æternæ, tutelam fidei, ſpem reſurrectionis*. S. Ephrem lib. de natura Dei minimè ſcrutanda, *ignem immortalem. Hæc ſanè*, inquit, *excedit omnem admirationem, omnem mentem, omnémque ſermonem, quod fecit nobis vnigenitus filius Chriſtus ſaluator noſter: ignem & ſpiritum manducandum ac bibendum præſtitit mihi, corpus ſcilicet & ſanguinem ſuum*. S. Chryſoſt. hom. 24. in Epiſt. 1. ad Corinth. *Cum benedictionem*, inquit, *dico, Euchariſtiam dico, & dicendo Euchariſtiam, omnem benignitatis Dei theſaurum aperio. Etenim cum calice inenarrabilia Dei beneficia conſecuti ſumus*, &c. S. Cyril. catecheſi 4. ait per Euchariſtiam nos fieri *Chriſtophoros, & diuinæ naturæ conſortes*.

7. Septimò, quia per Euchariſtiam participat tam ſacerdos, quàm offerentes & aſſiſtentes, imò omnes fideles totius Eccleſiæ ſanguinem, redemptionem, omniáque merita Chriſti. Rurſum per illam omnis gratia cum ſuo fonte & auctore, purà Chriſto, ad nos deriuatur. Quocirca verè & ſapienter noſter Thomas Theodidactus lib. 4. de Imitat. Chriſti c. 5. *Quando*, ait, *ſacerdos celebrat, Deum honorat, Angelos lætificat, Eccleſiam ædificat, viuos adiuuat, defunctis requiem præſtat, & ſe ſe omnium bonorum participem efficit.* Annon hæc eſt magna nominis Dei gloria, magna Dei laus & glorificatio? Hinc vocatur Euchariſtia, quia ipſa eſt ſumma gratiarum actio. Nil enim maius pro beneficiis naturalibus & ſupernaturalibus quæ accepimus, Deo reddere poſſumus, quàm Chriſtum ipſum. Chriſtus enim omnia alia Dei beneficia exæquat, imò in immenſum ſuperat. Quocirca S. Chryſoſt. lib. 6. de ſacerdotio. *Per id tempus, ait, & angeli ſacerdoti aſſident, & cœleſtium poteſtatum vniuerſus ordo clamores excitat; & locus altari vicinus in illius honorem qui immolatur, angelorum choris plenus eſt.* Confirmat id viſione viri ſancti, aſſerentis ſe in Miſſa *angelorum multitudinem conſpexiſſe, fulgentibus veſtibus indutorum, altare ipſum circundantium, ſic capite inclinatorum, vt ſi quis milites præſente rege ſtantes videat.* Idem hom. de Euchariſtia in Encæniis: *Agnus*, ait, *Dei immolatur, Seraphim aſtant ſex alis faciem tegentia.* Idem hom. 24. in 1. ad Corinth. *Dum vt hac vita ſumus, vt terra nobis cœlum ſit, facit hoc myſterium. Aſcende igitur ad cœli portas, imò non cœli, ſed cœli cœlorum, & tum quod dicimus intueberis: Etenim quod ſummo honore dignum eſt, id tibi in terra oſtendam, &c. Neque enim angelos, neque archangelos, non cœlos, non cœlos cœlorum, ſed ipſum horum omnium tibi Dominum oſtendo.* Idem lib. 3. de ſacerdotio: *Hoc ergo myſterium maximè horrendum verendúmque, quis tandem qui inſanus minimè ſit, quíque è poteſtate non exierit, faſtidire ac deſpicari poterit?* S. Gregor. 4. Dialog. c. 58. *Quis*, ait, *fidelium habere dubium poſſit, in ipſa immolationis hora, ad ſacerdotis vocem cœlos aperiri, in illo Ieſu Chriſti myſterio angelorum choros adeſſe, ſummis ima ſociari, terrena cœleſtibus iungi, vnum quid ex viſibilibus atque inuiſibilibus fieri?*

Octauò, quia in Euchariſtia exercetur ſumma fides, ſpes, charitas, religio, cæteræque virtutes, quibus Deum colimus & glorificamus. 8. Fides, quia credimus Deo dicenti, ibi verè eſſe corpus Chriſti, etiamſi viſus, guſtus, tactus, omnéſque ſenſus contrarium indicent, ſcilicet eſſe panem & vinum. Spes, quid enim non ſperemus à Deo, quem credimus nobis dare filium ſuum in cibum & ſacrificium? Charitas, quis enim ea non accendatur, cogitans immenſum Dei & Chriſti in nos amorem, quo ſe nobis totum dat & communicat? Religio, quis enim non ſumma veneratione colat Deum, quem præſentem credit & videt? & ita de cæteris. Atque hæc fuit vna è cauſis præcipuis, quare Deus Euchariſtiam inſtituerit, nimirum vt daret obiectum & materiam exercendi omnes virtutes, vt iis eum coleremus & honoraremus. Denique Euchariſtia eſt manna omne delectamentum in ſe habens, & omnem ſaporis ſuauitatem, ideóque magnificè Deum datorem celebrans & deprædicans, ac quaſi muta voce clamans: *Panem cœli dedit eis: panem angelorum manducauit homo. O quàm ſuauis eſt Domine Spiritus tuus, qui vt dulcedinem tuam in filios demonſtrares, pane ſuauiſſimo de cœlo præſtito eſurientes reples bonis, faſtidioſos diuites dimittens inanes*, vt canit Eccleſia. Sacerdos ergo iturus ad altare, cogitet quantum opus adeat. Cogitet, & ſtupeat ſe eſſe legatum Eccleſiæ, imò totius orbis ad Deum, vt cum eo ſumma negotia tractet, nimirum vt nomine totius creaturæ homagium Deo præſtet, ac doxologiam & gratiarum actionem pro omnibus beneficiis à qualibet creatura perceptis; vt oret

Mira Sacerdotis dignitas.

& pro

& propitiet Deum pro peccatis totius mundi; vt peccatoribus in infernum ruituris liberationem, veniam & gratiam impetret; vt omnium afflictorum morbos, tentationes, ærumnas Deo repræsentet, opémque poscat; vt singulis fidelibus Dei gratiam, virtutum augmentum, omniáque bona impetret; vt pro defunctis exoret, & pro tot millenis animabus quæ in purgatorio vruntur, supplicet. Denique vt sit mediator Dei & hominum, ac Christi ipsius personam subeat, iterétque illud idem sacrificium quod Christus obtulit in cruce, vbi ipse tam victima fuit, quàm Sacerdos. Quis hæc perpendens non percellatur? non stupeat? non accendatur?

VERS. 12. *Et vos polluistis illud.*] Scilicet, nomen meum vile & quasi pollutum effecistis, in eo quod dicitis non tam verbis, quàm reipsa & factis: *Mensa Domini contaminata est. Mensa*, Dei est altare. Redit ad Sacerdotes sui æui, quos arguere cœpit vers. 5. q. d. Talis erit mea mensa & victima tempore Christi, qualem iam descripsi: vos verò, ô Sacerdotes Iudaici (vti cœpi dicere vers. 5.) ex aduerso ita viliter, sordidè & indignè tractatis altare meum, meáque sacra & sacrificia, atque si essent res viles, sordidæ & pollutæ; ac hostia altari superposita esset res contemptibilis, pariter & ignis sacer, qui illam deuorat & consumit. ita S. Cyril. Causa huius indignitatis fuit diuturnus in captiuitate sacrorum neglectus, item paupertas Iudæorum, ac auaritia Sacerdotum, vti dixi vers. 7. De igne etiam altaris contemnendo occasio fuit, quod hic post reditum è Babylone non è cœlo, vti prior, datus sit, sed ex aqua crassa accensus, vt patet 2. Machab. 1. 21. Hebr. ad verbum habent: *fructus*, vel *prouentus eius contemptibilis, & comedens illum* (hoc enim est אֹכְלוֹ *ochelo.*) *fructus* altaris, est victima quæ in eo offertur: *comedens illum*, est ignis, qui eam cremat & consumit. Vnde noster clarè vertit *Quod supponitur* (altari, putà holocaustum, aliáue victima) *contemptibile est cum igne qui illud deuorat.* Iam aliis punctis legunt אָכְלוֹ *ochlo*, id est, cibus eius. Vnde vertunt: *Fructus eius contemptibilis, cibus eius.* q. d. Fructus mensæ Dei, qui est cibus in ea Deo appositus, putà hostia, vel victima altari imposita, est contemptibilis. Vnde Chald. vertit: *Mensa Domini despecta est, & despecta sunt dona eius.* Et Tigurina: *Prouentus eius, nempe cibus eius vilis:* quia adeps victimæ, & intestina, quæ in altari Deo cremantur, sunt res viles & sordidæ, ait Vatab. Aliter S. Hieron. Fructus, ait, vel prouentus altaris est ignis (hic enim ex altari quasi nascitur & prodit) cibus verò ignis sunt victimæ. q. d. Vilis est ignis altaris; quia viles sunt victimæ, quas quasi cibum deuorat.

VERS. 13. *Et dixistis: Ecce de labore.*] Septuag. *Hæc de afflictione sunt.* q. d. Causam cur altare meum & victimæ sint vilia & sordida, reiicitis in vestros labores: excusatis enim vos paupertate & ærumnis, dicitisque quod nuper magna fatigatione & sumptu redeuntes è captiuitate Babylonica, per omnem laborem vestrum vix adhuc tantilla, & tam vilia comparare & offerre possitis: & dum hæc dicitis, *exsufflastis illud*, id est, exsufflatione mea dignum fecastis. ita S. Hieron. Remig. Alber. & Lyra. Addit Cyril. q. d. Hæc victima non ex se, sed ex labore itineris facta est macra, manca vel clauda.

Aliter recentiores, R. Dauid, Pagnin. & Vatab. hi enim pro מַתְּלָאָה *matelaa* per *tsere*, id est, *de labore*, vti legerunt Septuag. Chald. & Noster legunt מַתְּלָאָה *mattelaa*, vertúntque: *Ecce labor*; vel potiùs, vt R. Abrahã, *mattelaa* cõflatur ex מַה תְּלָאָה *ma tolaa*, id est, *quis labor?* q. d. O quantum laboris subij in afferenda hac victima? quàm mihi meísque humeris fuit onerosa? quàm ea apportanda defatigatus & anhelus sum? quàm fuit mihi grauis, crassa & pinguis hæc hostia? Vnde Pagnin. vertit: *Ecce labor, & proiecistis illum.* q. d. Proiicitis in terram victimam, quasi eius onere quo oppressi estis, vos leuaturi, ideóque vt Noster vertit, *exsufflastis illud*, quasi anheli exsufflatione halitum attracturi. Ita dicunt ipsi, sed mentiuntur: nam hostia eorum adeo vilis, macra & exilis est, vt exsufflari flatúque depelli, imò exanimari possit, cogíque vt halitum suum tenuem efflet & expiret. Septuag. in editione Roman. vertunt, *Exsufflaui illud* (licèt in editione Regia habeatur *exsufflastis illud*, itáque legant S. Hieron. & Theod.) per antithesin & collusionem contrarij sensus. q. d. Vos exsufflastis & suspirastis præ nimio onere: ego verò tamquam rem leuissimam & vilissimam exsufflo, leui flatu repello, refuto, atque adeò abominor. Sic parasitus apud Plautum gloriosum militem titillat dicens: *Cuius tu legiones difflasti spiritu, quasi ventus folia.* Addit S. Hieron. *In Hebræo legi potest: Et exsufflastis me* (legendo אֹתִי *oti*, id est, *me*: iam tamen omnes legunt אוֹתוֹ *oto*, id est, *eum*) q. d. *Non sacrificio, sed mihi fecistis iniuriam*, me enim tacitè irrisistis, exsufflastis & exsibilastis.

Nota, ad populum magis, quàm ad Sacerdotes hæc dici. Sicut enim priùs taxauit incuriam sacrorum in Sacerdotibus, ita hic eandem taxat in populo, qui de more Sacerdotes suos in scelere & auaritia sequebatur, imò præibat. Vnde de populo subdit dicens: *Maledictus dolosus, qui habet in grege suo masculum, & votum faciens immolat debile Domino.* ita S. Hieron. Remig. Hugo, Lyra. licèt aliqui, vt à Castro, & Sanchez, censeant continuari hic sermonem ad Sacerdotes. Illis enim pergit loqui initio capitis sequentis. Dicamus vtrosque hic culpari.

De rapinis.] Elidit Deus falsam populi excusationem, q. d. Dicitis vos ex labore vestro has hostias, quales quales comparasse. Mentimini: nam ex rapinis eas parastis, rapuistis eas; atque ex raptis claudas & languidas mihi obtulistis, integras verò, pingues & vegetas vobis reseruastis. Duplex est ergo, imò triplex crimen vestrum: primum rapinæ, secundum irreuerentiæ & irreligiositatis, tertium mendacij. Nunquid hoc scelus patiar? nunquid munus tam fœdum & sordidum de manu vestra suscipiam? Absit. ita S. Hieron. Remig. Alber. & Lyra.

Maledictus dolosus qui habet in grege suo masculum, & votum faciens immolat debile Domino.] VERS. 14.
Masculum, id est, robustum, perfectum, integrum, sine vitio.

Nota 1. Leuit. 22. 23. sanciri, vt si hostiæ sint votiuæ, siue ex voto oblatæ, sint perfectæ, sin voluntariæ, id non requiri, sed permitti vt sint mutilæ & imperfectæ. Causam ibidem assignaui. Hic ergo Deus iuxta legem, in voto requirit victimam masculam, tum propriè dictam; tum masculam, id est, perfectam: opponit enim eam debili, vel vt Tigurina vertit, *vitiato*, Pagnin. *maculoso*, Chald. *corrupto*. Hebr. enim מָשְׁחָת *masçat*, quod noster vertit debile, significat succisum, excisum, mancum, corruptum. Sic ait Virg. in Pharmaceu.

Verbenásque adole pingues, & mascula (id est, fortia & egregia) *thura.*

Sic

Sic Persius Satyra 5.

Calido sub pectore mascula bilis
Intumuit, quam non extinxerit vrna cicuta.

Sic vocamus mascula vina, masculos animos, id est, fortes & generosos.

Nota 2. in solo holocausto, vtpote perfectissimo sacrificio, Deus requirit victimam masculam, Leuit. 1. 3. vnde in hostia pacifica, si sit voluntaria, permittit vt sit femina, Leuit. 3. 1. Dico, si sit voluntaria: nam si esset votiua, id est, ex voto debita, debebat seligi melior, ideóque mascula, vt patet ex hoc loco Malachiæ. Quare si quis Deo vouisset ex grege suo ouem, seligere debebat masculam, non feminam; cuius rei causam tropologicam assignaui Exodi 1. 16. nimirum quod Deus amet, ideóque à vouentibus sibi consecrari velit, mascula, id est, generosa & virilia, non feminea, id est, languida & infirma. Optima ergo sunt Deo vouenda & offerenda, idque summo studio, ait S. Cyril.

Nota 3. τὸ *si habuerit.* Nam vt ait S. Hieron. *si non habes masculum, nihil tibi nocet ista maledictio. Hac autem dicendo, ostendit eos habere quæ optima sunt, & offerre quæ mala sunt.* Femina ergo se dicans Deo, illi perplacet: æquè ac vir offerēs ouem feminam, cùm non habeat masculam.

Nota 4. τὸ *dolosus*, significat hic peccari non tantùm contra religionem, sed & contra iustitiam. Sicut enim mercator, qui emptori certo pretio suas merces addicit, si postea ei illas tradat vitiatas & corruptas, peccat dolo malo, estque iniustus; ita & qui Deo victimam promisit, scilicet Deo dignam, & iuxta legis præscriptum integram & perfectam, fraudulentus est, & peccat contra iustitiam, si postea eidem tradat mancam, mutilam & vitiatam, facitque furtum in re sacra, ideóque sacrilegium.

Moral. Res vota Deo sit optima.

Discant hic religiosi & vouentes, sua vota debere esse mascula; atque id quod vouerunt, debere Deo dari integrum, virile, perfectum & optimum. Ergo castitas eorum debet esse omni ex parte illibata & integra; paupertas perfecta; obedientia virilis & mascula. Hoc enim exigit reuerentia summæ & diuinæ maiestatis, cui se consecrant, vt ei summa, optima & perfectissima offerant; nimirum vt faciant se holocaustum Deo, totas facultates ei offerendo per votum paupertatis, totum corpus per votum castitatis, totam animam per votum obedientiæ. Quocirca S. Basil. serm. 1. de Monast. instit. asserit cum qui nuncium sæculo remisit, diuinum quoddam vas effectum esse; ac proinde ei cauendum, ne vitioso vsu polluatur; séque ipsum custodire debere velut quiddam Deo dicatum, ne sacrilegij crimen incurrat; si videlicet corpus quod Deo sacrauit, rursus ministerio vitæ communis contaminet. Hinc S. Gregor. hom. 12. in Ezech. docet religiosos esse holocausta Dei: *Qui*, inquit, *cuncta quæ mundi sunt deserunt, & totam mentem igni diuini amoris incendunt: hi nimirum omnipotentis Dei sacrificium & holocaustum fiunt.* Idem docet D. Tho. 2. 2. q. 186. art. 7. Quin & S. August. lib. 10. Ciuit. 6. *Ipse homo*, inquit, *Dei nomini consecratus ac deuotus, inquantum mundo moritur vt Deo viuat, sacrificium est*, in quo scilicet victima est homo, culter est sui odium & abnegatio, mors est abdicatio vitæ sæcularis vt spiritualem capessat, ignis est amor Dei; ligna sunt orationes & pietatis exercitia, sacrificium est ipsa sui per tria vota oblatio & consecratio. Ita S. Teresia, vt habet eius vita, vo-

A uit se in qualibet re facturam id quod optimum esset, perfectissimum, Deóque honorificentissimum. Ita masculam victimam offerunt Deo, qui per continentiam omnes cupiditates, vtpote feminarum femineas, trucidant. Rursum qui pudorem metúmque omnem pro Dei gloria contemnunt. Insuper, qui persecutiones, exilia, famem, carceres, tormenta & mortem pro Deo generosè sustinent & superant, vti fecerunt martyres. Sic masculum animum, & septem proles masculas, quasi victimas pro lege Dei ad martyrium obtulit Machabæa mater & virago, quæ *singulas hortabatur voce patria fortiter repleta sapientia, & femineæ cogitationi masculinum animum inferens dixit: Nescio qualiter in vtero meo apparui-*

B *stis*, &c. 2. Machab. 7. 21. Totidem masculos secum Deo ad martyrum obtulit S. Felicitas sub Marco Aurelio Imper. anno Domini 175. quæ Publico Præfecto suadenti vt sibi & filiis consuleret, obediendo Imperatori & sacrificando eius diis, respondit: *Tua compassio est crudelitas, tuum consilium illecebrosum & crudele*, ac conuersa ad filios: *Aspicite*, ait, *ô filij cælum, vbi Christus vos spectat & expectat cum suis sanctis: certate viriliter pro salute animarum vestrarum: ostendite vos fideles & constantes in amore Christi Iesu.* Quibus vocibus animati filij ad vnum omnes sua corpora in prædam dederunt, ac gloriosam pro Christo mortem obierunt, æquè ac post ipsos mater. Totidem

C masculos secum Deo obtulit S. Symphorosa cum marito Getulio, qui omnes martyrij lauream adepti sunt sub Adriano Imper. anno Domini 138. quibus competit illud Sapientis Prouerb. 31. vers. 10. 17. 19. 25. *Mulierem fortem quis inueniet? procul & de vltimis finibus pretium eius. Accinxit fortitudine lumbos suos, & roborauit brachium suum. Manum suam misit ad fortia. Fortitudo & decor indumentum eius, & ridebit in die nouissimo*

Quia rex magnus ego, dicit Dominus.] Et proinde magna mihi conueniunt & debentur, eximia scilicet & perfectissima, ideóque mascula, non feminea: valida, non debilia; integra, non manca, vel mutila.

D *Et nomen meum horribile.*] Hebr. נורא *nora*, id est, tremendum & reuerendum. Chald. *potens.* Respicit ad vers. 6. *Si ergo Pater ego sum, vbi est honor meus? Et si Dominus ego sum, vbi est timor meus?* Horribile ergo idem est, quod summè pauidum & reuerendum. Reuerentia enim quando est eximia, ex profunda consideratione tantæ maiestatis generat tremorem, horrorem & stuporē. Hic est horror sacer, de quo Virg. Æneid. 1.

Horribile, id est, reuerendum.

Horrentíque atrum nemus imminet vmbra.

Et Lucanus;

Arboribus suus horror inest.

Rursum *horribile*, id est, *terribile*, vt vertit Pagnin.

E & formidabile; quia ipse sui suorúmque sacrorum neglectum horribiliter castigat & punit. Hinc Sophon. c. 2. 11. ait: *Horribilis Dominus super eos, & attenuabit omnes deos terræ, & adorabunt eum viri de loco suo, omnes insulæ gentium.*

Septuag. hebr. נורא *nora* non à ירא *iare*, id est, *terruit*, sed à ראה *raa*, id est, *vidit*, deducentes vertunt ἐπιφανές, id est, *illustre est nomen meum in gentibus.* Hoc verum fuit tempore Malachiæ & Machabæorum, quorum victoriæ cælestes Deum toto orbe cunctis gentibus illustrem, & formidabilem fecerunt; verius est in Christo & Christianis: omnes enim gentes celebrant Christum, ciúsque Deum Patrem, ita Theodor.

CAPVT SECVNDVM.

SYNOPSIS.

Malis Sacerdotibus in cultu suo incuriis minatur Deus egestatem, maledictionem, infamiam, eo quòd eorum sit custodire scientiam, cum sint angeli Domini: Mittam, inquit, in vos egestatem, & maledicam benedictionibus vestris. *Et vers.* 9. Propter quod & ego dedi vos contemptibiles & humiles omnibus populis. *Secundò vers.* 10. *multis arguit Sacerdotes & populum, quòd repudiarent suas vxores Israëlitides, & ducerent alienigenas, ideóque pariter vers.* 13. *protestatur se eorum victimas repudiaturum. Duas ergo hic dat causas cur ei displiceant ipsorum hostiæ: prior est, quod sint viles & illegitimæ: posterior, quòd offerantur ab iis qui coniugio cum idololatris sunt maculati & polluti.*

Vers. 1.] Et nunc ad vos mandatum hoc, ô Sacerdotes.

Vers. 2.] Si nolueritis audire, & si nolueritis ponere super cor, vt detis gloriam nomini meo, ait Dominus exercituum: mittam in vos egestatem, & maledicam benedictionibus vestris, & maledicam illis: quoniam non posuistis super cor.

Vers. 3.] Ecce ego proiiciam vobis brachium, & dispergam super vultum vestrum stercus solemnitatum vestrarum, & assumet vos secum.

Vers. 4.] Et scietis quia misi ad vos mandatum istud, vt esset pactum meum cum Leui, dicit Dominus exercituum.

Vers. 5.] Pactum meum fuit cum eo vitæ & pacis: & dedi ei timorem, & timuit me, & à facie nominis mei pauebat.

Vers. 6.] Lex veritatis fuit in ore eius, & iniquitas non est inuenta in labiis eius: in pace & in æquitate ambulauit mecũ, & multos auertit ab iniquitate.

Vers. 7.] Labia enim Sacerdotis custodient scientiam, & legem requirent ex ore eius: quia angelus Domini exercituum est.

Vers. 8.] Vos autem recessistis de via, & scandalizastis plurimos in lege: irritum fecistis pactum Leui, dicit Dominus exercituum.

Vers. 9.] Propter quod & ego dedi vos contemptibiles, & humiles omnibus populis, sicut non seruastis vias meas, & accepistis faciem in lege.

VERS. 1. T *nunc ad vos mandatum hoc, ô Sacerdotes.*] Redit à populo ad Sacerdotes, quasi ad mali fontem. Eorum enim auaritiam & sacrorum incuriam taxauit c. 1. vers. 6. & sequent. Hanc Dei increpationem audiant, sibique à Spiritu sancto dictatam

A putent Sacerdotes nouæ legis, à quibus vti maiorem sanctitatem iure requirit Deus, ita grauiùs eos puniet, si in officio suo sint incurij, aut scandalosi.

Si nolueritis audire, & nolueritis ponere super cor, vt detis gloriam nomini meo.] q.d. Si nolueritis mihi monenti, & scelera vestra arguenti obedire; si, inquam, nolueritis firmiter apud vos decernere, cordique vestro imprimere, quod deinceps debitè me coletis, curabitisque vt meo altari, victimis & cultui suus constet decor, honor & gloria, offerendo scilicet mundas, legitimas méque dignas victimas. Nota hebraismum: ponere super cor, vel in corde, est cordi imprimere, cor applicare, cor flectere & dirigere, corde ferri & intendere. Per cor intellige mentem & voluntatem, eiúsque propositum, resolutionem & decretum. VERS. 2.

B Quæres, quid iubet Deus hic poni super cor? Respondet Chald. sui timorem; vertit enim: *Nisi ponatis timorem mei super cor, vt detis gloriam nomini meo.* Hic enim timor, non tantùm seruilis, sed & filialis est quasi pondus graue cordi hominis impositum, quod illud premit impellitque vt Deo se submittat, & per omnia obediat; perinde ac pondera in horologio eius rotas premendò commouent, agúntque vt indicem horarum stata temporis mensura circumagant, ad horas quasi iubet diei indicandas & monstrandas. Similimodo

C enim pondus cordis nostri, est timor & amor Dei, iuxta illud S. Augustini lib. 11. Ciuit. 28. *Amor meus pondus meum: illo feror, quocunque feror.* *Velut amores corporum*, ait S. August. *momenta sunt ponderum. Ita enim corpus pondere, sicut animus amore fertur, quocunque fertur.* Secundò, Vatab. respondet, præcepta Dei iuberi hic poni super cor, q.d. Nisi aduerteritis ad præcepta mea, nisi cor applicaueritis ad ea quæ vobis præcipio. Vbi nota, sapientes & probos Dei præcepta ponere super cor, vt illi quasi incumbant & dominentur, illúdque agant ad ea exequendum; insipientes verò & improbos ponere ea sub corde, vt cor eis Amor est pondus cordis. Pij ponunt legem supra cor, impij sub corde.

D dominetur, eáque capessat si, vbi & quando velit; si nolit, ea persuadet & negligat. Tertiò, simpliciùs & faciliùs dici potest, iubere hic Deum Sacerdotibus, vt gloriam nominis diuini imponant cordi suo, vt scilicet decernant in corde dare, & procurara gloriam Dei in eius sacrificiis. Propheta enim explicat quid iubeat *ponere super cor*, dum illico subdit: *vt detis gloriam nomini meo.* Nam gloria Dei est pondus, quod cor Sacerdotis premere & impellere debet, ad Sacerdotij munia piè ritéque obeundum. Finis enim & scopus Sacerdotij, Gloria Dei est scopus Sacerdotis.

cerdotij, est gloria Dei. Quocirca Sacerdos in omnibus suis actionibus hunc finem & scopum spectare debet, eásque ita religiosè obire, vt per eas honoretur & glorificetur Deus. Ita S. Ignatius fundator Societatis nostræ, hoc firmiter cordi impressum habebat, tanquam totius vitæ suæ principium & regulam: *Ad maiorem Dei gloriam.*

Mittam in vos egestatem.] Hebr. מארה *meera*, id est, maledictionem. Vnde sequitur: *Et maledicam benedictionibus vestris.* Ita Septuag. Chald. Pagnin. Vatab. & alij. Iam maledicere Dei est efficax, idémque quod malefacere; sicut ex aduerso benedicere Dei est benefacere. Quocirca maledictio Dei accipi potest paupertas, infamia, sterilitas, pestis, omniáque mala & aduersa. Noster tamen vertit *egestatem*; tum quia hæc maximè & sæpissime Iudæis à Deo fuit comminata & intentata, háncque maximè Iudæi terreni & carnales extimescebant; tum quia propria & condigna pœna auaritiæ est egestas. q. d. Vos, ô Sacerdotes, conamini per auaritiam, suffurando mihi victimas meliores, eásque vobis arrogando, vos ditare: quocirca ego efficiam, vt vos depauperent: efficiam enim vt propter eas egestatem, quam per eas iniquè fugere cogitabatis, incurratis.

Auaritiæ pœna est egestas.

Notent hic auari, præsertim Ecclesiastici, æterna Dei lege iustissimè sancitum esse, vt cupiditates contrariis pœnis puniantur, & per quæ quis peccat, per eadem & plectatur; scilicet vt superbi puniatur ignominia, gulosi esurie, inuidi exaltatione æmuli cui inuident, acedi labore & fatigatione, ac consequenter auari penuria & egestate. Hanc ergo sciant & cogitent sibi, & posteris suis à Deo certò infligendá tum in hac vita, tum in futura. Quocirca desinant auaritiæ seruire, vtpote quæ illis non diuitias, quas ambiunt, sed inopiam sit paritura: studeant verò eleemosynæ, quæ opes omnes eis conciliabit.

Maledicam benedictionibus vestris.] Primò, q. d. Priuabo vos bonis quæ vobis dedi, quæque ex mea benedictione possidetis, auferam vobis oblationes meliores & pinguiores, quia vos eas mihi suffurati estis; faciam vt populus parcè, & peiora vobis offerat, quia vos peiora mihi obtulistis, iuxta illud: *Qui parcè seminat, parcè & metet: & qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet.* 2. Corinth. 9. 6. benedictiones enim Dei sunt fruges, opes & gratiæ, quibus ipse nos cumulat, nobísque benefacit. Vnde & præcessit: *Mittam in vos egestatem,* ita S. Cyril. Remig. & Vatab.

Secundò, q. d. Hominibus, bestiis, agris & domibus, quibus vos, ô Sacerdotes irreligiosi, benedixeritis, ego maledicam & malefaciam, affligam, euertam. ita S. Hieron.

Tertiò, q. d. Habebo vestras benedictiones pro execrationibus. Vnde Chald. vertit: *Maledicam benedictioni vestræ, & execrabor eam.*

Symbol. Theodor. per benedictionem accipit Sacerdotium. q. d. Auferam à vobis Sacerdotium, quia vos eo indigni estis, eóque abutimini, præsertim quando illud cum lege veteri abolebo, nouúmque & sanctum per Christum instituam.

Tropol. S. Hieron. *Qui*, inquit, *sanitate abutuntur in libidinem, & diuitias vertunt in luxuriam, bonámque famam sordida conuersatione deturpant, hi benedictiones Dei mutant in maledictionem.* Item propriè Sacerdotes *qui adulantur peccatoribus, dummodo diuites sint, atque eorum vitijs blan-*

A *diuntur, de quibus dictum est* Isaiæ 3. *Popule meus, qui beatos vos dicunt, seducunt vos, & semitas pedum vestrorum supplantant.*

Et maledicam illis.] Idem repetit & inculcat, q. d. Omnino & grauiter maledicam benedictionibus vestris. Secundò, Pagnin. & Vatab. vertunt: *Quin etiam maledixi*, id est, maledicere cœpi *illi*, scilicet cuilibet benedictioni vestræ. Chald. *Execrabor illam.* Maledicere Dei est efficax, idémque quod malefacere, hominum verò est inefficax: nam sæpe quibus homines maledicunt, Deus benedicit. Ita ocimum, inquit Plinius lib. 19. cap. 7. *cum maledictis ac probris serendum præcipiunt* hortulani superstitiosi, *vt lætius proueniat. Et cuminũ*

B *qui serunt, precantur ne exeat.* Deus tamen illi benedicit, vt copiosè succrescat.

Ecce ego proijciam vobis brachium.] Pro *proijciam* Heb. est גער *gaer*, quod propriè, vt vertit Chald. significat increpare, & per metalepsin increpando proiicere, corrumpere, disperdere. Rursum pro *brachium*, Hebr. est זרע, quod si punctes זֶרַע *zera*, significat semen; sin punctes זְרֹעַ *zeroa*, significat brachium: *zera* legunt Rabbini & recentiores. Vnde Pagninus vertit: *corrumpo vobis semen.* q. d. Ecce maledicam benedictionibus vestris, vti dixi, quia semen quod seminastis in terra corrumpam, faciámque à vermibus erodi, vt

C parum vel nihil segetis succrescat, quod metatis. Tigurina: *Increpabo, & increpando disperdam vobis semen*, siue frumenti, siue filiorum. q. d. Et fruges, & stirpem vestram subuertam, disperdam vos cum semine, id est, cum filiis vestris.

Verùm Septuag. & noster pro *zera*, id est, semen, legunt *zeroa*, id est, brachium, hoc est, armum dextrum victimę pacificæ. Hic enim ex lege Leuit. 7. 31. cedebat Sacerdoti; quo tropol. monebatur Sacerdos, strenuè operari, *vt non solùm sit eius operatio vtilis, sed etiam singularis; vt sicut subditos honore ordinis superat, ita etiam morum virtute transcendat,* ait S. Gregor. 2. par. pastor. cap. 3. Sensus est, q. d. Armum quem in lege vobis separaui & dedi, indignanter vobis relin-

D quam, & quasi indignabundus proiiciam, dum faciam vt laici offerentes contemptibiliter, & indignabundè vobis armum & victimas in faciem proiiciant, eo quòd videant vos tam viles, incurios & irreligiosos, tam negligenter & irreuerenter Dei sacrificia tractare & peragere. ita S. Hieron. Remig. & Hugo. Accedit huc Lyran. qui per brachium accipit robur & alimoniam, q. d. Alimoniam quam ex victimis percipiebatis, vobis auferam: aut brachium, id est, robur vestrum proiiciam, ne quid magni vel heroici operetur, sed hostibus succumbat. Vtramque lectionem, *Zera & Zeroa*, amplectitur Arias, & à Castro, qui sic explicat, q. d. Ego proiiciam brachium quo mi-

E hi mincha, id est, farinam seminis & tritici vestri offertis, ipsamque farinam in facies vestras indignans respergam.

Tertiò, Aquila vertit: *Ecce ego vos increpabo cum brachio*, q. d. Meo brachio, meáque potentia vos proiiciam & disperdam. Alludit partim ad duces belli, partim ad oratores brachio minantes, & pugnantes. Nam *brachium procerius proiectum, est quasi quoddam telum orationis*, ait Cicero lib. 3. de Oratore.

Symbol. Theodor. q. d. Brachium, siue armum, hoc est, victimas & ceremonias vestras, ob vestrum neglectum & abusum abiiciam & abolebo, nouásque per Christum & Apostolos inducam,

cam,

eam, & ſaneiam. Denique in Hebræo elegans eſt alluſio inter *Zera* vel *zeroa*, & יִזְרַע *Zarats*, id eſt, diſpergam, q.d. Diſpergam brachium veſtrum, & ſemen per illud à vobis in agro ſparſum.

Et diſpergam ſuper vultum veſtrum ſtercus.] Heb. ad emphaſin & maius probrū, repetitur vox *ſtercus. Et ſpargam vobis ſtercus in facies, ſtercus, inquam ſolemnitatum veſtrarum*: per ſtercus accipe cum Septuag. ventriculum, qui ſtercus conficit & continet: ventriculus enim in victima pacifica cedebat Sacerdoti, iuxta legem Leuit. 7. 31. Senſus eſt, q.d. Quia vos mutilas, viles & illegitimas victimas offertis, ego indignans dabo, & per offerentes proiiciam vobis ventriculū, quem per legem vobis aſſignaui, ita vt ſtercus eo contentum, hoc iactu excuſſum, vultum veſtrū conſpergat & conſpurcet, illúdque *aſſumet vos ſecū*, vt ſcilicet vos ſtercore hoc inuoluti, mihi & omnibus ſitis riſui & contemptui, & vocemini ſtercorarij, viles & abiecti, vti Heli cōminatus ſum, & reipſa præſtiti. 1. Reg. 2. 30. Porrò ſtercus ſymbolum eſt probri & ignominiæ, quo vos afficiet Deus, dum ob ſacrorum neglectum, ignorantiam malámque vitam faciet vos populo cōtempubiles & exoſos, dumque vos puniet inedia, fame & bello, tradétque Antiocho Epiphani, aliiſque hoſtibus vexādos & illudēdos. Vnde Chald. vertit: *Reuelabo confuſionem ſcelerum veſtrorum in facies veſtras.*

Vers. 4. *Et ſcietis.*] q.d. Iam mihi cōminanti non creditis, ſed pœna vos docebit, nimirum *Phryges non niſi plagis ſapiunt*. Cum enim videritis vos contemni & puniri, vti hic prædico, tūc ſcietis mandatum iſtud de religione, munditie & ſanctitate Sacerdotum, déque victimis mundis ritè & legitimè offerendis, olim in Leuitico à me ſancitum, nunc verò per Malachiam renouatum & refricatum, fuiſſe à me, putà à Deo veſtro editū ad hoc, vt pactum meum olim cum Leui, id eſt, tribu Leuitica initum, firmum & illæſum conſiſteret. Videbitis enim vos bona pacto à me promiſſa perdidiſſe, quia pacti conditiones violaſtis; inſuper & puniri. ita S. Hieron. Remig. Albert. Hugo & Lyran. qui per Leui accipiunt non perſonam, ſed tribum Leui, id eſt, Leuitas, vt vertunt Septuag. Nec enim hoc pactum iniit Deus cum ipſo Leui filio Iacob, ſed cum eius poſteris, putà cum Aarone, qui primus à Deo per Moſen conſecratus eſt Sacerdos & Pontifex Iudæorum, ac deinceps ſacerdotium & pontificatum ad poſteros tranſmiſit, vt patet Leuit. 8. vnde de illo canit Eccleſ. cap. 45. 7. *Excelſum fecit Aaron fratrem eius, & ſimilem ſibi de tribu Leui: ſtatuit ei teſtamentū æternum. & dedit illi ſacerdotium gentis, & beatificauit illum in gloria.* ita Hebræi, Theodor. Vatab. & Arias, qui duo per Leui accipiūt quoq; Phinees, nepotem Aaronis, ex patre Eleazaro: quia ob zelum eius, quo vendicauit Dei honorem occidendo cultores Beelphegor, Deus nouo promiſſo conſignauit & confirmauit illi, & poſteris eius pontificatum in perpetuum, imò Hebræi nonnulli, quos ſequitur B. Petrus Damiani Epiſt. 12. vel vt alij notant 11. cap. 2. ad Nicolaum 2. Pontif. cenſent Phinees eundem eſſe cum Elia, ac proinde eum etiamnum viuere, & victurum vſque in finem mundi, vt dixi num. 25. 11. Minùs rectè Ruper. per Leui accipit Moſen, tum quia poſteri Moſis non fuerūt Sacerdotes, ſed poſteri Aaronis; tum quia Moſes non tam pactūm iniit, quaſi paciſcens cum Deo, quàm ſequeſter & mediator fuit pacti, quod Deus pepigit non tantùm cum Leuitis, ſed cum omnibus tribubus Iſraël. Leui ergo hic ſignificat ordinem ſacerdotalem ex Aarone deſcendentem, qui vti magnus erat honos, ita magnum onus ſibi habebat impoſitum, vt patet ex toto Leuitico, ac ſæpe pœnā mortis ſi peccarent, vt patet Leuit. 10. 8. & c. 22. 3.

Vers. 5. *Pactum meum fuit cum eo vitæ & pacis.*] Scilicet ei dandæ tum in hoc ſæculo, tum in futuro, ſi me ritè coleret, meáſque leges & cæremonias obſeruaret. q. d. Pepigi & promiſi Aaroni & poſteris eius longam, pacificam, opulentam & felicem vitam, ſi meum pactum & meas ſanctiones cuſtodiret, putà ſi ritè & legitimè munia Sacerdotis obiret. ita Theod. & alij. Id Aaroni reipſa præſtitit Deus: nam vitam ei prorogauit ad annum 123. qui fuit quadrageſimus à pontificatu eius, æquè ac ab exitu Hebræorum ex Ægypto, eiuſq; pontificatum contra æmulos, Core, Dathan & Abiron, eos viuos in infernum abſorbendo, & virgam Aaronis aridam floridam efficiendo, Num. 16. & 17. propugnauit. Hebræi hæc accipiunt de Phinees, quem tradunt Pontificem ſanum & proſperum vixiſſe annos trecentos, imò alij cenſent eum etiamnum viuere; ipſum enim eſſe Eliam, vti paulò antè dixi.

Et dedi ei timorem.] En pactum Dei cum Aarone & poſteris: Deus enim Aaroni promiſit longam vitam & pacem, id eſt, proſperitatem, ſi ſibi obediret: Aaron viciſſim promiſit Deo timorem, quod ſcilicet eum religioſè veneraretur & coleret. Timor enim hic, & alibi ſignificat Dei reuerentiam & cultum. Porrò hunc timorem & reuerentiā non ex ſe habebat, ſed à Deo: eſt enim donum Dei & Spiritus ſancti, vt docet Iſaias cap. 11. verſ. 3. Vnde ſequitur: *Timuit me, & à facie nominis mei pauebat*, ſcilicet Aaron, eiúſque nepotes Phinees, Onias, Machabæi, aliique veri & boni Sacerdotes. Tantùm enim de bonis loquitur. — Prima dos Sacerdotis eſt timor Dei.

Vers. 6. *Lex veritatis fuit in ore in eius.*] q. d. Aaron legem meam verè & rectè populum ore ſuo docebat. Hæc eſt ſecunda pacti conditio, quam ab Aarone exegit Deus, quamque ei præſtare debet Sacerdos & Pontifex, ſcilicet docere veram Dei fidem, religionem, legē & cultum, ac refutare omnem hæreſim, & ſuperſtitionem falsúmque Dei cultum. Quocirca Pontifex in lege veteri pectori inſcriptum gerebat *Vrim & Tummim*, id eſt, doctrina & veritas. vide dicta Exodi 28. 30. & Leuit. 10. 8. Grauiter auctor Imperfecti in S. Matth. apud S. Chryſoſt. homilia 25. *Non ſolùm, ait, ille proditor eſt veritatis, qui tranſgrediens veritatē palàm mendacium pro veritate loquitur; ſed etiam ille, qui non liberè pronunciat veritatem quam liberè pronunciare oportet, aut non liberè veritatem defendit quam liberè defendere oportet, proditor eſt veritatis. Corde enim creditur ad iuſtitiam, ore autem confeſſio fit ad ſalutem.* Et S. Ambroſ. lib. 2. Epiſt. 17. ad Theod. Imp. *Nihil, ait, in Sacerdote tam periculoſum apud Deum, tam turpe apud homines, quàm quod ſentiat non liberè pronunciare. Siquidem ſcriptum eſt: Et loquebar de teſtimonijs tuis in conſpectu Regum, & non confundebar. Et ideo clementiæ tuæ* (ô Imperator) *diſplicere debet Sacerdotis ſilentium, libertas placere. Nam ſilentij mei periculo inuolueris, libertatis bono iuuaris.* — Secunda veritas. — In Sacerdote requiritur libertas corripiendi.

Iniquitas.] Id eſt, mendacium, error & falſa do-

ctrina,ait Vatab.ac falsitas, vt vertit Chald.adde, A
& fraus,hypocrisis,adulatio,iniustitia,& quęlibet alia iniquitas.

Pacificus cum proximis, ambulat cũ Deo.

In pace & aquitate ambulaui mecum.] Putà in meis præceptis, q. d. Aaron studuit præcepta mea custodire, seruando pacem & æquitaté cum proximis. Vbi nota, qui pacificè & æquè versatur cum proximis, hic ambulat eum Deo, qui pacis & æquitatis est amator, auctor & tutor. Vnde Septuag. vertunt: *In pace dirigens* (id est, in pace & rectitudine, vel planicie) *ambulauit mecum.* Est

Tertia, pax.

hæc tertia conditio pacti, quá ab Aarone & quouis Sacerdote exigit Deus, nimirũ æquitas & pax, siue pacifica conuersatio, vt in ea ambulent cum Deo, sicut ambulauit Henoch Gen. 5. 22. & Noë Genes. 6. 9. vide ibi dicta.

Et multos auertit ab iniquitate.] Hæc est quarta

Quarta, zelus animarum.

conditio veri Aaronis & veri Sacerdotis, vt verbo & exemplo satagat omnes retrahere ab impia, & iniqua vita ad piam & sanctam. Quocirca S. Chrysost. lib. 3. de Sacerdotio, Sacerdotes vocat

Gnomæ Patrum.

parentes nostros, *Parentes enim*, inquit, *nos in præsentem, Sacerdotes in vitam æternam generant.* Iure queritur S. Gregor. *Ecce*, ait, *mundus Sacerdotibus plenus est sed tamen in messe Dei rarus valde inuenitur operator: quia officium quidem sacerdotale suscipimus, sed opus officij non implemus. Fructus quippe sancta Ecclesia in stipendio quotidiano percipimus, sed tamen pro æterna Ecclesia minimè in prædicando laboramus.* Plura vide hom. 17. in Euang. Grauiter verò S. Chrysost. in Matth. c. 23. homil. 43. *Multi*, ait, *sunt Sacerdotes, & pauci Sacerdotes: multi nomine, & pauci in opere. Videte ergo quomodo sedeatis super cathedram: quia cathedra non facit Sacerdotem, sed Sacerdos cathedram: non locus sanctificat hominem, sed homo locum. Qui bene sederit super cathedram, honorem accipit ab ea: qui malè sederit, iniuriam facit cathedra. In iudicio enim sedet. Si bene vixeris & bene docueris, iudex omnium eris: si autem bene docueris, & malè vixeris, tui solius. Nam bene viuendo, & bene docendo, populum instruis quomodo viuere debeat: bene autem docendo, & malè viuendo, Deum instruis quomodo debeat te condemnare.* Idem in cap. 25. Matth. *Bene agente populo, vnusquisque pro suo merito remune-* D *ratur; Sacerdos autem pro bonis omnium. Habebit enim pro proprijs lauream, pro acquisitione aliorum laureolam.* Rursum S. Greg. hom. 11. in Ezech. *Nos*, ait, *qui Sacerdotes vocamur, supra ea mala quæ propria habemus, alienas quoque mortes addimus: quia tot occidimus, quot ad mortem ire quotidie tepidè & tacentes videmus. Tunc subiectus moritur sine te, quando in causa mortis contradictorem te pertulerit: nam mortuo, cui non contradicis, adiungeris.* S. Isidor. lib. 3. de summo bono: *Sacerdotes*, ait, *pro populorũ iniquitate damnantur, si eos aut ignorantes non erudiunt, aut peccãtes non arguunt. Sicut enim pecantorem conuenit argas, ita iustum non exulcerare.* Hugo de S. Vict. lib. 2. de claustro animæ: *Tres*, ait, *sunt pastoris voces, scilicet suauis, dulcis, alta. Suauis ad infirmum, ad mœrentem dulcis, ad surdum pertinet alta.*

Vers. 7.

Labia enim Sacerdotis custodient, id est, custodire debent *scientiam, & legem requirent*, id est, requirere debent, & de facto requirent *ex ore eius.*] Dat rationem eius quod dixit vers. 6. *Lex veritatis fuit in ore eius*; quia scilicet fecit quòd facere debuit. Nam Sacerdotis est cognoscere legem, eámque alios docere, iuxta illud Ecclesiastici de

A Aarone cap. 45. 11. *Et dedit illi in præceptis suis potestatẽ docere Iacob testimonia*, (id est, leges suas: hæ enim sunt testimonia voluntatis diuinæ, quid scilicet à nobis fieri, vel non fieri velit Deus) *& in lege sua lucem dare Israël.* Sic S. Paulus ad Titum 1. ab eo exigit, *vt sit potens exhortari in doctrina sana, & contradicentes reuincere*, ait S. Hieron.

Sacerdotis est scire & docere legem Dei.

Quocirca S. Ambros. lib. 3. de fid. cap. 7. Biblia, quæ continent legem Dei, vocat librum sacerdotalem, quasi Sacerdotibus proprium, & ab iis assiduè legendum. Notat S. Hieron. non dici proferent scientiam, sed *custodient*, vt scilicet eam loquantur opportunè & congruè, dando conseruis cibum in tempore suo, vt monet Christus Matth. 24. 45. ita vt os Sacerdotis sit arca quæ- B dam salutaris, vnde quisque sibi depromat necessaria, quæ ibi Deus ad communem cuiusque vtilitatem & instructionem recondidit. Quocirca Auctor Imperfecti apud S. Chrysost. homil. 38. in Matth. *Sicut*, ait, *stomachus accipiens cibum coquit, sic & Sacerdotes accipiunt scientiam sermonis per Script. à Deo, & excoquunt eam in se, id est, tractantes & meditantes apud se vniuerso populo subministrant.* Et S. Ambr. serm. 13. Sacerdotes comparat apibus: *Sicut apes*, inquit, *de diuinarum Scriptur. flosculis suauia mella conficiunt, & quicquid ad medicinam pertinet animarum, oris sui arte componunt.*

Præclarè S. Bern. lib. 2. de Consid. ad Eugen. C cap. 13. *Inter sæculares*, ait, *nugæ, nugæ sunt, in ore Sacerdotis blasphemia. Consecrasti os tuum Euangelio: talibus iam iam aperire illicitum, assuefacere sacrilegium est. Labia Sacerdotis, ait Malachias, custodiunt scientiam, & legem requirent ex ore eius, non nugas profectò vel fabulas. Verbum scurrile, quod faceti, vrbaniue nomine colorant, non sufficit peregrinari ab ore; procul & ab aure relegandum est. Fœdè ad cachinnos moueris, fœdius moues.*

Gnomæ Patrum.

Particulatim verò S. Chrysost. hom. de eo qui incidit in latrones: *Meminerit*, ait, *Sacerdos se speculatorem esse cunctorum, vt ouibus pascuas salubres tribuat, agnis puri fontis vndas exhibeat, extermine ab ouibus lupos, ab agnis nociuas bestias excludat, vulneratos curet, errantes reuocet, ignaros instruat, eri-* D *gat lapsos, generaliter omnes, specialiter singulos doceat, sua vita vniuersos prouocet exemplo: sit eius doctrina duplex, vt eius verbis facta conueniant, atque doctrina respondeant: in nullo sit minor, qui cunctis est potior. Charismatibus splendeat, fulgeat officijs. Sit cum auctoritate humilis, cum humilitate sublimis. Nec ideo sit melior, quia maior; sed ideo maior, quia melior. Multiplicet populos, & eos docendo meliores faciat quàm accepit. Sic fiet vt dum hominibus feruenter insistit, Dominum sibi constituat debitorem.* Quocirca S. Ambr. lib. de dignitate Sacerdotis cap. 6. ait Sacerdotes esse oculos Ecclesiæ, vt per eos reliquum corpus ducatum lucis accipiat. *Nam quid aliud*, ait, *interpretatur* E. *Episcopus, nisi superinspector? maximè cùm in Ecclesia solio editiore resideat, & ita cunctos respiciat, vt & cunctorum oculi in ipsum respiciant. Ergo si ita est, cur te velut terrum speculum vniuersorum oculis demonstras?*

Quia angelus Domini exercituum est.] Septuag. *quia angelus Domini omnipotentis est.* Hebr. est מלאך *malach*, siue Malachias. *Exponit*, ait S. Hieron. *nomen suum Esdras Sacerdos Dei, hoc est, Malachias* (ipse enim cum Hebræis censet Malachiam fuisse Esdram) *quod angelus Domini interpretatur.*

pretatur. Angelus autem, id est, nuncius, Sacerdos
Dei verissimè dicitur: quia Dei & hominum seque-
ster est, eiúsque ad populum nunciat voluntatem; &
idcirco in Sacerdotis pectore rationale est, & in ra-
tionali doctrina & veritas ponitur, vt discamus Sa-
cerdotem doctum esse debere, & praconem Domini-
ca veritatis. Sacerdos ergo est angelus Dei, pri-
mò, quia est nuncius Dei ad homines. Vnde Ti-
gurina vertit: *Legatus enim est Domini exerci-*
tuum. Sicut enim legatus non aliud, quàm prin-
1. cipis se legantis voluntatem annunciat: eique ni-
hil addere aut demere potest; ita & Sacerdos Dei
voluntatem annunciat populo, eíque nihil adde-
re aut demere potest, ait S. Chrysost. homil. 2. in
Epist. ad Rom. Ac vicissim vota populi refert ad
Deum. Est ergo tam legatus populi ad Deum,
quàm Dei ad populum, putà inter vtrumque in-
ternuncius, mediator & sequester. *Deus*, ait Ter-
tull. lib. contra Iud. cap. 9. *eos vocare consueuit an-*
gelos, quos virtutis sua ministros prafecit.

Sacerdos est angelus septem titulis.

2. Secundò, sicut angeli ministrant Deo, ita & Sa-
cerdotes. Vnde Chald. vertit: *Quia minister est*
coram Domino exercituum. Vnde Plato in Phæ-
dro ait triplicem esse ecstasin & furorem. 1. va-
tum. 2. Sacerdotum. 3. amantium. Nec enim ali-
quid ab hisce tribus dignè fieri posse, nisi animus
à corpore seuocetur, & extra se in ardorem &
quasi furorem rei amatæ, præsertim cœlestis &
3. diuinæ rapiatur. Tertiò, sicut angeli iugiter astát
Deo, in eum intentam habent aciem mentis, ei
iubilant & psallunt iugiter, Sanctus, Sanctus,
Sanctus Dominus Deus exercituum: *angelorum*
enim opus est laudare Deum, ait S. Basil. in psal.
28. ita & iugiter orare ac psallere debet Sacer-
dos, iuxta illud psal. 137. 2. *In conspectu angelorum*
4. *psallam tibi.* Quartò, quia angelorum veritatem,
sinceritatem, castitatem, puritatem, virtutem &
zelum imitari debet, ac quasi angelus esse inter
homines, quasi magister inter pueros, quasi pa-
stor inter animalia. Quocirca aptè ex hoc loco
Isidor. Polus Dorothei presbyteri leuitatem ca-
stigat lib. 1. Epist. 319. *Cum sacerdos*, inquit, *gregis*
forma, & Ecclesia lumen dictus sit, ac reuera sit, sub-
ditos, vt ceram sigillo, sic ipsius moribus imprimi ne-
cesse est. Quocirca si lumen esse vis, scurrilitatem, ac
risus petulantiam odio insectare: ne alioqui multos
petulantiam ac procacitatem doceas. Sacerdos enim
Domini omnipotentis angelus est. angelus autem ri-
sum nescit, Deo cum metu ac pauore ministrans.
5. Quintò, Sacerdos est angelus consecratione di-
uina, qua potestatem maiorem quàm habeant
6. angeli, à Deo accipit. Sextò, angelorum tria sunt
munia, scilicet purgare, illuminare & perficere,
vt ait S. Dionys. in cæl. hierar. Et, *angelorum perfe-*
ctio est sanctificatio, ait S. Basili. hom. de Spiritu S.
Eadem sunt munia Sacerdotis. Eius enim quasi
mediatoris est reducere populum ad Deum: hinc
oportet vt iugiter in mente habeat videátque
Deum, ad quem intendit populum reducere.
Porrò quomodo quis Deum videre possit, paucis
& pulchrè docet Plotinus, Platonicus licèt, lib. de
pulch. cap. 9. *Efficiatur*, ait, *diuinus, pulcher &*
deiformis, qui diuinam pulchritudinem sit inspectu-
rus. Audi & S. Ambros. lib. de initiandis cap. 2.
Sacerdos est angelus, qui regnum Christi, & vitam
aternam annunciat: non specie tibi astimandus, sed
munere. Socrates dicebat *os sapientis* (qualis est
Sacerdos) *esse quasi ostium templi*, quia sicut hoc,
ita & illud nonnisi sacra pandit & promit. Septi-
7. mò, Angelorum est perseuerare in sanctitate &

A sanctificatione, ait ibidem Basil. qui enim in
ea non perseuerarunt, facti sunt dæmones: ita Sa-
cerdoti necessaria est perseuerátia in suo opere &
officio. Si id verú fuit in Aarone & Sacerdotibus
veteribus, certè longè verius est in Christianis,
qui sacrificia & mysteria longè augustiora & di-
uiniora conficiunt, & tractant. De quibus aurea
est sententia S. Gregor. Nazianz. Apol. 1. *Verita-*
tis, ait, Antistes & propugnator, cum angelorum clas-
se atque ordine est, cum archangelis Deum celebrat,
ad supernum altare sacrificia transmittit, similque
cum Christo fungitur Sacerdotio, figmentum instau-
rat, imaginémque Creatori sistit, & supernum mun-
do opificem agit, & vt quod maius est dicam, Deus
B *est, aliósque deos efficit.* Rursum S. Chrysost. hom.
2. in Epist. 2. ad Timoth. *An ignoras, ait, quid sit*
Sacerdos? Angelus vtique Domini est. Non ex seipso
loquitur. Si despicis, non illum despicis sed Deum qui
illum ordinauit. Sacerdos enim in ordinatione
sua, à solo Deo accipit potestatem remittendi
peccata, consecrádi corpus Christi, docendi, præ-
dicandi, &c. Idem lib. 3. de Sacerdotio: *Etenim,*
ait, *Sacerdotium ipsum in terra quidem peragitur,*
sed in rerum cœlestium classem ordinémque referen-
dum est. Quippe non mortalis quispiam, non ange-
lus, non archangelus, non alia quauis creata potentia,
sed ipse paracletus ordinem huiusmodi disposuit, qui
mortalibus hominibus etiamnum in carne manenti-
C *bus auctor fuit, vt angelorum ministerium animo*
conciperent. Idcirco necesse est Sacerdotem sic esse
purum, vt si in ipsis cœlis collocatus, inter cœlestes il-
las virtutes medius staret. Idem hom. 5. de verbis
Isaiæ, demonstrat Sacerdotem maiorem esse re-
ge, & Sacerdotium maius esse regno: quia rex in
terram duntaxat, Sacerdos etiam in cœlum ius
habet: *Sacerdotis, ait, thronus in cœlis collocatus est, &*
de cœlestibus negotiis pronunciandi habet auctorita-
tem. Quis hac dicit? Ipse cœlorum rex: Quacun-
que ligaueritis super terram, erunt ligata & in cœ-
lis; & quacunque solueritis super terram, erunt soluta
& in cœlis, &c. Itaque medius stat Sacerdos inter
Deum & naturam humanam, illinc venientia bene-
D *ficia ad nos deferens, & nostras petitiones illuc defe-*
rens, Dominum iratum reconcilians vtrique natura,
nos qui offendimus eripiens ex illius manibus. Ideó-
que Deus ipsum regale caput Sacerdotis manibus
subiecit. Sacerdotium ergo est cœleste regnum.
Hinc auctor imperfecti hom. 18. in Matth. ait *Sa-*
cerdotes esse vicarios Christi, & Christum: & qui
honorat Sacerdotem Christi, Christum honorat: &
qui iniuriat Sacerdotem Christi, iniuriat Christum.
Apposité S. Ambros. serm. 5. Sacerdotes compa-
rat apibus ob tres analogias. Prima est, *quia sicut*
apes, inquit, *de diuinarum Scripturarum flosculis*
suauia mella conficiunt, & quicquid ad medicinam
pertinet animarum, oris sui arte componunt. Secun-
E da, *quia sicut apes castitatem corporis praferunt, ci-*
bum vita cœlestis exhibent, aculeum legis exercent.
Puri enim ad sanctificationem, suaues ad refectio-
nem, seueri sunt ad vltionem. Tertia, *quia velut al-*
ueario quodam gratiam matris Ecclesia continent, in
qua diuersorum meritorum cellulas dulcissimis pra-
dicationibus componentes, de vno saluatoris examine
Christianorum examina multa producunt. Denique
S. Chrysost. lib. 2. de Sacerdotio: *Aspicite, ait, Sa-*
cerdotis dignitatem. Agitur in terra, sed officium
cœlestibus negotiis continetur. Non enim homo, non
angelus, non archangelus, non aliqua alia creatura,
non virtus, sed ipse Spiritus sanctus hoc munus insti-
tuit, atque adhuc manentes in carne ministerio fungi

Gnoma Patrum.

Sacerdotes sunt apes ob tres analogias.

præstitit angelorum. S. Ignatius Epist. ad Smyrn. *Sacerdotium*, ait, *est summa omnium bonorum quæ in hominibus consistunt: quod si quis inhonorauerit, Deum inhonoras, & Dominum Iesum Christum primogenitum totius creaturæ, & solum naturæ principem Sacerdotem Dei.* Plura vide apud S.Chrysost. lib. 3. & 6. de Sacerdotio. Quocirca S. Franciscus nunquam sustinuit ordinari Sacerdos, dictitans se tanta dignitate indignum. Addebátque, si hinc occurreret mihi Sacerdos, illinc angelus, relicto angelo accurrerem ad Sacerdotem, eius manus oscularer, peterémque ab eo benedictionem; quia ipse corpus Christi consecrat, nobísque panem vitæ administrat. Sic & S.Hedwigis ducissa Poloniæ, mirè venerabatur Sacerdotes, quasi angelos Dei, suppléxque ab eis petebat benedictionem, vti habet eius vita.

Vsrs. 8. *Vos autem recessistis de via.*] Hac legis, scientiæ, veritatis, æquitatis & timoris diuini, quam Aaroni & Leuitis præscripsi vers. 5. & sequentibus, *ideóque scandalizastis plurimos in lege*, dando eis exemplum legis violandæ & contemnendæ: *Irritum fecistis pactum Leui*, non seruando pacti iam dicti conditiones, quas iam recensui. Quocirca vicissim nec ego ea quæ in hoc pacto promisi, vobis seruabo aut præstabo.

Vsrs. 9. *Propter quod & ego dedi vos contemptibiles.*] Iustum enim est, vt Sacerdos contemnens Deum, pari modo contemnatur à populo, iuxta illud quod Deus intentauit Heli 1. Reg. 2. 30. *Quicunque glorificauerit me, glorificabo eum: qui autem contemnunt me, erunt ignobiles.* Iustum est, vt qui honorem Sacerdotij commaculauit & inhonorauit, inhonoretur & ipse, eóque magis, quò ex altiore honoris apice in imum vilitatis & contemptus corruit. Ita videmus nonnullos impuros Sacerdotes fieri ludibria hominum, & mortalium vilissimos, quisquilias, & peripsemata censeri. Pari modo S.Ambros. lib. de dignit. Sacerd. cap. 6. & S.Gregor. hom. 17. in Euang. docent, causam cur Sacerdotes & Clerici despiciantur, esse ipsorum inscitiam, leuitatem, & malam vitam. Verè S. August. (vel quisquis est auctor) lib. de bono viduitatis cap. 7. *Sicut stella*, inquit, *differt à stella in claritate, sic Sacerdos differt à Sacerdote in conuersatione. Multorum siquidem est vocari Sacerdotes, sed non est omnium esse Sacerdotes*, &c. Quocirca vt apicem gradus & honoris sui tueantur, honorent Deum, gradúque suo dignè viuant, & ministerium tam sanctum sanctè obeant. *Sobriam à turbis grauitatem, seueram vitam, singulare pondus dignitas sibi vendicet sacerdotalis*, ait S. Ambros. Epist. 26. & S.Gregor. 2. par. pastor. cap. 1. *Tantum*, inquit, *debet actionem populi actio transcendere Præsulis, quantum distare solet à grege vita pastoris. Sit ergo necesse est cogitatione mundus, actione præcipuus, discretus in silentio, vtilis in verbo, singulis compassione proximus, præ cunctis contemplatione suspensus, bene agentibus per humilitatem socius, contra delinquentium vitia per zelum iustitiæ erectus, internorum curam in exteriorum occupatione non minuens, externorum prouidentiam in internorum sollicitudine non relinquens.* Denique S.Hieron. ad Heliodorum: *Domus Episcopi, ait, & conuersatio quasi in specula posita, magistra est publicæ disciplinæ: quicquid fecerit, id sibi omnes faciendum putant.*

Idea vitæ sacerdotalis.

Accepistis faciem in lege.] *Faciem*, id est, *personam*, vt vertunt Septuag. personæ enim pars maximè digna & spectabilis est facies, per quam alij placent, alij displicent: vnde illi acceptantur, hi reiiciuntur. Est hebraismus: Hebræi enim acceptationem personarum vocant acceptionem facierum, ob causam iam dictam. Vnde Symmach. vertit: *Reueriti estis facies in lege.* Sensus est, q.d. Vos, ô Sacerdotes, eratis iudices populi, cúmque secundùm legem iudicare deberetis, ac tueri innocentes, orphanos, pupillos & pauperes, iudicastis secundùm respectum vel acceptionem personarum, facies pingues, opulentas & splendidas diuitum & potentum faciebus macilentis, egenis, abiectis pauperum prætulistis; diuitibus causam & bona pauperum adiudicastis. Verùm sic Propheta potiùs dixisset: Accepistis faciem in iudicio, non in lege. Accipere enim faciem in lege, est in lege exponenda, vel exequenda respicere nō tam mentem legis, quàm personarum qualitatem & dignitatem, v. g. eximere à lege diuites, & ea obligare ac plectere pauperes, iuxta illud Iuuenal. Satyr. 2.

Dat veniam coruis, vexat censura columbas.

Multum enim mouet aspectus faciei vel ad amorem, vel ad commiserationem, vel ad odium, &c. Quocirca Areopagitæ iudices incorrupti noctu, vel in tenebris iudicabant, ne qua facies illustris, vel abiecta eos moueret ad aliquem affectum, qui rectum iudicium peruerteret, ait Lucianus in Hermotinio. Primò ergo Vatab. exponit q.d. Si vobis aliqua quæstio proponitur de lege, ô Sacerdotes, respondetis habito respectu personarum magis, quàm rei & veritatis, adulando diuitibus. Secundò, Theod. q. d. Diuitum victimas, etiam mutilas & lege vetitas, accipiebatis & sacrificabatis; pauperum verò reiiciebatis, quod est vitium acceptionis personarum, æquè ac sacrilegij. Tertiò, Ruper. q. d. Respexistis ad facies pulchras & opulentas mulierum alienigenarum, eásque duxistis vxores; proprias verò Israëlitides ob deformitatem, vel egestatem repudiastis: de hoc enim vitio in sequentibus agit fusè, & ob illud reprobat & reiicit eorum victimas & sacrificia vers. 13. Aliter vertunt Syrus & Arabicus vterque, scilicet, *Accepistis in facie legem*, quod aliqui sic explicant: *In facie*, id est, in superficie, q.d. Corticem legis coram hominibus impletis, at non legis mentem & sensum. q. d. Hypocritæ est.

Vers. 10.] Numquid non pater vnus omnium nostrûm? numquid non Deus vnus creauit nos? quare ergo despicit vnusquisque nostrûm fratrem suum, violans pactum patrum nostrorum?

Vers. 11.] Transgressus est Iuda & abominatio facta est in Israël, & in Ierusalem: quia contaminauit Iudas sanctificationem Domini, quam dilexit, & habuit filiam dei alieni.

Vers. 12.] Disperdet Dominus virum qui fecerit hoc, magistrum, & discipulum de tabernaculis Iacob, & offerentes munus Domino exercituum.

Vers. 13.] Et hoc rursum fecistis, operiebatis lachrymis altare Domini, fletu, & mugitu, ita vt non respiciam vltra ad

sacrifi

sacrificium, nec accipiam placabile quid de manu vestra.

Vers. 14.] Et dixistis: Quam ob causam? quia Dominus testificatus est inter te, & vxorem pubertatis tuæ, quam tu despexisti: & hæc particeps tua, & vxor fœderis tui.

Vers. 15.] Nónne vnus fecit, & residuum spiritus eius est? Et quid vnus quærit, nisi semen Dei? Custodite ergo spiritum vestrum, & vxorem adolescentiæ tuæ noli despicere.

Vers. 16.] Cùm odio habueris, dimitte, dicit Dominus Deus Israël: operiet autem iniquitas vestimentum eius, dicit Dominus exercituum: custodite spiritum vestrum, & nolite despicere.

Vers. 17.] Laborare fecistis Dominum in sermonibus vestris, & dixistis: In quo eum fecimus laborare? In eo quod dicitis: Omnis qui facit malum, bonus est in conspectu Domini, & tales ei placent: aut certè vbi est Deus iudicij?

Vers. 10. *Nunquid non pater vnus omnium nostrûm?*] Transit Propheta ad alterum Sacerdotum (hi enim in scelere erant duces) & populi illo æuo vitium, scilicet quòd post reditum è Babylone vxores suas Israëlitides, ex paupertate, senectute, labore, morbis & ærumnis repudiarent, vt vult S. Hieron. aut potiùs vt ancillas haberent & despicerent, vt vult Lyran. (vnde tantùm ait *despicitis*, idque tertiò repetit; & vers. 16. suadet, vt potiùs eas dimittant) ac earum loco alienigenas, iuuenculas, diuites & formosas ducerent, contra legem id vetantem Deuter. 7. 3. eásque quasi coniuges honorarent. Idem vitium taxat & emendat Esdras Malachiæ coæuus cap. 9. & 10. Porrò vtitur duobus argumentis ad amorem coniugum, indéque ad coniugium ipsum reconciliandum & redintegrandum. Prius petit à communione sanguinis, quòd scilicet vnum eundémque habeant patrem, vel Iacob, vt volunt Hebræi, vel potiùs primum patriarcham Abraham. Hic enim Eccles. 46. 20. vocatur pater multitudinis gentium. Hoc enim significat hebr. nomen Abraham: & ab eo Iudæi se vocabant, & iactabant filios Abrahæ. ita S. Hieron. Remig. Ruper. Lyra. & alij. Sensus est, q.d. Vos, ô Iudæi, cum Iudæis vxoribus coniugati, inuicem estis fratres & sorores. Habetis enim vnum communem patrem Abraham, æquè ac Isaac & Iacob siue Israël, à quo Israëlitæ nuncupamini, sicut ab Abraham Abrahamitæ: æquum ergo est, vt inuicem honoretis & ametis amore & honore fraterno, quasi filios eiusdem domus & familiæ Abrahæ. Nolite ergo iniurij esse Abrahæ, Isaac & Iacob, despiciendo vxores vestras, quæ sunt filiæ Abrahæ, Isaac & Iacob. Nolite scindere hanc familiæ vestræ vnionem, imò vnitatem: nolite sororibus vestris præponere extraneas & alienigenas. Posterius petit à communione religionis, quòd scilicet omnes habeant, colántque vnum

Coniugij vincula duo. 1.

2.

A Deum, qui licèt creauerit cœlum & terram, omnésque gentes, propriè tamen creauit, id est, in suam Ecclesiam, populum, gentem efformauit, adsciuit & adoptauit Hebræos, quos in sua fide, religione, cultu & Synagoga quasi nouũ & spiritualem populum creauit, infundens sui cognitionem, timorem & amorem, iuxta illud Deuter. 32. 6. *Nunquid non ipse pater tuus, qui possedit te, & fecit, & creauit te?* Et vers. 18. *Deum qui te genuit, dereliquisti, & oblitus es Domini creatoris tui.* Deus ergo est creator omnium per naturam, sed proprius Hebræorum per fidem & gratiam. Sic Apostolus ait, Christianos in Christo quasi communi patre per baptismum esse renatos, regeneratos, & factos nouam creaturam, non naturalem, sed spiritualem, ideóque quasi fratres inuicem arctissimè vniri, & amare debere; eo quod omnibus sit *vnus Deus, vna fides, vnum baptisma*, Ephes. 4. 4. Sensus ergo est, q.d. Si Abrahæ amor & veneratio vos non tangit, tangat timor amorque Dei vestri: nolite à Deo vestro, eiúsque filiabus apostatare ad filias idololatrarũ, quæ certò vos ad idola sua abducent, vti abduxerunt Salomonem: nolite Deo id vetanti esse rebelles; alioqui credite & formidate eum sui contẽptus acrem fore vindicem, & vltorem fandi atque nefandi. Cùm ergo duplici vinculo tam arcto, sanguinis & religionis, vxoribus vestris sitis obstricti, nolite illud abrumpere & violate.

B

C *Quare ergo despicit vnusquisque nostrûm fratrem suum.*] Lyra. putat hic redargui odia & lites, quibus inter se dissidebant & contendebant Iudæi: vnde vt eos ad concordiã redigat, dixit eos vnum habere patrem Abraham, & vnum colere Israëlis Deum. Verùm Propheta propriè non de quouis eorum dissidio hic agit, sed de eo quod nascebatur ex eo, quod vxores Israëlitides repudiarent, vel potiùs despicerent, vt ait Propheta, hoc est, eis anteferrent alienigenas pulchras & opulẽtas, quas honorabant vt coniuges, Israëlitides verò deprimebant habebántque vt ancillas, vel seruas. Inde enim offendebantur non tantùm ipsæ, sed & earum fratres, parentes, cognati, ideóque odiis & iurgiis inter se certabant. Sensus ergo est, q. d. Cur veteres vxores contemnimus, & fratrum nostrorum abiicimus filias? ait S. Hieron. qui proinde per *fratrem* accipit socerum. Despiciẽdo enim soceri filiam, despiciebant ipsum socerum, cæterósque affines. Rursum sub fratre more Scripturæ per enallagen accipe quoque sororem, id est, cognatam, vel congenerem, putà Hebræam. Sicut enim sub viro subintelligi solet mulier, sic & sub fratre soror. Sensus ergo est, q.d. Despicitis vxores, quæ sunt sorores vestræ, quia eiusdem generis & gentis, putà Hebrææ. ita Arias. Porrò modestiæ causa dicit Propheta, *vnusquisque nostrûm*, non vestrûm, vt correptio sit lenior, vtpote qua seipsum includat, cùm tamen ipse reuera huic culpæ non esset affinis. Sensus ergo est, q.d. *Vnusquisque nostrûm*, id est, plerique è populo nostro.

D

E

Violans pactum patrum nostrorum.] *Pactum* scilicet, quod cum Deo iniuimus, promittendo nos seruaturos eius leges, inter quas vna est de non ducendis alienigenis. Per pactum ergo metonymicè accipe legem, quæ erat conditio pacti, quod Iudæi cum Deo pepigerant. ita S. Hieron. Remig. Ruper. & alij; præsertim quia, vt ait Arias, per has vxores, vtpote idololatras, sensim mariti pelliciebantur ad apostatandum à Deo, & conse-

quenter à pacto quo promiserant se Deum semper culturos, ac ad deflectendum ad earum idola, superstitiones & vitia, vti contigit Salomoni.

Vers. 11. *Transgressus est Iuda* pactum & legem iam dictam: *& abominatio facta est in Israël.*] Idem dicit exaggerando aliis, & acrioribus verbis. Post reditum enim è captiuitate non erat alius Israël, quàm Iuda & Iudæi.

Sanctitas Dei octuplex.

Quia contaminauit Iudas sanctificationem Domini.] Per *sanctificationem*, vel vt hebr. est קדש
codesc, id est, *sanctitatem*, Tigurina, *sanctum*, Se-
1. ptuag. *Sancta*, accipi potest primò, sancta Dei lex:
2. Secundò, Sanctus Dei cultus: Tertiò, sanctitas vi-
3. tæ, ad quam obligabatur Israël, eámque profitebatur, & inde vocabatur gens sancta, Deo scilicet dicata & deuota, iuxta illud Exodi 19. 6. *Eritis mihi in regnum sacerdotale, & gens sancta.* Vnde Chald. vertit: *Violauerunt viri domus Iuda animam suam, quæ erat sanctificata coram Domino & dilecta.*

Idem tropol. facit quiuis peccator. Hic enim
per peccatum polluit templum, quod in anima
sua sanctificarat sibi Deus, ex eóque facit fanum
profanum, imò sacrilegum diaboli; vti docet
Apost. 1. Corinth. 6. 19. *An nescitis*, ait, *quoniam*
membra vestra templum sunt Spiritus sancti qui in
4. *vobis est, quem habetis à Deo?* Quartò, sanctitas fi-
dei & religionis: quia per vxores idololatras ab-
ducebantur à vera Dei fide ad fidem & cultum
5. idolorum. ita Lyra. Quintò, sanctitas templi: tem-
plum enim hebr. *codesc*, id est, sanctitas vocatur;
quia sanctissimum, & sanctissimè colendum. Nam
peccatores suis sceleribus polluunt terram, & ma-
ximè templum in quo versantur. q.d. Deus despi-
cit vestras oblationes & victimas, vt dixi vers. 13.
quia vos eius legem despicitis, ac templum vestris
6. connubiis cum idololatris polluitis. Sextò, san-
ctitas charitatis, putà generis necessitudo, gentís-
que suæ sancta vnio, quam ipsi violabant contri-
bules suas repudiando, vel despiciendo, & alieni-
7. genas superinducendo. Septimò, sanctitas matri-
monij, quam ipsi per diuortium commaculabant.
8. ita Vatab. Octauò, & optimè, sanctitas Iudæ erat
separatio à gentibus, qua iuxta legem Dei, Iuda
vt populus dicatus Deo, separabat se à commercio, ac præsertim à connubio gentium idololatrarum. ita S. Hieron. Remig. & Hugo, iuxta illud Psal. 113. 2. *Facta est Iudæa sanctificatio eius*, id est, gens separata ab aliis, quasi Deo dicata & sancta, Deúmque colens, celebrans & sanctificans. Denique sanctificatio, vel sanctitas Dei propriè est illa, qua ipse in se sanctus est, ac vt talis ab hominibus cognoscitur & colitur. Hæc enim profanatur, si quis eam cum idolis & idololatris commisceat. Vnde causam dat, séque explicat dum subdit: *Et habuit filiam Dei alieni.*

Octuplicem Dei sanctitatem polluit peccator.

Tropol. octuplicem hanc sanctitatem polluit, & violat quiuis fidelis dum peccat. Ipse enim per fidem, baptismum & gratiam est sanctificatus, Deíque cultui dicatus; ac præsertim Sacerdos & Religiosus, qui per ordinationem, vel professionem Deo propriè est consecratus. Peccatum ergo octuplicis rei sacræ est pollutio & profanatio, (vt patet per singula iam dicta discurrenti, eáque peccato applicanti) ac consequenter quasi octuplex est sacrilegium. Vnde Septuag. vertunt in plurali: *Quia contaminauit Iudas sancta Domini, in quibus*, id est, quæ *dilexit Dominus*, ideóque accuratè præcepit voluítque à nobis obseruari. Hisce minatur Isaias c. 26. 10. dicens, *In terra sanctorum* A *iniqua gessit, non videbit gloriam Domini.* Porrò fideles, & præsertim religiosos per fidem, gratiam & vota connubium & nuptias inire cum Christo, eique animas suas quasi sponsas despondere; ac proinde si illud peccando violent & dissoluant, spiritualiter adulteros esse, patet ex illo 2. Corint. 11. 2. *Despondi vos vni viro virginem castam exhibere Christo.* Quod enim in nuptiis carnalibus efficit verbum illud *volo*, hoc in spiritualibus efficit verbum *voueo*. Nam vt ait S. Bernard. serm. 85. in Cant. *non terret celsitudo, quam sociat similitudo, amor conciliat, professio maritat. Professionis forma hæc est: Iuraui & statui custodire iudicia iustitiæ tuæ.* Et mox: *Ergo quam videris animam relictis omnibus, verbo votis omnibus inhærere, verbo* B *viuere, verbo se regere, de verbo concipere quod pariat verbo, quæ possit dicere: mihi viuere Christus est, & mori lucrum, puta coniugem verbóque maritatam.* Quocirca S. Agnes, teste S. Ambros. serm. 90. dicebat iuueni se ambienti: *Ipsi sum desponsata, cui angeli seruiunt, cuius pulchritudinem sol & luna mirantur, cuius mater virgo est, cuius pater feminam nescit: quem cum amauero casta sum, cum tetigero munda sum, cum accepero virgo sum. Annulo suo subarrhauit me, & immensis monilibus ornauit me. Ipsi soli seruo fidem, ipsi me tota deuotione committo.* Hoc est quod Deus promittit per Osee c. 2. 19. *Sponsabo te mihi in sempiternum, & sponsabo te mihi in iustitia, & iudicio, & in misericordia & in miserationibus: & sponsabo te mihi in fide, &* C *scies quia ego Dominus.* Vide ibi dicta.

Anima sancta nupta est Deo.

Et habuit filiam Dei alieni.] Scilicet in coniugem. Nam hebr. est בעל *baal*, id est, maritauit, matrimonio sibi iunxit, possedit vt amore ardens maritus: *filiam Dei alieni* vocat alienigenam, quæ colit Deum, non verum Israëlis, sed alienum, putà aliarum gentium idolum & dæmonem, tanquam Deum & patrem suum.

Filia Dei alieni est concupiscentia.

Tropol. filia Dei alieni est concupiscentia carnis, & oculorum, ac superbia vitæ, cui quasi sponsæ; imò adulteræ insano amore copulatur peccator. Audisti culpam Israëlis: audi pœnam; & ex huius grauitate, illius grauitatem æstima. Ait ergo:

Vers. 12. *Disperdet Dominus virum qui fecerit hoc, magi-* D *strum & discipulum.*] Hebr. ער ועונה *er veone*, id est, excitantem, vel vigilem, & respondentem. Excitans & vigil est magister, qui vigilat vt vera vestiget, doceat, tueatur, ac mentem discipuli excitet, stimulet & acuat, nunc docendo, nunc disputando, nunc interrogando: respondens est discipulus, cuius est magistro excitanti & interroganti respondere. Sensus ergo est, q. d. Deus disperdet Iudæum, qui sua vxore despecta ducit alienigenam, quisquis ille sit, siue Doctor, siue Discipulus; siue Sacerdos, siue laicus; siue nobilis, siue plebeius. ita S. Hieron. Secundò, Tigurina *er veone* vertit; *Eum qui auctor est, & qui obsequi-* E *tur.* q.d. Auctorem & executorem sceleris disperdet Deus. Tertiò, Chald. vertit: *filium & nepotem.* Filius enim est is qui excitat & generat nepotem: vnde nepos ei respondet. Quartò, Clarius & Arias vertunt: *Eum qui in domo pulsat, vel à somno excitat, & eum qui pulsanti vel excitanti respondet.* q.d. Omnes omnino in tali familia disperdet Deus. Quintò, Septuag. pro ער *er*, legentes עד *ad*, id est, *vsque*, vertunt: *Donec humilietur de tabernaculis Iacob.* Hebr. enim ענה *ana* significat humiliare, & respondere.

Et offerentem munus.] q.d. Etiamsi sit Sacerdos offerens

offerens hostias. ita Chald. & S. Cyrill.

VERS. 13. *Et hoc rursum fecistis.*] Tigurina: *Deinde & hoc adiecistis.* Chald. *Et hoc secundò facitis.* q.d. Priori sceleri, quo alienigenas ducitis, secundum adiicitis, scilicet: *Operiebatis lachrymis altare Domini.* q.d. Priores vxores quas despiciebatis, ita viliter & miserè quasi ancillas & seruas tractabatis, imò malè mulctabatis, vt illæ afflictissimæ confugerent ad templum, ibique ante altare lachrymas vberrimas profunderent, querentes apud me de vestra iniuria, poscentésque opem & vindictam. ita S. Hieron. Cyril. Theod. & alij passim, excepto Lyrano, qui sic explicat, q.d. Vos in coniugio cum alienigenis permanentes, vt hoc scelus expietis, curritis ad templum, ibique lachrymis profusis veniam postulatis. Verùm frustra: quia propositum vos emendandi non concipitis, sed in scelere & matrimonio illegitimo persistere vultis. Quem sensum secutus S. Chrysost. tropol. hæc refert ad eos qui rapiunt aliena, vtque rapinam expient, partem dant templo, vel pauperibus: *Iudaica*, inquit, *huiusmodi eleemosyna est, imò verò diabolica. Non vult Christus rapina nutriri*, &c. Ita ipse hom. 86. in Matth.

Mugitu.] Septuag. & Chald. *gemitu.* Pagnin. *clamore.* Noster efficaciùs vertit *mugitu.* Mugitus enim propriè est vox horrisona boum. Vnde Statius 11. Theb. de Ioue in taurum mutato, cum veheret Europam, ita canit:

Dignatus virgine nostra
Terga premi, & placidas falsum mugire per vndas.

Hinc per catachresin cæteris animalibus, & homini; quin & terræ ac mari tribuitur. Vnde Virgil. 3. Æneid. *Terram mugire videbis.* & lib. 6. *Solum mugit sub pedibus.* ac Catul. Epigr. 58. de Berecinthia: *Fremitu mugiens loca cuncta retonant.* Significat ergo mugitus hic ingentem vxorum à maritis despectarum complorationem, ex ingenti afflictione & dolore manantem, ita vt non mulierum more eiulare, sed boum more mugire viderentur, iuxta illud Oenonæ ad Paridem apud Ouidium:

Impleuitque sacram querulis vlulatibus Idam.

Ita vt non aspiciam vltrà ad sacrificium.] Quia aspicio ad lachrymas & mugitum vxorum, quas vos opprimitis: magis enim illæ, vtpote iustæ & miserabiles, me monent, quàm iniqua & impura sacrificia crudelium.

VERS. 14. *Quia Dominus testificatus.*] Hebr. הֵעִיד *heid*, id est, *protestatus est* hanc esse suam mentem & voluntatem, hoc est, præcepit & sanxit matrimonium insolubile, vtque maritus amet vxorem; & propter eam relinquat patrem & matrem, Genes. 2. 24. vos autem hanc protestationem & legem meam violatis, relinquendo & despiciendo vxores vestras. ita S. Hieron. Theod. Remig. Hugo & Lyran.

Secundò Hebr. *heid* cum Tigurina verti potest, *testatus est*, & cum Vatab. *testificari potest*, vt alludatur ad ritum veterum Hebræorum, qui Deo teste & nymphagogo, vt ait Theodor. contrahebant coniugium, vt eo sanctius & inuiolabilius esset, quo Deo quasi præsente, & paranympho fuerat conciliatum. Vnde Laban Genes. 31. 49. inuocans Deum in testem, ait ad Iacob generum suum: *Intueatur & iudicet Dominus inter nos, quando recesserimus à nobis, si afflixeris filias meas, & si introduxeris alias vxores super eas: nullus sermonis nostri testis est absque Deo, qui præsens respi-*

Deus nuptiarum conciliator & vindex.

A *cit: vndéque locus vocatus est Galaad, id est, tumulus testis.* Sic & Raguel filiam Saram copulauit Tobiæ inuocans Deum, dicénsque: *Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob vobiscum sit, & ipse coniungat vos.* Idem apprecatur Sacerdos coniugibus Christianis, dum eos coniungit & benedicit. Sic & Gentilibus adeo sancta erant matrimonij vincula & iura, vt ea non nisi diis testibus & præsidibus inuocatis, & per sacrificia conciliatis inirent. Audi Valerium Flaccum lib. 8. Argonaut.

Ritus nuptiarum apud Gentiles.

Inde vbi sacrificas cum coniuge venit ad aras
Æsonides, vndique adeunt, pariterque precari
Incipiunt, ignem Pollux vndáque iugalem
Præstulit, vt dextrum pariter vertantur in orbem.

Et paulò pòst:

B *Primus & ecce fero, quotidque hanc lampada vestro*
Coniugio primus celebro dotalia sacra.

Quocirca Modestinus lib. 1. D. de ritu nupt. nuptias definit diuini & humani iuris coniunctionem. Et Gordianus in L. Aduersus. C. de cri. exp. hæred. vxorem rei diuinæ & humanæ sociam appellat. Hinc & nuptias non copulabant, nisi captatis priùs auguriis, vt ex deorum voluntate eas auspicatas, & prosperas fore renunciarent auspices. Hinc Claudianus epist. ad Serenam:

Me iungeret auspex
Purpura, me sancto cingeret aula toro.

Idem in Ruffin. lib. 1.

——Hac auspice tæda
C *Oedipodem matri, natæ iunxere Thyesten.*

Propriè autem Iunonem nupturi inuocabant, illique multos habebant honores, quòd illam iungendis & conciliandis coniugiis præesse censerent. Docet id Ouid. in Epist. Medeæ ad Iasonem:

Iuno coniugij præses.

Conscia sit Iuno, sacris præfecta maritis.

Et in Epist. Hipsipyles:

Non ego sum furtum tibi cognita: pronuba Iuno
Adfuit.

Et Virgil. lib. 4. Æneid.

Iunoni ante omnes, cui vincla iugalia curæ.

Et Statius in Syluis:

Dat Iuno verenda
Vincula, & insigni geminat concordia tæda.

D Porrò Iunoni sacra facientes, fel victimæ diuulsum abiiciebant, vt mysticè significarent bilem omnem, & iracundiam à nuptiis abesse oportere. ita Plutarch. in coniug. præceptis. Huc spectat Numæ, qui Romulo successit, lex apud Gellium lib. 4. cap. 3. *Pellex adem Iunonis non tangito. Si tangit, Iunoni crinibus dimissis agnam fœminam cædito.* Inuocabant & Deum sanctum Fidium, siue Medium Fidium, quasi fidei præsidem, & sancti fœderis conciliatorem & vindicem, de quo Ouid. lib. 6. Fastor. & S. August. lib. 18. ciuit. 19. *Sabini*, ait, *regem suum primum Sangum, siue vt aliqui appellant Sanctum, retulerunt in deos.* Tam sancta erant Gentilium connubia: quàm religiosa ergo
E & inuiolata eadem apud Christianos sint oportet?

Nota, Malachias dehortatur hic Iudæos à despectu, & repudio vxorum Israëlitidarum septem argumentis. Primum est, quia Deus à genesi mundi sanxit matrimonij vinculum, voluítque esse perpetuum. Idem ex more & ritu connubiorum, testis fuit & quasi conciliator matrimonij tui: noli ergo matrimonij tam sanctè à Deo sanciti, iura violare. ita S. Chrysost. hom. de libello repudij tomo 4.

Septem argumenta auocantia à repudio & adulterio. Primum.

Inter te & vxorem pubertatis tuæ.] Est hoc secundum 2.

eundum argumentum, q. d. Hæc est vxor tua prima & legitima, quam in pubertate, id est, cum primùm factus es puber, putà quam adolescens duxisti: noli ergo primos & teneros eius amores abrumpere: *quam tu despexisti*. Hebr. *fraudasti*. Chald. *mentitus es*.

3. *Et hæc particeps tua.*] Pagnin. *socia tua*. Tigurina, *consors tua*. Est tertium argumentum, q.d. Sicut Deus Adæ dedit Euam in adiutorium, tam generationis, quàm vitæ; ita idem hanc è gente tua dedit tibi quasi sociam, & consortem familiæ, laborum & bonorum omniũ, æquè ac malorum. Cùm ergo hæc tibi tanto tempore fida & indiuidua fuerit comes & socia, noli in extremo vitæ eam deserere: noli hanc maculã dare in gloriam tuam: noli comœdiam & fabulam vitæ tuæ, tam indigna catastrophe concludere.

4. *Et vxor fœderis tui.*] Est quartum argumẽtum, q.d. Hæc est vxor, cum qua primum matrimonij fœdus iniisti: noli ergo hoc fœdus infringere, ne voceris & reipsa sis fœdifragus.

Vers. 15.
5. *Nonne vnus fecit.*] Est quintum argumẽtum, q.d. Deus vnus primitus fecit vnam feminam, scilicet Euam; & vnum marem, scilicet Adam, vt inter hos duos, & consequenter inter cæteros omnes coniuges ex eis progenerãdos, esset vnum & indiuisibile coniugium: nec enim Adam poterat alteri vxori iungi, quàm Euæ, cùm non esset alia creata à Deo; nec Eua ad alium virum diuertere, quàm ad Adam, cùm non esset alius vir in mundo. Noli ergo hanc Dei sanctionem & vnitatem coniugij infringere: noli protoplastorum Adæ & Euæ esse degener. ita S. Hier. Theod. Remig. Lyra.

Secundò, Chald. per vnum accipit Abraham. vertit enim: *Nonne vnus fuit Abraham, ex quo propagatum est sæculum? & quid vnus quæsiuit, nisi vt permaneret sibi proles in conspectu Domini?* q.d. Abraham pater vester ex quo tota gens vestra descendit, non despexit Saram, licèt sterilem, sed ea petente duxit Agar; quia ex ea non voluptatem, vt vos, sed prolem quæsiuit. Et Tigurina, Pagn. & Vatab. *Annon & vnus hoc fecit, in quo excellens* (Hebr. enim שְׁאָר *sear* & residuum, & excellens significat) *fuit spiritus? Quid verò vnus ille fecit? quærebat semen Dei*, hoc est, Abraham cùm vnus esset & sine liberis, virque excellentissimus, non fecit hoc quod vos facitis. q. d. Despicitis & repudiatis vxores vestras sine maiorum exemplo, imò contra eorum exemplum: nam vos ex vxoribus procreastis proles, quas quærebat & ex Sara procreare non poterat Abraham; nec tamen idcirco eam despexit, multò minùs repudiauit. Estis ergo non legitimi filij Abrahæ, sed degeneres & spurij.

6. *Et residuum spiritus eius est.*] Est sextum argumentum, q. d. Deus ex se vnum humanum spiritum, halitúmque vitalem creauit, cuius vnã quasi partem dedit Adamo, alteram reliquam feminæ, putà Euæ. Ergo non debetis hanc vnitatem discindere diuortio. Femina enim est quasi dimidium viri, tum corpore, quia ex residuo viri, putà ex costa formata est; tum spiritu, quia halitum vitalem quẽ Deus insufflauit in Adam, eum postea diuisit cum Eua, cum eundem non numero, sed specie, id est, humanum & similem in eam insufflauit, fecitque vt ipsa esset animal, imò homo viuens. ita S. Chrysost hom. de libello repudij. Hinc secundò potest spiritus accipi pro amore & affectu: quia enim Adam & Eua ex eodem quasi corpore, & halitu vitali efformati sunt & constant; hinc pariter eundem habent spiritum, id est, affectum amoris à natura ingeneratum, quo mulier virum, & vir mulierem quasi sui compartem, ac sui dimidium, imò quasi alterum se intimè amat & diligit. Causa enim & finis, cur Deus ex viro formarit feminam, fuit, vt iis ingeneraret summum erga se inuicem amorem, & coniunctionem in coniugio, vt nunquam cogitarent de diuortio vel repudio, quia per hoc discinditur vnum quasi corpus viri & feminæ, vnúsque spiritus, non tantùm humanus, sed & diuinus, vtpote à Deo eis aspiratus, quasi diuinæ particula auræ. ita S. Hieron. Theod. Remig. Albert. & Lyra. Aliter Arias: spiritum enim accipit pro mente, consilio, iudicio. Vnde sic vertit: *Et non vnus fecit, & residuum spiritus illi: & quid vnus ille quærens? Semen Dei*, sicque explicat, q.d. Non vnus vestrûm hoc peccatum diuortij commisit, sed plurimi: vnde vix est vnus qui habet residuum spiritus, id est, sanæ mentis, consilij & iudicij. Quid enim singuli quærunt? Anne semen Dei, vt scilicet proles fideles Deo gignant? Nequaquam; sed cupiunt suam explere libidinem.

Et quid vnus quærit nisi semen Dei?] Est septimum argumentum, q.d. Quid vnus, putà Deus, ex vnius cum vna coniugio, à se sancito intendit & quærit, nisi filios fideles & sanctos sibi gigni, ex fideli patre & matre, non autem infideles ex alienigenis? Matres enim alienigenæ & idololatræ, quas vos, ô Iudæi, ambitis, instillabunt suis prolibus amorem & cultum suorum idolorum, in eóque eas educabunt. ita S. Hieron. & alij eius sequaces. Significat Iudæos in matrimonio non debere studere voluptati & libidini, ideóq; ambire alienigenas; sed proli, eiúsque educationi piæ & sanctæ, quam à solis vxoribus Israëlitis sperare possunt; ac proinde eas retinendas & ambiendas esse. 7.

Moraliter notent concionatores, hasce septem rationes, quibus demonstratur à Deo sanctitas & insolubilitas matrimonij, iisque vtantur contra diuortia, & adulteria, æquè ac iurgia & litigia coniugum, vt eis coniugalem sanctúmque amorem persuadeant. Item vt dissuadeant Catholicis, ne matrimonia ineant cum hæreticis. Hi enim sunt alienigenæ, qui proles educabunt in aliena fide, id est, in perfidia & hæresi. Exempla illustria amoris coniugalis Gentilium recẽset Valer. Max. lib. 4. cap. 6. Moral. de amore coniugum.

Custodite ergo spiritum vestrum.] Primò, spiritum, id est, animam & voluntatẽ custodite à peccato libidinis, amoris & coniugij cum alienigenis, atque ex aduerso à peccato despectus & repudij vxorum pristinarum, quæ sunt Israëlitides. ita S. Hieron. Secundò, Remig. Albert. & Lyra. per spiritum accipiunt vxorem: hanc enim vers. 15. vocauit *residuum spiritus* viri, q.d. Custodite amorem pristinum erga vxores, quæ sunt quasi dimidium spiritus, id est, animæ vestræ. Vnde explicans subdit: *Et vxorem adolescentiæ tuæ noli despicere*. Tertiò, à Castro, q. d. Custodite spiritum Abrahæ, vt sicut ille amauit Saram, ita vos ametis vxores vestras. Quartò, Tigurina vertit: *Vos igitur quàm chara est anima vestra, cauete ne in vxores, quæ vobis in iuuentute desponsæ sunt perfidi sitis*. Quintò, Arias ex Hebræo vertit: *Custodite in spiritu vestro*, q.d. In re hac tanti momenti, ne sinatis vos agi temeritate & libidine, sed agite omnia Spiritus octuplex.

certo

certo & maturo spiritu ac iudicio. Sextò, Vatab. vertit: *Seruate igitur vos in spiritu vestro, & ne prævaricemini*, hoc est, neque animo, neque corpore peccetis in Deum. Septimò, neruosiùs & germaniùs per spiritum accipe amorem & affectum, quem vir gerere debet erga vxorem, quasi alteram corporis & spiritus sui partem. Hoc enim significat vox illatiua *ergo*, scilicet Prophetam respicere ad *residuum spiritus*, de quo dixit vers. 15. q.d. Mulier & vir habent eundem spiritum, vti vitalem, ita moralem amoris mutui, vt dixi vers. 15. ergo par est vt eundem studiosè custodiant. Huc accedit P. Pineda in Iob 19. 17. qui per spiritum accipit halitum, quem sibi inuicem communicant maritus & vxor crebris colloquiis, & conuersatione. Est ergo in illis reciprocatio spiritus, iuxta illud Iobi: *Halitum meum exhorruit vxor mea*. Sensus ergo est, q.d. Custodite halitum vestrum, ne eum communicetis mulieri alienigenæ, sed tantùm vxori legitimæ, hoc est, nolite conuiuere, conuersari, colloqui & commisceri alienigenæ, sed Israëlitidi dūtaxat, quam primitus contugem duxistis.

Moral. de fuga mulierū etiam deuotarum. Moral. custodiant viri spiritum castum & virilem: quia nihil est quod eum, etiam in Ecclesiasticis & deuotis, ita emolliat & effeminet, atque amor etiam in speciem pius feminarum, præsertim alienigenarum. Exemplum est in Sardanapalo, vltimo Niniues rege & monarcha, *quem*, inquit Iustin. lib. 1. *Arbactus inuenit inter scortorum greges purpuram colo nentem, & muliebri habitu cum mollitie corporis, & oculorum lasciuia omnes feminas anteeuntem, pensa inter virgines partientem*. Sic Iezabel dominata est Achabo, concubinæ Salomoni, Dalila Sampsoni, Omphala Herculi, vti describit Seneca in Hippolyto:

Natus Alcmena posuit pharetram,
Passus aptari digitis smaragdos, &c.

Clarius verò Deianira apud Ouidium de Hercule ita canit:

Vidit in Herculeo suspensa monilia collo,
Illo, cui cælum sarcina parua fuit.
Crassaque robusto deducens pollice fila,
Æquaque formosæ pensa rependis heræ.
Diceris infelix scutica tremefactus habenis,
Antè pedes Dominæ pertimuisse minas.

Vide S. Cyprian. tract. de singularitate cleric.

Vers. 16. *Cum odio habueris dimitte.*] Varij variè hunc locum vertunt, vel explicant. Primò, R. Hananus apud Ariam sic vertit: *Deus odit eum qui dimittit vxorem suam*. Secundò, Pagnin. *Si oderit, dimitte*. q.d. Si vxor tua sit rixosa, téque oderit, dimitte illam. Tertiò, Chald. *Quod si oderis, dimitte eam, & ne operias peccatum vestimento tuo*. q.d. Si oderis vxorem, repudia illam, & ne tegas tuū odium illa veste & prætextu, quòd illam domi tuæ retineas, quasi illam ames, cùm occultè eam tractes vt seruam. Quartò, sic vertit & explicat Vatab. *Qui odio habet, dimittat: at tegit vnusquisque vestrùm iniquitatem sub veste sua*, id est, vnusquisque vestrùm dimittit quidem vxorem quam odit, sed non dato libello repudij: vnde fit, vt alteri nubere non possit. Quintò, alij: *Qui odit dimittat, & teget iniquitatem sub veste sua*. q.d. Vir dimittens vxorem, teget suam infamiam, qua eum vxor, dum domi detineretur & malè tractaretur, solebat diffamare. Sextò, alij multi censent esse ironiam, q.d. Si oderis vxorem, dimitte; sed scito quòd iniquitas operiet vestem tuam. Nec enim

A lex ob odium permittebat repudium, sed ob fœditatem vxoris, id est, ob fornicationem, lepram, mores incorrigibiles, &c. vt dixi Deuter. 24. 1. Septimò & planissimè, q.d. Cùm oderis vxorem dimitte, dato illi libello repudij, vt alteri nubere possit potiùs quàm eam domi perpetim vt seruam affligas, verberes, mutiles, vel occidas: sed scito quod iniquitatem non euades. Licèt enim minus malum sit dimittere vxorem, quàm occidere, tamen in se grande malum est: nec enim ob solam displicentiam, vel odium licet eam dimittere.

Operiet autem iniquitas vestimentum eius.] Scilicet mariti dimittentis, vt patet ex pronomine Hebræo masculino, non autem mulieris dimissæ.
B Est enallage personæ: ponitur enim *eius* pro *tuū*. Pro *iniquitas* Hebr. est חמס *chamas*, id est, iniuria, vis, violentia. Aliqui vertunt: *Si vir dimittat vxorem, operiet iniquitatem veste sua*, q.d. Dimittendo eam teget suam iniuriam & infamiam libello repudij, quasi veste, velamine & prætexto, ait P. Prado in Ezech. 13. vers. 18. Ex aduerso Tigurina vertit: *non ergo violentiam vestimento suo teget?* q.d. Minimè. Aut vt Clarius, q.d. ne operiat vir odium in corde suo, quasi si maculam sub veste abscondat. Aliter Vatab. & alij, vti paulò antè recensui. Verùm nostræ vulgatæ versionis varia est explicatio. Primò, S. Hieron. per vestimentum accipit corpus, quod est quasi vestis animæ, iuxta illud Apostoli 2. Corinth. 5. 4. *Nolumus expoliari* corpore, in resurrectione & cælo, *sed superuestiri, vt absorbeatur quod mortale est à vita*. Vestis quadruplex.
C Sensus ergo est, *iniquitas*, id est, pœna iniquitatis operiet vestem, id est, corpus tuum. q.d. Deus te acriter in corpore, cuius delicias & libidines iniustè sectaris, puniet, affligétque morbis, fame, plagis, &c. Secundò, Septuag. per vestimentum accipiunt cogitationes. Sicut enim vestis tegit corpus, ita animam tegunt cogitationes, intentiones, desideria & concupiscentiæ, quæ in anima circum se inuicem ita in glomum quasi conuoluuntur, sicut in cæpis orbiculi alij aliis, quasi
D inuolucra circumuoluuntur, & vestiuntur. Vertunt ergo: *Operiet iniquitas super cogitationes tuas*. Tertiò, alij propriè accipiunt vestimentum, q.d. Iniquitas, id est, pœna iniquitatis operiet vestem eius: quia scilicet Deus puniet virum ex odio dimittentem vxorem paupertate, & nuditate, vt suis rebus, etiam intimis, putà vestibus, spolietur. Quartò & genuinè, vestis hic metonymicè capitur pro homine veste induto. Est ergo phrasis Hebræa, *operiet vestem*, pro eo quod nos dicimus, operiet hominem vestitum, inde sumpta, quod homo per vestes fit conspicuus & cognoscatur, iuxta illud Eccles. 19. 27. *Amictus corporis,*
E *& risus dentium, & gressus hominis enunciant de illo*. Sic ex aduerso de sanctis dicitur Apocal. 7. 14. *Lauerunt stolas suas, & dealbauerunt eas in sanguine agni*: vbi stolas vocat conscientias, quæ animæ quasi sunt vestes & stolæ. Quocirca hoc loco Heb. est: *Operiet iniquitas super vestimentum tuum*, id est, ita redundabit, eminebit & exuberabit tua iniquitas, vt nullo vestimento occultari aut dissimulari possit. Tanta enim erit, vt te vestémque tuam operiat, tegat & obruat. Similis phrasis est Iosue 24. 7. *Adduxit super eos (Ægyptios) mare, & operuit eos*, Hebr. est, *operuit super eos*. 2. Paral. 5. 8. *Cherubim expanderent alas suas super locum*, Hebr. est, *operiebant Cherubim super arcum*. Conscientia est vestis animæ.

2. Esdræ

2. Esdræ 4.5. *Ne operias iniquitatem eorum*, hebr. est, *ne operias super iniquitatem eorum*: præpositio enim *super*, redundantiam & exuberantiam significat. ita Lyra. Arias & à Castro. Denique per iniquitatem, vel vt hebr. est, iniuriam & violentiam, accipe iniquitatis tam culpam, quàm pœnam & vindictã, q.d. Si vxorem ob solum odium dimiseris, operiet te grauis culpa, & infamia, æquè ac pœna, qua Deus hoc scelus in te vindicabit.

Custodite spiritum vestrum.] Scilicet affectum & amorem erga vxores vestras, *& nolite despicere illas.* vide dicta vers. 15.

Vers. 17. *Laborare fecistis Dominum in sermonibus vestris.*] Tangit hic aliud Iudæorum crimen, blasphemiæ scilicet, spectans ad atheismum, quod nimirum dicerent, non esse numen puniens improbos, & protegens probos. Vnde Lyran. & Pagnin. hinc incipiunt caput tertium. Septuag. vertunt: *Prouocastis Deum sermonibus vestris.* Chald. *Facessistis negotium coram Domino.* Arias & Tigurina: *Fatigastis & delassastis Dominum*, vestra scilicet continua contentione; sicut homines litigiosi & clamosi suis litigiis & clamoribus fatigant iudices, eisque aures obtundunt. Vatab. *molestia affecistis.*

Improbi affligunt & delassant Deum.

Nota hic impios, præsertim blasphemos & atheos, sua improbitate fatigare, affligere & delassare Deum, quantum in ipsis est, etsi reuera eum non affligant nec delassent, eo quòd ipse afflictionis & lassitudinis non sit capax. Nam si eius esset capax, vtique improbitas hæc affligeret & fatigaret eum; nec vlla alia re, quàm hac Deus affligeretur & fatigaretur. Simile est Isaiæ 1.14. *Solemnitates vestras odiuit anima mea: facta sunt mihi molesta, laboraui sustinens.* Et Ephes. 4.30. *Nolite contristare Spiritum S. Dei, in quo signati estis.* Sensus ergo est, q.d. Vos, ô Iudæi, blasphemia vestra molestia affecistis, exacerbastis & fatigastis Deum, dicentes: *Omnis qui facit malum, bonus* (Chald. *rectus*) *est in conspectu Domini.* q.d. Mali sunt grati Deo, malos amat Deus: malos enim ita prosperat, ditat & exaltat, vt eis delectari videatur. Vnde explicans subdit: *Et tales ei placent. Aut certè vbi est Deus iudicij?* vbi est Dei prouidentia? vbi iusta eius iudicia? vbi Deus iustus vindex impiorum, & protector piorum, qui nos fideles suos ita afflixit, & hostes nostros infideles ita magnificauit? Est dilemma: vel Deus amat malos & mala, vel non amat: si amat, ergo ipse pariter malus est, quod absit: si non amat, cur ergo eos non punit; quinimò eos prosperat, facitque vt dominentur piis, in eósque sæuiant, vti nobis contigit? Causa enim huius querelæ & blasphemiæ fuit, quòd, vt ait S. Hieron. *reuersus populus de Babylone, & videns cunctas in circuitu nationes, ipsosque Babylonios idolis seruientes abundare diuitijs, vigere corporibus, omnia quæ bona putantur in sæculo possidere; se verò qui habeat notitiam Dei, squalore, inedia, seruitute coopertum, scandalizatur & dicit: Non est in rebus humanis prouidentia: omnia casu feruntur incerto, nec Dei iudicio guber-* A *nantur, quin potius mala ei placent, & bona displicent: aut certè si Deus cuncta diiudicat, vbi est illius æquum iustúmque iudicium?* subdit S. Hieron. *Istiusmodi quæstionem mens incredula futurorũ quotidie suscitat Deo, cùm viderit iniquos potentes, & sanctos humiles, &c. qualis in Euang. Lazarus legitur, qui ante fores diuitis purpurati desiderat micis, quæ abijciuntur de mensarum reliquijs, inopem animam sustentare: diuitem verò tanta feritatis & crudelitatis, vt non misereatur homo hominis, cuius etiã canum lingua miseretur; non intelligentes tempus iudicij, nec vera esse bona illa quæ perpetua sunt, dicunt: Mali ei placent, & vbi est Deus iudicij?* Similis querela est Abacuc 1. vide ibi dicta. Eandem iterat Malachias cap. 3.14. eique respondet vers. B 16. & sequent. scilicet, quòd in ea re expectare debeant tempus vindictæ à Deo definitum, atque interim laudare Dei patientiam & longanimitatem, quæ differt vltionem vt peccator resipiscat. Rom. 2.4.

Querela impiorum de Dei prouidentia.

Vbi est Deus iudicij?] Hebr. est *He* demonstratiuum, quod magnam habet emphasin: *vbi est Deus*, הַמִּשְׁפָּט *hammispat*, id est, illius iudicij, scilicet magni, certissimi, exactissimi, acutissimi, omniscij, iustissimi, liberrimi, quo nec potentem, nec diuitem, nec munera, nec quid aliud præter iustitiam respicit. Ipse enim est Deus *hammispat*, cui scilicet ex natura competit exacto iudicio iudicare omnes & omnia: ipsius enim natura est ipsa æ- C quitas, ipsa iustitia, ipsa prouidentia, ipsa gubernatio, eaque iustissima & sapientissima. Vnde Septuag. vertunt: *vbi est Deus iustitiæ?* Chald. *vbi est ergo Deus qui facit iudicium?* cuius scilicet proprium est esse omnium iudicem, ac in omnes rigidum exercere iudicium: nimirum idipsum exercebit planè & plenè in decretorio & vltimo mũdi die, qui erit horizon huius vitæ & futuræ, disterminans tempus ab æternitate, cœlum à gehenna, beatos à damnatis, in omne æuũ, per Christum, quem constituit iudicem vniuersorum, viuorum & mortuorum. Frustra ergo olim clamarunt, & etiamnum clamant impij & stolidi Iudæi: Vbi est Deus iudicij? qui nos gentem suam D à tot probris & ærumnis, quas à 1500. annis vbique terrarum patimur, iudicet & vindicet. Quocirca æquè stolidi Rabbini in Thalmud scribunt, Deum quoties reminiscitur calamitatum, quas Iudæi à gentibus vbilibet patiuntur, duas effundere lachrymas in mare Oceanum, & præ dolore pectus vtraque manu contundere: quam impiam & ineptam eorum blasphemiam inter alias plurimas recenset, & ridet Sixtus Senensis lib. 2. Biblioth. in voce Thalmud pag. 141. Veriùs & sapientiùs pro Deo contra se sic argumentari deberent: Deus, cùm sit iustissimus, iusto iudicio nos omnes per 1500. annos abiecit, & punit gra- E uissimè: grauissimum ergo scelus patrauimus, nimirum occidimus Messiam nostrum, Iesum Christum Deum & Dominum vniuersorũ: Deum inquam iudicij. Frustra ergo querimur & quærimus: Vbi est Deus iudicij? nos enim eum occidimus.

CAPVT

CAPVT TERTIVM.

SYNOPSIS.

Taxauit cap.2. incuriam & improbitatem Sacerdotum veterum: hoc capite assignat remedium, nimirum Christum venturum in carnem, suúmque templum, & eius præcursorem Ioannem Baptistam. Christus enim, inquit, purgabit filios Leui, *&c.* & erunt Domino offerentes sacrificia in iustitia: *quo simul respondet querelæ impiorum in fine cap.2. dicentium:* vbi est Deus iudicij? *Christus enim erit Deus iudicij, imò &* testis velox maleficis, & adulteris, & periuris, *&c. Secundò, vers.8. culpat Iudæos, quòd Deum configant fraudando, sibique arrogando eius decimas & primitias. Tertiò, vers.14. arguit eos qui dicunt:* vanus est qui seruit Domino, *quasi Dei cultus sit inutilis, nec Deus suos cultores remuneretur. Quibus respondet vers.18. In die iudicij* videbitis quid sit inter iustum & impium, & inter seruientem Deo, & non seruientem ei.

Vers. 1.] Ecce ego mitto angelum meum, & præparabit viam ante faciem meam. Et statim veniet ad templum suum Dominator, quem vos quæritis; & angelus testamenti, quem vos vultis. Ecce venit, dicit Dominus exercituum.

Vers. 2.] Et quis poterit cogitare diem aduentus eius, & quis stabit ad videndum eum? Ipse enim quasi ignis conflans, & quasi herba fullonum.

Vers. 3.] Et sedebit conflans, & emundans argentum, & purgabit filios Leui, & colabit eos quasi aurum, & quasi argentum, & erunt Domino offerentes sacrificia in iustitia.

Vers. 4.] Et placebit Domino sacrificium Iuda & Ierusalem, sicut dies sæculi, & sicut anni antiqui.

Vers. 1. CCE *ego mitto angelum meum.*] Assurgit Propheta ad tempora Christi dupliei de causa. Prior est, quod c.2. carpserit vitia Sacerdotum sui æui. Quocirca hic eorum correctorem suggerit, scilicet Pontificem Christum, qui in nouo testamento sit puros & integros Sacerdotes instituturus, ac sacrificium Deo gratissimum oblaturus. ita Ruper. Ribera & alij. Posterior, vt respondeat Iudæis negantibus Dei prouidētiam, ac dicentibus: *vbi est Deus iudicij?* Ait enim: En Christum Deum iudicij, qui breui incarnabitur & sese ostēdet in templo. ita S. Hieron. Theodor. & alij.

Nota hanc esse vocem Filij Dei, non Patris, non Spiritus S. nam Ioannes Baptista non fuit præcursor, nec præparauit viam ante Patrem & Spiritum S. sed ante filium. Solus enim filius in carnem ad nos descendit. Vnde & ipse in veteri Testamēto idipsum Prophetis promisit, ideóque iisdē præ cæteris personis apparuit, aut seipsum reuelauit, quasi præludens suæ incarnationi. Accedit quod sic explicet Zachar. Lucæ 1.76. dicens suo filio Ioanni: *Tu puer Propheta Altissimi vocaberis: praibis enim ante faciem Domini parare vias*

A *eius*, scilicet Christi, *qui per viscera misericordiæ Dei nostri visitauit nos oriens ex alto.* ita S. Hieron. Albet. Lyra. Vatab. Ribera & passim alij.

Dices, quomodo ergo Christus Matth. 11.10. citans hunc locum, de Ioanne ait: *Hic est enim de quo scriptum est: Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te?* Nec enim Christus de se poterat dicere *ante faciem tuam*, & *ante te*, sed ante faciem meā, & ante me. Respondet ibidem Iansen. Christum tum quà Deus, tum quà homo est in Script. vocari faciem Patris: quia ipse perfectè Patrem eiusque dotes & virtutes repræsentat, perinde ac facies repræsentat totum hominē: sicut eadem de causa Chri- (Christus est facies Patris. Cor)
B stus vocatur verbum, os, imago Patris, & character substantiæ eius Hebr. 1.3. Hinc Psaltes orat psal.79.8. *Ostende nobis faciem tuam* (id est, Messiam) *& salui erimus.* Pluribus idipsum probat Galatin. lib.3. cap.12. Hunc ergo dant sensum: Ecce ego Pater æternus mitto angelum meum, putà Ioannem Baptistam, qui præparet viam ante faciem meam, id est, ante Christum, qui est facies mea, id est, mea imago, mea similitudo, meus index. Vnde Pater apud S. Matth. cap. 11.10. conuertens se ad Christum, vicissim de Ioanne ait: *Præparabit viam ante faciem tuam*, id est, ante te ô Christe, fili mi: nam tua facies est etiam facies mea. Verùm hic sensus subtilior & symbolicus
C videtur. nam *ante faciem tuam*, ad literam idem est quod *ante te*: sic enim se explicat Euangelista subdens: *Qui præparabit viam tuam ante te.*

Dupliciter ergo respondent Interpretes. Primò, S. Ioannem missum ēsse tam à Patre & Spiritu S. quam à Filio. Opera enim Trinitatis ad extra sunt indiuisa, & tribus personis communia, vti docent Theologi: quare quod vnus facit, hoc faciunt duo cæteri; cum omnes tres sint vnius, vti naturæ, ita & potentiæ ac operationis. Quocirca Patres censent Isaiam cap.6.1. cum ait: *Vidi Dominum*, &c. vidisse S. Trinitatem. Itaque cum
D Scriptura opus quodpiam vni personæ diuinæ attribuit, cæteras subintelligit. Christus ergo Matth. 11.10. loquens Iudæis, ne ab eis arrogantiæ insimularetur, noluit dicere se misisse Ioannem, sed Patri modestiæ causa id assignat; quē morem perpetuò seruauit disputans cum Iudæis, vt patet in primis capitibus S. Ioannis, vbi omnia sua Patri transcribit. Cùm ergo Filius hic dicit: *Ecce ego mitto angelum ante faciem meam.* Pater quoque dicit: Ecce ego mitto angelum ante faciem tuam,

ô Fili, vt ait S.Matthæus. Et Spiritus S. idipsum dicit: Ecce ego mitto angelum ante faciem tuam ô Christe: Spiritus S. enim misit Ioannem, vti & cæteros Prophetas, pérque os eorum locutus est. Hic ergo in Malachia loquitur filius, sed in S. Matthæo loquitur Pater & Spiritus S. Vode S. Hieron. in cap. 1. S. Marci dicit, Ioannem missum à Spiritu S. illúmque intelligi cùm ait Christus: Ecce ego (putà Spiritus S.) mitto angelum meum ante faciem tuam, ô Christe. Hac de causa Petrus Chrysol. Ioannem Baptistam vocat medium totius S. Trinitatis, quasi de eo certet, eúmque sibi arrogent singulæ personæ S. Trinitatis.

Secundò, à Castro respondet, eandem personam diuinam loqui hic apud Malachiam & apud S. Matthæum, scilicet filium. Dicit ergo hic filius: Ego mitto Ioannem ante faciem meam, scilicet quæ est facies mei incarnati. Idem apud Matth. dicit sibiipsi, sed homini facto: Ecce ego filius Dei mitto Ioannem ante faciem tuam, ô Christe Fili hominis. Licèt enim in Christo sit vna duntaxat persona, tamen illa virtute est duplex: quatenus enim sustinet naturam diuinam, est persona diuina: quatenus verò sustinet naturam humanam, est persona humana. Loquitur ergo Christus Deus Christo homini, quasi alteri à se: quia qua homo alteram, & prorsus diuersam à Deo, habet naturam. In Christo enim aliud (licèt non alius) est Deus, aliud homo.

Angelum.] De fide est hunc angelum esse S. Ioannem Baptistam. De eo enim hæc Malachiæ verba explicat Christus Matth. 11. 10. verbis paulò antè citatis. ita S. Hieron. Cyril. Theod. Remig. & cæteri omnes. Sed cur S. Ioannes vocatur angelus? Responderi posset, quia Iudæi eum ob vitam sanctam & eremiticam putarunt esse angelum, non hominem, vti refert Eusebius lib. 9. demon. 5. & S. Hieron. Quinimò è Christianis Doctoribus Origenes tomo 5. in Ioannem, censuit Ioannem Baptistam verè fuisse angelum incarnatum. Argumenta eius fuerunt duo. Prius, quia Ioannes dicitur missus à Deo, Ioannis 1. 6. ergo, inquit, prius extitit, non vtique in terra, sed in cœlo: ergo fuit angelus. Posterius, quia idem à Malachia hic vocatur angelus. Verba Origenis sunt: *Quoniam legimus* Malach. 3. 1. *Ecce ego mitto angelum meum, adnotamus num fortè vnus angelorum existens, præcursor ad ministerium deputetur Saluatoris nostri. Et mirum profectò nihil, Christi ob amorem hominum incarnati imitatores aliquos extitisse, quibus dulce fuerit ei benignitati inseruire eadem corporis similitudine.* Censet ergo angelos aliquos fuisse incarnatos, vt Deò incarnato se assimilarent, eique in carne seruirent. Verùm hic est error. S. Ioannem enim fuisse hominem, non angelum, patet ex Ioan. 1. 6. *fuit homo missus à Deo, cui nomen erat Ioannes.* Et Lucæ 1. 1. vbi eius parentes, conceptio, natiuitas, &c. fusè describuntur. ita S. Cyril. lib. 1. in Ioannem cap. 7. Ad primum resp. S. Ioannem non ante, sed post natiuitatem, imò post infantiam & adolescentiam, iam virum fuisse missum à Deo, vt sua prædicatione & baptismo præpararet animos hominum ad Christum. Simili modo missi sunt Prophetæ omnes ad prophetandum, quos tamen constat homines fuisse, non angelos. Ad 2. iam respondebo.

Quæres, cur ergo S. Ioannes bic vocatur angelus? Resp. quia angelus fuit non natura, sed gratia, nimirum primò fuit angelus officio: fuit enim angelus, id est, legatus Dei ad homines adducendos ad Christum. Simili modo Aggæus cap. 1. 13. in Hebræo, & Malachias nomine suo; quin & Sacerdotes omnes Malach. 2. 7. vocantur *Malachim*, id est, angeli Domini exercituum.

Ioannē Baptistā fuisse angelum incarnatum censent Iudæi & Orig.

Vocatur angelus ob octo analogias.

1.

2. Secundò, quia sicut angeli infantiam non habuere, sed cum perfecta natura, ratione, iudicio vsúque liberi arbitrij creati sunt; ita & Ioannes tantùm sex menses habuit infantiæ: sexto enim mense visitatus à B. Virgine, in vtero sanctificatus est, prophetauit, vsúmque rationis obtinuit. Nam Christum in vtero matris agnouit, salutauit, adorauit, ideóque præ gaudio exultauit, Lucæ 1. 44.

3. Tertiò, quia parcissimi fuit cibi, & penè sine cibo & potu vixit instar angeli. Vnde S. Basil. hom. de Ieiunio, ait totam vitam Ioannis fuisse continuum quoddam ieiunium.

4. Quartò, quia purissimus & castissimus fuit, virgóque perpetuus instar angeli. Nã vt ait S. Athanas. lib. de virgin. sub finem: *Virginitas est angelorum vita.* Et S. August. lib. de S. Virgin. cap. 13. *Virginalis*, ait, *integritas angelica portio est, & in carne corruptibili incorruptionis perpetuæ meditatio.* Et S. Hieron. Epist. 22. ad Eustochium: *Statim*, inquit, *vt filius Dei ingressus est super terram, nouam familiam sibi instituit, vt qui ab angelis adorabatur in cœlo, haberet angelos in terris.* Et S. Cyprian. tract. de habitu virginum: *Cum castæ perseueratis ac virgines, angelis Dei estis æquales.* Et S. Ambros. lib. 2. de virgin. *Quæ non nubunt, neque nubentur, erunt sicut angeli Dei. Nemo ergo miretur si angelis comparentur, quæ angelorum Domino copulantur.* Amplius audet S. Bernard. Epist. 42. *Differt*, inquit, *homo pudicus & angelus, non felicitate, sed virtute. Nam etsi illius castitas felicior, huius tamen fortior esse cognoscitur.* Ob quam luctam & victoriam S. Basil. tractat. de virgin. cap. 79. ait castos esse angelos, non ex infimo ordine, sed illustrissimos & nobilissimos. Hanc castitatem S. Ioannes quasi cum natura hausit à Deo, qui eum concipi fecit ex parentibus senibus & sterilibus, ex corporibus, inquam, à concupiscentia defæcatis, vt ex iis purus formaretur per miraculum, quasi angelus. Denique Ioannes pro castitate, quia scilicet reprehendebat adulterium Herodis cum Herodiade, martyr occubuit.

5. Quintò, quia sicut angeli perpetuò vident faciem Dei, Matth. 18. 10. ita Ioannes à puero secedens in eremum, sanctæ vacans contemplationi cum Deo & angelis conuersatus est, indéque angelicam libertatem, constantiam, charitatem, zelum, perfectionem imbibit & induit. Nam vt docet S. Chrysost. hom. 32. in Acta in morali: virtus facit angelos, imò deos Deíque filios. *Ergo*, inquit, *si virtus angelos facit, vtique angelos possumus fieri, & si non natura, certè proposito & electione. Nam hoc quidem absente, nulla vtilitas est angelo esse naturam: id quod diabolus indicat, qui antea angelus fuerat. Hoc autem præsente, nullum damnum est hominem esse natura, vt in Ioanne & Elia perspicuum est, qui in cælum ascendit.* Rursum S. Ioannes conuersatus est cum verbo incarnato, eique astitit & seruiuit, sicut angeli astant & seruiunt Deo in cœlo.

6. Sextò, quia gratiam acceptam nunquam perdidit, quia nunquam peccauit, saltem deliberatè aut grauiter, sed in charitate suóque gradu perstitit quasi confirmatus in gratia, instar angeli. Huc eum duxit austera vita & seuera pœnitentia in victu, vestitu, somno, &c. Quocirca Petrus Damian. serm. de eo, vitam eius vocat continuum marty

martyrium. S. Chryfoft. hom. 10. in Matth. eam vocat vitam angelicam. Idem hom. 38. *Ioannes*, inquit, *ita in terris quasi in cœlo versabatur. Naturæ namque necessitate superata, mirabile quoddam peregit iter semper in hymnis, semper in orationibus fuit: nulli hominum antequam ad baptizandum accederet, Deo autem soli sua semper offerebat colloquia.*

7. Septimò, quia ficut angeli fuperiores docent inferiores, infuper purgant, illuminant & perficiunt homines; ita idem præftitit Ioannes, iuxta illud Gabrielis ad Zachariam patrem de Ioanne, Lucæ 1. 16. *Multos filiorum Israel conuertet ad Dominum Deum ipsorum; & ipse præcedet ante illum in Spiritu & virtute Eliæ, vt conuertat corda patrum in filios, & incredulos ad prudentiam iustorum, parare Domino plebem perfectam.* Et illud ipfiufmet Baptiftæ Ioan. 1. 23. *Ego vox clamantis in deserto: Dirigite viam Domini*, &c. Verè B. Petrus Chryfologus ferm. 127. *Ioannes*, ait, *appellatur schola virtutum, magister vitæ, sanctitatis forma, norma iustitiæ, virginitatis speculum, pudicitiæ titulus, castitatis exemplum, patrum via, peccatorum venia, fidei disciplina, maior homine, par angelis, legis summa, Euangelij fatio, Apostolorum vox, silentium Prophetarum, lucerna mundi, præcursor iudicis, Christi metator, Domini testis, totius medius Trinitatis.* Addc, Ioannes primus explicatè prædicauit regnum cœlorum, quafi angelus cœleftis, dicens: *Pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnum cœlorum.*

Ioan. Baptistæ elogia.

8. Octauò, quia in deferto non habuit alium doctorem quàm Spiritum S. qui illuminauit eum in altiffimis Dei & Chrifti myfteriis, non quafi hominem, fed quafi angelum, vti docent S. Ambrof. hom. de Natiuit. Bapt. & S. Chryfoft. hom. 12. in Ioannem. Ibi à Spiritu S. accepit intelligentiam Script. imò poteftatem fcribendi & loquendi inftar fcriptoris hagiographi. Ibi haufit fapientiam & ardorem tanto Doctori & Prædicatori orbis, ad fidem Chrifto conciliandam neceffariam, ac proinde fuit quafi angelus, non qualis qualis, fed inftar vnius Cherubini & Seraphini: fanctitate enim & virtute, æquè ac officio, fuperauit S. Ioannes omnes inferiores angelos. Quocirca à Iudæis penè adoratus & cultus fuit, quafi ipfe effet Meffias. Vide decem priuilegia S. Ioannis apud S. Bernard. ferm. de iifdem (fi tamen ipfe eius eft auctor) pag. 595. Item 28. Ioannis excellentias, quas recenter nofter Barradius lib. 8. cap. 3. & 4. tomo 1. Denique S. Ioannes fuit Chrifti & Euangelij aurora, lucifer, iris, lucerna, pronubus, amicus, præcurfor fiue prodromus, vox, teftis, Propheta, legis limes, vtriufque teftamenti mediator & fibula.

Anagog. Ioannes eft Elias.

Anagog. Hebræi tefte S. Hieron. cenfent angelum hunc effe Eliam: quia ficut Elias olim viuens fuit typus S. Ioannis, qui Eliæ fpiritum & zelum induit, vti ait Chriftus Matth. 17. 12. ita viciffim Ioannes præcurrens & præparans viam Chrifto, typus fuit Eliæ, qui rediturus eft in fine mundi, vt contra Antichriftum decertans, viam paret Chrifto venturo ad iudicium. Et Sebaftian. Barrad. tomo 1. lib. 7. c. 3. & 4. vbi 28. prærogatiuas S. Ioannis recenfet. Denique auctor imperfecti homil. 27. (*Mirabilis est*, ait, *qui in humana natura Angelicam sanctitatem transgressus est, & obtinuit quod non habuit natura, per gratiam*) S. Auguft. fermone 4. de Baptifta. (*Quisquis Ioanne plus est, non tantum homo, sed & Deus est.*) Ambrof. ferm. 94. (*Præcellit cunctis, eminet vniuersis, antecellit Prophetas, supergreditur Patriarchas: & quisquis ex muliere est, inferior est Ioanne.*) Gerfon tractatu 4. in Magnificat (*videtur Ioannes Baptista primus post Mariam positus in ordine Seraphinorum, loco luciferi.*)

Et præparabit viam ante faciem meam.] Scilicet qui mihi fit proximus, me tamen fecundum carnem antecedat, priórque mundo manifeftetur. Hoc enim eft τὸ *ante faciem*, qui fcilicet proximus eft alteri, eum tamen, eiúfque faciem anteit & præcedit. Hic præparabit viam ante me, hoc eft, fuo baptifmo, teftimonio, doctrina & prædicatione difponet animos Iudæorum, vt quando ego me mundo patefaciam, ipfi me recipiant vt verum Meffiam in lege promiffum. Hoc eft Chrifto præparare viam, idque ante faciem eius, id eft, ipfo præfente, & in mundo iam exiftente per carnem affumptam. Chriftum enim ipfe fignabit, ac digito indicabit, atque de eo teftimonium perhibebit, quòd fcilicet ipfe fit Agnus, id eft, Filius Dei, qui tollit peccata mundi.

Nota, cæteri Prophetæ multis fæculis ante Chriftum miffi funt, vt eum futurum prænunciarent; Ioannes verò miffus eft, vt iam natum & præfentem indicaret, ideóque dicitur miffus ante faciem eius. Alludit ad legatos, quos quafi prodromos rex præmittit in vrbem, ad quam ipfe mox venturus eft, vt ciuibus fuum aduentum prænuncient. Hoc enim officium Chrifto in Iudæa præftitit Ioannes. Quocirca à Chrifto vocatur non tantùm Propheta, fed etiam plufquam Propheta, Matth. 11. 10. quia cum Deo incarnato familiariter conuerfatus eft, ipfum orbi demonftrauit, imò baptizauit. Vnde fequitur: *Et statim post Ioannem, veniet dominator*, fcilicet Chriftus. Quocirca S. Ioannes fuit horizon legis veteris & nouæ, quia vt ait S. Thom. 3. p. q. 38. art. 1. *Ioannes fuit terminus legis, & initium Euangelij*; ac, vt ait Nazianz. orat. 21. *Mediator noui & veteris testamenti*; atque vt B. Chryfolog. ferm. 91. *Ioannes fuit legis & gratiæ fibula*, fcilicet *ad quem desineret Iudaismus, & à quo inciperet Christianismus*, vt ait Tertul. lib. 4. contra Marc. 33. *Sicut lucifer finis est noctis, & diei initium.*

Ioannes fuit horizon & fibula legis veteris & nouæ.

Ad templum.] Ad literam intellige materiale Ierofolymitanum. Ad hoc enim venit Chriftus infans in fefto purificationis, poft natiuitatem & oblationem S. Ioannis; fed genuinè & propriiffimè poft S. Ioannis prædicationem, carcerem & decollationem venit Chriftus ad templum, in eóque prædicauit & fecit miracula, quibus demonftrauit Iudæis fe effe Meffiam hîc promiffum. ita S. Hieron. Alber. Lyra. & cæteri. Hinc patet contra Arrianos, Chriftum effe verum Deum. Dei enim veri erat hoc templum. Ergo cum hoc templum fuerit Chrifti (Ipfe enim hîc dicitur venturus ad fuum templum) fequitur, Chriftum effe Deum. Soli enim Deo dicantur templa.

Myfticè templum Dei fuit 1. vterus virginis.

Myfticè, per templum hoc aliqui accipiunt primò, vterum virginis, in quo quafi in templo puriffimo & fanctiffimo Chriftus nouem menfibus habitauit, dum ex ea carnem affumpfit, & admirabile Incarnationis myfterium in eo, quafi in templo celebrauit: ita S. Cyril.

2. Humanitas Chrifti.

Secundò, Theod. & S. Auguft. lib. 18. Ciuit. 35. templum hoc interpretantur carnem & humanitatem Chrifti; in qua plenitudo diuinitatis habitauit corporaliter, Coloff. 2. 9. ita Chriftus corpus fuum vocauit templum, dicens: *Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud*, Ioannis 2. 19.

Christus enim in corpore quasi in templo suum sacerdotium peregit, ait Ruper. præsertim dum illud in cruce Deo Patri pro hominum redemptione immolauit.

3. Ecclesia. Tertiò, S. Hieron. cum suis, per templum accipit Ecclesiam, siue Synagogam & cætum fidelium, qui est templum Dei, non literale & corporale, sed mysticum & spiritale.

Dominator (Hebr. הָאָדוֹן *haadon*, id est, ille Dominus, omnium scilicet antonomasticè, qui plenum, eminens & transcendens in omnes & omnia habet ius, dominium & imperium, *quem vos quæritis*.) Hebræi aliqui, quos sequitur Remigius, vti per angelum accipiunt Eliam, ita per dominatorem accipiunt Antichristum: hunc enim volent, & pro Christo recipient Iudæi in fine mundi. Verùm hoc rectè refellit S. Hieron. Nec enim Antichristus erit angelus testamenti, qualem huic dominatorem fore subiungit Malachias. Dominator ergo hic est Christus Dominus, Rex regum & Dominus dominantium, qui mox secutus est Ioannem Baptistam. Perperam ergo Iudæi hæc referunt ad Christum suum, quem ipsi putant in fine mundi venturum. Nam vt rectè argumentatur S. Hieron. *Miror, ait, quomodo rerum exitus eos non doceat veritatem. Quod enim templum suum inueniet Dominator, quod vsque ad fundamenta destructum est? aut si ab alio extruendum est antequam Christus adueniat, quid Christus eorum amplius facturus est, cum ab alio restituta sint omnia?* Iudæorum ergo Christus non erit alius quàm Antichristus; nec enim alius eorum Christus venturus est.

Et angelus testamenti.] Hebr. בְּרִית *berit*, id est, fœderis. Testamentum enim in Scriptura sæpe significat pactum & fœdus, vti dixi Hebr. 9.15. & 1. Corinth. 11.25. vnde Tigurina vertit: *Et legatus fœderis.* Malachias duos hic proponit & promittit angelos: vnum nudum, alterum testamenti: priorem scilicet, præcursorem & indicem posterioris. Prior est Ioannes Baptista, posterior est Christus. Vnde de eo ait: *Et statim*, scilicet post priorem angelum, putà post Ioannem Baptistam, *veniet ad templum, &c. angelus testamenti*, id est, pacti, siue fœderis, vt vertit Syrus. Porrò cum du-

D plex sit fœdus Dei cum hominibus, vetus siue Iudaicum, & nouum siue Christianum, Christus vtriusque fuit angelus, & legatus. Christus enim à Patre missus apparuit Mosi in Sina, per eùmque vetus fœdus cum Iudæis iniit, quo eis promisit se venturum in carnem, ad eorum mundique totius redemptionem. Christus enim fuit angelus in veteri fœdere promissus Abrahæ & semini eius, ac præsertim Mosi. Quocirca S. Paulus Gal. 3.19. ait legem veterem datam in manu, id est, per manum mediatoris; vbi multi per mediatorem intelligunt Christum. Hinc & ipse ait Isaiæ 52.6. *Ego qui loquebar ecce adsum.* Quapropter S. Basilij, Cyrilli, Eusebij, Ambrosij, aliorúmque multorum Patrum sententia est, quòd quandocunque in veteri testamento dicitur apparuisse Deus, apparuerit secunda persona, scilicet Filius, vt suum aduentum realem in carnem præsignificaret, eique vmbraticè & typicè in corpore speciei tenus assumpto præluderet, vti dixi initio Pentateuchi Canone 16.

Christus est angelus tam veteris, quàm noui testamenti.

Secundò genuinè & propriè, Christus fuit angelus, id est, legatus, internuncius & conciliator noui testamenti, id est, fœderis, quod Deus per Christum cum hominibus iniit, quo eis non bo-

A na terrena, vti Iudæis in fœdere veteri, sed spiritualia, cœlestia & æterna exhibuit, quæ in veteri adumbrabantur, quæque expressè promisit Abrahæ dicens: *Benedicentur omnes gentes in semine tuo*, Genes. 18.22. Hæc enim Abrahæ benedictio non fuit aliud, quàm remissio peccatorum, gratia, iustitia, salus, vita æterna, quæ Christus Iudæis imprimis, deinde omnibus gentibus contulit, eáque ratione omnia omnino Dei promissa Abrahæ & Iudæis facta compleuit. Et hoc est quod subdit dicens: *quem vos vultis*, quem scilicet vos, ô Iudæi, quasi Messiam, redemptorem & saluatorem Abrahæ promissum, auidè expectatis. ita S. August. lib. 18. Ciuit. 35. Quocirca Christus à Septuag. Isaiæ 9.6. vocatur *magni consilij angelus.*

B Porrò Christus fuit angelus noui testamenti & fœderis primò, quia iram & inimicitiam Dei contra homines placauit & sustulit: Fuit ergo angelus fœderis, id est, reconciliationis. Quocirca ab Isaia cap. 9.6. vocatur *Princeps pacis*: & ab Apostolo Ephes. 2.14. *Pax nostra*: & Coloss. 2.14. *donans nobis omnia delicta, delens quod aduersus nos erat chirographum decreti, quod erat contrarium nobis, & ipsum tulit de medio affigens illud cruci.* Secundò, quia verè nouum fœdus vetere Mosaico abolito, inter Deum & homines conciliauit, quo Deus se obligat Christianis ad dandam gratiam & gloriam æternam; Christiani vicissim se

Christus angelus noui testamenti quatuplici-citer. Primò.

2.

C obligant Deo, quòd eius filio Iesu Christo credent, obedient, eiúsque legem, doctrinam & vitam capessent. Tertiò, quia è cœlo in terram descendit quasi angelus, vt carnem assumens in seipso limum verbo, terram cœlo, hominem Deo vinculo vnionis hypostaticæ, quasi arctissimo fœdere copularet. Quartò, quia in vltima cœna paulò ante mortem testamentum propriè dictum, continens vltimam suam voluntatem, condidit, illúdque institutione Eucharistiæ sanciuit, dicens: Hic est sanguis noui testamenti, &c. vti dixi 1. Corinth. 11.25. Quintò, quia Christus hoc fœdus & testamentum ad homines è cœlo quasi angelus detulit, illúdque in terra instituit triginta tribus annis laborando, prædicando, miracula faciendo, circumeundo per vicos & castella, fatigando, sudando, in fame, siti, frigore, æstu euangelizando; ac tandem illud suo sanguine non tantùm roborauit, & sigillauit, sed & emit ac comparauit, quasi persoluto pretio ad tantam reconciliationem, tantúmque fœdus iusto & condigno, idque pro omnibus gentibus, & per omnia sæcula, etiamsi mundus mille annorum millionibus perduraret, imò per totam æternitatem. Hoc enim fœdus sancti & beati in cœlo per gloriam participabunt in æternum. Ipsum enim ad cœlum docit. Vnde & cœlestis gloriæ causa à Christo sancitum est. Quocirca ipse confecto hoc fœdere primus in cœlum gloriosus ascendit, quasi pan-

3.

4.

5.

E dens iter cœlestis fœderis, suósque fideles eò vocans, & ad se sequendum inuitans. Denique S. August. lib. 18. Ciuit. 35. Christus, ait, dicitur *angelus, propter Euangelium, quod nunciauit hominibus. Nam si Græca ista interpretemur, & Euangelium bona nunciatio est, & angelus nuncius est.* Quod enim melius est nuncium, quàm cœlorum regnum prædicare, imò pandere & offerre? Vnde Arabicus Antiochenus vertit: *Nuncius, vel Apostolus testamenti.* Huius rei symbolo angelus Manue nuncians ortum Sampsonis ex eo nasciturí, qui futurus erat Israëlis liberator & vindex, ideóque typus Christi, peracta legatione in flamma victimæ

victimæ ascendit in cœlum, Iudic. 13. 20. Quibus de causis omnino par est, vt omnes Christiani omnésque omnino homines Christum Domini, quasi angelum testamenti de cœlo venientem, & quasi legatum à Deo ad se missum, summa deuotione, honore & amore excipiant; illi immensas gratias agant, illi per omnia obediant, eius doctrinam & vitam æmulentur, ac eum crucem baiulantem generosè sequantur, certi quod per eam post illum ascensuri sint in cœlum: illi totos se dedant; illi totum cor offerant, illúdque eius cordi & amori immergant. Ita auidè eum quasi Messiam suum expectabant Iudæi, vti etiamnum expectant. Vnde de iis subdit Malachias.

Quem vos vultis.] Hebr. חֲפֵצִים *chaphetsim*, Chald. *desideratis*, Tigurina, *quo vos delectamini*. Alij, *in quo vobis complacitum est*. Christus enim quasi malorum omnium depulsor, & bonorum omnium adductor, à Patribus per quatuor annorum millia summè fuit desideratus. Vnde à Iacobo Patriarcha vocatur *desiderium collium æternorum*, Genes. 49. 26. & ab Aggæo cap. 2. 8. *desideratus cunctis gentibus*. Hinc illa Prophetarum suspiria: *Vtinam dirumperes cœlos & descenderes*. Isaiæ 64. 1. *Rorate cœli desuper, & nubes pluant iustum. Aperiatur terra, & germinet Saluatorem*, Isaiæ 45. 8. Idem Christi desiderium eo nato habuit S. Simeon, aliique sancti & fideles. Vnde de Anna Prophetissa ait Lucas cap. 2. 38. *Loquebatur de eo omnibus qui expectabant redemptionem Israël.* Secundò, Arias censet hic Prophetam respondere Iudæis dicentibus cap. 2. 17. *Vbi est Deus iudicij?* Hisce enim respondet: *Statim veniet dominator*, qui impiis erit terribilis, *Deúsque iudicij*, piis verò erit *angelus testamenti*.

Vnde Tropol. S. Bernard. serm. ad Pastores in Synodo: *Templum*, inquit, *Dei sanctum est, quod estis vos. Anima iusti sedes & templum Dei est. Dominus in templo suo facit mirabilia, & prabet oracula. Veniat ad templum suum dominator quem quæritis, quo possitis dominari carnalibus desideriis, & diabolicis resistere tentationibus. Veniat & angelus testamenti, quem vos vultis, qui annunciet vobis suam voluntatem, & confirmet promissam hæreditatem. Inducant eum in templum suum parentes eius, pater videlicet, & mater, & fratres eius. Qui sint illi respondeat ipse: Quicumque fecerit voluntatem patris qui in cœlis est, ipse meus pater, & mater, & frater, & soror est. Pater generando per verbum prædicationis, vt dicit Apostolus: Ego per Euangelium in Christo vos genui. Mater, pariendo per exemplum sanctæ conuersationis. Frater & soror, castè diligendo in amore fraternitatis. Hi parentes estis vos, aut esse debetis.*

Ecce venit.] Hebræi, Remig. Lyra. & S. August. lib. 18. Ciuit. c. 35. hæc accipiunt de secundo aduentu Christi ad iudicium, cuius angelus & præcursor erit Elias. Verùm hic sensus est anagogicus. Nam ad literam hic agi de primo aduentu Christi in carnem & mundum, patet ex eo quod sequitur: *Et emundabit filios Leui*, &c. In secundo enim aduentu eos non emundabit, sed impuros iudicabit & damnabit, ita S. Cyril. Theod. Ruper. Vatab. Arias, Ribera & alij. Ait ergo: *Ecce venit.* Vox *Ecce*, significat primò rem hanc, putà aduentum verbi incarnati fore nouum, admirabilem & stupendum: secundò, fore certum: tertiò, fore exoptatum & lætum: quartò, fore celerem. q. d. Videor mihi videre Messiam nostrum aduentantem: ecce venit, ecce mox aderit.

Et quis poterit cogitare?] Hebr. מִי מְכַלְכֵּל *mi mekalkel*, id est, quis feret, quis sustentabit, quis metietur, quis continebit, quis comprehendet? Vnde Septuag. & Chald. vertunt: *Quis sustinebit?* Pagn. *Quis ferre poterit diem quando veniet?* Noster: *Quis poterit cogitare diem aduentus eius?* q. d. Quis poterit capere, & cogitatione comprehendere tantam angeli testamenti, id est, Dei in carnem & mundum aduenientis, inter homines conuersantis, in templo prædicantis, suam legem, Sacramenta & Ecclesiam sancientis, potentiam, sapientiam, bonitatem, &c. Quis gloriam illius diei, quo Christus in terris nobiscum aget, mente concipiat, aut verbo explicet? Quis animo complectatur, & ore recenseat charismata, virtutes & gratias cœlestes, bonáque omnia quæ Christus è cœlo nobis afferet? Hebr. enim *mekalkel* deriuatur à כֹּל *col*, id est, *omne*: inde verbum כִּלְכֵּל *kilkel*, significat omnia complecti, omnia recensere. Nota, dies aduentus Christi ponitur metonymicè pro ipso Christo, suo die adueniente, vel potiùs aduenturo. VERS. 2.

Secundò, iuxta Septuag. q. d. Quis ferre & sustinere poterit tantam Christi lucem & maiestatem? Eius enim respectu omnium angelorum & hominum acies, instar noctuarum hebetatur, caligat, deficit. Quis solem iustitiæ clara luce radiantem, aduersis & irretortis oculis intueri valebit? Quomodo hominum infirmitas tantam potentiam, cæcitas tantum iubar, fragilitas tantam efficaciam, impuritas tantam sanctitatem, paleæ tantum ignem sustinebunt? Ipse enim quasi ignis conflans. Quis stupore, timore, horrore, & abyssali reuerentia tantæ celsitudinis non deficiat, non exanimetur? Quis non liquescat, non tabescat, sicut plumbum & stannum liquescunt & tabescunt coram igne ardentissimo, in fornace qua conflantur? præsertim dum in tanta demissione, exinanitione, amore, dignatione, diuinam dignitatem & magnificẽtiam in Christo incarnato contemplatur & spectat. Hic est sensus genuinus. Quare minùs genuinè Vatab. hæc refert ad tribulationes Christianorum, & persecutiones primitiuæ Ecclesiæ, quæ fuerunt ardentissimæ. q. d. Quis ardorem illarum tribulationum sustinebit? vtique nemo viribus humanis, sed multi viribus diuinis, suggestis à gratia Christi.

Aut quis stabit ad videndum eum?] Septuag. *Quis stabit in visione eius?* Quis erit tam durus & ferreus, quem Christi aspectus non sternat & frangat? Quis adeò rebellis & frigidus, cuius animum ignea vis oculorum Christi non capiat & inflammet? ita Sanchez. Secundò, q. d. Quis stare poterit coram eo? Quis attonitus pauore & admiratione non corruat, videns oculis suis tantam Christi claritatem & magnificentiam? Vnde Heb. est: *Quis stabit in videndo eum?* Vatab. *Quis cùm se ad conspiciendum prebebit consistet, aut subsistet?* Pagn. *Quis poterit stare cum apparuerit?* Chald. *Ecquis consistet cum reuelatus fuerit?* Hæc rumina, ô fidelis, ô Sacerdos, dum Christum in altari præsentem habes, imò conficis & manducas.

Ipse enim quasi ignis conflans.] Arabicus, *quasi ignis vadens*: Septuag. *quasi ignis conflatorij*. Tigurina, *quasi ignis excoquens*. Sic Persæ Deum censuerunt esse ignem, quando ignem vt Deum coluerunt. Quin & *Stoici ipsum Deum in ignem dissolutum iri opinantur*, ait S. Iustinus orat. ad Antoni. Pium. Imò Plato censuit in ignea substantia esse Deum, ait idem Iustin. orat. ad Gentiles; ad-

ditque, Plato sidera appellat igneum Deorum genus. Verùm hi errores funt explorati. Porrò Propheta angelum testamenti, id est, Christum comparat igni fornacis ardentissimæ, quo conflantur metalla, vt aurum, argẽtum, ferrum, stannum, &c. vt significet ignitam & ardentem fore eius doctrinam, legem & gratiam. Primò enim, sicut in fornace liquatur aurum; ita Christus durabominum corda sua gratia emollit & liquat, ac in gemitus & lachrymas compunctionis resoluit. Secundò, sicut ignis liquando aurum, ab eo separat alia metalla & scotiam; ita Christus per lachrymas & pœnitentiam separat ab anima vitia, & concupiscentias inolitas. Tertiò, sicut hac separatione aurũ purificatur, perficitur, splendescit; ita pariter & anima. Quartò, sicut vi ignis aurum calefit, imò ignescit, vt videatur in ignem transformari; ita vi gratiæ Christi anima accenditur, vt videatur instar ignis se & alios inflammare amore Dei. Hoc est quod Isaias cap. 4. 3. prædicit: *Si abluerit Dominus sordes filiarum Sion, &c. in spiritu iudicij & spiritu ardoris.* Et Ioãnes Baptista Lucæ 3. 16. ait se baptizare aqua, Christum verò igne: *Ipse*, inquit, *vos baptizabit Spiritu S. & igne.* Hac de causa in Pentecoste misit Spiritum S. in Apostolos specie ignis & linguarum ignearum, vt significaret Spiritum S. eos igne charitatis accendere, eisque indere eor amore & zelo ignem, ac linguas igneas. Et Christus ipse Lucæ 12. 49. *Ignem*, inquit, *veni mittere in terram. Et quid volo, nisi vt accendatur?* de quo vide S. Ambros. serm. 18. in illud psal. 118. *Ignitum eloquium tuum vehementer.* Quintò, sicut igne aurum, æs & ferrum, licèt durissima, non tantum molliuntur & flectuntur, sed & in certã formam, v.g. cacabi, scutellæ, sartaginis, &c. efformantur; ita gratia Christi hos format Apostolos, illos Doctores, alios Martyres, alios Confessores, alios virgines, &c. 1. Corinth. 12. 4. atque ex vno gradu ad altiorem, imò ad ipsum virtutis & perfectionis apicem conscendunt. Tres enim sunt gradus & status virtutum. Primus est politicus & vulgaris, qualis est virtus communis fideliũ, qui honestè piéque viuunt secundùm præcepta Dei. Secundus est excelsior transeuntium, & in diuinam similitudinem tendentium, quorum virtutes vocantur purgatoriæ, ita scilicet, vt prudentia omnia mundana diuinorum contemplatione despiciat, omnémque animæ cogitationem dirigat in diuina: temperantia relinquat, inquantum natura patitur, ea quæ corporis vsus requirit: fortitudo efficiat, vt anima propter excessum à corpore, & accessum ad superna, nulla difficultate vel aduersitate terreatur: iustitia denique faciat, vt tota anima consentiat ad huiusmodi propositi viam. Tertius est diuinam similitudinem iam assequentium, quorum virtutes sunt & vocantur animi purgati; qualis est in beatis, & in nonnullis in hac vita perfectissimis: ita scilicet, vt prudentia solùm diuina intueatur; temperantia terrenas cupiditates nesciat; fortitudo timorem non sentiat, cæterásque passiones ignoret; iustitia cum diuina mente, eam scilicet imitans, perpetuo fœdere societur. Ita S. Thom. 1. 2. quæst. 61. art. 5. & Vincentius 3. p. lib. 1. tit. de virtute, dist. 7.

Tropol. ignis quo Deus purificat & excoquit animas, est tribulatio & afflictio. Sicut enim sordes metallorum igne auferuntur, sic peccata afflictionibus, ait Vatab. Ita Martyres, vt S. Laurentius, igne tormentorum excocti, facti sunt hostiæ

Christus est ignis conflans quintupliciter, 1.

2.

3.

4.

5.

Tres virtutis gradus.

Tropol. igne, id est, tribulatione nos excoquit.

A purissimæ & ardentissimæ Deo, iuxta illud psal. 16. 3. *Igne me examinasti, & non est inuenta in me iniquitas.* Hac de causa Deus permisit persecutionem acrem Decij Imper. vt Christianorũ virtutem & pietatem, quæ in pace, quam habuerant sub duobus Philippis, patre & filio, Christianis Imper. elanguerat, suscitaret & acueret, vti S. Cyprianus sibi reuelatum fuisse scribit lib. 4. Epist. 4. *Nam & hoc nobis*, inquit, *per visionem, fratres charissimi, exprobratum sciatis, quòd dormitemus in precibus*, &c. *Persecutio ista examinatio est, atque exploratio peccati nostri: excuti nos Deus voluit & probari, sicut suos semper probauit: nec tamen in probationibus eius aliquando auxilium credentibus*

B *defuit. Denique ad minimum famulum suum*, &c. *pro sua circa nos bonitate mandare dignatus est. Dic illi*, inquit, *securus sit: quia pax ventura est.* Porrò inter scelera ob quæ venit ista persecutio, præcipua fuisse Sacerdotum, & Episcoporum negligentiam & cupiditatem, asserit idem Cyprianus tractatu de lapsis.

Anagog. sicut ignis scoriam cõburit; ita Christus in extremo iudicio reprobos damnabit ad gehennam, eósque *comburet igne inextinguibili*, vt ait Ioannes Baptista Matth. 3. 12. Hinc S. Hieron. sic exponit: *Ipse veniet quasi ignis conflans: ignis enim in conspectu eius ardebit, & in circuitu tempestas valida. Tunc vocabit cœlum desuper, & terram, vt diiudicet populum suum: flumina ignis trahent ante eum, peccatores quosque voluentia.*

C *Ignis autem dicitur Dominus, & ignis consumens* Deuter. 4. 24. *vt ligna nostra, fœnum, stipulámque comburat. Et non solùm ignis, sed & herba fullonum. Ipse his qui peccant grauiter, ignis conflans est atque consument: qui autem leuia peccata committunt, herba fullonum, vt lotis munditiam restituat.* Felices & sapientes, qui in hac vita malunt emundari herba fullonum, quàm in futura, putà in gehenna, aut purgatorio igne conflari. Porrò S. August. lib. 20. ciuit. cap. 25. hoc examen in die iudicij refert ad solos bonos & pios. Hi enim sunt filij Leui offerẽtes Deo sacrificia in iustitia. Vnde colligit, in die iudicij *quasdam quorundam purgatorias pœnas futuras.* Sic & Gennadius Patriarcha Constantinopol. in expositione Conc. Florentini

D cap. 8. contra Græcos, concedentes quidem purgatorium post hanc vitam, sed negantes in eo ignem, ignéque expiari animas iustorum, ex hoc loco probat in eo esse ignem, eoque expiari animas: ignis enim hic, inquit, conflans & emundans non pertinet ad beatos in cœlo, vtpote mundissimos; nec ad dãnatos in gehenna, vtpote inemundabiles & inemendabiles: ergo pertinet ad animas purgatorij: in eo ergo est ignis conflans, & emundans animas iustorum à leuibus & venialibus maculis, ita ipse tomo 4. Biblioth. S. Patrum.

E *Et quasi herba fullonum.*] Hebr. *Sicut borith lauantium*, scilicet pannos, i. fullonũ. Vnde Chald. *Sicut quo dealbantur*, scilicet panni. Septuag. *Sicut herba lauantium.* Hinc patet *borith*, non saponem esse, vt volunt Arias & Vatab. sed herbam, vti asserit Theod. R. Iona, R. Salomon, Tigurina & alij. Vnde S. Hieron. in Ierem. 2. 22. tradit herbam fullonum in virentibus & humectis Palestinæ locis nasci, & ad eluendas sordes & maculas è pannis eandem vim habere, quam habet nitrum & sapo: vnde & herba saponaria tum Latinè, tum Italicè vocatur, hortulanis notissima, qua vulgò ad maculas è pannis & vestibus extergendas vtuntur, vti Romæ meis oculis conspexi. Vide dicta

Persecutio Decij permissa ad acuendum torporem Christianorum.

Anag. in die iudicij quasi igne excoquentur peccatores.

ctâ Ierem. 2. 22. Nota, sicut paulò antè Propheta comparauit Christum igni conflanti & purificanti aurum; ita hic eundem comparat herbæ fullonum pannos emundanti, vt vestem nuptialem suorum emundet, candidámque & splendidam efficiat. Iustorum enim animæ per Christi gratiam candent vt stolæ, & fulgent vt aurum.

Porrò pro *borith* Syrus, & Arabicus vterque vertunt *sulphur*, quia suo ardore omnia purificat: aut fortè בורית *borith* acceperunt pro vicino גפרית *gophrith*, id est, sulphur. Vnde Syrus vertit: *Quia quasi ignis est qui conflat, & quasi sulphur dealbans.* Arabicus Antiochenus: *Ipse enim quasi ignis vadens, & quasi sulphur quod candescit.* Arabicus Alexandrinus: *Ipse enim veniet quasi ignis conflans, & quasi sulphur exardescet.* Notus est sulphuris ardor: vnde S. Hieron. hæc refert ad ignem purgatorij, vel inferni, vbi est ignis ardens pice & sulphure, vti paulò antè dixi.

Vers. 3. *Et sedebit conflans & emundans argentum.*] *Sedebit*, serió & accuratè, non obiter & leuiter, quasi per transennam, conflaturus argentum, id est, suos fideles, præsertim Sacerdotes, vti subiungit; vt fiant nitidi instar argenti, splendeántq; quasi argentei Sacerdotes.

Secundò, *sedebit*, quasi discretor & iudex, vt vitia, præsertim ea quæ se specie virtutum velãt, putà hypocrises & fucos, à veris virtutibus, ipsósque virtuosos ab hypocritis diiudicet, secernat & separet. Homines enim pro affectu iudicant, & quod virtutis est vitio deputant, & quod vitij est virtuti. Meritò hac de re queritur Sidonius Apollin. lib. 7. Epist. 9. *Quis*, ait, *non erubescat, cùm videat sordidari virtutum sinceritatem criminatione vitiorum? Si eligimus humilem, vocatur abiectus. Si proferimus erectum, superbus censetur. Si minùs institutum, propter imperitiam creditur irridendus. Si aliquatenus doctum, propter scientiam clamatur inflatus. Si seuerum, tanquam crudelis horretur. Si indulgentem, facilitate culpatur. Si simplicem, despicitur vt brutus. Si acrem, vitiatur vt callidus. Si diligentem, superstitiosus decernitur. Si remissum, negligens iudicatur. Si solertem, cupidus. Si quietum, pronunciatur ignauus. Si abstemium producimus, auarus accipitur. Si eum qui prandendo pascat, edacitatis impetitur. Si eum qui pascendo ieiunet, vanitatis arguitur. Libertatem pro improbitate condemnant, verecundiam pro rusticitate fastidiunt. Rigidos propter austeritatem non habent charos: Blandi apud eos communione vilescunt.* Christus Iudex hæc omnia colat, quid virtus sit, quid vitium acri iudicio discernit: illi suum decus, huic dedecus decernens.

Virtutes quasi vitia traducuntur.

Meminerit Sacerdos, præsertim Confessarius, se quasi vicarium Christi sedere pro tribunali, vt non leuiter hoc iudicium peragat, dicátque cuilibet confitenti: Ego te absoluo: sed maturè culpas examinet, eásque non tegere, non oblinere, non superficialiter delere, sed radicitus eradere satagat: sicut aurifex per ignem ab auro eradit omnem scoriam, & fullo per herbam borith à panno omnem, etiam intimum, tollit næuum & maculam. Quid enim prodest pœnitenti absolui, si radix, putà eadem procliuitas, & occasio proxima ad peccandum resideat, quæ illico eum rursum ad peccandum & ad recidiuam impellet? nimirum fiet quod vulgò dicitur: Canis ad vomitum, & sus lota ad lutũ. Vis nosse an quis bonus sit Confessarius? Vide quales sint eius pœnitentes: si hi vitam mutẽt, aut in sanctitate valde proficiant, si heroica opera capessant; scito insignem esse Confessarium: sin pœnitentes maneãt iidem, hoc est, in eodem statu, vitij aut virtutis, scito eneruem esse Confessarium, & vnum è triuio. *Sæpe*, inquit S. Gregor. lib. 8. mor. cap. 11. *& reprobi peccata sua confitentur, sed deflere contemnunt: electi autem culpas suas quas vocibus confessionis aperiunt, districtæ animaduersionis fletibus insequuntur.* Et mox: *Psalmista plagam cordis non solùm detexerat, sed detectæ etiam medicamentum mœroris adhibebat, dicens: Iniquitatem meam ego pronunciabo, & cogitabo pro peccato meo. Pronunciando enim occultum vulnus detegit, cogitando autem quid aliud quàm medicamentum vulneri apponit?* Idem hom. 34. in Euang. *Pœnitentiam*, inquit, *agere, est & perpetrata mala plangere, & plangenda non perpetrare, nam qui sic alia deplorat, vt tamen alia committat, adhuc pœnitentiam agere aut dissimulat, aut ignorat.* S. Ambrosius pœnitentes audiẽs, adeò in eos pio commiserationis, & opitulationis affectu mouebatur, vt in lachrymas prorumperet, flénsque ipsosmet flere, & vitam mutare compelleret. ita habet eius vita. Eius assecla fuit S. Carolus Borromæus. Vide S. Ambros. serm. 35. de modo verè agendi pœnitentiam. Eiusdem est tremenda illa sententia lib. 2. de pœnitentia cap. 10. *Faciliùs inueni qui innocentiam seruauerint, quàm qui congruè egerint pœnitentiam. Renunciandum sæculo est*, &c. *Viuendum ita, vt vitali huic moriamur vsui: seipsum homo abneget, & totus immutetur: sicut quendam adolescentem fabulæ ferunt, propter amores meretricios peregrè profectum, & abolito amore regressum, postea veteri occurrisse dilectæ, quæ vbi non interpellata, miratæ putauerit non recognitam, rursus occurrens dixerit: Ego sum; responderit ille: sed ego non sum.*

Cōfessarius ex pœnitentibus agnoscitur.

Exempla S. Ambr. Borromæi, &c.

Mysticè, sedet homo in sabbatho, id est, Dominico & festo die, cùm ab operibus aliis quiescit, & Deo vacat. Sicut enim homo fit sapiens sedendo & quiescendo, vt ait Aristot. lib. 7. Physic. sic & idem quiescendo illustrationes Dei excipit, quibus purgatur, & diuinus efficitur, iuxta illud Thren. 3. 28. *Sedebit solitarius & tacebit; quia leuauit super se.* Et psal. 45. 11. *Vacate & videte quoniam ego sum Deus.* Sicut enim aqua quieta, subsidentibus sordibus fit limpida, & perspicua quasi speculum; ita & anima quieta subsidentibus passionibus veritatem cernit, fitque capax cognitionis spiritualis & diuinæ, præsertim quia libera à tumultu, & separata ab aliis obiectis, vni veritati, vnique Deo vacat & intendit. Verum est enim illud:

Sedendo homo fit sapiens & diuinus.

Pluribus intentus minor est ad singula sensus.

Filios Leui.] Tum quia multi Leuitæ & Sacerdotes conuersi ad Christum, facti sunt sancti, imò prædicatores, inter quos fuit S. Barnabas, Act. 4. 36. de quibus ait S. Lucas Act 6. 7. *Multa etiam turba Sacerdotum obediebat fidei.* Taxauit enim Malachias Leuitas & Sacerdotes Iudaicos, quos à Christo reformandos hic prædicit. ita Theod. Tum quia Christus veteribus Leuitis & Sacerdotibus Aaronicis abrogatis, nouos instituit sanctæ & angelicæ vitæ. Tales enim fuerunt Apostoli, eorúmque discipuli & successores. Hi ergo sunt filij Leui, id est, Sacerdotes, non veteris, sed noui Testamenti; posteri non Aaronis, sed Christi. ita S. Hieron, Remig. Ruper. Hugo, Lyra. & alij. Simili modo Ecclesia Christi vocatur Sion & Ierusalem, quia in Ierusalem orta, Synagogæ Sionis & Iudæorum successit. Memi-

nit purificationis Sacerdotum à Christo faciendæ, potiùs quàm laicorum; tum quia summa puritas, & sanctitas requiritur in Sacerdotibus Christi, eo quòd sint vicarij Christi, qui est Sanctus sanctorum; quódque Sacramenta sanctissima, præsertim Eucharistiæ tractent, conficiant & administrent: tum quia Sacerdotes plebem purificant: hinc quò purior & sanctior est Sacerdos, eò purior & sanctior euadit plebs. Sacerdos enim ei suam sanctitatem & verbo & vita aspirat, & instillat. Sicut ex aduerso impurus Sacerdos vitiat totam Ecclesiam, vti ex S. Chrysost. & aliis ostendi vers. 1. & cap. 1. 6. Videant ergo Sacerdotes quomodo hoc suum decus tueantur, nequando de iis dici possit, quod de sui æui presbyteris ingemiscens dixit S. Bonifac. primus Episcop. Meguntinus, Frisiæ Apostolus & Martyr: *Olim Sacerdotes aurei celebrabant in calicibus ligneis, nunc lignei Sacerdotes celebrant in calicibus aureis*. ita habet eius vita.

Tropol, filij Leui, id est, Sacerdotes spirituales & mystici sunt fideles, qui Deo victimas bonorum operum, orationis, compunctionis, eleemosynæ, & præsertim purum cor, sanctáque & ardentia amoris desideria offerunt, iuxta illud 1. Petr. 2. 9. *Vos genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis, offerentes spirituales hostias, acceptabiles Deo per Iesum Christum.*

Et colabit.] Colare est pauxillatim stillatimque liquorem aliquem, v. g. oleum, vinum, lac, aurum liquatum, &c. per aliquod vas angustum, vel linteolum transfundere, aut transmittere, vt quod purum est transeat, quod crassum & impurum excludatur. Vnde Plinius lib. 13. cap. 2. *Regale*, ait, *vnguentum colato melle constat*. Et Manilius:

Christus colat suos tribulatione & zelo.

Et colare vagos inductis retibus amnes.

Et Apuleius libro Florid. *Neque*, ait, *illi norant colere aruum, vel colare aurum*. Hinc pro *colabit*, Chald. vertit *expurgabit*. Pagn. *conflabit*. Alij *defæcabit*. Septuag. *effundet*, sicut è fornace conflatoria stillatim effundi solet liquatum & defæcatum aurum. Porrò Christus colat & expurgat Sacerdotes per Spiritum S. sicut colauit Apostolos in die Pentecostes. Spiritus S. enim indit eis spiritum compunctionis, & lachrymarum, item charitatem & zelú. Tropol. per tribulationes & persecutiones, inquit Vatab. quales passi sunt Sacerdotes in primitiua Ecclesia, cum omnes penè rapiebantur ad mortem, populóq; erant duces ad martyrium, quod Romæ fecisse S. Cornelium Papam in persecutione Decij, narrat & celebrat S. Cyprian. lib. 1. Epist. 1. ad Cornelium: *Exprimi*, ait, *non potest, quanta illic exultatio fuerit*, &c. *ducem te illic fratribus confessionis extitisse; sed & confessionem ducis de fratrū confessione creuisse, vt dum præcedis ad gloriam, multos feceris gloria comites, & confessorem populum suaseris fieri, dum primus paratus es pro omnibus confiteri.* Et mox: *Virtus illic Episcopi præcedentis publicè comprobata est, adunatio sequentis fraternitatis ostensa est, dum apud vos vnus animus & vna vox est, Ecclesia omnis Romana confessa est. Documentis granditer Deum timere, Christo firmiter adhærere, plebem Sacerdotibus in periculo iungi, in persecutione fratres à fratribus non separari, concordiam simul iunctam vinci omnino non posse; quicquid simul petitur à cunctis, Deum pacis pacificis exhibere.* Et paulò pòst: *Quale illud fuit sub oculis Dei spectaculum gloriosum, quale in conspectu Christi eius, Ecclesiæ suæ gaudium, ad pugnam quam tentaueras hostis, inferre non singulos*

A *milites, sed tota simul castra prodisse?*

Moral. de exacto examine Episcoporũ.

Moral. Videant hic Episcopi, & eorum examinatores, quàm accurati esse debeant in admittendis iis, qui se offerunt ad ordines sacros, vt videant an probæ talique gradu dignæ sint vitæ, & an habeant doctrinam, qua tanto munere ritè perfungi, ac populum in fide & rebus diuinis instruere valeant. Si enim aurifices tanta cura & labore, putà per ignem colant aurum & argétum, vt ab eo scoriam separent, & nonnisi purum putúmque colligant, quantò magis Episcopus colare debet ordinandos, vt aureos populo ordinet Sacerdotes, non stanneos, non ferreos, non ligneos? à Sacerdotibus enim pendet tota Ecclesiæ disciplina, vita & sanctitas. Legant & practicent hac de re decreta Conc. Trident. sess. 23. cap. 7. & 14. & sess. 24. cap. 18. Narrat Sophronius in prato spirit. c. 149. & ex eo Baron. tomo 6. anno Domini 461. quod cum Abbas Amos Patriarcha Ierosolym. ordinatus esset, dixerit: *Orate pro me Patres: magnum enim & intolerabile onus mihi iniunctum est. Petri & Pauli similium est regere rationales animas. Ego autem infelix & peccator sum: plus enim quàm cætera timeo ordinationis sarcinam.* Affert deinde exemplum S. Leonis: *Nam inuem scriptum, quia beatus & angelis æqualis Leo Papa, quadraginta dies perseuerauit ad sepulchrum Apostoli Petri, vigilijs & orationibus insistens, petensque ab Apostolo vt pro se apud Deum intercederet, vt dimitterentur sibi peccata sua. Impletis 40. diebus apparuit ei Apostolus Petrus, dicens ei; Oraui pro te, & dimissa sunt omnia peccata tua, præterquàm impositionis manuum.* Loquitur de dimissione, non culpæ; hæc enim omnis simul dimittitur; sed pœnæ, inquit Baron. Illis ergo remanebat S. Leo peccatorum pœnis obligatus, quæ illi perpetrassent, qui ab eo indignè fuissent promoti ad ordines, iuxta illud Apostoli 1. Tim. 5. *Nemini citò manus imposueris, neque communicaueris peccatis alienis.*

Exempl. S. Leonis & Amos.

Olim Deus ordinandos cœlitus designabat.

Hac de causa non-nisi præmissa oratione & ieiunio totius Ecclesiæ, ordinantur Sacerdotes: ac Deus olim sæpe indicio cœlesti designabat, quos vellet eligi Episcopos, vti designauit S. Mathiam Actor. 1. 26. Sic S. Fabianus designatus est à Deo Pontifex per columbam, è sublimi in caput eius deuolantem. Columbæ enim specie Spiritus S. descendit in Christum cum baptizaretur. ita refert Euseb. lib. 6. hist. c. 21. Simile accidit S. Chrysostomo: nam cùm ordinaretur Patriarcha Constant. alba columba deuolans stetit super caput eius, vti narrat Leo Augustus in eius vita, & ex eo Baron. tomo 7. anno Domini 456. Sic & S. Gregorius fugiens pontificatum, indicio fulgidæ columnæ iugiter super se è cœlo dependentis agnitus, raptus est ad templum S. Petri, creatúsque Pontifex. Sic & S. Remigius Remensis Episc. cum duorum & viginti tantùm esset annorum, cœlitus creatus est. Nam radius noui luminis super eius verticem descendit, ac si ipse sol de cœlo motus super eum cecidisset: quia scilicet ipse illuminandarum lux parabatur animarum. Etenim radio illo se illustrante, sensit capiti suo vnguinis sacri infusum liquorem, quo totum eius deliburum est caput, inquit Hincmarus in eius vita. Mortuo Mena Patriarcha Constant. Iustinianus Imper. ingressus in cœtum Episcoporum & Cleri, eis visionem cœlestem enarrauit. Cùm, inquit, in æde S. Petri principis Apost. in qua senatus habebatur, somnus me comprehendisset, in quiete vidi

A principem Apostolorum mihi magnum Eutychium ostendentem, dicentémque: Fac vt hic sit Episcopus. Cùm hoc iurasset Imperator, Eutychius ab Episcopis & Clero cõclamatus est Patriarcha. ita Eustathius in vita S. Eutychij. Sic S. Ambros. declaratus est Mediolanen. Archiepisc. voce pueri, & populi exclamantis: *Ambrosius Episcopus*. ita Socrates lib. 4. cap. 30. Sic S. Athanasius ab Alexandro Episc. Alexan. moriẽte euocatus, vt sibi succederet, cum ille fugeret, exclamauit Alexander: *Athanasi putas te posse fugere, non tamen effugies.* Quare à Clero & populo raptus est ad Episcopatum. ita Sozom. lib. 2. histor. cap. 16. S. Amphilochium ab angelis consecratum esse Episcopum Iconij, narrat Nicephor. lib. 11.
B cap. 20. Qui ergo creaturi sunt Sacerdotes vel Episcopos, orationi insistant, & cœleste lumen Deique nutum exposcant, ne in re tanti ad commune Ecclesiæ bonum momenti errent; sed eos designent, qui Dei gloriæ, Ecclesiæ ædificationi, sibi saluti sunt futuri.

Sacrificia.] Hebr. מנחה *mincha*, id est, sacrificium farreum, putà Eucharistiæ sub speciebus panis & vini, de quo dixit cap. 1. 11. Hoc enim, vtpote purissimum, opponit impuris sacrificiis & Sacerdotibus Aaronicis. ita Theod. Ruper. Lyra. & alij.

In iustitia.] Id est, iustè, purè, sanctè, iuxta illud Zachariæ Lucæ 1. 14. *Seruiamus illi in sanctitate &
C iustitia coram ipso, omnibus diebus nostris.* Sacerdotes enim quasi angeli corporati coram Deo incedere, & ambulare debent in omni iustitia & sanctitate.

Vers. 4. *Et placebit.*] Chald. *suscipietur voluntariè.* Pagni. & Vatab. *dulcescet*: (hoc enim est ערב *arebu*,) id est, dulce, gratum, sapidúmque erit Domino sacrificium Iuda & Ierusalem, hoc est, Ecclesiæ Christianæ, quæ est noua Sion Dei, ex veteri Sione intereunte exorta, vt in ea vetus, quasi phænix resurgere & renasci videatur. Hinc præcisè per Ierusalem, quæ erat metropolis & caput Iu-
D dæ, possit accipi Ecclesia Romana & sedes Apostolica, quæ est caput & metropolis totius Ecclesiæ, quæ est Iuda, id est, confitens Deum.

Sicut dies sæculi.] Id est, sicut dies antiqui, vt sequitur, quibus prisci sancti viri, Abel, Noë, Melchisedech, Abraham, Moses, Aaron, &c. placebant Deo, eique sanctè offerebãt sacrificia sua. Vnde Sacerdos in Canone Missæ dicit, & orat: *Supra quæ* (scilicet panem & calicem consecratũ) *propitio ac sereno vultu respicere digneris, & accepta habere, sicut accepta habere dignatus es munera iusti tui Abel, & sacrificium Patriarchæ nostri Abrahæ, & quod tibi obtulit summus sacerdos tuus Melchisedech, sanctum sacrificium, immaculatam ho-
E stiam.*

Nota τὸ *sicut*, assimilat sacrificia Christiana Aaronicis, non tam quoad ipsum sacrificium, quàm quoad sacrificantes. Ipsum enim sacrificium in lege noua est longè præstantius Aaronico, cum victima eius sit ipsum Christi corpus, quod proinde vim impetrandi habet ex opere operato: Aaronici autem victima erat bos, ouis, vel capra, quæ tantùm erant typus & vmbra Christi, ideóque valebant tantùm ex opere & deuotione operantis, non verò ex opere operato. Dicit ergo, quod Christus ipsos Sacerdotes in lege noua emundabit & sanctificabit, vt ea puritate, deuotione & religione offerant Deo sacrificia, qua obtulerunt Noë, Abraham, Melchisedech, aliíque

A prisci & eximij sancti. Secundò tamen τὸ *sicut*, potest significare similitudinem in ipso sacrificio. Nam vt ait Lyra. τὸ *sicut* significat analogiam quæ est inter typum & antitypum, inter imaginem & exemplar, inter vmbram & veritatem, ac proinde, vt ait Clarius, significat præcellentiam sacrificij Eucharistici præ Aaronicis. q.d. Placebit Deo sacrificium Eucharisticum mirificè, sicut liquet ex eius typis, imagine & vmbris, putà ex sacrificio Noë, Abrahæ, Melchisedech, &c. Si enim hæc, quæ tantùm fuerunt typi & vmbræ, adeo placuerunt Deo, vt Deus propter ea benedixerit toti eorum familiæ, imò toti orbi, multò magis placebit sacrificium Christi, quod illorum fuit exemplar, veritas & antitypum, quódque priscis
B illis omnem vim & dignitatẽ tribuit, per quàm placerent Deo.

Vers. 5. Et accedam ad vos in iudicio, & ero testis velox maleficis, & adulteris, & periuris, & qui calumniantur mercedem mercenarij, viduas, & pupillos, & opprimunt peregrinum, nec timuerunt me, dicit Dominus exercituum.

Vers. 6. Ego enim Dominus, & non mutor: & vos filij Iacob non estis con-
C sumpti.

Vers. 7. A diebus enim patrum vestrorum recessistis à legitimis meis, & non custoditis. Reuertimini ad me, & reuertar ad vos, dicit Dominus exercituum.

Et accedam ad vos in iudicio.] Redit ad querelam Iudæorum dicentium cap. 2. vers. vlt. *Vbi est Deus iudicij?* Hisce enim respondet: Ecce breui veniam, *accedam*, & *appropinquabo*, vt vertit Tigurina, *vobis ad iudicium*, vt scilicet descẽdam Vers. 5.
D in carnem, & coram inspiciam impiorum scelera, itáque eorum sim testis oculatus, quæ quasi iudex condemnem & puniam. Simili modo ait Deus Genes. 18. 20. *Clamor Sodomorum & Gomorrhæ multiplicatus est, &c. Descendam & videbo, vtrum clamorem qui venit ad me, opere compleuerint, an non est ita vt sciam.* Quocirca reipsa tres angeli, repræsentantes Deum trinum & vnum, perrexerunt Sodomam, vbi ab incolis appetiti ad stuprum, cœlitus pluerunt super eos ignem & sulphur, quo omnes conflagrarunt. Pergit loqui Propheta de primo Christi aduentu in carnem, quo Christus venit vt scelera inspiciat, eorúmque sit testis, quæ deinde partim in hac vita &
E morte punit, partim in extremo iudicio puniet. Vnde Chald. vertit: *Et reuelabor super vos, vt faciam iudicium, & erit verbum meum contra vos in testem*, &c. ita Ruper. Arias, Ribera & à Castro. Alij passim censent, Prophetam hic transire à primo Christi aduentu in carnem, ad secundum, quo veniet ad iudicium, quando ipse, vt ait S. Hieron. simul erit iudex & testis, occultissimorum etiam criminum, adulteriorum, &c. quæ hic recensentur. ita & Theodor. Remig. Hugo, Lyra. & Vatab. Christus enim iudex, simul erit *testis velox*, Tigurina *festinus*, Vatab. *promptus*; quia eum nihil latet, sed quà Deus omnia videt, quà homo omnia cognoscit per scientiam infusam, æque ac beatificam. Quocirca impiis dicet:

Ego

Ego vidi, ô Iuda, tuam occultam auaritiam, quæ te impulit ad me prodendum Iudæis. Ego vidi, ô Roberte, tuam occultam pollutionem, fornicationem, adulterium. Ego vidi, ô Nicolæ, tua occulta praua desideria, tuas vlciscendi cupidines; tuas cædis machinationes. Ego vidi, ô Simon, tuas occultas Simonias, ambitiones, inuidias, &c. Nonne ita est? si neges, conscientia tua Christo testis erit, téque mentiri clamabit. Quocirca totus mundus videbit æquissimum esse Christi iudicium & sententiam, qua dicet: Ite adulteri, ite homicidæ, ite simoniaci, ite ambitiosi, ite inuidi, ite maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius. Vterque sensus huic loco congruit. Christus enim cœpit esse iudex & testis in primo aduentu, sed vtrumque perficiet in secundo, putà in die iudicij. Testis ergo per catachresin hic idem est quod iudex. Sic Christus vocatur testis fidelis, id est, iudex, Rex & Princeps, Apoc. 1.5. vide ibi dicta.

Qui calumniantur mercedem mercenarij.] Hoc est, vt Chald. & Septuag. *Qui auferunt violenter mercedem mercenarij.* Pagnin. *Qui vi retinent.* Vatab. *Qui opprimunt.* Tigurina: *Qui mercenarium mercede fraudant.* Hebr. enim עשק *asac* significat per calumniam, vim vel dolum fraudare alium re, vel iure suo. Vnde additur, *viduas & pupillos*, supple & repete, *calumniantur*, fraudant & opprimunt. Nam τὸ *humiliant*, quod quædam Biblia habent, expungunt Romana, æquè ac Hebræa. Vnde Septuag. vertunt: *Qui opprimunt per potentiam viduas, & percutiunt pupillos.*

Opprimunt peregrinum.] Septuag. & Chald. *Qui peruertunt iudicium aduenæ.* Pagnin. hebr. מטי *matee*, reddit ad Verbum: *Peruertentes peregrinum.* Tigur. *Auersantur peregrinum.*

Vers. 6. Deus est immutabilis octupliciter.

Ego enim Dominus & non mutor.] Heb. לא שניתי *lo scaniti*, id est, vt Septuag. *Non sum mutatus.* Pagnin. *Non mutaui me*, id est, non mutor. Hebræi enim quia carent verbo præsenti, idcirco illud
exprimunt per præteritum. Iam sensus est pri-
1. mò, q.d. Comminatio mea firma est, impleo quod
prædixi, ait Vatab. Minor hic adulteris, periuris,
oppressoribus pauperum vindictam, præstabo il-
2. lam. Secundò, q.d. Non sum mutabilis, mobilis
& inconstans, vt nunc hoc, mox aliud velim; sed
3. semper scelera, & sceleratos odi & punio. Tertiò,
S.Hieron. *Quod sequitur*, inquit: *Ego Dominus &*
non mutor, idcirco ponit, quia supra dixerat: Ipse
quasi ignis conflans, & quasi herba fullonum, ne puta-
mus eum diuinitatis mutare naturam, cum pro nobis
4. *aut angelus, aut ignis, aut borith nominatur.* Quar-
tò, alij referunt ad id quod sequitur, *Et vos filij*
Iacob non estis consumpti. q.d. Ego vos, licèt per-
uersi sitis, non consumpsi, quia misericordia mea,
quam patribus vestris promisi, est constans &
immutabilis. *Ego enim Dominus & non mutor*,
iuxta illud Thren. 3.22. *Misericordiæ Domini,*
quia non sumus consumpti, quia non defecerunt mi-
serationes eius, Aut q.d. Vos, ô Iudæi, calumnia-
mini me esse mutabilem, quod contra promissa
patrum vos consumpserim. At erratis: nec enim
ego sum mutatus, nec vos consumpsi. Quintò,
5. q.d. Vos, ô Iudæi, mutamini, itísque de scelere in
scelus: at ego in sententia & iudicio meo sum
6. constans, & immutabilis. Sextò, ex aduerso Ru-
pert. q.d. Ego sum immutabilis in bono; vos estis
obstinati & immutabiles in malo. *A diebus enim*
patrum vestrorum recessistis à legitimis meis, vt se-
7. quitur. Septimò, Chald. vertit. *Ego enim Dominus*
A *non mutaui pactum meum quod à sæculo est; & vos*
domus Israel putatis quod quicunque moritur in hoc
sæculo, iudicium eius cessat. q.d. Vos putatis impios
non puniendos, eo quòd multi impuniti maneant
in hoc sæculo. At erratis: puniam enim eos in fu-
turo. Nam in iudicio & iustitia, ab æterno à me
decreta, constans sum & non mutor. Octauò & 8.
genuinè, vox *enim* dat caussam præcedentium, q.
d. Vos, ô Iudæi, calumniamini me, iactando illud cap. præced. vers. vlt. *Omnis qui facit malum bonus est in conspectu Domini, & tales ei placent.* Censetis enim me mutasse indolem, quasi qui olim bonos amarim, malos oderim; nunc mutata mente bonos odiam, & affligam; malos amem & ditem, eo quod infideles Chaldæos prosperauerim, vos verò fideles meos eis vastandos tradiderim. Hinc dicitis: *Vbi est Deus iudicij?* Huic calumniæ ego respondi vers. præcedenti, edixique: *Accedam ad vos in iudicio, & ero testis velox maleficis*, &c. q.d. Licèt ad modicum tempus differam iudicium & vindictam impiorum, tamen certò & breui ad illam accedam, eámque peragam. Nam constanter bonos amo & præmio, malos constanter odi & punio; sed suo tempore. Cuius rei causa est, mea, tum in natura, tum in dictis & decretis constantia & immutabilitas. *Ego enim Dominus, & non mutor.* ita S.Cyril. Theod. Remig. Ruper. Hugo, Lyra. & Vatab.

Immutabilitatis Dei prima ratio est eius plenitudo.

Nota, immutabilitatis Dei causa, vel potiùs ratio prima, ait D.Thom. 1.par. quæst. 9. est plenitudo & perfectio naturæ, purà diuinitatis. Hæc enim cum omnia bona in se habeat, & possideat firmiter, necessariò & naturaliter, hinc mutari nequit, vt aliud aliquid bonum quærat vel ambiat, cum omnia habeat in se essentialiter. Hinc nomen eius est *Iehoua*, id est, *qui est, Ego sum qui sum*, Exodi 3. 14. vide ibi dicta. Celebre est illud Trismegisti, in Pimandro: *Sicut mundi partes sunt cœlum, aqua, terra & aer; sic membra quasi Dei sunt vita, immortalitas, necessitas, prouidentia, natura, anima, mens; horúmque omnium partus ipsius, ipsum bonum: neque fit aliquid vsquam, neque est factum, vbi Deus non adsit.* Diuinius Cassiodorus in psal. 47. *Magnus Dominus*, &c. *Deus*, inquit, *est virtus inexplicabilis, pietas incomprehensibilis, sapientia ineffabilis, cuius definitio est, finem in sanctorum laudibus non habere.* Iam quia Deus immutabilis est natura, hinc & immutabilis est voluntate, vt quod semel vult, semper velit: quia voluntas sequitur naturam, imò in Deo voluntas idem est cum natura. Secunda, quia Deus est actus purus, nihil habens admixtum potentialitatis. Quicquid autem mutatur, est aliquo modo in potentia ad id quod mutatur, ait D.Thom. loco iam citato. Huc spectat illud Apostoli: *Qui solus habet immortalitatem.* 1.Timoth. 6. *Quia omnis mutatio quædam mortis imitatio est*, ait S.Bernard. mox citandus. Hinc psal. 101. dicitur: *Sicut opertorium mutabis eos, & mutabuntur: tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient.* & Num. 23. *Non est Deus quasi homo, vt mentiatur; nec vt filius hominis, vt mutetur.* Præclarè S. Gregor. Nyssen. in expositione orationis Dominicæ, ad illa verba, *Adueniat regnum tuum: Nunquid, ait, nunc regem fieri vult vniuersi regem, qui semper est quod est, qui ad omnem mutationem firmus & immobilis est, qui non potest reperire melius quicquam, in quod transeat?*

2. quia est actus purus.

Tertia, Deus est immutabilis, quia est simplicissimus, cui nihil addi vel accedere potest. ita S.August. lib. 11. de Ciuit. cap. 10. *Est itaque*, ait, *bonum*

3. quia est simplicissimus.

bonum solum simplex, & ob hoc solum incommutabile, quod est Deus. Idem lib. 6. de Trinitat. c. 6. *Nihil simplex, mutabile est.* Et auctor lib. de essentia diuinitatis apud S. August. in principio: *Ideo,* ait, *Deus immutabilis dicitur; quia in natura eius ira, furor, pœnitentia, oblinio, recordatio, & alia his similia nullo modo accidunt. Simplex enim natura est, & immutabilis, atque imperturbata; neque aliud est ipse, aliud quod habet, & quod est,* iuxta illud Iacob 1. 17. *apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio.* Quocirca Tertul. vel potiùs Nouatianus lib. de Trinitate c. 4. *Immutatio;* inquit, *portio est mortis. Nam & incrementa originem monstrant, & detrimenta mortem atque interitum probant. Et ideo: Ego,* ait Malach. 3. *sum Deus, & non sum mutatus: statum suum tenens semper,* B *dum id quod natum non est, conuerti non potest. Hoc enim in ipso quicquid illud potest quod est, Deus semper sit necesse est, vt semper sit Deus, seruans sese virtutibus suis. Et ideo dicit: Ego sum qui sum.*

4 quia est ipsum esse.

Quartam dat S. Ansel. in proslol. c. 22. *Tu solus,* ait, *Domine es quod es. In quo est aliquid mutabile, non omnino est quod est: & quod habet fuisse, quod iam non est; & futurum, quod nondum est, id non est propriè & absolutè: tu verò es quod es; quia quicquid aliquando aut aliquo modo es, hoc totus ac semper es; & tu es, qui propriè ac simpliciter es.* Quia quod mutatur perdit aliquid esse, & aliud esse acquirit: Deus autem nihil potest perdere, vel acquirere. C Vnde S. August. lib. 11. Confess. 10. *In quantum,* ait, *quisque non est quod erat; & est quod non erat, in tantum moritur & oritur.*

5. Quia quod vult hoc ab æterno voluit.

Quintam dat S. August. lib. 11. Confess. c. 10. & 11. & lib. 12. c. 15. Quia voluntas Dei æterna est, & quicquid in tempore per totam sæculorum seriem operatur, idipsum simul & semel ab æterno voluit & decreuit. Implicat autem vt quod ab æterno efficaciter voluit, hoc in tempore non fiat, aut vt contrarium eius fiat. Sic enim eliderctur æternum Dei decretum. Celebre est illud Platonis: *In Deo est prouidentia & sapientia æterna: in cælis est fatum: in terra rebúsque particularibus est* D *contingens & nouum.*

6. quia omnia sunt Deo præsentia.

Sextam dat S. August. lib. 11. de Ciuit. c. 21. Quia omnia præterita & futura sunt Deo præsentia, & in omnia vt præsentia fertur Dei scientia, voluntas & prouidentia. Sicut ergo quod circa rem præsentem volo, non possum non velle; ita quod Deus vult circa futura, non potest non velle: quia futura sunt ei præsentia.

Tropol vir constans est immutabilis, quasi Deus terrestris.

Tropol. S. Greg. Nazianz. Orat. 27. hæc applicat viro in virtute forti & constanti. Hic enim ait, *diuinum aliquid sentiens, his quoque Dei verbis vti possit: Ego idem sum & non mutor. Quare nec ab animo suo migrabit, nec immutabitur cum tem-* E *poribus ac rebus, aliàs alios mores induens, ac nouos subinde colores assumens, non secus ac polypi petrarum, ad quas accesserint, colores referunt: sed idem semper sibique similis permanebit, fixus in rebus minimè fixis, immotus in incertis & fluctuantibus, non aliter ac rupes quædam ventorum fluctuúmque impetu non modò non concutitur, sed etiam incursantes vndas circa se frangit atque absumit.*

Moral. hic disce nomen Dei, est; Ego sum qui sum, idem semper, constans & immutabilis: Ego Dominus & non mutor, sum inflexilis in sententia, immutabilis in decretis; certæ sunt meæ minæ, certa promissa. Pij ergo credite & sperate gloriam æternam, impij timete & fugite ignem æternum. Ex aduerso titulus & nomen hominis, A angeli, & cuiuslibet rei creatæ est: Ego creatura sum & mutor; muto consilia, muto animum, muto decreta, muto desideria & amores, denique versor in continua mutatione & motu. Natura enim creata cum sit dependens, imperfecta, imminuta, defectiua, mobilis; hinc perpetim mutatur. Quocirca qui in hominibus aliisque creaturis spem & amorem defigunt, in perpetua fame, siti, desiderio, metu, motu, alteratione & alternatione versantur, iuxta illud Thren. 1. 8. *Peccatum peccauit Ierusalem, propterea instabilis facta est.* Qui enim adhæret mobili, cum eo moto moueatur necesse est. Ex aduerso vis esse constans & immobilis? adhære incommutabili naturæ & bono, quod est Deus. Deus enim in sua immutabilita- B te est immutabilis, sicut ex aduerso homines & creaturæ in sua mutabilitate sunt immutabiles, quia perpetuo mutantur: nam nunc volunt, mox nolunt; nunc amant, mox oderunt; nunc placent, mox displicent; nunc fauent, mox aduersantur: nunc volunt, sed non valent; mox valent, sed non volunt; nunc summi sunt, mox imi; nunc viui, mox mortui. Verè S. Bernard. serm. 81. in Cant. citans hæc verba Malachiæ: *Ego Dominus & non mutor: Omnis,* inquit, *mutatio quædam mortis imitatio est. Omne enim quod mutatur, dum de vno ad aliud transit esse, quodammodo necesse est moriatur quod est, vbi esse incipiat quod non est. Quod si tot mortes, quot mutationes, vbi immortalitas?* Præclarè C S. August. lib. 1. Confess. c. 6. *Apud illum,* ait, *rerum omnium instabilium stant causæ, & rerum omnium mutabilium immutabiles manent origines, & omnium irrationabilium & temporalium sempiternæ viuunt rationes;* & vt ait Boëtius:

Qui confidit in creatura, est in iugi metu & motu.

Omnis mutatio est quædam mors.

Immotúsque manens dat cuncta moueri.

Et Prosper sententia 145. *Æterna & incommutabilis est voluntas eius, nec consilio alternante variatur, in qua simul est quidquid in rebus creandis, vel ordinandis præcessit, aut sequitur.* Eodem pertinent quæ scribit D. August. lib. 1. Confess. cap. 4. *Immutabilis mutans omnia, numquam nouus, num-* D *quam vetus, innouans omnia, & in vetustatem deducens superbos, & nesciunt, semper agens semper quietus, colligens & non egens, portans & implens & protegens; creans & nutriens & perficiens. Quæris cum nihil desit tibi; amas nec æstuas, zelas & securus es, pœnitet te & non doles; irasceris & tranquillus es; opera mutas, nec mutas consilium; recipis quod inuenis, & numquam amisisti; numquam inops, & gaudes lucris; numquam auarus, & vsuras exigis. Supererogatur tibi vt debeas, & quis habet aliquid non tuum? reddis debita nulli debens, donans debita nihil perdis,* &c.

Hæc est primæua & increata in Deo immutabilitas, quæ omnis stabilitatis & immutabilitatis E est fons, origo & causa, tam in angelis, cœlis, mundo, quàm in hominibus. Ad eam ergo ascende ô anima, illi inhia, illi te affige, si solida, si firma esse cupis. Transcende maris huius fluctus, transuola mundi turbines: nil te moueant illecebrosæ opes, dignitates & pompæ, quæ in momento pertranseunt: non te terreant pauperies, morbi, ærumnæ, persecutiones, quæ sæpe subitò, & semper in morte finiuntur. In cœlo habita, in Deo commorare: ibi fixa, imperturbata conquiesces. Ibi super omnium mutabilium sphæras, supra anni solisque vias eleuata, ex alto despicies hoc terræ punctum: videbis & ridebis vana hominum studia, vanos labores, vanos mundanorum amores & honores, quasi puerorum crepundia. Miraberis,

Mor. mens fixa in Deo fit immutabilis.

imò

imò miseraberis exilem hominum sortem, & exiliorem mētem, ac nugacem nugarum huius mundi fascinationem, sensuo simplicem peruertentem, atque cum Poëta exclamabis:

O curas hominum, ò quantum est in rebus inane! Præclarè S. Gregor. lib. 26. moral. c. 28. *Anima*, inquit, *ad illum suspensa est, à quo formata. Et quia ad Deum solum appetendum facta est, omne autem quod infra appetit, minus est, iure ei non sufficit, quod Deus non est. Hinc est quod huc illúcque spargitur, & ab vnoquoque ve fastidio expellente remouetur, &c. Sancti autem viri, quia cauta se obseruatione custodiunt, ne ab intentione sua mutabiliter dissipantur; & quia idem esse appetunt, ad cogitationem qua Deum diligunt, se solerter astringunt. In contemplatione namque creatoris hoc accepturi sunt, vt vna semper mentis stabilitate perfruantur: nulla eos tunc mutabilitas dissipat; quia scilicet eorum cogitatio sibimetipsi semper indissimilis perseuerat. Hoc ergo cum labore nunc conantes imitantur, quod post gaudentes in munere accipiunt. Cui se Propheta immutabilitatis virtute amoris astrinxerat, cum dicebat: Vnam petij à Domino, hanc requiram, vt inhabitem in domo Domini. Huic Paulus vnitati intentione adhæserat, dicens: Vnum autem, quæ retro sunt obliuiscens, ad ea quæ ante sunt extendens, sequor ad palmam superne vocationis Christi.*

Et vos filij Iacob non estis consumpti.] Aptè hæc cohærent cum eo quod præcessit, q. d. Ego sum Deus qui non mutor: sicut enim non muto minas, sententiam & vindictam in adulteros, periuros, aliósque maleficos; ita vicissim non muto misericordiam quam patribus vestris promisi. Nam non consumpsi vos, cum iustè id facere possem. *A diebus enim patrum vestrorum recessistis à legitimis meis.* Secundò, q. d. Licèt constanter malos oderim, vestra tamen peccata non puniui planè & omnino, vti merebantur: nec enim vos consumpsi, sed toleraui ex amore, quo constanter patres vestros vósque eorum filios prosequor, expectans vt resipisceretis. Vnde vos hortor ad pœnitentiam, dicóque: *Reuertimini ad me, & reuertar ad vos.* Tertiò, Septuag. vertunt: *Vos ô filij Iacob non recessistis à peccatis patrum vestrorum.* Tigurina: *Vos ô filij Iacob nequaquam desistitis.* Alij: *Non facitis finem, non cessatis* (hebr. enim כָּלָה *cala* significat finire, complere, cessare) scilicet me offendere, & irritare. q. d. Ego differo vindictam impiorum, expectans vos ad pœnitentiam: at vos ex aduerso peccata peccatis cumulatis. Facitis sicut pueri ceruicosi, qui blandè vocati à parentibus dorsum obuertunt, fiúntque duriores instar bubalorum, qui quo magis attrahuntur à bubulariis, eò magis renituntur & retrocedunt. Aut q. d. Ego non mutor à bono; vos autem non mutamini à malo; ego sum immutabilis in sanctitate; vos immutabiles estis in peruersitate. ita Rupert.

Vers. 7. *A legitimis meis.*] A legibus meis. Tigur. *A statutis meis.* Pagn. *Ab institutis meis.*

Reuertimini ad me, per pœnitentiam, *& reuertar ad vos*, per gratiam, amicitiam, beneficentiam. Prior enim est pœnitentia peccatoris, quàm sit eius iustificatio & reconciliatio cum Deo: tamen prior est gratia excitans Dei, qua pulsat mentem peccatoris, vt reuertatur & pœniteat, quàm sit eius pœnitentia. Peccator enim iacet sopitus in somno, imò morte peccatorum, à quo excitari nequit, nisi per vocem & gratiam Dei cor tangentis & excitantis: sicut hic Iudæos præuenit & excitat, dicens; *Reuertimini ad me*: ita hunc locum, & similes explicat Concil. Trident. sess. 6. cap. 5. vbi docet *iustificationis exordium in adultis, à Dei, per Christum Iesum, præueniente gratia sumendum esse*, &c. *vt qui per peccata à Deo auersi erant, per eius excitantem atque adiuuantem gratiam ad conuertendum se, ad suam ipsorum iustificationem, eidem gratiæ liberè assentiendo & cooperando, disponantur.* Et mox: *Vnde in sacris litteris cum dicitur: Conuertimini ad me, & ego conuertar ad vos; libertatis nostræ admonemur. Cum respondemus: Conuerte nos Domine ad te, & conuertemur, Dei nos gratia præueniri confitemur.* Peccator ergo vt à peccato resurgat, cum id non possit viribus suis, sed Dei, crebrò oret: Conuerte me Domine ad te, & conuertar.

Vers. 8.] Et dixistis: In quo reuertemur? Si affiget homo Deum, quia vos configitis me? Et dixistis: In quo configimus te? In decimis, & in primitiis.

Vers. 9.] Et in penuria vos maledicti estis, & me vos configitis gens tota.

Vers. 10.] Inferte omnem decimam in horreum, & sit cibus in domo mea, & probate me super hoc, dicit Dominus, si non aperuero vobis cataractas cæli, & effudero vobis benedictionem vsque ad abundantiam.

Vers. 11.] Et increpabo pro vobis deuorantem, & non corrumpet fructum terræ vestræ: nec erit sterilis vinea in agro, dicit Dominus exercituum.

Vers. 12.] Et beatos vos dicent omnes Gentes: eritis enim vos terra desiderabilis, dicit Dominus exercituum.

Si affiget homo Deum suum.] Ita & Tigurina. Vers. 8.
Hebr. est קָבַע *kaba*, quod incertæ est significationis. Vnde variè à variis vertitur. *kaba* hebr. multa significat. Primò Septuag. & alij putant *kaba*, per metathesin esse idem quod עָקַב *akab*, id est, supplantauit, conculcauit, oppressit. Vnde Septuag. vertunt: *Si supplantabis homo Deum, quia vos supplantastis me.* Alludit ad nomen Iacob, q. d. Vos, ô filij Iacob, imitamini patrem vestrum, sed peruersè: Iacob enim rapuit iura primogenituræ Esau fratris sui, sed iussu matris, & voluntate Dei; vnde vocatus est Iacob, id est, supplantator: vos verò mihi inuito rapitis meas decimas & iura. Vnde inuerso nomine voco vos *kabobæos*, non Iacobæos. Secundò, Pagnin. & Vatab. *kaba* vertunt rapere, fraudare, extorquere, spoliare. Vnde Pagnin. vertit: *Nunquid rapiet homo quæ Dei sunt, quia vos rapuistis mea?* Vatab. *Nunquid spoliare debet homo Deum, quia vos spoliastis me?* Spoliat homo Deum, quando illius ministris subtrahit decimas, & alia ad victum necessaria. Aquila, Symmach. & Theod. vertunt: *Nunquid homo fraudabit Deum?* scilicet suis decimis & iuribus. Tertiò, R. Abraham *kaba* vertit corrumpere, perdere. Quartò, Syrus & Arabicus Alexandrinus vertunt: *Nunquid opprimet homo Deum, sicut vos opprimitis me?*

me? Et Arabicus Alexandrinus: *Nunquid homo opprimit Deum, quia vos expulistis* (proiecistis, despexistis) *me?* Quintò, *kaba* Chaldæorum & Syrorum lingua, inquit S. Hieron. significat affigere. Omnes hæ versiones eodem collimant: sensus enim est, q.d. An æquum est, ius & fas, vt homo Deum suum contristet & affligat, perinde ac si eum clauo aut lancea configeret? contristet, inquam, defraudando decimas, quibus alendi erant eius ministri; quo fit, vt illi ob paupertatem diffugiant, & Deum Deique cultum relinquant: itáque Dei religio & veneratio negligitur, calcatur, pessundatur, adeoque hoc Deum affligat, & quasi cruci affigat? ita Remig. Alber. Hugo, Lyra. Ribera & alij. Loquitur Deus humano more & anthropopathôs.

Mysticè, de confixione Christi in cruce. Mysticè, S. Hieron. (qui putat hunc esse sensum litteralem) hæc refert ad crucifixioné Christi: *Vnde & nos*, inquit, *ante plurimos annos vertimus, affiget, magis ad mysteriũ Dominicæ passionis, in qua homines crucifixerunt Deum, quàm ad decimas ac primitias scripta referentes.* Porrò iis quæ sequuntur hæc de cruce ita connectit, q.d. *Vt me affigeretis cruci, vt sceleratas manus inuiceretis Deo vestro, multarum antè rerum meditatione fecistis, subtrahendo decimas & primitias, non dico Sacerdotibus meis & Leuitis, sed mihi, qui eas per Moysen iussi dari.* q. d. Afflixistis me olim sacrilegio decimarum, nunc affixistis me cruci; ac per prius sacrilegium viam strauistis, & gradum fecistis ad posterius Christicidium.

Tropol. peccatum est sagitta configens Deum. Tropol. omnis peccator dum peccat, peccato suo quasi sagitta in cœlum missa, Deum configit quantum in se est, iuxta illud Apost. Heb. 6. 6. *Rursum crucifigentes filium Dei, & ostentui habentes.* Hæc sanè cõsideratio deberet hominem, etiam furentem, à scelere inhibere. Scis quò ruas ô infelix, dum ruis ad cædem; ad Venerem? ruis ad necem Christi; vt iterum Christum affigas cruci. Inhibe ergo gradum, ne tantum nefas admittas. Refræna iram, libidinem, &c. quia ira & libido sunt Christicidium, imò Deicidium: quot verbera, quot maledicta, quot pollutiones committis, tot clauos adigis per corpus Christi, tot pugionibus cor eius configis & perfodis.

In decimis.] Vide hîc quàm strictè Deus exigat decimas, quamque seuerè irascatur si eæ negentur, videlicet perinde ac si quis eum clauo, vel pugione transfigeret.

Et in primitiis.] Tigurin. *in magnificis donis.* Hebr. est תרומה *teruma*, id est, eleuatio, hoc est, oblatio, quæ eleuando offerebatur Deo, vt dixi Exod. 23. 27. ac præsertim primitiæ: hæ enim inter oblationes principem locum tenent. Vide hic rursum quàm Deus gaudeat oblationibus fidelium; ac doleat si eæ desinant, aut minuantur.

Vers. 9. *Et in penuria maledicti estis.*] Tigurina: *Exsecratione execrati estis.* Vatab. & Pagnin. *Maledictione ipsa vos estis maledicti.* Per maledictionem intelligit negationem pluuiæ, indéque terræ sterilitatem, famem & penuriam: horum enim causa est Dei maledictio. Vnde paulò pòst benedictionem huic maledictioni oppositam, vocat pluuiam: *Si non aperuero*, inquit, *cataractas cœli, & effudero vobis benedictionem.* Sensus est q. d. Maledixi vobis, vósque penuria & fame afflixi, &c, id est, quia pari modo *me vos configitis*, & affligitis egestate & fame, negando decimas & oblationes; itaque fugatis Sacerdotes, ac cultum meum euertitis.

A Idem eodem tempore questus est apud magistratus Nehemias c. 13. 10. vbi suo iussu decimas Sacerdotibus, & Sacerdotes suis officiis templóque restitutos, enarrat.

Gens tota.] q.d. Non vnus, non pauci, sed omnes & tota gens negant decimas; itaque me configunt.

Inferte omnem decimam, &c. & probate me super hoc, &c. si non aperuero cataractas.] Tigurina, *fenestras cœli*, id est, vt explicat S. Hieron. si non effudero tam copiosam pluuiam, vt cataractæ cœli apertæ esse videantur. Nota, cataractæ vocantur ex alto defluentes aquæ tanta copia, impetu & fragore, vt ruere potius quàm fluere videantur Vers. 10.

B (Græci enim καταῤῥάσσειν defluere dicunt) qualem Tibure cernimus Anienem, & quales esse in Ægypto Nili cataractas legimus, inquit Plinius lib. 5. 9. Hinc loca ipsa è quibus exeunt aquæ, & præsertim obices & repagula quibus retinentur & coërcentur, vocantur cataractæ. Hebræi, & Hieron. ab Oleastro in Genes. 7. 11. censent verè has cataractas esse in cœlo, eásque fuisse ruptas in diluuio tempore Noë, ita vt per illud cœlum discissum sit in foramina & fenestras, vt per eas ruerent aquæ, terrámque mergerent & obruerent. Verùm hoc est paradoxum, repugnans S. Scripturæ, & Physicæ. Est ergo Hebræa figura & phrasis. Hebræi enim cœlum claudi dicunt, cum tenet vapores & nubes, ne in pluuiam resoluantor & depluant; aperiri verò ac rumpi, cùm aquæ Cataractæ cœli quæ.

C è nubibus magna vi, fragore & impetu erumpunt, perinde ac si cataractas, id est, obices obiectos, putà ferreas portas, vel fenestras perfringerent. Sic & Latini in magnis imbribus, apertas esse cœli cataractas dicere solent. Vnde illud psal. 41. 8. *Abyssus abyssum inuocat in voce cataractarum tuarum.* Similia sunt Isaiæ 24. 18. 4. Reg. 7. 2. Vide dicta Genes. 7. 11.

Et effudero.] Pagn. *euacuauero vobis benedictionem*; Tigurina: *omnigenam benedictionem effundam.* Benedictionem vocat imbrem copiosum, humectantem & fæcundantem agros, itáque producentem copiosam segetem & messem.

Ad abundantiam.] Heb. בלי־די *belidai*, id est, *vsque ad non sufficientiam*, supple vasorum & horreorum. q.d. Tantam abundantiã frugum omniũ

D dabo, vt non sufficiãt vobis vasa & horrea, quibus illas excipiatis & recondatis: ita Vatab. vnde Pagn. vertit: *adeo vt non sint sufficientia vobis vasa*; vti cõtigit mulieri illi ab Elisæo benedictæ, cui lecythus tantum stillauit olei, vt omnia vasa commodato accepta impleret, adeo vt illa diceret filio: *Affer mihi adhuc vas; & ille dixit: Non habeo, stetitque oleum.* 4. Reg. 4. 3. Esto ergo liberalis in Deum, Deique ministros, & senties vicissim Deum multò in te liberaliorem. Nec enim liberalitate à creaturis suis se vinci sinit Creator. Hinc secundò,

E meliùs & simpliciùs Hebr. *belidai*, id est, *non sufficientia*, cum sit vnum nomen, idem est quod *abundãtia*: abundantia enim opponitur sufficientiæ, q.d. dabo vobis imbres & fruges, non ad sufficientiam, sed ad abundantiam. Vnde Arias vertit: *vltra sufficiens.* Heb. enim בלי *beli* subinde significat *absque*, *præter.* Sicut ergo dicimus, vidi formicas absque numero, id est, innumerabiles; sic Deus promittit hic imbrem *belidai*, id est, absque sufficientia, vel præter sufficientiam, id est, plusquàm sufficientem, putà abundantem & copiosum. Aut certè *beli*, hic in compositione est merè

 encli

encliticum, tantumque ornatus causa additur voci *dai*, id est, sufficientia, copia, abundantia. A *dai* enim Deus vocatur שדי *saddai*, id est, cornucopię, ditissimus, abundantissimus, munificentissimus. Vnde R. Saadias: Deus, inquit, dicitur *Saddai*, *eo quod ipse abundet adeo, vt sua abundantia omnes omnium creaturarum defectus expleat.* Hoc secuti videntur Septuag. vertunt enim: *vsque dum sufficiat*; & Chald. *adeo vt dicatis*; *Satis est*. Hebræi enim *dai*, id est, sufficientiam, vocant copiam & abundantiam, vt vertit noster.

Nota, Iudæi Babylone redeuntes erant pauperes, hinc negabant decimas. Pauperes enim ex angusta re familiari contrahunt angustum cor: vnde fiunt parci, sordidi, auari, furaces, ac B præsertim iura Ecclesiæ debita vel negant, vel carpunt & minuunt. Quocirca sapienter Salomon deprecatur tam paupertatem, quàm diuitias Prouerb. 30. 8. *Mendicitatem, ait, & diuitias ne dederis mihi, tribue tantum victui meo necessaria: ne fortè satiatus illiciar ad negandum, & dicam: Quis est Dominus? aut egestate compulsus furer, & periurem nomen Dei mei.* Durum enim telum est necessitas. Quocirca Deus huic eorum malo & miseriæ occurrens, angustum eorum cor elidit, & dilatat, docens si liberales sint in Deum & Sacerdotes, percepturos à Deo benedictionem rerúmque abundantiam. Sciatis, inquit S. Hieron. C vos perdidisse abundantiam, quia fraudastis me parte mea. Moneo igitur vt reddatis mihi mea, & ego restituam vobis vestra. Idem iisdem eodem tempore promisit Aggæus cap. 2. 20. & Zachar. cap. 2. 4. Scripsit de reddendis decimis S. August. sermonem 219. de tempore tomo 10. Vbi inter cætera citans hæc Malachiæ verba, ex eo hæc colligit axiomata.

Decem de decimis axiomata S. Augustini.

1. *Decimæ sunt tributa egentium animarum. Redde ergo tributa pauperibus, offer libamina Sacerdotibus.* 2. *Non eget Dominus Deus, non præmium postulat, sed honorem.* 3. *Primitias rerum & decimas dignatur petere, & negas auare?* 4. *Quid faceres, si nouem partibus sibi sumptis, tibi decimam reliquisset?* 5. *Quod certè* D *iam factum est, cum messis tua pluuiarum benedictione subtracta, ieiuna defecit; & vindemiam tuam aut grando percussit, aut pruina decoxit. Quid auidè supputas? Nouem tibi partes retracta sunt, quia decimam dare noluisti. Hæc est enim Domini iustissima consuetudo, vt si tu illi decimam non dederis, tu ad decimam reuoceris.* 6. *Dabis impio militi, quod non vis dare Sacerdoti.* 7. *Decima ex debito requiruntur, & qui eas dare noluerit, res alienas inuasit.* 8. *Quanti pauperes in locis vbi ipse habitat, illo decimas non dante, fame mortui fuerint, tantorum homicidiorum reus ante tribunal æterni iudicis apparebit: quia à Domino pauperibus delegatam, suis vsibus reseruauit.* 9. *Ecce annus iam* E *finitus est, redde Domino pluenti mercedē.* 10. *Non de tuo aliquid exigit, quod refundas*; sed suum, imò sui partem decimam reposcit. Vide de decimis Conc. Trident. sess. 25. cap. 12. & ea quæ dixi in Deuter. cap. 14. in fine, & Numer. 18. in fine.

VERS. 11. *Increpabo.*] Id est, prohibebo quasi increpans (est catachresis) *deuorantem*, scilicet segetes vestras, putà locustam, q. d. Præcipiam locustis, eásque cohibebo, ne depascantur vestras fruges, ne vastent vestra sata. Vnde explicans subdit: *Et non corrumpet fructum terræ vestræ.*

VERS. 12. *Eritis enim vos terra desiderabilis.*] Primò, Se- A ptuag. subintelligunt *sicut*. Vnde vertunt: *Vos eritis sicut terra voluntaria*, id est, volita & desiderabilis, q.d. Eritis virentes, florentes, prosperi, abundantes omnibus frugibus & opibus. ita Cyril. aut vt Vatab. q.d. Vos eritis homines habitantes terram fertilissimam & amœnissimam.

Terra desiderabilis erat Iudæa tripliciter.

Secundò, potest esse epexegesis: *vos*, id est, terra vestra erit *desiderabilis*, Tigurina, *optata*, q. d. Omnes gentes optabunt habitare in terra vestra, vtpote benedicta à Deo, ideóque frugibus abundante. ita S. Hieron. Remig. Hugo, Lyra. Tertiò, Hebr. ad verbum est, *vos eritis terra* חפץ *chephets*, id est, voluntatis, complacentiæ, desiderij, in qua scilicet complacebit sibi Deus, quámque bene- B dicet bonísque omnibus cumulabit: quia enim vos obeditis Deo, eúmque colitis dando ei decimas & primitias; hinc vicissim Deus sibi complacebit in vobis, ac propter vos in terra vestra, vt per eam eiúsque fertilitatem vos locupletet & beet. Vnde Chald. vertit: *Habitabitis in terra domus maiestatis meæ, & fiet in ea voluntas mea, dicit Dominus*: q.d. Quia vos facitis voluntatem meam, hinc vicissim voluntas & complacentia, indéque beneficentia mea effundet se in vos & in terram vestram, in eáque commorabitur & conquiescet. Sic Iudæa à Daniele cap. 11. 16. vocatur *terra inclyta*, Hebr. צְבִיָה *tsebia*, id est, C gloria, decor, voluntas, beneplacitum, desiderium, res dilecta & grata instar capreoli. Vide ibi dicta.

Alleg. est Ecclesia & anima sancta.

Alleg. Ecclesia & anima sancta est terra *chephets*, in qua scilicet sibi complacet Deus, iuxta illud Isaiæ 62. 2. *Videbunt gentes iustum tuum, & cuncti reges inclytum tuum, & vocabitur tibi nomen nouum quod os Domini nominauit. Et eris corona gloriæ in manu Domini, & diadema regni in manu Dei tui. Non vocaberis vltrà derelicta, &c. sed vocaberis, voluntas mea in ea, & terra tua inhabitabitur: quia complacuit Domino in te.* Eadem in Cant. 2. 9. vocatur *tsebia*, id est, caprea amabilis & gratiosa, quia sponsus eius est Christus gratiosissimus, vt capreolus. *Similis, inquit, est dile-* D *ctus meus capreæ hinnulóque ceruorum.* Et vers. 17. *Reuertere, similis esto dilecte mi capreæ hinnulóque ceruorum super montes Bethel.* Et cap. 4. 5. *Duo vbera tua, sicut duo hinnuli capreæ gemelli, qui pascuntur in lilijs donec aspiret dies & inclinentur vmbræ.* Et Ierem. 2. 19. *Quomodo ponam te in filios, & tribuam tibi terram desiderabilem, hæreditatem præclaram exercituum Gentium?* Hebr. est hæreditatem צְבִי צִבְאוֹת *tsebi tsibot*, id est, *gloria caprearum*, vel iucunditatis iucunditatum, id est, summè amabilis, charissima & iucundissima.

Vers. 13.] Inualuerunt super me verba vestra, dicit Dominus.

E

Vers. 14.] Et dixistis: Quid locuti sumus contra te? Dixistis: vanus est, qui seruit Deo: & quod emolumentum quia custodiuimus præcepta eius, & quia ambulauimus tristes coram Domino exercituum?

Vers. 15.] Ergo nunc beatos dicimus arrogantes: siquidem ædificati sunt facientes impietatem; & tentauerunt Deum, & salui facti sunt.

Vers. 16.]

Verſ. 16. Tunc locuti ſunt timentes Dominũ, vnuſquiſque cum proximo ſuo. Et attendit Dominus,& audiuit;& ſcriptus eſt liber monumenti coram eo timentibus Dominum, & cogitantibus nomen eius.

Verſ. 17.] Et erũt mihi, ait Dominus exercituum, in die qua ego facio, in peculium:& parcam eis,ſicut parcit vir filio ſuo ſeruienti ſibi.

Verſ. 18.] Et conuertimini, & videbitis quid ſit inter iuſtum & impium: & inter ſeruientem Deo, & non ſeruientem ei.

Vers. 13. *Inualuerunt ſuper me.*]Id eſt,contra me. Redit Propheta ad blaſphemiam Iudæorum cap. 2. verſu vlt. quia frequens erat in ore eorum. Pro *inualuerunt* Hebr. eſt חָזְקוּ *chaſcku*, id eſt, roborata ſunt, primò,quia contentioſè, validè & clamoſè perſiſtitis, imò creſcitis in veſtra blaſphemia, iugitérque illud mihi occlamatis: *Vanus eſt qui ſeruit Domino.* ita Lyra. & à Caſtro. Secundò, quia hæ veſtræ aſsiduæ & rixoſæ blaſphemiæ mihi valde graues & moleſtæ accidunt, meque quaſi lapide molari aggrauant & opprimunt. ita S.Hieron.Remig. Haymo & Arias. Tertiò, Tigurina vertit: *Superant me verba veſtra,*quia ſcilicet vos veſtris clamoribus & blaſphemiis plures auertitis à me, quàm Prophetæ mei ſuis concionibus ad me conuertant: ſicut hæretici plures peruertunt, quàm Catholici conuertant. Omnes enim naturaliter propendent, imò ruunt in libertatem carnis quam prædicant hæretici, & abhorrent à continentia & vitæ ſeueritate, quam prædicant Catholici.

Vers. 14. *Et dixiſtis: Quid locuti ſumus contra te?*] Hebr. נִדְבַּרְנוּ *nidbarnu*, vtpote in *niphal*, ſignificat aſsiduam & continuam locutionem. Vnde Chald. vertit: *In quo multiplicauimus ſermonem contra te?* Audi eorum murmura contra Dei prouidẽtiam, iuſtitiam & ſanctitatem.

Vanus eſt qui ſeruit Domino.]Tigurina: *Fruſtra ſeruitur Deo.* Chald. *nihil lucratur qui colit coram Domino*, nimirum

Vulgus amicitias vtilitate probat.

Vanus ergo,id eſt,indonatus,irremuneratus, quia nullum ſeruitutis ſuæ recipit lucrum, aut præmium. Hoc eſt iudicium mundi, quo mundani vanos cenſent viros pios,iuſtos, ſinceros, auſteros, præſertim cùm vident eos depauperari, deſpici, deprimi, affligi: quia vera bona virtutis & gloriæ æternæ ignorant; ſed omnia metiuntur præſenti aſpectu,ſenſu & guſtu; vti faciunt pueri,porcelli & bruta. Ac proinde ipſimet vani ſunt; quia nonniſi caducis & vanis paſcuntur. Ita vxor Iob ei afflicto inſultabat dicens: *Adhuc tu permanes in ſimplicitate tua? benedic Deo & morere.* Cui ſapienter Iob, æquè ac generoſè reſpondit: *Quaſi vna de ſtultis mulieribus locuta es. Si bona ſuſcepimus de manu Dei, mala quare non ſuſcipiamus?* Iob. 2. 10. Sic Tobiam occaſione officij ſepulturæ excæcatum, irridebant cognati dicentes cap. 2. 15. *Vbi eſt ſpes tua, pro qua eleemoſynas & ſepulturas faciebas? Tobias verò increpabat eos di-*

Mundani pietatem cenſent vanitatem.

A *cens: Nolite ita loqui, quoniam filij ſanctorum ſumus, & vitam illam expectamus quam Deus daturus eſt his, qui fidem ſuam nunquam mutant ab eo.* Sanè ſi iuſti non haberent ſpem alterius, & melioris vitæ, vanè ſe affligerent, & fruſtra aliorum afflictiones ſuſtinerent. Nam, vt ait Apoſt. 1. Corinth. 15, 19. *Si in hac vita tantùm in Chriſto ſperantes ſumus, miſerabiliores ſumus omnibus hominibus.* Nunc autem quia ſperamus aliam vitam, beatam & æternam, pro modicis vitæ huius tribulationibus; hinc feliciores ſumus omnibus hominibus. Ita S.Caſimirus Dux Lithuaniæ, & filius Caſimiri regis Poloniæ, cùm in morbum incidiſſet, medicique aſſererent ab eo liberari non poſſe, niſi vxorem duceret, reſpondit: *Elige virB ge mori: non enim noui aliam vitam, niſi cœleſtem immortalitatem.* Quocirca ne virginitatis propoſitum infringeret, maluit occumbere, fierique Deo caſtitatis victima, vt in æternum cum Deo & Agno, angelus inter angelos viueret. ita habet eius vita.

Quia ambulauimus triſtes.] Heb. קְדֹרַנִּית *kedorannit*, id eſt, vt Tigurina, *pullati*, atrati, quaſi mœſti, afflicti & pœnitẽtes. Pagnin. *humiles*. Septuag. *ſupplices*. Chald. *in depreſſione ſpiritus*. Vnde per antitheſin ſubditur.

Ergo nunc beatos dicamus arrogantes.] Qui audent omnia, ideóque ſe extollunt, & dominantur modeſtis, eóſque calcant & affligunt, vti C quotidie videmus. Vers. 15.

Si quidem ædificati ſunt.] Id eſt, prolibus, & ſimul domibus, villis, opibus, deliciis, honoribus aucti ſunt impij. Eſt hebraiſmus.

Tentauerunt.] Id eſt, ad iram prouocauerunt. Vnde Septuag. vertunt: *reſtiterunt Deo.* Secundò, magis genuinè, & neruoſè *tentauerunt*, Hebr. בָּחֲנוּ *bachanu*, id eſt, probauerunt Deum. q. d. Impij ſuis ſceleribus non contenti, alia aliis, & numero, & grauitate enormia addiderunt ad hoc, vt experirentur an eſſet numen ſcelerum vindex. Voluerunt ergo ſua audacia & improbitate mouere numini bilem, vt viderent an concitaretur ad ſe vindicandum. Verùm cum viderent non eſſe vocem, neque ſenſum, Deúmque nullam iræ, nullam vindictæ dare ſignificationem, ſed ex adD uerſo ſe impunè peccare, liberos eſſe ab omni pœna, imò omnia ſibi ex voto fluere & proſperè ſuccedere, tunc velut victores, imò debellatores numinis, quaſi nullum eſſet, vel impotens ad vindicandum, ſecuri in ſua impietate viuere, luxuriari & laſciuire cœperunt. ita à Caſtro.

Tunc locuti ſunt.] q. d. Tunc iuſti & pij ſibi contra blaſphemos, & atheos defendendam ſuſceperunt Dei cauſam, purà prouidentiam & iuſtitiam, atque ad id ſe mutuo cohortati ſunt, nimirum aſſerendo illa quæ à patribus, & è Scriptura didicerant, ſcilicet Deum in hac vita multa diſſimulare & impunita relinquere; vt acriùs & pleniùs ea puniat in futura, vtque in die iudicij E generalem in omnes exerceat iuſtitiam. ita S. Hieron. & paſsim alij, vno excepto Aria, qui vertit: *Tunc vaſtati ſunt timentes Dominum*, ſcilicet ab impiis & atheis impunè eos inuadentibus: quia, inquit, Heb. דַּבֵּר *dibber*, id eſt, loqui, ſubinde ſignificat vaſtare, perdere, vt pſal. 2. 5. 2. Paral. 22. 10. Vnde דֶּבֶר *deber* ſignificat peſtem & mortem. Vers. 16.

Et attendit Dominus.] Aliqui putant hæc eſſe verba piorum, quæ ſcilicet ipſi locuti ſunt ad de-

fendendam Dei prouidentiam.q.d.Deus non negligit, sed attendit dicta & facta tam iustorum, quàm iniquorum, eáque in libro memoriæ suæ conscribit, vt in die iudicij ea depromat, publicéque legat & iudicet. ita Lyra. & Clarius.

Meliùs alij censent esse verba Prophetæ, q. d. Deus tam impiorum blasphemias, quàm piorum apologias attendit, easque in libro monumenti, id est, memoriæ conscripsit, idque in gratiam piorum timentium se, & cogitantium nomen eius, qui scilicet nomen & gloriam Dei assiduè cum veneratione cogitant, inuocant, prædicant & celebrant, vt in die iudicij eorum erga se fidem, religionem & pietatem toti mundo ostendat, & æterna corona præmiet. ita S. Hieron. Theod. Remig. Ruper. Hugo & alij.

Nota, liber monumenti est liber memoriæ, vt habent Hebræa & Græca. Syrus & Arabicus Antiochenus vertunt: *Scriptus est liber recordationis.* Arabicus Alexandrinus: *Audiuit Dominus hoc, & scripsit librum in quo est hoc, & fecit illum memoriam* (recordationem) *coram omnibus timentibus Dominum, vt timeant nomen eius.* Deus enim in sua memoria, quasi in libro monumenti annotat, & conscribit singulorum hominum dicta & facta, vt in die iudicij ea ex illo legat coram omnibus hominibus & angelis, ac cuique pro meritis, vel demeritis præmium vel pœnam decernat. Vnde de eo ait Daniel 7. 10. *Iudicium* (id est, Deus iudex cum sanctis, quasi suis assessoribus) *sedit, & libri aperti sunt.* Et S. Ioannes Apocal. 20. 12. *Libri aperti sunt: & alius liber apertus est, qui est vitæ; & iudicati sunt mortui ex his quæ scripta sunt in libris, secundùm opera ipsorum.* Vide ibi dicta. Hic ego *liber timentiū Deum*, est *liber prædestinationis*, qui alibi vocatur *liber Dei.* Vnde Exodi 32. Moses ait Deo: *Aut dele me de libro tuo quem scripsisti*; & *liber viuentium*, vt psal. 68. 29. *Deleantur de libro viuentium.* Idem vocatur *liber cœli. Gaudete quod nomina vestra scripta sunt in cœlo.* Lucæ 10. 20. Idem à S. Ioanne in Apocal. crebrò vocatur *liber vitæ*: quia in eo Deus sanctos & electos conscripsit ad vitam æternam. Hic verò vocatur *liber monumenti*, Hebr. זכרון *Zeccaron*, id est, memoriæ, hoc est, mentis diuinæ; quod electi illi semper obuersentur, vtpote quos Deus peculiari amore, fauore & cura prosequitur, vt illos suo tempore in regnum suum transferat. Sic Deuter. 32. 34. ait Deus: *Nonne hæc condita sunt apud me, signata in thesauris meis?* scilicet in libris memorialibus, putà in archiuis mentis diuinæ. ita S. Cyril. *Scribitur*, inquit, *liber memoriæ timentibus Deum, quos aut fecit sibi familiares & intimos tempore acquisitionis, cùm scilicet Christus descendet è throno maiestatis comitantibus angelis, & statuet oues ad dextram, hædos ad sinistram.* Nec enim in Deo propriè est memoria, quæ est præteritorum: Deo enim nihil præterit, sed omnia sunt quasi præsentia. Loquitur ergo humano more: quia enim res præteritæ apud homines in memoria conseruantur, hinc idem tribuit Deo. Mentem ergo Dei omnia cognoscentem vocat memoriam, quatenus ipse ea quæ nobis præterita sunt cognoscit, & in se recondit, ac in sua notitia conseruat. Vnde S. August. in psal. 87. *Tunc*, inquit, *dicitur Deus meminisse, quando facit; tunc oblitus, quando non facit. Nam neque obliuio cadit in Deum, quia nullo modo mutatur; neque recordatio, quia non obliuiscitur.*

Liber memoriæ Dei est liber vitæ & cœli.

In Deo non est memoria, sed visio.

A Idem lib. 10. Confess. cap. 14. *Memoria*, ait, *quasi venter est animi*, &c. *Forte ergo sicut de ventre cibus ruminando, sic ista de memoria recordando proferuntur.* Deus autem nullius recordatur, nec quicquam extrahit latens de ventre & sinu memoriæ, vtpote qui omnia actu intuetur & videt. Rursum dicitur hic liber memoriæ, quia ad memoriam, famam & gloriam æternam transcribet sanctos, iuxta illud psal. 111. 6. *In memoria æterna erit iustus*; cùm omnis gloria & pompa impiorum & mundi transeat instar fumi, iuxta illud psalm. 9. 8. *Periit memoria eorum cum sonitu.* Et psal. 33. 17. *Perdidit de terra memoriam eorum.* Vis ergo memoriam & nomen æternum? Quære

B illud non apud homines, sed apud Deum; non in terra, vbi omnis memoria finietur cum sæculo, sed in cœlo, iuxta illud Sapientis cap. 8. 13. *Habebo per hanc* (sapientiam, scilicet practicam, hoc est virtutem) *immortalitatem & memoriam æternam.* Et Sapien. 4. 1. *O quàm pulchra est casta generatio cum claritate: immortalis est enim memoria illius.* Et Ecclesiastici 24. 28. ait Sapientia: *Memoria mea in generationes sæculorum.* Porrò quid præmij in hoc libro monumenti Deus decreuerit piis & iustis, subdit dicens.

Et erunt mihi, ait Dominus, in peculium, &c.] Vers. 17.
Alludit ad libros memoriæ, putà ad annales & diaria regum, de quibus Esther 2. 23. in quibus scripta fuerunt merita Mardochæi, ob quæ eum

C exaltauit Assuerus. Sic Pontifex habet librū memoriæ, in quo merita Prælatorum scribit, quos ad Episcopatum, vel Cardinalatum euehere destinat. *In die qua ego facio*, id est, faciam, scilicet iudicium. q. d. In die iudicij timentes me, meámque prouidentiam credentes & propugnantes, erunt mihi in peculium, id est, in populum proprium & peculiarem mihi dicatum, & ex mei visione ac fruitione beatum. ita S. Hieron. Theod. Remig. Ruper. Lyra. & alij. Nota, pro *peculium* Hebr. est סגלה *segulla*, id est, portio selecta, res rara & chara, thesaurus pretiosus, cimelium præstans. Alludit ad Exod. 19. 5. *Eritis mihi in peculium de cunctis populis.* Vide ibi dicta. Sicut enim in lege veteri Israëlitæ fuerunt peculium, Sancti sunt peculium Dei.

D id est, hæreditas Dei, & populus à Deo electus ex omnibus gentibus; ita in lege noua peculium Dei sunt Christiani & iusti per gratiam, qui proinde in cœlo erunt peculium Dei per gloriam, possessi à Deo, & vicissim possidentes Deū, quod vltimum hic propriè intendit Malachias. Agit enim de die iudicij, déque præmiis sanctorum. Aliter ergo hic sumitur peculium, quàm apud veteres Romanos & Iurisconsultos. Peculium enim, inquit Festus, à pecore dicitur, estque quicquid alicuius labore & industria comparatum & lucrifactum est. Et propriè seruorum est, sicut pecunia patrumfamilias & nobilium.

E Vnde apud maiores omne patrimonium dicebatur peculium, quia pecoribus vniuersa eorum substantia constabat. Vlpianus de peculio l. depositi: Peculium, ait, dictum est quasi pusilla pecunia, siue pusillum patrimonium. Peculium autem Tubero sic definiuit, quod seruus domini permissu separatum à rationibus dominicis habet, deducto inde si quid domino debetur. Florentinus in l. Peculium ff. de peculio: Peculium, inquit, ex eo consistit, quod parsimonia sua quis sibi parauit, vel officio meruit à quolibet sibi donari, idque velut proprium patrimonium ser- Peculij etymon & vis.

num suum habere quis voluit. Hinc Celsus in l. Stichorus. ff. de legatis 3. scribit pecuniam sine peculio, id est, sine fructu & lucro fragilem esse. Hic verò peculium sumitur pro hæreditate selecta, & thesauro raro charóque. Electi tamen possunt dici peculium Christi priori significatione, quia labore & pretio sanguinis Christi, qui propter eos seruilem naturam assumpsit, empti sunt, iuxta illud: *Empti estis pretio magno, glorificate & portate Deum in corpore vestro.* 1. Corinth. 6. Ingens hæc erit gloria sanctorum, quòd sint futuri peculium & cimelium Dei; sicut reprobi erunt mancipia & peculium diaboli, iuxta illud Christi: *Discedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius;* Matth. 25. 41. Hinc hoc peculium ab Apostolo vocatur sors sanctorum, regnum Christi, & familia Dei: *Gratias*, inquit, *agentes Deo Patri, qui dignos nos fecit in partem sortis sanctorum in lumine, qui eripuit nos de potestate tenebrarum, & transtulit in regnum filij dilectionis suæ*, Coloss. 1. 12. Et, *Cùm tradiderit regnum Deo & Patri.* 1. Corinth. 15. 24. Et, *Iam non estis hospites & aduenæ, sed estis ciues sanctorum & domestici Dei*, Ephes. 2. 19. Hoc præuidens Isaias cap. 44. 5. *Iste*, inquit, *dicet; Domini ego sum, & iste vocabit in nomine Iacob, & hic scribet manu sua, Domino; & in nomine Israël assimilabitur.* Porrò Deus hoc suum peculium, putà sanctos & beatos exornat longè magis, quàm paterfamilias colat suũ peculium, aut rex vel regina ornet suum cimelium. Cum enim eos habeat in summo amore, æquè ac honore, hinc eos omni lætitia, opulentia, sapientia, felicitate, imò seipso cumulat & beat. Vnde S. August. lib. 10. de ciuit. cap. 7. *Meritò*, ait, *illi in cœlestibus sedibus constituti, immortales & beati, qui creatoris sui participatione congaudent, cuius æternitate firmi, cuius veritate certi, cuius munere sancti sunt.* Et in psalm. 87. sub finem, explicans illud: *Sicut lætantium omnium* (vel vt ipse legit, *iocundatorum habitatio est in te.*) *Similes*, inquit, *ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est. Ibi totum negotium nostrum non erit nisi laudare Deum, & frui Deo. Et quid alium quæremus, vbi solus sufficit, per quem facta sunt omnia? Habitabimur & habitabimus: subiicientur illi omnia, vt sit Deus omnia in omnibus. Beati ergo qui habitant in domo tua, in sæcula sæculorum laudabunt te. Hoc vno beati otioso negotio.* Et in soliloq. cap. 35. *O quàm gloriosum est regnum, in quo tecum Domine regnant omnes sancti, amicti lumine sicut vestimento, habentes in capite suo coronam de lapide pretioso. O regnum beatitudinis sempiternæ, vbi tu Domine spes sanctorum, & diadema gloriæ, facie ad faciem videris à sanctis, lætificans eos vndique in pace tua, quæ exuperat omnem sensum. Ibi gaudium infinitum, lætitia sine tristitia, salus sine dolore, via sine labore, lux sine tenebris, vita sine morte, omne bonum sine omni malo. Vbi iuuentus nunquam senescit, vbi vita terminum nescit, vbi decor nunquam pallescit, vbi amor nunquam tepescit, vbi sanitas nunquam marcescit, vbi gaudium nunquam decrescit: quoniam ibi summum bonum possidetur, quod est videre semper faciem Domini virtutum. Felices igitur, qui de naufraga vita præsenti, ad tanta gaudia iam peruenire meruerunt: infelices verò nos & miseri, qui per huius maris magni fluctus procellosásque voragines nauem trahimus, ignorantes an ad portum salutis peruenire valeamus. Infelices*, inquam, *quorum est vita in exilio, via in periculo, finis in dubio*, &c.

Electi sunt peculium Christi.

Iidem sunt sors sanctorum.

Descriptio felicitatis beatorum.

A

Et parcam eis.] Parcere apud Latinos propriè significat parùm tangere, abstinere, veniam dare, vltionem remittere. Hinc per antiphrasin dictæ sunt Parcæ, quod nemini parcant, quas Gentiles tres esse finxerunt, Clotho, Lachesin, & Atropon, eásque Cicero lib. 3. de natura Deorum, Erebi & noctis filias, fatáque esse censet, quod nascentibus hominibus bonum malúmque conferant. Vnde est illud Cleanthis:

Parcæ quæ & quales?

Ducunt volentem fata, nolentem trahunt.

Fingũt eas vitæ hominum præesse, & nendo eam ducere instar fili & staminis. Nam

Clotho tenet fusum, Lachesis net, Atropos occat.

B

Vnde Virgil. Eclog. 4.

Concordes stabili fatorum numine Parcæ.

Sic hic sumi potest, q. d. Ego parcam præteritis vestris peccatis, vtpote iam per pœnitentiam vestram & meam condonationem obliteratis, & æterna obliuione sepultis, nec vllam de eis vindictam aut pœnam sumam. Quocirca quicquid triste est, quasi sæuas Parcas, & fata ab eis arcebo & propellam. Secundò, parcere idem est quod conseruare: & tunc in præterito habet parsi, ait Donatus; nam alias habet peperci. ita Plautus in Aulul. *Festo die*, ait, *si quid prodegeris, profesto egere liceat, nisi peperceris.* Et Virgil. 10. Æneid.

C

Argenti atque auri memoras quæ mille talenta,
Natis parce tuis. (parce, id est, conserua.)

Hinc Cicero orat. pro Quintio, opponit parcere & perdere, quasi contraria. *Iugulare ciuem*, inquit, *ne iure quidem quisquam bonus vult: mauult enim commemorare se cum posset perdere pepercisse, quàm cum parcere potuerit, perdidisse.* Idem pro Cœlio opponit parcere & spoliare: *Parcat*, inquit, *iuuentus pudicitiæ suæ, ne spoliet alienam.* Sic hic sumitur. Vnde Septuag. vertunt: *Eligam eos.* Alij: *Miserebor eorum.* Alij: *Indulgens ero in eos.* Hebr. enim חָמַל *chamal* significat affectum pietatis, misericordiæ, indulgentiæ, quo v. g. pater amat filium, eius miseretur, ei indulget, eum tuetur, fouet, nec vllo malo affligi sinit. Sic enim Deus tuebitur & seruabit electos suos in die iudicij, cùm non sinet eos affligi damnationis sententia, igne, vel vlla re alia, qua affligentur damnati, etiamsi electorum fuerint parentes, filij, cognati, amici. Est ergo metalepsis, *parcam*, id est, miserebor, & tuebor eos à communi maledictione, qua feriam improbos. Quos enim amamus, & quorum miseremur, eis in communi clade parcimus. Vnde Theodor. Parcam, inquit, id est, illos mihi vindicabo, & liberabo è manu impiorum. Sic sumitur parcere 2. Reg. 21. 7. *Pepercit rex Miphiboseth filio Ionathæ: pepercit*, id est, pio miserationis affectu eum complexus est, eum quasi pupillum in suam curam suscepit, fouit, aluit quasi Ionathæ sibi amicissimi filium. Nec enim Miphiboseth peccarat, vt ei Dauid peccatum condonaret, & propriè parceret. Et Ezech. 16. 5. *Non pepercit super te oculus.* Id est, nullus tui misertus est.

Parcere per misereri.

D

E

Duo generalia electorum præmia significat hic Propheta: prius, quod erunt peculium, id est, populus peculiaris Dei, ideóque ab eo cumulabuntur omni honore, decore, felicitate & gloria. Secundum, quod parcet eis, id est, amouebit ab eis metum damnationis, gehennæ, omnísque

Duplex præmium beatorum.

mali, eósque certos & securos faciet, quòd in æternum erunt beati, nihílque vnquam doloris vel mali sentient: sicut ex aduerso damnatorum duplex erit pœna: prior, carentia omnis solatij & boni: posterior, abundantia omnis miseriæ, tormenti & mali. Ingens enim erit gaudium beatorum, quando videbunt se liberari à crepitantibus gehennæ incendiis, cæterísque malis horrendis, quibus videbunt inuolui impios tot & tantos, præsertim quia videbunt se eadem aliquando per peccata sua meruisse, in eáque reipsa casuros fuisse, nisi Deus eos liberasset. Quocirca canent: *Misericordia Domini, quia non sumus consumpti,* quia non sumus damnati: *Nisi Dominus adiuuisset me, paulominus habitasset in inferno anima mea.* Et canticum Mosis: *Cantemus Domino: gloriosè*

A *enim magnificatus est: equum & ascensorem proiecit in mare:* liberauit nos de manu Pharaonis, id est, diaboli, peccati & gehennæ, Exodi 15. 1. Et Canticum Agni, dicentes: *Magna & mirabilia sunt opera tua Domine Deus omnipotens: iusta & vera sunt via tua Rex sæculorum: quis non timebit te, & magnificabit nomen tuum?* Apocalyp. 15. vers. 3.

Et conuertimini & videbitis.] q. d. Vos, ô impij, negantes Dei prouidentiam, in die iudicij mutabitis sententiam, licèt serò & coactè; videbitis enim & reipsa sentietis, quantum intersit inter iustum & impium, quando videbitis hunc igni æterno, illum paradiso cælóque addici, vti fusius explicat Malachias cap. seq. ita S. Hieron. Remig. Ruper. Ribera & alij. Vers. 18.

CAPVT QVARTVM.

SYNOPSIS.

Pergit describere diem iudicij, in quo desinet impiorum felicitas, & incipiet eorum infelicitas; atque ex aduerso desinet piorum infelicitas, & incipiet eorum felicitas nunquam finienda. Tunc ergo Deus, qui in hac vita impiorum scelera dissimulauit, & pios ab eis affligi permisit, assumet iudicium, ostendétque se esse Deum iudicij, ac illum diem iudicio vniuersali hominum omnium ab æterno præfiniuisse, ideóque in hoc mundo permisisse pios ab impijs vexari, vt horum improbitas, illorum virtus in die illo decretorio declaranda, & gloria cælesti præmianda, coram toto mundo enitesceret: Orietur, *inquit,* vobis timentibus nomen meum Sol iustitiæ, *&c.* Et calcabitis impios. *Hinc secundò vers. 4. monet vt legem Dei custodiant, eo quòd per eam sint iudicandi, ideóque asserit se ante diem iudicij præmissurum Eliam, qui ipsos ad legis Dei custodiam exstimulet, vt indicis non iram & anathema maledictionis, sed clementiam & remunerationem æternam experiantur.*

Vers. 1.] Ecce enim dies veniet succensa quasi caminus: & erunt omnes superbi, & omnes facientes impietatem, stipula: & inflammabit eos dies veniens, dicit Dominus exercituum, quæ non derelinquet eis radicem & germen.

Vers. 2.] Et orietur vobis timentibus nomen meum Sol iustitiæ, & sanitas in pennis eius: & egrediemini, & salietis sicut vituli de armento.

Vers. 3.] Et calcabitis impios, cùm fuerint cinis sub planta pedum vestrorum, in die qua ego facio, dicit Dominus exercituum.

Vers. 4.] Mementote legis Moysi serui mei, quam mandaui ei in Horeb ad omnem Israël, præcepta, & iudicia.

Vers. 1. ECCE *enim dies.*] Tò *enim* dat caussam præcedentium, q. d. In die iudicij videbitis quid intersit inter pium & impium, nec pios vanè & frustra seruiuisse Deo. Ecce enim dies veniet, qui impios cremabit, sicut ignis stipulam: piis autem orietur Sol iustitiæ. Dies hic est dies iudicij extremi: huius enim solius præcursor erit Elias. ita S. Hieron.

B Cyril. Theod. Remig. Lyran. & alij, vno excepto Aria, qui per diem accipit diem quo Christus, & Christianismus orbi illuxit: ille enim impiis fuit quasi caminus, eorum impietatem manifestans, redarguens & comburens; piis verò fuit quasi Sol iustitiæ, & sanitas, tum mentis, tum corporis. Sed hoc præposterum est, & mysticum.

Succensa.] Igne, tum spirituali & mystico, putà ardenti ira & vltione Christi iudicis, qua impios à piis separabit, eósque ad tartara damnabit & præcipitabit, iuxta illud Daniel. 7. 9. *Thronus eius flamma ignis, rota eius ignis accensus. Fluuius igneus rapidúsque egrediebatur à facie eius: millia millium ministrabant ei, & decies millies centena millia assistebant ei: iudicium sedit, & libri aperti sunt.* ita S. Hieron. Remig. & Clarius: tum vero & pro- Dies iudicij igne succēsa duplici.

C prio, putà igne conflagrationis mundi, qui præibit iudicium; & igne inferni, qui statim post iudicium damnatos in gehennam conuoluet, & celerrimè abripiet quasi stipulam. Ignis enim conflagrationis secernet impios à piis; tùm quia eos grauiùs vret, grauiorémque necem & stragem pro demeritis inferet, quàm piis: tum quia separabit eos loco & statu in die iudicij, vt ad sinistram iudicis quasi hædi mactandi consistant, ibique eis quasi carnifex assistet, vt post iudicis sententiam illico eos in tartara quasi turbo deturbet. ita Lyran. & Vatab. Huc allusit Apostolus 1. Corinth. 3. 13. cùm diem iudicij describens ait: *Vniuscuiusque opus manifestum erit. Dies enim Domini declarabit, quia in igne reuelabitur: & vniuscuius-*

quæ opus quale sit ignis probabit. Vide ibi dicta.

Moral. nota impios suis peccatis succendere sibi hunc ignem, vt docet Isaias c. 50. 11. *Ecce,* inquit, *vos omnes accendentes ignem, accincti flammis: ambulate in lumine ignis vestri, & in flammis quas succendistis.* Vide ibi dicta. Sic Babylonij succendentes fornacem, non tribus pueris, qui in ea Dei virtute illæsi manserunt, sed sibi ipsis eam accenderunt. Nam *erupit flamma, & incendit quos reperit iuxta fornacem de Chaldæis,* Daniel. 3. 48.

Sicut caminus.] Septuag. *Sicut clibanus.* Alij, *Sicut furnus.* Cogita horrorem fornacis & incendij Babylonici, *in quo effundebatur flamma super fornacem cubitis* 49. Daniel. 3. 48. Cogita fornacem, qua cœlesti igne combusta est Sodoma & Pentapolis, Genes. 19. Cogita incendia arcium & vrbium, si quæ vnquam oculis spectasti; & scito hæc tantùm fuisse vmbram & scintillam huius camini, quo igne cœlesti conflagrabit totus orbis, omniáque quæ in eo sunt, putà domus, templa, arces, villæ, vrbes, arbores, animalia, homines, cæteráque vniuersa, ita vt tota terra videatur esse furnus & clibanus ardens. Rursum hic caminus & ignis conflagrationis mundi, tantùm erit vmbra & scintilla ignis gehennæ, vbi fumus tormentorum ascendit in sæcula sæculorum, Apoc. 19. 3. Hunc ignem tibi propone, cùm te libido, superbia, ira, dæmon, vel mundus ad scelus sollicitant.

Et erunt omnes superbi, & omnes facientes impietatem, stipula.] Hoc est quasi stipula, instar stipulæ, q. d. Superbi & potentes, qui in hac vita erant fortes, ferrei & ænei, ita vt nemo auderet eis resistere; ipsi verò auderent pugnare cum Deo; hi in die iudicij erunt infirmi, imbelles & inualidi vt stipula, quæ igni resistere nequit: quia ab efficaci & potenti vltione Dei, quasi stipula correpti, celerrimè cremabuntur; nec tamen consumentur, sed seruante eos Deo ad æterna tormenta, semper manebunt viui; vt semper ardeant. Ecce tunc apparebit non fuisse vanos eos qui seruiuerunt Deo, sed vanos & stultos qui seruiuerunt Veneri, ambitioni & Mammonæ; quia pro modico honore, pretio & voluptate accersiuerunt sibi æternos ardores: pij verò per modicum despectum, paupertatem & dolorem accersiuerunt sibi gloriam æternam.

Quæ non derelinquet eis radicem & germen.] *Et,* id est, *nec.* Est prouerbium, significans plenam excisionem & perditionem, q. d. Dies illa iudicij igne suo ita afflabit, excindet & perdet impios, eorúmque opes, delicias, felicitatem & gloriam, quasi stipulam, vt non tantùm hæc omnia, sed & omnis boni spem in æternum eis adimat, eósque in æternam mortem & ignem præcipitet; sicut arbor, aut potiùs stipula succisa, vel euulsa radice, ac succensa non potest repullulare in germen, & renasci. ita S. Cyril. & Alber. Secundò, Lyra. per radicem intelligit spem redeundi ad statum gratiæ & meritorum. q. d. Impiis in die iudicij nulla supererit spes errores & lapsus suos corrigendi, nulla spes pœnitentiæ & veniæ, nulla spes redeundi ad Dei gratiam, nullum tempus dabitur satisfaciendi, aut merendi vitam æternam. Prior sensus literalis est, posterior moralis.

Vers. 2. *Et orietur vobis timentibus nomen meũ Sol iustitiæ.*] *Iustitiæ,* tum propriè dictæ, tum naturalis & symbolicæ, hoc est, salutis, gloriæ & felicitatis. Iustitia enim naturæ congrua, & quasi debita, est

A eius integritas, salus & decor. Hinc iustitia, æquè
ac salus, subinde in Scriptura capitur pro mundi- Iustitia pro munditie & splendore.
tia, claritate & splendore, vt Psal. 131. vers. 9. &
16. *Sacerdotes tui induantur iustitiam.* Et, *Sacerdo-*
tes eius induam salutari. vbi Chald. pro *iustitiam*
vertit *mũditiem,* vti & hic pro *Sol iustitiæ,* vertit *Sol*
puritatis. Et Isaiæ 61. vers. 10. *Induit me vestimen-*
tis salutis, & indumento iustitiæ circundedit me, hoc
est, induit me vndequaque mundissima veste per
Christum Saluatorem. Idem enim est vestimen-
tum salutis, & indumentum iustitiæ: posterior
enim versus explicat priorem. ita Prado in Eze-
chielem cap. 16. vers. 4. sub finem. Iustitia ergo
hic est salus, decor & gloria. Vnde explicans sub-
dit: *Et sanitas in pennis eius.* Iustitia enim Soli de-
B bita, est eius splendor, & vis sanandi. Iam Theod.
Arias, & Clarius hæc accipiunt de primo Chri-
sti ortu & aduentu in mundum, quem ipse quasi
Sol oriens illuminauit, calefecit, omníque gratia
& virtute fœcundauit & viuificauit. Hinc dicitur Christus est Sol iustitiæ ob quinque analogias in primo suo aduentu.
iustitia, quia ex se radios iustitiæ diffudit, quibus
iustificauit, & in dies iustificat peccatores quos-
cumque, qui eum intueri, id est, in eum credere,
eíque obedire volunt; sicut Sol omnibus qui ocu-
los ad se conuertunt, lucem, lætitiam & vitam 1.
impertit. Secundò, oriens Sol est instar sponsi de 2.
thalamo suo prodeuntis; ita Christus est sponsus
Ecclesiæ. Tertiò, Sol est instar gigantis in stadio, à 3.
carceribus ad metam inoffenso cursu properan-
C tis: ita Christus princeps omnipotens potenter
gloriosum gratiæ suæ cursum absoluit, vt à ne-
mine præpediri possit. Quartò, Sol non expectat 4.
preces, sed statim refulget, & omnibus videnti-
bus lucem vitámque affert: ita Christus prior di-
lexit nos, & cùm inimici essemus præuenit, spon-
téque sua maximis beneficiis ditauit & ditat. Ipse
est ergo noster Apollo, sanitatis præses; ipse rex
omnium sæculorum, omnia noua luce, noua vita,
noua pulchritudine exornans. Quintò, Sol nubi- 5.
bus obuelatur, eclipsim patitur, rutilus & ruber
apparet: ita Christus carne assumpta velatus est, in
cruce deliquium passus, illuminatus per resurre-
ctionem, ruber & formidandus est iudex & vin-
D dex peccatorum. Verùm hic agi de secũdo Chri- Christus in die iudicij propriè erit Sol iustitiæ ob 7. analogias.
sti aduentu, patet ex præcedentibus & seq. quæ
omnia spectant ad diem iudicij, in quo Deus cui-
que pro meritis retribuet pœnam vel præmium.
Tunc ergo piis orietur Deus & Christus quasi
Sol iustitiæ, impiis verò occidet. Primò & genui-
nè, quia sicut Sol obscura illuminat, & videnda ac
conspicua oculis omnium exhibet; ita Christus
piorum virtutem & iustitiam, quæ in hac vita ab
impiis obscurabatur & deprimebatur, in die iu-
dicij illustrabit & clarificabit, & toti orbi con-
spicuam & gloriosam exhibebit. ita S. Hieron.
Vnde dicitur *iustitiæ,* Chald. *puritatis,* id est, iu-
E stissimus, purissimus & sanctissimus: quia iustos &
iustitiam hic oppressam, ibi splendescere & co-
ruscare faciet. Secundò, quia sua claritate, maie- 2.
state & gloria radiabit quasi Sol. Hinc eo morien-
te in cruce obscuratus fuit Sol, vt indicaret veri
Solis occasum. Tertiò, quia sanctos mira lætitia 3.
afficiet, post longas ærumnas persecutionum &
tribulationum huius vitæ, sicut Sol post longas
tenebras noctis oriens homines exhilarat. ita S.
Hieron. Theod. Remig. Rupert. Lyra. & Vatab.
Quartò, quia vt Sol dispellet omnem caliginem 4.
errorum, peccatorum, concupiscentiarum, tenta-
tionum, adducétque perpetuum diem veritatis,

5. gratiæ & iustitiæ. Quintò, quia Solis lumen non est vulgare, quale est candelæ, lucernæ, ignis, stellarum, sed eximium & gloriosum; ita Christus in die iudicij lumine gloriæ illustrabit sanctos, in anima, beando illos visione Dei, quæ eis beatitudinem & gloriam æternam afferet; & dote claritatis donabit eorum corpora. Nam, vt ait Christus Matth. 13. 43. *fulgebunt iusti sicut Sol in regno*
6. *patris eorum*. Sextò, quia sicut Sol *aquilarum oculos vegetat, nostros sauciat inspectus & tenebrat*, ait S. August. lib. 2. de moribus Manich. cap. 8. ita Christus iustorum mentes acuet & vegetabit in æternum, impiorum verò animos oculósque sua
7. luce excæcabit. Septimò, quia Sol sua vnitate hieroglyphicum est Dei; sua verò trinitate symbolum est S. Trinitatis: *In Sole enim tria sunt, & separari non possunt, cursus, splendor, calor. Videmus enim Solem in cœlo currentem, fulgentem, calentem: Diuide ergo si potes Arriane Solem, & tunc demum diuide Trinitatem*, ait S. August. serm. 6. de verbis Apostoli. Idem serm. 181. de Tempore: *Sol*, ait, *candor, & calor, & tria sunt vocabula, & tria vnum. Quod candet hoc calet, & quod calet hoc candet; tria hæc vocabula res vna cognoscitur: ita Pater, & Filius, & Spiritus S. tres personæ in deitate vnum sunt, & indiuidua vnitas rectè creduntur*. Deus est ergo Sol, *quia solus ille colendus est, quo solo fruens, beatus fit cultor eius, & quo solo non fruens, omnis mens misera est, qualibet re alia perfruatur*, ait S. August. lib. 2. contra Faustum 5. Sol enim dictus est, quod solus, id est, vnus duntaxat sit in mundo, quodque solus cùm est exortus, obscuratis omnibus aliis sideribus, appareat, ait Cicero lib. 2. de Nat. deorum. Quocirca Manichæi Solem adorabant vt Deum, imò censebant ipsummet esse Christum, vti ibidem cap. 6. subdit S. August. *Hic*, inquit, *obscœnissimis pannis vestris conamini assuere ineffabilem Trinitatem, dicentes Patrem in secreto quodam lumine habitare: Filij autem in Sole virtutem, in Luna sapientiam, Spiritum verò S. in aere*. Et paulò antè refellens eorum de Sole figmenta: *Primò*, inquit, *eum nauim quandam esse dicitis: ita non tantùm, vt dicitur, toto cœlo erratis, sed & natatis. Deinde cum omnium oculis rotundus effulgeat, eáque illi figura pro sui ordinis positione perfecta sit, vos eam triangulam perhibetis, id est, per quandam triangulam cœli fenestram, lucem istam mundo terrísque radiare* (sicut Solis radij cùm per foramen triangulare transeunt, mox iterum se colligunt, orbiculantur, & rotundi apparent, vt Solem rotundum à quo manant, repræsentent, vti docent Perspectiui, & patet ipsa experientia.) *Ita fit vt ad istum quidem Solem dorsum ceruicémque curuetis, non autem ipsum tam clara rotunditate conspicuum, sed nescio quam nauim per foramen triangulum micantem atque lucentem, quasi confictam cogitatis, adoretis*. Ex aduerso Anaxagoras censuit Solem esse lapidem ardentem, ait idem S. August. lib. 18. Ciuit. cap. 41. Cum enim olim lapis in Ægos, Thraciæ amnem, è cœlo cecidisset, Anaxagoras (quem etiam prædixisse ferunt id futurum) affirmauit cœlum omne ex lapidibus cõstare, Solémque ipsum candens esse saxum. Quocirca Euripides eius discipulus in Phaëtonte tragœdia, Solem auream glebam nuncupauit. Eam ob causam Anaxagoras à Cleone impietatis accersitus, defensúsque à Pericle discipulo, talentis quinque & exilio mulctatus est. ita Diogen. Laërt. in eius vita.

Sol dictus, quia solus in mundo.

Manichæi Solem censebant esse nauim triangulam.

Anaxagoras ait Solem esse lapidem ardentem.

A. Ad Manichæorum errorem accedit Homerus; & ex eo Plinius lib. 2. c. 6. Quare quæ Plinius elogia dat Soli, nimis vtique augusta & diuina, tu Christo Soli iustitiæ verissimè assigna: *Planetarum*, inquit, *medius Sol fertur amplissima magnitudine ac potestate: nec temporum modò terrarúmque, sed siderum etiam ipsorum cœlíque rector. Hunc mundi esse totius animum, ac planius mentem; hunc principale naturæ regimen, ac numen credere decet opera eius æstimantes: Hic lucem rebus ministrat, aufértque tenebras: hic reliqua sidera occultat; hic vices temporum, annúmque semper renascentem ex vsu naturæ temperat. Hic cœli tristitiam discutit, atque etiam humani animi nubila serenat. Hic suum*
B *lumen cæteris quoque sideribus fœnerat, præclarus, eximius, omnia intuens, omnia etiam exaudiens, vt principi literarum Homero placuisse, in vno eo video*. Rursũ Plato in Cratylo triplex dat ἥλιον, i. Solis etymon. Ἅλιος, inquit, *Dores vocant* ἅλιον: ἅλιος *autem fuerit, quod homines in vnum eundémq; locum congreget, vbi primum ortus est. Dici etiam posset videri* ἀπὸ τοῦ ἀεὶ εἱλεῖν, *id est, quod sẽper voluatur, sc. circa terram perpetuò quodam cursu*. Tertiò, dicitur αἰόλος, *quod res quæ è terra fiunt variè efformet*. αἰολεῖν *enim id significat*. Tria hæc competunt Christo, qui est Sol iustitiæ. Nam 1. Christus omnes fideles in vnam Ecclesiam à suo in orbem aduentũ congregauit, & iugiter congregat. 2. Christi oculus, cura & mens semper oberrat & voluitur circa Ecclesiam. 3. dotes & virtutes singulorum
C fidelium in Ecclesia variè efformat, vti docet Apost. 1. Corinth. c. 4.

Solis, id est, Christi elogia.

Hinc Christi typus & præcursor fuit Samson, Iudic. 13. 24. sicut enim Iudæis à Philisthinis oppressis Deus nasci fecit Samsonem, qui populum suum ab hostium tyrannide liberaret, indéque vocatus est שִׁמְשׁוֹן *samson*, id est, Sol lætitiæ, à שֶׁמֶשׁ *scemesc*, id est, Sol, & שָׂשׂ *sçasç*, i. gauisus est, vel potius Samson, id est, paruus Sol, vt sit diminutiuũ à *scemesc*, q.d. Israëli in tenebris, mærore & seruitute constituto, ortus est soliculus, id est, paruus nouúsque Sol, putà Samson iudex & vindex, qui tenebras hasce dispellat, & Iudæos noua luce, libertate & lætitia perfundat & recreet. Ita pariter Christus verus Samson, orbi à peccatis & ærum-
D nis oppresso datus est à Deo quasi Sol oriens ex alto, qui peccata in primo aduentu, sed ærumnas omnes & mortem in secundo fugabit & abolebit; túmque non amplius dicent: *Vbi est Deus iudicij?* Videbunt enim Solem iustitiæ, putà Christum, qui iustè pro meritis puniet impios, & præmiabit pios. Plura de Sole dixi Isaiæ c. 45. 6. vbi ostendi Solem esse symbolum regis, & multò magis Christi Domini, qui est rex regum.

Samson, id est, paruus Sol, typus Christi.

Denique noster Martinus de Roa lib. 1. Singular. c. 14. censet Christum vocari Solem iustitiæ, id est, verum iustúmque amicum, qui radios suæ beneficentiæ in fideles suos, quasi amicos ef-
E fundat. Solem enim apud sacros & profanos scriptores amicitiæ esse symbolum, ob quinque analogias. Prima est, vnicus est Sol, & vnicus debet esse amicus: plures stellæ, plures familiares, iuxta illud Eccles. 6. vers. 6. *Pacifici sint tibi multi, consiliarius vnus è mille*. Secunda, Sol Euripidi est aurea gleba, Homero restis aurea è cœlo in terram demissa, eo quod ipse aurum gignat in imis terræ visceribus: ita amicus est aurum optimum, thesaurus ingens. Eccles. 6. vers. 14. *Amicus fidelis protectio fortis, qui autem inuenit illum, inue-*

Sol typus veri amici ob quinque analogias: talis est Christus.

nit

nit thesaurum. Amico fideli nulla est comparatio, & non est digna ponderatio auri, & argenti contra bonitatem fidei illius. Tertia, Soli semper est æterna iuuenta: sic amicitia perpetua & constans esse debet, nec temporum varietate labefactari, nec vetustate consumi. Quarta, sicut Sol sua luce cuncta collustrat, & viarum difficultates aperit, & quà sit eundum ostendit: ita etiam amicorum est commonere amicos; & vitæ pericula, & morum offensiones, & quæ vitare, quæ amplecti debeant commonstrare. Ita dicitur Iudic. 5. 31. *Qui autem diligunt te, sicut Sol in ortu suo splendet, ita rutilent,* id est, radios emittant, quibus alij tum illustrentur, tum etiam incendantur ad verum decus, verámque virtutem. Quinta, sicut Sol est beneuolus & beneficus; sic & amicus. Dicitur ergo Christus per antonomasiam Sol iustitiæ, id est, iustus verúsque Sol, benignus, liberalis, bona sua omnibus impertiens: *& sanitas in pennis eius*, hoc est, in radiis eius: quia *amicus fidelis est medicamentum vitæ & immortalitatis*, Eccles. 6. 16. *Sanitas* ergo *in pennis eius*, quia ipse solatur mœrentes, recreat afflictos, confirmat labantes, iacentes excitat, iratos mitigat, omnibus denique omnia præstat officia amicitiæ & charitatis. Hic nimirum est Sol iustitiæ; quia nemo omnium est, qui hominibus vel commodarit magis, vel magis illuxerit, quàm Christus. Hinc promittitur timentibus & amantibus Deum: magnes enim amoris est amor: amicorum Dei præmium est Christus amicissimus.

Symbol. Christus est Sol, Adam est Luna.

Symbolicè, S. August. Epist. 119. ad Ianuarium c. 5. *In prouerbiis* (Ecclesiast. 27. 12.) *legitur. Sapiens sicut Sol permanet, stultus autem sicut Luna mutatur. Et quis est sapiens qui permanet, nisi Sol iustitiæ, de quo dicitur: Ortus est mihi Sol iustitiæ, & quem sibi non fuisse ortum in die nouissimo plangentes impij dicturi sunt: Et iustitiæ lumen non luxit nobis, & Sol iustitiæ non ortus est nobis? Nam istum carnis oculis visibilem Solem, oriri facit super bonos & malos Deus, qui etiam pluit super iustos & iniustos. Quis est ergo ille stultus, qui tanquam Luna mutatur, nisi Adam, in quo omnes peccauerunt? Anima quippe humana recedens à Sole iustitiæ, ab illa scilicet interna contemplatione incommutabilis veritatis, omnes vires suas in terrena conuertit, & eò magis magísque obscuratur in interioribus ac superioribus suis.* Et inferiùs: *Cùm Christus apparuerit vita vestra, tunc & vos apparebitis cum ipso in gloria. Obscura videtur Ecclesia in tempore peregrinationis suæ, inter multas iniquitates gemens*, &c. *Orietur*, inquit, *in diebus eius iustitia & abundantia pacis, donec interficiatur Luna: id est, abundantia pacis in tantum crescet, donec omnem mutabilitatem mortalitatis absumat. Tunc nouissima inimica destruetur mors, & quicquid nobis resistit ex infirmitate carnis, vnde nobis perfecta pax nondum est, consumetur omnino, cùm corruptibile hoc induerit incorruptionem, & mortale hoc induerit immortalitatem.*

Tropol. irato occidit Sol, miti oritur.

Tropol. irascenti & peccanti occidit, mansueto & iusto oritur Sol iustitiæ. Vnde S. August. hom. 43. inter 50. *Non debuit*, inquit, *occidere Sol super iracundiam vestram, & multi Soles occiderunt: transeat aliquando iracundia vestra, dies magni Solis celebramus: illius Solis, de quo dicit Scriptura: Orietur vobis Sol iustitiæ, & sanitas in pennis eius. Quid est in pennis eius? In protectione eius. Vnde in psal. 16. dicitur: Sub vmbra alarum tuarum protege me.* Et mox: *Si ergo irasceris, ne occidat Sol iste in corde tuo super iracundiam tuam, ne fortè & occidat tibi*

A *Sol iustitiæ, & in tenebris remaneas. Ne putetis autem quia nihil sit iracundia: Turbatus est præ ira oculus meus. Vtique cui turbatur oculus, Solem videre non potest; & si conatus fuerit videre, pœna illi est, non voluptas.* Notent hic pastores (quod nonnullos factitare vidi & audiui) vt plebem die Solis, id est, Dominico conuenientem ad Ecclesiam, moneant de dimittenda ira, omníque peccato, eo quod ille sit dies Domini, in quo ortus est eis Sol iustitiæ. Rursum S. Bernard. Epist. 107. *Vobis*, inquit, *qui timetis Deum orietur Sol iustitiæ. Manentibus igitur in tenebris filiis diffidentiæ, euadit in nouam hanc lucem lucis filius de potestate tenebrarum, si tamen iam fidenter Deo dicere potest: Particeps ego sum omnium timentium te.*

Pennæ Solis sunt radij. Cur?

B *Et sanitas in pennis eius.*] Hebr. בִּכְנָפֶיהָ *bicnaphecha*, id est, *in alis eius.* Poëticè pennas vocat radios, primò, quia vestiunt, ornant & stipant Solem, sicut pennæ aut comæ auem. Vnde ab Homero vocatur auricomus Sol. Et Virgil. initio 6. Æneid. loquens de Dædalo:

Præpetibus pennis ausus se credere cœlo, &c.
Redditus hic primùm terris tibi Phœbe sacrauit
Remigium alarum.

Sol enim vocatur Phœbus, quasi φοίβιος, à φῶς & βίος, id est, lux vitæ.

Secundò, quia Sol celerrimè mouetur, & quasi volat vt auis, iuxta illud de Sole Psal. 18. *Exultauit vt gigas ad currendam viam: à summo cælo*
C *egressio eius, & occursus eius vsque ad summum eius.* Sol enim tam velox est, vt vno die naturali, id est, 24. horis conficiat millionem milliarium, & insuper 140. millia eorundem; quod tantundem est, ac si totum terræ ambitum circumcurreret quinquagies, vti ex Astronomis docui Genes. 1. 16. Insuper Sol oriens radios suos quasi pennas velocissimas, in momento spargit per totum hemisphærium.

Solis velocitas quanta.

Tertiò, quia Sol, præsertim oriens, vtrinque radios in eam figuram expandit, vt videatur esse auis expansis alis, iuxta illud psal. 138. 9. *Si sumpsero pennas meas diluculo*, hebr. *Si sumpsero alas*
D *auroræ*, quæ verba de Christo intelligit S. August. *qui cum sumpsit pennas suas in resurrectione, iam corpore non grauatur.* Hinc Ægyptij Solem pinxerunt quasi auem, longas spargentem pennas circumquaque, eámque vocarunt Phœnicem. Phœnix enim non est auis vera, sed symbolica, putà Sol, vti ostendi Genes. 7. 2. Hinc vnicum dixerunt esse Phœnicem, quia vnicus est Sol in mundo; eúmque degere Heliopoli, id est, in vrbe Solis, atque interire & renasci, quia Sol occidens vespere, manè rursum oritur & quasi resurgit, iuxta illud Ouidij Metamorph. 15.

Phœnix non est aliud quàm Sol.

Vna est quæ reparet, séque ipsa reseminet ales.

E Extat apud Lactantium incerti Auctoris elegans carmen de Phœnice, in quo tota eius historia, vel potiùs fabula enarratur, vbi inter cætera Phœnicem vocat auem solarem. Inter cætera ergo sic de ea canit:

Paret & obsequitur Phœbo memoranda satelles, &c.
Lutea cùm primùm surgens aurora rubescit,
Ter quater illa pias immergit corpus in vndas,
Et conuersa nouos Phœbi nascentis ad ortus;
Expectat radios & iubar exoriens.
Incipit illa sacri modulamina fundere cantus,
Et mira lucem voce ciere nouam.

Sicut omnes penè aues cum Sole occidente dormire,

mire, & eumoriente euigilare incipiunt. Vnde manè cantillant, cantúque suo Solem orientem salutant. Pergit Poëta de cauda & pennis Phœnicis:

Caudáque porrigitur fului distincta metallo,
In cuius maculis purpura mista rubet.
Clarum inter pennas insigne est desuper iris,
Pingere ceu nubem desuper alta solet.
Æquatur toto capiti radiata corona,
Phœbei referens verticis alta decus.
Effigiem inter pauonis mista figuram
Cernitur,& mistam Phasidis inter auem.
Est leuis & velox,regali plena decore:
Et raram volucrem turba salutat ouans.
Altiuum stipata choro volat illa per altum,
Turbáque prosequitur munere læta pio,&c.
Ipsa sibi proles, suus est pater,& suus hæres:
Nutrix ipsa sui semper alumna sibi:
Ipsa quidem,sed non eadem,quia & ipsa nec ipsa est:
Æternam vitam mortis adepta bono.

Nimitum Phœnix est Sol,cuius cauda, pennæ & comæ sunt radij in longum, latum & altum expansi,qui partim albicant,partim rubent, suóque loco in nube roscida faciunt iridem: atque pulchet & speciosus est, æquè ac magnificus & velox in incessu, vti pauo trahens post se elegans syrma caudæ, putà radiorum longè latéque expansorum: vnde in ortu eum aues, animalia & C homines salutant.Ipse sibi est pater,& filius, qui post occasum ex seipso quasi rursum oritur & renascitur,itáque continuo suo occasu continuum sibi parit ortum, & quasi vitam æternam, cuius æquè ac resurrectionis est hieroglyphicum. Quocirca ad hoc Phœnicis symbolum videtur hic alludere Malachias,imò illud ipsum suis verbis repræsentare,dum ait: *Orietur vobis timentibus nomen meum Sol iustitia, & sanitas in pennis eius.* Perinde ac nonnulli censent fecisse Iobum cap. 29.18. *In nidulo meo moriar,& sicut palma multiplicabo dies.* vbi Tertul. legit: *Et sicut Phœnix multiplicabo dies.* Græcum enim φοῖνιξ apud Septuag.& Phœnicem,& palmam, ob similem longæuitatē,significat. Plinius enim lib.7.c.40.asserit Phœnicem viuere 660.annis. Sic & Hebr. חול *chol*, quod Noster Iob. 14.18. vertit palma, veteres Hebræi & moderni, R. Salomon, Tigurina, Caiet.vertunt Phœnix. Vnde Philippus Presbyter in Iob.29.Fieri,ait,potest,vt Iob in similitudinem auis illius(Phœnicis) dicat se per mortem in cinere carnis,velut in nido pro tempore moriturum,& inde resurrecturum in gloriam & multitudinem dierum. Idem asserit Beda. Quocirca Phœnix est symbolum Christi (& consequenter Christianorum)morientis, & gloriosè ex seipso & sua virtute resurgentis,vti ostendit Aldrouandus in Phœnice. Porrò sanitas est in pennis Solis, quia Sol suis radiis plantas, animalia & homines nocturno frigore languentes, torpentes & quasi emorientes excitat, roborat, viuificat, lætificat, itáque quasi omnium creaturarum languores & vulnera sua luce,radiis & calore sanat. Iam sensus est primò, q. d. Veniet Christus, qui quasi Phœnix, & Sol iustitiæ oriens in mundo, quocunque suas alas & pennas, hoc est, radios suæ prædicationis (vnde Syrus & Arabicus vertunt: *Sanitas super linguam eius*) gratiæ & virtutis extendet, ibi omnes infirmitates corporis & animæ sanabit. Nam vt ait S.Marcus cap.6.56. *Quotquot*

Alludit Malachias ad Phœnicem.

Phœnix symbolū Christi morientis & resurgentis.

Sol sanat,& Christus. 1.

A *tangebāt eum, salui fiebant:* vti hæmorrhoissa tactu fimbriæ,quæ quasi ala & penna erat (teste Hesychio hbmil.de S.Maria) vestis Christi,sanata est à fluxu sanguinis, Lucæ 8.44. Rursum sicut Sol sua luce fugat serpentes,lupos,tigrides, omnésque feras sæuas & noxias; ita Christus Sol iustitiæ suo aduentu in orbem dæmones effugauit, idola contriuit,peccata deleuit, mundúmque infirmum, imò mortuum sanitati & vitæ restituit. ita Theodor. Idem facit quotidie, dum exoritur in fidelium animis, siue peccatorum, siue iustorum. Nam ex eis vel dæmones,& peccata grauia, vel leuia, concupiscentias,tentationes, malas cogitationes, omnésque infirmitates depellit & sanat, vt homo sibi redditus, sanus & vegetus in-B cipiat operari opera non tantùm sancta, sed & heroica, quibus perfectionis Christianæ apicem & culmen conscendat. Verùm quia hic agitur non de primo, sed de secundo aduentu Christi, quo ipse iudex, quasi Sol iustitiæ, piis in hac vita afflictis & oppressis suum robur, decus & gloriam restituet,imò in immensum augebit,hinc

Secundò & genuinè, hæc eum eodem Theodor. Ruperto, Lyrano & aliis accipias de sanitate, quam consequentur beati à Christo in die iudicij.q. d. O viri pij gemitis in hac vita,quòd iniustè ab impiis opprimamini, incarceremini, libertate priuemini, vti vos, ô Iudæi, in Babylone, quasi in carcere cæco à Chaldæis conclusi fuistis: verùm attollite animos,sustinete fortiter. En breui orietur vobis Sol iustitiæ, putà Christus iudex,qui illorum iniustitiam, & vestram iustitiam coram toto orbe celebrabit, & remunerabitur. Rursum in hoc sæculo affligimini mille infirmitatibus & ærumnis, vt spoliatione bonorum, paupertate, squalore,mœrore,fame,siti, morbis, verberibus, vulneribus, morte & martyrio. Tolerate: en breui Sol iustitiæ pennas, id est, radios sanitatis suæ in vos diffundet, quibus omnia vestra vulnera,omnes plagas, omnes mœrores & infirmitates dispellet, vti Sol tenebras, D easque plenè & perfectè sanabit. Nam corpora vestra afflicta & corrupta è sepulchris & cineribus suis educet, resuscitabit, beabit & glorificabit, vt saliatis quasi vituli de armento. Quocirca sanitas hæc multa complectitur. Christus enim in resurrectione omnes ægritudines non solùm corporis, sed & animæ persanabit. Sanitas ergo corporis primò, erit ipsa eius resurrectio: secundò, immortalitas: tertiò, impassibilitas, vt nec ab igne, nec à gladio, nec ab hoste, nec à dæmone, nec ab vlla re creata amplius lædi aut pati possit: quartò, agilitas: quintò, subtilitas: sextò, claritas: septimò, felicitas: octauò, gloria, putà omnis decor, omnis honor, omnis suauitas, omnes deliciæ, omnes opes, omne quod delectat.

E Sanitas verò animæ erit primò, lætitia inenarrabilis, quæ omnem mœrorem à mente, & omnem lachrymam ab oculis absterget, iuxta illud Isaiæ 35.10. *Lætitia sempiterna super caput eorum: gaudium & lætitiam obtinebunt,& fugiet dolor & gemitus.* Secundò, integritas omnium animæ virium. nam vt ait S. Prosper lib. 1. de vita contempl. cap. 4. *Ibi erit intellectus sine errore, memoria sine obliuione, cogitatio sine euagatione, charitas sine simulatione, sensus sine offensione, satuitas sine fastidio,& tota sanitas sine morbo.* Anima enim per peccatum Adæ sauciata est in intellectu,

a.

Sanitas corporis resurgentis octuplex.

Sanitas animæ beatæ triplex.

tellectu, per obscuritatem & ignorantiam; in voluntate, per procliuitatem ad bona caduca; in irascibili, per varios metus & formidines; in concupiscibili, per infirmitatem & concupiscentiam multiplicem, &c. Christus in cœlo hæc omnia sanabit, dando intellectui lumen & scientiam, voluntati constantiam in bono, irascibili heroicam fortitudinem, concupiscibili honestatem & rectitudinem, vt nil nisi honestum & rectú concupiscat. Tertiò, sanitas animæ erit lumen gloriæ, visio & fruitio Dei, ac dotes gloriosæ quæ ex ea consequentur, & deriuabuntur in omnes animæ vires & potentias, & ex illis in corpus. vnde S. August. Epist. 56. ad Dioscorum: *Tam potenti, ait, natura Deus fecit animam, vt ex eius plenissima beatitudine, quæ in fine temporis sanctis* B *repromittitur, redundet etiam in inferiorem naturam, quod est corpus, non beatitudo, quæ fruentis & intelligentis est propria, sed plenitudo sanitatis, id est, incorruptionis vigor.*

Mor. de patientia & fortitudine.

Moral. hæc sibi applicent, ruminéntque martyres. En patimur pro Christo, vngulis laceramur, dentibus ferarum laniamur, scorpionibus discerpimur, catastis distendimur, gladiis truncamur, ignibus torremur: veniet ecce, & breui veniet Sol iustitiæ Christus iudex, qui membra nostra lacerata, laniata, discissa, truncata, tosta restituet, sanabit, & æterna gloria decorabit. Hæc cogitabas, ô S. Laurenti, cū in craticula assareris, & tamen insultabas tyranno. Hæc ruminabas, ô S. Vincenti, cum non tantùm omnia corporis tor- C menta, sed & Dacianum tyrannum generosè vicisti. Hæc meditabaris, ô S. Christina, cum à patre tuo idololatra, quasi carnifice flagris concisa, defluentes carnis particulas in vultum patris proiiciens, dixisti: Recipe, ô tyranne, carnem quam generasti.

Dicant & pœnitentes: Affligimus nosmetipsos ieiuniis, vigiliis, ciliciis, plagis: propter te, ô Christe, mortificamur tota die, quia speramus carnis resurrectionem, in qua tu illam emaciatā, liuidam, contractam, emortuam, nobis succulentam, roseam, floridam & radiantem restitues; quando nimirum reformabis corpus humilitatis nostræ, configuratum corpori claritatis tuæ. D

Dicant & mœrentes, certantes ac luctantes: Ecce lugemus in præsenti vita, mœsti flemus, suspiramus, ingemiscimus: nunc caro, nunc mundus, nunc dæmon nos tentat: nunc scrupuli angunt, nunc suspiciones & timores deprimunt, nunc cholera irritat, nunc calumniæ, probra, irrisiones affligunt, nunc labores fatigant, nunc dolores penè exanimant, &c. Illucesce ô Sol iustitiæ: pennas & radios sanitatis tuæ in nos diffunde. Ostende nobis faciem tuam, & salui erimus. Eia Domine aspiret dies sanitatis, & inclinentur vmbræ infirmitatis. Eia aspiret dies æternitatis, & inclinentur vmbræ mortalitatis, vt pulsis mœ- E roribus, timoribus, scrupulis, tentationibus, doloribus, aspiret menti nostræ pax, serenitas, robur, integritas, gaudium & iubilus sempiternus. Quoties ergo te infirmitas animi, quoties dolor corporis premit, cogita: Orietur breui Sol iustitiæ, & sanitas in pennis eius. Illum suspice, illum inuoca, illi spem mentémque affige: ita Phœnix eris. Audi illi inhiantem S. August. in meditat. cap. 19. *O domus Dei luminosa & speciosa, dilexi decorem tuum, & locum habitationis gloriæ Domini Dei mei: tibi suspiret peregrinatio mea nocte*

Suspirium S. August. ad vitam beatam.

A *ac die, tibi inhiet cor meum, tibi intendat mens mea, ad societatem beatitudinis tuæ peruenire desideret anima mea: dico ei qui fecit te, vt possideat me in te, quia ipse fecit me & te.* Et paulò pòst: *O Ierusalem domus Dei æterna, post Christi dilectionem tu esto lætitia & consolatio mea: dulcis memoria tui beati nominis, sit releuatio mœroris tædiorúmque meorum. Tædet enim me Domine valde vitæ huius, & istius ærumnosæ peregrinationis. Vita hæc vita misera, vita caduca, vita incerta, vita laboriosa, vita immunda, vita domina malorum, regina superborum, plena miseriis & erroribus, quæ non est vita dicenda, sed mors, in qua momentis singulis morimur per varios mutabilitatis defectus, diuersis generibus mortium. Nunquid ergo hoc quod viuimus in hoc* B *mundo, dicere possumus vitam, quam humores tumidant, dolores extenuant, ardores exsiccant, aër morbidat, esca inflant, ieiunia macerant, ioci dissoluunt, tristitiæ consumunt, sollicitudo coarctat, securitas hebetat, diuitiæ inflant & iactant, paupertas deiicit, iuuentus extollit, senectus incuruat, infirmitas frangit, mœror deprimit? Et his malis omnibus mors furibunda succedit, simúlque cunctis gaudiis istius miseræ vitæ ita finem imponit, vt cum esse desierit, non fuisse putetur. Mors ista vitalis, & vita mortalis, licèt his aliisque sit respersa amaritudinibus, proh dolor! quamplurimos suis capit illecebris, & quàm multos suis falsis promissionibus decipit.* Deinde sanitatem quam afferet Christus iudex suis electis, ita depingit: *O tu vita, quam* C *præparauit Deus his qui diligunt eum, vita vitalis, vita beata, vita secura, vita tranquilla, vita pulchra, vita munda, vita casta, vita sancta, vita ignara mortis, nescia tristitiæ, vita sine labe, sine dolore, sine anxietate, sine corruptione, sine perturbatione, sine varietate & mutatione, vita totius elegantiæ & dignitatis plenissima: vbi non est aduersarius impugnans, vbi nulla peccati illecebra, vbi est amor perfectus, & timor nullus: vbi dies æternus, & vnus omnium spiritus, vbi Deus facie ad faciem cernitur, & hoc vitæ cibo mens sine defectu satiatur. Libet me tuæ intendere claritati, delectant me bona tua: audo corde quanto plus valeo mecum considerare, tanto plus amore langueo: tuo vehementi desiderio,* D *tuáque dulci memoria admodum delector.*

Egredimini.] Scilicet de hoc sæculo & vita, quasi de carcere, vt ingrediamini in alteram beatam & immortalem. ita S. Hieron. Remig. Alber. & Vatab. Aut potiùs, *egredimini* in die iudicij (de eo enim hîc agitur) de sepulchris, cum Christus Sol iustitiæ suis pennis, id est, radiis gloriæ vos resuscitabit & sanabit, aspirans vobis vitam gloriosam. ita Theodor. Vnde & Tertul. lib. de Resur. carnis c. 31. legit; *Exibitis de sepulchris, veluti vituli de vinculis soluti.*

Et salietis sicut vituli de armento.] Hebr. פוש *pus* significat crescere, impinguari, luxuriari, lasciui- E re, saltare ex pastu, gaudio & petulantia, vti faciunt vituli saginati. Vnde Chald. Tigurina & alij vertunt, *augescetis*, vel *pinguescetis sicut vituli saginæ.* Pagnin. *Sicut vituli saginati*, id est, altiles. Septuag. *Salietis sicut vituli de vinculis relaxati, & soluti*, vt legit Tertul. lib. de Resur. carn. cap. 31. vituli enim præ aliis animalibus saliunt, & petulci sunt (vnde vitulus dicitur à vitulando, id est, lasciuiendo.) Hinc vinculis constringuntur, ideóque dum iis exoluuntur, quasi carcere liberati, præ gaudio mirè exiliunt (vti & pueri è scholis emissi) præsertim dum saginantur: tum

enim

enim ſanguine & ſpiritibus vitalibus abundant. Porrò vituli teneri, domi in ſtabulis ſaginãtur lacte; maiores verò in paſcuis cum armento, id eſt, grege boum & vaccarum. Vnde noſter vertit: *Sicut vituli de armento*, id eſt, ſicut vituli armenti, qui cum armento paſcuntur, ideóque iuxta ſuas matres, alióſque vitulos & boues ſibi congeneres, ſibique ſimiles, lætabundi exultant. Omne enim animal gaudet ſibi ſimili, cum eóque delectatur, & ſi iuuencum ſit exultat. Vnde Ruper. & ex eo Delrio adagio 1027. *Vitulum de armento*, explicat *vitulum armentarium*: nam qui cum armento vagatur, vinculo liberatus eſt, ideóque exilit. Aut *vituli de armento*, id eſt, ſeparati ab armento, poſitique in ſtabulis, vt ibi ſaginentur. Significat hac phraſi Malachias miram exultationem piorum, qui in hoc mundo quaſi in carcere ab impiis (veluti Iudæi in Babylone à Chaldæis) preſſi & oppreſſi fuerant, in reſurrectione à Chriſto ita ſanandos, vt ſint ſucculenti, ſpecioſi, fortes, imò glorioſi, ideóque quaſi vituli ſaginati incredibili gaudio exultent, iuxta illud Sapien. 3. 7. *Fulgebunt iuſti ſicut Sol, & ſicut ſcintillæ in arundineto diſcurrent.* Vnde Mariana ſic explicat. Salietis, inquit, id eſt, præ gaudio choreas plauderis, iuxta illud pſ. 149. 5. *Exultabunt ſancti in gloria, lætabuntur in cubilibus ſuis.* Vox ergo *ſalietis*, ſignificat primò plenã ſanitatem, robur & vigorem corporũ beatorum: ſecundò, lætitiam ingentem. Vnde Vatab. vertit: *Diſſilietis huc illuc*: tertiò, dotem agilitatis, inquit Suarez 3. p. q. 54. art. 4. diſp. 44. ſect. 4. ex Innocentio 3. qua inſtar fulguris diſcurrent celerrimè quaquauerſum, vt vbi voluerit eſſe ſpiritus, ibi protinus ſit & corpus, iuxta illud Iſaiæ 40. verſ. vlt. *Qui ſperant in Domino mutabunt fortitudinem, aſſument pennas vt aquilæ, current & non laborabunt, ambulabunt & non deficient.* Vnde S. Anſelm. lib. de ſimilitud. cap. 51. aſſerit beatos in agilitate ſimiles fore Angelis, quia à cœlo ad terras dicto citiùs dilabuntur: impios verò præ pondere neque pedes, nec manus, nec aliud corporis ſui membrum moturos, aut mouere poſſe. Et cap. 52. docet beatum ſi velit, poſſe terram loco ſuo mouere, damnatum autem nec vermes ab oculis amouere. Huius rei ſymbolo ſancta illa animalia Ezech. 1. 14. *Ibant & reuertebantur in ſimilitudinem fulguris coruſcantis.*

Dos agilitatis.

Par angelis pené.

Quartò, vox *ſalietis*, ſignificat mutationem ingentem beatorum, per ſaltum quem è terra facient in cœlum. *Salietis* ergo è cœno ad cœlum, è morte ad vitam, ex ærumnis ad gloriam, è ſepulchro ad thronum Dei & Agni. Ita ſponſa, id eſt, Eccleſia beatorum imitabitur ſponſum Chriſtum, de quo Cantic. 2. 8. ait ipſa: *Vox dilecti mei: ecce iſte venit ſaliens in montibus, tranſiliens colles. Similis eſt dilectus meus capreæ hinnulóque ceruorum.* Chriſtus enim ingentes dedit ſaltus, dum è cœlo ſaliit in vterum virginis, ex vtero in præſepium, è præſepio in crucem, è cruce rediit in cœlum.

Quintò, cœleſtes choros & choreas, ouationes & plauſus beatorum. Alludit ad Iudæos, qui tranſito mari rubro & ſubmerſo Pharaone, ſacros choros præcinente Maria duxerunt, Exodi 15. 20. ac peracta peregrinatione 40. annorum per deſertum, quietè & lætè incolentes terram promiſſam, quæ typus erat cœli & cœleſtis beatitudinis, in feſto tabernaculorum, inter alia

Chori & choreæ beatorum.

A lætitiæ ſigna, tenentes manibus palmas ſaltabant, & choreas ducebant, vti oſtendi Leuit. 23. 40. Quo anagogicè repræſentabant choros beatorum in cœlis, vbi peracta victoria palmati, perenne agent feſtum tabernaculorum, iuxta illud: *Laudate eum* (Dominum) *in tympano & choro*, pſal. 150. 4. Et: *Omnes gentes plaudite manibus, iubilate Deo in voce exultationis*, pſalm. 46. 1. Et: *Sancti eius exultatione exultabunt*, pſal. 131. 16. & pſalm. 67. 26. *Præuenerunt principes coniuncti pſallentibus in medio iuuencularum tympaniſtriarum.* Et pſal. 125. 6. *Venientes autem venient cum exultatione, portantes manipulos ſuos.*

Licèt enim chorea mundanorum ſit mollis &
B laſciua, cœlitum tamen eſt caſta & angelica. *Sic vinum bibas vt Cato, ſic terram pede pulſes vt Scipio*, inquit ille. Scipio enim Imperator, inquit Seneca lib. de tranquil. in ludis & feſtis corpus mouebat ad numeros, & tripudiabat, non molliter, ſed viriliter, non facturus nominis ſui detrimentum, etiamſi ab hoſtibus ſpectaretur. Simili modo Dauid ſaltauit totis viribus ante arcam. 2. Reg. 6. 14. & Iſraëlitides coram Saüle & Dauide percuſſo Goliath, choros agentes cantabant in tympanis & ſiſtris: *Percuſſit Saül mille, & Dauid decem millia.* 2. Reg. 18. 7. ac Iephte victori à cæde hoſtium redeunti occurrit filia cum tympanis & choris, Iudic. 11. 34. *Chorea mundana*,
C inquit Conradus Clingius in locis Theologicis cap. de chorea, *eſt circulus, cuius centrum eſt diabolus, & circumferentia omnes angeli eius. At chorea cœleſtis eſt circulus, cuius centrum eſt Agnus, & circumferentia omnes virgines & electi eius.* Hinc Cantic. 7. 1. dicitur: *Quid videbitis in Sulamite, niſi choros caſtrorum?* Et Ierem. cap. 31. 4. de Eccleſia tam militante, quàm triũphante ait: *Ædificaberis virgo Iſraël, adhuc ornaberis tympanis tuis, & egredieris in choro ludentium.* Et Lucæ 15. 25. ſenior filius in conuiuio iunioris reducis & rediuiui, audiuit *ſymphoniam & chorum*; nimirum hunc chorum poſcunt nuptiæ Agni, quas ſcilicet cum Chriſto ſponſo perennes celebrabit Eccle-
D ſia, Apoc. 19. 9. & cap. 21. 2. Quocirca S. Auguſt. in meditat. cap. 22. *Vtinam*, inquit, *illis ſanctiſſimis choris intereſſem, vt cum beatiſſimis ſpiritibus gloriæ conditori aſſiſterem.* Et S. Athanaſius, vel potiùs Anaſtaſius (citat enim quæſt. 3. & 8. Epiphanium & Nyſſenum, qui Athanaſio fuere poſteriores) ad Antiochum quæſt. 33. *Sanctorum*, ait, *animæ à S. Spiritu incitatæ, cum Angelis in regione viuorum Deum laudant, & tripudiant.*

Et calcabitis.] Tigurina, *conculcabitis impios.* Tertul. lib. de Reſur. carnis cap. 31. *Conculcabitis inimicos.* Primò, quia eos ſub pedibus habebitis: impij enim in valle Ioſaphat iudicandi conſiſtent, pij verò rapiẽtur obuiam Chriſto in aëra, ibique
E cum eo ſedebunt quaſi iudices. Secundò, quia tanto gaudio afficiemini, quanto afficeremini ſi nunc calcaretis inimicos veſtros. q. d. Eritis ſuperiores improbis, eíſque dominabimini. Tertiò, quia quaſi aſſeſſores Chriſti Iudicis damnabitis impios. Vnde Pagnin. vertit: *diruetis impios.* Quartò, quia per dæmones quaſi lictores & executores ſententiæ veſtræ, deturbabitis eos in tartara; vbi erunt *quaſi cinis ſub planta pedum veſtrorum*, id eſt, inſtar cineris comminuti & humiliati, nempe contemptiſſimi & abiectiſſimi. Rurſum cinis notat ignem gehennæ, ait Vatab. in illo enim erunt impij *quaſi cinis*, id eſt, adurentur

rentur vt cinis, non quòd incinerandi & in cine- A rem redigendi sint; sed quod sicut cinis in igne semper perdurat, ita in eodem perdurabunt & impij in æternum. Quid enim impiis, æquè ac cinere vilius, miserius, squalidius, aridius, sterilius? ita Catullus:

Troia nefas, commune sepulchrum Asiæ Europæque.
Troia virum, & virtutum omnium acerba cinis.

Et P. Sabinus:

Iam cinis, & tantum flebile Troia solum.

Seneca in Herc. Fur.

Cadmea proles, atque Ophionium cinis quò recidistis?

Clandian. in Eutropium:

Migdonij cineres, & si quid restat Eoi,
Quod pereat regni.

In die qua facio.] Id est, faciam, scilicet in die iudicij, quando faciam vos calcare impios, sicut ipsi in B hac vita conculcarunt vos, iuxta illud Psal. 149. 6. *Exaltationes Dei in gutture eorum, & gladij ancipites in manibus eorum: Ad faciendam vindictam in nationibus, increpationes in populis: Ad alligandos reges eorum in compedibus, & nobiles eorum in manicis ferreis: vt faciant in eis iudicium conscriptum: gloria hæc est omnibus sanctis eius.* Et Sapien. 3. 8. *Iudicabunt nationes, & dominabuntur populis.* Et Matth. 19. 28. *Vos qui secuti estis me in regeneratione, cùm sederit filius hominis in sede maiestatis suæ, sedebitis & vos super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israël.*

Mementote legis Moysi.] Hinc Iudæi contendunt probare, legem Mosis non fuisse abolitam per C Christum, sed duraturam vsque ad diem iudicij: de eo enim hic in præcedentibus & sequentibus agitur. Respondet Primò Ruper. Lyra. & Vatab. per legem hic intelligi præcepta moralia, quæ durant etiam tempore legis nouæ. Verùm obstat, quòd legem hanc explicans subdit Malachias, *præcepta*, hebr. חקים *chuckim*, id est, sanctiones circa sacra & ritus, putà præcepta ceremonialia; & *iudicia*, id est, præcepta iudicialia. Secundò, alij sic explicant: *Mementote legis Moysi*, vt scilicet in eius ceremoniis, ritibus & iudiciis intueamini Christum & Ecclesiam eiúsque Sacramenta; & *iudicia*, quæ in illis figurantur. Moses enim expressè de Christo audiendo ita D Iudæis præcepit: *Prophetam de gente tua & de fratribus tuis, sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus tuus: ipsum audies*, Deuter. 18. 15. ita S. Hieron. Theod. Arias & alij. Verùm & hoc arctius & coactius videtur. Nam iubere vt meminerint legis, est iubere vt eam opere compleant, eiúsque sanctiones ceremoniales & iudiciales obseruent. Hoc autem non potuit Malachias iubere Iudæis pro tempore Christi, & legis Christianæ.

Dico ergo, Prophetam loqui Iudæis sui æui, & posteris eorum futuris vsque ad Christum: toto enim hoc tempore durauit & obligauit lex Mosis. Ad eam ergo seruandam Iudæos sui temporis adhortatur, quia ipsi in ea seruanda refrixerant, præsertim in præceptis ceremonialibus de dandis decimis & primitiis, vti vidimus c. 3. 8. Illos ergo ex- E citat, eísque dat acrem stimulum ad legis obseruationem, scilicet repræsentationem diei iudicij. q. d. Videte vt leges omnes à Mose præscriptas obseruetis, tam quæ Dei cultum, quàm quæ ius proximi spectant. Nam Deus in die iudicij legis seruatæ, vel non seruatæ exactam à singulis rationem requiret, ac eam obseruantes glorificabit, non obseruantes condemnabit. Nolite ergo dicere: *Vbi est Deus iudicij?* vti dixistis c. 2. 17. Nec: *Vanus est qui seruit Deo, & quod emolumentum quia custodiuimus præcepta eius?* vti dixistis cap. 3. 14. In die enim iudicij videbitis Christum esse Deum iudicij, nec vanè vos seruisse Deo, & præcepta eius custodiisse. *Tunc enim*

A *orietur vobis Sol iustitiæ, & sanitas in pennis eius, & egrediemini, & salietis sicut vituli de armento. Et calcabitis impios*, &c. ita Remig. Alber. Hugo, Vatab. Arias & alij.

Perperam ergo Victorinus & Maldonatus in Matth. 17. ex hoc Malachiæ loco, & ex Apocal. 11. vers. 6. censent cum Elia venturum, non Enoch, sed Mosen, vt ambo certent contra Antichristum.

In Horeb.] In Sina, vt dixi Exodi 17. 6.

Vers. 5.] Ecce ego mittam vobis Eliam prophetam, antequam veniat dies Domini magnus, & horribilis.

B *Vers. 6.*] Et conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorum: ne fortè veniam, & percutiam terrā anathemate.

Ecce ego mittam vobis Eliam.] Post exhortationem suorum ad legem Mosi seruandam, quam obiter inseruit Propheta, hic redit ad diem iudicij, eiúsque prodromum assignat Eliam.

Quæres, quisnam hic Elias? Caluinus, & nonnulli Catholici, vt Burgensis, Arias, Clarius, censent esse Ioannem Baptistam: quia de eo, ad hunc Malachiæ locum respiciens Christus Matth. 17. 10. ait: *Elias iam venit*, scilicet Ioannes Baptista, vti mox explicat C S. Matth. Et c. 11. 14. *Omnes Prophetæ & lex vsque ad Ioannem prophetauerunt. Et si vultis recipere, ipse est Elias qui venturus est.* Alij Nouantes per Eliam accipiunt quoslibet Prophetas à Deo in orbem mittendos. Verùm dico, certum est per Eliam hic verum Eliam accipi, non Ioannem Baptistam, aut chorum Prophetarum. Probatur Primò, quia Septuag. hunc Eliam vocant *Thesbiten*: sic enim habent codices Vaticani & alij, vt mirum sit in Regiis τὸ *Thesbiten* deesse. Sic & versio Arabica: *Ecce*, inquit, *ego mittam vobis Eliā Thesbitem, ante apparitionem diei Domini terribilis.* Ergo de verò Elia hic est sermo: nec enim Ioannes Baptista fuit Thesbites. Secundò, quia Elias D hic erit præcursor secundi aduentus Christi ad iudicium: hic enim erit *dies Domini magnus & horribilis*: Baptista verò præiuit primum Christi aduentum in mundum. Tertiò, quia cùm Elias veniet, veniet & Christus percussurus terram anathemate, vti indicat Propheta vers. vlt. Hoc autem fiet in secundo aduentu. Nam in primo venit saluare mundum, non perdere aut percutere. Quartò, ita ad hunc locum alludens explicat Eccles. c. 48. 10. dicens: *Qui scriptus es in iudiciis temporum lenire iracundiam Domini, conciliare cor patris ad filium, & restituere tribus Iacob.* Et Christus Matth. 17. 10. *Elias quidem*, inquit, *venturus est, & restituet omnia.*

Elias venturum in fine mundi, probatur 5 argumētis.

Quintò, quia ita interpretantur Patres Græci & Latini, Cyril. Theodor. Remig. Haymo, Alber. Hugo, Lyra. & alij hic, S. Chrysost. Euthym. Beda, An- E selm. S. Thomas in Matth. 17. Hippol. lib. de consummatione sæculi, Cypr. tract. de Sina & Sion, Ephrem tract. de Antichristo, Prosper in dimidio temp. c. 13. Tertul. lib. de anima c. 35. Iustin. dial. contra Tryphon. Nyssen. lib. Testimon. contra Iudæos, S. August. 20. Ciuit. 29. S. Gregor. 11. Moral. 10. Andreas, Ambros. Haymo, Ruper. & Arethas in Apocal. c. 11. Eadem fuit communis Hebræorum sententia, vt patet Matth. 17. 10. Idem de Elia prædixit Sibylla, dum ita canit:

Tum quoque cœlesti curru deuectus inibit
Terras de cælo Thesbytes, signáque trina
Ostendet toti mundo vitæ pereuntis.

Dices, S. Hieron. per Eliam accipit chorum Prophetarum,

phetarum, qui præibit secundum Christi aduentum. Resp. S. Hieron. mysticè explicat Eliam, vt mox dicam, non literaliter. Nam Eliam in persona esse venturum, clarè docet ipse in c. 11. & 17. S. Matthæi. Instabis, quomodo ergo S. Hieron. hic ait: *Iudæi, & iudaizantes heretici ante ἠλειμμένον suum Eliam putant esse venturum*? Resp. quia Iudæi suum adhuc expectant Messiam, eiúsque primum in mundum aduentum, cuius præcursorem censent fore Eliam: hos redarguit S. Hieron. Et meritò. Est enim hic duplex eorum error. Prior, quòd censeant Christum nondum venisse. Posterior, quòd putét Eliam fore præcursorem primi aduentus Christi, cùm sit futurus præcursor secundi.

Ad argumentum initio ex c. 17. S. Matth. propositum respondeo, simillimos in officio, zelo, prædicatione & sanctitate fuisse, & fore Eliam & Ioannem Baptistam: quia hic fuit præcursor Christi in primo aduentu, ille erit præcursor eiusdem in secundo aduentu. Quocirca vnus sortitur nomen alterius, vtpote cuius est antitypus. Ioannes Baptista enim vocatur Elias, non in persona; sed ob similem spiritum & virtutem, vti ait Gabriel Lucæ 1.17. *Ipse præcedet ante illum in spiritu & virtute Eliæ.* Distinguit ergo Christus duos Elias, vnum ad literam, de quo ait: *Elias quidem venturus est, & restituet omnia*: alterum typicum, putà Ioannem Baptistam, de quo ait: *Elias iam venit.* Iudæi enim confundebant duplicem Christi aduentum, eúmque commiscebant in vnum, ante quem venturus esset Elias, ac proinde aiebant necdum venisse Christum, eo quòd necdum venisset Elias: quibus respondet Christus, duplicem esse Christi aduentum, & prioris præcursorem esse typicum Eliam, putà Ioannem Baptistam, vti prædixit Malachias c. 3. 1. posterioris præcursorem fore verum Eliam, ac proinde cùm ipsi viderent Eliam typicum, credere debere iam venisse Christum, cuius ipsum fore præcursorem prædixerunt Prophetæ.

Mysticè, S. Hieron. & ex eo Remigius: *Post Mosen*, inquit, *cuius mandata specialiter docuimus esse seruanda, Eliam dicit esse mittendum. In Moyse legem, in Elia prophetiam significans. Et Dominus atque Saluator transfiguratus in monte, loquentes habebat Moysen & Eliam in candidis vestibus, qui & dicebant ei quæ passurus esset in Ierusalem. Lex enim & omnis Prophetarum chorus Christi prædicat passionem.* Et mox: *Mittat Dominus in Elia (qui interpretatur Deus meus, & est de oppido Thesbi, quod conuersionem & pœnitentiam sonat) omnem Prophetarum chorum, qui conuertant cor patrum ad filios.*

Quæres Primò, cur hic Propheta iniicit mentionem Eliæ? Resp. Primò, quia c. 1. 10. & c. 2. 2. prædixit reprobationem Iudaismi & Iudæorum per Christum; vt ergo eos consoletur & Christo concilier, prædicit hîc eos rursus reuocandos fore, & in pristinam gratiam recipiendos à Christo tempore Eliæ, per eius prædicationem & miracula. Igitur eum cùm viderint, recipiant quasi verum Eliam hic prædictum, ac in Christum quem Elias prædicabit, credant. Quocirca Iudæi auidè expectant Eliam, vt Christum ab eo designatum amplectantur. Hinc Rabbinorum de Elia gnome est: *Tisbi*, id est, Elias Thesbites *soluet dura*, hoc est, nodos omnes & quæstiones. Ad Eliam enim remittunt, quicquid in Scriptura dubium & obscurum incidit, vti refert Quinquarboreus in Abbreuiaturis Hebr. Imò Iudæi etiamnum, quoties aliquem circumcidunt, ponunt ornántque Eliæ sellam, censentes eum in spiritu adesse, & zelari pro lege Domini, vti tradunt Rabbini in Thalmud tract. *Berachot*, & R. Dauid hic, & Galatin. lib. 10. c. 6. Secundò, quia Malachias dixit vers. 2. quòd Christus timentibus Deum in die iudicij *orietur quasi sol iustitiæ, & sanitas in pennis eius; & egrediemini, & salietis sicut vituli de armento, & calcabitis impios.* Talis autem fuit eritque Elias: vnde congruè erit Christi præcursor. Fuit enim ipse, eritque sui æui Phœnix, imò Sol illuminans, sanans & accendens amore Dei frigida hominum corda: vnde & meruit curru igneo, quasi Phaëton rapi in cœlum: hinc & Elias dictus est quasi ἥλιος, id est, Sol, ait S. Chrysost. de quo mox plura.

Quæres Secundò, cur Elias potius quàm Moses, vel quis alius futurus sit præcursor secundi aduentus Christi? Resp. Primò, ob ingentem zelum, quo præ aliis Prophetis à Deo dotatus fuit Elias. Cùm enim mitteretur à Deo ad corrigendos sæculi sui corruptissimi mores, & ad idololatriam ex Israële extirpandam, opus erat ei ad hoc perficiendum ingenti animi robore & zelo, quem proinde Deus ei indidit; eóque conflixit & debellauit tam impiissimam Iezabel cum Achab marito suo, quàm omnes Prophetas Baal, quos & occidit, 3. Reg. 18. Simili zelo opus erit in fine mundi, quando refrigescet charitas & abundabit iniquitas. Mittetur ergo zelosus Elias, vt cum Antichristo confligat, vt peruersissimos illius æui mores emendet, itáque viam sternat Christo venturo. Mosen, licèt zelosum, non congruit redire, ne videatur legem veterem suo reditu restituere, & Iudæos in Iudaismo confirmare. Ipsi enim ad aliud non appellant, quàm ad Mosen eiúsque legem. Cur Elias veniet? 1. causa.

Secundò, quia Elias missus fuit à Deo ad tollendum schisma, quod fecit Ieroboam & decem tribus apostatantes à Iuda & à Deo, pro eóque adorantes vitulos aureos in Dan & Bethel. Simili modo mittetur in fine mundi ad tollendum schisma, quod olim fecerunt Iudæi à Christo & cæteris gentibus fidelibus, vt eos vniat Christo & Ecclesiæ. Iudæi enim ipsi credent, vtpote Iudæo & Prophetæ suo, adeò in Scrip. celebrato, & promisso ad idem opus, quod olim fecit, iterum peragendum in fine mundi. Hanc causam dat Malachias cùm subdit: *Et conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorum; idque restituere*, id est, vt restituat Deo & auitæ fidei *tribus Iacob*, vt ait Eccles. c. 48. 10. 2.

Tertiò, quia sicut olim sub Noë mundus periit diluuio, sic in fine peribit igne conflagrationis. Mittetur ergo Elias Propheta igneus, vt ignem instantem peccatoribus prænunciet, eósque ad fidem & pœnitentiam accendat, quò hunc ignem euadant. Hinc Eccles. c. 48. 1. *Surrexit*, inquit, *Elias Propheta quasi ignis, & verbum eius quasi facula ardebat.* 3.

Quartò, quia Elias ob zelum cœlestem raptus est in cœlum. E cœlo ergo quasi cœlestis Christi è cœlo venturi testis adueniet, iuxta illud Eccles. 48. 9. *Qui receptus es in turbine ignis, in curru equorum igneorum: qui scriptus es in iudiciis temporum* (id est, tempore à Deo iudicato & decreto) *lenire iracundiam Domini.* Adde, id meruisse Eliam sua virginitate, & puritate angelica. Eum enim virginem fuisse, & quidem illo æuo singularem, docet S. Ignat. Epist. 11. S. Ambros. lib. 1. de virgin. S. Epiphan. in Anchor. *Elias, ait, erat in virginitate, vt prærogatiua virginitatis immortalitatem prædicaret mundo.* S. Ephrem serm. de transfiguratione: *Aspexit*, inquit, *virgo veteris testamenti virginem noui, Elias nimirum Ioannem.* 4.

Quintò, quia Elias fuit dux & antesignanus Prophetarum, tum tempore, tum dignitate, tum sanctitate,

tate, tum libertate & efficacia prædicandi, tum rerum gestarum gloria: vnde repræsentat totum chorum Prophetarum, ait S. Hieron. qui præit Christo, eique testimonium perhibet. Eadem de causa Elias apparuit Apostolis in transfiguratione Christi, vt ostenderet ipsum esse Christum, séque & omnes Prophetas illi suum dare calculum, illique attestari quòd ipse esset Messias orbis saluator.

6. Sextò, quia Elias Israëlis & Iudæorum fuit custos, Propheta, Doctor, protector, Apostolus. Veniet ergo, vt suos Iudæos per tot sæcula aberrantes à Deo, ad eum & Christum reducat. Vnde Elisæus Eliæ dum in cœlum raperetur succlamabat: *Pater mi, currus Israël & auriga eius.* q. d. Tu, ô Elia pater mi, eras Israëlis auriga & currus, quia eum vt auriga regebas & flectebas quocunque volebas, eundémque vt currus tolerando baiulabas, protegebas ac propugnabas contra Syros aliósque hostes. Vnde Septuag. vertunt: *Pater mi, currus Israel & equites eius.* q. d. Tu, ô Elia, eras totum robur, totus exercitus Israëlis, qui magis eum seruabas & defendebas tuo zelo, precibus & meritis, quàm magna curruum & equitum multitudo. Præclarè Tertul. lib. de Anima c. 35. citans hæc Malach. verba: *Elias*, inquit, *non ex decessione vitæ, sed ex translatione venturus est, nec corpori restituendus, de quo non est exemptus, sed mundo reddendus, de quo est translatus, non ex postliminio vitæ, sed ex supplemento prophetiæ, idem & ipse & sui nominis & sui hominis.*

7. Septimò, quia sicut Elias curru igneo raptus in cœlum, typus fuit gloriosæ ascensionis Christi in cœlum; ita rursum typus fuit gloriosi regni Christi & beatorum, quo in die iudicij triumphantes ascendent in cœlum, ibi in æternum regnaturi. Appositè ergo gloriosus Elias præibit gloriosum Christi aduentum, vti Sol oriens præit solem meridianum. Fuit enim Elias sua sanctitate, zelo & raptu quasi ἥλιος, id est, Sol mundi. Vide S. Chrysost. serm. de ascensione Eliæ tomo 5. vbi triumphalem Eliæ currum depingens, inter cætera ait: *Oportebat namque errantis populi rectorem, gubernatorem sacrorum, moderatorem discrepantium voluptatum, Israelis aurigam; vt quoniam ad iugum timoris Dei lasciuos & vagos animos reuocauit, frenis lorisque astrinxit, & ad iter disciplinæ rectè tenore currendum concordi quadam copulatione composuit, ad regna cælestia curru atque equis transuolaret euectus.* Addit deinde: *Hinc Poëtas atque pictores in figuranda Solis imagine, exempla credo sumpsisse: qui curru atque equis fulgentibus ipse rutilans, & fluctu Oceani leuatus inter præruptos montium scopulos euadens, quasi ad cælestia videtur ascendere. Sol enim Græco sermone ἥλιος appellatur. Vnde Elias verè ἥλιος, quia curru & equis fulgentibus igne, de Oceani fluctu, id est, de mundi commotione per montium scopulos, id est, per magnorum laborum difficultates progrediens, ad cælestia deuectus ascendit.* Erat enim Elias *vir, cui totus mundus erat inferior*, vt idem ait hom. 15. inter 27. ex variis in S. Matth. locis.

8. Octauò, quia Elias exemplum & typus est beatæ resurrectionis, quam in die iudicij Christus conferet omnibus beatis & electis. Vnde ex Epiphan. in Anchor. S. August. lib. 15. Ciuit. 19. Eliam & Enoch vocat primogenitos nostræ resurrectionis. Et Tertul. lib. de resurrect. carnis c. 58. *Enoch & Elias*, inquit, *nondum resurrectione dispuncti, quia nondum morte functi: quia tamen de orbe translati, & hoc ipso iam æternitatis candidati, ab omni vitio, & ab omni damno, & ab omni iniuria & contumelia immunitatem carnis edíscunt, cuinam fidei testimonium signant, nisi qua credi oportet hæc futuræ integritatis esse documenta?*

Moral. de zelo. Moral. disce hic ex Elia, quanta virtus sit zelus, quantique Deus faciat zelosos, vtpote quos velit sibi esse vicinos, suósque esse prodromos, præcursores & indices, vti fuit antitypus Elias, scilicet Ioannes Baptista, de quo Gabriel Zachariæ Lucæ 1. 17. *Ipse præcedet ante illum in spiritu & virtute Eliæ.* Talis fuit S. Paulus, dicens Rom. 8. 35. *Quis nos separabit à charitate Christi? Tribulatio? an angustia?* &c. Talis fuit S. Ignatius, cuius igneas epistolas, vitam & martyrium si quis legat, ignescet. Talis S. Franciscus, qui proinde adhuc viuens, sed absens, suis fratribus apparuit quasi Sol in curru igneo, tanquam alter Elias zelator legis diuinæ, suo ardore accendens orbem, eoque rapiendus in cœlum. *Intellexerunt namque concorditer omnes, sanctum patrem absentem corpore, præsentem spiritu, transfiguratum tali effigie, supernis irradiatum fulgoribus & ardoribus inflammatum; supernaturali virtute in curru splendente simul & igneo sibi demonstrari à Domino, vt tanquam veri Israëlitæ post eum incederent; qui virorum spiritualium, vt alter Elias, factus fuerat à Deo currus & auriga*, ait S. Bonauent. in vita eius c. 4. De hoc suo zelo gloriatur Elias 4. Reg. 19. 14. *Zelo*, ait, *Zelatus sum pro Domino Deo exercituum: quia dereliquerunt pactum tuum filij Israel, altaria tua destruxerunt, Prophetas tuos occiderunt gladio: derelictus sum ego solus, & quærunt animam meam, vt auferant eam.*

Et conuertet cor patrum ad filios.] Varij variè hoc Vers. 6.
explicant. Primò, S. Hieron. hic, S. August. 20. ciuit. 29. Gregor. 11. mor. 9. & ex iis Toletus Lucæ 1. 17. sic explicant: Elias cor, id est, mentem patrum transferet in filios, excitando scilicet in filiis idem cor, id est, eundem animum, fidem, desiderium & deuotionem erga Christum, quod habuerunt eorum patres, vt eos filij imitentur & æmulentur. q. d. Elias sua prædicatione restituet & reuocabit fidem & deuotionem patrum, Patriarcharum scilicet & Prophetarum antiquorum erga venturum Messiam, in filiis, id est, posteris, vt & ipsi viua fide & ardenti studio Christum, quasi Messiam iam præsentem amplectantur; itaque ignitum patrum erga Christum desiderium, iam multis sæculis per infidelitatem & scelera extinctum, accendet in filiis. Vnde pro *conuertet* hebr. est השיב *hesceb*, id est, redire faciet. q. d. Elias faciet vt in filiis redeat cor, id est, mens, fides & deuotio patrum. Alludit *hescheb* ad *Tisbi*, id est Thesbites. *Elias* enim hebr. idem est quod *Deus meus. Tisbi* significat conuersionem ad pœnitentiam, restitutionem & reuocationem. q. d. Elias iuxta nomen suum & patriam erit Thesbites, quia conuertet suorum corda per pœnitentiam ad Deum suum; itáque omnia in integrum restituet & reuocabit. ita S. Hieron. Hoc est quod ait Christus: *Elias venturus est & restituet omnia.* Matth. 17. Et Eccles. c. 48. 10. *Veniet Elias conciliare cor patris ad filium, & restituere tribus Iacob*, id est, Elias duodecim tribus collapsas à vetere veráque patrum fide & religione, in pristinam & auitam pietatem restituet: per cæcitatem & perfidiam fractas & dissipatas, ostensa fidei luce redintegrabit. Verùm huic expositioni obiici potest id quod sequitur: *Et cor filiorum ad patres eorum*: nec enim Elias cor, id est, mentem & deuotionem filiorum transtulit in patres, vt illam eis inderet, vtpote qui eam primitus habuerant, & iam erant mortui. Sed respond. sensum esse, Elias conuertet *cor filiorum ad patres*, id est, efficiet vt Iudæorum cor, id est, mens & fides consentiat & adhærescat cordi, id est, menti & fidei patrum.

Secundò, R. Salomon, Abenezra, R. Dauid, Arias, Vatab. & à Castro, censent hac phrasi non aliud significari, quàm omnes, tam patres, quàm filios ad vnam fidem ac religionem conuertendos, q. d. Elias

conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres, id est, faciet vt patres & filij habeant vnum cor, id est, sint vnanimes in fide & amore Dei, vt vno communi corde & animo patres cum filiis, & filij cum patribus, id est, tam maiores quàm minores Christum recipiant & colant. Vnde Abenezra: Erunt, ait, omnes cor vnum, seu cordis vnius ad reuertendum ad Dominum, tam patres, quàm filij. Verùm sic potiùs dixisset; Conuertet cor patrum & filiorum ad Christum; iam autem dicit; Conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres.

Tertiò, q.d. Elias sua prædicatione & zelo efficiet, vt Iudæi in fine mundi imitentur suos Patriarchas, vt sicut ipsi crediderunt, sperarunt, summéque desiderarunt & amarunt Christum venturum; ita filij eorum credant, sperent, summè desiderent & ament cum præteritum, imò præsentem; itáque cor patrum à filiis incredulis ante auersum, ad eos iam credentes conuertet, faciétque vt Patriarchę Iudęos Christo credentes pro legitimis filiis agnoscant, & ament. *Abraham enim pater vester exultauit vt videret diem meum: vidit, & gauisus est*, ait Christus Ioannis 8. Idem dic de Isaac, Iacob, Mose, Dauide, &c. ita S. Hieron. Remig. Ruper. Lyran. & alij. Hoc enim est reducere, vel conuertere cor vnius ad alterum, nimirum redintegrare amorem pristinum, reconciliare affectum auersum. Cor enim est symbolum, & sedes amoris. Hic sensus sequitur ex primo, ac proinde vterque genuinus est, & connectendus. Quia enim Iudæis in fine mundi erit idem cor, id est, animus, fides & pietas in Christum, quod fuit patrum: hinc consequenter erit idem cor, id est, amor & charitas mutua, patrum fidelium erga filios fideles, & filiorum erga patres. Vnde Lucas c. 1. 17. hæc verba Malachiæ applicans antitypo Eliæ, id est, Ioanni Baptistæ: *Conuertet*, inquit, *corda patrum in filios*; Sc pro eo quod Malachias subdit, *& cor filiorum ad patres*, vertit, *& incredulos ad prudentiam iustorum*; hoc est primò, q.d. Elias, æquè ac Ioannes, conuertet Iudæos ad prudentiam, id est, ad fidem, quam de Christo venturo habuerunt prisci iusti, eorum patres. ita Mald. in Lucæ 1. Secúdò, q.d. Faciet Ioannes, vt increduli diligenter considerent signa aduentus Messiæ, à Prophetis præscripta & patribus à Deo data, atque ex iis credant, Messiam iam venisse, Christúmque agnoscát, scilicet Christum esse hunc, quem ipse eis digito ostendet, dicens: Ecce Agnus Dei. Hoc enim prudentiæ est opus. ita Toletus in Lucæ 1. Tertiò, Ioannes conuertit incredulos, græcè *ἀπειθεῖς*, id est, inobedientes, vt vertit Syrus, scilicet legi & præceptis maiorum, ad prudentiam iustorum, quæ est amare cœlestia & æterna, non terrena & caduca; timere & colere Deum, eiúsque leges obseruare. Qui enim hoc facit, is sapit & prudens est. Ioannis enim prædicatio erat hæc: *Pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnum cœlorum*, Matth. 3. 2. Eadem erit Eliæ.

Symbolicè, Elias conuertet cor patrum, id est, Iudæorum ad filios, id est, ad Christum & Apostolos: hi enim ex Iudæis prognati, eorum fuerunt filij: & cor filiorum ad patres; nimirum Christianorum ad Iudæos (primi enim Christiani ex Iudæis sunt orti) q.d. Elias faciet vt Iudæi credant Christo & Christianis, vt Christianorum fides & religio infundatur Iudæis, ac proinde vtrique habeant vnum cor, id est, animum, fidem & religionem, nimirum cultum Christi. ita Theodor. hic, & S. Chrysost. & Euthym. in c. 17. Matthæi, ac Damáscen. lib. 4. de fide c. 27.

Iudæi penè omnes conuertentur ab Elia.

Ex hoc ergo loco patet, Iudæos penè omnes in fine mundi conuertendos esse ad Christum, per Eliam. Ita censet S. Chrysost. hom. 58. in Matth: A *Elias, inquit, restituet omnia, incredulitatem videl. eorum Iudæorum qui tunc erunt residui, ad fidem conuertet.* Et post nonnulla: *Quomodo ergo credituri sunt, inquies? Siquidem Elias cuncta restituet, non modò sanè quia notus, verùm etiam quoniam vsque ad illum diem amplior magis atque amplior gloria Christi radiis solaribus erit fulgentior, ad quæ omnia cum prædicatio illius accedat ad Christi fidem impellens, facillimè suscipient.* Idem docet S. August. 20. ciuit. 29. Theod. in c. 12. Daniel. S. Gregor. hom. 12. in Ezech. Damasc. lib. 4. de fide c. 27. Beda lib. 3. in Marc. c. 37. Theoph. in c. 17. 5. Matth. Ambros. Victorin. & Anselbertus in c. 11. Apoc. estque hæc communis Patrum & Ecclesiæ traditio. Vbi nota, cùm ait Christus, *Elias restituet omnia*, significat ingentem tunc fore B conuersionem: adhæc, Eliam facturum pacem inter Iudæos & gentes, tanto tempore discordes, vt vno fœdere in Christi fidem & Ecclesiam coëant: insuper, Eliam collapsos Cleri & populi mores reformaturum; suóque zelo Apostolico omnia ad auitum nitorem & primigenium splendorem quem habuit Ecclesia tempore Apostolorum, reparaturum, vt Christiana religio & sanctitas vbique mirificè splendeat & corruscet. plura de Elia & Enoch dixi Genes. 5. 24. & Apoc. 11. 2. & seq. Hinc rursum Iulianus Archiep. Toleta. lib. 1. contra Iudæos, probat eos iam auersos esse à Christo, ac consequenter iam venisse Christum; quia ad eum conuertétur in fine mundi: nec enim cōuerti possunt nisi auersi: Iu- C dæi autē ab alio Christo nō sūt auersi, quàm à nostro Iesu Christo: Ergo hic verus est Christus & Messias.

Ne fortè veniam & percutiam.] Id est, veniens percutiam, vel, cum venero iudicare percutiam. Est hendiadys, qua vnum dicitur per duo. Nam *τὸ fortè* non ad *veniam* (quia non fortuitum & dubium, sed fixum certúmque est quòd veniet ad iudicium) sed ad *percutiam* referendum est, q.d. Ne fortè cum venero iudicaturus terram, inueniam eam incredulitate & sceleribus refertam, idcóque iusta condemnationis sentētia *percutiam* eam *anathemate*, Chald. *exterminatione*, Pagnin. *occisione*; Septuag. *ἄρδην*, id D est, penitus, vel subitò; Tigurina, *prorsus*; Alij, *funditus, radicitus*; Alij, *vsque ad interitum*, vel internecionem. Hebr. enim חרם *cherem* significat excisionem, qua res stirpitus excinditur, interimitur & perditur: idem significat Græcum *ἀνάθεμα*. Vide dicta Leuit. 27. 28. & Rom. 9. 3. Per *cherem* ergo & *anathema* hìc intellige æternam maledictionem, pœnam & ignem gehennæ, cui Christus impios omnes addicet in die iudicij. ita Remig.

Per terram metonymicè intellige incolas terræ, putà homines terrenos & terrena sapientes. ita S. Hieron. Dicit *terram*, non Iudæam; tum quia Iudæi quos conuertet Elias, sparsi sunt per totam terram; tum quia Elias non tantùm Iudæos, sed & gentes E vbiuis terrarum conuertet; & Christianam vel fidem, vel vitam & mores eis imprimet, itáque auertet ab eis anathema damnationis æternæ. Minùs rectè Arias per anathema accipit excidium Iudæorum per Titum & Romanos. Agitur enim hìc de die iudicij, cuius præcursor erit Elias. Minùs aptè quoque Vatab. per *τὸ fortè* putat significari tempus aduentus Christi indeterminatum, q. d. Ne fortè veniam tempore incerto, quo minimè putabitis, vel me expectabitis. Nam quocunque tempore veniet Christus, certò perdet impios, nisi se conuertant per prædicationem Eliæ.

Moral. Sancti zelosi sunt At-lantes orbis.

Moral. disce hic primò ex Elia, qui iram Dei auertet, ne percutiat totam terram anathemate, sanctos illustres & zelosos esse quasi bases & columnas orbis; qui suis precibus, meritis & zelo eum, alloqui ruiturum

ruiturum in exitium, fulciunt & ſuſtinẽt: tum quia orando manus Deo irato quaſi ligant, ne in vindictam proſiliant: tum quia prædicando ſanctéque viuendo peccatores compungunt, impellúntque ad corrigendam vitam. Hi enim ſunt quaſi angeli terreſtres, quorum mens in cœlis eſt, qui terra celſiores, & Deo quaſi fortiores ſunt. Talis Sodomæ Atlas fuit Abraham Geneſ. 18. 23. & apud Iudæos Moſes Exodi 32. 14. ac Samuel 1. Reg. 7. 10. & Dauid 3. Reg. 11. 12. & Ezechias 4. Reg. 20. 6. & Ieremias c. 1. 18. Deus enim pluris facit vnum inſigniter ſanctum, quàm centum communes iuſtos. Ratio eſt quam per tranſennam, per lumen, inquam, naturæ, vidit Plato in Theæteto, dicẽs: *Deo nihil eſt ſimilius, quàm cum ex hominibus aliquis iuſtiſſimus eſt*, qui ſanè cuilibet ſtimulus eſſe debet, vt iugiter ardenti conatu aſpiret & contendat ad profectum, & ad culmen ſanctitatis. Talis enim in cœtu iuſtorum eminet quaſi gigas, qui dextra ſua cœlum contingit, ibique quaſi alter Iacob cum Deo luctatur, & volentem vincit. Hinc Dominus ad Ezechielem c. 22. 30. *Quæſiui*, inquit, *de eis virum qui interponeret ſepem, & ſtaret oppoſitus contra me pro terra, ne diſſiparem eam, & non inueni. Et effudi ſuper eos indignationem meam, in igne iræ meæ conſumpſi eos.* Non eſt dubium plures tunc in Iudæa fuiſſe iuſtos, ſed nemo fuit tam eminens, qui ſtaret oppoſitus Deo, eique flagellum extorqueret. Talis Venetiarum Atlas fuit S. Laurentius Iuſtinianus, earundem Patriarcha: viro enim cuidam ſancto reuelatum eſt, Deum ciuitati indignantem eam perditurum fuiſſe, niſi precibus ſui ſancti Patriarchæ furor diuinus auerſus fuiſſet. ita habet eius vita. Talis Emeſæ, imò orbis Atlas fuit S. Simeon, cognomento Salus, id eſt, ſtultus, quòd ſanctitatem ſuam ſtultis operibus celaret, cùm interim multa mirabilia in ſummum ſui contemptum, ac in ſalutem corporalem & ſpiritualem proximorum patraret. Cùm enim quidã Emeſanus ciuis Ieroſolymam profectus, ſe Abbatis Ioannis precibus commendaret, hoc ab eo reſponſum tulit: *Miror te cum Emeſa habeas Abbatem Simeonem, ad me hominem vilem & abiectum diuertere. Nam non ego ſolùm, ſed etiam mundus totus indiget illius precibus.* ita Leontius Epiſcopus Neapol. in vita S. Simeonis. Similes Eccleſiæ Atlantes fuêre S. Dominicus, S. Franciſcus, S. Vincentius Fererius (qui centum Chriſtianorum millia, Iudæorum 25. Saracenorum octo ad Chriſtum conuertit) ſic Iaponum & Indorum Atlas hoc æuo fuit S. Xauerius. Quis ergo dubitet mundum precibus talium ſtare ſanctorum? Quocirca meritò S. Ambroſ. lib. 2. de Cain & Abel c. 3. & 4. *Quàm beata*, ait, *ciuitas quæ plurimos iuſtos habet, quomodo benedicitur tota de parte. Quàm gaudeo cùm aliquos mites ac ſapientes diu viuere video, cùm virgines caſtas, viduas graues aſpicio longæuas, velut quandam incanam Eccleſiæ curiam prætendant ipſo quodam vultus & ſpecie grauitatis, quod iuuenes reuereantur, quod imitentur, quo ad omnem morum gratiam colorentur. Similiter cùm aliquis huiuſmodi decidit, quamuis longa ſenectute depoſitus, afficior, quia deſtituitur grex iuuenum muro ſenili.* Subdit tales eſſe quaſi ciuitates refugij, in quas delinquentes ſe recipere poſſint. *Denique peritura*, inquit, *vrbis, aut malorum imminentium, vel futuræ labis hoc primum indicium eſt, ſi ei decedant viri conſultores, vel etiam grauiores feminæ. Hinc primùm ingruentium aperitur porta malorum.* Idem docet Iſaias c. 3. verſ. 1. & ſeq.

Exempla.

Diſce Secundò, æſtimare & ponderare vltimum cherem & anathema, quo ſuam, omnéſque aliorum prophetias claudit Malachias, vt illo ſtimulo incitet omnes ad piam ſanctámque vitam. Eodem ſua oracula concludit Iſaias dicens: *Et egredientur, & videbunt cadauera virorum qui præuaricati ſunt in me: vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur: & erunt vſque ad ſatietatem viſionis omni carni.* Hoc eſt *cherem*, quo ferientur & ſiderabuntur impij in vltimo & decretorio mundi die, qui erit horizon temporis & æternitatis, cœli & gehennæ, quando à Chriſto iudice in valle Ioſaphat, quaſi in orbis vniuerſi theatro, ad æterna tormenta damnandi, pauidi & attoniti audient: *Diſcedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus eſt diabolo & angelis eius*; atque illico igne conflagrationis conuoluti, à dæmonibus in tartara rapientur, vbi in æternum ſeparati, imò maledicti à Deo, angelis, & beatis perpetuo carcere concluſi, nunquam amplius videbunt Solem, ſtellas, vel vllam lucem, nullam lætitiam aut conſolationem percipient; ſed in perpetuis incendiis volutabuntur: vbi fumus tormentorum aſcendit in ſæcula ſæculorum. Hoc cogita cùm te libido ſtimulat, cùm ambitio ſollicitat, cùm ira exagitat, cùm caro blanditur, cùm mundus allicit, cùm dæmon fallaces ſuas illecebras & pompas oſtentat. In manu, in arbitrio tuo eſt vita & mors, cœlum & gehenna, ſalus & damnatio, felicitas & infelicitas tua ſempiterna. Elige quod mauis. Cogita: *momentum quod delectat, æternum quod cruciat.* Et viciſſim: *momentum quod cruciat, æternum quod delectat.* Præclarè S. Chryſoſt. hom. 1. de Lazaro: *Si quis*, ait, *in centum annis vidiſſet per vnam noctem ſuaue ſomnium, multiſque delicijs per ſomnium fruitus, centum deinde annis cruciaretur, num is vellet vnam noctem qua ſomniauit, centum annis æquiparare? Hoc de futura vita cogita. Nam quod eſt ſomnium vnum ad centum annos, hoc eſt præſens vita ad futuram, imò multo minus. Quod eſt exigua gutta ad pelagus immenſum, hoc ſunt mille anni ad futuram fruitionem, quãtùmque intereſt inter ſomnia & res veras, tantùm intereſt inter huius vitæ ſtatum & illius.* Quid enim ſunt aliud omnes res & ſpes mortalium, *quàm ſomnia vigilantium?* ait Philo. *Quid videatur ei magnum in rebus humanis, cui æternitas omnis, totiúſque mundi nota ſit magnitudo?* ait Cicero Tuſcul. 4.

Vltimum cherẽ quàm metuẽdum.

Ex aduerſo cogita, quàm diſpar ſit *cherem* ſanctorum, anathema beatorum. Impij ſunt *cherem* iuſtitiæ & vindictæ diuinæ: Sancti ſunt *cherem* miſericordiæ & gloriæ diuinæ. Impij ſunt *cherem* diaboli: pij & electi ſunt *cherem* Dei, id eſt, res ſacra ab vſibus prophanis ſeparata, Deo Deíque laudibus in æternum dicata. Impij ſunt anathema, folles & fomenta gehennæ: ſancti ſunt anathema cœli & Ieruſalem cœleſtis, vt in ea ad perennem Dei gloriam per æterna ſæcula reſplendeant.

Probus ergo piúſque eſto, fuge illecebras mundi, mortifica concupiſcentias; ſuſtine morbos, deſpectus, ærumnas, perſecutiones: ſtude puritati, ſanctitatem cole, enitere ad omnem virtutem: modicus erit breuíſque omnis labor tuus; ſed ingens præmium te manet, & corona immarceſſibilis. *Id enim quod in præſenti eſt momentaneum & leue tribulationis noſtræ, ſupra modum in ſublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis*, 2. Corinth. 4. 17. *O fragilitas humana, exiguum eſt quicquid agis propter ſpem æternorum*, ait Euſeb. Emiſſenus (vel potiùs Eucherius Lugdun. aut quiſquis eſt auctor) homil. de S. Maximo. Quocirca S. Antonius, teſte S. Athanaſio in eius vita, hoc beatum *cherem* ſuis inculcabat, vt iugis eis eſſet ſtimulus ad heroicam ſui victoriam, omnémque perfectionem: *Hoc*, inquit, *ſit primum cunctis in commune mandatum, nullum in arrepti propoſiti vigore laſſeſcere, ſed quaſi incipientem augere*

Æternitat hypotypoſis.

ſemper debere quod cœperit, præſertim cum humanæ vitæ ſpatia æternitati comparata breuiſſima ſint. Et mox: *Promiſſio vitæ æternæ vili pretio comparatur, ſcriptum eſt enim: Dies vitæ noſtræ ſeptuaginta anni; ſi autem in potentatibus, octoginta. Quando ergo octoginta aut centum annis laborantes in Dei opere vixerimus, non tanto tempore regnaturi ſumus in futuro, ſed pro annis prædictis omnium nobis ſæculorum regna tribuentur, &c. Nemo cùm aſpexerit mundum, reliquiſſe ſe arbitretur ingentia: quia omnis terra ad infinitatem cœlorum comparata, breuis ac parua eſt.*

O æternitas, quanta, quàm durans, quàm conſtans & æterna es! Cherem es, anathema es. O mentes amentes, quæ tui obliuiſcuntur! ô ſtupor ſtupidorum mortalium, qui te pro momento voluptatis diuendunt & prodigunt! Obſtupeſcite cœli ſuper hoc, & portæ eius deſolamini vehementer. Si Deus daret, diceréque Iudæ, & cuilibet damnato: ſingulis millenis annis pro tuis peccatis emittes vnam B duntaxat lachrymam; & quādo hoc modo per tanta annorum interualla, tot lachrymas emiſeris; vt iis totam mundi capacitatem impleas, miſerebor tui, téque ex inferni ignibus pœniſque eripiam; gauderet ſanè Iudas gaudio ingenti & ineffabili, eo quod aliquam haberet ſalutis ſpem. Sed quàm longa hæc ſpes, quàm vaſta annorum ei in pœnis emetienda eſſent ſpatia? quot millena annorum millia ei expectanda, antequam lachrymis ſuis vel ſcyphum impleret? quot milliones annorum, vt poculum? quot cubi millionum, vt dolium vnum? Qnádo ergo cubiculum, quando domum, quando vrbem, quando vnam prouinciam, quando terram, quando aërem, quando cœlum lachrymis ſuis compleret? At iam infelix Iudas ne quidem hanc ſpem habet, ſed etiamſi per hæc annorum interſtitia totú mun- A dum lachrymis impleſſet, necdum finis, necdum medium, imò necdum principium eſſet eius miſeræ æternitatis: quia nouus ei mundus priori ſimilis, lachrymis implendus pararetur à Deo; & eo impleto, tertius; & poſt eum quartus, quintus, ſextus, & ita deinceps ſine numero & termino. Idem eſt e aduerſo de gloria S. Pauli, & cuiuſuis beati. ÆTERNITATEM MEDITARE, ingredere & penetra quantum potes: quo profundius ingredieris, eo longiorem & profundiorem reperies. ABYSSVS EST. Semel dictum, iterum iterúmque, imò ſemper dicendum: ÆTERNITATEM MEDITARE.

O B. Virgo Deipara, Prophetarum Regina, æterni Verbi, eiúſque fidelium & filiorū mater ab æterno ordinata, quæ Deum nobis tua carne virginea corporaſti, per eúmque beatæ æternitatis nobis aditum deuicta morte reſeraſti, offer hoc meum, imò B tuum opus benedicto filio tuo Ieſu Chriſto, Saluatori noſtro, ac toti S. Trinitati, ab eáque impetra, vt quicunque illud lecturi ſunt, ad eius cultum & laudem perennem accendantur. Ipſa enim eſt felix æternitas ſua, & noſtra. Effice, vt eam quaſi ſummum bonum ardentiſſimè diligamus; atque ex aduerſo peccatum & gehennam, quaſi ſummum & æternum malum, ſummè horreamus & fugiamus: ac proinde effice pariter, vt beatæ & miſeræ æternitatis memoria, timor & amor iugiter nobis obuerſetur, vt BEATÆ ÆTERNITATI VIVAMVS, certemus, laboremus, patiamur dura & acerba quæque. Auerte à nobis *cherem & anathema* reprobationis æternæ. Fac & forma nos *cherem & anathemata* Deo, in tēplo & gloria cœleſti. Filij tui ſumus, vel eſſe cupimus. Monſtra ergo te eſſe matrem, nunc & in hora mortis noſtræ. Amen.

Votum ad B. Virginē

Omnis conſummationis vidi finem: latum mandatum tuum nimis. *Pſal.* 118.

In ſempiternum æuum theſauriza. *S. Nazianz. in ſentent.*

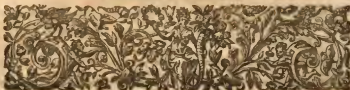
Iunge cor tuum Æternitati Dei, & cum illo æternus eris *S. Auguſt. in Pſal.* 91.

Nullus labor durus, nullum tempus longum, quo gloria Æternitatis acquiritur. *Angeli apud Bedam in Hiſtor. lib. 3. c. 19.*

Pro paucis annis laboris omnium nobis ſæculorū regna reddentur. *S. Anton. apud S. Athan.*

Vera beatitudo eſt ſæculi beatitudinem ſpernere, neglectíſque terrenis in diuina flagrare. *S. Eucherius ad Valerianum.*

INDEX LOCORVM S. SCRIPTVRÆ, QVÆ IN HOC POSTERIORE COMMENTARIORVM TOMO explicantur, vel obiter elucidantur.

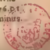
Prior numerus paginam, secundus columnam indicat; litteræ additæ respondent litteris intercolumnaribus.

EX GENESI.

EX EXODO.

EX NVMERIS.

EX DEVTERONOMIO.

118. Igni

EX ECCLESIASTICO.

EX ISAIA.

EX IEREMIA.

EX THRENIS.

EX NOVO TESTAMENTO.

INDEX

INDEX

RERVM MEMORABILIVM QVÆ IN HOC POSTERIORE COMMENTARIORVM TOMO continentur, alphabetica ſerie digeſtus.

Prior numerus paginam, ſecundus columnam indicat; litteræ additæ reſpondent litteris intercolumnaribus.

A

D

Dei

F

H

I

L

M

N

O

P

Z

F I N I S.

